

***SİVİL TOPLUM / SİVİL TOPLUM KURULUŞLARINA
TARİHSEL VE KAVRAMSAL BAKIŞ***

SOSYAL VE SİYASAL DÜŞÜNCEDE SİVİL TOPLUM TARTIŞMALARI VE TOPLULUKÇU DÜŞÜNCEDE TOPLULUK, BİREY VE DEVLET ANLAYIŞI

Yrd. Doç. Dr. İrfan HAŞLAK

haslak@sakarya.edu.tr

Arş. Gör. Serdar GÜLENER

Sakarya Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi

Özet

Antik Yunan'dan bugüne farklı biçimlerde ele alınan sivil toplum kavramı, küreselleşen dünyamızda özellikle liberal söylemlere bağlı olarak devletin rollerinde meydana gelen azalmanın etkisiyle gittikçe artan bir önem kazanmaktadır.

Bugün sivil toplum incelenirken temel referans noktasını liberal düşünce oluşturmakla birlikte farklı görüşlerin ortaya konulması, bu kavramın anlamının daha iyi bir biçimde anlaşılmasına neden olacaktır.

Bu yaklaşımlardan bir tanesi de, bu yaklaşımların merkezinde yer alan birey, topluluk ve devlete bakış açılarıyla dikkat çeken "toplulukçu düşünce"dir. Özellikle toplulukçu düşüncenin bu kavramlar etrafında klasik liberalizm ile girdiği tartışma önemli gözükmektedir.

Bu çalışma ile iki husus üzerinde vurgu yapılmaya çalışılmaktadır. Birinci olarak, sivil toplum düşüncesi ile ilgili literatürü özetlemek. İkinci olarak ta sivil topluma ilişkin önemli temalar çerçevesinde toplulukçu düşüncenin birey, devlet ve topluluk konularındaki yaklaşımını irdelemektir. Bu bağlamda toplulukçu siyaset felsefesinin önemli isimleri olan Sandel, MacIntyre, Walzer, ve Taylor'un düşüncelerine değinilecektir.

Anahtar Kelimeler: Toplulukçuluk, Liberalizm, Sivil Toplum, Birey, Devlet.

CIVIL SOCIETY DEBATES IN SOCIAL AND POLITICAL THEORY AND CONCEPTS OF PERSON, STATE AND COMMUNITY IN COMMUNITARIAN THOUGHT

Abstract

Concept of civil society has been on the agenda since the ancient Greeks. The importance of the concept has increased in the light of the debates about limiting the functions of the state

Although liberalism is the main starting point for civil society, other approaches need to be looked at for a clear understanding of the concept one of this approaches can be communitarian thought whose views of person, state and community seem to be important for the debates surrounding civil society.

The present work tries to the two things: Firstly, relevant literature on civil society has been summarized and secondly in the light to the core themes of civil society, communitarian approaches of person, state and community have been looked at.

Keywords: Communitarianism, Liberalism, Civil Society, Person, State.

Giriş

Siyaset felsefesinde toplulukçu düşünür olarak adlandırılan Charles Taylor, Michael Sandel, Alasdair MacIntyre ve Michael Walzer gibi isimlerin akademya tarafından bilinmesi 1970'lere kadar geri gitmekle beraber, toplulukçu düşünürlerin üzerinde kafa yordukları temalar yüzyıldan fazla bir geçmişe sahiptir.

Sosyolojinin kurucuları arasında gösterilen Durkheim ve yine önemli bir sosyolog olan Tönnies'i meşgul eden soruların başında geleneksel toplum biçiminden modern toplum biçimine geçiş sürecinde yalnızlaşan bireyin içine düşeceği bunalım oldukça önemli bir yere sahiptir. Bu sosyologlar, geleneksel dönemde bir topluluk içinde güvenli bir ortamda yaşamını sürdüren insanların modern döneme geçişle birlikte söz konusu olan dayanışmanın vermiş olduğu güvenlikten mahrum olacakları görüşü üzerinde durmuşlardır.

Öte yandan 19. yüzyılın ortalarında bu defa siyaset felsefesinde önemli bir tartışma yaşanmaktaydı. Bu tartışmanın ana temasını özgürlük kavramı oluşturmaktaydı. 1789 Fransız Devrimi'nin haklar bildirgesinde ifadesini bulan "negatif özgürlük" ile hukuki olarak haklardan eşit olarak yararlanma olanağı tanınmış ancak ekonomik olanaklardan yoksun olan insanlar için bir anlam ifade edemeyeceği ve dolayısıyla bu özgürlük anlayışının yerini devlete ve topluma olumlu anlamda ödevler yükleyen bir özgürlük anlayışına ihtiyaç olduğu yönünde Green'in formüle ettiği "pozitif özgürlük" anlayışı almıştır. Aslında sosyal liberalizm olarak da ifade edilen özgürlük anlayışına getirilen bu katkıyla ortaya çıkan yeni durum, toplulukçuların da önemle üzerinde durdukları birey konsepsiyonuna nasıl yaklaşılmalı sorunu etrafında yoğunlaşmaktaydı.

Dolayısıyla, toplulukçu düşüncenin entelektüel geçmişinin bir taraftan siyaset felsefesindeki önemli tartışmalardan birisi olan birey konsepsiyonuyla oldukça yakın bir ilişkisi vardır. Yine entelektüel geçmişin

önemli bir sacayağını ise yukarıda değinildiği üzere, gelenekselden moderne geçişle beraber ortaya çıkan yalnızlık duygusu ve kaybolan topluluk değerlerinden birisi olan dayanışma duygusu etrafında sosyologlar tarafından yapılan çalışmalar oluşturmuştur. Günümüzde, toplulukçu düşünceleri sosyolojide temsil eden önemli bir sosyolog olan Amitai Etzioni'dir. Öyle ki Etzioni, Stasio (2001) tarafından günümüzde toplulukçu düşüncenin lideri olarak ifade edilmektedir. Etzioni'nin toplulukçu düşüncenin hali hazırda lideri olarak gösterilmesine dayanak teşkil eden düşünceleri toplu yaşamın ve bu yaşamın ürettiği paylaşılan anlamlara atfettiği önem gibi görünmektedir. Topluluğa yapılan vurgu, paylaşılan anlamlara verilen önem ve kültürün yeniden gündeme alınması sadece Etzioni kaynaklı düşünceler olarak ifade edilemez. Yukarıda değinilen toplulukçu düşüncenin siyaset felsefesindeki ayağını temsil eden düşünürler ve hatta Giddens ile özdeşleştirilen "üçüncü yol" un dayandığı fikri temellerde de benzer temalara vurgu yapıldığını görmek mümkündür.

Çalışmamızda öncelikli olarak sivil toplumun kavram olarak neyi ifade ettiği ve nasıl bir tarihsel süreçten geçtiği ifade edildikten sonra sırasıyla toplulukçu düşüncenin, "topluluk", "birey" ve "devlet" anlayışlarına değinilecektir.

Sivil Toplum Düşüncesi ve Tarihi Gelişimi

Demokrasinin en önemli göstergelerinden birisi devletin tahakküm alanının dışında varolan, kişinin temel hak ve özgürlüklerini rahat bir biçimde kullanma olanağına sahip olduğu ve aynı zamanda da yine aynı devlet tarafından korunmakta olan sivil bir alanın varlığıdır.

Tarihsel kökenlerini Aristoteles'e kadar götürebileceğimiz bu sivil alanı diğer adıyla sivil toplumu kısaca, "devlet denetimi ve baskısının ulaşmadığı veya belirleyici olmadığı toplumsal etkinlikler" (Demir ve Acar, 2002: 368) şeklinde tanımlamak mümkündür.

Aristoteles'in bahsetmiş olduğu sivil toplum, bugün anladığımız anlamdaki sivil toplumdur. Aristoteles'in sivil toplumu, hayatın her alanını kuşatan siyasal toplumu ile aynı alanı ifade etmektedir. Yani "polis" aynı zamanda sivil toplumdur. Böylece günümüzde anlaşılanın aksine sivil toplum ile devlet arasında herhangi bir fark söz konusu olmamaktaydı. Aile, din, eğitim vb. unsurların hepsi siyasal toplumun yani "polis" in birer parçası olarak görülmekteydi (Ardhart, 2004: 67).

Sivil toplum kavramının bugünkü şeklini almasında 12. yüzyıl ile 19. yüzyıl arasında Avrupa'da yaşanan gelişmeler etkili olmuştur (Türköne, 2003: 348). Özellikle burjuvazinin ortaya çıkışı ve sanayi devrimi ile birlikte üretim araçlarında meydana gelen gelişmeler bu sürecin iki ana dinamiğini oluşturmuştur. Bu sürecin sonunda devletin dışında bugünkü anlamıyla sivil toplum ortaya çıkmıştır.

Siyasal düşünceler tarihi boyunca birçok düşünür sivil topluma ilişkin olarak çeşitli görüşler ileri sürmüşlerdir. Ortaya çıkan sonuçlar sivil toplum-devlet, sivil toplum-birey ilişkisinin ortaya konulması açısından oldukça önemlidir.

Doğal hukuk geleneğinin önde gelen düşünürlerinin başında yer alan Thomas Hobbes'un devlet kurgusu tekçi ve mutlakıyetçi bir esasa dayanır. Hobbes'un bu düşüncesinin şekillenmesinde İngiltere'de parlamento ile kral arasındaki gerginliğe yaptığı tanıklık önemli rol oynamaktadır.

Doğal yaşam halinde insanların özgür ve eşit varlıklar olarak hayatlarına devam ettiklerini belirten Hobbes'a göre "rekabet", "güvensizlik" ve "herkesten üstün olma arzusu" (Göze, 2000: 137) insanları doğal durumda birbirleriyle çatışmaya itmiştir. Bu durumda "insan insanın kurdu" olmuştur. Bu çatışmanın engellenmesi için insanlar bir sözleşme ile tüm haklarını egemen bir güce Leviathan'a (devlet) teslim etmişlerdir. İnsanlar, devletin izin verdiği ölçüde haklara sahiptirler. Aksi bir durum doğal yaşam halinin çatışma ortamını doğuracaktır.

Hukukun tek kaynağı devlettir. Devletin otoritesi bölünemez, devredilemez ve parçalanamaz bir nitelik taşır. Dolayısıyla Hobbes'da da Aristoteles de olduğu gibi siyasal toplum ile sivil toplum iç içe geçmiştir. Bu durumun tek istisnası, egemen gücün kural koymadığı durumlarda ekonomik ilişkiler ve aile yaşamını kapsayan özel bir yaşam alanı söz konusu olmasıdır. Ancak bu durum mutlak iktidara sahip devletin karşısına çıkabilecek kadar güçlü bir sivil toplumun oluşmasına yetmemektedir (Türköne, 2003: 350).

Doğal hukuk okulunun diğer önemli temsilcisi John Locke'tur. Locke, Hobbes'dan farklı olarak devleti liberal anayasal bir temelde ele alırken, bireyi ön plana çıkaran bir yaklaşım sergilemiştir (Çaha, 2003: 24). Hobbes gibi mutlak ve tekçi bir iktidarı savunmamıştır.

Locke, doğal yaşam halinde yaşayan insanların mutlak bir eşitlik ve özgürlük ortamı içinde mülkiyet hakkı, yaşam hakkı ve özgürlük haklarının kutsal haklara sahip olduklarını belirtmektedir (Türköne, 2003: 350). Doğal yaşam halinde bulunan insanlar, bu haklar ihlâl edildiği zaman birbirlerini yargılama ve cezalandırma yoluna gidecekler ve kargaşaya neden olabileceklerdir. İşte bu noktada doğal yaşamdan bir sözleşme ile çıkılacak, yargılama yetkisi, siyasal topluma yani devlete devredilecektir. Böylece toplum kurulacaktır (Göze, 2000: 156). Bu siyasal toplum aynı zamanda sivil toplumdur. Ancak bu durum Hobbes'un siyasal toplum-sivil toplum eşitliğinden farklıdır. Hobbes'da sözleşmeyle devlet kurulduktan sonra insanlar

tüm yetkilerini devlete devretmiş ve devlet sınırsız bir güce sahip olmuştur. Oysaki Locke'un devleti sınırlı yetkilerle donanmıştır. Devletin devamlılığı, insanların kutsal haklarını koruduğu ölçüde gerçekleşecektir. Ancak her ne kadar sınırlı bir devlet söz konusu olsa da, net bir sivil toplum alanı ortaya konulamamaktadır.

Doğal hukuk okulunun diğer önemli bir temsilcisi J.J. Rousseau' da doğal yaşam halinin insanlar için tam bir eşitlik ve özgürlük ortamı olduğunu savunmaktadır. Ancak bu ortam insanların mülkiyet kavramı ile tanışmalarıyla bozulmuş, o zaman kimse birbirine karşı sorumluluk duymamaya başlamıştır. Rousseau, meşru otoritenin yani devletin sözleşme ile kurulabileceğini belirtir. Dolayısıyla siyasal topluma geçiş aynı zamanda sivil topluma geçiştir.

Gerek Hobbes, gerek Locke, gerekse Rosseau'da doğal halden siyasal topluma geçişte bazı farklar bulunsa da her üçünde ortak olan nokta, sivil toplumu doğal toplumun karşıtı olarak görmeleridir (Türköne, 2003: 353). Sivil toplumu siyasal toplumla özdeş gören bu ekol, devletten bağımsız bir sivil alanı ifade eden anlamda sivil toplum kurgusundan uzaktır.

Hegel, sivil toplum kavramına yeni bir bakış açısı getirerek, siyasal hayat-sivil toplum özdeşliğini yıkmıştır.

Hegel, sivil toplumu tanımlarken onun "aile" ve devlet ile birlikte belirli etik değerlere sahip olduğunu belirtir (Türköne, 2003: 353). Bu etik değerlerden yola çıkarak gerek devlete ilişkin gerekse sivil topluma ilişkin düşüncelerini şekillendirmiştir.

Ona göre aile sevgi, saygı, içtenlik, birlik vb. değerlerin yer aldığı bir formdur. Her ne kadar aile bu olumlu değerleri bünyesinde barındırıyor olsa da, yine de bireyin kendini gerçekleştirme için yeterli imkanı vermemektedir. Çünkü aile, özgürlüklerin ve kişiliğin gelişmesi açısından fazla öznel bir birliktir (Bumin, 2005: 155).

Hegel'in aileden sonraki ikinci uğrak yeri "sivil toplum"dur. Ona göre, sivil toplum ekonomik bir alandır ve bu alanda bireylerin farklı ihtiyaçlarından kaynaklanan çıkar çatışmaları söz konusudur. Bu çatışmalar bireyleri karşı karşıya getirerek birbirlerine düşman kılmaktadır.

Sivil toplumdaki çatışmanın çözümünü devlette gören Hegel, bireyin ancak akılsal bir devletin üyesi olması durumunda özgürlüğüne kavuşacağını belirtir (Bumin, 2005: 157). Devlet, sivil toplumda varolan çatışmacı unsurları bir araya getirerek, bunları uyumlaştıracaktır. Dolayısıyla Hegel'in aile, sivil toplum ve devlet ilişkisi içindeki ana çatışma alanını sivil toplum oluşturmaktadır. Bu çerçeveden bakıldığında Hegel'in sivil toplumu negatif bir alandır.

Marx, sivil toplumu, alt yapı-üst yapı ilişkisi içinde inceler. Buradan devlet-sivil toplum ilişkisine gelir. Ona göre, sivil toplum alt yapı iken, devlet ise üst yapıdır (Erdoğan, 1998: 221). Marx, sivil toplumu ekonomik faaliyetler alanı olarak görmektedir. Dolayısıyla bu ekonomik faaliyetler alt yapıyı oluşturmakta, bu faaliyetler de üst yapıyı yani devleti belirlemektedir. Bu durum, Hegel'in sivil toplum-devlet ilişkisi düşüncesinin tam zıddıdır. Hegel'de devlet sivil toplum içindeki anlaşmazlıkları çözerken, Marx'ın düşüncesinde sivil toplum, devleti belirlemektedir. Buradan hareketle, sivil toplumda varolan ekonomik faaliyetler, sınıflar arası bir hiyerarşi oluşturmakta ve böylece Marx'ın devleti, ekonomik olarak güçlü olan yani hakim sınıf tarafından belirlenen bir aygıt dönüşmektedir. Dolayısıyla sivil toplum Hegel'in düşüncesindeki gibi bir çatışma alanı olarak kalmakta, fakat bu çatışma alanı devletin gözetimi ve hakemliğinden öte bizzat devleti belirlemektedir.

Sivil topluma ilişkin olarak farklı görüşler ileri süren yazarlardan bir diğeri ise Marxist ekolün önemli temsilcisi Gramsci'dir. Onun sivil topluma ilişkin düşünceleri Marx'tan farklı olarak, Hegel'e daha yakındır.

Gramsci sivil toplumu Marx'ın aksine, bir üst yapı alanı olarak görür (Çaha, 2003: 38). Sivil toplum kavramını "hegemonya" kavramı ile ilişkilendirerek açıklayan Gramsci'ye göre hegemonyanın iki ayağı söz konusudur. Bu ayaklardan politik olanı devlet oluştururken, kültürel olanı ise sivil toplum oluşturmaktadır (Çaha, 2003: 38-39). Böylece toplum hegemonyanın kuşatmasına maruz kalmaktadır.

Gramsci'nin sivil toplumu, siyasal toplumun dışındadır. Bu ayrımı devlet-kilise ikiliğine kadar götürmekte ve tarihsel süreç içinde "sivil olan"ın kilisenin, "siyasal olan"ın ise devletin yanında yer aldığını belirtmektedir (Gramsci, 2003: 310-311).

Bu tarihsel süreçten hareketle, günümüze kadar bir çok düşünür ve ekol sivil topluma değişik bakış açıları sunmuşlardır. Bu görüşler içinde hiç kuşkusuz "Toplulukçular" adını verdiğimiz düşünürlerin "toplum" algılamaları ve bu algılamadan hareketle gerek sivil topluma, gerek devlete, gerekse bireye yaklaşımları oldukça önemli bir yer tutmaktadır.

Toplulukçu Düşüncede Topluluk, Birey ve Devlet Anlayışı

Toplulukçu Düşüncenin Topluluk Anlayışı

Bir topluluğun ayırt edici özelliklerinin başında belirlenmiş ortak değerler ve belli bir amaca kilitlenme gelmektedir. Bu özellikleriyle farklılaşan bir topluluğa dâhil olan insanların anlamlı bir hayatı sürecekleri ifade edilebilir. Aslında bu öğeler bir topluluğu tasvir edici öğelerdir. Kavrama ilişkin kesin bir tanımın ileri

sürülmesinde büyük zorluklar sözkonusudur. Bundan dolayı toplulukçu düşünürler topluluğu farklı şekillerde tanımlamaya veya tasvir etmeye çalışmışlardır. MacIntyre, topluluğu oluşturan esas öğenin gerek amaçlar ve gerekse sözkonusu amaçlara ulaşmada kullanılacak araçlar üzerinde bir konsesüsün olduğunu vurgularken, Walzer'in yaptığı vurgu daha ziyade kültürel bir vurgunun özelliklerini taşımaktadır. O'na göre bir topluluğu yaratan unsurlar ortak bir bilincin ön koşulu olan dil, tarih ve dolayısıyla kültürdür. Aslında bu faktörler, Walzer'in önemle üzerinde durduğu ve kendi adalet anlayışının da önemli bir sacayağını oluşturan "paylaşılan anlamlar" kavramının da içerisini doldurmaktadır. Bu kavrama benzer bir kavram Sandel'in "paylaşılan sosyal ortam" (Kymlicka, 1993:170) şeklinde formüle ettiği kavram gibi görünmektedir. Sandel'e göre, hayat biçimleri arasındaki tercihimiz birinin sosyal rollerini tercihi anlamına gelmemekte; sadece kendimizi içerisinde bulduğumuz sosyal rolleri anlamayı ifade etmektedir" (Walzer, 1983:170)

Görüldüğü üzere, toplulukçuların topluluğu anlamada öne sürdükleri tema, "topluluk üyelerini birbirine bağlayan ortak değerler, pratikler ve amaçlardır" (Haşlak ve Duran, 1998:95). Fakat çok farklı ve çoğu zaman da çatışan pratiklerin ve ortak değerlerin olduğu bir dünyada, toplulukçuların üzerinde önemle durdukları "ortak bir yarar" kavramının nasıl yaratılacağı çözülmesi gereken önemli bir soru olarak gündemdeki yerini korumaktadır. Kaldı ki sözkonusu farklılıkların ve çatışan ortak değerlerin varlığı sivil toplum anlayışınının temel esprisini oluşturmaktadır. Çatışan menfaatler sivil toplum anlayışı çerçevesinde kendilerine realize olma kanalı açabilmişlerdir.

Toplulukçu Düşünce ve Bireycilik

Kymlicka'nın ifade ettiği gibi (1993:369), toplulukçu düşünürlerin liberalizme ilişkin kabul etmekte en çok zorlandıkları husus liberalizmin dayandığı önemli bir ilkesi olan bireyciliktir. Gerçekten de toplulukçuları bir bakıma ortaya çıkaran husus, Rawls'un 1971 yılında yazmış olduğu "Bir Adalet Kuramı" adlı eserinde ortaya koymuş olduğu birey anlayışıdır. Bu birey anlayışına göre, bireyler kendi geleceklerini bağımsız bir biçimde kurgulama ve belirleme kapasitesine sahip rasyonel birer varlıklardır (Haşlak ve Duran, 1998:90). Aslında böylesi bir birey konsepsiyonunun Kant'ın ahlâk anlayışının temelinde duran birey anlayışıdır. Bu anlayış bireye hareketlerini belirleme ve yönlendirme açılarından büyük bir saygıyı ifade eder. Barry'nin ifade ettiği üzere (2005:57), sivil toplum esas itibarıyla insanî değerlerin çoğulcu yapısını kabul eder ve çoğulcunun hakim olduğu bir toplumsal ortamda insanlar özerk, bağımsız ve rasyonel bireyler olarak farklı alternatifler arasında kendi menfaatlerine uygun tercihte bulunabilirler. Sandel'in (1982) liberalizmin birey anlayışına yönelttiği eleştiri tam da bu özerk ve bağımsız bir varlık olma üzerinde odaklaşarak, bireylerin içinde buldukları toplum ve bu toplumun dayandığı sosyal pratiklerden bağımsız bir hayat planı kurma anlayışına dayanan bir birey anlayışının yanlış olduğuna işaret etmektedir. Eğer bireyin tercih kapasitesine güvende bir zaafiyet varsa, bu husus birey adına bireyin menfaatlerini belirlenmesi ve bu menfaatler arasında öncelik sırasının ne olacağı sorusunu gündeme getirmektedir. Öte yandan, toplulukçu düşüncenin önemli bir temsilcisi olan Taylor'un bireyciliğe yönelik yaklaşımı oldukça eleştirel gözükmektedir. Taylor (1995), bireyciliği modernitenin yarattığı bir sıkıntı olarak görmektedir. O'na göre bu sıkıntı öylesine önemli bir sıkıntıdır ki bireyi "atomize" ederek kamu hayatına katılımının önüne setler örmektedir (Haşlak ve Duran, 1998:91).

Modern dönemin sıkıntılarını aşmada ve bireyin yabancılaşmasını önlemede sivil toplum düşüncesi ve sivil toplum örgütlerinin önemli roller yerine getirdiği paylaşılan bir düşüncedir. Öte yandan her bireyin içinde doğduğu bir aile ve bu ailenin uzunca bir süredir oluşa gelen bir takım sosyal-ortak pratikleri vardır. İnsan çoğu zaman söz konusu olan bu kültürel pratikleri bilinçli olarak ta tercih etmeyebilir. Bununla beraber, Kymlicka'nın ifade ettiği gibi (1993:371), "(B)iz bulduğumuzu her zaman sevmeyiz". O'na göre, insan bir sosyal pratiğin içine ne kadar sağlam bağlanırsa bağlanırsa, her zaman bu sosyal pratiğin kayda değer olup olmadığını sorgulama kapasitesine sahiptir. İnsanın bu özelliği, siyasal toplumun ötesinde özsel çıkarlarını realize etmek için rasyonel bir tercihte bulunarak bir sivil toplum örgütünün içerisinde yer aldığı daha anlamlı hale gelmektedir. Eğer insanın bir topluluğa üyeliği gönüllülük esaslarına göre gerçekleşmiyorsa, bu husus özerk birey anlayışı açısından bir handikapı ifade eder. Lacey ve Fraser'e göre (1994:76), toplulukçuların bu konudaki görüşleri oldukça muğlak bir nitelik taşımaktadır. Shils'in bu konudaki görüşü oldukça aydınlatıcı görünmektedir, O'na göre (1995:115), sivil toplum her şeyden önce çıkarlarda bir çoğulculuğu ve bir kimsenin kendi çıkarları veya kendine göre bir ortak yarar konusunda tercih özgürlüğünü ifade eder.

Toplulukçu Düşünce ve Devlet

Toplulukçu düşünürlerin liberalizmle diyaloglarında oldukça eleştirel yaklaştıkları bir başka husus devlet ve devletin tarafsızlığına yönelik bakışaçılarıdır. Aslında devletin tarafsızlığına yönelik toplulukçuların eleştiri oklarını yönelttikleri isim hiç kuşkusuz John Rawls'tur. Burada Rawls'un konuya ilişkin görüşlerine değinilmeyecek ama Rawls'a devletin tarafsızlığı konusu etrafında yöneltilen eleştirilere kısaca değinilecek ve devlet -sivil toplum ilişkisine bakılacaktır.

Toplulukçular'a göre liberal devlet bir toplumu oluşturan farklı toplulukların iyi anlayışlarına yönelik tarafsızlık politikasını terk ederek belli bir iyi anlayışının çerçevesini çizmelidir. Söz konusu bu iyi bireylerin

kendi iyilerinden ziyade birey ve topluluk adına iyinin ne olduğunu tanımlayan bir devletin belirleyeceği bir iyidir. Bu aslında devlet tarafından belirlenen bir "ortak siyaset"i ifade etmektedir (Sandel, 1984:16). Hangi iyi anlayışı daha değerlidir sorusuna topluluklar adına belirlenen iyilerin daha değerli olduğu cevabı kuşku götürmez bir durumdur. Öte yandan bireylerin sahip olacakları değerlerin de belirlenmiş "ortak iyi"yi ne kadar benimseyecekleri ve içselleştirecekleriyle yakından ilişkilidir. Kymlicka'nın ifade ettiği gibi (1993:369), liberalizmde ortak yarar veya siyaset belirlemede anlayışın farklı olduğunu, her bireyin "iyi"sinin aynı saygıyı gördüğünü ileri sürmektedir. Her bireyin iyi anlayışının eşit ve aynı saygıya mazhar olması devletin nötr bir devlet olmasını gerektirdiği gibi, bireyin özerk bir varlık olmasına duyulan saygının da böyle bir bakış açısını gerekli gördüğü ortadadır. Liberallerin, John Locke'dan başlayarak devletin faaliyet alanlarının mümkün olduğunca daraltılmasını savunmalarının altındaki nedenlerin başında, devletin faaliyet alanının genişlemesi ile birey özerkliği arasında ters bir ilişkinin varlığına inanmaları gelmektedir. Devletin toplum için bir ortak iyi belirlemesi ve bunu topluma telkini, aslında, bireylerin rasyonel bir varlık olarak kendi geleceklerini kurgulama kapasitelerine duyulan bir güven zafiyetini işaret etmektedir.

Devletin nötr bir davranış kalıbını benimsemesi, bireylerin farklı nedenlerle içerisinde yer aldıkları sivil toplum örgütlerinin bir ayrıma maruz kalmadan faaliyette bulunması açısından da önemlidir. Bu tarafsızlık örgütlenme özgürlüğü konusunda devletin hakem olmasını ve gerekli kurumsal alt yapıyı yaratmasını gerekli kılmaktadır. Demokratik bir anlayışın ön koşulu olarak, söz konusu kurumsal yapının farklı çıkar gruplarına eşit bir çalışma ortamı yaratması, çoğulculuk açısından son derece önemlidir. Öyle ki Walzer (1999:63), "herhangi bir çoğulcu toplulukçuluğun amacının, kapasiteleri eşitleme..." zorunluluğu olduğunu vurgulamaktadır. Böylesi bir çoğulculuğun sağlanmasının insanların kendi menfaatlerini savunma açısından önemli olduğu vurgulanmaktadır. Fakat, söz konusu kapasite eşitleme işleminin devletin elini taşın altına koyması gerektirdiği belirtilmektedir (Walzer, 1999:63). Taşın altına devletin elini koyması düşüncesiyle Walzer, devletin sivil toplumu belirlemesinden ziyade ana çatıyı oluşturmasını kast etse de **sivil toplum** anlayışının cılız olduğu toplumlarda devletin faaliyet alanının da oldukça önemli oranda artacağı açıktır. Devletin toplumsal ve ekonomik hayatın içerisinde daha fazla yer almaya başlaması sivil toplum anlayışının gelişimi açısından bir olumsuzluğu ifade etmektedir. Keane'ye göre (2004:78), devletin faaliyetlerindeki bu genişleme, "bireylerde ve gruplarda bir siyasal bağımlılık" ilişkisi yaratmaktadır. Devlet artık hayatın en ince ayrıntılarını dahi kontrol edecek bir duruma gelmektedir. Modern teknolojiden yararlanan devletler, gündelik yaşamı daha kolay bir biçimde çok sıkı kontrol altına alabilmektedirler. Bu ise, Keane'nin aktardığı üzere Tocqueville tarafından oldukça etkileyici bir biçimde ortaya konulmuştur. "... sivil toplum, ... idare mekanizması tarafından nefessiz bırakılmaktadır". (Keane, 2004:7).

Sonuç

Sivil toplum kavramı, toplulukçu düşüncenin önemli bir temsilcisi olan Michael Walzer tarafından, "baskıdan muaf insan örgütlenme alanı ve aynı zamanda ilişki ağı seti..." (Walzer, 1992:89) olarak anlaşılmaktadır. Sivil toplum düşüncesinin tarihsel arkaplanına bakıldığında, Çaha'nın ifade ettiği gibi kavramın popülerite kazanmasının arkasındaki isimler tarafından "politik toplumun dışında kalan alan"ı belirtmek üzere kullanıldığı görülecektir (Çaha, 2003:23). Bu alan baskıdan muaf ve gönüllülük esasına göre bireylerin rasyonel bir biçimde eylemde buldukları bir alandır.

Toplulukçu düşünürlerin Rawls'la girdikleri ilginç diyalogda yönelttikleri eleştiri noktaları, kendilerini, yukarıda ifade edilen anlamıyla sivil toplum düşüncesiyle çelişkili hale getirmiştir. Özellikle devlet ve ortak yarar anlayışları eleştiriye son derece açık iki alanı oluşturmaktadır. Devletin sivil toplum düşüncesinin pratiğe aktarılmasında gerekli hukuki düzenlemeleri yaparak faaliyet alanını "temizler" düşüncesi makul ve anlaşılabilir bulunmasına rağmen, "sivil toplum kendi başına bırakılırsa sadece devletin karşı koyabileceği radikal bir biçimde eşit olmayan güç ilişkileri yaratır" (Walzer, 1992:104), önermesinin, devletin faaliyet alanının nerelere kadar uzanacağını kestirememesini anlamak zor görünmektedir. Devletin faaliyet alanının genişlemesi ile aslında küçük amaçlarını gerçekleştirmek üzere sivil toplum anlayışı ile biraraya gelen insanların çabasının beyhude bir çaba olacağını ifade etmek olanaklıdır.

Öte yandan, Lacey ve Frazer'in ileri sürdüğü gibi (1994:78), toplulukçu düşüncenin, "romantik ve gerçekçi olmayan bir geçmiş anlayışına yaptığı vurgu ile oldukça muhafazakar olduğu ileri sürülebilir".

Kaynakça

- Aristoteles (2002), **Politika**, 6. Baskı, Çev: Mete Tunçay, Remzi Kitabevi, İstanbul.
- Arnhart, Larry (2002), **Plato'dan Rawls'a Siyasi Düşünce Tarihi**, Çev: Ahmet Kemal Bayram, Adres Yayınları, Ankara.
- Barry, Norman; (2005), "Klasik Liberalizm ve Sivil Toplum", **Sivil Toplum ve Demokrasi**, Yayına Hazırlayan: Lütfü Sunar, Kaknüs Yayınları, İstanbul, 55-61.
- Bumin, Tülin (2005), **Hegel**, 3. Baskı, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul.

- Çaha, Ömer (2003), **Aşkın Devletten Sivil Toplum**, 2. Baskı, Gendaş Kültür Yayınları, İstanbul.
- Çaha, Ömer (2003), "Bir Kez Daha Sivil Toplum Üzerine", **Sivil Toplum Düşünce ve Araştırma Dergisi**, Sayı: 1.
- Demir, Ömer ve Mustafa ACAR (2002), **Sosyal Bilimler Sözlüğü**, 3. Baskı, Vadi Yayınları, Ankara.
- Erdoğan, Mustafa (1998), **Liberal Toplum Liberal Siyaset**, 2. Baskı, Siyasal Kitabevi, Ankara.
- Göze, Ayferi (2000), **Siyasal Düşünceler ve Yönetimler**, 9. Bası, Beta Yayınları, İstanbul.
- Haşlak, İrfan ve Burhanettin Duran (1998), "Liberal Demokrasinin Etiğini Tartışmak: Toplulukçu Eleştiriler", **I. Siyasette ve Yönetimde Etik Sempozyumu**, Adapazarı, 85–97.
- Kean, John (2004), **Sivil Toplum ve Devlet, Avrupa'da Yeni Yaklaşımlar**, Yedi Kıta Yayınları, Ankara.
- Kymlicka, W. (1993), "Community", "A Companion to Contemporary Political Philosophy", Edited by Robert Goodin and Philip Pettit, Blackwell, Oxford, 366–378.
- Lacey, N. And Elizabeth Frazer (1994), "Communitarianism", **Politics**, 14 (2), 75–81.
- Sandel, M. (1982), **Liberalism and the Limits of Justice**, Cambridge University Press, Cambridge.
- Sandel, M. (1984), "Morality and the Moral Ideal", **New Republic**, May, 190, 15–17.
- Shils, Edward (1995), "Nation Nationality and Civil Society", **Nations and Nationalism**, 1 (1), 93–118.
- Stasio, F. (2001), "Interview: Professor Amitai Etzioni Discusses the Concept of Communitarianism", Weekend Edition, Sunday, Washington D.C.
- Taylor, Charles (1995), **Modernliğin Sıkıntıları**, Çev: Uğur Canbilen, Ayrıntı Yayınları, İstanbul.
- Walzer, Michael (1983), **"Spheres of Justice"**, Basic Blackwell, Oxford.
- Walzer, Michael (1992), "The Civil Society Argument", **Dimensions of Radical Democracy, Pluralism, Citizenship, Community**, Edited by Chantal Mouffe, Verso, London, 89–107.
- Walzer, Michael (1999), "Rescuing Society", **Dissent**, Winter, 46, 1, 62-67.
- Gramsci, Antonio (2003), **Hapishane Defterleri**, 4. Baskı, Çev: Adnan Cemgil, Belge Yayınları, İstanbul.
- Türköne, Mümtazer (2003), **Siyaset**, Lotus Yayınları, Ankara.

Özet

Etimolojik olarak köklü bir geçmişe sahip olan sivil toplumun, uluslararasılaşması ve Uluslararası İlişkiler çalışmaları için bir anlam ifade etmesi yeni bir durumdur. Özellikle II. Dünya Savaşı'ndan sonra uluslararası ilişkilerin teorik ve pratik çerçevede geçirdiği evrim ve hepsinden daha da önemlisi 1960'larda filizlenmeye başlayan küreselleşme olgusu, Uluslararası Sivil Toplum Kuruluşları'nın (USTK) kurumsal ve kuramsal ölçekte uluslararası politikada otonom bir aktör olarak analizlere girişini de sağladı. Küreselleşme ile birlikte yeniden ortaya çıkan dünya toplumu/dünya vatandaşlığı fikri ise, USTK'ların yapılanmasını hızlandırarak üye sayılarını artıran katalizör bir etki yaptı. Bu süreç bazı sıkıntıların yaşanmasına da yol açtı. Bu sıkıntıların en başında da tanım ve tanımlama sorunu gelmektedir. Ayrıca USTK'ların faaliyet alanlarının belirlenmesi de aynı derecede önem taşımaktadır. Devletlerin USTK'lara yönelik politikaları, uluslararası örgütlerle olan ilişkileri ve bu ilişkilerde karşılaştıkları sorunlar ele alınarak USTK'ların uluslararası ilişkilerde ifade ettiği anlam ortaya konulmaya çalışılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Sivil Toplum, Uluslararası Sivil toplum Kuruluşları, Devlet Dışı Aktörler, Uluslararası Örgütler.

INTERNATIONAL NON-GOVERNMENTAL ORGANIZATIONS: A NEGLECTED REALITY

Abstract

This study aims to examine what "civil society" means in the international relations literature. After touching upon its origin, evolution and meaning, the process towards the formation of international organizations will also be analyzed. The features, history and the roles the INGOs play in international politics after the World War II will be explained in the light of some examples. Also, the relations of the INGOs with states and international organizations and the problems of the INGOs will be analyzed in detail.

Key Words: Civil Society, International Organizations, Non-State Actors, International Non-Governmental Organizations.

Giriş

Temel metonimisi anarşi olan uluslararası ilişkiler, modern anlamda Westphalia Antlaşması ile birlikte ete kemiğe bürünmüş, sosyal/siyasal birimler arasındaki en kompleks etkileşim türlerinden biridir. Bu etkileşim, Westphalia'dan beri, hem bu ilişkiyi belirleyen faktörlerin çeşitlenmesi hem de ilişkinin kurucu öznesinin kabuk değiştirmesi ile daha geniş bir zemine yayılmıştır. Westphalia artığı ulus-devletin ontolojik olarak aşınması ile, 'diğer aktörlerin' artık diğer nitelendirmesi yaftasından kurtulacak kadar gerçeklik ifade etmesi, Thucydides'in kaleminden okuduğumuz uluslararası ilişkiler algısını anakronik kılmıştır. Özellikle XX. yüzyılın ortalarından itibaren artık iki kutup, üç dünya, dört aktör, yığınlarca ideoloji ve bir o kadarda teknik gelişmeye şahit ediliyor, bir önceki dönemin dinamikleri ile yeni dünya, analiz edilemiyordu. Uluslararası ilişkilerin doğasındaki bu değişim ve dönüşümü anlamak adına bakılabilecek en iyi referans noktası şüphesiz ki Uluslararası Sivil Toplum Kuruluşları olacaktır.

Tarihsel olarak XIX. yüzyılın ortalarına kadar uzanan bir geçmişe sahip olan Uluslararası Sivil Toplum Kuruluşları'nın, (USTK) etkin bir rol oynamaya başlaması oldukça yakın bir zaman dilimine denk düşer. II. Dünya Savaşı sonrası sadece nicelik bakımından değil, sahip olduğu etkileme kapasitesi açısından da USTK'ların büyük bir gelişim gösterdiği tartışılmaz. 1945 sonrası dönemde uluslararası sistemin zemininde yaşanan kayma, uzamsal ve mekansal global jeopolitik değişimler, sorunların daha komplike hale bürünmesi; ulus-devletin yetersizliğini sembolize ediyor, ortadaki sorunlara çözüm bulmak ya da alternatif çözümler üretmek elzem hale geliyordu. Bu anlamda, bir kurucu antlaşmaya, antlaşmanın getirdiği kurumsal yapıya sahip, amaç ve faaliyetlerinde uygunluk gösteren, kar amacı gütmeyen gibi, devletin iç işlerine de karışmayan ve aktif olarak varlığını sürdüren bir uluslararası yapılanma olarak tanımlanabilecek USTK'lar önem kazanmaya başladı.

* Bu çalışmada Şaban Çalış, et al., *Uluslararası Örgütler ve Türkiye*, (Konya: Çizgi Kitabevi, 2006), adlı kitapta yayınlanan "Uluslararası Sivil Toplum Kuruluşları" adlı makaleden geniş ölçüde yararlanılmıştır. Ayrıca, kongreye katılım noktasında "Selçuk Üniversitesi Bilimsel Araştırma Projeleri tarafından desteklenmiştir.

USTK'ların ihmal edilmiş biyografileri, tanımlan(ama)ması konusundaki sıkıntılar ve etki kapasiteleri, bu çalışmanın temel başlıklarını oluşturacaktır. Herkesçe kabul edilebilecek bir tanım yapılmaya çalışılacak ve USTK'ların zannedilenden daha etkili olduğu gösterilecektir. Şüphesiz ki böylesi bir analiz USTK'ların karşılaştıkları sorunları ve maruz kaldıkları eleştirileri de analize dahil etmeyi zorunlu kıldığı için bu konulara da kısaca yer verilecek ve Türkçe literatürde neredeyse hiç yapılmamış bir USTK profili çıkarılacaktır.

Tanımlama Sorunu

Sivil toplumun hem kavramsal olarak hem de bir gerçeklik olarak yaklaşık 2.500 yıllık tarihi olmasına rağmen Uluslararası Sivil Toplum Kuruluşları'nın literatürde kullanımı oldukça yakın bir zaman dilimine denk düşer. II. Dünya Savaşı sonrasında başlayarak küreselleşmenin ilk sinyallerinin görülmeye başlaması ile birlikte ulus-devletin etki alanı dışında, ondan bağımsız ve onun etkinliğini sarsacak yeni güç merkezleri ve bir anlamda iktidar paydaşları türemeye başladı (Whitman, 2003: 253). İki büyük dünya savaşının getirileri insanoğlunun bir kez daha aynı acıları yaşamaması konusunda önemli dersler çıkarmasını sağladı. Böylesi bir ortamda entegrasyon hareketleri hız kazanıyor, teknoloji gelişiyor ve yeni bir uluslararası ilişkiler ağı şekilleniyordu. Uluslararası örgütler başta olmak üzere devlet dışındaki diğer aktörler uluslararası politikanın vazgeçilmez bir parçası haline bürünüyordu. Bu değişim uluslararası sivil toplum kuruluşları ile tanışmamızı beraberinde getirdi.

USTK'ların sancılı biyografisi ve uluslararası ilişkiler için ne ifade ettiğini sorgulamadan önce yapacağımız analizi biraz daha anlamlı kılmak üzere etimolojik ve semantik bir başlangıç daha iyi bir tercih olacaktır. Ancak öncelikle hangi kavramı ya da tanımlama aracını kullanacağımızı tespit etmek zorundayız. Zira önümüzde bir çok alternatifin olduğu ve bu anlamda da bir karmaşanın yaşandığı ortada. Uluslararası Sivil Toplum Kuruluşları yerine sıklıkla kullanılan alternatifler şu şekilde sıralanabilir; Gönüllü Kuruluşlar, Üçüncü Sektör, Hükümet-dışı Kuruluşlar. Ancak Gönüllü Kuruluşlar tanımlaması kavramın örgütlülük ve süreklilik özelliğini gölgelediği, Üçüncü Sektör (ilk iki sektör, kamu ve özel sektördür) terimi de daha çok ekonomik bir çağrışıma neden olduğu için çok da cazip bir alternatif gibi durmuyor. Hükümet-dışı Kuruluşlar ise İngilizce'deki kullanımın birebir tercümesidir ve bu çeviri kavramın Türkçe'deki kullanımında bazı sıkıntıları da beraberinde getiriyor. Zira *non* ön eki, İngilizce'de önüne geldiği kelimeye olumsuz anlam yükleyen bir ektir. Böyle olunca da *non-governmental* kelimesi aslında kavramın ne olduğunu açıklamaktan çok, ne olmadığını ifade etmektedir. Bir başka sıkıntı da, İngilizce'deki *government* kelimesinin ihtiva ettiği geniş anlam ile, bu kelimenin Türkçeleştirilmiş karşılığı olan "hükümet" kelimesinin anlamsal uyumsuzluğundan kaynaklanmaktadır (Kuçuradi, 1998: 25). Tüm bu alternatifler arasında şüphesiz ki en makulü ve en çok kabul göreni Uluslararası Sivil Toplum Kuruluşları (USTK) kullanımımızdır ki bu çalışma boyunca da USTK kavramı kullanılacaktır.

Uluslararası ve Sivil Toplum

Uluslararası ilişkilerin tarihi yazılırken, geleneksel literatürde milat; egemen devletler arası ilişkilerin başladığı nokta olarak gösterilir. Aslında bu bakış açısında anlatılan şey uluslararası ilişkilerin tarihi olmaktan çok, ulus-devletlerin biyografisidir (Meadwell, 2001: Migdal, 2004: Cox, 2001). Bu maksatlı yazımı referans olarak alırsak, modern anlamda ulus-devletlerin kurulması ve devletler arası sistemin yerleşmesi, XV. ya da XVI. yüzyıla kadar götürülebilir (Olson&Sonderman, 1996: 25). Ancak, 1648 Westphalia Antlaşması, hem kurumsal oluşumu hem de pratik sonuçları bakımından net bir tarih olması hasebiyle, asıl milat noktası olarak kabul edilmelidir (Stirk, 2005: 153-172). Mutlaka ki bu söylem, XVI. yüzyıldan önce uluslar arasında ilişkiler olmadığı anlamına gelmiyor.

Tarihsel olarak uluslararası ilişkiler çok eskilere uzanmakla birlikte, bir kavram olarak 'uluslararası'nın (*internasional*) kullanılması, XVIII. yüzyılın sonuna (1780) tekabül eder (Halliday, 1990: 503). Aslında uluslararası kavramını ilk olarak kullanan Jeremy Bentham'dan çok önce Richard Zouche, 1650 yılında *Judicii Fecialis sive Juris Inter Gentes Explicatio* adlı çalışmasında Latince'de de aynı anlama gelen *inter-gentes* kavramını kullanmıştı (Campbell, 2003: Frey, 1990). Kavramın ilk başlarda hem Jeremy Bentham hem de Richard Zouche tarafından uluslararası hukuk ve devletlere atfen kullanılması ve o dönemler için hakim aktörün devlet ya da türevlerinin olması, *uluslararası* kavramının kullanıldığı yerde sadece ulus-devletler arası (*inter-states*) ilişkileri anlamamıza yol açmıştır. Bu aksak kullanım, II. Dünya Savaşı sonuna dek neredeyse hiç tartışılmadan benimsenmiştir (Gaubatz, 2001: 165). Ancak uluslararası ilişkileri hala Thucydides'in kaleminden dökülenler ile okumak, Uluslararası İlişkiler öğrencilerinin okuma yetisini köreltiyor (Cox, 2001: 7), eski kullanımların yaftasından kurtulmak için yenilerine duyulan ihtiyaç her geçen gün artıyordu. Bu anlamda transnasyonal ilişkiler (Alger, 1981: Archer, 1992) ya da global ilişkiler nitelemesi daha makul bir kullanım olabilir (Burchill, 1981: Ghils, 1992).

Sonuçta, nasıl adlandırılırsa adlandırılısın özellikle 1960'ların başından itibaren uluslararası ilişkiler, sadece devletlerin aktif rol oynadığı alandan ziyade, ulus-aşan kimlikleri bulunan devlet dışı aktörlerin de içinde yer aldığı bir ilişki türü olarak tanımlanmaya başlanmıştır. Bu devlet/hükümet dışı aktörlere (*non-state/governmental actors*) verilebilecek en iyi örnek, uluslararası örgütlerdir. Devletin otonom karakterine

kıyasla çok fazla otonom olmayan bu örgütlerin yanı sıra “çok uluslu şirketler” (*multi-national companies*) ve hükümet dışı kuruluşlardan da bu bağlamda söz etmek mümkündür (Seé, 2001: 81).

Tarihsel süreç içerisinde iki yönlü gelişme sayesinde USTK'ların yerlerini gittikçe daha da sağlamlaştırdıklarını da söylemek gerekiyor. Bir tarafta ulus-devletlerin bir aktör olarak güçlerini -en azından bazı kurumlara paylaşıyor olmalarından kaynaklı- kaybediyor olmaları, öte yandan da yeni gelişen ilişki türlerine paralel devlet dışı yapılara olan şiddetli ihtiyaç; USTK'ların önemini gittikçe artırıyor (Keohane&Nye, 1981: 120-125). Karşılıklı bağımlılık, devletleri, dünya politikalarını ve USTK'ları etkilediği gibi, devletler de oluşturdukları yapılar ve aralarında aldıkları kararlarla elbette ki USTK'lar kanalıyla uluslararası ilişkileri etkilemeye çalışıyorlar (Keohane&Nye, 1989: 5). Bu çabalarının bir sonucu olarak ulus-devlet merkezli bir uluslararası ilişkiler düşünür kurmaya devam edenler pek istemese de, global sivil toplum gibi bir gerçeklik literatürde daha çok tartışılmaya başlanmıştır (Tosun, 2003: 60). Bu sürecin tarihsel anlamda miladı ise birazcık daha gerilere 1839 yılına, yani İngiliz ve Yabancı Kölelik Karşısı Topluluğu'nun kuruluş tarihine kadar götürülebilir (Tosun, 2003: Kegley&Wittkopf, 1993). Ancak kavramın sık olarak kullanılması biraz daha yeni bir olgudur. Kullanıma paralel USTK'ların sayısının da 1945'ten sonra hızla arttığı tespit edilmiştir (Şimşek, 2003: 336). O günden bugüne değin USTK'ların sayısında önemli bir artış yaşanmış ve bu süreç özellikle 1990'lardan sonra, Soğuk Savaş'ın sonunu takip eden yıllarda, çok ciddi bir şekilde daha da hızlanmıştır. Ancak, tanımlardaki farklılık ve kriterlerdeki çeşitlilik nedeniyle, USTK'ların sayılarının tespiti noktasında literatürde henüz bir konsensüs sağlanabilmiş değildir. Bu yüzden de, bu konuda çeşitli kaynaklarda birbirinden çok farklı rakamlar zikredilebilmektedir. BM Kalkınma Programı'nın 2002 yılı verilerine göre yaklaşık 20.000 civarında USTK'nın varlığından söz edilmektedir. Bu rakam Uluslararası Örgütler Birliği'nin 2000 yılı verilerine göre 5.825'dir. Bir başka kaynakta sayı 48.000'e kadar çıkmaktadır. Gerçeğin bunlar rakamlar arasında bir yerde olduğunu söylemek çok da yanlış sayılmazsa gerektir.

USTK'lar ile İlgili Düzenlemeler ve USTK Profili

Bu tarihsel perspektifin ardından uluslararası hükümet dışı organizasyonu şöyle tanımlayabiliriz; USTK, hükümetlerarası bir antlaşma ile kurulmayan, devletten otonom, en azından bilinçli bir organik bağı olmayan, bu anlamda bağımsız hareket edebilme yetisine sahip, kar amacı gütmeyen, en az iki ülkede faaliyet gösteren, belirli bir misyonu olan ve bu misyonu gerçekleştirmek için bir kurumsal yapı altında toplanmış, kişi ve/veya kişi gruplarından oluşan bir yapılandırma.

USTK'ların doğuşunu tetikleyen önemli unsurlardan biri dinsel motivasyonlardır ve bu anlamda tarihsel olarak derin bir birikime sahip olan USTK'ların yukarıdaki tanımdan sonra asıl tarihi II. Dünya Savaşı'ndan sonra başlatılmalıdır. Daha açık bir adres vermek gerekirse burada ele aldığımız USTK'lar, esas olarak BM Şartı'nın 71. maddesi ile çerçevesinde düzenlenmiş USTK'lardır. İlgili madde BM'nin, gerekli durumlarda USTK'lara Ekonomik ve Sosyal Konsey'in (ECOSOC) danışabilmesi için yetki vermektedir. 71. Maddeye göre: “ECOSOC kendi yetkisine giren sorunlarla uğraşan sivil toplum kuruluşlarıyla birlikte çalışmak ve onlara danışmak için uygun düzenlemeler yapabilir”. Bu maddenin bir gereği olarak bugün ilgili Konsey'de, bu organa istişari statü ile katkıda bulunmaya çalışan yaklaşık 2.000'in üzerinde USTK vardır.

Öte yandan BM antlaşmasının 71. maddesine, global boyutta yaşanan gelişmelere ve buna paralel olarak USTK'ların dünya politikasında oynamaya başladıkları etkin role rağmen USTK'ların hukuki statüsü konusunda hala tam bir netlik yoktur ve hala devletler tarafından hukuki bir uluslararası birim olarak tanınmamışlardır. Bunun yerine USTK'ların uluslararası hukuktaki yeri, genellikle 71. maddede zikredilen BM kriterleri çerçevesinde değerlendirilmektedir.

Bu konudaki gelişmelere kısaca bir göz atmak gerekirse, özellikle Fransız uluslararası hukukçuları ve sosyal bilimcilerinin USTK'ların uluslararası hukuk açısından kodifikasyonu konusunda ciddi şekilde uğraştıklarını burada kaydetmek gerekir. Aslında bu çabalar, 1910 yılında Paris'te düzenlenen *Institut de Droit International'a* kadar uzanır. Bunu bir yıl sonra Madrid'de düzenlenen oturum takip eder. Bu enstitü, 1923 yılında uluslararası birliklerin yasal statüsü hakkında bir antlaşma taslağı hazırlamıştır. Bu antlaşmada, bugünün USTK tanımlarına benzer bir tanım da yapılmaya çalışılmıştı. Ayrıca yine bu antlaşma taslağında, uluslararası birliklerin 1907 yılında Brüksel'de kurulan “Uluslararası Birlikler Merkezi” ofislerine kayıt edilmelerinin gereği de belirtilmişti (Martens, 2002).

Ancak bu antlaşma hiçbir zaman yürürlüğe girememiştir. Devletlerin yardımı ve rızası olmadığından buna benzer daha pek çok ilgili antlaşma hazırlık aşamasında yok olmuştur (Merle, 2002). Milletler Cemiyeti antlaşmasında ise; USTK'lara atfen gönüllü organizasyonlar (*voluntary agencies*) ifadesi kullanılmış ve bu gönüllü kuruluşların durumu ile ilgili muğlak bir çerçeve çizilmiştir. USTK'lar ile ilgili ilk büyük ve gerçek düzenleme, BM antlaşması ile yapılmıştır. Fakat bu antlaşmanın X. bölümündeki düzenlemede de eksiklikler göze çarpmaktadır. Mesela, USTK'ların bağlı olacağı hukuksal rejimle ilgili bir açıklama yoktur. Sadece Ekonomik ve Sosyal Konsey'in (ECOSOC) yetkisine giren konularda bu tür örgütlere danışılacağı ve icap ederse bu amaçla gerekli önlemlerin Konsey tarafından alınabileceği öngörülmektedir. Düzenlemedeki bir diğer eksiklik; ECOSOC'un gerekli durumlarda danışacağı hükümet dışı kuruluşların tam bir tanımının yapılmamış olmasıdır. Bu eksiklik zamanla fark edilmiş ve Konsey, 23 Mayıs 1968 tarih ve 1296 sayılı kararı almıştır (Pazarıcı, 1998: 244-245). ECOSOC'un bu kararı ve BM'nin 71. maddesi USTK'ların hukuki statüsü

ile ilgili tek geçerli belge olarak kabul ediliyor ve USTK'lar bu çerçeveden hareketle tanımlanıyordu. Ancak Avrupa ölçekli bir girişim olan ve 24 Nisan 1986 tarihinde Strasbourg'da kabul edilen "Uluslararası Sivil Toplum Kuruluşlarının Yasal Kimliğinin Tanınması Hakkında Avrupa Uyumu" ile ulusal ve uluslararası STK'lar arasındaki ayrım netleştirildi ve USTK'ların yasal bir kimliğe kavuşturulması yönünde daha somut adımlar atılmış oldu (Chesnier, 2004: 253).

Tüm bu düzenlemelere rağmen BM'ye bağlı ECOSOC yanında mesela UNCTAD gibi neredeyse her bir uzmanlık kuruluşu ve Avrupa Konseyi gibi diğer uluslararası örgütler de, gerekli görüldüğü durumlarda danışabilecekleri ve iş birliğine gidecekleri USTK'ları kendi kriterlerine göre tanımlama yoluna gitmişlerdir. Bu kriterleri tek tek ele almak mümkün ve çok da faydalı olmadığından bu tanımlarda yer alan ortak kriterlerden hareketle USTK'ların ortak özelliklerini aşağıdaki şekilde ortaya koymak mümkündür:

1- Kurucu Antlaşma: Hükümetlerarası örgütler, uluslararası hukukun çizdiği çerçeve dahilinde, devletler arasında imzalanan antlaşmalarla kurulurken, USTK'lar bir devletin iç hukukuna tabi kişiler, kişi grupları ya da birlikler tarafından kurulurlar. Devletlerarası bir antlaşma ile kurulan bir örgüt kesinlikle bir USTK olarak nitelendirilemez. Uluslararası örgütlerle USTK'lar arasındaki temel fark budur. Devletlerin kimi konularda iş birliğine giderek USTK'larla ortak çalışmalar düzenlemeleri özellikle 1990'lı yıllardan sonra sıkça karşılaşılan bir durumdur. Ancak aradaki ilişki ya da iş birliği, o USTK'nın bağımsız karar alabilme ve faaliyette bulunmasına bir engel teşkil etmemelidir. Devletlerle ilişkilerini üst düzeyde tutan USTK'lara "Melez USTK" (*Hybrid INGOs*) denilmektedir. Bu Melez USTK'lara verilebilecek en iyi örnekler, Uluslararası Kızıl Haç Örgütü, Dünya Koruma Birliği, Bilimsel Organizasyonlar Uluslararası Kurulu ve Uluslararası Hava Taşımacılığı Birliği'dir (Willets, 1994: 304).

2- Kurumsal Yapı: ECOSOC, UNCTAD ve Avrupa Konseyi gibi kuruluşlar USTK'ların bir merkezinin ve demokratik usullerle seçilmiş bir başkan ya da yürütme biriminin, yani temel bir organizasyonel yapısının olması gerektiğini vurgulamışlardır. Ayrıca örgütün personeli, temsilci kurulları ve daimi organları da olmalıdır. Bunların dışında, bir USTK'nın uzman birimleri ve merkeze bağlı, onunla koordinasyonu sağlayacak ulusal ve/veya uluslararası çapta şube, büro ya da temsilciliklerinin olması gerekir. Böyle bir kriterin altında yatan ilk gerekçe; açıklık ilkesine bağlılıktır. Kurulan hükümetler-dışı bir örgütün ve faaliyetlerinin gizli olması bu konuda kabul edilen bir anlayış değildir. Açıklık ve buna bağlı belki de şeffaflık gereğini yerine getirebilmek için dünyadaki bir çok USTK'nın merkezi ya da sekreteryası genellikle Avrupa'da veya Kuzey Amerika'da tesis edilmiştir.

3- Legalite, Amaç ve Faaliyetlerde Uygunluk: USTK'lar uluslararası iş birliğini ve dünya barışı ile ilgili politikaları ve çabaları desteklemelidirler. USTK'ların amaçları ve faaliyetleri, BM Antlaşmasında belirtilen prensiplere, diğer uluslararası kuruluşların ve uluslararası hukukun genel ilkelerine açıkça aykırı olmamalıdır. Mesela bir USTK kesinlikle şiddet içeren araçları kullanamaz ve bunları destekleyemez. Yapısal anlamda uluslararası hükümet dışı örgüt olarak nitelendirilebilecek gerilla grupları, uluslararası mafya ve suç örgütleri, ulusal kurtuluş hareketleri, hem yasa dışı, hem de şiddete başvurmaları gibi sebeplerden ötürü bir USTK olarak değerlendirilmemektedir. Ayrıca; doğrudan politikanın içinde yer alarak, danışmanlık veya lobi faaliyetlerinde bulunan baskı grupları da USTK tanımına dahil değildir.

4- Kar Amacı Gütmeme: USTK'ların faaliyetlerinin ve politikalarının kar amaçlı olmaması temel koşullardan biridir. USTK'lar hedeflerini yerine getirirken ve politikalarını uygulamaya koyarken, üyelerinin yaptığı bağışlar sayesinde gerekli finansal desteği sağlarlar. Bunun dışında fon bulmaları ve devletlerden destek almaları belirli şartlara bağlanmıştır.

İlk dönemlerde, bağış ve üyelerin aidatları ile faaliyet göstermeye çalışan USTK'ların, mali açıdan çok sınırlı imkanlara sahip oldukları bilinen bir konudur. 1970'li yıllarda USTK'lar vasıtasıyla kalkınma yardımlarının dağıtılmaya başlanması kaynaklar konusunda yeni bir dönemin başlangıcına tekabül etmektedir. O yıllarda bu miktar genel pay içerisinde ancak %1 gibi çok cüzi bir orana denk gelirken, bu oran 1990'lardan sonra %15'lere kadar tırmanmıştır (Hague, et al., 1998: 43). Gittikçe artan bağış ve üye aidatlarının yanı sıra, 1990'ların ilk yıllarında yaklaşık 7.6 milyar dolar yardım, USTK'lar vasıtasıyla gelişmekte olan ülkelere dağıtılmıştır. Bugün ise USTK'lar vasıtasıyla dağıtılan kalkınma yardımlarının oranı %30'lara ulaşmıştır (Cooper&Hocking, 2000: 367). Ancak hala çoğu USTK, çok kısıtlı bütçe ve mütevazı kaynaklarla spesifik amaçlarını gerçekleştirmeye çalışmaktadır.

BM'ye bağlı uzmanlık kuruluşlarının ve diğer uluslararası kuruluşların USTK tasnifindeki kar amacı gütmeme ayrımı, 1960'lardan bugüne kadar devlet dışı aktörler arasında en önemli yere sahip çok uluslu şirketleri, haklı olarak USTK tanımının dışında bırakmaktadır.

5- Devletlerin İç İşlerine Karışmama İlkesi: USTK'lar belirli amaçları yerine getirmek için kurulmuş ve hükümetlerden bağımsız olarak faaliyette bulunan kuruluşlardır. Ancak USTK'ların temel hedefi faaliyette bulunduğu konu, coğrafya ve sorunlar üzerinde mümkün olan en iyi duruma erişebilmektir. Her ne kadar, ulus-devletlerin temel aktör olma konumu sarsılmış ise de, ulus-devletler bugün hala dünya politikasının en önemli aktörleridir. USTK'ların politikalarını uygularken aslında karşılarında muhatap olarak buldukları da hala bu aktörlerdir. Çoğu zaman USTK'ların etkinliği orijinal olarak içinde doğdukları ülkelerin uluslararası politikadaki gücüyle doğru orantılı olmaktadır. Bu da USTK'ların kendi başlarına bir değer ifade edip etmedikleri ve devletlerden bağımsız olarak ne kadar işlevsel olabildikleri konusunda bir takım tartışmalara

neden olmaktadır. Ancak tam da bu noktada bir başka sorun daha ortaya çıkmaktadır: USTK'ların varlık nedenleri, faaliyet alanları ve muhatapları hükümetlerle pozitif ya da negatif ilişkileri ile bir USTK olarak tanınırlıkları ve meşruiyetleri arasında telif edilemeyecek bir çelişki vardır (Starr, 1995: 68). Bir USTK hem politikadan uzak durmalı, hem bir devleti eleştirebilmeli, hem de kendileri aslında birer devletlerarası aygıt olan BM veya diğer uluslararası örgütlerce tanınmalı dendiği zaman iş iyice çığıırından çıkmaktadır. Buna bir de USTK'ların kesinlikle bir devletin iç işlerine karışmaması ilkesi eklendiği zaman sorunun boyutları gittikçe büyümekte; sorular soruları, sorunlar sorunları beraberinde getirmektedir. Sorunlar yine burada da bitmiyor. Bir USTK'nın faaliyetleri üstü örtük de olsa bir devletle bağlantılı olmamalıdır. USTK'lar devletlerin bağımsızlığına kast etmeyecekleri gibi devletlerin iç siyasi çekişmelerinde de herhangi bir tarafın sözcüsü ya da temsilcisi konumunda olamazlar. Mesela, bu anlamda Sosyalist Enternasyonal gibi uluslararası düzeydeki yapılanmalar USTK tasnifinin dışında kalmaktadırlar.

6- Üyelik ve Faaliyet: Bir hükümet dışı kuruluşun, USTK olarak değerlendirilebilmesi için en az birden fazla farklı ülkeleri kapsayan üyeleri, fon kaynakları ve faaliyetleri olmalıdır. Bugün dünya üzerinde en fazla üye sayısına sahip USTK, Doğal Hayatı Koruma Vakfı'dır. 1961 yılında kurulan bu örgüt; 5 milyonu aşkın üyesiyle, dünyanın 157 ülkesinde faaliyettedir.

Altı kriterin yanında son kriter olarak da USTK'nın aktif olarak varlığını koruması ve çalışması gerekir.

USTK'ların Etkinliği

Devletler özellikle II. Dünya Savaşı'ndan sonra ortak problemlere çözüm bulmak ve dünya politikasında karşılaşılan sorunları aşmak için çok sayıda uluslararası örgütü ya bizatihi kurdular, ya da kurulmalarına izin verdiler. USTK'lar da bu eğilime ayak uydurdular. USTK'ların sayısı, I. Dünya Savaşı'nın başında yaklaşık 170 civarında iken, bu sayı II. Dünya Savaşı'ndan sonra 500'e ulaştı (Farnsworth , 1992: 33) ve bu tarihten sonra sürekli artış gösterdi.

Sayının artmasıyla birlikte ulus-aşan ilişkilerin kapsam ve yoğunluğunda da doğru orantılı bir artış gözlemlendi. Bununla birlikte o dönemler için, USTK'ların uluslararası platformda çok etkin bir şekilde rol oynadıklarını söylemek pek mümkün değildir. Uluslararası politikada etkin olmasalar da, BM'nin ilk kurulduğu yıllarda bu örgüt ile USTK'lar arasında çok sıkı bir iş birliği vardı. Fakat kısa süre içinde gelişen Soğuk Savaş olgusu bu ilişkiyi negatif bir şekilde etkiledi. Doğu Bloğuna bağlı ülkeler ve Üçüncü Dünya ülkeleri, değişik nedenlerden dolayı USTK'lara daha çok şüpheyle yaklaştılar. USTK'ları Batı orijinli, oportünist, emperyalist devletlerin oyuncağı, gizli niyet ve faaliyetleri olan yapılanmalar olarak nitelendirdiler. Bu tutum; o dönemde USTK'ların faaliyetlerini hem içerik hem de coğrafi anlamda oldukça kısıtlamıştır.

Ancak 1950'li yıllarda patlak veren Kore Savaşı, Doğu Bloğunun USTK'lara bakış açısını radikal bir biçimde değiştirmeye başladı. Çünkü USTK'lar, bu savaşta hem BM'nin, hem de ABD'nin tutumunu kıyasıya ve açıkça eleştiriyorlardı. Sovyetler Birliği, USTK'ların tavrından memnun kalmıştı. Ancak öte yandan, İngiltere ve ABD'nin gayretleriyle 1950 yılında alınan bir kararla, USTK'ların BM bünyesindeki istişari statüsüne bir takım sınırlamalar getirildi. Soğuk Savaş paranoyasının bir sonucu olan bu karar; aslında USTK'ların politik amaçlı faaliyette bulunmalarını bir anlamda yasaklıyordu. Fakat bu karar, takip eden dönemde USTK'ların hem niceliksel olarak artmasını, hem de etkinliğinin artmasını önleyemedi (Martens, 2001: 387-404).

1960'lı yıllarda, küreselleşme olgusu, Soğuk Savaş ikliminde yumuşama sürecine geçilmesi, her ne kadar üçüncü bir kutup olarak değerlendirilmese de, Bağlantısızlık hareketinin ortaya çıkması ve Doğu Avrupa'da 1970'lerin sonundan itibaren başlayan gelişmeler (Chandhoke, 2001: MacMahon, 2001) USTK'lar açısından bir dönüm noktasını teşkil etti ve USTK'lar bir çok olayda uluslararası çapta önemli roller üstlenmeye başladılar. Birkaç USTK'nın başarı öyküsü ve ünü tüm dünyanın dikkatini çekecek boyutlara ulaşmıştı. Özellikle 1961 yılında kurulan Uluslararası Af Örgütü'nün demokratikleşme, temel insan hak ve özgürlükleri, muhalif hareketlerin durumlarının gündeme getirilmesi gibi faaliyetleri, çok ses getirmeye başlamıştı. 1977 yılında Nobel Ödülü kazanan bu örgütün yanı sıra daha bir çok USTK da kendisinden sıkça bahsettirmeyi başarmıştı.

Bu pozitif gelişmelere paralel, USTK'lar uluslararası ilişkiler, siyaset bilimi ve sosyoloji literatüründe de giderek daha çok yer edinen bir fenomen oluyordu. Özellikle, insan haklarının yanı sıra, göç, kalkınma, yoksulluk ve çevre alanlarında faaliyet gösteren USTK'lar yaptıkları çalışmalar ile bu alanlara çok büyük katkılar sağladılar. Sorunlara ışık tutan, popüler hale getiren, tavsiyelerde bulunan, bilimsel çalışmalarla kendi politikasını ortaya koyan ve son olarak da hükümetler arasında ya da hükümet ile sanayi ve/ya ticaret dünyası arasında arabulucu rolü oynayabilen USTK'ların katkılarını yok saymak gerçeği görmezden gelmekle eş değerdir (Stilwell&Uzodike, 2006: 34).

Bu katkıların yanı sıra USTK'ların dünya barışında oynadıkları rol ve taşıdıkları değer artık hiç de yadsınacak bir konu değildir. Savundukları ilkeler gereği devletler arasında ortaya çıkan problemleri ve hatta savaşları önlemek için bir çok faaliyette bulunan bu örgütlerin diplomasinin temel taşlarından birisini oluşturduklarını da kabul etmek gerekir. Günümüzde artık bir çeşit USTK diplomasinden bile söz etmek

mümkündür. Her ne kadar geleneksel diplomasi algılaması içinde hiç yer bulamasa da USTK'lar özellikle 1970'lerden itibaren diplomasi tanımının sınırlarını zorlamaya başlamış ve alternatif tanımların olabileceğini tartışmaya açmıştır. Örneğin, Nobel ödülüne layık görülen ve Ottawa Sözleşmesi'nin mimarlarından olan Jody Williams "biz sadece Nobel ödülünü kazanmadık, klasik diplomasi algılamasını da değiştirdik" diyerek, bu konuda USTK'ların katkılarının ne kadar üst düzey olduğunu anlatmaya çalışıyordu (Cooper, 2000: 366-370).

Zira USTK'ların yaklaşık %45'i temel amaçlarının "tüm uluslar ve devletler için dünyada barışın tesis edilmesi" olduğunu ifade etmişler ve bu amaca ulaşmak adına hükümet temsilcileri ve hükümet dışı aktörlerle temasa geçip bilgi alışverişinin yanı sıra, tarafları yönlendirmeye ve gerektiğinde sembolik de olsa çatışmaları sona erdirebilmek maksadıyla müdahalede bile bulunmaya çalışmaktadırlar. Her ne kadar uluslararası müzakerelerde hala son sözü ulus-devletler söylese de, USTK'lar özellikle danışmanlık ve lobi faaliyetleri ile alınan kararların şekillenmesinde önemli rol oynayabiliyorlar (Chesnier, 2004: 255). Devletler arasında ortaya çıkan ve hatta savaşa kadar uzanabilen uyuşmazlıklarda hem hükümet dışı olmaları, hem de çok taraflı bir yapıya sahip olmaları nedeni ile zaman zaman arabuluculuk rolü de üstlenebilmektedirler. USTK'ların %51'i ise dünyadaki sosyal ve ekonomik kalkınmayı gerçekleştirmek ve gelir dağılımındaki dengesizlikleri gidermek amacı ile, genellikle kalkınmakta olan ülkelere yönelik faaliyetlerde bulunmaktadırlar (Skjelsbaek, 1975: 190). USTK'lar aynı zamanda bilgi akışını sağlayarak, kalkınma çabalarına destek olmasının yanında, teknoloji alanında uzmanlık hizmeti vererek gelişmiş ülkelerde merkezleşip, az gelişmiş ülkelerde faaliyet gösteriyorlar (Bradshaw, 2000: 98-101).

1990'lardan sonra Soğuk Savaş'ın bitmesiyle birlikte ortaya çıkan kimlik politikaları ve mikro milliyetçilik dalgası dünyanın bir çok bölgesinde daha önce öngörülmeleyen bir çok çatışmanın patlak vermesine yol açtı. Bu kaotik ortamı, küresel ölçekte kavramakta zorlanan devletlerin işlevsizliği ve uluslararası yapıdaki eksiklikler sistemde de bir takım boşluklar doğurdu. USTK'lar bu boşluğu doldurmaya ve özellikle insani yardımlar konusunda devletlerle iş birliğini artırmaya başladılar (Snow&Brown, 2000: 56). Bugüne değin gelen çatışma, savaş ve kriz silsilesinde de önemli roller üstlendiler. Mesela, Sudan, Etiyopya, Zaire, Somali, Cezayir, Liberya, Sierra Leone, Ruanda, Angola, Eski Yugoslavya, Çeçenistan, Irak, Batı Şeria ve Gazze, Afganistan, Sri Lanka, Peru, Kolombiya ve Doğu Timor gibi sorunlu bölgelerde aktif bir biçimde olayların içinde yer almışlardır.

1990 sonrası dönemde USTK'ların üzerinde durdukları esas nokta böylesi krizler ve savaşlarda pansuman kabilinden rol almak değil, sisteme daha köklü müdahalelerde bulunarak, çatışma alanlarını daha baştan yok etmeye daha fazla katkıda bulunmaktır. USTK'lar mesela *level of imagination* ile özellikle insan hakları ve diğer konularda iyileştirmeler için umut olabilirler, ya da en azından bunu dile getirir ve tartışılmasına yol açabilirler (Cassese, 1979: 76-78). Bu konuda birkaç örnek de verilebilir; "Kadınlara Karşı Her Türü Ayrımcılığın Önlenmesine Dair Sözleşme" bu konuda faaliyet gösteren çok sayıda ulusal ve uluslararası hükümet dışı kuruluşun faaliyetleri sonucunda BM Genel Kurulunun 18 Aralık 1979 tarih ve 34/180 sayılı kararıyla kabul edilerek imzaya açılmış, gerekli sayı olan 20 devletin onaylaması üzerine 3 Eylül 1981 tarihinde yürürlüğe girmiştir. Türkiye'nin de 1988 yılında taraf olduğu "İşkencenin Önlenmesi Sözleşmesi" BM Genel Kurulunun 1984 yılında aldığı 39/46 sayılı kararla, bu yönde faaliyet gösteren USTK'ların çabalarıyla kabul edilmiştir. Bu sözleşmenin hayata geçirilmesinde özellikle merkezi Cenevre'de bulunan Uluslararası Hukukçular Komitesi'nin büyük katkısı vardır (Tahranlı, 1998: 16).

Ayrıca 1987 yılında imzaya açılan "Ozon Tabakasına Zarar Veren Maddeler Hakkında Montreal Protokolü"; 1992 yılında düzenlenen Rio Konferansında imzaya açılan ve 50 ülkenin onaylamasını müteakip 21 Mart 1994 tarihinde yürürlüğe giren "Küresel Isınma BM İklim Değişikliği Çerçeve Sözleşmesi ve KYOTO Protokolü" ve 1997'de sonuçlandırılan "Kara Mayınlarının Yasaklanmasına Dair Sözleşme"nin hayata geçirilmesi çalışmalarına, USTK'lar çok büyük katkılarda bulunmuşlardır.

Bu konudaki en dikkat çekici örneklerden biri de 1980'lerin ortalarından itibaren USTK'lar tarafından başlatılan Uluslararası Ceza Mahkemesi (ICC) kurulması yönünde çalışmalarıdır. Uluslararası sivil toplum kuruluşları, 1993 yılında Viyana'da yayınladıkları bir deklarasyonla bu yöndeki faaliyetlerini hızlandırdılar ve 1996 yılında BM Genel Kurulunda görüşülmeye başlanan ICC kurulması yönündeki çalışmaların da öncülüğünü yaptılar (Chesnier, 2004: 257). Eski Yugoslavya'daki gelişmeler ve insan haklarının inanılmaz boyutlara ulaşması sonucunda 25 Mayıs 1993'te "Eski Yugoslavya Uluslararası Ceza Mahkemesi", BM Güvenlik Konseyi tarafından kurulurken bu kararın arkasında da USTK'ların inanılmaz destekleri vardı. Topladıkları bilgiler ve yaptıkları baskılarla Mahkemenin kurulmasındaki oynadıkları rolün yanı sıra, olayların ilk patlak verdiği günlerde, konunun dünya kamuoyuna yansıtılmasında da önemli çabalar harcamışlardır.

Bu örnekler arasında bir başka çarpıcı konu ise dünya üzerindeki bütün kara mayınlarının sökülmesi ile ilgili anlaşmanın hazırlık sürecinde bir USTK'nın oynayabileceği role ilişkindir (Bilman, 2003). 1992 yılında tüm dünyadaki kara mayınlarının kaldırılması adına kampanya başlatan Jody Williams, çok farklı ülkelere çok sayıda destek bulmuş ve öncelikle bir komitenin kurulmasına giden yolda da önderlik etmişti. Bu komitenin faaliyetleri sonucunda 1997 yılı Aralık ayında Ottawa'da (Kanada) bir sözleşme imzalanmıştır. Ottawa Sözleşmesi; kara mayınlarının kullanımını, depolanmasını, üretimini ve transferini yasaklamakta ve dünya ülkelerini ellerinde bulunan kara mayını stoklarını imha etmeye çağırılmaktadır. ABD'nin muhalefetine

rağmen imza edilen bu sözleşmenin mimarı Jody Williams, 1997 yılında Nobel Barış ödülüne layık görülmüştür. Bu örnekleri artırmak, Ruanda ve Kongo'da yaşanan soykırımlarda USTK'ların başarılı çalışmalarını eklemek mümkün.

USTK'ların Temel Sorunları

Yukarıda anılan örneklerde olduğu gibi, pek çok olayda hem diğer kardeş örgütler, hem de hükümetler ile birlikte çalışsalar da, USTK'ların tam anlamıyla istenen hizmetleri yapabildiklerini söylemek oldukça zor gözükmektedir (Demars, 2001). USTK'ların bugün uluslararası ilişkilerde oynadıkları gerçekten çok önemli rollere rağmen karşılaştıkları yığınlarca sorun ve muhatap oldukları çok ciddi eleştiriler de vardır. Aslında yaşadıkları sorunlar eleştirilerin de kaynağını teşkil etmektedir.

Sorunların başında bütçe ve kurumsallaşma gelmektedir. Bu örgütler, çapları ve ünleri ne kadar büyük olursa olsun çözmeye çalıştıkları sorunlara kıyasla çok sınırlı bütçelere sahiptirler. Mütevazı kaynaklara sahip olan çoğu USTK, global ve bölgesel bazda ortaya çıkan büyük çaptaki sosyo-ekonomik problemleri anlama da bile sıkıntı çekebilmektedirler. Bu durum bütçe yanında kurumsal kapasitelerinin sınırlı yapısından da kaynaklanmaktadır. Kurumsallaşma eksikliğini ise kolayca aşacak gibi görünmüyorlar. Bu da USTK'ların işlevselliğini önemli ölçüde etkilemektedir. 1990'lardan sonra, kendi faaliyetlerinin ve politikalarının etkinliğinin ölçülmesine daha fazla zaman ayırarak, bu yetersizliklerinin bir parça önüne geçmeye çalışsalar da "gözlemeleme, değerlendirme, durum tespiti, politikanın takibi ve feedback" gibi temel unsurlar bile bir çok USTK'nın organizasyonel kültüründe hala çok fazla benimsenebilmiş değildir.

İkinci sorun hükmi şahsiyetle ilgilidir. Daha öncede belirtildiği üzere; USTK'ların yapılan bir sürü çabaya ve gerçekleştirilen düzenlemelere rağmen uluslararası hukukta hala bir hukuk kişisi olarak tanınmamaları, önlerindeki en büyük engellerden birini teşkil etmektedir. Birkaç istisna ise durumu değiştirmemektedir. Ayrıca farklı ülkelerden farklı uyuğa sahip bireyleri ve grupları, doğası gereği bünyesinde barındıran USTK'ların, faaliyet alanları da kimi zaman birden fazla ülkeyi kapsamaktadır. Böylesi durumlarda ortaya çıkan problemlerin hangi ülkenin hukukuna göre halledileceği büyük bir sorun yaratmaktadır.

Üçüncü sorun tarafsızlık, iç politika ve siyasal alanın tanımından kaynaklanmaktadır. Bir kuruluşun USTK olarak nitelendirilebilmesi için gerekli şartlardan biri de; siyasetin dışında kalmaları ve ülkelerin iç siyasi çekişmelerine taraf olmamalarıdır. Fakat böyle bir durum pratikte çok zordur. Bu konuda özellikle insani yardım konusunda faaliyet gösteren USTK'lar (HINGO'lar) önemli sorunlarla karşılaşmaktadırlar. HINGO'lar genellikle, ortadaki sorunun taraflarından her hangi birine bağımlı olmak ya da onun lehine çalışmak ve politik manipülasyonun kurbanı olmak gibi tehlikelerle karşı karşıyadırlar. Ayrıca yardımlar bazen sadece hayat kurtarmaz savaşı da uzun sürdürebilir. Örneğin Kofi Annan 1998 yılında Afrika'daki iç savaşlarla ilgili hazırladığı raporda HINGO'ların çatışmaların artmasına katkı sağladığını çünkü tarafların HINGO'ları sömürdüğünü ileri sürmüştür (Okumu, 2003: 120-137).

Fakat bu sıkıntılar ya da tehlikeler sadece USTK'ların niyetleri ve hedefleri ile de ilintili değil. Devletler bazen sınır aşan politikalarında USTK'ları kullanarak diğer toplumları ve hükümetleri etkilemek istiyorlar. Mesela Uluslararası Olimpiyat Komitesi tarafından düzenlenen olimpiyatlar kimi zaman devletlerin siyasal gösteri alanı (Hitler Almanyası, Soğuk Savaş süresince ABD ve SSCB) haline gelebilmektedir (Farnsworth, 1992: 33-34).

Yine hükümetlerin özellikle acil müdahale gerektiren ve doğrudan kendilerinin müdahil olmak istemedikleri durumlarda (örneğin iç çatışmalarda ve yardımlarda) USTK'ları bir anlamda kullanmaları da, eleştirilere sebep olsa da, bilinen uluslararası politik yollardan biri olarak sıkça karşımıza çıkabilmektedir (Cooper&Hocking, 2000: 366-370). Bu tür uygulamalar zamanla USTK'ların hem imaj, hem de itibar kaybına da neden olmaktadır.

Birinci konuyla da bağlantılı beşinci sorun personel konusudur. USTK'ların kısıtlı bütçelerinin yanı sıra yeterli personel, gerekli teçhizat eksikliği yaşamaları, özellikle dünya çapında faaliyet gösterdiğini ileri süren USTK'ların en büyük sıkıntılardan biridir. Personel konusundaki hem nicelik, hem de nitelik sıkıntısı USTK'ları zaman zaman çaresiz bırakmaktadır. Bu alanda uluslararası sekreteryaya ile ulusal üyeler ve komiteler arasındaki ilişkinin güçlendirilmesi gerekmektedir.

USTK'lar coğrafi olarak çok geniş alana yayılmalarına rağmen genellikle az gelişmiş ya da gelişmekte olan ülkelere ziyade, gelişmiş ülkelerde etkindirler. Bu durum, ülkelerin siyasi sistemleri, demokratikleşme ve gelişmişlik düzeyi ve sivil toplum olgusunun ne kadar benimsendiği ile doğrudan ilgilidir. Bu yüzden dünya üzerinde USTK'lara üyelik dağılımı Güneyden çok Kuzeyde toplanmıştır ve Kuzey ülkelerinde örgütlenmiş USTK'lar hem finansal hem de personel olarak güçlü olduklarından, işlevsel olarak da daha etkin olabilmektedirler (Demirovic, 2003: Eade, 2004). Ancak yerel yapılarla daha sıkı bağlantılar geliştirmeleri bir başka sorun olarak da karşımıza çıkmaktadır. Çoğu USTK'nın genel merkezi-sekreteryası

* Örneğin, USTK'lar Avrupa Konseyi'ne bağlı İnsan Hakları Komisyonu'na başvurma hakkına sahiptirler. Ama BM Antlaşması'nın XIV. bölümünde düzenlenen Uluslararası Adalet Divanı Statüsü'nün 93. maddesinde de belirtildiği üzere divana sadece devletler başvurabilir.

Avrupa ve Kuzey Amerika'da bulunmaktadır. Bu ise, bazı sıkıntıları doğurmaktadır. Örneğin USTK'ların emperyalizmin keşif kolu olduğu iddiası gündeme gelmekte, Batı kültürünün, Batı dışı toplumlara empoze edilme araçları olarak görülmektedirler. Bu yüzden mesela 1993'teki Dünya İnsan Hakları Konferansı'na Asya ve Arap ülkelerinin çabalarıyla çoğu USTK'nın katılımı engellenmiştir. Konferans sonucunda imzalanan Viyana Deklarasyonu ise USTK'ların katılımı olmadan yapıldığı için, dolaylı olarak USTK'ları kısıtlayan ve zaman zaman dışlayabilen bir mahiyet taşımaktadır. Ancak bu eleştirilerin çok da haklı olduğunu söyleyebilmek mümkün gözüküyor. Zira USTK'ların merkezlerini K. Amerika ya da Avrupa'da tesis etmeleri bir çok noktada makul karşılanmalıdır. Öncelikle imkan ve kabiliyet imkanları açısından bu coğrafyalar daha iyi bir konumdadır. Öte yandan demokratikleşme, ekonomik gelişme ile STK'lar arasındaki doğrusal ilişki de USTK'ların neden bu bölgeleri seçtiğinin bir diğer kanıtı olsa gerektir (Skjelsbaek, 1971: 430-439).

Bu bağlamda bir başka sorun olarak USTK'lar ile uluslararası örgütler (IGO) arasında kimi durumlarda ortaya çıkan karşıtlık ve kopukluğu da eklemek gerekir. Aslında mevcut sistem açısından konuya bakıldığı zaman, USTK'lar bir anlamda IGO'lara danışmanlık hizmeti veriyorlar. Bazen her hangi bir olayda USTK'ların elde ettikleri ve topladıkları bilgi IGO'lara nazaran daha kapsamlı olabiliyor. Ayrıca, USTK'lar; hükümet dışı olmaları ve bu niteliği ile tarafsızlığı göz önünde tutulacak olursa IGO'ların ulaşamayacakları kanallardan bilgi akışı da sağlayabilmektedirler. Bu avantajlarına ve IGO'lardan daha az bürokratik ve hiyerarşik yapılanmaya sahip olmasına rağmen USTK'lar, çoğu durumlarda projelerinin yürütülebilmesi için IGO'lar ile iş birliğine gitmek durumundalar. Ancak böylesi bir işbirliği sonuç olarak, bir yandan dışarıda kalan IGO'ları düşman yaparken öte yandan işbirliği yapılan IGO'ların ilgili USTK'ları kendilerinin bir uyduları olarak görmelerine sebebiyet verebiliyor.

Özellikle son yıllarda ABD hegemonyası etrafında kümelenen bir takım USTK'ların mali, siyasi ve personel konularındaki güdümlü tavırları bu eleştirilerin daha da yoğunlaşmasına yol açmıştır. Özellikle son dönemlerde Ukrayna, Kırgızistan ve Gürcistan'daki devrimler ve Büyük Orta Doğu Projesi bağlamında ABD'nin ulusal ve uluslararası STK'ları kullandığı sıklıkla dile getirilmeye başlandı (Roy, 2005: 1001-1002). Buna bir de İsrail-Siyonizm bağlantısı, sermaye-medya-dinsel dayanışma motifleri eklenince eleştirinin dozu oldukça artmaya, hatta anti-Amerikanizm anti-USTK'cılığa dönüşmeye başlamıştır.

Sonuç: İhmal Edilmiş Bir Gerçekliğin Geri Dönüşü

Uluslararası ilişkilerde, XX. yüzyılın bitimiyle birlikte, devlet dışı yapılar, ulus-devletin temel aktör olma konumunu ciddi şekilde sarsmış şekildedir. Hatta bu bağlamda bir "yeni ortaçağ"dan bile bahsedilmektedir. Şüphesiz ki bu devlet dışı aktörlerin en önemlilerinden biri de USTK'lardır. Küreselleşme, USTK'ların bu rolü oynamalarında, ayrıca imkanlarının genişlemesi ve çalışmalarının hızlanmasında çok önemli bir faktör olarak karşımıza çıkmaktadır.

Küreselleşmenin özellikle 1960'lardan sonra dünya politikalarında, daha doğrusu her alanda yarattığı değişim; bir kavram ve kurum olarak sivil toplumun da gelişmesi için uygun bir ortam hazırlamıştır. Küreselleşme, sadece epistemolojik değil, aynı zamanda ontolojik olarak da; sivil toplum kuruluşlarına önemli bir hareket alanı yaratmıştır. Örgütlenme kolaylığı sağlanması ve sivil toplum kuruluşları için uygun bir platform oluşturması da, küreselleşmenin USTK'lara yaptığı katkılardan sayılmalıdır (Acar, 2003: 79-81).

Fakat süreç tek taraflı olarak işlemiyor, sivil toplumun da küreselleşmeyi beslediğini ifade etmek gerekir. Ancak sivil toplumun küreselleşmeye başlaması, sivil toplum küreselleşmeden daha önce varolan sorunların (açlık, yoksulluk, çevre kirliliği, cinsiyet ayrımcılığı, gelir dağılımı) çözümüne pek de yeterli ve gerekli katkıyı henüz sağlayabilmiş değil. Ancak USTK'lar çevreden spora, kadın haklarından kalkınmaya kadar, bir çok alanda yaptıkları faaliyetlerle ve hatta araştırmalara yaptıkları katkılar ile bilgi akışını sağlamaları ve bilginin evrenselleşmesi yolundaki çalışmaları nedeniyle aynı zamanda her kesim için "görünmez okul" (*invisible school*) sıfatını da taşıyorlar (Clark, 1995: Carapico, 2000). Hiç bir şey olmasalar bile, en azından insanlık için devletsiz de yaşayabilme imkan ve ihtimalini bir umut olarak da olsa taşıyorlar, uluslararası toplum fikrini faaliyetleriyle besliyorlar. Ayrıca USTK'lar politik süreci modifiye ediyor, uluslararası politikadaki etkileşim imkan ve sayısını artırıyor ve kullandıkları networkler ile ulusal STK'ların imkan ve kabiliyetlerinin de güçlenmesini teşvik ediyorlar (Devetak&Higgot, 1999: 492).

USTK'lar, daha önceden sıralanan sorunlar yüzünden bir çok eleştiri ile de karşı karşıyalar elbette. Örneğin bir çatışmanın patlak vermesinden hemen sonra o bölgede görünen USTK'lar, yerel örgütlerin çalışmalarını engelleyebilmekte ve ulusal sivil toplum kuruluşlarının büyük eleştirisine maruz kalmaktadırlar (Pouligny, 2003: 363). Ayrıca, zaman zaman varolmaları beklenen yerde olmuyorlar ya da sayılarıyla orantılı fonksiyon gösteremiyorlar. Örneğin, Kosova krizi esnasında bölgede 250'ye yakın USTK'nın faaliyet gösterdiği tespit edilmiştir. Ancak, aralarında koordinasyon olmaması, çoğunun tecrübesiz olması ve bazılarının taraflı davranması gibi sebeplerle bu krizin yönetiminde çok da işlevsel olduklarını söyleyebilmek oldukça zor görünmektedir (Abiew, 2003: 28-29). Bunun yanında özellikle bazı USTK'ların ideolojik tavırları bazı olaylarda oldukça dikkat çekici bulunmakta ve amaçlarının sorgulanmasını da beraberinde getirmektedir. SSCB'nin çökmesinde, Ruanda, Somali ve Irak olaylarında bazı USTK'ların olumsuz anlamda faaliyette bulunmaları bu tür eleştirilere birkaç örnek olarak zikredilebilir. Bu tür tavırlar, haksız eleştirilere de

sebebe olabilmekte, daha önce de not ettiğimiz gibi bazı USTK'ların terörist eylemlerde bile bulunduğu iddialarına yol açmaktadır (Okumu, 2003: 122).

Ancak olumlu da görülseler olumsuz da, USTK'lar artık günümüz uluslararası ilişkilerinin vazgeçilmez bir parçası haline gelmişlerdir. Eleştirmenlerin bir kısmına göre bu durum gelip geçici de olsa (Ziegler, 1990: 121-123), karşımızda bir gerçek şimdilik dimdik ayakta durmaktadır: her geçen gün ağırlığını hissettiren, varlığını kabul ettiren, 1990'lı yıllara ağırlığını koyan bu örgütler XXI. yüzyıla da damgalarını vurmaya hazırlanmaktadır (Kuroda, 2003: 233). USTK'lar devlet merkezli ve yukarıdan aşağıya doğru mantığı ile yoğrulmuş geleneksel uluslararası ilişkiler algısını ters yüz ederek aşağıdan yukarıya doğru bir uluslararası ilişkiler dizayn etmeye çalışıyorlar (Cox, 1999: 10-11). Bu çabaları ne kadar anlamlıdır tartışılabilir ama en azından, gelecek bu örgütler olmadan pek de biçimlendirilemeyecek gibi görünüyor.

Kaynakça

- Abiew, Francis Kofi; (2003), "NGO-Military Relations in Peace Operations", **International Peacekeeping**, Vol: 10, No: 1.
- Acar, Mustafa; (2003), "21.Yüzyılı Şekillendirecek İki Anahtar Kavram Olarak Küreselleşme ve Sivil Toplum", **Sivil Toplum**, Vol: 1, No: 4.
- Alger, Chadwick F., "Foreign Policies of US. Publics", **Perspectives on World Politics**, M. Smith, R. Little, (ed), The Open University Press, London.
- Alger, Chadwick F.; (1981), "Foreign Policies of US. Publics", **Perspectives on World Politics**, (ed), Smith M., Little R., The Open University Press, London.
- Archer, Clive; (1992), **International Organizations**, Unwin Hyman, London.
- Bilman, Levent, "Hükümet Dışı Kuruluşların Dünya Ekonomik ve Sosyal Gelişimindeki Rollerini", <http://www.mfa.gov.tr/turkce/grupe/ues/3Bilman2.htm>
- Bradshaw, York W., Schafer Mark J; (2000), "Urbanization and Development: The Emergence of International Nongovernmental Organizations Amid Declining States", **Sociological Perspective**, Vol: 43, No: 1.
- Burchill, Scott; (1981), **Theories of International Relations**, Palgrave, New York.
- Campbell, Gordon; (2003), "Uluslararası İlişkiler: Britanyalı Bakış Açısı", **Uluslararası İlişkilerde Sınır Tanımayan Sorunlar**, (ed), A. Kaya, G. G. Özdoğan, Bağlam Yayınları, İstanbul.
- Carapico, Sheila; (2000), "NGOs, INGOs, GO-NGOs and DO-NGOs: Making Sense of Non-Governmental Organizations", **Middle East Report**, No: 214.
- Cassese, Antonio; (1979), "How Could Nongovernmental Organization Use UN Bodies More Effectively?", **Universal Human Rights**, Vol: 1, No: 4..
- Chandhoke, Neera; (2001), "The 'Civil' and the 'Political' in Civil Society", **Democratization**, Vol: 8, No: 2.
- Chesnier, Marie T.; (2004), "NGOs and International Law", **Journal of Human Rights**, Vol: 3, No: 2.
- Clark, Ann Marie; (1995), "Non-Governmental Organizations and Their Influence on the International Society", **Journal of International Affairs**, Vol: 48, No: 2.
- Cooper, Andrew F., Hocking Brian; (2000), "Governments, Non-Governmental Organizations and the Re-Calibration of Diplomacy", **Global Society**, Vol: 14, No: 3.
- Cox, Michael, et al.; (2001), "Empires, Systems and States: Great Transformations in International Politics", **Review of International Studies**, Vol: 27.
- Cox, Robert; (1999), "Civil Society At the Turn of the Millenium: Prospects For An Alternative World Order", **Review of Internatyional Studies**, Vol: 25, No: 1.
- Çalış, Şaban; Akgün, Birol; Kutlu, Önder; (2006), **Uluslararası Örgütler ve Türkiye**, Çizgi Kitabevi, Konya.
- Demars, William E.; (2001), "Hazardous Partnership: NGOs and United States Intelligence in Small Wars" **International Journal of Intelligence and Counter Intelligence**, Vol: 14, No: 2.
- Demirovic, Alex; (2003), "NGOs, the State, and Civil Society: The Transformation of Hegemony", **Rethinking Marxism**, Vol: 15, No: 2.
- Devetak, Richard, Higgot Richard; (1999), "Justice Unbound? Globalization, States and the Transformation of the Social Bond", **International Affairs**, Vol: 75, No: 3.
- Eade, Deborah; (2004), "International NGOs and Unions in the South: Worlds Apart or Allies in the Struggle?", **Development in Practice**, Vol: 14, No: 1 & 2.
- Farnsworth, David N.; (1992), **International Relations; An Introduction**, Nelson- Hall Publishers, Chicago.
- Frey, Linda, Frey Marsha; (1990), "The Bounds of Immunity: The Sá Case, Politics, Law and Diplomacy in Commonwealth England", **Canadian Journal of History**, Vol: 25.

- Gaubatz, Kurt T. ; (2001), "The Hobbesian Problem and the Micro Foundations of International Relations Theory", **Security Studies**, Vol: 11, No: 2.
- Ghils, Paul; (1992), "International Civil Society: International Non-governmental Organizations in the International System" **International Social Science Journal**, Vol. 44, No: 3.
- Hague, R., M. Harrop, S. Breslin; (1998), **Comparative Government and Politics**, MacMillan Press, London.
- Halliday, Fred; (1990), "The Pertinence of International Relations", **Political Studies**, Vol: 38.
- Judge, A., Skjelsbaek K.; (1975), "Transnational Associations and Their Functions", **Functionalism: Theory and Practice in International Relations**, A J R Groom and Paul Taylor (ed), Taylor and Francis, London.
- Kegley, Charles W., Wittkopf Eugene R. ; (1993), **World Politics: Trend and Transformation**, St. Martin Press, New York.
- Keohane, Robert O., Nye Joseph S. ; (1981), "Realism and Complex Interdependence", **Perspectives on World Politics**, M. Smith, R. Little, M. Shacleton (ed), The Open University Press, London.
- Keohane, Robert O., Nye Joseph S. ; (1989), **Power and Interdependence**, Harper Collins Publishers, New York.
- Kuçuradi, Ioanna; (1998), **Üç Sempozyum; Sivil Toplum Kuruluşları**, Türkiye Ekonomik ve Toplumsal Tarih Vakfı, İstanbul.
- Kuroda, Kaori; (2003), "Japan-Based Non-governmental Organizations in Pursuit of Human Security", **Japan Forum**, Vol: 15, No: 2.
- Martens, Kerstin; (2001), "Non-governmental Organisations as Corporatist Mediator? An Analysis of NGOs in the UNESCO System", **Global Society**, Vol: 15, No: 4.
- Martens, Kerstin; (2002), "Mission Impossible? Defining Nongovernmental Organizations", **International Journal of Voluntary and Non Profit Organizations**, Vol:13, No: 3.
- McMahon, Patrice C. ; (2001), "Building Civil Societies in East Central Europe: The Effect of American Non-governmental Organizations on Women's Groups", **Democratization**, Vol: 8, No: 2.
- Meadwell, Hudson; (2001), "The Long Nineteenth Century in Europe", Review of **International Studies**, Vol: 27.
- Migdal, Joel S.; (2004), "State Building And The Non-Nation-State", **Journal of International Affairs**, Vol:58, No: 1.
- Okumu, Wafula; (2003), "Humanitarian International NGOs and African Conflicts", **International Peacekeeping**, Vol: 10, No: 1.
- Olson, William C., Sondermann Fred A. ; (1966), **The Theory and Practice of International Politics**, Prentice Hall, New Jersey.
- Pazarıcı, Hüseyin; (1998), **Uluslararası Hukuk Dersleri Cilt II**, Turhan Kitabevi, Ankara.
- Pouliny, Beatrice; (2003), "UN Peace Operations, INGOs, NGOs, and Promoting the Rule of Law: Exploring the Intersection of International and Local Norms in Different Postwar Contexts", **Journal of Human Rights**, Vol: 2, No: 3.
- Roy, Olivier; (2005), "The Predicament of Civil Society in Central Asia and the Greater Middle East", **International Affairs**, Vol: 81, No: 5.
- Russet, Bruce., Starr Harvey; (1995), **World Politics; The Menu for Choice**, (W. H. Freeman Company, New York.
- Sée, Henri; (2001), **Modern Kapitalizmin Doğuşu**, Çev: Turgut Erim, Yöneliş Yayınları, İstanbul.
- Skjelsbaek, Kjell; (1971), "The Growth of International Nongovernmental Organization in the Twentieth Century", **International Organization**, Vol: 25, No: 3.
- Skjelsbaek, Kjell; (1975), "**International Nongovernmental Organizations and Their Functions**", University of London Press, London.
- Snow David. M., Brown Eugene; (2000), **International Relations; The Changing Contours of Power**, Longman, New York.
- Stilwell, Jonathon, Uzodike Nwabufo O.; (2006), "Global Policy Outcomes: The Role of NGOs", **Graduate Journal of Social Science**, Vol: 3, No: 1.
- Stirk, Peter; (2005), "The Westphalian Model, Sovereignty and Law in Fin-de-siècle German International Theory", **International Relations**, Vol: 19, No: 2.
- Şimşek, Birgül; (2000), "Gönüllü Kuruluşların Küreselleşmesi", **Küreselleşmenin İnsani Yüzü**, Der. Bozkurt Veysel, Alfa Yayınları, İstanbul.
- Tahranlı, Turgut; (1998), **Üç Sempozyum Sivil Toplum Kuruluşları**, Türkiye Ekonomik ve Toplumsal Tarih Vakfı, İstanbul.

- Tosun, G. Erdoğan, "Global Sivil Toplum, Siyaset ve Yurttaşlık", **Sivil Toplum**, Vol: 1, No: 4.
- Whitman, Jim; (2003), "Global Dynamics and the Limits of Global Governance", **Global Society**, Vol: 17, No: 3.
- Willems, Peter; (1997), "Transnational Actors and International Organizations in Global Politics", **The Globalization of World Politics**, (Ed), J. Baylis and S. Smith, Oxford University Press, Oxford.
- Ziegler, David; (1990), **War, Peace and International Politics**, Harper Collins Publishers, New York.

STK'LARLA HÜKÜMET ARASINDAKİ ORTAKLIK ANLAŞMALARI TOPLUMSAL AKİTLER (COMPACTS)

SKİP Eğitmeni Resul KARAKURT

T.C. İçişleri Bakanlığı, Çanakkale Dernekler İl Müdürü

Kamu Yönetimi Uzmanı Mustafa KARA

karamstf@yahoo.com

T.C. Süleyman Demirel Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü

Özet

Toplumsal Akit (compact), İngiltere'de gönüllü sektörün geleceği üzerine hazırlanan bir parlamento komisyonu raporu sonrasında 1998 yılında yürürlüğe girmiştir.

Toplumsal Akit, sivil toplum ve kamu sektörünün ilişkilerini düzenleyen bir çerçeve oluşturmayı ve ilişkiyi iki tarafa da yarar sağlayacak şekilde geliştirmeyi hedeflemiştir. Toplumsal Akit'in amacı, sivil toplum sektörünün desteklenmesi ve teşvik edilmesinin güvence altına almaktır. Toplumsal Akitlerin paylaştığı ortak değerler; (1) Demokratik toplumun tanınması, (2) Aktif vatandaşlık kavramı, (3) Çoğulculuk, (4) İnsan hakları, (5) Fırsat eşitliği, (6) Hizmetlerin kalitesi, (7) Sektörler arası çalışma, (8) Sürdürülebilir kalkınma ve (9) Finansmandır.

Anahtar Kelimeler: Toplumsal Akit, STK, Hükümet, Ortaklık, Avrupa Birliği.

COMPACTS - PARTNERSHIP AGREEMENTS BETWEEN NGOs AND GOVERNMENT

Abstract

A COMPACT is a specific and formalised agreement between the NGO community and government and it came into effect after a report prepared by a parliamentary Commission report in 1998.

Compacts provide a framework of principles, which recognise different roles, responsibilities and resources between the sectors. They also recognise and encourage the independence of the NGO sector. They are based on shared values that are; (1) Recognition of a democratic society, (2) Concept of active citizenship, (3) Pluralism, (4) Human rights, (5) Equality of opportunity, (6) Quality of services, (7) Cross-sectoral working, (8) Sustainable development and (9) Funding.

Key Words: Compact, NGO, Government, Corporation, European Union.

Giriş

Türkiye'de STK'lar ve Kamu Sektörü Arasında İşbirliği'nin Geliştirilmesi ve STK'ların Demokratik Katılım Düzeyinin Güçlendirilmesi Projesi (SKİP)'nin en önemli çıktılarında birisinin "Davranış Kuralları Taslağı" olması beklenmektedir. Davranış kuralları, STK'lar ve kamu sektörü arasındaki işbirliğinin geliştirilmesine yönelik ilkeleri, süreçleri ve mekanizmaları tanımlamaya yarayan bir kavramdır.

1980'li yıllardan itibaren güçlenen neo-liberal görüşler ve yeni kamu yönetimi (YKY) anlayışı çerçevesinde merkezi hükümetlerin STK'lar ve özel sektör ile daha yakın işbirliği ve ortaklık süreçleri geliştirdikleri görülmektedir. Çünkü yeni dönemde vatandaşlara kamu hizmeti sunmak sadece devletin görevi olarak görülmemektedir. Devlet çoğu kamu hizmetini bizzat kendisi sunmak yerine yerel yönetimler, özel sektör ve STK'lar ile işbirliği/ortaklık süreçleri oluşturarak hizmetlerin sunumu için gerekli kaynakları bu kurumlara aktarmakta, kendisi de daha çok süreci yönlendirme ve denetim görevini üstlenmektedir.

İngiltere'nin davranış kuralları taslağı/toplumsal akitler (compactlar) oluşturarak STK-kamu arasındaki ortaklık sürecini kurumsallaştırma yönünde önemli aşamalar kaydettiği görülmektedir. STK'lar ile hükümet arasında oluşturulan davranış kuralları/toplumsal akitler tarafların hizmetlerin üretimi ve sunumu konusundaki görevlerini belirleyen, kimin neyi nasıl yapacağını ortaya koyan yasal düzenlemelerdir. İngiltere'deki STK-kamu yönetimi arasındaki ortaklıkların kurumsallaşmasında önemli rolü olan davranış kuralları/toplumsal akitler Estonya, Hırvatistan, Macaristan, Gana ve Kanada gibi ülkelerde de geliştirilmiştir. Türkiye ve diğer ülkeler ise toplumsal akit (compact) çalışmalarını oldukça değerli bulmakta ve uygulamaya koymak istemektedirler.

Çalışmamızda ilk olarak ortaklık kavramı ele alınarak, İngiltere ve diğer ülkelerde uygulanmakta olan davranış kuralları/toplumsal akitler (compact) hakkında kısa bilgiler verilecektir. İkinci olarak davranış kurallarının/toplumsal akitlerin (compact)'in içeriği incelenerek, Türkiye'deki davranış kuralları/toplumsal akit (compact) oluşturma konusundaki örnekler incelenecektir. Son olarak ta, davranış kurallarının/toplumsal akitlerin ülkemiz koşullarında uygulanabilirliği değerlendirilerek çalışmamız tamamlanacaktır.

1. Ortaklık Kavramı ve Toplumsal Akit Uygulamaları

Ortaklık aslında etkin, bütüncül ve sürdürülebilir çözüm üretmeye yönelik, işbirliğine dayalı yaklaşımlar oluşturmak için tasarlanmış bir mekanizmadır. Kamu, özel ve sivil toplum sektörlerinin tek başlarına tüm ihtiyaçlara cevap verecek ehliyet ve becerilere sahip olmaması profesyonel düzeyde işbirliğinin önemini artırmaktadır. Ortaklık, kuruluşların şeffaf, birbirine denk ve karşılıklı çıkarları gözeterek beraber çalıştıkları sektörler arası işbirliğidir. (AB Genel Sekreterliği 2006: EK 20).

Sektörler arası ortaklık geliştirilmesi konusunda farklı tanımlar ve bakış açıları dikkat çekmektedir (AB Genel Sekreterliği 2006: EK 21): Özellikle Batı Avrupa ülkeleri ile Orta ve Doğu Avrupa'nın yeni demokrasilerinde sosyal uyumun ve ekonomik kalkınmanın sağlanması sürecinde ortaya çıkan sorunlar, sektörler arası diyalogun yaratılmasına yönelik çalışmaların önemini artırmaktadır. Çünkü, farklı sektörler arasındaki engellerin aşılması ve sektörlerdeki yalıtılmışlıkla mücadele edilmesi, sorunların daha bütüncül bir yaklaşımla ele alınmasına ve var olan kaynakların sorun çözümüne yönelik daha etkili süreçler için kullanılmasına olanak tanımaktadır.

Ortaklığın tanımlanması konusunda Yaşam ve Çalışma Koşullarının İyileştirilmesi için Avrupa Vakfı tarafından yayımlanan bir raporda şöyle denilmektedir:

“Avrupa Birliği ve AB'ye üye ülkelerde yürütülen ve sosyal uyumu inşa etmeyi hedefleyen pek çok programda yerel ortaklıkların kurulması son yıllarda giderek artan bir önem taşımaya başlamıştır. Bu düzenlemeler kilit aktörlerin (kamu kurum ve kuruluşları, işverenler, işçi sendikaları, gönüllü örgütlenmeler ve mahalli örgütlenmeler) enerji, beceri ve kaynaklarının işsizlik, yoksulluk ve sosyal dışlanmayla mücadele etmek için yerel düzeyde geliştirilecek ve uygulanacak stratejilere yöneltilmesini amaçlamaktadır. Bu ortaklıklar farklı biçimlerde oluşturulabilmektedir ve bu ortaklıkların yürüttükleri çalışmalar geniş bir ölçekte ekonomik, sosyal ve çevreyle ilgili pek çok sorunu kapsamaktadır.”

Joseph Rowntree Vakfı tarafından yayımlanan “Ortaklıkların İşler Hale Getirilmesi: Kamu, özel, gönüllü ve mahalli topluluk sektörleri için rehber 1997” başlıklı raporda ise, sektörler arası ortaklık şöyle tanımlanmaktadır:

“Kamu, özel ve gönüllü sektörlerini temsil eden üç ya da daha fazla örgütün açıkça tanımlanmış amaç ve hedefleri olan ortak bir ufka doğru ilerlerken sahip oldukları farklı kaynaklarla katkıda bulunarak birlikte hareket etmesi. (...) İdeal bir dünyada ortaklığın hedefi, ortakların üzerinde fikir birliğine vardıkları amaç ve hedeflerin gerçekleştirilmesi için bir girişim yaratmaları ve böylelikle (ortaklığın) her bir bileşenin tek başına yapabileceğinden daha fazlasını hayata geçirmeleri olmalıdır. Gerçekte ise ortaklıklar, genellikle, tekil çıkar gruplarının bir araya geldikleri resmi (formel) bir yapı olarak mevcudiyet bulan bir girişim düzeyinde kalmaktadır. (...)”

Orta ve Doğu Avrupa'da stratejik ortaklıklar geliştirme programları yürüten Galler Prensi İş Liderleri Formu tarafından yayımlanan “Ortaklık El Kitabı”nda ortaklık konusunda diğerlerine benzer bir tanım yapılmakla birlikte, bu kavrama resmi (formel) kelimesinin eklendiği görülmektedir:

“Bireyler ya da gruplar arasında, beklentiler ve taahhütler konusunda önceden uzlaşmaya varılarak oluşturulan ve özünde kazanç/risk unsurunun paylaşımının söz konusu olduğu sektörler arası **resmi** (formel) bir ilişki biçimi. Bir yükümlülüğü yerine getirmek ya da bir görevi gerçekleştirmek üzerine inşa edilen bir ilişki biçimidir.

Bu tanıma uymayan herhangi bir birliktelik ya da beraber çalışma ilişkisi bize göre tam bir ortaklık sayılamayacaktır. Tüm dünyada ortaklık olarak tanımlanan faaliyetlerin pek çoğu bu tanım itibarıyla ciddi anlamda yanlış adlandırılmaktadır.”

Ortaklık süreklilik içerisinde ortaya çıkan bir olgudur ve süreklilik konusunda “formelden-informe” ya da “sıkı” ve “gevşek” arasındaki bir yelpazeden söz edilmektedir.

Sektörler arası ortaklık konusunda iki yaklaşım ön plana çıkmaktadır: Bunlardan resmleştirilmiş/biçimsel ortaklık savunucuları sektörler arası ortaklığın gerçekleştirilmesindeki adımları; ön diyalog (bağlantı kurma), diyalog, istişare (danışma), işbirliği, eşgüdüm, beraber çalışma ve resmleştirilmiş (biçimsel) ortaklıklar şeklinde ifade etmektedirler. Bu adımlar dahilinde görülebilecek süreçler ise; müzakere, çatışmaların çözümü, kolaylaştırma, beceri ve deneyim alışverişi şeklinde olup, bu adımların ve süreçlerin tanımlanması, sektörler arası ortaklık çalışmasına yol açabilecek dinamiğin anlaşılmasına yardımcı olmaktadır.

Bu yaklaşım ortaklık konusunda atılacak adımların yanında, daha resmi (biçimsel) ortaklıkların geliştirilmesi için bazı aşamalar tanımlayarak, ortaklığın üç düzeyde var olabileceğini öne sürmektedir: (1) Kamuda bir anlaşma-farklılıklar açık bir ifadeyle dile getirilmez; ortaklar birbirinden ayrı olarak çalışmayı sürdürür, (2) Belirli gündemler dahilinde çalışan ortaklar, girişimin ulaşmak istediği şeylerle ilgili olarak kendi

bireysel bakış açılarını sürdürürler. Ortak bir sahiplenme ya da ortak bir hedefe yönelik bir taahhüt söz konusu değildir. (3) Ortaklar üzerinde uzlaşma sağlanan hedef ve amaçlara ulaşmak için çalışırlar.

SIKI (Formel)	GEVŞEK (İnformel)
Resmileştirilmiş (biçimsel)	Gayri resmi-karşılıklı yarar esasına dayalı
Sözleşmeye dayalı	Herhangi bir yasal temeli bulunmayan; ortakların ortak çalışma taahhüdünü esas alan
Hedef oluşturmaya ilişkin çerçeve	Ortaklık için hedef ya da amaçların tanımlanması söz konusu değildir; ancak her bir ortak diğerinin hedef ve amaçlarını anlar ve bu anlayış ile çalışmalarını yürütür
Tanımlanmış sorumluluklar ve rapor verme yapıları	Konuya özgü rapor mekanizmaları esnekler
Faaliyetler, çıktılar ve sonuçlar tanımlanmıştır ve ölçülebilir niteliktedir	Bir çerçeve dahilinde düzensiz (duruma göre) faaliyetler

Diğer bir yaklaşım ise resmileştirilmiş/biçimsel ortaklık anlayışından farklı olarak, ortak bir amacın ve her bir ortağın ortak amaç doğrultusunda çalışmasını sağlamaya yönelik resmi/biçimsel yapıların tanımlanmadığı durumlarda da ortaklıklardan söz edilebileceğini ortaya koymaktadır. Bu yaklaşıma göre ortaklığın kurulmasına yönelik fiili ve potansiyel aşamalar (1) Sektörler arası çalışma için kaynakların bir havuzda toplanmasını gerektiren ihtiyaçların belirlenmesi, (2) Diyalog ve tartışma yoluyla ortak bir temel oluşturulması, ortak amaç ve hedeflerin belirlenmesi, (3) Farklı ortakların rollerinin tanımlanması, (4) Farklı ortakların üstlenecekleri görevlerin tanımlanması, (5) Etkili karar alma ve proje uygulaması süreçlerinin oluşturulabilmesi için gereken iletişim mekanizmalarının tanımlanması, (6) Resmi/biçimsel yapıların oluşturulması, (7) Programın uygulanması, (8) Gözden geçirme ve değerlendirme, (9) Ortaklığın değişen doğasıyla ilgili faaliyet sonu stratejileri ve/veya sürdürülebilirlik meselelerini kapsamaktadır.

Yukarıda özetlenen ana hatlar, Galler Prensi İş Liderleri Forumu gibi yapılar tarafından tanımlanan daha resmi (biçimsel) ortaklıkların söz konusu olmadığı, daha az biçimsel sektörler arası çalışma ilişkileri için de değer taşımaktadır. Önerilen bu model ortaklık geliştirilmesi konusunda daha etkili ve denk bir katılımın sağlanması için “aşağıdan yukarıya” yaklaşımını benimsemektedir. Resmileştirilmiş (biçimsel) ortaklıklar ise, kıyıda kalanları ya da gücü daha az olanları dışlayan “yukarıdan aşağıya” yaklaşımının sonucunda oluşturulmuştur.

Resmileştirilmiş biçimsel/sözleşmeye dayalı ortaklık savunucularının gevşek modelleri ortaklık olarak kabul etmemelerine karşın; gevşek düzenlemeler de gelecekte ortaklıklara dönüşebilecektir. Bununla birlikte; ortaklık için bazı temel koşulların gerekli olduğu kabul edilmektedir. Bunlar: (1) Ortaklık konusunda mali, fiziksel ve insan kaynaklarını da içerecek bir taahhüt, (2) Ortaklığın kapsamı konusunda anlaşma, (3) Ortaklık içerisinde üstlenilen faaliyetlerin gerçekleştirilmesine yönelik araçlar, (4) Ortaklığın ulaşacağı hedefler; bu hedefler ölçülebilir olmalıdır. Ortaklıklar açısından geçerli olan diğer ilkeler ise; denklik, şeffaflık ve karşılıklı yardımdır.

Sektörler arası ortaklık geliştirme konusundaki uygulamalardan birisi, STK ve kamu sektörleri arasında davranış kurallarının/toplumsal akitlerin (compact) oluşturulmasıdır (www.skip.org.tr, 2006): Davranış kurallarının kapsamı ve içeriği ise ülkeden ülkeye değişiklik göstermektedir. Sivil toplum sektörünün görece az geliştiği, STK'ların faaliyetleri konusunda açık ve net yasal çerçevenin olmadığı ülkelerde, davranış kuralları kısıtlayıcıdır. Davranış kuralları bu ülkelerde devletin fon sağladığı mekanizmalardan oluşmaktadır. Bu tür mekanizmaların amacı, STK'ları kayıt altına alma ve tanıma bedeli olarak asgari standartlara uymaya zorlamaktır. Ölçeğin diğer ucunda ise İngiltere'nin başını çektiği “toplumsal akit” kavramı yer almaktadır.

Toplumsal akit/compact politika geliştirme ve hizmet sunumunda devlete minimum danışma ve ortaklık standartlarına uyma şartını getiren bir dizi yarı-yasal (quasi-legal) düzenlemeden oluşmaktadır. Toplumsal Akit'in amacı, sivil topluma tanınan imkanları ve yetkileri artırmaktır. Bu iki uç arasında hazırlanacak davranış kuralları ise sonsuz sayıdadır. İleride deyineneğimiz Türkiye açısından, uygulanabilir “davranış kuralları taslağı” da kapsamlı bir danışma süreci sonunda gerçekleştirilmiştir. Davranış kuralları'nın kapsamı ve neleri içerebileceğini görmek açısından SKIP projesi kapsamında öncelikli olarak; Türkiye ile karşılaştırılabilir nitelikte olan İngiltere, Estonya, Danimarka-Finlandiya veya İsveç, Macaristan ile bu öncelikli önerilerin olası alternatifi olarak; Almanya ve Hırvatistan gibi ülkelerdeki STK-Kamu sektörleri arasındaki ortaklık ve işbirliği yapılarının yerinde incelenmesi düşünülmüştür.

İngiltere Toplumsal Akit (Compact) Örneği: Akitler, 1998 yılında İngiltere’de devletle gönüllüler ve sivil toplum sektörü arasındaki anlaşmalar şeklinde ortaya çıkmıştır (Liiv, 2006: 2). Toplumsal Akit, sivil toplum ve kamu sektörünün ilişkilerini düzenleyen bir çerçeve oluşturmayı ve ilişkiyi her iki tarafa da yarar sağlayacak şekilde geliştirmeyi hedeflemiştir. Toplumsal Akit, iki tarafın da altına imza attıkları bir dizi karşılıklı taahhütten ve işbirliğinin esasını belirleyen ilkelerden oluşmaktadır. Toplumsal Akit’in amacı sivil toplum sektörünün desteklenmesi ve teşvik edilmesini güvence altına almaktır. Toplumsal Akit’i tanımlayan temel ilkeler şunlardır (www.skip.org.tr, 2006):

- Sivil toplum örgütlerinin bağımsızlığına saygı gösterilmelidir.
- Sağlıklı bir sivil toplum, demokratik toplumun parçasıdır.
- Kamu sektörünün sivil toplum kuruluşlarıyla ortaklığı daha iyi politika ve hizmetlerin üretilmesine ve toplum için daha iyi çıktılar/sonuçlar elde edilmesine yol açabilir.
- Ortaklık güçlü bir ilişki (tutarlılık ve açıklık) oluşturulmasını gerekli kılar.
- Devlet, sivil toplum kuruluşlarına kaynak sağlama rolünü oynayabilir.

Toplumsal Akitlerin paylaştıkları ortak değerler; (1) Demokratik toplumun tanınması, (2) Aktif vatandaşlık kavramı, (3) Çoğulculuk, (4) İnsan hakları, (5) Fırsat eşitliği, (6) Hizmetlerin kalitesi, (7) Sektörler arası çalışma, (8) Sürdürülebilir kalkınma ve (9) Finansmandır. Toplumsal Akit ayrıca savunuculuk/lobicilik, arabuluculuk ve uyuşmazlık yönetimi gibi konuların da dahil olduğu bir dizi konuda kılavuz kurallar getirmektedir. Toplumsal Akit her sene bakanlar kurulu tarafından gözden geçirilerek ulusal ve yerel toplumsal akitlerin gelişimi değerlendirilmekte ve bir sonraki senenin toplumsal akitini daha ileri götürmek için bir eylem planı hazırlanmaktadır.

Birleşik Krallık devletleriyle İngiltere, İskoçya, Kuzey İrlanda ve Galler’deki sivil toplum sektörleri arasında dört toplumsal akit geliştirilerek kabul edilmiştir. Birleşik Krallıkta toplumsal akitlerin dayandığı değer ve prensipler: (1) Demokratik toplumun tanınması, (2) Aktif vatandaşlık, (3) Çoğulculuk, (4) İnsan hakları, (5) Fırsat eşitliği, (6) Hizmetlerin kalitesi, (7) Sektörler arası çalışma ve (8) Sürdürülebilir kalkınma şeklinde özetlenmektedir (Forester, 2006: 5). Birleşik Krallık akitlerinin özelliklerini şöyle değerlendirebiliriz (Liiv, 2006: 62-63):

- Birleşik Krallık akitleri, kamu ile kar amacı gütmeyen sektörler arasındaki işbirliğini anlama, kavramsallaştırma ve kurumsallaştırma girişiminin başarılı, örgütlenmiş ilk ulusal ve bazı bakımlardan “federal” örneklerdir. Ortaklık kavramı, işbirliğinin temel fikri olarak belirlenmiş olup, her iki taraf da eşit haklara sahiptir.
- İşbirliği için köklü kurumsal bir çerçeve vardır ve önemli raporlar ve araştırmalar bu işbirliğinin sonuçlarını göstermektedir.
- İşbirliği üzerine odaklanılmış olunması yerel yetkililere doğru ademi merkezleşmeyi şimdiden gerçekleştirmiştir.
- Birleşik Krallıkta da, kar amacı gütmeyen sektörün uzun bir tarihi ve geleneği vardır.
- İşe dahil olan ilgili kişilere ulaşmada öngörülen hiçbir zorluk bulunmamaktadır.
- Ülkenin boyutu Türkiye ile karşılaştırılabilir ölçektektir.

STK ve Kamu sektörleri arasındaki ilişkinin kavramsallaştırılması ve endüstriyelmesi fikri geniş bir dinleyici kitlesi toplamış ve çok geçmeden diğer birkaç ülke de kendi “akit”lerini hazırlamaya başlamıştır. Değişik şekillerde ortaya çıkmalarına karşın bu akitler (Kanada’da *Uzlaşma*, Estonya’da *Kavram*, Hırvatistan’da *İşbirliği Çerçevesi* vs.) İngiltere’deki özgün akitlerle aynı ideolojiyi temel almışlardır (Liiv, 2006: 2).

Estonya (Sivil Toplumun Gelişmesi Kavramı) Örneği: Estonya’da, kar amacı gütmeyen sektör, “Kar Amacı Gütmeyen Estonya Örgütleri için Ahlak Kuralları”nı kabul etmiş, Başbakanlık Müsteşarlığı, STK’ların “Politika Süreciyle Uğraşmaları Hakkında Doğru Uygulamalar” belgesini hazırlamış olup, şu anda da Birleşik Komisyon, kar amacı gütmeyen örgütlere fon sağlama ilkeleri üzerinde çalışmaktadır. Estonya örneğinin özellikleri şunlardır (Liiv, 2006: 63):

- Estonya, kamu yetkilileri ile kar amacı gütmeyen sektör arasındaki işbirliğini, parlamentodan geçirilen resmi bir belgeyle kavramsallaştıran az sayıdaki ülkeden biridir.
- Estonya Sivil Toplumun Geliştirilmesi (ulusal stratejisi) amacıyla işbirliğini kurumsallaştırmakta ve onun uygun yöntemini sağlamaktadır.
- İşbirliği kurumları (ortak kar amacı gütmeyen sektör ve devlet komitesi) gündemini başarıyla belirlemiş ve çok sayıda önemli kurullarla mali destek stratejisi geliştirmeye başlamıştır. İşbirliği için devlet stratejisi şu anda tartışılmaktadır.

- Estonya tarihsel olarak büyük ve yaşamını sürdürebilir bir kar amacı gütmeyen sektöre sahiptir; CIVICUS' indeksine göre şu anda Doğu Avrupa'daki en sürdürülebilir olanıdır.
- En üst düzey karar makamlarına ulaşmak kolaydır ve neredeyse herkes oldukça iyi İngilizce konuşmaktadır.
- Estonya çok yakın geçmişte AB katılım görüşmelerini yaşamış ve STK'ları ulusal çıkarların tanıtımına ve destekleme fonlarının dağılımına katılmak da dahil olmak üzere oldukça etkili bir rol oynamıştır.

Danimarka, Finlandiya veya İsveç Örneği: Bu ülkelerden Danimarka'da Dış İşleri Bakanlığı, Danimarka STK'larıyla işbirliği de dahil olmak üzere, "Gelişmekte Olan Ülkelerdeki Sivil Topluma Danimarka Desteği Stratejisi"ni kabul etmiştir. Bu ülke örneklerinin temel özelliklerini şöyle değerlendirebiliriz (Liiv, 2006: 64):

- Danimarka, Finlandiya ve İsveç'te, kar amacı gütmeyen ve devlet sektörleri arasında çok gelişmiş bir işbirliği vardır. Danimarka'nın merkezi bir ulusal devleti varsa da, tüm bu ülkeler değişik bakanlıklar ve ilgili STK'lar arasında, iyi geliştirilmiş işbirliği anlaşmaları sistemine sahiptirler. Kar amacı gütmeyen sektörün yerel karar alma sürecine katılımı da bu ülkelerdeki politik kültürün düzenli bir parçasıdır.
- Bu ülkelerdeki kar amacı gütmeyen sektörün yapısı hem sivil toplum fikrini hem de ulusal onuru kapsamakta olup çok köklüdür. Sektörleri, yerel nüfusla ve kamu yetkilileriyle işbirliği içinde toplumsal hizmetler sağlama konusunda uzun bir geleneğe sahiptirler.
- Kar amacı gütmeyen sektörler aynı zamanda kalkınma yardımlarının iletilmesine de etkin olarak katılmaktadırlar ve uluslar arası işbirliği alanında muazzam deneyime sahiptirler.
- Karar veren makamlara ulaşmak göreceli olarak kolaydır.
- Bu ülkelerde İngilizce ikinci dildir ve çeviri sorunu hiç yoktur.
- Finlandiya üyelik görüşmelerini 15 yıl önce yapmıştır.
- Finlandiya ve Estonya'nın başkentleri arasındaki uzaklık 80 kilometredir ve eğer vize sorunları önceden çözümlerse, çalışma gruplarının ziyaretlerini, iki ülkeyi de görecekte şekilde birleştirmek olanaklıdır. Aynıısı Danimarka ve İsveç'e birleştirilmiş bir ziyaret olasılığı için de geçerlidir.

Macaristan (Sivil Toplum Hakkındaki Strateji Belgesi)Örneği: Macaristan örneğinin başlıca özellikleri şunlardır (Liiv, 2006: 64-65):

- Macaristan'da, özellikle toplumsal hizmetlerde kar amacı gütmeyen sektörle kamu sektörü arasında köklü işbirliği vardır.
- Kar amacı gütmeyen sektörün kurulması ve ideolojisi anlamında Doğu Avrupa'daki liderlerden biri olmuştur. Örneğin, meşhur %1 gelir vergisi yasasıyla, halkına, kamu yararına STK'lardan hangisini destekleyeceğini belirleme olanağı vermiştir.
- Son zamanlarda iki sektör arasındaki işbirliğinin kavramsallaştırılması süreci devam etmekteydi. Bunun bir sonucu olarak devlet, kar amacı gütmeyen sektörle işbirliği için kendi stratejisini hazırlamış ve 2003'te, Ulusal Sivil Fon Programı özel yasasıyla birlikte kabul etmiştir.
- İlginç olan konu, başlangıçta devletin sivil sektörle işbirliği stratejisinin bir Macar Akiti olarak hazırlanmış olmasıdır; kar amacı gütmeyen sektör, temsil sorunları konusunda anlaşmaya varamayınca devlet stratejiyi tek başına geçirmiştir. Ama, STK'lar bu hazırlığa etkin olarak katılmışlardır.
- Macaristan'ın, kar amacı gütmeyen sektördeki gelişmeleri ve planlama politikası kararlarını yönetmek için köklü bir ulusal istatistik sistemi vardır.
- Macaristan'daki, kar amacı gütmeyen sektör büyüktür; çok uzun bir geleneği ve aynı zamanda da çok çağdaş bir yanı vardır.
- Macaristan, kar amacı gütmeyen sektörün de etkin rol oynadığı AB üyeliği görüşmelerini yakınlarda yapmıştır.
- Macaristan'ın kar amacı gütmeyen sektörünün, kamu politikası oluşturmada devletle etkin işbirliği yapan çok sayıda düşünce kuruluşu ve kamu gelişimi odaklı kurumu vardır.
- Karar veren kurumlara ulaşmak göreceli olarak kolay olmaktadır.

Almanya (Bağlılık İlkesi) Örneği: STK-Kamu sektörleri arasındaki işbirliğinin boyutlarını ve içeriğini anlamak açısından yukarıda özetlenen öncelikli önerilerin olası alternatiflerinden biri Almanya'dır. En tipik sivil toplum-devlet ilişkisi olan "bağlılık ilkesi" Almanya'da doğarak tüm Avrupa'ya yayılmıştır. Bu ilkeye göre,

* CIVICUS Sivil Toplum İndeksi (Civil Society Index (CSI)) dünya çapında 60 ülkede sivil toplumun durumunu değerlendirmeyi amaçlayan bir araştırma-eylem projesidir. İndeks ayrıca sivil toplumu 4 boyutta değerlendirmeye yönelik bir araç niteliğindedir. Söz konusu boyutlar: yapı, alan, değerler ve etki'den oluşmaktadır.

bir toplumda ortaya çıkan ihtiyaç "bu ihtiyaca en yakın kişiler tarafından" dile getirilmelidir. Eğer onlar bunu yapamazsa veya yapacak durumda değillerse, söz konusu ihtiyaçlar aynı toplumun resmi örgütleri tarafından (kilise, STK'lar) dile getirilmelidir. Mahalli düzeyde dile getirilmeyen ihtiyaçlar için bir bölgesel ve sonunda federal bir sistem kurulmalıdır. Bu durumda, devlet genellikle yıllık olarak görüşülen bütçelerle tüm hizmetleri finanse etmeyi tercih eder. Bu ilke uygulamada şu anlama gelir: Bir STK toplumsal bir ihtiyacın karşılanması için düşünülen bir faaliyete katıldığında, STK verdiği hizmetler için oransal finansman alma hakkına sahip olmaktadır (Bullain ve Bikmen, 2006: 28) . Almanya örneğinin başlıca özellikleri şunlardır (Liiv, 2006: 65):

- Aile İlişkileri, Yaşlı Vatandaşlar, Kadınlar ve Gençlik Komitesinin Sivil Toplum Alt Komitesi, Mayıs 2003 gibi yakın bir tarihte Bundestag'da kurulmuştur. Görevi Almanya'daki sivil toplumla ilgili büyük bir araştırmanın önerilerinin gerçekleştirilmesine yardım etmek ve ilgili yasa teklifleri ve girişimleri tartışmaktır.
- AB'de, güçlü bir kar amacı gütmeyen sektöre sahip büyük federal bir ülkedir.
- Merkezi ve federal kurumlar arasındaki güç dağılımı, STK'larla ilgili konularda karar almada ikincillik ilkesi uyarınca köklüdür.
- *Hırvatistan (İşbirliği Çerçevesi) Örneği:* Liiv (2006) raporunda, STK-Kamu işbirliğinin kapsamı ve çeşitleri konusunda incelenmesi önerilen diğer bir alternatif ülke Hırvatistan'dır. Hırvatistan örneğinin başlıca özellikleri şunlardır (Liiv, 2006: 66):
- Hırvatistan'ın devletle kar amacı gütmeyen sektörü arasında ilginç bir işbirliği yapısı vardır.
- İki sektör arasındaki İşbirliği Programı, devletin girişimi üzerine Aralık 2000'de geçirilmiştir. Bu, uygulamayla ilgili deneyimi var demektir.
- Şu anda tüm sistemi, devlet yetkilerinin ademi merkezileşmesiyle, yeniden yapılanma süreci içindedir.
- AB üyesi değildir ama katılım görüşmelerine başlamıştır.

2. Toplumsal Akitlerin İçeriği ve Türkiye'de Yürütülen Çalışmalar

Davranış kurallarının/toplumsal akitlerin (1) Tanıma, (2) Temsil, (3) Ortaklık, (4) Kaynaklar ve (5) Uygulamadan oluşan başlıklara ilişkin hükümler içermesi gerektiği belirtilmektedir (Liiv, 2006: 42-61; Yüncüler, 2006: 3-6):

Tanıma: Tarafların kendilerine özgü ihtiyaç, çıkar ve rollerinin karşılıklı olarak tanınmasıdır. Bu süreçte, kamu sektörü STK'ların demokratik sistemdeki rolünü, STK'ların devletten ve iş sektöründen bağımsız olduğunu, STK'lar arasındaki çeşitliliği, STK'ların kendi haklarını savunma ve eleştiri özgürlüğünü tanımalıdır. STK sektörü de devletin toplumsal hayatı düzenlemedeki özel konumunu, devletin işlediği yasal çerçeveyi, devletin STK'lara yönelik davranışlarını kısıtlayabilecek hususları tanımalıdır.

Temsil: Akitlerin temsil hükümleri genellikle temsilcilerin adaylığı, temsil yetki ve görevlerinin temel ilkelerini içerirler. Davranış kuralları tek bir kurumun ya da kurumlar arası bir organizasyonun toplumda ifade bulan tüm çıkarları temsil edemeyeceğinin altını çizmelidir. Taraflarca tanınmış temsilci kuruluşlar ise hükümete sundukları önerilerin tabana danışılarak ve müzakere edilerek oluşturulduğunu ispat edebilmelidirler. Devlet ise, STK'ların kendisine resmi yollardan ulaşabileceği iletişim kanalları ve kurumlarının neler olduğunu açıkça belirtmelidir. Özellikle STK'lara danışılmasının olmazsa olmaz olduğu sektörler açıkça belirtilmelidir.

Ortaklık: Ortaklık bölümü akitlerin en önemli bölümüdür. Ortaklık fikri son derece önemli olup rekabet fikrine, salt akite dayanan müşteri-hizmet sağlayıcı ilişkisine ve aynı zamanda hiyerarşik bir işbirliği kavramına meydan okumaktadır. Etkin ve karşılıklı fayda sağlayan bir ortaklığın yürütülebilmesi için gerekli düzenlemelerin yapılacağı devlet tarafından garanti edilmelidir. Tarafların birbirlerine sunacağı bilgiler anlaşılabilir nitelikte ve eksiksiz olmalıdır. Taraflar birbirlerinin çalışma metotları hakkında bilgi sahibi olabilmelidir. STK'lar da devlet gibi işbirliğini kolaylaştırıcı önlemleri almayı garanti etmelidir.

Mali Kaynaklar ve Finansman: Var olan kaynaklar ve bu kaynakları kullanma yöntemi STK-Kamu sektörleri arasındaki ortaklıkların başarısı açısından yanıtlanması gereken en önemli sorunlardır. Bir çok ülkede, STK'larca kullanılan kaynaklar içinde devletçe sağlanan kaynakların payı kayda değer düzeydedir. Ancak yine de var olan akitlerin çoğu bu konuya ayrıntılı olarak değinmemektedir. Bunun başlıca nedeni sorunun karmaşıklığı ve akitlerin sınırlı kapsamıdır. Akitlerin bu sorunun üstesinden gelmek için baş vurdukları yollardan biri, akit içine, fon sağlanması hakkında özel kurallar hazırlanmasına yönelik hüküm koymaktır. Mevcut akitlerdeki fon sağlamaya yönelik hükümler iki ana başlık altında toplanabilir:

Devlet tarafından fon ayrılmasındaki en doğru uygulamaları ve usulleri betimleyen maddeler;

Bu kaynakların kullanımındaki en doğru uygulamaları ve STK'ların devlete ve kamuoyuna karşı hesap vermekle sorumlu olmasını betimleyen maddeler.

Uygulama: Akit metinlerinde uygulamaya özel bir önem verilmektedir. Her ne kadar akitler genel ilkeler ve ana hatların bir derlemesiye de, uygulanmasıyla ilgili kısımları çoğu kez oldukça somuttur.

Akitlerin uygulanmasıyla ilgili maddelerin ana hedefi, akitin işe yaramasını sağlamak için kararlı kurumsal bir işbirliği ağı kurmak ve karşılıklı yükümlülükler getirmektir. Akitler uygulama sorunlarını farklı yollardan ele alırlar. Bazılarında, uygulama maddeleri akitin ayrı yerlerinde yer almaktadır (İngiliz akitinde olduğu gibi). Kuzey İrlanda akiti gibi bazı akitlerde ise, uygulama sorunlarının ele alındığı özel belge ya da belgelerin (eylem planı gibi) hazırlanması öngörülebilir.

Akitlerin uygulama bölümünde akitlerin uygulama metotları ve belgenin hangi sıklıkla gözden geçirileceği net olarak belirtilmelidir. Kısa ve uzun dönem hedefler konusunda bir ayrıma gidilmelidir. İşbirliğini kurumsallaştıracak organlar oluşturulmalı ve bu organların işleyişinden sorumlu olacak kişiler belirlenmelidir. STK temsilcileri, arkalarında kamuoyu desteği olan kişilerden seçilmeli ve bunlar arasında görev değişikliğinin düzenini sağlayacak mekanizmalar oluşturulmalıdır. Uygulamanın başarısını nesnel olarak ortaya koyacak kalite standartları ve göstergeler tespit edilmelidir. Uygulama sırasında ortaya çıkabilecek ihtilafların çözüm mekanizmaları da oluşturulmalıdır. Sadece merkezi değil, yerel düzeyde de davranış kuralları oluşturulup uygulanabilmesine imkan tanınmalıdır.

STK-Kamu sektörleri arasındaki ortaklıkların geliştirilmesi konusunda Türkiye'den aşağıdaki iki örneği vererek çalışmamızı tamamlayabiliriz (AB Genel Sekreterliği 2006: EK 18):

Özürü Çocuklar İçin Rehabilitasyon Merkezi Projesi: Ortaklık projesinin gerçekleştirildiği yer, Çanakkale'nin Çan İlçesi'dir. Çalışmaya ortaklık eden diğer kurum ve kuruluşlar; SHÇEK Genel Müdürlüğü/İl Müdürlüğü, Çan Belediyesi, İbrahim Bodur Eğitim Sağlık ve Sosyal Yardım Vakfı, Çan Öz-Kur Zihinsel Özürüler Bakım Eğitim ve Rehabilitasyon Merkezi Yaptırma ve Koruma Derneği'dir.

Çanakkale/Çan ilçesi yöre olarak özürü çocukların çevre il ve ilçelere göre daha fazla olduğu bir bölgedir. İlçedeki özürülerin eğitime ihtiyaçları olmasına karşın ilçede böyle bir merkez yokluğu ilçedeki özürü çocukları olan aileleri mağdur etmekteydi. Böyle bir merkezin olduğu en yakın yer Çanakkale olduğundan özürü aileleri maddi sıkıntı çekmekteydiler. Dolayısıyla özürüler ve aileleri için Çan İlçesi'nde acilen böyle bir merkeze ihtiyaç vardı.

Böyle bir eğitim ve rehabilitasyon merkezi açmaya yönelik işbirliği resmi bir protokol metniyle sağlanabilir. SHÇEK, Vakıf, Dernek ve Belediye arasında uzun süren görüşme ve çalışmalar sonucunda "görev bölümü" diyebileceğimiz proje için kimin hangi katkıları sağlayabileceğini, sorumluluk ve yetkilerinin neler olacağını gösteren resmi bir protokol imzalanıp, zamanın ilgili bakanı tarafından onaylanarak 23.12.2002 tarihinde yürürlüğe girmiştir. Protokol amaç, yükümlülükler, tesisin adı ve kullanılma amacı gibi maddeler içermektedir. Protokole göre tarafların rol ve sorumlulukları kısaca şöyledir:

Vakıf, merkezi özürülerin kullanım standartlarına göre yaptırıp SHÇEK'na devredecek,

Belediye, merkezin arazisini ücretsiz olarak tahsis edecek ve bahçe düzenlemesini yaptıracak,

SHÇEK, merkezin idari ve mesleki personelini atayarak yönetimini üstlenecektir. Ayrıca merkezin demirbaşlarını alarak merkezi donatacak, ayrıca devletin özürülere yönelik katkısını ve bağışları mevzuata uygun olarak merkezin işletimi için harcayacaktır.

Sonuçta Belediye, söz konusu araziye ücretsiz olarak tahsis ederek bahçe düzenlemesini yapmış; Vakıf, merkezi kısa sürede inşa ettirerek SHÇEK'ya devretmiş, SHÇEK, merkezin içini donatarak idari ve mesleki personelini tayin etmiştir. Dernek ise yardımcı hizmetler için gereken bazı personeli bulmuştur. Vakıf, Dernek ve SHÇEK'dan ikişer kişi ve birde merkez müdürü olmak üzere toplam yedi kişilik bir danışma kurulu oluşturulup seçimle bir başkan seçilmesiyle beş yıllık protokol işlemeye başlamıştır. Merkez ilk öğrencilerini 2004 yılında cüzi bir katkı payı ile alarak faaliyete geçmiş, böylelikle Çan ve çevre bölgelerde yaşayan özürü ailelerinin mağduriyeti giderilmiştir.

Projenin başarılı olmasındaki en önemli unsur; özürüler için böyle bir merkeze ihtiyacın olduğunun tüm çevrelerce kabul görmesi olmuştur. Ayrıca özürü aileleri bir araya gelip dernekleşerek, kamuoyu oluşturmuşlar ve merkezi yaptırma gücü olanlar üzerinde baskı kurmuşlardır. Merkez aynı zamanda bölge için iyi işler yapmak isteyen Vakıf yöneticileri için de iyi bir fırsat olmuştur.

Çalışmanın yürütülmesi sırasında karşılaşılan en önemli zorluk, bu merkezin yapımında emeği geçen insanları ya da kurumları böyle bir merkezin gerekliliğine ikna etmek olmuştur. İkna sürecinden sonra işler kolaylaşmıştır. Şu an önemli bir sorun ve zorluk olmayıp, merkez "Zeynep Bodur Okyay Zihinsel Engelli Çocuklar Rehabilitasyon Merkezi" olarak hizmet vermektedir.

Kadınlar için Semt Pazarı Projesi: Ortaklık projesinin uygulandığı yer Diyarbakır'dır. Çalışmaya ortaklık eden diğer kurum/kuruluşlar; bir kadın STK'sı, Valilik ve Belediye'dir. Kurulan ortaklığın çözüm aradığı konu; kadınlar için semt pazarı projesinin hayata geçirilmesiydi. Proje herhangi bir resmi çerçeve olmaksızın sadece bir çalışma grubu girişimiyle oluşturulmuştur.

Bu kapsamda taraflardan kadın kuruluşu; projeden faydalanacak kadınları tespit ederek kadınlar için bilinç artırıcı grup çalışmalarını yürütmüştür. Valilik; kadınların eğitimi ve pazaryeri için gerekli olan tezgah ve sundurma gibi malzemelerin teminini üstlenmiştir. Belediye ise; pazaryeri için uygun yeri tespit etmiş, zabıta

¹ Detaylı bilgi Çanakkale Sosyal Hizmetler İl Müdürlüğü'nden (0286 2171570) alınabilir.

görevlilerini düzenli olarak bu pazaryerinin kontrolünü sağlamak amacıyla görevlendirmiş ve kadınlardan ücret talep etmemiştir.

Sonuçta, kentteki üç önemli kuruluş ilk kez iş birliği yaparak bu projeyi gerçekleştirmiştir. Çok yönlü çalışmalardan kadınlar aynı tek proje sayesinde faydalandırılmışlardır. Zamanın etkin kullanılmasıyla kısa sürede, küçük bir bütçeyle önemli bir proje hayata geçirilmiştir.

Ortaklığın başarısındaki kilit unsur; her üç kuruluş için de önemli bir tema olan “kadınların desteklenmesi” meselesinin proje ile hayata geçirilmesi olmuştur. Projenin, özellikle eğitim, görünüm, temizlik ve fiyatlandırma gibi hususlarda semt pazarlarında yaşanan ortak sıkıntıların giderilmesinde diğer pazaryerlerine örnek bir model olması beklenmektedir.

Ortaklığın herhangi bir protokole veya mutabakat belgesine dayandırılmadan hazırlanması ve uygulanması çeşitli sıkıntılara yol açmıştır. Projenin hazırlık aşamasında üç kuruluşun da etkin katılımı sağlanabilse projenin sürdürülebilirliği sağlanabilirdi. Ayrıca valilerin tayin olması, seçimler sonucunda belediyenin el değiştirmesiyle belgeye dayanmayan projeler aksayabilmektedir. Bu tür sorunların önüne geçmek için resmi bağlayıcılığı olan belgelerin önceden kurgulanmasında fayda vardır. Yine, projelerin hazırlanması sırasında talep araştırmasının detaylı bir şekilde yapılarak, projenin uygulanabilirliğinin tespit edilmesi ve işbirliği biçimlerinin net olarak tanımlanması da projenin başarısı için önemlidir.

Değerlendirme ve Sonuç

Kamu, STK ve özel sektörün tek başına günümüzün artan ve çeşitlenen toplumsal ihtiyaçlarını karşılamada yetersiz kalmaları sektörler arası ortaklığı zorunlu hale getirmektedir. Ortaklık konusunda ise iki uygulama dikkat çekmektedir. Bunlardan ilkinde, ortaklar arasındaki ilişkiler gayri resmi ve karşılıklı yarar esasına dayanmaktadır. Ortaklığın herhangi bir yasal dayanağı olmayıp, ortaklar belli bir iş için ortaklaşa çalışacaklarını taahhüt etmişlerdir. Ortaklığın herhangi bir hedefi ve amacı yoktur, önceden planlar yapılmamıştır ve raporlama mekanizmaları esnekler. İkincisinde ise, ortaklar arasındaki ilişkiler resmidir ve sözleşmeye dayalıdır. Hedefler ve sorumluluklar önceden belirlenmiştir, faaliyetlerin sonuçları ölçülebilir niteliktedir. Resmi ortaklık görüşünü savunanların gayri resmi ortaklıkları ortaklık olarak kabul etmemelerine karşın gayri resmi ortaklıkların da zamanla resmi ortaklıklara dönüşmesi ihtimali vardır.

Her ülke kamu hizmetlerinin sunumunda kendi koşullarına göre resmi ya da gayri resmi ortaklık ilişkilerini teşvik etmektedir. Özellikle AB ülkelerinde sektörler arası ortaklığa özel önem verilmektedir. AB'ye üye olma yolundaki ülkelere de sektörler arasındaki ortaklığı geliştirmeleri beklenmektedir ve bu yöndeki projeler AB tarafından finanse edilmektedir. Yine, sektörler arası ortaklık anlaşmaları olan davranış kuralları/toplumsal akitlerin tanıma, temsil, ortaklık, kaynaklar ve uygulamadan oluşan bir içeriğe sahip olması gerekmektedir.

Sektörler arası ortaklık AB'ye üyelik yolundaki Türkiye için de önemli bir kavramdır. Bu nedenle ülkemizde STK'ların ve sektörler arası ortaklığın geliştirilmesi konusunda çeşitli çalışmalar yürütülmektedir. Bu projelerden biri SKİP projesidir ve proje sonunda Türkiye için sektörler arası işbirliğinin kurallarını belirleyen bir davranış kuralları/toplumsal akit hazırlanacaktır. Bu kapsamda British Council'in Ekim 2005 tarihinde ABGS'ye (Avrupa Birliği Genel Sekreterliği) sağladığı teknik destekle proje başlatılmıştır ve projenin Aralık 2006'da tamamlanması öngörülmektedir. Bu kapsamda haziran, temmuz, ağustos aylarında yapılan danışma toplantılarının sonucunda Eylül 2006'da “birinci davranış kuralları taslağı” ortaya konmuştur. Ekim 2006'da ise “ikinci davranış kuralları taslağı”nın ortaya çıkması beklenmektedir. Kasım/Aralık 2006'da “Nihai Davranış Kuralları Taslağı”nın ortaya konulması ile proje tamamlanacak, bunu “davranış kurallarının resmi olarak kabulü” süreci izleyecektir.

Eylül 2006'daki birinci “Davranış Kuralları Taslak Raporu”nda mutabakatın (1) Kamu sektörü ile işbirliğini geliştirmek isteyen dernek ve vakıflar ile bu tür sivil toplum kuruluşlarının kurdukları federasyon, konfederasyon ve platform benzeri oluşumları, (2) Siyasi danışma ve politika belirleme süreçlerinin parçası olmak isteyen dernek ve vakıflar ile bu tür sivil toplum kuruluşlarının kurdukları federasyon, konfederasyon ve platform benzeri oluşumları, (3) Ulusal, bölgesel veya yerel düzeyde görev yapan, belediyeler de dahil olmak üzere bütün kamu kurumlarını kapsadığı belirtilmiştir. Taslak raporda her iki taraf aşağıdaki hususları kabul ettiklerini beyan etmiştir (DK Taslağı, 2006: 3-4):

“Çalışma alanı ne olursa olsun, dernek kurma özgürlüğünün ayrılmaz parçalarından biri kuruluş amaçlarını belirlemek ve bu amaçlar doğrultusunda çalışmaktır. Bu amaçlar, kamu ile işbirliğini kapsadığı zaman, sivil toplum kuruluşlarının kamunun söz konusu işbirliğini kolaylaştırmasını bekleme hakkı vardır.

İşbirliğinin etkili olabilmesi için açık ve şeffaf standartlara ve protokollere ihtiyaç vardır. Henüz Türkiye'de uygulanmamış olmakla birlikte, bir işbirliği her iki taraf için hesap verilebilirlik yükümlülüğünü de içerir.

İşbirliğini daha da geliştirmek için her iki taraf da bazı yükümlülükleri kabul etme ve bu yükümlülüklerin yerine getirilmesini güvence altına alma görevini üstlenir.

İşbirliği için gerekli politikaları ve mekanizmaları sürekli biçimde daha ayrıntılı hale getirme, geliştirme ve izlemede gerekli sorumluluğu paylaşır.

Mutabakatın hazırlanması ve detaylandırılması çalışmalarının meşruiyetini artırmak için taraflar arasında ve tarafların kendi sektörleri içinde danışma süreçlerinin oluşturulması ve bu süreçlerin devreye sokulması gerekliliğini kabul eder.

Resmi bir danışma sürecinin mevcut olmaması durumunda, mutabakat belgesinin kapsamı bu mutabakatın hazırlanma sürecinde iki tarafın makul ölçüde anlaşmaya ulaşabileceği kapsamla sınırlandırılmalıdır.

İşbu mutabakat belgesi ve işbirliği açısından, Dernekler ve Vakıflar arasında ayırım yapılmayacak, işbirliği çerçevesi açısından Dernekler, Vakıflar ve bu tür sivil toplum kuruluşlarının kurduğu federasyon, konfederasyon ve platform benzeri oluşumlar ayırım yapılmaksızın eşit muamele görecektir”.

Taslak raporda her iki tarafların yükümlülükleri ayrı ayrı sayılmakla birlikte, her iki tarafın ortak yükümlülükleri şöyle ifade edilmiştir (DK Taslağı, 2006: 5):

“Ortak çalışmalarda ve işbirliklerinde mutabakat belgesinin ruhuna ve lafzına uygun davranmak;

Yürütmeden sorumlu kuruluşa başvurmadan önce çıkabilecek anlaşmazlıklar, görüş farklılıkları konusunda makul uzlaşma ve arabuluculuk girişimlerinde bulunmak;

Yürütmeden sorumlu kuruluşun makul bir biçimde ve gerekçelerle talep edebileceği sorulara zamanında yanıt vermek”.

Taslak raporda aynı zamanda yürütmeden ve uygulamadan sorumlu kuruluş olarak, devlet ve TBMM tarafından tanınan ve resmi statüsü olan bir danışma organının oluşturulması, bu organın doğrudan TBMM ve kamuoyuna bağlı olarak çalışması, Kamu sektörü, dernek ve vakıflar ile bu tür sivil toplum kuruluşlarının kurduğu federasyon, konfederasyon ve platform benzeri oluşumlara doğrudan erişim hakkına sahip olması, koordinasyon işlevinin belirginleştirilmesi ön görülmektedir.

Sonuç olarak, gerek dünyadan gerekse Türkiye’den verdiğimiz örneklerde görüldüğü üzere, STK-kamu sektörü arasında yapılan ortaklıklar sektörlerin tek başlarına karşılamakta zorlandıkları sorumlulukları paylaşmada yeni fırsatlar yaratmaktadır. Bu açıdan, Türkiye’de SKİP projesi kapsamında yürütülen çalışmalar olumludur. Yine ülkemiz koşullarına uygun davranış kurallarının/toplumsal akit proje süresince STK-kamu temsilcilerinin karşılıklı görüş alışverişi sonucunda geliştiriliyor olması davranış kurallarının uygulanmasını ve kabullenilmesini kolaylaştıracaktır.

Kaynakça

- AB Genel Sekreterliği (2006), Kamu-STK Ortaklıkları (EK 18), **SKİP Ortaklık Geliştirme Eğitim Kursu Eğitimciler için Kaynak Kitap**, AB Genel Sekreterliği Yayını, Mayıs.
- AB Genel Sekreterliği (2006), Ortaklık Kavramı (EK 20), **SKİP Ortaklık Geliştirme Eğitim Kursu Eğitimciler için Kaynak Kitap**, AB Genel Sekreterliği Yayını, Mayıs.
- AB Genel Sekreterliği (2006), Sektörler Arası Ortaklık Geliştirme (EK 21), **SKİP Ortaklık Geliştirme Eğitim Kursu Eğitimciler için Kaynak Kitap**, AB Genel Sekreterliği Yayını, Mayıs.
- Bullain ve Bikmen (2006), “Türkiye’de STK’lar ve Kamu Sektörü Arasında İşbirliğine İlişkin Hukuki Çerçevenin Değerlendirilmesi”, <http://www.tusev.org.tr/files/SKIP-yasal%20evrenin%20degerlendirilmes.doc> (21.08.2006)
- DK Taslak Rapor (2006), Davranış Kuralları Taslak Raporu, **Davranış Kuralları Taslak Raporu**, 11-12 Eylül SKİP Danışma Kurulu Toplantısı Çıktısı, İstanbul.
- Forrester, Christine (2006), Compacts: STK’larla Hükümet Arasındaki Ortaklık Anlaşmaları (EK 51), **SKİP Ortaklık Geliştirme Eğitim Kursu Eğitimciler için Kaynak Kitap**, AB Genel Sekreterliği Yayını, Mayıs.
- Liiv, Daimar (2006), Kar Amacı Gütmeyen Sektörlerle Kamu Sektörleri Arasında İmzalanan Toplumsal Aktinlerin Oluşturulması, Hazırlanması ve Uygulanmasında Diğer Ülkelerin Deneyimleri Hakkında Değerlendirmeler (Taslak Rapor), **AB Genel Sekreterliği Yayını**, Nisan.
- Yüncüler, Barış (2006), Davranış Kuralları: Kapsam-İlkeler-Kurumlar (EK 53), **SKİP Ortaklık Geliştirme Eğitim Kursu Eğitimciler için Kaynak Kitap**, AB Genel Sekreterliği Yayını, Mayıs.
- <http://www.skip.org.tr/tr/about> (05.07.2006).

“SİVİL”LİĞE TARİHİN İÇİNDEN YOL AÇMAK: AHİLİK TECRÜBESİ

Yrd. Doç. Dr. Mustafa TEKİN
mustafatekin@comu.edu.tr

Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi, İlahiyat Fakültesi

Özet

“Sivil toplum” kavramı son yıllarda dünya ölçeğinde bir anlam ve önem kazandı. Bu bağlamda birçok sivil toplum kuruluşu ortaya çıkmaya başladı. Ancak bu arada konuyla ilgili kimi sorunlar ve pratikler de tartışıldı. Bu tebliğ; sivil toplumun özü olan “sivillik” ve “kapsayıcılık” sorunlarını Ahilik tecrübesiyle bağlantılı olarak tartışmaktadır. Bilindiği gibi Ahilik, tarihimizde çok özel bir tecrübeye tekabül etmektedir. Gerek toplumun bütününe ve insan hayatına yayılan pratiği, gerekse tüm bu pratiklerin dayandığı teorik zemin özenli bir araştırmayı hak etmektedir. Ahilik bu bağlamda sivillik ve kültürel süreklilik açısından ciddi önem taşımaktadır. Gerçekten bugün kamusal/sivillik dillemmasında yaşadığımız sorunlara Ahilik tecrübesinin ciddi bir açılım kazandıracağına inanmaktayız.

TO MAKE WAY FOR CIVIL LIFE FROM THE INSIDE OF HISTORY: THE EXPERIENCE OF AKHIHOOD

Abstract

The conception of “civil society”, has gained a meaning and an importance throughout the world in recent years. In this context, a lot of organizations of civil societies have started to emerge in our country. But some problems and practises on civil society was discussed at that time. This paper try to discuss the questions of “civil life” and “wholeness” that are essence of civil societies in relation to the experience of Akhihood. As we know, Akhihood has a special experience in our History. So Akhihood deserves to be investigated seriously. Because it contains both effective practices in whole society and humanlife, and theoretical ground that practises rest on it. In this context, Akhihood is important experience at the point of view of cultural continuity. We believe that, the experience of Akhihood makes a serious expansion gain to the problem that we have in dilemma of public and civil life.

Giriş

Bugün gelinen noktada sivil toplum kavramı dünya ölçeğinde ciddi tartışma ve pratiklerin konusu olarak dikkat çekmeye devam etmektedir. Çünkü öncelikle modern-ulus devlet yapılarının bireyi sıkı kontrol etmesi, sivil alanların giderek birey aleyhine daralması en temel sorunlardan birisini oluşturmuştur. Modern-ulus devlete geçişin bir sonucu olarak eski cemaat yapılarının dağılması; eskiden bir cemaat üyesi olarak kendisini konumlandıran ve kimliklendiren kişinin devlet aygıtıyla karşı karşıya kalan bir birey haline dönüşümü, homojenliği ve tektipçi bir anlayışı yayınladığı gibi, farklılığı renkliliği yadsımıştır. Kanaatimizce en önemli problem ise, pre-modern dönemdeki yapının insanı her yönüyle kuşatan ve bütün boyutlarına bütüncül bakabilen niteliği yerine, bütünlüğü parçalanmış ve sadece bir boyutuna indirgenmiş insan portresinin karşımıza çıkmasıdır. Bunun bir yansıması olarak, modern zamanlarda kurulan teşkilatlar, hayatın sadece bir boyutuna odaklanmakta, diğer boyutları ise görmezden gelmektedirler. Daha doğrusu, doğası gereği insanı indirgedikleri boyutun ötesiyle ilgilenmemektedirler. Sözelimi, bugün sivil toplum kuruluşları bağlamında dernekler, vakıflar, sendikalar vb. birçok kurumlar bulunmaktadır. Bu kuruluşların her biri insanın bir boyutuyla ilgilenmekte, o insanı çerçeveleyen çok geniş bir arkaplanı ve diğer boyutları görmemektedir.

Esasta zihni bir kategorilendirme olan kamusal ve özel ayırımının kendisinin problemleri olduğu ve özel bir tarihsel tecrübeye tekabül ettiği belirtilmelidir. Nitekim Batı düşünce tarihinde sivillik kamusal ile bir koşutluk içinde ele alınmış; her birinin alanlarının genişlemesi, diğerinin aleyhine olmuştur. Bu durumda en önemli problem; sivillik ve kamusalın bir dilemma olarak ortaya çıkmasıdır. Bu ise daha en başta sivil toplumun alanı, sınırları ve en önemlisi kamusal tarafından kontrolü sorunu ve tartışmasını beraberinde getirmektedir. Pratik toplumsal hayata bu sorunun yansıması ise, bilhassa Türkiye söz konusu olduğunda, yeni yeni gelişen sivillik tartışmalarının bir yandan hala kamusal bir zihni bilinçaltından besleniyor oluşu, diğer yandan da kamusal ve özel dikotomisinin açtığı alanda insanı bir bütün olarak kuşatamamasıdır. Nitekim bu dilemma son tahlilde devlet ve sivil toplumu hep karşı karşıya getirmekte; sivil toplumun gelişmesi devletin temellük ettiği alanları terk etmesiyle koşut bir anlam ve içerik taşımaktadır.

Biz bu tebliğde, tarih içerisinde yukarıda zikrettiğimiz handikapları aşmış bir tecrübe olan Ahiliği sivillik, yaygınlık ve bütünlük bağlamında irdelemeyi ve ardından günümüze nasıl bir menfez açabileceği ile ilgili önerileri sunma çalışacağız.

“Ahilik, Anadolu Selçukluları zamanında kurulmuş Türk Fütüvvet hareketi diyebileceğimiz kuruluşun adıdır. Mefkure ve çalışma tarzı itibarıyla topluma hizmet sunma ülküsü ile özel yönetmeliklerde (Ahi Şecerenâmeleri ve Ahi Fütüvvet-nâmeleri) belirtilen iş ve ahlak disiplini, şeyh, usta, çırak, kalfa vs. hiyerarşisi

içinde çalışmayı ibadet zevki haline getiren sınaî, ticarî, siyasî, askerî, sosyal ve kültürel faaliyetlerde bulunan bir teşkilattir.” (Bayram, 1991: 5-6) Ahiliği sadece ticarî bir yapı olarak değerlendirmek yanlıştır. Çünkü “Ahilik çok yönlü sosyal bir yapıdır. Bir kere, belli bir süre bir kademede kalarak pişirilen yamak-çırak, kalfa-usta hiyerarşisi kurmak ve bu kademelerdeki, baba-evlat ilişkisi gibi candan bağlarla bağlamak suretiyle sanatı, sağlam ahlaki ve mesleki temellere oturtmuştur. İkincisi, esnaf ve sanatkarlıkta önemli bir sorun olan üretici-tüketici çıkar ve ilişkilerini, birbirleriyle bir sürtüşmeye düşmeyecek biçimde ayarlamıştır. Üçüncüsü, şehirlerden köylere, ülkenin en ücra köşelerine kadar yayılan bir zaviye yani toplantı ve konuk evleri örgütü kurulmuştur.” (Çağatay, 1981: 101) Belki Ahiliğin vurgulanması gereken en önemli boyutu onun dinle ilintisidir. Bu boyut konumuz açısından önem taşımaktadır, çünkü gerek sivillik anlayışının temel zeminini oluşturmada gerekse yapılanışı ve insan hayatının bütününe nüfuz edişinde din, ciddi bir arkaplan oluşturmaktadır. Ahilik teşkilâtı özellikle Anadolu’nun yurt edinilmesinde ve bilhassa halk ve esnaf arasında İslâmî prensip ve emirlerin uygulanmasında büyük bir rol oynamıştır.” (Ağırakça, 1990: 58) Ahilik fütüvvet ve tasavvufla ilişkileri ve etkileşimleri bakımından dikkat çekmektedir. (Çağatay, 1983: 270) Fütüvvetçiliğin Anadolu’da da Ahilikten önce yaygın bulunduğunu biliyoruz; çünkü XIII. Yüzyılın ilk yarısında Anadolu’da ahilik ortaya çıktığında bu fütüvvetnameler, ufak tefek değişikliklerle bu yeni kuruluşun da ahlak tüzüğü oldu. (Çağatay, 1981: 54) Diğer taraftan Ahiliğin yapılanışının tarikatlarla çok yakın benzerlikler içerdiği belirtilmelidir. Meselâ; Tasavvufî eğitimde, bir şeyhe intisab etmeden irşadın mümkün olmayacağı gibi Ahilikte de bir ustadan el almadan veya bir üstadın rehberliği olmadan bir sanata sahip olmak uygun bulunmamıştır. (Bayram, 1995: 54-55) Bu bakımdan “Ahilik, belli prensiplerden dışarı çıkmayan bir tarikat olmayıp, İslâmî edeb, nezaket ve ahlaka sahip bütün tarikatlerden insanların müştereken insanlık hizmetine çalıştığı hizmet edenlerle edilenlerin haklarını koruyan bir teşkilattir.” (Çalışkan-İkiz, 1993: 8) Bu bağlamda Ahiler din eğitimine özel bir özen göstermişlerdir. Çünkü “Ahilere göre dini duyguları mükemmelleşen fert, kendini daima Allah’ın kontrolünde hisseder ve sahtekarlığa yönelmez. Bu yaklaşım tasavvufî düşüncelerin zayıfladığı dönemlerde bile genellikle kabul görmüş ve kontrol teşkilatın bünyesinde sağlanmaya çalışılmış, ihtilaflar mümkün olduğu kadar mahkemeye intikal ettirilmemiştir.” (Erken, 2003: 114) Görüleceği üzere kendi iç denetimini kurmaya çalışan Ahilik, işte bu eğitimle hem sivilliği hem de yaşanan kültürü bir değer olarak kazandırmayı hedeflemiştir.

Sivillik Bağlamında Ahilik

Aslında öncelikle sivillikten ne kastettiğimize dair kısa bir tartışma yapmamız gerekmektedir. Bu tartışmayı belirleyecek en önemli unsurlar ise sivillikle ilgili yaşadığımız gündelik sıkıntılardır. Her şeyden önce sivillik, devlet ve hükümet iradesinin dışında bir yapılaşma ve kuruluşu içermelidir. Bunun anlamı; devlet otoritesi tarafından güdümlü olmaması ve yönetilmemesidir. Yoksa devlet veya hükümetle mutlak bir tezat konsepti içerisinde olması demek değildir. Aslında sivillik bir anlamda, resmi bir otoriteye başvurmadan halkın kendi kendini organize etmesi ve işlerini düzenlemesidir. Burada devlet genel düzenleme ve otorite olarak vardır. Bunun dışındaki işleyiş ve detayların hepsine vakıf olmaya çalışmadığı gibi, onlara müdahale de etmez. Geçtiğimiz yüzyıla damgasını vuran Modern-ulus devletin en büyük açmazlarından biri toplum içindeki bireyle birebir muhatap olması ise, diğeri de her şeyi kontrol etme ve homojenleştirme niteliğidir. Sivil toplumun bir anlamda modern-ulus devletin bu boyutlarına bir itiraz anlamı taşınması gerekmektedir. Bu bakımdan sivil toplum ilkin bireyselliği aşmış bir kolektivite, ikincisi de çeşitliliğe açık bir renklilikle var olması gerekir.

Bugün yaşadığımız sosyal pratikler içerisinde sivil toplum şeklinde adlandırılan kuruluşların öncelikle sivillik bağlamında sorunlar yaşadığını, ikinci olarak da insanı bir bütün olarak değerlendiren, eğiten, gündelik hayata hazırlayan bir nitelikten yoksun olmasıdır. İşte tam da bu noktada Ahiliğin sivil toplum kuruluşlarının yeniden yapılanması anlamında bir menfez açabileceğini düşünüyoruz.

Ahiliğin asıl amacı, insanların dünya ve ahirette huzur içinde olmalarını sağlamaktır. Bu anlayış ahilerin dünya için ahiretini veya ahiret için dünyasını terk etmeyen dengeli bir hayat anlayışı getirmelerini sağlamıştır. Ahiler çatışmacı değil, dayanışmacı ruh yapısına sahiptirler. Zengin ile fakir, üretici ile tüketici, emek ile sermaye, millet ile devlet, kısaca toplumun bütün fert ve kurumları arasında iyi münasebetler kurarak herkesin huzur içinde yaşamasını sağlamak Ahi birliklerinin başta gelen amacıdır. (Ekinci, 1989: 22) Burada zikredilen birkaç husus üzerinde durmamız gerekmektedir. Öncelikle Ahilerin dengeli yapısı ve bunun dayandığı aşkın ile ilişki önemle altının çizilmesi gereken bir boyuttur. Çünkü dünya ve ahiret bütünlüğünün korunması salt uhrevilik düşüncesine olduğu kadar dünyevileşmeye karşı da rezerv koyar. Diğer yandan çatışmacı değil dayanışmacı olması da vurgulanması gereken bir niteliktir. Zira temel mentalite bir hak elde ederken haksızlığa sebep olmak değildir. Sözgelimi; işçi sendikaları ve işverenler salt kendi haklarını savunurken diğerleri aleyhine gelişen bir haksızlığa sebep oluyorsa çatışma mantığı var demektir. Bu bakımdan yukarıda da belirtildiği gibi, toplumun bütün katmanları arasında bütünlük olmalıdır. Nitekim “Ahi birlikleri; köklü kültür değişmelerinin olduğu bir dönemde, birbirlerine karşı çatışmacı tavır alan grupları uzlaştırmak, parçalanmış aşiret bağlarının yerine yerleşik hayat tarzına uygun, koruyucu değerler meydana getirmek, Bizanslılara karşı Müslüman-Türk menfaatlerini korumak ve toplum huzurunun sağlanmasına yardımcı olmak amacıyla kurulmuştur. Bu sebeple teşkilatın içtimai, kültürel, iktisadi ve siyasî yönleri vardır.” (Ekinci, 1989: 21) Gerçekten de pratik olarak “Ahiliğin etkin olarak toplum hayatında görüldüğü dönem,

Türkiye'nin sosyal buhranlarla sarsıldığı bir dönemdir. Bir yandan Moğol akınları bütün hızıyla devam ederken, bir yandan Türkiye'nin çeşitli yerlerinde dini-siyasi isyanların yaygınlığı dikkatimizi çekmektedir. Bütün bu karışıklıklar içinde çeşitli gruplar veya sosyal müesseseler, toplumun maneviyatını ayakta tutmak, onlara moral kaynağı olmak ve Türkiye Türk birliğini sağlamak amacına hizmet ediyorlardı." (Yücel, 1999: 16)

Sivillik bağlamında Ahiliğe göz attığımızda, ilkin onun devlet ile olan ilişkisi gündeme gelmektedir. Belirtilmelidir ki, "Ahi birlikleri ise; devlet otoritesinin dışında kurulup gelişmiştir. Gerçi bu teşkilat da bugün kamu görevi olarak kabul ettiğimiz birçok görevler yapıyorlardı. Bu konuda onları zorlayan kendi ahlâk anlayışları dışında hiçbir kuvvet yoktu." (Ekinci, 1989: 17) Teşkilatlanmaları da bu çerçevede gerçekleşmiştir. Nitekim birçok sorunlar devlet yetkililerine götürülmeden önce kendi iç dinamikleriyle halledilmiştir. Meselâ şu olay bunun örneklerinden birisidir. Devletin esnaf organizasyonu çerçevesinde 47 farklı grubunun bulunduğu Konya'da bir hammadde ihtilafı dolayısıyla esnaf arasındaki mevcut ananenin tasdiki söz konusu edilmiştir. Burada söz konusu ihtilaf, esnaf arasındaki ananeye göre yani şehirdeki 32 esnafa sorularak giderilmiştir. (Tuş, 1998: 42) Daha ileri düzeyde teşkilat içi alınan kararlar uygulamaya dönüşür, gerekirse otoriteden yardım istenirdi: "Büyük meclis ve memleket toplantılarında çeşitli sorunlar görüşülürdü. Bu toplantıda olağanüstü toplantıda alınan kararlar kabul edilirse, "Küçüğümüze acıyıp korumayan, büyüğümüze saygı ve itibar göstermeyenler bizim cemiyetimize mensup olamazlar" anlamına gelen bir hadis okuduktan ve padişaha itaat ve sadakat lüzumu anlatıldıktan sonra, konunun uygun bir karara bağlanması için kadıya başvurulması, sonuç alınıncaya kadar şikayete konu olan kararın uygulanmasının ertelenmesi için yetkililere teklif götürülmesi, erteleme isteğinin kabul edilmemesi halinde dükkanların kapatılacağına yetkililere bildirilmesi kararlaştırılırdı. Yapılan teklifler kabul edilmezse hükümet yetkililerine gidilir gerekirse dükkanlar kapatılırdı." (Ekinci, 1989: 31)

Aslında bu sivillik sağlanmasındaki en önemli faktör olarak Ahiliğin aynı zamanda eğitsel süreçlere önem vermesi görünmektedir. Bu bakımdan Ahi teşkilâtı aynı zamanda bir eğitim ve öğretim ocağıdır. Orada sadece sanatkâr yetiştirmek amacıyla eğitim ve öğretim sürdürülmez. Aynı zamanda mal üretmek ve topluma hizmet sunmanın usul ve erkanı da talim edilir. Bir ahi iş yerinde belirlenen kaidelere tam riayet sağlamak için o iş yerinde sanat öğrenmeye talip olan çırak, yamak ve kalfalar, başlarındaki ustaya bir müridin şeyhe intisab etmesi gibi intisap etmek durumunda idiler. (Bayram, 1995: 150) İşyerindeki eğitim mesleki açıdan önemli olmakla birlikte, esas olarak onları hayata hazırlayan ve dış dünya ile uyumu sağlayan mesleki bilgilerin dışında da bir eğitim süreci bulunmaktaydı. Nitekim Ahi zaviyelerinde amele ve çıraklardan başka öğretmenler, müderrisler, kadılar, hatipler, vaizler ve emirler, sözün kisası kibarlar yani büyükler ve fazıllar yani erdemli kişiler de vardı. (Çağatay, 1981: 139) Öğretmen ahi, eğitmesi için yanına verilen gence, namaz, oruç gibi İslâm'ın emirlerini öğrettiği gibi, Ahi tüzüklerinin kapsadığı insanlık yöntemlerini de pratik olarak belletirdi. Özellikle Cumartesi akşamları fütüvvetname okunur ve gençlere öğretilirdi. (Çağatay, 1981: 142) Fütüvvetnameler genel olarak Ahilerin mesleki ve sosyal hayatta uymaları gereken kuralları içermektedir. Nitekim "Ahibaba'nın başkanlığında haftanın belli günlerinde, Peygamber'in yaşamına, ibadete, İslam kurallarına dair eserler okunur, bilgiler verilir. Bu konuda fütüvvetnamelerde "Kelâm-ı kadim okuna, kisas-ı Enbiya okuna, menakıb-ı evliya okuna" yani Kur'an, Peygambelerin öyküleri, ermiş kişilerin menkıbeleri okuna diye yazılmaktadır. Zaviyelerde ayrıca üyelere, fütüvvetnamelerdeki toplu yaşam kurallarından 740'ı, en aşağıdaki üyelere 124'ü öğretilirdi." (Çağatay, 1990: 45-46)

Bu eğitim süreci kanaatimizce birkaç açıdan altının çizilmesi gereken bir önem taşımaktadır. Her şeyden önce sivillik sürecinin sağlanmasında bu eğitim ciddi bir katkı oluşturmaktadır. Ahi teşkilatı, yaptıkları bu düzenli eğitim faaliyetleriyle devlet katkısı olmadan kendi sivil inisiyatiflerini devam ettirmişlerdir. Diğer yandan bu eğitim ile sosyal hayatla uyum problemi giderilmektedir. Çünkü Fütüvvetnamelerde bulunan sofra âdabından insan ilişkilerine kadar bir çok ilkeler ahilere başlangıçtan itibaren öğretilmektedir. Bu ahiliğin ne kadar insan hayatının bütününü dikkate aldığını göstermektedir. Çırak olarak işe başlayan bir Ahi, geçirdiği teşkilat içi aşamalardan sonra bugünkü anlamıyla meslekî, sosyal, dini vb. eğitimini bir bütünlük içinde alıyordu.

Gerçekten Ahiliğin teorik ve pratik olarak temel arkaplanını oluşturan Fütüvvet teşkilatlarının Abbasilerden itibaren kuruluşlarına baktığımızda da sivillik hakim olduğunu görürüz. (Yalkın, 1986; 178) Bilhassa 1290-1354 tarih aralığına baktığımız zaman, Ahiliğin sivillik bağlamında çok önemli tezahürlerini bulmamız mümkündür. (Munteanu, 1986: 93-94)

Kapsayıcılık ve Bütünlük Bağlamında Ahilik

Ahiler gündelik hayatın birçok alanlarında fonksiyon gören önemli ve geniş bir yaygınlık ağına sahip teşkilattır. Bu başlık altında öncelikle Ahiliğin gündelik hayat içerisinde hangi tür fonksiyonları gördüğüne dair örnekler verdikten sonra, bunları insan hayatının bütünlüğü bağlamında değerlendirmeye çalışacağız. Nihayetinde bir teşkilat olarak Ahiliğin aslında günümüzün sivil toplum anlayışı ve kuruluşları içerisinde nerede durduğu ve ne gibi katkılarla bugüne menfez açabileceğini de anlamış olacağız.

Ahilik, bildiğimiz gibi, öncelikle mesleki bakımdan öne çıkmıştır. Birçok meslek kuruluşunu uhdesinde barındıran Ahilik, getirdiği düzenlemelerle mesleki hayatı sıkı sıkı kontrol etmiştir. Bu kontrolde ahlaki ilke ve kurallardan kesinlikle taviz verilmemiştir. Üstelik yukarıda da belirtildiği gibi zaviyelerde verilen eğitimlerle

gündelik pratik hayatın teorik arkaplanı hazırlanmıştır. Nitekim "Ahi zaviyelerinde yemek pişirme, ortalık temizleme, konuk ağırlama, toplumda kişilerle ilişki, çarşıdan alışveriş etme vb. gibi toplum kuralları öğretildiği gibi haftada bir gün ata binme, silah kullanma gibi askeri talimler de yaptırılıyordu." (Çağatay, 1990: 42) Burada da tamamen sivil bir işleyiş bulunmaktadır. Ahilerde, meslek ve sanat alanlarında yamak, çırak, kalfa, usta hiyerarşisi bulunduğu gibi, Ahi zaviyelerindeki üyelerin bilgi ve kültür düzeylerinin yükselmesi için de, yeri ya da dokuz basamaklık bir hiyerarşi bulunmaktaydı. Ahi zaviyelerinde zaman zaman toplanan esnaf ve sanatkarlar, toplum yaşam kuralları, yurttaşlık görevi, askerlik ödevi ve genel bilgiler yönünden özenle eğitilirdi. (Çağatay, 1990: 45) Bu zaviyelerde gençler, ahi esnafı, sanatkar ve tüccarlar akşamları buralarda toplanarak sohbet edip misafirlerini ağırlıyorlardı. (Çalışkan-İkiz, 1993: 2) Sorunlar bu işleyiş ve Ahilik kültürü içerisinde çözümlenmeye çalışılmaktadır. Nitekim teşkilat küçük sorun ve davaları, zaviyelerinde hep birlikte yedikleri akşam yemeklerinden sonra görüşmüşler ve sonuçlandırmışlardır. Daha büyük sorunları ve davaları yılda bir kere beldenin bütün Ahilerinin, esnaf ve sanatkarlarının katıldığı, bazıları üç gün süren, kır yemek yerinde çözümlenmişlerdir. Çok daha büyük sorun ve davalar ise bölge ahi babalarının, esnaf ve sanatkar reislerinin bir araya geldiği toplantılarda görüşülüp çözüme kavuşturulmuştur. (Cunbur, 1999: 77) Yapılan kontroller ve yaptırımlar da oldukça etkindi. Meselâ, "Bir fırıncı dükkanında yapılan kontrolde ölçü ve tartıda eksiklik, bozuk, pişmemiş ekmek, yetersiz temizlik görüldüğünde birinci sefer bozuk ekmekler fırıncı ustasının gözü önünde köpeklerle yedirilirdi. Bu ikinci kez tekrarlanırsa fırıncı ustası kulağından tezgaha çivilenir, Fırıncılar kahyasına haber verilir. Fırıncılar kahyası gelip ustanın kulağını kurtardıktan sonra onu falakaya yatırır, fırın bir süre kapatılırdı. Fırıncı ustası buna rağmen hileye devam ederse, ismi Kırşehir Ahi vekiline bildirilip, buranın tasdiki ile ustalık kuşağı geri alınır, bundan sonra ülke içinde hiçbir yerde iş yapamazdı." (Santur, 1999: 274) Yine ayakkabıcılarla ilgili bir başka örnek de meseleye ne kadar ciddi yaklaşıldığını göstermektedir: "Normal kullanıma rağmen bir ayakkabıcı dükkanından alınan ayakkabı kusurlu çıktığı takdirde, ayakkabı delinerek bir ip geçirilip, dükkanın önüne doğru saçağa bağlanırdı. Ayrıca dükkan kapatılır ve ayakkabı ustasının peştemalı kapının kilidine bağlanırdı. Müşteriye de yeni bir ayakkabı verilir." (Santur, 1999: 274)

Ahilik teşkilatı çok yaygın bir ağa sahipti. Nitekim "Ahiler sadece şehirlerde değil; kasaba, köyler ve dağ başlarında da faaliyette bulunmuşlardır." (Erken, 2003: 46) Bu yaygınlık, aynı zamanda onların faaliyetlerinin çeşitlenmesinde önemli bir rol oynamıştır. Anadolu'da oturan Türkmen kavminin her şehrinde, kasaba ve köyünde mevcut olan Ahiler, yabancılara yardım etmek, onları konuklayıp yedirip içirmek, bütün ihtiyaçlarını görmek, zorbalardan haklıdan gelmek, onları yok etmek, zalim ve edepsiz tabakasıyla bunlara katılan şirretleri katledip ortadan kaldırmak hususunda önemli hizmetler görmüşlerdir. (Çağatay, 1981: 104) Yine "memleketlerine gelen yabancıları karşılama, onlarla ilgilenme, yiyeceklerini, içeceklerini, yatacaklarını sağlama, ihtiyaçlarını giderme, onları uğursuz ve edepsizlerin ellerinden kurtarma, şu veya bu sebeple bu yaramazlara katılanları yeryüzünden temizleme gibi konularda bunların eş ve örneklerine dünyanın hiçbir yerinde rastlamak mümkün değildir." (İbn Batuta, 1981: 5)

Ahilerin toplum içinde güvenlikten imara kadar birçok alanda devletin kamusal faaliyetlerine yardımcı olduğu belirtilmelidir. Her şeyden önce Ahiler, kötülükleri karşı oldukları gibi kötülükleri ortadan kaldırmaya böylece toplumda huzur ve güvenliği sağlamaya çalışan kimselerdir. Bir bakıma polis ve zabıta görevini de ifa ettiklerini anladığımız bu zaviye mensupları, her şeyden önce insanların ahlâki eğitimlerinde de müsbet rolleri olan kuruluşlar olduklarına hükmettirecek durumdadırlar. (Şeker, 2001: 81) Yine Ahilerin Horasan illerinden Anadolu'ya geçiş ve çeşitli vilayetlere göçleri, esnasında harap yerlerin imar edildiğini, bozuk yolların yapıldığını görmekteyiz. (Çalışkan-İkiz, 1993: 7-8) Bir başka örnek ise Ahi zaviyelerinin sosyal rollerine ışık tutacak niteliktedir. "Konya'da el-Hacce Asiye Hatun, mal vakfederek buradan elde edilecek gelir ile Konya Debbağhanesinde bulunan Âhi Evran zaviyesinde Aşure gününde mevlit dinlemek üzere toplanmış müslümanların fakirlerine yemek yedirilmesini mecbur tutmuştur." (Küçükdağ, 1999: 69)

Ahiler, daha da ötede devlet yönetimi ve ülke savunmasında da kendilerini göstermişlerdir. Şehirlerde bulunan çok sayıda Ahiler ve yiğitbaşılar emirlerindeki teşkilatlı işçi kitleleri (fityan) sayesinde devirlerinin siyasi meselelerinde ve hükümet idaresinde tesirli söz sahibi bulunuyorlardı ki, saltanat mücadelelerinde ve şehirlerde patlak veren birçok siyasi-içtimai karışıklıklarda bunu çok iyi müşahade etmekteyiz. (Akdağ, 1979: 18) "Ahi önderleri özellikle merkezi gücün azaldığı dönemlerde, şehirlerin gerçek hakimi olacak ve şehri idare edeceklerdir." (Baykara, 1998: 91-92) Nitekim 15. Yüzyılın ilk yarısındaki Fetret döneminde Ankara'da 10 yıla yakın bir zaman yönetimi ellerinde tutmuşlardır. (Güner, 1991:15) Ahiler bilhassa Moğol istilası sırasında şehirlerin yönetimine mahalli otorite olarak hakim olmuşlardır. (Kazıcı, 1988: 541) İşte "kimi devlet kontrolünün gevşediği zamanlarda yağma ve kargaşa için başıbozuklara fırsat çıkıyordu. Buna karşı sivil toplum ve devlet yalnız zor kullanarak değil, pratik fütüvvet eğitimiyle de bir çözüm yolu aramıştır. Yakın-Doğu şehirlerinde İslâm'dan önce de fütüvvet kuralları ve gençler birlikleri mevcuttu. Fütüvvet her şeyden önce genç işçileri, şehir kabadayılarını sosyal-etik kurallar yoluyla "terbiye" etmeye çalışıyor, bu kuralları İslâmi ve sufi müeyyidelerle güçlendiriyordu." (İnalçık, 1999: 192-193) Görüleceği üzere Ahiliğin sosyal fonksiyonu dayanışma kadar kontrol özelliğindedir. Ahiler kendi kendilerini kontrol ederek toplum düzeninin korunmasına yardımcı olmuşlardır. Onlar arasında sosyal nizam aleyhinde faaliyetin olmayışı, ancak ahiler arasında yaygın, dini ve tasavvufi fikirlerden kaynaklanan, dayanışmacı ve başkasını düşüncü sosyal kaidelerin varlığı ile izah edilebilir. (Erken, 2003: 58-59)

Gerek Fütüvvetnamelerde bulunan yazılı kurallara gerekse Ahilerin pratik toplumsal ve özel hayatlarına baktığımız zaman, insan hayatını kuşatıcılığını görmemek mümkün değildir. Sadece mesleki kurallar değil, gündelik hayatta da Ahiler bir takım ilkelerle çerçevesiylemişlerdir. Bu ilkeler insanı dünyada daha kamil ve fazilet sahibi kılmak üzere vazedilmişlerdir. Meselâ, fütüvvet gereklerinden biri de insanlara tenezzül etmemek, dünya tamahıyla onlara eğilmemektir. İyiliği istenmeden yapmak, sefihe karşı hilim, kötülük edene karşı af ile davranmaktır. Kulun dini ve dünyası hususunda himmeti yüksek olmaktadır. Fütüvvet, açıkta utanacağı şeyi gizlide yapmamaktır. Fütüvvet, üstün ahlak ve iç temizliğidir. İnsanın kendi işini bırakıp, Allah'ın kendi yönetimine verdiği kimselerin halini korumaya çalışmasıdır. İnsanın dininde kendinde üstün ile dünyasında kendinden aşağı ile sohbet etmesidir. (Sülemi, 1977: 67-75) Bir başka örnek ise şöyledir: “Yeni usta olan kalfasının sırtını sıvazlayarak şöyle derdi: ... ana, baba, öğretmen, usta hakkına riayet etmezsen, halka zulüm edersen, kafir ve yetim hakkı yersen, hülâsa Allah'ın yasaklarından sakınmazsan yirmi tırnağım ahirette boynuna çengel olsun.” (Ekinci, 1989: 43) Kısacası Ahi teşkilatının üyesi olan bir kişi bütün kimlik ve kişiliğini orada oluşturmakta, sosyalleşmesini orada tamamlamakta, mesleki eğitimini orada almakta, kültürel kodları içselleştirmekte, hayata hazırlanmaktadır. Diğer yandan tüm hayatı bu öğrendiği ilkelere bağlı olarak bireysel ve toplumsal anlamda kontrol edilmektedir.

Sonuç

Bugün geldiğimiz noktada, sivil toplum kuruluşları gerçekten büyük önem taşımaktadır. Bilhassa modern-ulus devlet yapısı içinde devletle birebir muhatap olan bireyin haklarını korumak ve belirli bir güç ve pazarlık payı kazanmak sivil toplumun işlevlerinden birisidir. Diğer yandan toplumsal yaşamın bütünüyle merkezi ve kamusal olanın kapsamı alanı içinde dizaynı ise, hem sivilliği zayıflatmakta hem de devlet merkezli rant dağıtımında suistimaller meydana getirmektedir.

Pre-modern dönemde sözcülemi büyük oranda Osmanlı modelinde tebalar birebir devletle muhatap değildiler. Onlar ait oldukları grubun içinde kimlik kazanmakta ve devletle bu grubun lideri muhatap olmaktadır. Cemaatsel dediğimiz bu tür yapılar (Cemaatsel ifadesiyle dini cemaatleri kastetmiyoruz. Sosyolojik anlamda Tönnies'in cemaat ve cemiyet ayrımına referansla kullanıyoruz.) toplum içinde çok fonksiyonlu idi. Öncelikle bugün için devletin yüklenmiş olduğu birçok sosyal görevi uhdesinde bulunduruyordu. Eğitim, ferdin topluma hazırlanması ve gerektiğinde ülke için savaşı gibi. Ancak tüm bunları yaparken “sivil” olarak kalmaya devam ediyor ve en önemlisi kendisini devletle bir tezat konsepti içerisinde konumlandırmıyordu. Bununla birlikte kendi mensuplarının haklarını korumaya da devam ediyordu.

İşe Ahilik de belirtilen formatta bir yapının ürünüdür. Ortaya çıkışında her ne kadar konjonktürel kimi şartlar rol oynamışsa da, Ahilik konjonktürel olarak kalmamış, sürekli olmuştur. Öncelikle Ahilik bir yapı olarak cemaatsel özellik göstermiştir. Bunun anlamı, kendisine mensubiyeti olan fertlerin hem kimliklerinin oluşumunda, hem de iç yapısı ve fonksiyonlarıyla kendisini ortaya koymasındadır. Bu bağlamda Ahilik bir teşkilat olarak fertleri hem ticari, hem de kültürel ve eğitsel olarak belli noktalara getirmiş ve toplum için insanlar yetiştirmiştir. Bir çok meslek dallarını içine alan Ahilik, geniş bir uzmanlaşma ağına sahiptir. Üyeler teşkilat içinde mesleklerini son derece ciddi bir şekilde öğrenirler. Bunun da ötesinde ticaret ahlakı ve kültür eğitim yoluyla o insanlara verilmektedir. Ahiliğin geniş ağı, işte buna hizmet etmektedir. Dolayısıyla bu eğitimden geçen Ahi, sadece meslek öğrenmek gibi dar bir çerçeve içinde kalmamaktadır. Diğer yandan sivilliğin Ahiliği belirleyen en önemli arkaplan olduğunu da belirtmek gerekmektedir.

Küreselleşmenin dünya ölçeğinde etkilerini hissettirdiği günümüzde “sivil toplum” tartışmaları aslında, bireyin devlet karşısında güçsüz konumda kalması sonucu bir arayışa girmesini de ifade etmektedir. Dolayısıyla bugün “sivil toplum” şeklinde nitelenen teşkilatların, Ahiliği örnek alarak hem ferdin haklarını korumak hem de devletin kimi görevlerini üstlenerek topluma insan kazandırmak gibi amaçlarının da olması gerektiği kanaatindeyiz. Böylece fert, bir yandan sivil bir arkaplana sahip olacak diğer yandan insan bütüncül bir şekilde ele alınacaktır.

Kaynakça

- Ağırakça, Ahmet; (1990), “Ahi, Ahilik”, **Şamil İslâm Ansiklopedisi**, c.1, İst.
- Akdağ, Mustafa; (1979), **Türkiye'nin İktisadi ve İçtimai Tarihi (1243-1453)**, c.1, 3. baskı, İst., Tekin Yay.
- İbn Batuta; (1981), **İbn Batuta Seyahatnamesinden Seçmeler**, Haz. İsmet Parmaksızoğlu, Ank., Kültür Bak. Yay.
- Baykara, Tuncer; (1998), **Türkiye Selçukluları Devrinde Konya**, 2. baskı, Konya Valiliği İl Kültür Müdürlüğü.
- Bayram, Mikail; (1991), **Ahi Evren ve Ahi Teşkilâtının Kuruluşu**, Konya, Damla Matbaası.
- Bayram, Mikail; (1995), **Ahi Evren-Tasavvufi Düşüncenin Esasları**, Ank., T.D.V. Yay.
- Cunbur, Müjgan; (1999), “Ahilik Şer'iyye Sicillerinde Ahi Babaların Değiştirilmesiyle İlgili Birkaç Belge”, **II. Uluslararası Ahilik Kültürü Sempozyumu Bildirileri**, Ank., Kültür Bak. Yay.

- Çağatay, Neşet; (1981), *Bir Türk Kurumu Olan Ahilik*, 2. baskı, Konya, S.Ü. Basımevi.
- Çağatay, Neşet; (1983), *Makaleler ve İncelemeler*, Konya, S.Ü. Yay.
- Çağatay, Neşet; (1990), *Ahilik Nedir?*, Ank., Kültür Bak. Yay.
- Çalışkan, Yaşar-İkiz M., Lütfi; (1993), *Kültür, Sanat ve Medeniyetimizde Ahilik*, Ank., Kültür Bak. Yay.
- Ekinci, Yusuf; (1989), *Ahilik ve Meslek Eğitimi*, İst., M.E.B. Yay.
- Erken, Veysi; (2003), *Bir Sivil Örgütlenme Modeli: Ahilik*, 3. baskı, Ank., Berikan Yay.
- Güner, Ahmet; (1991), *Tarikatler Ansiklopedisi*, İst., Milliyet Yay.
- Küçükdağ, Yusuf; (1999), "Konya'da Ahi Evran Zaviyesi ve 1097H/1687M Tarihli Vakfiyesi", *İpek Yolu Konya Ticaret Odası Dergisi*, S. 2, Konya.
- Munteanu, Luminita; (1986), "Ahilik-Ortaçağ'da Sosyal Düzen ve Dünya Temsili", *I. Uluslararası Ahilik Kültürü Sempozyumu Bildirileri*, Ank., Kültür Bak. Yay.
- Santur, Alpaslan; (1999), "Açık Hava Müzeleri İçerisinde Ahilik ve Esnaf Kültürü", *II. Uluslararası Ahilik Kültürü Sempozyumu Bildirileri*, Ank., Kültür Bak. Yay.
- Es-Sülemi, Ebu Abdi'r-Rahman Muhammed İbn el-Hüseyin; (1977), *Tasavvufta Fütüvvet*, Çev. Süleyman Ateş, Ank., Ank. Ün. İl. Fak. Yay.
- Şeker, Mehmet; (2001), *İbn Batuta'ya Göre Anadolu'nun Sosyal-Kültürel ve İktisadi Hayatı İle Ahilik*, Ank., Kültür Bakanlığı Yay.
- Tuş, Muhittin; (1998), "Konya'da Esnaf Teşkilâtı", *Yeni İpek Yolu Konya Ticaret Odası Dergisi I*, Konya.
- Yalkın, Suat; (1986), "Esnaf-Sanatkar kesimini Tarihinde Ahiliğin Önemi", *I. Uluslararası Ahilik Kültürü Sempozyumu Bildirileri*, Ank., Kültür Bak. Yay.
- Yücel, Ayşe; (1999), "Ahilikte Eğitim ve Amaçları", *II. Uluslararası Ahilik Kültürü Sempozyumu Bildirileri*, Ank., Kültür Bak. Yay.

AVRUPA İNSAN HAKLARI SÖZLEŞMESİ'NDE ÖRGÜTLENME ÖZGÜRLÜĞÜ VE SİVİL TOPLUM KURULUŞLARI

Yrd. Doç. Dr. Tijen DÜNDAR SEZER
tijensezer@hotmail.com
Dokuz Eylül Üniversitesi, Hukuk Fakültesi

Özet

Sivil toplum kuruluşlarının etkin bir şekilde faaliyet gösterebilmesi için örgütlenme özgürlüğünün tüm unsurlarıyla güvence altına alınıp korunması yaşamsaldır. Örgütlenme özgürlüğü AİHS'nin 11. maddesinde güvence altına alınmaktadır. Birer kişi topluluğu olan dernekler ve sendikalar 11. madde anlamında örgüttürler.

Sözleşme içtihadı boyunca, farklı ülkelere ilişkin çeşitli kararlarda örgütlenme özgürlüğünün bireysel ve kolektif yönleri korunmuştur. Buna göre, dernek ve sendikalara üye olmak, üye olmaya zorlanmamak, bu örgütler arasında seçme imkanına sahip olmak ve örgüt içinde serbestçe faaliyette bulunmak, 11. madde kapsamında korunmaktadır. Ayrıca dernek ve sendikaların kendi varlık güvenceleri ile iç ve dış faaliyetleri de korunmaktadır. 11. madde genel ve kısa bir ifade içerdiğinden dernek ve sendikalara ilişkin korumanın kapsamını Sözleşme içtihadı belirlemektedir. Kararlara bakıldığında sendikal aktiviteler konusunda daha çekimser bir tutum sergilenirken, siyasi aktiviteler konusunda daha geniş yaklaşımda bulunulduğu görülmektedir.

AİHM'nin sivil toplum örgütleri konusunda gerek Türkiye gerekse diğer ülkelere ilişkin çok önemli kararları bulunmaktadır. Bu kararlar STK'lar için daha demokratik bir hukuksal yapının oluşmasında etkili olmuşlardır ve etkili olmaya devam edeceklerdir.

Anahtar Kelimeler: Sivil toplum kuruluşları, Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi, örgütlenme özgürlüğü, dernek, sendika

FREEDOM OF ASSOCIATION UNDER THE EUROPEAN CONVENTION ON HUMAN RIGHTS AND NON GOVERNMENTAL ORGANIZATIONS

Abstract

The guarantee and protection of freedom of association with its all components is vital for non governmental organizations to act efficiently. Freedom of association is guaranteed under the 11th Article of European Convention of Human Rights. The associations in the narrow sense and trade unions are considered as "association" within the meaning of Article 11.

According to the Convention jurisprudence, the individual and collective elements of freedom of association are both protected. In the light of this concept, to form associations and trade unions, to be a member and not to be a member of an association, to choose an association and to act freely in the activities of an association are protected under article 11. The existence of associations and trade unions and the internal and external activities of these associations are also protected.

There're important decisions of ECHR relating to NGO's. These decisions were too much effective in the creation of more democratic law system in the field of NGO's and will continue to effect Turkish and European law.

Key Words: Non governmental organizations, European Convention on Human Rights, freedom of association, association, trade union

GİRİŞ

Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi'nin 11. maddesi örgütlenme özgürlüğünü düzenlemekte ve birer sivil toplum kuruluşu olan dernekler ile sendikaları güvence altına almaktadır. Sivil toplum kuruluşlarını Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi bağlamında incelemek istememizin başlıca nedeni, taraf olduğumuz bu Sözleşmenin yaptırım mekanizmasının son derece etkili olmasıdır. Sözleşme'de öngörülen ve yargılama organı olan Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi'nin kararları bağlayıcıdır. Bu kararlar hukukumuzu etkilemektedir.

Çalışmamızın genel çerçevesini AİHS içtihadı oluşturmaktadır. 11. madde genel ifade içeren kısa bir hüküm olduğundan, örgütlenme özgürlüğünün kapsamı Sözleşme içtihadınca belirlenmektedir. Sözleşme içtihadı özgürlüğü yaşanabilir kılmakta, kapsamını da zaman içinde genişletmektedir.

Çalışmamızın başında sivil toplum örgütleri hakkında genel bir bilgi verildikten sonra, STK'lar ve örgütlenme özgürlüğü başlığı altında, örgütlenme özgürlüğünün STK'ların varlıkları ve faaliyetleri için yaşamsal önemi anlatılmıştır. AİHS'nin 11. maddesi ve STK'lar başlığı altında, hangi örgütlenmelerin 11. madde bağlamında korunduğunu, örgütlenme özgürlüğünün kapsamını ve örgütlenme özgürlüğünün

sınırlanabilir bir hak olduğunu belirledik. Çalışmamızın sonraki kısmında dernek ve sendika özgürlüğüne ilişkin hangi unsurların korunduğu sözleşme içtihadı ve doktrinindeki görüşler ışığında anlatılmıştır.

GENEL OLARAK SİVİL TOPLUM KURULUŞLARI

Sivil toplum kuruluşları, sivil toplum içinde ortaya çıkıp, devletin yönetim aygıtının dışında kalan, belirli toplumsal amaçlar veya üyelerinin çıkarlarını gerçekleştirmek için kurulan kuruluşlardır.¹ Sivil toplum kuruluşları, siyasi iktidarı etkilerler ancak siyasi partilerden farklı olarak siyasi iktidarı elde etme amacı gütmeyiz. Bu kuruluşlar, devlet organlarından bağımsızdırlar, kar amacı gütmeyizler ve kural olarak gönüllülük esasına dayanırlar.²

STK'lar, günümüzde demokratik toplum yapısının vazgeçilmez birer unsurudurlar. STK'lar olmadan çoğulcu bir demokrasinin yaşanması ve katılımın sağlanması mümkün değildir. Kişiler, günümüzün karmaşık toplum yapısının içinde tek başlarına seslerini duyuramazlarken, belirli örgütlerin içinde yer alarak düşüncelerini etkili bir şekilde gerçekleştirebilirler. Toplumda örgütlenmiş yapılar belirli kararların alınmasında yasama ve yürütme organları üzerinde etkili olmaktadır. Yine STK'lar yoluyla kişiler bir araya gelerek mesleki, kültürel ya da toplumsal konularda kendi çıkarlarını bireysel çözümlerden çok daha kolay bir şekilde gerçekleştirebilirler. STK'lar, insan hakları, kadın hakları, çevre, eğitim, kültür, yoksullukla mücadele gibi konularda önemli toplumsal gelişmeler sağlarlar ve devletin erişemediği bazı alanlarda yer alan açığı kapatabilirler.³

Hangi örgütlenmelerin STK kapsamına girdiği konusunda tam bir görüş birliği bulunmamakla birlikte, genel olarak dernekler, sendikalar, kamu kurumu niteliğindeki meslek kuruluşları, vakıflar ve kooperatiflerin STK olarak kabul edildiklerini söyleyebiliriz.⁴

Dernekler, belli bir amaç etrafında bir araya gelen ve zaman içinde devamlılık gösteren kişi topluluklarıdır. Sendikalar ve kamu kurumu niteliğindeki meslek kuruluşları özellikle üyelerinin çıkarlarını korumaya yönelik olan örgütlenmelerdir.⁵ Hem işçi hem de işveren sendikaları STK'dırlar. Kamu kurumu niteliğindeki meslek kuruluşları gönüllülük esasına dayanmamaları, kanunla kurulup, zorunlu üyelik esasına dayanmaları açısından diğer STK'lardan ayrılmaktadırlar. Bu niteliğinden ötürü kamu kurumu niteliğindeki meslek kuruluşları bazı yazarlarca STK kapsamında değerlendirilmemektedirler.⁶ Vakıflar, belli bir amaca özgülenmiş mal topluluklarıdır.⁷ Kooperatifler ise ortaklarının belirli ekonomik yararlarını ve özellikle meslek ve geçimlerine ait gereksinmelerini karşılıklı yardım, dayanışma ve kefalet biçimiyle sağlayıp koruyan kuruluşlardır.⁸

STK'LAR ve ÖRGÜTLENME ÖZGÜRLÜĞÜ⁹

Örgütlenme özgürlüğü en azından, kişilerin diğerleriyle birlikte bir araya gelebilmesi hakkıdır.¹⁰ Bu özgürlük, insan hakları ile temel hakların en önemlilerinden birisidir ve düşünceyi açıklama özgürlüğünün bir başka ortaya çıkış biçimi olarak, demokratik, çağdaş bir toplumun vazgeçilmez öğelerindendir. Bu özgürlük yoluyla, kişilerin siyasi, dini, kültürel, ekonomik ya da sosyal amaçlarla bir araya gelmeleri sağlanır. Bireylerin tek başlarına topluma duyuramayacakları fikirleri bu yolla diğer kişilere iletilir, dağınık ve farklı olan görüşler belirginleşir ve açıklık kazanırlar.¹¹

Örgütlenme özgürlüğü çifte görünümlü bir haktır ve bireysel ve kolektif yönleri bir arada barındırmaktadır.¹² Örgütlenme özgürlüğünün bireysel yönü, örgütleri kurma, örgütlere katılma ya da

¹ Sivil toplum kuruluşları konusunda tanımlar için bkz. Eroğul C., Sivil toplum Örgütlerinin Demokratikleşme Süreçlerine Katkıları, İHMD, Kasım 1995, C.III, S.4, s. 3; Canıklıoğlu M., Sivil Toplum ve Türkiye Demokrasisindeki İzdüşümleri, Yayınlanmamış Doçentlik Tezi, İzmir-2001; Üç Sempozyum: Sivil Toplum Kuruluşları,(Kuçuradı İ., Sivil Toplum Kuruluşları:(Kavramlar) Türkiye Ekonomik ve Toplumsal Tarih Vakfı, İstanbul, s.24-30

² Bu konuda bkz. Eroğul C., s. 4; Avrupa Birliği Devlet ve STK'lar; Türkiye'de Sivil Toplum Kuruluşları Sempozyumu, (Şenatalar B., STK- Devlet İlişkilerine Kuramsal Bakış)Türkiye Ekonomik ve Toplumsal Tarih Vakfı, İstanbul, 2001, s.14

³ STK'ların önemi ve işlevleri konusunda bkz. Amersfoort P., European Sivil Society, AEJ, S. 3, 2005, s.396; Aliefendioğlu Y., Siyasal Partiler ve Sivil Toplum Örgütleri, AY, S.16, 1999, s. 110; Yıldırım İ., Demokrasi, Sivil Toplum Kuruluşları ve Yönetişim, Seçkin, Ankara 2004, s. 52 vd.

⁴ Amersfoort P., s.396; Gönel A., Araştırma Raporu, Önde Gelen STK'lar, Türkiye Ekonomik ve Toplumsal Tarih Vakfı, İstanbul, Ocak-1998, s. 1; Avrupa Birliği Devlet ve STK'lar, Türkiye'de Sivil Toplum Kuruluşları Sempozyumu, s.10

⁵ Eroğul C., s. 5

⁶ Yıldırım İ., s.53

⁷ Zevkliler A.-Acabey B.-Gökyayla E., Medeni Hukuk, Seçkin Yay., Ankara-2000, s. 705

⁸ Yılmaz E., Hukuk Sözlüğü, Seçkin Kitabevi-1986, s.422

⁹ Örgütlenme Özgürlüğü konusunda ayrıntılı bilgi için bkz. Sezer Dündar T., Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesinde Dernek Kurma Özgürlüğü, Yayınlanmamış Doktora Tezi, İzmir-2005

¹⁰ Leader S., Freedom of Association, (Freedom), Yale Universty Press New Heaven and London,1992, s. 4

¹¹ Tomuschat C., Freedom of Association, in: Mac Donald R.St.J - Matscher F.-Petzold H. (Edited by), The European System For The Protection of Human Rights, Martinus Nijhoff Publishers, 1993 s. 493; Gutmann A., Freedom of Association:An Introductory Essay in: Freedom of Association edited by Gutmann A., Princenton Un. Press-1998, s.1

¹²Ewing K.D., Freedom of Association, in Crudden Mc C.- Chambers G.(edited by), Individual Rights and the Law in Britain , Clarendon Press, Oxford, 1994; s.240;Kaboğlu İ., Özgürlükler Hukuku(Özgürlükler), 6.B., İmge Kitabevi, Ankara-2002, s.223; Şahlanan F., Sendikalar Hukuku,İstanbul-1986, s.34

katılmaya zorlanmama ile örgüt içinde serbestçe faaliyette bulunmayı içerirken, kolektif yönü, örgütlerin kurulmasını, örgütlerin iç ve dışa yönelik faaliyetlerini ve örgütlerin varlık güvencelerini kapsamaktadır.¹³

Bireylerin, çeşitli STK'ları kurabilmeleri, bunlara üye olabilmeleri, üye olmaya zorlanmamaları, STKlar içinde özgürce faaliyette bulunabilmeleri ile STK'ların örgüt olarak faaliyette bulunmaları ve varlık güvenceleri örgütlenme özgürlüğü kapsamında korunur. Örgütlenme özgürlüğünün İngilizce karşılığı "freedom of association"dır ve bu kavram Türkçe'ye "dernek kurma özgürlüğü" olarak ta çevrilmiştir. Ancak Türkçe'de "dernek" kavramı ilk bakışta yalnızca dar anlamda dernekleri çağrıştırabileceğinden, biz bu çalışmada örgütlenme özgürlüğü kavramını kullanmayı doğru bulduk.

Günümüzde tüm Avrupa ülkeleri örgütlenme özgürlüğünü tanımışlardır. Avrupa ülkelerinin bazıları ile belli başlı uluslar arası sözleşmeler farklı örgütlenme biçimlerini örgütlenme özgürlüğü şemsiyesi altında korumakta, bazı Anayasa ve uluslar arası sözleşmeler ise, dernek, sendika, siyasi parti gibi örgütlenmelere ilişkin ayrı düzenlemeler getirmektedirler.¹⁴

AVRUPA İNSAN HAKLARI SÖZLEŞMESİ'NİN¹⁵ 11. MADDESİ ve STK'LAR

AİHS'nin 11. maddesi örgütlenme özgürlüğünü güvence altına almaktadır.¹⁶ 11. maddenin 1. fıkrasına göre "Herkes, asayiş bozmayan toplantılar yapmak, dernek/örgüt kurmak (right to freedom of association with others), ayrıca çıkarlarını korumak için başkalarıyla birlikte sendikalar kurmak ve sendikalara katılmak hakkına sahiptir."

Madde metninde, örgütlenme özgürlüğünün kapsamında olan sendika özgürlüğüne açıkça yer verilmiştir. Maddede yer alan dernek/örgüt kavramının ise yalnızca dar anlamda dernekleri ifade etmediği geniş anlamda örgütlenmeleri içerdiği Sözleşme organlarının¹⁷ içtihadıyla zaman içinde belirlenmiştir. Sözleşmede yer alan kavramlar otonom kavramlardır ve kavramların içeriklerini, ulusal hukuklardan bağımsız olarak Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi tespit etmektedir. Bu bağlamda Sözleşme içtihadı uyarınca, herhangi bir örgütün 11. madde bağlamında kabul edilmesi için kişilerin ortak bir amaç için gönüllülük esasına dayalı olarak bir araya gelmeleri, bunun için de asgari şekilde örgütlenmeleri gerekmektedir.¹⁸

Sözleşme organlarının içtihadına göre, bugüne değin 11. madde uyarınca dernek/örgüt kavramı içinde görülen birlikler; dar anlamda dernekler(dini, siyasi, sosyal amaç güden dernekler, mason dernekleri gibi), işçi ve işveren sendikaları, ticari teşebbüsler ve siyasi partilerdir. Biz bu çalışmamızda STK olmaları dolayısıyla, AİHS organlarının dernek, sendika ve kamu kurumu niteliğinde meslek kuruluşlarına ilişkin vermiş oldukları kararları inceleyeceğiz.

Örgütlenme özgürlüğünün hangi faaliyetleri koruduğu Sözleşmede belirtilmediğinden, AİHS organları, önlerine gelen başvurular dolayısıyla kararlarında bu özgürlüğün içeriğini belirlemeye çalışmışlardır. Sözleşme organları, Sözleşme hükümlerini somut olaylara uygularken, her olayı kendine özgü koşulları içinde değerlendirmekte ve gelişmeleri göz önünde bulundurarak dinamik bir yorumla kavramlara içerik kazandırmaktadırlar. Öncelikle vurgulamamız gerekir ki Sözleşme organları örgütlenme özgürlüğünün hem bireysel hem de kolektif yönünü tanımışlardır. Bireylerin yanı sıra örgütlerin kendileri de bu haktan yararlanmaktadırlar. Ancak gerek bireysel ve kolektif öğelerin birbirleriyle çatışıp yarışması, gerekse ulusal hukuk sistemlerindeki farklı düzenleme ve uygulamalar örgütlenme özgürlüğüne ilişkin kimi sorunların çözümünü oldukça zorlaştırmıştır.

11. maddede güvence altına alınan örgütlenme özgürlüğü hiçbir şekilde sınırlanamayan mutlak bir hak değildir. Ulusal makamlar bazı durumlarda örgütlenme özgürlüğüne müdahale edebilirler ancak ulusal makamların uymaları gereken kriterler bizzat 11. maddenin 2. fıkrasında belirtilmiştir. 2. fıkraya göre; "Bu

¹³ Kaboğlu İ., Kolektif Özgürlükler (Kolektif) ,DÜHF Yay., Diyarbakır-1989, s. 75vd.

¹⁴ Örn: Türkiye, İtalya, İspanya, Portekiz Anayasaları dernek, sendika ve siyasi partilere ilişkin farklı düzenlemeler içerirken, Danimarka, Hollanda ve İsveç Anayasaları yalnızca örgütlenme özgürlüğüne yer vermiştir.

¹⁵ Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi, 4.1.1950 tarihinde Roma'da imzalanmış, tasdik belgesinin Avrupa Konseyi Genel Sekreterine teslimiyle, 3 .9.1952 tarihinde yürürlüğe girmiştir. Örgütlenme özgürlüğü, pek çok ögesi itibarıyla AİHS'nin yürürlüğe girmesinden önce İnsan Hakları Evrensel Bildirgesi¹⁵ ile bazı uluslararası sözleşmeler ve Avrupa devletleri ulusal hukukları tarafından güvence altına alınmıştı. Ancak, Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi'nin en önemli özelliği, getirdiği denetim mekanizmasıyla bireyi uluslararası hukukun süjesi yapmış olması ve hakları çiğnemenen bireye AİHM'ne başvurabilme yolunu açmış olmasıdır. Dolayısıyla, devlet tarafından, Sözleşmede güvence altına alınmış olan örgütlenme özgürlüğünün ihlal edildiğini düşünen bireyler, iç hukuk yollarını tükettikten sonra, AİHM'ne bireysel başvuruda bulunabilirler. Sözleşmeye taraf devletler de diğer taraf devletlerin Sözleşmeye saygılı olup olmadığını denetlemekle yükümlü olduklarından devlet başvurusunda bulunabilirler.

¹⁶ AİHS'nde dernek kurma özgürlüğü konusunda ayrıntılı bilgi için bkz. Sezer Dündar T., s. 1 vd.

¹⁷ 1.11. 1998 tarihinde yürürlüğe giren 11 nolu ek protokolden önce, Sözleşmenin öngördüğü organlar, AİHK, AİHM ve Bakanlar Komitesi idi ve bireysel başvurular denetim mekanizmasının ilk ayağı olan AİHK'na yapılmaktaydı. AİHM, denetim mekanizmasının üst ve ikinci organıydı. 11 no'lu ek protokol ile Avrupa İnsan Hakları Komisyonu kaldırıldığı için, bireyler artık "Mahkeme" olarak anılacak olan Avrupa İnsan Hakları Mahkemesine başvuracaklardır. Başvuru yolları konusunda ayrıntılı bilgi için bkz. Gölcüklü F.-Gözübüyük Ş., Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi ve Uygulaması, 5.B., Ankara-2004. s. 14; Tezcan D.-Erdem M. R.-Sancaktar O., Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi Türkiye'nin İnsan Hakları Sorunu, Seçkin, Ankara-2004,s. 109 vd; Fenwick H., Civil Liberties and Human Rights(Civil Liberties), Cavendish Publishing-2002, s.25

¹⁸ Bu konudaki kararlar için bkz. Kom. K., Association X. v. Sweden,6.7.1977, no: 6094/73, D.R. 9, s.5(7); Kom. K., I. M. Young and N.H. James / İngiltere, 11.7.1977 no: 7601/76, D.R. 9, s. 126

hakların kullanılması, demokratik bir toplumda gerekli tedbirler niteliğinde olarak, ulusal güvenlik, kamu emniyeti, nizamın muhafazası ve suç işlenmesinin önlenmesi, sağlığın veya ahlakın veya başkalarının hak ve özgürlüklerinin korunması için ancak yasayla sınırlanabilir. Bu madde, bu hakların kullanılmasında silahlı kuvvetler, kolluk mensupları veya devletin idare mekanizmasında görevli olanlar hakkında meşru sınırlamalar konmasına engel değildir.“

2. fıkranın 1. cümlesi gereğince örgütlenme özgürlüğüne müdahale edilebilmesi için, müdahalenin kanunla öngörülmesi¹⁹, sayılan meşru amaçlardan birine dayanılarak yapılması ve demokratik toplum düzeninin gereklerine uyulması gereklidir. Bu kriterlerden birisine uyulmaması örgütlenme özgürlüğünün ihlali sonucunu doğuracaktır. 2. fıkranın 2. cümlesi kamu görevlilerinin örgütlenme özgürlüğünün sınırlanmasına ilişkin ayrı bir sınırlama rejimi getirmekte, sınırlamanın "meşru" olmasını yeterli saymaktadır. Bu rejim uyarınca kamu görevlilerinin örgütlenme özgürlüğünü sınırlamak konusunda devletlere daha geniş bir alan bırakılmak istenmiştir.

Dernek ve sendika özgürlüğünün sınırlanmasına ilişkin somut olaylar aşağıda ele alınmaktadır.

DERNEKLERE İLİŞKİN AVRUPA İNSAN HAKLARI SÖZLEŞMESİ UYGULAMASI

AİHS organlarının önüne amaçları birbirinden çok farklı derneklere ilişkin ve birbirinden farklı sorunlar gelmiştir.

DERNEKLERİN KURULMASI

Demokratik ülkelerde kural olarak derneklerin kurulması idari makamların iznine bağlanamayacağı gibi idari makamların yetkisine bağımlı da kılınamaz.²⁰ Dernek kurmanın izne bağlanacağı bir rejimin demokratik olması mümkün değildir. Nitekim, pek çok Avrupa Anayasasında derneklerin kurulması açısından serbest kurulma ilkesi açıkça ifade edilmektedir.²¹ Kurulmuşta serbestlik ilkesi tanınmakla beraber, bazı Avrupa ülkeleri derneklerin tüzelkişilik kazanmaları için tescil edilmeleri şartını getirmekte ve tüzel kişilik kazanma adli ya da idari makamların kararlarına bırakılmaktadır. Kuruluş aşamasında derneklerin tüzel kişilik kazanamamalarından dolayı AİHS organlarına yapılan başvurulardan 25 yıllık zaman dilimi içinde farklı sonuçlar ortaya çıkmıştır.

Fransa'ya karşı yapılan bir başvuruya²² konu olan olayda, başvuru dernek, taşıyıcı anne olan kadınlara maddi ve manevi anlamda destek olmak, taşıyıcı anneliği desteklemek gibi amaçları olan bir dernektir. Dernek, tüzel kişilik kazanmak üzere mahkemeden tescil talebinde bulunmuş ancak Vali, bir bebeği terk etmenin ceza kanununa göre suç olmasına dayanarak derneğin tesciline itiraz etmiş ve derneğin tescilini engellemiştir. Başvurucu, getirilen bir çeşit izin sisteminin 11. maddeyi ihlal ettiğini ileri sürmüştür. Ancak, Avrupa İnsan Hakları Komisyonu, Fransız ulusal makamlarının müdahalesini 11. maddeye aykırı görmemiştir. Komisyona göre, dernek tescil edilmeden tüzel kişilik kazanamamakla birlikte, yine de serbestçe kurulur ve aktivitelerde bulunabilir. Üstelik başvuru, derneğin faaliyetlerinin engellendiğini göstermediğinden, önlem sınırlı etkilere sahiptir ve güdülen amaçla oransız değildir. Valinin, derneğin tescil edilmesini engellemesinin bir müdahale oluşturduğu varsayılsa bile, bunun 11. maddenin 2. fıkrasına göre meşru olduğuna karar verilmiştir.

Komisyonun bu kararı ile izlenen seyir AİHM'nin 1998 yılında Yunanistan'a karşı verdiği bir kararla değişmiştir. Sidiropoulos ve öte. /Yunanistan²³ kararına konu olan olayda başvuru Florina bölgesinde yaşayan Makedon halkının geleneklerini ve kültürünü korumayı amaçlayan bir dernek kurmuşlar ve Yunan Medeni Kanunu uyarınca derneğin tescilini mahkemeden talep etmişlerdir. Ancak Mahkeme, kurucuların bazı beyanlarına ve gazete haberlerine dayanarak derneğin amacının Makedon bir azınlık olduğunu savunmak olduğunu bunun da kanunlara ve ulusal çıkara aykırı olduğunu belirlemiş ve tescil talebini reddetmiştir. Başvurucular, ulusal Mahkemelerin, derneğin tescil talebini reddetmelerinin, 11. maddeyi ihlal ettiğini ileri sürmüşlerdir.

AİHM, öncelikle 11. maddeye bir müdahalenin yapıldığını belirlemiştir. Tescil talebini ret kararı, başvuru, tüzüklerinde yer alan amaçları gerçekleştirmekten ve özgürlüğü kullanmaktan mahrum kılmaştır. AİHM, ortak çıkarları gerçekleştirmek için hukuksal bir varlık oluşturmanın örgütlenme özgürlüğünün bir görünümü olduğunu ve bu olmaksızın özgürlüğün bir anlam ifade etmeyeceğini belirtmiştir.

AİHM'ne göre, derneğin tüzüğündeki amacı Florina bölgesinde yaşayanların kültürünü korumak ve geliştirmektir. Yunan makamları tescil talebini reddederken yalnızca bazı kurucuların sözlerinden ve gazete

¹⁹ "kanunla öngörülme" şartının gerçekleşmesi için, öncelikle müdahalenin iç hukukta yasal dayanağının olması gereklidir. Kanun deyimi, şekli anlamda değil maddi anlamda anlaşılmalıdır. Yani bir işlemin Sözleşme bağlamında kanun kabul edilmesi için ila yasama organı tarafından kabul edilmesi şart değildir. Yasal dayanağın yanı sıra kanunla öngörülme kriterinin gerçekleşmesi için "ulaşılabilirlik" ve "anlaşılabilirlik" şartlarının da gerçekleşmesi gereklidir.

²⁰ Tomuschat C., s. 505, Tanör B., İki Anayasa, 3.B, İstanbul-1994, s. 128

²¹ TC Anayasası md.33; Danimarka An. Md.78; Yunanistan Anayasası md. 12; Belçika An. Md.27

²² Kom. K., Patricia Lavis /Fransa, 5.6.1991, no:14223/88

²³ Mah. K., Sidiropoulos ve öte./Yunanistan, 10.7.1998

kupürlerinden yola çıkarak –henüz dernek faaliyetlerine başlamamasına rağmen- derneğin amaçlarına ilişkin şüphelere dayanmışlardır. Söz konusu dernek hiç var olmamış, faaliyette bulunmak için hiçbir şansı olmamıştır. Eğer söz konusu varsayım gerçekliğe dönüşürse yani dernek tüzüğünde belirttiği amaç dışında ya da kanuna, ahlaka, kamu düzenine aykırı bir faaliyet sürdürürse, Yunan makamlarının elinde hukuki silah vardır ve M.K. 105 uyarınca dernek mahkeme tarafından kapatılabilir. Bu bağlamda, derneğin tescilinin reddedilmesi, güdülen amaçla oransız bulunmuş ve 11. maddenin ihlal edildiğine hükmedilmiştir.

AlHM, Sidiropoulos/Yunanistan kararında siyasi derneğin tescil talebinin reddini 11. maddenin ihlali olarak değerlendirirken, Gorzelik ve öte. /Polonya kararında aynı şekilde bir başka siyasi derneğin tescil talebinin ulusal makamlar tarafından reddedilmesini, olayın somut koşullarını göz önünde bulundurarak, 11. maddenin ihlali olarak değerlendirmemiştir.

Gorzelik ve öte. /Polonya kararına²⁴ konu olan olayda, başvuruçular, "Silesian Ulusunun Birliği" isimli bir dernek kurmaya karar vermişler ve bir tüzük kabul etmişlerdir. Daha sonra Mahkemeden, derneğin tescilini talep etmişlerdir. Derneğin tüzüğüne göre, derneğin başlıca amaçları, Silesian'ların ulusal bilincini uyandırmak ve güçlendirmek, bu kişilerin etnik haklarını korumaktır. Tüzüğün 30. maddesi derneğin Silesian ulusal azınlığının birliği olduğunu belirtir. Derneğin tescil talebi Mahkeme tarafından reddedilmiş ve gerekçe olarak derneğin tescil edilmesi halinde, Silesian etnik grubunun azınlıklara tanınmış olan haklardan yararlanacağı(Ör. Seçimlerde azınlıklara tanınan baraj avantajı gibi) ve Silesianların ulusal azınlık olmadıkları gösterilmiştir. Başvuruçular 11. maddenin ihlal edildiğini düşünmektedirler.

AlHM, hukuksal bir varlık oluşturmanın örgütlenme özgürlüğünün bir görünümü olduğunu, bu olmaksızın özgürlüğün bir anlam ifade etmeyeceğini bu kararında da tekrarlamıştır.²⁵ Ancak AlHM'ne göre, dernek kurucularının ve üyelerinin kendilerini ulusal azınlık olarak nitelendirmeleri yanıltıcıdır ve kanuna aykırıdır. Onların azınlık olarak tanınmaları diğer etnik gruplar karşısında eşitlik ilkesini zedeleyecektir. Derneğin adında ve tüzüğün 30. maddesinde yer alan ulusal ve ulusal azınlık ifadeleri, derneğin tescil edilmesi halinde, seçim kanununda yer alan barajdan yararlanılması sonucunu doğuracaktır. Mahkemeye göre, olayın özellikleri göz önüne alındığında 11. madde anlamında "demokratik toplum"un uygun bir şekilde işlenmesini sağlamak üzere vazgeçilmez bir unsur olan devletin seçim sisteminin korunması için ulusal makamların benimsedikleri davranış tarzı makuldür ve 11. madde ihlal edilmemiştir.²⁶

Kararlar birlikte değerlendirildiğinde, Sidiropoulos kararıyla, siyasi amaç güden derneklere geniş bir faaliyet alanı bırakıldığını ve henüz faaliyette bulunmadan gerçek amaçları görülmeyen bir derneğin kurulma aşamasında tüzel kişilik kazanmasının engellenmemesi gerektiği sonucu ortaya çıkmaktadır. Ancak Gorzelik kararında, dernek tüzüğünde bir ulusal topluluk kendisini azınlık olarak nitelediği için ve bunun sonucunda bu topluluk seçimlerde tanınan bazı ayrıcalıklardan yararlanacağı için, sorunun devlet açısından yaratacağı hassas durum göz önüne alınarak, tüzel kişilik kazanılmasının engellenmesi haklı bulunmuştur.

Ulusal hukuklar tarafından yasaklanmış amaçlar çerçevesinde dernek kuran kurucuların cezalandırılması haklı görülebilir. Nitekim, X /İtalya başvurusunda, daha önce kapatılan faşist partinin devamı niteliğinde bir dernek kuran başvuruçular, İtalyan Ceza Kanunu uyarınca çeşitli cezai müeyyidelerle karşı karşıya gelmiştir. Başvuruçular, 11. maddenin ihlal edildiğini ileri sürmüştür. Komisyon, müdahalenin, demokratik kurumları korumaya yönelik meşru bir amaç güttüğünü belirterek güdülen amaçla, başvuruçuların arasını oranlılığın bulunduğunu tespit etmiş ve başvuruyu kabul edilmez bulmuştur.

DERNEKLERE ÜYELİK

Herkes, istediği derneğe serbestçe üye olabilir. Serbestçe üye olmak belli bir kişi ve kurumdan üye olmak için izin istememeyi beraberinde getirir. Serbestçe üye olabilme hakkı, kişinin, derneğin faaliyetlerine katılabilme ve serbestçe faaliyette bulunabilme hakkını da içerir. Bu faaliyetler derneğin iç faaliyetleri olabileceği gibi, dış faaliyetleri de olabilir.²⁷ Derneğe üye olma hakkı ayrıca, dilenen derneğe üye olma özgürlüğünü ve üye olmama hakkını içerir

Derneklere üye olma hakkı, herhangi bir derneğin üyesi olmak dolayısıyla bir dezavantaja tabi bulunmamayı da beraberinde getirir. Dezavantaja uğrama ile ilgili bazı kararlara aşağıda yer verilmiştir.

Dernek içinde çeşitli faaliyetlerde bulunma sonucunda dernek üyelerinin cezai yaptırımlara uğratılmaları çok ağır bir sonuçtur ve bu konuda Sözleşmeciler devletler dikkatli davranmalıdırlar. Türkiye'de uygulanan bazı cezai yaptırımlar ülkemizin iki kez mahkum edilmesine yol açmıştır. Bu kararlara konu olan vakalardan²⁸ ilkinde, başvuruçular dernek üyeleri yurtdışına çıkıp çeşitli toplantılara katılmışlar, ancak (eski)Dernekler Kanunu md. 43 uyarınca bakanlıktan izin almadıkları için mahkum olmuşlardır. AlHM, ulusal

²⁴Mah. K., Gorzelik ve öte./Polonya,20.12.2001

²⁵Mah. K., Sidiropoulos ve öte. /Yunanistan, p.40

²⁶Bu karar, başvuruçuların temyiz isteminin, Temyiz İnceleme Komisyonu tarafından kabul edilmesi üzerine, Büyük Daire tarafından incelenmiş ve Büyük Daire tarafından temyiz istemi reddedilerek, karar onaylanmıştır. Bkz. Gorzelik ve öte./Polonya, 17.2.2004 (Büyük Daire)

²⁷ Kaboğlu İ., Kolektif, s. 76,77

²⁸ İzmir Savaş Karşıtları Derneği ve Diğerleri/Türkiye, no:46257/99

güvenlik ya da kamu düzeni nedenlerine dahi dayanılsa, böyle bir önlemin 11. maddeyle bağdaşmayacağını ve 11. maddenin ihlal edildiğini tespit etmiştir.

İkinci davaya²⁹ konu olan olayda ise, başvuru dernek başkanı bir basın açıklamasına katılmıştır. Ancak 800 kişinin katıldığı bu eylem yasa dışı toplantı olarak nitelenmiş ve başvuru derneğinin faaliyetleri derneğin tüzüğünde yer alan amaçlarına aykırı bulunarak başvuru cezai yaptırıma tabi olmuştur. AİHM'ne göre, toplantının barışçı nitelikte olup olmaması, şiddete yer verilip verilmediği hiç göz önüne alınmadığı ve başvuru dernek başkanlığı sıfatıyla mahkum olduğu için 11. madde ihlal edilmiştir.

Türkiye'nin mahkum olduğu bir başka davaya³⁰ konu olan olayda, başvuru Tunceli Kültür ve Dayanışma Derneği başkanıdır. 1998 yılında dernek üyelerine yönelik, amacı Tunceli halkını ve sorunlarını anlamak olan bir Tunceli gezisi planlanmıştır. Ancak Sıkıyönetim Kanunu'nun verdiği yetkiyi dayanarak İl Valisi, başvuru ve dernek üyelerinin ile girmelerini yasaklamıştır. Başvuru, dernek faaliyetlerinin engellenmesiyle örgütlenme özgürlüğünün ihlal edildiğini ileri sürmektedir. AİHM, söz konusu gezinin şiddeti savunan ya da demokrasiyi reddeden görüşlere bir platform oluşturacağına dair bir belirti bulunmadığını belirtmektedir. İl Valisi, kararına hiçbir gerekçe göstermemiştir. Müdahale, bastırıcı bir toplumsal ihtiyaca cevap vermemektedir ve demokratik toplum düzeninde gerekli değildir. 11. madde ihlal edilmiştir.

İtalya'ya karşı yapılan iki başvuruda³¹ idari yaptırımlar söz konusudur. Her iki başvuruda da başvuru dernekleri yargıçlar ve aynı zamanda Mason dernek üyesidirler. Başvuru dernekleri mason derneklere üyelikleri sebebiyle disiplin cezasına tabi tutulmuşlardır. Disiplin cezasının dayanağı bir tüzük maddesidir ve bu madde uyarınca, "bir yargıç görevde veya görev dışında, göstermesi gereken güven ve saygınlığa layık olmayarak görev ve davranışlarını yerine getirmez ise, disiplin cezasına çarptırılacaktır". Örgütlenme özgürlüğüne müdahale edilen bu iki davada AİHM "kanunla öngörülme" şartının gerçekleşip gerçekleşmediğini değerlendirmiş ve ilgili tüzük maddesinin bireyin davranışlarını düzenleyebilmesi için yeterli açıklıkta formüle edilmediğini ve anlaşılabilir olmadığını tespit etmiştir. Bu yüzden her iki başvuru da İtalya'nın mahkumiyeti ile sonuçlanmıştır.

Derneklere üye olmak hakkı, dernekler arasında seçme hakkına sahip olmayı beraberinde getirir. Bu durum AİHM'nin Chassagnou ve öte./Fransa³² kararında vurgulanmıştır. Karara konu olan olayda, bazı toprak sahipleri kanun uyarınca kurulan avcılık derneklerine üye olmak zorunda bırakılmışlardır. Mahkeme, bu kararda "eğer gerçekte, kişiye seçme hakkı bırakılmamışsa ya da pratik değeri olmayacak kadar azsa, kişinin örgütlenme özgürlüğünü kullanamayacağını" belirtmiştir. 11. maddenin, derneklere üyeliğe zorlanmama hakkını içerdiğinin ilk kez açıkça kabul edildiği karar, Sigurdur A. Sigurjonsson/İzlanda³³ karardır. Karara konu olan olayda başvuru olan taksit şoförü iç hukuk gereğince zorunlu olarak Frami isimli derneğin üyesidir. Başvurucunun bu derneğe üye olmak istemediğini bildirmesinin ve aidatlarını ödememesinin ardından, Frami'nin talebi üzerine başvuru derneğinin ruhsatı iptal edilmiş ve aracının plakası sökülmüştür. Başvuru, Frami'ye üye olma zorunluluğunun ve üye olmaması sonucunda ruhsatının iptal edilmesinin 11. maddeyi ihlal ettiğini ileri sürmektedir. AİHM, kararda öncelikle Frami'nin bir özel hukuk kişisi olduğunu belirlemiştir. AİHM'ne göre, uluslararası alanda, dernek kurma özgürlüğünün negatif yönüne ilişkin ortak bir zemin oluşmuştur ve 11. maddenin negatif dernek özgürlüğünü tanıdığı kabul edilmelidir. AİHM, Frami'nin fonksiyonlarını sürdürebilmesi için zorunlu üyelik şartının getirilmesinin gerekli olduğu konusunda ikna olmamıştır. Alınan önlemler güdülen amaçla oranlı olmadığından 11. maddenin ihlal edildiği tespit edilmiştir.

DERNEK FAALİYETLERİ ve KAPATILMASI

AİHK'nun bir kararına göre, "dernekler kendi amaçlarını gerçekleştirebilmek için bütün yasal yolları kullanabilmelidirler." Derneklerin faaliyetleri amaçlarına göre, siyasi, dini, kültürel vd. faaliyetler olabilir. Dernekler çeşitli toplantılar düzenleyebilir, basın toplantısı yapabilir, bildiri ya da çeşitli yayınlar yayınlatabilir, geziler ya da keremeler düzenleyebilirler. Yine dernekler kendi tüzüklerini yapabilir, yönetim organlarını oluşturabilirler.

Bazı durumlarda derneklerin yasalara aykırı faaliyetleri ya da tüzük ve programları nedeniyle kapatıldıkları bir gerçekliktir. Ancak sözleşmeciler devletlerin yaptığı bu müdahalelerin 11. maddenin 2. fıkrasına uygun olması gereklidir. Türkiye'de kapatılmış olan İşsizlik ve Pahalılıkla Savaş Derneği, AİHM'ne başvuruda³⁴ bulunmuş ve bu başvuru 11. maddenin 2. fıkrasındaki kriterlere uyulmaması nedeniyle Türkiye'nin mahkumiyetiyle sonuçlanmıştır. Söz konusu başvuruya konu olan olayda, başvuru dernek, tüzüğünde yer alan ve (eski) dernekler kanununa aykırı olan bazı ifadeler nedeniyle kapatılmıştı. Kapatılma kararına göre, "Türkiye halkları" "Türkiye'yi bir hammadde kaynağı olarak gören ve bir pazara dönüştürerek ona hakim olmak isteyen emperyalistlere karşı savaşmak" ifadeleri, Türk ulusunun birliği ilkesini zedelemekte

²⁹ Çetinkaya/Türkiye. No:75569/01

³⁰ Yeşilgöz/Türkiye, no:45454/99

³¹ Mah K., N.F./İtalya, 2.8.2001; Mah K., Maestri/İtalya, 17.2.2004

³² Mah. K., Chassagnou ve öte./Fransa, 29.4.1999

³³ Mah. K., Sigurdur A. Sigurjonsson/İzlanda, 30.6.1993

³⁴ IPSD ve Diğerleri/Türkiye, no:35832/97

ve Türk Devletini küçük düşürmektedir. AİHM, kapatılma kararının demokratik toplum düzenin gereklerine aykırı olduğunu belirlemiştir. Başvurucu dernek, kapatılma kararından önce henüz faaliyetlerine bile başlamamıştır ve yalnızca tüzüğünde yer alan ifadeler nedeniyle kapatılmıştır. Tüzükte, şiddeti kışkırtan ya da demokrasiyi reddeden herhangi bir ifade bulunmadığından, 11. madde ihlal edilmiştir.

Bu karardan çıkan önemli sonuç, derneklerin demokratik ilkeleri reddetmemek ve şiddet kullanmamak şartıyla kapatılmalarının meşru olmayacağıdır. Şüpheli bir durumun bulunduğu durumlarda ise, en azından derneğin faaliyette bulunup, bunun sonuçlarının beklenmesi gereklidir.

SENDİKALARA İLİŞKİN AVRUPA İNSAN HAKLARI SÖZLEŞMESİ UYGULAMASI

Sendikalar, çalışan ve işverenlerin çalışma ilişkilerinde, ortak ekonomik ve sosyal hak ve menfaatlerini geliştirmek için meydana getirdikleri kuruluşlardır.³⁵ Sendikalara üye olduğu için dezavantajla karşılaşma, kamu görevlilerinin sendika üyeliği, sendika seçme özgürlüğü, sendikaların faaliyet özgürlükleri ve kapatılmaları gibi konulara ilişkin sorunlar Sözleşme organlarının önüne gelmiştir.

SENDİKALARA ÜYELİK

Sendikalara üyelik konusunda en sık rastlanan sorun, ister işçi isterse kamu görevlisi olsunlar sendika üyelerinin çeşitli dezavantajlarla karşılaşmalarıdır.

İngiltere'ye karşı yapılan bir başvuruda³⁶ başvurucular, İdari Haberleşme Merkezinde(GCHQ) çalışan kamu görevlileridirler ve aynı zamanda sendika üyesidirler. İdari Haberleşme Merkezinin fonksiyonu Birleşik Krallığın askeri ve resmi haberleşmesinde güvenliğini gerçekleştirmek ve hükümete istihbarat sinyallerini sağlamaktır. 1947'den beri bu kurumun çalışanlarına sendikal haklar verilmiş olmakla birlikte, 1984 yılında işyeri çalışanlarının sendikal hakları yasaklanmıştır. Buna gerekçe olarak ta GCHQ'nun çalışma alanının kendine özgü niteliği gösterilmiştir. İşyerinde çalışanlara eğer bu şartlar altında çalışmak istemiyorlarsa, işyerlerini değiştirme seçeneği tanınmıştır. Başvurucular 11. maddenin ihlal edildiğini ileri sürmüşlerdir.

Komasyon, başvurucuları "devletin idare mekanizmasında görevli olanlar" kapsamında değerlendirmiş ve grev tehdidini ile GCHQ'nun hassas konumunu birlikte değerlendirdiğinde müdahalenin keyfi değil, zorlayıcı sebeplerle yapıldığını belirlemiştir. Başvuru açıkça temelsiz bulunmuştur. Özet olarak kamu görevlilerine sendika üyeliğinin yasaklanması, davanın özel koşulları göz önüne alındığında haklı bulunmuştur.

Balıkçı/Türkiye³⁷ başvurusuna konu olan olayda, başvurucu kamu personelinin oluşturduğu bir sendikanın bir günlük iş bırakma eylemine katılmış ve kendisine disiplin cezası verilmiştir. AİHM başvuruyu kabul edilebilir bulmuş ancak oldukça geç sonuçlandırdığı bu başvuruyu Türkiye'de yapılan kamu görevlilerinin sendikal etkinliklerine ilişkin mevzuat değişikliği³⁸ ve kamu görevlilerine verilen disiplin cezalarının affedilmesine³⁹ dayanarak, kayıttan silmiştir.

Türkiye'ye karşı yapılan Bulgu ve Diğerleri/Türkiye, Ertaş Aydın ve Diğerleri/Türkiye ve Akat/Türkiye⁴⁰ başvurularının ortak noktası kamu görevlileri olan başvurucuların sendikal aktiviteleri nedeniyle, görev yerlerinin başka bir şehre olmak üzere değiştirilmesidir. AİHM, öncelikle, görev yerinin değiştirilmesi kararlarının doğru olup olmadığının değerlendirilmesinin kendi görevi olmadığını ancak bu kararların kişilerin sendikal aktivitelerine etkilerini inceleyebileceğini belirtmiştir. AİHM'ne göre, kamu görevliliği statüsü, kamu görevinin gereği olarak görev yerinin değiştirilmesi olasılığını beraberinde getirmektedir. Söz konusu kararlar, sendika üyeliğini, sendikal aktiviteleri ya da örgütlenme özgürlüğünü kullanmayı sınırlamamakta ya da inkar etmemektedir. Mahkeme başvurucuların yeni görev yerlerinde sendikal aktivitelerinin engellendiği konusunda ikna olmamıştır ve 11. maddenin ihlal edilmediğine karar vermiştir.

³⁵ Tuncay C., Toplu İş Hukuku, Alfa-1999, s.13

³⁶ Kom. K., Council of Civil Service Unions and Others v. the UK, 20.1.1987, no: 11603/85. D.R. 50, s.228;

³⁷ Mah. K., Balıkçı/Türkiye, 21.5.2002

³⁸ 1982 Anayasasının ilk metninde sadece işçilerin sendikal hakları tanınmıştı ancak kamu görevlilerinin sendikal haklarını yasaklayan bir hüküm de bulunmamaktaydı. Türkiye'nin taraf olduğu bazı uluslar arası anlaşmalar bu hakkı memurlara vermesine ve bu belgeler hukukumuzda yasa hükmünde olmasına rağmen, memur örgütlenmeleri bu dönemde pek çok idari engellemelerle karşılaşmış, sendika kurucu ve üyeleri disiplin yaptırımlarına tabi tutulmuşlardır. 1995 Anayasa değişikliğiyle, kamu görevlilerinin kendi aralarında sendika kurabileceğini güvence altına almıştır.(md53/2) 2001 Anayasa değişikliğiyle Anayasanın 51. maddesinde yer alan "işçi" kavramı "çalışanlar" olarak değiştirilmiştir. Buna göre "Çalışanlar ve işverenler üyelerinin çalışma ilişkilerinde, ekonomik ve sosyal hak ve menfaatlerini korumak ve geliştirmek için önceden izin almaksızın sendikalar ve üst kuruluşlar kurma, bunlara serbestçe üye olma ve üyelikten serbestçe çekilme hakkına sahiptirler". Bu değişikliğin ardından kamu görevlilerinin sendikal örgütlenmelerine ilişkin yasa 2001 tarihinde yürürlüğe girmiştir. Ayrıntılı bilgi için bkz. Gülmez M., Sendika Hakkı ve Kamu Görevlileri, İnsan Hakları ve Kamu Görevlileri Sempozyumu, TODAİ yay., 1993; Özer M.A, Kamu Çalışanlarının Örgütlenme Sorunu ve Memur Sendikacılığı, Kamu İş, İş Hukuku ve İktisat Dergisi, C.5, S.2, Ocak-2000; Serim B., Kamu Görevlilerinin Örgütlenmesinde Hukuksal Boyut, Öteki Yayınevi, Ankara-1995

³⁹ 1999'da yürürlüğe giren 4455 s. yasa ile söz konusu disiplin cezaları affedilmiştir.

⁴⁰ Bulga ve Diğerleri/Türkiye, no.43974; Ertaş Aydın ve Diğerleri/Türkiye, no. 43672/98; Akat/Türkiye, 45050/98

11. maddenin sendikalara üye olmaya zorlanmama hakkını içerdiği konusunda Sözleşme organları ilk kararlarında bir ilke kararı vermekten çekinmişler, her olayın somut özelliklerini göz önüne alarak sonuca varmışlardır. Bunun en önemli nedeni kapalı iş yeri anlaşmalarını kabul eden ülkelerin sosyal politika alanında tercihlerine fazla karışılmak istenmemesidir. Mahkemenin 1981 tarihinde verdiği Young, James ve Webster /İngiltere⁴¹ kararına konu olan olayda o tarihte İngiltere’de sendikalarla işveren arasında kapalı işyeri anlaşması yapılması yasaldı. Başvurucular, kapalı işyeri anlaşması uyarınca üç sendikadan birine üye olma zorunluluğu ile karşı karşıya bırakılmışlardı ve sendikalara üye olmayı reddettikleri için işlerine son verilmişti. AİHM bu kararında olayın tüm koşullarını göz önünde bulundurarak, başvurucuların işten atılması ve tazminat dahi alamamaları söz konusu olduğu için 11. maddenin ihlal edildiğine karar vermiştir. Ancak kararda kapalı işyeri anlaşmalarının her durumda 11. maddeyi ihlal ettiği belirlenmemiştir.

Sendikalara üye olmaya zorlanmama hakkı ve kapalı iş yeri anlaşmalarıyla ilgili olarak son nokta Mahkemenin Soransen /Danimarka ve Rasmussen/Danimarka⁴² kararıyla konmuştur. Karara konu olan olaya göre, başvurucular işe alınmadan önce, kapalı işyeri anlaşması uyarınca sendikaya üye olmayı taahhüt etmişler ve bu şartla işe alınmışlardır. Başvurucular, işe girdikten sonra sendikaya girmeye zorlandıkları için, örgütlenme özgürlüğünün negatif yönünün ihlal edildiğini ileri sürmüşlerdir. AİHM, prensip olarak 11. maddenin negatif ve pozitif yönlerinin eşit olarak korunması gerektiğini dışlamamaktadır. Mahkeme, başvurucuların işe başlarken sendikaya zorunlu üyeliği kabul etmelerinin, onların sendikaya girmeye zorlanmama hakkından vazgeçeceği anlamına gelmeyeceğini ve sendikaya üye olmaya zorlandıkları gerçeğini değiştirmeyeceğini belirtmiştir. Ayrıca işe girme öncesi-kapalı işyeri anlaşması ile işe girdikten sonra-kapalı işyeri anlaşması arasında bir fark bulunmadığı tespit edilmiştir. Başvurucuların, sendika üyesi olmaya zorlanmaları 11. maddeyi ihlal etmiştir.

Bu karar kapalı işyeri anlaşmaları sonucunda sendika üyeliğine zorlanma durumları konusunda son noktayı koymuş ve işten çıkarılma gibi vahim bir durum olmasa bile üyeliğe zorlanmanın 11. maddeyi ihlal edeceği tespit edilmiştir.

Sendikalara üye olma özgürlüğü sendikalar arasında seçme özgürlüğünü de içermektedir. Young, James and Webster /İngiltere kararında AİHM’ne göre, örgütlenme özgürlüğü, özgürlüğün yerine getirilebilmesi için bir ölçüde seçme hakkını da içerir. Kişinin üye olunacak örgüt konusunda, bir seçim ve tercih olanağına sahip bulunmaması 11. maddenin koruma altına aldığı hakka dolaylı da olsa bir müdahaledir ve bu müdahale maddenin 2. fıkrası uyarınca meşruluk kazanmadığı sürece bu hüküm ihlal edilmiş olur.

SENDİKAL FAALİYETLER

Sendikalar amaçlarını gerçekleştirebilmek için içe ve dışa yönelik olmak üzere faaliyetlerde bulunurlar.

Dışa Yönelik Faaliyetler

Sendikaların dışa yönelik faaliyetlerinin başlıcaları toplu sözleşme, toplu görüşme, grev gibi faaliyetlerdir ve bu faaliyetlerin sendika hakkı kapsamında değerlendirilmesi, sendikaların amaçlarına ulaşabilmeleri açısından yaşamsaldır. Ancak AİHS’nin kural olarak kişi haklarını güvence altına alması ve sendika hakkının sözleşmenin koruduğu ender sosyal haklardan biri olması, sendikal faaliyetlerin kapsamlı bir şekilde korunmasını zorlaştırmıştır. Sözleşme organları özellikle ilk kararlarında sendikal faaliyetlerin korunmasına son derece mesafeli yaklaşırlarken, son kararlarda bu çekimsellik bir ölçüde kırılmıştır.

AİHM’nin 1970’li yıllarda verdiği farklı kararlara konu olan olaylarda başvurucular, danışma mekanizmasının dışında bırakılmalarının ve toplu sözleşmenin sonuca bağlanmamasının 11. maddeyi ihlal ettiğini ileri sürmüşlerdi. AİHM’ne göre, 11. maddede, sendika özgürlüğü örgütlenme özgürlüğünün bir görünümünü teşkil etmekse de, sendikaya ya da üyelerine, devlet tarafından danışılma hakkını ya da toplu sözleşmenin sonuca bağlanmasını garanti etmemektedir. Her iki hak ne 11. maddenin 1. fıkrasında yer almaktadır ne de tüm sözleşmeciler devletler bu hakları yasa ya da uygulama yoluyla güvence altına almaktadır. Ayrıca bunlar, sendika özgürlüğünün etkili bir şekilde kullanımı için vazgeçilmez değildir.

Başvurucuların greve giren sendika üyesi oldukları için toplu iş sözleşmesinin geriye yönelik hükümlerinden yararlanamamalarının söz konusu olduğu bir davada ise AİHM şu tespiti yapmıştır “Grev hakkının verilmesi, hiç şüphe yok ki sonuca ulaşmak için kullanılan yolların en önemlilerinden birisidir, fakat başka yollar da bulunmaktadır. Böyle bir hak, 11. maddede açıkça yer almadığı gibi, Avrupa Sosyal Şartında da belirli koşullarla tanınmıştır.”

1970’li yıllarda verilen kararların ortak özelliği, 11. maddenin -sendika kurma ve sendikaya katılma hakkı dışında- devletlerden yalnızca sendika özgürlüğünün etkili bir şekilde kullanımı için zorunlu hakların korunmasını talep ettiği yönündedir. Bu zorunlu hakların hangileri olduğu konusunda da Mahkemenin

⁴¹Mah. K., Young, James ve Webster/İngiltere; Ayrıca bkz. Lewis-Anthony S., s 42

⁴² Soransen/Danimarka ve Rasmussen Danimarka, no: 52562/99 ve 52620/99

yaklaşımı son derece sınırlıdır. Bu kararlarda yalnızca sesini duyurma hakkının vazgeçilmez olduğu belirlenmiştir. Ne danışılma, toplu sözleşmenin sonuca bağlanması, ne de toplu pazarlık ile grev hakkı sendikal özgürlüğün etkili kullanımı için zorunludur.⁴³

AIHS organlarının 1990'lı yıllardan itibaren verdiği son kararlarına baktığımızda, ilk kararlarda yer alan, toplu sözleşme ya da grev hakkının sendika hakkının zorunlu bir unsuru olmadığına dair ifadeleri görmemekteyiz.

Komisyon'un ve Mahkemenin Gustaffasson/İsveç kararına konu olan olayda, başvuru işveren, işçi sendikası tarafından toplu iş sözleşmesine taraf olmaya zorlanmaktaydı. Sözleşmeye taraf olmak istemeyen işveren endüstriyel eylemle karşı karşıya gelmiş ve çalıştırdığı restoranı satmak zorunda kalmıştır. Sözleşme organlarının kararlarında, toplu sözleşme hakkı zımni olarak 11. maddenin kapsamında kabul edilmiştir. Ayrıca bu karar -endüstriyel eylem yapan sendikanın çıkarlarına ağırlık verilmesinden ötürü- sendikaların mesleki menfaatlerini korumak için eylem yapabilecekleri anlamına gelmektedir.⁴⁴

Bu kararın ardından, Komisyon ve Mahkemenin grev hakkına ilişkin vermiş olduğu iki kararla, grev hakkının 11. maddenin görünümünden biri olduğu kabul edilerek, grev hakkının yasaklanmasının 11. maddeyle korunan hakka bir müdahale oluşturduğu tespit edilmiştir. Ancak bu müdahale koşullar gerçekleştiğinde haklı olabilecektir.

Wilson ve öte./İngiltere kararına konu olan olayda, işveren başvuru sendika tarafından temsil edilme haklarından vazgeçmeleri ve bireysel iş sözleşmesi yapmaları karşılığında daha yüksek maaş artışı teklifinde bulunmuştur. Temsil edilme haklarından vazgeçmeyen çalışanların maaşları hiçbir zaman bireysel iş sözleşmesi yapanlar kadar artmamıştır. Bu kararda her ne kadar toplu pazarlık yapma hakkının işverene yükümlülük olarak getirilmemesi 11. maddenin ihlali olarak görülmesi de sendika tarafından temsil edilme hakkı 11. maddenin kapsamı içinde görülmüştür ve İngiltere bu hakkı koruma konusunda kendisine düşen olumlu yükümlülüğü yerine getirmediği için mahkum edilmiştir.

AIHM organlarının sendikal aktiviteler konusundaki kararları incelendiğinde, 1970'li yıllardan bu yana önemli bir gelişmenin yaşandığı görülmekle birlikte, yine de sendika hakkının bir sosyal hak olarak ele alınıp, sendikal aktivitelerin tam olarak korunduğunu söyleyemeyiz.

İçer Yönelik Faaliyetler

Örgütlenme özgürlüğü, örgüte uygun bir isim seçilmesi, örgütün yasal statüsünün belirlenmesi, tüzük ve kurallarının yapılması, organlarının oluşturulması ve bu organların toplanması, üst kuruluşlar kurulması gibi iç aktiviteleri içerir.⁴⁵

Örgütler, iç aktivitelerinde özerkliğe sahiptirler.⁴⁶ Bu duruma ilişkin olarak başlıca iki türlü özerklik sorunu karşımıza çıkmıştır. Bunlardan ilki, örgütün üye kabul etme ve üyeliğin sürdürülmesindeki kontrol yetkisi,⁴⁷ ikincisi ise örgütün iç yönetimi için kendi usullerini düzenleme ve kontrol etmedeki özerkliğidir.⁴⁸

İçer yönelik faaliyetlere ilişkin olarak, Komisyon'un önüne gelen bir başvuruda⁴⁹ başvuru sendika üyeliğine, sendika tarafından son verilmişti. 11. maddenin ihlal edildiğinin öne sürüldüğü başvuruda Komisyona göre "sendika kurma özgürlüğü, örnek olarak sendikanın kendi kurallarını yapmasını, iç işlerini yürütmesini ve federasyon kurma ve katılma hakkını içermektedir. Bununla birlikte, devlet, bireyi, sendikaların baskın konumundan kaynaklanabilecek kötüye kullanmalara karşı korumalıdır. Bu kötüye kullanma örneğinin üyenin üyelikten çıkarılmasının ya da dışlanmasının sendika kurallarına aykırı olması, kuralların mantıksız olması ya da çıkarılmanın çok büyük bir zorluk getirmesi gibi durumlarda söz konusu olabilir." Başvuruya ilişkin olayda bu sayılan durumlar gerçekleşmediği için başvuru kabul edilmez bulunmuştur.

Sonuç olarak, Sözleşme organları, sendikaların iç işleyişe ilişkin aktivitelerinde özerklikleri kabul edilmektedir. Bununla birlikte, sendikaların baskın pozisyonlarını kötüye kullanmaları gibi durumlarda devletin iç işleyişe müdahalesi gerekli olacaktır. Yine, sendikaların iç işleyişe ilişkin kurallarını kendilerinin koymaları esas olmakla birlikte, bu kuralların çerçevesinin devlet tarafından çizilmesi makul kabul edilmektedir.

Sendikaların Varlık Güvencesi

Sendikaların, -derneklerde olduğu gibi - kurulması izne bağlanamaz ve 11. maddenin 2. fıkrasına aykırı olarak kapatılamazlar.

Türkiye'ye karşı açılan Tüm Haber Sen ve Çınar/Türkiye⁵⁰ davasında, davacı sendika kamu görevlileri sendikasıdır ve sendikanın kapatılması ile faaliyetlerinin durdurulmasının 11. maddeyi ihlal ettiğini

⁴³ Warbrick C.-Harris D.J.- O'Boyle, Law of The European Convention On Human Rights, Butterworths-1995, s. 429

⁴⁴ Reid K., A Practitioner's Guide to European Convention Human Rights, Sweet and Maxwell, London-1998, s. 231

⁴⁵ Tomuschat C., s. 499

⁴⁶ Şahlanan F., s.36

⁴⁷ Ewing K. D., s.253

⁴⁸ Ewing K. D., s.253

⁴⁹ Kom. K., Ernest Dennis Cheall /İngiltere, 13.5.1985, no: 10550/83, D.R. 42., s.178

⁵⁰ Tüm Haber Sen ve Çınar/Türkiye, No:28602/95

ileri sürmektedir. Sendika yalnızca kamu görevlileri sendikası olduğu için kapatılmıştır. (O dönemde, Türkiye’de kamu görevlileri sendikaları kurulması yasal değildi.) AİHM’ne göre, Türkiye’de uygulanan kamu görevlilerine sendika kurma yasağı “bastıran bir sosyal ihtiyaç”a karşılık gelmemektedir. Sendikanın varlığı ve faaliyetlerinin Türk toplumuna zarar verdiğine dair bir kanıt bulunmamaktadır ve 11. madde ihlal edilmiştir.

Bu kararlar açıkça görülmektedir ki, Türk devleti sendika hakkının gerçekleştirilmesi konusunda kendisine düşen görevi yapmamış, kamu görevlilerinin sendika haklarını tanımadaki mevzuat ve uygulama bazında çok geçmiş kalmış, bunun bedelini de bu mahkumiyet kararıyla ödemiştir.

KAMU KURUMU NİTEĞİNDEKİ MESLEK KURULUŞLARI

Strasbourg organlarının içtihadına göre, kendilerine kamu otoritesi verilen kamu hukuku tüzel kişileri 11. maddenin kapsamında sayılmadığından, bir örgütün kamu kurumu niteliğinde meslek kuruluşu olduğu tespit edildiğinde 11. madde uygulanmamaktadır.⁵¹

Kamu kurumu niteliğindeki meslek kuruluşlarına ilişkin başvurular, Sözleşme organlarının önüne zorunlu üyelikler nedeniyle getirilmiştir. Ancak bu örgütlenmeler 11. madde kapsamına girmemektedir ve bu tip örgütlere zorunlu üyelik Sözleşme ile bağdaşmaktadır. Bununla birlikte AİHM, meslek mensuplarının başka bir derneğe katılmalarına ya da bir arada başka bir dernek kurmalarına engel olunmaması gerektiğini de belirtmiştir.⁵²

SONUÇ

AİHS’nin 11. maddesi örgütlenme özgürlüğünü korumaktadır ve birer sivil toplum örgütü olan dernek ve sendikalara ilişkin sözleşme organlarının önemli kararları bulunmaktadır.

Strasbourg organlarının derneklere ilişkin kararlarını birlikte değerlendirdiğimizde, demokratik ilkelerin reddedilmemesi ve şiddete başvurulmaması şartıyla, genel olarak derneklerin gerek tüzel kişilik kazandıkları aşamada gerekse faaliyette buldukları aşamada engellenmemeleri gerektiği sonucuna ulaşmaktayız. Devletler müdahalede bulunmadan önce, en azından derneklerin faaliyet göstermelerini ve faaliyetlerinin sonuçlarını beklenmelidirler. Ancak devletler için yaşamsal önem taşıyan konularda devletlere takdir marjı bırakıldığını da görmekteyiz. Sözleşme içtihadı uyarınca, dernek üyeleri özgürce dernek faaliyetlerinde bulunabilmeli, dernek seçmek ve derneğe üye olmaya zorlanmamak hakkına sahip olmalıdırlar.

Sendikaların faaliyetleri konusunda Strasbourg organları derneklere kıyasla daha dar bir yaklaşıma sahiptirler ve sendikal faaliyetlerin hangilerinin ulusal hukuklarca tanınacağı konusunda devletlere çok daha geniş bir takdir marjı bırakılmıştır. Mahkeme, sendika hakkını sosyal bir hak olarak ele alıp değerlendirmekten kaçınmaktadır. Kararlarda sendika hakkı lehine bir gelişme bulunmakla birlikte, AİHM, toplu pazarlık ve toplu eylem haklarının tanınması konusunda daha somut adımlar atmalıdır. Sendika hakkının bireysel yönüne ilişkin olarak sendika seçme ve üyeliğe zorlanmama hakları Sözleşme içtihadınca korunmuştur.

Türkiye’ye ilişkin dernek ve sendika hakkına ilişkin kararları değerlendirdiğimizde, derneklere ilişkin olarak ilk gözümüze çarpan nokta, kararların yeni Dernekler Kanunu’nun yürürlüğe girmesinden önce verilmiş olmasıdır. Eski Dernekler Kanunu’nun getirmiş olduğu yasağın anlayış gerek derneklerin gerekse üyelerin faaliyetlerini kısıtlayıcıydı. Yeni Dernekler Kanunu özgürlükçü hükümler getirmekle birlikte, gerek idari gerekse yargılama makamlarının uygulamaları özgürlükçü bir dernekler rejiminin Türkiye’de yaşanmasında belirleyici olacaktır. Sıkıyönetim ve olağanüstü haller mevzuatının da yeniden ele alınması yararlı olacaktır.

Türkiye ile ilgili sendikalara ilişkin yapılan başvuruların önemli bir kısmı da Türkiye’de kamu görevlilerine sendikal hakların tanınmasından önce yapılmıştır. Kamu görevlilerine sendika hakkının anayasal ve yasal düzeyde verilmesi olumlu olmakla birlikte, kamu görevlilerinin toplu sözleşme ve grev hakları bulunmamaktadır. Yine sendika hakkının kağıt üzerinde verilmesi yeterli olmamaktadır ve Türkiye’de uygulamadan kaynaklanan sorunların çözülmesi gerekmektedir.

Örgütlenme özgürlüğünü tüm gerekleriyle tanımak, kuşkusuz örgütlerin ve üyelerin faaliyetlerinin bir sınırı olmayacağı anlamına gelmemektedir. Ancak sınırlamanın Sözleşmede belirtilen meşru amaçları gerçekleştirmek üzere, demokratik toplum düzeninin gereklerine uygun olarak kanunla öngörülmesi gereklidir. Hak ve özgürlüklerin, dolayısıyla örgütlenme özgürlüğünün kötüye kullanılması da Sözleşmenin öngördüğü mekanizma çerçevesinde kabul edilmez.

Bağlayıcı olan AİHM kararlarının da etkisiyle son yıllarda Türk hukukunda STK’lara ilişkin anayasal ve yasal düzenlemelerde olumlu gelişmeler olmuştur. Üstelik Anayasamızın 90. maddesine göre, AİHS’nin kendisi yasal düzenlemelerin üzerindedir. STK’ların ve üyelerinin serbestçe faaliyette bulunmasının hukuk ve

⁵¹ Hill H.-Pannick D., s. 209; Gölcüklü F., Dernek, Toplantı ve Gösteri Yürüyüşü Hakları ve Kamu Görevlileri, İnsan Hakları ve Kamu Görevlileri Sempozyumu, TODAİ yay.s. 44

⁵² Mah.K., Le Compte, Van Leuven and de Meyere/ Belçika, 23.6.1981

uygulama bazında sağlanması STK'ları geliştirecek, bu da toplumsal sorunlarımızın çözümü ile demokrasinin gelişmesini kolaylaştıracaktır.

Kaynakça

- Aliefendioğlu Y.**, Siyasal Partiler ve Sivil Toplum Örgütleri, Anayasa Yargısı, S.16, 1999
- Amersfoort P.**, European Sivil Society, AEJ, S. 3, 2005
- Avrupa Birliği Devlet ve STK'lar**; Türkiye'de Sivil Toplum Kuruluşları Sempozyumu, (Şenatalar B., STK-Devlet İlişkilerine Kuramsal Bakış)Türkiye Ekonomik ve Toplumsal Tarih Vakfı, İstanbul, 2001
- Caniklioğlu M.**, Sivil Toplum ve Türkiye Demokrasisindeki İzdüşümleri, Yayımlanmamış Doçentlik Tezi, İzmir-2001
- Eroğul C.**, Sivil toplum Örgütlerinin Demokratikleşme Süreçlerine Katkıları, İnsan Hakları Merkezi Dergisi, Kasım 1995, C.III, S.4
- Ewing K.D.**, Freedom of Association, in Crudden Mc C.- Chambers G.(edited by), Individual Rights and the Law in Britain , Clarendon Press, Oxford, 1994
- Fenwick H.**, Civil Liberties and Human Rights(Civil Liberties), Cavendish Publishing-2002
- Gölcüklü F.-Gözübüyük Ş.**, Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi ve Uygulaması, 5.B., Ankara-2004
- Gölcüklü F.**, Dernek, Toplantı ve Gösteri Yürüyüşü Hakları ve Kamu Görevlileri, İnsan Hakları ve Kamu Görevlileri Sempozyumu,TODAI yay., 1993
- Gönel A.**, Araştırma Raporu, Önde Gelen STK'lar, Türkiye Ekonomik ve Toplumsal Tarih Vakfı, İstanbul, Ocak-1998
- Gutmann A.**, Freedom of Association:An Introductory Essay in: Freedom of Association edited by Gutmann A., Princenton Un. Press-1998
- Gülmez M.**, Sendika Hakkı ve Kamu Görevlileri,İnsan Hakları ve Kamu Görevlileri Sempozyumu,TODAI yay., 1993
- Kaboğlu İ.**, Özgürlükler Hukuku(Özgürlükler), 6.B., İmge Kitabevi, Ankara-2002
- Kaboğlu İ.**, Kolektif Özgürlükler (Kolektif) ,DÜHF Yay
- Leader S.**, Freedom of Association, (Freedom), Yale Universty Press New Heaven and London,1992
- Özer M.A.**, Kamu Çalışanlarının Örgütlenme Sorunu ve Memur Sendikacılığı, Kamu İş, İş Hukuku ve İktisat Dergisi, C.5, S.2, Ocak-2000
- Reid K.**, A Practitioner's Guide to European Convention Human Rights, Sweet and Maxwell, London-1998
- Serim B.**, Kamu Görevlilerinin Örgütlenmesinde Hukuksal Boyut, Öteki Yayınevi, Ankara-1995
- Sezer Dünder T.**, Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesinde Dernek Kurma Özgürlüğü, Yayımlanmamış Doktora Tezi, İzmir-2005
- Şahlanan F.**, Sendikalar Hukuku,İstanbul-1986
- Tanör B.**, İki Anayasa, 3.B,İstanbul-1994
- Tezcan D.-Erdem M. R.-Sancaktar O.**, Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi Türkiye'nin İnsan Hakları Sorunu, Seçkin, Ankara-2004
- Tomuschat C.**, Freedom of Association, in: Mac Donald R.St.J - Matscher F.-Petzold H. (Edited by), The European System For The Protection of Human Rights, Martinus Nijhoff Publishers, 1993 s. 493
- Tuncay C.**, Toplu İş Hukuku, Alfa-1999
- Üç Sempozyum: Sivil Toplum Kuruluşları**,(Kuçuradi İ., Sivil Toplum Kuruluşları:Kavramlar) Türkiye Ekonomik ve Toplumsal Tarih Vakfı, İstanbul
- Warbrick C.-Harris D.J.- O'Boyle**, Law of The European Convention On Human Rights, Butterworths-1995
- Yıldırım İ.**, Demokrasi, Sivil Toplum Kuruluşları ve Yönetişim, Seçkin, Ankara 2004, s. 52 vd.
- Yılmaz E.**, Hukuk Sözlüğü, Seçkin Kitabevi-1986
- Zevkililer A.-Acabey B.-Gökyayla E.**, Medeni Hukuk, Seçkin Yay., Ankara-2000

TÜRKİYE'DE STK'LARIN SİVİLLİĞİ

Dr. Necdet AKSOY
İstanbul Büyükşehir Belediyesi Müfettişi
Arş. Gör. Dr. Mustafa TORUN

Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi, Biga İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi

---

Özet

Çağdaş dünya yönetim şekli olan demokratik sistemin kurulması birçok siyasi kurumları beraberinde getirmektedir. Sivil toplum ve sivil toplum kuruluşu kavramları da bunlardan bir kaçıdır. Ülkemizde Tanzimat Fermanının ilanı ile başladığı ileri sürülen çağdaşlaşma, batılılaşma hareketlerinin ulaşmayı arzuladığı demokratik yönetim sisteminin vazgeçilmez araçlarından biri sivil toplum anlayışı ve bu anlayışın doğal ürünü sivil toplum kuruluşlarının ortaya çıkışı, gelişmeleri ve bu gün ulaştıkları nokta araştırmamızda irdelenmektedir.

Abstract

The main component of this thesis is to reveal the process of public policy formation in general and particularly determining the active factors of environmental policies within this process. It is assumed that the possibility of solving the environmental pollution issue which has occurred as a consequence of human being and his natural activities in the World with still full of unsolved problems, can not be realised unless having a base on with public participation, organisation, activity and their willingness.

Giriş

Son yıllarda ülkemizde yoğun bir şekilde tartışılmakta olan birey-devlet, sivil toplum-devlet, STK-devlet ilişkileri halen sürmekte, bunu değişik temellendirmelerin yanı sıra ülkemizde devletin algılanmasına bağlayanlar da bulunmaktadır.

Siyasal kültürümüzde devlet genellikle kutsal bir varlık olarak kabul edilmektedir. Yüz yıllardır süren devlet geleneğimizin tarihin en uzun siyasal sistemlerinden biri olduğu gerçektir. Devlet kurmada oldukça başarılı olan milletimiz, bunu sürdürmede o kadar başarılı olamamış, var olanı koruma konusunda azimli davranmak yerine yenisini kurarak siyasal kurumları oluşturma konusunda daima etkilenmelere açık durmuştur.

Modern dönemde ise kutsal olan devletin eylem ve işlemlerinin kısıtlamasının zamanının geldiğini düşünerek, devletin güçlü konumunun sürdürmesini savunanlar ile onun özel alana müdahale etmeyen bir yapıya kavuşturulmasını yani devletin baskı unsurlarının kısıtlanması gerektiğini belirtenler ayrıışması ortaya çıkmıştır.

1990'lı yılların başlarında beri devletin demokratikleşmesi düşüncesinin temellendirilmesinde "sivil toplum" kavramı anahtar haline getirilmiştir. Ancak bu kavramın entelektüel birikimler ile felsefi ve tarihi arka planından yoksun olarak ideolojik yaklaşımlarla tartışılması bizi çoğu zaman farklı noktalara götürmektedir.

Aslında sivil toplum kavramı kültürel bir zemin olarak algılanmalıdır. Bu zemin insanın ekonomik ve bireysel çıkarlarını, grup çıkarlarını, sosyoekonomik tabakaların, meslek gruplarının ya da zümrelerin kârlarını ve ilgilerini dile getirme, bu çıkarları doğrultusunda devlet iktidarını etkileme amaçlı faaliyetlerde bulunma alanını ifade etmemektedir. Aslında sivil toplum bireysel ve kısmi çıkarların, grup çıkarlarının irrasyonelliğine karşı, gönüllü bir birlikteliğin oluşturduğu ortak iyiliğin belirlenmesi ve bu ortak iyiliğin gerçekleştirilmesi ve geliştirilmesi yönünde ortak hareket edebilme alanı gibi temel kurucu ilkelerle belirlenen bir kavram olmaktadır [Köker, L. 2005. s.117–119]. Bu kavramda devlet rejiminin temel ilkelerini başka bir ifade ile "oyunun kurallarını" koyacak güçte olmalıdır. Devletin bu güçten yoksun olduğu durumlarda sivil toplum gelişemez, sivil toplumun gelişemediği ortamlarda da devlet demokratikleşemez [Alpay, Ş. 2005. s.120–121].

Demokratikleşmenin bir diğer unsuru olarak da "sanayi ötesi toplumların dönüşüm süreci" olarak sivil toplum düşüncesidir. Bu süreci harekete geçiren iki sebepten söz edilmektedir. Bunlar;

- Birey ve bireyin özgürlüğü düşüncesinin ön planda olduğu günümüz toplumlarında geleneksel toplum yapısının temel unsurlarından biri olan "dayanışma"nın ortadan kalkması ve bunun eksikliğinin giderilmesi amacıyla ortak kurumlar oluşturulması.
- Yönetimde temsili demokrasinin günümüz toplum koşullarına giderek uymaması.
Bu koşullar da birkaç nedene dayandırılmaktadır;
- Siyasal partilerin toplumda var olan sosyal sınıfların temsilcileri olmaktan çıkarak, sağ ve sol gibi iki ana küme yapısına uymayan, belirsiz siyasal kuruma dönüşmeleri,

- Medya ve kitle iletişim araçlarının gelişmesi ile birlikte seçim dönemlerinde oy vermeye sınırlı bir siyasal katılımın yeterli görülmemesi,
- Ekonomik olarak gelişmelerin sürdürülmesi esnasından günlük hayata dair toplumsal olarak çözüm gerektiren sorunların sık sık ortaya çıkması,
- Devletin ekonomik ve ideolojik alanlarda küçülmesine karşılık hizmet alanlarında daha aktif olması gerektiği konusundaki beklentilerin artması [Yarasimos, S. 2001: s. 13-23] sayılabilir.

Genel Olarak Sivil Toplum Kuruluşları

Tarihi süreç içinde bir dönüşüm yaşayan toplumsal yapımızda siyasal alanda, yönetim ile halk arasındaki ilişkileri normatif (kurallara dayalı) bir yapıya kavuşturma denemelerinin araçlarından biri olarak siyasal kurumlardan biride "sivil toplum kuruluşları"dır.

Günümüzde demokratik toplumun vazgeçilmez unsurlarından biri olarak kabul edilen sivil toplum kuruluşları ülkemizde faaliyetlerini sürdürmektedirler. STK'ların kurulması, faaliyetlerini sürdürmeleri, toplum tarafından kabullenilmesi, üye olunması, batı toplumlarından farklılık arz etmektedir. Bu farklılığın çeşitli sebepleri vardır ki bunlar; siyasal kültür farklılığı, sosyal faktörler ve ekonomik faktörlerdir.

STK'ların gelişmesinde siyasal kültür önemli rol oynamaktadır. Ülkemizde siyasal kültürün oluşmasında İslam kültürü ve geleneksel Türk kültürü ağırlıklı rol oynamaktadır. Bu iki kültür mozağinin bir araya gelmesi ile oluşan Osmanlı Kültürü, Cumhuriyete bir miras olarak devredilmiş, tüm siyasal kurumlara, devlet kurumlarına ve sivil yapılanmalara tesirde bulunmuştur.

STK'ların oluşumunda etken olan faktörlerden diğeri de sosyal faktörlerdir. Ülkemizde toplumun sosyal yapısı, şehirleşme oranı, sosyal sınıfların yapısı gibi faktörler baskı gruplarının gelişmesi konusunda önemli roller oynamıştır. Yine uygulanan ekonomik sistem ya da ülkenin içinde bulunduğu ekonomik durum STK'ların gelişimleri konusunda bize ipuçları vermektedir.

STK'ların Gelişmesinde Etkili Olan Unsurlar

STK'ların gelişiminde etkili olan unsurları siyasi kültür, sosyal faktörler ve ekonomik faktörler açısından değerlendireceğiz.

Siyasi Kültür

Siyasal kültürü, toplumun tutum, inanç, duygu ve değer yargılarından siyasete ilişkin olanlarının oluşturduğu bir bütün olarak [Turan, İ. 1990: s.441] tanımlarsak bu oluşumun geçirdiği evreleri Osmanlı Devleti Dönemi ve Cumhuriyet Dönemi şeklinde iki ana başlık altında incelenebilir.

Osmanlı Devletinde hakim olan siyasal kültürün analizi konusunda yapılan çalışmalarda ortak unsur olarak din ön planda yer almaktadır. Osmanlı toplumunda birliği sağlayan esas unsur adalet duygusu ve dini esaslar olmuştur. Ahalinin çoğu kendini İslami bir topluluğun üyesi olarak görmekte, siyasal olarak da kendini sultan-halifeye bağlı hissediyordu [Turan, age. s.443]. 1700'lü yıllara kadar siyasal hayat sınırlı bir varlığa sahip olmakta, oda saray, ordu ve hanedan arasında cereyan etmekteydi.

Toplumun içinde bulunduğu siyasal hayat ile ilgili olarak Edward Shils'in önerip Şerif Mardin tarafından kavramlaştırılan "merkez-çevre" ilişkileri önemli bir anahtar rolü oynamaktadır. Mardin, Osmanlı İmparatorluğunun güçlü bir merkez ve kurumlarıyla onun karşısında yer alan ayrışmamış ve türdeş olmaktan uzak bir kenardan oluşan patrimonyal bir sosyo-politik yapıda oluştuğunu ifade etmektedir [Mardin, Ş.1995: s.25]. Kenar merkezin kontrolünde ve merkeze bağımlı olarak yaşamını sürdürmekteydi. 19. yüzyılda kenardaki güçlerin özerk otorite alanı oluşturmaları söz konusu olmuş, bu gelişme de ancak onlarla baş edilemediği için merkezce kabullenilmek zorunda kalınmıştır. Yinede 19. yüzyılda katılımcı siyasal yapının ihdası bakımından modernleşme ve bürokratik rasyonelleşme bu merkez-kenar karşıtlığını gidermemiş, kenarın temsilcisi eşraf ile merkezin temsilcisi memur (bürokrat) arasında yeni çatışma zeminleri oluşturmuştur. Ancak bu yapı içerisinde önceki dönemlerden gelen güçlü ailelerden müteşekkil soy sop zincirleri ve dini tarikatlar devlet örgütlenmesinin dışında varlıklarını sürdürmekteydi. Yine geleneksel bayındırlık işlerini yapan ve hayırseverlik kurumları olarak algılanabilecek vakıf örgütlenmeleri, dini yapılanmanın şubeleri ki, bunlar belediye hizmetlerinin yanında, başta adalet olmak üzere pek çok kamu hizmetini de görmekteydi, söz konusu örgütlenme şekilleri bu dönemde sivil yapılanmalar olarak karşımıza çıkmaktadır. Ancak, bu tür örgütlenmelerin, Devletin denetimi altında olması nedeniyle, STK olarak kabul edilemeyeceği yönünde görüşler de vardır [Alkan, A. Turan, 1997: s.25-27].

Artan devlet harcamalarının ve yapılacak askeri sefer giderlerinin esnaf ve zanaatkârlardan loncalar aracılığı ile karşılanması istenmesi sonucu 1730'da İstanbul'da başlayan Patrona isyanı denilen olay sonucu baskı grupları kendilerini hissettirmişler, zaman zaman tekrarlanan bu isyanlar yoluyla devlet sisteminde değişiklikler yapılması talebini merkeze iletilmiştir [Mardin, Ş. a.g.e. s.26]. Baştan beri "çevrenin" siyasal

iktidardan yapmış olduğu talepler karşısında devletin bakış açısını “başlıbozukluk” olarak özetlenebilen, toplumsal huzuru bozan girişimler olarak nitelendiğini görmekteyiz.

3 Kasım 1839 tarihinde ilan edilen Tanzimat Fermanı (Gülhane Hatt-ı Humayunu) ile başlayan dönem tarihimizde bir dönüm noktası olarak görülmektedir. Tanzimat döneminde ise katılımcı siyasal sistemin sağlanması amacıyla yola çıkmış olmasına rağmen, toplumsal hayatın tümüne hükmedici politikalar üretilmiş, batılı değerleri savunarak katılımcılık adına bir yerlere gelmiş olan elitist aydınlar karşılıklarında kendilerini denetleyen bir kurum görmediklerinde diğer grupların oluşumlarını engellemekte, hatta bu gruplara tahakküm kurucu bir misyon yüklenmişlerdir [Sarıbay, A. Yaşar, 1994: s.12]. II. Meşrutiyet döneminde siyasal ve sosyal kurumların oluşturulması ile ilgili çalışmalarda yön mutlak anlamda batıya döndürülmesiyle toplum gerçeklerinden uzak birimler oluşturulmuş, yerli katılımcı gruplar gözardı edilmiştir. Genç Osmanlılar ve Jön Türkler akımı içerisinde yer alan bürokratik-aydın kesim, batılı normları ve kurumları, siyasal değerlerin, politikaların ve kurumların temel dayanağı ve referansı haline getirmesiyle, devleti toplumdan kopuk bir alan haline getirmekle sınırlı kalmamış aynı zamanda topluma cahil-cühela gözüyle yaklaşarak, onu hizaya getirici nitelikte politikalar takip etmişlerdir. Kısaca bu dönemde, konjonktür gereği katılımcı siyasal sistem adına çok olumlu gelişmeler olmakla birlikte, yönetimde yer almış olan aydınlar elinde şekillenmiş olan siyasal sistem, tekdüzeci ve boğucu nitelikte politikalar için uygun bir zemin haline getirilmiştir [Çaha, Ö. 1997: s.36].

Bu dönemde STK olarak da anabileceğimiz birçok oluşum karşımıza çıkmaktadır. İlk olarak Haziran 1865’de, üyeleri aydınlar, kara ve deniz subayları, genç öğretmenler, memurlar, edebiyatçılar ve gazetecilerden oluşan Genç Osmanlılar adıyla anılan gizli bir oluşum karşımıza çıkmaktadır. Padişah II. Abdülhamit döneminde Genç Osmanlılar grubu Jön Türkler adıyla faaliyetlerini sürdürmüşler, 1902’de yaptıkları kongreden sonra ikiye ayrılmışlar; önderliğini Prens Sabahattin’in yaptığı Teşebbüsü Şahsi ve Ademi Merkezî Cemiyeti ile Ahmet Rıza Beyin önderliğinde Osmanlı Terakki ve İttihat Cemiyetidir. 1906 yılında bir grup subay tarafından Şam’da Vatan ve Hürriyet Cemiyeti, yine aynı yıl Selanik’te Osmanlı Hürriyet Cemiyeti kurulmuş, ancak bu grup Ali Rıza Bey’ in Cemiyeti ile birleşmiştir. Bunun üzerine Rumeli’deki subaylar da İttihat ve Terakki Cemiyetine katılmışlardır. 31 Mart Olaylarında aktif rol oynayan İttihat ve Terakki Cemiyeti ardından siyasal parti haline dönüşerek yapılan seçimlerde iktidara gelmiştir. Rumeli’den gelerek İstanbul’da iktidara yerleşen bu cemiyete karşı da birçok örgüt kurulmuştur. İstanbul’da kurulan Halaskar Zabitan Grubu bu örgütlerin en ileri gelenlerinden olup, Temmuz 1912 yılında yapılan seçimlerle İttihat ve Terakkiyi iktidardan uzaklaştırmıştır. Ancak Balkan Savaşı devam ederken İttihat ve Terakki, Bab-ı Ali Baskı baskını ile tekrar iktidarı devralmış, 8 Ekim 1918’de Talat Paşanın Sadrazamlıktan istifasına kadar, üç paşa (Enver, Talat ve Cemal Paşalar) ülkeyi tam bir “fiili askeri diktatörlük” [Öztürk, M. 1995, s.20] ile yönetmişlerdir. Ardından Kurtuluş Savaşı yıllarında işgal edilen vatan topraklarını kurtarmak amacıyla çeşitli cemiyetler kurulmuştur.

Cumhuriyet döneminde siyasal kültürdeki gelişmeleri dört başlık altında inceleyebiliriz. Bunlar, 1950 yılına kadar süren Tek Parti Yönetimi, 1980 yılına kadar devam eden çok partili yönetimi, 1980 sonrası demokratik açılım ve son olarak 28 Şubat 1996 ile başlayan ve hala devam ettiği söylenen “post modern darbeleri” dönemdir.

1950 yılına kadar devam eden tek parti yönetiminde izlenen otoriter / totaliter siyasal rejim devleti her bakımdan güçlendirmiş, baskı grubu olma özelliği taşıyan her düzeydeki örgütlenmeleri ise boğmuştur. Bu dönemde siyasal açıdan bir hukuk devletinden, bireylerin siyasal örgütlenme ve hiçbir sınırlandırmaya tabi olmadan siyaset yapma hakkından söz edilemez [Dursun, D.1997, s.227–249]. Anayasal olarak birden fazla partinin kurulması imkânının mevcut olmasına rağmen hükümetin elinde tuttuğu denetim bunu fiilen mümkün kılmamıştır. 1924 ve 1930 yıllarındaki çok partili düzene geçiş denemeleri başarısız olmuştur. Bu dönemde merkezin gözünde kenar (taşra) ulusal politika yapımında etkisinin sınırlandırılması gereken ve Osmanlı’dan beri olası bir fitne, başkaldırı ve isyan alanı olarak görülmekteydi. Bununla beraber kenarla ilişki kurma, onu merkeze bağımlı olarak tutabilme konusunda, merkez ve kenar tarafından da itimat edilen bazı “eşraf” kullanılmış, eşraftan bazıları da süregelen oligarşik yapılanmadan mümkün olan en yüksek menfaati sağlamak amacıyla merkezdeki bürokratik yapı ile ilişki kurmuşlardır [Kalaycıoğlu, E. 1990: s.471].

Bu dönemde bürokrasi, hem siyasetin hem de siyasal iktidarın aktif unsuru olmuştur. Heper’in deyimiyle sivil bürokrasi, askeri bürokrasinin boşalttığı alanları doldurmuş, baştan beri devam eden “bürokratik yönetim geleneğini” sürdürerek, katılımcılığa kapalı, kıdeme dayalı yapısı ve eğitime ilişkin kast sistemi ile aynı zamanda kapalı bir sistem görünümü veren yapısı ile oldukça güçlenmiştir [Heper, M.1973: s.115]. CHP bu dönemde siyaseti, bürokratik elitin tespit ettiği toplumsal hedeflerin gerçekleştirilmesi için bir araç olarak görmekteydi. Bu dönemde parti ile siyasal iktidar birleşmiş, siyasal iktidarın bütün kaynak ve gücü olduğu gibi partiye (CHP) aktarılmıştır. Ayrıca muhalefete karşı olağanüstü bir hoşgörüsüzlük ve tahammülsüzlük, siyasal kültürün bir parçası haline gelmiştir. Baskı gruplarının örgütlenme şekillerinden bir olan vakıflar hakkında aşağıdaki rakamsal veriler bu dönemde sivil kurumlara karşı bakış açısını daha iyi anlatacaktır. Osmanlı döneminden Cumhuriyete intikal eden vakıf sayısı, 269.798 olduğu halde 1923–1932 yılları arasında hiçbir vakıf kurulmamış, 1932–1950 arasında 8, 1950–1967 arasında ise sadece 102 vakıf tesisi kurulabilmiştir [Zaim, S. 1997: s.297-298].

1940'lara gelindiğinde yeni bir siyasal elit gelişmiştir. Bu elit toprak reformuna karşı gelen mahalli ayan ve eşraf ile uygulanan devletçi ekonomik politika çizgisinde kısıtlayıcı ekonomik ve mali tedbirlerden olumsuz şekilde etkilenen büyük şehirlerin ticaret erbabından oluşmaktadır. Ayrıca CHP'nin laiklik politikasından zarara uğrayan din erbabı ile keyfi olarak uygulanan Varlık Vergisinden rahatsız olan azınlık mensupları ile otoriter idareye karşı çıkan liberal gruplarda yeni eliti desteklemişlerdir. [Heper, M.1973: s.123]. 14 Mayıs 1950 de yapılan seçimlerde ekonomik ve sosyal sorunların çözülmesi ümidiyle, topraksız köylüler ve yukarıda açıkladığımız muhalif gruplara bağlı esnaf kitleleri yeni siyasal eliti iktidara taşımışlardır.

1950 seçimleriyle oluşan yeni dönemde dini gruplar, işveren kesimi, işçi sendikaları, köylü gruplar, farklılaşan medya başta olmak üzere birçok sivil yapılanma başlamıştır. Ekonomik sahada ise dışa açılma çabaları sonucu batı ile entegrasyon başlamıştır. Tarım kesiminde ve sanayide toplumsal gelirler artmıştır. Ancak bu gelir artışının enflasyonist politikalar sonucu miktar olarak arttığı, reel olarak bir artışın yaşanmadığı iddia edilmektedir [Cem, İ.1970, s.292-294]. Sonuç itibarıyla yabancı sermayenin gelmesi, dış borçlanma, tarımda mekanikleşme gibi adımlarla daha demokratik ve liberal bir siyasal sistem kurulmaya çalışılmıştır. DP milletvekilleri aslında kökenleri itibarıyla CHP'li meslektaşlarından farklı olmamalarına rağmen asker ve sivil bürokratlarla olan ilişkileri adeta bir statü savaşına dönüşmüş, bürokratların maaş ve gelir kaybı 1960'lara kadar sürmüştür. Bürokrasinin yapısı konusunda bu dönemde dikkate değer bir diğer gelişme ise, eşrafın çocuklarından oluşan birçok yeni bürokrat tayininin yapılmasıdır. Özellikle 1960'lardan başlamak üzere Devlet Planlama teşkilatı başta olmak üzere birçok bakanlıkta taşranın değerlerini sergileyen memur ve şube müdürü atanmış, bürokrasinin elitist yapısı sekteye uğratılmıştır [Kalaycıoğlu, E. 1997: s.69]. Milli Selamet Partisi ve Milliyetçi Hareket Partisinin politika kulvarında yerlerini almaları ve iktidarda bulunmalarıyla bu süreç iyice köklenmiştir.

Bu gelişme yerelliği artan milletvekillerinin 1950'lerden itibaren temsili bir sistem gereği olarak seçilmelerindeki artışla da mümkün olmuştur. Milletvekillerinin 1924-1946 döneminde seçilişindeki türdeşlik arayışı, 1950 sonrasındaki demokratik seçiliş sürecinde yerelliği yansıtan ve dolayısıyla taşrayı temsil eden bir içeriğe dönüşmüştür. Gerek ekonomik politikalar gerekse sosyal politikalar itibarıyla Kıta Avrupa'sı takipçisi olan önceki devletçi elite karşı yeni siyasal elit Anglo-Sakson dünya değerlerinin Türkiye'ye taşımıştır. Bu çerçevede serbest piyasa ekonomisi, ılımlı laiklik politikası, özgürlükçü bir siyasal model ve demokratik dünya ile bütünleşme yeni siyasal elitin Türkiye'ye taşıdığı temel yenilikler olmuştur [Çaha, Ö. 1997: s.37].

Aydınların konumu da bu gelişmeleri kısa bir zaman farkıyla izlemiştir. Aslında üniversiteler değişmeye en dirençli kurumlar olmuşlardır. Fakat 1960 darbesi 147 öğretim üyesini görevden uzaklaştırılmasıyla üniversiteye indirdiği darbe, yeterince belirgin bir uyarı olmamışsa da 1971 yılındaki askeri müdahalenin bazı üniversite öğretim üyeleri ve öğretmen derneklerinin de hedefe alınması [Kalaycıoğlu, E. 1997: s.70], merkez – aydın ilişkilerinde kopmalara yol açmıştır.

Ancak bütün çabalara rağmen Türkiye'nin ekonomik kalkınmasında dinamik rol oynayacak bir orta sınıf oluşturulamamıştır. Sosyal fayda sağlayacak yatırımlara yönelecek sermaye birikimi sağlanamamış, sağlanan da esas itibarıyla borçlanma ve enflasyon yoluyla belli kişilerin elinde toplanan servetlerden ibaret olarak kalmıştır. 1954 – 1955 yıllarında baş gösteren kuraklık başta olmak üzere vadesi gelen dış borç ödemeleri ile o yıllara kadar Türkiye ekonomisinde hiç rastlanılmayan canlanma sona ermiş, iktidara yöneltilen eleştiriler yoğunlaşmaya başlamıştır. Durumdan rahatsız olan siyasal iktidar özgürlükleri kısmaya başlamış, tek parti döneminde oluşan siyasal kültürün uzantılarıyla muhalefete karşı baskılar uygulamıştır. Muhalefet ise önceki dönemdeki gibi iktidarın gerçek sahibinin kendisi olarak gördüğünden, seçimlerle iktidara gelmiş olan partinin her ne şekilde olursa olsun gönderilmesi için her yolu mubah görmüş sonuçta bu dönem 1960 darbesiyle askerlerce sona erdirilmiştir. Bu darbe sonucu iktidara tekrar gelen CHP ne eski CHP ne de Türkiye eski Türkiye idi. 1960 Anayasası da özgürlükçü bir sistemi temel almış, ancak bu dönem içinde yapılan iki darbe girişimine rağmen katılımcı siyasal sistemden geriye dönülmemiştir.

1980 sonrasında Türkiye'de politik kültür köklü bir değişime uğramıştır. Bu değişim, ilk olarak hissedilir düzeyde politik söylemlerde olmuş ardından, toplumsal sınıfların devletle ilişkilerinde yaşanmış ve son olarak da siyasal partilerin toplumsal sınıfların belli bir kısmını değil de tümünü potasına alma çabalarına girmeleri yönünde olmuştur [Göle, N. 1990: s.509].

Bu dönemde politik söylemlerin anahtarı, yumuşama, hoşgörü ve uzlaşma gibi kavramlar olmuştur. Politik üsluptaki değişime bağlı olarak, diğer yandan da sistem sorgulamaları ve rejime karşı çıkışlar yerlerini icraat üzerine tartışmalara, eleştirilere bırakmıştır. Siyaset sahnesinin 1960'lardan itibaren başlayan ve 1970'lerde karşılıklı çatışmaya dönüşen sağ ve sol ayrımları ortadan kalkmış, artık farklı siyasi görüşlerin hatta farklı yaşam biçimlerinin bir arada var olup olamayacakları tartışılmaya başlanmıştır. Toplumda uzlaşma arayışlarının bu kadar ileri düzeye ulaşması çoğu araştırmacılar tarafından "apolitik bir dönem" olarak eleştirisine maruz kalmıştır.

Politik söylemlerdeki ikinci değişiklik, sistem tartışmaları yerine yönetim biçimi tartışmalarına bırakması şeklinde olmuştur. Nitekim, artık kapitalist ve sosyalist sistem kavgaları yerini liberal ve sosyal adaletçi çizgileriyle ayrılan icraat tartışmalarına bırakmıştır [Göle, N. 1990: s.511]. Artık dava adamı yerine iş

bitirici politikacılar yeğlenmeye başlanmıştır. Rejim sorunu tartışmalarından kurtulan toplumsal siyaset, daha gerçekçi konular ile ilgilenmeye başlamış, çevre, ekonomik politikalar, insan hak ve hürriyetleri gibi konularda ciddi bir kamuoyu baskısı oluşmaya başlamıştır.

1950'li yıllardan beri serbest piyasa ekonomisine yönelmeyle profesyonel kadroların odalar kurma aracılığıyla, işçi sınıfının sendikal hareketinin gelişmesiyle birlikte sınıfsal ayırım başlamıştı. Ancak 1980 sonrasında bu ayırım karşılıklı olarak varlığını sürdürmekle beraber toplumsal siyasetin ana meydanı olmaktan çıkmış onun yerine kültür-ahlak, gibi değerler ön plana geçmişlerdir. Bunun sonucu olarak da dini konular, dindarlar daha çok tartışma alanına girmekte, sınıfsal ayrışma ve sınıf kavgalarını temel alan sol hareketler daha geri planda kalmaktadır.

1980 sonrasında siyasi partilerin tamamı kapatılmış, siyaset sahnesine yeni giren partilerden merkez sağda olanlar güçlenmiştir. Özellikle bu dönemde kurulan Anavatan Partisi üç dönem üst üste iktidar olmuştur. Bunun sebepleri arasında partinin kavgacı politikalar yerine uzlaşmayı ön plana çıkarması, ideolojik dünya görüşü yerine icraat yaparak halkın refah seviyesinin yükseltilmesi, piyasa değerleriyle İslami muhafazakârlık değerlerini uzlaştırıp halka sunması gösterilmektedir [Göle, N. 1990: s.517]. Bu dönemde sol partiler kemikleşmiş sayılan toplam yüzde otuzluk oy oranlarını bile koruyamayarak 1992 yılına kadar iktidardan uzak kalmıştır.

17. yüzyıldan beri iktidarın ana unsurlarından bürokrasi bu dönemde önemli değişikliklere uğramıştır. Medyada Özal'ın prensleri olarak adlandırılan yeni üst düzey bürokratlar genelde Amerika'da eğitim görmüş, Türkiye'de hakim olan devasa mevzuat engellerini aşarak özel teşebbüs ruhu ile kamuda hizmet üretmeye çalışmaktaydılar. Bürokrasi, siyasal irade karşısında güç oluşturmak yerine onun yörüngesine girme temayülü göstermiştir. Özellikle ekonomik alandaki kesim, planlı ekonominin terk edilmesiyle önemlerini kaybetmişlerdir. Dolayısıyla Osmanlı döneminden beri, kadir-i mutlak olan bürokrasi eski önemlerini kaybederek siyasete angaje olmaya başlamıştır [Çaha, Ö. 1997: s.40]. Dolayısıyla bürokrasinin dışı kapalı yapısı bozularak toplumun her kesiminden kişilerin çalıştığı birimler olmaya başlamıştır. Buda devlet dairelerinde başörtülü çalışma isteği, Cuma Namazı ve iftar vakitlerine göre mesai saatlerinin ayarlanması gibi talepleri gündeme getirerek yeni kırılma noktalarının oluşmasına vesile olmuştur.

28 Şubat 1996 sonrası dönemde ise toplumda demokratik açılımların kısmen de olsa tekrar kapanmaya başladığı bir dönem olarak karşımıza çıkmaktadır. Esasen 1993 yılında Cumhurbaşkanlığında meydana gelen değişiklik ile başlayan bu süreçte toplumsal gruplar, Sol Kemalist ve kısmen de Sağ Atatürkçü kesim ile kendisini "inananlar" olarak adlandıran İslamcı kesim [Yayla, A. 1999: s.86] olarak ikiye ayrılmıştır. Bu kesimler arasında sivil alanda olduğu kadar devlet ile toplum arasında da ciddi kopmalar yaşanmıştır. Kemalist kesim olarak da adlandırılan elitist bürokratik yapı içinde sivil gruplar (DİSK, KESK, TESK, Türk-İş, TOBB, TÜSİAD) [Neziroğlu, İ. 1997: s.306] da, siyasal iktidarla birlikte hareket ederek diğer kesim için tanınan hürriyetleri kısımaya, oluşturdukları baskı gruplarını etkisizleştirmeye çalışmışlardır. Hatta bu amaçla siyasal iktidarı "postmodern bir darbe" ile değiştirmişler siyasal partileri ve baskı gruplarını hedef alan kapatma veya yasaklama faaliyetlerine girişmişlerdir. Bu dönemde bürokrasi (asker ve sivil) 80'li yıllarda kaybettiği, geçmişteki gücünü yeniden kazanarak, merkez-çevre ayrımındaki siyasal kültür çözümlemesine geri dönmüştür. Batılı manada çağdaşlaşmaya en yakın kesim olan laikçi cephe gericilik fobisi ile demokratikleşmeyi frenlemek isteyen devletin yanında yer almakta, muhafazakâr kesim ise devletin etkisini azaltmak amacıyla demokratikleşmeden yana görülmektedir. Dolayısıyla kendini ilerici olarak tanımlayan kesimin STK'ları devlete daha yakın, muhafazakâr kesimin STK'ları ise gerçek anlamda STK faaliyetleri içinde bulunmaktadırlar [Yarasimos, S. 2001: s.20].

Sosyal Faktörler

STK'ların gelişiminde önemli faktörlerden biride sosyal faktörlerdir. Sosyal faktörler arasında da ilk olarak şehirleşme gelmektedir. Ülkemizde şehirleşme oranı ve şehir yapıları değiştikçe STK'ların sayıca artması ve çeşitlenmesi bakımından önemli etkenlerden olmuştur. 1950 ile 1960 yılları arasında orta büyüklükteki şehirlerde toplumsal yapının farklılaşması suretiyle STK'ları kurulmaya başlanmış, 1960 dan sonra ise şehirde yaşayanlar arasında büyük ekonomik uçurumlar oluştuğundan "sınıfsal STK'lar" kurulmaya başlanmıştır. Ayrıca bu dönemde uygulanan ekonomik politikalar sektörler ve coğrafi bölgeler arasında eşitsizlik ve dengesizliklere yol açmıştır. Bu dengesiz gelişme biçimi ise, farklı grup ve bölgelerin ekonomik büyümenin faydalarından daha fazla pay alma yolundaki yarışın ortaya çıkardığı çıkar çatışmasını kuvvetlendirmiştir.

Sosyal alandaki farklılığın meydana getirdiği yapılanmaların yönetime katılması konusunda belli bir kamu politikası oluşturulmadığından STK'ların gelişmesi daima güdümlü olmuş, oluşan STK'lar da sosyal gruplarla ilişkilendirilmediği için hep suni olarak kalmışlardır. CHP hariç en eski siyasal partinin bile yaşı henüz 25 yılı geçmediği ülkemizde kökü sosyal gerçeklere dayalı baskı gruplarını bulmak oldukça güçtür.

Ekonomik Faktörler

Bilindiği gibi Türkiye’de uygulanan ekonomik sistem 19. yüzyıldan beri merkeziyetçi, korumacı, devletçi ve kısmen de serbest piyasacı bir özellik arz etmektedir. Kalkınmanın anahtarı daima devlette görülmüş, devlet ise ekonomiyi rantın paylaşılması aracı olarak görmüştür. Çok partili sistem geçtikten sonra bile bürokrasi ekonomi konusunda tek söz sahibi olma konumunu sürdürebilmiştir. Bunun sebepleri arasında yukarıda da zikrettiğimiz gibi girişimci orta sınıfın kurulamaması gösterilmektedir.

Ekonomik alandaki gelişmelerin ortaya çıkardığı bir başka STK türü de Odalardır. Türkiye’de oda fikri 1856 yılında İslahat Fermanı ile gündeme gelmiş, tüccarların odalar kurarak bu odalarda örgütlenmeleri sağlanmıştı. Bu amaçla ilk olarak 1879’da Tarsus’ta Ticaret ve Sanayi Odası Kurulmuş, ardından 1882’de İstanbul’da, 1885’de de İzmir’de Ticaret ve sanayi odası kurulmuştur. Yine 1886 yılında Umumi Borsalar Nizamnamesinin yayınlanmasıyla birlikte, ilk olarak 1892’de İzmir Ticaret ve Sanayi Borsası kurulmuş, bunu 1913’te Adana, 1925’de de İstanbul Borsaları izlemiştir [Şahim, T. 1994: s.77–78].

Cumhuriyet döneminde ise 5590 sayılı Türkiye Odalar ve Borsalar Birliğinin Kuruluş Kanunu 8 Mart 1950 tarihinde yayımlanmıştır. Böylece birbirinden bağımsız olarak faaliyetlerini sürdüren oda ve borsalar ülke çapında örgütlenerek yarı resmi STK olarak siyasal sistemimize katılmıştır.

Ekonomi politikamızın özelliği gereği en etkin STK’lar ekonomik alanda faaliyet gösteren kuruluşlardır. Çünkü korumacı ve ithal ikameci bir ekonomik sistemde siyasal iktidar ile gruplar arası ilişkiler ne kadar iyi ise koruma duvarları o kadar yüksek olmaktadır. İhracatın desteklenmesi, turizmin teşvik edilmesi gibi devlet tarafından özel sektör kuruluşlarına yaptırılan yatırımlar vesilesi ile bu alanlarda kurulan birçok STK’ların dar bir çerçevede önemli etkinlik sağlamışlardır.

Türkiye’de STK’ların Yapısı

Abadan, siyasal hayatı bir üçgene benzeterek, üç genin bir ayağına yasama organını, ikincisine yürütme organını, diğerine de baskı gruplarını koymaktadır [Abadan, N.1959: s.241]. Böylece STK’ları siyasal sistemin ayrılmaz parçası olarak görmekte, ona göre STK’lar özel grupların çıkarlarını savunurken, devlet mekanizmasını sınırlandırarak aynı zamanda kamu hizmeti görmektedirler demektir.

Ülkemizde STK’ların yönetim üzerinde yürüttükleri etkileme faaliyetlerinin bütünüyle kendi özel çıkarlarını mı esas aldığı konusu tartışılmaktadır. STK’ların, genellikle kendi dar ve özel çıkarları peşinde koştukları ve bunlarında çoğunlukla toplumun genel yararı ile bağdaşmadığı görüşü hakim durumdadır. Diğer yandan, toplumun ortak değer ve çıkarlarını esas alan STK’ların (insan hakları, tüketiciler ve çevreyi korumayı amaçlayan kuruluşlar v.b.) giderek gelişmekte olduğuna dikkat çekerek kamu yararı unsurunun ağırlık kazandığını belirtmektedir [Eryılmaz, B. 1994: s.335]. Yani bazı araştırmacılar baskı gruplarının demokrasiyi zora sokan ve onu işlemez hale getiren güçlü birer araç sayarken diğerleri ise kamuoyunu etkileyerek siyasal iktidarı sınırlamak amacıyla yapılmış bir girişim sayarlar [Meynaund J.1975: s.6].

Ülkemizde STK’lar farklı alanlarda çalışan gönüllü örgütlerden, düşünce kuruluşlarına, sosyal hareketlerden vatandaşlık inisiyatiflerine, hükümet dışı örgütlerden sendikalara ve meslek örgütlerine kadar geniş bir yelpaze içinde hareket etmektedirler. Coğrafi alan itibarıyla ise ülke sınırlarını aşarak bölgesel ve küresel bir nitelikte etkinliği hedeflemektedirler. Ancak en önemli sorun STK’ların temelinde örgütsel faaliyetlerinin nicel olarak artmasına rağmen bu artışın nitel olmasını sağlayıcı sivil toplum-demokratikleşme ilişkisinin tam olarak kurulamamasıdır [Keyman, F. 2005: s.130].

Ülkemizde STK’lar siyasal iktidarlarca daima kontrol altında tutulmak istenmiştir. Örneğin siyasal iktidarcı benimsenmeyen baskı grubu yöneticileri değiştirilmiş, grubun faaliyetleri yasaklanmış ya da o alanda bir başka örgüt kurularak eskisi pasifsiz edilmeyle çalışılmıştır. Sivil toplum kuruluşlarının devlet ile olan ilişkilerinde kırılma noktası, sivil toplum kuruluşlarının devletin denetimi sorunuyla karşı karşıyayken bu fonksiyonun yerine devlete ya da hakim olan siyasal iktidarlara özdeşleşerek bağımsız bilgi üretmek yerine devlet ideolojisinin devamının sağlanması konularında kendileri görevli addedebilmektedirler. Ne yazık ki ülkemizde resmi politikalara yakın duran, özellikle askeri ve sivil bürokrasiyle aynı çizgide yer alan bazı STK’lar, bu görüntüleri ile gerçek anlamda bir sivil örgüt olmaktan çok devletin ideolojisini yaygınlaştırmada başvurduğu bir araç gibi çalışma yapmaktadırlar.

Bir diğer sorunlu alan ise ekonomik alanda faaliyet gösteren sivil toplum kuruluşlarıdır. Yukarıda da belirttiğimiz gibi ülkemizde STK’ların en başarılı olduğu alanların başında ekonomik saha gelmektedir. Ancak bu başarıları sivilleşme-demokratikleşmeden çok kendi çıkarlarını savunmanın yanında baskın ideolojinin devamını sağlama yönünde faaliyet göstermektedirler. 1977’de hükümetin değişmesine bile sebep olabilecek kadar güçlü etkiye sahip olan STK’ların bu etkinliği oldukça tartışılmaktadır. Tüm dünyada olduğu gibi ekonomik olarak güçlü bireylerin bir araya gelerek oluşturdukları STK’lar diğer toplum kesimlerinin kuruluşlarına oranla çok daha etkin güce sahiptirler. Bu güçlerini hükümetin politikaları destekleme ya da sekteye uğratma şeklinde kullanabilmektedirler. Devletin ekonomik alandan çekilme yönünde irade ortaya koyması, kamunun açıklarının özel sektörün kaynaklarından sağlanan fonlarla kapatılması, ekonomilerin çok uluslu şirketler tarafından etkilenmelere açık bir hale gelmesi gibi nedenlerden dolayı ekonomik alanda faaliyet gösteren STK’lar oldukça etkilidirler. Ekonomi konusunda bir diğer önemli hususta “kamu yararına

çalışan kuruluş statüsüdür. Hükümetler kendilerine yakın ya da rejimin ana ilkeleri doğrultusunda çalışma yapan STK'lara kamu yararına kuruluş payesi vererek onların bazı vergi ve fonlardan muaf tutulmalarına, kamu kuruluşları ile ortak faaliyette bulunabilmelerine ve bazı kamu kuruluşlarının bütçelerinden doğrudan gelir aktarılmasına izin vermektedir. Kamu yararı üretmek STK'ların özünde bulunmaktadır. Her kuruluşun kendi alanından ürettiği yarar doğal olarak kamuya yönelik bir yararadır. Bu bakımdan bazılarına resmi olarak bu sıfatı vermek diğerlerini sanki "kamu yararına olmayan" kuruluşlar haline getirerek [Çaha, Ö. 2005: s.128] sistemin dışına iterek STK'lar arasında dayanışmanın yerine rekabet ve çatışma ortamı oluşturmaktadır. Devletin bu tür uygulamaya son vermesinin ötesinde STK'ların bu sıfatı almama konusunda bir irade ortaya koymaları gerekmektedir.

STK'ların hukuki statüleri de ülkemizde sivil toplum yaklaşımıyla ters düşmektedir. STK Sempozyumlarından birinde ev sahipliği yapan üniversitenin rektörü yaptığı açılış konuşmasında STK'ların gelişmesinden yana görüşlerini açıklarken "Ben bütün rektörlere üniversiteleri içinde STK kurmalarını öneriyorum. Böylece bizimde sivil toplum kuruluşlarının çoğalmasına katkımız olsun" [Gümü, K. 2005: s.136] demesi bu konudaki yaklaşımımızı ortaya koymaktadır. Kamu kuruluşlarını destekleme ve yaşatma adı altında kurulan STK'lar sivil özelliklerinin ötesinde resmi olmayan gelirlerinin bir kısmını kamu hizmetine ayırırken diğer kısımlarını kamu görevlilerinin kişisel ihtiyaçlarının karşılanmasında kullanıldığı bir gerçektir. 22.01.2004 tarihinde çıkan ve kamu kuruluşları ile dernek ve vakıfların ilişkilerini düzenleyen kanun ile ilgili olarak 29.04.2003 tarihli radikal gazetesinde "Hükümet Hatadan Dönmeli" başlıklı yazıda görüşlerini açıklayan önemli bir sivil toplum kuruluşunun yöneticisi bu kanun STK'ların görüşlerinin alınmadan hazırlandığını belirterek "sapla samanın birbirine karıştırıldığını" bu nedenle üniversite hastane gibi hizmet birimlerinde sistemin alt üst olduğunu, yasanın birinci maddesinde yer alan "Dernek ve vakıflar kamu kuruluşlarının isimlerini kullanamazlar" hükmünü eleştirirken de "yirmi birinci yüzyılda özgürlükleri kısıtlayan böyle bir kural olur mu?" diye sormaktadır [Gümü, K. 2005: s.139 dan aktarma] Kanunla kurulmuş olan odaların, borsaların, baroların ya da diğer meslek örgütlerinin kanuni bir zorunluluk olmasa acaba üyelerinin kaçta kaç bu haliyle meslek kuruluşlarına üye olarak faaliyetlerine destek verirler.

Sonuç

Sivil toplum kuruluşlarının devletle ortak çalışmalar yapmaları, ortak projeler gerçekleştirmeleri kaçınılmazdır. Devlet modern toplumlarda yaşamın her alanında bulunmakta, bazı toplumlarda sivil toplum kuruluşları için önemli bir finans kaynağı olmaktadır. Sivil toplum kuruluşları devletin himayesine ve yörengesine girecek şekilde tavır aldıklarında gerçek anlamda sivil toplum kuruluşu olma özelliklerini kaybederler. Bir STK'nın gerçek manada sivil toplum kuruluşu sayılabilmesinin ön koşullarından birisi de onun devletten bağımsız, toplumun genel yararını savunan, özgürlüklerden yana tavır alan bir felsefeyi kabul etmesidir. Günümüzde sivil toplum kuruluşları kendi varlığından ve özgürlüğünden, sahip olduğu sivil inisiyatiften ödün vermeden devletle ilişki kurabilirler. Ancak ülkemizde sivil toplum kuruluşlarının devletle olan ilişkilerinde saydığımız bu özellikler açısından problemleri bulunmaktadır.

Modern dönemlerin en önemli yapı taşlarından olan sivil toplum ve sivil toplum kuruluşu kavramlarını, modern ötesi diye adlandırılan günümüz siyasal sisteminde bizim ülkemizdeki görünümünü farklı bir bakış tarzı ile eleştiri tarzında kaleme alınan bu çalışma, bir ilk ve son da değildir. Bu gibi çalışmaların devam etmesi ve STK'larımız için bir kazanç olması dileği ile...

Kaynakça

- ABADAN, Nermin**, "Devlet İdaresinde Menfaat Gruplarının Rolü", A.Ü.S.B.F. Dergisi, 1959, C:14, No:1.
- ALKAN, Ahmet Turan**, "Türkiye'de "Başibozuk"luğun Uzun, Sivil Toplumun Kısa Tarihi Üzerine Bir Yaklaşım", Yeni Türkiye Dergisi Çevre Özel Sayısı, Kasım-Aralık 1997, Yıl:3, Sayı:18.
- ALPAY, Şahin**. "Meşru Şiddet Kullanımı Tekelinden Çıktığı Ölçüde Devlet, Devlet Olma Niteliğini Yitirir", Sivil Toplum, Yıl: 3, Sayı: 10.
- CEM, İsmail**, Türkiye'de Geri Kalmışlığın Tarihi, İstanbul, 1970.
- ÇAHA, Ömer**. "Kamu Yarına Statüsü İdeolojik Devletlerin Geliştirdiği Bir Lütuf sistemidir", Sivil Toplum, Yıl: 3, Sayı: 10.
- ÇAHA, Ömer**, "1980 Sonrası Türkiye'sinde Sivil Toplum Arayışları", Yeni Türkiye Dergisi Çevre Özel Sayısı, Kasım-Aralık 1997, Yıl:3, Sayı:18.
- DURSUN Davut**, "Devlet Karşısında Toplumun Artan Gücü ve Geleceği Üzerine Bir Değerlendirme", Türkiye'yi Yeniden Düşünmek Sempozyumu, Hak-İş Eğitim Yayınları, 1997.
- ERYILMAZ, Bilal**, Kamu Yönetimi, Erkam Matbaacılık, İstanbul, 2002.
- GÖLE, Nilüfer**, "80 Sonrası Politik Kültür", Türkiye'de Siyaset -Süreklilik ve Değişim Makaleler, Der., Ersin Kalaycıoğlu- Ali Yaşar Sarıbay, Der Yayınları, İstanbul,1990.

- GÜMÜŞ, Korhan.** “STK’lar İktidardan Bağımsız Olurlar” Sivil Toplum, Yıl: 3, Sayı: 10.
- HEPER, Metin,** Modernleşme ve Bürokrasi, Türk Sosyal Bilimler Derneği Yayınları, Ankara, 1973.
- KALAYCIOĞLU, Ersin,** “1960 Sonrası, Türk Siyasal Hayatına Bir Bakış: Demokrasi Neo-patrimonyalizm ve İstikrar”, Türkiye’de Siyaset -Süreklilik ve Değişim Makaleler,Der., Ersin Kalaycioğlu- Ali Yaşar Sarıbay, Der Yayınları, İstanbul, 1990.
- KALAYCIOĞLU, Ersin,** “Türk Siyasal Sisteminde Değişim, Siyasal Patronaj ve Yozlaşma”,Yeni Türkiye Dergisi, Mart – Nisan 1997, Sayı:14.
- MARDİN Şerif,** “Türkiye’de Toplum ve Siyaset”, Makaleler 1, Der., Mümtaz’er Türköne, Tuncay Önder, İletişim Yayınları, İstanbul, 1995.
- KÖKER, Levent,** “Sivil Toplum Modern Devletle Belirgin Karşılık Oluşturmaktadır”, Sivil Toplum, Yıl: 3, Sayı: 10.
- KEYMAN, Fuat.** “Devlet ve Sivil Toplum Arasındaki Sınır İyi Çizilmelidir”, Sivil Toplum, Yıl: 3, Sayı: 10.
- MEYNAUD, Jeane,** Politikada Baskı Grupları, Çev., Semih Tiryakioğlu, Varlık Yayınevi, İstanbul, 1975.
- NEZİROĞLU, İrfan,** “Askeri Müdahaleler ve Birey Özürlü Sivil Toplum Örgütleri”, Yeni Türkiye Dergisi, Kasım-Aralık 1997, Yıl: 3, Sayı:18.
- ÖZTÜRK, Metin,** Türkiye’de Asker ve İktidar, Türkiye’nin Sorunları Dizisi, Yeni Yüzyıl Kitaplığı, 1995
- SARIBAY, Ali Yaşar,** Postmodernite, Sivil Toplum ve İslam, İletişim Yayınları, İstanbul, 1994.
- ŞAHİM, Tarık,** Siyasi Katılım ve Baskı Grupları, Makro Ltd. Şti. Eğitim Yayınları, Ankara,1994.
- TURAN, İlter,** “Türkiye’de Siyasal Kültürün Oluşumu”, Türkiye’de Siyaset- Süreklilik ve Değişim, Der., Ersin Kalaycioğlu, Ali Yaşar Sarıbay, Der Yayınları, İstanbul,1990.
- YAYLA, Atilla,** Türkiye’de Demokratik Haklar”, Demokrasi Kurultayı, Türkiye Gönüllü Teşekküller Vakfı Yayını, İstanbul, 1999.
- YERASİMOS, Stefanos ve Diğerleri,** Türkiye’de Sivil Toplum ve Milliyetçilik, İletişim Yayınları, İstanbul, 2001.
- ZAİM, Sabahattin,** Türkiye’de Gönüllü Teşekküllerin Son Yirmibeş Yıldaki Gelişme Seyri”, Yeni Türkiye Dergisi, Kasım-Aralık 1997, Yıl:3, Sayı:18.

SİVİL TOPLUM KURULUŞLARI

VE

YÖNETİM

STRATEJİK YÖNETİM VE MANİPÜLASYON ARACI OLARAK SİVİL TOPLUM KURULUŞLARI

Yrd. Doç. Dr. Harun DEMİRKAYA
Kocaeli Üniversitesi Gebze Meslek Yüksekokulu
Öğ. Gör. Meral ÇAKIR BERZAH
Kocaeli Üniversitesi İletişim Fakültesi

Özet

Kuramsal araştırma yöntemiyle ve eleştirel yaklaşımla kaleme alınan bu bildirinin amacı, kaçınılmaz bir süreç gibi sunulan küreselleşme olgusu ile birlikte, sivil toplum kuruluşlarının güçlü devletler tarafından etkin bir stratejik yönetim, organizasyon ve manipülasyon aracı olarak kullanıldığını ve bu durumun hedef ülkelerin yönetim sistemi üzerinde yıkıcı ve yok edici etkilerle sonuçlandığını ortaya koymaktır. Nitekim soğuk savaş döneminden itibaren dünyanın bir çok bölgesinde uygulanan operasyonlarda sivil toplum kuruluşlarının etkin olduğu düşünülmekteydi. Ancak, bu durum, tek kutuplu dünya düzenine geçişle birlikte, özellikle son birkaç yıl içinde sivil toplum kuruluşlarının da etkin rol aldığı operasyonlar sonucu ortaya çıkan yönetim değişiklikleriyle tahmin boyutlarını aşarak, belirgin bir netlik kazanmıştır.

Anahtar Kelimeler: Stratejik Yönetim, Yönlendirme, Sivil Toplum Kuruluşu

NONGOVERNMENTAL ORGANIZATIONS AS A MEANS OF STRATEGIC MANAGEMENT AND MANIPULATION

Abstract

The purpose of this declaration, which has been written in theoretical research method and critical approach, is to establish that, parallel to the globalization phenomenon which has been presented as an unavoidable process for some time, nongovernmental organizations are used as an effective means of strategic management, organization and manipulation by strong states, and that this situation causes adverse and destructive results on the management system of target countries. As a matter of fact, it has been thought that nongovernmental organizations were active during the operations held in many regions of the world since the cold war era. However, together with the transition to the unipolar world order, this situation has gone far beyond any guess and become crystal clear through the management changes caused by the operations in which nongovernmental organizations had an active role especially in the past couple of years.

Key Words: Strategic Management, Manipulation, Nongovernmental Organizations.

Giriş

Üçüncü sektör, hükümet dışı kuruluşlar, devlet dışı kuruluşlar, gönüllü kuruluşlar, sivil toplum örgütleri gibi adlarla anılan sivil toplum kuruluşları (STK)'nın niteliklerini belirten farklı yaklaşımlar olsa da tanımlamada çoğunlukla "sivil toplum içinde yer alan kuruluşlar olmaları" üzerinde görüş birliğine varılmaktadır. Sivil toplum ise, devletin dışında kalan ilişkileri ve birliktelikleri, yapıları ifade etmektedir. Daha net bir anlatımla, STK'lara ilişkin tanımlarla görülen ortak özellik bu yapıların merkezi yönetimin (devletlerin-hükümetlerin) dışında yer alması gerektiğidir.

Ancak sivil toplum kuruluşlarını tanımlama çalışmalarında "yönetim dışı", "devlet dışı" ya da "hükümet dışı" olmalarına ilişkin vurguya karşın Antrobus (1987:106'dan aktaran Zapçı:2000:106) birkaç istisna dışında bu kuruluşların devletle doğrudan ilgisi olmayan ancak diğer taraftan hükümetin sağladığı fonlara bağlı, dolayısıyla hükümet siyasetlerine duyarlı örgütler olduğunu kaydetmektedir. Antrobus'un saptaması, bu çalışmada üzerinde durulan "STK'ların etki aracı olarak kullanılması" sorunu için önem taşımaktadır. Nitekim, STK'ları tanımlayıcı bir çerçeve oluşturmaya ilişkin çalışmada Zapçı da (2000:116) STK'ların tanımlanmasında temel ölçütlerden biri olan bağımsızlık ve kendi kendini yönetmenin, bazı STK'ların devletle olan sıkı ilişkileri yüzünden ortadan kalktığına dikkat çekmektedir. Söz konusu çalışmada sivil toplum kuruluşları yerine "devlet dışı örgütler" (DDÖ) kullanılmakta, devlet dışı örgütleri sınıflandırırken üç ölçütten hareket edilmektedir;

- Yönelimleri açısından DDÖ'ler,
- Operasyon alanları açısından DDÖ'ler,
- Devletle ilişkileri açısından DDÖ'ler.

Bu sınıflandırma çalışmasında sivil toplum kuruluşlarının (devlet dışı örgütlerin) devletle olan ilişkileri açısından ele alınmaları bile "sivil" ya da "devlet dışı" adlandırılmasıyla bir manipülasyonu ortaya koymaktadır.

Devletle ilişkileri açısından sivil toplum kuruluşları “özgül devlet dışı örgüt tipleri” olarak ayırt edilmekte ve şöyle sıralanmaktadır:

- Gelişmekte olan ülkelerde hükümetlerin kurduğu ve STK'lara akan fonların bir kısmını kendilerine aktarmayı amaçladığı GONGO'lar (government-organized NGO),
- gelişmiş ülkelerde kurulan ve gelirlerinin büyük bir kısmını kamusal kaynaklardan sağlayan QUANGO'lar (quasi-nongovernmental organizations),
- kredi veren uluslar arası kuruluşların aktardıkları kredilerin kendi amaçları doğrultusunda kullanılması için oluşturdukları DONGO'lar (donor-organized NGO).

Bu çalışmada ise, merkezde yer alan güçlü devletlerin sivil toplum kuruluşlarını bir stratejik yönetim aracı; diğer toplumlari kendi çıkar ve beklentileri doğrultusunda düzenlemek için bir etki aracı olarak kullanmaları konu edilmektedir.

Çalışmanın sorunu; sivil toplum kuruluşlarının “sivil” adlandırılmasına karşın devletlerden bağımsız olmadıkları ve yaygın şekilde devletlerin etki araçları olarak kullanılması, “sivil” tanımlamasıyla başlayan manipülasyonun, demokrasi ve insan hakları söylemleriyle diğer toplumların içişlerine müdahale etme, aynı zamanda devlet-hükümet dışı algılama nedeniyle devletlerden bağımsız görüntülerinin asıl sorumluyu gözden uzak tutma, dolayısıyla etkili bir stratejik yönetim aracı olarak kullanılmalarıdır. Çalışmada, sivil toplum kuruluşlarının özellikle toplumsal ve siyasi birer etki aracı olarak kullanılmaları, eleştirel yaklaşımla ele alınmaktadır.

1. Stratejik Yönetim Araçları

1.1. Strateji ve Stratejik Yönetim

“Muharebede kuvvetten çok, kuvveti amaca uygun yönetmek önemlidir”.

K. Atatürk

Strateji kavramı ve anlayışı ilk çağlardan itibaren, çoğunlukla orduyu kullanma anlamı ile mevcuttur. Bununla birlikte günümüzde strateji kavramı başlangıçtaki askeri anlamının dışına çıkmıştır; milli hayatın her safhasını içine alacak kadar genişlemiştir. Bu gelişime paralel olarak stratejinin tanımlanması da farklı olmuştur. Günümüzde strateji; siyasi amaçlara ulaşmak için güç geliştirme ve kullanma bilim ve sanattır (Cömert, 2000:123-161).

İşletme organizasyonunun etkinliği ve verimliliğini sağlamak, rekabet gücü ve karlılığını arttırmak için stratejiler geliştirmek üst yönetimin görevi olarak görülmüştür. Bu nedenle, 1980 yılından itibaren yönetim literatürüne girmiş bulunan stratejik yönetim, üst düzey yönetimin stratejileri planlaması olgusu ile birlikte anılan bir kavram olagelmıştır (Eren, 1990:15). Bu boyutuyla stratejik yönetim, etkin stratejiler geliştirmeye, bunları uygulamaya, uygulama sonuçlarını değerlendirerek, kontrol etmeye yönelik kararlar ve faaliyetler bütünüdür (Diñçer, 1994:22).

Her organizasyonun amaçları ve buna yönelik stratejileri farklı olacaktır. Nitekim, işletme organizasyonu için karlılık ve rekabet edebilirlik amaçlarına yönelik stratejiler belirlenirken, devlet yönetimi için farklı siyasi amaçlar ve bu amaçlara ulaşacak stratejiler belirlenecektir. Uluslararası kuruluşların, sivil toplum örgütlerinin de bu anlamda farklı amaçları olabilir. İşte strateji bu amaçlarla araçların birbirine bağlanmasıdır. Stratejik yönetim bu bağları güçlendiren eylemler bütünüdür. Kuvvet, zaman, yer ve koşullar değiştikçe amaçlara ulaşan bağlar, yani bir dizi eylemler konsepti de değişecektir. Konuya güçlü devletler açısından yaklaşıldığında, çalışmamızın da konusunu teşkil eden sivil toplum kuruluşlarının, bu eylemler konseptinin en önemli aksiyonları haline gelmiş olduğu görülmektedir.

1.2. Uluslararası Stratejik Yönetim Araçları

Son yarım yüzyıldaki gelişmelerle uluslararası örgütlerin, ulusötesi şirketlerin ve sivil toplum örgütlerinin de devletlerin yanı sıra uluslararası ilişkilerde “aktör” konumunda yer aldıkları bilinmektedir. Bu hareket tarzı, uluslararası örgütler ve uluslararası sivil toplum örgütlerinin, uluslararası ilişkilerde güçlü devletlerin diğerlerini düzenlemek, kontrol etmek, yönlendirmek ve müdahale etmek amacına yönelik işlevlerini gözlerden kaçırmayı da sağlamaktadır.

Güçlü devletler ve ulusötesi şirketler gibi aktörlerin, diğerlerini (diğer devletleri) kendi amaçları doğrultusunda yönetmek, yeniden organize etmek, manipüle etmek, kontrol altında tutmak ve nihayet gerektiğinde müdahale etmek amacıyla kullandıkları çeşitli stratejik yönetim araçları bulunmaktadır. Bunlar: Diplomasi, propaganda, örtülü hareketler, uluslararası örgütlerin kullanımı, insani, teknik, ekonomik önlem ve yardımlar, bilim çevreleri ve kültür alışverişi, askeri önlemler olarak sıralanabilir. Bunların kavram, kapsam ve kullanımına çalışmamızda kısaca değinilmektedir. Bunlarla birlikte kullanılabilecek önemli bir stratejik

yönetim aracı da sivil toplum kuruluşlarıdır. STK aracılığıyla yapılan yönlendirmelerin diğer araçların etkisini güçlendirici/bütünleyici olduğu görülmekte ve bu nedenle çalışmamızda ayrıntılı olarak irdelenmektedir.

1.2.1. Diplomasi

Uluslararası politika ve dış politikanın içeriğinden ziyade yürütülme biçimiyle ilgili olan diplomasi; uluslararası politikanın resmi yollarla uygulamaya aktarılması sürecidir (Arı, 1997:297). Bir hükümetin belli konulardaki kanı ve görüşlerini doğrudan doğruya öteki devletlerin karar vericilerine ilemesine dayanan diplomasi (Gönlübol, 2000:112) dar anlamda hükümetlerin resmi temsilcileri aracılığı ile gerçekleştirdikleri bir haberleşmeyi; geniş anlamda bir ülkenin dış politikasında kullanılan çeşitli siyasal etkileme yöntem ve tekniklerini ifade eder. Ancak her türlü haber, bilgi ve belgenin hızla ve sınırsızca üretildiği ve aynı hızla ve sınır tanımadan yayıldığı ve tüketildiği günümüzün küreselleşen dünyasında resmi temsilcilerin yürüttüğü diplomatik faaliyetler daha az önemli hale gelmekte, giderek bilgi ve enformasyonun gerisine düşmektedir.

Bilgi ve enformasyonun dünyaya yayılmasında belirleyici/hakim olan ülkelerin bu enformasyonun içeriğini de kendi amaç ve politikaları doğrultusunda oluşturdukları bir gerçektir. Bu durumda iletişim araçlarının sahiplik ve denetim yetkisini elinde bulunduran ülkeler avantajlı konumunu korurken; merkezdekilerin dışında kalan devletlerin diplomasiyi dünya kamuoyunu etkileyip yönlendirmek için propaganda amaçlı kullanmaları giderek zorlaşmaktadır. Bu nedenle diplomasiin “yerinden bilgi alma, gelişmeleri kaynağında izleme” fonksiyonunun eski önemini taşımadığını, ancak hala devletlerin diğer devletlerde temsilciler bulundurmasının önemli olduğunu ve geniş anlamda “gerekli zemin ve zamanlarda çıkarlarının korunması için” diplomasiin etkili bir araç olduğunu, kabul etmek gerekir.

1.2.2. Propaganda

Propaganda, kanıları, görüşleri ve değerleri kontrol etmek ve son aşamada davranışları belirlenen doğrultuda değiştirmek amacı taşır. Bu amaçla önceden planlanarak, psikolojik teknikleri de içeren sistematik birtakım araç ve semboller kullanarak yürütülen bilinçli bir davranış (Arı, 1997:332) olarak ifade edilebilir.

Propaganda, özü itibarıyla insanlık tarihi kadar eskidir. Her devirde siyasi çekişmelerin, ticaret mücadelelerinin ve çıkar gruplarının zorunlu bir silahı olan propagandanın Avrupa’da yaygın kullanımı Katolik kilisesinin misyonerlik çalışmaları esnasında gerçekleşmiştir.

Propaganda 18’inci yüzyılda siyasal anlamlar üretmenin, düşünceleri ve algıları yönlendirmenin, toplumsal değer ve sembollerini üretmenin stratejiler bütünü haline gelmiş, iktidarları meşrulaştırmanın bir aracı olarak kullanılmaya başlanmıştır. Yönetenlerin halkın rızasını almaya, iktidarlarını meşrulaştırmaya mecbur kaldığı, yalnız şartlar gerektirdiğinde değil her an kamuoyunun desteğine gerek olduğunu anladıkları 19’uncu yüzyıldan itibaren propaganda siyasal iktidarlar için vazgeçilmez bir unsur olarak kabul edilmiştir (Akarcalı, 2003: 14-15).

Günümüzde propaganda kendi ulusal çıkarları doğrultusunda etki oluşturmak amacıyla hükümetler tarafından yoğun olarak uygulanmaktadır. Propagandayı amaçlara ulaşma ve stratejik yönetim aracı olarak gerek kendi ülkelerinde gerekse diğer ülkeler üzerinde kullanan güçler, diğer ülkelerin halklarını o ülkelerde yaşayan etnik veya dini grupları, iktisadi ve sosyal açıdan kendini soyutlanmış hisseden kitleleri etkileyerek, o ülke üzerinde baskı kurmaya ve çıkar elde etmeye çalışmaktadırlar (Arı, 1997: 334).

1.2.3. Örtülü Hareketler

Örtülü hareketler istihbarat toplama faaliyetlerinden farklı kabul edilir; fakat istihbaratı da içinde barındıran ülke menfaati yada uygulayan küresel gücün menfaati için yapılacak gizli her türlü faaliyeti kapsar. Bilinmelidir ki bir dereceye kadar bütün küresel güçler örtülü hareketlere angaje olurlar. Bu geniş kapsama rağmen, terörizm ve teröre destek sağlamak, örtülü hareket kapsamının dışında tutulması gereken hareketlerdir.

Devlet veya küresel güç odakları örtülü organize hareketler için görüş beyan etmezler. Hareketin başarısızlığa uğrayarak açığa çıkması durumunda sorumluluk almazlar. Bu durumlarda suçlamayı kabul etmemek, inkar etmek en yaygın yöntem olarak kullanılır. Örneğin, 1960 yılında o zamanki Sovyetler Birliği tarafından düşürülen Amerikan Merkezi Haber alma Örgütü U-2 casus uçağının, (Kremlin uçağı düşürmüştü ve pilotu ele geçirmiş olmasına rağmen) başkan Eisenhower tarafından casus görevinde olduğu inkar edilmiştir (Harp Akademileri, 1996:80-81).

1.2.4. Uluslararası Örgütler

Uluslararası politikada temel aktörler arasında sunulan uluslararası örgütler “asil” ve “güçlü” üyelerinin çıkarları doğrultusunda diğer devletlerin yönetim ve organizasyonuna müdahale edilmesini sağlayan araçlardır (Arı, 1997:58). Bunun en çarpıcı örneği Birleşmiş Milletler’in prensipleri ile açığa çıkmaktadır. Dünya milletlerini bir araya getirip barış ve güvenliği sağlamlaştıran politik, ekonomik, sosyal, kültürel ve diğer sorunlarını tartışmaları amacıyla kurulan Birleşmiş Milletler’in prensipleri arasında “bütün

üye ülkelerin eşitliği" (Girgin, 1982:81-90) yer almaktadır. Ancak Güvenlik Konseyi kararlarında daimi beş üyenin "veto" hakkı "eşitlik prensibinin" güçlü devletlerin lehine çalıştığını ve kâğıt üstünde bile olmadığını ortaya koymaktadır.

Gerçekte merkezdeki güçlü devletlerin diğerlerini etkileme, yönlendirme, denetleme amaçlarına hizmet eden araçlar olan uluslararası örgütler, "merkezin dışında kalan ülkelerin düzenlenmesi işlevini yerine getirmektedirler" (Kazgan, 1997:48-49). Bu anlamda Uluslararası Para Fonu (IMF) ve Dünya Bankası çarpıcı örneklerdir. IMF'nin yönetiminde ABD, İngiltere, Federal Almanya, Fransa ve Japonya egemendir (Ansiklopedik Ekonomi Sözlüğü, 1998:426). Bu organizasyonlarda, sayıca çoğunluk dahi olsalar, merkez dışında kalan ülkelerin şikayetlerini dile getirmekten başka bir varlık gösteremedikleri bilinmektedir (Kazgan, 1997:48).

1.2.5. İnsani, Teknik, Ekonomik Önlem ve Yardımlar

Ambargo, boykot, abluka gibi önlemler ve diğer ülkelerde bağımlılık ilişkisi yaratmaya yönelik yardımlar şekil itibariyle genellikle dolaylı, ancak, sonuçları itibariyle en etkili politika araçlarıdır. Sadece geniş ve etkili ekonomik olanaklara sahip devletlerin kullanabileceği bir araç olan ekonomik önlem ve yardımlar, yönetildiği ülkenin iç düzenlemelerine müdahale olanağı sağlamakta ve bağımlılık ilişkisi yaratmaktadır.

Ekonomik önlem ve yardımların bir politika aracı olarak kullanılması genellikle şu amaçlara yöneliktir (Gönlübol:2000:141-Arı:1997:351): Bir devleti ekonomik bakımdan ödüllendirmek veya cezalandırmak, ekonomik bağımlılık ilişkileri kurup etki alanları yaratmak, hedef ülkeyi ekonomik potansiyelden mahrum bırakmaya çalışmak...

Ekonomik önlemler; abluka, boykot, ambargo, kara liste olarak sıralanmaktadır. Bunlar zaman zaman devreye sokularak, karşı tarafın istenilen yönde tutum geliştirmesi veya istenmeyen uygulamalardan vazgeçmesi sağlanmaya çalışılmaktadır.

Ekonomik yardımlar ise, günümüzdeki uzun süreli, çok boyutlu çıkarlar elde edilmesine olanak veren şekliyle tam bir "sömürgeleştirme" aracı olarak kullanılmaktadır. Ekonomik yardımları bir siyasal etki aracı olarak kullanan devletlerin başında gelen ABD, "yardımın amacına uygun kullanılması" gibi masum ve iyi niyetli görünen koşulu öne sürerek yaptığı düzenlemelerle karşıdaki devleti baştan bağımlı hale getirmektedir. Bu maddeyi ileri sürerek yardım alan ülkenin kendi kaynaklarının ne şekilde kullanılacağına müdahale eden ABD böylelikle bağımlılık ilişkisini geliştirerek sürdürmeyi başarmakta, yardım alan devlet ise bu yardımla kalkınma yerine sömürge haline gelmenin adımını atmış olmaktadır.

İnsani yardımlar da aynı merkezlerce stratejik hedeflerin elde edilmesi için kullanılmaktadır. Örneğin, 1948 yılından itibaren Amerikan Marshall yardımlarıyla başlayan süreç Türkiye'de misyoner faaliyetlerinin artmasına neden olmuştur. Aynı şekilde 1999 depreminde depremzedelere yabancılar tarafından yapılan yardımın din değiştirme aracı olarak kullanıldığı basına yansımıştır (Bayzan, 2004:9).

1.2.6. Bilim Çevreleri ve Kültür Alışverişi

Objektiflik, tarafsızlık ve saygınlığına ilişkin önkabul dolayısıyla bilim çevreleri, güçlü devletlerin "diğerlerini" etkileme, yönlendirme ve kontrol etmede tarihin hiçbir döneminde ihmal etmedikleri bir unsur olmuştur. Bilim çevrelerinin kontrolü yoluyla diğer toplumlarda istenilen yöndeki değişikliklerin daha etkili ve kalıcı olabilmesi nedeniyle güçlü devletler bilim çevrelerini temel/vazgeçilmez bir politika aracı olarak görmüşlerdir. Güçlü devletlerin rıza sağlamaya duydukları gereksinimin artışına paralel olarak "bilim çevrelerini" bir etki aracı olarak kullanmaya ilişkin yöntemler de gelişmiştir. Bilimsel çalışmaların hangi kaynaklardan finanse edildiği, hangi istikamette yönlendirilmiş olduğu, toplumda olup bitenlerin tamamının gerisinde yer alan bilimin tecrit edilmiş olduğu yolunda bir görüntü verme çabaları bulunduğunu kaydeden Schiller'e göre (1993:25), yansızlığına inanılması istenen bilim, diğer entelektüel faaliyetler gibi cari ekonomik sisteme göbeğinden bağlıdır.

Hem bilimi hem de bilim çevrelerini kullanarak toplumları etkilemede kaynağı ABD olan başarılı yöntemlerden biri "think-tank"tir. Bünyelerinde akademisyenler, siyaset adamları, iş dünyasının tanınmış isimlerinin yer aldığı think-tank'ler Amerikan dış siyasetinin etkili kurumları arasında yer almaktadır (Anonim, 2004). Bu nedenle "think-tank"lerin, ürettiği bilgileri tüketirken tamamen bağımsız olmadıklarını ve manipülasyon amacı taşıdıklarını asla unutmamak gerekiyor.

Benzer bir şekilde Almanya, yurtdışı kültür politikası çerçevesinde, Alman Akademik Değişim Hizmeti (DAAD), Alexander von Humboldt Vakfı (AvH), Alman Araştırma Topluluğu (DFG) gibi aracı örgütlerden yararlanarak öğrenim ve araştırma bursu, konuk öğretim üyeliği ve bilim adamı değişimi yoluyla dünyanın her bölgesine köprüler uzatmakta; bunlarla gönüllü kültür elçileri oluşturmaktadır (Canbolat:1999:108-109).

Bilim aracılığı ile stratejik yönetim sürecine katkı sağlayan önemli enstrümanlardan biri de dildir. Dünya çapında yayınların yüzde 70'inin İngilizce olması, bilgi kaynaklarının bu dilde olması, toplumsal değer yargılarının da bu dilin konuşulduğu merkezin değerler sisteminden etkilenmesi sonucunu getirmektedir.

1.2.7. Askeri Önlemler

Askeri önlemler, küresel güçler tarafından, özellikle ABD tarafından sıklıkla kullanılan bir politika kabul ettirme aracıdır. Askeri önlemler en basit düzeyde sorunlu bölgeye askeri güçlerin sevk edilmesini ve bazı vurucu güçlerin alarma geçirilmesini ihtiva eden, tamamen güç gösterisi amaçlı faaliyetlerle başlar. Bu önlem yeterli olmadığında askeri gözetlemelerin artırılması, diplomatik ilişkilerin askıya alınması harp ilanından önce atılan son adımlar olarak bilinir. Bu aşamayı geçerek, karantina-ablukaya alma ve limanların mayınlanması söz konusu ise uluslar arası hukuka göre harp ilan edilmiş sayılır. Bu eylemi kısmi ve genel seferberlik ilanı izler. Nihayet askeri güç gönderilmesi muhtemel bir çatışmanın en son uyarı işaretleridir. Bunlar da sonuç vermez ise çatışma kaçınılmazdır. Çatışma, anlaşmazlığın boyutuna ve güçlerin dengesine göre, topyekün savaş boyutlarına kadar ulaşabilir (Harp Akademileri, 1996:83-89).

2. Stratejik Yönetim Aracı Olarak Sivil Toplum Kuruluşları

Sivil toplum kuruluşları, yasa gereği kurulan meslek kuruluşları, barolar, kooperatiflerden, sendikalardan, çeşitli alanlarda faaliyet göstermek amacıyla organize edilen gönüllü dernek ve vakıf ve inisiyatif ve platformlardan oluşur.

Osmanlı toplumunda esnaf kuruluşu olan loncalar, dinsel örgütlenme modeli olarak tarikatlar ve önemli işlevleri olan hayır kurumları olarak vakıflar sivil toplum kapsamında değerlendirilebilir. Cumhuriyet döneminde sivil toplum kuruluşlarına bakış belli ölçüde siyasi eğilimleri yansıtır. Özellikle çok partili dönemin başlangıcı ile birlikte dinsel özgürlükler, sendikal faaliyetler, insan hakları, çalışma hayatında ve sosyal yaşamda kadın, etnik ve kültürel haklar gibi konularda örgütlenmeler hız kazanmış; bunlar çoğunlukla siyasi partilerin himayesinde gelişmiştir (Çaha, 2003:237-262). 1960'lı yıllardan itibaren, özellikle Avrupa Birliği (AB) ile ilişkiler sürecinde dernek, vakıf ve organizasyonların sayısında patlama yaşanmıştır. Bu patlamada AB ve diğer güçlü devletlerin desteği ve parasal yardımları, bu tür yardımlardan faydalanan STK için önemli bir kuşkuyu da beraberinde getirmiştir. Kuşkuların birinci nedeni, “demokratikleşiyoruz” derken, “ayrışma ve çatışma” ortamına sürüklenme (Özüerman, 2005:514) korkusudur. Bir diğer neden de bu kurumların uluslararası güç odaklarıyla bağlantıları ve ülkede faaliyete gösteren uluslararası STK'dır.

Uluslararası Sivil Toplum Kuruluşları–Hükümetler-dışı Uluslararası Örgütler-NGO'lar (Non-Governmental Organizations) İkinci Dünya Savaşı'nın ardından genişleyen etki alanları ve işlevleri nedeniyle uluslararası politikanın aktörleri arasında kabul edilmektedir (Pazarıcı:1989:199). “Hükümet dışı”, “hükümetin etkisinden bağımsız”, “toplumsal gelişme ve kalkınma amaçlı kuruluşlar” olduğu iddiasıyla uluslararası politikada etkin bir aktör rolü verilen uluslararası sivil toplum kuruluşları NGO'lar gerçekte; merkezin, egemen güç odaklarının etkili bir strateji uygulama aracı işlevini gören örgütlerdir.

Halen NGO'ların sahip olduğu saygınlığın bir arka yüzü de vardır. Günümüzde bu kuruluşların meşruiyeti tartışılmaktadır. Bazı yazarlar NGO'ların hiçbir şekilde devletle rekabet edemeyeceğini öngörmekte iken, diğer bazı yazarlar NGO aracılığı ile gelişmekte olan bir dünya kamuoyundan bahsediler ve NGO'yu devletlere ve uluslararası girişimlere karşı duran bir tür “dünya çapında üçüncü devlet”in temsilcileri olarak görürler (Ryfman, 2006:123).

Kamuoyuna “sivil”, “hükümet dışı” “otoriteden bağımsız”, “halkın inisiyatifi” olarak sunulup kabul ettirmeye çalışılan NGO'lar, küresel güç odaklarının demokrasi ve insan hakları söylemiyle oluşturmaya çalıştıkları üstyapının etkili birer aracıdır. Hedef toplumun sosyo-ekonomik yapısının, politik süreçlerinin analizinde ve yönlendirilmesinde etkin rol üstlenirler (Yılmaz, 2004:27). Bunları kullanarak, diğerlerinin toplumsal ve siyasal yapılarını değiştirmek ve işlerine müdahale etmek, etkili bir kılıfı sunulabilmektedir.

NGO'ların, küreselleşme sürecinde uluslararası sermayenin serbest dolaşımının önünde engel olarak görülen ulus-devletlerin zayıflatılması amacıyla devreye sokulduğunu kaydeden Hablemitoğlu (2005:13-14), başta ABD, Almanya ve İngiltere olmak üzere merkezde yer alan devletlerin NGO'lara yükledikleri işlevleri şöyle sıralamaktadır:

- Alt kültür kimliklerinin siyasallaştırılması ve etnik karşıtlıklarının belirginleştirilmesi,
- Misyoner faaliyetlerine karşı toplumsal reaksiyonu törpülenmesi,
- Dinsel özgürlükler kapsamında dinler arası diyalog ve hoşgörü söylemleriyle tarikat-cemaat ve benzeri yapılanmalarının farklı hukuklarının yaşama geçirilmesi ve eğitim-öğretim birliğine son veren girişimlerin desteklenmesi,
- Hükümet politikalarını ve kamuoyunu önemli ölçüde etkileme gücüne sahip siyasi parti, meslek odaları, medya kuruluşları, sendika, birlik, vakıf, dernek, cemaatler ve illegal örgütlerin rejim-devlet aleyhine farklı siyasal kamplarda yer alsalar da asgari müştereklerde buluşturulması ve kullanılması,
- Demokratik kitle örgütlerinin süratle NGO'laştırılması ve “sivil itaatsizlik” çağrıları ile kamu düzeni-devlet otoritesi aleyhine başkaldırı refleksinin oluşturulması,
- “Sivil denetim” stratejisi ile devlet kurum ve kuruluşlarının denetlenmesi ve hedeflenen gizli bilgilere doğrudan ulaşılması,
- Baskı grubu olarak, hükümetlerin politikalarının etkilenmesi,

- Resmi ideoloji-sivil ideoloji ayrımı ile mevcut sistemden hoşnut olmayan, ezildiğine, sömürüldüğüne inanan kitlelerin toplumsal dayanışma bağlamında yönlendirilmesi,
- Küresel vatandaşlık kavramının istismar edilerek kullanılması

Küresel ölçekte etkili NGO'ların merkezi konumunda olan ABD bu etkili araçları tasarlarlarken, Almanya'nın dış politikasında etkili bir şekilde kullanılan "vakıflar" örneğini model almıştır. ABD'ye ilham veren Alman dış politikasının etkili araçları vakıflar da hükümetten bağımsız gibi gözüküp aslında merkezi hükümet, eyaletler ve diğer yerel yönetim birimlerince desteklenmektedir.

Almanya'nın dış politikasında "sınır aşan köprü" olarak da nitelenen "aracı örgütler", Weimar Cumhuriyeti döneminde doğmuş, 2. Dünya Savaşı sonrasında da Federal Almanya'da dışa yönelik kültür politikasının aracı olarak geliştirilip yeniden devreye sokulmuşlardır. Siyasal tanıtım, kültürel enformasyon ve sosyopolitik etkinlikler aracılığı ile çevrede nüfuz alanı yaratmaya yönelik çeşitli politikalar geliştirilmekte (Canbolat:1999:98-103) ve aracı örgütler bu konularda da önemli roller üstlenmektedirler.

Öte yandan Alman parti vakıfları, devlet finansmanlı çok özel NGO'lardır ve Alman dış politikasının önemli bir aracı durumuna gelmişlerdir. Yurt dışında faaliyet gösteren Alman vakıflarının hemen hepsi rejime entegre sorunu olmayan mevcut siyasi partilerin birer yan kuruluşudur. Örneğin; Konrad Adenauer Vakfı Almanya'nın en büyük partilerinden Hristiyan Demokratik Birliği CDU, Heinrich Böll Vakfı Yeşiller, Friedrich Nauman Vakfı Hür Demokrat Parti FDP, Friedrich Ebert Vakfı Sosyal Demokrat Partisi SPD ile ilişkilidir. Alman Parlamentosu'nda grubu bulunan partilerle bağlantılı bu vakıfların tamamı iktidar-muhalefet ayrımı yapılmaksızın federal hükümetin "Politik Eğitim Fonu"ndan finanse edilmekte ve bu vakıfların yurtdışı faaliyet giderleri de federal hükümet tarafından karşılanmaktadır. Alman hükümetinden resmen yardım alan vakıflar dış ülkelere "hükümet dışı sivil toplum örgütleri" yani NGO olarak takdim edilmektedir. Bu vakıflar gerçekte Alman istihbarat servisi BND'nin kontrolünde çalışan ve tüm masrafları federal bütçeden karşılanan "taşeron" NGO'lardır (Hablemitoğlu:2005:19-20).

ABD'de de diğer ülkelere sorunsuz müdahale yollarını açacak örneği Alman vakıflarının oluşturduğu bilinmektedir. Amerikan çıkarlarına küresel ölçekte yandaş bulma amacıyla soğuk savaş döneminde NED (National Endowment for Democracy- Demokrasiye Ulusal Katkı), soğuk savaştan sonra da 1990'ların ilk yıllarında CDC (Citizen's Democracy Corps-Yurttaş Demokrasisi Kurulu) gibi oluşumlardan yararlanılmıştır. Bu örgütler aracılığı ile bir yandan demokrasi adına propaganda yapılırken, diğer yandan içişlere ve toplumsal dokuya müdahale edilerek bazı bölgelerde terörün alt yapısı hazırlanmıştır. Çeşitli fonların aktarıldığı NED, dünyanın değişik bölgelerinde özellikle Orta Amerika ülkelerinde komünist rejimlerin devrilmesi ve (sözde) demokratik yönetimlerin iktidara gelmelerini sağlamak amacıyla oluşturulmuştur. Nikaragua, Panama, Guatemala, El Salvador, Meksika, Granada ve daha birçok ülke NED destekli Amerikan müdahalelerine sahne olmuştur (Canbolat:2002:117).

Merkezde yer alan güçlü devletlerin demokratik bilinç düzeyinin yükseltilmesi, hak gaspının engellenmesi ve birey hakları söylemiyle diğerlerine müdahaleyi kendi politikalarını uygulamak için değerlendirdiklerini kaydeden Canbolat'a göre (2002:117); yurttaş demokrasisi söyleminde kastedilen demokrasi gerçekte kaynakların klasik devlet denetiminden çıkarılarak girişimci bireylere, NGO'lara ve ulus ötesi şirketlere açık hale getirilmesidir.

CIA'nın dış ülkelerde çok kültürlülüğü pekiştirmek için Amerikan üniversitelerinde yoğun bir çalışma başlatmasıyla birlikte kurulan CCF (Congress for Cultural Freedom-Kültürel Özgürlük Kongresi) örgütü, CIA'nın oluşturduğu yayın ve konferans örtüsünü kullanarak dış ülkelerde bağlantılar ağı kurmuştur. Ancak bu tür politik operasyonlarda CIA bağlantısının yarattığı sıkıntılar üzerine tüm dünyada yürütülecek operasyonun finansmanı için özel kuruluşların devreye sokulması planlanmıştır. Böylelikle CIA yerine bu olumsuzlukların aşılmasında Ford Vakfı, Carnegie Vakfı, Rockefeller Vakfı gibi örgütlerin öne çıkması sağlanmış, böylelikle CIA'nın varlığının bilinmesinden dolayı oluşacak sıkıntılar bertaraf edilmiştir (Yıldırım:2005:18-19).

1980'lerde ise dünyadaki gelişmelere paralel, daha etkili ve ikna edici yeni araçların devreye sokulması uygun bulunmuştur. NGO türü örgütlenmeler daha az masrafla daha az riskli ancak etkili sonuçlar alınmasını sağlayacak araçlar olarak belirlenmiştir.

Gerçekten böylelikle; demokrasi, birey hakları, insan hakları söylemiyle diğerlerine müdahale etmek ve denetlemek, bir şekilde kaleyi içten fethetmek, küreselleşmenin önünde engel olan ulus devletleri zayıflatarak etkisiz hale getirmek çok daha kolay mümkün hale gelmiştir.

Bütün bu anlatılar ve yaşanan deneyimler, STK'nın dünyanın birçok ülkesinde olduğu gibi, Türkiye ve eski Sovyet Cumhuriyetlerinde de darbeler ve tümüyle rejim değişikliklerine varan operasyonlara yol açtığını ortaya koymaktadır. 1980 öncesi yaşanan anarşi ve terör eylemlerinin arka planında öğrenci dernekleri, fikir kulüpleri ve sendikalar gibi STK'nın kullanıldığı bilinmektedir (Özgen, 1982:13-198).

12 Eylül askeri darbesinde en başta CIA olmak üzere, uluslar arası güç odaklarının rolü olduğu 9. cumhurbaşkanı Süleyman Demirel tarafından itiraf edilmiştir (Cevizoğlu:2005:61).

Bunun gibi, 1980'li yıllardan itibaren Polonya'daki bütünleşme; Macaristan, Çekoslovakya ve Yugoslavya'daki hareketlilikteki artış (Koç ve Tuncer, 2005:485), devlet gücüne karşı muhaliflerin sivil toplum

güçleri olarak örgütlenerek, operasyonel amaçlarla kullanılması ile ortaya çıkan ve değişime götüren süreci başlatan eylemlerdir.

Yine, KKTC'de Temmuz 2000'de oluşturulan "Bu Memleket Bizim Platformu" çerçevesinde yapılan eylemlerin Annan Planı'nın kabulüne ve Aralık 2003 ve Şubat 2005 seçimlerinin manipülasyonuna yönelik olduğu bilinmektedir (Yılmaz, 2006:56-57).

Yakın tarihlere Sirbistan, Gürcistan ve son olarak birkaç ay önce Ukrayna'da yaşanan "kadife devrim"ler; Kırgızistan'da Akayev hükümetini Batı destekli bir kitle hareketi ile uzaklaştıran "pembe devrim" (Güneş, 2005) sivil toplum kuruluşları da kullanılarak yapılan operasyonlar sonucu yaşanan değişimlerdir.

Bu değişimlerin sonucunda güç odaklarına yakın yönetimler iş başına gelmektedir. Bu yönetimler güç odaklarının beklentilerine önemli ölçüde yanıt vermekte ve onlarla çok sıkı ekonomik ve siyasal işbirliği içine girmektedir. Sonuçta bu durumun son derece anlamlı olduğunu ve asla bir tesadüf olarak algılanmaması gerektiğini ifade etmek gerekir.

Sonuç

Günümüzün küreselleşen (çalışmamızda küreselleşme, dünyasallaşma anlamında değil, merkezde yer alan toplumların küresel gücü sahip olması anlamında kullanılmaktadır) dünyasında birçok kamusal işlevleri nedeniyle yararlı sayılan STK dışında bazı STK'ların, hedef ülkelerin stratejik yönetiminin, manipülasyonunun ve yeniden dizayn edilmesinin aktörleri olduğu belirgin bir şekilde ortaya çıkmıştır.

Güçlü devletler için açık, çoğunlukla gizli amaçların elde edilmesi için, hedef ülkelerin yönetiminde, organizasyonunda, sosyal ve kültürel yapısının değiştirilmesinde ve tümüyle yeniden dizayn edilmesinde bu tür STK'nın birinci derecede rolü ve sorumluluğu vardır.

Bu boyutlarda rol ve sorumluluk üstlenen STK'nın hükümetlerden bağımsız olduğu iddia etmek mantık temelinden yoksundur. Esasen bu kuruluşların hükümetlerden aldığı maddi destekler ve bağlı çalıştıkları kuruluşlarla işbirlikleri, artık "gizli" olmaktan çıkmıştır. Bu duruma rağmen, STK'yı hala hükümet dışı organizasyonlar diye benimseyip desteklemeye devam etmek, gerçekte ne işlev gördüklerini sorgulamaktan kaçınmak ve denetimden uzak tutmak, herhalde yine bu kuruluşlarca organize edilen etkili bir propaganda ve manipülasyon faaliyetinin sonucu olsa gerekir.

Kaynakça

- Akarcılı, Sezer (2003), "**2. Dünya Savaşında İletişim ve Propaganda**", İmaj Yayıncılık, Ankara.
- Anonim (2004), "Eğitimde Kilit Nokta", www.ogretmenlersitesi.com, 21.04.2004.
- Ansiklopedik Ekonomi Sözlüğü** (1998), Genişletilmiş Beşinci Baskı, Dünya yayınları, İstanbul.
- Arı, Tayyar (1997), "**Uluslararası İlişkiler**", 2. Baskı, Alfa Yayınları, İstanbul.
- Bayzan, Ali Rıza (2004), "**Küresel Vaftiz**", 2.b., IQ Kültür Sanat Yayıncılık, İstanbul.
- Canbolat, İbrahim S (1999), "**Alman Dış Politikası Değişen Dünyada Ulusal Çıkar, Ulusal Birlik ve Kamuoyu Tercih Açısından Bir İnceleme**", 2. Baskı, Alfa Basım Yayın, İstanbul.
- Canbolat, İbrahim S (2002), "**Küreselleşen Dünya ve Türkiye**", Uludağ Üniversitesi Güçlendirme Vakfı Yayınları, Bursa.
- Cevizoğlu, Hulki (2005), "**Ya Sev Ya Sevr**", 11.b., Ceviz Kabuğu Yayınları, Ankara.
- Cömert, Servet (2000), "**Jeopolitik, Jeostrateji ve Strateji**", Harp Akademileri Basım Evi, İstanbul.
- Çaha, Ömer (2003), "**Aşkın Devletten Sivil Topluma**", Gendaş Kültür Yayınları, İstanbul.
- Diñer, Ömer (1994), "**Stratejik Yönetim ve İşletme Politikası**", 3.b., İstanbul.
- Eren, Erol (1990), "**İşletmelerde Stratejik Planlama ve Yönetim**", 1. C., 3.b., İstanbul Üniversitesi İşletme Fakültesi Yayınları, İstanbul.
- Girgin, Kemal (1982), "**Politika Sözlüğü**", Hürriyet Yayınları, İstanbul.
- Gönlübol, Mehmet (2000), "**Uluslararası Politika İlkeler-Kavramlar-Kurumlar**", 5. Baskı, Siyasal Kitabevi, Ankara.
- Güneş, Hakan (2005) "Kırgızistan'da Pembe Devrim", http://www.siyasigazete.net/sayi_14/index.php?SayfaX=18
- Hablemitoğlu, Necip (2005), "**Alman Vakıfları ve Bergama Dosyası**", 5. Baskı Toplumsal Dönüşüm Yayınları, İstanbul.
- Harp Akademileri (1996), "**Milli Güvenlik Siyaseti ve Stratejisi**", Harp Akademileri Basım Evi, İstanbul.
- Kazgan, Gülten (1997), "**Küreselleşme ve Yeni Ekonomik Düzen Ne Getiriyor? Ne Götürüyor? Nereye Gidiyor?**", Altın Kitaplar Yayıncılık, İstanbul.

- Koç, Oktay ve E.Canan TUNCER (2005), "Güce Karşı Duruşun Meşru Aracı Olarak Sivil Toplum Kuruluşları", **II. Ulusal Sivil Toplum Kuruluşları Kongresi Bildiriler Kitabı**, 15-16 Ekim 2005, Çanakkale.
- Özgen, Mahmut İhsan (1982), "**TKP ve Organize Gençlik Hareketleri**", 14 Mayıs Vakfı Yayınları, İstanbul.
- Özüerman, Tülay (2005), "Türkiye'de Sivil Toplum Engelleri", **II. Ulusal Sivil Toplum Kuruluşları Kongresi Bildiriler Kitabı**, 15-16 Ekim 2005, Çanakkale.
- Pazarıcı, Hüseyin (1989), "**Uluslararası Hukuk Dersleri**", 2. Kitap, Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Yayınları, Ankara.
- Ryfman, Philippe (2006), "**Sivil Toplum Kuruluşları**", Çev:İsmail Yerguz, İletişim Yayınları, İstanbul.
- Schiller, Herbert (1993), "**Zihin Yönlendirenler**", Pınar Yayınları, İstanbul.
- Yıldırım, Mustafa (2005), "**Sivil Örumceğin Ağında**", 5.b., Toplumsal Dönüşüm Yayınları, İstanbul.
- Yılmaz, Sait (2006), "**21. Yüzyılda Güvenlik ve İstihbarat**", Alfa Yayınları, İstanbul.
- Yılmaz, Ali Osman (2004), "**Türkiye'de Sivil Toplum Örgütleri**", Milli Güvenlik Akademisi Yayını, Ankara.
- Zapçı, Filiz Çulha (2000), "Devlet Dışı Örgütler" **Kültür ve İletişim Dergisi**, Sayı 3/2, s. 99-127.

ORGANIZATIONAL PROBLEMS OF NON-GOVERNMENTAL ORGANIZATIONS (NGOs)

Ibrahim AKSEL
Pamukkale University, Turkey
ibrahimaksel@yahoo.com
Muhtesem BARAN,
Istanbul University, Turkey
muhtesem@istanbul.edu.tr

Abstract

The nongovernmental sector is a growing worldwide phenomenon. Organizations across the globe account for growing and impressive figures in employment, revenue, services provided and sheer numbers. Whereas the past years have seen quite a few insolvencies and business collapses caused by management failures.

NGOs concerned with development face the management of a complex and diverse range of issues. NGOs face internal management issues, for example questions of strategic planning, budgeting, staffing, and the governing structure of the organization, growth and change within the organization. NGOs also face the management of external relationships; relations with government, the private sector, other NGOs and with their target communities. All of these come to bear on the possibility of NGOs managing development. The effectiveness of NGOs as actors in development and change depends on successful engagement with both internal and external management questions and also on the successful articulation between issues of internal and external management.

Although NGOs share many individual characteristics with other sorts of organizations, the various collections of characteristics that are observable in many NGOs create a package that is quite different from most for-profit organizations (FPOs). Some scholars argued; legal constraints, revenue sources, types of personnel, and the nature of governance in NGOs make them unique. There is a growing debate within the nongovernmental management literature and the community of nongovernmental about whether NGOs should become more "business like".

This article which is a literature review type summarizes managerial and organizational problems of non-governmental organizations and the aim of the paper is to denote solutions of these problems.

Keywords: NGOs, organizational problems

1. Introduction

This study aims to provide more insight that determines the organizational problems of non-governmental organization and to evaluate the solutions in order to assist in the development of a new strategy for the NGO.

Globalization during the 20th century gave rise to the importance of NGOs. Many problems could not be solved within a nation. International treaties and international organizations such as the World Trade Organization were perceived as being too centered on the interests of capitalist enterprises. In an attempt to counterbalance this trend, NGOs have developed to emphasize humanitarian issues, developmental aid and sustainable development (Wikipedia, 2006).

NGOs are increasingly visible and diverse, from small grassroots NGOs to multi-million-dollar budgets giants, such as CARE or Human Rights Watch, largely funded by governments. NGOs fast and often unchecked growth has raised serious questions of transparency and accountability in their operations (NGOWatch, 2006).

Over the past several decades, NGOs have become major players in the field of international development. Since the mid-1970s, the NGO sector in both developed and developing countries has experienced exponential growth. From 1970 to 1985 total development aid disbursed by international NGOs increased ten-fold (Malena, 1995). The structures of NGOs vary considerably. They can be global hierarchies, with either a relatively strong central authority or a more loose federal arrangement. Alternatively, they may be based in a single country and operate transnational. With the improvement in communications, more locally-based groups, referred to as grass-roots organizations or community based organizations, have become active at the national or even the global level. Increasingly this occurs through the formation of coalitions (Willetts, 2002)

2. Definition of NGO

Non-profit literature the term 'voluntary organization' is commonly used for domestic third sector organizations. NGO literature the umbrella term 'non-governmental organization' is generally used throughout, although the category 'NGO' may be broken down into specialized organizational sub-groups such as 'public service contractors', 'people's organizations', 'voluntary organizations' and even

'governmental NGOs' or 'grassroots support organizations' and 'membership support organizations' (Lewis, 2006)

The NGO literature has tended to see NGOs as one of a number of key actors in processes of development alongside the state, local government, foreign donors and private corporations. In contrast to this relatively 'integrated' approach, the non-profit literature has to a greater extent focused on the organizations themselves and on the concept of the 'sector' as a distinctive subject for research non-profit has concentrated on service delivery and welfare organizations more than advocacy and social change organizations (Lewis, 2006)

'Non-governmental', 'third sector' or 'not-for profit' organizations have in recent years become high profile actors within public policy landscapes at local, national and global levels. Around the world, there is an increasing commitment to the delivery of social services through involving neither voluntary organizations which are neither government agencies directed by the state nor organizations committed to the 'for-profit' ethos of the business world (Lewis, 2003)

Nongovernmental organizations are a heterogeneous group. A long list of acronyms has developed around the term 'NGO': INGO stands for international NGO, BINGO is short for business-oriented international NGO, RINGO is an abbreviation of religious international NGO, ENGO, short for environmental NGO, GONGOs are government-operated NGOs. (Wikipedia, 2006).

"Formal (professionalized) independent societal organizations whose primary aim is to promote common goals at the national or the international level" (Chang, 2005)

The World Bank defines NGOs as "private organizations that pursue activities to relieve suffering, promote the interests of the poor, protect the environment, provide basic social services, or undertake community development" In wider usage, the term NGO can be applied to any non-profit organization which is independent from government. NGOs are typically value-based organizations which depend, in whole or in part, on charitable donations and voluntary service. Although the NGO sector has become increasingly professionalized over the last two decades, principles of altruism and voluntarism remain key defining characteristics (United Nations Economic Commission for Europe, 2006).

3. Organizational problems of NGOs

Research into this area produced a number of common problems and dilemmas that NGOs experienced. One of the most mentioned was that of the *decision-making processes*. Tensions often occurred between staff and senior managers because of the staff expectations that they would be equal partners in the decision-making process (Mukasa, 2006).

Another common problem was to do with the *governance* of the organizations and the *relations between board members and staff*. These stemmed largely from the boards' inability or unwillingness to carry out their responsibilities of governing the organizations. Board members often lacked the time or the expertise to be able to carry out these responsibilities effectively. As a result, senior staffs were often left to make policy decisions with little or no support from board members (Mukasa, 2006). *Governance and decision making*; The governance picture of many NGOs is quite complex. Most nonprofits are governed by self-perpetuating, largely self-appointing boards of directors. "Though trustees are not elected by society at large, their essential purpose is to hold an organization in trust for the benefit of society, as specified in its papers of incorporation and grants of tax exemption" (Lewis, 2005)

Other problem is about *staff*; such as; recruitment, assignment and layoff as well as human resources development and administration and finally everyday management of staff (Vilain, 2006). NGOs were found to be weak at staff career development. Often organizations lacked a career structure in which staff could develop. In addition they were not good at budgeting for staff training. In situations where the organizations were expanding rapidly, it created problems for many who were unable to keep up with the demands of their work. Not all people working for non-governmental organizations are volunteers. Paid staff members typically receive lower pay than in the commercial private sector. Their members usually do not get paid in any way and only invest little of their leisure in order to fulfill their duties. Sometimes they only have little organizational and professional skills (Mukasa, 2006). The poor quality of training or lack of importance attached to training NGO workers has been discussed elsewhere (Ahmad, 2002)

Fund raising activities were often the source of much tension in organizations. The strategies and images used to raise funds from the public were often felt to compromise the nature of the work done by other members of staff. These images often depicted beneficiaries as helpless victims in need of assistance, which other staff felt was inaccurate and lacked respect for the beneficiaries (Mukasa, 2006).

The difficulties of managing NGOs with operations in several countries also raised concerns. The difficulties came from the inability to define proper lines of autonomy on policy issues. Field staff often felt isolated unsupported and felt there was a lack of understanding of the issues they were dealing with at field level. In addition, they often found it difficult to be loyal to headquarters. Headquarters staff on the other

hand, felt that field staff had too much power which needed to be controlled if all the interests within the organization were to be adequately addressed (Mukasa, 2006).

Funding such large budgets demands significant fundraising efforts on the part of most NGOs. Major sources of NGO funding include membership dues, the sale of goods and services, grants from international institutions or national governments, and private donations. Even though the term 'non-governmental organization' implies independence of governments, some NGOs depend heavily on governments for their funding (Wikipedia, 2006).

The most commonly identified weaknesses of the sector include; limited financial and management expertise, limited institutional capacity, low levels of self-sustainability, isolation/lack of inter-organizational communication and/or coordination, lack of understanding of the broader social or economic context (Malena, 1995).

NGOs can have *members* but many do not. NGOs may also be a trust or association of members. The organization may be controlled by its members who elect the Board of Directors or Board of Trustees. NGOs may have a delegate structure to allow for the representation of groups or corporations as members. Alternately, it may be a non-membership organization and the board of directors may elect its own successors (Wikipedia, 2006).

The structural growth problem; once they are successful, small businesses world-wide commonly face the problems of replacing one-person management (or family management) with a more institutionalized structure. The founder is used to having total control and doing things his or her way. It is difficult to persuade her/him to create independent management or expert roles, or to respect the authority and autonomy of independent managers and experts once they are in place. Their styles, ethos, and values are often severely challenged by the formality and the bureaucratic discipline that is imposed by this volume and variety of external funding from public organizations. *The accountability problem*; This has both a 'real' and a 'perceived' dimension. The 'real' problem is quite clear and is articulated repeatedly; Who are these people accountable to? (Moore & Stewart, 1998).

The evaluation problem; this is most immediately a problem for donors, but failure to resolve it reflects back on NGOs eventually, and should be perceived as their problem. *Performance evaluation*; is relatively easy in 'post-office' type organizations where (a) activities are routine; (b) objectives are few and clear; (c) there is no great distinction between immediate 'outputs', medium-term 'effects', and long-term 'impacts'; and (d) outputs, effects or impacts can be measured relatively cheaply and reliably without the measurement process itself distorting the objectives of the organization or the goals of the staff. Few public organizations are like post-offices. Many, including many development NGOs, are very different: their activities are experimental rather than routine; their goals are often intangible (such as changing the consciousness of clients or the opinions of policymakers); they may be operating in the face of official obstruction and hostility; and it may be difficult to find other organizations with which their performances can usefully be compared in any quantitative sense. (Moore & Stewart, 1998).

The economies of scale problem; most NGOs are very small. They lack easy and cheap access to the specialist knowledge they require. For example, they may be aware that 'staff development' is important, but have little idea about how to do it (Moore & Stewart, 1998).

Volunteer relationships; "volunteering means any activity in which time is given freely to benefit another person, group or organization". Organizational volunteering can further be defined as proactive (e.g., signing up to serve meals at a shelter every Sunday) rather than reactive (e.g., stopping to help an accident victim after a car accident) and entails commitment of time and effort (Lewis, 2005)

Mission, effectiveness, and accountability; for NGOs to thrive, it must fulfill a mission that is valued by the community, staff, board, and founders. NGOs must create value within operational and environmental constraints that are at once more complex than those faced by corporations and more opaque than those confronted by government (Lewis, 2005).

Main future needs: more funds and more staff, and above all the former, is more or less universal. Older voluntary organizations desire more paid staff. Younger voluntary organizations appear in relatively greater need of information and management advice. The desire for more volunteers is very widespread. (Marcuello, 2001)

4. Solutions of organizational problems of NGOs

The tendency is to offer decentralization, in which some power is devolved to field level, as a solution to the problem of tensions between field offices and headquarters. However, decentralization can have the paradoxical effect of increasing bureaucracy as organizations devolving power on the one hand, tend to set up all sorts of control measures on the other.

These problems revealed a clear gap between the values that NGOs espouse and what actually happens in practice. Balancing the needs of the different stakeholders who each feel they have an equal

right to the decision-making process has created a number of management problems for these organizations. (Mukasa, 2006)

NGOs have to make strategic choices between confrontational, complementary or collaborative strategic relationships with government. The process of making these strategic choices gives rise to internal tensions concerning expenditure priorities, the conflicting demands of clients and donors, which result in disagreements over an appropriate balance between quality services and meeting fundraising targets. Service-deliverers are pulled towards clients and fund-raisers towards donors. The result can be a split within the organization, which can be resolved by the voluntary organization acting as a mediator or bridge between donor and client (Norrell, 2006)

Focus on fostering the participation of all sectors of society in environmental decision-making and in supporting regional cooperation. Offer the following services: information exchange and publications, with an emphasis on facilitating access to information; training and capacity building; and grants programs for NGOs with limited access to local resources. Consist of a network of national offices, as well as a head office that acts as a coordination and information center with financial authority (REC, 1997)

To develop the organization, individuals have to be able to contribute in the decision making process and they need to learn. All participants need to understand their responsibility to represent their particular stakeholders and to support the implementation activities (Inglis & Minahan, 2006).

NGOs could form voluntary national professional associations, like associations of engineers, accountants, or insurance companies, aimed at promoting the sector, partly through self-policing of standards. The solution list is likely to include several of the following issues (Moore & Stewart, 1998):

- Timeliness of issuing of annual reports;
- Issues to be included in the annual report (or elsewhere publicly available), such as degree of disclosure of assets and liabilities, of salaries and all other benefits paid to staff, directors, board members, and consultants;
- Employment, recruitment and staff development policies and practices;
- Sources of finance;
- Arrangements for internal or external scrutiny of financial transactions, employment practices, organizational policies, etc.; and
- Arrangements for the evaluation of organizational performance.

Conclusion

Increased examination of NGOs will not only allow us to more fully describe the field of organizational types (corporate, government, nongovernmental) and their communicative characteristics and dynamics but also will provide a wealth of opportunities to validate and/or question our current theoretical assumptions that have largely been based on the empirical picture presented in corporate organizations (Lewis, 2005)

Although NGOs have become established organizational actors within development policy and practice, critical questions are increasingly being asked of their performance and accountability. In general, the roles and activities of NGOs have been relatively well covered in the literature, but there is far less systematic research on internal organizational processes and management (Lewis & Madon, 2004).

There are many positive changes in development policy and practice that can be associated with the increased role and profile of NGOs. They include the growth of participatory planning techniques, the integration of gender concerns into mainstream development thinking, and the continuing advocacy of human rights and environmental concerns. There is every reason to believe that NGOs of various kinds will continue to play important roles as actors in development processes (Lewis & Madon, 2004).

References

- Ahmad, M. M. (2002) *“Who cares? The personal and professional problems of NGO fieldworkers in Bangladesh”*, **Development in Practice**, Volume 12, Number 2
- Chang, W. (2005) *“Expatriate training in international nongovernmental organizations: A Model for Research”*, **Human Resource Development Review** Vol. 4, No. 4 , pp. 440-461
- Inglis, L. & Minahan, S. (2006) *“Stakeholders and strategic planning: experiences of an Australian nonprofit organization 1993-2001”*, http://www.sba.muohio.edu/abas/2001/Quebec/Inglis_StakeholdersandStrategicPlanninginNPOs.pdf, , (Accessed, August 11 2006)
- Lewis, D. & Madon, S. (2004) *“Information systems and nongovernmental development organizations: advocacy, organizational learning, and accountability”*, **The Information Society**, 20: 117–126

- Lewis, D. (2003) "Theorizing the organization and management of non-governmental development organizations towards a composite approach", **Public Management Review**, Vol. 5 Issue 3, pp. 325–344
- Lewis, D. (2006) "Bridging the gap?: the parallel universes of the non-profit and non-governmental organisation research traditions and the changing context of voluntary action", <http://www.lse.ac.uk/collections/CCS/pdf/IWP/int-work-paper1.pdf#search=%22%22NGO%20literature%20the%20umbrella%20term%20%E2%80%98non-governmental%20organization%E2%80%99%20is%20generally%20used%20%22%22>, (Accessed, August 11 2006)
- Lewis, L. (2005), "The civil society sector; a review of critical issues and research agenda for organizational communication scholars", **Management Communication Quarterly**, Vol. 19, No. 2, pp. 238-267
- Malena, C. (1995) "A Practical Guide to Operational Collaboration between the World Bank and Non-Governmental Organization", World Bank (available http://www-wds.worldbank.org/servlet/WDSContentServer/WDSP/IB/1995/03/01/000009265_3961219103437/Rendered/INDEX/multi_page.txt)
- Marcuello, C. (2001) "Approaching the third sector from a management perspective: what does this offer?" <http://www.istr.org/networks/europe/marcuello.pdf>, (Accessed, August 11 2006)
- Moore, M. & Stewart, S.(1998) "Corporate governance for NGOs?", **Development in Practice**, Volume 8, Number 3
- Mukasa, S. (2006) "Are expatriate staff necessary in international development NGOs? A case study of an international NGO in Uganda", CVO International Working Paper 4, <http://www.lse.ac.uk/collections/CCS/pdf/int-work-paper4.pdf#search=%22%22Research%20into%20this%20area%20produced%20a%20number%20of%20common%20problems%20and%20dilemmas%20that%22%20%22>, (Accessed, August 11 2006)
- NGOWatch; NGOs, <http://www.ngowatch.org/ngos.php>, (Accessed, August 11 2006)
- Norrell, A. (2006) "Bridging gaps or 'a bridge too far'? The management advocacy within service providing NGOs in the UK", <http://www.lse.ac.uk/collections/CCS/pdf/int-work-paper3.pdf#search=%22Bridging%20gaps%20or%20%E2%80%98a%20bridge%20too%20far%E2%80%99%3F%20The%20management%20of%22>, (Accessed, August 11 2006)
- The Regional Environmental Center (REC) for Central and Eastern Europe, (2006) **Problems, Progress and Possibilities; a needs assessment of environmental NGOs in Central and Eastern Europe**, (April 1997), <http://www.rec.org/REC/Publications/NGONeeds/cover.html>, (Accessed, August 11 2006)
- United Nations Economic Commission for Europe, (2006) "Entrepreneurial Ngos And Their Role In Entrepreneurship Development", Un-Ece Operational Activities, (Accessed, August 11 2006 <Http://www.Unece.Org/Indust/Sme/Ngo.Htm>)
- Vilain, M. (2006) "Non-profit management – current challenges for personnel management in German welfare organization", <http://www.istr.org/conferences/capetown/volume/vilain.pdf#search=%22%22recruitment%20as%20as%20layoff%20as%20well%20as%20human%20resources%20development%20%22%22>, (Accessed, August 11 2006)
- Wikipedia The Free Encyclopedia, (2006) "Non-governmental organization", http://en.wikipedia.org/wiki/Non-governmental_organization, (August 11 2006)
- Willetts, P. 2002, "What is a non-governmental organization?", <http://www.staff.city.ac.uk/p.willetts/index.htm> (Accessed, August 11 2006)

SİVİL TOPLUM KURULUŞLARINDA ÇAĞDAŞ YÖNETİM TEKNİKLERİNİN KULLANIM ALANLARININ BELİRLENMESİ ÜZERİNE BİR ARAŞTIRMA

Arş. Gör. Eyüp Aygün TAYŞİR

Arş. Gör. Yener PAZARCIK

yenerpazarcik@gmail.com

Marmara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü

Özet

Bir kavram ve olgu olarak yönetim, evrensel anlamda tüm örgütlenme biçimleri içerisinde gözlemlenmektedir. Günlük yaşam içerisinde en sık karşılaşılan örgütlenme biçimleri; kar amacı taşıyan kurumlar, sivil toplum kuruluşları (STK) ve kamu kurumlarıdır. Her ne kadar amaçları birbirinden farklı olsa da tüm bu örgütlerin yönetildiğini ve amaçlarına giden yolda faaliyetlerini temel yönetim ilkeleri etrafında şekillendirdiklerini söylemek mümkündür. Bu temel mantıktan hareketle özellikle kar amacı güden işletmelerin; etkililik, karlılık ve verimlilik artışı ihtiyaçları doğrultusunda ortaya çıkmış olan çağdaş yönetim tekniklerinin, diğer örgütlere de faaliyetleri esnasında fayda sağlayabileceği ve amaçlara ulaşmada yardımcı olabileceği düşünülebilir. Bu anlamda çalışmamızın temel amacı; günümüzde büyük önem taşıyan kurumlar olan STK'ların karşılaştıkları yönetsel problemleri çözmek ve etkililik ve verimliliği arttırmak adına çağdaş yönetim tekniklerinden hangilerini, ne amaçla ve ne şekilde kullandıklarını belirlemektir. Bu amacı gerçekleştirmek için çalışmamızda ülkemizin görece önde gelen STK'ları çeşitli nitel araştırma teknikleri kullanılarak incelenmiştir.

Anahtar Kelimeler: STK, Çağdaş Yönetim Teknikleri, STK'larda Yönetim

Abstract

As a concept and a phenomenon administration is observed universally in every organisational pattern. In daily life the mostly encountered organisational patterns are; profit oriented institutions, NGOs and the public institutions. Although their aims are different from each other it is possible to say that the activities of these organisations are shaped in the ambit of basic administration principles in the way to be administered and aimed. With this logic it can be thought that the contemporary administration techniques that are founded on the necessity of the profitability, activity and increasing efficiency of profit oriented institutions can be utilized for the aims of the other organisations' activities. Within this framework, main aim of the study is to state how contemporary administration techniques can be used to solve the administrative problems those encountered by the NGOs. To achieve this aim relatively significant NGOs of our country were examined by using various quantitative research methods.

Key Words: NGO, Contemporary Management Techniques, NGO Management

1. Giriş

İnsan topluluklarının ilkel yaşam koşullarından vazgeçerek oluşturduğu ve birtakım haklarından feragat ederek daha geniş hak ve özgürlükler elde etmeyi hedeflediği toplumsal oluşumlar örgütlenme olgusunun da ilk örneklerinden birini oluşturmaktadır. Her ne kadar uygarlık tarihi içerisinde daha önce de insanların ortak bir amaç doğrultusunda bir araya gelerek hareket ettikleri (avlanma, barınma vb. işbölümleri) bilinse de toplu yaşama geçerek bir devlet çatısı altında toplanmak çok daha büyük ve kapsamlı örgütlenmelerin başlangıcını oluşturmuştur. Tarihsel gelişim içerisinde devletlerle başlayan ve birinci sektör olarak adlandırılan bu örgütlenme yapısını zaman içerisinde özel sektörün oluşturduğu ikinci sektör ve günümüzde sivil toplum kuruluşlarının oluşturduğu üçüncü sektör izlemektedir. Tüm bu örgütler; amaçları, yapıları, stratejileri ile birbirlerinden ayrılırlar hatta kimi noktalarda işbirliği yaparken kimi noktalarda çatışmalar dahi birçok ortak özelliği de bünyelerinde barındırmaktadırlar. Bu ortak özelliklerin en önemlilerinden biri tüm bu örgütlerin amaçlara ulaşmak için işbirliği içine girmiş bireylerden oluşturulmuş olmasıdır.

Amaçlara ulaşmak ancak yönetim işlevlerinin yerine getirilmesi ile mümkün olabilmektedir. Yönetim olgusu ise örgütlerin amaçsal farklılıklarına bakmaksızın, politikaların oluşturulmasından amaçlara ulaşılıp ulaşılamadığının kontrolüne kadar uzanan geniş bir süreci kapsamaktadır. Bu sebepten ötürü, yönetim olgusu açısından ele alındığında günümüzde kamu kurumlarının, özel sektör kuruluşlarının ve STK'ların evrensel anlamda aynı yönetim anlayışına sahip olduğunu söylemek mümkündür. Bununla anlatılmak istenen tüm bu örgütlerin aynı şekilde yönetildiği değildir. Yönetimin hem bilim hem de sanat yönü onu kullanan insanlar ve kullanılan teknikler aracılığı ile aynı kurum içerisinde ve aynı şartlar altında dahi farklı sonuçlar doğurabilmektedir. Ancak burada ifade edilmek istenen, sektör farkı gözetmeksizin üç sektörde de yer alan örgütlerin, amaçlarına ulaşma yolunda kıt kaynakları kullanarak insanlara hizmet ettiği ve bu yönleriyle faaliyetlerini temel yönetim işlevleri etrafında şekillendirdikleridir. Tüm bu örgütler faaliyetlerini planlamakta, bu planları gerçekleştirecek örgütlenmeleri gerçekleştirmekte, farklı çabaları ortak amaç doğrultusunda koordine etmekte ve amaçlara ulaşılıp ulaşılmadığını kontrol etmektedirler. Bu nedenle

günümüzde yönetim olgusu diğer sektörler için ne derece önemliyse STK'lar için de o derece önem taşımaktadır.

Bilindiği gibi STK kavramının kapsamı içerisine birçok farklı örgüt girmektedir. Yapılan sınıflamalarda partiler, vakıflar, odalar, dernekler hatta kimi zaman kar amacı güden kuruluşlar dahi bir STK olarak kabul edilebilmektedir. Araştırmamızda üzerine odaklanılan STK'lar ise toplumsal sorunların çözümüne adanmış, kar amacı gütmeyen ve vakıf ya da dernek yapısı içerisinde hizmet gösteren örgütlerdir. Bu tip örgütlerin günümüzde artan önemlerine paralel olarak sayıca çoğaldıkları ve kaynak ihtiyaçlarının arttığı bilinmektedir. Bu tip STK'ların ihtiyaç duydukları kıt kaynakları *maddi kaynaklar ve gönüllülerin oluşturduğu iş gücü* olarak ikili bir ayırıma tutmak mümkündür. Tüm bu kaynakların etkili ve verimli kullanılması ise yönetimin temel sorumlulukları arasında yer almaktadır. Kaynakların etkili ve verimli kullanılması için geliştirilmiş olan pek çok yönetim tekniği olduğu bilinmektedir. Çalışmamızda da özellikle özel sektör için geliştirilmiş olan bu tekniklerin STK'larda kullanılıp kullanılmadığı, tekniklerin tercih edilme/edilmeme nedenleri, kullanılan tekniklerin kullanım şekilleri ve tekniklerin sivil toplum kuruluşlarının etkililik ve verimliliği üzerindeki etkisi araştırılmaktadır.

2. Teorik Arka Plan

2.1 STK'ların Günümüz Toplumundaki Yeri ve Önemi

Geçmişten günümüze sivil toplum ve sivil toplum kuruluşlarının farklı kültürlerde farklı şekillerde geliştiği ve tanımlamaların da bu gelişmeler ışığında yapıldığı bilinmektedir (Bekmezci ve diğerleri, 2004, s.135). Bu nedenle kavramlara ilişkin tanımlar arasında önemli farklılıkları göze çarpmaktadır. Sivil toplum ve sivil toplum kuruluşlarının kökeni tarihin çok gerilerde kalmış dönemlerine kadar uzanmasına karşın burada detaylı bir tarihçe vermekten özellikle kaçınılmaktadır. Sivil toplum kuruluşlarında çağdaş yönetim tekniklerinin kullanım alanlarının belirlenmesine odaklanan araştırmamız sivil toplum kuruluşlarının da özellikle günümüzdeki durumuna odaklanmaktadır.

Günümüzde STK'lar ile ilgili tanımlar incelendiğinde ve araştırmamıza konu olan STK'lar göz önünde bulundurulduğunda en uygun tanımlardan birinin Yaman tarafından yapıldığı görülmektedir. Bu tanıma göre STK'lar; devletin hiç ilgilenmediği ya da yeterince ilgilenemediği ancak toplum açısından önem taşıyan alanlarda toplumu oluşturan bireylerin bir araya gelerek kendileri ve toplumdaki diğer bireyler için gönüllülük esasına dayanarak hizmet vermesi sonucu ortaya çıkan kurumlardır (Ardahan ve Özkırım, 2005, s.528). STK kavramı dar ve geniş olmak üzere iki farklı şekilde ele alınmaktadır. Geniş anlamıyla ele alındığında devlet yönetimi ile ilişkisi olmayan tüm kurumlar bir STK olarak ele alınabilmektedir. Bu durumda özel sektör kuruluşları dahi bir STK olarak kabul edilmektedir. Diğer taraftan dar anlamda STK'lar; sosyo-ekonomik kalkınmaya dolaylı ya da doğrudan katkı sağlamak amacıyla gönüllülük, bağımsızlık, kar amacı gütmemek ve kişisel çıkararak yönelik olarak çalışmamak gibi esaslara dayanan kurumlardır (Yıldırım, 2004, s.52). Araştırmamızda inceleme konusu olan STK'lar da işte bu dar anlamda STK tanımına uygun düşen kurumlardır.

Sivil toplum ve sivil toplum kuruluşlarının günümüzdeki durumu incelendiğinde dünyanın farklı kesimlerinde farklı manzaralarla karşılaşıldığı görülmektedir. Ancak küreselleşme ile birlikte tüm dünyada STK'ların hızlı bir gelişim sürecine girdiği ve geçmişe kıyasla toplum içerisinde daha da önemsendiği belirtilebilir.

Günümüz toplumlarında STK'lar birlik ve dayanışmayı ifade etmenin en güçlü yöntemi olarak dikkat çekmektedir. Bununla birlikte teknolojik gelişmelerle iletişimde sınırların ortadan kalkması, kapalı kapılar arkasında alınan ve toplum çıkarlarıyla ters düşen kararların hızla dışarıya yayılmasını kolaylaştırmıştır. Son olarak küreselleşme ile birlikte özellikle toplumsal konularda hassas bireylerin tüm dünyadaki olumsuzluklarla mücadele etmedeki kararlığı ön plana çıkmaya başlamış ve sivil toplum kuruluşları sınırları ortadan kaldıran bir yapı içerisinde hizmet vermeye başlamışlardır. Bu gelişmeler uluslararası ilişkilerde de STK'ların önemli roller üstlenmesini beraberinde getirmektedir. Özetle günümüz toplumunda STK'lar sadece basit bir danışma ya da savunma mekanizması değil, karar alımında söz sahibi bir aktör olarak geçmişe kıyasla büyük öneme sahip kurumlar olarak değerlendirilmektedir (Ufuk, 2003, s.3).

Günümüzde STK'lar kar amacı güden kurumlarla birlikte devlet dışı aktörler olarak ele alınmaktadır. Bu noktada STK'lar konusunda toplumu oluşturan bireylerde oluşan olumlu algı da büyük önem taşımaktadır. Rakamlar incelendiğinde STK üyelerinin ve aktif gönüllülerinin sayılarının önemli ölçüde arttığı gözlenmektedir. Gönüllü ifadesi bir kuruluş üye olmadan faaliyetlerde görev almayı açıklamaktadır. Bu yönüyle üyelik ve gönüllülük birbirinden farklı kavramlar olarak ele alınmaktadır (Tarih Vakfı, s.59, 1998). İçinde bulunduğumuz dönemde tüm dünyada STK ve STK üye ve gönüllülerinin sayıca artışı dikkat çekmektedir. Kendisi de bir STK olan World Watch'ın iki ayda bir yayınlanan aynı isimli dergisinden alınan verilere göre son otuz yılda sadece Amerika'da ki STK sayısı %70 oranında artarak iki milyona ulaşmıştır. Diğer bir örnek olarak Evrensel Çevre Fonu (The Worldwide Fund for Nature) son beş yılda üye sayısını altı

yüz binden beş milyona çıkartarak bahsi geçen büyümenin kolaylıkla gözlenmesine imkan sağlamaktadır (Ufuk, 2003, s.3).

Günümüzde birçok STK'nın dev boyutlara ulaştığı ve küresel anlamda söz sahibi olduğu bilinmektedir. Greenpeace, Sınır Tanımayan Doktorlar gibi STK'lar hem büyüklük hem de uluslararasılık anlamında önemli örnekleri oluşturmaktadır. Bunun yanı sıra özellikle toplumu oluşturan bireyler çoğu zaman STK'ları var güçleriyle desteklemektedir. Bunun en önemli nedeni eğitim, sağlık, çevre sorunları gibi tüm insanlığı ilgilendiren konularda harcanan çabalarda katılımcı olma isteğidir. Ancak tüm bu olumlu gelişmeler ve STK'ların toplum açısından taşıdığı önemin artması beraberinde birtakım sorumlulukları da getirmektedir: kıt kaynakların etkili ve verimli kullanımı, şeffaflık, hesap verebilirlik ve sürdürülebilirlik gibi konular bu anlamda STK'ların temel sorumlulukları olarak dikkat çekmektedir. Tüm bu sorumlulukların yerine getirilebilmesi ise ancak yönetim işlevinin başarıyla yerine getirilmesiyle mümkün olmaktadır. Geçmiş çalışmalar incelendiğinde STK'ların en önemli sorunlarından birinin ise yönetsel sorunlar olduğu ortaya çıkmaktadır.

2.2 STK'larda Yönetim ve Yönetim Sorunları

Yönetim kavramı her ne kadar sıklıkla İngilizce dilindeki *management* kelimesinin karşılığı olarak tanımlansa da, bazı yazarlar Türkçe'de idare anlamına gelen *administrative* kelimesinin de yönetim anlamında kullanıldığını dile getirmektedirler. Bu noktada bazı yazarlar da, idarenin politika ve amaçların belirlenmesi ile ilgili olduğunu savunmakta ve yönetimin de bu amaçlara ulaştıracak yollarla ilgili olduğunu belirttiktedirler (Fişek, 2005). Bu şekilde incelendiğinde idarenin; sanat, politika, değerler, genelleme, strateji, felsefe... gibi kavramlarla yönetimin ise bilim, taktikler, eylem... gibi kavramlarla ilişkili olduğu ifade edilmektedir (Hodgkinson,1996, s.27). Fişek'in de belirttiği gibi, bu ayrımların temelinde genelde kamu yönetiminden hareketle gelişen idarecilik anlayışı ile özel sektörden hareketle gelişen yöneticilik anlayışı yatmaktadır (Fişek, 2005, s.34). Araştırmamızda böyle bir ayırım gözetilmemektedir. Bu anlamda araştırmamız STK'ların hem amaç ve politikalarının belirlenmesi hem de günlük yönetsel işlemlerinin yerine getirilmesi noktalarına odaklanmaktadır. Ancak araştırmamızın temel ilgi alanı STK'larda çağdaş yönetim tekniklerinin kullanım alanlarını belirlemek olduğundan ve bu teknikler özellikle 1980 sonrası özel sektördeki etkinlik, verimlilik ve karlılık artışı arayışlarının sonucunda ortaya çıktığından yönetimin günlük eylemlere yönelik, yöneticilerin karşılaştıkları sorunların çözümüne odaklanan konularının araştırma içerisinde ön plana çıktığını söylemek mümkündür.

Yönetimin tüm örgütlenme biçimleri için kabul edilebilecek ortak tanımı; örgütün elindeki kaynaklarını planlayarak, organize ederek, yürüterek ve kontrol ederek, diğer insanlar aracılığı ile etkili ve verimli bir şekilde kullanması ve amaçlarını gerçekleştirme süreci şeklinde ifade edilebilir (Ülgen ve Mirze, 2004, s.21). Bu yönüyle incelendiğinde STK'lar için de yönetimin, eldeki mali ve işgücü kaynaklarının etkili ve verimli kullanılması ile ilgili olduğunu söylemek mümkündür. Bu kaynakların etkili ve verimli olarak kullanılması sayesinde arzulan amaçlara ulaşmakta yani STK'nın ana faaliyet alanı ile ilgili toplumsal faydalar yaratılmaktadır.

Türk Tarih Vakfı'nın Önde Gelen STK'lar isimli araştırmasına göre, ülkemizin önde gelen STK'larında yönetim organına özel ve kamu sektörlerinde olduğu gibi yönetim kurulu ismi verilmektedir. Yönetim kurulu üyeleri ise genellikle uzmanlaşmış meslek sahipleri ve üst düzey yöneticilerden oluşmaktadır (Tarih Vakfı, 1998, s.38-42)

Yönetim bir süreçtir. Ancak bu sürecin tüm adımlarında birçok sorunla karşı karşıya kalınmaktadır. STK'ların sorunları ile ilgili daha önce yapılmış çalışmalar içerisinde de yönetim sorunlarının önemli bir yere sahip olduğu görülmektedir. Elbette STK'ların karşılaştıkları sorunlar da faaliyet gösterilen ülkenin sosyo-ekonomik durumlarına göre farklılıklar göstermektedir. Örneğin Moore ve Stewart'ın yaptığı araştırmalar özellikle az gelişmiş ülkelerde faaliyet gösteren STK'larda sorumluluk problemleri, yapısal büyüme problemleri, değerlendirme problemleri ve tasarruf ölçeği problemlerinin ön plana çıktığını göstermektedir. Bu tespitler ülkemiz açısından değerlendirildiğinde büyük oranda geçerli oldukları belirtilebilir. Özellikle kaynak eksikliği, profesyonel yöneticiler bulamama, siyasi ideolojilere saplanıp kalma, örgüt içi demokrasi eksikliği ve iletişim sorunları gibi sorunlar STK'larda yönetim işlevinin başarısını engelleyen faktörler olarak dikkat çekmektedir.

STK'larda varolan yönetim sorunları ile ilgili Yücebalkan ve Koç tarafından yapılmış bir diğer araştırmanın sonuçlarına göre ülkemizdeki STK'ların yönetim orijinli sorunları üç genel başlık altında toplanmaktadır. Bunlar bilgiyi üretme, erişme ve paylaşma eksikliği, entelektüel sermaye yönetimi eksikliği ve ilişki yönetimi eksikliği şeklinde sıralanmaktadır (Yücebalkan ve Koç, 2004, s.150). Kısaca değerlendirildiğinde özellikle organizasyon bozukluğu, takım çalışması eksikliği, motivasyon sorunları anlamına gelen entelektüel sermaye yönetimi eksikliği konusundaki sorunların çağdaş yönetim teknikleri yardımı aracılığı ile giderilebileceği düşünülmektedir. Gönüllülerin ve ücretli personelin yönetimi konusundaki yetersizlikler de STK'ların genel yönetim sorunlarından bir diğeri olarak dikkat çekmektedir.

STK'lar birtakım özellikleri ile kamu ve özel sektör kuruluşlarından ayrılmaktadır. Bu farklılıkların örgüt kuramı açısından en önemli noktası ise kamu ve özel sektörde karşılaşılan hiyerarşik yapılanmanın

STK'larda esas olmamasıdır. STK'larda örgüt içi fonksiyonlar yatay bir hiyerarşi içinde faaliyet göstermektedirler. (Bekmezci ve diğerleri, 2004, s.135). Bu gerekliliğin farkına varılmaması STK'larda önemli yönetim sorunlarının ortaya çıkmasına neden olmaktadır. Yaşanan yönetsel sorunlar ise STK'ların etkililik ve verimlilik arayışlarını olumsuz yönde etkilemektedir. Tüm bu sorunların giderilmesinde ve etkililik ve verimliliğin artırılmasında çağdaş yönetim tekniklerinin STK'lara ne gibi faydalar sağlayabileceğine ilişkin düşünceler ve STK'ların hali hazırda bu tekniklerden ne şekilde yararlandığına ilişkin araştırma bulguları çalışmanın ilerleyen bölümlerinde açıklanacaktır. Ancak öncesinde etkililik ve verimlilik kavramlarının STK'lar açısından taşıdığı önemi incelemekte fayda görmekteyiz.

2.3 STK'larda Kaynak Kullanımı, Etkililik ve Verimlilik

Bir kavram olarak ele alındığında etkililik sonuçlara varabilmek ile eşdeğer bir anlam taşımaktadır. Etkililikten bahsedebilmek için önceden saptanmış, arzu edilen amaçlara ulaşılmış olması gerekmektedir. Ancak sonuçlara ulaşabilmek tek başına bir anlam ifade etmemektedir. Örneğin bir birim fiyata üretilebilecek bir ürün beş birim fiyata üretildiğinde de etkililikten bahsetmek mümkündür çünkü arzulanana amaca ulaşılmış ürün üretilmiştir. Ancak diğer taraftan kıt kaynaklar israf edilmiştir. Bu durum elbette yoğun rekabet ortamı içinde kaynakların bu derece önem taşıdığı yapılarda kabul edilemeyecek bir durumdur. Bu noktada ise karşımıza verimlilik kavramı çıkmaktadır. Verimlilik en basit ifadeyle en az kaynak kullanımı ve en az maliyetle arzu edilen sonuçlara ulaşmak anlamına gelmektedir (Ülgen ve Mirze, 2004, s.21).

Daha önce de vurgulandığı gibi STK'lar söz konusu olduğunda iki önemli kıt kaynağın faaliyet gösterilen alan farkı gözetilmeksizin tüm STK'lar için büyük önem taşıdığı belirtilmektedir. Bunlar mali kaynaklar (fonlar, bağışlar, sahibi olunan mülkler vb.) ve gönüllülerden oluşan işgücüdür. Bu kaynakların etkili ve verimli kullanılması ise yönetimin sorumluluğundadır. Ancak bu noktada yönetimin sorumluluğunun örgüte olduğu kadar topluma karşı da olduğunu vurgulamak gerekmektedir. Bağışlar ya da gönüllü faaliyetleri sonucu elde edilen kıt kaynakların toplanma amacının toplumsal fayda yaratmak olması, yönetime faaliyetlerinden ötürü toplum karşısında vicdanen sorumlu olmak gibi bir yükümlülük yüklemektedir. Dolayısıyla, STK'ların faaliyetlerinde kar amacı gütmüyor olmaları, ellerindeki kıt kaynakları israf edebilecekleri anlamına gelmemektedir. Bu anlamda bir STK'nın elindeki kaynakların en azını kullanarak en fazla toplumsal faydayı sağlamanın önemli bir sorumluluk olduğunu vurgulamak gerekmektedir. Diğer taraftan günümüzde sayıca artan ve farklı alanlarda faaliyet gösteren STK'lar ihtiyaç duydukları kaynakları elde edebilmek adına birbirleriyle de rekabet halindedirler. Böyle bir ortamda STK'ların yaşadıkları yönetsel sorunların etkililik ve verimliliği düşürdüğü ise göz ardı edilmemesi gereken bir gerçektir. Motivasyon sorunları, iletişim eksikliği, yanlış istihdam, takım çalışmasına önem vermeme, yanlış örgütlenme gibi yönetsel sorunlar kaynak israfını da beraberinde getirmektedir. Kaynakların etkili ve verimli kullanılması ise uygulamada oldukça sorun yaratan bir durumdur. En az kaynağı kullanarak arzulanana amaçlara ulaşmak, toplumun ihtiyaç duyduğu çözümleri üretmek ve bu şekilde topluma fayda sağlamak başarılı yönetim ile mümkün olmaktadır. Bu anlamda özellikle özel sektörde yöneticilerin günlük yönetsel sorunlarına çözüm bulmak amacıyla geliştirilmiş olan ve 1980 den sonra hızla yayılan çağdaş yönetim tekniklerinin STK'larda da etkililik ve verimliliği arttırmak adına kullanılabilirliği düşüncesi ortaya çıkmaktadır.

2.4 Çağdaş Yönetim Teknikleri ve STK'lar Açısından Önemi

Yönetim bilimi ile ilgili tarihi gelişmeler incelendiğinde, özellikle son 20 – 30 yıllık dönemde, bilgiyi tüketen şekilde ifade edilebilecek olan yöneticilere doğru bir kayma olduğu gözlenmektedir (Üsdiken, 2002, s. 143). Bu dönemde akademisyenlerin ve danışmanlık şirketlerinin, özellikle yöneticilerin yönetsel faaliyetleri esnasında karşılaştıkları sorunların çözümüne yönelik teknikler geliştirdikleri ifade edilebilir. Bu çabalar aynı zamanda artan rekabet baskısı ile birlikte işletmelerin daha etkili ve verimli çalışma isteklerine bir cevap niteliği taşımaktadır.

Kabaca yukarıda açıklanan nedenlerden ötürü geliştirilmeye başlamış ve pek çok rasyonel ve irrasyonel neden sonucunda geniş kabul görerak akademik literatürde de kendisine yer bulmuş bu teknikler; değişim mühendisliği, toplam kalite yönetimi, temel yetenek, güçlendirme, takım çalışması, küçülme, stratejik işbirlikleri, öğrenen örgütler, şebeke ve sanal örgütler, yeniden örgütlenme, dış kaynaklardan yararlanma ve kıyaslama olarak sıralanabilir (Ataman, 2001, s.296-409). Literatürde çağdaş örgüt/organizasyon teknikleri olarak da anılan bu tekniklerin STK'lar açısından yönetsel sorunların çözümünde nasıl kullanılabilirliği ile ilgili varsayımlara değinmeden önce bahsi geçen bu tekniklerin kısa tanımlarını vermek yerinde olacaktır. Değişim mühendisliği kavramı, işletmelerin rekabet koşullarına uyabilmeleri için ve müşterilerine daha iyi, daha kaliteli, daha çabuk ve daha ucuz hizmet sunabilmeleri için, işletme bünyesindeki tüm iş yapma usul ve süreçlerinin köklü bir şekilde gözden geçirilmesi ve yeniden yapılandırılmalarını ifade etmektedir (Koçel, 2003, s. 403). Güncel anlamıyla değerlendirildiğinde toplam kalite yönetimi ifadesindeki toplam kelimesi ürün ya da hizmetle ilgili her birimi, her fonksiyonu ve her süreci kapsamaktadır. Kalite kelimesi ise ölçülebilen yönetim değerleri demektir. Yönetim ise mükemmelliği sağlayabilmek için tüm kaynaklar ve faaliyetlere uygulanan teknik ve prensiplerdir. Bu anlamda TKY, tüm uygulamalarda kaliteyi elde etmeyi hedeflemektedir. Kalite ise en basit tanımla bir ürünün ya da hizmetin belirlenen veya olabilecek ihtiyaçları karşılama

kabiliyetine dayanan özellikler toplamıdır. Temel yetenek kavramı, bir işletmeyi, başka işletmelerden ayıran, işletmenin vizyonunu gerçekleştirmede temel rol oynayan, rakipler tarafından kolayca taklit edilemeyen, bilgi, beceri ve yeteneği ifade etmektedir. Güçlendirme, çalışanların faaliyet alanları içinde herhangi bir kişiden onay almaksızın karar vermesine yönelik bir güç anlamı taşımaktadır. Takımlar, birbirini tamamlayan yeteneklere sahip, ortak amaç ve performans hedefleri doğrultusunda hareket eden ve bu çerçevede birbirlerine karşı sorumlu olan az sayıda kişinin bir araya gelmesinden oluşur. Takım çalışması bu takımların amaçlara ulaşmak için bilgi ve deneyimlerini ortaya koyarak birlikte hareket etmeleri anlamına gelmektedir. Küçülme kavramı, bir örgütün verimlilik ve/veya etkinliğini arttırmak için bilinçli olarak kalıcı biçimde personel azaltmaya başvurmasıdır. Stratejik işbirlikleri iki veya daha çok sayıda işletme arasında gerçekleştirilen bilgi ve kaynak paylaşımı ile yardımlaşmaya dayalı anlaşmaları ifade etmektedir. Peter M. Senge'nin eserleri ile popülerlik kazanan öğrenen örgüt kavramı, üyelerinin gerçekten arzuladıkları sonuçları yaratmak için kapasitelerini durmadan genişlettikleri, içlerindeki yeni ve coşkun düşünme tarzlarının beslendiği, kolektif özelemlerinin sınıflandırılmadığı ve birlikte öğrenmenin sürekli olarak öğrenildiği bir örgüt yapısını ifade etmektedir. Sanal örgütler varlığını kısmen ya da tamamen, haberleşme teknolojileri ile birlikte ortaya çıkmış olan internete, kablolu sistemlere, telefon sistemlerine vb. bağlı olan bir işletme, klüp, topluluk vb. kurumlar olarak tanımlanabilir. Yeniden örgütlenme, örgüt içerisinde çeşitli kademelerin eksiltilmesi ya da çoğaltılması yani organizasyon şemasının görüntüsünde yapılan değişiklikler anlamına gelmektedir. Kıyaslama, bir örgütün bilinçli ve sürekli olarak stratejilerini, ürünlerini veya süreçlerini, konusunda en iyi olan diğer örgütlerle karşılaştırarak onlardan öğrenmesi ve öğrendiklerini uygulayarak performansını arttırması sürecidir. Son olarak dış kaynaklardan yararlanma ise, örgütlerin temel yetenekleri üzerinde odaklaşarak, bunun dışında kalan faaliyetleri bu konuda uzmanlaşmış diğer firmalardan sağlayarak değer yaratması olarak tanımlanmaktadır (Ataman, 2001, s.296-409).

Tanımlardan da anlaşılacağı üzere tüm bu teknikler rekabet avantajı sağlama, etkililik ve verimliliği arttırma, üretkenlik sağlama ve karlılığı arttırma arayışlarına cevap verir niteliktedir. Bu yönüyle ele alındığında STK'ların ellerindeki kıt kaynakları (mali ve işgücü) daha etkili ve verimli kullanabilme amaçlarına giden yolda bahsi geçen tekniklerin fayda sağlaması ihtimali doğmaktadır. Bu nedenle araştırmamızda da bu tekniklerin STK'ların yönetim fonksiyonları tarafından kullanılıp kullanılmadığı, eğer kullanılıyorsa hangi tekniklerin ne şekilde kullanıldığı sorularına cevap aranmaktadır.

3. Metodoloji

3.1 Araştırma Problemi

Araştırmanı temel problemi, STK'lar karşılaştıkları yönetsel problemleri çözmek ve etkililik ve verimliliği arttırmak adına çağdaş yönetim tekniklerinden hangilerini, ne amaçla ve ne şekilde kullanmaktadırlar şeklinde ifade edilebilir.

3.2 Araştırmanın Amacı ve Önemi

Araştırmanın temel amacı, STK'ların yönetsel problemleri çözmek, etkililik ve verimliliği arttırmak adına çağdaş yönetim tekniklerinden ne şekilde faydalandıklarını tespit etmektir. Bu sayede ülkemizin görece başarılı STK'larının yönetsel faaliyetleri içerisinde çağdaş yönetim tekniklerinin ne şekilde kullanıldığı belirtilerek diğer STK'lara kaynaklarını daha etkili ve verimli kullanmak adına örnek çözümler sunulabilecektir. Eğer çağdaş yönetim teknikleri aracılığı ile STK'ların etkililik ve verimliliği arttırılabiliyor ve yönetsel sorunlara çözüm üretilebiliyorsa bu tekniklerin diğer STK'lar tarafından kullanılması ile hem kaynaklar daha verimli kullanılacak hem de daha çok toplumsal sorunun çözülmesi mümkün olacaktır. Elbette daha etkili ve verimli STK'ların yaşam süreleri de daha uzun olacak ve kaynaklara ulaşmaları kolaylaşacaktır. Yapılan araştırmalar göstermektedir ki STK'ların etkinliği ile iyi örgütlenme, personel ve bütçe büyüklükleri arasında bir ilişki söz konusudur. Çağdaş yönetim teknikleri yardımıyla etkililik ve verimliliğin arttırılması beraberinde daha büyük, daha iyi örgütlenmiş bir STK'nın oluşmasını getirecektir.

3.3 Araştırmanın Kısıtları

Araştırmanın öncelikli kısıtı çalışmaya konu olan STK'lara ilişkindir. Çalışma içerisinde daha önce de belirtildiği gibi araştırma, kar amacı gütmeyen ve bir (ya da birkaç) toplumsal sorunun çözümüne yönelik STK'lara odaklanmaktadır. Bu anlamda araştırmadan elde edilen bulguların ve bulgulardan hareketle yapılan yorumların sadece bu tip STK'ları kapsadığını belirtmek gerekmektedir. Bunun yanı sıra araştırma verilerinin bir anket formu aracılığı ile toplanarak istatistikî tekniklerle evreni temsil etme kabiliyeti değerlendirilmediğinden herhangi bir genelleme kaygısı bulunmadığını belirtmek gerekmektedir. Araştırma sonuçları bulguların elde edildiği STK'larla sınırlıdır.

3.4 Evren ve Örneklem

Araştırmanın genel olarak evreni tüm kar amacı gütmeyen STK'lar olarak tanımlanabilir. Ancak zaman ve ekonomik kısıtlar nedeniyle evren olarak Türkiye'de ve İstanbul ilinde faaliyet gösteren STK'lar ele alınmaktadır. Araştırmaya konu olan çağdaş yönetim tekniklerinin konunun uzmanı olmayan kişiler tarafından tam olarak anlaşılmasına ya da yanlış anlaşılma riskini ortadan kaldırmak adına bu STK'lar içerisinde belirlenen örnekleme araştırmacılar tarafından ziyaretler düzenlenerek görüşme sürecinin araştırmacılar tarafından yönlendirilmesinin daha geçerli ve güvenilir sonuçlara ulaşılmasını mümkün kılacağı düşünülmüştür.

Örneklemin belirlenmesi esnasında öncelikle STK'ların organizasyon şemalarına ve yönetim kurulu bilgilerine ulaşılmış ve araştırmaya uygun olduğu belirlenen STK'lar listelenmiştir. Daha sonra bu STK'lar içerisinde sorulara cevap verebileceği düşünülen yöneticiler belirlenmiş ve görüşme talepleri iletilmiştir. Bu noktada işletme – yönetim kökenli yöneticiler ve özel sektör deneyimi belirleyici kriter olmuştur. Yönetim kurulu başkanı ve genel müdür seviyesinde görüşme yapmayı kabul eden ve adı yürüttüğü projeler nedeniyle duyulmuş olan STK'lar içerisinde araştırma isteğimize olumlu yanıt verenler araştırmanın örneklemini oluşturmaktadır. Sonuç olarak araştırma verileri Toplum Gönüllüleri Vakfı (TOG), Türkiye Erezyonla Mücadele Vakfı (TEMA) ve Çağdaş Yaşamı Destekleme Derneği (ÇYDD) isimli STK'lardan elde edilmiştir.

3.4 Araştırmanın Yöntemi ve Kullanılan Teknikler

Araştırma probleminin mevcut durumu tanımlamaya yönelik olması nedeniyle araştırmanın nitel bir araştırma olduğu ifade edilebilir. Araştırma tekniği olarak; mülakat ve doküman analizi teknikleri kullanılarak veriler toplanmış ve değerlendirilmiştir. Araştırma problemi dışında araştırmacılar nitel teknikleri kullanmaya yönelen bir diğer neden araştırılmak istenen konuya ilişkin görüşmeler sonucunda daha etkili bilgiler alınacağına duyulan inançtır. Özellikle anket formlarının değerlendirilenler tarafından anlaşılmasına riski, konunun uzmanı olmayan kişiler tarafından doldurulması ve cevapların nedenlerini tam olarak sorgulamadaki yetersizlikleri böyle bir araştırma için nicel yöntemlerin sakıncalı olacağını düşündürmektedir. Ancak mülakatlarda birden fazla kişiyle detaylı olarak görüşülmesi konu hakkında daha detaylı bilgiler edinilmesini olanaklı kılmaktadır.

Araştırmaya ilişkin veriler 2006 yılının Temmuz – Ağustos aylarında yukarıda adı verilen STK'lara her iki araştırmacının da bizzat giderek yaptığı mülakatlardan, mülakatlarda teslim alınan belge ve arşiv dosyalarından ve STK'ların internet sitelerinden elde edilmiştir. Görüşmelerde standart bir soru formu uygulanmış ek olarak görüşmenin doğal gelişimi içerisinde spontane sorular yöneltilmiştir. Görüşmelerden elde edilen ses kayıtları ve notların çözümlenmesi ile detayları aşağıda belirtilen sonuçlara ulaşılmıştır.

4. Bulgular ve Değerlendirme

Araştırma kapsamında incelenen her üç STK'nın da bir yönetim kurulu bulunmaktadır. Ayrıca STK'lardan ikisi yönetim kurulu dışında profesyonel bir genel müdür tarafından yönetilmektedir. Henüz genel müdürü olmayan STK'nın ikinci başkanı da bir genel müdür arayışlarının olduğunu görüşmeler esnasında belirtmiştir. Henüz genel müdür tarafından yönetilmeyen ÇYDD isimli STK aynı zamanda ücretli yöneticisinin bulunmaması tüm yönetim kurulunun ücret almadan çalışan yöneticilerden oluşması özelliği ile de diğer iki STK'dan ayrılmaktadır. Ancak ÇYDD'de de ücret karşılığı çalışan işgörenler söz konusudur.

Araştırma kapsamında incelenen STK'ların organizasyon şemaları ve yönetim kurulu yapıları incelendiğinde her üç kurumda da katılımcı yönetimin izlerinin görüldüğünü söylemek mümkündür. Özellikle TOG yönetim kurulunda yer alan ve yönetim kurulu üyelerinin yaklaşık yarısını kapsayan, gönüllüler arasında demokratik seçim usulleri ile seçilmiş genç yönetim kurulu üyeleri katılımcı yönetimin varlığının en kuvvetli ispatıdır. Ek olarak diğer iki STK'da da temsilci ya da şube adıyla anılan alt birimlerin yönetim kurullarında temsil ediliyor olmaları da katılımcı yönetimin bir göstergesi olarak kabul edilebilir.

STK'ların yönetici profilleri incelendiğinde, TOG'den yönetim kurulu başkanı İbrahim Betil ve Genel Müdür Yusuf Güvenç özel sektör kökenli yöneticiler olarak diğer STK yöneticilerinden ayrılmaktadırlar. Görüşmelere katılan diğer yöneticilerden ÇYDD ikinci başkanı Prof. Dr. Filiz Meriçli ve TEMA genel müdürü Dr. Uygur Özesmi akademisyen kökenli yöneticilerdir. Diğer taraftan iki STK'nın da yönetim kurulunda yönetim ya da iktisat alanından gelen akademisyenlerin mevcudiyeti de belirtilmesi gereken bir ayrıntı olarak değerlendirilebilir. TEMA yönetim kurulu başkanı Prof. Dr. Çelik Kurdoğlu aynı zamanda sahibi olduğu yönetim danışmanlık şirketi ile de TEMA'ya gönüllü yönetim desteği sağlamaktadır.

Yapılan görüşmelerde her üç STK'nın yöneticileri de bir STK için temel kaynakların maddi kaynaklar ve insan kaynağı olarak ele alınabileceğini belirtmiştir. Bu anlamda etkililik ve verimlilik değerlendirmelerine konu olacak temel kaynaklar da bunlardır. Yapılan görüşmelerden elde edilen bilgiler doğrultusunda bu iki kaynak arasında da insan kaynağının maddi kaynakların önüne geçtiğini sonucu çıkartılmıştır. Tüm yöneticiler görüşmeler esnasında kendileri için öncelikli kaynağın insan olduğunu ve çağdaş yönetim tekniklerine de genellikle bu kaynağın daha etkin ve verimli kullanılması adına başvurulduğunu vurgulamışlardır.

Araştırma kapsamında görüşülen yöneticilere, detayları teorik arka planda verilen çağdaş yönetim tekniklerinden hangilerini, ne amaçla kullandıkları sorulmuş ve cevaplarını somut örneklerle desteklemeleri istenmiştir. Elde edilen sonuçlara göre ülkemizin önde gelen üç büyük STK sında da toplam kalite yönetimi belgesi bulunmamakta ve yapılandırılmış bir kalite yönetim sistemi uygulanmamaktadır. Buna karşılık her üç kurumda da süreçlere ilişkin oluşturulmuş kayıt mekanizmalarının ve prosedürlerin varlığından söz etmek mümkündür. Özellikle bir projenin planlanması, uygulanması ve kontrolü gibi bir STK için hayati önem taşıyan süreçler ele alındığında bu süreçlere ilişkin kalite yönetim sistemi benzeri sistemlerin üç kurumda da uygulandığı sonucuna ulaşılmıştır. TKY uygulamalarını bir sertifikasyon sürecine dahil etmeyi tercih etmeme nedenleri sorgulandığında, üç kurumun yöneticileri de bürokrasinin artmasından duyulan endişe ve kırtasiye işleri olarak değerlendirdikleri kayıt, yazılı doküman vb. işlemlerin artmasından duydukları endişeyi dile getirmişlerdir. Tüm bunlara rağmen üç kurum da kısa ve/veya orta vadede bir TKY sertifikası almayı düşündüğünü belirtmektedir.

Elde edilen bilgiler ışığında kıyaslama tekniğinin STK'lar tarafından tercih edilmeyen bir çağdaş yönetim tekniği olduğu belirtilebilir. Burada araştırmacılar olarak kişisel gözlemimiz her üç STK'nın yöneticilerinin de kıyaslama konusunda olumsuz algıya sahip oldukları şeklindedir. Bir başka kurumun süreçleri ile kendilerininkini kıyaslamak ve daha iyi olan süreçlerde kendi organizasyonuna aktarmalar yapmak düşüncesi araştırmamıza konu olan STK'larda destek bulmamaktadır. Burada özellikle yerli STK'larla kıyaslama kesinlikle reddedilmektedir. Diğer taraftan yabancı STK'larla birtakım kıyaslama çalışmalarının varlığı söz konusudur. Ancak bunlarda genellikle karşı taraftan gelen kıyaslama ve öğrenme talepleridir. Araştırma süresince bu durumun karşıtı olarak karşılaşılan tek örnek TEMA'nın Hollanda kökenli bir STK olan Natuurmonumenten ile kıyaslamaya giderek müşteri hizmetleri hattı benzeri bir sistem inşa etmesidir. TEMA Acil adı verilen bu sistemle acil durumlarda TEMA'yı arayan kişiler karşılarında bir temsilci bulmakta ve sorunları (orman yangını, kaçak kesim vb.) çözümü için acil olarak gerekli girişimlerde bulunmaktadır. Bu örnek dışında, yapılan görüşmelerde ülkemizin önde gelen üç STK sınıfında kendilerine kıyaslama için başvurulan yabancı STK'lar nedeniyle kendi süreçlerini başarılı addettiği buna karşılık kendi süreçlerini kıyaslamaya gerek duymadıkları şeklinde özetlenebilecek bir durumla karşılaşılmıştır. Ancak araştırma sonuçları, özellikle yabancı STK'ların ülkemiz STK'ları ile kıyaslamalar yapmasının sık karşılaşılan bir durum olduğunu göstermektedir.

Araştırmada her üç STK'nın da bugüne kadar değişim mühendisliği uygulamalarına başvurmadığı gözlemlenmiştir. Bunda kurumların görece yakın tarihte kurulmuş olmalarının ve süreçlerinin de yeni yeni düzene giriyor olmasının etkisi olduğu belirtilebilir. Diğer taraftan yeniden örgütlenme de hiç kullanılmayan bir diğer çağdaş yönetim tekniği olarak dikkat çekmektedir. Küçülme tekniği ise STK'ların şiddetle reddettiği bir çağdaş yönetim tekniğidir. Bunda en önemli gerekçe olarak toplumsal sorunların ortadan kaldırılabilmesi için daha fazla sayıda gönüllü desteğine ihtiyaç duyuluyor olması gösterilmektedir. Ancak eldeki insan kaynaklarının (işgören, gönüllü vb.) aşırılışması ve bu durumun örgütün kaynaklarını tüketerek etkililik ve verimliliği olumsuz yönde etkilemesi durumunda küçülme tekniğinin de uygulanabileceği her üç STK'nın yöneticileri tarafından da vurgulanmıştır.

Dış kaynaklardan yararlanma tekniği, araştırmaya konu olan üç STK'dan biri olan TOG tarafından kesinlikle tercih edilmeyen bir çağdaş yönetim tekniği iken diğer iki STK bu tekniğe sıklıkla başvurduklarını dile getirmişlerdir. TOG, gerekirse etkinlik ve verimlilikten ödün vermek pahasına dış kaynaklardan yararlanmamayı tercih ettiğini belirtmektedir. Bunun temel gerekçesi, faaliyetler esnasında gönüllüler tarafından yerine getirilen işlemlerin kurum kaynaklarının daha fazla tüketilmesine neden olsa bile bu kişilerin kişisel gelişimlerine katkı yapıyor olması şeklinde açıklanmaktadır. Diğer taraftan sürekli eğitim binası inşaatı ve ağaçlandırma çalışmaları ile ilgilenen diğer iki STK bu işlemlerini dış kaynak kullanımı yoluyla gerçekleştirerek tasarruf etmeyi tercih etmektedir.

Araştırma sonuçları, STK'lar tarafından en çok tercih edilen çağdaş yönetim tekniklerinin stratejik işbirlikleri, öğrenen örgütler, takım çalışması ve güçlendirme olduğunu göstermektedir. Her üç STK da alt kademelerde yer alan gönüllülerin kendi başlarına karar alma, proje süreçlerinde yönetsel görevler üstlenme gibi özelliklerinden bahsetmek mümkündür. Aynı şekilde projeler esnasında takım çalışması ve matris örgütlenme biçimleri sürekli başvurulan çağdaş yönetim teknikleri arasında yer almaktadır. Özellikle genç ve yaratıcı yönü güçlü gönüllülerin sürekli olarak kendi öğrenimlerini kuruma aktarmaları ve kurum içinde herkesin eğitimler vermesi ya da alması kurumların güçlü birer öğrenen örgüt olmasını beraberinde getirmektedir. Bir örnek olarak TOG ve ÇYDD gönüllüleri arasında uygulanan akran eğitimi isimli eğitim aynı yaşta gençlerin birlikte öğrenmelerine imkan sağlayarak öğrenen örgütlerin güzel bir örneğini oluşturmaktadır.

Stratejik işbirlikleri her üç STK'nın da sıklıkla başvurduğu bir çağdaş yönetim tekniğidir. Burada yerli – yabancı ayrımı yapılmaksızın tüm STK'larla stratejik işbirliklerine gidildiği gözlemlenmiştir. TOG, Ege Üniversitesi ve UNICEF gibi kurumlarla stratejik işbirlikleri yaparken, TEMA'nın yurt içinden birçok doğa koruma derneği ile (ÇEKÜL, Doğader vb.) ortak projeler yürüttüğü tespit edilmiştir. Aynı şekilde ÇYDD'de Türk Üniversiteli Kadınlar Derneği ile yaptığı stratejik işbirliği ile Baba Beni Okula Gönder isimli kampanyaya imza atmaktadır.

Tüm bu çağdaş yönetim tekniklerinin dışında araştırma kapsamında üç STK'da da sıklıkla karşılaşılan diğer yönetim tekniklerinin özellikle enformasyon yönetimi ve insan kaynakları yönetimi ile ilgili olduğunu belirtmek gerekmektedir. Her üç STK'da da enformasyon yönetimi kapsamına girecek, intranet, elektronik arşivleme, proje kayıtlama gibi bilgisayar destekli sistemlerin oluşturulduğu gözlemlenmiştir. Diğer taraftan özellikle gönüllülerin ve ücretli çalışanların işe alımı esnasında uygulanan mülakat tekniklerinin kişinin kurum kültürüne uyumunu ölçecek şekilde tasarlanmış olması, performans yönetim sistemlerinin her üç kurumda da uygulanması ve bu değerlendirmeye yönelik ödül sistemlerinin kurulmuş olması, oryantasyon ve hizmet içi eğitimlerin sürekli olarak verilmesi ve eğitim sonuçlarının değerlendirilmesi, motivasyon kavramına özel bir önem verildiğinin belirtilmesi, gönüllülerin STK dışındaki yaşamlarını iyileştirecek eğitimlerin (yabancı dil, bilgisayar kullanımı vb.) verilmesi şeklinde özetlenebilecek uygulamalar her üç STK'da da özellikle insan kaynakları alanına giren çağdaş tekniklerin sıklıkla kullanıldığının birer göstergesi olarak değerlendirilebilir. Kanımızca bu tekniklerin etkin kullanımı STK'ların temel kaynağı olan entelektüel sermayenin etkili ve verimli kullanılması ile kurum başarısında direkt etki yapmaktadır. Uç bir örnek olarak örgütsel yedekleme süreçlerinin de STK'larda özel sektöre nazaran daha gelişmiş olduğu gözlemlenmiştir. Özellikle ÇYDD üst düzey personelin yedeklemesini yapmış olması ve bu kişileri asil üyelerle birlikte toplayarak yönetime hazırlaması farklı bir uygulama olarak dikkat çekmektedir. Burada ÇYDD yöneticilerinin karşılıksız çalıştığını tekrar belirtmek gerekmektedir. Rekabetin olmaması ve salt hizmet isteği bu tür yönetim tekniklerinin uygulanmasını kolaylaştırmaktadır.

Son olarak incelenen STK'lardan TEMA ve TOG'da stratejik yönetim uygulamalarının varlığı da gözlemlenmiştir. Bu iki STK vizyon ve misyon tanımları çerçevesinde faaliyetlerini uzun ve kısa vadeli olarak planlamakta, politikalarını yazılı hale getirmekte ve bütçeler aracılığı ile faaliyetlerini gerçekleştirmektedirler. STK'ların yönetim danışmanlığından sıklıkla stratejik yönetim süreçlerinde faydalanması da altı çizilmesi gereken bir noktadır.

Sonuçta araştırmanın örneklemini oluşturan üç STK'nın da detayları yukarıda açıklanan çağdaş yönetim tekniklerini iki ayrı kümede topladığını söylemek mümkündür. Bu kümelerden ilki STK'lar tarafından kesinlikle kullanılmayan ya da çok ender olarak tercih edilen tekniklerden oluşmaktadır. Bu kümenin elemanları; yeniden örgütlenme, değişim mühendisliği, küçülme, kıyaslama olarak sayılabilir. Diğer taraftan ikinci küme STK'ların kullandıkları ya da kısa vadede kullanmayı düşündükleri tekniklerden oluşmaktadır. Bu kümede de; TKY, takım çalışması, dış kaynaklardan yararlanma, stratejik yönetim, temel yetenek, güçlendirme, stratejik işbirlikleri, insan kaynakları yönetimi ve bilgi yönetimi elemanları yer almaktadır. Araştırma sonuçları göstermektedir ki ülkemizin görece başarılı STK'ları çağdaş yönetim tekniklerinden sıklıkla faydalanmakta ve bu şekilde etkililik ve verimlilik artışı sağlamaya çalışmaktadır. Hatta kimi uygulamalarla özel sektöre örnek oluşturabilecek özelliklere sahip oldukları da söylenebilir. Araştırmamıza konu olan üç STK'nın ülkemizin önde gelen başarılı STK'ları arasında yer almaları ve çağdaş yönetim tekniklerinden yönetsel sorunları çözmek ve etkililik ve verimliliği arttırmak adına faydalanmaları tekniklerin kullanımı ile STK başarısı arasında bir ilişki olduğu sonucunun araştırma kısıtları içerisinde söylenmesini mümkün kılmaktadır. Ek olarak STK'ların temel yönetsel sorunlarından biri olan entelektüel sermaye yönetimi konusunda da özellikle insan kaynaklarının alanına giren çağdaş yönetim tekniklerinin kullanılması ile motivasyon, seçme vb. konulardaki problemlerin özel sektörde olduğu gibi STK'larda da giderilebildiği sonucuna ulaşılmıştır.

5. Gelecek Araştırmalar İçin Öneriler

Araştırmamız ülkemizin görece başarılı üç STK sında çağdaş yönetim tekniklerinden hangilerinin ne sebeplerle kullanıldığını/kullanılmadığını ortaya koymaya çalışmıştır. Araştırma bulgularından bir kısmının gelecek araştırmalarda da araştırma sorusu olarak incelenebileceği düşünülmektedir. Araştırma süresince üç STK'nın yöneticilerinin de alanında başarılı olan yerli STK'lar ile kıyaslama yapma düşüncesini şiddetle reddetmesi bu STK'ların sadece kendilerini en başarılı olarak addetmeleri gibi bir algının varlığını gösterir niteliktedir. Diğer taraftan yabancı STK'ların kıyaslama için aynı şiddetle reddedilmemesi bazı araştırmacılar tarafından ülke kültürüne mal edilen yabancı hayranlığının bir uzantısı olarak düşünülebilir. Bu nedenle gelecek araştırmalarda kıyaslama tekniğinin yerli STK'lar arasında şiddetle reddedilmesinin kültür kavramı ile bir ilişkisinin olup olmadığı nedenleriyle birlikte araştırılabilir. Diğer taraftan farklı alanlarda çözüm üretmeye çalışan STK'lar arasındaki gizli rekabetin açığa çıkartılmasına yönelik araştırmalar da sorunların çözümü ve işbirliğinin artmasına adına araştırmaya değer alanlar olarak değerlendirilebilir. Araştırma sonuçları göstermektedir ki bazı çağdaş yönetim teknikleri STK'lar içerisinde özel sektöre nazaran daha başarılı sonuçlar elde edecek şekilde uygulanmaktadır. Bu nedenle özel sektör, kamu ve STK'lar arasında yönetim tekniklerinin kullanım şekilleri ile ilgili çalışmalar yapılarak olumlu özelliklerin bir sektörden diğerine adaptasyonu tüm kurumlarda yönetim işlevinin iyileştirilmesi açısından faydalı olabilir. Son olarak araştırma esnasında STK yöneticilerinin özel sektör kökenli olup olmamalarının kurum yönetiminde hissedilir farklılıklar yarattığı algısı olduğundan yönetici orijininin STK'nın yönetsel özellikleri üzerindeki etkileri de ileriki araştırmalarda ele alınacak bir konu olarak değerlendirilebilir.

Kaynakça

- Ardahan, F., Nuran Özkırım, Sivil Toplum Kuruluşlarında Etkin Yönetim İçin Stratejik İşbirliği, Çanakkale: II. Ulusal STK Kongresi Bildirileri Kitabı, 2005.
- Ataman, G., İşletme Yönetimi, İstanbul: Türkmen Kitabevi, 2001.
- Bekmezci, M., Ahmet Gürsoy, Çiğdem Ünkazan, Nilay Kaleli, Sivil Toplum Kuruluşlarında Yönetim ve Yönetici Profili, Çanakkale: I. Ulusal STK Kongresi Bildirileri Kitabı, 2004.
- Fişek, K., Yönetim, İstanbul: Paragraf Yayınları, 2005.
- Hodgkinson, C., Administrative Philosophy, Oxford: Elsevier, 1996.
- Koçel, T., İşletme Yöneticiliği, 9.b., İstanbul: Beta, 2003.
- T.E.T Tarih Vakfı, Sivil Toplum Kuruluşları, İstanbul: 1998.
- Ufuk, A., NGOs' Role In International System, İstanbul: Yeditepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, 2003.
- Ülgen, H., S. Kadri Mirze, İşletmelerde Stratejik Yönetim, 3.b., İstanbul: Literatür, 2004.
- Üsdiken, B., Tarihsel Bir Bakışla Bilim – Yönetim Birlikteliği, Yönetim Araştırmaları Dergisi, 2/2, 2002.
- Yıldırım, İ., Demokrasi Sivil Toplum Kuruluşları ve Yönetişim, Ankara: Seçkin Yayıncılık, 2004.
- Yücebalkan, B., Oktay Koç, STK'larda İyi Yönetişim ve Akut Örneği, Çanakkale: I. Ulusal STK Kongresi Bildirileri Kitabı, 2004.

SİVİL TOPLUM KURULUŞLARINDA (STK) ÖRGÜTLENME VE İNSAN KAYNAKLARI: TOPLUM GÖNÜLLÜLERİ VAKFI (TOG)

Yrd. Doç. Dr. Mustafa TAŞLIYAN
mustafatasliyan@hotmail.com
Arş. Gör. Ali Samed ULU
alisamedulu@hotmail.com
KSÜ İ.İ.B.F.

Özet

Günümüzde hızla artan dünya nüfusu, insanları bireysel olarak yaşayamayacakları kadar birbirine bağlı ve tek başlarına hareket edemeyecekleri hale getirmektedir. Bu durum birçok sorunu da beraberinde getirmekte ve insanları gün geçtikçe daha fazla birbirlerine bağlamaktadır. Sosyal problemlere çözüm üretmede yetersiz kalan kurumlar, insanlar arasında yardımlaşma, birlikte hareket etme gibi unsurları da zorunlu hale getirmektedir.

Gönüllülük; çıkar gözetmeksizin, bilgi, beceri ve kaynaklarını, zevkle, toplum yararına sarf etme arzusudur. Gönüllülük esasına dayalı Sivil Toplum Kuruluşları'nda (STK), insan kaynaklarının temininden çok, söz konusu insan kaynağının yeterli düzeyde organize edilmesinde büyük sıkıntılar yaşandığı görülmektedir. Bu durum günümüzde profesyonel sivil toplum yöneticiliğine ve eğitimliliğine olan gereksinimi artırmaktadır.

Bu çalışmada, Toplum Gönüllüleri Vakfı'nın (TOG) örnek olarak seçilmesinin temel nedeni, vakfın 2001 yılında kurulmuş olmasına rağmen, kısa bir süre içerisinde 60 ilde kurulu 71 üniversitede örgütlenmesi ve 8500 aktif gönüllü potansiyeline ulaşması; öte yandan ulusal ve uluslar arası birçok projeyi başarılı bir şekilde sonuçlandırmış olmasıdır. Bu başarıda TOG'un profesyonel yöneticilik ve eğitimliliğe verdiği önemin yanı sıra insan kaynağının profesyonel yönetici ve eğitimciler tarafından organize edilmesi ve TOG'un organizasyon yapısının rolü büyüktür.

Anahtar Kelimeler: Sivil Toplum Kuruluşları, İnsan Kaynakları Yönetimi

ORGANIZATIONAL STRUCTURE AND HUMAN RESOURCES OF CIVIL SOCIETY ORGANIZATIONS (CSOs): FOUNDATION OF SOCIETY VOLUNTEERS (FSV)

Abstract

Today's rapidly increasing world population make people to dependent upon each other and can not move alone. This situation is bringing many more problems with and bind people each other more and more gradually. The establishments which are inadequate in producing solutions to problems made helping one another and moving together absolutely necessary.

Volunteerism, without having any benefit, is a wish to spend his/her information, skills, talent, and resources with pleasure for the benefit of society. The problems in Civil Society Organizations (CSOs) are based on volunteerism are rather than finding human resources, organizing the same human resources in a sufficient level. Today this situation increases the need for professional civil society manager and educator.

In this research, the main reason for selecting Foundation of Society Volunteers (FSV) as an example is that although the foundation was established in 2001 was organized in 60 province and in 71 universities with 8500 active volunteer within a short time, and moreover completed successfully many national and international projects. In this success, in addition to the given importance of professional managers and educators by FSV, to being organized human resources by professional managers and educators and the structure of FSV have a huge role.

Keywords: Civil Society Organizations, Human Resources Management

1. GİRİŞ

Karşılık beklemezsizin, zevkle, isteyerek, toplum yararına bir şeyler yapma arzusu olarak adlandırabileceğimiz "Gönüllülük" kavramı, hızla değişen dünyamızda gün geçtikçe daha çok önem kazanıyor.

Farklı ortam ve kuruluşlar aracılığı ile gönüllü kişiler; her bireyin toplumun bir parçası olduğunun bilinci ve "geleceğin daha iyi olması için ben de bir şeyler yapabilirim" düşüncesiyle; maddi olanaklarını, zaman, emek ve bilgilerini, insani ya da toplumsal bir amaç için ortaya koyan kimselerdir. Bu; sadece hayır işi yapmak ve toplumsal projelere karşılıksız katılmak olarak anlaşılmalıdır. Gönüllülük, kişinin iyi ve doğru olduğuna inandığı bir amaç uğruna emeğini ortaya koyması, kimseden bir şey beklemeden kendisini motive

etmesidir; inanmak, emek vermek ve harekete geçmektir. Gönüllü çalışmalar içerisinde insanlar, topluma yararlı olmanın hazzını ve doyumunu yaşarlar. Bir işe yaradıklarını, bir şeyi gerçekleştirdiklerini göreberek kendilerine olan güven duygularını pekiştirirler. Ayrıca bir grup içerisinde, kendisi gibi düşünen insanlarla bir arada olarak ait olma duygusunu yaşarlar.

Bütün bu olumlu duyguların ve amaçların etkili bir şekilde organize edildiği kuruluşlar olarak karşımıza çıkan Sivil Toplum Kuruluşlarının (STK) sayıları tüm dünyada giderek artmakta, insani ya da toplumsal bir amaç etrafında bir araya gelen gönüllü insanların oluşturduğu, dinamik, değişime öncülük eden, toplumsal duyarlılıkları dile getiren kuruluşlar olarak karşımıza çıkmaktadırlar.

STK'ların giderek artan popülaritelerinin yanında üstlendikleri ve gerçekleştirdikleri fonksiyonlar nedeniyle de önemleri artmaktadır. Bu artan önemi etkili bir şekilde yerine getirmenin bir yolu gönüllülük esasına göre çalışan ve bu kuruluşların en önemli kaynağını oluşturan insan kaynağını etkili yönetmektir. Bu etkili yönetim de modern yaklaşımları uygulayan profesyonel bir İnsan Kaynakları Yönetiminden geçmektedir.

Bu makalede Türkiye'de kısa zamanda geniş bir coğrafi alanda önemli etkinlikler gerçekleştiren Toplum Gönüllüleri Vakfı'nın (TOG) profesyonel İnsan Kaynakları Yönetimi'ni (İKY) nasıl kullandığı araştırılmıştır. Makalede Giriş bölümünden sonra insan kaynağının örgüt başarısındaki yeri ve önemi belirtilmiştir. Ondaki sonraki bölümlerde Sivil toplum kuruluşunun ne olduğu, dünyadaki ve Türkiye'deki STK'lar hakkında kısaca bilgi verilmiş, daha sonra ise çalışma konusu olarak seçilen TOG'un kuruluşu, işleyişi ve en önemli başarı faktörü olan insan kaynakları yönetimi hakkında bilgi verilmiştir.

2. İNSAN KAYNAĞININ ÖRGÜT BAŞARISINDAKİ YERİ ve ÖNEMİ

Bugünün hızlı değişen teknoloji ve üstün haberleşme ve networking ortamında örgütlerin etkin yönetimi için uzman ve yetkin yönetim modellerine ve buna uyan yöneticilere ihtiyaç olduğu açıktır. İnsanlık tarihinin hiç bir döneminde insanlar uygarca yaşayabilmeleri için işletmelere, kamu kuruluşlarına, hastanelere, okullara ve içlerinde sivil toplum kuruluşlarında bulunduğu diğer örgüt şekillerine bu kadar bağımlı olmamışlardır. Bu nedenle modern ve karmaşık kuruluşların etkin çalışabilmesi için uzmanlığa ve yeteneğe dayanan yönetim sistemlerinin oluşturulması ve geliştirilmesi yaşamsal bir önem taşımaktadır. İnsanların yaşam kalitesi, çevrenin korunması bu işletmelerin olabilecek en etkin yöntemlerle yönetilmesini ve buna uygun profesyonel yöneticilerin yetiştirilmesini zorunlu kılmaktadır (Kutlu,2002).

Modern örgütlerin kar amacı gütsün gütmemesi temel amacı ortaya koyduğu amaçlara ulaşarak hayatını devam ettirmektir. Özellikle bu hedefin gerçekleşmesi için yoğun rekabetin yaşandığı bu ortamda tüm kaynakların en etkili şekilde kullanılması gerekir. Bu kaynak insan kaynağı olduğunda ve kar amacı gütmeyen bir örgütten bahsedildiğinde çoğu gönüllülerden oluşan insan kaynağının etkin kullanımı bu örgütlerde başarının tartışılmaz faktörü haline gelmektedir.

İnsan Kaynakları Yönetiminin sürecini oluşturan önemli işlevlerinden olan ve planlamada kullanılacak olan iş analizleri, insan kaynağının tedariki, seçim ve yerleştirilmesi, eğitimi ve geliştirilmesi, kariyer yönetimi, performans değerlemesi, sağlık ve güvenliklerinin sağlanması ve ücret yönetimini doğru ve etkili olarak gerçekleştirmek örgütsel başarı için çok önemlidir (Bingöl,2003).

Günümüzde bütün şirketler aynı teknolojiye sahip olsalar bile, örgütsel amaçları gerçekleştirmede onları birbirlerinden ayıran en önemli faktör insan kaynağıdır (Bingöl,2003).

3. SİVİL TOPLUM KURULUŞLARI (STK)

Yaşadığımız yüzyıl demokrasi yaşamında oldukça önemli sayılabilecek bir değişim başladı. Sürekli artan bir şekilde katılımcı demokrasi yayılmaktadır. Temsili demokrasiden katılımcı demokrasiye geçilen ortamlarda devlet ile birey arasında yani seçen ile seçilen arasında köprü görevini üstlenen Sivil Toplum Kuruluşları odak noktası haline gelmiştir. Bu yüzyılda devlet yönetiminde olsun özel sektörde olsun yönetim anlayışı da bu değişimlerin etkisi ile yeniden tanımlanmaktadır. Geleneksel ve klasik anlayış ile hiyerarşik düzenler ve tepeden yönetilen organizasyonların egemen olduğu anlayışın giderek yok olduğuna tanık olunmaktadır.

Bu değişimi yaratan en önemli faktörlerden biri iletişim alanında ortaya çıkan devrim sayılabilecek gelişmeler, gerek kurumsal alanda gerekse siyasi yaşamda yönetenler ile yönetilenler arasındaki iletişim ve işbirliğini geliştirmektedir. Yönetenlerle birlikte yönetilenlerin de katılımını ön plana çıkaran yönetim anlayışının egemen olmaya başladığı gözlemlenebilir. Artık herkes kendi geleceğinin şekillenmesinde biraz daha aktif rol oynamaya daha çok sorumluluk üstlenmeye başladı. Özellikle kurumsal yaşamda çalışanların bireysel tercihlerinin ön plana çıkması, 3. sektörün büyümesinde ve sivil toplumun güçlenmesinde etkili olmaya başladı. Eş zamanlı olarak özel sektörden STK'lara sponsorluk üstlenme bağış aktarma şeklinde kaynak transferine yönelik yaklaşımlarda da önemli boyutta büyümeler gözlemlenmeye başladı. Önümüzdeki dönemde bu tür kaynak aktarımındaki çoğalmanın giderek daha da önemli düzeylere tırmanacağı beklenebilir.

“Sivil Toplum Kuruluşları”, “Hükümet Dışı Kuruluşlar”, ya da “Üçüncü Sektör” olarak adlandırılan bu kuruluşlar sayesinde “sosyal sorumluluk” kavramı tüm dünyada önem kazanmıştır. Aslında sosyal sorumluluk, insanoğlu var olmaya, topluluklar, sosyal gruplar halinde yaşamaya başladığından beri süregelen bir kavram olmuştur. Ancak son yıllarda, özellikle kurumsal, toplumsal, ulusal ve uluslar arası sorumluluk boyutu çokça tartışılan bir konu haline gelmiştir. Kamu sektörünün hizmette önemli ölçüde aksadığı, özel sektörün ise birkaç istisna haricinde yalnızca kar amacı güttüğü, toplumsal, kültürel ve çevresel etkenleri dışladığı bir ortamda; STK'ların gerçekleştirdiği işlev, STK'ların “üçüncü sektör” olarak adlandırılmasını haklı çıkarmaktadır (www.insankaynaklari.com).

Gönüllü insanların farklı coğrafyalarda kurduğu STK'lar çok çeşitli amaçlarla kurulmuş olsalar da bir takım ortak özellikler taşımaktadırlar. Bu özellikler şunlardır (www.insankaynaklari.com):

- Yurtseverlik, doğaseverlik, insan severlik
- Bağımsızlık
- Kar amacı gütmeme
- Gönüllülük ve
- Tüzel kişilik

Sosyal ve politik öneminin dışında, “Üçüncü Sektör” oldukça önemli bir ekonomik güce de sahip bir sektör konumundadır (www.insankaynaklari.com).

4. DÜNYADA STK'LAR

Amerika dünyada gönüllü çalışmaların çok yoğun olarak yaşandığı ülkelerin başında geliyor. Dünyada gönüllü çalışmaların en yoğun geliştiği Amerika'da sivil toplum kuruluşlarının sayısı 1,6 milyondan fazladır. Ailelerin %70'i STK'lara bağış yapıyor ve ortalama bağış 1100 dolar. STK'ların bünyesinde 11 milyon kişi istihdam ediliyor ve STK'lar milli gelirin %6,1'ini oluşturuyorlar. STK'ların gelirleri toplamı 664 milyar dolardır. Amerikan yetişkin nüfusunun yüzde 55'inin –yaklaşık 110 milyon kişi- gönüllü çalışmanın içinde olduğu, sadece 75 yaş üzerinde gönüllülük çalışmasını sürdüren kişi sayısının ise 7 milyondan fazla olduğu bilinmektedir. 110 milyon insanın haftada dört saat zaman ayırmasının karşılığı yıllık 226 milyar dolardır (Fukuyama, 1999), Türkiye'nin gayri safi milli hâsılasının 170 milyar dolar olduğunu düşünürsek bu Amerika'daki gönüllü çalışanların çalışma katkı toplamının Türkiye'nin ulusal gelirinden yüzde elli altmış daha fazla olduğunu, elde ettikleri gelirin ise Türkiye gayri milli hâsılasının nerede ise dört katı olduğunu gösteriyor.

Yaklaşık 10 milyon nüfusu olan İsveç'te 190 bin sivil toplum kuruluşu olduğunu görmekteyiz. İsveç'te toplam nüfusun %28'i olan yaklaşık 2.6 milyon kişi, haftada ortalama 3.6 saat, yılda 480 milyon saat gönüllü çalışmalara ayırmaktadır (Non Profit Almanac, 2001).

Toplam nüfusu 48 milyon olan Fransa'da ise 880 bin sivil toplum kuruluşunda, 12.5 milyon gönüllü insanın çalıştığı, gönüllülerin yüzde 25'inin 17-25 yaş arasında olduğu, gönüllü çalışan insanların gönüllü hizmetlerinin yıllık ekonomik katkısının ise 76 milyar Euro düzeyine eriştiği görülmektedir (Non Profit Almanac, 2001).

5. TÜRKİYE'DE STK'LAR

Türkiye'nin nüfusu Amerika'nın dörtte biri kadar yani Amerika'da bir milyon iki yüz bin sivil toplum kuruluşu varsa, bu nüfusa oranla Türkiye'de bunun dörtte biri oranda yani üç yüz bin adet olması gerekiyor. Oysa Türkiye'de toplam dernek ve vakıf sayısı seksen bin civarında. Bunun yetmiş yedi bini dernek, beş bini vakıf olarak faaliyet gösteriyor (<http://forum.tog.org.tr/forum>).

Diğer nüfusu küçük ülkelerle kıyaslandığında ise sivil toplum kuruluşlarının ve gönüllülerin sayısı açısından karşılaştırıldığında Ülkemizin durumu yine diğerlerinin çok altında kalmaktadır.

2002 yılı itibarı ile kurulan toplam STK (dernek ve vakıf) sayısı 152.400 olmakla beraber çeşitli nedenler dolayısı bunlardan 75.000'den fazlası kapanmış veya kapatılmış olduğu için sadece yaklaşık 77 binden biraz fazla dernek ve yaklaşık 5 bin vakıf olmak üzere Türkiye'de toplam 82 bin STK faaliyetini sürdürmektedir (Kurtaran ve Nemutlu, 2005). Ülkemizde 5 bin civarında olan vakıf sayısının Osmanlı döneminde 29 binlere ulaştığı düşünülürse olması gereken düzeyden olumsuz doğru bir düşüşün gerçekleştiği söylenebilir (Betil, 2006).

Ülkemizde son 15 yıldır, sivil toplumla ilgili oluşan önemli üç faktörün STK kapasitelerinin gelişmesine ve toplumda STK'lar hakkında farkındalığın artmasına katkıda bulunmuş olduğu tahmin edilebilir (Kurtaran ve Gülesin, 2005):

- 1996 yılında İstanbul'da düzenlenen HABİTAT toplantısı sivil toplumun belirgin örgütlenme düzeyini göstermesi açısından önemliydi. Toplumda sivil toplumla ilgili farkındalık oluşturdu.

- 1999 depremler sonrası yaşanan boşluk ve belirsizlik ortamı STK refleksi ile dolduruldu. STK'ların kendi hedefleri doğrultusunda iş yapabilen kuruluşlar olduğu görüldü. Deprem en önemli etkilerinden biri STK'lar bünyesinde gönüllülük yapan gençlerde yaratılan farkındalık oldu. Farklı aşamalarda ve farklı düzeylerde görev yapan gençler sivil toplum aktivizminin öznesi olarak önemli bir taşıyıcılık görevi üstlendiler. Sivil toplum, STK, gönüllülük kavramlarının yaygınlaşmasını sağladılar ve bu kavramların algılanmasında önemli bir değişim yaratabildiler.
- AB üyelik süreci çerçevesinde, sivil toplum programları aracılığı ile çeşitli kaynakların Türkiye'ye gelişi çoğaldı, yeni yasal düzenlemeler hazırlandığı ve uygulamaya konuldu. Bu süreç de STK'ların kapasite gelişimine ciddi katkılar sağladı.

Başlamış olan bu trend devletin ve özel sektörün de desteği ile artarak devam edecek gibi görünmektedir.

6. TOPLUM GÖNÜLLÜLERİ VAKFI

İlk olarak 28-30 Haziran 2002 tarihinde gençlik hareketinin vizyonunu netleştirebilmek ve gençlerin bakış açısını değerlendirebilmek amacıyla Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi'nde 18 il, 25 üniversiteden 60 gencin katılımıyla I. Gençlik Konseyi gerçekleştiren Toplum Gönüllüleri, 29 Ekim 2002'de İlk TOG Atak(Toplum Gönüllüleri atak projesi) olan Eskişehir TOG Atak'ı gerçekleştirmiştir. Şu anda 60 ildeki 71 üniversitede yaklaşık olarak 8500 aktif gönüllüsü ile Türkiye'nin en büyük sivil toplum hareketi olma yolunda ilerlemektedir.

6.1. Vizyon ve Misyon

Toplum Gönüllüleri Vakfı, Aralık 2002'de gençlerin öncülüğünde toplumsal barış, dayanışma ve değişimi gerçekleştirme vizyonu ile yola çıkmış.

- 17-25 yaş arası gençlerin öncülüğünde ve yetişkinlerin rehberliğinde çeşitli sosyal hizmet projelerini hayata geçirmeyi
- Gençlerin yaratabileceği sinerjiye inanan ve sosyal bir amaca yönelik maddi-manevi yatırım yapabilecek yetişkin gönüllülerin katılımını, rehberliğini ve desteğini sağlamayı
- Çevresindeki sorunlara çözüm üretebilen, kendine güvenli, girişimci ve duyarlı bir gençliğin oluşumuna katkıda bulunmayı
- Toplumda sosyal sorumluluk yönünde farkındalık yaratmayı hedeflemişler.

6.2.Hedefler

- Gençleri mesleğe ve hayata hazırlayacak donanımları oluşturmak
- Hak edenlere karşılıklı burs yardımları
- İş yapma becerilerini geliştirmek için staj olanakları
- Girişimciliğe yönlendirmek için mikro kredi programları
- Üretkenlik ve sorumluluk esasıyla proje finansmanı
- Gençlerin kişisel gelişimlerine katkıda bulunmak için rehberlik ve danışmanlık hizmeti sunmak, mentorluk yapmak;
- "Arkadaşlık ve üretim" kavramlarını yan yana koyarak sosyalleşmeye olanak tanımak, üniversiteler ve kültürler arası kaynaşmayı sağlamak;
- Yurtiçinde üniversiteler arası Gençlik Konseyleri düzenlemek
- AB normlarına uygun gençlik projeleri üretmek
- Diğer sivil toplum kuruluşlarının sosyal sorumluluk programlarına katılımı sağlayarak, bu kuruluşlarla ortak çalışmalar yapmak.

6.3. TOG Çalışma Grupları

Toplum Gönüllüleri Vakfı Merkez Ofisi'nde yetişkin ve genç gönüllülerin bir sosyal sorumluluk hedefi doğrultusunda bir araya gelerek düzenli toplantılar yoluyla hayata geçirdiği projelerin olduğu gruplardır. Her grubun birer elektronik posta adresi vardır.

6.4. TOG Rehberlik

TOG Rehberlik Projesinin amacı, gönüllü yetişkinler ile gençler arasında uzunca süreli bir ilişki kurarak bu gençlerin gelişim ihtiyaçlarını cevaplamaya çalışmak, gelecek ile ilgili görüşlerinin şekillendirilmesine yardımcı olmak, gençlere destek ve dostluk vermektir.

Rehberlik Yönetim Kurulu projeyi yönetir, ilkeleri saptar, yönetmelikleri hazırlar, rehber ve rehberleri seçimini düzenler, rehberleri yönlendirir, rehber ve rehberleri eşleştirir, sonuçları izler. Rehber olmak isteyenler Rehberlik Yönetim Kurulu'na yazılı olarak başvururlar. Bu başvurular gizli tutulur. Komite başvuruları değerlendirerek uygun gördüğü kişilere durumu yazılı olarak bildirir. Seçilen kişilerin rehber olabilmeleri için 6 saat süreli, TOG vizyon, amaç ve hedeflerini ve TOG çalışmalarını içeren bir Yönlendirme Seminerine katılmaları ve semineri başarı ile tamamlamaları gerekir. Bunun için kurulmuş bir e-mail grubu vardır. Rehber olmak isteyenler veya bu proje için çalışmak isteyenler Rehberlik projesinden sorumlu genç gönüllülere ve/veya yönetim kurulundan bu işi üstlenmiş yönetim kurulu üyelerine başvurumaktadırlar.

6.5.TOG Serbest Kaynak Geliştirme

Proje bazı çalışmalara daha kolay kaynak yaratılmasına karşılık projeye bağlı olmadan yapılan etkinlikler için serbest kaynak sağlamak aynı kolaylıkta olmamaktadır. Örneğin; saha ziyaretleri, TOG Ataklar, kulüp ve topluluklara harcanan kurulum giderleri, eğitimler, YKM kurulum giderleri ve işletme giderleri, genel idare giderleri, telefon ve ofis giderleri v.b. giderler projelerle eşleştirilememektedir.

Bu nedenle kurum ve kişilerin şarta bağlamadan TOG'a genel yapacakları bağışlar, kermes, gösteri, konser, sergi, sertifika v.b. yollardan gelecek kaynaklar serbest kaynak olarak adlandırılmaktadır. Bu nedenle bu başlık altında çalışan grup üyeleri bu tip kaynak geliştirme metotları belirlemiş ve iş bölümü yapmış ve bunun gerçekleşmesi için çalışmışlardır. Bir e-mail grubu yaratılarak görüşmeler mail yoluyla yapılmış ve karşılıklı iletişim sağlanmıştır. Grup kendi içinde bir koordinatör seçmiş ve toplantı raporları aylık olarak, isteyen YK üyelerine ve Genel Müdür'e de gönderilmişlerdir.

6.6. TOG Yurtdışı Fon ve Proje

Sadece Avrupa birliği değil, Dünya Bankası, yabancı devletlerin büyükelçilikleri, Avrupa ve Amerika'daki fon sağlayan sivil toplum kuruluşlarının fon çağrısı açıklamaları ile ilgili bilgi kaynaklarına ulaşmak, takibini yapmak, TOG'a uygun proje ve kaynakları seçmek ve eşleşen durumlar için proje geliştirmek bu departmanın görevleri arasındadır. Bir e-mail grubu kurulmuş olması, karşılıklı iletişimin sağlanması açısından yararlı olmaktadır.

6.7.TOG Eğitim

TOG çalışmalarının her evresinde eğitime inanarak yaptıklarını eğitimlerle güçlendirmektedir. Şu anda işleyen ve gönüllülere verilen "5 Anahtar Eğitim Sistemi"nden başka, 2005 senesinde "Proje Eğitimleri" , "Kişisel Gelişim Eğitimleri" , "Yetişkin Gönüllüler için Eğitim Programı" ve "Hizmet İçi Eğitim Programları" konularında eğitim paketleri hazırlanmış ve uygulanmıştır. Tüm bu paketlerin hazırlanması, eğitici eğitimlerinin ve kitapçıklarının hazırlanması ve daha sonra pilot uygulamalardan sonra yaygınlaştırılması ve ardından da izleme ve değerlendirme sisteminin devreye alınması ile ilgili konularda yetişkin gönüllülerimizin desteğine gereksinim duyulmaktadır. Diğer çalışma gruplarının işleyiş sistematigi ve eğitim koordinatörlerinin rehberliği ile bu grup da çalışmalarını uygulamıştır.

6.8. TOG İletişim

Bir STK' nın yaşamını sürdürebilmesi, kurumun tanınırlılığının çok etkin stratejilerle saptanması, stratejilerin önceliklere uygun planlanması ve uygulamaya konması ile mümkün olmaktadır. İletişimde de kurumlar içinde iki uygulama alanı vardır: 1- İç İletişim, 2- Dış İletişim.

Kolay anlaşılması ve iş tarifinin doğru yapılabilmesi için ikisinin de kısa bir açıklaması şöyledir:

- İç İletişim: Tüm sahada yapılan etkinliklerin ofise duyurulması (TOGSES'de yayınlanması ve web sayfasının güncellenmesi için), Vakıf içinde oluşturulmuş tüm kurullara bu bilgilerin iletilmesi, Web sayfasının güncel tutulması, bağış makbuzu, teşekkür mektubu sistematiginin yerleştirilmesi, TOGSES için yazılacak köşe yazılarının konularının belirlenmesi ve yazıların zamanında temin edilmesi.
- Dış İletişim: Sahada gerçekleştirilen faaliyetlerin yazılı ve görsel basında duyurulması, faaliyetlerimize ve/veya projelerimize sponsor olan şirketlere geri bildirim raporlarının hazırlanması ve gönderilmesi, yazılı ve görsel basın ile yoğun iletişim sağlayarak TOG'un tanınırlılığının artması koşullarının yaratılması, TV ve radyo programları hazırlanmasının sağlanması, TOGSES'in dergiye dönüştürülmesi koşullarının yaratılması, web sayfasının her an güncel tutulması ve ilgi çekici köşeler/haberler vasıtasıyla ilgi çekici olmasının sağlanması.

Bu açıklamalar ışığında TOG'un İletişim Çalışma Grubu da bu konularda iş bölümü yaparak çalışmalıdır. İş bölümü TOG Ofis'te bu konuda çalışan kişilerin organizasyonu ile yapılacaktır. Grubun iletişiminin sağlıklı yürüebilmesi için; e-mail grubu oluşturulmuş, grup içinden bir koordinatör seçilerek periyodik toplantılar yapılmış ve toplantı sonrası toplantı tutanakları hazırlanarak grup üyelerine ve genel

müdüre gönderilmiştir. Grup üyelerinin sorumluluk alanlarının belli olması gerektiği gibi grubun zaman planına oturtulmuş yapılması gereken işler ve o işlerden kimin sorumlu olacağı ile ilgili de bir planı oluşturulmuştur.

6.9.TOG Burs ve Staj

Burs ve Staj için komiteler kurulmuş, işleyiş sistemi çıkarılmış ve uygulamaya başlanmıştır. Bu gruplara yeni katılmak isteyenler komitelere dahil edilmişler ve e-mail gruplarına eklenmişlerdir. Ayrıca TOG Gençlik Burs Fonunu desteklemek amacıyla 'Her apartman bir genç okutuyor' adlı projeye başlamıştır. Projede genç ve yetişkin gönüllüler yer almaktadır. Yeni gönüllüler projenin her aşamasında projeye dahil olabilmektedirler.

6.10. TOG Mağaza (İyi Kalpler Dükkanı)

Geliştirilen bir yöntemle 2.el ürünler toplayıp İyi Kalpler Dükkanı sattıktan sonra sağlanan nakitle projelere kaynak sağlanmaktadır. Malzeme toplamak için duyuruların yapılması, malların bir depoda sınıflandırılıp stok kayıtlarının tutulması, kayıtlarının yapıldıktan sonra bağışlayana aynı bağış makbuzunun kesilmesi ve teşekkür mektubu ile birlikte gitmesinin sağlanması, dükkâna girişi yapılan malların dükkâna yerleştirilmesi, satış için çeşitli pazarlama yöntemleri yaratıp uygulamaya geçirilmesi, satıştan sonra satın alana bağış makbuzu verilmesi ve satışı olan malın stoktan düşülmesi gibi bir çok iş yine gönüllüler tarafından yapılmaktadır. Bu grupta diğer grupların çalışma sistemi ile çalışmakta ve düzenli raporlama ve kayıt sistemi kurulmuştur..

6.11.Saha Koordinasyon

TOG gibi Türkiye genelinde yaygın ve etkin örgütlenmeye çalışan bir STK' nın bu yaygın örgütlenmeyi sağlıklı bir yöntemle yürütebilmesi, çok sayıda gönüllünün de bu konuda destek vermesini sağlayacak yapıyı kurması ile mümkün olmaktadır. Sağlıklı bir şekilde örgütlenebilmek için; bundan önceki deneyimler dikkate alınarak bundan sonra yola nasıl devam edileceği ile ilgili stratejiler geliştirmek ve pilot uygulamaları yaptıktan sonra yaygınlaştırmak ve yeni yeni gözlemler yapmak, sürekli izlemek ve tekrar tekrar bıkmadan usanmadan devam etmek gerekmektedir.

Bu amaçla kurulan proje çalışma grubu Vakfın bu konuda çalışan departmanı ile birlikte stratejiler geliştirip, iş bölümü ve zaman planı çıkarttıktan sonra çalışmalarına başlamıştır. Bütün gruplarda olduğu gibi karşılıklı iletişimi sağlayabilmek için e-mail grubu kurulmuş, periyodik toplantılar yapılmış ve toplantı sonrası notları hareket planına dönüştürülerek uygulamaya başlanmıştır.

Ayrıca bu konuda çalışan grubun mail grubuna, genel müdür de dahil edilmiş, toplantı raporları ve hareket planları genel müdüre de yollanmıştır. Bu departmana özgü olarak yapılan saha ziyaretleri saha departmanının koordinasyonundadır ve ziyareti yapan kişi ziyaret sonrasında saha ziyareti tanıklık raporu hazırlayıp grubundakilere, saha departmanına ve genel müdüre iletmıştır.

6.12. Yetişkin Oryantasyon ve Yönlendirme

TOG, Gençlerin Öncülüğünde söylemine eylemlerinde ne kadar önemsiyorsa Yetişkinlerin Rehberliğinde söyleminin de eylemlerinde uygulanmasına o kadar önem vermektedir. Elbette TOG' da her şey gençlerle birlikte yapılıyor fakat yetişkinlerin hayat boyu öğrendiği her şeyi kendinden sonrakilere aktarması gerektiğine inanarak, yetişkin gönüllüleri de her yaptıkları işte yanlarında istemekteler. Bu katılımı sağlayabilmek için Vakıf merkezinde ortalama ayda 1 kez oryantasyon toplantıları düzenlenmekte. Bu toplantılar sonrası yukarıda başlıkları verilen konularda oryantasyona katılan yetişkinler grup çalışmalarına yönlendirilmektedir. Hem oryantasyona gelen yetişkin gönüllü sayısını arttırmak ve hem de toplantı sonrası onları çalışma gruplarına yönlendirmek için de yetişkin gönüllülere ihtiyaç duyulmaktadır. Bu grup da aynı yukarıdaki gruplarda oluşturulan çalışma sistemi ile çalışmalarını yürütmektedir.

6.13. Gerçekleştirilen projeler

6.13.1 Gençlik Hizmet Merkezleri

Gençlik Hizmet Merkezleri (GEM) Toplum Gönüllüsü gençlerin sürdürülebilir sosyal sorumluluk alanlarıdır. Gençler, Gençlik Hizmet Merkezleri'nin bulunduğu yerlerde yaşayan insanların ihtiyaçları doğrultusunda gönüllü hizmet vermektedirler. Şuanda İstanbul, Samsun ve Van'da faaliyet göstermektedir.

6.13.2 Yerel Koordinasyon Merkezleri

Toplum Gönüllüsü genç ve yetişkinlerin sosyal sorumluluk çalışmalarını koordine ettikleri merkezlerdir. Ankara ve Diyarbakır'da faaliyet göstermektedir.

6.13.3 TOGATAK

Türkiye'nin dört bir köşesindeki Toplum Gönüllüsü'nün bir araya gelmesiyle gerçekleştirilen, en az 1 en çok 3 gün süren, ulusal düzeyde, geniş çaplı sosyal duyarlılık projeleridir. Amaç yereldeki kuruluşların yerel kamuoyunun ilgisini sosyal sorumluluk çalışmalarına çekmek ve genç gönüllülerin motivasyonunu sağlamaktır. Bu güne kadar 52 adet TOGATAK gerçekleştirilmiştir.

6.13.4 Sürdürülebilir Projeler

Görme engelliler projesi, onkoloji hastalarını ziyaret vb. projeler gibi belirli periyotlara ayrılmış, planlanmış projelere sürdürülebilir proje adı verilmekte. Şuana kadar 23 adet proje gerçekleştirilmiş ve halen devam etmektedir.

6.13.5 Demokrasi ve Haklarımız

Küçük oyunlar ile demokrasi ve haklarımızın anlatılması hedeflenmiştir.

6.13.6 Benim Kütüphanem

Milli eğitim bakanlığıyla imzalanan anlaşma sonrasında, illerdeki kütüphanelerin kullanımının artırılması ve güncellenmesi hedeflenmektedir.

6.13.7 Küçük Adımlar Büyük Yarınlar

İlköğretim okullarında sivil toplum ve gönüllülük alanında eğitimler vererek, öğrencilerin bu yaşlarda gönüllülükle tanışması sağlanmaktadır.

6.13.8 Mesleki Eğitim Geliştirme

Mesleki Eğitim Geliştirme Projesi Toplum Gönüllüleri'nin 16 aylık bir mesleki eğitim geliştirme programıdır. Yunanistan'dan ANCE ve OEEK isimli kuruluşların desteği ile yürütülen proje süresince tasarlanıp uygulamaya koyulacak mesleki eğitim programları için pilot bölgeler İstanbul, Samsun ve Van olarak belirlenmiştir.

6.13.9 Şimdi Okullu Olduk

Türkiye'nin çeşitli illerinde bulunan ilk ve ortaokullardaki fiziksel ihtiyaçların karşılanmasıyla okullarda öğrenci dostu bir ortam yaratılacak ve Toplum Gönüllüsü üniversiteli gençlerin öğrencilere çeşitli alanlarda düzenli eğitim vermesiyle eğitime destek sağlanacaktır.

6.13.10 Sağlık Okuryazarlığı

Sağlık okuryazarlığı projesi 17/25 yaş arası üniversite öğrencilerinin temel sağlık konularındaki farkındalıklarını ve bilgilerini akran eğitimi yolu ile arttırmayı amaçlamaktadır. Projenin amaçlarından bir diğeri de gençlerin günlük yaşamlarının ve gelecekle ilgili planlarının kalitesini, sağlıkla ilgili donanımlarını güvenilir kaynaklara dayanarak arttırabileceklerine dair bir eğitim programı hazırlamaktır.

6.13.11 Üreme Sağlığı Akran Eğitimleri

Birleşmiş Milletler Nüfus Fonu (UNFPA) ve Toplum Gönüllüleri Vakfı işbirliğiyle uygulanan ve GlaxoSmithKline'in desteğiyle gerçekleştirilen Üreme Sağlığı Akran Eğitimleri Projesi, 17-24 yaş arası gençlerin üreme sağlığı ve cinsel sağlık konusunda farkındalıklarını artırarak onlarda güvenli ve bilinçli davranışa yönelik tutum değişikliği yaratmayı amaçlıyor.

6.13.12 Yerel Projeler

İllerdeki Toplum Gönüllülerinin gerçekleştirdiği nokta atışı projeler bu projelerin içerisinde yer almaktadır.

6.13.13 Ulusal Projeler

Toplum Gönüllülerinin gerçekleştirdiği TOGATAK'lar bu projelerin içerisinde yer almaktadır. (http://www.tog.org.tr/abs/templates/bos_sayfa.asp?articleid=265&zoneid=60)

7. SİVİL TOPLUM KURULUŞLARINDA İNSAN KAYNAĞI

Sivil Toplum Kuruluşları (STK) dünyasının en önemli kaynağı gönüllü insandır. STK'ların güçlenip gelişebilmesi için iki temel kaynağa gereksinim duyulur:

- Maddi kaynak, para olanaklarının seferber edilmesi,
- Gönüllü insan katılımı

Kişinin yaptığı iş ile ilgili gönül bağının varlığını ve gerçekliğini algılayabilmesi için düşünce boyutundan eylem boyutuna yükselebilmek gerekir. Eylem boyutuna yükselebilmek kişinin günlük alışkanlıklarını terk edip Farklı uygulamalara sürüklenmesi ile mümkündür. Günlük alışkanlıklarını değiştirerek, sürekli, düzenli ve kişisel haz alabileceği toplumsal amaçlı çalışmalara dönüştürebilen kişiler sivil toplum hareketinin gönüllüleri olarak tanımlanabilir. İnsanları herhangi bir konuda özellikle gönüllü eylemlerde harekete geçirebilmek için iki temel unsurun önemle ön plana çıktığını görmekteyiz: inanç ve umut. Bu nedenle sivil toplum hareketinin yükselebilmesi içinde insanların inanç ve umut duygularını geliştirebilmek önem kazanmaktadır. İnanç bağıni oluşturabilmek öncelikle güven sağlamakla mümkündür. Kişilere veya kurumlara yönelik güven sağlamanın ön koşulları olarak ilk planda sıralanabilecek faktörler: saydamlık, hesap verebilirlik, katılımcılık, insanlar arasında cinsiyet, düşünce, inanç, etnik köken ayrımı yapmaksızın herkese eşit yakınlıkta olabilmek.

Güven unsurunu oluşturabilmek amacıyla, STK'lar açısından gönüllülerle çalışabilmek için önemle üzerinde durulması gereken noktalar vardır. STK sorumlularının gönüllüleri dinlemesi, gönüllülerin ilgi alanlarını ve ihtiyaçlarını tatmin etmeleri önemle üzerinde durulması gereken kavramlardır (Fisher ve Cole, 1993). Bu nedendir ki herhangi bir sivil toplum kuruluşunda profesyonel çalışanlarla gönüllülerin uyum sağlaması öncelikli ve en önemli unsurdur. Bir anlamda ilgili STK da çalışan profesyonellerin öncelikle bu konuda eğitilmeleri zorunludur. Bu konuda yetkin profesyonellere sahip olan STK'lar gönüllü eğitimi ve onların karmaşık iç dünyalarını anlayıp doğru biçimde iletişime geçip başarılı etkinlikler gerçekleştirerek kuruluşun başarısına katkıda bulunurlar.

8. TOPLUM GÖNÜLLÜLERİ VAKFI'NDA İNSAN KAYNAKLARI YÖNETİMİ

Kurulduğu günden itibaren yayılma ve etkinlik gerçekleştirme bakımından önemli bir performans gösteren TOG'un elde etmiş başarıda yürütmekte olduğu insan kaynakları yönetiminin de çok önemli bir yeri vardır. Bu yönetim anlayışının getirdiği işlevleri kısaca inceleyecek olursak:

8.1. İş Analizi ve Tasarımı:

Gönüllüler TOG'un profesyonelleri olan saha koordinatörlerinin de desteği ile kendi yerlerinde eksik gördükleri konular üzerinde toplantılar yapıp kararlar alır. Vakıf gönüllülerin belirlediği organizasyonların içeriğine karışmaz. Yeni gelen gönüllüler ister var olan projenin içine katılırlar, isterlerse sayıları yeterli ise kendi gruplarının belirlediği farklı projeleri de yürütebilirler. Ayrıca Vakıf Genel Merkezinin hazırladığı projelere (NATO Gençlik Zirvesi'nin hazırlanması, Türkiye'nin en büyük bayrağının taşınması vs.) de katılabilirler. Bu projelerin hazırlık ve uygulama öncesi safhalarında gerekli analizler yapılarak hangi tür görevlerin yerine getirileceği ve bu görevlerin etkili bir şekilde yerine getirilmesi için gerekli olan fiziksel, zihinsel şartlar belirlenir.

8.2. İnsan Kaynakları Planlanması

Yukarıda yapılan iş analizinin yanı sıra profesyonel kadro her yılın 6 aylık periyotlarında topluluklardan faaliyet raporu ve önümüzdeki 6 aylık planda neler planlandığının raporunu ister her ekip kendi plan ve programını hazırlar. Hazırlanan bu programlar doğrultusunda gerçekleştirilecek etkinliklerle ilgili olarak yapılan iş analizleri ile gerekli olan insan kaynağı belirlenerek tüm planların içine uygun ve etkili bir şekilde İKY de yerleştirilir.

8.3. Gönüllü tedariki

Her topluluk gerçekleştireceği aktiviteleri için aslında daha önceden yapmış oldukları aktiviteler aracılığı ile gönüllü çekmeye çalışır. Bunun için genelde aktivitelerde açılan tanıtım stantları, projelerin topluma açık yerlerde yapılması, daha sonradan gönüllü olabileceklerini düşünülen birey ve grupların toplantılara ve etkinliklere davet edilmesi vb. yöntemler ile gönüllü tedariki gerçekleştirilmektedir. İnsanların gönüllülüğü anlayabilmeleri ve farkındalıklarının artırılabilmesi asıl amaç olarak görülür bu yüzden ilk etkinliklere katılanlar çok fazla analiz edilip Vakıftan uzaklaştırılmazlar, farklı amaçları olan insanları bile

vakıftan ayırmanın yanlış olduğu düşünülür, çünkü bir gün onlarda doğru bir etkinlikte etkili çalışabilecek bir gönüllü olabilir.

8.4. Seçim ve yerleştirme

Yerellerdeki topluluklar kendi aralarında demokratik bir biçimde yönetim ve denetleme kurulunu seçer. Periyodik toplantılarda alınan proje kararlarına gönüllüler tercihlerine göre katılım sağlar. Yeni üye olmuş bir kişi sarı anahtar(TOG tanıtımı) eğitimini aldıktan sonra projelere eklenebilmektedir. Ayrıca vakıf merkezinde vakıf müdürünün seçiminden farklı olarak diğer profesyonel kadro boş pozisyondaki departmana alınacak iş arkadaşlarını kendi belirlemiş oldukları kriterlere uyarak seçerler.

8.5. Eğitim ve geliştirme

Toplum Gönüllüleri vakfının hem profesyonel kadro hem de akran eğitimi adı verilen eğitimle eğitmen olarak yetiştirilen gençler tarafından; mavi(Sivil toplum ve gönüllülük eğitimi), sarı(oryantasyon), beyaz(sürdürülebilir proje eğitimi), kırmızı(proje yönetimi eğitimi), yeşil(ekip çalışması eğitimi) anahtarlar, sağlık okur yazarlığı(ilk yardım ve cinsel yaşam eğitimleri), kişisel gelişim eğitimleri, duygusal okur yazarlık eğitimleri, proje bazlı eğitimler programı ve tematik eğitimler programları başarılı bir şekilde uygulanmaktadır.

8.6. Kariyer yönetimi ve planlanması

Toplum Gönüllüleri Vakfının başlıca amaçlarından bir tanesi de, gençleri hayata hazırlamak ve onlara iyi bir iş imkânı sunabilmek. Bu yüzden ülkemizin önde gelen kuruluşlarında staj imkânının sağlanması, rehberlik projesinin hayata geçirilmesi(gençlere rehberlik edecek yetişkin gönüllüler bulma) ve kişisel gelişim eğitimleri gibi birçok avantaj sağlanmaktadır. Profesyonel kadronun çalışma şartları içerisinde yüksek öğrenime devam etmeleri teşvik edilmektedir.

8.7. Performansın değerlendirilmesi

Gönüllü gençler için haftalık gönüllü çalışmalarının saatleri temel alınarak, burs ve staj imkânlarından yararlanma, örgütlenmelerin 6 ayda bir gerçekleşen gençlik konseylerine katılımcı yollayabilmek için yapmak zorunda oldukları sürdürülebilir proje ve en son profesyonel kadronun aylık belirledikleri gezi programlarına uyup uymaması gibi konuların değerlendirilmesi performans değerlendirme sisteminin TOG' da ki uygulanış biçimine örnek olarak gösterilebilir.

8.8. Örgüt içi ilişkiler ve hareketler

Emir komuta zincirinin olmadığı, farklı fikirlerin her zaman değerlendirildiği, paylaşımcı, yardımsever ve katılımcı bir örgüt kültürü, vakıf içerisinde var olmaktadır.

8.9. Personel Sağlık ve Güvenliğinin Korunması

Her türlü gönüllü faaliyet de bütün gönüllüler kaza sigortası kapsamında çalışmaktadır. Tehlikeli gönüllü faaliyeti olmayan TOG, yinede bunu bir prensip haline getirmiş ve olması gereken gibi sigortasız eleman çalıştırmamaktadır.

SONUÇ

Firmalardan farklı olarak, sivil toplum örgütleri insan kaynağının temininde, eğitiminde, işe yerleştirmede, performans değerlemede, motivasyonunda daha az zorluk yaşamaktadır. Bunun nedenleri arasında, firma çalışanlarının firmadan maddi bir beklenti içinde olması, manevi olarak bir örgüt kültürünün yerleşmemesinden doğan zorlukların yanı sıra sivil toplum örgütlerinde çalışan kişilerin maddi bir beklenti içerisinde olmamaları, her an proje üreten ve bunu hayata geçirmek için çaba sarf eden ekiplerin bulunması, profesyonel sivil toplum yöneticiliğinin, gönüllü eğitiminde uzman olması ve insan kaynakları yönetimini etkili kullanabilmeleri gösterilebilir.

Çalışmamızda insan kaynağının ve sivil toplumun ne anlama geldiği, dünyadaki örneklerini, Türkiye'de ki örneklerini, bu örneklerden biri olan ve hızla büyüyen toplum gönüllülerinin yapısını, bu yapının nasıl ayakta durabildiği, insan kaynaklarının bir sivil toplum örgütünde nasıl uygulandığı anlatılmaya çalışılmıştır.

Sonuç olarak 2002'de kurulan bir Vakfın, bu kadar kısa bir sürede iyi bir örgütlenme yapabilmesi, büyük bir başarı olarak nitelendirilebilir. Vakıf bünyesinde çalışan gönüllülerin azimli davranışlarının yanı sıra Toplum Gönüllüleri Vakfının profesyonel kadrosunun, gönüllüleri geleceğin başarılı birer çalışanı olarak görmesi ve bu doğrultuda eğitmesinin de başarının elde edilmesinde önemli bir faktör olduğu düşünülmektedir. Bu anlamda, Toplum gönüllüleri vakfının gönüllülerdeki başarıma arzusunu etkin bir şekilde

yönettiği söylenebilir. Bu durumun vakfın gerçekleştirmiş olduğu başarılı faaliyetlerin arkasındaki temel faktör olduğu düşünölmektedir. Bu nedenle, bu tür bir insan kaynakları yönetim anlayışının firmalar tarafından da benimsenmesinin çalışanların firmaya olan bağlılığının ve çalışma arzusunun artırılmasına önemli bir katkı sağlayacağı düşünölmektedir.

Kaynakça

- Betil, İbrahim, (2006) “**Sivil Toplum, Gönüllölük ve Sivil Kuruluşlarda Yönetim Sorunları**” Türkiye’de Sivil Toplum Kuruluşları, Ortak Yayın
- Bingöl, Dursun, (2003) “**İnsan Kaynakları Yönetimi**”, Beta yayınları, İstanbul, sf giriş
- Fisher, James ve Cole, Katherine (1993) “Leadership and Management of Volunteer Programs”
- Fukuyama, Francis, (1999) “social capital and civil society” The Institute of Public Policy, George Mason University
- Kurtaran, Yörük ve Nemitlu, Gülesin, www.tog.org.tr, 2005
- Kutlu, Merih, (2002) Liderlik Sosyal Kalitedir, <http://www.eylem.com/lider>,
- Non Profit Almanac (The New) IN BRIEF (2001), Facts and Figures on the Independent Sector
http://forum.tog.org.tr/forum_posts.asp?TID=280&PN=1

KÜRESELLEŞME BAĞLAMINDA STK'LARIN GÜÇLENDİRİLMESİNDE YÖNETİM BİLİŞİM SİSTEMLERİNİN UYGULANABİLİRLİĞİ

Uzman Tülay DEMİRALAY
Trakya Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi
Türk Üniversiteli Kadınlar Derneği, Edirne Şube Başkanı
İlkay DEMİRALAY
Trakya Üniversitesi Bilgi İşlem Dairesi

Özet

Küreselleşme süreciyle birlikte önem kazanan sivil toplum kuruluşlarının (STK) güçlendirilmesi ve etkinliklerinin somut bir şekilde artırılmasında bilginin erişilebilirliği ve paylaşımının önemi büyüktür. Bilgi toplumu çağını yaşadığımız günümüzde yönetim bilişim sistemlerinin doğru ve stratejik bir şekilde uygulanması tüm organizasyonlar gibi STK'lar için de bir zorunluluk haline gelmiştir.

Anahtar Kelimeler: Veri, Bilgi, Bilişim, Yönetim Bilişim Sistemleri, STK, Küreselleşme

Abstract

The importance of sharing the knowledge and accession to knowledge have vital importance on the strengthening and increasing the effectiveness the Non-govermental Organization's (NGO) which became more important with the process of globalization. As living an information society, like all organizations, application of management information systems properly and strategically is a necessity for NGO's

Keywords: Data, Knowledge, Informatics, Management Information System, NGO, Globalization,

Giriş

Son yıllarda dünya hızlı bir değişim sürecine girmiş bulunmaktadır. Ekonomik, sosyal ve siyasi değişimler yanında toplumların anlayışlarının, hayata bakış açılarının değişmesiyle birlikte iletişim ve teknoloji alanında yaşanan gelişmeler toplumların yanı sıra organizasyonları da büyük ölçüde etkilemektedir.

Uluslar gibi organizasyonlar da varlıklarını sürdürebilmeleri konusunda dünyamızda yaşanan bu değişimleri takip ederek kendilerini geliştirmek ve yenilemek durumundadır. Tüm bu gelişme ve değişimler bilgiye odaklanmış bir rekabet ortamı yaratmıştır. Bilgi teknolojileri bu rekabet ortamında önemli rol oynamaktadır. Sivil Toplum Kuruluşları (STK) da nicel gelişmelerinin yanında etkinliklerini artırarak gelişmek ve varlıklarını sürdürebilmek için yaşanan bu değişim sürecine ayak uydurmak zorunda kalmıştır.

1. Küreselleşme ve Sivil Toplum Olgusu

Dünyamızda 80'li yıllardan itibaren başlayan ve hızla gelişen küreselleşme süreci toplumlar üzerinde birçok konuda gelişmelere neden olmuştur. Küreselleşme, özünde toplumsal bir gerçekliği yaşadığımız dünyanın son yıllarda geçirdiği değişim ve dönüşümü simgeleyen bir kavram (Keyman, 2005). Küreselleşme süreci olumlu etkilerinin yanı sıra olumsuz gelişmeleri de beraberinde getirmiştir. Dünyanın neresinde olursa olsun insanlar arasında artan iletişim imkanları topluma ve dünyaya bakışımızı ulusallıktan öte boyutlara taşımıştır. Küreselleşme ile derinleşen sorunlar ve çözüm önerileri için küreselden yerele doğru bir perspektif gelişmektedir.

Küreselleşmeyle birlikte dünya üzerindeki ülke ve toplumlarda meydana gelen ekonomik, kültürel ve siyasi değişimlerin homojen bir dağılıma göstermemesi toplumlar arasındaki dengenin daha da bozulmasına neden olmuş ve artan iletişim imkanları ile bu durumun (zenginlik, fakirlik, açlık gibi) "sistemsel bir sorun" haline gelmesi kaçınılmaz olmuştur. Bu da risk toplumlarının gelişmesine yol açmıştır.

Küreselleşme ile birlikte gelişen sosyal adalet sorunları ve riskler için sivil toplumu ve katılımcı demokrasiyi canlandırarak hayata geçirmek çözüm önerileri olarak savunulmaktadır.

Küreselleşme sürecini oluşturan koşulların, ulus-devletlerin küreselleşen sermayeyi kontrol etmek konusunda giderek zorlanmalarına neden olduğu, dolayısıyla karar mekanizmalarında uluslararası çözümlere yer verilmesi gerektiği noktasına gelinmiştir. (Acı, 2005) Bu bağlamda da bilginin erişilebilirliği üçüncü bir sektör olarak adlandırılan Sivil Toplum Kuruluşları (STK'lar) ön plana çıkarılmıştır. Sosyal devlet anlayışının kaybolması ile boşalan kamusal hizmetlerin kar amacı gütmeyen mal varlığını, dinamizmini, etkinliğini gönüllü olarak kamusal alana yönlendiren üçüncü sektör tarafından gerçekleştirilmesi ve kar amacı güden ekonominin temeli sayılan ikinci sektörün kamusal alana doğrudan değil üçüncü sektör aracılığıyla

aktarımda bulunması durumu ortaya çıkmıştır. Böylece Sivil Toplum Kuruluşları (STK'lar) üçüncü sektör olarak ikinci sektör üzerinde organize eden sektör olarak yerini almıştır.

Dünyada ve ülkemizde 1980 sonrası dönemde özellikle 90'larda giderek artan, ciddi bir ilgi oluşan sivil toplum olgusu "küreselleşmenin demokratikleşmesi ve sürdürülebilir ekonomik kalkınmanın da önemli bir aktörü" (Scholte ve Keyman, 2005) olarak görülmektedir.

Küreselleşmenin dışında, Avrupa Birliği tarafından üye ve aday ülkeler üzerinde uygulanan politikalar da sivil toplum kavramının ve sivil toplum örgütlerinin yeniden canlanma sürecini hızlandırmıştır.

Gerek küreselleşme gerekse AB etkisiyle gelişen bu canlanma süreciyle birlikte ciddi sorunlar ortaya çıkmıştır. Sivil Toplum ifadesi hızla yaygınlaşarak değişik ekonomik, siyasi ve toplumsal alanlarda farklı kullanımlar sonucunda gerçek değerlerini ve işlevlerini yitirerek bir anlam karmaşasına dönüşmeye başlamıştır. Sivil toplum, yönetimler, siyasi aktörler ve finansörler gibi değişik çevreler tarafından kendi güçlerini maksimize etmek ve kendi amaçlarını toplum içerisinde kabullendirmek bağlamında kullanarak suistimal edilmektedir.

80 ve 90'larda sivil toplumun canlanma ve küreselleşme sürecinin sivil topluma olan ilginin niceliksel artışını sağlamış olması, fakat bu artış sivil toplumun toplumsal değişim etkisine niteliksel bir dönüşüm sağlamıyor; yani bu niceliksel artışın kendisini niteliksel etkiye dönüştüremediğini görüyoruz (Scholte ve Keyman, 2005).

2. Sivil Toplum Kuruluşlarının Güçlendirilmesi

Güçlendirme kavramı literatürde değişik yazarlar tarafından çeşitli şekillerde ifade edilmiş; toplumların ve örgütlerin kendilerini en çok ilgilendiren konularda ve problemlerde kontrolü ele geçirme sürecidir; güçlendirmenin amacı güçsüz olanların yaşamlarının olumlu yönlerini geliştirmeleri ve tehditlere karşı önleyici davranmaları yönünde yetkilendirmektedir. (Köktürk ve Torunoğlu, 2006)

Sivil toplum kuruluşları gerek küreselleşme gerek AB sürecinde yaşamakta olduğu bu nicel gelişmeyi niteliksel hale getirmek ve bu bağlamda suistimal edilen bir konumda olan sivil toplum kavramını güçlendirilmesi çalışmalarına başlamıştır. Ancak sivil toplumu güçlendirebilmek için Sivil Toplum Kuruluşlarının kendi içsel yapılarında değişiklik ve dönüşümler yaratarak güçlendirilmesi olgusu ön plana çıkmaktadır. Bu aşamada AB Avrupa bütünleşmesi sürecinde katılımcı bir demokrasinin sağlanması için Avrupa Sivil Toplumunun oluşmasına katkıda bulunmuştur. Sivil topluma danışmak üzere resmi düzenlemeler yapılmıştır. Farklı grupların temsilcilerini de bünyesine katmıştır.

Ülkemizde de 2002 yılı Kasım ayında Avrupa Komisyonu'nun desteği ile Sivil Toplumu Güçlendirme Programı kapsamında yerel düzeydeki hükümet dışı kuruluşların girişimlerinin ve işbirliği çabalarının desteklenmesi, küçük ölçekli ve dinamik STK'ların güçlendirilmesi amaçlanmaktadır.

Genel olarak yerel girişimlere bakıldığında deneyimsizlik nedeniyle tam olarak yaptıkları ve yapabileceklerinin neler olduğu, uygulama yöntemleri konusunda sıkıntılar yaşadıkları, birkaç kişinin özverili gayret ve çalışmaları ile devamlılıklarını sağladıkları ya da birkaç kişinin özel işletmesi şekline dönüştükleri gözlemlenmektedir. Karşılaşılan bu durumlar içsel motivasyonun kaybolması ve toplumda yaygınlaşan yanlış imaj sonucunda yeterli desteği görememelerine neden olmaktadır. Bu olumsuzluklar karşısında STK'lar kendi ellerinde olan unsurları değerlendirerek güçlendirme ve geliştirme çalışmalarına yön vermelidirler.

Güçlendirmenin örgüt kültürünün bir parçası olabilmesi ve uygulanabilmesi için bazı önkoşulların gerekli olduğu belirtilmektedir (Köktürk ve Torunoğlu, 2006).

- Katılım: Çalışanlar (katılımcılar), günlük iş süreçleri ve ilişkilerini geliştirmek için isteklidirler, örgütsel kalite ve performansla ilgili olarak kendilerini sorumlu hissederler.
- Yenilik: Güçlendirmede yenilik teşvik edilir; çalışanlara (katılımcılara) yeni fikirlerin denenmesi için karar alma yetkisi verilmekte böylelikle işleri yapmanın yeni yollarının bulunmasına fırsat tanınmaktadır.
- Bilginin Erişilebilirliği: Çalışanlara (katılımcılara) bilgiye ulaşma, bilginin paylaşılması olanağı verildiğinde, onların işbirliği ve güçlerini kullanma yönündeki istekleri artmaktadır.
- Sorumluluk: Çalışanlar (katılımcılar) sonuçlardan sorumludurlar. Burada amaç, güçlendirilen çalışanların (katılımcıların), ortak amaçlar ve karşılıklı sorumlu davranışlar sergilemeleri yönünde ellerinden gelenin en iyisini yapmalarını sağlamaktır.

3. Bilgi ve Bilginin Erişilebilirliği

Küreselleşen dünyada bilgi ve bilginin erişilebilirliği önemli bir rekabet ortamı yaratmaktadır. Bilginin önemi her geçen gün artmakta ve doğru bilgiye doğru zamanda ulaşmak bireyler, organizasyonlar ve toplumlar açısından önem kazanmaktadır. Bilgi toplumu kavramı hızla gelişmektedir. Bilginin üretilmesi, saklanması ve iletilmesinin önemini kavrayan bireyler, organizasyonlar ya da toplumlar bu rekabet ortamında

tutunabilmek için teknolojiyi yakından takip etmekte ve bu amaçla en uygun teknolojiyi kullanarak avantaj sağlama çabasıdır.

Küresel bir rekabet ortamı ile karşı karşıya olan organizasyonlar için geçmişte hammadde ve paraya dayalı olan rekabet stratejileri bilgiye odaklanmış durumdadır. STK'lar için varlığını sürdürme nitelik açısından da gelişmenin sağlanması ve toplumsal değişime katkısının maksimize edilmesi için doğru bilgiye doğru zamanda ulaşmak büyük önem taşımaktadır. Kar amacı gütmeyen STK'ların en önemli hammaddesi bilgidir. Ancak bilginin üretilmesi kadar saklanması, paylaşılması ve iletimi de önemlidir. Bilginin paylaşımında zaman ve mesafe kavramları bilişim teknolojileri sayesinde ortadan kalkmaktadır. Bilişim ise bilgi ve bilginin otomatik olarak işlenmesiyle ilgilenen bir yapısal bilim dalıdır. Bilişim çağdaş yaşamın her alanında kendine yer edinmiş durumdadır. İnternetin yoğun kullanımı bu gelişmeyi güçlendirmiştir. Bilgisayarların dünya çapında ağlaşması firmaların iletişiminde, lojistikte, medyada, ev yaşamında ve daha bir çok başka alanda devrim niteliğinde değişimler yaratmıştır. Bilişim, farkedilmese de çamaşır makinesi, fotoğraf makinesi, müzik sistemleri gibi pek çok aygıttaki gömülü sistemler (ing.: embedded systems) vasıtasıyla günlük yaşamın bir parçası haline gelmiştir. STK 'larında bundan uzak kalması düşünülemez.

4. Bilişim Sistemleri ve STK'larda Uygulanabilirliği

Bilişim sistemlerine geçmeden önce çok karıştırılan temel kavramların bazılarını açıklık getirilmesi yararlı olacaktır. Bilgi ve bilişim kavramlarından önce bilginin temeli olan veri kavramını ele alırsak, veri ham, işlenmemiş gerçeklerdir (Torkul, 2004). Veri kurumsal amaçlara bağlı olarak işlemlerin, yapılandırılmamış bir biçimde depolanmasıdır (Barutçugil, 2002) şeklinde tanımlandığını görürüz.

Enformasyon, verilen ilişkiler ve amaçlarla donatıldıktan sonra yeniden düzenlenmiş halidir (Özevren ve Gürsu, 2004). Enformasyondan bilgi üretim süreci, mevcut duruma ilişkin enformasyonla diğer durumlara ilişkin enformasyon arasındaki farkların ve beraberliklerin karşılaştırılması ve ortaya konulması, enformasyonun, kararlar ve hareketler üzerindeki etkilerinin araştırılması, mevcut bilgi parçasıyla diğer bilgiler arasındaki bağlantıların belirlenmesi ve yapılan konuşmalarla diğer insanların bu enformasyonlar hakkındaki düşüncelerinin öğrenilmesi şeklinde işler (Davenport ve diğerleri, 2000).

Bilgiyi açık (explicit) ve suskun (tacit) bilgi olarak sınıflandırabiliriz (Özevren ve Gürsu, 2004). Açık bilgi paylaşımı mümkün olan dokümanlar, raporlar, veri tabanları, iş süreçleri olarak karşımıza çıkarken, suskun bilgi ise soyut, personel hareketlerine bağlı, paylaşımı zor olan bilgi olarak yerini almaktadır. Bilgi, bilişim kısacası verilerin işlenerek anlaşılabilir ve paylaşılabilir hale getirilmiş şeklidir.

Bilişim sistemleri ise bilgiyi toplayan, derleyen, saklayan, işleyen ve ilgili yerlere dağıtarak bir organizasyon içerisindeki karar vermeyi, kontrolü ve koordinasyonu destekleyen her türlü aracın içinde bulunduğu sistemdir (Torkul, 2004).

Sistemler, organizasyonlara ait belli amaçları gerçekleştirmede bir araya toplanan bütünleştirilmiş bileşenlerden oluşmaktadır. Bilişim sistemlerinde en sade ifadeyle bu bileşenler topluluğu veri, insan ve teknoloji den meydana gelmektedir. (Şekil-1)

Şekil 1- Bilişim Sistemleri Bileşenleri

Kaynak: (Torkul, 2004)

Çevreden ve süreçlerden kaynaklar olarak çıktılar üreten sosyal, kararlı, formal bir yapı olan (Torkul, 2004) organizasyonların çeşitlerine göre bilişim sistemlerinin uygulanabilirliği ve etkileri de farklılaşacaktır.

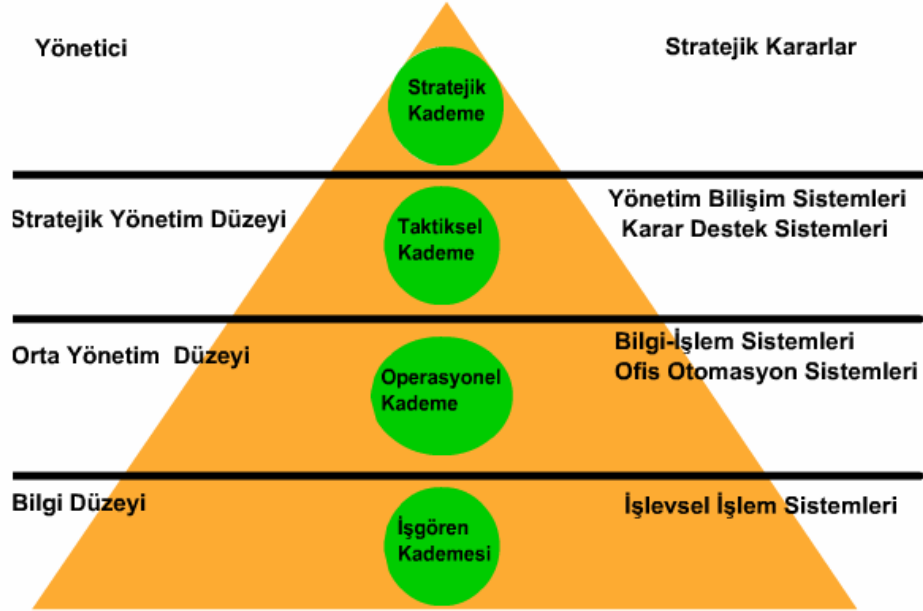
Bu durumda yöneticiler karar verme aşamasında bu faktörlerin bazılarında etkilenir ancak bazı faktörlerinden de etkilenmez. Bilişim sistemlerinin uygulanmasında liderlik ön plana çıkmaktadır. Bilgi yaratma süreci orta ve üst kademe yöneticilerinin sorumluluğundadır.

Şekil 2- Bilişim Sistemleri Bileşenleri

Kaynak: (Torkul, 2004)

Şekil 3- Yönetici Düzeyleri ve Bilişim Sistemleri

Kaynak: (Torkul, 2004)

Bir organizasyon bilginin dinamik ve sürekli yaratılması için organizasyonun tamamında uyumlu olacak bir vizyona ihtiyaç duyar (Özevren ve Gürsu, 2004). Vizyonu oluşturmak ve organizasyon içerisindeki paylaşımı sağlamak üst kademe yöneticilerin dikkatle üzerinde durmaları gereken bir konudur.

Problemlerin çözüm kümelerinin çeşitliliği ve sınırlanamaması, bilginin çeşitliliği, yeni bilginin organizasyonların içsel yapısından ve mevcut durumundan bağımsız olarak ortaya çıkmasına neden olabilir. Bilgi vizyonu, organizasyonun yarattığı bilginin kalitesini doğrulayan, geliştiren ve yön veren değer sistemini de tanımlar (Özevren ve Gürsu, 2004)

Bir STK yönetiminde üst ve orta kademe yöneticileri bilgi vizyonlarını oluştururken;

- Biz kimiz?
- Bir arada bulunma amacımız nedir?

- Amacımıza yönelik ne yaratmalıyız?
- Nasıl yapabiliriz?
- Bunu niçin yapıyoruz?
- Bundan sonra ilerleyeceğimiz nokta nedir?

şeklinde sorularla hareket ederek, uzun vadeli bir süreç başlatırlar ve yaratılan bilgi vizyonunu organizasyon içerisinde iletilmesi, ortak normlar, alışkanlıklar ile yeni bilgi yaratılmasına yön vermelidirler.

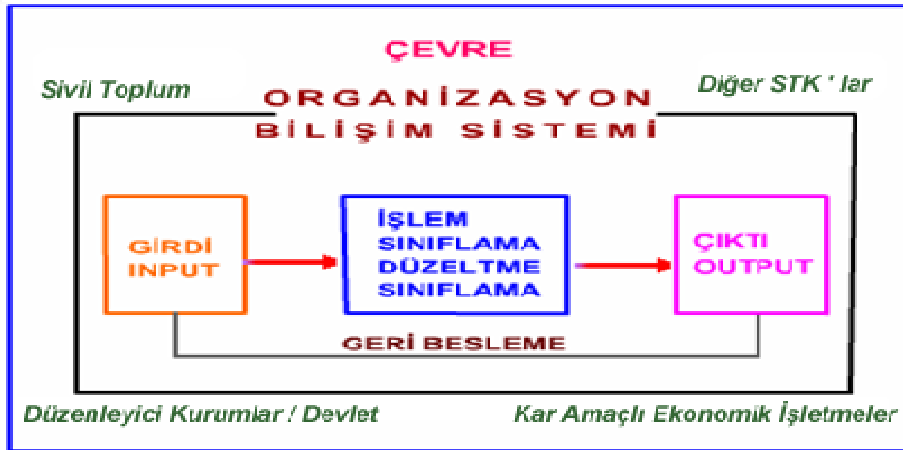
Ancak buradaki sakınca STK yönetimlerinin genellikle stratejik planlama çerçevesinde olmayıp, yönetim kademesindekilerin deneyimlerine aşırı güvenmeleri, organizasyon içerisinde açık bir politika izlememeleri, daha önemlisi yetki devrinden kaçınmaları, doğru ve uzun soluklu bir bilgi vizyonunun oluşturulması ve yeni bilgi yaratılma sürecinde organizasyonun içerisinde bir takım kısıtlamalarla karşılaşılmasına sebebiyet verebilir.

Bilgi vizyonunun oluşturulmasıyla birlikte sistem geliştirme süreci de doğar. Sistem belli bir amaca yönelik olarak birbirine bağlı ve bir arada çalışan parçalar topluluğudur. Sistem bileşenleri birbirleri ile etkileşim içerisindedir. Sistem bileşenleri organize bir şekilde bir araya geldiklerinde bir bütünü oluşturmaktadır. Sistemlerin girdi ve çıktıları geri besleme özelliğini ortaya çıkarır. Geri besleme özelliği sayesinde çıktının istenilene yakınlaştırılmasını sağlar.

Sistem girdilerini organizasyonların iç ve dış çevresinden sisteme katılan her şey olarak, sistem çıktıları da oluşturulan sistem içerisinde işlenerek anlamlı ve kullanılabilir hale getirilmiş her şey olarak tanımlayabiliriz.

Bilgi ya da bilişim sistemleri de bir veya birden fazla süreçte kullanılacak bilgiyi toplamak, iletmek, paylaşımı sağlamak, sonraki bir aşamada kullanılmak üzere saklamak, yeni bilgiler üretmek, mevcut bilgileri işlemek ve göstermek üzere bilişim teknolojilerini kullanan sistemler olarak karşımıza çıkmaktadır.

Şekil 4- Yönetim Bilişim Sistemi Çevrimi

Kaynak: (Torkul, 2004)

Bilişim sistemlerinde bilişim teknolojilerinin önemi büyüktür. Sistemi oluşturan donanım bilgisayar, iş istasyonları, iletişim araçları ve fiziksel ağları, yazılımlar da donanımları ne yapması gerektiğine dair yönlendiren bilgisayar programlarıdır. Teknoloji her geçen gün büyük bir hızla ilerlemekte ve bu da artık fiziksel mallardan daha çok üretilen bilişimin önemini artırmaktadır.

Katılımcı demokrasinin en önemli unsuru olarak görülen STK'lar siyasi otoritenin baskısından uzak, devlet karşısında otonomisi olan bir yapıda kamusal alanda etkisi olabilen, bir kolektif girişimler alanı olarak tanımlanmaktadır (Tekeli, 2004). Böyle bir durumda STK'ların ulaşmak istedikleri hakları elde etmek için uzun soluklu ve etkili bir yapılanmaya ihtiyacı vardır.

Gönüllülük ve özverili davranma esasına dayalı bir organizasyon olarak STK'ların devamlılığını ve etkinliğini sağlayacak en önemli unsur "bilgi" olarak karşımıza çıkar. Zira nihai amacı toplumun gelişmesi için topluma bir şeyler sunmak olan STK'lar bir iktidar olma çabasında değildir ve bu anlamda kendi amacı için herhangi bir dayatmada bulunamaz. Ulaşmak istedikleri haklar doğrultusunda belli konuda uzmanlaşmış olmakla birlikte değişik alanlarda işbirliği yapma gereksinimleri doğar. Bu da çevre faktörleriyle iç içe ve gerektiğinde onlarla birlikte hareket etme zorunluluğunu getirir.

STK'ların günümüz koşullarında organizasyon ve çevre faktörleriyle etkileşimi kadar sivil toplumu bilinçlendirme faaliyetlerinde de bilişimi kullanmaları zorunluluk halini almıştır. Bunun en büyük elemanı

internettir. Günümüzde kişisel iletişim veya kurumsal iletişim için en çok kullanılan telekomünikasyon aracı olma özelliğini kazanan internet yüklü bilgi(veri) depolarına dünyanın her köşesinden kolayca ulaşmayı sağlamaktadır. Küreselleşmeyle iç içe olan bilgi paylaşımı ve dolaşımı STK' ların organizasyon ve yönetim yapısında da var olan internet omurgasını aktif olarak kullanmayı zorunlu hale getirmiştir. Bunlara yurtdışından örnekler vermek daha da kolay olmasına rağmen ülkemizden de güzel örnekler vermek mümkündür.

Bir devlet kuruluşu olmasına rağmen sosyal bir işletme olan Sosyal Hizmetler ve Çocuk Esirgeme Kurumu ;

T.C. Başbakanlık Sosyal Hizmetler ve Çocuk Esirgeme Kurumu
YÖNETİM BİLİŞİM SİSTEMİ

Salı, Ağustos 29 2006 | 9:27:41 AM

YARDIM

YARDIM MENÜLERİ:

DUYURULAR

İstatistik Modülü 01 Ağustos 2006 tarihi itibarıyla Genel Müdürlük Birimleri ve İl Müdürlükleri için kullanıma açılmıştır.

2007 Bütçe Hazırlık Çalışmaları Sebepiyle "Araç Modülü"ndeki Bilgilerin Müdürlük ve Kuruluş Bazında İVEDİLİKLE Güncellenmesi Gereklemektedir.

GENEL BİLGİ

Tüm Modüller için tuşlarla ilgili genel kullanım bilgisi (Power Point) için [tıklayınız...](#)

Özürü Hizmet Modülü "Özürü Hizmetleri" Modülü ile ilgili üst yazı örneği ve eki (19.12.05)

Korunmaya Muhtaç Çocuklar Modülü

- "Korunmaya Muhtaç Çocuklar" Modülü ile ilgili üst yazı (21.10.05)
- "Korunmaya Muhtaç Çocuklar" Modülü ile ilgili üst yazı (09.08.05)

Ayniyat Demirbaş ve İaşe Modülü

- Ayniyat Demirbaş ve İaşe Modülü Kullanıcı El Kitabı için [tıklayınız.](#)
- Demirbaş ve Kullanılan Tüketilen Malzemelerde bulunmayan Malzeme Kodu ve Adının Belirlenmesi için SHPEK Genel Müdürlüğü Tasra Ayniyat

Korunmaya Muhtaç Çocuklar

- Yaşlı Hizmetleri
- Özürü Hizmetleri
- Aile-Kadın ve Toplum Hizmetleri
- Sosyal Yardım Hizmetleri
- Teftiş Kurulu Başkanlığı
- Hukuk Müşavirliği
- Emekli Sandığına Bağlı Personel
- Analitik Bütçe
- Gelirlerin İzlenmesi
- Genel İşlemler
- Ortak İşlemler (Malz.-İstek-Vizite-İzin)
- Emlak
- Lojman
- KİK - İhale
- Ayniyat, Demirbaş ve İaşe
- Sağlık
- Araç
- Evrak Takip
- Arşiv
- Diyetisyen İşlemleri
- Yemekhane Servisi
- Döner Sermaye Mali Kaynaklar
- Döner Sermaye SSK'ya Bağlı Personel
- İstatistik

Çağrı

- Personel 4/C
- İhtiyaç Talep
- Bütçe Hazırlıkları

Kaynak : <http://www.shcek.gov.tr/ybs/ybs.asp>

Ülkemizin en popüler STK' larından TEMA ;

Site İçi Arama

TEMA

Türkiye Erozyonla Mücadele Ağaçlandırma ve Doğal Varlıkları Koruma Vakfı

FİDAN BAĞIŞ FORMU | GÖNÜLLÜLÜK FORMU | BAĞIŞ FORMU | MEŞE BAĞIŞ FORMU | ÇELENK BAĞIŞ HATTI

Hakkımızda

Çevre Kütüphanesi

Çalışmalarımız

Bize Katılın

Bizden Haberler

Bize Ulaşın

29 Ağustos 2006, Salı

Türkiye'nin %90'ı Erozyon Tehlikesine Maruzdur...

TOPRAK EROZYONU

Yavaş, Sessiz Ancak Tam Olarak Algılanmamış Gerçek Bir Krizdir.

10 Milyar Meşe Projesi

Kaynak : <http://www.tema.org.tr/>

Son olarak; STK' ların bilişim sistemlerini kullanmalarını zaman içinde sivil toplum kendisi zorlayacaktır. Günümüzde genel olarak sadece dosya paylaşımına yönelik olarak görülen veya gösterilen

P2P (Peer to Peer) sistemi sosyal olarak bütün dünyadaki internet kullanan insanların bir arada olmasını sağlayan bir sistemdir. Bu sistem içinde gerek eposta, gerek ortak kullanım forumları, gerekse P2P araçlarıyla bu topluluk kendi arasında haberleşmekte ve genellikle farkında olmadan sosyal sorumluluk yüklenerek STK' ların önyak oldukları bazı organizasyonda aktif rol almaktadır. STK' lar bu pozitif yaklaşım içinde olan internet kullanıcılarına ulaşabilmek amacıyla da bilişim teknolojilerini kullanmak zorundadır.

Sonuç

Günümüz global ekonomisinde varlığını sürdürmek isteyen her organizasyon faaliyet gösterdiği sektörde rekabet avantajı yaratmak zorundadır. Bundan dolayı organizasyonlar sahibi oldukları iş ile ilgili bilgiyi yönetmek, çevrelerindeki ve mevcut bilgilerini kullanarak yeni bilgi üretmeli, bilgiye odaklanmalıdır. Bilgiye odaklanmak hedefindeki her organizasyon, sahip olduğu süreçler, dokümanlarla ortaya konulmuş olan açık bilgiyi ve çalışanlarının beyinlerinde saklı durumda bulunan iş ile ilgili kişisel bilgiyi birleştirecek bilgi yaratım sürecini yapıllaştırarak işletmelidirler. Buna ilave olarak süreci tetiklemek amacıyla bilginin transferini kolaylaştıracak gerekli zaman ve mekan durumunu yaratmalıdır (Özveren ve Gürsu, 2004).

Bilişim sistemleri, bilginin işlenmesi için gerekli işlemleri yerine getiren kurumsal alt sistemler (Kaplan, 2003) olarak bu aşamada önemli bir unsuru oluşturur.

Her örgütte olduğu gibi STK'larda da başarı, yenilikçi ve öğrenen bir kuruluş olmaya bağlıdır. Ama bunun bir firmada ya da kamu kuruluşundaki yenilikçi ve öğrenen kuruluş olmaktan farklı olduğu gönüllüğün koşulları içinde gerçekleştirilmesi gerektiğini unutmamak gerekir (Tekeli, 2004). Stratejik bir yönetim ve yönetim bilişim sistemlerinin uygulanabilirliği ile yetki devri STK'ların başarılı ve sürdürülebilirliğinde son derece önemlidir.

STK' lar aktif katılımcı sağlayabilmek, faaliyetlerini daha iyi organize edebilmek ve küresel anlamda duyurabilmek içinde bilişim sistemlerine yönelmelidir.

STK' lar yönetim ve organizasyondaki stratejilerini global anlamda düşünmek, katılımcılarını daha iyi örgütleyebilmek, sahip oldukları veya edinmek istedikleri bilginin çabuk ve yoğun olarak edinilmesini sağlamak ve devamlılıklarını sürdürebilmek hedefleriyle bilişim sistemlerini kullanır hale gelmek zorundadırlar. Bunun en güzel örneği Greenpeace ' dir. Hemen her ülkede aktif katılımcıları yine hemen her dilde hazırlanmış internet sayfaları olan ve bilişim teknolojilerini en son noktasına kadar kullanan global bir STK dır.

Kaynakça

- ACI, E. Y., (2005), *Küreselleşme Olgusu ve STK'lar*, Üniversite ve Toplum, Cilt 5, <http://www.universite-toplum.org/text.php3?id=223>, [Ziyaret Tarihi 10 Ağustos 2006].
- ACI, E., Y., (2005), *Kalkınma Yaklaşımları Bağlamında Uluslararası Sivil Toplum Kuruluşlarının (NGO'ların) Kısa Tarihi*, Marmaralı Biz, <http://marmarali.biz/makaleler.asp?part=makale&islem=oku&id=88>, [Ziyaret Tarihi 11 Ağustos 2006].
- ACI, E., Y., (2005), *Kalkınma Sürecinde NGO'lar*, Marmaralı Biz, <http://marmarali.biz/makaleler.asp?part=makale&islem=oku&id=87>, [Ziyaret Tarihi 11 Ağustos 2006].
- ACI, E., Y., (2005), *Küreselleşme, İyi Yönetim ve NGO'lar*, Marmaralı Biz, <http://marmarali.biz/makaleler.asp?part=makale&islem=oku&id=89>, [Ziyaret Tarihi 11 Ağustos 2006].
- ALBAYRAK, D., (2004), *Sivil Toplum, Sivil Toplum Kuruluşları ve Demokrasi*, Demokrasi ve İnsan Hakları İçin Toplumsal İşbirliği Projesi, Kadıköy Belediyesi, http://insanca.kadikoy.bel.tr/sivil_toplum_ve_demokrasi.html [Ziyaret Tarihi 11 Ağustos 2006].
- BARUTÇUGİL, İ., (2002), *Bilgi Yönetimi*, İstanbul, Kariyer Yayınları.
- BAŞKAYA, F., (...), *İnsan Hakları, Demokrasi, STK (NGO) Söylemi veya Neoliberal Saldırısı Meşrulaştırmak*, http://www.uzaklar.net/html/insan_haklari-fikret_baskaya.HTM [Ziyaret Tarihi 23 Ağustos 2006].
- DAL, M., (2005), *Avrupa Birliği ve Sivil Toplum Kuruluşları*, <http://www.genclik.cydd.org.tr/dernek/0505/Kurultay2005-Marti.doc> [Ziyaret Tarihi 11 Ağustos 2006].
- Davenport, T.H. ve PRUSAK, L., (2000), *İş Dünyasında Bilgi Yönetimi*, Çev.:Gökhan Günay, İstanbul, Bank Kapital Yayınları.
- KAPLAN, Y., (2003), *Yönetim Bilişim Sistemleri*, İnternet ve Teknoloji Eğilimleri, <http://yasin.kaplan.net/> [Ziyaret Tarihi 12 Ağustos 2006].
- KEYMAN, E.F., Küreselleşmenin Nevrotik Vatandaşları, *Kuyerel.com*, <http://www.kuyerel.com/modules/AMS/index.php?storytopic=52> [Ziyaret Tarihi 12 Ağustos 2006].
- KÖKTÜRK, M. ve TORUNOĞLU, D., (2006), *Kadının Güçlendirilmesi Yönetimi*, TÜKD (Türk Üniversiteli Kadınlar Derneği) Yayını, No:1, İstanbul, ISBN 975977661-8.

- ÖZEVREN, M., ve GÜRSU, M., (2004), Organizasyonlarda Bilginin Yaratılması Süreci ve Bu Süreçte Liderliğin Önemi, *3.Ulusal Bilgi, Ekonomi ve Yönetim Kongresi Bildiri Kitabı*, 25-26 Kasım 2004, Eskişehir, ss.645-655.
- SCHOLTE, J.A. ve KEYMAN, F., (2005), Küreselleşme ve Sivil Toplum, *Sivil Toplum ve Demokrasi Konferans Yazıları*, İstanbul, İstanbul Üniversitesi Sivil Toplum Kuruluşları Eğitim ve Araştırma Birimi, No:10.
- SEKBAN, M., (2004), Yönetim Bilimlerinde Yeni Yaklaşımlar, *STK Yönetimi Konferans Yazıları*, İstanbul, İstanbul Üniversitesi Sivil Toplum Kuruluşları Eğitim ve Araştırma Birimi, No:6.
- TEKELİ, İ., (2004), *Katılımcı Demokrasi, Sivil Ağlar ve Sivil Toplum Kuruluşları*, <http://www.stksempozyumu.org/15sempozyum/ilhantekelikonusma.htm> [Ziyaret Tarihi 23 Ağustos 2006].
- TORKUL, O., (2004), *İşletmelerde Bilişim Sistemleri*, Sakarya Üniversitesi Uzaktan Öğretim Ders İçerikleri.
- UĞUR, A., (2004), STK'lar ve Ağ Tipi İletişim, *Sivil Toplum ve Demokrasi Konferans Yazıları*, İstanbul, İstanbul Üniversitesi Sivil Toplum Kuruluşları Eğitim ve Araştırma Birimi, No:8.
- www.stgm.org.tr
<http://www.shcek.gov.tr/ybs/ybs.asp>
<http://www.tema.org.tr/>

SİVİL TOPLUM KURULUŞLARI

VE

ÖZEL SEKTÖR ETKİLEŞİMİ

DEVLET, ÖZEL SEKTÖR VE KATILIM: ÇOCUK VE GENÇLER İÇİN NEREDE UMUT VAR?

Doç. Dr. Serdar M. DEĞİRMENCİOĞLU
Beykent Üniversitesi

Kamusal Başarı - Türkiye Koordinatörü
s_degirmencioglu@yahoo.com

Sedat YAĞCIOĞLU

Orta Doğu Teknik Üniversitesi, YLS Öğrencisi
Kamusal Başarı – Ankara Koordinatörü

sedat_yag@yahoo.com

Özet

Devletin küçültülmesi ve merkezîyetçiliğin azaltılarak yerel yönetimlerin yetkilerinin artırılması süreci, özel sektörün kamu hizmetlerindeki yerinin gözden geçirilmesini gerektirmektedir. Kamu hizmetlerinin, sivil mekanizmalar (STK'lar dahil) güçlü değilken hızla özel sektöre devredilmesi, hizmetler üzerinde sivillerin denetimini ve katılımını arttırmayacaktır. Bu süreçte yaşanabilecek bir diğer sorun, STK'ların tıpkı devlet kurumlarına sırt dayarcasına, özel sektöre sırt dayamalarıdır. Bu yolla büyüyen STK'ların katılımcı olmadıkları ve destek aldıkları şirketlere çok benzer bir işleyişe sahip oldukları görülmektedir. Özel sektöre aktarılan hizmetler ve STK'ların işletme gibi yönetilmesi, çocukların ve gençlerin kamusal süreçlerden dışlamaları gerçeğini değiştirmeyecektir. Baskın eğilim, sivil toplum kavramının STK ile eş anlamlı olarak kullanılması ve bir kuruluş üyesi olmayan kişilerin sivil toplumun parçası olarak görülmemesidir. Oysa, sivil toplum çocuklar, gençler ve diğer tüm marjinal kesimleri içeren bir kapsayıcılığa sahip, dolaysız bir sorun çözme dinamiğini tanımlar. "Devlet veya özel sektör arasında seçim yapmak" söylemi, katılımcılığı unutturmaktadır. Çocuklar ve gençler açısından ancak katılımcı bir yaklaşım, demokrasiyi ve sivil toplumu ulaşılabilir ve yeniden keşfedilebilir kılacaktır.

Anahtar Kelimeler: Çocuklar, gençler, sivil toplum, kamu hizmetleri, demokrasi

THE STATE, PRIVATE SECTOR AND PARTICIPATION: WHERE IS HOPE FOR CHILDREN AND YOUTH?

Abstract

Shrinking the state and shifting power from central to the local government necessitates consideration of the private sector in public services. Transfer of public services to the private sector is not going to increase regulatory powers of the public or public participation in regard to services. An issue that might parallel the transfer of public services to the private sector is the increasing reliance of NGOs on the private sector. Evidence suggests that NGOs that have grown in this way do not engage in participatory practices and operate in ways very similar to the private enterprises they rely on. The transfer of services to the private sector and management of NGOs as if they are firms do not alter the exclusion of children and youth from public life. The dominant approach still reduces civil society to NGOs and therefore does not consider people who are not members of an NGO as part civil society. Civil society, on the contrary, is an inclusive, direct and dynamic problem-solving process: It includes children and youth as well as all other marginal groups. The discourse that repeats the slogan "choosing between the state or the private sector" clouds the issue of participation. Only a fully participatory approach can make democracy and civil society accessible for children and youth.

Key Words: Children, youth, civil society, public services, democracy

Giriş

Türkiye'de bir yandan devletin küçültülmesi bir yandan da merkezîyetçiliğin azaltılarak yerel yönetimlerin yetkilerinin artırılması süreci, Özal Döneminden günümüze iniş ve çıkışlarla da olsa sürmektedir. Bu sürece özellikle merkezîyetçi ve devletçi kesimlerden gelen direncin önemli düzeyde olduğu söylenebilir. Ancak gerek 12 Eylül sonrasında baskın hale gelen liberal söylem ve pratikler, gerekse Avrupa Birliği (AB) ile uyum sürecinde yerel yönetimlere daha fazla yetki verilmesinin bir zorunluluk olması, bu direncin çok etkili olmasını engellemiştir.

Devlet, Özel Sektör ve Sivil Toplum Dengeleri

Devletin küçültülmesi ve merkezîyetçiliğin azaltılarak yerel yönetimlerin yetkilerinin artırılması sürecinde, birden fazla ele alınması ve tartışılması gerek soru bulunmaktadır (örn., Clarke, 2006). Bunlardan

bir tanesi, devletin küçültülmesinin ekonomik boyutunun dışındaki boyutlarının ne olduğu sorusudur. Bu soru, süregiden tartışmalar yalnızca devlet işletmelerinin özel sektöre devredilmesi üzerinde yoğunlaştıkça yanıtız kalmaktadır. Tartışmaların içerisinde sivil toplumdan seslerin olması, bu değişimlerin topluma etkilerinin neler olacağı açısından özellikle önemlidir.

Bir diğer önemli soru, merkezi yönetim – yerel yönetim dengesinin değişmesinin özel işletmelere ne gibi bir hareket alanı açtığı ve sivil toplum açısından bu değişimlerin ne gibi bir önem taşıdığıdır. Bu soru, merkezi yönetimin küçülmesinin sivil toplum yararına olacağı genel varsayımından daha ötede bir tartışma gerektirmektedir. Bu bağlamda, bu bildiride yerel yönetimlerin güçlenmesinin sivil topluma ve özellikle de hemen her açıdan kenarda kalan, daha doğrusu dışlanan, çocuk ve gençlere ne getireceği ele alınmaktadır.

Çocuklar ve Gençlerin Yararını Gözetmek

Türkiye'de uzun süredir kullanılan “devlet ile özel sektör arasında seçim yapmak” söylemi, yerel yönetimlere aktarılan yetkiler ve belediyelerin özel sektör ile ilişkileri (özellikle de satın alınan hizmetler) konusunda da kullanılmaktadır. Bu söylem, tıpkı devlet kurumları tartışmalarında olduğu gibi yerel yönetimlere ilişkin tartışmalarda da katılımçılık boyutunu unutturan bir söylemdir. Yerel hizmetler ele alındığında, toplumun ve özellikle çocuk ve gençlerin yararını gözetmek esas olmalıdır. Yarar ise ancak katılımın güçlenmesi ile gerçekten ifade edilebilir ve anlaşılabilir.

Bu bağlamda, bu bildirideki ana tez, çocuklar ve gençler açısından ancak katılımcı bir yaklaşımın, demokrasiyi ve sivil toplumu ulaşılabilir ve yeniden keşfedilebilir kılabileceğidir. Yerel yönetimler çocuklara ve gençlere fiziksel anlamda çok daha yakındır ve bu nedenle daha ulaşılabilir. Ama çocuklar ve gençler tarafından yapılabilecek esas etki, ancak yerel yönetimler çocuklara ve gençlere açılabilirse gerçekleşebilir.

Yerel Yönetimler ve Özel Sektör İlişkisindeki Riskler

Yetkilerin yerel yönetimlere geçişi aşamasında yasa değişiklikleri ile belediyelerin kimi hizmetleri kendi personeli yerine belediye ortaklığında kurulacak şirketler aracılığı ile veya belediye dışından satın alınacak hizmetlerle vermesinin de yolu açılmıştır. Gerek belediye tarafından kurulan şirketler gerekse belediyelerin kimi hizmetleri dışarıdan satın almaya başlaması hakkında Türkiye'de yeterince araştırma yapıldığı söylenemez.

Bu bağlamda, özel sektörün kamu hizmetlerindeki yerinin çok iyi araştırılmış olmadığı ve yeniden gözden geçirilmesi gerektiği söylenebilir. Bu savı destekleyecek birden fazla ipucu bulunmaktadır. Bunlardan biri, Türkiye'de yerel yönetimlerin yeni güçlenmeye başladığı ve belediyeçilik deneyiminin ister işletmecilik isterse demokratik katılım süreçleri anlamında oldukça zayıf olmasıdır.¹

Bir diğer ipucu, son yirmi yılda giderek kanıksacak düzeye gelen rant üretiminin ve paylaşımının yerel yönetimlere yansımalarıdır. Yerel yönetimlere devredilen kimi yetkilerin ve belediyelerin özellikle dışarıdan satın alacakları kimi hizmetlerin kısa sürede rant kaynağı durumuna gelebileceği ortadadır. Bu özellikle yerel yönetimler demokratik katılım süreçleri açısından zayıf olduğu bir ortamda daha da kolaylaşabilir.² Yerel yönetimlerdeki kötü uygulamaların tartışılmadığı ve ileriye dönük planlamaların bir yandan katılımı dışlayan ve halkı müşteri konumunda tutan, bir yandan da çok yüksek harcamalara dayanan bir yaklaşımla yapıldığı görülmektedir.³

¹ Belediyelerdeki sorunların ufak veya az görünür olduğu, toplum tarafından bilinmediği söylenemez. Büyük medya kuruluşlarının merkezi olduğu için medyada çok daha fazla yer alan İstanbul'da, Büyükşehir Belediyesi'nin kentin merkezindeki garip uygulamaları (örn., İstiklal Caddesinin taş döşenmesi için aylarca şantiyeye çevrilmesi ve kullanılmaz hale gelmesi, caddeye döşenen taşların maliyeti kamudan olacağı bilinmesine rağmen sökülmesi ve yenilenmesi gibi) medyada oldukça ayrıntılı olarak yer almıştır. Ülke çapında kaldırımlara ve sokaklara döşenen taşlara kamu bütçesinden büyük harcamaların yapıldığı Nisan 2006 içerisinde bir bakan tarafından rakamlar ile doğrulandığı için kamuoyunda bilinmektedir.

² Bu açıdan çarpıcı bir örnek yine İstanbul'dan verilebilir. Sivil toplum kuruluşlarının en yoğun olduğu merkez olan İstanbul'da, Büyükşehir Belediyesinin kentin merkezindeki uygulamalarına çok az tepki verilmiştir.

³ Bu açıdan önemli bir örnek, tüm kenti etkileyen ulaşım ve toplulaşımından verilebilir. İstanbul Büyükşehir Belediyesi'nin geleceğe yönelik yatırımlarının hem çok pahalı, hem de lüks hizmetlere yönelindiği gazetelere yansıyan haberlerden öğrenilmektedir. Gazetelerde bu yaklaşımın eleştirel bir gözle değerlendirildiği ise söylenemez.

İstanbul'da önümüzdeki günlerde şehir için ulaşımı VIP otobüslerle yapacak. Büyükşehir Belediye Başkanı Kadir Topbaş, Belediye Sarayı önüne dün sabah saatlerinde getirilen örnek otobüste incelemelerde bulunarak "İstanbul'da bireysel araçları yerine, konforlu, kaliteli bu otobüsleri tercih etmelerini istiyoruz. VIP otobüsler deri koltuklu, radyolu, klimalı, çay-kahve ikramlı, internet bağlantılı, hostesli olacak ve bazı hatlarda çalışacak. Araçların sayısı ve hangi hatlarda çalışacakları henüz belirlenmedi. Ancak bunları uzun hatlar için düşünüyoruz" dedi. E-otobüslerin daha ileri versiyonları olan VIP otobüslerde ücretler de farklı olacak. (VIP otobüs, Sabah, 6.8.2006)

Metrobüs projesi için beğenilen Hollanda firması VDL'nin Phileas model aracı da dikkat çekti. Projede kullanılması düşünülen araçları arasında 200 kişi kapasiteli 26 metrelik araç ön plana çıktı. Yetkililer metrobüslerin her birinin yaklaşık 1 milyon avro olmasına karşın yine de yatırım maliyetinin çok daha ucuz, hava kirliliği emisyon değerlerinin de düşük olduğuna dikkat çekti. VDL firmasının Hollanda dışında Fransa ve Kore'ye de sattığı yeni nesil metrobüslerin en dikkat çekici özelliklerinden biri manevra kabiliyeti. 26 metrelik araç 12.5 metrede dönüş yapıyor. Tüm tekerlekleri direksiyondan kumandalı araç duraklara yengeç hareketiyle yanaşabiliyor. (1 milyon avroya metrobüs!, Radikal, 17/09/2006)

Daha da açmak gerekirse, 1980 sonrası dönemde demokratik kitle örgütlerinin ve toplumun diğer politik mekanizmalarının neredeyse yok olacak denli yıpratıldığı ve çok ağır bir tempo ile yeniden kurulmakta olduğu bilinmektedir. Kamu hizmetlerinin, sivil dengeler ve mekanizmalar (STK'lar dahil) yeterince güçlü değilken hızla özel sektöre devredilmesi, devlet eliyle verilen hizmetlerin daha iyi verilmesini sağlamayacağı gibi sözü edilen hizmetler üzerinde sivillerin denetimini ve katılımını arttırmayacaktır. Yerel yönetimler açısından da tehlike ortadadır. Yetkilerin bir yerden bir başka yere (yani yerele) aktarılması, yetkililere ulaşmayı kolaylaştırırsa da sivillerin yani halkın denetimini ve katılımını doğrudan etkileyerek arttırmayacaktır. Bu durumda, yerel yetkili ile rant sağlamak isteyen yerel kişi ve kuruluşların kuracağı ilişkiler toplumun zararına olacaktır.

Devlete veya Özel Sektöre Sırt Dayama Eğilimleri

12 Eylül rejimi ve onu izleyen Özal döneminde demokratik kitle örgütleri ve toplumun olmazsa olmaz politik mekanizmaları neredeyse yok olacak denli yıpratıldığı için, toplumun sivil dinamikler açısından zayıf düşmesi hiç şaşırıcı değildir. Demokrasinin Türkiye'deki oldukça kısa tarihinde birden çok kesintiye uğraması ve yaşanan darbelerde sivil dinamiklerin özellikle hedef alınmış olması, genel olarak toplumun güçlü ve etkili sivil mekanizmalar üretmesini engellemiştir. 12 Eylül'ün ardından yürürlüğe konulan liberal ekonomi politikaları, toplumun içerisinde bireylerin ve özel girişimlerin güçlenmesi için zemin hazırlamış ve devletin yanında hatırı sayılır güç sahibi olan üç büyük holdingin yanında birçok yeni holding, grup ve şirket ortaya çıkmıştır. Bu şirketlerden önemli sayıda bir bölümü büyürken, kamu bütçesinden beslenmiş ve kamunun yararına olmayan bir işleyişin güçlenmesini sağlamıştır. Toplumda, sendikalar ve partiler de dahil olmak üzere tüm sivil dengeler ve mekanizmalar güçlü olmadığı için birçok kötü uygulama – hatta skandal – bilinse bile sonuçta kazananlar yaptıkları “yanlarına kâr kalarak” kazandıkları ile kalmıştır.

Bu somut sonuçların, hızlı kazanç ve sermaye birikiminin hukuk ve etik sınırlamalara hiç bakılmadan gerçekleşmesinin kabulüne dek varacak bir kamusal ortam yarattığı söylenebilir. Bu daha önce özel sektörün güçsüz olduğunu söylemek değildir. Yalnızca sosyal-psikolojik bir saptama ile, toplumda özel sektörün çok daha fazla önemsenmesine ve toplum gözünde hemen her açıdan güçlü olan tek mekanizma olan devletin yanında kâr odaklı özel sektör mekanizmasının önemli bir güç olarak öne çıkmasıdır.

Bu değişimlerin paralelinde süren bir değişiklik, sivil toplum kuruluşlarının (STK'lar) öne çıkması olmuştur. Kimi zaman “üçüncü sektör” olarak adlandırılan STK'ların gelişme aşamasında pek de bağımsız olarak büyüyen bir “sektör” olduğu söylenemez. Güç özellikle devletin elinde olduğu için birçok STK'nın devlete yakın durmaya özen gösterdiği veya bir devlet kurumu ile içiçe olduğu bilinmektedir (Altan, 2005; Değirmencioglu, 2002; Keyman & İçduygu, 2003). Bu tutum, hem devletin olanaklarından yararlanma, hem işlerin daha kolay görülmesi hem de devlet birimlerinin keyfi uygulamalarından korunmak için oldukça işlevseldir. Özel sektörün güçlenmesi ve önemli bir güç olarak STK'lara sağlayabilecekleri olanaklar, STK'ların giderek daha fazla özel sektör ile ilişkiye girmelerine neden olan ana etkidir.

Bu ilişkinin diğer boyutları (örn., aynı çevrelerde yaşama, ilişki ağlarının etkisi, ortak hayırseverlik ideolojisi gibi) bu bildiriye ele alınmayacaktır. Bu bildiri açısından önemli olan, yaşanabilecek ve yaşadığına ilişkin göstergeler de olan bir diğer önemli sorundur: STK'lar tıpkı devlet kurumlarına sırt dayarcasına, özel sektöre sırt dayamaya başlayabilirler ve bu yakınlaşmanın birden çok sonucu olabilir.⁴

STK Bir İşletme midir?

Özel sektöre sırt dayayan STK'ların yaşayabileceği bir sorun, sivil örgütlenmeden daha çok bir işletmeye dönüşmeleri olabilir. Bir STK'nın iyi işleyen bir işletme (veya kâr yapan bir şirket) gibi çalışması, işletmecilikten gelen kişilere veya sivil toplumun kökenleri ile tanışık olmayan kişilere hiç de bir sorun veya tehlike gibi görünmeyebilir. Oysa sorun, sivil toplum çerçevesinden oldukça basittir. İşletmeye dönüşen STK'lar adlarında ve içlerinde ne kadar kadar “sivil” bulunsa da katılımcı ve demokratik değildir.

Bu tehlikenin var olduğuna ilişkin bulgular, özel şirketlere dayanarak büyüyen ve öne çıkan STK'lar incelendiğinde kolaylıkla bulunabilir. Türkiye'de şu an çalışma alanı ve gelirleri açısından en büyük STK'lar büyük ölçüde destek aldıkları şirketlere çok benzer bir işleyişe sahiptirler. Bu STK'ların ortak özelliği mali işleyişin titizlikle sürdürülmesi, mali kaynakların titizlikle araştırılması ve bulunması ile hizmetlerin profesyonelce verilmesidir.

İşletmeci Yaklaşım ve STK'ların Ufukları

STK'larda mali işleyişin ve fonların öne çıkması ve profesyonellerin diğer kişilerden daha önemli duruma gelmesi, bir yandan işleyişin katılımcı ve demokratik olmaması diğer yandan da STK tarafından üstlenilmiş misyonun ikincil düzeye düşmesi ile sonuçlanabilir. Mali kaygıların öne çıkması, fon ya da “proje”

⁴ Bu konuda farklı görüşler “Projeler, Projecilik ve Sivil Toplum Kuruluşları” temalı 12. STK Sempozyumu sonuç kitabında bulunabilir (Tarih Vakfı, 2002).

peşine düşmek ne kadar kabul görürse, STK'nın bağımsızlığı ve ilkeleri konusunda o kadar endişe doğması söz konusudur.

Özetlemek gerekirse, gerek bir yere sırtını dayama eğilimi gerekse işletmeci yaklaşım, STK'ları iktidar ve para sahiplerine doğru itecektir. Tam da bu nedenle, STK'nın işleyişinde iktidar ve para sahibi kişi ve kuruluşların etkisi artacak; sponsorun sözü, lobi yapılan kişinin talepleri gibi STK dışı güçler ağırlık kazanacaklardır.

Daha da ilginç, STK'ların bu süreçte muhafazakarlaşmalarıdır. STK dışı güçlere bağımlılık ve onlarla ters düşmenin yaratacağı tehlike, STK'nın giderek daha "yumuşak" ve göze batmayan bir çalışma çizgisi benimsemesine neden olabilir. Bu muhafazakarlaşma gayet beklenebilir bir durummuş gibi görünse de bazen çok çarpıcı sonuçları olmaktadır. Giderek büyüyen bir STK'da giderek daha resmi bir işleyişin yerleşmesi ve yönetimin çalışanlardan daha "resmi" olmalarını talep etmesinin ardından bir çalışanın yazın kısa pantolon giydiği için işten çıkarılması böyle bir örnektir.

Burada özetlenen tablo, birçok STK'nın hem özgürlükçü ve katılımcı bir söylemden ve çalışmadan, hem toplumda dışlanılardan, hem de kitle örgütlerinden uzaklaşmasına neden olmaktadır. STK'lara kitle örgütlerinden ve soldan yöneltilen eleştirilerde bu nokta üzerinde özellikle durulmaktadır (Yıldırım, 2005).

İşletmeci Yaklaşımın Çocuk ve Gençlere Bakışı

Türkiye'de çocuklara ve kısmen gençlere yönelik çalışan STK'lar arasında yukarıda sözü geçen büyük STK'lar da bulunmaktadır. Bu STK'ların işleyişinde çok sayıda profesyonel görev almakta ve bazen hizmetler büyük tesislerde verilmektedir. Bu tesislerin kurulması büyük yatırım, sürdürülmesi ise önemli ve düzenlik bir para akışını gerektirmektedir. Bu işleyiş, kaçınılmaz olarak gelirleri, ekonomik kararları ve hizmetlerin kalitesini diğer önceliklerden çok daha öne çıkarmaktadır. Oysa çocuklara veya gençlere yönelik yapılacak çalışmalarda çok farklı öncelikler öne çıkarılabilir (örn., Camino & Zeldin, 2002).

Bu uygulamaların çocuklar ve gençler açısından gidilen, hizmet alınan ama yabancı kalınacak bir kuruluş yarattığı rahatlıkla söylenebilir. Bir diğer deyişle, işletmeci yaklaşım yönetim, giderler ve hizmet odaklıdır; bir STK'da uygulandığında herhangi bir devlet işletmesinden veya özel işletmeden farklı bir sonuç doğurmaz.

Hizmetlerin profesyoneller tarafından verilmesi, çoğu zaman bir kalite göstergesi ya da güvencesi gibi görüle bile, bazı varsayımların kabulünü de içerdiği zaman çok ciddi bir sorun kaynağı durumuna gelebilmektedir.

Bu varsayımlar kısaca şöyle sıralanabilir:

- STK'nın verdiği hizmetler içerisinde her şeyin profesyoneller tarafından yapılması gerekmektedir (Değirmencioğlu, basımda).
- Hizmetin kalitesi ve etkili olarak sunulabilmesi için profesyonellerin önde olduğu bir çalışma gereklidir. Çocuk ve gençlerin çözüm üretimine veya hizmet verilmesine bizzat katkıda bulunması, profesyonellik veya iyi uygulamalar ile bağdaşmaz (Değirmencioğlu, basımda).
- Profesyoneller hizmet ettikleri kişilerin nelere gereksinimi olduğunu çok iyi bilirler (Değirmencioğlu, basımda).
- Profesyoneller hizmet ettikleri kişilerin çıkarlarını kendi çıkarlarından önde tutarlar. Bu nedenle çalıştıkları STK'nın işleyişinde hizmet ettikleri kişilerin çıkarlarının dışında çıkarların belirleyici olması mümkün değildir (Değirmencioğlu, 2002).

İşletmeci Yaklaşımın Çocuk ve Gençlere Bakışına İlişkin Bulgular

İşletmeci yaklaşımları ile STK'ların çocuklar ve gençlere nasıl yabancılaştırdığına ilişkin çok kapsamlı olmamakla birlikte yeterince bulgu olduğu söylenebilir. Bu bulgular şöyle sıralanabilir:

- Sözü geçen STK'larda hiçbir önemli kararda çocuklar ve gençlerin etkisi yoktur.
- Büyük yatırım yapılarak kurulan ve her ay ancak önemli bir mali akış ile kapısı açık kalabilecek tesislerde hizmet veren STK'lar, bu tesislerin yönetimini hemen her zaman işletmecilere vermektedir. Bu işletmeci müdürlerin çoğunluğunun çocuklar ve gençlerle çalışma deneyimi yoktur. Tıpkı idare dışında hiçbir konuda okulda varlık göstermeyen okul müdürleri gibi onlar da günlük işleyişte yalnızca idare ile uğraşırlar.
- Sözü geçen STK'ların yayınlarında çocuk ve gençlere verilen hizmetlerden söz edilir. Özellikle önem verilen başarı olduğu için, sözü geçen STK'ların çalışmaları sayesinde büyük başarılar elde eden çocuk ve gençlere ilişkin haberlere önemle yer verilir. Ancak bu yayınların içeriğinde veya formatında çocuklar ve gençlerin hiçbir etkisi yoktur. Bu yayınlarda çocuk ve gençlerin seslerine ve düşüncelerine ise hemen hiç yer verilmez.
- Sözü geçen STK'larda çocuklara çok ender olarak "gönüllü" sıfatı ile görevler verilir. Daha sık görülen, gençlerin "gönüllü" olmasıdır. Gerek genç gerekse yetişkin gönüllülerin oldukça fazla olduğu

STK'larda, bir "gönüllü yönetimi" birimi bulunur. Oldukça çok sayıda gönüllünün çalıştığı bu STK'larda gönüllülerin kararlara etkisi hemen hiç yoktur. Önemli bütün kararlar ve hizmetler, işletme müdürü ve profesyonel çalışanların işidir.

- Bu gibi STK'larda çalışan gönüllülerin katılımcı süreçler talep etmeleri sık görülmesine de mümkündür. Bu taleplerin, gönüllü birey veya bireylerin bir değişim yaratmadan kuruluştan ayrılması ile sonuçlanmasına sık rastlanmaktadır.
- Alanda toplanan veriler, sözü geçen kuruluştarda çalışan farklı, yaratıcı, enerjik, az boyun eğen, katılımcı, çocuk ve gençlere farklı bakan gençlerin özellikle sıkıntı yaşadığını göstermektedir. Aşağıda böyle bir gencin deneyimini, sözü edilen kuruluşun adı çıkarıldıktan sonra, kendi sözleri ile değiştirilmeden aktarılmıştır.

Sivil Toplum Örgütlerinde Gençlere Verilmeyenler

Bu [STK] adından da anlaşılacağı gibi temel olarak eğitim alanındaki sorunlarla odaklı çalışan bunun içinde 'gönüllü' gençlerden destek alan bir kurum olarak tanımlanabilir. Üniversiteye başladığım ilk yıllarda, sahip olduğum enerji ve bir şeyler başarabilme isteğim yanında [STK'nın] etkin tanıtım çalışmaları sayesinde [STK'da] aktif olarak görev almaya başladım. ... Gerek [STK'nın] genel eğitimlerinde gerekse verdiğim eğitimle ilgili eğitimlerde gönüllülük ilkesi her zaman ön planda tutuldu. Başka bir deyişle [STK] benim açımdan istediğim birçok özelliği taşıyordu. Gönüllülere tanınan bu imkanlar maalesef hareketin kalbinde olan çocukların üzerinde çok fazla etkin olamadı. Bundaki temel etkeni maalesef geç anlayabildim. [STK'nın] gönüllülük esasına dayandığı kadar 'eğitim' içerdiği gerçeği sanırım etkinsizliğin en büyük sebebidir. Daha sonrada değineceğim gibi 'eğitim' kelimesi benim anladığımın tam aksine okula yakın bir anlam taşımaktaydı.

İlk yılımı tamamladıktan sonra, [STK'ya] daha çok zaman ayırdım ve [STK'nın] yapısını daha iyi tanımaya başladım. Yönetim kademesinin belirleyici rolü, gönüllülerle çocuklar arasında yöneticilerin bulunması gibi sorunlar birinci yılın sonunda farkına vardığım birkaç noktaydı. Az önce belirttiğim eğitim kelimesinin anlamını belirleyen, [STK'yı] okuldaki sisteme yaklaştıran, çocukların (çeşitli atölyeler hariç) bireysel farklılığını ikinci plana atan anlayış [bu STK'da] hakim olan anlayıştı. Gönüllü olarak çalıştığım üçüncü sene boyunca yöneticilerle yaşadığım problemler benim çocuklarla 'farklı' olan iletişimimden kaynaklandı. Son seneye kadar gelen bu süreç sonunda [STK'ya] giderken arzuladığım sonuçların hiçbirinin ortaya çıkmadığına karar verdim. Bana göre gençlerin enerjilerinin çocuklarla birleştirildiği böyle bir platformun sonuçları çok daha farklı olmalıdır. Çocukların okuldaki klasik eğitimden kurtularak, kendi kişisel özelliklerinin farkına varabilmeleri, içinde yaşadıkları toplumu tanımaları temel hedef olmalıdır.

Son sene [STK'nın] aldığı bir kararla çalışmaları zorunlu hale getirmesi gelinen son nokta oldu. MEB ile imzalanan protokol gereği çocuklar için [STK'ya] gelmek bir zorunluluk oldu. Başlarında öğretmenleriyle gelen çocuklar için [STK] boş ders olarak görülmeye başlandı. Bu programla gelen çocukların hiçbir oyuna katılmamaları, hayal kurmak istememeleri veya en ufak bir sorun yaşandığında gönüllüden kendilerine bağırmasını istemeleri çocukların [STK'dan] ne anladıklarının açık kanıtıdır. Çocuklar [STK'yı] okuldan kaçmak için bir araç olarak algılamaktadırlar.

Bir örnek vermek gerekirse, sınıfta çocuklarla yaşadığım bir sorunu [ordaki] görevli ile paylaştım. Ertesi hafta gelen çocuklar hiçbir etkinliğe katılmıyor, hiç ses çıkarmıyorlardı. Sorduğum hiçbir soruya cevap vermediler. Bu durumun sebebini dersin sonunda anlayabildim. Görevli personel çocukların sınıf öğretmenleriyle görüşmüş ve sorunu ona anlatmıştı. Öğretmen de çocuklara hadlerini bildirmişti.

Benim gönüllülük anlayışımda temel olan birebir ilişki kurma ve karşılıklı öğrenme süreçlerinin [STK'da] işlenmesi gittikçe zorlaştı. Gönüllü gençlerin istedikleri ilişkileri kuramamaları, çocuklarla aralarında iletişim eksikliği ve en önemlisi çocukların öznen nesneye doğru kaymaları bugün en önemli sorunlardır.

...[Bu yeni model] ile tanıştığım günden başlayarak bugüne kadar gelen sürede öğrendiğim en önemli noktayı çalışmaların temelindeki 'karşılıklık' oluşturur. Çocuklarla geçirdiğim tüm anlar tamamen bize aitti. Çocuklar yaptıklarını kendi işleri olarak gördüler ve beni de gruplarına dahil etmekte çekinmediler. Oysa [STK] bünyesinde yaptığım çalışmalarda onlardan biri olmayı başardığım örnekler çok nadirdir. Kurumsal yapının belirlediği kurallar her zaman etkindir.

Sivil Toplum İle STK Ayrımı

Yerel yönetimlerin güçlenmesi, özel sektöre aktarılan hizmetler ve özellikle çocuklara gençlere işletmeciler bir anlayışla hizmet veren büyük STK'lar varlığı, çocukların ve gençlerin kamusal süreçlerden dışlamaları gerçeğini değiştirmeyecektir. Bu üç sektörde baskın olan anlayış, işletmecilik olduğu sürece çocuklar ve gençlerin dışlanmaları sürecektir.

Bu sivil topluma uygun bir görev gibi görünmektedir. Ancak Türkiye'de hala baskın olan eğilim, sivil toplum kavramının STK ile eş anlamlı olarak kullanılması ve örgütsüz, yani bir kuruluş üyesi olmayan kişilerin sivil toplumun parçası olarak görülmemesidir. Oysa, sivil toplum çocuklar, gençler ve diğer tüm marjinal

kesimleri veya grupları içeren bir kapsayıcılığa sahip, dolaysız bir sorun çözme dinamiğini tanımlar (Değirmencioğlu, 2005a).

Sivil Toplum ve Tüzel Olma

Sivil toplum kavramının tüzel örgütlenmelere hapsedilmesi, 2005 yılına dek derneklere üye olamayan ve dernek kuramayan 18 yaşından küçüklerin sivil toplum dışına itilmesine neden olmuştur. Sivil oluşumları ve kısa süreli sivil çalışmaları sivil toplum çerçevesinden uzak tutan bir anlayış, çocukların ve gençlerin tıpkı politikada seçmen olmadıkları için ciddiye alınmamasına benzer bir katılmama sürecine yol açmıştır. Bu bağlamda çocuk ve gençler açısından sivil, dolaysız, dışlayıcı değil kapsayıcı olan açılımlara gerek bulunmaktadır (Değirmencioğlu, 2006).

İşletmecî Yaklaşım ve Gençlik STK'ları

Gerek gençlerin STK'larda yer bulamaması veya dışlanması, gerekse sivil toplumun dar anlamı ile benimsenmesi, gençler tarafından kurulmuş veya gençlere yönelik olarak çalışan STK'ların rolünü daha da önemli kılmaktadır. Bu STK'ların gençlere çok daha açık olmaları, çok daha kapsayıcı yaklaşabilmeleri ve genel olarak daha katılımcı olmaları beklenebilir.

Eldeki bulgular, yukarıda ele alınan sırtını bir yere dayama eğiliminin ve işletmecî yaklaşımın gençlik STK'larını da etkilediğini göstermektedir. Birçok gençlik STK'sı başarılı ve etkili olabilmek için büyük STK'lar gibi davranmaktadır. Bu kaçınılmaz olarak iktidar ve para sahibi kişi ve kuruluşlara yakın durmak gibi bir yük getirmektedir. Öte yandan, gençlik STK'larının çoğunda kullanılan terimler ve vurgulanan beceriler ele alındığında, oldukça endişe verici bir tablo ortaya çıkmaktadır. Bu terimler ve beceriler arasında proje yapmak, sponsor bulmak, lobi yapabilmek, marka olmak vb. kavramlar önde gelmektedir.

Bu noktada somut bir örnek vermek yararlı olabilir. Ankara'da, uluslararası bir kuruluşun evsahipliğinde ve gençlik STK'larının katılımı ile yapılan bir toplantıda önemli bir sorun olarak bir bakanlığın çalışma yapmak isteyen kuruluşlara nasıl engel olduğu ve aslında hukuken yapılması gerekenleri nasıl yapmadığı ele alınmış ve tartışılmıştır. Bu tartışmaya katılan STK temsilcilerinin kullandığı terimler içinde "hak arama", "hukuki işlem", "mücadele" yoktur. Yine bu toplantıda, STK temsilcileri üniversitelerde ve liselerde yaşanan gerek örgütlenmeye ve katılıma ilişkin sorunlara, gerekse diğer engellere hiç değinmemişlerdir. Özetle, bu toplantıya katılan gençlere yönelik çalışmalar yapan STK'ların temsilcilerinin kullandığı şemalar hak arama ve mücadeleden çok farklı bir işleyişe dayanmaktadır.

Katılımcılık, Mücadele ve Gençlik STK'ları

Söz edilen toplantıda ve yürütülen çalışmalarda gençlere yönelik önyargılar⁵, dışlayıcı, baskıcı ve boyun eğdirici pratiklerin üzerinde durulmaması önemli bir diğer göstergedir. Birçoğu üniversite öğrencisi veya mezunu olan gençlik STK üyelerinin gerek üniversitelerdeki baskıcı uygulamalara gerekse toplumda yaşanan birçok hak ihlaline genel olarak ilgi göstermediği veya tepki vermediği de kolaylıkla söylenebilir. Gençlik STK'larının akademik yılın başında gerek liseler gerekse üniversitelerde açılış törenlerinde söylenenlere tepki vermesi, açılış törenlerinde öğrencilere neden pek yer verilmediğini, hatta bu törenlerde neden öğrencilerin hiç konuşma yapmadığını sorgulayabilmesi gibi seçenekleri değerlendirmesi gençlik STK'larının gerek ufukları gerekse güçlenmeleri açısından önemlidir.

Katılımcı bir çerçeveden bakıldığında müdahale önemlidir. Örneğin, akademik yılın başlaması nedeniyle gerek Başbakan gerekse muhalefet lideri açıklamalarda bulunmakta⁶ ise, gençlik STK'larının da açıklama yapması beklenmelidir. Yalnızca görüş belirtilmesi bile, konuya sahip çıkılması açısından önemlidir. Yine katılımcı bir çerçeveden incelendiğinde, gençlik STK'larının gençler için mücadele vermesi ve gençlerin gündemlerini savunacak sivil bir güç durumuna gelmesi kaçınılmaz bir zorunluluktur.

Gençlik STK'larının özellikle 2005-2006 döneminde gündeme gelen okulda şiddet ve uzun süredir gündemde olan genç kadınlara yönelik şiddet konusunda da oldukça sessiz kaldığı görülmektedir. Oysa hem şiddetten etkilenenler özellikle gençlerdir hem de demokratik ve kalıcı çözümün gençlerin katılımı olmadan gerçekleştirilebileceğine ilişkin hiçbir dayanak bulunmamaktadır (Değirmencioğlu, basımda)

Sonuç

Bu bildiride, devletin küçültülmesi ve merkezîyetçiliğin azaltılarak yerel yönetimlerin yetkilerinin artırılması sürecinde, çocukların ve gençlerin katılımı açısından özel sektörün kamu hizmetlerindeki yeri ve STK – özel sektör ilişkileri kısaca gözden geçirilmiştir.

⁵ Bu önyargılar daha çok eski gençlerin günümüzdeki gençlerden ne kadar farklı olduğu gözlemine dayanır. (Bir örnek için bkz: Oktay Sönmez, Gençlik nerede? Cumhuriyet, 22 Ekim 2006, s.2.) Bu gözlemin ne kadar güvenilir veya geçerli olduğu bir an için bir yana bırakılırsa, özellikle önemli olan sorun önyargılı yaklaşımda gençlerin "kötü bir şey olarak" sunulması ve toplumun gençlere ne sunduğunun ele alınmamasıdır (Değirmencioğlu, 2005b, 2006).

⁶ Bkz. Radikal, 19 Eylül 2006, s.8.

Yerel yönetimlerin yetkilerinin artırılması veya özel sektöre aktarılan hizmetler, çocukların ve gençlerin kamusal süreçlerden dışlamalarını engellemeyecektir. Sivil toplumun yaygın tanımı tüzel kişilikler altında örgütlenemeyen çocuklar, gençler ve diğer tüm marjinal kesimleri veya grupları dışlamaktadır.

Büyük STK'larda baskın bir eğilim haline gelen işletmecilik, hem STK'ların ufkunu daraltmakta, hem dışlanan kesimler ile ilişkisini azaltmakta, hem de çocuklar ve gençler ile katılımcı çalışmaları dışlayıcı bir yaklaşım getirmektedir. Bu konuda bütün göstergeler, çocuklara ve gençlere yönelik hizmetler sunan büyük STK'ların katılım açısından özellikle sorunlu olduğuna işaret etmektedir. Gençlik STKlarının gençler için önemli bir işlev taşıyabilmesi için, işletmeci eğilimlerden özellikle uzak durmak ve katılımcı bir yaklaşımı uygulamaya geçirmek özellikle gereklidir.

“Devlet veya özel sektör arasında seçim yapmak” söylemi, sivil toplum ve katılımcılık açısından yararlı bir söylem değildir. Çocuklar ve gençler açısından ancak katılımcı bir yaklaşım, demokrasiyi ve sivil toplumu ulaşılabilir ve yeniden keşfedilebilir kılacaktır.

Yerel yönetimler çocuklara ve gençlere fiziksel anlamda çok daha yakındır ve bu nedenle daha ulaşılabilir. Ama çocuklar ve gençler tarafından yapılabilecek esas etki, ancak yerel yönetimler ve sivil toplum çocuklara ve gençlere açılabilirse gerçekleşebilir.

Kaynakça

- Altan, Mehmet. (2005) Mehmet Altan ile Söyleşi, **Birgün**, 30 Ocak 2005, s.3.
- Clarke, John. (2006) Consumers, clients or citizens? Politics, policy and practice in the reform of social care. **European Societies**, 8(3), 423-442.
- Camino, Linda & Zeldin, Shep. (2002) From periphery to center: Pathways for youth civic engagement in day-to-day life of communities. **Applied Developmental Psychology**, 6(4), 213-220.
- Değirmencioğlu, Serdar M. (2006) From margins of exclusion to political action: Engaging young people with the Public Achievement Model. **Turkish Policy Quarterly**, 5(1), 45-57.
- Değirmencioğlu, Serdar M. (basımda) Toplumsal yapı, kültürel doku ve inançlar ışığında şiddet ve öğrencilerin okuldaki rollerini yeniden düşünmek. **Toplumsal Bir Sorun Olarak Şiddet**. Ankara: Eğitimsen.
- Değirmencioğlu, Serdar M. (basımda) Okulda şiddeti ve öğrencilerin okuldaki rollerini yeniden düşünmek. **Şiddet ve Okul: Okul ve Çevresinde Çocuğa Yönelik Şiddet ve Alınabilecek Önlemler**. Ankara: MEB Yayınları.
- Değirmencioğlu, Serdar M. (2005a) Demokraside çocuk ve gençlere yer açmak: Kamusal Başarı Modeli. **Küresel Eşitlik** (II. Ulusal Sivil Toplum Kuruluşları Kongresi Bildiriler Kitabı). Çanakkale: Onsekiz Mart Üniversitesi Yayınları (s. 151-161).
- Değirmencioğlu, S. M. (2005b) Politika yapma(k). **Atlas**, Eylül.
- Değirmencioğlu, Serdar M. (2002). Tartışma. **Projeler, Projecilik ve Sivil Toplum Kuruluşları** (12. STK Sempozyumu sonuç kitabı). s. 16-24. İstanbul: Tarih Vakfı Yayınları.
- Keyman, Fuat & İçduygu, Ahmet. (2003) Globalization, Civil Society and Citizenship in Turkey: Actors, Boundaries and Discourses, **Citizenship Studies**, 7(2), 219-234.
- Tarih Vakfı (2002). **Projeler, Projecilik ve Sivil Toplum Kuruluşları** (12. STK Sempozyumu sonuç kitabı). İstanbul: Tarih Vakfı Yayınları.
- Yıldırım, Ergün. (2005) Apolitik politikaların inşacısı olarak sivil toplum. **Sivil Toplum**, 3 (10), 61-72

THE RISING TREND FOR NGO AND THE PRIVATE SECTOR COOPERATION: CORPORATE SOCIAL RESPONSIBILITY

Asst.Prof.Dr. A. Tuğba Karabulut
Istanbul Commerce University, Faculty of Commercial Sciences
tkarabulut@iticu.edu.tr
Oğuz Demir
Istanbul Commerce University, EU Applied Research Center
odemir@iticu.edu.tr

Abstract

NGOs are legal organizations that affect decisions and distribution of resources of governments and companies. They aim to be opinion leaders and pressure groups and initiate strategic changes by creating public awareness and reaction via media and web sites. They should have strategic approaches for their organizations. The number of NGOs have increased in Turkey since the 1990s. Finding financial resources for new projects is one of their major problems. On the other hand, the private sector companies have allocated more resources to corporate social responsibility projects in the last few years in the scope of public relations activities. This study focuses on the advantages of NGO and the private sector cooperation in the implementation process of corporate social responsibility projects of the private sector. It provides examples of major corporate social responsibility projects of the private sector and participation and contribution of NGO's to these projects in Turkey and in the world. This study also shows a road map for NGOs and companies to cooperate with each other to conduct corporate social responsibility projects.

Keywords: *NGO, private sector, corporate social responsibility, Turkey, cooperation*

Introduction

NGOs are legal organizations that try to affect decisions and distribution of resources of governments and companies based on their missions and goals. They aim to be opinion leaders and pressure groups and initiate strategic changes by creating public awareness and reaction via media, web sites, etc. Each NGO focuses on certain issue such as protecting human rights, labor rights, and environment. NGOs are powerful organizations to inform people, initiate reactions and boycotts against governments and companies. Most of the NGOs are against governments where as some of them are by the side of governments. There are other NGOs that are established directly or indirectly by governments and companies. They are not independent. Some of them seem to protect the rights of people but actually try to create the public support for the practices of governments or companies. On the other hand, the public should differentiate independent NGOs from other NGOs that only try to protect the rights of governments or companies. There are also many international NGOs (INGOs) that focus on issues with an international perspective.

INGOs become more visible in the global business and development projects. Companies should take INGOs seriously because INGOs can interfere with business practice as a force. INGOs should consider their views about the private sector's role in developing countries. They believe that the private sector that is an important factor for economic development will be the only source of the growth needed for social development (Henderson 2000, p.373).

NGOs follow regulations and practices of governments and companies to find out problems related to their main focus. Nowadays, NGOs become more flexible to cooperate with governments and companies for contributions to the business environment, natural environment and society. On the other hand, some NGOs and people believe that NGO's which cooperate with companies for corporate social responsibility projects lose their independence, integrity and credibility.

According to a survey conducted by Environics and Gallup in 47 nations in 2002, 48 percent and 52 percent of respondents stated that they had little to no trust in global companies or large national companies respectively. On the other hand, 32 percent of respondents expressed distrust in NGOs whereas 59 percent of respondents stated that they had a lot or some trust in NGOs. Most people seem to question credibility of an NGO when the NGO has partnerships with a company. (Argenti 2004, p.92)

NGOs should be dedicated to achieve their missions and goals that focus on economic, political, environmental, human rights and labor rights improvements. They should cooperate with other organizations, develop core competencies and expertises.

Strategic Approaches of NGOs

NGOs should have strategic missions, visions and goals to achieve and gain support of the public and other stakeholders. NGOs should have missions that can be shared with the public, other stakeholders and organizations. They should also develop attainable visions. They should form organizational culture. They need to determine their approaches to their members and other stakeholders. Their strategic plans should be consistent with their missions, visions and goals. Their operations should provide achievable opportunities for their current and potential members. They should consider threats of governments, supporters of governments and other organizations. Main threats of NGOs' practices are losing the support of their members, not finding new members, being controlled by governments, organizations and stakeholders. NGOs should gain the support of media, opinion leaders, independent groups and public besides the support of their members. Organizing meetings and workshops, using management information systems and effective communication tools such as media and internet are important to inform these groups and gain their support. This support will help to find new funds and not to be controlled by governments and other organizations.

If an NGO convince public to accept its mission, vision and goals and gain public support, it can grow easily and be powerful and influential. The strategic cooperation between NGOs at national and global levels support their growth strategies, help to develop core competencies and get the advantage of different expertises. If an NGO does not achieve strategic cooperation with another NGO, it can differentiate its core competencies and focus on different issues. The performance appraisal of NGOs should be made based on their missions, visions, goals and strategic plans annually or periodically. NGOs should provide transparency in their management. They should reveal reports to public to inform about their practices and their results to survive and gain the public support. They should have flexible organizational structures that let each member have equal rights and chances to reach top management positions.

An Overview of The Business Environment

Nowadays, some companies have global operations and greater revenues than GDP's of some countries so they can easily influence governments to obtain advantages.

There are approximately 60.000 global companies and 500.000 foreign affiliates in the world. They are central organizers of the global economy. They invest \$600 billion abroad annually and control two thirds of international trade (Garvey and Newell 2005, p.390). Global FDI exceeded \$US 916 billion and around \$US 334 billion of it was made to developing countries in 2005 (http://www.unctad.org/en/docs/wir2006overview_en.pdf, cited on 2 November 2006).

Although some companies act responsibly most of the time, there are many national and global companies that do not care about corporate social responsibility. These national and global companies try to extract benefits and profits by harming natural resources and exploiting employees and people in poor countries. International agreements and national laws should encourage global companies to move beyond corporate social responsibility to corporate accountability. Corporate accountability means that companies have a legal obligation to uphold international standards and protect the rights of their stakeholders (Pendleton 2004, pp.77-81). Governments, NGOs, multilateral institutions such as the United Nations and the World Bank should affect companies to be aware of their social responsibility, act based on ethical values, help poor people and countries; protect the environment, human, labor and customer rights.

The Global Compact that is developed by the United Nations provides a set of ten principles on the environment, human rights and corporate transparency for companies in member states (Vivarta and Canela 2006, p.96).

Nowadays, business schools offer corporate social responsibility modules and programs at graduate level in Europe. It is important for students to learn about the responsibilities of companies to the stakeholders and the shareholders. (Pendleton 2004, p.79). Press, TV channels and web sites are widely used by NGOs to create public awareness and coercion for corporate social responsibility practices of companies.

There are several publications and web sites that highlight the best and the worst corporate social and environmental responsibility practices. Publications such as Ethical Consumer exist to help consumers to make ethical purchases. There are ethical pensions and stock portfolios for people who prefer to invest in socially responsible companies. Leader companies care their reputations and attract more consumer pressure for corporate social responsibility issues than followers (Pendleton 2004, p.79). According to a survey by MORI, 80 percent of people thought large companies had a moral responsibility to society in 2002. According to another survey by MORI, 46 percent of people thought that social responsibility in corporate behavior was very important in 2001. One fifth of the UK population select or boycott goods on social grounds (Pendleton 2004, p.79).

On the other hand, it is very difficult to monitor, manage and report corporate social responsibility practices of companies (Henderson 2000, p.374). E.g.:Shell emphasises that it aims to be a good neighbour

in Nigeria but it does not clean up oil spills quickly not to ruin local villages. Coca Cola stresses that it uses natural resources responsibly but it depletes village wells in an area where water is scarce in India. (Pendleton 2004, p.77). BP, Shell, Nike, Reebok, and Disney are criticized by human rights groups and labor unions in the past few years. (Manokha, 2004: 57).

Responsible businesses should provide benefits to the shareholders and all stakeholders in their industries. They should also provide benefits to their society, country and the world. The term “corporate social responsibility” means for companies to care social and environmental issues. NGOs can help companies to achieve corporate social responsibility in areas such as protecting the environment, providing nutrition, health and education services to the poor and the public. They conduct projects and find financing from companies that want to realize their corporate social responsibility duties.

Most of the western companies want to obtain profits without destroying the environment and hurting the community. Labor unions, religious organizations and some pension fund investors try to find ethical investment portfolios that provide morally palatable return on capital. On the other hand, NGOs push companies that do not demonstrate fair dealing through their supply chains (Young 2002, p.38). When companies operate in countries that have influential NGOs and strong traditions of corporate governance, they prefer to accept their corporate social responsibility (Garvey and Newell 2005, p.398). NGOs can influence the media and the public opinion, mobilise people on the streets so they can exert pressure on the corporate sector. (Sayer 2005, p.259). NGOs have different roles at different times, use different tactics from protests to collaboration to enforce their messages (Argenti 2004, p.95). NGO's use several tactics to encourage companies to accept their social responsibility. These tactics are as follows: dialogue to promote the adoption of voluntary codes of contact, advocacy of social accounting and independent verification schemes, the filing of resolutions of the shareholders, documentation of moral shaming and abuses, calls for boycotts of products of company and divestment of stocks, advocacy of selective purchasing laws and government-imposed standards and litigation seeking punitive damages (Winston 2002, p.77).

The scope of corporate social responsibility should involve protecting the employees, customers, natural environment, suppliers, shareholders and the public as follows:

- Protecting rights of the shareholders and providing reasonable returns to them
- Protecting labor rights. Providing fair dealing through the supply chain and fair wages to all employees. Providing required working conditions, health benefits and safety of workplace for employees. Not employing kids and not forcing people to work
- Providing products and services that have high quality, fair prices, after sale services and do not harm the health of customers
- Protecting natural environment and scarce resources
- Protecting human rights
- Making contributions to the society by supporting education and health services, projects to improve the living conditions of poor people and other infrastructure projects such as technological development projects for the community.

Some global companies have established voluntary codes of contact for overseas offices, subsidiaries, contractors and suppliers. They cover nondiscrimination, compliance with local and national laws, workplace safety and health, adequate wage levels, working hours and overtime, prohibitions on child and forced labor, freedom of association and the right to organize trade unions, environmental protection, dissemination of company policies, implementation of company policies by supervisors, and protection for employees who complain about breaches of company policies (Winston 2002, p.77). According to a survey conducted on CEOs and institutional investors, 88 percent of respondents believe that corporate responsibility is central or important consideration in decision making (Vivarta and Canela 2006, p.96). One of Shell's chairmans noted that sustainable business should be sensitive and responsible to the needs of all people involved. The demands of economics, of the environment and, contributing to a society are important for a global company to flourish. To neglect any of them threatens the whole (Henderson 2000, p.372).

Nowadays, some companies believe that their main responsibility is providing profits to investors. Others are passive and have not considered position on corporate social responsibility issues. Some others discuss about corporate social responsibility and human rights issues as they affect their businesses and embrace greater social responsibility for their operations and supply chains. Some companies have accepted that they should base their business practices on international human rights and labor standards and adopt codes of conduct to embody their commitments. Few companies that have accepted their corporate social responsibility, educate their employees, make benchmarking with successful companies for their good practices, communicate their standards to their suppliers, business partners, carry out internal and external audits to verify their social performance to internal and external stake holders (Winston 2002, p.85). According to recent studies consumers are motivated to avoid purchasing products that are made under abusive labor conditions (Winston 2002, p.86).

Companies that do not care about their corporate social responsibility are paid with falling share prices, profits and their CEOs' jobs (Manokha, 2004: 58). Companies can acquire the following benefits by embracing corporate social responsibility; compliance with local and international laws, benefit of control their supply chains, protect their brand images and reputations, decrease operationg costs, enhance their risk management strategies; increase loyalty, morale and productivity, improve relationships with external stakeholders and improve financial performance and increase stock value (Winston 2002, p.78).

Examples of Corporate Social Responsibility Projects in The World

Most of the companies conduct corporate social responsibility projects either by themselves or by cooperating with NGOs and government. Some of them conduct voluntarily these projects whereas others conduct these projects after they are criticized or boycotted because of not considering their social responsibilities.

The Body Shop has been a responsible company and conducted a corporate social responsibility project with the cooperation of an NGO, Amnesty International. The Body Shop and Amnesty International organized a 'Make your Mark' campaign to mark the 50th anniversary of the Universal Declaration of Human Rights. They collected more than three million thumbprints in 34 countries in the support of 12 human rights campaigners who defend human rights in threatening conditions (Manokha, 2004: 58).

On the other hand, Starbucks has worked with NGOs since 1996. Global Exchange that is a non-governmental organization focused on human rights criticized Starbucks not buying Fair Trade coffee in 2000. It accused Starbucks to profit at the coffee farmer's expense by paying low prices and not buying 'Fair Trade' coffee beans. Starbucks made an agreement to collaborate with the Ford Foundation, Oxfam America, and CEPSCO to get rid of this criticism in 2002. Oxfam America that is a member of Oxfam International is an NGO dedicated fighting poverty, hunger, and social injustice in the world. CEPSCO is the largest association of small-scale coffee producers Oaxaca that is one of the poorest state in Mexico. Its members are 16.000 farmers and 44 cooperatives. The Ford Foundation is a private, non-profit institution that provides loans and grants to organizations that support its goals around poverty, democratic values, injustice, human achievement and international cooperation. Starbucks and the Ford Foundation provided financial support, each committing \$125.000 per year for the two-year pilot project for a total of \$500.000. This collaboration had four overarching goals: Increase the supply of high quality Certified Fair Trade coffee for specialty coffee market in US from small-farmer cooperatives; improve the skills of small-scale coffee farmers by providing training and resources to implement and standardize post-harvest quality improvement; provide information and support to enable farmers to earn Premium prices by producing a high-quality coffee; and enable farmers to disseminate their knowledge and experiences to other coffee cooperatives. Oxfam also shared its broader view of human rights with Starbucks. Oxfam and Starbucks developed greater mutual respect for each other (Argenti 2004, pp.91-109).

BP has worked with the World Wide Fund for Nature in China to support environmental education in schools with multi disciplinary approach. It signed an agreement to develop and test environmental education materials and methodologies to transform the primary and secondary school curriculum. The program focuses on teaching the teachers. It helps China integrate environmental education into national teacher-training programs in all subject areas. Students are encouraged to understand environmental issues and take action themselves. The extracurricular activities are rubbish collecting, water pollution testing, recycling drives, handicraft classes to make items such as cloth shopping bags and visits to restaurants not to use disposable chopsticks (Young 2002, p.36).

Examples of Corporate Social Responsibility Projects in Turkey

National and global companies in Turkey follow the trend in the world, try to be socially responsible and announce their practices to the media and the public to gain their support. They conduct voluntary corporate social responsibility projects by themselves or by cooperating with NGOs and government. They determine annual budgets for corporate social resposibility projects in the scope of public relations activities. Nowadays, companies give information about their corporate social resposibility projects in their annual reports and web sites . Companies prefer to make contributions to projects that are related to their products, services, core competencies and sectors. They also prefer to provide funds for projects that will initiate the publicity. They try to choose well-known NGOs or NGOs that have good reputations to gain the support of the media and the public. Number of NGOs and their influences on companies and in the society also increase in Turkey as well. They try to cooperate with companies to find the required financing for their projects that will improve their reputation, provide benefits to the poor people and the society. Thus, many companies have conducted successfull corporate social responsibility projects by cooperating with NGOs and ministries.

Turkey is a developing country that has young population. Education and health care services are inadequate to provide equal opportunities for all people in the society. Natural resources such as forests and

seas are harmed and polluted because of carelessness of people and companies. Most of the corporate social responsibility projects focus on providing better education opportunities such as awarding scholarships, providing training, building or repairing schools, classrooms and dorms for students in Turkey. There are other projects that focus on providing health services, building hospitals and clinics, donating drugs for poor, ill, old and disabled people. There are also projects to save the environment. NGOs and companies have conducted successful corporate social responsibility projects in Turkey.

One of these projects is 'Kardelenler' that has been conducted with the cooperation of ÇYDD, Turkcell and The Ministry of Women's and Family Affairs since August 2000. ÇYDD (The Association in Support of Contemporary Living) is an NGO that provides scholarships to poor students, builds schools and dorms in poor regions, organizes cultural and social projects (<http://www.cydd.org.tr>, cited on 10 November 2006). Turkcell is a leading GSM operator. The objective of the project is providing scholarships to poor girl students who do not have enough money to continue their education. This project has been turned out to be a country wide project. It includes a donation campaign for the public. A book that compiled the success stories of these students was published and sold. Turkcell also worked with a popular singer, Sezen Aksu, to make a song and a CD and organize a series of concerts. Turkcell have financed major part of the project, 10.000 girl students have been awarded with scholarships, 4.400 girl students have been graduated from high school and 550 girl students have passed the university entrance exam. Turkcell have received many corporate social responsibility awards such as "The Best Public Relations Campaign for Corporate Sponsorship". ÇYDD have increased its reputation, public and media support (<http://kardelenler.turkcell.com.tr>, cited 10 November 2006).

Another project of ÇYDD has been realized with the cooperation of Mercedes Benz A.S. that is a subsidiary of a global automotive company DaimlerChrysler. The project is called "Each of Our Girls is Star". The objective of the project is providing scholarships, foreign language courses and internships in Mercedes Benz A.S. and its dealers to 1000 poor girl students who attend vocational high schools. Mercedes Benz A.S., its dealers and employees have financed the project for 4 years in 29 cities (<http://www.mercedes.com.tr>, cited on 5 November 2006).

Hürriyet Newspaper and CNN Turk TV Channel organized a corporate social responsibility campaign, "No to Domestic Violence", with the cooperation of an NGO, The Contemporary Education Foundation, and Istanbul Governorate Human Rights Department. The campaign received 2006 United Nations Grand Award for outstanding achievement in public relations. The annual award that was established in 1990 to recognize excellence in campaigns that address priority issues before the world organization, was jointly sponsored by the United Nations Department of Public Information and the International Public Relations Association (IPRA). The objective of the campaign was improving communication and conflict resolution within families. It included a training program entitled "Spouse Relationship Support Programme", a volunteer programme, a television public service announcement, a special booklet, a website, print articles and news programmes. Research conducted during the training sessions of the campaign revealed that, overall, 39 percent of Turkish women and 63 percent of women in the 15 to 19 age group believe wife-beating is justified in some cases. The campaign reached 9,000 women and men in Istanbul and Turkish communities in Germany, culminated in an international conference hosted jointly by Hürriyet and United Nations Population Fund (UNFPA) in Turkey in November 2005 (<http://www.un.org/News/Press/docs/2006/note6044.doc.htm>, cited on 12 November 2006).

Another cooperation was realized between The Economists' Platform, Tırsan and Finansbank. The Economists' Platform was established in 2000 and can be referred as a think tank working on economic policies in Turkey. The Economists' Platform, an NGO, is chosen because of its distinguished activities as a think tank. The Economists' Platform organized a world wide conference with the financial support of Tırsan and Finansbank. Tırsan that is a leading trailer logistics company and Finansbank that is a leading bank in Turkey. The Economists Platform organized a conference in New York with the financial support of Tırsan and Finansbank to discuss the global positioning of Turkey in 2004. The Economists platform is a youth organization and has a limited annual budget. It can not achieve organizations or projects without financial support of the private sector. The annual budget of the The Economists' Platform was 22.000 USD whereas the cost of the conference in New York was 50.000 USD (<http://www.ekonomistler.org.tr>, cited on 7 November 2006).

There are other ongoing corporate social responsibility cooperation projects in Turkey. All of these projects have high costs. It is very difficult for an NGO to achieve these projects without any financial support. The increasing corporate social awareness of the private sector is a means of support for NGOs to realize their projects with more financial opportunities. The cooperation between NGOs and the private sector companies offers advantages to both parties. NGOs can find the required financing easier to achieve projects that will improve the public support, contribute to the society and poor people by cooperating with companies. Their reputations and financing can increase easily. On the other hand, companies can realize their corporate social responsibility easier by cooperating with NGOs. They can make contributions to the society and poor people. They can also use corporate social responsibility projects for public relations purposes. They can be appreciated by their employees, customers and the public. Their reputations, brand awareness, sales and profits can increase easily.

The Guidelines for Companies and NGOs to Cooperate with Each Other

There are important points that will help the cooperation of companies and NGOs:

Companies should have strategic approaches for their financial, social and environmental responsibilities. They should focus on making contributions to the society and the environment instead of making public relations activities. They should be ethical and act based on values. They should consider all stakeholders and people while they are deciding on the corporate social responsibility projects.

Developing the right corporate social responsibility strategy requires an understanding of what differentiates the company such as its mission, values, core business activities, social and environmental impacts. Corporate social responsibility statements of companies should reflect the missions and values of the companies. They should differentiate companies from the competitors. They should show the deep commitment of companies to corporate social responsibility. They should also identify the issues that require measurement, management and reporting. (Smith 2005, p.64)

NGOs need public support, new members and financing to survive. They need to cooperate with companies without losing their reliability and integrity. They should develop projects that will provide benefits to the people in the society, to gain the support of people, increase their members and financing. They should focus on the immediate and long term needs of the society. They should have strategic plans for different project with different time intervals. These projects should solve problems related to education and health care services, human rights, labor rights or environment. Companies can approach NGOs to conduct corporate responsibility projects whereas NGOs can approach companies to find financing for their prospective projects. Each party should choose the appropriate partners that have good reputations or want to improve their reputations with good practices. NGOs should be careful not to be used by companies for only public relation purposes. They should choose the appropriate companies to cooperate not to lose their reliability and credibility. They should prepare reports that show the needs for the projects in the society. They can explain the benefits of the project to the society and the companies.

Companies and NGOs should know each other, review missions, visions and goals of each other to have long term relationships. If they focus on similar issues, they can work more efficiently. They should focus on projects that will provide substantial benefits to the society. Both of these parties want to improve their reputation, public support and financing so they should choose projects that will solve problems in the society to be more effective. Companies should choose projects that will be consistent to their missions, visions and goals. The corporate social responsibility projects should be supported by the top management, employees, shareholders and other stakeholders of the company. The top management should communicate with stakeholders and convince them to gain their support to conduct the projects. The projects should have long term goals. The results and the achievements of the projects should be controlled based on financial criterias. All communication tools of the company such as advertising, sponsorships and PR activities should be consistent and support each other to conduct more effective projects.

Companies can follow the following guidelines when they cooperate with NGOs: Companies should realize that socially responsible companies are targets and candidates of NGOs for collaboration. Their corporate social responsibility practices are watched by NGOs. They should collaborate voluntarily with NGOs and not wait for crises to collaborate. They should recognize that collaboration with NGOs involves compromise. Both parties should decide general principles to work together.

They should understand that building relationships with NGOs requires effort and time. They should think strategically about their relationships with NGOs. They should appreciate the value of the independence of NGOs. They should think like NGOs by using communication strategically (Argenti 2004, pp.110-113).

Conclusion

Companies should balance their social, environmental and financial responsibilities. They should choose NGOs and projects based on their missions, visions and goals. They shouldn't try to conduct corporate social responsibility projects just for public relations activities. They should act based on values and ethical standards. They shouldn't harm the environment and exploit people for benefits of their shareholders and profits. On the other hand, NGOs should not be used by companies to gain public support. They shouldn't only focus on having reputation, big funds and many supporters. They should convince companies to conduct projects that will provide substantial benefits and funds to protect the environment, human, labor and customer rights; improve the living conditions of people, serve nutrition, health care and education for poor, old, sick and disabled people. The cooperation projects between NGOs and the private sector should initiate big changes and improvements in the society and the lives of people.

References

- Argenti, P.A., 2004. Collaborating with activists: How Starbucks works with NGOs. *California Management Review*, 47 (1), pp.91-116.
- Garvey, N. and Newell, P., 2005. Corporate accountability to the poor? *Development in Practice*, 15 (3-4), pp.389-404.
- Henderson, J., 2000. Dissonance or dialogue: Changing relations with the corporate sector. *Development in Practice*, 10 (3-4), pp.371-376.
- Manokha, I., 2004. Corporate social responsibility: A new signifier? An analysis of business ethics and good business practice. *Politics*, 24 (1), pp.56-64.
- Pendleton, A., 2004. The real face of corporate social responsibility. *Consumer Policy Review*, 14(3), pp.77-82.
- Sayer, J., 2005. Guest editor's introduction: Do more good, do less harm: Development and the private sector. *Development in Practice*, 15(3-4), pp.251-268.
- Smith, C.N., 2005. Responsibility Inc. *Business Strategy Review-Special Report: Corporate Social Responsibility*, Summer, pp.62-65.
- Vachani S. and Smith, N.C., 2004. Socially responsible pricing: Lessons from the pricing Aids drugs in developing countries. *California Management Review*, 47(1), pp.117-144.
- Vivarta, V. and Canela, G., 2006. Corporate social responsibility in Brazil. *Journal of Corporate Citizenship*, 21 (Spring), pp.95-106.
- Winston, M., 2002. NGO strategies for promoting corporate social responsibility. *Ethics and International Affairs*, 16(1), pp.71-87.
- Young, N., 2002. Three "C"s: Civil society, corporate social responsibility and China. *The China Business Review*, 29(1), pp.34-38.
- Web site of CYDD Available at: <http://www.cydd.org.tr> [cited on 10 November 2006].
- Web site of Economists' Platform Available at: <http://www.ekonomistler.org.tr>, [cited on 7 November 2006].
- Web site of Kardelenler Available at: <http://kardelenler.turkcell.com.tr> [cited 10 November 2006].
- Web site of Mercedes Benz A.S. Available at: <http://www.mercedes.com.tr> [cited on 5 November 2006].
- Web site of Award for 'No to Domestic Violence' Available at: <http://www.un.org/News/Press/docs/2006/note6044.doc.htm> [cited on 12 November 2006].
- Web site of the UN Available at: <http://www.un.org/News/Press/docs/2006/note6044.doc.htm> [cited on 12 November 2006]
- Web site of UNCTAD Available at: http://www.unctad.org/en/docs/wir2006overview_en.pdf [cited on 2 November 2006].

İL TEMELLİ İŞ DÜNYASI STK ORTAKLIKLARINA BİR ÖRNEK: DENİZLİ PLATFORMU

Arş. Gör. Pınar SAVAŞ YAVUZÇEHRE
pinaryav@yahoo.com

Doç.Dr. Hüseyin ÖZGÜR
Pamukkale Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi

Özet

İllerin/kentlerin gelişiminde işdünyasının ve STK'ların ilgisi ve payı büyüktür. Gelişmişlik düzeyini artırmak isteyen iller ve kentler ortak sorunlarını ilgili makamlara anlatmak ve çözüm önerileri üretmek üzere örgütlenmektedirler. Bu örgütlenmelere ülke çapında (TUSKON), bölge çapında (EGEV) örnek verilebilir. Türkiye'nin bazı illerinde üyelerinin bileşimi, odakları ve amaçları farklı il bazında kurulmuş çok ortaklı platformlar vardır. Bu platformlar, ilin/kentin sorunlarının çözümü konusunda yoğun lobi faaliyeti yürütmekte ve çoğu zaman da başarılı olmaktadır. Çalışmada, ilk olarak, Türkiye'de bu konuda kurulmuş platformlar özetlenmektedir. İkinci olarak, iş dünyasının, odaların, sivil toplum örgütlerinin ilin ekonomik gelişimi içindeki rolleri kısaca incelenmektedir. Üçüncü olarak, Denizli Platformunun kurulma amaçları, projeleri, gündemi, kentteki diğer STK'lar ile ilişkileri, Denizli'nin kalkınmasındaki yeri irdelenmektedir. Bu amaçlarla, Platform üyesi kuruluşların üst yöneticileri ile mülakatlar yapılmıştır. Ayrıca, konuyla ilgili haberlerin, literatürün ve belgelerin analizi yapılmış ve önerilerde bulunulmuştur.

Anahtar Kelimeler: İş Dünyası STK'ları, Denizli, Denizli Platformu, Yerel Ekonomik Gelişme.

AN EXAMPLE FOR THE PROVINCE-BASED BUSINESS LOBBYING NGOS: DENIZLI PLATFORM

Abstract

Business world and NGOs have significant interest and play major roles in the development of their provinces/cities. In the cities and provinces which urge to increase their development level, come together both to mitigate their common problems with related public officials to develop alternative solutions to those problems. TUSKON and EGEV can be given as examples to nation-based and region-based business world lobbying organizations, respectively. In few provinces of Turkey, there are province-based business lobbying organizations with varying orientations, purposes and membership. These platforms lobby for the sake of development of their provinces/cities and they usually are successful in their efforts. First of all in the study, the platforms which are founded for this purpose are summarized. Secondly, business associations', chambers', NGOs' roles in the development of the cities and provinces are briefly analyzed. Thirdly, the aim of Denizli Platform, its projects and agenda, its relations with the other NGOs and the role of it in Denizli's development are examined. With these aims, interviews are made with top executives. In addition to these, news, literature and the documents related with these topics are analyzed and some suggestions are given.

Keywords: Business World NGOs, Denizli, Denizli Platform, local economic development.

GİRİŞ

Denizli, sosyo-ekonomik açıdan en gelişmiş iller arasındadır. İstihdam olanakları, gelir düzeyi, sosyal hayat standartları bakımından avantajlı bir il olan Denizli'nin gelişmişliğini sağlamada iş dünyasının ve STK'ların payı büyüktür. Gelişmişlik düzeyi yüksek ve özel sektör odaklı ekonomik büyümesini sürdürmesine rağmen ilin ve kentin ortak sorunlarını ilgili makamlara anlatmak ve çözüm önerileri üretmek Denizli'de diğer illere göre daha iyi başarılabilir. Babadağ senedi, tekstil kooperatifleri ve sektörel dış ticaret şirketleri ve ihracatçı birliklerinden buyana kimi uygulamalar yoluyla evrilen bir süreçte Denizli Sanayici Tüccar ve İşadamları Platformu (Denizli Platformu) bir işbirliği modeli olarak ilgi çekmektedir. İZGAP (İzmir), Kelkit Platformu (Kelkit Vadisi), Afyonkarahisar ve İçeleri Ekonomi Platformu, Bolu Platformu ve Artvin Platformu Denizli Platformuna nispeten benzer örnekler veya modeller olarak düşünülebilir.

Çalışmada, Türkiye'deki il temelli iş dünyası platformları kısaca tanıtılmaktadır. Denizli Platformuna geçmeden önce, Denizli ili ekonomisi, iş dünyası ve STK'ları hakkında kısa bilgi verilmektedir. Denizli Platformu kuruluş ve üyeleri, başkanlık ve liderlik, işleyiş ve gündem oluşumu aktarılmaktadır. Denizli Platformunun daha iyi anlaşılmasına ve diğer örneklerle sağlıklı karşılaştırılmasına da yardımcı olmak üzere, platformun toplantılarından ve gündem maddelerinden örnekler verilmektedir. Çalışma, genel değerlendirme ve öneriler ile tamamlanmaktadır. Bu amaçlarla, Platform üyesi kuruluşların kimi üst yöneticileri ile mülakatlara ilaveten ilgili haberlerin, literatürün ve belgelerin analizi yapılacaktır.

TÜRKİYE'DE İL TEMELLİ İŞ DÜNYASI PLATFORMU ÖRNEKLERİ

Aşağıda, Denizli'deki örnek aldığımız platforma --sınırlı ölçüde de olsa-- benzer diğer oluşumlar kısaca incelenmektedir. Bu oluşumların aslında birbirine çok benzer olmadıkları, odak noktaları, üyeleri, amaçları, faaliyetleri gibi açılardan birbirlerinden ayrılan tarafları olmakla birlikte, platformlar ortak temeline incelenmesi, Denizli örneğinin daha iyi anlaşılmasına yardımcı olacaktır. Bu çalışma, il temelli iş dünyası organizasyonlarına odaklanmış olup, kısaca TUSKON gibi ulusal konfederasyonlara ve EGEV gibi bölge bazlı kuruluşlara da yer verilmektedir.

Türkiye İşadamları ve Sanayiciler Konfederasyonu (TUSKON)

Ülke çapına yayılmış bölgesel iş dünyası federasyonlarının oluşturduğu bir sivil toplum örgütü olarak kurulmuştur. Türkiye'nin coğrafi dağılımı doğrultusunda Marmara, Ege, Karadeniz, Akdeniz, İç Anadolu ile Doğu ve Güneydoğu Anadolu Bölgesi'ndeki MARİFED, ESİDEF, KASİF, ANSİFED, BİRSİAD, DASİDEF ve GÜNSİAF federasyonlarının birleşmesiyle oluşan TUSKON, bugün 120 işadamı derneği bünyesinde faaliyet gösteren 9000 işadamını temsil eder (www.bugiad.org.tr). Gerçekte, TUSKON, incelenmekte olan kimi il temelli platformların da içinde yer aldığı bölgesel oluşumların çatı organizasyonudur.

Ege Ekonomiyi Geliştirme Vakfı (EGEV)

Ege Ekonomiyi Geliştirme Vakfı, 1992 yılında, İzmir Valisi Kutlu Aktaş öncülüğünde belediye, odalar ve derneklerin katılımıyla *bölgeyi dış yatırımcılara tanıtmak* amacı ile kurulan bir vakıftır. 1998'de İzmir dışında 9 ilin (Afyon, Aydın, Denizli, Muğla, Manisa, Kütahya, Çanakkale, Balıkesir, Uşak) valilikleri, belediyeleri, üniversiteleri, sanayi ve ticaret odaları, borsaları, esnaf ve sanatkarlar odaları, ziraat odaları, bölge sanayici ve işadamları dernekleri ve bölgesel şirketlerin de katılımıyla tüm Ege'yi kapsar duruma gelmiştir. Misyonu "Ege Bölgesi için özgün bir kalkınma modelinin ortak akıl ve katılımçılıkla oluşturulması ve uygulanmasında öncülük etmek" olan EGEV, proje sahibi olarak içerik sağlama ve üyelerin aktif katılımının temininde yer almaktadır. EGEV, Ege Bölgesi Kalkınma Projesi dahilinde, bölgedeki 10 ilin coğrafi yapısı, demografik özellikleri, doğal kaynakları, fiziki altyapısı, ekonomik yapısı ve mali yapısına yer verdiği il raporları hazırlamıştır. Ege Bölgesinin stratejik tercihlerinin ve bölgesel boyutta hedeflerini önceliklendirme ve konumlandırma çalışmaları da yapan EGEV tarım, turizm, madencilik ve toprağa dayalı sanayi ile jeotermal sektörlerinde durum analizleri ve çözüm önerilerini içeren sektör toplantıları düzenlemiştir (www.egev.org).

Afyonkarahisar ve İlçeleri Ekonomi Platformu

Afyon Sanayi ve Ticaret Odasının başkanlığında, ilde bulunan tüm sanayi ve ticaret odaları, Ticaret Borsaları ile Esnaf Kefalet Kredi Kooperatifi, Afyonkarahisar Sanayici ve İşadamları Derneği (AFSİAD), Türkiye Küçük ve Orta Ölçekli İşletmeler Meslek Mensupları ve Yöneticileri Vakfı Afyon Şubesi (TOSYÖV) Afyonkarahisar Hür Sanayici ve İşadamları Derneği (HÜRSİAD), Afyonkarahisar Organize Sanayi Bölgesi Sanayicileri Derneği (AFOSDER), İşçehisar Mermerciler Derneği ve Boğaz Mermerciler Derneği yetkililerinin katılımıyla Afyonkarahisar ve İlçeleri Ekonomi Platformu oluşturulmuştur. Platform ilin genelini ilgilendiren bölgesel ve sektörel iktisadi problemlerin görüşülmesi, üye olan iktisadi ve STK örgütleri üyelerinin yaşadıkları sorunların ve çözüm önerilerinin yetkili mercilere aktarılması ve birlikteliğin sağlanmasını amaçlamaktadır (afyontso.org).

Ankaram Platformu

2003'de kurulan ve 40'a yakın STK'nın oluşturduğu Ankaram Platformu Çankaya Belediyesi, meslek odaları, sendikalar ve sivil toplum örgütlerinden oluşan karma bir platformdur. Ankara kent içi ulaşım ücretlerine yapılan zammın geri çekilmesi (mimarlarodasi.org.tr), AOÇ kuruluş kanununda --AOÇ'nin yönetim ve toprak bütünlüğünü zedeleyeceği kanaatine vardıkları-- değişiklik yapılmasına ilişkin yasaya (www.ankara.spo.org) ve Yeni Sahnenin yıkılmasına karşı imza toplanması kampanyaları yürütmek gibi temelde bir baskı grubu olarak çalışmalar yapmaktadır. Ayrıca, Güvenpark'ın korunmasına yönelik dava açmışlardır.

Artvin Platformu

Platform, Artvin vakıf ve dernekleri, Artvin il ve ilçe meslek odaları, Artvinli işadamları ve akademisyenler, Artvin Valisi, il ve ilçe belediye başkanları ve Artvinli Parlamenterlerden oluşur. Platformun; Trakya (İstanbul), Marmara (Bursa), Karadeniz (Artvin), Orta Anadolu (Ankara), Kocaeli (İzmit) Koordinatörlükleri bulunmaktadır. Platformun amacı, Artvin ve Türkiye çapındaki, Artvin vakıf ve derneklerinin bir çatı altında toplanması, Artvin STK'ları ile Artvinliler arasında eşgüdüm ve iletişimi sağlamak, birliktelik ve dayanışmayı geliştirmek için gerekli çalışmaları yapmaktır. Artvin Platformu ayrıca, ekonomik, sosyal ve kültürel çalışmalar yapan ulusal ve uluslararası yapılanmalarla işbirliği ve Artvin ve Artvinlilerin sorunlarının

çözümüne dönük inceleme ve araştırmalar yapmayı amaçlamaktadır. Olağan toplantısı yılda bir defa yapılan Platform Artvin'i Türkiye'nin en gelişmiş illerinden biri haline getirmeye odaklanmıştır (artvin.org.tr).

Bolu İl Platformu ve Bolu İl Kurultayı

Bolu İl Platformu: Bolu Belediye Başkanı, Bolu Ticaret Odası, Bolu Ziraat Odası, Yeniçağa Belediye Başkanı, Bolu Sanayici ve İşadamları Derneği, işadamları ve Bolu milletvekillerinden oluşur. Teşvik kapsamına alınmayan Bolu için deprem sonrası yaraları sarmak üzere özel statü kazandırılmasına veya teşvik kapsamına alınmasına yönelik çalışmalar yapmışlardır. Bolu Ekonomik Gerçeği Analiz Raporu adlı bir raporu DPT'ye sunmuşlardır.

1999 yılında yaşanan Düzce-Kaynaşlı merkezli deprem sonrasında oluşturulan ve kısa bir süre için etkili çalışan *Bolu İl Kurultayı*, İl'in sorunlarının çözülmesi ve önemli yerel projelerle ilgili görüş ve kararların oluşturulmasında, merkezi ve yerel yönetim kurumlarını sivil toplum kuruluşları ile bir araya getiren, kent sorunlarının çözülmesi yönünde tüm kesimlerin birlikte hareket etmesini sağlayan örnek bir platform olmuştur (BİGEP, 2003: 110; Yüçetürk, 2000: 233). İl Kurultay örgütü, başkan, bilim kurulu, yürütme kurulu ve sekreteryaya ve işlevsel birim temsilcileri ile Ankara ve İstanbul'da kurulmuş olan Bolu derneklerinin temsilcilerinden oluşmaktadır. 43 sivil toplum kuruluşundan oluşan Bolu İl Kurultayının gerek sivil toplum kanadı gerek yerel sermaye kesimi gerekse yerel temsilcilerden oluşan diğer ortaklarına hiçbir baskı ve sınırlama getirilmemiştir (Yüçetürk, 2000: 234). Valinin de aktif olarak toplantılarına katıldığı Kurultay, türünün en erken ve etkili örneklerinden olan Bolu İl Gelişme Planını (BİGEP) hazırladıktan sonra büyük ölçüde pasif hale gelmiştir.

İzmir Gelişim ve Atılım Projesi (İZGAP)

İZGAP projesinin sahibi; İzmir Valiliği, İzmir milletvekilleri, İzmir Büyükşehir Belediyesi, İzmir'de bulunan üniversiteler, kaymakamlıklar, İzmir İl Özel İdaresi, kamu kuruluşları, ilçe ve belde belediyeleri, meslek örgütleri, yazılı ve görsel basın ile sivil toplum kuruluşlarıdır. İZGAP, Eğitim Düzeyi ve Kalitesinin Yükseltilmesi, İstihdam İmkanlarını Artırıcı Meslek ve Beceri Kazandırma, Sağlıklı Yaşam Düzeyini Yükseltme, Sosyal ve Kültürel Yaşam Düzeyini Yükseltme, Tarımsal Üretim ve Verimin Artırılması, Turizmin Geliştirilmesi, Kırsal Altyapıyı Geliştirme ve Standartlarını Yükseltme, Çevrenin Korunması ve Geliştirilmesi ana projelerini yürütmektedir. İZGAP bünyesinde, ayrıca, İzmir İli Ekonomik ve Sosyal Konseyi Oluşturulması, Kamu Yönetiminden Hizmet Alan Vatandaşların Memnuniyetinin Sağlanması ana projeleri yer almaktadır. Bu başlıklar altında toplanmış 169 proje bulunmaktadır (izmir.gov.tr).

Kelkit Platformu (KEP)

Kelkit Havzasında yer alan Erzincan, Giresun, Gümüşhane, Sivas, Tokat olmak üzere beş il valiliği; Köse, Kelkit, Şiran, Refahiye, Çamoluk, Gölova, Alucra, Akıncılar, Şebinkarahisar, Suşehri, Koyulhisar, Reşadiye, Almus, Niksar, Erbaa olmak üzere onbeş ilçe ile bu ilçelere bağlı belde belediyeleri, ÇEKÜL Vakfı ve yukarıda adı geçen beş ilde ait Kelkit Platformu amaçlarına uygun olmak kaydı ile halen faaliyet gösteren gönüllülük esasına dayalı temsilcilik ve şube halindeki sivil toplum kuruluşlarının oluşturduğu platformdur. Platformun amaçlarından bazıları şunlardır: Bölgenin öncelikli sorunlarını belirlemek ve değişik düşünceleri ve önerileri belirleyerek ilgili kurum ve kuruluşlara sunmak. Yerel yönetim birimlerinde karar alma sürecine bölge halkının her kesiminin katılımını sağlamak. Yerel yönetimleri en geniş biçimde halkın denetimine açmak, öneri ve eleştiri mekanizmalarını yaygınlaştırmak. Bölge sorunları ve ihtiyaçlarının tespiti ile bunların çözümüne ilişkin fikir üretmek. Hemşehrilik bilincini bölge boyutunda anlatmak ve artırmak. Bölgenin ekonomik, sanatsal, kültürel, eğitim, sağlık ve tarımsal gelişme hedeflerini ve stratejilerini belirlemek. Halkı bölgedeki sorunların tespiti ve çözüm üretimi süresince etkin hale getirmek. Sivil toplum kuruluşlarının kuruluş ve gelişmelerine katkıda bulunmak (kelkit.gop.edu.tr).

Mersin Platformu

Ankara'da oluşturulan Mersin Platformu, danışma niteliği taşıyan bir çalışma grubu olup bir dernek değil, siyaset üstü bir topluluktur. Mersin Platformu, alanında isim yapmış, kamu ve özel kuruluşlarda veya STK'larda yönetici konumuna gelmiş uzmanlardan oluşmaktadır. Mersin Platformunun amaçları özetle şöyledir: Mersin İli ile ilgili sorunları ve öncelikleri belirleyip tartışmak ve bunlarla ilgili öneri ve projeler oluşturarak ilgililere duyurmaktır. Platformu oluşturanların uzmanlık alanlarını ve yaptıkları çalışmalarını Mersin'deki kamu ve özel kurum ve kuruluşlar ile STK'lara duyurmaktır. Ayrıca, Platform bilgilendirme sonucunda Mersin'den gelecek istemler doğrultusunda çalışmalar yapabilir (mersinplatformu.org).

1.600.000 nüfusu ve 2 milyar dolarlık ticaret hacmine sahip Mersin turizmden sanayiye değişik alanlardaki potansiyelini kullanamaması ve Mersinlilerin biraraya gelebileceği uygun bir yer ihtiyacı Ankara'daki Mersinliler'in Platform'u kurmasına sebep olmuştur. Danışma kurulu niteliği de taşıyan Platform mevcut derneklerden farklı olarak; Mersin'le ilgili yapılabileceklerin çerçevesini çizme ve konularına göre

çalışma grupları oluşturmayı tercih etmektedir. Ankara ve Mersin'deki toplantılarda Mersin'le ilgili organik tarımdan, turizme, sanayiye ve Mersin Evi'ne kadar birçok konu yüzeysel olarak ele alınmıştır. Toplantılarda, yapılacak toplantı ve aktivitelerin siyaset üstü olması, Mersin'le ilgili kısa ve orta vadede yapılabileceklerin belirlenmesi kararlaştırılmıştır (mersinplatformu.org). Platform daha çok Mersinliye ulaşılmasını, Mersin'in tanıtımına önem verilerek, turizmin Mersin'e katkısını daha detaylı ele almayı hedeflemektedir.

Samsun Bölgesel Ekonomik Kalkınma Konseyi ve SABEK A.Ş.

Samsun ekonomisinin 1980 sonrası hızla kan kaybetmesi ve 7. sıradan 32. sıraya gerilemesi; hızla artan işsizlik, sermaye ve insan göçü sorunları, il kalkınma planlarının bilimsel bir temele dayanması zorunluluğu Samsun Bölgesel Ekonomik Kalkınma Konseyi (SABEKAK) ve ona bağlı Samsun Bölgesel Ekonomik Kalkınma Anonim Şirketinin (SABEK A.Ş.) kuruluşunu tetiklemiştir. DPT ile ortak bir protokolle başlayan yerel kalkınma çalışmalarının da yürütülmesi için oluşturulan SABEKAK Samsun İlinin kalkınmasında belirleyici aktörleri biraraya getirmiştir. Konseyin/SABEKAK'ın üyeleri; Samsun Valiliği, Samsun Büyükşehir Belediyesi, Ondokuz Mayıs Üniversitesi, Samsun Belediyeler Birliği, Samsun Ticaret ve Sanayi Odası, Samsun Ticaret Borsası, Samsun Esnaf ve Sanatkarlar Odaları Birliği, Samsun Esnaf ve Sanatkarlar KK Kooperatifi, Samsun Ziraat Odası, Teknoloji ve Uluslararası Gelişim İşbirliği (TUGİB) Samsun Şubesidir.

SABEKAK'ın amaçları şunlardır: i) Ekonomik kalkınma stratejik planının hazırlanması ve öncelikli projelerin tespit edilmesi, ii) iş planı ve finansman planlarının hazırlanması ile zaman ve yöntem planlarının hazırlanması, iii) hazırlanan planlar çerçevesinde uygulamaya dönük çalışmaların yapılması, iv) mevcut şirketlerin kurumsallaşma ve diğer konulardaki problemlerinin tespit edilip çözümleri konusunda projeler üretilmesine yardımcı olunması, v) üniversite ve KOBİ'ler arasındaki işbirliğini arttırarak teknoloji projeleri yapılması. Konsey bu amaçlarını gerçekleştirmek üzere bünyesindeki üyeleriyle SABEK A.Ş.'yi kurmuştur. SABEK A.Ş. şu amaçları gerçekleştirmek üzere çalışmalar yapmaktadır: i) Samsun stratejik bölgesel ekonomik kalkınma planını yapmak. ii) Samsun bölgesel kalkınma uygulama projelerini yapmak. iii) İş ve işyeri yaratmak. iv) Mevcut işyerlerinin yapılanmalarını takip edip yeni teknolojilerden faydalanmalarını sağlamak ve onların pazar paylarını arttırmak. v) Yatırım altyapısı çerçevesinde bölge imkânlarını pazarlamak. vi) Mevcut şirketlerin uluslararası tanıtımlarını yapmak ve AB kuralları çerçevesinde kurumsallaşmalarını sağlamak. SABEK A.Ş. bölgesel gelişme için; i) kamu kalkınma projelerinin programlanması ve uygulanmasını, ii) üniversite-sanayi işbirliği dahil, yerel teknoloji ve rekabet gücünü geliştirmeyi, iii) şirket kültürü oluşturma ile markalaşma çalışmaları dahil, mevcut şirketleri kurumsallaştırmayı, iv) iş geliştirme/kuluçka merkezleri yoluyla ileri teknoloji kullanan işletmeler yaratmayı, v) yurtiçi ve yurtdışı tüm pazarlarda tanıtımlar dahil bölgenin imkânlarını pazarlamayı hedeflemektedir. SABEK A.Ş. İl Merkezi ve 14 İlçenin GZFT/SWOT analizi ile "olası gelişme senaryoları" da yapmaktadır.

DENİZLİ PLATFORMU VE ARKA PLANI

İş dünyasına yönelik kurumsallaşma açısından Denizli Türkiye'nin erken harekete geçen illerindedir. İlde iş dünyası merkezli kurumsallaşma kültürünün diğer benzer büyüklükteki illere göre çok daha erken geliştiği söylenebilir. Denizli Platformu da bir anlamda Denizli'deki uzun soluklu kurumsallaşma kültürünün bir ürünüdür. Aşağıda Denizli Platformunu tanıtmadan önce Babadağ Senedinden dokumacı kooperatiflerine, çok ortaklı işçi şirketlerine kadar uzanan Denizli'deki kurumsallaşma kültürüne özetle yer verilecektir.

Denizli İli Ekonomisi: Özet Bir Bakış

Denizli ilindeki iş dünyası ortaklıklarını daha iyi anlamak için Denizli ekonomisine kısaca yer vermek gerekmektedir. Bu çerçevede, yazının konusu gereği, Denizli ekonomisindeki ortaklıklar, işbirlikleri, birliktelikler, sosyal dayanışma gibi konular üzerinde durulmaktadır.

Denizli katma değeri düşük olan havlu ve bornoz konusunda dünyaya açılmış ve büyüme hızını sürdürebilen bir sanayi odağıdır. Yurt dışına fason üretim yapan firmalar aynı zamanda yerelde çok sayıda küçük firmayı da fason olarak çalıştırmaktadır. Küresel ağlara eklenilebilmesi de havlu ve bornoz üretimindeki fason ilişkilere bağlıdır (Armatlı Köroğlu, 2006: 411).

Denizli'de büyük-küçük firmalar arası gözlenen yoğun ilişkileri yaratan en büyük faktör, modern teknolojiye tezgahlar kullanan küçük ölçekli firmaların hızlı biçimde ortaya çıkmalarıdır. Bu tezgahların çoğunu bölgedeki büyük firmalar teknolojik yenilenme sırasında ikinci el piyasasına bırakmışlardır. Bölgede teknolojiye hızlı değişim sonucu modern tezgahlarda önemli bir ikinci el piyasası ortaya çıkmakta, bu ise fason iş yapan küçük firmaların 'kollektif etkinlik' sağlamalarına önemli bir zemin hazırlamaktadır (Aslanoğlu, 2001: 99).

Denizli'nin havlu ve bornoz alt sektörleri özelinde tekstilde gösterdiği hızlı gelişmenin tarihsel koşullarını Babadağ, Buldan, Kızılcaölük'te yüzyıllardır devam eden geleneksel üretime, dolayısıyla,

dokumacılık kültürü ve becerisine bağlamak mümkündür. El tezgahlarından başlayan geleneksel tekstil becerisi ve birikimi özellikle 1980'lerden itibaren artan bir hızla gelişme göstermiş ve bugün Denizli bu alanda Dünya ölçeğinde bir merkez haline gelmiştir (Kazdağlı, 1998: 89-90).

Denizli ilçelerinde geleneksel el tezgahlarıyla yapılan dokuma üretimi Denizli merkeze sıçramış ve teknolojik dönüşümle hızlı gelişmiştir. Denizli'deki gelişme özellikle 1980 sonrasında dokuma ve giyim sektöründe yığılan sanayi birimlerinin mevcut deneyim ve bilgi birikimlerini kullanarak ürünlerini yurtdışına satmaya başlamasıyla önem kazanmıştır. Havlu ve bornoz üretiminde Denizli'deki firmaların değil Denizli genelindeki üretim bir bütün olarak gündeme gelmiştir. Sanayi odaklarındaki yazında da yöre isminin firmaların önüne geçmesi, odaklaşmanın en önemli göstergelerinden biri olarak kabul edilmektedir (Eraydın, 1999: 232).

1980'li yılların başından itibaren Denizli özellikle tekstil sektörüne dayalı bir sanayi büyüme sürecine girerek, dünya ölçeğinde önemli bir havlu-bornoz üretim merkezi haline gelmiştir. 1990'lı yıllarda tekstil sektöründe yapılan yatırımların miktarı yanında, niteliğinde de önemli gelişmeler meydana gelmiş ve teknolojik düzey ilerlemiştir. Yerel düzeyde sağlanan tüm bu olumlu gelişmelere rağmen, aynı dönemde Denizli ekonomisini tehdit eden bazı olumsuzluklar da ortaya çıkmaya başlamıştır (Özaslan, 2005: 574).

Denizli ekonomisinin karşılaştığı önemli sorunlar arasında; tek sektöre dayalı yerel sanayi örgütlenme modeli, düşük katma-değerli ürünlerde uzmanlaşma, dış piyasalarda oluşan krizler karşısında hazırlıksızlık, yerel sanayi yapılarındaki yatırımların kapasite fazlalıkları, fason ilişkilerdeki zayıflama, küresel üretim zincirlerine bağımlılık, firmaların geleneksel aile şirketleri oluşu, şirketlerin kurumsallaşma ve profesyonelleşme düzeylerinin düşüklüğü, yurtdışındaki aracı firmalara yapılan fason üretim, sanayideki gelişmenin de etkisiyle göçle gelen nüfus artışının kentsel altyapı yatırımları ile desteklenmemesi, merkezi idare sorumluluğundaki fiziki ve sosyal altyapı yatırımlarındaki yetersizlik (Özaslan, 2005: 574, Özcan 1995, Özgür ve Acar, 2003, Dikmen, 2000) bulunmaktadır. Tüm bu sorunlar, gıda, turizm, taşta-toprağa dayalı sanayi, modern tarım gibi alanlara yatırımlar yaparak çeşitlendirmeye çalışan Denizli ekonomisini tehdit etmeye devam etmesine rağmen Denizli ekonomisinin ihracat ve sanayi istihdamındaki payı büyüktür.

Denizli'de İş Dünyasının Kurumsallaşması: Literatür ve Örnekler

Denizli ekonomisi yazınında Denizli iş dünyasının kurumsallaşması ile Denizli'deki iş dünyasına yönelik kamu kuruluşlarının örgütlenmesine de yer verilmektedir. Kurumsallaşmanın Denizli ekonomisi üzerinde olumlu etkileri literatürde önemsenmekte, ekonominin gelişimi kadar sıkıntıları da kurumsallaşma konusunda yeni oluşumları tetiklemektedir. Denizli Platformu da bunlardan birisidir.

"... dışa dönük büyüme politikalarının uygulamaya girdiği 1980'li yıllarda bir rekabet avantajı olan esnek uzmanlaşma modeli, 1990'lı yılların ikinci yarısından itibaren dezavantaja dönüşmeye başlamış ve özellikle 1998 krizi, kurumsal yapı ile desteklenmemiş; bu türde 'kendi içinde (in-itself)' ve 'gevşek (looser)' yerel sanayi örgütlenme modelinin önemli darboğazlarla karşılaşmasına neden olmuştur. Böylelikle, yerel ekonominin ortak sorunlarını çözmek amacıyla, *bir yandan alttan-yukarı yerel kurumsallaşma eğilimleri ivme kazanmış, diğer yandan da merkezi idare işlevlerinin yerel devri konusunda talepler artmıştır*" (Özaslan, 2005: 574).

Denizli'deki alttan yukarıya kurumsallaşma örnekleri kadar kamunun da Denizli'de kurumsallaşma ve/veya şube açma, Denizli'yi kuruluşlar açısından bir alt bölge merkezi olarak algılaması da aynı doğrultuda gelişmektedir.

"Denizli'de çok sayıdaki yerel ekonomik kurum ve kuruluş hızlı gelişme evresi sonrasında ortaya çıkan gelişmeleri düzenlemek amacıyla olgunlaşma evresinde kurulmuştur. Merkezi hükümetin yerel birimleri olan Sanayi ve Ticaret Bakanlığı'nın küçük ve orta ölçekli sanayilerin teknolojik yeniliklere uyumunu sağlamak, rekabet güçlerini ve etkinliklerini artırmak ve ekonomiye katkılarını sağlamak amacıyla kurduğu KOSGEB (1992), Hazine ve Dış Ticaret Müsteşarlığı'nın dışsatımcılarını desteklemek için kurduğu Denizli Tekstil ve Konfeksiyon İhracatçıları Birliği DETKİB (1993) ve İhracatı Geliştirme Merkezi (İGEME) ile bu dönemde Denizli'de sayıları çok artan sanayici ve işadamları dernekleri (SIAD'lar) bunlardan bazılarıdır" (Özelçi Eceral, 2006: 471).

İş dünyasının örgütlenmesi oldukça eskilere dayanan Denizli'de, Babadağ senedinden dokumacı kooperatiflerine, ihracatçı birliklerinden, sanayi ve ticaret odalarına yurtdışındaki Denizli'li işçilerin çok ortaklı şirketlerinden, EGS gibi sektörel dış ticaret şirketlerine, dericilerin şirketinden DETKİB gibi tekstil ihracatı birliklerine kadar değişik birliktelikler oluşmuştur. Çok ortaklı işçi şirketleri ve kooperatifler örneğinde olduğu gibi, bir kısmı faaliyetlerine son vermişler veya çok cılız ve pasif oluşumlara dönüşmüşlerdir. Denizli Ticaret Odası, Denizli Sanayi Odası, DETKİB gibi oluşumlar ise hem faal hem de Denizli Platformunun üyesi durumundadırlar. Bu çerçevede Denizli'de iş dünyasının değişik formatlardaki, farklı amaçları güden iş dünyası ortaklıkları örneklerine aşağıda kısaca değinilmektedir.

Babadağ Senedi: Türkiye ve Denizli tekstilinin geleneksel ve en önemli merkezlerinden olan ve bugün de yetiştiği işadamları ile İstanbul ve Denizli tekstil sektörüne damgasını vuran Babadağ ilçesinde 20. Yüzyıl başında tekstil tüccarları arasındaki alış-verişte, “Babadağ Çeki” olarak anılan pusula kullanılıyordu. Mamul malı alan tüccar herhangi bir kağıt üzerine borçla ilgili rakamı yazar ve kağıdı kaşeleyerek dokumacıya verirdi. Dokumacı bu pusulayı iplik tüccarına vererek ihtiyacı olan ipliği alırdı. Hatta bu pusulanın diğer illerde de geçerli olduğu bilinirdi (Kavak, 1999: 236). Babadağ modelinde tüccar-dokumacı arasında, tarafların her zaman bozabileceği, sadece sözlü bir akit vardı. Dokumacı kendi tezgahı ve işçiliği ile tüccardan almış olduğu ipliği dokumakta, haftalık olarak götürüp tüccara vermekte idi. Dokumacı metre veya parça başı belirlenen ücreti alırken tüccar da ham bez olarak aldığı malı çeşitli işlemlerden geçirecek mamul mal olarak piyasaya sürmekte idi. “Çalışma sermayesinin tüccara duran varlıklar ve işçiliğin dokumacıya” ait olduğu “*Tekstilde Babadağ Modeli*” olarak anılan bu tüccar ve dokumacı birlikteliğinin tekstil sektörünün gelişmesinde önemli bir kilometre taşı olduğu söylenebilir (Kavak, 1999: 235).

Kooperatifler: Denizli başta tekstil ve tarım sektörleri olmak üzere, çok sayıda kooperatife ev sahipliği yapmaktadır. Denizli’deki güçlü kooperatifçilik hareketinin bir örneğini II. Dünya Savaşı yılları öncesinde de bulmak mümkündür. 1934-1939 arasında kurulan 19 dokumacı kooperatifinden 5’i Denizli’de kurulmuştur. Bu kooperatifler, pamuklu dokuma üreticilerinin iplik ihtiyacını karşılamada önemli rol üstlenmişlerdir (Tekeli ve İlkin, 2004: 422-423). Cillov (1949) ile Tekeli ve İlkin’in (2004) derleme verilerine göre, 1942’de sayıları 17’ye ulaşan Denizli’deki dokuma kooperatifleri “Mahdut Mesuliyetli Garbi Anadolu Dokumacılar Küçük Sanat Kooperatifleri Birlik Kooperatifi” adı altında toplanmışlardır. Türkiye’deki tüm tezgah sayısının beşte birine eşit tezgahı denetiminde bulunduran Birlik, 1946 yılında dağılmıştır (Cillov, 1949: 98-99, Tekeli ve İlkin, 2004: 445).

İşçi Şirketleri: 1970’li yıllarda Denizli’de çok ortaklı ve işçi şirketleri kurulmuş, bunlardan bazıları ya hiç üretime başlamamış ya başarısız olarak kapanmış ya da el değiştirmiştir. Bu oluşumlar sermaye aktarımı ve deneyimi yönünden Denizli’nin sanayileşmesine katkıda bulunmuştur (Mutluer, 1995). Gerek yurt dışında, gerekse yerel küçük tasarruf sahiplerinin birikimiyle kurdukları çok ortaklı işçi şirketleri 1970’li yıllarda Denizli’de sanayi faaliyetlerinin gelişmesinde etkili olmuştur. Kooperatifler ve kurulan çok ortaklı şirketler birikimlerini kullanarak geleneksel üretimden fabrika tipi üretime geçmeyi başarmışlardır. İyi yönetilemeyen bu çok ortaklı büyük şirketler piyasa koşullarına ayak uyduramayıp başarısız olmuşlarsa da, üretime, istihdama ve bilgi birikimine katkı sağlamışlardır. Bunların büyük bir çoğunluğu da el değiştirerek üretime devam etmişlerdir (Özelçi Eceral, 2006: 469).

Diğer çok ortaklı şirketler: 1954 yılında Babadağ’lı tüccarlar kendi aralarındaki rekabeti önleyebilmek için “Dokuma Sanayii Kolektif Şirketi” isimli bir şirket kurmuşlardır (Akbaş, 2000: 34). 1948 yılında Babadağ’da 50 firmayı üretim odaklı olarak biraraya getiren bir aile, 1960 yılında Denizli’de bir aile firması kurmuştur. Denizli’de 1978 yılında 8 firma ve 22 ortakla çok ortaklı bir başka firma da kurulmuştur. 1972’deki iplik tüccarı olan Denizlili bir aile ise 500 ortakla kurduğu dokuma, basma ve boyama fabrikası, bölgedeki tekstil potansiyelini büyük ölçüde harekete geçirmiştir. Sonraki yıllarda Babadağlı aile ve ortakları tarafından kurulan firmadan ayrılmalar olmuş ve ayrılan girişimciler kendi firmalarını kurmuşlardır (Özelçi Eceral, 2006: 466-468). Şemsi Terakki Debâgat ve Ticaret T.A.Ş çok sayıda dericiyi ve çalışanı biraraya getiren bir kuruluştur. Denizli’nin bir dönem deri ve ürünleri imalatında Türkiye’de 3. sırada olduğu düşünüldüğünde şirketin önemi anlaşılmaktadır. 1925 yılında Şemsi Terakki Debâgat Alım Satım Ortaklığı adıyla kurulan ortaklık 1929’da statü değiştirerek Denizli’de kurulan ilk anonim şirketlerden birisi olmuştur (Haytoğlu, 2006: 45-60).

Denizli Platformunun Kuruluşu, Başkanlığı ve İşleyişi

Denizli Platformu üyeleri “Ne yaparsak Denizli daha iyiyi gider” diye tartışıp, bir yerel parlamento gibi sorunları masaya yatırıp, çözümü birlikte aramaktadırlar. Kuruluş amacı, üye kuruluşların tek başlarına yapamadıklarını sinerji ile hayata geçirmektir. Kentteki sorunların çözümü konusunda platform yoğun lobi faaliyeti yürütmekte ve bu açıdan yazılı ve görsel basını etkin olarak kullanmaktadır. En önemli işi Denizli olan Platform’da farklı düşünceler kabul görmekte, çoğu karar ittifakla çıkmakta, geniş kesimleri ilgilendiren konularda çalışmalar yapılmaktadır.

Kuruluş ve Üyelik

Platformdan önce, benzer amaçları gerçekleştirmeyi hedefleyen ve Denizli için lobi faaliyetleri yapmaya çalışan Denizli Vakfı, üçlü koalisyon hükümeti zamanında kurulmuş ancak beklenen başarıyı gösterememiştir. Denizli Platformu ise Denizli’li işadamları öncülüğünde Denizli Ticaret Odası, Denizli Sanayi Odası, Denizli Ticaret Borsası ve Denizli İhracatçılar Birliği (DETKİB) tarafından 2002’de kurulmuştur. Bu dört oda/borsa zaten “Ortak Meclis” adı altında toplanmaktadır. Bu Ortak Meclisin başkanları sırasıyla Platforma başkanlık yapmaktadır. Şimdilik başkanlık bu dört oda arasında el değiştirmekle birlikte, yazılı olmayan ortak karar gereği, başkanlığın tüm üye kuruluşlar arasında el değiştirmesi planlanmaktadır.

Her ay gündemli olarak toplanması planlanan --ancak bazen birkaç ay hiç toplan(a)mayan-- Platformda, Dönem Sözcülüğünü ilgili oda/borsanın Başkanı, sekreteryaya işlerini ise ilgili odanın genel sekreteri yürütmektedir Platformda; Belediye Başkanı, Ticaret ve Sanayi Odası Başkanları, Mermerciler, Dericiler, Tekstilciler, Turizm Dernekleri Başkanları, Gazeteciler Cemiyeti Başkanı, Borsa Başkanı vb. 22 sivil toplum lideri vardır. Platformun 22 üyesinden büyük çoğunluğu, --Denizli Spor Kulübü, Denizli Gazeteciler Cemiyeti, Denizli Sanat Vakfı dışında-- adında geçtiği gibi işadamı, tüccar ve sanayici birlikteliği kuruluşlarıdır. Özellikle politik olmayan veya politik tercihleri ağır basmayan kuruluşlar Platforma üyedirler.

Denizli Platformu, başka benzer bir platformu incelemek suretiyle kurulmamıştır. Bu açıdan özgün bir modeldir. Platform ilin sorunlarını daha iyi formüle etmeyi ve bunlara etkili çözüm bulmayı önemseyen liderlerin kişisel ve kurumsal ilişkileri neticesi kendiliğinden şekillenmiştir.

5174 sayı ve 01/06/2004 tarihli Odalar ve Borsalar Kanununun Müşterek Hükümler kısmındaki odalar ve borsalar arası ilişkileri düzenleyen 99. maddesi¹ "ilde kurulu oda ve borsa yönetim kurulları, meslekî konularda görüş oluşturmak amacıyla dört ayda bir müştereken toplanır" hükmüne yer vermektedir. Denizli Platformu bu düzenlemenin gereğini, kimi ilgili odalar üyesi olmadığı için sınırlı ölçüde de olsa, kanunun çıkmasından önce yerine getirmeye başlamıştır. Platform hakkında Uşak ve Afyon illerinde Sanayi Odası Sekreteri tarafından Platform adına sunuşlar yapılmıştır.

Başkanlık ve Liderlik:

Kuruluşundan buyana, Platforma; Denizli İşadamları Derneği Başkanı Tekin Ada²'dan itibaren, Denizli Sanayi Odası Yönetim Kurulu Başkanı Müjdat Keçeci, Denizli Ticaret Odası Yönetim Kurulu Başkanı Nail Kalemci, Denizli Ticaret Borsası Yönetim Kurulu Başkanı İbrahim Tefenlili başkanlık yapmışlardır. Başkanlığın Sanayi Odasına geçmesiyle, Platform daha fazla işlerlik ve olgunluk kazanmış gözükmektedir. Yapılan işlere ve sonuçlarına bakınca bu tip bir oluşumda bireysel liderliğin önem kazandığı gözlemlenebilir. Bazı kişilerin bireysel liderliği Platformun oluşumu ve gündem maddelerinin takibinde etkili olduğu söylenebilir.

İşleyiş ve Gündem Oluşumu

Denizli Platformu hukuki bir zemine oturmuş, vakıf veya dernek statüsünde bir oluşum değildir. Bir daimi sekreteryası yoktur. Dönem Başkanı olan oda veya borsanın başkanı ve genel sekreteri işleyiş sağlamakta, başkan gündemi belirlemekte ancak toplantıda yeni gündem maddeleri teklif edilebilmektedir. Toplantılara oda ve diğer üye kuruluşların genellikle en üst yöneticileri katılmaktadır. Platform aynı anda birden fazla gündem maddesini değişik kurum ve kuruluşlar nezdinde takip edebilmektedir. Gündem maddeleri temelde ilde geniş kesimleri ilgilendiren az sayıdaki konudan oluşmaktadır. Birçok gündem maddesi kendi içinde alt başlıklara bölünmüş olarak takip edilmektedir. Örneğin, THY + Çardak havaalanı gündeminde, ana gündem 5-6 birbirini tamamlayıcı somut alt başlıklara bölünmüştür.

Daha önce arama konferansları yöntemiyle Denizli'nin sorunları il dışındaki toplantılarla ele alınırken, zaman içerisinde üst düzey katılımın sağlandığı ve bir dönem ayda bire kadar sıklaşan ve genellikle Denizli Ticaret Odasının salonlarında gerçekleşen gündemli toplantılar yapılmıştır.

Platformun Denizli'deki dört öncü odanın/borsanın *Ortak Meclis* diye anılan toplantıları ile organik bağı olduğu söylenebilir. En azından bazı gündem konuları önce *Ortak Mecliste* konuşulmakta; burada olumlu karşılır ve daha geniş katkı arzu edilirse gündem maddesi Denizli Platformuna da taşınmaktadır.

Platformun gündemdeki konular üzerinde karar verme aşamasında bazı anlaşmazlıklar çıkmakla birlikte, oybirliği ile geçen çok sayıda karar da bulunmaktadır. Özellikle ortak payda tarafı güçlü THY ve Çardak Havaalanı gibi konularda uzlaşma daha kolay sağlanmaktadır. Şu ana kadar çıkan anlaşmazlıklar iyiniyet çerçevesinde çözümlenebilmiştir.

Denizli Platformunun Toplantılarına ve Gündem Maddelerine Örnekler

Havayolu ulaşımı ve THY: Denizli Sanayi Odası Yönetim Kurulu Başkanı Müjdat Keçeci'nin Platform Başkanı olduğu dönemde Çardak Havaalanı'nın geliştirilmesi, THY sefer sayısı, uçak saatleri ve uçak büyüklükleri (havayolu ulaşımı), bilet fiyatları, uluslararası uçuşlara imkan tanınması gündeme getirilmiş ve Başbakan, Ulaştırma Bakanı ve THY Genel Müdürü başta olmak üzere ilgililere durum anlatılmıştır. Sonuç olarak, THY sefer sayısı artırılmış, THY İstanbul'dan Denizli'ye daha büyük uçaklar ve daha düşük fiyatlarla

¹ Odalar ve borsalar arası ilişki: MADDE 99. - Aynı ilde kurulu odaların yönetim kurulları, alacakları meslekî kararlarda diğer odalara danışarak görüş isterler. Görüşü istenen oda, en geç yedi gün içinde görüşünü bildirir. Oda ve borsa yönetim kurulları, aynı ildeki diğer oda ve borsaların verdikleri kararlara itiraz edebilirler. İtiraz eden oda veya borsanın başvurusu üzerine en yaşlı meclis başkanının daveti ve başkanlığı altında, yönetim kurulları birlikte toplanarak ihtilafı çözerler. Anlaşmazlık halinde Birlik, hakem olur. Ayrıca, ilde kurulu oda ve borsa yönetim kurulları, meslekî konularda görüş oluşturmak amacıyla dört ayda bir müştereken toplanır. Toplanma ve müzakere usulü Birlikçe hazırlanacak yönetmelikle düzenlenir. Bu çerçevede, yukarıda da özetlenen Afyon Platformu örneği, Denizli'deki Platformdan farklı olarak, daha ziyade 5174 sayılı kanunun 99. maddesi çerçevesinde gerçekleştirilen ortak toplantıları ifade etmektedir.

² Platformun bazı üyeleriyle yapılan görüşmeler, Platformun kuruculuğunda öncülüğü Tekin Ada'nın yaptığını göstermektedir.

uçmaya başlamıştır. Şu anda askeri saha içinde olan ve tek bir uçağın yanaşabildiği ve geceleme yapamadığı geçici hizmet binası yerine yedi uçağın aynı anda yanaşabileceği apronlar/körüklerin olacağı Çardak Havaalanı Yeni Terminal Binası inşaatı 2006 yılında ihaleye verilmiş olup 2007 sonunda bitirilmesi planlanmaktadır. Özel havayolu şirketlerinden birkaçı, yeni terminal binası ve hangarlar bitince Çardak Havaalanına İstanbul Atatürk, İstanbul Sabiha Gökçen ve Ankara Esenboğa'dan tarifeli uçuşlar planlanmaktadır.

Demiryolu yük taşımacılığı: Denizli-İzmir Demiryolu güzergahındaki yük taşımacılığında karşılaşılan sorunların giderilmesi, konteynır taşımacılığının önünü açacak Denizli OSB bölgesindeki Gürlek Yükleme İstasyonunun inşa edilmesi, dökme yük taşımacılığının önündeki önemli engellerden birisi olan Biçerova – Aliğa Nemrut Limanı arasındaki hattın tamamlanarak ulaşımına açılması Platformun uzun süredir takip ettiği önemli bir gündem maddesidir. Biçerova – Aliğa Nemrut Limanı arasındaki hat ihale edilmiştir, Gürlek Yükleme İstasyonu için yer bulunmuş olup olumlu görüşler alınmaktadır.

Büyükşehir – bütünşehir: AK Parti Denizli milletvekilleri tarafından hazırlanan ve kısa adıyla "bütünşehir yasası" diye anılan ancak 2003 Aralık ayında yasalaşmasına rağmen Cumhurbaşkanınca tali bir sebepten veto edilen "Denizli İline Bağlı Akköy İlçesi İle Bazı Belediye ve Köylerin Tüzel Kişiliklerinin Kaldırılarak Denizli Belediye Sınırları İçine Alınması Hakkında Kanun Teklifi" TBMM Plan ve Bütçe Komisyonu'nda görüşülme aşamasından itibaren Denizli Platformu, tarafından sürekli desteklenmiştir. Bütünşehir yasası veto edilip uygulanamayınca Platform, daha dar/kısıtlı bir alanı Denizli Belediyesine katan 5393 sayılı yasanın 11. maddesi gereğince komşu belediyelerin Denizli Belediyesine katılması düzenlemesine destek vermeyi sürdürmüştür. Mart 2009 seçimlerinde uygulanacak ve Türkiye'de ilk olan bu düzenleme Ağustos 2006'da Üçlü Kararname ile onanmıştır.

Honaz Adliyesi: 35.000 kişinin çalıştığı Denizli Organize Sanayi Bölgesi Honaz İlçesinin Kocabaş beldesi sınırlarında yer almaktadır. Denizli OSB'deki Honaz Adliyesi'nin ağır işyükü statüsü ve işleyişinden kaynaklanan sıkıntılara çözüm bulunması son dönemlerde Platformun gündemine girmiştir. Ulusal ve uluslararası iş ve işçi davaları, ticaret ve ödeme davaları gibi uzmanlık ve yabancı dil bilgisi gerektiren davaların görüldüğü Honaz Adliyesi yetersiz kalmaktadır. Platform, Adalet Bakanı ve Denizli milletvekillerini Honaz Adliyesinin konuyla ilgili birimlerinin daha fazla ve yetkin uzmanın bulunabileceği Merkez İlçeye taşınmasına ikna etmiş gözükmektedir.

Doğalgaz: Uşak gibi komşu illerin 200-300 milyon m³ kullanım potansiyeline rağmen Denizli'de bu potansiyel 1,2 milyar m³tür. Hava kirliliğinin yüksek olduğu, sanayinin rekabet etmek için ucuz enerji ihtiyacının had safhada bulunduğu Denizli Türkiye'nin doğalgaz ana dağıtım hatları açısından dezavantajlı bir coğrafi konumda kalmıştır. Platform Denizli'ye doğalgazın hızlıca gelip dağıtılması konusunda kentte, BOTAŞ ve hükümet nezdinde baskı unsuru olarak çalışmaktadır. 2006 başından beri OSB'de doğalgaz özellikle boyahanelerde kullanılmakta olup kentiçi dağıtım ana hatları da Kentgaz şirketi tarafından hızlıca inşa edilmektedir.

Diğer gündem maddelerine şunlar örnek verilebilir: Denizlispor Club Card Projesi, işadamlarının yurtdışına çıkarken yaşadıkları vize problemlerinin hafifletilmesi, gıda sanayi ve gıda güvenliği hakkında alınabilecek önlemler, Denizli'de organik tarımın geliştirilmesi ve Organize Seracılık Bölgesi, Jeotermal enerjinin kullanılması, Denizli'ye özgü Buldan dokuması ile Denizli travertenleri gibi yerel değerlere sahip çıkılması.

Platform gündemdeki konularla ilgili üst düzey aktörlerden bilgi almak için de toplantılar düzenlemektedir: 24 Eylül 2004'de Devlet Bakanı Ali Babacan ile kentlin sorunları görüşülmüştür. 31 Ekim 2004'de Başbakan'a iletilecek konular toplantıda belirlenmiştir. 13 Temmuz 2005'te Belediye Başkanı ile "büyükşehir-bütünşehir" hakkında toplantı yapılmıştır. 23 Kasım 2005'de vergi dairesi başkanının da katılımı ile "gelir idaresinde yeniden yapılanma, Denizli'nin ekonomik görünümü, vergi gelirleri ve bunlarla neler yapılabileceği-beklentiler" tartışılmıştır. 28 Ocak 2006'da Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanı Murat Başeskiöğlü ile istihdam üzerindeki kamu yükü ve iş yaşamına ilişkin konular tartışılmıştır. 10 Şubat 2006'da Denizli milletvekillerinin il hakkındaki çalışmaları hakkında bilgi alınmıştır.

GENEL DEĞERLENDİRME

Denizli Platformu temelde Ankara bürokrasisi ve siyaset üzerinde kulis faaliyetleri yapmakla birlikte, bir baskı grubu olarak THY örneğinde olduğu gibi özel şirketlerle ve diğer ilgili kuruluşlarla da görüşmeler yapmaktadır. Platformun başarısı belki de "çok taraflı kazançlı oyun" kavramı/kuramı çerçevesinde yorumlanabilecek konu başlıkları üzerinde odaklanmalarından kaynaklanıyor olabilir. Üstelik, THY/BOTAŞ örneğinde olduğu gibi Platformun doğrudan kontakt kurduğu aktörler dışındaki, örneğin yerel halk da kazançlı çıkabilmektedir. Elbette, her oyunda, en azından sınırlı ölçüde de olsa, kısa veya uzun vadede kaybedenler olabilmektedir. Örneğin, İstanbul'la havayolu ulaşımı geliştikçe, aynı güzergaha karayolu ile yolcu taşıyanlar kaybediyor olabilir.

İncelenen diğer il temelli platformlardan farklı bir kuruluş yapısına sahip olan, Denizli Platformu yasal zemini ve sekreteryası olmamasına rağmen Denizli ili adına önemli işler başarmış gözükmektedir. Kendine

has ve esnek bir model oluşturan Platform diğer illerde de benzer uygulamalara örnek teşkil edebilir. Platformun daha sağlıklı çalışması ile ilgili şu **öneriler** yapılabilir:

- Platform yasal bir zemine oturtulmalı, kuruluş ve işleyiş içtüzüğü oluşturulmalıdır. Kimlerin hangi koşullarda ortak olabileceği veya ortaklıktan çıkartılabileceği netleştirilmelidir. Oybirliği ve/veya tam katılım sağlanamadığı durumlarda kararın nasıl alınacağı ve bağlayıcılığı belirlenmelidir. Platforma başkanlık yapan odanın başkanı ve genel sekreterine ilaveten platformun sürekli çalışan uzman ve ofis elemanları istihdam edilmelidir.
- Platform şu ana kadar liderlerin, Ortak Meclisin ve Dönem Sözcüsü odanın kapasite, kurumsallaşma ve vizyonunun da etkisiyle başarıya ulaşmış gözükmektedir. Düşük seviyeli bireysel liderlik ve/veya kurumsal kapasite ile zayıf adanmışlık gibi durumlarda Platformda başarının sürdürülebilmesini sağlayacak kalıcı yeni bir sistemin kurulması gerekmektedir.
- Platformun faaliyetleri, üyeleri ve çalışma düzeni konusunda basın ve ilgililer daha net bilgilendirilmelidir. Platforma ait güncel, doyurucu, kolay anlaşılır bilgilere yer verilen bir internet sitesi kurulmalıdır. Platform ildeki diğer kurum ve kuruluşlarla proje bazlı olarak ortak çalışmalar yapılabilir.

Sivil Toplum Platformlarının artması, yerelleşme eğiliminde olan kamu otoritelerinin de etkinleşmesinde öncü rol oynayacaktır. Mahallerinde çözüm üreten, sorunların çözümüne yönelik, toplumsal ve ekonomik kalkınmanın rehberliğini yapan bu tip platformlar arttıkça ve etkinleştikçe, ülke kalkınmasında mikrodan makroya doğru hızlı bir devinim ortaya çıkacaktır. STK'lar desteklenmeli, her kurum ve kuruluş çözüm önerileriyle bütünün parçası olabilmelidir.

Kaynakça

- Afyon TSO; **İşte Beklenen Platform**, <http://www.afyontso.org/Atsovizyon/1/sayfa33.htm>, Z.T., 07.09.2006.
- Artvinliler Hizmet Vakfı; **Artvin Platformu**, http://www.artvin.org.tr/amac_ve_ilkeler.asp, Z.T., 10.08.2006.
- Aslanoğlu, Mehmet; (2001), Sanayinin Örgütlenmesinde Esnek Uzmanlaşma Yaklaşımı, Bursa: Ezgi Kitabevi.
- BİGEP; (2003), **Bolu İl Gelişme Planı** DPT, İzzet Baysal Üniversitesi, Bolu Valiliği, Bolu Belediyesi Bolu Tic. ve San. Odası, <http://www.iibf.ibu.edu.tr/bigep.html>
- BUGİAD; **TUSKON Kuruldu**, www.bugiad.org.tr/aktiviteler.php?ac_id=24, Z.T. 07.09.2006.
- Dikmen, Ahmet Alpay; (2000), "Küresel Üretim, Moda Ekonomileri ve Yeni Dünya Hiyerarşisi", **Toplum ve Bilim**, Sayı 86, 281-302.
- Dokuzuncu Beş Yıllık Kalkınma Planı, Bölgesel Gelişme Özel İhtisas Komisyonu, İl Gelişme Stratejileri ve Politikaları, Alt Komisyonu Raporu (2006), DPT, Ankara.
- EGEV; **"EGEV"** <http://www.egev.org/index.php?t=ana&sid=>, Z.T. 14.08.2006
- Eraydın, Ayda; (1999), "İçel Sanayi Gelişiminin Önündeki Darboğazlar, Dinamikler, Gelişme Ortamı ve Destekleme Mekanizmaları", **İçel Sanayisini Geliştirme Sempozyumu**, 24-25 Haziran 1999, İçel. Mersin: DİE ve Mersin Ticaret ve Sanayi Odası
- İzmir Valiliği; **İzmir Platformu** www.izmir.gov.tr/haberler/haber_detay.aspx?hid=265, Z.T., 07.09.2006.
- Haytoğlu, Ercan; (2006), **Denizli'de Tabaklık**, Isparta, Fakülte Kitabevi.
- Kavak, Şeref; (1999), "Çalışma Sermayesi Tüccardan Duran Varlıklar ve İşçilik Dokumacıdan Ortaklık Olmayan Ortaklık, Tekstilde Babadağ Modeli Kalkınma", **I. Babadağ Sempozyumu, Tarihte ve Günümüzde Babadağ Bildiri Metinleri**, 1-2-3 Aralık 1999, Denizli, 235-246.
- Kazdağlı, Hasan; (1998), "Yeni Bölgesel Gelişme Yaklaşımları Doğrultusunda Denizli Ekonomisi", Celal Küçükler (editör), **Anadolu'da Hızla Sanayileşen Kentler: Denizli Örneği**, içinde, 5. Ulusal İktisat Sempozyumu, Kasım 1997, Denizli, Ankara: Türkiye Ekonomi Kurumu, 83-93.
- Kelkit Platformu; **Kelkit Platformu Faaliyetleri**, <http://kelkit.gop.edu.tr/html/kelkit/01.htm>, Z.T. 08.08.2006.
- Kelkit Platformu; **Kuruluş Protokolü**, <http://kelkit.gop.edu.tr/>, Z.T. 08.08.2006.
- Mutluer, Mustafa; (1995), **Gelişimi, Yapısı ve Sorunlarıyla Denizli Sanayi**, Denizli Sanayi Odası Yayını, İzmir.
- Özaslan, Metin; (2005), "Küyerelleşme Sürecinin Türkiye'deki Yerel Kurumsal Yapılara Yansımaları", Editörler: Hüseyin Özgür ve Muhammet Kösecik, **Yerel Yönetimler Üzerine Güncel Yazılar –I: Reform**, Nobel Yayınları, Ankara.
- Özcan, Gül Berna; (1995), Small Firms and Local Economic Development: Entrepreneurship in Southern Europe and Turkey, Aldershot, Avebury U.K.

- Özelçi Eceral, Tanyel; (2006), "Ekonomik Coğrafyaya Kurumsal Yaklaşım: Denizli Örneği", Ayda Eraydın (der.), **Değişen Mekân, Mekânsal Süreçlere İlişkin Tartışma ve Araştırmalara Toplu Bakış: 1923-2003**, Dost, Ankara, 458-480.
- Özgür, Hüseyin ve Muhittin Acar; (2003), "Deconstructing Development in and of Denizli: Progress, Problems and Prospects", **Reinventing Regions in a Global Economy**, 12-15 Nisan, Pisa İtalya, Regional Studies Association (İngiltere).
- Mersin Platformu; **Mersin Platformu Nedir?**, <http://mersinplatformu.org/mplatform.php>, 10.09.2006.
- Tekeli, İlhan ve Selim İlkin; (2004), "Savaşmayan Ülkenin Savaş Ekonomisi: Üretimden Tüketime Pamuklu Dokuma", Tekeli, İlhan ve Selim İlkin, **Cumhuriyetin Harcı: Köktenci Modernitenin Ekonomik Politikasının Gelişimi**, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, İstanbul, 409-463.
- Yücetürk, Elif; (2000), "Yönetişim Kavramı ve Katılımı Örgütlemeye Bir Örnek: Bolu İl Kurultayı", **Yerel Yönetimler Sempozyumu Bildirileri Kitabı**, TODAİE, Ankara, 225-236.

HOW BOARD OF DIRECTORS OF NON-GOVERNMENTAL ORGANIZATIONS PERCEIVE INTERNAL CORPORATE ENTREPRENEURSHIP? EXAMPLE OF ISIDEF

---

*Arzu ÜLGEN AYDINLIK, PhD, Assistant Professor
Istanbul University School of Business Administration
aulgen@istanbul.edu.tr*

*Dilek DÖNMEZ, Research Assistant
Çanakkale Onsekiz Mart University Gökçeada Vocational School
ddonmez@comu.edu.tr*

---

1. Introduction

Corporate entrepreneurship is defined as entrepreneurship within an existing organization to develop and implement of new ideas. During the last decade, implementation of corporate entrepreneurship is becoming an important activity for private and public-sector organizations.

The impact of corporate entrepreneurial activities on successful organization performance, attract researchers to find out the organizational factors that have been linked to successful corporate entrepreneurship. Researches find out the internal factors that effect the corporate entrepreneurship. Those are; the appropriate use of rewards, gaining top management support, resource availability, supportive organizational structure, risk taking and tolerance for failure (Hornsby, Kuratko and Zahra, 2002: 253-273).

We can define non-governmental organization as organizations which are not a part of the government and corporate sector. As entrepreneurship is the emerging concept for corporations to stay competitive and to be successful, non-government organizations, as independent sector, also needs this concept for success. We believe non-governmental organizations should also carry out the same kind of entrepreneurial features as a corporation. To find out this relation, we adapt the Corporate Entrepreneurship Assessment Instrument (CEAI). CEAI is developed by Kuratko, Montagno and Hornsby (1990). It is an instrument that attempts to measure the effectiveness of the key internal organizational factors that influence innovative activities and behaviors. Based on these findings, the purpose of this study is to apply the factors of CEAI to find out the members' perception of internal environment for corporate entrepreneurial activity in a non-governmental organization (NGO).

Data was collected from the board of directors of ISIDEF. A questionnaire was designed and conducted. Participants were asked to express the level of their perceptions with items, each one representing one of internal environment for corporate entrepreneurship in this organization. For the measurement of all those items a five-point Likert-scale was used (1=strongly disagree to 5=strongly agree). Responses from participants are analyzed. Then, the results from the survey questionnaire administered and discussed. Finally, the limitations of the study are presented and a general conclusion is drawn.

2. Corporate Entrepreneurship

Corporate entrepreneurship is often defined as a process that goes on inside an existing firm and that may lead to new business ventures, the development of new products, services or processes and the renewal of strategies and competitive postures. As such, it can be seen as the sum of a company's innovation, venturing and renewal efforts.

Corporate entrepreneurship may help the development of new managerial approaches and innovative administrative arrangements to facilitate the collaboration between entrepreneurial individuals and the organizations in which they are willing to exert their entrepreneurship (Burgelman, 1984: 154-166).

Entrepreneurship can be viewed as a behavioural characteristic of the organization. Entrepreneurs display three characteristics in their organizations: tolerance for risk, proactiveness and innovativeness (Mort, Weerawardena and Carnegie, 2003: 76).

Recently, there has been a growing interest in the use of corporate entrepreneurship as a means for corporations to enhance the innovative abilities of their employees and at the same time increase corporate success (Ferreira, 2001: 59). So management of organization may be able to assess the organization's environment for corporate entrepreneurship (Kuratko and Others, 1993:28) by answering questions below:

- Has the company developed effective ways to access the resources needed to try new ideas?
- Are the management prepared to allow experimentation with new products or services?
- Does the organization encourage risk taking and tolerate mistakes?
- Are the employees more concerned with new ideas or with defending their turf?
- Is it easy to form autonomous project teams within the corporate environment?

Corporate entrepreneurs need to know how they can manage others to advance the entrepreneurial agenda of their organization. It would seem that organizations that embrace corporate entrepreneurship must foster managers who are entrepreneurial in their behaviors. Likewise, it would seem that managers who are entrepreneurial must have a positive impact on their subordinates, if the organization's entrepreneurial initiatives are to be successful (Pearce, Kramer and Robbins, 1997: 147-160).

Companies usually want this cadre of corporate entrepreneurs to identify and develop spin-ups (innovations in current businesses that can lead to substantial growth opportunities) or to create an environment where more innovation and entrepreneurial behavior is evidenced (Thornberry, 2001: 526-533).

3. Non-governmental Organization and Corporate Entrepreneurship

Globalization during the 20th century gave rise to the importance of NGOs. NGOs have developed to emphasize humanitarian issues, developmental aid and sustainable development. We can define a non-governmental organization (NGO) as a non-profit group or association that acts outside of institutionalized political structures and pursues matters of interest to its members by lobbying, persuasion, or direct action. Most would agree that common causes undertaken by NGOs include those related to environmental issues as well as human rights, labor rights and other areas (Doh and Guay, 2004: 7). The World Bank defines NGOs as "private organizations that pursue activities to relieve suffering, promote the interests of the poor, protect the environment, provide basic social services, or undertake community development". In wider usage, the term NGO can be applied to any non-profit organization which is independent from government. NGOs are typically value-based organizations which depend, in whole or in part, on charitable donations and voluntary service. Although the NGO sector has become increasingly professionalized over the last two decades, principles of altruism and voluntarism remain key defining characteristics (The World Bank, 2001).

Some have argued that NGOs might be the solution to the incentive problems that occur both in public sector and private sector service provision in developing countries (World Bank, 2003: 104). The entrepreneurial organization's perspective suggests that organizations carry forward to innovative and productive incentive of entrepreneurship. Entrepreneurial initiative has been as indispensable to the formation and development of their organizations as helps them to survive in the critical phases of growth. Maintaining entrepreneurial process has been argued as being essential in the organization lifecycle (Erofeev, 2002: 24).

NGOs have primarily noncommercial goals and usually gain at least a portion of their funding from private sources. On the other hand, they have been urged to become more business-like in order to survive and grow (Auteri, 2003: 171). For the organizations, it's full of useful ideas, cautions and critical factors for starting a business and making it successful like in non-governmental organizations and non-profit organizations exist (Fernsler, 2004: 29).

NGOs should not only understand entrepreneurship, but apply it to NGOs' operation. From a perspective of organizational behavior, NGO is the same organization as a company, but with different missions. NGO is working for a specific social development while corporation is for profits. Therefore there must be something common in these two kinds of organization. With these common spirits, NGO leaders can manage a firm well and corporate managers can switch to be NGO leaders easily. However, the real situation is that many entrepreneurs lead NGOs after their retirement while few NGO leaders can go to a firm. This illustrates the power of entrepreneurship that NGOs should learn from business world (Peivuan, 2006).

Business leaders play vital roles in the non-profit sector as board members, donors, partners, and even executives. Yet all too often, they underestimate the unique challenges of managing non-profit organizations (Silverman and Taliento, 2006:37-43). At this point either in NGO's or in corporations, searching the perception of board of directors is important to understand level of their organization's corporate entrepreneurial spirit.

4. Internal Factors for Corporate Entrepreneurship

Researchers identify some variables that could be internal organizational factors for corporate entrepreneurship. From the literature review, it can be found five factors that can express internal organizational factors for corporate entrepreneurship. Those are management support, work discretion, rewards/reinforcement, time availability, and organizational boundaries. In this study we used these five factors and these factors will be summarized in the following paragraphs.

First important dimension, management support defines the willingness of managers to facilitate and promote entrepreneurial activity in the firm (Pearce, Kramer and Robbins, 1997: 147-160). Management support can be done by motivating, guiding and mentoring employees with new ideas, providing necessary resources, encouraging employees to talk with other departments on improving projects.

Second dimension is work discretion, which could be defined as having work responsibility in decision making and free to use different work methods. Decentralization of power and more participative leadership give great control for employees (Gebert, Boerner and Lanwehr, 2004: 98). With work discretion, employees can improve their own abilities, free to use their own judgement methods. As they can make their own decisions, decision making process become shorter and more accurate because the decision maker is the person who is in charge of that duty.

The third dimension is rewards/reinforcement. In this dimension, it is important to use the proper reward system because this can enhance the employees willingness to assume the risks associated with entrepreneurial activity (Hornsby, Kuratko and Zahra, 2002: 259). If we are talking about a reward system, managers can remove obstacles from employees work, increase their job responsibilities-if they are performing well in their job- and give them special recognition if their work performance is good. Work that employee does or tell outstanding works that they have done to their boss this could be a good reward system.

Fourth dimension is the time availability. When an employee wants an entrepreneurial environment, they should let their employees to spend time on developing new ideas and decrease their work load. This could be done by setting realistic timetables and benchmarks on entrepreneurial program.

Last dimension is organizational boundaries. For an entrepreneurial environment organizational boundaries have to be removed. Morris and Kuratko identify that systems, structure, policies and procedures are some of the obstacles for corporate entrepreneurial activity (Morris, and Kuratko: 2002). Having many written rules and procedures for doing major tasks remove the ability to make entrepreneurial actions because of non-flexible organizational structure.

Overall it appears that corporate entrepreneurship may possess the critical components needed for the future productivity of our organizations. If so, then recognizing how to assess the current environment for innovative activity, implementing an entrepreneurial climate, and controlling corporate entrepreneurial activities can be management key for developing entrepreneurial thinking in today's organizations (Kuratko and Others, 1993: 28).

5. About ISIDEF

ISIDEF is the Federation of 3rd region Industrialists' and Businessmen's Association established in 2003. ISIDEF is a federation consist of 5 SIAD (Industrialists' and Businessmen's Association) established in the 3rd region of İstanbul. Those five associations are; SAN-DER İstanbul 3rd region Industrialists' and Businessmen's Association, HASIAD Hadımköy Industrialists' and Businessmen's Association, BEYSIAD Beylikdüzü Industrialists' and Businessmen's Association, ESIDER Esenyurt Industrialists' and Businessmen's Association, ÇASIAD Çatalca Industrialists' and Businessmen's Association.

Committed to the Constitution of the Republic of Turkey and principles of democracy and human rights, together with the freedoms of enterprise, belief and opinion, ISIDEF seeks to promote the development of coordination between the member associations, contribute to the development of social and economic structure of the country and help to use the industrial and regional potential in the best way, work on the institutionalization of the civil society and to spread private entrepreneurship, and by helping Industrialists' and Businessmen's to solve their problems to improve the entrepreneurial quality.

They believe they can only solve the problems with the coordination of governors, businessmen and local governance. Their aim is develop a NGO strong enough to represent themselves beside the government and bureaucracy. The objective is to become powerful enough as a NGO so that Industrialists' and Businessmen's can fulfil their needs, solve their problems and get the value they deserve.

- Their objectives are,
- to survive to the next generations and stay strong as a federation in Turkey
- to spread around İstanbul and add other SIADs (Industrialists' and Businessmen's Associations) to their federation
- to organize educational programs, conferences and seminars at the universities around their region
- to try to find the ways to solve the regional problems
- to involve in the activities that the region and country will benefit and make reaction when needed

As a result ISIDEF is a NGO, which together the existing Industrialists' and Businessmen's Associations under a roof, represent and protect them and to be the sound of Industrialists' and Businessmen.

5. Method

In order to investigate the internal factors for corporate entrepreneurship, descriptive analyse conducted and a questionnaire used as a data collecting method. Questionnaire consists of two parts. In the first part, participants asked for some demographic questions. In the second part, there were 5 factors with 48 statements. The instrument is originally developed by Kuratko, Montagno and Hornsby (1990). The main objective is to find out the perceptions of the board of members so we look at the means of each factor. Ten items were negatively worded to avoid response tendencies by the subject (Cooper and Emory, 1995) and they were reverse-scored for the analysis. The complete list of items can be found in Table 2.

5.1. Sample

Data was collected from board of directors of ISIDEF that consisted of 13 managers who are the owners or upper level managers of the companies they work for. Choosing the board of directors as a sample, show us how the upper level managers in this NGO percieve the internal factors for corporate entrepreneurship. ISIDEF were asked to apply the survey intrument to the board of directors. The response rate for managers was 100%.

5.2. Data Collecting Procedure

The CEAI was develop to measure the organizational factors that foster corporate entrepreneurial activity within a company. For the 5 main areas (management support, organizational structure, risk taking, time availability, and reward and resourse availability) are measured with the 48 items generated for the CEAI. The questionnaire used Likert type scales with 1 representing strongly disagree to 5 representing strongly agree.

5.3. Analyses

Demographics characteristics of the board of directors are given in the Table I. There are more male (% 92,3) respondents than female respondents (% 7.7). Almost (% 61.4) of the sample are age of 31 and over. The majority of the sample (%84.6) indicates university level of education.

Table 1. Demographics Characteristics Of The Research Sample

Factor Board of Directors		
	Frequency	Percent (%)
Gender		
Male	12	92.3
Female	1	7.7
Total	13	100.0
Age		
30 and under	0	0
31-40	5	38.6
41-50	4	30.7
50 and above	4	30.7
Total	13	100.0
Level of Education		
High school or less	2	15.4
Collage	0	0
University	9	69.2
Master or doctorate	2	15.4
Total	13	100.0

The perceptions of internal environment for corporate entrepreneurship are shown in Table 2. The analysis of perceptions showed that internal environment for corporate entrepreneurship are perceived as relatively positive by board of directors because of five-point Likert-scale and the general means over 3,5000.

Table 2: Members' Perception of Internal Environment For Corporate Entrepreneurship

Factors related to internal corporate entrepreneurship	Mean (a)	ST
Factor 1: Management support		
1-My organization is quick to use improved work methods.	3,4615	,66023
2-My organization is quick to use improved work methods that are developed by workers.	3,8462	,55470
3-In my organization, developing one's own ideas is encouraged for the improvement of the corporation.	4,2308	,72501
4-Upper management is aware and very receptive to my ideas and suggestions.	4,4615	,66023
5-Promotion usually follows the development of new and innovative ideas.	3,5385	,66023
6-Those employees who come up with innovative ideas on their own often receive management	4,3077	,75107
7-The "doers" are allowed to make decisions on projects without going through elaborate justification and approval procedures.	3,4615	,66023
8-Senior managers encourage innovators to bend rules and rigid procedures in order to keep promising ideas on track.	3,6923	,85485
9-Many top managers have been known for their experience with the innovation.	3,6923	,48038
10-Money is often available to get new project ideas off the ground.	2,6154	,76795
11-Individuals with successful innovative projects receive additional reward and compensation for their ideas and efforts beyond the standard reward system.	2,8462	,89872
12-There are several options within the organization for individuals to get financial support for their innovative projects and ideas.	2,5385	,51887
13-Individual risk takers are often recognized for willingness to champion new projects, whether eventually successful or not.	3,3846	,65044
14-People are often encouraged to take calculated risks with new ideas around here.	3,8462	,55470
15-The term "risk taker" is considered a positive attribute for people in my work area.	3,7692	,83205
16-This organization supports many small and experimental projects realizing that some will undoubtedly fail.	3,3846	,50637
17-A worker with a good idea is often given free time to develop that idea.	3,5385	,66023
18-There is a considerable desire among people in the organization for generating new ideas without regard to crossing departmental or functional boundaries.	4,0769	,64051
19-People are encouraged to talk to workers in other departments of this organization about ideas for new projects.	4,2308	,83205
Factor 2: Work discretion		
1- I feel that I'm my own boss and don't have to double check all my decisions.	3,3077	,75107
2-Harsh criticism and punishment result from mistakes made on the job.	3,0000	,81650
3-This organization provides the chance to be creative and try my own methods of doing the job.	3,5385	,66023
4-This organization provides freedom to use my own judgement	3,7692	,59914
5-This organization provides the chance to do something that makes use of my abilities.	3,4615	,66023
6-I have the freedom to decide what I do on my job.	4,3846	,65044
7-It's basically my own responsibility to decide how my job gets done.	4,0769	,75955
8-I almost always get to decide what I do on my job.	3,5385	,96742
9-I have much autonomy on my job and I'm left on my own to my own work.	3,7692	1,01274
10-I seldom have to follow the same work methods or steps for doing my major tasks from day to day.	3,6923	,75107
Factor 3: Reward/reinforcement		
1-My managers help me get my work done by removing obstacles	4,0000	,57735
2-The rewards I receive are dependent upon my work on the job.	3,7692	,72501
3-My supervisor will increase my job responsibilities if I'm performing well in my job.	3,7692	,83205
4- My supervisor will give me special recognition if my work performance is especially good.	3,7692	1,01274
5-My managers would tell his boss if my work was outstanding.	3,8462	,98710
6-There is a lot of challenge in my job.	4,0000	,57735
Factor 4: Time availability		
1-During the past three months, my work load was too heavy to spend time on developing new ideas.	3,1538	,98710
2-I always seem to have plenty of time to get everything done.	3,3077	1,18213
3-I have just the right amount of time and work load to do everything well.	3,3846	,76795
4-My job is structured so that I have very little time to think about wider organizational problems.	2,6154	,96077
5-I feel that I am always working with time constraints on my job.	3,2308	,92681
6-My co-workers and I always find time for long term problem solving.	3,5385	,77625
Factor 5: Organizational boundaries		
1-In the past three months, I have always followed standard operating procedures or practices to do my major tasks.	2,7692	,92681
2-There are many written rules and procedures that exist for doing my major tasks.	3,6154	,50637
3-On my job I have no doubt of what is expected of me.	3,8462	,55470
4-There is little uncertainty in my job.	2,8462	1,06819
5-During the past year my immediate supervisor discussed my work performance with me frequently.	3,1538	,89872
6-My job description clearly specifies the standards of performance on which my job is evaluated.	2,4615	,66023
7-I clearly know what level of work performance is expected from me in terms of amount, quality, and timeliness of output.	2,0000	,40825

Note: (1) strongly disagree, (2) disagree, (3) neutral, (4) agree and (5) strongly agree

While results showed that the board of directors perceive the factors that can describe internal corporate entrepreneurship around average. They perceive that organizational boundaries is the most effective factor that limit their internal corporate entrepreneurship.

When we look at the means in Table 3, board of directors think that this NGO perception on reward/reinforcement is the most effective area on internal corporate entrepreneurship.

Table 3: Mean comparison of the five factors

Factors	Mean	ST
Management support	3,6275	,30724
Work Discretion	3,6538	,35265
Rewards/reinforcement	3,8590	,58865
Time Availability	3,2051	,50531
Organizational boundries	2,9560	,14736

From the Table 3, we can also reveal that some factors are perceived as more positive than other factors. These are especially, *rewards/reinforcement (3.8590)*, *work discretion (3,6538)* and *management support (3,6275)*. Much less positive perceptions was attached to *time availability (3,2051)* and *organizational boundries (2,9560)*. As our sample consist of the board of directors, their perceptions of internal corporate entrepreneurship can be positive. This is because they are evaluating their own decisions and determining their success of corporate entrepreneurship on this specific NGO. It could be difficult for the board members to be negative on their own decisions. On the other hand, from these five factors management support should be the most positive factor because board members evaluate their own way of managing this NGO, but the results was opposite. This could be because the new board members selection was made in April 2006 and they are still on the process of setting the management style.

6. Conclusions

This study makes contributions to the literature to link corporate entrepreneurship to non-governmental organizations. The role of corporate entrepreneurship to non-governmental organizations play an important role in the long term success .This study seeks to fill this gap.

There are some researchs provide an important step toward understanding the internal factors that spur managers toward corporate entrepreneurship. The goal of this paper is to determine the corporate entrepreneurial environment that the managers (board of directors-in this study) sees their company (NGO-in this study). By examining appropriate rewards and incentive, time available for employees to experiment and innovate, and the level of organizational support, researchers will be able to more clearly measure the factors that influence the board of directors corporate entrepreneurship efforts.

For this study we can say that this NGO's board of directors evaluate their NGO as having corporate entrepreneurial spirit at some point. This can show us the need of corporate training needs in entrepreneurship and innovation. But the real view can be found out by applying this instrument to the all members of this NGO. Also repeating this questionnaire to the same board of directors some time later, to figure out that if these results differ as the management in charge for more than a year.

The current study should be viewed as a first step. The knowledge that factors do exist now allows for the investigation into how board of directors of this non-governmental organization perceive internal corporate entrepreneurship. It is suggested that researchers investigate these factors over time with all members and with other non-governmental organizations. This study may be a key to understand corporate entrepreneurship in NGO's.

References

- Auteri, M.: "The Entrepreneurial Establishment of A Non-profit Organization", **Public Organization Review**, 3, 2, 2003, p.171.
- Burgelman, Robert A.: "Designs for Corporate Entrepreneurship", **California Management Review**, 1984, p.154-166.
- Cooper, D.R. and C.V. Emory: **Business Research Methods**, Richard D. Irwin, Homewood, IL, 1995.

- Doh, J.P. and T.R. Guay: "Globalization and Corporate Social Responsibility: How Non-Governmental Organizations Influence Labor and Environmental Code of Conduct", **Management International Review**, 44, 2004, p.7.
- Erofeev, D.: "Personal, organizational, and environmental factors as predictors of entrepreneurial success within a franchising company in the personnel service industry", **Central Michigan University**, 2002, 159 pages; AAT 3070147.
- Ferreira, J.: "Corporate Entrepreneurship: A Strategic And Structural Perspective", **New England Journal of Entrepreneurship**, Vol.4, Iss.2, Fall 2001, p. 59.
- Fernsler, T.: "Lessons from Nonprofit Entrepreneurs", **Nonprofit World**, 22, 5, 2004, p.29.
- Gebert, D., Boerner, S. and R.Lannwehr: "The more situation control, the more innovation?-Putting the linearity thesis to the test", **International Journal of Entrepreneurship and Innovation Management**, 4, 1, 2004, p.98.
- Hornsby, J., Kuratko D. and S. Zahra: "Middle Managers' Perception of the Internal Environment For Corporate Entrepreneurship: Assessing A Measurement Scale", **Journal Of Business Venturing**, 17, 2002, p.253-273.
- Kuratko D. and Others: "**Implement Entrepreneurial Thinking in Established Organizations**", *Advanced Management Journal*, **Winter, 58,1, 1993, p.28.**
- Kuratko D., Montagno R. and J. Hornsby: "Developing an intrapreneurial assessment instrument for an effective corporate entrepreneurial environment", **Strategic Management**, 11, 1990, p.49-58.
- Mort,G; Weerawardena, J. and K. Carnegie: "Social entrepreneurship: Towards Conceptualisation", **International Journal of Nonprofit and Voluntary Sector Marketing**, 8, 1, 2003, p.76.
- Morris, M.H. and D. Kuratko: **Corporate Entrepreneurship**, South Western College Publishers, 2002.
- Pearce, J; Kramer, T and K. Robbins: "Effects of Managers' Entrepreneurial Behavior on Subordinates", **Journal of Business Venturing**, 12, 1997, p.147-160.
- Peivuan, G.: "Entrepreneurship and NGO operation", **Social Responsibility in Business and Investment**, 2006. www.syntao.com
- Silverman, L. and L. Taliento: "What Business Execs Don't Know-but should-About Nonprofits", **Stanford Social Innovation Review**, 2006, p.37-43.
- Thornberry, N: "Corporate Entrepreneurship: Antitode or Oxymoron?" **European Management Journal**, 19, 5, 2001, p.526-533.
- World Bank Website: "Nongovernmental Organizations and Civil Society/Overview", <http://wbln0018.worldbank.org>.,2001.
- World Bank Website: "World development report 2004: Making services work For poor people", Oxford University Press, 2003.

Özet

Özel sektör işletmeleri geçmişten bu yana kar elde etmek, ve sürekliliklerini sağlamak amacıyla faaliyetlerini sürdürmektedir. Günümüzde ise bu amaçlara sosyal fayda amacı da eklenmiştir. İşletmeler artık çevrelerine de önem vermek topluma yararlı işler yapmak durumundadır. İşletmelerde sosyal fayda çalışmalarını, çevre ile iletişim yönetimini koordine edecek birimler ise halkla ilişkiler departmanıdır.

İşletmeler "Sosyal Sorumluluk " adıyla yaptıkları halkla ilişkiler çalışmalarıyla sivil toplumun önemli sorunları üzerine eğilebilir, önemli konulara dikkat çekebilir, bu konularda kampanyalar yapabilirler. Sosyal Sorumluluk çalışmaları bilinçli ve planlı yapıldığı takdirde hem işletmelere, hem STK' lara hem de sivil topluma fayda sağlayacaktır.

Bu çalışmada, STK' lar, özel sektör işletmeleri açısından halkla ilişkiler çalışmaları ve özellikle sosyal sorumluluk kampanyaları ele alınacak, hedeflenen sosyal faydanın sağlanabilmesi için hem STK' lar, hem de işletmeler, hem de halkla ilişkiler departmanları için bu konuda önemsenmesi gereken noktalara dikkat çekilmeye çalışılacaktır.

Anahtar Kelimeler: Sivil Toplum Kuruluşları (STK), Halkla İlişkiler, Özel İşletmeler, Kurumsal Sosyal Sorumluluk Kampanyaları, Kamuoyu, Hedef Kitleler

NGO, PRIVATE SECTOR, PUBLIC RELATIONS AND SOCIAL RESPONSIBILITY CAMPAINGS

Abstract

From past to date private sector managements have always been in activity to get profit and to maintain their permanency. In recent days social benefit has been added to the aim of these establishments. Managements are now have to take cognizance of the environment and to do things that are useful for society. Public relations departments in the managements coordinate the social benefit activities and the management of communucition with environment.

By the activities of " Social Responsibility" made in the frame of public relations managements can take the the serious social problems in hand and make campaigns focusing on the the most serious issues. If the social benefit activities made in a conscious and planning frame the managements and NGO's woulf make use of them.

In this study, NGO's, public relations activities in term of private sector managements and particularly social responsibility campaigns will be taken into considerations and the necessary attention will be given to NGO's, managements and public relations departments in order to secure the requested social benefit.

Keywords: Non-governmental Organizations (NGO), Public Relations, Private managements, Institutional Social Responsibility Campaigns, Public Opinion, Target masses.

Giriş

STK' lar günümüzde toplumların önemli bir parçası olmuştur. Nüfusun ve ihtiyaçların artması, toplum, kültür, ekonomi, teknolojideki gelişim ve değişimler STK' ların gelişmelerini sağlamış, varlık sebeplerini desteklemiş ve bugünkü duruma gelinmiştir. Bu gün çeşitli sebeplerden dolayı STK'lar ve özel sektör işbirliği içine girmeyi istemektedirler. Sosyal fayda sağlamaya yönelik kurumsal sosyal sorumluluk (KSS) çalışmaları iyi planlanıp uygulanıldığında, hem toplum bu çalışmalardan fayda görmekte hem de STK ve özel sektör fayda sağlamaktadır. İşletme ve STK' ların faaliyet alan ve konularına göre yapabilecekleri sosyal sorumluluk çalışmaları farklılaşabilir. Sosyal fayda sağlanması açısından (KSS) çalışmaları önümüzdeki yıllarda önemini daha da artıracaktır.

1-STK Tanımı

STK' ların bir tanımını yapmamız gerekirse AB anlayışına göre STK; örgütlenmiş yurttaşların yaşadıkları ülkenin toplumsal ve ekonomik kalkınmasına, sivil toplum düzenine doğrudan katkıda bulunarak

katılımcı demokrasinin oluşturulması ve sürdürülmesi açısından (kimi zaman devlet ve hükümetten de fazla) yaşamsal bir rol üstlenen kurumdur.(STGP, 2005: 10)

Bugün ülkemiz açısından baktığımızda STK' ların sayıca fazla olduğunu görmekteyiz. İşlev açısından baktığımızda ise, kuruluş amacına uygun hizmet eden STK' ların azlığı dikkat çekmektedir. STK' ların kuruluş amaçlarına göre hizmet veremeyişlerinin ise bazı sebepleri bulunmaktadır. Maddi imkansızlıklar, yönetimle ilgili sorunlar, gönüllü ve profesyonel çalışan sorunları, mekan ve malzeme sıkıntıları, proje üretmede ve uygulamada yaşanan sıkıntılar gibi, birbirine bağlı pek çok sorunları bulunmaktadır. STK' lar açısından bu ve benzeri sorunların aşılması çok kolay görülmemekle birlikte imkansız da değildir. Çünkü günümüzde çeşitli alanlarda faaliyet gösteren özel sektör işletmeleri "Sosyal Sorumluluk Çalışmaları", "Topluma Katkı Çalışmaları", "Kurumsal Sorumluluk", "Toplumsal Sorumluluk Çalışmaları", "Sosyal Sorumluluk Kampanyaları", "Sosyal Sorumluluk", "Kurumsal Sosyal Sorumluluk" gibi isimler altında topluma katkı sağlamak amacıyla çeşitli halkla ilişkiler çalışmaları yapmaktadırlar. (Bu çalışmada bu kavramlar "Kurumsal Sosyal Sorumluluk" (KSS) adıyla anılacaktır). Özel sektör işletmeleri çoğu kez bu çalışmalar için ortak çalışabilecekleri STK ile işbirliği yapmak istemektedirler. Hem Özel işletmelere hem de STK' lara katkı sağlayan bu çalışmalarda kazanan toplum olmaktadır.

Fakat bu işbirliğinin her iki taraf içinde başarılı sonuçlara ulaşması için bazı önemli noktalara dikkat etmek gerekmektedir.

2-Halkla İlişkiler Nedir?

STK ve özel sektör işbirliğinin sosyal sorumluluk çalışmalarının detaylarına girmeden önce Halkla İlişkileri tanımlamak gerekirse, halkla ilişkilerin pek çok tanımı olmakla birlikte, "bir örgütün sunduğu hizmetin geliştirilmesi amacıyla yürütülen ve kamuoyunu etkilemeye yönelik tüm ilişki biçimlerini içeren planlı çabalar olarak " tanımlamak mümkündür. (Ertekin, 2000:19)

Halkla ilişkiler yönetiminin amacına yönelik olarak uluslararası halkla ilişkiler dernek ve birliklerinin yaptıkları tanımlamalarda vurguladıkları unsurlar aşağıdaki gibi saptamıştır (Okay-Okay,2001:4-5):

- Genel anlayış, güven ve genel sempati yaratmak, oluşturmak veya bunu geliştirmek;
- Belli bir organizasyon için anlayış, güven ve sempati geliştirirken çevrelerinde aynı anlamda bir sistem oluşturmak, kurmak, yapısal olarak değiştirmek, kurumsallaştırmak, sağlamaştırmak,
- Aynı anlamda güven ve sempatiyi sürekli olarak muhafaza etmek, sürdürmek, iyileştirmek, güçlendirmek, çoğaltmak;
- Başka organizasyonlar; sistemler; gruplar ile iletişim sağlamak, kurmak, sürekli olarak muhafaza etmek;
- Başka organizasyonlar; sistemler, gruplarla ilişkiler oluşturmak, yaratmak, sürdürmek, sürekli hale getirmek;
- Organizasyonun, sistemin kendi ilgilerini dışarıya doğru, kamuda geçerli kılmak, temsil etmek ortaya koymak;
- Organizasyonun, sistem, grup içerisinde kendi ilgilerini açıkça ifade etmek, bunu devamlı olarak sürdürmek;
- Kamuoyunu organizasyonun kendi ilgisi yönünde etkilemek;
- Diğer ilgililere, üretim ve işbirliği amaçlı anlaşma sağlamayı, karşılıklı ilişki kurmayı, birlikte hareket etmeyi hedeflemek;
- Anlaşma ve karşılıklı ilişki ile kendi organizasyonun varlığını ve gelişimini desteklemek.

Tanımların ortak noktalarından da anlaşılacağı gibi, işletmelerin amaçları her ne kadar kar etmek olsa da yani bir yüzleri kar ve verimliliğe dönük olsa da, diğer yüzleri topluma dönüktür. Hele günümüz rekabet şartları, özel işletmeleri, yüzlerini topluma döndürmeleri konusunda oldukça zorlamaktadır. Ayrıca işletmelerin hedef kitlelerinin veya kamuoyunun da beklentileri ve değer yargıları bu yöndedir. İşte burada da halkla ilişkiler ve sosyal sorumluluk çalışmaları, dolayısıyla sosyal sorumluluk kampanyaları devreye girmektedir.

3-Kurumsal Sosyal Sorumluluk Nedir?

Sosyal sorumluluk kavramı özünde Amerikan patentlidir ve 40 yıldan bu yana konu ile ilgili akademik ve uygulama niteliğinde çalışmalar yapılmaktadır. Daha sonra Avrupa kıtasında da kendine yer bulan bu kavram, günümüzde bütün dünyada ilgi gören bir çalışma alanıdır. (Ay,2003:31)

Kurumsal Sosyal Sorumluluk (KSS); hem bir bütün olarak toplumun refahını, hem de organizasyonun menfaatini artırıcı ve koruyucu faaliyette bulunmayı gerektiren yönetsel bir görevdir. Avrupa Komisyonu' nun Haziran 2004 tarihinde yayınladığı bir belgede kurumsal sosyal sorumluluk;

sürdürülebilir gelişmeye dair artı bir değerdir. Gelişme çerçevesi içerisinde, yeni bin yılın hedeflerine ulaşmada, yoksulluğu azaltarak sürdürülebilir gelişmeyi sağlayan bir araçtır şekilde tanımlanmaktadır. (Ural,2006:34-35)

Günümüzde kuruluşların faaliyetlerinde sosyal sorumluluk ön plana çıkarılmaya başlanmıştır. Kuruluşların başarı kazanmalarında sadece kendi iç uyumunun yeterli olmadığı, aynı zamanda kuruluşun çevresiyle de düzenli ve uyumlu ilişkilerin kurulması gerektiği anlaşılmıştır. Kuruluşlar artık sadece ekonomik olarak birer varlık olarak değil, aynı zamanda sosyal bir kuruluş olarak da değerlendirilmektedirler. Kuruluşlar kazanç elde etmelerinin yanında topluma karşı bazı sorumluluklarının olduğunu anlamışlardır. Bu yüzden toplum istek ve beklentilerini kuruluş adına öğrenen ve bu istek ve beklentileri üst yönetime ileterek nihai kararın alınmasında halkla ilişkiler görevlilerinin yer aldığını görmekteyiz (Okay-Okay, 2001:617):

Sosyal sorumluluk kampanyaları, işletmenin imajını artırmanın ve müşteri sadakati sağlamanın en etkin yollarından birisidir. Toplum, artık, sorumluluklarını yerine getirme yönünde hiçbir çaba sergilemeyen kuruluşlara karşı her geçen gün daha az tolerans tanır hale gelmiştir. Bu nedenle kuruluşlar kendi sosyal programlarını oluşturmak ve geliştirmek zorunda kalmışlardır. Bu sorumluluk anlayışı öyle bir boyuta ulaşmıştır ki, aynı kalite yönetimine dünya standartları getiren ISO 9001 Sertifika Programı gibi toplumsal sorumluluk anlayışı için de, genellikle işçi hakları ve çevre konusu üzerinde odaklanan, çeşitli ölçüm sistemleri geliştirilmiştir. (Ülger,2003.199)

Kurumsal sosyal sorumluluğun hedefi, kurumun bir parçası olduğu, içinde yaşadığı çevreyle, komşularıyla, sivil toplum örgütleriyle olumlu iletişiminin sağlanmasıdır. Bu amaçla kurumu toplumsal sorumluluğu konusunda bilinçlendirir, toplum için önemli olan eğitim, çevre, işsizlik, sağlık gibi konularda aktif rol almasını sağlar (Paksoy, 1999:45).

Günümüzde giderek yaygınlaşan bu uygulama organizasyonların amaçlarını ve değerlerini paylaştıkları bir sivil toplum kuruluşuyla işbirliğine girmesi ve ortak proje geliştirmesidir. Burada, yalnızca bir sivil toplum kuruluşunun projesine destek sağlamaktan yani sponsorluktan öte bir ilişki söz konusu olmaktadır. Organizasyon, sosyal katkı sağlayacak bir girişimi bir sivil toplum kuruluşu ile birlikte tasarlamakta, geliştirmekte ve bütün çalışanlarının gönüllü katılımını ve aktif çalışmasını sağlayacak düzeyde desteklemektedir (Barutçugil, 2004:222).

Bir defalık yapılan sponsorluk faaliyetlerini, hayır işlerini, pazarlama amaçlı faaliyetleri kurumsal sosyal sorumluluk faaliyetleri olarak nitelendirmek mümkün değildir (Ural,2006:36).

Kurumsal sosyal sorumluluk, bir kuruluştaki bir veya iki fonksiyona temas eden bir yan faaliyet değildir; yeni düşünce ve eylem yapma biçimidir. Kuruluş yaptığı bütün faaliyetlerde, tüm sosyal paydaşlarıyla olan bütün ilişkilerinde sosyal sorumluluğu da göz önünde bulundurmalıdır (Okay-Okay,2001:618).

Sosyal sorumluluğa ve etiğe uygun olarak yapıldığında halkla ilişkiler, organizasyonlar, uluslar ve hatta dünya için gruplar arasında anlayışı geliştirerek ve çatışmayı azaltarak hayati bir iletişim işlevi sağlamaktadır. Böyle bir durumda bir başka deyişle halkla ilişkilerin gerçek anlamıyla uygulandığı ortamlarda kurumsal sosyal sorumluluğu stratejik bir halkla ilişkiler uygulaması olarak değerlendirmek mümkündür (Ural,2006:53).

STK ile işletmelerin KSS kampanyaları arasında bugün önemli bir bağ bulunmaktadır. Genellikle işbirliği olarak isimlendirebileceğimiz bu bağ, iyi planlanıp yönetildiğinde hem STK'ya hem de özel işletmelere pek çok açıdan katkıda bulunacak, faydalar sağlayacaktır.

İşletmeler, varlık sebebi kar elde etmek olan kuruluşlardır. Fakat bugün bu konuda gelinen boyut, işletmelerin kar elde ederken çevrelerini, toplumu da düşünmeleri, düşüncelerini uygulayarak topluma katkıda bulunmalarıdır. Öte yandan halkla ilişkiler çalışmaları bugün işletmeler için olmazsa olmaz çalışmalarıdır. İşletmeler hem karlarını artırmada, hem de çevreleriyle iletişim kurma ve katkıda bulunma aşamasında halkla ilişkiler çalışmalarından faydalanmaktadırlar.

Kurumsal sosyal sorumluluk kavramına önem veren şirketler üç ana tema üzerinde taahhütte bulunuyorlar:

- Her şeyden önce şirketlerin ticari faaliyetlerini yürütürken kanuna, ahlak standartlarına, insan haklarına tam anlamıyla uyumlu davranmaları ve faaliyetlerinin dünyanın her yerinde çevreye verebileceği zararı en aza indirmek durumunda olduklarını kabul etmeleri ve buna uygun davranmaları.
- Şirket faaliyetlerinin sadece şirketin içini değil, aynı zamanda piyasayı, tedarik piyasalarını, içinde yaşanılan yöreyi, sivil toplum örgütlerini ve kamu sektörünü de etkilediğinin ve tüm bu paydaşlar ile işbirliği içinde çalışma gereğinin bilincinde olmaları.
- Bu sorumluluğun en başta şirket Yönetim Kurulları, Yönetim Kurulu Başkanları ve Genel Müdürlüklerinin olduğunun kabul edilmesi.(Argüden 2006:1)

KSS çalışmalarıyla ilgili yapılan araştırmalarda, şirketlerin aşağıda yer alanlardan bir çoğunu da içeren bir dizi kar hanesi artıları bulunmaktadır. Bunlar (Kotler,2006.11);

- Satışlarda ve pazar payında artış
- Marka konumunda güçlenme
- Güçlü kurum imajı ve etkisi çalışanları çekme, heveslendirme ve elde tutma becerisinin artışı
- İşletme maliyetlerinin azalması yatırımcılar ve mali analiz uzmanlarına karşı cazibenin artmasıdır.

Gerek Türkiye’de gerekse dünyada özellikle kurumsallaşmış işletmelerin web sayfaları incelendiğinde, KSS, topluma katkı, toplumsal sorumluluk, sosyal sorumluluk başlıklarıyla bu tür çalışmalarını tanıttıkları, kamuoyuyla paylaştıkları görülmektedir. Örneğin Türk firmalarından Borusan Holding, Arçelik, Beko, Vestel, Sabancı Holding, Koç Holding, Yaşar Holding, Turkcell ve daha bir çok işletme farklı isimler altında da olsa KSS çalışmalarına önem vermektedirler. Yurt dışında da durum çok farklı değildir. Orada da yine farklı isimlerle de olsa Avon, Body Shop, British Airways, Coca Cola, Dell, FedEx, Ford, General Electric, General Motors, IBM, gibi Türk tüketicisinin de tanıdığı bir çok isim KSS çalışmalarına önem vermektedir. Hatta bazı işletmeler KSS’ ğu bir yönetim yaklaşımı olarak görmektedirler.

4-Kurumsal Sosyal Sorumluluk Türleri

KSS genellikle çevre, sağlık eğitim gibi alanlarla tanınsa da çeşitli şekillerde yapılmaktadır. Bunlar;

Sosyal amaç teşvikleri : Bir kurum, sosyal bir amaç üzerindeki ilgiyi ve farkındalığı artırmak ya da sosyal bir amaç için fon toplamaya, bağışta bulunmaya ya da gönüllü toplamaya, destek vermek için fonlar, mal ve hizmet katkıları yada diğer kurumsal kaynaklar sağlar (Kotler,2006.23).

Sosyal amaç bağlantılı pazarlama: Bir kurum ürün satışlarına dayalı gelirlerinin bir yüzdesini belirli bir amaç için harcar yada bir katkıda bulunur (Kotler,2006.24).

Bu tür genellikle önceden bildirilen belirli bir zaman dilimi, belirli bir ürün veya ürün grubu, işletmenin belirli satış yerleri ve belli bir STK içindir.

Kurumsal sosyal pazarlama: Bir kurum halk sağlığını, güvenliğini, çevre ya da toplum refahını iyileştirmeyi amaçlayan bir davranış değiştirme kampanyasının geliştirilmesine ve/ veya uygulamaya konulmasına destek verir (Kotler,2006.24). İşletmelerin tercih ettikleri KSS çalışmalarından biridir.

Kurumsal hayırseverlik: Bir kurum bir hayır derneğine ya da sosyal bir amaca, çoğunlukla nakit bağışlar, hibeler ve/ veya aynı hizmetler şeklinde doğrudan katkıda bulunur. Bu girişim belki de tüm kurumsal sosyal girişimlerin içerisinde en geleneksel olanıdır ve on yıllardan beri tepkisel ve hatta geçici tarzda yaklaşılmaktadır (Kotler,2006.25).Türklerin geleneklerinde de yer alan bu yöntem bazı işletmelerce tercih edilmektedir.

Toplum gönüllülüğü: Bir kurum çalışanlarını, perakende ortaklarını ve/ veya acente üyelerini, yerel toplum örgütlerini ve sosyal amaçları desteklemek üzere zamanlarını gönüllü olarak ayırır. Bu faaliyet tek başına bir çaba olabilir ya da kar amacı gütmeyen bir örgüt ile olabilir (Kotler,2006.25).

Sosyal açıdan sorumluluk taşıyan iş uygulamaları: Bir kurum, toplumun refahını iyileştirmek ve çevreyi korumak üzere sosyal amaçları destekleyen isteğe bağlı yatırımlar ve iş uygulamalarını benimser ve yürütür. Girişimler organizasyon tarafından tasarlanabilir, uygulamaya konulabilir (Kotler,2006.25).

5-KSS Kampanyasında STK ve Özel Sektör İşbirliğinin Faydaları

KSS kampanyalarında işletmelerin STK lar ile işbirliği yapmalarında her iki tarafın birbirine bazı katkıları bulunmaktadır. Bunlar;

Özel sektörün, STK’ lara katkısı ;

- Proje üretim aşamasında katkısının bulunması; STK’ lar zaman zaman proje üretim aşamasında çeşitli sıkıntılar yaşamaktadırlar. Özel sektörün bu alanda katkısı konu seçimi, projelendirme, kaynaklara ulaşım gibi noktalarda önemli olmaktadır.
- Maddi destek sağlaması; Bazı STK’ lar bu gün maddi imkansızlıklar içindedirler. Elleri iyi bir proje olsa bile, maddi imkansızlıklardan dolayı hayata geçirememektedirler. Burada özel sektörün desteği önemli olmaktadır.
- İnsan kaynakları -Şirket çalışanlarının gönüllü desteği vermesi; STK’ lar insan kaynakları ve nitelikli gönüllü desteği konusunda sıkıntı yaşamaktadırlar. Bu noktada özel şirketlerin personellerinden oluşan gönüllü desteği önemli katkı sağlamaktadır.
- Projelerin daha uzun soluklu planlanıp uygulanabilmesi, dolayısıyla sonuçlarının STK açısından da daha tatmin edici olması; STK ve işletme başlangıçtan itibaren doğru bir birliktelik içinde iseler projeler uzun ömürlü olabilmekte, bu STK’ lar açısından da oldukça olumlu karşılanmaktadır. Çünkü STK, uzun soluklu projeleri uygulayabilen, kamuoyunda olumlu bir imaja sahip bir STK ise, uluslar

arası fonlardan faydalanabilmesi, ya da diğer hayırseverlerin dikkatini çekebilmesi kolaylaşmaktadır yani maddi imkanlarını iyileştirmesi mümkün olabilmektedir.

- Tanınmış, itibarlı bir şirket ile işbirliği yapılmasının STK 'nın da itibarının artmasında katkısının olması, dolayısıyla gelecek için güven veren ve itibarlı STK imajının yerleşmesi kolaylaşmaktadır. Olumlu imaj STK' lar açısından da son derece önemlidir.
- STK 'nın itibarının artmasının gelecekte nitelikli gönüllüleri çekmesine, hayır severlerin ilgilenmesine, başka işletmelerle işbirliğine sebep olmasında maddi, manevi katkıda bulunmalarına etkindir.

STK'ların özel sektöre katkısı ;

- Proje üretim aşamasında katkısının bulunması; STK ve işletmeler burada ortak akıl ile ortak menfaatlere uygun bir proje üretebilmektedirler. Kaynak ve imkanların birleşmesi ortaya çok iyi sonuçlar çıkarmaktadır.
- Şirket çalışanlarının STK' larda gönüllü çalışmasıyla işletmeye bağlılık, motivasyon ve verimliliklerinin artması; İşletmeler için bugün nitelikli personel bulmak kadar onları elde tutmak ve motivasyonlarını da sağlamak önemlidir. İşletme çalışanları monoton çalışmaların dışında "işe yarama", yardım etme, yardımlaşma" duygularıyla bu tür çalışmalara katılmaktadırlar ve bu motivasyonlarını dolayısıyla işletme verimliliğini artırıcı bir unsur olmaktadır.
- Projelerin daha uzun soluklu planlanıp uygulanabilmesi, dolayısıyla sonuçlarının daha tatmin edici olması; İşletmeler için, KSS çalışmalarının sürekliliği, konu birlikteliği ve işbirliği yapılan kurum ile uzun süreli beraberliğin avantajları bulunmaktadır. Zaten çeşitli ve çok sayıda mesajlarla bunalan tüketici, işletmelerin partner değişikliğini, konu değişikliğini aklında tutamamakta, kısa süreli KSS kampanyaları işletmeler için hedeflenen başarılı sonuçlara ulaşmakta zorlanmaktadır.
- Tanınmış, itibarlı bir STK ile işbirliği yapılmasının işletmeye olumlu katkıda bulunması; İşletme ve STK' nın kamuoyunda tanınmışlığı, , birbirlerinin itibarlarını olumlu anlamda artırmakta, KSS kampanyasının güvenilirlik, kamuoyu tarafından desteklenmesi ve benimsenmesinde olumlu etki yapmaktadır.
- Kamuoyunda işletmenin itibarının artması; Kamuoyu bugün toplum yararına çalışan ve STK' ları destekleyen işletmeleri ayırt etmekte ve desteklemektedir. Bu ise işletmeye nitelikli insan gücü çekebilme, finansal ilişkilerine kadar etki etmektedir her açıdan faydalı olmaktadır.
- İşletmenin satışlarının artması; İşletmeler açısından verimlilik, itibar ve güvenilirliğin artması satışlara da yansımaktadır. Tüketiciler gülümseyerek ya da iyi duygularla hatırladıkları işletmelerin ürün veya hizmetlerini daha çok tercih etmektedirler
- İşletme ürün veya hizmetlerinin daha tanınır olması; KSS çalışmaları ve işletmenin diğer tanıtım çalışmaları ürün ve/veya hizmeti de tanınır kılmaktadır. Fakat bu tanınmada yukarıda bahsedilen duygunun olumlu ya da olumsuzluğu etkindir. İşletmeler doğru KSS kampanyalarıyla işletmeleriyle ilgili olumlu duyguları artırmaktadırlar.
- İşletme marka veya markalarının güçlenmesi; Tanınırlık, güvenilirlik, işletmeyle ilgili olumlu duygular marka ve /veya markaların gücünü de artırmaktadır.
- İşletmenin nitelikli işgücünü işletmeye çekmesi; İşletmelerin kamuoyundaki olumlu imajları nitelikli işgücünü de çekmeleri için önemli bir sebeptir. Nitelikli iş gücü rekabet şartlarında işletmeler açısından önem kazanmakta ayrıca, KSS kampanyalarında nitelikli iş gücü işletmeye destek vermekte ve gönüllü olarak kampanyaya katılmaktadır.
- Rakipleri arasında fark yaratması; İşletmeler rakipleri arasında KSS kampanyalarıyla fark yaratabilirler. Günümüzde KSS kampanyaları rakipler arasında da önemini artırmaktadır.
- Küreselleşme sürecinde özellikle ihracat yapan işletmeler açısından artı değerlerinin olması; Amerika ve Avrupa'da bulunan işletmeler, KSS çalışmalarına önem vermekte ve orta ölçekli işletmeleri de bu

tür çalışmalar yapmaktadır. KSS çalışmaları uluslararası arenalarda da rekabet şansı yaratmakta ve itibar kazandırmaktadır.

KSS çalışmaları işletmeler açısından pek çok yönden önem taşımakta, doğru uygulandığı taktirde işletmenin maddi ve manevi anlamda kazancı atmaktadır.

6-KSS Kampanyalarında İşletmelerin ve STK' ların Dikkat Etmesi Gereken Noktalar

- İşletme ve STK' nın bu işbirliğini gerçekten istiyor olmaları; KSS gibi zahmetli, beklenmeyen birçok aksiliği de beraberinde getirebilecek, maliyetli, işletme ve STK' nın itibarını olumlu veya olumsuz etkileyebilecek bir halkla ilişkiler çalışması olmasından dolayı tarafların gerçekten işbirliğini istemeleri, birbirlerine güvenmeleri gerekmektedir.
- İşletme yönetiminin KSS kampanyasına yürekten inanıyor olması ve desteklediğini göstermesi; işletme yönetiminin işletmede yapılacak değişiklik veya etkinliklere yürekten inanıyor ve destekliyor olması halkla ilişkiler çalışmaları açısından oldukça önemlidir. KSS çalışmaları için durum daha da önem kazanmaktadır. KSS kampanyalarında işletmede yönetici kademesindeki kişilerin KSS çalışmalarına katılmaları çalışanlarca önemsenir ve örnek alınır. Yöneticinin yeterince benimsemediği ve desteklemediği KSS kampanyasının başarı şansı yoktur.
- İşletme ve STK' nın genel amaçlar, misyon ve vizyon açısından aynı paralelde olması; Misyon ve vizyondaki paralellik, amaçları belirleyebilme ve nereye ulaşmak istediğini bilmek, KSS çalışmalarının planlama ve uygulama aşamasında büyük kolaylık sağlayacaktır.
- KSS kampanyasının STK ve işletmenin iş hedeflerine uyumlu olması; Kurumların misyon ve vizyonları doğrultusunda iş hedeflerine de uygun olması, genel olarak kabul görmektedir. Fakat işletme faaliyet konusundan tamamen farklı bir konuda KSS kampanyaları ya da çalışmaları da yapılabilir. Bu durumda KSS kampanyasının sürekliliğini daha dikkatli sağlaması gerekmektedir.
- İşletme ve STK açısından doğru zaman ve doğru proje olması; KSS kampanyasının belirlenen ve hedeflenen misyon ve vizyon doğrultusunda doğru zaman, doğru kaynak, doğru proje ile yapılmış olması her iki kurumda kazandıracaktır. Önemli olan doğruların paralellliğini artırmaktır. Bu ise baştan hedefleri doğru belirlemekle başarılacaktır.
- İşletme ve STK' nın KSS kampanyasında görev ve yetkilerinin açık ve net belirlenmiş olması; Ortak yapılan çalışmalarda görev ve yetki ve sorumlulukların belirlenmiş olması belirsizlikleri ortadan kaldıracak, yapılması gereken işler ortada kalmayacaktır. Burada önemli nokta işletme ve STK' nın gerçekten yapabilecek oldukları çalışmalar konusunda bilinçli ve kararlı olmalarıdır.
- İşletme ve STK' nın KSS kampanyasında ilgili olarak sözleşme yapmaları; İşletme ve STK arasında bir sözleşmenin olması işe ciddiyet ve disiplin ve hukuki sorumluluk kazandıracak, sözleşmede tarafların görev yetki ve sorumlulukları açıkça belirtilmiş olacaktır.
- İşletme ve STK açısından aralarında tam güvenin oluşması; Güven her türlü ortak çalışma için önemli faktördür. Kurumların ve yöneticilerinin birbirlerine güvenlerinin tam olması ve güven ortamının sürdürülmesi gerekmektedir. Bunun için herkesin görev ve sorumluluklarına sahip çıkarak işini tam olarak yapması önemlidir.
- İşletmenin KSS kampanyası ile reklamı hedeflemesi ya da KSS kampanyası yapmış olmak için yapması; işletme KSS çalışmasıyla elbette tanıtımını yapmakta veya tanınırlığını pekiştirmektedir. Fakat KSS kampanyasının reklama dönüştürülmesi, hem işletme hem de STK açısından olumlu sonuçlar doğurmayacaktır. Ayrıca, "Herkes KSS kampanyası yapıyor, bir şeyler ayarlayın da bari biz de yapalım, biraz reklam olu " düşüncesi ile başlanan KSS kampanyalarının başarı şansları fazla olmayacaktır.
- İşletme çalışanlarının KSS kampanyalarında gerçekten gönüllü olması, zorla gönüllülük yaptırılmaması; İşletme çalışanlarının "gönüllü gönüllülüğü" kampanyaların başarısında etken faktörlerdendir. İşletme yönetiminin KSS kampanyalarını desteklemesi, çalışanlar açısından önemlidir. Bunun yanında gönüllülük için çalışma saatlerinin düzenlenmiş olması gerekir. Çalışanların ilgilerine yönelik konularda gönüllü katılımları hem kampanyaya destek olacak,

başarısını olumlu yönde etkileyecek, hem de çalışanların motivasyonunu artıracak, işletme içinde paylaşım, hep birlikte yeni ve faydalı işler yapma duyguları gelişecek, tüm bunlar verimlilik açısından olumlu etkiler yapacaktır.

- KSS kampanyasının toplumun ihtiyacı olan bir konuda olması; KSS kampanyasının toplumun ihtiyacı olan ses getirecek, belki de daha önce fazla çalışma yapılmamış konularda olması önemlidir. Burada dikkat edilmesi gereken nokta hiç değinilmemiş, farklı konu çalışılacak diye işletme ve STK' nın hedeflerine aykırı kampanyaların düzenlenmeye çalışılmamasıdır. Çünkü amaç toplum yararıyla birlikte işletme ve STK' nın da yararının gözetilmesidir.
- KSS kampanyasının toplum ve ülke refahına yönelik olması; KSS kampanya konusunun ülke ve toplum refahına yönelik olması, kamuoyu ve hedef kitleler açısından tanınırlık, kalıcılık, kabul edilirlilik, destek görme, itibar kazanma açısından önemli olmaktadır.
- KSS kampanyasının toplumda değer bulması ve destekleniyor olması; Bu durumda kampanya başarılı olma yolunda demektir. Fakat bunun için KSS kampanyasının işletme ve STK açısından doğrular gözetilerek yapılmış olması, yani doğru konu, yer, zaman, kurumlar, iletişim kanalları vb. unsurların düşünülerek planlanmış olması gerekmektedir. KSS kampanyalarının bir amacı da toplum tarafından desteklenmek ve değerli bulunmaktır
- KSS kampanyasının medya tarafından tamamen anlaşılmasının sağlanması; Medyanın KSS kampanyalarına değer vermesi ve destek olması, haber olarak değerlendirmesi kamuoyunun KSS anlaması ve desteklemesi açısından son derece önemlidir. Ama medya kampanyayı desteklemek için önce anlamalı, sonra anlatabileceği malzemeleri bulabilmelidir. KSS kampanyasıyla ilgili haber yapmak isteyen medya mensubu, kampanya sahiplerinden kullanabileceği, yeterli haber malzemesini bulamazsa ya da alamazsa kampanyayı nasıl tanıtacaktır?
- KSS kampanyasının doğru iletişim kanallarıyla, doğru zamanda, doğru hedef kitlelere, doğru mesajlarla iletilmesi konusunda hemfikir olunması; KSS kampanyalarının başarıya ulaşmasında doğru iletişim kanallarının kullanılması gerekmektedir. Yani tüm "doğru"lar bir araya gelmelidir.
- KSS kampanyasının sonuçlarının ölçülebilir olması; Sonuçların ölçülebilir olması, geleceği daha gerçekçi planlamayı beraberinde getirecektir. KSS kampanyalarının konusuna göre ölçülebilirlik önemlidir. Ölçünün doğru yapılabilmesi için baştan planların tutarlı ve gerçekçi yapılması gerekmektedir.
- KSS kampanyasının mümkünse uzun süreli olması; kampanya süresi, KSS kampanyasının konu ve türüne göre değişebilecek bir konu olmasına rağmen, uzun süreli olması kalıcılık, tutarlılık, sonuçların ölçülebilmesi, kamuoyunda tutarlılık açısından tercih edilmelidir. Kamuoyu kısa süreli kampanyaları unutmaktadır. Kampanyaların birkaç aşamalı gerçekleştirilmesi, kısa, orta, uzun vadeli olması daha etkili olmaktadır.
- STK ve özel işletmelerin ortak KSS kampanyası işbirliklerinde kendilerine şu soruları sormaları gerekmektedir: Şu an neredeyiz?, Nerde olmak istiyoruz?, Olmak istediğimiz yere nasıl ulaşabiliriz?, Olmak istediğimiz yerde nasıl kalabiliriz ?
- Hem işletme, hem de STK bu soruları cevaplayarak ortak paydalarda birleşip birbirlerine güven duyarak doğru zaman, yer konu, hedef kitle, iletişim kanalı gibi ana unsurların doğru planlanmasıyla işletmelerin, STK' nın toplumun ve ülkenin yararına çalışmalar ortaya çıkacaktır.

Bu noktalara dikkat edilmediği takdirde, KSS kampanyası hem işletme, hem de STK açısından başarısızlıkla sonuçlanabilir. Başarısızlık ise her iki kuruma da zarar verecek, toplum nezdinde itibarını sarsacak, hem STK' nın, hem kurumun, hem de kurum çalışanlarının motivasyonları bozulacak, özellikle kurum çalışanları bir sonraki gönüllü çalışmaya, başka bir STK ile başlanmış olsa bile motivasyonsuz ve güvensiz davranacaklardır. Zaman, para ve emek boşa harcanmış olacaktır. KSS kampanyalarında; STK nın faydası, işletmenin faydası, toplumun faydası, ülkenin faydası gözetilmek zorundadır. Böylelikle ancak, daha başka kampanyalar yapılacak ve işletmelerin rakipleri de başka STK' larla farklı konularda işbirliğine yönelecektir.

KSS kampanyaları işletmeler için günah çıkarma, kamuoyunda kendini aklama aracı haline gelmemeli, STK' ların da bu konuda çok dikkat etmeleri gerekmektedir.

KSS çalışmalarında işletmelerin halkla ilişkiler birim yöneticilerine bu konuda çok iş düşmektedir. İşletmeler adına KSS çalışmalarını planlayan ve uygulayan halkla ilişkiler birim yöneticilerinin STK' larla uygun işbirliği fırsatları yaratabilmeleri veya fırsatları görmeleri teklifleri iyi değerlendirmeleri gerekmektedir.

STK yöneticileri de kendi kurumlarını iyi tanıyarak, eldeki kaynakları belirleyerek, kuruluş amaçlarına uygun olarak özel işletmeleri takip etmelidirler. STK yöneticilerinin bu konuda fırsatları iyi değerlendirebilir durumda olmaları gerekmektedir. Rekabet koşulları ve diğer faktörler sebebiyle önümüzdeki yıllarda daha fazla firma KSS kampanyası yapmak ihtiyacını isteyecek ve birlikte çalışabileceği bir STK' ya ihtiyaç duyacaktır. STK' ların bu tür taleplere şimdiden hazırlıklı olmaları altyapılarını geliştirmeleri gerekmektedir.

Sonuç

1-KSS çalışmaları işletme ve STK' lara tanınırlık, itibar, olumlu imaj, vb. büyük fayda sağlayabilecek, reklam çalışmalarından daha etkili olabilecek çalışmalardır.

2-KSS kampanyaları hem işletmeler hem de STK' lar için ciddiye alınması ve iyi planlanması ve dikkatli uygulanması gereken kampanyalardır.

3-İşletme ve STK kamuoyunda itibar kaybetmemek ve mahcup olmamak için tutarlı ve kararlı davranmalıdır.

4-İşletme ve STK' nın KSS çalışmasında birbirlerine güvenmeleri ve bu güveni sürdürecektir davranışlarda bulunmaları gerekir.

5-KSS kampanyasının işletmenin ve STK' nın iş hedeflerine uyumlu olması ve hedef kitleleri tarafından da benimsenmesi gerekir.

6-İşletmeler çevrelerine duyarlı olduklarını göstermek, ve katkı sağlamak, tanınırlıklarını artırmak için KSS çalışmalarına önem vermektedirler. Günümüz rekabet şartları içinde daha fazla işletme KSS çalışması yapmaya yönelmektedir. Bu ise STK' lar için bir fırsattır. Bu konuda STK' ların daha fazla proje üretmek, bu projenin hayata geçirilmesine katkıda bulunabilecek işletmeye teklifte bulunmaları faydalı olacaktır.

6-Hem İşletme hem de STK' ların KSS kampanyalarını planlı ve bilinçli uygulamalarında fayda bulunmaktadır. Acele ve zamanı iyi planlanmadan yapılan KSS kampanyaları her iki tarafa da zarar getirecektir.

8-Gelişmekte olan ülkeler için KSS çalışmaları işletmelerin kendilerini toplum tanıtmaları için iyi bir fırsattır. Özellikle eğitim, sağlık, çevre ve çocuk konuları mutlaka ses getirecek konulardır. Ayrıca sadece eğitim, sağlık, çevre ve çocuk konuları bile kendi içinde pek çok konuya ayrılmaktadır. Bu yüzden KSS konusunda çalışılabilecek alan çok olarak görülmektedir.

9-İşletmelerin KSS çalışmalarını uygularken tutarlı çalışmalar yapıp "KSS kampanyasıyla günah çıkaran işletme" durumunda olmamaları gerekmektedir. Bu düşünce birlikte çalışılacak STK ya ve ülkedeki diğer KSS çalışmalarına zarar verecektir. İşletmelerin etik konusunda dikkatli ve duyarlı olmaları gerekmektedir.

10- Halkla ilişkiler birim yöneticilerine KSS çalışmalarında STK' larla işbirliği yapma konusunda büyük rol düşmektedir. Halkla ilişkiler yöneticileri her iki tarafında menfaatini kollamak adil olmak zorundadır.

11- STK yöneticileri gelecekte artacak işbirliği taleplerine şimdiden hazır olmalı hem alt yapılarını güçlendirmeli, hem de işletmelerle işbirliği fırsatlarını kollamalı, iş dünyasını ve işletmeleri yakından takip etmelidirler.

Kaynakça

- Argüden Yılmaz, (2006),Kurumsal Sosyal Sorumluluk, http://www.suiletisim.net/index.php?mode=kurumsal_sosyal_sorumluluk&no=2#2_1,
- Ay, Ünal, (2003),**İşletmelerde Etik ve Sosyal Sorumluluk**, Nobel Kitabevi, İstanbul.
- Barutçugil, İsmet, (2004),**Stratejik İnsan Kaynakları Yönetimi**, Kariyer Yayınları, İstanbul.
- Ertekin, Yücel , (2000),Genişletilmiş 4. Baskı, **Halkla İlişkiler**, Yargı Yayınevi, Ankara.
- Kotler, Philip, (2006),**Kurumsal Sosyal Sorumluluk**, Mediacat Yayınları, İstanbul.
- Okay, Ayla-Okay Aydemir, (2001), **Halkla İlişkiler Kavram Strateji ve Uygulamaları**, Der Yayınları, İstanbul.
- Ural, Ebru G., (2006), **Stratejik Halkla İlişkiler Uygulamaları**, Birsen Yayınevi, İstanbul.
- Ülger, Billur. **İşletmelerde İletişim ve Halkla İlişkiler**, Der Yayınları, İstanbul.
- Paksoy, Arzu Çekirge, (1999), **Türkiye'deki Halkla İlişkiler Uygulamaları**, Rota Yayınları, İstanbul.
- STGP, (2005), **Sivil Toplumcunun El Kitabı**, STGP, Ankara.

SİVİL TOPLUM KURULUŞLARI

VE

YEREL YÖNETİM ETKİLEŞİMİ

SİVİL TOPLUM KURULUŞLARININ YEREL YÖNETİMLERE ETKİSİ

Yrd.Doç.Dr.Tuncay GÜLOĞLU

tguloglu@kou.edu.tr

Yrd.Doç.Dr. Muharrem ES

Kocaeli Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi

Özet

Günümüzde artan globalleşme ve devletin küçülmesi hareketi birlikte, STK'ların rol ve önemleri artmıştır. Özellikle yönetimde merkezden uzaklaşma ve yerelleşmeyle beraber yerel düzeyde STK'ların gücü artmaktadır. Bu artan güç sayesinde yerel idarelere etkileri genişlemektedir. Bu çalışmada da öncelikle STK'ların işlevleri ele alınacaktır. Daha sonra bu işlevlerin yerel yönetimleri nasıl etkilediği ve yerel yönetimlerin STK'lardan beklentileri incelenecek ve STK'ların yerel yönetimlerde etkin hale getirilmesi için çözüm önerileri sunulacaktır.

Anahtar Kelimeler: STK, Yerel Yönetim, Belediye.

THE EFFECT OF CIVIL SOCIETY INSTITUTIONS TO LOCAL ADMINISTRATIONS

Abstract

Recently, the role and importance of civil society institutions increased by globalization and the movement of smaller state. Especially, the power of civil society institutions is increasing in the local level by decentralization and localization. Their effects to local administration enlarge by means of this increasing power. In this study we examine primarily the functions of civil society institutions. Then we investigate how these functions affecting to local administrations and what the expectations of local administrations from civil society institutions are. Last, we will offer solutions in order to make more active civil society organizations in local administrations.

Key Words: Civil Society, Local Administration, Decentralization.

Giriş

Dünyamız süratli bir şekilde bilgi toplumuna geçiş aşamasını yaşarken, sanayi toplumunun ürünü olan temsili demokrasi anlayışı da sorunlar yaşamakta ve kendini tekrar tanımlamaya çalışmaktadır. Yaşanan globalleşme olgusu sonucunda sınırların önemini kaybetmesi ve ülkelerin dışa kapalı olmaktan çıkması, bütün ülkeleri dünyada yaşananların ve değişik kesimlerde alınan kararların etkisine açık hale getirmiştir. Bir bakıma globalleşme bizden uzakta olan olayların, kararların ve coğrafyaların bizi etkilemesidir (Gunn,2004:4). Günümüzde bir ülkede yaşayanların hayatları sadece o ülkede alınan kararlara bağlı olmaktan çıkmış ve temsili demokrasi, dayanaklarını kaybetmeye başlamıştır.

Küreselleşmeyle birlikte günümüzde evrensel insan hakları önem kazanmış, farklılıkların korunması, farklı olarak bir arada yaşama, temel hürriyetlere saygı ve azınlığın çoğunluğa karşı korunması konularında evrensel bir uzlaşma oluşmuş, demokrasinin tanımında da yer alan "çeşitliliklere izin veren bir rejim" ifadesi öne çıkmıştır (Lotz,2003:183-188).

Günümüzde demokrasi anlayışının odağında, seçim süreçlerinin yerini, kamu alanında var olan uzlaşılar almıştır. Demokratik süreçlerde hedeflenen, siyasal gücü kimin kullanacağı değil, toplum içerisinde oluşacak "uzlaşma" olmuştur.

Değişen demokrasi anlayışı ile bireylerin taleplerinin çeşitliliğine olanak verilmiştir. Bu çeşitlilik içerisinde, birbiriyle anlaşan, konsensüs'e varabilen bireyler küçük kamu alanları oluşturmaya başlamış ve oluşan bu kamu alanları sayesinde de bireyler topluma hizmet etme, kamu mal ve hizmeti üretme olanağı bulmuşlardır. Günümüzde demokratik bir anlayış içerisinde oluşturulan bu alanlar **Sivil Toplum Kuruluşları** (STK) adını almaktadır (Tekeli, 2004:170).

STK'lar sayesinde bireyler, kamusal özne olmanın ve bu yolla da yaşamlarını anlamlı kılmmanın yolunu bulmuşlardır (Tekeli, 2004:172) Artık birey verilen hizmetleri sadece tüketen değil, özellikle yerel ölçekte üretimde bulunup üretilen hizmetler içerisinde sorumluluk alan, katılımcı ve aktif bir yurttaş kimliğine doğru yol almaktadır. Bireyler sivil toplum örgütlerinin bünyesinde gönüllü katılımında bulunarak kamu hizmeti üretebilmektedirler. Örneğin ABD'de 80 milyon kişi haftada ortalama 5 saat bir sivil toplum örgütünde gönüllü olarak çalışmakta bu da on milyon full-time işe eşittir (Drucker, 1989: 88).

STK'ların yerel yönetimlere etkisiyle ilgili çalışmada öncelikle kavramların daha iyi anlaşılabilmesi amacıyla Sivil Toplum tanımına ve kısa bir tarihine yer verilmiştir. Daha sonraki bölümde ise STK tanımına

ve kısaca işlevlerinden bahsedilmiştir. Konuyla ilgili kavramların genel çerçevesini çizdikten sonra da STK'ların yerel yönetimlere etkisi ele alınmıştır.

1. Sivil Toplum Kavramı

Sivil toplumun, basit bir tanımı henüz yapılamamıştır. Kavram, farklı toplumlarda yaşanan tarihsel gelişmelere paralel olarak çeşitli biçimlerde tanımlanabilmektedir. Bir toplumda sivil toplumun gelişmesi kültürel bir süreçtir ve şu unsurların gelişmesi ile paralellik taşır: çoğulculuk, bağımsızlık, dayanışma, toplumsal bilinçlenme, katılım, eğitim, sorumluluk ve yetki devri.

En geniş anlamıyla sivil toplum, bireylerin ve grupların devletten kaynaklanmayan ve devletçe yönetilmeyen her türlü toplumsal faaliyeti için kollektif bir tanım haline gelmiştir.

Avrupa'da, sivil toplum kavramı, tarih boyunca farklı şekillerde yorumlanmıştır. Aydınlanma Çağı'na kadar sivil toplum, belli bir hukuk düzenine tabi bir tür siyasi örgüt olarak anlaşılmıştır. Aristotle sivil toplumu "koinonia politike" olarak tanımlamıştır. Sivil olanla, siyasal olanın ayrımının henüz yapılmadığı bu anlayışta, sivil toplumun diğer toplum düzenlerinden farkı, hak ve haksızlığın ayrıldığı düzen olmasıdır. Cicero "societas civilis" ile sivil toplum kavramından bahsetmiştir. Sivil toplumun bu siyasi tanımı, Ortaçağa kadar kullanılmıştır. Buna göre, sivil toplum ve devlet neredeyse eşanlamıdır ve iyi vatandaşlıkla yakından ilişkilidir ve sivil toplumla ilişkili ahlaki bir değerdir.

1750'li yıllardan itibaren, kavram farklı bir anlam kazanmıştır. Sivil toplum, artık devlet kavramıyla ilişkilendirilmekten çıkmış, giderek devlete eşdeğer nitelikte ayrı bir kavramı temsil etmeye başlamıştır. Bu durum, o dönemde liberal bir dünya görüşünü savunan burjuvazinin, sivil toplum kavramını, siyasal alandan bağımsız, toplumun özel yaşamına ve ekonomik pazara ayrılmış bir sosyal alan ile eş tutmasından kaynaklanmıştır. Manevi ve sosyal ahlak sistemi, bütünsel olarak iyi vatandaşlık değil, iyi yetişmek (görgü ve kusursuz toplumsal davranışlar) olarak algılanmıştır.

Sivil toplum kavramı, ilk kez Adam Ferguson tarafından 1767'de "Sivil Toplumun Tarihi Üzerine Bir Deneme" adlı çalışmasında kullanılmıştır. Ferguson'un yorumu, 19. yüzyılda Hegel ve Marx gibi düşünürleri rahatsız etmiş ve bu yaklaşımı tek taraflı ve önyargılı olmakla eleştirmelerine yol açmıştır. Bu düşünürler, sivil toplumu, daha çok burjuva ve bireyci dünya görüşü olarak tanımlamıştır. Liberalizm ve sosyalizm, sivil toplumun tanımına ilişkin kavgalarında zıt kutupları temsil etseler de, sivil toplum, siyasi alanın antitezi olarak tanımlanmaktadır: Liberalizm, sivil toplumu, bireysel özgürlüğün ve sözleşmeye bağlanmış ilişkilerin kalesi olarak görürken, sosyalizm, baskı ve sınıf ayrılığının ifadesi olarak yorumlamıştır.

Bununla birlikte, 19. yüzyıldan itibaren, bazı siyasi ve toplumsal düşünürler önceki tanımlamalar arasındaki görüş ayrılığının ötesine geçmeye çalışmışlardır. Artık, Tocqueville'in, Durkheim veya Weber'in ilham kaynağı olduğu modern sivil toplumun yeni bir yorumu ortaya çıkmaktadır. Bu yorum dört temel kurala dayanır:

- Sivil toplum, devlet, aile ve yerel yaşamdan bağımsız bir toplumsal alandır.
- Bireyler, sivil toplumu oluşturan herhangi bir dernek, işyeri veya gruba katılmaya zorlanamazlar.
- Sivil toplum, hukuk düzeninin dışında kalmaz.
- Sivil toplum, kollektif hedefler koyar ve vatandaşları temsil eder. Örgütlü sivil toplum bireyler ve devlet arasında "aracı" ve "itici güç" olarak rol oynar.
- Sivil toplum, "yetki devri" (subsidiarity) boyutunu getirmiştir. Devlet ancak kendi girişimi, vatandaş açısından, yerel, bölgesel veya ulusal girişimden daha etkin ve yararlıysa, harekete geçmelidir.

Özetle, bugünkü sivil toplum tartışmaları, üç yaklaşım üzerinde durmaktadır: Liberal yaklaşım, vatandaşları, hak ve ödevleri açısından tanımlanan ekonomik ve rasyonel unsurlar olarak görür. Vatandaşlar, çıkar grupları olarak kendilerini düzenlerler ve devlet de evrensel olarak geçerli bireysel hakları güvence altına alır. Sivil toplum, bireysel hakların hayata geçirildiği ölçüde gelişebilir.

Toplumcu teoriye göre, vatandaşlar, kendilerinin belirledikleri değerler esasında kurulmuş olan bir toplumun üyeleridir. Bireyler kendi işlevlerini, bireyle devlet arasındaki ilişkiler sisteminde yerine getirmeli, davranışlarını toplumun hedefleriyle örtüştürmelidir. Demokratik yaklaşıma göre ise, sivil toplum, demokratik tartışmaların sadece fikir oluşturmakla kalmadığı, standartlar da getirdiği bir siyasi bilinçlilik yaratmaktadır. Böylelikle, bilgilendirme süreci, aynı zamanda bir karar oluşturma süreci haline gelmekte ve sivil toplum, ortak değerler üzerinde anlaşmaya varabilmektedir.

James Madison gibi kimi düşünürler de, sivil toplumu güç ilişkisi açısından ele almıştır. Madison'a göre "sivil toplum güç istismarına karşı en önemli denetim ve denge unsurlarından biridir. Otoritenin kaynağı toplumdur ancak toplum da birçok çıkar grubu ve sınıfa ayrılmaktadır. Bu da bireylerin veya azınlığın haklarını, çoğunluk karşısında tehlikeye düşürebilmektedir". Bu görüşten yola çıkarak, egemen güç olan devletin dışında, kolaylıkla sınırlanamayacak ve denetlenemeyecek bir bağımsız kuruluşlar ve örgütler ağının gelişmesi zorunludur.

Sivil toplumu aktif vatandaşlık ile ilişkilendiren Ralph Dahrendorf ise, sivil toplumu "başkalarına saygı gösteren, başkalarını cesaretlendirip, harekete geçmek isteyen ve geçebilen, eyleme yönelik araçları yaratabilen, kendinden emin, korkusuz ve korku duymak için nedeni olmayan kadınlar ve erkekler, yani vatandaşlar" olarak tanımlamıştır(Sivil Toplum Geliştirme Merkezi,2006). Çağdaş toplumlarda sivil toplum, devlete karşı çıkış olmayıp, devlet, ekonomik pazar ve vatandaşlar arasında üçüncü sektör olarak bir rol üstlenmiştir.

2. Sivil Toplum Kuruluşları (STK)

Sivil toplum, kamu bilincinin gelişebildiği, demokratik katılıma imkân veren ve iletişime açık bir alandır. Dayanışma içinde harekete geçmek ve iletişim kurmak için bir grup insana ihtiyaç vardır. İşte sivil toplumdan, sivil toplum kuruluşlarına geçiş de bu noktada gerçekleşir: Sivil toplum, örgütlü toplumdur.

Avrupa'da, sivil alanda faaliyet gösteren yapılar, sosyal ortaklar (sendikalar, işveren örgütleri ve diğer kuruluşlar); sosyal ortakların dışındaki sosyal ve ekonomik aktörleri temsil eden örgütler; yerel düzeyde örgütlenen gençlik ve aile dernekleri CBO olarak anılan vatandaşın toplumsal hayata katılımını sağlayan örgüt ve dini topluluklar ile hükümet dışı kuruluşlar olarak adlandırılan NGO'lardan oluşur.

Sivil toplum örgütlerini yalnızca kendi üyelerine hizmet veren örgütler (sendikalar ve meslek örgütleri) ve geniş alanda kamu hizmeti sağlayan örgütler (gönüllü yardım kuruluşları) olarak iki ana grupta değerlendirilebilir (Gunn, 2004:3). ABD'de tarihsel olarak geniş bir STK yapılanması söz konusudur. 1967 'de 309.000 olan STK'lar 1997'de bir milyona ulaşmıştır (Herman, 1995:1A). Bu alanda üniversiteler, kulüpler ve dini örgütler en geniş kesimi oluşturmaktadır.

Sivil Toplum Kuruluşu (STK) kavramını dar kalıplara sığdırmak mümkün değildir. STK'lar, sivil toplumla iç içe geçmiştir. Avrupa'da sivil toplum, çoğu kez NGO terimiyle birlikte düşünülmektedir. Sivil toplumun bir parçası olan bu kuruluşlar, vatandaşları ortak bir amaç için bir araya getiren çevre ve insan hakları örgütleri, tüketici dernekleri, yardım ve eğitim örgütleri gibi yapılardır. ABD'de ise STK, Gönüllü Kamu Örgütleri (Public voluntary Organizations (PVOs)' olarak adlandırılmaktadır. Bu ikinci kavram bir anlamda kamu sektörünün ve sistemin aksaklıklarını gidermeye yönelik gönüllü hizmet grupları anlamını da taşımaktadır (Güneş, 2004). Türkiye'de, İngiltere'deki "Non-Governmental Organization" kavramının tam karşılığı yoktur. Fakat anlam itibarıyla hükümet dışı örgütler veya devlet dışı örgütler anlamına gelmekte ve bu niteliğiyle bir anlamda kamu organizasyonları dışındaki yasal örgütlenmeleri ifade etmektedir. Geçmişte, cemiyetler, kulüpler, daha yakın bir tarihte demokratik kitle örgütleri gibi sözcükler sivil alanda faaliyet gösteren bu yapıları tarif etmekte kullanılmıştır. Hatta, gönüllü olup olmadığı, üyelik aidatları, kamu yararı gözetmesi, vergi muafiyeti, vb. çeşitli kriterlere bakılarak kuruluşlar sınıflandırılmaya çalışılmıştır. Ancak bugünkü en yaygın kullanım, Sivil Toplum Kuruluşları'dır.

Türkiye'deki mevzuata göre, STK'lar, dernek veya vakıf statüsünde kurulup, kar amacı gütmemek kaydıyla faaliyet gösterebilirler. Mevzuatta, gönüllü örgütlere veya STK'lara doğrudan bir referans yoktur. Türkiye'de sivil toplum, siyasi partileri, vakıfları, dernekleri, sanayi ve ticaret odalarını, meslek örgütlerini, üniversiteleri, sendikaları, farklı platform ve yurttaş girişimlerini içine alır.

2.1. STK'ların Özellikleri

STK'ların en belirgin özellikleri, sadece kendi amaç ve değerlerine hizmet etmemeleri, hükümetlerden, kamu makamlarından ve siyasi partilerden bağımsız olmaları, ticari çıkar gözetmemeleri ve kar amacı gütmemeleri ve merkezi otorite ile vatandaş arasında arabuluculuk yapmalarıdır.

Bunun dışında Tekeli'nin ortaya koyduğu STK'lara ait ayırt edici özellikler ise şöyledir:

- STK'lar; gönüllülük ve özel alandan fedakarlık yapılmasına dayandırılmalıdır
- STK'ların; nihai amaçlarının topluma bir şey sunmak, toplumsal iyiye katkıda bulunmak olmalıdır.
- STK'lar; açık ve belli bir konuda uzmanlaşmış (issue specific) olmalıdır.
- STK'lar; içerisinde hiyerarşik ilişki kurulmamakta; buna ihtiyaç duyulmayıp, kurulacak ilişkilerin yatay ilişkiler ya da eşitler arası ortaklık ilişkisi olması sağlanmalıdır (Tekeli, 2004:108-110).

STK'ların bir diğer temel özelliği ise sosyal düzenleyici fonksiyonu olmasıdır. Dini faaliyetler, eğitim ve kent organizasyonları yoluyla bu fonksiyonlarını yerine getirirler (Gunn,2004:4).

2.2. STK'ların İşlevleri

Değişen şartlar içerisinde diğer sosyal kuruluşlarda da olduğu gibi STK'ların da işlevlerinde değişiklikler olmuştur. 19. yüzyılda STK'lar gönüllülük temelinde zengin kesimdekiler tarafından fakir kesime yardım maksadıyla kurulmuş ve varolmuştur. Fakat günümüzde değişen koşullarla birlikte STK'larının bunların çok ötesinde rol ve işlevler üstlendikleri gözlemlenmektedir. Nitekim ABD'de STK'ların tanidik ve bilinen formları olan sosyal hizmet örgütleri ve hayır kurumları yanında şehir merkezleri ve endüstri alanlarının canlandırılması, kredi birlikleri kurularak finansal hizmetlerin sağlanması ve çocuk bakım

hizmetlerinin sağlanması gibi çok farklı alanlarda hizmet veren yeni tür STK'lar ortaya çıkmıştır (Gunn,2004:4).

Günümüzde STK'ları çalışmalarında, eşitliği yaygınlaştırmak, toplumsal sorunları belirlemek, kaynak temin etmek, insanlığın onurunu yükseltmek, kamu eğitimi, hayırseverlik ve sosyal hizmetler sağlamak, örgütlenmeyi teşvik etmek ve demokratik ilke ve kurumların güçlendirilmesini sağlamak gibi konularla ilgili yoğun bir çaba içerisindeyler (Yıldırım, 2004:72).

Uygulamada STK'ların işlevleri genelde bulunduğu ülkenin şartlarına göre değişmektedir. Bazı ülkelerde siyasi partilerin ve özel sektörün zayıflıkları itibarıyla kurumsal boşluğu doldurmaya çalışırken, bazı ülkelerde ise hegemonyaya tepki olarak var olmaktadır (Yıldırım, 2004:73).

STK'lar hangi görüşten olursa olsunlar tüm insanların ortak ilkelere bulunabilecekleri varsayımından yola çıkarlar. Bu anlamda, STK'ların üstlendikleri işlevleri birkaç başlık altında toplayabiliriz:

- Kamuoyu oluşturmak yolu ile bireylerin taleplerinin dile getirilmesine yardımcı olmak.
- Çoğulcu bir toplum yapısının oluşmasını sağlamak suretiyle piyasadaki metalaşmaya ve egemen piyasa değerlerine karşı dengeleyici bir unsur olmak.
- Kendi içlerinde oluşturacakları katılımcı ve çoğulcu bir kültürle beslenmiş ve aynı zamanda yönetim deneyimi de edinmiş bireylerin yetişmesini sağlamak.
- Pilot projeler üretmek, bu projelere kaynak bulmak ve bu projeleri uygulamaya geçirmek yoluyla eğitim, sosyal refah ve istihdam konularında hükümet politikalarına paralel ya da alternatif sorumluluklar alabilmek.

Bunun dışındaki STK'ların siyasal ve kültürel işlevleri büyük önem taşımaktadır (Yıldırım,2004:75-92)

2.2.1. Siyasal İşlevler

Sivil toplum örgütlerinin en önemli işlevi siyasi iktidara nüfuz etmek, siyasi iktidarı parçalayarak adem-i merkezi hale getirmek, bireyleri otoritenin baskısına karşı korumak ve bu sayede despotizme karşı güvence oluşturmaktır (Yıldırım, 2004:75).

Bunun dışında değişik düşünceleri dile getirme fonksiyonları sayesinde çeşitli grupların sistemden yabancılaşmalarını önlemekte ve kendini ifade edebilen bireylerin katılımını sağlayarak, rejimlerin istikrarını sağlamaya yardımcı olmaktadır. Çoğulcu ve katılımcı demokrasinin gereği olan STK'lar, temsili demokrasinin aşınması sonucu yıpranan güçler ayrımı ilkelerinin denetimi ve kontrolünü yapabilmektedirler. Özellikle yürütme faaliyetlerinin denetlenmesinde ve kamuoyunun bilinçlendirilmesinde STK'lar önemli roller üstlenmektedirler.

STK'lar kendilerini ilgilendiren bir yasanın kabulü veya reddi için milletvekilleriyle temas kurmakta ve onları etkileyerek lehlerinde karar almalarını sağlamaktadırlar. STK'lar kendilerini ilgilendiren konularda sürekli bilgi toplamakta, araştırma yapmakta veya yasa tasarısı hazırlanmasında büyük katkı sağlamaktadırlar. Genellikle parti disiplininin az olduğu yerlerde yasama alanına etkileri fazla olmaktadır.

Bir çıkar grubunun kendi menfaatleri yönünde kamu politika oluşturma veya kamuyu etkileme yönündeki temayülü olduğunda, hükümeti bu çıkarın oluşmaması için uyarır ve bilgilendirir. Hükümetler de kendi politikaları ile ilgili STK'larının desteği ve onayını alarak vatandaşın gözünde meşruiyet kazanmaktadırlar.

Demokratik rejimlerde iktidarı etkilemenin en demokratik ve hızlı yolu siyasi partilerdir. Genelde STK'lar siyasi partilerden uzak dursalar da iktidar üzerinde etkili olmak için siyasi partilerle diyalog ve ilişki içinde olmaları şarttır denilebilir. Parti içi disiplinin az olduğu ülkelerde STK'ları seçimlerde ve siyasi parti faaliyetlerinde etkili olabilmektedir.

STK'lar kamuoyu oluşturmak suretiyle büyük ve karmaşık toplumsal yapı içerisinde bireylerin taleplerinin dikkate alınmasına yardımcı olurlar. Bu kamuoyu oluşturma faaliyeti suni veya doğal yoldan yapılabilmektedir. Yeni bilgiler sunmak veya elverişli ortamlar temin edip belirli faaliyetleri gerçekleştirmek için gerekli kamuoyunu oluştururken dergi, broşür, gazete, kitap, radyo ve özellikle televizyon gibi birçok farklı araç kullanılmaktadır. Bunların dışında kamuoyunu etkilemek için sosyal faaliyet gibi etkinlikler, sosyal yardımda bulunma, fakirlere yiyecek dağıtma, kurs, seminer düzenleme, propaganda yapma veya tanıtım gezileri düzenleme gibi faaliyetlerde bulunan birçok sayıda kuruluş da mevcuttur.

2.2.2. Kültürel İşlevleri

Hızla değişen dünyamızda globalleşme ile beraber kültürel değişimler görülmektedir. Bu değişiklikler özellikle yerel kültürlerin korunmasının önemini ortaya koymaktadır. Bu da STK'ların kültürel işlevine her zamankinden daha çok ihtiyaç duyulmasına sebep olmuştur.

Çoğulcu ve katılımcı bir toplumun oluşmasında STK'ların rolü çok önemlidir. Bu kuruluşların yapıları ve diğer kuruluşlarla ilişkileri bu oluşumunda büyük katkı sağlayacaktır. Siyasal toplumun resmi yaklaşımı,

formal olmayan yapıya sahip kültürel yapıya etki etmesine engel teşkil etmektedir. STK'ları ise toplumsal yapıya has özellikleriyle oluşan sorunların giderilmesinde daha etkili olabilmektedir.

STK'ları içerisinde beraberce girilen bazı faaliyetler sonucunda, insanlar bir takım ilişkilere girmekte, karşılıklı olarak birbirlerinin davranışlarından etkilenmekte ve bu davranışlar gelişerek süreklilik kazanmaktadır. Amaç birliği etmiş bir grup insanın çalışmaları sonucu o insanlarda aidiyet ve biz duygusu gelişmektedir.

3. STK'larının Yerel Yönetimlere Etkisi

3.1. Yerel Yönetimler ve STK'lar Arasındaki İlişkileri

Yerel yönetimler, güncel olarak belirli hizmetlerin sağlanmasını STK'lar aracılığıyla gerçekleştirilebilmektedir. Bazı alanlarda halkın bilgi, deneyim ve becerisinin harekete geçirilmesi, STK'ların desteğinin sağlanması çok önemli yararlar sağlamaktadır. Bu kapsamda yerel yönetimler, çeşitli meslek kuruluşları, sendikalar, kooperatif birlikleri, dernekler ve diğer gönüllü kuruluşlarla çeşitli alanlarda işbirliği ve ortak yürütmektedir. STK'ların katkılarıyla sağlanabilecek hizmetlerin sınırı yoktur. Günümüzde bu hizmetler, çevre koruma ve çevresel etki değerlendirmesi çalışmaları, bilgisayar yazılım programlarının hazırlanması, büyük çaplı kamu projelerinde danışmanlık, v.b alanlarda yayılmış bulunmaktadır. Gönüllülerin yerel yönetim personelleri ile birlikte çalışarak başarılı olmaları büyük ölçüde onların istekliliğine, becerisine katkılarına bağlı olduğu kadar, yerel yönetim personelinin de gönüllü kişi ve kuruluşları kendileri açısından bir tehdit olarak görmeyerek, uyumlu bir ortak çalışma yaratmalarına bağlıdır. (Zengin, 1999:113)

ABD' de yerel hizmetlere en büyük katkıyı STK'lar gerçekleştirmektedir. Yaşlı bakım evleri, sağlık merkezleri, ilk ve orta öğretim kurumları, müze ve galeriler yoluyla STK'lar yerel yönetimlere destek olmaktadır (Rose, 1996:205). The Salvation Army adlı kuruluş 257 merkezde yaşlılara yönelik hizmet vermekte aynı zamanda ucuz barınma imkanı sağlamaktadır (The Salvation Army, 2006).

STK'ların yerel kalkınmada en büyük katkıları özellikle yerel yönetimlerin müdahalesinin yetersiz olduğu ya da hiç olmadığı veya müdahalenin yerel halkı tatmin etmekten uzak bir tarzda yapıldığı durumlarda gerçekleşmektedir. Halk katılımı sağlamak açısından belediye girişimi ile gerçekleştirilmesi mümkün olan programlardan bir başkası, belli konularda kampanyalar düzenlemektedir. Belediyeler, STK'ların katkılarıyla tüm kent halkına dönük ağaçlandırma, mahallelere/semtlere park, spor alanı kazandırma, atık kağıt, cam/şişe toplama, temiz kent, ilaç toplama gibi kampanyalara sık sık başvurmakta ve bunları başarı ile uygulamaktadır (Yalçındağ, 1999:66).

Bu çalışma için yapılan araştırmalarda, Seyhan Belediyesinin STK'lar ile işbirliğine önem verdiği, ancak, daha çok şehrin imarlı yapılması, şehir planlaması ve kaçak yapının önlenmesi vb. alanlarında işbirliğini sürdürdüğü ortaya çıkmaktadır. Bu hizmetleri sürdürürken STK'lardan daha çok Mimarlar Odası ve Peyzaj Mimarları Odası ile işbirliği içerisine girmektedir. Bu anlamda kendi alanlarına ilişkin çalışma grupları oluşturmaktadır. Bu çalışma gruplarından başlıcaları; çevre temizlik, eğitim, kültür, sanat, tüketicinin korunması, imar ve iskan, doğal afetler ve trafik alanlarıdır.

Bu anlamda Seyhan Belediyesi, çevre koruma ve ağaçlandırma konularında ÇETKO, TEMA ve Peyzaj Mimarları Odası gibi kuruluşlarla çalışmalarını sürdürmektedir. Alt yapı düzenleme ve imar planlarında Makine Mühendisleri Odasının katkılarıyla hazırlanan projeleri değerlendirmektedir.

Tüketicinin korunması alanında ise, Yerel Yönetimler ve STK'ların ortak bir çalışması bulunmaktadır. Buna göre Türkiye'de 1995 tarihinde çıkartılan yeni yasa ile kamu kuruluşları, STK ve Sendika temsilcilerinden ve yine yasada belirtilen görevleri yerine getirmek üzere reklam kurulu ve tüketicinin sorunlarını çözmek, gereken önlemleri almak üzere, merkezde bir Tüketici Konseyi ile il ve ilçe merkezlerinde Tüketici Sorunları Hakem Heyetleri'nin kurulması öngörülmüştür. Tüketici Sorunları Hakem Heyeti'nin, mülki idare amirlerinin ve belediyelerin etkinliğini artırdığı görülmektedir. Bu heyet bakanlık, il ,ilçe merkezlerinde,tüketiciler ve satıcılar arasında çıkan uyuşmazlıklara çözüm bulmak amacıyla belediyelerle koordineli olarak ve en az bir tane oluşturulmaktadır.Başkanlığı Sanayi ve Ticaret İl Müdürü veya görevlendireceği bir memur tarafından yürütülen bu heyette,Belediye Başkanı'nın personeli arasından görevlendireceği bir üye,Ticaret ve Sanayi Odası ile Esnaf ve Sanatkarlar Odalarının görevlendireceği bir üye ve tüketici örgütlerinin seçecekleri bir üye olmak üzere beş kişi bulunmaktadır.Bu heyetin vereceği kararlar Tüketici Mahkemelerinde delil olarak kabul edilmektedir. (Güneş, 2005)

YY ve STK'ları biraraya getiren en önemli faaliyetlerden biri de Demokratik Kent Kurultayıdır (Genişletilmiş Kent Meclisi). Bu kurultayın gerçek amacı; yönetime halkın katılımının sağlanması olmakla birlikte, mevcut yerel yönetim sisteminin bilinen yetersizliklerini aşabilmek, kuruluşları ve semt temsilcileri aracılığıyla doğrudan halkın ihtiyaçlarını belirleyip, Çağdaş Belediyecilik açısından çözümler bulabilmek, belediye imkânsızlıklarını halk katılımı ve yaratılacak kent imecesi ile aşabilmek; kısacası daha yaşanılır, çağdaş ve dayanışma içinde bir kent oluşturabilmek en belirgin amaçları arasındadır. Kurultaya muhtarlar, bölge temsilcileri, STK'ların temsilcileri, resmi kurumların müdürleri, üniversite ve okul temsilcileri katılabilirler. Kurultayın gündemi, katılımcıların gelen öneriler doğrultusunda oluşturulur. Kurultay görüşmeleri

ve kararları daha sonraki çalışmalara ışık tutar ve halkın bilinçlenmesini sağlar. Toplantıların düzenlenmesinde belediyeye önderlik yapmakla birlikte çoğunlukla STK'larla geniş ölçüde işbirliği yapılmaktadır. Bu ilişkiler bağlamında bu gruplar, kentin tümünü ve genel kamu yararını ilgilendiren görüşleri ve talepleri belediyeye yansıtmaları yanında, doğrudan temsil ettikleri kesimlerin çıkarlarını belediye nezdinde savunma işlevi de üstlenmektedir. (Yalçındağ, 1999: 63)

3.2. Yerel Yönetimler (YY) ve STK'ların Birbirlerinden Beklentileri

YY'ler yaptıkları çalışmalarında STK'lardan destek beklemektedirler. STK'ların oluşturulan Kent Kurultayına önem vermeleri ve katılarak görüş bildirmeleri, YY'ler için önem taşımakta ve yaptıkları faaliyetlere ışık tutabilmektedir. Etkili ve verimli hizmet üretemeyen YY'leri bu durumdan kurtarmak ve kit kaynaklardan daha etkin yararlanabilmenin yollarından birisi de bu hizmetlerin bir kısmının hemşeriler tarafından gönüllü kuruluşlar ve gönüllü katılım yoluyla üretilmesidir. Bu anlamda YY'lerin yaptıkları faaliyetlere halkın katılımını sağlamak amacıyla STK'lardan aracı olmaları istenmektedir. (Zengin, 1999:123)

YY'ler içerisinde belediyelerden katılım konusunda yapılması beklenen işe; kent halkının katılım taleplerini örgütler ya da bunlara katılarak ortaya çıkan talepleri, merkezi yönetim ile ilişkilerinde kendisine destek olarak kullanması, yetkili olmadığı konularda STK'ları ve öteki gönüllü katılım odaklarını harekete geçirerek, sivil örgütlenme ve yardım-destek kampanyaları aracılığıyla istenen etkinliklerin ve hizmetlerin yapılmasında örgütleyici ve destekleyici olarak işlev yapmasıdır.(Yalçındağ, 1999:55)

Belediyecilikte halk katılımından istenen sonuçların elde edilebilmesi bağlamında da belediye hizmetlerinin saydam olması beklenmektedir. Saydamlıktan anlaşılması gereken iki konu vardır: Birincisi, belediyenin kararlarına ve uygulamalarına ilişkin her türlü bilgiye ve belgelere ulaşma olanağı, kentlilere ve bu arada medyaya sağlanmalıdır. İkincisi, yönetsel açıklık, belgelere ulaşma olanağı yanında bireylere belediyede yapılacak resmi toplantılara katılarak izleme olanağı verilerek de sağlanmalıdır.

YY'lerin ve STK'ların birbirleriyle iyi ilişkiler içerisinde olmaları onların işlerini daha da kolaylaştıracaktır. Her iki kuruluşun da çeşitli projeleri vardır. Birinde teknik olanaklar-maddi olanaklar varsa, diğerinde de insan kaynakları vardır. Bu unsurlar birbirlerini tamamlamadıklarından biri diğerinden vazgeçemez. Yani daima birbirlerinden beklentileri vardır.

Zaman içinde insan ihtiyaçları değiştikçe, bireyler ve gruplar tarafından başlatılan gönüllü örgütlenmeler değişik görünüm almaya başlamıştır. Dünyanın her tarafından gruplar, içinde kendilerinin de katılımcı olacakları ve gelişmesini arzu ettikleri bir sivil toplumun yapıtaşlarını oluşturacakları kurumlar meydana getirmektedirler. Artık amaç sadece hayır yapmak değil, kitleleri etkileyen ortak sorunları dile getirmek bu amaçla kamu üzerinde makul bir baskı oluşturmak ve alternatif konularda uzmanlaşarak kalkınmada katılımcı bir rol oynamaktır.(Zengin, 1999:122)

3.3.Yerel Yönetimler ve Stk'lar Arasında Varolan Sorunlar

YY'ler özerk,demokratik ve katılımcı bir siyasal yapı içinde hizmetlerin yürütülmesinde etkinliği ön planda tutarak STK'lar ile yaptığı ortak çalışmalarda bazı sorunlarla karşılaşmaktadırlar.Daha doğrusu değişik nedenlerle yerel hizmetleri yeterince yerine getirememektedirler.(Çevikbaş,1995:81)

Bunlardan bazıları şunlardır:

- Belediyelerin bölge halkı tarafından talep edilen belediyecilik hizmetlerini tam olarak yerine getirememesi.Bunun en önemli nedeni elde edilen gelirlerin,yapılacak olan giderleri karşılayamamasıdır.Ayrıca görevli yetersizliği de faaliyetlerin yetersiz kalmasına neden olmaktadır.
- Hızlı kentleşmenin sonucu olarak,giderek artan ve çeşitlilik gösteren yerel hizmet taleplerinin yeterince karşılanamaması ve göçlerin de etkisiyle çarpık kentleşmenin artması.
- YY'lerin çoğunlukla merkezi yönetimin etkisinde kalması ve belediyelerin siyasi görüşlerine göre hareket etmesi sonucu ortaya çıkan sorunlar.
- Hemşehricilik bilincinin gelişmiş olması ve buna bağlı olarak halkın yönetiminin sorumluluğunu paylaşması konusunda yetersiz kalınması.
- Yapılan işlerin genel değerlendirilmesine gereken önemin verilmemesi.
- Yerel düzeydeki hizmetlerin,belirlenen amaca uygun ve yeterli şekilde daha az kaynak ve emek harcayarak yerine getirilmesi,yani etkinlik sağlanamaması.
- Katılım konusunda halkın talepleri bakımından en önemli sorunlardan birisi,katılım konusuna olumlu yaklaşabilmek için gerekli mali kaynağa ve yetkiye sahip olamamaktadır.Bu konularda yetki ve kaynak ,merkezi yönetime ait olduğu için belediyelerin katılım talepleri konusunda doğrudan yapabileceği birşey olmayacaktır.
- Belediyelerin öncelikli ve zorunlu görevlerinden birisi olan sosyal hizmetleri,kaynak sorunları,mevzuattan kaynaklanan sorunlar yüzünden etkin olarak gerçekleştirememesi. (Yalçındağ, 1999:57)

YY'lerin STK'lar ile yeteri kadar işbirliği yapmaması ve bunu sağlayacak politikaların geliştirilmesi, STK'ların verimliliğini düşürmektedir.STK'ların verimliliğini düşüren diğer bazı sorunlar ise şunlardır:

- STK varlığının tam olarak bilinçlenmemiş olması ve halk tarafından faydaların anlaşılabilmesi.
- STK kaynaklarının hedeflerine kıyasla yetersiz kalışı.
- Gönüllülük ilkesine yeterince uyulmuyor olması ve çalışma alanlarının iyi tanımlanmamış olması.
- STK'ların benzer STK'larla eşitlikçi ilişkiler ve ortaklaşmalar içerisine girmek istemesi,dolayısıyla kendilerini belli bir sivil alanın tek ya da en güçlü örgütü haline getirmeye çalışmaları.
- Yalnızca kamu kuruluşlarının çalışması sayesinde ve kendi katkıları olmadan ortaya konulan başarılı sonuçların,kamuoyuna aktarılması ve tanıtılması bazı STK'lar tarafından kendilerini tutundurma ve tekelleşme yolunda medya konusu yapılmaktadır.Asıl faktörler ikinci plana itilmiş olmaktadır.
- Bazı STK'ların fazla sayıda ücretli personel çalıştırarak iş görmesi nedeniyle,elde edilen kaynağın önemli bir bölümünün temel işlevlere yönlendirilememesi.

Sivil hareketle hızla artan çeşitlilik,başarının ölçülmesi gereği ve katılımın belirtilen çerçevede bir akılcılığa kavuşturulması zorunluluğu,STK'lar arasında bir işbölümünü zorunlu hale getirmiştir.Bu yaklaşım,katılımcılıktaki rastlantısallığı,STK kayırmcılığını ve tekeli oluşumları önleyebilen önemli bir yaklaşım olarak dikkat çekmektedir.(Geray,2000:3)

İyi bir yerleşimin amaçlanan özelliklerini gerçekleştirebilmek için aktif yurttaşlar,STK'lar ve bir dizi diğer toplumsal aktör,merkezi ve yerel yöneticilerle birlikte bir ortaklık kurmalı ve sorunları birlikte çözerek bir "yurttaş bilinci" yaratılmalıdır.

Sonuç

Küreselleşme ile birlikte gündeme gelen yeni kamu yönetimi anlayışı ile merkezden yerele yetki devirleri de artmıştır. Bu devirler sonucunda yerel yönetimler, merkezi yönetimin sunduğu hizmetleri sunmaya başlamış hatta buna ek olarak; insan hakları ve demokrasi alanında yaşanan değişim ve teknolojik alandaki gelişmelerle ortaya çıkan yeni taleplerle karşı karşıya gelmişlerdir. Bu ağır ve kapsamlı yük sonucunda, yeni bir yönetim anlayışı olan ve çeşitli baskı odakları, gruplar, STK'ları ve sermayenin işbirliğinden oluşan yönetişim kavramı ortaya çıkmıştır. Yönetişim içerisinde ise halkın yönetime katılma adına oluşturduğu STK'lar önemli bir yer tutmuştur.

Ortaya çıkan yeni yönetim anlayışı ve çoğulcu/katılımcı demokrasilerin yerleşmesiyle birlikte yerel yönetimlerinin meşruiyet zeminlerinde de değişim yaşanmıştır. Temsili demokrasi anlayışı içerisinde yönetimlerin faaliyetlerini sadece yasalara dayandırması yeterli olurken bu yeni durumda STK'larının da güç kazanmasıyla meşruiyet için yasallık yeterli olmamaya başlamıştır. Yerel ölçekte etkinliği bulunan STK'ların görüşlerinin alınması hatta yönetişim içerisindeki diğer paydaşların, aktörlerin de katılımları gerekli hale gelmiştir. Özellikle son dönemde Ovacık/Bergama altın madeninde veya Hasankeyf/Batman'da baraj yapılması ile ilgili yaşananlar gündemi oluşturmuş, bu olaylarda STK'ları halkın katılımı ve sesini duyurmak adına aktif olarak yer almışlardır. Bu sayede de yönetimler rahat hareket edememişlerdir. Sonuçta meşruiyetin bu şekilde oluşması ve yer edinmesiyle bireylerin, STK aracılığı ile olaylara katılımı sağlanmış ve yerele olan duygusal bağlılığı arttırılmıştır.

Bu meşruiyet anlayışının gelişmekte olması aynı zamanda yöneten ile yönetilen arasındaki ayrımı zayıflatmakta, onun yerini yerel yönetimin ortağı olan birey ve STK'ları almaktadır. Tekeli'nin de dediği gibi " yöneten yönetilen ilişkisinin yerini ortaklık anlayışları aldıça, yerel yönetimler siyasal toplumdan uzaklaşmakta sivil topluma yaklaşmaktadır".

Kaynakça

- Çevikbaş,Rafet; (1995), Yerel Yönetimler,işlevi ve Türkiye'deki Durumu, **Türk İdaresi Dergisi**,Sayı: 407.
- Geray,Uçkun; **Sivil Toplum Örgütleri ve Etik Raporu**, Yeni Adana Gazetesi, 09.03.2000
- Gunn,Chrisopher;(2004), **Third Sector Development**, Ithaca: Cornell University Press.
- Güneş, İsmail, <http://idari.cu.edu.tr/igunes/yerel/sivil1.htm> (Nisan 2005).
- Herman, Tom; (1995), " Tax Report.", **Wall Street Journal**, 8 February, 1A.
- Lotz, Linda A; (2003), "All Religions Believe in Justice : Reflections on Faith Community Support for Worker Organizing", **Workers' Rights as Human Rights** , Ithaca: Cornell University Press, Edited by James A. Gross.
- Rose, Susan; (1996), " Nonprofits, and Economic Theory ." **Journal of Economic Literature**, June :701-728.
- The Salvation Army. Our Sevices, [http:// www.salvationarmyusa.org/usn](http://www.salvationarmyusa.org/usn) (Acessed 02.082006)

Sivil Toplum Geliştirme Merkezi. <http://www.stgp.org> (Mayıs 2006).

Tekeli, İlhan; (2004), **Katılımcı Demokrasi ve Sivil Toplum Kuruluşları**, Ankara: Sosyal Demokrasi Derneği Yayınları

Yıldırım, İbrahim; (2004), **Demokrasi, Sivil Toplum Kuruluşları ve Yönetişim**, Ankara, Seçkin Yayınları

Yalçındağ, Selçuk; (1999), “Belediyelerde Halk Katılımı”, **Türk İdare Dergisi**, Sayı: 424, Eylül 1999, ss.49–72

Zengin, Eyüp; (1999), “Yerel Hizmetlere Gönüllü Katılım”, **Türk İdare Dergisi**, sayı: 422.

SİVİL TOPLUM KURULUŞLARININ (STK), MERKEZİ VE YEREL YÖNETİMLERLE ETKİLEŞİMİ ÜZERİNE KARŞILAŞTIRMALI BİR ANALİZ VE ÇORUM ÖRNEĞİ

Doç. Dr. İrfan ÇAĞLAR
Öğr. Gör. Dr. Selçuk KENDİRLİ
Kendirli@gazi.edu.tr
Araş. Gör. Hülya ÇAĞIRAN
Gazi Üniversitesi, Çorum İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi

Özet

"Merkezi idare" kamu tüzel kişisi olarak "Devlet" anlamına gelmekte ve "Başkent" ile "Taşra" örgütlerini içine almaktadır. Merkezi idare, üstlendiği kamu hizmetlerini hizmetin gereklerine, ekonomik ve toplumsal koşullara, ülkenin coğrafya durumuna göre yürütmek, hizmetleri ülkenin her tarafında bulunan halka götürmek için taşrada da örgütlenmiş bulunmaktadır.

Günümüzde yerel yönetim kavramı üzerinde, tam bir görüş birliğine varıldığı söylenemez. Ancak; yerel yönetim ile yerinden yönetim veya adem-i merkeziyet kavramları, genellikle aynı anlamlarda kullanılmaktadır.

Sivil toplum kuruluşları (STK) ise, toplum yararına çalışan, demokrasinin gelişmesine katkıda bulunan, kar amacı gütmeyen, devletten ayrı hareket edebilen, bireylerin ortak amaç ve hedeflerine bakıldığında ise; siyasal iradeyi ve yönetimi kamuoyu oluşturmak suretiyle etkileyebilen bir örgütlenme türü olarak tanımlanabilir.

Bu çalışmada, merkezi yönetimlerin ve yerel yönetimlerin STK'larla etkileşimi araştırılmıştır. Araştırmadan elde edilen sonuçlara göre, genelde, bu kuruluşlar birbirleri ile etkileşim ve işbirliği içine girmek istemektedirler. Fakat, kendilerine göre nedenlerden dolayı, bu işbirliği fiili durumda, çok fazla gerçekleşmemektedir.

Anahtar Kelimeler: STK, Merkezi Yönetim, Yerel Yönetim, Çorum STK'ları

Abstract

"Central government" is a kind of public juristic personality meaning government and including "Capital" and "Provinces" organizations. Central government has become all over the provinces also for realizing the public service, to enforce for its duty during the economical, social and geographical condition.

Nowadays, there is no consensus about definition of local government. But, local government, is using synonymous with appropriate government or decentralization government.

Non government organizations (NGO) are the organizations which ones; working for society advantage, to contribute for developing democracy, not aim for profit and they can leave different from government. Also these are the organizations that they can attract the political desire and government for constitute to public opinion.

In this study, we explore to interaction with central government and local government to NGO's. For the result of explore, especially, these organizations are looking for interaction and want to cooperation with each others. But they couldn't do this too much because of any reasons which are important for all each ones.

Key Words: NGO, Central Government, Local Government, Çorum NGO's

GİRİŞ

Temsil ettikleri kitleler açısından bir siyasal işleve sahip olması gereken yerel yönetimler, bugüne kadar sürekli olarak merkezi siyasal yönelimlerle 'dönüştürülmek' gibi bir açmazla karşı karşıya bulunmaktadırlar. Yerellik, yerel yönetim kavramı sürekli bir siyasal ölçek olarak, üst birim-alt birim ilişkisi içinde algılanmakta mevzuattaki değişim ihtiyacı ise—adına ne kadar reform dense de - bugüne kadar yerel yönetimlerin yerel halkı temsil etme güçlerinden değil, merkezi yönetimin yerel yönetimler adına tespit ettiği sorunlardan kaynaklanmaktadır. Türkiye'nin sahip olduğu kamu yönetimi modeli bir taraftan yerel yönetimleri merkezi yönetsel yapının bir alt işlevi olarak konumlandırırken, diğer taraftan da yerel yönetimleri de merkezi otoritenin bazı yetkilerini devredebileceği bir alt organı olarak tanımlanmaktadır. Bu bağlamda yerel yönetimlerin STK'larla iletişim içine girmesi AB'ye giriş sürecinde de özendirilmektedir.

1. MERKEZİ ve YEREL YÖNETİMLER

Merkezi ve yerel yönetimlerle ilgi olarak kavramsal düzeyde aşağıda kısa bir açıklama yapılacaktır.

Merkezi Yönetimler

“Merkezi idare” kamu tüzel kişisi olarak “Devlet” anlamına gelmekte ve “Başkent” ile “Taşra” örgütlerini içine almaktadır. Anayasanın 126. maddesinde bu husus “Türkiye, merkezi idare kuruluşu bakımından, coğrafya durumuna, ekonomik şartlara ve kamu hizmetlerinin gereklerine göre, illere; iller de diğer kademeli bölümlere ayrılır. İllerin idaresi yetki genişliği esasına dayanır. Kamu hizmetlerinin görülmesinde verim ve uyum sağlamak amacıyla, birden çok ili içine alan merkezi idare teşkilatı kurulabilir. Bu teşkilatın görev ve yetkileri kanunla düzenlenir” şeklinde tanımlanmıştır.

Merkezi idare, üstlendiği kamu hizmetlerini hizmetin gereklerine, ekonomik ve toplumsal koşullara, ülkenin coğrafya durumuna göre yürütmek, hizmetleri ülkenin her tarafında bulunan halka götürmek için taşrada da örgütlenmiş bulunmaktadır. Bu taşra teşkilatı merkezde bulunan merkezi idarenin taşradaki uzantısıdır. Taşra teşkilatında ki birimler ne kadar çeşitli olursa olsun bir bütünün parçasıdır ve hepsi aynı devlet tüzelkişiliğinin içerisinde yer alırlar.

Yerel Yönetimler

Günümüzde yerel yönetim kavramı üzerinde, tam bir görüş birliğine varıldığı söylenemez. Ancak; yerel yönetim ile yerinden yönetim veya adem-i merkeziyet kavramları, genellikle aynı anlamlarda kullanılmaktadır.

Yönetim ve anayasa hukuku çevrelerinde “yerinden yönetim” terimi eski “adem-i merkeziyet” terimi ile eş anlamlı olarak kullanılmaktadır (Yalçındağ, 1995: 21). Keleş’te aynı konuyu “yerinden yönetim ya da yerel yönetim, Yönetim Bilimi’nde “adem-i merkeziyet” (desentralisation) olarak bilinen bir kavramdır” şeklinde ifade etmektedir (Keleş, 1994: 15). Yerel yönetim konusuna adem-i merkeziyet (yerinden yönetim) icrai kararların merkez teşkilatına ve hiyerarşisine dahil olmayan bir takım organlar tarafından alınmasını tazammun eden bir sistemdir şeklinde yaklaşan yazarlar da vardır (Onar, 1952, : 610). Yine literatürde yerel yönetim ve yerinden yönetim kavramlarının her ikisi de benzer kavramlar olarak ifade edilmiş, aynı ülke içinde yerel nitelikte ve ayrı organlara ve yetkilere sahip kuruluşlara yer verilmişse, bu tür yönetim biçimi, yerinden yönetim (adem-i merkeziyet, desentralisation) şeklinde tanımlanmıştır (Tortop, 1994: 5).

Yerel yönetimler niteliği itibariyle, belirli bir coğrafi alanda yaşayan topluluğun bireylerine, bir arada yaşamak nedeniyle kendilerini en çok ilgilendiren konularda hizmet üretmek amacıyla kurulan, karar organları (kimi durumlarda yürütme organları) yerel toplulukça seçilerek göreve getirilen, yasalarla belirlenmiş görevlere ve yetkilere, özel gelirlere, bütçeye, personele sahip, üstlendiği hizmetler için kendi örgütsel yapısını kurabilen, merkez yönetimi ile ilişkilerinde yönetsel özerklikten yararlanan kamu tüzel kişiliği (Yalçındağ, 1995: 21) olan kuruluşlardır. Bu tür yönetimler, özellikleri gereği devletin tüzel kişiliğinden ayrı birer tüzel kişiliğe, yani idari özerkliğe sahiptirler. (Nadaroğlu, 1994: 25). Ayrıca yerel yönetimler, üzerlerine aldıkları hizmetlere ilişkin kararları kendileri alırlar. Bu kararları alacak ve yürütecek organları vardır. Yine yerel yönetimlerin görev ve yetkileri de kendi özel yasalarında belirtilmiştir (Dönmez, 1995: 16).

2. SİVİL TOPLUM KURULUŞLARI (STK) ve YEREL YÖNETİMLER

Sivil toplum kavramına ilişkin literatür incelendiğinde öne sürülen yaklaşımlardan da anlaşılacağı gibi kavramın oldukça muğlak bir doğası vardır. Farklı siyasal paradigmalardan kavrama yaklaşanlar olduğu gibi aynı paradigma içinden kavramın içeriği konusunda birbirinden farklı görüş ileri sürenler de vardır (Yıldız, 2004:86). Sivil Toplum kavramının kökenlerini, Aristoteles’ in dile getirdiği “politika koinonia “ kavramına kadar uzatan düşünürler vardır (Tosun, 2001:29). Bu kavram, politik toplumu işaret etmektedir. Polislerdeki kentli yurttaşların bir düzenini ifade etmektedir. Böylece burada yerinden yönetime olduğu kadar STK’ların günümüzdeki yönetim içindeki yerine de vurguda bulunulmuş olmaktadır. Şüphesiz ki, Aristo’nun dile getirdiği bu kavram, o günkü şartlarda günümüzde anlaşılardan farklı idi. Aristo, “koinonia politilke”yi dostluk etrafında açıklamaya çalışırken aynı zamanda etik değerler de yüklemişti (Yıldız, 2004:85, Sarıbay, 2003:6, Başkaya, www.stgp.org/makaleler/sivil_toplum.pdf.).

Fransız İhtilali öncesi başlayan toplumsal dönüşüm sırasında sivil toplum tanımında radikal değişiklikler yaşanmaya başlanmıştır. Artık sivil toplum devletin bir uzantısı olmaktan çıkıp gittikçe devlet ile zıt bir kutbu temsil eder hale gelmiştir. Aydınlanma düşünürlerinin çoğu, sivil toplumu devlete doğrudan ilişkili olmayan toplumsal alan olarak kavramsallaştırdılar. Böylece, devlete ait olan her şeyle karşıt bir ilişki içinde olarak sivil toplum ortaya çıktı (Ulaş, 2001:14-35).

Rönesans ile birlikte Sivil toplum, doğal toplumun karşıtı olarak algılanarak “ Örgütlü Rasyonel Toplum” anlamında kullanılırken bu toplumun örgütlü ve rasyonel oluş özelliğinin onu sivil toplum yaptığı ileri sürüldü. John Locke sivil topluma devleti de dahil ederken, Thomas Hobbes ise sivil toplumdan doğa yasaları tarafından düzenlenmiş toplumun karşıtı olan, devlete ve hükümete sahip bir toplumsal düzeni kastediyordu. Daha sonraları ise piyasa yani pazar da sivil toplum kavramına dahil edildi, Adam Smith pazarı ve devleti kapsayan bir sivil toplumdan söz ediyordu. Düşüncenin toplumsal noktası olan Jean Jacques Rousseau ise

genel iradeyi gündeme getirerek doğa toplumu, sivil toplum ve politik toplum şeklinde üçlü bir ayırım yapmıştır ([http:// www. genclik.cydd. org.tr/ dernek/ 0505/Kurultay2005-Marti. doc](http://www.genclik.cydd.org.tr/dernek/0505/Kurultay2005-Marti.doc)).

Kamu kaynaklarının kit olması ve mevcut kaynaklarla bütün kamusal ihtiyaçların etkin ve verimli bir şekilde sunulmaması, eskiden beri bazı hizmetlerin dernek, vakıf gibi gönüllü kuruluşlarca yürütülmesini gerektirmiştir. Özellikle gelişmiş ülkelerde, merkezi ve yerel idarelerin gönüllü katılımlarını artırmaya çalıştıkları görülmektedir. Yerel yönetimlerin bütçelerindeki baskı sonucu ortaya çıkan imkansızlıklar, her yerleşim biriminde para almadan, gönüllü olarak belde için çalışanların olabileceğini ortaya çıkarmıştır. Halkın gönüllü olarak, kamu hizmetlerinin yürütülmesine katılması, eğitim, kültür, inanç ve sosyo-ekonomik yapısıyla doğrudan ilgilidir. Gelişmiş ülkelerde halkın, kamu hizmetlerine katılımının daha yoğun olduğu gözlemlenmektedir. Bu yöntemle, idareler açısından önemli ölçülerde işgücü ve kaynak tasarrufu sağlanmaktadır (Acartürk, [http:// www. econurk.org/yerelyonetimler.doc](http://www.econturk.org/yerelyonetimler.doc): 11).

STK'nın Tanımı ve İşlevleri

Demokrasinin vazgeçilmez unsurlarından olan STK' ları günümüzde toplum yararına çalışan, demokrasinin gelişmesine katkıda bulunan, kar amacı gütmeyen, devletten ayrı hareket edebilen, bireylerin ortak amaç ve hedeflerine bakıldığında ise; siyasal iradeyi ve yönetimi kamuoyu oluşturmak suretiyle etkileyebilen bir örgütlenme türüdür diye tanımlamak mümkündür (Ulaş, 2001:10). Bu tanımlamaya kamu yönetiminin örgüt yapısı dışında kalmış, resmi ve resmi olmayan yurttaş örgütlenmeleri aracılığı ile yerel yönetimler üzerinde sistemli ve sürekli etki kolaylıkla sağlanmaktadır. (Yalçındağ, 1999:57)

Gerek ulusal tabanlı gerekse uluslararası tabanda faaliyet gösteren sivil toplum örgütlerinin bazı işlevleri vardır. Bu işlevleri şu şekilde sıralamak mümkündür :

- Sivil toplum örgütlerinin başlıca işlevlerinden birisi, kamuoyu oluşturma yoluyla, bireylerin taleplerinin dile getirilmesine ve dikkate alınmasına yardımcı olmaktır.
- Sivil toplum örgütleri, gerek devlet aygıtının gerçekleştirdiği uygulamalara, gerekse de pazar ekonomisinin dayattığı bazı mekanizmalara karşı koruyucu tampon olma işlevi görmektedirler (Erözden, 2001: 15-16).
- Özellikle güney yarım küredeki sivil toplum örgütlerinin hükümetlerin bazı fonksiyonlarını üstlenmeleri ve bu yönüyle bir ara mekanizma olmaları daha belirgindir. (Baylous,2001: 94).

Çağdaş toplumlarda STK'lar giderek ağırlıklarını hissettirmektedirler. Kamu yönetiminin örgüt yapısı dışında kalmış, resmi ve resmi olmayan yurttaş örgütlenmeleri aracılığıyla yerel yönetimler üzerinde sistemli ve sürekli etki kolaylıkla sağlanmaktadır. Bu kuruluşların kapsamına öncelikle dernekler, vakıflar, meslek kuruluşları ve sendikalar ve benzerlerinin girdiği kabul edilmektedir. Sivil Toplum Kuruluşları ne olursa olsun, hangi süştürten olursa olsun tüm insanların ortak ilkelerde bulunabilecekleri varsayımından yola çıkarlar. Bu bağlamda, STK'ların üstlendikleri işlevler şu şekilde sıralanabilir (Geray, 2000);

- Toplum içinde toplumun çıkarları içinde kamuoyu oluşturarak bireylerin taleplerinin dile getirilmesini sağlamak.
- Temel bazda projeler üretmek, bu projelere kaynak aktarımını sağlamak, uygulamaya geçirerek eğitim, sosyal refah, ve istihdam konularında hükümet politikalarına paralel ya da alternatif sorumluluklar üstlenmek.
- Çoğulcu, katılımcı bir toplum yapısının oluşmasını sağlamak suretiyle piyasadaki metalaşmaya ve egemen piyasa değerlerine karşı dengeleyici bir unsur olmak .
- STK' ların kendi içlerinde oluşturacakları çoğulcu ve katılımcı bir kültürle beslenmiş ve aynı zamanda yönetim deneyimi de edinmiş bireylerin yetişmesini sağlamak.
- STK'lar da bireylerin aidiyeti gönüllük ilkesine dayanır.

Türkiye'de STK'nın Gelişimi

1960 sonrası dönemde hız kazanan modern bir sivil ve siyasal toplum oluşturma çabası, 1980 ile başlayan süreç ile büyük değişimlere uğramıştır. Türkiye'de 1980 ile birlikte, 1960'ların ürünü olan "sosyal refah devleti" anlayışının terk edilmesi ve serbest piyasa anlayışının topluma egemen kılınması süreci başlamıştır (Kaya, [http://www. sosyalhizmetuzmani.org/kamusalhizmetler.htm](http://www.sosyalhizmetuzmani.org/kamusalhizmetler.htm): 2). Her ne kadar tarihsel süreci Osmanlı Devletinde var olan vakıflara kadar dayandırılrsa da Türkiye'de etkin olarak STK'ların örgütlenmesi 1980'li yıllarda başlamıştır. Bu tip örgütlenmeler o dönemde batı toplumlarında hükümet dışı örgütler (non-governmental organizations) olarak ifade edilmektedirler (Sarıbay, 2003:6). STK'ların geleneksel dernek veya vakıflardan bir farkı olmaması lazım gelir. Ama kısa zamanda belli bir fark oluşmuştur. Aradaki farkı daha izlenimsel bir biçimde aktarmak gerekirse: Katılım, özveri, özgecilik üzerine kurulu geleneksel dernek örgütlenmesinde amaç ya toplumun tüm kesimlerine ya da belli bir topluluğa yönelik, kâr amacı gütmeyen yararlı faaliyetlerde bulunmaktır. Bu faaliyeti sürdürenlerin ezici çoğunluğu bu faaliyetten geçimlerini sağlamazlar. Ücret ve piyasa dışı ilişkilerin egemen olduğu, dayanışmayı veya sosyal amaçlı bir

hizmet üretimini ön plâna çıkararak, faaliyetinin en belirgin özelliği özgecilik olan kuruluşlardır (Tosun, 2001:287-341). Türkiye’de sivil toplum tartışmaları genellikle doğu-batı sorunu, demokrasi geleneğinin varlığı-yokluğu ya da modernleşme sürecinin başarı-başarısızlığı tartışmaları çerçevesinde yürütülmektedir (Çaha, 1997: 42-43, Avrupa Birliği, 2001: 55).

Sivil Toplum Kuruluşu Çeşitleri ve Yerel Yönetimler

Genel olarak geliştirilen STK kriterleri birbirine çok yakın olarak ortaya çıkmaktadır. Bu konuda AB kriterlerinde de farklılık gözlenmemekte, oluşturulabilecek bir veri tabanında yer alabilecek sivil toplum kuruluşları şu birliklerden oluşabilmektedir (Boztekın, 2004: 39):

- Ticaret Birlikleri
- Sendikalar
- İşveren Kuruluşları
- Hükümet Dışı Kuruluşlar (NGO)
- Hizmet ve üretim birlikleri
- Yerel İdarelerin Birlikleri
- Politik İlgi Grupları
- Dinsel İlgi Grupları
- Diğer gruplar

Yerel yönetimler özellikle Türkiye gibi gelişmekte olan ülkelerde kendilerine tahsis edilen kaynaklarla, kamu hizmetlerini görmede yetersiz kalabilirler. Bu noktada yukarıda sınıflandırılmış STK’lardan biri veya bir kaç ile birlikte bu hizmeti aksatmadan yürütebilirler. Yerel yönetimler, belirli hizmetlerin sağlanmasını STK’lar aracılığıyla yapabilmektedirler. Bu kapsamda yerel yönetimler, çeşitli meslek kuruluşları, sendikalar, kooperatif birlikleri, dernekler ve diğer gönüllü kuruluşlarla çeşitli alanlarda işbirliği ve ortak iş yürütebilmektedirler. Günümüzde bu hizmetler, çevre koruma ve çevresel etki değerlendirmesi çalışmaları, bilgisayar yazılım programlarının hazırlanması, büyük çaplı kamu projelerinde danışmanlık, v.b alanlara da yayılmış bulunmaktadır (Zengin,1999:113).

3. SİVİL TOPLUM KURULUŞLARININ (STK), MERKEZİ ve YEREL YÖNETİMLERLE ETKİLEŞİMİ ÜZERİNE KARŞILAŞTIRMALI BİR ANALİZ ve ÇORUM ÖRNEĞİ

Araştırmanın Amacı

Araştırmanın amacı; Çorum ölçeğinde STK’ların, merkezi ve yerel yönetimlerle etkileşimlerinin tespit edilmesi ve karşılaştırmalı olarak bir analiz çalışmasıdır. Ortaya çıkan sonuçlar bilimsel çevrelerle ve ihtiyaç duyan diğer kurum ve kuruluşlarla paylaşılacaktır.

Araştırmanın Varsayımları

Yapılacak olan çalışmanın varsayımları ise şu şekilde sıralanmaktadır;

- Çalışma yapılan kurumların verdiği bilgiler gerçeği yansıtmaktadır.
- Çalışma kapsamına alınan kurumlarda anket sorularının tam olarak anlaşıldığı ve buna göre cevap verildiği varsayılmıştır.

Araştırmanın Yöntem ve Kapsamı

Çalışma genel olarak iki kısımdan oluşmaktadır. İlk kısım teorik bilgileri, ikinci kısım uygulamaya yönelik bilgileri içermektedir.

Çalışmanın teorik kısmında STK’lar ve yerel yönetimler ile ilgili literatür kapsamında genel bilgi verilmiş, yönetim bazında STK’larla merkezi ve yerel yönetimlerin ilişkisi araştırılmaya çalışılmıştır.

Çalışmanın uygulamaya yönelik kısmında, Çorum yereline yönelik bir saha araştırması yapılmıştır. Bu çalışmada Çorum yerelinde bulunan STK’larla merkezi ve yerel yönetimlerin etkileşimleri araştırılmıştır. Bu çerçevede, STK’ların merkezi ve yerel yönetimlerin yönetsel politikalarına etkisinin olup olmadığı ölçülmeye çalışılmıştır.

Değerlendirme

Veri toplanması çerçevesinde anket çalışması yapılmıştır. Anketler, anketörler tarafından yüz yüze uygulanmış ve her bir anket tek tek değerlendirilmiştir. Araştırma kapsamına Çorum genelindeki STK’larla, merkezi ve yerel yönetimlerin tamamı alınmıştır. Bu kapsamda Çorum genelinde toplam 100 civarında sivil

toplum kuruluşu niteliğinde örgütlenme olduğu bilgisi resmi kaynaklardan elde edilmiştir. Bu örgütlenmelerden; 54 tanesinden değerlendirilebilir anket cevapları elde edilmiştir. Anketleri değerlendirmeye alınan STK'ların ayrıntılı bilgisi aşağıda verilmiştir. STK'lardan 25'i dernek ya da vakıf, 16 tanesi oda şeklinde örgütlenme ve 3 büyük sendika ve bunlara bağlı 10 alt birim örgütlenmesi şeklindedir. Çalışma evreni olarak bu kuruluşlar baz alınmıştır. 30 adet yerel yönetim örgütlenmesi mevcuttur. Toplamda 26 adet merkezi yönetim örgütlenmesi mevcuttur ve tamamı. Yapılan testin güvenilirliği analizinde Cronbach alfa katsayısı 0,9520 olarak ölçülmüştür. Bu da yapılan test sonucunda elde edilen verilerin oldukça güvenilir olduğunu göstermektedir. Cronbach alfa testinde 0,75 üzeri değerler çok güvenilir olarak kabul edilmektedir.

Çorum genelinde örgütlenmiş 30 merkezi yönetim, 26 belediye ve 54 STK'da, sivil toplum kuruluşlarının, merkezi ve yerel yönetimlerle etkileşimi üzerine karşılaştırmalı bir analize yönelik yapılan 16 sorudan oluşan anket çalışmasından, analize konu olacak sorularla ilgili değerlendirmelerden aşağıdaki bulgular elde edilmiştir. Bu bulgular tablolar halinde ve yüzde dağılımlar olarak ifade edilmiştir. Ankete konu olan Yerel Yönetimlerin yönetsel kararlarında ve yatırım kararlarında etkili olan unsurlar ile ilgili dağılımlar Tablo 1'de gösterilmiştir.

Tablo 1: Çorum Merkezi ve Yerel Yönetimlerde Karar Alma Dağılımı

Teste Tabi Tutulan Alanlar	Ankt Katılan Sayısı			
	Merkezi Ynt	Oran %	Yerel Ynt	Oran %
A. Merkezi Yerel Yönetimlerin kararlarının alınmasında kimler etkili olmaktadır?				
a) Belediye başkanı	0	0,00%	11	42,31%
b) Belediye başkan yardımcısı	0	0,00%	1	3,85%
c) Belediye meclisi veya il meclisi	9	30,00%	14	53,85%
d) Hükümet temsilcisi	21	70,00%	0	0,00%
e) STK'lar	0	0,00%	0	0,00%
TOPLAM	30	100,00%	26	100,00%
B. Yatırım Kararlarının Alınmasında Kimler Etkili Olmaktadır				
a) Belediye başkanı	0	0,00%	10	38,46%
b) Belediye başkan yardımcısı	0	0,00%	0	0,00%
c) Belediye meclisi veya il meclisi	17	56,67%	16	61,54%
d) Hükümet temsilcisi	13	43,33%	0	0,00%
e) STK'lar	0	0,00%	0	0,00%
TOPLAM	30	100,00%	26	100,00%
C. STK'lar Kararlarınızda Etkili Oluyor mu?				
a) Kararlarımız STK istekleri doğrultusunda oluyor	0	0,00%	1	3,85%
b) Oldukça etkin oluyor	1	3,33%	1	3,85%
c) Kısmen etkili oluyor	9	30,00%	1	3,85%
d) Etkili olmuyor	20	66,67%	10	38,46%
e) Hiç etkili olmuyor	0	0,00%	13	50,00%
TOPLAM	30	100,00%	26	100,00%
D. Çalışma Grubunuzda Bir STK Gönüllüsü Var mı?				
a) Evet, var	0	0,00%	5	19,23%
b) Hayır, yok	30	100,00%	21	80,77%
TOPLAM	30	100,00%	26	100,00%
E. STK Gönüllüsünün Kadronuzda Bulunmaması Bir Eksiklik mi?				
a) Evet büyük bir eksiklik	0	0,00%	1	4,76%
b) Eksiklik hissediliyor	0	0,00%	1	4,76%
c) Yer yer eksiklik oluyor	0	0,00%	2	9,52%
d) Hiçbir olumsuz etki hissetmiyoruz	30	100,00%	11	52,38%
e) Kesinlikle eksiklik hissetmiyoruz	0	0,00%	6	28,57%
TOPLAM	30	100,00%	21	100,00%
F. STK Gönüllüsünün Çalışma Kadronuzda Bulunması Sizce Nasıl Etki Doğurur				
a) Kararlar daha demokratik olur	1	3,33%	4	15,38%
b) Kararlar toplumsal uzlaşya daha yakın olur	0	0,00%	4	15,38%
c) STK gönüllüleri görmediğimiz eksikleri görebilir	12	40,00%	10	38,46%
d) STK gönüllüleri ile halka daha yakın olabiliriz	17	56,67%	8	30,77%
TOPLAM	30	100,00%	26	100,00%

Çorum merkezi yönetimlerinde kararlar genel olarak hükümet temsilcisi tarafından alınmaktadır. Yerel yönetimlerinde ise ağırlıklı olarak yönetim kararlarını %54 oranda meclis üyeleri tarafından kararların alınmasında etkili olunmakta, %42 oranda ise kararları belediye başkanları şekillendirmektedir. Yatırım kararlarında ise merkezi yönetimlerde etkinlik il genel meclisine geçmektedir (%57). Hükümet temsilcisi ise bu etkinliği %43 il3 takip etmektedir. Bu etkinlik yerel yönetimlerde belediye meclisi ile belediye başkanı

arasında paylaşılmaktadır. Yatırım kararlarının alınmasında, belediye meclisi %38 ile etkin olurken, bu kararların alınmasında belediye başkanları daha etkin olarak %43 oranında bir etkiye sahip olmaktadır. Çorum merkezi yönetimlerinin %67'si alınan yönetsel ve yatırım kararlarında hiçbir STK'nın etkili olmadığını ifade etmiştir. Kısmen seçeneğinin olumlu olarak varsayılması durumunda ise, STK'ların merkezi yönetim kararlarına etkisinin %30'da kaldığı ifade edilmiştir. Yerel yönetimler ise bu kararların alınmasında STK'ların hiçbir etkisinin olmadığını ifade etmişlerdir. Bu durum siyaseten seçilen kişilerin riski de kendilerinin üstlenmeleri açısından normal karşılanabilir. Fakat STK'ların kararların şekillenmesinde etkin konumda olmaması, henüz STK bilincinin Çorum genelinde yerleşmediği anlamına gelebilir.

Çorum genelinde örgütlenmiş merkezi yönetimlerin hiç birisi, yerel yönetimlerden de %81'i, herhangi bir şekilde yönetim sürecinde STK gönüllüsüne yer vermediğini ifade etmiş ve bu durumun mevcut sistemlerinde olumsuz bir duruma neden olmadığını ifade etmişlerdir. Ankete cevap veren yerel yönetimlerden %19'u ise bünyelerinde STK temsilcisine yer verdiklerini ifade etmişlerdir. Bununla birlikte, STK gönüllüsünün sürece dâhil edilmesi durumunda, genel kanı, eksikliklerin daha iyi görülebileceği şeklinde ve halka daha yakın olunacağı şeklinde ifade edilmiştir.

Yerel yönetimlerin STK'larla işbirliği durumlarını gösteren sorularla ilgili dağılımlar ise Tablo 2'de verilmiştir.

Tablo 2: Çorum Merkezi ve Yerel Yönetimlerinin STK'larla İşbirliği Durumu

Teste Tabi Tutulan Alanlar	Ankt Katılan Sayısı			
	Merkezi Ynt	Oran %	Yerel Ynt	Oran %
A. Kararlarınızı Verirken STK'larla İşbirliğine Giriyor musunuz?				
a) Kesinlikle Evet	1	3,33%	2	7,69%
b) Evet	7	23,33%	1	3,85%
c) Kısmen	8	26,67%	12	46,15%
d) Hayır	14	46,67%	5	19,23%
e) Kesinlikle Hayır	0	0,00%	6	23,08%
TOPLAM	30	100,00%	26	100,00%
B. STK'larla işbirliğine giriyorsanız hangi alanlarda işbirliği içerisindediniz.				
a) Çevre düzenlemesi	4	25,00%	1	6,67%
b) Toplumsal eğitim projelerinde	8	50,00%	11	73,33%
c) Altyapı oluşturulması ve alt yapı hizmetleri	3	18,75%	3	20,00%
d) Yatırımların tamamlanmasında kamuoyu desteği	1	6,25%	0	0,00%
e) Ulaşım hizmetlerinde	0	0,00%	0	0,00%
TOPLAM	16	100,00%	15	100,00%

Ankete cevap veren merkezi yönetim katılımcılarını %47'si kesinlikle hiçbir konuda sivil toplum kuruluşlarıyla işbirliği içine girmediklerini ifade etmişlerdir. Yerel yönetimlerde de durum pek farklı olmayıp oran %42'dir. Bu durum, Çorum merkezi ve yerel yönetimlerinde STK bilincinin yerleşmediği iddiasını destekler niteliktedir. Kısmen seçeneğinin de olumlu kabul edilmesi halinde, ilgili merkezi ve yerel yönetimlerin yinede küçümsenmeyecek oranda (her ikisinde de %50 civarında) değişik konularda STK'larla işbirliği içine girdikleri ifade edilmiştir.

Merkezi ve yerel yönetimler karar sürecinde ağırlıklı toplumsal eğitimprojelerinde STK'lara başvurmuşlardır (Merkezi yönetimler %50, yerel yönetimler %73 oranda). İkinci olarak toplumsal alt yapı oluşturulması ve alt yapı çalışmalarında STK'larla işbirliği içine girmişlerdir.

Yerel yönetimlerin ve STK'ların birbirlerinden beklentileri ile ilgili veriler ise Tablo 3'de verilmiştir.

Tablodan da algılanabileceği gibi, Çorum yerel yönetimleri kaynak kullanımını konusunda öncelikle STK'lardan projelerde işbirliği beklentisi mevcuttur. İkinci olarak çevre düzenlemelerinde (%28 oranda), üçüncü olarak da eğitim hizmetlerinde işbirliği beklentisi (%25 oranda) mevcuttur. Yerel yönetimlerin STK'lardan beklentileri ise öncelikli olarak toplumsal bilgilendirmelerde destek beklemektedirler. İkinci olarak ise yatırımlarda halk desteğinin gerekirse katılımını sağlamak, üçüncü sırada ise merkezi yönetimlerle diyalog kurulmasında destek istemektedirler. STK'ların merkezi ve yerel yönetimlerden öncelikli beklentileri ise mevcut veya potansiyel sorunlarla ilgili diyalog beklentisi içindedirler. İkinci sıradaki beklentileri ise merkezi yönetimlerle diyalog kurmada destek olarak şekillenmektedir. Üçüncü sıradaki beklenti ise yatırımlarda halk katılımının sağlanması şeklindedir. Bu katılım yatırımların yönlendirilmesi şekillendirilmesi hususlarında ortaya çıkmakta, bu yatırımların halkın daha çok istediği ve ihtiyaç duyduğu alanlara yönlendirilmesi şeklindedir.

Tablo 3: Yerel Yönetimlerle STK'ların Beklentileri

Teste Tabi Tutulan Alanlar	Ankt Katılan Sayısı	
	Yerel Ynt	Oran %
A. Merkezi ve Yerel Yöntlerin STK'larla Kaynak Kullanımında İşbirliği Beklentileri		
a)Sosyal hizmet tesisleri yatırım	5	14,29%
b)Çevresel düzenlemelerde	10	28,57%
c)Yeraltı yatırımlarında	0	0,00%
d>Eğitim hizmetleri konusunda	9	25,71%
e)Ortak projeler de	11	31,43%
TOPLAM	35	100,00%
B. Merkezi ve Yerel Yönetimlerin STK'lardan beklentileri		
a)Sorunların çözümü konusunda karşılıklı diyalog	10	14,71%
b)Mevcut veya potansiyel sorunlarla ilgili karşılıklı diyalog	10	14,71%
c)Yatırımlarda halk katılımını sağlamak	15	22,06%
d)Merkezi yönetimlerle diyaloglara destek	13	19,12%
e)Toplumsal bilgilendirmelere destek	20	29,41%
TOPLAM	68	100,00%
C. STK'ların Merkezi ve Yerel Yönetimlerden Beklentileri		
a)Sorunların çözümü konusunda karşılıklı diyalog	7	12,96%
b)Mevcut veya potansiyel sorunlarla ilgili karşılıklı diyalog	17	31,48%
c)Yatırımlarda halk katılımını sağlamak	13	24,07%
d)Merkezi yönetimlerle diyaloglara destek	14	25,93%
e)Toplumsal bilgilendirmelere destek	3	5,56%
TOPLAM	54	100,00%
D. STK Olarak Merkezi ve Yerel Yönetimlerle Kaynak Kullanımında İş Birliği Giriyor musunuz?		
a)Kesinlikle evet	10	18,52%
b)Evet	8	14,81%
c)Kısmen	3	5,56%
d)Hayır	11	20,37%
e)Kesinlikle hayır	22	40,74%
TOPLAM	54	100,00%
E. STK Olarak Merkezi ve Yerel Yönetimlerle Hangi Alanda İşbirliği İçerisindediniz.		
a)Sosyal hizmet tesisleri yatırım	0	0,00%
b)Çevresel düzenlemelerde	0	0,00%
c)Yeraltı yatırımlarında	0	0,00%
d>Eğitim hizmetleri konusunda	21	100,00%
e)Ortak projeler de	0	0,00%
TOPLAM	21	100,00%
F. STK Olarak Kaynak Kullanımında Hangi Alanlarda İşbirliği Bekliyorsunuz.		
a)Sosyal hizmet tesisleri yatırım	34	31,19%
b)Çevresel düzenlemelerde	15	13,76%
c)Yeraltı yatırımlarında	1	0,92%
d>Eğitim hizmetleri konusunda	36	33,03%
e)Ortak projeler de	23	21,10%
TOPLAM	109	100,00%

STK'lar da kaynak kullanımında genelde merkezi ve yerel yönetimlerle işbirliği içinde olmadıklarını (%61) ifade etmişlerdir. Kısmen seçeneği de olumlu sayılırsa %39'luk bir katılımcı ise yatırımlarda kaynak kullanımında bir işbirliğinin gerçekleştiğini ifade etmişlerdir. Ankete katılan STK'ların tamamı eğitim hizmetleri alanında merkezi ve yerel yönetimlerle işbirliği içine girdiklerini ifade etmişlerdir. İşbirliği beklenen alanlar ise sırasıyla; eğitim, sosyal hizmet tesisleri yapımı ve ortak projelerin gerçekleştirilmesi alanındadır. Bu alanlarda beklentiler merkezi ve yerel yönetimlerle örtüşmektedir. İşbirliğinin gerçekleşmemesi, kanımızca diyalog eksikliğinden ortaya çıkmaktadır. Bu gibi bilimsel çalışmaların bu diyalog eksikliklerini gidereceği beklentisi içerisindeyiz.

SONUÇ ve ÖNERİLER

Özerk ve demokratik sivil toplum kurumları olarak yerel yönetimler,ülke yönetiminde ve kalkınmasında üzerine düşen görevleri etkin bir şekilde yerine getirmelidir. Bunun için merkezi idarenin gözetim ve denetiminin asgari düzeye indirilmesi gerekmektedir. Bunun yerine halk denetimi yoluna gidilmelidir. Bu amaçla STK'lar, yönetim üzerinde halk adına bir denetim mekanizması oluşturabilir.

STK'lar kendi alanlarında merkezi ve yerel yönetim çalışmalarını etkilemek açısından önemli bir güç niteliği kazanmıştır. Ayrıca kimi durumlarda STK'ların belli konular için işbirliği yapmak ve üst kuruluşlar oluşturarak etkili olmayı maksimize etmeye çalışabilirler.

Merkezi ve yerel yönetimler, STK'lar aracılığı ile, doğru kararlar alma şansına sahip olabilir. Öte yandan kararların uygulanması aşamasında gerekli toplumsal destekleri, STK'lar yardımıyla daha başlangıç aşamasında elde etme olanağına kavuşabilir.

Çağdaş ilişkilerin süratle kurulmasında en önemli görev, merkezi otoritenin planlı kentleşme yaklaşımı ve yerel yönetimlerin bilfiil şehir planlama ve çağdaş kentleşme yaklaşımı ile gerçekleşebilir. Burada temel amaç kent hukuku içi ve dışı alanlarının ve ayrımının yaratılmasının engellenmesi ve kentleşmenin tamamının kent hukuku içi alan olarak geliştirilmesi ve yönetilmesidir.

Yerel Yönetimler Reformu bu noktada önem kazanmaktadır. Merkezi yönetimin Ankara'dan sağlıklı bir kentleşmeyi planlaması ve yürütmesi mümkün değildir. Yerel Yönetimlere bu konuda daha geniş yetki ve görev verilmesini içeren yerel yönetimler reformu yapılmalıdır. Yerel Yönetimlerin hizmetlerinin temel amacı feodal yapıdan kopan bu kesimin çağdaş ilişkilere ve kent içi ilişkilere süratle kavuşturulması olmalı, böylece yaşam biçimi ve kültürü farklılığı çatışmaları engellenmelidir.

Ancak kabul edilmelidir ki bugün ve ileride yasadışı rant elde etme daima olacaktır. Bu noktada sivil toplum örgütlerine önemli bir görev düşmektedir. Bu rantın yaratılması ve paylaşılmasında STK'lar önemli derecede düzenleyici rol alabilirler. Halk örgütlenmeden ve yerel meselelerde söz sahibi olmadan, yönetimde, siyasette ağırlığını koymadan kalkınma ve gelişme sağlanamayacaktır. Kendi gücünün farkında olmayan sivil toplum varoldukça bu sistem değişmeyecektir. Sivil toplumun aktif rolü artırılmalıdır. Bu da ancak halkın özellikle de geleceğin mirasçıları gençlerin STK'lara katılımıyla gerçekleşebilir.

Bu araştırmada Çorum genelinde örgütlenmiş merkezi ve yerel yönetimlerin, STK'lala etkileşimi ortaya konulmaya çalışılmıştır. Merkezi ve yerel yönetimler genel olarak suya sabuna dokunmayan alanlarda STK'larla işbirliğine gitmektedirler. Bu konuda gerek yerel yönetimlerden, gerekse STK'lardan kaynaklanan nedenlerle kamu faydası görülebilecek alanlara fazla girilmemektedir. STK'ların kamu yararı olan alanlarda, kamuoyu araştırması da yaparak, faaliyet göstermeleri gerekir. Örneğin, STK'lar yerel yönetimlerin ya da bağlantılı kuruluşların sunduğu mal ve hizmet sunumları için tüketici haklarının korunmasına katkı sağlayabilirler.

STK'larla yerel yönetimler daha çok diyalog içine girerlerse, pek çok sorun kolaylıkla çözülebilir. Çözülme bile, en azından sorun ortaya çıkarılmış olur. Bu da sorunun çözümünde ciddi bir aşama olarak kabul edilebilir. Çalışmadan öyle anlaşılıyor ki Çorum STK'larının yapması gereken en önemli iş, kendilerini merkezi ve yerel yönetimlere kabul ettirmektir. Bunu da ciddi bir kamuoyu çalışması ve kamuoyu işbirliğinin sağlanması ile gerçekleştirebilirler.

Kaynakça

- AB Komisyonu, Sivil Toplum Araştırması, www.stgp.org/docs/AB_Komisyonu_STK_arastirmasi.doc
- ACARTÜRK, Ertuğrul; "Yerel Yönetimlerin Hizmet Sunumunda Alternatif Yöntemler", <http://www.econturk.org/yerelyonetimler.doc>, ss.1-17.
- Avrupa Birliği, Devlet ve STK'lar , Sivil Toplum Kuruluşları Sempozyumu, Türkiye Ekonomik ve Toplumsal Tarih Vakfı, İstanbul, Mayıs 2001.
- BAŞKAYA, Fikret, Sivil Toplum ve Sivil Toplum Kuruluşları Söylemi, www.stgp.org/makaleler/sivil_toplum.pdf.
- BAYLOSİS, Rafael G., "STÖ'ler Kalkınmanın İşbirlikçileri mi, Yeni-Sömürgeciliğin Araçları mı?Asyalı Bir Bakış Açısı", Sivil Toplum Örgütleri:Neoliberalizmin Araçları mı, Halka Dayalı Alternatifler mi? Çev:İşık Ergüden, Demokrasi Kitaplığı WALD Yayını, İstanbul, 2001.
- BOZTEKİN, Nihal; AB Uyum Süreci ve STK' lar, Tarih Vakfı Yayınları, İstanbul, 2004.
- ÇAHA, Ömer, Sivil Devlet Karşıtlığında Türkiye'de Cumhuriyet, Cumhuriyet, Demokrasi ve Kimlik , Bağlam Yayınları, İstanbul, 1997.
- DÖNMEZ, Mustafa; Mahalli İdarelerin Teşkilat Yapısı, Organları ve Görevleri.,Mahalli İdareler Derneği Yayınları., 5. Bası, İstanbul, 1994.
- ERÖZDEN, Ozan, "STK'lar ve Hukuki Çerçeve Yeni Talepleri Üzerine Notlar", Merhaba Sivil Toplum, Der: Taciser Ulaş, Helsinki Yurttaşlar Derneği Yayınları, 2001, ss.13-23.
- GERAY,Uçkun; Sivil Toplum Örgütleri ve Etik Raporu, Yeni Adana Gazetesi, 09.03.2000.
- KAYA, Gazanfer; "Kamusal Hizmetler Gerçekleştiren Sivil Toplum Kuruluşlarının Neo-Liberal Politikalar Karşısındaki Konumları", <http://www.sosyalhizmetuzmani.org/kamusalhizmetler.htm>
- KELEŞ, Ruşen; Yerinden Yönetim ve Siyaset, Cem Yayınevi,Ankara, 1994.

- NADAROĞLU, Halil; Mahalli İdareler, Beta Basım Yayım Dağıtım A.Ş. 5. Bası., İstanbul, 1994.
- ONAR, Sıddık Sami; İdare Hukukunun Umumi Esasları, İsmail Akgün Matbaası, Cilt 2, İstanbul.
- SARIBAY, Ali Yaşar; "Sivil Toplum: Universitas mı, Societas mı?", Sivil Toplum Dergisi, Yıl : 1 Sayı : 1 / Ocak - Şubat - Mart 2003, s.s.15-19.
- TORTOP, Nuri; Mahalli İdareler, Yargı Yayınları, 5. Baskı, Ankara, 1994.
- TOSUN, Gülsün Erdoğan, Demokratikleşme Perspektifinden Devlet-Sivil Toplum İlişkisi, Alfa Yayınları, İstanbul, 2001.
- TUNÇAY, Mete; "Sivil Toplum Kuruluşları ile İlgili Kavramlar", Sivil Toplum Dergisi, Yıl : 1 Sayı : 1 / Ocak - Şubat - Mart 2003, ss.9-13.
- ULAŞ, Tacizer; Merhaba Sivil Toplum, Helsinki Yurttaşlar Derneği Yayınları, İstanbul, 2001.
- ÜNÜSAN, Teoman; Avrupa'da Yerel Yönetimler, Mahalli İdareler Genel Müdürlüğü Yayın no: 9, Ankara, 1996.
- YALÇINDAĞ, Selçuk; Yerel Yönetimler, Sorunlar ve Çözümler, TÜSİAD Yayını, İstanbul, 1995.
- YALÇINDAĞ, Selçuk; "Belediyelerde Halk Katılımı", Türk İdare Dergisi, Sayı: 424 Eylül 1999. ss. 49-72.
- YILDIZ, Özkan, Sivil Toplum, Demokrasi ve Çoğulculuk, Sivil Toplum, 2 (5), 2004, ss.85-92.
- YILDIZ, Özkan, Sivil Toplum ve Sivil Toplum Örgüleri İçinde Katılım ve Örgüt İçi Demokrasi, Birikim Dergisi, ss.52-60.
- ZENGİN, Eyüp; "Yerel Hizmetlere Gönüllü Katılım", Türk İdare Dergisi, Sayı 422,1999.

SİVİL TOPLUM KURULUŞLARININ ÇEVRE KORUMA VE KULLANMA DENGESİ AÇISINDAN ROLÜ VE ÖNEMİ

Yrd. Doç. Dr. Hikmet YAVAŞ
hikmetyavas@comu.edu.tr
Doç. Dr. Hamit PALABIYIK

Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi, Biga İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi

Özet

Çevre sorunları, yerel, ulusal ve küresel boyutlarıyla günümüzün en önemli sorun alanlarından birisini oluşturmaktadır. İnsanoğlu yirmibirinci yüzyıla, kendi yaşam alanlarını tehdit eden ve özellikle hızlı nüfus artışı, çarpık ve kontrolsüz kentleşme ve sanayileşmenin tetiklediği hava, su, toprak kirliliği, ozon tabakasının incelmeye, küresel ısınma ve sera etkisi, radyoaktif kirlenme, atıklar gibi pek çok tehlike ile birlikte girmiştir. Ancak geleceği ve yaşanabilirliği sağlamaya yönelik olarak ne kamusal olanaklar, ne özel sektör, ne bireyler ne de sivil toplum kuruluşları tek başlarına yeterlidir. Diğer taraftan ne salt "korumacı" yaklaşımlar ne de salt "kullanmacı" yaklaşımlar sürdürülebilir gelecek hedefini başarmada yeterli görülmektedir. Bu nedenle geleceğin yeni yönetim stratejileri içinde işbirliği, gönüllülük, açıklık, hesap verme, sürdürülebilirlik gibi kavramlar, çevresel sorunların çözümüne yönelik önemli açılımlar sağlamaktadır. İşte bu tebliğde yönetim anlayışı çerçevesinde "çevre koruma ve kullanma dengesi"ne vurgu yapılacak, sivil toplum kuruluşlarının çevresel sorunlarla ilgili kapasite tespitlerine yönelik açıklamalarda bulunulacaktır.

Anahtar Kelimeler: Sivil toplum kuruluşları, çevre, yönetim

THE FUNCTION OF NON-GOVERNMENTAL ORGANIZATIONS WITH REGARD TO BALANCE BETWEEN USAGE AND CONSERVATION OF THE ENVIRONMENT

Abstract

A variety of environmental problems are the most important agenda matters affecting the entire world with their local, national and global dimensions. Especially, some of the largest problems now affecting the world in this era are air, land and water pollution, ozone depletion, global warming and greenhouse effects, radioactive pollution, wastes and such much destruction mainly caused by rapid population growth, uncontrolled urbanization and industrialization efforts. However, the main concern about those consequences of environmental threats affecting the whole world in a global context come across in the last part of the century. In this case, non-governmental organizations were the one of the nine more discussing titles in this summit. It is clear that, new concepts of new administrative strategies such as cooperation, accountability, sustainability, openness, transparency, voluntarism have a great importance of handling environmental issues. Therefore, the balance between usage and conservation going to be pointed out with regard to governance context and same explanations on non-governmental organizations capacities of environmental concerns will be revealed in this study.

Key Words: Non-governmental organizations, environment, governance

Giriş

Hemen her alanda büyük bir değişim ve dönüşümün yaşandığı günümüz dünyasında, bu değişim ve dönüşümün yönetim stratejilerindeki gelişmeleri etkilememesi düşünülemez. Bu yönüyle "toplum merkezli olma", "çok aktörlü ve aktif katılımçılık", "çözümlerde ortaklık" gibi ifadeler "yönetişim" (Palabıyık, 2004) denilen yeni bir yönetim anlayışını gündeme getirmektedir.

Bu yeni anlayışın niteliğini belirleyen "işbirliği", "gönüllülük", "açıklık", "bilgiye ulaşma", "hesap verme", "sürdürülebilirlik" gibi kavramların yerelden başlanmak suretiyle uygulamaya konulabilmesi, daha yaşanabilir kentsel mekânların oluşturulması çabalarında önemli yer tutmaktadır. Dolayısıyla, hemen hemen tüm sorunları tamamen kamusal imkânlarla ve "yukarıdan aşağıya" doğru "emir-komuta" çerçevesinde yapılmış güçlü merkezîyetçi anlayışla çözme eğilimi karşısında gelişen bu yeni yönetim stratejilerine verilen değer, çevresel geleceği ve yaşanabilirliği belirlemesi açısından önem taşımaktadır. Bu açıdan bir yandan çevre anlayışımız, diğer yandan sivil toplum kuruluşlarının çevre koruma ve kullanma noktasında ne tür rollere ve öneme sahip olduğu/olabileceği konusunda ilgililere bir değerlendirme ortamı sağlanmış olmakta ve dolayısıyla sürdürülebilir ve yaşanabilir mekânların oluşturulmasına yönelik "toplum merkezli bakış" açısının getirdiği bir desteğin gereğine ve önemine dikkat çekilmektedir.

Başlıca Çevresel Tehdit Algılamaları

Genel anlamda doğada var olan bir denge ve uyumdan söz edilmektedir. Bu uyumu bozan en önemli unsur ise insanoğlunun doğada meydana getirdiği olumsuz faaliyetlerdir. Dolayısıyla insanların olumsuz faaliyetlerinden soyutlanarak yapılacak her açıklamanın temelinde bir inandırıcılık sorunu ile karşılaşacağı açıktır. Büyük ölçüde bugün de egemen konumunu sürdüren “insan merkezci çevre etiği” yaklaşımının, insanın daha çok kazanma hırsının ve doğayı sömürmesinin teorik zeminini oluşturduğu da bilinmektedir (Keleş ve Ertan, 2002:188).

21. yüzyıla girerken insanoğlu belki de hiç olmadığından daha fazla bir ilgi ile çevre konusuna yaklaşmış ve geleceğine ilişkin kaygılarını yine hiç olmadığından daha fazla bir sıklıkla dile getirir olmuştur. Nitekim hava kirliliği, su kirliliği, toprak kirliliği gibi temel çevre sorunlarını aşan bir şekilde, ancak bu temel sorunlarla da yakından ilişkili olarak pek çok konu kamuoyu gündemine sıklıkla taşınmıştır. Savaşlar, açlık, kıtlık, biyolojik, kimyasal ve nükleer silahların kullanımı, nesli tükenmekte olan türler, bulaşıcı hastalıklar, aşırı nüfus artışı, ormanların yok olması, küresel ısınma, iklim değişikliği, tehlikeli atıklar, düzensiz kentleşme, erozyon, çölleşme gibi pek çok konunun, en genel tanımı ile “insan faaliyetleri ve canlı varlıklar üzerinde hemen ya da süre içinde dolaylı ya da dolaysız bir etkide bulunabilecek fiziksel, kimyasal, biyolojik ve toplumsal etkenlerin belirli bir zamandaki toplamı”(Keleş ve Hamamcı, 1993:21) şeklinde ifade edilen çevre kavramı üzerindeki etkisi kaygı uyandırıcı boyutlarda gösterilmektedir.

Örneğin, dünyayı bekleyen en önemli tehdit unsurunun, küresel ısınma ve iklim değişikliğinin içme suyu rezervlerinde bir azalışa neden olabileceği (Sabah Gazetesi, 5 Mart 2006), aynı zamanda kirlenme sonucu tatlı su kaynaklarının kullanılamaz hale geleceğine yönelik açıklamaların ülkeler arasında “su savaşlarına” neden olabileceği (Milliyet Gazetesi, 16 Nisan 2006; Hürriyet Gazetesi, 1 Mart 2006) tezini ortaya çıkarmaktadır. Yine iklim değişikliğinin fırtınalar, şiddetli yağışlar, sel ve taşkınlar gibi afetler, su ile bulaşan hastalıklar gibi durumların da ısı dalgalanmalarındaki artışın bir sonucu olarak insanlığın kapısında beklediği; dolayısıyla afetlerin artması sonucu yaşanacak göçlerin, su ve besin kaynaklarının azalmasının da senaryolarda öngörülen sonuçlardan bazılarını sergilediği ifade edilmektedir (Bilim ve Teknik, 2005:40).

Türkiye’de Çevreye Yaklaşımın Genel Görünümü

Kuşkusuz çevreyi koruyucu, çevre kirliliğini önleyici, çevreyi geliştirici tüm çabaların amacı, insanların ve gelecek kuşakların rahat, huzur içinde, sağlıklı bir çevrede yaşamalarını sağlamaktır (Ünlü, 1991:77). Nitekim 1982 Türkiye Cumhuriyeti Anayasası’nda da herkesin sağlıklı ve dengeli bir çevrede yaşama hakkına sahip olduğundan ve aynı zamanda çevreyi geliştirmenin, çevre sağlığını korumanın ve çevre kirlenmesini önlemenin Devletin ve vatandaşların ödevi olduğundan (md. 56) söz edilmektedir. Ancak diğer taraftan, yine 1982 Anayasası’nın 65. maddesinde 2001 yılında yapılan değişik biçimiyle “Devlet, sosyal ve ekonomik alanlarda Anayasa ile belirlenen görevlerini, bu görevlerin amaçlarına uygun öncelikleri gözeterek mali kaynaklarının yeterliliği ölçüsünde yerine getirir” demek suretiyle, bir anlamda çevre hakkından bahseden maddenin içeriğine ilişkin tüm anlam ve önemini yitirdiği sonucuna ulaşılmaktadır (Toprak, 2003:161). Dolayısıyla hak sahiplerinin, çevre haklarını gerçekleştirmek amacıyla devlete yönelen taleplerini, devlet bu maddeye dayanmak suretiyle geri çevirebilecektir. Diğer bir ifade ile madde, çevre hakkının tam anlamıyla uygulanmasını önleyici bir nitelik taşımaktadır (Özdek, 1993:128). Böyle bir yaklaşımın, aynı zamanda devletin imza attığı uluslararası pek çok anlaşma ile de çelişebileceğini söylemek mümkündür (Toprak, 2003:161).

Çevre kirliliğinin önlenmesi, çevrenin korunması ve iyileştirilmesi amacıyla düzenlenen temel kanun ise 9.8.1983 tarihli ve 2872 sayılı Çevre Kanunu’dur. Kanun, ‘değişmeden önceki’ 1. maddesinde amacının “yapılacak düzenlemelerin ve alınacak önlemlerin, ekonomik ve sosyal kalkınma hedefleriyle uyumlu olarak belirli hukuki ve teknik esaslara göre düzenleneceğinin” ifade edilmesiyle, bir anlamda, çevre ve ekonomi arasında bir uyum kurmak yerine, çevreyi ekonomik gelişmenin önündeki bir engel olarak gören bir anlayışla (Keleş ve Ertan, 2002:275), 20 yılı aşkın bir süre uygulama alanı bulmuştur. Nitekim Çevre Kanunu’nda kapsamlı değişiklikler getiren 26.4.2006 tarihli ve 5491 sayılı Kanunun genel gerekçesinde de; ülkemizde çevre sorunlarının yeni oluştuğu ve anlaşıldığı sırada hazırlanan ve yürürlüğe konulan 2872 sayılı Çevre Kanunu’nun günün ihtiyaçlarına tam olarak cevap veremediği ve genel anlamda çevre sorunlarının süratle büyümesi ve çevrenin öneminin zaman içinde daha da anlaşılır hale gelmesi sebepleriyle Kanunun etkinliğini artırmak üzere önemli değişikliklerin yapılmasının zorunluluk olduğu dile getirilmiştir (<http://www2.tbmm.gov.tr/d22/1/1-0322.pdf>, 1 Ekim 2006:2).

Geçen süre içinde Türkiye’de ve dünyada meydana gelen değişimler, Çevre Kanunu’nda yeni düzenlemeler yapılmasını zorunlu kılmış; özellikle Avrupa Birliği çevre mevzuatına uyum kapsamında yeni bir kanunun çıkarılması zorunluluk olmuştur. 1995 yılında hazırlanıp Meclis’e sevk edilen, ancak itirazlar ve seçimler nedeniyle bir türlü görüşülemeyen Çevre Kanunu’nda değişiklik tasarısı, Tuzla’da ortaya çıkarılan zehirli varillerin ardından tekrar gündeme gelmiş; 26.04.2006 tarihinde kabul edilerek 13.05.2006 tarihli Resmi Gazete’de yayınlanarak yürürlüğe giren yenilenmiş Çevre Kanunu’nda bu kapsamda başta idari cezalardaki artış olmak üzere pek çok değişiklik dikkat çekmektedir.

Çevrenin korunmasına ve kirliliğinin önlenmesine ilişkin genel ilkeler, dünyada ve ülkemizde kabul gören yeni yaklaşımlar dikkate alınarak yeniden düzenlenen Kanun'un çalışmamız kapsamında dikkat çeken özelliği çevre konusunda "toplumsal katılımı" sağlama anlayışı çerçevesinde yeni düzenlemeler içermesidir. Sürdürülebilir çevre ve sürdürülebilir kalkınma ilkeleri doğrultusunda çevrenin korunmasını amaç edinen Kanun, "Çevre Gönüllüsü" uygulamasıyla da katılım ve denetimde Devlet-vatandaş işbirliğinin hayata geçirilmesi hedeflemektedir. "Çevre Gönüllüsü", Bakanlık tarafından uygun niteliklere sahip kişiler arasından seçilen ve Çevre Kanunu'na ve ilgili düzenlemelere aykırı faaliyetleri Bakanlığa iletmekle görevli ve yetkili kişidir (2872-md. 2). Bu görev için ücret ödenmemektedir. Görevini kötüye kullanan gönüllünün görevi sona erdirilmektedir. Çevre gönüllülerinin çalışma, eğitimlerine ilişkin esaslar yönetmelikle düzenlenir (ek md. 3).

Stratejik çevresel değerlendirme tanımında yine katılımcı bir yaklaşımla sürdürülen çalışmaların özelliğine vurgu yapılmaktadır (md. 2; Bkz. Palabıyık, Yavaş ve Önder, 2006). Çevrenin korunmasına, iyileştirilmesine ve kirliliğin önlenmesine ilişkin "genel ilkeler" olarak başta idare, meslek odaları, birlikler ve sivil toplum kuruluşları olmak üzere herkese sorumluluk yüklenmektedir. Bu kapsamda bakanlık ve yerel yönetimler, gerekli hallerde meslek odaları, birlikler ve sivil toplum kuruluşları ile işbirliği yapacaktır. Çevre politikalarının oluşmasında katılım hakkı esastır. Bakanlık ve yerel yönetimler; meslek odaları, birlikler, sivil toplum kuruluşları ve vatandaşların çevre hakkını kullanacakları katılım ortamını yaratmakla yükümlü kılınmıştır (md.3). Başbakanın başkanlığında ya da Çevre ve Orman Bakanının başkanlığında belirlenecek bakan ve bakanlık müsteşarlarından oluşan Yüksek Çevre Kurulu yılda en az iki defa toplanacak, bu toplantılara gündeme göre ilgili kamu kurumu niteliğindeki kuruluşların birlik temsilcileri, meslek kuruluşları, sivil toplum kuruluşları, yerel yönetim temsilcileri ve bilimsel kuruluşların temsilcileri davet edilecektir (md.4). Çevrenin korunması amacıyla, doğal çevreyi oluşturan biyolojik çeşitlilik ile bu çeşitliliği barındıran ekosistemin korunması esası çerçevesinde koruma ve kullanım esasları, yerel yönetimlerin, üniversitelerin, sivil toplum kuruluşlarının ve ilgili diğer kuruluşların görüşleri alınarak belirlenecektir (md.9). 12. madde ile ise denetim, bilgi verme ve bildirim yükümlülüğü başlığında denetleme yetkisinin Bakanlığa ait olduğu, gerektiğinde bu yetkinin il özel idarelerine, çevre denetim birimi kuran belediye başkanlıklarına, Denizcilik Müsteşarlığına, Sahil Güvenlik Komutanlığına ve karayolları trafik denetleme görevlilerine usul ve esasları çerçevesinde devredilebileceği belirtilmektedir. Çevreyi kirlüten veya bozan bir faaliyetten zarar gören veya haberdar olan herkes ilgili mercilere başvurarak faaliyetle ilgili gerekli önlemlerin alınmasını veya faaliyetin durdurulmasını isteyebilir. Herkes bilgi edinme hakkından yararlanabilir. Ancak, açıklanması halinde üreme alanları, nadir türler gibi çevresel değerlere zarar verecek bilgilere ilişkin talepler bu kanun kapsamında reddedilir (md. 30). Söz konusu ilgili yönetmelikler ise en geç beş ay içinde yürürlüğe konulacaktır (md. 31).

Bu kapsamda 04.03.2005 tarih 5302 sayılı İl Özel İdaresi Kanunu, 13.07.2005 tarih 5393 sayılı Belediye Kanunu ve 23.07.2004 tarih 5216 sayılı Büyükşehir Belediyesi Kanunu ile de ilişkilendirilebilecek düzenlemelerle (Bkz. Palabıyık ve Yavaş, 2006) özellikle meslek kuruluşları, üniversite ve sendikalar ile sivil toplum kuruluşu temsilcilerinin ihtisas komisyonu çalışmalarına oy hakkı olmaksızın katılımı sağlanmıştır (5302-md. 16; 5393-md. 24; 5216-md. 15). Acil durum planlarının hazırlanmasında koordinasyon sağlanır, ilgili bakanlık, kamu kuruluşları, meslek teşekkülleriyle üniversitelerin ve diğer mahalli idarelerin görüşü alınır (5393-md 53). Kent konseyi, kent yaşamında; kent vizyonunun ve hemşehrilik bilincinin geliştirilmesi, kentin hak ve hukukunun korunması, sürdürülebilir kalkınma, çevreye duyarlılık, sosyal yardımlaşma ve dayanışma, saydamlık, hesap sorma ve hesap verme, katılım ve yerinden yönetim ilkelerini hayata geçirmeye çalışır. Belediyeler kamu kurumu niteliğindeki meslek kuruluşlarının, sendikaların, noterlerin, varsa üniversitelerin, ilgili sivil toplum örgütlerinin, siyasi partilerin, kamu kurum ve kuruluşlarının ve mahalle muhtarlarının temsilcileri ile diğer ilgililerin katılımıyla oluşan kent konseyinin faaliyetlerinin etkili ve verimli yürütülmesi konusunda yardım ve destek sağlar. Kent konseyinde oluşturulan görüşler belediye meclisinin ilk toplantısında gündeme alınarak değerlendirilir. Kent konseyinin çalışma usul ve esasları ise İçişleri Bakanlığı tarafından hazırlanacak yönetmelikle belirlenecektir (5393-md.76).

Diğer bir düzenleme ise il özel idaresi ve belediye hizmetlerinden sağlık, eğitim, spor, çevre, trafik ve kültür hizmetleriyle yaşlılara, kadın ve çocuklara, özürllülere, yoksul ve düşkünlere yönelik hizmetlerin yapılmasında dayanışma ve katılım sağlanması, hizmetlerde etkinlik, tasarruf ve verimliliği arttırmak amacıyla gönüllü kişilerin katılımına yönelik programlar uygulanması düzenlenmektedir (5302-md. 65; 5393-md. 77).

26.9.2004 tarihli 5237 sayılı yeni Türk Ceza Kanunu'nda da ilişkili düzenlemeler getirilmiştir. İlgili Kanunun 181-184. maddelerinde "çevreye karşı suçlar" bahsi düzenlenmiştir. Amacının; "kişi hak ve özgürlüklerini, kamu düzen ve güvenliğini, hukuk devletini, kamu sağlığını ve çevreyi, toplum barışını korumak, suç işlenmesini önlemek" olduğu ifade edilen 1. maddesi ile yürürlük maddesinin düzenlendiği 344. maddesi arasındaki tereddütleri giderecek ikna edici bir beyana henüz rastlanmamıştır. Öyle ki; "çevrenin kasten kirlenmesi" başlığını taşıyan 181. maddenin birinci fıkrası ile (İlgili kanunlarla belirlenen teknik usullere aykırı olarak ve çevreye zarar verecek şekilde, atık veya artıkları toprağa, suya veya havaya kasten veren kişi, altı aydan iki yıla kadar hapis cezası ile cezalandırılır) "çevrenin taksirle kirlenmesi" başlığını taşıyan 182. maddenin birinci fıkrasının (Çevreye zarar verecek şekilde, atık veya artıkların toprağa, suya veya havaya verilmesine taksirle neden olan kişi, adli para cezası ile cezalandırılır. Bu atık veya artıkların, toprakta, suda veya havada kalıcı etki bırakması halinde, iki aydan bir yıla kadar hapis cezasına hükmolunur)

yürürlüğünün neden kanunun yayımı tarihinden itibaren iki yıl sonrasına ötelendiği kafalarda soru işaretleri oluşturmuştur.

Türkiye’de çevreye yaklaşıma bir diğer örnek de hava kirliliğini kontrolü konusunda çıkarılan yönetmeliklerdeki yaklaşımdır. Örneğin, Hava Kalitesinin Korunması Yönetmeliği’nin 36. maddesinin dördüncü fıkrasında ifade edilen “Emisyon raporundaki bilgilerde tesisin endüstriyel ve iş sırları varsa tesis sahibinin veya işleticinin talebi üzerine emisyon raporundaki bu bilgiler umuma ifşa edilmeyebilir” hükmü ile benzer şekilde Endüstri Tesislerinden Kaynaklanan Hava Kirliliğinin Kontrolü Yönetmeliği’nin 28. maddesinin birinci fıkrasındaki “Emisyon Ölçüm Raporundaki bilgilerde tesisin endüstriyel ve ticari sırları varsa tesis sahibinin veya işleticisinin talebi üzerine Emisyon Ölçüm Raporundaki bu bilgiler umuma ifşa edilemez” hükmünü, Anayasanın 56. maddesinde ifadesini bulan “çevre hakkı” ile bağdaştırmakta güçlü çekilmektedir.

Genel olarak değerlendirildiğinde, çevre politikasının temel araçlarından birisi olan yasal düzenlemeler (mevzuat), tek başına yeterli bir çevre koruma düzeni sağlayamamaktadır. Çünkü güçlü merkezîyetçi bir anlayış çerçevesinde yapılandırılan yönetsel düzenimiz ve bunun sonucunda oluşan bürokratik yönetim anlayışı, “toplumsal sorunların yasalarla tepeden çözülebileceği” gibi bir amaca yönelik olarak biçimlenmiştir.

Sivil Toplum Kuruluşları ve Çevre

İngilizce’de non-governmental organizations (NGO’s) şeklinde ifade edilen ancak Türkçe’ye tam olarak çevrilemeyen kavramın, günümüzde hükümet dışı kuruluşlar, gayr-i resmi kuruluşlar, devlet dışı kuruluşlar, yönetim dışı kuruluşlar, üçüncü sektör, gönüllü kuruluşlar, demokratik kitle örgütleri, kar amacı olmayan kuruluşlar, yurttaş örgütleri, sivil inisiyatif gibi çok geniş bir yelpazede kullanım alanı bulunduğu bilinmektedir. Bu kavramların içinde ise “sivil toplum kuruluşları/örgütleri”, en yaygın kullanılanı olmuştur (Yıldırım, 2004:53).

Hangi şekilde ifade edilirse edilsin, sivil toplumun ya da sivil toplum kuruluşlarının hemen her fırsatta “demokrasi” ya da “demokratik değerler” ile ilişkilendirildiği görülmektedir. Aynı zamanda, son yıllarda kullanılan “yönetişim” kavramı da sivil topluma ve sivil toplum kuruluşlarına sıkça göndermede bulunmaktadır.

Yönetişim ile aslında toplumsal yapı içinde iktidar olgusuna farklı bir bakış sergilenmektedir. Kurumsal yapı içinde belirlenen emir, komuta ve kontrol yetkisini elinde bulunduran merkezi iktidar olgusuna dayalı yönetim anlayışının yetersizliğine dikkat çekilerek, çoğulcu ve interaktif nitelikte bir model öne çıkarılmaktadır. Değişik bir anlatımla devlet merkezli yönetim (government) kavramından farklı olarak hiyerarşik ilişki yerine, toplum merkezli, karşılıklı ilişki ve bağımlılık halindeki faaliyetlerin eşgüdümünü ve kendi kendine organize olabilme etkinliklerini ifade eden heterarşik bir ilişki vurgulanmaktadır (Yüksel, 2001:849-850). Aslında bu kavram ile katılımcı pratiklere dayanan, hukuk devleti olmanın gereklerini içeren, uygulamalarında açıklık ve şeffaflığı esas alan, sorumluluk üstlenebilen, uzlaşmacı kültürü içselleştirebilmiş, eşitliği ve adaleti ön planda tutan, etkinlik ve verimlilik temeline dayalı, hesap verebilirlik ve hesap sorulabilirlik mekanizmalarının işletildiği, yönetsel katmanların arasında uyumun olduğu yeni bir yönetim anlayışını sergilemektedir.

Kuşkusuz yönetişim gibi yeni anlayışların ve kavramların gelişebileceği ve kendi pratiklerini oluşturabileceği uygun bir zemin gerekmektedir. Özellikle Türkiye gibi devlet düşüncesinin bu kadar içselleştirmiş olduğu bir toplumda sivil toplumu aramanın son derece güç olduğu da bilinmektedir (Çaha, 2000:8). Bu yüzden bazen sivil toplum, “kayıp halka” olarak değerlendirilmektedir (Türküne, 2003:53). Nitekim aşırı merkezîyetçi bir niteliğe sahip olan ve bu niteliğin bürokratik yönetimi güçlendirdiği bir yapının öne çıktığı Türkiye’de, siyasi ve yönetsel yapı, toplumu kontrol etmek, toplumsal sorunları tepeden yasalarla çözmek amacına göre biçimlendirildiği için, yerinden yönetime, yetki devrine, açıklığa, sivilleşmeye (Eryılmaz, 1998:166); genel anlamda ifade edildiğinde yeni yönetim stratejilerine önem verilmediği görülmektedir.

Dolayısıyla böyle bir yönetsel anlayış çerçevesinde şekillenen çevre konusuna yaklaşımlarda da büyük bir farklılığı beklememek gerekmektedir. Çünkü ülkelerin çevre yaklaşımları, toplumların kültürlerine göre değişiklikler gösterebilmektedir. Toplumların ve toplum kesimlerinin çevre konusundaki kabulleri ve davranışları, geleneklerine kültürel yapılarına, sosyo-ekonomik ve politik durumlarına göre de farklılaşabilmektedir (Ünlü, 1991:85). Bu açıdan bakıldığında, yerelden uluslararası uzanan ölçekte diğer tüm aktörlerin olduğu kadar gönüllülük esasına göre ve herhangi bir karşılık beklemezsizin kamu hizmetlerinin yürütülmesine katkıda bulunan girişimlerin oynadıkları roller de son derece büyük bir önem taşımaktadır (Yavaş, 2005:241). Değişik bir anlatımla, devletin rolü önemlidir. Ancak bugünkü sorunların büyüklüğü nedeniyle gönüllü kuruluşların ağırlık dengeleyen, koordine bir güç olarak desteklenmesi de bir o kadar önem taşımaktadır (Türkiye Çevre Vakfı, 1997:239).

Genel olarak değerlendirildiğinde, Türkiye’de, bir sivil toplum cephesi anlamında üç tür çevrecilik akımını görmek mümkündür (Çaha, 2000:262-266):

- Kurumsal çevrecilik: Teknik ve bilimsel gelişmeleri baz alarak çevre sorunlarını tespit etmeye ve bunları ilgili mercilere bildirmeye dönük gönüllü kuruluşlar ekseninde gelişmekte olan çevrecilik akımıdır.
- Reaksiyoner çevrecilik: Çok sayıda değişik kesimle birlikte, çevre konusunda mağdur durumdaki insanları da kapsayıcı bir şekilde ve özellikle yerel düzeyde yaygınlaşarak gelişen çevrecilik akımıdır.
- Sosyal çevrecilik: Politik yönü olmayan ve çoğunlukla yerel bazda gelişen çevrecilik akımıdır.

Hangi tür çevrecilik akımı olursa olsun, çevresel sorunların sınır tanımazlığı yerel ve bölgesel algılamaların dışında onun aynı zamanda küresel ölçekte de ele alındığı gerçeğini göz ardı etmemektedir. Özellikle uluslararası platformda anlaşmalar, sözleşmeler gibi mevzuat düzenlemelerine konu olan çevre ve çevre sorunları, ülkelerin üzerinde önemle durmaları gereken bir konu olmaktadır. Öyle ki bazen çevre, ülkeler üzerinde politik baskı aracı olarak bile kullanılabilir. Örneğin, Kısaca Aarhus Sözleşme olarak da bilinen Çevresel Konularda Bilgiye Erişim, Karar Verme Sürecinde Halkın Katılımı ve Yargıya Başvuru Sözleşmesi'ne Türkiye'nin henüz taraf olmaması, bir yönüyle uluslararası politik bir baskı aracı olarak kullanılmaya da imkan vermektedir (<http://www.unece.org/env/pp/welcome.html>, 18 Ekim 2006; Yavaş, 2004:94).

Genel bir şekilde ifade etmek gerekirse, sivil toplum kuruluşlarının “çevre” merkezli konularda üstlenebilecekleri rolleri aşağıdaki şekilde özetlemek mümkündür:

- Her şeyden önce çevre ve çevre sorunları konusunda kamuoyu oluşturmak, toplumsal bilinç sağlamak, çevre konusunda faaliyet gösteren sivil toplum kuruluşlarının başlıca hedefidir. Çevresel duyarlılığa dikkat çekerek sürdürülebilir bir geleceğe işaret etmek ve yaşam kalitesinin yükseltilmesine katkıda bulunmak, bu tür gönüllü girişimlerin sıklığıyla mümkündür.
- Sivil toplum kuruluşları, çevre ve çevre sorunlarına duyarlılığın yanı sıra, demokratik katılım pratiklerinin toplum tarafından içselleştirilmesi konusunda da aracılık işlevi üstlenmektedir.
- Devletin, kamu hizmetlerini yerine getirirken üstlendiği faaliyetlerine ek olarak somut katkıda bulunmaktadır. Örneğin TEMA gibi örgütlenmeler, erozyonla mücadele konusunda ortak projeler üreterek ağaçlandırma faaliyetlerine katkıda bulunmaktadır.
- Çevre koruma ve kullanma dengesinin aksine, kalkınma ve çevre arasında bir tercih sorununun yaşandığı durumlarda karar alıcı konumda bulunanları etkileyebilmeleri de mümkündür.

Sonuç Yerine: Ortak Akıldan Ortak Adıma

En genel anlamda yaşam ortamı olarak da algılanabilecek olan çevre ve diğer taraftan kalkınma, herkesin ortak işidir. Belki de günümüz çevre sorunları karşısında uygulanabilir çözümler üretmek, toplu çevresel okur-yazarlık sağlayarak demokratik kararlar alabilmekten geçmektedir. Çünkü kararlar birkaç kişi tarafından, kitlelerin katılımı olmaksızın alındığında, özellikle de çevreyle ilgili gönüllü kuruluşların yer almadığı durumlarda, büyük bir olasılıkla başarıya ulaşamayacağını söylemek mümkündür. Zira bütün kararların tepeden inme bir yaklaşımla alınması, halkın bunlara olumlu tepki göstermesini zorlaştıracak ve sorunların çözümüne yönelik oluşturulacak projelerin daha başlamadan başarısızlığa uğramasına neden olabilecektir (Türkiye Çevre Sorunları Vakfı, 1987:142).

Çevre koruma düşüncesinin aslında bir zihniyet dönüşümü olduğu konusu sıklıkla dile getirilmektedir. Öyle ki, günümüz tüketim düzeyindeki aşırılığın, kaynakların tamamen bitirilmesine kadar son bulmayacağı konusunda açıklamalar bulunmaktadır. Ancak bu düşüncenin kabul edilmesi tabii ki mümkün değildir. İşte bu zihniyet dönüşümünün temelinde tüketim kalıplarındaki değişikliklerle sağlanabileceği belirtilmektedir (Karpuzcu, 1996:8).

Çevre yaklaşımları içinde, gelecek yönelimli perspektifler açısından değerlendirildiğinde ne salt korumacı ne de salt kullanmacı yaklaşımların etkinlik düzeyi yüksektir. Merkezi yönetimin katı ve bürokratik yapısı sorunların çözümüne yönelik tedbirlerin alınması ve uygulanması konusunda gecikmelerin yaşanmasına neden olabilmektedir (Toprak, 2003:405). Bu açıdan çevre koruma ve kullanma dengesinin sürdürülebilir kılınması önem taşımaktadır. Dolayısıyla çevre ve çevre sorunlarına uygulanabilir çözümler üretmek, hem kamu sektörünün, hem özel sektörün ve hem de üçüncü sektör olarak ifade edilen sivil toplum kuruluşlarının bütünleşik birliktelikleriyle gerçekleştirilecek bir konudur.

Kaynakça

- Bilim ve Teknik (2005), “İklim Geleceğimiz”, Sayı 451.
- Çaha, Ömer (2000), **Aşkın Devletten Sivil Topluma**, Gendaş, İstanbul.
- Eryılmaz, Bilal (1998), “Cumhuriyet’in Kuruluşundan Günümüze Bürokrasi-İktidar İlişkileri”, **Türkiye’de Yönetim Geleneği**, Ed. Davut Dursun ve Hamza Al, İlke Yayıncılık, İstanbul.
- <http://www2.tbmm.gov.tr/d22/1/1-0322.pdf>, Erişim Tarihi: 1 Ekim 2006.

<http://www.unece.org/env/pp/welcome.html>, Erişim Tarihi: 18 Ekim 2006.

Hürriyet Gazetesi (1 Mart 2006).

Karpuzcu, Mehmet (1996), **Çevre Kirlenmesi ve Kontrolü**, Kubbealtı Neşriyat, İstanbul.

Keleş, Ruşen ve Hamamcı, Can. (1993), **Çevre Bilim**, İmge Kitabevi, Ankara.

Keleş, Ruşen ve Ertan, Birol (2002), **Çevre Hukukuna Giriş**, İmge Kitabevi, Ankara.

Milliyet Gazetesi (16 Nisan 2006).

Özdek, E. Yasemin (1993), **İnsan Hakkı Olarak Çevre Hakkı**, TODAİE, Ankara.

Palabıyık, Hamit (2004), "Yönetimden Yönetişime Geçiş ve Ötesi Üzerine Kavramsal Açıklamalar", **Amme İdaresi Dergisi**, TODAİE, Cilt 37, Sayı 1.

Palabıyık Hamit ve Yavaş, Hikmet (2006), "Legislative Reforms on Local Governments in Turkey Still Going on: Participatory Perspectives in the Municipal Act of 2005 Numbered 5393", **4th International Symposium, International Business Administration**, J. Mezulanik, A. Akdemir (Editors), 26-27 April, Silesian University in Opava, Çanakkale Onsekiz Mart University, Karvina-Czech Republic.

Palabıyık, Hamit, Yavaş, Hikmet ve Önder, Ünsal (2006), "Çanakkale'de Çevre: Stratejik Çevresel Değerlendirme Yaklaşımı" **Uluslararası Çanakkale Kongresi**, 17-19 Mart, İstanbul, (Baskıda).

Sabah Gazetesi (5 Mart 2006).

Toprak, Zerrin (2003), **Çevre Yönetimi ve Politikası**, İzmir.

Türkiye Çevre Sorunları Vakfı (1991), **Ortak Geleceğimiz**, Çev. Belkıs Çorakçı, Ankara.

Türkiye Çevre Vakfı (1997), **Geleceğe Özen**, Ankara.

Türköne, Mümtaz'er (2003), "Devletli Sivil Toplum", **Sivil Toplum**, Yıl 1, Sayı 2.

Ünlü, Halil (1991), **Yerel Yönetim ve Çevre**, IULA-EMME, İstanbul.

Yavaş, Hikmet (2005), **Doğal Afetler Yönüyle Türkiye'de Belediyelerde Kriz Yönetimi**, Orion Yayınevi, Ankara.

Yavaş, Hikmet (2004), "Avrupa Peyzaj Sözleşmesi", **Yerel ve Bölgesel Yönetimler Kongresi Anlaşmalarında Avrupa Konseyi**, Ed. Zerrin Toprak, Hikmet Yavaş ve Mustafa Görün, Birleşik Yayınları, İzmir.

Yıldırım, İbrahim (2004), **Demokrasi Sivil Toplum Kuruluşları ve Yönetişim**, Seçkin Yayıncılık, Ankara.

Yüksel, Mehmet (2001), "Yönetişim (Governance) Kavramı Üzerine", **Cevat Geray'a Armağan**, Mülkiyeliler Birliği Yayını, Ankara.

İl Özel İdaresi ve Belediye Hizmetlerine Gönüllü Katılım Yönetmeliği, Resmi Gazete, 9.10.2005.

TÜRKİYE'DE STK'LAR VE KENT KONSEYLERİ DENEYİMLERİ PERSPEKTİFİNDE MESUDİYE KURULTAYLARI VE KÖYKENT PROJESİ'NİN DEĞERLENDİRİLMESİ

Yrd. Doç. Dr. Gürol ÖZCÜRE
gurolo@omu.edu.tr

Arş. Gör. Nimet ERYİĞİT

Ondokuz Mayıs Üniversitesi, Ünye İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi

Özet

Ordu İli Mesudiye İlçesi'nde, 2 Eylül 2000 tarihinde başlatılan "Köykent Projesi", Türkiye'de STK'lar ve Kent Konseyleri deneyimleri açısından incelenmeye değer örnek bir uygulamadır. Proje, Mesudiye halkının oluşturduğu STK'ların, 16 yıldır aralıksız olarak, bir düşün salonunda, Temmuz ayının ilk Cumartesi günü toplanarak, yörenin sorunlarına ilişkin geliştirdikleri, görüş ve çözüm önerileri ile katılımcı demokrasinin en güzel örneklerini sergiledikleri, Mesudiye Kurultayları sonrasında başlatılmıştır. Köykent projeleri, yalnız Türkiye için değil, dünyanın diğer ülkelerinde de model olabilecek bir projedir. Bu nedenle, 23 milyon YTL harcanarak finanse edilen projenin, Türkiye'nin diğer bölgelerinde de benzerlerini gerçekleştirmek amacıyla, Dünya Bankası 300 milyon dolarlık uzun vadeli kredi sağlamış, ancak, kullanılamamıştır. Projenin, Türkiye'nin kırsal alan ile kent yaşamı arasındaki farklılıkları gidermeye yönelik tarafları bulunmaktadır. Proje, sosyal yaşamı geliştirme, eğitim ve kültürü geliştirme, sağlık ve yaşam kalitesini yükseltme, istihdam ve üretim artışı, ulaşımı artırma, iletişimi geliştirme, turizm merkezleri oluşturma yönleri ile ekonomik gelişme ve kalkınma çabalarına katkı sağlayacak özellikleri bünyesinde barındırmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Mesudiye Kurultayı, Köykent, STK'lar ve Kent Konseyleri.

EVALUATING MESUDIYE GENERAL ASSEMBLIES (KURULTAYLAR) AND KOYKENT PROJECT WITH RESPECT TO NGO'S AND CITY COUNCILS IN TURKEY

Abstract

The "Koykent Project" which had been started at 2nd September 2000 in the Mesudiye District of the Ordu Province has been one of the very good examples of the experimentation in Turkey with respect to the NGO's and City Councils. The project had been started after the Mesudiye General Assemblies (Kurultaylar) in which the opinions and solutions for the problems of the Mesudiye had been discussed and the best examples of the participative democracy had been presented by the NGO's that has been established by the Mesudiye society by meeting for 16 years without any interruption in a wedding saloon at the first Saturdays of the month July. The Koykent projects are not a model for only Turkey, and also for the countries other parts of the world. For this reason, the World Bank had supplied to 300 million dollars as long term credit for and realize similar projects in the other parts of Turkey by spending 23 million YTL to finance the project; but not used. The project includes some parts to equalize the differences between the urban and rural life in Turkey. The project is a composition of the properties to support the economic development and progress in the villages with its dimensions of improving social life, improving the education and culture, improving the quality of health and life, increasing employment, fastening transportation, improving the communication and establishing tourism centers.

Key Words: Mesudiye General Assemblies (Kurultaylar), Koykent, NGO's and City Councils.

GİRİŞ

Mesudiye, Orta Karadeniz Bölgesi'nde, Ordu İli'nde, 2000 yılı Devlet İstatistik Enstitüsü (DİE) verilerine göre, 5,665 şehir ve 22,886 kır nüfusu bulunan, yaylalara yakın, küçük ve şirin bir ilçedir. Bu ilçe halkının, Türkiye'de Sivil Toplum Kuruluşları'nın (STK'lar) gelişimine, katılımcı demokrasinin ve yönetime halk katılımının kurultaylar yoluyla sağlanmasına ve Mesudiye'nin ekonomik ve sosyal yönden kalkınmasına azımsanmayacak katkılar yaptığı ve birçok ilki gerçekleştirdiği görülmektedir.

Türkiye'de hemşehri derneklerini ilçe, köy hatta mahalle düzeyinde, İstanbul gibi büyük şehirlerde benzerlerinden önce kuran ve yaygınlaştıran Mesudiyelilerin, yine, Türkiye'de ilk ilçe ve köy kurultaylarını düzenlemesi ve bir Meslek Yüksek Okulu'nun, halkın destek ve katkılarıyla açılmasına öncülük etmesi, bu açıdan ilklere örnek olarak gösterilmektedir.

Ordu İl merkezine, karayolu ile 120 km. uzakta olan Mesudiye ilçesi, ilin en güney ucunda bulunmakta ve Sivas ili ile sınır oluşturmaktadır. 120 bin hektarlık arazi genişliği ile Ordu'nun en geniş ilçesi olan Mesudiye'nin ilçe merkezinin rakımı 1050 metredir. Engebeli ve dağlık bir yapı sergileyen ilçe arazisi, ekonomik yapıyı, tamamıyla tarım, hayvancılık ve ormancılığa dayandırmaktadır. İlçede, kişi başına düşen gelir, Ordu ili ortalaması olan 1062 doların altındadır (Erdönmez, 2005; 39-40).

Mesudiye'de, 1990 yılında 4.047 olan Mesudiye ilçe nüfusu, 2000 yılında 5.665'e yükselmiştir. 2000 Yılında toplam 28.551 olan Mesudiye toplam kır ve şehir nüfusu, 1980 yılında 34.264, 1990 yılında ise 22.786'dır. Bu da Mesudiye'nin geçmişte yoğun olarak göç verdiğini ve nüfusunun azaldığını ancak, son dönemde bu eğilimin yavaşladığını göstermektedir (Yılmaz, 2005; 256).

Ülkemizde, kentsel ve kırsal alanlar arasındaki gelişmişlik farklılıkları önemini halen korumaktadır. Türkiye ekonomisinin tarımdan, sanayi ve hizmet sektörleri lehine yapısal dönüşümü henüz sağlanamamıştır. Kırsal alan tanımı açısından, Devlet Planlama Teşkilatı'nın (DPT), kentsel nüfus büyüklüğünü, 20.000 olarak kabul etmesi nedeniyle, Mesudiye'nin tamamını kırsal alan olarak tanımlayabiliriz (MEGEP, 2000; 245).

Mesudiye'de kırsal alanın geri kalmışlığını giderme, kalkınmayı sağlama, kent alanlarını geliştirme, köyden kente göçü önleme ve toplumsal dönüşümü başarıyla tamamlama, öncelikli bir sorun olarak gündemi oluşturmakta ve Kurultay'lar yoluyla çözüm arayışlarına konu olmaktadır.

Mesudiye'de STK'lar, kent konseyleri ve köykent projesini değerlendirmeyi amaçlayan bu çalışma, üç bölümden oluşmaktadır. I. Bölüm, ülkemizde kent konseyleri, gençlik ve kadın meclisleri gibi örgütlenmelerin başlangıcının nereye dayandığının tespiti ve değerlendirilmesine ayrılmıştır. II. Bölüm'de, Mesudiye'de STK ve Kurultay çalışmalarına yer verilmiştir. III. Bölüm'de de, ülkemizde, bugüne kadar uygulamaya geçirilmiş, en kapsamlı kırsal kalkınma projesi olan, Köykent Projesi incelenmektedir. Çalışmada, Ordu İli Mesudiye İlçesinde uygulanan, Köykent Projesi kapsamında kırsal kalkınma çalışmalarına STK'ların katılımı ve desteği değerlendirilmiştir. Yöntem olarak, Köykent Projesi'nin uygulama alanı olan Mesudiye'de yapılan gözlemler, yöreye yapılan çeşitli araştırma gezileri, yerel yöneticiler ve halkla yapılan yüz yüze görüşmeler, alan araştırma gezileri, Köykent ve Mesudiye Kurultayları notlarının incelenmesi ve Mesudiye dışında yaşayan Mesudiyeliler ile yüz yüze görüşmeler sonucunda yapılan değerlendirmelerin ışığında, Türkiye'de STK faaliyetleri ekseninde, sonuçlar elde edilmeye çalışılmıştır.

I. TÜRKİYE'DE KENT KONSEYLERİ, GENÇLİK ve KADIN MECLİSLERİ KURULMASI ÇALIŞMALARI

Ülkemizde, kent konseyleri, güçlü ve sistemli bir yerel yönetim yapılması çerçevesinde birçok ilimizde henüz kurulmamış olmakla birlikte, İzmit, Bursa, Ankara, Antalya ve Erzincan gibi örnekleri oluşturan bazı illerimizde bulunmaktadır.

Bu konseylerin, gençlik ve kadın meclisleri gibi alt çalışma meclisleri kurmaları da sağlanmış ve çalışmalarını yürütmeleri için bazı düzenlemeler yapılmıştır. Kent konseyleri, kadın meclisleri ve gençlik meclisleri gibi çalışma meclislerine, 5393 No'lu ve 03.07.2005 Tarihli Belediye Kanunu'nda ilk kez yer verilmiştir (Resmi Gazete, 2005).

Buna göre, kent konseyinin aldığı kararlar, kanun gereği belediye meclisi tarafından ilk toplantıda gündeme alınacaktır. Gençlik meclisi ve kadın meclisinin aldığı kararlar ise kent konseyinde görüşülerek onaylandıktan sonra belediye meclisi gündemine taşınabilecektir.

A. Yerel Gündem 21 Kent Konseyleri'nin Amaçları ve Faaliyet İlkeleri

1992 Yılında Rio'da düzenlenen, Birleşmiş Milletler (BM) Dünya Zirvesi'nde, "Uluslararası Kalkınma ve Çevre Konferansı" toplanmış ve bundan sonra dünyanın pek çok bölgesinde kentler, Yerel Gündem 21'i gerçekleştirmek üzere çalışmalar yapmaya başlamışlardır. Yerel Gündem 21 projesi ile yerel yönetimlerin öncülüğünde, sivil toplumun ve diğer paydaşların, kendi sorun ve önceliklerini tespit ederek, her yerel birim için kendi yerel gündemlerini oluşturmaları hedeflenmiştir. Bu gelişmelerden sonra kent konseyleri yerel yönetimlerin gündemine daha yoğun olarak girmiştir. Kent konseyleri, yerel yönetimlerin sıkıştığı noktalarda ortak çözüm üretimine katkıda bulunacak, halkın yerel yönetimlere doğrudan katılımı olarak algılanan, sadece demokratik bir katılım örgütü olarak değil, denetimci bir kurum olarak da görülmesi gereken kuruluşlardır (Ondokuzmayıs Üniversitesi, 2002).

Kent yaşamında, kent vizyonu ve hemşehrilik bilincinin geliştirilmesi, kentin hak ve hukukunun korunması, sürdürülebilir kalkınma, çevreye duyarlılık, sosyal yardımlaşma ve dayanışma, saydamlık, hesap sorma ve hesap verme, katılım ve yerinden yönetim ilkelerini hayata geçirmeye çalışmak amacıyla faaliyet gösterebilmektedirler (Radikal Gazetesi, 2004).

B. Ülkemizde Kent Konseyleri İle İlgili Yasal Düzenlemeler ve Örnekler

Ülkemizde, kent konseylerinin kuruluşuna yasal olarak izin verilmektedir. Bu yasal düzenlemelerin ilki, 2005 yılında kabul edilen, Belediye Kanunu'nun 76. maddesidir. Bu yasa gereği Kent Konseyleri'nin kurulması, yine, aynı maddesinin gereği olarak ta belediye çalışmalarına gönüllü katılımı örgütlemesi söz konusudur. Belediyelerin, kamu kurumu niteliğindeki meslek kuruluşlarının, sendikalarının, noterlerin, üniversitelerin, sivil toplum örgütlerinin, siyasi partilerin, kamu kurum ve kuruluşlarının ve mahalle muhtarlarının temsilcileri ile diğer ilgililerin katılımıyla oluşan Kent Konseyi'nin verimli yürütülmesi konusunda yardım ve destek sağlamasını düzenleyen yasa hükümleri yer almaktadır (Resmi Gazete, 2005).

Ülkemizde kurulan kent konseylerinin üye yapılarıyla ilgili olarak, Bursa Kent Konseyi örneğinden yola çıkacak olursak, üyelerin; vali, milletvekilleri, belediye başkanları, siyasi parti temsilcileri, kaymakamlar, belediye başkanları, belediye meclisi üyeleri, eski valiler, eski milletvekilleri, eski belediye başkanları, üniversite temsilcileri, kamu kurum ve kuruluşları ile meslek odası temsilcileri, sendikalar, STK'lar, muhtarlar, Yerel Gündem 21 çalışma grupları ve üyeliği kabul edilmiş hemşehrilerden oluştuğu görülmektedir (Bursa Büyükşehir Belediyesi, 2006).

II. MESUDİYE'DE STK ve KURULTAY ÇALIŞMALARI

1 Temmuz 2006 Tarihinde 16. Mesudiye İlçe Kurultayı'nı gerçekleştiren Mesudiye halkı ve onların katılımıyla oluşturulan dernek ve vakıflarından oluşan Mesudiye STK'ları, Kurultay çalışmalarını 1991 yılında, ülkemizdeki benzer katılımcı yerel yönetim uygulamalarından çok önceleri başlatmışlardır. Örneğin, Yerel Gündem 21 (1992) ve Belediye Kanunu (2005) Kent Konseylerini yasal temele sahip olarak çok sonraları düzenlemiştir. Mesudiye Kurultayları, uygulayabileceği örneklerin azlığı dolayısıyla, başlangıç döneminde, Türk tarihinde çok uzun bir süredir yer alan, geniş katılımlı toplantılar şeklinde gerçekleştirilen, 'Kurultay' geleneğini harekete geçirmiştir.

Mesudiye'de, bu kapsamda olmak üzere, düzenli olarak, 1991'den günümüze Mesudiye İlçe Kurultayları, 1996 yılından günümüze de kurultaylardan bir önceki gün olmak üzere "Mesudiye Geliştirme Alternatifleri Panelleri" ve 2000 yılından itibaren Çavdar Yöresi Köykent Kurultayı düzenlenmektedir (Mesudiye Kurultayı, 2006).

A. Mesudiye STK'ları ve Mesudiye Kurultayları'nın Öncü Olma Özelliği

Mesudiye'de örgütlenme bilinci, büyük şehirlerde yaşayan Mesudiyeliler dolayısıyla, benzer ilçelere göre oldukça yüksektir. Birçoğu İstanbul'da olmak üzere, Mesudiye adıyla kurulmuş, çok sayıda dernek ve vakıftan oluşan, toplam 84 adet STK bulunmaktadır. Yine, Ankara, Antalya, Ordu Merkez, Tokat ve diğer göçlerin yoğun olduğu iller ve ilçelerde de Mesudiye dernekleri kurulmuştur. Ayrıca, Mesudiye adıyla kurulan vakıflar da bulunmaktadır. Bunlara örnek olarak, Mesudiye Gelişme Vakfı (MEGEV), Mesudiyeliler Birliği Hizmet Vakfı (MESVAK) ve Yeşilce İmece Vakfı gösterilebilir. Mesudiye'de, ortaya çıkan bu yoğun sivil toplum örgütlenmesi sonucunda, Türkiye'de öncü bir girişim olarak nitelendirilebilecek, Mesudiye İlçe Kurultayları düzenlenmiştir (MEGEP, 2000;129;Ankara Mesudiyeliler Derneği, 2003; 208).

Kurultayın bir de tüzüğü hazırlanarak, son şekli verilmiş ve oylanarak kabul edilmiştir. Kurultay Tüzüğü uyarınca, bir yürütme kurulu ve sekreteryaya bulunmaktadır. Mesudiye Kaymakamı, yürütme kurulu başkanı, Mesudiye Belediye Başkanı, üye ve İstanbul Mesudiyeliler Derneği başkanı, günümüzde, sekreteryaya görevini üstlenmektedir.

Özünde, yörede geçmiş yüzyıllar öncesine dayanan imece kültürü yatan Mesudiye Kurultayı'nda, serbest kürsü yoluyla sorunlar tartışılmakta, çözüm önerileri geliştirilmekte ve benimsenen çözüm yollarını hayata geçirmek üzere çalışmalar yapılmaktadır. Bu çalışmalar, Kurultay sonrasında 3 kez yapılan değerlendirme toplantılarında izlenmekte ve çalışmaların gidişatı değerlendirilmektedir. Tamamıyla bir sivil toplum örgütlenmesi olan Mesudiye Kurultayı, toplumsal dayanışmanın ve örgütlülüğün en güzel örneklerinden birini sergileyerek, sorunlara çözüm aramaktadır (Erdönmez, 2005;41).

B. Mesudiye Kurultayları'nın Amacı, Gereği, Zamanı ve Yöntemi

Kurultay'ın temel amacı; *"ilçe içinde ve dışında yaşayan Mesudiyelilerin birikim ve olanaklarını en üst düzeyde organize ederek bilimsel ve evrensel ilkeler çerçevesinde Mesudiye ve Mesudiyelileri ilgilendiren sorunları katılımcı bir şekilde tanımlamak, önceliklendirmek, yapıcı ve kalıcı proje ve programlarla çözmek, Mesudiyelilik bilincini geliştirmek ve bu sayede katılımcı demokrasinin bir örneğini göstermektir. Kurultay, sorunların çözümlenebilmesi amacıyla merkezi ve yerel yönetimler ile sivil toplum örgütlerinin ve Mesudiyeli girişimcilerin işbirliğini bir zorunluluk olarak görmektedir"* şeklinde açıklanmaktadır (MEGEP, 2000;92).

Kurultay'ın gereği olarak ta, *"her şeyin devletten beklenmemesi ve genel ve yerel bütçe imkanları ile yapılması sağlanamayan hizmetleri, işadamlarının ve STK'ların desteğiyle tamamlamak için, gönüllü katılımcılık çalışmaları"* gösterilmektedir. Mesudiye'de başlayan Kurultay modeli, Diğer bazı iller ile Ordu'da ve bazı ilçelerinde de örnek alınan, yeni bir model olarak ortaya çıkmıştır (Ekşi, 2000a; 8).

Örneğin, 17-18 Mayıs 1998 tarihinde, Samsun'da Karadeniz'in Özelliklerini Koruma Klübü Derneği tarafından, I. Karadeniz Kalkınma Kurultayı, 14-15 Kasım 1998 tarihinde, Ünyeliler Derneği (ÜNDER) tarafından Ünye'de, I. Ünye Kurultayı, 18-19 Eylül 1999 tarihinde Ordu'da, Ordu İl Kurultayı ve 14-15 Temmuz 2000 tarihinde Fatsa'da, Fatsa ve Çevre İlçeler Kalkınma Kurultayı düzenlenmiştir. Bu kurultayların bazılarında sonradan devamlılık sağlanabilmiş, bazılarında ise her yıl düzenli olarak yapılamadığından, çalışmalar sürdürülememiş ve etkinlikleri azalmıştır.

Bu modelde, "kalkınma sürecine halkın katılımı", Kurultaylar aracılığıyla sağlanmaktadır. Halk, sorunun çözümünde ben nasıl katkıda bulunabilirim yaklaşımına yöneltilerek, geliştirilen çözümlerin

uygulamaya geçirilmesi ve izlenmesi için girişimlerde bulunmaktadır. Kurultaylar, yerel kalkınma arayışlarında halkın sorunlarını dile getirmesi, o sorunlara kendi gücüyle çözüm araması ve sorumluluk üstlenenlere, yapmadıkları işlerin hesabını sorması aracı olarak doğrudan ve katılımcı demokrasinin en gelişmiş modelidir. Katılımcı demokrasinin, nüfusu küçük olan birimlerde uygulanması ise daha kolay olmaktadır.

Kurultaylar, her Temmuz ayının ilk Cumartesi günü saat 10:00'da Mesudiye Belediyesi Düşün Salonu'nda herhangi bir davete gerek duyulmaksızın, çağrısız ve gündemsiz olarak toplanmaktadır. Katılımcılar arasından bir başkan ve üyeler belirlendikten sonra Divan oluşturulmaktadır. Kurultayların gerçekleştirilme yöntemi ise; 1. gün panel düzenlenmekte ve 2. gün katılımcıların önerilerine göre gündem belirlenerek, verilen öneriler karara bağlanıyor, kararlar uygulanmak üzere çalışma grupları oluşturuluyor, bu grupların raporları okunuyor, halkın söz alabildiği serbest kürsü konuşmaları yapılıyor ve son olarak ta, Kurultay Sonuç Bildirgesi'nin kabulü şeklinde olmaktadır (Ekşi, 2000b).

C. Mesudiye Kurultayları'na kimler katılıyor?

Kurultay'a yalnızca Mesudiye'de yaşayanlar değil, ülkemizin her yanından ve yurtdışından Mesudiyeliler ile diğer gönüllüler katılmaktadır. Mesudiye'de, Devletin ilçedeki en büyük mülki amiri sıfatıyla, ilçe kaymakamı ve seçilmiş belediye başkanı, demokratik katılımın bir örneği olarak Kurultay'a katılarak, ilçede yapılan çalışmalar hakkında katılımcılara bilgi vermektedir. Bu da, güzel bir halk ve devlet idaresi anlayışı olarak değerlendirilmektedir.

Mesudiyeliler, Kurultay'da, yöre ile ilgili sorunların çözümü amacıyla, kamu ve sivil toplum kuruluşlarının ve ilgili kişilerin ve işadamlarının katılımını ve desteğini talep etmekte ve bunu sağlamaya çalışmakta, ayrıca, plaketler vererek bu çalışmalarda desteği bulunanları ödüllendirmektedirler. Örneğin, Mesudiyeli, eski Ordu Senatörü, Mesudiye Devlet Hastanesi binasının yapılmasına maddi destek sağlayarak ödüllendirilirken, Mesudiye'nin en güzel evinin sahibi ve eğitimde başarılı olan öğrenciler de ödüllendirmektedir. İstanbul Mesudiyeliler Derneği, Kurultay'da ki talep üzerine, Mesudiye'de derneğin adıyla anılacak bir park yaptırmaktadır (İstanbul Mesudiyeliler Derneği, 2006;11-16).

D. Kurultayların Gündemi ve Giderleri'nin Karşılanması

Kurultayların gündeminin en başında yörede yaşanan ulaşım sorunu yer almaktadır. Mesudiye'de, yol sorunu halkın birinci ve öncelikli sorunudur. Yöreden, büyük illere ve yurtdışına göçü durdurmak ise ikinci öncelikli sorun olarak ortaya çıkmaktadır. Diğer öncelikli sorunlar olarak ta, sağlık, su, çevre ve eğitim aklı gelmektedir (MEGEP, 2000; 119).

Yine, doğalgaz hattının ilçeden geçmesi, spor salonu yapılması, tarım ve hayvancılığın geliştirilmesi, yaylaların turizm merkezi olması, Mesudiye'nin yerel gazetesine abone olunarak sahip çıkılması, çatılardaki sac kaplama görünümünün görüntü kirliliği yaratması ve sacın yerine kiremit kullanılması, Melet Irmağı'ndaki kirliliğin önlenmesi, Mesudiye Hastanesi'nin iç donanım ve cihaz eksikliklerinin giderilmesi gibi birçok değişik konuda taleplerde bulunmaktadır (İstanbul Mesudiyeliler Derneği, 2006; 26).

Kurultay afişi, davetiyesi, video çekimi ve çekimlerin çözülerek, kitap baskısına hazır hale getirilmesi, gelen konukların ağırlanması gibi giderler için bağış yapılabilecek bir bankada Kurultay hesabı açılmıştır. Buraya yapılan bağışların tutarını, bağış yapanların adlarını, belirli bir dönem, Mesudiye'nin tek gazetesi olan, Mesudiye Sesi Gazetesi'nde yayımlamışlardır. Buradan elde edilen kaynakların yeterli olmaması halinde de dernek ve vakıfların bütçelerinden bu harcamaları karşılamışlardır (Ankara Mesudiyeliler Derneği, 2003; 204).

E. Kurultaylar Sayesinde Başarılanlar

Mesudiye'de, Kurultay aracılığıyla ilçenin pek çok sorununa çözüm üretilmiştir. Mesudiye Kurultayı ile doğrudan veya dolaylı olarak gerçekleşen yaklaşık 40 civarında irili ufaklı çalışma mevcuttur. Mesudiye'nin ülke çapında tanınması ve gündeme gelmesi ise asıl, Köykent Projesi aracılığıyla olmuştur. Mesudiye'nin bu projenin uygulama alanı olarak seçilmesinde, az gelişmiş bir Anadolu kasabası olmaktan daha çok, yukarıda belirtilen özellikleri etkin rol oynamıştır (Erdönmez, 2005; 41).

Kurultay'ın ilçeye kazandırdığı en önemli eserlerden birisi de, Mesudiye Gelişme Planı'dır (MEGEP). Mesudiye, ülkemizin kendi öz kaynaklarıyla ve sivil inisiyatifi ile gelişme planı hazırlanmış bir ilçesidir. Plan, Köykent projesi ilçede uygulanmaya başlamadan önce, 2000 yılında Türkiye Kalkınma Vakfı şehirleşme uzmanlarından oluşan 10 kişilik bir ekibe, bölgede incelemeler yaptırılarak hazırlanmış ve bu ekibin raporları kitap olarak yayımlanmıştır. MEGEP'te önerilen planı uygulamaya sokmak üzere, Mesudiye Gelişme Vakfı (MEGEV) kurulmuş ve çalışmalarına başlamıştır.

Böylece, Kurultaylarda önerilerek, bahçe ziraatine başlanan Mesudiye'de 80 bin vişne ve 10 bin ceviz ağacı dikilmiş, yol, su, kanalizasyon, fabrika, sağlık ocağı, kültür ve sanat evi, çocuk parkı, okul, telefon gibi hizmetler de Köykent Projesi kapsamında 3 Eylül 2000 tarihi ile 28 Ekim 2001 tarihleri arasındaki sürede yaygın olarak tamamlanma ve hizmete açılma yoluna gidilmiştir (Sabah Gazetesi, 2001).

Mesudiye ekonomisine canlılık getirilmesi ve dışarıda yaşayan Mesudiyelilerin kendi memleketlerindeki ekonomik ve sosyal canlanmayı görünce yıllar önce bıraktıkları köylerine, yaylalarına ev yaptırmaya ve "bir gün dönüp burada yaşama" hayallerini gerçekleştirecek adımları atmaya ve yeni iş yerleri açılmaya başlanarak, Köykent projesi ile önemli ölçüde köye dönüş başarılmıştır (Mesudiye Kurultayı, 2006).

III. KIRSAL KALKINMA AÇISINDAN MESUDİYE KÖYKENT PROJESİ'NİN DEĞERLENDİRİLMESİ

1932 yılında, Atatürk'ün talimatıyla hazırlanan ve 17.04.1934 tarihinde yürürlüğe giren Birinci Sanayi Planı'nda (1934-1938), "İdeal Cumhuriyet Köyü" adı altında, köylerin kentleştirilmesini öngören, kapsamlı bir kırsal yerleşim projesi hazırlanmıştır. Bu projede, zamanın koşulları içinde, tarım arazilerinin düzenlenmesinden, köy gübreliliği ve hayvan mezarlığı oluşturulmasına, değirmen ve fabrika yapımından, konuk evi, çocuk bahçesi ve öğretmen evi yapımına, panayırda, köy gazinosuna kadar, her türlü tarımsal, ekonomik, sosyal, kültürel ve çevresel altyapı yer almaktadır. Ancak, bu projeler, ülke genelinde yaygınlaştırılarak uygulanamamıştır (Tesbi, 2001; Tezel, 2002; 293-304).

Ülkemizde, 1960'lı yılların sonundan itibaren, kırsal kalkınma konusu yoğun olarak ele alınmıştır. Bu dönemde, DPT tarafından, Üçüncü Beş Yıllık Kalkınma Planı'nda geliştirilen, iki temel kırsal kalkınma yaklaşımı ortaya atılmıştır. Bunlar; (1) Merkez Köyler, (2) Köykent yaklaşımıdır. Özünde, dağınık yerleşim yerleri nedeniyle, köylere hizmet ulaştırmada ortaya çıkan sorunların merkez köyler oluşturularak çözülmesi bulunmaktadır. Böylelikle, bazı köyler, merkez köy olarak seçilecek ve tüm temel hizmet yatırımları (sağlık, eğitim, iletişim vb.) bu köylerde gerçekleştirilecektir. Köykent yaklaşımı, Cumhuriyet Halk Partisi'nin (CHP) 1969 yılı seçim bildirgesinde ilk kez yer almış, daha sonra da bu dönemde kurulan Köy İşleri Bakanlığı tarafından benimsenmiştir (Erdönmez, 2005; 38).

A. Mesudiye Köykent Projesi'nin Gerekçesi, Amaçları ve Uygulanması

Mesudiye Köykent Projesi'nin uygulanmaya geçirilmesini sağlayan, zamanın başbakanı Bülent ECEVİT, projenin gerekçesini şu şekilde açıklamıştır; *"Türkiye'de, yaklaşık 35.000 köy, yaklaşık 40.000 mezra var. Bunların her birine yeterince öğretmen gönderilemiyor, her birine yeterince doktor, hemşire, ebe gönderilemiyor; ama, eğer birbirine yakın sekiz dokuz köy işbirliği yapacak olurlarsa, devletin katkısıyla, onların bir büyük okulu olacak, bir büyük sağlık merkezi olacak, yol bağlantıları sağlanmış olacak o köyler arasında ve böylelikle, en yüksek düzeyde bütün hizmetler vatandaşlarımıza varabilecektir"* (TBMM, 2006).

21 Ağustos 2000 tarihinde Başbakanlığa sunularak, 2 Eylül 2000 tarihinde başlatılan, Çavdar köyü merkezli 9 köyü kapsayan proje ile Çavdar ve yöresi köylerinde, sosyo-ekonomik yaşam düzeyinin yükseltilmesi, alt ve üst yapı hizmetlerinin verimli ve etkin bir şekilde karşılanabilmesi, tarımsal üretimin öncelikle kooperatifleşme yoluyla geliştirilmesi, yöre halkının yaşam standartlarının kent koşullarına yaklaştırılması ve nüfusun üretken hale getirilmesi amaçlanmıştır. Dönemin, Mesudiye Kaymakamı Şafak Başa, Ondokuzmayıs Üniversitesi'nde düzenlenen "Kırsal Kalkınmaya Sürdürülebilir Köy-Kent Modeliyle Yaklaşım" Paneli'nde yaptığı konuşmada, Köykent Kurultayları ile yöre halkının bilgilendirilmesi ve projeye katılmasını sağladıklarını açıklamıştır (Ondokuzmayıs Üniversitesi, 2002).

Proje çerçevesinde, Türkköyü'nde Köykent İlköğretim Okulu, Çavdar köyünde Köykent Kültür ve Sanat Evi, Sağlık Ocağı, Köykent Spor Sahası, Dayılı köyünde Orman Ürünleri Entegre Tesisi kurulması planlanmıştır. Köykent Projesi ile ilgili ihalelerin tamamlanması ilk iki ayda gerçekleştirilmiştir (NTVMSNBC, 2001).

Bu kapsamda 157 ayrı işin ihalesi gerçekleştirilmiş, 9 köyü birbirine bağlamak için tamamen yeni 35 km. yol yapılmış, 17 km.lik köyler arası ana ulaşım yolunun yapımı sağlanmış, su ve kanalizasyon sorunu çözülmüş, internet ağına giriş sağlanmış, Köy-Kent Tarımsal Kredi Kooperatifi'nin ORKÖY'den sağladığı krediyle, Orman Ürünleri İşleme ve Değerlendirme amacıyla, yılda 5 bin tomrukla okullara sıra ve masa yapan bir tesis kurulmuştur. Böylece, 421 gün süren çalışmalar sonucunda 23 milyon YTL harcanan projenin % 75'i tamamlanmıştır (Ekşi, 2001c).

B. Örnek Bir Kalkınma Modeli Olarak Mesudiye Köykent'in Değerlendirilmesi

Dünya Bankası, köykent projesini, Sürdürülebilir Kalkınma Zirvesi'nde örnek göstermiş ve Köykentler daha sonra, Honduras gibi Güney Amerika ülkelerine de önermiştir. Dünya Bankası'nın zamanın Türkiye Temsilcisi Ajay Chhibber, projenin Hindistan'da uygulanan Kırsal Kalkınma modelinden daha anlamlı, daha iyi olduğunu saptadıklarını ve yeni köykent uygulamalarına başlanabilmesi için Türkiye'ye 300 milyon ABD Doları tutarında uzun vadeli bir kredi açtıklarını, projelerin Dünya Bankası için çok önemli olduğunu, çünkü, Mesudiye Köykent Projesi'nin başarılı bir şekilde uygulandığını gördüklerini açıklamıştır. (Radikal Gazetesi, 2001).

Proje çalışmalarının yoğun olarak sürdüğü dönemde koalisyon hükümetinde bunalım çıkmış, 3 Kasım 2002'de seçimlere gidilerek, hükümet değişikliği olmuştur. Yeni hükümet tarafından, proje yönetim biriminin sözleşmeleri feshedilmiş ve 150 bin doları harcanan hazırlık kredisi, Dünya Bankası'na geri

gönderilmiştir. Böylece, Türkiye'nin çeşitli yerlerinden 100'ün üzerinde yapılan başvurudan 30'unun uygun görüldüğü yeni köy-kent projeleri iptal edilmiştir (Radikal Gazetesi, 2003).

Günümüzde de tüm bölgelerde benzer sorunlar varlığını yaygın olarak sürdürdüğünden, Mesudiye Köy-kent'e benzer şekilde, Diyarbakır, Batman ve Siirt'i içine alan bir kırsal kalkınma projesi, 1 Ocak 2007'den itibaren yeni hükümet tarafından hayata geçirilecektir. Yine, köylerin alt yapısını destekleme projesi (KÖYDES) kapsamında, Türkiye genelinde yapılması planlanan 20 bin projenin yaklaşık yüzde 30'u bitirilmiştir. 2006 Yılı, Ağustos ayında 2 bin 253 köyün içme suyu, 3 bin 690 köyün yolu, 208 kanalizasyon ve 123 tarımsal altyapı projesi tamamlanmıştır. İçme suyu ve yol yapı için 2006 yılında ayrılan ödenek miktarı da 10 kat artırılarak 2 milyar YTL'ye çıkartılmıştır (NTVMSNBC, 2006).

C. Köy-kent Projesi'ni Destekleyenler ve Eleştirenler

Türkiye'de, kırsal kalkınma açısından, CHP, DSP ve MHP gibi bir çok siyasal parti köy-kent'i desteklemiştir. Milliyetçi Hareket Partisi'nin (MHP), "tarım kentleri", CHP tarafından geliştirilen ve DSP hükümeti tarafından uygulanan köy-kent ile benzer özellikler göstermektedir. 1945'li yıllardan itibaren, İngiltere, Yugoslavya ve İsrail'de de benzer modeller uygulanmıştır (Keleş, 1984; 19-22).

İlk köy-kent modelinin başarıyla uygulandığı Ordu'nun Mesudiye ilçesindeki köy-kent, projenin uygulamadan kaldırılmasıyla da tek örnek olarak kalmıştır. Hükümet değişikliği sonrası projenin devamı için destek gelmeyince, Mesudiye STK temsilcileri, "projemiz yetim kaldı" demişlerdir. Bu arada, orman ürünleri fabrikası kapanmış, yine, Köy-kent'e gönderilen ambulansın, kütüphanenin, itfaiye aracının Mesudiye ilçe merkezine çekilmesi, sağlık ocağında doktor ve hemşire bulunmaması eleştirilmiştir (Celep, 2005).

Ancak, bu eleştirilere yanıt veren Adalet ve Kalkınma Partisi (AKP) Ordu Milletvekili Enver Yılmaz, köy-kent projesinin uygulama biçimine itiraz ettiklerini, ancak, bunun projeyi istemedikleri anlamına gelmediğini ve projenin de zaten bittiğini açıklamıştır (Kenthaber, 2005).

Bazı köşe yazarları da, projenin zamanlama açısından uygun olmadığını yönünde eleştirilerde bulunmuşlardır. Örneğin, Mehmet Barlas, "*Ülke Cumhuriyet tarihinin en büyük ekonomik ve sosyal krizini yaşarken, ekonomiden sorumlu Devlet Bakanı Derviş'e Allah acısın, burada iş yapmak, Türkiye'yi düzlüğe çıkartmak, bütçe'yi denkleştirmek, ülkeyi büyütmek önemli değildir. Sen fellik fellik dolaşıp, kamu maliyesi kilitlenmesin diye kaynak ararsın. O sırada, ülkenin Başbakanı köy-kent projeleri ile uğraşır,*" demiştir (Barlas, 2001).

SONUÇ

Hemşehri dernek ve vakıflarından oluşan STK'lar yönünden zengin olan Mesudiye'de, Mesudiye Kurultayları'nın günümüzde de aralıksız olarak her yıl düzenlendiği görülmektedir. Kurultayların, Köy-kent projesinin uygulanması gibi birçok kazanımının yanında, bu kazanımların daha çok devlet yatırımlarına erişimde yararlı olduğu, yine uygulamalara halk katılımı ileri derecede sağlanabilirken, ortaya çıkan bazı sorunları çözüme konusunda ise eksik kaldığı görülmüştür.

Öyle olmasa, Mesudiye Köy-kent'in kazanımlarından bazıları korunabilir ve köylere yapılan kütüphane, ambulans ocağı ve itfaiye aracı gibi yatırımlar, sonradan ilçe merkezine götürülmezdi. Bu eksikliklerine rağmen, Mesudiye Kurultayları, Mesudiye'ye ve ülkemizdeki STK deneyimine çok şey katmıştır.

Mesudiye, Kurultay modeliyle, doğrudan demokrasiyi uygulayan ve 16 yıldır sürdüren ilk ilçe olmuştur. Bu yönüyle, ülkemizde diğer bazı il ve ilçelerde de örnek alınmış ve buralarda da Kurultaylar yapılmaya başlanmıştır. Kurultaylarda, Mesudiye halkı kendi sorunlarını öğrenmiş, çözümlerini tartışıp karara bağlamış ve alınan kararların uygulanıp uygulanmadığını sorgulama geleneğini edinmiştir.

Kaynakça

- Ankara Mesudiyeliler Derneği (2003), **12. Mesudiye Kurultayı ve Değerlendirme Toplantıları**, Mesudiye Kurultayı Yürütme Kurulu Yayını-4, Ankara.
- Barlas, Mehmet (2001), "Kemal Derviş'e Allah Acısın", Yeni Şafak Gazetesi 26.10.2001.
- Bursa Büyükşehir Belediyesi (2006), Kent Konseyi, <http://www.bursa-bld.gov.tr/yereलगundem/yereलगundem.asp?ygID=4&gundemID=18&dil=Turkce>, erişim: 11.08.2006.
- Celep, Yaşar (2005), "Bir Köy-kent Hikayesi", 2 Temmuz 2005, www.kenthaber.com, erişim: 14.07.2006.
- Erdönmez, Cihan (2005), "Köy-kent: Olumlu ve Olumsuz Yönleriyle Bir Kırsal Kalkınma Projesinin Çözümlemesi", **Süleyman Demirel Üniversitesi Orman Fakültesi Dergisi**, Seri:A, Sayı:2, Yıl:2005, ISSN:1302-7085, ss. 35-51.
- Ekşi, Oktay (2000a), "Önsöz", **Belgeler, Bildiriler, Konuşmalar Ordu 1'inci İl Kurultayı**, 18 – 19 Eylül 1999, Ordu, Fast Yayıncılık / 7, Ordulular Grubu Aylık Kitaplar Dizisi-3, İstanbul.

- Ekşi, Oktay (2000b), "Kurultay'dan Köykent'e", Hürriyet Gazetesi, 3.9.2000, <http://arsiv.hurriyetim.com.tr/hur/turk/00/09/03/yazarlar/01yaz.htm>.
- Ekşi, Oktay (2001c), "Piyano Çalan Köylülere Doğru", Hürriyet Gazetesi, 6. 07.2001 <http://arsiv.hurriyetim.com.tr/hur/turk/01/07/06/yazarlar/01yz.htm>
- İstanbul Mesudiye'liler Derneği (2005), **14. Mesudiye Kurultayı ve Değerlendirme Toplantıları**, Mesudiye Kurultayı Yürütme Kurulu Yayını-6, İstanbul.
- İstanbul Mesudiye'liler Derneği (2006), **15. Mesudiye Kurultayı ve Değerlendirme Toplantıları**, Mesudiye Kurultayı Yürütme Kurulu Yayını-7, İstanbul.
- Keleş, Ruşen (1984), **Kentleşme ve Konut Politikası**, Ankara Üniversitesi, Siyasal Bilgiler Fakültesi Yayınları:540, Ankara.
- Kenthaber (2005), "AKP'den 'Köy Kent' Savunması", Yayın Tarihi: 19 Ekim 2005, http://www.kenthaber.com/Arsiv/Haberler/2005/Ekim/19/Haber_94363.aspx, erişim: 03.07.2006.
- Mesudiye İlçesi Gelişme Planı (MEGEP), (2000), Hazırlayan Türkiye Kalkınma Vakfı, Ankara.
- Mesudiye Kurultayı (2006), Mesudiye Kurultayı'nın SOMUT Başarıları, <http://www.mesudiyekurultayi.org/somutbasarilar.html>, erişim:24.07.2006
- NTVMSNBC (2001), "Köykent projesi masaya yatırıldı", 08 Şubat 2001 <http://ntvmsnbc.com.tr>, erişim: 26.06.2006.
- NTVMSNBC (2006), "20 bin projenin yüzde 30'u bitirildi", <http://www.ntvmsnbc.com.tr/news/384612.asp>, 10.09.2006, erişim: 10.09.2006
- Ondokuzmayıs Üniversitesi (2002), "Kırsal Kalkınmaya Sürdürülebilir Köy-Kent Modeliyle Yaklaşım" <http://www.omu.edu.tr/blten/haz-tem/sayfa12-13.htm>, erişim: 29.06.2006.
- Ondokuzmayıs Üniversitesi (2002), "Yerel Gündem 21, <http://www.omu.edu.tr/blten/ocsub02/ocaksubat.htm>, erişim: 15.08.2006.
- Radikal Gazetesi (2001), "Dünya Bankası, Köykent projesini finanse edecek <http://www.radikal.com.tr/haber.php?haberno=21334>, 17.11.2001.
- Radikal Gazetesi (2003), "Köykent Rüyası Bitti", <http://www.radikal.com.tr/haber.php?haberno=89846>, 25.09.2003.
- Radikal Gazetesi (2004), <http://www.radikal.com.tr/haber.php?haberno=109146>, 10.03.2004.
- Resmi Gazete (2005), **Belediye Kanunu** <http://rega.basbakanlik.gov.tr/Eskiler/2005/07/20050713-6.htm>, erişim: 27.10.2006.
- Sabah Gazetesi (2001), "Ecevit Köy-Kent'i gezdi gözleri yaşardı", <http://arsiv.sabah.com.tr/2001/10/28/p02.html>, 28.10.2001.
- Türkiye Büyük Millet Meclisi (TBMM) (2006), (<http://www.tbmm.gov.tr/develop/owa/tutanakg.birlesim/baslangic?P4=6728&P5=B&page1=61&page2=61>), erişim: 29.06.2006.
- Tezal, Yahya S. (2002), **Cumhuriyet Döneminin İktisadi Tarihi (1923-1950)**, Tarih Vakfı Yurt Yayınları 16, 5.Baskı, İstanbul.
- Tesbi, Mehmet Ali (2001), "Köy-Kent Projesi Bir Fantezi Olarak Kalmamalıydı", <http://www.tarim.gen.tr/tesbi/99.htm>, erişim: 04.07.2006.
- Yılmaz, Cevdet (2005), **Orta Karadeniz Kültürü**, "Ordu İlinin Nüfus Özellikleri", Orta Karadeniz Kültürü Sempozyumu (06-11 Eylül 2005), Yayına Hazırlayanlar; Bahaeddin Yediyıldız, Hakan Kaynar, Serhat Küçük, Baskı: Siyasal Kitabevi, Ankara.

AVRUPA BİRLİĞİNE ÜYELİK SÜRECİNDE TÜRKİYE'DE YEREL YÖNETİM BİRİMLERİ VE SİVİL TOPLUM KURULUŞLARI İLİŞKİSİ

Öğr. Gör. Elif KARAKURT TOSUN
Uludağ Üniversitesi, Sosyal Bilimler Meslek Yüksekokulu
ekarakurt@uludağ.edu.tr

Özet

Küreselleşme söylemlerinin damgasını vurduğu 21. yüzyılda, yaşanan değişimlerden en çok etkilenen kurumlardan birisi kamu yönetimidir. Kamu yönetimi, günümüzün farklılaşan koşullarına ve yeni gereksinimlerine uyma çabaları içinde yeniden yapılanmaktadır. Avrupa Birliği ülkelerinde yerel yönetimler 'yerellik' ve 'hizmette halka' yakınlık ilkeleri çerçevesinde ön plana çıkmışlardır. Bu dönemde toplumdaki bireylerin yönetime etkin katılımını ve karar alma mekanizmalarında aktif rol oynamalarını içeren bir yönetim anlayışı belirmiştir: Yönetişim. Yönetişim olgusunun mevcudiyeti; toplumsal işbölümünün uzantısı olarak, gereksinimlerinin farkında olan, bağımsız kararlar alabilen sivil toplum kuruluşlarının devlet kurumlarıyla birlikte hareket etmesine bağlıdır. Türkiye'nin kendi yurttaşlarına daha iyi hizmet verebilmek için yerel yönetim birimlerini ve sivil toplum kuruluşlarını güçlendirecek gerekli düzenlemeleri bir an önce hayata geçirmesi gerekmektedir.

Anahtar Kavramlar: Yönetişim, Sivil Toplum Kuruluşları, Yerellik, Avrupa Birliği

RELATIONS OF NON-GOVERNMENTAL ORGANISATIONS AND LOCAL ADMINISTRATIONS IN TURKEY AT THE CURVE OF EUROPEAN COMMUNITY

Abstract

Public administration is one of those organisations which has been mostly effected from the changes of 21st century that has been marked with globalisation. Public administration is being reconstructed in local administrations as a result of increasing needs and changing conditions. In the EC countries, local administrations have come on to the stage within the frame of "localisation" and "subsidiarity". During this period, a management perception which covers active participation and active role of individuals in decision making process has appeared. Governance, the existence of governance fact depends on non-governmental organisations' acting together with governmental organisations as an extension of communal co-operative working. Turkey should immediately put in to action the necessary arrangements to strengthen local administrations and non-governmental organisations in order to serve her citizens better.

Key Words: Governance , Non Governemantal Organizations, Locality, European Union

GİRİŞ

Küreselleşme süreçlerinin yoğunlaştığı 21. yüzyılda, politik düzlemde ön plana çıkan iki kavram vardır; yerellik ve sivil toplum kuruluşları. Güçlü bir merkezi yönetim anlayışı yerini katılımçılık ve yerellik prensibine bırakmasıyla birlikte Türkiye'nin üyesi olmak istediği Avrupa Birliği (AB) ülkelerinde ve diğer gelişmiş ülkelerde yerel yönetim birimlerine ve sivil toplum kuruluşlarına verilen önem de artmıştır. Çeşitli yasal düzenlenmelerle yerel yönetim birimlerinin ve sivil toplum kuruluşlarının (STK'ların) yönetim süreçlerinde etkinliği artırılmaktadır, böylece kamusal alan çok aktörlü hale getirilmektedir.

Bu çalışmanın amacı; AB'ye üyelik sürecinde olan Türkiye'de STK'ların durumunu analiz etmek ve yerel yönetim birimleriyle olan bağlarını ortaya koyabilmektir. Çalışma temel olarak dört başlık altında ele alınacaktır:

- 'Sivil toplum' kavramı neyi ifade etmektedir?
- Türkiye'de STK'lar ile ilgili çalışmalar hangi düzeydedir?
- AB ülkelerinde yerel yönetimler ile STK'lar arasında nasıl bir bağ vardır?
- Türkiye'de yerel yönetimler ile STK'lar arasında nasıl bir bağ vardır?

SİVİL TOPLUM KAVRAMININ TARİHSEL - DÜŞÜNSEL TEMELLERİ

Sivil toplum kavramı içeriğini, Batı siyasal düşünce tarihindeki bir dizi tartışma ve Batı'nın toplumsal yaşam deneyimlerine bağlı olarak ortaya çıkan evrimin sonucunda kazanmıştır. Kavramın felsefi kökleri Aristoteles'in 'politike koinonia' kavramına kadar uzanmaktadır. Politik (os-e-on), polis sözcüğünden türetilmiş bir sıfattır. Koinonia'nın ilk anlamı paylaşma, katılma, İngilizce'deki communion / community'dir (Kuçuradi, 2003: 6). Politik toplum anlamında kullanılmıştır ve kent yaşamındaki yurttaşların kararlara katılımıyla yönetilen bir düzeni ifade etmektedir. Aristoteles, kendi tanımladığı 'koinonia politike'yi dostluk

etrafında formüle etmiştir. Aristoteles'e göre, ahlakilik hakiki dostluğun özünü oluşturur. O kadar ki, ahlakilik, sadece özel hayatın değil, kamusal hatta politik hayatın da özü niteliğindedir. Kamusal hayatta dostluk yoksa, toplumsal grupların çıkar çatışması kamusal hayatı dejenerede edecek kerteğe baskın hale gelir (Sarıbay, 2004: 32). Cicero da 'societas civilis' kavramıyla sivil toplumdaki bahsetmiştir. Aristoteles ve Cicero'nun kullandığı şekliyle sivil toplum, siyasi bir toplum yapısını ifade etmektedir.

Ortaçağa gelindiğinde sivil toplum, dini toplum kavramının karşısı olarak görülmeye başlamıştır. Sivil toplumun laiklik ve çağdaşlık simgesi olma özelliği bu dönemden itibaren yerleşmeye başlamıştır. Aristoteles'ten Ortaçağ sonuna kadar devlet ve sivil toplum kavramları ayrılmaz bir birtelikelik içindedir. On yedinci ve on sekizinci yüzyılda sivil toplum tanımında, radikal değışiklikler yaşanmış ve sivil toplum 'doğa durumu'ndan 'uygarlık durumu'na geçme anlamında kullanıldığı gibi, bir şehirli gereksinimi olarak hürriyet, hak ve yükümlülükleri ifade eden bir kavram olarak da kullanılmaya başlanmıştır. Sivil toplum olgusuyla, yurttaş ya da vatandaş anahtar kavram olarak ön plana çıkmıştır ve yurttaş olarak tanımlanan birey, sivil toplumun temel tanımlayıcı unsuru olarak görülmüştür (Yıldız, 2004:86).

John Keane, Aristoteles ve Cicero'ya dayanan geleneksel sivil toplum anlayışının 18. yüzyılın ortalarında içten içe çökmeye başladığını belirtir ve değışim sürecini özellikle İngiltere, Fransa ve Almanya'da yaşanan dört aşama ile açıklar. İlk aşama, geleneksel sivil toplum kavramının kırılma noktasını içerir. İkinci aşama; sivil toplum içindeki bağımsız 'toplumlar'ın kendilerini devlete karşı savunmalarının meşru olduğu anlayışı yaygınlaşmıştır. Üçüncü aşamada her ne kadar ayırım korunmuşsa da eskilerin özgür bağımsız bir sivil topluma olan güvenleri, egemen devlet faaliyeti lehine ters çevrilmeye başlamıştır. O kadar ki sivil toplumun içerdiği özgürlük, toplum hayatındaki çatışmaların kaynağı olarak görülmüş; devlet müdahalesi çatışmaları önleyici bir faktör sayılmıştır. Nihayet dördüncü aşama, üçüncüye tepki olarak belirlemiştir: Devlet müdahalesinin sivil toplumu yavaş yavaş boğacağından korkulmaya başlanması aşaması (Sarıbay, 2001:134).

Modern anlamda sivil toplum olgusunun şekillenmesi incelendiğinde Hegel, Marx ve Gramsci'nin sivil toplum söylemi önemli yer tutmaktadır. Hegel'e göre, toplum; aile, sivil toplum ve devletten oluşmaktadır. Her alan bireyin yaşamını düzenleyen farklı etik kurallara sahiptir. Bir yanda sosyo-ekonomik zaruretlerin ve piyasa toplumunun gerektirdiği rekabet ve dolayısıyla çatışmanın yer aldığı sivil toplum, diğer yanda devletten oluşan devlet kurumlarıyla özdeşleşen ve onunla ayniyet içinde olan siyasal toplum vardır. Bu anlayışa göre, sivil toplum maddi hayata yani ekonomiye, siyasal toplum ise devlete tekbül etmektedir. Hegel'in sivil toplum anlayışında öncelik devlettir; devletin görevi, sivil toplumu korumaktır (<http://www.public.cumhuriyet.edu.tr/mazlum/siviltoplum.html>). Marks, sivil toplum kavramını Hegel'den alarak ona farklı bir içerik kazandırmıştır. Marx, sivil toplum anlayışına sınıf kavramını ekleyerek Hegel'in kullanımından farklılaştırmıştır (www.stgp.org/list.php?pageid=2&sec=2). Marx, Hegel'in devleti her şeyi kuşatan ve yarı tanrısal kurum olarak gören anlayışını eleştirir. Marx, sivil toplumu siyasi yaşamı belirleyen bir alan olarak tanımlarken, devleti, sivil toplumdaki çatışma ve çelişkileri uzlaştıran bir kurum değil, sivil toplumun yansıması olarak kabul etmiştir (Azaklı, 1996: 53). Gramsci, sivil toplum kavramını bir üst yapı düzeyi olarak algılanmıştır. Gramsci'ye göre sivil toplum devletin içinde yer alır. Yani 'devlet = siyasal toplum + sivil toplum'dur. Sivil toplum 'bir toplumsal grubun, toplumun bütünü üzerindeki siyasal ve kültürel hegemonyasını, devletin etik içeriğini ifade etmektedir (Karadağ, 2005: 68).

Sivil toplum; modern anlamıyla politik alanın, yani devlet alanının dışında kalan toplum kesitini ifade eden bir terimdir. Şerif Mardin, sivil toplumun ortaya çıkmasında, devlet dışındaki süren hayatın akışının garanti altına alınması ve ekonomik faaliyetlerin özerk bir konuma sahip olması diye iki noktanın altını çizmektedir (Abay, 2004: 273). Sivil toplumu tanımlayıcı yaklaşımlarda, onun kurumsal biçimi; (i) örgütlü, (ii) kamu-kesimi ayırımında ikinci-hatta üçüncü bir özerk alan içinde yer alan, (iii) kar amacı gütmeyen, (iv) kendi kendini yöneten (v) geniş ölçüde gönüllülüğe dayanan kuruluşlar oldukça önemli bir yer tutmaktadır (Erdoğan Tosun, 2004: 131).

SİVİL TOPLUM KURULUŞLARI

Türkçe'de 'sivil toplum kuruluşları' olarak kullanılan kavram, Avrupa ülkelerinde 'non governmental organizations' şeklinde kullanılmaktadır ve hükümet dışı örgütler veya devlet dışı örgütler anlamına gelmektedir. ABD'de ise STK'lar, 'public voluntary organizations' - gönüllü kamu kuruluşları - olarak adlandırılmaktadır. Farklı kültürlerde farklı şekillerde adlandırılıyor olsa da STK'lar; toplum yararına çalışan, demokrasinin gelişmesine katkıda bulunan, kar amacı gütmeyen, devletten ayrı hareket edebilen, bireylerin ortak amaç ve hedeflerine bakıldığında ise, siyasal iradeyi ve yönetimi kamuoyu oluşturmak suretiyle etkileyebilen bir örgütlenme türüdür (www.sonbaski.com/sayi7siviltoplum.html; Ertürk, 2000). Sivil toplumla ilintili olarak Amerikan yazınında en yeni kavram 'CBO'lardır. (CBO: Community Based Organizations) Bu terimle, mahalle düzeyinde, yerel 'cemaat'e (komşuluk ilişkisi içinde yaşayan insanlara) dayalı örgütlenmeler kastedilmektedir (Tuncay, 1998: XI).

Bugün sivil toplum denildiğinde Aristotelesçi 'özgür ve eşit yurttaşların etik ve siyasal topluluğu'nu içeren alanın ötesinde, 'devlet-dışı, kar amacı gütmeyen, gönüllü kuruluşlardan oluşan' bir alan ifade edilmektedir. Sivil toplumun taşıyıcıları olarak örgütlü ve kurumsal yüzünü oluşturan STK'ların temel niteliği;

yurttaşların farklı siyasal, toplumsal, insani kültürel vb. ihtiyaç ve çıkarlarını gerçekleştirmek üzere gönüllü olarak bir araya gelerek kurdukları kuruluşlar olmalarıdır. STK'lar, demokrasi kültürünü besleyen sivil değerlerin (saygı, tolerans, karşılıklık vb.) inşasına katkıda bulunan temel aktörlerdir. Kamusal alanın mikro dünyaları olan STK'larda alınan kararların kolektif hale getirilmesi yoluyla demokratik meşruiyetin temeli de sağlanmış olur (Erdoğan Tosun, 2000: 54). Nitekim bu yönüyle STK'lar, bir yandan sivil toplumun siyasal istencinin ifade edilmesine ve devletin eylemlerinin sivil toplum tarafından denetlenmesine hizmet ederler, öte yandan topluma devlet karşısında korunma sağları (İbrahim, Wedel, 1997: 14).

Tekeli'ye göre, STK'ları ayırt eden dört temel özellik vardır: Birincisi gönüllülük ve özel alandan fedakarlık yapılmasına dayandırılmaları; ikincisi nihai amaçlarının topluma bir şey sunmak, toplumsal iyiye katkıda bulunmak olması; üçüncüsü yatay ilişkilerin ön plana çıkması, hiyerarşik ilişkilerin yadsınması; dördüncüsü ise, STK'ların açık ve belli bir konuda uzmanlaşmış olmalarıdır (Erdoğan Tosun, 2004: 132).

Sivil toplum düzleminde mücadele eden kuruluşlar tarihsel süreç içinde ilk olarak ulusal devlete karşı mücadele ederek, kendileri için belirli özerklik alanları talep etmişlerdir. Genel olarak daha demokratik bir yönetim anlayışı çerçevesinde yapılan bu mücadeleler zaman içinde farklı şekillerde ortaya çıkmışlardır. STK'lar bir çok dilde olumsuzlama yoluyla, hükümete ait olmayan her türlü örgüt olarak tanımlanır (Carsino, 2001: 55). STK'ların devletle ilişkileri genel olarak hep olumsuzlama şeklinde yapılmasına rağmen bu kuruluşlar devlet ve toplum arasında bir tampon işlevi üstlenmektedirler. STK'lar bireylerin, grupların ve sınıfların siyasal yaşama katılımını sağlayan aracı kurumlardır. Bu yolla çeşitli toplumsal talepler kamusal alana havale edilir, politize edilir ve çözüm yolu bulunur (Yıldız, 2004:87). Avrupa'da sivil alanda faaliyet gösteren yapılar, sosyal ortaklar (sendikalar, işveren örgütleri ve diğer kuruluşlar); sosyo-ekonomik aktörleri temsil eden örgütler; yerel düzeyde örgütlenen gençlik ve aile dernekleri CBO olarak anılan vatandaşın toplumsal hayata katılımını sağlayan örgütler ve dini topluluklar ile hükümet dışı kuruluşlar olarak adlandırılan NGO'lardan oluşur (www.stgp.org/docs/AB_Komisyonu_STK_arastirmasi.doc).

TÜRKİYE'DE SİVİL TOPLUM KURULUŞLARI

Türkiye'de sivil toplum olgusu incelendiğinde, karşılaşılan en temel sorulardan birisi; sivil toplumun tarihi ile ilgilidir. Bu konuda temel olarak üç görüş mevcuttur.

Birinci görüş; Türk toplumunda devlet – STK ilişkisinin son 100 – 150 yılı sancılı olmakla birlikte sivil toplum geleneği ve kültürü toplumda hep var olduğu şeklindedir. Bu bağlamda Osmanlı - Türk siyasetinde sivil toplumun potansiyel dört unsurundan söz edilmektedir: millet sistemi, loncalar, vakıflar ve tarikatlar. Türk toplumunda var olan tarikatlar ve vakıflar, devlet müdahalesinden masun olmaları nedeniyle sivil toplum kurumları olarak kabul edilmektedir. Bu görüşe göre; Selçuklu döneminde Ahilik teşkilatı, Osmanlı döneminde loncalar, devletle toplum arasında köprü olmuş önemli STK'lardır (<http://www.zaman.com.tr/2002/05/22/yazarlar/idrisgursoy.html>). Şerif Mardin, Osmanlı'larda 'sivil toplum'un öğelerini gördüğümüzü söyleyebilir miyiz?' sorusunun cevabını hem 'evet' hem 'hayır' olarak vermektedir. Mardin'e göre; Osmanlı İmparatorluğu'nda bir Doğu despotizmi görenlerin Şeriat'ın garantilediği bir özel mülkiyet alanını gözden kaçırdıkları oranda, onların tarifine uyan bir 'sivil toplum' dinamiğinin öğelerinin kısmi mevcudiyetinden bahsedebilir. Özel hayatın 'Örf-i Sultanî'den uzak, bir çeşit masuniyetle korunmuş olarak cereyan etmesi açısından 'sivil toplum'un varlığı ileri sürülebilir (Mardin, 1994: 28).

İkinci görüşe göre; Osmanlı İmparatorluğu'nda Tanzimat Fermanı'nın ilanı sonrası dönem 'çağdaş - modern' örgütlenmenin başlangıcını oluşturmaktadır. Bu şekildeki bir ifade, Tanzimat Dönemi öncesinde sivil toplum örgütlenmelerinin olmadığı anlamına gelmemelidir. Böyle bir ayırımın yapılma nedeni; Osmanlı İmparatorluğu ve toplumu için 19.yüzyılın, özellikle Tanzimat Fermanı'nın ilanı sonrasında, hukuksal açıdan son derece önemli değişimlerin yaşandığı bir dönem olmasından kaynaklanmaktadır (Alkan, 1998; Yücekök, 1998).

Üçüncü görüş ise, Osmanlı İmparatorluğu'nda Sultan'ın patrimonyal otoritesi ve güçlü devlet geleneği, sivil toplumun unsurları olan özerk sosyal sınıfların gelişmesini engellediği şeklindedir (Erdoğan Tosun, 2001: 208). Burada; sivil toplum ile ülkedeki ekonomik model arasında bir bağ kurularak iktisadi gelişmenin tamamen devlet hegemonyası altında olduğu bir toplumsal ortamda Osmanlı'larda ve Türkiye'de sivil toplumun temeli olan çok sesliliğin hayat bulamadığı bu nedenle Batı'daki anlamda sivil toplum olgusunun ilk nüvelerinin ancak 1960'lı yıllarda ortaya çıktığı görüşü söz konusudur. Bu görüşe göre, Osmanlı'da tamamen merkezi idarenin kontrolü altında olan iktisadi yaşam nedeniyle sivil toplum oluşumlarına rastlamak mümkün değildir. Tanzimat Fermanı'nın ilanından sonra sivil topluma ilişkin bir takım oluşumlar gözlenebilirse de bunlar sanayileşmiş ve sosyolojik olarak bölünmüş bir Batı toplumundaki STK'lara kıyasla çok cılızdır. Osmanlı toplumunda siyasal yapılanmanın yukarıdan aşağıya doğru inen hiyerarşik ilişkiler şeklinde olması Batılı anlamda STK'ların, kültürünün ve değerlerinin gelişmesine imkan tanımamıştır. Cumhuriyet'e geçişle birlikte özellikle İzmir İktisat Kongresi sonrası, devlet eliyle burjuva yaratılmak istenen ülkede nispi bir canlılık sezilmektedir. "Türkiye'de sivil toplumun gelişemeyişinin tarihi, sosyal, kültürel gerekçelerden çok önce ifade edilmesi gereken somut bir sebebi vardır: Ekonominin büyük bir bölümünün devlete ait olduğu bir ülkede sivil toplumdaki ancak düşünce alanının bir nesnesi olarak söz edebilir. Sivil toplumun gelişmesi, bedihi bir hakikat olarak ekonomi içinde özel kesimin payının artması ile

gerçekleşir (Türköne, 2005:91)”. Genç Cumhuriyet’in karşılaştığı tehlikeler nedeniyle tek parti yönetimleri, İstiklal Mahkemeleri ve Tahrir-i Sükun yasaları neticesinde bir içe kapan süreci başlatmış dolayısıyla sosyo-politik ve ekonomik yaşam tek düze sürmüştür. Çok partili yaşam ve ekonomide özel sektörün genişlemesiyle birlikte 1960’lı yıllarda sivil toplum canlanmaya başlamıştır.

Türkiye’de sivil toplumun tarihine ilişkin tartışmalar, kesin veriler olmamakla birlikte, STK’lara ilişkin veri toplama çalışmaları tarihinin oldukça yeni olduğu kesindir. 1990’lardan itibaren sivil topluma ilişkin ilginin artmasıyla birlikte, Haziran 1996’daki Habitat II çalışmalarına hazırlık amacıyla Birleşmiş Milletler Kalkınma Programı ve Tarih Vakfı’nın ortak projesine dayanarak Mayıs 1996’da ‘Sivil Toplum Kuruluşları Bilgi Merkezi’ kurulmuştur. Burada gerçekleştirilen çalışmada, 61.587 dernek STK Bilgi Merkezi veri tabanında yer almıştır. Haziran 1997 itibarıyla TBMM’ne verilen bir soru önergesine İç İşleri Bakanlığı tarafından verilen yanıtta, Türkiye’de toplam 69.385 derneğin faal olduğu belirtilmiştir. Buna göre geçen 1.5 yıl zarfında STK’lar %12.6 oranında büyüme göstermiştir (Gönel, 1998: 21). Ankara Ticaret Odası tarafından Ekim 2004 yılında gerçekleştirilen “AB Kapısında Sivil Toplum” adlı araştırmaya göre ise, Türkiye Cumhuriyeti’nde 80 bin 757 adet dernek bulunmaktadır. Buna göre ise Türkiye’de her 866 kişiye bir dernek düşmektedir (<http://www.atonet.org.tr>).

2002 yılında Tarih Vakfı tarafından yapılan bir çalışmaya göre ise Türkiye’deki STK’larla ilgili veriler aşağıdaki tabloda görüldüğü gibidir.

Tablo 1: STK Tipleri Ve İllere Göre Dağılımı

Kurum Tipi	İstanbul	Ankara	İzmir	Diğer	Türkiye	%
Dernek	9.588	5.502	2.685	42.949	60.724	93.7
Vakıf	860	493	132	936	2.421	3.7
Sendika	89	85	4	32	210	0.3
Oda	38	61	54	927	1.080	1.7
Kooperatif	50	84	29	130	293	0.5
Yurttaş Girişimi	32	8	8	13	61	0.1
Kültür Amaçlı Ticari Girişimler	13	2	4	0	19	0.0
Toplam	10.670	6.235	2.916	44.987	64.808	100.0

Kaynak: <http://www.stkrehberi.org/istatistik.html>

Tarih Vakfı tarafından 2003 yılında yapılan bir başka araştırmada da statülerine göre STK’ların ortalama üye sayıları ortaya konulmuştur. Tablo 2’de 2003 yılı verilerine göre STK’ların statülerine göre ortalama üye sayıları yer almaktadır.

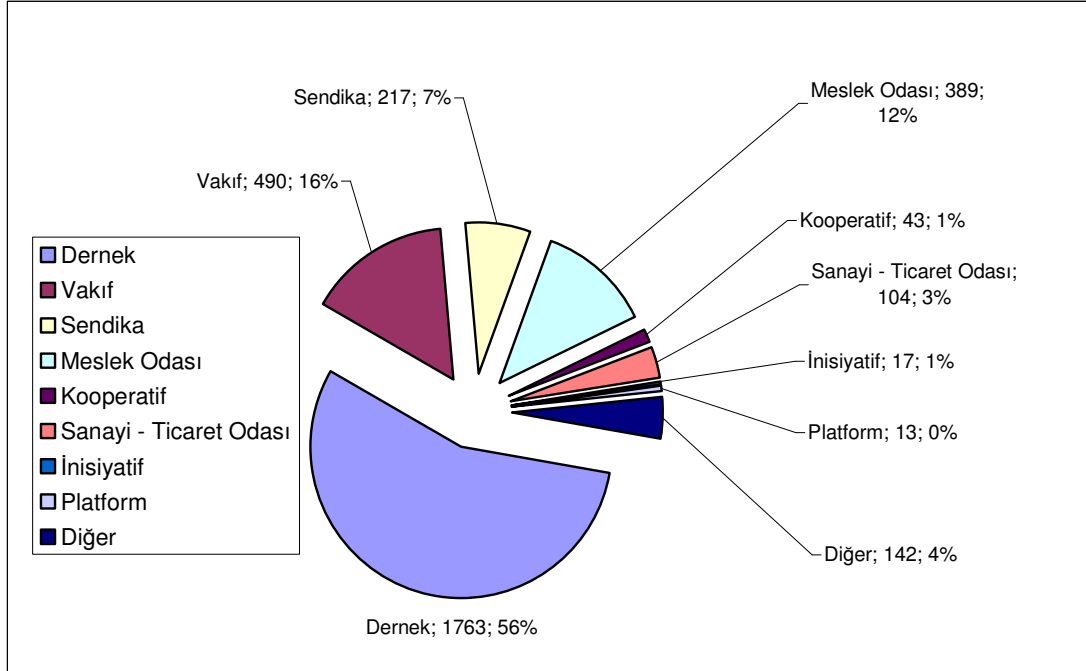
Tablo 2: STK Statülerine Göre 2003 Yılı Ortalama Üye Sayıları

Statüler	Ortalama Üye Sayısı
Dernek	501
Vakıf	424,2
Sendika	5246,7
Meslek Odası	5687,3
Kooperatif	559,7
Sanayi - Ticaret Odası	2197,4
İnisiyatif	533,2
Platform	71,2
Diğer	300,4

<http://www.stkrehberi.org/istatistik.html>

2004 yılında STK'lara ilişkin verilerin güncelliğinin sağlanması amacıyla Tarih Vakfı'nca "Sivil Toplum Kuruluşları Rehberi Güncelleme Projesi" başlatılmıştır. Bu proje çerçevesinde, 1 Aralık 2004 tarihinde STK'lardan gelen bilgiler değerlendirilerek Tarih Vakfı tarafından "Sivil Toplum Kuruluşları Rehberi-2005" adlı kitap basılmıştır. Tarih Vakfı tarafından yapılan çalışma, "www.stkrehberi.org" adresinde sanal ortamda kamuoyuna sunulmaktadır. Bu veriler ışığında Türkiye'de STK'ların statülerine göre üye dağılımı Şekil 1'de gösterildiği gibidir.

Şekil 1: Sivil Toplum Kuruluşlarının Dağılımı

<http://www.stkrehberi.org/istatistik.html>

YEREL YÖNETİMLER ve SİVİL TOPLUM KURULUŞLARI

21. yüzyılın yönetim felsefesi olarak kabul edilen yönetim olgusu; saydam ve denetime açık bir yönetim felsefesinin uzantısı olarak devletin kendi kurumlarının dışında sivil inisiyatif ve vatandaşların sürekli denetimine olanak veren mekanizmaya ihtiyaç duymaktadır. Yönetişim olgusuyla STK'ların siyasal karar verme süreçlerinde oynadıkları rol önem kazanmakta ve katılımcı demokrasinin temelini oluşturan birey kavramı yeniden inşa edilmektedir. "Yönetişim, bireyin toplumsal ve siyasal rollerini de yeniden tanımlamaktadır. Bu anlamda yönetim, toplumsal ölçekte, bireyi pasif himaye edilen bir konumdan çıkarmakta, kamusal alanda etkin ve eylemde bulunma kudretine sahip bir konuma geçirmektedir. Bireylerin, yeni düzenlemelerle sınırlandırılmış bir nitelikten, sorumluluk üstlenen bir niteliğe kavuşmaları sağlanmaktadır (Tekeli, 1999: 250)". "Klasik yurttaş tanımı değişmekte, sosyal alanda çok boyutlu ilişkiler içersinde olan çok kimlikli yurttaş tanımı öne çıkmaktadır. Devlet - toplum arasındaki ilişki; tek boyutluluktan çıkmakta, 'etkileşimsel' çok boyutluluğa dönüşmektedir (Göymen, 2000: 6)".

Türkiye'nin üye olmak isteği AB'de yerel yönetim birimleri; 'subsidiarite' (hizmette halka yakınlık) ve 'yerellik' ilkelerinin bir uzantısı olarak ön plana çıkmışlardır. Bu ilkelerin korunması amacıyla çeşitli kurallar koyulmuştur. Bunların belli başlıcaları; 1985 Avrupa Yerel Yönetimler Özerklik Şartı, 1992 Avrupa Kentsel Şartı ve 1992 Maastricht Anlaşması'nın 3/b maddesinde ve Amsterdam Anlaşması'nın 5. maddesinde 'subsidiarite' ilkesi vurgulanmaktadır. AB ülkelerinde yönetim anlayışının diğer boyutu olan katılımcılığın artırılmasına önem verilmektedir. Bu çerçevede STK'ların 'katılımcı demokrasinin biçimlendirilmesinde ve uygulanmasındaki can alıcı rolüne dikkat çekilmekte, bağımsızlığın 'STK'ların temel niteliği olan katılımcılığın ön koşulu olduğu' vurgulanmaktadır (Emrealp, 2001: 48).

AB ülkelerinde sivil toplum, sağlıklı bir demokrasi ve ekonomik gelişme için zorunlu görülmektedir. AB dış ilişkiler ve kalkınmada işbirliği politikaları çerçevesinde, Akdeniz ülkeleri, Latin Amerika ülkeleri, Afrika ülkeleri ile Orta ve Doğu Avrupa ülkelerinde çok çeşitli alanlarda faaliyet gösteren STK'larla yakın işbirliği içinde çalışmaktadır. AB üyeliği için şart koşulan 'siyasi kriterler' arasındaki dernek kurma özgürlüğü, devletin herhangi bir müdahalesi ve baskısından uzak olarak, bütün STK'lara en geniş anlamıyla bağımsızlık

verilmesini hedeflemektedir (www.stgp.org/docs/AB_Komisyonu_STK_arastirmasi.doc). Aday ülkelerde, AB'ye üyeliğin önkoşulunu oluşturan Kopenhag Kriterleri'ne uyum çerçevesinde sivil toplumun gelişmesine büyük önem verilmektedir. Sivil toplumun çeşitliliği ve dinamikliği sağlıklı bir çoğulcu demokrasinin göstergesidir. Daha spesifik olarak, politik kriterler içinde önemli bir yer tutan örgütlenme özgürlüğü, her alanda çalışan STK'lar için maksimum otonomi ve devletten minimum müdahaleyi gerektirir.

AB ülkelerinde STK'ların güçlendirilmesi amacıyla çeşitli özendirici sistemler geliştirilmektedir. İlk olarak STK'lar devletin varlığını tehdit eden unsurlar yerine yurttaşların taleplerini siyasi iradeye ileten, devlet ile yurttaşlar arasında tampon görevi gören kuruluşlar olarak kabul edilmektedir ve STK'ların varlığı çeşitli mevzuatlar ve anlaşmalarla desteklenmektedir. İkinci olarak STK'lar toplum yararına faaliyette buldukları için yasal düzenlemeler de bu yönde yapılmaktadır. Üçüncü olarak ise, AB ülkelerinde sivil toplumun güçlenmesi için maddi fonlar ve olanaklar sunulmaktadır. AB ülkelerinde STK'lar; AB Komisyonu, uluslararası kurum ve kuruluşlar, ulusal – bölgesel - yerel otoriteler, üye aیدatları, özel sektör, siyasi partiler, diğer STK'lar ve diğer mali kaynaklar olmak üzere temel olarak sekiz ayrı kanaldan gelen finansal kaynağa sahiptirler. Ayrıca AB ülkelerinde STK'lara vergi muafiyeti verilerek mali açıdan destek sağlanmaktadır.

TÜRKİYE'DE YEREL YÖNETİMLER ve SİVİL TOPLUM KURULUŞLARI

"Türkiye'de II. Dünya Savaşı sonrası ve özellikle 1960'lı yıllardan itibaren belirginleşen, son tahlilde de 1980'lerden itibaren artık olmazsa olmaz haline gelen yönetimde yeniden yapılanma çabalarından söz edilebilir. Yeniden yapılanma ihtiyacı, 1980 sonrası liberalleşme politikaları ve 1990'larda belirginleşen küreselleşme ve yerelleşme eğilimleriyle dış faktörlerin öne çıkması konuyu daha önemli ve daha da güncel hale getirmiştir. Bu sürecin özelliği konunun genellikle merkezi - yerel yönetim ilişkilerine dayandırılması ve bu tür tartışmaların yerel yönetimler üzerinden yürütülmesidir (Ökmen, Baştan, 2004:231)".

Türkiye'de yerel yönetimlerin yeniden yapılandırılması ve güçlendirilmesiyle ilgili çalışmalara 5227 sayılı Kamu Yönetiminin Temel İlkeleri Ve Yeniden Yapılandırılması Hakkında Kanunu, 5216 sayılı Büyükşehir Belediyesi Kanunu, 5302 sayılı İl Özel İdaresi Kanunu ve 5393 sayılı Belediye Kanunu örnek teşkil etmektedir. Özellikle 5227 sayılı Kamu Yönetiminin Temel İlkeleri Ve Yeniden Yapılandırılması Hakkında Kanunu; merkezi - yerel yönetim ilişkileri bağlamında yerel yönetimleri ve diğer sivil aktörleri ya da yönetişim faktörlerini öne çıkaran bir kanun niteliğindedir. 5227 sayılı kanunla mahalli idarelerin görev, yetki ve sorumluluklarının düzenlendiği 8. ve 9. maddelerde yerellik ilkesi vurgulanarak güçlendirilmek istenmiştir. Bu husus 1992 Maastricht Anlaşması ile ortaya konulan 'subsidiarite' ilkesi (hizmette halka yakınlık) ile paralellik göstermektedir. Kanunda ayrıca 21. yüzyılın yönetim felsefesi olarak kabul edilen yönetişim olgusuna paralel olarak kamu kurum ve kuruluşlarıyla özel sektör, kamu kurum niteliğindeki meslek kuruluşları ve STK'lar arasında iletişim ve işbirliğini sağlayıcı mekanizmalar oluşturmak, hizmet ve işlev kapasitelerini geliştirmek merkezi idarenin genel yetkileri içinde ele alınmaktadır.

Katılımcı demokrasinin uygulanmasında en önemli aktörlerden sayılan yerel yönetimler ve STK'lar, Türkiye'de farklı düzeylerdeki sınırlamalarla ve engellemelerle karşı karşıya kalmıştır. Fakat küreselleşme süreçleriyle yönetim anlayışında meydana gelen paradigma değişiklikleriyle, yerel yönetim birimlerinin ve STK'ların güçlendirilmesi amacıyla çeşitli düzenlemelerin gerekliliği her platformda vurgulanmaktadır. Yerelleşme ve sivil toplum olgusunun önem kazanmasıyla birlikte yerel yönetim birimleri ve STK'lar çeşitli konularda işbirliği yapmakta ve bunlar arasında yerel ortaklık örneklerine rastlanılmaktadır. Böylece katılımcı, şeffaf, hesap verebilir ve etkin yönetimlerin önü açılmaktadır.

SONUÇ

21. yüzyılın yönetim paradigması olarak kabul edilen yönetişim, karar verme süreçlerinde resmi kurumlarla birlikte özel sektör ve sivil toplum kuruluşlarını da içine alan kompleks bir sistemi ve bunların kendi aralarındaki ilişkiler ağı ve karşılıklı etkileşimleri ifade etmektedir. Söz konusu yönetim anlayışında, karar alma süreçlerinde çok aktörlü bir yapı, şeffaf yönetim, katılımcılık temel ilkeler olarak kabul edilmektedir. Bu ilkelerle toplumsal işbölümünün zorunlu olduğu belirtilerek, kendi gereksinimlerinin farkında olan, bağımsız karar alabilen, 'diğerleri'yle amaç ve yöntem birliği sağlayabilen STK'ların devlet kurumlarıyla birlikte hareket etmesi gerekliliği savunulmaktadır. Halkın kendini ilgilendiren konularda karar alma mekanizmalarına müdahale edebilmeleri ve dolayısıyla karar alma mekanizmalarını yönlendirmelerinde, STK'ların mevcudiyeti hayati derecede öneme sahiptir.

AB ülkelerinde, yönetişim olgusu temel yönetim felsefesi olarak kabul edilmiştir ve yerel yönetim birimlerinde yaşayan vatandaşlar da, katılımcılık anlayışı doğrultusunda bireysel olarak veya üyesi olduğu sivil toplum kuruluşları aracılığıyla yaşadığı kent veya bölgedeki yönetim sürecine direkt olarak katılabilmektedir. AB ülkelerinde merkezi - yerel yönetim ilişkileri farklı prensipler çerçevesinde şekillenmiş olmasına rağmen, üye ülkelerde yerel yönetimler birimlerinin özerkliği ve yerel halkın karar alma mekanizmalarına aktif olarak katılabilmeleri çeşitli yasal düzenlemelerle güvence altına alınmıştır.

AB'ye üye olmak isteyen Türkiye'nin, yönetim ilkesi çerçevesinde gerek ulusal gerekse yerel karar alma mekanizmalarını çok aktörlü bir yapıya olanak verecek şekilde yapılandırması ve gerekli düzenlemeleri hayata geçirmesi gerekmektedir. Fakat burada gözden kaçırılmaması gereken önemli unsurlardan birisi de, bir ülkede demokratik yapının tesis edilmesi o ülkedeki yönetim erklerinin gerçekleştirecekleri düzenlemeler kadar, ülkede yaşayan yurttaşlarının bu konudaki duyarlılık ve istekliliklerine de bağlıdır.

Kaynakça

- Abay, Ali Rıza; (2004), "Sivil Toplum ve Demokrasi Bağlamında Sivil Dayanışma ve Sivil Toplum Örgütleri", **3. Ulusal Bilgi Yönetim ve Organizasyon Kongresi**, Osmangazi Üniversitesi, Eskişehir, 71-81.
- Alkan, Mehmet; (1998), "Sivil Toplum Kurumlarının Hukuksal Çerçevesi 1983-1945", **Tanzimat'tan Günümüze İstanbul'da STK'lar**, Tarih Vakfı Yayınları, İstanbul, 45-74.
- Alpay, Şahin; (1991), "Türkiye'de Devlet-Sivil Toplum Dengesi Yeniden Kurulmalı", **Sivil Toplum**, TÜSES Yayınları, İstanbul, 17-26.
- Azaklı, Sedat; (1996), "Devlet-Sivil Toplum ve Yerel Yönetimler", **Türkiye Günlüğü**, Sayı:43, 52-57.
- Carsino, David; (2001), **Sivil Toplum Örgütleri: Neoliberalizmin Araçları mı, Halka Dayalı Alternatifler Mi?**, Çev: Işık Ergüden, Demokrasi Kitaplığı: WALD Yayını, İstanbul.
- Erdoğan Tosun, Gülgün; (2004), "Türkiye'de Devlet-Sivil Toplum İlişkisi ve Demokrasinin Pekişmesinin Önündeki Engeller", **Sivil Toplum: Farklı Bakışlar**, Kaktüs Yayınları, İstanbul.
- Erdoğan Tosun, Gülgün; (2001), **Demokratikleşme Perspektifinden Devlet Sivil Toplum İlişkisi**, Alfa Kitabevi, İstanbul.
- Erdoğan Tosun, Gülgün; (2000), "Sivil Toplum Örgütleri İçinde Katılım ve Örgüt İçi Demokrasi", **Birikim Dergisi**, Sayı:130, 52-60.
- Ertürk, Hasan; (2000), **Çevre Politikaları Ders Notları**, Ekin Kitabevi, Bursa.
- Emrealp, Sadun; (2001), "Yerel Yönetimler İle Sivil Toplum Örgütleri Arasındaki İşbirliği", **Merhaba Sivil Toplum**, Der: Taciser Ulaş, Helsinki Yurttaşlar Derneği Yayınları, İstanbul, 39-69.
- Gönel, Aydın; (1998), **Önde Gelen STK'lar - Araştırma Raporu**, Tarih Vakfı Yayınları, İstanbul.
- Göymen, Korel; (2000), "Türkiye'de Yerel Yönetimler Ve Yönetişim", **Çağdaş Yerel Yönetimler Dergisi**, Sayı:9 (2), 3-13.
- İbrahim F, Wedel H.; (1997), **Ortadoğu'da Sivil Toplumun Sorunları**, İletişim Yayınları, İstanbul.
- Karadağ, Ahmet; (2005), "Demokratikleşme ve Sivil Toplum, Liberal Düşünce Topluluğu Örneği", **Sivil Toplum ve Demokrasi**, Kaktüs Yayınları, İstanbul, 61-87.
- Keane, John; (2004), **Sivil Toplum ve Devlet: Avrupa'da Yeni Yaklaşımlar**, Yedi Kıta Yayınları, İstanbul.
- Ökmen, Mustafa; Baştan, Serhat; (2004), "Küreselleşme - Yerelleşme Dinamikleri ve Bir Yönetişim Faktörü Olarak Yerel Yönetimler", **Yerel Yönetimler Kongresi**, Çanakkale 18 Mart Üniversitesi, Çanakkale, 209-242.
- Mardin, Şerif; (1994), **Türkiye'de Toplum ve Siyaset**, 4. Baskı, İletişim Yayınları, İstanbul.
- Sarıbay, Ali Yaşar; (2004), "Sivil Toplum'da Ahlak: Universitas Mı?, Societas Mı?", **Sivil Toplum: Farklı Bakışlar**, Kaktüs Yayınları, İstanbul.
- Sarıbay, Ali Yaşar; (2001), **Postmodernite Sivil Toplum ve İslam**, İletişim Yayınları, İstanbul.
- Tekeli, İlhan; (1999), **Modernite Aşılırken Siyaset**, Imge Kitabevi, Ankara.
- Tuncay, Mete; (1998), "Sivil Toplum Kuruluşları İle İlgili Kavramlar", **Tanzimat'tan Günümüze İstanbul'da STK'lar**, Tarih Vakfı Yayınları, İstanbul, IX-XVII.
- Türköne, Mümtaz'er; (2005), "Devletli Sivil Toplum", **Sivil Toplum ve Demokrasi**, Kaktüs Yayınları, İstanbul.
- Yıldız, Ö.; (2004) "Sivil Toplum Demokrasi ve Çoğulculuk", **Sivil Toplum Dergisi**, Sayı:2(5), 85-92.
- Yücekök, Ahmet; (1998), "Türkiye'de Sivil Toplum Örgütleri Gelişiminin Toplumsal Aşamaları ve Süreci", **Tanzimat'tan Günümüze İstanbul'da STK'lar**, Tarih Vakfı Yayınları, İstanbul, 13-44.
- 13.07.2005 / 25874 sayılı Resmi Gazete'de yayınlanan 5393 sayılı **Belediye Kanunu**.
- 04.03.2005 / 25745 sayılı Resmi Gazete'de yayınlanan 5302 sayılı **İl Özel İdaresi Kanunu**.
- 23.07.2004 / 25531 sayılı Resmi Gazete'de yayınlanan 5216 sayılı **Büyükşehir Belediyesi Kanunu**.
- 15.07.2004 tarih ve 5227 sayılı **Kamu Yönetiminin Temel İlkeleri ve Yeniden Yapılandırılması Hakkında Kanunu**.
- <http://www.ato.org.tr> ; Erişim Tarihi:22.07.2006.
- <http://www.zaman.com.tr/2002/05/22/yazarlar/idrisgursoy.html>; Erişim Tarihi: 14.05.2006.

<http://www.public.cumhuriyet.edu.tr/mazlum/siviltoplum.html>; Erişim Tarihi: 14.05.2006.

<http://www.stkrehberi.org/istatistik.html>; Erişim Tarihi 03.05.2006.

<http://www.stgp.org/list.php?pageid:2&sec=2> ; Erişim Tarihi 03.05.2006.

<http://www.sonbaski.com/sayi7siviltoplum.html> ; Erişim Tarihi:03.04.2006.

http://www.stgp.org/docs/AB_Komisyonu_STK_arastirmasi.doc; Erişim Tarihi: 03.01.2006.

SİVİL TOPLUM KURULUŞLARI
MERKEZİ YÖNETİM ETKİLEŞİMİ

SİVİL TOPLUM KURULUŞU OLARAK ÇIKAR VE BASKI GRUPLARININ BÜTÇELEME SÜRECİNE ETKİLERİ

Yrd. Doç. Dr. Esra DEMİRCAN
Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi, Biga İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi

Özet

Milli ekonomi içerisindeki iktisadi faaliyetler kamu ekonomisi ve piyasa ekonomisi tarafından gerçekleştirilir. Küreselleşme sürecinin getirmiş olduğu yeni ekonomik düzende ortaya çıkan bir diğer kesim de sivil toplum kuruluşlarını da kapsayan üçüncü kesimdir. Sivil toplum kuruluşu olarak kamu ekonomisi karar alma sürecinin önemli bir ögesini de çıkar ve baskı grupları oluşturmaktadır. Özellikle milli ekonomiyi yakından etkilemesi bakımından ekonomik çıkar ve baskı gruplarının, devletten çeşitli yöntemlerle transfer elde etmeleri mümkündür. Rant kollama faaliyeti olarak adlandırılan bu faaliyetlerin devlet bütçesi üzerinde de etkileri vardır. Bu etkiler, bütçe harcamalarını artırıcı yönde etkiler olabildiği gibi, yasal düzenlemeler üzerinde ortaya çıkan etkiler şeklinde de ortaya çıkabilmektedir.

Anahtar Kelimeler: Çıkar ve Baskı Grubu, Rant Kollama, Devlet Bütçesi.

AS NON GOVERNMENTAL ORGANIZATIONS THE EFFECT OF INTEREST AND PRESSURE GROUPS ON BUDGETARY PROCESS

Abstract

Economical activities of national economy have taken place public economy and market economy. Thanks to globalization process, new economical order has happened and third sector including Non Governmental Organizations too. As non governmental organization, an important part of decision maker unit of public economy is interest and pressure groups. Especially, economical interest and pressure groups have effect on national economy. They try to get transfer from government with various method. This activities are called as Rent Seeking. Activities of Rent Seeking have effect on public budget as well. In this way, activities of rent seeking not only lead to public budget expenditure considerable increase but also effect on legal arrangement.

Key Words: Interest and pressure group, Rent Seeking, Public Budget.

GİRİŞ

İnsanların toplum halinde yaşamaya başlamasıyla birlikte artan ihtiyaçların karşılanması zorunluluğu devlet kavramını ortaya çıkarmıştır. Tarihsel süreç içerisinde devlete yüklenen görev, rol ve fonksiyonlar; iktisadi doktrinlerdeki değişimler, dünya ekonomik ve siyasal konjonktüründe meydana gelen gelişmeler ve devlet anlayışındaki değişim ve gelişmelere paralel olarak değişim göstermiştir. Bu kapsamda zamanla devlete biçilen rollerin bazı kurum ve kuruluşlar tarafından üstlenilerek devlet kavramının sınırlarında meydana gelen daralma; toplumsal ihtiyaçların giderilmesinde Sivil Toplum Kuruluşlarının (Non Governmental Organizations) ön plana çıkmasına yol açmıştır.

Demokratikleşme sürecinin ivme ve demokratikleşmeye yüklenen işlevlerin önem kazandığı günümüz dünyasında sosyal ve siyasal gelişmelerin ışığında ortaya çıkan bu kuruluşların toplum içerisindeki oluşumları farklı şekillerde gerçekleşmiştir. Bu oluşumlardan birisini de günümüzde özellikle ekonomik süreçte önemli bir ağırlığa sahip olan Çıkar ve Baskı Grupları oluşturmuştur.

Çalışmada çıkar ve baskı gruplarının teorik çerçevesi ortaya konulduktan sonra, kamu mali yönetiminde çıkar ve baskı gruplarının rolü inceleme konusu yapılacaktır. Çalışma çıkar ve baskı gruplarının bütçeleme süreci üzerindeki etkilerinin değerlendirilmesi ile son bulacaktır. Çıkar ve baskı gruplarının kamu mali yönetimi ve bütçeleme üzerindeki etkilerinin incelenmesinde konu ile doğrudan bağlantısı nedeniyle Ekonomik Çıkar ve Baskı Grupları dikkate alınacaktır.

I. ÇIKAR ve BASKI GRUPLARININ TEORİK ÇERÇEVESİ

İnsanlığın var olduğu ilk çağlardan günümüze kadar insanlar hep gruplar halinde yaşamışlardır. İnsanların toplum halinde yaşadığı dönemlerin özelliğine bağlı olarak grupların oluşum süreci de farklılık göstermiştir. Diğer yandan ortaya çıkma süreci nasıl olursa olsun, amaç her zaman ortak bazı çıkarlara hizmet etmek ve bunun karşılığında bir takım faydalar elde etmek olmuştur.

Çıkar grubu (Interest Group), çağdaş toplumlarda faaliyet gösteren, bünyesinde barındırdığı fertlerin lehine bir takım taleplerde bulunan ve ortak davranışlara sahip bir topluluktur. Bu grupların siyasi amaçları olabileceği gibi teşkilatlı veya teşkilatsız bir şekilde de faaliyet gösterebilirler. Çıkar grupları, aralarında fiili bir

“çıkâr” ortaklığı olan insanlardan meydana gelmesine rağmen, grupları oluşturanların arasında tam bir birlik bilincinin olmaması da çıkâr gruplarının bir özelliğini oluşturur (Ay, 1997:126).

Baskı grupları (Pressure Group) ise çıkâr gruplarının özel bir türünü oluşturmaktadır. Baskı grupları, siyasi iktidarı ele geçirmeden yasama, yürütme ve yargı organlarının kararlarını etkilemeye çalışan organize bir grup olarak ifade edilebileceği gibi, herhangi bir organizasyonun hükümetin faaliyetlerini etkilemesi olarak da ifade edilebilir (Ay, 1997:127).

Baskı grupları ekonomik hayatta faal bulunan kişilerin ortak çıkarlarını gerçekleştirmek için kümeleşmelerinden oluşur. Çıkâr ortaklığını ise, toplum üyelerinin ekonomik faaliyetlerinde, üretimde, tüketimde üstlendikleri işlevler belirler. Yoğun çıkârlar atmosferinde oluşan küçük baskı gruplarının bazıları arasında da ortak bir takım çıkarlar vardır. Bu ortak amaçları gerçekleştirmek için alt çıkâr gruplarının aralarında birleşmesi ile çıkâr grubu birlikleri ortaya çıkmış olur (Bulutoğlu, 1981:125).

Belirli ortak çıkarlar etrafında bir araya gelme ve örgütlenme sonucu çıkâr grubu oluşur. Çıkâr grubunun amaçları doğrultusunda siyasi iktidarı ve bürokrasiyi etkilemesi veya baskı yapması ile de baskı grubu ortaya çıkar. Sonuç itibarıyla; her çıkâr grubu baskı grubu değildir. Fakat her baskı grubu mutlaka bir çıkâr grubudur. Bu iki grubun tek çatı altında bir araya gelmesi ile de “Çıkâr ve Baskı Grubu” adı verilen kesim ortaya çıkar (Aktan, 1994:166).

Çıkâr ve baskı grupları amaçları yönünden Ekonomik Çıkâr ve Baskı Grupları, Kültürel Çıkâr ve Baskı Grupları, Ekonomik Çıkâr ve Baskı Grupları gibi farklı başlıklar altında incelenebilirler. Bu ayırımın yapılmasındaki temel nokta ise çıkâr ve baskı gruplarının yöneldiği, diğer bir ifadeyle gerçekleştirmeye çalıştığı amaçtır.

Toplumda sanayileşme ilerledikçe, kamu ekonomisi kararlarının kişilerin çıkarları üzerindeki etkileri de gittikçe karmaşık bir niteliğe bürünmektedir. Kişisel çıkarların devlet kararları ve hizmetleri yolu ile korunması, aynı türden çıkârlara sahip olan kişilerin oluşturdukları çıkâr gruplarıncaya daha etkili bir biçimde başarılır. Bu bağlamda, kişiler ortak niteliklerine göre, çıkâr grupları oluşturarak hem kendi çıkarlarına olan hizmet ve düzenleme seçeneklerini belirlerler, hem de sayısal bakımdan önerilerinin siyasi iktidarca dikkate alınmasını sağlayacak bir oy kitlesini oluştururlar (Bulutoğlu, 1981:123). Bu doğrultuda bir kısım siyasi bilimciler çıkâr ve baskı grupları şeklindeki örgütlenmeleri toplumsal istek oluşumunun belirlenmesi için yararlı ve gerekli görürken, bir kısım siyasi bilimciler ise çıkâr ve baskı gruplarının toplumsal istek oluşumunu kendi çıkarlarına göre yönlendirerek rant kollama eğiliminde olabilecekleri için karşı çıkmışlardır (Aktan, 2001:331).

Çıkâr ve baskı grupları kamusal karar alma mekanizmasında siyasi karar sürecini önemli ölçüde dolaylı veya dolaysız olarak etkileyebilen gruplardır. Ortak ekonomik ve sosyal çıkârlara dayalı olarak organize olmuş olan çıkâr ve baskı gruplarının ortaya çıkmasındaki temel mantık, siyasi karar alma sürecinde bireysel olarak etkin olmanın güçlüğü ve ortak çıkârlara sahip bireylerin ortak hareket ederek bu süreçte daha etkin olabilmeleridir. Piyasada kar maksimizasyonunun sağlanması amacıyla çeşitli şirketlerin kendi aralarında birleşmesi bir çıkâr grubunu oluşturabilirken, işçi ve işveren sendikaları da karar alma sürecinde etkili olabilirler. Bunların dışında mesleki teşekküller ve odalar da siyasi süreçte rol almaya çalışan bir diğer çıkâr grubunu oluşturur (Aktan, 2001:331).

II. KAMU MALİ YÖNETİMİNDE ÇIKAR ve BASKI GRUPLARININ ROLÜ

Ekonomik faaliyetlerin ortaya çıkmasında kamu kesimi ve piyasa kesiminin milli ekonomi içerisindeki payı ve ağırlığı çeşitli faktörlere bağlı olarak değişiklik gösterir. Ülkelerin siyasi yapısı, gelişmişlik seviyesi ve iktisadi konjonktürdeki gelişmeler bu payı yakından etkileyen etmenler arasında yer alır. Diğer yandan milli ekonomide yer alan kamu kesimi ve piyasa kesiminde kararların alınması birbirlerinden farklılık gösterir. Kararların toplum tercihlerine bağlı olarak alındığı kamu ekonomisinde karar alma mekanizmasını siyasi süreç oluşturmaktadır.

1- Kamu Ekonomisinde Karar Alma Mekanizması: Siyasi Süreç

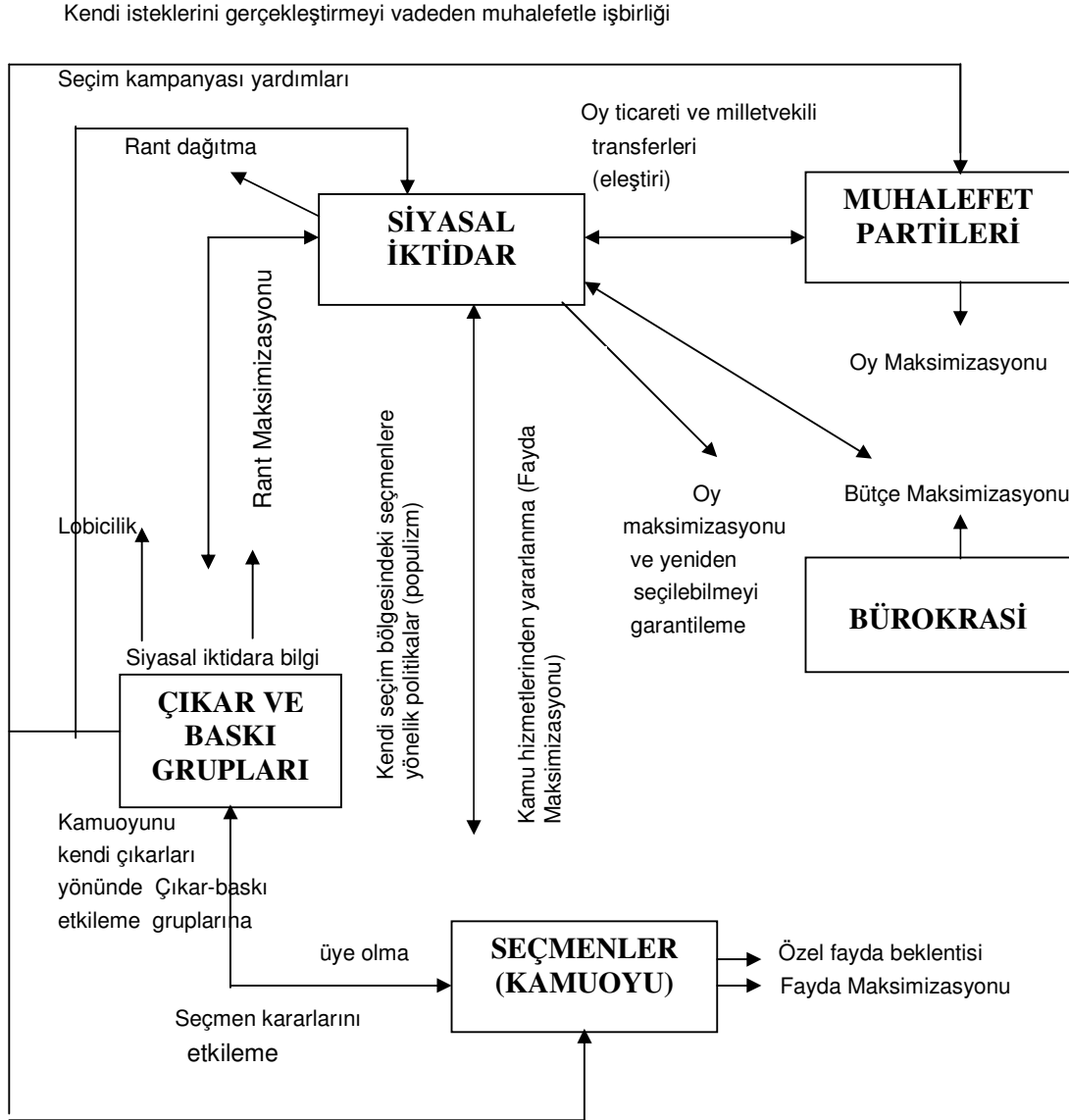
Milli ekonomi içerisinde cereyan eden faaliyetler kamu ekonomisi ve piyasa ekonomisi tarafından yerine getirilir. Mal, hizmet ve sermayenin ülkeler arasında serbestçe dolaşımını öngören küreselleşme sürecinin getirmiş olduğu yeni ekonomik düzende bu iki kesime yeni bir kesim daha eklenmiş ve “Üçüncü Sektör” olarak da ifade edilebilen “Gönüllü Kuruluşlar” milli ekonomideki etkinliğini sivil toplum kuruluşları aracılığıyla yerine getirmeye başlamıştır.

Kamu ekonomisinde üretilecek mal ve hizmet miktarını belirleyen ve toplumsal tercihlerin yansıtılmasına aracılık eden siyasi sürecin unsurlarını seçmenler, siyasi partiler, bürokrasi ve çıkâr grupları oluşturmaktadır. Toplumdaki birey tercihlerinin kamusal tercihlere dönüşmesinde bu unsurlar arasındaki etkileşimin büyük bir önemi vardır.

Siyasi süreç içerisinde yer alan bu unsurların davranışları belirli bir amaca yöneliktir. Öncelikle siyasi iktidar ve muhalefet oylarını, çıkâr ve baskı grupları elde ettikleri rantı, seçmenler kamusal karar alma süreci

tarafından belirlenen mal ve hizmetlerden sağladıkları faydayı ve bürokrasi de kendi amaçlarına hizmet edecek olan bütçeyi maksimize etme amacını gerçekleştirmeye çalışır.

Şekil 1: Siyasal Sürecin Unsurları Arasındaki Etkileşim

Kaynak: Aktan, 2001: 332.

Şekil 1'de görüleceği üzere, siyasal iktidar ile seçmenler arasındaki birebir ilişki, oy ile kamusal hizmetlerden yararlanma ilişkisi şeklinde iken, siyasal iktidar ile muhalefet partileri arasındaki ilişki muhalefetin iktidarı eleştirdiği bir rekabet ilişkisine dayalıdır. Siyasal iktidarın aldığı kararları uygulayan birim olan bürokrasi ise siyasal iktidara bilgi sunumunda tekel konumunda olan ve bütçe imkanlarından faydalanmaya çalışan bir birimdir (Aktan ve Dileyci, 2005:65).

Siyasal sürecin unsurları arasında kamu ekonomisinde ortaya çıkan etkileşim ekonomi politikasını yakından etkileyen bir unsurdur. Siyasi karar alma sürecinin işleminde karar birimleri arasındaki etkileşim bazı durumlar da olumsuz sonuçlara yol açabilmektedir. Örneğin, parlamentolarda milletvekillerinin birbirlerinin teklifini destekleme konusunda anlaşarak istedikleri alana hizmet götürmesi ve böylece politik kararların kişisel veya grupsal çıkarları gerçekleştirmeye yönelmesi (Logrolling-Oy Ticareti), siyasal karar alma sürecinde bulunan karar birimlerinin gerek hizmet sunumunda, gerekse hizmet sunumunu sağlayan bireylerin seçiminde siyasi iktidara yakınlık ilkesini dikkate almaları (Nepotizm, Kronizm) olumsuz sonuçlardan bir kısmını oluşturur (Savaş, 1993:8-9).

Diğer yandan kamu ekonomisi karar birimleri arasında yer alan siyasal iktidarların yeniden seçilebilmeyi garantileyebilmek için seçim dönemlerinde (seçim öncesi ve sonrasında) uyguladıkları iktisat politikaları sonucunda enflasyon, işsizlik, büyüme gibi makro ekonomik büyüklüklerde meydana gelen iniş çıkış hareketleri de (politik konjonktür hareketleri) ekonomide bazı tahripkar sonuçlara yol açabilmektedir. Seçim öncesi dönemlerde artırılan kamu harcamalarının finansmanının borçlanma veya para basımı ile sağlanması bütçe açıklarını artırıcı yönde etki yapacak ve böylece mali disiplinsizlik sonucunda kamu gelirlerini aşan ölçüde harcamada bulunulması mali istikrarın bozulmasına yol açabilecektir (Aktan vd., 2005:176-177).

2- Kamu Ekonomisinde Karar Alma Mekanizmasında Çıkar ve Baskı Gruplarının Rolü

Kamu ekonomisinde yer alan karar birimlerden biri çıkar ve baskı gruplarıdır. Siyasal karar alma sürecinde ortak çıkarlara sahip olan bireyler siyasal kararlar üzerinde etkin olabilmektedirler. Çıkar ve baskı gruplarının siyasal iktidar üzerinde meydana getirdiği etki kamu mali yönetimini de yakından etkileyebilmektedir.

Çıkar ve baskı gruplarının kamu ekonomisi sürecinde kendi faydalarını arttıracak yönde bazı kamu faaliyetlerinden yararlanmaları rant kollama ile mümkün olur. Rant, devletin bazı ekonomik faaliyetleri kendi monopolüne alması, bazı ekonomik faaliyetlere yasal engeller getirmesi, (ithalatın yasaklanması veya izne bağlanması vb.) bazı sektörlerde teşvikler (sübvansiyonlar) sağlaması gibi nedenlerle ortaya çıkar. Ekonomide bireysel olarak rant kollama girişimleri¹ olabileceği gibi, ortak amaçları etrafında bir araya gelen ve bunları gerçekleştirmek için örgütlenen kesimlerin de transfer elde etme çabası olabilmektedir (Aktan, 1994:166).

Çıkar ve baskı grupları tarafından kamu ekonomisinde alınan kararları etkilemek ve transfer elde etmek amacıyla gerçekleştirilen Rant Kollama (Rant Seeking); “devletin korumasıyla grupların refah transferlerini elde etme teşebbüsleri ve bunların etkileri olarak tanımlanabilir (Pasour, 1987). “Rant Kollama” deyimi, 1974 yılında Ann O. Krueger tarafından kullanılmış olmakla birlikte, konunun teorik yönü 1967 yılında Gordon Tullock tarafından gerçekleştirilmiştir. Tullock’a göre; toplumda herkesin rant kollama şansı aynı değildir ve bazı çıkarlar gönüllü organizasyonlar biçiminde ortaya çıkarlar (Tullock, 1967). Aktan’a göre ise rant kollama; çıkar ve baskı gruplarının, devletten üretken bir hizmet karşılığı olmaksızın (suni) bir ekonomik transfer elde etmek için giriştikleri faaliyetler olup, rant kollamanın başlıca aşağıdaki türleri söz konusudur (Aktan, 1999:42);

- Monopol Kollama: Devlet tarafından imtiyaz hakkı verilen bir monopolün elde edilmesi için çıkar ve baskı gruplarının girişmiş oldukları lobicilik faaliyetleri ve bu amaçla yapmış oldukları harcamalardır.
- Tarife Kollama: Çıkar ve baskı gruplarının piyasada karlarını arttırmak için belirli mal ve hizmetlerin ithalinde tarife (ithalat vergisi) uygulanması veya ithalatın yasaklanması için girişmiş oldukları lobicilik faaliyetleri ve bu amaçla yapmış oldukları harcamalardır.
- Lisans Kollama: İthalatta tahsisli kotalardan lisans belgesi almak için yapılan lobicilik faaliyetleridir.
- Kota Kollama (Kontenjan Kollama): İthalatın kota veya kontenjan sistemine tabi olması durumunda çıkar ve baskı gruplarının global kota ve tahsisli kotaların artırılması girişimleri ve bu amaçla yapmış oldukları harcamalardır.
- Sosyal Yardım Kollama (Alturizm Kollama): Ekonomide kişi ve kurumların lobicilik yaparak devletten sosyal gayeli mali yardım elde etme faaliyetleridir.

Ekonomik çıkar ve baskı grupları rant kollamada siyasal iktidarı ve bürokrasiyi çeşitli yollardan etkilemeye çalışarak yukarıda ifade edilen transferleri elde etmeye çalışırlar (Bknz: Şekil 2). Bu yöntemlerden bazılarını ikna, lobicilik, seçim kampanyası yardımları ve medya oluşturur (Aktan, 1994:167).

Rant kollama faaliyetinin yaygınlaşması ekonomide kaynakların israf olmasına yol açar. Rant kollamanın yaygınlaştığı toplumlarda fertler maddi imkanlarının ve zamanlarının büyük kısmını politikacılarla görüşüp onları ikna etmeye (Lobbying) ayırdıklarından, bu grubun istihdam ve gelir düzeyleri hızla yükselir. Diğer yandan, gerçek üretim artışı sağlayan ve bu kesimler dışında kalan diğer kesimlerin istihdamı ve gelir düzeyi azalarak, kaynak dağılımından sapmalar ortaya çıkar (Savaş, 1993:22).

Halk yerine, siyasal iktidar ve bürokrasi üzerinde etkili olmaya çalışarak, fazladan veya tamamen haksız kazanç elde etmeye çalışan çıkar ve baskı gruplarının siyasal karar alma sürecinde egemen olması “Plütokrazi” olarak adlandırılır. Klüp ve dernekler, kamu yararına çalışan gönüllü kuruluşlar, kar amacı gütmeyen özel kuruluşlar, ticaret ve sanayi odaları gibi mesleki teşekküller, işveren sendikaları vb. gibi baskı ve çıkar grupları iki şekilde lobicilik yaparlar (Bknz: Şekil 2). Bunlar (Aktan, 1999a:163):

¹ Konu açısından çalışmanın bu kısmından sonra incelenecek olan alanlarda Ekonomik Çıkar ve Baskı Grupları dikkate alınacaktır. Bunun nedeni kamu mali yönetimini ve kamu ekonomisinde uygulanan iktisat politikalarını ağırlıklı olarak Ekonomik Çıkar ve Baskı Gruplarının etkilemesidir.

² Örneğin, bir firma sahibinin kendi çabasıyla teşvik elde etmeye çalışması bireysel rant kollama olayına bir örnektir.

³ İşsizlik yardımı, fakirlik yardımı, sağlık hizmetlerinin bedelsiz sunumu için verilen hak vb. sosyal yardım kollama hizmetlerine örnek oluşturur.

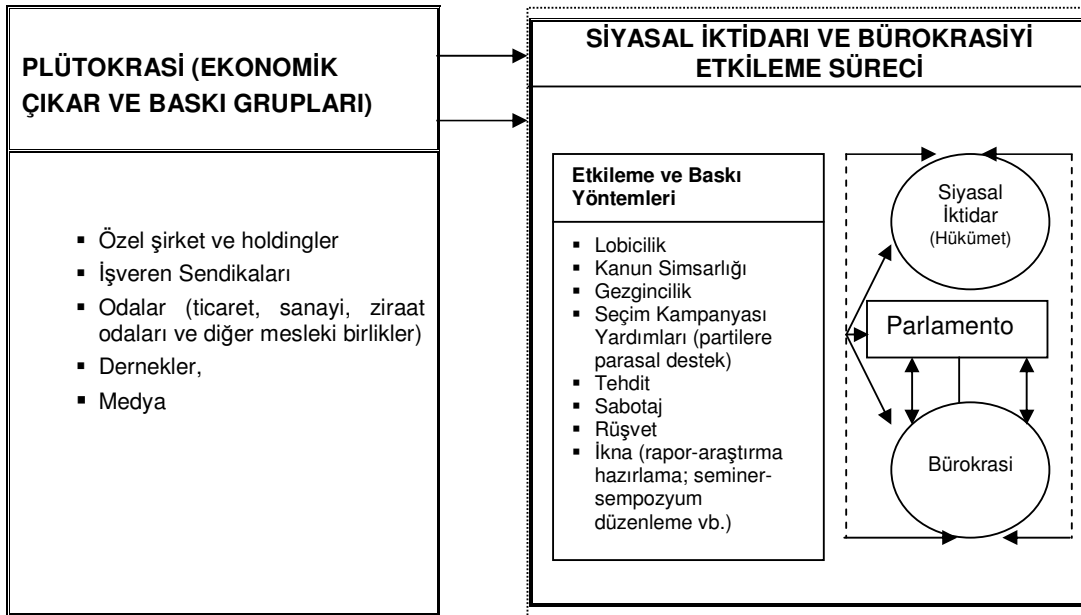

- Çıkar ve baskı gruplarının, seçim öncesinde bir siyasal partiye parasal vb. yardımlarda bulunması ve seçimden sonra desteklenen partinin iktidarı kazanması halinde, iktidar üzerinde etkili olmaya çalışarak rant sağlamaya çalışmaları,
- Çıkar ve baskı gruplarının seçim sonrasında bazı milletvekillerinin parlamentoda kendi çıkarları doğrultusunda hareket etmesini sağlamaya çalışmaları** olarak ifade edilebilir.

Çıkar ve baskı gruplarının devletten çeşitli türde transfer elde etmek için yaptıkları her türlü lobcilik faaliyetleri “Teşvik Kollama” olarak adlandırılır (Aktan, 1999a:162). Baskı ve çıkar gruplarının, kamu kaynaklarının kendilerine daha fazla aktarılabilecek şekilde dağıtılmasına neden olan kamu politikası kararlarının alınması ve uygulanmasına yönelik faaliyetler olarak ifade edilen rant kollama faaliyetleri, kaynakları ekonomik açıdan verimli olmayan faaliyetlere yönlendirir. Geniş rant kollama faaliyetleri nedeniyle ekonomideki üretim düzeyi, potansiyel olarak olması gereken miktarın altına düşer (Aktan ve Dileyici 2005a’dan; Gwartney vd., 2003).

Çıkar ve baskı gruplarının gerçekleştirdikleri faaliyetlerin genellikle yüksek maliyetler gerektiren faaliyetler olması ve son yıllarda bu faaliyetlerin hızla artış göstermesi “baskı ekonomisi” ni ortaya çıkarmıştır (Rowley, 1982). Çıkar ve baskı gruplarının çeşitli şekillerde gerçekleştirdikleri transfer elde etme çabaları milli ekonomiyi özellikle kaynakların dağılımı, milli ekonomideki üretim hacmi ve istihdam açılarından etkileyebilmektedir.

Şekil 2: Plütokrasi ve Teşvik Kollamacılık

Kaynak: Aktan, 1999a:165.

III- BASKI ve ÇIKAR GRUPLARININ BÜTÇELEME SÜRECİNE ETKİLERİ

Kamu ekonomisinde bütçe, “siyasal karar organlarının kamu idaresine (bürokrasiye) kamu hizmetleri konusunda verdiği bir *sipariş listesi*”dir (Bulutoğlu, 1981:214). Diğer bir tanımlama ile bütçe; “ulusal amaçlara hizmet etmek gayesiyle kaynakların kamu ve özel sektörlere dağılımını yapan ve ulusal ekonominin gelişmesi, tam çalışma, fiyat istikrarı ve ödemeler dengesinin olumluya gidebilmesi için, devletin harcamalarını ve gelirlerini aksettiren ekonomik bir belge”dir (Coşkun, 1991:11).

Milli ekonomide belirlenmiş olan politikaların bütçe yöntemiyle işlerlik kazandırılması ve bu konuda bütçenin üstlendiği ödevleri yerine getirme olgusu olarak ifade edilen bütçenin işlevleri, devletin gördüğü hizmetlerin gelişmesiyle ekonomik nitelikler kazanmıştır (Edizdoğan, 1989:10). Böylece bütçe ekonomik bakımdan devlet ekonomisine yön veren araçlardan biri olmuş ve bütçenin kamu ekonomisi ile bağlantısı ve kamu ekonomisindeki yerine işaret edilmiştir (Edizdoğan, 1989:5-6).

** İngilizce “Influence Peddling” olarak adlandırılan bu yöntemde, bir milletvekili veya bürokratin özel kişi ve kurumlar lehine gezgincilik yaparak diğer milletvekilleri ve bürokratları etkilemesi söz konusudur. Çıkar ve baskı grupları, bu faaliyeti yapan gezgincilerin özellikle nüfuzlu, sözü geçen ve iş bitiren kimseler olmasına özen gösterirler.

Kamu ekonomisinde baskı ve çıkar gruplarının, devletten bir ekonomik transfer elde etme çabaları, milli ekonomiyi optimumdan saptırabilmektedir. Bu sapma, kaynak dağılımında ve kullanımında etkinliğin sağlanamamasından kaynaklanmaktadır. Diğer yandan, rant kollama faaliyetleri ile imtiyaz hakkı elde eden teknelci birimin rekabet baskısı altında olmaması, üretim maliyetlerinde artışa neden olabilmektedir (Bayrakçı, 2000:157). Bu durum bütçe üzerinde harcamaların artışı yönüyle olumsuz etki yapabilmektedir.

Ekonomik çıkar ve baskı grupları; hükümet üyeleri, yasama organı üyeleri ve bürokratlarla gizli görüşmeler yaparak, kendi çıkarları doğrultusunda yasal düzenlemeler yapılmasını sağlayabilirler (Aktan, 1994:167). Bu durum yasal bir düzenleme olan bütçeleme süreci için de geçerlilik taşır. Baskı ve çıkar gruplarının bütçenin hazırlanması aşamasında hükümet ve bürokratları, onaylanması aşamasında ise milletvekillerini etkilemesi aracılığıyla bütçeden çeşitli transferler elde etme çabalarına girişmesi mümkündür. Böylece ekonomik baskı ve çıkar gruplarının gayretleri bütçe harcamalarını arttırıcı yönde etki yapacaktır. Diğer yandan, ekonomik baskı ve çıkar gruplarının bütçeleme süreci üzerindeki etkisi sadece maddi olarak bütçe harcamalarının artışı şeklinde değil iktidarı etkileyerek, yasal düzenlemeler yaptırma yönünde de gerçekleşebilir.

Ekonomik çıkar ve baskı gruplarının bütçe üzerinde oluşturduğu maliyet, bu grupların rant kollama faaliyetleri sonucunda ortaya çıkan sosyal maliyettir. Bireysel ve kurumsal düzeyde rant kollama gayretleri ve bu yönde yapılan harcamaların rakamsal tutarı bütçe maliyetini oluşturur. Bütçe maliyetinin hesaplanması, rant kollama harcamalarının toplam bütçe harcamaları, GSYİH ya da GSMH içerisindeki payının bilinmesi açısından önemlidir (Aktan, 1994:167).

Kamu bütçesi aracılığıyla ortaya çıkan rant kollamaya yönelik tahminler iki varsayıma dayandırılmaktadır. Bunlar (Katz and Rosenberg, 1989);

- Kamu bütçe harcamaları payındaki bir değişme, baskı grupları tarafından gerçekleştirilen rant kollama faaliyetinin bir sonucu olarak ortaya çıkar. Söz konusu bu rantlar (işgücü, sermaye vb.) reel kaynakları da içine alır. Bu nedenle toplam kamu kaynaklarının nisbi bileşimindeki herhangi bir değişme rant kollamayla sonuçlanan katkı şeklinde kaynakları göstermektedir.
- Hükümetin bütçe tahsislerinde meydana getirilen değişmelerde bütün gruplar tarafından katkı sağlanan kaynakların değeri konsolide bütçe tahsislerindeki değişme tutarlarına eşittir.

Politik karar alma sürecinde kamu harcama tekliflerinin oluşturulmasında, kamu hizmetlerinin uygulanmasında belli çıkar gruplarının çıkarı bulunabilmektedir. Bu nedenle bütçe hacimlerinin büyümesinde bu tür eğilimlerin etkisi büyük olmaktadır. Bütçe hacmi üzerinde baskı gruplarının etkisi sadece harcama yönünden ortaya çıkmaz. Vergileme kararları üzerinde etkide bulunmaya çalışarak daha düşük vergiler sağlama yoluna da girebilirler. Böylece bütçelerin büyümesinde baskı gruplarının belirleyici özellikleri bulunmaktadır (Sakal, 1997:439).

Yukarıdaki açıklamalar ışığında, kendileri için rant kollamaya yönelik reel kaynakları kullanıp tüketen baskı grupları tarafından yapılan rant kollama faaliyetleri bütçenin nisbi tahsisatlarında değişmeye yol açmaktadır (Katz and Rosenberg, 1989). Bu konuda ilk amprik çalışma 1974 yılında Anne Krueger tarafından yapılmıştır. Krueger'in yapmış olduğu çalışma, Hindistan ve Türkiye'de "Lisans Kollama" faaliyetlerinin sosyal maliyetini (rant kollama faaliyetlerinin bütçe üzerinde ortaya çıkardığı maliyet) ölçmeye çalışmıştır. Krueger, Hindistan'da lisans kollama sonucunda elde edilen rantların 1964 yılında yaklaşık milli gelirin % 7.3'ünü; Türkiye'de ise 1968 yılında söz konusu rantların GSMH'nin yaklaşık % 15'ini oluşturduğunu hesaplamıştır (Aktan 1994'den, Krueger, 1974).

Rant kollama konusunda birçok bilim adamı tarafından amprik çalışmalar yapılmış olmakla birlikte; bu konudaki en kapsamlı amprik çalışma 1989 yılında Katz ve Rosenberg tarafından yapılmıştır. Katz ve Rosenberg çalışmalarında 1970-1985 yılları arasında 20 ülkede rant kollamanın toplam maliyetini, bütçe harcamalarının ve GSMH'nin yüzdesi olarak hesaplamaya çalışmışlardır (Katz and Rosenberg, 1989).

Tablo 1'de görüleceği üzere rant kollama faaliyetleri baz olarak alınan 20 ülkede ortalama olarak bütçe harcamalarının % 1.28'i ile % 10.19'u arasında değişmektedir. Veri ülkelerde maksimum rant kollama harcamaları ise bütçe harcamalarının % 2.68'i ile % 24.08'i arasında değişmektedir. Bütçe harcamaları içerisinde, gerek ortalama gerekse maksimum rant kollama oranlarının tablonun alt sıralarında yer alan Endonezya, Meksika, Mısır gibi ülkelerde, tablonun üst sıralarında yer alan Fransa, Almanya, İsviçre gibi gelişmiş ülkelere nazaran daha yüksek olduğu göze çarpmaktadır.

Tablo 2'de ise GSMH'nin yüzdesi olarak rant kollama değerleri 20 ülke için verilmiştir. Tabloya göre İsviçre en düşük rantın olduğu ülkedir. Yine tabloya göre az gelişmiş veya gelişmekte olan ülkelerde gelişmiş ülkelere nazaran rant kollama değerlerinin daha yüksek olduğu gözlemlenmektedir.

Ekonomik çıkar ve baskı gruplarının bütçe üzerindeki etkisi başlıca 2 aşamada ortaya çıkabilmektedir. Bunlardan ilki, bütçenin hazırlanması sırasında bu grupların bütçeyi hazırlayan organlar üzerinde etki yapmasıyla hazırlık aşamasında oluşan süreç, diğeri ise bütçenin uygulanması sırasında bütçe ile verilen transferlerin bu kesimlere çeşitli yollarla (sübvansiyon vb.) aktarılması ile bütçenin uygulama aşamasında oluşan süreçtir. Hiç kuşkusuz ki, bütçenin kabul edilmesiyle belirlenen harcama miktarları, aynı zamanda uygulama döneminde aktarılan rakamlardan ibarettir.

Tablo 1: Bütçeye Harcamaları İçerisinde Rant Kollamanın Oranı (%)

Sıra	Ülke	Ortalama Rant Kollama	Maksimum Rant Kollama
1	Fransa	1.28	2.68
2	F. Almanya	1.38	3.55
3	İsviçre	2.10	7.61
4	Belçika	2.13	4.88
5	İngiltere	2.55	3.99
6	İsveç	2.59	4.74
7	Kanada	2.61	3.73
8	ABD	2.80	4.77
9	Avustralya	2.87	6.63
10	İspanya	2.92	4.13
11	Kenya	3.97	6.77
12	Yunanistan	5.28	8.04
13	Şili	5.32	14.34
14	Kore	6.08	16.24
15	İtalya	7.31	25.17
16	İsrail	7.58	14.63
17	Türkiye	7.70	18.55
18	Endonezya	7.85	16.09
19	Meksika	10.16	30.96
20	Mısır	10.19	24.08

Kaynak: Katz and Rosenberg, 1989.

Tablo 2: GSMH'nin %'si olarak Rant Kollama

Sıra	Ülke	Ortalama Rant Kollama
1	İsviçre	0.19
2	F. Almanya	0.20
3	Fransa	0.51
4	Kanada	0.59
5	ABD	0.62
6	İspanya	0.66
7	Belçika	0.73
8	Avustralya	0.81
9	İngiltere	0.89
10	İsveç	0.92
11	Kenya	0.99
12	Kore	0.99
13	Yunanistan	1.25
14	Meksika	1.75
15	Türkiye	1.78
16	Endonezya	1.80
17	Şili	1.99
18	İtalya	2.65
19	Mısır	5.19
20	İsrail	5.43

Kaynak: Katz and Rosenberg, 1989.

Diğer yandan, ekonomik çıkar ve baskı gruplarının rant kollama faaliyetleri ile bütçe üzerinde etki yapmasını sağlayan 2 yöntem mevcuttur. Bunlardan ilki, bu grupların bütçe aracılığıyla bazı transferler elde etmesi, diğeri ise bu grupların hükümet politikalarını çeşitli şekillerde etkileyerek yasal düzenlemeler üzerinde kendi çıkarları doğrultusunda etki oluşturmalarıdır. Ekonomik çıkar ve baskı gruplarının bütçe üzerindeki olumsuz etkilerinin bertaraf edilmesi; ülkede ekonomik ve siyasi yozlaşmaların giderilmesi ve ekonomik ve siyasi istikrarın sağlanması ile mümkün olabilecektir.

SONUÇ

Milli ekonomi içerisinde cereyan eden faaliyetler kamu ekonomisi ve piyasa ekonomisi tarafından gerçekleştirilir. İçerisinde bulunduğumuz yüzyılda tüm dünya ülkelerini etkisi alan küreselleşme sürecinin getirmiş olduğu yeni ekonomik düzende üçüncü sektör olarak ifade edilen gönüllü kuruluşlar veya diğer bir ifadeyle sivil toplum kuruluşları milli ekonomide etkisini göstermeye başlamıştır. Demokratik ve katılımcı yönetim anlayışının önemli bir parçasını oluşturan sivil toplum kuruluşlarının toplum içerisindeki oluşumları ve yönedikleri amaçlar farklılık göstermiştir.

Yönetim anlayışının hızla değiştiği ve geliştiği günümüz dünyasında kamu ekonomisinin işlev ve fonksiyonlarına da yansımalar gerçekleşmiştir. Bu kapsamda kamu ekonomisindeki karar birimlerinin milli ekonomideki işleyişi çeşitli faktörlerin etkisi altında şekillenmeye başlamıştır. Böylece siyasal süreç içerisinde yer alan ve her biri farklı bir amaca yönelik olan karar birimlerinin kamu ekonomisinin de ortaya çıkardığı sonuçlar da farklılık göstermiştir. Öncelikle siyasal iktidar ve muhalefet oylarını, seçmenler kamusal karar alma süreci tarafından belirlenen mal ve hizmetlerden sağladıkları faydayı ve bürokrasi de kendi amaçlarına hizmet edecek olan bütçeyi maksimize etme amacını gerçekleştirilmeye çalışır.

Belirli amaçların gerçekleştirilmesine yönelik bir araya gelen ve kamu ekonomisinde karar alma mekanizmasını kendi amaçları doğrultusunda yönlendirmeye çalışan kamu ekonomisi karar birimlerinden birisini de çıkar ve baskı grupları oluşturur. Çıkar ve baskı gruplarının her biri farklı birer amaca yönelik olarak kurulabilmiş olmakla birlikte, kamu ekonomisi karar alma mekanizmasını yakından etkileyen ekonomik çıkar ve baskı gruplarıdır.

Çıkar ve baskı gruplarının kamu ekonomisi karar alma sürecini doğrudan veya dolaylı olarak etkileyerek fayda elde etmeye yönelik faaliyetlere rant kollama faaliyeti denilmektedir. Çıkar ve baskı gruplarının rant kollama faaliyetleri ekonominin çeşitli alanlarında çeşitli amaçlara yönelik olabileceği gibi, bu faaliyetlerin gerçekleştirme yöntemleri de farklı olabilmektedir. Çıkar ve baskı grupları yaptıkları faaliyetlerle devletten doğrudan doğruya transfer elde edebildikleri gibi, hazırlanan raporlar, yapılan faaliyetler vb. dolaylı yollarla de kamu ekonomisinde karar alma sürecini etkileyebilmektedir.

Ekonomik çıkar ve baskı gruplarının kamu ekonomisindeki karar alma süreci üzerindeki etkileri bütçe ile de yakından bağlantılıdır. Devletin belirli bir dönemde yapmayı planladığı kamusal hizmetlerinin bir listesi niteliğinde olan devlet bütçesi üzerinde ekonomik çıkar ve baskı gruplarının etkisi vardır. Bu etki, çıkar ve baskı gruplarının rant kollama faaliyetleri sonucunda bütçe harcamalarını artış yönünde ortaya çıkardığı etki olup, çıkar ve baskı gruplarının devlet bütçesi aracılığıyla transferler elde etmesi (sübvansiyonlar vb. yoluyla) veya çeşitli yöntemlerle bütçe harcamalarını arttırıcı yasal düzenlemeler üzerinde etki yapmaları yoluyla gerçekleşir. Diğer yandan ekonomik çıkar ve baskı gruplarının bütçeleme süreci üzerindeki etkisi; bütçenin hazırlık veya uygulama aşamasında ortaya çıkabilmektedir.

Ekonomik çıkar ve baskı gruplarının bütçe harcamalarını artış yönünde etkisini ortaya koyan çeşitli çalışmalar yapılmıştır. Bu çalışmalar az gelişmiş veya gelişmekte olan ülkelerde ekonomik çıkar ve baskı grupları tarafından gerçekleştirilen rant kollama faaliyetlerinin bütçe ve GSMH üzerinde gelişmiş ülkelere kıyasla daha fazla etki yaptığını ortaya koymuştur. Bu durumun az gelişmiş ülkelerdeki ekonomik ve siyasi istikrarsızlıkla yakından bağlantısı vardır. Ekonomik ve siyasi istikrarın sağlandığı ülkelerde ekonomik çıkar ve baskı gruplarının yapmış olduğu rant kollama faaliyetlerinin de azalması mümkün olabilecektir.

Kaynakça

- Aktan, Coşkun Can, (1994), **Çağdaş Liberal Düşüncede Politik İktisat**, Doğu Matbaası, İzmir.
- Aktan, Coşkun Can, (1999), **Müdahaleci Devletten Sınırlı Devlete**, Yeni Türkiye Yayınları, Ankara.
- Aktan, Coşkun Can, (1999a), **Kirli Devletten Temiz Devlete**, Yeni Türkiye Yayınları, Ankara.
- Aktan, Coşkun Can, (2001), **Kamu Ekonomisi ve Kamu Maliyesi**, Anadolu Matbaacılık, İzmir.
- Aktan, Coşkun Can ve Dileyici, Dilek, (2005), "Kamu Ekonomisinde Karar Alma ve Oylama", **Kamu Ekonomisi ve Kamu Politikaları** (Edit: Coşkun Can Aktan – Dilek Dileyici - İstiklal Y. Vural), Seçkin Yayıncılık, Ankara, ss:57-80.

- Aktan, Coşkun Can ve Dileyici, Dilek, (2005a), "Devlet Niçin Başarısız? Kamu Ekonomisindeki Etkinsizliklerin Kaynakları", **Kamu Ekonomisi ve Kamu Politikaları** (Edit: Coşkun Can Aktan – Dilek Dileyici - İstiklal Y. Vural), Seçkin Yayıncılık, Ankara, ss:101-132.
- Aktan, Coşkun Can - Dileyici, Dilek – Özen, Ahmet, (2005), "Kamu Ekonomisinin Yönetiminde İki Farklı Ekonomi Politikası Yaklaşımı: İradî ve Takdiri Kararlara Karşı Kurallar", **Kamu Ekonomisi ve Kamu Politikaları** (Edit: Coşkun Can Aktan – Dilek Dileyici - İstiklal Y. Vural), Seçkin Yayıncılık, Ankara, ss:155-180.
- Ay, Hakan, (1997), "Baskı Gruplarının Türk Vergi Sistemi Üzerine Etkileri", **Prof. Dr. Nezihe SÖNMEZ'e Armağan**, Dokuz Eylül Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, Maliye Bölümü, İzmir, ss:125-135.
- Bayrakçı, Bayram, (2000), "Siyasal Yozlaşma ve Ekonomik Gelişmeye Etkileri", **Erciyes Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi**, Sayı:16, ss:133-163.
- Bulutoğlu, Kenan, (1981), **Kamu Ekonomisine Giriş**, Sermet Matbaası, Kırklareli.
- Coşkun, Gülay, (1991), **Devlet Bütçesi**, Turhan Kitabevi, Ankara.
- Edizdoğan, Nihat, (1989), **Kamu Bütçesi**, Uludağ Üniversitesi Güçlendirme Vakfı Yayın No:15, Bursa.
- Katz, Eliakim and Rosenberg, Jacob, (1989), "Rent Seeking for Budgetary Allocation: Preliminary Results for 20 Countries", (Çev:Mustafa SAKAL)", **Politik Yozlaşma ve Rant Kollama (1994)**, (Edit: Aytaç EKER ve Coşkun Can AKTAN), Takav Matbaacılık, Ankara, ss:287-298.
- Pasour, E., C., (1987), "Rent Seeking: Some Conceptual Problems and Implications", (Çev:Asuman ALTAY), **Politik Yozlaşma ve Rant Kollama (1994)**, (Edit: Aytaç EKER ve Coşkun Can AKTAN), Takav Matbaacılık, Ankara, ss:221-242.
- Rowley, K., Charles, (1982), "The Failure of Government to Perform its Proper Task (Çev:Zeynep ARIKAN)", **Kamu Ekonomisinin Genişlemesi ve Özelleştirme (1993)**, (Edit: Aytaç EKER ve Coşkun Can AKTAN), Takav Matbaası, İzmir, ss:103-136.
- Sakal, Mustafa, (1997), "Kamu Bütçesinin Genişlemesinde Bürokrasinin Rolü", **Prof. Dr. Nezihe SÖNMEZ'e Armağan**, Dokuz Eylül Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, Maliye Bölümü, İzmir, ss:125-135.
- Savaş, Vural, (1993), **Anayasal İktisat** (İkinci Baskı), Takav Matbaacılık Yayıncılık, İzmir.
- Tullock, Gordon, (1967), "Rent Seeking", (Çev:Coşkun Can AKTAN), **Politik Yozlaşma ve Rant Kollama (1994)**, (Edit: Aytaç EKER ve Coşkun Can AKTAN), Takav Matbaacılık, Ankara, ss:177-182.

TÜRKİYE'DE STK'LAR VE KAMU SEKTÖRÜ ARASINDA İŞBİRLİĞİNİN GELİŞTİRİLMESİ VE STK'LARIN DEMOKRATİK KATILIM DÜZEYİNİN GÜÇLENDİRİLMESİ PROJESİ (SKİP)

SKİP Eğitmeni Resul KARAKURT
T.C. İçişleri Bakanlığı, Çanakkale Dernekler İl Müdürü
Maliye Uzmanı Canan Öykü DÖNMEZ
T.C. Sağlık Bakanlığı, Özel Millet Hastanesi Muhasebe Servisi

Özet

STK-Kamu işbirliği demokrasinin yaygınlaştırılması ve vatandaşların kendi haklarında verilen kararlara katılımını sağlamak açısından önemlidir. Bu kapsamda British Council, Ekim 2005 tarihinde Avrupa Birliği Genel Sekreterliği'ne teknik destek sağlayarak Türkiye'de SKİP projesi için gerekli çalışmaların başlatılmasına yardımcı olmuştur. Projenin genel amacı, sivil toplumun demokratik katılım düzeyini, kamu ve sivil toplum arasındaki işbirliğini geliştirecek bir ortam yaratmaktır. SKİP projesi, Türkiye'de sivil toplumun güçlendirilmesine yönelik geniş kapsamlı bir programın parçası olarak AB tarafından da finanse edilmektedir.

Anahtar Kelimeler: STK, Kamu Yönetimi, İşbirliği, Avrupa Birliği, Demokrasi.

IMPROVING CO-OPERATION BETWEEN NGOs AND THE PUBLIC SECTOR AND STRENGTHENING NGOs DEMOCRATIC PARTICIPATION LEVEL (SKIP)

Abstract

'Improving Co-operation between NGOs and the Public Sector and Strengthening NGO's Democratic Participation Level in Turkey' Project (SKIP) is being implemented by the EUSG (Prime Ministry, Secretariat General for European Union Affairs) funded by the EU and with technical assistance provided by the British Council. The Project started in October 2005 and will run until December 2006. The aim is to establish an environment in which Public Sector institutions and non-governmental organizations (NGOs) can further develop cooperation. To contribute to achieving this aim the Project is using a number of mechanisms and undertaking a range of activities.

Key Words: NGO, Public Administration, Co-operation, European Union, Democracy.

Giriş

Kaliteli kamu hizmetleri sunmak ve politika geliştirmek öncelikle devletin sorumluluğudur. Bu görüşe paralel olarak yerel veya ulusal kurumlara politika belirleme aşamasında ne tür verilerin sunulacağına ya da hangi tür hizmetlerin verilir verilmeyeceğinin çerçevesinin demokratik katılımçılık esas çerçevesinde devlet ve sivil toplum tarafından beraberce çizilmesi gerektiği konusunda yaygın bir kanaat bulunmaktadır. Bu çerçevede, özellikle 1980'lerden itibaren sıkça dile getirilen "minimal devlet anlayışı", yerel yönetim ve sivil toplum açısından önemli sonuçlar ortaya koymuştur. Bunlardan birincisi, merkezi yönetimlerin elindeki yetkilerin bir kısmının yerele devri, diğeri ise sivil toplumun yönetim alanına çekilmesi olmuştur (Bulut, 2005: 235).

Devletin STK'larla işbirliği içinde çalıştığı, ortaklık süreçlerinin geliştirildiği AB ülkelerinde sunulan hizmetlerin yaygınlaştığı, çeşitlendiği ve kalitesinde önemli gelişmeler sağlandığı bilinmektedir. STK'lar geniş gönüllü gruplarına erişim imkanlarına sahip oldukları, kamu veya özel sektör kuruluşlarına göre düşük maliyetlerle çalıştıkları için hizmetlerini yürütürken devletten daha yüksek mali verimlilikle çalışabilmektedirler. Bu nedenle gelişmiş ülkeler sundukları hizmetlerin yaygınlığını, çeşitliliğini ve kalitesini artırmak için STK'larla giderek daha yoğun bir ortaklık ilişkisine girmiş ve bu alanda önemli başarılar sağlamışlardır (www.skip.org.tr, 2006).

STK-Kamu işbirliği demokrasinin yaygınlaştırılması ve vatandaşların kendi haklarında verilen kararlara katılımını sağlamak açısından gereklidir. Sivil toplumun karar alma süreçlerine katılımının artmasıyla, demokrasi kültürünün gelişmesi ve güçlenmesi beklenmektedir. Bu kapsamda British Council, Ekim 2005 tarihinde ABGS'ye (Avrupa Birliği Genel Sekreterliği) teknik destek sağlayarak Türkiye'de SKİP projesi için gerekli çalışmaların başlatılmasına yardımcı olmuştur. Projenin genel amacı, sivil toplumun demokratik katılım düzeyini, kamu ve sivil toplum arasındaki işbirliğini geliştirecek bir ortam yaratmaktır.

Çalışmamızda ilk olarak kamu yönetimi-STK ilişkisi ve SKİP projesi hakkında kısa bilgiler verildikten sonra, ikinci olarak SKİP projesinin Türkiye'de uygulanabilirliği açısından STK-Kamu sektörleri arası işbirliği örnekleri hakkında bilgi verilerek çalışmamız tamamlanacaktır.

1. Kamu Yönetimi-STK İlişkisi ve Skip Projesi

1.1. Kamu Yönetimi-STK İlişkisi

Acı (2005: 5-6) neoliberal yaklaşımlar doğrultusunda geliştirilen yeni devlet anlayışında STK'ların yeri ve işlevlerindeki dönüşüme ilişkin değerlendirmelerin üçüncü sektör kavramına dayandığını belirtmektedir. Üçüncü sektör kavramı, ulusal düzeyde birinci ve ikinci sektörleri etkilemek üzere bireylerin mal varlığını, dinamizmini, etkinliğini ve yaratıcılığını gönüllü olarak kamusal alana yönlendiren bağımsız vatandaşlar sektörü olarak tanımlanmaktadır. Burada birinci sektör genel ve katma bütçeler ile belediyeler gibi kamu hizmetlerini yerine getiren kamu sektörünü; ikinci sektör, ekonomik gücün temelini oluşturan ve kar amacı güden özel sektörü ifade etmektedir. Bu bağlamda üçüncü sektör, bireylerin gönüllü olarak, kamusal alanı oluşturan temel sosyal hizmetlerin gerçekleştirilmesine katılımını sağlayan vakıf ve derneklerden (STK'lardan) oluşmaktadır. Son yıllarda hükümetler gerek kamu sektörünün yetersizliği, gerekse de sosyal devlet anlayışının terk edilmesiyle oluşan boşluğu doldurmak için eğitim, sağlık gibi sosyal hizmetlerin gerçekleştirilmesinde üçüncü sektör ile işbirliği yapmaktadırlar. Aynı değerlendirmeye göre, özel sektör eğitim, sağlık ve kültürel faaliyetler gibi konularda kamusal alanda doğrudan üretici olarak yer alamadığından bunu üçüncü sektör aracılığıyla yapmaktadır. Bu açıdan üçüncü sektör özel sektörü kamusal alanda örgütleyen sektör olarak tanımlanmaktadır.

Dünya Bankası ve Birleşmiş Milletler başta olmak üzere çeşitli uluslar arası kuruluşlar tarafından üçüncü sektör kamu sektörü ve özel sektörle birlikte yönetimde sorumluluğu paylaşacak aday kurumlar olarak kabul edilmektedir. Dünya Bankası'nın 1980'li yılların ortalarından itibaren az gelişmiş ülkelere sunduğu "yapısal uyumla birlikte büyüme" yaklaşımı, bir yandan iktisadi büyümenin devamlılığını, diğer yandan da iktisadi alanın iyi yönetilmesini esas almaktadır. İyi yönetimin başarısı ise, kamu sektörü, özel sektör ve STK'ların katılımcı ve çoğulcu bir toplum yapısı içinde birlikte hareket ettiği bir yönetim yapısının varlığıyla ilişkilendirilmektedir. Kısacası bu yaklaşım, temel sosyal hizmetlerin bölgeler arasında dengeli, sosyal adalet ve fırsat eşitliği ilkelerine uygun olarak yerine getirilmesinin, katılımcı demokrasinin güçlendirilmesinin sadece kamu sektörünün görevi olmadığını, özel sektörün ve STK'lar vasıtasıyla bireylerin doğrudan katılımından oluşan üçüncü sektörün de katılımıyla mümkün olacağını savunmaktadır.

STK'ların etkinliğinin artırılması ve kamu yönetimi-STK işbirliğinin güçlendirilmesi yönündeki neoliberal eğilimler Türkiye'de de yansımalarını bulmaktadır. Bullain ve Bikmen (2006) raporuna göre Dernekler Kanunu ve Vakıflar Kanunu taslağı, STK'lara gelişmiş bir çerçeve yaratmayı amaçlamaktadır. Ancak raporda, kamu sektörü-STK işbirliğine ilişkin olarak iki çekincenin altı çizilmektedir.

Birincisi, "kamu yararı statüsü" düzenlemesi hem dernekler hem de vakıflar açısından, kamu sektörü-STK işbirliğinde önemli bir engeldir. Raporda, kamu yararı statüsünün dernekler ve vakıflar için eşit ve basit biçimde sağlanması için her ikisine de aynı yararları sağlayacak ve aynı makul sorumluluk şartlarını öngörecektir şekilde hukuki çerçevenin gözden geçirilmesi tavsiye edilmektedir. Yine dernekler ve vakıflara ilişkin ayrı ayrı kanunlardaki kamu yararı hükümlerinin kaldırılarak, bunun yerine kamu yararı statüsü üzerine ayrı bir kanun hazırlanması önerilmektedir.

İkinci çekince ise, dernek ve vakıfların kamu kurum ve kuruluşlarıyla ilişkilerini düzenleyen 5072 sayılı kanundur. Bu kanunun asıl amacının yolsuzlukla mücadele ve kamu hizmetlerindeki çıkar çatışmalarının önlenmesi olmasına karşın, hukuki düzenleme bunun daha ilerisine geçerek neredeyse tüm dernek ve vakıfları ciddi anlamda kısıtlamaktadır. Buna göre;

Kamu kurumları bu örgütlere kendi bütçelerinden fon tahsis edemezler veya yardımda bulunamazlar (md. 2/g).

Bu örgütler devletin mülkiyetindeki herhangi bir kamu malını (bina, araba, aletler vs.) kullanamaz (md. 2/a).

Bunlar belli türdeki örgütler için meşru kısıtlamalar olabilecektir, kanunun kapsamının tüm STK'ları kapsayacak biçimde genişletilmesi işbirliği önündeki ciddi bir engeldir. Raporda, bu kanunun sadece kamu hukuku uyarınca kurulmuş ve faaliyet gösteren örgütlere uygulanması önerilmektedir.

Özetle raporda, yakın zamanda hazırlanan kanun ve yönetmeliklerin kamu sektörü-STK ilişkileri açısından olumlu sinyaller verdiği, ancak işbirliği için hukuki çerçevenin kesinlikle bir reforma ihtiyacı olduğu belirtilmektedir. Yine Türkiye'de hükümet/STK işbirliğinin günlük faaliyetlerini düzenleyen kapsayıcı hükümlerin bulunmadığı belirtilerek, uygulama konusunda detaylı bir yönlendirmeye ihtiyaç duyulduğu söylenmektedir. Hükümet ile STK'lar arasındaki ilişkinin genel niteliğini belirleyecek önemli ilkeleri tanımlamak ve oluşturmak için hükümet ile STK'ların birlikte çalışmaları tavsiye edilmektedir.

Türkiye'de, AB'ye uyum kapsamında hazırlanan ve henüz yasalaşmayan 5227 sayılı Kamu Yönetimi Temel Kanunu'nda (KYTK) yerel yönetimlere ve STK'lara ilişkin düzenlemelere yer verilmekte, katılımcı, saydam hesap verebilen, hizmetten yararlananların ihtiyaçlarını dikkate alan hükümlerin yanı sıra özellikle kamu politikalarının belirlenmesinde STK'ların görüşlerinin alınması gerekliliği önemle vurgulanmaktadır (Coşkun, 2004: 150-152). Bu çerçevede gerçekleştirilen yasal düzenlemelerde yer alan, kamu yönetimi-STK ilişkileri ile ilgili hükümlerden bazıları şunlardır:

5216 sayılı Büyükşehir Belediye Kanunu kapsamındaki düzenlemeler: Sağlık merkezleri, hastaneler, gezici sağlık üniteleri ile yetişkinler, yaşlılar, engelliler, kadınlar, gençler ve çocuklara yönelik her türlü sosyal ve kültürel hizmetleri yürütmek, geliştirmek ve bu amaçla sosyal tesisler kurmak, meslek ve beceri kazandırma kursları açmak, işletmek veya işlettirmek, bu hizmetleri yürütürken üniversiteler, yüksek okullar, meslek liseleri, kamu kuruluşları ve sivil toplum örgütleri ile işbirliği yapmak büyükşehir belediyelerinin görevleri arasında sayılmıştır (md. 7/v).

Büyükşehir belediyeleri için de ihtisas komisyonları kurulması öngörülmüş ve bu komisyonlara sivil toplum örgütlerinin temsilcilerinin de oy hakkı olmaksızın katılabilecekleri ve görüş bildirebilecekleri belirtilmiştir (md. 15).

Kamu yararı görülen konularda yurt içi ve yurt dışı kamu sektörü, özel sektör ve sivil toplum örgütleriyle birlikte yapılan ortak hizmetler ve diğer proje giderleri büyükşehir belediyelerini giderleri arasında gösterilmiştir (md. 24/n).

5227 sayılı KYTK kapsamındaki düzenlemeler: Kanunda kamu kurum ve kuruluşlarının, toplumsal hayatı yakından ilgilendiren temel kararların alınmasında ilgili kamu kurumu niteliğindeki meslek kuruluşlarının ve sivil toplum örgütlerinin görüşlerinden yararlanacakları ve bu suretle hem katılımın sağlanması hem de toplumsal ihtiyaç ve taleplere en uygun kararların alınmasını mümkün olacağı belirtilmektedir (md.5/f).

Özellikle 1980'li yıllardan itibaren dünyada meydana gelen gelişmelerin devletin rolünde önemli değişimlere neden olduğu, bu süreçte devletin doğrudan hizmet üretmekten ziyade hizmetin üretilmesini kolaylaştırıcı önlemleri alan ve düzenlemeleri yapan konuma çekildiği; devlet eliyle yürütülen bazı hizmetlerin mahalli idareler, sivil toplum örgütleri ve özel sektör tarafından yerine getirilmeye başlandığı belirtilerek, "Kamu kurum ve kuruluşları ile özel sektör, kamu kurumu niteliğindeki meslek kuruluşları ve sivil toplum örgütleri arasında iletişim ve işbirliğini sağlayıcı mekanizmalar oluşturmak, hizmet ve işlev kapasitelerini geliştirmek" merkezi idarenin genel yetkileri arasında sayılmaktadır (md. 6/d).

Yeni kamu yönetimi anlayışı doğrultusunda, Avrupa Yerel Yönetimler Özerklik Şartına da uygun olarak, kamu hizmetlerinin en yakın yerde en uygun yöntemle ve yönetim birimi tarafından yürütülmesi için "kamu hizmetlerinin daha etkili ve verimli olarak yerine getirilebilmesi amacıyla, merkezi idare ile mahalli idareler, kendilerine ait hizmetlerden kanunlarda öngörülenleri, ilgileri itibariyle üniversitelere, kamu kurumu niteliğindeki meslek kuruluşlarına, hizmet birliklerine, özel sektöre ve alanında uzmanlaşmış sivil toplum örgütlerine gördürebilir..." denilmektedir (md. 11). Bu düzenleme ile kamu hizmetlerinin yürütülüş biçiminin çeşitlendirilerek zenginleştirildiği ifade edilmektedir.

Stratejik yönetim kapsamında "strateji geliştirme kurulları"nın kurulması öngörülmektedir. Kurum ve kuruluşların strateji ve politikaları, kurum içi ve kurum dışı ilgili tüm tarafları kapsayacak bir yaklaşım içinde iyi yönetim ilkeleri doğrultusunda oluşturularak, bu kurullarda konu ile ilgili bilim adamları, uzman kişiler, kamu kurumu niteliğindeki meslek teşekkülleri ve sivil toplum örgütlerinin temsilcilerinin görüşlerinden yararlanılacağı belirtilmektedir (md. 27).

5302 sayılı İl Özel İdaresi Kanunu kapsamındaki düzenlemeler: İl özel idareleri için de ihtisas komisyonları oluşturularak; bu komisyonlara kaymakamların, ildeki kamu kuruluşlarının amirlerinin, ildeki kamu kurumu niteliğindeki meslek kuruluşlarının, üniversite ve sendikaların, gündemdeki konularla ilgili köy ve mahalle muhtarlarının ve sivil toplum örgütlerinin temsilcilerinin, oy hakkı olmaksızın kendi görev ve faaliyet alanlarına giren konuların görüşüldüğü ihtisas komisyonu toplantılarına katılmaları ve görüş bildirmeleri öngörülmüştür (md. 16).

Valilerin mahalli idareler genel seçimlerinden itibaren altı ay içinde; kalkınma plan ve programları ile varsa bölge planına uygun olarak stratejik plan hazırlamaları, stratejik planın varsa üniversiteler ve meslek odaları ile konuyla ilgili sivil toplum örgütlerinin görüşleri alınarak hazırlanması öngörülmektedir (md. 31).

Yine yurt içi ve yurt dışı kamu ve özel kesim ile sivil toplum örgütleriyle birlikte yapılan ortak hizmetler ve diğer proje giderleri il özel idaresinin giderleri arasında sayılmaktadır (md. 43/l).

İl özel idarelerinin, il genel meclisinin kararı üzerine yapacağı anlaşmaya uygun olarak görev ve sorumluluk alanlarına giren konularda; Kamu kurumu niteliğindeki meslek kuruluşları, dernekler, vakıflar ve meslek odaları ile ortak hizmet projeleri gerçekleştirebilecekleri belirtilmektedir (md. 64/c).

5393 sayılı Belediye Kanunu kapsamındaki düzenlemeler: Kanunda hemşehrilerin belediye kararlarına katılmaları ve hizmetlerden yararlanmalarına ilişkin yeni esaslar benimsenmiştir. Buna göre "Belediye, hemşehriler arasında sosyal ve kültürel ilişkilerin geliştirilmesi ve kültürel değerlerin korunması konusunda gerekli çalışmaları yapar. Bu çalışmalarda üniversitelerin, kamu kurumu niteliğindeki meslek kuruluşlarının, sendikaların, sivil toplum kuruluşları ve uzman kişilerin katılımını sağlayacak önlemler alır" denilmektedir (md. 13).

İhtisas komisyonları vasıtasıyla kararların tartışılarak alınması, kararların mecliste görüşülmeden önce komisyonlarda olgunlaştırılması ve ilgili sivil toplum örgütlerinin görüşlerinin alınması amacıyla "mahalle muhtarları ve ildeki kamu kuruluşlarının amirleri ile ildeki kamu kurumu niteliğindeki meslek kuruluşları, üniversiteler, sendikalar ve gündemdeki konularla ilgili sivil toplum örgütlerinin temsilcileri, oy hakkı

olmaksızın kendi görev ve faaliyet alanlarına giren konuların görüşüldüğü ihtisas komisyonu toplantılarına katılabilir ve görüş bildirebilir” (md. 24).

Yeni kamu yönetimi doğrultusunda belediyelerin “stratejik plan” hazırlamaları öngörülmektedir. Kentlerin altyapı, ulaşım, çevre gibi temel hizmetler açısından uzun vadeli olarak planlanması ve çalışma programlarının bu programlara göre yapılması amaçlanmaktadır. Stratejik planların, beldede bulunan üniversitelerin, meslek odalarının ve konuyla ilgili sivil toplum örgütlerinin görüşleri de alınarak hazırlanması ve böylece kentlerin geleceği hakkında halkın söz sahibi olması hedeflenmektedir (md. 41).

Belediyelerin giderleri konusunda yapılan düzenleme ile idari ve mali özerkliği zedelemeyecek şekilde esneklik sağlandığı belirtilerek “yurt içi ve yurt dışı kamu-özel kesim-sivil toplum örgütleriyle birlikte yapılan ortak hizmetler ve proje giderleri” belediyelerin giderleri arasında sayılmıştır (md. 60/d).

Kentte yaşayanlar arasında hemşehrlik bilinci, kent vizyonunun geliştirilmesi, kent hak ve hukukunun korunması, sürdürülebilir kalkınma, çevreye duyarlılık, sosyal yardımlaşma ve dayanışma, saydamlık, hesap sorma ve hesap verme, katılım ve yerinden yönetim ilkelerini hayata geçirebilmek amacıyla sivil bir danışma forumu ve mekanizması olan kent konseylerine ilgili sivil toplum örgütlerinin de katılması öngörülmektedir (md. 76).

5449 sayılı Kalkınma Ajanslarının Kuruluşu, Koordinasyonu ve Görevleri Hakkında Kanun kapsamındaki düzenlemeler: Kanunda ulusal kalkınma planı ve programlarda öngörülen ilke ve politikalarla uyumlu olarak bölgesel gelişmeyi hızlandırmak, sürdürülebilirliğini sağlamak, bölgeler arası ve bölge içi gelişmişlik farklarını azaltmak üzere oluşturulacak kalkınma ajanslarında kamu kesimi, özel kesim ve STK'lar arasındaki işbirliğinin geliştirilmesinin amaçlandığı belirtilmektedir (md. 1).

Bölgede kamu kesimi, özel kesim ve STK'lar tarafından yürütülen ve bölge plan ve programları açısından önemli görülen diğer projeleri izlemek (md. 5/d) ile,

Bölgesel gelişme hedeflerini gerçekleştirmeye yönelik olarak; kamu kesimi, özel kesim ve STK'lar arasındaki işbirliğini geliştirmek (md. 5/e) ajansın görev ve yetkileri arasında sayılmaktadır.

Bölgesel gelişme hedefine yönelik olarak; bölgedeki kamu kurum ve kuruluşları, özel kesim, STK'lar, üniversiteler ve yerel yönetimler arasında işbirliğini geliştirmek ve ajansı yönlendirmek üzere kalkınma kurulu oluşturulacağı belirtilerek, bu kurula kamu kurum ve kuruluşları ile özel kesim ve STK'ların gönderecekleri temsilcilerin sayısı ve görev süresi gibi hususların kuruluş kararnamesiyle düzenleneceği ifade edilmektedir (md. 8).

Ajansın karar organı olan yönetim kuruluna kalkınma kurulu tarafından özel kesim ve/veya STK'lardan seçilecek üç temsilcinin de katılması öngörülmektedir (md. 10).

Özel kesim, STK'lar ve yerel yönetimlerin proje ve faaliyet tekliflerini değerlendirerek mali destek sağlamak üzere yönetim kuruluna öneri götürmek ajans genel sekreterinin görev ve yetkileri arasında sayılmaktadır (md. 14/f). Ancak, bölge kalkınma ajanslarına ilişkin düzenlemelerde ajanslarda görev alacak STK temsilcilerinin oy haklarının olup olmayacağı ve katılımlarının nasıl sağlanacağına ilişkin hususların net olmaması dikkat çekmektedir.

Yukarıda özetlediğimiz yasal düzenlemeler genel olarak değerlendirildiğinde, ortak proje ve hizmetlerin üretilmesi konusunda yerel yönetimlerle sivil toplum kuruluşları arasında yakın ilişki ve işbirliğinin kurulmasının hedeflendiği görülmektedir. Yine kamu-STK işbirliğinin niteliği, şekilleri ve mekanizmalarının somut tanımlarının kanun ve yönetmeliklerde bulunmaması yada tutarlı bir şekilde belirtilmemesi eleştirilmektedir.

1.2. SKİP Projesi*

SKİP, Türkiye'de STK'lar ve Kamu Sektörü Arasında İşbirliğinin Geliştirilmesi ve STK'ların Demokratik Katılım Düzeyinin Güçlendirilmesi Projesi'nin kısa adıdır. Kaliteli kamu hizmeti sunmak ve politika geliştirmek devletin görevi olmakla birlikte, bu sürece STK'ların da katılarak hangi tür hizmetler verilir verilmeyeceğinin çerçevesinin demokratik katılım esas çerçevesinde devlet ve sivil toplum tarafından birlikte çizilmesi dünyada yaygın bir eğilim haline gelmiştir. Çünkü STK'lar geniş gönüllü gruplarına erişme imkanına sahip oldukları, kamu ve özel sektör kuruluşlarına göre daha düşük sabit maliyetle çalıştıklarından devlete göre daha yüksek mali verimliliğe sahiptirler. Bu nedenle gelişmiş ülkeler sundukları hizmetlerin çeşitliliğini, yaygınlığını ve kalitesini artırabilmek için STK'larla daha yoğun bir ortaklık ilişkisine girmektedirler.

Sivil toplum-kamu işbirliğinin gelişmesiyle sivil toplumun karar alma süreçlerine katılımının artmasıyla demokrasi kültürünün gelişmesi ve güçlenmesi beklenmektedir. AB, Türkiye'de sivil toplumun demokratik sürece katılımını artıracak bir ortam yaratılması çalışmalarına katkıda bulunmak için bu proje çerçevesinde kaynak sağlamıştır. Projenin süresi 17 Ekim 2005-17 Aralık 2006 tarihleri arası olarak belirlenmiştir. Proje kapsamında gerçekleştirilecek faaliyetler şunlardır:

* SKİP hakkında detaylı bilgi almak için bkz. AB Genel Sekreterliği 2006, SKİP Ortaklık Geliştirme Eğitim Kursu Eğitimciler için Kaynak Kitap; SKİP web sayfası www.skip.org.tr.

- Yasal çerçeve araştırmasının basımı
- Kamu-STK fizibilite araştırması sunumu
- Web sitesi danışma/tartışma forumunun açılması
- STK'lar ve kamu kuruluşlarından potansiyel ortaklıklar için davranış kuralları çalışma atölyelerinin düzenlenmesi
- Strateji taslağı ve protokollerinin geliştirilmesi
- Ortaklık stratejilerinde uluslar arası deneyimler hakkında hazırlanan çalışmanın sunumu
- Ortaklık geliştirilmesine yönelik eğiticilerin eğitimi
- SKİP'in genel amacı, AB uyum sürecinin bir parçası olarak, sivil toplumun demokratik katılım düzeyini ve kamu yönetimi-sivil toplum arasındaki bağlantıları güçlendirecek ve işbirliğini geliştirecek bir ortam yaratmaktır. Proje'nin özel hedefleri ise şunlardır:
- Teknik Ekibin projenin ilerleyen aylarında etkinlik düzenleyeceği öncelik alanlarını saptamak, Sivil Toplum Kuruluşları ve Kamu Sektörü arasında muhtemel eşleştirme alan ve konularını belirlemek için Veri Gruplama ve haritalama (Clustering & Mapping), fizibilite ve ilgili diğer araştırmaları yapmak,
- Bir Strateji ve düzenlenmesi gereken etkinlikleri tanımlayan bir Eylem Planı oluşturulmak (iyi örneklerin saptanması, sivil toplum ve kamu arasında işbirliği ilke ve süreçlerini tanımlayan Davranış Kuralları'nın geliştirilmesi, güven oluşturmaya yönelik yöntemler de dahil olmak üzere bütün paydaşların kapasitelerinin geliştirilmesi vs.)
- Proje stratejisinin duyurulması, sivil toplum kuruluşları ve kamu sektörü arasında işbirliğinin gerekliliği, işbirliğinin muhtemel faydaları ve muhtemel işbirliği yöntemleri hakkında toplumsal bilinç ve farkındalığı artırmak, bu amaçla bir websitesi kurmak,

SKİP kapsamında proje amaçlarının hayata geçirilmesi için gerçekleştirilecek etkinlikler; (1) Veri gruplama ve haritalama programı, (2) Kapasite geliştirme programı, (3) İletişim ve ağ oluşturma programı, (4) Hibe programı olmak üzere dört başlık altında toplanmaktadır.

Veri Gruplandırma ve Haritalama Programı: Orta vadede kamu sektörü ve sivil toplum arasında ortaklıklar ve işbirliklerinin geliştirilmesi için öncelikli alanların tanımlanmasını amaçlamaktadır. Program kapsamında STK-Kamu işbirliklerinin önünde duran engeller ve mevcut yasal çerçeve incelenecektir. Bu araştırma ile yasal çerçeve, kapasite ve tutumlar hakkında iki araştırma ile STK-Kamu Sektörü işbirliğiyle bağlantılı kısıtlamalar, darboğazlar ve var olan fırsatlar tanımlanarak Yasal Kısıtlar Raporu yayınlanacaktır. Program sonucunda STK'lar ve kamu sektörünün hangi alanlarda ve hangi oranda birlikte çalıştıkları ve birlikte çalışma eğiliminde oldukları saptanacaktır.

Kapasite Geliştirme Programı(KGP): Program kapsamında işbirlikleri ve ortaklıkların geliştirilmesi için bir strateji geliştirilmesi planlanmaktadır. Bu programın en önemli çıktıları strateji ve eylem planı olacaktır. Veri Gruplandırma ve Haritalama çalışmasına dayanacak olan strateji geniş bir danışma ve katılımıla gerçekleştirilecektir. Eylem planı, yasal düzenlemeler, idari ihtiyaçlar, kapasite oluşturma girişimleri ve insan kaynakları ihtiyaçları gibi somut uygulama mekanizmalarını içerecektir. KGP kamu ve sivil topluma yönelik olarak uygulanacaktır. Programın amacı, proje sözleşme şartlarının ve kaynakların izin verdiği ölçüde her iki sektörü "ortaklık ilkeleri ve uygulaması" konusunda eğitmektir.

KGP'nin birinci aşama hedefi, eğitim programları ve uygulama çalışmaları ile kamu sektöründen paydaşların tutumlarını değiştirmek ve STK'ların potansiyel katkısı konusunda bir anlayış oluşturmaktır. İkinci aşamada, her iki sektörden paydaşların sorun analizi ve proje geliştirmek için bir araya getirilerek ortak çalışma gerçekleştirmelerini sağlamaktır.

İletişim ve Ağ Oluşturma Programı: Programın amacı, projenin etkinliklerini, programlarını ve çıktılarını mümkün olduğunca geniş bir kesime duyurmak, projeyi tanıtmaktır. Sivil toplum ve kamu sektöründe farkındalık oluşturulması, projenin benimsenme ve geliştirdiği programların etkili bir biçimde uygulanma olasılığını artıracaktır. Bu programın en önemli ürünü web sitesi olacaktır. SKİP web sitesi (www.skip.org.tr) dört ayrı modülden oluşacaktır (1) Proje kurumsal sitesi, (2) STL'lar ve STK'larla işbirliği yapan kamu kurumlarına yönelik e-dergi, (3) Proje etkinlikleri ve sivil toplumu ilgilendiren konu başlıklarının tartışılacağı forum, (4) STK'lar ve kamu sektörünün ortak proje geliştirmesini hedefleyen "ortak bulma" amaçlı veri tabanı. Program kapsamında ayrıca Proje Tanıtım Broşürü ve Proje Kazanımları Broşürü gibi yazılı tanıtım materyalleri ile proje kapsamında üretilen raporlar çoğaltılarak paydaşlara dağıtılacaktır.

Hibe Programı: Programın en önemli çıktılarından biri, projenin lehdarı olan ABGS'nin önümüzdeki yıllarda dağıtacağı hibelerin izlenmesi ve değerlendirilmesi için bir Bilgi Yönetim Sistemi (MIS) kurulması olacaktır. Bilgi Yönetim Sistemi, STK'lara dağıtılan hibelerin ve kurumun yapısındaki değişimlerin izlenmesini kolaylaştıracaktır. Bilgi yönetim sisteminin şu fonksiyonları yerine getireceği düşünülmektedir: (1) Harcama ve gelir hareketlerinin takibi, (2) Aşırı bütçe harcamaları yapılmasına izin vermeyen ve harcamaların geçerliliğini denetleyen kuralların belirlenmesi, (3) İnsan kaynaklarının ve insan kaynaklarıyla ilgili etkinliklerin yönetimi, (4) Bütçe kaynakları ile bordrolu harcamaların, bütçelendirilmiş hesaplar ve gelir kaynakları ile

ilişkilendirilmesi, (5) Hesap özetleri ve bütçe kalemi tahmini raporlarının hazırlanması, (6) Hesap işlemlerinin özet ve yorumları gibi dinamik raporların hazırlanması vs.

Hibe programı küçük ölçekli hibe almaya hak kazanan kurumlar için "uygulama kılavuzu"nun hazırlanmasını da ön görmektedir. SKIP Hibe Programı kapsamında 11 kurum, hibe almaya hak kazanmıştır (bkz. www.skip.org.tr, 2006). SKIP Hibe Bileşeni kapsamında, hibe alan kuruluşlara uygulama konusunda teknik destek vermeyi sürdürmektedir.

Özetle SKİP'nin hedefi; STK ve Kamu sektörleri arasındaki işbirliğinin geliştirilmesi için bir ortam oluşturmak, oluşturulacak bu işbirlikleri için tarafların üzerinde anlaşılması davranış kuralları taslağı oluşturmak ve son aşamada ise STK ve Kamu sektörleri arasında işbirliği sözleşmelerinin (compact) hazırlanmasını sağlamaktır. Bu hedefe ulaşabilmek için Türkiye'de AB'nin sağladığı fonlarla veri gruplandırma ve haritalandırma programı, kapasite geliştirme programı, iletişim ve ağ oluşturma programı ve hibe programı gibi programlar uygulanmaktadır.

2. STK-Kamu Sektörleri Arası İşbirliği Örnekleri

Türkiye'de mevcut STK kümelerinin doğası ve STK kümeleri ile kamu sektörü arasındaki ilişkiler üzerine 2006 yılının Ocak ve Şubat aylarında bir analiz gerçekleştirilmiştir (Sorensen vd. 2006: 3). Analiz sonrası hazırlanan raporda, sektörler arası işbirliğinin fizibilitesi ve gelişime yönelik potansiyelini etkileyen bir takım aksaklıklar ortaya konmuş, Avrupa'daki en iyi uygulamalar göz önünde tutularak ortaklık geliştirilmesi için daha uygun bir ortam yaratmaya yönelik tavsiyelerde bulunulmuştur.

Raporda öncelikle YaDa¹ tarafından yapılan geniş araştırma ve kamu temsilcileri ile yapılan görüşmelerin sonuçlarına dayanarak grupların genel bir analizi yapılarak ilk sonuçlara ulaşılmıştır. Sonrasında sonuçları sınamak ve tavsiyeleri rafine etmek için vaka incelemelerinden yararlanılmıştır. Seçilen vakalar, mevcut ortaklıkların önemli paradigmaları olmaları, ulusal, bölgesel ve belediye yönetimi bazındaki anlayışı göstermeleri açısından önemlidir. Analiz, grupların ve ortaklıkların etkinlik açısından bazı asgari şartlara sahip olmalarını öngörmekte ve incelenen grupların "meşruluk", "kapasite" ve "yönetim" kriterlerine ne derece uyduklarını değerlendirmektedir. Analiz kapsamındaki vaka incelemelerini şöyle özetleyebiliriz:

İnsan Hakları Danışma Kurulu (İHDK): 2003 yılında hükümet görevlileri, üst düzey kamu uzmanları, bilim adamları, fikir liderleri ve sivil toplum örgütleri temsilcilerinin iş birliği ile Türkiye'deki insan haklarının geliştirilmesi amacıyla Başbakanlık altındaki bir danışma kurulu olarak oluşturulmuştur. İHDK'nın oluşumuna ilişkin geçmiş, hükümet görevlilerinin sivil taraf olarak kabul ettiklerinin devlet çıkarlarına sadık olanlarla sınırlı olduğunu göstermektedir. Bu açıdan danışma kurulundaki sivil tarafların bağımsızlığı ve özerkliği şüphelidir. Devletçe teşkilatlanmış sivil toplum örgütü fenomeni, danışma kurulunun oluşumundaki en önemli sakıncalardan biri olarak görülmektedir. Bu anlamda sivil toplumla işbirliğinin yerini "kamu tarafı adına kuruluş" almaktadır. Danışma kurulunun insan haklarını geliştirmekten ziyade yönetsel meşruluk için bir araç olarak kullanıldığı ve projedeki sivil üyelerin de bu amaç için araç oldukları görülmektedir. Katılımcılar, İHDK'nın samimiyetsiz bir girişim olduğunu iddia etmişlerdir. Onlara göre hükümet görevlileri, kuruluş sürecinde sivil tarafların görüşlerini ve taleplerini dikkate almamıştır. Aynı zamanda kurula seçim sürecinde objektif kriterlerin olmamasından yakınmışlardır.

Toplumsal Bakım ve Çocuk Korumaya İlişkin Toplum Merkezleri: Merkezler, seçilmiş mahallerdeki sosyal problemlere değinmek üzere kurulmuştur. Hızlı kentleşmenin yaşandığı yerler odak noktasıdır. STK'ların toplum merkezlerinin eylemlerinin planlanmasına ve hayata geçirilmesine katılımı, merkezlerin eylemlerini "yerel idareler, kamu otoriteleri, üniversiteler ve STK'larla işbirliği içinde yürütmelerini öngören yönetmelik ile sağlanmıştır. Toplum merkezleri en az üç taraf arasındaki protokolle oluşturulmaktadır. Belediyelerin yerel ortaklar olarak sahne almasıyla merkezlerin yapısı daha karmaşık bir hale gelmiştir. Çünkü belediyeler bazen yerel genel müdürlük yapılarıyla paralel çalışmaktadır. Toplum merkezlerinin hukuki ve kurumsal analizi, sivil ve yerel tarafların merkezlerin oluşumunda ve işleyişinde ikinci derecede önemli rol oynadıklarını göstermektedir. Yönetmelik ve merkezlerin ruhu STK'lara önemli bir rol verirken, merkezler devlet egemenliği altındaki kuruluşlar olarak kalmışlardır. Bu durum en çok yönetim yapıları ve etkinliklerin planlanmasında görülmektedir. STK'lar normalde sadece yıllık planların kabul edilmesi, fiziksel altyapı ve gönüllü eğitimciler gibi somut girdiler sağlama konularında dahil edilmektedir.

Belediye ve STK İşbirliği: Belediye ve STK işbirliği konusunda üç genel uygulama bulunmaktadır: (1) Belediyenin STK'lara işyeri ve personel temin etme yoluyla hizmet vermesi; (2) Belediyenin STK'lara lojistik destek vermesi; Belediyenin kendi STK'sını kurması (örneğin, vali yakınları, belediye içinde görevli gruplar veya belediyeye yakın gruplarca oluşturulan STK'lar). 5393 sayılı Belediye Kanunu'nun 75/c maddesine göre yerel yönetimler uzmanlık alanı dışındaki sorunları çözmek için "kamu yararına sivil örgüt" statüsüne sahip STK'ları finanse edebilmektedir. Ancak yerel yönetim ve STK'ların çoğu bu kuraldan haberdar değildir. Çoğu kez ortak çıkarlar işbirliği için yeterli olmaktadır. STK'ların ilişki içindeki özerklik derecesi ise değişmektedir. İlk iki şekilde STK'ların özerkliği düşünülemez. Çünkü bağımsız STK'lar dahi yerel yönetimlere maddi

¹ YaDa Vakfı 'Yaşama Dadır Vakıf'ın kısaltmasıdır.

² Sosyal Hizmetler ve Çocuk Esirgeme Kurumuna Bağlı Toplum Merkezleri Yönetmeliği R.G: 11/7/2001/24106.

bağımlılıkları sebebiyle zayıf durumdadırlar. Üçüncü şekilde ise, yerel otorite ile onun STK'sı arasındaki ilişki zaten bağımsızlık ve özerkliğe imkan tanımamaktadır.

Sosyal Yardımlaşma ve Dayanışma Vakıfları: Anayasamız uyarınca, sosyal eşitsizliklerin giderilmesi ve sosyal refahın sağlanması amacıyla 1986 yılında sosyal yardımlaşma fonu, 2004 yılında da Sosyal Yardımlaşma ve Dayanışma Genel Müdürlüğü (SYDGM) kurulmuştur. Fonun vizyonu, eğitim, sağlık ve diğer sosyal yardımları sağlayan politikaları oluşturmak ve bu politikaların uygulanması yoluyla yoksullukla savaşımdır. Fon kapsamında 81 il ve 850 ilçede Sosyal Yardımlaşma ve Dayanışma Vakıfları kurulmuştur. Vakfın mütevellî heyetine, her faaliyet döneminde ilde kurulmuş olan STK yöneticileri arasından iki temsilci de seçilmektedir. Ancak rapor, uygulamada STK'ların eşit ortaklar olarak hareket etmediklerini, daha ziyade tamamlayıcı rol oynadıklarını ve çoğunlukla kapasitelerine pek az itibarla veya hizmet ettikleri çıkarları gerçekten temsil ettikleri oranda seçildiklerini ortaya koymaktadır.

Değerlendirme ve Sonuç

Türkiye'de yakın zamanda hazırlanan kanun ve yönetmelikler STK-Kamu işbirliği konusunda olumlu sinyaller vermesine karşın, işbirliği/ortaklık için öngörülen hukuki çerçevenin reforma ihtiyacı vardır. Hükümet ile STK'lar arasındaki ilişkinin genel niteliğini belirlemek, önemli ilkeleri tanımlamak ve oluşturmak için STK'alar ile hükümetin birlikte çalışması gerekmektedir. Yine "kamu yararına sivil toplum örgütü" uygulaması hukuki çerçeve ve uygulama arasında tutarsızlık yarattığından bu uygulama tekrar gözden geçirilmelidir.

STK-kamu işbirliği/ortaklığı konusunda somut kriterlerin olmaması nedeniyle kamu otoriteleri ortaklık konusunda subjektif karar verebildiklerinden, kapasite ve temsile odaklanan somut kriterler geliştirilmelidir. Ortaklıklar çoğunlukla devlet tarafından oluşturulmakta ve yönetilmektedir; tek taraflı bir süreç işlemektedir. Bunun önüne geçmek için, devlet STK'ların önerilerini de göz önüne almalı ve karşılıklı çıkara dayalı gruplar oluşturulmalıdır. Ülkemizde işbirliği ve ortaklıktan ziyade devlet kuruluşu iş başında olduğundan, STK'lar kamu otoritesinin bir uzantısı olarak algılanmaktadır.

Türkiye'de STK'ların kamu politikalarına etkisi düşük düzeyde olmaktadır. Bu açıdan STK'ları politika yapma süreçlerine dahil edecek prosedürler geliştirilmelidir. Bağımsız STK destek merkezlerinin olmaması ve devlet müdahalesinin olduğu örnekler devletçe teşkilatlanmış sivil toplum örgütü (DTSTÖ) kavramıyla birleştiğinde, STK'ların bağımsızlığı meselesi önemli bir hale gelmektedir. Bu nedenle STK'ların bağımsızlığını sağlayacak prosedürlerin geliştirilmesinin yanı sıra, maddi açıdan da desteklenmeleri gerekmektedir.

Sonuç olarak, devletin diğer ortaklar yanında STK'ları da iyi yönetim çerçevesinde karar süreçlerine katma yönündeki uygulamaları genelde olumlu karşılanmaktadır. Çünkü yerel yönetimlerin ve sivil toplum örgütlerinin kamu politikaları oluşturma sürecine katılımları vatandaşlara götürülecek hizmetlerin kalitesini ve etkinliğini artıracaktır. Bu açıdan ülkemizdeki STK'ların ve yerel yönetimlerinin SKİP projesinde olduğu üzere AB STK projelerine katılması ve AB'deki iyi uygulamaların ülkemizde tartışılıyor olması sağlıklı bir STK-kamu işbirliği/ortaklığı geliştirilmesi açısından önemlidir.

Kaynakça

- AB Genel Sekreterliği (2006), SKİP Hakkında Bilgi EK: 2, **SKİP Ortaklık Geliştirme Eğitim Kursu Eğitimciler için Kaynak Kitap**, AB Genel Sekreterliği Yayını, Mayıs.
- Acı, Esra Yüksel (2005), "Küreselleşme Olgusu ve STK'lar", Üniversite ve Toplum, s. 1-8.
- Bullain ve Bikmen (2006), "Türkiye'de STK'lar ve Kamu Sektörü Arasında İşbirliğine İlişkin Hukuki Çerçevenin Değerlendirilmesi", <http://www.tusev.org.tr/files/SKIP-yasal%20evrenin%20degerlendirilmes.doc> (21.08.2006)
- Bulut, Yakup (2005), "Sivil Toplum ve Yerel Yönetimler", H. Özgür ve M. Kösecik (eds.), **Yerel Yönetimler Üzerine Güncel Yazılar I**, 1. Basım, Ankara, Nobel Yayın Dağıtım, s. 39-56.
- Coşkun, Selim (2004), "Kamu Reformları: Değişim ve Süreklilik", **Çağdaş Kamu Yönetimi II**, Muhittin Acar ve Hüseyin Özgür (eds.), 1. Basım, Ankara, Nobel Yayın Dağıtım, s. 129-161.
- Sorensen Kristian vd. (2006), "Türkiye'de STK'lar ve Kamu Sektörü Arasındaki İşbirliğini Geliştirmeye Yönelik Kümeleme (Cluster) Analizi EK 17", **SKİP Ortaklık Geliştirme Eğitim Kursu Eğitimciler için Kaynak Kitabı CD'sinde**, AB Genel Sekreterliği Yayını, Mayıs.
- 5072 Sayılı Dernek ve Vakıfların Kamu Kurum ve Kuruluşları ile İlişkilerine Dair Kanun R.G: 29/1/2004/25361.
- 5216 Sayılı Büyükşehir Belediye Kanunu R.G: 23/7/2004/25531.
- 5227 Sayılı Kamu Yönetiminin Temel İlkeleri ve Yeniden Yapılandırılması Hakkında Kanun <http://www.tbmm.gov.tr/kanunlar/k5227.html> (27.04.2006).

5302 Sayılı İl Özel İdaresi Kanunu R.G: 4/4/2005/25745.

5393 Sayılı Belediye Kanunu R.G: 13/7/2005/25874.

5449 Sayılı Kalkınma Ajanslarının Kuruluşu, Koordinasyonu ve Görevleri Hakkında Kanun R.G:
8/2/2006/26074.

<http://www.skip.org.tr/tr/about> (05.07.2006).

SON KAMU YÖNETİMİ REFORMLARINDA SİVİL TOPLUMUN YERİ

Arş. Gör. Dilek MEMİŞOĞLU
dilekmemisoglu@iibf.sdu.edu.tr
Arş. Gör. Hakan M. KİRİŞ
Arş. Gör. H. Bahadır ESER
Süleyman Demirel Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi

Özet

Günümüzde devletin bazı kamusal alanlardan çekilmesi sivil toplumun sorumluluğunu arttırmıştır. Bu bağlamda devletin üstlendiği bazı görevler sivil topluma bırakılmaktadır. Özellikle 2002'den bu yana Türkiye'de de aynı eğilim gözlenmektedir. Bununla birlikte sivil toplum geleneği bakımından Türkiye, batıdan oldukça farklıdır. Dolayısı ile Türkiye'deki uygulama önemli sorunları beraberinde getirecek görünmektedir.

Anahtar Kelimeler: Sivil Toplum, Kamu Yönetimi Reformu, Demokratikleşme, Devletin Dönüşümü.

THE LOCATION OF CIVIL SOCIETY ON THE LAST PUBLIC ADMINISTRATION REFORMS

Abstract

Today, government withdraw in some public areas is increased civil society's responsibility. Besides some duties of government are transferred to civil society. Especially since 2002, same tendency has been observed in Turkey too. However, civil society tradition in Turkey is different from western world. Thus Turkish practice seems to important problems coming together.

Keywords: Civil Society, Public Administration Reform, Democratization, Transform of Government.

GİRİŞ

Günümüzde ekonomik, toplumsal, siyasal ve kültürel hayatın tüm alanlarında olduğu gibi, genel olarak yönetim alanında ve özel olarak da kamu yönetimi alanında hızlı bir değişim ve dönüşüm süreci yaşanmaktadır. Öncelikli olarak gelişmiş Batı ülkelerinde ortaya çıkan kamu yönetiminde reform yapma düşüncesi zamanla diğer ülkelere de yansımış ve onları da yönlendirmiştir. Günümüz reformlarına hakim olan zihniyet, yönetim sisteminin sorunlarını çözmek için devletin küçültülmesini, sınırlanmasını, karar almada merkezden yerele ve sivil topluma inisiyatif aktarılmasını savunmaktadır.

Bilindiği üzere kamu sektörü, refah devleti anlayışıyla pek çok sosyal alanda faaliyet göstermiştir. 1980'lerle birlikte kamunun bu alanlardan çekilmeye başlaması ve ortaya çıkan boşluğun çeşitli aktörlerce doldurulması söz konusu olmuştur. Yerel yönetimler ve özel sektörde faaliyet gösteren aktörlerin yanı sıra çağdaş batıda derin bir tarihsel geçmişe sahip sivil toplumun da bu süreçte görev üstlendiği görülmektedir.

1980'lerde başlayıp 2002 sonrası Türk kamu yönetiminde yapılmak istenen reformlar da aynı eğilim doğrultusunda uygulamaya konmak istenmektedir. Ancak batıda köklü bir geleneği olan sivil toplumun ülkemizde farklı içerik ve düzeye sahip olageldiği yadsınmaktadır.¹ Dolayısı ile bu durum, reformların uygulanabilirliği bakımından önemli aksaklıklar yaratabilecek potansiyele sahip görünmektedir.

1. SİVİL TOPLUM KAVRAMI NEYİ İFADE EDİYOR?

1.1. Sivil Toplumun Tanımı ve İşlevi

Kavram olarak sivil toplum karmaşık merkezi bir ilk oluşumdan başlayıp giderek geniş anlamlara sahip olumlu ve olumsuz vurguları da yapısında barındıran bir içeriğe sahiptir. Kavramın imgesel olarak canlılığının koruması bu iki farklı nokta arasında gidip gelmesinden kaynaklanmaktadır (Mardin, 2004: 21). Sivil toplum kavramı, siyasal ya da ideolojik bir toplum projesinin tanımlanmasında kullanılan anahtar bir kavram olarak görülmemelidir. Sivil toplum kavramı siyaset bilimi dilinde sosyal ve siyasal yaşamı kavrayabilmek için kullanılan, sosyolojik içerikli bir kavram olagelmektedir (Çaha, 1997: 29).

Sivil topluma yönelik şu tanımları kullanmamız mümkündür (Yayla, 2005: 206):

¹ Sivil toplum kavramının batılı yazarlarca batılı olmayan toplumların özellikle müslüman toplulukların toplumsal ve kültürel yapı özellikleriyle demokratik potansiyele sahip olmadıklarını anlatmak üzere ayırt edici bir ölçüt olarak kullanıldığına dikkat çekilebilir. Bkz. Mustafa ERDOĞAN, "Sivil Toplum Bir Kavramın Anatomisi", Edt. Adnan KÜÇÜK, Selahaddin BAKAN, Ahmet KARADAĞ, 21.Yüzyılın Eşiğinde Türkiye'de Siyasal Hayat C-2, Aktüel Yayıncılık, İstanbul 2005,s.667.

- Özel bireyler tarafından kurulan veya oluşturulan, hükümetten ve devletten bağımsız, otonom birlikler ve gruplar alanı olan sivil toplum dahilinde iş çevreleri, kulüpler, aileleri bulundurmaktadır. Bireyler, birlikler bu alanda, devletin keyfi müdahalesiyle karşılaşmadan özgürce ve serbestçe örgütlenebilir ve faaliyet gösterebilir.
- Bireylerle devlet arasında yer alan ara yapılar olarak sivil toplum bir birlikler kompleksidir. Sivil toplum etnik, dini ve diğer gönüllü birlikleri içerir. Sivil toplum ile siyasal toplum (devlet) birbirinin karşıtı olarak düşünülür. Birinin alanının genişlemesi diğerinin alanını daraltır.
- 3.Devletin ve dar anlamda özel alanın dışında kalan ve toplumun kolektif hayatını oluşturan özerk grup olarak sivil toplum topluluk ve kurumların alanıdır. Bu gruplar etnik, dini, fikri ve hayri nitelikte olabilirler. Sivil toplumun ilkesi, *gönüllülük* ve *rızadır*.

Günümüzde sivil toplum kavramı Batı'da anlaşıldığının aksine toplumumuzda bir anlam kaymasına uğrayarak askeri toplumun ya da militarist yapılanmanın karşıtı olarak algılanmaktadır. Günümüzde üzerinde oldukça fazla söz söylenen sivil toplum, toplumu anlamakta ve analiz etmekte diğer bir ifade ile demokratik bir yapı oluşturmakta temel bir kavram olarak görülmektedir (Kuzu,1992: 358). Terim olarak sivil toplum kavramının karşılığı *askeri* değil *medenileşmemiş* olarak anlaşılabilir. Sivil kelimesi eskiden şehir adabı yerine kullanılmaktaydı. 18. yüzyılda bazı düşünürler bu kavramı hürriyetleri ifade etmek için kullanmışlardır (Bolay, 1997: 7).

Sivil toplumun sistemin sağlıklı şekilde işlemesi açısından çeşitli işlevleri yerine getirdiği açıktır. Erdoğan bu işlevleri başlıca dört madde halinde belirtmektedir (Erdoğan, 2005: 681-683):

- Devlet iktidarının meşrulaştırılması
- Despotizme karşı güvence
- Demokrasiye geçişi kolaylaştırıcı etken
- Uygarlığı barbarlıktan ayırıcı ölçüt.

Esasen sivil toplumun, toplum sözleşmelerinde devletin karşısında yer alan tarafı temsil ettiğini söylemek mümkündür. Dolayısı ile sivil toplumun mevcut ve güçlü olması devletin tek tek bireyler ve yekün olarak da toplum üzerindeki baskısını azaltıcı bir unsur olarak öneme sahiptir. Örgütlü bir muhalefet ve güçlü yerel yönetimlerle birlikte düşünüldüğünde sivil toplumun sağlıklı işleyişi daha demokratik bir düzenin kurulunda öncelikli hale gelmektedir.

1.2.Sivil Toplum Düşüncesinin Gelişimi

Sivil toplum kavramı zaman içinde farklı düşünürler tarafından farklı şekillerde tanımlanmıştır. Bu bağlamda sivil topluma kavramına tarihsel süreç içerisinde beş temel anlam yüklendiğini söylemek mümkündür. Bu temel kavramlaştırmalardan ilki, Antik Yunan'da siyasal olarak aktif yurttaşların alanını ikincisi, ortaçağda kent yaşamının ortaya çıktığı *burglar* etrafında şekillenen yeni özerk alanları, üçüncüsü, 17. ve 18. yüzyılların liberalizm anlayışını, dördüncüsü, F. Hegel ve onun takipçileri olan K. Marks ve A. Gramsci'nin yükledikleri anlamı ve son olarak sivil toplum kavramının günümüzdeki modern kullanımını ifade etmektedir (Muukkonen,2000:1).

Sivil toplum kavramı ilk kez Aristo ile ortaya çıkmıştır. Aristo insanlar için en uygun yaşamı olarak yasalara göre belirlenmiş kurallara sisteminin hakim olduğu *polis*i görmekteydi. Bu kavram daha sonra Latince'ye *societas civilis* olarak taşınmıştır. O zamanki kullanımı ile sivil toplum devletten ya da siyasal toplumdaki ayrı bir alan olarak görülüyor, devlet ve siyasal toplumla eş anlamlı olarak kullanılıyordu (Türküne, 2005: 348). Aristo sivil toplumu kurumların hiyerarşisi olarak görmüştür. Aristo'ya göre ailenin rolü kendi ve polis'in ihtiyaçlarını karşılayarak iyi bir yaşam tesis etmektir. Platon ise, birliği vurgulayarak sivil toplumun bireysel ilginin üzerine inşa edilemeyeceğini ileri sürmüştür. Ona göre devlet sadece şahsi menfaatleri ön planda olmayan, huzuru, adaleti tesis edebilecek bireyler tarafından idare edilmelidir. Çicero'ya göre ise sivil toplum, hukukun ve adaletin ilkeleri etrafında şekillenen politik bir sitemdir. Bununla birlikte Çicero tiranlığa ve yönetimin yozlaşmasına karşı özel mülkiyeti de savunmuştur. Antik çağda sivil toplumun karşıtı barbarlık olarak görülmüştür (Muukkonen, 2000: 2).

Sivil toplum kavramı Batı topluluklarının özgün değerlerini özetlemek için kullanılmıştır (Mardin, 2004: 22). Kavramın Batı fikir tarihi içindeki yeri 15. yüzyıldan 18. yüzyıla kadar süren zaman zarfında çeşitli anlamlar kazandığı görülmüştür. Her düşünürün kendi bakış açısına göre oluşan bu anlamlandırmalar farklılıklar arz etmektedir (Mardin, 2004: 22). Toplum-devlet ilişkisini ele alan sözleşmecî düşünürler: Hobbes, Locke ve Rousseau sivil toplum kavramını Aristoteles ile aynı doğrultuda olmakla birlikte, siyasal otoriteyi öne çıkararak kamusal alan anlamında kullanmışlardır. Bu düşünürlere göre sözleşme yapılmadan önce tabii durumda bulunduğu için, bireylerin kendi aralarındaki ve siyasal otoriteyle olan ilişkilerini düzenleyen normlar doğal hukuka dayanmaktaydı. Bireyler arasında ortaya çıkan sözleşmeden sonra, doğa halinden çıkılarak sivil toplum oluşturuldu. Bu düşünürlere göre sivil toplum, toplumsal ilişkilerin hukuksal normlara göre düzenlendiği, aile merkezli geleneksel toplumda var olan özel alana karşı ortaya çıkan kamusal alanı merkeze oturtan siyasal alanı ifade etmekteydi (Çaha, 1997: 28–29).

Thomas Hobbes'a göre doğa halinde insan insanın kurdu (*homi homini lupus*) idi. Bu toplum yaşamı içinde anarşi ve kaos oluşturmaktaydı. Hobbes insanların bu kaos ortamından kurtulmak için aralarında bir sözleşme yaparak devleti yani *Leviathan*'ı oluşturduklarını ve daha sonra tüm hak ve yetkilerini devlete devrettiklerini söylüyordu. Hobbes devleti mutlak kabul etmekle birlikte bir sözleşme ile kurulduğunun altını çizer (Yılmaz, 1997: 87). Hobbes'a göre bu siyasal düzen herkesin sınırsız isteklerinin hakim olduğu toplumsal düzene karşıt olan aklın düzenidir (Touraine, 1997: 61). Hobbes'un devlet kuramı devlet verdiği mutlak iktidar ve devlet karşısında bireyin hareket alanının çok kısıtlı olması nedeniyle totaliter ve otoriter olarak eleştirilmiştir. Hobbes İngiltere'de iç savaş yıllarında yaşamış bir düşünür olarak fikirlerini güçlü bir merkezi otorite üzerine yoğunlaştırmıştır (Türköne, 2005: 350).

Locke'a göre insanlar doğa durumunda özgürdüler (Azaklı, 1997: 225). Locke, Hobbes'ten farklı bir şekilde doğa durumuna olumsuz yaklaşmaz. Locke göre doğa durumundaki kurumsallaşmış aile, ekonomik ve hukuksal ilişkiler sivil ve politik toplumda korunarak sürdürülür. Locke mülkiyet sahibi burjuvazinin devlete karşı *negatif özgürlük* alanını tanımlayarak savunmuştur. Ancak kuramsal düzeyde açık bir sivil toplum-devlet ayrımına gitmemiştir (Türköne, 2005: 351). Locke devletin sınırlandırılmasını gündeme getirmiştir. Locke insanın doğa durumunda iyi olduğunu, bununla birlikte bazı durumlarda cezalandırma yetkisinin düzenlenerek aşırı cezalandırmanın önlenmesi için bireylerin sözleşme ile devleti meydana getirdiğini belirtmiştir. Locke devletin sözleşmeyle verilen alanlar dışında bireyler üzerinde etkisinin olmadığına vurgu yaparak sivil alanla siyasal alanın ayrılığının altını çizmiştir (Yılmaz, 1997: 87). Locke göre doğumla kazanılan yaşama, hürriyet ve mülkiyet hakları üzerinde devletin herhangi bir söz söyleme hayatı yoktu (Bostancı, 1997: 183). Locke temelde devlet ile sivil toplumu özdeş görmekle birlikte sivil toplumu sivil burjuva toplumunun temel yasası olarak değerlendirmiştir (Azaklı, 1997: 255).

Rousseau kuramsal açıdan sivil toplumu sözleşme ile ortaya çıkan uygar toplumla özdeşleştirmektedir. Sivil toplumun karşıtı ise doğa durumudur (Türköne, 2005: 351). Rousseau'ya göre insanlar kendilerini korumak amacıyla birleşerek güç birliğine gitmelidirler. Bu güç birliği ise özel çıkar ve bireysel iradelerin genel iradeye dönüşüren bir toplum sözleşmesi ile gerçekleşecektir (Azaklı, 1997: 255). Genel irade doğal bir uzlaşma tarafından oluşturulmuştur. Rousseau karşıt çıkarların olmaması halinde ortak çıkar diye bir kavramdan söz edilemeyeceğini ve siyasetin bir sanat olmaktan çıkacağını ifade etmiştir (Barber, 1995: 172). Rousseau devleti yasa yapma gücü ile tanımlamıştır. Rousseau toplumun tamamını temsil eden genel iradenin yasaları yapması gerektiğini savunmuştur. Bununla birlikte Rousseau kendi özelinde *societas civilis*'e karşı doğa durumunu tercih etmekteydi (Bostancı, 1997: 184).

Hegel için sivil toplum içinde hayatlarını sürdüren bireylerin varlıklarını devam ettirmelerine olanak sağlayacak bütün faaliyetleri kapsayan organize olmuş, iktisadi ve hukuksal bir sistemi olan ve bunların düzenli bir şekilde çalışmasını sağlayacak otoriter yapıyı bünyesinde bulunduran topluluktur (Mardin, 2004: 22). Hegel'e göre sivil toplum, kazanç, bireysel mutluluk, kişinin statüsünün korunması gibi hayata dair bölümlerin var olmasının birlikte iradesidir. Hegel sivil toplumun tek başına yeterli olmadığını, insanın doğasından kaynaklanan egoizmi gereği ortaya çıkan çatışmaların önlenmesi için bir çıkarlar sistemine ihtiyaç olduğunu ve bu sistemin ancak devletin varlığı ile dengelenebileceğini ifade etmiştir. Hegel'e göre insanlığın gelişme evreleri içinde sivil toplumun yanında devlette önemli bir yere sahiptir (Kuzu, 1992: 359). Sonuç olarak Hegel'e göre sivil toplum farklılıklarını ve kişisel eğilimlerin bir çatışma alanını oluşturarak metafiziksel bir devlete ulaşmada tarihsel bir ara dönemi oluşturmaktaydı (Çaha, 1997: 29).

Marx sivil toplumu ekonomik faaliyetin özerk alanı ile özdeşleştirmektedir. Marx sivil toplum hareketinin ortaya çıkışını geç ortaçağını komünal hareketlerine bağlamaktaydı. Marx'a göre bu hareket kent korporasyonlarını ve komünleri feodal yapının siyasal düzenlemelerinden bağımsız kılarak, ekonomik tercihler üzerindeki dinsel ve siyasal vesayete dayalı baskıyı ortadan kaldırmış ve otonom bir ekonomik faaliyet sahası meydana getirmiştir. Marx bu bağlamda sivil toplumun tam olarak ortaya çıkışını 18. yüzyıla yaşanan sermaye birikimi ile özel mülkiyetin meşrulaşmasına ve siyasal alanı ekonomik alandan ayıran yasal ve kurumsal düzenlemelerin yapılmasına bağlamaktadır (Sarıbay, 1995: 124). Marx'a göre, sivil toplum alt yapıda yer alır. Sivil toplum üretici güçler tarafından belirlenen ilişkilerin biçimini ifade eder (Bostancı, 1997: 184). Hegel'in kavrama getirdiği orijinal bakış açısı onu devletten ayırmış olmasıdır. Marx'da bu ayrımı kullanarak sivil toplumu ekonomik ilişkilerini üretirken sınıf ilişkilerini doğuran bir alan olarak tanımlamıştır (Çaha, 1997: 29).

Gramsci sivil toplum kavramını açıklamakta *tarihsel blok* kavramını kullanmıştır. Tarihsel blok yapı ile üst yapının birleşmesinden oluşmaktadır. Genel olarak yapı üretim, dağıtım ve bölüşüm gibi üretim süreçlerinin tümünü teşkil ederken üst yapı ise ideolojik, politik, hukuksal ilişkiler düzeyindedir. Gramsci sivil toplumu devlet diğer bir ifade ile politik toplum ile birlikte tarihsel blok içinde üst yapının iki temel düzeyi olarak görmektedir. Bu noktadan hareketle Marx'ın alt yapı içinde konumlandığı sivil toplum Gramsci ile üst yapının temel düzeyi olarak nitelendirilmektedir (Türköne, 2005: 355).

Kavram uzunca bir aradan sonra 1960'larda tekrar tartışılmaya başlandı. Özellikle 1968 öğrenci hareketleri ile var olan siyasal kurumlar, değerler, normlar ve siyasal karar lama süreçleri köklü bir biçimde eleştirilmiş bu hareket ardından feminizm, çevrecilik, anti-nükleer hareket gibi yeni oluşumlar devletin karşısına yeni taleplerle çıkmışlardır. Batı toplumunda ortaya çıkan refah devleti anlayışının da hız

kazandırdığı bu topluluklar grup odaklı yeni bir politika anlayışı ortaya çıkarmıştır. Bu gruplar içindeki hakim tema sistemi tamamen değiştirmek yerine sistem içinde daha fazla açılı ile daha fazla özgürlük ve katılım sağlamak olmuştur (Çaha, 1997: 30).

Günümüzde sivil toplumun ne olduğuna ilişkin birçok fikir öne sürülmektedir. Sivil toplum kavramının öncelikle belirli ve düzenli bir yapıya sahip örgütlü bir oluşumu ifade ettiğini söylemek mümkündür (Bolay, 1997: 8). Sivil toplum kuruluşları üçüncü sektör olarak adlandırılmaktadır. Kavram günümüzde sivil toplum, kamu yararına çalışan sektör, yardımlaşma sektörü, kar amacı gütmeyen sektör, sosyal ekonomi gibi paralele kavramlarla da ifade edilmektedir (Muukkonen, 2000: 2).

Larry Diamaond sivil toplumu gönüllü, kendi kendini yaratan, kendi yaşamını kendi idame ettiren, devletten özerk olarak yapılanmış, ortak bir değerler kümesi ile sınırlı olan örgütlü toplumsal yaşam alanı olarak tanımlamıştır (Özbudun, 1998: 112).

Sivil toplum kavramı siyasal partilerden farklı olarak sınırlı bir amacı gerçekleştirmek için ortaya çıkarlar. Sivil toplumun oluşumlarının temel amacı yönetsel yapıların dikey yapılanmaları içinde yer almak değildir. Bu kuruluşlar sendika, din, kadın, gençlik, çevreci, sanat evi gibi örgütlenmeler ile kendi özerk alanlarında hareket ederek siyasal yapıyı diğer bir ifade ile devleti kendi amaçları doğrultusunda etkilemek ve yönlendirmektir (Tunç, 1998: 130).

Kavrama olumlu yaklaşanlar bireyin devlete karşı korunmasına vurgu yaparlar. Kavram, toplumdaki çeşitli grupların sınıf veya etnik yapı, cinsiyet, din ve milliyet gibi toplumsal temeller etrafında örgütlenerek ekonomi, eğitim, sağlık, sanat, ticaret, spor vb. alanlarda siyasi yapıyı ve toplumun tamamını barışçıl yollarla etkilemek için faaliyette buldukları alanı ifade etmektedir (Neziroğlu, 1997: 303). Sonuç olarak sivil toplumu devletin doğrudan denetimi altında tuttuğu alanların dışında kalarak görece ekonomik ilişkilerin baskısından uzak ve görece özerk-bağımsız, gönüllü ve kişisel rızaya dayalı ilişkiler ağından oluşmuş kurum ve etkinlikler olarak tanımlamak mümkündür (Türküne, 2005: 357).

2. TÜRKİYE'DE SON KAMU YÖNETİMİ REFORMLARIYLA SİVİL TOPLUMA BİÇİLEN ROL

Türkiye'de demokrasinin işleyişi ve sivil toplum konusu oldukça tartışmalı bir konudur. Ülkemizde demokratik bir sistemin kurulumu bilindiği üzere batıda daha farklı bir şekilde olmuştur. İşte bu farklılık bize temelde bir karşılaştırma ve değer ölçme zorluğu yaratmaktadır. Buna rağmen günümüzde alışlagelen şekliyle her türlü gelişme, batıyı referans alarak açıklanmaktadır. Bu açıklama getirme çabası da bizi kendi pratiğimizin genellikle başarısız yönleriyle karşılaştırmaktadır. Oysa Türkiye'de girişilen her türlü yenilik çabası kendi tarihi, sosyal ve kültürel özelliklerinden ayrı ele alınamaz (Kiriş ve Aydın, 2006: 1). Sivil toplum pratiği de bunlardan biridir.

Doğal olarak batıda sivil toplumun gelişimini sağlayan ekonomik ve siyasal altyapı Türk toplumunda ortaya çıkmamış ya da farklı şekilde oluşmuştur. Bu farklılık gerek Osmanlı'da gerekse Cumhuriyet döneminde sivil toplum kuruluşlarının batılı anlamda gelişimini sekteye uğratmıştır. Buna bağlı olarak sivil toplum kuruluşlarının ortaya çıkışında ve gelişmesinde devletin belirleyici bir rol oynadığı görülmektedir (Tuncel, 2005: 731).

Türkiye'de yönetsel geleneğin ve yasal düzenlemelerin sivil inisiyatifi öne çıkarıcı niteliğe sahip olmadığı söylenmelidir. Bu doğrultuda Çaha, Türkiye'de sivil toplumun önündeki engelleri şu şekilde sıralamaktadır (Çaha, 2005: 698-703):

- Mevcut anayasa devletle toplum arasında bir sözleşme niteliği taşımamaktadır.
- Sosyal gruplar üzerinde devlet baskısı vardır.
- Serbest pazar ekonomisi güçlü değildir.
- Vakıf çalışmaları yaygın değildir.
- Merkez sağ anlayışın güçlenip sol mantalitenin güç yitirmesi gerekir.
- Batıyla entegrasyonun sürdürülmesi gerekir.

2.1. Son Dönemde Türk Kamu Yönetiminin Dönüşümü

Bilindiği gibi 1980'ler çoğunlukla yeni bir dönemin başlangıcı olarak kabul edilmektedir. Bunda, hem refah devleti anlayışının yerini alan yeni liberalizm ve yeni muhafazakâr anlayışların yükselmesinin, hem de küreselleşme sürecinin hız kazanarak etkilerini belirgin bir şekilde göstermesinin önemli rolü söz konusudur. Bu dönemde kamu yönetimi paradigmasında da değişiklikler ortaya çıkmış, bir yandan küreselleşme sürecinin etkisiyle, diğer yandan da yeni liberalizmin minimum devlet anlayışıyla ulus devlet önemli oranda kan kaybetmiş, ulus devletin görev ve yetkilerinde değişiklikler gündeme gelmiştir (Aktel, 2003: 38). Bu noktada ulus devlet otorite ve yetkilerinin bir kısmını ulus üstü ve uluslararası güçlere, bir kısmını da ulus altı birimlere devretmek zorunda kalmış (Parlak, 2003: 356) ve birey ile sivil toplum kavramları öne çıkmıştır (Aktel, 2003: 68-69).

Yeni liberalizm, yeni muhafazakar anlayış ve kamu tercihi kuramından oluşan sacayağı üzerine inşa edilen yeni sağ düşünce, 1980'lerden itibaren yaşanan değişime yön vermiş ve yönetimleri etkilemiştir. Yeni sağın araçlarından biri olan yeni liberalizm, birey, seçme özgürlüğü, serbest piyasa sistemi ve sınırlı hükümet gibi ilkeler üzerinde yükselmektedir. Bu doğrultuda bireylerin tercihlerinin sınırlandırıldığı, merkezi karar alma sürecinin belirleyici olduğu bir anlayış yerine; serbest piyasanın ve bireylerin seçme özgürlüklerinin belirleyici olduğu bir anlayış benimsenmekte ve devletin sınırlandırılarak işlevlerinin piyasaya devredilmesi öngörülmektedir (Sallan Gül, 2004: 37-38).

Diğer yandan yeni liberal politika, devletin sınırlandırılması düşüncesi çerçevesinde deregülasyon ve özelleştirme uygulamalarını gündeme getirmekte (Güler, 2004: 34) ve yine aynı düşünce doğrultusunda refah devletince görülen kamusal mal ve hizmetlerin, serbest piyasa sistemi içinde veya bireylerin kurdukları gönüllü örgütlenmeler aracılığıyla yerine getirilmesini öngörmektedir (Sallan Gül, 2004: 130). Bu düşünce, refah devletinin yerine getirdiği kamusal hizmetlerin büyük oranda piyasaya, özel sektöre ve sivil toplum kuruluşlarına gördürülmesini beraberinde getirmektedir (Al, 2004: 6).

Yeni muhafazakar anlayış ise, güçlü devlet, disiplinli toplum, toplumsal otorite, hiyerarşi, ulus gibi değerler üzerinde vurgu yapmaktadır. Bu yönüyle yeni liberalizmle çelişir bir nitelik sergilese de, özellikle özel mülkiyet ve mülkiyet hakkı gibi konularda liberal görüşle hem fikirdir. Benzer şekilde, yeni muhafazakar görüş yeni liberalizm gibi, devletin toplumun organik yapısından kaynaklanan eşitsizliklere müdahalesine karşıdır. Bu eşitsizliklere ve eşitsizliklerin neden olduğu sorunlara devlet tarafından değil; toplumun aile, gönüllü kuruluşlar, kilise gibi yerleşik kurumları tarafından müdahale edilmesi gerektiğini savunur (Aksoy, 2003: 549-550).

Yeni sağın diğer aracı ise, kamu tercihi kuramıdır. Kamu tercihi kuramına göre, bireyler nasıl ki ekonomik kararlarını verirken ve seçimlerde bulunurken bireysel çıkarlarını gözetiyorlarsa, siyasal kararlarını alırken de aynı şekilde kişisel çıkarlarını düşünürler. Siyasal karar alma sürecinde, ister seçmen olsun, isterse de politikacı veya bürokrat olsun, tüm bireyler kişisel çıkarları uyarınca karar verirler (Çoban, 2003: 76).

Sahip olduğu ekonomik, sosyal, siyasal ve yönetsel boyutlarıyla kapsamlı bir dönüşümü ifade eden yeni sağ yaklaşımı (Aksoy, 1998: 4), kamunun doğası gereği kaynakları verimsiz kullandığını ve bu nedenle kamunun faaliyet alanının daraltılması gerektiğini savunmaktadır. Yeni sağ, *daha az devlet, daha çok piyasa* anlayışı doğrultusunda özelleştirme ve deregülasyon politikaları ile devletin küçültülmesini ve piyasanın tam egemenliğini öngörmektedir (Al, 2002:119-121). Yeni sağ anlayış, tüm hedeflerini ve politikalarını ise yeni kamu yönetimi anlayışı aracılığıyla uygulamaya koymayı önermektedir.

Geleneksel yönetim anlayışının kamu yönetimi sorunlarına cevap veremez hale gelmesi ve hatta kendisinin bu sorunların nedeni olarak görülmesi üzerine kamu yönetiminde yeni arayışlar söz konusu olmuş ve bir anlayış değişikliği gündeme gelmiştir. Bunun sonucunda, gayri şahsi, katı, kuralcı, hiyerarşik, merkeziyetçi, baskıcı özelliklere sahip geleneksel Weberyen bürokrasi anlayışı terk edilerek, yerine esnek, ademi merkeziyetçi, girişimci, katılımcı, piyasa tabanlı yeni kamu yönetimi anlayışı benimsenmiştir (Özer, 2005: 221; Bilgiç, 2003: 27; Al, 2002: 150). Yeni kamu yönetimi anlayışı; esnek, daha az hiyerarşik, dar ve az elemanlı merkez, geniş-yatay çevre ve ademi merkeziyetçi nitelikte bir örgüt yapısı ve devletin faaliyet alanının sınırlandırıldığı, bürokratik mekanizmaların yerine piyasa mekanizmalarının geçtiği bir rekabetçi ortamı öngörmektedir. Aynı zamanda hizmetlerde nitelik, etkinlik, verimlilik, müşteri merkezlilik, saydamlık, hesap verebilirlik gibi noktalar üzerinde durmaktadır (Eryılmaz, 2005: 26-27).

Bu aşamada öne çıkan kavramlardan biri de yönetim kavramıdır. Yönetim kavramı, kamu yönetimi, özel sektör ve sivil toplum kuruluşlarını içine alan karmaşık bir sistemi ve bunların kendi içindeki ilişkiler ağı ve karşılıklı etkileşimlerini anlatmak için kullanılmaktadır. Bu süreçte, merkezi yönetim ve yerel yönetim kuruluşları yanında, sivil toplum kuruluşları, özel girişimciler ve kar amacı gütmeyen kuruluşlar gibi aktörler ve bunların yönetim sistemine dahil edilmesi söz konusu olmaktadır (Eryılmaz, 2005: 28). Diğer bir ifadeyle, yönetim kamusal politikalara yönelik kararların alınmasında ve bu kararların uygulanmasında tarafların demokratik katılımını ön planda tutmakta ve kamu-özel-gönüllü tüm tarafların yönetime aktif katılımını öngörmektedir (Coşkun, 2003: 42). Yönetim, kamu yönetimini, devletin ve siyasal iktidarların faaliyetleri ile sınırlandırmamakta, aynı zamanda özel sektör ve sivil toplum kuruluşlarını da yönetimin ayrılmaz parçası olarak kabul etmekte ve çok aktörlü bir yönetimi ortaya koymaktadır (Eryılmaz, 2005: 28).

2.2. Reformlarda Sivil Toplumun Yeri

Reform güdülerinin temelinde demokratikleşme, demokratikleşmenin de yerelleşme üzerinde vurgulandığı bu süreçte, sivil toplumun oldukça öncelikli bir rolü gözlenmektedir. Zira yerel demokrasinin temel biçimlerinden biri sivil toplum girişimi iken yerel demokrasinin iki şeklinden biri de sivil toplum kuruluşları ve onların faaliyetleri olarak kabul edilmektedir (Sisk, 2001: 11-12). Bu kapsamda ülkemizde son dönemde girilen reform çalışmalarında da bu yönde anlayışların olduğu söylenebilir.

2.2.1. Kamu Yönetiminin Temel İlkeleri ve Yeniden Yapılandırılması Hakkında Kanun Tasarısı

2002 yılı sonrasında Türk kamu yönetiminde yapılan düzenlemelerde de hem yeni kamu yönetimi anlayışının hem de yönetim düşüncesinin izlerini görmek mümkündür. Devletin yeniden yapılandırılması çalışmalarının sonuncusu olan Kamu Yönetiminin Temel İlkeleri ve Yeniden Yapılandırılması Hakkında Kanun Tasarısı'nda bir yandan devletin ve kamu yönetiminin küçültülmesi ve merkezi yönetimin sınırlanması, diğer yandan da birey, sivil toplum ve yerel yönetimlerin güçlendirilmesi yönünde düzenlemelere yer verilmiştir (Gül, 2005: 41). Tasarı doğrultusunda hazırlanan ve yasalaşan 5393 sayılı Belediye Kanunu, 5216 sayılı Büyükşehir Belediyesi Kanunu ve 5302 sayılı İl Özel İdaresi Kanunu'nda da bu yönde düzenlemeler yer almaktadır.

Gerek küreselleşme süreci ve bilgi teknolojilerindeki ilerlemelerin gerekse de yeni kamu yönetimi ve yönetim anlayışının belirleyici olduğu Tasarının genel gerekçesinde, Tasarının merkezi idare ile mahalli idarelerde *iyi yönetim* ilkelerini hayata geçirmeyi hedeflediği ifade edilmektedir. Yine Tasarının genel gerekçesinde kamunun rolünün yeniden tanımlanması gerektiği ifade edilmekte ve *özelleştirme, sivilleşme ve yerelleşme* yönündeki eğilim üzerinde durulmaktadır. Düzenleyici devlet anlayışı doğrultusunda, devletin sınırlarının küçültülmesi ve devletin çekildiği alanların özel sektör ve sivil toplum kuruluşlarınca doldurulması ifade edilmektedir.

Katılımcı bir anlayışla hazırlandığı vurgulanan Tasarının hazırlık aşamasında TOBB, TÜSİAD, TESEV gibi sivil toplum kuruluşlarının, TODAİE ve üniversitelerin, siyasi partilerin (CHP ve AKP) ve çeşitli bürokratların görüşüne de başvurulduğu ifade edilmiştir. Ancak bu katılım; sınırlı olduğu, halkın katılımına yer verilmediği, birkaç sivil toplum kuruluşu dışında sivil toplum kuruluşlarının katılımına yer verilmediği yönündeki eleştirilerle karşılaşmıştır (Gül, 2005: 48; Uluğ, 2004: 12; TESEV, 2004: 2).

Tasarının dayandığı yeni yönetim anlayışının temel ilkeleri arasında, hukuk güvencesi altında sivil toplum kuruluşlarına geniş bir alan tanınması, yerel yönetimlerin öne çıkması ve katılımın gelişmesi için gerekli güven ortamının ve mekanizmaların sağlanması gibi ilkeler sayılmaktadır. Diğer yandan, reformların genel olarak mantığına bakıldığında, sınırlı ve düzenleyici devlet anlayışı paralelinde yerel yönetimlere ve sivil topluma yetki ve görev devri ön plana çıkmaktadır.

Tasarının maddelerine bakıldığında ise, Tasarının amacının belirtildiği 1. maddede yeni kamu yönetimi anlayışı doğrultusunda öne çıkan kavramlardan biri de katılım kavramıdır. Bu kavramla, kamu hizmetleri ile ilgili kararların alınması veya uygulanması aşamalarında, o karardan etkileneceklerin katkısının sağlanması ifade edilmektedir. Bu noktada sivil toplum kuruluşları da katılımı beklenen aktörlerdendir.

Kamu yönetiminin kuruluş ve işleyişinin temel ilkelerinin belirtildiği 5. maddenin f fıkrasında ise, *kamu hizmetlerine ilişkin temel kararların alınmasında, ilgili kamu kurumu niteliğindeki meslek kuruluşları ve sivil toplum örgütlerinin görüş ve önerilerinden yararlanılır* ifadesi yer almaktadır. Bu fıkrada sivil toplum ifadesi kullanılmakta ve sivil toplum örgütleri ile kamu kurumu niteliğindeki meslek kuruluşlarının görüş ve önerilerinden yararlanılarak hem katılımın sağlanacağı hem de toplumsal ihtiyaç ve taleplere en uygun kararların alınabileceği belirtilmektedir. (KYTK Tasarısı 5. madde gerekçesi)

Tasarıda sivil toplum kavramının yer aldığı bir diğer madde ise, merkezi idarenin genel yetkilerinin sıralandığı 6. maddedir. 6. maddenin d fıkrası ile merkezi idare, *kamu kurum ve kuruluşları ile özel sektör, kamu kurumu niteliğindeki meslek kuruluşları ve sivil toplum örgütleri arasında iletişim ve işbirliğini sağlayıcı mekanizmalar oluşturmak, hizmet ve işlev kapasitesini geliştirmekle* sorumlu tutulmuştur. Devletin rolünde meydana gelen değişiklikler sonucunda, devlet doğrudan hizmet üretmek yerine düzenleyici konuma çekilmiş, çekildiği alanları ise yerel yönetimlere, sivil toplum kuruluşlarına ve özel sektöre bırakmıştır. Bu madde doğrultusunda, sivil toplum kuruluşlarının faaliyet alanlarının benimsendiği ve koordinasyonsuzluğun önlenmesi için merkezi idarenin iletişim ve işbirliğini sağlama görevini üstelendiği söylenebilir.

Tasarının en can alıcı ve en çok eleştirilen maddelerinden biri de 11. maddedir. Kamu hizmetlerinin gördürülmesi başlığını taşıyan 11 madde ile, *kamu hizmetlerinin daha etkili ve verimli olarak yerine getirilebilmesi amacıyla, merkezi idare ile mahalli idareler, kendilerine ait hizmetlerden kanunlarda öngörülenleri, ilgileri itibarıyla üniversitelere, kamu kurumu niteliğindeki meslek kuruluşlarına, hizmet birliklerine, özel sektöre ve alanında uzmanlaşmış sivil toplum örgütlerine gördürebilir* hükmü karara bağlanmaktadır. Bu düzenlemede, kamu hizmetlerinin halka en yakın yerde, en uygun yöntemle ve yönetim birimi tarafından yürütülmesi esas alınmıştır. Madde ile, merkezi idare ile mahalli idarelerin kanunda öngörülen hizmetlerini sivil toplum kuruluşlarına gördürebilmesinin önü açılmaktadır. Ancak bu noktada hangi hizmetlerin bu kapsama girdiği, hizmetleri görececek sivil toplum kuruluşlarının hangi esaslara göre belirleneceği, hizmetlerde etkililiğin ve verimliliği nasıl sağlanacağı hususlarında bir düzenleme yapılmamıştır.

2.2.2. Belediye Kanunu

Kamu Yönetiminin Temel İlkeleri ve Yeniden Yapılandırılması Hakkında Kanun Tasarısı kapsamında gerçekleştirilen düzenlemelerden biri 5393 sayılı Belediye Kanunu'dur. Dünyada yaşanan değişim ve dönüşüm sürecinin merkezi idare ile mahalli idareler arasındaki görev, yetki, sorumluluk ve kaynak

dağılımının yeniden düzenlenmesini gerektirdiği görüşünden hareketle hazırlanan Kanun, genelde mahalli idarelere, özelde ise belediyelere daha fazla yetki, sorumluluk ve kaynak verilmesini öngörmektedir. Aynı zamanda, katılımı artırmak, demokrasiye işlerlik kazandırmak, yerel halkın memnuniyetini sağlamak, Avrupa Yerel Yönetimler Özerklik Şartı'na ve Avrupa Birliği'nin mahalli idarelere yönelik yaklaşımına uyum sağlamak için de mahalli idarelere daha fazla yetki, sorumluluk ve kaynak verilmesi gerektiği yönündeki düşünce öne çıkmaktadır.

Tasarıda olduğu gibi Belediye Kanunu'nda da katılım kavramı ön plandadır. Kanunun hemşehri hukuku başlıklı 13. maddesinde *Belediye, hemşehriiler arasında sosyal ve kültürel ilişkilerin geliştirilmesi ve kültürel değerlerin korunması konusunda gerekli çalışmaları yapar. Bu çalışmalarda üniversitelerin, kamu kurumu niteliğindeki meslek kuruluşlarının, sendikaların, sivil toplum kuruluşları ve uzman kişilerin katılımını sağlayacak önlemler alınır* ifadesi yer almaktadır. Böylece belediyelerin çalışmalarında sivil toplum kuruluşlarından yardım ve görüş alması karara bağlanmaktadır.

5393 sayılı Belediye Kanunu ile ihtisas komisyonları yeniden düzenlenmiştir. (md. 24) Buna göre, *mahalle muhtarları ve ildeki kamu kuruluşlarının amirleri ile ildeki kamu kurumu niteliğindeki meslek kuruluşları, üniversiteler, sendikalar ve gündemdeki konularla ilgili sivil toplum örgütlerinin temsilcileri, oy hakkı olmaksızın kendi görev ve faaliyet alanlarına giren konuların görüşüldüğü ihtisas komisyonu toplantılarına katılabilir ve görüş bildirebilir.* Bu madde ile ihtisas komisyonları etkililik ve katılımı sağlayacak şekilde yeniden bir düzenlemeye tabi tutulmuştur. İhtisas komisyonlarıyla kararların tartışılarak alınması, kararların mecliste görüşülmeden önce komisyonlarda olgunlaştırılması ve ilgili sivil toplum kuruluşlarının görüşlerinin alınması öngörülmüştür. (BK madde gerekçesi)

Stratejik plan ve performans programı başlığını taşıyan 41. madde de yine katılım anlayışı doğrultusunda stratejik planın, *varsa üniversiteler ve meslek odaları ile konuyla ilgili sivil toplum örgütlerinin görüşleri alınarak* hazırlanması öngörülmüştür. Bununla, stratejik planların, üniversitelerin, meslek odalarının ve konuyla ilgili sivil toplum kuruluşlarının görüşleri de alınarak hazırlanması, böylece kentlerin geleceği hakkında halkın da söz sahibi olabilmesi amaçlanmıştır. (BK madde gerekçesi)

Kanunla getirilen yeni düzenlemelerden biri de kent konseylerinin kurulmasıdır. (md. 76) Kent konseylerinin, *kent yaşamında, kent vizyonunun ve hemşehrilik bilincinin geliştirilmesi, kentin hak ve hukukunun korunması, sürdürülebilir kalkınma, çevreye duyarlılık, sosyal yardımlaşma ve dayanışma, saydamlık, hesap sorma ve hesap verme, katılım ve yerinden yönetim ilkelerini hayata geçirme* amacıyla kurulması amaçlanmıştır. Kamu kurumu niteliğindeki meslek kuruluşları, sendikalar, noterler, varsa üniversiteler, ilgili sivil toplum kuruluşları, siyasi partiler, kamu kurum ve kuruluşları ve mahalle muhtarlarının temsilcileri ve diğer ilgililerin katılımıyla oluşan kent konseyleri ile sivil bir yapının hayata geçirilmesi hedeflenmiştir. (BK madde gerekçesi)

Belediye hizmetlerine gönüllü katılımın düzenlendiği 77. maddede ise, *sağlık, eğitim, spor, çevre, sosyal hizmet ve yardım, kütüphane, park, trafik ve kültür hizmetleriyle yaşlılara, kadın ve çocuklara, özürülere, yoksul ve düşkünlere yönelik hizmetlerin yapılmasında beldede dayanışma ve katılımı sağlamak, hizmetlerde etkinlik, tasarruf ve verimliliği artırmak amacıyla gönüllü kişilerin katılımı* öngörülmüştür. Bu maddede sözü geçen gönüllü kişiler kapsamında, sivil toplum kuruluşlarından da söz etmek ve bu maddenin sivil toplum kuruluşları için de geçerli olduğunu söylemek mümkündür.

2.2.3. Büyükşehir Belediyesi Kanunu

Tasarının yön verdiği kanunlardan biri de 5216 sayılı Büyükşehir Belediyesi Kanunu'dur. Tasarının taşıdığı genel mantığı ve ilkeleri, Büyükşehir Belediyesi Kanunu'nda da görmek mümkündür. Büyükşehir belediyelerinin sorunlarını çözmek ve kamu yönetiminde meydana gelen gelişmeler doğrultusunda büyükşehir belediyelerini yeniden yapılandırarak etkin, saydam, hesap verebilir ve katılımcı bir hale getirmek için söz konusu Kanun çıkarılmıştır.

Büyükşehir Belediyesi Kanunu'nda sivil toplum kuruluşlarına yönelik ilk düzenleme Büyükşehir, ilçe ve ilk kademe belediyelerinin görev ve sorumluluklarının düzenlendiği 7. maddenin v fıkrasında yer almaktadır. Buna göre büyükşehir belediyeleri sağlık hizmetleri ile sosyal ve kültürel hizmetleri yerine getirirken üniversiteler, yüksek okullar, meslek liseleri, kamu kuruluşları ve sivil toplum örgütleri ile işbirliği yapmakla görevlendirilmiştir.

Büyükşehir Belediyesi Kanunu'ndaki bir diğer düzenleme, Belediye Kanunu'na benzer şekilde, sivil toplum kuruluşlarının oy hakkı olmaksızın ihtisas komisyonlarında yer alması ve toplantılarda görüş bildirmeleridir. (md. 15) Bu düzenlemeyle, ihtisas komisyonlarında katılım ve etkinliğin sağlanması, sorunların mecliste görüşülmeden önce tartışılması ve sivil toplum kuruluşlarının görüşleri alınarak karara bağlanması amaçlanmıştır.

2.2.4. İl Özel İdaresi Kanunu

5302 sayılı İl Özel İdaresi Kanunu, yeni kamu yönetimi anlayışı doğrultusunda, mahalli idarelere daha fazla görev ve sorumluluk verilmesini ve sonuç odaklı, hesap verebilir, açık, saydam, katılımcı, öngörülebilir bir yönetim mekanizması oluşturulması ile katılım ve demokrasinin inşa edilmesini öngörmektedir.

Önceki Kanunlara benzer şekilde İl Özel İdaresi Kanunu'nda da sivil toplum kuruluşlarının ihtisas komisyonlarına oy hakkı olmasızın katılımı ve görüşlerinin alınması benimsenmiştir. (md. 16) Burada da temel amaç, katılım ve etkinliğin sağlanması ile kararların oluşturulmasında sivil toplum kuruluşlarının görüşünün alınmasıdır.

İl Özel İdaresi Kanunu'ndaki bir diğer düzenleme de stratejik plan ve performans planının hazırlanmasında, varsa üniversiteler ile meslek odaları ile konuyla ilgili sivil toplum örgütlerinin görüşlerinin alınmasıdır. (md. 31) Bu düzenleme ile yeni kamu yönetimi anlayışı doğrultusunda gelecek yönelimli ve sonuç odaklı bir hizmet anlayışı ve stratejik yönetim uygulaması öngörülmüştür. Bu noktada ildeki üniversitelerin, meslek odalarının ve sivil toplum kuruluşlarının görüşleri alınarak katılımın sağlanması ve ilinin geleceği hakkında halkın da söz sahibi olması amaçlanmıştır.

SONUÇ

Türkiye, tarihsel olarak çağdaş batı ile farklı sosyal, ekonomik ve siyasal kökenden gelmektedir. Bununla birlikte Tanzimattan bugüne uzanan iki yüzyılı aşkın süre itibarıyla özellikle Türk siyasal ve yönetsel sistemini batıyla uyumlulaştırma çabaları sürdürülmektedir. Öte yandan tarihsel kökeni ne olursa olsun ulaşım ve iletişim olanaklarının her yeni gün neredeyse takip edilemeyecek bir hızla gelişmesini sürdürdüğü günümüzde yeryüzündeki hiçbir devlet ve toplumun küresel gelişmelere kayıtsız kalma olanağı kalmamıştır. Yaşanan küresel dalgalar ise sürekli aynı kelimeleri fısıldar görünmektedir: *demokratikleşme*, *özelleştirme*, *yerelleşme*. Bu sihirli kelimelerin günlük hayatta işleyen mekanizmalar haline gelmesi ise aynı kavrama bağlı görünmektedir ki o da *sivil toplumd*an başkası değildir.

Tüm bu gelişmeler kapsamında son üç on yılı kapsayan süreçte Türkiye'de bir dizi reform istek ve uygulamaları gözlenmektedir. 1980'lerle gündeme gelen sivil toplum kavramı 2002 sonrası yasal düzenlemelerde kendine somut yerler edinmiştir. Her bir yasanın ilgili maddelerinde sivil toplumun inisiyatif alacağından bahsedilmektedir.

Bununla birlikte yasalarda somut olarak yer alan sivil toplum kavramının ne şekilde inisiyatif alacağı açık değildir. Buna ek olarak Türkiye'de devlet – toplum – birey dengeleri ışığında siyasal kültürün ve sivil toplumun mevcut durumları düşünüldüğünde reformlarla gündeme gelen bu anlayışın uygulamada muğlak bir durum ortaya çıkarmaya gebe olduğunu gözönünde bulundurmak gerekir. Reformlar metinlerdeki isimlendirmelerin yanında uygulamanın asıl önemli kısmı oluşturacağı unutulmamalıdır.

Kaynakça

- Aksoy, Şinasi; (2003), "Yeni Sağ ve Devletin Değişimi," içinde **Türkiye'de Kamu Yönetimi**, B. AYKAÇ, Ş. DURGUN ve H. YAYMAN (der.), Yargı Yayınevi, Ankara, s. 545-559.
- _____; (1998), "Yeni Sağ, Kamu Yönetimi ve Yerel Yönetim: Eleştirel Bir Yaklaşım," **Çağdaş Yerel Yönetimler**, Cilt No 7, Sayı 1, s. 3-13.
- Aktel, Mehmet; (2003), **Küreselleşme ve Türk Kamu Yönetimi**, Asil Yayın Dağıtım, Ankara.
- Al, Hamza; (2004), "Türk Kamu Yönetiminde Liberal ve Postmodern Esintiler: Kamu Yönetimi Temel Kanunu Tasarısı," **Amme İdaresi Dergisi**, Cilt No 37, Sayı 4, s. 1-10.
- _____; (2002), **Bilgi Toplumu ve Kamu Yönetiminde Paradigma Değişimi**, Bilimadamı Yayınları, Ankara.
- Ayman Güler, Birgül; (2004), "Kamu Yönetimi Temel Kanunu Üzerine," **Hukuk ve Adalet**, Sayı 2, s. 26-61.
- Azıklı, Sedat; (1995), "Devlet-Sivil Toplum ve Türkiye", **Yeni Türkiye**, Yıl 3, Sayı 18, 1997, s.225-230.
- Barber, Benjamin; (1995), **Güçlü Demokrasi Yeni Bir Çağ İçin Katılımcı Siyaset**, Ayrıntı Yayınları, Çev: Mehmet Beşikçi, İstanbul.
- Bilgiç, Veyssel; (2003), "Yeni Kamu Yönetimi Anlayışı," içinde **Kamu Yönetiminde Çağdaş Yaklaşımlar**, A. BALCI, A. NOHUTÇU, N. K. ÖZTÜRK ve B. COŞKUN (der.), Seçkin Yayınevi, Ankara, s. 25-38.
- Bolay, Süleyman Hayri; (1997), "Sivil Toplum ve Manası", **Yeni Türkiye**, Yıl 3, Sayı 18, ss.7-8.
- Bostancı, Naci; (1997), "Sivil Toplum, Devlet ve Türkiye", **Yeni Türkiye**, Yıl 3, Sayı 18, ss.181-223.
- Coşkun, Selim; (2003), "Kamu Yönetiminde Yönetişim Yaklaşımı," içinde **Kamu Yönetiminde Çağdaş Yaklaşımlar**, A. BALCI, A. NOHUTÇU, N. K. ÖZTÜRK ve B. COŞKUN (der.), Seçkin Yayınevi, Ankara, s. 39-55.

- Çaha, Ömer; (2005), "Sivil Toplumun Türkiye'deki Sorunları", Edt. KÜÇÜK A., BAKAN S., KARADAĞ A., **21.Yüzyılın Eşiğinde Türkiye'de Siyasal Hayat C-2**, Aktüel Yayıncılık, İstanbul ss.689-705.
- _____, (1997), "1980 Sonrası Türkiye'sinde Sivil Toplum Arayışları", **Yeni Türkiye**, Yıl 3, Sayı 18, 28-64, ss.28-29.
- Çoban, Ali Rıza; (2003), "Kamu Tercih Teorisi," içinde **Çağdaş Kamu Yönetimi I**, M. ACAR ve H. ÖZGÜR (der.), Nobel Yayın Dağıtım, Ankara, s. 75-95.
- Erdoğan, Mustafa; (2005), "Sivil Toplum Bir Kavramın Anatomisi", Edt. KÜÇÜK A., BAKAN S., KARADAĞ A., **21.Yüzyılın Eşiğinde Türkiye'de Siyasal Hayat C-2**, Aktüel Yayıncılık, İstanbul,ss.667-688.
- Eryılmaz, Bilal; (2005), **Kamu Yönetimi**, Erkam Matbaası, İstanbul.
- Gül, Hüseyin; (2005), "Kamu Yönetimi Temel Kanunu Tasarısına Ademi Merkezileşme-Küreselleşme Dinamikleri ve Yönetimi Geliştirme Açılımlarından Bakış," içinde **Yerel Yönetimler Üzerine Güncel Yazılar-I Reform**, H. ÖZGÜR ve M. KÖSECİK (der.), Nobel Yayın Dağıtım, Ankara, s. 39-56.
- Hasan, Tunç; (1998), "Askeri Darbeler, Muhtıralar ve Sivil Toplum Kuruluşlarının Tepkileri", **Selçuk Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi**, Cilt:6 Sayı:1-2 Konya.
- Kiriş, Hakan M. ve Aydın Elif; (2006), "Türkiye'de Bireysiz Demokrasinin Evrim Gereği", Muğla Üniversitesi Tartışma Tebliğleri III.Seri, 27.04.2006.
- Kuzu, Burhan; (1992), "Demokrasi-Resmi İdeoloji-Sivil Toplum", **Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi**, Cilt:47 Ocak-Haziran 1992 Sayı:1-2, Ankara.
- Mardin, Şerif; (2004), **Türkiye'de Toplum ve Siyaset**, İletişim Yayınları, İstanbul.
- Muukkonen, Martti; (2000), The Familiar Unknown - Introduction to Third Sector Theories , **Licentiate Thesis. University of Joensuu.Department of Orthodox Theology and Western Theology. Jubilee.**
- _____, (2000), Presentation to the Civil Society Working Group in Annual meeting of Finnish sociologists. 24.-25.3.2000 Turku.,2000. <http://cc.joensuu.fi/~muukkone/enframewin.htm>
- Neziroğlu, İrfan; (1997), "Askeri Müdahaleler ve Birey Özlü Sivil Toplum Örgütleri", **Yeni Türkiye**, Yıl 3, Sayı 18, ss.303-308.
- Özbudun, Ergun, (1998), "Türkiye'de Sivil Toplum ve Demokratik Konsolidasyon", **Sivil Toplum, Demokrasi ve İslam Dünyası**, Ed: Elisabeth Özdalga, Sune Persson, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul.
- Özer, Mehmet Akif; (2005), **Yeni Kamu Yönetimi**, Platin Yayınları, Ankara.
- Parlak, Bekir; (2003), "Küreselleşme Sürecinde Modern Ulus-Devlet ve Kamu Yönetimi," içinde **Çağdaş Kamu Yönetimi I**, M. ACAR ve H. ÖZGÜR (der.), Nobel Yayın Dağıtım, Ankara, s. 347-392.
- Sallan Gül, Songül; (2004), **Sosyal Devlet Bitti, Yaşasın Piyasa**, Etik Yayınları, İstanbul, 2004.
- Sarıbay, Ali Yaşar; (1995), **Postmodernite, Sivil Toplum ve İslam**, İletişim Yayınları, İstanbul.
- Sisk, Timothy; D., (2001), **Democracy At The Local Level**, International IDEA Handbook Series 4, Stockholm.
- TESEV, (2004), **Kamu Yönetimi Temel Kanunu Taslağı Değerlendirme Raporu**, TESEV.
- Touraine, Alain; (1997), **Demokrasi Nedir**, Yapı Kredi Yayınları, Çev: Olcay Kınal, İstanbul.
- Tuncel, Gökhan; (2005), "Türkiye'de Sivil Toplum Kuruluşlarının Tarihsel Gelişimi", Edt. KÜÇÜK A., BAKAN S., KARADAĞ A., **21.Yüzyılın Eşiğinde Türkiye'de Siyasal Hayat C-2**, Aktüel Yayıncılık, İstanbul,ss.709-736.
- Türköne, Mümtazer; (2005) **Siyaset**, Lotus Yayınları, Ankara.
- Uluğ, Fevzi; (2004), "Yönetimde Yeniden Yapılanma ve Kamu Yönetimi Temel Kanunu Tasarısı Üzerine Eleştirel Bir Bakış," **Amme İdaresi Dergisi**, Cilt No 37, Sayı 1 s. 1-28.
- Yayla, Atilla; (2005), **Siyasal Düşünceler Sözlüğü**, Adres Yayınları, 3. basım, Ankara.
- Yılmaz, Aytekin; (1997), "Sivil Toplum, Demokrasi ve Türkiye", **Yeni Türkiye**, Yıl 3, Sayı 18, s.87-101.

SİVİL TOPLUM KURULUŞLARININ AYDINLIĞINDA BİR YASANIN YORUMU

Doç. Dr. Kemal ÇELİK
kemalcelik@comu.edu.tr

Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi, Ziraat Fakültesi

Özet

Türkiye, hızla küreselleşen dünyanın dayatmalarıyla birçok alanda olduğu gibi tarımsal politikalarını da aynı hızla değiştirmektedir. Dünya Ticaret Örgütü (DTÖ), Dünya Bankası, (DB), Uluslararası Para Fonu (IMF) baskılarıyla çıkarılan yasaların yanı sıra şimdi de Avrupa Birliği (AB)'ne uyum yasaları gereği ismarlama çıkarılan yeni bir yasamız daha oldu, Tarım yasası. STK'larca yasayı hazırlayanlardan farklı yorumlanmakta ve ilgili yasanın, sektörün yapısal sorunlarını çözmesi, rekabetçi bir yapıya kavuşması için Ziraat Mühendisleri Odası (ZMO), Türkiye Ziraat Odaları Birliği (TZOB), Türkiye Ziraatçılar Derneği (TZD), Türkiye Gıda ve İçecek Sanayi Dernekleri Federasyonu (TGDF), Türkiye Gıda İşverenleri Sendikası (TGlS) gibi örgütler tarafından ciddi biçimde masaya yatırılması ve sektöre yönelik olumlu-olumsuz etkilerinin ortaya konulması gerekir. Günümüze değin yaşanan gelişmelerle, tarımsal STK'ların yeterince etkin olmalarına engel olunmuş, yükselen sesler kulak ardı edilmiş ve çıkarılan ismarlama yasalarla ülkemiz, tarım alanında da net dışalımçı duruma düşürülmüş ve sermaye gerektiren entansif tarımın gereğini yapamamıştır.

Anahtar Kelimeler: STK, Tarım Yasası

Abstract

Turkey changes policy of agriculture very fast under as strict control of the global world. The compulsions of World Trade Organisation,(WTO), World Bank (WB) and International Monetary Fund (IMF) Turkey has made some lawfals after that has made a harmony lawful because of Europian Union laws, Agricultural law. Non-Governmental Organizatios has different ideas about new agricultural law than law maker Turkish Agricultural Engineers Association, Turkish Agricultural Associations, Turkish producers of food and beverage, Turkish Food Employer Union must serious analysis for this new law. Present situation has point out that non governmental agricultural organisations has not effective power in this situation. Because of this applications Turkey is a net importer for agricultural products now.

Key Words: NGO, Agricultural Law

GİRİŞ

Gelişmiş, örgütlenmiş toplumların aksine yeterince etkinlikte olmasa da, ülkemizde de sivil yerel veya ulusal sivil toplum kuruluşları (STK), sosyal politika konularında ülke politikalarının oyuncularındırlar. Gelişmekte olan, ancak tarım ülkesi kimliğini koruyan ülkemizde STK'lar yönetimde yeni açılımların, sorumluluk paylaşımının, hesap verilebilirliğin; işbirliğinin ve toplumda uzlaşmanın motoru olmaya adaydır. Günümüze değin, Avrupa Birliği (AB) ile uyum bağlamında gerçekleştirilen siyasi reformların, çıkarılan yasaların STK'ları düzenleyen yasal çerçeve üzerindeki etkisini gözardı etmemek gerekir. Sözkonusu reformlar, ülkemizdeki sivil toplumun yapılanmasını güçlendirip kolaylaştırmaktadır. Ancak, Türkiye'deki STK sistematığının, AB modeline göre yeniden biçimlenme süreci devam ettirilmelidir. Bu çerçevede denetim, düzenleme ve kontrol işlevleri ilkelerinin etkin düzenlenmesi, kamu kesiminin karar alma mekanizmasına STK'ların daha çok dahil edilmesi anlamı taşımaktadır. Diğer taraftan, ülke sorunlarının iyi izlenip STK'ların kapasitelerinin geliştirilmesi, uluslararası alanlarda bilinçli ve donanımlı olması ve yönetim birimleri ile yapıcı ortaklıklar oluşturulması diğer sorumluluklarındandır. Küreselleşen yeryüzünün, yapay ve doğal gereksinimleri doğrultusunda STK' larada önemli sorumluluklar yüklenmiştir. Açıklıkla ve açıklığa götüren nedenlerle savaşım bu sorumlulukların en önemlilerinden biridir. "Uyum" adı altında tarım sektörümüzde sağlanan dış ticaret serbestliği, korumacı politikaların tasfiyesi, uluslararası anlaşmalar ve özelleştirmeler temelinde gerçekleştirilen uygulamalar milyonlarca insanı doğrudan etkilemiştir.

Dünya Bankası, (DB) Dünya Ticaret Örgütü, (DTÖ) Avrupa Birliği (AB) ve ABD'nin uluslararası politikaları ile biçimlenen tarım politikaları; birçok ülkede olduğu gibi ülkemizde de küçük işletme sahipleri çiftçileri ve %30 dolayındaki topraksız kırsal nüfusu etkilemiş ve bunları yoksulluğa, işsizliğe, kentlere göçe ve sigortasız çalışmaya zorlamaktadır. Bütün bu olguların sonucunda, kırsal alanda artan yoksulluk çığ gibi büyüyerek, ülke genelinde ciddi sorunlara zemin hazırlamıştır. Devlet İstatistik Enstitüsü (DİE)'nün 2002 yılı verilerine göre, ülkemiz kırsalında yaşayanların % 9,3' lük kısmı mutlak yoksulluk sınırında olup bu rakamlardan çok daha fazla sayıda insanımız ciddi fizyolojik açlık çekmektedirler. Diğer bir bakışla yalnızca biyolojik gereksinimlerini gerçekleştirebilme sınırında veya altındadırlar. Kırsal toplumumuzun % 33'ü ise, göreceli yoksul olarak tanımlanmakta, yani toplumda kabul edilebilir asgari tüketim düzeyinin altında bulunmaktadır ki bunları da fizyolojik açlık çekenler arasında göstermek olasıdır. Şekillenen konjonktürde ülkemize ilişkin veriler Cumhuriyet Türkiye'sinde yoksulluğun giderek derinleştiğini ve bunun özellikle gelir kaynaklarının ve meslek çeşitliliğinin sınırlı olduğu kırsal alanlarda daha da ön plana çıktığını göstermektedir.

Uluslararası Çalışma Örgütü'ne göre (ILO) kırsal yoksulluk; kırsal alandaki açık veya gizli işsizlik olarak tanımlanmakta ve azalan gelir düzeyleri nedeniyle kırsal alanda hızla artan bir yoksullaşmaya dikkat çekilmektedir. Özellikle güdümlü ve dışa bağımlı tarım politikaları kırsal alanlarda yaşayanları derinden etkilemekte, özellikle, kendi toprağını işleyen küçük işletme sahipleri, tarım işçileri, kiracılık-ortakçılık yapanlar, çobanlar, küçükbaş hayvancılıkla uğraşanlar bu politikaların oluşturduğu yoksulluktan daha fazla etkilenmektedir.

Ekonomideki genel gelişmeler Türkiye'de tarımın özellikle sosyo-ekonomik yaşamdaki önemini uzun bir süre daha koruyacağını göstermektedir. Sanayi sektörünün istihdam kapasitesini arzu edilen düzeylerde artıramaması, bu sorunun çözümünde tarımı yine ön plana çıkarmaktadır. Bu durum, özellikle ekonomik olanakları yetersiz olan, mülkiyet temelinde varlık gösteremeyen nüfus kitleleri için daha da ön plana çıkmaktadır. Yoksulluk, bizim benzerimiz ülkelerde yalnızca ekonomik yetersizlik değildir. Yoksulluk olgusu aynı zamanda, doğal çevrenin bozulması konusunda baskı yaratmakta, toplumsal dinamikleri etkilemekte, kültürel ve siyasi yozlaşmayı da beraberinde getirmektedir. Çizelge 1'de DİE'nin ülkemizde bölgeler bazında yoksulluk araştırmasının kırsal alan-kent karşılaştırılması sunulmuştur. Bilindiği üzere Türkiye nüfusunun yaklaşık % 35'ine iş sağlayan tarım sektörünün ulusal gelire katkısı % 11 oranındadır. Ancak, sektör verimsizlik, arazilerin parçalı yapıda olması, üretimdeki plansızlık, desteklerin yetersizliği gibi sorunların yanı sıra bir iki etkin STK dışında sesini yeterince duyuramama gibi sorunlarla da savaşılmaktadır. Öte yandan AB ve DTÖ süreci ve verilen taahhütler nedeniyle sıkıntıları artan bu alan giderek oksijensiz bırakılmıştır. Yakın tarihte çıkarılan "**5488 sayılı Tarım Yasası**", sektörün sorunlarına çözüm getirmek hedefiyle, Resmi Gazete'de yayımlanarak yürürlüğe girmiştir. 26 asıl ve 2 geçici olmak üzere toplam 28 maddeden oluşan bu yasa, sektör için bir ilk olmuştur.

Çizelge 1. Türkiye'de yerel ve bölgesel yoksulluk oranları (%)

Yerleşim Birimleri ve Bölgeler	Mutlak Yoksul	Göreceli Yoksul	Orta	Üst
Kentler	2,8	21,8	39,0	36,4
Kırsal Alan	9,3	33,0	36,7	21,0
Bölgeler				
Marmara	1,3	18,3	40,5	39,9
Ege	2,6	22,4	46,7	28,2
Akdeniz	7,7	29,5	37,1	25,7
İç Anadolu	6,0	28,1	36,3	29,6
Karadeniz	8,1	31,0	36,3	24,6
Doğu Anadolu	7,7	32,0	32,3	28,0
Güneydoğu Anadolu	17,5	45,2	24,3	13,0

Kaynak: DİE, 2002

Çıkarılan yasanın sektörün yapısal sorunlarını çözmesi ve rekabetçi bir yapıya kavuşması için ilgili STK'lardan Ziraat Mühendisleri Odası (ZMO), Türkiye Ziraat Odaları Birliği (TZOB), Türkiye Ziraatçılar Derneği (TZD), Türkiye Gıda ve İçecek Sanayi Dernekleri Federasyonu (TGDF), Türkiye Gıda İşverenleri Sendikası (TGİS), Tarım Yasasının sektöre yönelik olumlu, olumsuz etkilerini ortaya koymuşlardır. Söz konusu STK'lar, tarım sektörünün bir yasaya kavuşmuş olmasının olumlu olduğunu ancak, tarıma aktarılması öngörülen kaynağın yetersizliğini haklı olarak vurgulamaktadırlar. Şöyle ki; yasa, yürürlükte olan 441 sayılı Tarım ve Köy İşleri Bakanlığı'nın Kuruluş ve Teşkilatı Hakkında Yasa Hükmünde Kararname, Üretici Birlikleri Kanunu, Tarım Sigortaları Kanunu, Tarımsal Destekleme Kurulu kurulması ile ilgili Bakanlar Kurulu Kararları ve Tarım Stratejisi Belgesinde yer alan Tarım ve Destekleme Sistemine ilişkin konuların ve mevzuatın bir araya getirilmesinden oluşmaktadır. Yasada yer alan üretici örgütlerinin geliştirilmesi "Üretici Örgütleri Yasası, 2004 yılında yasalaşmış ancak, geliştirilmesi ve teşvikine ilişkin herhangi bir uygulama yaşama geçirilememiştir. Somut bir örnekle, üretici örgütleri tarafından pazarlanan ürünlerin hallere girişi sorunu bile henüz çözülememiştir. Yasada, "destekler üretici örgütler aracılığı ile ödenebilir" ifadesi yer almakta ancak, teknik olarak böyle karmaşık ifadelerin kullanılması sakıncalar yaratmaktadır. İlgili yasada bu kararı hangi otoritenin ve nasıl vereceğinin belli olmaması, "üretici örgütlerinin gelişmesini sağlamak üzere üretici örgütlerine üye olmayanlar bu desteklerden yararlanamaz" ifadesinin kullanılması bile bir anlamda üretici birliklerini teşvik eden bir kavram olabilirdi ancak bu yapılmamıştır. Diğer taraftan "Katılımcılık" ilkesi de, yasada yaşam alanı bulamamıştır. Söz konusu yasa, Tarım Bilgi Sistemi kurulmasının tarım politikalarının öncelikleri arasında yer aldığını belirlemiş, ancak söz konusu sistemin kurulmasına ilişkin ifadelerle 2001

yılında hazırlanan Ulusal Programda da yer verilmesine karşın, günümüze değin herhangi bir ilerleme kaydedilmemiştir. Bu nedenle 2005 yılı "AB ilerleme Raporunda" da bu yasa eleştirilmiştir. Ayrıca anılan yasada, kamu ve özel sektör "tarımsal araştırma işlevlerini verimli ve etkin kılacak önlemleri alır" ifadesi yer almaktadır. İlginç olanı; yasadaki varlığına karşın, bu ülkenin gerçeklerinden yola çıkarak bölgesel ve ulusal elzem önemde birçok araştırmalara imzasını atan çok sayıda Araştırma Enstitüsü kapatılmış veya var olanları da işlevsiz bırakılmıştır. Yine aynı yasada, bakanlığın Çiftçi Eğitim ve Danışmanlık sisteminin özel sektör ve serbest danışmanlara yaptırılması ile ilgili gerekli düzenlemelerin yapılması ifadesi yer almakta ancak, uzun yıllar eğitim ve yayım çalışmasına gerekli kaynak aktarılmadığı da gün gibi ortadadır. Bu nedenle tarım danışmanlığı sistemi 3 yıl önce uygulamaya konulmuş ilaç, gübre kullanımı gibi konularda özel sektör de kendi personeli ile belirli konularda yayım hizmetlerini üreticiye götürmüştür. Ancak, bu konu ile ilgili yönetmelikleri çıkarmak zaten bakanlığın görevleri arasında yer almakta ve kısıcası bu yeni bir sorumluluk taşımamaktadır. Ayrıca biyoçeşitlilik, genetik kaynakların korunması ile ilgili hükümlerin de yasada yer almasına karşın, Acil Eylem Planı ile 12 ayda yasalasması öngörülen "Biyogüvenlik Yasa Tasarısı"nın halen çıkarılmamıştır. Çıkarılan bu yasayla, "Tarımsal Destekleme ve Yönlendirme Kurulu" kurulması kamuoyuna bir ilk gibi tanıtılmış, oysa bu kapsamdaki Tarımsal Destekleme Kurulu, 1997 yılında 97/13 sayılı Bakanlar Kurulu kararı ile kurulmuş, daha sonra ise 1999 yılında 99/13759 sayılı Bakanlar Kurulu kararı ile "Tarımda Yeniden Yapılandırma ve Destekleme Kurulu" kurulmuş olmasına karşın, yasada yer alan destekleme araçları günümüze değin bilinen ve uygulanan destekleme araçları olmaktan öte gidememiştir. Bu destekleme araçlarının uzun zamandır kullanılıyor olması; bunun yeni bir olgu olarak kabul edilmemesini gerektirir. Ayrıca 1999 yılında kurulan Tarımda Yeniden Yapılandırma ve Destekleme Kurulu'nda Ziraat Bankası ve Ziraat Odaları temsilcisi bulunurken, Tarım Kanunu ile oluşturulan Tarımsal Destekleme ve Yönlendirme Kurulu'nda; Ziraat Bankası, Ziraat Odaları, ilgili diğer sivil toplum örgütleri ve sanayicilere yer verilmemektedir. Bu durum yasanın katılımcılık ilkesi ile bağdaşmamaktadır. Bir diğer çıkmaz, tarımsal desteklemenin finansmanı daha önceden olduğu gibi bütçe ve dış kaynaklardan sağlanır ibaresidir. Ancak, bunlar da bilinen ve uygulanmakta olan finansman kaynakları olmaktan öte gidememiş olup üstelik destek için ayrılan Gayri Safi Milli Hasıla (GSMH)'nin %1'i kadar kaynak, tarım sektörünün gereksinim duyduğu değerin çok altında olup üstelik bu kaynak aktarılmazsa dahi yaptırımın ne olacağı dair bir açıklık bulunmamaktadır.

Son genel tarım sayımı ile genel nüfus sayımı bunlardan hareketle ilginç sonuçlar ortaya çıkarmaktadır. 2000 yılı genel nüfus sayımına göre, (1990 yılına göre) kırsal nüfusta yaklaşık 700 bin mutlak artışa işaret ederken, 2001 yılı genel tarım sayımı sonuçları ise, tarımsal işletme sayısında (1991 yılı genel tarım sayımına göre) % 23,8, arazi miktarı ise %21,4 oranında azalmıştır. Bir diğer anlatımla, nüfusta az miktarda da olsa bir artışın, arazi miktarı ve işletme sayısında ise önemli azalışların açıklamasıdır. Bunun yalın anlatımı, yoksulluğun kırsal alanda daha da arttığı biçimindedir. Türkiye tarımının zor bir dönemden geçmekte olduğu ortadadır. Bir yandan uluslararası kuruluşların telkinleri ile tarım politikalarında ortaya çıkan yeni uygulamalar, bir yandan AB'ye uyum süreci ve daha önemlisi de içsel koşulların yarattığı istihdam (sızlık), yoksulluk, göç, belirsiz dönemlerde ortaya çıkan ekonomik dalgalanmalar ve sorunlar, tarımı ve geçimini onunla sağlayanları zor durumda bırakmaktadır. Tarımsal nüfusu %10'lara ve dolayısıyla kırsal alanlarda yaşayanların nüfusunu da azaltmaya yönelik stratejiler, makro ve mikro düzeyde etkin ekonomi politikaları ile desteklenemediğinden, nüfusun önemli bir bölümünü zorlama sanayi ve kentleşme politikaları ile işsizliğe, yoksulluğa, açlığa itme ve sosyal güvenlik uygulamalarından yoksun bırakma gibi bir süreç yaşanmaktadır. Genel ekonomi teorilerinden hareketle, ekonomik gelişme süreçlerinde bunlar beklenen olgulardır. Ancak, sektörler arası etkileşimin, istikrarlı-üretken istihdam ve sosyal güvenlik politikalarının oluşturulamayışı ve tarım politikalarının içsel-ulusal öncelikleri ve koşulları dikkate alınmaması, çözülmesi giderek zorlaşan sorun alanlarını yaratmaktadır. Nitekim, istihdamın sektörel yapıdaki gelişmeler, sosyal güvenlik uygulamalarının kırsal alandaki durumu ve artan yoksulluk oranları bu sonuçları ortaya çıkarmaktadır (Gülçubuk ve ark., 2005)

Türkiye İstatistik Kurumu(TUİK) yoksulluğu iki boyutta irdelemekte ve yalnızca gıda gereksinimlerinin karşılanmasına ilişkin sınırı baz almaktadır. Buna "açlık sınırı" denilmektedir. Yani devlet açlarını sayılarla ifade etmektedir. İkinci boyut gıda ve gıda dışı gereksinimlerin karşılanmasındaki yeterliliği ölçmekte olup bu kavram da "yoksulluk sınırı" denilmektedir. Açlık sınırı altında yaşayan, gıda yoksulluğu çeken insanların genel nüfusa oranı 2002 yılında % 1.35 iken bu sayı TUİK e göre 2003'te 1.29'a düşmüş, ekonominin çok hızlı büyüdüğü, üretim ve gelirin önemli ölçüde arttığı 2004 yılında da bu düzeyde kalmıştır.

Açlık sınırı altında yaşayanların oranı kentsel bölgelerde hem daha düşük hem de zaman içinde geriliyor gözükmektedir. 2002'de % 0.96 olan oran 2004'te %0.62 olarak ölçülüyor. Kırsal kesimdeki aç insan oranı hem göreceli daha yüksek, hem de zaman içinde artmaktadır. 2002 yılında kırsalda %2.01 olan aç insan oranı 2004 yılında %2.36'ya çıkmakta bu sayılardan Türkiye'de bir açlık sorununun olduğu, bunun temelde kırsal ve tarımsal bir sorun olduğu sonucunu çıkarmanın doğru olacağı anlaşılıyor. Beslenmeye ek olarak gıda dışı gereksinimlerin karşılanmasındaki yeterliliği ölçen yoksulluk sınırı ise, daha gerçekçi yaklaşımlar içererek, 2002 yılında ülke genelinde nüfusumuzun %26,9'unun bu sınırın altında yaşadığını, yoksulluk koşullarında yaşayanların oranının 2003 yılında %28,1 düzeyine çıktığını ancak, 2004'te % 25,6'ya düştüğünü belirtmektedir. Kısacası, 21 yüzyılın başında ülke insanımızın dörtte biri yoksulluk

sınırının altında yaşamaktadır. Bu bir ortalama rakam olmasına karşın, kent ve kır koşulları yoksulluk bağlamında da farklılaşıyor. kentsel alanda yaşayanlar arasında yoksulluk hem göreceli daha kısıtlı hem de zaman içinde oransal olarak azalmaktadır. Kentlerde yoksulluk sınırının altında yaşayanların oranı 2002'de % 21,9'dan 2004'te %16,5'e geriliyor. Buna karşılık kırsal (tarım) kesimde yoksulluk koşullarında yaşayanların oranı 2002'de %34,9 iken bu oran 2004 yılında %39,9'a çıkmıştır. Yani, yeni yüzyılın başında, Türkiye'de kentlerde yaşayan her altı kişiden birisi, kırsal kesimde yaşayan her üç kişiden birisi çağdaş bir yaşamdan uzak ve yoksulluk sınırının altında yaşıyor, açlıkla savaşıyor. Bu bilgiler ülkedeki yoksulluğun kalın çizgilerini çiziyor. Daha ayrıntılı irdelenecek olursak, yoksulluk koşullarında yaşayanların oranları aile büyüklüğü, aile türü, çalışılan işteki konum, çalışılan sektör, cinsiyet ve eğitim düzeyi gibi faktörlere bağlı olarak ciddi ölçüde farklılaştığı görülür. Örneğin, kırsal alanda yaşayan kalabalık ailelerde (7 ve üzeri) yoksulluk oranı 2004 rakamlarına göre % 63,5'a kadar çıkarken, okuma yazma bilmeyen ve kırsaldan çıkamamış olanların %56,9'u yoksulluk sınırının altında yaşamaktadır. Yoksulluk istatistikleri mutlak geriliğin daha çok kırsal-tarımsal alanlarda sıkışıp kalmış, geleneksel aile yapılarında yaşayan, eğitimsiz insanlarımız arasında yaygın olduğunu göstermektedir.

Sonuç:

Ülkemiz için çarpıcı ve utandıran gerçeklerden biri, ülke nüfusunun büyük bir kesiminin hala kırsal alanlarda geleceğini güvence altına alacak bir gıda ve beslenme politikasından yoksun ve açlıkla savaşıyor. Çıkarılan yeni tarım yasasının sözkonusu olumsuzlukların çözümüne somut katkılar sağlayacaktır ancak STK ların ortak görüşü bunun yetersiz oluşudur. Nitekim AB, Türkiye'nin tarımda uyum sağlaması için gereksinimi olan rakamın 11,3 milyar Euro olduğunu belirtmiş, Türkiye ise bunun ancak yedide birini tarıma aktarabileceğini ifade etmiştir. STK ların yoğun işbirliği ve uyarılarıyla bu rakam GSMH'nin % 2'sine çıkartmış ve daha sonra bu oran % 1'e çekilmiştir. Ancak kırsal alanlarımızda açlıkla savaşım için bu değerlerin GSMH'nin % 4'ü olması gerekir.

Kaynakça:

<http://www.radikal.com.tr/haber.php?haberno=178990&tarikh=18/02/2006>

Çelik., K, 2001. Türkiye'de Tarım ve Hayvancılığın Bitiriliş Öyküsü. Bilim ve Ütopya. S:90, Sayfa:60-61

DPT, 2003 Ulusal Gıda ve Beslenme Stratejisi Çalışma Grubu Raporu. Yayın No: DPT:2670 [http:// ekutup.dpt.gov.tr/](http://ekutup.dpt.gov.tr/)

***SİVİL TOPLUM KURULUŞLARININ
KALKINMA VE KENTLEŞMEDE
ÜSTLENDİKLERİ ROLLER***

YEREL YÖNETİŞİM VE BÖLGE KALKINMA AJANSLARI: SİVİL TOPLUM KURULUŞLARININ ARTAN İŞLEVLERİ AÇISINDAN BİR İRDELEME

Yrd. Doç. Dr. Yusuf KARAKILÇIK
yusufkarakilcik@inonu.edu.tr

İnönü Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi

Özet

Küreselleşmeyle birlikte, toplumsal örgütlerde ve kurumsal yapılarda yeniden yapılanma çalışmaları gerçekleşmekte, merkezi yönetimlerin birçok yetkisi ve işlevi bölgesel-yerel yönetim birimlerine devredilmekte, yerel düzeyde yeni yönetim birimleri oluşturulmaktadır. Bu yönetim birimlerinin karar süreçlerine yeni bileşenler (aktörler) ortak edilmektedir. Sivil toplum kuruluşları (STK'lar), "yerel yönetim" olarak adlandırılan çok aktörlü bu yeni yönetim uygulamalarının temel bileşenlerinden birisi olarak işlev üstlenmektedir.

Batılı ülkelerde uzun yıllardır kamu yönelimli olarak uygulanan ve başarılı sonuçlar elde edilen Bölge Kalkınma Ajansları (BKA) modeli 1990'larda özel sektör, kamu sektörü ve STK'ların ortaklığına dayalı olarak yeniden yapılandırılmıştır. Türkiye'de de Avrupa Birliği'ne uyum süreci kapsamında 2005'te uygulamaya konulan BKA modeli, merkezle yerel arasında bir geçiş modeli olarak yapılandırılmıştır. Bu çalışmada STK'ların, bir yönetim uygulaması olan BKA modelinde yüklendikleri (ve yüklenecekleri) yeni işlevler ve bu işlevleri yerine getirmede karşılaşılabilecekleri olası güçlükler ortaya konulmaya çalışılmakta, STK'ların yönetim temelli yaklaşımlardaki ve BKA uygulamasındaki olası katkıları irdelenmektedir.

Anahtar Kelimeler: Yönetişim, Yerel Yönetişim, Sivil Toplum, Sivil Toplum Kuruluşu, Bölge Kalkınma Ajansı.

LOCAL GOVERNANCE AND REGIONAL DEVELOPMENT AGENCIES: A DISCUSSION OF NON-GOVERNMENTAL ORGANIZATIONS IN TERMS OF THEIR INCREASING FUNCTIONS

Abstract

With the process of globalization, following changes and developments are taking place: Restructuring in social organizations and institutional units are realized; several responsibilities and functions of central administrations are transferred to regional-local administrative units; new administrative units at Local levels are established. New actors are included in the decision making processes of these administrative units. Non-governmental organizations (NGO's) are becoming main partners of these multi-actored administrative practices which are called "local governance".

The Regional Development Agencies (RDA) model which have been successfully used in Western countries orienting mainly to public sector many years are restructured in the 1990's with the partnership of private sectors, public sector and NGO's. In Turkey the RDA model was restructured in 2005 as a transitional model between central and Local administrations as a part of adaptation processes to, the European Union (EU). The purposes of this study are the followings: What will be the new functions of NGO's in the practice of RDA model which is an implementation tool of governance? What may be the probable difficulties to be encountered? And what may be the probable contributions of NGO's in the governance based approaches and in the implementation of RDA model?

Key Words: Governance, Local Governance, Civil Society, Non-Governmental Organization, Regional Development Agency.

Giriş

Son çeyrek yüzyıldır yaşanan, soğuk savaşın sona ermesiyle hızlanan ekonomik, siyasal, kültürel ve toplumsal gelişmeleri yeni bir dünya düzeninin inşası olarak tanımlayan "neoliberal söylem", küresel değişimin kaçınılmaz bir gerçeklik olduğu tezini işlemektedir. Teze göre, artık geleneksel kurumlar ve yaklaşımlar yeni küresel sürecin gereklerini karşılayamamaktadır. Yeni kavramlar, kurumlar ve yaklaşımlar gerekmektedir. Küresel gelişim ve değişimlere ayak uyduramayan kurum ve kurallar yerini yenilerine bırakmalıdır. Bu bağlamda geleneksel ulus devlet ve kamu yönetimi de küreselleşmeyle uyumlu bir biçime dönüştürülmelidir. Ulusal devletin yetki ve görevlerinin bir kısmı uluslararası kuruluşlara, bir kısmı da yerel yönetim birimlerine devredilmeli, yönetimlerin karar mekanizmalarına özel şirketler ve STK'lar gibi yeni bileşenler katılmalıdır.

Elbette bu tezi hararetle savunanlar olduğu gibi, karşı çıkan ve eleştirenler de vardır. Bu çalışmada, soyut ve ayrıntılı tartışmalara (haklı haksız ayrımına) girmeden, günümüzde demokrasinin temel bileşenlerinden birisi olarak görülen STK'ların temel özellikleri ve yerel yönetim odaklı işlevleri üzerinde

durulmuş, bir yerel yönetim modeli olarak değerlendirilen BKA uygulamalarında STK'ların yaptığı ve yapabileceği katkılar irdelenmeye çalışılmıştır. Konunun daha iyi anlaşılabilmesi ve bağlantıların daha tutarlı kurulabilmesi için yönetim ve yerel yönetim kavramlarına ayrıntılıca yer verilmiştir.

Yönetişim

Küreselleşmeye dayalı yeni yönetsel yaklaşımlardan birisi de yönetim (ve yerel yönetim) yaklaşımıdır ve bu yaklaşım halen tartışılmaktadır. Bu yaklaşıma dayalı bir uygulama olan BKA modelini ve STK'ların bu modeldeki işlevlerini daha iyi ortaya koyabilmek için öncelikle yönetim ve yerel yönetim kavramlarını açıklığa kavuşturmak gerekmektedir.

Sözcük olarak yönetim kavramıyla aynı anlama gelen yönetim, işlevsel anlamda – yönetimi de kapsayacak biçimde – daha kapsamlı bir kavram olarak görülmektedir. Bu bağlamda yönetim; yönetimde ortaya çıkan sosyal, siyasal ve yönetsel etkinliklerin **“ortaklaşa yönetimi”** olarak tanımlanmaktadır (Odendael, 2003, 3).

Yönetişim, sosyal bilimler alan yazınında oldukça yeni bir kavramdır ve bu nedenle yoğun olarak tartışılmaktadır. İlk kez 1989'da Dünya Bankası (DB) tarafından Afrika ülkeleriyle ilgili olarak yayımlanan bir raporda “iyi yönetim” (**good governance**) biçiminde dile getirilen yönetim; “ülkenin ekonomik ve sosyal kaynaklarının yönetiminde otoritenin kullanılma biçimi” şeklinde tanımlanmıştır (World Bank, 1989, 14). Raporda yönetimin üç temel özelliğine dikkat çekilmiştir. Bunlar; ülkenin siyasal yönetim biçimi, kaynakların yönetiminde yetki kullanma süreci ve hükümetlerin politika geliştirmedeki kapasiteleridir. Yine, DB'nin 1992 yılı raporuna göre yönetim, devletin elinde bulunan karar ve yürütme gibi bir takım yetkilerin yerel yönetimlere, yarı özerk kamu kuruluşlarına, meslek kuruluşlarına ve STK'lara kaydırılmasını; böylece güçlü bir merkezi yönetim yerine, yerinden ve o yerde yaşayanların doğrudan katılımcılığını ve yönetimde yer almalarını öngören, “yerindelik” olarak ifade edilen çok ortaklı bir yönetim anlayışını içermektedir (World Bank, 1992, 2). 1990'larda yönetim, DB'nin kredilendirme politikalarında “piyasa dostu devlet” nitelmesi gibi bir ölçüt olarak yer almaya başlamıştır.

1980'li yılların sonuna doğru ortaya çıkan yönetim düşüncesi, iktidar gücünün sınırlarına ve hükümet dışı örgütlerin (STK'ların) işlevlerine ilişkin yeni bir bakış açısını yansıtmaktadır. Dünya ekonomisinde çokuluslu şirketlerin artan etkisi, üretim ölçeği ve yöntemlerindeki değişme, uluslararası ticaretin giderek genişlemesi, bilgi ve iletişim sistemlerindeki ilerleme, sermaye ve finans pazarlarının yeniden düzenlenmesi gibi faktörler yönetim kavramının yaygınlaşmasında belirleyici olmuştur (Senerclans, 1998, 91).

Bir sivil toplumda çeşitli aktör ve gruplarla kamu sektörü arasındaki etkileşim süreci olarak da tanımlanan yönetim; devlet merkezli değil, toplum merkezli ve çok aktörlü/katılımcı bir yönetim anlayışına vurgu yapmaktadır (Toprak Karaman, 2000, 44). Yönetişim kavramında, hiyerarşik yapı ve işleyiş yerine **heterarşik** (yatay) bir yapı ve işleyiş öngörülmektedir (Jessop, 1998, 31). Bu anlamda, hiyerarşik yapı dışında, bileşenler arasındaki ilişkilere yön verecek kuralların ortaklaşa ve müzakere yoluyla oluşturulmasına dayalı bir yapılanmaya vurgu yapan yönetim; birlikte düzenleme, birlikte üretme ve birlikte yönetme anlayışını temsil etmektedir (Gaudin, 1998, 48).

Yönetişim, siyasal iktidarın kimler tarafından kullanılacağına dair çözümler üreten, bunun mekanizmalarını ve modellerini oluşturan, bütün bu mekanizmaları ve süreçleri belli varsayımlar etrafında kuramlaştıran yeni bir iktidar yaklaşımıdır (Bayramoğlu, 2002, 114). “Kamusal ve özel sektör kuruluşları arasında geçişken sınırlar içerisinde gerçekleşen bir yönetim tarzı”dır (Stoker, 1999, 28) ve üç boyutta tanımlanmaktadır. Sistemsel boyutta, devletin geleneksel ve otoriter karar alma süreçleri ve resmi kurumsal yapısıyla belirlenen hükümetten daha geniş bir kavramı ifade eden yönetim; siyasal boyutta yalnız devletin meşruiyetini ve şeklen demokratik yönetimini değil, yurttaşların mümkün olan her alanda ve biçimde katılımını öngörmekte; yönetsel boyutta ise, etkin, bağımsız, saydam, hesap verebilen bir kamu hizmeti olarak tanımlanmaktadır (Göymen, 2000, 6-7).

DB'na göre, yönetim anlayışının oluşabilmesi için gereken koşullar şunlardır: Devlet etkin ve verimli bir yapıya sahip olmalıdır ve profesyonel kadrolarca yönetilmelidir. Piyasaları güçlendirici bir ortamın yaratılmasını sağlamalı, şeffaf bir yönetim sergilemelidir. Devlet, uygulayacağı reformların sürekliliğini sağlayacak bir ortamın oluşturulabilmesi için sivil toplumun gelişmesini teşvik etmelidir (World Bank, 1994, 7).

Yönetişimle ilgili çok sayıda tanımın kesiştiği ortak nokta, kamusal ve özel sektör arasındaki sınırların hemen hemen ortadan kalktığı ya da çok belirsizleştiği ortamlarda yeni yönetim biçimlerinin geliştirilmesi gerektiğidir. Bu anlamda STK'lar ve özel sektör, sadece ulusal düzeyde değil, yerel düzeyde de yönetimin (yönetişimin) önemli aktörleri olarak görülmektedir. Genel kamu yönetimi için geçerli olan yönetim kavramı yanında, yerel yönetim alanında da yönetiminden söz edilmektedir. Bu nedenle yerel yönetim kavramının açıklığa kavuşturulması gerekir.

Yerel Yönetişim

Genel anlamıyla “kentsel yönetim” ya da “yerel yönetim”; kamunun özel sektör ve STK’lar gibi diğer aktör ve kurumlarla işbirliği yaparak yerel politika ve stratejileri oluşturma süreci olarak tanımlanmaktadır (Zibel, 2004, 190). Yerel yönetimler düzeyinde “çoğulcu” bir anlayışı yansıtan bu yaklaşım çerçevesinde, yapısal ve işlevsel bakımdan yönetimde **ademi merkezîyetçilik** yaygınlaşmaktadır. Geleneksel bürokratik yapılarda ve yeni örgütlenmelerde yerinden yönetimi bir eğilim ön plana çıkarılmaktadır. Bu bağlamda, tek merkezden yönetilen örgüt yapılanmasından vazgeçilmesi, parçalı, otonom ve yerelde yetkili yönetsel birimlerin oluşturulması teşvik edilmektedir (**Bölge Kalkınma Ajanslarının kurulması bu çerçevede değerlendirilebilir**). Bu yerinden yönetim ağırlıklı yönetim ve örgütlenme biçimi, genel olarak özel sektörde görülen ve hizmet sektörünün gelişmesine koşut olarak güncelleşen “postfordist”, “postmodern” yapılanmanın yaygın ve esnek niteliğinin kamusal alana uyarlanması girişimidir (Aksoy, 1999, 11-12).

Yerel yönetim yaklaşımına göre; merkez-yerel ilişkilerinde görev, yetki ve kaynak paylaşımı bağlamında yeni bir denge önerilmektedir. Yetki devri yerine, kurumlararası yetki paylaşımı söz konusu edilmektedir. Yerel yönetim modelinde; yerel yönetimler, STK’lar ve diğer ortaklar arasında yatay ilişkiler kurulmaktadır. Demokratik ve katılımcı bir yönetim anlayışının gelişmesi için STK’ların, farklı kesimleri kapsayacak biçimde geniş tutulmasına özen gösterilmesinin altı çizilmektedir (Yüçetürk, 2000, 3).

Yerel yönetiminde, yerelin bir tüketim merkezli birim olmaktan, üretim ve büyüme merkezli bir birim haline gelişi, beraberinde yerel devlet, sermaye ve STK’lar (dernek, vakıf vb) olmak üzere üçlü bir ortaklık yapısının ortaya çıkması söz konusudur. Sermayenin kentler üzerinde hegemonyasını düşündüğümüzde, örgütlü emek yerine, yüzlerce birbiriyle ilişkisiz STK’ların konması, güç dengesini sermaye lehine değiştirmektedir (Şengül, 1999, 13).

Bu bağlamda demokratik yerel yönetim, yerinden yönetim ve demokrasi kavramlarını da kapsayıcı nitelikte önemli yetkilerin yerel yönetimlere göçürüldüğü sistemi anlatmaktadır (Palabıyık, 2003, 253). Henüz tartışılmakta olan yönetim kavramı ve yerel yönetim uygulamaları, özellikle gelişmiş ve gelişmekte olan ülkeler ayrımı bağlamında bir takım sorunlar içermekte ve kimi eleştirilere uğramaktadır. Her şeyden önce, Türkiye gibi demokrasisi henüz kurumlaşmamış, STK’ları parçalı ve güçsüz olan ülkelerde, diğer aktörlere göre daha geniş toplumsal tabanı temsil ettiği varsayılan STK’ların işlevlerini yerine getirmesinin zor olacağı (Gökçe, 2003, 217) vurgulanmaktadır.

STK’lar ve Yerel Yönetişim Odaklı İşlevleri

Yönetişim, yerel yönetim süreçlerine STK’lar yanında yerel, ulusal ve uluslararası sermayenin katılımını da içermekte, yönetim ve karar alma süreçlerinin değişimini öngörmektedir (Güler, 2003, 116). Yerel demokrasiyi, temsili demokrasiye göre daha katılımcı bir çerçeveye kavuşturduğu söylenen yönetim modeline; özünde neoliberal eğilimlerin bir ürünü olduğundan belli bir şüpheyle de yaklaşmak gerekir (Doğan, 2001, 101). Ancak, günümüzde yönetişimin model olarak yerele uygulanması, birçok ülkede karşımıza çıkmaya başlamıştır. Yerel Gündem 21 uygulamaları, Bölge Kalkınma Ajansları ve kentsel dönüşüm projeleri gibi.

Sivil Toplum Kavramı, STK’ların Belirgin Özellikleri ve Temel İşlevleri

Sivil toplum kavramı; uzun bir geçmişe sahip olmasına karşın, küreselleşme süreciyle önem kazanarak siyasetin odağı haline gelmiş ve siyasal-sosyal yaşamın temel aktörleri olarak bireyin ve birey haklarının öne çıkmasına yol açmıştır. Sivil toplum; gönüllü, kendi kendini oluşturan, kendi desteklerine sahip, devletten özerk, özel alan ile devlet arasında aracı niteliğinde örgütlü bir sosyal yapıdır (Sarıbay, 2000, 448).

Sivil toplumun örgütlü ve kurumsal yüzünü oluşturan STK’ların temel niteliği, yurttaşların farklı siyasal, toplumsal, insani, kültürel ve benzeri ihtiyaç ve çıkarlarını gerçekleştirmek üzere, gönüllü olarak bir araya gelip kurdukları örgütler olmalarıdır (Tosun, 2003, 241). Sivil toplumun (STK’ların) üç temel özelliğinden söz edilmektedir. **Birincisi**, toplumsal bir gerçeklik olması; **ikincisi**, küreselleşme süreciyle yakından ilişkili olması; **üçüncüsü** ise, kavramsallaştırma sürecini henüz tamamlamamış, bu nedenle de belirsiz ve bazen karşı çıkılan bir kavram olmasıdır (Anheir, Glasius and Kaldor, 2001, 4).

STK’lar, güçlerini halka yakın olmaktan alırlar ve halka dayanan demokratik kuruluşlardır (Yıldırım, 1994, 4). Çoğulculuğu, özerk grupların örgütlü varlığını ve katılımcılığını gerekli kılan STK’ların özelliklerini Keleş (1993, 4) üç noktada toplamaktadır. Bunlar; üyelerinin katılımına olanak tanınmaları, merkezi yönetimden bağımsız özerk kuruluşlar olmaları ve kamu yararı konusunda merkezi yönetimden ayrı görüşlere sahip olmalarıdır.

Tüm bu görüşlerin ortak noktası, STK’ların özerk yapılarının ön plana çıkmasıdır. STK’ların idari ve mali yönden özerk olmaları, onların varlıklarını siyasi otoriteye karşı korumalarında ve serbestçe eleştirebilmelerinde güvence oluşturmaktadır. Özetle, STK’ların en belirgin özelliğini, doğal şartlar altında

belli amaçlarla bir araya gelerek, bu amaçlara ulaşmak için tüm üyelerinin katılımı ve desteği ile politikalar geliştirmek ve uygulamak oluşturur (Yüksel, 2003, 181).

STK'ların işlevleri ise, oldukça geniş bir yelpazeden oluşmaktadır. Küreselleşmenin ve pazar ekonomisinin getirdiği sıkıntılara karşı "koruyucu tampon" olma, temiz ve sağlıklı bir çevrede yaşama olanaklarının oluşması için savaşım verme, demokrasinin yerleşmesi için projeler üretme, yetişmiş insan kaynağı oluşturma, sosyo-ekonomik konularda hükümet politikalarına alternatif ya da uyumlu tavırlar ortaya koyma, yerel ve bölgesel kalkınma projelerine katkıda bulunma ve çoğulcu bir toplumsal yapılanma için etkinlik gösterme gibi işlevler STK'ların ilgi alanına girmekte (Yıldız, 1999, 34) ve STK'ların kimi temel işlevlerini betimlemektedir. STK'ların işlevleri, siyasal ve sosyo-ekonomik işlevler olarak iki kümede ele alınabilir (Keleş, 1993, 6).

Siyasal İşlevler: Üçüncü kuşak stratejisi söylemine göre, yapısal uyum programlarının gerektirdiği siyasal reformların gerçekleştirilmesinde ve yoksulluğun azaltılmasında STK'lara önemli roller ve görevler verilmektedir. Bu bağlamda STK'lar, totaliter devleti aşmanın ve demokrasiyi geliştirmenin aracı olarak (siyasal) işlev görmektedirler (Duben, 1994, 30).

STK'ların, demokratik siyasal sistemin ve yönetişimin gelişmesine katkı yapıcı önemli işlevleri vardır. Örneğin; devletle toplum arasındaki güç dengesini değiştirerek, toplum lehine dengeli bir muhalefet sağlamak; alternatif bir temsil süreci yaratarak örgütlü grupların istemlerini sisteme aktarmak; demokratik değerleri yerleştirmek ve korumak gibi. Öte yandan, STK'ların demokratikleşme sürecinde, öncelikle siyasal çatışma kutuplarını yumuşatan bir işleve sahip oldukları görülmektedir. Demokrasi açısından bu kuruluşların diğer bir işlevi de, kamusal tartışma aracılığıyla demokratik kurumlardan seçim sistemine, siyasi partilerin demokratikleşmesinden yönetimin saydamlaşmasına, insan haklarından yasal reformların takipçiliğine kadar geniş bir yelpazede etkinlik göstermeleridir. STK'ların, gerek baskıcı hükümetlere, gerekse serbest piyasada tekel oluşturarak bireylerin haklarını ihlal eden sektörlere karşı bireylerin haklarını koruma gibi önemli bir işlevi daha vardır. STK'ların demokrasiyle ilişkisi bağlamında en önemli işlevi ise, devletin teknik bir örgüt haline gelmesinde kendini göstermektedir (Çaha, 1997, 31).

STK'ların, belki de en önemli işlevi, devlet örgütü ile sivil toplum arasında bir tür iletişim aracı olarak, çevrenin (yerelin) istemlerini merkeze aktarmaları ve yerelin çıkarlarını temsil etmeleridir.

STK'lar sadece yerel veya ulusal düzeyde değil, uluslararası sorunların gündeme taşınması ve çözümlenmesinde de çeşitli işlevler yürütmektedirler. Uluslararası yapılanmaya sahip kimi STK'lar, örneğin çevre politikalarının oluşturulmasında, yoksulluk, göç ve suçlarla mücadelede daha çok eyleme geçirme görevi üstlenmekte ve uluslararası işbirliğini özendirilmektedirler (Kaplan, 1999, 136). Özellikle, 1970'li yıllardan sonra STK'lar, dünyanın birçok yerinde ve yaygın şekilde kurumlaşarak, insan haklarının geliştirilmesinde, ekonomik kalkınma projelerinde, çevrenin ve çevresel değerlerin korunmasında ve yerel hizmetlerin karşılanmasında önemli görevler üstlenmektedirler (Duben, 1994, 30). STK'lar, ulaşım ve iletişim teknolojisindeki gelişmelerin yarattığı yeni olanakları yoğun bir biçimde ve ustaca kullanarak, hedef kitlelerin bilinçlendirme ve harekete geçirme yeteneklerini artırmaktadırlar (Mete ve Diğerleri, 2004, 405).

Sosyo-ekonomik İşlevler: STK'lar, ekonomik artının bütün toplum kesimlerine olabildiğince adil biçimde dağılması için çaba göstererek de sosyo-ekonomik içerikli işlev yürütmektedirler. Spor ya da doğa kulüplerinden dini kuruluşlara, hayır kuruluşlarından halk sağlığı kuruluşlarına, afet yardımlarından kültürel örgütlere, yerel örgütlenmelerden ulusal ve uluslararası yapılanmalara kadar birçok gönüllü kuruluş, dünyanın çeşitli yerlerinde, özellikle yerel gereksinimlerin karşılanmasında önemli işlevler yerine getirmektedir (Duben, 1994, 30).

Bazı yazarlarca "üçüncü sektör" olarak adlandırılan STK'lar, birinci (kamu) ve ikinci (özel) sektöre göre daha önemli rol oynamaktadır (Biggs and Neame, 1995, 34). Bu bağlamda, son yıllarda uluslararası çevreler, sosyal devlet anlayışının terkedilmesi ile oluşan boşluğu üçüncü sektörün dolduracağı savını ileri sürmektedirler (Nelson, 1995, 70).

Kamusal alanda yönetimin esas aldığı temel sosyal hizmetlerin bölgeler arasında dengeli kalkınma ve sosyal adalet ile fırsat eşitliği ilkelerine uygun olarak yerine getirilebilmesinin, katılımcı demokrasinin güçlendirilebilmesinin, artık sadece kamunun görevi olmadığı, özel sektörün ve STK'lar aracılığıyla bireylerin doğrudan katılımını öngören bir üçüncü sektörün varlığı ile mümkün olabileceği ileri sürülmektedir (Fowler, 1996, 25).

STK'ların Yerel Yönetişim Odaklı İşlevleri

Kent sorunu, bir bakıma toplumsal örgütlenme ve değişimin en temel eksenlerinden biridir (Castells, 1997, 14). Kent yönetimlerinde, yönetim ile yerel topluluklar arasında aracılık rolü üstlenebilecek, hatta katılımlı bir yönetim anlayışını (yönetişimi) hayata geçirebilecek olan da o kentteki STK'lardır (Bulut, 2003, 117). Bugün yerel kamu hizmetlerinin yerine getirilmesi sürecinde, pek çok kentte; vakıf, dernek ve oda gibi sivil kuruluşlardan daha çok yararlanılmaktadır. Sözgelimi, ABD'de itfaiye hizmetleri % 90 oranında STK'lar eliyle yürütülmektedir (Savas, 1986, 19). Ülkemizde de Yerel Gündem 21 çalışmaları STK'lar eliyle yürütülmektedir.

STK'ların yerel hizmetleri etkilemeleri, ülkelerin gelişmişlik düzeylerine, siyasal kültürüne ve örgütlülük düzeyine bağlı olarak değişiklik göstermektedir. Batı ülkelerinde etkileme düzeyleri daha yüksektir. Çünkü, örgütlenme düzeyleri ve demokrasi kültürü daha gelişkindir. Örneğin, İsveç'te her yurttaş üçten fazla STK'ya üyedir ve yerel yönetimlerin karar süreçlerine katılım oldukça yaygındır (Montin, 1994, 12). STK'lar, yerel kararların alınması ve uygulanmasına katkıda buldukları gibi, yönetsel etkinliğin uzantısı niteliğinde bazı hizmetleri de yerine getirmektedirler. Örneğin, danışma kurullarına katılarak, görüş ve önerilerini yönetime iletmektedirler (Eryılmaz 1999, 318). Böylece, "devletin saçaklarına" yerleşmiş olan STK'lar katılımcı yönetimin araçları olmuşlardır. Hatta, 1990'lardan sonra bu kuruluşlar bazı konularda yerel meclislerin yerini almaya başlamışlardır (Güler, 1996, 156).

STK'lar, geçmiş dönem Türk devlet geleneği içinde de, yerel hizmetlerin sunumunda etkin olagelmışlerdir. Örneğin, vakıf ve loncalar Osmanlı toplum düzeninde önemli yerel işlevler üstlenmişler; kentlerin temizliğinden içme suyu sağlanmasına, yol ve köprülerin yapımından, diğer altyapı hizmetlerinin yürütülmesine, hayır işlerinden hayvanların korunmasına kadar pek çok belediye hizmetini yerine getirmişlerdir (Kozak, 1985, 89).

STK'lar günümüzde de önemli hizmetler yürütmekte ve işlevler üstlenmektedirler. Yerel demokrasinin ve katılımcılığın geliştirilmesi, demokratikleşmenin ve insan haklarının iyileştirilmesi, kentsel yaşam kalitesinin yükseltilmesi, tarihi ve kültürel değerlerin tanıtımı ve korunması, çevrenin ve doğal kaynakların sürdürülebilir kılınması, yerel kalkınmanın hızlandırılması, yerel ekonomik kaynakların verimli kullanılması, yerel sosyal hizmetlerin daha yaygın ve etkili sunulması, yoksul ve muhtaçların desteklenmesi, yerel eğitim ve kültür hizmetlerinin yaygınlaştırılması, yerel düzeyde kamuoyu denetiminin etkinleştirilmesi, yerel ölçekli projelerin desteklenmesi, yerel barışın ve dayanışmanın sağlanması, yerel sorunların merkeze ulaştırılması ve çözümünde katkı sağlanması gibi.

Bölge Kalkınma Ajansları ve STK'ların Artan İşlevleri

Günümüzde yerelleşmenin ve bir yerelleşme modeli olan yerel yönetişimin ekonomik gelişme ve kalkınma ile ilişkisi irdelendiğinde; "yerel bölgeselcilik" akımının öngörülleri ile karşılaşmaktadır. Bu akım, ekonomik gelişme politikalarında bölgeyi/yereli temel ölçek birimi olarak görmekte, bölgelerin merkezden aktarılan yetki ve kaynaklarla donatılması gerektiğini savunmaktadır. Bu anlamda, yerel düzeyde paydaşlığı ve rekabet gücünü esas alan kurumsal yapılara vurgu yapılmaktadır. Bu kurumsal yapıların en yaygın uygulamaları BKA'lardır (Dulupçu ve Özmen, 2004, 151).

BKA uygulaması, merkezi ve yerel yönetimlerin bölgesel ekonomik kalkınmayı sağlamak üzere temel yönlendirici çalışmaları dışında, içinde bölgeyi temel alan ve yerel aktörler tarafından finanse edilen kurumlar olarak tanımlanmaktadır (Gibbs, 2000, 10). BKA'lar, kamunun finansman desteği sağladığı, bölgesel ekonomik gelişmeyi özendirmek üzere tasarlanmış, çalışma alanı merkezi ve yerel yönetimin dışında (ama her ikisiyle de ilişkili) kurumlardır (Alaçam, 2006, 1). BKA'lar, belirli bir bölgeyi kapsayacak biçimde ve bölgesel aktörlerin katılımı ile oluşturulan yarı özerk kurumlardır (Frust and Kipler, 1995, 287). BKA'lar, yerel ortaklık ve birlikte iş yapabilme kapasitesini artıran kurumsal yapılardır ve bu anlamda yerel yönetişim modeli uygulamasının da örneklerini oluşturmaktadırlar. BKA'ların bileşenlerine bakıldığında, bir yerel yönetişim modeli olarak dönüşüme uğradığı görülecektir. Bu dönüşümü ortaya koymak için BKA'ların gelişimine kısaca bakmak gerekmektedir.

BKA'ların Ortaya Çıkışı ve Gelişimi

BKA modeli, Kuzey Amerika'da ve Avrupa'da uzun yıllardan beri uygulanmaktadır. 1930'lu yıllarda ABD'de devlet tarafından bölgesel gerikalmışlığı ortadan kaldırmaya yönelik olarak sanayi bölgelerinin geliştirilmesini amaç edinen BKA, 1950'li ve 1960'lı yıllarda AB ülkeleri dahil olmak üzere, Keynezyen politikalar çerçevesinde, devlet yönelimli olarak kurulmuş ve bölgesel gelişme politikalarının uygulandığı model olarak uygulanmıştır (Müftüoğlu, 2006, 1). ABD'de Tennessee Valley Authority, İtalya'da Mezzogiorno, İngiltere'de Thames Nehri Havzası, İspanya'da Bask bölgesi, Fransa'da Katalonya ve güney bölgeleri, Çinde Mekong bölgesi, Türkiye'de GAP bölgesi ve daha pek çok ülkede çeşitli bölgelerde ve farklı adlarla BKA modelleri uygulanmıştır.

AB'de 1987 yılında kabul edilen Tek Avrupa Yasası ve Yapısal Fonlardaki reformlarla birlikte bölgeler; sosyal, ekonomik ve politik aktörlerin ekonomik kalkınma üzerinde etkili, ulusal ve küresel alanda kendi çıkarını savunan bir aktör olarak görülmeye başlanmıştır. 1990'lı yılların başına kadar kamu kurumu olma niteliği taşıyan BKA'lar, Kıta Avrupa'sında ve Kuzey Amerika'da özelleştirilmiş, özel faydaya (pazara) dönük şekilde kamu ve özel sektör işbirliğine dayalı olarak yeniden yapılandırılmışlardır. Böylelikle, BKA'ların özel firmalarla ortaklık kurmaları veya ağ tarzı ilişkiler geliştirmeleri sağlanmış, firmaların özel sorunlarına çözümler üretmeye yönelik etkinlikleri artmıştır. Türkiye'de de kamusal nitelikte uygulanmış ve benzer süreçlerden geçmiş olan BKA'ların yeniden yapılanması, AB Uyum Yasaları kapsamında çıkarılan yeni yasal düzenlemeyle gündeme gelmiştir (Müftüoğlu, 2006, 2).

Almanya ve İngiltere gibi Avrupa ülkelerinde başarılı örnekleri bulunan BKA uygulaması, 1960'lardan bu yana bölgesel kalkınmayı sağlamak üzere Avrupa'nın birçok ülkesinde farklı modellerle hayata geçirilmektedir. Örneğin, İrlanda'da model, devlet tarafından yaratılırken, İngiltere'de özel yasa ile 9 ajans kurulmuş; Almanya, Fransa ve İspanya'da ise ajanslar bölgelerce oluşturulmuştur. İtalya ve İspanya'da sivil toplum ve yerel ortaklıkların işbirliği ile oluşturulan BKA'lar, Avrupa Bölgesel Kalkınma Politikaları ile daha da teşvik edilmeye başlanmıştır (Arolat, 2005, 5).

Sonuç olarak, dünyanın birçok ülkesinde ve farklı modellerle uygulanan BKA'lar, 1990 sonrası dönemde AB'nin etkisiyle Doğu Bloku ülkelerinde yapılandırılmış ve giderek yaygınlık kazanmaya başlamıştır. Örgütlenme yapısı, amaçları, paydaşları ve yönetimleri farklılık gösteren ajanslar, bölgesel ve dolayısıyla ulusal kalkınmada önemli bir rol oynamaktadırlar (Özsoylu, 2005, 1).

Türkiye'de BKA Yapılanması ve Uygulamada Son Durum

Bölgesel kalkınma fikrine yönelik çabalar ve projeler ülkemizde de yeni değildir. Bölgesel kalkınma ile ilgili ilk proje 1958'de Köyceğiz'de ve daha çok mekansal yapılanmaya yönelik olarak uygulanmıştır. Daha sonra Doğu Marmara, Zonguldak, Keban ve Antalya Bölgesi projeleri 1960'lı yıllarda uygulamaya konulmuş, 1980'li yıllarda ise GAP, DAP ve DOKAP gibi bir dizi bölgesel kalkınma projesi hayata geçirilmeye çalışılmıştır. Ancak, bu projeler pek başarılı olmamış, olumlu sonuçlara ulaşamamıştır (Özsoylu, 2005, 3). GAP çerçevesinde kurulan GİDEM (Girişimci Destekleme ve Yönlendirme Merkezi) projeleri ile Yerel Günden 21 çalışmalarını da BKA uygulaması olarak değerlendirmek mümkündür.

Türkiye'de BKA'lara ilişkin ilk çalışmalar 1990'lı yıllarda başlamıştır (Dulupçu ve Özmen, 2004, 152). 1990'lı yıllarda Türkiye'de entelektüel tartışmalara konu olmaya başlayan BKA'lar konusunda tezler ve kitaplar yazılmaya başlanmış, bu çerçevede İzmir Ticaret Odası ve Mersin Ticaret Odası gibi yerel sivil kuruluşlar, BKA'ların önemine işaret ederek, odaların imkanları çerçevesinde ilk oluşum denemelerine girişmişlerdir (Özsoylu, 2005, 3).

BKA'ların, Türkiye'nin resmi gündemine girmesi, 1999 Helsinki Zirvesi sonucu Türkiye'nin adaylığa kabul edilmesiyle hazırlanan Katılım Ortaklığı Belgesi yoluyla olmuştur. BKA'ların kurulması yükümlülüğü söz konusu belge ile kabul edilmiş ve ardından hazırlanan Ulusal Eylem Planı Eylül 2002'de yürürlüğe konulmuş ve bu planla; "bölgesel istatistik birimlerinin oluşturulacağı taahhüt edilmiştir. Son olarak, "Kalkınma Ajanslarının Kuruluşuyla İlgili Yasa Tasarısı" 2 Temmuz 2005'te yasalaşmış ve 1 Ocak 2006'da yürürlüğe girmiştir.

BKA'ların Amacı, Yapısı ve İşlevleri

BKA'ların ana amacı, bölgelerarası gelişmişlik farkını ortadan kaldırmak ve bölgesel gelişmeyi sağlamaktır (Arolat, 2005, 5). 2 Temmuz 2005'te yasalaşan ve 1 Ocak 2006'da uygulanan 5449 sayılı Kalkınma Ajanslarının Kuruluşu, Koordinasyonu ve Görevleri Hakkında Kanun'da BKA'ların amaçları şöyle belirlenmiştir: Kamu kesimi, özel kesim ve STK'lar arasındaki işbirliğini geliştirmek, kaynakların yerinde ve etkin kullanımını sağlamak ve yerel potansiyeli harekete geçirerek, ulusal kalkınma planı ve programlarda öngörülen ilke ve politikalarla uyumlu olarak bölgesel gelişmeyi hızlandırmak, sürdürülebilirliğini sağlamak, bölgelerarası ve bölge içi gelişmişlik farklarını azaltmak" (Resmi Gazete, 2005).

DPT'nin genel koordinatörlüğünde kurulacak olan BKA'lar, tüzel kişiliğe sahip ve özel hukuk hükümlerine bağlı etkinlik gösterecek, kamu ağırlıklı ve çok ortaklı kuruluşlardır. Ajansların örgütsel yapısında; Kalkınma Kurulu, Yönetim Kurulu, Genel Sekreterlik ve Yatırım Destek Ofisleri olmak üzere dört temel birim yer almaktadır. Kalkınma Kurulu, illerin dengeli şekilde temsilini sağlayacak biçimde ve en çok yüz üyeden oluşacaktır. Bu kurula temsilci gönderecek kamusal ve özel kuruluşlar ile STK'lar ve bu temsilcilerin sayısı, görev süresi ve benzeri konular **Kuruluş Kararnamesi** ile belirlenecektir (Resmi Gazete, 2005, 2). Yani, temsilcilerin nicelik ve niteliğini hükümetler belirleyecektir. Kurul, sorumlu olunan bölgenin sorunları ve çözümüne ilişkin olarak yönetim kuruluna tavsiyelerde bulunacak, bir bakıma danışmanlık görevi yapacaktır.

Yönetim Kurulu (YK), BKA'ların karar organıdır. YK; ajans tek ili kapsıyorsa vali, büyükşehir belediye başkanı, il genel meclisi başkanı, sanayi odası başkanı, ticaret odası başkanı ve kalkınma kurulunca özel kesim veya STK'lardan seçilecek üç temsilciden oluşmaktadır. Yönetim kurulu başkanı validir ve kurulu o temsil eder. Yönetim kurulunun görevleri; yıllık çalışma programını, yıllık mali raporu ve bütçeyi karara bağlamak, hizmet ve mal alım satımına karar vermek, ara rapor ve yıllık faaliyet raporunu DPT'ye göndermek, personel alımı ve çıkarımına karar vermek, genel sekreteri belirlemek gibi görevlerden oluşmaktadır.

Genel Sekreterlik, BKA'ların icra organıdır ve YK'na karşı sorumludur. Yasada belirtilen niteliklere sahip olanlar arasından YK'ca seçilen ve ataması DPT Müsteşarlığına onaylanan Genel Sekreter'in görevleri oldukça önemlidir. Yönetim kurulu kararlarını uygulamak, gelirleri toplayıp harcamaları yapmak, YK izni dahilinde mal ve hizmet alım satımı yapmak, bölgedeki kişi ve kuruluşların proje üretme ve uygulama kapasitelerine destek olmak, özel kesim, STK'lar ve yerel yönetimlerin proje ve faaliyet tekliflerini

değerlendirip, mali destek için YK'na öneri sunmak, desteklenen proje ve faaliyetleri denetlemek ve raporlamak, bölgesel kalkınma ile ilgili yurt içi ve dışı ajans ve kuruluşlarla işbirliği yapmak ve ortak projeler geliştirmek, yerel yönetim plan çalışmalarına destek sağlamak, personelin performansını değerlendirmek, YK'nun devrettiği diğer yetkileri kullanmak gibi çok önemli görevler Genel Sekretere verilmiştir.

Yatırım Destek Ofisleri (YDO) ise, bölgedeki illerde YK kararıyla, biri koordinatör, en çok 5 uzmandan oluşan bir destek birimidir. Üye sayısı YK'ca artırılabilir. Bu Ofislerde, yatırımcılara sunulan hizmetler ücretsizdir. Ofislerin görevleri; mevzuat gereği yatırımcılardan istenen izin ve ruhsat işlemlerini takip etmek ve yatırımları izlemek, yatırım için gerekli belgelerle ilgili yatırımcıyı bilgilendirmek ve yol göstermek, başvurular hakkında ön inceleme yapmak, iş ve işlemler hakkında valiliğe ve genel sekreterliğe bilgi vermektir.

BKA'ların Mali Yapısı ve Denetimi

BKA'ların gelirleri ve yöneteceği fonlar şunlardır: Bir önceki yılın genel bütçe vergi gelirlerinden ayrılan binde beş pay, Avrupa Birliği ve diğer uluslararası fonlardan sağlanacak kaynaklar, faaliyet gelirleri, cari yıl bütçesinden ayrılacak (yüzde birlik) pay, bölgedeki sanayi ve ticaret odalarının bir önceki yıl kesinleşen bütçe gelirlerinin yüzde biri oranında cari bütçeden aktarılacak pay, ulusal ve uluslararası kurum ve kuruluşlarca yapılan bağış ve yardımlar ile bir önceki yıldan devreden gelirlerdir.

BKA'ların giderleri ise; plan, program ve proje giderleri, proje ve faaliyet destekleme giderleri, araştırma-geliştirme giderleri, tanıtım ve eğitim giderleri, taşınır ve taşınmaz mal alım ve hizmet alım giderleri, yönetim ve personel giderleri ve görevlerle ilgili diğer giderlerden oluşmaktadır.

Ajanslar, finans kaynaklarının temini ve kullanımı konularında kamuoyunu bilgilendirmekle de yükümlü tutulmuşlardır. Ajanslarda iç ve dış denetim yapılacaktır. İç denetimde, ajansın faaliyet ve hesapları ile performansı, bir iç denetçi ile YK Başkanı veya Genel Sekreterce yapılır. Dış denetimde ise, ajansın her türlü hesap ve işlemleri YK'ca her yıl en geç Mart ayında ve gerektiğinde her zaman, SPK mevzuatına göre kurulan bağımsız bir denetim kuruluna inceletilir. Ajanslar, yasanın uygulanmasıyla ilgili iş ve işlemlerde her türlü vergi, resim ve harçtan muaf tutulmuşlardır.

Söz konusu yasayla 12 bölgede BKA kurulması hükmüne bağlanmıştır. Bunlar, İstatistiki Bölge Birimleri Sınıflandırmasına göre şunlardır: **TR1: İstanbul** (İstanbul), **TR2: Batı Marmara** (Edirne, Kırklareli, Tekirdağ, Balıkesir ve Çanakkale), **TR3: Ege** (İzmir, Aydın, Denizli, Muğla, Afyon, Kütahya, Manisa ve Uşak), **TR4: Doğu Marmara** (Bilecik, Bursa, Eskişehir, Bolu, Düzce, Kocaeli, Sakarya ve Yalova), **TR5: Batı Anadolu** (Ankara, Karaman, Konya), **TR6: Akdeniz** (Antalya, Burdur, Isparta, Adana, Mersin, Hatay, Kahramanmaraş ve Osmaniye), **TR7: Orta Anadolu** (Aksaray, Kırıkkale, Kırşehir, Niğde, Nevşehir, Kayseri, Sivas ve Yozgat), **TR 8: Batı Karadeniz** (Bartın, Karabük, Zonguldak, Çankırı, Kastamonu, Sinop, Amasya, Çorum, Samsun ve Tokat), **TR9: Doğu Karadeniz** (Artvin, Giresun, Gümüşhane, Ordu, Rize ve Trabzon), **TR10: Kuzeydoğu Anadolu** (Bayburt, Erzincan, Erzurum, Ağrı, Ardahan, Iğdır ve Kars), **TR11: Ortadoğu Anadolu** (Bingöl, Elazığ, Malatya, Tunceli, Bitlis, Hakkari, Muş ve Van), **TR12: Güneydoğu Anadolu** (Adıyaman, Gaziantep, Kilis, Diyarbakır, Şanlıurfa, Batman, Mardin, Şırnak ve Siirt) şeklinde oluşturulmuş ve iller ayrıca kendi arasında ikili bir sınıflamaya tabi tutulmuştur.

BKA-STK İlişkisi, STK'ların Üstleneceği Olası İşlevler

AB ülkelerinde uzunca bir zamandır uygulanan ve "uyum süreci"nde ülkemize de benimsetilen BKA modeli, aslında bir yerel yönetim modelidir. Modelin üç temel bileşeni vardır. Bunlar; kamu, özel sektör kuruluşları ve STK'lardır. Modelin başarıya ulaşması, kuşkusuz bu üç bileşenin uyumlu, dengeli, aktif ve sorumlu davranmalarına bağlıdır. Ancak, modelin en zayıf noktası da STK'ların konumunun yeterince açık ve belirgin olmamasıdır.

Çok iddialı bir proje olan bölgesel kalkınma, sadece bir kurumun, merkezi veya yerel bir yönetim biriminin ya da BKA'ların tek başına üstesinden gelebileceği bir proje değildir. Bu ağır sorumluluk çoklu ve güçlü bir yapılanmayı gerektirmektedir (Alaçam, 2006, 3).

AB'de ve pek çok ülkede uygulama alanı bulan BKA'ları popüler kılan, uygulamalarda elde edilen başarılarıdır. Başarılarsa, yerel aktörlerin bölgesel kalkınmaya katılım ve desteklerinin sağlanması ve bölgesel kaynakların etkin biçimde kullanılması sonucunda oluşmaktadır. Oysa, Türkiye'de BKA'larla ilgili yapılan tartışmalar ve kazanılan bilgi birikimi yeterli değildir ve akademik çevreler ve DPT ile sınırlı durumdadır. Ülke çapında BKA'ların etkin olarak kurulabilmesi için yerel aktörler konusunda bilgilendirme çalışmaları yoğunlaştırılmalıdır (Dulupçu ve Özmen, 2004, 154).

BKA modeline ve uygulamalarına yönelik eleştirilerin genelde iki noktada toplandığı görülmektedir. Bunlardan birine göre; BKA'lar bir küreselleşme projesidir ve ulus devleti etkisizleştirip, yerel-bölgesel olanakları uluslararası sermayenin kullanımına (daha elverişli koşullarda) sunma araçlarıdır. Diğer bir eleştiriye göre ise, BKA modeli tamamen kamuyu, yani devleti önceleyen bir projedir, özel sektör ile STK'lara gereken yer verilmemektedir. (www.gap-dogu-kalkinma.com).

Eleştirilerde abartılı yönler olsa bile, haklılık payı olduğu yadsınmaz. Zira, BKA modeli bir yerel yönetim uygulamasıdır ve bu uygulama liberal ekonomilerin hakim olduğu kapitalist batı ülkelerince önerilmektedir. Modelin ortak aktörlerinden biri sermayenin (özel sektörün) örgütlü kesimidir. Diğer ortaklardan STK'ların modeldeki konumu son derece zayıftır ve katılım düzeyi yok denecek kadar düşüktür. Hatta, hangi STK'ların, ne düzeyde BKA'larda yer alacağı ve nasıl bir işlev üstleneceği de belirsizdir. Örneğin, bir ajansın YK'na üç tane özel sektör ve STK temsilcisi katılacaktır. Öte yandan, özel sektör kavramı içinde yerli yabancı sermaye ayrımı yapılmamaktadır. Uluslararası güçlü şirketlerin temsilcilerinin BKA'larda görev almasını engelleyen herhangi bir hüküm yoktur.

Ayrıca, STK'ların modeldeki konumu, üstlendiği ve üstleneceği işlevleri, katılma düzeyleri ve ölçütleri belli değildir. BKA'ların kuruluşuyla ilgili yasada birkaç değinme dışında, ayrıntılı bir hüküm bulunmamaktadır. Yasada sözü edilen ve bileşenlerin katılım biçimini düzenleyeceği belirtilen "kuruluş kararname" henüz çıkarılmadığı gibi, BKA'ların işleyişini ayrıntılandırarak olan bir yönetmelik de henüz yapılmamıştır. Uygulama da şimdilik üç ilde "pilot uygulama" düzeyinde yürütüldüğünden, modele ilişkin söylenecek sözler kuramsal tartışmalardan öteye gitmeyecektir.

Bölgesel kalkınma amaçlı ve ağır sorumluluk getiren BKA modelinde, yeterli gücü, örgütlülüğü ve birikimi olmayan STK'ların katkıları ve modele katılımı da sınırlı olacaktır. Toplumun yoksul kesimleri örgütsüzdür. Örgütlü olan kesimlerin örgütlülük düzeyi ve temsil gücü tartışmalıdır. Üstelik, BKA'larda ticaret ve sanayi odalarının temsilcileri dışında STK temsilcisi yer almamaktadır. Bu temsil sorunu BKA modelinin en zayıf halkalarından biridir.

STK'ların, BKA modelinde bileşenlerden biri olarak sayılması ve modele sözde ortak edilmesi, kuramsal olarak cazip görünmektedir. Ancak, uygulamada durum oldukça farklıdır. BKA uygulaması ülkemizde, STK'lar açısından bir hayal kırıklığı projesi görünümündedir.

Bütün bu irdelemelerden sonra önerimiz, BKA uygulaması durdurulmalı, en az 5 yıl ertelenmeli ve toplumun geniş kesimlerince konu enine boyuna tartışılıp, belirli bir uzlaşmaya varıldıktan ve yeterli bir kamuoyu oluşturulduktan sonra uygulanmalıdır. Uygulamada, yerel duyarlılıklar ve olanaklar kadar, ülke bütünlüğü ve bağımsızlık gibi ulusal duyarlılıklar ve koşullar da gözardı edilmemelidir. Modelde yer alması öngörülen bileşenlerin eşit temsili ve katılımı sağlanmalı, özellikle hangi tür STK'ların modele katılacağı, ne tür katkılarda bulunacağı ve hangi işlevleri yerine getireceği iyi belirlenmelidir. Siyasal iktidarların "siyasal amaçlarla" uygulamaya koyduğu aceleci projeler ne yazık ki hayal kırıklığı yaratabilmektedir.

Sonuç

Günümüzde, kamu yönetiminde ve yerel yönetimlerde yaşanan yönetsel sorunlar gerçekten de yeni arayış ve yaklaşımları zorunlu kılmaktadır. Hatta, merkezi yönetimlerin eskimiş, katı, katılıma kapalı ve yolsuzluklara zemin hazırlayan hantal yapısı köklü bir reform gereksinimini her gün daha fazla hissettirmektedir. Yerel yönetimler, hızla gelişen kentleşme ve nüfus artışı gibi sorunlar karşısında yetersiz ve çaresiz kalmaktadır. Tüm bu sorunlar aslında kapitalizmin geçmiş dönemde uyguladığı sistemin hastalıklı ürünleridir. Çare olarak da yine kapitalizmin (ve neoliberalizmin) geliştirdiği reçetelerin uygulanması istenmektedir. Bu reçeteler uygulanmadan önce ekonomik ve toplumsal hastalıkların doğru teşhis edilmesi ve gerçekten tedavi edilecek ilaçların seçilmesi gerekmektedir.

Yerel yönetim yaklaşımı ve bu yaklaşımı temel alan BKA modeli gibi modeller, küreselleşme süreciyle ortaya çıkan ve geleneksel yaklaşımların yetersizliklerine çare olarak önerilen tasarımlardır. Kavramsal düzeyde son derece geniş bir destek kitlesi yaratan, hatta bilimsel ve akademik ortamda da iyi niyetle tartışılıp, yeni kuramlara konu edilen bu yaklaşım ve modeller, Batı ülkelerinde başarılı sonuçlar verebilir. Bu nedenle gelişmekte olan ülkelere de önerilebilir. Ancak, bu önerilerden yararlanırken, uygulamada yaşanacak güçlükler ve ülke koşullarının farklılığı gözden uzak tutulmamalıdır.

Bu bağlamda, BKA uygulamasının, yerel-bölgesel sorunlarımızı, bölgesel gerikalmışlığı ve bölgelerarası uçurumları gidermede iyi bir model olup olmadığı konusunda daha nesnel, tutarlı ve somut tartışmalar yapılmalıdır. Başka ülkelerdeki başarılı örnekler ayrıntılı bir şekilde incelenerek, BKA modelinin Türkiye uygulamasında ortaya çıkabilecek olumsuz özellikleri ve yetersizlikleri disiplinler arası bir değerlendirmeye tabi tutulmalıdır. Modelin öncü ve yönlendirici bileşeni devlet bürokrasisi gibi görünse de, asıl güçlü ortağın özel sektör adı altında **yerli ve yabancı firmalar** olduğu görülmektedir. Buradan da "BKA modeli katılımcılık ve yönetim görüntüsü altında bir özelleştirme modelidir" sonucu çıkarılabilir. Merkezi yönetimin etkisizleştirildiği, yerel yönetim temsilcilerinin öne çıkarıldığı ve bu yönüyle yerel ve bölgesel kaynakların ulusal ve uluslararası şirketlerin doğrudan kullanımına açıldığı yönündeki eleştirilere hak verdiren BKA modeli, yeni bölgesel pazarların yaratıldığı bir model gibi gözükmektedir. Bu nedenle BKA modelinin tüm bu görüş ve eleştiriler doğrultusunda belirli bir dönem ertelenmesi, akademik ortamda ve STK'ların kendi içinde uzunca bir süre tartışılması gerekmektedir. Modelin aksayan yönlerinin düzeltilmesi ve kendi ulusal yerel koşullarımız çerçevesinde yeniden düzenlenmesi için bu tartışmalar yol gösterici olacaktır. Böylece, STK'ların modeldeki konumu ve işlevleri de açık bir biçimde belirlenmiş olacak ve olabildiğince geniş bir STK katılımının gerçekleştirilmesi de daha kolay sağlanacaktır.

STK'ların önemi ve işlevleri her geçen gün daha da artmaktadır, artmalıdır da. Ancak, STK'ları toplumun gelişmişlik düzeyinden ve demokrasi kültüründen bağımsız düşünemeyiz. Onlara yeni roller ve işlevler yüklerken, bu sorumluluğu taşıma kapasitelerinin olup olmadığını da sorgulamalıyız.

Kaynakça

- Aksoy, A. Şinasi, (1999), "Yeni Sağ, Kamu Yönetimi ve Yerel Yönetim: Eleştirel Bir Yaklaşım", **Çağdaş Yerel Yönetimler Dergisi**, Cilt:7, Sayı: 1, Ankara: TODAİE Yayını.
- Alaçam, Volkan, (2006), **Bölgesel Kalkınma Ajansları**, (www.gap.dogu.kalkinma.com, erş: 19.08.2006.
- Anheir, Helmut, Marlies Glasius and Mary Kaldor, (2001), "Introducing Global Civil Society", **Global Civil Society 2001**, (Ed:Helmut Anheir ve Diğerleri), London: Oxford Universty Pres, UK.
- Arolat, Osman, (2005), **Son Halka: Bölgesel Kalkınma Ajansları**, (www.gap.dogu.kalkinma.com), Erş: 17.08.2006.
- Bayramoğlu, Sonay, (2002), "Küreselleşmenin Yeni Siyasal İktidar Modeli: Yönetişim", **Praksis Dergisi**, Sayı: 7, Üç Aylık Sosyal Bilimler Dergisi.
- Biggs, S. And A. Neame, (1995), "Negotiating Room ForManoeuvre: Reflections Concening NGO Autonomy and Accountability Whitin the New Policy Agenda", **NGO-Performance and Accountability-Beyond the Magic Bullet**, (Ed: M. Edwards and D. Hulme), London: Earthscan, UK.
- Bulut, Yakup, (2003), "Şehir Yönetiminde Katılımlı Yönetimin (Yönetişimin) Hayata Geçirilmesinde Etkili Olan Araçlar", **Kamu Yönetiminde Kalite 3. Ulusal Kongresi-Bildiriler Kitabı**, Ankara: TODAİE Yayını.
- Castels, Manuel, (1997), **Kent, Sınıf ve İktidar**, (Çev: Asuman Erendil), Ankara: Bilim ve Sanat Yayınları.
- Çaha, Ömer, (1997), "1980 Sonrası Türkiye'sinde Sivil Toplum Arayışları", **Yeni Türkiye Dergisi-Sivil Toplum Özel Sayısı**, Yıl: 3, Sayı: 18, Ankara, s: 28-64.
- Doğan, A. Ekber, (2001), "Türkiye Kentlerinde Yirmi Yılın Bilançosu", **Praksis Dergisi**, Kent ve Kapitalizm Özel Sayısı, Sayı: 2, İstanbul.
- Duben, Alan, (1994), **İnsan Hakları ve Demokratikleşme (yerel Yönetimlerin ve Gönüllü Kuruluşların Rollerini)**, İstanbul: İstanbul WALD Academy-İnsan Hakları Serisi Yayını.
- Dulupçu, Murat Ali ve Fatma Çankaya Özmen, (2004), "Küreselleşme Sürecinde Yerelin Dönüşümü: Bölgesel Kalkınma Ajansları-Yönetişim Temelli Bir Model Önerisi"- **Yerel Yönetimler Kongresi: Düünden Bugüne Yerel Yönetimlerde Yeniden Yapılanma- Bildiriler Kitabı**, Çanakkale: 18 Mart Üniversitesi Biga İİBF Yayını.
- Eryılmaz, Bilal, (1999), **Kamu Yönetimi**, İstanbul: Erkan Matbaacılık.
- Frust, D. And H. Kipler, (1995), "The Innovative Power of Regional Policy Networks, A Comparison of Two Approches to Political Modernisation in North Rhine-Westphalia", **European Planning Studies-3**, 287-295.
- Gaudin, Jean Pierre, (1998), "Modern Governance, Yesterday and Today: Some Clarifications to be Gained from French Government Policies", **International Social Science Jurnal**, No: 155, (March 1998), s, 29-45.
- Gibbs, D., (2000), "Ecological Modernisation regional Economic Development and Regional Development Agencies", **Geoform**, 31.
- Gökçe, Gülise, (2003), "Küreselleşme ve Yerelleşme İlişkileri Üzerine Bir Tartışma", **Yerel ve Kentsel Politikalar**, (Ed. Akif Çukurçayır), Konya: Çizgi Yayınevi.
- Göymen, Korel, (2000), "Türkiye'de Yerel Yönetimler ve Yönetişim", **Çağdaş Yerel Yönetimler Dergisi**, Sayı: 3, Ankara: TODAİE Yayını, s: 3-13.
- Güler, Birgül Ayman, (1999), "Yerelin Ulusaşırı Anlamı", **İktisat Dergisi**, Sayı: 338, s: 56-59.
- Güler, Birgül Ayman, (2003), "Yerel Yönetimler: Nereye-2", **Kuvayi Milli,ye Dergisi**, Sayı: 22, s: 27-31.
- Jessop, Bob, (1998), "The Rise of Governance and the Risks of Failure: the Case of Economic Development", **International Social Science Jurnal**, No: 155, (March 1998), s, 47-55.
- Jun, Jong S. And Deil S. Wright, (1996), **Globalization and Decentralization, An Overwiev**, Georgetown University Pres, Washington D:C., USA.
- Kaplan, Ayşegül, (1999), **Küresel Çevre Sorunları ve Politikaları**, Ankara: Mülkiyeliler Birliği Yayını.
- Keleş, Ruşen, (1993), "Yerel Yönetimler, Sivil Toplum Örgütlenmesi ve Demokrasi", **Kent ve Siyaset Üzerine Yazılar (1975-1992)**, İstanbul: IULA-EMME ve Yerel Yönetim Dünyası Ortak Yayını.
- Kozak, İbrahim Erol, (1985), **Bir Sosyal Siyaset Müessesesi Olarak Vakıf**, İstanbul: Akabe Yayınları.

- Mete, Okan, Fatih Alodalı ve Erdal Aslan, (2004), Bilgi Toplumuna Geçişte STK'ların Önemi ve Demokratikleşmeye Olan Etkileri", **Yerel Yönetimler Kongresi: Düünden Bugüne Yerel Yönetimlerde Yeniden Yapılanma- Bildiriler Kitabı**, Çanakkale: 18 Mart Üniversitesi Biga İİBF Yayını.
- Montin, Stig, (1994), "Neighbourhood Concils in Sweden 1980-1993-Some Experiences", **Novemus-School of Public Affairs**, Orebro: Orebro University Press, Sweden.
- Müftüoğlu, Berna, (2006), "Son Halka: Bölgesel Kalkınma Ajansları", (www.gap.dogu.kalkinma.com), Erişim: 17.08.2006.
- Nelson, Paul J., (1995), **The World Bank and NGOs: The Limits of Apolitical Development**, London: MacMillian Pres, UK.
- Odendael, Nancy, (2003), "Information and Communication Technology and Local Governance: Understanding the Difference Between Cities in Developed and Emerging Economies", **Computers, Environment and Urban Systems**, 27 (2003), (www.elsevier.com/locate).
- Özsoylu, Ahmet Fazıl, (2005), "Bölgesel Kalkınma Ajansları Türkiye'yi Böler mi?", (www.gap.dogu.kalkinma.com), Erişim: 17.08.2006.
- Palabıyık, Hamit, (2003), "Yönetimden Yönetişime: Yönetişim, Kentsel Yönetişim ve Uygulamalar ile Yönetişimde Ölçülebilirlik Üzerine Açıklamalar", **Yerel ve Kentsel Politikalar**, (Ed. Akif Çukurçayır), Konya: Çizgi Yayınevi.
- Resmi Gazete, (2005), **4449 Sayılı Kalkınma Ajanslarının Kuruluşu, Koordinasyonu ve Görevleri Hakkında Kanun**, Ankara: Başbakanlık Basımevi.
- Sarıbay, Ali Yaşar, (2000), Türkiye'de Demokrasi ve Sivil Toplum", **Türkiye'de Politik Değişim ve Modernleşme**, İstanbul: Alfa Yayınları.
- Savas, E. S., (1986), "Alternative Structural Models For Delivering Urban Services", **Delivery Urban Services**, New York: Elseiver Science Publishers, USA.
- Senerclans, Pierre, (1998), "Governance and the Crisis in the International Mechanisms of Regulation", **International Social Science Jurnal**, No: 155, (March 1998), s, 91-103.
- Stoker, G., (1999), "Governance as Theory: Five Propositions", **International Social Science Journal**, March 1999, Vol: 50, Issue 155.
- Şengül, Tarık, (1999), "Yerel Yönetim Kuramları: Yönetimden Yönetişime", **Çağdaş Yerel Yönetimler Dergisi**, Sayı: 3, Ankara: TODAİE yayını, S: 3-19).
- Toprak, Karaman Zerrin, (2000), Yönetim Stratejilerindeki Gelişmeler", **Çağdaş Yerel Yönetimler Dergisi**, Cilt: 8, Sayı: 3, Ankara: TODAİE yayını.
- Tosun, Gülgün Erdoğan, (2003), "Sivil Toplum", **Çağdaş Kamu Yönetimi-1**, (Ed: Muhittin Acar ve Hüseyin Özgür), Ankara: Nobel Yayınları.
- Uçkan, Özgür, (2003), **E-Devlet, E-Demokrasi ve Türkiye**, İstanbul: Literatür Yayıncılık.
- World Bank, (1989), **Sub-Saharan Africa: From Crisis to Sustainable Growth**, Washington D.C., World Bank, USA.
- World Bank, (1992), **World Bank Report – Governance and Development**, Washington D.C., World Bank, USA.
- World Bank, (1994), **World Bank Report – Governance**, Washington D.C., World Bank, USA.
- www.gap-dogu-kalkinma.com. Erş. 17.08.2006
- Yıldırım, Selahattin, (1994), **Yerel Yönetim ve Demokrasi-Yerel Yönetimlerin Geliştirilmesi Programı El Kitapları Dizisi**, İstanbul: TOKİ-IULA EMME Ortak Yayını.
- Yıldız, Ayşe, (1999), "Temsili Demokrasiden Doğrudan Demokrasiye Geçiş Sürecinde; Kamu Yönetiminde Açıklık ve Katılım Boyutuyla STK'ların Rolü", **Yerel Günden Dergisi**, Sayı: 6, Ankara.
- Yılmaz, Aytekin, (1997), "Sivil Toplum, Demokrasi ve Türkiye", **Yeni Türkiye Dergisi**, Yıl: 3, Sayı: 18, S.86-97, Ankara.
- Yüksel, Fatih, (2003), "Sivil Toplum ve Yerel Yönetimler", **Liberal Düşünce Dergisi**, Yıl: 7, Sayı: 29, Kış 2003, Ankara: Ütopya Basım Yayın.
- Yüçetürk, E. E., (2000), "Yönetişim Kavramı ve Katılımı Örgütlemeye Bir Örnek: Bolu İl Kurultayı", **Yerel Yönetimler Sempozyumu Bildiriler Kitabı**, Ankara: TODAİE yayını, s: 225-236.
- Zibel, Ertan, (2004), "Küreselleşme ve Yerel Yönetimler", **Yerel Yönetimler Kongresi: Düünden Bugüne Yerel Yönetimlerde Yeniden Yapılanma- Bildiriler Kitabı**, s: 187-191, Çanakkale: 18 Mart Üniversitesi Biga İİBF Yayını.

**BİR SİVİL TOPLUM KURULUŞU OLARAK SERBEST MUHASEBECİ MALİ MÜŞAVİRLER
ODALARI VE YEMİNLİ MALİ MÜŞAVİRLER ODALARININ BÖLGESEL
KALKINMADAKİ ROLLERİ VE BİLECİK ÖRNEĞİ**

Yrd. Doç. Dr. Orhan ELMACI
Dumlupınar Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi
oelmacı@gmail.com
Öğr.Gör.Dr. Rifat YILMAZ
Dumlupınar Üniversitesi, Osmaniye Meslek Yüksekokulu
rifat_yilmaz@dumlupinar.edu.tr

Özet

Bir bölgesel kalkınma planının başarısı, bölge halkının katılımı ve kalkınma planına sahip çıkması ile mümkündür. Bir sivil toplum kuruluşu olarak serbest muhasebeci mali müşavirler odaları ve yeminli mali müşavirler odaları; gerek üye potansiyeli ve gerek hitap edilen mükellef çevresi düşünüldüğünde bölgesel kalkınma politikalarının bölge halkı tarafından anlaşılıp sahiplenilmesinde önemli bir role sahiptir. Ayrıca; muhasebe eğitimine katkı, meslek elemanları arasında işbirliği, işletme faaliyetlerinin sağlıklı şekilde işleyişini sağlamak, yüksek mesleki standartları gerçekleştirmek ve tarafsız şekilde işletme faaliyetlerini topluma açıklamakla bölgesel kalkınmaya dolaylı şekilde de katkı sağlamaktadırlar. Bu çalışmada serbest muhasebeci mali müşavirler odaları ve yeminli mali müşavirler odalarının bölgesel kalkınmaya katkıları incelenmiştir.

Anahtar Kelimeler: STK, Serbest Muhasebeci Mali Müşavirler Odaları, Bölgesel Kalkınma

**THE ROLES OF CHAMBERS OF CERTIFIED PUBLIC ACCOUNTANTS AS A
NON GOVERNMENTAL ORGANISATIONS IN REGIONAL
DEVELOPMENTS AND BİLECİK MODEL**

Abstract

A success of a regional development plan is possible through participation of that region's people and their adoption of the development plan. When their membership potential and their responsibility scope, which they address to, are taken into account, The Chambers of Certified Public Accountants, as a Non-Governmental Organisation, have a very important role for the adoption of regional development policies by the region's people. In addition, they contribute indirectly to the regional development by contribution to accountant training, a strong cooperation of the proficiency's members, ensuring operative activities work healthy, carrying out high professional standards and objectively disclosure of operative activities to public. In this study, contribution of The Chambers of Certified Public Accountants to regional development was examined.

Key Words: NGOs, The Chambers of Certified Public Accountants , Regional Development

GİRİŞ

Küreselleşme sürecinin hızlı bir şekilde yaşandığı günümüzde, bölgesel gelişmişlik farkları çok önemli bir sorun olarak görülmektedir. 1990'lı yıllarla birlikte, kalkınma politikalarının büyük bir değişim içerisine girdiği görülmektedir. Bu yıllarla birlikte büyüme merkezli kalkınma politikalarından insan merkezli kalkınma politikalarına geçildiği görülmektedir. Tavandan tabana politikalar yerini tabandan tavana politikalara bırakmıştır. Bu kapsamda, yerel aktörlerin bölgesel kalkınma politikalarında daha çok söz sahibi olduğu görülmektedir. Bu yerel aktörlerin en önemlisi Sivil Toplum Kuruluşlarıdır. Halkın, bölgesel kalkınma planlarına katılımını amaçlayan yeni kalkınma anlayışında Sivil Toplum Kuruluşları önemli rol üstlenmektedir. Bölgesel Kalkınma adı altında yürütülecek projelerde, sahip olduğu insan kaynakları ve yerel dinamikleri harekete geçirme potansiyeli ile Sivil Toplum Kuruluşları, kamu ve özel sektörün dışında adeta bir üçüncü sektör olarak ortaya çıkmaktadır.

Bu çalışmanın amacı; bir sivil toplum kuruluşu olarak serbest muhasebeci mali müşavirler ve yeminli mali müşavirler odalarının bölgesel kalkınmaya katkılarının belirlenmesi ve gerek üye potansiyeli ve gerekse mükellef çevresi açısından, bölgesel kalkınma planlarının bölge halkı tarafından anlaşılmasında ve benimsenmesinde etkili bir kuruluş olup olamayacağı konusunun araştırılmasıdır.

1. SİVİL TOPLUM KURULUŞLARI

Sivil toplum, devletten önce gelen, onun içinde yaşayan ama onunla özdeş olmayan, hatta ona karşı koyabilen bir tür insan ilişkileri yumağıdır (Tuncay,2003:12). Sivil toplum kavramı olarak sosyal gruplarla

özdeşleşmektedir. Özellikle sivil toplumu bireyle devlet arasındaki ara mekanizma olarak kabul eden anlayışlar, büyük ölçüde bunun üzerine bina edilmektedir. Bu gün ise sivil toplum, sivil düzenin her çeşidiyle otoriter yada totaliter düzenin görece kavramı olarak anlaşılmalıdır, demokrasinin işleyeceği toplum düzeni olarak düşünülürken, bazen de, demokratik düzenle eşleştirilmektedir (Kapucu, Aydın, Şiriner,2005:249-250). Sivil toplum kavramı geniş anlamda, sivil toplum demokrasinin kalbi olarak düşünülebilir. Burada söz konusu olan, sivil değerlerle demokratik değerlerin örtüşmesidir.

2. BİR SİVİL TOPLUM KURULUŞU OLARAK SERBEST MUHASEBECİ MALİ MÜŞAVİRLER ve YEMİNLİ MALİ MÜŞAVİRLER ODALARI

Muhasebe mesleğinin dünyadaki en üst kurumu Uluslararası Muhasebeciler Federasyonu, İFAC(International Federation of Accountants)'tır. Günümüz itibarı ile 118 ülkeden 159 kuruluş üyedir. İFAC dünya muhasebecilerinin yüksek kalitede hizmet vermelerini sağlayarak kamu yararını korumak amacıyla faaliyet göstermektedir. Bir sivil toplum kuruluşu olarak İFAC'ın başlıca amaçları şu şekildedir (<http://www.ifac.org/About/#Activities>, 18.08.2006):

- Kamu yararına hizmet etmek,
- Üye kuruluşlar arasında iş birliği sağlamak,
- Uluslararası muhasebe mesleğini sahiplenme ve öncü olmak'dır.

Türkiyede ise muhasebe meleğinin en üst düzeydeki temsilcisi Serbest Muhasebeci Mali Müşavirler Odaları ve Yeminli Mali Müşavirler Odaları Birliğidir(TÜRMOB). TÜRMOB 1994 yılından bu yana İFAC'a üye bulunmaktadır. TÜRMOB'a bağlı 78 oda ve 61.000 üye bulunmaktadır. Bu anlamda bir sivil toplum kuruluşu olan Serbest Muhasebeci Mali Müşavirler Odaları ve Yeminli Mali Müşavirler Odalarının, İFAC'ın benimsemiş olduğu amaçlar çerçevesinde faaliyet göstermeleri gerekmektedir. SMMM odaları ve YMMM Odalarının kuruluş kanunları da bu amaçlarla uyum içindedir. Bu amaçlar; işletmelerde faaliyetlerin ve işlemlerin sağlıklı ve güvenilir bir şekilde işleyişini sağlamak, faaliyet sonuçlarını ilgili mevzuat çerçevesinde denetlemeye, değerlendirmeye tabi tutarak gerçek durumu ilgililerin ve resmî mercilerin istifadesine tarafsız bir şekilde sunmak ve yüksek meslekî standartları gerçekleştirmektir. Aynı zamanda meslek mensuplarının ve meslek adaylarının yetiştirilmesi de amaçlar arasında yer almaktadır.

2.1. Serbest Muhasebecilik, Mali Müşavirlik ve Yeminli Mali Müşavirlik Mesleği

3568 sayılı Serbest Muhasebecilik, Serbest Muhasebeci Mali Müşavirlik ve Yeminli Mali Müşavirlik Kanununda mesleğin konusu şu şekildedir:

A) Muhasebecilik ve malî müşavirlik mesleğinin konusu :

- Gerçek ve tüzel kişilere ait teşebbüs ve işletmelerin;
- Genel kabul görmüş muhasebe prensipleri ve ilgili mevzuat hükümleri gereğince, defterlerini tutmak, bilanço, kâr-zarar tablosu ve beyannameleri ile diğer belgelerini düzenlemek ve benzeri işleri yapmak.
- Muhasebe sistemlerini kurmak, geliştirmek, işletmecilik, muhasebe, finans, malî mevzuat ve bunların uygulamaları ile ilgili işlerini düzenlemek veya bu konularda müşavirlik yapmak.
- Yukarıdaki bentte yazılı konularda, belgelerine dayanılarak, inceleme, tahlil, denetim yapmak, malî tablo ve beyannamelerle ilgili konularda yazılı görüş vermek, rapor ve benzerlerini düzenlemek, tahkim, bilirkişilik ve benzeri işleri yapmak.
- Yukarıda sayılan işleri; bir işyerine bağlı olmaksızın yapanlara serbest muhasebeci malî müşavir denir.

B) Yeminli malî müşavirlik mesleğinin konusu :

Yukarıda A fıkrasının (2) ve (3) bentlerinde yazılı işleri yapmanın yanında kanunun 12. maddesine göre çıkartılacak yönetmelik çerçevesinde tasdik işlerini yapmaktır. Yeminli malî müşavirler muhasebe ile ilgili defter tutamazlar, muhasebe bürosu açamazlar ve muhasebe bürolarına ortak olamazlar.

2.2.Serbest Muhasebeci Mali Müşavirler ve Yeminli Mali Müşavirler Meslek Odaları

Bölgesi içinde kendi mesleği konusunda en az 25 meslek mensubu bulunan il merkezlerinde bir oda kurulmaktadır. Aynı ayrı kurulan Serbest Muhasebeci Malî Müşavirler Ve Yeminli Malî Müşavirler Odaları, buldukları ilin adıyla anılır. Yeterli sayıda meslek mensubu bulunmayan ve oda kurulamayan yerlerin en yakın odaya bağlanmasına veya bölge odaları kurulmasına Birlikçe karar verilir. Bu karar Maliye ve Gümrük Bakanlığına bildirilir. Odalar, kuruluşlarını Birlik Yönetim Kurulu aracılığıyla Maliye ve Gümrük Bakanlığına bildirmekle tüzel kişilik kazanırlar. Odalara üye olmayan meslek mensupları meslekî faaliyette bulunamazlar.

2.3. Serbest Muhasebeci Mali Müşavirler ve Yeminli Mali Müşavirler Odaları Birliği (TÜRMOB)

Türkiye genelinde meslek odalarının oluşturduğu birlik; Serbest Muhasebeci Mali Müşavirler ve Yeminli Mali Müşavirler Odaları Birliğidir (TÜRMOB). Serbest Muhasebeci Mali Müşavirler ve Yeminli Mali Müşavirler Odaları Birliğinin görevleri 2568 sayılı yasada şu şekilde belirlenmiştir:

- Mesleğin geliştirilmesi ile ilgili çalışmalar yapmak.
- Meslek mensuplarının menfaatlerini, mesleki ahlak, düzen ve geleneklerini korumak
- Odaları ilgilendiren konularda yetkili mercilere görüş bildirmek.
- Odalar arasında çıkacak mesleki anlaşmazlıkları kesin olarak çözümlenmek, uyulması zorunlu meslek kurallarını belirlemek.
- Bu kanuna göre çıkarılacak yönetmelikleri hazırlamak.
- Milli ve milletlerarası mesleki kuruluşlara üye olmak, milletlerarası mesleki toplantılara katılmak.
- Maliye ve Gümrük Bakanlığınca verilecek görevleri yerine getirmek.
- Kanunlarla verilen diğer görevleri yapmak ve mesleki konularda resmi makamlarca istenen bilgi ve görüşleri vermek.

3- BÖLGESEL KALKINMA ve SERBEST MUHASEBECİ MALİ MÜŞAVİRLER ve YEMİNLİ MALİ MÜŞAVİRLER ODALARININ BÖLGESEL KALKINMADAKİ ROLLERİ

Bir bölgesel kalkınma planının başarısı, bölge halkının projeye sahip çıkması, projede söz sahibi olması ve projeye katılımıyla değerlendirilmektedir (Dinler,1998,s.178). Halkın bölgesel kalkınma planlarına katılımı sivil toplum kuruluşlarıyla mümkün olmaktadır. Günümüzde sivil toplum kuruluşları bölgesel kalkınmada çok önemli görevler üstlenmişlerdir. Yeni bölgesel kalkınma politikalarına göre, devlet ve özel sektör sivil toplum kuruluşlarıyla ortak çalışmak durumundadır. Sivil toplum kuruluşlarının dahil edilemeyeceği bir programın sonuç vermeyeceği görülmektedir (Doğu Akdeniz Siadlar Birliği, 2001:15).

Kişi, kurum ve kuruluşlar arasında güvensizlik, tıkanmışlık ve kısır döngüler kalkınma sürecinin en belirgin sorunlarıdır. Topyekün ve dengeli bir kalkınmayı hedefleyen orta ve uzun erimli ulusal ve bölgesel politika ve stratejilerin olmayışı ülkemiz için önemli bir sorundur (Saltık, 2005). Ancak yeni bölgesel kalkınma planları kapsamında oluşturulacak olan SWOT analizlerinde, o yörenin sivil toplum kuruluşlarının üst düzey yöneticileri görev alacak ve fikirlerini sunacak olmaları önemli bir gelişmedir. Kent Konseyleri ve İl Sosyal Hizmet Koordinasyon Kurullarında proje üretecek ve sorumluluk üstlenebilecek sivil toplum kuruluşlarından temsilciler yer alacaktır (GAP ,1999:198).

Sivil toplum kuruluşları aynı zamanda uygulamaya dönük, geniş tabanlı, küçük ölçekli kurumlar olarak politik yaptırımlar açısından devlete göre daha etkin çalışmaktadır. Geniş örgütlenme biçimi olarak devlet, bir araya gelme ve liderlik anlamında sivil toplum kuruluşlarına göre zayıf ve yavaş kalmaktadır (Acı, 2002:1).

Özellikle Avrupa Birliği(AB)'ne tam üyelik yolunda, üzerinde durulan bölgesel kalkınma modeli: Kalkınma Ajansları üzerine odaklanmaktadır. Konuya ilişkin yasa 25 Ocak 2006 tarihinde kabul edilmiştir. Toplam 26 bölgede kalkınma ajansı kurulması planlanmaktadır. Buna bağlı olarak kalkınma ajansları ve sivil toplum kuruluşları iş birliği daha da önem kazanmaktadır.

Serbest Muhasebeci Mali Müşavirler ve Yeminli Mali Müşavirler Odalarının Bölgesel Gelişmeye katkılarını 4 başlık altında açıklayabiliriz.

- Muhasebe Eğitimine Katkı
- Kayıt Dışı Ekonominin Önlenmesine Katkı
- Meslekte Etik Unsurunun Yerleşmesi
- İstihdamın Geliştirilmesine Katkı

3.1. Muhasebe Eğitimine Katkı

Muhasebe eğitiminin kalitesi o ülkenin muhasebe sisteminde hayati rol oynamaktadır. Saudaragan' a göre (2004) muhasebe eğitiminin kalitesi ile o ülkenin ekonomik gelişmişlik düzeyi, diğer ülkeler ile olan ekonomik bağları ve o ülkedeki muhasebe mesleğinin şöhreti arasında karşılıklı etkileşim bulunmaktadır. Ayrıca bir ülkenin muhasebe sisteminden gelen bilgi ekonomik, politik, hukuk ve eğitim sistemlerini de etkilemektedir (Köse ve Saban;,2005, 152).

İşletme çevresindeki değişim ve gelişim sürecine bakıldığında ise, işletmelerin en önemli kaynağı olan insan gücünün değerinin arttığı görülmektedir. Değişim, aynı zamanda insan gücünün niteliğinin ve donanımının da değişmesi yönünde baskı oluşturmaktadır. Bireylerin niteliklerinin değişmesi bir başka ifade ile değişimin gereklerine uygun olması önemli ölçüde üniversitelerin performanslarına bağlı olacaktır. Ancak,

değişim süreci bu şekilde ifade edildiğinde; değişim, işletme içinde muhasebe meslek mensuplarının rollerinin değişmesi ve yeniden tanımlanması gereğini ortaya çıkarmaktadır. Bu durum muhasebe eğitiminin de değişimlere ayak uydurması gereğini ortaya koymaktadır. Günümüzde muhasebe meslek mensupları giderek daha fazla olağan olmayan durumla karşılaşmaktadır. Muhasebe bilgilerinin öneminin ve niteliğinin değişiyor olması sonucunda muhasebe eğitiminin de değişmesi ve/veya yenilenmesi bir zorunluluk olmaktadır (Bayazıtlı ve Çelik, 2004).

Muhasebe dünyası bakımından çözülmesi gereken sorun muhasebe uygulamaları ile muhasebe eğitimi arasında var olan açıktır. Muhasebe uygulamaları ile muhasebe eğitimi arasında eskiden beri var olan *muhasebe açığı* günümüzde giderek büyümektedir. Muhasebe meslek mensuplarının yeni gelişmelere uyumlu şekilde faaliyet göstermesi zorunluluğuna paralel olarak eğitim kurumlarının ve eğitimcilerin bu gelişmelere ayak uydurması açığın büyümesini engelleyecektir (Bayazıtlı ve Çelik;2004).

Muhasebe uygulamaları ile muhasebe eğitimi arasındaki açığın kapatılması için muhasebe ile ilgili taraflarının önemli çabaları bulunmaktadır. Açıktan doğrudan etkilenen ve bu nedenle açığın kapatılmasına yönelik olarak faaliyetleri olan taraflar, genel olarak, muhasebe meslek örgütleri, muhasebe meslek mensupları ile muhasebe firmaları ve üniversiteler olarak ifade edilebilir. Bu tarafların muhasebe eğitiminden beklenti ve değişime karşı dirençlerinin birbirinden önemli ölçüde farklılık göstermesi, karşılaşılan sorunun boyutlarını ve çözüm çabalarını da değiştirmektedir.

Muhasebe eğitiminde gelişimin sağlanması bakımından uğraş veren diğer önemli taraf ise IFAC'tır. IFAC bünyesinde oluşturulan Eğitim Komitesi, standartlar ve rehberler geliştirerek muhasebe eğitiminde kaliteyi artırmaya çalışmaktadır. Bunun yanı sıra; Eğitim Komisyonu, muhasebe eğitiminde geliştirilen uygulamaların ve standartların dünya ölçeğinde uyumlaştırılmasına çalışmaktadır (IFAC, 1999). Uygulama ile eğitim arasındaki açığı kapatmak için sermaye piyasalarındaki düzenleyici kurumlar da bazı girişimlerde bulunmakta ve değişim karşısında pozisyon almaktadırlar.

Ülkemiz açısından muhasebe uygulamalarının temel dinamiklerinden biri olan TÜRMOB'un bünyesinde benzer çalışmalar yapılmaktadır. Bu çalışmalardan en önemlisi TÜRMOB'un kabul ettiği Sürekli Mesleki Eğitim Yönergesi'dir. Bu yönerge ile serbest muhasebeci, serbest muhasebeci mali müşavir ve yeminli mali müşavir unvanı alanlardan, çalışanlar listesine kayıtlı meslek mensuplarının ve aday meslek mensuplarının mesleki yeteneklerinin geliştirilmesi ve sürdürülmesi, hizmete yakınlıklarının ve verimliliklerinin artırılması ile meslek mensuplarının üst unvana hazırlanmalarını sağlamak amacı yapılan sürekli eğitim programlarına yönelik ilkeler düzenlenmiştir. Bunun yanı sıra, TESMER bünyesinde gerçekleştirilen "Uzaktan Eğitim Projesi"¹ ile muhasebe meslek mensupları ile aday muhasebe meslek mensuplarının eğitimini zamandan ve mekandan bağımsız ve gerçek zamanlı olarak yapılabilecektir. Yapılan bir araştırma meslek yüksek okullarındaki öğrencilerin büyük bir çoğunluğunun muhasebe bürolarında staj yaptığını göstermektedir (Şimşek ve Çetinkaya, 2004:101-115).

3.2. Kayıt Dışı Ekonominin Önlenmesine Katkı

Kayıt dışı ekonomi, kamunun denetimi dışındaki ekonomik faaliyetler olarak da tanımlanabilir (Kıldış,2000:<http://www.sbe.deu.edu.tr/Yayinlar/dergi/dergi05/kildis.htm>,14.08.2006). Bireylerin veya işletmelerin ekonomik faaliyet ve işlemlerini kamunun denetimi dışında tutmasının en önemli nedeni ise vergi kaçırma arzusudur. Bu bağlamda tanım olarak belirtecek olursak; geniş anlamda vergi kaçakçılığı, vergiye karşı koyarak ödememe olarak nitelendirilmektedir. Dar anlamıyla vergi kaçakçılığı ise, vergi kanunlarına aykırı davranmak ve kanunları uygulamakla görevli bulunan idarenin aldığı önlemlere karşı gelmek suretiyle, ya da az vergi ödemek şeklinde olabilmektedir.

Kayıt dışı ekonominin boyutunu dört değişken belirlemektedir. Bunlardan birincisi, vergi denetimi geçirme ihtimali, ikincisi beyan dışı kalan gelir sebebiyle ödenecek vergi cezasıdır. Üçüncü olarak mükelleflerin muhatap oldukları marjinal gelir vergisi oranıdır. Son sırada ise mükelleflerin risk alma eğilimi yatmaktadır (Kıldış 2000).

Mali alanda oluşturduğu vergi kayıpları, bütçe açıkları ve bunun finansmanı için başvuru yollarının ekonominin genel dengeleri üzerinde meydana getirdiği bozulma, sosyal alana yolsuzluk, yoksulluk ve vergi uyumunun azalması şeklinde yansımakta ve kayıt dışı ekonomi bu faktörlerin etkisi ile daha da gelişip büyüyen bir olgu haline almaktadır.

Kayıt dışılıkla mücadele bir devlet politikası olarak ele alınmalıdır. Sivil toplum kuruluşları, meslek örgütleri, yerel yönetimler, sendikalar ve ülkesini sevenlerle işbirliği içine girmelidir (Apak, 2005: http://www.alomaliye.com/talha_apak_kayitdisi_ekonomi.htm, 15,08.2006). Bu açıdan mükellefle vergi

¹ Uzaktan eğitim projesi ile TESMER (TÜRMOB Temel Eğitim ve Staj Merkezi) tarafından Türkiye'de sayıları 50 bini aşan serbest muhasebeci, serbest muhasebeci mali müşavir ve yeminli mali müşaviri ile muhasebe mesleğine yeni girecek adaylara verilecek temel eğitimde kullanılmak üzere bilgisayar ve internet teknolojisine dayalı uzaktan eğitim çözümleri geliştirilmiştir. Türkiye'de ilk defa bir meslek örgütü üyelerinin eğitimi konusunda uzaktan eğitim yöntemlerinin kullanıldığı bu proje ile TESMER, Türkiye'nin her yerinde muhasebe meslek mensuplarını ve adaylarını nitelikli ve eşit eğitim olanağına kavuşturarak, muhasebe mesleğinin hizmet kalitesinin yükseltilmesi amaçlamaktadır.

idaresi arasında köprü vazifesi gören muhasebeci ve mali müşavirler vergi kaybının önlenmesinde çok önemli bir role sahip olmaları nedeniyle kayıt dışı ekonominin önlenmesinde önemli role sahiptir. Vergi kaçakçılığının önlenmesinde; bilhassa sahte fatura temininde, mal bedeli yüksek gösterilerek maliyet ve giderler şişirilmektedir. Dolayısıyla, muhasebeci ve müşavirlik hizmetinin hassas bir şekilde yapılmasının önemi ortaya çıkmaktadır (Kıldış, 2000).

Serbest muhasebeci, mali müşavir, yeminli mali müşavirleri temsil eden TÜRMOB; vergi yasalarının oluşturulması, vergi idaresinin yeniden yapılandırılması sürecinde önemli görevler üstlenmek istemektedir. Bunun nedeni, tüccar ve esnafların vergiyle ilgili işlerinin, tümüyle, 1989 yılında çıkartılan 3568 sayılı yasayla ihdas edilen serbest muhasebeci, mali müşavir, yeminli mali müşavirlerin oluşturduğu meslek grubuna verilmiş olmasıdır.

Serbest muhasebeci mali müşavirler ve yeminli mali müşavirler odaları; kayıt dışı ekonominin önlenmesi konusunda çalışmalar yapmaktadırlar. Bu çalışmalara örnek olarak İstanbul Serbest Muhasebeci Mali Müşavirler Odasının yapmış olduğu "Kayıt Dışı Ekonominin Çözüm Yolları" çalışması gösterilebilir (İSMMM; Mart 2006).

Raporda, Türkiye'deki kayıt dışılık oranının yüksekliğine dikkat çekilerek, Türkiye'nin yüzde 107'lik kayıt dışılık oranına sahip olduğu belirtilmiştir. Kayıt dışı ekonominin kayıtlı ekonomiye oranının Afrika ülkelerinde ortalama yüzde 41.1, Orta ve Güney Amerika ülkelerinde yüzde 42.2, Asya ülkelerinde yüzde 29.3, OECD ülkelerinde ise yüzde 16.7 olduğu belirlenmiştir.

Türkiye'deki kayıt dışı ekonominin artmasının temel sebeplerinden birinin küreselleşme olduğunun ifade edildiği raporda, kayıt dışı ekonominin en önemli faktörlerinden birinin yolsuzluk olduğu vurgulanmış ve şu noktalar üzerinde durulmuştur: "Türkiye'nin kirlilik sıralamasının başında vergi daireleri, gümrükler ve sağlık hizmetleri gelmektedir. Kamu görevlileri rüşvetsiz iş yapamaz hale gelmiştir. Bizzat makam sahipleri, arazi yağmacılığı, kayırmacılık ve iş takipçiliği yapmakta, toplum suça teşvik edilmektedir."

Rapora göre kayıt dışı ekonominin gelir vergileri ile KDV bakımından doğurduğu toplam vergi kaybı, 1985 yılında 1 trilyon 453 milyar lira. Kayıt dışı ekonominin hacminde görülen artışa bağlı olarak sürekli artış göstermiş ve 2004 yılında 51 katrilyon 111 trilyon 615 milyar TL'ye ulaşmış. Bu, 2004 yılı konsolide bütçe vergi gelirleri hasılatının yüzde 56.7'sidir. Zira, 2004 yılı konsolide bütçe vergi gelirleri hasılatı 90 katrilyon 92 trilyon 896 milyar TL'dir.

Kayıt dışı ekonomiyle mücadele için çözüm önerilerine de yer verilen raporda, vergi oranlarının düşürülmesi, mükelleflerin vergiye uyumunun artırılması, sosyal güvenlik yükümlülüklerinin yükünün azaltılması, vergi kaçırma imkanlarının azaltılması, vergi mevzuatının sık sık değiştirilmemesi, TC kimlik numarasının tüm işlemlerde kullanılması, nakit para kullanımının azaltılması, KOBİ'lerin kayıt altına alınması tavsiye edilmektedir.

Kayıt dışı ekonomi ile mücadele yöntemleri ve alınacak önlemler için aşağıda belirtilen kurum ve oda temsilcilerinden oluşacak komite ile yararlı çalışmalar yapılacağı kanaati öneri olarak bildirilmiştir.

KAYIT DIŞI EKONOMİ İLE MÜCADELE ÇALIŞMA KOMİTESİ (ÖNERİ)	
Gelir İdaresi Başkanlığı	3 üye
TÜRMOB	3 üye
Ankara, İstanbul ve İzmir Vergi Dairesi Bşk.	3 üye
Ankara, İstanbul ve İzmir YMM odaları	3 üye
Ankara, İstanbul ve İzmir SMMM odaları	3 üye
Toplam	15 üye

Kaynak: İSMMM, Serbest Muhasebeci , Serbest Muhasebeci Mali Müşavirler Ve Yeminli Mali Müşavirlerin Vergi Uygulamalarındaki Sorunları Ve Çözüm Önerilerimiz, <http://archive.ismmmo.org.tr/Docs/Raporlar/Beyan%20sureleri.Doc>, 02.08.2006

3.3- Meslekte Etik Unsurunun Yerleşmesi

Etik insanlar arasındaki ilişkilerde iyi veya kötü, doğru veya yanlış kavramlarının temelini araştıran felsefi bir anlayıştır. Etiği ahlak kavramını da içine alan felsefi bir disiplin olarak tanımlamak mümkündür.

Etik davranış, doğru ile yanlış ayırarak, doğruyu seçme ve ahlaklı davranma yoludur. Ahlaklı davranış da bireylerin toplum tarafından iyi, güzel ve doğru kabul ettikleri bir takım kurallara uygun davranmaktır(Güredin, 1997: 116).

Türkiye'de yaşanan yolsuzlukların altında yatan temel neden, etik değerlerin ve prensiplerin eksikliğidir, bugün Türkiye'nin temel sorunlarından biridir. Etiğe aykırı her olay zincirleme bir etkileşimle diğer alanları da etkilemekte ve yozlaşma tüm topluma yayılmaktadır. Etik bilincinin yerleşmediği bir toplumda güven ortamının olmaması, kaynakların verimli kullanılamaması, gelir dağılımının bozulması ve hiçbir alanda

gelişme sağlanamadığından ulusal ekonomik performansın düşmesi kaçınılmazdır(Tansal, Erişim Ağustos 2006: www.ari.org.tr/ tedmer.asp, 10.08. 2006).

Ayrıca IFAC eğitim komitesi, meslek etiği konusuna yönelmektedir. Eğitim Komitesi, meslekteki tüm üyeleri için etik eğitimi yönetmeliği geliştirme sürecindedir. Proje, dünyada şimdiki etik eğitimi uygulamaları üstünde araştırmalar yürütmeyi, iyi uygulama modelleri için tavsiyeler sunmayı, Uluslararası Eğitim Standardı (IES) 4, Mesleki Değerler, Etik ve Davranışlar yükümlülüklerini yerine getirmede IFAC üye kuruluşları, akademik kuruluşlar ve diğerlerine yardımcı olacak uygulama araçları geliştirilmeyi amaçlamaktadır. Etik eğitimi, örnek kurs materyalleri, öğretim kaynakları, vaka incelemesi, etik kuruluşlara başvuruların veri tabanı, örnek etik kursları ve diğer başvuru kaynakları için farklı yaklaşımları içerecek uygulama kaynaklarının bir setini de geliştirilmiştir. Yönetmelik Aralık 2005 tarihinde uygulamaya alınmıştır.

Etik değer bilincinin toplumda yerleşmesi için devlet, özel sektör ve özellikle de sivil topluma büyük görev düşmektedir. TEDMER, Türkiye Etik Değerler Merkezi Vakfı, etik konusunda çalışmalar yapacak, devlet, özel sektör ve sivil topluma yol gösterecek bir kurumun gerekli olduğuna inanan kişi, şirket ve sivil toplum kuruluşları tarafından kurulmuş bulunmaktadır. TÜRMOB TEDMER'in öncü kuruluşlarından biri olmuştur.

Bir yandan Avrupa Birliği'ne girme sürecini yaşamakta olduğumuz bu günlerde etik konusunda yapılacak her çalışmanın AB hedefimize ulaşmada olumlu katkı sağlayacağı da yadsınamaz bir gerçektir. Etik bilincinin tüm ülke sathında yayılması ve yerleşmesi amacıyla yapılacak bu çalışmalar ülkemiz açısından ekonomik ve sosyal alanlarda gelişmiş ülkelerin standartlarını yakalaması yolunda çok önemli bir adım olacaktır.

Muhasebe raporlarının hazırlanması bir makinenin yerine getirebileceği mekanik bir görev değildir. Muhasebe tıp, hukuk, eczacılık ve belli bir uzmanlık gerektiren diğer tüm meslekler gibi kendine has birtakım özellikleri olan, kendine özgü mesleki kararlar vererek pek çok problemi çözebilme yeteneğine sahip uygulayıcılara ihtiyaç duymaktadır. Ne yazık ki, bu mesleki kararlar daima hata yapma veya hatalı olma riski içermektedir. Kararlardaki hataların bazıları, karar verenin dikkatsizliğinden veya deneyimsizliğinden kaynaklanmaktadır. Diğer hatalı kararlar ise gelecekte olması beklenen olayların önceden tahmin edildiği gibi gelişmemesi sonucu ortaya çıkmaktadır (Meigs v.d.,1995: 27). Muhasebecilik mesleğinde güven esas olduğu için, bu mesleği ifa edenlerin çok önemli niteliklere sahip olması beklenmektedir. Meslek ahlakı, yasal kuralların ötesinde geniş kapsamlı bir kavramdır. Mesleki ahlak kurallarının oluşumunda önemli ölçüde o mesleğin özellikleri etkili olmaktadır. Muhasebe mesleğinin gereklerini yerine getirebilmek için bu mesleği yürütecek kişilerin mesleki bilgi, beceri ve deneyimin yanında, mesleki ahlak niteliklerine de sahip olmaları gerekmektedir. Toplumlar da herkese olduğu gibi, muhasebecilere de bir takım özel etik sorumluluklar yüklenmiştir. Bir örnek vermek gerekirse, özel bir işletmede çalışan muhasebeci, işletmenin gizli bilgilerini ifşa etmemeli veya bu bilgileri kişisel çıkar sağlamak ya da üçüncü kişilere menfaat sağlamak amacıyla kullanmamalıdır (Saban,Atalay, 2005:49).

Dünya Geneline bakıldığında profesyonel olarak muhasebe mesleğini sürdürecekt kişilerde olması gereken özellikler şu şekildedir:

- Konu ile ilgili üniversite eğitimini tamamlamış olmak,
- Belirli bir süre içinde önceden tanımlanan staj programını tamamlamış olmak,
- Yeterlilik sınavında başarı sağlamış olmak.

Ancak ahlaki bir sorumluluk kaygısı taşımadan muhasebede etkinliğin güvenin sağlanması mümkün değildir. Teknik bilginin yanında sosyal boyutunda ön plana çıkartılması gerekmektedir. Türkiyede 13.06.1989 tarih ve 20914 sayılı resmi gazetede yayınlanan 3568 sayılı kanun ile 03.01.1990 tarihinde 20391 sayılı resmi gazetede yayınlanan yönetmelik mesleki standartları ortaya koymaktadır. Bunlar:

- Mesleki ünvan ve yeterlilik ilkesi
- Mesleki eğitim ve bilgi
- Dürüstlük, güvenilirlik, tarafsızlık
- Sır saklama
- Sorumluluk
- Bağımsızlık
- Haksız rekabetten kaçınma

TÜRMOB etik kurallara uymayan meslek mensuplarına meslekten çıkarmaya kadar ciddi yaptırımlar uygulayarak meslekte etik unsurunun yerleşmesine büyük önem vermektedir. Örneğin sahte belge düzenleyen meslek mensuplarını internet sitesinde diğer meslek mensuplarının görebileceği (şifre ile) şekilde açıklamaktadır.

3.4.- Kayıt Dışı İstihdamın Önlenmesi ve İstihdamın Geliştirilmesi

Serbest muhasebeci, mali müşavir ve yeminli mali müşavirler hizmet sektörü olarak direk istihdama katkı sağladıkları gibi, odalar da kayıt dışı istihdamın önlenmesi ve istihdamın geliştirilmesi konularında çalışmalar yapmaktadırlar. Örneğin bu konuda İstanbul serbest muhasebeci mali müşavirler odasının hazırlamış olduğu bir çalışma da bulunmaktadır (İSMMMO,2003:). Buna göre; Türkiye'de yabancı kaçak işçiler de dahil 4.5-6 milyon civarı kayıt dışı çalışan bulunmaktadır. Bu nedenle, 1 katrilyon 631 trilyon lira vergi kaybı ve 5 katrilyon 267 trilyon sigorta primi kaybı olduğu görülmektedir. Devletin belli oranda sigorta primine katılması halinde, toplam 1 katrilyon 544 trilyon lira katkı karşılığında 6 katrilyon 589 trilyon lira sigorta ve vergi geliri elde edilmiş olacaktır.

Kayıt dışı istihdamın devlete toplam maliyeti 7 katrilyondur. Bunun azaltılması için yapılması gerekenler ise araştırma sonucunda şu şekilde öneri olarak belirlenmiştir: Devletin sosyal güvenliğe katkısı teşvik edici olmalı, prim ödeme yükümlülüğünü yerine getirmeyenler ve kayıt dışı işçi çalıştıranlar, belirli bir süre devlet katkısından yararlandırılmamalı, devlet katkısından on veya daha fazla işçi çalıştıran işverenler yararlanmalı, fazla sayıda işçi çalıştıran işyerlerine ek kolaylıklar sağlanmalı ve primlerin bir kısmı devlet tarafından karşılanmalıdır.

4- SERBEST MUHASEBECİ MALİ MÜŞAVİRLER ve YEMİNLİ MALİ MÜŞAVİRLER ODALARININ BÖLGESEL KALIKINMAYA KATKILARININ BELİRLENMESİNE YÖNELİK BİLECİK BÖLGESİNDE BİR ARAŞTIRMA

4.1. Bilecik İli Ekonomik Durum

Bilecik ili, Marmara Bölgesi'nin güney doğusunda; Marmara, Karadeniz, İç Anadolu ve Ege Bölgelerinin kesim noktaları üzerinde yer alır. Cumhuriyet döneminde sanayileşme hareketi, 1973 yılında Kalkınmada Öncelikli Yörelere kapsamına alınmasıyla başlamıştır. Bozüyük ve Osmaneli ilçelerinde başlayan sanayileşme, 1976 yılından itibaren il merkezinde de ivme kazanmıştır. 1973-1981 döneminde 90'ın üzerinde işletme teşvik belgesi almış ve bunlardan 41'i 1981 yılına kadar üretime geçmiştir. Bu işletmeler arasında büyük ve orta boyda 10 toprak, 8 makine-döküm, 7 gıda, 7 tekstil, 5 ipek, 5 mermer ve birer de kimya ve plastik sanayi işletmesi ile bir çok küçük boy işletme bulunmaktadır.

Organize Sanayi Bölgeleri, Bilecik'in kalkınması ve gelişmesinde çok önemli bir işleve sahiptir; sanayileşme ve buna bağlı olarak milli gelirden görülen artışlar Organize Sanayi Bölgeleri'nin Bilecik için önemini ortaya koymaktadır.

1976 yılında altyapı çalışmaları başlatılan 1.Organize Sanayi Bölgesi içinde hali hazırda 34 işletme üretimine devam etmekte, 2'si ise inşaat ve proje safhasında bulunmaktadır. 150 hektar alan üzerine kurulu olan 1.OSB'nin tamamı üretim faaliyetleri için kullanılmaktadır. 250 hektar alan üzerine kurulu 2.Organize Sanayi Bölgesi altyapı ve arsa tahsis çalışmaları 1994 yılında başlamış ve tamamlanmış bulunmaktadır. 2.OSB'nde halen 3 işletme yatırımlarını sürdürürken tamamlanan ünitelerini işletmeye almaktadırlar.

Bozüyük, Osmaneli, Pazaryeri ve Söğüt ilçelerindeki Organize Sanayi Bölgeleri'nin faaliyete geçirilmesi çalışmaları sürdürülmektedir. Bunlardan Osmaneli OSB'de arsa ve altyapı çalışmaları sonuçlandırılarak müteşebbislere tahsis aşamasına gelinmiş ve bu işlem de önemli ölçüde tamamlanmıştır. Başta Organize Sanayi Bölgeleri olmak üzere sanayi işletmelerinde istihdam edilen işgücü sayısı 19.200'e yükselmiştir. Halen yatırımı sürmekte olan ve yeni kurulacak işletmelerle birlikte ilde işgücü açığı ortaya çıkacağı anlaşılmaktadır.

Bilecik Türkiye'nin gelişmekte olan bölgeleri arasında yer almaktadır. En büyük imalat sanayi potansiyeline İstanbul sahip olsa da, verimlilik açısından Kocaeli, Tekirdağ ve Bilecik öne çıkmıştır (Göçer ve Çıracı, 2003:12). Başlıca ekonomik değerler; mermer, fayans, ayva, nar, kiraz, üzüm ve hünherli ellerin işlediği turistik el sanatı ürünleridir.

4.2. Bilecik Serbest Muhasebeci Mali Müşavirler Odasının Bilecik İlinin Gelişmesine Yönelik Çalışmaları

Bilecik Serbest Muhasebeci Mali müşavirler odasına, 45 (21'i aktif) mali müşavir, 70 serbest muhasebeci (38'i aktif) toplam 115 üye kayıtlıdır. Bilecikte yeminli mali müşavirler odası bulunmamaktadır. İldeki 1 yeminli mali müşavir ise Eskişehir Yeminli Mali Müşavirler Odasına kayıtlıdır. 16 tane, TESMER staj başlatma sınavını kazanmış stajyer 2006 yılı itibari ile mesleki staj yapmaktadır.

Odanın bölgeye katkısını belirlemek amacıyla, oda başkanı ile konu hakkında önceden ön bilgi verilmek suretiyle görüşme ve oda üyelerine anket yapılmıştır. Anketler e-posta yoluyla ve elden dağıtılmıştır. 59 aktif üyeye anket gönderilmiş, bunlardan 30'u dönmüştür. Yapılan görüşme ve anket sonucunda, odanın bölgeye katkıları şu şekilde belirlenmiştir.

- Şirket merkezleri Bilecik'te olmayan işletmelerin şirket merkezlerini Bilecik'e taşınmasının sağlanması
- Meslek elemanları arasında iş birliği sağlanarak hizmet kalitesinin artırılması
- Mesleki eğitime katkı
- Kayıt dışı ekonominin önlenmesi
- İstihdama katkı

Ayrıca bir sivil toplum kuruluşu olarak serbest muhasebeci mali müşavirler ve yeminli mali müşavirler odalarının gerek üye potansiyeli ve gerekse mükellef çevresi açısından, bölgesel kalkınma planlarının anlaşılmasında ve benimsenmesinde etkili bir kuruluş olup olamayacağı konusunda katılımcıların % 50'si olumlu görüş belirtmiştir.

4.2.1. Şirket Merkezleri İl Dışında Olan İşletmelerin Merkezlerinin Bilecik'e Taşınması

Bilecik Organize Sanayi Bölgesinde faaliyette bulunan işletmelerin şirket merkezlerinin İstanbul gibi büyük illerde olmalarının sonucunda, Bilecik'in tüm olanakları kullanılarak kazanılan karların Bilecik dışına aktarılması Bilecik'in ekonomik gelişimi açısından oldukça olumsuz bir durum oluşturmaktadır. Bilecik SMMM Odası bu durumun değişmesi, şirket merkezlerinin Bilecik'e taşınması için üzerine düşeni yapmayı amaçlamaktadır.

Merkezi, İstanbul gibi büyük şehirlerde bulunan şirketlerin; burada çok uzun sürede gerçekleştirdikleri ihracat KDV iadeleri, Ticaret sicil işlemleri, sigorta sicil işlemleri, iş kurumu ile ilişkiler gibi önemli ve süreli işlemleri mali müşavirler odasının ve üyelerinin çabaları ile kısa sürede sonuçlandırılmaktadır. Bilecik SMMM Odası üyeleri, şirketlerin ihtiyaç duyacağı mali idari her konuda bilgi paylaşımı ve dayanışma ile hareket etmeleri, ve eğitim programları ile sürekli kendilerini yenilemeleri verdikleri hizmetin kalitesini de artırmaktadır. Buna bağlı olarak şirket merkezleri Bilecik'e taşınmaya başlamıştır.

4.2.2. Meslek Elemanları Arasında İş Birliği Sağlama

Odanın en önemli amaçlarından biri de; meslek elemanları arasında iş birliğini sağlayarak meslek mensuplarının hizmet kalitesinin artırılmasını sağlamaktır. Oda mensuplarının birbirleri arasındaki bilgi alışverişinin artırılması muhasebe hizmetinin kalitesinin artırılması açısından oldukça önemlidir.

Yapılan ankette, "Bağlı bulunduğunuz odanın meslek elemanları arasında iş birliği sağlama düzeyi sizce yeterlimi?" sorusu ile odanın meslek elemanları arasında işbirliği sağlamada yeterli olup olmadığı belirlenmeye çalışılmıştır. Katılımcıların % 23'ü yeterli olmadığını, % 40'ı kısmen yeterli olduğunu, % 27'si yeterli olduğunu, % 10'u da çok iyi düzeyde olduğunu belirtmiştir.

4.2.3. Mesleki Eğitime Katkı

Bilecik SMMM Odası, mensuplarının daha kaliteli hizmet vermelerini sağlamak amacıyla sürekli olarak ihtiyaç duyulan konularda eğitimler düzenlemektedir. 2005 yılında aşağıda belirtilen eğitimler verilmiştir:

- Dönem sonu işlemleri eğitimi,
- Enflasyon muhasebesi eğitimi,
- Gelir vergisi beyannamesi eğitimi,
- Kurumlar vergisi beyannamesi eğitimi,
- Bilgisayarlı muhasebe programları eğitimi,
- Vergi ve SSK mevzuatındaki değişiklikler konusunda eğitim.

Ayrıca AB sivil toplum kuruluşlarına yardım projesinden yararlanılarak 25 adet bilgisayar alınarak bölge gençlerine yönelik Bilgisayar ve Bilgisayarlı muhasebe kursu açılması planlanmaktadır.

Ayrıca ildeki yeminli mali müşavir ve diğer mali müşavirler, ildeki yüksek okullarda ihtiyaç duyulduğunda ders ve seminerler vermek suretiyle de eğitime katkı sağlamaktadırlar.

Yapılan ankette, "Bağlı bulunduğunuz odanın muhasebe eğitimine katkı açısından oda faaliyetlerini yeterli görüyormusunuz?" sorusu ile odanın mesleki eğitime katkı sağlamada yeterli olup olmadığı belirlenmeye çalışılmıştır. Katılımcıların % 10'u yeterli olmadığını, % 53,3'ü kısmen yeterli olduğunu, %30'u yeterli olduğunu, % 0,7'si de çok iyi düzeyde olduğunu belirtmiştir.

4.2.4. Kayıt Dışı Ekonominin Önlenmesi

Kayıt dışı ekonominin önlenmesi amacıyla, Bilecik SMMM Odası mensuplarına gerekli hassasiyeti göstermeleri konusunda; gerek mükellefle olan ilişkilerinde gerek vergi dairesi ile olan ilişkilerinde bunu göz önünde bulundurmaları konusunda üyelerini sürekli yönlendirmektedir.

Yapılan ankette katılımcıların % 63'ü, odanın kayıt dışı ekonominin önlenmesine katkı sağladığını düşünmektedir. Kayıt dışı ekonominin önlenmesi meslekte etik unsurunun yerleşmesi ile doğrudan ilgilidir. Katılımcıların %13' ü meslekte etik değerlerin yerleşmediğini, % 66'sı etik değerlerin kısmen yerleştiğini, % 20'si yeterli düzeyde yerleştiğini düşündüğünü belirtmiştir. Bağlı bulunulan odanın etik değerlerin yerleşmesi konusundaki çalışmaları; % 16 oranında yetersiz, % 56 oranında kısmen yeterli, % 23 oranında yeterli olarak görülmektedir.

4.2.5.İstihdama Katkı

Yukarıda da belirttiğimiz gibi, mali müşavir ve serbest muhasebeci mali müşavirler direk istihdama katkı sağlamaktadırlar. Bilecik'te toplam 59 aktif üye, 16 stajyer bulunmaktadır. Bunların dışında muhasebe bürolarında yaklaşık 200 kişi çalışmaktadır.

Odanın Bilecik'te istihdamın gelişmesine katkısı daha çok dolaylıdır. Buda verilen muhasebe hizmetinin kalitesi ile ilgilidir. İşletmelerin gelişmesinde muhasebe hizmetinin önemi ortadadır. Verilen hizmetin kalitesinin artması şirketlerin daha çok gelişmesine katkı sağlayacak ve dolaylı olarak istihdamda artacaktır. Ayrıca merkezi İstanbul'da bulunan istihdam derneğinin çalışmalarına katkı verilmektedir.

Yapılan ankette, "Bağlı bulunduğunuz odanın bölge kalkınması açısından istihdamı geliştirmeye yönelik çalışmalarını yeterli görüyor musunuz ?" sorusu ile odanın istihdama katkı sağlamada yeterli olup olmadığı belirlenmeye çalışılmıştır. Katılımcıların % 36'sı yeterli olmadığını, % 47'si kısmen yeterli olduğunu, %17'si yeterli olduğunu belirtmiştir.

SONUÇ

Bir sivil toplum kuruluşu olarak, Serbest Muhasebeci, Mali Müşavirler Odaları ve Yeminli Mali Müşavirler Odaları bölgesel kalkınma açısından çok önemli işleve sahiptirler. Gerek ekonominin en önemli unsuru olan vergi konusundaki rolleri ve gerekse geniş bir kitleyi ilgilendiren bir örgüt olmaları nedeniyle topluma katkı açısından oldukça önemli kuruluşlardır. Bölgesel kalkınmanın sivil toplum örgütlerinden bağımsız olarak gerçekleştirilemeyeceğinden hareketle, bu meslek örgütünden daha etkin şekilde yararlanılması gerekmektedir.

Özellikle kayıt dışı ekonominin önlenmesi, meslekte etik unsurunun yerleşmesi ile doğrudan ilgilidir. Bu nedenle odaların etik unsurunun yerleşmesine önem vermesi, bu konuda üyelerini bilinçlendirmeleri gerekmektedir. Bu bölgesel kalkınma açısından son derece önemli bir konudur. Mesleğin imajı; "mükellefe daha az vergi ödettiren muhasebeci iyi muhasebecidir" değil, "mükellefe gerçek oranda vergi ödettiren muhasebeci iyi muhasebecidir", olmalıdır. Serbest Muhasebeci Mali Müşavirler Ve Yeminli Mali Müşavirler Odaları; gerek üye potansiyeli ve gerekse mükellef çevresi açısından, bölgesel kalkınma planlarının anlaşılmasında ve benimsenmesinde etkili bir kuruluş olabilecek potansiyele sahiptir. Bölgesel kalkınmanın başarılması açısından bu potansiyelden mutlaka yararlanılmalıdır.

Kaynakça

- ACI Yüksel, Esra (2004)"Kalkınma Yaklaşımları Bağlamında Uluslararası Sivil Toplum Kuruluşlarının Kısa Tarihi Üzerine Bir Değerlendirme", 12.02.2002, 1-2, <http://www.ceterisparibus.net/arsiv.htm>, 16.03.2004
- APAK Talha (2006)"Kayıtdışı Ekonomi Artıyor - Vergi Tabanı Yerinde Sayıyor http://www.alomaliye.com/talha_apak_kayitdisi_ekonomi.htm
- BAYAZITLI Ercan, ÇELİK Orhan;(2004) "Muhasebe Eğitiminin Kalitesinin Artırılmasında İlk Adım: Yükseköğretim Kurumlarında Muhasebe Eğitiminin Etkinliğinin Analizi" **XXIII. Türkiye Muhasebe Eğitimi Sempozyumu** 19-23 Mayıs
- DİNLER,Z(1998)-**Bölgesel İktisat**(5.Baskı),Bursa,Ekin Kitapevi
- DASIAD(2001)-"Tespit Raporu", Doğu Akdeniz Bölgesel Kalkınma Arayışları Toplantısı, Adana
- GAP(1999)-"Bölgesel Kalkınma Sürecinde Sosyal Hizmet" **Sosyal Hizmet Sempozyumu**, Diyarbakır,Afşaroğlu Matbaası,ISBN:975-19-2730-7
- GÖÇER Kenan, ÇIRACI (2003) Hale; "Türkiye'de kentlerin sosyal ve ekonomik göstergeleri arasındaki ilişki", **itüdergisi/a, mimarlık, planlama, tasarım**, Cilt:2, Sayı:1, s.3-15

- GÜREDİN, Ersin, (1997) “Denetçinin Meslek Ahlakı, Standartlar ve Uygulamadan Örnekler”, **3.Türkiye Muhasebe Denetimi Sempozyumu**, Alanya
- KAPUCU H., AYDIN M. ŞİRİNER İ.(2005)“Sivil Toplum Kuruluşlarının Vergisel Kararlara Etkileri”**II. Ulusal Sivil Toplum Kuruluşları Kongresi**, Bildiriler Kitabı, 15-16 , Çanakkale
- KILDİŞ Yusuf, (2000) “Kayıt Dışı Ekonominin Ulusal-Uluslar Arası Boyutu Ve Çözüm Önerileri” Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi Cilt 2, Sayı:2,
- KÖSE Yasemin, SABAN Metin; (2005) “Global Muhasebe Eğitiminde Uluslararası Düzenlemeler Ve Gelişmeler”, **XXIV. Türkiye Muhasebe Eğitimi Sempozyumu**, Muğla
- LİN, Z. J. ve HUNTER, A. (1992). “Accounting Education for the 21st Century: A Canadian Experiment”, **Journal of Education for Business**, September/October, 68(1), 38-44.
- MEİGS, Robert F., MEİGS Walter B. ve MEİGS Mary A.:(1995), **Financial Accounting**, McGraw-Hill Inc.
- SALTIK Ahmet (2005)“Sürdürülebilir Kırsal ve Kentsel Kalkınma Derneği” **Sivil Toplum Yıl : 3 Sayı :11/**
- ŞİMŞEK E.,ÇETİNKAYA Ö.,(2004) “Sosyal Bilimler Alanındaki Meslek Yüksekokullarının Staj Yükü Muhasebe Bürolarında”, **Muhasebe ve Denetime Bakış** ,4 ,11, s.101-115
- TANSAL Sabih, (2006) “Türkiye Etik Değerler Merkezi Vakfı (Tedmer)-Daha iyi bir Türkiye için” **www.ari.org.tr/ tedmer.asp**, Erişim Ağustos 2006.
- TUNÇAY, Mete(2003); “Sivil Toplum Kuruluşları İle İlgili Kavramlar”, **Sivil Toplum Düşünce& Araştırma Dergisi**, Yıl:1, Sayı:1, Ocak- Şubat Mart,ss.29-45
- TURMOB, “3568 Sayılı Serbest Muhasebecilik, Serbest Muhasebeci Mali Müşavirlik ve Yeminli Mali Müşavirlik Kanunu ve Disiplin Yönetmeliği”, **24216 Sayılı Resmi Gazete**
<http://www.istanbulsmmmmodasi.org.tr/html.asp?id=5796>)
<http://www.ifac.org/> About/#Activities
<http://www.turmob.org.tr/>

HEMŞEHRİLİK VE KENTLEŞME

Yrd. Doç. Dr. Assiye AKA
Yrd. Doç. Dr. Erkan AKTAŞ
Arş. Gör. Murat Cem DEMİR

Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi, Biga İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi

Özet

Bu bildirinin amacı ortaklaşa yürütülen bir projenin bir bölümünü siz değerli katılımcılarla paylaşmaktır. Çalışmada, hemşehri köy derneklerinin kentleşme ve kentleşme sürecinde bir ajan (fail) olarak bireylerin sosyalizasyon sürecindeki (sosyo-kültürel-politik-ekonomik) rolleri incelenecektir. Çalışma devam ettiği için bu bildiri de çalışmanın sadece bir bölümüne -kentleşme/kentleşme sürecinde hemşehrilik olgusuna- yer verilmiştir. 1950'li yıllarla birlikte özellikle kırsal nüfus artışı, tarımda artan makineleşme süreçlerinin ve bunun yanı sıra pek çok nedenin bir ürünü olarak göç olgusu görünürlük kazanmış ve sonraki yılların önemli olgularından birisi olarak tartışılı gelmiştir. Kentlerdeki yoğun nüfus artışı ve sanayileşme kapasitesinin gelen kırsal nüfusu karşılayamaması beraberinde yeni problemler, ilişkiler ve kurumlar getirmiştir. Bu bağlamda, ekonomik, sosyal ve kültürel unsurların birleşik tesiriyle birlikte hemşehri dernekleri ortaya çıkmış ve sonraki süreçte büyük kentlerdeki yoğunluk ve görünürlüklerini artırmışlardır. Özellikle 1980 sonrasında, kentlerde hemşehri köy dernekleri artmaya başlamış, günümüzde resmi rakamlara göre, bu sayı 8.135'e ulaşmıştır. Hemşehri dernekleri, yoğunluk ve görünürlüğündeki bu artışla birlikte sosyal disiplinlerin dikkatini çekmiş ve özellikle bu kurumlarla kentsel uzam arasındaki ilişkinin muhtelif veçhelerini vurgulayan bir literatür ortaya çıkmıştır. Fakat bu literatür, esas olarak, bu derneklerin siyasi rolleri üzerinde durulurken bütünlüklü olarak sosyo-kültürel-politik ve ekonomik rolleri üzerinde durulmamıştır. Bu çalışma esas olarak bu rolleri ortaya çıkarmayı hedeflemektedir. Bu sayede hem mevcut literatürdeki bir eksikliğin giderileceği hem de sosyal bilimlerde yeni tartışma alanlarının yaratılacağı düşünülmektedir.

Anahtar Kavramlar: Hemşehrilik, Kentleşme, Stk

KINSHIP AND URBANIZATION

Abstract

The aim of this paper is to share a part of a joint study with dear participants. The role played by the kinship (hemşehri) associations during the socialization process (social, cultural, political, and economic) of the individuals who recently migrated to urban areas. Since the study has not been finished yet, this paper includes only a part of the study which is dealing with the phenomenon of kinship (hemşehrilik) during the urbanization process. The basic aim of this study is to discover the social, cultural, political, and economic roles of the kinship (hemşehri) associations. It is thought that by fulfilling this aim both a lack within the existing literature will be filled and new areas of discussion in social sciences will be created.

Key Words: Kinship, Urbanization, NGO

GİRİŞ

Bu çalışmanın konusu, kentleşme ve kentleşme sürecinde “hemşehrilik” esasında kurumsallaşan hemşehri köy derneklerinin bireylerin sosyalizasyon sürecinde (sosyo-kültürel, politik ve ekonomik) oynadığı rolleri gün ışığına çıkarmaktır. Kırdan kente doğru olan sosyal hareketlilik sonucunda oluşan hemşehri köy dernekleri, üyelerine aidiyet, kimlik ve dayanışma yolu -bireyi yeniden inşa etme süreci- ile toplumsalı yeniden üretmektedir. Bu bağlamda hemşehri derneklerinin ilksel dayanışma bağı ile bireyin sosyalizasyon sürecinde hem olumlu hem de olumsuz rolleri tespit edilmeye çalışılacaktır. Çünkü hemşehri dernekleri üyelerini bir taraftan topluma entegre ederken diğer taraftan da ilksel dayanışma bağı ile üyelerini ötekileştirmektedir. Çalışmada, bir sivil toplum kuruluşu olarak kabul edilen hemşehri derneklerinin bireylerin sosyalizasyon süreçlerinde oynadıkları roller nitel (mülakat, gözlem) ve nicel araştırma (anket-survey) teknikleri ile (aralarında bir hiyerarşi gözetilmeksizin) analiz edilecek ve bu konuda mevcut literatürün görece az ve yetersiz oluşu nedeniyle hem bilimsel literatürdeki bir eksikliğin giderileceği hem de yeni bir tartışma yaratılacağı düşünülmesi bu çalışmanın önem ve gerekçesini oluşturmaktadır. Araştırmanın **evreni** Türkiye'deki hemşehri dernekleri olduğu için **81** ildir. Bu nedenle İçişleri Bakanlığına bağlı dernekler masasına başvurularak Türkiye'deki toplam dernek sayıları ve bu derneklerin illere göre dağılımı istenmiştir. Elde edilen bilgilerle, araştırmanın zamansal ve finansal sınırlılıkları göz önüne alındığında araştırma evreni; yığılma (dernek sayıları), bölgesel çeşitlilik, örgütlenme ve faaliyet düzeyleri vb. ölçütlere göre Oranlı Tesadüfi Yöntem (PPP) kullanılarak **İstanbul** seçilmiştir.

Bu araştırmanın dernekler hakkında bilgi aldığı temel kaynak İçişleri Bakanlığı Dernekler Masası'dır. Masanın verdiği bilgiye göre (**2006**), Türkiye'deki toplam hemşehri – köy derneği sayısı **8.135** dir. Yine aynı

kaynaktan aldığımız bilgiye göre bu derneklerin yaklaşık olarak yarısı **3876 (%47,6)** İstanbul'da faaliyet göstermektedir. %47,6'lık bir oranda istatistiksel anlamda temsil yeteneğinin güçlü olduğunu bize gösterir. Oransal ve sayısal anlamda, derneklerin İstanbul'da yığılması bizim İstanbul'u birinci seçme gerekçemizdir.

Bu bildiriye devam eden bir araştırmanın kısmi bir yönüne- Türkiye'de kentleşme ve kentleşme sürecinde "hemşehrilik" olgusuna- vurgu yapılmıştır. Bu nedenle ikincil veriler (İçişleri Bakanlığı Dernekler Masası'ndan elde edilen dokümanlar ve literatür) dışında henüz ampirik (deneysel) bulgulara yer verilememiştir.

1. Türkiye'de Kentleşme ve Kentleşme

Türkiye'de kent tanımlanırken kullanılan kriterler çeşitlidir. DPT ve bazı akademik kuruluşlar kentin tanımında nüfus büyüklüğünü ölçü alırlar ve nüfusu 10.000'in üzerinde olan yerleşim birimlerini kent olarak tanımlarlar (Suher, 1991: 2). Nüfus büyüklüğü yerine üretim ve dağıtımın kontrol biçimlerini temel alan tanımlama biçimlerinden de söz edilebilir. Kıray'ın kent çalışmalarında bu çerçevedeki çeşitli tanımlara rastlamak mümkündür. Bunların bir tanesinde Kıray (1998: 28) kenti, "tarımsal olmayan üretimin yapıldığı ve daha önemlisi hem tarımsal hem de tarım dışı üretim dağıtımının kontrol fonksiyonlarının toplandığı belirli teknolojik gelişme seviyelerine varmış yerleşme biçimi" olarak tanımlar. Ruşen Keleş (1998: 74) ise kenti, üretim biçiminin dışındaki unsurları da vurgular bir şekilde, "sürekli toplumsal gelişme içinde bulunan ve toplumun yerleşme, barınma, ulaşım, çalışma, dinlenme ve eğlenme gereksinimlerinin karşılandığı, tarımsal işlerle uğraşan kişilerin az olduğu, köylere oranla nüfusu yoğun yerleşme birimleri" şeklinde tanımlar.

Kent tanımlarında yapılan "üretim tarzı" vurgusu kentin ve kentleşmenin üretim tarzındaki değişim ile olan sıkı bağına ortaya koyar. Kent sosyolojisi literatüründe de açık bir şekilde belirttiği üzere kent, sanayi toplumuyla gelişmiş bir yerleşim biçimidir. Dolayısıyla kentleşme ve sanayileşme aynı toplumsal değişim sürecinin ayrılmaz parçaları olarak kavranabilir. Ancak tıpkı kent tanımında olduğu gibi kentleşme tanımında da salt üretim tarzı ve ilişkilerini kapsayan bir çerçeve çizmek, kentleşme süreçlerini ve dinamiklerini, bunun toplumsal yapıdaki karşılıklarını anlamak açısından yeterli görünmemektedir. Ayrıca gelişmiş, gelişmekte olan ve az gelişmiş ülkelerin kentleşme deneyimlerine bakıldığında, kentleşmeyi tanımlama çabasında, toplumsal, tarihsel ve kültürel bağlamların göz önünde bulundurulması gereği ortaya çıkmaktadır. Türkiye'nin kentleşme tarihi incelendiğinde de kentleşmeye yönelik kuramsal ve ampirik çalışmalarda, özgün tarihsel deneyimlerin, siyasal yapı ve diğer toplumsal bağlamların analiz çerçevesinde vazgeçilmez değişkenler olarak yerini aldığı görülmektedir (Okutan, 1995; Kıray, 1998; Işık ve Pınarcıoğlu, 2001).

Türkiye'deki kentleşme deneyiminin özgün yanları, kent, kentleşme ve kentleşme gibi kavramların tanımlanmasında da karşılığını bulmuştur. Türkiye'nin kentleşme süreci bir çok kent sosyoloğunun vurguladığı gibi, kentlerin göçen nüfusu emme kapasitesini fazlasıyla aşar bir şekilde gerçekleştiği için, kentlerde yaşayan nüfus yoğunluğu sürekli artmasına karşın "yeni kentliler" kentin bir ögesi haline gelememişler, bu yüzden de Gülöksüz ve Tekeli (1983: 1224)'nin de belirttiği gibi Türkçe'de kentleşme terimi hem demografik yığılma hem de kültürel bütünlüğe kavramlarını aynı anda taşıyamamıştır. Okutan (1995: 23)'a göre de "kentleşme kavramının yanı sıra kentleşme kavramının ortaya çıkışı, kentleşmenin söz konusu iki boyutunun Türkiye'de eş zamanlı olamamasının bir sonucudur".

Bu bütünlüğe sorunu kentleşme literatüründe sıkça incelenen bir konu olmuştur ve bugün de farklı kavram ve bağlamlarda analiz edilmektedir. Bu sorunsala değinmek hemşehrilik ilişkilerini anlamak ve analiz edebilmek açısından da önemli görünmektedir. Bütünlükmeden kastedilen bir tür kıra ait kültürel ve toplumsal örüntüler içinde toplumsallaşmış bireyin kentte yeniden toplumsallaşması olduğuna göre (Abadan-Unat, 1982: 17-20 ve Göymen, 1982: 82), kentleşme ve kentleşmeyi tartışmak için de önemli olan kır-kent ayrımına ve buna bağlı olarak kentleşme olgusuna değinmek gerekmektedir.

Heper (1983: 35), kentleşmenin psikolojik ve kültürel boyutlarına değinirken, değişmekte olan ülkelerde modernleşmenin ve endüstrileşmenin, antropolojik bulguların da gösterdiği üzere, bütün geleneksel kurumları ortadan kaldırmadığını belirtir. Gelişmekte olan ülkelerin kentleşme deneyiminde "modern-geleneksel" karşıtlığı içinde tartışılan bu konu, Türkiye'de kente göçenlerin barınma, geçinme vb. yaşama biçimlerini inceleyen kent çalışmalarının bir bölümünde kentin kırlaştığı yönündeki tespitlerle gündeme getirilmiştir (Yörükhan'dan aktaran Heper, 1983; Kongar, 1982). Heper, kentleşme olgusunun, "modern-geleneksel" kentsel süreçler çerçevesinde, kültürel bir sorun olduğunu vurgulayan ve özgül kültürel bağlamlarda, kentteki ilişkilerle kültür örüntüleri arasında bağ kuran bir çok çalışmaya gönderme yapar. Bunlardan, Türkiye'deki kentleşme sürecinin farklı toplumsal ve kültürel bağlamlardan kaynaklanan özgün yanları olmasına karşın, Latin Amerika'da, bazı Arap ve Afrika ülkelerindeki kent çalışmalarının sonuçlarının değerlendirilmesinde, farklı ülkelerde kentsel alanlarda görünürlük kazanan modernleşme sürecinin birbirine yakın sonuçlar doğurabildiği ortaya çıkmaktadır.

Örneğin kentsel alanlarda kent göçmenlerinin hemşehrilik gibi kökene dayalı dayanışma amaçlı örgütlenme eğilimleri az gelişmiş ya da gelişmekte olan başka ülkelerde de görülmektedir. Baştuğ (1977: 157), hemşehrilik kurumunun yalnız Türkiye'de değil Latin Amerika, Orta Doğu ülkeleri, Afrika ve Hindistan'da da yaygın olduğunu belirtir. Benzer şekilde C. P. Kottak (2001: 544-545), kente göçen halkın kentsel gereksinimlerini karşılamak için yeni kurumlar geliştirdiğini belirtirken Afrikalı kentsel gruplardan

örnek verir: "Afrikalı kentsel grupları etnik dernekleri, meslek gruplarını, sosyal klüpleri, dinsel grupları ve cenaze derneklerini içerir. Kentli Afrikalılar bu derneklere üye olmakla kişisel destek ağları edinirler. Bir toplumsal sistemle diğeri (kırsal-kentsel) arasında bir köprü oluşturan etnik ya da kabile dernekleri hem Batı hem de Doğu Afrika'da yaygındır. Örneğin Uganda'nın Kampala bölgesinden Luo kabilesine bağlı kentliler göçmenlerin klan bağları ve geldikleri kırsal bölge temelinde örgütlenmişlerdir. Bu dernekler üyelerine iktisadi ve moral destek sağlamaktadır. Böylesi derneklerin ideolojisi, devasa akraba grubununkine aittir. Üyeler birbirlerine 'kardeş' diye seslenir. Geniş bir ailenin mensupları olarak zengin üyeler, yoksul akrabalara yardım eder. Modern Kuzey Amerika kentleri de akraba temelli etnik derneklere sahiptir.

Türkiye'de hemşehrlik olgusunun kavramsallaştırılması farklı toplumsal, tarihsel, kültürel ve siyasal unsurların ağırlıklı rollerine dayandırıldığı için bundan sonraki bölümlerde bu hemşehrlik ilişkisiyle ona mevcudiyet kazandırdığı düşünülen kategoriler eksenine işaret edilecektir.

1.1. Kentsel-Toplumsal Eşitsizlik ürünü olarak Hemşehrlik

Kentsel uzam ile hemşehrlik ilişkilerini konu alan çalışmaların bir bölümü, hemşehrlik ile kent uzamındaki toplumsal eşitsizlikler arasındaki güçlü ilişkiye vurgu yapmışlardır. Bu toplumsal eşitsizlikler, hemşehrlik ilişkilerinin oluşmasında, devam etmesinde ve yeni formlar etrafında yeniden kurulmasında son derece kritik bir nedenselliğe işaret etmiş görünmektedir. Bu itibarla, bu bölümde hemşehrlik ile sosyal politika ve toplumsal tüketim bağlamında ekonomi ilişkisi değerlendirilecek, hemşehrlik ilişki ve örüntülerinin bu çerçevede, "kentsel-toplumsal eşitsizlik" süreçleri ile olan bağlantısına değinilecektir.

Kentsel eşitsizlik kavramı kentsel alanlarda kamusal kaynak ve hizmetlerden yararlanma düzeyinde meydana gelen adil olmayan paylaşım ve dağıtım süreçlerini ifade etmektedir. Castells "yaşanılan mekanın birey ve gruplara sundukları konut alanları, iş alanları, sağlık hizmet ve olanakları, eğitim, ulaşım ve çevre koşulları gibi kamusal donanımları"nın içine alan bütün bu hizmet ve kaynakları "toplumsal tüketim" kavramı bağlamında ele alır (Erder, 1997: 36) . Eleştirel kent çalışmaları bölümünde de değinildiği üzere Castells, toplumsal tüketimi emeğin yeniden üretimi süreci ile ilişkili olarak analiz eder. Ancak Türkiye bağlamında düşünüldüğünde toplumsal tüketim, emeğin yeniden üretim süreci ile ilişkilenesinin önünde bir kaç güçlük olduğu öne sürülebilir. Bunların en önemlisi, Türkiye'nin kentleşme sürecinin daha önce de değinildiği üzere demografik büyümeye koşut gelişen bir sanayileşme, buna bağlı olarak da artan iş gücü talebi ve kentlerin endüstriyel emeğin yoğunlaştığı alanlar haline gelmesi şeklinde gerçekleşmemesidir.

Türkiye'deki kentleşme deneyiminde daha önce üzerinde durulan, kente göçen nüfusa yönelik kurumsal refah politikaları geliştirilmemesi, kentsel alanlarda kente göçen grupların nitelikleri ve dinamiklerine bağlı olarak özgün "refah rejimi"lerinin ortaya çıkmasına neden olmuştur (Buğra, 2001: 3 ve 2001: 23). Buğra, belli bir refah rejiminde aile, cemaat, tanıdık çevrelerinden oluşan enformel nitelikli ilişki ve mekanizmaların baskın olmasını toplumdaki güven ilişkileri ile ilişkilendirir. Ona göre, insanların ekonomik zorluklarla karşılaştıklarında yanlarında tek dayanak olarak aile ve cemaati buldukları, enformel dayanışmanın devlet müdahalesinin yerine ve ondan bağımsız olarak var olduğu bir toplumda genelleştirilmiş güven ilişkilerinden bahsetmek güçtür. Buğra, insanların sadece yakınlarına güvendikleri ve kendilerini sadece onlara karşı sorumlu hissettikleri bu toplumsallık halinin "bencil" ve "acımasız" olduğunu, bununda gerçekleşen refah rejiminde karşılığını bulduğunu belirtir. Bu doğrultuda Buğra (2000:110-111), Türkiye'nin ekonomik gelişme sürecinde, işsizlik sigortası ve iş güvencesini sağlayan yasalar yerine, akrabalık-hemşehrlik-partililik ilişkilerinin iç içe geçtiği süreçler yardımıyla, KİT'lerde sağlanan istihdam olanaklarının; formel konut kredisi ve sosyal konut uygulamalarının yerine kamu arazisinin işgal edildiği gecekondular modelinin geçmesini örnek gösterir

Bu yaklaşımın temel argümanlarından anlaşılan odur ki, gelişen güven ilişkilerinde, toplumsal tüketim olanaklarının dağıtımında, sosyal politika süreçlerinde etkin olan enformel mekanizma ve ilişki ağlarının, bütün bu süreçlerde kamu kaynaklarının dağıtımını açısından toplumsal eşitsizlik üretmesi kaçınılmaz görünmektedir.

Ayrıca, enformel bir ilişki ağı olarak hemşehrliğin, toplumsal-kentsel kaynakların dağılımındaki rolüne ilişkin tespitlerde bulunan bir başka araştırma Ayşe Güneş-Ayata (1990: 99)'nın çalışmasıdır. Güneş-Ayata, hemşehrliğin kaynak ve hizmetlerin paylaşımında önemli bir etken olduğunu, yerel siyaset süreçleri ile hemşehrlik ilişki ağı arasındaki bağa dikkat çekerek göstermektedir .

Sema Erder, "Kentsel Çelişki" adlı çalışmasında kentsel alanlardaki eşitsizliklerin ve dışlama süreçlerinin ne tür gerilim ve çatışmalar yarattığına odaklanmaktadır. Şengül ise bu tür kentsel çelişkilerin 1970'lerde nasıl toplumsal muhalefet hareketlerine dönüştüğünden bahsetmektedir. Günümüzde ise bu tür çelişkilerin kazandığı içeriği Şengül şöyle belirtir:

"Kentsel çelişkinin yol açtığı hareketlerin hem kurumsal yapı içindeki hem de dışındaki biçimleri, daha önceki dönemdekilerle belli devamlılıkları göstermekle birlikte önemli ayrışmaların ortaya çıktığı da gözlenmektedir. Çeşitlilik kazanmış olsa da, süreklilik çerçevesinde görülebilecek bir boyut kent yoksullarının taleplerini siyasal sisteme dayatmada kullandıkları patronaj ilişkilerini temel alan ağların hala yoğun biçimde

kullanılıyor olmasıdır. Daha önce dayanışma ağları olarak ortaya çıkan bu oluşumlar giderek asimetrik ve iktidar ilişkilerine içkin bir nitelik kazanmış, bu durum son dönemde, arazi mafyası ve benzeri türden oluşumları da içeren bir boyut kazanmıştır. Kuşkusuz bu ağların bu tür bir dönüşüme uğramasında son dönemde siyasi iktidarlarca pompalanan kentsel girişimcilik temelli politikaların önemli bir rolü vardır. Ancak bu tür yapılanmalar ve çıkar temsili mekanizmaların radikal hareketlerin önlenmesinde önemli bir tampon mekanizma işlevi gördüğü açıktır." (Şengül, 2001: 92).

Bu tür kentsel çelişkilerin, 1970'dekine benzer siyasal hareketlere dönüşmesinin önündeki engellerden bir diğeri de kentsel grupların niteliğine ilişkindir. Kentteki bu gruplar son dönemlerde ekonomik ve kültürel olarak heterojen hale gelmişlerdir. Bu da belli bir proje etrafında bir araya gelmelerini güçleştirmektedir. Kent içinde sadece farklı kentlerden gelenler değil aynı kentin farklı bölgelerinden gelen ve birbiriyle etkileşim kurmayan, kamusal olarak yaygınlaşma kaygıları olmayan bir çok yerel topluluk ve formel/enformel örgüt mevcuttur (Şengül, 2001: 93). Şengül bu tür kentsel dinamiklerin neden sınıf temelli toplumsal muhalefet hareketlerine dönüşemediklerini açıklarken Erder, bunların belli bir kentsel devingenlik yarattığını, bunun neden ve sonuçlarının da yeni toplumsal-kentsel hareketler eksenli bir kuramsal çerçevede içinde değerlendirilmesi gerektiğini belirtir.

Sema Erder (1997: 6), kentleşme sürecinde, göç rejimine ve göçenlerin yerleşimi konusunda kurumsal bir düzenleme olmadığı gibi, örneğin gecekondulaşmada görüldüğü üzere yerleşim bir şekilde gerçekleşikten sonra da, bu alanlarda ortaya çıkan toplumsal sorunları ele alabilecek kurumsal politik mekanizmaların geliştirilemediğini, bu nedenle de yerel üstü kurumların bu alanlardan gelen talepleri tekil meseleler olarak kabul ettiğine dikkat çeker. Bu da, bu alanlara ve toplumsal gruplara yönelik standart uygulamaların ve kamu hizmetlerinin gerçekleştirilmesini engellemekte, duruma göre değişen uygulamalara neden olmaktadır. Farklı yerel toplumsal grupların benzer talepleri farklı şekilde karşılanmaktadır. Bu farklı uygulamaların, kentsel kaynak ve olanaklardan yararlanmada eşitsizlik yarattığı ve bunların da çeşitli mekanizmalarla meşrulaştırıldığı bilinmektedir. Erder (1997: 16), bu tür kentsel eşitsizliklerin toplumda var olan kültürel ve etnik kimlik konularındaki önyargıları devreye soktuğunu, böylece sorunun "etnik- kültürel sorun" boyutu kazandığını belirtmektedir.

Erder (1997: 24) araştırmasında, bu tür kentsel eşitsizliklerin kentsel hareketlere yol açan temel etkenlerden biri olduğunu belirten kuramlara gönderme yaparak, "mevcut haklar sisteminin bürokratikleşmiş yapısı içinde, sürekli işsizler, yoksullar, göçmenler, azınlıklar gibi 'sistem' dışı kalan ve dolayısıyla 'yurttaş' hakları korumasının kapsamadığı kitlelerin" bürokratikleşmiş haklar dışındaki taleplere sahip olduğunu belirtir. Erder bu hareketlerin, sınıfsal hareketlerden niteliksel olarak farklı olması, farklı katmanlaşmaların sonucu ve bunlara neden olması doğrultusunda, Castells ve Saunders'ın "toplumsal tüketim" ve "toplumsal yeniden üretim" kavramsallaştırmaları çerçevesinde incelenmesini önerir. Ayrıca Mingione, kentleşmenin sanayileşme ile birlikte olmaktan çok, işsizlik ve enformel sektörlerin gelişmesi şeklinde gerçekleştiği toplumlarda, toplumsal çatışma ve gerilim konularının "üretim" ve "yeniden üretim" sorunları üzerinde olduğunu vurgular (aktaran Erder, 1997: 27).

1.2. Toplumsal - Kentsel Eşitsizliğin Meşrulaşması olarak "Hemşehrilik"

Hemşehrilik olgusunu konu alan çalışmaların, vurguladığı diğer bir husus, bu olgunun toplumsal ve tarihsel eşitsizlikleri algılamada oynadığı role ilişkin görünmektedir. Bu olgu bir yandan bizzat toplumsal ve tarihsel eşitsizliğin ürünü olarak tarih sahnesine çıkmakta, diğer taraftan ise bu eşitsizliğin yeniden daha geniş üretilmesinde bir araç ve imkan rolü oynamaktadır.

Şengül (2001: 169), devlet ve piyasa dışında bir alternatifin ve bu iki merkezli mantığın ötesinde bir yapılanmanın olanaklılığını savunan, sivil toplumu merkeze alarak yerel topluluklarla temellenen bir demokrasi anlayışı etrafında somutluk kazanan üçüncü yol yaklaşımının kent ve yerel topluluklara ilişkin bakış açısını eleştirirken dört konu üzerine odaklanır. Birincisi bu bakış açısının yeni olmadığı yönündedir. İkincisi devlet-sivil toplum ayrımının analitik olarak kullanışlılığı üzerinedir. Üçüncü eleştiri yerel topluluk kavramının belirsizliği ve muhafazakarlığı üzerinedir. Dördüncü eleştiri de, katılım ve toplumsal gelişmeden pay almada, çalışan sınıfların ve güçsüz kesimlerin sürece nasıl dahil edildikleri konusundaki muğlaklık üzerine yoğunlaşır. Bu eleştirilerden üçüncüsü, bu çalışmanın temel hedefine uygun olduğundan, üzerinde durulacaktır.

Şengül (2001:179)'e göre, üçüncü yol yaklaşımlarında yerel topluluktan, geleneksel olarak oluşmuş ve uzun süre birlikte yaşamaktan doğan dayanışma ve ortak bilince sahip birliktelikler anlaşılmaktadır. Üçüncü yol yaklaşımında yerel topluluğu sivil toplum kavramı ve bu kavrama atfedilen önem etrafında düşünmek gerekmektedir. Böyle düşünüldüğünde, hemşehrilik türü dayanışma örgütlerini ve bu ortaklık etrafındaki ilişki ağları ve toplulukları sivil toplumla ilişkilendirmek oldukça zordur. Bu nedenle üçüncü yol yaklaşımındaki yerel topluluk kavramı ile hemşehrilik örgüt ve toplulukları arasında bir bağ kurmak da güç görünmektedir. Ancak Şengül'ün de belirttiği yerel topluluk anlayışında geleneksel topluluk vurgusundan kaçınılsa da yerel topluluktan tam olarak ne anlaşıldığı belirsizdir ve yerel topluluk anlayışı pratikte geleneksel anlayıştan çok az farklılaşmaktadır

Şengül (2001:182)'ün bu yerel topluluk anlayışına yönelik olarak, “toplumsal eşitsizliğin meşrulaştırılması” konusundaki eleştirisi hemşehrilik ilişkileri ve toplulukları için de geçerli olabilir: “yerel grupların kendi değerleri çerçevesinde toplumsal yaşamı şekillendirdiği bir ortamda, eşitlik, hakkaniyet, özgürlük gibi değerlerin de göreceli hale gelmesi kaçınılmazdır. Diğer bir anlatımla, başta toplumsal eşitsizlikler olmak üzere, bir dizi olumsuzluğun meşrulaştırılması çok kolay hale gelecektir”.

Yerel topluluklara yönelen bir diğer eleştiri bu örgütlerin yerel seçkinler koalisyonu olarak ortaya çıktığı yönündedir (Şengül, 2001: 185). Hemşehrilik örgütlenmelerinin de tam olarak elitler koalisyonu olarak tanımlanıp tanımlanamayacağı bir kenara bırakılsa dahi, en azından bu örgütlere alt sınıfların erişebilirliğinin sınırlı olduğu yönünde veriler mevcuttur (Erder, 1996). Şengül (2001: 187), yerel topluluk yaklaşımını, hemşehrilik ilişkilerini ve topluluklarını da bu tanımın içinde düşünebilmeye izin verir bir şekilde, Türkiye örneği bağlamında eleştiriler yöneltirken, kentleşme sürecinde ortaya çıkan taleplerin karşılanamayarak, bu sürecin gerektirdiği çözümlerin bulunmasının yerel toplulukların inisiyatifine bırakıldığını, bunun da gecekondü, enformel sektör gibi yerel topluluk temelli çözümler ürettiğini belirtir. Bu nedenle kent yoksulları ya da kentle bütünleşme çabasında olanlar kentleşme süreçlerine aktif olarak katılmıştır. Tekeli (1994) bu katılımın demokratik olmaktan çok patronaj (patron-müşteri) ilişkilerine dayandığını belirtmektedir. Ayrıca Erder (1996: 23), konut piyasaları ve kentsel alanların işgali ile ilgili olarak, siyasetin bu alana ilgisiz olmadığını, bu ilginin siyasetin yapısında var olan patron-müşteri ilişkisinin güçlenmesine neden olduğunu, böylece de hemşehrilik benzeri enformel ilişki ve mekanizmaların da katkısıyla, konut olanakları gibi kentsel kaynakların dağılımı sürecinin “ticarileşme”, “aklanma” ve “meşrulaşma” şeklinde gerçekleştiğini belirtmektedir. Şengül (2001) de, toplumsal muhalefetin yükseldiği dönemlerin dışında, siyasal sistemin katkılarıyla yerel grupların kentleşme süreçlerine katılımının daha çok rant sağlamayı hedefleyen bir içeriğe büründüğünü, bazı durumlarda da bunun hemşehrilik benzeri enformel ilişkilerin meşrulaştırdığı zeminlerde yapıldığını belirtir.

1.3. Sosyal İlişki Ağı Olarak Hemşehrilik

Sosyal ilişki ağı kavramı esas olarak kırsal bir arka plana sahip olan cemaatlerin kentsel uzamla uyumlu bir perspektif kazanarak kentsel bir cemaat olarak kurulma sürecine atıfta bulunmaktadır. Bu tür ilişki ağlarının kente uyum sağlamak, “tutunmak”, kentle bütünleşmek açısından bir “ara-tampon mekanizma” işlevi gördüğünü belirten çalışmalar mevcuttur (Kiray, 1964; Şenyapılı, 1978; Kurtoğlu, 1989). Bu yaklaşım, hemşehrilik olgusunu esas olarak kır ve kent arasındaki bu tarihsel kopuş ve devamlılık ilişkisi üzerinde anlamlandırmaktadır.

Kente gelen göçmen uzun süre toplumsal ilişkiler ağı içinde etkinlik gösterdiği, söz konusu ilişkiler ağının, göçmenin kendini içinde bulduğu marjinal konuma karşı tampon kurum işlevi görmekte olduğu (Kiray, 1998 ve 1999; Kurtoğlu, 1989), göçmenin kentte iş ya da konut bulmasında, biçimsel örgütler ile ilişkilerinde kendisine yardımcı olduğu kent ve göç çalışmalarında sıkça vurgulanırken, “kent-göçmenin kendini bir toplumsal ilişkiler ağı içine yerleştirebilmek için önemsiz gibi görünebilecek bir ortak noktadan dahi yararlanma eğilimini doğal karşılamak gerektiği” belirtilmiştir (Heper, 1983: 39). Heper'e göre, “endüstrileşmiş ülkelerle karşılaştırıldığı zaman gelişmekte olan ülkelerde, tüm toplum ve kent katmanlarında yaygın kişisel ilişkiler ağı bulunmakta, kendini bu ağın dışında bulan bir kentli dahi çeşitli etkinliklerini sürdürmekte güçlüklerle karşılaşmaktadır. Bu koşullar altında kendini toplumsal ilişkiler ağının dışında bulan kent göçmenin çok daha büyük güçlüklerle karşılaşacağı açıktır”. Heper (1983:42), bu toplumsal ilişkiler ağı içinde en önemlisinin aile olduğunu belirtirken, çeşitli Arap ve Afrika ülkelerinde yapılan çalışmalara referansla, kent göçmenlerinin biçimsel olmayan (enformel) toplumsal ilişkiler ağı içinde etkinlik göstermelerinin, yaşamlarını kazanma biçimleriyle ilişkili olduğunu belirtir.

Sosyal ilişki ağları olarak hemşehrilik ağları kent ölçeğinde etkinlik gösteren cemaatsel ağlar olduğundan, yerel topluluk ve yerel ilişkiler çerçevesinde kavramak gerekmektedir. Ancak bu yerel topluluk ve ilişki çerçevesindeki hemşehrilik ağı değerlendirmesine geçmeden önce hemşehrilik ilişkilerinin kökene bağlı ilişkiler olarak neden ve nasıl kentsel alanlarda canlandığına değinmek gereklidir. Dubetsky, hemşehrilik kimliğinin her zaman yaşanan yerlerin dışında anlamlı olduğunu belirtmektedir (aktaran Kurtoğlu, 1989: 3). Benzer şekilde Schüler de kökenle ilişkinin ancak toplumsal ilişkiler içinde ‘gurbette’ bir anlam kazandığını ve toplumsal katmanları biçimlendirebildiğini, hemşehrilik kimliğinin oluşmasının, yabancılarla temasa bağlı olduğunu vurgular.

Erder ise kente göç edenlerin kente gelirken getirdikleri hüneryerleri, sermayeleri, kültürleri ve göç ediş biçimleri ile göç ettikleri ortamda değişikliklere yol açtıklarını, hemşehrilik gibi kökene bağlı ilişki ağlarının göç eden grupların bu yeni ortamda kendileri ile ötekilerini ayırabilmelerine ve kendi farklılıklarını hissetmelerine temel oluşturan kültürel özellikler üzerinde geliştiğini belirtir. Dolayısıyla hemşehrilik ilişkisi göç edenlerin kökenleriyle birlikte getirdikleri bir ilişki biçimi değil, göç edilen kentsel alanda kurulan bir ilişki türüdür (1996: 226 ve 245). Bunun yanı sıra, Erder (1997), bir diğer araştırmasında kentteki diğer bir çok enformel ilişki biçiminden biri olarak hemşehrilik ilişkilerini, kentsel gerilim unsurlarında biri olarak ele aldığı yerel ilişkiler kapsamında değerlendirir.

Kentsel toplumsal ilişki örüntülerinin analizinde önemli bir kavramsal araç olan “yerel” sadece mekansal bir içeriğe sahip değildir. Toplumsal ilişki biçimleri ile mekanın birlikteliğini kapsar. Smith, “yerel ilişki ve kurumların, mekan, siyasal yapı, yerel topluluğun sınıfsal yapısı ve etnik özelliklerin etkileşimiyle oluştuğunu belirtir”. Ona göre “mülkiyet ilişkisiyle birlikte, bir cemaate aidiyet duygusunun bir arada olduğu durumlarda ‘yerel’ bağlılık çok güçlüdür”. Smith, Chicago ve Birmingham bölgesinde toplumsal bölünmeleri incelediği araştırmasında, kapitalist toplumlarda mülk sahipliği ile bir cemaate aidiyet duygusunun sınıf çatışmalarını azaltıcı olduğunu gözlemiştir. Ancak bu durumda etnik çatışmalar artmaktadır (Smith’den aktaran Erder, 1997: 29).

Erder, yerel topluluklarının kentteki genel yapının işleyişinden etkilenip, bazı koşullarda ona göre biçimlenirken, yerel topluluğun kendi iç dinamiklerinin bu ilişkiyi bir etkileşime dönüştürdüğünü vurgular. Leeds, yerel ilişkilerin toplumsal etkileşimin somutluk kazandığı zeminler olduğunu, karmaşık ve çeşitli ilişki ağlarına dayandığını belirtir. Bu ilişkiler akrabalık ya da kökene dayalı ilişkilerde olduğu gibi yüz yüze ilişkilerdir ve bunlar sayesinde topluluğun gündelik ve olağan dışı durumlarda ortaya çıkan gereksinimleri karşılanır. Bunlar esnek ve bürokratikleşmemiş ilişkiler olduğundan, ekonomik ve toplumsal kaynaklar acilen devreye sokulabilmektedir (Erder, 1997: 31). Erder, kentsel alanlardaki bu tür enformel ilişkilerin çeşitlenmiş nitelikte olduğunu, bu ağların ilgi ve ilişkilerinin konut alanlarını aşarak kent düzeyinde, hatta ulusal düzeydeki konuları kapsayabilen ilişki biçimleri olarak ortaya çıkabildiğini belirtir.

1.4. Enformel İlişki Biçimi Olarak Hemşehrilik

Son olarak, hemşehrilik olgusunun ontolojik olarak dayandırıldığı diğer bir kategoriye enformel ilişki ağlarıdır. Bu çalışma kapsamında ele alınan enformel ilişki biçimleri yerel düzeydeki ilişki biçimlerine ve kan ya da köken bağına, arkadaşlık ya da tanıdıklığa dayalı kişiler arası ilişki biçimlerine gönderme yapmaktadır. Sema Erder, enformel ilişkilerin sadece geçici olduğu varsayılan kır ya da tarım toplumlarında değil, sanayi toplumunun bazı katmanlarında da yaşayan, yeniden üretilen ilişkiler olarak önem taşıdığını ve bu ilişkilerin ekonomik-çalışma yaşamıyla ve gündelik yaşamın sürdürülmesiyle ilgili olmak üzere iki boyutu olduğunu belirtir. Erder(1997:39), enformel ilişkileri inceleyen çalışmaları üç grupta toplar: Birincisi “geçiş toplumu olarak adlandırılan, kır-kent göçü yaşayan toplumlarda yaygın olarak gözlenen enformel iş piyasası ve göçün yaşandığı kentsel alanlardaki dayanışmacı ilişkiler üzerine yapılan tartışmalardır”. İkincisi dış göç üzerine yapılan çalışmalarda gözlenen sanayileşmiş ülkelere göç eden grupların etnik temelli enformel ilişkilerini ele alır. Üçüncüsü ise, “son dönemlerde sanayi toplumlarında yaşanan ekonomik bunalımlar ve bunların sonucu olarak refah kurumlarını kısıcı uygulamaların canlandırdığı enformel ilişkiler” üzerine odaklanır.

Erder, enformel ilişki biçimlerini anlamak için yerel ölçekteki ilişkilere ve kişiler arası ilişkilerin biçimine bakmak gerektiğini vurgular. Kişiler arası ilişkilerin karakterini, dayandığı temelleri anlamak, belli bir toplumda kurulan ilişki biçimlerinin niteliğini analiz etmek bakımından önemlidir. Ayrıca Erder’in de aktardığı gibi kişiler arası ilişkiler konusu Durkheim, Marx, Weber, Simmel gibi sosyolojinin kurucuları tarafından tartışılan toplumsal düzenin kurulması ile ilgili önemli konulardan biridir (Erder, 1997: 32).

Eisenstadt ve Roniger, toplumsal düzenin örgütlenmesinde kişiler arası ilişki ve güvene dayalı ilişkilerin rolünü ele alırken, toplumsal düzenin biçimlenmesi konusundaki kuramsal tartışmaları üç grupta toplar: birincisinde toplumsal düzen, güven ve dayanışma ilişkilerine (Durkheim ve Tönnies); ikincisinde toplumdaki güç ilişkilerine (Marx ve Weber); üçüncüsünde ise, toplumdaki faaliyetlerin anlam ve meşruiyetine bağlı olarak biçimlenir. Özetle toplumsal düzen, “güven”, “güç” ve “anlam-meşruiyet”e göre örgütlenmiştir. Bir toplumsal düzeni örgütleyen temel etkeni bu ilişki karakterlerinden birine indirgemek, farklı toplumsal dinamiklerin diyalektik birlikteliği sonucu ortaya çıkan olguları anlamak açısından engel oluşturabilir. Nitekim Eisenstadt ve Roniger, geleneksel toplumlarda güven ilişkisinin, kan bağına dayalı akrabalık benzeri ilişkiler biçiminde kurumsallaştığı ve kamusal yaşamı kapsadığı, modern toplumlarda ise, daha az kurumsallaşmış ve bir biçimde özel hayata yerleşmiş arkadaşlık ilişkileri olarak gerçekleştiğini belirtse de, ilişkilerin karakterini ve dinamiklerini kesin bir şekilde modern ve geleneksel toplumlar olarak ayırtırmanın güç olabileceğini, ilişkilerin niteliklerinin toplumsal düzeni destekleyici ya da değiştirici eğilimlerin iç içe geçmiş olabileceğini ve bunların ülkeden ülkeye farklılık gösterebileceğini vurgular (Eisenstadt ve Roniger, 1984: 19-28 ve Erder, 1997: 33-34).

Hemşehrilik ağındaki ilişkiler, kişiler arası ilişkiler kapsamında enformel ilişkiler olarak kavramsallaştırıldığında, “güven ve dayanışma”, “toplumsal güç/iktidar ilişkileri” ve “anlam/meşruiyet” bakımından nitelikleri neler olabilir? Ayşe Buğra, kişiler arası ilişkilerde, güven ve dayanışmaya dayalı ilişkileri “sosyal sermaye” kavramı ile ilişkilili olarak ele alır. Ona göre “sosyal sermaye”, “bir toplumdaki insanların birbirlerine duydukları güvenin kaynağı ile ilgilidir ve bireylerin yalnız kan bağıyla bağlı oldukları veya kişisel olarak tanıdıkları, kendilerine benzeyen kimselere değil, yabancılara da güvendikleri bir toplumun, sosyal sermaye yapısının sağlam olduğu söylenebilir”. Bu anlamda Buğra toplumda, insanların tanımadıklarına, kendilerinden farklı olana güvenmemesiyle Türkiye’nin sosyal sermayesi zayıf olduğuna işaret eder (Buğra, 2001: 24).

Kişiler arası ilişkiler olarak enformel ilişkiler kapsamındaki hemşehrilik ilişkileri, toplumsal güç ilişkileri bakımından da sadece bu kuramsal analiz çerçevesine sığmayan nitelikler gösterir. Toplumsal güç/iktidar

ilişkileri çözümlenmesi, toplumsal sınıf analizlerini göz önüne alan bir kavramsal çerçevede kavrandığında, hemşehrilik ilişkilerinin sınıf katmanlarının aşılmasını sağlaması anlamında, bu katmanları kesen bir kurum olduğu gözlenebilir (Baştuğ, 1977: 153). Heper, hemşehrilik toplumsal ağı içinde, zengin bir iş adamı, profesyoneller ya da bürokratlar gibi “yüksek mevkilerde” hemşehrisi olan bireylerin bulunduğunu bu kişilerle ilişki kurularak “sınıf duvarlarının” aşabildiğini aktarmaktadır. Kapil ve Genççağa, hemşehrilik ilişkileriyle sınıfsal katmanların aşılabilmesinin “patron-yaşama kurumu” aracılığıyla gerçekleştiğini belirtir (aktaran Heper, 1983: 55).

Hemşehrilik ilişkilerini patronaj ilişkileri (patron-client) kapsamında değerlendiren bir çok çalışma mevcuttur. Schüler (1999), Türkiye’de hemşehrilik de önemli faktörlerden biri olarak kabul ettiği siyasal partiler içindeki ilişki ve mekanizmalara baktığı çalışmasında, patronaj ilişkilerine yönelik değişik bakış açılarından bahseder. Bunları Weingrod’un (1977) çalışmasına gönderme yaparak temel olarak iki grupta toplar: Antropoloji, patronajı belli türde bir sosyal ilişki olarak kavrarken, siyaset bilimi bir yönetim özelliği olarak tanımlar (Schüler, 1999: 99).

Güneş-Ayata, patron-müşteri ilişkisi üzerine Türkçe literatürün üç konu etrafında yoğunlaştığını belirtir. Birincisi patronajın, Türkiye’de parti politikalarının ve tabanının yayılmasında işlevsel bir rolü olduğunu kabul eder. İkincisi modernleşme süreci ile birlikte patron-müşteri ilişkilerinin giderek kaybolduğu yerini örgütlü politikaya bıraktığını öne sürer. Üçüncüsü patron-müşteri ilişkisinin sağ partilerin siyaset yapma biçimi ile ilişkili olduğu, sol partilerin bu ilişkiler üzerine politikalar geliştirmediklerini savunur. Ancak Güneş-Ayata, bu yaklaşımları kullanan sınıfların ve onların meşrulaştırıcı ideolojilerinin farklı kültürel ve sosyal ortamlarda ve zamanla değişebileceğini belirtir (aktaran Schüler, 1999: 102).

Kişiler arası ilişkileri ve güven ilişkilerini içeren enformel ilişkiler bağlamında ise Eisenstadt ve Roniger (1984: 48) patron-müşteri ilişkilerinin en önemli analitik karakteristiklerini şöyle sıralar: 1) Patron-müşteri ilişkileri genellikle tikel (particularistic) ve dağınıktır. 2) Bu ilişki üzerine temellenen etkileşim eş zamanlı bir şekilde araçsal, ekonomik ve politik gibi farklı nitelikteki kaynakların değişimi tarafından karakterize edilmiş olur. 3) Bu kaynakların değişimi ayrı ayrı değil farklı kombinasyonlarda düzenlenir. 4) İdeal olarak, koşulsuzluk ve geniş çaplı güven unsuru bu ilişkilerin temelidir. 5) Bu, patronaj ilişkilerinde yaygın olan güçlü bir kişiler arası zorunluluktur. 6) Patron ve müşteri arasında kurulan ilişkiler tam olarak yasal ve sözleşmeli (contractual) değil, genelde ülkenin resmi yasalarına karşıdır ve daha çok enformel anlayış üzerine temellenmiştir. 7) Görünür bir şekilde bağlayıcılığına rağmen, geniş çaplı, uzun ömürlü, dayanıklı patron-müşteri ilişkileri –en azından ilkel düzeyde- gönüllü olarak başlatılır ve sonunda gönüllü olarak terk edilebilir. 8) Bu ilişkiler organize olmuş ortak gruplardan çok, bireyler ve toplumsal ağı bireyleri arasında, dikey bir biçimde gerçekleştirilir ve yatay olarak örgütlenmiş gruplara, patronlara ve özellikle müşterilerin dayanışmasına zarar verir. 9) Son olarak, patron müşteri ilişkisi, patronlar ve müşteriler arasındaki iktidarda, güçlü bir farklılık ve eşitsizlik unsuru üzerine temellenir.

Hem Buğra’nın güven ve dayanışma ilişkilerinin karakteri ve dinamiklerinin, hem de enformel ilişkiler bağlamında patronaj ilişkilerinin niteliklerinin analizi, bir toplumsal düzenin nasıl örgütlendiğine yönelik analizlerin o toplumdaki farklı sosyal eylem ve etkinliklerin anlam ve meşruiyeti üzerinden değerlendirilmesi olarak kabul edilebilir (Eisenstadt ve Roniger, 1984: 20). Gerek kente göç ettiğinde konut ve iş bulma, gerekse ekonomik kriz dönemlerinde karşılaşılan ekonomik zorluklarda yoğunlaşan aile, akrabalık ve hemşehrilik gibi enformel dayanışma ilişkilerinin belli bir “refah rejimi” ile olan bağı, enformel ilişki ağlarının neden ve nasıl “meşru” kabul edildiğini açıklayabilir niteliktedir. “Türkiye’de devlet formal kurullar çerçevesinde, rasyonel bürokratik süreçler içinde ve insanlara eşit vatandaşlar olarak davranarak hareket” etmediğinde akrabalık, hemşehrilik benzeri cemaatsel dayanışmadan, politik bağlara uzanan bir dizi enformel ilişki ağının devreye girmesi haklılaşabilir (Buğra, 2001: 25). Ayrıca Erder (1997: 44), göç edenlerin, kente yerleşme ve kentsel yaşama eklenme ile ilgili gereksinimlerini, kamu denetimi ve desteği ile değil, enformel mekanizma ve ilişki ağlarını kullanarak çözerken, hemşehrilik benzeri dayanışmacı enformel ilişkilerin uzun süre kamu otoriteleri tarafından kentsel yaşama sorunsuz katılmanın bir yolu olarak kabul edildiğini belirtmektedir. Ancak bu enformel ilişki ağlarının meşrulaşma süreçlerine yönelik olarak devlet merkezli bir analiz yapmakla, devlet ile toplum arasında sadece analitik bir ayırım yapmış olmakla temellenen bir yaklaşımdan öteye gidilmemelidir. Yani enformel ilişki biçimlerinin meşrulaşmasının Türkiye’de devletin “devlet gibi davranmadığı”ndan (Buğra, 2001:25) kaynaklandığı tespiti, devlet ile toplum arasında ontolojik bir ayırımı kabul ederek, bu iki kategori arasındaki ilişkiselliği gözden kaçırmaya neden olmamalıdır.

Sonuç Yerine

“Hemşehrilik” fenomeninin kentleşme ve kentleşme bağlamında değerlendirildiği bu çalışmada son olarak hemşehrilik’in ne anlama geldiğinin bir kez daha vurgulanmasında fayda var. Çünkü çalışmanın ampirik kısmında bu olgunun bireylere nasıl bir kimlik ve aidiyet kazandırarak bireylerin bu toplumun birer üyesi haline gelebilmesi ya da gelememesinin nedenleri diğer bir anlatımla bu olgu temelinde köklenen hemşehri köy derneklerinin kentleşme(me)sinde sosyo-kültürel, politik ve ekonomik rolleri saptanmaya çalışılacaktır. Bu bağlamda kullanılan kavramın herkes tarafından benzer şekilde anlaşılması bizce önem taşımaktadır.

Hemşehrilik sözcüğünün birinci anlamı durumsal bir ilişkiyi anlatır. Bir durumu tanımladığında hemşehrilik, ortak paydaları aynı coğrafi alanda kök salmış olan iki kişiden birinin diğerine göre durumunu niteler. Hemşehrilik sözcüğü ikinci olarak, memleketleri aynı coğrafi yer olan veya aynı coğrafi yere ait olma hissini taşıyan kişiler arası ilişkileri ve onlar arasındaki bağları ve bu bağlardan doğan çeşitli kimlikleri tanımlar. Bu bağlar kimi zaman toplumsal kimlik düzeyinde iş görür. Yani, birbirlerini tanımayan kişiler, birbirlerinin fiziksel görünüşüne, konuşmasına vs. bakarak birbirlerini coğrafi alana referansla kategorileştirirler ve bir birlerini 'biz' ve 'onlar' kategorilerinde değerlendirirler. Aynı coğrafi mekana ait olma hissini taşıyan kişiler arasındaki bağlar kimi zaman kişisel kimliğin konusu olur.

Yani kişi kendisini bir coğrafi alanda kök salmış olan kişilerle birlikte kategorileştirir. Kişisel kimlik anlamında özdeşleştirme bireyin sembolik olarak bir yer ve oraya ilişkin cemaatle kendi arasında aynı kategoriye mensup olmak düzeyinde özdeşlik kurması veya toplumsal ilişki ağlarına dahil olmak yoluyla olabilir. Ancak kişisel kimliğin toplumsal ilişki ağlarından bağımsız olması veya sembolik olarak iş görmesi için, özdeşlik kurulan kategorinin ve o kategoriye ait cemaatin, özdeşlik kuran kişiden bağımsız olarak var olması gerekir. Cemaatin ve ilişki ağlarının olmadığı durumda, kişinin kurduğu sembolik ve düşünsel ilişki toplumsal bir olgu olarak anlamlı olmayacaktır.

Kaynakça

- Abadan-Unat, Nermin (1982). "Kentsel Bütünleşme Semineri Açılış Bildirisi". Türköz Erder (Yayına Hazırlayan), **Kentsel Bütünleşme**, s. 17-23, Ankara: Türkiye Gelişme Araştırmaları Vakfı.
- Abadan-Unat, Nermin (2000). "Küreselleşme, Göç ve Toplumsal Değişme". Fulya Atacan vd. (Yayına Hazırlayanlar), **Mübeccel Kıray İçin Yazılar**, İstanbul: Bağlam Yayınları.
- Ayata, S. ve Ayata, G. (2000). "Toplumsal Tabakalaşma Mekansal Ayrışma ve Kent Kültürü". Fulya Atacan vd. (Yayına Hazırlayanlar), **Mübeccel Kıray İçin Yazılar**, s. 151-175, İstanbul: Bağlam Yayınları.
- Ayata, S. ve Güneş-Ayata, A. (1996). Konut, Komşuluk ve Kent Kültürü. Ankara: T.C. Başbakanlık Toplu Konut İdaresi Başkanlığı.
- Banton, M. (1957). West African City. A Study in Tribal Life in Freetown. London: Oxford University Press.
- Baştuğ, Sharon (1977). "Şehirleşme Olgusunda Hısmılık ve Hemşehrilik Bağlarının Yeri". Seyfi Karabaş ve Yaşar Yeşilçay (Der.), **Türkiye'de Toplumsal Bilim Araştırmalarında Yaklaşımlar ve Yöntemler Semineri**, Ankara: ODTÜ. s. 149-159.
- Bott, Elizabeth (1971). Family and Social Network.
- Buğra, Ayşe (2000). Devlet Piyasa Karşıtlığının Ötesinde. Çev.: Bahadır Sina Şener. İstanbul: İletişim Yayınları.
- Buğra, Ayşe (2001). "Türkiye'nin Refah Rejimi", Boğaziçi Üniversitesi VI. Araştırma Zirvesinde sunulan Tebliğ. Kaynak: www.bia.org.tr, Alınma Tarihi 10.06.2002.
- Castells, M. (1997). Kent, Sınıf, İktidar. Çev.: Asuman Erendil. Ankara: Bilim Sanat.
- Dubetsky, Alan (1976). "Kinship, primordial ties, and factory organization in Turkey: an anthropological view". **International Journal of Middle East Studies**, Vol. 7 (1976). p.433-451.
- Eisenstadt, S.N. ve Roniger, L (1984). Patrons, Clients and Friends. London: Cambridge University Press.
- Erder, Necat (1996). Türkiye'de Siyasi Parti Seçmenlerinin Nitelikleri, Kimlikleri ve Eğilimleri. İstanbul: TÜSES.
- Erder, Necat (2002). "Seçmen Eğilimleri ve Siyasi İstikrar". Alınan Tarih: 25.06.2002, www.tuses.org.tr/
- Erder, Sema (1996). Ümraniye'de Bir Kent Kondu. İstanbul: İletişim Yayınları.
- Erder, Sema (1997). Kentsel Çelişki. Ankara: Umag Yayınları.
- Erder, Sema (1998). "Kentteki Enformel Örgütlenmeler, 'Yeni' Eğilimler ve Kent Yoksulları". Yıldız Sey (Der.), **75 Yılda Değişen Kent ve Mimarlık**, s. 107-115, İstanbul: Türkiye Ekonomik ve Toplumsal Tarih Vakfı.
- Erder, Sema (2000a) "Nerelisin Hemşerim?". Çağlar Keyder (Der.), **İstanbul: Küresel ile Yerel Arasında**, s. 192-206, İstanbul: Metis.
- Erder, Sema (2000b) "Uluslararası Göçte Yeni Eğilimler: 'Türkiye Göç Alan' Ülke Mi?". Fulya Atacan vd. (Yayına Hazırlayanlar), **Mübeccel Kıray İçin Yazılar**, s. 235-261, İstanbul: Bağlam Yayınları.
- Erder, Sema. (1999). "Göç Yerleşme ve 'Çok' Kültürel Tartışma". **Birikim**, sayı: 127, s. 68-76.
- Erman, Tahire (1998a). "Göç olgusuna Kalitatif Yöntem Olarak Etnografik Araştırma: Bir Gecekondu Araştırmasının Düşündürdükleri". **Konferans Türkiye'de İçgöç**, s.56-67, İstanbul: Türkiye Ekonomik ve Toplumsal Tarih Vakfı.

- Erman, Tahire (1998b). "Kentteki Kırsal Kökenli Göçmenlerin Yaşamında Gecekondu ve Apartman". Yıldız Sey (Der.), **75 Yılda Değişen Kent ve Mimarlık**, s. 317-325, İstanbul: Türkiye Ekonomik ve Toplumsal Tarih Vakfı.
- Erman, Tahire (2001). "The Politics of Squatter (Gecekondu) Studies in Turkey: The Changing Representations of Rural Migrants in the Academic Discourse". *Urban Studies*, Jun 2001, Vol. 38 Issue 7, p983, 20p.
- Fischer, C. S. (1977). *Networks and Places*. Newyork: Freepress.
- Gans, Herbert (1982). *The Urban Villagers*. London: The Free Press.
- Göymen, Koral (1982). "Kentle Bütünleşme Sürecinin Yönetsel Boyutu". Türköz Erder (Yayına Hazırlayan), **Kentsel Bütünleşme**, s. 81-101, Ankara: Türkiye Gelişme Araştırmaları Vakfı.
- Gülöksüz, Yiğit ve Tekeli, İlhan (1983). "Kentleşme, Kentlileşme ve Türkiye Deneyimi". **Cumhuriyet Dönemi Türkiye Ansiklopedisi**, cilt 6. İstanbul: İletişim Yayınları.
- Güneş-Ayata, Ayşe (1990). "Gecekonducularda Kimlik Sorunu, Dayanışma Örüntüleri ve Hemşehrilik". **Toplum ve Bilim**, sayı: 51/52 1990-91 Kış, s. 89-101.
- Hall, Edward T. (1976). *Beyond Culture*. Garden City, N.Y.: Doubleday.
- Heper, Metin (1983). *Türkiye'de Kent Göçmeni ve Bürokratik Örgütler*. İstanbul: Üçdal Neşriyat.
- Işık, Oğuz (1996). "Denizli ve İstanbul Dersleri". **Birikim**, sayı 86/87. s 42-47.
- Işık, Oğuz-Pınarcıoğlu, M. Melih (1999). "Sultanbeyli Notları". **Birikim**, sayı 123. s. 47-53.
- Işık, Oğuz-Pınarcıoğlu, M. Melih (2001a). *Nöbetleşe Yoksulluk Sultanbeyli Örneği*. İstanbul: İletişim Yayınları.
- Işık, Oğuz-Pınarcıoğlu, M. Melih (2001b). "1980 Sonrası Dönemde Kent Yoksulları Arasında Güce Dayalı Ağ İlişkileri: Sultanbeyli Örneği". **Toplum ve Bilim**, Yaz 2001, sayı 89, s.31-62.
- Kağıtçıbaşı, Çiğdem (Derleme) (1982). *Sex Roles, Family And Community In Turkey*. Bloomington: Indiana Universtiy Turkish Studies.
- Kartal, K. (1978). *Kentleşme ve İnsan*. Ankara: TODAİE Yayını.
- Kartal, Kemal (1982). "Kentleşme Sürecinde Toplumsal Değişme Odağı Olarak Ankara". Türköz Erder (Yayına Hazırlayan), **Kentsel Bütünleşme**, s. 123-163, Ankara: Türkiye Gelişme Araştırmaları Vakfı.
- Kartal, Kemal (1983). *Ekonomik ve Sosyal Yönleriyle Türkiye'de Kentlileşme*. Ankara: Yurt Yayınları.
- Kartal, Kemal (1986). "Türkiye'de Kent Araştırmaları". Sevil Atauz (Der.), **Türkiye'de Sosyal Bilim Araştırmalarının Gelişimi**, s. 311-321, Ankara: TSBD.
- Kartarı, Asker (2001). *Farklılıklarla Yaşamak Kültürlerarası İletişim*. Ankara: Ürün Yayınları.
- Keleş, Ruşen (1976). *Kentbilim İlkeleri*. Ankara: TSBD Yayınları.
- Keleş, Ruşen (1982). "Türkiye'de Kentleşme ve Kentsel Gelişme Politikaları". Türköz Erder (Yayına Hazırlayan), **Kentsel Bütünleşme**, s. 67-78, Ankara: Türkiye Gelişme Araştırmaları Vakfı.
- Keleş, Ruşen (1986). "1960-1970 Yılları Arasında Kent Planlama Araştırmalarının Gelişimi". Sevil Atauz (Der.), **Türkiye'de Sosyal Bilim Araştırmalarının Gelişimi**, s. 283-295, Ankara: TSBD.
- Keleş, Ruşen (1998). *Kentbilim Terimleri Sözlüğü*. Ankara: İmge.
- Kıray, Mübeccel (1964). *Ereğli Ağır Sanayi Öncesi Bir Sahil Kasabası*. Ankara: DPT.
- Kıray, Mübeccel (1982). "Toplumsal Değişme ve Kentleşme". Türköz Erder (Yayına Hazırlayan), **Kentsel Bütünleşme**, s. 57-66, Ankara: Türkiye Gelişme Araştırmaları Vakfı.
- Kıray, Mübeccel (1998a). *Değişen Toplum Yapısı*. İstanbul: Bağlam Yayınları.
- Kıray, Mübeccel (1998b). "Azgelişmiş Ülkelerde Metropolitenleşme Süreci Yıldız Sey (Der.), **75 Yılda Değişen Kent ve Mimarlık**, s. 99-107, İstanbul: Türkiye Ekonomik ve Toplumsal Tarih Vakfı.
- Kıray, Mübeccel (1999a). *Seçme Yazılar*. İstanbul: Bağlam Yayınları.
- Kıray, Mübeccel (1999b). *Toplumsal Yapı Toplumsal Değişme*. İstanbul: Bağlam Yayınları.
- Kongar, Emre (1982). "Kentleşen Gecekonducular Ya da Gecekondulaşan Kentler Sorunu". Türköz Erder (Yayına Hazırlayan), **Kentsel Bütünleşme**, s. 23-54, Ankara: Türkiye Gelişme Araştırmaları Vakfı.
- Kongar, Emre (1996). *Türkiye Üzerine Araştırmalar*. İstanbul: Remzi Kitabevi.
- Kongar, Emre (1999). *21. Yüzyılda Türkiye 2000'li Yıllarda Türkiye'nin Toplumsal Yapısı*. İstanbul: Remzi Kitabevi.
- Kottak, C. Phillip (2001). *Antropoloji İnsan Çeşitliliğine Bir Bakış*. Ankara: Ütopya Yayınevi.

- Kurtoğlu, Ayça (1989) *Ketleşme Sürecinde Hemşehrilik Dernekleri İstanbul Örneği*. Yayınlanmamış yüksek Lisans Tezi, Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Kamu Yönetimi Bölümü Siyaset Sosyal Bilimler Ana Bilim Dalı.
- Kurtoğlu, Ayça (1998). *Local Politicians and Social Networks In Urban Turkey the Case of 'Hemşehrilik' in the Keçiören Municipality*. Yayınlanmamış Doktora Tezi. ODTÜ Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Lelyveld, J. (1967). "Kishan Babu", W. Margin (der.), **Peasants in Cities: Readings in the Anthropology of Urbanization**. Boston: Houghton Mifflin.
- Little, Kenneth (1965). *West African Urbanization: A Study of Voluntary Organization in Social Change*. London: Cambridge University Press.
- Mangin, William (1959). "The Role of Regional Associations in the Adaption of Rural Population in Peru", **Sociologus** cilt 9, s. 23-35.
- McCannel, Kathryn (1988). "Social Networks and the Transition to Motherhood". Robert M. Milardo (Ed.), **Families and Social Network**, London: Sage Pub.
- Milardo, M. Robert (1988). "Families and Social Networks: An Overview of Theory and Methodology". Robert M. Milardo(ed.), **Families and Social Network**, London: Sage Pub.
- Mitchell, J. Clyde (1969). "The Concept and Use of Social Networks". J. Clyde Mitchell (Ed.), **Social Networks in Urban Situations**, Manchester: Manchester University Press.
- Okutan, Atakan (1995). *Türkiye'de Kentleşme ve Siyasal Yapı*. Ankara: Türk Demokrasi Vakfı Yayınları.
- Parkin, D. (1969). *Neighbours and Nationals in an African City Ward*. London: Routledge and Kegan Paul.
- Porter, R. ve Samovar L. (1991). "Basic Principles of Intercultural Communication". Larry A. Samovar & Richar E. Porter (Eds.), **Intercultural Communication A Reader**, California: Wadsworth Publishing Company.
- Punch, F. Keith (1998). *Introduction to Social Research*. London: SAGE Publications.
- Rands, Marlyn (1988). "Changes in Social Networks Following Marital Separation and Divorce". Robert M. Milardo (Ed.), **Families and Social Network**, London: Sage Pub.
- Schüler, Harald (1999). *Türkiye'de Sosyal Demokrasi Particilik, Hemşehrilik, Alevilik*. Çev. Yılmaz Tonbul. İstanbul: İletişim Yayınları.
- Surra, Catherine A. (1988). "The Influence of the Interactive Network on Developing Relationships". Robert M. Milardo (Ed.), **Families and Social Network**, London: Sage Pub.
- Şengül, H. Tarık (2001). *Kentsel Çelişki ve Siyaset: Kapitalist Kentleşme Süreçleri Üzerine Notlar*. İstanbul: Demokrasi Kitaplığı.
- Şenyapılı, Önder (1978). *Kentleşen Köylüler*. İstanbul: Milliyet Yayınları.
- Şenyapılı, Tansı (1978). *Bütünleşmemiş Kentli Nüfus Sorunu*. Ankara: ODTÜ.
- Şenyapılı, Tansı (1982). "Ankara'da Gecekonduların Ekonomik Profili". Türköz Erder (Yayına Hazırlayan), **Kentsel Bütünleşme**, s. 103-121, Ankara: Türkiye Gelişme Araştırmaları Vakfı.
- Şenyapılı, Tansı (1986). "Türkiye'de Kentsel Araştırmaların Gelişimi 1974-1984". Sevil Atauz (Der.), **Türkiye'de Sosyal Bilim Araştırmalarının Gelişimi**, s. 295-311, Ankara: TSBD..
- Şenyapılı, Tansı (1998). "Cumhuriyet'in 75. Yılı, Gecekondunun 50. Yılı". Yıldız Sey (Der.), **75 Yılda Değişen Kent ve Mimarlık**, s. 301-317, İstanbul: Türkiye Ekonomik ve Toplumsal Tarih Vakfı.
- Tekeli, İlhan (1982). *Türkiye'de Kentleşme Yazıları*. Ankara: Turhan Kitabevi.
- Tekeli, İlhan (1986). "1951-1960 Yılları Arasında Kent Araştırmaları". Sevil Atauz (Der.), **Türkiye'de Sosyal Bilim Araştırmalarının Gelişimi**, s. 239-269, Ankara: TSBD.
- Tekeli, İlhan (1994). "The Patron-Client Relationship, Land-rent Economy and The Experience of 'Urbanisation without Citizens' ". S. J. Neary (Der.), **The Urban Experience**, Londra: E and Fn Spons.
- Tekeli, İlhan (1998a). "Türkiye'de İçgöç Sorunsalı Yeniden Tanımlanma Aşamasına Geldi". **Konferans Türkiye'de İçgöç**, s. 7-22, İstanbul: Türkiye Ekonomik ve Toplumsal Tarih Vakfı.
- Tekeli, İlhan (1998b) "Türkiye'de Cumhuriyet Döneminde Kentsel Gelişme ve Kent Planlaması". Yıldız Sey (Der.), **75 Yılda Değişen Kent ve Mimarlık**, s. 1-25, İstanbul: Türkiye Ekonomik ve Toplumsal Tarih Vakfı.
- Trotter, Robert T. (1999). "Friends, Relatives, and Relevant Others: Conducting Ethnographic Network Studies". Jean J. Schensul, Margaret D. LeCompte vd. (Eds.), **Mapping Social Networks, Spatial Data & Hidden Populations**, London: Altimira Press.
- Tüzün, S. , Erder, N. vd. (1995). *Türkiye'de Siyasi Parti Seçmenleri ve Sosyal Demokrasinin Toplumsal Tabanı*. İstanbul: TÜSES.

- Wirth, Louis (1988). "Urbanism As a Way of Life" George Gmelch ve Walter Zenner (Eds.), **Urban Life: Reading in Urban Anthropology**, Illinois: Waveland Press.
- Yum, June Ock (1988). "Network Theory in Intercultural Communication". Young Yun Kim ve William B. Gudykunst (Eds.), **Theories in Intercultural Communication. International and Intercultural Communication** Annual Volume XII, 239-259.

AFETLERDE SİVİL TOPLUM KURULUŞLARININ ROLÜ: 1999-MARMARA DEPREMİ ÖRNEĞİ

Dr. Fatma Neval GENÇ
Adnan Menderes Üniversitesi, Nazilli İktisadi İdari Bilimler Fakültesi
fneval@yahoo.com

Özet

Başarılı bir afet yönetiminin en önemli koşullarından biri, merkezi hükümet, yerel yönetimler ve sivil toplum örgütlerinin işbirliği içinde çalışmalarıdır. Bu çalışmanın konusu, 1999-Marmara Depreminde afet yönetim sürecinde yer alan STK'ların faaliyetleri ve rolleridir.

Tarihsel olarak bakıldığında, Türkiye'de merkezi özellikleri ağır basan afet yönetim sistemi içinde yerel yönetimler ve sivil toplum örgütleri ikinci planda kalmaktadır. Bu durumun temel nedenleri ülkemizdeki bürokratik kültür, sivil toplumun yeterince gelişmemiş olmasıdır.

1999-Marmara Depremi tüm kayıpları yanında, devletin afet müdahale kapasitesinin eleştirilmesine neden olmuştur. Devletin müdahalede yetersiz kaldığı alanlarda sivil toplum örgütleri ön plana çıkmıştır. Ancak, sivil toplum örgütlerinin bu yükselişi uzun süreli olmamış, depremin ardından bu STK'ların çoğu ortadan kalkmış veya koordine olamamışlardır.

Buna rağmen deprem gerek devletin gerekse sivil toplumun afetler karşısında kendi rollerini sorgulaması ve kısmi birtakım olumlu gelişmelerin ortaya çıkması açısından devlet-STK ilişkilerinde önemli bir dönüm noktası olmuştur.

Anahtar Kelimeler: sivil toplum kuruluşları, deprem, afet yönetimi

ROLE OF THE NGO'S IN DISASTERS: THE 1999-MARMARA EARTHQUAKE CASE STUDY

Abstract

One of the most important elements of successful disaster management is collaborative working of government, local government and civil society. The aim of this study is to analyze the role and the activities of NGO's in disaster management during 1999-1999-Marmara Earthquake.

From the historical point of view, local government and civil society have played secondary role in disaster management system in Turkey. The basic reasons for that are the bureaucratic culture of our society and the less developed civil society culture.

Besides all negative effects, 1999-Marmara Earthquake led to criticize the capacity of the state in national disaster management. The NGO's have gained importance when central government insufficient in disaster management. However the rise of civil society has not lasted long. After earthquake, these NGO's have been disappeared and they lost coordination.

Despite all, the earthquake has faced both the government and the NGO's to re-consider their roles and activities as well as the state-NGO's relations.

Key Words: NGO's, earthquake, disaster management

Giriş

Afetlerle mücadele, insanlık tarihi ile yaşıttır ve insanoğlu geliştirdiği çeşitli yöntemlerle mücadelesini sürdürmeye çalışmaktadır. Günümüzde, sosyal, ekonomik, fiziksel boyutları olan azaltım önlemleri hayata geçirilmeye çalışılırken, başarılı bir afet yönetiminin merkezi hükümet, yerel yönetimler ve sivil toplum örgütlerinin işbirliği içinde çalışmasıyla yakından ilişkili olduğu kabul edilmektedir.

Bu çalışmanın konusu, 1999-Marmara Depremi afet yönetimi sürecinde yer alan STK'ların rolü ve faaliyetleridir. Çalışmada, öncelikle afetlerde STK'ların rolü üzerinde durulduktan sonra, 1999-Marmara Depremindeki çalışmaları incelenmiş, depremle yükselen sivil toplum hareketinin siyasi ve sosyal anlamları, bu dönemde devlet-STK ilişkileri ve bunu etkileyen faktörler sorgulanmaya çalışılmıştır. Bu değerlendirmelerden hareketle, ülkemizde afetlerde STK'ların etkinliği ve gelecekte olası rollerinin ve kapasitelerinin nasıl artırılabilirine dair öneriler ortaya konulmaya çalışılacaktır. Zira deprem gerçeği ile yüz yüze olan ülkemizde deprem sonrasında oluşan duyarlıktan faydalanarak, bu kapasiteyi teşvik ederek, STK'ların ülkemizin afet yönetim sisteminin değişik aşamalarında etkin görev üstlenmesi ve desteklenmeleri için oluşmuş bulunan ortam teşvik edilebilir, bu kuruluşların mevcut popülariteleri, halkın afet yönetim sistemine etkin olarak katılımını sağlayacak bir araç olarak kullanılabilir.

Afet Yönetimi Süreci İçinde STK'lar

Demokrasinin temel unsurlarından biri olarak kabul edilen sivil toplum örgütleri, toplumsal ve siyasi hayattaki diğer pek çok rolü yanında (kamuoyu oluşturma ve büyük halk kitlelerinin sorunlarını tespit etme ve alternatif çözüm önerileri üretme, ekonomik kalkınmayı teşvik vb.) afet durumlarında da önemli görevler yerine getirmektedirler. Ansızın ortaya çıkan afet hallerinde ulusal ve uluslararası STK'ların, yerel topluluğun önemi son yıllarda afet ve afet yönetimi ile ilgili çalışmalarda üzerinde en çok durulan konulardan biridir.

Afet Yönetimi Süreci

Afet durumlarında STK'ların rollerinin daha iyi anlaşılabilmesi için kısaca afet yönetiminin ne olduğu üzerinde durmakta fayda vardır. En genel ifadesiyle afet yönetimi; afetlerin önlenmesi ve zararların azaltılması, afetlere karşı hazırlıklı olunması ve afet anında hızlı ve etkili kurtarma, ilk yardım, geçici barındırma ve yeniden inşa faaliyetlerinin yürütülebilmesi için toplumun tüm imkan ve kaynaklarının afet öncesi ve afet sonrasında yönlendirilmesini, rasyonel kullanımını gerektiren geniş bir kavramdır (Ergünay, 1999). Afet yönetimi, afet anı, öncesi ve sonrası olmak üzere üç dönemde ele alınmaktadır. Bu üç aşamada yapılan işler çerçevesinde afet yönetimi süreci, azaltım, hazırlık, müdahale ve yeniden inşadan oluşur (Kreimer, 1990: 2; Ergünay, 1999).

Afet öncesi süreç, afete uğraması muhtemel olan topluluğun mümkün olan ölçüde (hazırlık, azaltım, önleme, afete dayanıklı tasarımlar yapma, kapsamlı sigorta projeleri, eğitim, yasal ve kurumsal düzenlemeler ile) afete hazırlıklı hale getirilmesini amaçlamaktadır (Kreimer, 1990: 2; Quarantelli, 2003; Coburn ve Spence, 1984: 33). Afet yönetiminin ikinci aşaması ise afet anı ve ardından gelen ilk birkaç günü kapsar. Bu aşamada kurtarma ve ilkyardım çalışmaları, yaralıların tedavisi, afetzedelerin hayati ihtiyaçlarının en kısa sürede karşılanması; bölgeyle acil iletişim ve ulaşımın sağlanması, çevre sağlığı, koruyucu hekimlik, yangın gibi ikincil tehlikelerin önlenmesi amacıyla gerekli önlemler alınmaktadır (Kreimer, 1990: 2; Ergünay, 1999). Afet yönetiminin son aşaması afet sonrasında ifade eden, acil müdahaleyi takip ederek afete uğrayan bölgenin normal hayata geri dönmeye kadar geçen süredeki çalışmaları kapsayan yeniden inşa / dönüşüm aşamasıdır (Quarantelli, 2003). Bozulan ekonomik ve sosyal düzenin yeniden kurulması, güvenli kalıcı konutların ve altyapı tesislerinin inşası, buna uygun olarak gerekli kurumsal ve yasal düzenlemelerin yapılması, bireylere psikolojik ve sosyal destek verilmesi, afet kültürünü geliştirmeye yönelik eğitim, hazırlık faaliyetleri bu aşamada yapılmaktadır (Berke ve diğerleri, 1993: 93; Kreimer, 1990: 3). Çalışmanın devam eden bölümünde afet yönetiminin bu aşamaları içinde yer alan aktörler ve bunlar içinde STK'ların rolü değerlendirilecektir.

Afet Yönetimi Sürecinde Sivil Toplum:

Afet yönetimi örgütlenmesinin üç temel ayağı vardır; merkezi hükümet, yerel yönetimler ve sivil toplum örgütleri. Sürecin her aşamasında bu üç aktörün farklı roller üstlenmesi, geliştirilen yaklaşımların nihayetinde toplum temelli olması, katılıma olanak vermesi beklenmektedir (Benson ve diğerleri, 2001: 200; Shaw ve Goda, 2004: 18). Bu anlamda başarılı bir afet yönetim süreci, diğer faktörlerin yanında¹, farklı örgütlerin birlikte çalışma kapasitesine bağlı olarak ortaya çıkmaktadır. Nitekim afet yönetimi çalışmalarında son dönemde hakim olan anlayış, kamu-özel sektör ortaklıkları, yeni işbirliği şekilleri, çoğulculuk, sinerjidir (Christoplos ve diğerleri, 2001: 188). Deneyimler göstermiştir ki afetin büyüklüğü arttıkça aktörlerden hiçbiri tek başına yeterli olmamakta; ideal çözüm, hem kamu hem de özel sektör kaynaklarının işbirliği halinde (PPP-Public-Private Partnership) çalışmasıyla ortaya çıkmaktadır. Afetlere hazırlıkta veya afetlerin ardından afetin büyüklüğü ve etkilediği alanla bağlantılı olarak farklı birimlerin sahip oldukları güç, deneyim ve karar verme yetkisinin bir arada kullanılmasına ihtiyaç vardır. Afet yönetimi sürecinde verilen kararlar (teknik ve yönetsel kararlar), doğası gereği, çok boyutludur, farklı aktörlerin katılımına olanak vermek zorundadır.

Gücün ve yeteneklerin birleştirilmesi, bu süreçte yer alan örgütlerin her birinin rollerinin yeniden tanımlanması, etkin bir iletişim ağı kurulması ve uygun bir örgütsel yapının oluşturulması afet yönetiminin başarısını etkilemektedir. İyi bir afet yönetimi örgütsel yapısında kurumsal düzenlemeler olabildiğince açık ve anlaşılır olmalı, koordinasyon mekanizması sürecin temelinde yer almalıdır (Kreimer, 1990: 15). Bu anlamda mevcut örgütlerin kapasitelerinin düzenli eğitim ve tekniklerle günün gereklerine uygun hale getirilmesi, afet yönetim sisteminin ağ yapısında (Social Networks) ortaya çıkmaktadır.

Başka şekilde ifade edilmek istenirse, afet yönetiminin başarısını etkileyen nokta, sürecin her aşamasında topluluğun ve diğer kurumların kararlara **katılımıdır** (Bolton, 1992: 225; Kreimer, 1990: 11; Oliver-Smith, 1992: 62; Liuke, 2000; Pearce, 2003: 211). Afet yönetimi açık, anlaşılır, sosyal ve kültürel olarak kabul edilebilir (Jarayaj, 2004); aşağıdan yukarı, esnek bir örgüt yapısıyla, topluluk içindeki örgütler

¹ Başarılı bir afet yönetim sürecinde bulunması arzu edilen başlıca özellikler şu şekilde sıralanabilir; hız ve etkinlik topluluğun sosyo-kültürel yapısını dikkate alan düzenlemelerin yapılması, ekonomik dönüşümü sağlama; afetzedelerin ihtiyaçlarının isabetli biçimde tespit edilmesi ve giderilebilmesi, devlet ve diğer sektörlerin işbirliği (Davis ve Aysan, 1992: 14; Bolton, 1992: 225; Oliver-Smith, 1992: 62; Mitchell, 1996); Jalali, 2002: 120).

arasındaki ilişkilerin ve sosyal bağların korunduğu bir anlayışa sahip olmalıdır (Berke ve diğerleri, 1993: 98). Afet yönetimi örgütlenmesinden sorumlu özel birimlerin kurulması, düzenli açık ve sistematik bilgilendirme faaliyetleri başarıyı olumlu etkiler (Perry ve Lindell, 1997: 59).

Afetlere müdahalede öncelikle ulusal hükümetler sorumludur. Bunun farklı anlamları vardır; ilki ulusal hükümetlerin afetlere müdahale edebilme kapasitesine sahip olması gerektiğidir (Katoch, 2006: 155); diğer yandan vatandaşlarını çeşitli tehlikeler karşısında korumak, kamu hizmeti olması nedeniyle devletin sorumluluk alanına girmektedir (Shrestha, 1999: 542). Bununla bağlantılı olarak, afet yönetimi sürecinde ulusal hükümetler alternatifler arasından en uygun olanını seçme ve sürecin amaçlarını belirlemekten sorumludur; karar verici konumunda olmalarından dolayı üretilen çözümler teknik olduğu kadar politik temele de dayanmaktadır (Pricovic, 2002: 10; Olson, 2000: 270; Opriovic ve Tzeng, 2002: 212). Afetler mevcut kurumsal güçlere dayalı düzenlemelerle şekillendiklerinden, esasında birer politik olay olarak da değerlendirilmektedirler (Jalali, 2002: 121). Diğer yandan ulusal hükümetler yeniden inşa aşamasında yerel ve bölgesel yönetimlerin performanslarını en iyi şekilde açığa çıkarmaları sağlamak için bunların yönlendirilmesinden sorumludur.

Merkezi hükümet yanında yerel yönetimler, yerli ve yabancı ülkeler, STK'lar, özel sektör de afet yönetimi sürecinde yer almaktadırlar. Özellikle yerel STK'lar afetin olduğu bölgeye en yakın ve dolayısıyla en hızlı ve etkin müdahaleyi yapabilmelerinden, bölgeye ait sosyo-kültürel özellikleri bilmelerinden (yerel çevreye ait uzun bilgi birikimine sahip olmaları, iklim, alışkanlıklar, yaşantı tarzı, ilişkiler vb. konularını bilmeleri), önceki afetlere ilişkin deneyim sahibi olmalarından ve yerel halkın ihtiyaçlarını en iyi biçimde tespit edebilmelerinden dolayı, afet yönetimi süreci içinde oldukça önemli bir yere sahiptirler ve daha başarılı hazırlık ve azaltım planları hayata geçirebilmektedirler (Fisher ve diğerleri, 1996: 7; Benson ve diğerleri, 2001: 200). Afet durumlarında STK'lar kararlara katılım, tasarım, afet azaltımı ve önleme faaliyetlerinin sürdürülmesinde olduğu gibi, kamu kurumları ve toplum arasındaki bağlantıları kurmak, afettede topluluk için azaltımda kullanılabilecek uygun kurumsal ve finansal kaynakları bulmaya aracılık etmek, uzun dönemli faaliyetlerde görev almak gibi rollere de sahiptir (Skinner ve Reinhard, 1992: 75). STK'lar afet durumlarında özellikle toplumun yoksul ve marjinal gruplarına hizmet vermede daha iyi çalışmaktadırlar. Özellikle yerel halk, yerel STK'lar dışarıdan yardım gelene kadar afetin ilk saatlerinde çok önemli fonksiyonlar yerine getirmektedir.

Afet yönetimi sürecinde yer alan aktörlerden bir başkası uluslararası sivil toplum örgütleridir. Uluslararası afet yardımlarının herhangi bir ülkedeki afet müdahalesine katılabilmesi için afete uğrayan ülkenin resmi çağrıda bulunması gerekmektedir. Afetlerin büyüklüğüne göre uluslararası afet müdahalelerinde uzun zamandır yer alan ve bu konuda uzmanlaşmış örgütlerin başında Birleşmiş Milletler (Buna bağlı olarak, UNITAR, OCHA, UNDAC, INSARAG), Avrupa Birliği (ECHO), Dünya Bankası, Kızılay ve Kızıllaç Dernekleri Federasyonu, NATO gibi örgütler gelmektedir (Rocha ve Christoplos, 2001: 240).

Afetlerde bir başka önemli aktör medyadır. Afetin kamuoyuna duyurulması, afetin hemen ardından acil iletişimin sağlanması, yardım çağrısı, ihtiyaçların duyurulması, uzun dönemde doğal afetler, etkileri ve alınması gereken dersler konusunda bilgilendirme konularında medya önemli bir araçtır (Koç, 2004: 77).

Farklı Ülkelerde Afetler ve STK'lar:

Yaşanan büyük afetlerde STK'ların önemli görevler yerine getirdikleri görülmektedir. Northidge Depreminde STK'lar afet sonrası dönüşüm, iyileştirme sürecinde yerel bilgi ve deneyimi kullanarak, federal örgütlerle mevcut ilişkilerini geliştirerek afetzedelerin ihtiyaçlarının isabetli biçimde karşılanması ve bölgeye gelen kaynakların ihtiyaca uygun olarak dağıtılmasında ikinci güç olarak faaliyet göstermişlerdir. STK'ların faaliyetleri özellikle toplumun afet sırasında da ihmal edilen dezavantajlı kesimlerinde, azınlıkların yaşadıkları bölgelerde yoğunlaşmış, bu sayede kamuya alternatif bir rol üstlenmişlerdir (Bolin ve Standford, 1998: 21). 1985-Mexico depreminde de afeti takip eden ilk haftada topluluk kendi içinde organize olmuş, kurdukları mahalle konseyleri aracılığıyla yaklaşık 80.000 ailenin ihtiyaçları karşılanmıştır (Jalali, 2002: 123). Nikaragua'da Mitch Tayfunu sırasında (Rocha ve Christoplos, 2001: 245) ve 1990-Peru depreminde sivil toplum örgütleri ilk müdahalede oldukça etkili olmuşlardır (Shaw ve Goda, 2004: 18). 1995-Kobe depreminde bir milyondan fazla gönüllü Kobe dışından ve diğer ülkelerden müdahale için gelmişlerdir. Bu çabalar depremin ardından sivil toplum faaliyetlerinin artmasına ve STK merkezli Kobe Afet Faaliyet Planının hazırlanmasında itici gücü oluşturmuştur (Shaw ve Goda, 2004: 16).

Filipinlerde afet yönetim sistemi, katılım anlayışına dayanmaktadır. STK'lar özellikle çevresel tehlikelerle mücadelede uzun bir geçmişe sahiptirler (Luna, 2001: 216). Bangladeş'te tüm STK'ların afetlerle ilgili görevleri vardır. Afet, risk azaltımı ve hazırlıkla ilgili konuların ulusal gündemde yer etmesinde itici gücü oluşturmaktadırlar. Son yıllarda afet azaltımında afetzedeler için mikro finansman kaynakları bulma, yerel halkı afetlerden konusunda eğitime gibi yenilikçi yöntemler ve daha iyi koordinasyon sağlaması konusunda hükümet karşısında baskı grubu olarak çalışmaktadırlar (Martin ve Taher, 2001: 227). Hindistan'da STK'lar özellikle müdahale, yerel afet müdahale kapasitesinin artırılması, afetlerde yiyecek sağlama ve riskli bölgelerde azaltım çalışmaları üzerinde yoğunlaşmaktadır (Twigg, 2001).

1999-Marmara Depreminde STK'lar:

Depremler² başta olmak üzere, sel, toprak kayması, çığ gibi doğal afetlerin sık yaşandığı ülkemizde afet politikalarının geçmişi 1940'lı yıllara kadar geri gitmekte ve afetlerden korunma kamu hizmeti anlayışı çerçevesinde devletin görevleri arasında yer almaktadır. Afet yönetim sistemimiz, merkez ve yerel düzeyde örgütlenmesine rağmen, kararların merkezde alınması nedeniyle merkezîyetçi özellikler göstermektedir³.

Ülkemizde sivil toplum örgütleri de afet yönetim süreci içinde yer almaktadır. Doğal afetlerle ilgili görevleri olan en eski STK'lardan biri, İTÜ'den birkaç bilim adamının öncülüğünde, 1965 yılında kurulan Deprem Mühendisliği Türk Milli Komitesidir. 1993'te bu kurumun üyelerinden bazıları tarafından "Türkiye Deprem Vakfı" kurulmuştur (JICA, 90). Bir başka STK, 1996 yılında kurulan, amacı yerel yönetimleri, itfaiye çalışanlarını afet yönetimi, arama-kurtarma konusunda eğitmek, donanımlarını desteklemek olan Türkiye Acil Yardım, Kurtarma, Yangın ve Eğitim Vakfı (TAYEV) dir (JICA, 94). Bunlardan başka Türk Mimar ve Mühendis Odaları Birliği, İnşaat, Jeofizik, Jeoloji Mühendisleri Odaları, Mimar ve Şehir Plancıları Odaları, Türk Tabipler Birliği, Türk Psikologlar Derneği, Ticaret ve Sanayi Odaları, Türkiye Sanayi ve İşadamları Derneklerinin de afetlerle ilgili görevleri vardır.

Ulusal sivil toplum örgütleri yanında bazı uluslararası kurumlar da kendi afet politikaları kapsamında ülkemizde afet azaltımı, hazırlık vb. konularında projeler dahilinde destek vermekte veya doğal afet hallerinde müdahale, iyileştirme gibi çeşitli aşamalarda yer almaktadırlar. Ayrıca iki veya çok taraflı olmak üzere kurumlar, üniversiteler ve diğer araştırma kuruluşları arasında afete ilişkin konularda ilişkiler kurulmuştur. Bu kurumlara örnek olarak, BM, NATO, AB, DB, JICA, Türk-Alman İşbirliği, İsviçre Federal Kar ve Çığ Enstitüsü verilebilir.

17 Ağustos 1999'da meydana gelen 7,4 şiddetinde ve merkez üssü Gölcük olan deprem⁴ ülkemiz tarihinde yaşanmış en yıkıcı depremlerden biridir. Depremden en çok etkilenen kentler başta Kocaeli, Sakarya ve Yalova olmak üzere, İstanbul, Bolu, Bursa, Eskişehir, Zonguldak, Bilecik ve Tekirdağ'dır. Ülke nüfusunun %23'ünün yerleştiği Marmara Bölgesi'nde, buradaki nüfusun %6'sı, (yaklaşık 16 milyon kişi) depremden çeşitli şekillerde etkilenmiştir. Depremde 17.480 kişi hayatını kaybetmiş, 43.953 kişi yaralanmış (T.C. Başbakanlık KYM; 2000: 4); yaklaşık 600.000 kişi evsiz kalmış, çok sayıda konut ve işyeri çeşitli derecelerde hasar görmüştür (ATO, 1998; Şengezer ve diğerleri, 2000: 41). Depremin etkili olduğu bölgenin ülke ekonomisi içindeki önemli yeri dolayısıyla deprem, başta büyük ekonomik kayıp olmak üzere çevresel tehlikelere, sosyal yapıda bozulmaya neden olmuş, nihayetinde politik etkiler doğurmuştur (T.C. Başbakanlık KYM, 2000: 10; The World Bank, 1999; TMMOB Çevre Mühendisleri Odası, 1999: 21; Kasapoğlu ve Ecevit, 2001).

Depremin büyüklüğünün ulusal kapasitenin sınırlarını aşmasından dolayı başta merkezi yönetim olmak üzere yerel yönetimler, yerli ve yabancı sivil toplum örgütleri, yabancı ülkeler, yardım örgütleri afet yönetimi sürecinde yer almışlar, ilk müdahale aşamasından itibaren, arama kurtarma, acil yardım, iyileştirme, rehabilitasyon aşamalarında kamu yönetimi öncülüğünde sürdürülen faaliyetlerin tamamlayıcısı olmuşlardır. Depremde çok sayıda ulusal dernek, vakıf, meslek odası ve birlik arama ve kurtarma grupları içinde yer almıştır.

1999-Marmara Depreminde 80 kadar uluslararası yardım örgütü müdahale ve iyileştirme aşamasında yer almış; zarar azaltma, kurumsal kapasitenin iyileştirilmesi, risk analizi konularında çalışmışlardır. **BM** çadır, barınak, sağlık malzemesi yardımı; katı atık yönetim sisteminin iyileştirilmesi; enkaz dökümü, temiz su temini, STK'ların iyileştirme faaliyetlerine katılımı, toplumsal destek projeleri; **DB**, Marmara Depremi Acil Yeniden Yapılanma Projesi (MEER) ile afetzedelerin sosyo-ekonomik koşullarının iyileştirilmesi, risk yönetimi ve zarar azaltımı için yeni kurumsal yapılandırmaların oluşturulması; **AB**, deprem bölgesinde acil durum, insani yardım, zarar azaltma ve hazırlıklı olma faaliyetlerine mali destek, okul ve hastanelerin yeniden yapılabilmesi için Avrupa Sivil Toplum Kuruluşlarını harekete geçirme, işbirliği ve koordinasyon faaliyetlerinde görev yapmışlardır. **ABD Federal Acil Durum Yönetimi Kurumu (FEMA)** ile Afet İşleri Genel Müdürlüğü arasında imzalanan iki yıllık bir protokolle afet zararlarının azaltılması ve olaya müdahale konularında işbirliği yapılması kararlaştırılmıştır. **Avrupa Yatırım Bankası**, Türkiye Deprem İyileştirmesi ve Yeniden Yapılandırma Yardımı Projesi (TERRA) ile deprem bölgesindeki kentlerde yeniden inşa ve iyileştirme projelerinde yer almıştır.

Uluslararası Kızılhaç ve Kızılay Dernekleri Federasyonu (IFRC)⁵, acil durum süresince ve sonrasında başta acil yardım malzemesi olmak üzere sağlık seti, çadır, battaniye, aydınlatma aracı, acil yardım

² Ülkemizde yaşanan başlıca büyük depremler; 1939-Erzincan, 1967-Adapazarı, 1966-Varto, 1970-Gediz, 1975-Lice, 1992-Erzincan, 1995-Dinar, 1998-Ceyhan, 1999-Gölcük ve Düzce Depremleridir.

³ Ülkemizde afet politikası içinde yer alan başlıca kurumlar şunlardır; Savunma Bakanlığı, Genel Kurmay Başkanlığı, Milli Güvenlik Kurulu Genel Sekreterliği, Başbakanlık Kriz Yönetim Merkezi, Ulusal Deprem Konseyi, Türkiye Kızılay Derneği, DPT, DİE, Türkiye Atom Enerjisi Kurumu, Türkiye Acil Durum Yönetimi Genel Müdürlüğü, Proje Uygulama Birimi, Bayındırlık ve İskan Bakanlığı, İçişleri Bakanlığı, Yerel Yönetimler.

⁴ KRDAE, Ulusal Deprem İzleme Merkezi (<http://www.koeri.boun.edu.tr/sismo/tLarge2.htm>) (4.5.2005)

⁵ Depremde faaliyet gösteren bu kurumlar ve ülkeler, şunlardır; Amerikan, İngiliz, Fransız, Alman, İtalyan, Norveç, İspanyol, İsviçre, İsveç Kızılhaçları ile Uluslararası Kızılhaç ve Kızılay Dernekleri Federasyonu ve Belçika, Bulgaristan, Kanada, Mısır, Finlandiya, Yunanistan, Japon, İran, Romanya, BAE, Hollanda, Portekiz, Tayland, Slovenya hükümetleri.

stoklarının ikmali, afet operasyon merkezlerinin kurulması; ilk yardım, psikolojik destek, temiz su sağlama, bazı okulların rehabilitasyonu, meslek edindirme kursları açma konularında yardımda bulunmuştur. Acil sahadan sonra da Kızılay'ın kapasite artırılmasına (personel ve gönüllü eğitimi, AFOM ve BİLMER'in kurulması) eğilmiştir. **UNICEF** 1999 depreminde "Türk Çocuklarının Şifa Bulması" projesi ile içme suyu ve genel sağlık hizmetleri, eğitim ve psiko-sosyal destek ile sağlık ve beslenme yardımları sağlamıştır. Kurum çocuklara yönelik psiko-sosyal destek programları yanında öğretmenler, sosyal hizmet uzmanları ve sağlık görevlileri için de aynı şekilde programlar hazırlamıştır. UNICEF, Türkiye Psikologlar Derneği ve diğer sivil toplum kuruluşları ile işbirliği yaparak 11 adet çocuk ve yetişkin destek merkezi kurulmasında destek sağlamıştır. **NATO** önemli miktarlarda maddi destek yanında, bilimsel işbirliği programları çerçevesinde Türkiye'de afet zararlarının azaltılması amaçlı projeleri de desteklemiştir. Depremde yardım eden diğer bazı kuruluşlar, Karadeniz Ekonomik İşbirliği (BSEC), Avrupa Konseyi, Avrupa Yatırım Bankası (EIB), Avrupa Sismoloji Komisyonu (ESC), Uluslararası Atom Enerji Ajansı (IAEA), Uluslararası Kızılhaç Komitesi (ICRC), Uluslararası Deprem Mühendisliği Derneği (IAEE), BM Çevre Programı (UNEP), BM Gıda ve Tarım Teşkilatı (FAO), BM Mülteciler Yüksek Komiserliği (UNHCR), BM Sanayi Kalkınma Organizasyonu (UNIDO), BM İnsani İşler Koordinasyon Ofisi (UNOCHA), Dünya Gıda Programı (WFP), Dünya Sağlık Teşkilatı (WHO), Dünya Meteoroloji Teşkilatı (WMO) dır.

1999-Marmara Depreminde STK'ların Faaliyetleri ve Rollerine İlişkin Değerlendirmeler:

Deprem, neden olduğu kayıplar yanında ekonomik, sosyal ve politik etkileri ile de önemli sonuçlar doğurmuştur. Bunların başında depremle beraber, devlet-vatandaş ilişkilerinin yeniden sorgulanmaya başlanması, devletin ve kamu kurumlarının deprem müdahalesinin yoğun biçimde eleştirilmesi; STK'ların daha önce yaşanan afetlerden farklı olarak bu depremde, faaliyetleri ile kendilerinden en çok söz ettiren kurumlar olarak ortaya çıkmaları sayılabilir.

Depremin ortaya çıkardığı en önemli sonuçlardan biri, devletin ve kurumlarının eleştirilerin, suçlamaların odağında yer almalarıdır. Depremde yönetim sisteminden kaynaklanan aksaklıklar (kriz yönetiminde yaşanan sorunlar, gecikmeler, Kızılay'ın çadır konusundaki yetersizlikleri vb.) genel olarak kamu yönetimi sisteminin, merkezi ve yerel örgütlerin ve bazı kurumların sorgulanmasına yol açarken (Özdemir ve Barakat, 2000: 433, Kubicek, 2002: 765), eksikliğin oluşturduğu boşluklar, sivil toplum örgütleri tarafından tamamlanmaya çalışılmıştır (TBMM, 1999; Karancı ve Akşit, 2000: 402; Gürsel, 1999: 51). Devletin müdahalede gecikmesi, hareket edememesi, bazı devlet görevlilerinin söz ve davranışlarıyla birleşince afet aynı zamanda politik bir krize dönüşmüştür (Kubicek, 2002: 762).

Acil durum sürecinde, depremin ilk saatlerinde iletişim ve ulaşım sistemlerindeki hasarlar nedeniyle merkezi yönetimin bölgeye bağlantı kuramaması, başbakanın dahi bölgeye ilişkin bilgileri medya sayesinde elde edebilmesi, sivil savunma ekiplerinin personel ve ekipman eksiklikleri, bölgeye ulaşmada gecikmeleri; barınma ihtiyacının karşılanmasındaki güçlükler; devletin yaptığı hasar tespitlerindeki hatalar; çelişkili ölü ve yaralı sayıları açıklanması; Sağlık Bakanlığı başta olmak üzere çeşitli kamu kurumlarının faaliyetlerinin eleştirilmesi; yerel yönetimlere ait itfaiye teşkilatlarının hasar görmesi veya yetersizlikleri; yerel yönetimlerin arama-kurtarma ve sağlık yardımı gibi konularda gereken yardımı verememesi; bölgeye gelen yerli ve yabancı yardım ekiplerinin koordinasyonunun sağlanamaması; merkezde ilk birkaç saat içinde kriz merkezi kurulmasına rağmen il ve ilçe kriz merkezleri, (koordinasyon eksikliği, üyelerin kendilerinin ve ailelerinin afetzede durumunda olmalarından dolayı) krizin başlangıcından itibaren devlete karşı tepkiyi de beraberinde getirmiştir. Afet durumlarında barınma ve diğer hayati ihtiyaçları karşılamakla sorumlu olan Kızılay'ın hazırlıksızlığı ortaya çıkmış; ordu da özellikle Gölcük donanmasında meydana gelen yıkımdan dolayı kendi kayıpları ile uğraşırken geç müdahale edebilmiştir. Devletin geç kalması⁶ eleştirilerin başında gelmektedir. Bölgede yapılan araştırmalar arama-kurtarma çalışmalarında kişilerin kendi çabaları veya komşu, akraba yardımıyla hayatlarını kurtardıklarını ortaya koymaktadır (Jalali, 2002: 125). Bu noktada özellikle AKUT deprem sırasında yürüttüğü arama-kurtarma faaliyetleri ile sembolik bir öneme kavuşmuştur.

Depremin bir başka önemli sonucu, sosyal yaşamda ortaya çıkardığı değişimlerden en önemlisi sivil toplum kuruluşlarının, gerek afet anında gerekse afetin sonrasında yürüttükleri faaliyetlerle daha önceki dönemlere göre daha aktif biçimde ön plana çıkmalarıdır. Depremle beraber, devlet kurumu sorgulanmaya, yüksek sesle eleştirilmeye başlanırken, bu süreçte STK'lar halkın gözünde yükselen değer olarak yer bulmuştur. Deprem bölgesinde yapılan bir araştırmada, depremedeler, deprem sonrasında STK'lar konusunda daha bilgili hale geldiklerini, sivil toplum kurumlarının performanslarını yüksek bulduklarını, yerel kararlara katılım isteklerinin arttığını ifade etmişlerdir (Kasapoğlu ve Ecevit, 2001: 44). Bu anlamda depremi Türkiye'de son yıllarda politik sistemde yaşanmaya başlanan dönüşümün yansıması olarak değerlendirenler de vardır (Kubicek, 2001: 38).

Depremle birlikte sivil toplumda yaşamaya başlayan dönüşümün yansımalarından biri de medyadır. Medya deprem bölgesinin İstanbul'a yakınlığının sağladığı avantajla saatler içinde bölgeye ulaşmış ve canlı

⁶ "Geç kalma" kendisini birkaç farklı noktada göstermiştir; uluslararası yardım çağrısı yapmada geç kalınmış, yardım çağrısı ancak 15 saat sonra yapılabilmektedir, gelen yabancı yardım ekipleri bürokratik engeller nedeniyle gümrüklerde uzun süre bekletilmiştir.

yayınlarla deprem bölgesinden haber ulaştırmıştır. Bu ilk saatlerde hükümet dahi bölgeye dair haberleri medya sayesinde elde etmiş, ihtiyaçlar, yol durumu gibi bilgiler medya aracılığıyla yerli ve yabancı kamuoyuna duyurulmuştur. Bazılarına göre, depremde medya, talep eden vatandaş kavramının oluşmasına yardımcı olmuş, bu dönemde gazetelerin çoğunda devletin geç kaldığı, faaliyetlerindeki yetersizlikler sorgulanmış, bu anlamda medya sivil toplumun duyarlılığının atmasına katkı sağlamıştır (Jalali, 2002: 133). Afetle mücadelede tüm kurumları ile devletin başarısız olduğu, hantal yapısı ve teknolojiden, yeniliklerden ne kadar uzak olduğu, resmi afet söyleminin dışına çıkılarak sorgulanmış, dile getirilmiş, bilimsel söylemlere medyada çok daha fazla yer verilmiştir (Koç, 2004: 133).

Deprem sivil toplum kavramını ülke gündemine taşımaya rağmen, deprem bölgesinde sivil toplumun faaliyetlerinin olumlu tarafları yanında, yetersiz kaldığı, eleştirilen yanları da vardır. Bu durumu ortaya çıkaran esas nedenler ülkemizde sivil toplum geleneği, sivil toplumun geliş(eme)mişliği kapsamında da değerlendirilebileceği gibi (kendilerinden beklenen sosyal dönüşümü gerçekleştirilememesi, devlete başkaldıramama, mücadele edememe; faaliyetlerinde süreklilik özelliği gösterememe vb), deprem bölgesindeki faaliyetleri sırasında meydana gelen sorunlardan hareket edilerek de destekleyici açıklamalar getirilebilir.

Ülkemizde sivil toplumun yeterince gelişmiş olmadığı ve ideal anlamda kendilerinden beklenen fonksiyonları yerine getiremediği düşünülmekte ve buna neden olan, gelişmeye engel teşkil eden çeşitli faktörler sıralanmaktadır (Keyman ve İçduygu, 2003:226; Tosun, 2003:228). Bu engeller, genel olarak iki grupta toplanabilir; ilki ülkemiz toplumsal, siyasal yapısı içinde sivil toplumun görece zayıflığı ve ikincisi sivil toplum kuruluşlarının kendilerinden kaynaklanan sorunlar (yapı, işleyiş, personel vb.). Sivil toplum örgütlerinin ülkemizdeki geçmişi Osmanlı İmparatorluğu döneminde dernek ve vakıflara kadar geri götürülse, günümüze gelinceye kadar sayı ve etkinlik alanları artsa da, etkililikleri, demokrasinin gereği olarak rolleri açısından olumsuz eleştirilere konu olmaktadır. Başka bir ifadeyle Türkiye’de sivil toplum tamamen yok değildir, ancak tam anlamıyla fonksiyonel biçimde faaliyet de göstermemektedir (Karaman ve Aras, 2000: 45). Bazılarına göre, depreme kadar STK’lar çalışmadan oturmuş ve herşeyi devletten beklemişlerdir (Kubicek, 2002: 762).

Ülkemizde STK’ların gelişmesi önündeki başlıca engelleri, istikrarlı olmayan demokratik gelişme süreci, bürokratik merkezîyetçilik, politik karşıtıklara müsamaha gösterilmemesi, sivil haklar ve özgürlükler üzerinde devletin egemenliği; devlet kontrolünün ideolojik yapısı olarak sıralayanlar vardır (Karaman ve Aras, 2000: 52). STK’ların zayıflığının kaynakları konusunda üzerinde en çok durulan noktalardan biri **politik kültürdür**. Türk politik kültüründe geleneksellik hakimdir, geleneksel siyaset, devlet yönetimi anlayışında merkezi güç devlettir diğer toplumsal aktörler ise ikinci sırada gelmektedir (Karaman ve Aras, 2000: 48; Heper ve İçduygu, 2003: 286; Jalali, 2002: 129). Tek parti rejiminin ardından 1950’lerle çok partili siyasi sistemle ve özellikle 1980 ve 1990’lı yıllarla beraber, STK’ların sayıları da artmaya başlamıştır. Buna rağmen ülkemizde devletin, hatta toplumun, STK’lara bakışı her zaman şüpheli olmuş ve bu eğilim depremde de devam etmiştir. Bu anlamda deprem, ülkemizde devlet-STK ilişkilerinin boyutlarının anlaşılması, devletin STK’lara bakışına dair ipuçları vermesi açısından bir gözlem noktası vazifesi de görmüştür.

Deprem sırasında STK’lar ilk günlerde koordinasyondan uzak, kendi kurdukları çadır kentlerde çalışırken, belli bir sürenin ardından 30 kadar STK, Sivil Koordinasyon Merkezi çatısı altında birleşmiş, bağımsız bir radyo istasyonu aracılığıyla ihtiyaçlarını yardım verenlere duyurabilişlerdir. İlk müdahale aşamasının üzerinden bir ay geçtikten sonra, devletin afete müdahalesinin arttığı, barınma, beslenme ve sağlık hizmetlerinin daha sistemli, organize ve merkezi bir hal aldığı görülmüştür. Bu dönemden itibaren afetzedelere ölüm, yaralanma, sakatlık durumlarına göre para yardımı yapılmaya başlamıştır. Bu döneme kadar farklı STK’lara gelen yardım malzemeleri, devletin kontrolünde tek elde toplanmaya başlanmış ve bu dönemden sonra bölgede devlet-STK ilişkileri de farklı bir boyut kazanmaya başlamıştır. Gelen tüm yardım malzemeleri İzmit’te, ordunun kontrolünde toplanmış ve buradan kontrollü olarak dağıtılmıştır. Ekim ayında STK’ların kurdukları çadır kentler kaldırılarak, depremzedelerin prefabrik evlere yerleşmeleri istenmiş ve böylece çadır kentlerin sayısı 121’den 55’e düşmüştür (Jalali, 2002: 129). STK’ların banka hesapları dondurulmuş, hepsi kamuya aktarılmış, Kızılay yeniden çadır dağıtımından sorumlu tutulmuştur.

Bir süre sonra medya da bu tarz uygulamalara konu olmuştur. Medya deprem bölgesinden haber verme yanında kriz, müdahale durumunda devletin ve bazı kurumlarının neleri yapıp neleri yap(a)madığını da gözler önüne sermiştir ve bu nedenle olumsuz tavırlara maruz kalmıştır. İlk kez bir haber kanalı (Kanal 6), devleti eleştirdiği için bir haftalığına kapatılmıştır. Benzer bakış açısıyla AKUT da reklam yapmakla, devlete yardımcı olmamakla suçlanmıştır. STK’ların bunlar karşısındaki tavrı, 1 Eylül’de gazetelerde yayınlanan ve devleti yardımları merkezileştirmekle, STK’ların ise kendilerinin haksız biçimde devlete yardım etmemekle suçlandığını belirten bildirisi ile gelmiştir.

Ülkemizde STK’ların gücünü zayıflatan unsurlardan bir başkası ise kendi **yapısal özelliklerinden** kaynaklanmaktadır. Ülkemizde STK’lara üyeliğin sınırlı olması, bu yönde bir kültürün gelişmemiş olması da, STK’ların etkinliğini sınırlayan bir başka özelliktir. Bununla ilişkili olarak refah seviyesinin yüksek olmaması; STK’lara nakdi katkıların düşük olması; gençlerin öncelikleri arasında STK faaliyetlerinin yer almaması;

yabancı ülkelerde olduğu gibi ülkemizde emeklilerin STK'larda faaliyetlerinin yetersiz olması da bu zayıflığın nedenleri arasında sayılabilir (İnsel, 2004).

Söz konusu özellikler, kendilerini deprem sırasında da göstermişlerdir. Depremle STK'lar ön plana çıkmasına rağmen, örgütlenme şekillerinden kaynaklanan eksiklikler, devlete karşı durabilmelerini sağlayacak güçlü toplumsal bağlantılara sahip olamamaları gibi nedeniyle kendilerinden beklenen politik dönüşümü gerçekleştirilememişlerdir. Çoğunun faaliyetleri sadece depremde arama-kurtarma ile sınırlı kalmış ve depremin ardından birkaçı dışında çoğu ortadan kalkmıştır. Sivil Koordinasyon Girişimi şeklindeki çabalara rağmen bunlar; alanda faaliyet gösteren sivil toplum örgütlerini (dernek, vakıf, kentli girişimleri, platform vb adı altında) teşvik ve koordine edecek bir yaklaşım geliştirememiş; STK'ların birleşmeleri gerçekleşmemiş, toplu bir sosyal hareket olmak yerine kendi dernekleri ile bağlı kalmışlar veya siyasi partiler arasında var olan politik anlaşmazlıkları yansıtır biçimde hareket etmişler (Kubicek, 2002: 769). Bunun nedenleri konusunda çeşitli düşünceler ileri sürülmesine rağmen, söz konusu örgütlerin gerçek, demokratik anlamda sivil toplum anlayışından ve gücünden (siyasi, sosyal ve ekonomik) uzak olması, örgütlü olmamaları, yerel seviyede faaliyet göstermeleri, birbirlerinden haberdar olmamaları, aralarında işbirliği ve koordinasyonun olmaması, gerek merkezi gerekse yerel yönetimler tarafından olumsuz tavırlarla karşılanmaları, afet deneyimi ve sağlam bir geçmişe ve bilgi birikimine sahip olmamaları, yeterli donanımına sahip olmamaları, birbirlerinden farklı dünya görüşlerine sahip olmaları gibi nedenlerle süreklilik özelliği gösteremedikleri söylenebilir (Kubicek, 2001: 44; Karancı ve Akşit, 2000: 402). Depremde STK'larla ilgili olarak ortaya çıkan sorunlardan bir başkası ise konularının ne olduğunun (devlete alternatif mi?, yardımcı mı? paylaşılan mı?) tam olarak ortaya konulmamış olması nedeniyle faaliyet alanlarının tartışma konusu olmasıdır (İnsel, 2004). Bunlar yanında, deprem sonrasında yeniden inşa sürecinde ortaya çıkan ve faaliyetleri uzun dönemde devam eden oluşumlar da vardır (Dernekkırı Kadın Projesi, Beriköy Projesi gibi) (Kümbetoğlu, 2001: 268; Okutan, 2002: 114).

Gerek devletin gerekse STK'ların deprem sırasındaki faaliyetleri eleştirilmesine rağmen her iki sektörde deprem sonrasında olumlu, gelecek için umut vaat eden gelişmeler olduğu söylenebilir. 1999-Marmara Depremi öncesinde Türkiye'de afetlerle ilgili alanlarda faaliyet gösteren STK sayısı sınırlı iken depremler sonrasında 1200 civarında sivil toplum kuruluşu kurulmuştur. Deprem sonrasında sivil topluma ilişkin olarak yapılan düzenlemelerden biri gelecekte olası muhtemel afetler karşısında bu güçten daha sistemli ve koordineli olarak faydalanabilmek için, Sivil Savunma Genel Müdürlüğü tarafından hazırlanan "Gönüllülerin Sivil Savunma Hizmetlerine Katılma Yönergesi"dir. Bu yönergenin amacı, STK, özel sektör ve tüzel kişiliğe sahip kurumlarla gerçek kişilerin sivil savunma hizmetlerine gönüllü olarak katılmalarının sağlanması, gerekli organizasyonun yapılması ve eğitimin verilmesidir (Kansu ve Şengezer, 2001: 192).

Kızılay, depremden sonra "Afet Operasyon Merkezi" kurmuş ve bu merkez içerisinde insani yardım amaçlı deprem araştırma ve bilgi merkezini (BİLMER) faaliyete geçirmiştir. Türk Silahlı Kuvvetlerinde bir tabur düzeyinde, Doğal Afet Arama-kurtarma (DAK) kurulmuş; Jandarma Arama-Kurtarma (JAK) ekipleriyle, diğer kuvvetlerde arama-kurtarma timleri geliştirilmiştir. İçişleri Bakanlığı Sivil Savunma Genel Müdürlüğü'nün mevcut arama-kurtarma kapasitesi geliştirilmiş, 11 ilde iyi eğitilmiş ve donatılmış, 100-120 personelden oluşan, bölgesel arama-kurtarma birlikleri kurulmuştur. Ankara'daki "Sivil Savunma Koleji"nde gönüllü arama-kurtarma ekipleri de eğitime başlanmıştır. Afet haberleşme sistemlerine önemli katkıları nedeniyle, 1999 depremleri sonrasında TRAC protokollerle ülkenin yerel ve merkezi düzeydeki afet haberleşmesi planları içerisine dahil edilmiştir. TRAC, Sivil Savunma Genel Müdürlüğü, Türkiye Kızılay Derneği gibi kuruluşlarla da acil afet haberleşmesi konusunda protokoller imzalanmıştır.

Afetlere hazırlık konusu kalkınma planlarında da yerini almıştır. 8. Beş Yıllık Kalkınma Planında da (2001-2005) "Afet tehlikesi ve riski ile afet zararlarının azaltılması konusunda halkın bilgilendirilmesi ve bilinçlendirilmesi sürekli, etkili ve yaygın eğitim programları ile uygulanmalı ve dernek, vakıf, izci teşkilatları, mahalle örgütleri gibi, hükümetlere bağlı olmayan kuruluşların, bu faaliyetler içerisinde yer almaları sağlanmalıdır" ifadesi yer almaktadır.

Sonuç ve Öneriler:

Sivil Toplum kuruluşlarının deprem sırası ve sonrasında faaliyetlere aktif olarak katılımının önemi 1999-Marmara Depreminde en yüksek seviyede görülmüştür. Bunda bir yandan örgütlü STK'ların sayı ve faaliyetleri itibarıyla fazlalığı yanında, medyanın rolü de büyük olmuştur. Bundan dolayı, deprem sonrasında STK'lar kısa süre içinde, çok popüler bir faaliyet olarak görülmeye başlanmıştır. Halen sivil toplum kuruluşlarının, Türkiye'nin afet yönetim sisteminin değişik aşamalarında etkin görev üstlenmesi ve desteklenmeleri için, oldukça iyi bir ortam bulunmaktadır. Diğer taraftan, bu kuruluşların mevcut popüleriteleri, halkın afet yönetim sistemine etkin olarak katılımını sağlayacak bir araç olarak da kullanılabilir. Ancak Depremün üzerinden geçen yıllar, ne yazık ki STK'lar açısından ortaya çıkan yükselme eğiliminin devam edemediğini göstermektedir.

Sivil toplum demokrasinin vazgeçilmez unsurlarından olmakla beraber, özellikle doğal afetler gibi acil müdahalenin önemini büyük olduğu durumlarda yerel halkın, sivil toplum örgütleri vasıtasıyla harekete geçmesi önemlidir. Sadece arama-kurtarma değil, deprem sonrasında yeniden inşa, gelecek afetler

karşısında halkın eğitim, bilgilendirme yoluyla bilinçlendirmesi ve afetlere karşı hazırlıklı hale getirilmesi, sosyal yapıdan kaynaklanan risklerin azaltılması (eğitimsizlik, bilgisizlik, afet, güvenlik kültürünün olmaması vb.) yerel sivil toplum örgütleri bünyesinde bir araya gelmeleri önemlidir.

Afetlerde sivil toplumun istenilen yere ulaşmasını, başarılı olmasını sağlamak için, gönüllü örgütlerin toplumsal bağlarının iyi kurulmuş olması; özellikle yerel halkın birer müdahale unsuru olarak bilgilendirilmeleri, eğitilmeleri ve bazı küçük kurtarma ekipmanlarına sahip olmaları müdahalenin başarısında oldukça etkilidir.

Bu çerçevede bazı öneriler geliştirmek mümkündür. Depremde oluşan ivmenin olumlu biçimde kullanılmasında AB'ne uyum çabalarında siyasi uyum içim demokrasi, katılımcılık ve STK'ların güçlendirilmesi amaçları da bu anlamda olumlu bir itici güç olarak kabul edilerek bu ivmenin yönlendirilmesi sağlanabilir.

Afetlerde yerli ve yabancı yardım ekiplerinin organizasyonu afet yönetiminin başarısında son derece önemlidir. Bu nedenle gelen ekiplerin nasıl yönlendirileceği, koordine edileceği gibi hususlara ait düzenlemeler açıkça belirlenmiş olmalı, afet anında karmaşaya yol açmadan işleyebilecek bir sistem önceden belirlenmiş olmalıdır (koordine eden kurum, yerel örgütler, sorumlu kurum ve kişiler, yabancı dil bilgisine sahip personel). STK'ların afetlerdeki rolleri kamu kurumları ve yerel yönetimler ile kuracakları ilişkiler, yardım biçimleri, yetki, yeterlilikleri, hazırlanacak yönetmelik gibi düzenlemelerle çalışma esasları belirlenmelidir. Aynı alanda faaliyet gösteren STK'lar arasında koordinasyon ve haberleşme ağları kurulmalı, var olanlar geliştirilmelidir.

Çabaların amacına ulaşmasında, güvenlik kültürünün oluşturulması çok önemlidir. Bu anlamda tüm vatandaşların afet yönetimine ilişkin temel bilgileri edinebilmeleri için bilgilendirme ve eğitim kampanyaları sürekli hale getirilmelidir.

Özellikle doğal afetlerle ilgili olarak, geliştirilecek olan hazırlık, azaltım planlarının mahalle-semt ölçeğinde düşünülmesi ve bu anlamda yerel STK'lar ile muhtarların işbirliği içinde hareket etmesi sağlanmalıdır. Yerel topluluğun komşuluk, mahalle düzeyinde kendi öz yönetim-denetim biçimlerini ortaya çıkaracak şekilde örgütlenmeleri teşvik edilmelidir. Bunların örgütlenme şekli ise yerel itfaiye, arama-kurtarma birliklerine bağlanmalı ve birlikte hareket etmeleri sağlanmalıdır.

Kaynakça

- Adapazarı Ticaret ve Sanayi Odası; (2000), **Sesimi Duyan Var Mı? Adapazarı'nda Deprem ve Sonrası**, Adapazarı: Acar Matbaacılık.
- Berke, Phillip R, J. Kartez, D.Wenger; (1993), "Recovery After Disaster: Achieving Sustainable Development, Mitigation And Equity", **Disasters**, XVIII, 2: 93-109.
- Benson, Charlotte, John Twigg, Mary Myers; (2001), "NGO Initiatives in Risk Reduction: An Overview", **Disasters**, 25 (3), 199-215.
- Bolin, Robert ve Lois Standford; (1998), "The Northidge Earthquake: Community-Based Approaches to Unmet Recovery Needs", **Disasters**, 22 (1) : 21-38.
- Bolton, Patricia; (1992), Mitigation Program Selection And Evaluation Assessing Effectiveness", **Disasters And Small Dwelling**, Y. Aysan, I.Davis (Ed.), England (London): James& James Science Publishers Ltd. 224-230.
- Christoplos, Ian, John Mitchell, Anna Liljelund; (2001), "Re-Framing Risk: The Changing Context of Disaster Mitigation and Preparedness", **Disasters**, 25 (3) :185-198.
- Coburn, Andrew, R. Spence; (1984), "Evaluating Alternative Earthquake Protection Strategies", **Afete Karşı Hazırlık ve Yönetim Konferansı, 6-10 Kasım 1984, Ankara**, 33-53, (T.C. Bayındırlık Ve İskan Bakanlığı Teknik Araştırma Ve Uygulama Genel Müdürlü Yayın No: 78), Ankara (Yayınevi Yok)
- Davis Ian, Y. Aysan; (1992), "Disaster And Small Dwelling Process, Realism, And Knowledge: Towards And Agenda For İdndr", **Disasters And Small Dwelling**, Y. Aysan, I. Davis (Ed.), London-England: James & James Science Publishers Ltd. 8-22.
- Ergünay, Oktay; (1999), "Afet Yönetimi Nedir? Nasıl Olmalıdır?", **Türk Psikoloji Bülteni-Deprem Özel Sayısı**, V, 14.
- (http://www.psikolog.org.tr/Bulten/14/14.Afet_Htm)
- Fisher, Henry, C.K. Scharnberger, C.J.Geiner; (1996), "Reducing Seismic Vulnerability İn Low To Moderate Risk Areas", **Disaster Prevention And Management**, V, 4: 5-18.
- İnsel, Ahmet; (2004), "Sivil Toplum, STK'lar ve Gönüllülük", **Sivil Toplum ve Demokrasi Konferans Yazıları**, No: 5, 2004, (Yay. Haz. Arzu Karaman), İstanbul Bilgi Üniversitesi Sivil Toplum Kuruluşları Eğitim ve Araştırma Birimi.

- http://stk.bilgi.edu.tr/docs/insel_std_5.pdf#search=%22ahmet%20insel%25STK%22
(11.09.2006)
- Jalali, Rita; (2002), "Civil Society And The State: Turkey After The Earthquake", **Disasters**, 26 (2): 120-139.
- Japon İşbirliği ve Kalkınma Ajansı; (2005), **Türkiye'de Doğal Afetler Konulu Ülke Strateji Raporu**
- Jayaraj, Annie; (2004), "Post-Disaster Reconstruction Experiences in Andhra Pradesh In India"
www.grif.umontreal.ca/pages/i-rec%20papers/annie.pdf (10.07.2004)
- Karaman, M. Lütfullah, Bülent Aras; (2000), "The Crisis of Civil Society in Turkey", **Journal of Economic and Social Research** 2 (2) 39-58.
- Karancı, Nuray ve B. Akşit; (2000), "Building Disaster-Resistant Communities: Lessons Learned From Past Earthquakes In Turkey And Suggestions For Future", **International Journal Of Mass Emergencies And Disasters**, XVII, 3: 403-416.
- Kasapoğlu Aytül ve Mehmet Ecevit; (2001), **Doğu Marmara 1999 Depreminin Sosyolojik Araştırması: Hasarları Azaltma ve Toplumunu Depreme Hazırlıklı Kılma**, Ankara: Ümit Ofset.
- Katoch, Arjun; (2006), "The Responders Couldron:The Uniqueness Of International Disaster Response", **Journal Of International Affairs**, Spring, 2006: 59, 2: 153-172.
- Keyman, Fuat ve Ahmet İçduygu; (2003), "Globalization, Civil Society and Citizenship in Turkey: Actors, Boundaries and Discourses", **Citizenship Study**, Vol 7, No: 2: 2003 219-234.
- Koç, Selma (2004) **1923-2000 Yılları Arasında Türkiye'de Doğal Afetler: 1999 Marmara Depremleri Hakkında Haber Söylemleri ve Kamuoyu Araştırması**, (Basılmamış Doktora Tezi, İstanbul Üniversitesi, SBE Gazetecilik Anabilim Dalı).
- KREIMER, Alcira (1990a) **Lessons Learned From Emerging Leading, The World Bank Environmental Department Divisional Working Paper No: 1990: 15.**
- Kubicek, Paul; (2001), "The Earthquake, Europe And Prospects For Political Change In Turkey", **Middle East Review Of International Affairs**, V, 2: 34-47.
- Kümbetoğlu, Belkis; (2001), "Deprem Sonrasında Bir Kent (Adapazarı) Ve Bir Kadın Projesi", **21. Yüzyıl Karşısında Kent ve İnsan**, F. Gümüüşçüoğlu (Haz.)
İstanbul: Bağlam Yayınları, 263-274.
- Liuke, Laura; (2000), "Housing Reconstruction After Natural Disasters-Study Of Post-Mitch Reconstruction In Central America"
(www.hel.fi/tietokeskus/tutkimusia/enhr2000/ws03/ws_liuke.pdf (10.7.2003)
- Luna, Emmanuel M.; (2001), "Disaster Mitigation and Preparedness: The Case of NGO's in Philippines", **Disasters**, 25 (3): 216-226.
- Matin Nilufar, Muhammed Taher (2001) "The Changing Emphasis of Disasters in Bangladesh NGO's", **Disasters**, 25 (3), 227-239.
- Okutan, Atakan; (1995), **Türkiye'de Kentleşme ve Siyasal Yapı**, Ankara: Ekin Matbaacılık.
- Oliver-Smith, Anthony; (1992), "Problems In Post-Disaster Resettlement: Cross Cultural Perspectives", **Disasters And Small Dwelling**", Y. Aysan, I. Davis (Ed.), London, England: James & James Science Publishers Ltd., 58-66.
- Olson, Richard Stuart; (2000), "Toward A Politics Of Disaster: Losses, Values, Agendas And Blame", **International Journal Of Mass Emergencies And Disasters**, 18, 2: 265-287.
- Oprovic, Serafim, G.H. Tzeng; (2002), "Multicriteria Planning Of Post-Earthquake Sustainable Reconstruction", **Computer-Aided Civil And Infrastructure Engineering**, 17: 212-220.
- Özerdem, Alpaslan, S. Barakat; (2000), "After The Marmara Earthquake: Lessons For Avoiding Short Cuts To Disasters", **Third World Quarterly**, XXI, 3: 425-439.
- Pearce, Laurie; (2003), "Disaster Management And Community Planning And Public Participation : How To Achive Sustainable Hazard Mitigation", **Natural Hazards**, 28: 211-228.
- Perry, Ronald W, M. K. Lindell; (1997), "Principles For Managing Community Relocation As A Hazard Mitigation Measure", **Journal Of Contingencies And Crises Management**, V, 1: 49-59.
- Pricovic, Serafim; (2002), "Multi-Criteria Model For Post Earthquake Land Use Planning" **Management Of Environmental Quality**, XIII 1: 9-20.
- Quarentelli, Enrico, L.; (2003), "Urban Vulnerability to Disasters in Developing Countries: Managing Risks", **Building Safer Cities: The Future of Disaster Risks**, (The World Bank Disaster Management Facility), USA: Clearance Center Inc. Danvers, 211-232.
- (Www.Provertonconcordium.Org/Files/Conferenge-Pages/Quarantelli.Pdf (9.7.2003).

- Rocha, Jose Luis, Ian Christoplos; (2001), "Disaster Mitigation and Preparedness on The Ncaraguan Post-Mitch Agenda", **Disasters**, 25 (3) 240-250.
- Shaw Rajip ve Katsuichiro Goda; (2004), "From Disasteer to Sustainable Civil Society: The Kobe Experience", **Disasters**, 28 (1): 16-40.
- Shrestha, Bijaka K.; (1999), "Urban Design as a Framework For Disaster Management In Katmandu Metropolitan City", **International Conference On Earthquake Hazard And Risk In Mediterranean Region-18-22 October, Near East University**, 541-549.
- Skinner A. ve T. Reinhard (1992) "A View of Role of NGO's In Natural Disasters" **Disasters And Small Dwelling**, Y. AYSAN, I. DAVIS (Ed.), London, England: James & James Science Publishers Ltd., 72-77.
- Şengezer ve Diğerleri; (2000), "1992 Erzincan Depreminde Toplu Konut Alanlarında Ve Merkezde Hasarın Yoğunlaşmasının Nedenleri", **Kentsel Yerleşmeler ve Doğal Afetler**, E. M. Komut (Der.). Ankara: 141-155. (Mimarlar Odası Yayını)
- Şengezer, Betül ve H. Kansu; (2001), **Kapsamlı Afet Yönetimi**, İstanbul: Yıldız Teknik Üniversitesi Basım-Yayın Merkezi.
- TBMM; (1999), **10/66, 67, 68, 69, 70 Esas Numaralı 23.12.1999 Meclis Araştırma Komisyonu Raporu** (http://www.belgenet.com/rapor/depremrapor_04.html) (16. 07.04)
- T.C. Başbakanlık Kriz Yönetim Merkezi; (2000); **Depremler-17 Ağustos ve 12 Kasım Depremlerinden Sonra Bakanlık ve Kamu Kurumlarınca Yapılan Çalışmalar**, Ankara.
- The World Bank Turkey Country Office; (1999), **Turkey Marmara Earthquake Assessment**. ([www.worldbank.org/tr/eca/turkey.nsf/ecadocbyunid/d93cc0219379023f85256bfb0006f44a4/\\$file/marmara%20earthquake%20assessment.pdf](http://www.worldbank.org/tr/eca/turkey.nsf/ecadocbyunid/d93cc0219379023f85256bfb0006f44a4/$file/marmara%20earthquake%20assessment.pdf)) (17.3.2004)
- TMMOB Çevre Mühendisleri Odası; (1999), "TMMOB Çevre Mühendisleri Odası 17 Ağustos 1999 Marmara Depreminin Çevresel Etkileri Üzerine Ön Rapor", **Kent Kooperatifçiliği**, 109: 20-26.
- Tosun, Gülgün ERDOĞAN; (2003), "Sivil Toplum", **Çağdaş Kamu Yönetimi I**, (ed. H. Özgür, M. Acar), Ankara: Nobel Yayın Dağıtım.
- Twigg, John; (2001), "Disaster Mitigation and Preparedness Among NGO's in Gujarat State, India", http://www.benfieldhrc.org/disaster_studies/ngo_initiatives/Gujarat_NGOs2.pdf#search=%22NGOs%2Bdisaster%20mitigation%20gujarat%20twigg%22 (11.09.2006)

**TÜRKİYE'DE “BÜTÜNCÜL BİR KENTSEL DÖNÜŞÜM” İÇİN
SİVİL TOPLUM KURULUŞLARINA (STK'LARA) DÜŞEN GÖREVLER:
STK'LARIN YÜKLENEBİLECEKLERİ “YENİ” İŞLEVLERİN İRDELENMESİ**

*Araş. Gör. Ayşe ÖZCAN
İnönü Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi,
aozcan@inonu.edu.tr*

Özet

Kentsel dönüşüm, kentsel sorunların çözümünde başvurulan önemli bir araçtır. Kentsel dönüşüm, genel olarak, “yıpranan ve özelliğini kaybetmiş kentsel dokuların iyileştirilmesini ve kente kazandırılmasını içeren mekansal ve toplumsal (ekonomik, tarihsel, çevresel) eylemler dizisi” şeklinde tanımlanmaktadır.

Türkiye’de kentsel dönüşümün yasal tabanını 16 Haziran 2005 tarihli, 5366 sayılı yasa oluşturmaktadır. Bugün, bu Yasa’ya ve ilgili öteki yasalara dayanılarak uygulanan kentsel dönüşüm projelerinde STK'lara yeterince görev verilmediği gözlenmektedir. Ancak kentsel sorunların giderek artması, mekansal ve toplumsal dönüşümün birlikte değerlendirilmesine olan gereksinim ve kentsel dönüşüm sürecinin farklı kentsel bileşenler (aktörler) tarafından etkilenmesi sürecin yönetimine STK'ların da dahil edilmesini gerektirmektedir.

İşte bu çalışma, kentsel dönüşüm sürecinde STK'ların yüklenilecekleri sorumluluk alanlarını tartışmaya açmaktadır.

Anahtar Kavramlar: *Sivil Toplum Kuruluşları, Kentsel Dönüşüm, Bütüncül Kentsel Dönüşüm, Kentsel Aktör.*

**DUTIES OF NON-GOVERNMENTAL ORGANIZATIONS (NGO's) IN THE REALIZATION
OF “AN INTEGRATED URBAN REGENERATION” IN TURKEY: A CRITICAL
DISCUSSION OF “NEW” DUTIES TO BE UNDERTAKEN BY NGO's**

Abstract

Urban regeneration is an important tool (method) employed in the solution of urban problems. Urban regeneration is generally defined as follows: “It is a number of related spatial and social (economic, historical, environmental) actions aiming at the rehabilitation and/or renewal of decayed and functionally old urban areas or structures and their integration to the main city.

The legal basis of urban regeneration in Turkey is the law numbered 5366 and dated June 16, 2005. It is observed that today no duty is given to NGO's in the implementation of urban regeneration projects based on this Law and related legal regulations. But it is today necessary to include NGO's into the decision making processes in the implementation of urban regeneration projects for the following reasons: (1) Urban problems are rapidly increasing. (2) The necessity of joint evaluation of spatial and social regenerations. (3) The urban regeneration processes are influenced by many and different urban agents.

This study is, therefore, intending to start a discussion concerning the inclusion of NGO's in the decision making and realization processes of the urban regeneration projects and the responsibilities which they can undertake.

Key Words: *NGO, Urban Regeneration, Integrated Urban Regeneration, Urban Agent.*

Giriş

Kentler, Keleş'in (1998: 75) ifadesiyle, sürekli toplumsal gelişme içinde bulunan ve toplumun gereksinmelerinin (yerleşme, eğlenme, gidişgeliş gibi) karşılandığı, pek az kimsenin tarımsal uğraşlarda bulunduğu yerleşme birimleridir. Bu durumda kentleşme hareketi zaman içindeki ekonomik ve toplumsal bir değişmeyi anlatır (Keleş, 2006: 23-24). Dolayısıyla **kentsel dönüşüm** kentleşme hareketine de yön vermektedir. Bu nedenle “dönüşümün” bütüncül olarak ele alınması önemli ve gereklidir. Çünkü **bütüncül kentsel dönüşüm**, fiziksel (mekansal) yapının dönüşümünün yanı sıra, belirlenen kentsel dönüşüm alanlarında toplumsal yapının da dönüşümünü gerekli kılmaktadır.

Avrupa’da 1870-1880 dönemindeki birinci dönüşüm dalgasından sonra, kentsel dönüşüm, yoğun biçimde, İkinci Dünya Savaşı’ndan sonra ele alınmıştır (Özden, 2006). Bu ikinci kentsel dönüşüm dalgası Batı Avrupa ülkelerinde ve ABD’de üç aşamalı bir seyir izlemiştir. 1950’lerden 1970’lere kadar olan ilk dönem, fiziksel kentsel dönüşümle açıklanabilir. 1970’lerden 1990’lara kadar olan ikinci aşama, fiziksel iyileştirme (physical renovation) yanında, insan davranışlarının da dönüştürülmesini/kentlileştirilmesini öngörmektedir. 1990’larda başlayan ve günümüzde de devam eden üçüncü aşamada ise kentsel dönüşüm, kentsel yaşam

kalitesinin geliştirilmesi ve kentin görüntüsünün zenginleştirilmesi için kullanılması gereken bir araç olarak görülmektedir (Li, 2003: 1). Birleşmiş Milletler şemsiyesi altında düzenlenen 1992 **Rio Konferansı** ve 1996 yılında gerçekleştirilen **Habitat-2 Kent Zirvesi**'nde “**sürdürülebilirlik**” ilkesinin benimsenmesi, “kentleşen dünyada sürdürülebilir insan yerleşimlerinin sağlanması”, “yaşanabilir çevre oluşturulması” ve “herkese yeterli barınma olanağının verilmesi” amaçlarının benimsenmesi de (Karaman, 1998: 349) bugün “**bütüncül kentsel dönüşüm**” sağlamayı gerekli kılmaktadır.

Kentsel dönüşümün Türk planlama literatüründe tartışılmaya başlanması ise, 1980'lerin dışı dönük, yeni dünya düzeninde yer edinme çabaları ile biçimlenen hükümet politikalarının bir uzantısıdır (Dündar, 2003: 65). Özellikle 1999 yılında gerçekleşen Marmara depreminden sonra, kentsel dönüşüm çok fazla üzerinde tartışılan bir konu olmuştur. İstanbul'un ve Ankara'nın değişik bölgelerinde “kentsel dönüşüm projeleri” uygulamaya geçirilmeye başlanmıştır. 2004 yılında yasalara Kuzey Ankara Girişi Kentsel Dönüşüm Projesi, Ulus Tarihi Kent Merkezi Yenileme Projesi, 2005 yılında gündeme gelen ve bugün de tartışılan Galataport, Haydarpaşa Limanı ve Garı, Dubai Kuleleri, Küçükçekmece ve Kartal Kentsel Dönüşüm Projeleri bunların en canlı örnekleridir. Bugün İstanbul ve Ankara dışındaki yerlerde de (Balıkesir, Kuşadası gibi) kentsel dönüşüm alanları belirlenmektedir.

1999 Marmara Depremi'nden sonra Türkiye'de kentsel dönüşüme yönelik pek çok yasal düzenleme de yapılmıştır. Bunlardan biri 5393 sayılı ve 03.07.2005 tarihli Belediye Kanunu'dur. Kanun (md.73 ve md.69) ile belediyelere kentsel dönüşüm ve gelişim alanı belirleme ve bu alan içerisinde kentsel dönüşüm projeleri uygulama yetkileri verilmiştir. Kanuna göre (md. 73) belediyeler, şu amaçlarla kentsel dönüşüm ve gelişim projeleri uygulayabilirler: Kentin gelişimine uygun olarak eskiyen kentsel alanları yenilemek ve iyileştirmek; kentte konut alanları, sanayi ve ticaret alanları, teknoloji parkları ve toplumsal donatılar oluşturmak; deprem riskine karşı önlemler almak veya kentin tarihsel ve kültürel dokusunu korumak. Kanun'da bir yerin kentsel dönüşüm ve gelişim proje alanı olarak ilan edilebilmesi için, o yerin belediye veya mücavir alan sınırları içerisinde bulunması ve en az ellibin metrekaresi olması koşulu da getirilmiştir. 5216 sayılı Büyükşehir Belediye Kanunu'nda da (md.7) Büyükşehir belediyelerine ve Büyükşehir sınırları içindeki ilçe ve belde belediyelerine “kültür ve tabiat varlıklarını, tarihi kent dokularını (veya kentsel alanları) koruma, onarma, yenileme veya yeniden inşa etme” görevleri verilmiştir.

Belediye Kanunu'nun 69. maddesine dayanılarak hazırlanan, 29.05.2005 tarihli “Belediyelerin Arsa, Konut ve İşyeri Üretimi, Tahsisi, Kiralaması ve Satışına Dair Yönetmelik” de kentsel dönüşümün gerçekleştirilmesinde ve özellikle konut alanlarının dönüştürülmesinde belediyelere önemli görevler yüklemektedir. Yönetmelik (md.5), düzenli kentleşmeyi sağlamak amacıyla belediyelerin imarlı ve altyapılı arsa üretmelerine, sosyal konut yapmalarına ve bu konularda Toplu Konut İdaresi Başkanlığı ile ve öteki kamu kurum ve kuruluşlarıyla ortak projeler üretmelerine olanak vermektedir.

Toplu Konut Kanunu'nda yapılan değişikliklerle, İdare'ye planlama, dönüşüm uygulaması yapma, proje üretme konusunda oldukça geniş kapsamlı yetkiler verilmiştir (Özden, 2006). Anayasamızın (1982) 63. maddesine göre de devlet; tarih, kültür ve tabiat varlıklarının ve değerlerinin korunmasını sağlamakla, bu konuda destekleyici ve özendirici önlemler almakla görevlidir.

Yukarıdakilere ek olarak gerçekleştirilen çok sayıdaki yasal düzenlemeyle birlikte en önemlisi kamuoyuna “Kentsel Dönüşüm ve Gelişim Kanunu” olarak yansıyan 16 Haziran 2005 tarihli ve 5366 sayılı **Yıpranan Tarihi ve Kültürel Taşınmaz Varlıkların Yenilenerek Korunması ve Yaşatılarak Kullanılması Hakkında Kanun**'dur. Kanun (md.1) yıpranan ve özelliğini kaybetmeye yüz tutmuş tarihi ve kültürel kent dokusunun iyileştirilerek korunmasını, bu bölgelerde konut, ticaret, kültür, turizm ve toplumsal donatı alanları oluşturulmasını, doğal afet risklerine karşı önlemler alınmasını ve dolayısıyla kentsel alanların günümüz koşullarına uygun ve kullanılabilir hale getirilmesini öngörmektedir. Kentsel dönüşüm konusunda öncelikli alanlar tarihi kent merkezleridir. Kanun “yenileme alanları” olarak belirlenen bölgelerde belediyelere ve il özel idarelerine fiziksel düzenlemeler konusunda çok geniş yetkiler vermiştir. Ayrıca belediyelere kendi yetki alanları içindeki ve istedikleri yerleri “kentsel dönüşüm alanı” olarak belirleme olanağı sunmaktadır. Kanuna göre dönüşüm projeleri ve uygulamaları, ilgili il özel idaresi ve belediye eliyle yapılır. Ayrıca uygulamalar, kamu kurum ve kuruluşları, gerçek ve özel hukuk tüzel kişilerine yaptırılarak veya TOKİ ile ortaklaşa da uygulanabilir. Kanun'da dönüşüm alanlarındaki uygulamaların her türlü vergi, resim, harç ve ücretlerden muaf tutulması kabul edilmiş ve bu alanlardaki Hazine arazilerinin belediyelere ve il özel idarelerine bedelsiz devri uygun görülmüştür.

Kentsel dönüşümle ilgili son düzenleme ise 22.06.2006 tarihli **Dönüşüm Alanları Hakkında Kanun Tasarısı**'dir. 5366 sayılı Kanun ile bu son Kanun Tasarısı, bugün meslek odaları (TMMOB Şehir Plancıları Odası, Mimarlar ve Mühendisler Odası gibi) başta olmak üzere toplumun çeşitli kesimleri tarafından eleştirilmektedir. Kentsel alanların bir yatırım aracı haline getirilmesinin önlenemeyişi eleştirilerin ortak noktasıdır. Bunun yanında Tasarı kapsamında yapılacak alım, satım ve ihale işlerine sıkı denetimin getirilmemiş olması, kentsel alanların kamu yararı yerine özel kişilerin ve şirketlerin çıkarları doğrultusunda yenilenmesine karşı önlem alınmaması ve merkezi yönetimin yerel yönetimler üzerindeki vesayet denetimini tümünden kaldıracak düzenlemelere gidilmesi gibi konular eleştirilerin yapılmasındaki haklı nedenler olarak görülmektedir.

Uygulamaya baktığımızda Türkiye’de kentsel dönüşümün önceliklerini, yasa dışı yapılaşma alanlarının dönüştürülmesi, depreme dayanıklı kesimlere dönük yeniden yapılanmaların geliştirilmesi, gecekonduların dönüştürülmesi gibi konular oluşturmaktadır (Sökmen, 2003: 47). Kentsel dönüşüm bir proje olarak ele alınıp gerçekleştirilebileceği gibi, hazırlanan planlar uyarınca piyasa koşullarında zamana yayılarak da gerçekleşebilir. Ankara’da Dikmen Vadisi ve Esenboğa Yolu projeleri birinci türün, ıslah imar planları uyarınca Balgat ve Dikmen gibi semtlerde gecekonduların yerine apartmanların inşa edilmesi, ayrıca Yenışehir, Bahçelievler ve Yenimahalle’nin dönüşümü ikinci türün örnekleridir (Türel, 2006).

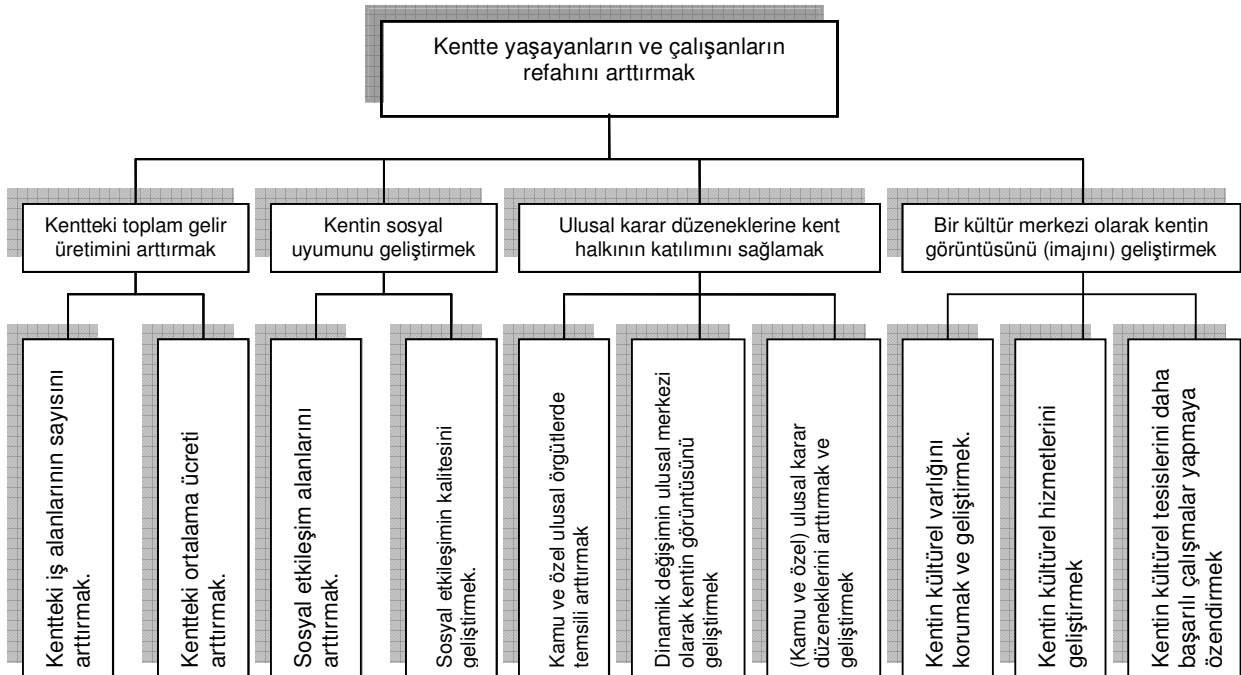
Türkiye’nin “kentsel dönüşüm deneyimi” Avrupa ülkelerine göre oldukça yeni olmasına karşın, son 50 yıllık hızlı ve çarpık kentleşme süreci değerlendirildiğinde, “bütüncül bir kentsel dönüşüm” olan ihtiyacı da açıkça görülebilmektedir. Bu nedenle Avrupa ülkelerinde ve ABD’de de uygulanmış örnekler ve deneyimler incelenerek, ülke koşullarına, kentin fiziksel, sosyo-ekonomik yapısına uygun “dönüşüm projelerinin” kamu, özel kesim ve STK’larla (ve kent halkıyla) işbirliği ve eşgüdüm içinde oluşturulmasında ve uygulanmasında yarar vardır. Bu, sağlıklı bir kentsel düzenin kurulabilmesi ve gelecek kuşaklara kendini üretebilen, yenileyebilen kentler bırakılması için gereklidir. Kentsel dönüşüm uygulamalarına geniş toplumsal destek sağlanması için kamu, özel kesim ve STK’ların yer aldığı bir yönetim anlayışının da gerçekleştirilmesi gerekir.

Bu çalışmada, önce “bütüncül kentsel dönüşüm” kapsamı içinde düşünülen değişik çalışmaların tanımlamaları yapılmaktadır. Ardından STK hakkında kuramsal bir açıklamaya yer verilmekte ve daha sonra “kentsel dönüşüm uygulamalarında STK’lardan beklenenler nelerdir?” sorusu yanıtlandırılmaya çalışılmaktadır.

Bütüncül Kentsel Dönüşüm (Integrated Urban Regeneration)

Kentsel dönüşüm; her ülkede, her bölgede, her kentte farklı uygulamalar gerektirdiğinden (Bayraktar, 2006: 235) ve yalnızca fiziksel (mekansal) değişiklikle sınırlanmayacağından, anlam olarak da değişiklik göstermektedir. İşte bu nedenle, İngilizce **Urban Regeneration** olarak adlandırılan ve Kentsel Dönüşüm olarak Türkçe’ye çevirdiğimiz kavram, **bütüncül kentsel dönüşüm (integrated urban regeneration)** olarak adlandırılmıştır. Türkçe Sözlük’te (TDK, 1998) “dönüşüm” kavramına ilişkin şöyle bir tanımlama yer almaktadır: Olduğundan başka bir biçime girme, başka bir duruma alma, tahavvül, inkılap, transformasyon. Bu durumda kentsel dönüşüm de kentin değişimini, başka bir biçime girmesini konu almaktadır.

Çizim: Kentsel Dönüşümün Amaçları

Kaynak: (Bovaird, 1996: 117)

Thilo Lang'ın (2005: 8) P. Roberts'dan aktardığına göre **[bütüncül] kentsel dönüşüm**; “kentsel sorunların çözümünü sağlayan ve değişime uğrayan bölgenin (kentsel alanların veya parçaların) ekonomik, fiziksel (mekansal), toplumsal (sosyal) ve çevresel koşullarına kalıcı bir çözüm sağlamayı hedefleyen çok yönlü ve bütünlük (integrated) bir vizyon ve eylem planıdır.” Bununla birlikte dönüşüm, Lang’a göre, 3R olarak adlandırılan şu kavramları kapsar: Yenileme (urban and rural **Regeneration**), Kentsel İyileştirme (**Renewal**) ve Bölgesel Gelişme (**Regional Development**). Kentsel dönüşüm, bir fiziksel değişim süreci olmanın ötesinde kentsel korumayı (urban preservation), kentsel gelişmeyi (urban development) ve kentsel güçlendirmeyi (urban revitalisation) de içerir. Kentsel dönüşümün amaçları aşağıdaki çizimle de özetlenebilir:

Yukarıdaki açıklamalardan yola çıkarak [bütüncül] kentsel dönüşümü şöyle tanımlamak da mümkündür (Özden, Kubat, 2003: 78): “Zaman içerisinde eskiyen, köhneyen, yıpranan ya da potansiyel arsa değeri üst yapı değerinin üzerinde seyrederek değerlendirilmeyi bekleyen kent dokusunun, altyapısının toplumsal ve ekonomik programlar ile oluşturulduğu bir stratejik yaklaşım içinde, günün sosyo-ekonomik ve fiziksel koşullarına uygun olarak değiştirilmesi, geliştirilmesi, yeniden canlandırılması ve bazen de yeniden oluşturulması eylemidir.”

Tüm bu tanımlamalardan yola çıkarak “bütüncül kentsel dönüşümle” ilgili şöyle bir sınıflandırma yapabiliriz:

(1) *Konut Alanlarının Dönüştürülmesi*: Bir konut alanının veya benzeri yapıların (gecekondu alanlarının, yasal ve yasadışı konut alanlarının) yapı malzemesi ve arazi kullanımı durumuna bağlı olarak daha iyi hale getirilmesi, yeniden üretilmesi. Bunun yanında, kent içinde kalan eski konut yapılarının sağlamlaştırılması, içinde yaşanılabilir duruma getirilmesi de kentsel dönüşümün bir parçasıdır.

(2) *Çalışma Alanlarının Dönüştürülmesi*: Kentin yönetim merkezleri, kamu kurumu alanları, ticaret bölgeleri, sanayi alanları gibi çalışma yaşamına ayrılan alanlarının dönüştürülmesini ifade etmektedir.

(3) *İşlevini Yitirmiş (Yıpranmış) Tarihi ve Kültürel Mekanların ve Koruma Alanlarının Dönüştürülmesi*: Tarihsel ve kültürel yapıların (veya çevrenin) korunması, iyileştirilmesi, sağlamlaştırılması, yenilenmesi veya canlandırılmasıdır.

(4) *Çevre Varlıklarının Dönüştürülmesi*: Çevre varlıkları (su kaynakları, orman alanları, toprak, kıyı alanları, tarım alanları, yeşil alanlar ve benzeri) değişime ve dönüşüme uğrayabilmektedir. Amaç, olumsuz çevresel etkilerin en aza indirilmesini (atıkları azaltma, hava ve su kalitesinin bozulmasını önleme gibi), olumlu etkilerin geliştirilmesini (atıkların geri dönüşümü, toplu taşımanın yaygınlaştırılması, yürüyüş ve bisiklet yolları, enerji tasarrufu vb) sağlamak, sağlıksız çevre ve yaşam koşullarını iyileştirebilmektir.

(5) *Kentsel Toplumsal Altyapı Alanlarının Dönüştürülmesi*: Toplumsal dönüşüm bir bölgedeki yaşam kalitesi ile, toplumsal ilişkiler ile ilgilidir. Bu noktada sağlık, eğitim gibi kamu hizmetlerine erişimle ilgili koşulları da içerebilir (Turok, 2004: 26). Burada özellikle bu iki konuya (eğitim ve sağlık yapılarının dönüşümü) yer verilmiştir.

(5.1) *Eğitim Yapılarının Dönüştürülmesi*: Eğitim yapılarının (kurumlarının) günün koşullarına göre daha kullanılabilir ve ulaşılabilir duruma getirilmesidir.

(5.2) *Sağlık Yapılarının Dönüştürülmesi*: Sağlık ocakları, hastaneler, dispanserler gibi sağlık yapılarının (kurumlarının) günün koşullarına göre daha kullanılabilir ve ulaşılabilir duruma getirilmesidir.

(6) *Kentsel Teknik Altyapı Alanlarının Dönüştürülmesi*: Çağın teknolojisine uygun malzemelerle kentin su, elektrik, gaz, ulaşım ağı, kanalizasyon sistemi ve benzeri öğelerden oluşan altyapısının malzeme ve kapasite açısından iyileştirilmesi, geliştirilmesi ve çağın değişen koşullarına yanıt verebilecek duruma getirilmesidir.

(7) *Öteki Dönüşüm Alanları*: Yukarıdaki dönüşümlere bağlı olarak, psikolojik ve sosyolojik boyutlu daha başka değişimler de olmaktadır. (Çevre ve kentlilik bilincinin artması ve dolayısıyla yönetime katılma bilincinin gelişmesiyle birlikte siyasal ve yönetsel dönüşüm, turizm alanlarının dönüştürülmesi gibi.)

Sivil Toplum Kuruluşları ve Temel Özellikleri*

Fransızca “societe civile”den gelen sivil toplum (İng. civil society) ve İngilizce NGO (Non-Governmental Organizations) kısaltmasıyla adlandırılan Sivil Toplum Kuruluşları (STK’lar) son 15-20 yıldır insan hakları, demokrasi konusundaki tartışmaların odağında yer alan önemli iki kavramdır.

Sivil Toplum Kavramı

Sivil toplum (salt militer karşıtı anlamında değil), en basit tanımıyla ihtiyaçların giderildiği toplumdur (Küçükömer, 1994: 133). Aristoteles’ten beri sivil toplumun tanımı üzerine değişik yorumlar yapılmıştır. Hegel’e göre, sivil toplum birey (ya da aile) ile devlet arasında yer alır. Bazı düşünürlere göre ise, devleti

* Bu Çalışmada ele alınan STK’lar, rant kollayan, devletten kaynak koparmaya çalışan ve kendilerine maddi destek sağlayanların sözcülüğünü yapan STK’lar değildir. Aksine STK’lar derken ifade edilen, yönetime “katılımcı, demokratik ilkeler” doğrultusunda katılmayı öngören, sivil toplum anlayışına uygun örgütlenen ve faaliyette bulunan örgütlerdir.

dengeleyici bir karşı alan oluşturur. Oysa, Gramsci'ye göre de, son kertede devletin desteklerinden birisidir bu alan. Ama genel olarak sivil toplum, toplumsal hareketlerin ve yurttaşlık kavramının dinamik tarafı olarak görülmüştür (Ryfman, 2006). Yurttaşın siyasal ve yönetsel sürece katılımı sivil toplumun temel düşüncesidir (Anheir, Glasius and Kaldor, 2001: 8). Modern anlamda **sivil toplum**, özgür iradeli bireylerin somut çıkarları için eşit koşullarda bir araya gelerek örgütlenmelerine dayanır. Başarılı bir sivil toplum için önemli olan düşünsel bağımsızlık ve irade serbestisi için yeterli ölçüde bir ekonomik bağımsızlığa bireylerin sahip olmalarıdır (Hasgüler, Uludağ, 2004: 295). Sivil toplum kavramının irdelenmesi sonucunda birçok otoritenin aklına gelen çerçeve, gönüllü dernekler, kitle iletişim araçları, mesleki dernekler, sendikalar ve benzeri kuruluşlardaki kamusal katılım alanıdır (Ryfman, 2006).

Sivil Toplum Kuruluşlarının Temel Özellikleri ve İşlevleri

Sivil toplum örgütlü, demokratik gelişmeye ve iletişime olanak sağlayan bir alan olduğuna göre, hükümet dışı kuruluşlar (İngilizce Non-Governmental Organization, Fransızca "Organisations Non Gouvernementales") olarak adlandırılan STK'lar, bu toplumun önemli düşünsel ve uygulama araçlarından birisidir.

STK'ların temel niteliği, yurttaşların farklı siyasal, toplumsal, insani, kültürel ve benzeri ihtiyaç ve çıkarlarını gerçekleştirmek üzere, gönüllü olarak bir araya gelip kurdukları örgütler olmalarıdır (Tosun, 2003: 241). STK'lar, ulusal gelişmede etkili (ve etkileri gittikçe artan) aktörler olarak, özellikle 1990'lı yıllarda seslerini duyurmaya başlamışlardır. Hatta temel kamu hizmetlerinin sunulmasında STK'ların büyük sorumluluklar alması gerektiği tartışılmıştır (ve bugün de tartışılmaktadır). STK'lara yönelik tartışmaların, eleştirilerin ve desteklerin temelinde 1990'lardan sonraki iki büyük değişiklik rol oynamıştır: Birincisi, özellikle son on yıldır STK'lara olan ulusal ve uluslararası desteğin, duyarlılığın artmasıdır. İkincisi ise, bununla bağlantılı olarak, 1980'lerde ve 1990'larda "kamu yönetiminde reform" adı altında ortaya çıkan **yeni kamu yönetimi** (new public management) anlayışıdır (Clayton, Oakley and Taylor, 2000: 1). Ayrıca 1990'larda Doğu Bloku ülkelerindeki değişimi de bu anlayışın içinde ele alabiliriz. Bugün STK'ların gelişmesi için Birleşmiş Milletler, Dünya Bankası, IMF gibi uluslararası kuruluşlar çeşitli düzeylerde destek vermektedirler.

Örgüt yapıları ve işleyişleri açısından STK'ların (ortak) temel özelliklerini şöyle sıralamak mümkündür (Hasgüler, Uludağ, 2004: 296; Ryfman, 2006: 36; Çaha, 2005): (1) Her şeyden önce STK'lar gönüllü katılım ve ticari çıkar gözetmeme ilkeleri üzerine kuruldukları için hem geniş ölçekli kitle desteğine sahiptirler, hem de bireyin özgür iradesiyle kabullendiği değerlere dayanarak oluşturulurlar. (2) STK'lar, yalnızca üyeleriyle ilgili değil, toplumdaki belli grupları veya tüm toplumu ilgilendiren konularda sorun ve konularla ilgili olarak harekete geçerler. (3) STK'ların etkinlikleri devletler üstü bir özellik taşımaktadır. Yalnızca bulunduğu ülkede değil, Dünya'nın öteki bölgelerinde eylemler gerçekleştirebilmektedirler. Kamusal ve özel güçlerle, ulusal ve uluslararası düzlemde ilişki kurabilirler. (4) STK'ların siyasal iktidarı ele geçirmek gibi bir hedefleri olmamakla birlikte, bazen STK'lar siyaset bilimi anlamında siyasal baskı grubu ve lobi işlevi görürler. (5) STK'larda görüşler ve fikirler değil, ilkeler ve eylem ön plana çıkar. Her STK, ya yeni bir iddiayla ortaya çıkmak ya da kendini sürekli yenilemek durumundadır. (6) STK'lar kamunun yetersiz kaldığı eğitim, sağlık, kültür, bilim, sosyal yardım gibi pek çok alanda destekleyici işlevler üstlenerek çok önemli bir kamu hizmeti görevini yerine getirirler. Bu nedenle onların pek çoğu "kamu yararına çalışan" statüsü altında vergi muafiyeti ya da devlet bütçesinden yapılan ödeneklerle desteklenir (Hasgüler, Uludağ, 2004: 297).

Bu bağlamda STK'ların oldukça kapsamlı işlevleri yüklendikleri (ve yüklenebilecekleri) gözlenmektedir. Sosyal devlet anlayışının gerçekleştirilmesinde, sosyo-ekonomik konularda yürütecekleri projelerle (veya çalışmalarla) (devleti) "destekleyici rol" yüklenebildikleri gibi, tarihsel ve kültürel değerlerin korunmasında, çevrenin korunmasında, demokrasinin yerleşmesinde ve bugün hedeflenen çoğulcu bir toplumsal yapılanmanın gerçekleştirilmesinde etkin işlevler yüklenebilmektedirler.

Türkiye'deki STK'lar genel olarak, dernek veya vakıf biçiminde örgütlenmişlerdir. Ancak özellikle kent yönetimi ve çevre konusunda örgütlenmiş ve sivil toplumun bir parçası olan yapılanmalar da vardır. Bunlar; inisiyatif grupları, "proje"ler, üniversitelerdeki öğrenci kulüpleri, Yerel Gündem 21 ve buna bağlı çalışan örgütler ya da Kent Konseyleri ve benzeri (Atauz, 2000: 194). Bunun yanında gönüllü çalışan gençlik örgütleri ve benzeri yurttaş girişimleri de STK'lar adı altında ele alınabilir.

Stk'ların "Bütüncül Kentsel Dönüşümün" Sağlanmasında Yüklenebilecekleri "Yeni" İşlevlerin İrdelenmesi

STK'ların dönüşüm sürecine ilişkin yüklenebilecekleri önemli görevler tartışılmadan önce şu sorunun yanıtlanması gerekir: "STK'lar bütüncül kentsel dönüşüm için neden etkin işlevler yüklenmelidirler?"

STK'lar Bütüncül Kentsel Dönüşüm İçin Neden Etkin İşlevler Yüklenmelidirler?

Gerçekte kent, karmaşık bir toplum yapısının, bireysel düzeyde çözülemeyecek sorunların üstesinden gelmesine olanak sağladığı ve kendine özgü özellikleri bulunan bir yerleşim sistemidir (Huot,

Thalman ve Valbelle, 2000: 33). Çevresindeki bölgelerin bir ürünü olan ve buraları etkileyen kentler, ekonomik ve toplumsal gereksinimlere yanıt verecek biçimde gelişirler (Harris ve Ulmann, 1957: 55). Kentlerin birçok ögeyi bünyesinde barındırması, çok boyutlu işlevleri bütüncül kentsel dönüşüm için, tüm aktörlerin sürece dahil edilmesini gerekli kılmaktadır.

Bu bağlamda STK'ların neden kentsel dönüşüm sürecinde yer alması gerektiğini iki temel değişime dayanarak açıklayabiliriz: Birincisi, uluslararası ekonomik, toplumsal ve yapısal değişimler ve gelişmelerdir. Yönetim anlayışının, özellikle 1980'lerden sonra "katılımcı" anlayış çerçevesinde geliştirilmesi gerektiği üzerinde yoğunlaşan tartışmalar kentsel düzenin yapılandırılmasını etkilemektedir. Bu değişim süreci Sönmez'in (2005: 18) de belirttiği gibi küreselleşme, özelleştirme ve yönetimin desantralizasyonu (ve yerel yönetim) anlayışının bir parçasıdır. **Kentsel yönetim** olarak adlandırılan (kamu sektörü -merkezi yönetim ve yerel yönetim- özel sektör, STK'lar ve yerel halkın yer aldığı) çok aktörlü kent yönetimi "demokratikleşme" adına da kaçınılmazdır. İkincisi ise artan Dünya nüfusunun ve çevre sorunlarının kentleri yaşanamaz hale getirmesi, kentlerin canlılıklarını yitirmesidir. Bu durumda kentsel dönüşüm yalnızca ulusal değil, uluslararası işbirliğini de gerekli kılmaktadır.

Kentsel dönüşüm konusunda en fazla deneyime sahip ülke sayılan İngiltere'de bile, süreç içinde birçok alanın fiziksel olarak geliştirilmiş olmasına rağmen, arka planda hala çözümlenmemiş sosyal ve ekonomik sorunlar bulunmaktadır. Bu nedenle sosyal boyutu ağır basan bir kent yönetimi yaklaşımına ihtiyaç vardır. Bu yaklaşımda yaşam kalitesi, yerel halkın sağlık ve eğitim gibi temel hizmetlere erişimi, dışlanma, yoksulluk ve yoksunluk gibi konulara odaklanarak yerel halkla ilişkiler ve STK'ların ve yerel grupların dönüşüm süreçlerindeki ortaklıklara etkin katılımının sağlanması önem kazanmaktadır (Özdemir, Özden ve Turgut, 2005: 23). Kazgan'a (2003: 14) göre, kamu kaynaklarının sınırlılığı kadar kentsel dönüşümde mikro-birimlerin (muhtarlık gibi) dönüşüm gereklerinin tepeden bütün ayrıntılarıyla planlanmasının/öngörülmesinin olanaksızlığı, STK'ların üstlenebileceği işlevlerin önemini gözler önüne sermektedir.

STK'lardan Nasıl Yararlanılabilir?

Kentsel dönüşümde çevreyi koruma, yaşanan alanları güzelleştirme, tarihsel ve kültürel yapıtları/yapıları koruma ve yoksullara yardım alanlarındaki derneklerin, vakıfların mekansal dönüşümde oynadığı rol STK'ların bir boyutunu oluşturur. Öteki boyutta ise, STK'ların (özellikle bireylerin kentlileştirilmesinde, eğitiminde, çevre koruma ve benzeri konularda bilinçlendirilmesinde) toplumsal destek işlevleri vardır ve bu ikincisi önemlidir (Kazgan, 2003: 14).

Yukarıda özetlenen özelliklerini göz önünde tutarak, STK'ların yüklenebilecekleri işlevleri ana başlıklar halinde şöyle açıklayabiliriz:

(1) Konuta Yönelik STK'ların Danışmanlık İşlevleri: Cliff Hague'nin (2004: 180) vurguladığı gibi, konut alanlarında yenileme eylemi hiçbir zaman dar kapsamlı bir konut sorunu olarak ele alınmamalıdır. Yaşlılar ve gençler, yeni gelenler ile uzun süredir o bölgede ikamet edenler, kadınlar ve erkekler gibi çeşitlilik gözardı edilmemelidir. STK'lar, konutun kentsel dönüşüm sürecindeki orta ve uzun vadeli işlevlerini göz önünde bulundurarak halka "danışmanlık" yapabilirler. STK'lar, kentsel dönüşüm projelerinin yürütüldüğü bölgelerde, kentsel yerleşim alanlarında kısa, orta ve uzun vadeli amaçlara yönelik konut projelerine dahil edilmelidirler. Örneğin, "gecekondu alanlarında" kentsel dönüşüm sağlanacaksa, birinci, ikinci ve üçüncü kuşak özellikleri göz önünde bulundurulmalıdır. İkinci ve üçüncü kuşak, birinci kuşaktan daha eğitilmiş olacağından ve daha modern konutlarda yaşamak isteyeceğinden, STK'lar bu konuda yol gösterici olabilirler. Özellikle birinci kuşağa yönelik sosyal konutların yapılması, ikinci ve üçüncü kuşağa yönelik yapılan konutların çevresinde oluşturulacak eğlence-dinlenme mekanları, alışveriş merkezleri, kütüphane ve benzeri yapıların oluşturulmasında STK'lardan yardım alınabilir.

Yeni kentsel gelişme alanlarında, yerleşmeden önce tüm yeşil ve açık alanlar gerçekleştirilmelidir. Kentlerin eski yerleşik dokularında, özellikle nüfus yoğun alanların yoğunluğunu desentralize edecek planlamalar yapılmalı, nüfus yoğunluğu yeni konut alanlarına kaydırılmalıdır. Bu tür uygulamalar yapılırken, yüksek katlı çirkin apartman blokları yıkılarak, bunların yerine küçük ölçekli park alanları ve çocuk bahçeleri planlanmalıdır (Tuncer, 2000). Tüm bunların gerçekleştirilmesinde STK'lara başvurulabilir. Örneğin her yerleşim alanında metrekare başına düşen yeşil alanların (veya kişi başına düşen yeşil alanın), spor alanlarının, kültürel alanların geliştirilmesi STK'ların çalışmaları kapsamında yapılabilir.

Ankara, Dikmen, Çukurambar, Balgat, Yıldız gibi gecekondu alanlarının apartman bloklarına dönüşmesi, yalnızca üst gelir gruplarına yönelik konut üretimi (Kayasu ve Yaşar, 2003: 25) gibi örnekler kentsel dönüşümün eleştirilen yönlerinden bir kaçıdır. Bu nedenle STK'lar, toplumsal maliyetin dar gelirlinin üzerine yıkılmaması için lüks ve gösterişli yapılar yerine sosyal konut yapımını destekleyici yerel düzeneklerin oluşturulmasına öncülük edebilirler. Devlet, özellikle konut alanlarında, **kentsel rantları denetleyen düzenekler** oluşturmak durumundadır. STK'lar kentsel rantın kamu-özel sektör-yerel halk ve STK'lar arasında kamu yararı doğrultusunda paylaşılmasını sağlamanın önemli araçlarından birisi olabilir. Bu durumda yerel yönetimlerin meslek odalarıyla (TMMOB Şehir Plancıları Odası, Mimarlar Odası, Çevre Mühendisleri Odası gibi), özel girişimcilerle ve STK'larla işbirliği içinde çalışacak etkin birimler oluşturması

sağlanabilir. Ayrıca yerel yönetimlere parasal ve teknik yardımın artırılması, gerekli yasal ve yönetsel düzenlemelerin geliştirilmesi gerekmektedir.

(2) Tarihi ve Kültürel Kentsel Değerlerin Korunmasında ve İyileştirilmesinde STK'ların İşlevleri: Kiper'e (2006: 25) göre kentler ancak, geçmişten geleceğe uzanan tarihsel sürekliliklerini sağlayarak, kültürel miraslarını koruyabilirler. Dolayısıyla kentin tarihsel ve kültürel kimliğinin korunmasında hem kent halkına hem de STK'lara önemli görevler düşmektedir. Öncelikle Türkiye Tarih Vakfı'nın 1999'da uygulamaya başlattığı bir sivil girişim örneği olan **"Yerel Tarih Grupları Projesi"** türündeki çalışmalar geliştirilmelidir. Tarihsel ve kültürel değerleri korumanın ilk koşulu kent (veya bölge) halkını bilinçlendirmektir. STK'lar kişi, kurum ve kuruluşlarla işbirliği ve eşgüdüm sağlayarak konferans, kongre, sempozyum, toplantı, eğitim programları, kent gezi programları, atölye çalışmaları, sergi, belgesel film gösterileri yoluyla kent halkının bilinçlendirilmesini sağlayabilirler. Özellikle genç kuşaklarda bu bilincin oluşturulması için okullarla ve üniversitelerle iletişim önemlidir. STK'lar bu konuda **(Üniversite Öğrenci Çevre Toplulukları-ÜÖÇT'ler** başta olmak üzere) üniversite öğrenci topluluklarından yararlanabilirler, onlarla işbirliği içinde çalışabilirler. Kentin (ve bölgenin) tarihsel veya kültürel zenginliğine yönelik **kent müzeleri** veya **bölge müzeleri** kurulmasını sağlayabilirler. Tüm bunlar yanında kentsel dönüşüm projelerini yürütenleri ve hükümeti demokratik yollarla etkileyebilme güçlerini kullanmalıdırlar.

(3) "Katılımcı Planlama" İlkesi Dolayısıyla STK'lara Düşen Görevler: Tekeli'ye (1991, 8) göre planlama, kentin gelişimini ve değişimini etkileyen önemli süreçlerden birisidir. Bu durumda hazırlanacak kent planları toplumdaki değişik gruplara sunum yapan yapı süreçlerini çok iyi tanımalı ve bu süreçlerin özelliklerine göre tasarlanmalıdır. Bunun için planların, halkın katılımına ve denetimine açıklığı artırılmalıdır (Tekeli, 1991, 8). Katılımcı, demokratik, sosyal adaletçi, çevreci bir toplum modelini esas alan bütüncül planlama anlayışında (Sökmen, 2003: 49) şu üçlü yapının işbirliği ve eşgüdümü çok önemlidir: Belediyeler-Meslek Odaları (TMMOB Şehir Plancıları Odası, Mimarlar Odası, Çevre Mühendisleri Odası gibi) ve STK'lar. Bu üçlü yapının bir araya gelebileceği organların (veya birimlerin) Belediyeler düzeyinde oluşturulması olanaklıdır. STK'lar belediyelerle işbirliği içinde çok sayıda plancının bulunduğu bir **Planlama Örgütü** kurabilirler, hem belediye çalışanlarının hem de halkın "kent yönetimi ve kent planlaması" konusunda eğitilmesini sağlayabilirler. Bu çalışmalar belediyelerin (imar işleri, kentsel tasarım müdürlükleri gibi) ilgili birimleri aracılığıyla da gerçekleştirilebilir. Bu konuda üniversitelerden de yardım alınabilir.

Kentsel tasarım örnekleri tartışmaya açılarak, İstanbul ve Ankara başta olmak üzere kentsel dönüşüm projeleri yürütülen öteki kentlerin **"etkili bütünleşik kentsel dönüşüm planı"** STK'larla işbirliği içinde hazırlanabilir. Böylece Galata'nın, Zeytinburnu'nun, Haydarpaşa Garı ve Çevresi'nin ve öteki dönüşüm alanlarının sağlıklı biçimde dönüştürülmesi, kentsel dönüşüm projelerinin başarılı biçimde yürütülmesi sağlanabilir. Hazırlanan "bütünleşik kentsel dönüşüm planı" aracılığıyla kentin fiziksel ve kültürel zenginliğine ilişkin örgütlenmeler gerçekleştirilebilir. Örneğin Denizli'de "Kaplumbağaları Araştırma ve Koruma Grubu", Çanakkale'de Orman Alanlarını Araştırma ve Koruma Grubu, kıyı kentlerinde kıyıları korumaya, su kaynaklarını, verimli tarım arazilerini, bitki ve hayvan türlerini araştırmaya ve korumaya yönelik gruplar oluşturularak "Planlama" konusunda bir kentsel veri tabanı işlevi görebilirler.

STK'lar, kentsel planlamayla ilgili olarak kentsel dönüşüm projelerinde en çok eleştiri konusu olan **"kentsel rantın"** adil veya tüm toplumun refahına katkı sağlayacak biçimde dağıtılması için gerekli yasal ve yönetsel değişikliklerin yapılmasında yönlendirici işlevler yüklenebilirler. Bu konuda özellikle TMMOB Mimarlar Odası'nın ısrarla üzerinde durduğu "kentsel dönüşüm projelerinin uygulamaları sonucunda oluşan kentsel rantın vergilendirilmesi" önerisi için hükümeti demokratik yollarla etkileme ve kent halkını bilinçlendirme güçlerini kullanmalıdırlar.

(4) Çevre Bilincinin Oluşturulmasında ve Çevre Değerlerinin Korunmasında STK'ların İşlevleri: Çevre odaklı bir kentsel dönüşüm için STK'ların çevreye yönelik yüklenebilecekleri iki ana işlev vardır. Bunlar şöyle açıklanabilir:

(4.1) Eğitim Çalışmaları: STK'lar "çevrenin korunması bilincini" yerleştirip geliştirmek için belediyelerle işbirliği ve eşgüdüm içinde, kent halkına yönelik "eğitim programları" düzenleyebilirler. Örneğin kentsel dönüşüm projelerinin yürütüldüğü alanlarda **Sürekli Çevre Eğitim Merkezleri (SÜÇEM)** kurulmasını ve bu tür merkezler için yerleşim alanı ayrılmasını sağlayabilirler. SÜÇEM aracılığıyla, kentsel dönüşüm sürecinden etkilenenlerin hem kentsel dönüşüm konusunda bilgilendirilmesi hem de çevre koruma bilinci edinmeleri için çevre konulu ücretsiz tiyatro oyunları, film gösterimleri, sergiler ve benzeri kültür-sanat çalışmaları yapılabilir. Ayrıca bu konuda başta üniversitelerden (özellikle ÜÖÇT'lerden) olmak üzere, yerel düzeyde örgütlenmiş öteki gönüllü örgütlerden, Milli Eğitim Bakanlığı'na bağlı okullardan yardım alabilirler. Ayrıca bu çalışmalar Yerel Gündem 21 öncülüğünde de yürütülebilir.

(4.2) Çevreden Sürdürülebilir Biçimde Yararlanma: Prokop'un (1994: 9) **"tüketimi azalt, tekrar kullan ve tekrar kazan"** diye adlandırdığı insan-çevre ilişkilerindeki **3T ilkesini** yaşama geçirecek konut projelerinin, ulaşım sistemlerinin (özellikle toplu ulaşım sistemi) üretilmesine, sanayi alanlarının ve işlenmiş tarım alanlarının yapılandırılmasına, alışveriş merkezlerinin, dinlenme-eğlence mekanlarının dönüştürülmesine destek sağlayabilirler. Bu konuda **gönüllü kentsel tasarım projeleri** yürütebilirler. Özellikle üniversite gençliğine yönelik ödüllü yarışmalar düzenleyebilirler. Kent halkında bir çevre koruma

kültürünün yerleşmesi için eğitim programları (kurs, söyleşi, atölye çalışmaları gibi) düzenleyebilirler. Ayrıca STK'ların özellikle çevre sorunlarına yönelik yürütecekleri "projeler" aracılığıyla kentteki çevre sorunlarının denetim altına alınması sağlanabilir.

(5) Eğitim Kurumlarının Geliştirilmesinde STK'ların İşlevleri: Belediyelerle işbirliği içinde STK'ların özellikle kentsel dönüşüm sürecinde sosyal sorumluluk projelerine ve eğitim konularına ağırlık vermesi gerekiyor. Kültür merkezleri, halk eğitim kursları, belediye-STK işbirliğinde çıkarılabilecek dergi ve broşürler yoluyla halka yönelik bilgilendirme ve eğitim çalışmaları zenginleştirilebilir. Bu amaçlarla STK'lar, uygulanan kentsel dönüşüm projelerinden olumsuz etkilenebileceklerin (özellikle gecekondularındaki dar gelirli kesimin) haklarını koruyabilmesi için "**sivil mahalle örgütleri**" oluşturulmasını ve bu şekilde proje yöneticilerini etkileyebilmeyi sağlayabilirler. Örneğin, kentin merkezinde, trafik, gürültü açısından en yoğun alanında yer alan bir ilköğretim okulunun veya bir anaokulunun daha kullanılır bir yapıya (halk eğitim merkezine, tiyatroya, sinemaya ve benzeri kültürel kuruma) dönüştürülmesinde yol gösterici ve eşgüdümleyici olabilirler.

STK'ların yüklenebilecekleri en önemli işlevlerden birisi de başlangıçta kentsel dönüşüm alanlarında yapılan ve (zamanla kente yayılan) **Sürekli Eğitim Merkezlerinin (SEM'in)** kurulmasını sağlamaktır. STK'lar, bu konuda kent halkı ile belediye arasında bir köprü işlevi görebilirler. Belediyeden kente ait pek çok hizmeti bekleyen halkı SEM'de eğiterek, halka "kentine sahip çıkma" bilincini de kazandırabilirler. Kentin ağaçlandırılması, yeşil alanların korunması gibi konularda kent halkı ile birlikte çalışmalar yapılabilir. SEM aynı zamanda ülke kalkınmasının itici gücü olabilir. Çünkü DİE Türkiye 2004 İstatistik Yıllığı 2004 verilerine göre Türkiye genelinde net okullaşma oranı 2003 yılında ilköğretimde %91.95, ortaöğretimde %46.47, yüksek öğretimde ise %13.09'dur. Bu verileri dikkate aldığımızda SEM'in ne kadar önemli işlevler yüklenebileceğini görebiliriz.

(6) Sağlık ve Sosyal Yardım Kurumlarının Geliştirilmesinde STK'ların İşlevleri: STK'ların bu süreçte bir "sosyal destek aracı" olma işlevleri çok yüksektir. Yürütecekleri eğitim kurslarıyla, dar geliriye yapabilecekleri sosyal ve psikolojik yardımlarla, kentsel dönüşüm sürecinde özellikle kentin sağlık profiline ilişkin bilgiler elde etmede ve halkı bilinçlendirmede önemli görevler üstlenebilirler. Üniversiteler, İl Sağlık Müdürlükleri, İl Çevre ve Orman Müdürlükleri, Meslek Odaları (Tabipler Odası başta olmak üzere), Yerel Gündem 21 ve halkın katılımıyla (a) sağlık eğitimi çalışmaları ve (b) dönüşüm sürecinde ortaya çıkabilecek hastalık risklerine karşı önlem alabilmek için "sağlık taraması çalışmaları" yapılabilir. STK'lar şu iki konuda da yol göstericilik yapabilirler: (1) Her kentsel dönüşüm uygulaması için bir **Sağlık Etki Değerlendirmesi**'nin (SED'in) yapılmasını sağlamak. SED'e ilişkin belli düzeylerde uygulamaların yapıldığı uluslararası (İngiltere, Finlandiya, Hollanda, İsveç gibi) deneyimlerden yararlanılabilir. (2) Koruyucu sağlık hizmetleri konusunda halkı bilgilendirmek ve kentli hakları konusunda eğitmek amaçlı **Sürekli Sağlık Eğitim Merkezleri (SSEM)** kurulmasını sağlamak.

(7) Bir Eşgüdümleyici Örgüt Türü Olarak STK'ların İşlevleri: STK'lar ilgili tüm birimler arasında işbirliği yaparak ve eşgüdüm sağlayarak, kentsel ve kentsel alt bölgelerin yenilenmesinde, iyileştirilmesinde, çevre korumanın geliştirilmesinde, risk taşıyan (veya yaratan) durumların (deprem, afet) belirlenmesinde ve benzeri kentsel dönüşüm sürecine ilişkin tüm verilerin değerlendirilmesinde bilgi alışverişinin sağlanabileceği bir "**Kentsel Araştırmalar Merkezi**" (KAM) kurabilirler. Bu ağ, hem ulusal hem de uluslararası düzeyde konusunda uzman kişilerden, akademik ve benzeri kuruluşlardan, araştırmacılardan ve konuyla ilgili öteki STK'lardan oluşan bir **bilgi merkezi işlevi** görmelidir. Bu merkez aracılığıyla, daha önce Avrupa kentlerinde (Paris'te, Londra'da,...), ABD'de ve Dünya'nın öteki ülkelerinde gerçekleştirilmiş olan başarılı kentsel dönüşüm uygulamalarının incelenmesi, tartışılması ve tartışma sonuçlarının yayımlanması sağlanabilir. KAM aracılığıyla, kentsel çöküntü bölgelerinin fiziksel ve sosyal yapısına ilişkin bilgilerin (konut ve öteki yapıların durumu, korunması gereken tarihi ve kültürel varlıkların saptanması, ulaşım, teknik altyapı durumu vb) elde edilmesi ve bu bölgelerdeki sorunların saptanması sağlanabilir. Ayrıca belediyelerin "coğrafi ve kent bilgi sistemleri kurmak" görevi (5216 Sayılı Kanun, md.7/h) STK'larla işbirliği içinde yapılabilir.

Sonuç

"**Kentte her şey diğer her şeyi etkiler**" (Harvey, 2003: 59). Bu düşünceyle "kentsel dönüşüm" kavramına yaklaştığımızda, kentsel dönüşümün çok boyutlu olduğunu, pek çok yararına rağmen, pek çok riskinin de bulunduğunu görürüz. Riskleri azaltmanın ve olumlu etkileri arttırmanın en iyi yöntemlerinden biri, kuşkusuz "toplumsal uzlaşının" sağlanmasıdır. Bütüncül kentsel dönüşüm, kentin doğası gereği "toplumsal uzlaşmaya" ihtiyaç duymaktadır.

Turok (2004: 25), çalışmasında, kentsel dönüşümün üç ayırıcı özelliğini şöyle açıklamakta ve bizim bu çalışmada ele aldığımız STK'ların kentsel dönüşüm sürecine dahil edilmesinin önemine de dolaylı olarak açıklık getirmektedir: (1) Kentsel dönüşüm bir 'yer'in (mekanın) doğasını değiştirmeyi ve yerleşik halk ile söz konusu yerin geleceğinde söz hakkı bulunan öteki aktörleri sürece dahil etmeyi amaçlar, (2) Bölgenin özel sorunlarına ve potansiyeline bağlı olarak devletin temel işlevsel sorumlulukları ile kesişen çok çeşitli hedefleri ve çalışmaları içerir, (3) Ortaklığın özel kurumsal yapısı değişkenlik gösterse de, genellikle, farklı paydaşlar arasında işleyen bir ortaklık yapısı içerir. Turok'un vurguladığı bu üç özellik de, çağdaş ve

sürdürülebilir bütüncül kentsel dönüşüm için kamu kesimi, özel kesim, yerel halk, gönüllü çalışan örgütler ve sivil toplum kuruluşlarının katılımıyla planlanacak ve uygulanacak kentsel dönüşüm programlarına ihtiyaç olduğu gerçeğini ortaya koymaktadır.

Buraya kadar yapılan tartışmalardan çıkardığımız sonuç şudur: Fizik mekan ile birlikte ekonomik ve toplumsal mekanı da çözümlen, yani “**insan odaklı**” olan bir kentsel dönüşüm kavramını tartışıp, **sürdürülebilirlik ilkesi** için kendimize özgü yöntem ve modelleri geliştirmemiz gerekir (Görgülü, 2005). İnsan odaklı model geliştirmenin en önemli araçlarından birisi de kuşkusuz STK'lardır. STK'ların, kentsel yönetim (urban governance) anlayışının tartışıldığı 21. yüzyılda, örgüt enerjileriyle ve özellikleri dolayısıyla değerlendirilmesi gerekir. Bu durumda **yapılması gereken temel üç şey vardır**: (1) Kentsel dönüşüm uygulamalarının etkili sonuçlar verebilmesi için STK'larla proje öncesi, proje süresince ve proje sonrasında işbirliği yapılmalıdır, (2) Belediyeler kendi bünyelerinde kentsel dönüşüm konusunda STK ile işbirliği içinde çalışacak bir birim kurabilirler. (3) STK'lardan özellikle “insansal dönüşüm” konusunda yararlanılabilir.

Kaynakça

- Anheir, Helmut, Marlies Glasius and Mary Kaldor; (2001), “Introducing Global Civil Society”, **Global Civil Society 2001**, Helmut Anheir ve diğerleri (Ed.), Oxford University Press, London, UK.
- Atauz, Akın; (2000), “Çevreci Sivil Toplum Hareketinin Yakın Tarihi,” **Türkiye’de Çevrenin ve Çevre Korumanın Tarihi Sempozyumu** (7-8 Nisan 2000, İstanbul Teknik Üniversitesi Maçka Sosyal Tesisleri), Türkiye Ekonomik ve Toplumsal Tarih Vakfı, İstanbul, s.194-219.
- Belediye Kanunu (5393/03.07.2005), RG. 13.07.2005/25874.
- Belediyelerin Arsa, Konut ve İşyeri Üretimi, Tahsisi, Kiralaması ve Satışına Dair Yönetmelik, RG. 29.09.2005/25951.
- Büyükşehir Belediye Kanunu, (5216/10.07.2004), Resmi Gazete: 23.07.2004/25531.
- Bovaird, Tony; (1996), “Public Art in Urban Regeneration: An Economic Assessment”, Antoni Remesar (Der.), **Urban Regeneration. A Challenge for Public Art** (monografies psico-socio-ambientals, 6), Publications de la Unversitat de Barcelona, Barcelona, pp. 116-128, http://www.ub.es/escult/docus2/urban_regeneration.pdf
- Clayton, Andrew, Peter Oakley and Jon Taylor; (2000), “Civil Society Organizations and Service Provision”, **Civil Society and Social Movements Programme Paper (2 October 2000)**, United Nations Research Institute for Social Development, Geneva.
- Çaha, Ömer; (2005), “Sivil Toplum Üstüne”, Lütfi Sunar (Yay. Haz.), **Sivil Toplum ve Demokrasi**, Kaknüs Yayınları, İstanbul.
- DİE (Devlet İstatistik Enstitüsü); (2004), **Türkiye İstatistik Yıllığı**, T.C Başbakanlık DİE Yayını, İstanbul, s.103, www.die.gov.tr/yillik/yillik_2004.pdf
- Dündar, Özlem; (2003), “Kentsel Dönüşüm Uygulamalarının Sonuçları Üzerine Kavramsal Bir Tartışma”, Pelin Pınar Özden, İlkur Karakaş, Sırma Turgut, Hülya Yakar,
- Demet Erdem ve Neslihan Palaoğlu (Yay. Haz.), **Kentsel Dönüşüm Sempozyumu (Bildiriler, 11-13 Haziran 2003)**, Yıldız Teknik Üniversitesi Yayını, İstanbul, s. 65-74.
- Görgülü, Zekai; (Mart-Nisan 2005), “Planlamada Bir Araç: Kentsel Dönüşüm”, **Mimarlık Dergisi**, Yıl:42, Sayı: 322, TMMOB Mimarlar Odası Yayını, Ankara.
- <http://old.mo.org.tr/mimarlikdergisi/index.cfm?sayfa=Ozet&DergiSayi=35&MenuID=193>
- Hague, Cliff; (2004), “Konut Alanlarının Dönüşümü ve Yenileme Projelerinde Başarı”, Pelin Pınar ÖZDEN, Sırma R. Turgut, Dilek Özdemir (Der.), **Uluslararası Kentsel Dönüşüm Uygulamaları Sempozyumu (27-30 Kasım 2004)**, Küçükçekmece Belediyesi Yayını, İstanbul, s. 178-186.
- Harris, Chauncy D. ve Edward L.Ullmann; (1957), “Kentin Doğası”, Bülent Duru ve Ayten Alkan (Der. ve Çev.), **20. Yüzyıl Kenti**, İmge Kitabevi, Ankara, s.55-76.
- Harvey, David; (2003), **Sosyal Adalet ve Şehir**, Metis Yayınları, İstanbul.
- Hasgüler, Mehmet ve Mehmet B. Uludağ; (2004), **Devletlerarası ve Hükümetler Dışı Uluslararası Örgütler**, Nobel Yayın Dağıtım, Ankara.
- Huot, Jean Louis, Jean Paul Thalmann ve Dominique Valbelle; (2000), **Kentlerin Doğuşu**, İmge Kitabevi, Ankara.
- Karaman, Zerrin Toprak; (1998), “Habitat-II ve Yerel Gündem 21 Sorumluluğu”, **Türk İdare Dergisi** (Aralık 1998), T.C. İçişleri Bakanlığı Yayını, Ankara, Yıl:70, Sayı:421, s. 347-363.

- Kayasu, Serap ve Suna Senem Yaşar; (2003), "Kentsel Dönüşüm Üzerine Bir Değerlendirme: Kavramlar, Gözlemler", Pelin Pınar Özden, İlknur Karakaş, Sırma Turgut, Hülya Yakar, Demet Erdem ve Neslihan Palaoğlu (Yay. Haz.), **Kentsel Dönüşüm Sempozyumu (Bildiriler, 11-13 Haziran 2003)**, Yıldız Teknik Üniversitesi Yayını, İstanbul, s.20-28.
- Kazgan, Gülten; (2003), "Türkiye'de Kentsel Dönüşümün Ekonomik Boyutu", Pelin Pınar Özden, İlknur Karakaş, Sırma Turgut, Hülya Yakar, Demet Erdem ve Neslihan Palaoğlu (Yay. Haz.), **Kentsel Dönüşüm Sempozyumu (Bildiriler, 11-13 Haziran 2003)**, Yıldız Teknik Üniversitesi Yayını, İstanbul, s. 9-17.
- Keleş, Ruşen; (2006), **Kentleşme Politikası**, İmge Kitabevi, Ankara.
- Keleş, Ruşen; (1998), **Kentbilim Terimleri Sözlüğü**, İmge Kitabevi, Ankara.
- Kiper, H. Perihan; (2006), **Küreselleşme Sürecinde Kentlerin Tarihsel-Kültürel Değerlerinin Korunması: Türkiye-Bodrum Örneği**, Sosyal Araştırmalar Vakfı Yayını, İstanbul.
- Küçükömer, İdris; (1994), **Sivil Toplum Yazıları**, Bağlam Yayıncılık, Ankara.
- Lang, Thilo; (2005), "Insights in the British Debate Urban Decline and Urban Regeneration", Working Paper, Erkner, Leibniz-Institute for Regional Development and Structural Planning, http://www.irs-net.de/download/wp_insights.pdf
- Li, Mimi; (2003), **Urban Regeneration Through Public Space: A Case Study in Squares in Dalian, China**, Canada: A Thesis Presented to the University of Waterloo in Fulfillment of the Thesis Requirement for the Degree of Master of Arts in Geography (Elektronik ortamda yayımlanmış Yüksek Lisans Tezi), http://etheses.uwaterloo.ca/display.cfm?ethesis_id=304
- Mccarthy, John; (2004), "Kentsel Dönüşümde Ortaklık Pratiği", Pelin Pınar Özden, Sırma R.
- Turgut, Dilek Özdemir (Der.), **Uluslararası Kentsel Dönüşüm Uygulamaları Sempozyumu (27-30 Kasım 2004)**, Küçükçekmece Belediyesi Yayını, İstanbul, s. 99-108.
- Özden, P. Pınar; (2006), "Türkiye'nin Kentsel Dönüşüm Politikalarına Bir Bakış ve Yeni Beklentiler", **Konut Kurultayı: Alt Gelir Grubuna Yönelik Konut Sunumu ve Kentsel Dönüşüm (8-9 Nisan 2006)**, http://www.spoist.org/pinarozden_bildiri.asp
- Özdemir, Dilek, Pınar Özden ve Sırma Turgut; (2005), "Kentsel Dönüşümde Avrupa Deneyimi", **Ege Mimarlık**, TMMOB Mimarlar Odası İzmir Şubesi Yayını, İzmir, Yıl: 15, Sayı: 53, s.22-29.
- Prokop, Marian K. (1994), **Yeşil Yönetim**, Serpil Ural (Çev.), Türkiye Çevre Vakfı Yayını, Ankara.
- Ryfman, Philippe; (2006), **Sivil Toplum Kuruluşları**, İletişim Yayınları, İstanbul.
- Sökmen, Polat (2003), "Kentsel Dönüşüm İçin Kaynak Yaratıcı Sürdürülebilir Bir Planlama Çerçevesi", Pelin Pınar Özden, İlknur Karakaş, Sırma Turgut, Hülya Yakar, Demet Erdem ve Neslihan Palaoğlu (Yay. Haz.), **Kentsel Dönüşüm Sempozyumu (Bildiriler, 11-13 Haziran 2003)**, Yıldız Teknik Üniversitesi Yayını, İstanbul, s. 47-51.
- Sönmez, İpek Özbek; (2005), "Kentsel Dönüşüm Sürecinde Aktörler-Beklentiler-Riskler", **Ege Mimarlık**, TMMOB Mimarlar Odası İzmir Şubesi Yayını, İzmir, Yıl: 15, Sayı: 53, s.16-21.
- TDK (Türk Dil Kurumu); (1998), **Türkçe Sözlük**, TDK Yayını, Ankara.
- Tekeli, İlhan; (1991), **Kent Planlaması Konuşmaları**, TMMOB Mimarlar Odası Yayını, Ankara.
- Tosun, Gülgün Erdoğan; (2003), "Sivil Toplum", **Çağdaş Kamu Yönetimi-1**, Muhittin Acar ve Hüseyin Özgür (Der.), Nobel Yayınları, Ankara.
- Trumbic, Ivica; (2005), "Urban Regeneration in the Mediterranean Coastal Cities", **Proceedings of the 14th Biennial Coastal Zone Conference New Orleans, Louisiana (July 17 to 21, 2005)**, http://www.csc.noa.gov/cz/2005/CZ05_/Proceedings_CD/pdf%20files/TrumbicUrban.pdf
- Turok, Ivan; (2004), "Kentsel Dönüşümde Yeni Eğilimler ve Yönetişim", Pelin Pınar ÖZDEN, Sırma R. TURGUT, Dilek ÖZDEMİR (Der.), **Uluslararası Kentsel Dönüşüm Uygulamaları Sempozyumu (27-30 Kasım 2004)**, Küçükçekmece Belediyesi Yayını, İstanbul, s. 25-31.
- Tuncer, Mehmet; (2000), "Türkiye'de Bölge-Kent Planlaması ve Kentsel Tasarım: Uygulama Sorunları ve Görüşler", **"Geleceği Planlamak" Dünya Şehircilik Günü 24. Kollokyumu (6-8 Kasım 2000)**, http://www.haberbilgi.com/bilim/cevre/mehmet_tuncer/kentplanlamasi.html
- Türel, Ali; (2006), "Ankara'da Kentsel Dönüşüm", **Cumhuriyet Gazetesi Ankara Eki** (21.07.2006).
- Türkiye Cumhuriyeti (T.C.) **1982 Anayasası**, RG. 9.11.1982/17863.
- Yıpranan Tarihi ve Kültürel Taşınmaz Varlıkların Yenilenerek Korunması ve Yaşatılarak Kullanılması Hakkında Kanun (5366/16.06.2005), RG. 05.07.2005/25866.

***YOKSULLUK MİSYONLU
SİVİL TOPLUM KURULUŞLARI***

AMERİKA BİRLEŞİK DEVLETLERİNDE ÜÇÜNCÜ SEKTÖR ORGANİZASYONLARININ YOKSULLUKLA MÜCADELEDEKİ ROLÜ: THE SALVATION ARMY ÖRNEĞİ

Yrd. Doç. Dr. Tuncay Güloğlu
Kocaeli Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi
tguloglu@kou.edu.tr
Prof. Dr. Sedat Murat
İstanbul Üniversitesi, İktisat Fakültesi

Özet

Kişinin zorunlu ihtiyaçlarını sağlayamaması olarak tanımlanan yoksulluk günümüzde şiddetli bir sosyo-ekonomik problemdir. Günümüzde yoksulluğa karşı üçüncü sektör organizasyonlarının rolü giderek önem kazanıyor. Amerika Birleşik Devletleri dünyada en zengin ülkelerden birisi olmasına rağmen yüksek oranda yoksul nüfusu barındırmaktadır. Bu çalışmada da öncelikle ABD'de yoksulluk ele alınacaktır. Diğer yandan ABD'de üçüncü sektörün gücü ve rolünü anlamaya çalışacağız. Sonuçta da the Salvation Army yoksullukla mücadele eden bir organizasyon olarak ele alınacaktır.

Anahtar Kelimeler: Yoksulluk, Üçüncü Sektör, The Salvation Army.

THE ROLE OF THE THIRD SECTOR ORGANIZATIONS IN THE STRUGGLE AGAINST POVERTY IN THE UNITED STATES OF AMERICA: THE CASE OF SALVATION ARMY

Abstract

Recently poverty is a drastic socio-economics problem. It is defined when a person is not able to provide his indispensable needs. Nowadays against poverty the role of third sector organizations are getting more important. Although the United States is one of the most affluent countries in the world it has a large percentage of needy. In this study we examine poverty in the United States. On the other hand, we try to understand the role and power of third sector in the United States. Finally we examine the Salvation Army as a model organization against the struggle of poverty.

Keywords: Poverty, Third Sector, The Salvation Army.

Giriş

Günümüz dünyası hızlı bir ekonomik ve sosyal değişim yaşamaktadır. Doğu bloğunun çözülmesi, telekomünikasyon teknolojilerinin büyük gelişme göstermesi ve global bir dünyanın ortaya çıkması bize bugünkü dünyanın elli yıl öncekinden çok farklı olduğunu göstermektedir.

Bu bağlamda kapitalist ekonomiler hem başarılı hem de başarısız olmuşlardır. Ekonomik büyüme kapitalizmin başarısı iken gelir dağılımında yaşanan dengesizlikler ve çevresel bozulma kapitalizmin en başarısız olduğu alanlardır. Fakat bazı düşünürler büyüme ve teknolojik yeniliklerin bu sorunların aşılmasını sağlayacağını iddia etmektedir. Ancak bugün için dünyada yaygınlaşan bir yoksulluğun inkar edilemez bir gerçek olduğunu da söyleyebiliriz.

Yoksulluk bugün için dünya ülkelerinin karşılaştığı en ciddi problemlerden birini oluşturmaktadır. 1.3 milyar insan dünyada yoksulluk problemi altında yaşamaktadır. Bu nüfusun çoğu Afrika ve Asya ülkelerinde yaşamaktadır (Sharp, 2005:9A). Yoksulluk klasik olarak gelir yoksulluğu şeklinde tanımlanmaktadır. Genellikle kalori üzerinden hesaplanan bu yoksulluk tanımına göre günlük geliri 1 doların altında olan kişiler ağır yoksulluk sınırındadırlar. Diğer yandan günde 2 doların altında yaşayan kişiler de yoksulluk sınırının altında yaşamaktadırlar (Tilak, 2002:191).

İşte umutsuzluk ve umudun bir arada yaşandığı günümüz dünyasında kar amacı gütmeyen aynı zamanda kamu kurumu da olmayan "üçüncü sektör" olarak ifade edilen örgütlerin önemi artmaktadır (Gunn, 2004:2)

Günümüzde modern devlet kar amacı gütmeyen kuruluşları vatandaşa hizmet iletmede alternatif bir mekanizma olarak görmektedir. Özellikle kamu hizmetlerinin özelleştirilmesi eğilimi bu sektörü güçlendirmiştir.

Üçüncü sektör kuruluşlarının temel amacı sosyal fonksiyonlar üstlenmektir. Bu kuruluşlarda ne sahibini zenginleştirmek ne de üst düzey yöneticilerine yüksek gelir sağlama amacı yoktur.

Üçüncü sektör kuruluşları iki geniş kategoride sınıflandırılabilir. Bunlardan birincisi yalnızca kendi üyelerine hizmet edenler ki kulüp ve sendikalar bu grupta değerlendirilebilir. İkincisi ise üyelik şartı aranmaksızın hizmet veren kamu hizmeti sağlayan kurumlardır ki pek çok vakıf ve dernek bu gruba dahildir (Gunn, 2004:2).

Üçüncü sektör işletmelerinde hizmet ve mallar toplum için tutulur ve yeniden yatırıma dönüştürülür (Gunn, 2004:Preface). Bu sektör örgütleri ekonomide ne geleneksel kar amacı güden ne de hükümet kurumları gibi devlet içindeki örgütlerdir.

1. ABD'de Yoksulluğun Boyutları

Birçok Afrika ve Asya ülkesinden farklı olarak ABD dünyada refah seviyesi en yüksek ülkelerden birisidir. Ülke dünyanın en gelişmiş ve endüstrileşmiş ülkelerinden birisi olması yanında bilgi toplumunun öncü ülkelerinden birisi konumundadır. Bununla beraber ABD aynı zamanda yüksek oranda yoksulluğu bünyesinde barındırmaktadır.

2004 yılında vergilendirme öncesi yoksulluk sınırı 65 yaş altında birisi için 9827 dolar olarak kabul edilmiştir (Walt,Proctor, and Lee, 2005:52). Aynı şekilde beş kişilik bir aile için bu rakam 22543 dolardır. Yoksulluk sınırı hesaplamaları 1960'ların ortalarından beri yapılan hesaplamalara dayanmakta ve enflasyon gözönüne alınarak her yıl güncelleştirilmektedir.

Tablo 1: ABD'de 2004 Yılı Yoksulluk Sınırı (Aile Tiplerine Göre)

		Dolar
Bir Kişi	0-65	\$ 9,827
	65+	\$ 9,060
Tek Ebeveyn	1 Çocuk	\$ 13,020
	2 Çocuk	\$ 15,219
İki kişi	Çocuksuz	\$ 12,649
	1 Çocuk	\$ 15,205
	2 Çocuk	\$ 19,157
	3 Çocuk	\$ 22,543

Kaynak: Walt, Carmen DeNavas, Bernadette D. Proctor and Cheryl Hill Lee (2005), Income, Poverty, and Health Insurance Coverage in the United States: 2004, U.S. Department of Commerce Economics and Statistics Administration, U.S Census Bureau, p.52.

2004 yılı itibariyle ABD'de nüfusun %12.7'si yoksulluk sınırı altında yaşamaktadır. Bu oran 1993 yılında %15.1 dir. Yoksulluk oranı 1993 ile 2000 yılları arasında istikrarlı olarak düşme eğilimi göstermiş ve 2000 yılında %11.3'e düşmüştür. Ancak 2000 yılından sonra yoksulluk tekrar yükselme eğilimine girmiştir. Tarihi süreç değerlendirildiğinde nispi olarak yoksulluğun düşüş eğiliminde olduğu görülmektedir. 1950'lerin sonlarında yoksul kesimin toplam nüfus içindeki oranı %22.4 iken bu oran 1983 yılında %15.2'ye düşmüştür. Fakat o tarihten beri yoksulluk oranı %10'un üstünde seyretmektedir. Bu ABD'de otuz milyon civarında bir yoksul kitlenin varlığını gösterir (Walt, Proctor, and Lee, 2005:52).

ABD'de milyonlarca kişi yetersiz gıda ve barınma koşullarında yaşamaktadır. Yalnızca işsiz kişiler değil çalışanlar içinde bir kesim de yoksulluk sınırının altında yaşamakta ve yetersiz beslenme ve barınma problemleriyle mücadele etmektedirler. Bu tür problemler çeşitli sağlık problemlerini de beraberinde getirmektedir. Yoksulların bir kısmı kötü beslenme problemi ile karşılaşırken diğer bir kısmı ise belli dönemlerde açlık tehlikesi yaşamaktadır (Nord, Mark, Margaret Andrews and Steven Carlson, 2004: 7).

2. ABD'de Üçüncü Sektör

ABD'de üçüncü sektör pek çok gelişmiş ülkedeki benzerlerinden daha güçlüdür. Bunda ülkedeki ideolojik eğilimin kurulduğundan beri kısıtlanmış devlet aktivitesinden yana olması önemli bir faktördür. Tarihsel süreç içinde ABD toplumunda gönüllü katılım ve kolektif sorumluluk önemli bir değer kabul edilmiş ayrıca devletin aşırı müdahalesinin veya devlet yardımlarının uzun dönemde devletin bireysel hürriyetleri kısıtlamasına neden olacağı düşünülmüştür.

Bu düşünceler bütün sosyo-politik sistemde etkisini göstermiştir. Nitekim Amerikan başkanlarının önemli konuşmalarında özellikle yemin töreni konuşmalarında kısıtlanmış bir devlet anlayışı ve desteklenen bir üçüncü sektöre vurgu yaptıkları dikkat çekmektedir. Örneğin: Başkan George W. Bush 2005 yılı Ocağındaki ikinci yemin töreni konuşmasında bireylerin ekonomik bağımsızlığı ve mülkiyet sahibi insanlardan oluşan toplum (ownership society) yapısının önemini vurgulamakta ve toplumsal hayatın örgütlenmiş vatandaşlar aracılığı ile sürdürülebileceğini söylemektedir (Bush,2005A). Yine Başkan Bush 2005 yılında Calvin College'in mezuniyet töreninde yaptığı konuşmasında Alexis de Tocqueville'de atf

yaparak inanç temelli veya toplumsal grupların oluşturdukları örgütlerin devletten daha iyi sonuçlar ürettiklerini belirtmekte, özellikle yerel sorunların yerel düzeyde örgütlenmiş vatandaşlarca çözülebileceğini açıklamakta, vatandaşları kilise camii ve sinagog gibi inanç temelli organizasyonlara katkıda bulunmaya çağırmaktadır (Bush, 2005B). Yine yirminci yüzyıldaki en önemli Amerikan başkanlarından birisi olarak kabul edilen Ronald Reagan 1981 Ocağındaki başkanlık yemin töreni konuşmasında problemler karşısında devletin çözüm değil bizzat devletin kendisinin problem olduğunu açıklamış, aynı konuşmasında vatandaşların kilise, sanat, kültür ve eğitime yaptıkları katkıları vatanseverliğin derinliği olarak ifade etmiştir (Reagan, 1981).

ABD'de ülke çapında gönüllü olarak bağışta bulunma ve bağışlarla gönüllü kuruluşları desteklemek geleneksel bir hal almıştır, bu nedenle Amerikalılar bağış milleti olarak ta adlandırılmaktadır. 2004 yılında Amerikalıların yaptıkları bağışlar 248,5 milyar dolardır. Ortalama bir Amerikalı yılda 1927 dolar bağışta bulunmaktadır. Bağışta bulunanların çoğunluğu dini nedenlerle bağış yapmaktadır. Her üç Amerikalıdan ikisi her yıl düzenli olarak bağış yapmaktadır. Yine 2004 yılı itibariyle yapılan bağışlardan en büyük payı 88.3 milyar dolar ile dini örgütler almıştır, dini örgütleri eğitim kurumları ve vakıflar takip etmektedir (Time, 2005:90-91)

Tablo 2: ABD'de Bağışların Bağış Yapılan Yerlere Göre Dağılımı (2004)

Bağış Yapılan Yerler	Miktar (Milyar Dolar)
Dini Organizasyonlar	88,3
Eğitim Örgütleri	33,8
Vakıflar	24,0
Sağlık Örgütleri	21,9
İnsani Hizmet Örgütleri	19,2
Sanat ve Kültür Kurumları	14,0
Kent Örgütleri	12,9
Çevre Örgütleri	7,6
Uluslararası Örgütler	5,3
Diğerleri	21,4
Toplam	248,5

Kaynak: Center on Philanthropy at Indiana University.

Yapılan bu bağışların kaynağı incelendiğinde 187,9 milyar dolar bireylerin yaptığı bağışlar, 28.8 milyar dolar vakıfların yaptığı bağışlar, 19.8 milyar dolar miras ve vasiyet yoluyla bağışlananlar ve 12,0 milyar dolar'da şirketlerin yaptıkları bağışlardır (Time, 2005:90-91).

Ülkede özellikle zengin kişiler arasında vakıf kurmak ve gönüllü organizasyonları desteklemek bir gelenek halini almıştır. Ülkenin en güçlü vakıfları olan Sage Foundation, Carnegie Corporation, Rockefeller Foundation, the Ford Foundation ve the Gates Foundation ülkenin en zengin kişileri tarafından kurulmuş ve desteklenmiştir. Bunlardan the Gates Foundation'nın kurucusu Bill ve Melinda Gates bu yıl için bu vakfa 32 milyar dolar para aktarmışlardır (Time,2005:90-91).

Yapılan bağışlar genellikle direk olarak yoksullara ulaşmaktadır. Bireyler genellikle yoksullukla mücadelede kurumlara bağışta bulunmayı tercih etmektedirler. Yapılan bağışların belirli bir kısmının vergiden düşülmesi mümkündür. 2004 yılında 40 milyar dolarlık bağışlar nedeniyle vergi indirimi yapılmışken yapılan bağışlar bunun 6 katından fazladır (Time,2005:90-91).

ABD'de toplam 80 milyon kişi ortalama haftada 5 saat bir üçüncü sektör kuruluşunda çalışmaktadır. Bu da on milyon tam süreli işe denktir. Bu tür gönüllü çalışmaların kapsamı çok geniştir. Hayır kurumları yararına kapı kapı gıda maddeleri satanlardan yaşlıları kendi arabası ile doktora götürünlere kadar geniş bir yelpazeyi kapsamaktadır.

Ülkede genelde gönüllü kuruluşlar geniş bir gönüllü çalışan ağına sahiptir. Örneğin: Richmond'taki First – Baptist Kilisesinin 9 tam gün çalışanı var iken aynı zamanda 1000 gönüllü çalışana sahiptir (Drucker, 1989:88).

Üçüncü sektör günümüzde ABD ekonomisi içinde giderek etkinliğini arttırmaktadır. Örneğin: New York kentinde istihdamın %14'ü ve ekonomik aktivitelerin %11.5'i bu sektörde gerçekleşmektedir. 1990'larda New York'ta üçüncü sektör organizasyonları en hızlı büyüyen istihdam kaynağını oluşturmuşlardır.

Günümüzde üçüncü sektör geniş çeşitliliği ile ABD ekonomisinin dinamik kısmıdır. Bu sektörün önemli tarihi fonksiyonu boşlukları doldurmak ve sistemin zararlarını telafi etmektir (Gunn, 2004:44). ABD'de üçüncü sektör öteki ülkelerden çok daha geniştir. Bir nevi gönüllü sektördür. Dini organizasyonlar, eğitim ve kentsel organizasyonlar yoluyla sosyal düzenleyici rolü vardır (Gunn, 2004:4).

20.yüzyılın son çeyreğinde ülkede sektörel değişimin yaşandığı ve üçüncü sektörün genişlediği görülmektedir. Nitekim 1967 yılında 309.000 bin olan kar amacı olmayan organizasyon sayısı 1997'de 1 milyona ulaşmıştır. Bu kurumlardaki istihdam artışı 1980 ile 1990 arasında %41 olmuştur (Weisbrod, 1998:2). Bugün için Amerikan ekonomisinin %10'unu üçüncü sektör oluşturmaktadır (Gunn, 2004:2).

Üçüncü sektörün ve özellikle bunun içindeki dini organizasyonların genişlemesinde devlet politikaları da etkili olmuştur. 1980'lerde Reagan yönetimi sosyal hizmetlerin ulaştırılmasında dini örgütlerin daha aktif olmasını desteklemiştir. Ayrıca Manhattan Institute gibi muhafazakar think-tanks kuruluşları refah ve sosyal politikada dinin rolü konusunda önemli konferanslar düzenlemişlerdir. Başkan Clinton dönemindeki düzenlemelerle doğrudan olarak inanç temelli örgütlerin sosyal hizmet alanında faaliyet göstermeleri durumunda kamu fonlarından yararlanması imkanı tanınmıştır (Gunn,2004:175). Başkan George W. Bush yönetimi döneminde ise dini organizasyonların kamu hizmeti sağlama imkanları genişletilmiştir. Bu dönemde kamu programlarından inanç temelli organizasyonların daha fazla yararlanması için federal örgütlerde merkezler kuruldu. Günümüzde özellikle yoksullukla mücadelede inanç temelli organizasyonlar yeni alternatifler oluşturmakta ve kamu fonlarınınca da desteklenmektedirler.

ABD'deki üçüncü sektör organizasyonlarını 8 farklı kategoride tasnif edebiliriz:

1. Kamu Sağlık ve Bakım Hizmeti Sağlayan Organizasyonlar:Yaşlı sağlığına yönelik organizasyonlar, bakım evleri, evde ve ayakta bakım hizmeti sağlayan kurumlar.
2. Eğitim Organizasyonları: ABD'de 4 yıllık üniversitelerin %69'u kar amacı olmayan organizasyonlara aittir. İlköğretimde ise bu oran kayıtlı öğrencinin %10'unu teşkil etmektedir.
3. Kentsel Organizasyonlar: İnsan hakları örgütleri, kentsel kalkınma organizasyonları bu gruba dahildir.
4. Sanat ve Kültür Organizasyonları: Üçüncü sektör örgütlerinin yaklaşık %8'i bu grupta yer almaktadır. Ülkede üçüncü sektör tarafından açılmış ve yönetilen önemli miktarda müze ve galeri mevcuttur.
5. Dini Organizasyonlar: ABD'de 200 civarında mezhep mevcuttur. Çeşitli şekillerde örgütlenmiş olan bu mezhepler çok farklı alanlarda faaliyet göstermektedir. Örneğin: Bazı kiliseler yoksullara yiyecek yardımında bulunurken diğer bir kısmı ise yeni gelen göçmenlere dil öğretmeye yönelik programlar yürütmektedir. Üçüncü sektörün %25'ini ve bu sektördeki istihdamın %10'unu bu kuruluşlar oluşturmaktadır.
6. Araştırma Enstitüleri: Ülkede üçüncü sektörün oluşturduğu geniş bir araştırma enstitüsü ağı mevcuttur. Bu enstitüler kamu fonlarından da yararlanmaktadırlar.
7. Kendi Üyelerine Hizmet Veren Organizasyonlar: Sendikalar, meslek örgütleri ve ticaret odaları bu grupta değerlendirilir. Ülkede 200 civarında sendika mevcuttur. Bunlardan en güçlüsü AFL-CIO'dur. Sendikalar işgücünün %13.5 'ini teşkil etmektedirler. Bu oran 1983'te %20.1 idi. Kamu sektöründe çalışanların %37.4'ü ve özel sektörde çalışanların %9'u sendika üyesidir. Mesleki örgütlerin de üçüncü sektör içinde önemli bir ağırlığı vardır. The American Bar Association adalet alanında ve the American Medical Association tıp alanında ülkenin etkili organizasyonlarıdır.
8. Karşılıklı Yardım ve Kooperatif Örgütleri: Kredi birlikleri, tüketici kooperatifleri, tarım kooperatifleri ve karşılıklı yardım esasına dayalı sigorta şirketleri bu gruptadır. Yaklaşık 79 milyon Amerikalı kredi birliklerine üyedir. Bu birlikler kendilerine finansal hizmet sağlanan üyelerince organize edilmiştir. Üyelerine mortgage ve kredi kartı sağlamaktadırlar. Bu birliklerde her üyenin oy hakkı vardır. Karşılıklı yardım esasına dayanan sigorta şirketleri ise ortaklarının korunması ve yardım edilmesini riski paylaşma esasına göre organize etmektedir. Tüketici kooperatifleri de ABD üçüncü sektörü içinde önemli bir yere sahiptir. Bu tür kooperatif ilkez 1791'de Philadelphia'da kurulmuştur. Tüketici kooperatifleri istenilen mal ve hizmetleri uygun fiyatla üyelerine sunmaktadır. Bu kooperatifler ev, çocuk bakımı, enerji, yiyecek, elbise, sağlık ve spor ekipmanları sunmaktadır. Bu kooperatiflerde üyelik ücretlidir ayrıca gönüllü çalışma da yapılmaktadır. ABD'de yaklaşık tarım ürünlerinin %30'u bu kooperatifler aracılığı ile pazarlanmaktadır. Bunlardan en büyükleri National Grape Cooperative Association ve Blue Diamond Growers Cooperative'tir. Ülkede ilk yüz kooperatiften 40'ı tarım alanında faaliyet göstermektedir (Rose, 1996:701-728).

3. The Salvation Army

3.1. Tarihi Arka Plan

1865' yılında Methodis bir papaz olan William Boot ve eşi bir evangelik hareket olarak bu hareketi başlatmıştır. Temel hedef o dönem Londrasının doğu bölgesinde yaşayan kiliseyle manevi bağları zayıf yoksul insanların manevi ve maddi ihtiyaçlarını karşılamaktı. Çorba, sabun ve kurtuluş sloganıyla yola çıkan bu hareket aç insanların doyurulması alkoliklerin rehabilitasyonu ile sığınma evleri gibi yoksullara yönelik hizmetleri benimsedi (The Salvation Army Annual Report, 2004). İlk başlangıcında bu hareket "The Christian Mission" olarak adlandırılırken 1878'de "The Salvation Army" adını aldı. Bu tarihten itibaren hareket yarı

resmi ordu modelini benimsedi. İngiltere'de başlayan hareket 1884'de Kanada'da faaliyete başladı. Daha sonrada ABD'de gelişti. Victoria çağında kadınlara önemli görevler veren ve kadınların önemli roller üstlendiği organizasyon 2005 yılı itibariyle 100'den fazla ülkede örgütlenmiştir (Meyer, 2006:1; Rutherford, 2005:547).

3.2. Doktrin ve Organizasyon Yapısı

The Salvation Army kendini inanç temelli bir Hristiyan organizasyon olarak tanımlamaktadır. Hedefinin hizmet vasıtasıyla Tanrı'nın kullarına olan sevgisini göstermek olduğunu ilan etmiştir. The Salvation Army kendini evrensel Hristiyan Kilisesinin evangelik bir parçası olarak görmektedir. Yine organizasyona göre onun mesajı tamamen İncil temellidir. The Salvation Army evrensel bir organizasyon olarak insanlığın hizmetine adanmıştır. Temel doktrine göre Hristiyanlığın yardım ilkeleri gereği insanlara yardım etmek ve Hristiyanlığın temel prensiplerinin insanlara öğretilmesi temel amaçtır (The Salvation Army, 2006A).

The Salvation Army yarı resmi ordu modeli bir örgütlenme modeline sahiptir. Organizasyon dünyadaki en geniş yardım organizasyonlarından biridir (Business Times, 2006). 2006 yılı itibariyle the Salvation Army 150 rehabilitasyon merkezi, 1554 ekonomik satış merkezi, 324 kulüp, 160 günlük çocuk bakım merkezi, 282 yaşlı bakım merkezi, 518 grup evi, 75 kalıcı konut, 48 tıbbi hizmet birimi, 3529 hizmet birimi, 48 kamp, 4 eğitim kolejine sahiptir.

Organizasyonun yönetici kadrosu 3500 kişiden oluşmaktadır. 60.642 kişi tam gün ve ücret esasına göre çalışırken 422.543 kişi organizasyona üyedir. Bunların haricinde 3.5 milyonu aşkın kişi gönüllü olarak the Salvation Army'nin bünyesinde çalışmaktadır.

Yöneticiler genellikle rahiplerden oluşmaktadır. Çalışanlar ise gençlik ve diğer bakım servislerinde görev alanlardır. Gönüllüler ise zamanlarını serbestçe the Salvation Army'ye ayarabilecek kişilerden oluşur (The Salvation Army, 2006B).

ABD' de organizasyonun yönetim merkezi Alexandria –Virginia'dadır. Bunun dışında İllinois'de , New York'ta , Georgia'da ve California'da yönetim merkezleri bölgesel yönetim merkezleri vardır. Her yönetim merkezinin altında 40 bölümsel komutan vardır (The Salvation Army, 2006C).

3.3. Finansman Kaynakları

The Salvation Army ABD'de faaliyet gösteren en büyük üçüncü sektör organizasyonlarından biridir. 2006 yılı itibariyle organizasyon 2 milyar doların üzerinde yardım toplamıştır (Meyer, 2006:2). Organizasyonun yardım toplama faaliyetlerinde en büyük yardımcısı gönüllüleridir. Yardım toplama organizasyonu yerel ve bölgesel bazda yürütülmektedir. Yardım toplama kampanyaları içinde geleneksel kırmızı tencereler vasıtasıyla toplanan milyonlarca doların önemli yeri vardır. The Salvation Army gönüllüleri büyük alışveriş mağazalarının önünde meydanlarda ve merkezi caddelerde çan çalarak kırmızı tencereleri ile yardım toplamaktadırlar. Bazen gönüllü oluşturulan bandolarda bu manzaraya iştirak etmektedir.

Wal- Mart gibi bazı mağaza zincirleri de kendi mağaza zincirleri önünde The Salvation Army'nin yardım toplamasına izin vermektedir. Bunun yanısıra Target gibi satış zincirleri de online olarak kendi internet siteleri üzerinden bağış yapma imkanı vermiştir. Örneğin: target.com/ salvationarmy adresinden bağış yapma imkanı vardır (Frazier, 2005: 29).

Bunun haricinde bağış olarak toplanan her türlü eşya organizasyon için önemli bir gelir kaynağıdır. Bağışlanan eşyalar organizasyonun ekonomik satış merkezlerinde satışa sunulmaktadır (The Salvation Army, 2006D). Ayrıca, şahısların yaptıkları bağışlar da önemli finansal katkı sağlamaktadır. Örneğin: Kroc ailesi toplum merkezleri kurulabilmesi için organizasyona 90 milyon dolar bağışta bulunmuştur. Aynı aile 2003'te bu merkezlerin yaygınlaştırılması için 1.5 milyar dolar bağışlamıştır (The Salvation Army, 2006D).

The Salvation Army son yıllarda daha fazla devlet fonlarından yararlanabilmektedir. Örneğin: Michigan'da 120 adet sığınma evinin yönetimi için devlet organizasyonla anlaşmıştır.

3.4. Sağlanan Yardımlar ve Verilen Hizmetler

The Salvation Army yoksulluğun karmaşık bir problem olduğuna ama yoksullara hizmetin önemine inanmaktadır. Organizasyonun amacı insanların temel ihtiyaçlarını garanti etmektir. Bu bağlamda bütün insanların iş, uygun ücret ve çalışma koşullarına hakkı olduğuna inanmaktadır (The Salvation Army, 2006E).

2004 yılı itibariyle 33 milyondan fazla kişi organizasyonun yardımlarından faydalanmıştır (The Salvation Army, 2006D). Sağlanan yardım ve hizmetler çeşitli kategorilerde değerlendirilmektedir:

1. Kamplar: The Salvation Army düzenli olarak çocuklar ve yetişkinlere yönelik kamplar organize etmektedir. Bu kamplarda kişilere fiziksel ve mesleki eğitimler yanında Tanrı düşüncesi ve Hristiyanlık ilkeleri öğretilmektedir. Bu kampların sayısı ABD'de 50'dir. Her yaş, ırk ve sosyo-ekonomik seviyeden 100 bin kişi her yıl bu kamplara katılmaktadır (The Salvation Army, 2006F).

2. Noel Dönemi Yardımları: Noel döneminde toplanan yardımlar ile yoksullara Noel yemekleri verilmekte, ihtiyaç sahibi ailelere oyuncak ve elbise sağlanmaktadır. Ayrıca mahkum ailelerine de maddi yardım sağlanmaktadır. Aynı dönemde organizasyon gönüllüleri hastanelerde, barınak ve huzurevlerinde yemekler tertip etmektedirler (The Salvation Army, 2006G)
3. Rehabilitasyon Programları: Organizasyon çeşitli rehabilitasyon faaliyetleri organize etmektedir. 21-65 yaş arası kişiler bu programlardan yararlanabilirler. Bu programlar bireysel ve grup terapi programları yanında manevi rehberlik ve Hristiyan yaşam derslerini içermektedir. Rehabilitasyon hizmetleri 1881'de başlamıştır. Kurulan Yetişkin Rehabilitasyon Merkezleri madde bağımlılarına yönelik programlar uygulamaktadır(The Salvation Army, 2006H)
4. Acil Yardım Programı: Bu program acil olarak kira, yiyecek, giyecek, mobilya ve seyahat masrafları için nakit ihtiyacı olanlara yönelmiştir. 11 Eylül olayından sonra ve kasırga faciaları sonrası bu program önemli fonksiyonlar üstlenmiştir. 2004 yılında 150 bin kişi bu hizmetten yararlanmıştır (The Salvation Army, 2006D).
5. The Brown Bag Programı: Her ay 200 yaşlıya dayanıklı gıda maddeleri yardımı verilmektedir.
6. Turning Point Programı: Bu program kronik olarak evsiz ve işsiz olan çocuklu yalnız kadınlara yönlendirilmiştir. İki yıl Washington DC deki Turning Point Center adlı merkezdeki mobilyalı evlerde barınma imkanı verilen kişiler mesleki eğitim programı takip etmektedir (The Salvation Army, 2006İ).
7. Barınma Evleri: Evsizlere, çeşitli doğal felaketlerle karşılaşanlara barınma imkanı verilmektedir. Bunun dışında buralarda kalanlara eğitim programları sunulmaktadır.
8. Aile Hizmetleri: Organizasyon aile birliğinin güçlendirilmesine yönelik çeşitli programlar uygulamaktadır. Aile birliğinin korunması programların en önemli amacıdır. Bu programlar finansal yardımlar, danışmanlık hizmetleri, çocuk anne-baba ilişkilerine yönelik psikolojik danışmanlık programları, ergenlik problemleri ve aileler için Hristiyan yaz kamplarından oluşmaktadır (The Salvation Army, 2006J).
9. Dünya Hizmet Ofisi: Bu ofis Amerikan hükümeti ile birlikte çeşitli uluslararası insani projeler geliştirmektedir. Dünya çapında HIV klinikleri, Rusya'da barınaklar, Filipinler'de küçük işletme destekleri ve Meksika'da yetim çocuk evleri bu ofisin gerçekleştirdiği çalışmalarındandır (The Salvation Army, 2006J).
10. Dostluk Kulüpleri: The Salvation Army oluşturduğu dostluk kulüpleri aracılığı ile Rotary ve Alliance kulüplerine benzer organizasyonlar yapabilmektedir. İlgili konularda ilgili konuşmacılar çağrılmakta haftasonu programları gerçekleştirilmektedir
11. Yaşlı Merkezleri: 8 eyalette örgütlenmiş 257 merkez mevcuttur. Yaşlılara yönelik sosyal ve manevi aktivitelerin yanında ucuz barınma imkanları sağlanmaktadır (The Salvation Army, 2006D).
12. Mahkumlara Yönelik Eğitim Hizmetleri: Mahkumlara yönelik mesleki eğitim programları düzenlenmekte, bunun yanında rehabilitasyon aktiviteleri yapılmaktadır. Ayrıca Pazar ayin programları organize etmektedir (The Salvation Army, 2006D).

Sonuç

Günümüz dünyasında yoksullukla mücadele alanında üçüncü sektör örgütlerinin rolü artmaktadır. Nitekim ABD'de özellikle inanç temelli organizasyonların bu alandaki rolü yadsınamaz düzeydedir. ABD'de ilk yerleşimcilerin önemli kısmı dini baskılar nedeniyle buraya yerleşen dindarlardı. Bu nedenle tarihi süreç içinde ülkede her zaman dini kurumlar önemini korumuştur. Bugünde devam eden kendini dini tanımlama ve kiliseye gitme oranı bunun bir göstergesidir.

Liberal bir devlet anlayışının hakim olduğu ülkede the Salvation Army gönüllü bir organizasyon olarak büyük öneme sahiptir. Bu organizasyonun disiplini ve ABD'de her yerde teşkilatı olması da güç ve etkisini arttırmaktadır. Her yıl 2 milyar dolardan fazla yardım toplayabilmesi de ülkede bu organizasyona olan güvenin bir göstergesidir. Organizasyon gıda ve para yardımı gibi doğrudan yoksullara yardım yapma yanında mesleki eğitim yoluyla da dolaylı olarak yoksullukla mücadele etmektedir. Gelecekte oluşturulacak bu tür organizasyonlar açısından da the Salvation Army önemli bir örnek teşkil edecektir.

Kaynakça

- Business Times. " Christian Soldiers Fight Suffering and Poverty," www. btimes.co.za
 Bush, George W. 20 January 2005A.Second Inaugural Address, www.americanrhetoric.com [Accessed 5 Jun 2006]
 Bush, George W. 21 May 2005B. Calvin College Commencement Address, www.american rhetoric.com[25 May 2006].
 Center on Philanthropy at Indiana

- University.<http://www.philanthropy.iupui.edu/education.html>[Accessed, August 4 2006].
- Gunn, Christopher . 2004. *Third-Sector Development*, Ithaca: Cornell University Press.
- Drucker, Peter E. "What Business can Learn from Nonprofits," *Harvard Business Review*, July-August 1989, pp. 88-93.
- Frazier, Mya. "Wal-Mart Spot Rings Bell for Salvation Army," *Advertising Age*, Vol. 76, Issue 50, 12/12/2005, p.29.
- Sharp, Kay.2005. "It is Time to Help Women in Poverty," *The Ithaca Journal*, July 27, p. 9A.
- Meyer, Ronald Bruce. "Salvation Army Founded," www.ronaldbrucemeyer.com/rants [Accessed, August 10 2006].
- Nord, Mark, Margaret Andrews, and Steven Carlson.2004., *Household Food Security in the United States 2003, Food Assistance and Nutrition Report*, U.S. Department of Agriculture Economics Research Service, Washington D.C.
- Reagan, Ronald. 20 January 1981. *First Inaugural Address*, www.americanrhetoric.com [25 May 2006].
- Rose-Ackerman, Susan."Altruism, Nonprofits, and Economic Theory," *Journal of economic Literature* 34, June 1996, pp. 701-728.
- Rutherford, Myra. "Women in God's Army," *Canadian Journal of History*, December 2005, pp. 546-547.
- The Salvation Army. 2005.*National Annual Report*, USA.
- The Salvation Army. *Doctrines of Salvation Army*, www.salvationarmyusa.org [Accessed, August 10 2006A].
- The Salvation Army. *The People* , www.salvationarmyusa.org [Accessed, August 4 2006B].
- The Salvation Army. *Fundraising*, www.salvationarmyusa.org [Accessed, August 4 2006C].
- The Salvation Army. *Our Services*, www.salvationarmyusa.org [Accessed, August 4 2006D].
- The Salvation Army. *Economic Justice*, www.salvationarmyusa.org [Accessed, August 4 2006E].
- The Salvation Army. *Camps*, www.salvationarmyusa.org [Accessed, August 4 2006F].
- The Salvation Army. *Christmas*, www.salvationarmyusa.org [Accessed, August 4 2006G].
- The Salvation Army. *Adult Rehabilitation*, www.salvationarmyusa.org [Accessed, August 4 2006H].
- The Salvation Army. *Turning Point*, www.salvationarmyusa.org [Accessed, August 4 2006I].
- The Salvation Army. *Family*, www.salvationarmyusa.org [Accessed, August 4 2006J].
- The Salvation Army. , www.salvationarmyusa.org [Accessed, August 4 2006J].
- Time. " The Giving Tree," December 26 2005, pp.90-91.
- Tilak, Jandhyala B. G. 2002. " Education and Poverty," *Journal of Human Development*, Vol.3, No.2, pp. 191-192.
- Walt, Carmen DeNavas, Bernadette D. Proctor and Cheryl Hill Lee (2005), *Income, Poverty, and Health Insurance Coverage in the United States: 2004*, U.S. Department of Commerce Economics and Statistics Administration, U.S Census Bureau.
- Weisbrod, Button.1998.*To Profit or Not To Profit: The Commercial Transformation of the Nonprofit Sector*, New York: Cambridge University Press.

YOKSULLUKLA MÜCADELEDE SİVİL TOPLUM KURULUŞLARININ ARTAN ÖNEMİ

Yrd. Doç. Dr. Suat UĞUR
ugursuat@hotmail.com

Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi, Biga İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi

Özet

Uzun yıllardan beri yoksullukla mücadele edilmesine karşın yoksulluk sorunu önlenememektedir. Devlet tarafından uygulamaya konulan sosyal ve ekonomik politikalar, söz konusu sorununun giderilmesi için yeterli olmamaktadır. Sosyal güvenlik sistemleri, yoksulluk mücadelesindeki en önemli organizasyonların başında gelmektedir. Bununla birlikte yoksulluğun önlenmesi devlet politikaları ve sosyal güvenlik sistemleri ile önlenemeyecek derecede kapsamlı ve karmaşıktır. Toplum tarafından desteklenecek gönüllülük esaslı girişimler yoksullukla mücadelede etkili olabilecektir. Sivil toplum kuruluşlarının yoksulluk eksenindeki oluşumlarının tüm kesimler tarafından desteklenmelidir. Her alanda önemi hızla artan sivil toplum hareketinden yoksullukla mücadelede de yararlanılması gerekmektedir.

Anahtar Kelimeler: Yoksulluk, Sivil Toplum Kuruluşları

INCREASED IMPORTANCE OF NON-GOVERNMENTAL ORGANIZATIONS IN THE FIGHT AGAINST POVERTY

Abstract

Although it has been fought against for a long time, the poverty problem has not been able to be eliminated. Social and economic policies implemented by governments have not been enough to eliminate the problem. Social security systems have been one of the most important organizations in the fight against poverty. However, elimination of poverty is so complex and comprehensive that it can not be eliminated by only governmental policies and social security systems. Voluntary based enterprises supported by society could be efficient in the fight against poverty. The establishment of non-governmental organizations on the basis of poverty should be supported by all parties. Non-governmental movement which has an increased importance in all fields should also be used in the fight against poverty.

Key Words: Poverty, Non-Governmental Organizations

GİRİŞ

Yoksulluk, gerek nicelik açısından gerekse nitelik açısından gelişim göstermektedir. Yoksulluğun gelişimi pek çok değişimi ortaya çıkarmaktadır. Söz konusu değişim karşısında yoksulların kendisi ve yoksullarla ilgilenen kesim yeni arayışlar içerisinde olabilmektedir. Amaç yoksulluğun etkilerini olabildiğince azaltmaktır.

Küreselleşme ve liberal ekonomik yapı ile dünya hayatı giderek bireyin çıkarlarına daha fazla önem veren bir gelişme göstermektedir. Bu durum toplumun geneli açısından tehlike arz eden yoksulluk riskinde artışları beraberinde getirmeye başlamıştır. Yoksulluk riskinin artışı toplumsal yapıda ciddi sorunların oluşması anlamına gelmektedir. Sorun olgusu şüphesiz beraberinde çözüm olgusunu çağrıştırmaktadır. Yoksulluk sorununa çözüm denildiğinde ise en masumane, en samimi çözüm olarak gönüllülük esasına dayalı olan yardımlaşmalar akla gelmektedir. Gönüllülük esasına dayalı yardımlaşmalar kapsamında ise sivil toplum kuruluşları ayrı bir yere ve öneme sahiptir.

Çalışmamızda sorun ve çözüm unsurları olarak yoksulluk ve sivil toplum kuruluşları ele alınarak incelenmeye çalışılmaktadır. Mevcut bilgiler analiz edilerek yoksulluk riskinin olumsuz sonuçlarına karşı sivil toplum kuruluşlarının fonksiyonları üzerine değerlendirmeler yapılmaktadır.

YOKSULLUĞUN BOYUTLARI

Yoksulluğun çeşitli boyutları bulunmaktadır. Kavramsal açıdan, sosyal açıdan ve ekonomik açıdan olanı en yaygın kullanılanlarıdır. Toplumların sosyo-ekonomik gelişmişlik düzeylerine göre yoksulluğun kavramsal boyutunda değişiklikler olabilmektedir. Kavram olarak yoksulluk, maddi nitelikteki darlıklar sebebi ile kaynaklara ve üretim faktörlerine erişememe ve asgari yaşam düzeyini sürdüreceği gelirden yoksun bulunmaktır (Bilgili-Altan, 2003; s.63). Sosyal politika açısından yoksulluk, insan onuruna yaraşır bir hayat düzeyinin altında, maddi açıdan tam anlamıyla veya nispi olarak yetersiz olma hali olup toplumun tamamını tehdit eden bir risktir (Seyyar, 2002, s.171). Bu yönüyle; sağlıklı gıda ve yeterli beslenmeden yoksun, çağdaş yerleşim ortamlarında barınamayan, eğitim ve sağlık olanaklarından yeterince istifade edemeyen, gelecek

kaygısı her zaman olan ve elde ettikleri gelirle bahsi geçen temel ihtiyaçlarını karşılayamayan insanların yoksul diye tanımlanabilmesi mümkündür.

Sosyo-ekonomik açıdan yoksulluk, temel maddi ve sosyo-kültürel gereksinmelerin asgari yaşam standardının altında karşılanabildiği yaşamdır. Dolayısıyla bir ülkede ortalama gelir düzeyinin altında bir gelire sahip olanlar yoksulluk kapsamına girmekte ve beslenme, barınma, giyinme gibi temel ihtiyaçlarını yeterli düzeyde karşılayamamaktadır (Seyyar, 2003; s.40).

YOKSULLUĞUN NEDENLERİ

Bütün konularda olduğu gibi yoksulluk konusuna da makro ve mikro açılardan bakılabilir. Makro açıdan bakıldığında yoksulluk; toplumun tamamı, ülkenin tamamı hatta dünya ölçeğinde ele alınabilir. Bu yönüyle yoksulluğun kendisi birey bazında olabileceği gibi, aile, bölge, ülke vb. kategorilerde sınıflandırılabilir. Bir ailenin yoksulluğu bir bireyin yoksulluğundan, bir bölgenin yoksulluğu bir ailenin yoksulluğundan, bir ülkenin yoksulluğu ise bir bölgenin yoksulluğundan daha tehlikelidir. Ülkemizde olduğu gibi aile yapısı güçlü olan toplumlarda bireyin yoksulluğu aile tarafından, ailenin yoksulluğu ise bölge tarafından önlenmeye çalışılmakta ve söz konusu bireyler ve aileler toplumsal yardımlaşma ve dayanışma içinde yaşamlarını devam ettirebilmektedirler. Yoksulluk ülkenin tamamında mevcut ise bu defa sorunun çözümü için uluslararası faktörlerin etkinliği önem kazanmaktadır.

Her sorunun çeşitli nedenleri olduğu gibi yoksulluk sorununda da çeşitli nedenleri bulunmaktadır. En önemli nedenlerinin başında; fırsat eşitsizliği, kaynak ve hizmetlerin dağılımında adaletsizlik ve yolsuzluk gelmektedir (Akyol, 2003, s.183). Yoksulluğun kimi nedenleri doğuştan kaynaklanabilirken kimileri de kişinin yeteneği ile veya kendisine sunulan fırsatlarla ilgili olabilmektedir. Bir insanın doğuştan kaynaklanan sebeplere ilişkin yapabileceği fazla bir şey yoktur. Tıpkı bireyin cinsiyetini, anne-babasını seçme şansı olmadığı gibi zengin bir ailenin mi yoksa yoksul bir ailenin mi çocuğu olacağını da belirleyememektedir. Dolayısıyla yoksulluğun nedenlerinden birisi doğuştan ait olunan aileden kaynaklanabilmektedir. Kişi zengin bir ailenin çocuğu olarak doğmuş olsa bile aile sonradan yoksullaşabileceği gibi, yoksul bir ailenin çocuğu iken sonradan zenginleşen bir aile mensubu da olabilmektedir. Bu yönüyle bakıldığında tıpkı pek çok hastalığın kalıtsal olarak çocuklara geçmesinde olduğu gibi zenginlik veya yoksulluk halî de aileden çocuklara geçebilmektedir.

Yukarıda sözü edilen yoksulluğun kalıtsal nedeni en yüzeysel bakışla herkesin söyleyebileceği bir niteliktedir. Şüphesiz yoksulluğun asıl nedeni kalıtsal gerekçeler olamaz ve olmamalıdır. Yoksulluğun asıl nedeni üretmemekle ilgilidir. Üretilen ürünlerin değerlerinin bireyler arasında, bölgeler arasında veya sektörler arasında adil paylaşılabilmesi de yoksulluğun nedenleri arasında bulunmaktadır (Aktan, 2003; s.149). Üretim yetersizliği denildiğinde ise iklim ve doğa koşullarındaki olumsuzluklar gibi pek çok faktör akla gelmektedir.

İklim ve doğa koşulları pek çok doğal afete yola açabilmektedir. Başta deprem, sel baskını, yangın vb. afetler aileleri, bölgeyi hatta ülkeyi yoksullaştırabilmektedir. Meydana gelen can kayıplarının yanı sıra üretim yerleri, sahip olunan ev, araba vb. diğer varlıklar doğal afetler sonucu zarar görebilmektedir. Örneğin, 1999 yılında ülkemizde yaşanan depremler çok sayıda kişinin yoksullaşmasına neden olmuştur.

Yoksulluğun nedenleri arasında; adaletsiz vergi sistemi, yüksek faiz ve rant ekonomisi, özürülülerin çokluğu, bireysel yetenek farklılıkları, miras gelirleri, piyasadaki tekelleşme, devlet teşvikleri, enflasyon ve işsizlik gibi unsurlar da bulunmaktadır (Aktan, 2003; s.149). Söz konusu unsurların da pek çok olgudan etkilendiği bilinmektedir. Devletin, ülkesinde yaşayanları bu olumsuz unsurlara karşı koruyucu tedbirler alması sosyal devlet ilkesinin bir gereği olarak kabul edilmektedir. Sosyal politikalarla vatandaşlar arasındaki olumsuzluklar giderilmeye çalışılmaktadır. Yoksulluk konusunda da sosyal politika uygulamaları daha önemli kabul edilmektedir. Bu kapsamda devletin en uygun sosyo-ekonomik araçları kullanarak yoksulluğa ve işsizliğe sebep olabilecek olumsuz gelişmelerin önüne geçmesi gerekmektedir. Devletten kaynaklanabilen sebeplerin yanı sıra bireylerden de kaynaklanan durumlar olabilmektedir. Bireylerin; savurgan ve lüks yaşam tarzına düşkün olmaları, çalışma istek ve gayretinde olmamaları, alkollü ve diğer uyuşturucu maddelere bağımlı hale gelmeleri, ailevi sorumluluklarından uzaklaşmaları, sosyal ve ahlaki değerlerden sapmaları bireylerin yoksulluklarına neden olan faktörler arasında bulunmaktadır (Seyyar, 2003; s.48).

YOKSULLUĞUN SONUÇLARI

Yoksulluk, bir mikrobu vücutta meydana getirdiği enfeksiyonlar gibi toplum yapısında ciddi olumsuzluklar meydana getirmektedir. Yoksulluk nedeniyle sosyal ve ekonomik yapıda yıpratıcı, çoğu zaman kalıcı sorunlar meydana gelmektedir. Önlemi alınmadığı takdirde kanserli bir hücre gibi hızla yayılmakta ve yerelden genele doğru tehditlerini artırmaktadır.

Yoksulluğun sonuçlarını mikro ve makro ölçekli sınıflandırmak mümkündür. Mikro ölçek olarak; birey, aile, yerleşim bölgesi dikkate alınması gerekirken makro ölçek denildiğinde ise bölge, ülke, kıta gibi coğrafi büyüklükten söz edilebilmektedir. Örneğin ülkemizin doğusu yoksul bir bölge, Somali yoksul bir ülke, Afrika ise yoksul bir kıtadır.

Yoksul yerleşim bölgesinde yaşayanlar, çağdaş yaşam standartlarından mahrum olan insanlardan oluşmaktadır. Yeterli beslenme, barınma, eğitim vb. temel ihtiyaçları yeterince karşılanmadığı için bu insanların insan onuruna yaraşır bir yaşam süremedikleri görülmektedir. İnsan onuruna yaraşır olmayan bir yaşam standardı o bölgede insan niteliğini hem çalışma şartları açısından, hem de yaşam şartları açısından olumsuz etkilemektedir.

Yoksulluğun dikkat çeken olumsuzlukları arasında çocukların istihdamı gelmektedir. Diğer bir anlatımla çocukların çalışma yaşamına girmelerinde yoksulluk başat faktörler arasındadır. Çalışan çocukların büyük çoğunluğu toplumun en yoksul kesiminde yaşamaktadır. Yoksul ailelerin hayatta kalabilmek için gelire ihtiyaç duymaları onların çocuklarının çalışmasını zorunluluk haline getirmektedir. Milyonlarca çocuk yoksulluk nedeniyle çalışmak zorunda olduklarından okula gidememektedir (Sapancalı, 2002 ;s.22-23).

Yoksul insan, mutsuz bir bireydir ve hayatta olmaktan çoğu zaman mutluluk duyamayan bir karaktere sahip olabilmektedir. Onu topluma kazandırmak, üretime katmak gerekmektedir. Bunun için ne gibi çözüm yollarının aranması gerektiği ise tam olarak bilinmemektedir. Yoksul bireyin ailesi de muhtemelen yoksuldur. Çünkü geçmişten günümüze aile dokusu kuvvetli olan toplumumuzda bireyin, ailenin diğerler bireylerinden bağımsız bir yoksulluk veya zenginlik içinde olması alışılmış bir durum değildir. Ancak, küreselleşme olgusuyla birlikte yaşanan gelişmeler sonucu aile kurumu büyük ölçüde değişmeye başlamıştır. Özellikle gelişmekte olan ülkelerde, aile kurumunun kendisinden beklenen işlev, rol ve talepleri yerine getirememesine bağlı olarak, aile içi şiddet, kötü alışkanlıklar, boşanmalar ve suç oranlarında ciddi bir artış görülmektedir. Diğer bir anlatımla yoksul ailenin bireylerinin her biri potansiyel tehlike olmaya adaydır. Toplum tarafından hoş karşılanmayan eylemler içinde bulunmaları mümkündür. Hırsızlık, uyuşturucu kullanımı vb. alışkanlıklar hem kendilerinde hem de çocuklarında sık sık karşılaşılan bir yaşam tarzına dönüşmeye başlamıştır. Sorunlara çözüm arayışlarında aile kurumu odak haline gelmektedir. Özellikle batı toplumlarında aileyi temel alan politikalarda, temel ve ivedi destek programları uygulamaya sokulmuştur (IV. Aile Şurası, 2004).

YOKSULLUKLA MÜCADELE ve SİVİL TOPLUM KURULUŞLARI

Bir sorunla mücadele etmek büyük kesimleri ilgilendiriyorsa çok kapsamlı program gerektirmektedir. Söz konusu sorun yoksulluk gibi sadece yoksulları değil yoksul olmayanları da ilgilendiriyorsa mücadelenin önemi daha da artmaktadır. Yoksulluk mücadelesinin; sosyal, ekonomik, kültürel, psikolojik, eğitim vb. pek çok alanda verilmesi gerekmektedir.

Yoksulluk mücadelesini sadece devlet ya da bir takım kurumların sorumluluğunda görmemek gerekmektedir. Statüsü ne olursa olsun her birey ve her kurum bu mücadelede sorumluluk üstlenmelidir. Yoksullukla mücadele, yoksulluğun ortaya çıkmasını diğer bir anlatımla yoksullaşmaya neden olabilecek gelişmelerin önlenmesini veya mevcut yoksulların yoksulluklarını gidermeyi kapsamaktadır. Mevcut yoksulları yoksulluktan kurtarmak kadar gelecekte de yeni yoksulların ortaya çıkmasını önlemek de önemlidir. Yoksulları zenginleştirirken, zenginleri de yoksullaştırmamak gerekmektedir. Bu çerçevede izlenecek politikaların belirli bir dengeyi gözetmesi önemli olmaktadır. Günümüze kadar yoksullukla mücadelede pek çok yöntem kullanımasına rağmen kesin çözüm bulunamamıştır. Çözüm önerileri geliştirilmesine rağmen çoğu hayata geçirilememiş ya da uygulamada gereken kararlılık devam ettirilememiştir.

Yoksullukla mücadele denildiğinde akla öncelikle devlet politikaları gelmektedir. Devlet tarafından uygulanacak politikalar ise sosyo-ekonomik politikalar olarak bilinmektedir. Devlet denildiğinde merkezi hükümet politikalarının yanı sıra yerel yönetimlerin politikalarını da dikkate almak gerekir. Yoksullukla mücadele öne çıkmaya başlayan ve her geçen yıl önemi daha da artan kuruluşlardan bir diğeri de sivil toplum kuruluşlarıdır.

Sivil toplum; devlet denetimi ve baskısının belirleyici olmadığı alanlarda bireylerin veya toplulukların devletten izin almadan, kovuşturmayla uğrama korkusu olmadan, ekonomik ilişkilerin baskısından olabildiğince bağımsız hareketle tutum belirledikleri, gönüllü ve rızaya dayalı ilişkilerin ve kurumların oluşturabildiği bir toplum olarak ifadelendirilmektedir (Öztürk, 2003; s.10). Sivil toplum kuruluşları; çevre, sağlık, kadın, gençlik, çocuk, özürlüler, hayır ve yardımlar, çalışma hayatı, insan hakları vb. alanlarda ortaya çıkan sorunları ve söz konusu sorunların çözümüne yönelik çalışmaları amaç edinen gönüllülük esaslı oluşumlardır (Atar, 1997; s.98).

Söz konusu kuruluşlar, gönüllülük esasına dayalı organizasyonları ile yardım etmek isteyenlerin yardımlarını yardım almak isteyenlere ulaştırmada köprü görevi görmektedir. Gönüllülük esasına dayalı olması nedeniyle sivil toplum kuruluşları tarafından gerçekleştirilen yardımlaşma ve dayanışma faaliyetlerinin yoksulluk sorununa daha sağlıklı bir çözüm getirdiğine inanılmaktadır.

Dünya genelinde özellikle gelişmiş ülkelerde sivil toplum kuruluşlarının sayısı ve etkinliği sürekli artmaktadır. Yoksullukla mücadelede de başta Birleşmiş Milletler Eğitim, Bilim ve Kültür Kurumu (UNESCO) olmak üzere pek çok uluslararası organizasyon tarafından yürütülmektedir. UNESCO'nun "Kalkınma ve Yoksullukla Mücadele Stratejisi" kapsamında yoksulluğun azaltılmasına yönelik politik çerçevenin hazırlanması ve tartışılması için ulusal kapasite çerçevesinde sivil toplumun gerçekçi bir şekilde temsil

edilmesine katkıda bulunması kararlaştırılmıştır. UNESCO, ulusal ve uluslararası kurumların yanı sıra iki taraflı kurumlarla da işbirliği içinde bulunarak 2015 yılına kadar aşırı yoksulluğu önlemedeki kararlılığını ortaya koymaktadır. Yoksulluğun önlenmesinde UNESCO sivil toplum örgütlerinden yararlanmayı hedeflemektedir. Bu amaç doğrultusunda mevcut tartışma ve görüşmelerden dışlanan gelişmekte olan ülkelerin yoksul vatandaşları ile yoksulluğun önlenmesini amaçlayanlar arasında aktif bir rol üstlenmektedir. Söz konusu aktif rol; hükümetler, ulusal komisyonlar ve sivil toplum aktörleri arasında yapılacak düzenli temaslara güçlendirilmeye çalışılmaktadır. Zamanla yoksullara ait sivil toplum kuruluşları yaygınlaştırılarak gelişmeleri sağlanacaktır (www.canaktan.org).

Dünya genelinde olduğu gibi ülkemizde de sivil toplum kuruluşları daha işlevsel hale gelmektedir. STK'lar, kamu kuruluşlarının yetersiz kaldığı yerlerde tamamlayıcı bir rol üstlenmektedir. Toplum genelinde var olan dayanışma duygusu STK'lar tarafından ayakta tutulmaya çalışılmaktadır (Uğur, 1997). Yoksulluk ile aklımıza gelen ve derinden hissettiğimiz acıma duygusunun somut hale geldiği sivil toplum kuruluşlarında yoksullara gerçekten acıyan ve onlar için özveriyle bir şeyler yapmaya çalışan insanların gerçekleştirdikleri hayirli faaliyetler görülmektedir (Buğra, 2005; s.4). Özellikle doğal afetlerin sıkça yaşandığı ülkemizde STK'lar önemli sorumluluklar yüklenmekte ve zarar görenlerin yardımlarına koşmaktadır. Evini, işyerini, malvarlığını kaybederek yoksullaşan, sakat kalarak çalışmaz duruma gelen pek çok afetzedeye STK'lar aracılığıyla yardımlar ulaştırılmaktadır. Doğal afetlere bağlı yoksullaşmalarda devlet olanakları yetersiz kaldığından STK'lar aracılığıyla yoksullukla mücadele örnekleri yaygınlaşmaktadır.

Son yıllarda adını sıkça duyduğumuz ve faaliyetleri ile toplumun farklı kesimlerinden destek gören en önemli sivil toplum kuruluşlarımızdan birisi Deniz Feneri Derneği'dir. Deniz Feneri Derneği, bilişim teknolojisinin kolaylıklarından da yararlanarak yoksullukla mücadelede önemli başarılarla imza atmaktadır. Toplum gönüllüleri telefonla, internetle, televizyonla vb. pek çok kaynaktan yardım etmektedir. Parasal yardımların yanı sıra eğitim, sağlık, bakım vb. hizmetler ile yoksulların tespitinde vaktini ve emeğini ayırarak görev yapanlar bulunmaktadır. Diğer bir anlatımla yardım etmek isteyen herkes kendisine uygun bir yardım kanalı bulabilmektedir.

Gönüllülük esasına dayalı olarak kurulan ve yoksullarla paylaşmayı ve yardımlaşmayı amaç edinen sivil toplum kuruluşları, uygarlık tarihimizde de geçmişten beri önemli bir işlev görmüş ve aynı toplumda yaşayan bireyler arasında gelir ve servet dağılımının dengelenmesinde önemli fonksiyonları icra etmiş ve icra etmeye de devam etmektedir (Güner, 2004).

SONUÇ

Yoksulluk insanlık kadar geçmişlerden gelen sorunlardan birisidir. Yoksulluk sorununu kökten çözmek mümkün olamamakla birlikte sorunun büyümemesi için mücadeleyi elden bırakmamak gerekmektedir. Zira küreselleşme ve liberal ekonomik yapı, gelişmiş ülkelerle az gelişmiş ülkeler arasındaki yaşam standardı farklılıklarını katlayarak artırmaktadır. Ayrıca, gelişmiş ülkelerde de az gelişmiş ülkelerde de en zengin kesim ile en yoksul kesim arasındaki farklılıklar da hızla artmaya devam etmektedir.

Sadece devlet politikalarıyla yoksulluk mücadelesi verilemez. Verilmesi de doğru değildir. Toplum tarafından yoksulluk sorumluluğunun üstlenilmesi gerekmektedir. Yoksullukla mücadele uzun soluklu olduğundan toplum içinden bireylerin organize olmayan girişimleri yetersiz kalmaktadır. Bu noktada hem ferdi inisiyatifi hem de toplumsal desteği harekete geçirmek etkili olacaktır. Söz konusu harekete geçiş sivil toplum kuruluşları ile gerçekleştirilebilir. Gönüllülük unsuru üzerine inşa edilmiş sivil toplum kuruluşları sayesinde yoksullara yerel ve bölgesel bazda hatta uluslararası düzeyde yardımların ulaştırılması mümkün olabilmektedir. Marmara ve Pakistan depremlerinde bunların örneklerine rastlanabilmektedir.

Sivil toplum kuruluşlarının her alanda artan önemi yoksullukla mücadelede daha da önemli hale gelmektedir. Ülkemizde devlet politikalarının ve devlet kaynaklarının yetersizliği ve etkinsiz kullanımına karşın bazı sivil toplum kuruluşlarının yoksullukla mücadelede etkin ve samimi uygulamaları toplumun tüm kesimleri tarafından destek görmektedir. Suiistimallerin olmadığı organizasyonlarda gönüllü katılımlar ve destekler her zaman olabilecektir. Söz konusu desteklerle büyüklü küçüklü yardımların toplanarak ihtiyaç sahiplerine ulaşması sağlanmaktadır. Bu sayede yardım almak isteyenler yardım alabilmekte yardım etmek isteyenlerde yardım edebilmektedir.

Yoksulluk riski, insanlığın geleceğindeki en büyük tehlikelerden birisi olduğuna göre sivil toplum kuruluşları da gelecek yıllarda yoksullukla mücadelede kullanılacak en önemli araçlar arasında yer almaya devam edecektir. Yoksullukla mücadeleyi kendine görev edinmiş sivil toplum kuruluşlarına sahip çıkmak ve onlara imkanlarımız ölçüsünde katkıda bulunmak geleceğimizi yoksulluk riskine karşı güvence altına almak demektir.

Kaynakça

- AKTAN Coşkun Can: "Yoksulluk Sorununun Nedenleri ve Yoksullukla Mücadele Stratejileri", Yoksulluk-1, Deniz Feneri Derneği, İstanbul, Temmuz 2003.
- AKYOL Ali İhsan: "Yoksulluk ve Eskişehir Ticaret Odası", Yoksulluk-3, Deniz Feneri Derneği, İstanbul, Temmuz 2003.
- ATAR Yavuz: "Demokratik Sistemde Sivil Toplumun Fonksiyonu ve sivil Toplum Devlet Düalizmi", Yeni Türkiye, Kasım-Aralık 1997.
- BİLGİLİ Ahmet Emre-ALTAN İbrahim: "Bir Yardım Yönetimi Modeli: Deniz Feneri Örneği", "Sosyal Siyaset Açısından Yoksulluğa Karşı Mücadele", Yoksulluk-3, Deniz Feneri Derneği, İstanbul, Temmuz 2003.
- BUĞRA Ayşe: "Yoksulluk ve Sosyal Haklar", Boğaziçi Üniversitesi Sosyal Politika Forumu, Sivil Toplum Geliştirme Merkezi Tarafından Hazırlanan Rapor, Aralık 2005.
- GÜNER Osman: "Yoksulluk, Din ve Sivil Toplum", Köprü Dergisi, S:88, Güz 2004.
- ÖZTÜRK Nazif: "Yoksulluk ve Sivil Toplum Kuruluşları", Yoksulluk-3, Deniz Feneri Derneği, İstanbul, Temmuz 2003.
- SAPANCALI Faruk: "Küreselleşme Bağlamında Çocuk İstihdamı ve Önlenmesine Yönelik Çabalar", Çimento İşveren Dergisi, ÇMİS, S:4, C:16, Temmuz 2002.
- SEYYAR Ali: Sosyal Siyaset Terimleri, Ansiklopedik Sözlük, Beta yay., İstanbul, 2002.
- SEYYAR Ali: "Sosyal Siyaset Açısından Yoksulluğa Karşı Mücadele", Yoksulluk-1, Deniz Feneri Derneği, İstanbul, Temmuz 2003.
- UĞUR Aydın: "Sosyo Ekonomik Gelişmede Sivil Toplum Kuruluşlarının Rolü, Yoksulluğu Önleme Stratejileri Sivil Toplum Kuruluşları Diyalogu, İstanbul, 1997.
- IV. AİLE ŞURASI KOMİSYON RAPORLARI: "Yoksulluğun Ekonomik, Kültürel ve Psiko-Sosyal Yönleri", T.C. Başbakanlık Aile ve Sosyal Araştırmalar Genel Müdürlüğü, 18-20 Mayıs 2004.
- www.canaktan.org/ekonomi/yoksulluk/besinci-bol/unesco.htm (10.09.2006).
- www.unesco.org
- www.denizfeneri.org

YOKSULLUK VE SİVİL TOPLUM KURULUŞLARI: YOKSULLUKLA MI YOKSULLARLA MI MÜCADELE?

Yrd. Doç.Dr. Şansel ÖZPINAR
pinotella@hotmail.com

Yrd. Doç.Dr. Ömer ÖZPINAR

Yrd. Doç.Dr. Halil MUTIOĞLU

Adnan Menderes Üniversitesi, Nazilli İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi

Özet

Küreselleşme evresi ile birlikte yoksulluk sorunu da uluslararası kuruluşların temel ilgi alanı olarak belirginleşmiştir. Dünya Bankası'nın yoksullukla mücadelede temel prensibi, sorunun piyasacı bir yaklaşım içinde ele alınmasıdır. Bu yöntem, kapitalizmin küreselleşme aşamasıyla yeniden yapılanan üretim ilişkileri ve sosyal değerlerin de bir uzantısıdır. Böyle bir süreçte, yoksulluğun elimine edilmesinde en büyük görev STK'lara düşmekte ve bu yüzden STK'lar, küreselleşme süreci ile yükselen bir değer olarak belirginleşmektedir. Ancak, bu yaklaşım, yoksulluğu önlemekten çok yoksulluğu düzenleme ve yoksulları zapturap altına alma işlevini de görmektedir.

Anahtar Kelimeler: Sivil Toplum Kuruluşları, Küreselleşme, Yoksulluk

POVERTY AND NON-GOVERNMENTAL ORGANIZATIONS: FIGHTING POVERTY OR THE POOR?

Abstract

The problem of poverty has emerged as the main area of interest with globalization. The main principle of the World Bank to cope with poverty is to take the issue under a market approach. This method is an extension of production relations and social values that had been restructured in the process of globalized capitalism. In such a process, the STKs should assume the main responsibility to eliminate poverty and therefore the STKs are emerging as the raising values with the process of globalization. However, this approach is also fulfilling the function of arranging poverty and suppressing the poor rather than preventing poverty.

Key Words: NGO, globalization, poverty

GİRİŞ

Yoksulluğun bir "sorun" olarak görülmeye başlaması, kapitalizmde zenginliğin keşfine denk düşer. Dolayısıyla, bir anlamda yoksulluğun tarihi, zenginliğin ve kapitalizmin tarihidir.

Yoksulluğun küresel ölçekte artması ve yaygınlaşması, Birleşmiş Milletler ve Dünya Bankası gibi bir çok uluslararası kuruluşu da harekete geçirmiştir. Dünya Bankası'nın yoksullukla mücadelede temel prensibi, yoksulların sosyal sermaye aracılığıyla güçlendirilmesi ve sorunun piyasacı bir yaklaşım içinde ele alınmasıdır. Geniş ölçüde büyümeyi artırma (bunun yanında "iyi yönetim" ve insan sermayesi yatırımları) ile yoksulluğu düşürme amaçlanmaktadır. Yoksullara yönelik sosyal kurumların inşası ise bütünüyle özel alanda düzenlenmiştir. Dolayısıyla, yoksullukla mücadelede temel yönelim; "dayanışma ağları"nın güçlendirilmesidir. Bu dayanışma ağları ise; hükümet dışı kurumlar, sivil toplum kuruluşları (STK) tarafından sağlanacaktır. Dünya Bankası'nın yoksullukla mücadelede benimsediği bu yöntem, kapitalizmin küreselleşme aşamasında ve artık, refah devleti gereksiniminin kalmadığı bir dönemde, yeniden yapılanan üretim ilişkileri ve sosyal değerlerin de bir uzantısıdır. Geline küreselleşme evresinde, yoksulluk sorununa devlete içkin bir çözüm düşünülemez, çünkü devlet dönüştürülmüş ve piyasacılaştırılmıştır. Elbette ki böyle bir aşamada, yoksulluğun elimine edilmesinde en büyük görev STK'lara düşecektir. İşte bu yüzden ki STK'lar, küreselleşme süreci ile yükselen bir değer olarak belirginleşmiştir. Böyle bir yaklaşım, yoksulluğu önlemekten çok yoksulluğu düzenleme ve yoksulları zapturap altına alma işlevini de görmektedir.

Bu çalışmada öncelikle, yoksulluk olgusunun tanımı yapılarak, küresel yoksulluğun nedenleri anlatılacak, daha sonra, küreselleşme ve STK'lar arasındaki bağ üzerinde durulacak, son olarak da STK'ların, yoksulluk üzerindeki etkileri değerlendirilecektir.

I. YOKSULLUK KAVRAMI ve KÜRESEL YOKSULLUK

Yoksulluğun karmaşık ve etkileşime açık bir alan olması, tanımını da zorlaştırmaktadır. Bu bağlamda yoksulluğun tanımı, yoksulluğa nereden bakıldığına göre farklılık gösterebilir. Belirginleştirilmesi gereken nokta, yoksulluğun temelde "göreliliği"dir. Çünkü, bir kişinin "yoksul" olarak nitelendirilmesi, o kişinin var olan toplum koşullarında görece bir dezavantaj yaşaması noktasındadır (Aldemir ve Özpınar, 2004: 3-4).

Yoksulluğa ilişkin olarak “gelir yoksulluğu” ve “insani yoksulluk” olmak üzere başlıca iki yoksulluk tipi bulunmaktadır.

“Gelir yoksulluğu” kavramı, yoksulluk çizgisinin parasal bir sınırla ifade edilmesi durumunda, bu sınırın altında kalan kişilerin karşı karşıya kaldığı bir durumu ifade eder. Gelir yoksulluğunu; mutlak, görel ve öznel yoksulluk olarak inceleyebiliriz. Buna göre mutlak yoksulluk; bireylerin fiziksel varlığını devam ettirebilmek için gerekli olan minimum gelirden yoksun olma durumu ile ifade edilebilir. Mutlak yoksulluğun yalnızca gıda gereksinimlerini dikkate alan dar anlamda tanımı yanında gıda, sağlık, barınma, eğitim gibi gereksinimleri de göz önüne alan geniş anlamda tanımı da yapılabilir.

Dünya Bankası'nın günde bir dolarlık harcama düzeyi de, mutlak yoksulluğun diğer bir göstergesini oluşturmaktadır. Ancak bu gösterge, Dünya genelinde yoksulların marjinalleştirilmesine de neden olmaktadır. Çünkü, Dünyanın pek çok yerinde kişilerin fiziksel varlıklarını sürdürmeleri için, bu rakam yetmemektedir.

Görel yoksulluk ise, toplumdaki ortalama refah seviyesinin belirli bir oranının aşağısında kalan kişi grubunu ifade eder. Yoksulluk çizgisi olarak birey veya hane halkının ortalama refah seviyesi dikkate alınır. Yapılan çalışmaların çoğunda refah ölçütü olarak toplam gelirin alındığı görülmektedir. Görel yoksulluk kavramının en önemli yararı, gelir dağılımı eşitsizliğini en açık biçimde vermesidir.

Öznel yoksulluk ise, önerdiği yöntem bakımından diğerlerinden farklılık gösterir. Bu çerçevede yoksulluğun, toplumun belirlediği minimum bir yaşam düzeyi olarak kabul edilmesinden hareketle, büyük ölçekli anketler uygulayarak toplumun bu konudaki görüşünü belirlemek yoluyla yoksulluk çizgisinin ortaya çıkarılması hedeflenmektedir.

İnsani yoksulluk, temel insani “yapabilirlik”lerin yokluğunu ifade etmektedir. Mutlak, görel ve öznel yoksullukta yoksulluk sınırı belirli bir gelirle ölçülürken –bu yüzden üçü de “gelir yoksulluğu” tanımı içerisindedir- insani yoksullukta; cahillik, gıda yetersizliği, yaşam süresinin kısalığı, anne sağlığının yetersizliği ve önlenbilir hastalıklar dolayısıyla ortaya çıkan rahatsızlıklar temel alınmaktadır. Dolaylı bir ölçümde ise; mal, hizmet ve alt yapıya ulaşma yetersizliği –enerji, sağlık, eğitim, iletişim, içme suyu- gibi temel insani yapabilirliklerin sürdürülmesi için gerekli olan olanakların yokluğu ifade edilmektedir (UNDP Human Development Report 2000: 20).

Sen'e göre temel gereksinimlerin stratejik önemi ve vazgeçilmezliği tartışılmaz. Ancak, zenginlikten çok insanların “var olma” ve “gerçekleştirme” başarısından söz edilmelidir. Başlıca sorun, bir kişinin sürdürebildiği yaşamın “iyiliği”dir. Dolayısıyla, temel gereksinimlerin, “hareket alanı” (functioning) ve “yapabilirlik” (capability) ile formüle edilmesi gerekmektedir (Sen, 1987: 25). Bu çerçevede insani yoksulluğun, Amartya Sen'in yaklaşımı temelinde ele alındığı görülmektedir. İlk olarak 1997 Yılı İnsani Kalkınma Raporu'nda “insani yoksulluk” kavramı ve “insani yoksulluk endeksi” ölçümleri ele alınmıştır. Kapitalizmin küreselleşme evresi ile yoksulluğun içeriği de genişlemiştir. Yaşanan süreçte artık, “yoksulluk” kavramı yetersizleşmekte ve “sosyal dışlama” olgusu belirginleşmektedir.

Sosyal dışlama, bireyin dezavantajlarının bir tasviri olarak görülebilir. Bu dezavantajlar; hem düşük refah seviyesi (ekonomik dezavantaj) hem de çalışma, hak kazanma ve resmi haklar yoluyla sosyal hayata etkin olarak katılamama (sosyo-politik dezavantaj) yoluyla kendini belli eder (İLO, 1997: 8). Sosyal dışlamanın üç boyutu vardır. İlki ekonomik, ikincisi sosyolojik, üçüncüsü ise psikolojik boyutudur. Ekonomik boyutunda, gelir ve tüketim durumu yer alır. Sosyolojik boyutu ise, ilgili toplumda hangi gelir ve tüketim düzeyinde dışlamanın gerçekleşeceğini belirler. Sosyal dışlamanın psikolojik boyutu, sosyolojik boyutu temelinde gerçekleşir. Bu temelde, sosyal dışlama şiddetine bağlı olarak, birey kendisini yetersiz, değersiz ve suçlu görür (Aldemir ve Özpınar, 2004: 5-6). Bütün bu oluşumlar, kapitalist sistemin gelişim sürecine içkin olan kutuplaşma ve merkez-çevre karşıtlığının bir sonucudur.

Dünya Bankası 1981 ve 2001 yılları arasında, günde bir dolar olan yoksulluk çizgisinin altında kalanların azaldığını ifade ederken, Dollar ve Kraay'a göre, 1980'lerde başlayan küreselleşme dalgası, ekonomik etkinliği artırmakta ve yoksulluğu azaltmaktadır (Robeyns, 2005: 31). Bu düşünceler çerçevesinde küreselleşme, ortak bir çıkarı ifade etmektedir. Bu yolla da, küreselleşme kavramı olumlanmaktadır. Yoksulluğun çözümü de aynı süreçte görülmektedir. “Daha çok küreselleşme, daha az yoksulluk...” Oysa ki derinlemesine irdelendiğinde, küreselleşme sürecinin geçmişten gelen bir bütünün (kapitalist sistemin) temel özelliklerini koruyan yeni bir evresi olduğu gerçeği ortaya çıkmaktadır. Dolayısıyla, kapitalist sisteme içkin bir olgu olarak yoksulluğu yaratan dinamikler, ortadan kalkmamış; genel hayat standardı yükselse de, görel yoksulluk ve gelir eşitsizliği Dünya genelinde artış göstermiştir.

Tablo 1'den de izlenebileceği gibi, 1960'lardan 1990'lara kadar olan dönem boyunca yalnızca dokuz ülkede gelir eşitsizlikleri azalmış, 16 ülkede aynı kalmış ve 48 ülkede ise bu dönem boyunca artış yaşanmıştır. Özellikle, Doğu Avrupa ve eski Sovyetler Birliği ülkeleri gini katsayılarında 0.20'lik bir artış yaşayarak büyük eşitsizliklerle karşı karşıya kalmışlardır. OECD ülkeleri içinde İngiltere ve Yeni Zelanda, gini katsayılarında 0.10'dan daha büyük bir artış yaşamıştır. 1990'ların sonlarına doğru gini katsayılarının analiz edildiği 73 ülkenin 46'sında gini katsayıları 0.35-0.40'tan büyüktür. Oysa ki 1980'lerin başlarında, böyle büyük eşitsizlikler yalnızca 29 ülke için geçerliydi (Cournia and Court, 2001: 9). Milanoviç ve Yitzaki ise, yaptıkları çalışmada dünya nüfusunun %78'inin yoksul, %11'inin orta sınıf ve %11'inin ise zengin olduğunu

saptamışlar ve orta sınıfın yok denecek kadar az olduğuna dikkat çekmişlerdir (Milanoviç ve Yitzaki, 2001: 35).

Tablo 1: 1960-1990 Yılları Arası 73 Ülkede Gelir Eşitsizliği Değişimleri

Eşitsizlik	Gelişmiş Ülkeler	Gelişmekte Olan Ülkeler	Geçiş Ekonomileri	Toplam
Artıyor	12: Avustralya, Kanada, Danimarka, Finladiya, İtalya, Japonya, Hollanda, Yeni Zelanda, İspanya, İsveç, İngiltere, Amerika	15: Arjantin, Şili, Çin, Kolombiya, Kosta Rika, Guatemala, Hong Kong, Meksika, Pakistan, Panama, Güney Afrika, Sri Lanka, Tayvan, Tayland, Venezuela	21: Ermenistan, Azerbaycan, Bulgaristan, Hırvatistan, Çek Cumhuriyeti, Estonya, Gürcistan, Macaristan, Kazakistan, Kırgızistan, Letonya, Litvanya, Makedonya, Moldova, Polonya, Romanya, Rusya, Sloveky, Slovenya, Ukrayna, Yugoslavya	48
Aynı	3: Avusturya, Beçika, Almanya	12: Bangladeş, Brezilya, Cote d'Ivoire, Dominik Cum., El Salvador, Hindistan, Endonezya, Porto Rico, Senegal, Singapur, Tanzanya, Türkiye	1: Belarus	16
Azalıyor	2: Fransa, Norveç	7: Bahamalar, Honduras, Jamaika, Güney Kore, Malezya, Filipinler, Tunus	0	9
Tümü	17	34	22	73

Kaynak: Cornia and Kiiski, 2001: 4. <http://www.wider.unu.edu>. 04.05.2002.

1980'lerden itibaren yaşanan büyük değişim sonucu, piyasa kendi başına kalkınmayı artıran yegâne araç olarak görülmeye başlanmıştır. Bu neo-liberal çerçevede, herhangi bir yeniden dağılım olmaksızın ekonomik büyüme Dünya genelinde yoksulluk sorununu çözmeye olanak sağlamalıdır. Bu argümanların en iyi anlatımı, IMF ve Dünya Bankası'nın yapısal uyum süreci yoluyla Dünya genelinde liberalizmi kabul ettirmesidir (Berthoud, 1995: 73). Bu çerçevede, genelde "ekonomik büyüme"ye yoğunlaşan ekonomi politikaları, üst gelir gruplarının lehine işlerken, alt ve orta gelir gruplarının giderek yoksullaşmasıyla sonuçlanmıştır. Örneğin, Asya'daki yüksek büyüme, zenginlik ve iktidar yoğunlaşmasına neden olmuş ve bu durum "ahbap-çavuş kapitalizmi"(crony-capitalism) olarak adlandırılmıştır (Birdsall, 1999: 27). Bauman'ın da belirttiği gibi, bu günkü şekliyle ekonomik büyümeden kastedilen; çalışma yerine "esnek emeğin"; iş güvencesinin yerine değişken sözleşmelerin, süreli hizmetlerin ve rastgele kiralanan emeğin yerine geçmesini de beraberinde getirmektedir. Küçülme, yeniden düzenleme ve "rasyonelleştirme" -hepsi istihdam hacminin azaltılmasıyla özetlenir- de bunlarla birlikte (Bauman, 1999: 65).

Yoksulluğa neden olan ekonomik ve sosyal dinamiklerin altında kapitalist sistemin işleyiş süreci yer almaktadır. Bir taraftan büyük zenginler yaratan bu süreç, çoğunluğun marjinalleşmesine ve yoksulluk çekmesine neden olmaktadır. Sonsuz bir sermaye birikimine yönelen kapitalist sistemin sürdürülebilmesi, yoksulluğun oluşumuna gereksinim duyar. Çünkü, zenginliğin yaratılması, ancak bu şekilde olanaklı olmaktadır. Ancak bu olgu, toplumsal metalaştırarak dönüştürme yönünde ilerleyen kapitalizmin varlığını da tehdit altında bırakabilir. Bu bağlamda, sınıf bilincinin yaratılmasına ve toplumun büyük bir kesimini oluşturan yoksulların sistem açısından yaratacakları tehlikelere izin vermemek adına "yoksullukla mücadele" retoriği içerisinde, yoksulları belirli bir disiplin altına alma yönelimi dikkat çekmektedir.

II. KÜRESELLEŞME ve SİVİL TOPLUM KURULUŞLARI

Küreselleşme kavramına, "ulusal ekonomilerin Dünya piyasalarıyla eklemlenmesi ve bütün iktisadi karar süreçlerinin giderek Dünya kapitalizminin sermaye birikimine yönelik dinamikleriyle belirlenmesi" olarak açıklık getirilebilir (Yeldan, 2001: 13). Sweezy'nin küreselleşmeye ilişkin tanımı da benzer şekildedir. Sweezy, küreselleşmenin belli bir durum veya fenomen olmadığını altını çizerek, küreselleşmenin gerçekte, kapitalizmin Dünya sahnesine girdiğinden beri uzun yol almış bir süreci olarak görmektedir. Bu noktada önemli olan; kapitalizmin temel özünün içsel ve dışsal alanda genişleyen bir sistem olarak anlaşılmasıdır. Sweezy'ye göre küreselleşme, kendi başına sürükleyici bir güç değildir. Küreselleşme, sürekli genişleyen ve sıklıkla sermaye birikim sürecine yönelen kapitalizm tarihinin bir parçasıdır (Sweezy, 1997: 3).

Küreselleşme ile birlikte ekonomik ilişkilerde yaşanan gelişmeler ışığında ulus-devletin değişen rolüne baktığımızda, etkin ekonomik yönetici rolünün son bulduğunu, uluslararası sermayenin ihtiyaç

duyduğu sosyal ve kamusal hizmetleri sağlamakla yükümlü tutulduğu bir çizgiye doğru gittiği görülmektedir. Artık makro ekonomik değişkenler konusunda uluslararası sermayenin tercihlerinin belirleyici olacağı, neo-liberal minimal devlet anlayışının bir uzantısı olarak ulus-devletlerin piyasasının ihtiyaç duyduğu alt yapı ve diğer kamu mallarını en düşük maliyetle sağlayacağı bir sürece girilmektedir (Acı, 2005:1). Dolayısıyla, küreselleşme evresinde sermaye birikim sürecinin gerçekleştirilmesi, devletin piyasalaşmasına gereksinim duymuştur.

Taylor'a göre STK'ların en önemli işlevi, siyasi iktidara nüfuz etmek, siyasi iktidarı parçalayarak adem-i merkezi hale getirmek, bireyleri otoritenin baskısına karşı korumak ve böylece despotizme karşı güvence oluşturmaktır (Taylor'dan aktaran: Yıldırım, 2004: 75). Sivil toplum kuruluşları, kaynakların kendi kendine yardım (self-help) insiyatifi için seferber edilmesini sağlayacak ve böylelikle devletin refaha yönelik yükü de azalacaktır. STK'lar, yerel sosyal hizmetlerin dağıtılmasında yozlaşmış devletten daha etkindir. Piyasa felsefesine paralel olarak, etkin olmayan STK'lara sahip olmak, etkin olmayan devlete sahip olmaktan daha iyidir (Mohan, 2002: 128).

Küreselleşme süreci ile devletin yeniden tanımlanması ve piyasacı devlete dönüştürülmesi, kapitalizmin meşruluk alanı olan sosyal alanın da daralmasına neden olmaktadır. Soğuk Savaş döneminde refah devleti yoluyla bu meşruluğu sağlayan sistem, küreselleşme evresinde yerini sivil toplum kuruluşlarına bırakmıştır. Böylelikle, sosyal alanın bireyselleştirilme süreci de hızlanmıştır. Bu bağlamda, STK'lar; küreselleşmenin, yerelleşmenin ve devletin dönüştürülmesinin de zorunlu olarak bir uzantısıdır. Kapitalizmin her şeyi metalaştırma eğilimi, devleti de içine alarak bu metalaşmaya katkı sağlamasını getirmiş; sistemin devamını sağlayacak "metalaştırmama" ya yönelik uygulamalar da STK'lara bırakılmıştır. Böylelikle, küreselleşme ile birlikte STK'ların da yükselişe geçmesi oldukça manidardır. Devletin sosyal alandan çekilmesinin yarattığı boşluğu, STK'lar dolduruyor (muş gibi) bir izlenim yaratılmak istenmektedir. Oysa ki, bu kuruluşlar da kendilerine daha fazla fon sağlamak için birbirlerine rakip hale gelebilmekte ve kendilerine fon sağlayanların denetimine maruz kalmakta ve bu bağlamda özerkliklerini yitirip, sistemin bir parçası haline gelebilmektedirler.

Küreselleşme sürecinin yoğunlaştığı günümüzde ekonomik, sosyal ve siyasal anlamda önemli bir dönüşümün yaşandığı gerçektir. Modern olarak anılan eski Dünya düzeninde var olan temel kavramların anlamları azalmakta, içi boşalmakta ve geçerliliğini yitirmektedirler. Bu süreçten en fazla nasibini alan kavram ve kurum da ulus-devlettir. 20inci yüzyılın ikinci yarısından beri ulus-devlet, yetkilerinin önemli bir kısmını kaybetmeye başlamıştır. Küreselleşme süreci, ulus-devletlerin yetki alanını ulus-üstü (IMF, NATO, OECD, BM gibi) ve ulus altı (STK'lar ve yerel yönetim kuruluşları) kurumlar tarafından paylaşılmaya başlanmıştır. Ulus devletlerin egemenlik alanını yitirme sürecinde uluslararası düzlemde etkili olan küresel sermaye, bundan en karlı çıkacak unsurlardan birisidir. Bu anlamda küreselleşmenin siyasi sonucu, devletin geri çekilmesi değil, devletin uluslararası tekeller ve küresel sermayenin bir aracına indirgenmesidir (Mutioğlu ve Gözğü, 2004: 61).

Böyle bir süreçte, STK'lara söz konusu reformların uygulanma sürecinde ortaya çıkacak toplumsal muhalefetin bertaraf edilmesi görevi verilmektedir. "Medyayı kullan, beyin yıka, zihinleri yönlendir ve gündemi bulandır" politikası da bu sürece eklenmektedir. Bu bertaraf edilme görevi, ABD başkan yardımcılarında Al Gore tarafından "yoksul ülkelerin hükümetlerine verilen yardımın yarısının, sivil toplum kuruluşları aracılığıyla dağıtılacağını" açıklamış olması da (Sheelagh, 1997: 12) son derece ilginçtir. Bu durum, tanrısallaştırılan piyasanın dokunulmazlığına da uygun bir yaklaşımdır (Mutioğlu ve Gözğü, 2004: 63). Bu bağlamda, sivil toplum kuruluşları, küreselleşme evresinin getirdiği yıkımlara bir çözüm olarak sunulan ve ortaya çıkan meşruiyet krizinin aşılması amacıyla öne sürülen yeni aktörler olarak belirginleşmektedir.

III. YOKSULLUK ve SİVİL TOPLUM KURULUŞLARI

Yoksulluk gibi çok boyutlu bir sorunun çözümünde, Dünya Bankası'nın temel yaklaşımı çerçevesinde sivil toplum kuruluşları nerede yer alıyorlar? Bu sorunun yanıtını verebilmek için, öncelikle, Dünya Bankası'nın yoksulluğun azaltılmasına ilişkin politikalarının değerlendirilmesi gerekmektedir.

Dünya Bankası'nın kalkınma stratejisi ve kamu yönetiminde piyasacı yaklaşım hâkim rolü piyasalara vermektedir. Özel girişimin faaliyette bulunacağı piyasaların gelişebileceği bir ortamın yaratılması, reformların temeli olmalıdır. Yapılması gereken reformlar; özelleştirme, devlet idaresinin küçültülmesi, kamu girişimlerinin performansının iyileştirilmesi, özel kesimin teşvik edilmesi, performans ve üretin açık kurallarla ilişkilendirilmesi olarak belirginleşmektedir. Bu yaklaşıma göre, kamu kuruluşlarının varlığı gerekli olsa bile, bu kuruluşların iç işleyişleri piyasalara benzemelidir. Çünkü, bireycilik ve rekabet yaklaşımını kabul eden bu paradigmaya göre, bireyler nerede çalışılırsa çalışsınlar, rasyonel olan ve optimizasyon yapan bireylerdir (Arın, 1996/1997: 41-42).

Dünya Bankası, devletin rolünün azaltılmasını ve kamu harcamalarının kısılmasını savunmaktadır. Sosyal sermayenin teşvikî yoluyla sivil toplumun güçlendirilmesi de bu gündem içinde yer almaktadır. Bireyselleşimin yeni biçimi –belki o kadar yeni olmayan- toplumdan ziyade bireysel özgürlük üzerinde yoğunlaşmaktadır. Bireyler, toplumun çıkarlarından daha çok, kendi belirli çıkarlarını sağlayacak olan kuruluşlarda yer almaları yönünde teşvik edilmektedir (Øyen, 2002:12).

Sosyal sermaye, sıklıkla, yoksulların sahip olduğu biricik sermayedir. Yoksullar, temel sosyal hizmetlerden yoksun olsalar bile, en azından kendileri gibi olan kişilere sahiplerdir (-onların varlığını bilmektedirler) Bu bağlamda sosyal sermaye; “ne bildiğinizle değil, kimi tanıdığınızla” ilgilidir. Sosyal sermaye kısmen, genel bir amaç için insanların birlikte çalışmalarına olanak sağlayacak bir inancı gösterir (Fournier, 2002: 8). Sosyal sermayenin ana fikri; bir kişinin ailesi, arkadaşları ve kurumlar ile bağlantılı olmasının önemini vurgulamaktır. Kalkınma literatüründe bu tür topluluklar, sosyal ağlar ve sivil kurumlar aracılığıyla yoksulluk ve yoksunlukla karşı karşıya kalanların, güçlü bir pozisyon oluşturmalarını sağlar. Sosyal bağların yaygınlaşması, informel sigorta mekanizması için can alıcı bir öneme sahiptir (Woolcock, 2002: 22).

Dünya Bankası ve IMF, 1999'da yoksul ülkelere yardım etmek ve yoksulluğun azaltılması konusundaki çabalarına destek vermek amacıyla (Poverty Reduction Strategy Papers-PRSP) “Yoksulluğu Azaltma Stratejisi Dökümanları”nı oluşturmuştur. Üç yıl veya daha uzun bir süreyi kapsayan programda, geniş ölçüde büyümeyi artırma (bunun yanında “iyi yönetim” ve insan sermayesi yatırımları) ile yoksulluğu azaltma amaçlanmaktadır (Craig and Porter, 2002: 53). Bu yolla, uluslararası finans ve yatırımlar için ideal şartlar yaratmak üzere ekonomilerin iyileştirilmesi, tüzel ve sosyal yönetim üzerine odaklanma sağlanacaktır.

Bu temel yönelim, küresel piyasa entegrasyonu ile birleştiğinde etkin, disiplinli yönetim ve ilerlemiş, aktif bir “insan” ve “sosyal sermaye” görülecektir (Craig and Porter, 2002: 54). Hükümetler, hazırladıkları belgeleri, IMF ve Dünya Bankası'na sunacak ve bu belgeler, bu kuruluşların kredilerine de temel oluşturacaktır. Dünya Bankası ve IMF, ülkelerin sundukları belgelerdeki analiz ve hedeflere bağlı değişimlerdir, sunulan stratejinin yardım programlarının düzenlenmesinde geçerli bir çerçeve oluşturup oluşturmayacağını kendileri takdir edecektir (Özdek, 2002: 10). “Yoksulluğu Azaltma Stratejisi Dökümanları”nın (PRSP) temelinde, beş ilke yer almaktadır. Bunlar;

- Ülke ve ulus temelinde kendilerine ait, geniş katımlı sivil toplumun ve tüm işlemsel aşamalarda özel sektörün içerilmesi,
- Sonuç odaklı, yoksullara yarar sağlayan ve bunu sağlamada planlı bir yol olarak istenilen sonuçların tanımlanması,
- Karşılaştırmalı olarak, yoksulluğun çok yönlü doğasının dikkate alınması,
- Ortaklık merkezli, kalkınma ortakları (tek yanlı, çok yanlı ve hükümet dışı)nın katılımının sağlanması,
- Uzun dönemli bir perspektife dayalı olması (Sanhez and Cash, 2003: 13).

Yoksulluğu azaltmayı, yoksul toplulukların kendi dayanışma ve yardım ağlarına bırakan bakış açısı, sosyal devletin işlevlerini ucuz ve esnek bir sistem içinde özel alana kaydırmaktadır. Bu stratejide, yoksulların hayatta kalmaları için devletin alması gereken sosyal bir önlem yoktur. Yoksullukla mücadele stratejisinin kendisi de sosyal alanın yeniden yapılandırılmasına yönelmiştir. Bu sürecin ana doğrultusu ise, özel alanın genişletilmesi ve geleneksel cemaat ilişkilerinin güçlendirilmesidir. Strateji; geleneksel topluluk ilişkilerine hayat vermeye, cemaatçi yaşam tarzlarını dış destekle canlandırmaya ve toplulukların kendi içindeki hiyerarşik ilişkilerini desteklemeye yönelmiştir. Geleneksel topluluk ilişkileri, sosyal güvenlik ve dayanışma gibi amaçlarla inşa edilmemiştir. Bu ağların inşasındaki asıl amaç; geleneksel iktidar yapılarını korumaktır ve bu yapıların sürdürülmesi de iktidarlar aracılığıyla sağlanır. Demokratik bir karaktere sahip olmayan bu yapıların da seçkinleri, elitleri ve liderleri vardır. Yeni politikaya göre, yoksul bireylerin hayatta kalabilmeleri için bu hiyerarşik yapılara olan bağımlılıklarını geliştirmelerinden başka çıkar yolları yoktur. Bireyleri, etnik temelde birbirine bağlayan bağların da sosyal sermayenin bir unsuru olarak kabul edilmesi, etnik milliyetçiliği teşvik eden bir yön de taşımaktadır (Özdek, 2002:6-7).

Sosyal sermaye nosyonu, belirli insan gereksinimlerinin formel ve informel yapılarının anlaşılması üzerine temellendirilmiştir. Bazı ağlar heterojendir ve geniş ölçüde katılıma açıktır. Diğer ağlar ise homojendir ve yalnızca aynı tarzda olan kişileri kabul eder. Burada iki soru önemlidir: (1) Yoksul insanlar, yoksul olmayanlarla aynı tarz ağlara sahipler midir? (2) Yoksul insanların, yoksul olmayan insanların ağlarına girmelerine izin verilmekte midir? İlk sorunun yanıtı, olumsuzdur. Birçok çalışmanın da doğruladığı gibi, yoksul insanlar, yoksul olmayanlarla aynı tarz organizasyonlara katılmamaktadır. Politik ve sivil hayata katılımın olmaması, yoksulluğun diğer çeşitleriyle yakından ilgili bulunan politik yoksulluğun da bir parçasıdır. İkinci sorunun yanıtı da olumsuzdur. Bütün toplumlar, az ya da çok tabakalaşmıştır. Tabakalaşma ve farklılaştırma, bazı insanların veya grupların kendilerini bir ülke veya kuruluş üyesi olarak tanımlamasının ve diğerlerini dışarıda bırakmasının temel amacıdır. Yoksullar, gerek tanımlamada gerekse geleneksel olarak, tabakalaşmış toplumların en altında yer alır. Yoksullar, yoksul olmayanların egemen normlarına uyum sağlayamazlarsa dışlanabilir ve korunmasız kalabilirler. Dolayısıyla, sosyal sermaye yolu ile bütünleşmenin sağlanması olarak sunulan bu umut verici tablo, gerçekte karanlık ve gerçeklikten uzaktır (Öygen, 2002: 12-13).

Küreselleşme süreci ile yükselen bir değer olarak sivil toplum kuruluşları yoksullukla mücadelede nerede yer almaktadır? Sivil toplum kuruluşları, küresel sermaye birikim sürecinin bir parçasıdır. Şöyle ki; sistem içindeki çelişkiler; yani sermaye birikim işlevi ve meşruluk sağlama işlevi arasındaki çatışma sonucu ortaya çıkan meşruluk işlevinin küreselleşme aşamasında artık refah devleti aracılığıyla sürdürülemediği

sonucu, yeni aktörlere gereksinim duyulmuştur. Böylelikle, öne çıkarılan aktör, yoksulluğun kapitalizmin işleyiş sürecinden kaynaklandığını gizlemek ve yoksulları kadercı bir yaklaşım temelinde dayanışmaya sürüklemek işlevi üstlenmiştir. Kapitalizmde yoksulun mümkünse adeta görünmez olması gerekmektedir. Kendi başlarının çaresine bakan yoksullar, sistem için makbul olanlardır.

Tester, sivil toplumun; sivilleştirilmenin (civil-ized) ve devletin doğası ile disiplin altına alınmış toplum arasındaki gerilimin ne anlama geldiğine ilişkin temel sorular ile bağlantılı olduğunu gözlemlemiştir. Sosyal ve politik mühendislik; eşitlik ve özgürlüğü piyasa ekseninde artıran; buna karşın piyasa güçlerinin yarattığı temel eşitsizliklere göz yuman kurumlar yaratma arayışındadır. Allen'a göre, sivil toplum, gelişimi için sınırlandırılmış, müdahale etmeyen ve yurttaşların bireysel özgürlüklerini, özellikle de piyasa özgürlüklerini artıran bir devlete gereksinim duymaktadır. Sivil toplum, yardım maliyetinin ucuzlaştırılmasını ve kendi kendine yardımın artırılmasını sağlayan neo-liberal ideolojinin bir parçasıdır (Mohan, 2002: 131). Swanapoel, özel mülkiyeti ve piyasa ekonomisini her türlü sorunun çözümünde tek yol ilan ettiği kitabında cemaatçi yaşam tarzının yoksullara nasıl olanak yarattığını şöyle ifade etmektedir:

“Başka yerlerde sıradan olan insanlar, kendi topluluk/cemaat organizasyonlarında çok saygın kişiler olabilirler. Özellikle, kendi organizasyonları fakirlere ve yaşlılara yardım ettiği zaman veya çocukların eğitimine katkıda bulunan veya komşuluk ilişkilerinin geliştirilmesine ve mahalle güvenliğinin sağlanmasına hizmet eden organizasyonlarda çalıştıkları zaman...(s.52)” ...Kendi kararlarını verme gücüne sahip mahalli topluluklar, bu insanların varlığının farkında olacak ve onların yardımına koşacaktır. İşte tam da bu cemaat/topluluk fonksiyonlarıdır ki, daha önce sözünü ettiğimiz insan ihtiyaçlarını tatmin edecektir. İnsanlar, kardeşlerinin yardımına koşmaktan onur duyarlar (Swanapoel, 2002: 64).

Son yirmi yıldır Üçüncü Dünyada uygulamaya giren bireysel proje ve programlarla “yoksulluk yönetimi” için esnek ve ucuz bir sistem kurulması amaçlanmıştır. Uluslararası yardım programları tarafından finanse edilen çeşitli sivil toplum kuruluşları, yerel hükümetlerin çoğu işlevini aşama aşama üstlenmiştir. Devlet, sosyal güvenlik alanından çekilirken, özel yardım programlarıyla yoksulların zorlukla da olsa hayatta kalmaları sağlanıp, köklü toplumsal değişim riski bastırılmıştır. Öte yandan, bu programlar aracılığıyla, uluslararası sermaye ile yerel emek gücü arasında doğrudan tabiyet ilişkileri de kurulmaya başlanmıştır. Bir yandan, yerel işgücünü istihdam etme amaçlı projeler, bu egemenlik ilişkilerinin kurulmasına aracılık ederken, diğer yandan dinsel kuruluşların “sosyal yardım” amaçlı programları, yoksul toplulukların hoşnutsuzluğunun dinsel kanallara akıtılmasında işlev görmüştür. Bu bağlamda, son yirmi yıllık dönem boyunca, sosyal yardım konusunda en fazla dinsel örgütlerin öne çıkması anlamlıdır. Bu yönelimde, önümüzdeki dönemde de bir değişimin olmayacağı anlaşılmaktadır. Gerçekte dinsel kuruluşların “yoksulluk yönetimi”ni üstlenmesi, cemaatçi ilişkileri yeniden kurmayı hedefleyen sosyal sermaye yaklaşımı ile uyumludur. Sosyal sermaye formasyonu, dinsel temeldeki sosyal ağları da kapsamaktadır. Kısacası, 2000’li yıllar için öngörülen yoksulluğu azaltma stratejisi, yoksul toplulukların bazı kesimlerinde milliyetçiliği, diğer bazılarında ise, dinsel bağları güçlendirme potansiyeline sahiptir. Kalkınma vizyonunun bu alandaki yeniliği, yirmi yıldır test edilen uygulamaya hegemonik bir söylem inşa etmek ve meşruiyet üretmek için, “sosyal sermaye” kavramının sunumudur (Özdek, 2002: 7).

Sivil toplum kuruluşlarının temel misyonu, toplumdaki yapısal eşitsizlikleri değiştirmek değil, ancak yoksulların acılarını hafifletmek ve yaşamı daha katlanabilir hale getirmek için yardım sunmaktır. Böylelikle STK’lar, toplumsal sömürüye ve yoksulların yerleşik sorunlarına yönelik gerçek kalıcı çözümlerin yaşama geçirilmesini ertelemektedirler (Abdelrahman’dan aktaran: Chang, 2006: 16).

Wallace, STK’ların finanse edilme biçimleri ve buna bağımlı faaliyetleri dolayısıyla, STK’ların daha önceden tanımlanmış oldukları amaçlarına ulaşabilme konusunda yetersiz bırakıldıklarını sorunsallaştırdığı makalesinde, küresel bir paradigmaya özgü politikaların, prosedürlerin ve inanışların, hangi derecede bilerek veya bilmeyerek, birer taşıyıcısı haline geldikleri sorusunu sormaktadır (Wallace, 2004: 3). Yoksulluk sorununun temelinde yatan süreçleri analiz etmeden, kapitalizmin temel mantığına, üretim ilişkilerine odaklanmadan, yoksullukla yapılan mücadele, “hayırseverlik” duygularının tatmininden öteye gidemediği gibi, bizi yoksullukla değil, yoksullarla mücadele eder duruma getirir. Aynı zamanda, küreselleşme evresi ile kapitalizmin meşruluğunun sağlanması işlevini üstlenen STK’lar, sermaye birikim sürecinin bir parçası olmakta, bu bağlamda yoksulluğun siyasi amaçlar için bir araç olarak kullanılması gündeme gelmektedir. Çünkü yoksullar, toplumdaki dışlanmışlığın sonucu olarak kendilerine uzatılan her ele umutla bakmaktadırlar. Bu umut beraberinde, uzatılan her elin bağımlısı olmayı da getirir. İşte tam da bu noktada yoksulluk, siyasi bir araç olarak kullanıma açık hale gelir.

STK’ların yapılanmalarını/tipolojilerini geliştirmeye yönelik bir çok çalışma yapılmıştır. 1990’ların ortalarında bunlar; ideolojileri, odaklandıkları konular, orijinleri ve faaliyet biçimleri açısından oldukça farklılaşmış olmalarına karşın; yardım talep edilmesi, dağıtılması gibi konularda ortak hareket etmişlerdir. Bu tip ortak davranış biçimlerini ise, bu kuruluşların finansmanını sağlayan yardımseverler, iş aleminde davet edilen yöneticiler tarafından her geçen gün artan oranda belirlenir hale gelmiştir (Wallace, 2004: 4). STK’lara fon sağlayanların taleplerinin fazlalığı, bu kuruluşları, bütün programları onlar adına dağıtan yarı-ticari organizasyonlar olma trendine sokmaktadır. Bu bağlamda sivil toplum, gücün birkaç büyük organizasyonda yoğunlaşması nedeniyle büyümekte ve ticarileşmektedir. Bu durum ise, rekabetçi ve özgür sivil toplum

açısından taban tabana zıt bir yönelimdir (Mohan, 2002: 141). Genel inanışın aksine, hareketli ve güçlü bir sivil toplum, başarılı bir demokrasinin ön koşulu değildir. Daha da endişe verici durum ise, böyle bir sivil toplumun demokrasiyi geliştirmek yerine daha da kötüleştirebileceği gerçeğidir. İsteyerek ya da istemeyerek, sivil toplum üzerindeki ilgi, siyasi kurumlar yerine gönüllü kurumlar üzerinde yoğunlaşmıştır. Ancak böyle varsayımlar, önemli bir noktayı göz ardı etmektedir: Sivil toplum demokrasiye ancak istikrarlı ve etkin siyasi kurumlarla desteklendiğinde faydalı olabilir (Encarnacion, 2003: 706-707). Bunların yokluğunda, gerçek bir demokrasinin varlığından söz edilemez.

SONUÇ

Gerçek anlamda yoksullukla mücadele eden bir sivil toplumun varlığı, ancak politik ve düşünsel bir alan gerektirir. Bugünkü şekliyle sivil toplum kuruluşları, bilerek veya bilmeyerek var olan sistemi sorgulamadan, bu anlamda da toplumu siyasetten uzak tutma işlevini üstlenmişlerdir. Bu bağlamda, temel yönelim, yoksullukla değil, yoksullarla mücadele şeklindedir. *“Neden yoksul olduğunuz üzerinde düşünmeyin, sizlere yardım eden hayirseverlere duacı olun, birbirinize destek olun, çünkü artık sizi hesaba katan bir refah devleti yok; elinizdekilerle yetinin, kaderinize boyun eğin, ses çıkarmayın, gürültü de yapmayın...!”* Kapitalizmin küreselleşme evresinin yoksullar için tanımladığı, uygun gördüğü alan yoksullara böyle sesleniyor; elbette ki sihirli kavramlar kullanarak, yoksulluğun altyapısını görmezden gelerek...

Kaynakça

- Aldemir, Şansel, Özpınar, Ömer, (2004), **“Kapitalizm, Yoksulluk ve Sosyal Dışlama”**, Amme İdaresi Dergisi, TODAİE, 37/2, Haziran.
- Acı, Yüksel Esra, “Küreselleşme, İyi Yönetim ve NGO’lar”, <http://marmarali.biz/makaleler.asp?islem=oku&id=89> Erişim: 20.08.2006
- Arın, Tülay, (1996/1997), “Kalkınma Stratejileri, Kamusal İşlevler ve Kamusal Yönetim”, **İstanbul Üniversitesi Maliye Araştırma Merkezi Konferansları, Prof. Dr. Sevim Görgün’e Armağan**, 38. Seri, s.31-59.
- Bauman, Zygmund, (1999), **Çalışma, Tüketim ve Yeni Yoksullar**, Çev. Ümit Öktem, Sarmal Yayınevi, İstanbul.
- Berthoud, Gérald, (1995), “Market”, **Development Dictionary**, Ed. by. Wolfgang Sachs, Fourth Edition, London, pp. 70-88.
- Birdsall, Nancy, (1999), “Dünyada Eşitsizlik Hayat Adil Değil”, **İTÜ Vakıf Dergisi**, Sayı:29, Haziran 1999. s.27-31.
- Chang, Ha-Joon, (2006), “Understanding the Relationship Between Institutions and Economic Development”, **UNU-WIDER Discussion Paper** No: 2006/05, July, www.wider.unu.edu Erişim: 25.08.2006.
- Cornia, Giovanni Andrea and Kiiski, Sampsa, (2001), “Trends in Income Distribution in the Post-World War II Period: Evidence and Interpretation”, **WIDER Discussion Paper** No.89, (Çevrimiçi) <http://www.wider.unu.edu>. 04.05.2002.
- Cornia, Giovanni Andrea and Court, Julius, (2001), “Inequality, Growth and Poverty in the Era of Liberalization and Globalization”, **Policy Brief** No.4, Helsinki UNU/WIDER, (Çevrimiçi) <http://www.wider.unu.edu>. 07.05.2002.
- Craig, David and Porter, Doug, (2003), “Poverty Reduction Strategy Papers: A New Convergence”, **World Development**, Vol:31, No:1, pp.53-59.
- Encarnacion, Omar G., (2003), “Beyond Civil Society: Promoting Democracy After September 11”, **Orbis**, Fall.
- Fournier, Francine(2002), “Social Capital Formation in Poverty Reduction: Which Role for Civil Society and the State?”, Social Capital and Poverty Reduction Which Role for the Civil Society Organizations and the State?, UNESCO, www.unesco.org/most/soc_cap_symp.pdf Erişim: 03.08.2006.
- ILO, (1997), **Social Exclusion and Anti-Poverty Policy: A Debate**, Ed. By. Charles Gore and Jose B. Figueriredo, Research Series 110, Geneva.
- Milanovic, Branko and Shiomio Yitzaki (2001), “Decomposing World Income Distribution: Does The World Have A Middle Class?”, **World Bank Working Paper Series**, Paper No:2562, (Çevrimiçi) http://www.econworldbank.org/files/1423_wps2562.pdf. 03.05.2002.
- Mohan, Giles, (2002), **“The Dissappointments of Civil Society: The Politics of NGO Intervention in Northern Ghana”**, Political Geography, 21.

- Mutioğlu, Halil, Gözğü, Fahriye, (2004), "Küreselleşme Gerçeği/Sivil Toplum Miti", **I. Ulusal Sivil Toplum Kuruluşları Kongresi**, Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi, Biga İİBF, Bildiriler Kitabı, Ed. A. Akdemir, A. Benli, H. Kalmış, Çanakkale.
- Özdek, Yasemin, (2002), "Küresel Yoksulluk ve Küresel Şiddet Kıskaçında İnsan Hakları", Erişim: http://www.sendika.org/yazi.php?yazi_no=28, 02.08.2006
- Öyen, Else, (2002), "Social Capital Formation as a Poverty Reducing Strategy?", Social Capital and Poverty Reduction Which Role for the Civil Society Organizations and the State?, UNESCO. www.unesco.org/most/soc_cap_symp.pdf Erişim: 03.08.2006.
- Robeyns (2005), "Assesing Global Poverty and Inequality: Income, Resource and Capabilities", **Metaphilosophy**, Vol: 36, January .
- Sanchez, Diana and Cash, Katherine (2003), "**Reducing Poverty or Repeating Mistakes?**", Church of Sweden Aid, Diakonia, Save the Children Sweden and the Swedish Jubilee Network, December., www.globalpolicy.org/socecon/develop/2003/12prspmistakes.pdf
- Sen, Amartya, K.(1987), **The Standart of Living**, Cambridge University Press, Cambridge.
- Sheelagh, Stewart; (1997) Happy Ever After İn The Marketplce, Non-Government Organisations and Uncivil Society Review of African, **Political Economy**, Vol: 24.
- Swanepoel, Marc, (2002), "Sefaletten Zenginliğe", (Çev.) Orhan Çakmak, Atilla Yayla, Liberte Yayınları: 62, Ankara..
- Sweezy, Paul M., (1997), "More (or Less) Globalization", **Monthly Review**, September (Çevrimiçi) www.monthlyreview.org/mrglobal.htm. 30.04.2003
- UNDP, (2000), **Human Development Report 2000**, Oxford University Press, New York, Oxford.
- Wallace, Tina, (2004), "**NGO'ların Açmazları: Küresel Neoliberalizmin Truva Atları (Mı)?** (Çev.Emre Aydoğdu), Erişim: http://www.batitrakya-atilim.com/html/tina_wallace.html 17.08.2006.
- Woolcock, Micheal, (2002), "Social Capital in Theory and Practice: Reducing Poverty by Building Partnerships, Between State, Markets and Civil Society", **Social Capital and Poverty Reduction Which Role for the Civil Society Organizations and the State?**, UNESCO. www.unesco.org/most/soc_cap_symp.pdf Erişim: 03.08.2006.
- Yeldan, Erinç, (2001), **Küreselleşme Sürecinde Türkiye Ekonomisi**, I. Baskı, İletişim Yayınları, İstanbul.
- Yıldırım, İbrahim (2004), "**Demokrasi, Sivil Toplum Kuruluşları ve Yönetişim**", Seçkin Yayınevi, Ankara.

SUSTAINABLE IMPROVED NUTRITIONAL STATUS AMONG BANGLADESHI CHILDREN IN URBAN SLUMS THROUGH HOUSEHOLD FOOD SECURITY

Mohammad Ashequr RAHMAN
ashequr.rahman@concern.net
Golam Mothabbir MIAH
Nina S DODD
Syed Izaz RASUL
Nazrul Islam BULBUL
Shantanu Shekhar ROY
Shamsul Huda PATWARY
Concern Worldwide Bangladesh

Abstract

Based on Concern Worldwide Bangladesh's experiences from implementing different approaches such as supplementary feeding and behaviour change activities for addressing malnutrition among under 5 children of extreme poor families in selected urban slums, the household food security initiative was introduced in Dhaka in order to bring sustainable changes in nutritional status. Despite having adequate knowledge on nutrition, low purchasing power was identified as a key factor for household food insecurity in the targeted areas. The Entrepreneurial & special Skills Development component of planned initiative is aimed specifically to serve the needs of the extreme poor, so often excluded by mainstream micro-credit and livelihood initiatives. Remarkable change were noticed in all the indicators. In conclusion, Household food security initiative (as stated above) is a key element in order to bring sustainable improvement of infant and children nutrition status. An effective nutrition programme should include household food security component for prolonged and sustainable impact.

Keywords: Sustainable improved nutritional status, Household food security, urban slum, Entrepreneurial skills development, Micro credit, livelihood initiative, Dietary diversification score.

I. INTRODUCTION

Eliminating extreme poverty and hunger is the number one Millennium Development Goal (MDG). The target of this goal is to reduce the proportion of people who suffer from hunger by half. Two of the indicators for this target are related to nutrition and one of them refers to child malnutrition which is a major cause of child mortality. Besides, malnutrition among under 5 children is associated with increased risk of morbidity, lower learning capability and lower productivity in adulthood.

In the last two decades Bangladesh achieved remarkable progress in terms of reducing under five mortality and fertility. However, progress in nutrition sector is not notable. Prevalence of malnutrition is one of the highest in the world. Considering the importance of nutrition of the population in the socio-economic development the poverty reduction strategy of Bangladesh set goals to reduce the proportion of malnutrition in under 5 children by 50% and eliminate gender disparity in child malnutrition. The Government of Bangladesh has implemented two major nutrition related project with an aim to reduce malnutrition among the children and mothers. It is worth mentioning that both the projects have been implemented through partnership with NGOs. Several NGOs have undertaken their own nutrition projects using innovative approaches.

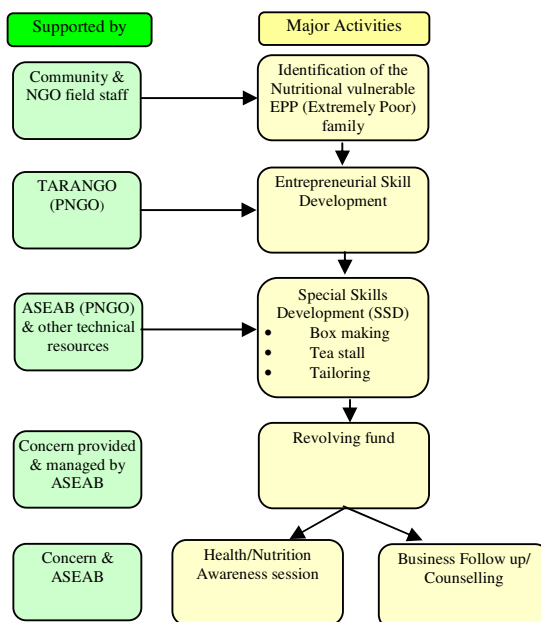
Concern from its experience learned that extreme poor people (EPP) cannot benefit much from the nutritional programmes for a number of reasons which include low spending on health, seeking healthcare very late and inadequate access to food and dietary intake. EPP cannot even access existing mainstream micro credit and livelihood support programmes due to inability to meet the required level of earnings or savings. Therefore, access to savings and credit initiatives by the extreme poor needs to be enhanced in order to improve their nutritional status.

In this context, Concern has undertaken Household Food Security (HHFS) pilot in Dhaka project area (fig.1). The pilot is being implemented in partnership with two partner NGOs-TARANGO for 1 year and ASEAB for two year period – from May 2005 to April 2007. The partner NGOs are Training Assistance, Rural Advancement Non-Government Organization (TARANGO) and Association for Socio-Economic Advancement of Bangladesh

(ASEAB). The main objective of this pilot is to link extremely poor people (EPP) with micro finance and training initiatives and also aims to provide nutrition counselling and home economics planning support in order to improve their access to nutrition and subsequently improve household food security for the whole family-specially under five children and women of reproductive age group (13-49 years). TARANGO is responsible for providing entrepreneurial skill development training, business counselling and follow-up while

ASEAB is responsible for special skill development among EPP. ASEAB is also responsible for managing Concern's revolving loan fund for 150 EPP from May 2005-April 2007

Fig.1: Household activity flow diagram showing the support and major activities of the programme

This type of urban household food security initiative is new to Bangladesh and Concern is keen to monitor closely both qualitative and quantitative aspects of its impact in terms of improved decision making of women, improved quality of life, employment uptake as well as improved diet and improved nutrition status of children under 5 years and women of reproductive age group in each targeted family. Concern and its two partners TARANGO and ASEAB routinely collect data from the pilot project for performance monitoring.

II. METHODOLOGY

The paper presents the findings of the baseline and midterm data analyses. As mentioned earlier both baseline and midterm data were collected by Concern and partner agencies. Baseline data was collected in September 2005 and midterm data collection was done in March 2006 and there were 137 households in baseline and 127 in midterm. Findings from the data analysis have been triangulated by relevant findings from other studies and report where possible.

Computer software EpiInfo has been used for calculating key indicators of nutritional status of the target groups. The indicators include weight for age, height for age and weight for height for under 5 children and body mass index (BMI) for women. The calculations of z scores of weight for age, height for age and weight for height were based on the reference developed by the US National Center for Health Statistics (NCHS) and recommended by the World Health Organization (WHO). The statistical software SPSS version 13 has been used for all other data analyses.

III. RESULTS

The result section is divided into background information and indicators.

Background information

here were 137 households in baseline and 127 in midterm with an average family size of 4.9 persons. Females constituted 53% and 52% of the population in baseline and midterm respectively. Overall the proportion of individuals in under 15 age group (more than half) were quite larger than the proportion in the 2001 population census for each sex and each period. The proportion of women in reproductive age group (15-49) is 44% in both baseline and midterm. Majority of women of 15-19 years age group were never married and their proportion was higher in baseline (70%) than in midterm (64%). Age and sex distribution of

under 5 children shows girls constituted half of the under 5 children both in baseline and midterm. The proportion of under 2 children in under 5 population was much higher in baseline (51%) than that in midterm (32%).

Overwhelming majority of the women beneficiaries are without any education (89% and 83% in baseline and midterm respectively). Occupation pattern changed in midterm. In baseline 42% of women worked as household support while in midterm this proportion reduced to 34%. One fourth of women were small entrepreneurs in midterm while it was only 7% in baseline. This change can be attributable to the training and credit services provided by the pilot. It is worth mentioning that the training provided by TARANGO was specifically tailored for semi or non-literate people.

Information on parity of women is available only for midterm according to reproductive age group. About 48% have 1-2 children while about one third (32%) have 3-4 children and one fifth have high parity (5 or more).

Access to safe drinking water and toilets and data is also available only for midterm. It shows that 116 households (94%) have access to piped water or tubewell water for drinking and cooking purposes. The proportion is much larger than the estimate from HKI/IPHN 2005 that reported 0.6% for Dhaka urban slums (HKI/IPHN, 2006) but comparable with the figure (97%) for estimated by a recent census of urban slums (CUS/NIPORT/MEASURE, 2006). It is worth mentioning that tubewell water (if arsenic free) is safe for drinking while piped water is not safe if it is not sufficiently sterilized through boiling or other means.

Majority of the households (55%) do not have access to hygienic toilets. The proportion is lower than that reported (64%) in the CUS/ NIPORT/MEASURE, 2006 report. One third of the households used open latrines and this is much higher than the HKI/IPHN figure (9%) and also the CUS/NIPORT/MEASURE figure (3.2%).

Coates et al (2003) developed and field tested the Food Access Survey Tool (FAST) for assessing food security particularly the access dimension in the context of Bangladesh. FAST includes nine questions on behavioral responses to food stress. These questions successfully characterized the food insecurity problem and ranked households along a continuum from immediate hunger to sustained food security (Coates et al, 2003). FAST questionnaire was administered in midterm only. About 3% of the households are fully food secure, 58% of the households are less food insecure with a FAST score ranging from 1-4, one third have more insecurity with FAST score ranging from 5 to 7. About 7% of the households are severely food insecure.

Indicators

Indicator 1: Nutritional status change in <5 children and mothers:

Nutritional status of under 5 children

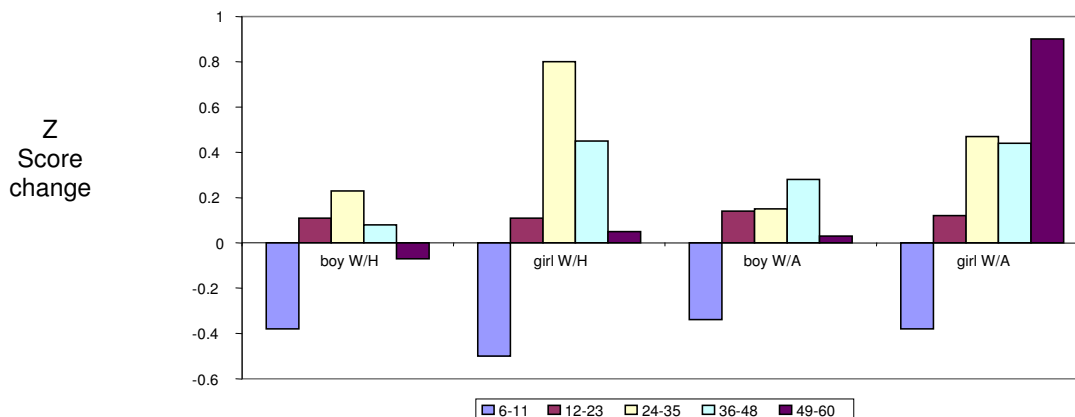
Z score is used as an indicator for measuring nutritional status in children. Stunting is an indicator of chronic malnutrition. A great majority of under 5 children in the study population are stunted both in baseline (87%) and midterm (86%). Proportions of children suffering from different level of stunting are almost equal. Mild stunting decreased slightly in midterm so did mild and moderate stunting while severe stunting increased. The proportion of moderately stunted children is 26%, similar to the estimate from the HKI/IPHN (2006) that reported 26.7% for urban slums in Dhaka. Group-wise under 5 age children of both sexes are moderately stunted, the mean height for age z score (HAZ) being between -2 and -3 (Table 3.1). The mean HAZ for boys slightly improved in midterm but that for girls slightly declined. However, this change is not significant. Change in different age groups by sex provides a mixed picture.

Overwhelming majority of under 5 children are underweight (95% in baseline and 89% in midterm). Mild and severe underweight dropped in midterm while moderate underweight slightly increased. Group wise under 5 boys and girls both in baseline and midterm are moderately underweight, the mean weight for age z score being <-2 but >-3 . The proportion of moderate underweight is higher than that reported moderate underweight (32%) among U5 children in Dhaka urban slums in the HKI/IPHN report (HKI/IPHN, 2006). The overall weight for age z score slightly improved in midterm but the change is not significant. Gender difference also reduced in midterm.

The proportions mild to moderate wasting among the under 5 children is much higher than what HKI/IPHN (2006) reported (8.7%). There was no change in mild wasting in midterm but moderating wasting decreased slightly. The mean weight for height z score (WHZ) is between -1 and -2 for both sexes and in baseline as well as in midterm. Group-wise both girls and boys are mildly wasted. The change between baseline and midterms estimates is not significant. Only exception is the change in weight for height for 24-35 months old girls (significant at 5% level). Gender difference also reduced in midterm.

Figure 2 shows the difference in mean z score among different age groups (in months) in case of <5 years children between baseline and midterm. Except 6-11 months age group, it showed positive change in the mean z score in all the age groups.

Fig 2: mean change in the Z score according to age group (month)

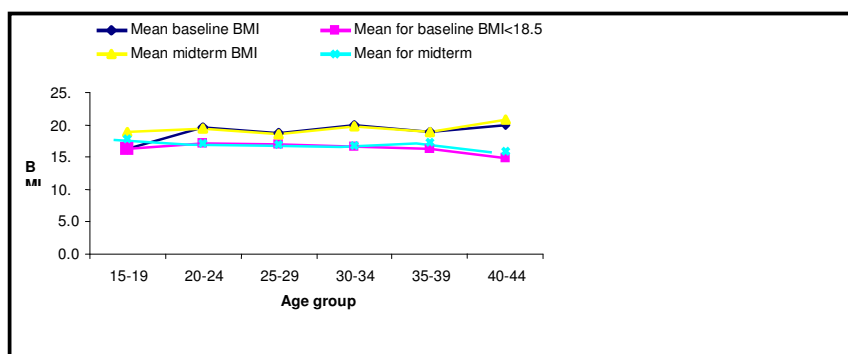

Nutritional status of women

Body mass index (BMI) is used as an indicator for measuring nutritional status of women. Overall the mean BMI is within the normal range for individuals. Age specific BMI shows that two groups (15-19, 50+) are moderately thin and their BMI improved in midterm while for others it declined (figure 3).

BMI<18.5 indicates chronic energy deficiency (CED). CED in mothers is linked to susceptibility to infection and reduced productivity (ICDDR,B, 2005). Apparently those who are suffering from chronic energy deficiency their BMI slightly improved in midterm. Forty two percent women are suffering from CED, average BMI being about 17, higher than the HKI/IPHN estimated 23.3% for non-pregnant mothers of Dhaka urban slums (HKI/IPHN, 2006). The high proportion of CED of non-pregnant women (42%) indicates critical food insecurity situation (HKI/IPHN, 2002).

Fig 3: Change in BMI of married women of reproductive age group

Indicator 2:

Dietary diversification at individual (<2 children) and household level

It is considered that immediate causes of malnutrition include morbidity and inadequate dietary intake. Due to lack of data on morbidity this section presents the findings on dietary intake. Calorie intake and dietary diversity at individual level and household level have been analysed and presented for the matched cases in baseline and midterm.

Calorie intake among under 2 (484 Kcal in baseline and 811.5 Kcal in midterm) and under 5 children (711.8 Kcal in baseline and 1150.8 Kcal in midterm) improved considerably in midterm by 68% and 62% respectively. In both groups girls gained more compared to boys. There were considerable gender gaps in calorie intake in baseline. However, in midterm these gaps have been reduced, favouring girls more. For

example, between breakfast and lunch calorie intake of boys were six times more than that of girls in baseline. In midterm girls' calorie intake was 19% higher than that of boys.

According to PAHO/WHO guidelines for complementary feeding of the breastfed child 2003, under 2 children should be fed 'a variety of foods to ensure that nutrient needs are met'. Individual Dietary Diversity Score (IDDS) is a measure of diversity of food in an individual's diet. IDDS a proxy measure of the nutritional quality of children's diet. A set of 8 food groups¹ are used to calculate IDDS. Annex B provides a list of Bangladeshi food by IDDS groups. If the child had the food group yesterday (in 24 hours) then the score will be 1 and 0 if not for that particular group. Then scores of all food groups will be summed for each child. This summed score is IDDS which ranges from 0 to 8. More diverse foods are more likely to provide adequate levels of a range of nutrients (Arimond and Ruel, 2003).

Higher IDDS score corresponds to more adequate range of food groups in the diet. It appears from Table 4.1.2 that under 2 children consumed on average less than 3 groups of food both in baseline and midterm although overall IDDS slightly improved in midterm. All but one of the age groups experienced slight improvement in IDDS. Gender difference in IDDS reduced in midterm substantially. Under 2 children who scored 0-2 are less likely than those who scored 3 or above to have taken vitamin A enriched fruits and vegetables, high energy and nutrient dense food like fish, poultry and meat on the preceding day.

Table 1: Comparison of IDDS score by sex and age group

Age in month		Boys		Girls		Total	
		Base IDDS	Mid IDDS	Base IDDS	Mid IDDS	Base IDDS	Mid IDDS
6-11	Mean	2.20	1.40	1.40	1.90	1.67	1.73
	N	5	5	10	10	15	15
12-23	Mean	2.56	3.13	2.00	2.88	2.27	3.00
	N	16	16	17	17	33	33
Total	Mean	2.48	2.71	1.78	2.52	2.08	2.60
	N	21	21	27	27	48	48

Household energy intake is used as indicator of household poverty as well as household food insecurity. Calorie intake of adult people in baseline was 1660 kcal/person/day which indicates extreme poverty as well as food insecurity (Table 2). Situation improved in midterm as the mean energy intake increased to 2192 kcal/person/day which exceeded the threshold point for considering moderate or absolute poverty (1805-2122 kcal/person/day). Gender gaps reduced in midterm, sometimes favoring women more.

Frequency of meals is a proxy indicator for assessing the adequacy of households' energy intake. It is noticeable that in midterm people started taking food between meals. People in Bangladesh traditionally take 3 meals. In urban areas people are used to taking snacks between lunch and dinner and between breakfast and lunch. However, frequency of meals is not a good indicator of micronutrient balance in the diet.

Household dietary diversity is the number of different food groups consumed over a reference period. A set of 12 food groups² is used for household dietary diversity score (HDDS). Calculation of HDDS is similar to IDDS calculation described earlier.

The households who consumed less than 4 groups of food in baseline, 75% of them consumed more diverse food (4-7 groups) in midterm. On the contrary those who consumed 6-7 groups of food in the baseline about 60% of them consumed less diverse food (4-5 groups) in midterm. Overall only 13% households consumed more than 5 groups of food in baseline.

In midterm more people consumed food from each group except for carbohydrate which includes staple food. A pattern emerges from Table 4.1.6. People started consuming fruits when HDDS is 4 or more. Same is true for sugar and chocolate. In midterm the number of consumers increased by 2-4 times for the following food groups: eggs, tea/coffee/soft drinks, sugar/chocolate and fat containing food.

¹ (1) Grains, roots or tubers, (2) vitamin A-rich plant foods, (3) other fruits and vegetables, (4) meat, fish, poultry, seafood, (5) eggs, (6) pulses/legumes/nuts, (7) milk and milk products, and (8) foods cooked in oil/fat

² (1) Cereals, (2) root and tubers, (3) vegetables, (4) fruits, (5) meat, poultry, offal, (6) eggs, (7) fish and seafood, (8) pulses/legumes/nuts, (9) milk and milk products, (10) oil/fats, (11) sugar/honey, (12) miscellaneous

Table 2: Calorie intake pattern by adult member and sex

	Baseline Adult (18+)		Midterm Adult (18+)	
	Male	Female	Male	Female
Breakfast	415.27	272.83	327.82	379.57
Between breakfast & lunch	42.82	2.70	0.74	20.00
Lunch	665.92	631.05	966.47	839.89
Between lunch & dinner	0.00	0.00	4.85	7.78
Dinner	724.06	580.71	978.68	864.22
Between dinner & breakfast	0.00	0.00	0.97	0.00
Mean	1848.07	1487.30	2279.53	2111.46
N	34	37	34	37
Mean	1660.06		2191.94	
N	71		71	

These groups of food except eggs are not consumed for nutritional value rather for status value, taste, aroma, appearance and preparation (Hoddinott and Yohannes, 2002). However, the number of dairy food consumers dropped by two thirds in midterm. Why consumption of dairy food declined in midterm needs further investigation. All these suggest that motivational campaign for taking nutritious food needs to be increased and intensified.

Indicator 3:

Income change

A remarkable change in the income status was found the project beneficiaries. Table 3 presents the distribution of households (matched in both periods) in different income groups. According to a recent census of urban slums (CUS/ NIPOORT/MEASURE, 2006) 23% of the Dhaka urban slum households are below the extreme poverty line (income <3000 Taka per month). In baseline 3% of the households earned less than Taka 1000 indicating extreme poverty but no households were in that category during midterm. On the contrary no households in baseline earned more than Taka 3000 but about half of the households in midterm are within that income group. It appears that half of the households crossed the extreme poverty line within six months.

Table 3: Distribution of households by income group

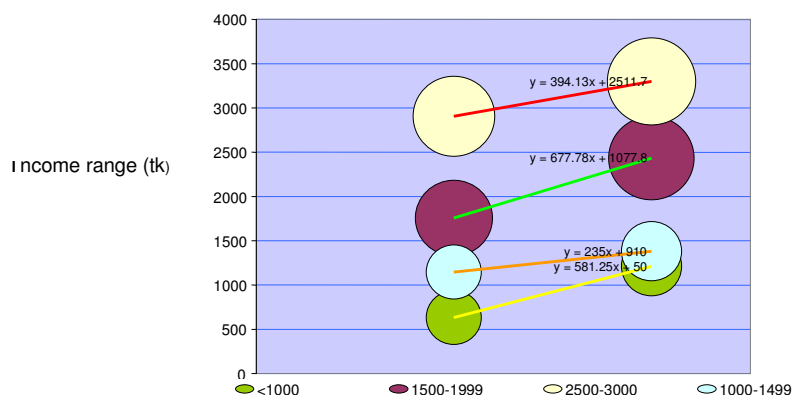
Income group	Baseline Percent	Midterm Percent
<1000	3.25	
1000-1499	4.07	5.69
1500-1999	7.32	4.88
2000-2499	24.39	8.13
2500-3000	60.98	31.71
3001-3500		38.21
3501-4000		11.38
No. of households	123	123

Table 3: Distribution of households by income group

In figure 4, the change in the income level with upwards linear trends among different income groups also shows shifting to one group to its next group.

Fig 4: Change in the income level with linear trend

In baseline 23 households received loans from the pilot while in midterm 120 household received such assistance. Taka 3000 loan per household was disbursed both in baseline and midterm. It is worth investigating the changes in income in both groups – who received loan or credit from the pilot and who did not receive such assistance.

Table 4 shows overall income of those who have not received any loan from the pilot increased by 8.8%. In contrast income increased by 23% who received loan from the pilot. Clearly loans have greater impact on the lower income groups. The lowest income group experienced the largest increase (93%) in income.

Table 4: Change in income status by receiving loan

Baseline Income Group		Did not receive loan			Received loan from pilot		
		Base line	Mid term	% Change	Base line	Mid term	% Change
<1000	Mean				631	1213	92.9
	N				4	4	4
1000-1499	Mean	1142	1233	7.5	1150	1600	38.6
	N	3	3	3	2	2	2
1500-1999	Mean	1750	2100	19.6	1757	2529	44.4
	N	2	2	2	7	7	7
2000-2499	Mean	2325	2425	4.2	2233	2835	27.1
	N	4	4	4	23	23	23
2500-3000	Mean	2900	3167	9.0	2899	3276	12.7
	N	3	3	3	53	53	53
Total	Mean	2077	2258	8.8	2496	2973	23.1
	N	12	12	12	89	89	89

Indicator 4:

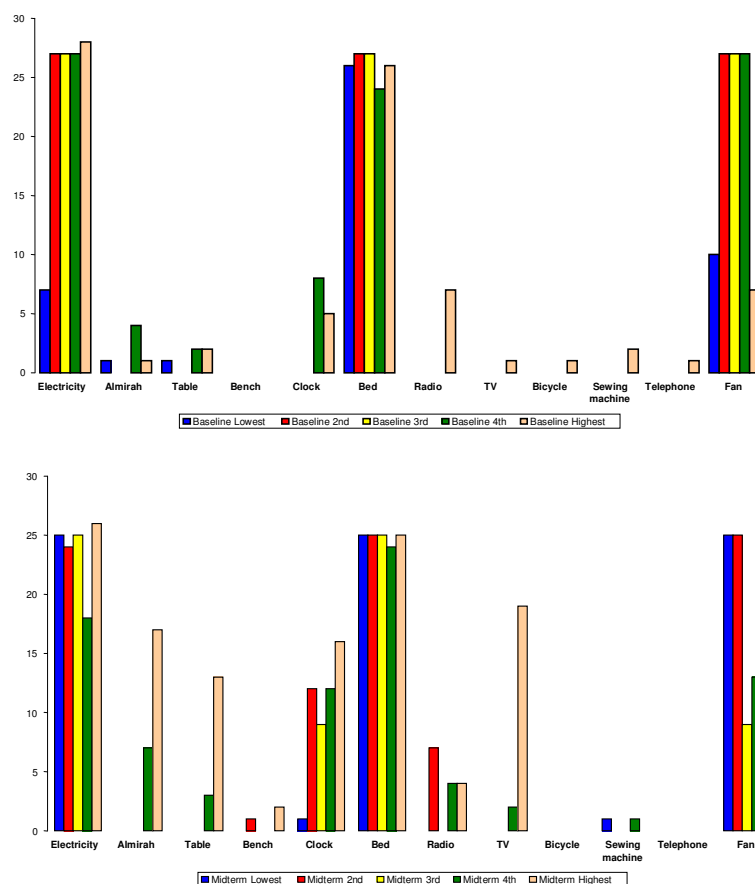
Expenditure on food and health care

Expenditure on food and health both showed

Table 5: expenditure on food and health care

Monthly income	Food		Health	
	Base	Mid	Base	Mid
<1000	400	792	18	43
1000-1499	790	942	45	40
1500-1999	1037	1266	36	47
2000-2499	1365	1775	61	54
2500-3000	1775	2036	82	70
Avg (n=123)	1536	1808	70	62

Fig 5: comparison of baseline and midterm asset quintile

In table 5, it shows that there is a positive change in expenditure on food items and in all income categories. In case health care expenditure, though in some income groups increased, but on average, it decreased. Possible reason for decrease in the health care expenditure due to referral to partner NGOs which provided health care at reduced rate or free of cost. Moreover, less morbidity might also be responsible for this.

How the households are spending their income is shown in Table 6. It appears from the table that households spend over three-fifth of their total expenditure on food. Household could spend more on food in midterm than what they spent in baseline. Household spending on health declined by 11% in midterm but as a proportion it remained the same. Increased income enabled the households to spend more on education, housing and utility and also to spend on fuel. Savings by households was possible only in midterm.

Table 6: Average household expenditure by line item

Item of expenditure	Mean expenditure	
	Baseline	Midterm
Food	1536.30	1808.78
Cloth	68.37	67.36
Health	70.20	62.44
Education	16.67	27.28
House	706.83	805.69
Utility	55.49	69.51
Fuel	0.00	16.50
Saving	0.00	39.92
Asset purchase	0.00	0.00
Other	21.95	33.41
No. of households	123	123

Since measuring of economic status in developing countries is problematic, different indicators are used in different studies. In this study, respondents have been categorized into different socio-economic levels using an index of asset ownership of wealth and it done following the same asset index as BDHS 2004, except fan, which found as a common asset in that slum area. It is indicator of level of wealth that is consistent with expenditure and income measures (Rustein, 1999). In fig 5, there is comparison of baseline and midterm asset quintiles. It shows that there has been some improvement in the asset quintile in certain assets.

However, no clear pattern of HDDS can be found when households are divided into asset quintiles. HDDS of lowest quintile is higher than that of highest quintile. However, in midterm HDDS increased for all but one of the quintiles (table 7). This suggests that HDDS increases as income increases.

Table 7: HDDS by baseline and midterm asset quintile

Asset quintile		Baseline HDDS	Midterm HDDS
Lowest	Mean	4.35	5.57
	N	23	23
Second	Mean	3.91	5.65
	N	23	23
Third	Mean	3.38	5.38
	N	21	21
Fourth	Mean	5.17	4.89
	N	18	18
Highest	Mean	4.00	5.04
	N	23	23
Total	Mean	4.13	5.32
	N	108	108

IV. CONCLUSION:

The analyses of baseline and midterm of the Household Food Security (HHFS) project showed that within the six months between baseline and midterm there have been many changes in areas related to nutrition. The findings showed an improvement in nutritional status of both under 5 children and women of reproductive age group. Stunting, wasting and underweight among under 5 children reduced slightly in midterm.

The proportion of chronic energy deficiency (CED) with low BMI ($BMI < 18.5 \text{ kg/m}^2$) in non pregnant mothers is about 42%. BMI of CED among non pregnant mothers improved slightly in midterm.

Household income of all income groups increased in midterm. However, the lowest income group gained significantly more than the higher income groups. Increase in income was higher for those who received loans from the pilot than those who did not receive such assistance. As a result of increased income household could spend more on food in absolute terms although the spending on food as a proportion of total spending remained the same. Households were able to save in midterm and female

headed households saved more than the male headed households. The rise in income level led to increase in calorie intake as well as in dietary diversity.

More women became small entrepreneurs in midterm perhaps as a consequence of training and credit program of the HHFS pilot. Gender gaps reduced in midterm. Changes are noticeable in case of intra household food consumption. In most of the cases in baseline males were privileged in terms of taking meals and thus in calorie intake. However, in midterm the gender gap reduced and even reversed i.e. in a few cases girls were in a favourable position.

About half of those who were below the extreme poverty line income were able to graduate to an income level above the extreme poverty line in midterm. The mean energy intake exceeded the threshold point for considering moderate or absolute poverty (1805-2122 kcal/person/day).

Despite all these positive changes within a six month period there have been some negative changes which need immediate attention.

Stunting is an indicator of chronic malnutrition and is associated with poor overall socio-economic conditions. Although overall stunting decreased but the proportion of stunted children is very high and more importantly severe stunting increased.

Chronic energy deficiency in non pregnant mothers is more than 40% which indicates critical food insecurity situation. One fourth households are mild to moderately food insecure and around more than two thirds of the households are severely food insecure with hunger according to enumerators as well as FAST score.

Acknowledgements

Training Assistance, Rural Advancement Non-Government Organization (TARANGO), Association for Socio Economic Advancement of Bangladesh and Tahmina Begum.

References

- Arimond, Mary and Ruel, Marie T. 2003. *Generating Indicators of Appropriate Feeding of Children 6 through 23 Months from the KPC 2000+*. Washington, D.C.: Food and Nutrition Technical assistance Project, Academy for Educational Development.
- CARE-Bangladesh/IFPRI. 2001. *Baseline Survey report: Livelihood Security Analysis of Vulnerable Urban Households: Jessore and Tongi Pourashavas*. Dhaka: SHAHAR project, CARE-Bangladesh.
- Coates, Jennifer, Webb, Patrick, and Houser, Robert. 2003. *Measuring Food Insecurity: Going Beyond Indicators of Income and Anthropometry*. Washington, D.C.: Food and Nutrition Technical Assistance Project, Academy for Educational Development.
- CUS/NIPORT/MEASURE. 2006. *Slums of Urban Bangladesh: Mapping and Census, 2005*. Dhaka, Bangladesh and Chapel Hill, USA.
- HKI/IPHN. 2006. *Bangladesh in Facts and Figures: 2005 Annual Report of the Nutritional Surveillance Project*. Dhaka: HKI
- HKI/IPHN. 2002a. *Nutrition and Health Surveillance in Urban Slums in Khulna: Key Results for the Period February 2001 to January 2002*. NSP Annual Report 2001 and Bulletin no. 11. Dhaka: Nutritional Surveillance Project, HKI.
- HKI/IPHN. 2002b. *Nutrition and Health Surveillance in Urban Slums in Chittagong: Key Results for the Period February 2001 to January 2002*. NSP Annual Report 2001 and Bulletin no. 10. Dhaka: Nutritional Surveillance Project, HKI.
- HKI/IPHN. 2002c. *Nutrition and Health Surveillance in Urban Slums in Dhaka: Key Results for the Period February 2001 to January 2002*. NSP Annual Report 2001 and Bulletin no. 9. Dhaka: Nutritional Surveillance Project, HKI.
- HKI/IPHN. 2002d. *Urban Poverty in Bangladesh: The Perspective of the Nutritional Surveillance Project*. NSP Bulletin no. 9. Dhaka: Nutritional Surveillance Project, HKI.
- HKI/IPHN. 2002e. *Nutrition, Health and Poverty in Bangladesh in 2001: Facilitating Action through Data Sharing*. NSP Annual Report 2001 and Bulletin no. 1. Dhaka: Nutritional Surveillance Project, HKI.
- HKI/IPHN. 2001. *When the Decision Maker is a Woman: Does it Make a Difference for the Nutritional Status of Mothers and Children?* NSP Bulletin no. 8. Dhaka: Nutritional Surveillance Project, HKI.
- HKI/IPHN. 1999. *1998 NSP Annual Report: National and Divisional Trends among Children and Households in Rural Bangladesh*. Dhaka: HKI.

- Hoddinott, John and Yohannes, Yisehac. 2002. *Dietary Diversity as a Household Food Security Indicator*. Washington, D.C.: Food and Nutrition Technical Assistance Project, Academy for Educational Development.
- ICDDR,B. 2005. *National Nutrition Program: Baseline Survey 2004*. Dhaka: ICDDR,B
- Swindale, Anne, and Bilinsky, Paula. 2005. *Household Dietary Diversity Score (HDDS) for Measurement of Household Food Access: Indicator Guide*. Washington D.C.: Food and Nutrition Technical Assistance Project, Academy for Educational Development.
- Swindale, Anne, and Ohri-Vachaspati, Punam. 2005. *Measuring Household Food Consumption: A Technical Guide*. Washington, D.C.: Food and Nutrition Technical Assistance Project, Academy for Educational Development.
- UNICEF. 1990. *Strategy for Improved Nutrition of Children and Women in Developing Countries*. New York: UNICEF.

SİVİL TOPLUM KURULUŞLARI VE DIŞSALLIK

Öğr. Gör. Murat AYDIN
Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi, Biga İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi
Yrd. Doç. Dr. İsmail ŞİRİNER
Kocaeli Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi

Özet

Özel ve sosyal fayda ile özel ve sosyal maliyet arasındaki sapma olarak ifade edilen dışsallık kavramı, kamu ve özel sektör alanında olduğu gibi, üçüncü sektör olarak ifade edilen sivil toplum kuruluşları alanında da söz konusudur. STK'ler yapmış oldukları faaliyetler ile topluma sosyal faydalar sağlayabildikleri gibi, sosyal maliyetler de yükleyebilmektedirler. Devlet, negatif dışsallığın olduğu durumlarda, bunları vergilerle cezalandırır iken, pozitif dışsallıkların olduğu durumlarda bunları teşviklerle sübvansede etmektedir. STK'lerin yaymış oldukları dışsallıklara karşı acaba çözüm yolu ne olabilir? Bu nedenle bu çalışmanın amacı; STK'lerin yaymış oldukları dışsallıkları örnek olaylar ile tespit ederek, diğer bir ifade ile pozitif ve negatif dışsallıkları ortaya koyarak, sosyal maliyetleri minimize edecek veya sosyal faydaları maksimize edecek çözüm önerilerinde bulunmaktır.

Anahtar Kelimeler: STK, Dışsallık, Negatif Dışsallık, Pozitif Dışsallık, Etik

NON GOVERNMENTAL ORGANISATIONS AND EXTERNALITY

Abstract

It is possible to discuss the term, externality which is expressed as deviation between individual - social benefit and individual - social cost in the field of non-governmental organisations as it is discussed in public and private sector. With the activities that NGOs perform, they can add social benefits to the society yet they can add costs to the society as well. While the State imposes taxes on NGOs when there is a situation of negative externality, they are subsidized through incentives when there is a situation of positive externality. What can the way of solution to the externalities that NGOs disseminate be? For this reason, the aim of this study is to suggest solutions to minimize social costs or maximize social benefits by determining externalities that NGOs disseminate or in other words, bring out the positive or negative externalities through examples.

Key Words: NGOs, Externality, Negative Externality, Positive Externality, Ethics

GİRİŞ

Günlük yaşamımızda, STK'lerin gerek konu, gerekse sayı olarak artmaları, haklarında düşünülen olumlu yargıların da beraberinde sorgulanmasına gerektirmiştir. Yapılan sorgulama daha çok STK'lerin yaymış oldukları dışsallıklar ile ilgilidir. Yaşam alanımızın her noktasında yer alan STK'lerin (ekonomik, sosyal, kültürel gibi) önemi muhakkak ki kaçınılmazdır. Çünkü STK'ler devlet ve özel sektör arasında kalan bir boşluğu doldurduğu bilinmektedir. Boşluğun doldurulması da, muhakkak ki pozitif ve negatif dışsallıkların yayılmasına neden olmaktadır.

Bu nedenle bu çalışmada temel amaç, örnekler ile STK'lerin yaymış oldukları pozitif ve negatif dışsallıkları tespit edip, bu dışsallıkların nedenlerini ortaya koymak ve sonuç olarak da STK'lerin yaymış oldukları pozitif dışsallıkların yanında özellikle de negatif dışsallıklar konusunda neler yapılabileceğini ortaya koymaktır.

I. SİVİL TOPLUM KAVRAMI

Sivil, asker olmayan anlamında kullanılırken argoda çirçiplaktır (Türkçe Sözlük, 1985: 588) Sivil toplum ise, pozitif bir alandan ziyade çözülmesi gereken uyumsuzlukların olduğu sorunlu bir alandır. Marx'a göre de sivil toplum, hem tarihsel bir sürecin sonunda yer alan belirli bir aşamayı, hem de bu süreçte belli bir dönüşüm geçiren toplumsal tabanı ifade eder (KUTLU, 2005: 198). Sivil toplum özü itibarıyla insan ve insanlar arasındaki ilişkilere işaret eder. Çünkü sivil toplumun öznesi de nesnesi de, insandır. Ayrıca yaşam alanı, uygulama alanı da insandır ve insanla ilgilidir (EYİM, 2005: 475). Sivil toplum kuruluşları (STK) da, hükümet/devlet dışı örgütlerle özdeş bir kavram olup, politik etki yolu ile sosyal olaylara odaklanmış, kâr amacı gütmeyen kuruluşlardır (DOH ve TEEGEN, 2004: 21). Yani merkezi ya da yerel yönetimin denetiminde olmayan, gönüllü olarak kurulmuş kuruluşlardır (TUNÇAY, 2003: 12-13).

Bugün STK'ler toplum içinde farklı yapılaşmalar içinde örgütlendikleri görülmektedir. STK'ler büyük ve küçük, laik veya inanca dayalı, bağış yapan ve bağış alıcı olan ve özellikle de yardıma ihtiyacı olanlara hizmet eden ulusal, bölgesel ve hatta uluslararası düzeyde çalışan kuruluşlar durumuna gelmişlerdir (BROWN ve KORTEN, 1989: 3).

STK'lerin önemleri, özellikle 1980 ve sonrası dönemde hem nitel hem de nicel olarak her geçen gün artmıştır (FEWLER, 2003: 593). STK'ler örgütlerden, düşünce kuruluşlarına, sosyal hareketlerden vatandaşlık inisiyatiflerine, hükümet dışı örgütlerden sendikalara ve meslek odalarına kadar geniş bir yelpaze içinde hareket eden bir alanı temsil eder duruma gelmişlerdir (KEYMAN, 2005: 130). STK'lerin içerisine giren kuruluşları kapsamlı bir şekilde vermek gerekirse; vakıflar, meslek odaları, sendika ve konfederasyonlar, yerel birlik, kooperatifler, yurttaş girişimleri ve diğer gruplar (ticaret birlikleri, işveren kuruluşları, profesyonel federasyonlar, hizmet ve üretim birlikleri, yerel yönetimlerin bir araya gelerek kurdukları örgütler, politik ilgi grupları, dinsel ilgi grupları, öğrenci birlikleri) dir (CİĞERDELEN, 2005: 541).

STK'ler eğer karar mercilerini etkilemek amacıyla hareket ederlerse baskı grubu olarak nitelendirilebilirler. Ancak birçokları baskı grubu kavramlarını itici buldukları için onun yerine hükümet dışı örgütler (NGO) veya gönüllü kuruluşlar kavramını kullanmayı tercih etmektedirler. Bu nedenle de STK'lere gönüllü kuruluşlar, üçüncü sektör veya hükümet dışı kuruluşlar (Nongovernmental-NGO) da denilmektedir.

Sivil toplum kuruluşlarını, yani hükümet dışı örgütleri tanımlarken, hükümetten bağımsız olmalarından başka, ayrıca, bir faktör bulmak çok güçtür. Dünya bankası STK'ler için detaylı bir tarif koymuştur: STK'ler insanca yaşamı temsil eden, toplumsal ve kültürel olaylarla ilgilenen, para kazanma amacı olmayan, hükümetlerden bağımsız genel biçimlerdir (CLARK, 1999: 2). Ayrıca yine Dünya Bankasının yorumuna göre, üçüncü dünya ülkelerine yardım amacıyla faaliyet gösteren kuruluşlar da devlet desteklidir. Birleşmiş Milletler belgesi STK'leri, "üyeleri, bir ya da birden fazla ülkenin yurttaşlarından veya yurttaş derneklerinden oluşan, faaliyetleri, işbirliği yaptığı bir ya da birden fazla topluluğun ihtiyaçları doğrultusunda ve üyelerinin ortak iradesiyle şekillenen, kâr amacı gütmeyen kuruluşlar olarak tanımlamıştır" (ARABACI, 2003: 18–19).

Sivil toplum kuruluşlarının işlevleri yukarıda yapılan tanımlardan da anlaşılabilir gibi çok çeşitlidir. Ulusal ve uluslararası alandaki işlevleri ve amaçları ise farklılaşmaktadır. Uluslararası arenada barışı koruma, insan haklarını geliştirme ve çevreyi koruma gibi işlevleri, ahlâki bir duyarlılık ve evrensel bir dayanışma çerçevesinde ifade etmektedirler. STK'ler aynı zamanda belirli bir konuda bilgi ve kaynak desteğinin sağlanması, toplumsal bilincin artırılması ve diyalog çerçevesinin oluşturulması gibi amaçlara da hizmet etmektedirler. Öte yandan sivil toplum kuruluşları sadece devletleri ve karar alıcıları etkilemek ve onlara baskı yapmak amacıyla değillerdir. Aynı zamanda toplumsal değerleri, toplumun sosyal davranışlarını ve kolektif seçim tercihlerini de etkileyebilirler (ARABACI, 2003: 18–19). Uzun dönemde ise, çokuluslu şirketler ve hükümetler arasında ilişkiyi sağlayarak, özel kesim yatırımlarının sağlanmasında ve sürdürülebilirliğinin korunmasında uzun dönemli gelecek istikrarı yaratmada da etkili olabilirler (DOH ve TEEGEN, 2002: 666).

STK'ler muhakkak ki, günümüzde toplumsal gelişimin, demokratikleşmenin ve ekonomik kalkınmanın önemli bir aktörüdürler. Bunu ise değerleri, davranışları ve kolektif seçim tercihlerini etkileyerek en güzel bir şekilde yerine getirmektedirler. STK'lerin üstlenmiş oldukları bu görevleri yerine getirirken (uluslararası barış, çevre, insan, evrensel dayanışma vb) ulusal, bölgesel ve hatta küreyi etkilerken STK'ler ile ilgili bir takım soruların da beraberinde sorulmasını gerektirmektedirler. Çünkü STK'lere ilişkin ifade edilen bunca olumlu şeylere rağmen STK'lere yönelik eleştirilerde ciddi boyutlardadır. Bu eleştirilerden bazılarını sıralamak gerekir ise (GÖYMEN, 2004: 69);

- Özellikle Batı'lı ve Batı destekli STK'lerden bazılarının güçlü sermayedarların kendi çıkarlarını korumak ve geliştirmek amacıyla kullandıkları araçlar olduklarıdır. Sivil toplum kuruluşları günümüzde baskı grupları olma özelliği göz önüne alınırsa küçümsenemeyecek kadar ciddi bir eleştiri olarak karşımıza çıkmaktadır. STK'lerin baskı grubu olmalarında ise, ekonomik ve sosyal alanda gelişimleri etkin olmaktadır. STK'lerin GSMH içindeki payları ABD'de % 6,3, İngiltere ve Fransa'da % 4,8 ve Japonya'da % 3,5 düzeylerinde bulunuyor. 1980'den 2000'e kadar bu ülkelerde STK'lerin GSMH içindeki payları ise giderek artmıştır. Bu, dünyada STK'lerin büyümekte olduğunu; dolayısıyla önem düzeylerinin de arttığını (SCHADE, 2006: 385) gösteriyor. Örneğin, Brezilya'nın Porta Alegre kentinde yapılan üçüncü Dünya Sosyal Formuna (WSF) katılan katılımcı sayıları (Ocak 2001'de 15 bin iken, 2002'de 50–60 bin arası, üçüncü toplandığında ise 100 bin katılımcının olması) bize STK'lerin önem düzeylerini göstermektedir. STK'lerin üye sayılarındaki artış, bireylerin bu kuruluşlara tam zamanlı istihdam oranlarının artması, siyaset üzerinde gerek potansiyel oy, gerek maddi yaptırım yönüyle önem kazanmalarına yol açıyor ve sözü kabul edilir birer baskı grubu olarak görülmesine yardımcı oluyor (DİNÇER, 2005: 134).
- Bazen temelinde karmaşık ve çok ince hesapların yapıldığı üç boyutlu sorunları basite indirgemelerinin bir sonucu olarak, isteyerek veya istemeyerek esas amaca ters düşebilecek etkiler yaratabilmeleridir. Örneğin, üçüncü dünya ülkelerinin borçlarının silinmesi kampanyalarında olduğu gibi, kredi verecek kuruluşları ve ülkeleri tedirgin ederek, çekingen davranmaya itmeleri veya bunların verecekleri borçlarda risk primini istemeden yükseltmelerine neden olmalarıdır.

* Baskı grupları, kendi çıkarları yönünde, siyasi iktidar, siyasi partiler ve kamuoyu üzerinde dolaylı ve dolaysız, gizli veya açık baskı grupları, resmi veya gayri resmi, örgütlenmiş çoğulcu gruplardır.

- STK olarak ifade edilen kuruluşların ne ölçüde demokratik ve sivil olduklarıdır.
  - Sağlam bir meşruiyet alanına sahip olmadıkları, zira çoğunun yöneticilerinin seçimle gelmedikleri gibi kimi ne ölçüde temsil ettiklerinin bilinmemesi ayrıca, ekonomik olarak kişi ve kurumlara bağımlı olmalarıdır.
- Yukardaki eleştirilere benzer şekilde STK'lara yapılan eleştirileri arttırmak mümkündür.

II. DIŞSALLIKLAR

Dışsallık kavramının kökeninin A. Smith'e dayandıran görüşler olmakla birlikte bu alanda ilk teorik çalışmanın Marshall'ın ortaya koyduğu ifade edilmektedir. Ancak, Marshall'ın ortaya koyduğu teorideki dışsallık kavramı, Pigou tarafından 1912'lerde yeni bir biçimde ele alınmış ve değiştirilmiştir. Pigou tarafından ilk kez refah ekonomisiyle dışsal ekonomi arasında ilişki kurulmuştur. Bu bağlamda ise, eksik rekabet piyasasında refah artışı için devlet müdahalesinin gerekliliğini vurgulamaya çalışmıştır. Buchanan ise dışsallığın özel mallarla birlikte üretildiğini ilk kez ileri sürmüştür. Buchanan, diğer ekonomik birimler üzerinde dışsal etkilere sahip olan mallara "dışsal çıktılar" veya "dışsal mallar" demiştir. Buchanan'a göre "bir bireyin faaliyeti bir mal veya hizmet üretimi ve tüketimi, ikinci bireyin yarar veya maliyet fonksiyonunu etkilediği zaman bir dışsallık vardır (SÖNMEZ, 1987: 123–125). Dışsallık aslında, genellikle, bir ekonomik birimin davranışı dışında kalan başka birimleri olumlu ya da olumsuz yönde etkilemesi ve bu etki için piyasada herhangi bir fiyatın oluşmaması durumudur (İŞGÜDEN, 1980: 93). Dışsallıkların neden olduğu sorunlar kişi ya da kişiler ile ekonominin bütünü açısından sebep olduğu sonuçları farklı niteliktedir. Bu sebepten ötürü, dışsallık nedeniyle bir kişi için doğabilecek faydanın sosyal açıdan da mutlaka bir fayda sağlaması gerekmez. Dışsallıklar bu özelliklerinden dolayı, özel ve sosyal fayda ile özel ve sosyal maliyet arasındaki sapma olarak da ifade edilmektedir (NADAROĞLU, 1982: 64). Dışsallık kavramını:

- Pozitif ve Negatif Dışsallıklar,
- Üretim ve Tüketim Dışsallıkları,
- Marjinal ve Inframarjinal Dışsallıklar,
- Parasal ve Teknolojik Dışsallıklar şeklinde sınıflandırmak mümkündür (GÜNEŞ, 2003: 120).

Bunlara STK'lerin meydana getirdiği kapasite yaratma ve kurumsal genişleme gibi diğer dışsallıkları da ekleyebiliriz (MEYER, 1997: 1131).

Bir kişinin bir eyleminin diğerlerine maliyet yüklediği durumlara, negatif dışsallık, başkalarına fayda sağladığı durumlara ise pozitif dışsallık denir. Bu dışsallıkların varlığında, piyasanın gerçekleştirdiği kaynak dağılımı etkin olmayabilir. Kişiler, meydana getirdikleri negatif dışsallıkların bütün maliyetlerini taşımadıklarından bu faaliyetleri aşırı miktarda yapacaklar iken tersine bireyler pozitif dışsallık meydana getiren faaliyetlerin bütün faydalarını tatmadıklarından, bu faaliyetlerinden az miktarda yapmak isteyeceklerdir (STIGLITZ, 1994: 93).

Bireyler dışsal etkiler yaratacak kararları alırken; eğer kanunlar tarafından veya parasal ya da başka tür tedbirler tarafından zorlanmazlarsa, bu dışsallıkları hesaba katmazlar. Bu durumda sosyal olarak yararlı faaliyetler yetersiz; sosyal olarak yararsız faaliyetler ise gereğinden çok yapabilirler (AKALIN, 1981: 207).

Hükümetler, bu durumda dışsallıklara karşı çok farklı şekillerde karşılık verirler. Bazı hallerde (başlıca negatif dışsallıkla ilgili olanlarda), konu olan faaliyeti tazmin etmeye teşebbüs ederler. Böylece devlet, otomobiller için gaz atım standartları, firmaların hava ve su kirletmeleri için de yasal düzenlemeler getirir. Alternatif olarak, devlet negatif dışsallıklara ceza (para cezası), pozitif dışsallıklar için ödüller koyarak, fiyat sistemini kullanmaya girişebilir (STIGLITZ, 1994: 93–94).

Üretim dışsallığında ise, bir üreticinin üretimi bir diğer üreticinin üretim fonksiyonuna veya bir tüketicinin tüketim fonksiyonuna neden olurken, tüketim dışsallığında da, belli bir kimsenin tüketimi bir diğer kimsenin tüketim fonksiyonuna ya da bir üreticinin üretim fonksiyonuna bağımsız bir değişken olarak girmektedir. Marjinal dışsallık ise, bir üretim veya tüketim faaliyetindeki marjinal (ilave) değişiklikten ötürü kişilerin fayda ve maliyet fonksiyonlarındaki olumlu veya olumsuz değişikliklerdir. Inframarjinal dışsallık da, aynı koşullarda ya hiç bir değişikliğin meydana gelmemesini ya da değişikliğin ihmal edilebilir boyutlarda olması gerektiğini ifade etmektedir (NADAROĞLU, 1982: 64).

Parasal dışsallıklar ise, diğer ekonomik birimler üzerindeki etkilerini piyasa mekanizmasından geçerek gösterir. Teknolojik dışsallıklar da, üretim ya da fayda fonksiyonlarında kaymalara yol açarak, reel etkiler meydana getirerek gösterir (GÜNEŞ, 2003: 120).

Meyer'in ifade etmiş olduğu gibi STK'ler ayrıca kapasite ve kurumsal genişleme yoluyla dışsallık yaratabilmektedirler. Yaratılan bu dışsallıklar ise, gerek yerel gerekse ulusal düzeyde olabilmektedir. Çünkü yönetimlerin performansı ve çoğu kere sınırlı kapasiteleri karşısında, uğranılan hayal kırıklığını gidererek, sosyal kapasiteye bir katkı sağlarlar. Zira bir toplumda tüm grupların çıkarları her zaman uyumlu bir beraberlik içinde olmayabilir. Bu durumda çatışan yönleri uzlaştırarak, minimize ederek daha etkili ve katılımcı bir yönetim modeli ile demokrasi geliştirilebilir ve sosyal kapasiteye katkıda bulunulabilir (TOPRAK, <http://209.85.129.104/search?q=cache:omiKmb6-UnYJ:www.izmir-yerelgundem21.org.tr/kazanc>

_kayip.htm+kapasite+yaratma&hl=tr&gl=tr&ct=clnk&cd=1). STK'ler yine aynı şekilde kurumsal genişlemeye de katkıda bulunurlar. Çünkü yaratmış oldukları sosyal kapasite etkisi aynı zamanda kurumsal genişlemeye de katkı sağlayacaktır. Kamu kurumları ve özel kurumların yapamayacağı veya yapmak istemedikleri şeyleri onlara yaptırarak, yapılan faaliyetleri de belirli bir zemine oturtturarak kurumsal bir duruma getirebilirler. Örneğin, Shell'in Brent Spar petrol platformunun denize batırılmasını engellemeye yönelik eylemden sonra, benzer tesislerin denize batırılması yasağı alınması gibi.

Yukarıda da ifade edildiği gibi dışsallığın çeşitleri ve hatta onların kendi içerisinde çeşitleri söz konusudur. Örneğin üretim dışsallıkları; pozitif üretim dışsallığı yaratan üretim faaliyetleri, negatif üretim dışsallığı yaratan üretim faaliyetleri, pozitif tüketim dışsallığı yaratan üretim faaliyetleri, negatif tüketim dışsallığı yaratan üretim faaliyetleri şeklinde sınıflandırmak da mümkündür. Dışsallıklar bakımından çok çeşitli sınıflandırmalar olmasına rağmen uygulamada yaygın olarak kullanılan pozitif ve negatif dışsallık kavramıdır. Bu çalışmada bu eksenden hareketle ele alınmıştır.

III. STK'LER ve DIŞSALLIKLARI

STK'ler öncelikli olarak sosyalleşme, insancillaşma, ekoloji ve politik değişim alanlarında çalışmaktadırlar (NGOS Unter der Lupe, 2004). Bu çalışmalarında ise, gelişmiş ve az gelişmiş ülkelere göre farklı işlevler üstlenmişlerdir. Ekonomik gelişmişlik düzeyi düşük ve demokrasisi zayıf olan ülkelerde STK'ler hem demokratikleşmeyle, hem de ekonomik ve sosyal gelişmeye odaklanmış iken, gelişmiş ekonomilerde ve daha ileri demokrasilerde (demokrasi belirli bir düzeye geldiği için) artık faydacı bir katılım süreci söz konusu olmuştur (BAKIR ve NİTELİK, 2005: 458–459).

Geçen on yılda içerisinde ise sayıları ve anlamları ciddi olarak artmıştır (NGOS Unter der Lupe, 2004). Bugün Türkiye'de STK başlığı altında 80 binin üzerinde kuruluştan bahsedilmektedir (CİĞERDELEN, 2005: 541). STK kapsamına giren kuruluşların, her geçen gün sayılarının artması, ayrıca kavram olarak ne batıda ne de ülkemizde sınırların net olarak çizilememesi, buna birde STK'lerin kendi yapılarından kaynaklanan sorunlar eklenince STK'lerin dışsallıklar ile ilişkisi ortaya çıkmaktadır. STK'nin kendisinden kaynaklanan sorunlar dediğimizde aslında burada ifade edilmek istenen, bir STK'nin başarılı olması için kendi bünyesinde olması gereken unsurlardan bahsedilmektedir. Bunları sıralamak gerekirse;

- İnsan kalitesi (gönüllü veya seçilen)
- Yönetim kalitesi
- Konu kalitesi
- Sistem kalitesi (Doğru iletişim)
- Süreç kalitesi (Saygınlık)
- Donanım kalitesi gibi kavramlar ifade edilebilir.

Aslında bunlar aynı zamanda toplam kalite yönetiminin ilkeleridir. Yönetim kalitesindeki bozukluk, insan kalitesinden kaynaklanan sorunlar, saygın olmamasından kaynaklanan sorunlar, konusundan kaynaklanan bir takım aksaklıklar veya eksiklikler gibi sorunlar STK'lerin negatif dışsallıklar yaymasına neden olmaktadır. Aslında STK dendiğinde herkesin aklına gelen, öncelikle ekonomik, sosyal, kültürel vb. her alanda topluma yayılan pozitif etki yani pozitif dışsallıktır.

Dışsallık, bir ekonomik birimin davranışı dışında kalan, başka birimleri olumlu ya da olumsuz yönde etkilemesi ve bu etki için piyasada herhangi bir fiyatın oluşmaması durumu olduğuna göre, STK'ler de sunmuş oldukları hizmetler ile kendilerinin dışında başka STK'leri ve toplumları yerelde, bölgede ve kürede etkilemektedirler. Özellikle sosyal değişimlerde ekonomik çıktılar önemli ölçüde artırılabilir. Sosyal değişimlerin yaratılmasında üstlenmiş oldukları bu görev kaçınılmaz olarak, ekonominin her alanında önemli bir dışsallıktır (UPHOFF, 1986'dan aktaran MEYER 1997: 1133).

Bu etki eğer olumlu yönde ise pozitif dışsallıktan bahsetmek mümkündür. Örnek olarak, STK'lerin bilginin paylaşımı ve kullanımına ilişkin yarattıkları dışsallıkları verebiliriz (MEYER, 1997: 1127). Ekonomistler eğitim ve (trying-kısa süreli eğitimler) denemenin beşeri sermayeyi artıracaklarını ileri sürerler. Pek çok alanda bu tür eğitimleri bir kazanç beklemeksizin ve özel-kamu kesimden daha etkin gerçekleştiren ve bu alanda çalışan STK'ler beşeri sermayeye yatırımı yapmaktadır (BECKER, 1993). Yani bu alanda pozitif dışsallık sağlamaktadır (MEYER, 1997: 1130). Zaten STK'lerin felsefesinin altında yatan da bu pozitif dışsallıktır. Bu pozitif dışsallıklarından dolayı da hükümetler ve yönetimler STK'lerin daha fazla bir şekilde kendilerine partner olmasını kabul etmektedirler. Uluslararası organizasyonlar/kuruluşlar ve sivil toplumu temsil edenler arasında da ortak çalışmalar ve onların da STK'lere mensup olmaları artmaktadır. Bunlarda ise STK'lerin yaymış olduğu pozitif dışsallığın etkisi söz konusudur (NGOS Von Unruhestiftern zu akzeptierten Partnern? <http://www.dbresearch.com/servlet/reweb2.ReWEB?rkey=u6930325>).

Pozitif dışsallığa bir örnek daha vermek gerekirse, Greenpeace bunun için güzel bir örnek teşkil etmektedir. Greenpeace, şu anda Avrupa, Amerika, Asya ve Pasifik'te 40 ülkedeki varlığıyla, 24 ulusal ve 4 bölgesel ofisi ve bu ofislerin yaptığı çalışmaları olanaklı kılan ve 101 ülkede 2,8 milyon destekçisi vardır. Yapmış olduğu faaliyetlerden bir kaçını vermek gerekir ise şöyledir: 1971 yılında Alaska'daki nükleer

denemelerin durdurulmasındaki rolü, 1996 yılında Atom bombası denemelerinin dünya çapında yasaklanması, 1998 yılında Shell'in Brent Spar petrol platformunun 1995'te Kuzey Denizi'ne batırılmasının engellenmesinden sonra, benzer tesislerin Kuzey Atlantik'te denize batırılması yasağı, 2000 yılında Türkiye'deki nükleer enerji planlarının iptali ve 1995 yılında İzmir'in Salhane bölgesinde bulunan tabakhane'nin körfeze boşalttığı atıklar nedeniyle kapatılması gibi etkinlikleri sıralayabiliriz (ALAGÖZ ve diğerleri, 2004: 127–128). Örneğin, Greenpeace'in yapmış olduğu eylemlerden birisi olan Atom bombası denemelerinin dünya çapında yasaklanması pozitif bir dışsallıktır. Çünkü bir STK olan Greenpeace'in yapmış olduğu bu eylem sonucunda tüm küreyi ilgilendiren bir dışsallık söz konusudur ve diğer insanlar bunun maliyetine katlanmamış ve bu konuda bir hizmet sunmamışlardır. Pozitif dışsallık yayan kuruluşları Uluslararası af örgütü, Yeşilbarış, Sınır Tanımayan Doktorlar, Unicef vb. şekilde sıralamak ve sayılarını arttırmak mümkündür. STK'ler özellikle de uluslararası STK'ler, kamu malları ve ortak kullanıma yönelik mal ve hizmetlerin topluma sağladığı faydaların ortaya konmasında ve artmasında kâr amaçlı kuruluşlara göre çok daha önemli dışsallıklar sağlar.

STK'ler "işletme gibi" ve "hükümet gibi" davranışlar sergileyerek ifade edildiği gibi dışsallıklar yaratabilirler. Birinci durumda kaynakların dağıtımında ve artışında önemli rol üstlenirler. Özellikle kamusal malların yaratılmasında ve adil bir şekilde kullanımında önemli dışsallıklar yaratarak işlem maliyetlerini azaltarak, sosyal refahı ve etkinliği güçlendirirler. (CASSON, 1991: 148). İkinci durumda, finansal bir getiri olmaksızın kamu hizmet ve mallarını sağlamada önemli oranda iyileşme sağlayabilirler (TEEGEN, 2003: 280). Çünkü küresel alanda en önemli arabulucudurlar. Özel ve kamu sektörü arasında ilişki sağlayıcı ve güvenilir taraflardır. Temel özellikleri sosyal ilişkiler üzerinden örgütlenmelerdir. Etkileşim ve dayanışmayı arttırarak sosyal sermayenin gelişimine yönelik pozitif dışsallıklar sağlarlar (ADLER ve KWON, 2002).

Ancak günümüzde STK'lerin gerek yukarıda saymış olduğumuz kendi bünyesinden kaynaklanan sorunlar, gerekse uluslararası örgütlerin/kuruluşların veya gelişmiş ülkelerin STK'leri kendi çıkarları doğrultusunda kullanmaları, ayrıca STK'lerin çok sayıda ülkenin bütçesini aşan maddi kaynaklara sahip olmaları onların ulusal/uluslararası kuruluşların ve ülkelerin karar alma mekanizmalarını doğrudan etkileyecek bir güç konumuna getirmektedir. Türkiye'de de işadamları, zaman zaman kurdukları STK'ler aracılığıyla devletin özel sektöre müdahalesini sınırlamak istiyorlar ve siyasal bürokrasinin "hantallığından ve otoriterliğinden" şikâyet ediyorlar. Her şeyin özelleştirilerek çözümlenebileceği, yaklaşımını benimsiyorlar. Bu yaklaşım ve tutumlar çerçevesinde sivil toplum söylemi, işadamlarının amaçlarına hizmet eden önemli bir araca dönüşüyor. Toplumsal grupların dinsel, etniklik, sosyalizm vb. politik arayışlar çerçevesinde total projeleri egemenleştirmek amacıyla sivil toplumu araçsallaştırmaları ise beraberinde ciddi sorunlar doğuruyor (YILDIRIM, 2004: 184).

Örneğin, TÜSİAD, TOBB ve MÜSİAD gibi kuruluşlar kendi üyelerinin çıkarlarını korumak amacıyla, her yeni hükümet döneminde vergisel indirimler, istisnalar, aflar istiyorlar. Çoğunlukla da bu isteklerinde başarılı oluyorlar. Yakın bir zamanda, tekstilciler odasının baskısı sonucu hükümetin mali olarak iyi olmadığı ve IMF programlarının da dışına çıkılmasına rağmen politik bir takım endişeler ile tekstilcilere sağlanan KDV indirimi, bunun çok güzel bir örneğidir. Tabii ki meydana gelecek bütçe açığının tüm topluma mal olacağını, gerek tekstilciler, gerekse hükümet yetkilileri bilmektedir. Yani yapmış oldukları işlem sonucunda tüm topluma negatif bir dışsallık yüklemiştir. Çünkü devlet bütçe açığını kapatmak amacıyla ya borçlanacak ya da vergi gelirlerini arttıracaktır ki bunun bedelini yine toplum ödeyecektir. Yani bir negatif dışsallık söz konusudur, çünkü maliyetini tekstilcilerin dışında tüm toplum ödemektedir. Yine aynı şekilde Türkiye'de nerdeyse düzenli olarak belirli kuruluşlara yönelik olarak uygulanan vergi afları yine aynı şekilde, tüm topluma maliyet yükleyerek negatif etki yapmaktadırlar.

Negatif dışsallığa bir başka örnek vermek gerekir ise; Türkiye'de giderek artan ve belirginleşen bir şekilde etnik ve dinsel talepleri uzlaştırmak yerine, keskinleştiren bir sivil hareket oluşturulduğu (cemaatler) görülmektedir. Etnik milliyetçiliğin ve siyasal İslam'ın yükselmesini bu çerçevede değerlendirmek yanlış olmaz. Çünkü Türkiye'de cemaatler de sivil toplum kuruluşu konumundadırlar (ÖZÜERMAN, 2005: 513). Bunların da topluma sosyal anlamda, maddi olmasa da bir negatif dışsallık yüklediği kuşkusuzdur.

Negatif dışsallığa bir örnek daha vermek gerekirse yine Türkiye'de, Vakıf ve derneklerin bazılarının kendilerine tanınan tüzel kişiliklerinin sağlamış olduğu ayrıcalıklar nedeniyle, bu ayrıcalıkları ticari ilişkilerinde araç olarak kullanmaları gösterilebilir. Çünkü normal olarak ticari işletmeler aracılığıyla yapılması gereken iktisadi faaliyetlerin bazı dernek ve vakıf bünyesinde gerçekleştirildiği görülmektedir. Bunun en güzel örneğini ise sporla ilgili derneklere görmekteyiz. Spor derneği altında lokantacılık, kahvehane vb. faaliyetler yürütülmektedir.

Negatif dışsallığa son bir örnek vermemiz gerekir ise, Sırbistan, Ukrayna, Gürcistan ve Kırgızistan'daki muhalif hareketlerin destekçisi olan ve hükümetleri deviren (ayaklanmaların arkasında ABD'li yatırımcı) George Soros'un vakfı ve Açık Toplum Enstitüsü'nün (Kırgızistan'daki bütçesi 4 milyon \$) yapmış olduğu işlemleri gösterebiliriz. Zira Kırgızistan'daki hareketi o ülkedeki Soros Vakfının başkanı "Desteğimizi

* STK'lerin sosyal sermayeye sağladıkları dışsallıkları modellediği çalışma için bkz. Adler ve Kwon (2002).

sivil topluma yönelttik” diye belirtmiştir (Sabah Gazetesi: 2005). Demokratikleşme adına sivil toplum kuruluşlarının yapmış oldukları bu ve benzer hareketleri desteklemek mümkün olmadığı gibi bunları negatif dışsallıklar kapsamına koymak gerekir.

SONUÇ

Devlet ve özel sektör arasında bir kuruluş olarak kabul edilen STK'ler, uygulamada her iki sektörün eksikliklerini tamamlayarak üçüncü sektör niteliğini almışlardır. Zaten STK'ler mantığının altında da her türlü başarısızlık yatmaktadır. Bu başarısızlık yerine göre çevre sorunu, insan hakları, hayvan hakları veya benzeri bir niteliğine bürünmektedir. STK'lerin sosyal, kültürel ve ekonomik olmak üzere yaşam alanının her noktasında karşımıza çıkmaları ise bunlarla birlikte dışsallık kavramını sorgulamamızı gerektirmektedir.

Dışsallık bir ekonomik birimin yaratmış olduğu artı ve eksi değer, kendisinin dışında bir başka birimi, bu yaratılan artı ve eksi değere katlanmaksızın etkilemesi olduğuna göre, STK'lerin yapmış olduğu işlemlerde yerel, bölgesel ve küresel anlamda olmak üzere bazen kişileri veya kurumları, bazen de, devletleri etkiliyor denebilir. STK'lerin bu etkileri yerine göre pozitif bir dışsallık yayar iken, yerine göre de negatif bir dışsallık yaymaktadır.

STK'lerde insanı, yönetimi, konuyu vb. faktörleri dikkate alırsak, her alanda olduğu gibi STK alanında da olumsuzlukların olmasının kaçınılmaz olduğu söylenebilir. STK'lerde bu gibi yaşanan sorunlarla birlikte finansman sorununun olması diğer bir ifadeyle finansman kaynaklarına bağımlı olmaları, bir kısmının ise ciddi boyutlardaki bütçeleri ile önemli bir baskı aracı olmaları ve benzeri şekilde sıralanabilecek birçok neden bir dışsallık sorunu olarak gösterilebilir.

STK'lerden bazıları yapmış oldukları eylem ile kendi üyelerinin çıkarlarını korur iken, aynı zamanda tüm topluma da eksi bir değer yüklemektedir. Diğer bir ifade ile negatif dışsallıkları söz konusudur. Buna örnek olarak, sürekli vergi affı, vergi indirimi, vergi istisnası gibi istekleri olan TOBB, TÜSİAD, MÜSİAD gibi kuruluşları gösterebiliriz. Çünkü bunların sağladıkları her türlü vergi avantajı aynı zamanda tüm topluma yüklenen bir maliyet niteliği taşımaktadır. Türkiye'de kurumlar vergisi oranının düşüklüğüne karşılık gelir vergisi ve harcamalar üzerinden alınan vergilerin büyüklüğü, gelir üzerinden alınan vergilerin ise tevkifat suretiyle alınan vergilere dayanması bu yargımızı doğrulamaktadır. Ancak bu STK olarak kabul edilen TOBB, TÜSİAD ve MÜSİAD gibi kuruluşların pozitif dışsallık yaymadığı anlamına gelmemektedir. Zira bu kuruluşlar, her alanda hükümete destek olmaktadır. Örneğin eğitim alanında yapmış oldukları pozitif dışsallık gibi.

STK'lerin hepsi yukarıda da ifade edildiği gibi negatif dışsallık doğurmamaktadır. Aksi takdirde STK'ler olmaz veya nicelik ve nitelik olarak bu kadar artmazlardı. STK'lerin mantığının altında da, zaten pozitif dışsallıklar yatmaktadır. Çünkü bir yerde bir sorun var ise STK'ler o soruna el atarak çözülmesine katkı sağladığı mantığı yatmaktadır. TOBB eğitime yapmış olduğu katkı, AKUT'un yapmış olduğu çalışmalar veya Greenpeace'in dünya çapında yapmış olduğu pozitif şeyler gibi bunları sıralamak ve arttırmak mümkündür. En basiti Türkiye'de 80 binin üzerinde STK olduğuna göre bunların bir kısmının negatif dışsallık bir kısmının ise pozitif dışsallık yayması kaçınılmazdır. Ancak bir STK'nin yapmış olduğu dışsallık bazen toplumla birlikte geri kendisine veya diğer STK'lere de yansımaktadır. Çünkü bir STK yapmış olduğu olumsuz bir durum karşısında bu yapılan işlem diğer STK'lere bakışını da değiştirmekte, gerçek anlamda topluma pozitif dışsallık yayan kuruluşlarında sorgulanmasını gerektirmektedir. Örneğin Soros Vakfı gibi.

STK'lerin yaymış oldukları dışsallıklara karşı çözüm yolu nedir? diye sorulduğuna ise STK'lerde etik sorunu ortaya çıkmaktadır. Çünkü STK'lerde en önemli faktör olarak karşımıza etik sorunu çıkmaktadır. Oysa devlet negatif ve pozitif dışsallıklarla karşılaştığında vergi ve sübvansiyon yolun başvurmaktadır. Negatif dışsallığın olduğu durumlarda bunları vergiler ile cezalandırır iken pozitif dışsallıkların olduğu durumlarda teşvikler ile bunları sübvansiyon etmektedir. Oysa STK'ler için böyle bir durum söz konusu değildir. Bunların sadece etik olmaları ve açıkçası savunmuş oldukları;

- Ortak karara yönelme
- Katılım
- Hukukun üstünlüğüne inanma
- Etkinlik ve etkililik
- Hesap verilebilirlik
- Şeffaflık
- Sorumluluk
- Eşitlik ve kapsayıcılık gibi bir takım ilkelere kendilerinin de uyması gerekmektedir.

STK'lerde insan faktörünün ön plana çıkması nedeniyle bu ilkelerin önemi bir kat daha artmaktadır. Örneğin cemaatlerde hukukun üstünlüğüne inanma ve şeffaflık ilkesinin, Soros Vakfı gibi örneklerde şeffaflık, hesap verilebilirlik veya sorumluluk ilkesinin, TOBB ve benzeri odalarda eşitlik, kapsayıcılık, sorumluluk şeklinde bunları arttırmak mümkündür. STK'ler konusunda belki de devlet de ciddi bir şekilde denetim yaparak vakıf ve dernek niteliğine bürünmüş bir takım ticari işletmelerin varlığını önleyebilir. Veya yapacağı

hukuki düzenlemeler ile STK'lerde şeffaflık, hesap verilebilirlik, sorumluluk gibi kavramları ön plana çıkarabilir. Ama her şeyden önemlisi STK'lerin kendi bünyesinde, ahlâki ve etik değerler taşıması ve topluma, toplumunun STK'ler hakkında düşündükleri şekilde, pozitif dışsallıklar yaymasıdır.

Kaynakça

- Adler, Paul S. and Seok-Woo Kwon; (2002), "Social Capital: Prospects for a new Concept", **Academic Managerial Review**, No:22, ss.345–423.
- Akalın, Güneri; (1981), **Kamu Ekonomisi**, Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Yayınları No: 486, 100. Doğum Yılında Atatürk'e Armağan Dizisi:29, Ankara.
- Alagöz, Mehmet; M. B. Fatih Alodalı; Ramazan Uçtu; (2004), "Yeni Dünya Düzeninde Değişen Aktörler, Değişen Roller ve Sivil Toplum Kuruluşları", **I. Ulusal Sivil Toplum Kuruluşları Kongresi**, Çanakkale, 4–6 Haziran 2004, ss.125–132.
- Andrew, Fewler; (1992), "NGO Futures: Began Aid; NGDO Values and Fourth Pactia", **Third World Quarterly**, 21(4), pp.589–605.
- Arabacı, Ahmet; (2003), "Küresel Sivil Toplum Ağlarına Doğru: Küresel Düzlemde ve Avrupa Birliğinde Çevreci Gruplar", **Sivil Toplum Düşünce&Araştırma Dergisi**, Yıl:1, Sayı:3, Temmuz-Ağustos-Eylül 2003, ss.17–31.
- Bakır, Gönül ve Sibel Nitelik; (2005), "Demokrasi Kültürünün Taşıyıcısı Olarak STK'larda Güvence Arayışları", **II. Ulusal Sivil Toplum Kuruluşları Kongresi**, Çanakkale, 15–16 Ekim 2005, ss. 455–464.
- Becker, Gary S.; (1993), **Human Capital**, Third Ed., University of Chicago Pres. Chicago.
- Brown, L David and D. C. Korten; (1989), "Understanding Voluntary Organizations", Washington D.C. **World Bank, Country Economics Department**, September.
- Casson, Mark; (1991), "The Economics of Business Culture: Game Theory, Transaction Costs, and Economic Performance", Oxford Univ. Pres.
- Çiğerdelen, Tümay; (2005), "Sivil Toplum Kuruluşlarında İnsan Kaynaklarının Yapısı ve Özellikleri", **II. Ulusal Sivil Toplum Kuruluşları Kongresi**, Çanakkale, 15–16 Ekim, ss.541–551.
- Clark, John; (1999), "The Role of Non-Profit Organizations in Development: The Experience of the World Bank", <http://lnweb18.worldbank.org/essd/essd.nsf/d3f59aa3a570f67a852567cf00695688/e486a13cbe430d4f8525687e0074960f?OpenDocument>, Juli.
- Diğer, Müjde Ker; (2005), "Ülkemizdeki STK'lar Kollektif ve Halka Dayalı Lobcilik Yapmalı", **Sivil Toplum Düşünce ve Araştırma Dergisi**, 3 (10), Nisan-Haziran, ss.133–136.
- Doh, Jonathan P. and Hildy Teegen, "Nongovernmental Organizations as Institutional Actors in International Business: Theory and Implications", **International Business Review**, Vol:11, ss.665–684.
- Doh, Jonathan P. and Hildy Teegen; (2004), "Globalization and NGOS: Transforming Business, Government and Safety", **Future Survey**, Vol: 26/6, ss.20–32.
- Eyim, Ahmet; (2005), "STK'ların Demokrasi Kültürünün Oluşmasındaki Rolü", **II. Ulusal Sivil Toplum Kuruluşları Kongresi**, Çanakkale, 15–16 Ekim, ss.475–480.
- Göymen, Korel; (2004), "Küresel Sivil Toplum: Gereksinme, Fırsatlar ve Engeller", **I. Ulusal Sivil Toplum Kuruluşları Kongresi**, Biga İ.İ.B.F., Çanakkale, 4-6 Haziran.
- Güneş, İsmail; (2003), "Dışsallıklar Teorisi ve Ağ Dışsallıkları", **II. Ulusal Bilgi, Ekonomi ve Yönetim Kongresi**, KOÜ İ.İ.B.F., 17-18 Mayıs, ss.117-130.
- İşgüden, Tamer; (1980), **Kamu Yatırım Projelerinin Değerlendirilmesinde Fayda-Maliyet Analizi**, İ.İ.T.İ.A Nihad Sayar-Yayın ve Yardım Vakfı Yayınları No: 319–552, Sermet Matbaası, İstanbul.
- Kapitalist Lenin, **Sabah Gazetesi**, Dünya Raporu, <http://www.sabah.com.tr/2005/03/25/dun107.html>
- Keyman, E. Fuat; (2005), "Devlet ve Sivil Toplum Arasındaki Sınır İyi Çizilmelidir", **Sivil Toplum Düşünce ve Araştırma Dergisi**, 3 (10), Nisan-Haziran 2005, ss.130–132.
- Kutlu, Önder ve Sefa Usta; (2005), "AB Yolundaki Türkiye'de Sivil Toplum Kuruluşlarının Devlete Güven Tesisindeki Rolü", **II. Ulusal Sivil Toplum Kuruluşları Kongresi**, Çanakkale, 15–16 Ekim 2005, ss. 197–208.
- Meyer, Carrie A.; (1997), "The Political Economy of NGOs and Information Sharing", **World Development**, Vol:25, No:7, ss.1127–1140.

- Nadaroğlu, Halil; (1982), **Kamu Maliyesi Teorisi**, Gözden Geçirilmiş ve Düzeltilmiş 8. Baskı, Beta Yayım Dağıtım A.ř., Yayın No:337, İşl. Ekon. Dz.: 17, İstanbul.
- “NGOS Unter der Lupe”, **Global Lernen**, Brot Für Die Welt / Schulprojektstelle, 2004–2/3.
- “NGOS Von Unruhestiftern zu akzeptierten Partnern?”
<http://www.dbresearch.com/servlet/reweb2.ReWEB?rwkey=u6930325>
- zerman, Tülay; (2005), “Türkiye’de Sivil Toplum Engelleri”, **II. Ulusal Sivil Toplum Kuruluşları Kongresi**, Çanakkale, 15–16 Ekim, ss.507–516.
- Schade, Jeanette; “Das Weltsozialforum und die globalisierungskritische Bewegung” www.stimmen-der-zeit.de/StdZ_06_03_Schade.pdf , pp.385–396.
- Sönmez, Sinan; (1987), **Kamu Ekonomisi Teorisi**, Teori Yayınları Verso A.ř., Ankara.
- Stiglitz, Joseph E. (ev: Ömer Faruk Batırel); (1994), **Kamu Kesimi Ekonomisi**, İkinci Baskı, Marmara Üniversitesi Yayın No: 549, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Yayın No: 396, İstanbul.
- Teegen, Hildy; (2003), “International NGOs as Global Institutions: Using Social Capital to Impact Multinational Enterprises and Government”, **Journal of International Management**, Vol:9, ss.271–285.
- Toprak, Zerrin; (2006), “Yerel Gündem 21’ler Yenilikçi-Düşünen Kentler ve Toplumsal İlişkiler”, http://209.85.129.104/search?q=cache:omiKMb6-UnYJ:www.izmir-yerelgundem21.org.tr/kazanc_kayip.htm+kapasite+yaratma&hl=tr&gl=tr&ct=clnk&cd=1, Erişim Tarihi: 01.10.2006.
- Tunçay, Mete; (2003), “Sivil Toplum Kuruluşlarıyla İlgili Kavramlar”, **Sivil Toplum Düşünce&Araştırma Dergisi**, Yıl:1, Sayı:1, Ocak-şubat-Mart 2003, ss.9–3.
- Türkçe Sözlük (1985), Milliyet Kültür, İstanbul.
- Uphoff, Norman T.; (1986), **Local Institutional Development: An Analytical Sourcebook with Cases**, Kumarian Pres, West Hartford.
- Yıldırım, Ergün; (2004), “Sivil Toplumun Arasallaşması”, **I. Ulusal Sivil Toplum Kuruluşları Kongresi**, Çanakkale, 4–6 Haziran 2004, ss.181–186.

KÜRESELLEŞME SÜRECİNDE SOSYAL GÜVENLİK SİSTEMLERİNDE DEĞİŞİMLER VE SENDİKALAR

Dr. Hatice EROL
(Kamu Yönetimi)

Özet

Günümüz dünyasının temel niteliğini yansıtan küreselleşme olgusu, ekonomik, siyasal, sosyal ve kültürel alanlarda son dönemlerde yaşanan hızlı bütünleşme ve benzeşme sürecini ifade etmektedir. Küreselleşmenin, sosyal politikaları ve sosyal güvenlik sistemlerini etkilediği ve bir dizi istenmeyen sosyal sonucu içinde taşıdığı açığa çıkarılmıştır. Bunlar; hem ülke içinde hem ülkeler arasında eşitsizliğin ve yoksulluğun artması, halkın işsizlik ve suç gibi sosyal risklere karşı savunmasızlığının artması, çalışanların küreselleşmenin nimetlerinden dışlanma olasılığının artmasını içerir.

Küreselleşme süreciyle yaşanan değişimler sivil toplum örgütlerini, özellikle sendikaları kritik bir öneme taşımaktadır. Sivil toplum örgütleri hem gelişmiş ve hem de gelişmekte olan ülkelerde sosyal hayata ve sosyal değişime önemli katkılar sağlamaktadırlar. Küreselleşme sosyal adaleti koruyan "sosyal bağı" çözmektedir ve bu bağ yeniden yaratılmak zorundadır. Sosyal güvenliğin toplumlar için vazgeçilemez ve en gelişmiş toplumlar için bile sosyal barışın teminatı olduğu unutulmamalıdır.

Anahtar Kelimeler: Küreselleşme, Sosyal Güvenlik, STK, Sendikalar

CHANGES IN SOCIAL SECURITY SYSTEMS AND UNIONS IN THE GLOBALIZATION COURSE

Abstract

The globalization phenomenon that reflects the basic essence of nowadays world expresses the rapid integration and assimilation in economic, political, social and cultural areas. It is apparent that globalization affects social policies and social security systems, and has undesired social results in it. These results contain the increase in inequalities and poverty, increase in public unemployment and public exposure to social risks like crime, increase in the possibility of exclusion from the benefaction of globalization both in nationally and internationally.

Non governmental organizations especially unions are getting critically higher importance in the globalization course. Non governmental organizations make significant contributions to social life and social changes in both developed and developing countries. Globalization loosens the 'social connection' that protects social justice and this connection has to be created again. It must be remembered that social security is indispensable for public and assurance even for the most developed societies.

Key Words: Globalization, Social Security, NGO, Unions

Giriş

Küreselleşme, yeni olmayan fakat günümüzde yaşanan değişim ve dönüşüm süreçlerini en iyi açıklayan kavramdır. Küreselleşme ile birlikte demokrasi, insan hakları, özgürlük, sosyal güvenlik ve ulus devlet yeniden şekillenmeye zorlanmaktadır.

Ekonominin yeni bir küreselleşme dalgası içine girdiği 1970'lerden itibaren, ulus devletlerin kamusal politikalarında önemli değişiklikler oldu. Gelişmiş ve gelişmekte olan ülkelerin büyük çoğunluğunda kamu harcamalarının kısıtlanması, devletin küçültülmesi ve özelleştirme uygulamalarını içeren yeni liberal politikalar yürürlüğe sokuldu. Bu politikaların doğal bir sonucu olarak, devletler sosyal haklardan kaynaklanan yükümlülüklerini azaltmaya ya da onlardan tamamen kurtulmaya çalıştılar.

Bu çalışmada küreselleşme süreciyle birlikte sosyal güvenlik sistemlerinde yaşanan değişim süreci ve bu süreçte devletin ve sivil toplum örgütlerinin yeni rolleri incelenmeye çalışılacaktır. Üç bölümden oluşacak çalışmanın birinci bölümünde küreselleşme olgusu, ikinci bölümde refah devleti anlayışında değişimle birlikte sosyal güvenlik sistemlerinde yaşanan değişim süreci, son bölümde ise sivil toplum kuruluşu olan sendikaların bu süreçteki rolleri incelenecektir.

I-Kavram Olarak Küreselleşme

Her yeni süreç beraberinde yeni kavramları da gündeme getirmektedir. Yirminci yüzyılın son yirmi yılına damgasını vuran "küreselleşme" kavramı da bunlardan biridir. Küreselleşmenin bugüne kadar yapılabildiği tek bir tanımı yoktur. Günümüzde yaşanan ekonomik olgunun kavramsallaştırılması olan küreselleşme sözcüğü, ifade ettiği anlam itibarıyla fiili durumu yansıtmamaktadır. Küreselleşme kavramı, yeryüzü medeniyetleri ve ekonomilerinin, kendi niteliklerini ve öz çıkarlarını koruyacak biçimde, bireysel ve

toplumsal refahları yükseltmek amacı ile bir araya geldikleri görüntüsü ve imajını yaratıyor olmakla beraber, gerçekte yaşanan, hakim merkez sermayenin sıkışan kar hadlerini yükseltebilmek için, kendisine yeni üretim ve tüketim merkezleri oluşturabilmek amacıyla yeryüzünü kaplaması hadisesidir (Önder, 2004).

Güçlü merkez sermaye, teknoloji yoğun üretim tekniklerine geçildikçe, ürünün teknoloji yoğun bölümünü genelde merkez ülkelerde, diğer bölümlerini ise uygun çevresel ülkelerde üreterek, belirli bir yerde montaj ettiği ürünü dünya pazarına sunabilmektedir. Böylece, merkez sermaye hem üretim merkezi hem de tüketim merkezi olarak yerkürenin uygun gördüğü alanlarını kaplamaktadır(Hirst-Thompson, 1998).

Üretimin parçalanması ve farklı bölgelerde üretilebiliyor olması, merkezde konuşlanmış olan sermayeye birikim yolunda ciddi avantajlar sağlamaktadır. Bu avantajları iki ana başlık altında toplamak olasıdır. Bunlardan birincisi, teknolojik yoğunluk derecesine bağlı olarak, üretimde emekten tasarruf etme gücü ve olasılığının, sermaye açısından büyük bir avantaj olarak ortaya çıkmasıdır. Sermaye-yoğun teknoloji kullanan üretim faaliyetlerinin merkeze yakın, emek-yoğun teknoloji kullanan üretim faaliyetlerinin ise daha uzak çevresel ekonomilere serpiştirilerek, merkezdeki emeğin sendikal gücünün kırılması yanında, emek yoğun alanlarda da merkeze göre daha düşük ücretli emek kullanılarak, merkezde sermaye birikimi hızlandırılmaktadır(Chossudovsky, 1999:95). Bu sürecin doğal sonucu olarak, hem merkez hem de çevresel konumlu ülkelerde gelir dağılımı bozulurken, çevresel konumlu ekonomiler mutlak iyileşme yaşıyor olmakla beraber, göreceli yoksullaşma ile karşı karşıya gelmektedirler.

Sermayenin giderek büyüyen önemi karşısında, düşünce, algılama ve karar boyutları da insan ekseninden maddi ve finansal sermaye eksenine kaymış bulunmaktadır. Sermaye merkezli karar süreçleri içinde, demokrasi kavramının içeriği de, "halkın yönetimi"nden "sermayenin yönetimi"ne evrilmiş bulunmaktadır. Günümüz batı demokrasilerinde, sermaye kendi yönünde karar verirken, sermaye-dışı kesimlere sadece kısmen ifade özgürlüğü tanımakta, fakat bunun ötesinde fiili hak elde etme özgürlüğü söz konusu olmamaktadır(Önder,2004).

Sermaye yasaları ile sosyal yasalar, geçmişte bazı tarihsel koşullar hariç olmak üzere, ilke olarak, birbiri ile çatışmalıdır. Sosyal yasalar sermaye devinimi ve birikimi önünde ciddi engel oluşturur. Çevreye kendi ekonomi yasaları ile hakim olan merkez sermayenin, bizzat kendi ortamından kaçmasının bir nedeni, merkezdeki sosyal yasalar olduğu gibi, gittiği çevre dokulara aynı yasaları götürmemesi de, yine merkezin hakim ekonomi yasalarının bir gereğidir. Bu durum iki doğal sonucu önümüze sermektedir. Bir defa, çevre dokusunun merkeze doğru yürümesinin önündeki en önemli engel merkez ekonomi yasalarının, belirli bir süreye dayalı olarak, aynı alanlardaki sosyal yasalarla çatışmaya girme eğilimi taşımasıdır. Özellikle merkezden çevreye doğru yayılmaya başlayan sermaye, merkezde istihdam gelir dağılımı vb. konularda ciddi sorunlar yaratmaya başlar ve başlamaktadır. Bu sorunlar merkezde sosyal alandaki hizmetlerin genişletilmesi talebini zorlarken, güçlü sermaye bu talepleri karşılamada isteksiz davranma eğilimi gösterir. Günümüzde bu durumun henüz ciddi bir sorun olarak karşımıza çıkmıyor olmasının bir nedeni, merkez ülkelerin tarihsel mirası, ikinci neden ise, çevresel ekonomilerden sağlanan kaynaklardır. Sermayenin, kaynakları paylaşmama yönündeki bu isteksizliği, bazı koşullarda gücüne dayanarak, hükümetleri baskı yolu ile sosyal hizmetlerden uzaklaştırmak biçiminde olduğu gibi, bazı hallerde ise, servetlerin sosyal hizmetleri geri bölgelere nakletme biçiminde karşımıza çıkabilir(Önder,2004).

Geçmiş on yılların liberalleştirilen küreselleşmesinin bir dizi istenmeyen küresel sosyal sonucu içinde taşıdığı açığa çıkarılmıştır. Bunlar;

- Hem ülke içinde hem ülkeler arasında eşitsizliğin ve yoksulluğun artması
- Halkın işsizlik ve suç gibi sosyal risklere karşı savunmasızlığın artması
- Çalışanların küreselleşmenin nimetlerinden dışlanma olasılığının artmasını içerir.

II-Küreselleşme Sürecinde Sosyal Güvenlik Sistemlerinde Değişimler

A-Küreselleşmenin Refah Devletine Etkileri

Küreselleşme, piyasa disiplini üzerine etki etmek suretiyle refah devletinin tüm sosyal yapısını ve değer yargılarının tamamıyla değiştirmiştir. 20. yüzyılın ortalarına doğru çalışma ilişkilerini belirleyen pek çok faktör 1990'lı yıllarla birlikte küreselleşme sürecinden günümüze kadar önemli değişimlere uğramıştır. Özellikle imalat sanayinde yoğunlaşan istihdama, istikrarlı ve güvenli bir kamu sektörüne ve güçlü bir sendika hareketine dayanan geleneksel endüstri ilişkileri 1960'lı ve 1970'li yıllarda zirveye ulaşmıştır. 1980'li yılların ortaları ve 1990'lı yılların sonlarına doğru işsizlik gittikçe artış göstermiştir. Bir çok ülkede sosyal güvenlik sistemleri ve sendikal örgütlenme gerilemiş, sendikal hareketle işverenler arasındaki güç dengesi önemli oranda işverenler lehine değişmiştir (Gerşil,2004:150).

Uluslar arası ekonomik güçlerin, refah devletlerini tarihsel olarak destekleyen politikaları ve yerel ekonomik temelleri aşındırdığı söylenmektedir (Strange, 1997:368). Kurumların 'yüksek maliyetli' ülkelere 'düşük maliyetli' ülkelere yerleşmeleri, terk edilen ülkedeki istihdam yapısını etkilemekte; arkasında işsizlik ve

mali açık bırakmakta, ekonomik faaliyetin ulusal sınırları aşan özelliği, kontrolü ve vergilendirmeyi daha zor hale getirmektedir (Stryker,1998:2-4).

Sosyal bütünleşmeyi sağlama, sınıf farklılıklarını azaltma ve ulus kurmaya yönelik bir mekanizma olarak gelişmiş refah devletleri, büyük ölçüde başarılı olmuşlardır. Bugünkü refah devleti krizi kısmen, basit şekilde finansal gerginlik ve artan işsizlik sorunu olarak görülebilir. Kısmen de yeni sosyal bütünleşme, dayanışma ve vatandaşlık biçimlerine yönelik daha az somut ihtiyaçlara bağlanabilir. Piyasa, gerçekte etkin bir dağıtım mekanizması olabilir fakat dayanışma oluşturma noktasında aynı derecede etkin değildir...Refah devletinin etkinliği göz ardı edilmemelidir (Esping-Andersen, 2006b:98).

B-Refah Devletleri ve Sosyal Güvenlik Modelleri

Evrensel bir ilkeye dönüşen ve çağdaş uygarlığın simgesi olan sosyal güvenlik kavramı¹, özde bireyin iradesi dışında karşılaşacağı ve yaşamı için tehlike oluşturan bazı olaylara karşı güvence arayışının ürünüdür. Sosyal güvenlik literatüründe, “sosyal risk” kavramı, günlük konuşma dilinde ise “tehlike” sözcüğü ile ifade edilen olaylarla karşılaşan bireye, asgari bir güvence sağlamak, sosyal güvenliğin varoluş nedenidir. Anılan sözcük, bir yandan, tehlikenin kolektif niteliğini (çünkü hastalık, yaşlılık, sakatlık, işsizlik belli bir toplumda yaşayan herkesi ilgilendirir), öbür yandan, toplumun (devletin) bu tehlike karşısında görev ve sorumluluğunu yansıtır (Güzel,1999).

Sanayinin gelişmesi, fabrikalarda çalışan işçi sayısının artması, kentlere göç, ekonomik krizler ve nihayet savaşlar (özellikle Birinci ve İkinci Dünya Savaşı), devletin sosyal alana müdahalesini hazırlayan faktörler olmuştur. Sosyal güvenlik terimi, devletin yapı ve işlevlerinde köklü bir dönüşümü de beraberinde getirmektedir. Yüzyıllar boyunca, sosyal sorunlardan uzak kalan, jandarma ve polisleriyle sadece kamu güvenliğini sağlamakla yetinen, “Jandarma Devlet” anlayışı, sosyal alanda da koruma görevini üstlenince, “refah devleti” veya “sosyal devlet” olarak nitelendirilecektir (Güzel,1999)

Genel olarak sosyal güvenlik kurumları çalışanları ve ailelerini gelir kayıplarından korur. Bu yüzden riske karşı bireylerin ekonomik refahını arttırmayı hedefler. Dayanışma her zaman sosyal güvenliğin felsefesinde temel odak noktasıdır. Üstelik bazı riskler özel şirketler tarafından sigorta edilemez. Bu yüzden hükümetlerin sosyal güvenliği bizzat sağlamaları gerekir

Sosyal güvenlik sistemleri, esas olarak İkinci Dünya Savaşı'ndan hemen sonra oluşturulmuşlardır. Bu oluşuma, her ülkeye özgü tarihsel, kültürel, siyasal ve ekonomik koşullar damgasını vurmuştur. Bu nedenle sistemler arasında bazı farklılıkların olması doğaldır. Bununla birlikte, sistemler arasında ortak özellikler de küçümsenmeyecek kadar fazladır

Sosyal güvenlik sistemlerini, ülke temelinde değerlendirdiğimizde üç farklı grupta karşılaştığımızı (Güzel,2005:66):

*Kuzey Amerika Modeli:*Bu model bireycilik üzerine kurulmuştur. Birey, kendi güvenliğini sağlamak durumundadır. Devletin görev ve sorumluluğu, en son aşamada söz konusu olacaktır. ABD sosyal güvenlik sistemi, sadece asgari düzeyde emeklilik rejimi ile emeklilere ve yoksullara sağlık hizmetini kapsamaktadır.

*Avrupa modeli:*Bu model, uzun bir tarihsel süreçte, sermaye ve emek uzlaşmasına ve devletin müdahaleciliğine dayalıdır. Hiç kuşkusuz, Avrupa ülkelerinde uygulanan modeller arasında önemli farklılıklar bulunmaktadır. İsveç sosyal devleti, İngiliz İşçi Partisi'nin öğretisi, Fransız cumhuriyetçi modeli ve Alman sosyal pazar ekonomisi modeli arasında nüansların ötesine varan ayrımlar söz konusudur. Avrupa, benimsediği sosyal modeli ile sosyal güvenliğin beşiği olarak da kabul edilmektedir.

*Japon (Asya) Modeli:*Avrupa ve Amerika modelleri arasında yer alır ve korporatif (hijerarşik) bir nitelik taşır; işletmelerin hacmine göre ikili bir yapılanma gösterir ve çalışanlara çok farklı düzeylerde güvence sağlar (Nair, 2000:94).

Avrupa sosyal modeli, ekonominin “altın çağı” olarak nitelendirilen, 1945-1975 yıllarının yaldızıyla beslenmiş, büyümüş ve gelişmiştir. Öncelikle sistemlerin çok genç olması, sosyal harcamaların yükünü çok sınırlı tutmuştur. Tam istihdama yaklaşılması, 1970'li yılların ortalarına kadar işsizlik sorununun yaşanmaması, primlere dayalı finansman modelinde herhangi bir sorunla karşılaşılması. Demografik yapı, sosyal güvenlik sistemi üzerinde hiçbir baskı yaratmamıştır. İkinci Dünya Savaşı'ndan sonraki siyasal koşullar ve soğuk savaş dönemi, sosyal alanda, işçi- işveren ve devlet arasında sağlam bir uzlaşma zemini hazırlamıştır. Batı Bloğu, diğer süper güç olan Sosyalist Bloğa karşı, kendi yurttaşlarını sosyal haklarla donatma çabası içinde olmuştur (Güzel, 1999).

Sosyal güvenliği, sosyal politikanın diğer alanlarından ayıran en belirgin özelliklerinden biri, mevcut sistemin işleyişinde değişiklik yapan her yeni düzenlemenin (müdahalenin), en başta sigortalılar olmak üzere sistemle ilgili bütün taraflar için ileriye ve geriye yönelik çok uzun süreli ve kapsamlı, hak ve yükümlülük değişikliklerini de beraberinde getirmesidir. Hangi sistemi ve kurumsal yapıyı benimsemiş olursa olsun, uzun süreli bir denge üzerine kurulur. Burada kastedilen denge, zannedildiği gibi yalnızca parasal göstergeleri

¹ Sosyal Güvenlik tanımları için bkz. Akad,1999;Dilic, 1991;Talas,1983; Demirebilek,,2005; Otting, 1996;International Labour Office,1984.

esas alan, dar anlamda sosyal sigortaların gelir gider eşitliği anlamına gelen mali denge kavramı değildir. Kastedilen, esas olarak sosyal güvenlik sistemlerinin oluşturulma felsefesini (özünü) oluşturan, toplumsal dayanışma ve karşılıklı yardımlaşma anlayışını güçlendirerek sosyal adaleti sağlamaya yönelik bir denge anlayışıdır ve bu ikincisi, istemin işleyişi bakımından, uzun dönemde birincisinden daha önemlidir (Alper, 2005).

C-Sosyal Güvenlik Sistemlerinde Kriz ve Değişim

Bugün paradoksla karşı karşıyayız: Geçmiş dönemdeki ekonomik ve sosyal koşullar, sosyal güvenlik sistemlerinin oluşmasının ve gelişmesinin dinamiğini oluşturmuş iken, günümüz koşulları, sosyal güvenlik sistemlerinin meşruiyet nedenini tartışma gündemine getirmiş; sosyal güvenlik sisteminin işlevlerini ortadan kaldırma eğilimlerine yoğunluk kazandırmıştır (Işıklı,2004:48;Güzel,2005:64)

Savaş sonrası refah devleti, bugün büyük oranda geçersiz olan bir aile yapısı ve emek piyasasına dayanıyordu. 1950'ler ve 1960'larda varolmadığı düşünülen riskler şimdi baskın hale gelmeye başlıyor. Oysa, 1930'lardaki Buhranın ve "işçi sorununun" çocuğu olan savaş sonrası refah devleti, öznesi erkek üretim işçisi olan bir toplum üzerine inşa edilmişti. Bu özneyi bulmak şimdi oldukça güçleşmiştir. Günümüz refah devletinin krizini anlamak için atılacak ilk adım toplumsal risklerin değişen dağılımı ve yoğunluğunun teşhisi ve risklerin devlet, piyasa ve aile arasında nasıl paylaşıldığı ve dağıtıldığının geniş çaplı bir tetkikidir(Esping-Andersen,2006a: 35). 20. yüzyılın son çeyreğinde sosyal güvenlik sistemlerinin kriz içine girmesi ve yeniden yapılanma tartışmalarının başlamasının gerekçelerini şu başlıklar altında toplayabiliriz (Erol,2005:128-130);

Nüfusun Yaşlanması: Avrupa ülkelerinin hemen hemen hepsi nüfusun yaşlanması sorunu ile karşı karşıyadır. Aynı doğrultuda yaşam süresi de uzamaktadır. "Kuşaklar arası dayanışma" ilkesine yaslanan sosyal sigorta modelinde, emekli aylıklarının finansman yükü, aktif nüfus üzerinde kalmaktadır. Bunların sayısı ise işsizlik nedeniyle artmaktadır. Yaşlı nüfustaki artış ve yaşam süresinin uzaması, son yıllarda "bakım sigortası" adı altında yeni bir sigorta kolunun oluşturulmasına neden olmuştur. Bu ise yeni ve ağır bir finansman yükünü beraberinde getirmiştir.

Sağlık hizmetlerinin maliyetlerindeki artışlar: Avrupa ülkelerinde nüfusun tamamına yakınının sağlık yardımlarından yararlanması ve son yıllara kadar anılan sağlık yardımlarının oldukça cömert olması sağlık sistemlerinin finansman yükünü ağırlaştırmıştır. Tıp alanındaki teknolojik gelişmeler, sunulan hizmetlerin maliyetini sürekli arttırmıştır.

Emeklilik programlarının olgunlaşması: Primli rejimler olarak adlandırılan sosyal sigortalarda aktif/pasif sigortalı dengesi, pasif sigortalılar lehine olmak üzere bozulmuştur.

Ekonomik yapıdaki değişimler ve işsizlik: Avrupa sosyal güvenlik sistemleri, ekonomik büyümenin, ekonomik refahın varolduğu dönemlerde istikrarlı ve olumlu gelişme seyrini izlemiştir. 1975'li yıllarda baş gösteren ve içinde bulunduğumuz yıllarda da şiddetini devam ettiren ekonomik kriz, sosyal güvenlik sistemleri üzerine de karabulutlarını yaymış durumdadır(Güzel, 1999).

Ekonomik büyüme hızının düşük ve işsizlik oranının yüksek olması, sosyal güvenlik sisteminin finansmanı üzerinde baskı oluşturmaktadır. Ayrıca istihdam yapısında köklü bir dönüşüm izlenmektedir. Tam süreli istihdama göre kurgulanan sosyal güvenlik sistemleri, esnek istihdamla birlikte, sosyal sigorta kurumlarının finansmanı açısından olumsuz sonuçlar doğurmaktadır.

Ekonomik ve sosyal gelişmeler, geleneksel aile yapısını da köklü bir değişime uğratmıştır. Özellikle boşanmaların sayısındaki hızlı artış, çocuklu ve yalnız yaşayan kadınlar sayısındaki artışı da beraberinde getirmiştir. Kadın çalışanların daha fazla işsizlik riskiyle karşı karşıya kalmaları, aile yükümlülüklerini yalnız başına göğüslemek zorunda kalmaları, bu gruba sosyal koruma çerçevesinde destek olma arayışları başlamış ve bazı ülkelerde, örneğin Fransa'da "dulluk sigortası" adı altında yeni bir sigorta kolu oluşturulmuştur (Güzel,1999). Bu olumsuzluklara yoksulluk sorununun artması da eklenebilir. Bu sorunlar karşısında yeni sosyal koruma mekanizmaları geliştirilmek zorunda kalınmıştır. Değişen şartlara bağlı olarak sosyal güvenlik ihtiyacı da artmıştır.

Refah devletlerinin, 1970'lerin başlarından itibaren ekonomik ve sosyal değişimlere verdikleri tepkileri üç ayrı grupta toplayabiliriz. Yakın zamana dek İskandinavya, refah devleti istihdam genişlemesi stratejisini takip etmiştir. Anglo-Sakson ülkeler, özellikle de Kuzey Amerika, Yeni Zelanda ve Britanya belirli bir derece refah devleti erozyonu ile birlikte ücretleri ve emek piyasasını yeniden düzenleme stratejisini tercih etmiştir. Almanya, Fransa ve İtalya gibi kıta Avrupa'sı ülkeleri ise, mevcut sosyal güvenlik standartlarını temelde korurken emek arzını da düşürmeye yönelmiştir. Bu üç strateji de, ülkelerin refah devletlerinin doğasıyla ilişkilendirilmelidir(Esping-Andersen,2006b:72-73).

Gelişmekte olan ülkelerde, gelişmiş olan ülkelere farklı olarak sadece 1970'li yılların ikinci yarısında ortaya çıkan bir kriz değil, sürekli sorunlarla yaşayan bir sosyal güvenlik sistemi vardır (Maydell,1994:502; Erol,2005:130-132). Ülkemizdeki "reform ya da sosyal güvenlik sisteminde yeniden yapılanma" çalışmalarını da sosyal güvenlik sistemlerinde yaşanan dönüşüm çalışmalarının bir uzantısı olarak değerlendirmek gerekir.

1-Türkiye’de Sosyal Güvenlik Sisteminde Yeniden Yapılanma

Türk sosyal güvenlik sisteminin de en önemli sorunu² finansmandır. Türk sosyal güvenlik sistemi açısından da bir finansman krizi ya da finansman darboğazı söz konusudur. Ancak, bu krize yol açan nedenler, Avrupa ülkeleriyle önemli farklılıklar göstermektedir.

Avrupa ülkelerinde işçi sendikaları ve sivil toplum örgütleri sosyal güvenlik hakkını, politika ve stratejilerinin baş köşesine oturtmuşlardır. Siyasi iktidarlar, bu konuda geri adım atma cesareti gösteremedikleri gibi, iktidarlarını koruyabilmeyi ön koşuludur. Ülkemizde ise siyasi iktidarlar ya da devlet, sosyal güvenliğin çağdaş bir toplumun vazgeçilmez bir unsuru olduğunu hiçbir zaman algılayamamışlardır. İşçi sendikaları ve çalışanlar fazla bir şey elde edeceklerini düşünmedikleri için kurumlarına sahip çıkmamışlardır.

Sosyal güvenlikle ilgili son yasama çalışmaları ile Türk sosyal güvenlik sisteminin yeniden yapılandırıldığını, kurgusunun ve bir ölçüde de felsefesinin değiştirildiğini belirtmek yanlış olmayacaktır. Sektör ve mesleki statü farklılıkları esas alınarak oluşturulan, 5 farklı sosyal sigorta rejimi birleştirilmekte ve tek bir rejim önerilmektedir. Bu kapsamda, sosyal güvenlik sistemimiz, sosyal güvenlik risklerini (sigorta kolları) temel alan yeni bir yapı ve işleyişe kavuşmakta, belirgin olarak da sağlık sigortası ile diğer sigorta kolları birbirinden ayrılmaktadır. Dünya’da her iki sistemi de uygulayan ülkeler vardır ve iyi yönetildiği zaman her iki sistemin de başarılı sonuçlar vermesi mümkündür. Bir sosyal güvenlik sisteminin oluşturulma amaçları bakımından başarısı, sistem tercihinden ziyade, seçilen sistem ne olursa olsun iyi yönetilmesine bağlıdır (Alper, 2005)

Sorunları çözüleceği iddia edilen yeni yapının başarılı olabilmesi için, sosyal güvenlik sistemimizin sorunlarının doğru olarak saptanıp saptanmadığına, yapılmak istenilen düzenlemelerin sorunları yaratan nedenleri ortadan kaldırıp kaldırmadığına, yeniden kurgulanmak istenilen sistemin sağlam temeller üstüne inşa edilip edilmediğine bakmak gerekir.

Finansman, kapsam ve yönetim başlıkları altında toplanabilen sorunları irdelediğimizde, reform adı altında yapılan düzenlemelerin, bu sorunları yaratan nedenleri ortadan kaldırmadığı gibi daha da büyümelerine olanak sağlayarak sistemin duraksamasına yol açabilecektir.

Sosyal güvenlik sisteminde reform çalışmaları, ülkemizi Avrupa Sosyal Modelinden uzaklaştırmakta, gerçek anlamda bir sosyal güvenlik sistemi olarak nitelendirilemeyecek olan Kuzey Amerika sistemine yaklaştırmaktadır. Bu model ile İMF ve Dünya Bankası’nın benimsediği ve Avrupa Sosyal Modeli ile uyumsuz bir model, ülkemizde yürürlüğe konulmak istenmektedir (Güzel, 2005:62).

Sosyal güvenlik sistemi açısından yeni bir model arayışı gerçekçi bir yöntem olarak görünmemektedir. Sorunlar şu model ya da sistemden değil kurallarına göre işletilmemesinden kaynaklanmaktadır. Sorunlara çözüm ararken, hareket noktası mevcut sistem olmalı ve dikkatler aksayan yönler üzerine yoğunlaşmalıdır.

2-Çözüm Arayışları

Tüm ülkelerde sosyal güvenlik sistemleri bir finansman krizi ile karşı karşıyadır. Çözüm arayışları da buna paralel olarak yoğunluk kazanmıştır.

Sistemler arasındaki farklılıklara karşın, şu sorunlara çözüm aranmaktadır (Güzel, 1999):

- Finansman sorununu çözmek için, işgücü maliyetini arttırmadan nasıl bir reform?
- Nüfusun yaşlanması sorununa nasıl çözüm bulunabilir ve emeklilik programlarının finansmanı, ortaya çıkan bu yeni demografik göstergelere nasıl uyum sağlayabilir?
- Sağlık harcamaları nasıl kontrol altına alınabilir?
- İşsizliğin tuzağından nasıl kurtulabilir ve giderek artan yoksulluk sorununa nasıl çözüm bulunabilir?
- Toplumsal denge ve uyumu zedelemeyen, sosyal koruma alanında bireyin kendisine daha fazla sorumluluk nasıl yükletilebilir?

Bu konuda akla gelen ve tartışılan en radikal çözüm, sosyal güvenliğin tümüyle özelleştirilmesidir. Devletin sosyal güvenlik alanından elini çekmesi hedeflenmiştir. Anılan çözüm başta Şili olmak üzere bazı Latin Amerika ülkelerinde (Peru, Arjantin, Kolombiya, Uruguay, Bolivya, Meksika, El Salvador, Brezilya) benimsenmiş ve aradan geçen zaman dilimi içinde de sadece bu ülkelerle sınırlı kalmıştır. AB’ne üye ülkelerde, A.B.D, Kanada ve Japonya’da anılan çözüm benimsenmemiştir. 1980’li yılların başında bazı Avrupa ülkelerinde (İtalya, Almanya, Fransa), siyasi iktidarların özelleştirme yönündeki bazı projeleri halkın büyük tepkisiyle karşılaşmış ve geri adım atmak zorunda kalmıştır. Ancak ülkelerin bir çoğunda sosyal koruma sistemleri daha az cömert kılınmaya başlanmıştır. Emeklilik yaşı yükseltilip, aylık miktarında

² Türk sosyal güvenlik sisteminin sorunları ve nedenleri hakkında daha geniş bilgi için bkz. Erol,2005;141-223)

sınırlamalara gidilmektedir. Ayrıca mevcut iki ayaklı sisteme, isteğe bağlı ve fon biriktirme tekniğine dayalı "özel emeklilik" adı altında üçüncü bir basamak (İtalya:1994, Fransa:1997) eklenmektedir.

Marjinal işgücü maliyetlerinin yüksek ve çalışma haklarının sıkı oluşunun, iş sahasının genişlemesini engellediğine dair kanıtlar mevcuttur. Ancak sosyal güvenliğin özelleştirilmesi gerçek bir çözüm olmayabilir. Özellikle ABD ve daha yakın tarihli Şili deneyimlerinden de bildiğimiz gibi, özel emeklilik programları tamamen elverişli vergi imtiyazlarına, yani kamu sübvansiyonuna dayanmaktadır. İkinci olarak, ABD deneyimi, getirisi belli (maaş esaslı), işe bağlı refah programlarının aynen sosyal sigortalardaki gibi katılıklar ve maliyetler taşıdığını göstermektedir. Bu programlar, çalışanların desteklerini kaybetme korkuları ve yararlanabilme konumu gereklilikleri (ABD'deki norm asgari 5 yıl çalışma koşuludur) yüzünden, emek hareketini kısıtlama eğilimi taşırlar; özel programlar, tıpkı sosyal güvenlik gibi yüksek işgücü maliyetleri getirmektedir. (Esping-Andersen,2006b:67). Dolayısıyla, kamu sektörünün sosyal güvenliği küçültme çabaları özel sektörde de görülmektedir.

Yoksullar için olan hizmetlerin de yoksul olacağını biliyoruz. Evrensel kamu sağlık hizmetleri ve eğitim sunumu olmayan gelişmiş ülkeler bunları sunan diğerlerinden daha eşitsiz olmakla kalmaz, aynı zamanda daha güvensiz ve suç yönelimli de olurlar (Deacon,2006:149). Yoksulluk ve kutuplaşma sosyal düzeni tehdit edebilmekte ve kamu sektörünün alternatif harcama hesaplarına yüklenmesine neden olabilmektedir. Amerikan erkek mahkum nüfusu bir milyon üzerindedir (ve hala artmaktadır) ve hapisaneler, kanun ve düzen için yapılan harcamalar da artmaktadır. Güvenlik görevlileri ve infaz personeli sayıca en hızlı büyüyen meslek grubunu oluşturmaktadır (Esping-Andersen, 2006b:68). Sonuçta sosyal güvenliğin modern toplumlar için vazgeçilmezliği ve en gelişmiş toplumlarda bile sosyal barışın teminatı olduğu tartışılmaz bir gerçekliktir.

Komünizmin çökmesinin küresel aktörler için yarattığı geleceğin sosyal politikalarını şekillendirme fırsatı, büyük bir hevesle Dünya Bankası içindeki baskın toplumsal liberal eğilim tarafından ele geçirilmiştir. Özellikle istikrarsız bölgelerde aktif olma şansı verilen sosyal gelişme STK'ları ile ittifak içinde, sosyal güvenlik ağına dayalı bir gelecek kurulmaktadır. Bir çok Güney ve bazı Batı Avrupa hükümetlerinin siyasi desteği ile birleşen bu STK desteği, AB'de, İLO'da ve daha az sayıda olmak üzere Dünya Bankası'nda yer alan, evrensel ve sosyal güvenlik temelli refah devleti savunucularına güçlü şekilde meydan okumaktadır(Deacon,1997:197).

Sosyal politikalar konusunda küresel söylem farklı yönleri gitmektedir. IMF, OECD ve Dünya Bankası artan şekilde küreselleşmenin olumsuz toplumsal etkileri ile ilgilenir görünmekte ve çözümlerini bu yönde revize etmektedir. Diğer taraftan İLO, evrensel kamu emeklilik sunumu yönündeki önceki kararlılığından geri adım atıyormuş gibi görünmekte ve DTÖ sekreteryası da, eleştirellikten uzak biçim de özel sosyal refah alanında küresel bir piyasaya bağlı kalmaktadır(Deacon,2006:121-122).

OECD ülkelerinde sosyal refah alanında dibe doğru bir yarıştan korkulabilir. Çünkü sermayeyi vergilendirme yoluyla fonlanan sosyal sigortalar, eğer sermaye daha düşük vergi oranlarına tabi olduğu bir ülkeye veya bölgeye kaçma seçeneğine sahipse, finansal kaynaklarını kaybedebilirler. Aynı şekilde, emek üzerindeki vergilerin (en azından firmalar tarafından ödenen bordro vergilerinin) yatırımcılar toplam emek maliyetinin düşük olduğu ülkelerin arayışı içine girecekleri için özendirilmeme ihtimali de vardır. Elbette bu tip en kötü durum senaryolarının aksine de argümanlar vardır. Ona yük olsa da sosyal harcamanın bazı yönleri sermayeye de yararlıdır. İyileştirilmiş işçi verimliliği ve artan sosyal ve siyasi istikrar uzun vadeli yatırımlar söz konusu olduğunda fayda hanesindedir. Gelişmiş ekonomilerdeki vergilendirme ve sosyal harcama eğilimleri, küreselleşmenin vergilendirme politikasına bazı sınırlamalar getirdiğini ama bunun çok da kapsamlı olmadığını göstermektedir. Dahası, hükümetlerin küreselleşme çerçevesinde sosyal koruma önlemleri sağlama yönündeki istekleri ve kapasiteleri arasındaki farklılıklar da devam etmektedir (Deacon,2006:143-144). OECD ülkelerindeki kamu harcaması 1960'ta GSYİH'nın yüzde 30'unun hemen altından 1995'te yüzde 50'sine yükselmiştir. Bu artışın yarısından fazlası GSMH'nın yüzde 9'undan 20'sine çıkan sosyal transferlerdeki artış nedeniyledir(OECD,1998). Bu artan harcama, artan vergilerle sağlanan dengeli bütçelere yönelik kararlılıkla uzlaştırılmıştır. OECD ülkelerinde vergilerin GSYİH'ya oranı 1975'ten beri artmıştır. Buna rağmen bu süreç içerisinde bir dizi ülke, kayıtları dengelemek için bazı alanlardaki sosyal harcamalarda kesintiye gitmiştir.

Küreselleşmenin sosyal sonuçlarına dair küresel söylem, sosyal sorumsuzluk politikasından sosyal kaygıya doğru kaydığı iddia edilmektedir(Deacon,2006:147). Bunu farklı tarihlerdeki OECD raporlarında görmek mümkündür. Kamu sosyal harcamalarındaki kesintileri meşrulaştırmak isteyenler için The Crisis of The Welfare State (Refah Devletinın Krizi) (OECD, 1981) önemli bir yayındır. Burada, sosyal politikaların bir çok ülkede ekonomik büyüme önünde engeller yarattığı sonucuna varılmıştır. OECD'nin Eğitim, İstihdam ve Sosyal İşler sekreteryası içinde bir paradigma kaymasının işaretleri, sosyal politikalarda yeni yönelimleri savunan ve refah harcamalarının ekonomik büyümeye katkıda bulunduğunu ve insani gelişmeyi cesaretlendirdiğini ve kolaylaştırdığını iddia eden bir sonraki raporda gözlemlenebilir (OECD,1994). Daha yakın bir zamanda, "The Caring World" (Şefkatli Dünya) raporunda ise şu ifadeler yer almaktadır: "küreselleşmenin etkilerinden biri sosyal koruma için talebin artması olabilir... reform için daha işe yarar bir

tasarı, küreselleşmenin bir miktar sosyal koruma ihtiyacını ortaya çıkardığını kabul etmelidir" (OECD,1999:137).

Küreselleşme olarak efsaneleştirilen süreç aslında J. E. Stiglitz'in ifadesi ile "büyük hayal kırıklığı"ndan (2002) başka bir şey değildir. Hayal kırıklığının ötesinde F. Şenses'in ifadesiyle "küreselleşmenin öteki yüzü yoksulluk"tur(2001). Yoksullaştırmanın en önemli aracı ise toplumun emek ile sermaye arasındaki bölüşüm sürecinde, toplumun sosyal refah harcamalarında aldığı payın artırılması mücadelesinde işlevi olan sendikaların etkisizleştirilmesidir. Küreselleşme adı altında son çeyrek yüz yıl da yapılan bundan başka bir şey değildir (Akkaya,2006).

III-Küreselleşme Sürecinde Sendikaların Etkinliği

Sosyal politika ve sivil toplum arasındaki ilişki çok eski dönemlere kadar uzanmaktadır. Sivil toplum yaklaşımı, sosyal sorunların çözümü konusunda devlete yardımcı olmak ya da devletin yetersiz kaldığı durumlarda gönüllü olarak faaliyette bulunmak için sivil toplum örgütlerinin çaba göstermeleridir. Demokrasinin gelişmesi ile birlikte demokratik anlayışın fertlerde olduğu gibi toplumu meydana getiren sosyal grup ve sınıflara kendi sorunlarını çözme konusunda tanınan olanaklar, sivil toplum örgütlerinin ortaya çıkışı açısından önemli bir süreç sayılır (Tuna, Yalçıntaş,1999:212). Bu süreçte ortaya çıkan ilk sivil toplum örgütü olarak sendikalar gözükmektedir. Sanayi Devrimi'nin ortaya çıkardığı elverişsiz yaşam şartlarını kendi kendine yardım suretiyle düzeltmek için kurulan faaliyetleri belli bir amaca yönelmiş meslek teşekkülleri olan sendikalar önemli sivil toplum örgütü olarak göze çarpmaktadır (Erkul, Altan,1984:150). Sendikacılık ve toplu pazarlık, tarihsel olarak piyasadan bağımsız bir sosyal refah garantisi sağlamada değil ama piyasayı ehlileştirmede ve işçiyi özgürleştirmede kullanılan ana araç olmuştur (Esping-Andersan,2006a:41). Küreselleşme süreciyle yaşanan değişimler sivil toplum örgütlerini kritik bir öneme taşımaktadır (Şenkal,2003:104; Şenkal, 2005:63).

Sivil toplum örgütlerinin amaçları bir çok yönden sosyal politikanın amaçlarıyla benzerlikler gösterir. Sivil toplum örgütleri hem gelişmiş ve hem de gelişmekte olan ülkelerde sosyal hayata ve sosyal değişime önemli katkılar sağlamaktadırlar. Sosyal refah, sosyal bütünleşme, gelir dağılımı, çevre kirliliği, sosyal koruma gibi sosyal politikanın temel bazı amaçları doğrultusunda faaliyet gösterirler. Sosyal politika açısından sivil toplum örgütlerinin iki temel işlevi vardır. Bunlardan birincisi demokratik hakların elde edilmesi, diğeri de ekonomik açıdan bireyler ve sınıflar arasında oluşan dengesizliği gidermeye yönelik politikalar geliştirmektir. Bu açıdan devletin yetersiz kaldığı durumlarda sivil toplum örgütleri politikalar üretmek ya da baskı oluşturarak bazı sosyoekonomik hakların elde edilmesinde önemli bir rol üstlenebilirler (Şenkal,2005:64). Sivil toplum örgütleri çok kademeli siyasal sitemde, hem ulusal ve hem de uluslar arası düzeyde koalisyon oluşturacak şekilde örgütlenmişlerdir, işbirliğini arttırarak ve politik tartışma ortamını etkileyerek sosyal politika tercihlerini yönlendirebilirler (Greenwood, 1997:14). Ancak yapılan araştırmalarda sosyal standartların düşük olduğu ülkelerde bireylerin sivil toplum örgütlerine katılım konusunda isteksiz davrandıkları görülmektedir (Cardoso, Helwege,1992:3-21).

Bugün çok uluslu şirketler mümkün olduğu kadar sendikasız bir işletmeyi tercih etmekte, tamamen dışlayamadıkları durumlarda ise daha uzlaşıcı sendikaları tercih etmektedirler (Çetik-Akkaya, 1999: 51).Yeni teknolojinin olanakları işletme yönetiminde esneklik kavramını tüm dünyaya kabul ettirmiştir. Bu durum bir yandan yeni istihdam olanakları yaratırken, diğer yandan da işgücünün yapısını değiştirmiştir. İki yönlü bu değişim sendikal örgütlenmeyi olumsuz yönde etkilemiştir. Özellikle teknolojik alanda gelişmiş birçok sanayi ülkesinde işçi sendikaları önemli ölçüde güç kaybına uğramışlardır. Günümüz emek piyasası part-time ve sendikasız emeğin artmasıyla birlikte esnek, geçici ve de örgütlü değildir (Little,2003:3).

Küreselleşme süreci karşısında örgütlü emek gerileme sürecine girmiştir. Genel olarak değerlendirildiğinde, örgütlü emek toplam küresel emeğin çok az bir kısmını temsil etmektedir (Selamoğlu, 2000: 58). Bunun en önemli nedeni sendikal yoğunluk oranlarında görülen azalmadır. Bu konuda diğer bir etken de, Doğu Bloğunun çökmesi sonucu hükümetlerin emeğe yönelik perspektifinin önemli ölçüde değiştirmesidir. Kuruluşlar tarafından geniş çaplı bir ideolojik savunma, sendikaları modası geçmiş çağdışı araçlar şeklinde tanıttı. Ancak iş yaşamı küreselleştikçe ve ücretler sendikalar üzerinde saldırgan tehditleri haline geldikçe emek hareketi her zamankinden daha fazla uluslar arası şekle dönüşme ihtiyacı duydu. Sendikalar, çalışanlar ve müttefikleri arasında da aynı türden uluslar arası stratejik bağlantılar kurmak için sınırları ötesine ulaşmak zorundadır (Şenkal,2005:538).

Çalışma hayatı açısından ortaya çıkan değişim karşısında sendikalar bir temsil ve örgütlenme sorunu yaşamaktadır. Teknolojik alanda meydana gelen gelişmeler, hizmet sektöründe çalışan sayısının artması, çalışan kadın sayısının artması, esnek çalışmanın yaygınlaşması, yeni üretim ve yönetim tekniklerinin gelişmesi, sendikalar açısından önemli zorlukları ortaya çıkarmaktadır. Bu gibi gelişmeler sendikacılık alanında köklü bir değişimi zorunlu kılmaktadır(Şenkal,2005:549).

Endüstri toplumunun geride kalma süreci, aynı zamanda toplumun en önemli araçlarından olan sendikaları işlevsellikten uzaklaştırmıştır. Dolayısıyla bu örgütler, değişimin, farklılaşmanın ve yeni işçilerin egemen olduğu toplumda, varlıklarını sürdürmek istiyorlarsa gerek örgütsel yapılarında gerekse işlevlerinde farklılaşmaya gitmeleri gerekmektedir(Bozkurt,2000:142).

Yaşanılan bu olumsuzluklara ve sendikasılaştırma sürecine rağmen sendikalar hala bir taraf olma özelliklerini korumakta ve yeni arayışlar içerisine girmiş bulunmaktadır. Bu çerçevede, sendikaların yeniden yapılanmasında farklı modeller öne sürülmektedir.

- Üçlü diyalogu esas alan merkezi örgütlenmeye dayalı “uzlaşmacı sendikacılık” modeli,
- Ücret ve çalışma koşullarını iyileştirmeyi hedefleyen, mesleki yapılanmaya dayalı Amerikan sendikacılık modeli,
- Verimlilik ve üretim kalitesini öne alan işyeri esasına dayalı Japon sendikacılık modeli ve bunların dışında,
- İşyerinin hızlı değişimine ayak uydurmasını engellemeyen, esnek, ademi merkezîyetçi örgütlenmeye dayalı, sosyal diyalogu esas alan, çeşitlenen bireysel talepleri karşılayacak hizmetlere göre organize edilmiş, işyeri ağırlıklı olarak uluslar üstü düzeyde örgütlenmiş karma modelden söz edilmektedir (Tokol,2000:142). Bu noktada hangi sendikal modelin benimseneceği açıklığa kavuşturulmalıdır.

Sendikalar açısından temel sorun ortaya çıkan yeni çalışan modeline ve işçi sınıfına uygun bir yapılanma geçirme konusunda yavaş hareket etmeleridir. Günümüzde bilgi toplumu ile ilgili olarak ortaya atılan projeksiyonlarda, sivil toplum örgütlerinin hakim olacağı görüşü yaygındır. Dolayısıyla önemli sivil toplum örgütü olan sendikaların yine sivil örgütlenmenin etkin olacağı bilgi toplumunda yok olacaklarının iddia etmek bir paradoks oluşturmaktadır (Şenkal,2005:548). Ancak sendikaların küreselleşmenin nedenlerini ve sonuçlarını doğru analiz ederek, örgütsel yapılarını sürece göre yeniden tanımlayarak sosyal güvenlik sistemlerini geliştirme yönünde küresel ölçekte mücadele etmeleri gerekmektedir.

Sonuç

Küreselleşme adı verilen ve merkezden tetiklenen sermaye hareketi ile üretim merkezleri hızla yer değiştirebilmekte, emek istihdamında kuralsızlaştırma uygulamaları yaygınlaşmakta, sendikalar çökertilmekte ve sosyal devlet ilke ve uygulamaları zayıflatılmakta ve finansal sermayenin öne çıkması ile özelleştirme uygulamaları yaygınlaşmaktadır. Farklı bir şekilde söyleyecek olursak, küreselleşme 20. yüzyıl boyunca ülkelerin içindeki sosyal adaleti koruyan “sosyal bağı” çözmektedir ve bu bağ yeniden yaratılmak zorundadır. Sosyal güvenliğin modern toplumlar için vazgeçilemez ve en gelişmiş toplumlar için bile sosyal barışın teminatı olduğu unutulmamalıdır.

Küreselleşmenin sosyal haklar üzerindeki tahribatının boyutu çok büyüktür ve küreselleşmenin getirdiği olumsuzlukları giderecek çözümlere ihtiyaç vardır. Çözüm için birinci koşul yaşanan sürecin iyi tahlil edilmesidir. Küreselleşme her ne kadar durdurulamaz bir süreç gibi görünse de denetlenebilir ve yönlendirilebilir. Belirleyici olan ulusüstü mekanlarda verilecek mücadeledir. Çünkü tehdit küresel ölçektir.

Sendikalar daha etkin olabilmek ve küresel düzeyde düşünmeyi öğrenmek, sosyal sorunların belirtileriyle uğraşmak yerine nedenlerini ortadan kaldırmak ve alternatif çözümler sunmak için uluslar arası mevzuatı yeniden düzenleyerek, küresel sendikal hareketi yeniden yapılandırmak zorundadır (Yorgun,1998:146).

Kaynakça

- Akad, Mehmet;(1999), **Teori ve Uygulamada Sosyal Güvenlik Hakkı**, İstanbul.
- Akkaya, Yüksel;(2006), **“Küreselleşme”, Sendikasılaştırma ve Yoksullaştırma**, Makaleler Arşivi(Küreselleşme), Ceteris Paribus.Net.
- Alper, Yusuf; (2005), “Sosyal Güvenlik Sistemimizde Reform: Temel Esaslar ve Tartışmalar”, **TİSK İşveren Dergisi**, Kasım .
- Bozkurt, Veysel; (2000), **Enformasyon Toplumu ve Türkiye**, 3. Bası, İstanbul Sistem Yayıncılık
- Cardoso, E.ve Helwege, A. (1992); **“Below the line-Poverty in Latin America World Development**, Vol:20.
- Chossudovsky, Michel; (1999), **Yoksulluğun Küreselleşmesi**, (Çev. N. Domaç), İstanbul:Çiviyazıları Yayınları.
- Çetik, Mete-Akkaya, Yüksel; (1999), **“Türkiye’de Endüstri İlişkileri”**, Türkiye Ekonomik ve Toplumsal Tarih Vakfı, İstanbul.
- Deacon, Bob; (2006), **“Küreselleşme ve Sosyal Politika: Hakkaniyetli Bir Refaha Tehdit”** Sosyal Politika Yazıları Kitabı içinde (Derleyenler: Ayşe Buğra-Çağlar Keyder) İletişim Yayınları.
- Deacon, Bob; (1997), **Global Social Policy: International Organisations and the Future of Welfare**, Sage, Londra.
- Demirbilek, Sevda; (2005), **Sosyal Güvenlik Sosyolojisi**, Legal Yayıncılık,İzmir.
- Dilik, Sait; (1991), **Sosyal Güvenlik**, Kamu-İş Yayını,Ankara.

- Erol, Hatice; (2005), “**Türkiye’de Sosyal Güvenliğin Finansmanı Sorunu ve Çözüm Önerileri**” Yayınlanmamış Doktora Tezi, Dokuz Eylül Üniversitesi SBE. Kamu Yönetimi Anabilim Dalı.
- Erkul, İhsan, Atan, Ömer Zühtü, Gerek, Nüvit; (1984), **Sosyal Politika Dersleri**, İkinci Cilt, Anadolu Üniversitesi Basımevi, Eskişehir.
- Esping, Gosta-Andersen;(2006), “**Toplumsal Riskler ve Refah Devletleri**”, Sosyal Politika Yazıları Kitabı içinde (Derleyenler: Ayşe Buğra-Çağlar Keyder) İletişim Yayınları.
- Esping, Gosta-Andersen; (2006b),“**Altın Çağ Sonrası? Küresel Bir Ekonomide Refah Devleti İkilemleri**”, Sosyal Politika Yazıları Kitabı içinde (Derleyenler: Ayşe Buğra-Çağlar Keyder) İletişim Yayınları.
- Gerşil, Gülşen Sarı ;(2004), “**Küreselleşme ve Çokuluslu İşletmelerin Çalışma İlişkilerine Etkileri**” Dokuz Eylül Üniversitesi, SBE. Dergisi Cilt 6, S:1.
- Greenwood, Justin; (1997), **Representing Interests in the European Union**, New York: St. Martins Pres.
- Güzel, Ali; (1999), “ Sosyal Güvenliğin Çağdaş Dinamikleri”, **Toprak İşveren**, S.43, Eylül 1999.
- Güzel, Ali;(2005), “**Sosyal Güvenlik Sisteminin Sorunları**”, Panel Tebliği, DİSK, Ekonomik ve Sosyal Temel Haklar Kapsamında Sendikal Haklar, Sosyal Güvenlik Hakkı ve Sağlık Hakkı” Sempozyumu, Ankara, 8-9 Ekim 2004, DİSK Yayınları No:49, Şubat 2005.
- Hirst Paul, Thompson Grahame; (1998), **Küreselleşme Sorgulanıyor**, (Çev.Ç. Erdem-E. Yücel), Ankara Dost Kitabevi.
- Işıklı, Alpaslan; (2004), “Sosyal Güvenliğin Sonu mu?”**Türk-İş Dergisi**, Temmuz-Ağustos 2004.
- International Labour Office; (1984), **Introduction to Social Security Third Edition**, Geneva.
- Little, Adrian; (2003), “ **Communitarianism and the Future of Social Policy**”, Nene College of Higher Education, Northhampton, ‘Welfare and Community in Post-Industrial Socialist Theory: Beyond Employment?’ <http://www.psa.ac.uk/cps/1997/litt.pdf>, 9.10.2003.
- Maydell, Bernd von.:(1994), “**Perspectives on the Future of Social Security**”, International Labour Review, Vol.133, No:4.
- Nair, Sami; (2000), **İktisadi Liberalizmin Dünya Ölçeğinde Yayılması Bir Uygurlik Siyaseti**, edgar morin-sami nair (Çev. Sinan Köm),Om ekonomi-politik, İstanbul.
- OECD; (1981), **The Crisis of the Welfare State**, Paris.
- OECD; (1994), **New Orientations for Social Policy**, Paris.
- OECD; (1998), **Background Document: The Caring World**,Deelsa/Elsa/Min (98)3, komite toplantısında sunulan tebliğ,Employment,Labour and Social Affairs Committee (23-24 Haziran).
- OECD; (1999), **A Caring World: The New Social Policy Agenda**, Paris.
- Otting, Albrecht; (1996), **International Labour Standarts: A Framework Labour Review**, Cilt 1, S.72 Mart-Nisan 1996.
- Önder, İzzettin; (2004), “**Küreselleşme ve Ulusal Ekonomiler Açısından Egemenlik Sorunu**” teori.org. 31 Ekim 2004.
- Selemoğlu, Ahmet; (2002), “Yoğunlaşan Sosyal Sorunlarıyla Küreselleşme” , **Küreselleşmenin İnsani Yüzü**, (Derleyen: Veysel Bozkurt), Alfa Yayınları, İst.
- Strange, Susan;(1997),“The Erosion of the State”, **Current History**, Vol:613.
- Stryker. R; (1998), “Globalization and the Welfare State”, **International Journal of Sociology and Social Policy**, vol.18, No:2-4,pp.1-49.
- Şenkal, Abdülkadir; (2003), “Küreselleşme, Sosyal Politikanın Dönüşümü ve Sivil Toplum Örgütleri”, **Sosyal Siyaset Konferansları**, 45. Kitap.
- Şenkal, Abdülkadir;(2005), **Küreselleşme Sürecinde Sosyal Politika**,1. Basım Alfa Yayınları,İstanbul.
- Talas, Cahit; (1983), **Sosyal Ekonomi**, 6. Bası Ankara.
- Tokol, Aysel;(2000), “Küreselleşme ve Endüstri İlişkilerine Etkisi”, **Küreselleşmenin İnsani Yüzü** (Editör: Veysel Bozkurt), Alfa Yay. İstanbul.
- Tuna, Orhan -Yalçıntaş, Nevzat; (1999), **Sosyal Siyaset**, Filiz Kitabevi, İstanbul.
- Yorgun, Sayim; (1998), **Küreselleşme Sürecinde Sendikalar ve Türkiye**, İstanbul.

***EĞİTİM VE SAĞLIK MİSYONLU
SİVİL TOPLUM KURULUŞLARININ
ETKİNLİKLERİ***

TÜRKİYE'DE EĞİTİM ALANINDA FAALİYET GÖSTEREN SİVİL TOPLUM KURULUŞLARININ FAALİYETLERİNİN SÜRDÜRÜLEBİLİRLİĞİNİN KURUMSALLAŞMA BAĞLAMINDA DEĞERLENDİRİLMESİ

Prof. Dr. Ali AKDEMİR
aliakdemir@comu.edu.tr
Yrd. Doç. Dr. Mehmet MARANGOZ
mehmetmarangoz48@hotmail.com
Araş. Gör. Selin TEMEL
selintemel17@yahoo.com
Araş. Gör. Burcu SÜMER
burcusumer@hotmail.com

Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi, Biga İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi

Özet

Günümüz yoğun rekabet ortamında ve iletişim çağında kurum ve kuruluşların (kar amaçlı olsun ya da olmasın) varlıklarını devam ettirebilmeleri yani sürdürülebilir bir yönetime sahip olabilmeleri için kurumsallaşmaları gerekir. Bu bağlamda yönetim açısından kurumsallaşma ve sürdürülebilirlik birbirini tamamlayan kavramlardır. Bu çalışmada sivil toplum kuruluşlarının sürdürülebilirliklerini sağlamaları ve kurumsallaşmaları Türkiye'de eğitim alanında faaliyet gösteren sivil toplum kuruluşları kapsamında araştırılmıştır ve elde edilen sonuçlara göre eğitim alanında faaliyet gösteren sivil toplum kuruluş (STK)larının kurumsallaşmadıkları ve dolayısıyla sürdürülebilirliklerinden (finansal ve organizasyonel) tam olarak söz etmenin mümkün olmadığı ortaya çıkmıştır.

Anahtar Kelimeler: STK, Kurumsallaşma, Sürdürülebilirlik

Abstract

In today's heavy competition environment and communication era, institutions and organizations (either profit-oriented or not) need to institutionalize for keeping on their entity in other words having a sustainable management. In this context, institutionalization and sustainability are complementary concepts from the management side. In this study, institutionalization and providing sustainability of NGO activities have been researched within the context of NGOs showing activity in education field in Turkey and according to gathered results it has been revealed that NGOs showing activity in education field haven't institutionalized yet and consequently talking over their sustainability (financial and organizational) is not possible.

Key Words: NGO, Institutionalization, Sustainability

Giriş

1980'lerden beri dünyanın her yerinde önemi giderek artan STK'lar yoksulluğun giderilmesi, ekonomik gelişmenin sağlanması, yapısal düzenlemelerin yönetilmesi için kaynak sağlamaktadır. STK'ların bu amaçlarını gerçekleştirebilmeleri için öncelikle bir kurum özelliği kazanarak varlıklarını sürdürülebilir kılmaları gerekmektedir. Kurum özelliği kazanmanın temeli kurum kültürünün yaratılmış olmasıdır. Kurum kültürü bir kuruluşun değerini oluşturan en önemli unsurdur. Kurum kültürü bir kurumun kişilerden ziyade kurallara, standartlara ve prosedürlere sahip olması, kendisine özgü iş yapma usul ve yöntemlerini içermesi ve bu sayede diğer şirketlerden farklı ve ayırt edici bir kimliğe bürünmesi sürecidir. Sürdürülebilirliğin olmazsa olmaz koşulu kurumsallaşma; kuruluşların faaliyet gösterdikleri çevreleriyle olan uyum sürecini ve bu kuruluşlarda zamanla oluşan bir ilerlemeyi açıklamaktadır. Kurumsal yönetim formel ve informel unsurların birlikte harmonize edilerek kuruma kazandırılması olarak ifade edilmektedir. İşletmelerin değer ve denge kazanarak, kişilerden bağımsız olarak uzun yıllar hayatta kalmalarına yarayan yönetim sistemlerinin ve yapılarının oluşturduğu süreç olarak da ifade edilen kurumsallaşma, örgütün ayrı bir kimlik kazanması ve sosyal ihtiyaç ve baskıların doğal sonucu olarak duyarlı ve esnek bir organizma haline gelmesidir.

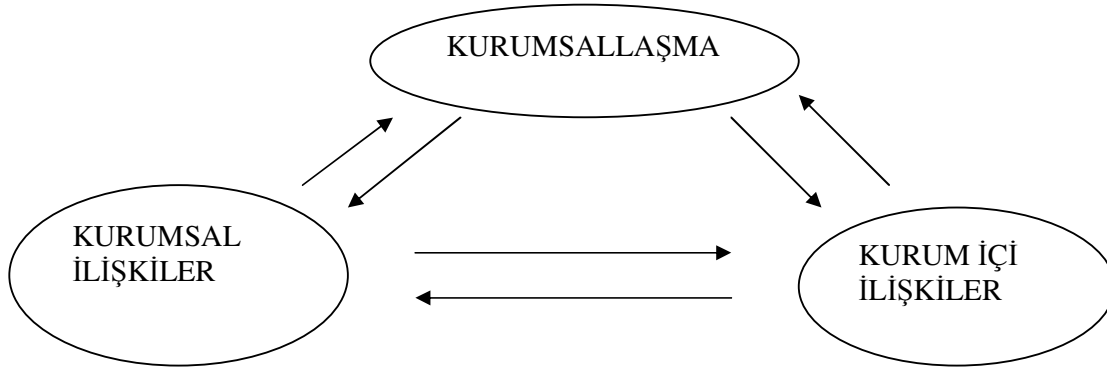
Tüm dünyada olduğu gibi ülkemizde de STK ların önemi ve etkinliği giderek artmaktadır. Özellikle 1990'lı yıllardan itibaren bir çok alanda olduğu gibi (çevre, kadın, sağlık, çocuk vs.) eğitim alanında faaliyet gösteren STK sayıları hızla artmıştır. Ülkemizde bugün yaklaşık 230 adet STK eğitim alanında faaliyet göstermektedir (STK Rehberi 2005 Tarih Vakfı Yayınları). STK'lar özellikle kamunun yetişemediği alanlarda yoğunlaşmaktadırlar, eğitim konusu da ülkemiz açısından çok önemli bir faaliyet alanıdır ve maalesef kamu bu alanda da yetersiz kalmaktadır. Bu çalışmanın amacı; sivil toplum kuruluşlarının faaliyetlerinin sürdürülebilirliğinin sağlanmasının kurumsallaşma bağlamında Türkiye'de eğitim alanında faaliyet gösteren STK'lar kapsamında incelemektir.

Sürdürülebilirlik ve Kurumsallaşma Kavramları

Kurum özelliği kazanmanın temeli kurum kültürünün yaratılmış olmasıdır. Kurum kültürü bir kuruluşun değerini oluşturan en önemli unsurdur. Çünkü bir firmada sermayedar , çalışanlar ve çalışma ortamı değişebilir ama kurum kültürü sağlam ise firma yaşayan ve yaratan bir varlık olmaya devam edecektir (Ülgen ve Mirze, 2004: 438). Kurumsal mantıklar herhangi bir alanda eyleme rehberlik eden düzenleyici kuralları oluşturan sembolik yapılar ve maddi uygulamalar grubu olarak tanımlanmaktadır. Toplumun, kişi ve örgütlerin eylemlerine temel oluşturan, birden çok kurumsal mantıktan oluştuğu bilinmektedir (Atsan, 2001: 156). Bu kurumsal mantıklar, kurumun karakteristiklerini oluşturmaktadır. Kurumun iç ve dış çevrede değerlendirmesi yapılırken de örgütsel karakteristikler dikkate alınmaktadır. Örgütsel karakteristikler, kurumun kültürünü, değerlerini, yapısını, ihtiyaçlarını ve beklentilerini ifade etmektedir (Vassilis vd., 2003: 253).

Kurumlar, ilişki içinde bulunulan endüstri veya bölgeden etkilendiği gibi örgüt içi ilişkilerden de etkilenmektedir. Kurumsallaşma, örgütün dış çevreleriyle olan ilişkilerinden ve örgüt içi ilişkilerden şekillendiği gibi, bunun tam tersi olarak kurum kültürü de örgütsel ilişkileri ve örgüt içi ilişkileri etkilemektedir. Şekil 1'de görüldüğü gibi kurumsallaşma, örgütsel ilişkiler ve örgüt içi ilişkiler birbirlerini şekillendiren kavramlardır (Marchington ve Vincent, 2004: 1038):

Şekil 1. Kurumsallaşmayı Etkileyen Çevreler

Kaynak: Marchington ve Vincent, 2004: 1038

Sürdürülebilirlik nedir? Örgütün sürdürülebilirliği, kurucularının ardından da yaşaması anlamına gelmektedir. 10-20 yıldan beri varlığını sürdüren işletmelerin sürdürülebilirliklerini nasıl sağladıkları incelendiğinde iş değerlerini sürdüren stratejiler uyguladıkları, yöneticileri ve çalışanları arasında sosyal ve psikolojik bağlar kurulduğu, örgütün vizyon ve misyonunun herkes tarafından benimsendiği, kurum kültürünü oluşturan iş yapma süreçleri, yönetim anlayışı vb.'nin açıkça belli olduğu görülmektedir (Drozow, 1998: 339). Kurulmuş bir örgüt kültürünü değiştirmek çok zordur. Örneğin General Electric (GE) de olduğu gibi genellikle sancılı bir süreci beraberinde getirir. Bu süreçte GE eski örgüt kültürüne bağlı birçok kişiyi işten çıkarma ve yeni insanları işe alma, iş tanımlarını değiştirme, ödeme sistemlerini değiştirme, raporlama ilişkilerini değiştirme işlemlerini yapmıştır. Bunun için sistemler arası entegrasyon gereklidir. Bunun içinde işletmenin sahip olması gereken değerler vardır. Bunlar (Neider, Schriesheim; 2002, s.7-8); Mükemmellik tutkusu, yeni fikirlere açıklık, yüksek kalite, düşük maliyet ve hızla adanma, kendine güven, açık, basit ve gerçeğe dayalı bir vizyon iletişimi, enerji ve başkalarına enerji verme yeteneği, değişimi bir fırsat olarak görme, global odaklanma, bağımsız düşünebilme, üretkenlik, dürüstlük, adalet, takım çalışması, kendini gerçekleştirme

Kurumun sürdürülebilirliğinin sağlanması için değişen çevresel koşullara her zaman adaptasyonu gereklidir. Bu sebeple sürdürülebilirlik değişim süreci olarak kabul edildiğinde örgütün alt yapısını güçlendirmek ve yenilik getirmek olarak ifade edilebilir. Sürdürülebilirlik için örgüt devamlı olarak değişim gösterebilmelidir. Değişen çevresel koşullar örgütü buna zorlamaktadır. Sürdürülebilirliğin yani değişimin sağlanması için değişime yönelik stratejiler uygulanmalı, değişim için uygun çevre ve alt yapı yaratılmalı, yönetim ve çalışanlar tarafından değişim benimsenmelidir. Değişime adaptasyon sağlanarak uygulamaya geçilmeli ve bu değişimler bilimsel yöntemlerle yapılmalıdır (Johnson vd., 2004: 137-138).

Bir STK'nın kuruluş aşamasında amacın, misyonun ve vizyonun tanımlanması ve yönetim politikasının belirlenmesi önemlidir. Başarısız STK girişimlerine bakıldığında birçoğunun daha ilk aşamadaki tanımlama yetersizliklerinin, farklı anlam ve yorumlamaların, kullanılan kavramlara farklı anlamlar yüklenmiş olmasından kaynaklanmaktadır. STK girişimlerinin istenen noktaya gelmeden dağılmasına izin vermemek

için STK'ların amacı ve hedefi, misyonu, vizyonu, politikası ve stratejisi açıkça belirlenmelidir. Bu unsurlar STK'nın organizasyonel yapısını, raporlama, arşivleme vb. iç işleyişini belirlerken de yol gösterici olacaktır. Bu unsurları kısaca açıklamak gerekirse (Güder, 2005: 27-28):

STK'nın Amacı ve Hedefi: STK'nın amacı o STK'yı diğer bütün STK'lardan ayıran var oluş nedenidir. STK'nın hedefi ise, misyon olarak tanımladığı ve üstlendiği görevler sonucunda varmak istediği noktadır.

STK'nın Misyonu: Toplumsal bir girişim başlatmaya neden olan itici güçtür.

STK'nın Vizyonu: Belirlenen amaç ve hedeflere nasıl ulaşılabileceği konusunda geleceğe dönük, gerçekçi olması gereken, projeksiyon, öngörüdür.

STK'nın Politikası: Stratejinin uygulanması için gerekli ilkeleri belirler. STK'nın kuruluş ilkeleri ve var oluş nedenini düşünüp, her eylemde dikkate alınmalıdır.

STK'nın Stratejisi: STK'nın var oluş nedenini işlevsel hale getiren, işleyişe yönelik vizyondur.

Kurumsallaşma ve dolayısıyla sürdürülebilirliğin sağlanması için gerekli organizasyonun işleyişine yönelik insan kaynakları yönetimi fonksiyonları ise şunlardır (Mucuk, 2003: 318-319):

İnsan kaynakları planlaması: Organizasyonun ihtiyaç duyulacak personelin nitelik ve sayısal olarak önceden belirlenmesi. Gerekli iş analizi ve iş tanımlamalarının yapılması.

Eğitim ve geliştirme: Çalışanların işini etkili ve verimli bir şekilde yapmak üzere bilgi ve yeteneklerinin artırılması, sürekli geliştirilmesi çabalarıdır.

Performans değerlendirme: Çalışanların işinde belirli dönem sonlarında sağladığı başarı düzeyinin, diğer bir deyişle kendisinden isteneni ne ölçüde gerçekleştirdiğinin belirlenmesidir.

Ücret yönetimi: Mevcut işlerin önem derecesine göre gruplandırılarak, yapılan işin değerine göre çalışanlar uygun ve adil ücret ödenmesi çalışmasıdır.

Kurum Kültürü: Değişime direnç göstermesine rağmen yönetilebilen kurumsal kültür, kaliteyi ve performansı etkilemektedir. Kurumsal kültür göstergeleri olan nitelik ve performans verileri yöneticilerin strateji oluşturmalarında yani örgütün davranışlarını belirlemelerinde yardımcı olmaktadır (Scott vd., 2003: 926). Kurumsal kültürün bir sonucu olan örgütsel davranışı etkileyen önemli faktörlerden biri de örgütlerin içinde bulunduğu ulusal kültürdür. Örgüt çalışanlarının doğrudan etkisi altında kaldıkları ulusal kültür, bu kişilerin davranışları sonucunda ortaya çıkan örgütsel davranışı, örgütsel yapıyı, yönetim anlayışını dolayısıyla kurum kültürünü belirlemektedir (Winch vd., 1997: 238-239).

Kurum kültürünün geliştirilmesinde en önemli role sahip kişi örgütün lideri ya da yöneticisidir. Buna göre yöneticinin örgüt kültürünün oluşması ve gelişmesini sağlayabilmek için dikkat etmesi gereken konular şunlardır (Hadden ve Davies, 2002: 254): Ölçme ve değerlendirmede dikkate alınacak konular, kriz durumunda verilecek reaksiyonlar, uygulanması gereken yönetim modeli, ödül ve statülerin dağıtılmasındaki kriterler, işe alma, personel seçimi, terfi vb. süreçlerde uygulanması gereken insan kaynakları politikaları.

Ayrıca örgüt kültürü yaratarak kurumsallaşmayı gerçekleştirmeye çalışan liderler; Misyon sahibi olmalıdır, kuruma vizyon yaratabilmelidir, çalışanlarına güvenmelidir, krizle başa çıkabilmelidir, risk alabilmelidir, uzman olmalıdır, akılcı davranmalıdır, dinlemeyi bilmelidir, öğretici olmalıdır.

STK'ların kurumsallaşma süreçleriyle bağlantılı olarak sürdürülebilirlikleri incelendiğinde bürokrasi, uzmanlaşma ve donörlerin ihtiyaçlarını karşılayan üyelere giderek artan bir oranda bağlanan STK'lar, insanları kendi adlarına konuşmaya sevk etmek yerine üyeleri adına konuşan borsacılar gibi davranmaktadırlar. Bu nedenle STK'lar insanların benzer ilgilerini başkalarıyla paylaşma çabalarını cesaretlendirmek yerine engelleyerek vatandaş ve hükümet arasında bir tampon görevi görürler. Hükümet kuralları ya da koruması olmaksızın kendi hayatlarını güvence altına alma konusunda bireylerin kendilerini giderek daha sorumlu hissetmesiyle birlikte STK'ların bir zorunluluktan çıkıp bir ortaklığa dönüşmesi hem hükümetin hem de donörlerin kancadan kurtulmasını sağlamıştır (Feldman, 2003: 22). Bunun sonucunda STK'lar örgütsel ve finansal sürdürülebilirliklerini sağlayarak amaçlarına ulaşabilmektedir.

STK'ların en önemli sorunlarından birisi kurumsallaşamamaktır. Bunun en önemli sonucu da sürdürülebilirliklerini sağlayamamalarıdır. STK'ların sürdürülebilirlik mücadelelerinde en önemli iki faktör finansal ve örgütsel sürdürülebilirliğini sağlayabilmeleridir (Low ve Davenport, 2002: 373-374):

- Finansal sürdürülebilirlik: Projelerini devlet yardımı olmadan ya da çok az devlet yardımıyla, kendi fonlarıyla gerçekleştiren STK'lar finansal sürdürülebilirliğini sağlayabilmektedir. STK'ların öncelikleri arasında yer alan finansal sürdürülebilirlik, STK'ların amaçlarını gerçekleştirebilmeleri için gerekli olan güce sahip olmalarına yardımcı olmaktadır.
- Örgütsel sürdürülebilirlik: Örgütsel sürdürülebilirlik STK'lar içinde eğitimle gerçekleştirilebilir. Bunun için STK liderleri öğrenen organizasyonlar yaratmalı, STK'ların profesyonelce yönetilmesi gereken bir sektör olduğunu kabul etmeli, gelişim süreci içerisinde STK'ların da kamu ve özel sektörle aynı öneme sahip olduğunun farkında olmalıdır.

Kurumsallaşmanın Sürdürülebilirlik Açısından Önemi

Sürdürülebilirlik için iyi bir kurumsal yönetim ve iyi bir kurumsal yönetim içinde sürdürülebilirlik şarttır (Türktan, 2006, s.6). İşletmelerin değer ve denge kazanarak, kişilerden bağımsız olarak uzun yıllar hayatta kalmalarına yarayan yönetim sistemlerinin ve yapılarının oluşturduğu süreç kurumsallaşmadır (Bozkurt ve Arıkbay, 2004: 387). Handy (1985) hem işletmelerin başarılarına hem de başarısızlıklarına katkıda bulunan örgütsel fenomene (kurum kültürüne) işaret etmiştir. (Kane ve Urrabazo, 2006: 189).

Kurum kültürünü, baskın kültür, alt kültür, güçlü kültür ve zayıf kültür olarak ayırmak da mümkündür. Baskın kültür, örgüt bireylerinin çoğunluğu tarafından paylaşılan temel değerlerdir. Alt kültür, örgüt üyeleri arasında sadece belli bir azınlık tarafından paylaşılan değerlerdir. Güçlü kültür, örgütler tarafından açıkça düzenlenmiş ve paylaşılmış değerlerdir. Zayıf kültür, mevcut kültürün kurumun hedeflerine hizmet etmemesi ve bilinçli bir düşünce sonrasında oluşmamasıdır. Kurum kültürü, kurum üyeleri tarafından paylaşılan değerler, beklentiler ve normlar sistemini ifade ettiğinden, kültürün temelini kişisel özerklik, yapı, destek, kimlik, performans, ödül, çatışma toleransı ve risk toleransı olmak üzere yedi özellik oluşturur. Kurum kültürü, kuruma kimlik duygusu kazandırmaktadır (Üste, 2003: 41).

Selznick (1996), "bir örgütün özel bir karakter üstlenmeye ve farklılaştırıcı bir yeterliliğe ulaşmaya yöneldiği zaman kurumsallaşmış olacağını" belirterek, kurumsallaşmayı örgüt için bir dönüşüm süreci olarak tanımlamaktadır. Tolbert ve Zucker (1996) de kurumsallaşmanın çerçevesini üç basamaklı bir süreç olarak çizmişlerdir: daimilik, nesnellik ve tortulaşma. Daimilik, belirli problem durumlarıyla ilgili olarak genellikle belirli örgütsel tepkilerin ortaya çıkması durumunda ortaya çıkar. Nesnellik, bir örgütsel tepkinin faydaları geniş çapta kabul gördüğü zaman ortaya çıkar. Tortulaşma, bir örgütsel yanıtın uzun bir zaman sürecinde örgüt içerisinde neredeyse herkes tarafından benimsenmesinin sonucudur (Leaptrott, 2005: 216).

STK'ların kurumsal yönetim uygulamasının diğer örgütlerle (kar amaçlı ya da kamu işletmeleri) aynı prensipleri temsil etmelidir. Bu prensipler örgütün büyüklüğü, yaşı ve ilgili görünen diğer faktörler tarafından belirlenerek tekabül eden yükümlülükler ile tüzüklerin alanıdır. Benzer şekilde, kendi kendine denetim normları ile korunan konular tüzüğe göre çeşitlenebilir. Etkili bir yönetim için şu konular dikkate alınmalıdır (Moore and Stewart, 1998: 339-340): Düzenli çıkan yıllık raporlar, varlıklar ve kaynaklar, ücretler ve çalışanlara yapılan diğer ödemeler gibi yıllık raporda olması gereken konular, istihdam, çalışanları geliştirme politika ve uygulamaları, finans kaynakları, finansal işlemlerin içeriden ve dışarıdan incelenmesi için anlaşmalar, istihdam uygulamaları, örgüt politikaları vb. ve örgütsel performansın değerlendirilmesi için anlaşmalar.

STK'ların amaçlarını gerçekleştirebilmeleri için öncelikle devamlılıklarını sağlamaları gerekmektedir. STK'lar da diğer örgütlerde olduğu gibi güçlü bir kurum kültürü oluşturarak kurumsallaşmayı sağlayabildiklerinde sürdürülebilir olmakta, böylece var oluş amaçlarını gerçekleştirmeyi başarmaktadır.

Araştırma Metodolojisi

Araştırmanın amacına uygun olarak, araştırmanın kavramsal çerçevesini oluşturan Low ve Davenport (2002) 'ın işaret ettiği gibi kurumsallaşma varsa finansal ve örgütsel sürdürülebilirlik dolayısıyla örgütün sürdürülebilirliği sağlanabilecektir. Bunun için de aşağıdaki kavramsal model geliştirilmiş ve kurumsallaşmanın örgütsel ve finansal sürdürülebilirliğe olumlu etki ettiği var sayılarak amaçların gerçekleştirilebileceği düşünülmüştür.

Örneklem ve Veri Toplama

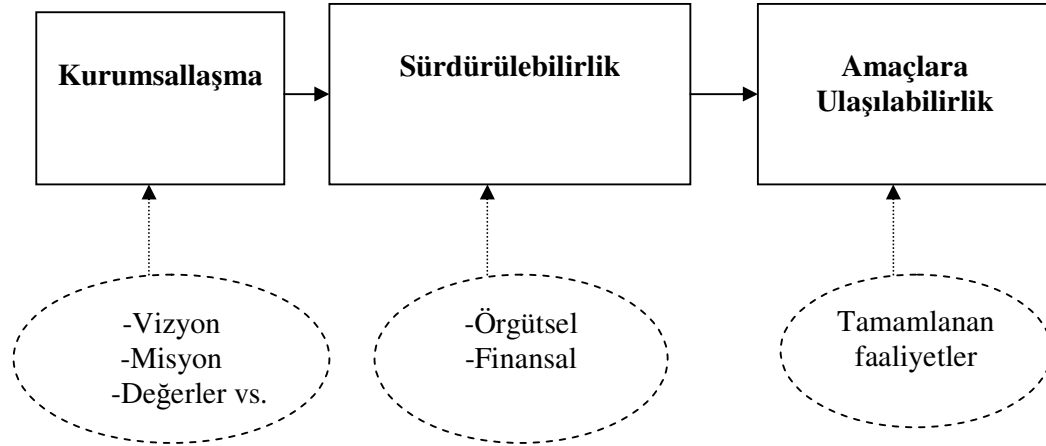
Veriler Türkiye'de faaliyet gösteren sivil toplum kuruluşlarından anket yöntemi (mektup, e-posta ve faks) ile toplanmıştır. Hedef kitle eğitim alanında faaliyet gösteren sivil toplum kuruluşlarıdır ve Türkiye'de eğitim alanında faaliyet gösteren 230 STK, Tarih Vakfının yayınladığı 2005 STK Rehberinden belirlenmiştir ve anket formları e-posta adresi olanlara e-posta ile, olmayanların ise adreslerine normal posta ile gönderilmiştir. Gönderilen 230 anketten 8 tanesi adres değişikliği, faaliyete son verme gibi nedenlerle geri gelmiş ve geri kalan 222 anketten 98'i cevaplanmıştır. Anket iki kısımdan oluşmaktadır. Birinci bölümünde bulunan sorular katılımcılara ilişkin genel bilgileri içermekte, ikinci bölümünde ki sorular ise örgütsel ve finansal sürdürülebilirlik ile kurumsallaşmaya ilişkin bilgileri içermektedir.

Araştırmanın geçerliliğini ve güvenilirliğini sağlamak için öncelikle literatür taraması yapılmış ve anket formunun geliştirilmesinde literatürdeki (Vassilis, vd. 2003, Marchington ve Vincent 2004, Güder 2005, Scott, vd. 2003, Low ve Davenport 2002) çalışmalardan yararlanılmıştır.

Araştırmanın Kavramsal Modeli

Araştırmanın kavramsal modeli çerçevesinde kurumsallaşmanın örgütsel ve finansal sürdürülebilirliğe pozitif yönde etki ettiği varsayılmakta ve örgütün amaçlarına ulaşabilmesinin sürdürülebilirlikle gerçekleşeceği varsayılmaktadır.

Şekil 2. Araştırmanın Kavramsal Modeli

Araştırma Bulgularının Değerlendirilmesi

Tablo 1'de araştırmaya katılan STK'lara ilişkin bilgiler yer almaktadır. Buna göre araştırmaya katılan STK'ların büyük bir çoğunluğunu dernekler (%29,6) ve vakıflar (57,1) oluşturmaktadır. Araştırma kapsamındaki STK'ların yaklaşık %67'si 1990 yılından sonra kurulmuş genç kuruluşlardır ve üye sayıları genellikle düşüktür, %35 ile en büyük oran üye sayısı 50'den az olan STK'larındır.

Tablo 1. Ankete Katılan STK'lara İlişkin Bilgiler

STK Statüsü	N	%	Üye Sayısı	n	%	Kuruluş Tarihi	n	%
Dernek	29	29,6	50'den Az	33	35,1	1950-1960	11	11,2
Vakıf	56	57,1	51-100	9	9,6	1961-1970	2	2
Diğer	13	13,3	101-200	13	13,8	1971-1980	4	4,1
Toplam	98	100	201-300	6	6,4	1981-1990	15	15,3
			301-400	1	1,1	1991-1995	31	31,6
			401-500	8	8,5	1996-2000	22	22,4
			501-1000	10	10,6	2001 Ve Sonrası	13	13,3
			1001 Ve Üzeri	14	14,9	Toplam	98	100
			Toplam	94	100			

Tablo 2'de anketi cevaplayan katılımcılara ilişkin bilgiler görülmektedir. Katılımcıların yarısı STK başkanlarıdır ve %67'si üniversite, %19'u master/doktora düzeyinde eğitim almıştır, yaklaşık %40'lık bir oran ile çoğunluğu 41-50 yaş arasındadır.

Tablo 2. Ankete Katılan Katılımcılara İlişkin Bilgiler

Eğitim Düzeyi	n	%	STK'daki Görevi	N	%	Yaş	n	%
İlkokul	2	2,1	Başkan	45	50	21-30	3	3,2
Ortaokul	2	2,1	Başkan Yrd	7	7,8	31-40	20	21,3
Lise	7	7,4	Sekreter	10	11,1	41-50	29	30,9
Üniversite	63	67	Diğer	28	31,1	51-60	23	24,5
Master/Doktora	18	19,1	Toplam	90	100	61 Ve Üstü	19	20,2
Diğer	2	2,1				Toplam	94	100
Toplam	94	100						

Ankete katılan STK'ların yaklaşık %87 sinin bir amblemi vardır, misyonu olan STK'ların oranı ise %91'dir. %71 gibi büyük bir orandaki STK'lar gelecek 10 yılda misyon değişikliği yapmayı planlamamaktadır.

Katılımcı STK'ların %81'inin vizyonu var iken %61'i gelecek 10 yılda vizyon değişikliği yapmayı planlamamaktadır. %78 gibi büyük bir orandaki STK'ların şubesi, %31'inin ise organizasyon şeması yoktur. Şubesi olan STK'ların oranı yaklaşık % 47 iken olmayanların oranı % 53'dür.

Tablo 3. Kurumsallaşma ve Sürdürülebilirliğe İlişkin Bilgiler

Kuruluşunuzun bir amblemi var mı?	n	%	Yazılı bir misyonunuz var mı?	n	%
Var	85	86,7	Var	87	90,6
Yok	11	11,2	Yok	9	9,4
Toplam	96	100	Toplam	96	100
Gelecek on yılda			Gelecek on yılda		
Evet	30	39	Evet	26	29,2
Hayır	47	61	Hayır	63	70,8
Toplam	77	100	Toplam	89	100
Bir yazılı vizyonunuz var mı?			Başka şubeniz var mı?		
Var	74	81,3	Var	22	22,4
Yok	17	18,7	Yok	76	77,6
Toplam	91	100	Toplam	98	100
Faaliyetleriniz planlıyor musunuz?			Performans değerlendirme sisteminiz varmı?		
Evet	90	91,8	Evet	46	47,4
Hayır	8	8,2	Hayır	51	52,6
Toplam	98	100	Toplam	97	100

Katılımcı STK'ların insan kaynağı grubunun büyük bir kısmını gönüllü ve üyeler oluştururken, profesyoneller göreceli olarak azınlıkta kalmaktadır. Anketeye katılan STK'ların %77 sinin yazılı bir iş tanımı %64'nün ise yazılı iş süreçleri vardır. STK'ların %92'si düzenli olarak faaliyet planı hazırlamakta iken, sadece %47'sinin performans değerlendirme sistemi vardır. STK'ların %66 sının ücretli çalışan sayısı 1-10 arasında iken %26'sında 10-100 arasında ve %8'nde 100'ün üzerindedir. STK'ların %61'i ücret politikası uygulamaktadır. Ayrıca uluslar arası düzeyde faaliyet gösteren STK'ların oranı ise %4'tür.

Tablo 4. Kurumsallaşma ve Sürdürülebilirliğe İlişkin Bilgiler

Organizasyon şemanız var mı?	n	%	İş Süreçleri yazılı mı?	n	%
Var	68	69,4	Evet	61	64,2
Yok	30	30,6	Hayır	34	35,8
Toplam	98	100	Toplam	95	100
İnsan kaynakları profiliniz nedir?			Çalışan ücretli sayıları		
Gönüllü	15	15,6	1-10 arası	46	65,5
Üye	22	22,9	11-50 arası	18	25,9
Profesyonel	14	14,6	51 ve üzeri	6	8,6
Gönüllü ve Üye	22	22,9	Toplam	70	100
Hepsi	15	15,6	Ücret politikanız var mı?		
Gönüllü ve Profesyonel	5	5,2	Var	52	60,5
Üye ve Profesyonel	3	3,1	Yok	34	39,5
Toplam	96	100	Toplam	86	100
İş tanımları yazılı mı?			Uluslar arası düzeyde faaliyetlerde		
Evet	70	76,9	Evet	31	34,1
Hayır	21	23,1	Hayır	60	65,9
Toplam	91	100	Toplam	91	100

Tablo 5. Paydaşların Karar Alma Süreçlerine Katılımı

Değişkenler	Tartılı Ortalama	1	2	3	4	5	Toplam
		n	n	n	n	n	n
Çalışanlar	3,35	4	2	26	5	20	57
Üyeler	3,85			27	16	31	74
Yönetim kurulu	4,55	2		2	54	25	83
Üst yönetim	4,21	4		4	28	20	56
Toplumun ilgili kesimleri	3,11	3	11	27	4	16	61
Diğer ilgili STK'lar	2,86	5	15	28		16	64
İlgili kamu kurumları	2,73	10	8	21	2	10	51
Bağış yapanlar	2,68	10	12	12	4	9	47
Uluslararası ilgili kurumlar	2,26	12	13	6		8	39
Diğer	2,83	4	2		2	4	12

1- Hiç Katılmazlar, 2- Katılmazlar, 3- Kısmen Katılırlar, 4- Katılırlar, 5- Sürekli Katılırlar

Tablo 6. Kurumsallaşma ve Sürdürülebilirliğe İlişkin Bilgiler

Kurumsallaşma ve Sürdürülebilirlik Bilgileri					
Eğitim Programı Olan STK'lar	n	%	Düzenli Çıkan Yayınları Var mı?	n	%
Evet	51	60	Evet	48	51,6
Hayır	34	40	Hayır	45	48,4
Toplam	85	100	Toplam	93	100
Çalışanlarının Eğitim Durumu			Veritabanı Var mı?		
Okuryazar	2	2,4	Evet	59	66,3
Lise	6	7,1	Hayır	30	33,7
Üniversite	37	43,5	Toplam	89	100
Lise ve Üniversite	15	17,6	Veritabanını Hangi Aralıklarla Güncelliyor?		
Yüksek Lisans ve Üniversite	4	4,7	Sürekli	35	55,6
İlköğretim Lise Üniversite	9	10,6	Ayda Bir	5	7,9
İlköğretim ve Lise	4	4,7	Altı ayda Bir	8	12,7
İlköğretim Lise Üniversite Yüksek Lisans	4	4,7	Yılda bir	7	11,1
İlköğretim ve Üniversite	2	2,4	Diğer	8	12,7
Lise Üniversite Yüksek Lisans	2	2,4	Toplam	63	100
Toplam	85	100			
Bitirdikleri Proje			Danışmanlık Hizmeti Alıyorlar mı?		
Var	76	85,4	Evet	44	51,8
Yok	13	14,6	Hayır	41	48,2
Toplam	89	100	Toplam	85	100
STK'ların Varlıkları			Belli Bir Hedef ,Kitleleri Var mı?		
Var	56	62,2	Evet	83	93,3
Yok	34	37,8	Hayır	6	6,7
Toplam	90	100	Toplam	89	100
Gelir Elde Ettikleri Çalışma Alanları			Faaliyetlerin Amaca Uygunluğu Kontrol Ediliyor mu?		
Evet	35	38,5	Evet	81	91
Hayır	56	61,5	Hayır	8	9
Toplam	91	100	Toplam	89	100
Eğitim Alanında Yeterince Tanınma	n	%	Hangi Kontrol Aracı Kullanılıyor?	n	%
Evet	82	88,2	Anket	27	52,9
Hayır	11	11,8	Gözlem	4	7,8
Toplam	93	100	Rapor	3	5,9
Teknolojiyi Kullanıyor mu?			Diğer	17	39,3
Evet	78	89,7	Toplam	51	100
Hayır	9	10,3			
Toplam	87	100			

Paydaşların karar alma süreçlerine katılımı incelendiğinde tartılı ortalama en yüksek kalemlerin sırasıyla 4,55 ile yönetim kuruluna, 4,21 ile üst yönetime, 3,85 ile üyelere ait olduğu görülmektedir. Karar alma süreçlerine en az katılım gösteren paydaş ise 2,26 ile uluslararası ilgili kurumlardır.

Ankete katılan STK'ların %60'ının bir eğitim programı vardır. STK çalışanlarının büyük bir çoğunluğu en az üniversite düzeyinde eğitim almıştır. Katılımcı STK'ların %85'inin bitirdikleri projeler bulunmakta iken %62'sinin kendilerine ait aktifleri (varlıkları) vardır. STK'ların %62'sinin düzenli ve sürekli gelir elde ettikleri çalışma alanları vardır. %88'i çalıştıkları alanda yeterince tanındıklarını düşünmektedir. %90'ı teknolojiyi kullandıklarını belirtirken %52'sinin düzenli olarak çıkmakta olan yayınları vardır. %66'sının veri tabanı vardır ve yarısından fazlası veritabanını sürekli güncellediğini belirtmiştir. %52'si danışmanlık hizmeti alırken %93'ünün belirli bir hedef kitlesi vardır. Faaliyetlerin amaca uygunluğunu kontrol edenlerin yüzdesi %91'dir ve %53'ü kontrol aracı olarak anket tekniğini kullanmaktadır.

Tablo 7. Mali Kaynaklara İlişkin Bilgiler

Değişkenler	Tartılı Ortalama	1	2	3	4	5	Toplam
		n	n	n	n	n	n
Uluslar arası kuruluşlar	2,07	24	2	7	10		43
Elçilikler	1,56	29		8	2		39
Üye aidatları	3,65	5	4	14	25	15	63
Bağışlar	3,87	2	2	14	34	15	67
Yabancı vakıflar	1,55	31		5	4		40
Türk vakıfları	1,30	28	8		1		37
Şirketler	2,50	20	2	4	16	2	44
Devlet kurumları	1,51	25	7	4		1	37
Yerel yönetimler	2,37	16	4	11	10		41
Etkinlikler	3,05	10	4	9	14	6	43
Ürün ve hizmet satışları	2,54	19	4	6	13	4	46
Sponsorlar	2,63	12	2	14	8	2	38
AB fonları	2,33	20	4	9	13		46
Gerçekleştirdiğimiz projeler	2,83	13	2	16	12	4	47
Diğer	4,20	3				12	15

1- Hiç Almıyoruz, 2- Almıyoruz, 3- Kısmen Alıyoruz, 4- Alıyoruz, 5- Sürekli Alıyoruz

Yürüttükleri faaliyetlere ilişkin mali kaynağın sağlandığı yerlere ilişkin verileri incelediğimizde 3,87 ile en yüksek tartılı ortalama sahip kalemin bağışlar olduğu görülmektedir. Onu sırasıyla üye aidatları ve etkinlikler takip etmektedir. En düşük tartılı ortalama sahip olan ise Türk vakıflarıdır.

Araştırmanın kavramsal çerçevesine göre oluşturulan model regresyon analizi ile test edilmiştir. Aşağıdaki Tablo 8'de kurumsallaşmanın işletme faaliyetlerinden finansal sürdürülebilirliğe etkileri görülmektedir.

Tablo 8. Kurumsallaşmanın Finansal Sürdürülebilirliğe Etkisi

Değişkenler	B	Standart Hata	β	t	P
Sabit	1,976	0,472	-	4,188	0,000
Yazılı bir misyonun olması	0,819	0,715	0,283	1,146	0,257
Kurumsal atamaların objektif kriterlere göre yapılması	0,185	0,461	0,178	0,402	0,689
Yazılı bir vizyonun olması	0,043	0,385	0,020	0,111	0,912
Değerler (dürüstlük, yeni fikirlere açıklık, vs.)	0,532	0,453	0,526	1,174	0,245
Organizasyon şemasının olması	0,573	0,212	0,614	2,701	0,009
Yazılı iş tanımlarının olması	0,572	0,218	0,572	2,620	0,011
Faaliyetlerin planlanması	0,819	0,560	0,393	1,462	0,149
Performans değerlendirme kriterlerinin olması	0,181	0,133	0,183	1,357	0,180
R= 0,557 R²= 0,310 F= 2,846 P=0,008					

Kurumsallaşmayı oluşturan (Yazılı bir misyonun olması, kurumsal atamaların objektif kriterlere göre yapılması, yazılı bir vizyonun olması, değerler (dürüstlük, yeni fikirlere açıklık, vs.), organizasyon şemasının olması, yazılı iş tanımlarının olması, planlama faaliyeti, Performans değerlendirme) 8 bağımsız değişkenin bağımlı değişkene (finansal sürdürülebilirlik) etkileri regresyon analizi ile test edilmiş ve sonuçlar tablo 8'de görülmektedir.

Regresyon katsayısına (β) ve P ($p<0,05$ düzeyinde) değerlerine baktığımız zaman, kurumsallaşmayı oluşturan değişkenlerden **organizasyon şemasının olması** ($P=0,009$, $\beta=0,614$) ile **yazılı iş tanımlarının olmasının** ($P=0,011$, $\beta=0,572$) finansal sürdürülebilirlik üzerinde etkilerinin olduğunu söyleyebiliriz.

Tablo 9:Kurumsallaşmanın Örgütsel Sürdürülebilirliğe Etkisi

Değişkenler	B	Standart Hata	β	t	P
Sabit	0,064	0,282	-	0,227	0,021
Yazılı bir misyonun olması	0,200	0,385	0,095	0,520	0,605
Kurumsal atamaların objektif kriterlere göre yapılması	0,002	0,194	0,003	0,010	0,992
Yazılı bir vizyonun olması	0,665	0,216	0,441	3,080	0,003
Değerler (dürüstlük, yeni fikirlere açıklık, vs.)	0,002	0,194	0,003	0,010	0,992
Organizasyon şemasının olması	0,074	0,123	0,084	0,597	0,553
Yazılı iş tanımlarının olması	0,063	0,099	0,086	0,636	0,527
Faaliyetlerin planlanması	0,200	0,276	0,133	0,725	0,471
Performans değerlendirme kriterlerinin olması	0,228	0,072	0,324	3,180	0,002
R= 0,698 R²= 0,487 F= 7,238 P=0,000					

Kurumsallaşmayı oluşturan (Yazılı bir misyonun olması, kurumsal atamaların objektif kriterlere göre yapılması, yazılı bir vizyonun olması, değerler (dürüstlük, yeni fikirlere açıklık, vs.), organizasyon şemasının olması, yazılı iş tanımlarının olması, planlama faaliyeti, performans değerlendirme) 8 bağımsız değişkenin bağımlı değişkene (örgütsel sürdürülebilirlik) etkileri regresyon analizi ile test edilmiş ve sonuçlar tablo 9'de görülmektedir.

Regresyon katsayısına (β) ve P ($P<0,05$ düzeyinde) değerlerine baktığımız zaman, kurumsallaşmayı oluşturan değişkenlerden **yazılı bir vizyonun olması** ($P=0,003$, $\beta=0,441$) ile **performans değerlendirme kriterlerinin olmasının** ($P=0,002$, $\beta=0,324$) örgütsel sürdürülebilirlik üzerinde etkilerinin olduğunu söyleyebiliriz.

Tablo 10: Sürdürülebilirliğin Örgütsel Amaçlara Ulaşmaya Etkisi

Değişkenler	B	Standart Hata	β	T	P
Sabit	0,739	0,149	-	4,968	0,000
Organizasyon şemasının olması	0,245	0,082	0,307	2,975	0,004
Düzenli ve sürekli gelirin olması	0,060	0,075	0,083	0,801	0,425
R= 0,544 R²= 0,418 F= 5,693 P=0,005					

Sürdürülebilirliği oluşturan (finansal ve örgütsel sürdürülebilirlik) 2 bağımsız değişkenin bağımlı değişkene (örgütsel amaçlara ulaşma) etkileri regresyon analizi ile test edilmiş ve sonuçlar Tablo 10'da görülmektedir.

Regresyon katsayısına (β), ve P ($P<0,05$ düzeyinde) değerlerine baktığımız zaman, sürdürülebilirliği oluşturan değişkenlerden **organizasyon şemasının olmasının** ($P=0,004$, $\beta=0,307$) örgütsel amaçlara ulaşma üzerinde etkilerinin olduğunu söyleyebiliriz.

Tablo 11:Kurumsallaşmanın Örgütsel Amaçlara Ulaşmaya Etkisine

Değişkenler	B	Standart Hata	β	t	P
Sabit	0,737	0,210	-	3,513	0,001
Yazılı bir misyonun olması	0,136	0,094	0,184	1,440	0,155
Kurumsal atamaların objektif kriterlere göre yapılması	0,798	0,318	0,517	2,510	0,015
Yazılı bir vizyonun olması	0,069	0,205	0,124	0,336	0,738
Değerler (dürüstlük, yeni fikirlere açıklık, vs.)	1,063	0,171	0,958	6,212	0,000
Organizasyon şemasının olması	0,057	0,202	0,105	0,281	0,780
Yazılı iş tanımlarının olması	0,124	0,097	0,191	1,272	0,208
Faaliyetlerin planlanması	0,184	0,081	0,332	2,269	0,027
Performans değerlendirme kriterlerinin olması	0,202	0,059	0,384	3,410	0,001
R= 0,721 R²=0,519 F=6,845 P=0,000					

Kurumsallaşmayı oluşturan (Yazılı bir misyonun olması, kurumsal atamaların objektif kriterlere göre yapılması, yazılı bir vizyonun olması, değerler (dürüstlük, yeni fikirlere açıklık, vs.), organizasyon şemasının olması, yazılı iş tanımlarının olması, planlama faaliyeti, performans değerlendirme) 8 bağımsız değişkenin bağımlı değişkene (örgütsel amaçlara ulaşma) etkileri regresyon analizi ile test edilmiş ve sonuçlar tablo 11'de görülmektedir.

Regresyon katsayısına göre (β), ve P ($P < 0,05$ düzeyinde) değerlerine baktığımız zaman, kurumsallaşmayı oluşturan değişkenlerden (**Kurumsal atamaların objektif kriterlere göre yapılması** ($P=0,015$, $\beta=0,517$), **Değerler (dürüstlük, yeni fikirlere açıklık, vs.)** ($P=0,000$, $\beta=0,958$), **Faaliyetlerin planlanması** ($P=0,027$, $\beta=0,332$), **Performans değerlendirme kriterlerinin olması** ($P=0,001$, $\beta=0,384$) örgütsel amaçlara ulaşma üzerinde etkilerinin olduğunu söyleyebiliriz.

Yukarıda açıklanan regresyon analizi sonuçları araştırmanın kavramsal çerçevesi kapsamında aşağıdaki Şekil 3'te özetlenmiştir.

Sonuç ve Değerlendirme

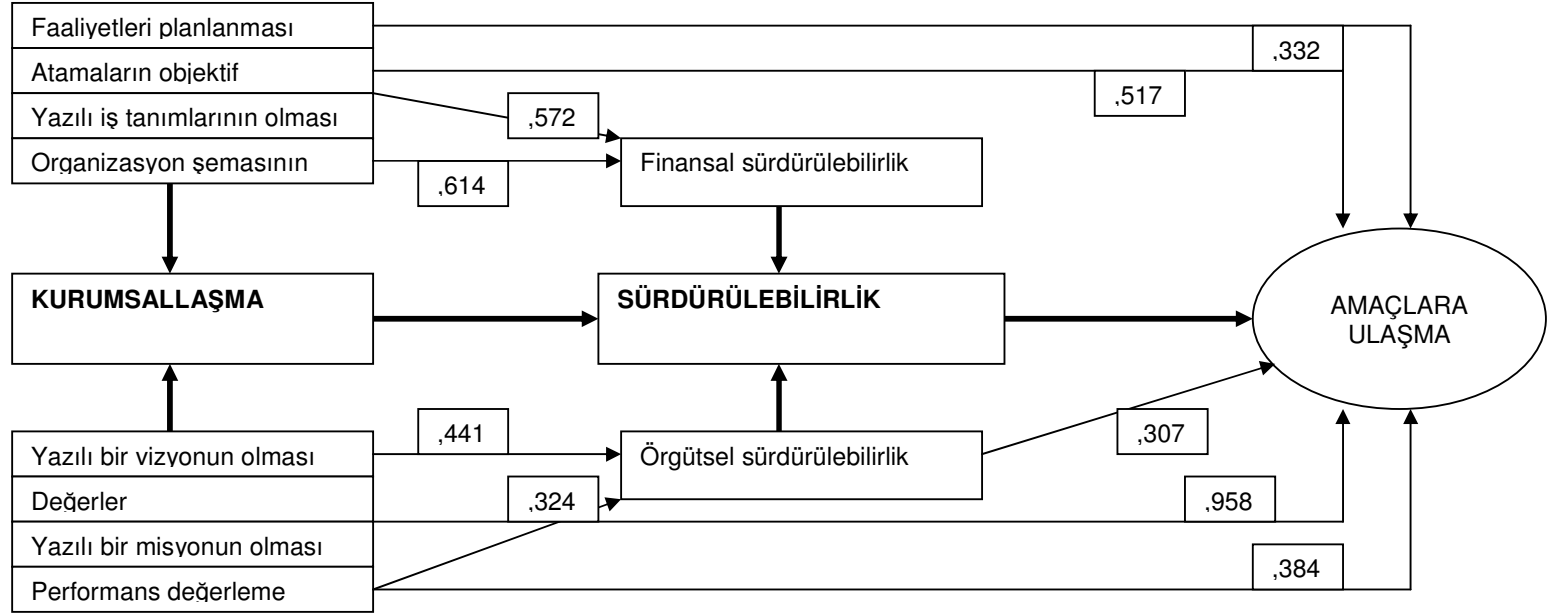
Yapılan literatür taraması sonucunda elde edilen bilgilere göre kar amaçlı organizasyonların başarısında olduğu gibi kar amacı gütmeyen organizasyonların başarısında da kurumsallaşmanın önemi açıkça görülmektedir. Bu veriler temel alınarak hazırlanan anket sorularında, Türkiye'de eğitim alanında faaliyet gösteren STK'ların kurumsallaşmayı gerçekleştirip gerçekleştirmediklerini ölçmek amaçlanmıştır. Anket sonuçlarından elde edilen verilere bakıldığında STK'ların büyük çoğunluğunun 1990 yılından sonra kurulduğunu ve örgüt kültürünün oluşmasında etkili olan kurumsallaşma ilkelerini gerçekleştirmeye çalıştıkları görülmektedir. Bu kurumsallaşma sürecini geliştirerek devam ettirdikleri takdirde, eğitim alanında faaliyet gösteren söz konusu STK'lar sürdürülebilirliklerini sağlayacaklardır.

STK'ların sürdürülebilirliklerini sağlayabilmeleri için iyi bir kurumsal yönetim ve iyi bir kurumsal yönetim içinde sürdürülebilirlik gerekir. STK'ların en önemli sorunları özellikle finansal ve örgütsel sürdürülebilirliklerini sağlayamamalarıdır. STK'ların başarısı öncelikle kurumsallaşmalarına ve buna bağlı olarak da örgütsel ve finansal sürdürülebilirliklerini sağlamalarına bağlıdır. Bu araştırmadan elde edilen sonuçları aşağıdaki şekilde özetleyebiliriz.

STK'ların kurumsallaşma durumlarının öğrenilmesine yönelik olarak anket formundan sekiz değişken temel alınmıştır. STK'ların kurumsallaşma düzeylerini/durumlarını gösteren bu sekiz değişkenin sürdürülebilirliğe etki (olumlu) durumları şöyledir:

- Bu sekiz değişkenden iki değişkenin (atamaların objektif kriterlere göre yapılması ve organizasyon şemasının olması) finansal sürdürülebilirliğe olumlu yönde etki ettiği görülmüştür.
- Yine bu sekiz değişkenden iki değişken (yazılı bir misyonun olması ve performans değerlendirme sisteminin olması) örgütsel sürdürülebilirliği olumlu yönde etkilemektedir.
- Diğer taraftan diğer dört değişkenin sürdürülebilirliğe herhangi bir etkilerinin olmadığı görülmüştür. Tam anlamıyla kurumsallaşmadan ve dolayısıyla sürdürülebilirlikten bahsedebilmemiz için bütün değişkenlerin sürdürülebilirliğe olumlu etki etmeleri beklenirdi. Bu bağlamda STK'ların kısmen kurumsallaştıklarını ve dolayısıyla kısmen sürdürülebilir olduklarını söyleyebiliriz.

Şekil 3. Araştırmanın Kavramsal Sonuç Modeli

- STK'ların amaçlarına ulaşmalarında yine kurumsallaşmanın önemli olduğu varsayılmıştır. Yine kurumsallaşmayı oluşturan sekiz değişkenin amaçlara ulaşma üzerine etkileri analiz edilmiş ve elde edilen sonuçlar şöyledir.
- Sekiz değişkenden dördünün (faaliyetlerin planlanması, atamaların objektif kriterlere göre yapılması, sahip olunan değerler ve performans değerlendirme kriterlerinin olması) amaçlara ulaşmaya olumlu etki ettikleri söylenebilir. Yine bu sonuca göre STK'ların amaçlarına ulaşmada etkili bir araç olan kurumsallaşmalarını tam olarak sağladıkları söylenemez.
- Amaçlara ulaşmada kurumsallaşma kadar önemli olan bir diğer kavramda sürdürülebilirliktir. Sürdürülebilirliğin örgütsel amaçlara etkileri iki değişken ile (örgütsel ve finansal sürdürülebilirlik) test edilmiştir. Elde edilen sonuçlara göre sadece örgütsel sürdürülebilirliğin amaçlara ulaşma üzerine olumlu etki ettiği sonucuna ulaşılmıştır. Bu sonuçta, STK'ların amaçlara ulaşmada önemli bir araç olan sürdürülebilirliklerini tam olarak sağlayamadıklarını göstermektedir.
- STK'ların faaliyetlerinden başarılı sonuçlar alabilmeleri için öncelikle kurumsallaşmalarını ve buna bağlı olarak da hem örgütsel hem de finansal sürdürülebilirliklerini sağlamaları gerekir.

Kaynakça

- Atsan, Nuray; (2001), "Japon Ailesi: Japon Şirket Ağları ve Japon Yönetimi İçin Kurumsal Bir Mantık", **Akdeniz İ.İ.B.F. Dergisi**, Sayı: 2, 156-167.
- Bhappu, Anita D.; (2000), "The Japanese family: An Institutional Logic for Japanese Corporate Networks and Japanese Management", **Academy of Management Review**.
- Bozkurt, Rıdvan ve Canan, Arıkbay; (2004), "KOBİ'lerde Kurumsallaşma Sorunları ve Çözüm Önerileri", Milli Prodüktivite Merkezi 1. Kobilik Verimlilik Kongresi
- Boztekin, Nihal (Editör); (2005), "**Sivil Toplum Kuruluşları Rehberi 2005**", Türk Tarih Vakfı Yayınları, İstanbul.
- Drozdow, Nancy; (1998), "What is Continuity?", **Family Business Review**, Vol. 11, Number. 4, 337-348.
- Feldman, Shelley; (2003), "Paradoxes of Institutionalisation: The Depoliticisation of Bangladesh NGOs", **Development in Practice**, Vol. 13, Number 1, 5-26.
- Güder, Nafiz (Editör); (2005), **Sivil Toplumcunun El Kitabı**; Sivil Toplum Geliştirme Platformu Yayınları.
- Hadden, Craig ve Timothy Gray Davies; (2002), "From Innovation to Institutionalization: The Role of Administrative Leadership in the Assessment Process", **Community College Journal of Research and Practice**, Vol. 26: 243- 260.
- Handy, C.B.; (1985), **Understanding Organizations**, 4th edn. Facts on File Publications, New York, USA.
- Johnson, Knowlton, Carol Hays, Hayden Center ve Charlotte Daley; (2004), "Building Capacity and Sustainable Prevention Innovations: A Sustainability Planning Model", **Evaluation and Program Planning**, Vol. 27, 135-149.
- Kane-Urrabazo, Christine; (2006), "Management's Role in Shaping Organizational Culture", **Journal of Nursing Management**, Vol. 14, 188–194.
- Leaptrott, John; (2005), "An Institutional Theory View of the Family Business", **Family Business Review**, Vol.18, Number. 3, 215-239.
- Low, Will ve Eileen, Davenport; (2002), "NGO Capacity Building and Sustainability in the Pacific", **Asia Pacific Viewpoint**, Vol. 43, Number. 3, 367-379.
- Marchington, Mick ve Steven, Vincent; (2004), "Analysing the Influence of Institutional, Organizational and Interpersonal Forces in Shaping Inter-Organizational Relations", **Journal of Management Studies**, Vol. 41, Number. 6, 1029-1056.
- Moore, Mick ve Sheelagh, Stewart; (1998), "Corporate Governance for NGOs?", **Development in Practice**, Volume 8, Number 3, 335-342.
- Mucuk, İsmet; (2003), **Modern İşletmecilik**, Türkmen Kitabevi, İstanbul (Ondördüncü Basım).
- Neider, L.Linda., Schriesheim; Chester A. (2002), **Ledarship**, Information Age Publishing,
- Scott, Tim, Russell Mannion, Huw Davies, ve Martin Marshall; (2003), "The Quantitative Measurement of Organizational Culture in Health Care: A Review of the Available Instruments", **HSR: Health Services Research**, Vol. 38, Number. 3, 923-945.
- Selznick, P; (1996), "Institutionalism "old" and "new" **Administrative Science Quarterly**, Vol. 41, 270–277.
- Serafeimidis, Vassilis ve Steve, Smithson; (2003), "Information Systems Evaluation as an Organizational Institution – Experience From a Case Study", **Info Systems Journals**, Vol. 13, 251–274.

- Tolbert, P. S. ve L. G. Zucker; (1996), **The Institutionalization of Institutional Theory In S.R.Clegg, C.Hardy, & W.R.Nord (Eds.), Handbook of Institutional Studies**, London: Sage Publications, Ltd., 175–190.
- Türktan, Güliden, (2006), “Büyük Şirketlerin Sırrı Kurumsal Yönetimde” **Aylık Ekonomi Dergisi Capital’ın Eki Geniş Açık** (Kurumsal Yönetim Eki)
- Ülgen, Hayri ve Kadri, Mirze; (2004), **İşletmelerde Stratejik Yönetim**, Beta Yayıncılık
- Üste, R. Bahar; (2003), “Üniversite Rektörlük Seçimine Alternatif Yaklaşım ve Dokuz Eylül Üniversitesi Örneği”, **Ege Akademik Bakış**, 39-46.
- Winch, Graham, Carla Miller ve Naomi Clifton; (1997), “Culture and Organization: The Case of Transmache-link”, **British Journal of Management**, Vol. 8, 237-249.

KAMU SAĞLIK ÇALIŞANLARININ SENDİKAL ÖRGÜTLENMEYE YÖNELİK TUTUMLARININ İNCELENMESİ: ANKARA İLİ ÖRNEĞİ

Professor Nilgün SARP
Reyhan AYDOĞAN
reyhanaydogan@yahoo.com
Ankara University, Health Sciences Faculty

Özet

Türkiye'de ikinci dönem örgütlenmesi 1990'larda başlayan kamu sendikacılığı, ilk yıllarında geniş bir coşkuya ve katılıma sahne olmuştur. Anayasaya ve yasalarda yerinin olmamasına karşın başlatılan hareket, dönem olarak bir sınır getirilecek olursa 1996 yılından sonra düşüşe geçmiş ve heyecanını yitirmiştir. Kamu çalışanlarının sendikal örgütlenmesi, 2001 yılında yasallaşmasına ve örgütlenmenin sözde kolaylaştırılmasına karşın son yıllarda çalışanların örgütlenmeden uzaklaştığı gözlenmektedir. Kamu çalışanlarının ikinci büyük işkolu olan, sağlık işkolu, kadın çalışanların ağırlıkta olduğu bir işkoludur. Bu nedenle yapılan çalışmada sağlık çalışanlarının sendikal örgütlenmeye yönelik tutumları, cinsiyet temelinde incelenmeye çalışılmıştır. Çalışma; kesitsel nitelikte bir alan araştırması olup, Ankara'da iki kamu hastanesinden örneklem seçilerek gerçekleştirilmiştir. Ölçme aracı olarak beş basamaklı Likert ölçeğinden yararlanılmıştır. Araştırma sonucunda, sağlık çalışanlarının, sendikal örgütlenmeye yönelik tutumlarında cinsiyet ve üyelik değişkenlerine göre fark elde edilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Kamu Sağlık Çalışanı, Sendikal Örgütlenme

A RESEARCH ON PUBLIC SECTOR HEALTH WORKERS' ATTITUDES TOWARDS UNIONIZATION: AN EXAMPLE OF ANKARA PROVINCE

Abstract

The second term of public sector unionism started in the 1990s experienced broad enthusiasm and participation. The movement, which started despite the lack of constitutional and legal support, began to lose its momentum after 1996. Although unionization among the public workers and civil servants was legalized in 2001, it has been observed that the public workers increasingly moved away from unionization. Health sector, which is the second largest public sector in Turkey, is mostly composed of women; therefore, this research analyzed the relationship between gender and the attitudes towards unionization. The research used cross-sectional study methods based on samples from two public hospitals in Ankara. A 5-point likert scale was used as a measurement. The study indicated that the attitudes towards unionization differ based on gender and the membership.

Keywords: Public Sector Health Workers, Unionization

1. GİRİŞ

Küreselleşen dünyanın ortaya koyduğu yeni model olan 'yerelleşme', merkezi ve bürokratik devlet yerine, yerel yönetimleri güçlendirirken sivil toplum kuruluşlarını da 'ortaklaşa çözüm' kavramıyla ortak sorumluluğa yönlendirmiştir. Buna karşın ortak çözüm arayışında sivil toplum kuruluşları içinde önemli bir yere sahip olan sendikaların çözüm ve yönetim alanında etkinliğinden söz edebilmek mümkün değildir.

Sivil toplum kuruluşları (STK), bugünkü anlamında devlet dışı örgütler ve örgütlenmelerin hepsini kapsayacak şekilde genişlemiştir. Ancak bu yaklaşımla emek örgütlerinin (sendikaların) sivil toplum kuruluşları sayılıp sayılmayacağı geniş tartışmalara yol açmaktadır (Altınöz, 2002). Sendikalar genel anlamda sivil toplum örgütleri içinde tanımlanmaktadır. Buna rağmen STK'lardan farklı ele alınmaları gerektiği yolundaki görüşler de yaygındır. Bu görüşlerin temel çıkış noktası; sendikal yapıların örgütsel ve yasal farklılıkları ile maddi ve manevi dinamiklerindeki farklılıklardır (Altınöz, 2002).

Çalışanların ortak çıkarlarını korumak ve geliştirmek için örgütlenmeleri ilk önce işçiler arasında görülmüştür (Gülmez, 1991: 407-450). Memur örgütlenmesi ise seçkin ve imtiyazlı konularını kaybetmeleri ve ekonomik olarak gittikçe zayıflamaları ile başlamıştır (Tutum, 1979).

Türkiye'de son dönem örgütlenmesi 1990'larda başlayan memur sendikacılığı, ilk yıllarında geniş bir coşkuya ve katılıma sahne olmuştur. Yasalarda yerinin olmamasına karşın başlatılan hareket, dönem olarak bir sınır getirilecek olursa 1996 yılından sonra düşüşe geçmiş ve heyecanını yitirmiştir. Memur Sendikaları Yasası, 2001 yılında yasallaşmasına ve örgütlenmenin sözde kolaylaştırılmasına karşın son yıllarda çalışanların örgütlenmeden uzaklaştığı gözlenmektedir.

Çalışma Bakanlığı Mayıs 2006 verilerine göre, memur konfederasyonlarının sayısı altıdır. Sağlık işkolunda konfederasyon üyesi olan altı ve bağımsız iki sendika ile birlikte faaliyette bulunan toplam sekiz sendika yer almaktadır. Genel memur örgütlenmesinin 2006 yılı itibari ile % 49.70 düzeyinde olduğu

görülmektedir. Buna karşın sağlık işkolunda 334 601 sağlık çalışanın % 42.62'si bir sendika üyesidir. Bu durum en büyük ikinci işkolu olarak, sağlık çalışanlarının ortalamasının altında bir örgütlenme düzeyine sahip olduklarını göstermektedir (Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanlığı, 2006).

İki büyük işkolu olan eğitim ve sağlık işkollarında, çalışan profillerine bakıldığında, kadınların kamuda en fazla bu sektörlerde yer aldığı bilinmektedir (Soyer, 1992). Memur sendikalarının işçi sendikalarından ayrılan bir yönü de kadın üye sayısının fazlalığıdır. Bu; bir yandan kamu sektöründe kadın istihdam oranının yüksek olması, diğer yandan da kadınların eğitimlerinin görece olarak yüksek olmasının sonucu olarak düşünülmektedir (Işık, 1994).

Bu nedenle çalışma; kamu hastanelerinde sendikaya üye olan ve olmayan sağlık çalışanlarının sendikal örgütlenmeye yönelik tutumlarını cinsiyet bazında saptamak amacıyla yapılmıştır.

2. GEREÇ ve YÖNTEM

Yapılan çalışma, kesitsel nitelikte tanımlayıcı bir alan araştırmasıdır. Araştırmanın evreni, kamu sağlık çalışanları olup çalışma evreni, Ankara'da Sağlık Bakanlığı'na bağlı Etlik İhtisas ve Onkoloji Hastaneleri olarak belirlenmiştir. Çalışma evreninden örneklem seçilerek araştırma gerçekleştirilmiştir. Çalışan sayılarının, meslek dağılımlarının ve sendikal üye oranlarının farklı olması nedeniyle işyeri karşılaştırması yapılmamış, üyelik ve cinsiyet yönünden analizler yapılmıştır.

İki bölümden oluşturulan anketin birinci bölümünde demografik bilgiler içeren sorulara, ikinci bölümde ise sendika ile ilgili tutum ifadelerine yer verilmiştir. Tutum ifadelerinde 5 basamaklı Likert tipi ölçekten yararlanılmıştır. Uygulanan 5 basamaklı Likert tipi ölçeğin geçerlilik ve güvenilirlik çalışması için iki yarım güvenilirlik (Split Half) ve Cronbach Alfa katsayısına (iç tutarlılık katsayısı) bakılmıştır (0.65; 0.74).

Araştırma verilerinin çözümlenmesi SPSS (The Statistical Package for Social Science) programı aracı ile gerçekleştirilmiştir. Ölçek değerlendirilmesinde üyelik ve cinsiyet durumuna göre analizler yapılmıştır. Ortalamalar arasında fark olup olmadığını belirlemek için 2 (sendika üyesi olan ve olmayan) X 2 (cinsiyet) deney desenine uygun çok değişkenli varyans analizi (MANOVA) yapılmıştır (Tablo 1). MANOVA sonuçlarına göre üyelik ve cinsiyet temel etkileri ile üyelik X cinsiyet ortak etkisinde anlamlı farklar bulunmaktadır (Wilks Lambda değerleri sırasıyla 0.78, 0.78 ve 0.81; $p < 0.05$). Bu ortak etkinin kaynağı Tukey Kramer testi ile araştırılmıştır.

3. BULGULAR

3.1. Demografik Bulgular

Toplam iki işyerinde çalışanların % 37.08'i sendikal olup sendikal çalışanların cinsiyet profili incelendiğinde üyelerin % 48.72'sini kadınlar, % 51.28'ini ise erkekler oluşturmuştur (İşyeri Personel Servisi, 2006).

Bu bilgiler ışığında cinsiyet ve üyelik yönünden homojen dağılım göz önüne alınarak gerçekleştirilen araştırmanın sonuçlarına göre araştırma kapsamına alınan üye çalışanların % 52.80'i erkek, % 47.20'si ise kadındır. Üye olmayan grubun ise % 52.80'i kadın, % 47.20'si erkektir. Katılımcıların % 30.90'ı ebe ve hemşire, % 29.50'si hekim, % 16.00'si sağlık teknisyeni, % 14.60'ı destek hizmetlerde görev alan personel (teknisyen, şoför vd.), % 9.00'u ise diğer sağlık personeldir (eczacı, diyetisyen vd.).

Katılımcıların % 29.50'si önlisans mezunu, % 25.70'i ise lisans mezundur. Kadınların büyük çoğunluğu % 49.30 ile önlisans mezunu, erkeklerin ise % 33.30'luk bir kısmı lisans mezundur. Kadınların % 68.80'i, erkeklerin ise % 77.80'i daha önce sendikal deneyimleri olmadığını belirtmiştir (Tablo 2).

Sendika dışında sivil toplum kuruluşu üyeliği değerlendirildiğinde katılımcıların % 66.70'inin başka bir STK'ya üye olmadığı sonucuna ulaşılmıştır. Üyelerin % 64.60'ı, sendikaya üye olmayanların ise % 68.80'i STK üyesi değildir. Cinsiyet açısından incelendiğinde ise kadınların % 79.20'si, erkeklerin % 54.20'si bir başka sivil toplum kuruluşuna üye değildir. (Tablo 2).

Sendika üyesi olmayan çalışanların % 57.64'ü sendikaya üye olmak istemediğini belirtmiş; cinsiyet karşılaştırması yapıldığında ise hem kadınların (% 32.64) hem de erkeklerin (% 25.00) sendikaya üye olmak istemediği sonucuna ulaşılmıştır ($p < 0.05$).

3.2. Gruplararası Karşılaştırmalara İlişkin Bulgular

Sendika üyesi sağlık çalışanlarının iş yaşamındaki sorunların çözümü için sendikada örgütlenmeye yaklaşımları daha olumludur. Üye olmayanlar bu görüşe daha az katılmıştır ($p < 0.05$). Ortak etki yönünden incelendiğinde ise üye kadınlar, üye erkeklerden daha fazla sendikal örgütlenmeye olumlu yaklaşmıştır (Tablo 1).

Üye katılımcılar, sendika üyeliğinin zorunlu olmasına 2.99 ortalama ile olumlu, üye olmayanlar (2.44) ise bu görüşe daha düşük düzeyde katılmıştır ($F = 12.80$; $p < 0.05$).

Tablo 1: Tutum İfadelerine Ait Ortalama ve Standart Kaymalar ile MANOVA Sonuçları (Tüm analizler için serbestlik derecesi :1-284)

TUTUM İFADELERİ Ortalama ve Standart Sapma Değerleri	Sendika Üyesi (n-144)			Üye Olmayan (n-144)			Genel Toplam (n-288)			Üyelik Etkisi	Cinsiyet Etkisi	Üyelik X Cinsiyet	Hata Varyansı
	Kadın n-68	Erkek n-76	Toplam n-144	Kadın n-76	Erkek n-68	Toplam n-144	Kadın n-144	Erkek n-144	Toplam n-288				
Çalışanlar sendikada örgütlenmelidir.	4.69 0.55	4.53 0.87	4.60	3.72 1.06	4.16 1.07	3.93	4.18	4.35	4.27	37.70**	1.59	7.72**	0.84
Üyelik zorunlu olmalıdır.	2.98 1.27	3.00 1.42	2.99	2.34 1.11	2.54 1.37	2.44	2.65	2.78	2.72	12.80**	0.50	0.37	1.69
Çalışanlar olumsuz deneyimlerden dolayı üye olmak istemiyorlar.	3.71 0.99	3.45 1.18	3.57	3.66 0.95	3.88 0.90	3.76	3.68	3.65	3.67	2.59	0.02	4.03**	1.04
Sendika yöneticileri demokratik seçilmektedir.	3.66 1.07	3.46 1.36	3.56	3.36 1.09	3.07 1.18	3.22	3.50	3.28	3.39	6.12**	2.97	0.08	1.41
Farklı meslek grupları aynı sendikada örgütlenmeyi engellemektedir.	3.12 1.09	2.92 1.23	3.01	3.16 1.02	3.13 1.24	3.15	3.14	3.02	3.08	0.86	0.67	0.40	1.33
Siyasi farklılıklar tek bir sendikada örgütlenmeyi engellemektedir.	4.04 1.02	3.72 1.20	3.88	3.86 1.00	4.15 1.06	3.99	3.94	3.92	3.93	0.844	0.01	5.75**	1.17
Kırcı rekabet, örgütlenmeden uzaklaştırmaktadır.	3.79 0.89	3.37 1.18	3.57	3.63 0.99	3.91 0.90	3.76	3.71	3.62	3.67	2.57	0.38	8.82**	1.01
Sendika yöneticilerinin yetersizliği örgütlenmeyi başarısız kılıyor.	3.85 0.86	3.54 1.10	3.69	3.47 0.87	3.81 0.91	3.63	3.65	3.67	3.66	0.24	0.01	8.41**	0.90
Sendikal faydaların üye olmayanları kapsamaması	3.24 1.02	3.26 1.23	3.25	2.88 0.99	3.16 1.05	3.01	3.05	3.22	3.13	3.16	1.45	0.97	1.18
Çalışanlar işçi-memur tek sendikada örgütlenmelidir.	3.59 1.13	3.93 1.20	3.77	3.75 0.93	3.66 1.22	3.71	3.67	3.81	3.74	0.17	0.93	2.65	1.28
Örgütlenmedeki sorun, “grevli-toplu sözleşmeli sendika” olmamasıdır.	4.75 5.02	4.04 1.34	4.38	3.71 1.04	4.09 1.08	3.89	4.20	4.06	4.13	2.51	0.28	3.03	7.01
Sendikalar sorunlarını cinsiyet temelinde ele almalıdır.	3.28 1.13	2.63 1.31	2.94	3.20 1.25	2.88 1.36	3.05	3.24	2.75	2.99	0.32	10.30**	1.23	1.61
Sendikal mücadeledeki politik çatışma kadın katılımını olumsuz etkilemektedir.	3.43 1.06	3.18 1.17	3.30	3.49 1.18	3.21 1.07	3.35	3.46	3.19	3.33	0.95	3.85**	0.02	1.28
Sendika yönetiminde erkekler daha başarılıdır.	2.38 0.93	2.91 1.21	2.66	2.55 0.98	2.78 0.92	2.66	2.47	2.85	2.66	0.03	9.65**	1.52	1.05
Kadın ve erkekler iş yaşamında farklı sorunlar yaşar.	3.84 0.89	3.51 1.17	3.67	3.80 0.98	3.51 1.05	3.66	3.82	3.51	3.66	0.04	6.62**	0.01	1.07
Sağlık sendikalarında kadın yöneticiler daha fazla yer almalıdır.	3.76 1.02	3.54 1.07	3.65	3.76 0.81	3.43 0.95	3.60	3.76	3.49	3.62	0.31	5.72**	0.18	0.94
Sendikacı kadınlar siyasi bilinçleri daha fazla olan kadınlardır.	3.79 0.80	3.84 0.99	3.82	3.59 0.86	3.63 0.94	3.61	3.69	3.74	3.72	3.70**	0.17	0,001	0.82
Kadınlar için sendikada kota uygulanmalıdır.	3.26 1.01	2.90 1.22	3.07	3.17 1.13	2.88 1.25	3.04	3.22	2.89	3.05	0.15	5.75**	0,09	1.35

** p < 0.05

Tablo 2: Frekans Tablosu

	Sendika Üyesi						Sendika Üyesi Olmayan						Genel Toplam					
	Kadın	Yüzde	Erkek	Yüzde	Toplam	Yüzde	Kadın	Yüzde	Erkek	Yüzde	Toplam	Yüzde	Kadın	Yüzde	Erkek	Yüzde	Toplam	Yüzde
Cinsiyet	68	47.22	76	52.78	144	100	76	52.78	68	47.22	144	100	144	50	144	50	288	100
Yaş																		
<25	2	1.40	1	0.70	3	2.10	6	4.20	1	0.70	7	4.90	8	5.56	2	1.39	10	3.50
26 - 30	19	13.20	9	6.30	28	19.40	20	13.90	10	6.90	30	20.80	39	27.08	19	13.19	58	20.10
31 - 35	21	14.60	11	7.60	32	22.20	16	11.10	13	9.00	29	20.10	37	25.69	24	16.67	61	21.20
36 - 40	14	9.70	21	14.60	35	24.30	18	12.50	18	12.50	36	25.00	32	22.22	39	27.08	71	24.70
41 - 45	11	7.60	21	14.60	32	22.22	12	8.30	12	8.30	24	16.70	23	15.97	33	22.92	56	19.40
46 - 50	1	0.70	4	2.80	5	3.50	3	2.10	11	7.60	14	9.70	4	2.78	15	10.42	19	6.60
51>	-	-	9	6.30	9	6.30	1	0.70	3	2.10	4	2.80	1	0.70	12	8.33	13	4.50
Meslek																		
Hekim	5	3.5	30	20.80	35	24.30	9	6.30	41	28.50	50	34.70	14	9.70	71	49.30	85	29.50
Ebe/Hemşire	42	29.20	-	-	42	29.20	47	32.60	-	-	47	32.60	89	61.80	-	-	89	30.90
Sağlık Teknisyeni	12	8.3	18	12.50	30	20.80	9	6.30	7	4.90	16	11.10	21	14.60	25	17.40	46	16.00
Destek Hizmetler	6	4.2	19	13.20	25	17.40	1	0.70	16	11.10	17	11.80	7	4.90	35	24.30	42	14.60
Diğer Sağ Pers.	3	2.10	9	6.30	12	8.40	10	6.90	4	2.80	14	9.70	13	9.00	13	9.00	26	9.00
Öğrenim Durumu																		
İlköğretim	1	0.7	2	1.40	3	2.10	-	-	2	1.40	2	1.40	1	0.70	4	2.80	5	1.70
Ortaöğretim	13	9.00	14	9.70	27	18.80	16	11.10	6	4.20	22	15.30	29	20.10	20	13.90	49	17.0
Önlisans	41	28.50	9	6.30	50	34.70	30	20.80	5	3.50	35	24.30	71	49.30	14	9.70	85	29.5
Lisans	7	4.90	25	17.40	32	22.20	19	13.20	23	16.00	42	29.20	26	18.10	48	33.30	74	25.7
Yüksek Lisans	5	3.50	20	13.90	25	17.40	9	6.30	25	17.40	34	23.60	14	9.70	45	31.30	59	20.5
Doktora	1	0.70	6	4.20	7	4.90	2	1.40	7	4.90	9	6.30	3	2.10	13	9.00	16	5.60
Daha Önce Bir Sendika Üyeliği																		
Evet	17	11.80	15	10.40	32	22.20	28	19.40	17	11.80	45	31.30	45	31.30	32	22.20	77	26.70
Hayır	51	35.40	61	42.40	112	77.80	48	33.30	51	35.40	99	68.80	99	68.80	112	77.80	211	73.30
STK Üyeliği																		
Evet	13	9.00	38	26.40	51	35.40	17	11.80	28	19.40	45	31.20	30	20.80	66	45.80	96	33.30
Hayır	55	38.20	38	26.40	93	64.60	59	41.00	40	27.80	99	68.80	114	79.20	78	54.20	192	66.70

Katılımcılar, olumsuz sendikal deneyimlerden dolayı sendikaya üye olmak istenmediği yolundaki görüşü 3.67 ortalama ile belirtmiştir. Bu tutum ifadesinde üyelik / cinsiyet ortak etkisi açısından anlamlı bir fark elde edilmiştir ($F=4.03$; $p<0.05$). Sendika üyesi olmayan erkekler (3.88) üye erkeklerden (3.45) daha olumlu tutumdadır.

“Sendika yöneticileri demokratik olarak seçilmektedir” görüşünde cinsiyet yönünden bir fark gözlenmezken üyelik yönünden anlamlı bir fark bulunmuştur ($F=6.12$; $p<0.05$). Sendikaya üye olanlar (3.56) yöneticilerin demokratik seçildiğine, üye olmayanlardan (3.22) daha fazla inanmaktadırlar.

Katılımcılar, sağlık çalışanlarının farklı meslek gruplarından olmasının aynı sendikada örgütlenmeyi engellediği görüşüne 3.15 ortalama ile olumlu yaklaşırken, üye erkekler bu görüşe daha düşük düzeyde katılmıştır (2.92).

Katılımcılar siyasi farklılıkların tek bir sendikada örgütlenmeyi engellediği görüşünde olup üye olmayan erkekler (4.15) üye olan erkeklerden (3.72) daha fazla bu görüşe katılmıştır ($q: 3.29$; $p<0.05$).

Sendikaya üye erkekler (3.37) kırıcı rekabetin örgütlenmeyi negatif etkilediği görüşündedir. Üye olmayan erkeklerde bu ortalama 3.91'dir. Yine üye kadın ve erkekler arasında da fark gözlenmiş; üye kadınların (3.79), üye erkeklere (3.37) nazaran sendikalar arası kırıcı rekabetin örgütlenmeden uzaklaştırdığına daha fazla inandığı saptanmıştır ($q: 4.54, 3.53$; $p<0.05$).

“Sendika yöneticilerinin yetersizliği örgütlenmeyi başarısız kılmaktadır” görüşü, ortak etki yönünden değerlendirildiğinde anlamlı bir fark elde edilmiştir ($F= 8.41$; $p<0.05$). Buna göre sendikaya üye olan kadınların ortalaması (3.85), üye olmayan kadınlardan (3.47) daha yüksek bulunmuştur. Üye katılımcılar kendi aralarında cinsiyet yönünden incelendiğinde üye kadınlar (3.85) üye erkeklerden (3.54) daha yüksek bir ortalamaya sahiptir.

“Sendikanın sağlayacağı faydaların üye olmayanları da kapsıyor olması sendikal örgütlenmeyi olumsuz etkilemektedir” görüşünde üyelerin ortalaması 3.25 olarak bulunmuştur. Üye olmayanların ortalaması ise 3.01'dir. Genel ortalama ise 3.13 olarak saptanmıştır.

Örgütlenmedeki en büyük eksikliğin “grevli-toplu sözleşmeli sendika hakkı”nın yokluğu ifadesine üyelerin büyük bir kısmı olumlu yaklaşırken (4.38) üye olmayanlar bu görüşe daha az olumlu yaklaşmıştır (3.89).

“Sendikalar sorunları cinsiyet temelinde ele almalıdır” maddesi cinsiyet yönünden değerlendirildiğinde anlamlı fark bulunmuştur ($F=10.30$; $p<0.05$). Erkekler (2.75) sendikanın sorunları cinsiyet yönünden ele almasına ilişkin tutumda, kadınlardan (3.24) daha düşük bir ortalamaya sahiptir.

“Mücadelenin politik çatışmaya dönüşmesi kadın katılımını olumsuz etkilemektedir” sorusunda ise sendikaya üye olan ve olmayanlar arasında anlamlı bir fark yoktur. Ancak aynı madde, cinsiyet yönünden değerlendirildiğinde anlamlı bir fark bulunmuştur ($F=3.85$; $p<0.05$). Bu görüşte erkekler (3.19) kadınlardan (3.46) daha az olumludur.

“Sendika yönetiminde erkekler daha başarılıdır” görüşü, cinsiyet yönünden değerlendirildiğinde anlamlı bir fark bulunmuştur ($F=9.65$; $p<0.05$). Erkekler (2.85) kadınlardan (2.47) daha yüksek bir ortalama ile sendikada hemcinslerini daha başarılı bulduklarını ifade etmiştir.

“Kadınlar ve erkekler iş yaşamında farklı sorunlar yaşar” görüşü cinsiyet yönünden değerlendirildiğinde anlamlı bir fark bulunmuştur ($F=6.62$; $p<0.05$). Erkeklerin (3.51) ortalaması kadınlardan (3.82) daha düşük olarak tespit edilmiştir.

“Sağlık sendikalarında kadınlar daha fazla yer almalıdır” maddesi cinsiyet yönünden değerlendirildiğinde anlamlı bir fark bulunmuştur ($F=5.72$; $p<0.05$). Kadınların (3.76) ortalaması erkeklerden (3.49) daha yüksektir.

“Sendikacı kadınlar siyasi bilinçleri daha fazla olan kadınlardır” görüşünde ise sendikaya üye olan ve olmayanlar arasında anlamlı bir fark bulunmuştur ($F=3.70$; $p<0.05$). Buna göre, üyelerin ortalaması (3.82) üye olmayan gruptan (3.61) daha yüksektir.

“Kadınlar için sendikada kota uygulanmalıdır” görüşüne bakıldığında cinsiyet yönünden anlamlı bir fark vardır ($F= 5.75$; $p<0.05$). Kadınlar (3.22), kadınlara yönelik kota uygulamasına erkeklerden (2.89) daha olumlu yaklaşmıştır.

4. TARTIŞMA

Sağlık sektöründe sendikal örgütlenme düzeyinin düşüklüğünün nedeni, ülkelere göre farklılıklar göstermektedir. Bu nedenler; hizmetin niteliği, çalışanların meslek anlayışı, sağlık hizmetlerinin farklı sektörlerde yapılması ve bu sektörlerdeki hizmet anlayışının farklılıkları olarak belirtilebilir (Soyer, 1994: 58). Hekimlerin kendilerini sosyal statü gereği, işçi olarak nitelmemeleri, sağlık çalışanlarının farklı mesleki bileşene sahip olmalarının eşliğinde, farklı mesleki beklentileri getirmekte, çalışma yaşamında farklı sorunlarla karşılaşılması, bu sorunların farklı çözümleri içermesi, sağlık birimlerinin yaygınlığı ve bu birimlerde çalışan sayısının düşüklüğü, sendikal örgütlenmenin olumsuz yönleri olarak görülmektedir. Bunun

yanında, son yıllarda artan özelleştirme uygulamaları ile özel sağlık birimlerinin sendikal örgütlenmenin karşısında yer almaları ise sendikalaşmanın önündeki olumsuzluk olarak belirlemektedir (Soyer,1994).

Araştırma sonuçlarında, cinsiyet ve meslek dağılımına bakıldığında, kadınların hemşirelik mesleğinde, erkeklerin de hekimlik mesleğinde yoğunluk kazandığı söylenebilir. Bu durumda ücretli kadın çalışanların çoğunluğunu kamu sektörü, kamu sektöründe de ağırlığın sağlık işkolunda olduğu göz önüne alındığında, örgütlenme durumlarının diğer işkollarına göre daha gerilerde seyretmesi, günümüz politikalarının emek mücadelesini, özelliklede kadın çalışanları olumsuz etkileyeceği düşünülmektedir.

Sendikaya üye sağlık çalışanlarının % 22.20'si daha önce başka bir sendikaya üye olmuştur. Sendika üyesi olmayan sağlık çalışanlarının ise % 31.30'u daha önce sendikal deneyim içinde bulunmuştur. Kadınların, üyelik durumu etkili olmaksızın daha fazla sendikaya üye oldukları görülmektedir. Bu durum; kadınların erkeklere göre daha kolay örgütlendiği, ancak örgütlenmeden de daha çabuk vazgeçtikleri şeklinde açıklanabilir (Tablo 2). Araştırma sonucunda üye olmayan kadın çalışanların % 57.64'ünün sendikaya üye olmak istememesi, bu konuda yapılan başka bir çalışma sonucu ile benzerlik göstermiştir (Türkoğlu, 1999).

Çalışanlar, sendika yöneticilerin demokratik seçildiği konusuna olumlu yaklaşırken (3.56) üye olmayanlar bu konuda daha az olumlu tutum içindedir (3.22). Bu görüşte cinsiyet yönünden bir fark gözlenmezken üyelik yönünden anlamlı bir fark bulunmuştur ($F=6.12$; $p<0.05$). Üyeler, üye olmayanlara göre sendikacıların demokratik seçildiğine inanırken, benzer bir çalışmada sendikacılar yöneticilerin demokratik seçilmediklerini ifade etmiştir (Gezen, 2001: 89). Sendikaya üye kadınlar, sendikalar arası kırıcı rekabetin örgütlenmeden uzaklaştırdığına daha fazla inanmaktadır (q ; 4.54, 3.53; $p<0.05$). Tüm memur sendikaları yöneticileri üzerinde yapılan bir başka çalışmada ise yöneticiler, sendikal rekabet konusuna olumlu yaklaşmıştır (Demirhan, 2003: 196).

"Sendikanın sağlayacağı faydaların üye olmayanları da kapsıyor olması, sendikal örgütlenmeyi olumsuz etkilemektedir" görüşü konusunda üyelerin ortalaması 3.25 olarak bulunmuştur. Üye olmayan grup ortalaması 3.01'dir. Genel ortalama ise 3.13 olarak bulunmuştur. Demirhan'ın yaptığı çalışmada üye olma engeli olarak "kazanımlardan herkesin yararlanması" gerekçe olarak belirtilirken, çalışanlar (üye ve üye olmayanlar) bu görüşe daha az katılmıştır (Demirhan, 2003: 200).

Araştırmamızda çalışanlar grevli-toplu sözleşmeli sendika yasasının eksikliğini örgütlenme eksikliği olarak belirtmekle birlikte, 34 sendikanın yöneticileri ile yapılan bir başka çalışmada 4688 sayılı sendika yasası için, "başlangıç için iyi ancak eksik (% 67.6)" ve "memurları susturmak için çıkartılmış antidemokratik bir yasa (% 29.4)" sonucu bulunmuştur (Demirhan, 2003: 214). Bu bağlamda çalışanların sendika yöneticilerine göre grevli-toplu sözleşmeli sendika yasasını örgütlenme eksikliğinin nedeni olarak daha fazla vurguladıkları söylenebilir. Alanda yapılmış farklı bir çalışmada, 1965-1971 dönemi sendikacılığında sendikaların % 97'si ilk sırada grevli-toplu sözleşmeli sendika yasasının önemini vurgulamıştır (Şayan, Oyal, 1970).

"Sendikalar sorunları cinsiyet temelinde ele almalıdır" maddesi cinsiyet yönünden değerlendirildiğinde anlamlı bir fark bulunmuştur ($F=10.30$; $p<0.05$). Erkekler (2.75) sendikanın sorunları cinsiyet yönünden ele almasına ilişkin tutumda kadınlardan (3.24) daha düşük bir ortalamaya sahiptir. Tutum ifadelerinde yer alan, cinslerin çalışma yaşamında farklı sorunları olduğu yönündeki görüşünde de erkekler (3.51) kadınlardan (3.82) daha düşük ortalamaya sahiptir. Bir başka ifade ile erkekler, kadınların iş yaşamında daha farklı sorunlar yaşadığına ve sorunların cinsiyet farkı ile değerlendirilmesine daha düşük düzeyde katılmaktadır. Bu durum, çalışmada yer alan erkeklerin kadın sorunlarına duyarlı olmadığı yönünde açıklanabilir.

Araştırmada, cinsiyet yönünden fark bulunan bir başka görüş ise sendikal mücadelenin politik çatışmaya dönüşmesinin kadın katılımını olumsuz etkilediğidir ($F=3.85$; $p<0.05$). Erkekler (3.19) bu konuda kadınlardan (3.46) daha az olumludur. Sendikacı kadınların siyasi bilinçlerinin daha fazla olduğuna dair tutum ifadesine üyeler üye olmayanlara göre daha yüksek oranda katılım sergilemiştir. Sendikada kota uygulanması yönündeki görüşe erkekler kadınlardan daha az düzeyde katılmıştır. Eğitim işkolu özelinde yapılan bir çalışmada sendikaya üye kadınlar, kota uygulamasını oldukça düşük düzeyde desteklemiştir (% 15.30). Buna karşın belirtilen çalışmanın sendikacılara yönelik kısmında erkek sendika yöneticileri kota uygulamasına karşı yer alırken kadın sendika yöneticileri bu uygulamayı desteklemiştir (Türkoğlu, 1999:123).

5. SONUÇ ve ÖNERİLER

Kamu sağlık çalışanlarının sendikal örgütlenmeye yönelik tutumlarının araştırıldığı bu çalışmada sendika üyesi olmanın çalışanların sendika ile ilgili görüşlerini olumlu etkilediği saptanmıştır. Tutum ifadelerinde ise cinsler arasında farklılık olduğu tespit edilmiştir.

Üye olsun olmasın tüm erkeklerin, kadınların çalışma yaşamı ve sendika üyeliği konusunda pozitif ayrımcılığa duyarlı olmadığı sonucuna ulaşılmıştır.

Araştırmanın, sendika yöneticilerini de dahil edilerek geniş bir örneklem üzerinde gerçekleştirilmesi önerilmektedir.

Kaynakça

- Altınöz, Y. (2002). Sivil Toplum Örgütü Olarak Sendikalar. **Zaman Gazetesi**, 19 Ocak 2002.
- Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanlığı, (2006). Erişim: [http: // www. calisma. gov. tr / istatistik / istatistik. htm]. Erişim Tarihi 21.5.2006.
- Demirhan, Y. (2003). Türkiye'de Memur Sendikacılığı. **Yüksek Lisans Tezi**, A. Ü. Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.
- Gezen, B. (2001). Türkiye'de Memur Sendikalarının Birleşme Bütünleşme Sorunları. **Yüksek Lisans Tezi**, A. Ü. Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.
- Güler, B. A. (2002). Yönetişim: Tüm İktidar Sermaye **Praksis Dergisi**, Ankara.
- Gülmez, M. (1991). Türkiye'de Memur Sendikacılığı. **TODAİE Yayınları**, Ankara.
- Işıklı, A. (1994). Türkiye'de Sendikacılık Hareketi İçinde Demokrasi Kavramının Gelişimi. **Kültür Bakanlığı Yayınları**, Ankara.
- Sağlık Bakanlığı Ankara Onkoloji Hastanesi Personel Servisi Bilgileri (2006).
- Sağlık Bakanlığı Etilik İhtisas Hastanesi Personel Servisi Bilgileri (2006).
- Soyer, A. (1992). Dünyada ve Türkiye'de Sağlık Personelinin Temel Sorunları. **Türk Tabipleri Birliği Yayınları**, Ankara.
- Soyer, A. (1994). Çeşitli Ülkelerde Sağlık Çalışanlarının Örgütlenmesi / Sendikalaşması: Tarzlar, Haklar, Uygulamalar. **Toplum ve Hekim**, cilt 9, sayı 61, Ankara.
- Şaylan, G., OYAL, E. (1970). Türkiye'de Memur Sendikacılığı. **TODAİE Yayınları**, Ankara.
- Tutum, C. (1979). Personel Yönetimi. **TODAİE Yayınları**, Ankara.
- Türkoğlu, H. (1999). Kadın Öğretmenler ve Sendikal Katılım (Eğitim-Sen Örneği). **Yüksek Lisans Tezi**, A. Ü. Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.

İŞÇİLERİN EĞİTİMLERİNDE SENDİKALARIN ÖNEMİ

Yrd. Doç. Dr. Şenol YAPRAK
Afyon Kocatepe Üniversitesi, Emirdağ Meslek Yüksekokulu
yaprak.s@hotmail.com

Özet

Günümüz dünyasındaki yenilik ve değişimler toplumun her kesiminin eğitime gereksinim duymasını zorunlu kılmaktadır. Sendikalar da kendi üyelerini bu açıdan eğitmek ve çağın gerektirdiği yeniliklere sahip olmalarında yardımcı olmak durumundadırlar. Yasanın sendikalara, gelirlerinin en az % 10'unu üye işçilerin eğitimine harcamalarını zorunlu kılması bu açıdan önemlidir. Ancak bunun yasal bir zorunluluğu yerine getirmek şeklinde algılanmadan, işçilere gerçekten yararlı olacak bilgiler kazandırmaya, onları daha üretken ve verimli kılmaya yardımcı olacak eğitimlere önem verilmelidir. Sendikalar ellerindeki maddi olanakların bir kısmını bu şekilde üyelerine aktararak, aynı zamanda bir toplumsal sorumluluk görevini de yerine getirmiş olacaktırlar. Sürekli yenilenen ve değişen çalışma yaşamında başarılı olmanın en önemli aracı eğitimidir. Bunun gerçekleştirilmesinde de sendikalara önemli görevler düşmektedir. Bu çalışmada eğitimin çalışma yaşamındaki önemi ve sendikaların işçilerin eğitim faaliyetlerini nasıl yerine getirdikleri incelenmiştir.

Anahtar Kelimeler: İşçi, eğitim, sendikalar, işçilerin eğitimi, sendikaların görevleri.

IMPORTANCE OF THE TRADE UNION AT WORKERS' TRAINING

Abstract

In today's world, innovations and changes require every part of the society the need of education. For this reason, trade unions are to educate their members and help them to gain innovations of the age. It is important that the law obligates the trade unions to spend their 10% of their incomes to education. However, it should be given importance to give essential information to workers and give them the education which will make them more productive and efficient without perceiving it as fulfilling the legal necessity. Trade unions carry out their their social responsibility by transferring some part of their savings to their members, as well. The most important mean of achieving in an innovating and changing world is education. Trade unions play an important role in implementing this goal.

Key Words: Worker, Training, Trade Union, Training of Worker, Functions of Trade Union

Giriş

Günümüz dünyası hızlı değişiklik ve yeniliklerin yaşandığı bir çağ olma özelliğini taşımaktadır. Her alanda yaşanan bu değişim ve yenilikler çalışma yaşamını da etkilemekte, işletmelerin yapısı ve işleyişi de değişime ayak uydurma zorunda kalmaktadır. Zaman zaman yapılan yasal değişiklikler de bu değişim sürecinin bir parçası olmaktadır. Değişime ve ortaya çıkan yeni duruma uyum sağlamanın yolu ise eğitimle mümkündür. Toplumun çeşitli kesimleri artık yaşam boyu eğitimle karşı karşıya kalmaktadırlar. İşçiler de ortaya çıkan yeni koşullara uyum sağlamak, yeni çalışma ortamında başarılı olabilmek ve kendi yasal haklarını koruyabilmek amacı ile eğitim faaliyetlerine katılmak zorundadırlar. Bu eğitim faaliyetleri işverenlerin olduğu kadar, çalışanların aileleri ile ayakta duran sendikaların da görevidir. Bu görev bir üyelik ilişkisinden öte, yasal bir zorunluluktur.

Artık işletmelerin sorumlulukları nasıl genişlemiş ve değişmiş ise, sendikaların sorumlulukları da değişmiştir. Dünyada sendikal anlamda yaşanan değişiklik ve yeniliklere, Türkiye'deki sendikalar da büyük ölçüde uyum sağlamıştır. Günümüzde sendikalar, sadece ücret pazarlığı yapan bir kurum olmaktan öte, endüstri ilişkileri sisteminde bir sosyal taraf olarak yerini almış ve bir sivil toplum kuruluşu olarak yaşamın değişik alanlarında sosyal sorumluluklarını yerine getiren bir kurum haline gelmiştir.

1. Çalışanlar ve Eğitim İlişkisi

Genel anlamda eğitim, bireyin bilgi dağarcığında, düşünce ve davranış yapısında, becerilerinde olumlu ve istenilen bir değişime sağlayan bir süreç olarak tanımlanabilir. İnsanın üstüne düşen görevleri en etkili ve verimli bir şekilde yapabilmesinin tek yolu iyi bir eğitim sürecinden geçmesine bağlıdır (SABUNCUOĞLU ve TOKOL, 2001:315). Artık eğitim sadece belli bir yaş grubuna yada belirli mesleklere özgü bir faaliyet olmaktan çıkmıştır. Toplumun geneline yönelik çok farklı eğitim programları ile insanların daha rahat ve güvenli yaşamalarına çalışılmakta, değişim ve yeniliklere uyum sağlamları amaçlanmaktadır. İşçiler de çalışma yaşamındaki görevlerini yerine getirirken gereksinim duyacakları değişik eğitim olanaklarından yararlandırılmalıdır. Sürekli yenilenen iş yaşamı, ortaya çıkan yeni organizasyon modelleri ve yapılan yasal düzenlemeler karşısında toplumun önemli bir bölümünü oluşturan işçiler de, çağımızda

yaşanan gelişmelere uyum sağlamak, ortaya çıkan yeni durumların yaratacağı olumsuz etkilerden korunabilmek amacı ile zaman zaman çeşitli eğitim faaliyetlerine katılmak zorundadırlar.

Rekabet gücünü etkileyen konulardan biri de eğitimidir. Çünkü günümüz rekabet ortamında üretilen mal ve hizmetler yanında nitelikli insan gücünün önemi de öne çıkmıştır, zira sonuçta her tür eylemi gerçekleştiren insan kaynağıdır. Bilgi toplumu olarak da adlandırdığımız içerisinde yaşadığımız dönemde, insan üretim sürecinin bir parçası olmaktan daha çok, üretim sürecini belirleyen ve yönlendiren bir güç olarak değerlendirilmektedir. Hemen her alandaki ilerlemenin ve gelişmenin temel yaratıcısı ve kullanıcısının insan olduğu düşünülmektedir. Çünkü artık kurumlar; eğitilmiş, donanımlı, nitelikli, vizyon sahibi, bilgi üreten ve bilgisini paylaşan, yaratıcı insan gücünü istihdam etmenin gerekliliğini kavramışlardır. İşletmeler çalışanlarını seçerken ve değerlendirirken bu kriterlere büyük önem vermektedirler (KOBAN, http://www.isguc.org/?avc=arc_view.php&ex=49&pg=ks,14.08.2006).

İşletmelerin rekabette başarılı olabilmeleri basit bir işçilikle değil, iyi eğitilmiş, işletme ile bütünleşmiş, sürekliliği olan bir işgücünün eğitim ve geliştirilmesi ile mümkündür. Eğitim ve geliştirme ulaşılması gereken bir hedef değil, amaçları gerçekleştirebilmek için kullanılan araçlardan biridir (BİNGÖL, 2003:199).

İşletmelerin yüksek performansı için çalışanların eğitimi büyük önem taşımaktadır. Yapılacak bu eğitim faaliyeti iş başında olabileceği gibi iş dışında da olabilir (AKTAN, <http://www.canaktan.org/yonetim/insan-yonetim/gelistirme-egitim.htm, 05.08.2006>). İşçilere verilecek eğitimin içeriği ve nasıl verileceği işletmenin özelliklerine, önceliklerine, sektörün yapısına, bütçesine, çalışanların niteliklerine göre farklılık gösterir.

Türkiye'nin ekonomik ve sosyal yaşamında ciddi yapısal gelişmelerin sağlanabilmesi için eğitim en önemli araçtır. İyi yetişmiş insan kaynağımız, bir taraftan giderek dünyaya daha fazla açılan ülkemizin rekabet gücüne katkıda bulunurken, diğer yandan yaşam kalitesini yükseltecektir. Uzun vadeli olmasına karşılık, insana yapılan yatırım en verimli yatırımdır. Genç ve dinamik nüfusa sahip olan ülkemizde, hızlı ve istikrarlı ekonomik büyüme ve sosyal gelişmenin sağlanabilmesi için iyi bir eğitim politikasına gereksinim vardır. (<http://www.toleyis.org.tr/TrDefault.asp?Bolum=Bilgi&Islem=egitim.asp&ID=5&RID=29, 05.09.2006>).

Çalışanlara verilecek eğitim çeşitli şekillerde verilebilir. Ancak eğitim verilirken belirli ilkelere uyulmalıdır.

Bunlar;

- Eğitimin sürekli olması,
- Etkin katılımın sağlanması,
- Eğitimde fırsat eşitliğinin gözetilmesi,
- Eğitimcilerin kaliteli ve nitelikli olması,
- Amaçlara yönelik eğitim yapılması,
- İşletmede eğitim sorumlularının bulunması,
- Eğitimlerin belli bir plan ve programa göre yapılması gerekir. Bu evrensel ilkelere uyulmadan yapılacak bir eğitim faaliyetinden beklenen yarar sağlanamaz (CİVAN ve DEMİRELLİ, 2004:2).

Eğitim faaliyetlerinin işletmeler için bir maliyet unsuru olduğu ve zaman alıcı bir uğraş olduğu doğrudur. Ancak eğitim, işletmeler için bir zorunluluktur ve ileriye yönelik bir yatırımdır. Orta ve uzun vadede getirisi mutlaka olacaktır. Bir işletmenin eğitim uğraşlarından beklentilerini şu şekilde özetlemek mümkündür:

- Üretim artışı,
- Kalite artışı,
- Maliyetlerde azalma,
- Hatalı ve bozuk ürünlerde azalma,
- İş kazalarında azalma,
- Alet ve makineleri doğru kullanma,
- İşten ayrılmalarda azalma,
- Çalışanların motivasyonunun sağlanması,
- İş ve işletmeye bağlılığın artması (SABUNCUOĞLU vd.:315-316).

İşçilerin eğitimleri ile bu yararları elde edeceğini düşünen işletmeler de, eğitime gereken önemi vereceklerdir. Ancak çalışanların eğitim faaliyetini sadece işverenlerin görevi olarak görmek yanlıştır. Artık işveren, sendika ve devletin bu alandaki sorumlulukları birbirinin içine girmiş durumdadır. Sosyal tarafın bu üç unsuru da üzerine düşen sorumluluğu yerine getirmek durumundadır.

2. Sendikalar ve İşçilerin Eğitimi

Çalışma yaşamında çok önemli işlevleri bulunan sendikaların işçilerin eğitimi konusunda da sorumlulukları bulunmaktadır. Sendikalar Yasasının 44. maddesinde sendikaların "gelirlerinin en az yüzde onunu üyelerinin eğitimi ile mesleki bilgi ve tecrübelerini artırmak için kullanmak zorundadırlar" hükmü yer almaktadır. Üye sayılarına bakıldığında bazı sendikalar için çok önemli bir parasal kaynak olan bu harcamaların nasıl ve ne şekilde yapıldığı çok önemlidir. Olaya sadece bir yasal zorunluluğu yerine getirmek için yaklaşırsa, bunun hiçbir kesime bir yarar sağlamayacağı bilinen bir gerçektir.

Bir sivil toplum kuruluşu olan sendikaların, üyelerinin eğitimini yasal bir zorunluluk olmaktan öte, bir sosyal sorumluluk olarak görmeleri ve buna göre eğitim plan ve programları gerçekleştirmeleri gerekmektedir. Sendikalar Yasasında bunun dışında eğitimle ilgili olarak 33. maddede " eğitim amacıyla sandıklar kurulmasına yardımcı olmak, üyelerinin mesleki eğitim, bilgi ve tecrübelerini yükseltmek için çalışmak; teknik ve mesleki eğitim tesisleri kurmak, üyelik şartı aranmaksızın, nakit mevcutlarının % 25'ini aşmamak kaydıyla ve yönetim kurulu kararıyla, ilgili bakanlıklara devretmek üzere eğitim, sağlık, rehabilitasyon veya spor tesisleri kurmak veya bu amaçla kamu kurum ve kuruluşlarına aynı ve nakdi yardımda bulunmak " gibi yükümlülükler ve görevler de verilmiştir.

Sendikaların işçilerin eğitimlerinde bu şekilde aktif olarak rol almaları aynı zamanda kendi çıkarlarına da uygundur. Çünkü sürekli değişen ve yenilenen çalışma yaşamında, işçilerin ortaya çıkan bu değişiklik ve yeniliklere uyum sağlayamamaları sonucu işlerini kaybetme tehlikesi ile karşı karşıya kalmaları söz konusu olacaktır. Bu da sendikaların üye sayılarının azalmasına yol açacak ve zamanla çalışma yaşamındaki konumları zayıflatabilecektir. Bir sosyal taraf olarak devlet de, sendikaların işçilerin eğitimleri için yapacağı çalışmalarını destekleyeceğini Kalkınma Planında açıkça belirtmiştir (DPT, 2000: 127). Çünkü verimliliğin artırılması, çalışma yaşamında kalitenin yükseltilmesi bir ulusal politikadır ve verimliliği artırma, savurganlığı önleme alanında hükümetin, yöneticilerin ve sendikaların sorumlulukları birbirleri ile iç içe geçmiş durumdadır. Bu yüzden hiç biri, ötekini desteği olmadan ileri adımlar atamaz (<http://www.mpm.org.tr/verimlilik>, 05.09.2006).

Bazı sendikaların zaman zaman gerek işçilerin hak ve menfaatlerini korumalarını sağlamak, gerekse de yasa ve yönetmeliklerde ortaya çıkan değişikliklerden onları haberdar etmek amacı ile başarılı eğitim çalışmaları yaptıklarına şahit olunmaktadır. Ayrıca bugün pek çok sendika süreli yayınlar çıkartmakta ve üyelerine bunlar aracılığı ile bilgi aktarımı sağlamaktadır. Yine bazı sendikalarımızın eğitim merkezleri bulunmakta ve buralarda eğitimi, kalifiye personel çalıştırmaktadırlar. Bu merkezler aracılığı ile düzenli eğitim faaliyetleri gerçekleştirmektedirler.

Bilgi toplumu olma yolunda ilerleyen ülkemizde sendikalar da üzerlerine düşen sorumlulukların bilincinde olarak, gerekli çalışmaları yapmak zorundadırlar. Aksi halde nasıl ki değişim ve yeniliğin gerisinde kalan işletmeler ayakta kalmakta zorlanıyorsa, aynı süreci sendikaların da yaşamaması kaçınılmaz olacaktır. Dünyadaki gelişmeler bunun doğruluğunu göstermektedir.

Yaşadığımız bilgi, ekonomisi sürecinde sendikaların işlevlerini başarılı bir şekilde yerine getirebilmeleri için bilişim ve iletişim teknolojilerinden de yararlanmaları gerekmektedir. Bu çerçevede devlet, sendikaları bu konuda özendirilmelidir. Diğer yandan dünyada, sendikaların çalışanların eğitimiyle daha çok ilgilenmeleri ve ortaya çıkan yeni çalışma biçimlerinin/ilişkilerinin mevzuata aktarılması çalışmalarına katılmaları ve çalışanları ortaya çıkan risklere karşı korumaları literatürde artan ölçüde vurgulanmaktadır. Bu süreçte devletin sendikaların çalışanlara yönelik düzenledikleri eğitim faaliyetlerini özendirici bir yaklaşım içinde olması önemlidir (KELLEÇİ, 2003:106). Konunun öneminin resmi kaynaklarda belirtilmesi yeterli değildir. Uygulamada da bunun gerçekleştirilmesi gerekmektedir.

Ülkemizde işçilerin eğitimi konusunun sendikalar tarafından doğru olarak anlaşıldığını ve konuya gerekli önemin büyük ölçüde verildiğini gözlemlemekteyiz. Bir Konfederasyonumuzun yayınladığı eğitim raporunda konuya verilen önem açıkça ifade edilmektedir: "Teknoloji alanında hızlı değişimin ve dönüşümün yaşandığı günümüzün bilgi toplumunda sendikal eğitim de bundan payını almaktadır. Teknolojideki hızlı değişim işi, işin niteliğini, işyerini ve işyerinde çalışma biçimlerini farklı boyutlarıyla etkilemekte, değiştirmekte, bu değişimler farklı bir sendikal eğitimi dayatmaktadır. Başka bir ifadeyle, işçiler için eğitimde, meslek eğitiminde "Yaşam Boyu Eğitim" diye adlandırılabilir sürekli bir eğitimi hayata geçirmek kaçınılmaz olmaktadır.

"Yaşam Boyu Eğitim" ilkesiyle sendikal eğitimin hedef kitesi, yukarıda anılan ihtiyaçlara uygun bir şekilde, başta sendika üyesi işçiler, işçi temsilcileri, işyeri baş temsilcileri olmak üzere, örgütsüz kesimde çalışan çocuk-geç-kadın çalışanlar olmalıdır. Örgütsüz kesime yönelik geliştirilecek eğitim programları işçilerin ve sendikaların kazanımlarının korunmasına katkıda bulunurken, sendikaların yeni dönem örgütlenme faaliyetleri için de altyapı oluşturabilecektir.

Sendikal eğitimin içeriğini, sendikaların ilgi alanına giren ve toplum hayatını, çalışma hayatını yakından ilgilendiren geniş bir konu yelpazesi oluşturmaktadır. Ücretler, gelir dağılımı, sosyal güvenlik, toplu iş sözleşmeleri vb. sosyal, ekonomik alanı ilgilendiren konuların yanı sıra, başlıca eğitim konuları şu şekilde sıralanabilmektedir: İşçi ve liderlik eğitimi, temel meslek eğitimi, işçi sağlığı ve iş güvenliği eğitimi, kadın, çocuk ve genç işçilerin eğitimi.

Bu çerçevede, günümüzün bilgi toplumu olduğu ve insan haklarının her zamankinden daha çok gündemde olduğu gerçeğinden hareketle, bugünün ve yarının bilgili bireyini, bilgili işçisini yetiştirmek amacıyla, bilgisayar ve dil eğitimi, aile ve çocuk eğitimi, ekonomi, hukuk, çevre, insan hakları, tüketici hakları vb. konular sendikal eğitimin konuları arasında yer almaktadır” (TÜRK-İŞ Eğitim Komisyonu Raporu, <http://www.turkis.org.tr/icerik/turkisegitim.htm>, 11.08.2006).

Bu ifadelerin uygulamada da gerçekleştirilmesi halinde çalışma yaşamına çok önemli yararlar sağlayacağı kaçınılmazdır. Ülkemizde çalışma yaşamında değişik sorunlar yaşanmaktadır. Örgütlenme güçlüğü ve engelleri, kayıt dışı istihdamın çok yüksek oranlarda olması, özelleştirme nedeni ile sendikaların üye sayılarının azalması, sendikaların kaynaklarını etkin ve verimli kullanamamasının yarattığı tartışmalar bunlardan sadece birkaçıdır. Bu sorunların daha da büyümemesi ve yeni sorunlarla karşılaşmaması için sosyal tarafların işçilerin eğitimi konusunda da ortak çalışmalar yapmaları, birbirlerine destek olmaları gerekmektedir. İşçilerin eğitimi konusunda dünyada başarılı uygulamalar olduğu ve çok yararlı sonuçlar alındığı da görülmektedir. Dünyanın önde gelen şirketlerinden olan IBM, 2004 yılında işe aldığı 15 bin yeni personel için 200 milyon dolar eğitim harcaması yapmayı planlamıştır. Bu şekilde global rekabet ortamında bile başarı ile büyümesini sürdürebilmekte ve 330 bin çalışanı ile sürekli karını arttırmaktadır (Radikal Gazetesi, 20.01.2004). Büyümek ve başarılı olmak isteyen işletmeler çalışanlarının eğitimi önemsemek zorundadırlar. Aynı şekilde, güçlü olmak isteyen sendikalar da üyelerinin eğitime önem vermek durumundadırlar.

3. Araştırma

3.1. Araştırmanın Konusu ve Amacı

Sendikalar yasasında yer alan ve sendikalara üyelerinin eğitiminde önemli bir sorumluluk yükleyen “gelirlerinin en az yüzde onunu üyelerinin eğitimi ile mesleki bilgi ve tecrübelerini artırmak için kullanmak zorundadırlar” hükmünün ne şekilde uygulandığı araştırmamızın konusunu oluşturmaktadır. Araştırmamızın amacı ise yazılı kurallarla ilgili uygulama arasında nasıl bir ilişki olduğunu ortaya koymak ve sendikaların olaya yaklaşım biçimlerini öğrenmektir.

3.2. Araştırmanın Yöntemi

Ülkemizde faaliyette bulunan üç büyük işçi sendikası konfederasyonuna üye, değişik işkollarından, üye sayıları fazla olan sendikalar belirlenmiş, önceden hazırlanan anket formları posta ve e-mail yardımı ile oniki sendikaya ulaştırılmıştır. Bunlardan üç farklı konfederasyona üye toplam yedi sendikadan yanıt gelmiş ve yanıtlar ayrı ayrı değerlendirilerek tablolara aktarılmıştır.

3.3. Araştırmanın Bulguları

3.3.1. Sendikalar Yasasındaki Hüküm Sendikalarca Nasıl Algılanıyor?

Ondört sorudan oluşan anketimizdeki sorulara verilen yanıtlara göre oluşturulan tablolar aşağıda gösterilmiştir. Tablo 1’de görüldüğü gibi anketimize yanıt veren yedi sendikadan altısı, yasadaki eğitim harcamasında bulunma zorunluluğunu çok yerinde bir madde olarak görürken, sadece bir sendika bu hükmün bir öneminin olmadığını ifade etmiştir. Yine tüm sendikalar, bu hükmün sendikalar için çok ağır bir yük olmadığını kabul etmektedirler. Bu da sendikaların işçilerin eğitimi bir görev olarak önemsediklerini göstermesi açısından önemli bir sonuçtur.

Tablo 1: Sendikalar Yasasındaki Eğitim Harcamaları Zorunluluğunu Nasıl Buluyorsunuz?

	A Sendikası	B Sendikası	C Sendikası	D Sendikası	E Sendikası	F Sendikası	G Sendikası
Sendikalar için çok ağır bir yük							
Çok yerinde bir hüküm	X	X	X	X	X	X	
Bir önemi yok							X

3.3.2. Sendikaların Yıllık Eğitim Planları ve Eğitim Merkezleri Var mıdır?

Anketimizi yanıtlayan sendikaların tamamı yıllık eğitim planı yaptıklarını belirtmişlerdir. Bu da sendikalarımızın eğitim faaliyetine profesyonelce yaklaştıklarının bir göstergesidir denebilir. Eğitim işini bir plan ve programa göre düzenli olarak yapmaları sevindirici bir gelişmedir.

Tablo 2: Sendikanızın Yıllık Eğitim Planı Var mıdır?

	A Sendikası	B Sendikası	C Sendikası	D Sendikası	E Sendikası	F Sendikası	G Sendikası
Evet	X	X	X	X	X	X	X
Hayır							

Sendikalarımızın sadece ikisinin ayrı bir eğitim merkezinin olmadığını belirttikleri görülmektedir. Anketimize katılan sendikalarımızın tamamı belli büyüklüğe ve üye sayısına sahip olmalarına karşın, ayrı bir eğitim merkezlerinin bulunmaması olumsuz bir durumdur. Sendikalarımız bu konuya da öncelik vermeli, kaynaklarının bir kısmını bu tür merkezler kurmak için kullanmalıdırlar. Artık eğitim faaliyeti sendikalar için öncelikli konular arasında yerini almalıdır.

Tablo 3 : Sendikaların Eğitim Merkezleri var mıdır?

	A Sendikası	B Sendikası	C Sendikası	D Sendikası	E Sendikası	F Sendikası	G Sendikası
Evet		X	X	X		X	X
Hayır	X				X		

3.3.3. Sendikalar Ne Tür Eğitim Faaliyeti Düzenlemektedir?

Anketimize katılan sendikaların tamamı işyeri temsilcilerine eğitim verdiklerini ve genel merkez tarafından üyelerin eğitimi ile ilgili eğitim faaliyeti düzenlediklerini belirtmişlerdir. Sendikalarımızdan sadece ikisi, şube bazında üye eğitimi ve sendika görevlileri ile çalışanlarına eğitim vermediklerini ifade etmişlerdir. Özellikle üye sayısı fazla olan sendikaların şube bazında üye eğitiminde bulunmaları ve kendi çalışanlarına da eğitim vermeleri daha yararlı olacaktır. Bu şekilde sendikaların kaynakları bazı durumlarda daha verimli kullanılmış da olacaktır.

Tablo 4 : Sendikaların Düzenledikleri Eğitim Faaliyetleri

	A Sendikası	B Sendikası	C Sendikası	D Sendikası	E Sendikası	F Sendikası	G Sendikası
İşyeri temsilcilerinin eğitimi	X	X	X	X	X	X	X
Şubeler bazında üye eğitimi		X	X	X	X	X	
Sendika görevlileri ve çalışanlarına eğitim		X	X	X	X	X	
Genel merkezin düzenlediği üye eğitimi	X	X	X	X	X	X	X

3.3.4. Sendikalar Hangi Eğitim Yöntemlerini Kullanmaktadırlar?

Sendikaların verdikleri yanıtlara bakıldığında tamamının yüz yüze eğitim yöntemini kullandıkları anlaşılmaktadır. Yine sendikaların tamamının kitap, broşür vb. yayınlar hazırladıkları görülmektedir. Sendikaların ikisi dışında diğerleri aynı zamanda süreli yayın da çıkarmaktadırlar. Bu tür faaliyetler işçileri bilgilendirmek, onlara ulaşmak amacı ile tercih edilen iyi bir yöntemdir. Her işçiyi yüz yüze eğitim faaliyetinden yararlandırmak mümkün olmayabilir ama onlara hazırlanacak yayınlarla ulaşmak da bir çeşit eğitim hizmetidir. Özellikle süreli yayınlarla güncel sorunlara yönelik bilgilendirilmeler yapılması, değişen yasal düzenlemelerin kitap, broşür şeklinde üyelere ulaştırılması çok yararlı birer eğitim faaliyetidir.

Tablo 5 :Düzenlenen Eğitim Faaliyeti Çeşitleri

	A Sendikası	B Sendikası	C Sendikası	D Sendikası	E Sendikası	F Sendikası	G Sendikası
Süreli yayın çıkarmak	X	X	X	X		X	
Kitap, broşür vb yayınlar hazırlamak	X	X	X	X	X	X	X
Yüz yüze eğitim vermek	X	X	X	X	X	X	X

3.3.5. Eğitim Çalışmalarında Kimlerden Yararlanıyorsunuz?

Sendikaların hem yasal olarak yapmak zorunda oldukları eğitim faaliyetlerinde, hem de kendilerinin ayrıca gerçekleştirdikleri faaliyetlerde genellikle kendi çalışanlarını ve üniversite öğretim elemanlarını kullandıkları görülmektedir. Büyük çoğunluğunun ayrı eğitim merkezleri ve profesyonel eğitim elemanı istihdam etmesi nedeni ile kendi çalışanlarına eğitim verdirmeleri doğaldır. Bunun yanında tamamının eğitim konusu ile ilgili üniversite öğretim elemanlarından da yararlandıklarını belirtmiştir. Diğerlerine göre daha yüksek maliyet gerektiren bu tercih, biraz da sendikaların ekonomik yapısı ile ilgili bir durumdur. Yine sendikalarımızın yarısından fazlasının eğitim çalışmalarında konuyla doğrudan ilgili kamu görevlilerinden de yararlandıkları anlaşılmaktadır. Özellikle uygulamaya yönelik konularda, konunun uygulayıcısı konumunda olan kamu görevlilerinin tercih edilmesi de daha yararlı olacaktır. Bu nedenle bu tür bir tercih yerinde bir davranıştır.

Tablo 6:Eğitim Çalışmalarında Kimlerden Yararlanıyorsunuz?

	A Sendikası	B Sendikası	C Sendikası	D Sendikası	E Sendikası	F Sendikası	G Sendikası
Kendi çalışanları	X	X	X	X	X	X	X
Üniversite öğretim elemanları	X	X	X	X	X	X	X
Kamu görevlileri		X	X	X	X		
Özel eğitim kurumları				X			

3.3.6. Geçen Yıl Hangi Konularda Eğitim Faaliyeti Düzenlendi?

Sendikaların verdikleri yanıtlardan tamamının, toplu pazarlık, iş hukuku ve sosyal güvenlik hukuku konusunda geçen yıl eğitim faaliyeti düzenledikleri anlaşılmaktadır. Bu konular işçileri ve sendikaları doğrudan ilgilendiren konulardır. Bunların dışında bir sendika hariç diğerleri, küreselleşmenin sendikal yaşama yansımaları konusunda eğitim vermiştir. Sendikaların dünyada yaşanan gelişmelerin çalışma yaşamını nasıl etkilediğini araştırmaları ve buna göre kendilerini yenilemeleri çok güzel bir uygulamadır.

Ancak ne yazık ki, iş sağlığı ve güvenliği gibi çok önemli bir konuda sadece iki sendikanın eğitim düzenlemesi düşündürücüdür. Bu konunun sadece işverene yada devlete bırakılması sendikalar için de bir kayıptır. Üyelerinin sağlıklı ve güvenli ortamlarda çalışmaları işverenler kadar sendikaları da ilgilendirmektedir. Bu konu ile ilgili yapılan başka bir araştırmada da benzer sonuçlar bulunmuştur: Bu konuda yapılan bir ankete yanıt veren işçilerin % 94.4'ünün, sendikalar tarafından düzenlenen herhangi bir iş sağlığı ve güvenliği eğitimine katılmadıkları anlaşılmıştır (BACAĞ,2002:100). Son yıllarda iş sağlığı ve güvenliği konusunda pek çok yeni düzenleme yapılmış, yönetmelikler yayınlanmıştır. Sendikalarımızın da bu yönetmeliklerdeki konular hakkında üyelerini bilgilendirmeleri bir sosyal sorumluk gereğidir.

Ankete yanıt veren sendikalardan bir tanesi kadın sağlığı konusunda hem kadın üyelerini hem de erkek üyelerinin işçilerini eğitmeleri güzel bir uygulamadır. Yine bir başka sendikanın çevre konusunda üyelerine eğitim vermesi de çok güzel bir sosyal sorumluluk göstergesidir.

Tablo 7: 2005 Yılında Hangi Konularda Eğitim Verildi?

	A Sendikası	B Sendikası	C Sendikası	D Sendikası	E Sendikası	F Sendikası	G Sendikası
Toplu pazarlık	X	X	X	X	X	X	X
İş hukuku	X	X	X	X	X	X	X
Küreselleşme ve sendikalar	X		X	X	X	X	X
Sosyal Güvenlik Hukuku	X	X	X	X	X	X	X
İş sağlığı ve güvenliği			X				X
İnsan ve Çevre			X				
Kadın üyeler ve erkek üye eşlerinin eğitimi						X	

3.3.7. Sendika Gelirlerinin Ne Kadarı Eğitim İçin Harcanmaktadır?

Sendikalar Yasasına göre sendikalar, gelirlerinin en az yüzde onunu üyelerinin eğitimi ile mesleki bilgi ve tecrübelerini artırmak için kullanmak zorundadırlar. Bu tüm sendikalar için bağlayıcı bir düzenlemedir. Araştırmamıza yanıt veren sendikalardan iki tanesi bu yasal zorunluluğa rağmen gelirlerinin % 1-4 'ü arasında bir tutarı bu amaçla harcadıklarını belirtmişlerdir. Diğer sendikalar ise yasal zorunluluk olan, gelirlerinin %10'unu eğitim faaliyetleri için kullandıklarını ifade etmişlerdir. Bu sonuçlara bakıldığında sendikalarımızın harcama konusuna tamamen bir yasal zorunluluğa uyma şeklinde yaklaştıkları görülmektedir. Diğer iki sendikanın ise neden bu şekilde düşük bir oran belirttikleri de anlaşılamamaktadır. Bu durumun sendikaların kendi iç muhasebe düzenleri ile ilgili olduğunu düşünmekteyiz. Hangi harcamalar eğitim harcaması olarak gösterilebilecektir? Bu konuda sendikalar arasında bir birliklilik de bulunmamaktadır.

Tablo 8 : Geçen Yıl Sendika Gelirlerinin Ne Kadarı Eğitime Harcandı?

	A Sendikası	B Sendikası	C Sendikası	D Sendikası	E Sendikası	F Sendikası	G Sendikası
% 1-4						X	X
% 5-9							
% 10	X	X	X	X	X		
% 10+							

Bazı sendikalar yüzde on rakamına ulaşmak için çok değişik harcamaları da eğitim giderleri içinde kabul etmektedirler. Sendikalarla yapılan görüşmelerde, bazı sendikaların sadece yasal zorunluluğa uymak kaygısı ile davrandıkları gözlenmiştir. Bu konuda yasalarda bir yaptırım da öngörülmemiştir. Eskiden yasada

yer alan devlet ve konfederasyon denetimi de kaldırıldığından dolayı, sadece sendikanın kendi iç denetimi söz konusudur. Sendikaların denetimi ile ilgili olarak yayınlanan "İşçi ve İşveren Sendika ve Konfederasyonlarının Denetimine İlişkin Tüzük" de yine sendikaların kendi iç denetimlerine ilişkin genel esaslarla ilgilidir. Sendikalar gelirlerinin gerçekten yüzde onunu üyelerinin eğitimi için harcadıklarında, çalışma yaşamına çok önemli yararlar getireceği kuşkusuzdur. Bu nedenle konunun sendikalar tarafından bir yasal zorunluluğu yerine getirmek şeklinde algılanmadan ele alınması gerekmektedir.

Sonuç

Sendikalar çalışma yaşamının en önemli aktörlerinden biridir ve bu görevini değişik alanlarda başarı ile sürdürmenin uğraşı içindedirler. Sendikaların yerine getirmek zorunda oldukları önemli görevlerden biri de üyelerinin eğitimidir. Bu görev, yasanın sendikalara yüklediği bir sorumluluktur. Eğitimin yaşamın her alanında ve her evresinde gerekli olduğu düşünüldüğünde, konunun önemi daha iyi anlaşılacaktır. Çağımız yenilik ve gelişmelerin çok hızlı yaşandığı bir çağ olma özelliğini taşıdığından, eğitim, günümüzde daha da önemli hale gelmiştir. Bu konu sadece devlete yada işverene bırakılamayacak kadar önemlidir. Burada bir sosyal taraf olarak sendikalara da çok önemli sorumluluklar düşmektedir. Sendikaların üyelerinin eğitimi görevini, bir yasal zorunluluğu yerine getirmek olarak görmeden, orta ve uzun vadede kendilerinin güçlü olarak var olabilmeleri için de gerekli olan bir faaliyet olarak görmeleri gerekmektedir.

Araştırmamızın sonucunda; sendikaların, üyelerinin eğitimi konusunda genelde profesyonelce davrandıkları, konunun öneminin farkında oldukları, üyelerinin gereksinim duyacağı farklı alanlarda eğitim faaliyeti düzenledikleri ve bu faaliyetler için konunun uzmanı kişilerden yararlandıkları görülmüştür. Ancak sendikaların, yasanın; gelirlerinin en az yüzde onunu üyelerinin eğitimi ile mesleki bilgi ve tecrübelerini artırmak için kullanmak zorundadırlar, hükmünü uygularken gerekli özen ve dikkati göstermedikleri anlaşılmaktadır.

Bu konuda sendikaların, yüzde on rakamına ulaşmak için uğraş vermek yerine, üyelerinin gereksinim duyacağı alanlarda, gerekli eğitimleri gerçekleştirmek için uğraş vermeleri daha doğru olacaktır. Sendikalar, devlet ve işverenlerle ortak eğitim stratejisi oluşturmalı, onların da desteği ve yönlendirmesi ile eğitim çalışmalarında bulunmalıdır. Devlet de bu konuda destekleyici ve denetleyici fonksiyonunu iyi kullanmalı, sendikalar ve işverenlerle işbirliği içinde, çalışma yaşamının daha kaliteli olması için çaba göstermelidir. Bu şekilde bir koordinasyon sağlandığında, işçilerin eğitiminden beklenen yararların daha fazla olacağı görülecektir.

Kaynakça:

- AKTAN, C. Can. <http://www.canaktan.org/yonetim/insan-yonetim/gelistirme-egitim.htm>, 05.08.2006.
- BACAK, Bünyamin;(2002), İş Kazalarını Etkileyen Faktörler Ve Bunları Önlemenin Yolları : Çanakkale İli "Çimento, Toprak Ve Cam Sektörü"nde Bir Uygulama
(**Yayınlanmamış Doktora Tezi**, İstanbul Üniversitesi SBE), İstanbul.
- BİNGÖL, Dursun; (2003), **İnsan Kaynakları Yönetimi**, Beta Yayıncılık, İstanbul.
- CIVAN, M. ve DEMİRELLİ, C.:(2004), "Sanayi İşletmelerinde Eğitim ve Üniversite Sanayi İşbirliği Arayışı Üzerine Bir Uygulama" **I.Ulusal Mühendislik Kongresi'**ne Sunulan Bildiri, 20-21 Mayıs 2004, İzmir.
- DPT.; (2000), **8.Baş Yıllık Kalkınma Planı**, Ankara.
<http://www.toleyis.org.tr/TrDefault.asp?Bolum=Bilgi&Islem=egitim.asp&ID=5&RID=29>, 05.09.2006
<http://www.mpm.org.tr/verimlilik>, 05.09.2006
- KELLEÇİ, Mehmet Ali; (2003), **Bilgi Ekonomisi, İşgücü Piyasasının Temel Aktörleri ve Eşitsizlik:Eğilimler, Roller, Fırsatlar ve Riskler**, DPT Yayını, Ankara.
- KOBAN, Engin. Eğitim, Bilgi ve İnsan, http://www.isguc.org/?avc=arc_view.php&ex=49&pg=ks,14.08.2006.
Radikal Gazetesi, 20.01.2004.
- SABUNCUOĞLU, Zeyyat ve TOKOL, Tuncer; (2001), **İşletme**, Ezgi Kitabevi, Bursa.
- TÜRK-İŞ Eğitim Komisyonu Raporu, <http://www.turkis.org.tr/icerik/turkisegitim.htm>, 11.08.2006.
- 2821 sayılı Sendikalar Kanunu
İşçi ve İşveren Sendika ve Konfederasyonlarının Denetimine İlişkin Tüzük.

TÜRKİYE'DE KAMU HASTANELERİNİN KALİTE SEVİYELERİNİN İYİLEŞTİRİLMESİNDE SİVİL TOPLUM KURULUŞLARININ ROLÜ VE ÖNEMİ

Yrd. Doç. Dr. Muhsin ÖZDEMİR
mozdemir@adu.edu.tr

Arş. Gör. Algın OKURSOY
aokursoy@adu.edu.tr

Adnan Menderes Üniversitesi, Nazilli İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi

Özet

Hastaneler, sağlık bütçesinin önemli bir kısmını tüketmeleri, sağlık alanında ileri teknolojiye gereksinim duymaları, eğitim ve araştırma alanında önemli kaynaklara ihtiyaç duymaları nedeniyle sağlık sistemin en önemli birimleridir. Dolayısıyla açık bir sistem olan hastaneler içinde buldukları sağlık sisteminin başarılı olarak işleyebilmesi için çevrelerinde meydana gelen değişim taleplerini karşılamak durumundadırlar.

T.C. Sağlık Bakanlığı kamu hastanelerin hizmet kalitelerini yükseltmek amacıyla 2005 yılında "Kurumsal kaliteyi geliştirme ve kurumsal performans" kavramını gündeme alarak hastane hizmetleri iyileştirme çalışmalarında yeni bir yaklaşım sunmuştur. Bu sistemin amacı, hastanelerin kendi kurumsal performanslarını ölçerek hizmet kalitesi seviyelerini yükseltmeleridir.

STK'ların yeni uygulanmaya başlayan kamu hastanelerinin performanslarının ölçülmesi sürecinde aktif rol aldıkları söylenemez. STK'ların hastane performansları ölçüm süreci içerisinde rol almaları sağlıklı veri elde edilmesini sağlayacak ve hak sahiplerinin daha fazla bilgi edinmesini kolaylaştırabilecektir. Bu çalışmada STK'ların, kamu hastanelerinin performanslarının artırılmasına nasıl katkıda bulunabilecekleri belirlenmeye çalışılmış ve performans ölçüm sürecine katılımlarının kamu hastanelerinin kalite seviyelerine sağlayacakları katkılar açıklanmaya çalışılmıştır.

Anahtar Kelimeler: STK, Hastane Performansı

THE ROLE AND IMPORTANCE OF NGO'S FOR IMPROVING THE QUALITY LEVELS OF PUBLIC HOSPITALS IN TURKEY

Abstract

Hospitals are the most important units of the Health system because of consuming the greatest part of the Health budget, necessity of improved technology and requirement of important sources in the area of education and research. So that hospitals as open systems, have to compensate the alteration demands of the environment, for the Health system ,that they are inside ,to be operating successfully.

The T.C (Turkish Republic) Ministry of Health, presented a new approach at the studies of reclamation of hospital services by taking the conception of "corporate quality improvement and corporate performance" into account, to raise the service quality of public hospitals, in the year of 2005. The reason of this system is that the hospitals raise their service quality levels by evaluating their own institutional performances.

It could not be claimed that the NGO's have an active role at the process of evaluating the performances of the public hospitals, that is being executed recently. NGO's active performance at the process of evaluating the public hospitals will provide obtaining accurate "healthy" data and make it easy to get more information by the user of health system. In this study, it has been investigated that , how could NGO's had a more active role at the process of evaluating the performances of the public hospitals and how the NGO's attendance of the process of the evaluating the performances of public hospitals, will make contributions to the quality levels of these hospitals.

Key Words: NGO, Hospital Performance

GİRİŞ

Sağlık giderlerinin artması, ülkeleri, sağlık sistemlerindeki sorunlara çözüm bulma arayışlarına yöneltmiştir. Maliyetleri düşürme merkezli olan bu arayışlar, Türkiye'de de 1980'li yıllardan itibaren ivme kazanmıştır. Bu bağlamda, 2003 yılında Sağlık Bakanlığı "Sağlıkta Dönüşüm Programı" adı altında yeni bir program başlatmıştır. Bu program çerçevesinde sağlık sistemi sorunlarına "Sağlıkta Tek Çatı" uygulaması ile çözüm bulunmaya çalışılmış ve herkese eşit sağlık hizmeti verilmesi amaçlanmıştır.

2004 yılında Sağlık Bakanlığı, Türk sağlık sistemindeki sorunları çözmek amacıyla "mikro anlamda" çalışmalar başlatmıştır. Bu amaçla "Performansa Dayalı Ek Ödeme Sistemi" uygulamaya konulmuştur. Bünyesinde bir takım sorunları barındırması bakımından eleştirilere konu olan bu sistem, 2005 yılında yayınlanan Yönerge ile "Kurumsal Kaliteyi Geliştirme ve Kurumsal Performans" kavramı gündeme alınarak uygulamaya yeni bir boyut kazandırılmıştır. Yönerge kapsamında Bakanlık, kamu hastanelerinin performanslarının ölçülmesi için standartlar getirmiştir.

Türkiye’de yeni uygulamaya konulan hastane performansı ölçümü, bünyesinde birden çok alt süreci barındıran oldukça karmaşık bir süreçtir. Literatürde hastane performansının ölçülmesi ile ilgili yapılmış birçok çalışma bulunmaktadır. Ancak performans ölçümü bakımından hangi kriterlerin alınması gerektiği konusunda bir birliklilik bulunmamaktadır. Yapılan çalışmalarda genel olarak hastanelerin yatak kapasiteleri, hasta başına maliyetler, çalışan personel sayısı performans kriteri olarak alınmakta ancak bu kriterler bir hastanenin performansını değerlendirmekte yeterli olamamaktadır. Esas önemli olan nokta hastanelerin performanslarının değerlendirilmesi değil, ait oldukları sistem içerisinde diğer hastanelere göre başarılı ve başarısız oldukları tarafların saptanmasıdır. Ancak performans ölçüm sisteminde Türkiye olarak henüz işin başında olmamızdan dolayı söz konusu karşılaştırmanın yapılması pek çok bölge için mümkün olmamaktadır. Veri elde etmedeki güçlükler, alt yapı ve yetişmiş personel eksiklikleri gibi etkenler bu soruna neden olarak gösterilebilirler.

Bu çalışma, dört bölümden oluşmaktadır. Birinci bölümde genel olarak Türkiye’de sivil toplum kuruluşlarından (STK) bahsedilecektir. İkinci bölümde, Türkiye’de sağlık alanında faaliyet gösteren sivil toplum kuruluşlarının uygulamaları ile ilgili örnekler verilecektir. Üçüncü bölümde, Sağlık Bakanlığı’nın hastane performanslarını ölçmeye yönelik yayınladığı Yönerge genel hatları ile açıklanacaktır. Dördüncü bölümde ise, STK’ların ilgili yönergeye göre üstlenebilecekleri roller üzerinde durulacaktır.

1. Türkiye’de Sivil Toplum Kuruluşları

Son yıllarda hem Avrupa’da hem de Türkiye’de yeni bir kavram karşımıza çıkmaktadır. Gün geçtikçe önem kazanan bu kavram; insan hakları, demokrasi, sağlık ve ekonomi ile ilgili endişeleri toplum adına gündeme getirebilen ve kendi içerisinde çözüm yolları araştırabilen “Sivil toplum” kavramıdır.

Sivil toplum kavramının tanımı yapmak kolay değildir. Çünkü sivil toplum tanımı, toplumların kültürel, tarihsel gelişmelerine paralel olarak değişik şekillerde yapılabilmektedir. Genel olarak sivil toplum, devlet ve piyasa dışında kalan alan olarak tanımlanabilir (İnsel, 2004: 2). Başka bir deyişle sivil toplum dediğimiz şey, toplumda doğrudan doğruya devletin denetiminde olmayan bütün alanların bulunduğu yerdir (Belge, 2004: 1). Ama, yukarıda yapılan bu iki tanım da sivil toplumun tam olarak karşılığını vermemektedir. Literatürde sivil toplumun tanımının tartışıldığı pek çok çalışma bulunmaktadır. Bu çalışmamızda sivil toplum en genel anlamıyla bu iki tanım çerçevesinden algılanmaktadır.

Sivil toplum, her şeyden önce, devlet otoritesinin dışında bir şeyler yapma alışkanlığını edinmiş bir toplumu işaret eder. Sivil toplum; her şeyini devletten beklemeyen, onun dışında, onunla düşmanlık halinde değil, ama ondan mümkün olduğunca bağımsız, demokratik katılıma olanak veren, iletişime açık ve dayanışmanın olduğu bir alandır (Belge, 2004: 10). Bu bağlamda, dayanışma içinde harekete geçebilmek ve iletişim kurabilmek için bir grup insana gereksinme vardır. İşte sivil toplumdaki, Sivil Toplum Kuruluşlarına (STK) geçiş de bu noktada gerçekleşir. İnsanların dayanışma içerisinde harekete geçebilmesi ve iletişim kurabilmesi için örgütlü olması gerekmektedir. Dolayısıyla sivil toplum, örgütlü toplumdur. Bu açıdan Sivil Toplum Kuruluşları, sivil toplumdaki belli ilgi gruplarını temsil etmek üzere organize olmuş kurumlar olarak tanımlanabilir. STK’ların ortaya çıkışındaki mantık; devletin ya da piyasanın iyi yapamadığını insan olarak bizlerin iyi yapabileceği anlayışıdır.

Avrupa Ekonomik ve Sosyal Komitesi, sivil toplum kuruluşlarını “üyelerinin genel yarara yönelik amaç ve sorumluluklar taşıdığı ve kamu kurumları ve vatandaşları arasında aracı olarak faaliyet gösteren tüm örgütsel yapılar” şeklinde tanımlamıştır (<http://ekutup.dpt.gov.tr>, 2006). Genel anlamda insanların toplumsal yarara yönelik oluşturduğu her birlikteliğin bir sivil toplum kuruluşu olup olmadığı tartışılabilir. Bu nedenle, toplumsal faydaya yönelik oluşturulan birlikteliklerin sivil toplum kuruluşu olması için bir takım özellikleri bünyesinde barındırması gerekliliği kaçınılmazdır.

STK’ların en belirgin özelliği, yalnızca kendi amaç ve değerlerine hizmet etmemeleri olarak gösterilebilir. STK’lar toplumdaki her kesimi kapsayacak yardım amaçlı hizmet üretmek durumundadırlar. Aksi halde, yalnızca kendi amaçları ve üyeleri için hizmet üreten bir oluşumun sivil toplum kuruluşu olma vasfından söz edilemez. STK sıfatını, üyelerinin ötesinde bir yarar üretmeye dayalı birlikteliklere vermemiz gerekir (İnsel, 2004: 3). STK’ların bir diğer özelliği ise; hükümetlerden, kamu makamlarından ve siyasi partilerden bağımsız olmalarıdır. Finansal anlamda bu kurumlardan yardım almamaları gerekmektedir. Sivil toplum kuruluşlarının resmî ideolojiden bağımsızlaşması ve sorunlara halkın yararına bakması gerekir. Hem devlete bağımlı olmak hem de sivil olmak mümkün değildir. Sermaye zaten yeterince örgütlü bir yapıya sahiptir. Önemli olan toplumun ezilen kesimlerinin sivil toplum kuruluşları bünyesinde örgütlenmesidir (<http://www.siviltoplum.com.tr>, 2006). Modern dünyada sivil toplum örgütlerinin iki boyutundan söz edilebilir. Bunlar; hükümet dışı olmaları ve bir örgüt yapısına sahip bulunmaları şeklinde verilebilir. Sivil toplum örgütü deyince akla bu türden gruplar gelmektedir (Çaha, 2003: 21). Bunun yanında, STK’ların ticari çıkar gözetmemeleri, kâr amacı gütmemeleri ve merkezi otorite ile vatandaş arasında arabuluculuk yapmaları gibi özellikleri taşıması gerekmektedir. (www.deltur.cec.eu.int, 2006).

Türkiye’de sivil toplum kuruluşları gönüllülük kavramı ile birlikte gelişmiştir. Türkiye’deki mevzuata göre STK’lar, dernek veya vakıf statüsünde kurulup, kâr amacı gütmemek kaydıyla faaliyet gösterebilirler (www.deltur.cec.eu.int, 2006). Bu kuruluşların önemli bir bölümü uluslararası veya merkezi yurt dışında

bulunan benzerleri ile ilişki içindedir. Türkiye’de yasal olarak adlandırılabilir başlıca sivil toplum kuruluşları işçi sendikaları, odalar ve barolar gibi serbest meslek örgütleri, siyasal partiler, spor kulüpleri, çeşitli amaçlar güden vakıflar ve derneklerdir. Bunların yanında, bazı alternatif platform, inisiyatif (girişim) gibi adlar altında tam olarak formelleşmemiş gruplar da STK olarak adlandırılabilir (Tuncay, 2003: 11).

Türkiye’de sivil toplum örgütlerine, meslek odaları, vakıflar, hemşeri örgütleri gibi kurumlar göz önüne alındığında yaklaşık, 150 bin STK varlığından söz edilebilir. Bunların 80 bini STK’lar, 60 binini hemşerilerin kurduğu örgütler, beş bin kadarını meslek odaları ve üç bin kadarını da vakıflar vs. oluşturmaktadır (Keyman, 2004:10). Türkiye’de bu sayının özellikle Avrupa Birliği’ne (AB) uyum sürecinde arttığı ve sivil toplum konusunda etkileyici ilerlemeler kaydedildiği görülmektedir. 2001 yılından bu yana, AB, Türkiye’deki STK’ların gelişmesini güçlendirmeyi amaçlayan bir Sivil Toplumu Geliştirme Programı uygulamaktadır. Bu çerçevede, sivil toplum örgütlerine destek ve yardım sağlamak için, bir Sivil Toplum Geliştirme Merkezi (STGM) kurulmuştur (<http://ekutup.dpt.gov.tr>, 2006). Geniş kapsamlı konularla ilgilenen STK’lar, giderek artan bir şekilde seslerini duyurmaya başlamışlar ve sosyal etki merkezleri olma yolunda ilerleme göstermişlerdir.

2. Türkiye’de Sivil Toplum Kuruluşları ve Sağlık

Türkiye’deki STK’ların ilgi alanları farklılık göstermektedir. Ülkemizde STK’lar başta eğitim ve sağlık olmak üzere yoksulluğun giderilmesi, aile planlaması, çevre ve ekoloji, kültürel, etnik ve dini değerlerin teşviki, mesleki ve profesyonel grupların bir araya getirilmesi, kültür merkezleri, camiler, okullar ve nadiren hastanelerin kurulması için fon toplanması alanlarında faaliyet göstermektedirler (www.deltur.ccc.eu.int, 2006). İlgili faaliyet alanlarına göre kurulan STK’lar, bölgesel veya ulusal olarak hizmet vermektedirler.

STK’lardan devletin yapamadıklarını yapmaları veya devletin yaptıklarında tamamlayıcı unsur olarak görev almaları beklenir. Bu anlamda Türkiye’de STK’lar birçok alanda bu görevleri yapmaya adaydırlar. Bu görevi gerçekleştirebilecekleri en uygun alanlardan biri de sağlık sistemidir. Sağlık, şüphesiz ki, sosyal bir devletin yerine getirmesi gereken bir hizmettir. Ancak, Türkiye gibi gelişmekte olan ülkelerde sağlık sistemi, artan maliyetler ile birlikte bünyesinde bir takım sorunları barındırmaktadır. Sağlık hizmeti maliyetli bir iştir ve önemli bir kaynak aktarımını gerektirir. Bu noktada ilgili STK’lar sağlık sistemini destekleyici unsur olarak görev alabilirler.

Türkiye’de sağlık alanında faaliyet gösteren pek çok sivil toplum kuruluşu bulunmaktadır. Genel olarak sağlık sistemi içerisindeki faaliyet alanları hastaların bilinçlendirilmesi, ölümcül hastalıklar, anne ve çocuk sağlığı, hastalıklar konusunda topluma yönelik bilinçlendirme, yardım toplama yolu ile hastane, sağlık ocağı yapımı ve sağlık işletmelerine ekipman sağlanması olarak özetlenebilir. Türk Kanser Araştırma ve Savaş Kurumu toplumun ölümcül hastalıklar konusunda bilinçlendirilmesi yönünde çalışan ve bu konuda projeler yürütebilen STK’lardan biridir. Kanser, AIDS gibi ölümcül hastalıklar, tedavi masraflarının yüksekliği ile dikkat çekmektedir. Bu hastalıkların nedenleri artık günümüzde bellidir. Ancak, burada en önemli nokta, bu hastalıklara karşı toplumun bilinçlenmesidir. Bu tip hastalıklarda STK’lara önemli görevler düşmektedir. Türk Kanser Araştırma ve Savaş Kurumu Türkiye’de 1947 yılından beri kanser konusunda çalışmalar yapan ilk gönüllü kuruluştur (<http://www.turkcancer.org>, 2006). Faaliyetleri kapsamında hasta destek grupları oluşturarak kanserli hastaları, kanserden kurtulanları veya kanserden kurtulan bir yakını olanları, hasta destek guruplarına alıp onları eğiterek, onların benzer hastalara yardım etmelerini sağlamak yer almaktadır. Bu örnek, kanserli hastalar arasındaki diyalogun geliştirilmesi için iyi bir örnektir. Ayrıca, toplumu kanser hastalığı ve kanserden korunma yolları hakkında bilgilendirmektedir. Türk Kanser Araştırma ve Savaş Kurumu gibi daha birçok STK, ulusal veya yerel olarak faaliyet göstermektedir. Bazı STK’lar sağlık merkezleri açarak hastalara hizmet yoluna gitmektedir. Örneğin, Türk Kalp Vakfı, Nöro Kardiyoloji Merkezi’ni de bünyesinde hayata geçirerek bu alanda dünyada üçüncü merkezi, ABD ve İtalya’dan sonra Türkiye’de kurmuş bulunmaktadır. Çocuk hastalara yönelik olarak, Türkiye Diyabet Vakfı, ilköğretim ve kolejlerdeki ilköğretim öğrencileri ve öğretmenlerine diyabetle ilgili bilgileri aktarmak için İstanbul’da ilk kez eğitim seminerleri düzenlenmiştir. Çocuk hastalara yönelik olarak 270 okul ve 600 diyabetik öğrenci bu proje kapsamında ziyaret edilmiş ve hastalıkları konusunda bilgilendirilmiştir. Yine çocuk hastalara yönelik olarak THEODORA Çocuk Hizmetleri Vakfı, hastanelerde kısa veya uzun dönemli tedavi gören çocukların acılarını hafifleterek, onların eğlenmelerine ve gülmelerine yardımcı olmak amacıyla Palyaço Doktor programını uygulamaya koymuştur. Vakıf bu program kapsamında hastane ortamında çalışabilmeleri amacıyla eğitimden geçirilen Palyaço Doktorlar grubu oluşturmuş ve 2005 yılı içerisinde İstanbul’daki altı hastaneye 700 ziyaret gerçekleştirmiştir. Türkiye Alzheimer Vakfı, Alzheimer hastalığı ve diğer bunama sendromlarının toplum tarafından tanınması için faaliyet göstermektedir. Bu kapsamda vakıf, hasta yakınlarının bilgilendirmek amacıyla destek grupları oluşturmuş ve bu hastalık hakkında psikologların eğitimleri amacıyla yılda iki kere, onar haftalık programlar düzenlemiştir. Bu alanda faaliyet gösteren diğer bir STK olan Alzheimer Derneği de halka yönelik bilgilendirme toplantıları düzenleyerek bu hastalığın toplum tarafından tanınmasını sağlamayı amaçlamaktadır.

Sağlık alanında son yıllarda önem kazanmış diğer bir nokta da “Hasta Hakları”dır. Hasta hakları, Türkiye’de son yıllarda önem kazanmaya başlamıştır. Öyle ki, Sağlık Bakanlığının 1998 yılında Resmi

Gazetede yayınlanan Yönetmeliği'nde hasta hakları hakkında yapılması gerekenlerin çerçevesi çizilmiştir. 2003 yılında da Sağlık Bakanlığı "Sağlıkta Dönüşüm Programı" kapsamında hasta hakları uygulamasını başlatmıştır (www.saglik.gov.tr, 2006). Türkiye'de hasta hakları konusunda ilk resmî yapılanma 1997 yılında "Hasta ve Hasta Yakını Hakları Derneği", kısa adıyla "HAYAD" olarak adlandırılan sivil toplum kuruluşudur (Süttaş, 2000:180). HAYAD hastaların aldıkları hizmetlerden memnun olmadıklarına dikkat çekmektedir. Hastaların aldıkları sağlık hizmeti sırasında pek çok hakkının ihlal edildiğini belirten HAYAD, bu ihlallerden kaynaklanan pek çok mağdur hastanın olduğunu altını çizmektedir (www.hayad.org.tr, 2006). HAYAD etrafında kümelenen bu oluşum sayesinde çok sayıda hakkı ihlal edilmiş mağdur insan yaşadıklarını, hem kendileri gibi olan diğer insanlara hem de kamu oyuna aktarma olanağı bulmaktadır.

Sağlık alanında faaliyet gösteren STK'ların, diğer alanda faaliyet gösteren STK'larda olduğu gibi kapasite sınırları bulunmaktadır. Sağlık alanında faaliyet gösteren STK'ların kapasite kısıtlarının başında da ekonomik sorunlar gelmektedir. STK'lar gelirlerinin büyük bir kısmını bağışlar yoluyla elde etmektedir. Bağışlardan gelen gelirlerin az olması, ilgili STK'nın da faaliyet alanını daraltmaktadır. Geliştirdikleri projeler için finansman bulmakta zorlanmaktadır. İkinci önemli nokta ise; STK'ların profesyonel ve uzman çalışanlara duydukları gereksinimdir. Yürüttükleri projelerde ilgili uzman kişilerin projelerde yer alması her zaman gönüllülük esasını ile mümkün olamamaktadır. Söz konusu profesyonel destek için STK'lar devletten ya da başka kurumlardan bu anlamda yardım alabilmektedirler.

Ekonomik yetersizlikten daha önemli bir sorun ise, kalifiye insanlara olan gereksinimdir. Bu insanlar daimi personel, projelerde görev alabilecek gönüllüler veya profesyoneller olabilir. Ancak, STK'ların işlerini yürütebilmeleri için bazı yetenekli insanların bu örgütlü yapı içersine çekilmesi gerekmektedir. Bu noktada, kuruluşların ihtiyaçları pratik ihtiyaçların ötesine geçmektedir. Çünkü kalifiye insanların sivil kuruluşlara katılmaları bir ülkedeki sivil toplum algılaması, yasal hükümler ve düzenlemeler, demokrasi kültürü, sivil perspektif ve devlet-toplum ilişkileri gibi pek çok faktörle ilgilidir. Bu nedenle, sivil kuruluşların yukarıda özetlenen ekonomik koşullardan çok daha fazlasına gereksinim duyduğu söylenebilir (www.stgm.org.tr, 2006).

3. Türkiye'de Sağlık Sistemi ve Hastane Performanslarının Ölçümü

Hastaneler, sahip oldukları yetişmiş insan gücü, ileri teknoloji ve donanımlarıyla kapasitelerine bağlı olarak kompleks sağlık hizmetleri sunan sağlık hizmet birimleridir. Ayrıca, ciddi yaralanmalar veya hastalıklar için acil servis hizmetleri de sunarlar. Hastaneler, sağlık hizmetleri alanı için gerekli bilgi kaynağını oluşturan, bilgi ve beceri transferini sağlayan merkezlerdir. Ayrıca, hastaneler, bütün bu özelliklerinin yanında, toplam sağlık giderleri içerisinde de en büyük paya sahiptirler (Dünya Sağlık Örgütü Avrupa Ofisi, 2003:4). Hastaneler sahip oldukları bütün bu özellikler nedeniyle, ait oldukları sağlık sisteminin değişmez ve en önemli unsurlarıdır.

Türkiye İstatistik Kurumu'ndan (TUİK) alınan 2004 yılı verilerine göre ülkemizde 929 kamu hastanesi bulunmaktadır. Kamu hastanelerinin %16'sı Ankara, İstanbul ve İzmir gibi büyük şehirlerde bulunmakta olup toplam yatak kapasitesinin de %33'üne sahiptirler (TUİK, 2006).

Sağlık istatistiklerine bakıldığında Türkiye'nin istenilen tatmin edici düzeye ulaşamadığı görülmektedir. Dünya Sağlık Örgütü (DSÖ) verilerine göre, Türkiye'de Gayri Safi Yurt İçi Hasıladan toplam sağlık giderleri için ayrılan pay gelişmiş ülkelerin oldukça gerisinde bulunmaktadır. Türkiye 2003 yılı verilerine göre, Gayri Safi Yurt İçi Hasıladan sağlığa % 7,6 oranında bir pay ayırmıştır. Bu değer A.B.D'de % 15,2, Almanya da ise, % 11,1 oranındadır (DSÖ, 2006).

Türkiye, kişi başı sağlık harcamalarında da gelişmiş ülkelerin gerisinde kalmaktadır. Kişi başına sağlık harcaması istatistiğinde A.B.D 5711 dolar, Almanya 3001 dolar ile kişi başı sağlık harcamalarının en fazla olduğu ülkelerdir. Türkiye'nin ise kişi başı sağlık harcaması 528 dolardır (DSÖ, 2006).

Hastaneler yataklı tedavi hizmeti sunabilen kurumlar olduğundan, sahip oldukları yatak sayıları hizmet kapasitelerini etkilemektedir. Dolayısıyla, yatak sayıları hastane performanslarının hesaplanmasında kullanılabilir. Dünya Sağlık Örgütü'nün yayınlamış olduğu istatistiklere göre her 10.000 kişiye A.B.D'de 33, Japonya'da 129,4, Rusya'da 99, Türkiye'de ise 26 yatak düşmektedir (DSÖ, 2006).

Yukarıda verilen istatistikler bir sağlık sisteminin performansı hakkında genel bilgiler verebilir. Bu istatistiklerin artırılması ancak ve ancak sağlık harcamaları için daha fazla kaynak ayrılması ile mümkün olabilecektir. Maliyetlerin artması hem ülke hem de ülke içerisindeki bölgeler arasındaki sağlık hizmetleri farklılıklarının büyümesine, sağlık personelinin yönetim ve hizmet sunumu aşamalarında geleneksel rolün değişmesine yol açabilmektedir (Çiçek, Kara ve Koyuncu, 2006:126). Türkiye'de sağlık hizmetlerine yeterli kaynak ayrılmaması sağlık sisteminin en önemli ve değişmez unsurları olan hastanelerin kendilerinden beklenen görevleri yerine getirmelerini zorlaştırmaktadır.

Sağlık hizmetlerini iyileştirme çalışmaları, yalnızca Türkiye gibi gelişmekte olan ülkelerin değil, gelişmiş ülkelerin de temel ve öncelikli gündem maddesi olmaya devam etmektedir. A.B.D. ve İngiltere gibi gelişmiş ülkelerde bile seçim çalışmalarında sağlık hizmetlerinin iyileştirilmesi, bir başka deyişle sağlıkta reform ihtiyaçları üzerinde durulmaktadır. Bu gerçek, sağlık hizmetleri sunumu konusunda bütün dünyanın

yeni arayışlar içinde olduğunu göstermektedir. Gelişmişlik düzeyi ile bağlantılı olarak farklılıklar gösterse de, genel anlamda sağlık sorunlarını tamamen çözmüş bir ülke tanımlamak oldukça zordur.

Sağlık sistemlerinde yeniden yapılanma düşüncesi 1980'li yılların dünyasında hâkim bir görüş olmuş ve tüm ülkeler sağlığa ayrılan payları ne olursa olsun yeni arayışlara yönelmişlerdir (Çiçek, Kara ve Koyuncu, 2006: 126). Türkiye'de de sağlık hizmetlerinin iyileştirilmesi için çeşitli programlar uygulanmıştır. 1980'li yıllara kadar geçen dönemde genel olarak sağlık hizmetlerinin iyileştirilmesi, alt yapının ve örgütlenmenin düzenlenmesi ile ilgili uygulamalarda bulunulmuştur. 1983 sonrası yıllar, "mevcut durumun sorun olduğu anlayışı"ni benimseyen reform çalışmalarının hız kazandığı yıllardır. 1990 yılı sonunda Dünya Bankası desteğinde yürütülen projeler temel olarak sağlıktaki reform çalışmalarını konu edinmiş ve bu dönemde reform çalışmalarının adı "sağlık projeleri"ne dönüşmüştür. Yine bu yıllarda Ulusal Sağlık Kongreleri düzenlenmiş ve yeniden yapılanma sürecine başlanmıştır. 1993 yılında sosyal güvenlik şemsiyesi altında kalan yoksul kesim için yeşil kart uygulamasına başlanmıştır (Sağlık Bakanlığı, 2003: 8-10). Son olarak, 2003 yılında "Sağlıkta Değişim Programı" ile sağlık sisteminde yeni bir sürece girilmiştir. Bu kapsamda ilk olarak bütün devlet hastaneleri tek çatı altında toplanmıştır. 2004 yılında ise hastanelerde performans ölçme sistemi uygulanmaya başlanmış ve performansa dayalı ek ödeme sistemi getirilmiştir. Bu program kapsamında Sağlık Bakanlığı, kamu hastanelerinin hizmet kalitelerini yükseltmek amacıyla da 2005 yılında "kurumsal kaliteyi geliştirme ve kurumsal performans" kavramını gündeme getirerek hastane hizmetleri iyileştirme çalışmalarında yeni bir yaklaşım sunmuştur. Bu sistemin amacı, kamu hastanelerinin kendi kurumsal performanslarını ölçerek hizmet kalitesi seviyelerini yükseltmeleridir.

Performans kavramı özellikle sağlık sektöründe önem kazanmaktadır. En genel ifadeyle performans bir işletmenin belirli bir zaman diliminde elde ettiği başarı olarak tanımlanabilir (Tetik, 2003: 222). Diğer bir tanımla performans yapılan bir işin, o iş ile ilgili tanımlanan hedefe yönelik olarak nereye varılabildiğinin nicel ve nitel olarak anlatımıdır. Performans ölçümlerinden elde edilen bilgiler olmadan geleceğe yönelik kararlar verilmemelidir. Kalitenin yükseltilebilmesi için öncelikle ölçülebilir performans verilerine ihtiyaç duyulacaktır.

Hastane performansının ölçülmesi üzerine birçok ülkede çok sayıda çalışma yapılmaktadır. Bu çalışmaların amacı, hastane performanslarını ölçerek kalite seviyelerinin artırılmasıdır. Ancak, bu çalışmalar, performans göstergeleri için kesinlik kazanmış kriterlerin olmadığını göstermiştir. Hastane performans kriterlerinin sayısı oldukça fazla olmasına rağmen, kriterler arasında homojen bir yapı bulunmamaktadır (Mehrotra v.d., 2005: 2). Ayrıca, bu dağınık yapı içerisinde hastane performanslarını karşılaştırabilecek bir sistem de bulunmamaktadır.

Dünya Sağlık Örgütü (DSÖ), Avrupa Bölge Ofisi 2003 yılında hastanelerin gönüllü oto-değerlendirme ve diğer hastanelerle karşılaştırma yapabilmeleri için altı alanda performans ölçütünü belirlemiştir. Bu performans ölçütleri; klinik etkinlik, hasta merkezli hizmet, üretimde etkinlik, güvenlik, personelin gelişimini sağlamak ve hesap verilebilir yönetim olarak belirlenmiştir. Bu kriterlerin içerisinde alt kriterler belirlemiş ve altı ana kriter altında toplam 18 adet ölçülebilir performans kriteri saptanmıştır. DSÖ, belirlediği bu kriterlere ait pilot çalışmanın ilk sonuçlarını 2005 yılında açıklamıştır. Pilot çalışma için 8 ülkeden 66 hastane gönüllü olmasına karşın, yalnızca altı ülkeden 55 hastane çalışmaya ilişkin sonuçları göndermiştir. DSÖ Avrupa Bölge Ofisi yayınladığı ilk raporda veri elde etmede ve verilerin değerlendirilmesinde karşılaşılan zorlukların altını çizmiştir.

Sağlık Bakanlığı uygulamaya koyduğu performans ölçüm sistemini 2005 yılında yayınladığı bir yönerge ile standart hale getirmiştir. Yönergeye göre hastane performans kriterlerini poliklinik hizmetleri, kurum kalite kriterleri, il idare kurulu değerlendirmesi, hasta ve hasta yakınları memnuniyet anketleri şeklinde belirlemiştir. Bu kriterler için Sağlık Bakanlığı hastane performans ölçüm yöntemlerini de beş grupta özetlemiştir:

- Mevcut mevzuatlar çerçevesinde yapılan denetimler ve incelemeler,
- Hasta ve hasta yakınlarına yönelik anket araştırmaları,
- Bağımsız kuruluşlarca yapılan değerlendirmeler,
- İstatistiksel göstergeler,
- Özdeğerlendirme süreçleri.

Hastane performans ölçüm sisteminin sağlık sisteminin gelişmesine ne kadar faydalı olabileceği ayrı bir tartışma konusudur. Ancak günümüzde toplumun bütün kesimleri bilgiye ihtiyaç duymaktadır. Ölçülebilir ve karşılaştırılabilir değerlerin elde edilmesi, sistemin kalitesi hakkında güncel ve geçerli bilgiler verebilir. Hastane performans ölçümünde Türkiye'deki en büyük sorun verilerin güvenli bir şekilde elde edilememesidir. Şayet veriler eksik, hatalı ya da yanlış olarak toplanırsa ölçüm sonunda yapılacak olan analizlerin sonuçlarına güvenilemez ve yapılacak yorumlar yanıltıcı olabilir. Veri elde edilmesinde karşılaşılabilecek sorunlar nedeniyle daha yeni uygulanmaya başlayan bu sistemin yaygınlaşmadan geçerliliğini kaybetmesi olasıdır.

4. Hastane Performanslarının Ölçülmesinde ve Hastane Kalitelerinin İyileştirilmesinde STK'ların Rolü

Hastane performansı ölçümlerinin yapılabilmesi için verilerin açık ve anlaşılır olması gerekmektedir. Hastanelerin ilgili verileri tam ve doğru olarak elde edebilmesi için projeler uygulanmalı ve gerekli yatırımların yapılması zorunludur. Ölçülen performans değerlerinin verdiği sonuçlar taraflarca kullanılacak formatta yayınlanmalıdır. Hak sahipleri performans değerleri hakkında bilgilendirilmelidir.

Yönerge'ye göre hastane performanslarının ölçülmesi sürecinde bütün sorumluluk hastane yönetimlerine bırakılmaktadır. Bu nedenle, hastanelerde yetişmiş personel bulundurulması önemlidir. Veri toplamak ve toplanan verileri amaçlarına yönelik olarak analiz etmek ayrı bir uzmanlık konusudur. Sağlık Bakanlığı'nın Yönerge'de sunmuş olduğu kriterlerin bir kısmı istatistiksel göstergelerden elde edilebilecek değerlerdir. Ancak, performans kriterlerinin düşük çıkması, kurum yöneticileri tarafından başarısızlık olarak görülebileceğinden yönetimlerin yanlış davranmaları sonucunu doğurabilir. Bu durumda hak sahipleri elde ettikleri verilerin güvenilirliğinden kuşku duyabilirler.

Bir sağlık işletmesi için kalitenin iki boyutundan söz edilebilir. Bunlardan birincisi teknik kalite diğeri ise algılanan kalitedir. Sağlık işletmesi için teknik kalite, temel olarak hastalık tanı ve tedavi sürecindeki doğruluk olarak tanımlanabilir, (Devebakan, 2006: 131). Örneğin Türkiye'de Sağlık Bakanlığı'nın mevcut mevzuata göre yaptıkları denetlemelerde dikkate aldıkları özellikler hastanenin teknik kalite çıktıları ile ilgilidir. Bir sağlık işletmesinin en büyük dış müşteri grubunu oluşturan hastaların, sunulan hizmetin teknik yönünü değerlendirme şansına her zaman sahip olmaması sağlık işletmelerinde kalite olgusunun farklı bir bakış açısı ile ele alınmasını gerekli kılmaktadır. Hastaların hizmet sunumu sırasında verilen hizmetin teknik yönünü değerlendirememesi, hastanelerde algılanan kalitenin önemini artırmaktadır. Hastanelerin uzun dönemli başarı elde edebilmesinin anahtarlarından birisi de, teknik kalitenin yanında, hastaların hizmet kalitesi algısını ölçmek ve değerlendirmektedir (Devebakan ve Aksaraylı, 2003: 38). Performans kriterlerinden biri de hasta ve hasta yakınları memnuniyet anketleri olarak verilmektedir. Hasta ve hasta yakınlarına yönelik anketler, hastane hizmetlerinin kalitesini hastaların ve yakınlarının algıladığı şekilde değerlendirebilir. Hasta ve hasta yakınlarına yönelik standardize edilmiş anketler, hastane performansını ulusal düzeyde belirgin biçimde ölçebilir. Böylelikle hastanenin algılanan kalitesi hakkında bilgi sahibi olunabilir. Ancak hastane yönetimleri kamu hastaneleri için olumsuz sonuç veren anketleri açıklamakta isteksiz olabilirler. Bu gibi bir durumun meydana gelmemesi için hasta ve hasta yakınları anketleri hastane yönetimlerinden bağımsız kuruluşlarca yapılmalıdır.

STK'lar gönüllülük ilkesi ile çalışan kurumlardır. Sahip oldukları gücü temsil ettikleri gruplardan almaktadırlar. Yerel yönetimlerden bağımsızdırlar. Taşdıkları bu özellikler nedeniyle hasta ve hasta yakınlarına yönelik anketleri hiçbir kuruma bağlı kalmadan, çarpıtmadan ve en güvenilir şekilde uygulayabilirler. Dolayısıyla anketler aracılığıyla kamu hastanelerinde algılanan kalitenin ölçülmesinde STK'ların aktif olarak rol alması performans ölçüm sistemine olumlu katkı sağlayabilecektir. STK'lar anketler aracılığıyla verileri toplayabilir ve istenilen formatta hastane yönetimlerine iletebilirler. STK'lar anket sonuçlarını halka yayın organları aracılığıyla duyurabilirler. Böylelikle, hastalar, hizmet aldıkları kamu hastanesinin eksikliklerini görerek daha bilinçli bir şekilde taleplerini hastane yönetimlerine iletme fırsatı bulabilirler. Hastaların taleplerini iletmesi için STK'lar yine aktif rol alabilirler.

Kamu hastaneleri için hastalar bakımından algılanan kalite seviyesini yükseltecek bir başka önemli nokta ise *hasta haklarıdır*. Ülkemizde Hasta Hakları Yönetmeliği 1998 yılında yürürlüğe girmiş olmasına rağmen etkin bir şekilde hayata geçirilememiştir. Bu kapsamda Sağlık Bakanlığı'nca 2003 yılında yayımlanan 'Sağlık Tesislerinde Hasta Uygulamalarına İlişkin Yönerge' ile hasta hakları uygulamaları başlatılmıştır. Bu Yönerge, hasta haklarının ülke çapında uygulamaya geçirilmesi açısından önemli bir dönüm noktası olmuştur. Ancak uygulamaların başlatıldığı hastanelerde karşılaşılan eksikliklerin giderilmesi ve hasta hakları uygulamalarının tüm sağlık kuruluşlarında başlatılması amacıyla Sağlık Bakanlığı 2005 yılında konuya ilişkin yeni bir Yönerge çıkarmıştır.

Yönerge doğrultusunda Sağlık Bakanlığı bünyesindeki hastanelerde Hasta Hakları Birimleri ve Hasta Hakları Kurulları oluşturulmuştur. Hastaneler için Hasta Hakları Kurulu'nu oluşturan üyeler şunlardır:

- Başkan: Kamu hastanelerinde hastanenin kalite hizmetlerinden sorumlu Baştabip Yardımcısı kurulun başkanıdır.
- Hasta Hakları Birim Sorumlusu,
- Hakkında başvuruda bulunulan personelin birim sorumlusu,
- Hasta hakları konusunda faaliyet gösteren sivil toplum kuruluşu temsilcisi,
- Varsa hastanın avukatı,
- 4688 Sayılı Kamu Sendikaları Kanunu'na göre kurumda yetki almış sendika temsilcisi,
- Valiliğin belirleyeceği bir vatandaş. (Kendisi ve yakınlarının Sağlık Bakanlığı'na bağlı kurumlarda ticari ilişkisi olmayan, sağlık hizmetleri veya sosyal hizmetler alanında temayüz etmiş, 65 yaşını

geçmemiş, kurula sürekli olarak katılmasını engelleyecek kronik bir rahatsızlığı olmayan, gönüllü bir kişi kurulda görev alır.)

- İl Genel Meclisi üyeleri arasından Vali tarafından seçilecek bir üye,

Hemen fark edileceği gibi, hakkında başvuruda bulunulan personelin birim sorumlusu da hasta hakları kurulunda yer almaktadır. Kuruldaki bu üyenin varlığı, hasta hakları kurulunun personele yönelik şikayetlerin değerlendirileceği bir makamın gerekliliği varsayımına dayandığını göstermektedir. Kuşkusuz hasta hakları ihlallerinin personelden kaynaklanmış olanları da vardır, ancak bunlar azınlıktır. Hasta hakları ihlallerinin çoğu sistem kaynaklı olmakta ve bunların çözümü Kurul'ları aşmaktadır.

Yönerge ile Kurul'larda sivil toplum temsilcilerinin görevlendirilmesi gerçekten önemli bir ilerlemedir. Ancak toplantıya katılanların oy çokluğu ile karar verdiği bu Kurul'ların vereceği kararlarda memurların daima belirleyici olacağı, sivil toplum temsilcilerinin ve hasta temsilcilerinin daima azınlıkta kalabileceği açık olarak görülmektedir.

Tüm bunlara karşın, hasta hakları konusunda Sağlık Bakanlığı'nın başlattığı çalışmalar önemlidir ve popülizme alet edilmediği sürece desteklenmelidir. Ancak, hasta haklarıyla ilgili çalışmalar yapan sivil toplum kuruluşlarının rolünün artırılarak Hasta Hakları Kurulları'nda belirleyicilik açısından memur üyelerle eşit konuma gelmelerinin sağlanması gerekmektedir.

SONUÇ

Türkiye'de sağlık sistemi sorunları için hükümetler yıllar boyunca çözüm yolları aramışlar ve çeşitli politikalar uygulamışlardır. Son olarak 2003 yılında "Sağlıkta Dönüşüm" adı altında yeni bir program uygulamaya konulmuştur. Bu program kapsamında Sağlık Bakanlığı, personeli için Performansa Dayalı Ek Ödeme Sistemi getirmiştir. 2005 yılında da Bakanlık yayınladığı Yönerge ile "Kurumsal Kaliteyi Geliştirme ve Kurumsal Performans" kavramını gündeme alarak kamu hastanelerinin performanslarını ölçmeye başlamıştır. Yönergede Sağlık Bakanlığı kurum performans kriterlerini, poliklinik hizmetleri, kurum kalite kriterleri, İl İdare Kurulu değerlendirmesi, hasta ve hasta yakınları memnuniyet anketleri şeklinde belirlemiştir.

Sağlık Bakanlığı'nın hastane performanslarını ölçme girişimi olumlu olarak değerlendirilebilir. Performans kavramına sağlık hizmetlerinin değerlendirilmesi açısından bakıldığında; kalite ve performans kavramları neredeyse eş değer tutulmaktadır. Hastanelerin performanslarının ölçülmesiyle, gerçekte ne yaptıklarının tanımlanması ve koydukları hedeflere ne kadar yaklaştıklarının belirlenmesi mümkün olabilecektir. Ölçme kalitenin sağlanmasının ilk adımıdır.

Hastanelerde, teknik ve algılanan olmak üzere kalitenin iki boyutundan söz edilebilir. Hastaneler için "Ne" sorusuna teknik kalite boyutu ile cevap verilebilirken, "Nasıl" sorusuna algılanan kalite ile cevap bulunabilir. Hastaların aldıkları hizmetin teknik kalitesi konusunda bilgi sahibi olmaması beklenen bir durumdur. Hastalar daha çok hizmetin nasıl sunulduğuna tanıklık ederler. Bundan dolayı, sağlık kurumları yapılandırılırken ve yönetilirken hastalara odaklanmalıdır. Yönergede, hastane performansı için hasta ve hasta yakınları anket kriterlerine önem verilmesi bu açıdan önemli bir gelişmedir. Modern teknoloji ürünleri ile donatılmış hastanelerde hastaların nesneleştirilmesinin önüne geçilebilmesi için iyi bir fırsattır.

Yönergeye göre hastane performanslarının ölçülmesi sürecinde bütün sorumluluk hastane yönetimlerine bırakılmaktadır. Sağlık hizmetlerinde teknik kalitenin ilgili kontrol mekanizmaları ve ilgili kurullar tarafından ölçülmesi doğaldır. Ancak, algılanan kalitenin düşük çıkması, kurum yöneticileri tarafından başarısızlık olarak görülebileceğinden yönetimlerin yanlış davranmalarına neden olabilir. Bu durumda hak sahipleri elde ettikleri verilerin güvenilirliğinden şüphe duyabilirler. Bu konuda bağımsız veri toplama süreçleri geliştirilmesi uygun olabilir. Hasta ve hasta yakınları memnuniyet anketleri bunun için iyi bir uygulama alanıdır. Hastaların güvenini kazanmış ulusal ve/veya yerel STK'lar hasta ve hasta yakınlarına yönelik anket uygulamalarını gerçekleştirebilirler. Böylelikle, verilerin elde edilmesinde ortaya çıkabilecek olan yanlış davranışların önüne geçilebilecektir. STK'lar gönüllük ilkesi ile çalışan kurumlardır. Dolayısıyla, hasta ve hasta yakınları anketlerinin sonuçlarının kötü veya iyi çıkmasından her hangi bir çıkarları bulunmayacaktır. Anketler sonucunda elde ettikleri verileri yayın organları aracılığıyla toplumla paylaşabilirler. Hastaların hizmet aldıkları kurumun hizmet kalitesi hakkında bilgi edinmesini sağlayabilirler.

Hastaların sivil toplum kuruluşları aracılığıyla sorunlarını tartışma olanağı bulacağı ve bunlara çözüm yolları arayacağı açıktır. Ancak bu çerçevede ülkemizde STK'ların aralarındaki iletişimin eksikliği önemli bir sorun oluşturmaktadır. Sivil toplumun gerektirdiği bu iletişim ihtiyacının *internet* ortamına taşınması faydalı olabilir. Sağlık sistemine ilişkin konular hakkında sanal tartışmanın geliştirilmesi için internet destekli platformların yaratılmasının da teşvik edilmesi faydalı olacaktır. Bu çalışmalar, STK ve onlara destek veren kişiler/kurumlar arasındaki ilişkiyi güçlendirecek ve aynı zamanda diğer STK'lar ile ortak faaliyetler yürütme olanağı sağlayacaktır. Bu anlamda oluşturulan Sivil Toplum Geliştirme Merkezi olumlu bir girişimdir. Ancak STGM benzeri platformların STK'ların faaliyet alanlarına göre çeşitlendirilmesi faydalı olacaktır. Örneğin sadece hasta hakları ihlallerinin tartışıldığı bir internet ortamı yaratılabilir.

Türkiye'de sağlık alanında faaliyet gösteren STK'lar ile yurt dışındaki benzerleri arasında işbirliğinin güçlendirilmesi, STK'ların karşılaştıkları problemleri kavrama ve bu problemlere çözüm yolları bulmaları

konusunda yararlı olabilecektir. Yurt dışında sağlık alanında faaliyet gösteren STK'ların hastaneler için yapmış oldukları çalışmalar, Türkiye'de STK'lar tarafından örnek alınıp burada uygulanabilirler. Dolayısıyla STK'ların bu alanda yetişmiş personeli bünyesinde bulundurmaları önemlidir. Bu katılım ister gönüllü veya profesyonel nitelikte olabilir.

Oldukça karmaşık bir süreci içinde barındıran hastane hizmetlerinin tanımlanması, ölçülmesi, değerlendirilmesi, yorumlanması, ortaya çıkan çıktılarından sağlık politikalarının oluşturulup nihai amaç olan sağlık hizmetlerinin iyileştirilmesi, kaliteli, verimli hizmet sunumunun sağlanması konusunda Türkiye'nin henüz işin başında olduğu görülmektedir. Sağlık Bakanlığı bu uygulamanın amacına ulaşması ve sağlıklı bir şekilde işleyebilmesi için her türlü kuruluş ile işbirliği içinde olmalıdır.

Kaynakça

- Avrupa Komisyon STK Araştırması ,Sivil Toplum İş Başında, www.deltur.cec.eu.int/sivil.rtf, 06.09.2006.
- Avrupa Toplulukları Komisyonu, 2005, **AB ve Aday Ülkeler Arasında Sivil Toplum Diyalogu, Komisyondan Konseye, Avrupa Parlamentosuna, Ekonomik ve Sosyal Komiteye ve Bölgeler Komitesine Bildirim, (Çeviri: DPT Müsteşarlığı Avrupa Birliği ile İlişkiler Genel Müdürlüğü)**, <http://ekutup.dpt.gov.tr/ab/siviltop/diyalog.pdf>, 23.08.2006.
- BELGE, M., 2003, **Sivil Toplum Nedir?**, Sivil Toplum ve Demokrasi Konferans Yazıları, no: 1, İstanbul Bilgi Üniversitesi STK Eğitim ve Araştırma Birimi, İstanbul.
- ÇAHA, Ö.,2003, **Bir Kez Daha Sivil Toplum Üzerine**, Sivil Toplum Dergisi, Sayı: 1, No. 1, Jan. 2003, İstanbul. ss. 21-28.
- Çiçek, Recep; Kara, Barış; Koyuncu, Kadim, 2006, **Sağlık Hizmet Sektöründe Kalite Algılanımı ve Hastanelerde Uygulanmasına İlişkin Bir Araştırma**, Verimlilik Dergisi, 2006/3, Ankara, ss.125-150.
- Devebakan, N., 2006. **Sağlık İşletmelerinde Teknik ve Algılanan Kalite**, Dokuz Eylül Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, Cilt:8, Sayı:1, İzmir, ss. 120-149.
- Devebakan, N.; Aksarı, M., 2003. **Sağlık İşletmelerinde Algılanan Hizmet Kalitesinin Ölçümünde SERVQUAL Skorlarının Kullanımı ve Özel Altınordu Hastanesi Uygulaması**, Dokuz Eylül Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, Cilt:5, Sayı:1, İzmir, ss. 38-54.
- DSÖ Avrupa Ofisi, 2003, **Measuring Hospital Performance To Improve The Quality Of Care In Europe: A Need For Clarifying The Concepts And Defining The Main Dimensions**, Report on a WHO Workshop- e78873, Spain.
- Fikret Başkaya "Az Gelişmişlik Kapitalizmin Bir Ürünüdür", http://www.siviltoplum.com.tr/roportaj_11_2.htm, 06.09.2006.
- İNSEL, A., 2004. **Sivil toplum, STK'lar ve Gönüllülük**, Sivil Toplum ve Demokrasi Konferans Yazıları, No: 5, İstanbul Bilgi Üniversitesi STK Eğitim ve Araştırma Birimi, İstanbul.
- Keyman, F.,2004, **Sivil toplum, sivil toplum kuruluşları ve Türkiye**, Sivil Toplum ve Demokrasi Konferans Yazıları, no: 4, İstanbul Bilgi Üniversitesi STK Eğitim ve Araştırma Birimi, İstanbul.
- Mehrotra, A.; Lee, S. and Dudley, A., 2003, **Hospital Performance Evaluation: What data do we want, How Do We Get It, and How Should We Use It?**, Institute for Health Policy Studies, University of California, San Francisco.
- Sivil Toplum ve Geliştirme Merkezi (STGM), 2005, STGM Haritalama Çalışması, Sivil Toplum Kuruluşları: İhtiyaçlar ve Sınırlılıklar, <http://www.stgm.org.tr/docs/1140175111STGM%20Haritalama%20Calismasi-Tr.doc>, 01.09.2006.
- Sütlaş, Mustafa, 2000, **Hasta ve Hasta Yakını Hakları**, Çivi yazıları, İstanbul.
- T.C. Sağlık Bakanlığı, 2003. **Sağlıkta Dönüşüm Programı**, Ankara.
- Tetik, Semra, 2003, **İşletme Performansını Belirlemede Veri Zarflama Analizi**, Yönetim ve Ekonomi, Cilt:10, Sayı:2, Manisa, ss. 221-229.
- Tunçay,M., 2003, **Sivil Toplum Kuruluşlarıyla İlgili Kavramlar**, Sivil Toplum Dergisi, Sayı : 1, İstanbul. ss. 9-13.
- www.hayad.org.tr, 01.Eylül 2006.
- www.saglik.gov.tr, 25.08.2006.
- www.turkcancer.org/news.php?id=82, 28.08.2006.
- www.tuik.gov.tr, 01.09. 2006.
- www.who.org, 01.09.2006.

TÜRKİYE'DE SİVİL TOPLUM KURULUŞLARINDAN VAKIFLARIN YÜKSEK ÖĞRETİM SİSTEMİNE ETKİLERİ

Yrd. Doç. Dr. Sezgin DEMİR
Arş. Gör. Dr. Abdullah ÖZDEMİR
abdullahozd@ksu.edu.tr

Adnan Menderes Üniversitesi, Nazilli İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi

Özet

Literatürde Non-Governmental Organisation (NGO) olarak ifade edilen; Türkiye'de gönüllü örgütler, üçüncü sektör, yönetim dışı örgütler şeklinde adlandırılan Sivil Toplum Kuruluşları (STK) içerisinde vakıflar önemli bir yere sahiptir.

Günümüzde vakıflar, STK içerisinde ekonomik açıdan en önemli yere sahip olan birimlerdir. Vakıfların kurmuş olduğu üniversiteler yüksek öğretim sistemi içerisinde zamanla daha önemli bir işlev görmeye başlamışlardır.

Vakıf üniversitelerinin ve öğrenci sayılarının zamanla artması, üniversiteler içindeki yerinin daha önemli hale gelmesine sebep olmuştur. Ayrıca, vakıf üniversitelerinin devlet üniversiteleri ile karşılaştırıldığında önemli bir maddi güce sahip olduğu görülmektedir. Bu nedenle vakıf üniversiteleri, devlet üniversitelerine göre alt yapı çalışmalarını daha kısa zamanda tamamlama imkanı bulmuşlardır.

Bildiride, sivil toplum kuruluşları sınıflaması içerisinde yer alan vakıf üniversitelerinin yüksek öğretim sistemine etkileri belirlenmeye çalışılacaktır. Bu amaçla, devlet üniversiteleri ile vakıf üniversitelerinin gerek öğrenci ve öğretim elemanı sayıları, gerekse de gelirleri arasında bir karşılaştırma yapılarak, var olan yapı analiz edilecek ve geleceğe yönelik saptamalarda bulunulacaktır. Ayrıca, vakıf üniversitelerinin gerçek anlamda kurumsallaşmalarını sağlayıp sağlamadıklarının görülebilmesi amacıyla, öğretim üyelerinin yaptıkları yayın sayıları da inceleme konusu yapılacaktır.

Anahtar Kelimeler: Sivil Toplum Kuruluşları, Vakıflar, Vakıf Üniversiteleri

Abstract

Foundations are important components of Civil Society Organizations (CSO) which are called as Non-Governmental Organizations (NGO) in the literature and known as voluntary organizations or third sector in Turkey.

Today, foundations occupy the most important place within the CSO in terms of economics. The private foundation universities became more important within the higher education institutions from time to time

The growing number and the capacity of the private foundation universities make them more important within the universities. On the other hand when compared to state universities, they have more economic power on they have the possibility to develop their infrastructure earlier.

In this paper, we aim to define the effects of private foundation universities on the higher education system which are classified under the Civil Society Organizations. For this purpose, we will be able to analyze the current structure by making a comparison between the state universities and private foundation universities in terms of the number of students, the number of instructors and the incomes of universities. This result will help us to find some future predictions. On the other hand, the number of publications will be analyzed as well in order to measure the level of institutionalization of the private foundation universities.

Key Words: Civil Society Organizations, Foundations, the Private Foundation Universities

Giriş

Günümüz toplumlarında insan ihtiyaçlarının artması ve çeşitlenmesi beraberinde devletlerin yürüttükleri faaliyetlerin söz konusu ihtiyaçlara göre artırılmasını zorunlu kılmaktadır. Ancak, hükümetler bu ihtiyaçlara kimi zaman yanıt verememektedir. Bu durum bir takım faaliyetlerin hem devlet eliyle hem de sivil toplum tarafından yürütülmesi sonucunu doğurmaktadır.

Bunun yanı sıra, devletin minimal olması istekleri de bu süreci hızlandırıcı bir etki yaratmaktadır. Türkiye'de de bu doğrultuda özellikle yüksek öğrenim kurumlarının sivil inisiyatif tarafından kurulduğu görülmektedir. Ülkemizde bu kurumlar genelde vakıf çatısı altında faaliyet göstermektedirler.

Türkiye'de vakıflar, Osmanlı İmparatorluğu döneminden bu yana kamu hizmeti gören ve devlet kuruluşu olmayan en önemli kurumlardır. Günümüzde vakıf üniversiteleri, bu geleneği sürdürmek üzere kurulan sivil toplum kuruluşlarıdır.

1. Sivil Toplum Kuruluşları ve Vakıflar

Sivil Toplum Kuruluşları (STK) Literatürde Non-Governmental Organisation (NGO) olarak ifade edilen; Türkiye'de gönüllü örgütler, üçüncü sektör, yönetim dışı örgütler olarak adlandırılan birimlerdir.

Çok çeşitli tanımları olmakla birlikte STK, belirli mekan ve zamanda bilgiye dayanarak teşhis edilen bir amacı ya da ihtiyaçlar demetini karşılamayı amaç edinen, kâr amacı gütmeyen hizmet veren ve böylece kamunun yönetimine katılan kuruluşlardır (Kuçuradi, 1998: 30). STK denilince akla ilk olarak dernek, vakıf, yurttaş inisiyatifi/girişimi, sendika gibi gönüllü ve ara örgütlenmeler gelir. STK'ların örgütlenme biçimi ve etkinlik alanları farklılık gösterebilmektedir. STK yerel boyutta örgütlenebilecekleri gibi, ulusal ve uluslararası bir örgütsel yapılanmaya da gidebilirler. STK'ların etkinlik alanları eğitim, çevre, kentsel kırsal kalkınma, sağlık, sosyal hizmetler, teknik yardım ve danışmanlık, barışın sağlanması ve insan haklarının korunması gibi geniş bir yelpazeye yayılır (Aslan ve Kaya, 2004: 216).

2. Türkiye'de Devlet ve Vakıf Üniversiteleri

Günümüzde vakıflar, STK içerisinde ekonomik açıdan en önemli yere sahip olan birimlerdir. Vakıfların kurmuş olduğu üniversiteler yüksek öğretim sistemi içerisinde zamanla yerini almış ve önemli bir hale gelmiştir. Türkiye'de Kurulu bulunan 53 üniversitenin 1996–2005 yılları arasındaki öğrenci sayıları aşağıda Tablo 1'de verilmiştir.

Tablo 1. Devlet Üniversitelerinin Öğrenci Sayıları

Yıllar	Ön lisans	Lisans	Toplam	Lisansüstü
1996	150.443	550.785	701.228	69.605
1997	169.049	590.118	759.167	71.083
1998	192.654	640.337	832.991	69.175
1999	202.972	686.617	889.589	71.399
2000	218.099	713.259	931.358	73.120
2001	239.842	752.715	992.557	86.865
2002	263.341	782.793	1.046.134	96.098
2003	335.073	801.696	1.136.769	105.712
2004	357.680	831.596	1.189.276	115.224
2005	402.404	871.091	1.273.495	120.255

Kaynak: 1997–2005 yılları YÖK raporları

Tablo 1 verilerine göre 1996–2005 döneminde ön lisans öğrenci sayısı yaklaşık % 168 oranında artış göstermiştir. Bir önceki yıla göre ön lisans öğrenci sayısının en fazla oranda arttığı yıl yaklaşık % 14 oranı ile 1998 yılı olmuştur. Aynı dönemde lisans öğrencisi sayısı da bir artış trendi izlemiştir. Lisans öğrencisi sayısı 1996 yılına göre 2005 yılında yaklaşık % 58 oranında artış göstermiştir. Yine lisans öğrenci sayısının bir önceki yıla göre en fazla oranda arttığı yıl yaklaşık % 8,5 ile 1998 yılıdır.

1996–2005 döneminde toplam öğrenci sayısı yaklaşık % 82 oranında artmıştır. Aynı dönemde lisansüstü öğrenci sayısı yıllar itibarıyla dalgalanma göstermekle birlikte yaklaşık % 73 oranında artış göstermiştir. Türkiye'de vakıf üniversitelerde okuyan öğrenci sayılarının görülebilmesi amacıyla oluşturulan Tablo 2 aşağıdaki gibidir.

Tablo 2. Vakıf Üniversitelerinin Öğrenci Sayıları

Yıllar	Ön lisans	Lisans	Toplam	Lisansüstü	Üniversite Sayısı
1996	1.753	7.350	9.103	749	3
1997	2.579	10.067	12.646	952	7
1998	3.824	16.164	19.988	1279	14
1999	4.539	22.828	27.367	1.993	15
2000	5.297	30.947	36.244	2.999	18
2001	5.348	40.674	46.022	4.523	18
2002	4.552	44.958	49.510	6.039	20
2003	7.905	49.308	57.213	6.766	22
2004	11.074	57.610	68.684	8.295	23
2005	15.122	68.620	83.742	9.290	26

Kaynak: 1997–2005 yılları YÖK raporları

Tablo 2 verilerinden de görüldüğü gibi 1996 yılında Türkiye’de kurulu 3 vakıf üniversitesi bulunmaktadır. Vakıf üniversitesi sayısı yıllar itibarıyla artmaya devam etmiş ve 2005 yılına gelindiğinde Türkiye’de 26 üniversite faaliyet göstermeye başlamıştır. Üniversite sayısındaki artışla birlikte, öğrenci sayılarında da önemli artışlar meydana gelmiştir. 1996 yılında vakıf üniversitelerinde okuyan öğrenci sayısı yalnızca 9.103 iken, 2005 yılına gelindiğinde bu rakam 83.842 öğrenciye çıkmıştır. Yine benzer şekilde vakıf üniversitelerinde öğrenim gören lisansüstü öğrenci sayıları da önemli miktarda artarak 1996 yılındaki 749 kişiden 2005 yılındaki 9.290 öğrenciye çıkmıştır.

Her yıl üniversite sınavına giren öğrenci sayısı artmasına karşılık, kontenjanlardaki düşüklük nedeniyle öğrencilerin büyük bir çoğunluğu açıkta kalma tehlikesiyle karşı karşıya kalmaktadır. Bu nedenle maddi durumu iyi olan aileler çocuklarını yurtdışı yerine vakıf üniversitelerine göndermektedirler. Yani, vakıf üniversitelerindeki öğrenci sayısının artmasının temelinde devlet üniversitelerindeki kontenjan yetersizlikleri yatmaktadır.

Öğrenci sayısındaki bu artışa karşılık, onlara eğitim veren öğretim elemanlarının sayıları Tablo 3’de verilmiştir. Tablo 3 verilerine göre, 1996–2005 döneminde devlet üniversitelerindeki profesör sayısında yaklaşık % 62 oranında bir artış meydana gelmiştir. Buna karşılık aynı dönemde doçent sayısındaki artış yaklaşık % 48 oranında, yardımcı doçent adedindeki artış yaklaşık % 115 oranında gerçekleşmiştir. Öğretim üyeleri toplamındaki artış ise yaklaşık % 75 oranında olmuştur. Rakamlardan da anlaşıldığı gibi öğretim üyeleri arasında yardımcı doçentlik kadrosunda bir yığılmanın olduğu gözlenmektedir. Bu kadrodaki öğretim üyelerinin yaşadıkları dil problemi yığılmanın ana sorunu olarak görülmektedir.

1996–2005 döneminde öğretim görevlisi sayısında yaklaşık % 65 oranında bir artış söz konusu olmuştur. Aynı dönemde araştırma görevlisi sayısında ise ancak yaklaşık % 35 oranında bir artış yaşanmıştır. Bu rakamlar önemli bir soruna işaret etmektedir. Eğitim-öğretim faaliyetlerinin yürütülmesinde önemli fonksiyon gören ayrıca öğretim üyesi yetiştirilmesi için önemli bir kaynak teşkil eden araştırma görevlisi kadrosu özellikle son yıllarda fazlalaştırılamamaktadır. Bu yapı hem akademik birimlerin işleyişinde bir takım aksaklıkların yaşanmasına neden olmakta hem de lisansüstü eğitim yapan öğrencilerin kadroya geçememeleri nedeniyle motivasyonunu düşürücü bir etki meydana getirmektedir.

Tablo 3. Devlet Üniversiteleri Öğretim Elemanı Sayıları

Yıllar	Profesör	Doçent	Yardımcı Doçent	Öğretim Üyesi Toplamı	Öğretim Görevlisi	Araştırma Görevlisi	Genel Toplam
1996	6.412	3.344	6.124	22.123	6.243	20.116	42.239
1997	6.891	3.584	6.574	23.682	6.633	21.420	45.102
1998	7.247	3.929	7.154	25.530	7.200	22.232	47.762
1999	7.494	4.210	7.852	27.011	7.455	23.371	50.382
2000	7.873	4.607	8.769	29.632	8.383	24.626	54.258
2001	8.471	5.336	11041	33.001	8.153	26816	59.817
2002	9.021	5.447	11.829	35.194	8.897	28.167	63.361
2003	9.427	4.957	11.645	35.974	9.945	26.557	62.531
2004	9.975	4.840	12.456	37.315	10.044	27.417	64.732
2005	10.376	4.932	13.193	38.803	10.302	27.083	65.886

Kaynak: 1997-2005 yılları YÖK raporları

Devlet üniversitelerinde faaliyet gösteren toplam öğretim elemanı sayısı 1996–2005 döneminde yaklaşık olarak % 56 oranında artış göstermiştir.

Toplam öğrenci sayısının yaklaşık olarak % 82 oranında artmasına karşılık, söz konusu öğrencileri yetiştirecek öğretim elemanı sayısı yukarıda da ifade edildiği gibi ancak % 56 oranında artmıştır. Bu yapı, öğretim elemanı başına düşen öğrenci sayısının artması sonucunu doğurmuştur.

Vakıf üniversitelerinde faaliyet gösteren öğretim elemanlarının dağılımını gösteren Tablo 4 aşağıda verilmiştir.

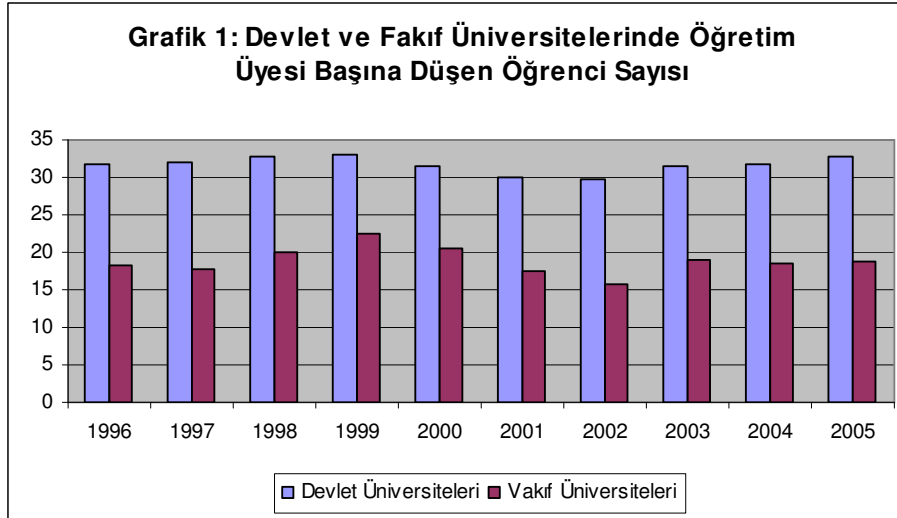
Tablo 4. Vakıf Üniversiteleri Öğretim Elemanı Sayıları

Yıllar	Profesör	Doçent	Yardımcı Doçent	Öğretim Üyesi Toplamı	Öğretim Görevlisi	Araştırma Görevlisi	Genel Toplam
1996	72	40	107	499	280	134	633
1997	108	68	145	712	391	115	827
1998	193	101	185	1.000	521	156	1.156
1999	220	120	250	1.211	621	394	1.605
2000	366	167	349	1.776	894	536	2.312
2001	519	216	532	2.646	1.379	606	3.252
2002	578	254	613	3.159	1.714	739	3.898
2003	615	262	711	2.995	1.407	823	3.818
2004	713	281	810	3.700	1.896	1.009	4.709
2005	844	297	1.026	4.438	2.271	1.178	5.616

Kaynak : 1997-2005 yılları YÖK raporları

Tablo 4 verilerinden de görüleceği gibi, vakıf üniversitelerinde yıllar itibarıyla bütün akademik kadrolarda artışlar meydana gelmiştir. 1996 yılında bu üniversitelerde görev yapan 633 akademik personel bulunmasına karşılık, 2005 yılında bu rakam 5.616 kişiye çıkmıştır. Vakıf üniversitesi sayısı yıllar itibarıyla artış gösterdiği için öğretim elemanı sayılarındaki artışın oransal olarak verilmesi anlamlı olmayacağı için buraya alınmamıştır. Bununla birlikte, vakıf üniversitelerinin öğretim üyesi ihtiyacı genelde devlet üniversiteleri personelleri kullanılmak suretiyle karşılanmaktadır.

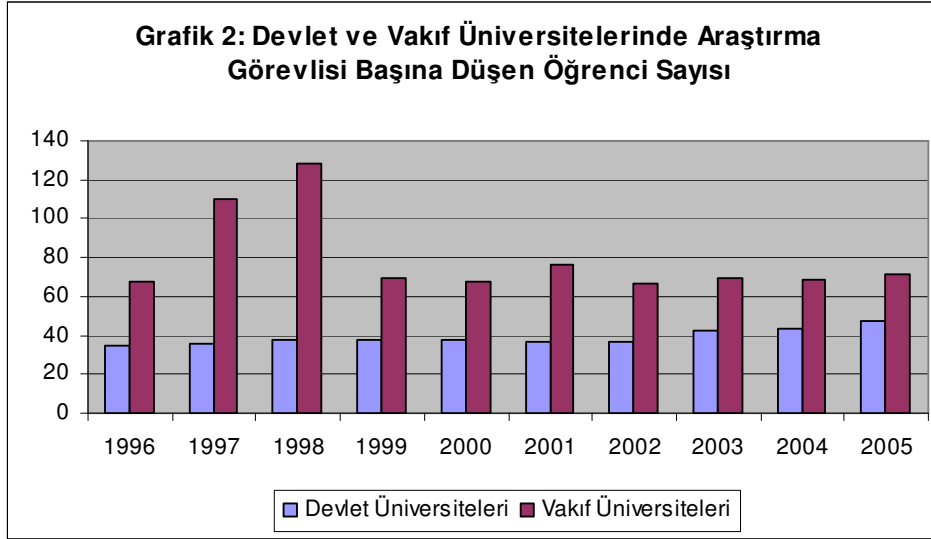
Öğretim üyesi başına düşen öğrenci sayılarını belirlemek amacıyla Grafik 1 oluşturulmuştur.

Kaynak: 1997–2005 yılları YÖK raporları verileri kullanılarak hesaplanmıştır.

1996–2005 döneminde devlet üniversitelerinde öğretim üyesi başına düşen öğrenci sayısı genelde 32 öğrenci civarında olmuştur. Aynı rakam vakıf üniversitelerinde yaklaşık 19 öğrencidir.

Bir başka kıyaslama ise üniversitelerde araştırma görevlisi başına düşen öğrenci sayılarıdır. Araştırma görevlisi kadrosu öğretim üyesi yetiştirmek üzere istihdam edildiği için kurumsallaşmanın da bir göstergesi konumundadır. Bu nedenle devlet ve vakıf üniversitelerinde araştırma görevlisi başına düşen öğrenci sayılarını gösteren Grafik 2 aşağıdaki gibidir.

Kaynak : 1997-2005 yılları YÖK raporları verileri kullanılarak hesaplanmıştır.

Grafik 2 incelendiğinde, 1996–2005 döneminde devlet üniversitelerinde araştırma görevlisi başına düşen öğrenci sayısının ortalaması 39 öğrencidir. Buna karşılık, vakıf üniversitelerinde araştırma görevlisi başına düşen öğrenci sayısının ortalaması yaklaşık 80 öğrencidir.

Gerek öğretim üyesi gerekse araştırma görevlisi başına düşen öğrenci sayıları birlikte değerlendirildiğinde vakıf üniversitelerinde araştırma görevlisi kadrosuna gereken özenin verilmediği sonucu ortaya çıkmaktadır.

Devlet üniversitelerinin gelir kaynakları; bütçeden aldıkları pay, öğrencilerden aldıkları katkı payları, döner sermaye gelirleri ve diğer gelirler olarak sıralanmaktadır. 1996–2005 döneminde devlet üniversitelerinin elde ettikleri toplam gelirler Tablo 5'de verilmiştir.

Tablo 5. Devlet Üniversiteleri Toplam Gelir Kaynakları (Milyon TL)

Yıllar	Bütçe	Katkı payı	Döner Sermaye	Diğer	Toplam Gelir
1996	87.564.113	9.419.610	35.486.478	3.014.829	135.485.030
1997	192.234.761	17.019.333	119.196.099	7.792.874	336.243.067
1998	422.656.899	33.338.073	216.364.661	15.123.476	687.483.109
1999	676.899.815	51.198.604	370.935.014	25.342.819	1.124.376.252
2000	1.054.610.700	91.017.072	646.272.899	52.933.104	1.844.833.775
2001	1.372.910.550	113.783.097	1.104.871.188	65.256.011	2.656.820.846
2002	2.495.967.700	173.654.572	2.041.637.912	74.047.567	4.785.307.751
2003	3.346.669.000	245.729.959	2.207.961.536	97.262.919	5.897.623.414
2004	3.894.070.670	319.619.563	2.642.872.594	126.063.469	6.982.626.296
2005	5.218.467.000	391.134.188	3.298.503.832	193.290.538	9.101.395.558

Kaynak : 1997-2005 yılları YÖK raporları

Tablo 5 verilerine göre devlet üniversitelerinin elde ettikleri gelirler yıllar itibarıyla artış trendi izlemektedir. Bütün gelir kalemlerinde bir artış söz konusudur. Bununla birlikte, ülke ekonomisinin yaşadığı olumsuzluklar ve krizler gelirlerin reel anlamda arttığı anlamına gelmemektedir. Bu amaçla devlet ve vakıf üniversitelerinin öğrenci başına elde ettikleri gelirler verilmek suretiyle (Tablo 7) bir karşılaştırma yapılacaktır.

Vakıf üniversitelerinin elde ettikleri gelirler devletten aldıkları yardımlar ve öğrencilerinden aldıkları harçlardan oluşmaktadır. Vakıf üniversitelerinin elde ettikleri gösteren Tablo 6 aşağıdaki gibidir.

Tablo 6. Vakıf Üniversiteleri Toplam Gelirleri (Milyon TL)

Yıllar	Ücret Geliri	Devlet Yardımı	Toplam Gelir
1996	5.956.712	341.014	6.297.726
1997	15.458.976	960.659	16.419.635
1998	41.932.106	3.042.554	44.974.659
1999	92.424.489	6.247.172	98.671.661
2000	181.716.398	12.312.122	194.028.520
2001	453.343.209	19.097.369	472.440.577
2002	599.309.440	35.437.724	634.747.164
2003	686.679.122	50.530.840	737.209.962
2004	785.306.481	67.468.027	852.774.508
2005	897.747.737	102.946.191	1.000.693.927

Kaynak: 1997–2005 yılları YÖK raporları

Tablo 6'dan da görüldüğü gibi, vakıf üniversitelerinin elde ettikleri gelirler TL cinsinden (üniversite sayısının da artmasının etkisiyle) artış göstermiştir.

Devlet ve vakıf üniversitelerinin öğrenci başına elde ettikleri gelirlerin yıllara göre dökümü aşağıda Tablo 7'de verilmiştir.

Tablo 7. Devlet ve Vakıf Üniversiteleri Öğrenci Başına Gelir Karşılaştırması (Milyon TL)

Yıllar	Devlet Üniversiteleri	Vakıf Üniversiteleri
1996	193	692
1997	443	1.298
1998	825	2.250
1999	1.264	3.605
2000	1.981	5.353
2001	2.677	10.266
2002	4.574	12.821
2003	5.188	12.885
2004	5.871	12.416
2005	7.147	11.950

Kaynak: 1997–2005 yılları YÖK raporları verileri kullanılarak hesaplanmıştır.

Tablo 7 verilerine göre, 1996 yılında vakıf üniversiteleri devlet üniversitelerine göre öğrenci başına yaklaşık 2,6 kat daha fazla gelir etmektedir. 1996–2005 döneminde bu konjonktür benzer şekilde devam etmekle birlikte öğrenci başına gelirler arasındaki fark 2000 ve 2001 yıllarında yaşanan ekonomik krizler neticesinde daha da fazlalaşarak 2001 yılında yaklaşık 2.8 kata çıkmıştır. Daha sonraki yıllarda döviz kurlarında meydana gelen durağanlık neticesinde 2005 yılına gelindiğinde gelirler arasındaki fark 0.67 kat olarak gerçekleşmiştir.

Üniversitelerin temel işlevlerinden bir tanesi de hiç kuşkusuz öğretim elemanlarının üretmiş oldukları yayınlardır. Bu noktadan hareketle devlet ve vakıf üniversitelerinde görev yapan öğretim elemanlarının toplam yayın miktarları aşağıda Tablo 8’de verilmektedir.

Tablo 8. Devlet ve Vakıf Üniversiteleri Yayın Sayıları

Yıllar	SCI+SSCI+AHCI		Toplam
	Devlet Üniversiteleri	Vakıf Üniversiteleri	
2000	5.579	495	6.074
2001	7.047	545	7.592
2002	8.585	718	9.303
2003	11.292	868	12.160
2004	12.670	1.103	13.773
2005	16.393	1.324	17.717

Kaynak: http://www.atilim.edu.tr/events/news/vakif_unv-yayin_per.html

TÜBA 2006 yılı Lisansüstü eğitim raporu

Tablo 8 verileri 2000–2005 dönemini kapsamaktadır. 2000 yılı öncesinde yayın sayıları genel toplam içinde fazla anlamlı bulunmadığından karşılaştırmanın bu yıldan itibaren başlatılması uygun görülmüştür.

Tablo 8 verilerine göre yayın sayılarında devlet üniversitelerinin önemli bir ağırlığı bulunmaktadır. Devlet üniversitelerinde altı yıllık dönemde yayın sayısında yaklaşık 2,9'luk bir artış meydana gelirken, vakıf üniversitelerinde ise bu oran 2,7 olarak gerçekleşmiştir. 2000 yılına göre 2005 yılında toplam yayın sayısı yaklaşık 2,9 kat artış göstermiştir.

Öğretim üyesi başına düşen yayın sayılarının ve toplam yayın yüzdelerinin görülebilmesi amacıyla Tablo 9 verilmiştir.

Tablo 9. Devlet ve Vakıf Üniversitelerinde Öğretim Üyesi Başına Düşen Yayın Sayıları ve Toplam Yayın Yüzdeleri

Yıllar	Öğr. Üyesi Başına Düş. Yayın Sayısı		Toplam Yayın Yüzdeleri	
	Devlet Üniversiteleri	Vakıf Üniversiteleri	Devlet Üniversiteleri (%)	Vakıf Üniversiteleri (%)
2000	0,19	0,28	92	8
2001	0,21	0,21	93	7
2002	0,24	0,23	92	8
2003	0,31	0,29	93	7
2004	0,34	0,30	92	8
2005	0,42	0,30	93	7

Kaynak: Atılım Üniversitesi ve TÜBA'nın verilerinden yararlanılarak hesaplanmıştır.

Tablo 9 verilerine göre 2000 yılında devlet üniversitelerinde öğretim üyesi başına düşen yayın sayısı 0.19 olarak gerçekleşmiştir. Buna karşılık vakıf üniversitelerinde bu rakam 0.28 olmuştur. 2005 yılında gelindiğinde ise devlet üniversitelerinde rakamın 0,42'ye çıktığı, buna karşılık vakıf üniversitelerinde rakamın 0,30 olduğu görülmektedir. Ayrıca 2005 yılı itibarıyla, yapılan yayınların % 93'ü devlet, kalan % 7'si ise vakıf üniversiteleri tarafından yapılmaktadır.

Sonuç

Türkiye’de devlet üniversitelerinde yeterli öğrenci kontenjanının olmamasının da etkisiyle vakıf üniversiteleri faaliyetlerine devam etmektedirler. Eğitimde fırsat eşitliğini bozduğu iddia edilse de, devletin

yetersiz kaldığı noktada vakıf üniversitelerinin bir boşluğu doldurduğu düşünülebilir. Bununla birlikte, vakıfların kurulma sürecinde kâr elde etme gibi temel hedefleri yoktur. Ancak uygulamada bazı vakıf üniversitelerinin birer ticarethane gibi çalıştıkları gözlemlenmektedir.

Ayrıca üniversitelerin temel fonksiyonlarından birisi olan öğretim üyesi yetiştirme konusunda vakıf üniversitelerinin genelde isteksiz davrandıkları, bu ihtiyaçlarını devlet üniversitelerinden veya dışarıdan öğretim görevlileri yoluyla karşıladıkları görülmektedir. Vakıf üniversitelerinin gerçek anlamda kurumsallaşabilmeleri araştırma görevlisi kadrolarını sağlamlaştırılmaları ve onlara gerekli olanakları sağlamaları ile mümkün olabilecektir.

Yine bazı vakıf üniversitelerinin yürüttükleri faaliyetleri bir işletme gibi algılamaları beraberinde, yayın sayılarının çok düşük olması sonucunu getirmektedir. Gerçek anlamda üniversitenin bilgi üreten birimler olduğu düşüncesinden hareketle, vakıf üniversitelerinde kadrolu öğretim elemanlarının sayısının artırılması ve bu personelin görevinin yalnızca ders vermek olmadığı uygulamada da gösterilmelidir.

Vakıf üniversitelerinin yayın sayısındaki artışın üniversite sayısındaki artışa tam bir paralellik göstermediği, toplam yayın sayısı dağılımından rahatlıkla görülebilmektedir. 2000–2005 yılları arasında vakıf üniversite sayısı % 44 artarken, toplam yayın sayısı içindeki payı % 7’de kalmıştır. Söz konusu yıllarda artış gözlenmemekte ve %7 - % 8 aralığında değişmektedir. Vakıf üniversite sayısındaki artışın yayın sayısına yansımamış olması, vakıf üniversitelerinin bilimsel hayata sağlaması gereken katkının gerçekleştirilemediğini açıkça ortaya koymaktadır.

Vakıf üniversitelerinde eğitim veren öğretim elemanı dağılımı, eğitimin kalitesi ve bu üniversitelerinin ana amacının ne olduğu konusunda önemli ipuçları vermektedir. 1996–2005 yılları arasında devlet üniversitelerinde ders veren öğretim elemanlarının (Profesör, Doçent, Yardımcı Doçent ve Öğretim Görevlisi) % 27’si öğretim görevlisi iken, vakıf üniversitelerinde bu yüzde % 54 dür. Vakıf üniversitelerinin eğitim kadrosunun yarısının öğretim görevlilerinden oluşmasının nedeni olarak öğretim üyesi bulma zorluğu ile maliyetleri düşürme akla gelebilecek iki sebeptir. Ancak, bu üniversitelerde öğretim üyelerine verilen ücretlerin, devlet üniversitelerinden oldukça fazla olduğu düşünüldüğünde öğretim üyesi bulma zorluğu inandırıcı bir neden olmaktan çıkmaktadır.

Sonuç olarak, vakıf üniversitelerinde temel işletmecilik kuralı olan daha düşük maliyet ile daha fazla gelir elde etmek amacının ön planda olduğu, gerek yayın sayısı gerekse öğretim üyesi dağılımından rahatlıkla görülebilmektedir. Vakıf Yükseköğretim Kurumları Yönetmeliği’nin Yedinci Bölümü’nde düzenlenen mali hükümlerin yer aldığı 27. maddede açıkça belirtilen “Vakıflar kendilerine kazanç sağlamak amacı ile yükseköğretim kurumu kuramazlar” hükmünün, sadece elde edilen gelirlerin vakfa aktarılabilmesi olarak algılanmasının yanlışlığı, kanımızca yeterince açıktır. Gelir elde etmek amacıyla bir yüksek öğretim kurumu açmanın yanlış olduğu anlamına gelmeyecek olan bu saptama, yönetmeliğinde böyle bir amaç taşıyamayacak olan kuruluşların geldiği durumu görmek açısından önemlidir.

Kaynakça

- ASLAN, M.; KAYA, G., 2004. 1980 Sonrası Türkiye’de Siyasal Katılımda Sivil Toplum Kuruluşları, C.Ü. İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi, Cilt 5, Sayı 1, Sivas, 213-223.
- KUÇURADİ, İ., 1998. Sivil Toplum Kuruluşları: Kavramlar, Türkiye’de Sivil Toplum Kuruluşları Sempozyumu, II. Oturum, 16-17 Aralık, İTÜ Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul, 24-31.
- TÜBA, 2006. “Türkiye’de Doktora Eğitiminin Durumu Üzerine Görüşler”, Mayıs, TÜBA Yayınları, Ankara.
- YÖK, 1991. “Vakıf Yükseköğretim Kurumları Yönetmeliği”, <http://www.yok.gov.tr/mevzuat/yonet/yonet35.html>
- YÖK, 1998. “Türk Yükseköğretiminin Bugünkü Durumu”, YÖK Yayınevi, Mart, Ankara.
- YÖK, 1999. “Türk Yükseköğretiminin Bugünkü Durumu”, YÖK Yayınevi, Mart, Ankara.
- YÖK, 2000. “Türk Yükseköğretiminin Bugünkü Durumu”, YÖK Yayınevi, Mart, Ankara.
- YÖK, 2001. “Türk Yükseköğretiminin Bugünkü Durumu”, YÖK Yayınevi, Kasım, Ankara.
- YÖK, 2003. “Türk Yükseköğretiminin Bugünkü Durumu”, YÖK Yayınevi, Mart, Ankara.
- YÖK, 2004. “Türk Yükseköğretiminin Bugünkü Durumu”, YÖK Yayınevi, Kasım, Ankara.
- YÖK, 2005. “Türk Yükseköğretiminin Bugünkü Durumu”, YÖK Yayınevi, Kasım, Ankara.
- http://www.atilim.edu.tr/events/news/vakif_unv-yayin_per.html

MESLEK SEÇİMİ VE MESLEĞE YÖNLENDİRMEDE SİVİL TOPLUM KURULUŞLARININ ÖNEMİ: SİYASAL VAKFI ÖRNEĞİ

Araş. Gör. Dr. Ersin KAVI
ersinkavi@yahoo.com

Ordu Üniversitesi, Ünye İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi

Özet

Sivil toplum kuruluşları, bir ülkede sosyal ve ekonomik olarak birçok görev üstlenirler. Bu görevlerden biri de sosyal politika açısından ele alınabilecek olan mesleki yönlendirme.

Özellikle, ülkemizde lisans eğitimi sonrası, doğrudan bir meslek sahibi olmak zorlaşmış, mesleki yönlendirmeye ihtiyaç duyulmaya başlanmıştır. Çünkü kamu kurumlarında belirli bir pozisyona gelmek için birçok sınavdan geçmek gerekmekte ve olası meslekler için de bir bilgilendirme sürecine ihtiyaç duyulmaktadır.

Bu doğrultuda, bu ihtiyacı gidermeye yönelik olarak çaba gösteren fakülte mezunları tarafından kurulmuş dernek, vakıf ve cemiyetler mevcuttur. Bunlardan biri de Siyasal Vakfı'dır. Bu vakfın faaliyetleri arasında öğrencilere burs vermek, konferans organize etmek ve "Meslek Tanıtımı ve Mesleğe Hazırlık Seminerleri" düzenlemek yer almaktadır.

Sonuç olarak, Siyasal Vakfı ve benzeri sivil toplum kuruluşları, lisans mezunlarının bazı mesleklere yönlendirilmesine aracı olmakta, bu alanlarda çalışacak daha bilinçli adayların ortaya çıkmasını sağlamakta ve kısmen de olsa, istihdam politikalarına destek olmaktadır.

Anahtar Kelimeler: STK, Mesleki eğitim, Mesleğe yönlendirme, Vakıflar

THE IMPORTANCE OF NGOs FOR VOCATIONAL COUNSELLING-GUIDANCE: THE EXAMPLE OF SİYASAL VAKFI

Abstract

Non-governmental organizations (NGOs) undertake lots of social and economical missions. One of them is Vocational counselling-guidance (VCG), which can be taken into account with social policy.

Especially, in our country after the bachelors' degree it has become difficult to have a job directly. And people started to need VCG. Because, you need to pass lots of exams in order to find a position at the public sector and there is need for a process of instruction.

So, there are associations' foundations and communities who strive to meet this necessity which is founded by related faculty graduates. One of them is "Siyasal Vakfı". One of the most important of mission of foundation, which is activities like, is giving bursary to students, organizing meeting is "Introduction vocations and giving seminar preparation to vocation" The bachelors' degree seniors or graduates who attend to seminar get information about vocation like auditorship.

Consequently, Siyasal Vakfı such NGOs guide to bachelors degree graduates to certain vocations and provide more conscious candidates in this fields and partially though they support the policy of employment.

Key Words: NGOs, Vocational Choice, Vocational Counselling-Guidance (VCG), Foundations.

Giriş

Ülkemizde yaşanan ve en çok da gençleri ilgilendiren sorunlardan biri de meslek seçimi ve mesleki yönlendirmedeki eksikliklerdir. Öyle ki, yıllarca okul sıralarında, bir yere gelme hayali kuran gençler ya yanlış yönlendirilmekte ya da bilinçsiz tercihler nedeniyle hayal kırıklığına uğramaktadır. Bu gibi durumlar da bireyin ileriki iş yaşamında daha verimsiz ve mutsuz olmasını sağlamakta ülke üretimini olumsuz yönde etkilemektedir. Ayrıca, eğitim sistemimizin yeterli esneklikte olmaması da bu sonuca olumsuz etki etmektedir.

Bu doğrultuda, hem üniversiteye hazırlanan hem de üniversitede okuyan gençlerin meslek seçimi ve mesleki yönlendirme açısından eğitilmesi önemli bir yer tutmaktadır. Özellikle de üniversiteye girmiş ama üniversite sonrası hangi işe yöneleceği konusunda fikri olmayan bireylerin bilinçlendirilmesi gerekmektedir. Öyle ki, ülkemizde bazı fakülteleri bitirmek belli bir mesleği doğrudan edinmek anlamına gelmektedir. Örneğin, eğitim fakültesini bitirenler öğretmen, tıp fakültesini bitirenlerin doktor olduğu gibi.

Ancak, özellikle iktisadi ve idari bilimler ile siyasal bilgiler fakültesi mezunları için benzer bir durum söz konusu değildir. Bu fakülte mezunlarının bir meslek sahibi olması için ikinci bir gayret göstermeleri gerekmektedir. Dolayısıyla, bu alanlarda eğitim görenler ya da görmüş olanlar için mesleki yönlendirme daha önemli bir yer tutmaktadır.

Ülkemizde bu alanda kariyer danışmanlığı yapan kurumlar oldukça yetersiz olduğu gibi, daha çok parasal çıkarları gözeterek bu işi yapmaktadırlar. Bu doğrultuda, Sivil Toplum Kuruluşları'na (STK'lara) büyük

görevler düşmektedir. Çünkü STK'lar gönüllülük esasıyla çalışmakta ve özel ilgi ve özel gereksinimleri karşılamaya dönük çalışmalar yapmaktadırlar (Güneş, 2003:128).

Bu doğrultuda, ülkemizde aynı öğrencilik sürecinden geçmiş kişilerin kurduğu dernek ve vakıflar bu açığı gidermeye çalışmaktadır. Bu tür STK'lar ise, daha çok kamuya yönelik meslekler konusunda bir yönlendirme yapmakta ve seminerler düzenlemektedir.

1. MESLEK SEÇİMİ ve MESLEKİ YÖNLENDİRME

1.1. Meslek Seçimi

Meslek seçimi, hem bireysel hem de toplumsal bazı unsurları içerir. Öyle ki, bir bireyin gelecekte hangi iş ile meşgul olacağına belirlenmesi kişi için önemlidir. Çünkü kişi bundan sonraki yaşamında artık o meslek ile birlikte hayatını kazanacak ve o meslek ile anılacaktır. Dolayısıyla, meslek seçim aşaması, karar verme anlamında bireyin kendini dinlemesi ve kendi kişisel yeteneklerine en uygun mesleği seçme çabasında olması gerektiği bir süreci içermektedir.

Bu doğrultuda bazı teoriler geliştirilmiştir. Örneğin, klasik teoriye göre, meslek seçimi durgun, değişmez bir iç eğilime sahiptir. Bu görüşe göre, bir mesleğin icrasındaki başarı, ancak belirli bir iktidara sahip olmakla mümkündür. Öyle ki, iyi bir doktor, avukat, öğretmen olmak ancak yetenek ile mümkün olur. Dolayısıyla başka bir kritere gerek yoktur (Özcan, 1985: 15).

Rasyonel meslek seçim teorisine göre ise, meslek seçiminde dinamik yön önemlidir. Meslek seçiminde birey, kendi için en faydalı olanı seçmelidir. Dolayısıyla, seçim fert için en ekonomik bir seçim olmalıdır. Bu doğrultuda, günümüzde gençlerin meslek seçiminde daha yüksek gelir elde etmeyi yada daha fazla prestij kazanmayı ön planda tuttuğu görülmektedir.

Üçüncü olarak ise, psikolojik faktörlere dayalı meslek seçimi teorileri mevcuttur. Bu görüşlere göre, meslek seçimi, özellikle çocukluk ve aile içindeki deneyim ve yaşantılarla açıklanmaya çalışılır. Sosyolojik açıdan değerlendirildiğinde ise, meslek seçiminde genel, kültürel ve sosyal şartlar, ekonomik durum, aile ilişkileri önemlidir (Özcan, 1985: 17).

1.2. Mesleğe Yönelme

Mesleğe yönelme, meslek seçimine göre, daha fazla dış faktörleri içermektedir. Çünkü yönelmede bilinçli ve sistemli bir yapıdan bahsedilebilir. Bu çerçevede, dar anlamıyla mesleğe yönelme, bilimsel bakımdan mesleki araştırmayı ifade etmektedir. Boş iş yerlerinin tespiti, iş pazarı, mesleklerin özellikleri, coğrafi durum, bölge özellikleri ve benzeri konuları kapsamaktadır.

Geniş anlamıyla mesleğe yönelme, belirli bir meslek alanının seçimiyle ilgili olarak meslekler, mesleki rehberlik ve meslek kararının desteklenmesi konusundaki bütün bilgileri kapsar. Bu doğrultuda, mesleğe yönelme, meslekler hakkındaki bilgileri, mesleki danışmayı ve danışma neticesinde verilecek kararın uygulamaya konulması ile ilgili bilgileri içerir. Bu durumda mesleğe yönelmenin iki görevi ortaya çıkmaktadır. İlki, meslek seçiminde karar verecek olan kişilere yol göstermek, ikincisi ise, yapılacak yönelmede, bireye verilecek bilgilerin planlı ve bir bütünlük içinde verilmesinin sağlanmasıdır (Özcan, 1985: 18).

Ancak, mesleki yönlendirmenin sosyal politika boyutu da düşünülmelidir. Bir devlet politikası olarak ele alınması ve bu konuda ciddi çalışmalar yapan organların kurulması gerekmektedir. Böylece, mesleki yönlendirmenin alanı genişletilebilir ve birçok kuruluşun bu alanda faaliyet göstermesi sağlanabilir.

2. ÜNİVERSİTE ÖĞRENCİLERİNİN MESLEK SEÇİMİ ve MESLEĞE YÖNLENDİRİLMESİ

2.1. Meslek Seçiminde Öğrenci Eğilimleri

Özellikle ülkemizde meslek seçimi gençlerin daha çok üniversiteye giriş aşamasında karşısına çıkmakta, herhangi bir üniversitedeki herhangi bir bölümü kazanmakla bir mesleki eğitim sürecine girilmektedir. Bu noktada, gençler çoğunlukla ailelerinin ve arkadaş çevrelerinin etkisi altında kalarak daha çok seçecekleri mesleğin ekonomik getirisini göz önünde bulundurmaktadırlar.

Ancak, üniversiteye girmek büyük bir rekabet ve yarışma anlamına geldiğinden her birey istediği bir bölümde okuyamamakta, sadece üniversiteye girmiş olmak için adını dahi ilk defa duyduğu ve içeriğini hiç bilmediği bölümlere girmektedir.

Bununla birlikte, üniversite öncesi dönemde yeterli düzeyde bir mesleki yönlendirme söz konusu olmadığı gibi, üniversite döneminde veya sonrasında da meslekler konusunda öğrencileri yönlendiren ve kariyer danışmanlığı yapan ciddi kuruluşlar bulunmamaktadır.

Bu doğrultuda, öğrencilerin beklenti ve istekleri meslek edinme noktasında ön plana çıkmaktadır. Bu aşamada da özellikle arkadaşlar arasında ayaküstü yapılan konuşmalar, hocalardan alınan fikirler, ebeveynlerin yönlendirmeleri meslek seçiminde etkili olabilmektedir. Özellikle, özel sektörün cazibesinin olduğu dönemlerde, gençler özel sektörde çalışmaya teşvik edilirken, kriz dönemlerinde ise, memur olmaya yönlendirilmektedir.

Bu çerçevede, Gazi Üniversitesi'nin 2003 yılında "Türk Üniversite Gençliği Araştırması"nda, öğrencilerin mezuniyet sonrasında çalışmak istedikleri iş türü konusunda verdikleri cevaplar şu şekildedir (Yazıcı, 2003:208).

Tablo 1: Türk Üniversite Gençliğinin İş Türü Eğilimleri

İş Türü	Oran
Prestijli bir özel sektör kuruluşunda çalışmak	46,1%
Bir kamu kuruluşunda çalışmak	28,1%
Bulabileceği herhangi bir işte çalışmak	6,5%
Kendi kuracağı bir işte çalışmak	19,3%
Toplam	100,0%

Araştırma sonucu göstermektedir ki, üniversite gençliğinin büyük bir bölümü prestijli özel sektör kuruluşunda çalışmak istemektedir. Bu da gençliğin meslek seçiminde parasal kazancı ve prestiji ön planda tuttuğunu göstermektedir.

Bununla birlikte, 2002'de Haliç Üniversitesi öğrencileri üzerinde yapılan bir araştırmaya göre ise, öğrencilerin %45,6'sı kendi işini kurma, %25,8'i özel sektörde çalışma, %5'i gibi düşük bir orandaki öğrenci ise, devlet memuru olmak istemektedir (Arslan, 2002 :5).

Bu sonuçlar genel araştırmaya göre çok farklı sonuçları ortaya koymaktadır. Bunun en önemli nedenlerinden biri, Haliç Üniversitesi'nde okuyan öğrencilerin üst gelir grubundan geliyor olmasıdır. Bu nedenle de girişimcilik isteği fazla, memurluk isteği azdır.

Dokuz Eylül Üniversitesi İ.İ.B.F.'de yapılan bir başka araştırmaya göre ise, öğrencilere, "Üniversite eğitimi olarak gelecekte gerçekleştirmek istedikleri beklentiler" sorulduğunda, birinci olarak "İyi iş edinme", ikinci olarak "Kendini geliştirme", üçüncü olarak da "Kariyer edinme" isteklerinin olduğu görülmüştür.

Aynı öğrencilere yönelik başka bir soruda ise, "Üniversite mezunu olarak çalışacakları işlerde önemli olan faktörleri" sıralamaları istendiğinde, ilk olarak "İlerleme imkanı", ikinci olarak "Öğrendiklerini kullanabilme", son olarak da "Kariyere uygunluk" şeklinde bir sıralama yaptıkları görülmüştür (Korukoğlu, Gürçay, 1997 :37).

Öğrencilerin meslek beklentilerini içeren araştırmalar çoğaltılabilir. Ancak, sonuç olarak, öğrencilerin kendi eğilimleri dikkate alındığında, çoğunlukla kariyeri ve ücreti yüksek prestijli özel sektör kuruluşlarında çalışmak istedikleri göze çarpmaktadır. Ancak, kamu sektöründe de benzer özellikte işler mevcuttur. Fakat öğrenciler bu tür işlere nasıl ulaşacaklarını net olarak bilmemekte, bir danışmanlık hizmetine ihtiyaç duymaktadırlar.

2.2. Üniversite Öğrencilerine Yönelik Kariyer Hizmetleri ve Meslek Seminerleri

Üniversite öğrencilerine yönelik kariyer hizmetleri daha çok üniversitelerdeki öğrenci kulüpleri ya da okul yönetimi yoluyla gerçekleştirilmektedir. Düzenlenen kariyer günleri ile birçok firmanın üniversite bünyesinde kendini tanıtmaya fırsat verilmekte, kurum çalışanları ile öğrencilerin bir araya gelmesi sağlanmaktadır.

Örneğin, Kadir Has Üniversitesi'nin kariyer günleri düzenlemesindeki amacı, Üniversite-Sanayi işbirliği çerçevesinde;

- Kuruluşlara sektörlerini ve kendilerini tanıtmaya olanağı vermek,
- Yakın gelecekte kuruluşların insan kaynaklarına katılacak mezun adaylarımızın hedef belirlemelerine katkıda bulunarak verimliliklerini arttırmak,
- Mezun ve mezun olacak öğrencilerimizle iş görüşmesi olanağı sağlamak,
- Ara sınıftaki öğrencilerimize staj olanağı sağlamak, olarak ifade edilmektedir (Kadirhas, 2006:2).

Birçok üniversitede her yıl değişik dönemlerde düzenlenen kariyer günler öğrencilerin iş edinmeleri açısından önemli olarak görülse de ciddi boyutlarda bir mesleki yönlendirmeye sahip değildir. Çünkü birkaç gün devam eden tanıtımlarda öğrenciler meslekleri tanımaktan çok, iş imkanları yönünde bilgi sahibi olmaktadır.

Bu çerçevede, öğrencilerin meslekler konusunda daha detaylı bilgi sahibi olmaları düzenlenen seminerlerle mümkün olmaktadır. Ancak, özel sektördeki işlerle ilgili tanıtıcı çalışmalara çoğunlukla gerek duyulmamaktadır. Çünkü bu tür işlerde belirli bir standartlaşma yoktur ve dolayısıyla da meslek haline gelmemiştir. Ayrıca, özel sektör kuruluşundaki işten çok o kuruluşa nasıl girileceği ön plana çıkmaktadır. Dolayısıyla, özel sektördeki iş imkanları ile kamuda yer alan iş imkanlarını ayırt etmek gerekmektedir.

Sonuç olarak, kamudaki iş imkanları bir mesleği ifade etmekte ve o mesleği edinmenin yolu da iyi bir araştırma ve yönlendirme gerektirmektedir. Bu doğrultuda, çaba gösteren STK'lar sayesinde de meslekler hakkında detaylı bilgi edinen öğrenciler daha bilinçli tercihlerde bulunabilmektedir.

3. STK'LARIN MESLEĞE YÖNELTME FAALİYETLERİ ve SİYASAL VAKFI ÖRNEĞİ

3.1. STK'lar ve Eğitim

STK'lar, genelde belli değerler etrafında toplanan güç grupları olarak kendi değerlerine taraftar bulmak, bu değerleri topluma aktarmak için çeşitli etkinlikler düzenlemektedir. Birçok STK'nın tüzüğünde belirli konularda "bilinç uyandırmak" maddesi yer almaktadır. Bu da çoğu kez bazı tutum ve ön yargıları değiştirmek, kurumun önem verdiği konuları toplumun gündemine taşımakla mümkün olmaktadır (Alpaydın, 2005 :81).

Bu noktada, temel işlevi insanların tutum ve davranışlarını değiştirmek olan eğitim önemli bir rol üstlenmektedir. Bu çerçevede, STK'lar seminer ve konferanslar, okuma-yazma, bilgisayar ve kişisel gelişime yönelik kurslar düzenlemektedir. Bu eğitimlerin çoğu da yetişkinlere yönelik eğitimlerdir. Bu doğrultuda, yetişkin eğitimi ise, psikososyal ve biyolojik açılardan çevresi tarafından yetişkin kabul edilen kimselere yönelik eğitim etkinlikleridir. Bu açıdan ele alındığında, üniversite son sınıf öğrencilerine ya da mezunlarına yönelik eğitimler de yetişkin eğitimi kapsamına girmektedir (Okçabol, 1999 :25).

Bununla birlikte, STK'ların eğitim faaliyetlerinin tarihsel bir kökeni olduğu görülmektedir. Örneğin, medreseler Selçuklu ve Osmanlı dönemlerinde yaygın eğitimde ana kurumlar olmuştur. Ahi teşkilatları ve loncalar mesleki eğitim etkinlikleri düzenlemiştir. Terbiye Ocakları ise, İstanbul'un fethinden sonra, taşradan İstanbul'a gelenlerin kente adaptasyonunu sağlamak, iş bulmalarına yardımcı olmak ve kişileri eğitmek için kurulmuştur.

Tanzimat sonrasında ise, İslam Öğretim Derneğinin okuma yazma ve hesap kursları, İttihat ve Terakki Partisi ve Türk Ocaklarının toplumsal bilinçlendirmeye yönelik kursları bazı sivil eğitimsel etkinlikleridir (Alpaydın, 2005 :82).

Günümüzde ise, STK'ların özellikle yetişkin eğitimine eğildiklerini ve bu alanda çok değişik ve düzeyli çalışmalar yaptıkları görülmektedir. Bu eğitimlerindeki genel amaç, ticari olarak karlı görülmeyen dolayısıyla da özel sektör kuruluşları tarafından açılmayan ama belirli bir kesim tarafından da talep edilen eğitim konularında faaliyet göstermektir. Hızlı okuma, Osmanlıca kursları, Kişisel gelişim kursları örnek olarak verilebilir.

Bununla birlikte, İstanbul'da 1996 gerçekleştirilen Habitat Toplantısı'nın ardından yayınlanan İstanbul Deklerasyonu ve Ulusal Eylem Planı ile sivil toplum kuruluşlarının meşruiyet ve hareket alanının genişletilmesine yönelik kararlar alınmıştır. Bu çerçevede, o yıldan bu yana birçok yerel ve merkezi kamu kuruluşunun stratejik plan ve eylem planı metinlerinde eğitim konusunda daha fazla iş birliği ifadesi yer almaktadır (Tekeli, 2002 :16).

Bu çerçevede, STK'larla halk eğitim merkezleri arasında çeşitli protokoller oluşturulmuştur. Buna göre, STK'ların ve halk eğitim merkezlerinin eğitim ortamları, eğitimcileri, karşılıklı olarak kullanılmakta, bu işbirliği ile yeni yetişkin eğitimi kursları düzenlenmektedir. Örneğin, Fatih Halk Eğitim Merkezinin Çağdaş Yaşam, AÇEV, Lions, Rotary gibi kuruluşlarla protokolleri bulunmaktadır.

Sonuç olarak, STK'lar eğitim faaliyetlerine önem vermekte, kuruluş amaçları doğrultusunda çeşitli eğitim çalışmalarını gerçekleştirmektedirler.

3.2. STK'lar ve Mesleğe Yöneltilme Faaliyeti

Meslek seçimi ve mesleğe yöneltilme faaliyetlerinin de birer eğitim faaliyeti olduğu düşünülürse, STK'ların bu alanda gerçekleştirdiği eğitim çalışmalarına ele almak gerekmektedir.

Özellikle, meslek seçimi söz konusu olduğunda, bu mesleği icra eden ya da etmiş olanların tecrübeleri önemli bir yer tutmaktadır. Bu açıdan STK'ların da amacı, ilgili mesleklerde tecrübe sahibi olanlarla o mesleğe yönelmek isteyen gençleri bir araya getirmek olmaktadır.

Bu çerçevede, mezunlar tarafından kurulan dernek ve vakıflar önem kazanmaktadır. Çünkü mezunlar arasında belirli bir meslek grubunda olan bireyler, o mesleği yeni mezunlara tanıtmada sosyal sorumluluklarını yerine getirebilmektedir. Böylece, zincirleme olarak mesleki tanıtım faaliyetleri sürdürülmektedir.

Böyle bir faaliyetin başka bir kuruluş bünyesinde gerçekleştirilmesi oldukça güçtür. Bu açıdan STK'ların önemi ön plana çıkmaktadır. Çünkü benzer değerlere sahip ve benzer eğitim sisteminden geçmiş kişilerin gönüllülük esaslı bu çalışmaları ancak bir vakıf ya da dernek bünyesinde gerçekleştirilebilir.

Bu doğrultuda, Mülkiyeliler Cemiyeti, İstanbul Üniversitesi İktisat Fakültesi Mezunları Cemiyeti (İ.F.M.C.), Siyasal Vakfı gibi kuruluşlar, aynı ve benzer fakültelerden mezun olmuş ya da olacak öğrencilere, özellikle kamu alanındaki mesleklere yönelik bilgi amaçlı seminerler düzenlemektedir.

4. SİYASAL VAKFI

4.1. Siyasal Vakfı'nın Tanıtımı ve Tarihçesi

1992 yılında kurulan vakfın adı "İstanbul Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi (İÜSBF) Mezunları ve Mensupları Vakfı"dır. Ancak, kısaca Siyasal Vakfı olarak isimlendirilmiştir. Vakıf ilgili fakülte mezunu birkaç öğrenci tarafından kurulmuştur. Vakfın merkezi daha önce İstanbul Fatih'de iken yakın bir zamanda Vefa'ya taşınmıştır.

4.2.Siyasal Vakfı'nın Amacı

Vakfın amacı, vakıf senedinde, "İstanbul Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi mezunları arasında mesleki, iktisadi, sosyal ve kültürel dayanışmayı gerçekleştirmek, İÜSBF öğrencilerinin ve mezunlarının bilimsel ve kültürel yönden en iyi şekilde yetişmelerini sağlamak, sosyal bilimler alanında çalışmalar yapmak ve İÜSBF ile benzer eğitim veren fakülte, enstitü ve benzeri kurumlarla işbirliği ve dayanışma gerçekleştirmek" olarak yer almaktadır (Siyasal Vakfı,1992:1).

Yukarıdaki amaç doğrultusunda, vakfın gerçekleştirdiği ve gerçekleştirmek istediği faaliyetler şu şekilde özetlenebilir:

- Uluslararası ve ulusal düzeyde kongre ve toplantılar düzenlemek, bu tür toplantılara temsilci göndermek.
- Konferans, seminer, panel, sergi, anma günleri, açık oturumlar, fuarlar, yarışmalar vb. etkinliklerde bulunmak.
- Bilimsel ve kültürel amaçlı kapalı salon ve açık hava toplantıları düzenlemek.
- Yurtiçi ve yurtdışında bulunan kültür ve bilim kuruluşlarıyla işbirliği yapmak.
- Çeşitli kurslar ve dersler düzenlemek.
- İhtiyaç sahibi öğrencilere, İÜSBF öğrencileri öncelikli olmak üzere öğrenim bursu vermek.
- Mezunlar arasında ve mezunlarla İÜSBF öğrencileri arasında dayanışma ve yakınlaşmayı sağlayacak her türlü faaliyette bulunmak(Siyasal Vakfı,1992:2).

4.3. Meslek Seçimi ve Mesleğe Yönlendirme Faaliyetleri

Vakfın kuruluş amaçları arasında da yer aldığı üzere, kurslar ve dersler düzenlemek ve eski mezunlar ile yeni mezunlar arasında dayanışmayı sağlamak, her yıl gerçekleştirdiği "Meslek Tanıtımı ve Mesleğe Hazırlık Seminerleri" ile paralellik göstermektedir. Çünkü bu seminerler hem bir ders niteliği taşımakta hem de dersi verenler eski mezunlar olduğundan yeni mezunların mesleki yönlendirmesini gerçekleştirmektedirler.

12 yıldır düzenlenen bu seminerler, her yılın Şubat-Mart döneminden Haziran ayı başına kadar devam etmektedir. Seminerler, ortalama 3-4 ay sürmekte ve Cumartesi-Pazar günleri gerçekleştirilmektedir. Bununla birlikte, ayda ortalama 30 saatin üzerinde bir ders programını içermektedir.

Öğrenciler, seminerlerden okuldaki panolara verilen ilanlardan ya da arkadaşlarının tavsiyeleri yoluyla haberdar olmaktadır. Seminerlere ortalama olarak 15-20 öğrenci arasında bir katılım gerçekleşmekte ve öğrencilerden cüzi bir ücret talep edilmektedir.

Eğitimi, daha önce İÜSBF'den mezun olmuş ve kamuda müfettiş, uzman ve denetmen olarak görev yapan kişiler vermektedir. Bu çerçevede, ilgili eğitimlerin iki temel özelliği vardır. Birincisi, müfettişlik, hesap uzmanlığı ve vergi denetmenliği vb. mesleklerin içeriğinin anlatılması, bu mesleklerin öğrencilere tanıtılmasıdır. Buradaki amaç, bu mesleğe girmek isteyen adayların mesleğe olan uygunluklarının tespit edilmesidir.

Çünkü böylece ilgili mesleğin çalışma koşulları, bireye sağlayacağı maddi ve manevi tatmin üzerinde durulmaktadır. Sonuç olarak, öğrenciler, ilgili mesleklerin kendilerine uygun olup olmadıklarına karar vermektedirler. Seminerlerde bu şekilde meslek tanıtımı ve mesleki yönlendirme gerçekleştirilmiş olmaktadır.

İkinci boyut ise, ilgili mesleklere adayların nasıl girecekleri konusundadır. Bu aşamada da, katılımcılara sınav sürecinden bahsedilmekte, hangi kitapları okumaları ve hangi kitaplara çalışmaları gerektiği anlatılmakta ve onlara geniş bir kitap listesi sunulmaktadır. Ayrıca, İktisat, Muhasebe, Maliye ve Hukuk grubu dersleri ile ilgili kısa konu anlatımları verilerek sınavlarda çıkması muhtemel sorular üzerinde durulmaktadır.

Sonuç olarak, vakfın düzenlemiş olduğu seminerler uzun vadede amacına ulaşmıştır. Öyle ki, 12 yıl boyunca birçok öğrenci ilgili meslekler hakkında bilgi edinerek ve bu bilgiler ışığında çalışmalar gerçekleştirerek amaçlarına ulaşmıştır. Vakfın seminerlerine şu ana katılan 215 öğrenciden 130'u kamuda bir meslek sahibi olmuştur. Böylece, vakfın faaliyetlerinde ortalama olarak %60'lık bir başarıya ulaştığı görülmektedir.

Sonuç

STK'ları özel sektör kuruluşlarından ayıran en önemli özellik kar amaçlı faaliyet göstermemeleri ve gerektiğinde de kamusal bazı görevleri yerine getirmeye çalışmasıdır. Böylece, birçok alanda ve çok az sayıda bir topluluğun çıkarı doğrultusunda çaba göstermesi mümkün olmaktadır.

Bu çerçevede, özellikle üniversite gençliğinin mesleki yönlendirilmesini sağlamaya çalışan Siyasal Vakfı da üzerine düşen misyonu yerine getirmekte, verdiği mesleki tanıtım seminerleri ile öğrencilere yeni ufuklar kazandırmaktadır.

Belki de böyle bir faaliyette en fazla ön plana çıkması gereken konu ise, mesleklerin içeriğinin anlatılmasıdır. Öyle ki, ilgili mesleklere uygun olmayan bireylerin vakit kayıplarının önüne geçildiği gibi onların hayal kırıklığı yaşamaları da önlenmiş olmaktadır.

Sonuç olarak, ülkemizde meslek seçimi ve mesleki yönlendirme yönünde faaliyet gösteren kuruluşlar yetersizdir ve var olanlardan ise birçok öğrencinin habersiz olması işin önemini arttırmaktadır. Dolayısıyla, STK'lara düşen görev, gençlerin geleceği için önemli olan bu alanda ciddi organizasyonlar düzenlemek ve bilinçlendirme faaliyetlerinde bulunmaktır.

Kaynakça

- Alpaydın, Yusuf; (2005), "Türkiye'de STK'ların Yetişkin Eğitime Katkısı", **Sivil Toplum Düşünce ve Araştırma Dergisi**, Sayı:12, İstanbul, 81-93.
- Güneş, Muharrem, Güneş, Hasan; (2003) **Türkiye'de Eğitim Politikaları ve Sivil Toplum**, Anı Yay., Ankara.
- Kadir Has Üniversitesi; (2006), "Kariyer Faaliyetleri, (çevrimiçi)<http://www.khas.edu.tr/kariyer/kariyerGunleriDavetMektubu.htm>, İstanbul.
- Okçabol, Rifat; (1999), "Cumhuriyet Döneminde Yetişkin Eğitimi", **75 Yılda Eğitim**, Tarih Vakfı Yay. , İstanbul, 25-32.
- Özcan, Ali Osman; (1985), **Ülkemiz İçin İsbetli Olabilecek Bir Mesleğe Yönelme Denemesi**, İ.Ü. Edebiyat Fak. Yay., İstanbul.
- Siyasal Vakfı; (1992), **Vakıf Senedi**, İstanbul.
- Tekeli, İlhan; (2002), **Sivil Toplum Kuruluşları, Yerleşme ve Yerel Yönetimler**, Ekonomik ve Toplumsal Tarih Vakfı Yay., İstanbul.
- Yazıcı, Erdinç; (2003), **Türk Üniversite Gençliği Araştırması**, Gazi Üniv. Yay. , Ankara.

STK' LARIN TÜRK ÜNİVERSİTELERİNDE ÖĞRENCİ KULÜPLERİNE YANSIMASI: ÖĞRENCİLERİ STK' LILAŞTIRSAK DA MI SAKLASAK...

Öğr. Gör. Zuhal EROL
zerol@sakarya.edu.tr
Öğr. Gör. Demet ÖRGÜT
Sakarya Üniversitesi, Sapanca Meslek Yüksekokulu

Özet

Ülkemizde son yıllarda büyük ivme kazanan ve gençlerin sahiplenmesiyle, hizmetleri toplumda hızla yayılan STK'lar günümüzde üniversitelerde de yerini almaya başlamıştır.

Toplumlarda demokrasinin temel taşı haline gelen adeta, "voice" (sesini duyurma) yöntemlerinin en etkili haline gelen STK ve gönüllük kavramları boş zamanları değerlendirme kimliğinden çıkıp, deniz yıldızı kurtaran kahramanlar ordusu yaratma misyonunu yüklenmiştir.

Ülkemizde bugün STK kavramı, öğrenci kulüplerine yansımalarının yanısıra, birçok üniversitede de sosyal seçilmiş ders adıyla akademik ders programlarına girmiştir. Öğrencilerin gerek bu dersleri seçmesi gerekse çalışmamıza konu olan STK öğrenci kulüplerinde aktif rol alması, akademisyenlerin de teşvikiyle üniversitemizde bir STK kültürünün yerleşmesine büyük ölçüde katkıda bulunacaktır.

ABD'de Public Voluntary Organizations (PVOs) olarak adlandırılan sivil toplum kuruluşları (STK) için Avrupa'da genellikle Non Gouvernemental Organizations'ın kısaltılmışı olan (NGOs) kullanılmaktadır. Türkçeye çevrildiğinde 'Devlet (Hükümet) Dışı Örgütler' anlamına gelen bu kavram dilimize Sivil Toplum Kuruluşu olarak yerleşmiştir. Sivil Toplum Kuruluşu "bulunduğu toplumun yararına çalışan, demokrasinin gelişmesine katkıda bulunan, kar amacı gütmeyen, bireylerin ortak amaç ve hedeflerine bakıldığında ise siyasal iradeyi ve yönetimi kamuoyu oluşturmak suretiyle etkileyen bir örgütlenme türüdür " şeklinde tanımlanabilmektedir. (Çağlar; 2005: 347 Halen ülkemizde 53'ü devlet, 24'u vakıf olmak üzere toplam 77 üniversite bulunmaktadır.

STK'ların, öğrenci etkinliklerinin resmi bir simgesi olan kulüpler vasıtasıyla üniversite gençliğine ve paydaşlarına ulaşım sağlamadığını irdelenmiş, üniversitelerde küleleşebilmiş STK lara dair sonuçlara ulaşılmıştır.

Anahtar Kelimeler: STK, gönüllülük, öğrenci kulüpleri

THE REFLECTION OF (NGO'S) ON THE STUDENT'S CLUBS IN THE TURKISH UNIVERSITIES

Abstract

Nowadays (NGO's) are taking place in the universities with the ownership of the students and recently these organizations are growing rapidly.

NGO s charge not only with the spare time universities out also it charges with many important missions.

Nowadays NGO s are being thought at the universities in Turkey an an social alternative lesson. Choosing of this lesson and taking prt in the clubs with the help of the academicians with help to set up (NGO) culture in universities.

In the USA Voluntery Organizations are called (PVOs) and in Europe they are called (NGO) in Turkish we use it as Valuntery Organizations (STK) .These organizations work fort he benefit of the society, to improve democracy without etpecting any profit.

In our country there are stil 77 universities 53 of them are government universities.The orhers are 24 and they are foundation universities.

Key Words: NGO, volunteery, student clubs

1. Sivil Toplum Kuruluşları ve Üniversiteler

"Çevre Mühendisi olabildim tabi ama ben sosyal sorumluluk sahibi bir mühendis olmayı tercih ettim..."

Gözde Yılmazlar

(Sakarya Üniversitesi 2006 Mezunu, TEMA Gönüllüsü)

Ülkemizde son yıllarda büyük ivme kazanan ve gönüllü profiline büyük bir kısmını oluşturan gençlerin sahiplenmesiyle, hizmetleri toplumda hızla yayılan STK'lar günümüzde üniversitelerde de yerini almaya başlamıştır.

Toplumlarda demokrasinin temel taşı haline gelen adeta, "voice" (sesini duyurma) yöntemlerinin en etkili haline gelen STK ve gönüllük kavramları boş zamanları değerlendirme kimliğinden çıkıp, deniz yıldızı kurtaran kahramanlar ordusu yaratma misyonunu yüklenmiştir.

Ülkemizde bugün STK kavramı, öğrenci kulüplerine yansımalarının yanısıra, birçok üniversitede de sosyal seçimsizlik ders adıyla akademik ders programlarına girmiştir. Öğrencilerin gerek bu dersleri seçmesi gerekse çalışmamıza konu olan STK öğrenci kulüplerinde aktif rol alması, akademisyenlerin de teşvikiyle üniversitelerimizde bir STK kültürünün yerleşmesine büyük ölçüde katkıda bulunacaktır.

Günümüzde sıkça kullanılan ve bilgi iletişim teknolojileri sayesinde hemen herkesin sözcük dağarcığına giren sivil toplum ve sivil toplum kuruluşları kavramı farklı ülkelerde farklı anlamlara gelmektedir. Bu anlam farklarının temelinde; ülkede egemen sistemin ve buna tabi vatandaşların, demokrasi, hak ve sorumluluk kavramlarına farklı bakışı yatmaktadır.

ABD'de Public Voluntary Organizations (PVOs) olarak adlandırılan sivil toplum kuruluşları (STK) için Avrupa'da genellikle Non Governmental Organizations'ın kısaltılmışı olan (NGOs) kullanılmaktadır. Türkçeye çevrildiğinde 'Devlet (Hükümet) Dışı Örgütler' anlamına gelen bu kavram dilimize Sivil Toplum Kuruluşu olarak yerleşmiştir.

Sivil Toplum Kuruluşu "bulunduğu toplumun yararına çalışan, demokrasinin gelişmesine katkıda bulunan, kar amacı gütmeyen, bireylerin ortak amaç ve hedeflerine bakıldığında ise siyasal iradeyi ve yönetimi kamuoyu oluşturmak suretiyle etkileyen bir örgütlenme türüdür" şeklinde tanımlanabilmektedir. (Çağlar; 2005: 347)

UNESCO Encyclopaedia of Life Support Systems'de Peter Willetts'e göre, Sivil Toplum Kuruluşu veya STK'nın tanımlaması "bağımsız gönüllü insan derneklerinin süreklilik taşıyan hareket birlikteliğinde toplum yararı için çalışmalarla, devlet dairelerine ulaşmaya çalışmaksızın, kar amacı gütmeyen veya yasalara aykırı etkinliklerde bulunmayan kuruluşlardır" şeklinde yer almıştır. (http://www.unicef.org/turkey/gl/_gl6.html)

Bir toplumda STK kültürünün yerleşmesi ve devamında en önemli etken kuşkusuz eğitimidir. Bireyin yaşamında her ne kadar sürekli eğitimden söz edilse de üniversite tahsili, gençlerin kariyer ve kişilik gelişimlerinin en önemli basamaklarını oluşturmaktadır.

Eğitim, insanların idrak ve alışkanlıklarının, günlük hayatın gereklerini karşılayacak, aynı zamanda da mümkün olan en yüksek gelişme seviyesine ulaştıracak şekilde hazırlanmasıdır. (Akkutay;1996:15)

Halen ülkemizde 53'ü devlet, 24'u vakıf olmak üzere toplam 77 üniversite bulunmaktadır. Bunlardan, Türkiye Cumhuriyeti Hükümeti ile Almanya Federal Cumhuriyeti Hükümeti arasında imzalanan anlaşmaya göre kurulması kararlaştırılan İstanbul Batı Üniversitesi henüz faaliyete geçmemiştir. (<http://www.yok.gov.tr>)Toplumsal yaşamda çok önemli rolleri olan ve kamu kaynakları kullanan yükseköğretim kurumlarının topluma karşı daha fazla sorumlu kılınmaları yönündeki eğilim 80'li yıllardan itibaren güçlenmeye başlamıştır. 29 Mart 1985'de Birleşik Krallık'ta Sir Alex Jarrat Başkanlığında bir komite tarafından hazırlanarak bu ülkenin Rektörler Komitesi'ne (Committee of Vice Chancellors and Principals – CVCP) sunulan Report of the Steering Committee for Efficiency Studies in Universities başlıklı rapor, bu bakımdan dünya yükseköğretim tarihinde önemli bir kilometre taşı olarak kabul edilmektedir.

Buna göre içinde bulunduğumuz ve gelecekte geçerliliğini koruyacak olan sosyoekonomik ve teknolojik konjonktürün gerektirdiği yükseköğretim mezunu kişilerde aranan temel nitelikler arasında; disiplinler arası proje gruplarında çalışabilme yeteneği, sorun çözebilme ve analitik düşünme yeteneği, kendi dilinde ve en az bir yabancı dilde yazılı ve sözlü iletişim yeteneği, bilgisayar okuryazarlığı, bir mesleki alanda derinlik yanında ilgili bir yan alan ile değişik bir alandagenişlik (örneğin, makine mühendisliği öğrencisinin çevre veya yazılım gibi ilgilidir yan alan ile iktisat gibi değişik bir alanda dersler alması gibi). (<http://www.yok.gov.tr/egitim/raporlar/rapor>)

Yukarıdaki niteliklere sahip gençlerin yetiştirilmesinde sadece bilimsel derslerin verilmesi yeterli değildir. Kendine güvenen, sorumlu- içinde yaşadığı toplumun ihtiyaçlarına duyarlı, disiplinlerarası projelerde çalışabilecek nitelikte üniversite gençliği yaratmanın anahtarı gençleri sosyal yaşamla ve toplumla buluşturmaktadır. Bu buluşmanın yolu da öğrenci-STK birlikteliğinden geçmektedir.

Üniversitelerimizde Spor-Kültür-Sağlık Daire Başkanlıklarına bağlı olarak kurulan öğrenci kulüpleri, STK ların gençlerle buluşmasını sağlama noktasında büyük önem arz etmektedir. Öğrenci kulüpleri gençleri teorik bilgi bombardımanından kurtarıp farklı alanlarda kişisel gelişimlerini bulacakları ya da tamamlayacakları bir sosyal ortamla tanıştıır.

Fakültede sessizce profesörünü dinleyen genç, kulüp etkinliğinde kararlı ve karizmatik bir lidere, bir köy okulu ziyaretinde ise çocuklara bilgisayar öğreten bir eğitime dönüşür. Mezuniyet sonrası iş görüşmelerinde bile hangi STK ya üye olduğu sorusuyla karşılaşan üniversite gençliğinin, STK'lar konusundaki bilgi ve tecrübeleri kariyer basamaklarını çıkarken de faydalı olacaktır.

Bu çalışmanın amacı, STK'ların, öğrenci etkinliklerinin resmi bir simgesi olan kulüpler vasıtasıyla üniversite gençliğine ve paydaşlarına ulaşım ulaşımadığını irdelemektir.

2. Türk Üniversitelerinde STK' lar

Metodoloji

Bu çalışmada birinci bölümde literatür taraması yapılarak STK kavramı üzerinde durulmuş, ikinci bölümde yer alan uygulamada ise Türkiye'de YÖK'e bağlı devlet ve vakıf olmak üzere toplam 77 üniversitenin resmi web siteleri içerik çözümlenmesi yöntemiyle incelenerek üniversitelerde kulüpleşebilmiş STK lara dair sonuçlara ulaşılmıştır. Çalışmanın yapıldığı dönemde pek çok üniversitenin web sayfasında sorun olması araştırmanın güvenilirliği açısından analizlerin yeniden yapılmasını gerektirmiştir. Çalışmanın tamamlandığı tarih itibarıyla web sayfasına ulaşamayan üniversite kalmaması çalışmayı etkin kılmaktadır. Ancak bazı üniversitelerin web sayfalarının sürekli güncellenilmediği gerçeği de araştırmanın kısıtı olarak ele alınmalıdır.

Bulgular

Çalışmamızda görüldüğü gibi devlet ve vakıf üniversitelerindeki öğrenci kulüplerinde STK orijinli kulüpler bulunmakta ve öğrencilerin aktif katılımı ile faaliyetlerini sürdürmektedirler.

Ülkemizde 53'ü devlet ve 24'ü vakıf olmak üzere 77 üniversite bulunmaktadır. Bu çalışmada devlet ya da vakıf ayrımı yapmadan bütün üniversiteler araştırmaya dahil edilmiş ancak Kuzey Kıbrıs Türk Cumhuriyeti 'ndeki üniversiteler kapsam dışı bırakılmıştır.

Araştırmaya dahil olan olan üniversiteler ve araştırmanın konusu olan STK Kulüpleri belirlenerek tablo haline (Tablo 1) getirilmiştir.

Araştırma sonucuna göre toplam 38 üniversitede araştırmaya konu olan kulüp bulunmaktadır. Geri kalan 39 üniversitede herhangi bir STK Kulübü bulunmamaktadır.

Uludağ Üniversitesi, Ondokuz Mayıs Üniversitesi ve İnönü Üniversitesi 5 farklı STK Kulübü ile en çok STK Kulübüne sahip üniversiteler olmuşlardır.

Vakıf üniversitelerinin 8 'inde sadece birer STK Kulübü varken, Yeditepe Üniversitesinde 2 STK Kulübü bulunmaktadır. Geri kalan 15 vakıf üniversitesinde STK Kulübü bulunmamaktadır. STK Kulübü içeren 9 vakıf üniversitesinin ortak noktası sahip oldukları STK Kulübünün Atatürkçü Düşünce Derneği odaklı Atatürkçü Düşünce Topluluğu Kulübü olmasıdır. Yeditepe Üniversitesi' nde bir de Çevre ve TEMA Kulübü bulunmaktadır.

Devlet ve vakıf üniversitelerinde en çok karşımıza çıkan STK Kulübü'nün 36 farklı üniversitede kurulan Atatürkçü Düşünce Topluluğu olması anlamlıdır.

Ülkemizdeki en genç ancak hızla büyüyen STK lardan biri olan TOG (Toplum Gönüllüleri) ise 10 üniversitede kulüpleşerek yaygınlık açısından 2. sırada yer almaktadır. 3. sırada ise TEMA gelmektedir. Diğer kulüpler TEGV (Türkiye Eğitim Gönüllüleri Vakfı) başta olmak üzere AGEE, Yeşilay, AKUT ve ÇYDD olarak sıralanmaktadır.

Sonuç

Gençlerin eğitim öğrenim hayatında önemli kilometre taşlarını oluşturan üniversite tahsili öğrencileri bilimin yanı sıra kültür, sanat ve ve kişisel gelişimle de tanıştırır. Gerek Avrupa gerekse Türkiye'de, sosyal hayatta sorumlu birey, aktif yurttaş olmanın en etkin yolu sivil toplum hareketlerinde yer almaktan geçmektedir. Sadece devletin, şirket ya da kurumların değil birer birer vatandaşların da sosyal sorumluluk bilincini taşıması toplumda sesini demokratik yollarla duyurma imkanı sağlayacaktır. STKlar "sorumlu-sorumlu" buluşmasını sağlayan, fertler arasındaki dayanışma bilincini pekiştiren, kimi zaman devletle omuz omuza kimi zaman da devlete ve otorite karşısında güçlü bir ses olan toplum hareketleridir. Üniversiteler toplumun ve ülkenin temel dinamikleridir. Üniversitelerin entellektüel sermayesini oluşturan öğrenciler ve akademisyenler sadece buldukları şehirlere değil ülkenin sosyal ve kültürel kalkınmasına karşı da sorumluluk sahibidir.

Ülkemizde 2004-2005 yılı itibarıyla Türkiye deki üniversite öğrencisi sayısı 1.969.086 dır. Ülke nüfusunun çoğunluğunu oluşturan bu genç entellektüel sermaye sadece bilime değil sosyo-kültürel gelişim ve demokrasiye de sahip çıkmalı, yaşadığı toplumun sorunlarının bilincine varmalı ve çözümler üretmelidir. Değişim için, demokrasi için, eğitim, sağlık ve toplum için sloganlarıyla bireylerin ve toplumların kaderini değiştirmeye çalışan STK ların en güçlü askerleri gönüllü gençlerdir.

Ülkemizde nitelikli, çağdaş, demokratik bireyler yetiştirmek amacıyla eğitim öğretim veren üniversitelerimizde STK –öğrenci buluşmasının sağlanması sadece STK' lar için değil üniversiteler için de olumlu bir gelişme olacaktır. Bugüne dek toplumdan ve halktan kopuk olmakla suçlanan üniversiteler, STK Kulüpleri ve aktif gönüllü gençler sayesinde bu imajdan kurtulabilir, toplumun sorunlarını sadece belirleyen değil çözümünde de yer alan kurumlar haline gelebilirler. Bir üniversitenin binlerce gence eğitim öğretim

Tablo 1. Üniversitelerdeki STK Kulüpleri

ÜNİVERSİTE ADI	ÜNİVERSİTE STATÜSÜ	STK KULÜBÜNÜN ADI
Abant İzzet Baysal Üniversitesi	Devlet	Toplum Gönüllüleri topluluğu, Atatürkçü Düşünce Topluluğu
Adnan Menderes Üniversitesi	Devlet	Atatürkçü Düşünce Topluluğu
Akdeniz Üniversitesi	Devlet	Atatürkçü Düşünce Kulübü
Anadolu Üniversitesi	Devlet	Atatürkçü Düşünce Kulübü
Ankara Üniversitesi	Devlet	Atatürkçü Düşünce Topluluğu
Atatürk Üniversitesi	Devlet	Atatürkçü Düşünce Kulübü
Bahçeşehir Üniversitesi	Vakıf	Atatürkçü Düşünce Kulübü
Balıkesir Üniversitesi	Devlet	Atatürkçü Düşünce Topluluğu, Özürlü ve Yardıma Muhtaç Çocukların Eğitimi Topluluğu, Yeşilay Topluluğu, Genç Tema Topluluğu
Baskent Üniversitesi	Vakıf	Atatürkçü Düşünce Topluluğu
Bilkent Üniversitesi	Vakıf	
Boğaziçi Üniversitesi	Devlet	Atatürkçü Düşünce Topluluğu
Cankaya	Vakıf	Atatürkçü Düşünce Topluluğu
Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi	Devlet	Atatürkçü Düşünce Topluluğu, Toplum Gönüllüleri topluluğu, TEMA Topluluğu
Ege Üniversitesi	Devlet	Atatürkçü Düşünce Topluluğu, Aegee İzmir Öğrenci Topluluğu, Arama Kurtarma Topluluğu, Eğitim Gönüllüleri Topluluğu
Gaziantep Üniversitesi	Devlet	Atatürkçü Düşünce Topluluğu
Gaziosmanpaşa Üniversitesi	Devlet	Atatürkçü Düşünce Topluluğu
Hacettepe Üniversitesi	Devlet	Atatürkçü Düşünce Topluluğu, Eğitim Gönüllüleri Topluluğu
İnönü Üniversitesi	Devlet	Atatürkçü Düşünce Topluluğu, Arama Kurtarma Topluluğu, Avrupa Öğrenci Forumu Topluluğu(AEGEE-Malatya), Toplum Gönüllüleri Topluluğu
İstanbul Bilgi Üniversitesi	Vakıf	Atatürkçü Düşünce Topluluğu
İstanbul İslık Üniversitesi	Vakıf	Atatürkçü Düşünce Topluluğu
Kadir Has Üniversitesi	Vakıf	Atatürkçü Düşünce Kulübü
Karaelmas Üniversitesi (Zonguldak)	Devlet	Toplum Gönüllüleri Kulübü
Kocaeli Üniversitesi	Devlet	Çağdaş Yaşam Kulübü
Kırıkkale Üniversitesi	Devlet	İnsan Hakları Araştırma Kulübü(İHAK)
Marmara Üniversitesi	Devlet	Genç Tema Kulübü, Toplum Gönüllüleri Kulübü
Mersin Üniversitesi	Devlet	Atatürkçü Düşünce Topluluğu, Genç Tema Topluluğu, Avrupa Öğrenci Genel Formu AEGEE- Mersin Topluluğu, Anamur MYO Atatürkçü Düşünce Topluluğu
Muğla Üniversitesi	Devlet	Aydıncık MYO Atatürkçü Düşünce Topluluğu, Atatürkçü Düşünce Topluluğu, Çağdaş Yaşamı Destekleme Topluluğu
Mustafa Kemal Üniversitesi	Devlet	Atatürkçü Düşünce Topluluğu, Tema Topluluğu
Ondokuz Mayıs Üniversitesi	Devlet	Atatürkçü Düşünce Kulübü, OMÜ Gönüllü Eğitimciler, Amasya Atatürkçü Düşünce Kulübü, Amasya Dağcılık Kış Sporları ve Arama Kurtarma Kulübü Sinop Atatürkçü Düşünce Kulübü
Ortadoğu Teknik Üniversitesi	Devlet	Atatürkçü Düşünce Topluluğu
Osmangazi Üniversitesi	Devlet	Atatürkçü Düşünce Kulübü, Toplum Gönüllüleri Öğrenci Topluluğu Genç Temacılar Kulübü
Pamukkale Üniversitesi	Devlet	Atatürkçü Düşünce Topluluğu, Eğitim Gönüllüleri Kulübü, Toplum Gönüllüleri Kulübü, Çağdaş Yaşam Kulübü
Sakarya Üniversitesi	Devlet	Toplum Gönüllüleri Kulübü, Atatürkçü Düşünce Kulübü, Avrupa Öğrenci Kulübü(AEGEE- Sakarya), Tema Öğrenci Kulübü
Süleyman Demirel Üniversitesi	Devlet	Atatürkçü Gençlik Kulübü
Trakya Üniversitesi	Devlet	Genç Tema Topluluğu, Toplum Gönüllüleri Kulübü, Atatürkçü Düşünce Topluluğu
Uludağ Üniversitesi	Devlet	Çağdaş Yaşamı Destekleme Topluluğu, Toplum Gönüllüleri Topluluğu, 911 Arama Kurtarma Topluluğu, Atatürkçü Düşünce Topluluğu
Yeditepe Üniversitesi	Vakıf	Atatürkçü Düşünce Topluluğu, Çevre ve Tema Kulübü
Yüzüncü Yıl Üniversitesi	Devlet	Doğal Afetler ve Arama Kurtarma Topluluğu, Toplum Gönüllüleri Topluluğu

imkanı vermesi onun sosyal sorumluluğu olmayacağı anlamına gelmez. Bu durum üniversitelere daha da sorumluluk yükler. Bu sorumluluğu en iyi şekilde yerine getirecek kapasitedeki gençlik üniversitelerin bu noktada temel dinamikleridir. Ne kadar çok STK ne kadar çok üniversitede kulüpleşebilir, tanınır ve gönüllü sayısını arttırırsa toplumda da STK lara bakış o kadar olumlu ve yaygın hale gelebilecektir.

STK kurucu ve yöneticilerinin üniversitelerden kaçmak yerine onlara yaklaşması ve resmi yollardan yani kulüpleşerek öğrenci ve akademisyenlere ulaşması gerekmektedir. Üniversiteler de STK'ların kulüpleşerek öğrencilere ulaşma çabalarına yardımcı olarak bu demokratik hareketleri desteklemelidir. Bu işbirliği "kazan- kazan" formülü ile hem üniversiteler hem de STK lar, netice olarak da toplum ve ülke için faydaya dönüşecektir.

STK gönüllülük ister, gönüllük ülke sevgisi...

Kaynakça

AKKUTAY Ülker (1996) "Milli Eğitimde Yabancı Uzman Raporları" Ümit Vakfı Yayınları Ankara . s. 15
 ÇAĞLAR İ,KENDİRLİ S,ÇAĞIRAN H (2005)"STK ların Yerel Yönetimlerin Etkinliği İçerisindeki Yeri ve Öneminin Belirlenmesi:Çorum Örneği ", **II.Ulusal Sivil Toplum Kuruluşları Kongresi** Çanakkale 15-16 Ekim s 347

<http://www.sosyalhizmetuzmani.org/kamusalhizmetler.htm>

(<http://www.yok.gov.tr/egitim/raporlar/rapor>)

(http://www.unicef.org/turkey/gl/_gl6.html)

***KADIN VE GENÇ MERKEZLİ
SİVİL TOPLUM KURULUŞLARI***

BARRIERS TO YOUNG PEOPLE'S ACTIVE PARTICIPATION and ROLE OF CIVIL SOCIETY INSTITUTIONS

Hakkı ÇAMUR
Ankara Üniversitesi, Eğitim Bil. Enst. Doktor Adayı & Gençlik Çalışanı
hcamur@yahoo.com

Abstract

The majority of the one billion young people, ages 15 to 24, who live in the world today are leading healthy lives; studying, working, volunteering, and playing positive roles in their communities. (Golombek ,2002). There is a very popular saying about youth, It is " Youth is leaders of tomorrow, and young people is the future of communities". But in fact there is not some many solid and systematic programs and policies to prepare the young people to the future. In most of the countries, young people are expected to gain such skills only in formal education. In this article, it is aimed to identify the importance of youth participation, the barriers in front of active youth participation and role of civil society institutions to overcome the those barriers.

Key words : youth, active participation, civil society institutions.

GENÇLERİN AKTİF KATILIMCILIĞININ ÖNÜNDEKİ ENGELLER VE SİVİL TOPLUM ÖRGÜTLERİN ROLÜ

Özet

Bugün dünyada yaş aralığı 15-24 olan bir milyar gencin çoğunluğu eğitim görmekte, çalışmakta, gönüllü işler yapmakta ve kendi toplumlarında olumlu bir rol üstlenmektedirler (Golombek ,2002). Gençlikle ilgili çok yaygın bir söylem vardır: " Gençler, yarının liderleridir ve toplumların geleceğidir". Ancak, şu da bir gerçek ki, gençlerin geleceğe hazırlanmasına katkı sağlayacak somut program ve politikalar çok da fazla mevcut değildir. Pek çok ülkede gençlerden, gelecekte yararlanacakları donanımları, sadece onlara verilen örgün eğitim yoluyla kazanmaları beklenmektedir. Bu makale, gençlerin karar verme süreçlerine katılımın önemi, bu katılımın önündeki engelleri ve bu engellerin aşılmasında sivil toplum kuruluşlarının rolleri üzerinde durulacaktır.

Anahtar Kelimeler: gençlik, aktif katılımı, sivil toplum örgütleri,

Introduction

The concept of youth participation, whether under the name of youth voice, decision making, empowerment, engagement, or participation, has become a very popular topic (O'Donoghue,et all., 2002).

Today, many people argue that the best way to prepare young people to become active and effective citizens is to encourage their participation in the whole process of decision making throughout their youth and in every areas of their lives (UNICEF, 2001; Checkoway, 1995). So that, as far as young people gets involved in decision making process which deal with them, it is considered that they will play a role to make the life better for themselves, for their families and for their community (Çamur, 2001;2006) This will help them to become more responsible person who has an attitude to work for others voluntarily and also help them to cover a place in the community (Checkoway & Finn, 1992). Indeed most Western governments now advocate enhanced youth participation as part of a discourse about modern citizenship, so much so that it has become a policy cliché to say 'increased youth participation' will 'empower' young people, help build community and remedy a range of social problems (Bessant, 2004). This brings a key question: Where is the right place that we can provide this empowerment to young people ? One of answer to this question civil society institutions. Civil Society Institutions (CSI) are the places where the democracy lesson learnt by actively participating and experiencing (Çamur, 2006).

Why young people should take part in decision making process?

Youth participation can seen in different dimensions of the life. In the following figure, it will be seen some of participation areas of youth. The figure below adopted from a research which has been done by Starteji-Mori in 1999. In the research, 1242 young people aged between 18-27 years old have been interviewed from 12 different cities of Turkey. The aim of the research is to identify the level participation of Turkish youth and to identify the barriers of participation.

This research gives us very important feedbacks in order to understand the attitudes and situation of young people in terms of active participation to decision making process. As it seems majority of young people %61.5 consider the participation as only voting. Also another interesting finding, most of the young people have kind of negative attitudes toward taking action to show their reactions. For instance,

	Yes	No, I didn't have possibility	I preferred Not to do	I have no idea	No answer
	%	%	%	%	%
Voting	61.5	33.6	4.3	0.1	0.6
Participating "Lights Off" protest after Susurluk Scandal	24.7	14.6	60.4		0.3
Writing a petition letter to municipalities or public institutions about the issues dealing with you	20.6	38.2	40.9		0.3
Writing a petition letter to municipalities or public institutions about the issues dealing with problems of your habitat or your neighborhood	18.0	39.5	42.3		0.2
Participating to a collected protest walk	12.8	15.0	72.0		0.2
Membership to a youth branch of a political party	10.0	24.2	65.7		0.2

Figure 1: Research on Participation Level Turkish Youth by Strateji- Mori, 1999. Resource: www.gencnet.org

participating level to protest walk % 12.8 or participating level to "Lights Off" campaign %24.7, seems very low among the subjects. The aim of showing this figure is to see the general situation of youth participation in Turkey. This issue of course is global matter and these situation more or less similar with many other countries as well (Kalovska,2001).

In this part of the article it will be looked at deeply to analyze the reasons of why youth should be more actively participate in all dimension of life.

1. General reasons

a. Young people's rights

Young people have the right to be involved and to have their voice heard in decisions that will effect them. Participation is a fundamental right of all people, regardless of age. In most of the democratic states it is under the guaranty of main constitution As far as young people are concerned, this right is guaranteed in the UN Convention on the Rights of the Child, article 121 (WOSM,2004).

b. Democracy and relevant representation

Participation of all citizens is essential for a healthy democratic society. Plural democracy can be also considered diversity of representation of all layers of public. This obviously includes the participation of young people as well. This is a particularly relevant reason in view of the declining involvement of young people in traditional political processes.

c. Youth perspective

Young people are often valued because of their ability to contribute new and fresh perspectives to traditional ways of operating. Because young people are typically excluded from positions of power or influence, their point of view is usually that of an outsider. Therefore, young people's input can be extremely beneficial in terms of contributing new and more creative approaches (Hartman, 2005).

d. Skills development

Youth workers feel a sense of responsibility for providing young people with the opportunity to develop skills and experience in governance and related procedures. Young people can gain a huge amount of confidence from seeing their opinions and experiences valued and contributing directly to positive change in their community. Many skills are also developed which can lead directly to improved educational performance and better employment prospects (WOSM, 1998)

Youth participation also contributes to young people's development in mainly 3 areas (Checkoway, 1995).

1) Individual Development

Youth participation can lead to improved academic achievement by increasing the knowledge and practical skills that come from "real life" problem-solving, while also strengthening social responsibility and long-term humanistic values. In contrast to youth who accept their situation as a given, participants are more likely to think critically and to actively challenge their circumstances.

2) Organizational Development

Participation involves youth in activities that bring people together and teaches them to set priorities and make decisions, and enables them to plan programs that contribute to their organizational capacity. In contrast to youth who do not view themselves as a group, participants play roles that contribute to collective action and prepare them to make a difference.

3) Community Development

Youth participation contributes to community development as well. When young people work as tutor in schools, volunteer in hospitals, work in homeless shelters, rehabilitate abandoned buildings, or formulate strategies for neighborhood revitalization, etc. they contribute developing the community while developing themselves. (Checkoway1995)

The Barriers to Young People's Participation

The comments and academic studies show that youth participation is very important. If we increase the active participation of young people, it is obvious that they get benefit from this. So, then, what are the barriers in front of the young people which decrease the participation level of youngsters ?

1. Most common barriers

The most common barriers which are known to affect young people's ability to participate in adult owned decision-making include cultural norms, poverty, disabilities and gender (Nielsen,2002 & WOSM, 2004).

a. Cultural norms

Yavuzer (1999), most of research shown that, traditional family authority can cause many problems with parents and youngsters. Adults' and parents' mind-sets are sometimes influenced by negative social attitudes to, and stereotyping of, young people. Lack of parental support is a key barrier to young people's participation. Some parents fear losing "control" over their children as they develop greater confidence and become more assertive as a result of gaining competencies and feeling a sense of achievement. Other adults' attitudes can also be a barrier arising from the traditional mind-set that young people, by virtue of their youth, are to be protected and/or dictated to.

There is a lack of trust by adults in the abilities of young people. In some communities, decision making is normally the privilege of adults. Cultural norms and traditions can feed community resistance to young people's efforts towards assuming greater responsibility and spearheading positive change. In many societies, young people have been raised to be relatively passive, to not question authority or to stand up for their rights.

Sometimes the families can be excessively protective to their children too. For instance, specially in the last decades in Turkey, this protective attitude of parents are very visible. Since having such bad experience before 80's, caused a very sharp decreasing on trust of civil society institutions in Turkey. After the military intervention more or lees all the civil society institutions were closed and their activities were banned. The policies after 80, which were developed and implemented by military power, also developed a negative attitudes on civil society institutions among the public.

b. Poverty and disabilities

The economic or physical situation of young people, can be a barrier to their active participation. Particularly for those who are in crisis – struggling with drug addiction, family violence, psychological problems as a result of environmental stresses, etc. These young people need help before they can participate actively. Youth with physical or learning disabilities frequently lack opportunities to participate actively in the activities or to assume other roles because of popular misconceptions about their skills and abilities. Such young people are often prohibited from taking part in order of protecting themselves from harm or stress. Poverty is a major barrier to promoting increased youth participation due to the added

responsibilities placed on children to contribute to their families' income; hence their inability to attend or stay in school.

c. Gender

The term gender, refers to the socially constructed roles of women and men which are attributed to them on the basis of their sex. (COE, 2002) In many societies throughout the world, women are considered less respect and given fewer opportunities than their male counterparts (Nielsen, 2002). In most of areas of social life women has less opportunities such as, in education, employment, political engagement etc (*Chisholm. & Kovacheva, 2002*).

2. Institutional limitations

a. Bad management

Often, the organizational mind-set creates barriers to truly embracing the notion of active youth participation. Many organizations give service to involving youth and there is disparity between words and action within many activities (WOSM, 1996).

When it comes down to it, adults generally manage activities and therefore have the final say in how much authority or responsibility is delegated to young people. Institutional limitations can exist even if there is a real will to develop youth involvement:

- lack of clarity about expectations and desired outcomes;
- excessively complicated formal decision-making structures and processes (e.g. meeting procedures): lengthy meetings, complicated or long agendas, overly formal meeting procedures, vast amounts of documentation and papers requiring substantial reading and comment, etc.;
- lack of information and knowledge of the organization, its issues and its associated jargon. This is particularly true in a large international organization where the distance between world structures and the grassroots level is enormous and difficulty of the circulation of information.

b. Lack of skills and training

Substantial barriers to young people working efficiently with their peers are lack of skills and adequate training in such areas as leadership, communication, social awareness and psychological/social development; insufficient training in committee-related roles and responsibilities; and insufficient training in budgetary issues (WOSM, 2004).

c. Time and money

Since most of the young people are student, they don't have any income and they have to attend to the schools. Lack of time due to school and work obligations prevent young people from devoting as much energy as they would like to involving themselves in activities. Lack of financial resources has been cited as a primary barrier to initiating youth-led activities. Many young people would like to become more involved in conducting primary research, collecting data, advocacy work, and other activities, but are prevented from doing so by lack of funds.

d. Staff burnouts and weak adult training

Staff burnout are often key barriers arising from a lack of continuity and follow-up for young people seeking to become more involved in the activities (WOSM, 2004). In some organizations, adults do not receive sufficient training in youth involvement. The cultural barriers and traditional mind-set are not challenged. Adults are not aware of the importance of youth involvement and not able to implement it correctly.

Role of Civil Society Institutions to Overcome These Barriers in Front of Youth

Youth organizations can have an important influence on the young people development (Snider & Miller, 1993). Not only youth CSIs but also the other civil society institutions should consider this point. In youth-focused organizations, involving young people in decision-making ensures better representation and makes it possible to obtain a young person's perspective, which is different from that of an adult. By involving young people in planning and management, activities can remain relevant and effective as they are based on young people's reality. In the context of emerging institutional landscapes, the new area of advantage for CSIs is in supporting the images of reality held by the poor, rather than disempowered voices of the poor, at

the negotiating tables. This suggests changing relationships of trust, supporting open dialogue and reducing risk for all public as well as youth (Tembo, 2004).

Here it is listed some of the roles of civil society institutions (CSI) to overcome the barriers in front of participation. Of course to carry out the each role, CSIs should also carry out some tasks and take responsibilities.

Civil Society Institutions as Policy Maker: There is a marked increase in civil society institutions participation in policy processes as invited participants. Their representatives have had seats at the table in formulation of specific policies, district development plans and on technical committees and sub-committees at all levels. For examples; National Youth Councils in the countries play a important role in these meetings for policy developing and making. Via this way, young members of CSI's are also represented in policy making process.

CSIs as Pressurer : Civil society institutions sometimes effort pressure from outside on both formulation and implementation of policies, programs and plans. They use campaigning - a visible activity directed at a certain constituency, often media - mediated; and lobbying - a direct and often private approach to individuals or small groups of people, as an attempt to influence the decisions of the institutional elite on behalf of a collective interest. Recently in Turkey, National Youth Council Initiative with ARI Movement led campaign on decreasing the election age to 25 years old. Another good example in France, was the drop out of new social welfare law. After many protests led by CSI, the government had to pull back the law.

CSIs as Bridge and Policy Implementer: CSIs engage with policy makers at implementation or field/ action level deal with youth. Implementation is an important policy phase as it is often at that stage that failures in the policy processes occur. Here CSIs play a bridging role between government and the young people.

CSIs as Monitors: CSIs can provide an independent assessment of how public resources are being allocated at the national and local level. Even sometimes CSI can be responsible for delivering these recourses like it happens in Italy. EU grants for youth programs were under control of national CSI. After CSIs have advocated for equitable distribution of national resources during the budget process, they monitor whether these resources reach the intended beneficiaries and whether they translate into 'value for money' (getting the best outcome using limited financial and human resources) for end users.

CSIs as innovators: CSIs are sometimes functional in the introduction of new approaches and techniques which, when adopted, bring considerable benefits to the public. Examples include introduction of new technologies, farming methods, resolution of conflicts etc.

CSIs as Partners: CSIs work in partnership with Governments and Donors in the planning process by offering expertise, experience and whether possible logistics and other resources. CSIs are agents of change but their ability to effect change rests on organizational independence, representative structures and a willingness to spend a large amounts of time in awareness-raising and dialogue.

CSIs as Training Center : Specially with support of EU Youth Programs, there is a remarkable changes in terms of giving training for young people. In this program, young people is able to obtain many courses, seminar and skill workshops. Those activities led by youth workers and with young people.

CONCLUSION

It is assumed that, young people will be more and actively participate to decision making process only if the civil society institution carry out all these roles, tasks and responsibilities. Of course it is not a fair approach to load all the tasks to CSI. There are some other actors that must work with young people and CSIs in cooperation. These actors are families, teacher, school managements and the other public sector representatives.

Through youth activities which led and organized by civil society institutions , young people should have the opportunity to take part in various youth platforms to discuss youth-policy matters and propose changes and improvements to community authorities at local, national and international levels.

References

- Bessant, J. (2004) Mixed Messages: Youth Participation and Democratic Practice Australian, *Journal of Political Science*, Vol. 39, No. 2, July, pp. 387–404
- Checkoway, B. & Finn, J. (1992). Young people building community. Ann Arbor: Center for the Study of Youth Policy. Conchelos.
- Checkoway, B. (1995) *Adults as Allies*, School of Social Work. University of Michigan, www.wkkf.org/pubs/YouthED/Pub564.pdf
- Chisholm, L. & Kovacheva, S. (2002) Exploring the European Youth Mosaic, Council of Europe Publishing, Strasbourg.
- Council of Europe, (COE) (2003), Gençlerin Yerel ve Bölgesel Yaşama Katılımına İlişkin Yeniden Düzenlenmiş Avrupa Şartı, Strasbourg.
- Council of Europe, (COE) (2002), The COMPASS, A Manual for Human Right Education with Young People, Strasbourg.
- Çamur, H. (2006) Scout Movement ; A Tool For Democratic and Active Participation of Youngs, *Sivil Toplum Dergisi*, Ekim,2006 (Proceeding)
- Çamur, H. (2001) The Team System : How Does Scouting Help Young's Social Development ? *Hacettepe Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 21:29-32.
- European Union, (2002) A New Impetus for European Youth, White Paper. Luxembourg
- Golombek , S. (2002) What Works in Youth Participation: Case Studies from Around the World (Edited by Silvia Golombek Ph.D.) International Youth Foundation, Maryland.
- Hartman, J. (2005) New Forms of Youth Participation and Youth Work in Sweden. Upsala.
- Kalkowski, P. (2002) Peer and Cross-Age Tutoring , Northwest Regional Educational Laboratory..
- Kalovska, T. (2001) Between Challenges and Opportunities: Young People in South East Europe, EYF, Brussels.
- O'Donoghue, J,& Kirshner, B. & McLaughlin , (2002), Introduction: Moving Youth Participation Forward , *New Directions For Youth Development*, 96, 15-26. Wiley Periodicals, Inc.
- Nielsen B,H., (2002) One of the Boys: Doing Gender in Scouting", Geneva. WOSM Publications.
- Snider, B.A. & Miller, J.P., (1993) The Landgrant University System And 4-H: A Mutually Beneficial Relationship of Scholars and Practioners In Youth Development. Early Adolescence, Hillsdale. NJ.
- UNICEF (2001) Young People in Changing Societies Discussion Guide. Siena, Italy, Bernard & Co.
- Tembo, F.,(2004) Ngdos' Role In Building Poor People's Capacity To Benefit From Globalization, *Journal of International Development* 16, 1023–1037.
- Yavuzer, H. (1999), Çocuk Psikolojisi, Remzi Kitabevi. İstanbul.
- World Organization of Scout Movement (WOSM), (1998)“Scouting As Educational System”Geneva
- WOSM (2004), Toolbox Program Handouts, WOSM Publication, Geneva.
- WOSM, (1996)“Ideas for Scout Leaders, Scouting in Practice”, Geneva.

TÜRKİYE'DE KADIN GİRİŞİMCİLİK VE ÇANAKKALE KENT KONSEYİ KADIN GİRİŞİMCİLİĞİ EĞİTİMİ VE DESTEKLEME PROJESİ ÖRNEĞİ

Yrd. Doç. Dr. Nazan YELKİKALAN
nyelkikalan@mynet.com

Yrd. Doç. Dr. Ayten AKATAY
aytenakatay@hatmail.com

Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi, Biga İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi

Özet

Girişimcilik risk alma, yaratıcılık, üretkenlik, yenilik, dinamizm, gelişme ve değişme, fırsatları görme gibi kavramlarla tanımlanmaktadır. Bu temel özelliklerin yanı sıra girişimcilik bireyin kişilik yapısına, aldığı eğitime, içinde bulunduğu toplumun geleneksel değerlerine, sosyal, ekonomik, kültürel özelliklerine bağlı olarak da farklılaşabilmektedir. Bunun yanı sıra cinsiyet özellikleri de girişimcilik tarzını belirleyen önemli bir etkidir. Bu açıdan değerlendirildiğinde, erkek egemen bir toplumsal yapı içerisinde ve iş dünyasında kadın girişimciliği dikkate değer bir konu olarak karşımıza çıkmaktadır. Atılgan bir toplumsal yapıya sahip Türkiye'de kadın girişimciliği bu çalışmanın konusunu oluşturmaktadır. Kadın girişimciliğinin güçlendirilmesine yönelik olarak Çanakkale'de faaliyet gösteren Yerel Gündem 21 Kent Konseyi Kadın Girişimciliği Eğitim ve Destekleme Projesi tanıtılmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Girişimcilik, kadın girişimci

Abstract

Entrepreneurship is defined with the concepts of taking risks, creativity, reforms, developing and changing, productivity and realizing the opportunities. Besides these main characteristics, entrepreneurship can change depending on a person's characteristics, his/her education or social, economic, cultural characteristics and values of the society which that person lives in. Moreover, characteristics of the sexes are the one of the main factors that can determine sort of the entrepreneurship. If its considered from this point of view, women entrepreneur is a very crucial subject in the business world and in a patriarchal society. Women entrepreneurship in Turkey which has a patriarchal structure is the subject of this study. Education and support of women entrepreneurship of Local Agenda 21 Cities Council in Çanakkale is represented.

Key Words: Entrepreneurship, women entrepreneur

I. GİRİŞİMCİ VE KADIN GİRİŞİMCİ KAVRAMI

Girişimci kavramı oldukça karmaşıktır, belirsizdir ve diğer birçok kavram ve konu ile karıştırılmaktadır. Örneğin yönetici, sahip vb. gibi kavramlar girişimci ile çoğu kez karıştırılan ve birbirinin yerine kullanılan kavramlardır. Yaygın kullanılan tanımı ile girişimcilik, " mal ve hizmet üretmek veya pazarlamak amacıyla üretim faktörlerini bir araya getiren, kar amacı güden ve risk üstlenen kimsedir" (Sabuncuoğlu ve Tokol, 2001:5). Günümüzde girişimci denilince akla işin sahibi olan kişiler, özellikle yeni bir işletme kuran kişiler gelmektedir. Oysa bu kişileri girişimci olma noktasında birleştiren, risk üstlenme ve yenilikçi olma özellikleridir. Yirminci yüzyılda ortaya çıkan girişimcilik teorisine göre, girişimci risk alarak yenilik (innovation) yapan kimsedir. Diğer bir ifadeyle girişimci, fırsatları gözleyen ve yakaladığında her türlü riski göze alarak gerçekleştirmeye çalışan kişidir. Yirminci yüzyılın başında girişimciliğin ekonomik teorisinin temellerini atan Avusturyalı ekonomist Joseph Schumpeter'e göre girişimci sürekli geçerliliği olan bir statü değildir. Girişimci kişi sadece yenilik yapmayı sürdürüyorsa girişimcidir. Diğer ifadeyle, girişimcilik bir anlayış ve davranış biçimidir (Çetindamar, 2002:33-35).

Girişimcinin kadın veya erkek olması girişimciliğin bir vasfı, özelliği değildir. Sermayenin ve girişimciliğin cinsiyetinin olmadığı genel kabul gören bir kanıdır. Zaten kadın girişimcilerde kendilerine "kadın girişimci" denmesinden rahatsızlık duyduklarını her fırsatta dile getirmektedirler. Ancak girişimcilik bir ülkenin sosyal açıdan gelişmişliğinin göstergesi olarak kabul edildiği için, girişimci sayısının ilgili ülkede artırılması amaçlanmaktadır ve kadınlarda girişimciliğin çoğaltılmasında nüfusun önemli bir bölümünü temsil etmektedir (Çelik ve Özdevecioğlu, 2001:487) Kadın girişimciler konusunda yapılan tanımlamalara göre, kadın girişimci (Kutanis ve Hancı, 2004:459) :

- Evinde veya ev dışı bir mekanda, kendi adına kurduğu bir veya birden fazla işyeri bulunan,
- Bu işyerinde tek başına veya istihdam ettiği kişilerle birlikte çalışan,
- Herhangi bir mal veya hizmetin üretimi, dağıtımı ve pazarlamasını yapan veya yaptıran,
- İşle ilgili konularda, ilgili kişilerle kendi adına iletişimi gerçekleştiren,
- İşinden elde ettiği kazanç üzerinde söz sahibi olan kimsedir.

Ancak, işyeri sahibi olan her kadını, kadın girişimci olarak tanımlamak mümkün değildir. Yalnızca, ekonomik gelişmeye katkı sağlayan, diğer bir ifadeyle pastayı büyüten, çoğaltan kadınlar girişimci olarak kabul edilmektedir (Müftüoğlu, 2004: 69).

II. TÜRKİYE'DE KADIN GİRİŞİMCİLİK

Türkiye Sanayici ve İşadamları Derneği (TÜSİAD)'nin hazırladığı çeşitli demografi, büyüme ve istihdam raporlarına göre, önümüzdeki yıllar içerisinde Türkiye'de genç nüfusun artışına paralel olarak daha çok bireyin işgücü piyasasına girmesi beklenmektedir. Bu durumun işsizlik sorununu derinleştirmesini önlemek için daha fazla istihdam alanının yaratılması gerekmektedir. Ekonomide yaşanan yapısal dönüşüm sonucunda kamunun istihdama katkı sağlama rolü azalırken, özel kesime yeni görevler düşmektedir. Dolayısıyla, işsizlik oranının aşağılara çekilebilmesi için izlenecek politikalar içerisinde özel sektörde girişimciliğin geliştirilmesi yer almaktadır ve bu bir zorunluluktur. Bu süreçte özellikle kadınların eğitim, çalışma hayatı ve siyasete katılımlarının önündeki engeller kaldırılmalıdır. Kadınların sahip olduğu girişimci güçlerini ortaya çıkarmak ve değerlendirmek, hem yeni istihdam olanakları yaratarak ekonomiyi besleyecek ve güçlendirecek hem de kadının toplum içinde sahip olduğu rolünü ve statüsünü güçlendirerek daha nitelikli ve sağlıklı bir toplumsal yapının oluşmasına katkı sağlayacaktır. Ancak ülkemizde, bütün işverenler ve kendi hesabına çalışanlar arasında kadınların oranı %13 gibi oldukça düşük düzeylerde kalmaktadır (Sabancı, 2006:4). Kadınların genel olarak iş hayatında yer alamamasının nedenleri aşağıdaki gibi belirtilmektedir (Müftüoğlu,2004:71):

- Toplumda halen varolan geleneksel değer yargıları sonucunda kadının ev dışında çalışmasına olumlu bakılmaması,
- Kadınların iş hayatı ile aile yaşamını dengede tutabilecek destek mekanizmalarının, hizmetlerinin yetersiz olması,
- Aile reisi olarak kabul edilen erkeğin öncelikle iş sahibi olması gerektiğinden hareket edilerek, kadının ikinci plana itilmesi,
- Kadınların girişimcilik özellikleri sosyal ve kültürel birtakım nedenlerle çocukluktan itibaren köreltilmekte ve dolayısıyla daha ortaya çıkmadan yok edilmektedir.

Türkiye'de kadınlar en fazla eğitim eksikliği ve finansman yetersizliği nedeniyle girişimci olamamaktadır. Onbeş yaşından büyük her 100 kadından 23'ü okuma yazma bilmemektedir. Yüksek öğretime katılma oranı kadınlarda %16 seviyesinde kalmaktadır. Oysaki eğitim seviyesi yükseldikçe işgücüne katılım oranının arttığı da bilinen bir gerçektir. Türkiye'de yüksek öğretim mezunu olan kadınların işgücüne katılım oranı %70'dir.

Girişimci olan kadınların %58'i kişisel kaynaklarından, %26'sı eşinden, %16'sıda akrabalarında finansal destek sağlayarak girişimciliğe yönelmektedir. Girişimci kadınların sadece %47'nin bankada hesabı bulunmaktadır. Tüm gayrimenkullerin yalnızca %9'u kadınların üstüne olduğu için bankalardan kredi alırken yeterli teminatı da gösterememektedirler (www.insankaynaklari.com).

Türkiye'de kadın girişimciliğinin tarihine bakıldığında ortaya şöyle bir tablo çıkmaktadır:

Tablo 1: Türkiye'de Kadın Girişimciliğinin Tarihi

YILLAR	FAALİYETLER
1993	Halk Bankası tarafından kadınları girişimciliğe özendirmek amacıyla kadınlara özel, düşük faizli kredi uygulaması başlatılmıştır.
1994	Kadının Statüsü ve Sorunları Genel Müdürlüğü bünyesinde şiddete maruz kalan kadınlara hukuki ve psikolojik danışmanlık, girişimcilik ve el emeğinin değerlendirilmesi konularında hizmet sunmak amacıyla Bilgi Başvuru Bankası (3B) kurulmuştur.
1995	Kadının Statüsü ve Sorunları Genel Müdürlüğü tarafından Dünya Bankası Japon Hibe Fonu'ndan 1993 yılında sağlanan finansman ile ülkemizde kadın girişimcilere sağlanan finans ve finans dışı hizmetlerin neler olduğu ve kadın girişimcilerin bu hizmetlere ulaşım olanağını ortaya koymak üzere bir araştırma projesi olan Küçük Girişimcilik Projesi gerçekleştirilmiştir. Proje kapsamında belli illerde alan çalışması yapılarak elde edilen bilgiler kitap haline getirilmiştir.

Kaynak: [http:// www.insankaynaklari.com/cn/ContentBody.asp?BodyID=3105](http://www.insankaynaklari.com/cn/ContentBody.asp?BodyID=3105), 01.04.2005

Gerçekleştirilen Küçük Girişimcilik Araştırma Projesinin sonunda aşağıdaki önemli bulgular elde edilmiştir (<http://www.kssgm.gov.tr/cedawrapor.html>,01.05.2005):

- Ulusal ekonomide görülen yavaşlama, göçün artması ve kadınların yeterli nitelikte olmamaları nedeniyle formal sektörde iş bulamayışlarının sonucunda, son yıllarda kadınların küçük girişimci olma eğilimi artmaktadır.

- Kadın girişimciler 26-40 (%52.7) yaş grubu içerisinde yoğunlaşmaktadır.
- Kadın girişimcilerin eğitim düzeyi oldukça düşüktür.
- Küçük işletme kurmak konusunda karşılaşılan en önemli sorun finansman sıkıntısıdır. Ancak yinede kadınların %14.7'si kredi almak için başvurmuş ve başvuranların %77.9'u krediyi almıştır.
- Üniversite mezunu olan girişimcilerin %90.9'u herhangi bir sosyal güvenlik kuruluşuna bağlı iken, eğitimsiz girişimcilerde bu oran %26.7'ye düşmektedir.

Araştırmanın sonuç kısmında ise getirilen öneriler arasında en dikkat çekici olan, özellikle finansal destek konusunda bankacılık sistemi dışında küçük işletme fonu ve bir vakıf kurulması, güçlü bir sivil toplum kuruluşu desteği sağlanması, kredi ve kefalet kooperatiflerinin güçlendirilmesinin başarılı olabilecek alternatifler arasında sayılmasıdır.

III. ÇANAKKALE KENT KONSEYİ KADIN GİRİŞİMCİLİĞİ EĞİTİMİ VE DESTEKLEME PROJESİ

Kadınların iş hayatında daha aktif olarak yer alması, ailenin ve toplumun ekonomik refah seviyesinin artırılmasına katkı sağladığı kadar, kadınların eğitim, bilgi beceri ve yeteneklerini verimliliğe, üretkenliğe dönüştürebilmesi açısından da önemlidir. Ancak kadınların bu faaliyetleri gereği gibi yerine getirebilmesi, aile ve iş yaşamını dengeleyebilmesi ile mümkün olmaktadır. Bunun içinde kadınların çalışma yaşamında kendilerine bu tür olanaklar sağlayan destek mekanizmalarına ihtiyaçları vardır. Bu olanaklar sağlandığında başarılı olmak için geriye sadece kadının istekliliği, azmi ve kararlılığı kalmaktadır (Özkaya, 2001:1).

Girişimcilik bir yetenektir ve bu yetenek hem doğuştandır hem de öğrenilebilir. Girişimciliğin her zaman öğretilebileceği iddia edilemez ancak girişimciliğe ilişkin öğretililecek süreçler bulunmaktadır. Bu düşünce yönümlü olarak, bu kişisel olgunun doğuştan karakterini tamamlayabilen belirli, spesifik teknik ve iş becerileri ve stratejileri öğretilmektedir. Girişimci kişiler işletmelerini çok iyi yönetebilseler dahi, sürekli ve hızla değişen piyasayı, pazar koşullarını izlemek ve yeterli, yaratıcı tepkiyi gösterebilmek için eğitim almaları gerekli olmaktadır (Özgener, 2003: 100).

Bu çalışmada kadınlara sözkonusu desteği sağlamak üzere kurulan ve faaliyet gösteren Çanakkale Kent Konseyi Kadın Girişimciliği Çalışma Grubu tarafından hazırlanan ve Türkiye Yerel Gündem 21 Programı Yerel Projeleri Destek Programı tarafından desteklenen Çanakkale Kadın Girişimcileri Eğitim ve Destekleme Projesini tanıtılmaktadır.

Çanakkale Kent Konseyi Kadın Girişimciliği Çalışma Grubu'nun Tanıtımı

Grup Çanakkale'de kadın girişimciliğini geliştirmek ve girişimci kadınların kent kararlarına katılmasını sağlamak ve teşvik etmek üzere kurulmuştur. Çalışma Grubu kurulduktan kısa bir süre sonra Türkiye Yerel Gündem 21 Programı'nın Yerel Projelere Destek Programı için Çanakkale Kadın Girişimcileri Eğitimi ve Destekleme Projesi'ni hazırlamıştır. Çalışma grubu iş ve istihdam, kent yaşamına ve karar süreçlerine katılma ile ilgili eylem planları hazırlamaktadır. Kentte iş ve istihdam durumu ile ilgili olarak kadınların mevcut durumunu tespit etmek üzere, çalışmalara 2005 yılı Kasım ayında başlanmış bulunmaktadır. Bu araştırmayı yapmak üzere dört tane alt komisyon oluşturulmuştur. Komisyonlar kentte kayıtlı ve kayıtsız çalışan kadınlara ilişkin demografik yapıyı ortaya çıkarmak üzere faaliyet göstermektedir. Bu araştırmalar öneriler ile birlikte sonuç raporu hazırlanarak Çanakkale Kent Konseyi'ne sunulacaktır. Sonuç raporu Kent Konseyi'nde görüşüldükten sonra ilgili kurum ve kuruluşlara gönderilecektir. Çanakkale Kadın Girişimcileri Eğitim ve Destekleme Projesi, içinde bulunduğumuz dönemde sıklıkla uygulanan meslek edindirme kurslarından amacı, uygulanma şekli ve hedefleri açısından farklılık göstermektedir. Proje meslek edindirme projesi değildir.

Projenin Amacı

Çanakkale Kent Konseyi Kadın Girişimciliği Çalışma Grubu, Çanakkale Kadın Girişimcileri Eğitim ve Destekleme Projesi'ni Çanakkale'de varolan çalışmaları geliştirmek ve yaygınlaştırmak; ürün yelpazesini ve pazar alanlarını genişletmek, girişimcilik kültürünü yaygınlaştırmak, bu süreçte katılacak olan kadınların kent yaşamına tüm alanlarda ve her düzeyde aktif katılımını sağlamak amacı ile hazırlamıştır. Bu amaçla:

- Kadınların iş istihdam durumunun saptanması,
- Kentte kadınların iş ve istihdam olanaklarının saptanması,
- Kadınların kent yaşamına ve karar süreçlerine katılım durumunun tespiti,
- Kadınların iş, istihdam ve girişimcilikle ilgili hedeflerinin belirlenmesi,
- Kadın girişimcileri teşvik için yapılması gerekenlerin belirlenmesi,
- Kadınların kent yaşamına ve karar süreçlerine katılımını teşvik için yapılacakların belirlenmesi

Projenin Hedefi

Projenin başlıca hedefleri üç ana grup altında toplanmıştır. Bunlar:

- Kadınların evlerinden çıkarak birlikte üretip, birlikte pazarlama olanaklarını oluşturmak,
- Aldıkları eğitimi günlük yaşamları içerisine yayararak, kent yaşamına ve karar süreçlerine katılımlarını sağlamak ve artırmak,
- Ortak işletmelerin kurulması, satış için mağazaların açılması ve Kadın Üretim Merkezi'nin oluşturulması.

Proje Sahibi

Projenin sahibi Çanakkale Kent Konseyi Kadın Girişimciliği Çalışma Grubu olup, ortakları: Çanakkale Belediyesi, İl Sosyal Hizmetler Müdürlüğü-Toplum Merkezi, Nedime Hanım Kız Meslek Lisesi, Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi, Biga İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, Çanakkale Kadın El Emeğini Değerlendirme Derneği- Kadın Danışma Merkezi, Türk Kadınlar Birliği Çanakkale Şubesidir. Projenin uygulanma aşamasında Halk Eğitim Merkezi ve KOSGEB ile işbirliği yapılmıştır.

Projenin Uygulanması

Projeye başvuran 194 ev kadını uzmanların projeyi detaylı olarak tanıtımalarının ardından, Şubat 2006'da eğitimlerine başlamışlardır. Açılan kurslara Çini (17), Tekstil-Konfeksiyon (19), Ebru (22), Batık (19), Folklorik Bebek (21), Seramik (19) toplam 118; Ev Pansiyonculuğu ve Kent Rehberliği (58), sadece Girişimcilik (19) kişi olmak üzere toplam 194 ev kadını katılmıştır. Projede yer alan kadınlar, mesleki kurslar yanında girişimcilik, ailenin yaşam kalitesini yükseltme, kadınların bireysel ve sosyal kapasitelerini geliştirmek üzere farkındalık oluşturma, kendileri hakkında ve yaşadıkları kent ile ilgili kararlar konusunda söz sahibi olma, uygulamalara katılma ile ilgili eğitimler de almışlardır. KOSGEB, toplam 95 ev kadınına, kursiyere iki dönem halinde Girişimcilik Eğitimi vermiştir. Bu eğitimlere paralel olarak 320 kadına girişimcilik, işletme, kooperatifçilik ile ilgili bilgi verme beceri kazandırma eğitimleri de verilecektir.

IV. DEĞERLENDİRME VE SONUÇ

Kadın girişimciliğinin ülkelerin ekonomik ve sosyal kalkınmasında önemi büyüktür. Çünkü kadın girişimciler kendileri için iş alanı yaratırken, istihdam ettikleri kişiler için de iş yaratmaktadırlar. Ayrıca işgücüne katılım kadının toplum içerisindeki konumunu güçlendirerek, toplumların gelişmişlik düzeyini etkilemekte ve gelir dağılımındaki adaletsizliğin önüne geçmektedir (Kurtsan, www.insankaynaklari.com).

Türkiye'de girişimcilerin %92-93'ü erkektir. Bunun nedeni, girişimciliğin eğitim odaklı olmasıdır. Eğitim sadece bir okulda verilenlerle sınırlı değildir. Bir ustanın yanında çırak olarak çalışmak da eğitim kapsamı içerisine dahil edilmektedir. Girişimci potansiyeli taşıyan bir kadının ise ya geleneksel değerler gerekçe gösterilerek evden dışarı çıkmasına izin verilmemesi, ya da çocuklarına bakması gerektiği düşünülerek evin içinde tutulması sonucu bu potansiyelini, yeteneğini ortaya çıkarması engellenmektedir (Kurtsan, 2004:71). Bu nedenle kadın girişimciliğini desteklemek ve artırmak amacıyla hem ilgili kamu kurumlarına hem de sivil toplum kuruluşlarına büyük görevler düşmektedir. Bir sivil toplum kuruluşu olan Türkiye Yerel Gündem 21 Yerel Projeleri Destek Programı tarafından desteklenen Çanakkale Kadın Girişimcileri Eğitim ve Destekleme Projesi bu anlamda önemli bir görev yerine getirmek üzere faaliyet göstermektedir. Çanakkale Kent Konseyi Kadın Girişimciliği Çalışma Grubu ilgili sivil toplum kuruluşları (STK) ve kurumlar, uzmanlar ve gönüllülerden oluşmaktadır. Çalışma Grubu tarafından sunulan Çanakkale Kadın Girişimcileri Eğitim ve Destekleme Projesi, kadınların evin içerisinden çıkarak ticari hayata katılması, doğuştan getirdiği ve sonradan kazandığı özelliklerini, bilgi ve yeteneklerini bütün topluma fayda sağlayacak işlere yöneltmesini olanaklı kılmıştır. Bu sayede Çanakkale'de 194 ev kadını ilgi, beceri ve bilgisine uygun konularda eğitim almaya başlamıştır. Birlikte üretmek birlikte pazarlamak adına çeşitli kooperatif ve birliklerin kurulmasının sağlanması da projenin hedefleri ve faaliyetleri arasındadır. Bu proje sayesinde kentte yaşayan kadınların kent yaşamına ve karar süreçlerine daha aktif olarak katılması da amaçlanmaktadır.

Kadınlar kendilerine olanak sunulduğunda girişimciliği de başarabilecek bilgi, yetenek ve kararlılıktadır. Yapılması gereken sadece kadınların iş dünyasında ihtiyaç duydukları bilgi, eğitim ve finansal olanaklara kavuşturulmasıdır.

Kaynakça

Aydın, Şule (2005). **Ev Pansiyonculuğu için İşletmecilik Kılavuzu**, Çanakkale: Çanakkale Kent Konseyi Yayınları Kitap Dizisi:1.

- Çelik, M. ve Özdevecioğlu, M. (2001). "Kadın Girişimcilerinin Demografik Özellikleri ve Karşılaştıkları Sorunlara İlişkin Nevşehir İlinde Bir Araştırma", **1. Orta Anadolu Kongresi Bildiriler Kitabı**, Erciyes Üniversitesi İ.İ.B.F., Nevşehir.
- Çetindamar, D. (2002). **Türkiye’de Girişimcilik**, İstanbul: TÜSİAD Yayın No: t/2002-12/340.
- Kurtsan, M. (2004). " Peki Niye Öyleyse Girişimciler Hep Erkek?", **Sivil Toplum Dergisi**, Yıl:2, Sayı:8.
- Kurtsan, M. (2004). "Kadın Girişimcilere Kurumsal Destek", <http://www.insankaynaklari.com/CN/ContentBody004.asp=310505/08/2004>.
- Kutunis, Ö.R. ve Hancı, A. (2004). " Kadın Girişimcilerin Kişisel Özgürlük Algılamaları", **3. Ulusal Bilgi, Ekonomi ve Yönetim Kongresi Bildiriler Kitabı**, Osmangazi Üniversitesi İ.İ.B.F., Eskişehir.
- Müftüoğlu, T. (2004). **Girişimcilik**, Eskişehir: Anadolu Üniversitesi Yayın No:524.
- Özgener, Ş. (2003). " Girişimcilikte Stratejik Bir yaklaşım", **11. Ulusal Yönetim ve Organizasyon Kongresi Bildiriler Kitabı**, Afyon Kocatepe Üniversitesi İ.İ.B.F., Afyon.
- Özkaya, O. M. (2001). "Kadınların İş Hayatında Başarılarını Etkileyen Faktörler", **5. Ulusal Ekonomi ve İstatistik Sempozyumu**, <http://www.idari.cu.edu.tr/sempozyum/bil19.htm>
- Sabancı, Ö. (2006). " TÜSİAD Yönetim kurulu Başkanı Ömer Sabancı'nın KAGİDER ile Toplantı Konuşması", www.tusiad.org/haberler/konuşma Temmuz 2006.
- Sabuncuoğlu, Z. ve Tokol, T. (2001). **İşletme**, Bursa: Ezgi Yayınları.
- [http:// www. İnsankaynaklari.com/cn/ContentBody.asp?BodyID=3105](http://www.insankaynaklari.com/cn/ContentBody.asp?BodyID=3105), 01.04.2005
- <http://www.kssgm.gov.tr/cedawrapor.html>, 01.05.2005
- "**Eğitimden Üretime**", Çanakkale Kadın Girişimcileri Eğitimi ve Destekleme Projesi Çanakkale: Çanakkale Kent Konseyi Yayınları Kitap Dizisi Yayın No:3.

BÖLGESEL FARKLILIKLAR TEMELİNDE KADINA YÖNELİK ŞİDDET VE SİVİL TOPLUM KURULUŞLARI

Arş. Gör. Dr. Şenkan ALDEMİR
senkan.aldemir@gmail.com

Arş. Gör. Dr. Yıldız SAĞLAM

Mustafa Kemal Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi

Özet

Kadın-erkek eşitliği, Birleşmiş Milletler Sözleşmesinde temel insan hakkı olarak tanımlanmasına rağmen; günümüzde kadın-erkek ayırımına dayalı, kadını hedef alan şiddet olgusu dünyada ve Türkiye’de ciddi boyutlara ulaşmış durumdadır. Türkiye sınırları içinde önemli boyutlara ulaşan toplumsal, kültürel ve ekonomik farklılıklar bulunmakla birlikte; kadına yönelik şiddet sözkonusu olduğunda, belirgin bir bölgesel farklılık görülmektedir. Diğer bir deyişle, kadına yönelik şiddet, halen birbirinden tamamen farklı sosyo-ekonomik koşullara sahip olan kadınların ortak paydasını oluşturmaya devam etmektedir. Ülkemizde Sivil Toplum Kuruluşlarının (STK) oluşumu 1980’lerden sonra hız kazanmış ise de; bugün gelinen noktada kadına yönelik şiddet konusunda, STK’ların sorunu sadece yüzeysel önlemlerle çözmeye çalıştıkları, buna karşın şiddete zemin hazırlayan toplumsal ve kültürel temelli unsurları gözden kaçırdıkları dikkat çekmektedir.

Anahtar Kelimeler: Kadın, Şiddet, Sivil Toplum Kuruluşları

IN THE BASIS OF REGIONAL DIFFERENCES VIOLENCE AIMED AT WOMAN AND NON GOVERNMENTAL ORGANIZATIONS

Abstract

Although, female-male equality is defined as a basic human right in United Nations Aggrement, nowadays, violence fact which is based on female-male discrimination and is aimed at female, has reached a serious dimension in the world and in Turkey. However, in Turkish border there are social, cultural and economical differences which have reached at a significant dimensions, it has been noticed that there is no regional difference about violence subject which is aimed at woman. In other words, violence which is aimed at woman, is carrying on being shared denominator of woman who have completely different social economic conditions. Although, the formation of Non Governmental Organizations (NGO’s) in our country, take speed after 1980’s, nowadays, it is noticed that, NGO’s are trying to solve the problem superficially and they have missed social and cultural based components which prepare ground for the violence for the woman.

Key Words: Woman, Violence, Non Governmental Organizations

Giriş

Kadına yönelik şiddete ilişkin istatistik göstergeler, ülkemizde olduğu kadar dünya genelinde de varlığını sürdüren bir insan hakları trajedisini ortaya koymaktadır: Türkiye’de her dört kadından biri fiziksel şiddete maruz kalırken, bunlardan %75’inde, kadınlar eşlerinden şiddet görmektedir. Aynı göstergeler, dünya geneli için her üç kadından birinin –genellikle ailesi yada tanıdıklarından- şiddet gördüğü şeklindedir. Ülkemizde gelişmişlik göstergeleri ve dolayısıyla kadın profilleri açısından önemli farklılıklar gösteren bölgeler arasında dahi, kadına yönelik şiddet eğilimlerinin ortak bir sorun olarak güncelliğini koruması; şiddetin “farklı biçim ve derecelerde de olsa” hemen her yaştan ve sosyal statüden kadını etkilediğini göstermekte, dolayısıyla sorunun temelinde yatan nedenin, toplumsal cinsiyet rolleriyle bağlantılı bulunduğunu ortaya koymaktadır. Bu noktada, konuyla ilgili olarak çalışan Sivil Toplum Kuruluşları (STK)’nın –zarar gören kadınlara destek vermenin ötesinde- sorunun özünü oluşturan geleneksel kadın ve erkek rollerine ilişkin olarak, toplumsal düzeyde eleştirel ve sorgulayıcı bir tavır geliştirmekten uzak oldukları görülmektedir.

1. Kadına Yönelik Şiddete İlişkin Kavramsal Çerçeve

1.1. Tanım

Birleşmiş Milletler(BM) Kadınlara Yönelik Şiddetin Önlenmesi Bildirgesinin 1. maddesi, kadınlara yönelik şiddeti; “ister kamusal isterse özel yaşamda meydana gelsin; kadınlara fiziksel, cinsel veya psikolojik acı veya ıstırap veren veya verebilecek olan cinsiyete dayanan bir eylem veya bu tür eylemlerle tehdit etme, zorlama veya keyfi olarak özgürlükten yoksun bırakma” şeklinde tanımlamaktadır. Bu tanımın son yorumlamalarına “kurbanı ekonomik ihtiyaçlardan yoksun bırakmak” da dahil edilmiştir. Kadınlara Yönelik

Ayrımcılığın Önlenmesi Komitesi'ne göre, kadınlara yönelik toplumsal cinsiyete dayalı şiddet, "bir kadına sırf kadın olduğu için yöneltilen ya da oransız bir şekilde kadınları etkileyen" şiddettir. Bildirge, önsözünde kadınlara yönelik şiddeti, "erkekler ve kadınlar arasındaki eşitlikçi olmayan güç ilişkilerinin tarihsel bir göstergesi" ve erkeklerle karşılaştırıldığında kadınları zorla bağımlı bir konuma sokmanın çok önemli toplumsal mekanizmalarından biri" olarak tanımlamaktadır.(Moroğlu,2006:1-2) Dünya Sağlık Örgütü ise eşlerin uyguladığı şiddeti, yakın bir ilişkide fiziksel, psikolojik ya da cinsel hasara yol açan her tür davranış olarak nitelendirmektedir.Cinsiyete dayalı şiddet olarak da tanımlanan kadına yönelik şiddet, hemen her ülkede karşılaşılan; ancak gerek yasal ve kurumsal önlemler gerekse istatistik göstergeler çerçevesinde en düşük düzeyde yansıma bulan bir insan hakları ihlalidir.

1.2. Kadına Yönelik Şiddet Türleri

Kadının partneri tarafından istismar edilmesi, kadına yönelik şiddet türlerinin en sık görülen şekli olup; partner istismarı yada aile içi şiddet olarak anılmaktadır. Yapılan antropolojik çalışmalar, Papua Yeni Gine'deki bazı yerli topluluklar dışında, kadına yönelik şiddetin dünyada neredeyse her toplumda görüldüğünü ortaya koymaktadır(Subaşı ve Akın,2006:3). Kadına yönelik şiddetin başlıca beş grupta incelenmesi mümkündür (A.Ö.F.,2002:7-8):

-Fiziksel Şiddet, kaba kuvvetin bir korkutma, sindirme ve yaptırım aracı olarak kullanılmasıdır. İtmek,tokat atmak,ısırmak, boğmaya çalışmak, yumruklamak, tekmelemek,eşya fırlatmak,fiziksel kuvvet kullanarak evden çıkmasına veya girmesine engel olmak,işkence yapmak,bıçakla veya silahla tehdit etmek,hasta ya da hamile iken gerekli yardımı esirgemek; bu kapsamda yer alan şiddet eylemleridir.

Cinsel Şiddet, cinselliğin bir tehdit, sindirme ve kontrol etme aracı olarak kullanılmasıdır.Tecavüz başta olmak üzere, ensest, kız çocukların küçük yaşta evlendirilmesi, ayrıca zorla evlendirme, kadına cinsel bir nesne gibi davranma, aşırı kıskançlık ve şüphecilik göstermek, cinselliği bir cezalandırma yöntemi olarak kullanma, açıkça başka kadınlara ilgi gösterme, kaba kuvvet kullanarak cinsel ilişkiye ve fuhuşa zorlama olarak sıralanabilir. -Psikolojik Şiddet, sindirme,sürekli küçümseme ve aşağılama,ailesinden ve arkadaşlarından tecrit etme, hareketlerini izleme ve kısıtlama, bilgiye ve yardıma erişimini engelleme davranışlarını içerir. -Ekonomik Şiddet, ekonomik ve finansal kaynakların kadın üzerinde bir yaptırım, tehdit ve kontrol aracı olarak düzenli bir biçimde kullanılmasıdır. Ekonomik şiddetin varlığına işaret eden bazı davranışlar şu şekilde sıralanabilir: kadının çalışmasına,düzenli olarak bir ekonomik faaliyet yürütmesine engel olmak, kadının iş yaşantısında ilerlemesine yardımcı olabilecek fırsatları değerlendirmesine engel olmak, çok kısıtlı harçlık verip bununla yapılması mümkün olmayan şeyler istemek, çalışmayı reddederek kadının gelirini harcamak.-Namus (Töre) Cinayetleri: Ülkemizde özellikle az gelişmiş bölgelerde ve kırsal yörelerde ağırlıklı olarak gündeme gelen "namus" cinayetlerinin, Avrupa ülkelerindeki karşılığı; genellikle "tutku ve ihtiras" cinayetleri olarak ortaya çıkmaktadır. Bu noktada namus cinayetlerinin, Türk toplumunun kültüründen ve özellikle değer sisteminden kaynaklandığı ifade edilebilir. Üstelik, son yıllarda namus cinayetlerinin artık sadece kırsal alanda değil; göçler, aşırı kentleşme, köy-kent arasındaki yoğun toplumsal hareketlilik ve artan iletişim yoluyla büyük kentlere, hatta yurtdışına taşındığı görülmektedir. İnsan Hakları Derneği'nin yıllık raporunda, 2003'te aile üyeleri tarafından öldürülen 77 kadından 40'ının sözde "töre cinayeti"ne kurban gitmiş olduğu tahmin edilmekte; ancak ölümlerin bildirildiği çoğu vakada cinayetlere intihar süsü verilmekte, aileler tarafından üstü örtülmekte, hatta kadınlardan intihar etmeleri istenmektedir. Diğer taraftan, tıbbi ve adli yetkililerin, kadınların şiddet yoluyla öldürülüp-öldürülmediklerinin ayrıntılı olarak soruşturulması sürecinde yaygın olarak gözlenen yetersizlikleri; bu tür suçları izlemek için yapılan girişimleri de büyük ölçüde zayıflatmaktadır (Devrimci Halkın Birliği,2006:1-2).

1.3. Kadına Yönelik Şiddete Zemin Hazırlayan Unsurlar

Kadına karşı şiddetin açıklanmasına ilişkin olarak kullanılan Ekolojik Model, sosyal çevredeki farklı katmanlar içinde yer alan unsurlar arasında gerçekleşen etkileşimden hareket etmektedir (Polat,2006:1-3): Modelde, sırasıyla birbirini kapsayan ve giderek daha geniş bir sosyal çevreyi niteleyen dört katman; kişinin kendi yaşamını, ailevi ilişkilerini, yakın çevresi içindeki sosyal ilişkilerini ve son olarak, kültürel normlar ile toplumsal değer yargılarının da yer aldığı ekonomik ve sosyal çevreyi ifade etmektedir. Bu çerçevede, partner istismarı yada aile içi şiddetin gerçekleşme olasılığını arttıran unsurlar; bireysel düzeyde çocukken istismara maruz kalmak, eşler arasında yaşanan şiddete şahit olmak, babanın evde bulunmayışı yada babalık görevlerini yapmayışı, alkol kullanılması; aile ve ikili ilişkiler düzeyinde ailevi yada ikili ilişkiyi belirleyen konular üzerindeki karar verme yetkisinin genellikle erkeğin kontrolünde bulunması; partnerler arasındaki uyumsuzluğun istismara dönüşmesine yol açan ortak bir unsur olarak genel kabul görmektedir. Yaşanılan bölge düzeyinde erkeğin şiddet gösterisini meşru kılan ve bunu olağan kabul eden yakın sosyal çevre, kadının içinde bulunduğu yoksulluk ve dışlama ile sosyal destekten yoksunluk; şiddete zemin hazırlayan unsurlardır. Genel ekonomik ve toplumsal yapı düzeyinde ise cinsiyet rollerinin katı bir biçimde tanımlandığı ve erkeklik olgusunun egemen olma ile bağdaştırıldığı toplumlarda yaygın kabul gören geleneksel değer sistemleri dışında; şiddetin kişiler arasındaki uyumsuzlukların çözümünde bir araç olarak

benimsendiği, kadın ve çocuklara yönelik istismara göz yumulan toplumsal koşullarda; ekonomik kaynaklara erişim gücünü ile de orantılı olarak, kadına yönelik şiddetin görülme olasılığı yükselmektedir.

Tablo 1: Bölgesel Gelişmişlik Göstergeleri (2003)

	Türkiye ortalaması	Marmara Bölgesi	Ege Bölgesi	Akdeniz Bölgesi	İç Anadolu	Karadeniz Bölgesi	Doğu Anadolu	Güneydoğu Anadolu
Şehirleşme oranı (%)	65	79 *	61,5	60	69,2	49 !	53	62,7
Nüfus Yoğunluğu (kişi/km ²)	88	241 *	100	98	63	73	42 !	88
Doğurganlık Hızı (çocuk sayısı)	2,5	1,91 !	2,1	2,5	2,5	2,4	3,9	4,9 *
Ort.Hanehalkı Büyüklüğü (kişi)	4,5	3,8 !	3,8 !	4,6	4,4	4,9	6,3	6,6 *
Tarımda Çalışanlar/Toplam İstih.(%)	48,3	25,3 !	50,5	55	46,8	66,1	66,4 *	61,3
Sanayide Çalışanlar/Toplam İstihdam (%)	13,3	25,7 *	13,8	8,7	10,5	7,3	3,3 !	7
Ticaret Sektör. de Çalışanlar/Toplam İstihdam (%)	9,6	14,3 *	10,1	10,4	8,9	6	4,4 !	6,2
Ücretli Çalışan Kadınlar/Toplam İstihdam (%)	8,8	14,7 *	10,4	7,4	8,5	4,4	2,7 !	3,7
Okur-yazar Kadınlar/Toplam Nüfus (%)	80,6	88,1 *	84,2	82	85	78,5	66	60,1 !
Okur-Yazar Nüfus Oranı (%)	87,3	92,4 *	89,8	88,1	90,3	85,9	77,7	73,2 !
Bebek Ölüm Oranı (%)	43	39,3	40,1	37 !	41,7	42,3	53,4 *	48,3
On Bin Kişiye Düşen Doktor	13	16 *	15	10	7	9	8	5 !
On Bin Kişiye Düşen Yatak	23	28 *	23	19	26	24	18	13 !
Kişi Başına İmalat San Katma Değeri (YTL)	350	756 *	449	216	251	128	38 !	73
Tarımsal Üretim Değerinin Türkiye İçindeki Payı(%)	100	16,1	17,2	14,7	18,8 *	15,3	9,5	8,1 !
GSYİH İçindeki Payı (%)	100	37 *	15,3	12	17	9,5	4,1 !	5
Toplam Banka Mevduatı İçindeki Payı (%)	100	52,3 *	10	6,5	24,6	4,24	1,3	1,2 !
Kişi Başına Belediye Giderleri (YTL)	82	121 *	78	83	90	55	37 !	44
Kişi Başına Kamu Yatırımları (YTL)	248	277 *	227	195 !	276	244	266	213
Asfalt Yol Oranı	91,2	96	98,4*	94,2	95,8	90	80 !	84
Yeşil Kartlı Kişi Oranı (%)	15	6 !	11	16	14	24 *	24 *	23

Kaynak: DPT verileri kullanılarak düzenlenmiştir

* işareti, ilgili göstergeye ait en yüksek; ! işareti ilgili göstergeye ilişkin en düşük değeri belirtmektedir.

Kadına yönelik şiddete zemin hazırlayan yapısal, sosyal ve ekonomik karakterli bu unsurların, daha genel bir kapsamda değerlendirildiğinde; eğitim, istihdam, yoksulluk ve toplumsal cinsiyet rolleri olmak üzere başlıca dört başlık çerçevesinde incelenebileceği görülmektedir. Bu tür bir sınıflandırma, ilgili istatistik

verilerin kullanılmasına ve dolayısıyla bölgesel farklılıklar temelinde yapılacak olan kıyaslamaya imkan vermesi dolayısıyla tercih edilmiştir.

1.3.1. Bölgesel Gelişmişlik Farklılıkları

Ülkemizde 2003 yılı itibarıyla sözkonusu olan bölgelerarası gelişmişlik farklılıkları; belirli demografik, ekonomik ve sosyal göstergeler çerçevesinde tablolaştırılarak (Tablo 1) özetlenmiştir.

1.3.2. Kadının Eğitim Durumu

Kadınların, ilköğretimden sonra eğitime devam etme imkanı bulamayan nüfus içinde çok daha büyük bir ağırlık taşımaları nedeniyle, eğitim ve öğretim haklarından büyük ölçüde yoksun bırakılmaları sözkonusudur. 2001 yılı Türkiye'sinde, 15 ve daha yukarı yaşlardaki (15 +) kadınların yaklaşık % 22'sinin (bu oran erkeklerde %5,6'dır) okur-yazar olmayışı; cinsiyete bağlı ayrımcılığı ortaya koyan bir gösterge olarak değerlendirilebilir. İlkokuldan sonraki öğrenim kademelerinde yer alan kadınların oranı ise, erkeklerin ancak yarısına ulaşmaktadır. Bölgesel farklılıklara bakıldığında, durum daha da vahimdir: Türkiye'de erkeklerin % 94,4'ü, kadınların % 78,4'ü okur-yazarken; Güneydoğu Anadolu'da erkeklerin %81,8 ve kadınların % 53,7'si okur-yazardır. Bir başka deyişle, bölge kadınının yarıya yakını okuma yazma bilmemektedir. Gelişmişlik düzeyi en yüksek olan Marmara Bölgesi'nde kadınların %13,1'i okur-yazar değilken; bu oran Güneydoğu Anadolu Bölgesi'nde % 46,3'e ulaşmaktadır (KSSGM,2006:1-2). Veriler, kırsal kesimde ilköğretimden sonraki öğretim kademelerinde yer alma şansı neredeyse hiç olmayan; yaşamını tarlada, bağda, bahçede çalışarak geçirmek durumunda kalan geniş bir kadın kitlesinin varlığını ortaya koymaktadır (Toksöz vd., 2001:26-27)

Tablo 2: 15 Yaş ve Üstü Nüfusun Eğitim Durumu (2001)

	Kadın (%)	Erkek (%)
Okur-Yazar Olmayan	21,6	5,6
İlkokul	48	47,1
Orta Okul/İlköğretim	9	15,9
Lise	12,1	20,1
Yüksek Okul/Fakülte	4,5	7,3

Kaynak: DİE verilerinden derlenmiştir.

Bu çerçevede, eğitimin, kadının kaderini değiştirebilecek bir kurum olarak kilit öneme sahip olduğu ifade edilebilir. Eğitim, sadece kadının bilgi ve becerisini arttırarak çalışma yaşamına katılım imkanı sunmakla kalmamakta; aynı zamanda kadının kendine duyduğu güveni ve özsaygısını geliştirerek, onun bağımsız karar verebilmesini, kendini savunabilmesini sağlamakta, edilgen davranış biçimleri yerine belirleyici (karar alıcı ve uygulayıcı) tutumlar sergilemesine imkan vermektedir.

1.3.3. Kadın İşgücü ve İstihdamı

1950'li yıllardan günümüze giderek artan kentleşme olgusu, tarım sektöründe en yüksek istihdama sahip olan ve milli gelirden en düşük düzeyde pay alan Doğu Anadolu, Güneydoğu Anadolu ve Karadeniz Bölgeleri'nin en fazla göç veren bölgeler olarak ortaya çıkmasına yol açmıştır. 2000 yılı genel nüfus sayımı sonuçlarına göre, ülke nüfusunun %25.61'i Marmara, %17.12'si İç Anadolu, %13.18'i Ege, %12.84'ü Akdeniz, %12.45'i Karadeniz, %9.75'i Güneydoğu Anadolu, %9.05'i Doğu Anadolu Bölgelerinde yaşamaktadır. Nüfus yoğunluklarında gözlenen bölgesel farklılıklar ve kişi başına milli gelir miktarlarındaki eşitsizlikler, işgücünün yapısında ve işgücüne katılma oranlarında (İKO) da farklılaşmaya neden olmaktadır: DİE 2004 yılı Hane Halkı İşgücü Anketi sonuçlarına göre Doğu Karadeniz %68.3 ile en yüksek, Güney Doğu Anadolu %40.7 ile en düşük İKO'na sahiptir. Belli bir dönemdeki işgücünün (nüfusun çalışan yada diğer bir deyişle istihdam edilen kesimi ile işsiz olup, iş arayan kesiminin toplamıdır), 15 ve daha yukarı yaş nüfus içindeki oranı, işgücüne katılma oranını (İKO) vermekte olup; bu oranın Türkiye'de –kadınlara kıyasla- erkekler arasında görece yüksek bir değere sahip bulunduğu dikkat çekmekte; üstelik İKO açısından kadın-erkek arasındaki farkın, kentlerde –kırsal alanlara göre- daha büyük olduğu görülmektedir (İşkur,2005:6-7).

Kadınlarda İKO'nın, özellikle 20-24 yaş arasında % 35 ile en yüksek düzeyde bulunduğu dikkat çekmektedir. Bu oran, 15-19 yaş arasında % 28; 25-29 yaş arasında % 31; 30-34 yaş arasında % 32 ve bu şekilde giderek azalan bir eğilim göstermektedir. İşgücüne katılımın, kadının yaşı ilerledikçe azalma göstermesi; büyük ölçüde toplumsal koşullar ve cinsiyet rolleri ile ilişkili bir olgudur. Bununla birlikte,

Türkiye'de kadınların İKO'nın genel eğilim olarak azalmasına yol açan başlıca nedenler; tarımsal istihdamda gözlenen düşüş ve kentlere yaşanan göç nedeniyle, kadınların işgücünden büyük ölçüde çekilmesidir. Ücretsiz aile işçisi olarak çalışan kadınların oranında yaşanan azalma da, bu çerçevede değerlendirilmelidir: Ücretsiz aile işçisi oranı, kadınlar için 1980 yılı itibariyle % 81,3 iken; 2000 yılında % 68,8'e gerilemiştir. Diğer taraftan, geleneksel kadın mesleklerinde yoğunlaşan kadın işgücü, daha düşük statülü ve ücretli işlerde çalışmaya razı olmakta; "ucuz emek" olarak emek-yoğun iş kolları olan tekstil, gıda, hazır giyim, tütün gibi sanayi dallarında yaygın olarak kullanılmaktadır. 2000 yılı itibariyle ücretli çalışanların oranı, erkeklerde % 55 iken kadınlarda % 24 olup; kendi hesabına çalışanlar, erkeklerde % 28 ve kadınlarda sadece % 6'dır (DPT,2006:1-2). Türkiye'de 2005 yılı itibariyle, istihdam edilenlerin %23.9'u kadınlardan oluşmakta olup; kadınların istihdamdaki payı tarımda %55.1, sanayide %12.9, hizmetlerde %32 düzeyindedir. Kadın istihdamı, Mayıs 2005 itibariyle geçen yılın aynı dönemine göre %2.2 (133 bin kişi) azalmıştır (İşkur,2005:13).

1.3.4. Kadın ve Yoksulluk

Uluslararası standartlara göre görelî yoksulluk, bir toplumda kabul edilebilir en düşük tüketim düzeyinin altında kalan kesimi tanımlamakta olup; Türkiye'de toplumun yarıya yakın kısmı (%43) gıda ve gıda dışı asgari ihtiyaçların karşılanmasını sağlayan gelir düzeyinin altında gelir elde etmekte ve görelî yoksulluk içinde bulunmaktadır. Türkiye'de görelî yoksulluk sınırı altında yaşayan yaklaşık 27 milyon kişinin, üçte ikisi kadındır (Toksöz vd.,2001:20).

Yoksulluğun iki temel belirleyicisi, kadının eğitim imkanlarından yoksun kalışı ve işgücü piyasasındaki konumudur. Devlet İstatistik Enstitüsünün 2000 yılı verilerine göre, kadınların işsizlik oranı erkeklere göre daha yüksek olup; eğitilmiş kadın genç işsizlik oranı, kentte % 26 ve kırdaki % 43'tür. Kadın işsizliği ile ilgili diğer bir boyut da, işsizliğin en yoğun olarak 15-19 yaş grubu arasında görülmesidir (kentte % 33 ve ortalama % 15,6). Bunu, kentte % 26 ve ortalama % 15,5 ile, 20-24 yaş grubu izlemektedir.

Yoksulluk, kadınların genellikle çalışma yaşamına katılmaksızın ev kadını olarak yaşama, kendine ait geliri olmama, tarımda ücretsiz aile işçisi olarak çalışma, kentlerde kayıtdışı sektörlerde, düşük ücretli ve sigortasız olarak çalışma vb. olumsuzluklarla karşılaşmaları biçiminde ifadesini bulmaktadır (Toksöz vd., 2001:21). Diğer taraftan, kayıtdışı sektörün, özellikle nüfus artış hızının ve kentleşmenin yüksek olduğu gelişmekte olan ülkelerde; geniş bir işgücünü istihdam edebilmekle birlikte; düşük kaliteli işleri ve düşük ücreti, sağlıksız ve güvenlikten yoksun çalışma koşullarını, iş, gelir ve sosyal güvence yoksunluğunu; yoksulluk ve sosyal dışlanmayı da beraberinde getirmesi sözkonusudur (İşkur,2005:9). Bu yüzden, kadınların eğitim düzeyi ile kalitesinin yükseltilmesi; kadın işgücünün niteliğini artırarak, kadın hak ve özgürlüklerinin kullanılmasında kilit role sahip bulunmaktadır.

1.3.5. Toplumsal Cinsiyet Roller

Özellikle gelişmekte olan ülkelerde, bir taraftan ekonomik bağımsızlığını kazanamayan kadınların toplumdaki edilgen statüsü, diğer taraftan kadına yönelik şiddet ve istismarı kültürel olarak haklı gören ve şiddete süreklilik kazandıran toplumsal cinsiyet rollerinin varlığı; Türkiye'de kadına yönelik şiddete zemin hazırlayan başlıca unsurlar olarak dikkat çekmektedir.

Toplumsal cinsiyet, sosyal olarak oluşturulan bir kavram olarak; kadın ve erkeğin, günlük hayatın her alanında görev, sorumluluk ve rollerinin de farklı kurgulanmasına neden olmaktadır. Toplumların, kadınlar ve erkekler için farklı roller tayin etmesi, öncelikle cinsiyete dayalı işbölümünü belirlemekte ve ardından toplumsal cinsiyete dayalı işbölümü; toplumsal cinsiyet farklılığını yaratmaktadır. Böylece, kadın ve erkek arasındaki eşit olmayan güç ilişkileri, genellikle erkeklerin egemen ve belirleyici olduğu; buna karşılık kadınların ikincilleştirildiği bir sosyal yapı ortaya koymaktadır (Deren vd.,2005:5-6). Türkiye'de namus kavramının -erkeğin değil de- sadece kadının cinselliği ile özdeşleştirilmesinin bir sonucu olarak ortaya çıkan töre cinayetlerinin de bu kapsamda değerlendirilmesi ve toplumsal cinsiyet rollerinin sorgulanması gerekmektedir.

2. Türkiye'de Kadına Yönelik Şiddetin Boyutları

Türkiye'de kadına yönelik şiddetin araştırılmasına ilişkin ilk çalışma, 1988'de PİAR tarafından yapılmış ve kadına karşı uygulanan şiddetin sıklığı % 75 olarak bulunmuştur. Ardından 1994 yılında, Başbakanlık Kadının Statüsü ve Sorunları Genel Müdürlüğü (KSSGM)'nin erkeklerin % 40'nın "kadınları ve kız çocuklarını şiddetle disipline etme" nin kabul edilebilir olduğuna inancını ortaya koyan bulguları büyük tepki yaratmış; kadınlara yönelik şiddetle ilgili sorular, 2000 yılı nüfus sayımına dahil edilmemiştir (Uluslararası Af Örgütü,2004:1-2). 1996 yılında, Doğu ve Güneydoğu Anadolu bölgelerini kapsayan bir anket çalışmasından çıkarılan en önemli sonuç; kadınların yaşadıkları şiddeti "kadın olmanın gereği" olarak görüp, rıza gösterdikleridir(KA-MER,2004) KSSGM tarafından 2004 yılı itibariyle yapılan ve "kadının -hangi nedenlerle- eşi tarafından fiziksel şiddete maruz kalmayı kabullendiğinin" araştırıldığı çalışmanın bölgeler bazında ulaşılan sonuçları ise son derece çarpıcıdır (bkz.Tablo 2).

Van Kadın Derneği tarafından yapılan bir araştırma, şiddete maruz kalan kadın oranının % 56 olduğunu ve % 53,7'sinin eşinden, % 29,8'inin kayınvalidesinden, %13,3'nün ailedeki yetişkinlerden, % 2'sinin kayınpederinden, % 1,22'sinin de kumadan şiddet gördüğünü ortaya koyarken; bu kadınların %52'si "eve geç gelmek" ten ve %31'i de ekonomik nedenlerden ötürü şiddet gördüklerini ifade etmektedirler(Radikal,2006). Trabzon'da yapılan ve örnekleminin %60-70'ini orta düzeyde sosyo-ekonomik statüye sahip erkek ve kadınların oluşturduğu bir çalışmada ise; "kadınların hiçbir şekilde şiddeti hak etmedikleri" düşüncesi, lise ve üniversite mezunu kadınlar arasında %87 iken; erkekler için bu oran sadece %57'dir (UNFPA,2006:1)

Dolayısıyla, hemen her yaş, meslek ve sosyal statüden kadının -farklı biçim ve derecelerde de olsa- şiddete maruz kaldığı gerçeğinin de gözden uzak tutulmaması gerekmektedir. Üstelik son yıllarda büyük bir hızla kente göç eden kesimlerin, geleneksel davranış biçimlerini muhafaza ederek, neredeyse hiçbir sosyo-kültürel değişime uğramadıklarına tanık olmaktayız. Bu durum, 21. yy. Türkiye'sinin metropollerinde, gelişmişlik göstergeleri açısından aralarında uçurumlar bulunan yerleşim birimlerinin ortaya çıkmasına yol açarken; kadına yönelik şiddete ilişkin verilerin de, Doğu Bölgelerimizden önemli farklılıklar göstermediği bir yapıyı ortaya koymaktadır: KSSGM tarafından 1995 yılında Ankara'da gecekondu bölgelerinde yapılan araştırmada, kadınların % 97'sinin eşlerinden şiddet gördüğü saptanmış (KSSGM,2001:1-2); Tuzla, Ümraniye ve Bağcılar' da yapılan İstanbul merkezli bir araştırmada ise görüşülen 20-45 yaş aralığında, % 35'i okuma-yazma bilmeyen, çoğu ev hanımı ve gelir dağılımının en alt grubuna dahil olan kadınların; eşlerinden şiddet görmeyi olağan bir durum olarak kabullenip, "kocadır, sever de döver de" anlayışını benimsedikleri ve yaşadıkları olumsuz şartları değiştirmek yönünde bir girişimde bulunmaksızın, çocuklarını ve toplumsal baskıyı dikkate alarak pasif bir kabulleniş içine girdikleri görülmüştür(Çalışkan vd., 2006:1-3). Bu çalışmada, şiddet uygulayan erkeklerin "düşük bir eğitim seviyesi"ne sahip olup, "en alt gelir grubu"nda yer almaları ve "alkol ve/veya madde bağımlısı" olmaları; kadına yönelik şiddet eğilimlerinde eğitimsizlik, yoksulluk ve sosyal dışlama olgusunu ön plana çıkarmakta; dolayısıyla "eğitim, istihdam ve gelir zinciri"nin hem kadınlar hem de erkekler açısından, güçlü ve nitelikli bir biçimde oluşturulmasının önemine işaret etmektedir.

Tablo 3: Kadınların Şiddeti Hak Ettiklerine İnanıtları Durumlar (%)

	Yemeği Yakarsa	Kocasına Karşılık Verirse	Gereksiz Para Harcarsa	Çocuk Bakımını İhmal Ederse	Cinsel İlişkiyi Reddederse	BuNedenlerin En Az Birini Haklı Bulan
Batı	3,5 *	22,9 *	21 *	19,2 *	12,6 *	32,5 *
Güney	4,6 **	31,1	30,7 !!	24,8 !!	17,4 !!	43,2 !!
Orta	7 !!	34 !!	30	24,6	16,5	42,9
Kuzey	4,6	24,5 **	25 **	23,5 **	15 **	35,5 **
Doğu	11,3 !	37,9 !	36 !	29,7 !	25,1 !	49,2 !

Kaynak: <http://www.kssgm.gov.tr>

* en düşük, ** ikinci en düşük yüzdeyi (yada görece olumlu cevapları) ifade ederken; ! en yüksek ve !! ikinci en yüksek yüzdeyi (görece olumsuz yanıtları) ifade etmektedir.

Bununla birlikte, sorunun görece yüksek gelir düzeyinde yer alan ailelerde de yaygın olarak görülmesi; kadına yönelik şiddet eğilimlerinin, esasen toplumsal cinsiyet rollerine ve sosyal normlara bağlı olarak ortaya çıktığı tezini güçlendirmektedir. Orta ve yüksek gelir gruplarına mensup aileler üzerinde 1996 yılında yapılan bir araştırmada (Öztürk.,2006:1-2), başlangıçta kadınların sadece % 23'ünün eşleri tarafından şiddete maruz kaldığını ifade etmesine karşın; belirli şiddet tipleriyle ilgili soruların yöneltilmesiyle birlikte, bu oran % 71'e yükselmiştir.

3. Kadına Yönelik Şiddetin Önlenmesine İlişkin Yasal Düzenlemeler

BM Kadınlara Karşı Her Türü Ayrımcılığın Önlenmesi Sözleşmesi (CEDAW)'ni, 1985 yılında BM Üçüncü Dünya Kadın Konferansı'na katılarak imzalayan Türkiye, Sözleşmenin -Medeni Kanun (MK)'un Aile Hukuku Bölümü ile çelişen hükümleri nedeniyle- 15. ve 16. maddelerine koyduğu çekinceleri; gerekli uyumlaştırmaların yapılmasının ardından, Eylül 1999'da kaldırmıştır. Ocak 2003'te yürürlüğe giren Ek İhtiyari Protokol ile Türkiye, CEDAW'a tam uyumu onaylamış olup; bu süreçte, Eski MK' daki ayrımcılık içeren

ifadelerin değiştirilmesiyle ve Yeni MK'un Ocak 2002'de yürürlüğe girmesiyle birlikte, MK ile Sözleşme aynı çizgiye taşınmıştır (KSSGM, 2003:1-3).

- Aile içi şiddetin önlenmesi amacıyla, 4320 sayılı Ailenin Korunmasına Dair Kanun, Ocak 1998 itibariyle yürürlüğe girmiştir.
- Yeni TCK'da aile içi şiddete ilişkin cezai hükümler öngören maddeler (m.232 ve 233) bulunmakla birlikte, suçun eşler arasında işlenmesi durumunda; cezai işlemlerin başlatılmasının mutlaka "şikayete bağlı" bulunduğu unutulmamalıdır.
- Nitelikli adam öldürme suçları içinde yer alan töre saikiyle adam öldürme, Eski TCK'da (m.82) fiilin şeref kurtarma amacıyla işlenmesi durumunda bir ceza indirimi öngörmekte iken; Yeni TCK'da suçun töre nedeniyle işlenmesi, ağırlaştırıcı neden olarak kabul edilmiştir.
- Eski TCK'daki (m.447 ve 472) şeref ve namusu kurtarmak saikiyle çocuk düşürme veya düşürme eylemlerinin işlenmesi durumunda daha az ceza öngören hükümleri, Yeni TCK'da yer almamış olup; kanun çağdaş bir yapıya kavuşmuştur.
- AB'ne uyum çerçevesinde İş Kanunu'nda 2003 yılında yapılan değişiklikle (m.24), işyerinde cinsel tacizin; çalışanın iş sözleşmesini derhal feshedebilmesi için haklı neden oluşturduğu kabul edilmiştir.
- Temmuz 2006 itibariyle Çocuk ve Kadınlara Yönelik Şiddet Hareketleriyle Töre ve Namus Cinayetlerinin Önlenmesi İçin Alınacak Tedbirler konulu Başbakanlık Genelgesinin (2006/17) yürürlüğe girmesiyle birlikte; bu konuda -STK'nın da katılımıyla- bilimsel projeler üretilmesi, sorunun gerçek nedenleri ve boyutlarıyla ortaya konulması hedeflenmektedir.

4. Kadına Yönelik Şiddetin Önlenmesine İlişkin Kurumsal Düzenlemeler

4.1. Uluslararası Toplum Düzeyinde Alınan Önlemler

BM Sözleşmesi (1945), kadın-erkek eşitliğini temel insan hakkı olarak tanımlayan ilk uluslararası sözleşmedir. (CEDAW) ise 163 ülkenin onayladığı, kadınların insan haklarına ilişkin en önemli uluslararası belge niteliği taşımasına karşın; kadına yönelik şiddet sorununu açıkça ele almamış, bu eksiklik 12 ve 14 sayılı Genel Tavsiye Kararları ile giderilmiştir. CEDAW tarafından sağlanan koruma, Sözleşme'yi tanımlayıcı nitelik taşıyan Kadınlara Karşı Şiddetin Yok Edilmesine Dair Bildirge (DEDAW) ile 1993 yılında daha da güçlendirilmiştir (UNHCR,2005:1-2). Bu düzenlemeler, kadına yönelik şiddet konusunda, uluslararası hukukun devletlere getirdiği yükümlülüklerin dayanağını oluşturmaktadır. Konuyla ilgili olarak, uluslararası kuruluşlar tarafından halen yürütülmekte olan çalışmalar, aşağıdaki şekilde sıralanabilir:

- Türkiye'deki STK'nın da katılımıyla Aralık 2005 itibariyle başlayan ve iki yıl sürecek olan BM Ortak Programı, kadın haklarının iyileştirilmesine yönelik çalışmalarını; öncelikli olarak altı doğru illerimizde başlatmış bulunmaktadır.
- AB Komisyonu ve KSSGM işbirliği ile yürütülen Toplumsal Cinsiyet Eşitliğinin Yaygınlaştırılması Projesi çerçevesinde yer alan Kadına Karşı Aile İçi Şiddetle Mücadele Programı, Kasım 2006 itibariyle başlatılacaktır.
- Uluslararası Af Örgütü, 2004 yılında başlattığı Kadına Yönelik Şiddete Son kampanyasını, 2010 yılına dek sürdürecektir.

4.2. Sivil Toplum Kuruluşlarının Rolü

Ülkemizde kadına yönelik şiddet konusunun kamuoyunun dikkatine sunulması, kadın hareketinin çabalarıyla gerçekleşmiş olup; kadına yönelik şiddete ilişkin ilk sivil toplum örgütlenmesi ise "şiddetin, kadınların ortak paydasını oluşturduğu ve refah yada öğrenim düzeyinin bu noktada herhangi bir fark yaratmadığı" gerçeğinden hareketle; 1987-1988 yıllarında Ayrımcılığa Karşı Kadın Derneği çevresinde oluşturulmuştur. Gazete ilanları yoluyla ulaştıkları kadınlara, maruz kaldıkları şiddeti mektup yazarak iletmeleri konusunda çağrıda bulunan bu kadın hareketi; gelen mektupları "Bağır Herkes Duysun" adlı kitapta toplayarak, gizli kalan şiddetin açığa çıkarılmasına yönelik ilk adımı atmış oluyordu (Arın,2006:1). Kuruluş amaçları arasında kadına yönelik şiddetin önlenmesine yer veren STK'ları; şiddete uğrayan kadınların çeşitli sorunlarına cevap verecek problem çözme stratejileri geliştirmekte, danışmanlık hizmeti vermekte, şiddet konusunda veri toplamakta ve araştırma yapmaktadır (KSSGM,2003:1-3):

Anakültür, Bilimsel ve Kültürel Araştırmalar Yayıncılık ve Üretim Kooperatifi toplumun ruhsal, sosyal ve kültürel gelişmesine katkıda bulunmak, kadının kalkınma sürecine katılımını artırıcı "toplumsal cinsiyet" politikaları üretmek ve duyarlılığı geliştirmek; kadına yönelik şiddet ve "namus cinayetleri" başta olmak üzere "şiddet"e karşı, ulusal ve uluslararası platformlarda lobicilik çalışmaları yapmak amacıyla 1997 yılında kurulmuş kâr amaçlı olmayan bir kuruluştur. Mor Çatı Kadın Sığınma Vakfı, kadınlara karşı aile içinde ve dışında her tür şiddetle mücadele etmeyi misyon edinen Mor Çatı Kadın Sığınma Vakfı 1990'da kuruldu. Vakıf, şiddete maruz kalan kadınlara destek amacıyla psikolojik, hukuki ve mesleki danışmanlık hizmeti de

veren bir sığınma evi açmış; ancak 1999'da maddi yetersizliklerden dolayı kapatmak durumunda kalmıştır. KA-MER, Kadın Merkezi Diyarbakır'da bir dernek olarak 1997'de kurulduğunda, amacını "kadına yönelik şiddetin görülmeyen kısmı olan aile içi şiddetin fark ettirilmesi ve şiddet yaşayan kadınlara ilk ve acil destekler sağlanması olarak belirlemekle birlikte; 2000 yılından bu yana amacının "kültür ve geleneklerin kadın ve çocuklara zarar veren uygulamalarını tespit etmek, bu uygulamalara insan haklarına uygun alternatifler geliştirmek ve bunların uygulanabilir olmasını sağlamak için yöntemler geliştirmek" olduğunu ifade etmektedir. Doğu ve Güneydoğu Anadolu Bölgesi'nde 23 ilde oluşturduğu örgütlenme ile, büyük ölçüde töre cinayetlerinin önlenmesine yönelik olarak faaliyet göstermektedir (Son üç yılda töre nedeniyle başvuru yapan kadın sayısı 85'tir). KA-MER "Güneydoğu ve Doğu Anadolu Bölgelerinde Namus Adına İşlenen Cinayetler İle Mücadelede Kalıcı Yöntemler Geliştirme Projesi" ile "Kadının İnsan Hakları Konusunda Bilinç Yükseltme Grup Çalışmaları" yoluyla, bölgede genellikle doğal karşılanan ve sayısı dahi tam olarak bilinmeyen töre cinayetlerine ilişkin toplumsal bilinç yaratmayı ve kadının toplumdaki geleneksel statüsünü değiştirmeyi amaçlamaktadır. İnsan Kaynağını Geliştirme Vakfı, Türkiye'nin 10 ilinde çalışan sağlık personelinin –şiddet vakalarında uygulanacak özel muayene ve raporlama teknikleri konusunda- eğitilmesi amacıyla, 2005 yılında başlattığı Kadına Yönelik Şiddet Eğitimleri'ni, 2006 yılı sonunda tamamlamayı hedeflemektedir. STK'nın, kadına yönelik şiddete karşı sürdürdükleri bu çalışmalar çerçevesinde eksikliği duyulan önlem ve uygulamalar, aşağıdaki şekilde sıralanabilir:

- Türkiye'deki 16 sığınma evinin tamamı kamusal kaynaklarla finanse edilmekte olup; AB normları çerçevesinde, aile içi şiddete karşı ülkemizde bulunması gereken sığınak sayısının üç bin dolayında olması gerektiği belirtilmektedir. Dolayısıyla, bünyesinde gelir getiren şirketler bulunan STK'nın bu yönde sağlayacağı katkılar önem taşımaktadır.
- Kadına yönelik şiddet olgusu, bir neden-sonuç ilişkisi çerçevesinde değerlendirildiğinde; STK'nın konuya ilişkin çabalarının, büyük ölçüde "sonuca" yönelik olduğu görülmektedir. Bu noktada öncelikle, kadınların bilgi ve bilinç düzeylerinin yükseltilmesi hedeflenmeli ve toplumsal cinsiyet rolleri sorgulanarak tartışmaya açılmalıdır.
- Kadınlara tayin edilen toplumsal rollerin, kadınlara yönelik insan hakları ihlallerinin zemininde ne ölçüde yer tuttuğu; araştırılarak ölçülmesi ve değerlendirilmesi gereken bir konudur.
- Başta yazılı ve görsel basın olmak üzere, sosyal hayatın her alanında görülebilen "kadını küçük düşüren ve hor gören davranışlara", "kadının edilgen ve kabul edici rolünün vurgulanması yoluyla; şiddetin olağan, yaygın ve hatta hak edilen bir olgu olarak sunulmasına", "geleneksel değerlerin ön plana çıkarılması yoluyla, cinsiyete dayalı rollerin toplumsal hafızaya yerleştirilmesine" karşı, ortak ve güçlü tepkiler verilmelidir. Bu çerçevede, kadının aşağılandığı ve şiddete maruz kaldığı görüntülerin, TV dizi ve filmlerinde olay örgüsünün sıradan (önemsiz) bir parçası olarak sunulması; fiziksel ve cinsel şiddete uğrayan kadınlara ilişkin haberlerin, magazin değerinin ötesine geçmemesi; son yıllarda tanık olduğumuz ve giderek yaygınlaşan bir iletişim ayıbı olup, kadın örgütlerinin –şimdilik duyarsız kalmakla birlikte, mücadele etmeleri gereken son derece tehlikeli bir eğilimdir.

Sonuç

Kadına yönelik şiddetin, tüm toplumlarda yaygın olarak görülen ve dolayısıyla dünyadaki ekonomik, politik, sosyal ve kültürel sınırları aşan bir olgu olduğu gerçeğinden hareketle; STK'nın konuya yönelik çabalarının bireysel, toplumsal ve kamusal düzeyde desteklenmesi gereği açıktır. Ülkemizde önemli gelişmişlik farklılıklarının bulunduğu bölgelerde yaşayan, birbirinden son derece farklı kadın profillerinin başlıca ortak sorunu olarak değerlendirilebilecek olan şiddetle mücadelede; toplumsal cinsiyet rolleri üzerinde odaklanması gerekmektedir. Sorunun kamuoyu gündemine taşınması, tamamen STK'nın çabalarıyla gerçekleşmiş olup; bu noktadan itibaren atılması gereken adımlar da, ancak STK'nın öncülüğünde başarılabilecek niteliktedir.

Kaynakça

- Anadolu Üniversitesi Açık Öğretim Fakültesi (AÖF); (2002), "Toplumsal Yaşamda Kadın", **Anadolu Üniversitesi Açık Öğretim Fakültesi İş İdaresi Ön Lisans Programı Ders Kitabı**, Eskişehir
- Arın, Canan; (2006), "Türkiye'de Sivil Toplum Kuruluşlarının Kadınların Yasal Konumlarına Etkileri" [online], Erişim Tarihi: 13.08.2006 <http://www.siviltoplum.com.tr/8>
- Başbakanlık Kadının Statüsü ve Sorunları Genel Müdürlüğü (KSSGM); (2003), "BM CEDAW Komitesi İçin Hazırlanan 4. ve 5. Birleştirilmiş Periyodik Türkiye Raporu", **Kadının Statüsü ve Sorunları Genel Müdürlüğü**, Ankara.
- Başbakanlık Kadının Statüsü ve Sorunları Genel Müdürlüğü (KSSGM); (2006), "Kadın ve Eğitim" [online], Erişim Tarihi: 03.08.2006, <http://kssgm.gov.tr>

- Başbakanlık Kadının Statüsü ve Sorunları Genel Müdürlüğü (KSSGM); (2001), "Türkiye'de Kadın", **Kadının Statüsü ve Sorunları Genel Müdürlüğü**, Ankara
- BM Nüfus Fonu (UNFPA); (2006), "Kamuoyu Araştırma Sonuçlarını Prof. Dr. Ayşe Ayata Değerlendirdi", <http://tsc.unfpa.org/protectingwomen/kamuoyu.htm>, [online], Erişim Tarihi: 21.08.2006
- BM Mülteciler Yüksek Komiserliği (UNHCR); (2005), "Mülteci Kadınlar İçin Hukuk El Kitabı", **BM Mülteciler Yüksek Komiserliği**, Ankara
- Çalışkan, A., Küçük, G., Kurt, T. ve Oğul, M., (08.08.2006 tarihli haber), "Kadınlar Uyanın", **Radikal Genç (Radikal Gazetesi Dergi Eki)**
- Deren, Mesut, Canpolat, Şebnem ve Koçberber, Güler; (2005), "Toplumsal Cinsiyet Göstergeleri Oluşturma Eylem Planı", **Nüfus Bilim Derneği**, Ankara
- Devlet Planlama Teşkilatı (DPT); (2006), "Bölgesel Gelişme", Erişim Tarihi:07.08.2006 <http://www.dpt.gov.tr/bgyu/bgyu.html>,
- Devrimci Halkın Birliği; (2006), "Bitmek Bilmeyen Namus (Töre) Cinayetleri ve Nedenleri" [online], Erişim Tarihi: 01.08.2006 http://www.halkinbirligi.net/modules.php?name=News&new_topic=9
- KA-MER; (2004), "Kadının İnsan Hakları İçin Bilinç Yükseltme Grup Çalışmaları Programı Tanıtım ve Değerlendirme Raporu", [online], Erişim Tarihi: 04.08.2006, www.kamer.org.tr/reports/Rapor1.pdf
- Moroğlu, Nazan; (2006), "Kadına Yönelik Şiddet" [online], Erişim Tarihi: 03.08.2006, http://www.hukukcu.com/bilimsel/kitaplar/kadina_siddet.htm
- Öztürk, Selami; (2006), "Kadına Yönelik Şiddet Yalnız Değilsiniz" [online], http://insanca.kadikoy.bel.tr/kl_kadina_yonelik_siddet.html, Erişim Tarihi: 11.08.2006
- Polat, Oğuz; (2006), "Kadına Yönelik Şiddet" [online], Erişim Tarihi: 03.08.2006, <http://www.adlitip.org/yazilar/turkce/konular/adlitip/kadinayoneliksiddet.htm>
- Radikal Gazetesi; (02.08.2006 tarihli haber), "Vanlı Kadınların Yüzde 56'sı Şiddet Kurbanı", <http://www.radikal.com.tr/haber.php?haberno=194586>, [online], Erişim Tarihi: 10.08.2006
- Subaşı, Nükhet ve Akın, Ayşe; (2006), "Kadına Yönelik Şiddet, Nedenleri ve Sonuçları", [online], Erişim Tarihi : 13.07.2006 http://www.huksam.hacettepe.edu.tr/ilgiliyayinlar/pdf/kadina_yon_siddet.pdf
- Türkiye İş Kurumu (İŞKUR); (2005), "3.Genel Kurul Raporu", **Türkiye İş Kurumu Genel Müdürlüğü**, Ankara
- Toksöz, Gülay; Özkazanç, Alev ve Poyraz, Bedriye; (2001), "Kadınlar, Kalkınma ve Sosyal Adalet", **Anadolu Üniversitesi Kadın Sorunları Araştırma ve Uygulama Merkezi**, Eskişehir
- Uluslararası Af Örgütü; (2004), "Türkiye: Aile İçi Şiddete Karşı Mücadelede Kadınlar" [online], <http://www.amnesty.org.tr/o0206200403.si>, Erişim Tarihi: 12.08.2006

KADINLARIN KENT YÖNETİMİNE KATILIMI: YEREL GÜNDEM 21 KADIN MECLİSLERİ VE SİVİL TOPLUM KURULUŞLARI

Arş. Gör. Hale BİRİCİKOĞLU
haleu@sakarya.edu.tr

Sakarya Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi

Özet

1990'lerden sonra kararların tek merkezden alındığı geleneksel yönetim anlayışından çok aktörlü bir yönetim anlayışına geçişle birlikte yönetime katılma kanalları çoğalmıştır. Bu gelişmeler, karar alma mekanizmalarında yetersiz temsil edilen kadınlar için de yeni katılım araçları sağlamıştır. Bu araçlardan biri de Yerel Gündem 21 Programı çerçevesinde oluşturulan kadın meclisleridir.

Çalışmanın temel amacı, Türkiye'deki kadın meclislerinin hangi tür faaliyetleri yerine getirdiklerini ve bu meclislerin sivil toplum kuruluşları ile olan ilişkilerini belirlemeye çalışmaktır.

Bu çerçevede çalışmada öncelikli olarak kadınların ulusal ve yerel siyasetteki konumları değerlendirilmiş, Gündem 21, Yerel Gündem 21 ve kadın meclisleri hakkında bilgi verildikten sonra Türkiye'deki kadın meclislerinin yerine getirmiş olduğu faaliyetlere ilişkin içerik analizi yöntemi kullanılarak yapılan araştırmanın sonuçları ortaya koyulmuştur.

Anahtar Kelimeler: Yerel Gündem 21, Kadın Meclisleri, Sivil Toplum Kuruluşları

WOMEN'S PARTICIPATION OF LOCAL POLITICS: LOCAL AGENDA 21 WOMAN ASSEMBLY AND NON-GOVERNMENTAL ORGANIZATIONS (NGO)

Abstract

Since 1990's participation channels in government have increased greatly as a result of a change from traditional public administration approach to a new approach the basic feature of which necessitates the participation of actors in decisions making process. This transformation in mentality created new opportunities concerning participation for woman. Within this context Local Agenda 21 Programme lead to the creation of woman assemblies.

Basic aim of the present work is to look at the functions which are carried out by women assemblies and to evaluate relations of those assemblies with non government organizations.

The present work, firstly, tries to evaluate the position of woman in local politics. Then, Agenda 21, has been examined. Lastly, some detailed information has been provided about the functions of woman assemblies in Turkey. The technique which has been utilized in this research is content analysis.

Key Words: Local Agenda 21, Women assembly, Non Governmental Organizations (NGOs).

Giriş

Türkiye'de kadınların "ulusal düzeyde" karar alma süreçlerine katılımının yetersiz olduğu herkes tarafından bilinen bir gerçektir. Bu yetersizlik "yerel düzeyde" incelendiğinde kendini daha da çok hissettirmektedir. Oysa ki yerel yönetimler halka yakın birimler olduğu için yönetime katılımın öncelikli olarak yerel düzeyde gerçekleşmesi gerekmektedir.

1990'lerden sonra kararların tek bir merkezden alındığı geleneksel yönetim anlayışından, çok aktörlü, katılımcı, ortaklıklara dayalı bir yönetim anlayışına geçişle birlikte, sivil toplum örgütleri, özel girişimler ve kâr amacı gütmeyen kuruluşların da önemi artmış ve yönetime katılım kanalları çoğalmıştır. Bu imkânlar kadınların yönetime katılımı için de farklı araçların ortaya çıkmasını sağlamıştır. Bu araçlardan biri de Yerel Gündem 21 programı çerçevesinde oluşturulan Kadın Meclisleri/Platformları'dır. 1992 yılında Rio De Janeiro'da düzenlenen konferans sonucu ortaya çıkan Gündem 21 programının amaçlarından biri karar alma, planlama ve uygulama süreçlerine kadınların ve gençlerin etkin olarak katılımını sağlayacak programlar geliştirmektir.

Türkiye'de de 1997 yılında projeye dönüşen Yerel Gündem 21 Programı çerçevesinde birçok kentte kadın meclisleri oluşturulmuştur. Çalışmanın temel amacı, Türkiye'deki kadın meclislerinin hangi tür faaliyetleri yerine getirdiklerini ve bu meclislerin kadın sorunlarının yönetime aktarılmasında ne derecede etkin olduğunu ortaya koymaktır. Bununla birlikte bu meclislerin sivil toplum kuruluşlarıyla olan ilişkilerini belirlemek de çalışmanın bir diğer amacını oluşturmaktadır.

Bu çerçevede, çalışmada öncelikli olarak kadınların ulusal ve yerel politikadaki mevcut konumları değerlendirilecektir. Daha sonra Gündem 21, Yerel Gündem 21 ve Kadın Meclisleri hakkında bilgi verildikten sonra, Türkiye'deki kadın meclislerinin yerine getirmiş oldukları faaliyetlere ilişkin "içerik analizi" yöntemi kullanılarak yapılan araştırmanın sonuçları belirtilerek, bu meclislerin kadınların yönetime katılımını

sağlamada etkin olup olmadıkları ve söz konusu meclislerin, faaliyetlerinde, sivil toplum örgütleriyle işbirliği içinde olup olmadıkları tartışılacaktır.

Kadınların Yerel Siyasete Katılımı

Kadınların siyasal hayattaki konumları tüm dünyada olduğu gibi Türkiye’de de uzun süreden beri tartışılan ve üzerinde en çok araştırma yapılan konuların başında gelmektedir. Gerek ulusal politikada gerekse yerel politikadaki rakamları incelediğimizde, kadınlar açısından durum hiç de iç açıcı gözükmemektedir. Birçok Avrupa ülkesine oranla daha erken bir dönemde seçme ve seçilme hakkına sahip olan Türk kadınlarının parlamentodaki oranına baktığımızda, ortaya karamsar bir tablo çıkmaktadır. Türkiye %4,4 ile Birleşmiş Milletler’in belirlediği 80 ülke arasından 77. sırada yer almaktadır (hdr.undp.org). Yıllar itibarıyla bir inceleme yaptığımızda ise, ülkemizde ulusal düzeyde kadınlara seçme ve seçilme hakkının verildiği 1935 yılından bu yana, en yüksek oranın %4,6 ile kadınların ilk temsil edildikleri parlamentonun oluşturduğunu görmekteyiz.

Yerel siyasete baktığımızda ise, “eksik temsil” sorunu kendini daha fazla hissettirmektedir. 2004 yerel seçim sonuçlarına göre, 3225 belediye başkanından sadece 15 (%0,4) tanesi kadındır (www.yerelbilgi.gov.tr). Belediye meclislerinde ise kadınların temsili %2,5 iken, bu oran il genel meclislerinde daha da düşerek %1,7’ye inmektedir (Alkan, 2005: 85).

Oysa ki kadınların ulusal ve yerel politikadaki temsili diğer ülkelerle karşılaştırmalı olarak incelediğimizde, Türkiye’deki kadınların siyasal hayattaki temsili farklı bir özelliğinin ortaya çıktığını görüyoruz. Birçok ülkede kadınlar ulusal politikaya oranla yerel politikada daha fazla temsil edilmektedir. Avrupa ülkelerinde ortalama, kadın belediye başkanları için %10,5, yerel meclislerdeki kadın temsilcileri için %23,9 dur (www.cities-localgovernments.org).¹ Bu duruma ilişkin bir çok açıklama getirilmiştir. Bu açıklamalardan en önemlisi, “makamın iktidarının az olduğu yerlerde sayılar yükselir” önermesidir (Phillips, 1995: 83). Oysa ki bu önerme Türkiye açısından geçerli değildir. Türkiye’de yerel yönetimlerin, idari ve mali özellikleri dolayısıyla iktidarları sınırlı olmasına karşın, yukarıda da rakamlarla belirttiğimiz gibi kadınların yerel düzeyde temsili ulusal politikaya göre daha düşüktür.

Alkan, Türkiye’deki bu durumu açıklamak için dört unsur üzerinde durmuştur. Bunlardan ilki, kadınların politikadaki “simgeselliği”, ikincisi kadınların toplumsal hareketliliğinin sınırlı olması, üçüncüsü yerel politikanın teknik bir alan olarak algılanışı ve son olarak da kadın örgütlenmesinin yakın zamana değin yereli ilgi alanı dışında bırakmış olmasıdır (Alkan, 2005: 89).

Cumhuriyetin ilk yıllarından bu yana kadın haklarına yönelik yapılanların “simgesel” bir nitelik taşıdığı ifade edilmektedir. Tekeli’ye göre, “Mustafa Kemal ve onu destekleyenler için kadın hakları uygar dünya ile aynı düzeye gelmiş olmanın simgesiydi..”(Tekeli, 1982: 208). Göle’ye göre de, devlet iradesiyle medeniyet dönüşümünü hedefleyen bir hareket olan Kemalizm, İslami Doğu ile modern Batı arasında en önemli farklılık olan kadınların kamusal hayattan dışlanması hedef almıştı. Kadınların kamusal hayatta görünürlük kazanmaları medeniyet değişiminin bir simgesi olacaktı (Göle, 1998: 101). “Vitrin oluşturma” tabiriyle de nitelenen simgesellik daha ziyade ulusal politikada geçerlidir. Dolayısıyla kadınların yerel politikadaki önemsenmeyişi bu unsura bağlanabilir (Alkan, 2005: 89).

Kır, kasaba ve kent meclisleri ayrıştırılarak yapılan bir araştırmaya göre, kadın temsili kentsel bir nitelik taşımaktadır. Küçük yerleşimlerde, kadınlar üzerinde geleneksel ataerkil yapının daha belirgin olduğu, ancak büyük kentlerde kadınların bu baskıdan kurtulma olanaklarının göreceli olarak daha baskın olduğu kabul edildiğinde bu farklılaşma temsile yansımaları da kaçınılmazdır (Alkan, 2005: 89–90).

Kadınların yerel düzeyde daha düşük oranda temsil edilmesindeki bir başka faktör ise yerel politikanın güçlü bir teknik bilgi ve beceri birikimi gerektirdiğinin düşünülmesidir. Alkan’a göre, yerel yönetimler, belediye, il özel idaresi denildiğinde kadınların aklına bir bilinmezlik alanı gelmektedir (Alkan, 2005: 90).

Son olarak ise, kadınlara yönelik bazı temel sorunların ancak merkezi düzeyde gerçekleşecek makro politikalarla çözümlenebileceği yönündeki anlayış olduğu söylenmektedir. Zira kadın örgütleri yakın zamana kadar daha çok kadınların ulusal politikaya katılımına yönelik faaliyetler yerine getirerek yerel düzeyi göz ardı etmişlerdir (Alkan, 2005: 91).

Oysa ki demokrasinin büyük birimlerde işleyebilmesi için öncelikle küçük demokrasilerin kurulması ve geliştirilmesi gerekmektedir. Gerçek anlamda bir demokrasi sadece yerel malzemelerle ve aşağıdan yukarıya doğru katılıma dayalı olarak kurulabilir ve varlığını sürdürebilir (Eryılmaz, 1997: 11–12). Dolayısıyla kadınların öncelikli olarak kent yönetimine katılmalarının ulusal düzeydeki katılımı da arttırmada önemli bir katkı sağlayabileceğini söyleyebiliriz. İstanbul gecekondularında kadınların siyasal katılımı üzerine yapılan bir araştırma da bu görüşü destekler niteliktedir. Söz konusu araştırma, kadınların yerel politikaya katılımının

¹ Dünyanın çeşitli ülkelerindeki kadın belediye başkanı oranı ve yerel meclislerdeki kadın temsilci oranı için bakınız: (www.cities-localgovernments.org).

cinsiyetler arası ilişkiyi pekiştirdiği, kadınlar arasında yeni liderler doğmasını sağladığı, sosyal ve siyasal anlamda kadınların güçlenmesine katkıda bulunduğu sonucuna ulaşmıştır (Wedel, 2001: 232–233).

Bununla birlikte, sadece tek aktörlü (devlet) “yönetim”den çok aktörlü (devlet, özel sektör, sivil toplum vb.) “yönetişim” anlayışına geçişle birlikte yaşanan değişim, yönetime katılmada farklı araçların ortaya çıkmasına imkân sağlamıştır. Seçimler artık yönetime katılmanın tek yolu olmaktan çıkmış, bireyler için sivil toplum kuruluşlar ve diğer toplumsal kuruluşlar aracılığıyla, toplumsal ve siyasal yaşama doğrudan ve aktif olarak katılabilme imkânı doğmuştur. İşte Yerel Gündem 21 çerçevesinde oluşturulan yapılanmalar da yerel düzeyde yönetime katılımı sağlayan araçlardan biri olarak karşımıza çıkmaktadır.

Kadınların Kent Yönetime Katılımında Farklı Bir Araç: Yerel Gündem 21 Kadın Meclisleri

Yerel Gündem 21 kadın meclisleri ile ilgili bilgi vermeden önce, Gündem 21, Yerel Gündem 21 ve Türkiye açısından Yerel Gündem 21 hakkında bilgi vermek konumuz açısından yararlı olacaktır.

Gündem 21

Gündem 21, kalkınma ve çevre arasında denge kurulmasını hedefleyen “sürdürülebilir gelişme”² kavramının yaşama geçirilmesine yönelik, kültürel uzlaşmanın ve politik taahhütlerin en üst düzeydeki ifadesi olan eylem planıdır. Amacı, insanlığın temel gereksinimlerinin karşılanması, yaşam standartlarının iyileştirilmesi, ekosistemlerin korunması ve yönetilmesidir (www.la21turkey.net [a]). Gündem 21, bir yandan günümüzün ağır sorunlarının üstesinden gelmeye çalışırken, diğer yandan dünyayı gelecek yüzyılın tehditlerine karşı hazırlar, yani 21. yüzyılın gündemini oluşturmayı hedefler (Torlak ve Önez; 2005: 650).

Gündem 21’in çıkış noktası ise Haziran 1992’de Rio de Janeiro’da yapılan ve “Yeryüzü Zirvesi” olarak da ifade edilen Birleşmiş Milletler Çevre ve Kalkınma Konferansıdır. Dünya ve çevre hareketi açısından oldukça önemli olan Rio Konferansı, sadece sürdürülebilir gelişme kavramını yaşantımıza sokmakla kalmamış, katılımcı mekanizmaların önce Birleşmiş Milletlerce, daha sonra da tüm hükümetler ve diğer kurum ve kuruluşlarca benimsenmesini ya da en azından dikkate alınmasını sağlamıştır (www.la21turkey.net [a]).

Gündem 21, gündeme getirdiği “küresel ortaklık” kavramı ile birlikte tüm dünyada geleneksel yönetim anlayışı, yerini yönetişim olarak da ifade edilen katılımcılığa ve ortaklıklara dayalı yeni bir yaklaşıma bırakmıştır. Bu yeni yaklaşım, yerel yönetimler, sivil toplum kuruluşları, uluslararası topluluk ve diğer aktörler merkezi yönetim ile birlikte yönetimin ortağı olarak görülmeye başlanmıştır (www.la21turkey.net [a]).

1992 Rio “Yeryüzü Zirvesi”nden başlayarak, 1994 Kahire Nüfus ve Kalkınma Konferansı, 1995 Kopenhag Sosyal Gelişme Konferansı, 1995 Pekin Dördüncü Dünya Kadın Konferansı, 1996 İstanbul Habitat II “Kent Zirvesi” ve son olarak 2002 Johannesburg Dünya Sürdürülebilir Kalkınma Zirvesi’ni uzanan küresel Birleşmiş Milletler konferansları ve diğer zirveler “küresel ortaklık” ilkelerinin kabul görmesini büyük ölçüde sağlamıştır. Gündem 21’de kadınlarla ilgili bölümler, 1995 yılında Pekin’de gerçekleştirilen Birleşmiş Milletler Dördüncü Dünya Kadın Konferansı’nda benimsenen Pekin Bildirisi ve Eylem Platformuyla çatısını ve özünü oluşturmuştur. Pekin Bildirisi, kadınların ekonomik ve toplumsal eşitsizliğini dikkate alarak “kadınların ekonomik ve sosyal gelişme sürecinde yer almalarını, fırsat eşitliğini ve kadınların ve erkeklerin, insan merkezli sürdürülebilir gelişmenin hem uygulayıcıları hem de yararlanıcıları olarak, tam ve eşit katılımını” sürdürülebilir insani gelişme sürecinin vazgeçilmez ön koşulu ve dayanağı olarak görmektedir (www.la21turkey.net [b]).

1996’da İstanbul’da düzenlenen Habitat II Kent Konferansı ise “toplumsal cinsiyet ayrımcılığına maruz kalan ve fakir nüfusun çoğunluğunu oluşturan kadınların yetkilendirilmesini ve sosyal, ekonomik ve siyasi hayata tam ve eşit katılımını sürdürülebilir insan yerleşimleri geliştirilmesinde esas olarak benimser” (www.la21turkey.net [b]).

2002 yılında Johannesburg’da yapılan Dünya Sürdürülebilir Kalkınma Zirvesi’nde kabul edilen “Johannesburg Uygulama Planı” da, toplumsal cinsiyet eşitliğini iyi yönetişimin temellerinden biri olarak görmektedir (www.la21turkey.net [b]).

Yerel Gündem 21

Yerel Gündem 21, Gündem 21 kapsamında, her yerel yönetimin, hemşerilerle, yerel kuruluşlar ve özel sektör kuruluşlarıyla diyalog içerisinde kendi Yerel Gündem 21’lerini oluşturmasıdır.

² Sürdürülebilir gelişme, “bugünün gereksinim ve beklentilerini, gelecek kuşakların gereksinim ve beklentilerini karşılama olanaklarından ödün vermeksizin karşılamaktır” (Bruntland Raporu, 1987’den aktaran Sağır, 2003: 29-30). Bu kavramın temelleri Haziran 1972’de Stockholm’de yapılan “İnsan Çevresi Konferansı”nda atılmıştır. 1987 yılında Dünya Çevre ve Kalkınma Komisyonu tarafından yayınlanan ve “Bruntland Raporu” olarak da anılan rapor, giderek ağırlaşan çevre sorunları karşısında, insanlığın çıkış yolu olarak, çevresel gelişme ile ekonomik kalkınma arasındaki yaşamsal köprünün kurulması ve gelişmenin sürdürülebilir olması gösterilmektedir (Sağır, 2003: 30).

Yerel Gündem 21'in temel dayanağı, Gündem 21'in 28. bölümünün "Gündem 21'in desteklenmesinde yerel yönetimlerin girişimleri" başlığında yer almaktadır. Bu bölümde, Gündem 21'de ele alınan sorunların ve çözümlerin büyük bir bölümünün yerel düzeydeki faaliyetlere dayalı olması nedeniyle, belirlenen hedeflerin gerçekleşmesinde yerel yönetimlerin katılımı ve işbirliğinin belirleyici bir etken olacağı görüşü ortaya koyulmuştur (Emrealp, 2005: 19).

Gündem 21'in 28. bölümünde ayrıca, "yerel yönetimlerin öncülüğünde, sivil toplumun ve diğer ilgililerin, birlikte kendi sorunlarını ve önceliklerini saptayarak, kentleri için "21. yüzyılın yerel gündemi"ni oluşturmaları karara bağlanmıştır (Emrealp, 2005: 19).

Yerel Gündem 21'in dört temel hedefi vardır (Sağır, 2003: 32):

- Yerel yönetimlerin o yöre halkının katılımıyla kentin ortak görüşünü elde etmek.
- Uluslararası topluluklar ile yerel yönetimler arasındaki işbirliğinin artırılması ve uluslararası ölçekte yerel yönetimler arası işbirliğini güçlendirici girişimleri desteklemek.
- Deneyim ve bilgi alışverişini zenginleştirmek amacıyla yerel yönetim birlikleri ve diğer yerel yönetimlerin temsilcileri arasındaki koordinasyon ve işbirliği düzeyini geliştirmek.
- Ülkedeki yerel yönetimlerin, karar alma, planlama ve uygulama süreçlerine, kadınların ve gençlerin etkin olarak katılımını sağlayacak programları geliştirmek ve uygulamak.

Gündem 21 metninin, Yerel Gündem 21 ile ilgili maddesinde belirlenen şartlar göz önünde bulundurularak her ülke ve her yerel birim, kendi katılım biçim ve araçlarını belirleyebilmektedir. Ancak uygulamada Yerel Gündem 21 sürecini kontrol etmek için belediyelerin çatısı altında fakat onlardan bağımsız bir birim olarak kurulan Yerel Gündem 21 sekreterlikleri, kent konseyleri, çalışma grupları-kozalar mutlaka yer almaktadır. Kent konseyleri ve mahalle merkezleri ile birlikte, gençlik ve kadın meclisleri de üzerinde en fazla durulan Yerel Gündem 21 öğelerindedir (Torlak ve Önez: 2005: 665).

Türkiye'de ise Yerel Gündem 21 uygulamaları, 1997 yılı sonunda Birleşmiş Milletler desteği ile IULA-EMME koordinatörlüğünde yürütülen "Türkiye'de Yerel Gündem 21'lerin Teşviki ve Geliştirilmesi" projesi ile başlamış ve iki yıllık uygulama döneminden sonra tamamlanmıştır. Bu projenin iki temel hedefi bulunmaktaydı. Bunlardan birincisi, ülke düzeyinde Yerel Gündem 21 kavramının ve bunun yerel yönetim üzerindeki etki ve sonuçlarının tanıtımı, ikincisi ise proje ortağı kentlerde yerel ilgi gruplarının katılımına dayalı bir planlama sürecinin gelişmesine yönelik mekanizmalar oluşturulması ve buna işlerlik kazandırılmasıydı. Proje iki yıllık uygulama dönemi sonunda başarılı bir şekilde tamamlanmış ve ikinci aşamaya geçilmiştir (Torlak ve Önez, 2005: 663; www.la21turkey.net [c]).

İkinci aşama Ocak 2000'de "Türkiye'de Yerel Gündem 21'lerin Uygulanması" projesiyle başlamış ve bu aşama da 2001'de tamamlanmıştır. Programın uygulandığı kentlerde vali, belediye başkanı, iş dünyası, kadın, gençlik grupları, STK gibi farklı kesimler bir araya gelerek kent konseylerini kurmakta ve konseyler de toplumu yakından ilgilendiren konularda toplantılar yapmakta, tavsiye kararlarını yerel yönetimlerin meclislerine sunmaktadırlar (Torlak ve Önez, 2005: 664).

Türkiye Yerel Gündem 21 Programının üçüncü aşaması ise, birbirini destekleyen bir dizi proje ile başlamıştır. Bu aşamanın ana projesi "Türkiye Yerel Gündem 21 Yönetişim Ağı Yoluyla BM Binyıl Bildirgesi Hedefleri ve Johannesburg Uygulama Planının Yerelleştirilmesi" başlığını taşımaktadır. Bu proje kapsamında merkezi yönetimin ilgi ve desteğinin artırılması ve tanıtım eksikliğinin giderilmesi öngörülmektedir (www.la21turkey.net [c]).

Türkiye'deki Yerel Gündem 21 uygulamaları 2001 yılında Birleşmiş Milletler tarafından dünyadaki en başarılı uygulamalardan biri olarak seçilmiş ve 2002 Johannesburg Sürdürülebilir Kalkınma Zirvesi'nde en iyi uygulamalardan biri olarak sunulmuştur.

Bununla birlikte Yerel Gündem 21'lere yönelik eleştiriler de bulunmaktadır. Bu eleştirilerden en fazla dile getirileni Yerel Gündem 21'lerin kurumsal olarak vaad ettiği düzeyin oldukça gerisinde yer alıp yeterince kurumsallaşamamasıdır (Sağır, 2003: 38; Aklan, 2005: 84; Güneş ve Yükselen, 2004: 53). Bunun yanında Yerel Gündem 21'in faaliyetlerinin, sadece bir avuç aydının, ya da kentin ileri gelenlerinin, kurdukları dernekler ve meslek odaları aracılığıyla, sadece kent sorunlarına ilişkin düşünce belirtme hakkı elde etmiş olmalarından ya da zaman zaman toplantılarda bu konuları dile getirmiş olmalarından öteye gidip gidemeyeceğine ilişkin de şüpheler bulunmaktadır (Güneş ve Yükselen, 2004: 53).

Yerel Gündem 21 Kadın Meclisleri

Yukarıda da belirtildiği gibi Yerel Gündem 21'in amaçlarından biri, ülkedeki yerel yönetimlerin, karar alma, planlama ve uygulama süreçlerine, kadınların ve gençlerin etkin olarak katılımını sağlayacak programları geliştirmek ve uygulamaktır. Bu amacı gerçekleştirmek için de proje kapsamındaki kentlerde, Yerel Gündem 21 Kadın Meclisleri, Kadın Platformları gibi isimlerle, kentteki kadınların bir araya gelmeleri sağlanmaktadır.

Yerel Gündem 21'de kadın meclisi gibi bir yapılanmanın ortaya çıkmasının en önemli nedeni, Kent Konseyinde kadınların yetersiz temsil edilmesidir. Konseyde kadınlar, yerel meclislerin çok sınırlı sayıdaki

seçilmiş kadın üyeleri dışında, ancak bazı sivil toplum kuruluşlarının temsilcileri olarak yer alabilmektedirler. Bu nedenle kadın meclisleri, hem kadınların kent konseyinde güçlü bir şekilde temsil edilmesi, hem de kadınlarla ilgili öncelikli konuların kentin ortak gündemine taşınması imkânını sağlamaktadır (Emrealp, 2005: 83).

Kadın Meclislerinin kuruluş amacına baktığımızda ise bu amaçların kadınların toplumsal yaşamın, üretim, iş, siyaset, kültür, sanat vb., alanlarda söz sahibi olması, kent ve kadın sorunları ve sorumlulukları konusunda bilinçlenmesi, politika oluşturmaları, kentsel yaşama katılma ve kente ait olma duygularının geliştirilmesi, kadınların gereksinim ve sorunlarından yola çıkarak istemlerinin belirlenmesi, çözümler ve projeler üretilmesinde rol almalarının sağlanması ve projelerin yetkili birimlere ulaştırılmasında etkili çoğunluk olarak temsil edilmelerinin sağlanması olarak belirtilmektedir (Antalya Kadın Meclisi Tüzüğü, 1998).

Kadın meclislerinin oluşumuna baktığımızda bir kısım üyelerin doğal üyelerden oluştuğunu görmekteyiz. Bunlar, ilgili ilin milletvekilleri, vali ve kaymakamları ile belediye başkanları, il genel meclisi ve belediye meclisi üyeleridir. Ancak yukarıda verdiğimiz rakamları da göz önünde bulundurursak bu üyelerin yok denecek kadar az olduğunu söyleyebiliriz. Kadın meclisinin diğer üyeleri arasında vali, belediye başkanı vb erkek yöneticilerin eşleri ile kadın kamu yöneticileri de bulunabilmektedir. Bunun yanında kadın meclisine katılan kurumsal üyelere baktığımızda, bunların kadınlarla ilgili çalışmalar yürüten kamu kuruluşları, Barolar ve ilgili meslek odaları, üniversitelerin kadın çalışmalarına yoğunlaşan anabilim dalları ve kadın merkezleri, kadınlarla ilgili kooperatifler vb. ile birlikte, ulusal ve yerel ölçekte kadın çalışmaları yürüten sivil toplum kuruluşları ve bunların kendi aralarında oluşturdukları dayanışma platformu ve birlikler olduğunu görmekteyiz (Emrealp, 2005: 85). Örgütsüz kadın temsiline ilişkin ise bazı kentlerde, mahallelerden kadın temsilcileri seçilmeye başlandığını görmekteyiz. Bu uygulamaya başlamayan yerlerde ise çalışan kadınların, işsiz kadınların, ev kadınlarının, engelli kadınların vb. temsilcilerinin yer almalarına özen gösterilmektedir (Emrealp, 2005: 85).

Görüldüğü gibi kadın meclisi kentteki tüm katılımcıları (örgütlü-örgütsüz kadınları ve ilgili kuruluşları) kapsayacak şekilde ortak bir çatı altında toplama özelliği taşımaktadır.

Yerel Gündem 21 Kadın Meclisleri Üzerine Bir Araştırma

Araştırmanın Amacı

Yukarıda da belirtildiği gibi kadın meclislerinin kuruluşundaki temel amaç, kadınların kent yaşamına katılımını gerçekleştirmek ve kadınlara ilişkin sorun alanlarını belirleyip, bunların çözümüne yönelik projeler üretilmesi ve bu projelerin yetkili birimlere aktarılmasını sağlamaktır. Araştırmanın amacı da, Türkiye'deki kadın meclislerinin hangi düzeyde bu amaçlara yönelik faaliyetler yerini getirdiğini ortaya koymaya çalışmaktır. Bunun yanında kadın meclislerinin kentteki diğer aktörlerle ne derece işbirliği içinde olduğunu belirlemek çalışmanın bir diğer amacını oluşturmaktadır.

Araştırmanın Yöntemi

Bu çalışmada, araştırma yöntemi olarak içerik analizi yöntemi kullanılarak, Türkiye'deki Yerel Gündem 21'in internet sitesinde (www.la21turkey.net) yer alan kadın meclislerinin ya da çalışma gruplarının yaptığı faaliyetlerin içerik çözümlemesi yapılmıştır. Çalışmanın örneklemini ise, Türkiye'deki Yerel Gündem 21'in internet sitesinde belirtilen 15.06.2005–15.06.2006 tarihleri arasındaki bir yıllık dönemde, kadın meclislerinin ya da çalışma gruplarının yerel düzeyde gerçekleştirdiği faaliyetler oluşturmaktadır. Bu faaliyetlerin içerikleri analiz edilerek, kadın meclislerinin hangi tür faaliyetleri yerine getirdikleri irdelenmiştir. Çalışmanın en önemli kısıtını ise, kadın meclislerinin tüm faaliyetlerinin internet sitesinde hangi düzeyde belirtildiğinin bilinmemesidir.

Bulgular

Türkiye'deki Yerel Gündem 21'in internet sitesinde yapılan inceleme sonucunda, kadın meclislerinin yerine getirdiği faaliyetlere ilişkin olarak 15.06.2005 – 15.05.2006 tarihleri arasında 63 haber bulunmuş ve bu faaliyetler çeşitli kategorilere ayrılmıştır. Aşağıdaki tablo bu kategorilerin neler olduğunu ve hangi faaliyetleri içerdiğini göstermektedir.

Tablo 1'de dikkat çeken en önemli noktalardan biri, kadınların siyasal hayata katılımını güçlendirmeye yönelik yapılan faaliyetlerin azlığıdır. Bu grup içinde yer alan faaliyetler toplam faaliyetlerin sadece %6,3'ünü oluşturmaktadır.

Kadınların toplumsal statüsünü geliştirmeye yönelik yapılan faaliyetlere baktığımızda bu oranın da (%9,5) çok yüksek olmadığını görmekteyiz. Söz konusu faaliyetlerin niteliğini incelediğimizde ise önemli bir bölümünün toplantı, panel, konferans vb. faaliyetlerden oluştuğunu görmekteyiz.

Tablo 1: Kadın Meclislerinin Yerine Getirmiş Olduğu Faaliyetler

Faaliyetlerin Niteliği	Gerçekleştirilen Faaliyetler
Kadınların Siyasal Hayattaki Konumunu Güçlendirmeye Yönelik Yapılan Faaliyetler	<ol style="list-style-type: none"> 1. Kadınlar için seçim kotasının uygulanması için imza kampanyası düzenlenmesi 2. "Siyasette ve karar alma mekanizmalarında kadına karşı kota uygulanması" genelgesi için imza kampanyası düzenlenmesi 3. Kadınların siyasi yaşama katılımına ilişkin toplantı yapılması 4. "Çağdaş, demokrat ve daha katılımcı bir Türkiye sloganı ile siyasi partiler seçim yasasının değiştirilmesi, siyasette cinsiyet ayrımcılığının giderilmesi için imza kampanyası düzenlenmesi
Kadınların Toplumsal Statüsünü Geliştirmeye Yönelik Yapılan Faaliyetler	<ol style="list-style-type: none"> 1. Kadınları Bilinçlendirme ve Eğitim Yoluyla Toplum İçindeki Rollerin Güçlendirilmesi Projesi 2. 8 Mart dolayısıyla Medeni Kanun ve Cumhuriyet Kadını konulu panel düzenlenmesi 3. "Kadınların sosyal hakkı nedir? Nasıl olmalıdır?" konusunu anlatması için konuşmacı çağırılması 4. "Önce İnsan Sonra Kadının" çalışmalarını çerçevesinde "Şiddet Mağduru Kadınlara Yönelen Gönüllü Kadın Davranış Eğitim programı" gerçekleştirilmesi 5. "Geçmişten Günümüze Kadın Hakları" adlı konferans düzenlenmesi 6. Yeni TCK'nın kadınlara dağıtılması
Kent Yaşamına İlişkin Yapılan Faaliyetler	<ol style="list-style-type: none"> 1. OSS'ye girecek adaylar için NPL programı düzenlenmesi 2. Emekliler haftası dolayısıyla yaşlıların boğaz turuna götürülmesi 3. Yaşlılar haftası nedeniyle huzur evine ziyaret düzenlenmesi 4. "Altın Bilezik" projesinin kabul edilmesi 5. "Mavi Kurdele" projesinin kabul edilmesi 6. İkinci el giysi toplama ve ihtiyaç sahiplerine ulaştırma çalışmaları 7. Bingöl Karlıova depremde zarar görenlere destek olmak için kampanya başlatılması 8. Sosyal risk taşıyan 50 kişiye seramik kursu verilmesi 9. "Kayayapı Projesi"nde tarihsel yapıyı korumak adına görevlerin sürdürülmesi 10. Damsa Çayı Rehabilitasyon Projesi'nde çalışmalar yapılması 11. Yoksullukla mücadelede kadın ve çocuklarla ilgili uygulamalar konusunda bilgilendirme yapılması 12. Pakistan'a yardım için eşya toplanması 13. Çocuk yurduna ziyaret düzenlenmesi ve kadın grubundan 10 gönüllü annenin burada hizmet vereceğini belirtmesi 14. Çocuk yuvasına ziyaret düzenlenmesi 15. Pakistanlı depremzedelere gönderilmek üzere yardım kampanyası başlatılması 16. Pakistanlı depremzedelere gönderilmek üzere yardım kampanyası başlatılması. 17. 2 dükkânda giysi yardım evi açılması 18. Ücretsiz kıyafet dağıtımı gerçekleştirilmesi 19. Üniversite öğrencilerine iftar yemeği verilmesi 20. Manti evi projesi ile ihtiyaç sahiplerine yardım yapılacağına belirtilmesi 21. Çocuk Esirgeme Kurumu bünyesindeki çocuklarla gezi düzenlenmesi 22. Kentte temizlik kampanyası başlatılması
Kadın İstihdamını Geliştirmeye Yönelik Yapılan Faaliyetler	<ol style="list-style-type: none"> 1. "İp Bizden Örgü Sizden Kursu": Üretilenlerin el emeği pazarında satılması 2. 8 Mart Dünya Kadınlar Günü dolayısıyla kadın emeğini değerlendirme sergisi açılması 3. Kadın el emeği pazarı açılması 4. Üretken kadınların ürettiklerini kooperatif aracılığıyla pazarlayarak gelir elde etmesinin sağlanması 5. "AB aktif iş gücü hibe programı" çerçevesinde kabul edilen "El örgüsü eğitimi ve el örgüsü ürünleri Avrupa pazarında pazarlanması projesi"nin yürütülmesi 6. ....pazarında satış ve tanıtım standının açılması. Kadınlar unlu mamullerin üretimine geçmesi
Kadın Sağlığına İlişkin Faaliyetler	<ol style="list-style-type: none"> 1. Kanser taraması yapılması ve bunun için öncelikle pilot bölge belirlenmesi 2. Meme kanserine ilişkin bilgilendirme toplantısı yapılması 3. Anne sütü ile emzirmenin korunmasının özendirilmesi, desteklenmesi projesi çerçevesinde sağlık kuruluşlarına bebek dostu ödülü verilmesi 4. 0-3 yaş bebek sağlığına ilişkin konuşmaya kadınların götürülmesi
Kadınların Eğitimine Yönelik Yapılan Faaliyetler	<ol style="list-style-type: none"> 1. Okuma-yazma kursu başlatılması 2. Çocuk bakıcılığı eğitim kursu başlatılması 3. Çocuk Bakıcılığı Eğitim Projesi kapsamında, ihtiyaç sahibi bayanlara çocuk bakıcılığı eğitimi verilmesi 4. Takı, kurdele, ahşap boyama kursu verilmesi 5. "Kadınların Yapabilir Kılınmasına Yönelik Destek Beceri Kursları Eğitim Seminerleri" çerçevesinde "Aile İçi İletişim" konulu söyleti yapılması 6. Ahşap boyama tekniği seminerleri yapılması 7. Ahşap boyama kursu ile ilgili seminer verilmesi 8. Ebru sergisi. 9. Kültür ve El Sanatları fuarında stant açılması 10. Japon dil kursu. 11. Anne-çocuk eğitimi düzenlenmesi 12. Aile içi iletişim paneli düzenlenmesi 13. Göçün kadınlar üzerindeki etkilerine ilişkin sempozyum düzenlenmesi
Çeşitli Faaliyetler	<ol style="list-style-type: none"> 1. Anneler günü dolayısıyla annelerin bir araya gelmesi 2. Kadınlar Günü dolayısıyla TSM konseri verilmesi 3. 8 Mart kadınlar günü etkinlikleri düzenlenmesi 4. 8 Mart kadınlar günü etkinlikleri düzenlenmesi 5. Kadınlar meclisi sivil toplum kuruluşlarıyla aylık toplantılarına başlaması 6. Yöresel yemek yarışmasında dereceye girenlere ödül verilmesi 7. Öğretmenler günü etkinlikleri düzenlenmesi 8. Kadına Karşı Uluslararası Mücadele ve Dayanışma Günü dolayısıyla program düzenlenmesi
TOPLAM	63

Yukarıdaki tabloda dikkat çeken bir başka özellik de, doğrudan kadın sorunuyla ilgili olmayan kent yaşamına ilişkin faaliyetlerin tüm kategoriler içerisindeki en yüksek oranı (%35) oluşturmasıdır. Kent yaşamına ilişkin gerçekleşen faaliyetlerin önemli bir kısmı da yardım faaliyetlerinden oluşmaktadır.

Kadın istihdamını geliştirmeye yönelik yapılan faaliyetler ise tüm faaliyetlerin %9,5'ini oluşturmaktadır. Bu faaliyetler de daha çok kadın el emeğini değerlendirmek için yapılan çalışmalardan oluşmaktadır.

Yukarıdaki tabloda belirtilen bir başka alan ise kadın sağlığına ilişkindir. Kadın meclislerinin bu alanda da yerine getirdiği faaliyetler, tüm kategoriler içinde en düşük düzeyde (%6,3) olanlarından biridir.

Kadın eğitimine yönelik yapılan faaliyetlerin %20,6 ile ikinci önemli kategoriyi oluşturduğu görülmektedir. Kadınların toplumsal konularının güçlendirilmesi bakımından eğitime yönelik faaliyetlerin nicelik olarak fazla olması ilk bakışta önemli bir adım olarak görülebilir. Ancak söz konusu faaliyetleri nitelik olarak incelediğimizde bu faaliyetlerin daha çok kadınların aile içindeki rollerinin ve el becerilerinin geliştirilmesine yönelik olduğu görülmektedir.

Kadın meclislerinin sivil toplum, özel sektör ve diğer kamu kurum ve kuruluşlarıyla olan ilişkilerine baktığımızda, yerine getirdikleri faaliyetlerin dikkate değer bir kısmının sivil toplum örgütleri, özel sektör ve kamu kurum ve kuruluşları işbirliği ile gerçekleştirildiği görülmektedir. Yukarıdaki tabloda kadın meclisinin yerine getirdiği faaliyetlerden törensel bir nitelik taşıdığı için "çeşitli faaliyetler" kategorisini çıkardığımızda geriye kalan 55 faaliyetten 13'ünün proje ortağı olarak sivil toplum ve özel sektörün işbirliği, 13'ünün de kamu kurum ve kuruluşlarının işbirliği ile yerine getirildiğini görmekteyiz.

Değerlendirme ve Sonuç

Tek aktörlü yönetimden çok aktörlü yönetişime geçtiğimiz süreçte kadınların eksik temsil sorununun çözümü için çeşitli alternatifler geliştirilmiştir. Bunlardan en somut olanlarından biri, Gündem 21 kapsamında oluşturulan Kadın meclisleridir. Kadın meclislerinin, kentteki örgütlü ve örgütsüz tüm kadınların kent yönetimine katılımını sağlayarak, kentte kadınlar arasında bir birlik oluşturulması, kadınların kent yaşamına aktif olarak katılımının sağlanması ve kadınların karşılaştıkları sorunlara ilişkin çözüm önerileri üretilmesi veya bu sorunların yönetime aktarılmasını sağlamaya yönelik amaçları bulunmaktadır.

Şüphesiz kentte yaşayan kadınları bir araya getirerek bunlar arasında bir birliktelik oluşturmak azımsanmayacak bir durumdur ve kadınların özel sektör, sivil toplum ve kamu kurum ve kuruluşları içinde faaliyette bulunması, kentteki çeşitli aktörleri bir araya getirmesi bakımından oldukça önemlidir. Araştırma kapsamındaki faaliyetlerin önemli bir kısmı da sivil toplum, özel sektör ve kamu kurum ve kuruluşları işbirliği ile gerçekleşmiştir.

Bununla birlikte Türkiye'deki Yerel Gündem 21 Kadın Meclisleri üzerinde yaptığımız araştırmada ortaya çıkan önemli sonuç, bu meclislerin yerine getirdiği faaliyetlerin daha çok kent yaşamına ilişkin olduğu, kadın sorunlarının belirlenmesi ve bunlara ilişkin çözümler konusunda henüz yeterince kurumsallaşmadıklarıdır. Kadın bakış açısının kent yaşamına yansıtılması bakımından kent yaşamına yönelik faaliyetlerin fazla olması olumlu gelişme olarak değerlendirilebilir. Ancak kadın sorunlarının çözümüne ilişkin bu meclislerin daha fazla çözümler üretmeleri gerekmektedir.

Kaynakça

- Alkan, Ayten; (2005), "**Yerel Yönetimler ve Cinsiyet**", Dipnot Yayınları, Ankara.
- Emrealp, Sadun; (2005), "**Yerel Gündem 21 Uygulamalarına Yönelik Kolaylaştırıcı Bilgiler El Kitabı**", IULA-EMME (UCLG-MEWA)Yayını, İstanbul.
- Eryılmaz, Bilal; (1997), "**Yerel Yönetimlerin Yeniden Yapılanması**", Birleşik Yayıncılık, İstanbul.
- Göle, Nilüfer; (1998), "**Modern Mahrem**", Metis Yayınları İstanbul.
- Güneş Muharrem ve Cemal Yükselen; (2004), "**Sivil Toplum ve Yönetişim Tartışmaları Sürecinde Kent ve Kadın**", Detay Yayıncılık, Ankara.
- Hillips, Anne; (1995), "**Demokrasinin Cinsiyeti**", Metis Yayınları, İstanbul.
- Sağır, Meral; (2003), "Küreselleşme Süreci ve Siyasal Katılımda Yeni Arayışlar: Yerel Gündem 21 Antalya Kent Konseyi Kadın Meclisi", **Çağdaş Yerel Yönetimler Dergisi**, Cilt 12, Sayı 4, 28-41.
- Tekeli, Şirin; (1982), "**Kadınlar ve Siyasal Toplumsal Hayat**", Birikim Yayınları, İstanbul.
- Torlak, S. Evinç ve Zuhal Önez; (2005), "Bir Katılım Modeli Olarak Yerel Gündem 21'e Bakış", **Yerel Yönetimler Üzerine Güncel Yazılar-I**, Editörler: Hüseyin Özgür-Muhammet Kösecik, Nobel Yayınları, Ankara.
- Wedel, Heidi; (2001), "**Siyaset ve Cinsiyet**", Çev: Can Kurultay, Metis Yayınları, İstanbul.
- <http://www.la21turkey.net/modules.php?name=Content&pa=showpage&pid=4> (a), 15.09.2006.

<http://www.la21turkey.net/modules.php?name=Content&pa=showpage&pid=19> (b), 15.09.2006.

<http://www.la21turkey.net/modules.php?name=Content&pa=showpage&pid=45> (c), 15.09.2006.

<http://www.yerelbilgi.gov.tr/YerelBilgi/HtmlIcerik/HazirRapor1.html>, 15.09.2006.

http://www.cities-localgovernments.org/uclg/index.asp?pag=sta_stats_region.asp&L=EN&rgn_id=4P
15.09.2006

http://hdr.undp.org/statistics/data/pdf/hdr05_table_26.pdf , 15.06.2006

Yerel Gündem 21 Antalya Kent Konseyi Kadın Meclisine İlişkin Tüzük, Ağustos,1998.

STK'LARDA KADIN ETKİNLİĞİ: ÇORUM ÖRNEĞİ

Arş. Gör. Metin UÇAR
umetin@gazi.edu.tr

Hitit Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi

Özet

Biz bu çalışmada, derinlemesine görüşme yöntemi kullanarak, Çorum'daki STK'lar içinde kadın etkinliğini ortaya koymaya çalışıyoruz. Sivil toplum kuruluşlarında etkin olmanın, politik alanda temsil edilme ile doğrudan ilişkisi vardır. Temsil, günümüz demokrasilerinin en önemli sorunlarından biridir. Kadınlar söz konusu olunca bu sorun, çok daha büyük boyutlara ulaşır. Çünkü temsil sorununa kadınlar açısından bakıldığında, hem gelenekten hem de dinin bazı yorumlarından kaynaklanan ciddi engeller olduğu görülür. Bu bağlamda siyasetle ilgilenme yollarından biri olan STK'lar önem kazanmaktadır. STK içindeki etkinlikler yönetime katılma pratiği olarak değerlendirilebilir. Durum böyle olunca Çorum gibi gelişmekte olan ve sanayileşme yolunda önemli adımlar atan bir kentteki alan araştırması bize sorunu anlama noktasında önemli ipuçları verebilir

Anahtar Kelimeler: Kadın, Sivil Toplum, STK, Feminizm, Çorum

THE WOMAN EFFICIENCY IN NGOs: A CASE STUDY ON ÇORUM

Abstract

In this study, we display the women efficiency in non-governmental organizations (NGOs) in Çorum, by using deep interview method. There is a direct relation between representation in politic arena and efficiency in NGOs. Representation is the most problem in contemporary democracy. This problem increases when women were in discussed. Because, when we look into women perspective, we see many obstacles, on account of tradition and some interpretation of religion. In this context, NGOs, which is by means of politics, become important. Activities in NGOs can be evaluated as a practice of participation in the management. Hence, making an emprical study in Çorum, devoloping city and taking a big step forward to industrialization, can give an important clues to understand the problems.

Key Words: Woman, Civil Society, NGO, Feminism, Çorum

Giriş

Türkiye'deki demokrasi tartışmalarında kadın konusunun öncelikli bir yeri vardır. Gelenekten ve dinin bazı yorumlarından kaynaklanan, kökü tarihten gelen kadın statüsünün, modernleşme süreci ile değişeceği ümit ediliyordu. Ancak bu değişim yeterli düzeyde olmadı, daha da kötüsü, modern yaşamın dayattığı yeni olumsuzluklarla da pekişti. Politik yaşamda kadınlar istenen şekilde temsil edilemediği gibi etkin olabilecekleri mekanizmalardan da dışlandılar. Siyasetin öğrenildiği ve demokrasi pratiğinin pekiştiği yerler olarak STK'lar kadınların bu sorunu çözmeleri için önemli bir unsur olabirler. Bu düşünceden yola çıkarak çalışmamızı Çorum'da yaptığımız bir alan araştırması ile de destekleyerek ortaya koymaya çalışacak ve kadınların STK'lar içindeki etkinlikleri üzerinde yoğunlaşacağız.

Çalışmamızın teorik boyutu, sivil toplum ile feminizm tartışmaları ekseninde oluşacaktır: sivil toplumun Türkiye'deki serüveni, özellikle günümüzdeki gelişmeler açısından daha anlamlı olan 1960'lı yılların sonlarından itibaren İdris Küçükömer ile başlatılacak ardından da sol, liberal ve İslamcı akımların konuya ilgisi belirtilerek, STK'ların demokrasi tartışmalarına katkısı üzerinde durulacaktır. Tüm bunlar olurken kadınların ne tür kazanımlar elde ettikleri ve hangi alanlarda "erkek egemen toplum" anlayışını aşamadıkları tartışılacaktır. Çalışmamızın pratik boyutu ise Çorum'daki STK'lar üzerine yapacağımız bir alan araştırması etrafında oluşacaktır: STK'lar üzerine yapacağımız alan çalışmamızda "derinlemesine görüşme" yöntemi uygulandı. Bu yöntemi kullanmamızın nedeni, konu ile ilgili bundan önceki araştırmalarda yeterince veri olmaması ve bunun sonucunda da konuyu anlamacı ve keşfedici bir yaklaşımla ele alma zorunluluğumuzdur. Amacımız; mümkün olduğunca çeşitli kişi ve gruplarla derinlemesine görüşerek, konunun bütün yönleri ile ortaya çıkarılmasını sağlamak, konuyu çok yönlü olarak keşfetmeye ve anlamaya çalışmaktır. Bu doğrultuda toplumun farklı kesimlerinden insanları kapsayan toplam 14 kişi ile "derinlemesine görüşme"¹ gerçekleştirildi. Görüşme yapılacak kişilerin özellikle STK'lar da yönetici konumunda olan kadınlar olmasına dikkat edildi.

¹ Görüşme yaptığımız 14 kişiden biri erkekti. Ensar Vakfı Çorum şube başkanı olan bu kişi ile görüşmemizin asıl nedeni, vakıf başkanının İslami kesimde alışılmış olanın aksine kadınlarla ilgili ciddi çalışmalara öncülük etmesidir. "Türkiye'nin en iyi kadın hareketi Çorum'da doğacak" diyen başkan beyin, ulusal İslami basın da yoğun ilgi gösterdiği birçok faaliyeti var (bkz. Özdemir, 2003: 19, Albayrak, 2005). Görüşme yaptığımız kadınların bağlı oldukları STK'lar ve STK içindeki konuları ise şöyle: 1-Türkiye Yardım Severler Derneği Çorum Şubesi başkanı, 2- Onkoloji Hastaları Yardımlaşma ve Savaşma Derneği başkanı, 3- Müdafaa-i Hukuk Derneği Çorum Şubesi başkanı ayrıca Çağdaş Yaşamı Destekleme Derneği üyesi, 4-Armoni Eğitim ve Yardımlaşma Derneği başkanı, 5-Atatürkçü Düşünce Derneği Yönetim kurulu üyesi, 6-Emniyet Teşkilatı Mensupları Eşleri Yardımlaşma Derneği basın

1-Sivil Toplum ve Kadın

A-Sivil Toplum Nedir?

Genel bir tanımlamaya gidilirse sivil toplum, devletin müdahalesi dışında birey ve grupların kendi alanlarını düzenleyebilmelerini anlatır (Yılmaz, 1997: 86). Ancak tarihsel olarak bakıldığında “sivil toplum” çok farklı anlamlar içermiştir.

Aristo ile birlikte sivil toplum, “siyasal toplum” anlamında kullanılmaya başlanmıştır (Çaha, 1997: 28). Locke ve Rousseau gibi düşünürler de kavramı bireylerin -aile ve üretimin dışında- yasalarca yönetilen bir kolektif bütünlük doğrultusunda örgütlenmeleri anlamında kullandılar. Bu da devlet tarafından düzenlenen doğa durumuna denk düşer (Carnoy, 2001: 254).

Hegel ile birlikte sivil toplum kuramı önemli bir aşama kat etmiştir. Kendisinden öncekilerin “siyasal toplum” için kullandıkları “sivil toplum” terimini O, daha önceleri “doğal toplum” olarak adlandırılan “siyasal toplum öncesi” için kullanmıştır (Bobbio, 1982: 13). Hegel’e göre sivil toplum alanı, “*bozukluğun, sefaletin, fiziksel ve etik çürüklüğün*” alanıdır. Bu kötü alanın devlet tarafından düzenlenmesi gerekir. Bu alan devlet ile aile arasında bulunur (Hegel, G. W. F.; (1965), **Hegel’s Philosophy of Rights**, Oxford University Pres, Oxford, 123-124’ten akt. Bobbio, 1982: 15). Böylece Hegel, devlet ile sivil toplum alanlarını birbirinden net bir şekilde ayırır (Çaha, 1997: 29).

Marks’a gelindiğinde kavram, tüm ekonomik ilişkileri kapsayacak şekilde kullanılır ve yapı-üstyapı karşılığında yapısal kerteyi oluşturur. Sivil toplum bu anlamda siyasal toplumu da belirlemektedir (Bobbio, 1982: 16-17). Marks’ın sivil toplum kategorisini, modern dünyayı anlamak için ek bir yarar sağlamayacağı gerekçesi ile bir kenara bırakması, onun takipçilerinin Antonio Gramsci’ye kadar, bu konuya çok da eğilmemelerine neden olmuştur (Uğur, 1998: 215).

Gramsci, sivil toplumun en önemli kuramcılarında biridir. O’nun kullandığı şekliyle sivil toplum, çok daha açıklayıcıdır. Gramsci (1989: 12), üstyapıyı temel olarak ikiye ayırır: özel olarak anılan organizmalar bütünü olan sivil toplum ile siyasal toplum yani devlet. Görüldüğü gibi sivil toplum Marks’tan farklı olarak üstyapı alanındadır. Böyle olunca maddi ilişkilerin değil ideolojik-kültürel ilişkilerin tümü, sınai ve ticari ilişkilerin değil tinsel ve düşünsel ilişkilerin tümü sivil toplum alanında yer bulur (Bobbio, 1982: 119).

Gramsci sonrasında, 1960’lı yıllara kadar “sivil toplum” batı siyasal literatüründe fazla kullanılmadı ancak özellikle 1968 öğrenci hareketi ile birlikte kavram tekrar gündeme geldi. Devlete karşı grup eksenli bir siyaset amaçlayan bu hareket sivil toplumun tekrar canlanmasına yaradı. Böylece Hegelyen tanımlamaya refah devletindeki sosyal grup talepleri (daha fazla katılım, daha fazla hak, daha fazla özgürlük) eklendi. Daha sonra da bunlara paralel olarak, 1980’lerden itibaren sivil toplum hareketlerinin iyice geliştiği görülür. Bunun en önemli etkeni ise sosyalist bloğun dağılmasıdır. Batı geleneğinde birey eksenli haklar, talepler yerine grup eksenli siyasetin yerleşmesi ve bunların uluslar arası sözleşmelere konu olması (kadın hakları, çocuk hakları, hasta hakları, özürlü hakları vb.) bu dönemin gelişmeleridir. Grup eksenli hakların yaygınlaşması ulus-devlete yönelik bazı sorunların daha da sesli dile getirilmesini sağlamıştır (Çaha, 1997: 29-30).

Sivil toplum ile liberal demokrasi arasında sıkı bir bağ vardır. Sivil toplum, baskıcı hükümetlere ve serbest piyasada tekel oluşturacak ve bireylerin haklarını ihlal edecek sektörler karşı koruma alanı sağlar. Bu nedenledir ki sivil toplum P.Q. Hirsh gibi birçok kişi tarafından çoğunluğun diktatoryasının önündeki yegane engel olarak görülür (Hirst, Poul Q. And Khilmani, Sunil (ed); (1996) “Democracy And Civil Society”, in **Reinventing Democracy**, Blackwell Pub., Oxford, 102’den akt. Çaha, 1997: 31). Çünkü sivil toplum alanında hakların elde edilmesini sağlayacak mücadele alanlarının imkanları vardır aksi taktirde bir sivil toplumdan değil sivil toplumu önemli oranda kapsamış bir politik toplumdan bahsedilir. Sivil toplumun yutulmadığının somut göstergesi ise sivil toplum örgütleridir.

B-Sivil Toplum Kuruluşları

Sivil toplum örgütleri için, zaman zaman aynı anlama gelecek şekilde; sivil toplum kuruluşları, gönüllü kuruluşlar, üçüncü sektör, yönetim dışı kuruluşlar vb. adlandırmalara da başvurulur. Özellikle sivil toplum kuruluşları kullanımı yaygındır. Bu kullanımı tercih edenler, örgütlenmelerin formel olma zorunluluğu olmadığı, esnek, sürekli olmayan yapılara sahip olabileceği anlayışından hareket ederek “örgüt” nitelemesinin formel, katı, sürekli yapılara atıfta bulunduğunu gerekçe gösterirler. Diğer taraftan bu kullanımı yeğleyenler, sivil toplum kuruluşlarının klasik örgütlenmelerden, sendikalardan, siyasal partilerden, meslek birliklerinden, farklı olduklarını vurgularlar (Çulha Zapçı, 2000: 101-103). Ancak “sivil toplum örgütleri” kullanımı daha açıklayıcı gibi görünüyor. Çünkü sivil alan hem klasik örgütleri hem de daha esnek, sürekli ve formel olmayan örgütlenmeleri de kapsar. Üstelik bu kullanım sadece tarihsel olarak belli bir dönemde oluşan

sözcüsü, 7-Emniyet Teşkilatı Mensupları Eşleri Yardımlaşma Derneği muhasibi, 8-Çorum Eczacılar Odası başkanı, 9-Çorum Eczacılar Odası yönetim kurulu üyesi, 10-Çorum Ensar Vakfı Kadın Komisyonu aktif üyesi, 11-Eğitim-Sen Çorum Şubesi Yönetim Kurulu üyesi ayrıca Kadın Platformunun organizatörlerinden biri, 12-Sağlık-Sen Yönetim Kurulu üyesi, 13-Sağlık-Sen işyeri temsilcisi.

örgütlenmeleri değil, her dönemde oluşan örgütlenmeleri kapsayacak şekilde kullanılabilirdiğinden daha işlevsel olmaktadır.

Sivil toplumun gelişimi, yeni politikalara paralel olacak şekilde, öncelikle etnik, kültürel, dinsel, ideolojik, siyasi, ekonomik, cinsiyet vb toplumsal farklılaşmalara bağlıdır. Sivil toplum örgütlenmeleri için bu farklılaşma yetmemekte bunun dışında gönüllü örgütlenileme, bağımsız politika üretebilme ve baskı mekanizması oluşturabilme şartlarına da gereksinim duyulmaktadır (Çaha, 1997:31-32). Durum böyle olunca kadınlar için sivil toplum alanında bulunmak çok daha anlamlı bir hal almaktadır.

C-Türkiye'de Sivil Toplum

M. Barbier'e göre, bir ülkede siyasal modernleşmenin tamamlanabilmesi için iki önemli ayrışmanın sağlanması gerekir. Bunlar; devlet ve din ayrışması ile devlet ve sivil toplum ayrışmalarıdır (Barbier, Maurice; "Esquisse d'une théorie de la laïcité", **Debét**, Sayı 77, 75'ten akt. Uğur, 1998: 217). Bu doğrultuda Türkiye'ye bakıldığında, ilk ayrışmanın önemli oranda 20.yüzyılın ortalarında gerçekleştiği, son dönemlerde ise ikinci ayrışmanın gerçekleşme sürecinin başladığının altı çizilebilir (Uğur, 1998:217).

Türkiye'de sivil toplum kavramı 1980 öncesi dönemde² zaman zaman kullanılmakla birlikte asıl olarak 1980 sonrasında yaygınlaşmıştır. Sol aydınlar tarafından işlenen bu kavram zamanla İslamcılar arasında da benimsendi. Her iki kesim de "ceberut devlet" anlayışını aşmanın yolu olarak sivil toplumu gördüler (Çaha, 1997:33).

Türk siyasal hayatına bakıldığında özellikle belli bir dönemden sonra dünyada gerçekleşen bazı gelişmelere paralel bir seyir izlendiği görülür. Ancak 1980 askeri darbesi ile birlikte, yüzeysel olarak bakıldığında, dünya ölçeğindeki gelişmelere ters olan bir şey oldu; yeni anayasa, devleti yarı tanrısal ilan etti yani dünyada sivil toplum ölçeğinde yaşanan olumlu gelişmeler göz ardı edildi. 80 sonrasında devlet, pratik ve teorik düzeylerde iki şekilde algılanmaya başlandı. Teorik düzeyde; soyut, yarı-tanrısal ve metafizik bir devlet vardır. Bu anlamda devlet her bakımdan bireylerden önce gelir. Pratik düzeyde devletin özellikle ekonomi alanında teorik düzeye karşı bazı gelişmelere izin verdiği görülür (Çaha, 1997:37-38). M. Heper'in de belirttiği gibi bu gelişmeler KİT'lerin özelleştirilmesi, yetki devri, belediyelere aktarılan fonlar, pazar ekonomisinin ön plana çıkarılması olarak sayılabilir. Dünyanın diğer yerlerindeki gelişmelere paralel olarak izin verilen yeni durumlar pazar ekonomisinin yerleşmesi ve sivil toplumun yayılması ile sonuçlandı (Heper, Metin; (1990); "The State, Political Party and Society in Post 1983 Turkey", **Government and Opposition**, Vol 25, p 6'dan akt. Çaha, 1997: 39). Böylece göz ardı edilen sivil toplum, ekonomik zorlamalarla da olsa gelişti. Bunun dışında dinsel, mezhepsel ve etnik talepler, kadın ve çevre hareketleri de sivil toplum tartışmalarına önemli bir boyut kazandırmıştır.

Genel olarak Türkiye'deki sivil toplum çalışmalarını değerlendiren Uğur (1998:217-218), üç önemli aşamadan söz eder.

1-Sivil toplumun oluşmadığını anlatan "yokluk" dönemi (1965-1975 arası) ki bu dönem Küçükömer'in çalışmaları ile başlatılır.³

2-Çok fazla yaygınlaşmasa da 1975-1990 dönemleri arasında yer alan "sivil toplum" olmalı diyen bir kesimin oluştuğu dönem. Özellikle Birikim Dergisi bu konuda en önemli platform olarak görülür.

3-1990'lı yıllarla birlikte "sivil toplum"un artık "var olma başlangıcına" ulaştığı dönem. Özgürlükçü solun yanında, liberaller ve İslamcılar gibi oldukça geniş bir yelpazede bu kavram kullanılarak hak ve özgürlükler üzerine söz söylenmektedirler.

D-Kadın ve Sivil Toplum

Sivil toplum tartışmalarında ortaya çıkan "kamusal alan-özel alan" ayrımı, kadın söz konusu olunca ciddi tartışmalara neden olmuştur. Çünkü bu anlayışta kadın, özel alanın bir parçası olarak tasarlanır. Böyle olunca feministlerin, bu ayrımı eleştirip değiştirmeleri, en önemli çabalarından biri olmuş ve bunun sonucunda da sivil toplum tartışması çok daha başka boyutlara taşınmıştır. Gerçekten de Aristo'dan toplum sözleşmecilerine, sivil toplumu devletten ayıran teorisyenlere kadar tüm sivil toplum tartışmalarında kadın ikincil bir öneme sahip olmuştur. Yurttaşlık hakkı, sözleşme hakkı ya da ondan doğan haklar, kısacası politik alanın değerli kıldığı her şey erkeklerindir. Buna karşın haklardan mahrum, düzensizliğin alanında bulunan, aile yaşamına laik görülen kadın, kamusal alanda bulunan erklere özgülenen, mülkiyet, akıl, özgürlük, hak, yükümlülük karşısında hep daha dezavantajlıdır (Bkz. Çaha, 1996:19-35).

Türkiye'ye bakıldığında da, cinsiyet ilişkilerinin kural ve normlarının sıkı olduğu ve bunun üzerinden muhafazakar ve antidemokratik ilişkilerin kurulduğu ancak gündelik yaşamda ilişkilerin esnetilebildiği

² Türkiye'de sivil toplum alanında 1980 öncesinin en önemli kişisi kuşkusuz İ. Küçükömerdir. 1969 yılında yazdığı "Düzenin Yabancılaşması" (1994) çalışması bu konudaki ilk çalışmalardandır.

³ Küçükömer (1994:197) bu konuyu şöyle değerlendirir: "...batılılaşma, batı toplumuna girme "Civil Toplum" yaratma çabaları kökü dışarıda, yani kökü batı kapitalizminde olan ve mevcut yerli üretim düzeninden kopuk ya da onunla bir türlü tamamlanamayan bir "kültür devrimi"dir."

durumların da arttığı, bazı araştırmalarda (Bora ve Üstün, 2005:104) görülmektedir. Bunun daha da ötesinde toplumda oluşmaya başlayan bir eşitlik idealinden söz edilebilir. Yalnız bu idealin özellikle kamusal alanda düşünülmesi (103-104) feminizmin üzerinde durduğu kamusal-özel alan ayrımı tartışmasının Türkiye açısından da ne kadar anlamlı olduğunu ortaya koyar.

Özellikle Cumhuriyetin kurulması ile birlikte bürokratik elitin içine giren kadınlar, siyasal taleplerden uzak durarak sorun çıkarmamaya özen gösterdiler. Yoksul kadınlara yardım ederek, kendilerini hayır işlerine adadılar ve CHP'den daha önce kurulan Kadınlar Halk Fırkası gibi partilerin kapatılmasını, ya da politikayı talep eden kendi hemcinslerinin aşağılanmasını sorun edinmediler. Çünkü belki de hiçbir ülkede görünmeyecek tarzda kadın, kendisine bahşedilen haklarla minnet altında bırakıldı ve Osmanlı döneminde başlayan, üstelik dünyadaki gelişmelerle paralel giden kadın mücadelelerini unutmaması sağlandı. (Kızılkın, 2006, ayrıca bkz. Çaha, 1996: 107 vd.) 1960'tan sonra ortaya çıkan sol hareketler kadın hareketi içinde anlamlı bir zemin oldu ve Marksist feministler bu alanın oluşmasında ciddi anlamda öncülük yaptılar. 1990'lı yıllarda da İslamcı feministlerin etkinliği görünür olmaya başladı.

Sonuçta, Türkiye'nin tarihi incelendiğinde "totaliter bir siyasal kültür"ün varlığını sürekli koruduğu görülür. Bu kültürün korunması da siyasal problemler arasında ciddi bir yer işgal eder. Feminist hareketler, seslerini yeterince duyuramazlar da, bu kültürün değişmesi için çaba harcayan bu nedenle de sivil toplumun öncüsü olarak kabul edilmesi gereken hareketlerdir (Kara, 2006: 2).

2. Alan Araştırması ve Sonuçlar

A. Araştırma Alanı (Çorum)

İstatistiklerle Çorum*

Çorumun sosyal ve ekonomik yapısını anlamak çalışmamızın hangi zeminde yapıldığını göstermesi açısından oldukça önemli görünüyor. Onun için bazı göstergelerle Çorum'u Türkiye geneli ile karşılaştırmak ve Çorum hakkında, özellikle kadınların konumunu anlamak açısından gerekli olan bazı çalışmalardan derlediğimiz ve bu araştırmamızla sağladığımız verileri sunmak yararlı olur.

Nüfus ve nüfus artış hızı: DİE'nin 2000 yılı verilerine göre Çorum'un nüfusu 597065 kişidir. Bu sayı 1985 sayımının dahi altında görünüyor. 1990-2000 yılları arasında, Türkiye genelinde bulunan 81 il arasında nüfusu azalan 15 ilden biri olarak görünen Çorum'un nüfus artış hızı %⁻1,92 iken bu oran Türkiye'de %18,28'dir.

Şehirleşme oranı: %52,24'tür. Tarihsel süreç içinde bu veriye bakıldığında Çorum'un nüfusunun %50'sinden fazlasının, ilk defa 2000 sayımı ile birlikte kentte yaşamaya başladığı, bundan önceki dönemlerde hep bu oranın %50'nin altında olduğu görülür. Türkiye'de şehirde yaşayanların daha çok olması 1980'li yıllarla birlikte başlamış ve 2000 sayımında da şehirleşme oranı %64,9'a yükselmiştir. Çorum il merkezi, nüfus büyüklüğü açısından 81 il arasında 32. sıradadır.

Cinsiyete göre nüfusun dağılımı: Çorum'da her yüz kadın için erkek sayısının 94,26 olduğu görülür. Bu oran Türkiye genelinde ise 102,66'dır.

Doğum yerlerine göre nüfus: Çorum'da yaşayanların %91,99'unun burada doğdukları saptanır. Bu oran Türkiye genelinde, diğer illerin ortalaması düşünüldüğünde %70,8'dir. Bu gösterge dışı kapalılığı anlatması açısından önemlidir. Ancak üniversitenin kurulması ile birlikte bu tablo değişmektedir.

Eğitim: Çorum'da okuma yazma oranı toplamda %83,12 iken, kadınlar arasında bu oran 76,41'e düşer. Aynı şekilde lise ve dengi okul mezunu olanların oranı ile yüksek okul mezunu olanların oranı sırası ile %6,43 ve %4,50 iken bu oran kadınlarda %3,42 ve %2,26'ya düşmektedir. Türkiye geneline bakıldığında bu oranların düşük olduğu saptanır. Çünkü erkekler arasındaki oran %93,86 iken Kadınlarda 80,64 olarak görülür.

İşgücüne katılma oranı: Çorum'da kadınlar arasında işgücüne katılma oranı %60,8 iken erkeklerde bu oran %82,1'e yükselir. Çorum'da istihdam edilen nüfusun %67,6'sının tarım sektöründe olması ve bu oranın kadınlarda %91,8 gibi oldukça yüksek olması kadınların işgücüne katılma niteliğini göstermesi açısından dikkate değerdir. İşgücüne katılma oranı açısından Türkiye'ye bakıldığında çok farklı bir tablo çıkar, erkeklerde bu oran %70,6 kadınlarda ise 39,6'dır. Bu tablo işsizlik oranına da yansır ve %8,9 olan Türkiye ortalamasına karşın aynı oran Çorum'da %5,4'tür.

Değerlendirme: Her ne kadar yukarıda anlatılan birçok veri olumsuz gibi görünse de Çorum'un gelişiyor olması özellikle işsizlik oranı ile göze çarpar. Gerçekten de ilde son dönemlerde ciddi sanayi yatırımları gözlenmekte, yurtdışına yapılan ihracatlar artmaktadır. Hatta Çorum, büyükşehirlere yönelen

* Bu başlık altında kullandığımız DİE verileri, DİE'nin yayınladığı 2000 Genel Nüfus Sayımı: Türkiye (DİE, 2003) ve 2000 Genel Nüfus Sayımı: 19-Çorum (DİE, 2002) kaynakları kullanılarak oluşturulmuştur.

yıkıcı göçün önündeki en önemli engellerden biri olarak gösterilmekte ve kendi doğusunda bulunan iki il hariç diğerlerinden daha zengin olduğunun altı yabancı gözlemciler tarafından da çizilmektedir (Herrmann, 2001).

Çorum, gelişmekte olan ve son yıllarda hızlı sanayileşme ile adını "Anadolu Kaplanı" olarak duyuran ve "Çorum Modeli"(bkz. Badur, 1997) olarak kalkınma yolunda olan bölgeler için örnek gösterilen bir kenttir. Başta Alevilik-Sünnilik ve bunlar arasında birçok yorum farkını içine almak üzere; etnik, mezhepsel, dinsel, kültürel ve sosyal açıdan metropol kentlerinin çeşitliliğini taşıyan kentte, bu durumun birçok açıdan STK'lara dönüşerek formelleştiği görülür.

Çorum'da STK'lar ve Kadın Etkinliği

Çorum İl Dernekler Müdürlüğü'nün verilerine göre, Çorum il merkezinde, 235 dernek mevcuttur⁴. Bunlar içinde, başkanlığını kadınların yürüttüğü dernek sayısı ise sadece 12'dir. Oran olarak bakıldığında yaklaşık %5,1 olduğu görülür. Ancak bu oranın, derneklerin kadın üye oranları düşünülüğünde, nispeten daha iyi olduğu bile söylenebilir. Çünkü daha önce yaptığımız bir çalışmada da görüldüğü gibi (Uçar, 2005) Çorum'daki dernekler arasında önemli bir yer tutan hemşehri derneklerindeki kadın üye sayısını oranı sadece %0,77 olarak saptanmıştı.⁵ Aynı şekilde bu çalışma için görüştüğümüz, başkanı kadın olup üyeleri arasında sadece birkaç kadının olduğu Müdafaa-i Hukuk Derneği gibi dernekler de dikkate alındığında gerçekten de kadın oranının azlığı dikkat çeker. Kadın oranının azlığını ortaya koyacak bir başka gösterge de yaklaşık 200 üyeden oluşan Çorum Sivil Tolum Kuruluşları Birliği'nin içinde sadece birkaç kadının olmasıdır.

Diğer taraftan söz konusu olan sadece nicel azlık değildir. Başkanlığını kadınların yaptığı derneklerin nitelikleri ile bu derneklerde yöneticilik yapan kadınlar da ilginç bir tablo vermektedir. Çorum Merkezde olup başkanlığını kadınların yürüttüğü 12 derneği birkaç grupta değerlendirerek vermek, konunun daha da netleşmesi için bize yol gösterebilir.

Özellikle "sivil" boyutundan çok, "resmi" boyutu ön plana çıkan ve üst düzey bürokratların ya da eşrafın hanımları tarafından başkanlığı yürütülen; Türkiye Yardım Severler Derneği, Çağdaş Yaşamı Destekleme Derneği, Emniyet Teşkilatı Mensupları Eşleri Yardımlaşma Derneği gibi ulusal düzeyde de kadınların başkanlıklarını yürüttüğü dernekler var. Bunun dışında kadın derneği statüsünde olan Armoni Eğitim ve Yardımlaşma Derneği ve kadın etkisi göze çarpan Tüm Öğrenci Velileri Derneği ile sağlık konusunda kadın duyarlılığı ile kurulan Özel Eğitime Muhtaç Spastik Zihinsel Engelli Çocukları Koruma Derneği ve Onkoloji Hastaları Yardımlaşma ve Savaşma Derneği gibi dernekler görülür. Nihayet dinsel özelliği ile ön plana çıkan bir kadının yürüttüğü Sultanana Kültür ve Yardımlaşma Derneği var. Görüldüğü gibi kadınların başkanlığını yürüttüğü 12 derneğin 8'i zaten doğal olarak erkeklerin dışarıda kaldığı ya da daha pasif davrandığı derneklerden oluşmakta dolayısıyla kadınlar erkeklerle başkanlık yarışına girmeden başkan olmaktadırlar⁶.

Meslek odaları, sendikalar ve vakıflar açısından konuya bakıldığında çok daha vahim bir durum ortaya çıkmaktadır. Meslek odaları arasında sadece Eczacılar Odası başkanı kadındır. Çorum'daki sendika ve vakıf başkanları içinde ise hiç kadın olmaması dikkati çeken bir başka nokta olarak karşımıza çıkmaktadır.

Eczacılar Odası'nın başkanının kadın olması, kadın eczacıların fazlalığı ile açıklanabilir. Ancak bunun da ötesinde oda başkanının, oda kurulmadan önce temsilcilik yapması ayrıca odanın kurulmasında aktif çalışması ve eczacı kadınlar arasında özellikle düzenlenen günler aracılığı ile sıkı bir bağ oluşmasına katkısı sağlamlasının da altı çizilmelidir. Bir başka etmen de başkanlığın herhangi bir maddi getirisinin olmaması aksine kişisel eczane ile oda işlerinin bir arada yürütülmesi sonucunda oda başkanlığının çok cazip olmaması ve hatır gönül için yürütülmesi de gösterilebilir.

Kadınların çokluğu ile STK yöneticilerinin kadın olması arasında doğrudan bir bağ yok. Eczacılar Odası başkanının da dile getirdiği gibi, Türkiye genelinde de eczacıların önemli bir kısmı kadın olmakla birlikte kadın oda başkanlarının sayısı beşte bir civarındadır. Kadınların sayılarına oranla, eczacılardan daha az temsil edildiği alanlar da vardır. Örneğin sağlık ve eğitim sektörlerinde çalışan kadın sayısı çok olmakla birlikte yönetici kadınların sayısına bakıldığında çok az oldukları görülür. Örneğin Mayıs 2006 verilerine göre Çorum'da eğitim alanında çalışanlar arasında sendikalara üye olan 4104 kişiden 935'i kadın olmakla birlikte⁷, üyesi olan 6 sendika içinde çok az kadın yöneticinin olması bu durumu örnekler. Aynı şekilde sağlık sendikalarında da diğer meslek gruplarına bakıldığında kadın üyelerin oransal çokluğuna karşın, kadın yönetici sayısının çok az olduğu saptanabilir.

⁴ Genel olarak Çorum'daki dernek faaliyetleri ve sivil toplum kuruluşları içindeki kadın etkinliği konusunda yol gösterici tavsiyeleri için İl Dernekler Müdürü Sayın Ahmet Akçay'a teşekkür ederim.

⁵ Çalışma 15 dernek üzerinden yürütülen bir alan araştırmasına dayanıyordu. Bu derneklerin 7'si Çorum'da bulunuyordu dolayısıyla %0,77'lik oran bu derneklerin verilerine dayanılarak bulundu.

⁶ Geriye kalan 4 derneğin adları şöyle: Halk Eğitim Kültür Spor Kulübü Derneği, Tüketiciyi Koruma ve Dayanışma Derneği, Ömerbey Köyü Yardımlaşma ve Dayanışma Derneği, Müdafaa-i Hukuk Derneği.

⁷ Eğitim sendikaları ile ilgili verileri sağlayan Sayın Erol Kavuncu'ya teşekkür ederim.

Çorum'da, kadın etkinliği açısından olumsuz diyebileceğimiz bu tabloya karşın, henüz rüşünü ispat edemese de gelecek için umut vaat eden, bazı sivil toplum örgütleri ve siyasi partilerin kadın kolları tarafından oluşturulan bir kadın platformu da var⁸. Kadın platformunu oluşturan kuruluşlar kendilerini "sol" yelpazede tanımlasalar da, platformun öncülüğünü yapan KESK, MHP ve Saadet Partisi gibi "sağ" olarak tanımlanan kuruluşları da davet etmişler ancak katılım olmamış. KESK adına platforma katılan Eğitim-Sen Kadın Sekreterliği bu platforma öncülük de ediyor. Yetkili kişinin verdiği bilgiye göre henüz kurumsallaşamayan platformun şu ana kadar 8 Mart dolayısıyla yaptığı basın açıklaması dışında bir etkinliğe imza atmasa da ortak kararlar alınmakta, önümüzdeki dönemlerde platformun genişleyip daha da aktif olması için bazı çabalar söz konusu olmaktadır.

Bu kısa değerlendirmeden de anlaşılabilir gibi, Çorum'daki STK'lara bakıldığında kadın dayanışmasının formelleşememesi çok belirgindir. Birkaç kadın derneğinin varlığına rağmen, ki bunların çalışmaları da dahil olmak üzere, kadına yönelik şiddet, ayrımcılık, politik alanda temsil gibi "kadın hakları" tartışmalarının yönünü belirleyen konularda ciddi çalışmaların olmadığı gözlenmektedir.

B. Araştırma Sonuçları

Öncelikli olarak Çorum'da STK'lar içinde etkili olan kadınların sosyo-kültürel profillerine bakıldığında; bürokrat eşleri, şehrin ya da dinsel bir grubun ileri gelenlerinin eşleri oldukları görülür. Görüştüğümüz kişiler arasında bu duruma 4 kişi uymamaktadır; bunlardan üçü sendika temsilcisi ve biri de Ensar Vakfı Kadın Komisyonu üyesidir. Ancak Sağlık-Sen yönetim kurulu üyesi olan kişinin kendi tabiri ile "sırf yönetimde bir kadın olsun" diye seçilmesi, aynı sendikanın işyeri temsilciliğinin ise yöneticilik anlamında çok önemsenmemesi, Ensar vakfı kadın komisyonu üyeliğinin hatta başkanlığının bile, genel anlamda, vakfın yönetimi ile hiç ilgili olmaması durumlarının da gösterdiği gibi aslında "duruma uymama" niteliğinin de istisna olduğu anlaşılmaktadır.

STK yöneticisi kadınların hemen hepsi feminizmi zararlı bir şey olarak algılamakta, aslında erkeklerle eşit konumda olduklarının bu tarz ayrımcılıklara gerek olmadığını altını çizdiler. Bununla birlikte kadınların içinde bulunduğu kötü durumu istisnasız kabul ettiler, ancak kendilerini "diğer" kadınlardan farklılaştırdılar. Bu kadar etkili olma, başarılı olma nedenlerini, daha çok eşlerine bağladılar. "Anlayışlı bir eş" vurgusu, bekar olan iki kadın hariç, STK'larda etkili olmak için olmazsa olmaz bir koşul olarak ortaya çıktı. Bunun dışında birkaç kadın burcu ile ilgili liderlik özelliklerini de ön plana çıkardı.

Kadın etkinliğinin STK'lara kattığı en önemli açılım olarak, kadınların vurgusu daha çok duyarlılık (yoksullar ve hastalar konusu başta olmak üzere) ve estetik (davet ve organizasyonlarda tertiplilik gibi) noktasında yoğunlaştı. Ayrıca kadınların STK'lara kalite getirdiği; küfürlerin azaldığı, insanların daha düzgün oturduğu gibi konular da dile getirildi. Bunun dışında özellikle Eğitim-Sen yetkilisinin vurguladığı, "kadınlar için daha çok yük getiren ancak erkeklerin gözden kaçırdığı" bazı konularda kadınların öncü olabileceği ve faaliyetlere kadın düşüncesinin katılması gibi daha feminist bir yaklaşım da sergilendi.

Kadınların yönetici olarak seçildikleri yerlere baktığımızda, yukarıda da değinildiği gibi, daha çok erkeklerin girmediği kadın alanlarında gerçekleştiği görünür. Bunun dışında STK alanı erkek alanı olmakla birlikte, kadınların bir STK'da olmasının "imaj" açısından olumlu olacağı düşüncesi de bir etmen olarak görünüyor.

Kadınların STK'lara ilgi göstermemesinin asıl nedenleri arasında, ev işleri, toplantılar ve seyahatler gösteriliyor. Bu aynı zamanda kadın yöneticilerinin azlığını da açıklayan bir noktadır.

Görüştüğümüz kişilerin faaliyette buldukları STK'larda, doğrudan kadınlarla ilgi faaliyetlerin azlığı da dikkat çekiyor. Ulusal gündemde tartışılan kadına yönelik şiddet, töre cinayetleri, kadına yönelik ayrımcılık gibi doğrudan kadınları ilgilendiren hiçbir konuda herhangi bir faaliyet yok. Bu konu ile ilgili, Yardım Severler Derneğinin okuma yazma kursu, Armoni Eğitim ve Yardımlaşma Derneği açtığı dil kursu, el işi kursu ile Ensar Vakfı'nın oluşturduğu kadın gruplarının okuma/araştırma grupları dışında bazı konferanslar da sayılabilir.

STK'larda etkinlik göstermek, politik yaşama atılmak için de bir alan sağlamaktadır. Nihayet seçimler esnasında bazı STK yöneticisi kadınlara adaylık tekliflerinin gitmesi de bunun göstergesi. Ancak STK çalışmalarında olduğu gibi siyasal parti çalışmalarında da faaliyet göstermek kadınlar için ekstra bazı zorlukları beraberinde getiriyor.

STK faaliyetleri ve kadınların siyasete katılması konusunda, kadınların etkili olduğu STK'ların politik anlamda çok etkili bir yerde ve konumda durmamaları da vurgulanmalıdır. Buna rağmen politika için kadınlara giden teklifler, o kadınlar zaten STK'larda olmasalar da, sosyal konumları gereği gidebilir olan tekliflerdir.

Kadınlar arası diyalog, kadın sorunlarına özgü birliktelikler, konusuna da değinmek gerekir. Prensipde herkes farklı düşünen kadınlarla diyalogdan yana. Ancak bu durum pratiğe pek yansımamaktadır. Burada ideolojik ve dinsel tercihlerin belirginleşmeye başladığı ve kadın bakış açısının tartışmalara çok şey

⁸ Bu sivil toplum örgütleri ve partiler şunlar: Atatürkçü Düşünce Derneği, Tüm Öğrenci Velileri Derneği, KESK, DİSK'e bağlı olan Emekli-Sen, CHP, ÖDP, EMEP.

katmadığı gözlenmektedir. Türban/başörtüsü sorununda erkeklerin düşündükleri ile kadınların düşündüklerinin nerede ise aynı olması konuyu ortaya koyabilir. Bu noktada yukarıda sözü edilen Kadın Platformu en azından belli kesimler açısından “kadın bakışını, diyalogunu” sağlamak adına olumlu bir gelişme olabilir.

Son olarak genellikle hatır için ya da “imaj” için STK'lara dahil olan kadınların, özellikle yöneticilik ve faaliyetlere öncülük gibi deneyimleri yaşadıkça, yöneticilik konularında daha çok istek duydukları görüldü. Ayrıca diğer kadınların da faaliyetlere katılmaları için çabaya giriştikleri de gözlemlendi

Sonuç

Keşfedici ve anlamacı bir güdü ile hareket ettiğimiz bu çalışmamızda konuyu teorik boyutu ile birlikte anlamaya çalıştık. Bu çaba sonucunda ortaya çıkan net bir sonuç; STK'lar içinde kadınların hem nicel olarak hem de nitel olarak olmamasıdır. Bu “yokluk” tespiti, kadının toplumdaki yerini gösterdiğinden ve bunun sonucunda özellikle demokratik açılımlar için olumsuz olduğundan, en azından “kadınlar STK'larda olmalı” arzusuna dönüşmelidir. Araştırma esnasında da gördük ki, bir şekilde STK etkinliklerine katılan kadınlar, bunun önemini kavramaya başlıyorlar ve politik alanda da kadınların temsilinin önemine inanıyorlar. Çünkü STK içinde kadınların azlığı ile siyasetin içinde, dolayısıyla karar mekanizmalarında, da kadınların azlığı birbirine paralel seyirler olarak karşımıza çıkıyor.

Sivil toplum alanında başarılı olmak, kamusal/politik alanda da başarılı olmanın yolunu açacaktır. Ancak bu noktada sayısal çokluk çok fazla bir şey ifade etmez. Zira medya profesyonelleri arasında “yapılan bir çalışmada da ortaya çıktığı gibi, kadınlar feminist bir bilinçlenmeden geçmedikleri takdirde, sayısal çoklukları ile haber seçimi noktasında herhangi bir farklılığa neden olmazlar (Kara, 2006: 29). Tıpkı bunun gibi, STK'larda da sayısal çokluktan ziyade niteliksel donanımlar daha anlamlı olacaktır.

Kaynakça

- Albayrak, Hakan; (2005), “Çorum'da Bir Üniversite”, **Milli Gazete** (1 Kasım).
- Badur, Ziya; (1997), **Kalkınmada Çorum Modeli**, Çorum Belediyesi Eğitim Kültür Yayınları, Çorum.
- Bobbio, Norberto; (1982), “Gramsci Ve Sivil Toplum Kavramı”, **Gramsci Ve Sivil Toplum**, İpek, Arda (Çeviren), Göksel, Erhan (Editör), Savaş Yayınevi, Ankara, 1-42.
- Bora, Aksu ve Üstün, İlknur; (2005), “**Sıcak Aile Ortamı**” **Demokratikleşme Sürecinde Kadın ve Erkekler**, TESEV Yayınları, İstanbul.
- Carnoy, Martin; (2001), “Gramsci Ve Devlet”, Yetiş, Mehmet (Çeviren), **Praksis**, Sayı 3, 252-278.
- Çaha, Ömer; (1997), “1980 Sonrası Türkiye'sinde Sivil Toplum Arayışları”, **Yeni Türkiye**, Sayı 18, 28-64.
- Çaha, Ömer; (1996), **Sivil Kadın: Türkiye'de Sivil Toplum ve Kadın**, Vadi Yayınları, İstanbul.
- Çulha Zapçı, Filiz; (2000), “Devlet Dışı Örgütler: Tanımlayıcı Bir Çerçeve”, **Kültür Ve İletişim**, Cilt 3, Sayı 2, 99-126.
- DİE (2002). **2000 Genel Nüfus Sayımı: 19-Çorum**, DİE Yayınları, Ankara.
- DİE (2003). **2000 Genel Nüfus Sayımı: Türkiye**, DİE Yayınları, Ankara.
- Gramsci, Antonio; (1989), **Prison Notebook**, Hoare, Quintin and Smith, Geoffrey Nowell (Translate) , Lawrence&Wishart Pres, New York.
- Herrmann, Rainer; (2001), “Anadolu'nun Taşra Kentleri İçgöçü Frenliyor. Sanayileşmenin Başarısı: Çorum Örneği (Özet Çevirisi)”, **Frankfurter Allgemeine Zeitung** (20 Şubat), Başbakanlık Basın Yayın Enformasyon Müdürlüğü, <http://www.byegm.gov.tr> (Erişim tarihi: 10 Mart 2005).
- Kara, Nurten; (2006), “Feminizm(ler)in Toplumsal Hareket Olarak Medyada Yansıma(ma)sı”, **Küresel İletişim Dergisi**, Sayı 1, <http://globalmedia-tr.emu.edu.tr> (Erişim Tarihi: 04.09.2006)
- Kızıllan, Nurhayat; (2006), “Feminist Olma Pahasına”, **Radikal Gazetesi** (30 Temmuz).
- Küçükömer, İdris; (1994), **Düzenin Yabancılaşması: Batılaşma**, Bağlam Yayınları, İstanbul.
- Özdemir, Şemsinur B.; (2003), “Ensar Akademisi, Kızların Dünyaya Açılan Penceresi”, **Zaman Gazetesi** (25 Ekim).
- Uçar, Metin; (2005), “Demokrasi ve Hemşehri Dernekleri: Çorum ve Sincan Örnekleri”, **II. Ulusal Sivil Toplum Kuruluşları Kongresi**, Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi Biga İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, 15-16 Ekim, 41-53.
- Uğur, Aydın; (1998), “Batı'da ve Türkiye'de Sivil Toplum: Kavram ve Olgunun Gelişim Serüveni” Ünsal, Artun (Editör), **75. Yılda Tebaa'dan Yurttaş'a Doğru**, İş Bankası Yayınları, İstanbul, 213-226.
- Yılmaz, Aytekin; (1997), “Sivil Toplum, Demokrasi Ve Türkiye”, **Yeni Türkiye**, Sayı 18, 86-97.

KÜRESELLEŞME VE DEMOKRASİ
BAĞLAMINDA
SİVİL TOPLUM KURULUŞLARI

DEMOKRATİK SİYASAL KÜLTÜRÜN GELİŞİMİNDE SİVİL TOPLUMUN ROLÜ

Yrd.Doç.Dr.Mustafa GÖRÜN

Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi, Biga İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi

Özet

1980'li yıllarla birlikte sivil toplum alanı ve sivil toplum kuruluşları demokrasinin, katılımcı demokrasinin ve siyasal kültürün olmaz ise olmaz unsurları olarak değerlendirilmeye başlanmıştır. Sivil toplum demokrasi ilişkisinde en önemli belirleyici siyasal kültürdür. Çünkü siyasal kültür sosyo-ekonomik ve siyasal değişimlerin şekillenmesinde çok önemli rol oynamaktadır. Elbette sivil toplum demokrasinin temel taşlarından olan siyasal partilerin yerini almaya çalışan; diğer bir deyişle iktidarı ele geçirme çabası içinde değildir. Yer aldığı alan içinde sosyo-ekonomik, kültürel, siyasal ihtiyaçları belirleme, bu belirlenen ihtiyaçlar çerçevesinde politikalar oluşturarak siyasal karar alıcıları etkileme ve onları bu ihtiyaçları yerine getirme noktasında yönlendirerek katılma ve çözüm üretme kültürünün geliştirilmesine önemli katkı sağlamaktadırlar. Bu anlamda özellikle temsili demokrasiden kaynaklanan sorunların ortadan kaldırılmasında ve katılımcı demokratik siyasal kültürün oluşmasında önemli belirleyicilerden birisi de sivil toplum olmaktadır.

Demokrasi kültürünün gelişimde sivil toplumun oynayacağı rol aslında o ülkenin sahip olduğu siyasal kültür ile doğrudan ilintilidir. Bu çalışmanın amacı sivil toplumun kavramsal analizini yaparak; demokratik kültürün gelişmesinde oynadıkları roller nelerdir ve Türkiye'deki siyasal kültürün demokrasi sivil toplum ilişkisine yansımaları nasıl olmuştur sorusuna cevap bulmaya çalışmaktır.

Anahtar Kavramlar: Sivil toplum, demokrasi, demokrasi-sivil toplum etkileşimi, siyasal kültür, katılımcı demokrasi.

Abstract

Civil society area and civil society organizations have regarded as crucial components of democracy, participated democracy and political culture since 1980s. Political culture is the fundamental determiner of the relationship between civil society and democracy because political culture plays an important role in the formation of socio-economic and political changes. However, civil society does not pursue in taking place of political parties, main cornerstones of democracy. In other words, civil society is not interested in sharing power. In the area in which civil society exists, civil society contributes a lot to the determination of economic, cultural and political needs and the development of participation and solution culture by forming policies to influence political decision makers and make them meet these needs in the context of these determined needs. In this framework, civil society is one of the fundamental determiners at overcoming problems stemming from democracy in particular and forming participatory democratic political culture.

The role played by civil society in the development of democratic culture is related directly with a country's political culture in question. This study seeks out the answer to such questions by analyzing civil society on the conception basis: how civil society does play role in the development of democratic culture? What is the reflection of political culture on the relationship between democracy and civil society in Turkey?

Keywords: Civil society, democracy, democracy-civil society interaction, political culture, participatory democracy.

GİRİŞ

1980'li yıllarla birlikte ortaya çıkan değişim ve dönüşüm hareketleri çerçevesinde en fazla tartışılan kavramlardan birisi demokrasi diğeri ise sivil toplum olmuştur. Bu yıllarla birlikte sivil toplum alanı ve sivil toplum kuruluşları katılımcı demokrasinin ve siyasal kültürün olmaz ise olmaz unsurları olarak görülmeye başlanmıştır.

Halkın kendi kendini yönetimi diğer bir deyişle halkı oluşturan bireylerin yönetimde söz sahibi olmalarını ifade eden demokrasi özellikle 20. yüzyılın son çeyreğinde gelişen sivil toplum ve hızlı demokratikleşme hareketi ile birlikte daha işlevsel bir anlam kazanmış bulunmaktadır. Çünkü bu yıllarda bireylerin sivil toplum alanında edindikleri kültür, "katılım, hoşgörü, uzlaşma, diğerine önem verme gibi" demokrasinin gelişmesine önemli katkı sağlamışlardır. Sivil toplum alanında edinilen bu kültür ülkelerin yönetim yapılarına yansiyarak demokrasinin geliştirilmesi yönlü demokratikleşme hareketlerinin gerçekleştirilmesinde yol gösterici olmuştur.

Demokrasi kültürünün gelişimde sivil toplumun oynayacağı rol aslında o ülkenin sahip olduğu siyasal kültür ile doğrudan ilintilidir. Dolayısıyla sorgulanması gereken siyasal kültürün gelişmediği ülkelerde gerçekten mevcut sivil toplum kuruluşları demokratik gelişimin önemli belirleyicisi durumundadırlar. Bu çalışmanın amacı sivil toplumun kavramsal analizini yaparak; demokratik kültürün gelişmesinde oynadıkları

roller nelerdir ve Türkiye'deki siyasal kültürün demokrasi sivil toplum ilişkisine yansması nasıl olmuştur sorusuna cevap bulmaya çalışmak olacaktır.

SİVİL TOPLUMUN KAVRAMSAL ANALİZİ

Sivil toplum XVIII. yüzyılda Batı Avrupa'da toplum halinde yaşamının nasıl gerçekleşebileceğini anlamaya yönelik olarak ortaya çıkan bir kavramdır. Dolayısıyla kavram o günden günümüze değişik süreçlerden geçerek gelmiş ve günümüzdeki ifadesini bulmuştur. Kavramın geçirmiş olduğu ilk aşama bir devletin üyesi olmakla aynılaşan anlamından kurtulması olmuştur. İkincisi sivil toplum içindeki bağımsız toplulukların kendilerini devlete karşı savunmalarının meşruiyet kazanmış olduğu aşamadır. Üçüncü aşamada ise sivil toplumun içerdiği özgürlüğün toplumsal çatışmaların kaynağı kabul edildiği ve devlet müdahalesinin bu çatışmaları önleyici faktör sayıldığı bir anlayışı yansıtmıştır. Son aşama üçüncü aşamaya tepki olarak ortaya çıkmıştır. Yani devlet müdahalesinin sivil toplumu yavaş yavaş yok edeceğinden korkulmaya başlandığı aşamayı ifade etmektedir(Sarıbay, 1998: 28).

Sivil toplum kavramının içeriği noktasında öğretilerde tam bir birliktelik bulunmamaktadır. Dolayısıyla sivil toplum kavramına bazen içeriği ile bağdaşmayacak ölçüde anlamlar yüklenebildiğini görmekteyiz. Genelde kavram "muğlak" olarak nitelendirilmektedir. Gordon White bu derece muğlak olan bir kavramın "siyasal kuramın büyük kilisesinin mahzenindeki tabuta geri gönderilmesi gerekir" derken sivil toplumu şöyle tanımlamaktadır. Sivil toplum devlet ile- devletten ayrı, devletle ilişkide özerkliğe sahip olan ve toplumun üyeleri tarafından kendi çıkarlarını ya da değerlerini korumak ya da yaymak için gönüllü olarak kurulan örgütlenmelerin- aile arasında ara birliktelik alanıdır(Beckman, 1999: 6-7; Doğan, 2002: 264)

Diamond'a göre sivil toplum, gönüllü, kendi kendini oluşturan, kendi desteklerine sahip, devletten özerk, özel alan ile devlet arasında aracı niteliğinde örgütlü bir sosyal yapıdır. Bu yapı hukuksal düzenlemeler gibi özgürlüklerin ve özerkliklerin güvencesi olan kurumsallaşmış bir temele oturur. Bu hem devlet iktidarını sınırlayıcı, hem de o iktidarı hukuka dayandığı sürece meşrulaştırıcı bir gücü içinde taşır. Sivil toplum devletten özerk olmayı içerir ama ondan yabancılaşmayı asla zorunlu kılmaz. Dolayısıyla sivil toplumun özerk bir yapılanmaya sahip olması onu devlet erkine karşı saygılı ama her zaman tetikte olmasını gerekli kılmaktadır (Diamond, 1994: 5-6; Sarıbay, 1998: 29).

Tanımlamalardan da anlaşıldığı gibi, devlet iktidarının denetimi, katılımcı mekanizmaların hayat geçirilmesi ve artırılması, demokratik kültürün gelişimi, kutuplaşmaların asgari düzeyde yumuşatılması, çıkarların ve beklentilerin şekillenmesi ve birbirine eklenmesi, yeni siyasal liderlerin ortaya çıkarılması, siyasal partilerin demokratik bir yapıya kavuşturulması, toplumun geniş kesiminin bilgilendirilmesi ve bilginin onlarla paylaşımı, yeni düşüncelerin yayılmasını sağlama ve siyasal aktörlerin halka karşı sorumluluğunun bilincine ulaştırılması sivil toplum kuruluşlarının temel işlevleri arasında yer almaktadır(Tosun, 2001: 179-180)

Sivil toplum alanının devlet dışı olduğu genelde tartışmasız kabul görmekle beraber bu anlayış devlet ile sivil toplum arasında bir zıtlık olduğu şeklinde algılanmamalıdır. Diğer bir deyişle sivil toplum devlet alanının dışındadır, ancak devlet karşıtı bir alanı ifade etmemektedir. Çünkü sivil toplum devletten tamamen ayrı olarak düşünülemez. Bilakis devlet sivil toplumun değişik alan ya da bölgelerinin özerkliğinin sınırlarını oluşturan hukuksal düzenlemeler yapmakta ve bu özerklik sınırları içerisinde devletin müdahalesi söz konusu olmamaktadır. Böylece devletin hareket alanı da sınırlandırılmış olur. Dolayısıyla sivil toplum-devlet arasındaki ilişki anayasa ve birinin diğerine karşı hak ve yükümlülüklerini vurgulayan hukuksal düzenlemeler ile belirlenir(Akpınar, 2001: 41).

Sivil toplumun özgülediği devlet sınırlı erk üzerine kurulu devlettir. Diğer bir deyişle sivil toplum devleti çoğulculuğu ve özgürlükleri koruyan ve hukuksal düzenlemelerin uygulanmasının en önemli teminatı olarak görmek ve kendisi de bu hukuksal düzenlemeler uymaktadır. Böylece sivil toplum hem devlet erkini sınırlandırmakta hem de hukuk devleti temelinde dayanan devlet otoritesine meşruiyet kazandırmış olmaktadır(Shils, 1991: 4'ten akt. Akpınar, 2001: 41). Fakat sivil toplumun oynamış olduğu bu rolü gerçekleştirmesine bağımsız bir yargı gücüne ve siyasal karar alıcıların eylem ve işlemlerinden bilgilendirilmesini sağlayacak kurumlara mutlak gereklilik vardır. Bilgilendirme işlevini büyük ölçüde medya yerine getirmektedir. Ancak medyanın da özgür olması ve ticari ilişkiler içinde olmaması gerekmektedir. Böyle bir medya özel sektörden ziyade sivil toplumun devlet iktidarından bağımsızlığının teminatını oluşturur.

Sivil toplum kavramı ile devlet ve demokrasi kavramları arasında önemli bir ilişki söz konusudur. Sivil toplum için demokrasi olmaz ise olmaz bir olgu iken; sivil toplum kavramı da literatüre baktığımızda yerini önce devlet benzerliğine sonra da devlet karşıtlığına borçludur denilebilir. Sivil toplum kavramı devlet ve demokrasi ile doğrudan ilişkilendirilmiş olsa bile hangi devlet yapısında ve hangi demokratik düzeyde sivil toplumdan söz edilebileceği tartışmalıdır(Abay, 2004: 272). Bu anlamda sivil toplum kavramının Batı'da ifade ettiği anlamıyla gelişebilmesi için gerek devletin gerekse de toplumsal yaşamın taşıması gereken özellikler bulunmaktadır(Çaha, 2000: 58-64).

Devletin taşıması gereken özelliklerden bir tanesi devletin "hukuk devleti" olması, diğeri ise "sınırlı devlet" olmasıdır. Hukuk devleti olmak, devletin tüm vatandaşlarını eşit statüde kabul etmesini, suç

işlemedikçe tüm vatandaşların masum olduklarını, temel hakların hiçbir şekilde kısıtlanamayacağını ve yöneticilerin keyfi tutumlardan sakınmalarını gerektirir. Ayrıca toplumsal yaşam alanında kültürel, siyasal ve iktisadi alan ile sivil toplum arasında gelişecek olan rekabette devletin taraf olmaması devletin hukuk devleti olması ile mümkündür. Diğer bir ifadeyle sağlıklı bir sivil toplum yapılanmasında ve gelişiminde devletin ideolojik değil hukuk devleti olması gerekmektedir. Devletin görevi bazı sivil toplum kuruluşlarını koruyucu değil, bu kuruluşlar arasındaki çatışmaları, tecavüzleri gidermek suretiyle koruyucu olması gerekmektedir.

İkinci olarak devletin sınırlı devlet olması gerekmektedir. Yani devlet siyasal, kültürel, sosyal ve iktisadi faaliyetler içinde ne kadar fazla bulunursa sivil toplumun var olma oranı o kadar daraltılmış olacağı ifade edilmektedir. Devletin tüm alanlarda faaliyet göstermesi konusunda değişik ülke deneyimleri göstermiştir ki devlet ne kadar fazla iktisadi hayatın içinde yer alırsa o oranda rant artmakta ve bu da beraberinde rantı paylaşmak için büyük harcamalar yapan kesimleri üretmektedir. Diğer bir ifadeyle bu durumdan kazanan sınırlı bir kesimdir ve bunun maliyeti de topluma yüklenmektedir.

Sivil Toplumun gelişmesinde “toplumsal yaşamın” da bazı özelliklere sahip olması gerekmektedir. Bu bağlamda sivil toplumun gelişmesi için beş temel öncülün bu alanda yer alması gerekmektedir. Bunlar ise toplumsal farklılaşma, toplumsal örgütlenme, gönüllü birliktelik, toplumsal düzeyde otonomleşme, baskı mekanizması oluşturmaktır.

Toplum yaşamında var olan etnik, kültürel, dinsel, ideolojik, siyasal, ekonomik ve cinsiyet yönelimli farklılaşmalar sivil toplum için gerekli önkoşuldur. Farklılaşma aynı zamanda demokrasinin olmazsa olmaz koşulunu teşkil etmektedir. Ayrıca sosyolojik bir kural olarak ne kadar çok farklılaşma olursa o kadar çok karşılıklı dayanışma ve bağımlılık söz konusu olmaktadır. Diğer bir ifadeyle biri için diğeri zorunlu hale gelmektedir. Ayrıca farklılaşmış alanlarda politika üretebilecek sosyal örgütlenmelerin de olması gerekmektedir. Çünkü örgütlülük sivil toplumun varlığı için kaçınılmazdır. Diğer bir ifadeyle, sivil toplumun herhangi bir sınırlama olmaksızın dernek, sendika, vakıf ve siyasal partiler bazında örgütlenerek seslerini duyurabilmeleri gerekmektedir. Çünkü örgütlülüğe dönüşmeyen farklılaşma sivil toplum ve demokrasi açısından bir anlam ifade etmemektedir.

Sivil toplumun gelişmesi için örgütlülüğün gönüllü bir birlikteliğe dayanması gerekmektedir. Gönüllü birliktelik bireysel önceliğin devam etmesini ve bireyin grup kimliği içinde kaybolup gitmesini engelleyici bir rol oynamaktadır. Kısaca bireysel iradeye dayalı bir katılıma sahip tüm örgütlü topluluklar birer sivil toplum unsurudur. Bu toplulukların geleneksel, modern, dinsel, kültürel, etnik, ekonomik veya cinsiyet temelli olması hiç önemli değildir.

Bir diğer önemli koşul, sosyal grupların devletin etkisi ve yönlendirmesine maruz kalmaksızın kendi politikalarını rahatça belirleyebilme önceliğine sahip olmalarını gerekliliğidir. Bu da ancak demokratik bir toplumla mümkündür. Özerkliğini sağlayamayan devlete göbek bağı ile bağlı olan grupların devletin resmi ideolojisi dışına çıkmaları, alternatif söylem üretmeleri şüphesiz beklenen bir durum olmayacaktır. Son şart ise sivil toplum baskı grubu niteliği göstererek demokratik yoldan bir baskı mekanizmasına yönelmesidir. Bu baskının çerçevesinin ise hukuk kuralları ve siyaset kuralları çerçevesinde olması şiddetten uzak olması gerekmektedir.

Yukarıdaki açıklama ve tanımlamalar bir bütün olarak değerlendirildiğinde, sivil toplumun sahip olduğu, demokratik değerlerle örtüşen ve anahtar nitelik taşıyan değerler olarak ön plana çıkan unsurlar çoğulculuk, gönüllülük, özerklik, katılımcılık ve hoş görülü olmaktır. Bu unsurlar dikkate alındığında bu kuruluşların demokratik değerleri özümseydiği ve demokrasinin gelişimde de önemli rol oynadıklarını söylemek mümkündür. Çünkü sivil toplum alanı devlet müdahalesini hukuksal çerçeve dışında kabul etmeyen, siyasal karar alıcıların bunların üstünde belirleyici olmadığı, herhangi bir makamdan izin almadan kendi irade ve istekleri ile örgütlenbildikleri, en üst düzeyde bireysel özgürlükleri içinde barındıran ve demokratik katılıma açık ve her türlü ekonomik, kültürel, sosyal ve siyasal işlevlerin örgütlü olarak gerçekleştirilebildiği alandır.

DEMOKRASİ-SİVİL TOPLUM İLİŞKİSİ ve SİVİL TOPLUMUN DEMOKRATİKLEŞEME SÜRECİNDE OYNADIĞI ROL

Halkın kendi kendini yönetmesi anlamına gelen demokrasi köken olarak eski Yunan medeniyetine kadar götürülebilse de temelde 17. yy ile birlikte gündemdeki asli yerini almaya başlamıştır. Devlet, 17. yy ile birlikte sözleşme ve mülkiyet kavramları çerçevesinde oluşan temel haklar konusunda anayasa ile sınırlandırılmaya başlanmıştır. Dolayısıyla bu sınırlama ile birlikte daha çok toplum daha az devlet sloganı ön plana çıkmıştır. Bu bağlamda demokrasinin siyasal çabalar ile elde edildiğini söylemek çok doğru bir yaklaşım olacaktır. Bu çabanın içinde de sivil toplumun önemli payı bulunmaktadır (Orhan ve Tekin, 2005: 466).

Kökene eski Yunan kent devletlerine dayanan halkın(demos) yönetimi, diğer bir ifadeyle yönetimin halka ait olması (Sartori, 1993: 8) anlamına gelen demokrasi kavramına geçmişten günümüze geçen süreç içerisinde farklı yaklaşım ve anlamlar yüklene gelmiştir. Dolayısıyla günümüzün modern demokrasisinde demokrasiye birçok anlam yüklenmekle birlikte iki temel özelliğinin ön plana çıktığını ve önem kazandığını

söylemek gerekmektedir(Abay, 2004: 275). Birincisi halkın devlet yönetimine katıldığı ve demokratik kurumların önem kazandığı siyasal bir anlam olarak ifadesidir. Diğer bir deyişle “biçimsel demokrasi” dediğimiz devlet yönetimi ile ilgili olan parlamentonun, anayasanın, siyasal partilerin önem kazandığı anlamıdır. Bu anlam devletin demokratik karakterinin vazgeçilmez koşuludur. İkinci özellik ise, devletten çok demokrasinin kültürel değerlere karışma sürecini ifade etmektedir. Dolayısıyla demokrasi kültürel bazda düşünüldüğünde “demokrasi kültürünün” sivil toplum örgütlerindeki yansımalarının siyasal alana artı bir değer olarak geri döneceği muhakkaktır. Modern demokrasilerde katılım probleminin çözümünde en önemli anahtar rol sivil topluma yüklenmiş bulunmaktadır. Dolayısıyla sivil toplumu güçlü ülkelerde gözlemlenen demokratik kültürün gelişme sürecinin sağlam temellere oturmuş olduğudur. Ancak burada şunu da ifade etmek gerekir ki; ne demokrasi tek başına sivil toplum için ne de sivil toplum demokrasi için tek başına yeterli unsurdur.

Sen'in de belirttiği gibi, demokrasi oy verme ve seçim sonuçlarına saygı göstermeyi içeren, aynı zamanda da hak ve özgürlüklerin korunmasını, serbestçe tartışma hakkının güvence altına alınmasını, haber ve yorumların sansürsüz yayılımının sağlanmasını, yasalar tarafından belirlenen hak ve yetkilere karşı saygı gösterilmesini kapsayan karmaşık talepler sistemidir(Sen, 1999: 9). Diğer bir deyişle demokrasi bir takım mekanik koşulların sağlanması değildir.

Günümüzde partilerin, ideolojilerin ve parlamentonun oluşturduğu mekanik süreç hızlı bir şekilde aşınmaktadır. Artık devlet merkezli politika biçimi yerini toplum merkezli politika yapmaya doğru bir yönelişe bırakmıştır. Dolayısıyla yeni oluşan ve alt siyaset alanı olarak ifade edilen bu politika alanının baş aktörleri olarak da sivil toplum kuruluşları ön plana çıkmaktadır(Tosun, 2005: 125-126). Diğer bir ifadeyle artık siyaset alanında ortaya çıkacak olan tıkanmaların aşılması, siyasal ve demokratik taleplerin belirlenmesi ve demokratik akışkanlığın devamı büyük oranda bu alanda yerini alan sivil toplum kuruluşlarının katkılarıyla sağlanacaktır diyebiliriz.

Demokrasi hedeften öte bir süreç olarak değerlendirildiğinde, bu süreçte sivil toplumun geçiş ve pekişme evrelerinde önemli katkı sağladığını söylemek gerekmektedir. Şöyle ki, aktif demokratik bir sivil toplum demokrat olmayan rejimlerin meşruiyetlerini aşındırmada önemli katkılar sağlamaktadır. Toplum temeline dayalı örgütlenmeler ve bu merkezdeki sosyal hareketler devletin niteliğini demokratik yapılanmanın gelişmesi yönünde değiştirmeye çalışırlar. Ancak bu örgütlenmelerin ya da sosyal hareketlerin amacı kamu yararı doğrultusunda olmalıdır. Aksine iktidarı ele geçirme kaygısını bünyelerinde taşıyorlarsa bu hareketler sivil toplum hareketi olarak nitelendirilemez. Bu anlamda demokratik geçişin önemli belirleyicisi sivil toplumdur(Akpınar,2001:47-48). Birleştirici, aracılık yapıcı ve iletililik özelliği olan sivil toplum, çoğulcu bir siyasal yapı içerisinde, demokratik sistemlerde toplum çıkarlarını temsil etmede ve toplum taleplerini siyasal karar alıcılara ulaştırmada önemli rol oynamaktadırlar. Bu da siyasal karar alıcıların güvenini ve yeterliliğini artırarak iktidarı elinde bulunduranları güçlü hale getirmektedir. Ayrıca toplum talebini siyasal karar alıcılara ileten sivil toplum zamanla baskı aracı durumuna geçerek demokrasiyi koruma ve demokratik denetimi sağlama(Yıldırım, 2004: 115) görevini yapmaktadır.

Aslında demokratikleşme konusunda yapılan düzenlemeler ne kadar çok önemli olursa olsun eğer bu yapılanma aşamasına toplumsal kesimler dahil edilmemiş iseler yapılanların pek fazla anlam ifade edebileceğini söylemek çok zordur. Yapılan düzenlemelere toplumsal kesimlerin dahil edilmemesi uygulama şansını zayıflayacak ve beklenen sonuçların elde edilmesini de güçleştirecektir. Düzenlemelerin topluma yansiyabilmesi, kamu gücünü devlet adına kullananların ve beraberinde de toplumun bu konuda eğitilmesiyle mümkün görünmektedir. Dolayısıyla demokrasi, siyaset alanında her zaman bir üst kavram olarak kalmamalı halkın samimiyetle istediği ve benimsediği bir anlayışı ortaya koymalıdır(Eyim, 2005: 479). Diğer bir deyişle demokratikleşme yolunda atılan adımların toplum tarafından benimsenmesi ve uygulama alanında kendini gösterebilmesinde sivil toplum anahtar bir rol oynamaktadır. Siyasal karar alıcılar özellikle bunu dikkate alarak adımlar atmalıdırlar.

Sivil toplumun demokratikleşmeye katkısı yalnızca sivil toplum alanında çok sayıda ve çeşitlilikte sivil toplum kuruluşlarının var olmasıyla değil, söz konusu sivil toplum kuruluşlarının bir araya gelmelerinde ve bu birliktelikte demokratik ilişkiyi oluşturabilmelerinde mümkündür. Çünkü çoğulculuğun sağlanması ile birlikte ortak zeminler yaratabilmek için gerekli siyasal esnekliği sağlamak gerekmektedir.(Yıldız, 2004: 89).

Ayrıca sivil toplum kuruluşlarının demokratik bir yapılanma içinde olup olmadıkları büyük oranda bu kuruluşların iç yapıları, işleyişleri ve tavırları ile ilgili bir durumdur. Bunu anlayabilmek için ise öncelikle bu kuruluşların amaçlarına, bu amaçları gerçekleştirmede uyguladıkları yöntemlere ve faaliyet tarzları göz önünde bulundurulmalıdır. Sarıbay'ın da dediği gibi, bireyler ya da gruplar içinde yer aldıkları sivil toplum kuruluşunu sadece kendi amaçları için bir araç olarak görmemek durumundadırlar. Sivil toplumun amacı, kendine efendi aramayan ve efendi olmak istemeyen diğer bir ifadeyle sivil toplumu bir hükmedici ilişkisi içine sokmaktan kaçınan bireylerin ya da grupların artmasını sağlamak olmalıdır. Bu işlevini yerine getirirken de sivil toplumun üzerinde yükseleceği zemin Oaskeshott'un tanımladığı anlamda bir lexica zemindir. Bu zemin bütünlük içinde farklılığı güvence altına alan fakat farklılıkların ayrıcalıklı hale gelmesine engel olan ve bunu siyasal değerler ve inanç sistemi haline getirmiş kurallı ilişkiler zemindir(Sarıbay, 2005: 35-36).

Berman sivil toplumun siyasal sistemde yaratabileceği çöküntü durumunu şöyle ifade etmektedir(Berman, 1997; 571'den akt. Tosun, 2001:151): “Siyasal kurumlar zayıf veya mevcut siyasal rejim

etkisiz ve gayri meşru kabul ediliyorsa, sivil toplum faaliyeti, tatmin olmamış yurttaşlar için temel ihtiyaçlarını tatmin ederek ve enerjilerini artan ölçüde emerek, siyasete alternatif hale gelebileceğini ifade etmektedir. Bu tür durumlarda birliktelik muhtemelen siyasal iktidarı zayıflatacak ve bölünmeleri derinleştirecek, memnuniyetsizliği artıracak ve muhalefet hareketleri için zengin kaynak temin ederek, demokrasi için olumsuz sonuçlara sahip olacaktır. Bu şartlar altında gelişen bir sivil toplum, idari ve kurumsal çöküşün sinyallerini verir ve siyasal istikrar ile demokrasi için kötüye delalet eder.”

Aslında sivil toplum demokrasi ilişkisinde sivil toplumun demokratik bir yapılanma içinde olup olmadıklarının ölçütünü ortaya koyan bir takım belirleyiciler söz konusudur. Genel olarak bu belirleyiciler şöyledir:(Tosun, 2001: 151-153).

- Sivil toplumun demokratikliği içinde bulunduğu toplumun sahip olduğu demokratik kültür ile yakından ilişkilidir. Toplumda demokratik kültür zayıf ise orada sivil toplumdan çok güçlü demokratik eğilimler beklemek çok doğru olmaz.
- Sivil toplumun örgütlenme ve kurumsallaşma düzeyi de bir başka belirleyicidir. Kurumsallaşmış sivil toplum kuruluşları siyasal partiler gibi demokratik yaşamın istikrarına katkıda bulunurlar. Kurumsallaşma sivil toplum kuruluşu üyelerinin sorumluluk ve hesap verme anlayışlarında pozitif yönlü bir değişiklik yapabilir. Ayrıca kurumsallaşmanın ortaya çıkaracağı sürekli denetim anlayışı kamu-bireysel yarar dengesinin kurulmasında önemli katkı sağlayacaktır.
- Demokratik sivil toplum anlayışı, üyelerinin düşüncelerinde, eylemlerinde ve değerlerinde demokratikleşme anlamında pozitif yönlü bir değişiklik sağlar. Bu anlamda sivil toplum kuruluşları demokrasinin birer eğitim kurumu işlevi içinde faaliyetlerini sürdürüyorlarsa bu kuruluşların demokratik olduğu ifade edilebilir.
- Demokratik sivil toplum anlayışının bir diğer belirleyicisi ise bu kuruluşların kendi içinde yer alan çoğunluğun görüşlerine değer verme ve kabul etme derecesinin ne olduğunun bilinmesidir. Kamusal alanda sivil toplum kuruluşlarının sayısı ne kadar fazla ise ve ortaya çıkan farklılıkları içselleştirebiliyorlarsa ve farklı veya aynı amaçlar çerçevesinde olsalar bile birbirlerine hükmetmekten geri durabiliyorlarsa orada sivil toplum oldukça demokratik bir anlayış içinde demektir.

Güçlü sivil toplum yapılanması devlet iktidarının zor kullanma kapasitesini zayıflatmak ve siyasal sorumluluk ile moral değerlere saygı açısından devlet iktidarını sınırlandırıcı rol oynamaktadır. Ayrıca siyasal sistem ile toplum arasında aracı rolü oynar. Bu aracılık rolünde sivil toplum toplumsal talebin girdilerini siyasal aktörlere iletirken aynı zamanda siyasal sistemin olumlu geri beslenme göstermesi durumunda destek biçiminde girdilerle siyasal sistemin meşruluk düzeyini artırmaktadır. Özellikle demokratikleşme süreci çerçevesinde sivil toplum siyasal düzeyde oyunun kurallarının demokratik yönde yeniden belirlenmesine yardımcı olarak kurucu bir rol oynamaktadır(Karadağ, 2005: 69-70; Ayrıca geniş bilgi için bkz. Videt, 2006: 23-24) diyebiliriz. Dolayısıyla güçlü bir sivil toplum demokrasinin ön koşullarından biri olduğu gibi, demokrasinin şekillenmesinde de önemli belirleyici olmaktadır.

Bir bütün olarak değerlendirdiğimizde, amaç ve talepler dikkate alındığında, sivil toplum ve demokrasi ilişkisi pek çok açıdan örtüşür durumda olduğunu söyleyebiliriz. Bu örtüşmeyi sağlayan anahtar kavramlar ise, siyasal iktidar üzerinde sınırlandırıcı rol oynama, siyasal sisteme yeni liderler kazandırma, siyasal iktidarın meşru bir iktidar olarak görülmesini sağlama, siyasal sisteme girdi temini gibi hususlardır.

TÜRK SİYASAL KÜLTÜRÜNÜN DEMOKRASİ- SİVİL TOPLUM İLİŞKİSİNE YANSIMASI

Bir ülkede sivil toplum-demokrasi ilişkisinin belirlenmesinde dikkatle bakılması gereken konu o ülkenin sahip olduğu siyasal kültürün boyutudur. Çünkü siyasal kültür ülkenin yaşamış olduğu sosyal, ekonomik ve siyasal değişimlerden etkilenmekle birlikte bu alandaki değişimler üzerinde şekillendirici bir rol oynamaktadır (Turan, 2000: 359). Siyasal kültür, inançlar, tutumlar ve yönelimler, eylemciler ile yurttaşların değişik derecelerde içinde toplumsallaştıkları bir bütünden oluşmaktadır(Dahl, 1993:333). Bu nedenle siyasal kültürün incelenmesi özellikle bireylerin siyasal sistemle ilişki biçimini, siyasa yapılması şeklini ve uygulama yöntemlerini ve siyasal sisteme olan desteği ortaya koymada önemli belirleyicidir.

Türkiye’de siyasal kültür demokratik olmaktan çok devletçi ve otokratik nitelikler taşımaktadır. Kuşkusuz siyasal kültürün devletçi ve otokratik nitelik taşımasındaki ana unsur genel kültürün ataerkil ve cemaatçi bir nitelik taşıması olmasındadır. Ataerkil ve cemaatçi yapı beraberinde devletin eleştirilemez, sorgulanamaz, en üstün güç ve her yaptığı doğrudur gibi bir anlayışı beraberinde getirmiş bulunmaktadır(Karadağ, 2005: 76). Dolayısıyla toplumsal yaşam alanında hak arama amacıyla bile olsa devlet erkine karşı durma kabul edilmemekte ve herkesin devlet karşısında haddini bilerek durması gibi bir anlayış kabul görmektedir.

Türkiye’de siyasal kültürün en dinamik ve etki alanı geniş kavramlarının başında “devlet” gelmektedir. Devlet, Türk siyasal kültüründe sadece gıpta ile bakılan ve iftihar vesilesi sayılan bir varlık olarak görülmemekte bilakis uğruna ölünmesi gereken bir varlık olarak nitelendirilmektedir. Dolayısıyla devlete atfedilen bu değer siyasal kültürde en temel merkezi oluşturacak olan birey, topluluk, sosyal grup,

temel hak ve özgürlükler kavramlarını önemli sayılabilecek ölçüde arka planda bırakmış bulunmaktadır. Diğer bir deyişle Türk siyasal kültürü devleti omuzlarda taşınması gereken bir sınırlılık içinde bırakmamış aynı zamanda onu soyut, metafiziksel ve aşkın bir varlık olarak değerlendirerek kutsal bir olgu haline dönüştürmüştür. Batı'da ise devlet vatandaşın varlık sebebi olarak görülmemekte bilakis onun varlığının güvenliğinden ve özgürlüğünden sorumlu bir kurum olarak değerlendirilmektedir. Demokratik batılı devletlerin en önemli özelliği "hukuk devleti" olmalarıdır. Dolayısıyla orada "devlet vatandaş için vardır" felsefesi temel ilke olarak benimsenmiştir(Çaha, 2000: 7-8). Türkiye'de ise Soydan'ında dediği gibi devlet kutsal ve dokunulmaz kabul edilmiş ve birey devlete karşı her türlü fesadın kaynağı olarak görülmüştür (Soydan, 2005).

Türk toplumsal yaşamında devletin bu ölçüde içselleştirilmesi elbette sivil toplum alanının oluşması konusunda zorlaştırıcı bir rol oynamıştır. Çünkü devlet tarihsel süreç içinde kendisini soyut olarak nitelendirecek olan mekanizmaları toplumsal yaşamda sağlam temellerle oturtmuştur. Bu anlamda devlete uzak olması gereken sosyal sınıflar devletin çatısı altında toplanmış ve ondan nemalanmıştır. Bu durum Batı ile kıyaslandığında modernleşmenin lokomotif kabul edilen burjuvalar Türkiye'de devlete sırtını dayayan ve ekonomik faaliyette bulunan bir konumda bulunmakta; Batı'da işçilerin haklarını kıran kırana mücadele ederek savunan sendikalar Türkiye'de rejimi koruma güdüsüyle işçi haklarının önüne geçebilmektedirler. Özetle Batı demokrasilerinde devlet erkine karşı baskı mekanizması rolü oynayan toplumsal kesimler Türkiye'de devletin sadık bir bekçisi konumunda bulunmaktadır(Çaha, 2000; 9).

Ayrıca ülkemizde siyasal kültürün oluşmasında önemli katkılar sağlayacak olan iktidar-muhalefet ilişkileri veya muhalefet arasındaki ilişkilerde de demokratik bir temel oluşturulamamış bulunmaktadır. Aslında ortak paydalarda anlaşma ve bu paydalarda birlikte hareket etme yerine, diğerini yok etme gibi bir anlayış söz konusudur. Diğer bir deyişle sürekli olarak kendi yaşam alanını diğerine karşı genişletme çabası içinde demokratik olmayan bir durum yaratılmaya çalışılmıştır(Karadağ, 2005: 76). Siyasal kültürdeki muhalefet olma anlayışı sivil toplum alanına da sirayet etmiş olup bu da farklılıkların birliğine değil birbirini yok saymasına yol açmıştır. (Bayhan, 2005: 166).

Siyasal kültürün sivil toplumun gelişiminde oynadığı role 1961 ve 1982 Anayasaları çerçevesinde baktığımızda(Akpınar, 2001:114-115); 1961 Anayasasının sivil toplum için gerekli olan normatif temeli sağladığı söylenebilir. Ancak unutulmaz şey temel hak ve özgürlüklerin sivil toplum için gerekli olan ön şart olması buna karşın sivil toplumun varlığı için yeterli olmamasıdır. Neticede 1961 Anayasası sivil toplum için özgürlükler ortamını yaratan bir durumu ortaya çıkarmıştır. Ancak siyasal kutuplaşmanın varlığı sivil toplumun siyasal alan içinde erimesine neden olmuştur. Bunun ortaya çıkmasında iki neden söz konusudur. Birincisi siyasal karar alıcıların muhalefeti dikkate almaması ve belli ideolojilere muhalefeti hedef göstermesidir. İkincisi ise var olan sivil toplumun farklılaşmaları içselleştirmemesi dolayısıyla kendinden olmayanları dışlaması ile çoğulcu sivil toplumu engellemesidir.

1982 Anayasası ise 1961 Anayasasına tepki olarak doğmuş ve özgürlükler ağırlıklı bir anayasa yerini otoriter nitelikli bir anayasaya bırakmıştır. Buna nedeni olarak da o dönemde yaşanan olayların 1961 anayasasının sağladığı özgürlükçü ortam olarak gösterilmiştir. 1961 Anayasası temsili demokrasiden daha ziyade katılımcı unsurları da içinde barındırırken 1982 Anayasası katılımcı mekanizmalara hemen hemen hiç yer vermemiştir. Kısaca 1982 Anayasası depolitizasyonu hedeflemiş olan bir anayasa olarak değerlendirilebilir. Dolayısıyla bu dönemde sivil unsurların faaliyetleri büyük ölçüde kısıtlanmıştır.

Türk siyasal yaşamında sıklıkla yaşanmakta olan demokrasi kesintileri de, özellikle 1980 müdahalesi, Türk toplumsal yaşamının siyasetten soğuması ve ona uzak durması gibi sonucu ortaya çıkarmıştır. Diğer bir deyişle bu süreçte toplumsal yaşam alanında demokratik hak ve özgürlüklerin baskı altında tutulduğu, bütün yetkilerin tek elde toplandığı totaliter bir devlet anlayışının varlığı söz konusu olup her şey onun kontrolü altındadır. 1983 seçimleri ile birlikte tartışma ortamına açılan konu ise devletin toplumdaki yerinin ne olması gerektiği konusu olmuştur. Bu tartışmalardan çıkan sonuç ise devletin topluma müdahalesine bir sınırlılık getirilmesi olmuştur. Diğer bir deyişle siyasal akımlar tarafından dile getirilen tartışmalar demokrasinin yeniden tesisi için sivil toplum alanının genişletilmesi ve geliştirilmesi gerekliliği noktasında yoğunlaşmış bulunmaktadır. Ancak Sarıbay'ın da ifade ettiği gibi kavramın kendisine toplumsal ve siyasal gerçeklikten çok daha fazla değer verilmiş olması "sivil toplumculuk" adı verilen siyasal tutumun oluşmasına neden olmuştur. Bu tutum da başlangıçta var olan katı devlet-toplum karşıtlığının alanını genişleterek demokrasinin bir örgütlenme biçimi olduğunu unutturmuştur. Diğer bir deyişle sivil topluma yüklenen anlam onu her derde deva bir ideal haline getirmiştir. (Sarıbay, 2000: 451; Sarıbay, 1998: 32-33).

Ancak siyasal kültür anlamında ortaya çıkan tüm bu olumsuzluklara rağmen, Çaha'nın da ifade ettiği gibi(Çaha, 2000:10-11), Türkiye'de sivil toplum alanının kültürel ve ruhsal anlamda zayıf olmasına ve her türlü kültürel hazırlıksızlığa rağmen 1980'li yıllar sivil toplumun ayak seslerinin duyulmaya başladığı yıllar olarak kabul edilmektedir. Bu yıllarda Türkiye'de hakim olan liberal sosyal kültür, diğer bir deyişle bireysel özgürlüğün, sınırlı devletin, serbest piyasa ekonomisinin hakim kılınmaya çalışıldığı bu dönemde farklılık arayışı içinde olan toplumsal grupların kıpırdanma süreci içinde girdiği belirtilmektedir. 1990'lı yıllarla birlikte yaşanan ekonomik, siyasal ve kültürel değişim ve dönüşümler ve bu alanda ortaya çıkan sivil girişimler sivil toplum alanının daha da gelişmesi noktasında önemli belirleyiciler olmuşlardır.

Şunu da ifade etmek gerekir ki demokratik bir sivil toplum alanının gelişmesinde gelişen sivil toplumun fiziksel görüntüsünün varlığı yeterli değildir. Bunun sivil bilinç ile bütünleşmesi ve devlet iktidarı ve baskısından uzak özgür ve özgürlükçü bir kimliğin yaratılması gerekmektedir. Bu da bireysel özgürlüklerin hiçbir yüce amaç için vazgeçilemez olduğunun çok iyi algılanması ile mümkündür. Demokratik kültürde gruba karşı birey önceliklidir. Çünkü demokrasi bireye güvenen, ötekine saygı gösteren, uzlaşma ve işbirliğini teşvik eden bir kültürde hareket alanı bulabilir. Dolayısıyla demokratik kültürde otoriterizmin yeri yoktur. Çünkü demokrasiye evrensellik kazandıran yönü bireyselliğe verdiği önemdir. Bireycilik bireyin hür olmasını, eylemleriyle kişiliğini ortaya koymaya ehil olduğunu ve içinde yer aldığı toplumun taleplerinde ve bunlara karşı doğuştan hakları olduğu anlamına gelmektedir. Böyle bir felsefeden beslenen siyasal kültürün bireyleri eşit görmesi ve yeni kahramanlar yaratmaması çok muhtemel bir durumdur(Karadağ, 2005: 77)

Gelişen iletişim olanakları ve Türkiye'nin taraf olduğu uluslararası anlaşmalar dikkate alındığında dünyada yaşanan değişim ve dönüşüm ivmesinin Türkiye'ye yansımaları kaçınılmaz bir durumdur¹. Dolayısıyla sivil toplumda yaşanan gelişme olağan görülmelidir. Ancak bu dönüşümün ülkemizdeki hareketi daha ağır olmaktadır. Bunun nedeni ise(Akpınar, 2001:122) Türkiye'nin geçmiş toplumsal ve siyasal yapısının günümüze miras kalmasında yatmaktadır. Aslında Cumhuriyet ile birlikte oluşan anayasal düzen, sivil toplum oluşumunda elverişli bir olanak yaratıyor olsa bile geçmişten kalan ve büyük ölçüde devletin yönlendirmiş olduğu siyasal kültürü sivil toplum gelişiminin yavaş bir seyir izlemesinde önemli etkisi söz konusudur. Çünkü devlet sivil toplumun oluşabilmesinin ön şartlarını toplumsal ve siyasal alanın her alanına elini atarak engellemektedir.

Bir bütün olarak değerlendirdiğimizde, bir ülkede sivil toplumun demokratik gücü o ülkenin sahip olduğu siyasal kültüründen, demokratik unsurların işleyiş tarzından, insan malzemesinden ve siyasal kurumsallaşma düzeyinden ayrı düşünülemez bir konudur. Dolayısıyla sivil toplumun demokratik gücünü ortaya koyabilmesinde siyasal ve kültürel demokrasiye bu anlamda da demokratik bir devletin varlığına ve demokratik bir devletin de bu özelliğini sürdürebilmesinde demokratik bir sivil topluma ihtiyacı bulunmaktadır(Tosun, 2005: 140). Sivil toplum alanının genişlemesi ve etkinliğinin artması anlamında 1980 ve 90'lı yıllarla birlikte Türk siyasal kültüründe önemli sayılabilecek dönüşümler yaşanmaktadır. Bu değişimin yaşanmasında ki en önemli neden ise siyasal yozlaşma ve rant paylaşımının siyasal karar alıcılarına karşı aşırı bir memnuniyetsizlik yaratmış olmasıdır. Dolayısıyla bu durum devletçi siyasal kültürün aşınmasını beraberinde getirmiş bu da sivil toplumun harekete geçmesine ve yaygınlaşmasına yol açmıştır. Dernekler kanununda bu yönde yapılan değişiklikler ve katılımcı bir yönetim anlayışının ortaya konması noktasında yürürlüğe giren son yasal düzenlemeler bu değişimin açık göstergeleridir.

DEĞERLENDİRME

Sivil toplum içinde oluşan etkileşim süreci, hoşgörü, uzlaşma, gönüllülük, diğere saygı ve demokratik bir tartışma ortamının gerçekleştirilmesi gibi hususlar özellikle demokratik siyasal kültürün oluşmasında ve bu kültürün toplumsal yaşama yansımada önemli katkı sağlamaktadır. Diğer bir deyişle sivil toplum alanını demokratik siyasal kültürün edinildiği ve toplumsal yaşama yansıtıldığı demokratik bir eğitim kurumu olarak değerlendirebiliriz. Elbette bütün bunlar sivil toplum alanı ile birlikte kendiliğinden oluşan değerler değildir. Ancak sivil toplum kendi yapısal dinamiği içerisinde bu özellikleri barındırıyor, demokrasiyi kendi içinde uyguluyor ve bu uygulama çerçevesinde bu alan içinde yer alan bireylere katılım imkanı sağlayarak onların düşüncelerini dikkate alıyorsa, işte o zaman hem demokrasiye hem de temsili demokrasinin ortaya çıkardığı zorluklardan olan katılımı hayata geçirerek demokratik siyasal kültürün gelişmesine önemli katkı sağlıyor demektir.

Sivil toplum demokrasi ilişkisinde en önemli belirleyici siyasal kültürdür. Çünkü siyasal kültür sosyo-ekonomik ve siyasal değişimlerin şekillenmesinde çok önemli rol oynamaktadır. Elbette sivil toplum demokrasinin temel taşlarından olan siyasal partilerin yerini almaya çalışan; diğer bir deyişle iktidarı ele geçirme çabası içinde değildir. Yer aldığı alan içinde sosyo-ekonomik, kültürel, siyasal ihtiyaçları belirleme, bu belirlenen ihtiyaçlar çerçevesinde politikalar oluşturarak siyasal karar alıcıları etkileme ve onları bu ihtiyaçları yerine getirme noktasında yönlendirerek katılma ve çözüm üretme kültürünün geliştirilmesine önemli katkı sağlamaktadırlar. Özellikle temsili demokrasiden kaynaklanan sorunların ortadan kaldırılmasında ve katılımcı demokratik siyasal kültürün oluşmasında önemli belirleyici durumundadırlar.

Türkiye'de sivil toplumun oluşumu ve gelişimindeki sürece baktığımızda Batı demokrasilerinden ayrılan önemli farkların olduğunu görmekteyiz. Bu da tarihsel süreçten kaynaklanan "her şeyi devletten

¹ 1992 Rio Konferansının ertesinde düzenlenen Habitat Konferanslarının sonuçlarında sivil toplumun katılımcı demokrasideki vazgeçilmez rollerine işaret edilmiştir. 1994'de Kahire'de düzenlenen BM Nüfus ve Kalkınma Konferansı ve 1995'te Kopenhag Sosyal Gelişim Konferansının eylem planlarında sivil toplum "halkın sesi" olarak kabul edilmiştir. 1995'te Pekin'deki BM 4. Dünya Kadın Konferansı'nın eylem planlarında Kadının güçlendirilmesinde sivil toplumun rolü vurgulanmıştır. 1996'da İstanbul'da yapılan Habitat II sonrasında yönetimlerin sivil toplumla işbirliği yapma kapasitelerini artırma gereği üzerinde durulmuş ve oluşturulan yerel gündem 21 etkinlikleri Türkiye'de sivil toplumu öne çıkarmıştır. Son olarak 1999 yılında İstanbul'da toplanan AGİK zirvesinde sivil toplum resmen muhatap kabul edilmiştir(Bora ve Çağlar, 2004:339).

bekleme" ya da "devleti baba" olarak görme zihniyetinden kaynaklanan bir durumdur. Dolayısıyla ülkemizde sivil toplum algılaması ile Batılı ülkelerdeki sivil toplum algılaması bire bir örtüşmemektedir.

Türkiye'de sahip olunan siyasal kültür anlayışı, buna uygun olarak oluşan siyasal partiler ve onların yapısı ve devletin toplumun önünde yer alması bu örtüşmemenin önemli nedenleri olarak görülmektedir. Geçmişten gelen devletçi ya da merkezîyetçi anlayış devletin ekonomik ve siyasal anlamda hep toplumun önünde yer almasına neden olmuştur. Devletin ekonomiye müdahil olması devletçiliği öne çıkarmış dolayısıyla sivil toplum alanının oluşması ve demokrasiye katkı sağlaması yönündeki sınırlı devlet olma yönündeki değişim ve dönüşüm gerçekleştirilememiştir. Siyasal anlamda ise yine sivil toplumun oluşmasında temel belirleyici olan "hukuk devleti" gerekleri ihlal edilmiştir. Diğer bir deyişle "devlet vatandaş için vardır" anlayışı yerine "vatandaş devlet için vardır" anlayışı benimsenerek devlet adeta kutsallaştırılmıştır.

Son söz olarak bir ülkede sivil toplumun varlığının derecesi o ülkenin siyasal kültürü, demokratik mekanizmaların işleyişi, toplumsal yaşamı ve siyasal kurumsallaşmanın gerçekleştirilmesi ile doğru orantılıdır. Dolayısıyla sivil toplumun demokrasiyi geliştiren bir unsur olarak algılamamız için öncelikli olarak siyasal ve kültürel demokrasinin gelişmiş olması gerekmektedir. Bunun yanında demokratik bir devletin varlığı ve demokrasiyi geliştirmesi de mutlaka ve mutlaka güçlü bir sivil toplum alanının varlığı ile mümkün olabilir.

Kaynakça

- ABAY, Ali Rıza(2004) "Sivil Toplum ve Demokrasi Bağlamında Sivil Dayanışma ve Sivil Toplum Örgütleri" (internet) <http://iibf.ogu.edu.tr/kongre/bildiriler/06-04.pdf>, 01.08.2006.
- AKPINAR-GÖNENÇ, Ayşenur(2001) **Sivil Toplum Düşünsel Temelleri ve Türkiye Perspektifi**, Altıkitap Yayınları, www.altıkitap.com.
- BAYHAN, Vehbi(2005) "Türkiye'de Sivil Toplum Örgütleri, Demokrasi ve Patronaj", **Demokrasi ve Sivil Toplum**, Kaknüs Yayınları, İstanbul.
- BECKMAN, Björn(1999) "Demokratikleşmeyi Açıklamak: Sivil Toplum Kavramı Üzerine Notlar", **Sivil Toplum, Demokrasi ve İslam Dünyası**, (edit. Elisabeth Özdalga ve Sune Persson), Türk Tarih Vakfı Yayınları, İstanbul.
- BERMAN, Sheri(1997) "Civil Society and Political Institutionalization", *American Behavioral Scientist*, C.40, S.5, Mart-Nisan 1997, s.571'den akt.Tosun (2001).
- BORA, Tanıl ve Çağlar, Selda(2004) "Modernleşme ve Batılılaşmanın Bir Taşıyıcısı Olarak Sivil Toplum Kuruluşları", **Modern Türkiye'de Modernleşme ve Batıcılık**, 3. cilt, İletişim Yayınları, İstanbul.
- ÇAHA, Ömer (2000) **Aşkın Devletten Sivil Topluma**, Gendaş Kültür Yayınları, İstanbul.
- ERDOĞAN-TOSUN, Gülgün(2005) " Türkiye'de Devlet-Sivil Toplum İlişkisi ve Demokrasinin Pekişmesinin Önündeki Engeller", **Sivil Toplum ve Demokrasi**, Kaknüs Yayınları, İstanbul.
- ERDOĞAN-TOSUN, Gülgün(2001) **Demokratikleşme Perspektifinden Devlet-Sivil Toplum İlişkisi**, Alfa Yayınları, İstanbul.
- EYİM, Ahmet(2005) "STK'ların Demokrasi Kültürünün Oluşmasındaki Rolü", **II. Ulusal Sivil Toplum Kuruluşları Kongresi Bildiriler Kitabı "Küresel Eşitlik"**, 15-16 Ekim Çanakkale.
- DAHL A.Robert (1993), **Demokrasi ve Eleştirileri**, Çev. Levent Köker, Yetkin Basımevi, Ankara.
- DIAMOND, Larry(1994), "Rethinking Civil Society Toward Democratic Consolidation", **Journal of Democracy**, C.5, S.3.
- DOĞAN, İlyas(2002) **Özgürlükçü ve Totaliter Düşünce Geleneğinde Sivil Toplum**, Alfa Yayınları, İstanbul.
- KARADAĞ, Ahmet(2005) "Demokratikleşme Ve Sivil Toplum Liberal Düşünce Topluluğu Örneği", **Sivil Toplum ve Demokrasi**, Kaknüs Yayınları, İstanbul.
- ORHAN, Gökhan ve TEKİN, Yasemin Oğuzlar(2005) "Sivil Toplum Kuruluşları ve Demokrasi: Siyasal Kültür Perspektifinden Bir Değerlendirme", **II. Ulusal Sivil Toplum Kuruluşları Kongresi Bildiriler Kitabı "Küresel Eşitlik"**, 15-16 Ekim Çanakkale.
- SEN, Amartya (1999), "Democracy as a Universal Value", **Journal of Democracy**, <http://muse.jhu.edu/demo/jod/10.3sen.html>, 19.08.2006.
- SARIBAY, A.Yaşar(1998) **Siyaset Demokrasi ve Kimlik**, Erkam Matbaacılık, Bursa.
- SARIBAY A.Yaşar (2000), "Türkiye'de Demokrasi ve Sivil Toplum", **Türkiye'de Politik Değişim ve Modernleşme**, (edit. Ersin Kalaycıoğlu- Ali Yaşar Sarıbay),Alfa Yayınları, İstanbul.
- SARIBAY, Ali Yaşar(2005) "Sivil Toplumda Ahlak: Üniversiteler Mi, Societes mi?",

Sivil Toplum: Farklı Bakışlar, Kaknüs Yayınları, İstanbul.

SARTORI, Giovanni (1993), **Demokrasi Teorisine Geri Dönüş**, Çev. Tuncer Karamustafaoğlu-Mehmet Turhan, Yetkin Yay., Ankara.

SHILS, Edward (1991) "The Virtue of Civil Society", **Government and Opposition**, Vol.26.,No.1, s.4'ten akt. Akpınar(2001).

SOYDAN, Murat (2005), "Sinan Çetin Sineması'nda Birey-Devlet İlişkisi", **Sivil Toplum**, Y.3, S.10; (http://www.siviltoplum.com.tr/siviltoplum_sayi10_7.htm).

TURAN, İlter (2000), "Türkiye'de Siyasal Kültürün Oluşumu", **Türkiye'de Politik Değişim ve Modernleşme**, (edit. Ersin Kalaycıoğlu-Ali Yaşar Sarıbay),Alfa Yayınları, İstanbul.

YILDIRIM, İbrahim(2004), **Demokrasi Sivil Toplum Kuruluşları ve Yönetişim**, Seçkin Yayınları, Ankara.

YILDIZ, Özkan(2004) "Sivil Toplum, Demokrasi ve Çoğulculuk, **Sivil Toplum Dergisi**.

VİDET, Bertil(2006) Master's Thesis: **Civil Society and Democratization in Turkey**, Advisor: Henrik Jensen, University of Copenhagen.

TOPLUMSALLAŞMA VE TOPLUMSAL DEMOKRATİKLEŞME SÜRECİNDE SİVİL TOPLUM KURULUŞLARININ YERİ VE ÖNEMİ

Yrd. Doç. Dr. Ahmet YATKIN
Fırat Üniversitesi, İletişim Fakültesi

Özet

Gelişmekte olan ülkelerin gündemlerini uzun süre meşgul eden sorunlarının başında ekonomik kalkınma ve demokratikleşme gelmektedir. Ekonomik kalkınma uzun yıllardan beri tartışılan bir konu iken demokratikleşme son yıllarda gündeme gelen ve üzerinde çok söz söylenen konulardan biri olmuştur. Ekonomik kalkınma ve demokratikleşme ile ilgili pek çok tartışma doğrudan sivil toplum anlayışı üzerine kaymaktadır. Bu anlamda sivil toplum kuruluşlarının toplumun demokratikleşmesinde ve demokratik düzenin yerleşmesinde önemli katkıları olduğu anlaşılmaya başlanmıştır.

Sivil toplum kavramı son yıllarda Türkiye'nin gerek akademik, gerek entellektüel ve gerekse de siyasi çevrelerinde en çok tartışılan konularından biridir. Özellikle 1983' den beri Türkiye'nin siyasi gündeminde en sık kullanılan kavram olmasına rağmen herkesçe farklı anlaşılabilen veya yeterince anlaşılmayan bir kavram olarak karşımıza çıkar.

Kavram uzun bir zaman askeri toplumun karşıtı olarak algılanmasına rağmen Batı'da insanların çıkarlarını, devlet dışında elde etmek üzere, meşruluğu kabul edilen örgütlenmeler olarak anlaşılmaktadır. Sivil toplum, batıdan aldığımız siyasi kavramlar arasında en çok yanlış yaratan, tartışılan fakat sınırları tam olarak belirlenememiş bir kavramdır. Bu kavramın, klasik devlet anlayışı ve uygulamalarına, çağdaş ve modern siyaset felsefesinin yönelttiği eleştiriler sonucu doğduğu da söylenebilir.

Anahtar Kelimeler: Sivil Toplum, Demokrasi, Sivil Dayanışma, Sivil Toplum Örgütleri

THE CIVIL COMMUNITY FOUNDATION'S PLACE AND IMPORTANCE IN THE PROCESS OF SOCIALIZATION AND COMMUNAL DEMOCRATIZATION

Abstract

Economic growth and democratization has been the major problem of the developing countries for a long time. While the economic development has been discussed for years, democratization is a subject that has been spoken a lot in recent years. Many discussions relating to the economical growth and democratization focus on the understanding of the civil community. In this perspective it is understood that the civil community foundations have contributed a lot in emplacement and democratic order of the society.

The civil community notion has been discussed in the field of academic, intellectual and political. Although, it has been the most discussed notion in the political agenda of Turkey since 1983, it is a subject which understood differently or hasn't been understood well enough. Though this concept has been understood opposite of the military community, it has been understood by legal organizations in the west societies.

The civil community notion that we borrowed from the west is the one which consists the most problems whose frames haven't been explained clearly enough. It can be said that this notion existed with the result of the critics of contemporary philosophy of politics against the classical state understanding.

Key Words: Civil Society, Democracy, Civil Solidarity, Non-Governmental Organization

Kavram

"Sivil" kelimesi, sadece etimolojisi ile yetinildiğinde oldukça önemli ipuçları temin etmekle beraber yetersiz kalmakta ve hatta çok kereler de yanlış yerlere gönderme ihtimali taşımaktadır.

Kelimenin kökeni Latince "civitate" (devlet, site, şehir) kelimesidir. Civitate, "şehir" yanında "şehir devleti" ve "devlet" anlamında kullanılmaktadır. Bu da Batı düşüncesinde "devlet" ile "şehir" arasındaki bağlantıyı gösterir. Kelime önce Fransızca'ya ve oradan da İngilizce'ye geçerek "city", "civil", "civic", "civilization" gibi anlamlarda kullanılmıştır (Sarıbay, 1994: 3).

Şemsettin Sami Kamus'unda "askerinin gayrı, mülki, askerinin gayrı kıyafet, başıbozuk kıyafeti, tebdil'i kıyafet etmiş polis memuru" şeklinde tarif edilen kavramın bir başka karşılığı "Sivilce, siğilce" olarak değerlendirilmiş, Larousse'da ise "askeri olmayan" olarak ele alınmıştır.

Sivil toplum kavramı, son yıllarda Türkiye'nin gerek akademik gerek entellektüel ve gerekse de siyasi çevrelerinde en çok tartışılan konulardan biridir. Özellikle 1983'den beri Türkiye'nin siyasi gündeminde en çok kullanılan kavram olmasına rağmen herkesçe farklı ve yeterince anlaşılabilen bir kavram olarak karşımıza çıkar. Kavram uzun yıllar askeri toplumun karşıtı olarak algılanmıştır. Oysa sivil toplum batı'da insanların çıkarlarını devlet dışında elde etmek üzere, meşruluğu kabul edilen örgütlenmeler biçiminde

ortaya çıkar. Sivil toplum, Batıdan aldığımız siyasetle ilgili kavramlar arasında, ülkemizde en çok yanlış yaratılardan biridir. Tartışılmakta fakat sınırları tam olarak belirlenememektedir. Bu kavramın, klasik devlet ve modellerine, çağdaş siyaset felsefesinin yönelttiği eleştiriler sonucu doğduğu da söylenebilir. Sivil toplum konusunda, birbirinden çok temelli farklılıklar gösteren değişik kavramlar vardır. Bir çok yazar ve düşünür sivil toplum kavramını kullanırken birbirinden farklı şeyleri kastetmektedir.

Bazılarına göre sivil toplum, askeri toplumu alternatifidir. Buna göre, toplum zorbalığa ya da zorlama gücüne dayanmıyorsa, o toplum sivil toplumdur. Bazıları ise, sivil toplum derken kelimenin etimolojisini esas alarak, Latince “civilis – civilization”, Arapça “medeniyet”, Türkçe ise; “uygar – uygarlık” sözcüklerinin karşılığını “uygar toplumu” anlatmaktadır. Bazıları ise, sivil toplumu, kendisi ile ilgili kararları kendisi alan toplum olarak tanımlarken, bazıları da sivil toplumdaki “burjuva toplumu” kastetmektedirler. Ayrıca bu kavramın, daha az sosyalizmin kuruluşu ve daha çok kapitalizmin iyi işlemesi olarak da algılayabiliriz. Sivil toplum, “İnsan hak ve hürriyetleri ile kamu düzeni arasındaki dengenin çoğulcu ve rekabete dayanılarak kurulduğu bir toplum” demektir (Sarıbay, 194:6).

Bu tanımlama sivil toplum, savaş hali ve askeri düzen sivil toplumu değildir. Tarihte, insanlar askeri yönetimden hukuk yönetimine doğru ilerleyerek büyük bir gelişme göstermişlerdir. Bu anlamda sivil toplum aynı zamanda uygarlığın gelişimini ve uygar toplumu da içine almaktadır. Uygar toplumda devleti halk oluşturur ve devlet halkın hakimi, güdücüsü değil tersine hadimi ve hizmetkarıdır. Bir başka deyişle halk, devlet biçiminde teşkilatlanmış, örgütlenmiştir. Diğer taraftan, bireysel özgürlükler içinde yer alan ve toplum içinde önemli bir yer tutan “din” ve dinle ilgili kurum ve kuruluşlar çoğulcu ve rekabete dayalı olmaları ve devlet dayatmasının dışında kalmaları şartıyla bu alan içinde yer alır.

Tarihsel Gelişim

Sivil toplum, Cicero'nun “societas civilis” fikrinden başlayarak Aristo'nun polis kavramına kadar geri giden Avrupa geleneğinde devlet ile aynı anlamda kullanılmıştır. Bu gelenek Hegel'e kadar sürmüştür ve Hegel ile köklü bir dönüm noktasına girmiştir.

18. Yüzyılın ortalarına kadar sivil toplum kavramı, Batı siyasi literatüründe daha iyi bir toplumsal düzene ulaşmak için bireyin hak ve yükümlülüklerini düzenleyen siyasi kurumlar anlamında kullanılıyordu. Sivil toplum kavramını aslında diğer bütün toplumları kapsayan ve onlara egemen olan sitede (polis) varolan her şeyin üstünde olan toplum anlamında kullanılan Aristoya kadar geri götürmek mümkündür (Çaha, 1994: 4).

Kavram, 19. yüzyıla gelindiğinde yeni anlamlar kazanmıştır. Thomas Habbes'e göre, doğal yaşama halinde ve başkalarıyla savaş durumundaki insan, koruma ve güvenlik ihtiyaçları gibi ihtiyaçlarını barış içinde yerine getirebilmek için kendi isteği ve iradesi ile bir toplumsal sözleşme gerçekleştirmiştir.

Doğa durumunda özgür, eşit, bağımsız olan bireyler kendi rızalarıyla yaptıkları toplumsal sözleşme ile sivil toplumu gerçekleştirirler.

J.J.Rousseau da, Locke ve Hobbes gibi doğa durumunda kültür ve anlam sisteminden tamamen uzak, boş bir varlık olarak çevresi ile barış içinde yaşar.

1789 Fransız Devrimi ile birlikte, sivil toplum ile devlet arasında bireyin konuşma, inanç ve mülk edinme hakkı gibi haklarının bireysel özgürlükleri için vazgeçilmez haklar olduğu tescil edilmiştir.

Sivil toplumu devletten ayıran diğer bir yaklaşımı Marx'da görmek mümkündür. Marx, sivil toplumu Hegel'in tam tersi bir çerçevede tanımlayarak, Hegel'in önceliği devlete veren ve gören yaklaşımını sert bir biçimde eleştirmiştir. Marx, sivil toplumu siyasi hayatı belirleyen bir alan olarak tanımlarken devleti, sivil toplumdaki çatışmaları uzlaştıran ve sentezini oluşturan bir kurum değil, sivil toplumun bir yansıması olarak kabul etmiştir. Yine Marx'a göre sivil toplum, Avrupa'da burjuvazi ile gelişmiştir. Bu gelişmeye bağlı olarak sivil toplum üretici güçlerin belli bir aşamasında ortaya çıkar ve bireylerin bütün ekonomik ilişkilerini kapsar. Bu haliyle de devleti ve ulusu aşar.

Marx'a göre sivil toplum sadece bencil, bireyci ekonomik çıkarların alanıdır; böyle olduğu için de sivil topluma hiçbir olumlu değer yüklemeyiz. Oysa Hegel'in sivil toplum anlayışında bireyciliğin aşıldığını ve evrenselliğe doğru bir yönelim olduğunu görmekteyiz. Salt başıboş ekonomik çıkarların alanı değil, hukuksal ve etik öğeleri de içeren bir alandır. Sivil toplumu doğu-batı tahlilini yapan Gramsci, Hegel'den sivil toplumun bu boyutlarını almış ve gerçeğe daha uygun bir sivil toplum anlayışı geliştirmiştir.

Gramsci'ye göre sivil toplum üst yapısal alana aittir. O'na göre sivil toplum özel kesimin tümünü kapsayıp, bireylerin ferdi ihtiyaçlarını, dernekleri ve hukuku içermekle kalmayıp, fikir, din, felsefe ile ahlaki da sinesinde taşımaktadır. Sivil toplum iktidara beyinleri cebzette mekanizmalarına diyalog ve uzlaşmaya dayandığı halde, devlet ve denetim yaptırım ve baskı mekanizmalarını harekete geçirmektedir.

Demokrasi ve Demokratikleşme

Yüzyıllar boyunca insanlar, ideal bir yönetim düzeni arayışı içinde olmuşlardır. Toplumsal yapıyı oluşturan bireylerin, günümüze gelinceye kadar üzerinde hem fikir olduğu, inandığı, savunduğu, yaşadığı, ve

yaşattığı bir sistem söz konusu olmamıştır. Tarihsel süreç içinde bir kişinin iradesine dayanan tiranlık, zenginlerin yönetimi oligarşi, şan ve şeref düşkünü olanların yönetimi, timarşi, soyluların yönetimi olan aristokrasi ve halkın yönetimi olan demokrasi gibi siyasal yönetim biçimleri farklı toplumlarda uygulama alanı bulmuştur.

Bu yönetim sistemleri içerisinde en fazla dikkat çeken demokrasi (halkın egemenliğe dayanan yönetim, çoğunluğun yönetimi) tarih boyunca insanlığın ideali olmuş, günümüze gelinceye kadar tartışılmış, savunulmuş, eleştirilmiş özlem veya ütopya olmaktan öteye gidememiştir. Üzerinde tam olarak anlam birliğine varılmamış ve sınırları çizilmemiş ve ideal anlamda demokrasiye ulaşılammıştır.

İlgili olan hemen her kaynakta etimolojik kökeni itibariyle demokrasi “halkın kendi kendini yönetmesi” olarak tanımlanır. Halk ve egemenlik anlamlarına gelen Demos ve Kratos kelimelerinin birleştirilmesiyle oluşmuştur.

En hassas noktası itibariyle demokrasi, siyasal iktidarın tarihini, tespiti ve denetiminde halkın fonksiyonel olarak belirleme ve etkileme oranıdır. Siyasal iktidarın meşruluğunu belirleyecek olan halktır. Aslı olan kendini yönetecekleri parti ve seçim mekanizmaları aracılığı ile belirleyecek olan yönetilen gerçek demokraside egemenliğin gerçek sahibi birey yani halktır.

Demokrasinin kesin olmayan, net ve belirli olmayan tanımı biraz da bu tanımı yapan kişinin eğitimi, eğilimi ve düşüncesi ile şekillenir. Herkesin parantez içine bir şeyler yazabileceği bir kavram. Farklılık sadece kavram olarak tanımlamalarda değil uygulamalarda da görülür.

Doğrudan, yarı doğrudan, temsili, liberal demokrasi, modern demokrasi, sosyal ve ekonomik demokrasi gibi farklı anlayış ve uygulamalar altında gelişmeler göstermektedir.

Demokrasi anlaşılması, yaşanması ve yaşatılması çok açık ve kolay olmayan bir anlayıştır.

Demokrasi bir devletin otoritesi altında yaşayan bütün kişileri iradelerine gerçek ve serbest belirtmesi şeklinde olmalıdır. Devlete düzen iş, bu iradeler belirtilip ne oldukları öğrenildikten sonra hangi iradenin çoğunlukta olduğunu tespit edip herkese tanınan ve herkes için güvence altında bulunan haklara ve hürriyetlere saygı ilkesi içinde o iradeyi yerine getirmektir. Hiç şüphe yok ki bunlar, hürriyet ile otoritenin bağdaşmalarını sağlayabilmek için çok zorlu bir çaba gerektirmektedir (Kuzu, 1997: 105).

Demokrasi, çağdaş dünyanın hakim siyasi doktrindir. Bu bakımdan hemen her ülke, kendi siyasi rejiminin “demokratik” olduğunu ileri sürmektedir. Hürriyetçi demokratik rejimin özellikleri, ülkeden ülkeye bazı değişiklikler göstermekle beraber, bu rejimin vazgeçilmez, asgari şartı kabul edilmesi gereken bazı unsurlar da vardır. Bunların en önemlileri : Siyasi sistemdeki temel siyasal karar organlarının genel oya dayanan serbest seçimle oluşması, serbestçe örgütlenen siyasal partiler arasında eşit şartlarla yürütülen iktidar yarışması ve tüm vatandaşların temel hak ve hürriyetlerinin güvence altına alınmış olmasıdır (Özbudun, 1991: 68).

Anayasa Mahkemesinin 1963/173 tarih ve sayılı kararında “Demokratik devlet egemenliğin bir kişi, zümre veya sınıf tarafından belli sınıflar yararına kullanılmadığı veya sınıf tarafından belli sınıflar yararına kullanılmadığı, serbest ve genel seçimin iktidara gelmede ve iktidardan ayrılmada tek yol olarak kabul edildiği ve iktidarın bütün millet yararına kullanıldığı bir idare biçimidir” (Kuzu, 1997: 160).

Demokrasinin artık sözcüklerde yazılı olduğu gibi salt “halkın yönetimi” olmadığı şu şartları taşıması gerektiği ileri sürülmüştür. Egemenlik halka ait olmalıdır. Temsilcilere yetki sınırlı bir şekilde verilmiş olmalı ve her an geri alınabilmelidir. Farklı alternatifler arasında bir seçim yapma imkanının verilmesi , Demokrasi, ancak bir hukuk devletinde yaşar. Konuların üstünlüğü sağlanmalıdır. Halkta vatandaş bilincinin geliştirilmesi, Demokrasi, seçiden seçime varlığını gösteren bir rejim değildir. Çoğulculuk, gündelik yaşantısında da kendini duyurmalıdır. Demokrasinin fonksiyonu sadece siyasi müesseselerle sosyal güçler arasında bir denge sağlamaktan ibaret değildir. Bu ideal fertlerin yaşantılarının her aşamasında bir ana prensip olarak göz önüne alınmalıdır. Demokrasi için gelişmiş bir toplum yapısı ve dengeli bir büyüme sağlanmalıdır. Kişisel özgürlükler zedelenmeden güvenlik sağlanmalıdır. Demokrasi, kişiye dayanan bir rejim olduğuna göre her şeyden önce kişiler rasyonel olmalıdır (Neuman, 1976: 240).

Demokrasiyi sadece bu şartlardan müteşekkil bir yönetim olarak kabul etmek doğru olmaz. Gerçi her yazar ve düşünür benzer bir takım kriterler şeması oluşturulmuştur. Her bir kriteri ve şartı sınırlı ve geçerli kabul etmek yeterli olmamakla birlikte bu kriterlerin hepsini bir araya getirsek bile tam olarak tanımladığımızı söyleyemeyiz.

Hür düşünce ve muhalefetin varlığı, temel hak ve özgürlükler demokrasinin vazgeçilmez koşullarıdır. Seçme ve seçilme hakkı ve özgürlüğü de güvence altına alınmış olmalıdır. Bu güvence de ancak hukukun üstünlüğüne inanmış toplumlarda olur.

Demokraside kararların, çoğunluk kararı ya da tercihi şeklinde olması pratik bir zorunluluktur. Ancak, topluluk üyelerinden bir kısmının toplumun tümünü ilgilendiren her konuda karar alma sürecine katılmaları kanun ya da yönetilenlerce engellenirse sistemin demokratiklik özelliği zedelenir. Demokrasinin resmi ideolojileri yoktur. “Herkes” ne düşünürse düşünsün “biri” başka türlü düşünebilir ve bunu savunabilir (Ateş, 1994: 106).

Bugün sivil toplumun önkoşulu olarak beş özellik hemen hemen tüm sivil toplum tartışmalarında ortak özellikler olarak kabul edilmektedir. Bu özellikleri “toplumsal farklılaşma”, “toplumsal örgütlenme”, “gönüllü birliktelik”, “toplumsal düzeyde otonomleşme” ve “baskı mekanizması oluşturma” şeklinde zikretmek mümkündür. Sivil toplumun gelişimi öncelikle toplumsal düzeydeki farklılaşma ile sağlanabilir. Toplum yaşamındaki etnik, kültürel, dinsel, ideolojik, siyasi, ekonomik veya cinsiyet bazındaki farklılaşmalar sivil toplumun gelişimi için zorunludur. Ancak sivil toplum için bu farklılaşma yeterli değil, ikinci koşul olan farklılaşmış alanlarda politika üretebilecek sosyal örgütlenmelerin de olması gerekir. Hem yasal çerçeveye hem de sosyolojik bazda farklılıkları manipüle edecek tarzda örgütlülük sivil toplumun varlığı açısından kaçınılmaz bir zorunluluktur. Bir bakıma sivil toplum örgütlülük gayet tabii ki vatandaşın gönüllü birlikteliğini sağlayıcı nitelikte olan örgütlülüktür. Bireyin kendi rızasıyla kendisi için meşru bir hak olarak gördüğü her tür örgütlülük bu bağlamda bir tür sivil toplum oluşumudur. Sivil toplumun gelişmesi için dördüncü olarak sivil toplumun örgütlerinin siyasetle meşru bir zeminde uğraşmalarının sağlanması gerekir. Başka bir deyişle siyasal yapının örgütlü toplumun denetimine ve etkisine açık olması gerekir. Bu şart, siyasal sistemi katılıma açık nitelik taşıyıp taşımadığıyla, başka bir deyişle demokratik bir niteliğe sahip olup olmadığı ile ilgilidir. Sivil toplumun son bir şartı da sivil toplum örgütlerinin baskı grubu niteliği göstererek demokratik yoldan bir baskı mekanizmasına yönelmesidir. Ancak bu baskının hukuk ve siyaset kuralları içerisinde şiddetten uzak bir şekilde seyretmesi gerekir. Sivil toplum örgütlerinin baskı mekanizması yoluyla üyelerinin çıkarlarını, haklarını ve özgürlüklerini koruması bu örgütlerin temel amacı olmalıdır (Çaha, 1997: 32).

İstikrarlı bir demokratik sistemin tesisi için güçlü bir sivil toplumun varlığı seçim kurallarından daha önemlidir (Lipset, 1995: 1). Sivil toplum, devlet ve bireyler arasındaki ilişkilerde bir birinden bağımsız olarak faaliyet gösteren çok sayıdaki dernek, vakıf, sendika, grup, cemaat ve medya gibi kurumlardan oluşur. Her biri sivil toplum kuruluşu olarak adlandırılan vatandaş grupları halkın, devlet ve hükümet politikalarını etkilemesini mümkün hale getirir ve devlet kuruluşlarının topluma egemen olmasını önlemeye çalışır. Öte yandan vatandaş grupları, modern demokrasinin vazgeçilmez unsurları olan kurumsallaşmış siyasal partilerde destek ve katkı sağlar.

Demokrasiler için sivil toplum önemini ilk olarak en açık biçimde ünlü düşünür Tocqueville, işlemiştir. Tocqueville, A.B.D’yi kendi döneminde Avrupa ülkeleri ile karşılaştırmış ve Amerika’nın siyasal ve ekonomik alandaki başarısını bu ülkedeki sivil toplum kuruluşlarının gelişmesine bağlamıştır. Tocqueville, siyasal kuruluşları, “büyük hür okullar” olarak adlandırmıştır. O’na göre toplum üyeleri ortak bir amaç için uyum içinde nasıl çalışması gerektiğini bu kuruluşlar aracılığı ile öğrenmiştir.

Tam olarak işleyen bir sivil toplum giderek katılımcı bir toplum haline de gelecektir. Sivil toplum kuruluşları daha geniş siyasal bir platformda menfaatlerin savunulmasını sağlar. Siyasal kurumlar, kendilerini ve üyelerini etkileyecek nitelikteki projelerle ilgili olarak sivil kuruluşlarla istişareler yapabilirler ve sivil kuruluşlarda bu konularda halkı bilgilendirebilirler. Sivil kuruluşlar değişimlere olan direnci de azatılırlar. Yine bunlar siyasal kurumlar halktan uzaklaşmasını da önlemeye çalışırlar. Sivil kuruluşlar birbirleriyle ve devletle yarışmak suretiyle toplum içinde farklı menfaatleri savunurlar. Böylece demokrasi içli bir temel teşkil ederler. Sivil kuruluşlar, farklı ideolojiler ve çatışmalar vasıtasıyla devlete ve onun toplumu kontrol etmesine karşı bir alternatif oluştururlar (Lipset, 1995: 10).

Bu düşünceyle sivil toplum kuruluşlarının tek bir ideoloji etrafında birleşme ve belli bir menfaati savunma gibi bir amaçla oluşturulduğunu söylemek doğru olmaz.

Sivil Toplum Kuruluşları

Dünyada özellikle son yıllarda ülkemizde Sivil Toplum Kuruluşları deyimi çok sık kullanılmaktadır. Birleşmiş Milletler Teşkilatının da varlıklarını benimsediği, çalışmalarına izin verdiği açıklamalarında sözünü ettiği sivil toplum örgütleri demokrasiler için vazgeçilmez kuruluşlar arasında kabul edilmektedir.

Türkiye Sağlık İçişleri Sendikası sivil toplum örgütlerini “demokrasinin teminatı” olarak tanımlamaktadır. Bu tanım, sorumluluğunu bilen, görevini gereği gibi yerine getiren demokrasiyi vazgeçilmez yönetim biçimi, bütün kurum ve kurallarıyla kabul eden kuruluşlar için geçerlidir. Başka bir anlatımla bütün sivil toplum örgütleri demokrasinin ürünüdür, bu kuruluşları kendi varlıklarını korumak, gücünü geliştirmek, amacını gereği gibi gerçekleştirebilmenin, ancak tan demokratik yönetimlerde olabileceğini bilmek durumundadırlar.

Bu anlayışta olan her örgüt her türlü dış baskı ve etkiden uzak kalmayı başarır görev ve yetkilerini bağımsız olarak yerine getirir ve o sayede inandırıcı olur.

Günümüzde STK’ lar toplum yararına çalışan, demokrasinin gelişmesine katkıda bulunan, kar amacı gütmeyen, devletten ayrı hareket edebilen, bireylerin ortak amaç ve hedeflerine bakıldığında ise; siyasal iradeyi ve yönetimi kamuoyu oluşturmak suretiyle etkileyebilen bir örgütlenme türüdür (Merhaba Sivil Toplum).

Gönüllü ve kendi arzuları ile kurulmayan sivil toplum kuruluşlarından yoksun olan bir yönetim gerçek anlamda tam demokrat yönetim sayılmaz. Onun için gönüllü sivil kuruluşlar demokrasilerde vazgeçilmez temel unsurlardandır.

Bu kuruluşlar çalışmalarını kendi hür ortamlarında, kendi kurallarına göre ve kendi şartları için yürütürler. Eğer bu kuruluşlar işlerini emirle yapar hale gelirse o takdirde gerçek bir sivil toplum kuruluşu, bir medya, hür parti olma niteliğini kaybederler.

Bu durumda medya halkın gözü, kulağı, sesi olmaktan çıkar, sivil toplum örgütleri de üyelerini haklarını korumak yerine emir aldıklarını savunucusu olurlar. Medya kendisini okurlarına, sendikalar ve öteki meslek kuruluşları da üyelerine beğendirmek yerine dayandıkları güce yaranma durumuna düşerler.

Sivil toplum örgütleri sınırlı amaçları gerçekleştirmek için kurulurlar. Bu özellikleri ile de siyasi partilerden ayrılırlar. Petrol – İş sendikasının yaptırdığı bir çalışmada sivil toplum örgütlerini amacı “toplumun yönetiminde, merkezleşmiş dikey yapılarda bulunma olmayıp sendika, gençlik, kadın, din, basın, çevre, sanat evleri vb. örgütlenmeleri ile hem kendi özerk alanlarında faaliyet göstermek ve hem de sosyal yapıyı kendi amaçları doğrultusunda etkilemek, yönlendirmek” olarak tanımlanmıştır.

Sivil toplumun kurulmasında ve yaşatılmasında engelleyici veya yavaşlatıcı bir takım faktörlerin bulunabileceği açıktır. Bu engelleri ana hatları ile şöyle sıralayabiliriz: Genel bir bünyesel yetmezlik olarak tarihi olgunluk sürecine yetersizliği, sanayisizlik en başta gelen faktörler olarak zikredilebilir. Bunun yanında bireyin, devlet için var olduğu anlayışı da önemli bir yer tutar. Ülke de millet de devlet içindir. Diğer bir engel askeri otoritenin devletin ve bireyin üzerindeki belirleyiciliğidir. Devlet karşısında bireyi ve sivil toplumu zayıf düşüren bir diğer sorun, fert ve örgüt bazındaki “biz” ve “onlar” ayırımıdır. Birey, cemaat veya örgüt devlet desteği gördüğü sürece kendinden görmediği grupların sorunlarına ve onlara yapılan haksızlıklara ilgi duymamaktadır. Toplumsal hoşgörünün az olduğu bir ortamda sivil toplum güçlenemez (Savran, 1987: 42).

Türkiye’de sivil toplumun önündeki engeller bütünüyle sistemin yapısından kaynaklanmamaktadır. Gerçekte ne toplumla ne de sivil toplumla ilişkisi fazlaca ilişkisi olmayan mevcut bir çok örgüt, sivil toplumun güdük kalmasının bir diğer sorumlusudur. Aralarında işçi sendikaları, işveren örgütleri, gençlik kuruluşları, dernek ve vakıflarında bulunduğu bir çok örgüt öncelikle kendi konularını güçlendirmenin, sadece kendi menfaatlerini korumanın mücadelesini yapmaktadır.

Sivil Toplum – Devlet İlişkisi

Sivil toplumun geçirdiği ilk aşama, bir devletin üyesi olmakla özdeşleşen anlamından kurtulmasıdır. İkinci aşama, toplum içindeki bağımsız toplumların kendilerini devlete karşı savunmalarının meşruiyet kazanmasıdır. Üçüncü aşama, sivil toplumun içerdiği özgürlüğün toplumsal çatışmaların kaynağı devlet müdahalesinin bu çatışmaları önleyici faktör sayıldığı anlayışa tekabül eder. Nihayet dördüncü aşama, üçüncü aşamaya tepki olarak devlet müdahalesinin sivil toplumu yavaş yavaş boğacağından korkulmaya gelindiği noktayı ifade eder. Görüldüğü gibi sivil toplumun geçirdiği aşamaların her birinde devletle olan ilişkisi vurgulanmıştır. Zaten sivil toplumu anlatırken onu devletten bağımsız saymamız mümkün değildir.

Sivil toplum – devlet ilişkisini, 19. Yüzyılın ikinci yarısında adeta iz bırakmadan kaybaldığını ve son zamanlarda yeniden popülerlik kazandığını görmekteyiz.

Sivil toplum kavramı artık günümüzde, devletin olmadığı alana işaret etmektedir. Özellikle ülkemizde sivil toplum, askeri toplumun yani düpedüz ordunun karşıtı olarak görülmüştür. Devlet dışı bir faaliyet alanı düşünülemez ve tasavvur edilemez. Ekonomi dahil tüm faaliyet alanlarının devlete tabi olunması ve ona hizmet vermesi anlayışı bizde Avrupadaki bir sivil toplum anlayışı olmamasından kaynaklanmaktadır. Türkiye’de sivil toplum kuruluşlarının devlete rağmen veya devlete karşı olduğu şeklinde bir algılama mevcuttur. Bu Osmanlı’dan kalan, merkeziyetçi, devletin hep ön planda olduğu yapının devam ettirilmesinden kaynaklanmaktadır (Çaha, 1994: 5).

Bugün devletin olmadığı alan olarak belirtilen sivil toplumu bu alanla sınırlı tutmak yeterli olmamaktadır. Bu nedenle modern toplumda sivil toplumu devletten farklı bir anlam sistemi, tanımlama, değer, program ve söylemler geliştirebilecek yeterlilikte görmek gerekmektedir (Azaklı, 1997: 227).

Sivil toplum, sanıldığı gibi devletsiz bir toplum değildir. Sadece güç ilişkisinde devleti sınırlayan bir anlayışın ifadesidir. Bu anlamda devlet hükmedici, emredici, totaliter ve otoriter olmamalı, hizmetkar ve koordinatör rol oynamalıdır. Temel hak ve özgürlüklerin korunması ve kollanması sürecinde işlevsel bir hakem görevi üstlenmelidir.

Modern dünyada sivil toplum ve devlet denildiğinde, mutlak bir sınır tarafından bölünen, birinin diğerinin ötekisi olduğu iki alan aklı gelir. Sivil toplum lehine, devletin aleyhine yeni sınırlar çizilirken, politik ve apolitik ayrılmıyor, sadece devletin kudretli eli marifeti ile gerçekleştirilecek politik düzenlemelerden azade kalınmak istenmektedir.

Devletin ötesindeki sivil olan yine özünde siyasal bir tonlama taşıyacak, farklı eksenlerde gruplar, cemaatler, kendi dokunulmazlıklarına kapanmış kesimler yine fikir, eylem ve aleniliklerde birbiriyle çelişen, çatışan, uzlaşan ya da ilgisizleşen politik dillerde konuşacaklar, ancak özgül bir meşruiyete dayanarak ve örgütlenmiş iktidarı kullanarak diğerleri üzerinde tahakküm oluşturamayacaklardır.

Sivil toplum adına ideal devlet için şu ilkelerin bulunması gerekir (Karaman, 1990: 18).

- Devlet, sosyal consensusa dayalı bir kurum olmalıdır. Vatandaşlar can ve mal varlıklarının korunmasının ötesinde, devlete ne tür görevler devredecekleri konusunda diyalog ve görüşmeler yoluyla uzlaşmayla çalışmalıdırlar.
- Devlet, sosyal sözleşmeye dayalı bir kurum olmalıdır. Vatandaşların üzerinde anlaştıkları ilkelerin resmi ve yazılı bir sözleşmeye dökülmesi gerekir. Bu devlet ile vatandaş arasında bir resmi sözleşme yapılması demektir. Bu resmi kontrat Anayasa'dır.
- Devletin sahip olduğu güç ve yetkiler tek bir elde toplanmamalı, bir kısım güç, yetki, görev ve fonksiyonlar yerel yönetimlere ve diğer devlet birimlerine aktarılmalıdır.
- Güç ve yetkiler, yasama, yürütme ve yargı organı arasında dağıtılmalıdır.
- Devletin sahip olduğu siyasi güç ve yetkilerin çerçevesi ve sınırları mutlaka devlet anayasasının bir bölümünü oluşturan "Siyasal Anayasa" içerisinde, ekonomik güç, yetki ve fonksiyonların çerçevesi ve sınırlandırılması "Ekonomik Anayasa" içerisinde sınırlandırılmalıdır.
- Devlet, halk egemenliğine dayanan bir kurum olmalıdır. Millet kendini yönetecek temsilcilerini serbest seçim yoluyla belirleyebilmeli ve yönetime katılabilmelidir.
- Devletin piyasa ekonomisinin işleyişine ve fiyat mekanizmasına müdahalesi ancak gerektiğinde ve çok sınırlı düzeyde olmalıdır.
- Devlet, özel teşebbüslerin daha iyi ve hizmetleri üretmekten kaçınmalı, bunun yerine piyasa ekonomisinde oyunun kurallarını tespit etmelidir.
- Devlet yönetiminde açıklık – şeffaflık sağlanmalıdır.
- Devletin varlık sebebi bireylerin haklarının ve özgürlüklerinin korunması olmalıdır.
- Devlet, insanlar arası cinsiyet, ırk, din, dil, etnik köken farkı gözetmeyen evrensel bir kurum olmalıdır.
- Devlet, yönetiminde liyakat sisteminin geçerli olduğu katılıma dayalı bir kurum olmalıdır.

Vakıflar ve Sivil Toplum

Dünyada ve ülkemizde faaliyet gösteren vakıflar, dernekler ve benzeri kuruluşlar birer sivil toplum kuruluşlarıdır. Bu kuruluşlar buldukları ülkelerin eğitimine, kültürüne, ekonomisine, sosyal ve siyasi hayatlarına büyük katkı sağlamaktadırlar.

"Vakıf" kelimesi Arapça da durdurmak, alıkoymak anlamındadır. İstilah olarak bir çok İslam ülkesinde asırlarca içtimai ve iktisadi hayatta önemli bir rol oynayan dini - içtimai karakterli müessesenin adıdır (Özdemir, 1997: 309).

İmam-ı Azam Ebu Hanife'ye göre vakıf, bir kimsenin sahip olduğu bir gayri menkulün gelirlerini, ödünç verme şeklinde fakirlere veya İslam cemaatinin dini veya içtimai ihtiyaçlarına tahsisinin adıdır. Ebu Yusuf ve imam Muhammed'e göre vakıf, gelirleri mahlukata tahsis edilen bir şeyin mülkiyetini Allah'ın mülkiyetine geçmesini temin eden şer-i bir muameledir (Sarıbay, 1994: 38).

Vakıflarımızın toplumsal hayatta önemli yeri vardır. Değişik zaman ve yerlerde kurulmuş vakıflarımızı işlevsel olarak dini hizmetler yanında toplumsal hizmetlerin de geniş ölçüde yer aldığı bilinmektedir.

Dini hizmetlerin görülmesi için kurulmuş olan vakıflarda fertlerin milli değerlerine bağlılığını temin etmesi, halk arasında fazilet hislerinin doğmasına ve kuvvetlenmesine yardım etmesi bakımından toplum hayatı üzerinde önemli etkileri vardır.

Osmanlı İmparatorluğu'nun aynı zaman da bir Vakıflar İmparatorluğu olduğu bilinmektedir. Toprakların imar edilmesinden açların ve yoksulların doyurulması ve giydirilmesine kadar her alanda faaliyet gösteren bu oluşumların modern zamanlardan çok daha önceki zamanlarda çok ciddi işlevler gördükleri de gerçektir.

Türk vakıfları yüzyıllar boyunca toplumsal düzenin her türlü sarsıntı ve risklerden korunmasına, bireyler arasında yardımlaşma ve dayanışma yoluyla karşılıklı sevgi bağlarının kurulmasına çalıştığına göre vakıfların, ülkenin en önemli sorunlarına geniş ölçüde hizmeti dokunduğuna şüphe yoktur.

Vakıflar, toplumu sivil örgütlenmeye teşvik eder, sivil toplum örgütlerinin kurumsal gelişimlerini artırmak, rol ve misyonlarını daha verimli ve etkili gerçekleştirmelerine yardımcı olmak üzere, katılımcılık ve gönüllü çalışmanın önemi konusunda toplumsal farkındalığı artırmak için çaba gösterir, sivil toplumu ve sivil toplum kuruluşlarını katılımcı, çoğulcu demokrasi temelinde geliştirebilmek için yapılması mümkün ve uygun olan diğer bütün çalışmalarını yapabilir.

Sendikalar ve Sivil Toplum

Batıda ve modern anlamda ilk sendikaların ortaya çıkışı Sanayi Devrimi sonrasında olmuştur. İşçi ve işverenlerin belirli bir işkolunda ortak çıkarlarını ve haklarını korumak amacıyla kurulan örgütler sendika

olarak isimlendirilmesine rağmen sendika denince akla ilk gelen işçi örgütleridir. Ortaya çıkışlarından bugüne kadar sendikacılık mücadele ile birlikte anılmıştır.

Tüm dünyada sanayi devrimi sonrası gelişmelerle bağlantılı olarak ortaya çıkan yeni ekonomik modeller, çalışan ve üreten kesimin sürekli bir mücadele içinde kalmasını kaçınılmaz kılmıştır. Genelde sermaye ile siyaset arasındaki yakınlık, işçi sendikalarının sürekli devlet karşısında bulunmalarını gerektirmiştir.

Son yıllarda sendikacılık yalnızca bir ücret mücadelesi olarak görülmüştür. Bazı siyasi ve ideolojik akımların da ekonomiyi ve işçiyi çıkış noktası olarak alması, bu siyasi akımların da dünyadaki bloklaşmalarda bir tehdit olarak görülmesi, dünyanın bir çok devleti tarafından sendikaların bir tehdit unsuru olarak değerlendirilmesine yol açmıştır (Akbar, 1995:34).

Gerek sendikalar, gerekse diğer vakıf, örgüt ve dernekler devletin sürekli izlediği oluşumlar olmuştur. Çok partili sisteme geçilinceye kadar olan dönemde kurulan sivil oluşumların hemen hepsinin devletin kontrolünde olduğunu görmekteyiz.

Sendikalar, temsil ettikleri kitlenin yalnızca ekonomik değil, sosyal ve siyasal sorunlarıyla da ilgilenmek durumundadırlar. 21.Yüzyıla girdiğimiz şu günlerde tüm dünyada endüstriyel ilişkilerde, çalışma hayatında, ekonomide, çalışanların konularında hızlı bir değişim söz konusudur. Bunun yanında globalleşme ile emeğin gücünde ve seyrinde önemli değişiklikler olmuş, emeğe yönelik tehditler farklı şekilde gündeme gelmiştir.

Böyle bir dönemde sendikalar da kendilerini yeniden tanımlamak durumundadır. Ücret sendikacılığı çoktan geride kalmış ve sendikalar yalnızca toplu iş sözleşmesi yapan kurumlar olmaktan çıkmıştır. Sendikalar, temsil ettikleri kitlenin eğitimiyle, eğlencesiyle, sağlık sorunlarıyla, konut sorunlarıyla ilgilenmek durumundadırlar. Sendikalar temsil ettikleri kitlenin yaşadığı ülkenin çevre sorunundan politik sorunlarına, kültürel problemlerinden yaşam standardının yükselmesine kadar her alanda faaliyet göstermelidirler (Uslu, 1997:316).

Sendikaların sivil toplum örgütü olarak kabul edilmesinin altında yatan felsefe de budur. Tüm dünyada en çok üyeyi barındıran, buna ek olarak da en dinamik üyelere sahip olan oluşumlar sivil toplum örgütü sendikalarıdır.

Sivil Toplum İçinde Kadının Yeri

Demokratik ve sosyal hukuk devleti içinde yaşamak bir insan hakkıdır. Böyle olunca da kadın ve erkeğin eşit olarak yöneticileri denetlemesi gerekir. Ayrıca demokratik hukuk devlet düzeni içinde bireyler, sadece denetlemeyle yetinmeyip, amacı, hedefi yönündeki çeşitli alanlarda örgütleyerek hukuk devleti düzeninin seviyesinin yükseltilmesinde yardımcı da olurlar. Son yıllarda sivil toplum örgütü adı verilen kuruluşlar, bu amaçla örgütlenen özel kuruluşlardır (Hatemi, 1997:337).

Türkiye'de Osmanlı döneminin sonlarından itibaren kadınların da sivil toplum örgütlerine katılma olguları gözlemlenir. Bu bilincin belirmesi, kadın hareketi sonucu olmaktan çok bu bilince sahip erkek yöneticilerin düzenlemeleriyle ortaya çıkan bir olgudur. Günümüze genel olarak bakılırsa kadınlar kağıt üzerinde kalan bir eşitlikle oyalanmakta yahut kadınlara kağıt üzerinde dahi eşitlik tanınmamaktadır (Çaha, 1997:60).

Pek çok kriz ve riskle karşı karşıya kalan kadının yaşadığı sosyal iç kanama, ailenin direncini azaltmış; değer, yaşayış ve ilişkilerinde derin sarsıntılara yol açmıştır. Bugün aile kurumu temel sorunlarla karşı karşıyadır. Bunlardan bazıları aile içi şiddet, boşanmalar, aileden kopmalar, madde bağımlılığı gibi aile içi sorunlar olarak önümüze çıkarken; diğerleri de köyden kente göç ve bunun beraberinde gelen işsizlik, yoksulluk ve ekonomide yaşanan sıkıntılar olmak üzere makro düzeyde aile üzerinde olumsuz etkileri olan sorunlardır.

Aile sorunlarının çözülmesi tek bir kurumu ilgilendirmediği için problemlerin çözümünde ilgili kamu ve özel kuruluşların iş birliği ve koordinasyonunun sağlanması büyük önem arz etmektedir. Kadını korumaya yönelik tüm çalışmalarda eş güdüm içerisinde diğer sivil toplum kuruluşları ile birlikte çözüm üretecek ortak çalışmalar yapmak gerekir.

Kadın özgürlüğü, insan özgürlüğü içinde ele alınmalıdır. Asıl amaç tüm insanlığın eşitlik ve özgürlüğüdür. Sivil toplum örgütleri içinde kadının belli bir bilinç düzeyine erişmesini sağlamak gerekir.

Bir Sivil Toplum Örgütü Olarak Yerel Yönetimler

Bugün artık klasik sivil toplum tartışmalarının fazla bir geçerliliği kalmamıştır. Modern dünyada özel alan ile kamusal alan ve devletle sivil toplumun iç içe oluşu sivil toplum kavramını yeniden tanımlamayı zorunlu kılmakta ve dikkatleri daha çok rejim, demokrasi, katılım gibi konulara çekmektedir.

Sivil toplum örgütleri devletten bağımsız bir biçimde, bireylerin kendi aralarında örgütlenerek ortak çıkar ve yararlarını ifade etmelerinin temelini oluşturan yapılar olarak dünyanın bir çok ülkesinde karşımıza

çıkılmaktadır. Özellikle demokratik Batı Avrupa ülkelerinde yerel yönetimler bu bağlamda değerlendirilmektedir. Fakat batılı bir gelişme çizgisi izleyememiş Türkiye gibi ülkelerde yerel yönetimler sivil toplumcu bir yerel yönetimin sahip olması gereken özerkliğe sahip olamadıkları için bir sivil toplum kurumu olarak değerlendirilememektedir (Yıldırım, 1993:51).

Oysa yerel yönetimler ve sivil toplum örgütleri tarihsel gelişimleri bir tarafta tutulduğunda bile pek çok açıdan benzer niteliklere sahiptir. Bu benzer nitelikleri şöyle sıralayabiliriz (Yıldırım, 1993 : 28):

- Hem yerel yönetimin hem de sivil toplumun merkez karşısında çevre konumunda olmaları.
- Her ikisinin de merkezi yönetimin elinde tuttuğu üstün otoriteye sahip olmamaları, güçlerini, halka yakın olmaktan almaları.
- Katılım sağlama noktasında merkezi yönetime göre daha başarılı ve daha etkin olmaları.

Yerel yönetimler, belirli hizmetlerin sağlanmasını STK' lar aracılığıyla gerçekleştirilebilmektedir. Bazı alanlarda halkın bilgi, deneyim ve becerisinin harekete geçirilmesi, STK'ların desteğinin sağlanması çok önemli yararlar sağlamaktadır. Bu kapsamda yerel yönetimler, çeşitli meslek kuruluşları, sendikalar, kooperatif birlikleri, dernekler ve diğer gönüllü kuruluşlarla çeşitli alanlarda işbirliği ve ortak çalışmalar yürütebilmektedir. STK' ların katkılarıyla sağlanabilecek hizmetlerin sınırı yoktur. Günümüzde bu hizmetler, çevre koruma ve çevresel etki değerlendirmesi çalışmaları, bilgisayar yazılım programlarının hazırlanması, büyük çaplı kamu projelerinde danışmanlık, v.b alanlarda yayılmış bulunmaktadır. Gönüllülerin yerel yönetim personelleri ile birlikte çalışarak başarılı olmaları büyük ölçüde onların istekliliğine, becerisine katkılarına bağlı olduğu kadar, yerel yönetim personelinin de gönüllü kişi ve kuruluşları kendileri açısından bir tehdit olarak görmeyerek, uyumlu bir ortak çalışma yaratmalarına bağlıdır (Zengin, 1999 :113).

Yerel yönetimler, demokratik geleneğin oluşmasında, katılım, denetim ve demokratik kültürün öğrenilmesinde ve yaşatılmasında oldukça etkin rol oynarlar. Yerel yönetimler sivil toplum kurumu olarak merkezi yönetimin gücünün dengelenmesinde etkin rol oynayarak gücün tek elde toplanmasını ve anti demokratik örgütlenmeleri de önlerler.

Öneriler

Sivil toplum örgütlerinin en başta gelen ve en önemli sorunu katılımın birlikte ve başarılı bir şekilde gerçekleştirilememesi sorunudur.

Sivil toplum kuruluşları buldukları illerde mutlaka bir araya gelmeli ve aralarında dayanışma, istişare ve haber ağı oluşturmalarıdır.

Sivil toplum kuruluşları platform kurarken başlangıçta çok fazla kural belirleyerek sıkı ve dar bir çerçeve çizmemeli, zaman zaman içinde kendi kurul ve tanımlarını, ilkelerini geliştirmeye zemin hazırlamalıdır.

Bir araya geliş biçimi kesinlikle merkezîyetçi nitelikte olmamalıdır. Eşitler arası bir iletişim, ilişki ve adalet ortamı benimsenmeli, yapıyı hiyerarşikleştirmemeye dikkat edilmelidir.

Kuruluşlar bir veya iki temsilci ile en az ayda bir defa istişare için bir araya gelebilmelidir.

Kuruluşların, gelişim gruplarının kendi özerk yapıları çok yönlü kabul görmeli, işleyiş demokratik kurullarla temellendirilmelidir.

Sivil toplum örgütlerinde aktif görev alan elemanlar, toplumsal, ekonomik ve eğitim konularına ilişkin konularda ve aktif siyasal kararlarda eğitilmelidir.

İyi bir yerleşimin amaçlanan özelliklerini gerçekleştirebilmek için aktif yurttaşlar, STK'lar ve bir dizi diğer toplumsal aktör, merkezi ve yerel yöneticilerle birlikte bir ortaklık kurmalı ve sorunları birlikte çözerek bir "**yurttaş bilinci**" yaratılmalıdır.

Özerk ve demokratik sivil toplum kurumları olarak yerel yönetimler,ülke yönetiminde ve kalkınmasında üzerine düşen görevleri etkin bir şekilde yerine getirmelidir. Bunun için merkezi idarenin gözetim ve denetiminin asgari düzeye indirilmesi gerekmektedir. Bunun yerine halk denetimi yoluna gidilmelidir. Bu amaçla STK'lar, yönetim üzerinde halk adına bir denetim mekanizması oluşturmalıdır.

Halk örgütlenmeden ve yerel sorunlarda söz sahibi olmadan, yönetimde, siyasette ağırlığını koymadan kalkınma ve gelişme sağlanamayacaktır. Kendi gücünün farkında olmayan sivil toplum varolduğu bu sistem değişmeyecektir. Sivil toplumun aktif rolü artırılmalıdır. Bu da ancak halkın, STK'lara katılımıyla gerçekleşecektir.

Sonuç

Toplumsal yaşamın her aşamasında uygulanması gereken çoğulculuk, katılımçılık, dayanışma, toplumsal bilinçlenme, katılım, yetki devri, sorumluluk ve demokratikleşme gibi kavramlar sivil toplumun vazgeçilmez temel unsurlarıdır. Demokratik gelenek öğrenildikçe ve güçlendikçe sivil toplum anlayışı gelişecek, sivil toplum geliştikçe toplumsal demokratikleşme gerçekleşecektir.

Sivil toplum devletle birlikte düşünülmesi gereken bir kavramdır. Sivil toplum olarak düşünülen toplum ancak devletle ve devlet içinde var olabilir. Başka bir deyişle, kavramsal açıdan sivil toplum, insanları devleti düşünebilmeye başladıktan sonra varolabilmiştir.

Sonuç olarak sivil toplum, analitik yaklaşımlar, siyasi hesaplar ve normatif boyutuyla değerlendirilmesi gereken bir kavramdır. Bugün yapılması gereken şey kavramsal tartışmaları bir kenara bırakarak evrensel olana ulaşmaya çalışmak olmalıdır.

Sivil toplumun ortaya çıkması demokrasinin olmazsa olmaz bir önkoşulu ise, onun demokrasiye yol açacak ve sivil özgürlükleri yaşatacak, müesseseleştirecek bir güç teşkil etmesi için siyasal toplumun da yani devletin de sosyopolitik ve hukuki biçiminin sivil toplum gelişmelerine onay veren, hatta onu pekiştiren türden olması şarttır. Belirli bir toplumda ve Türkiye’de gönüllü sivil beraberliklerinin varlığı, kök salması ve gelişmesi hürriyetlerin tesciline bağlıdır. Devlete, yani siyasal topluma ait olan bu fonksiyonun yok olmaması, hatta tekrar dirilmesi için çaba harcanmalıdır.

Demokratikleşme süreci üzerinde ulaşılabilecek nokta, bu sürecin hem devlet hem de sivil toplumu kapsayacak şekilde çift yönlü olmasıdır. Demokrasiye geçiş sürecinin hızlı bir şekilde aşılması, demokrasinin pekiştirilmesi büyük ölçüde bu çift yönlü birliktelik anlayışının başarısına bağlıdır. Bu nedenle hem devlete hem de sivil toplum kuruluşlarına büyük sorumluluklar düşmektedir.

Kaynakça

- Ahmed, Akbar S; (1995), **Postmodernizm ve İslam**, Cep Kitapları, İstanbul.
- Ateş, Toktamış; (1994) **Demokrasi Kavramı- Tarihi Süreç-İlkeler**, İstanbul
- Aslan, A; (1995), **İslam, Demokrasi, Türkiye**, Liberal Düşünce Topluluğu Yayınları, Ankara.
- Aslan, Osman; (2001) **Sivil Toplum ve Türkiye**, Bayrak Yayınları, İstanbul
- Azaklı, Sedat; (1997) “Devlet-Sivil Toplum ve Türkiye” **Yeni Türkiye Dergisi, Sivil Toplum Özel Sayısı, Yıl :3, Sayı:18**
- Çaha, Ömer; (1997) “1980 Sonrası Türkiye’inde Sivil toplum Arayışları” **Yeni Türkiye Dergisi, Sivil Toplum Özel Sayısı, Yıl :3, Sayı:18**
- Çaha, Ömer; (1994), “Osmanlı’da Sivil Toplum”, **Ankara Üniversitesi SBF Dergisi**, Ankara.
- Çaha, Ömer; (1994), “Sivil Toplumun Dünü ve Bugününde Kadın”, **Türkiye Günlüğü Dergisi**, Sayı 6.
- Doğan, İsmail; (2000) **Sivil Toplum**, Sistem Yayıncılık, İstanbul
- Kapani, Münici; (1987), **İnsan Haklarının Uluslar arası Boyutları**, Ankara.
- Karaman, M.Lütfullah; (1990), “Sivil Toplum Kavramı ve Türkiye Üzerine Değerlendirmeler”, **Türkiye Günlüğü Dergisi**, Ankara.
- Keleş, Ruşen; (1993), **Yerel Yönetimler, Sivil Toplum Örgütlenmesi ve Demokrasi**, IULA-EMME Yayınları, İstanbul.
- Kuzu, Burhan; (1997) “ Demokrasi ve Gerekleri” **Yeni Türkiye Dergisi, Türk Demokrasisi Özel Sayısı, Yıl:3, Sayı :17**
- Lipset, Seymour Martin; (1995) “Introduction” **The Encyclopedia of Democracy**, vol :1, Washington
- Mahcupyan, Etyen; (1996), **Osmanlı’dan Postmoderniteye**, Politika Yayınları, İstanbul.
- Mardin, Şerif; (1990), “Türkiye’de Toplum ve Siyaset”, Makaleler I, İstanbul. Merhaba Sivil Toplum, **ÇYDD Yayınları**
- Neuman, S; (1976) “ The Democratic Decalogue: Chances in Society and Their Impact on the State”, **Democracy in a Changing Society**
- Özbudun, Ergun; (1991) **Türk Anayasa Hukuku**, Ankara
- Özdemir, Hikmet; (1997) “ Vakıflar ve Sivil Toplum” **Yeni Türkiye Dergisi, Sivil Toplum Özel Sayısı, Yıl :3, Sayı:18**
- Sarıbay, Ali Yaşar; (1994), **Postmodernite, Sivil Toplum ve İslam**, İletişim Yayınları, İstanbul.
- Savran, Gülnur; (1987), **Sivil Toplum ve Ötesi**, Alan Yayıncılık, İstanbul.
- Türkiye Gönüllü Kültür Teşekkülleri Vakfı Resmi Senedi, İstanbul.
- Tosun, Gülgün Erdoğan; (2001) **Demokratikleşme Perspektifinden Devlet- Sivil Toplum İlişkisi**, Alfa Yayınları, İstanbul
- Uslu, Selim; (1997) “Türkiye’de Sendikalar Sivilliliğinin Neresinde” **Yeni Türkiye Dergisi, Sivil Toplum Özel Sayısı, Yıl :3, Sayı:18**
- Yavuz, Hilmi; Sivil Toplum, **Zaman Gazetesi**, 4 Kasım 1997.

Yıldırım, Selahaddin; (1993), **Yerel Yönetim ve Demokrasi**, T.C.Başbakanlık Toplu Konut İdaresi Başkanlığı Yayınları, İstanbul.

Zengin, Eyüp; (1999)"Yerel Hizmetlere Gönüllü Katılım", **Türk İdare Dergisi**, Sayı :422

KÜRESEL EKONOMİ YÖNETİMİNDE SİVİL TOPLUM KURULUŞLARININ YERİ ve ÖNEMİ

Yrd.Doç.Dr.Serdar ÖGE
soge@selcuk.edu.tr

Selçuk Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi

Mehmet KAPLAN

Selçuk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü YLS Öğrencisi

Özet

Küreselleşme temel dinamiklerin yansımasını bulduğu, bugünden geleceğe ivedilikle hazırlanmanın gerekliliğini anlatan, süreklilik penceresini açık tutmayı niteleyen bir etkileşim dinamiğidir. Bu temel dinamikte geleceğin seslerinin anlaşılması için gereken temel prensip küresel ekonomi aktörlerinin yeni biçilmiş rollerindeki becerilerine odaklanmalarıdır. Bu kapsamda küresel ekonomi başarı tahakküm etmek yerine birbirine eklenmiş ve tamamlanmaya yönelik ele alınan bir işbirliği hakimiyeti ile gerçekleşecektir. Bu noktadan hareketle küresel rekabette işletmelerin destekleyici ve kolaylaştırıcı paydaşı sivil toplum kuruluşlarının rolü yadsınamaz derecede artmıştır. Bu çalışma bu rolün yapısının niteliklerini araştırmaya yönelik ele alınabilecek bir öneri sunmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Küreselleşme, Küresel Ekonomi Yönetimi, Sivil Toplum Kuruluşları.

THE PLACE AND IMPORTANCE OF NON-GOVERNMENTAL ORGANIZATIONS WITHIN THE MANAGEMENT OF GLOBAL ECONOMY

Abstract

Globalization is an interaction dynamics, which represents the necessity of getting ready urgently for the future as from today, advocates the window of continuity to keep open, where the fundamental dynamics find their reflections. In this fundamental dynamics, the fundamental principle which is required for the understanding of the sounds of the future is to focus on the skills of the global economy actors within their recently cast roles. Within this context, the success in the global economy will be achieved. Through the domination of cooperation which is characterized by engagement and integration of one to another rather than domination. Thus, the role of the non-governmental organizations which are the supportive and facilitator shareholders of the businesses in the global competition has increased to an undeniable extent. This study presents a proposal which can be taken up towards researching the qualities of the structure of this role.

Key Words: Globalization, Management of Global Economy, Non-Governmental Organizations.

GİRİŞ

Küreselleşme yeni umutların ve fırsatların hayat bulduğu ve bunlara bağlı olarak ortaya çıkan yeni aktörlerin rollerini anlamaya yönelik ele alınan ve daha işlevsel bir dünya yaratma çabasının gerçekleştirilmesi umudunun sürdüğü bir süreçtir. Eğer gelecek varsa sorunları çözmeye ilişkin ortak akı ve stratejik niyeti ortaya koyarak geleceği etkilemek, tasarlamak ve inşa etmek gerekecektir. Bu noktada sivil toplum kuruluşlarının işletmelere bağlanandırılması, kendi dokularına uygun ve dünya ile bütünleşmede sorun yaratmayacak modelleri ve politikaları geliştirmesine imkan sağlayacaktır. Bu çalışma küresel tartışmaların ve eleştirilerin eşliğinde sivil toplum kuruluşlarının rolünü açıklamaya yönelik ele alınan bir öneri içermektedir.

KÜRESELLEŞME VE KÜRESEL EKONOMİ YÖNETİMİ

Küreselleşme günümüzde sosyal bilimlerde moda bir kavram ve yönetim gurularının reçetelerinde ana buyruk haline gelmiş gündemi yakalama kavramı olarak düşünülebilir. Yaygın sava göre küreselleşme, ulusal kültürlerin, ulusal ekonomilerin ve ulusal sınırların çözüldüğü, sosyal hayatın büyük bölümünün küresel süreçler tarafından belirlendiği, yeni ve hızlı ekonomik dönüşüm süreci olarak değerlendirilmektedir (Hirst/Thompson, 2003: 26-30).

Küresel ekonomi kavramı ise, küreselleşme sürecinin oluşturduğu bir ekonomik başarı modeli olarak ele alınabilir. Küresel bir ekonomi, ulusal ve uluslararası ekonomiden farklı olarak ideal bir tiptir ve bu model uluslararası ekonomiyle karşılaştırılarak geliştirilebilir (Hirst/Thompson, 2003: 31-39). Küresel ekonomide yurt dışında iş yapmak ilk adımken, hikayenin tamamı değildir. Bir işletmenin küresel ekonomiye uyum sağlaması için yalnızca uluslararası iş yapması değil; aynı zamanda kaynaklarını dünyanın en büyük rekabet avantajı sunacak herhangi bir yerine taşınmasına izin verecek bir örgüt kültürüne ve değerler sistemine sahip

olması gerekir. Bu nitelik ise küresel ekonominin sadece ihracat, lisans vermek ve dağıtım anlaşmaları ile yabancı teknoloji, sermaye, tesis, işgücü yada malzeme alımından öte bir şeydir (Rhinesmith, 2000: 20-21).

Odaklanılan Umutlar ve Fırsatlar Dünyası: Küresel ekonominin önemli bir sonucu, böyle bir ekonominin yönetişiminin temel bir açmaz taşımasıdır. Küresel hakimiyet sağlamaya çalışan işletmeler ve sivil toplum kuruluşları (STK) etkin bir işbirliğiyle düzenleyici olarak proaktif bir rol edinseler ve çıkarların örtüşmesini sağlasalar bile, toplumsal koşullardan arındırılmış küresel piyasaları düzenlemek zordur. Bu da küresel sistemin çok kutupluluğunu ve ilişki ağını artırır. İşletmelerden STK'lara kadar bir çok yapı kendi ilişkileri içinde liderliklerini ilan ederler yada güçlerini hakim kılmaya yönelik ittifak oluşturmaya ve düzenlemeye başlarlar. Yeni umutlar ve fırsatlar dinamiği bu noktadan sonra dirilmeye ve gelişmeye başlar (Hirst/Thompson, 2003: 35-39). Yeni umutların ve fırsatların dalgasında boğuşmak yerine, dalgalarla uyum göstermek daha mantıklı bir yaklaşım olarak ele alınabilir. Küresel ekonomide hakimiyet için "işbirliği" küresel ve stratejik bir paradigma olarak karşımıza çıkmaktadır (Gajda, 2004: 65-77). Ortak çıkar ve düşmanlık üreten sert anlayışlı hareket planları yerine, bütünleşmeyi tamamlayıcı yumuşak, duyarlı ve duygusal anlayışlar birliktelik hakimiyetini güçlendirecektir (N.Papatya/G.Papatya, 2003: 30).

Küresel paradigma için geçmişten geleceğe yönelen bu yarışta sürücüler ve yolcular kadar, hızla giden araçlar altında ezilip kalanlar da var olacaktır. Yol alanlar geleceğe ulaşacaktır ama kaderleri birbirlerini zorlayacak yada kendi ellerinde olmayacaktır. Onların gelecekte sağlayacakları ancak günübirlik kurtarımlar biçimindedir. Oysa küreselleşmenin sürücülüğünü yapanlar, dünyadaki ilişkileri nereye yönlendirmek istedikleri konusunda açık ve önceden düşünüp-tartışan, benzerlikleri dikkate alan, kaynakları en iyi şekilde değerlendiren ve geleceğe en önde ulaşmada bir orkestra misali uyum sağlama çabası gösterenler olacaktır (Hamel/Prahalad, 1996: 45-55). Ancak bu şekilde küresel umutlar ve fırsatlar, geleceğe yönelik bir bağ oluşturabilir.

Yeni Roller ve Aktörlerin Yeni Becerileri: Küresel ekonominin doğası rekabetin temel dokusunu değiştirmekte, aktörlerin rolleri ve oyunun kuralları yeniden biçimlenmektedir. Yenilik, gerekli bir unsur olarak değişen yeni ortamda karşımıza çıkmaktadır. Önceden hiç umulmayan beklentiler ve ortaklıklar pazar bulabilmekte; esneklik, hız, bütünleşme, meydan okuma ve sürdürülebilir yaratıcılık ve yenilikçilik gibi kavramlarla daha da netleştirilmeye çalışılan beklentilerin ağırlığı yaşanmaktadır. Etkileşim ile birlikte temel aktörlerin yeni rolleri de önem kazanmaktadır (Hitt ve diğ., 1999: 10). Küresel ekonominin dinamiklerinin hakim olduğu bir ortamda örnek alma etkili olabileceği gibi yetersiz de kalabilir. Kaldı ki başkalarının tasarladığı bir oyunda skor yapmak, antrenmanlı olmaya ve iyi bir çalıştırıcıya bağlıdır. İşletmeler ve STK'lar, eşsiz ve daima gelişen bir değer üretmek için yeni rollerde yer alarak yeni aktörler haline gelirler (Dulupçu, 2001: 191-194). Böylece yeni rollerin nasıl öğrenileceği ve yeni aktörlerle nasıl entegre olunacağı yaşanılarak öğrenilmeye çalışılmış olur (Kırım, 2003: 100-102).

Rekabet Arayüzünde Yeni Koşulların Yaratılması: Yeni koşullar rekabetin küresel mi, yoksa küreselleşen bir rekabet için mi olacağı tartışmasına hız verse de, temelde rekabet için yeni katkı "yetenekler"e bağlanmaktadır. Bu yönde - farklı alanlarda rekabet edebilmek için – öncelikle kendi temel yeteneklerin yada dinamik kapasitenin farkına varılması önemlidir (Luo, 2000: 355-378). Temel yetenekler buluşçuluktan çok sürekli öğrenmeye dayanır (Papatya, 2003: 123-135). Bu noktada iki farklı organizasyon yapısını tanımlamak gerekir. Bunlar öğrenen organizasyon ve unutan organizasyondur. Öğrenen organizasyonla birlikte dünyadaki rakiplerin tutuculuklarına meydan okunur. Bu meydan okuma gerçekleştirildiğinde yeterlilik sağlanmış olur. Unutan organizasyonla birlikte ikinci kez meydan okuma gerçekleşir ama bu meydan okuma bu kez sadece kendimidir. Kendi yaptığımız her şey, bir huzursuzluk içerisinde yeniden bakmakla ve öncelikleri yeniden belirlemekle ilgilidir. Bu noktada değerler yeniden belirlenmiş, tanımlanmış ve farklılaştırılmış olur. Böylece öğrenen ve unutan organizasyonla birlikte başkalarıyla rekabet çerçevesinin kendi rekabet çerçevemizle bütünleştiği ve yenilendiği küresel bir öğrenen organizasyon kültürü yaratılmış olur. Bu sayede eksiklikler görülmüş ve öğrenilecek yeni ölçütler belirlenmiş olur (Hamel/Prahalad, 1996: 55-65). Yeni açılımlar bulma, yeni kurallar araştırma geliştirme, eylem/eylemleri planlama ve yönlendirme, çevreyi gözleme ve adapte olma, çok yönlülük, karmaşıklık ve eşzamanlılık küresel ekonominin yeni düşünce tarzının içinde vardır. Yeni düşünce tarzı bünyesinde gerekli stratejik görevleri toplar. Stratejik görevler ise küresel ekonomiyle birlikte oluşan eğilimleri etkilemektedir. Küresel ekonominin işlevselliği bu eğilimlerden yararlanır. Üstlenilen stratejik görevler süreklilik gösterir ve bu süreklilik uzun süreli başarının anahtarıdır (Papatya, 2004: 114).

KÜRESEL EKONOMİ YÖNETİMİ VE SİVİL TOPLUM KURULUŞLARI

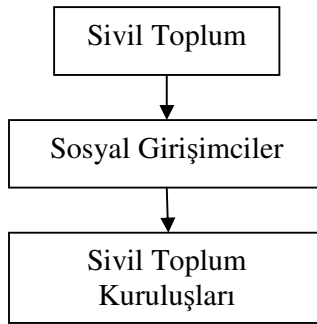
Küresel ekonomi yönetiminde yer alan ilişki ağları yeni gerçekleri ve sektörleri tanımlamaktadır. Artık dünyada sadece kamu sektörü ve özel sektör yoktur. Bunlarla ilişkili ve bunları derinden etkileyerek aralarındaki ilişkilere giren ve değişik eylem planlarının hazırlanmasına yol açan sosyal bir sektör daha vardır. Bu sosyal sektör, farklı tartışmaları çapraz kesen bir içeriğe sahiptir. Bu içeriği ifade eden STK'ların yapısı, işleyişi ve niteliklerinin anlamlandırılması ile küresel ekonomi yönetimiyle bağlanandırılması çalışmamızın temel boyutunu teşkil etmektedir.

STK Kavramı, Yapısı ve Nitelikleri

STK, kamu yönetimi ve siyaset biliminin özellikle üzerinde durduğu bir kavram olarak karşımıza çıkmakla birlikte doğasında işletmecilik ilişkilerini de barındırır. Yani, işletmecilik alan yazınında değerlendirilmesi ve ele alınarak geliştirilmesi yeni bakış açılarını ortaya çıkarmaya yöneliktir. Nitekim STK'nın iş dünyasındaki etkinliği gittikçe artmakta ve yeni bir içerik ve işlevsellik kazanarak yeni tartışmaları gün yüzüne çıkarmaktadır (Papatya/Özmen, 2003: 1033-1055).

Modern anlamıyla günümüzden yaklaşık otuz yıl öncesine dayandırılabilir olan STK'lar, köken itibarıyla Aristo'nun siyaset teorisine kadar uzanan ve yurttaşlar toplumunu anlatan sivil toplum (ST)'un görünen yapıları olarak değerlendirilir (Akşit ve diğ., 2003: 33-59). Yine Türk modernleşmesinde ST Osmanlı döneminden başlayarak Cumhuriyet döneminde çok partili hayata yönelişte şekillenen ve 1980 sonrasında kurallarını bulan ve etkinliğini artıran bir yapı olarak değerlendirilir (Cicioğlu, 2005: 139-150). STK'lar, toplumun yararına çalışan, bu yararı demokrasinin gelişmesinde kullanan, kar amacı gütmeyen ve devletten de ayrı hareket alanı bulabilen bir örgütlenme türüdür. Yine bireylerin ortak amaç ve hedeflerine bakıldığında, siyasal iradeyi ve yönetimi kamuoyu oluşturmak suretiyle etkilerler (Güneş/Tekgül, 2005: 325-343). Dolayısıyla insanlar sistemli olarak bir araya gelerek STK'ları meydana getirirler. Amaçları yönetimler (devlet-kamu ve özel işletme yönetimleri) üzerinde olan/olası yetersizliklerini gidermektir. Bu yetersizliklerin giderilmesi için STK'lar kurulurken sorgulama, araştırma, çözümleme ve hareket kabiliyeti kazanma süreci takip edilir. Hedefte sivil ilişkiler yaratmak ve bunları anlamlandırarak yönetimler üzerinde etkili olmak vardır. Böylelikle yetersizlikler giderilmiş olacaktır (Torlak, 2001: 45-51).

Devletin rolünün değişmesi ve artan refah hakim söylemler ile kültürel ve demografik değişikliklerin içerisinde yer alan STK'lar her şeyden önce gayri resmi olarak oluşan (aile, toplumsal hareketler veya topluluklar vb.) ve kurumsal olarak özel statüleri sahip olan örgütsel yapılardır. Kar elde etmek için faaliyette bulunmazlar yada bunun için çaba harcamazlar. Kendi kendilerini yöneterek zorlama olmadan çalışırlar (Bektaş/Yılmaz, 2004: 263-270). Hiçbir ayırım gözetmeden toplumun özgürlük alanını genişletmeye ve kendi belirleyicilik kabiliyetlerini artırmaya çalışırlar. Bu noktada mesleki kuruluşlar, sendikalar, hayırsever kuruluşları, tüketici dernekleri, çevre ve insan hakları örgütleri, gençlik ve aile örgütleri STK olarak değerlendirilebilir. Yani yardım ve refah kurumları, teknik yenilik destekleyici kuruluşları, kamu hizmet araçları, kalkınma kuruluşları, işbirliği ağları hep birer STK'dır (Clark, 1996: 48-50). Bütün bu anlatılanlardan hareketle STK'ları genel bir çerçeve içerisinde nasıl meydana geldikleri açısından aşağıdaki şekilde ortaya koyabiliriz;

Şekil 1. STK'ların Oluşum Aşamaları

Bu şeklin bize özetlediği gerçek şudur; STK'lar sadece tek başına değerlendirilip oluşan yapılar değildir. STK'lar her şeyden önce ilişkileri içeren ve etkilendiği arka planı yer alan süreçsel dinamizmin sonucunda oluşan örgütsel yapılardır. Arka planında ST kavramı yer almaktadır. ST, destekleyici felsefi güç olarak görünen kısmı meydana getiren başlangıçtır (Papatya/Özmen, 1033-1055). Burada bireysel inisiyatif paradigması sosyal olay ve olgulara dayalı sorunları keşfeder ve bunları planlar, organize eder, eşgüdüm, yönlendirir ve denetleyerek toplumsal inisiyatif paradigması halinde kurumsallaştırır. İşte bu kurumsal yapı STK'lardır. Bu kurumsal yapının başlatıcıları da sosyal girişimcilerdir (Soyşekerci ve diğ., 2005: 593-611).

STK'lar çeşitli ilgi ve ilişki alanlarına bağlı olarak çeşitli şekillerde sınıflanmakla birlikte temelde devletsel ilişki düzeyine bağlı olarak üç işlevsel alanda konuşlanmaktadır. Konuşlanma alanları ve düzeylere ilişkin temel açıklamalar aşağıdaki tabloda yer almaktadır (Papatya/Özmen, 2003: 1033-1055);

Tablo 1. STK'ların Konuşlanma Alanları

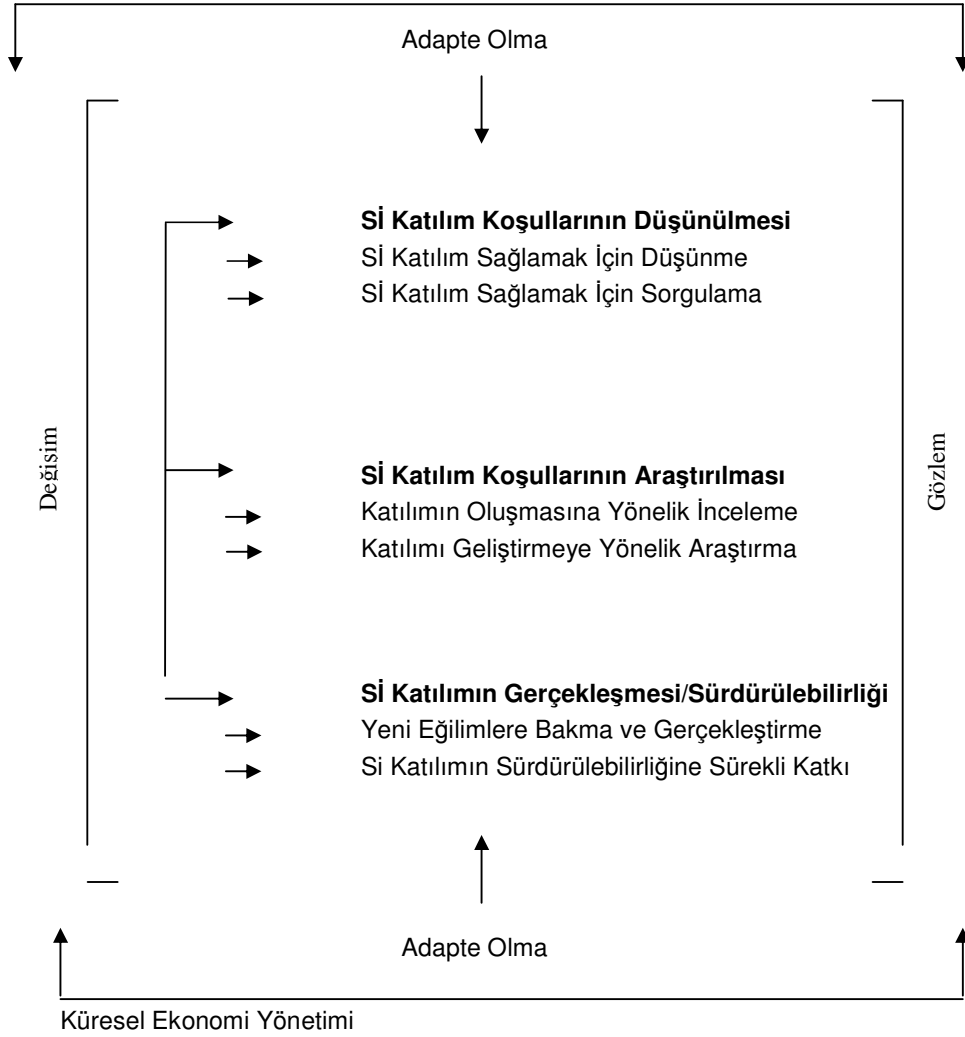
Konuşlanma Alanı	Temel İşlevi
Siyasal Düzeyde	Siyaset yapma: Çekinmeden, korkmadan siyaset yapma pozisyonuna bağlı STK kurma ve yönetme.
Kültürel Düzeyde	Kültürel varlığa saygı: Kültürel varlığa bağlı olarak STK kurma ve yönetme.
Ekonomik Düzeyde	Özgür ekonomik faaliyet: Özel mülkiyet ve iktidar ilişkileri ötesinde bir piyasa için STK kurma ve yönetme.

İşleyen ve yönetilen tüm kurumlarda "insan" önemli bir değer olarak dikkate alınmaktadır. Bunun ötesinde tüm işleri yapan ve geliştiren de insandır. Kurumları yönetmek için insanların saklı güçleri ortaya çıkarılmalı ve bu güçler karmaşık sorunlar üzerinde gözle görünür en iyi uygulamalara dönüştürülmelidir (Fitz-Enz, 1999: 14-15). STK'larda da en önemli güç insandır. İnsan kaynakları olarak; profesyonel çalışanlar, uzmanlar, danışmanlar, gönüllüler ve üyeler söylenebilir. Ancak bunların içerisinde en önemlisi kuşkusuz gönüllü olarak STK'larda yer alan kişilerdir. Gönüllü olarak çalışan kişiler karşılık beklemezsizin bilgi, zaman, beceri, deneyim ve kaynaklarını kendi istekleriyle STK'ların amacına yönelik kullanırlar. Burada asıl önemli olan gönüllü kişilerin STK'lardan olan beklentilerini karşılamak ve gönüllü profili meydana getirmektir. Bunun içinde sürdürülebilir uygulamalara yönelik gönüllülerin uzmanlaşması ve gönüllülük kariyerinin yapılandırılması ve yönetilmesi önemli olmaktadır (Çiğerdelen, 2005: 541-551).

Küresel Ekonomi Yönetiminde STK Temelli Bağlamlandırma

Küresel dünyada yön bulmak ve ilişkilerde başarılı olmak için STK'ların öncü rolü; bütün ilişkilerde yapıcı bir eylem planı hazırlamak ve bu eylem planını sivil inisiyatif (Sİ) katılım ortamını sağlayarak gerçekleştirmektir. Sİ katılım ortamını düzenlemek yada böyle bir ortamı hazırlamak hiç de kolay olmayan bir süreçtir. Bu katılımın araştırılması ve sürdürülebilirliğine ilişkin bir gelecek değerlendirilmesi yapılması gerekmektedir. Küreselleşen dünyanın nimetlerinden yararlanma mevcut yapılarda yeniden farklılaşmaya bağlı gözükmektedir. Hızla değişen şartlara uyum sağlamak için yasal değişikliklere eklenmiş Sİ ve özgürlükler ortamının oluşmasına yönelik düşünmek gerekli bir koşul olarak değerlendirilmektedir. Bu düşünce ışığında etkin sivil ve sosyal ortaklıklar daha işlevsel olabilecektir (Rodrik, 2000: 118).

Ülkemize yönelik bir değerlendirme her şeyden önce katılım koşullarını sorgulayıcı bir zihniyet etrafında düşünmekle ilişkilidir. Bilinen her şey ve Türkiye'deki Sİ sorgulama süzgecinden geçirilmelidir. Böyle bir sorgulamada yer alacak olan bilimsel kuşku etkinlik sağlayacaktır (Bozkurt, 2004: 15). Aşağıda yer alan harita küresel ekonomi yönetiminde Sİ katılım koşullarının değerlendirilmesine yönelik bir katkı sağlayacaktır; Küresel ekonomi yönetimi çerçevesinde Sİ katılım koşullarının süreçsel olarak incelenmesi gerekir. Sİ katılım koşulları süreci birbirini entegre eden üç aşamadan oluşur. Öncelikle Sİ katılım koşullarının düşünülmesi gerekir. Bu düşünme gerçekleşecek olan başarının ilk ve en önemli anahtarıdır. Düşünme gerçekleşirken sorgulayıcı bir zihniyet etrafında dengelenmelidir. Daha sonra Sİ katılım koşullarının gerçekleştirilmesine yönelik araştırma çalışmaları yapılmalıdır. Katılım koşullarının oluşmasına yönelik incelemeler beraberinde geliştirmeyi de getirir. En son aşama da ise Sİ katılım koşullarının gerçekleştirilmesi ve sürdürülmesine yönelik bir değerlendirme yapılır. Bunun için de sürekli yeni eğilimler arama öncü koşuldur. Ancak bu şekilde işleyen bir süreç, değişim ve gözlem desteğiyle birlikte küresel ekonomi yönetimine adapte olur. Sİ katılımın gerçekleştirilmesi birbirine entegre olmuş sivil şehirler platformunu oluşturur. Bu platformun başarısı ilgili ülkeye yönelik bir avantaj sunar. Nitekim Sİ katılım ve sivil şehirler platformunun ortaklaşa değerlendirilmesi ortak bir çözüm çerçevesinde sivil toplum sözleşmesini beraberinde getirir. Bu sözleşmeyle birlikte küresel ekonomi yönetimine entegre olmuş STK'lar oluşturulur (Kaplan/Daşöz, 2004: 7-29). Tabi ki yapılması gerekenlerin başında STK'ların gelişimi için iki yön belirlemek gelmektedir. Birinci yön devlet yönüdür. Her şeyden önce STK'ların küresel ekonomiye entegre olması için bir hukuk devleti yapısı ve faaliyetleriyle sınırlı olan bir devlet yapısı oluşturmak gerekir. İkinci yön ise toplumsal yaşam yönüdür. Bu yönün içeriğinde ise toplumsal farklılaşma, toplumsal örgütlenme, gönüllü birliktelik, toplumsal düzeyde bağımsızlaşma ve baskı mekanizmaları oluşturma yer almaktadır. Küresel ekonomi yönetiminde STK temelli bir bağlamlandırma ülkemize yönelik önceliklerin belirlenmesine de işaret etmektedir. Bu öncelikler başında anayasal düzenlemeler gelmektedir. Anayasal oluşumların küresel ortama yönelik yeniden ele alınması gerekmektedir. Yine sosyal gruplara karşı baskının kaldırılması gerekmektedir. Nitekim toplumsal farklılaşmanın gerçekleşmesi için baskıcı bir ortamın ortadan kaldırılması en önemli önceliktir. Serbest pazar ekonomisi normlarına ulaşmaya yönelik kuralların yeniden ele alınması gerekir. Ayrıca vakıf çalışmalarının yaygınlaştırılması gerekir. Bütün bunlarla birlikte batıyla bütünleşmek ve değişmek önemlidir (Çaha, 1999: 71-93).

Şekil 2. Küresel Ekonomi Yönetiminde STK Temelli Bağlandırmı Süreci Haritası

STK'ların Geleceğinin Araştırılması yada Küresel Ekonomi Yönetimi STK'ların Sonu mu?

STK'ların geleceğinin araştırılmasından önce küresel ekonomiyi yönlendiren güçlerin sosyal örgütlenmelerini nasıl gerçekleştirdiklerinin sorgulanması gerekir. Böyle bir sorgulama STK'ların nasıl bir ana çerçevede güçlenip geliştiklerinin ve yaşadıklarının anlaşılmasını sağlayacak önemli bir güç olacaktır. Bu gücü anlamaya ilişkin bir değerlendirmeyi Amerika Birleşik Devletleri (ABD), Japonya ve Avrupa odaklı yapabiliriz. Aşağıda yer alan tablo küresel güçlerin sosyal örgütlenme deneyimlerini anlamaya yönelik hazırlanmıştır (Thurow, 2001: 65-115);

Aşağıdaki Tablodan da anlaşılacağı üzere toplumların sosyal örgütlenmelerinin temelinde girişimcilik vardır. Girişimciliğin geliştirilmesiyle birlikte sosyal örgütlenme becerisi de buna bağlı olarak oluşmakta ve gelişmektedir. Böylelikle toplumsal farklılaşma gelişmekte ve hızlanmakta dolayısıyla STK'ların nitelikli geleceklerinin dokusu oluşmaktadır. Tüm bu deneyimlere rağmen STK'ların geleceğindeki en büyük sorun almış oldukları eleştirilerdir. STK'lara yöneltilen en büyük eleştiriler şu şekilde sıralanabilir; STK'lar sosyalizm düşmanlarının ortak paydası olarak değerlendirilmekte, kitlesel bir yapı olup/olmadıkları sorgulanabilmekte, burjuvazinin hizmetkârı olarak görülebilmekte, devletin sorumluluktan kaçması olarak algılanabilmekte, ayrıcalıklı gelir sağlayıcı kuruluşlar olarak nitelendirilebilmektedir (Yıldırım, 2004: 239-250). Yine STK'ların sonunun geldiğine ilişkin çalışmaların özünde; STK'ların düştükleri en büyük hatanın etik ve sosyal meseleler konusunda kendilerini tekel konumunda görmeleri yer almaktadır (Rugman, 2004: 291). Bütün bunların değerlendirilmesi ve öncül olarak ele alınması STK'lara yönelik başarılı bir gelecek avantajı

yaratacaktır. Nitekim bu konuda ünlü yönetim gurusu Peter F. Drucker gelecek toplumunun belirleyicilerinden birinin de STK'lar olacağını belirtmektedir (Drucker, 2003: 199-200).

Tablo 2. Küresel Güçlerin Sosyal Örgütlenme Deneyimleri

Küresel Güçler	Sosyal Örgütlenme Deneyimleri
ABD	Seçkin eğitimlerle bireysel yaratıcılıklarını geliştirdiler. Yenilikleri gerçekleştirmede ve aşmada çok başarılı oldular. Hiçbir zaman sınırlı gelişmelerle yetinmediler. Bunlara bağlı olarak sürekli desteklenen girişimcilik hızlı bir şekilde gelişti.
Japonya	Sosyal örgütlenmenin temeli 1950'li yıllardaki kalite uygulamalarına dayanmaktadır. Yaşanan kalite devrimiyle birlikte bir çok kurum yeniden yapılandırılmış ve üstün başarı sağlamıştır. Böylelikle sosyal bir başarı açığa çıkmıştır.
Avrupa	Temel sosyal örgütlenme becerisi girişimciliğe önem vermesiyle gerçekleşmiştir. Bu noktada zaten sürekli geliştirilen teknolojik yapılanma girişimcilikle sentezlenmiştir.

SONUÇ

Küresel ekonomi yönetiminde STK'lar kolektif aklın üretilmesinde ve olan/olası başarının sağlanmasında geleceğe yönelik önemli bir avantaj olarak değerlendirilmelidir. Bu noktada küresel ekonomi yönetimine uyum konusunda stratejik ittifak önemlidir. Bu ittifak işletme-STK yönelimli olmalıdır. Bu yönelimin temel dinamiği bütünleşmenin ivedilikle ele alınabilecek bir süreç olacağının farkına varmaktır. Böylelikle gerekli görülen ve adaptasyon konusunda öne sürülebilecek tüm kurallar işlemiş olacaktır. Yapılması gerekenlere yönelik ele alınabilecek en önemli örnek edinme kuşkusuz küresel güçlerin sosyal örgütlenme deneyimlerinden yararlanmadır. Bu deneyimin temelinde girişimciliğe önem verme ve girişimciliği geliştirme yatmaktadır. Dolayısıyla işletme-STK yönelimli ittifakın aktörleri olan işletme(ler)in ve STK'ların içerisinde yer alan insanların girişimciliklerinin geliştirilmesi deneyimi öğrenmiş olduğumuzu ortaya koyar. Böylelikle STK temelli bağlamlandırma süreci de işlemiş ve bütünleşme ivedilikle sağlanmış olacaktır.

Kaynakça

- Akşit, Bahattin, Kurtuluş, C., Küçükural, Ö., Tol, U. U.; (2003), "Türkiye ve Orta Doğu'da Sivil Toplum Tartışmaları: "Sivil", "Mivil" yada "Tivil" Toplum", **Sivil Toplum Düşünce-Araştırma Dergisi**, Y: 1, S:3., ss. 33-59.
- Bektaş, Çetin ve Yılmaz, Hüseyin; (2004), "Sivil Toplum Örgütü Olarak Meslek Odalarının Etkinliği, Üyelerin Beklentileri ve Örgütü Algılama Dereceleri Uşak'ta Bir Araştırma", **3. Bilgi, Ekonomi ve Yönetim Kongresi Bildiriler Kitabı**, Osmangazi Üni. İİBF, 25-26 Kasım, Eskişehir, ss.263-270.
- Bozkurt, Rüştü; (2004), Sorgulayalım, **Dünya Gazetesi Cumartesi-Pazar Eki**, 21-22, Şubat, s.15.
- Cicioğlu, Filiz; (2005), "Türk Modernleşmesinde Sivil Toplumun Gelişim Süreci", **2. Ulusal Sivil Toplum Kuruluşları Kongresi Bildiriler Kitabı**, Çanakkale Onsekiz Mart Üni., Biga İİBF, 15-16 Ekim, Çanakkale, ss.139-150.
- Ciğerdelen, Tümay; (2005), "Sivil Toplum Kuruluşlarında İnsan Kaynaklarının Yapısı ve Özellikleri", **2. Ulusal Sivil Toplum Kuruluşları Kongresi Bildiriler Kitabı**, Çanakkale Onsekiz Mart Üni. Biga İİBF, 15-16 Ekim, Çanakkale, ss. 541-551.
- Clark, John; (1996), (Çev. Serpil Ural), **Kalkınmanın Demokratikleşmesi -Gönüllü Kuruluşların Rolü-**, Türkiye Çevre Vakfı Yayınları, Ankara.
- Çaha, Ömer; (1999), **Sivil Toplum, Aydınlar ve Demokrasi**, İz Yayıncılık, No: 292/65, İstanbul.
- Drucker, Peter, F.; (2003), (Çev. Mehmet Zaman), **Geleceğin Toplumunda Yönetim**, Hayat Yayınları, No:152/43, B.1, İstanbul.
- Dulupçu, M. Ali; (2001), **Küresel Rekabet Gücü - Türkiye Üzerine Bir Değerlendirme**, Nobel Yayınları, No:251, B.1, Ankara.
- Fitz-Enz, Jac; (1999), (Çev. Gülden Şen), **Büyük Kuruluşlar İnsanı Nasıl Değerlendiriyor?**, Sabah Kitapları, No:100/24, B.1, İstanbul.

- Gajda, Rebecca; (2004), "Utilizing Collaboration Theory to Evaluate Strategic Alliances", **The American Journal of Evaluation**, Vol.25, No.1, ss. 65-77.
- Güneş, İsmail ve Tekgöl, Yelda Bugay; (2005), "Sivil Toplum Kuruluşları ve Yerel Yönetimler", **2. Ulusal Sivil Toplum Kuruluşları Kongresi Bildiriler Kitabı**, Çanakkale Onsekiz Mart Üni. Biga İİBF, 15-16 Ekim, Çanakkale, ss. 325-343.
- Hamel, Gary ve Prahalad, C.K.; (1996), (Çev. Zülfü Dicleli), **Geleceği Kazanmak**, İnkılap Kitabevi, İstanbul.
- Hirst, Paul ve Thompson, Grahame; (2003), (Çev. Çağla Erdem-Elif Yücel), **Küreselleşme Sorgulanıyor**, Dost Kitabevi, Ankara.
- Hitt, Michael A., Ireland, R. Duane, Hoskisson, Robert E.; (1999), **Strategic Management Competitiveness and Globalization**, South-Western College Publishing, Third Edition, Ohio.
- Kaplan, Mehmet ve Daşöz, Zeynep; (2004), "Küresel Ekonomi Yönetimi Yeni Umutlar ve Fırsatlara Bağlı Türkiye Öncelikli Bir Öneri Değerlendirme", **İİBF Öğrencilerine Yönelik Makale Yarışması Birinci Eser**, Osmangazi Üniversitesi, Eskişehir, ss. 7-29.
- Kırım, Arman; (2003), **Yeni Dünyada Strateji ve Yönetim**, Sistem Yayıncılık, No: 158, İstanbul.
- Luo, Yadong; (2000), "Dynamic Capabilities in International Expansion", **Journal of World Business**, Vol.35, No.4, ss. 355-378.
- Papatya, Gürçan; (2004), "Üçüncü Binyıla Hazırlık: Geleceğin İnşası için Harekat Araştırmaları", **Karizma Dergisi**, S.19, s. 114.
- Papatya, Gürçan ve Özmen, İbrahim; (2003), "Kültürel Liderlik ve Türk İş Kültürünü Yönlendiren Sivil Örgütler Üç Sivil İş Örgütü Üzerinde Bulguların Değerlendirilmesi", **11. Ulusal Yönetim ve Organizasyon Kongresi Bildiriler Kitabı**, Afyon Kocatepe Üniversitesi İİBF, Afyon, ss. 1033-1055.
- Papatya, Nurhan; (2003), **Sürdürülebilir Rekabette Stratejik Yönetim ve Pazarlama Odağı: Kaynak Tabanlılık Görüşü**, Nobel Ya., No:550/114, Ankara.
- Papatya, Nurhan ve Papatya, Gürçan; (2003), "Pazarlamada Paradigmik Değişim yada Postmodern Devrim: Tarihsel ve Eleştirel Bir Deneme", **Pazarlama ve İletişim Kültürü Dergisi**, C.2, S.6, s. 30.
- Rhinesmith, Stephen H.; (2000), (Çev. Gülden Şen), **Yöneticinin Küreselleşme Rehberi**, Sabah Kitapları, Çağdaş Bakışlar Dizisi, No: 110/29, İstanbul.
- Rodrik, Dani; (2000), (Çev. Sultan Gül), **Yeni Küresel Ekonomi ve Gelişmekte Olan Ülkeler**, Sabah Kitapları, No:107/27, İstanbul.
- Rugman, Alan; (2004), (Çev. Sedat Eroğlu), **Globalleşmenin Sonu**, Mediacat Yayınları., İstanbul.
- Soyşekerci, Serhat, Bozağaçlı, S., Pazarcık, Y., Aydın, E.; (2005), "Sivil Toplum Kuruluşu Profesyonelleri (Aktivistler) Olarak Sosyal Girişimcilerin İşlevleri ve Sosyal Girişimciliğin Akademik Literatürde Araştırılması", **2. Ulusal Sivil Toplum Kuruluşları Kongresi Bildiriler Kitabı**, Çanakkale Onsekiz Mart Üni. Biga İİBF, Çanakkale, ss. 593-611.
- Thurow, Lester C.; (2001), (Çev. Gülden Şen), **Servet Yaratmak**, Altın Kitaplar, İstanbul.
- Torlak, Ömer; (2001), "Sivil Toplum Örgütlerine Sosyal Pazarlama Yaklaşımı", **Pazarlama Dünyası Dergisi**, Y.15, S.2001-1.
- Yıldırım, İbrahim; (2004), **Demokrasi Sivil Toplum Kuruluşları ve Yönetişim**, Seçkin Ya., Ankara.

SİVİL İTAATSİZLİK BAĞLAMINDA SİVİL TOPLUM - DEMOKRASİ İLİŞKİSİ

Arş.Gör. Filiz Çoban
filizofO@yahoo.com

Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi, Biga İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi

Özet

Geçtiğimiz yüzyılda yaşanan totaliter rejim deneyimlerden sonra sivil toplum hareketlerinin demokratik ve adil bir toplum için önemi inkar edilemez olmuştur. Sivil toplum kuruluşları, alternatif yöntemler kullanılan, iç ve dış politikaya yön veren sivil toplum hareketleriyle eylemlerini gerçekleştirmektedirler. Sivil itaatsizlik, katılımcı demokrasilerde, şiddete dayanmayan, kamu yararı için hukuki ya da politik değişimi amaçlayan alternatif bir sivil toplum eylemidir. Bu çalışmada sivil itaatsizlik kavramı, onun diğer siyasi ve yasaya aykırı eylemlerden farkı ve siyasi karar alma mekanizmasını nasıl etkilediği tartışılmaktadır. Sonuç olarak sivil toplum kuruluşlarının bir eylem olanağı olarak sivil itaatsizliğin demokratik yaşamdaki rolü analiz edilmektedir.

Anahtar Kelimeler: sivil toplum, sivil itaatsizlik, demokrasi, hukuk

Abstract

After the terrible experiences of totaliter regimes in last century, importance of civil society responsibility and civil society movements become undeniable on account of to constitute a democratic and equitable society. Non-governmental organizations act by using alternative methods (third way) to direct the domestic and foreign policy. 'Civil disobedience' is one of the alternative process for public profit which is a unlawful political action but is not based on violence. It aims conversion of law or governmental policy. This article discusses the concept of civil disobedience, how it's distinguished between other political unlawful acts (militant acts...), how it can affect the political decision – making mechanism. Consequently, the role of civil disobedience in democratic political life as a civil society organization's activity possibility is analyzed .

Key Words: civil society , civil disobedience, democracy, law.

Giriş

Günümüzde toplumda bilgi alışverişini, siyasal katılımı, bireyler arası işbirliğini, etkileşimi, örgütlenmeyi ve üretimi sağlayan toplumsal hareket ve dinamiklerle gelişmeleri tetikleyen, bireyler ve devlet arasında bir güç olarak sivil toplum kuruluşları, demokratik gelişimin onsuz olmaz koşulu olarak değerlendirilmektedir.

Sivil toplum kuruluşları (STK; sivil toplum kuruluşları), belirli zaman ve mekanda belirli bir kamusal ihtiyacı karşılamak amacıyla, kar amacı gütmeyen toplum yararına çalışan ve bu yönde kamuoyu oluşturan, sorunların çözümüne katkı sağlayarak demokrasi, çoğulculuk ve katılımcılık kültürünü geliştiren, kişi hak ve özgürlüklerini koruyan ve pekiştiren, gönüllü bireylerin oluşturduğu örgütlenmelerdir.

Sivil itaatsizlik, katılımcı demokrasilerde, şiddete dayanmayan, kamu yararı için hukuki ya da politik değişimi amaçlayan alternatif bir sivil toplum eylemidir. Bu çalışmada sivil toplum kuruluşlarının bir eylem olanağı olarak sivil itaatsizliğin demokratik yaşamdaki rolü, sivil toplum kuruluşlarının ve sivil itaatsizlik eyleminin hukuksal meşruiyet çerçevesi göz önünde tutularak tartışılmaktadır.

STK ve Sivil Toplum İlişkisi

Sivil toplum kuruluşlarının amaçlarına ve bu amaçları gerçekleştirme pratiklerine açıklık getirmek onların demokratik yaşama etkilerini anlamak bakımından önem taşımaktadır. Kamusal bir ihtiyacı karşılamak için kurulan ve kamu hizmeti yapan kuruluşlar, özel ihtiyaçların ve ilgilerin karşılanması için kurulan kuruluşlar, meslek gruplarının ihtiyaçlarını karşılamak için kurulan kuruluşlar ve özel grupların ihtiyacını karşılamak için kurulan kuruluşlar, sivil toplum kuruluşları olarak kabul edilmektedir. (Kuçuradi 1998: 24-34) Bu kuruluşların sadece üyelerine değil, başkalarına da yarar sağlayıcı sosyal problemlere, kamu politikalarına, hükümet eylemlerine ilişkin projelerinin olması toplumsal talepleri karşılamaları bakımından önemlidir. (Yıldırım 2004: 226-242)

STK , bireylerin ortak bakış ve ortak çıkar temelinde gönüllü olarak bir araya gelerek; devletin hukuki, idari, üretici ve kültürel organlarının dışındaki kamusal alanda meydana getirdikleri dernek, vakıf, yurttaş, inisiyatifleri, sivil platform gibi sivil toplumun parçalarını oluşturmaktadırlar. *Dernekler*, belli sayıdaki kişinin belli bir amaç doğrultusunda bir araya gelip oluşturdukları sivil toplum kuruluşlarıdır. *Kooperatifler*, ticari birlikler ,tüketici birlikleri gibi aralarında çıkar bağı olan bireylerin, çıkarlarını korumak ve geliştirmek üzere oluşturdukları çıkar grupları da bu kapsamda yer alır. *Yurttaş inisiyatifleri* yada sivil platform ise daha çok

yerel sorunlara eğilen ,yetkili kamu yönetimlerini harekete geçirmeye ya da kendi çabalarına dayanarak söz konusu soruna ilişkin çözümler üretmeye çalışan kısa süreli ve gevşek yapılı STKdır. *Baskı grupları* ise, sivil toplumun bir parçası olarak toplumdaki çeşitli sosyal güçlerin bilinçli biçimde örgütlenerek kendi çıkarları doğrultusunda toplumsal çıkarları iktidara ilemesini sağlayan ve iktidarla karar verme yetkisini paylaşarak kitlenin gerçek iradesini belirleyen ve yönetime yasallığını kazandıran yapılanmalara denir.

ABD'de köleliğin kaldırılmasına yönelik eylemler ve savaşların askeri ve sivil kurbanlarına yardım eden kuruluşlar, uluslararası sivil toplumun duyarlılığı ve sorumluluğu sonucu insanlığın ortak sorunlarına çözüm aramak konusunda işbirliği yaratmak için kurulmuştur. Bu bakımdan uluslararası sivil toplum kuruluşlarının dört temel etkinlik alanı göze çarpmaktadır: İnsani yardım, gelişme, insan hakları ve çevre. (Ghinst 1998: 220-226)

Sivil Toplum Kuruluşlarının Hukuksal Meşruiyeti

STKların varlığının ve eylemlerinin hukuksal meşruiyeti, kamu yararının tanınmasına ilişkin devletlerin iç hukuklarındaki mekanizmalarla ve devletlerin uluslararası anlaşma ve konvansiyon imzalamaları ve onaylamalarıyla mümkün olmaktadır. Hukuksal meşruiyetin tamamlayan ve destekleyen unsurlar, STKların etkinlik ve eylem nitelik, kapasite ve alanlarında uzmanlık ve başarı kazanmalarıdır. (Ryfman 2006: 29-30) Yürüttükleri projelere ve yardım programlarına medyanın, kitlelerin, gönüllülerin ve gençlerin, şirketlerin, uluslararası örgütlerin ve siyasi otoritelerin desteği de STKların meşruiyetini arttırmaktadır.

1986'da Avrupa Konseyi tarafından kabul edilen 'Uluslararası sivil toplum örgütlerinin hukuksal kişiliğinin tanınması, Avrupa Konvansiyonu', STK kavramının uygulama alanını sınırlamaya ve belirlemeye çalışır. Buna göre:

- Uluslararası yarar açısından çıkarıcı olmayan;
- Bir tarafın iç hukukuna bağlı bir antlaşmayla kurulmuş olmak;
- En azından iki devlette etkin olmak ve statü bağlamında merkezi bir tarafın bölgesinde olmak, gerçek merkezi ise bir tarafın ya da öteki tarafın bölgesinde olmak.

koşularını yerine getiren dernek, vakıf ve özel kurumlar STK olarak kabul edilmektedir. Bu tanımlama etkinlik alanı bölgesel olması bakımından ve sendikalar gibi kimi örgütleri dışlaması bakımından kapsayıcı bulunmamaktadır. Çıkar gözetmezlik kavramının belirsizliği de STK tanımı açısından fikir birliğini zorlaştırmaktadır.

Temmuz 1996'da BM Ekonomik ve Sosyal Konseyi STK' lara ilişkin 71 no'lu şu kararı almıştır:

"İfade özgürlüğüne zarar vermemeleri koşuluyla kamusal yetkililer tarafından atanmış üyeleri kabul etse de bir devlet birimi tarafından ya da devletlerarası bir antlaşmayla oluşturulmamış bir örgüt söz konusudur. Bu örgütlerin mali olanakları esasen üye aidatlarından sağlanır. Bir devletten doğrudan ya da dolaylı olarak sağlanan her mali yardımın BM 'e bildirilmesi gerekir."

Avrupa Birliği Nice Antlaşması'nın 257. maddesiyle AB Ekonomik ve Sosyal Komitesi, örgütlü bir sivil toplum oluşturmak rolü üstlenmiştir. (Arsava 2003: 12-48)

Sivil Toplum ve Demokrasi İlişkisi

İlk kez Aristoteles'de karşımıza çıkan 'sivil toplum' kavramı, o dönemde sivil alan ile siyasal alanın ayrımı olmaksızın, adaleti temel alan, kent yönetimine ve karar alma yetkisine sahip yurttaşların oluşturduğu toplum, 'politike koinonia' anlamında kullanılmıştır. Cicero'nun 'societas civilis' fikrine de dayanan bir geçmişe sahip olan sivil toplum kavramıyla, genel olarak devletten özerk, kamu sorunlarına karşı duyarlı yurttaşların örgütlenmeleriyle oluşan siyasal toplum kastedilmektedir.

17.yy'da Thomas Hobbes'un ve John Locke'un devlet felsefeleriyle ve sonrasında J.J. Rousseau'nun toplum sözleşmesi düşüncesiyle ilişkilendirilen 'sivil toplum', 18.yy. Aydınlanma döneminde Immanuel Kant'ın felsefesinde, yurttaşların yaşamaya katıldığı toplum yada düzen olarak anlam kazanmıştır. (Kuçuradi 1998: 24-34)

Halkın egemenliğine dayanan bir siyasal yönetim biçimi olan demokrasi, bir aracı olmaksızın halkın yönetimle ilgili kararları kendisinin alması ve uygulamasıdır (Aktan 1997: 188-192). Bu anlamdaki doğrudan demokrasinin uygulanması mümkün olmadığı için, birçok ülkede halkın temsilciler seçip yönetme yetkisini devrettiği çok partili sistem ve 'seçim ve oylama' mekanizmasıyla işleyen temsili demokrasi uygulanmaktadır. Bu tür demokrasi sistemi de halkı yönetimde pasif kıldığı ve katılımı oy kullanmayla sınırladığı için eleştirilmektedir. Bu bakımdan, halkın devletin karar alma mekanizmasında etkin rol almasını sağladığı için, katılımcı yada yarı-doğrudan demokrasi olarak adlandırılan demokrasi türü, ideal bir yönetim sistemi olarak kabul edilmektedir.

Halkın devlet yönetimine katılabilmesi, kanun teklifi ve kanun veto yetkisini kullanması, referandum yoluyla siyasi karar alması ve yönetimle ilgili şikayet ve tekliflerini sunabilmesiyle tam anlamıyla gerçekleşebilir. Bunun için sivil toplumun güçlü ve etkin olması gerekir. Dolayısıyla halkın gücüne dayanan bir sistem olarak demokrasi kültürünün oluşması ve kurumsallaşması siyasal haklarının, özgürlüklerinin ve sorumluluklarının bilincinde bireylerden oluşan sivil toplumla mümkündür.

Yurttaşların yasamaya katılması Türkiye Cumhuriyeti Anayasası'na göre doğrudan değil, temsili olarak gerçekleşmektedir. TC Anayasası'nın 3. kısım 1. bölüm 88. maddesine göre, kanun teklif etmeye Bakanlar Kurulu ve milletvekilleri yetkilidir. Bu bağlamda yanıtlanması gereken soru, yurttaşların sistemin içinde, sistemle bir bütün olarak, bireysel uygulamalardan yada anayasal boşluklardan doğan sistemdeki çatlaklarla meşru olarak nasıl mücadele edebilecekleri sorusudur. İnsana insanca muamele yapılmasını talep eden insan haklarının da devletlerin anayasal düzenlemelerine uzun süren karşı çıkışlar sonucu demokrasi kültürünün bir parçası olarak kabul edildiği düşünülürken, adil bir hukuk düzeni için bireylerin yasamada söz sahibi olmalarının önemi anlaşılmaktadır.

Direnme Hakkı ve Hukuksal Meşruiyeti

Demokrasilerde hukuk sisteminin içinde aksayan bir kurala, sistem içinde yer alan özgün bir düzenlemeye karşı çıkış, farklı direnme biçimleriyle sivil toplum hareketleri olarak kendini göstermektedir. Direnme biçimleri, yasal protestolar ve muhalif edimler, vicdani nedenlerle itaatten kaçınma, sivil itaatsizlik ve militan direnmedir. (Ökçesiz 1997: 256) Direnmenin meşru sayılan içeriği sivil toplumun kurulmasına ve korunmasına ilişkindir. Haksızlığa karşı direnme hakkı uluslararası hukuk metinlerinde yer alan meşru bir haktır.

1776 Virginia İnsan Hakları Bildirgesi'nin 3. maddesi:

“Herhangi bir yönetim bu göreve layık olmadığını gösterir yada bu görevi hiçe sayarsa, toplumun çoğunluğunun, kamu yararına en uygun gördükleri bir biçimde, bu yönetimde ıslahata gitmek, yapısını değiştirmek yada ilga etmek hakkı doğar; bu hak vazgeçilemez, devredilemez ve iptal edilemez bir haktır.”

1789 İnsan ve Yurttaş Hakları Bildirgesi 2. maddesi:

“Her siyasi topluluğun ana amacı, hukuki taahhüt altındaki doğal insan haklarını korumaktır. Bu haklar özgürlük, mülkiyet, güvenlik ve baskıya karşı direnmedir.”

1948 Birleşmiş Milletler Genel Kurulu İnsan Hakları Evrensel Bildirgesi başlangıç kısmında ‘insanın istibdat ve baskıya karşı son çare olarak ayaklanmak zorunda kalmaması amacıyla insan haklarının bir hukuk rejimi ile korunması gerekli olduğu için’ bildirgenin ilan edildiği belirtilmektedir.

Ralf Dreier, ‘Hukuk devletinde direnme hakkı’ adlı kitabında ‘*her kim tek başına ya da başkalarıyla birlikte alenen, şiddetsiz ve siyasi-ahlaki nedenlerle yasaklayıcı normların hukuki kalıplarına uygun edimde bulunursa, bununla ağır bir haksızlığı protesto ediyorsa ve bu protesto ölçülü ve orantılı ise, temel haklar bakımından meşru davranmaktadır.*’ diyerek direnme hakkının meşruiyet zemininin sınırlarını çizmektedir. (Ökçesiz 1994: 131-160)

Sivil İtaatsizlik ve Demokrasi İlişkisi

Sistemin bütününe yönelik genel bir kabulün söz konusu olduğu, protestoda bulunan kişinin, aksayan kural için öngörülen yaptırımını bile kabul ettiği direnme biçimi, ‘*sivil itaatsizlik*’ tir.

John Rawls’un tanımına göre, *sivil itaatsizlik*, yasaların yada hükümet politikalarının değiştirilmesini amaçlayan ve kamuya açık bir tarzda gerçekleştirilen şiddetsiz, vicdani ve aynı zamanda siyasi nitelikli, yasaya aykırı bir edimdir. (Rawls 1971: 8-27)

Gösterisel bir düşünce açıklaması olarak da değerlendirilen *sivil itaatsizlik* kavramını ayrıntılı olarak çözümleneyen diğer bir düşünür de Jürgen Habermas’ tir. Habermas, bu direnme eyleminde kişiye özgü inançların ve çıkarların temel alınmayacağı ve hukuk düzeninin bütününe olan itaati etkilemeksizin tekil normların kasıtlı olarak şiddetsiz ve sembolik çiğnenmesinin altını çizmektedir. (Habermas 1995: 1-36)

Direnme hakkı olarak *sivil itaatsizliğin* hukuksal meşruluğu, anayasal düzlemde temel hakların, özellikle düşünce özgürlüğü, hak arama özgürlüğü, toplantı ve gösteri özgürlüklerine ilişkin temel hakların koruma alanında yer alan eylemleri kapsamı durumunda olanaklıdır. Bu temel haklar bağlamında yasal çerçeveye alınması söz konusu olsa bile sivil itaatsizliğin yasallıkla meşruluk arasındaki sınırdaki kalması daha işlevseldir. Böylelikle protesto eyleminin mesaj etkisi azalmayacaktır ve ahlaki temeli sorunlu hale gelmeyecektir.

Direnme ediminin *sivil itaatsizlik* olarak anlaşılması için şu koşulları taşıması gerekmektedir:

- İyi niyet ve genel yarar ilkesi: haksızlığa karşı evrensel olan ahlaki ve siyasi ilkeleri savunmanın amaçlaması,
- Haksızlığın giderilmesi için tüm yasal yolların denenmiş olması,

- Yasaya aykırılık: amaca ulaşmak için bilinçli bir norm ihlali,
- Şiddet içermeme ve hakkaniyet ilkesi çerçevesinde gerçekleştirilmesi,
- Kamuya açık oluş: sembolik bir protestoyla soruna dikkat çekme,
- Hukuk devleti düşüncesine dayalı bir siyasi-ahlâki yönelim,
- Çığnayan hukuk normunun yaptırımına katılma ve katlanma tutumudur.¹

Yukarıdaki koşullar göz önüne alındığında, şiddete dayalı organize direniş ve militan eylemler, sistemin bütünüyle derin bir karşıtlık içinde oluşlarıyla ve yasa ihlalinin sonuçlarını, cezaları, reddettikleri anayasayı tanımak anlamına geleceği için üstlenmekten kurtulmaya çalışmalarıyla sivil itaatsizlikten farklı direniş biçimleri olarak değerlendirilirler. Dolayısıyla sindirme, korku ve dehşet uyandırma, huzur bozma, maddi zarara yol açma gibi şiddet içeren yıkıcı eylemler ikna edici sivil itaatsizlik olanakları arasında yer almazlar.

Hannah Arent, *Crises of the Republic*' de Wilson Carey McWilliams'dan aktardığı cümleler demokrasinin geleceği açısından sivil toplum iradesinin ve sorumluluğunun önemine dikkat çeker niteliktedir:

'Kurumların iflas ettiği yerde, politik toplumun devamı insanların iradelerine kalır; ama insanlar rüzgarda sallanan cılız kamışlar gibidirler, kötülöklere –eğer kendileri yapmıyorlarsa- en azından rıza göstermeye eğilimlidirler.' (Arent 1969: 12-68)

Çöküş sürecindeki demokrasilerde, kurumların iflas ettiği yerde, siyasi iktidardaki ya da yüksek mevkilerdeki kişilerin bireysel çıkarları için güç alanlarını genişletmelerine, yasallığın sınırlarını aşmalarına, rüşvet, yolsuzluk işlerine karışmalarına veya insan haklarını ihlal etmelerine karşı ya da bir çıkar-finans birliği oligarşisi oluşturmalarına karşı direniş, sivil itaatsizliğin fonksiyonunu ve meşruiyetini daha anlamlı kılmaktadır. (Saner 2001: 160-175)

Sivil itaatsizlik eylemi sınırları konusunda Ronald Dworkin, birinin bir başkasına, yasaya itaat etmesi durumunda yaşamak zorunda kalacağına inandığı haksızlıkla karşılaştırılabilecek bir ölçüde haksızlık yapmasının asla doğru olamayacağını altını çizerek yasaların yanlış olduğuna inananların doğru davranışlarının ne olacağını sorusuna yanıt aramaktadır (Dworkin 2001: 140-160). Dworkin'e göre, *sivil itaatsizlik* eyleminde birey, kendisi için talep ettiği, öz saygı ve ahlaki bütünlükten kaynaklanan hakkı başkalarına da aynı şekilde tanımak zorundadır.

Amerika'da ırkçılığa ve ırkçı uygulamalara karşı sivil itaatsizlik kampanyaları yürüten Martin Luther King, 1963'te Birmingham Cezaevinde yazdığı mektupta 'vicdani muhasebe sonucu haksız gördüğü bir yasayı ihlal eden ve yurttaşların vicdanlarını sarsmak ve söz konusu yasanın haksız olduğu konusunda gözlerini açmak amacıyla, cezayı kabullenerek hapse giren kişinin yasaya en büyük saygıyı gösterdiğini' iddia etmektedir ve Hitler'in Almanya'da yaptığı her şeyin o dönemde 'yasal' olduğunu, ona itaatsizliğin 'yasadışı' ama insani olduğunu vurgulamaktadır.

Sonuç

Sivil itaatsizlik, adil demokratik bir devletin, anayasayı meşru olarak kabul eden yurttaşlarının kendi özgürlüğünü savunma hakkı ve haksızlığa karşı direnme görevi için ortaya çıkmaktadır. Kısacası ortak adalet anlayışıyla demokrasinin ahlaki temellerine dayanan bu sorumluluğun ve sorumluluğun doğurduğu sivil itaatsizlik eyleminin meşruiyeti, hangi noktada başladığına ve sınırlarına bağlıdır.

Sonuç olarak, demokratik hukuk devletinde , siyasi, idari, yargısal ve eğitsel roller taşıyan sivil toplum kuruluşlarının eylem olanaklarından *sivil itaatsizlik*, barışçıl ve yapıcı eylemleriyle kamusal yarara ve adil bir düzene alternatif bir eylem olanağı olarak hizmet etmektedir. Doğrudan demokrasinin bir ögesi olarak da, sivil toplumun, karar alma süreçlerinde, haksızlığa karşı bir direniş olarak duyarlılığa ve siyasi toplumsal kararlarda öngörüye ve ussallığa teşvik eden sesini devlete gösterisel araçlarla duyurmasıyla da yaşamayı etkileme gücüne sahip olmaktadır. Bu bağlamda demokrasilerde bireylerin yönetime katılmasının önünü açan dinamik bir sivil toplum hareketidir.

Kaynakça

- Aktan,Coşkun Can, *Sivil Toplum İçin İdeal Devlet* Yeni Türkiye Dergisi, Sivil Toplum Özel Sayısı, Sayı:18, 1997, sf: 188-192
- Arent, Hannah, *Civil Disobedience in Crises of the Republic*, 1969
- Arsava, Fusun, Nice Antlaşmasından Sonra Avrupa Birliği'nin Geleceği, ATAUM, Avrupa Araştırmaları Dizisi, No: 18, Ankara, 2003
- Dworkin, Ronald, *Sivil İtaatsizliğin Etiği ve Pragmatikliği* içinde Kamu Vicdanına Çağrı Sivil İtaatsizlik, Ayrıntı Yayınları, İstanbul, 2001, sf: 140-160

¹ Bu geniş tanımlamanın temsilcileri: Ralf Deier, Jürgen Habermas, Horst Schöler-Springorum, Hans de With'tir.

- Ghinst, Van der Jill, **ABD ve Avrupa'da Sivil Toplum Kuruluşları Arası İletişimin Dünü ve Bugünü**, Üç Sempozyum, Sivil Toplum Kuruluşları, Türkiye Ekonomik ve Toplumsal Tarih Vakfı, İstanbul, 1998, sf: 220-226
- Habermas, Jürgen, **Sivil İtaatsizlik-Demokratik Hukuk Devletinin Sınanması**, Afa yayınları, İstanbul 1995
- Kuçuradi, İoanna, **Sivil Toplum Kuruluşları: Kavramlar**, Üç Sempozyum, Sivil Toplum Kuruluşları, Türkiye Ekonomik ve Toplumsal Tarih Vakfı, İstanbul, 1998, sf: 24-34
- Ökçesiz, Hayrettin, **Sivil İtaatsizlik Hakkı**, Yeni Türkiye Dergisi, Sivil Toplum Özel Sayısı, Sayı:18, 1997
- Ökçesiz, Hayrettin, **Sivil İtaatsizlik içinde Hukuk Devletinde Sivil İtaatsizlik Olgusunun Meşruluğu Sorunu**, Ekokitaplığı, İstanbul,1994, sf:131-160
- Rawls, John, **Sivil İtaatsizliğin Tanımı ve Haklılığı**, A Theory of Justice, Cambridge MA, Harvard University Press, 1971
- Ryfman, Philippe, **Sivil Toplum Kuruluşları**, İletişim, İst, 2006, sf:29-30
- Yıldırım, Murat, **Sivil toplum ve Devlet**, C.Ü. Sosyal Bilimler Dergisi, Cilt:27, No: 2, Sf: 226-242
- Saner, Hans, **Demokrasilerde Direnme Sorumluluğu Üzerine** içinde Kamu Vicdanına Çağrı Sivil İtaatsizlik, Ayrıntı Yayınları, İstanbul, 2001, sf:160-175

KÜRESEL HEGEMONYA BAĞLAMINDA SİVİL TOPLUM KURULUŞLARININ ÖNEMİ

SÖYLEMİ: SİVİL TOPLUM ÜZERİNE ELEŞTİREL BİR ANALİZ

Arş. Gör. Armağan ÖZTÜRK
armagan1789@yahoo.com

Kocaeli Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi

Özet

Bildiride Sivil Toplum Kuruluşlarının kapitalist hegemonyayı destekleyen bir söylem setini yerleştirdikleri ve bu bağlamda sivil toplumcu anlayış ile küreselleşmeci dönüşüm arasında yapısal bir bağın olduğu tezi üzerinde durulacaktır. Sivil toplumculuk üretim ilişkilerini açıkça sermaye lehine yorumlayan yeni sağcı birikim stratejisinin devlet-sivil toplum ilişkisi odağındaki yedek enstrümanı niteliğindedir. Yeni Sağcı perspektif içinde STK'ların görevi ise yükselen sınıfların sermaye lehine yaptığı müdahaleleri korumak ya da yumuşatmak ile küreselleştirici dönüşüm sürüp giderken toplumun çok kimlikçilik aracılığıyla oyalanmasına yardımcı olmaktan ibarettir. Sivil toplumcu canlanmada yalnızca sermaye lehine ekonomi politik-etik politik değişikliklerin meşrulaştırılması ihtiyacı değil, aynı zamanda sol siyasetin kimlik krizi ve küreselleşme karşıtı hareketlerdeki dağınıklıkta etkilidir. Bildiri sonuçta sivil toplumcu harekete kendi nedenselliğini veren tüm faktörleri dikkate alarak, sivil toplum kuruluşlarına dayalı bir toplumsal örgütlenme tarzının demokratik iletişim ve sorumluluk bilinci açısından yaratacağı sorunları irdelemeye çalışacaktır.

Anahtar Kelimeler: Küreselleşme, Yeni Sağ, Yeni Sol, Sivil Toplum Kuruluşları, Çok kültürcülük.

Abstract

In this paper, the study will concentrate on the thesis that the Non-Governmental Organizations have settled an expression set supporting the Capitalistic hegemony and, within this contract there is a structural connection between non-governmental organization concept and globalizing transformation. Non-governmental organization activity is like a spare instrument of the new rightist accumulation strategy that clearly comments the production relations in favor of the capital in focus of government-nongovernmental organization relation. The duty and function of NGO's within the new rightist perspective is solely composed of protection or mitigation of interventions made by the emerging classes in favor of the capital as well as helping detain the society through multi-identity concept when the globalizing transformation goes on. Not only need to legitimization of economy politic-ethic politic changes in favor of the capital, but also the identity crisis of the left movement and disorganization of movements against globalization are effective on revival of non governmental activities. This paper will, consequently, try to explicate method relied on non governmental organizations in terms of democratic communication and responsibility consciousness taking all factors into consideration that give its own causality to the non governmental movement.

Key words: Globalization, The New Right, The New Left, Non Governmental Organizations, Multi-Cultural Concept.

Küreselleşme ve Kapitalist Hegemonya

Bildiri öncelikle sivil toplum kuruluşlarının sosyal-ekonomik fanus olarak saran küresel dönüşümü küreselleşmeci ideolojinin karartıcı söylemine karşı yeniden kurgular. Küreselleşme kavramı tarafsız değil, toplum içi ve toplumlar arası güç ilişkileri içinde ve dolayısıyla sınıflar arası mücadelede belli bir kesimin yararına olan bir kavramdır. Küreselleşmeyi kaçınılmaz bir doğa yasası olarak tanıtan yeni sağcı argüman ise, küreselleşmenin arkasındaki örgütlü sermaye çıkarı ve çıkar çevrelerinin süreci yönlendiren yapısal müdahaleleri açısından bir hayli sorunludur. Dünyanın merkezlesleştiği, ulus devlet yetkilerinin ulus altı ve ulus üstü mekanizmalara aktarıldığı tezi de benzeri sorunlara gebedir. Rafine olmuş bir küresel hegemonya eleştirisi, sivil toplum kuruluşları ile küresel çıkar öbekleri arasındaki ilişkiyi deşifre etmesi bakımından anlamlı olacaktır.

Sivil Toplum Kuruluşları aleyhine formüle edilecek argüman seti ise bir önceki bölümden çıkarılacak veriler bağlamında dört ayrı perspektif üzerinden yorumlanacaktır: i) STK hareketi ile sol ideolojinin güncel krizi arasında belirgin devamlılıklar vardır. Sivil topluma yönelik sol siyasal ilgi yeni sağcı reel politik içinde iktidar perspektifini kaybetmiş liberal bir kayboluşu yansıtır. ii) Genelde bütün demokratik ülkelerde, özelinde merkez siyasalarda belirgin bir meşruluk krizi ve bu krizin somut uzantısı olarak yönetilebilirlik krizi söz konusudur. STK'lar bu bahsi geçen meşruiyet sorununun aşılmasında "çok kültürcü", "farklılıkçı" sistem içi bir öneriyi yansıtır. Ama aynı zamanda demokrasilerin neden katılım ve meşruluk kriziyle baş başa kaldıklarına dair nihai gündemi de saptırırlar. iii) Devlet-sermaye ilişkisi bağlamında sermaye devlet dışı kuruluşları desteklemektedir. Bu desteğin arkasında sosyal devletin ve demokratik devletin içinin boşaltılmasına karşı oluşacak muhtemel tepkileri yumuşatmak kaygısı ön plana çıkmaktadır. Kapitalist rasyonelliğin doğal uzantısı olarak sunulan STK'lar piyasanın özgürlükleri engelleme kapasitesine karşı

savunmasızdırlar. Ayrıca gönüllük ilkesi ekonomi toplumu içindeki zorunlulukları perdelemektedir. iv) Küreselleşme karşıtı hareket içinde yerelci unsurların dayanağı olarak ön plana çıkarılan sivil toplum motifi, yerelin muhafazakar siyaset algısı ve yerelci pratiklerin kapitalist meta ilişkileri olan güncel ilgisi sebebiyle alternatif küreselleşme sürecinin taşıyıcı öznesi olmaktan uzaktır.

Ortaya konan eleştiri setleri doğrultusunda STK'ların ciddi bir öz yönetim tecrübesine yol açmayacağı, sivil toplumcu hareketlenmenin kendisiyle eş düzeyde bir demokratik sorumluluk artışını beraberinde getirmedigi, bu kuruluşların ulus üstü çıkar çevrelerince belli bir toplum tahayyülünün aracı olarak kullanıldığı ileri sürülecek, son tahlilde sivil toplum perspektifinin zaafı betimlenecektir.

(Yeni) Dünya Düzeni

Çözümlememizin odağında yer alan küreselleşme nosyonu, fenomenin ayrıntılarına ulaşmayı güçleştiren bir dizi belirsizlik tarafından kuşatılmıştır. Küreselleşme sadece sürecin adı değil, aynı zamanda süreci tahlil etmede kullanacağımız kavramsal araçtır (Keyman 1995). Dolayısıyla kavram hem epistemolojik enstrümanlar aracılığıyla ulaşacağımız var oluş durumu (ontolojik anlamı), hem de akıl yürütme tarzının yönlendirici çerçevesini (epistemolojik anlamı) içermektedir. Küreselleşme henüz tamamlanmamış, dolayısıyla olmakta olan bir şeyi ifade ettiği için, bu kavrama dayanarak değişen ilişkiler içinden neden-sonuççu çıkarımlar yapmak güçleşmektedir. Oluş halinde olma halinin yol açtığı kavramı güçleştiren analitik sıkışma, güncel değerlendirmelerde nedenlerin sonuç, sonuçların neden yerine konulmasının yolunu açmaktadır (Çoban, 2002: 120). Hatta küreselleşmenin somut belirlenimleri kavramın belirsizliğine bağlı kalınarak değerlendirilmekte, olgular üzerinde bile genel bir anlaşma sağlanamamaktadır (Keyman, 2002: 41-2). Bu süregelen tartışmalar öbeği içinde makale küreselleşmenin iki özelliğine atıfta bulunacaktır. Kavrama bürünmüş her şey de olduğu üzere küreselleşmenin de bir gerçeklik karşılığı vardır. Küresel gerçek dünyayı uzay-zamanda sıkıştıran ve insanları belli bir bilince doğru yoğunlaştıran güncel gelişmelerin ortaklığını ifade eder (Robertson, 1996: 8). İdeolojik koordinatları itibarıyla ise küreselleşme nosyonu, "piyasa mantığını engelleyen her türlü kolektif yapının yok edilmesi gerektiği" ni savunan, sınıfsal-toplumsal çıkarları bu savunuda olan aktörleri eylem ve söylemine karşılık gelir (Bourdieu 1998).

Küresel dönüşüm en kapsamlı farklılaşmayı ekonominin katalizör etkisi sayesinde ekonomi-politik ilişkiler ağı içinde sağlamıştır. Sermayenin önündeki engellerin kaldırılması, kamu hizmetlerinin özelleştirilmesi, ulus devletin ekonomik serbestliğe boyun eğmesi, refah devleti harcamalarının azalması, "kamu" düşüncesinin tahrip edilmesi gibi belirteçler küresel dönüşümün toplumların politik ve ekonomik görünümünde bıraktığı başlıca izleri temsil eder (Bourdieu 1998: 100-2). Bu izler güncel içinde takip edildiğinde varacağımız yer değişen kapitalist pratikler ve çevre ülkeler özelinde derinleşen ulus devlet sorunu olacaktır. Aşırı bireyci iktisadi liberalizmin belirlediği piyasa koşullarında emekçilerin sosyal devlet kazanımlarına karşı geriletici tutum ve yüksek istihdamın siyasi hedef olmaktan çıkması küresel dönüşüm içinde karşımıza en sık çıkan olgulardır. Küreselleşmenin mit olmadığı güçlü bir gerçeklik karşılığının olduğu tek alan finanstır (Bourdieu 1998: 28-9). Finans sektörü piyasanın tam olarak neye dönüştüğü konusunda laboratuvar işlevi de görmektedir. Finans-sermaye penceresinden çıkılacak bir yolculuk sermayenin giderek yoğunlaştığı, anarşist piyasanın ve rekabetçi güdünün tarihe karıştığı, piyasanın görünmez elinin yerini tekellerin görünür eline bıraktığı ve ekonomilerin ağırlık merkezinin üretimden spekülasyon kazanca doğru kaydığı ara sonuçlarına götürecektir bizleri (Kazgan, 2002: 37-38).

Finans-kapital aynı zamanda çevre ülkelerde ulus devlet sorununa değinmemizi kolaylayan bir araçtır. Çünkü sivil toplum ile yeri doldurulmaya çalışılan ulus devlet temelli kamusal siyaset çevre ülkelerde merkezden daha hızlı bir şekilde gerilemektedir. Küreselleşmeci dalga çevre ülkelerde finans krizlerine, finans krizleri kolaylıkla siyasi bağımlılığa dönüşecek iktisadi yıkımlara yol açmaktadır (Öniş ve Baysan 1999, Rodrik 1997, Yentürk 1999). Yeni sömürgeci dönemde Neoliberal küresel felsefenin koruyucuları, gelişmekte olan ülkeler için kalkınmacı hedefleri olan iktisat politikasını hükümetlerin ekonomi-politik gündeminden çıkarmıştır. Merkezin yönlendirmesi ile bu ülkelerde yatırımlar sanayiden enformel hizmetler sektörüne ve finans alanına doğru kaymıştır (Gabel, 1995: 128; Yeldan, 2002: 19). Çevre ülkelerde derinleşen ulusal kriz, ekonomi politik süreçler açısından ulusal sanayileşme çabasının terk edilmesi, iktisadi özerklik idealinin gündemden düşmesi, üretim güçleri artışının durması ve gelir dağılımı bozukluğu gibi bir dizi sonuçla kendi olgunluğuna ulaşmıştır. (Somel, 2002: 36) Üzerinde sivil toplum tartışması yapacağımız güncel sosyo-politik gerçeklik "(1) kapitalizmin altın çağı boyunca süren yüksek birikim temposunun yarattığı aşırı üretime dayalı kriz; (2) söz konusu dönemin sermaye/emek çelişmesine damgasını vuran Fordist endüstriyel ilişkilerin belirlediği kar sıkışması; (3) uluslar arası kapitalist rekabetin yoğunlaşması ; ve (4) finansal sistemin serbestleşmesi sonucu yükselen finansal sermaye ve spekülasyon birikim tercihlerinin sanayi yatırımlarının önüne geçmesi." gibi bir dizi arzının yapıcı katkısı sonucu şekillenmiştir (Yeldan, 2002: 21). Küreselleşmenin gelişmiş ve(veya) gelişmekte olan toplumların önüne koyduğu fatura iktisadi eğilimlerin kaba etkilerinden ibaret değildir. Sivil toplumcu yerelcilik, liberal küreselleşme ve muhafazakar cemaatçilik aracılığıyla bütünlendirici/devrimci potansiyeli içiştir edilen emekçi kesimler, işçiler ile işsizler, kadrolu/sendikali işçiler ile taşörende geçici istihdama tabi olan işçiler, yerli işçiler ile etnik kimlikleri farklı olan yabancı işçiler arasında yüksek işsizlik seviyesinin tam ortadan ikiye böldüğü ve giderek işçi sınıfı gerçekliliğinin kaybı

tehlikesini gündeme taşıyacak kendi yıkımları ile karşı karşıyadır. Dahası bu düzenek, merkezle bütünleşmeyi reddeden ülkelere karşı emperyalist-militarist önemlerle uluslar arası boyutta ulusal değişiklikleri denetleyecek emperyalist bir hegemonyaya da yol açmıştır.¹

(Yeni) Sağın Hizmetinde: Sivil Toplum-Devlet Karşıtlığı

Küreselleşmeyi tarihin nesnellüğünün kaçınılmaz sonucu olarak onayan ve dolayısıyla sürecin kendisini fetişleştiren hegemon söyleme alternatif bir soruşturma en önce küresel ideolojinin faili sorunu ile ilgilenmelidir. Sivil toplumcu tezin yaratılmasında da hatırı sayılır bir paya sahip olan yeni sağcı pratikler küresel hegemonyanın kurucu özneleri durumundadır. Dönüştürmek istediği topluma dışsal seçkinci bir programı benimsemiş olan yeni sağ, küreselleşmeyi kaçınılmaz bir süreç gibi göstermekte, böylelikle sürecin temel enstrümanları itibarıyla kapitalizmin içinde bulunduğu krizi aşmak için ortaya atılmış bir program olduğu gerçeğini gizlemektedir (Başkaya 2001:13; Beşeli 2001:61; Callicous 1999: 86-90). Yeni sağ üretim ilişkilerini açıkça sermaye lehine yorumlayan bir birikim stratejisi ve aynı zamanda düzenlemeleri aracılığıyla yalnızca iktisadi ilişkileri dönüştürmeyen, bununla birlikte devlet-sivil toplum ilişkisini de yeniden formüle eden bir hegemonya projesidir (Jessop 1990: 196-220). Küreselleşme bahsi geçen süreçlerin doğallığında yeni sağın sermaye lehine yaptığı müdahalelerin açıklayıcı kavramı, sivil toplumculuk ise bu sürecin kültür temelli yedek projesidir (Kürkçü, 2001:24-5).

Yeni sağ kapitalizmdeki birikim krizi ve demokrasideki temsili meşruluk krizini sermaye lehine yorumlamış ve kendi çözüm reçetelerini ortaya koymuştur. Bu anlayışa göre 70'lerdeki krizden işçi sendikaları, refah devleti ve devlet tekelleri sorumludur (Coates 1989: 113). Böylelikle hem devletin ve sendikaların sosyal devlet temelinde kapitalizme ve liberal topluma verdiği maddi destek yadsınmış, dahası kapsayıcı bir yeniden bilinçlendirme hareketi ile sosyal adaletin kapitalizmin bir önceki krizinden çıkışında oynadığı anahtar rol unutturulmuş, hem de kapitalizmin büyüyen tekeller ve düşen karlar özelinde kendi iç sorunları gizlenmiştir. Özellikle sendikalara karşı olumsuzlayıcı tutumun sivil toplumu onaylayan tutumla birlikte savunulmasındaki ironi yeni sağın ideolojik yüzünü açıkça ortaya koyar. Sivil toplumcu vurgunun revaçta olduğu günümüzde sendikaların derin bir var oluş krizi içine girmesinin ve sonuçta sendikal örgütlenmedeki gerilemenin sivil toplum aleyhine yorumlanmaması ilginçtir.² Demek ki önemli olan STK savunucuların iddialarının aksine bireyi etken yurttaş haline getirecek ve ona kendini gerçekleştirme yolunda özerklik kazandıracak sivil toplumcu canlanmayı mümkün kılmak değil, yalnızca ekonomi temelli sivil toplumu, dernekçi, kulüpçü kültür temelli sivil toplumla değiştirmektir. Böylelikle eşitsizliği derinleştiren ekonomik gündem daha az dirençle yaşama geçirilecektir.

Küresel hegemonyanın ikili sivil toplum çözümlemesini deşifre etmek noktasında devlet sorunu önemli bir ağırlığa sahiptir. Ulus devletin büyük sorunları çözmek için çok küçük, küçük soruları çözmek içinse çok küçük olduğu savlayan yeni sağcı çizgi (Bell 1987) devletin toplumu yönetmesine dair klasik egemenlik anlayışının devlet dışındaki örgütlenmelere de yönetimden pay verilmesini olanaklı kılan bir birlikte yönetme anlayışı ile yer değiştirmesini önermektedir. Böylelikle devlet-toplum ilişkilerinde katılımcı yeni bir dönem başlamış olacaktır (Bayramoğlu, 2002: 85-87) Sivil toplumculuğu koşullayan birlikte yönetim, neoliberal politikalar ikliminde önemli bir literatür öbeği haline gelmiştir (Leftwich 1993). Ancak STK temelli öneri birkaç bakımından ideolojik bir illüzyonun yerleşmesine yardımcı olur durumdadır.

Devlet karşıtı edebiyat önemli ölçüde retorikten ibarettir. Küreselleşme kaçınılmaz bir süreç gibi sunulmuştur. Küreselleşmenin kaçınılmaz olduğunu düşününler aynı zamanda insanların/devletlerin bu sürece nasıl ayak uyduracağına da karar vermektedirler. Sonuçta süreç kendiliğinden gerçekleşmemekte, sermaye karlılığını garanti edecek ortamı devlet sağlamaktadır (Bayramoğlu, 2002: 103). Zaten devlet müdahalelerinden bağımsız kapitalizm tarihsel geçerliliği olmayan bir mittir (Gökalp 1987: 20). Artı değer azaltılmasına yönelik her türlü tedbirin karşısında, piyasa işlemlerini kolaylaştıran her türlü müdahalenin yanında olacak devlet arzulanmaktadır. Kapitalist devlet: devletin kendi kalkınma gündeminin kapitalistler tarafından belirlendiği devlettir (Weiss&Hobson 1999: 286). Devlet ne kadar güçlüyse egemen ekonomik grupları da o ölçüde güçlendirir, devlet ne kadar zayıfsa alternatif güç kaynakları da o kadar zayıflar (Weiss&Hobson 1999: 17-18). Küresel hegemonyanın yürütücü gücü yeni sağ, devlet karşıtı sözde söylemin ardında piyasa taleplerine karşı zayıf, emekçilerin taleplerine karşı güçlü devleti, sınıfsal çıkarının ideal aracını yaratmaktadır. Bu yaratım sürüp giderken toplumu oyalamanın ideolojik platformunu ise STK'lardır.

Meşruiyet krizi, temsil krizi ve parti sistemi krizi gibi bir dizi siyasal kırılmanın gölgesinde palazlanan devlet karşıtı söylem küresel hegemonyanın yerleşmesinde yoğun olarak kullanılan hükümetçi etkiyi gözlerden kaçırmaktadır (Bayramoğlu, 2002: 102) Ulus devletin yönetim kapasitesini yitirdiğine dair *yönetişim* temelli yaklaşım yeni bir devlet-piyasa-toplum ilişkisi modeli önermektedir. Devletin yönetmekten vaaz geçeceği, bunun yerine toplumsal hedeflerin belirlenmesi noktasında simgesel ve belirlenen hedeflere

¹ Küresel dönüşümün iktisadi boyutu için bkz.Petras ve Veltmayer 2001, küresel dönüşümün sol içinde farklı okumaları için bkz.E.M Wood 1999.

² Sendikalardaki örgütsel kriz ile küreselleşme program arasındaki ilişkiler için bkz.Betül Urhan, Sendikal Örgütlenme Bunalımı ve Türkiye'deki Durum, İstanbul, Petrol-İş Yayınları, 2005, ss.43-55.

ulaşma yolunda sivil toplum ile özel sektör arasındaki koordinasyonu sağlamak üzere iletişimsel bir role razı olacağı yönetim anlayışı sivil toplumcu zihniyetin kristalize olmuş bir ifadesidir

Küresel hegemonyanın sosyal bilimlerdeki yansımaları içinde geniş bir literatür öbeği haline gelmiş, bir tür joker kavram niteliğine bürünmüş *yönetişim* kavramsal dili itibariyle yeni sağcı bir bilinci yansıtır (Jessop 1998). Bu dilin yeni sola tercümesinde ise karşımıza 3.yol kavramı çıkmaktadır. Devlet-sivil toplum ilişkisinde sivil topluma yönelik onayıcı olumlu hakim bakışı yansıtan, yerel insiyatif kullanmak suretiyle toplumun yenilenmesi sorununda sivil toplumun 3.sektör olarak sürece katılımını değerli gören 3.yol, tüm bu dönüşüm sürecin ön koşulu olarak devletin topluma müdahale etmemesi gerektiğini bir politik söylem enstrümanı olarak benimser. Böylelikle kapitalizm içinde bir öneriye, yeni sağın ideolojik akrabası haline dönüşür.³ Devletin piyasaya müdahale etmemesi gerektiği, çünkü piyasanın kendiliğinden işleyen ve öz ü gereği rasyonel olan bir mekanizmaya karşılık geldiği tezi liberalizmin klasik iddialarından biridir. Yeni sağ-yeni sol ittifakı bu kendiliğinden işleyen iktisadi düzen düşüncesini devlet karşısında piyasacı-toplumcu bir formda yeniden formüle etmiştir. Devlet piyasaya da topluma da karışmamalıdır. Çünkü her iki yapıda da olası en iyi durum özerk bireylerin özgürce eylemleri sonucu kendiliğinden elde edilecektir. Demek ki sivil toplum kuruluşları piyasayı fetişleştiren iktisadi liberalizmin toplumu da fetişleştirdiği güncel bir dönüşümün özelinde faaliyet göstermektedirler. STK'ları sorunlu kılan önemli ölçüde topluma yükledikleri bu mitsel anlamdır.

Sivil toplumcu perspektif, reformist, savunmacı, işbirlikçi siyaset üretimi ile siyasetin maddi temelleri arasında bağlar kurmaktan kaçınan farklılık yanlısı siyaset tüketiminin kesişimini ifade eder. Bu anlayış emekçileri farklı yereller içine konumlayarak birbirleri ile yarışır konuma getirmektedir. Böylelikle sınıflar arası bölüşüm mücadelesinin yerini emekçi sınıfların kendi içinde verdikleri bölüşüm mücadelesi almaktadır (Şengül, 2000: 150; Topal, 2002: 82). Sosyal devletçi anlayıştan yeni sağcı anlayışa geçiş sürecinde gelirin sınıflar arasında yeniden dağıtımında ulusal düzeyde kazananlar ve kaybedenler olmuştur (Ercan 2002). Sivil toplumcu bakışın yarattığı kültür sorunları temelli dünyada bu tür sınıfsal gelir farklılaşmaları da gözlerden kaçmaktadır. Ama tabii sivil toplumcu perspektifinin rasyonelliği sadece ekonomik bakışın emekçi kesimlerde kültürel bakış lehine köreltilmesi olgusundan ibaret değildir. Egemen sivil toplumcu söylem piyasanın sivil örgütleri engelleme kapasitesine yeterince değer vermemekte; devletten bağımsız özgürlük düşüncesi gibi sorunlu bir gündem eşliğinde toplumsal temeli olmayan kimlik sorunları ön plana çıkarıp, sınıfsal bakış açısını köreltmektedir (Çulhaoğlu 2001). Sürecin arka planında ise sivil toplum kuruluşlarını kullanma eğilimindeki anlayışın kapitalist rasyonelliğe iki noktada ciddi ölçüde yarar sağladığı görülmektedir. Yeni sağcı kültürel iklim piyasa dostu devleti yaratmak, verimliliği garantilemek için halk katılımını sağlamak, tüketicilerin etkili söz hakkına sahip olması için yerelleşmeye yönelmek gibi belli başlı eğilimlerin gerçekliğinde piyasanın kar riskini toplumla paylaşan bir strateji izlemektedir (Bayramoğlu, 2002: 91). Küresel hegemonyanın sivil toplum üzerinden piyasacı taşarönlüğünü önemli ölçüde yerel cemaatler ve yerel kitle örgütleri üstlenmektedir. Devletin çekildiği yere cemaatler ve kimlikçi siyaset talip olmuştur. Bu bağlamda iki popüler eğilim, yeni sağın devlet karşıtı gündemi ile post modern kimlik siyaseti kesişmektedir. Sosyal devletin yokluğunda cemaatler ve sivil toplum kuruluşları ortaya çıkan toplumsal güvenlik riskini üstlenecek; ve böylelikle sürecin kırılcılığı bir ölçüde yumuşatılacaktır.

Küreselleşme Karşısında Sol Duruş ve Sivil Toplum

Liberal Sol-Sivil Toplumculuk

Buraya kadar etik politik ve ekonomik politik görünümüleri açısından aydınlatılan küresel hegemonya, sivil toplum kuruluşları söylemine üzerinde yükseleceği kendi iç rasyonelliğini vermektedir. Ancak STK'lar yalnızca kapitalizmin uzantısı değil, aynı zamanda kapitalist dönüşüm karşısında sol iddianın geri çekilişindeki tarihsel bir duraktır da. Dolayısıyla olası bir sivil toplumcu tanıtlama sosyalist hareketin sivil toplumcu dönüşümünü nedenleri ile gözler önüne sermelidir. Sol siyaset-sivil toplum ilişkisini kendine konu alan bir soruşturma en öncelikle kapitalizmin zafer çağında sol cephe içinde gelişen tepkilere göz atmalıdır. Küreselleşme karşısında sol az çok birbirleri ile karşıtlık içinde olmak üzere iki tür ideal tepki geliştirmiştir: Ya piyasacı güçlerle barış yapılmış ve dolayısıyla sosyalist mücadelenin modern tarihi bir yenilgi olarak algılanmış ya da kapitalist sisteme yönelik olumsuzlayıcı tutum aynen korunmuş, ama küreselleşme karşıtı hareketler örneğinde olduğu üzere eylem-söylem tutarlılığından ciddi tavizler verilmiştir. İkinci tür tepki aynı zamanda karşıt süreçlerin önemini abartan, imgesel aktörlere geçerli olmayan potansiyeller veren bir bilinci yansıtmaktadır (Anderson 2000: 13-9). Günlük siyasette çeşitli sentezlere bürünse de birer ideal tip olarak süreci kapsayıcılıkla ortaya koyan bu iki tür tepkinin ikisi de ayrı konjonktürlerin yapıcı etkisi altında sivil toplumcu perspektifi desteklemektedir. Bu bölümde liberal sol-sivil toplum ilişkisi, bir sonraki bölümde ise

³ Sivil toplum 3.sektör tanıtlaması için bkz. Anthony Giddens, Üçüncü Yol, Çev: Mehmet Özyay, İstanbul: Birey Yayınları, 2000, ss.83-102.

küreselleşme karşıtı hareketler-sivil toplum ilişkisine değinilecek, solun ideolojik mayalanması içinde bugün itibarıyla sivil toplumun nasıl bir ihtiyacı karşıladığı sorgulanacaktır..

Liberal sol gelenek içinde sivil toplumcu öykünme, hem solun güncelinde yaşadığı politik-ideolojik krizi, hem de meşrulaştı anlamda solun tarihinden kopup gelen anarşist-komünist eğilimleri yansıtır. Kapitalist hegemonya karşısında ekonomiyi tümüyle liberallere terk eden, kapitalizme siyasal katılım-demokrasi gibi etik yapıların potansiyel söylem zemini içinde karşı çıkan bir stili anlatır liberal sol düşünce. Bu haliyle de demokratik sosyalizmin tarihsel eğilimleri ile uyumludur. Gelişmiş siyasalar özelinde sol perspektif, realist-materyalist özünden kopmuş, giderek artan bir şekilde etik temelli kültürel eşitlikçiliğe, demokrasi taraftarlığına ve hak savunuculuğuna hapsolmuştur. Sömürü ve yabancılaşmanın olmadığı safdil gelecek düşü kurmak yerine yoksulluk, ırkçılık/ayırıcılık gibi somut sorunlarla ilgilenen, kapitalizmin yarattığı eşitsizliğe kimlikçi demokratik siyaset yolu ile karşı çıkan bir anlayışı ifade eder liberal solculuk. Onda hem Sovyetlerin çöküşü ile doruğa çıkan ideolojik meşruiyet krizinin izleri, hem reel sosyalizme yönelik anarşist, liberal, muhafazakar eleştirilerden birer parça, hem de devlet müdahalelerinden bağışık olmayı ülküselletiren Berstein tipi bir retorik vardır. Kapitalist dönüşüm ile sivil toplumcu düşünce arasındaki yapısal devamlılığı gizleyen sol-liberal sivil toplumluluk, sivil toplumcu duruşu desteklemek noktasında Gramsci'nin Hegelci olumlu sivil toplum kavramlaştırmasına ve katılımcı demokrasi idealine, Rousseaucu perspektife başvurur (Savran, 2003: 9-13; Somel, 2002: 39-40).

Sol sivil toplumcu siyasetin siyasette sınıf ilişkilerini yadsıma, tabandan inşa edilecek sosyal demokrasi idealinin post modern karşılığı radikal demokrat katılım önerisine sıcak bakma, (Frank, 1996)⁴ yeni sağcı bilgi toplumu söylemini küresel dönüşümün meşrulaştırılmasında olumlayıcı unsur olarak kullanma, kalkınma idealinden çevrecilik, sağlıklı yaşam gibi emperyalist-kapitalist gündemlere atıflar yaparak vazgeçme,⁵ devlet karşıtı ya da ulus devlet karşıtı politikalara prim verme gibi her biri ayrıca kendi içinde incelenmeye değer bir dizi mimlenmiş işareti vardır.

İçi boşaltılmış sivil toplumcu karşı devlet söylemi, batıca dile getirilen ve doğu-batı, kuzey-güney karşıtlığında hegemonya merkezi batılı-kuzey güçlerin çıkarlarına hizmet eden merkezi iktidarı dağıtmak amacındaki projenin ajanı durumundadır. Bu bahsi geçen anlayış siyasi erkin ulus üstü ve ulus altı kurumlara devrini özgürlüğün ve çağdaşlığın gereği olarak sunan tez ile kesişmektedir (Somel, 2002: 39-40). Devleti iktidar mücadelesinin nesnesi olmaktan çıkaran sivil toplumcu perspektif iktidarı yerleştirerek tekelleşen kapitalist baskı karşısında emekçi direniş olanaklarını zayıflatmaktadır. Kalkınma ve eşitlik idealinin birbirleri ile çeliştiği, kalkınmanın demokrasi karşıtlığını körükleyerek totalitarizme yol açtığı düşüncesinde de (Wallestein, 1995: 120-4) sivil toplumun yedek enstrümanı olarak çevre ülkelerde kalkınmacı pratiklerin gözden düşmesine ve neticesinde çevrenin merkeze olan iktisadi bağımlılığın derinleşmesine yol açmıştır.

Sanayi toplumunun tarihe karıştığı ön yargısı bağlamında, özerk yaratıcılık üzerine bina edilmiş emek sonrası toplum düşüncesi (İnsel 2000: 129-135) alternatif toplumsallıklara vurgu yaparak yeni siyaset yapma biçimlerinin yerleşmesini meşrulaştırmaktadır. Toplumu yöneten akıl ve bu aklın kendini somutlaştırdığı kurumlarda yapısal değişikliklerin olduğu, aydınlanma paradigması, modern anlayış ve sanayi çağı üçlüsünün politik kültürel üstünlüğünü yitirdiği yedek yargısı da ilgili kavramlaştırmayı tamamlar. Böylesi bir gündeme yönelik eleştiriler iki kümede toplanabilir: Her şeyden önce yeni bir çağın ve bu çağın nesnelinde yeni sosyo-politik ilişkilerin gerçekliliği tartışmaya açıktır. Devletin, laik rasyonelliğin, sosyal devlet temelli refah anlayışı ve kamu bilincinin aslında tarihe karışıp karışmadığı; ya da bu tür eski toplum unsurlarını dönüştüren sürecin niteliği ve hatta böylesi bir dönüşümün geniş halk kitlelerin lehine olup olmadığı üzerinde durulmalıdır. Bildiri de eski toplum-yeni toplum karşıtlığının pek de inandırıcı olmadığını tezi işlenmiştir. Devletin liberal politikaları küreselleşmenin sonucu değil sebebidir. Çevre ülkelerde merkezci-kapitalist çıkarlar devlet aracılığıyla hayata geçirilmektedir. Sosyal devleti tasfiye eden de, emeğin değerini düşüren de devlettir (Somel, 2002: 44-5). Devletin ulus devlet biçiminin miadını doldurduğu iddiası gerçeği karartan ideolojik bir söylemdir. Post modern olanın modernin yerini alması sorunsalında diğer *yok oluşlar* için de bezeri gerekçeler ileri sürülebilir. Kaldı ki gerçekten modern çağın alışlagelmiş pratiklerinde dönüşümler olsa da, sonuçta süreç yeni sağ-yeni sol söylemin zımmi kabullerinde olduğu üzere kendiliğinden gerçekleşmemekte, teknoloji-iletişim devrimi gibi maddi unsurların varlığı da bugün ağırlıklı olarak tercih edilen politikaların sınıfsal karakterini örtmeye yetmemektedir. Küresel dönüşüm tezi yoksulluk ve yabancılaşmayı arttıran yeni-sömürgeci değişimi doğa yasaı katına çıkararak aklamaktadır. Sivil toplumcu solun sürece katkısı ise iki noktada belirgindir: Ulus devlet karşısında sivil toplum üzerinden karşı hegemonya yaratma, bunu yaparken de ulus üzerinde uluslar arası hegemonya kurulmasına aracılık yapma, Türkiye örneğinde olduğu üzere Avrupa Birliği baskısına güvenme dikkat çeken birinci özelliktir (Kozanoğlu, 2002: 63). Ayrıca liberal iddialara yanıtlayan karşı argümanları içeren bir set oluşturma yolu yerine, bu iddiaları sol teoriden eklektik alıntılar ile besleme yolu tercih edilmiştir. *Özelleştirme olmalı, çünkü kitleler sermayeye ucuz kredi sağlayıp sermayeci sınıfı iktisaden güçlendiriyor, ayrıca KİT zihniyeti devlet*

⁴ Radikal Demokrasi karşıtı argümanlara yönelik bir tartışma için bkz.Armağan Öztürk, "Radikal Demokrat Önerinin Eleştirisi", Cogito 43, 2005, ss.61-88.

⁵ Çevreciliğin antiemperyalizm-antikapitalizm özelindeki eleştirisi için bkz.Armağan Öztürk, "Doğanın Sömürülmesine ve Doğal Olanın Nesneleştirilmesine Karşı Çıkanlara Karşı", Birikim 201, 2006, ss.58-63.

kapitalizmin doğal bir uzantısıdır (Insel 2000: 124) argümanı işsizliği arttırıp, reel ücretleri düşüren kapitalist özelleştirme talebinin solcu retorikle nasıl meşrulaştırılabileceğini gözler önüne sermektedir.

Sivil topluma yönelik liberal-solcu tanıtlamanın bir tür yeni toplum miti ile yakından ilgili olduğunu belirtmiştik. Bu mitin sermayeci dönüşümün ideolojik şekillendirmesi ile tamamladığı üzerinde duruldu. Bahsi geçen soruna dair dikkat çekici diğer nokta yeni toplumcu edebiyatın gerçekliliğinin evrenselliği ile ilgili olmalıdır. Sanayi sonrası yeni toplum imajı dünyanın gerçek gündeminde belli bir karşılığa sahip olsa dahi, böylesi bir olası karşılık çevre ülkelerdeki toplumsal şartlar açısından anlamlı hiçbir sonuç doğurmayacaktır. Bilgi toplumu özelindeki söylem geliştirmekte olan ülkeler için tercüme bir gündeme karşılık gelir. Emek sonrası topluma geçildiği tezi ağır sömürü şartlarını gizleyen oyalayıcı bir rasyonelliği temsil eder.

Liberal sol ekonomide olduğu üzere siyasette de benzeri bir tarihi yakalama sorunu ile karşı karşıyadır. Özellikle batıdan gelen demokratikleştirici taleplerin karşılanması meselesi liberal sol ile milliyetçi sol arasında çekişmeye yol açmaktadır. Demokrasi ve insan hakları etiketleri altında çevre ülkelerin siyasaları önüne koyulan gündem emperyalist taleplerle kesişmekte midir? Bu soruya verilecek olası bir evet yanıtı, önemli ölçüde batılı fonlarca desteklenen sivil toplum kuruluşlarını emperyalizmin ajanı konumuna itecektir. Bu bağlamda STK'ların geniş halk kitlelerini iktidar perspektifinden uzaklaştırdığı ve küresel hegemonyaya karşı mücadele sorunsalında ciddi bir boşluk yarattığı düşünülebilir. Sivil toplum toplumsal muhalefeti bağımlı hedeflere doğru yöneltmekte, muhalif bilinci kültürel farklılıklar özelinde mikronize bir mantığa yöneltmektedir. Bu bağlamda özellikle Avrupa Birliği özelinde ulusal sol ile liberal sol arasında sürüp giden tartışmalar sivil toplumcu soruşturma için oldukça öğreticidir. Demokratikleşme taleplerine emperyalizmin kısırlaştırıcı talepleri olarak bakan ulusal sol, ulus devlet temelinde cumhuriyetçi-halkçı iktidarı savunarak küreselci güçlere karşı eleştirel bir pozisyon almaktadır. Ulusal sol perspektifte Atatürkçülük ve İstiklal Savaşı antiemperyalist duruşun kendinde somutlaştığı tarihi mitler haline gelmiştir.

Bu bağlamda Cumhuriyete ve bağımsız devletin bazı kurumlarına (TSK gibi) aşırı vurgu dikkat çekmektedir. İktidar düşüncesine yatkınlığı ile ön plana çıkan bu tutum ulusalcı olmayan solu işbirlikçi olmakla suçlayarak ötekileştirici bir tavır da benimsemektedir (Türk Solu 2002a, 2002b). Ulusal sol açısından sivil toplum kuruluşları istihbarat örgütlerinin de işe karıştığı hegemonyacı yayılmada kültürel ajan konumundadır. Tabii liberal solun batıdan dünyanın geriye kalan kısmına yönelik emperyalist-kapitalist saldırıyı görmemesi ya da kapitalizmin küreselleşme aracılığıyla insanlığı evrenselce ulaştırdığı, dolayısıyla sürecin emperyalist yönüne rağmen ilke olarak onanması gerektiğini düşünmesi, böylesi bir tutumun alternatifini kendiliğinden aklamaz. Ulusal sol emekçi halkın demokratikleşme özlendirmelerini önemsizleştirmekte, liberal sola karşı alternatif bir demokrasi önerisi ortaya koyamamaktadır. Dahası Atatürk milliyetçiliğinin üst kimlik olarak seçilmesi küresel baskıya karşı koyma da beklenen etkiyi yapmayacaktır. Atatürk mirasının aydınlanmacı, batıcı ve bağımsızlıkçı yönleri küreselleşme sorununda birbirilerini kesmektedir. Dolayısıyla cumhuriyetin kuruluş felsefesi modernlik adına küresel hegemonyaya taviz verilmesi de, bağımsızlık adına küreselleşme karşıtı bir tutumun benimsenmesini de meşrulaştırılabilir. Dahası ulusal kurtuluş savaşına ve ardından ulus devletin kuruluş çalışmalarına yönelik güçlü bir burjuva desteği söz konusudur. Mustafa Kemal'in antiemperyalist devleti hiç de antikapitalist değildir. Tüm bu sorunlar küreselleşmenin hegemonyacı baskısına karşı tarihsel dayanaklar yaratma ve ulus devleti koruma stratejisinin (ulusal sol tezin) pek de inandırıcı olmadığını göstergesidir (Somel, 2002: 49-52).

Son kertede iddia edilebilir ki, küresel-liberal ideolojinin güncel baskısı karşısında bir takım sosyal demokrat ve sosyalist gruplar liberalleşmiş ve ideolojik savruluşlarını sol içinden demokrasi taraftarlığı, özgürlük savunusu, kimlik mücadelesi, Hegelci-Gramsci sivil toplum kavramlaştırmaları gibi argümanlar aracılığıyla gizlemeye çalışmışlardır. Liberal sol için sivil toplumculuk solun yaşadığı kimlik bunalımını aşmanın ya da en azından yatıştırmanın makul bir yoludur. Milliyetçi solun sivil toplumcu solculuk ile yeni sağın hegemonya projesinin birbirileri ile uyumlu olduğuna dair kışkırtıcı hatırlatması da liberal-sol perspektif de ciddi bir öz eleştiriye yol açmamaktadır. Sivil toplumcu siyaset sınıf temelli siyasetin yerine ikame edilmekte, radikalizmi köreltmekte, soyut eşitlikçi ve bireyci farkçı kimlik politikaları çerçevesinde yeni toplumsal hareketleri meşrulaştırmakta ve emekçi sınıf içindeki bölünmeyi derinleştirmektedir (Savran, 2003: 3). Bu bağlamda solun mirası üzerine post kavgası yapan liberal ve ulusalcı duruşların her ikisi de tarihsel materyalizmin gereklerini yerine getirmekten ve çağlarını ideolojik çıkarlarının gözüyle okumaktan uzak bir duruş sergilemektedirler. Liberal sol içi boş evrenselcilik tutkusu, ulusal sol kör bir yerelciliği solculuk olarak ön plana çıkarmaktadır.

Küreselleşme Karşıtlığı ve Sivil Anarşi

Demokratik Sivil Toplum ve Direniş Olanakları

Küreselleşmenin kapsayıcı hegemonyasına karşı her ikisi de sivil toplum sorunsalına taraf iki farklı duruş geliştirildi: Bu tavır alışlardan ilki ulus devlet üzerindeki kuşatıcı baskının kaldırılmasını karşı küreselleşmenin nirengi noktası olarak görüyordu. Küreselleşmeye karşı olmak ulusal egemenlikçi iddiayı güçlendirmeye yardımcı olmak ile anlamlı bir zemine oturabilirdi ancak. Bu bağlamda ulus devlet ve ulusal sermayenin hegemonyaya karşı desteklenmesini gerekiyordu. Ulusal egemenlikçi tezden farklı olarak karşı

küresel hareketin ikinci büyük geleneği devlet sorunu üzerinde durmadan sermaye özelinde radikalleşmiş bir tavır alış içine girmişti. Bu kesimlere göre küreselleşmeye alternatif yaratmak devleti desteklemek gibi muhafazakarca bir pozisyona alışla mümkün olamazdı. Çünkü süreçte yönlendirici etkiye sahip olan güç devlet değil sermayeydi. Sermaye karşıtları kapitalistlerin hareket alanını daraltacak genişlikte ve halk katılımı ile derinleştirmiş bir tonda daha fazla demokrasi iddiasını dile getiriyorlardı. Demokrasi yeni sağcı küreselleşmenin panzehiriydi (Hardt, 2002: 114). Tabii bu ikili ayırım küreselleşme karşıtlığı konusunda ideal tipler niyetine konulabilir ancak. Her bir hareket, parti ya da kişi, küresel sorunlara eylem ya da söylem düzeyinde yanıt verirken, devlet, sermaye ve demokrasi üçgeninde sayısızca farklı tavır alışa gebe kalabiliyordu. Küreselleşme karşıtı hareketler alternatif yok argümanının baskıcı havasını dağıtıp toplumsal muhalefet unsurlarına kapitalist sistemi daha bütüncül şekilde değerlendirmeleri noktasında alternatifler sunsa da, belirsiz önerileri ve teorileri ile pratikleri arasındaki tutarsızlıkları yapısal bir engele dönüşüyor ve süreci toparlamalarını güçleştiriyordu (Harman, 2000: 10, 18-9). Ama bu haliyle bile küreselleşme karşıtlığı ile sivil toplumculuk arasında ciddi bağlar söz konusudur.

Ulusal egemenlikçi küresel hegemonya karşıtları sivil toplum kuruluşlarını mücadele ettikleri yeni dünya düzeninin ülkelerindeki ajanları olarak görüyordu. Sivil toplum kuruluşlarının içselleştirdiği devleti hedef alan eleştirel tutum egemenlikçi tezin ön yargılarını güçlendirmekteydi. Bu bakış açısına göre küresel ekonomik bütünleşme ulus devleti yok etmekteydi (Ohmae 1993, Albrow 1996). Ulus devlet küreselleşmenin hem kurbanı, hem de olası bir egemenlikçi karşı hegemonyacı etkinin altında insanlığı küresel baskıdan kurtaracak siyasal özneydi (Çoban, 2002: 124). Devletin etkin bir şekilde ekonomiyi ve toplumu yönetmesi talep ediliyordu. Böylelikle küreselleşmenin kaçınılmaz olduğu tezini yerleştirmeye çalışan neoliberal baskı, refah devleti uygarlığını savunan politik direnç aracılığıyla kırılabilir (Hirst ve Thompson 1996; Bourdieu, 1998: 24-6). Kapitalizmin devleti yok ettiğini düşünen ve devleti kapitalizminden korumaya çalışarak küreselleşmeye karşı koymaya çalışan tez bir dizi sorunu beraberinde getiriyordu. Her şeyden önce devlet ile sermaye arasındaki ilişki egemenlikçi okumanın tespitlerinden bir hayli farklıydı. Sermaye küreselleşmenin gereğinde ulus devleti yok etmeye çalışmıyor, sadece ulus devlet ile ulusal sermaye arasında kökleri modern tarih kadar eski o bildik alt yapı-üst yapı ilişkisini daha da derinleştirerek uluslar arası bağlama taşıyordu. Devletin sermaye yanlısı tutumunda ciddi bir değişiklik yoktu. Küreselleşme ulus devleti geçersiz hale getirmiyor, aksine ulusal sermayenin ulus ötesi olma savaşında daha etkin hale getiriyordu (Wood, 2001). Devlet a) finansal ve ekonomik açıdan güç durumda olan şirketler ve sektörleri koruyor, b) uluslar arası ticari rekabette şirketlere avantajlı konum sağlıyor, c) az gelişmiş ülkelerin piyasalarını ele geçirebilmek için kendi ulusal şirketleri lehine lobi, ihale takibi, kredi, şantaj gibi enstrümanlar aracılığıyla iş görüyor ve d) uluslar arası ticaret anlaşmalarda sermaye sınıfının çıkarlarını koruyordu (Petras 2002: 139-142; French 2000: 111) Belki geçmişe göre bir önemli fark, uluslar arası sermaye ile işbirliği içinde olmayan ulusal sermayenin kendi başına var olma ve korunaklı bir şekilde büyüme olanakları sınırlanmıştı. Ancak küresel rekabetten şikayetçi olan yalnızca küçük ve orta sermaye kesimleriydi, işletme büyüdükçe ulusal birimler, uluslar arası sermaye ağına katılma noktasında daha istekli hale geliyorlardı. Bu şartlar altında küresel hegemonyayı durdurmak için devlete sahip çıkmak tezi geçerliliğini yitiriyordu. Çünkü tehdit altında olan ulus devletin kendisi değil, emekçi kesimin ulusal politikalar üzerindeki etkisiydi. Dolayısıyla küreselleşme karşıtı eleştirinin bir parçası olarak sivil toplumu karşıtı pozisyon alışı belki tavrın kendisi açısından değil ama tavra ruhunu veren gerekçe açısından sorun vardı. Egemenlikçi tez devleti eleştiren sivil toplum kuruluşlarını devleti olumsuzladıkları için olumsuzluyordu. Oysa emekçi kesimin devlet üzerindeki etkisinin azaldığı nesnel verili koşullarda asıl sorun STK'cı anlayışının devleti ele geçirme perspektifini yadsımasında gizliydi. Ulusal siyasi güç sermayeci politikalar tarafından şekillendirilirken sivil toplum kuruluşları bireylere devletten uzak durmaları ve kendi sorunlarını özerk bir yapıda kendilerinin çözmelerini salık veriyordu. Bu haliyle sivil toplumcu perspektif sermaye lehine bozulmuş ulusal siyaseti etkileyebilme kapasitesinin emekçi kesimlerin lehine düzeltilmesini güçleştiren bir seçeneği ifade ediyordu (Çoban, 2002: 160).

Küreselleşme karşıtı ikinci tür tavır alış ise demokratikleşmeyi bir tür siyasal panzehir olarak piyasanın önüne koymaktaydı. Bu anlayış kuramsal özgünlüğünü Hardt ve Negri'den alan post modern imparatorlukçu tez ile beslenmekteydi. İmparatorlukçu iddia ulusal egemenliğin ortadan kalktığı ama egemenliğin daha etkili enstrümanlar varlığını devam ettirdiği kanaatindeydi. Küresel egemenlik biçimleri dışarı-sı-çerisi ayırımına dayalı klasik örgütlenmelerden farklıydı. Artık hegemonya her yerdeydi. Mekanda ve zamanda iktidarın üzerine etkiyemediği bir özerk bağlam kalmamıştı (Hardt ve Negri, 2001: 14-21, 204). Küreselleşme ile mücadele edebilmek için bu sürecin yarattığı çoğulculuğu hareket zemini olarak kabul etmek ve çokluktaki özgürlük potansiyelini karşı hegemonya kurma sürecinde kullanmak gerekiyordu (Hardt ve Negri, 2001: 33, 68). Küresel pratiklerin kontrol altına alınması yerelci bir devinim perspektifi geliştirilmeli, ve pazarın demokratikleştirilmesi seçeneği üzerinde durulmalıydı.

Ulusal egemenlikçi duruşa soğuk bakan küreselleşme karşıtları pazar karşıtı olmaktan çok, pazarın demokratikleştirilmesi taraftarıydı (Solomon, 2000:15). Ayrıca bu bahsi geçen çizgi devletin sermayenin en güçlü dayanağı olduğu güncel koşullarda anarşist-romantizmin sözcülüğünü yapıyor, devleti ele geçirmekten kaçınan bir duruşu idealleştiriyorlardı. Radikal hareketin en büyük ironisi, kapitalizmin kısa dönemci rasyonelliğinin ön plana çıktığı, buna karşın uzun dönemde siyasal meşruluk sorunlarının kaçınılmaz hale geldiği, kamusal alanın popüler kültür temelinde toplumsal/ahlaki yozlaşmaya teslim olduğu son günlerin

verili koşullarda, küreselleşmenin yarattığı tüm sorunlar devasa iken, onların bu sorunları alt etmede küçük adımları ön plana çıkarmak konusundaki anlamsız ısrarıydı. Küreselleşmede her şey büyükken, küreselleşme karşıtlarının bir kısmının küçük olmayı seçmesini *küçük-büyük* karşıtlığında bir tür küreselleşme karşıtlığı olarak görmek politik anlamda intiharı seçmek ile aynı anlama gelmektedir. Dahası mikronize olmuş atomcu siyaset algılayışının ve bu stili içselleştirmiş katılımcı demokrasi savunusunun sermayenin yayılmasını nasıl önleyeceği hala ayrıntılı ve ikna edici bir şekilde ortaya konulmuş değildir (Çoban, 2002: 130-1). Ama zaten sivil toplumcu küreselleşme karşıtlarının cazibesi post modernizmin gereğinde ikna edici tezler ortaya koyuyor olmaktan değil, aksine bunu yapamıyor olmaktan gelmektedir. Seattle ruhu gibi sahte mitler üzerinde ve gençlik ateşinde pişmiş olarak 68 hareketin kötü bir kopyası küreselleşme karşıtlığı niyetine sunulmaktadır önümüze.

Küreselleşme Karşıtlığı ve Yerelcilik:

Bir önceki bölümde belli ölçüde altını çizdiğimiz üzere küreselleşme karşıtlığı neredeyse metaforik bir zorunluluk içinde yerelciliği ön plana çıkarmaktadır. *Yerel* ulus örneğinde olduğu üzere egemenlikçi ve daha dışarıya kapalı bir tarzda ya da sivil cemaatçiliğin vurgulandığı biçimde çoğulcu/dışa açık bir formda küresel olanın alternatifi olarak sunulmaktadır. Bu ideolojik tertip içinde yerel imgesi hem coğrafi açıdan sınırlanmış bir alana, hem de belirli bir sosyal ilişkiler ağına karşılık gelir (Urry, 1999: 93-107).

Yoksulluğu ve eşitsizliği arttırıp çevresel tahribata yol açan küreselleşme, siyasette de kurumlar üzerindeki demokratik denetimi zayıflatıp, yurttaşı karar alma gücünden yoksun bırakarak ekonomideki benzeri bir yıkıma yol açmaktadır. Yerelci teze göre bu sürecin tek gerçek alternatifi insanların kendi toplulukları içinde ve kendi temel ihtiyaçları çerçevesindeki özgün toplumsal halin ön plana çıkarılmasıdır (Hires 2000). Yerelleşme yerel aleyhine gelişen küreselleşmenin tersine çevrilmesini sağlayacağı gibi, yereli özgün bağları içinde koruyarak ve yerelin genişleme potansiyeli onayarak bir karşı küreselleşme hareketin de sürükleyici pratiği olabilir. Yerel olarak küreselleşme ya da küresel olarak yereli koruma yeni sağcı hegemonyanın küreselleşme perspektifinin insanlığın genel yararı yararına tadil edilmesine yol açacaktır (Hires 2000: 4-8). Yerel olan çoğulcu olana, insanlığın kültürel evrimindeki çeşitliğin toplumda bıraktığı tarihsel izlere karşılık gelir (Hall 1991). Bu izler yerel yönetimler özelinde örgütlenmiş demokratik sorumluluğu derinleştiren yeni bir demokrasi anlayışının inşasına katkı yapacaklardır. Yerel güçlerin ekonomide ayrıcalıklı söz sahibi olması ile karşı küreselleşmeciler yerelci proje kendi yetkinliğine ulaşacaktır. Ekonominin yerelleşmesi diğer küreselleşme karşıtı hareketlerden farklı olarak kapitalist rasyonelliğe zarar vermeyecek, hatta ekolojik kirliliğin azaltılması ve verimliliğin yükseltilmesi noktalarında sürece olumlu anlamda katkıda bulunacaktır (Hires, 2000: 33-6).

Küreselleşme karşıtı süreçte yerelin karşı hegemonya unsuru olarak ön plana çıkarılması birkaç açıdan sorunludur. Her şeyden önce yerelci teze konu olan argüman seti yereli kendi potansiyelin çok ötesinde bir imaj özelinde değerlendirmektedir. Yerelin küresel olana karşı otantik bir öze karşılık geldiği iddiası ile yine bu bağlamda dile getirilen yerelci çoğulcu perspektif gerçeği tam olarak yansıtmamaktadır. Küresel olanın yerelleştiği, yerel olanın küreselleştiği güncel koşullarda yerel ile küresel arasında organik bir parça-bütün ilişkisi söz konusudur (Robertson 1992). Modernleşme sürecinin sonucunda ulusal kültür yerel kültürün içine sızmış, yerelin gelenekte somutlaşan özgün karşıtlığı ortadan kalkmıştır. Yerel sadece bir mittir; tıpkı bu mitin içini doldurmakta kullanılan çoğulculuğun bilinen dünyada esaslı bir karşıtlığının olmaması gibi. Yerel çoğulcu olmaktan çok içe kapalı ve bir o kadar da homojendir (Gündoğdu, 2002: 173-4). Montesquiecu anlamda muhafazakar bir var olanı koruma halinin mekansal çerçevesini ifade ederler. Kendi dışındaki dünyaya karşı oldukça ilgisiz olduklarından (sivil toplum kuruluşları örneğiyle benzer bir şekilde) demokratik zenginliğe aracılık etme gibi ütopyik amaçlarının nesnesi olabilecek potansiyelden yoksundurlar (Gündoğdu, 2002: 183-4). Benzeri bir şekilde yerelin eşitlikçi sosyal ilişkilerin ve adilane ekonomik ilişkilerin temeli olarak ön plana çıkarılması da gerçekçi bir okuma olarak değerlendirilemez. Kapitalizmin eşitsiz gelişim koşullarında ve kapitalist birikim üzerinde eşit olarak her yerel birimin katıldığı etik sosyal ilişkiler kurulamaz. Yerel içi ilişkiler açısından ise gelenek eşitliği olanaksızlaştıran benzeri sonuçları mümkün kılar. Geleneğin sıra düzenli verili varlığında ve her bir yerelin kendi geleneği aracılığıyla bir diğerinden ayrıldığı, yerelin varlığına eşitlik temelinde demokratik ilişkiler kurulamaz. Yereli ekonomik önemi ile gündem getiren öneriler de sermayenin yereli bir ekonomik faktör olarak kullandığını unutan zihniyet baskındır.

Yerellik üzerinden küreselleşmeye alternatif geliştirme programındaki bir diğer dikkat çekici arıza bu perspektifin kapitalizmle olan ilişkisiyle ilgilidir. Standart kitlesel (fordist) üretim ve bu üretim biçiminin toplumsal uzantıları (sendika, parti, tüketim kalıpları) 60'lı yılların sonundan itibaren ciddi bir sürdürülebilirlik krizi içine girmiştir (Harvey 1997:143-163). Krizin arkasında fordizmin ulusal ölçeği ile sermaye birikimin uluslar arası ölçeği arasındaki çelişki yatar. Bu bahsi geçen çelişkinin derinleştiği kriz (iktisatta birikim siyasette meşruluk odaklı) sosyal adaletçi-ulusal uzlaşmayı aşındırmaya ve yerine sermayeci pratikleri geçirmeye başlamıştır. Yerel küresel hegemonyanın güç kazandığı konjonktürde bu sürecin rasyonellerinden biridir (Godwin 1989: 158). Yerelin ön plana çıkması, yeni bir birikim tarzının başat duruma gelmesinin yolunu açmıştır. Böylesi bir tarz içinde ise mekansal farklılaşma ve rekabet belirgin hale gelmektedir. Yerele yapılan vurgu aslında rekabete yönelik bir onamadır (Harvey, 1985; Cox ve Mar 1991: 211). Bu bağlam

içinde yerellik kentler, sınıflar ve sektörlerin katılımcısı olduğu amansız bir sermaye çekme yarışının kuramsal çerçevesini ifade eder. Yerelci sermaye yarışı hem işçi sınıfını işsizlik aracılığıyla terbiye etmekte, hem de mekansal farklılıkları ön plana çıkararak sermayeye meta çeşitliğini çoğaltacak kültürel çerçeveyi vermektedir (Şengül 2001: 153-4; Duncan ve Savage 1991). Yerelin başat aktör olarak tanımlanması ulusal çapta örgütlenmiş işçi sınıfını güç durumda bırakmakta, işçiler arası farklılıkların örgütlenmeyi güçleştirmesi sosyal kazanımların tasfiyesini hızlandırmaktadır (Şengül 2001). Dahası emekçi kesimlerin iktidarla yürüttüğü siyasal pazarlık süreci yerelci-küreselci kıskacın ikili sıkıştırması altında geçerliliğini yitirmektedir. Yerel iktidarın güçlenmesi sosyal kazanımların korunması sorununda siyasal muhatap bulmayı zorlaştırmaktadır. Yine bu süreçlerin tamamlayıcı bir ögesi olarak yerelci anlayış, öz-yönetim adı altında sermaye sınıfının yukarıdan aşağı bürokratik müdahaleler karşı korunması amacına hizmet etmektedir (Dickens, 1989: 193-217). Demek ki sivil toplum kuruluşları burjuva kulüpçülüğü odağında sermayeci kesimin sosyal güvenliliğinin tesisine yardımcı olmaktadır. Demek ki üst anlatıların yitip gittiği post modern durumda yerelci anlayış bizi pozisyonların korunduğu, ama kolay kolay değiştirilemediği bir dünyaya doğru götürmektedir (Callinicos 2001). Yerelin koruduğu pozisyon ise burada defalarca altı çizildiği üzere kapitalist küreselleşmenin kendisinden başkası değildir.

Yerel figürün sivil toplum kuruluşları örneğinde bir benzerini gördüğümüz üzere kapitalist hegemonya ile olan aracılılık ilişkisi yerel üzerinden küreselleşme karşıtı pozisyon alışı olanaksız hale getirmektedir. Yerel imge modernleşme kuramının tüm gereklerini yerine getirmesine rağmen kalkınamayan çevre ülkelerin emperyalizm-kapitalizm-küreselleşme bağlamında eleştirel bilinç geliştirmelerini güçleştiren, buna karşı gerek bu ülkelerde gerekse gelişmiş dünyada orta-üst sınıflar lehine cemaatleşmeyi teşvik eden bir yapıya karşılık gelir (Çulhaoğlu, 2001: 26-7). Yerelciliğin yerel birimleri olarak sivil toplum kuruluşları piyasa temelinde yeni sağca, demokrasi temlinde yeni solca desteklenmektedir. Bir anlamda yerel sivil toplumun mekansal karşılığı, küreselleşme tarihsel koşullandırıcısı, yeni sağ-yeni sol ise hegemonya yaratıcı özneleridir.⁶

Sonuç Yerine

Küresel hegemonya bağlamında sivil toplumcu perspektifi eleştirel bu bildiriye çözümleme belli başlı birkaç nokta üzerinde yoğunlaştı. Öncelikle sivil toplum kuruluşlarının pek de *sivil* olmadığı, yeni sağcı projenin özenli gayreti sonucu toplumun STK'cı bir gündeme mahkum edildiği tezi işlendi. Sivil topluma yönelik bugünkü vurgu doğal bir gelişim seyri içinde toplumların özgün ihtiyaçlarından çok, bir sınıfın hegemonya kurma girişiminin gereksim duyduğu kültürel desteği ifade ediyordu. Böylesi bir iddia bizi, sivil toplum kuruluşlarının toplumda üstlendikleri rolü sorgulamamızın yolunu açan kavramsal bir soruşturmanın eşliğine kadar götürdü. Sivil toplumcu canlanma *sivil* ve *doğal* olmadığına göre tam olarak neydi? Tezimiz sivil toplumun kapitalizmin güncel dönüşümünü gizleyen, bu dönüşüm karşısında toplumsal bilinci oyalayan ve küresel sürecin ekonomik işlemlerinin kültür alanına aktarımını kolaylaştıran bir işlevi yerine getirdiği yönündeydi. Bir alt gündem olarak sivil toplum solun ideolojik sığılmasının da işaretlerinden biriydi. Tabii sivil toplumcu canlanma çok kültürcülük bağlamında liberal demokrasinin cemaatleri de içine alacak şekilde genişletilmesinin aracı niteliğindedeydi. Demokrasi çağın yükselen değerleri insan hakları ve sivil toplum üzerinden tanımlanır hale geldi. Böylelikle halk demokrasisi-burjuva demokrasisi ayrımı ve hatta liberal gelenek karşısında antik miras politik ilginin dışına itildi. Bugün itibariyle ayrıca aksi belirtilmediği müddetçe demokrasi kavramı liberal demokrasi anlamına gelmektedir.

Sivil toplumun küresel hegemonya ile olan sorunlu beraberliği bu kavrama atfedilen olumlu değerlerin (katılım, kendi kendini yönetim, özerklik gibi) gerçekliliğini sorgular hale getirmektedir. Küreselleşme daha büyük pazarlar anlamına gelmektedir. Yarattığı ve çevre ülkelere ihraç ettiği kültür tüketimci ve bencilcedir. Küresel kültür maddi bir kültüredü ve parayla ölçülüyordu nihayetinde. Peki sivil toplum yaşamak kavgasının küresel çağda daha kızışan verili varlığında bu süreçlerden kendisiyle birlikte gelişecek olumlu değerleri korumak adına nasıl bir karşı eylem stratejisi benimsemişti? Metin boyunca böyle bir tutum alışı olmadığını/olamayacağı üzerinde sayısızca kanıt ileri sürüldü.

Özünde bir işbölümü modeli olan kapitalizm küresel çağda kültürel iş bölümünü daha da karmaşık hale getirmişti. İşte bu gittikçe karmaşıklaşan kültürel bölünmüşlüğü parçalarından her biri bir yerele karşılık geliyordu. Yereller ise kendilerini tümel olanı unutturacak bir şekilde ortaya koymaktaydılar. Sivil toplum kuruluşları işte bu her biri yalnızca kendi tikel/tekel çıkarını düşünen insanların grupçu ben-merkezçiliğinin ürünü durumundadır. Ortak olana yönelik vurgunun önemsizleştirildiği çağımızda sivil toplumcu örgütlenme post modern bir role soyunuyor, herkesin yalnızca kendi gibi olanlar ile küçük dünyasını dünyanın yerine koyarak kendini oyalamasının yolunu açıyordu. Bu bağlamda sivil toplum temasının arttığı ama iletişim azaldığı, kamusal alanın yok oluşundan arta kalanlarla yürütülen bir oyunun sahnesi, sivil toplum kuruluşları da bu oyunun pek de yetenekli olmayan oyuncularındır.

⁶ Yerelci mirasın sağ ve sol versiyonları için Hardy Wickwar, *The Political Theory of Local Government*, Columbia: University of South Carolina, 1980, ss.39-50. Yerelci anlayışın eleştirisi için bkz. Birgün Ayman Güler, *Yerel Yönetimlerde Liberal Açıklamalara Eleştirel Bir Yaklaşım*, Ankara: TODAİ, 1998.

Kaynakça

- Albrow, M., (1996), "**The Global Age**", Polity Press, Cambridge.
- Anderson, P., (2000), "Renewals", **New Left Review (II)**, Sayı: 237, 5-24.
- Başkaya, Fikret, (2001), "Küresel Kapitalizm Neoliberalizm Devlet", **Özgür Üniversite Forumu**, 16, 5-22.
- Bayramoğlu, Sonay, (2002), "Küreselleşmenin Yeni Siyasal İktidar Modeli: Yönetişim", **Praksis**, Sayı: 7, 85-116.
- Bell, Daniel, (1987), "The World and the U.S in 2013", **Daedalus**, Sayı: 116.
- Beşeli, M., (2001), "Köstebek Yaşıyor", **Özgür Üniversite Forumu**, 16, 49-64.
- Bourdieu, P., (1998), "**Acts of Resistance: Against the New Myths of Our Time**", Çev:R.Nice, Polity Press, Cambridge.
- Callinicos, A., (1999), "Impossible Anti-Capitalism?", **New Left Review (1)**, Sayı: 236, 77-102.
- Callinicos, A., (2001), "**Postmodernizme Hayır: Marksist Bir Eleştiri**", Ayraç, Ankara.
- Coates, D., (1989), "**The Crisis of Labour**", Phillip Allan, Oxford.
- Cox K.R., & Mair A., (1991), "From Localised Social Structures to Localities As Agents", **Environment and Planning, A**, 23 (2), 197-213.
- Çoban, Aykut, (2002), "Küreselleşmeye Karşı Olmak: Olanaklar ve Sınırlıklar", **Praksis**, Sayı: 7, 117-164.
- Çulhaoğlu, M., (2001), "Devlet, Sivil Toplum ve Demokratikleşme", (Der.), M. Çulhaoğlu ve diğerleri, **Sivil Toplum Devletin Büyümesi**, YSG, İstanbul.
- Dickens P., (1989), "**One Nation? Social Change and The Politics of Locality**", Pluto Press, London.
- Duncan, S., ve Savage, M., (1991), "New Perspectives on The Locality Debate", **Environment and Planning A**, Sayı: 23 (2), 155-164.
- Ercan, Fuat, (2002), "Çelişkili Bir Perspektif Olarak Sermaye Birikimi I", **Praksis**, Sayı: 5, Kış.
- Frank, A.G., (1996), "The Underdevelopment of Development", "**The Underdevelopment of Development**", (Der.), S.C. Chew ve R.A. Denmark, Sage Publications, Thousand Oaks.
- Fraser, Nancy (1992), "Rethinking the public sphere: A contribution to the critique of actually existing democracy" **In Habermas and the Public Sphere**, ed.Craig Calhoun, MİI Press, Cambridge.
- French, H., (2000), "**Vanishing Borders: Protecting the Planet in the Age of Globalization**", Earthscan, London.
- Gamble, A., (1988), "**The Free Economy and the Strong State**", Macmillan, London.
- Giddens, Anthony, (2000), "**Üçüncü Yol**", Çev:Mehmet Özey, Birey Yayınları, İstanbul.
- Goodwin, M., (1989), "The Politics of Locality", (Der.), A.Cochane ve J.Anderson, **Restructring Britain in Transtion**, Sage Publication, London, 142-171.
- Gökalp, H., (1987), "**Gelişme Stratejileri ve Gelişme İdeolojileri**", Yurt Yayınları, İstanbul.
- Grabel, Ilene, (1995), "Speculation-Led Economic Development: A Post-Keynesian Interpretation of Finacial Liberalization Programmes in The Third World", **International Review of Applied Economics 9 (2)**, 127-249.
- Güler, Birgün Ayman, (1998), "**Yerel Yönetimlerde Liberal Açıklamalara Eleştirel Bir Yaklaşım**", TODAİ, Ankara.
- Gündoğdu, İbrahim, (2002), "Yerel, Yerel Ölçek ve Siyasi Mücadele", **Praksis**, Sayı:7, Kış, 165-192.
- Hall, S., (1991), "The Local and The Global: Golbalization and Ethnicity, (Der.), A.King., **Culture, Globalization and the World System**, Macmillan, London.
- Harris, M., (1988), "The New Right", (Der.), A.Lent, **New Political Thought: An Introduction**, Lawrance&Wishart, London.
- Harman, C., (2000), "Anti-Capitalism: Theory and Practice", **International Socialism**, Sayı: 88, 3-60.
- Hart, M., (2002), "Today's Bandung", **New Left Review (II)**, 14, 112-8.
- Hart, M., ve Negri, A., (2001), "**İmparatorluk**", Çev: Abdullah Yılmaz, Ayrıntı Yayınları, İstanbul.
- Harvey, David, (1997), "**Postmodernliğin Durumu**", Çev: Sungur Savran, Metis Yayınları, İstanbul.
- Hires, C., (2000), "**Localization: Global Manifesto**", Earthsean, London.
- Hirst, P., & Thompson G., (1996), "**Globalization in Question**", Polity, Cambridge.
- İnsel, Ahmet, (2000), "**Solu Yeniden Tanımlamak**", Birikim Yayınları, İstanbul.
- Jessop, B., (1990), "**State Theory Putting The Capitalist State in its Place**", Polity Press, Cambridge, Oxford.

- Jessop, B., (1998), "The Rise of Governance and the Risks of Failure: The Case of Economic Development", **International Social Science**, Sayı: 155.
- Kazgan, Gülten, (2002), "**Küreselleşme ve Ulus Devlet**", İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, İstanbul.
- Keyman, Fuat, (1995), "Küçülen ve Parçalanmış Dünyada Siyaseti Anlamak", **Toplum ve Bilim**, Kış, Sayı: 68.
- Keyman, Fuat, (2002), "Kapitalizm-Oryantalizm Ekseninde Küreselleşmeyi Anlamak: 11 Eylül, Modernite ve Öteki Sorunsalı", **Doğu Batı**, Sayı: 18, 27-53.
- Kings, D.S., (1987), "**The New Right Politics, Markets and Citizenship**", The Dorsey, Chicago.
- Kozanoğlu, H., (2002), "Küreselleşme ve Uluslarüstü Sermaye Sınıfı", **Doğu Batı**, 5 (18), 55-64.
- Kürkçü, E., (2001), "Küreselleşme ve İki Tepki", **Özgür Üniversite Forumu**, 16, ss.23-6.
- Lefwich, A., (1993), "Governance, Democracy and Development in the Third World", **ThirdWorldQuarterly**, 14(3).
- Ohmae, K., (1993), "The Rise of the Region State", **Foreign Affairs**, 72, 2, ss.78-87.
- Öniş, Ziya ve Baysan, Ahmet F., (1999) "Neoliberal Globalisation, the Nation-State and Financial Crises in the Semi-Periphery: A Comparative Analysis ", **Third World Quarterly**, 21 (1), 119-139.
- Öztürk, Armağan, (2005), "Radikal Demokrat Önerinin Eleştirisi", **Cogito** 43, 61-88.
- Öztürk, Armağan, (2006), "Doğanın Sömürülmesine ve Doğal Olanın Nesneleştirilmesine Karşı Çıkanlara Karşı", **Birikim** 201, 58-63.
- Petras, James ve Veltmeyer, Henry, (2001), "**Globalization on Unmasked: Imperialism in the 21 st. Century**", Zed Books, London ve New York.
- Petras, James, (2002), "A Rose by Any Other Name? The Fragrance of Imperialism", **The Journal of Peasant Studies**, 29, 2, 135-160.
- Robertson, R., (1996), "**Globalization**", Sage Publication, London.
- Rodrik, Dani, (1997), "Has Globalization Gone Too Far?", **Institute For International Economics**, Washington D.C.
- Savran, Gülnur Acar, (2003), "**Sivil Toplum ve Ötesi**", Belge Yayınları, İstanbul.
- Solomon, W.S., (2000), "More Form Than Substances : Press Coverage of the WTO Protest in Seattle" **Monthly Review**, 52, 1, 12-20.
- Somel, Cem, (2002), "Türkiye'de Küreselleşmeye Tepkiler Üzerine", **Praksis**, Sayı:7, ss.35-57.
- Şengül, H.T., (2000), "Siyaset ve Mekansal Ölçek Sorunu: Yerelci Stratejilerin Bir Eleştirisi", (Der.), A.Tonak, **Küreselleşme Emperyalizm Yerelcilik İşçi Sınıfı**, İmge Yayınları, Ankara.
- Şengül, H.T., (2001), "**Kentsel Çelişki ve Siyaset: Kapitalist Kentleşme Süreçleri Üzerine Yazılar**", WALD, İstanbul.
- Topal, Aylin, (2002), "Küreselleşme Sürecindeki Türkiye'yi Anlamaya Yarayan Bir Anahtar: Yeni Sağ", **Praksis**, Sayı:7, ss.63-84.
- Türk Solu, (2002a), "Manifesto", **Türk Solu**, sayı 1 (1), ek.
- Türk Solu, (2002b), "Komprador Değil, Ulusal Sol!", **Türk Solu**, sayı 1 (2), 3-5
- Urhan, Betül, (2005), "**Sendikal Örgütlenme Bunalımı ve Türkiye'deki Durum**", Petrol-İş Yayınları, İstanbul.
- Urry, J., (1999), "**Mekanları Tüketmek**", Çev:R.Öğdül, Ayrıntı Yayınları, İstanbul.
- Yeldan, Eriç, (2002), "Neoliberal Küreselleşme İdeolojisinin Kalkınma Söylemi Üzerine Değerlendirmeler", **Praksis**, Sayı:7, 19-35.
- Yentürk, Nurhan, (1999), "Short Term Capital Inflows and Their Impact on Macroeconomic Structure: Turkey in the 1990s", **The Developing Economies**, 37 (1), 89-113.
- Wallerstein, I., (1995), "**Unthinking Social Science: The Limits of Nineteenth-Century Paradigms**", Polity Press, Cambridge.
- Weiss, L., & Hobson, J.M., (1999), "**Devletler ve Ekonomik Kalkınma**", Çev: K.Dündar, Dost Yayınları, Ankara.
- Wickwar, Hardy, (1980), "**The Political Theory of Local Government**", University of South Carolina, Columbia.
- Wood, E.M., (1999), "Küreselleşme, Postmodernite ve Diğer New Age'ler: Sol Entelektüel ve Yeni Bir Çağın Tutkunları," **Küreselleşme mi? Emperyalizm mi? Piyasacı Efsanenin Çöküşü**, (Der.), Fikret Başkaya, Ütopya Yayınları, Ankara.
- Wood, E.M., (2001), "Post Modern Gündem Nedir?", (Der.), E.M Wood ve J.F Foster, **Marksizm ve Post Modern Gündem**, Ütopya, Ankara.

SİVİL TOPLUM KURULUŞLARI

VE

ULUSLARARASI İZDÜŞÜMLERİ

THE CHALLENGE OF GENERATIONAL TRANSITION IN MEXICAN NGOS, AND THE ROLE OF SOCIAL ENTREPRENEURS

Robin J. KLAY, Ph.D.
Professor of Economics
Victor V. CLAAR, Ph.D.
Associate Professor of Economics
claar@hope.edu
Hope College, Holland

Abstract

Mexico is a Third World country in the process of maturing on many fronts. The July 2006 presidential election is testimony to painful, real, maturing of democracy in Mexico. Only six years after Vicente Fox became the first president in 70 years to be elected from outside the PRI party, elections are now vigorously contested at all levels. In the economic realm, Mexico began opening itself to vigorously contested markets somewhat earlier, by reducing trade barriers and taking a leading role the creation of NAFTA.

Less visible is the development and maturing in Mexico of the private voluntary sector. Without fanfare, and often without much visibility, many secular and religious organizations have been meeting social needs in Mexico for generations. They have built and maintained schools, provided health care, encouraged artistic expression, and coordinated neighborhood improvements.

Using illustrations that focus on several such organizations in the state of Oaxaca, Mexico, this paper outlines the work being done by indigenous and other organizations that are creatively meeting social and economic needs. Our particular emphasis is on the transitions such organizations must make in the face of changes around them. The changes are cultural, political, and economic. They require organizational innovation and development, ranging from rethinking visions to training successors and building alternative models for financial sustainability. These generational transitions must be successfully worked through if organizations are to continue meeting needs.

I. Introduction

All new ventures that survive beyond their infancy face growing pains and challenges that come with success. For example, CEOs and boards of directors of successful corporations must carefully identify and groom their successors. Cavuto (2004, pp. 191-8) chronicles how careful forethought regarding Michael Walsh's successor smoothed his exit as the CEO of Tenneco Corporation, even when that transition unfolded much sooner than anyone could anticipate.

As companies grow, they must also consider whether to offer their stock publicly, or to remain privately held. In choosing, the first-generation owners of firms face a tradeoff. Going public brings new funds for investment, but reduces the level of control over decisions that has been enjoyed by the current owners. In fact, many very large businesses opt to retain private ownership, rather than go public. Haworth, Inc., an office furniture manufacturer in Holland, Michigan, provides a striking example of a very large, yet privately held, enterprise. In 1994, the company reached the \$1 billion mark, surpassing the \$2 billion landmark in 2000. Haworth continues to grow, and today the family-owned private Haworth, Inc. operates in more than 120 countries and employs nearly 9,000 (*Haworth history* n.d.).

Sole proprietors of initially successful home-based businesses face several related questions. First, such firms are often begun on a part-time basis. As a result, their founders must decide whether they are prepared to assume the risk of quitting their full-time jobs in order to pursue the new enterprise on a full-time basis. Second, sole proprietors must weigh the costs and benefits of bringing others on board. Of course, this decision also brings a tradeoff: bringing in someone with complementary talent, while sacrificing control over the enterprise. Also, when a small business gets going, its founders must decide whether to assume another form of risk by securing funds for investment. Whether such funds come from a bank, or from venture capitalists, borrowing creates new risks at the same time that it enhances possibilities for the future.

Sometimes, as they grow older, owners or CEOs hand over control of their companies to younger members of their families. Such a strategy has a mixed track record. Iacocca (1984) captures well the struggles of Ford Motor Company as management of the company moved from older to younger hands in the Ford family. Cardone Industries provides an interesting contrast. Cardone Industries, Inc. has been a leading global supplier of remanufactured automotive products for over 35 years, now offering 44 product lines under seven divisions (*Cardone online home page* n.d.). Michael Cardone, Sr., industry pioneer, co-founded Cardone Industries with his son, Michael Cardone, Jr., in 1970. The company started with six people in a row house in North Philadelphia. Today, the son, Michael Cardone, Jr., oversees the entire private concern (*Cardone history* n.d.).

Just like their for-profit counterparts, blossoming NGOs face issues of transition. For example, an NGO—with a local mission in its infancy—might contemplate whether to expand in order to serve a broader geographic region.

Similarly, an NGO might consider alternative financing strategies. In many first-world NGOs, monies are donated locally. In contrast, many third-world NGOs initially rely upon external financing. However, as an externally financed NGO grows, multiple alternative local financing strategies become possible. In Hungary, Erzsébet Szekeres founded what has become a financially self-sustaining assisted living community for the disabled (Bornstein 2004, pp. 98-116).

Also, social entrepreneurs with good ideas for new NGOs must decide whom else to bring on board in such a venture. Again, there is a tradeoff: the visionary founder may need to relinquish a degree of control in order to bring in others with specific expertise essential for the NGOs long-term viability. When Prison Fellowship wanted to broaden the range of services it provided, it recruited a person with the specific expertise required (Oster & Hamel 2003, p. 86).

By focusing on several such organizations in the state of Oaxaca, Mexico, this paper describes work being done at grassroots levels by indigenous and other organizations that are creatively meeting social and economic needs. We emphasize the challenges associated with the transitions such organizations must make to changes all around them: cultural, political, and economic. They require organizational innovation and development, ranging from rethinking founders' visions to training successors and building alternative models for financial sustainability.

These are "generational transitions" that must be successfully worked through if organizations are to continue meeting needs and expanding their capacity to do so. Changing political/economic systems are opening up space for work that is uniquely suited to grassroots efforts by NGOs, instead of distant and distracted governments. It is especially timely to consider changes in Mexico, where the needs are great, social networks are thick, and genuine opportunities for creative solutions to generational transitions are immense. Herein lies a critical challenge to social entrepreneurship as it infiltrates, competes with, and shapes NGOs and all society in Mexico and other parts of the Third World.

II. The Mexican NGO landscape.

Mexico is a Third World country in the process of maturing on many fronts. The July 2006 presidential election is testimony to the painful, real, maturing of democracy in Mexico. Only six years after President Vicente Fox became the first president in 70 years to be elected from outside the PRI party, elections are now vigorously contested at all levels. It is no longer possible to pay voters to elect candidates hand picked by their predecessors. In the economic realm, Mexico began opening itself to vigorously contested markets somewhat earlier, by unilaterally reducing trade barriers and then taking a leading role the creation of NAFTA—still the only free trade area with First and Third world membership.

Less visible is the development and maturing of the private voluntary sector in Mexico. Because Mexico's political model was one of domination by government, and a highly centralized one at that, the private voluntary sector was long thought to be virtually non-existent and unimportant—especially by twentieth-century Mexican intellectuals enamored of socialist ideology and governance systems. Many of them have long insisted that the government alone is responsible for meeting all social and economic needs.

Of course, Mexicans living outside of the largest cities and/or outside the region surrounding Mexico City and the Federal District are quick to testify that when something needs to be done at the local level—including streets and schools—politically-dominated bureaucracies often prove wasteful and corrupt. Making promises about dramatic social and economic change each election year, the officials elected concentrate on short-term programs, like building a hospital. Too often, commitments of one administration are simply dropped mid-stream and replaced with those of the new administration.

Without fanfare, and often with little visibility, tens of thousands of secular and religious community organizations have been meeting social needs in Mexico for generations. They have built and maintained schools (from primary through university levels), provided health care (in clinics, hospitals, and community outreach programs), encouraged artistic expression (from traditional crafts and public sculpture to internationally recognized artists), and coordinated neighborhood improvements (from roads and septic systems to performance centers). For centuries, the Catholic Church did most such work. Throughout the last century, similar work has been planted by foreign, Protestant missionaries and then transferred to the full control and support of Mexican national churches. Still more recently, non-sectarian groups (like Habitat for Humanity) and secular organizations are being added to the scene. One of the opportunities and challenges now faced is how to lay the groundwork for collaboration across religious divides (which has been acrimonious in much of Mexico), as well as among religious and community groups whose goals for improving the lives of ordinary people are potentially complementary.

III. Defining the transitional issues for NGOs that are increasingly taking on the characteristics of “social entrepreneurship.”

The organizations we have observed most closely in southern Mexico are several Pentecostal mission/ministries, as well as Habitat for Humanity Mexico. Pentecostal ministries in Puerto Escondido, Oaxaca have been expanding for about 17 years, having been planted by missionaries from Canada and the U.S, whose first aim was evangelization. However, as with most Protestant missions throughout history, evangelization was accompanied immediately by efforts to meet practical needs by building schools and health clinics. These ministries have grown dramatically over the years, with churches being planted in more than 50 indigenous towns throughout the poorest areas in the Oaxaca mountains, and the establishment of specialized schools (theology and music, for example). Historically, virtually all the church leaders (pastors, elders, etc.) have been Mexican. They are trained in formal and informal settings, despite initially low levels of education there; and many are indigenous. Thousands of families and hundreds of communities touched by the new churches and ministries are demonstrably healthier: stronger families, less alcoholism, higher education levels for their children, and rising incomes based on increased productivity. (Because there are still tensions between Catholics and Protestants in this part of Mexico, no doubt some such changes would be criticized by fellow Mexicans, claiming that any improvements have come at the expense of divisions within towns and families along sectarian lines).

In recent years, these blossoming missions have begun to face new challenges born of their very success. For example, many of the indigenous pastors—though very successful caregivers—are not able to support themselves and their families financially, largely because they are serving very poor congregations in one of the poorest areas in all of Mexico. Some have left for the U.S., braving the dangers of illegal border crossings, to seek employment in agriculture, industry, and construction.

Demonstrating considerable resourcefulness and creativity, Pentecostal ministries are responding by offering occupational training for their Bible school graduates—in trades like carpentry, auto mechanics, and fisheries. Recently, they have also launched projects designed to train young adults in management and to assist them with small business start-ups. The success of the students will benefit their immediate families and communities. In addition, their training is focused on laying the foundation for business practices that maintain high standards for quality and moral values, thereby setting benchmarks for the next generation of businesses.

The extension of ministry vision to include growing the capacity of families and communities to meet economic needs is a strong sign of the founders’ dedication to meeting real needs beyond those that might be labeled “spiritual.” However, the founding missionaries now must reach far beyond their own expertise and training (which was primarily in evangelization). Although they are very talented, intelligent, and driven, many have little more than a high school education themselves. They see the need for bringing in reinforcements who possess education and skills that surpass their own (even in theology), in order to minister more effectively and sustainably. This is a delicate psychological and organizational matter to negotiate, when members of their own congregations and outreach efforts now involve Mexican doctors and others with university educations.

Depending on the leadership styles at work, the shape of the challenges differs. In one ministry, the founder still exercises strong personal control over all financial, ministerial, and other decisions, even though practical Bible and ministry training is provided to the church/ministry leaders. The founder does not yet consider them to have the necessary vision and skills to be trusted with making key decisions.

In another ministry, the pastor (himself without a high school degree) encourages “autonomous” ministries. Members of his congregation undertake self-identified projects to meet needs ranging from rehabilitation of handicapped youth, to new housing and occupational training for single mothers who often resort to prostitution for lack of alternatives. The group working on the latter project includes a physician, who is also involved in local politics, as well as a restaurant owner and her agronomist husband. Their respective education, cultural roots, and local connections necessarily exceed those of their American pastor, no matter how talented he is. The pastor has made a conscious decision to provide spiritual support and training for active outreach by members of his growing congregation, rejecting any temptation to control their vision, structure, and financing.

It would be wrong to conclude that one ministry has been less fruitful than the other, as measured by improvements in the lives of many people. However, it seems to us that the centrally controlled ministry is in the greatest danger of failing to meet the most basic generational challenge: to become self-sustaining beyond the working lifetime of the founding pastor. This pastor’s need to control everything means that “his” church and its outreach leadership may never be given the opportunity to develop their own capacity for sustaining and growing their ministry. If so, they will be unable to adapt to inevitable changes in the needs, culture, educational standards, and hopes of people they hope to serve.

Even in the case of the less-controlling pastor, there are nevertheless some serious generational challenges to be met, related to Pentecostal theology and lifestyle requirements. Nathan’s pastoral leadership is based on a model shared in many Evangelical Christian denominations (not just Pentecostal

churches), urging new adherents to provide evidence of a marked conversion experience. The usual criteria—never spelled out this baldly—include an emotional moment during which the new believer confesses his (or her) sin and need for God (and specifically the saving grace made possible by Jesus Christ), entrusts his (or her) life entirely to God's loving care, and renounces previous habits associated with un-Christian lifestyles. In this particular Christian tradition, things to be given up include alcohol, social dancing, sex outside of marriage, spousal abuse, spending lavishly on oneself, and skimpy clothing. To many non-Pentecostal Christians, this list seems like a mixed bag of "don'ts"—varying from basic morality (like fidelity in marriage) and Biblical teaching, to "lifestyle" matters (like dancing) that are not regarded as essentials for Christian life in most branches of Christianity throughout history.

We believe that rising education levels of church families (and throughout Mexico in general), as well as Mexican majority cultural traditions that do not require abstinence from dancing and alcohol, for example, will produce frictions between converted adults and the next generation—their children—born into these churches. There are two related issues here: education and theology. First, there is a growing educational gap. Some members of these congregations are much better educated than their pastors. While they look to their pastors for moral guidance, they tend not to be so condemning of all persons who dance, drink, etc. Their greater openness means they are better equipped to reach others in the wider community with the love and message of Christ. However, in congregations where the pastor insists on tight control (even at the level of member families), the leadership and outreach skills of more educated and culturally sophisticated members are severely underused.

When churches foster more independent outreach, they overcome the problem of underutilized gifts, skills, and connections (related to the educational gap). However, the problem sometimes shifts to another point in time, when people they help start attending the church services. At this point, a narrow set of lifestyle expectations by Pentecostals may interfere with the ability of the congregation to meet the newcomers' spiritual needs. This is least problematic for newcomers with little education, in dire straights, and fully aware of their besetting sins and need for God. Their social profile most closely resembles that of pastors and members who admit to having earlier left dissolute lives in order to follow Christ.

Theology is a key source of generational challenge faced by these churches. Whereas most parents readily attest to their conversions from lives of spiritual and moral ruin (whether visible or primarily internal), their children will not be able to offer the same dramatic accounts. Not having experienced a dramatic metamorphosis from old to new life, they may also be less inclined to see some of the lifestyle matters—particularly drinking and dancing—as distinctly un-Christian. This is not a new generational challenge for Protestants. Virtually the same issue—what constitutes evidence of true Christian faith in one's children—affected 18th and 19th century Protestants in America, and led to the proliferation of many denominational splits.

Finding ways to maintain the loyalty and commitment of youth and young adults born into their faith is not just a vital theological challenge. It is also a sociological challenge with potentially dangerous spiritual consequences. How can the faith of young people be affirmed and allowed to mature, rather than directed toward an abrupt conversion experience? Very strict lifestyle expectations in some Pentecostal churches (ones that are not identical with those of morally serious Mexicans who are most comfortable in their own culture) lend themselves to some dangerous youthful rebellion.

At this point, the theological challenge also becomes a sociological/educational challenge to families and churches. Rebellion by church youth may not stop with dancing, but lead to much more questionable moral behavior, including excessive use of alcohol and experimentation with other drugs. After all, if dancing, going to a disco, and taking the first drink are regarded as sins, once a young adult has experimented with these, he or she does not have a strong foundation for discernment that would offer some protection against the temptation to engage in more destructive behaviors. Their parents' and pastors' worst fears may then be fulfilled, because lifestyle choices have been presented to everyone in terms of only two categories: Christian (all that is now required) vs. unchristian (all that is now considered sin). Such a categorical worldview is not open to careful personal, family, and communal reflection about lifestyles within these Christian churches. Careful reflection could not only enhance family stability, but also remove some of the barriers Pentecostals face when their efforts to serve the larger community are refused, due to lifestyle expectations regarded by the majority to be un-Mexican.

These theological/sociological challenges for churches may seem far removed from those involving financial sustainability and other generational issues facing social entrepreneurs in Mexico and elsewhere. However, they are not immaterial. The capacity for sustained outreach by any organization depends on finding ways to instill a set of values and commitments in the next generation of members. It also requires creative, principled adaptation to strains from within and without. Bridging the educational and theological challenges within and among Christian groups is essential. Only by confronting the sources of distress and distrust within and among groups, will Christians be able to effectively serve God by seeking the good of their communities.

IV. A successful model for generational challenges.

We now turn to another organization facing some generational challenges of its own, but whose leadership practices suggest a model for sectarian Christian missions and ministries to consider: Habitat for Humanity Mexico. Many of our readers are familiar with the work of Habitat for Humanity, whose mission is to help poor people provide decent, affordable housing for themselves. Fuller (1995) chronicles the story of Habitat. Started by a Christian, as an offshoot of a multi-racial Christian community (itself planted in rural Georgia during the 1940s), Habitat now has affiliates in many countries. Unlike America, where much voluntary labor is involved, needy families in Mexico work as groups to build their own houses. They are financed with non-interest loans, paid over 10 years. Until this year, Mexico received much of its funding from overseas donations. However, Habitat International now expects Habitat for Humanity Mexico to raise all its own funds. Mortgage repayment eventually becomes a chief sustaining source of funds. In the meantime, Mexican individuals and firms must now raise funds in Mexico in order to meet the enormous present needs for decent housing.

Habitat for Humanity Mexico shares one characteristic with other ministries mentioned above: its Christian foundation and explicit teaching of Christian values within each new group of families organized to build their homes. Habitat differs, however, in striking ways that are relevant to its greater potential to meet certain generational challenges. Judging by criticisms made by Catholics of Protestants and *vice versa* in Puerto Escondido, one might think it impossible for families from these two branches of Christianity to work together. However, the local volunteer leaders of Habitat in each town and neighborhood where they have built (or are building) houses always teach members to respect the “religion” (they do not use the word “denomination”) of all families. Every meeting—small or large—begins with a reading from the Bible, followed with free responses by all members present, and then a prayer. Usually they read the passage from at least two different versions, so that nobody feels that the specific version used by his church is less respected than that of another. The passages often serve as apt reminders that the “people of God,” in all times and places, are called to love and serve each other, to raise their families with Godly values and faith in His provision, to hold each other accountable for the sake of the community, to ask and receive forgiveness, and to reach out to people who are even needier.

The effectiveness of Habitat’s approach is evident in hundreds of houses along the Oaxaca coast that have been built, brick by brick, with the hands of old and young, schooled and unschooled, women and men from different ethnic groups and religions over only about eight years. Even so, their work is never done. Members remind each other at each meeting that, “We are not building houses, but building families.” When the construction of one house is finished, the celebration includes commitments to help the next family complete their house, and to organize the next community for Habitat. New families drawn into the circle one year often become Habitat leaders in the following years. Kids show up for work. The elderly help prepare meals for the workers. A group heads out on less than a week’s notice to rebuild a house that is in danger of collapsing over the heads of an extremely poor family taking shelter there—this, even though the family could never afford a Habitat house. Catholics and Protestants sweat together, eat, talk about their children’s needs, and pray together. It is impossible for them to treat each other with the suspicion that their churches often foster.

Many American Protestant churches struggle with differences within their own congregations about how best to serve the local (and broader) community. Should members exercise their Christian duty through explicitly Christian outreach, for example, in the form of a youth center with Bible studies provided, along with sports and tutoring? Some members strongly believe that caring for the community should, instead, be done primarily without explicit Christian teaching. Many such people prefer to work with secular organizations, like Boys and Girls Club, because they aim to serve without any reference to religion. There are reasons for supporting a variety of approaches. On the one hand, where practical help is needed—food, clothing, and a house—why should religion enter the picture? On the other hand, because people often require additional spiritual resources, as well as financial ones, in order to thrive and meet their longer-term personal and social needs, outreach that combines practical help with training for all of life is important.

Most Pentecostal churches in Puerto Escondido first focused on evangelization, offering health and education services explicitly tied to the “message” of Christ’s love. Now, 15-20 years later (a generation), they are reaching a level of organizational, cultural, and faith maturity where collaborating across religious divides, for the sake of the community, may become feasible. We believe that Habitat for Humanity Mexico serves as the best local example of what is possible and desirable in Puerto Escondido. They have shown, first, that bigger community needs—like housing—*require* collaboration beyond a single congregation. Second, they have demonstrated that meaningful collaboration is possible across denominational differences, by marshalling common spiritual, as well as material and social, resources—namely, with their strong emphasis on Biblical foundations for dynamic, dedicated, long-term family and community development.

This is a *generational* challenge for churches and other Christian-based ministries in Puerto Escondido, not just because 20 years have elapsed since many of them were founded. It is a generational

challenge because younger members are being provided with spiritual and leadership training to assume responsibility within their congregations and beyond, through their professions, the political process, and more. This is a key developmental stage, where younger leaders may be able to transcend sectarian barriers, precisely because they exercise larger public responsibilities beyond the congregation. Their options for leadership and service now range beyond “church-only” ministries, to include groups based on Christian foundations (like Habitat for Humanity, and even Alcoholics Anonymous), and also secular groups that welcome the values and commitment that Christians often bring to their work (e.g., rehabilitation for disabled youth, and care for vulnerable natural resources).

We are aware of recent efforts that reflect some capacity for collaboration, based on community needs and Christian desire to serve. For example, leaders of the informal ministry to single mothers (by members of one Pentecostal congregation) are discussing possible collaboration with Habitat, precisely because Habitat has experience helping families work together to build affordable housing, including single mothers. They are also considering a Habitat “model,” in which they would receive American college interns to provide semi-professional help, as they build institutional capacity to meet needs of poor families and their communities.

V. Conclusion.

Starting a new NGO from scratch brings challenges. Blossoming NGOs that have safely passed through their birthing also face challenges. After all, success brings problems, too, but usually much nicer ones than those encountered in the start-up phase.

We have used this paper to chronicle the transitional issues that Mexican NGOs face in the state of Oaxaca. These issues are not unique to Mexico, but rather are universal enough that one may encounter them in any nation where visionary social entrepreneurs have founded new, often faith-based, NGOs.

Much like blooming for-profit entities face trade-offs related to the growth and transition of their enterprises, NGOs must be bold enough to adapt to changes and challenges—even if that adaptation requires the NGOs founder(s) to relinquish some or all of the control of the venture. No business can endure without adroit adjustment to new challenges; neither can an NGO, no matter how good its intentions.

References.

- Bornstein, D 2004, *How to change the world: social entrepreneurs and the power of new ideas*, Oxford University Press, Oxford.
- Cardone history* n.d. Retrieved August 29, 2006, from <http://www.cardone.com/English/Club/corporate/history.asp>
- Cardone online home page* n.d. Retrieved August 29, 2006, from <http://www.cardone.com/english/club/>
- Cavuto, N 2004, *More than money: true stories of people who learned life's ultimate lesson*, ReganBooks, New York.
- Fuller, M 1995, *A simple, decent place to live: the building realization of Habitat for Humanity*, Word, Dallas.
- Haworth history* n.d. Retrieved August 29, 2006, from <http://www.haworth.com/Brix?pageID=152>
- Iacocca, LA 1984, *Iacocca : an autobiography*, Bantam Books, Toronto and New York.
- Oster, MJ & Hamel, M 2003, *Giving back: using your influence to create social change*, NavPress, Colorado Springs.

KÜRESEL BİR AKTÖR OLARAK ULUSLARARASI SİVİL TOPLUM KURULUŞLARI: ULUSLARARASI POLİTİKADAKİ ROL VE ETKİNLİKLERİ

Arş. Gör. Dr. Soner KARAGÜL

Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi, Biga İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi
sonerkaragul@comu.edu.tr

Özet

Soğuk Savaş'ın sona ermesiyle, ekonomik, ticari, mali, sosyal, kültürel, dinsel, çevresel, hukuksal, siyasal, eğitimsel, bilimsel, teknolojik, insani ve benzeri amaçlarla kurulan ve faaliyetler yürüten küresel nitelikli sivil toplum kuruluşlarının sayısında olağanüstü artışlar gerçekleşmiştir. Uluslararası sivil toplum kuruluşları, küreselleşmenin etkisiyle dünya ölçeğinde örgütlenme ve etkinlik kurma yeteneğine sahip olmaları ve değişen koşullara daha kolay uyum sağlayabilmeleri gibi nedenlerle, uzmanlık sahibi oldukları konularda ve küresel sorunlarla mücadelede önemli roller üstlenmektedirler. Pek çok devlet ve uluslararası örgüt etkin olmadıkları ya da olamadıkları alanlarda, uluslararası sivil toplum kuruluşlarını dikkate almak ve onlarla ilişki/işbirliği içinde olmak zorunluluğunu hissetmektedirler. Doğal bir sonuç olarak uluslararası politikada aktör çeşitliliği artmakta ve aktörler arası ilişkiler karmaşıklaşmakta; devlet merkezli yaklaşımın yerini çok merkezli yaklaşımlar almaktadır. Bildiride, Uluslararası sivil toplum kuruluşlarının yapısı, sınıflandırılması, artan rol ve etkinlikleri ve diğer aktörlerle ilişkileri örneklemelerle ortaya konulmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Uluslararası Politika Aktörleri, Uluslararası Sivil Toplum Kuruluşları, Ulusaşırı İlişkiler.

INTERNATIONAL NONGOVERNMENTAL ORGANIZATIONS AS A GLOBAL ACTOR: THEIR ROLE AND EFFICIENCY IN INTERNATIONAL POLITICS

Abstract

By the end of the Cold War there had been an increase in the number of global NGOs which were established for the economic, commercial, financial, social, cultural, religious, environmental, legal, political, educational, scientific, technological, human and related purposes. International NGOs, because of their ability to organize worldwide and to harmonize the changing conditions easily, play important roles in the areas where they have expertise and in fighting with global problems. Many countries and international organizations feel the necessity to pay attention to the views of international NGOs and cooperate with them. As a natural result the numbers of actors in international politics increased, the relation between the actors becomes more complex and multi-centered approaches take the place of state-centered approaches. This paper presents the structure and classification of the international NGOs their increasing role and relations with other actors with sample cases.

Key Words: International Politics Actors, International NGOs(INGOs), Transnational Relations.

Giriş

Yirminci yüzyılın başlarından itibaren yaşananlar, uluslararası sistemin yapısında değişimleri de beraberinde getirmiştir. Kuşkusuz Birinci Dünya Savaşı ile başlayan süreçte, Vestfalya sistemiyle ortaya çıkan devletlerin uluslararası sistemin yegane/temel aktörü varsayımı, yerini devletler dışındaki aktörlerin de uluslararası sistemde yer alabilecekleri varsayımının daha fazla benimsenmesine bırakmıştır.

Günümüzde uluslararası sistem yalnızca sayıları geçen bir buçuk asırda iki yüzün üzerine çıkan devletler arasında gerçekleşen olgu ve olayların oluşturduğu bir bütün değil, giderek artan biçimde uluslararası düzeyde örgütlenmiş birçok aktörün etkileşim içinde olduğu bir arena halini almaktadır. Sayıları çığ gibi büyüyen uluslararası örgütler, çokuluslu şirketler ve uluslararası sivil toplum kuruluşları, devletlerle birlikte uluslararası politikanın öznesi olmaktadır.

Sivil toplum kuruluşları(STK'lar) devletlerin geleneksel sınırlarının önemini yitirdiği, devlet merkezli yaklaşımların rafa kalkmaya başladığı ve devlet dışında gelişen alanın olağanüstü büyüdüğü bu ortamda, ulusal ölçeği aşarak küresel ölçekte rol ve etkinlik kazanmaya başlamıştır. Uluslararası STK'ların bir kısmının yıllık bütçesi, bazı devletlerin Gayri Safi Milli Hasıllarından çok daha fazladır. Bazılarının uluslararası örgütlenme açısından birçok devletin önünde olduğu, sahip oldukları temsilcilikler ve üye sayılarından anlaşılmaktadır. Çalışmada Soğuk Savaş sonrası dönemde daha da karmaşıklaşan uluslararası sistemin aktörlerinden biri olan uluslararası STK'ların sistem içindeki yapısı, konumu, rol ve etkinlikleri ile diğer aktörlerle olan ilişkileri irdelenmektedir.

Kavramsal Çerçeve

Uluslararası politika, geleneksel anlamda devletlerin temel aktör olduğu ve politik ilişkiler/faaliyetler yürüttüğü alan olarak kabul edilmekteydi. İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra yaşanan gelişmeler uluslararası politika alanını genişletmiş; devletler dışındaki aktörlerin rol ve etkinlikleri giderek artmıştır. "Uluslararası sistemde az ya da çok bağımsız eylemler geliştirme yeteneğine sahip organize varlık" olarak kabul edilen uluslararası ilişkiler aktörleri, aynı zamanda karar verme kapasitesine sahip, diğer aktörler üzerinde etki yaratabilen, nispi olarak otonom birimlerdir (Arı, 1997: 40). Aktörlerin ayrımındaki en genel ölçüt hükümetleri temsil eden/etmeyen ve ulusal/uluslararası olarak yapılandırılmıştır. William Coplin'in kullandığı bu ayrımında devletler, hükümetleri temsil eden ulusal nitelikli aktörler arasında yer alırken, bireyler ve gruplar ise hükümetleri temsil etmeyen ulusal nitelikli aktörler kategorisindedirler. Hükümetlerin temsil edilmediği uluslararası nitelikli aktörler arasında uluslararası uzmanlık kuruluşları, çokuluslu şirketler ve siyasal nitelik taşıyan hükümetler dışı kuruluşlar yer almaktadır. Birleşmiş Milletler (BM) gibi küresel örgütlenmeler ile NATO ve Avrupa Birliği gibi blok tipi örgütlenmeler/entegrasyon hareketleri ise hükümetlerin temsil edildiği uluslararası nitelikli aktörler arasında sayılmaktadır (Sönmezoğlu, 1995: 35-55). Bu sınıflandırmanın ötesinde Avrupa Birliği, NAFTA ve Dünya Ticaret Örgütü gibi devletüstü (supranasyonal) aktörlerle, yarıözerk bölgeler (İsveç Kantonları, Hong Kong, Quebec gibi); devletaltı (substate) aktörler (federe devletler, yerel halklar, azınlıklar, ulusal kurtuluş hareketleri gibi) ve nihayet ulusötesi/aşırı (transnational) aktörlerden de (Uluslararası Standartlar Örgütü ve Uluslararası Olimpiyat Komitesi gibi) söz edilmektedir. Uluslararası politikanın aktörleri arasında yer alan hükümetlerin temsil edilmediği kuruluşların sayıları ve önemleri giderek artmaktadır. Hükümet dışı kuruluş* olarak adlandırılan bu kuruluşların tanımında (Başlar, 2005: 32-33); "kişisel ve grup çıkarlarının devlet sınırları ötesine taşınması sonucu ortaya çıkmış, gerçek ve tüzel kişiler tarafından oluşturulan, üyelerinin gönüllü olarak katkıda bulunduğu, faaliyetlerinden dolayı uluslararası ilişkilerde bir rol oynama yeteneğine sahip,....hükümet politikalarından bağımsız olarak kendi kendisini yönetecek nitelikte otonom bir karar mekanizmasına sahip, merkezi hükümetten tamamen veya büyük ölçüde bağımsız mali kaynak ve kontrolü olan,....ikiden fazla ülkede teşkilatlanması olan, BM'nin gerçekleştirilmeyi amaçladığı hedefleri kendisine ilke edinmiş, ulusal ve uluslararası düzeyde bireylerin, insanların yaşam kalitesini arttırmaya çalışan,....devletler veya uluslararası kuruluşlar tarafından kurulmamış, tüzel kişiliği tercihen olan ve devletlerin iç işlerine karışmamayı benimseyen" sosyal kuruluşlar olduğu görülmektedir.

Ulusötesi ya da hükümetler dışı faaliyetler yürütebilme yeteneğine sahip olan uluslararası STK'ların, genel STK özelliklerine ek olarak en az üç devlet bireylerinden ya da kolektif varlıklarından oluşması; en az üç devlette faaliyetinin olması; bütçeye önemli finansal desteğin en az üç devletin bireylerinden ya da kolektif varlıklarından gelmesi gerekmektedir (Arıboğan, 1996: 212-213). Uluslararası STK'lar bu özellikleri sayesinde, uluslararası politikada kendi çıkarlarını küreselleştirme olanağını yakalamış olmaktadır.

Uluslararası STK'lar işlevsel, hizmet alanı, finansal kaynakların temini, üye profili, amaçsal ve organizasyon şekli açılarından sınıflandırılmaktadır (Başlar, 2005: 34-43). İşlevsel açıdan belirli bir amacın savunuculuğunu yapanlar (Uluslararası Hukukçular Komitesi, Dünya Barış Konseyi gibi) ve insancıl, kalkınma, çevrenin korunması gibi alanlarda uzmanlaşarak faaliyette bulunanlar (Uluslararası Kızılhaç Teşkilatı gibi) olmak üzere ayrılmaktadır. Hizmet alanı açısından yerel, ulusal, bölgesel ve uluslararası boyutta faaliyet yürütmektedirler. Finansal kaynakların temini açısından üyelerin, iş dünyasının ve hükümetlerin desteklediği üç kategoriye sahiptirler. Üyeleri gerçek ve tüzel kişilerden oluştuğu gibi uluslararası kuruluşlar ve devletlerden oluşan melez STK'lar da vardır. Ayrıca kapalı üye gruplarını ve federasyonları bünyesine kabul eden hükümetlerden bağımsız karar alabilen ulusötesi veya hükümetler dışı STK'lar da (Uluslararası Hava Taşıma Birliği, Uluslararası Olimpiyat Komitesi, Uluslararası Standartlar Örgütü:ISO gibi) mevcuttur. Siyasal, dini, ideolojik, hukuksal ve ekonomik amaçlar çerçevesinde faaliyet yürüten STK'ların bir kısmı basit yapıdadır ve yalnızca bir ülkede faaliyet yürütür. Bir kısmı ise değişik ülkelerde kurulan şubeler ya da kuruluşlardan (Uluslararası Af Örgütü, Greenpeace, Uluslararası Kızılhaç ve Kızılay Dernekleri Federasyonu gibi) oluşan birliklerdir.

Çevre, eğitim, bilim, sağlık, yardım, kalkınma, sanat, spor, hukuk, siyaset, din, ekonomi, basın, iletişim, ulaşım vb onlarca alanda faaliyet yürüten binlerce STK'nın bir kısmının küresel nitelikli sorunlarla mücadelede inisiyatif sahibi olma çabasında olduğu göze çarpmaktadır. Özellikle çevre, insan hakları, insani yardım, fakirliğin azaltılması, kalkınma gibi alanlara ilgi duyan STK'ların küresel ölçekli yaklaşımlarla çözüm arayışına girişmeleri dikkat çekicidir (Yıldırım, 2004: 287). Uluslararası STK'ların büyük, çok katmanlı ve kompleks sistemler olmaları, iletişim teknolojisinin kolayca kullanımı sayesinde sınır aşan ölçekte iletişim ağları kurabilmeleri, güçlerini birleştirerek ortak çalışmalar yürütmede başarılı sonuçlar elde edebilmelerine olanak sağlamaktadır (Madon, 1999: 256).

* Uluslararası ilişkiler literatüründe kullanılan biçimiyle *hükümet dışı kuruluş/NGO (Non-governmental organization)* deyiminin karşılığı olarak, Türkiye'de *sivil toplum kuruluşu (STK)* deyiminin yerleştiğinden hareketle, bildiride bu deyim tercih edilmiştir. Aynı biçimde *uluslararası hükümet dışı kuruluş/INGO (International NGO)* deyiminin karşılığı olarak ise *uluslararası STK* deyimini kullanılmaktadır.

Rol ve Etkinlikler

Küreselleşmenin STK'lara gerek ulusal gerekse uluslararası düzeyde kaçınılmaz etkileri olmuştur. Ulusal ve uluslararası STK'lar uluslararası karar alma mekanizmalarını çeşitli düzeylerde etkilemeye başlamışlardır. Özellikle uluslararası sorunların saptanması, yeni değerler ve normların ortaya konulması, beklenmedik gereksinimlerin karşılanması ve yeniliklerin yayılması, ulusaşırı çatışma ve anlaşmazlıkların çözümü, ulusaşırı ittifaklar oluşturulması, global sorunlarda doğrudan harekete geçilmesi ya da kaynakların harekete geçirilmesi alanlarında etkileri artmıştır (Brown ve diğerleri, 2000: 19). Gerçekten de uluslararası sorunların dünya gündemine taşınması ve belli konularda ortak değer yargıları ile normlar oluşturulabilmesinde ve küresel kamu yararı gözetilen politikaların formüle edilip uygulanmasında STK'lar önemli roller üstlenmişlerdir. STK'lar aynı zamanda bazı uluslararası örgütlerin politikalarını gözden geçirmelerini ve kendilerini yenilemelerini sağlamaktadırlar. Bazı çatışmaların çözümünde aracı ya da katalizör rolüne sahiptirler. Önemli küresel sorunlar karşısında uluslararası kamuoyunu ve kaynakları harekete geçirebilme kapasitesine sahip ağlar oluşturabilmeye başlamışlardır.

20 Yüzyılın son çeyreği STK'ların ekonomik, siyasal ve lojistik açıdan inanılmaz boyutlarda büyüdüğü dönem olmuştur. STK'ların sürekli artan sayısı, STK'larda istihdam edilen çalışan sayısı, sahip oldukları üyeler ve dış temsilcilikler açısından bakıldığında çarpıcı rakamlarla karşılaşmak mümkündür. STK'ların oluşturduğu sektörün yıllık değerinin 1 trilyon Doları aşması ve 19 milyon çalışanı ile dünyanın sekizinci büyük ekonomisi olması fevkalade bir gerçektir (www.sustainability.com). STK'ların sadece insani yardım, kalkınma ve teknik yardım alanlarında yıllık 9-10 milyar Dolar kaynak oluşturabilmektedirler. Diğer taraftan ulusal ölçekte sahip oldukları ekonomik güç her yıl hızla artmaktadır. 1990'lardan itibaren STK'ların yalnızca gelişmiş ülkelerde değil aynı zamanda az gelişmiş ve gelişmekte olan ülkeler ve bölgelerde de sayılarının çığ gibi arttığını görmek mümkündür. 1900'lü yılların başında dünyada sadece yaklaşık 200 olan STK sayısı 1975 yılına gelindiğinde 5000 idi. Geçen dokuz yılda STK sayısı ikiye katlanarak 1984 yılında 10.000'e çıkarken, 1984 yılında bu sayı 20.000'i bulmuştur. 2000'li yılların başında ise sayı kesin olmamakla birlikte 45.000'e çıkmıştır (Başlar, 2005: 63). Sayılarının ve etkileme alanlarının artmasının yanında yeni işlevler de edinerek ve teknolojinin olanaklarını kullanarak örgütlenmektedirler.

Uluslararası ve yerel STK'lar devletlerin pek çok nedenle yetersiz kaldığı ya da devletler kanalıyla gerçekleştirilemeyen konularda roller üstlenmektedirler. Devletlerin faaliyetlerinin dışında işlevlere sahip olmaları, gönüllülük temelli hareket etmeleri ve düşük maliyetlerle birçok küresel nitelikli sorunla mücadelede etkili olmaları önemlerini arttırmaktadır. Çevre ve insani yardım gibi konularda özellikle de çatışma anlarında ortaya çıkan insani krizlerde ne yazık ki devletlerin resmi platformlarda bir araya gelmesi STK'ların hızına erişememektedir. Öyle ki STK'lar yiyecek, su, hijyeni ve acil sağlık önlemleri gibi geleneksel yardım misyonlarının ötesinde yerel yönetim temsilcisi, sivil toplumun gelişmesini teşvik eden, müzakere ve arabuluculuk becerisini kullanarak hasım tarafları bir araya getirme işlevlerini de gerçekleştirmektedir (Aall, 1996: 7).

Uluslararası STK'lar gerek ulusal gerekse uluslararası arenada bireysel ya da kolektif çıkarlarını korumak, devletleri ve diğer uluslararası örgütleri kendi amaçları doğrultusunda etkilemek amacıyla faaliyetlerde bulunmaktadır. Bu yönlerinden dolayı STK'ların asıl amacının politik olduğu, görünürdeki amaçlarıyla asıl amaçlarının her zaman örtüşmediği de gündeme getirilmektedir. En güçlü uluslararası STK'lardan birisi olan Uluslararası Af Örgütü'nün insan haklarının korumasına yönelik faaliyet programına sahip bulunmasına karşın gerçek ilgi alanının siyasal suçlular ve onların hakları olduğu kabul edilmektedir.

Uluslararası STK'ların gerek iç politikada gerekse uluslararası politikada artan rolleri ve ekonomik güçleri nedeniyle uluslararası politikada güç sahibi varlıklar olarak kabul edilmeleri beş noktada açıklanmaktadır (Bkz. Charnovitz, 2005: 14-16). İlk olarak uluslararası STK'ların tıpkı devletler gibi güç sahibi aktörlere benzemeleridir. Uluslararası STK'lar, uluslararası toplumun tümünü temsil etmeseler bile onların izni ve delegasyonu olmaksızın güçlerini kazanmaktadırlar. Uluslararası düzeyde temsil yeteneğine sahip olmamalarına rağmen "ulusüstü sivil toplum" standartlarına sahip olan STK'lar, diğer güç sahibi aktörler gibi dikkate alınmaktadırlar. İkinci olarak STK'ların küresel ölçekte hesaba katılmalarıdır. Üçüncü olarak uluslararası STK'lar için herkesçe meşruiyeti kabul edilen açıklayıcı tanım oluşturulamamasıdır. Dördüncü olarak bazı STK'ların finansal katkıda bulunanlar ve üyeler tarafından izlenebilmesi için iyi tanımlanmış yöntemlere sahip olmalarıdır. Beşinci olarak STK'lara olan güvendir. STK'ların inanılır kalmayı sürdürebilmeleri için, şeffaflıklarının giderek artması gerekmektedir.

STK'lar insani yardım ve kalkınma yardımları alanlarında geçtiğimiz 20 yılda aktif roller üstlenmişlerdir. Soğuk Savaş sonrasında dünyanın birçok bölgesinde ortaya çıkan yerel ve bölgesel krizler, iç karışıklıklar ve doğal felaketler insani sorunların geçmiş yıllarda olduğundan fazla gündeme gelmesine yol açmıştı. Bu dönemde ortaya çıkan insani sorunların çözümü için yardım faaliyetleri de hız kazanmıştı. İnsani yardım operasyonlarında STK'ların tercih edilmesi, kriz olan bölgeye daha hızlı erişim, yardıma muhtaç olanlar üzerinde daha kolay güven hissi uyandırabilme ve dağıtım maliyetlerinin daha az olması gibi nedenlerden kaynaklanmaktadır (Aall, 1996: V).

Uluslararası insani yardım alanındaki girişimler BM Mülteciler Yüksek Komiserliği (UNHCR) gibi BM'ye bağlı çeşitli kuruluşlar, Dünya Bankası ve diğer bölgesel kalkınma bankaları, AB'nin yardım kuruluşu

Avrupa Topluluğu İnsani Ofisi(ECHO) gibi bölgesel yardım kuruluşları, ABD, Kanada, Japonya ve İngiltere gibi devletlerin ulusal yardım kuruluşları, Uluslararası Kızılhaç Birliği(ICRC) ile birlikte birçok uluslararası ve yerel STK'nın aracılığıyla gerçekleştirilmektedir. Çok taraflı yardım organizasyonları ve bu konudaki karar alma süreçlerine katılan STK'lar, 1980'lerde Dünya Bankası ve Uluslararası Tarımsal Kalkınma Fonu (IFAD) gibi diğer BM ajansları aracılığıyla informal biçimde bu süreçlerde yer almaktaydı. Bu çabalar 1990'larda karşılıklı yardım ajansları ve uluslararası örgütlerin resmi politikası halini almış; STK'ların karar alma süreçlerine ulusal, yerel ve bölgesel düzeylerde katılımı aktif biçimde desteklenmeye başlamıştır. Aynı dönemde Asya, Güney Amerika, Afrika, Orta ve Doğu Avrupa, eski Sovyetler Birliği ve Ortadoğu'da sivil toplum hareketleri hızla artarak geniş bir sivil toplum ağı oluşturulmuş; bu hareketler başta ABD olmak üzere Kanada'da ve Avrupa ülkelerinde oluşturulan bağış fonlarıyla desteklenmiştir. Ayrıca BM, AB, Kuzey ve Güney Amerika Devletleri Organizasyonu, AGİT gibi organizasyonlarla özel vakıf fonları tarafından da desteklenmişlerdir(Gershman, 2003: 31). 1990'ların ortalarında Orta Amerika'daki çatışma çözümünde BM ajanslarının halkın katılımı yaklaşımını benimsemesi, çeşitli düzeylerdeki politik karar alma süreçlerinde ve kademeli olarak gelişmelerinde STK'ların daha büyük katkı sağlamalarına yol açmıştır. BM'nin barış inşası ve Soğuk Savaş sonrasındaki Orta Amerika Mülteciler Uluslararası Konferansı (CIREFCA), Orta Amerika Mülteciler, Yerinden Edilmişler ve Dönenler İçin Kalkınma Planı(PRODERE) gibi yeniden yapılanma programlarında STK'lar devletlerce ortak olarak görülmüştür. Her iki program da BM'nin 1980'lerin sonunda ve 1990'ların başında yaşanan çatışmalar sonrası ateşkesin ilk safhaları, seçimler ve insan hakları izleme konularındaki çabalarından kaynaklanmıştır(Reimann, 2006: 62).

İletişim olanakları sayesinde uluslararası STK'lar kamuoyu oluşturarak devletlerin, uluslararası örgütlerin ve çokuluslu şirketlerin karar ve davranışlarını etkilemede oldukça başarılı roller üstlenmişlerdir. Uluslararası kamuoyu oluşturmak amacıyla raporlar hazırlayıp ilgili ülke kamuoylarına duyurmak, önemli medya organlarını toplu mektup, telefon vb araçlarla bilgi bombardımanında bulunmak, imza toplamak, toplu gösteriler düzenlemek gibi yöntemlere başvurumaktadırlar. Ortak kaygılarla hareket eden STK'lar kendi aralarında bilgi alışverişini sağlayacak bir "ulusaşırı ağ" oluşturmakta böylece uluslararası eylemler gerçekleştirebilmektedirler. Yakın geçmişte özellikle çevresel konularda bu yöntemlere başvurulmuştur. Öte yandan bu ağlar bilgi ve strateji alışverişinde daha etkin olurken, eylemlerin koordinasyonunda ve çatışmacı politika yürütülmesinde daha fazla insanı aktive edebilmek için en iyi yol olarak görülmektedir(Brown ve diğerleri, 2000: 10).

Uluslararası STK'ların sayılan yöntemleri kullanarak elde ettiği başarılarından önemli birçoğuna değinmek gerekir (Bkz. Başlar, 2005: 89-98). Örneğin Antarktika kıtasının günümüzde elde ettiği statünün oluşmasında uluslararası STK'ların rolü büyüktür. Çevreci hareketlerin öncüsü olarak Greenpeace'in Antarktika'ya dünya parkı statüsü kazandırmak için yaptığı çalışmalar sonuç vermiş; 1991'de Madrid Protokolü kabul edilerek 50 yıl maden arama ve işletme yasağı getirilen Kıta, 'barış ve bilime vakfedilmiş bir doğa kaynağı' olarak kabul edilmiştir. Greenpeace'in öncülüğünde yürütülen bir başka kamuoyu oluşturma girişimi 1991 yılında Brent Spar adlı petrol platformunun batırılması ile ilgili süreçte yaşanmıştır. Shell, Greenpeace üyelerinin yaptığı eylemlerin olumsuz sonuçları karşısında platformun batırılması en iyi çözüm olacakken büyük maliyetlere katlanarak parçalanmasını sağlamak zorunda kalmıştır.

Kamuoyu oluşturma faaliyetlerinde uluslararası STK'ların başarılarına diğer bir örnek Çoktaraflı Yatırım Antlaşması(Multilateral Agreement on Investment/MAI) hazırlanma sürecinin askıya alınma sürecidir. 1995 yılında ABD öncülüğünde OECD ülkelerince başlatılan antlaşma çalışmalarının içeriği 1997 yılında uluslararası kamuoyuna yansıdığına Fransa'nın başını çektiği bir grup devlet sayesinde MAI askıya alınmıştır. Ancak görüşmelerin tekrar başlayacağı Aralık 1998'de OECD tarafından duyurulması STK'ları harekete geçirmiştir. ABD merkezli Public Citizen adlı STK'nın antlaşma metnini internette yayınlamasının ardından dünya çapında antlaşma karşıtı kampanya yürüten MAI International adlı bir ağ oluşturulmuştu. MAI International çatısı altında hareket eden 600 kadar STK, MAI sürecini engellemiştir.

Kara mayınlarının üretim ve kullanımının yasaklanması için sözleşme oluşturulması sürecinde uluslararası STK'lar kamuoyu oluşturma rolü üstlenmişleridir. İlk olarak 1980'li yılların başlarında Uluslararası Kızılhaç Teşkilatı ve bazı insani STK'ların öncülüğünde kara mayınlarının ortadan kaldırılması girişimleri başlamıştı. 1991 yılında STK'lar tarafından Uluslararası Kara Mayınlarının Yasaklanması Hareketi(ICBL) oluşturulmuş; 1993 yılından itibaren her yıl düzenlenen NGO Kara Mayınları Konferansı'na katılım sürekli artmıştır. 1996 yılında 40 ülkeden 600 STK'ya ulaşan ICBL Hareketi'nin çabaları sonuç vermiş; Aralık 1997'de Ottawa'da 156 devlet ve görüşmeler sırasında hazır bulunan çok sayıda STK tarafından sözleşme imzaya açılmıştır. Kamuoyu baskısının etkisiyle 123 devletin Ottawa sözleşmesini imzalaması ve mayın üreten ülke sayısının 1997 yılında 55 iken 2005 yılında 14'e kadar düşmesi, depolanmış mayınların imha edilmesi uluslararası STK'ların çabalarının ürünüdür.

Uluslararası hukuk alanında STK'ların katkıları gerek oluşum gerekse denetim aşamasında oldukça fazladır. En başta uluslararası hukukun etkinliği ve saygınlığının artırılması suretiyle demokratik meşruiyetin sağlanmasında önemli roller üstlenmişlerdir. Uluslararası örgütlerin karar verme süreçlerinin şeffaf hale getirilmesinde, uluslararası antlaşmaların hazırlanış süreçlerinde katılımında bulunma, hükümetlerin ya da karar verici pozisyonlarda bulunan üst düzey yetkililerin bilgilendirilmesi sonucu daha rasyonel kararların alınmasını sağlama, temsil olanağı olmayan toplulukların temsil edilmesi gibi önemli fonksiyonları sayesinde

uluslararası hukuka katkıda bulunmaktadır(Başlar, 2005: 250). İnsan hakları, insancıl hukuk, çevre ve uzay hukuku gibi yeni gelişen uluslararası hukuk alanlarında, çok çeşitli faaliyet kollarındaki STK'ları ilgilendiren konularda önemli katkılar sağlamışlardır. Geçmişte olduğu gibi son yıllarda da hazırlanan pek çok sözleşme ve anlaşmanın arkasında STK'ları görmek mümkündür.*

Diğer Aktörlerle İlişkiler

Uluslararası ilişkilerin aktörleri arasında yer alan devletler başta olmak üzere ulusüstü yapılanmalar, uluslararası örgütler ve çokuluslu şirketlerle uluslararası STK'lar çeşitli boyutlarda ilişki içerisindedir. İlişkilerin boyutu ağırlıklı olarak kalkınma projelerinin gerçekleştirilmesi, insani yardımların dağıtımı, çevre ve barışın korunması ve çatışma çözümü konularına ilişkin olmuştur. Öte yandan STK'ların kendi alanlarındaki gelişmelerin takipçisi konuları, zaman zaman onları devletler, uluslararası örgütler ya da çokuluslu şirketlerle karşıya getirmiştir.

Uluslararası STK'ların ana finans sağlayıcısının üyelerin yanında devletler ve uluslararası düzeyde önemli rol oynayan diğer aktörler olduğu kabul edilmektedir. Geçtiğimiz 20 yılda STK'ların mali destekleyicileri inanılmaz biçimde artmış; bunlar yalnızca hükümetlerarası kuruluşlar değil hükümet, hükümet benzeri ve özel kuruluşlardan oluşan karmaşık bir koleksiyondan oluşmuştur. 1990'ların sonu itibarıyla kaba bir tahminle yıllık 6-8 milyar Dolar arası kaynak STK'ların gelişmesi ve dünyanın değişik bölgelerinde yayılması için ayrılmakta; bu fonlar tahminen BM'den 2 milyar Dolar AB kaynaklarından 1.5 milyar Dolar, iki taraflı yardım ajanslarından 2-3 milyar Dolar, kamu ve özel fon kaynaklarından ise 1-1.5 milyar Dolar olarak sağlanmaktadır (Reimann, 2006: 48).

Gelişmiş ülkelerde STK'ların gelişmesi özellikle insani yardım ve uluslararası kalkınma alanlarındaki hizmetlere paralel olarak dış yardım miktarlarındaki artış ve devlet politikaları nedeniyle gerçekleşmişti. 1970'lerden bu yana devletlerin STK'lara desteği ile STK sayısındaki patlamadaki paralellik gözden kaçmamaktadır. STK'larla devletlerin ilişkileri 1950'lerin başlarında başlamışken STK'lara finansman desteği 1980'lerde dikkat çekici biçimde artmıştır.

STK'ların finansmanındaki ilk aşama 1980'lerde karşılıklı yardım formatından halkın katılımı formatına doğru evrim geçirmiştir. Bu dalga 1990'larda Soğuk Savaş'ın sona ermesi ve pek çok ülkede ortaya çıkan demokratikleşme akımının etkisiyle yardım yapan devletlerin "sivil toplum"un gelişmesini sağlamasından esinlenmiştir. OECD ülkelerinden STK'lara yıllık finansman desteği milyar dolarlarla ifade edilmektedir. ABD, Kanada, Almanya, Hollanda, İsviçre ve Kuzey Avrupa ülkeleri yıllık toplam yardımlarının %10-%25 arasında miktarı STK'lara yönlendirmektedirler. Bu ülkelerin yaptığı yardımlar genellikle uluslararası kalkınma alanlarında ve insancıl krizlerle ilgili çalışan STK'lara yapılmaktadır. Demokratikleşme alanında yapılan yardımlar ise demokrasi, şeffaflık, rüşvet karşıtlığı, insan hakları, yurttaş hakları, değişim yaşayan ülkelerde ortaya çıkan iç çatışmaları içermektedir(Reimann, 2006: 52).

Devletlerin yanında ulusüstü yapılanma olan Avrupa Birliği, BM gibi küresel ölçekli uluslararası örgütler de, çalışma konularıyla ilgili olan STK'larla işbirliği ve diyalog içindedir. Bunun yanında çok farklı yelpazede yer alan uluslararası örgütler insani yardım, çevre, kalkınma projeleri, barışın korunması gibi pek çok konuda uluslararası ve yerel STK'larla etkileşim içindedir: Avrupa Konseyi, Dünya Ticaret Örgütü(WTO), Dünya Bankası, Avrupa Güvenlik ve İşbirliği Teşkilatı(AGİT), Karadeniz Ekonomik ve İşbirliği Teşkilatı, Dünya Sağlık Teşkilatı(WHO), Uluslararası Çalışma Teşkilatı(ILO), Uluslararası Denizcilik Teşkilatı vb.

Uluslararası örgütlerin pek çoğunun etrafında, çıkarlarını uygun biçimde arttırmaları için destek olan STK'lar bulunmaktadır. Gerek STK'lar gerekse uluslararası örgütler bu işbirliğinden avantajlar ummaktadır. STK'lar uluslararası görüşmelerin bir kısmında hükümet delegasyonlarını etkileyerek ya da görüşmelerde etkinlik sağlayarak öncülük yapmaktadırlar. Hükümetler ve uluslararası örgütlerse STK'ları uzmanlık kuruluşu olarak kullanarak onların protesto potansiyellerini kontrol altında tutabilmektedirler(Nuscheler, 2003: 5).

BM'nin organlarından özellikle Ekonomik ve Sosyal Konsey(ECOSOC) olmak üzere ana ve yardımcı organları STK'larla etkileşim içindedir. 1946 yılından bu yana ECOSOC bünyesinde danışmanlık faaliyeti yürüten STK'ların sayısı 1948 yılında 40 iken, 1992 yılına gelindiğinde 744'e ulaşmıştır. Bu tarihten sonra artan bir ivmeyle danışmanlık statüsü elde eden STK sayısı yükselmiş ve sayı 2006 yılında 2719'a çıkmıştır(<http://www.un.org>). STK'ların ECOSOC'taki danışmanlık faaliyeti BM tarihi kadar eski olsa bile, Güvenlik Konseyi'nin BM içindeki etkinliği nedeniyle örgütün bu organı ile ilişkide bulunmak STK'lar için daha önem kazanmıştır. Özellikle Soğuk Savaş sonrasında Güvenlik Konseyi uluslararası barış ve güvenliğe ilişkin küresel sorunların çözümüne ilişkin süreçte STK'larla işbirliğine daha da önem vermektedir. Bu maksatla Güvenlik Konseyi, STK'lardan uzman oldukları alanda bilgi elde etmeye başlamıştır. İlk olarak 1997 yılında oluşturulan, şu anda farklı alanlarda faaliyet yürüten 60 kadar büyük STK'nın oluşturduğu Güvenlik Konseyi NGO Çalışma Grubu, BM delegeleriyle düzenli toplantılar yapmaktadırlar.

* Bunlardan en çok bilinenlerin sadece birkaçı aşağıda sıralanmaktadır(Bkz. Başlar, 2005: 99-106): BM Çocuk Hakları Sözleşmesi, 1981 tarihli Afrika İnsan ve Halkların Hakları Şartı, 1984 tarihli İşkence ve Başkaca Zalimce İnsanlık Dışı ve Onur Kırıcı Davranış ya da Cezaya Karşı Sözleşme, Kültürel Çeşitlilik Sözleşmesi, Tütün Kontrolü Çerçeve Sözleşmesi, İklim Değişikliği Sözleşmesi, Kyoto Protokolü, Uluslararası Suyollarının Ulaşım Dışı Kullanımı Sözleşmesi, Biyogüvenlik Protokolü.

STK'lar BM Genel Kurulu'nda oturumlara katılmak ya da gözlemci statüsü elde etmek için çaba göstermişlerdir. Buna ilişkin düzenleme ilk olarak 1990 yılında Uluslararası Kızıllaç Teşkilatı'nın gözlemci statüsü elde etmesidir. Ayrıca çok sınırlı da olsa oturumlarda gayri resmi statüyle bulunan, oturuma katkıda bulunan STK'lar da olmuştur. STK'lar ilgili oldukları alanda BM nezdinde faaliyet yürüten yardımcı organlarla da işbirliğini sürdürmektedirler.*

Soğuk Savaş sonrasında ilk yıllarında programlarında hizmetlerin üstlenicisi olarak STK'ları "ortak" edinen pek çok BM Ajansı, 1990'ların sonuna gelindiğinde STK programlarına yıllık 2 milyar Dolardan fazla kaynak sağlamaktaydı. İnsani bağış ve yardım alanlarında BM'nin doğrudan desteğinin miktarı artarken, özellikle BM Mülteciler Yüksek Komiserliği ve Dünya Gıda Programı'nın (WFP) yıllık yardımları STK'lar tarafından gerçekleştirildi. 1990'ların sonunda WFP, 1.8 milyar Dolar bütçesiyle insani yardım konusunda uzmanlaşmış 1100'ün üzerinde uluslararası ve yerel STK ile bağlantı içindeydi(Reimann, 2006: 49).

Avrupa Birliği(AB) 2000'lere kadar STK'larla ilişkiyi düzenleyen hukuksal bir düzenleme olmamasına rağmen insani yardım konusunda işbirliği içinde olmuştur. AB'nin 1970'lerin ortalarında çok küçük miktarlarda ve kendine ait yardım programına sahipken 1980'lerden itibaren yardım miktarı artmış; bu bağlamda STK'lara yönelik de hızlanmıştır. AB Komisyonu her yıl 1 milyar Euro'yu bulan miktarda yardımı çevre, insan hakları ve demokrasi programları, insani yardım ve kalkınma programları için STK projelerine ayırmaktadır, bu miktar toplam AB yardımlarının %15-20'sine karşılık gelmektedir(Başlar, 2005: 168; Reimann, 2006: 51).

Avrupa Konseyi, uluslararası STK'lara uğraş alanlarına göre belli kurullarda gözlemci olarak katılma, teklif ya da şikâyetle bulunma, danışmanlık statüsü gibi olanaklar sağlamıştır. Konseyin kabul ettiği sözleşmeye* göre uluslararası STK'ların tanınabilmesi için uluslararası toplum yararına bir etkinlik göstermeleri ve bilim, kültür, yardım, insan sevgisi, sağlık ve eğitim alanlarında BM Antlaşması ve Avrupa Konseyi Statüsü'yle öngörülen ilke ve amaçların gerçekleşmesine katkıda bulunmaları gerekmektedir. Ayrıca Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi(m 25) ile ulusal STK'lara "kendileri mağdur sıfatı taşımak kaydıyla" doğrudan doğruya bireysel başvuruda bulunmak hakkı tanımaktadır.

STK'lar çokuluslu şirketlerin faaliyetlerini kamuoyu oluşturma güçleri sayesinde kontrol etme yeteneğine sahiptirler. Özellikle çevresel konular başta olmak üzere, kötü iş koşulları, dürüst ve şeffaf ticari faaliyet gibi konularda çokuluslu şirketlere baskı yapmaktadırlar. Öyle ki bu konuda uzmanlaşmış, tamamen çokuluslu şirketlerin sorumsuz ve tehlikeli eylemlerini kontrol altına almak için çaba gösteren Corporate Accountability International(Uluslararası Kurumsal Hesapverebilirlik) adlı STK, 1977 yılından beri faaliyetini sürdürmektedir. Şirketlerin yolsuzlukları ve hesap verebilirliği konularında raporlar yayınlayan Transparency International(Uluslararası Saydamlık) da 30'dan fazla ülkede örgütlenmiş bir başka STK'dır(Başlar, 2005: 196).

Özel vakıflar STK'ların elit müttefikleri olarak giderek önemli hale gelmektedirler. 1970'li yıllarda uluslararası kalkınma alanlarında STK'ları finansal olarak destekleyen pek çok özel vakıf vardı ve bu sayı giderek arttı. 1980'lerden itibaren düzenli bir biçimde artan özel vakıfların uluslararası projeler için bağışları 1990'larda birden hızla yükselmeye başlamıştır. ABD'de özel kuruluşların uluslararası projeler için bağışları 1994 yılında tahminen 996 milyon Dolar iken 1998'de 1.6 milyar Dolara yükselmiştir. Sadece aralarında Gates Vakfı, Ford Vakfı gibi vakıfların bulunduğu 14 vakfın, 1999-2000 yıllarında uluslararası program ve projelere 1.1 Milyar Dolardan fazla harcamıştır. Bu miktar uluslararası kalkınma, insan hakları, çevre, kadın sorunları ve sivil toplum kalkınması alanlarındaki projeler için uluslararası STK'lara yapılan 2139 bağışın toplamıdır(Reimann, 2006: 54).

Sonuç

Geçen yüzyılın ikinci yarısından itibaren uluslararası politika alanı yalnızca devletlerin aktör olarak ele alındığı yapı olmaktan çıkmıştır. Uluslararası düzeyde örgütlenmiş birçok aktörün ortaya çıkmasıyla daha da karmaşıklaşan uluslararası politikanın özneleri arasında sivil toplum kuruluşları da yerini güçlendirmiştir.

Sivil toplum kuruluşları Soğuk Savaş'ın ardından bir yandan faaliyet alanlarını genişletmekte bir yandan da çığ gibi çoğalmaktadır. Küreselleşme, sivil toplum kuruluşlarının dünya ölçeğinde örgütlenme ve etkinlik kurma yeteneğini artırmış; değişen koşullara daha kolay uyum sağlayabilmelerini kolaylaştırmıştır. Küresel ölçekli sayılabilecek sivil toplum kuruluşlarının bir kısmı yıllık bütçeleri, örgütlenme kapasiteleri, üye sayıları, sahip oldukları uluslararası temsilcilikler gibi açılardan, devletlerin bir kısmının önündedir. Uluslararası sivil toplum kuruluşları sahip oldukları kapasiteler sayesinde küresel sorunlarla yakından ilgilenmekte, uluslararası politikada rol ve etkinliklerini arttırmaktadırlar.

* Danışmanlık ve çeşitli ortak projeler yürütmek şeklinde sürdürülen işbirliğinde şu alt organlar yer almaktadır(Bkz. Başlar, 2005: 150-155): İnsan Hakları Komisyonu, BM Mülteciler Yüksek Komiserliği, BM Sekreterliği İnsancıl İlişkiler Koordinasyon Ofisi, Sürdürülebilir Kalkınma Komisyonu, BM Antlaşma Gözetim Komiteleri, Birleşmiş Milletler Uluslararası Çocuklara Acil Yardım Fonu (UNICEF), BM Eğitim, Bilim ve Kültür Teşkilatı (UNESCO), BM Nüfus Fonu, Uluslararası Tarımsal Kalkınma Fonu, Dünya Gıda Programı (WFP), BM Kalkınma Programı(UNDP).

* Hükümetçi Uluslararası Örgütlerin Hukuki Kişiliklerinin Tanınması Hakkında Avrupa Sözleşmesi, ETS 124, Strasbourg 24.04.1986.

Uluslararası sivil toplum kuruluşları diğer uluslararası aktörlerle çeşitli amaçlar için ilişkilerde bulunmaktadırlar. Devletler ve uluslararası örgütler insani yardımlar, kalkınma yardımları, bölgesel çatışmaların çözülmesi ve uzmanlıklarına başvurmak gibi alanlarda sivil toplum kuruluşlarıyla işbirliği yapmaktadırlar. Sivil toplum kuruluşları bireysel ya da kolektif çıkarları korunmak için başarılı uluslararası kamuoyu oluşturma faaliyetleri gerçekleştirmektedirler. Bu sayede devletlerin, uluslararası örgütlerin ve çokuluslu şirketlerin karar ve davranışlarını etkiledikleri pek çok örnek mevcuttur.

Uluslararası sivil toplum kuruluşlarının uluslararası politikadaki küresel nitelikli aktörlerden birisi olarak konumu giderek güçlenmektedir. Bu kuruluşlara düşen görev ve sorumluluğun artmasına paralel olarak etkinlik kapasitelerinde gözlenen inanılmaz değişimler, geçen çeyrek asrın deneyimlerinden anlaşılmaktadır. Buradan hareketle yakın gelecekte, devlet dışı aktörler arasındaki biricik konumunu koruyan uluslararası sivil toplum kuruluşlarını, nitelik ve nicelik, rol ve etkinlik ile diğer aktörleri etkileme kapasiteleri açılarından inanılmaz değişimlerin beklediğini tahmin etmek mümkündür.

Kaynakça

- Aall, Pamela R; (1996), "NGOs and Conflict Management", **Peaceworks** 5, Responses to International Conflict Highlights From The Managing Chaos Conference, United States Institute of Peace.
- Arı, Tayyar; (1997), **Uluslararası İlişkiler**, Alfa Basım Yayım Dağıtım, 2. Baskı, İstanbul.
- Ariboğan, Deniz Ülke; (1996), **Globalleşme Senaryosunun Aktörleri**, Der Yayınları, İstanbul.
- Başlar, Kemal; (2005), **Uluslararası Hukukta Hükümet Dışı Kuruluşlar**, Nobel Yayın Dağıtım No:654, Ankara.
- Brown, L. David; Khagram, Sanjeev; Moore, Mark H; ve Frumkin, Peter; (2000), "Globalization, NGOs and Multi-Sectoral Relations", **The Hauser Center for Nonprofit Organizations and The Kennedy School of Government Harvard University Working Paper #1**, http://papers.ssrn.com/paper.taf?abstract_id=253110, 22.08.2006.
- Charnovitz, Steve; (2005), "Accountability of Nongovernmental Organizations (NGOs) in Global Governance" **The George Washington University Law School Public Law And Legal Theory Working Paper No. 145**.
- Gershman, Carl; (2003), "Demokrasi İçin Dünya Çapında Bir Hareket Gerçekleştirmek:Sivil Toplum Örgütlerinin Rolü" **ABD Dışişleri Bakanlığı Elektronik Dergisi**, Cilt 8, Sayı 1, http://ankara.usembassy.gov/uploads/images/zH2xfLIObxex_PeacOCTQ/disiliskiler.pdf#search=%22abd%20d%C4%B1%C5%9F%20ili%C5%9Fkiler%20g%C3%BCndemi%22, 18.09.2006.
- Madon, S; (1999) "International NGOs: Networking, Information Flows and Learning", **Journal of Strategic Information Systems** 8, 251–261.
- NGO Working Group on the Security Council**, <http://www.globalpolicy.org/security/ngowkgrp/index.htm>, 02.09.2006.
- Nuscheler, Franz; (2003), "Civil-Society Actors: A Democratic Corrective for International Organizations?" **Friedrich-Ebert-Stiftung**, http://www.fes-globalization.org/publications/030101_01_Berl.pdf, 21.08.2006.
- Reimann Kim D; (2006), "A View from the Top: International Politics, Norms and the Worldwide Growth of NGOs" **International Studies Quarterly** 50, 45–67.
- Sözmezoğlu, Faruk; (1995), **Uluslararası Politika ve Dış Politika Analizi**, Filiz Kitabevi, 2. Baskı, İstanbul.
- SustainAbility**, UN Global Compact ve United Nations Environment Programme, "The 21st Century NGO In the Market for Change", http://www.sustainability.com/downloads_public/insight_reports/21st_ngo.pdf, 12.09.2006
- United Nations Economic and Social Council** <http://www.un.org/esa/coordination/ngo/>, 16.08.2006.
- Yıldırım, İbrahim; (2004), **Demokrasi Sivil Toplum Kuruluşları ve Yönetişim**, Seçkin Yayıncılık, Ankara.

NGO IN THE SLOVAK FINANCIAL SECTOR

Ass. Prof. Mária KLIMIKOVÁ, PhD.
University of Economics in Bratislava, Faculty of National Economy
klimikova@centrum.sk

Abstract

Non-governmental organisations have been developing in Slovakia since 1990 and are a part of the third, civil sector. There are more than 25 000 at present. Non-governmental development organisations focus their activities on assistance to less economically developed countries in areas such as health, social issues, environment, food safety, raw sources exploitation, observance of human and civil rights and freedoms, development of democracy, education, learning, etc.

From the statements of the representatives of the NGO (obtained from consultations) several problems and areas of non-used potential result.

NGO traditionally working in the field of society democratisation see the potential for their activities also in linking with the institutions able to participate at the preparation of economic reforms. Their knowledge and contacts in the respective region can be at the disposal for the institutions ensuring aid in economic area. NGO also see valuable potential at their logistics (co-ordination of supplies of various forms of aid), by which they complete or substitute the activity of government.

NGO with the potential of providing aid in the field of economic reforms are able to assist on technical aid, however, they do not have sufficient capacity to provide it independently. It is rather the form of assistance at the technical aid.

There is a non-used potential in the technical aid in the field of economic reforms, in the form of low activity of teams from top bodies of individual branches. Just the combination of experts from top branch bodies and NGO experts it is possible to create strong teams for technical aid.

NGO working in this field mostly worked up to present on the basis of short-term projects, they feel the need of re-orientation on long-term projects.

Introduction

In many development cooperation aspects, the Slovak Republic is one of the most advanced new member states. Both in terms of activities of NGDOs and in terms of the government taking actions in this policy field, a lot has been done in development cooperation in Slovakia for the last few years. However, new challenges remain.¹ Non-governmental organisations have been developing in Slovakia since 1990 and are a part of the third, civil sector. There are more than 25 000 at present.

Non-governmental development organisations focus their activities on assistance to less economically developed countries in areas such as health, social issues, environment, food safety, raw sources exploitation, observance of human and civil rights and freedoms, development of democracy, education, learning, etc.

Non-governmental development organisations neither aim to cumulate profit nor to substitute the role of the state. They arise from citizens' need to associate, help humans in need, develop solidarity, justice, promote principles of equality, and build universal brotherhood. Non-governmental development organizations have the following legal forms:

- civic association
- foundation
- specific (purpose-oriented) church institutions (establishments)
- non-profit organisations providing general beneficial services (utilities)
- organisations with an international component
- legal persons associations of interest
- national organisation (the Red Cross)

Non-Governmental Development Organisation Platform covers 29 development organisations, which mainly focus on assistance to poor third world countries. Organisations covered by the NGDO Platform have assisted in more than 37 countries so far.

Non-governmental organisations covered by the NGDO Platform can participate in both formulating tasks in the field of foreign policy and implementing parts of tasks in the field of foreign policy, development co-operation and humanitarian aid.

---

¹ Special thanks to Maja Calfova, former coordinator Slovak NGDO platform MVRO, for her time and the information given.

Fields of activities of NGDOs

The sector of NGOs active in international development and related fields is diverse. 29 organisations are currently integrated in a platform of development and humanitarian NGOs (see chapter “NGDO networking”). There are also some non-platform NGOs doing some development related work - especially NGOs from the environmental sector and the gender movement whose activities occasionally interlink with NGOs from the development sector.

Only a few of the 29 organisations which have joined the Slovak NGDO platform MVRO are exclusively working in development cooperation. Most NGOs are also active in other fields such as humanitarian aid, democratisation or social services. For example, similar to other countries, the main focus of Caritas Slovakia is on social activities within the own country, but apart from this engagement Caritas carries out humanitarian projects and child sponsorship programmes abroad. Slovak ADRA which is part of the international ADRA network has been delivering humanitarian aid mainly to poor countries in the neighbourhood, but also to South East Asian countries after the Tsunami.

Organisations which are known in Slovakia for their humanitarian aid programmes in disaster areas and war torn societies are the People in Peril Association, Caritas Slovakia, Slovak ADRA, the Slovak Red Cross and UNICEF Slovakia. In most cases, the People in Peril Association is the NGO which most quickly reacts to disasters in the world and is capable to collect most money for the purpose of humanitarian aid.

The target group of some other organisations are children and their rights: eRko, the Movement of Christian Children Communities is among the most active Slovak development NGOs. There are others like MAGNA Children at Risk or the Slovak Committee for UNICEF which is part of the international organisation UNICEF. Many Slovak NGDOs rely on the work of volunteers, not only small NGDOs but also organisations like ADRA and Caritas. Some organisations are actively supporting and promoting the work with volunteers: e.g. eRko or the organisation Tabita which is the Slovak coordinator for the ASA-GLEN volunteer sending programme.²

As far as activities in the fair trade sector are concerned, two organisations have to be mentioned: Fairtrade Slovakia and the Integra Foundation. Fairtrade Slovakia is purely based on the work of volunteers whose main activity is development education and providing information about the situation of producers in developing countries. The Integra Foundation opened the first Fair Trade shop in Bratislava in June 2005. The foundation's main activity is not primarily on fair trade but in general on projects that strengthen small enterprises and entrepreneurial skills in Slovakia and abroad.

Some small or medium size platform organisations concentrate on other fields such as democratisation and civil society development, education and research or environment: e.g. the association “Civic Eye” conducts election observation and NGO training, the League of Human Rights Advocates is about to develop cooperation with NGOs in Western Africa. Close to the environmental sector is e.g. the organisation People and Water which provides services to rural communities in Slovakia and some countries abroad. A few foundations with a “democratisation mission” are also members of the Slovak NGDO platform: e.g. the already mentioned People in Peril Association or the PONTIS Foundation (initially a branch office of the American Foundation for a Civil Society). The Civil Society Development Foundation (NPOA) which was the implementation unit of the PHARE programme until 2003 and now serves as administrator of the Bratislava - Belgrade Fund (see chapter: NGO-government cooperation) is among the seven organisations which have an observer status in the platform.³

Development education and awareness raising activities

There have been several initiatives of Slovak NGDOs to raise public awareness of development issues. Just to name a few of them: Since 1995, eRko, the Movement of Christian Children Communities, has been organizing a yearly coral-singing campaign to raise public awareness and funds for development projects in Africa. Moreover the organisation is conducting educational activities in the form of development seminars.⁴ During the last 5 years, the People in Peril Association has organised an annual documentary “One World” film festival in order to make the Slovak public more familiar with the life of people from other parts of the world and to sensitise the public for this kind of subjects.⁵

Documentary films are a popular instrument which is used also by other organisations in their awareness raising activities. In 2003, the Slovak – Southern Africa Society participated in the Global Education Week with activities in the eastern part of Slovakia. Several seminars, lectures at schools and universities, workshops and charity events have been organized by a wide range of organisations. Environmental organisations, NGOs dealing with migrants or educational institutions which are not necessarily members of the platform MVRO are also active in development education, e.g. producing

² <http://www.tabita.sk/uvod.htm> [6.7.2005]

³ Information brochure, published by the Slovak NGDO Platform MVRO, 2005

⁴ Information brochure, published by the Slovak NGDO Platform MVRO, 2005

⁵ <http://www.jedensvet.sk/2004/> [6.7.2005]

material on Fairtrade for teachers, producing documentary films on migration, conducting inter/multicultural activities with children (see the projects approved in the second Slovak DE Call⁶).

The number of available websites and publications on development issues has also been growing constantly. This year, for example, the platform published bilingual brochures (Slovak, English) with detailed information on activities of each member organisation and is launching a new website. Many NGDOs publish their own periodical newsletters or magazines.

One of the working groups set up by the Slovak NGDO platform in 2003 is on development education. The NGDOs via the platform had a crucial role in promoting the necessity of supporting development education activities in the Slovak Republic. So far, two official Calls for Proposals in this field have been carried out (see chapter: Sources of Funding). Recently, the platform MVRO won a SlovakAid project which focuses on raising awareness of development issues among parliamentarians. The aim is to involve national Members of Parliament (MPs) and Slovak Members of the European Parliament (MEPs) into Official Development Assistance of the Slovak Republic and the EU.⁷ The NGDO platform MVRO is also the national coordinator of the Slovak Global Call Against Poverty/Svet bez chudoby – Campaign. As for the academic sector, there is interest from certain university institutes which periodically invite NGDO representatives to give lectures or seminars/trainings or to provide teaching materials on development issues. In the meanwhile several theses have been written on development related topics.

The association Academia Istropolitana Nova (AINova) can (informally) also be considered as part of the academic sector. Its main goal is to develop international cooperation in the field of education and research by forming partnerships and organising long and short-term educational programmes and training. Many activities are focused on neighbouring Central and Eastern European countries (e.g. the Ukraine).⁸

Countries of operation

Slovak NGOs are primarily active in the “Balkans” (e.g. Bosnia, Serbia and Montenegro/Kosovo, Croatia), in countries of the former Soviet Union and Central Asia (e.g. Kazakhstan, Tajikistan, Uzbekistan, Afghanistan) or countries in the neighbourhood like the Ukraine and Belarus. NGDOs also operate in Turkey, Romania or Bulgaria. The humanitarian NGOs (e.g. People in Peril Association, ADRA, Caritas Slovakia, the Slovak Red Cross but also the Slovak Committee of UNICEF) have realized aid projects for the countries effected by the Tsunami.⁹ So far, few NGOs work in Africa. It is organisations like eRko, Caritas Slovakia, Integra foundation, PLOP Slovakia, Slovak Committee of UNICEF, Institute of International Cooperation-Power of Development and the Association for people in need in Africa. The main countries of activities in Africa are Sudan, Kenya, Angola and Mozambique. Apart from Sudan and Kenya, eRko, the Movement of Christian Children Communities, has also had projects in Mali, Uganda, Ethiopia, Nigeria, South Africa, Zambia and Madagascar.¹⁰ PLOP Slovakia has one project in Mozambique and one in Angola, the Slovak-South

African Society worked in South Africa and Malawi. The Association for People in Need in Africa has mainly supported health projects in Kenya and Sudan. At the moment, Slovak NGOs hardly work in Latin America - except for human rights and political work in Cuba (by People in Peril Association, PONTIS Foundation).

Sources of funding

The Slovak NGDOs and Slovak government especially benefited from the CIDAODACE - Official Development Assistance in Central Europe - programme which

had its office in Bratislava. Moreover, the Canadian International Development Agency CIDA co-financed 15 projects approved by SlovakAid and also participated in the selection and monitoring process. Co-financing of selected projects by CIDA is also expected for 2005.¹¹ The United Nations Development Programme (UNDP) also has its regional office in Bratislava. The presence of this multilateral organisation in the Slovak Republic has opened up opportunities for intense cooperation. For many years, grants from American foundations have been a very important source of funding for Slovak NGOs. Further sources are grants from foreign governments, funds from partner organisations in other countries and the sources described below.

⁶ <http://www.slovakaid.mfa.sk/en/index.php/article/articleview/75/1/7/> [14.6.2005]

⁷ http://www.trialog.or.at/docs/sk_mvro_platform.ppt [5.7.2005]

⁸ Information brochure, published by the Slovak NGDO Platform MVRO, 2005

⁹ Information brochure, published by the Slovak NGDO Platform MVRO, 2005

¹⁰ <http://www.erko.sk/AKTIVITY/DN/projekty.htm> [14.6.2005]

¹¹ <http://www.slovakaid.mfa.sk/en/index.php/article/articleview/73/1/2/> [14.6.2005]

Slovak sources

The Slovak tax system allows Slovak employees to donate 2% from their income tax to a list of civil society institutions. A high number of development NGOs benefits from this regulation. Most NGOs live on a mixture of different sources ranging from membership contributions, private donations, collections, income from charity events and sponsor contributions to state subsidies from different ministries.

Some Slovak development NGOs won projects from SlovakAid. In 2004, the Slovak MFA introduced a bilateral mechanism for the delivery of aid through NGOs, the business or the state sector. Since then, five Calls for Proposals have been issued. 50 projects were chosen out of 150 proposals. Among them for example an NGO project from the People in Peril Association for a school in Afghanistan, a health project from MAGNA Children at Risk in Cambodia¹², an agricultural project from Slovak Caritas in Sudan, a women and water project from PLOP Slovakia in Mozambique or a project in Kenya implemented by the Integra Foundation.

In the field of development education, the first Call was published in June 2004. Eight grants amounting to a total of approx. 3.200 thousand SKK (approx. 80 thousand EUR) were awarded. The deadline for the second national DE call for non-profit organisations was in April 2005. In contrast to the first call which was fully financed by the Slovak government, the second call was focused on "global education" and realized in cooperation with the North-South Center of the Council of Europe and with the financial support of the Dutch MFA. 15 out of 56 submitted projects were approved. The maximum project sum was 300.000 SKK (approx. 7.500 EUR) with the obligation of a 10% contribution from other sources.¹³ The total co-financing contribution of the North-South Center for Slovak development education projects amounts to 35.000 EUR.¹⁴

In the beginning of 2005, the Slovak government announced a special fund for the Tsunami victims. Three NGO projects were selected in an open tender. Following the Kashmir earthquake in October 2005, the government attempted to award funds directly to the five NGOs that were organising public collections, but this was challenged by the Public Procurement Office, and the MFA may now be required to organise a call for proposals for this money.

In total, according to the 2005 national ODA programme, 160.661 thousand SKK (approx. 4.030 thousand EUR) of Slovak ODA will be distributed through the Ministry of Foreign Affairs: 58.000 thousand SKK (approx. 1.455 thousand EUR) for activities in Serbia and Montenegro (administered by NPOA, the Civil Society Development Foundation, who is the Bratislava-Belgrade Fund administrator), 88.661 thousand SKK (approx. 2.220 thousand EUR) for other priority countries (administered by the UNDP Trust Fund), 10.000 thousand SKK (approx. 250 thousand EUR) for projects in the Ukraine and Belarus, 2.000 thousand SKK (50 thousand EUR) each for development education and micro grants granted through diplomatic missions.¹⁵

As in other countries, it is mainly the church based organisations in Slovakia (ADRA, Caritas etc.) which manage to regularly fundraise significant *private funds* for development projects abroad. For example, eRko is very successful and experienced in this respect. Through private donations raised during the 9 years of existence of the annual carol-singing campaign, eRko has been able to support more than seventy development projects in 9 African countries.¹⁶ The total amount of money raised during these 9 years was 61 524 120 SKK (approx. 1,5m EUR).¹⁷ After the Tsunami, five Slovak NGOs raised significant amounts from the public, the highest in the Slovak history of private donations.

European Union Sources

Similar to other new member states, the EU does not play a major role as donor in international development – due to the eligibility criteria which do not take into account the specific characteristics of the NGO sector in new member states. According to information provided by the Slovak platform there are only a few NGOs which - together with a foreign partner - submitted a project to the European Commission within the 2004 PVD or ED Call for Proposals. Unlike the other Central European countries, Slovakia has no organisation eligible to sign a framework agreement with ECHO.

The institutional and political framework

Slovak ODA is coordinated by the Ministry of Foreign Affairs. The MFA has a Department of Development Cooperation and Humanitarian Aid. The State Secretary (delegated by the Minister of Foreign

¹² Presentation of Peter Hulenyi (Slovak MFA, Deputy Chairman/ ODA Coordination Committee, Director/Department of Development Cooperation) at the TRIALOG Central Training in Bratislava, March 14, 2005.

¹³ <http://www.slovakaid.mfa.sk/en/index.php/article/articleview/75/1/7/> [14.6.2005]

¹⁴ <http://www.slovakaid.mfa.sk/en/index.php/article/articleview/73/1/2/> [14.6.2005]

¹⁵ <http://www.slovakaid.mfa.sk/en/index.php/article/articleview/73/1/2/> [14.6.2005]

¹⁶ Information brochure, published by the Slovak NGO Platform MVRO, 2005

¹⁷ http://www.erko.sk/AKTIVITY/DN/tlac_spravy.htm [7.7.2005]

Affairs) chairs the Coordination Committee of the Slovak Official Development Assistance which is an advisory body to the Minister of Foreign Affairs for questions of development cooperation. On an administrative level, the Slovak ODA funds are processed through the UNDP Trust Fund (12 project countries) and the Bratislava Belgrade Fund (1 program country). Slovak ODA employs about 20 persons - in the MFA, in administrative and contracted units as well as in other ministries. Apart from the MFA, the Ministry of the Interior, the Ministry for the Environment, the Ministry of Agriculture and the Ministry of Education are also involved in ODA. More than 50% of officially recorded ODA expenditures are contributions to international organisations which are not budgeted under the development programme.¹⁸

In 2003, the Slovak Republic for the first time adopted a budget for development cooperation. Although being in general at a low level, Slovak ODA contributions have been steadily growing during the past few years: reaching from 0,024% of GNI in 2002 to 0,074% of GNI in 2004. For 2005, ODA spendings of 1.225,4 m SKK (approx. 30m EUR) or 0,085% of GNI were projected. The 2005 state budget allocates 218.369 thousand SKK (approx. 5.480 thousand EUR) to the development programme of the above mentioned ministries (on the MFA share see chapter: Sources of funding).

The medium term strategy document for Slovak ODA covering the years 2003- 2008 defines sectoral priorities in the following fields: development of democratic institutions and market environment, infrastructure (including social infrastructure: health care, education), landscaping (incl. e.g. forestation, irrigation system construction), environmental protection, food safety and use of raw materials. The territorial focus of Slovak ODA is clearly on Balkan and Central Asian countries. The first programme country is Serbia and Montenegro. 12 other priority countries include 3 Balkan countries, 5 Central Asian, 1 Asian and 3 African countries (for details see the list of priority countries in Annex 1).¹⁹ From 2004 onwards, projects can also be submitted for Cambodia which however is not defined as priority country.²⁰ In late 2004 and 2005 there were also ad hoc calls for projects to support democratisation in Belarus and Ukraine.

The Slovak Republic is aiming at getting more and more involved in trilateral cooperation, i.e. in realizing projects in developing countries in cooperation with other donors.²¹ Moreover, it has been discussed to develop the ODA system further towards the direction of a more programme instead of project based approach. What is also missing, is a law for development cooperation²² and the introduction of an independent ODA agency.

For more information on the ODA strategy and system please visit the MFA website at: <http://www.slovakaid.mfa.sk/en/>

The NGDO dialogue with the government

The cooperation between the government and the NGDO sector, represented by the platform MVRO, is a good one. The government recognizes the platform as capable partner and resource on the NGDO side. This is demonstrated by the fact that the NGDO platform is represented in the Coordination Committee of the Slovak ODA as well as in the Steering Committees/project selection committees of the UNDP Trust Fund and the Bratislava-Belgrade Fund. Thereby, the Slovak NGDO platform is given the possibility to comment on the policy documents and at least to some extent to participate in shaping the Slovak ODA system and policy. To give an example, it can be seen as a success of the platform that Development Education and Public Awareness became part of the Slovak ODA programme.

Bibliography

Information brochure, published by the Slovak NGDO Platform MVRO, 2005

Medium-Term Strategy for Official Development Assistance: 2003-2008, published by the Ministry of Foreign Affairs of the Slovak Republic, Bratislava 2003.

TRIALOG Newsletter No. 2, 2003, p. 3.

BISTER, A. : Development NGOs in the Slovak Republic, Country Report, Bratislava 2005

Potential, Comparative Advantages and Priorities in Providing Slovak Official Development Aid, Bratislava 2003

¹⁸ <http://www.slovakaid.mfa.sk/en/index.php/article/articleview/73/1/2> [14.6.2005]

¹⁹ Medium-Term Strategy for Official Development Assistance: 2003-2008, published by the Ministry of Foreign Affairs of the Slovak Republic, Bratislava 2003, 10.

²⁰ <http://www.slovakaid.mfa.sk/en/index.php/article/articleview/73/1/2> [14.6.2005]

²¹ Medium-Term Strategy for Official Development Assistance: 2003-2008, published by the Ministry of Foreign Affairs of the Slovak Republic, Bratislava 2003, 14.

²² http://www.trialog.or.at/docs/sk_mvro_platform.ppt [5.7.2005]

Presentation of Peter Hulený (Slovak MFA, Deputy Chairman/ ODA Coordination Committee, Director/Department of Development Cooperation) at the TRIALOG Central Training in Bratislava, March 14, 2005.

<http://www.trialog.or.at/docs/newsletter03-i.pdf> [6.6.2005]

<http://www.concordeurope.org/download.cfm?media=docUK&id=361> [6.6.2005]

<http://www.erko.sk/AKTIVITY/DN/projekty.htm> [14.6.2005]

http://www.erko.sk/AKTIVITY/DN/tlac_spravy.htm [7.7.2005]

<http://www.jedensvet.sk/2004/> [6.7.2005]

<http://www.plop.sk/projects.htm> [15.6.2005]

<http://www.slovakaid.mfa.sk/en/index.php/article/articleview/73/1/2>[14.6.2005]

<http://www.slovakaid.mfa.sk/en/index.php/article/articleview/75/1/7>[14.6.2005]

<http://www.tabita.sk/uvod.htm> [6.7.2005]

http://www.trialog.or.at/docs/mvro_sk.doc [6.6.2005]

http://www.trialog.or.at/docs/sk_mvro_platform.ppt [5.7.2005]

Özet

Bu tebliğde, Deniz Feneri Yardımlaşma ve Dayanışma Derneğinin kurulduğu günden bu yana uluslararası arenadaki faaliyetleri değerlendirilecektir. Tebliğin ilk bölümünde, derneğin faaliyetlerinin üzerinde yükseldiği ve bu faaliyetleri var eden tarihsel ve yasal zemin incelenecektir. Tebliğin ikinci bölümünde derneğin uluslararası faaliyetlerinin kronolojik bir sıralaması sunulacaktır. Böylece derneğin uluslararası yardım ve faaliyet süreçleri sonrasında ne gibi değişiklikler geçirdiği anlaşılabilir. Son olarak da derneğin bu faaliyetlerini duyurma yolları incelenecektir. Tebliğin sonuç bölümünde, daha geniş bir yönetim ağının bir parçası olarak Deniz Feneri Derneğinin uluslararası faaliyetlere girişmesinin ve bu faaliyetlerin geniş bir destek bulmasının, derneğin örgütsel yapısındaki ve proje seyrindeki olumlu etkisi dile getirilecektir.

Anahtar Kelimeler: STK, İnsani Müdahale, Deniz Feneri Derneği, Yurt Dışı Faaliyetler

INTERNATIONAL NGO'S AND HUMANETARIAN RESPONSE: DENİZ FENERİ CASE

Abstract

In this paper, the historical development and context of the international activities of the Light House Aid and Solidarity Association will be delineated. Before engaging this, the global and national, historical and legal contexts, in which the international activities of the Light House association took place, will be presented, in order to frame international activities historically and sociologically, in a global context, marked by civilianization of welfare provision and humanitarian intervention. After this, we engage in a brief chronological presentation, geared with organizational analysis of the phases of the international activities. Last but not least part of this paper is mediation ways of these given international activities of the Light House Association.

Keywords: Humanitarian Intervention, Legal Framework for Associations in Turkey, the Light House Association, International Activities, Media and Communications

Giriş

Sivil Toplum ve sivil toplum kuruluşları (STK), uzun süredir insani krizlere ve doğal veya insan kaynaklı afetlere müdahale etmekte ve afet veya krizlerden etkilenenlere barınma, gıda, tıbbi yardım ve giyim sağlamakta ve afet/kriz sonrasında toplumsal destekleme ve güçlendirme faaliyetleri yürütmektedir (ODI, 2002). STK'lar arasında çalışma alanları bakımından temel farklılıklar olsa da, örneğin bazı STK'lar daha çok tıbbi yardım faaliyeti yapmaktadır, insani müdahale süreci denilince genel olarak STK'ların barınma sağlık, giyim, gıda dağıtım ve afet veya kriz sonrasında afetzedeleri güçlendirme faaliyetleri (eğitim, mesleki gelişme, hak mücadelesi, toplumsal görünürlük) anlaşılmalıdır. Bu tebliğde, Deniz Feneri Derneği'nin, Türkiye dışında gerçekleşen insani kriz durumlarına ve doğal veya insan kaynaklı afetlere müdahalesi, derneğin işbirliği yaptığı uluslararası kuruluşlar, yürüttüğü dış yardım faaliyetleri, bu faaliyetlerin projelendirilme, yürütülme ve değerlendirilme biçimleri ve bu faaliyetlerin topluma duyurulma yolları tartışılacaktır. Bu tartışmanın temel hatlarını belirlemek açısından öncelikle STK'ların insani müdahale süreci dünya ve Türkiye ölçekli incelenecek, Türkiye'deki yasal ve toplumsal zemin açıklanacak sonrasında ise Deniz Feneri Derneğinin uluslararası projeleri tüm boyutları ile ele alınacak, sonuç olarak STK ve sivil toplumun insani krizlere ve doğal afetlere müdahalesinin Deniz Feneri Derneği üzerinden Türkiye'de nasıl işlediğine bakılacaktır.

Öncelikle, STK'ların ve özelde Deniz Feneri Derneğinin uluslararası faaliyetlerini kapsamlı bir biçimde değerlendirebilmesi için STK'ların genel olarak insani krizlere müdahalesinin tarihine, Türkiye'nin ve Deniz Feneri Derneğinin özgül koşullarına, STK'ların Türkiye içinde ve dışında insani yardım faaliyetleri yürütmesinin Türkiye'deki yasal, toplumsal ve sosyal zeminine ve Türkiye'de sivil toplum cephesindeki uygulamalara bakılması gerekmektedir. Bu gibi bir tarihsel bakış sivil toplumun ve STK'ların zaman içinde üstlendikleri toplumsal rolleri kavramak ve ortaya çıkış ve değişim koşullarını anlamak için önemlidir (Özbek, 2003; Bonner, Ener ve Singer, 2003). Kennett ve Oakley'in belirttiği üzere, tüm dünyada, özellikle de seksenli yıllardan itibaren ister ülke içinde olsun ister uluslararası düzlemde olsun, sivil toplumun toplumsal krizlere müdahale, kriz sırasında ve sonrasında yardım faaliyeti yürütme faaliyetlerine girişmesi ve bunun toplum ve devlet nezdinde doğru ve gerekli görülmesi, toplumsal planda devletin bu gibi faaliyetleri yürütmede yetersiz kaldığı, bürokratik olduğu, krize müdahalede verimsiz olduğu eleştirileriyle aynı döneme denk düşmektedir (Kennett, Kennett ve Oakley içinde, 2001: 111). Tebliğimin bu bölümünde insani müdahale ve sivil toplum, devlet ilişkilerine bakacağım, böylece hem küresel ve ulusal düzlemde sivil toplum

ve insani kriz durumlarına müdahalelerde STK'ların rolünü, özelde Deniz Feneri Derneği örneği üzerinden tartışmam mümkün olacak.

STK'lar ve İnsani Müdahale

İnsani müdahale kavramı ilk olarak 1967-1970 yılları arasında gerçekleşen Biafra Savaşıyla ortaya atılmıştır. Nijerya ve kısa ömürlü Biafra hükümeti arasındaki iç savaş büyük bir kıtlığa yol açmış, iç savaş dünya basınında geniş bir yankı uyandırmasına karşın savaştan sonra patlak veren kıtlık devletlerin tarafsızlık ve egemenlik haklarını ihlal etmeme gibi prensipleri yüzünden içinden çıkılmaz bir hal almıştır. Bu duruma ilk dikkat çeken sivil toplum örgütü, Fransa temelli bir doktorlar örgütü olan ve 1971 yılında Biafra trajedisinden sonra kurulan *Medecins Sans Frontier*, Sınır Tanımayan Doktorlar Örgütüdür.

İnsani müdahaleyi savunanlar bu eylemi 1948 yılında ilan edilen İnsan Hakları Evrensel Bildirisine dayandırmaktadırlar. Buna göre, insani müdahale sadece ortada büyük insan hakları ihlalleri olduğunda geçerli ve doğru olacaktır. Elbette insani müdahale kavramı ulus devletlerin belirli bir toprak parçası üzerinde tasarruf hakkının tamamını elinde topladığı bir dönemde devletler ve onların insani krizlere müdahalesi temel alınarak oluşturulmuştur. Bugün de insani krizlere müdahalede devletler, bazı durumlarda güç dengeleri gözetilerek, birincil rol üstlenmektedirler. STK'lar ise insani krizlere yani doğal veya insan eliyle gerçekleşmiş deprem, sel baskını, kıtlık, nükleer felaket, tsunami ve savaşlarda, afet sırasında ve sonrasında yerli halka ve sivillere yardımcı olmaktadır. Bu süreçte sivil toplumun insani krizlere müdahalede güvenilir bir ortak olmasının tarihinin 70'li yılların sonundan itibaren başladığını daha önce belirtmişim (Hulme, 1994). Özellikle Birleşmiş Milletler (BM) Ekonomik ve Sosyal Konseyi (ECOSOC) bünyesindeki organlardan BM Mülteciler Yüksek Komiserliği (UNCHR), Birleşmiş Milletler İnsani Yardım Koordinasyon Merkezi (OCHA) ve ECOSOC STK'larla çalışmalar yapmaktadır. Deniz Feneri Derneği de 2006 yılı itibarıyla ECOSOC bünyesinde Sivil Toplum Örgütlerine verilen danışman statüsüne kabul edilmiştir. Böylece faaliyet gösterdiği alanlarda Birleşmiş Milletler ile ortak çalışma fırsatı elde etmiştir. Bu süreçte BM ve benzeri ulus-üstü kuruluşlarla çalışan önde gelen birçok STK vardır.

Türkiye'ye özgü koşullara ve Türkiye'deki sivil toplum yapısı içinde Deniz Feneri Derneğinin özgül konumuna geldiğimizde, 2003 yılında yapılan bir çalışmaya göre Türkiye'de ise sivil toplum kuruluşlarının insani krizlerde ve doğal afetlerde müdahalesinde 1999 Marmara depremi bir milat kabul edilebilir (Kale, 2003). Her ne kadar Cumhuriyetin inşasından itibaren sivil toplum kuruluşlarının, hemşehri ve dayanışma derneklerinin, devlet'e bağlı Çocuk Esirgeme Kurumunun ve bir sivil toplum kuruluşu olan Türk Kızılayı'nın deprem, sel felaketi, toprak kayması gibi afetlerde ve afet sonrasında çalışmaları olagelse de, yeni insani krizlerin ve yeni toplumsal süreçlerle (örneğin yeni yoksulluk, doğal afetler, insani krizler, iç-göç vs.) birleşerek sivil toplumun ister uzun dönemli olsun ister kriz durumlarına müdahalesine duyulan insani ve toplumsal ihtiyacı 1999 Marmara depremi ile doruk noktasına ulaştığı bir gerçektir. Bu süreçte, hem devlet hem de kamu nezdinde sivil toplumun insani kriz durumlarına müdahalesine ve desteğine ihtiyaç duyulduğu geri dönüşsüz bir biçimde onaylanmış ve meşruiyet kazanmıştır. Belli bir açıdan devletin vatandaşlarına karşı "ekonomik" ve sosyal yükünü hafifletse de, Türkiye sivil toplumu tarihindeki bu zemin değişikliği ciddi bir otorite paylaşımı gibi algılanmış bu nedenle sivil toplum kuruluşları ile resmi görevliler arasında ortak bir dil oluşturma, var olan ve işletilmeye çalışılan hukuk zemini üzerinde anlaşma çalışmaları bu tarihten sonra hız kazanmıştır (SKIP, 2006). Bu sürecin bir başka sacayağı da Türkiye'nin AB'ye giriş süreci ile birlikte hız kazanan ve değişen sivil toplum kuruluşlarına yönelik yasal düzenlemelerdir. Burada kısaca geçeceğimiz bu düzenlemeler ve Türkiye'nin AB süreci ile Türkiye siyasi yaşamının sivilleşmesi bazı siyaset bilimcilere göre el ele gitmektedir (Öniş ve Keyman, 2003). Bu noktada sivilleşmeden ziyade, bu sürecin sivil toplum kuruluşlarının uluslararası faaliyetleri için nasıl bir yasal zemin ve sonrasında etkileşim zemini oluşturduğuna bakılacaktır.

Bu yasal zeminin en önemli unsuru, 11.04.2004 tarihinde yürürlüğe sokulan 5253 no'lu Yeni Dernekler Yasasıdır. Bu yasanın 21. maddesi derneklerin mülki idareye önceden haber vermek ve tüzüklerinde belirtilmek şartıyla yurt dışındaki kişi, kurum ve kuruluşlardan aynı ve nakdi yardım alabileceklerini, bildirim şekli ve içeriğinin yönetmeliklerce düzenleneceğini belirtmektedir. Bu noktada Türk Medeni Kanunun Derneklerle ilgili, özellikle de derneklerin yurt dışı faaliyetleri ile ilgili maddelerinin, kronolojik gelişim ve değişim sürecinden bahsetmekte fayda vardır. 11.1.2003 tarihinde değişen eski Medeni Kanunun derneklerle ilgili hükümleri, Türkiye'de kurulmuş derneklere yurt dışında faaliyet yasağı getirmektedir. Bu kanunun 7, 11 ve 12. maddeleri yurt dışı faaliyet yürütmek üzere dernek kurmayı, Türkiye'de kurulan derneklerin yurt dışında kurulmuş derneklere katılımını ve merkezi yurt dışında bulunan derneklerin Türkiye'de şube açmasına yasak getirmekteydi. Bir derneğin herhangi bir insani kriz durumunda yurt dışına yardım yapması ise Bakanlar Kurulunun özel iznine tabiydi. Medeni Kanunun Dernekler kanununda yapılan değişikliklerle tüm bu kısıtlamalar kaldırılmış, dernekler tüzüklerinde belirtilmek şartıyla yurt dışı faaliyetlerine yönelik her türlü kısıtlama, *hukuksal düzlemde*, kaldırılmıştır. Buna göre, dernekler tüzüklerindeki amaçları gerçekleştirmek üzere uluslararası faaliyette ve işbirliğinde bulunabilirler, yurt dışında şube açabilirler ve yurt dışında kurulmuş dernek ve kuruluşlara üye olabilirler (madde 5). Bu süreçte sivil

toplum kuruluşlarının bilgilendirme noktasında sadece Dernekler Daire Başkanlığına bilgi vermek zorunda olması da, bürokratik işlem yükünü azaltmıştır.

Deniz Feneri Derneğinin Yurt Dışı Faaliyetlerinin Evrimi

Tebliğimin bu bölümünde Deniz Feneri Derneğinin yurt dışı faaliyetlerinin derneğin kurulduğu 1998 yılından itibaren geçirdiği değişimi inceleyeceğim. Deniz Feneri Derneği 1996 yılında bir Televizyon programı olarak başlamış ve daha çok kent ve köy yoksullarının sorunlarına halkın dikkatini çekmeyi bir amaç edinmiştir. Derneğin 2001 tarihli tanıtım metninde belirtildiği üzere, Deniz Feneri Derneği "bir televizyon kanalında yayınlanan "Deniz Feneri" adlı yardım programının hayırsever vatandaşlarımız tarafından benimsenmesi ve yapmak istedikleri yardımı artarak programa yönlendirmesi, bu yardımların kanun ve tüzükler çerçevesinde çalışan kurumsal bir kimlik altında yapılması ihtiyacını ortaya çıkardı. Deniz Feneri Yardımlaşma ve Dayanışma Derneği; yardımseverlerin bu teveccühünü karşılamak, onların yardımlarını planlı ve programlı bir şekilde gerçek ihtiyaç sahiplerine ulaştırmak, hayırsever kişilerle ihtiyaç sahiplerini buluşturmak amacıyla, 02.07.1998 tarihinde, sorumluluk bilinciyle yola çıkan ve elinin yettiği, sesinin ulaştığı her ihtiyaç sahibine imkânları nispetinde yardımı kendine görev bilen bir anlayışla kuruldu". (DFD Bülten 2001) Derneğin yurt dışı faaliyetlerine girişmesi ise 2000 yılında başlamıştır. Bu süreçte, derneğin yurt dışı faaliyetlerine acil durumlar (örneğin sel baskını, toprak kayması, deprem ve diğer doğal afet veya insan temelli krizlerde) dışında öncelikli olarak tarihsel ve kültürel ilişkilerin olduğu coğrafyalara ulaşmak bu faaliyetlerin esasını teşkil etmektedir.

Deniz Feneri Derneği kurulduktan iki yıl sonra, 2000 yılında ilk büyük çaplı yurt dışı faaliyetine girişmiş ve kıtlık ve kuraklıktan etkilenen Etiyopya'ya 900,000 \$ değerinde aynı ve nakdi yardımda bulunmuştur. Elbise ve gıda malzemesi dağıtımının yanı sıra, su ihtiyacını gidermek üzere su kuyuları açılmıştır. Bunun yanı sıra dernek, Makedonya, Bulgaristan ve Kosova'da aynı ve nakdi yardımlarda bulunmuştur. 2003 yılında, İran'ın Bam şehrinde olan depremden sonra dernek depremden etkilenenlere 1,5 milyon \$'lık yardım yapmıştır. Yardımlar daha çok gıda, giyim, ilaç ve battaniye yardımdır. Derneğin afet dışındaki bir nedenden kaynaklanan yardımlarında, özellikle Arnavutluk, Kosova, Bulgaristan ve Makedonya'ya yaptığı yardımlarda öncelikle yoksullara ulaşmayı hedeflediği görülmektedir. Derneğin Üsküp'te ve Balkanların genelinde okul yaptırma çalışmaları olmuştur.

Ancak büyük doğal afetlerde veya Lübnan ve Azerbaycan'da olduğu gibi insan-kaynaklı sorunlara müdahalesinde, durumdan etkilenen herkese yardım etmeyi bir hedef olarak benimsediği, sonrasında yaş, sağlık durumu ve cinsiyete göre çeşitli yardımlar yaptığı ve projeler geliştirdiği görülmektedir. Dernek Endonezya'daki tsunami faciasında Açe'de 1000 kişi kapasiteli bir okul, 500 kişi kapasiteli bir yurt ve 250 ev yaptırmıştır. Derneğin Açe'deki faaliyetlerinde aşağı yukarı 2,5 Milyon \$ tutarında yardım yapılmıştır. Bunun dışında bölgedeki yerel üreticileri desteklemek için çeşitli faaliyetlere girişilmiş ve balıkçı tekneleri inşa edilmiştir. BM'nin 2005 yılında Nijer'de kıtlık ve insani krize dikkat çekmesi üzerine dernek Nijer'e çeşitli yardımlarda bulunmuştur. Bunlar arasında en önemli faaliyet su kuyularının açılması ve halka üreticilik yapabilmeleri için büyük ve küçükbaş hayvan sürülerinin verilmesidir. Örneğin, Pakistan'da 2005 yılında gerçekleşen ve 73,000 kişinin öldüğü, 69,000 kişinin ciddi bir biçimde yaralandığı bu depremde dernek tarafından Pakistan'a 20 Milyon \$ tutarında yardım yapılmıştır. Bu süreçte derneğin BM akreditasyonunun ciddi bir ihtiyaç olduğu görülmüş, deprem öncesinden başlayan çalışmalar sonucunda 22 Temmuz 2006 tarihinde dernek BM ECOSOC'ta STK'lar için oluşturulan danışmanlık statüsüne hak kazanmıştır. Dernek aynı zamanda çeşitli altyapı olanakları ile donatılmış çadır kentler kurmuştur. Bu afet sonrasında, dernek Pakistanlı depremezdelere için meslek kursları açmıştır. Dernek ILO ile marangozluk, inşaat işçiliği ve ağaç işçiliği kursları ile kadınlar için el sanatları kursları açmıştır. Bu ise derneğin rehabilitasyon çalışmalarında yeni bir aşamaya işaret etmekte, afet ve sonrasında çalışmaların sadece ihtiyaç temini ile kısıtlı kalmadığını göstermektedir.¹ Son olarak dernek, İsrail'in Lübnan'a saldırısında dernek Lübnan'a ve Filistin'e yardım yapmış, Beyrut'a ilk girebilen uluslararası sivil toplum kuruluşu olmuş ve Yeryüzü Doktorları Derneği ile beraber çalışarak tıbbi yardım merkezleri inşa etmiş ve aynı ve nakdi yardımlarda bulunmuştur. Özellikle Lübnan'daki son yurt dışı operasyonunda dernek BM'nin de kullandığı gruplama yöntemi² diye tabir edebileceğimiz, çeşitli alanlarda uzmanlaşan sivil toplum kuruluşları ile beraber çalışarak, yardım dağıtımlarını cinsiyet, yaş, ihtiyaç ve niteliğe göre (örneğin tıbbi, giyim, kadın-erkek, yetişkin-çocuk, gıda vs. gibi kategorilere ayırarak) dağıtma yolunu seçmiştir. Böylece yardımlar daha koordineli ve ortak çalışma temelli bir şekilde dağıtılmıştır. Ayrıca İsrail'in Lübnan saldırısında, Dernek daha önceden İslam Konferansı Örgütü bünyesinde kurulmasına çalıştığı insani yardım forumunun bu olaylar üzerine acilen bir araya gelmesini sağlamıştır. İnsani yardım forumunun bu açıdan ilk faaliyete geçişi yaşanan Lübnan trajedisi ile gerçekleşmiştir. Derneğin Lübnan ve Filistin'e yardım miktarı 5 Milyon \$'dır.

¹ Yardımların ayrıntılı dökümleri Deniz Feneri Derneğinden temin edilebilir.

² Örgütlenme ve örgüt yapısı ve faaliyet alanı ile ilgili olarak içeriği ve işleyişi değişebilen bu yöntemin ayrıntıları www.un.org içinde ECOSOC ve OCHA bölümlerinden elde edilebilir.

Dernek Faaliyetlerini Duyurma Yolları:

TV Programı: Kanal 7'de her hafta yayınlanan TV Programıdır. Bilindiği gibi Deniz Feneri Derneği'nin kurulmasına vesile olan program 1998'de bir TV programı olarak yayınlanmıştır. Sonrasında programa olan ilginin artması ve Sosyal Sorumluluk alanında bir sivil toplum kuruluşuna olan ihtiyacın varlığı sayesinde Dernek kurulmuştur. Ayrıca Haber 7 ve Radyo 7'de "Deniz Feneri Derneği" Programı yayınlanıyor. Deniz Feneri TV de Deniz Feneri ile ilgili faaliyetleri, kampanyaları ve yardım organizasyonlarını sunan programlar yayınlamaktadır.

Mail & SMS: Kayıtlı ağda bulunan başışçı ve gönüllülerle sürekli iletişim kurmak, yeni yardım organizasyonlardan haberdar etmek ve Deniz Feneri Derneği'ne yaptıkları maddi/ manevi desteğin neticelerini görmelerini sağlamak için önemli bir yoldur.

Basın: Deniz Feneri Derneği sürekli yeni projelerinden ve yardıma ihtiyacı olan kesimlerden toplumu haberdar etmek ve sosyal sorumluluk hakkında toplumsal bilinci oluşturmak için Gazete, Dergi, TV, Radyolara röportajlar vermektedir. "1001 Çocuk 1001 Dilek-2006" Projesinin medya sponsoru olan Vatan Gazetesi halkı bu proje hakkında bilgilendirmek için sürekli haberler yayınlamıştır. Yerel Basın, sadece ulusa basın değil yerel basın da faaliyetleri duyurmaktadır, özellikle kampanya dönemlerinde hazırlanan reklâmlar yerel TV, radyo ve gazetelerde ücretsiz olarak yayınlanmaktadır.

Web sitesi sürekli yenilenmekte ve gündemde olan projeler hakkında bilgi vermektedir. Örneğin: "Afet / Savaş sonrası yardım kampanyası" yeri, oradaki halkın durumu, nelere ihtiyaçları var, yardım organizasyonda neler planlanıyor (Yönetim Kurulu Kararı) aktarılmaktadır.

Deniz Feneri Derneği 3 ayda bir çıkardığı dergi ile tüm şube faaliyetlerini kamuoyu ile paylaşmaktadır.

Şube Bültenleri sayesinde her şube kendi faaliyetlerini kamuoyuna kolayca duyurabilmektedir.

Proje dönemlerinde hazırlanan tanıtım materyalleri; gazete ilanları, radyo cıngılları ve gazete ilanları.

Sonuç

Deniz Feneri Derneğinin yurt dışı faaliyetlerinde, zaman içinde daha da katmanlı ve kapsamlı bir projelendirme seyri izlediği görülmektedir. Buna göre, derneğin Endonezya, Nijer, Pakistan ve Lübnan'da giriştiği faaliyetlerin ve yardım çalışmalarının derneğin hem örgütlenme hem de yardım faaliyetlerinde önemli bir moment noktası olduğudur. Bu faaliyetler hem derneğin ulus-üstü kuruluşlarla, örneğin BM ve İKÖ, temasını ve işbirliğini zorunlu kılmış, hem de yerel derneklerle ve sivil inisiyatifle temas halinde olmasını zorunlu kılmıştır. Benzer bir iletişim teması OXFAM'ın Endonezya'daki tsunami felaketinden sonra yayınladığı ve BM'ye sunulan raporda da detaylı bir biçimde işlenmektedir (Oxfam, 2006).

Bu durum ise uzun vadede derneğin örgütlenmesinde uluslararası ilişkiler gibi bir birimin kurulmasına ve yurt dışı operasyonel bağlantılara girişmesine duyulan ihtiyacı doğurmuştur. Bu noktada, yasalar ve resmi/sivil kurumlarla iletişim zemini de bu gibi işbirliklerine yeterince alan açmaktadır. Ancak, İstanbul Üniversitesi tarafından 2006 yılında yapılan ve ülkemizdeki acil durum yönetimi mevzuatına yönelik değerlendirmede belirtildiği gibi ister ülke içinde ister ülke dışında gerçekleşsin, ortaya çıkan kriz durumlarına müdahale temelli bir kavrayış gerekli olmakla beraber eksik bir kavrayıştır. (İstanbul Üniversitesi, 2006)

Bu noktada uzun soluklu bir uluslararası ilişkiler çalışmasına, öğrenen organizasyon gibi kapsamlı bir örgütlenme sürecine ve uygulamalarına ihtiyaç duyulmaktadır. Deniz Feneri Derneği de bu yurt dışı faaliyetlerinin getirdiği deneyimlerden ve bu süreçten örgütsel anlamda büyüyerek ve çalışma ağını yayarak çıkmaktadır. Bu noktada, ILO, BM ve İKÖ gibi kuruluşların ve diğer STK'ların faaliyetlerinin izlenmesi ve ayrı bir birim tarafından bu faaliyetlerin yürütülmesi derneğe büyük bir faaliyet ve hareket alanı sağlamıştır. Böylece yardım sürecindeki eksiklerin, aşamalı da olsa kapatılması yolu açılmış ve derneğin öğrenen bir organizasyon yapısına kavuşması sağlanmıştır.

Kaynakça

- Bonner M., Ener, M., Singer, A.; (2003), "**Poverty and Charity in Middle Eastern Contexts : Suny Series in the Social and Economic History of the Middle East**", New York Devlet Üniversitesi, New York.
- Hulme, D. ve M.M. Turner; (1997), "**Governance, Administration and Development: Making the State Work**", Kumarian Pres, New York.
- İstanbul Üniversitesi; (2006), "Acil Durum Yönetimini Geliştirme Araştırması", http://www.istanbul.edu.tr/genel/idari/savunma/acil_yonetim.php
- Kale, Elif; (2003) "**İzmit Depremi sonrasında Tedarik, Bölüşüm ve Devletin Kurgulanışı**", basılmamış yüksek lisans tezi, Boğaziçi Üniversitesi Sosyoloji Bölümü, İstanbul.

- Kennett, P. ve Oakley, S.; (2001) **“Comparative Social Policy: Theory and Research”**, Open University Press, Philadelphia.
- Macrae, Joanna (Editör.); (2002) **“The New Humanitarianism: A Review of Trends in Global Humanitarian Action”**, ODI İnsani Yardım İnceleme Grubu, Londra.
- Oxfam; (2005) **“Back to Work: How People are Recovering their Livelihoods 12 Months after the Tsunami”** http://www.oxfam.org/en/policy/briefingpapers/bp84_tsunami_livelihoods
- Özbek, Nadir; (2006) **“Osmanlı İmparatorluğunda Sosyal Devlet: Siyaset, İktidar ve Meşruiyet 1876–1914”** İletişim, İstanbul.
- Selami Sazil vd.; (2006) **“Son Değişikliklerle Dernekler Mevzuatı: Dernek Yöneticileri ve Kamu Görevlileri için Temel Kaynak”**, Ankara.
- SKIP; (2006) **“Türkiye’de STK’lar ve Kamu Sektörü Arasında İşbirliğinin Geliştirilmesi ve STK’ların Demokratik Katılım Düzeyinin Güçlendirilmesi Projesi”**,
- TUSEV; (2005) **“Civicus Raporu”**, TUSEV, İstanbul:

DEĞİŞEN SİLAHLI ÇATIŞMA ORTAMINDA SİVİL TOPLUM KURULUŞLARININ GÜVENLİK İHTİYAÇLARININ KARŞILANMASI: AFGANİSTAN VE ANSO ÖRNEĞİ

Yrd. Doç. Dr. Haldun YALÇINKAYA
hykaya@kho.edu.tr
Kadir Tamer TÜRKEŞ
Mehmet ASLANTAŞ
Kara Harp Okulu

Özet:

20 nci yüzyılın son yılları dünya siyasi yapısında çok önemli değişikliklere sahne olmuştur. Soğuk Savaş sona ermiş ve uluslararası toplum bu periyotta yeniden yapılanmıştır. Ulus devletlerin ana aktör olarak kabul edildiği geleneksel uluslararası yapı içerisinde STK'nın artan etkisi bu dönem içinde gözlemlenmiştir. STK'lar , 21 nci yüzyıldaki uluslararası ilişkilerde tartışılmayacak bir yere sahip olmuşlardır. Ulus devletlerin söz sahibi olduğu uluslararası ilişkilerin dayandığı iki sütun bulunmaktadır: Savaş ve diplomasi. Fakat günümüzde STK'ları da çatışma bölgelerinde görmek artık olağan bir hale gelmiştir. Bu bildiri, günümüz çatışma bölgelerinde STK güvenliğinin nasıl sağlandığı ve yönetildiği hususlarını araştırmaktadır. Sonuç olarak, diğer STK'ların güvenliğinin sağlanması için, küresel ölçekte faaliyet gösteren güvenlik sağlayan bir STK'nın kurulması gerektiğini ve bu STK kurulana kadar halihazırdaki en etkili modelin ANSO olduğunu belirtmektedir.

Anahtar Kelimeler: Çatışma, STK güvenliği, Afganistan, ANSO

PROVIDING SECURITY FOR NONGOVERNMENTAL ORGANIZATIONS IN THE EVOLVING ARMED CONFLICT ENVIRONMENT: AFGHANISTAN AND ANSO MODEL

Abstract

The last ten years of 20th century had been a stage for the world's changing political structure. The Cold War ended and the international society was restructured in this period. The increasing effects of the nongovernmental actors were seen in a traditional international structure where once the states had been accepted as the main actors. The nongovernmental actors have gained an unquestionable position in the international relations in the 21st century. International relations has two main pillars: war and diplomacy both of which saw the states as the main actors. But it has been very ordinary to see nongovernmental actors in the conflicts nowadays. This paper explores how the security of the NGOs is managed or provided in today's conflicts. It finds out that a global security providing NGO is needed for the security of the other NGOs. Until this global NGO for security has established, ANSO is still the most effective model to achieve this mission.

Key Words: Conflict, security for NGO's, Afghanistan, ANSO

Giriş

Yirminci yüzyılın son on yılı, yeni yüzyıla hazırlanan dünyanın siyasi yapısında meydana gelen değişikliklere sahne oldu. Bu dönemde yüzyıla damgasını vuran "Soğuk Savaş" sona erdi ve uluslararası toplum yeniden yapılanmaya başladı. Söz konusu yeniden yapılanma geleneksel hale gelen uluslararası yapının yeniden şekillenmesine neden oldu. Egemen devletlerin temel aktör olarak kabul edildiği geleneksel uluslararası yapıda devlet dışı aktörlerin etkisinin artışı gözlemlendi. Yirmi birinci yüzyıla gelindiğinde ise artık devlet dışı aktörlerin uluslararası ilişkilere etkisi tartışılmaz bir konuma ulaştı. Bununla birlikte "savaş" olgusunda bu dönüşümün etkisi kaçınılmaz hale geldi.

Bilindiği üzere uluslararası ilişkilerin iki temel sütunu vardır: savaş ve diplomasi. Savaş diplomasiye nazaran oldukça şiddetli bir ilişkiye girme yöntemidir. Bununla birlikte her ikisinin de ortak özelliği temel aktör olarak egemen devletleri esas almalarıydı. Ancak söz konusu durum yeni asırda değişime uğramıştır. Savaş alanında, artık, devlet dışı aktörleri görmek olağan hale gelmiştir. Şöyle ki, Soğuk Savaş sonrası dönemde genelde devletler arası savaşa rastlanmamakta ve bu durum istisna olarak kabul edilmektedir.¹ Sözgelimi; 2003 yılında meydana gelen 14 savaş² içinde çatışan her iki tarafın devlet olduğu tek bir savaş meydana gelmiştir: ABD-İrak savaşı.³ Bu durumdan anlaşıldığı üzere yeni dönemde savaşan aktörler değişmiştir. Tabii ki söz konusu aktörlerin neler olduğu bu çalışmanın konusunu oluşturmamaktadır. Ama, savaşın taraflarının

¹ Donald M.Snow, Uncivil Wars, Lynne Rienner Publishers, Colorado ABD, 1996, s.1.

² 2003 yılında meydana gelen savaşlar ve savaşan taraflar: Burundi (Hutu), Orta Afrika (Bozizé – Patassé), Kongo Dem. Cum. (İsyancılar), Kongo Dem. Cum. (Hema –Lundu), Fildişi Sahili (İsyancılar), Liberya, Uganda (LRA), Kolombiya (ELN), Kolombiya (FARC), Kolombiya (Paramiliter), Endonezya (Aceh), Irak (İslamcılar – PUK) ve Irak (Irak Kürtleri).

³ Conflict Barometer 2003, Heidelberg Institute on International Conflict Research, Heidelberg, 2004, s.5.

değişime uğramasının yanında hareket alanında görülen aktörler de değişmiştir. Öte yandan savaş tanımı dahi değişime uğramış ve savaş yerine silahlı çatışmadan söz edilmeye başlanmıştır. Nihayetinde günümüz çatışma alanında görülmeye başlanan yeni aktörlerin başında medya, askeri şirketler ve Sivil Toplum Kuruluşları (STK) dikkati çekmektedir. Çatışma alanlarında görülmeye başlanan STK'larının güvenliğinin nasıl sağlanacağı bu çalışmanın ana temasını oluşturmaktadır.

1. Değişen Uluslararası Yapı ve Sivil Toplum Kuruluşları

Soğuk Savaşın sona ermesi ile dünya üzerinde Sivil Toplum Kuruluşlarının faaliyet gösterdiği alanlar genişlemiştir. Günümüzde STK'lar çatışma bölgelerinde veya çatışma potansiyeli yüksek olan bölgelerde yoğunlukla görev almaktadırlar. Önceden sadece Uluslararası Kızıl Haç Teşkilatına (ICRC)⁴ ait olan çatışmalarda görev yapabilme özelliği, artık değişik organizasyon yapısına ve fonksiyonlara sahip birçok STK'ları tarafından paylaşılmaya başlanmıştır. Gerek çatışmaların şiddetinin, gerekse çatışma bölgelerinde görev yapan personel miktarının artması neticesinde STK'larının güvenliği, insani yardım operasyonları için önemli bir husus haline gelmiştir.

Çatışma bölgelerinde değişik programlar yürüten STK'ları, Soğuk Savaş döneminde güvenlik açısından hizmet götürdükleri toplum tarafından kabul edilme ve tarafsızlık stratejisine dayalı bir politika izliyorlardı. Ancak, günümüzün yeni çatışma ortamında bu strateji ile hareket etmenin yetersiz olduğu kanlı bedeller ödenerek öğrenilmiştir. 1985 – 1998 yılları arasında insani yardım operasyonları esnasında ölen personelin ölüm nedenleri incelendiğinde; sanılanın aksine kaza ve hastalıkların oranının düşük olduğu ve incelenen vakaların %68 gibi büyük oranının personele karşı girişilen şiddet hareketleri olduğu görülmektedir. ICRC tarafından yapılan bir araştırmada bu oran %77 olarak verilmektedir. Değişik araştırmalarda bu oran %58 ile %74 arasında yer almaktadır.⁵ Başka bir şekilde ifade etmek gerekirse, 1993 – 2004 yılları arasında Birleşmiş Milletler (BM) ve diğer uluslararası yardım kuruluşlarında görev yapan 500'den fazla personel gerçekleştirilen yardım operasyonları esnasında ölmüştür.⁶ Ayrıca 2003 yılında Bağdat'taki BM merkezine yapılan saldırı güvenlik boyutundaki tehditlerin ciddiyetini göstermesi açısından önem taşımaktadır.

STK'larının kolay hedef haline gelmesi üzerine yapılan çalışmalarda yeni arayışlara gidilmiş ve "Kabul Edilme – Korunma – Caydırıcılık" şeklinde ifade edilen bir güvenlik üçgeni stratejisi uzmanlarca kabul edilmiştir. Bu yeni strateji, personel eğitimine, güncel durum değerlendirmelerine ve gerekli tedbirlerin alınmasına dayanmaktadır.⁷ Ayrıca yapılan durum değerlendirmelerinin diğer STK'ları ile paylaşılması ve güvenlik hususunda STK'ları arasında ortak bir platform oluşturulması bu yeni strateji ile günümüzde önem kazanmaktadır. Çünkü dünyanın sorunlu bir bölgesinde herhangi bir STK'nın başına gelen bir olay o bölgede bulunan diğer STK'larını da ilgilendirmektedir.

Güvenlik durumu ile ilgili oluşan durum ve gelişen durumun değerlendirilmesi görece olarak büyük olan sivil toplum kuruluşları ve uluslararası kuruluşlar için daha kolay iken, karmaşık ve emniyetsiz bir bölgede çalışan küçük STK'ları için aşılması zor bir sorun oluşturur. Günümüz çatışmalarında bilgiye zamanında ulaşmak STK personelinin hayatı anlamına gelir. Bu erişim, askeri gizlilik anlayışı, bürokrasi, iletişim imkanları, merkezlerde verilen güvenlik briefinglerine katılabilecek personel yokluğu gibi bazı nedenlerden dolayı aksamaktadır. Bilgiye erişilmesi durumunda ise, mali zorluklar nedeniyle elde edilen bilgiyi değerlendirecek uzmanlardan yoksun olan STK'ları için doğru sonuçlara ulaşmak mümkün olmamaktadır. Çünkü yapılacak olan değerlendirme, STK'larının faaliyet alanlarının ötesinde güvenlik konularını kapsayan disiplinler arası bir yaklaşım gerektirmektedir.⁸

Bununla birlikte; sözgelimi, yardım faaliyeti yürütülen herhangi bir ülkenin ücra bir köşesinde çalışan STK'larının yapabileceği muhtemel doğru değerlendirmeler, gerekli tedbirler alınmadığı ve koordinasyon yapılmadığı müddetçe güvenliklerine herhangi bir katkı sağlaması mümkün olmamaktadır. Kaldı ki bu kuruluşlar çoğunlukla ülkenin büyük şehirlerinde bulunan koordinasyon merkezlerine ulaşamamaktadır.

Kısıtlı miktarda personel, para ve zamana sahip olan STK'lar için güvenlik konularında ilave kaynak ayırmak olası bir seçenek değildir. Bununla birlikte STK'larının güvenlik refleksi doğaları gereği bulunmamaktadır. Bu nedenle STK'larına güvenlik konusunda danışmanlık yapılması, tavsiyelerde bulunması insani yardım faaliyetlerinin devamı açısından önemlidir. Güvenlik sorunları nedeniyle yardım bölgesindeki faaliyetlerinin sekteye uğraması ise yardıma muhtaç bölge halkının söz konusu yardıma ulaşamamasına neden olabilmektedir.

⁴ International Committee of the Red Cross (ICRC).

⁵ http://www.venro.org/publikationen/archiv/personalsicherheit_engl.pdf, (08 Temmuz 2006).

⁶ Claude BRUDERLEIN, Pierre GASSMANN, "Managing Security Risks in Hazardous Missions: The Challenges of Securing United Nations Access to Vulnerable Groups", Harvard Human Rights Journal / Vol. 19, 2006 / Securing United Nations Access to Vulnerable Groups, s.63-93.

⁷ Randolph Martin, NGO Field Security, Forced Migration Review, Nisan 1999, sayı:4, s.4 –7.

⁸ Jane Swan, Sante Loizos, v.d., Report of the Working Group on NGO Security Training Curriculum, NGO Security Working Group, 1996, <http://www.humanitarianinfo.org/darfur/uploads/security/Report%20of%20the%20Working%20Group%20on%20NGO%20Security%20Training%20Curriculum.doc>, (08 Temmuz 2006).

Bahsedilen nedenler yüzünden sorunlu bölgelerde görev yapan STK'larının güvenlikleri için bilgi akışı, danışmanlık, eğitim ve koordinasyon hizmetlerini sağlayacak bağımsız bir kuruluşa ihtiyaç duyulmuştur.

Dünyada faaliyet gösteren STK'ları için en tehlikeli bölgelerden biri olan Afganistan'da, söz konusu faaliyetleri yerine getirecek Afganistan STK Güvenlik Ofisi (ANSO)⁹ 2002 yılında Uluslararası Kurtarma Ofisi (IRC)¹⁰ tarafından kurulmuştur.¹¹

2. Afganistan STK Güvenlik Ofisi (ANSO)

11 Eylül 2001 tarihinde Amerika Birleşik Devletlerinde meydana gelen terör eylemlerinin sorumlusu olarak görülen El-Kaide terör örgütüne ve Taliban iktidarına karşı gerçekleştirilen saldırılarla gündeme giren Afganistan gerçekte 70'li yıllardan itibaren Sovyet işgali ile başlayan acı bir dönem yaşamıştır. Bununla birlikte Sovyetlerin dağılmasının ertesinde Pakistan'dan gelen "Taliban"ın iktidara gelmesi ile köktendinci uygulamalar Afganistan'da görülmeye başlanmıştır. 11 Eylül'ün ertesinde ABD'nin hareketi ile iktidardan indirilen Taliban sonrası uluslararası kamuoyu bu bölgede on yıllar boyunca savaş yaşamış insanlara yardım elini uzattı. Ancak, toprak ağaları, mücahitler, Taliban, terör örgütleri ve daha nice grubun etkisi bu bölgede uluslararası kamuoyunu yardım faaliyetleri esnasında taciz etmektedir. Söz konusu grupların varlığı ve Afganistan'ın devlet olarak organizasyonunda yaşanan sorunlar bu ülkeyi güvenlik açısından riskli bir duruma sokmaktadır. Başka bir ifadeyle Afganistan, STK'ları için güvenlik açısından önemli tehditleri barındıran bir ülke olarak değerlendirilmektedir. Haziran 2006 tarihi itibari ile 2003 yılından itibaren toplam 91 yardım kuruluşu personeli öldürülmüştür.¹² Karşılaştırmak için gerekli olan istatistiki bilgiler tam olarak elde mevcut olmamasına rağmen, STK personeli ölüm oranının diğer bölgelere nazaran Afganistan'da daha yüksek olduğu inanimaktadır. Örneğin; 2003 yılında Afganistan'da 12 STK personeli ölüyor, Angola'da 6, Somali'de 4 ve Liberya'da 4 kişi hayatını kaybetmiştir.¹³ Söz konusu dönemde Irak'ta ise 73 STK ve BM mensubu öldürülmüştür.¹⁴ Bu emniyetsiz ortam ANSO'nun doğmasındaki en önemli etkidir. Öte yandan unutulmamalıdır ki; hem güvenlik kuruluşları hem de STK'ları için birbirleriyle çalışmak doğaları gereği kabul edilmesi kolay bir olgu değildir. Her ikisinin işbirliğinde doğaları gereği meydana gelen aksamaları ortadan kaldıracak bir organizasyon önemli bir gereklilik olarak kabul edilmektedir.

Bu nedenlerle 2002 yılında Afganistan için bir güvenlik danışmanı kiralamaı düşünen bir grup STK tarafından ANSO kurulmuştur. Günümüzde ANSO yaklaşık yıllık 1.4 milyon ABD Doları bütçesi ve 60 çalışanı ile hizmet vermektedir.¹⁵ Ülke çapında yönetim ofisi hariç 6 ofisi bulunmaktadır. Kabil'deki yönetim ofisi, bilgi merkezi olarak çalışmakta ve 6 STK güvenlik danışmanından gelen bilgileri toplamaktadır. Bölgeler; kuzey, kuzeydoğu, güney, doğu, batı ve merkezi Afganistan olarak ayrılmıştır.¹⁶ ANSO karargahı Kabil'de bulunmaktadır. Ayrıca, Kabil, Mezar-ı Şerif, Herat, Celalabat ve Kandahar'da bölge ofisleri bulunmaktadır. ANSO'da gerek Afgan gerekse diğer uluslardan personel çalışmaktadır.¹⁷ ANSO'nun uluslararası personelin seçiminde bir takım özellikler istenmektedir. Bu özellikler: güvenlik sektöründe kariyer sahibi olma; STK'larda veya çeşitli insani yardım kuruluşlarında çalışmış olma; STK'larının çatışma ve çatışma sonrası oynadıkları rolü bilme; STK'ların mekanizmalarını anlama; İngilizce bilme; planlama, haberleşme ve iletişim becerisidir.¹⁸

ANSO'nun Kabil'deki merkezinde bir Ofis Şefi bulunmaktadır. Ofis Şefi, ANSO'nun Afganistan'daki faaliyetlerinin yürütülmesinden sorumludur. Ofis Şefine; güvenlik ile ilgili eğitim, koordinasyon, raporların tutulması, haritalara işlenmesi gibi hususlarla ilgilenen Operasyon Koordinatörü¹⁹ ve ANSO'nun yürüttüğü programları takip eden Program Yöneticisi²⁰ yardımcı olmaktadır. Ayrıca her bölge ofisinde bir STK Güvenlik Danışmanı²¹ bulunmaktadır. Bu personel, güvenlik ve eğitim faaliyetlerinin yanı sıra ANSO çalışanlarının insani yardım prensiplerini anlamış olmaları ve bunlara uygun şekilde davranmalarını takip etmektedir.²²

⁹ Afghanistan NGO Security Office (ANSO).

¹⁰ International Rescue Office (IRC).

¹¹ Circular, Kış 2003/2004, Sayı:5, www.theirc.org/resources/CIRCULAR-20ISSUE-205.pdf, (08 Temmuz 2006).

¹² <http://ngosecurity.blogspot.com/2006/06/afghanistan-ngo-security-advisors.html>, (08 Temmuz 2006).

¹³ NGO Insecurity in Afghanistan, Afghanistan NGO Safety Office and CARE, 2005, http://www.careusa.org/newsroom/specialreports/afghanistan/20050505_ansocare.pdf, (08 Temmuz 2006).

¹⁴ <http://www.ncciraq.org/>, (26 Eylül 2006).

¹⁵ Conference Report, Launching SIRS, The Safety Information Reporting Service: Conference on Crisis Management and Information Technology, Saint-Paul-de-Vence, 11-14 December 2005, Crisis Management Initiative, Helsinki, Finland., s.27.

¹⁶ ANSO-Haftalık Rapor No: 034, ANSO Security Situation Summary, 17-23 Ağustos 2006, s.2.

¹⁷ The A to Z Guide to Afghanistan Assistance http://www.aren.org.af/index.php?option=com_docman&Itemid=&task=doc_download&gid=381#search=%22Swiss%20Agency%20for%20Development%20and%20Cooperation%20ANSO%22, s.14.

¹⁸ <http://www.angelfire.com/ca/miroo/may06.html>, <http://www.reliefweb.int/rw/res.nsf/db900SID/OCHA-6DTGYD?OpenDocument>, (08 Temmuz 2006).

¹⁹ <http://www.reliefweb.int/rw/res.nsf/db900SID/OCHA-6APS42?OpenDocument>, (08 Temmuz 2006).

²⁰ <http://www.reliefweb.int/rw/res.nsf/db900SID/OCHA-6CZK3F?OpenDocument>, (08 Temmuz 2006).

²¹ <http://www.reliefweb.int/rw/res.nsf/db900SID/OCHA-68JDHL?OpenDocument>, (08 Temmuz 2006).

²² <http://www.angelfire.com/ca/miroo/may06.html>, (08 Temmuz 2006).

2002 yılında kuruluşunu müteakip ANSO, kısa sürede Afganistan'daki STK'lar için güvenlik konusunda vazgeçilmez bir unsur haline almıştır. STK'lara güvenlik şemsiyesi sağlayan kuruluşlar için bir örnek teşkil eden ANSO, güvenlik hususundaki tek örnek model değildir. İlgili bölgedeki güvenlik koordinasyonunun sağlanması için yapılabilecek olan diğer bir çözüm ise STK'ları için bir güvenlik danışmanı kiralanması veya bir organizasyondan bir yetkilinin bu göreve getirilmesidir. Fakat bu göreve getirilen kişinin kendi kuruluşu ile olan ilişkileri düşünüldüğünde STK'larının tamamına verimli bir şekilde hizmet etmesinin mümkün olamayacağı düşüncesiyle bu uygulamadan vazgeçilmiştir.

ANSO gibi bir teşkilatın kurulması ile insani yardım kuruluşları için; ortak stratejiler ve politikalar geliştirmek, temel kuralları belirlemek, bu kuralları güncellemek ve etkinlikleri ile uygunluklarını gözlemek açısından büyük fırsatlar yaratılmıştır.²³

ANSO gibi güvenlik yönetimi ile ilgili kurulmuş olan bir teşkilatın sadece STK'ları tarafından güvenilir bulunması yeterli olmamaktadır. BM, çok uluslu kuvvetler, yerel aktörler, yerel polis, yerel teşkilatlar ve insani yardım faaliyetinden faydalanan halk gibi geniş yelpazede birçok kesimin bu teşkilatın güvenilirliği ile ilgili kuşkuları olmamalıdır.²⁴ Çünkü ANSO, STK güvenliği ile ilgili bilgileri toplamak için STK güvenliğine olumlu veya olumsuz katkıda bulunan her kesim ile irtibatla olmalıdır.²⁵

Aslında ANSO'nun sağladığı bu ortam bölgede bulunan tüm aktörler tarafından istenen bir durumdur. Şöyle ki; ANSO'ya destek veren yerel polis, yerel teşkilatlar, BM ve NATO gibi uluslararası kuruluşlar için STK'ların güvenliği ana görev alanlarından birini oluşturmaktadır. Öte yandan yerel halk için ise ihtiyaçları için orada bulunan kuruluşların güvenliğinin zedelenmesi istenen bir durum değildir. Dolayısıyla STK çalışanları için gereken güvenlik ortamı özellikle sistem dışı aktörlere karşı bir gereklilik olarak ortaya çıkmaktadır. ANSO, bu inanılabilirliği sağlamak için şeffaflığı faaliyetlerinde önemli bir prensip olarak kabul etmektedir. Ayrıca, politik tarafsızlık ve operasyonel bağımsızlık ANSO faaliyetlerinin vazgeçilmez unsurlarındandır.²⁶

3. ANSO Faaliyetleri

a. Güvenlik

ANSO Kabil ve diğer büyük şehirlerde düzenli olarak güvenlik toplantıları düzenlemektedir. Güvenlik hususunda verdiği diğer hizmetler;

- Haftalık güvenlik güncellemeleri, günlük alarmlar ve özel tavsiyeler,
- Ülke çapındaki STK'larının hareketleri hakkında bilgi,
- Kurumsal ve şahsi güvenlik tavsiyeleri,
- Operasyon bölge ve yerlerinin gözlemlenmesi,
- Acil durum yardımlarının kolaylaştırılması,
- RedR²⁷ ile ortak olarak, güvenlik ile ilgili eğitimin koordinasyonu,
- STK'ların ulusal ve uluslararası güvenlik kuruluşlarında temsilidir.²⁸

ANSO çalışanlarından, güvenlik ile ilgili olaylar hakkındaki raporların toplanması, bu olaylarla ilgili haberlerin yayınlanması ve bu olayların altında yatan nedenlerin incelenmesi istenmektedir. ANSO bu faaliyetleri elektronik posta, cep telefonu mesajı ve telefon listesindeki kuruluşların telefonla aranması şeklinde yapmaktadır. ANSO'nun elektronik posta listesinde sürekli irtibat halinde olduğu 2000'in üzerinde adres yer almaktadır. Bununla birlikte, eğer tehdit bir veya birkaç kuruluşa mahsus ise, bu kuruluşlar özel olarak telefonla aranarak durumdan haberdar edilmektedir.

STK'larının Afganistan'da güvenlikleri açısından haberdar olmak istedikleri tehditler; çeşitli adli suçlar(silahlı soygun, saldırı gibi), kazalar, hastalıklar ile isyancı grupların STK'ları hedef alan adam kaçırmaya ve silah, mayın, roket, patlayıcı maddeler kullanılan saldırıdır.

Bu öncelikleri göz önünde bulunduran ANSO, her haftanın sonunda haftalık bir brifing ile önceki hafta boyunca olan olayları özetlemekte ve her (altı) bölge için renk kodları ile gösterilen bir tehdit durum haritası yayınlamaktadır.²⁹ (Harita: 1).

²³ Report on Security of Humanitarian Personnel: Standards and Practices for the Security of Humanitarian Personnel and Advocacy for Humanitarian Space, Commissioned by ECHO, 2004, s.50-51

²⁴ Conference Report, Launching SIRS, s.8.

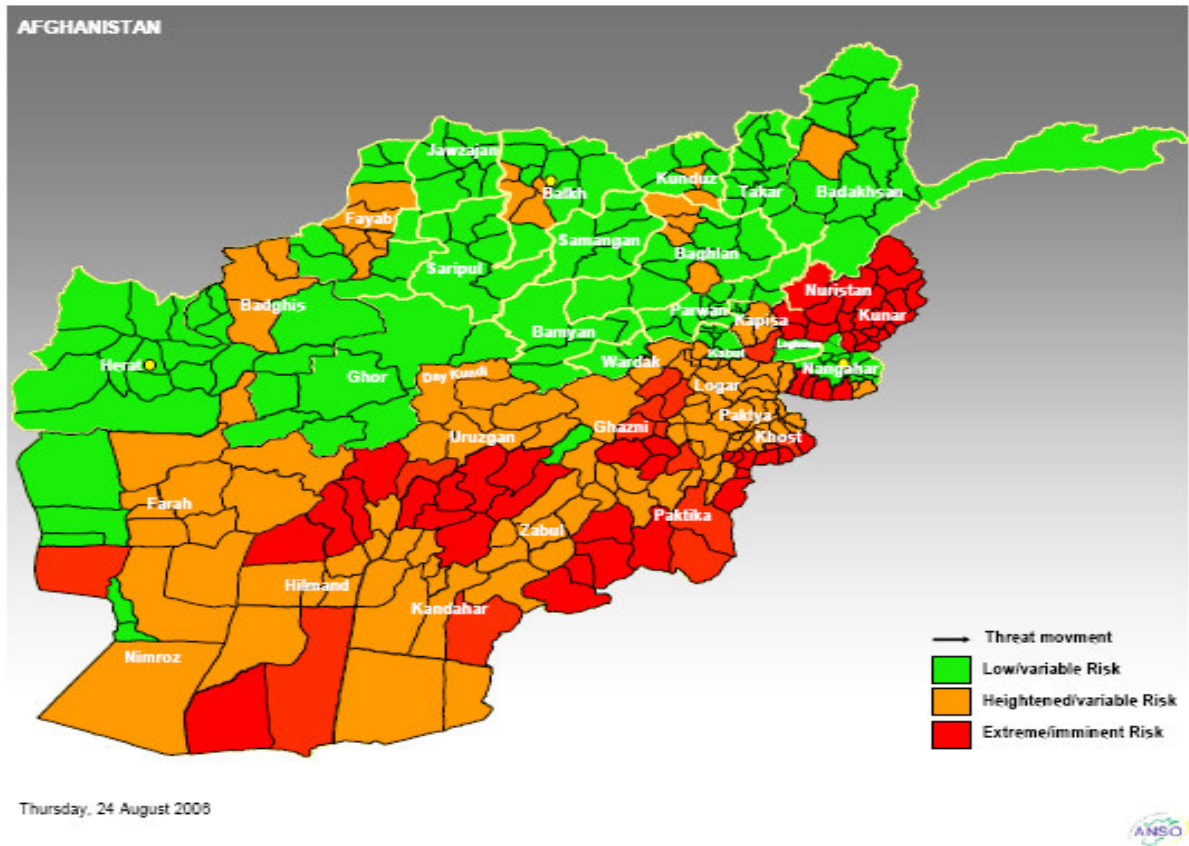
²⁵ <http://www.angelfire.com/ca/miroo/may06.htm>, (08 Temmuz 2006).

²⁶ <http://www.reliefweb.int/rw/res.nsf/db900SID/OCHA-6DTGYD?OpenDocument>, (08 Temmuz 2006).

²⁷ Uluslararası STK, detaylı bilgi için bkz.: <http://www.redr.org/> (1 Ekim 2006).

²⁸ The A to Z Guide to Afghanistan, s.14.

²⁹ Conference Report, Launching SIRS, s.54-61.

Harita 1: ANSO Haftalık Durum Haritası³⁰

Haftalık durum raporlarının yanı sıra, ANSO yönetim ofisi aylık, üç aylık ve periyodik raporlar hazırlayarak yönetim, bağışçılar ve katılımcılara sunmaktadır.

Bu raporlar yayınlanırken ANSO'nun sloganı "Doğruluk yerine hız"dır. Bu slogan ANSO'nun dedikodular ve söylentileri güvenilirliği için bir derecelendirme yapmayı müteakip, doğrulamaya gerek duymadan yayılması manasına gelmektedir. Afganistan'da görev yapan STK'ları bu yaklaşımı faydalı bulmuşlardır. Bu yaklaşım STK'lara erken ikaz edilmenin faydalarını sağlamaktadır. Detaylı araştırma ve doğrulanma neticesinde elde edilen bilgiler yeniden güvenilirlik derecelendirilmesi yapılarak daha sonradan yayınlanmaktadır.³¹

b. ANSO'nun Diğer Faaliyetleri

ANSO faaliyetleri sadece, olan olaylar hakkında bilgilerin toplanması, bunların güvenlik açısından analiz edilmesi ve gerekli raporların hazırlanması değildir. Ayrıca ANSO, STK'larının güvenliği ile ilgili yapılan araştırmalara gerekli bilgilerin sağlanmasında ve anketlerin yürütülmesinde de etkili rol oynamaktadır. 2004 yılında Clinton WATTS tarafından yapılan "Afganistan'daki Güvenlik Göstergeleri"³² ile 2005 yılında CARE³³ ve ANSO tarafından ortak şekilde yapılan "Afganistan'da STK Emniyetsizliği"³⁴ bu araştırmalara birer örnektir.

Ayrıca STK'larının kendi güvenlik planlamalarına danışmanlık yapmak; güvenlikle ilgili eğitimleri planlamak ve uygulamak; BM, ISAF, Koalisyon Güçleri, Afgan Ulusal Ordusu ve diğer güvenlik teşkilatları ile iyi ilişkiler tesis ederek bu ilişkileri muhafaza etmek ve bu sayede ANSO'nun güvenlik ile ilgili bütün gelişmelerden haberdar olmasını ve STK'larının güvenlik ile ilgili hususlarda yukarıda sayılan kuruluşlar ile koordineli hareket etmelerini sağlamak şeklinde sıralanabilecek diğer faaliyetleri bulunmaktadır.³⁵

³⁰ ANSO-Haftalık Rapor No: 034, s.42.

³¹ Report on Security of Humanitarian Personnel: Standards and Practices for the Security of Humanitarian Personnel and Advocacy for Humanitarian Space, Commissioned by ECHO, 2004, s.55.

³² www.ctc.usma.edu/research/Indicators_Watts.pdf, (08 Temmuz 2006).

³³ Uluslararası STK, detaylı bilgi için bkz.: <http://www.care.org/> (1 Ekim 2006).

³⁴ http://www.careusa.org/newsroom/specialreports/afghanistan/20050505_ansocare.pdf, (08 Temmuz 2006).

³⁵ <http://www.angelfire.com/ca/miroo/may06.htm>, (08 Temmuz 2006).

STK'lar için emniyetsiz bir ortamda çalışırken her zaman hazırlamaları gereken tahliye planlarının yapılmasına danışmanlık hizmeti vermek ve bu planların uygulanması gereken durumlarda tahliye için gerekli koordinasyonu sağlamak da ANSO'nun kritik görevlerindedir.

c. ANSO'nun Zayıf ve Güçlü Tarafları

ANSO, personel temin etmede bazı zorluklar yaşamaktadır. Bilhassa güvenlik sektöründeki yüksek ücretler, ANSO'yu kısıtlı bütçesi ile uygun personel bulmakta zorlamaktadır. Üstelik ANSO'da çalışan personelin görevlerini birbirlerine devretmeleri esnasında yeterli koordinasyon zamanı bulunmamaktadır. Bununla birlikte, ANSO'nun acil durumlarda STK mensuplarını tahliye ile koordinasyon konularında bazı aksaklıklar yaşamaktadır.

Bu ve bunun gibi ve zayıf taraflarına rağmen; ANSO başarılı ve yaratıcı bir uygulamadır. Güvenlik alanında çalışan bir STK olarak diğer STK'lar tarafından kabul edilmiş ve desteklenen bir kuruluş haline gelmiştir. Çalışanlarını STK tecrübesi olan kişiler arasından seçmesi Irak, Kuzey Sumatra, Darfur, Kuzey Uganda, Somali, Haiti³⁶ gibi yerlerde görev yapan diğer güvenlik STK'ları için örnek olmak oluşturmaktadır. ANSO yapmış olduğu faaliyetler ve göstermiş olduğu performans ile Afganistan'da güvenlik hususunda bir otorite haline gelmiştir.³⁷

4. Sonuç Yerine

Günümüzde insani yardım faaliyetlerinde güvenlik hususu planlamalara dahil edilmesi gereken bir husus olarak STK'ların gündemlerine girmiş bulunmaktadır. Çatışma bölgelerinde güvenlik kültürünün yaratılması, personelin değişik konularda eğitilmesi ve diğer STK'ları ile koordinasyon bir zorunluluk olarak karşımıza çıkmaktadır. ANSO, STK'ları ile güvenlik kuruluşları arasında işbirliğini sağlayan bir organizasyon modeli olarak oluşmuştur.

Özellikle eğitim konusu devamlı olarak güncellenmiş durum değerlendirmelerine göre sürekli bir süreç olarak hayati öneme sahiptir. Eğitim konusunda kurumsal açıdan gizlilik gerektirmeyen hususlarda STK'lar arası işbirliği eğitimin kalitesi ve hedefine ulaşması açısından önemlidir.³⁸ Verilecek olan eğitim ile STK'larının güvenlik kültürünün tüm personel tarafından anlaşılması sağlanacak, bu şekilde güvenlik standartları kuruluş içinde merkezi olarak geliştirilebilecektir.³⁹

Her ülkede STK'larının ortak eğitimini sağlayacak bir güvenlik STK'sının kurulması, bu eğitimi finanse edemeyecek kadar küçük STK'lar için faydalı olabilecektir. Çünkü, günümüzde farklı ülkelere ait STK'ları için farklı tehditler söz konusu olabilmektedir. Bir amblem taşımak, bir dine, milliyete veya ideolojiye mensup olmak artık personel emniyetini sağlamasa da gelen tehditlerin boyutunu değiştirebilmektedir. Bu yüzden güvenlik anlayışının ulusal düzeyde sağlanmasında fayda bulunmaktadır.

Esasında günümüzde STK'larına güvenlik şemsiyesinin sağlanması amacıyla bir uluslararası teşkilatın kurulması için çalışmalar yapılmaktadır. 11 – 14 Aralık 2005 tarihleri arasında Saint-Paul-de-Vence'da yapılan konferansta "Emniyet Bilgi Rapor Hizmeti" (SIRS)⁴⁰ adlı bir programın hayata geçirilmesi için çalışmalara başlanmıştır. Bu program neticesinde bir küresel güvenlik STK'sı kurulması amaçlanmaktadır. Küresel güvenlik STK'sı ana kurul, karargahlar ve sahada çalışan teşkilatlardan oluşacaktır.

Kurulacak olan bu organizasyonun amacı, sahada çalışanlar için gerekli karar verme sürecini desteklemek maksadıyla, STK'lara şeffaf, sistematik ve belli bir yapı içinde emniyet ve güvenlik ile ilgili haberleri yayınlamaktır.

Bu organizasyonun yerine getireceği temel fonksiyonlar ise;

- Güvenlik ve emniyet hususundaki bilgilerin elde edilebilirliğini kolaylaştırmak,
- Bilgilerin sentezini yapmak,
- Oluşan durumlara karşı hazır olunması maksadıyla elde edilen bilgiyi değişik formatlarda sunmaktır.⁴¹

Kurulacak olan bu organizasyon ile güvenlik hususunda STK'lar arasında etkili haberleşmeyi engelleyen kurumsal, kültürel ve siyasi engellerin ortadan kaldırılması, alanda çalışan STK'lar arasında yatay haberleşmenin sağlanması ve teknik açıdan gerekli malzeme ve tecrübeye sahip personelin güvenlikle ilgilenmesi amaçlanmaktadır.⁴²

³⁶ Conference Report, Launching SIRS, s.7.

³⁷ a.g.e., s.27-28

³⁸ http://www.venro.org/publikationen/archiv/personalsicherheit_engl.pdf, (08 Temmuz 2006).

³⁹ Claude BRUDERLEIN, Pierre GASSMANN, "Managing Security Risks in Hazardous Missions: The Challenges of Securing United Nations Access to Vulnerable Groups", Harvard Human Rights Journal / Vol. 19, 2006 / Securing United Nations Access to Vulnerable Groups, s.63-93.

⁴⁰ The Safety Information Reporting Service (SIRS).

⁴¹ Conference Report, Launching SIRS, s.8.

⁴² a.g.e., s.14.

Bu kuruluş faaliyete geçene ve faydalı olduğunu ispat edene kadar şu andaki en etkili model ANSO modelidir. ANSO modeli kuruluşlar arasındaki iletişimin STK güvenliğinde önemi açısından günümüzdeki en iyi örnek olarak karşımıza çıkmaktadır. Çatışma bölgelerinde çalışan STK'ları için bu tip teşkilatlarla çalışmak ve bu tip kuruluşlarla işbirliği içinde olacak personele sahip olması hayati öneme sahiptir.

Kaynakça

- ANSO–Haftalık Rapor No: 034, (17-23 Ağustos 2006), **ANSO Security Situation Summary**.
- Brabant, Koenraad van; (2000), “Operational Security Management in Violent Environments–A Field Manual for Aid Agencies”, **Humanitarian Practice Network (HPN)**, Overseas Development Institute, Londra.
- Bruderlein, Claude – Gassmann, Pierre; (2006), “Managing Security Risks in Hazardous Missions: The Challenges of Securing United Nations Access to Vulnerable Groups”, **Harvard Human Rights Journal**, Vol. 19.
- Conference Report, Launching SIRS, The Safety Information Reporting Service**., “Conference on Crisis Management and Information Technology”, (11–14 December 2005), Saint-Paul-de-Vence, , Crisis Management Initiative, Helsinki, Finland
- ECHO Report On Security of Humanitarian Personnel: Standards and Practices for the Security of Humanitarian Personnel and Advocacy for Humanitarian Space, Commissioned by ECHO**, 2004.
- Martin, Randolph; (Nisan 1999), “NGO Field Security”, **Forced Migration Review**, sayı:4.
- NGO Insecurity in Afghanistan** Afghanistan NGO Safety Office and CARE, 2005, http://www.careusa.org/newsroom/specialreports/afghanistan/20050505_ansocare.pdf , (08 Temmuz 2006).
- Snow, Donald M.; (1996), **Uncivil Wars**, Lynne Rienner Publishers, Colorado ABD.
- Swan, Jane, Loizos, Sante, (et.al.); (1996), **Report of the Working Group on NGO Security Training Curriculum**, NGO Security Working Group, <http://www.humanitarianinfo.org/darfur/uploads/security/Report%20of%20the%20Working%20Group%20on%20NGO%20Security%20Training%20Curriculum.doc>, (08 Temmuz 2006).
- The A to Z Guide to Afghanistan Assistance
http://www.areu.org.af/index.php?option=com_docman&Itemid=&task=doc_download&gid=381#search=%22Swiss%20Agency%20for%20Development%20and%20Cooperation%20ANSO%22, (08 Temmuz 2006)
- <http://www.angelfire.com/ca/miroo/may06.html>, (08 Temmuz 2006).
- Circular**, Kış 2003/2004, Sayı:5, www.theirc.org/resources/CIRCULAR-20ISSUE-205.pdf, (08 Temmuz 2006).
- http://www.careusa.org/newsroom/specialreports/afghanistan/20050505_ansocare.pdf, (08 Temmuz 2006).
- http://www.ctc.usma.edu/research/Indicators_Watts.pdf, (08 Temmuz 2006).
- <http://ngosecurity.blogspot.com/2006/06/afghanistan-ngo-security-advisors.html>, (08 Temmuz 2006).
- <http://www.ncciraq.org/>, (26 Eylül 2006).
- <http://www.reliefweb.int/rw/res.nsf/db900SID/OCHA-68JDHL?OpenDocument>, (08 Temmuz 2006).
- <http://www.reliefweb.int/rw/res.nsf/db900SID/OCHA-6APS42?OpenDocument>, (08 Temmuz 2006).
- <http://www.reliefweb.int/rw/res.nsf/db900SID/OCHA-6CZK3F?OpenDocument>, (08 Temmuz 2006).
- <http://www.reliefweb.int/rw/res.nsf/db900SID/OCHA-6DTGYD?OpenDocument>, (08 Temmuz 2006).
- http://www.venro.org/publikationen/archiv/personalsicherheit_engl.pdf, (08 Temmuz 2006).

İSRAİL'DEN STK ÖRNEKLERİ: ARAP-YAHUDİ BARIŞ ÇABALARI

Yrd. Doç. Dr. Bürkan SERBEST
bserbest@yahoo.com

Arş. Gör. H. Mahmut KALKIŞIM
Kafkas Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi

Özet

21. Yüzyıl toplumu örgütlü bir topluma doğru hızla ilerlemektedir. Günümüz insanı amaçlarını gerçekleştirmek üzere sivil bir ruhla bir araya gelerek örgütlenmekte, işbirliği içerisinde değişik organizasyonlarda yer almaktadır. Bu değişimin bir sonucu olarak Sivil Toplum ve STK'lar, Yeni Demokrasi Anlayışının yükselen değerlerinden biri olarak göz kamaştırırken, diğer taraftan etkileşimli yönetimin de vazgeçilmez bir unsurunu oluşturmaktadırlar.

Faaliyet alanları farklı olmakla birlikte, STK denilince genellikle partizan olmayan, devletten bağımsız, kar düşünmeyen ve belirli değerleri paylaşmış sivil inisiyatifler anlaşılmaktadır. Bugün tartışılan, bu inisiyatiflerin milliyetçilik, dini tarafgirlik, çıkar vb. etmenlerle sahip oldukları değerleri terk edip etmeyecekleridir. Yani objektif olabilecekler mi, olamayacaklar mı? Bakıldığında bu büyük sınavda kimileri başarısız olurken diğer taraftan bazıları başarılı olmaktadır. Bu noktada, İsrail'deki İsrail'in insan hakları ihlallerini çekinmeden eleştiren ve bunları dünya kamuoyuna duyuran İsraili STK'lar dikkat çekmektedir.

Anahtar Kelimeler: Sivil Toplum, STK, İsrail, Barış Çabaları.

NGO EXAMPLES FROM ISRAEL: ARAB-JEW PEACE EFFORT

Abstract

21. century society advances rapidly toward an organized society. Today's people comes together and are organized with a civil soul to realize their aims and take part in different organization with cooperation. As a result of this variation Civil Society and NGO's dazzle as one of the rising value of New Democracy Comprehension in the other hand constitute an indispensable component of interactive management.

Though their activity area is different generally when "NGO" is said, civil initiative that is non partisan, non government, non profit and shared specific values is understood. Do this initiatives abandon own value or not because of nationalism, religious partiality, benefit etc factors is debated today. In other words will they be objective or they won't? When is looked some are failed, in the other hand some are successful in this big examination. At this juncture Israeli NGO's that without hesitating criticize to human rights violations of Israel and announce these to world public opinion attract attention in Israel.

Key Words: Civil society, NGO, Israel, Peace Efforts.

Giriş

Günümüzde, "sosyal refah devleti" anlayışıyla toplumsal yaşamın birçok alanına müdahale eden siyasal iktidarın, hak ve özgürlükler ile bireysel yaşama karışmasının sınırlandırılması gereği oldukça önemli bir sorun olarak durmaktadır. Siyasal iktidarın, bu anlamda sınırlandırılması için çok önceden bir takım araçlar oluşturulmuştur. Bunlardan biri olarak görülen sivil toplum ise özellikle son çeyrek yüzyıldır gittikçe artan bir değer kazanmaktadır.

Günümüz insanı artık amaçlarını gerçekleştirmek üzere sivil bir ruhla bir araya gelerek örgütlenmekte, işbirliği içerisinde değişik organizasyonlarda yer almaktadır. İşte bu değişimin bir sonucu olarak Sivil Toplum ve Sivil Toplum Kuruluşları(STK)'lar, günümüzde çoğulcu ve katılımcı demokrasi diye tabir edilen Yeni Demokrasi Anlayışının yükselen değerlerinden biri olarak dikkat çekmektedir.

Siyasal iktidar karşısında sivil toplumun ayrı bir alan olarak ortaya çıkmasının kökeni kentleşme ile başlayan sürece bağlanmaktadır. Başlangıçta devletle özdeşleştirilen bu kavram zamanla değişime uğrayarak devlet karşısında olarak algılanmaya başlamıştır. Sivil toplum olgusunun günümüze kadar gelen seyrinde ise, değişmeyen tek kriterin devlet-toplum karşıtlığı olduğu bilinmektedir(Ertugay, 2005: 1).

Çeşitli çevrelerde yoğun olarak tartışılan kavramların başında gelmesine rağmen, sivil toplum ifadesinden genellikle çok değişik anlamlar kast edildiği görülmektedir. Yine, sivil topluma ait çok sayıda ve birbirinden farklı tanımlar olmasına karşılık, gerçek anlamı en az bilinen, bu nedenle en çok yanlışlığa sebep olan kavramlardan birisidir. Ülkemizde genel kabul gören husus ise, sivil toplumun Batı'dan alınma bir kavram olduğudur. Bu yönüyle sivil toplum, bir uygarlık aşaması olarak ele alınmaktadır.

Düşünsel temelleri, Ortaçağa ve Antik Yunan düşünce dünyasında Aristo'ya kadar dayanan(Akpınar, 1997: 7) sivil toplum günümüzde, toplumun "siyasi otoritenin baskısından kurtulması"ni ifade eder. Dolayısıyla, toplumda görülen demokratik yapıyı, devletin kurumlarının dışında, toplumun kendi kendini yönlendirmesi anlamını taşır(Bolay, 1997: 7). Sivil toplumun diğer yandan ekonomik çıkar ilişkilerinin alanıdır. Toplum çıkar ilişkilerini, işin içine devleti karıştırmadan çözer ve böylece kendisi için özerk bir alan oluşturur. Bir bakıma, "Kendi yağıyla kavrulan", kendi kendine yeter bir toplumu ifade eder(Türköne, 1997: 23). Bu yönüyle sivil toplum, üyeleri özellikle devlet dışı faaliyetlerle ekonomik ve kültürel üretim, ev yaşamı ve gönüllü birliklerle uğraşan ve bu faaliyetler vasıtasıyla devlet kurumları üzerinde her çeşit "baskı" ve "denetimi" uygulayarak kendi kimliklerini koruyan ve dönüştüren kurumların oluşturduğu bir bütün olarak kavranabilir(Keane, 1994: 35-36).

Geniş anlamda toplumsal grupların, çıkarlarını gerçekleştirmek amacıyla birbiriyle ve devletle etkileşim içinde buldukları ve aile ile devlet arasında kalan alan olarak tanımlanan Sivil Toplumu, salt örgütlü grupların varlığı olarak görmemek gerekmektedir. O daha çok devletin ne yapıp ne yapmaması gerektiğine ilişkin olarak yeni normların oluşturulduğu ve bu politikanın kurallarının tanımlandığı bir alan olarak görülmelidir(Erdoğan, 2006: 252).

Bu doğrultuda sivil toplumun taşıyıcıları olarak onun örgütlü ve kurumsal ifadesi olan STK'lar; bir bütün olarak toplumun, devletin denetiminden bağımsız olarak, kendini yapılandırıp eylemlerini koordine etmesine yardım eden ve buna ek olarak devlet politikalarını etkileyip önemli ölçüde belirleyebilen organizasyonlar olarak algılanabilir(Erdoğan, 2006: 251).

STK'lar, çeşitli amaçlar için oluşturulmuş, eğitimden sağlığa, kültürden sanata, spora kadar çok geniş bir yelpazede, ulusal, bölgesel ya da uluslararası faaliyette bulunan organizasyonlar olabilmektedir.

İşte bu çalışmada sorunlu bir bölge olan Ortadoğu'da ve Ortadoğu'daki sorunlu merkezlerden İsrail'de faaliyette bulunan STK'lar ele alınmıştır. Bu yapılırken yalnız Arapların ya da yalnız Yahudilerin kurdukları ve faaliyet gösterdikleri STK'lar ele alınmamıştır. Çalışmada, Arap ve Yahudilerin işbirliği içinde oldukları STK'lar ele alınmaya çalışılmıştır. Burada amaç, iki toplum arasında barışı gerçekleştirme doğrultusunda Arap ve Yahudilerin bir araya geldikleri organizasyonları ele almaya çalışmaktır.

İsrail'den STK Örnekleri

Ir Amim

Genel

1994 yılında Kudüs'te kurulan Ir Amim(Milletler Kenti), İsrail ve Filistin toplumları arasında adaletle bölüşülmüş kararlı bir şehri, bütün yaşayanların refah ve saygınlığını garanti altına alan bir şehri, onların tarihi ve kültürel miraslarını, kutsal yerlerini koruyan bir şehri, Kudüs'ü amaçlamaktadır. Ir Amim, İsrail ve Filistin arasındaki çatışmanın optimal çözümünün, iki devletli bir çözümde yattığı varsayımı üzerine hareket etmektedir. Bu bakış açısından Ir Amim, gelecekte iki devletin başkenti olarak hizmet verecek olan Kudüs'ün görünüşüne zarar verici eylemleri önlemeye çalışmaktadır(www.ir-amim.org.il).

Ir Amim, Kudüs'teki İsrail- Filistin ilişkilerine ve şehrin siyasal geleceği üzerine etki eden yayınlarla aktif olarak meşgul olmak için kuruldu. Gelecekte Kudüs'ü siyasal olarak güçlendirilebilir ve (toplumsal/siyasal/ekonomik açıdan) kendi ayakları üzerinde durabilen bir şehir kılmak için çaba sarf etmektedir. Ir Amim, bölünmüş bir şehir olan Kudüs'ün statüsü ile ilgili olarak entelektüeller ile siyasetçilerin büyük bir kesimine uzanmaya ve onları etkilemeye çalışmaktadır. Aynı zamanda Ir Amim, uzun dönemli amaçlarını paylaşan ortak ve müttefikler ağı kurmayı da amaçlamaktadır. Yaptığı çalışmalarla, Doğu Kudüs'ün statüsü ile ilgili İsraili örgüt ve kişilerden destekçilerinin sayısını artırmayı hedeflemektedir(www.ir-amim.org.il).

Amacı

Ir Amim'in birincil örgütsel amaçları şunlardır(www.ir-amim.org.il):

1. Doğu Kudüs hakkında bilgi toplamak:
  - a) Şehirdeki İsrail-Filistin, etki-tepki modelleri, üzerine bilgi toplamak,
  - b) Şehrin yaşanabilirliği, siyasal geleceği ve şimdiki istikrarı üzerine etki eden süreçler üzerine bilgi toplamak,
2. Değerlendirme yapmak:
  - a) Kudüs'ün sembolik değeri üzerine çalışmalar yapmak,
  - b) İsrail ve Filistinlilerin ulusal hikâyelerinde ve dünyanın her yerinde bu sembollerin yankısı ve işlevi,

c) Ve bu yankının şehrin şimdiki yönetimine etkisi ve gelecekteki siyasal düzenlemelerin güçlendirilebilirliği,

3. Kudüs'te egemenliğin İsrail ve Filistin arasında paylaşılacağı varsayımıyla şehrin siyasal geleceği ile ilgili mevcut önerilerin değerlendirilmesi,

4. Kudüs'ün son statüsü ile ilgili olarak çok boyutlu ve çok evreli bir yaklaşım geliştirmeye yönelik metodolojik bir altyapı yaratmayla birlikte gelecekteki siyasal düzenlemelere hizmet eden amaçlar yönünde şehirdeki İsraililer ile Filistinliler arasındaki yeni etkileşimlerin geliştirilmesi,

5. Şehirdeki "Flash Point"(gelişme potansiyeli olan noktalar) potansiyelinin ilk algılanması, potansiyel olarak hakkında şiddetli tartışmalar yapılan durumları etkisiz hale getirmek,

6. Şehrin siyasal geleceği ne olursa olsun, Doğu Kudüs'teki Filistinlilerin mevcut ihtiyaçlarını tespit etmek.

Ir Amim, profesyonelce yürütülen bir örgüt olup hiçbir siyasi parti ve kurumla birleşmemiştir. Avukat, planacı, mimar, eğitimci ve sosyal bilimci gibi eylemcilerden oluşmaktadır.

Faaliyetleri

Örgütün faaliyetlerini aşağıdaki başlıklar halinde toplayabiliriz(www.ir-amim.org.il):

1. Sosyal Yardım ve Eğitim: Şehrin özel bölgelerine inceleme turları, bilgi niteliğindeki haritalar, Doğu Kudüs hakkında arka plan veriler, medya brifingleri, konferanslar, gazete ve web siteleri gibi materyallerin sağlanması çalışmalarını içermektedir.

2. Kriz Yönetimi: Doğu Kudüs'teki şehrin dengesini tehdit eden illegal yerleşme faaliyetlerini önlemeye yönelik müdahaleler gibi faaliyetleri kapsamaktadır.

3. Toplumun Kendi Geleceğini Tayin Etme Programı: Doğu Kudüs civarındaki Filistinliler içinde toplum inşa çabalarını kolaylaştırma....vb.

4. Kudüs Söylemi Üretme: Bir İsrail ve Filistin formu yaratarak ve Kudüs'ün şu anda yüz yüze kaldığı sorunları ve bu sorunların onun gelecekteki siyasal statüsüne etkisi için uluslararası aktörleri daha uygun hale getirmek.

Ir Amim, Kudüs'teki Filistinlilerin ekonomik ve sosyal ihtiyaçlarını tespit etmek için inceleme turları düzenleyip, yönetmektedir. Ir Amim tarafından toplanan bilgiler, İsrail ve dışarıdaki en yüksek düzeydeki karar vericilere sunulmaktadır. Yalnızca son altı ay boyunca Ir Amim, İsraili ve yabancı hükümet temsilcilerine, siyasi liderlere, gazetecilere ve Yahudi toplumu liderlerine 70 den fazla inceleme turu sunmuştur(www.ir-amim.org.il).

B'T Selem

Genel

1989 yılında önde gelen akademisyenler, avukatlar, gazeteciler ve İsrail parlamento üyeleri tarafından Kudüs'te kuruldu. İsrail'in 6 gün savaşında işgal ettiği yerlerdeki insan hakları ihlallerini İsrail halkına ve politikacılarına belgeleyerek anlatmaya ve İsrail'de bir insan hakları kültürü yaratmaya gayret etmektedir. B'T Selem, bağımsızdır ve İsrail, Avrupa ve Kuzey Amerika dahil dünya genelindeki insan hakları faaliyetlerini destekleyen vakıflarından ve İsrail içinden ve dışından özel kişiler tarafından yapılan bağışlar tarafından finanse edilmektedir(<http://www.btselem.org>).

B'T Selem, insan hakları örgütleri içinde önemli bir yer edinmiştir. Aralık 1989 yılında Cartel- Menil insan hakları ödülünü aldı. Onun raporları B'T Selem'e doğruluk için bir ün kazandı ve İsrail yetkilileri ciddi olarak onlarla ilişki kurdular. B'T Selem, kendi alan çalışması ve araştırması yürüterek yayınladığı bilgilerin güvenilirliğini garanti etmektedir(<http://www.btselem.org>).

Amacı

Bir İsrail insan hakları örgütü olarak B'T Selem, öncelikli olarak işgal altındaki topraklardaki İsrail politikasını değiştirmek için faaliyette bulunmaktadır(<http://www.btselem.org>).

Faaliyetleri

B'T Selem, Örneğin, işkence, güvenlik güçleri tarafından rast gele açılan ateşler, dolaşıma yönelik kısıtlamalar, toprakların kamulaştırılması, Doğu Kudüs'te planlamada ve binalaşmada ayrımcılık, gözaltılar ve göçmenlere şiddet gibi konularda işgal altındaki topraklardaki pek çok çeşit insan hakları ihlallerini raporlayarak İsrail'deki kamuoyunu etkilemeyi planlamaktadır. B'T Selem, yeni bir rapor yayınladığı zaman

bunu basın toplantısı ile duyurmaktadır. Buna ek olarak raporlar, B'T Selem'in yardım ettiği gazetecilere sık sık yol göstermektedir(<http://www.btselem.org>).

B'T Selem, İsrail parlamento üyelerine düzenli olarak işgal altındaki topraklardaki insan hakları ihlalleri ve İsrail otoritelerinin neden olduğu haksızlıklar konusunda bilgi sağlamaktadır. Çeşitli gruplardan birçok parlamento üyesi, B'T Selem'e insan hakları konusunu kamuoyu gündemine taşıyarak ve insan haklarını koruyarak yardım etmektedir. B'T Selem, yüzlerce destekçiye ve işgal altındaki topraklardaki insan haklarının durumunu geliştirmek için çalışan gönüllüye sahiptir. B'T Selem'in yaptığı aktiviteler, kısmen danışma standları kurmak, basılı materyalleri dağıtmak, problemleri tespit ederek karar vericilerden talep etmek ve işgal altındaki topraklardaki protestolara katılmak gibi faaliyetleri kapsamaktadır(<http://www.btselem.org>).

Yeni İsrail Fonu

Genel

Bütün İsrail vatandaşları için adalet ve eşitliği sağlamak amacıyla 1979'da kurulan Yeni İsrail Fonu, üç alanda çalışmaktadır (<http://www.nif.org>):

- Sivil ve İnsan hakları için mücadele etmek,
- Dini tolerans ve çoğulculuğu geliştirmek
- İsrail toplumundaki sosyal ve ekonomik uçurumları kapatmak

Amacı

Örgütün amacı, İsrail'in demokrasisini güçlendirmek, özgürlükleri geliştirmek ve bütün İsrail vatandaşları için adalet ve eşitliği sağlamaktır(<http://www.nif.org>).

Faaliyetleri

Örgüt, gerek küçük çaptaki bağışlarla ve gerekse büyük çapta ve uluslararası faaliyette bulunan yüzlerce örgütten sağladığı poreje karşılığı yardım ve bağışlarla hem kendi projelerini yürütmektedir hem de anti İsrail STK'larına maddi yardım tahsis etmektedir. Bu doğrultuda tarihi boyunca Yeni İsrail Fonu, İsrail'deki yaklaşık 800 örgüte 200 milyon \$ dan fazla maddi yardım sağlamıştır. Yeni İsrail Fonu'nun maddi yardımından faydalananlar arasında, Arap İnsan Hakları Birliği, Hamoked, l'lam, Adalah, Ittijah, Mossawa gibi örgütleri sayabiliriz. Pratikte NIF'ın desteklediği STK'ların faaliyetleri, onların görev tanımlamalarının kapsamlarının ötesinde başarılı olmuştur(<http://www.discoverthenetwork.org/groupProfile.asp?grpId=6577>).

HAMOKED-Kişileri Koruma Merkezi

Genel

1988 yılında Dr. Lotte Salzberger tarafından kurulan bir İsrailli insan hakları örgütüdür. HaMoked, standart uygulamalar, uluslararası insan hakları değerleri ve insani yasalar için faaliyet vermekte olup, B'T Selem, Machsom Watch gibi STK'larla birlikte çalışmaktadır. HaMoked'in ekibi 30 Yahudi ve Filistinliden oluşmaktadır(http://www.hamoked.org.il/index_en.asp).

Amacı

Şiddete uğrayan veya İsrail tarafından temel hakları suistimal edilip engellenen işgal altındaki topraklardaki Filistinlilere, şikayetlerini ilgili otoritelere aktararak yardım etmeye çalışmak amacıyla kurulmuştur(http://www.hamoked.org.il/index_en.asp).

Faaliyetleri

HaMoked bir şikayet aldığı anda, ilgili otoritelerle iletişim kurar ve yasal istekler sıralanır ve dilekçeler Adalet Yüksek Mahkemesine sunulur. Aynı zamanda HaMoked politika değişikliklerini tanıtmaya ve işgal altındaki yerlerdeki insan haklarının durumunu geliştirmeye yönelik yasamaya ilişkin düzeltmeleri uygulamaya gayret etmektedir. HaMoked, kuruluşundan bugüne çeşitli konularda 50.000 den fazla şikâyeti ele almıştır. Bu şikâyetleri ilgili makamlara ileterek, çözüme kavuşmasını sağlamaya çalışmaktadır(http://www.hamoked.org.il/index_en.asp).

ICAHD-Ev Yıkımlarına Karşı İsrail Komitesi

Genel

İşgal altındaki topraklardaki Filistin evlerine karşı İsrail'in uyguladığı yıkımlara direnerek karşı çıkmak amacıyla doğrudan eylem grubu olarak kurulmuştur. Doğrudan eylem grubu olarak ICAHD, birçok İsraili barış ve insan hakları organizasyonları üyelerinden oluşmaktadır. İşgal altındaki yerlerdeki çalışmalarında Filistinli yerel organizasyonlarla birlikte yakın işbirliği içinde bulunmaktadır(<http://www.icahd.org>).

Amacı

ICAHD'in üyesi olduğu İsraililer: gerçek bir barış için tek şansın Filistinlilere kendi bağımsız devletlerini kurma imkanı olduğuna inanmaktadır. Adil bir barış, bölgemizdeki bütün insanlara güvenlik, saygınlık, özgürlük ve hak ettikleri ekonomik fırsatları sağlayacaktır. Gelecek, böylece her birey için yaşanabilirliği artacak bölgesel bir Konfederasyonun ortaya çıkmasını sağlayabilecektir (<http://www.icahd.org>).

Faaliyetleri

ICAHD'in faaliyetlerini aşağıdaki gibi sınıflandırabiliriz(<http://www.icahd.org>):

1. Filistin evlerinin yıkımına direnmek: ICAHD üyeleri, fiziksel olarak evleri yıkmak için gönderilen buldozerleri engellemektedirler. Aynı zamanda ICAHD, yüzlerce İsraili ve Filistinliyi, bir direnme eylemi olarak, yıkılan evleri yeniden inşa etmek için harekete geçirmektedir. Çünkü evlerin yeniden yapılması, etkili bir araç olarak görülmektedir.

2. Bilgi yayma ve iletişim: Diplomatlarla sık sık kontakt kurmaları ICAHD üyelerine özel bir otorite vermektedir. Örgüt, İsrail ve Filistin'deki diğer barış ve insan hakları örgütleri ile ve uluslararası şirketlerle sıkı bir şekilde çalışmaktadır. Bu amaçla ICAHD, aynı zamanda bilgi niteliğinde turlar düzenlemektedir.

3. Filistin ailelerine ve toplumuna stratejik ve pratik destek sağlamak: ICAHD, polis iddialarını dosyalayarak, İsrail otoritelerine başvurarak ve yasal yardımı destekleyerek ve genellikle işgal altındaki yaşamın sıkıntı ve sarsıntılarıyla uğraşarak, Filistinlilere yardım etmektedir.

Bunların yanında aşağıdaki projeleri de yürütmektedir(<http://www.icahd.org>):

1. Ev yeniden inşa etme
2. Halkı uyarma
3. Alternatif Turlar
4. Sergiler
5. Kültürel Faaliyetler
6. Gençlik programı
7. Sivil toplum görünüşü düzenleme

Machsom Watch

Genel

İbranicede "denetim noktası" anlamına gelen "Machsom" kelimesinden hareketle kurulan Machsom Watch, Filistinlilerin sınırdaki polis kontrol noktalarında karşı karşıya kaldıkları insan hakları ihlalleri hakkında basında tekrarlanan raporlara karşılık olarak 2001 yılında İsraililer tarafından kurulmuştur. Machsom Watch yalnızca kadınlara açık bir organizasyondur. Machsom Watch, Son Barış organizasyonu aracılığıyla bağışları kabul etmekte ve Yeni İsrail Fonu aracılığıyla bağışları kabul eden Barış Kadınları Topluluğu'nun bir üyesidir(<http://www.discoverthenetwork.org/grouProfile.asp?gpid=7108>).

Machsom Watch, üyeleri farklı yaş ve geçmişe sahip, olgun ve işinde profesyonel kadınlardan oluşur. Bütün üyeler İsrailidir. Bütün grup politik olarak işgallere karşıdır ve insan hakları savunucusudur. Grubun önde gelen ilk 3 ismi; uzun süredir Guatemala ve Meksika insan hakları için çalışan deneyimli eylemci Ronnee Jaeger, 1990'da Sovyetlerden göç eden feminist bilim kadını Adi Kuntsman, ve Ortodoks Yahudi kıdemli eylemci Yehudit Keshet'dir. Machsom Watch, bugün ülke çapındaki 400 kadın üyesiyle övünmektedir. Bu sessiz ama iddialı, kontrol noktalarında hazır bulunan ve İsrail toplumunda hüküm süren egemen askeri zihniyete karşı ciddi bir başkaldırı oluşturmaktadır. Şimdiye kadar hiç duyulmamış olan, sivil yerleşim yerlerindeki güvenlik güçlerinin sorumluluk ve görevini yerine getirmelerini talep etmektedirler(<http://www.machsomwatch.org>).

Amacı

Kontrol noktalarındaki polis ve asker davranışlarını denetlemek, İsrail'e girmeye çalışan Filistinlilerin insan ve sivil haklarının korunduğunu kesinleştirmek ve gözlemlerini karar verme seviyesindeki otoritelerden halka kadar geniş çaptaki bir kesime raporlamak olarak belirlemiştir. Bu doğrultuda grubun üç ana hedefi vardır(<http://www.machsomwatch.org>):

- 1-Kontrol noktalarındaki polis ve askerlerin davranışlarını denetlemek.
- 2-İsrail'e girmeye çalışan Filistinlilerin insan haklarının korunduğunu garantilemek.
- 3-Yapılan gözlemleri, karar verme seviyesindeki kamuoyundan en geniş çaptaki muhtemel izleyiciye rapor olarak sunmak.

Faaliyetleri

İsrail Savunma Gücü kontrol noktalarını denetleyip rapor etmektedir. Bu raporlarda İsrail'in aleyhine olacak şekilde etkileyici ve politik terimlerle yüklü bir dil kullanılmaktadır. Machsom Watch'ın raporlarını özellikle B'T Selem kullanmaktadır.

İsrail İnsan Hakları İçin Hekimler Birliği

Genel

İsrail İnsan Hakları İçin Hekimler Birliği (PHR-I), hiçbir partinin yandaşı olmayan kar amacı gütmeyen bir organizasyon olarak 1988 yılında İsrail'de kuruldu. Organizasyon kuruluşundan itibaren tıbbi yardımın politik bir gücün altına girmesine karşı çıkmıştır. Bu şekilde davranması, İsrail tıp kurulunun bu organizasyonla bütün bağlarını koparmasına neden olmuştur(<http://www.phr.org.il/phr>).

Kuruluş, Avrupa Birliğinden, Finlandiya Elçiliğinden, Kilise Organizasyonlarından ve özel kişiler tarafından yapılan bağışlar aracılığıyla faaliyetlerini sürdürmektedir. Organizasyon, sivilleri hedef alan Filistin terörist saldırıları ve bu teröristleri hedefleyen İsrail askerleri misillemeleri arasında hiçbir ahlaki sınır çizmeyen bu İsrail işgalini kınamaktadır. Bunun ötesinde, bu birlik, İsrail devletinin Batı Şeria ve Gazze şeridi içindeki Filistin konutlarına yapılacak hareketleri tümü ile kontrol edebilecek şekilde kontrol noktaları ve yol engelleri oluşturacak bir yetkiye sahip olduğuna inanmamakta ve bu konuda eylemler gerçekleştirmektedir(<http://www.phr.org.il/phr>).

Amacı

Bilim ve vicdanın işbirliği içinde olduğu ve işgal altındaki bölgelerdeki ve İsrail'deki tüm yaşayan insanların tıbbi insan haklarını korumayı ve iletmeyi amaç edinmiştir. Partizan olmayan ve kar amacı gütmeyen bir organizasyondur(<http://www.phr.org.il/phr>).

Faaliyetleri

Bölgedeki birçok operasyon gibi, Hekimler Birliği de Filistinli eylemcilerin İsrail nüfusunun çok olduğu bölgelere ulaşmasına engel olabilmek amacı ile İsrail'in güvenlik sınırları meselesi üzerinde açık bir politik tutum sergilemektedir. 29 ocak 2004'te Hekimler Birliği, Ta'ayush tarafından düzenlenen Abu Dis ve Doğu Kudüs, bölgelerinde yapılan gösteri turlarında rol aldı. Ta'ayush, Filistin bölgelerindeki İsrail işgalini bitirmek için gerekli somut günlük hareketleri savunmaktadır ve "apartheid wall"(İrk Ayrımı Duvarı) adı altında bir kampanyayı yürütmektedir(<http://www.discoverthenetwork.org/groupProfile.asp?grpid=6582>).

Ta'ayush

Genel

TA'AYUSH(Araplar İçin Genel Yaşam), 2000'li yılların sonunda Oslo barış sürecinin bitmesiyle oluşan şiddete paralel olarak, İsrail içindeki Yahudi ve Araplar arasında oluşan farklılıklara ve ırka bağlı ayrımlara karşı çıkışları desteklemek için Arap ve Yahudiler tarafından ortak biçimde kurulmuş bir sivil toplum kuruluşudur. Ta'ayush, kuşatma duvarlarına, Batı Şeria ve Gazze Şeritlerini kuşatılmasına karşı çıkmaktadır. Örgüt üyeleri kendilerini İsrail kimlikli Arap ve Yahudiler olarak tanıtmaktadırlar. Duvarların ve dikenli tellerin çevrelediği bir yerde yaşadıklarını ve bu duvarın ayrımın duvarı, ırkçılığın duvarı, İsrail'in içindeki Yahudiler ve Araplar arasında fark gözetmenin duvarı olarak görmektedirler(<http://www.taayush.org>).

Amacı

İrkçilik ve kuşatma duvarını Arap ve Yahudi işbirliği ile hep beraber aşağıya indirmeye ve yıkmaya çalışmaktadır. Eşitlik, adalet ve barış parolasıyla, İsrail'in, Filistin bölgesini işgalini bitirmeyi amaçlamaktadır(<http://www.taayush.org>).

Faaliyetleri

Organizasyon, İsrail'in eylemlerinin barışa karşı engel oluşturduğu savıyla sayısız protesto gösterisi düzenlemiştir. Ta'ayush, görüşlerinden hareketle, İsrail karşıtı boykotları ve birçok Filistin STK'larını desteklemekte ve sahip çıkmaktadır(<http://www.taayush.org>).

İsrail İnsan Hakları Derneği(ACRI)

Genel

1972 yılında İsrail'deki ve İsrail'in kontrolü altındaki bölgelerdeki insan haklarını korumayı amaçlayan siyaset dışı, bağımsız bir kurum olarak ortaya çıktı. Bağımsız bir organ olan ACRI, üyelerinden para almakta ve bağışları kabul etmektedir ve bu şekilde faaliyetlerini İsrail'de ve diğer ülkelerde sürdürmektedir. ACRI, her hangi bir politik grubun veyahut politik bir grubun taleplerine cevap vermemektedir(<http://www.acri.org.il/english-acri/engine/index.asp>).

Amacı

ACRI, fark gözetmeksizin erkeğiyle kadınıyla, dindarıyla, Ateistiyle, Yahudisiyle, Arabıyla, sağcısı solcusuyla, göçmeniyle, yerleşik halkıyla, işsizle, yabancı çalışanıyla haklarını korumaya çalışmaktadır(<http://www.acri.org.il/english-acri/engine/index.asp>).

Faaliyetleri

Yasal alanda ACRI, mahkemelerde görülmekte olan davalarda hak arayışı içindedir. Özellikle Yüksek Mahkemede, geçmiş davaları incelemekte ve kararların değiştirilmesine çalışmaktadır. Bu insan hakları ve sivil hakları üzerinde birçok sayıda insanı etkileyecek olumlu büyük etkiler getirecektir. ACRI aynı zamanda insan haklarını ve sivil haklarını korumak ve genişletilmesi için yasamaya ilişkin planlanabilecek önerileri ilgili kişilere sunmaktadır. 2000 yılında ACRI ve başkanı Prof. Dr. Ruth Gavison, İsrail'deki topluma yaptığı katkılardan dolayı "İsrail Bar" ödülünü almıştır(<http://www.acri.org.il/english-acri/engine/index.asp>).

Sonuç

"Sivil toplum"dan genellikle siyasal toplumun ve devletin dışında olmak anlaşılır. Bugün için İsrail devleti, özellikle gerek kendi yurttaşları olan Araplara gerek işgal altında bulundurduğu topraklardaki Filistinlilere yaptığı bir takım uygulamalar nedeniyle yurtdışından olduğu kadar kendi ülkesi içindeki çevrelerden de tepki almaktadır. Bu tepkileri bizzat bu muamelelere maruz kalan Arapların dışında, kimi İsraili Yahudi yurttaşlar da göstermektedir. Tepki toplayan İsrail uygulamalarına karşı Arapların dışında bazı Yahudiler de bir örgüt çatısı altında bir araya gelerek karşı çıkmaktadırlar. İsrail'in Yahudi yurttaşlarının bir kısmının örgütlenerek yurttaşı oldukları devletlerinin hukuksuz olarak gördükleri uygulamalarına karşı çıkmaları, bunun da ötesinde bu uygulamalar sonucunda ortaya çıkan zararların giderilmesi yönünde sivil inisiyatifler ortaya koymaları İsrail'de barış yönünde çaba gösteren önemli sivil toplum örgütleriyle karşılaşmamızı sağlamaktadır. Bu örgütler barış yönünde çaba göstermek suretiyle devletler ve hükümetler dışında sivil organizasyonların da neler yapabileceği noktasında önemlerini ortaya koymaktadırlar.

Kaynakça

Akpınar, Ayşenur; (1997), "**Sivil Toplum (Düşünsel Temelleri ve Türkiye Perspektifi)**", Yayınlanmamış Doktora Tezi, AÜSBF, Ankara.

Erdoğan, Mustafa; (2006), "**Aydınlanma, Modernlik ve Liberalizm**", Orion Yay, Ankara.

Ertugay, Fatih; (2005), "**Sivil Toplum Örgütlerinin Siyasal İktidar Üzerine Etkileri**", Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Atatürk Üniv., SBE, Erzurum.

<http://www.discoverthenetwork.org>(20.07.2006).

<http://www.acri.org.il/english-acri/engine/index.asp>(20.07.2006).

<http://www.taayush.org>(20.07.2006).

<http://www.taayush.org>(20.07.2006).

[http://www.phr.org.il/phr\(20.07.2006\)](http://www.phr.org.il/phr(20.07.2006)).

[http://www.machsomwatch.org\(20.07.2006\)](http://www.machsomwatch.org(20.07.2006)).

[http://www.icahd.org\(20.07.2006\)](http://www.icahd.org(20.07.2006)).

[http://www.hamoked.org.il/index_en.asp\(20.07.2006\)](http://www.hamoked.org.il/index_en.asp(20.07.2006)).

[http://www.nif.org\(20.07.2006\)](http://www.nif.org(20.07.2006)).

[http://www.btselem.org\(20.07.2006\)](http://www.btselem.org(20.07.2006)).

[www.ir-amim.org.il\(20.07.2006\)](http://www.ir-amim.org.il(20.07.2006)).

Keane, John; (1994), “**Demokrasi ve Sivil Toplum**”, Çeviren: Necmi Erdoğan, Ayrıntı Yayınları, İstanbul.

Bolay, Hayri; (1997), “Sivil Toplum ve Manası” , **Yeni Türkiye, Sivil Toplum Özel Sayısı**, Sayı: 18, 7-9.

Türköne, Mümtaz’er; (1997), “Sivil Toplum Tanrısı Öldü mü?”, **Yeni Türkiye, Sivil Toplum Özel Sayısı**, Sayı: 18, 22-24.

TÜRKİYE'DE SİVİL DİPLOMASİ GİRİŞİMLERİ: ERMENİSTAN VE YUNANİSTAN'LA İLİŞKİLER

Burcu YEŞİLADALI
Araştırmacı, Serbest Danışman
yesiladali@yahoo.com

Özet

Makale, Türkiye'nin Ermenistan ve Yunanistan ile olan ilişkilerinde gerek Türkiye'deki gerek Ermenistan ve Yunanistan'daki sivil girişimlerin, resmi ve toplumsal ilişkilerde nasıl bir uzlaştırıcı rol üstlendiğini incelemeyi amaçlamaktadır. Bu amaca ulaşabilmek için makale çerçevesinde, sivil diplomasi olarak adlandırılan barış girişimlerinin Türkiye'de katettiği yol, girişimlerin yapısı, işlevi, karar alma mekanizmalarıyla ilişkileri ele alınacaktır. Makale çerçevesinde ayrıca Türkiye'nin birbirinden farklı tarihi süreçler, farklı bölgesel ilişkiler ve farklı güncel sorunlar yaşadığı Ermenistan ve Yunanistan'la ilişkilerin normalleştirilmesi için kolları sıvayan sivil girişimlerin yapısını ve bu farklılıkların sivil diyalog süreçlerine nasıl yansıdığını anlamaya çalışacağız. Her iki ülkeyle ilişkilerde sivil diyalog görevi üstlenen bu gruplardan birer kadın barış girişimi, problem çözme forumu girişimi ve barış amaçlı ticari ilişki girişimi ele alınacaktır. Ayrıca bu tip sivil barış girişimlerinin rollerini daha iyi kavramak amacıyla farklı yurttan girişimlerinden de örnekler verilecektir.

Anahtar Kelimeler: Çatışma, çatışma çözme, barış, sivil toplum kuruluşu, sivil diplomasi, sivil barış girişimi, sivil diyalog, ikinci kanal diplomasi, problem çözme forumu, Türkiye-Ermenistan, Türkiye-Yunanistan, Kıbrıs meselesi.

Abstract

The article aims to study the role of civic initiatives in the mitigation of conflicts particularly between Turkey and Armenia, and Turkey and Greece both at the official and societal level. In order to reach this aim, the article elaborates on the progress of the civic peace initiatives—termed as second track diplomacy—in Turkey, their structural characteristics, functions and relations with the decision making authorities. Since issues of conflict, their regional scale and current state of relations of Turkey with Armenia and Greece show multiplicity, the article also addresses issues taking into consideration these differences and determines how these affect different stages throughout the civic dialogue process. In order to execute the assessment, three different types of unofficial diplomacy structures—a women's peace initiative, an interactive problem-solving workshop and a business oriented peace initiative—for each of the conflict cases are analyzed. In order to comprehend the roles of civic peace initiatives more thoroughly research will also illustrate other citizen initiatives.

Key Words: Conflict, conflict resolution, peace, non-governmental organisation, unofficial diplomacy, civic peace initiative, civic dialogue, second track diplomacy, problem solving workshop, Turkey-Armenia, Turkey-Greece, Cyprus issue.

Giriş

Uluslararası Gelişim ve Çatışma Yönetimi Merkezi (*Center for International Development and Conflict Management*) tarafından iki yılda bir yayınlanan barış ve çatışma konulu rapora göre Soğuk Savaş döneminde yaygınlaşan iç savaşlar Soğuk Savaş sonrası dönemde azalmaya başladı ve uluslararası krizlerin sayısı ve yoğunluğunda da azalma görüldü ve bunların birçoğu alınan diplomatik önlemlerle kontrol altına alındı. Fakat bu dönemde ortaya çıkan olumlu altyapı dünya üzerinde yaşayan insan topluluklarına eşit muamele göstermede yetersiz kaldı. Batı hegemonyası, küresel terörizmin yükselişi, kitle imha silahlarının yaygınlaşması ve bu tehditlere karşı uygulanan askeri müdahaleler bu olumlu tabloyu yerle bir etti (Marshall ve Gurr, 2003). Diğer yandan şiddete dayalı iç çatışmalara uluslararası toplumun müdahalesi çok zayıf kaldı; dünya liderleri arabuluculuk ya da barışçıl müdahale konusunda hayli yavaş ya da isteksiz davrandı (Zartman, 1997). Bu atalet hali dünya üzerindeki toplumların sivil örgütlenmeler halinde tepki göstermesine yol açtı. Bu tepkinin altında ahlakî ve insani değerler yatmaktaydı. Sivil toplum kuruluşları (STK) şiddet ve baskıyı tamamen dışlayan yöntemler kullanmayı ilke edinen "çatışma çözme" alanında aktif rol oynamaya başladılar.

Bu makale, Türkiye'nin Ermenistan ve Yunanistan ile ilişkilerinde Türkiye'deki sivil girişimlerin, resmi ve toplumsal ilişkilerde nasıl bir uzlaştırıcı rol üstlendiğini incelemeyi amaçlamaktadır. Bu amaca ulaşabilmek için makale çerçevesinde sivil diplomasi olarak adlandırılan barış girişimlerinin Türkiye'de katettiği yol, girişimlerin yapısı, işlevi, başarıları ve karar alma mekanizmalarıyla ilişkisi ele alınacaktır.

Çatışma, Çatışma Çözme ve Sivil Diplomasi

Edward Azar'a (2002) göre, karşılıklı uyumsuzluk durumu içinde olan hedeflerin varlığı, yetersiz ve sınırlı sayıda uzlaşma ve arabuluculuk mekanizmalarıyla birleştiğinde çatışmanın ortaya çıkması çok

muhtemeldir. Çatışmanın¹ ortaya çıkmasında rol oynayan unsurlar ise insani ihtiyaçların ne oranda karşılandığı, toplumun sahip olduğu özellikler, devletin oynadığı rol, çevresel faktörler ve uluslararası sistemle ilişkilerdir. Topluluklar arasında ortaya çıkan çatışmalar sadece karşılıklı güvensizlik ve ırk ya da dine dayanan husumet duygusundan değil, ekonomik yetersizlikler, grup kimliğinin ve tarihsel felaketlerin görmezden gelinmesi gibi nedenlerle de ortaya çıkabilmektedir. Çatışma—şiddete dayanmadığı ve kontrollü olduğu müddetçe—doğal bir ilişki biçimidir ve toplumsal ilişkilerin kaçınılmaz bir parçasıdır. Çatışmalar doğru yönlendirildiği taktirde bireylerin ve toplumların ilerlemesinde önemli bir unsur olarak görülmelidir. Kaldı ki, çatışma çözme uygulamalarının amacı, çatışmaların tamamen ortadan kaldırılması olmamaktadır. Çatışma çözme kavramı, şiddete dayalı çatışma ortamının sona erdirilmesi, şiddetin sona erdirildiği noktada yapısal değişikliklere giderek toplumsal ilişkilerin sağlıklı ve kalıcı bir düzeye getirilmesi, böylelikle barışın kalıcı kılınması ve gelecekte meydana gelebilecek şiddete dayalı çatışmaların gerekli müdahalelerle engellenmesi çabalarını kapsar nitelikte kullanılmaktadır.

Azar'a (2002) göre hükümet yetkilileri çatışma içindeki tarafları ya maddi unsurlarla ya da güç kullanarak kontrol altına almaya çalışmakta, yapısal şiddeti ortadan kaldırmaya çalışmamaktadır. Diğer taraftan hukukçular çatışmaları yargı yoluyla, arabuluculuk ve anlaşma yöntemleriyle dönüştürmeye çalışmaktadır. Her iki yaklaşım da tepeden inme olmakla birlikte taraflardan her ikisinin de sonuçtan zarar gördüğü gözlemlenmektedir. Geçmişte çatışmaların çözümünde alternatifsiz olarak kabul edilen resmi, devletlerarası düzeydeki ilişkilerin, uluslararası işbirliğini güvence altına almak ve birbiriyle çatışma içindeki ihtiyaçları ve çıkarları uzlaştırmak için tek yöntem olmadığı yavaş yavaş anlaşılmaya ve kabul görmeye başladı. 1982 yılında Joseph Montville tarafından adlandırılan "ikinci kanal diplomasi" (*second track diplomacy* ya da *track two diplomacy*) devletler tarafından yürütülen resmi diplomasi sisteminin dışında, hükümet dışı, sivil ve gayriresmi aktörlerin, yurttaşların, yurttaşlık girişimlerinin çatışmaların çözümünde aktif rol oynama çabalarını tanımlamaktadır (Diamond ve McDonald, 1996; Fisher, 2002).

Günümüzde süregelen çatışmalarda hayatını kaybedenlerin yüzde sekseninin sivil olduğu (Davies ve Kaufman, 2002), savaşlarda ve sıcak çatışmanın yaşandığı bölgelerde zulüm görenlerin çoğunluğunun kadınlar ve çocuklar olduğu düşünüldüğünde tabandaki sorunları gündeme getirerek devletler seviyesinde sorunlara çözüm bulmaya çalışan sivil inisiyatiflerin barış konusunda da aktif olma çabasını doğal ve kaçınılmaz görmek gerekir. Kaldı ki herhangi bir barış anlaşması yürürlüğe girdiğinde barışın kalıcı ve etkili olabilmesi için ilgili tarafların kamuoyları tarafından uzlaşmanın benimsenmiş olması gerekir. Davies ve Kaufman (2002)'a göre devlet tarafından tehdit altında bulunan ya da devlet tarafından hakları gözardı edilen toplulukların çıkarlarının sadece devletlerin çıkarlarını gözetmek amacıyla tasarlanmış "birinci kanal diplomasi" tarafından korunması mümkün değildir.

Sivil diplomasi² olarak adlandırılan, günümüzdeki karmaşık çatışmalara cevaben ortaya çıkan bu sivil çalışma yöntemi sürekli, dengeli ve adaletli barış ortamını hedefler. Sivil diplomasi, daha geniş anlamda, çatışma içindeki iki toplum ya da topluluğu temsil eden kanaat liderlerinin, uzmanların, resmi unvana sahip olmayan, fakat karar alma mercileri üzerinde belli bir etkiye sahip kişilerin bir araya gelerek çatışma ortamının barış ortamına dönüştürülmesi için işbirliğine girmesidir (Davies ve Kaufman, 2002). Sivil diplomasi, birinci kanal diplomasinin alternatif, muhalifi ya da provası olarak algılanmamalıdır. Barış anlaşmalarının sadece resmi düzeyde müzakere edildiği, kabul edildiği ve uygulamaya geçildiği düşünüldüğünde sivil diplomasinin resmi diplomasiyi bütünlediği ve eksiklerini tamamladığı söylenebilir. Sivil diplomasi bu süreçte sorunlara alternatif çözümler üretmektedir.

Birbiriyle uzlaşmayan taraflar arasındaki resmi diyalogun kesildiği ya da zorlu bir sürece girdiği durumlarda, sivil diplomasi, taraflar arasındaki iletişim kanallarını açmanın yollarını arayarak tarafların ihtiyaçlarının ve taleplerinin ele alınmasını, taraflar arasındaki gerginliğin sona ermesi, süregelen yanlış anlamaların düzeltilmesi ile de resmi diplomasinin farklı bir anlayış edinmesini sağlar. Bununla birlikte sivil diplomasi, çatışmaların sadece sona erdirilmesini değil aynı zamanda çatışmaların altında yatan ana sebepleri teşhis ederek ilişkileri sağlıklı ve kalıcı kılmayı böylelikle çatışmaların önlenmesini amaçlar (Davies ve Kaufman, 2002). Tüm gayriresmi diplomasi girişimleri nihai olarak resmi görüşe etkide bulunmayı amaçlar (Azar, 2002), genel hatlarıyla çatışma çözme için uygun siyasi ortamı hazırlar, kısa ve uzun vadede ilişkilerin karşılıklı olarak olumlu yönde dönüşmesini sağlar (Kelman, 2002). Sivil diplomasi, sadece karar alma mekanizmasını etkileme çabası olarak algılanmamalı, bir diğer işlevinin ortaklaşa yürütülen ekonomi temelli ya da toplumsal çalışmalarla kamuoyunun hafızasında öteden beri taşıdığı "öteki" kavramını dönüştürmek olduğu bilinmelidir (Fisher, 2002).

Sivil diplomasi uygulamalarından biri olan problem çözme forumları, ülkelerin ya da belli bir kimlik etrafında toplanmış grupların, resmi kimliği olmayan fakat belli bir nüfuzla sahip üyelerini bir araya getirir. Katılımcılar, tarafsız bir ortamda gene tarafsız uzmanların kolaylaştırıcılığını üstlendiği toplantı ortamlarında

¹ Çatışma terimini burada kullanırken kastedilen ihtiyaçların, taleplerin ya da çıkarların uzlaşmazlığıdır. Muhakkak şiddete dayalı çatışma anlamına gelmemektedir.

² Resmi olmayan, devlet dışı diplomatik girişimler için sivil diplomasi ve ikinci kanal diplomasi kavramları dışında, çok kanallı diplomasi, enformel ya da gayriresmi diplomasi, yurttaş ya da yurttaşlık diplomasi, etkileşimli problem çözme, etkileşimli çatışma çözme, saha diplomasi, kontrollü iletişim ve kolaylaştırıcılı diyalog terimleri kullanılmaktadır.

bir araya gelerek yüz yüze iletişim, diyalog, analiz, eğitim ya da uzlaşma etkinliğine girerler. Problem çözme forumlarında amaçlanan karşılıklı anlayış ve güveni geliştirmek, bu sayede çatışmanın taraflar açısından farklı algılanmasını sağlayarak çatışmayı çözmek üzere ortak eylemlere girişmektir (Fisher, 2002). Forumlar aynı zamanda tarafların ulusal kimlik, süregelen travmalara sebep olan geçmişte yaşanmış mağduriyet, adaletsizlik, temel korkular ve uzlaşma eğilimlerini karşılıklı olarak tanımayı da sağlar (Kelman, 2002).

Sivil barış girişimlerinde kadınların özel bir rol oynadığına da dikkat çekilmektedir. Shelley Anderson (2002:26)'a göre "silahlı çatışmalara olanak sunan zihniyetin kökeninde toplumsal cinsiyet ve kadın ile erkek arasındaki eşit olmayan iktidar ilişkisi yatmaktadır". "İhtilaf zamanlarında ılımlılığa yönelik en güçlü sesler çoğunlukla kadınlardan çıkmıştır" diyen Swanee Hunt ve Cristina Posa'ya (2001:32-33) göre "uluslararası örgütler kadınların savaşın önlenmesi ve barışın sürdürülmesinde oynadıkları vazgeçilmez rolün yavaş yavaş farkına varıyorlar". Ekim 2000'de Birleşmiş Milletler Güvenlik Konseyi'nin (BMGK) "kadınlar, barış ve güvenlik" üzerine aldığı Karar 1325³ bu fikri destekler niteliktedir (BMGK, 2000).

Türkiye'de Sivil Diplomasi Çalışmaları

Bu bölümde Yunanistan ve Ermenistan'la ilişkilerin normalleştirilmesi ve iyileştirilmesine yönelik sivil diplomasi girişimlerinden örnekler ele alınacaktır.

Barış İçin Kadın Girişimi (WINPEACE)

1996 Kardak Krizinin ortaya çıkmasıyla Margarita Papandreou ve 1970'lerden beri Türkiye ile Yunanistan arasındaki çeşitli yakınlaşma etkinliklerinde rol almış olan Zeynep Oral'ın girişimleriyle Türkiye ve Yunanistan'dan çeşitli kadın örgütleri 1997 Kasım'ında bir araya geldi. İki toplumdaki mevcut kadın-erkek eşitsizliği, kadınların baskı ve kötü muameleye maruz kalması ve karar alma mekanizmalarından dışlanmaları iki ülke kadınlarının ortak sorunları olarak nitelendi. Bu düşünceyle WINPEACE'in amacı iki ülkenin kadın örgütleri arasında iletişimi güçlendirip Türkiye ve Yunanistan arasındaki gerginliğin azaltılması, işbirliğinin teşvik edilmesi ve bölgede kalıcı dayanışma ve barış ortamının sağlanması olarak belirlendi. Siyasi sorunların şiddet dışı yollardan çözümüne ön ayak olmak isteyen WINPEACE'in çalışma yöntemi, kısa ve uzun vadeli projeler üretmek ve uygulamaktır (Oral, 2004a; WINPEACE, 2004). WINPEACE tarafından iki ülkenin hükümetlerine savunma harcamalarını yüzde 5 oranında indirme ve buradan sağlanacak kaynağın eğitim, sağlık, sosyal güvenlik ve barış eğitimi gibi alanlarda kullanılması çağrısında bulunuldu. Bu alanda çalışmalara hala devam ediliyor (Oral, 2004b). Esnek bir yapıya sahip olan WINPEACE çalışmalarını bir iletişim ve uygulama ağı olarak sürdürmektedir. Kurulduğu günden bu yana Türkiye, Yunanistan ve Kıbrıs'ın iki toplumundan gençlere yönelik barış kültürü geliştirme ve yakınlaşma amaçlı uluslararası yaz kamplarının düzenlenmesi, agroturizm alanında uzman Midillili kadınların Türkiye'den Egeli kadınlarla tanıştırılmasıyla ortak çalışmaların geliştirilmesi, film festivalleri, barış eğitimi için ders programı hazırlanarak İstanbul'daki okullarda pilot çalışmalar yürütülmesi, barış eğitimi üzerine eğitmen eğitimi, Aristophanes'in *Barış* adlı kitabının çocuklar için yazılmış örneğinin Türkçe'ye çevrilmesi gibi çalışmalar düzenledi (Oral, 2004a; WINPEACE, 2004). Uluslararası birçok platformda temsil edilen WINPEACE tarafından birçok uluslararası toplantıda görüş sunuldu. WINPEACE katılımcılarının bir bölümünün gazeteci olması da seslerini basın aracılığıyla duyurmak açısından avantajlı bir ortam sunmaktadır. WINPEACE tarafından düzenlenen toplantılara ikinci kanal diplomasi üzerine çalışan uzmanlar, tarihçiler ve kurumlar davet edilmektedir. WINPEACE aynı zamanda Türkiye ve Yunanistan ile iletişime geçmek isteyen kurumlar için bir bilgi köprüsü vazifesi görmektedir (Oral, 2004a).

Türk ve Ermeni Kadınlar Tarafından Yürütülen Barış Çalışmaları

Mart 2002'de bir grup Türkiyeli kadın 8 Mart Dünya Kadınlar Gününü kutlamak ve Ermeni kadınlarla buluşmak üzere Ermenistan'ı ziyaret etmeye karar verdi. Türk-Ermeni İş Geliştirme Konseyi'nin (TABDC) organize ettiği, Amerikan Üniversitesi-Küresel Barış Merkezi'nin mali destek sağladığı ziyaret için akademisyen ve işkadınlarından oluşan grup ziyareti gerçekleştirdi (Soyak, 2004). Erivan'daki çeşitli STK'ları ziyaret eden Türk-Ermeni Genç Kadınlar Grubu, Kafkaslar Kadın Diyaloğu (*Transcaucasian Women's Dialogue*), Üniversiteli Kadınlar Birliği, Erivan Devlet Üniversitesi'nin yanısıra çeşitli kadın örgütleri, ayrıca kadın milletvekili Hermine Naghdalian, eski Çevre Bakanı, dönemin Sanayi ve Ticaret Bakan Yardımcısı ve İngiltere Büyükelçisi ile biraraya geldi (TAYWG, 2002). Ziyaret esnasında Türkiye ekibi siyasi ve diplomatik konuları tarihçiler ve siyasetçilere bırakmayı tercih ederken Ermeni kadınlar sorunların açık açık konuşulmasından yana oldular (Yılmaz, 2002). Ziyarete katılan Gila Benmayor (2002)'a göre "omuzlarımızdaki tarihi sorunlar yükü" çok sık hatırlatıldı; Ermeniler, geçmiş yargılanmadan ileri gidilemeyeceğini dile getirdiler. Çok geçmeden İstanbul'da Haziran 2002'de kurulan Avrasya Kültürel ve Toplumsal Gelişim Derneği, Ermenistan'dan Kadın Diyaloğu (*Women for Dialogue*) adlı kadın örgütüyle ortak

³ Alınan kararla BM'ye üye ülkeler barış ve güvenliğin sağlanması ile ilgili tüm çabalarda kadınların eşit katılımını sağlamaya; çatışmaların engellenmesi ve çözümünü ilgilendiren ulusal, uluslararası ve bölgesel örgütlerce alınan kararlarda kadınların rollerini artırmaya zorunlu hale geldi .

çalışmalar düzenlemeye başladı. Bu çerçevede Türkçe, Ermenice ve İngilizce dillerinde hazırlanan bir kadın dergisi çıkarılmaya başlandı. İlk sayısı Ağustos 2004'te çıkan *WM Women's Magazine* Türkiye, Ermenistan, Avrupa ve ABD'de dağıtılmakta. Bu projeye asıl amaçlanan dergi vasıtasıyla kadınların kültürel bilgi alışverişinde bulunması, kadınları ilgilendiren konuların tartışıldığı bir forum oluşturması ve bu vesileyle iki toplum arasında bir köprü kurulması. Bu projeye Amerikan Üniversitesi-Küresel Barış Merkezi maddi destek sağlamakta, çalışmanın kolaylaştırıcılığını aynı zamanda Türk-Ermeni Uzlaşma Komisyonu (TARC) için de aynı görevi üstlenmiş olan David L. Phillips yapmaktadır (Center for Global Peace, 2005). Derneğin somut bir katkısının Türkiye'nin Ermenistan ile arasında kapattığı sınırını hava sahasında açmış bulunması olduğu belirtiliyor⁴.

Türk-Yunan Forumu (GTF)

1996 Kardak krizinin hemen ardından Londra merkezli Roberts Merkezi (*Roberts Centre*) tarafından Türkiye ile Yunanistan arasında bir ikinci kanal diplomasi girişimine destek olma niyeti dile getirildi (Özel, 2004). Yine Londra merkezli hükümet dışı bir enstitü olan Kraliyet Birleşmiş Hizmetler Enstitüsü (*Royal United Services Institute*, RUSI) ise bu sivil diplomasi girişimine idari destek sunmayı kabul etti (GTF, 2002). Kıbrıs'ta dört yıl boyunca basın mensubu olarak çalışmış, Roberts Merkezi'nin başındaki Jamie Bruce-Lockhard, her iki ülkenin Londra'daki büyükelçilerinden hem ilk toplantı hem de katılımcıların seçimi konusunda destek aldı (Özel, 2004). İlk olarak Kasım 1997'de biraraya gelen grup bu forumun bir kerelik olmaması konusunda hemfikir oldu. Türk-Yunan Forumu Mayıs 1998'de Türkiye'den emekli Amiral Güven Erkaya ve Yunanistan'dan akademisyen Kristos Rozakis koordinatörlüğünde biraraya geldi (Özel, 2004). Kolaylaştırıcılığını Bruce-Lockhard ile birlikte Uluslararası Barış Araştırma Enstitüsü-Oslo'dan (*International Peace Research Institute of Oslo*, PRIO) Dan Smith'in üstlendiği forum, ticaretten turizme, Ege Denizi'nin kirliliğinden sosyo-ekonomik kalkınmaya kadar iki ülkenin birbiriyle bağımlılık ilişkisi içinde olduğu görüşünü savunmaktadır. Aynı zamanda iki ülkenin toplumlarını yakınlaştırmak için sivil yapıların önlerindeki engellerin kaldırılması ve her alanda işbirliğine geçmesi, belediyelerin bu amaca yönelik ortak çalışmalar yürütmesi önemli adımlar olarak kabul edilmektedir (GTF, 2002). Forum, süreç içinde dört somut çalışma ortaya kondu. Birinci çalışma; forum çalışmaları ve iki ülke ilişkilerinin geçmişi ve bugünü hakkında bilgiler sunan ve konu üzerine yazılmış ve dikkatle seçilmiş makaleleri yayınlayan bir İnternet sitesi oldu. İkinci somut çalışma; "karşılıklı güven geliştirmeye ve olası bir krizi engellemeye" yönelik atılacak adımları belirleme çalışması oldu. İki hükümetin Dışişleri Bakanları İsmail Cem ve Yorgo Papandreu Haziran 1999'da New York'ta bulunduğu forum PRIO ve RUSI aracılığıyla barışın kalıcılığı, resmi düzeyde iletişim, ticari işbirliği ve toplumsal düzeyde iletişim konularını ele alan on adet tavsiyeyi içeren metni Cem ve Papandreu'ya sundu. Ardından forum üyeleri her iki bakan ile birer görüşme yaptı (Özel, 2004; GTF, 2002). Forumun üçüncü somut çalışması Politik Analiz Grubu tarafından kaleme alınan "Ege ile İlgili Meseleler: Açılımlar ve Olasılıklar" başlıklı raporun yayınlanması oldu. Rapor AB yetkililerine ve her iki ülkenin dışişleri bakanlarına sunuldu. Rapor tematik olarak iki ülkenin ortak çıkarlarından, kıta sahanlığı, karasuları ve hava sahasının sınırlandırılması ve kimi Yunan adalarının silahsızlandırılmasından bahsetmekte ve üç aşamalı bir yaklaşım önermekteydi (Özel, 2004; GTF, 2002). Dördüncü somut çalışma ise Kıbrıs üzerine yapıldı. Kıbrıs meselesinin çözümünün iki ülke arasındaki gerginliğin azaltılmasında önemli rol oynayacağı inancıyla forum 2002 yılında PRIO'nun desteğiyle Kıbrıslı Türkler ve Kıbrıslı Rumları biraraya getiren bir dizi toplantı düzenledi (PRIO, 2004).

Türk-Ermeni Uzlaşma Komisyonu (TARC)

Viyana Diplomasi Akademisi'nde yapılan bir dizi toplantının ardından TARC Temmuz 2001'de Cenevre'de altı Türk ve dört Ermeni üye tarafından kuruldu. Komisyon, temel olarak Türkler ve Ermeniler arasında karşılıklı anlayışı ve Türkiye-Ermenistan arasındaki ilişkileri geliştirmeyi hedefliyordu. TARC, iş tanımına Türk ve Ermeni Diasporası arasındaki ilişkilerin normalleştirilmesini de dahil ederken iki ülke hükümetine tavsiyeler sunmayı da amaçlıyordu. İlk toplantıda, ticaret, turizm, kültür, çevre ve medya alanlarında işbirliğine dayalı ikinci kanal diplomasi girişimlerinin destekleneceğine karar verildi (TARC, 2001). Washington D.C. merkezli Amerikan Üniversitesi-Küresel Barış Merkezi tarafından, üniversitenin ikinci kanal diplomasi projelerinden biri olarak tanımlanan TARC projesinin üniversite kaynaklarıyla Temmuz 2001-Temmuz 2003 tarihleri arasında destekleneceği bildirildi (American University, 2003). Komisyonun başkanlığını New York'taki Dış İlişkiler Konseyi'nden David L. Phillips üstlendi. Temmuz 2001'de *New York Times*'ta yayımlanan habere göre TARC'a Amerikan Dışişleri Bakanlığı da destek olmaktadır (Frantz, 2001). Takip eden süreçte Ermeni medyası, özellikle Amerikalı Ermeni medyasının tutumu TARC'ın Ermeni üyelerini komisyondan ayrılmaya zorlamaktan vatan haini olarak suçlamaya kadar gitti. Komisyonun Ermeni üyelerinden Van Z. Krikorian'ın başkanı olduğu, Amerikan Ermeni Asamblesi TARC oluşumunu desteklese de Krikorian sonraki süreçte asamblenin başkanlığından alındı (Armenian Weekly Online, 2003). Ermenistan Devlet Başkanı Robert Koçaryan ise TARC gibi iki toplumu yakınlaştırma girişimlerinin tamamen yanında

⁴ 16 Ekim 2003'te bir Türk hava yolları şirketi İstanbul-Erivan arasındaki ilk uçuşunu gerçekleştirdi

olduğunu fakat bu gibi çabalarda çok dikkatli olunması gerektiğini bildirdi (Zaman, 2001). TARC, Uluslararası Daimi Adalet Merkezi'nden (*International Center for Transitional Justice*, ICTJ) BM Soykırım Sözleşmesi'nin 1915'te gerçekleşen olaylar için geçerli olup olmadığını ortaya çıkaracak bağımsız bir araştırma yapmasını istedi. Araştırma talebiyle birlikte yaşanan iç kriz sonucu Aralık 2001'de komisyon çalışmalarına geçici olarak ara verdi. Temmuz 2002'de Türkiye'de yeniden toplanan komisyon araştırmanın tamamlanmasına karar verdi⁵. Öte yandan Ermeni Diasporasının radikal kanadından gelen eleştirel sesler iyice yükselmeye başladı. Haziran 2003'te İstanbul'da biraraya gelen komisyon sınır sorunu, TARC'ın gelecekte yapacakları, Türkiye Milli Eğitim müfredatında Ermeni soykırımının reddedilmesi konusu ve iki ülke arasındaki diplomatik ilişkilerin kurulması konularını konuştu (Noyan Tapan News Agency, 2003). Bu süre zarfında bazı komisyon üyelerinin ayrılmasıyla yeni üyeler komisyona katıldı. Haziran 2003'te bir araya gelen iki ülke Dışişleri Bakanları Abdullah Gül ve Vartan Oskanian ikili ilişkilerin geliştirilmesi mesajını verdiler. *Radio Free Europe*'a göre Ankara ABD'den sınırı açması konusunda baskı görmekte idi. Aynı kaynağa göre Ankara sınırı açacak olursa bunu Erivan ile diplomatik ilişkilere girmeden yapmak istiyordu. Bu toplantının gerçekleşmesinde TARC'ın ne boyutta bir etkisi olduğu bilinmemektedir (Danielyan, 2003). Nisan 2004'te Moskova'da üç Türk ve dört Ermeni üyesiyle bir araya gelen TARC, komisyonun faaliyetlerini sona erdirdiğini, komisyonun zaten bir senelik çalışma yapma amaçlı kurulmuş olduğunu bildirdi. Komisyon tarafından son olarak iki ülke hükümetlerine bir dizi tavsiyeden oluşan bir metin iletildi. Ayrıca Türk-Ermeni yakınlaşması için kurulacak, senede bir toplanarak gelişmeleri gözden geçirecek bir danışma kuruluna destek verileceği açıklandı (Sohigian, 2004; Phillips, 2005).

Türk-Yunan İş Konseyi

Konsey, Ocak 1988'de Davos'ta dönemin Cumhurbaşkanı Turgut Özal ile Yunanistan Başbakanı Andreas G. Papandreou'nun bir araya gelmesinin hemen ardından kuruldu. Dış Ekonomik İlişkiler Kurulu (DEİK) bünyesinde kurulan konseyin Yunanistan'daki muhatap kuruluşu Yunan-Türk İş Konseyi'dir. Kuruluşun hemen ardından konseyin Yunanistan kanadı atalet içine girerken, Türkiye'deki konsey 1992'den itibaren etkin bir konuma geldi. Aralık 1996'da Atina'da 60 kişilik işadamlardan oluşan Türkiye delegasyonu Atina'da Yunan-Türk İş Konseyi ile bir toplantı düzenledi. Toplantıda karşılıklı güvenin oluşması için ağır yol alınması gerektiği, halihazırdaki politik sorunlar çözülene kadar üçüncü ülkelerde işbirliğine gidilebileceği dile getirildi. Doğu Ege adalarına Türkiye tarafından su sağlanmasından, deniz ticaretine, deniz kirliliğinin önlenmesinden ortak ihracat sektörlerinde stratejik anlaşmalar yapılmasına kadar birçok konu konuşuldu (Drakopoulos, 1997; Athens News Agency, 1996). Şubat 1999'da Türkiye-Yunanistan arasında yaşanan Öcalan kriziyle konsey başkanı Rahmi Koç yazılı bir açıklama yaparak terör örgütlerini himaye etmenin ya da desteklemenin kabul edilebilir bir durum olmadığını, konseyin Yunanistan'la planlanan tüm ortak çalışmalarını iptal ettiğini duyurdu (Turkish Daily News, 1999). Koç'un istifasıyla kapanan konsey Eylül 1999'da Şarik Tara'yı başkan seçerek çalışmalarına kaldığı yerden devam etti. Konseyin yeniden yol almaya başlamasında, Haziran 1999'da iki ülke dışişleri bakanlarının New York'ta biraraya gelmesi ve çeşitli alanlarda işbirliğine yönelik mesajlar vermeleri etkili oldu (Türk, 1999). Kasım 1999'da Türkiye'yi ziyaret eden ABD Başkanı Bill Clinton da konseyin çalışmalarına tekrar başlamasından ve Yunanistan'la Türkiye'nin ticaret ve turizmde işbirliği yapmak istemesinden duyduğu memnuniyeti dile getirdi⁶ (The White House, 1999). Konseyin yeni döneminde turizm ve deniz ulaşımı öncelikli ekonomik işbirliği alanları olarak belirlendi (Odabaşı, 1999). Konseyin Yunanistan tarafı başkanı Koutsikos'a göre Türkiye ile Yunanistan arasında çıkan sorunlarda iş dünyası kritik bir noktadaydı. Koutsikos, sorunları aşmaları için siyasilere yardım etmek istediklerinden ve sorunların 400 yıldır varolduğundan, bunların hemen çözülemeyeceği fakat son bir yılda 40 yıldan daha fazlasını yaptıklarından bahsetmekteydi. Kendisinin bildirdiğine göre artık bürokratik engellerle karşılaşmamakta, ticaret odaları işadamlarına destek olmakta, karşılıklı iş yapmak artık tehlikeli olarak algılanmamakta idi (Hürriyet, 2000). Türk ve Yunanlı işadamları işbirliği ve ortak yatırım konusunda siyasi desteği de arkalarında hissettiklerini belirtmekteydi (Hürriyet, 2002). Daha önceki yıllarda konsey tarafından yapılan girişimlerle, 2003 yılında iki ülke arasında "Çifte Vergilendirmeyi Önleme Anlaşması" imzalandı. Bu anlaşmayla birlikte 2005 yılından itibaren iki ülke arasındaki ticaretin daha da artması beklenmektedir (Dünya, 2004). 2004 yılının Mayıs ayında Başbakan Tayyip Erdoğan'ın Yunanistan'ı ziyaret etmesiyle konsey bir araya geldi. Erdoğan ve Yunanistan Başbakanı Kostas Karamanlis iki ülke arasındaki ticaretin yetersiz olduğu ve geliştirilmesi gerektiği mesajını verirken ticaretin diplomasinin önünde olduğu, iş insanlarının ticareti geliştirmenin yanında iki ülke arasındaki barış ortamını sağlamada elçilik yaptığı görüşünü paylaştılar.

⁵ Şubat 2003 tarihli ICTJ raporunda 1915'te gerçekleşen olayların "toplu olarak mütalaa edildiğinde Sözleşme'de tanımlanan soykırım suçu unsurlarının tamamını içerdiği; hukukçular, tarihçiler, gazeteciler, politikacılar ve diğer kişiler tarafından soykırım olarak tanımlanmasının haklı bir mazerete dayandığı" aktarılmaktadır. Fakat "Soykırım Sözleşmesi geriye dönük uygulamaları zorunlu kılan herhangi bir hüküm içermemektedir... Bu nedenle, Sözleşme uyarınca hiçbir birey veya devlete karşı, Olaylardan kaynaklanan herhangi bir hukuki, mali veya bölgesel (ilhak için toprak parçası) talepte bulunulamaz." (TARC, 2003).

⁶ Clinton ayrıca, Bosna ve Kosova'da yaşanan savaşla mücadele etmek için bölgedeki ülkelerin güçlü ikili ilişkilere sahip olması gerektiğinden, bu görevde Türkiye ve Yunanistan'ın başı çekmesi gerektiğinden bahsetti (The White House, 1999).

Türk-Ermeni İş Geliştirme Konseyi (TABDC)

1997 yılında İstanbul'da gerçekleşen Karadeniz Ekonomik İşbirliği zirvesinde Türkiye-Ermenistan arasındaki ekonomik ilişkiler gündeme alındı. Zirveye katılan Türk ve Ermeni işadamları, bir Türk-Ermeni iş konseyi kurulmasını teklif ettiler. Bu girişim Karadeniz Ekonomik İşbirliği tarafından destek gördü. Böylelikle TABDC iki ülkede farklı sektörlerde faaliyet gösteren şirketler arasında iletişimi ve işbirliğini geliştirmek amacıyla Türkiye ve Ermenistan'da eş zamanlı olarak kuruldu. İş konseyleri resmi yapılar olduğundan ve Türkiye-Ermenistan arasında diplomatik ilişkiler olmadığından TABDC, DEİK bünyesine entegre olmadı (Gültekin, 2002; Soyak, 2004). Ermeni Diasporasını önemli bir taraf kabul eden TABDC, Ermenistan, Orta, Doğu ve Güneydoğu Anadolu ve Ermeni Diasporası arasındaki iş bağlantılarını güçlendirip, Diasporanın hem Ermenistan hem de Türkiye'ye faydalı olacak şekilde seferber edilmesini amaçlamaktadır (TABDC, 2005). İstanbul ve Erivan dışında ABD ve Brüksel'de ofisleri olan konsey, kuruluşundan bu yana Türk işadamları için Ermenistan'a çeşitli iş gezileri düzenledi, Türk Havayolları'nın Ermenistan'a direkt uçuş yapması için girişimlerde bulundu, ABD'de yaşayan Ermeniler'e yönelik Orta, Doğu ve Güneydoğu Anadolu turları düzenledi, Van Gölü'ndeki Ahtamar Kilisesi'nin restorasyonu için harekete geçen İstanbul Ticaret Odası'na destek verdi, iki ulusun birbirine yaklaşmasında kültürel etkinliklerin önemli bir yeri olduğu düşüncesiyle karşılıklı birçok konser ve dans gösterisinin organizasyonunu üstlendi. Konsey, Türk ve Ermeni tarihçilerden oluşacak bir komisyonun 1915 olaylarıyla ilgili bağımsız ve tarafsız bir akademik araştırma yapması için dönemin Cumhurbaşkanı Süleyman Demirel'e başvurdu (Soyak, 2004). Aradan beş sene geçtikten sonra Türk Tarih Kurumu ve Ermenistan Bilimler Akademisi, 1915 olaylarını tartışmak üzere Viyana Türk-Ermeni Platformu (VAT) adı altında bir çalışma başlattı (Milliyet, 2003). Ermeni ve Türk üretici ve girişimciler arasında bağlantılar kuran TABDC, 1993'te iki ülke arasındaki sınırın kapanmasından olumsuz yönde etkilenen Kars ve Iğdır'daki ticaret odaları ve işadamları dernekleri ile sıkı ilişki içinde çalışmakta ve Ermeni Diaspora üyelerini bölge için potansiyel yatırımcı ve ticari araçlar olarak algılamaktadır. İki ülke arasındaki ilişkilerin politik ve ekonomik boyutunun birbirinden kopuk olamayacağı görüşünde olan konsey Türkiye, Ermenistan arasındaki sınırın açılması, iki ülke arasındaki politik ilişkilerin normalleştirilmesi ve diplomatik ilişkilerin oluşturulması için lobi faaliyetleri yürütmektedir (Gültekin, 2002). Sınırın açılmasıyla, Sovyet döneminde inşa edilmiş olan Kars-Gümrü-Tiflis demiryolunun yenilenerek tekrar açılması TABDC'nin savunduğu konulardan bir diğeridir. Konsey, proje bazında Amerikan Üniversitesi-Küresel Barış Merkezi'nden maddi destek almaktadır. Hem Türkiye hem de Ermenistan'da Dışişleri Bakanlığı ve ilgili resmi dairelerle iyi ilişkiler içinde olan konsey, 2005 yılında Taşnaksutyun partisi ile diyaloga girme girişiminde bulundu (TABDC, 2005).

Değerlendirme: Türkiye'de Sivil Diplomasi Girişimleri

Türk-Yunan ilişkilerinde uzun yıllardan beri çok sayıda akademik, iktisadi, sosyal ve kültürel yakınlaşma girişimleri yürütülürken, Türk-Ermeni ilişkilerinde Ermenistan'la ilişkilerin 1993 senesinde resmi düzeyde soğumaya girmesiyle son on yılda sivil diplomasi girişimlerinin aktif hale gelmeye başladığı göze çarpmaktadır. Sonuç olarak Türkiye'nin Yunanistan'la çok daha köklü bir sivil diplomasi geçmişi olduğu ve tarafların birbirini, yaşanan travmaları, karşılıklı ihtiyaçları ve ortak çıkarları daha iyi tanıdığı söylenebilir (Yeşiladalı Savaşan, 2005).

İkinci kanal diplomasi çabalarında dikkati çeken önemli noktalar, Türk-Yunan uzlaşmasında Kıbrıslı Türk ve Kıbrıslı Rumlar'ın kimi platformlarda üçüncü taraf olarak ön plana çıkması, Türk-Ermeni ilişkilerinde ise Ermeni Diasporasının çatışmanın çözümünde kaçınılmaz bir taraf olmasıdır. Sivil diplomasi girişimlerinin, çatışmaların çözümünde alternatif yollar belirlerken Kıbrıslı Türk ve Rumlar'ı ve Ermeni Diasporasını taraf olarak içine alması doğru bir adım olarak değerlendirilmektedir.

Ülkeler arasındaki ikili ilişkilerde yaşanan krizler, sivil diplomasi girişimlerinin çalışmalarını askıya almasına sebep olmamalıdır. Kaldı ki misyonu diplomasi kanallarını açık tutmaya çalışmak, bu kanalların tıkandığı noktalarda ise alternatif yollar aramak olan bu girişimlerin, kriz anlarında devlet tutumunu açıkça destekleyerek çalışmalarını sonlandırması çelişkili bir durum yaratmaktadır. Sivil diplomasi girişimlerinin etkili olması için gerekli bir unsur da çalışmaların bir sürekliliğe sahip olmasıdır. Resmi düzeyde yaşanan sorunlardan, basın ya da farklı çıkar gruplarından yapılan baskı ya da karalama girişimlerinden etkilenmeden sivil diyalogun devam etmesi gerekir. Tarafların acılarını, ihtiyaçlarını, taleplerini, anlamak ve bunun ardından bir uzlaşma zeminine geçmek için uzun bir süre geçmesi gerekebilir.

Problem çözme forumu örneği olarak karşımıza çıkan GTF ve TARC'ın çalışmalarında, bu tarz çalışmalarda önemi vurgulanan "gizlilik" kuralının hatırlanması, kamuoyuna ne dozda bilgi aktarılacağına taraflar arasında karar verilmiş olması gerekir. Gizlilik şartına uyulması, aynı zamanda katılımcıların şahsi fikirlerini hiçbir baskı altında kalmadan ifade etmelerini hem de çözüme resmi bir kimlikle değil bireysel bir kimlikle katılımını sağlamaktadır. Problem çözme forumlarını diğer sivil diplomasi kanallarından farklı kılan özelliği devleti etkileyebilecek kişilerin varlığı ve politik düzeyde yaşanan sorunlara alternatif çözümler üretmesi gerekliliğidir. Bu açıdan bakıldığında GTF'nin belli bir süre geçtikten sonra kendi bünyesinde oluşturduğu Politik Analiz Grubu'nun bu işlevi üstlenmesi doğru bir hamle olarak algılanmalıdır. 2001 yılında kurulmasından itibaren oldukça sancılı bir süreçten geçtiği gözlenen TARC'ın politik düzeydeki çatışmalara

alternatif çözümler üretmesi için henüz erken olduğu görülmüştür. TARC gibi uzlaşma komisyonları bu tecrübeden faydalı dersler çıkararak Türkiye ve Ermenistan arasındaki diplomatik ilişkilerde alternatif kanallar oluşturmaya devam etmelidir.

Diğer yandan özellikle TARC ve GTF gibi problem çözme forumlarının erkek egemen platformlar olduğu söylenebilir. Bu açıdan birinci kanal diplomaside var olan niteliklerin sivil diplomaside de kendini tekrar etmesi tehlikesi ortaya çıkmaktadır. Zaten erkek egemen olan ticaret ve iş dünyası tarafından yürütülen sivil diplomasi çalışmalarının da erkek egemen olmasına şaşırılmamak gerekir. Sivil diplomasi alanında faaliyet gösteren bireylerin ve kuruluşların kadınların bu alandaki önemli rolünü kavramaları gerekmektedir.

Sivil diplomasi alanında yürütülen faaliyetler için sağlanan maddi ve aynı kaynakların şeffaflığı önemli bir unsurdur. Maddi destek bilgisi paylaşılmadığı takdirde farklı çıkar gruplarınınca sivil girişimin sona ermesi çabaları için uygun ortam sağlanmaktadır. Türkiye’de birkaç başarılı örnek dışında “kurumsal sosyal sorumluluk” anlayışı çok yaygın olmadığından şirketlerin toplumsal düzeydeki barış girişimlerine destek vermediği görülmektedir. İş konseyleri ise sosyal ve kültürel etkinliklere destek vererek bu açığı kapatmaya çalışmaktadırlar.

Sivil diplomasi girişimleriyle ilgili basına yansıyan haberlere bakıldığında Yunan ve Ermeni medyasının, Türk medyasına kıyasla daha radikal bir tutum sergilediği gözlenmektedir. Ermeni ve özellikle Amerikalı Ermeni medyası sivil diplomasi çabalarını durdurma hatta katılımcıları tehdit etme noktasına giderken, Türk basınının konuya hayli ilgisiz kaldığı söylenebilir. Sivil diplomasi uygulayıcılarının bir bölümünün sahip olduğu gazeteci, yazar ya da emekli diplomat kimlikleri, bu kişilerin basın yayın kuruluşları aracılığıyla mesajlarını ilgili karar vericilere ve kamuoyuna rahatlıkla aktarmalarını sağlamaktadır.

Sivil diplomasi alanında kapasite gelişimi, çalışmaların uygulanması vasıtasıyla gerçekleşmektedir. Bu alanda daha çok gencin yetiştirilmesi, ilköğretim ve lise düzeyinde eğitim müfredatına barış eğitiminin eklenmesi, üniversitelerin ilgili fakültelerinde çatışma çözme tekniklerinin ve barış çalışmalarının ders programına dahil edilmesi uzun vadede gerçekleşecek kapasite gelişimi için uygun adımlar olabilir. Diplomatlar, ordu mensupları ve ilgili diğer devlet yetkililerinin bu alanda yetiştirilmesi, sivil diplomasinin bir tehdit unsuru ya da devlet karşıtı bir mekanizma olarak algılanmaktan çıkıp, iki kanalın birbirini tamamlama özelliğine olumlu yönde hizmet edebilir.

Türkiye’de hükümetler değiştikçe sivil diplomasiye olan ilgi azalmakta ya da artmaktadır. Türk-Yunan ilişkilerinde bu alana en büyük destek dönemin Dışişleri Bakanları Cem ve Papandreou’dan gelmiştir. Dışişleri Bakanlığı, gayriresmi statüye sahip girişimlerin çalışmalarını kendilerine doğrudan yapılan raporlar ile takip ederken, kimi girişimlerin etkinliklerini yapılan basın açıklamaları ile izlemektedir. Hükümetler düzeyinde Türk-Yunan ve Türk-Ermeni ilişkilerinin iyileştirilmesi için adımlar atılması sonucu ortaya çıkacak kamuoyu tepkisi endişesi, hükümetlerin yakınlaşma işlevini sivil diplomasi girişimlerinin üstlenmesini olumlu karşılamasına sebep olduğu söylenebilir. Bununla birlikte hükümetler gerekli gördüğü durumlarda girişimlere müdahalede bulunmaktadır. Diğer bir deyişle hükümet, uzlaşma için uygun ortamın sivil girişimlerce yaratılması fırsatına engel olmamakla birlikte, uzlaşmaya sıcak bakmayan farklı çıkar gruplarını da kontrol altında tutmaya çalışmaktadır.

Türk-Yunan sivil diyalog girişimlerinde 1996 Kardak krizi, 1999 Öcalan krizi ve ardından yaşanan 1999 Marmara depreminin dönüm noktaları olduğu söylenebilir. 1993 yılında Türkiye’nin Ermenistan’la arasındaki sınırı kapatmasının ardından yaşanan ekonomik sıkıntılar Ermeni toplumu tarafından Türkiye’ye fatura edilmektedir. Bu noktada, Ermeni toplumunun Türkiye ile barışması için uygun ortamın, sınırın açılması ile sağlanabileceği tüm Türk-Ermeni uzlaşma girişimlerinin ortak görüşüdür. Bu ortak görüş bu yöndeki çabaların daha çok ses getirmesini sağlamaktadır. Diğer yandan sivil diyalog girişimleri 1915 olayları engeline takılmaktadır. Ermeni sivil diplomatları, 1915 olayları tartışılmadan yol alınamayacağını öne sürerken, Türk sivil diplomatları bunun politik bir mesele olduğunu, politik düzeyde tartışılması gerektiğini savunmaktadır. Sivil diplomasi girişimlerinin bu çıkmazdan kurtulmak için alternatif yollar üretmesi gerekmektedir.

Sivil diplomasi çalışmalarının etki değerlendirmesini yapmak diğer alanlarda yürütülen sivil toplum çalışmalarını değerlendirmek kadar kolay değildir. Sivil diplomasinin sunduğu kazanımlar kamuoyu tarafından kolayca farkedilir hale gelmemektedir. Resmi düzeyde atılan yakınlaşma adımları için yerdeki taşlar sivil diplomatlar tarafından döşenmiş olsa da sonuçta başarıya ulaşılabilecekse bu devletlerin başarısı olacaktır ve belki de devletler bu başarıyı paylaşmak istemeyeceklerdir. Barışın ilk olarak zihinlerde başlaması gerektiğinden, farklı düzeylerde ve farklı platformlarda girişilen sivil diyalog etkinlikleri gerekli ve birbirini destekler niteliktedir. Süreçlere daha çok kadınının katılması, daha çok gencin bu alanda yetiştirilmesi toplumlararası diyalog için uygun altyapıyı hazırlayacaktır. Mevcut durumun analiz edilerek ortak çıkarların belirlenmesi çabaların devamlılığını sağlayacaktır. Türkiye’de bu alandaki eğitim, değerlendirme, ilke, standart, kurumsallaşma ve bilgi belge eksiği, sahada uygulama tecrübesi kazanmış yurttaşlar, yetkin akademisyenler ve emekli diplomatlar tarafından kapatılmalıdır.

Kaynakça

- Anderson, Shelley; (2002), "Women and Peacemaking: Lessons Learned from the Women Peacemakers Program", **International Fellowship of Reconciliation**, Patterns in Reconciliation # 6.
- American University (2003), **International Peace and Conflict Resolution Newsletter**, Winter Issue, www.american.edu.
- Armenian Weekly Online (2003), **Secretive Turkish-Armenian Panel Revived in Turkey**, Temmuz-Ağustos, www.hairenik.com/armenianweekly.
- Athens News Agency (1996), **Greek-Turkish Business Conference Opens in Athens**, 10 Aralık.
- Azar, Edward; (2002), "Protracted Social Conflict and Second Track Diplomacy", **Second Track/Citizens' Diplomacy: Concepts and Techniques for Conflict Transformation**, John Davies ve Edward Kaufman (Editör), Rowman & Littlefield, Oxford, 16-30.
- Benmayor, Gila; (2002), "Orada Bir Komşu Var Uzakta", **Hürriyet Pazar**, 17 Mart.
- BMGK (2000), **Resolution 1325 (2000) Adopted by the Security Council at its 4213th Meeting**, 31 Ekim.
- Center for Global Peace (2005), **Amerikan Üniversitesi-Küresel Barış Merkezi İnternet Sitesi**, www.american.edu/cgp.
- Danielyan, Emil; (2003), "Armenian Turkish Commission Continues to Push for Rapprochement", **Caucasus Report by Radio Free Europe/Radio Liberty**, 13 Haziran, www.rferl.org.
- Davies, John, Edy Kaufman; (2002), "Second Track/Citizens' Diplomacy: An Overview", **Second Track/Citizens' Diplomacy: Concepts and Techniques for Conflict Transformation**, John Davies ve Edward Kaufman (Editör), Rowman & Littlefield, Oxford, 1-12.
- Diamond, Louise, John McDonald; (1996), **Multi-Track Diplomacy: A Systems Approach to Peace**, Kumarian Press, Connecticut
- Drakopoulos, Pavlos; (1997), "Greek, Turkish business leaders open avenues for cooperation", **HERMES**, Şubat, www.byegm.gov.tr.
- Dünya (2004), **18 yıl sonra Türk Başbakanı Yunanistan'da**, 7 Mayıs
- Fisher, Ronald J.; (2002), "Historical Mapping of the Field of Interactive Conflict Resolution", **Second Track/Citizens' Diplomacy: Concepts and Techniques for Conflict Transformation**, John Davies ve Edward Kaufman (Editör), Rowman & Littlefield, Oxford, 61-77.
- Frantz, Douglas; (2001), "Unofficial Commission Acts to Ease Turkish-Armenian Enmity", **New York Times**, 10 Temmuz.
- GTF (2002), **Greek Turkish Forum İnternet Sayfası**, www.greekturkishforum.org.
- Gültekin, Burcu; (2002), **The Stakes of the Opening of the Turkish-Armenian Border**, Turkish-Armenian Business Development Council, İstanbul.
- Hunt, Swanee, Cristina Posa; (2001), "Barış Mücadelesi Veren Kadınlar", **Foreign Policy Türkiye Baskısı**, Mayıs-Haziran, 32-41.
- Hürriyet (2000), **Krizin Nedeni İki Ülkenin Savunma Bakanları**, 2 Kasım.
- Hürriyet (2002), **Yabancılar Dönüyor**, 5 Mart.
- Kelman, Herbert C.; (2002), "Interactive Problem Solving as a Tool for Second Track Diplomacy", **Second Track/Citizens' Diplomacy: Concepts and Techniques for Conflict Transformation**, John Davies ve Edward Kaufman (Editör), Rowman & Littlefield, Oxford, 81-105.
- Marshall, Monty G., Ted Robert Gurr (Editör); (2003), **Peace and Conflict 2003: A Global Survey of Armed Conflicts, Self-Determination Movements, and Democracy**, Center for International Development and Conflict Management, University of Maryland, College Park, MD.
- Milliyet (2003), **'1915' Tartışılacak**, 11 Aralık.
- Noyan Tapan News Agency (2003), **In Istanbul TARC discusses possibilities of Boosting of Contacts Between Two Representatives of Community**, 9 Haziran, www.nt.am.
- Odabaşı, Harun; (1999), "Düşman kardeşler barışa mecbur", **Aksiyon**, 25 Eylül.
- Oral, Zeynep; (2004a), **15 Mart tarihli kişisel görüşme**.
- Oral, Zeynep; (2004b), "A Practice for Developing Relations between Turkey and Greece: WINPEACE", **Voices for the Future: Civic Dialogue Between Turks and Greeks**, Taciser Belge Ulaş (Editör), İstanbul Bilgi University Press, İstanbul, 137-146.
- Özel, Soli; (2004), "Rapprochement on Non-Governmental Level: The story of Turkish-Greek Forum", **Turkish-Greek Relations: The Security Dilemma in the Aegean**, Mustafa Aydın ve Kostas Ifantis (Editör), Routledge, Londra.

- Phillips, David L.; (2005), **Unsilencing the Past: Track Two Diplomacy and Turkish-Armenian Reconciliation**, Berghahn Books, New York.
- PRIO (2004), **Uluslararası Barış Araştırma Enstitüsü-Oslo İnternet Sitesi**, www.prio.no.
- Sohigian, Jason; (2004), "Secretive Turkish Armenian Group Announces Another Break in Activity", **Armenian Weekly Online**, Mayıs, www.hairenik.com/armenianweekly.
- Soyak, Noyan; (2004), **4 Mart tarihli kişisel görüşme**.
- TABDC (2005), **Türk-Ermeni İş Geliştirme Konseyi İnternet sayfası**, www.tabdc.org.
- TARC (2001), **Terms of Reference-Turkish-Armenian Reconciliation Commission**, 9 Temmuz.
- TARC (2003), **Soykırım Suçunun Önlenmesi ve Cezalandırılması ile İlgili Birleşmiş Milletler Sözleşmesi'nin Yirminci Yüzyılın Başında Vuku Bulan Olaylara Uygulanabilirliği: Uluslararası Daimi Adalet Merkezi (ICTJ) için Hazırlanan Hukuki İnceleme**, Şubat, www.tarc.info.
- TAYWG (2002), **Türk-Ermeni Genç Kadınlar Grubu İnternet Sitesi**, www.taywg-tr.org.
- The White House (1999), **Remarks by President Clinton and President Demirel at Luncheon Meeting of the Turkish Business Council**, 16 Kasım, İstanbul, http://clinton4.nara.gov.
- Turkish Daily News (1999), **Turkish-Greek Business Council cancels all joint activities**, 25 Şubat.
- Türk, Eylem; (1999), "İşadamları da barışıyor", **Milliyet**, 29 Ağustos.
- WINPEACE (2004), **WINPEACE İnternet sayfası**, www.geocities.com/win_peace.
- Yeşiladalı Savaşan, Burcu; (2005), "Second Track Diplomacy Efforts to Mitigate Conflicts Between Turks and Greeks, Turkish Cypriots and Greek Cypriots, and Turks and Armenians", **İstanbul Bilgi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Uluslararası İlişkiler Programı Yüksek Lisans Tezi**, Tez Danışmanı Prof.Dr. Şule Kut, İstanbul.
- Yılmaz, Serpil; (2002), "'Cesur Yürek' Operasyonu", **Milliyet**, 14 Mart.
- Zaman (2001), **Erivan'dan Komisyona Destek**, 9 Eylül.
- Zartman, I. William; (1997), "Toward the Resolution of International Conflicts", **Peacemaking in International Conflict: Methods & Techniques**, I. William Zartman ve J. Lewis Rasmussen (Editör), United States Institute of Peace Press, Washington, DC, 3-19.

SİVİL TOPLUM KURULUŞLARI

VE

AVRUPA BİRLİĞİ

AVRUPA BİRLİĞİNE UYUM SÜRECİNDE STK'LARA DÜŞEN GÖREV VE SORUMLULUKLAR: ÇANAKKALE İLİNDE BULUNAN STK'LARIN AVRUPA BİRLİĞİNE UYUM ÇABALARI

Yrd. Doç. Dr. Mukkaddes ÇELİK
Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi, Yenice Meslek Yüksek Okulu
Öğr. Gör. İbrahim KOÇ
ikoc@comu.edu.tr
Öğr. Gör. Nevriye AYAS
Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi, Bayramiç Meslek Yüksek Okulu

Özet

Demokrasinin vazgeçilmez unsurlarından olan STK'ları günümüzde toplum yararına çalışan demokrasinin gelişimine katkıda bulunan , kar amacı gütmeyen devletten ayrı hareket edebilen , bireylerin ortak amaç ve hedeflerine bakıldığında ise siyasal iradeyi ve yönetimi kamuoyu oluşturmak suretiyle etkileyebilen bir örgütlenme türüdür diye tanımlayabiliriz. Toplum içinde anlayışı geliştirme bilgi , uyum ve değişime hazırlık yoluyla siyaset yapma sistemi olan sivil toplum olmaksızın Avrupa bütünleşmesinin gerçekleşmeyeceği açıkça ortadadır. Avrupa Birliği üyeliğinin bir gereği olarak AB'de yerleşik olan anlayışın ülkemizde de yerleşmesi derneklerin ve vakıfların demokratik bir ortamda faaliyette bulunup hoşgörü ortamının yaratılması katılımcı toplum olmanın bir anlayış parçasıdır. Bu bağlamda Avrupa bütünleşmesi içinde yer almaya doğru ilerlerken sivil toplum anlayışına , hareketine ve olgusuna Çanakkale ilinde bulunan STK'ların ne tür çabalar sarf ettikleri görgül bir araştırma metodolojisi ile değerlendirilecektir.

Anahtar Kelimeler: Sivil Toplum, STK, Avrupa Birliği, Bütünleşme, Demokrasi

THE DUTIES AND RESPONSIBILITIES FOR NON-GOVERNMENTAL ORGANIZATIONS IN CANAKKALE PROVINCE WITHIN THE PROCESS OF ADAPTATION TO EUROPEAN UNION: THE ADAPTATION EFFORTS OF NON-GOVERNMENTAL ORGANIZATIONS IN CANAKKALE PROVINCE

Abstract

One of the part of democracy is non-governmental organizations which they work for the usefull of society, and they contribute to improve democracy, they act apart from government organizations. So that they effect public and political power, they are a kind of organizations. It is a clear that they improve understanding within all society, they prepare society to change. For these reasons without NGO it is impossible to integrate to EU. It is a necessity for being the member of EU in society there must be foundations and social organizations as NGO. It would be help to be participative of our society. For these reasons, we would evaluate non-governmental organizations in Canakkale province to study in survey analyzes to understand how they work as a part of society.

Key Words: Civil Society, NGO, European Union, Integration, Democracy

STK'LAR HAKKINDA GENEL BİR DEĞERLENDİRME

Avrupa Birliği'nin 1 Mayıs 2004 tarihli ve yeni 10 üye devleti içeren genişlemesi, aday ülke toplumları ile üye ülke toplumları ve Avrupa Birliği Kurumları arasında kuvvetli, derin ve daimi bir diyalogu gerekli kılmaktadır. Bu diyalog, taraflar arasındaki bilgi uçurumunun giderilmesine, tarafların birbirini daha iyi tanımasına, vatandaşlar ve farklı kültürler ile ekonomik ve siyasi sistemlerin yakınlaşmasına yardımcı olacaktır.

Katılım müzakerelerine paralel olarak Avrupa Birliği her bir aday ülke ile derinleştirilmiş siyasi ve kültürel diyalog içerisine girecektir. Aynı zamanda halkların yakınlaştırılarak karşılıklı anlayışın güçlendirilmesi amacıyla, sivil toplum kuruluşları da bu kapsamlı diyaloga dahil edilecektir.

Diyalog, özellikle Türkiye üzerinde durarak, diyalogun tarafları arasında toplum ve devlet tarafından benimsenen gündelik kültür ve değerlerle ilgili algılamalara yönelik bir tartışma ortamının oluşturulmasını teşvik edecektir. Bu amaçlara ulaşmak için diyalog, sivil toplumun ilgili aday ülkelerdeki siyasi, kültürel ve ekonomik gelişim süreçlerine katılımın güçlendirilmesine katkıda bulunmaya matuf olmak üzere ikili değişimleri arttıracaktır. Böylece, söz konusu bu diyalog katılım için şart olan siyasi kriterlere paralel olarak demokrasi ve insan haklarının güçlendirilmesinde anahtar olacak şekilde aday ülkelerde daha canlı ve daha dinamik bir sivil toplumun geliştirilmesine destek olacaktır.

Yukarıda Avrupa Birliği ile aday ülkeler arasında sivil toplum diyalogu konusuna kısaca değinildi. Bu bilgilerden sonra sivil toplum ve sivil toplum kuruluşlarının ne demek olduğunun açıklamalarına yer verilecektir. Bununla beraber AB uyum süreci içerisinde Sivil Toplum Kuruluşları'nın (STK) durumu ve rolü

nedir? Sorusuna cevap aranmaya çalışılacaktır. Sivil toplum örgütleri yöneticileri ile yapılan röportajla Avrupa Birliği'ne giriş sürecinde olan ülkemizin sivil toplum kuruluşları olarak ne durumda oldukları ve sivil toplum örgütleri yöneticilerinin yerel yönetimlerden ve hükümetten ne tür bir beklenti içerisinde oldukları ile sivil toplum kuruluşları olarak bu gelişim sürecinde beklentilerin ne derece karşılanabildiği seçilen örneklemelerle ortaya konulmaya çalışılmıştır.

“Sivil toplum” kavramı ilk kez 18. yüzyıl Avrupa'sında toplumsal sözleşme kuramları bağlamında ortaya atılmıştır. Hegel'de ise sivil toplum bir sözleşme sonucu olarak kurulmaz; sözleşmenin yapılacağı ortamı ya da alanı oluşturur, bireylerin kendiliğinden, gelenek ve görenekler uyarınca özgür birlikteliğinden ibarettir.

Daha farklı bir ifadeyle de Sivil Toplum Kuruluşları (STK), “hükümet/devlet dışı örgütler”le özdeş bir kavramdır. Bununla anlatılmak istenen, merkezi ya da yerel yönetimin denetiminde olmayan, gönüllü olarak kurulmuş dernekler, vakıflar, sendikalar, meslek odaları gibi örgütlerdir.

STK'lar, ulusal ve uluslar arası düzeyde, demokratik siyasal yaşam için 'onlarsız olunmaz' bir önem kazanmıştır. Bunun nedeni, güçler ayrımı gibi temsili demokrasi kuramlarının günümüzde aşınmış bulunmasıdır. STK'lar ise doğrudan demokrasiye benzer bir karar-alma-süreçlerine-katılma-olanağı sağlıyor gibi görüldüğü için günümüzde bu denli önem kazanmıştır.

STK'ların ilgi alanları, genellikle dardır. STK deyince akla sadece “İnsan Hakları Vakfı” gibi, geniş kapsamlı amaçları olan örgütler gelmemelidir. “Kanarya Sevenler Derneği” türü kuruluşlar da STK'dır. Hatta Türkiye'de cami yaptırma ve semt güzelleştirme dernekleri, STK'nın büyük çoğunluğunu oluşturmaktadır. Ayrıca, STK'lar genellikle dar maddi olanaklarla çalışırlar; gerçekleştirmek istedikleri tasarılar için her zaman mali destek bulmak zorundadırlar. Yapılan görüşmelerde sivil toplum örgütleri temsilcilerinin yaşadıkları sıkıntıların başında maddi sorunlar gelmektedir. İşlerin devamlılığın sağlanmasında bu finansmanın tedariki genellikle üye aidatları ile gerçekleşmektedir. Ancak günümüzde artan maddi imkanlar zorunluluğu da ister istemez STK'ları yeni arayışlar içerisine itmektedir. Ortaya koyduğumuz röportaj ile bunu teyit eden görüşler aldık. Bu görüşleri yazımın içerisinde ayrıca yer vermeye çalışacağız.

Çağdaş bir çoğulcu toplumda, STK ancak çok sayıda olursa, toplumun her üyesinin de çeşitli çıkar ve ilgilerine göre çok sayıda örgüte girmesiyle iç içe şebekeler oluşursa, demokratik dengeler sağlanır ve kamu yararı gerçekleşir. Ancak bunun sağlanabilmesi için öncelikle STK'ların kuruluş amaçları doğrultusunda şekillenmeleri ve hizmet vermelerinin yanında zihniyet değişiminin uygulamada bir takım olumsuz olayların gelişimine neden olmaması açısından bu örgütlerin düzenli ve kontrollü bir şekilde yetkili kurumlarca denetimi şarttır.

STK tanımları gereği, büyük bir çeşitlilik göstermekle birlikte, gerek ulusal siyasette gerekse uluslar arası açıdan anlam ve önem taşıyanları, yukarıda ki yazımızda da değinildiği gibi, kişisel ya da grupsal çıkar sağlamak peşinde koşmayan, demokratikleşme, çağdaşlaşma gibi temel hak ve özgürlükleri korumayı amaçlayanlardır. Ancak üzülen gerek görsel gerekse yazılı medya da görüyoruz ki STK'ların önemli bir bölümünün amaçları doğrultusunda faaliyet göstermediklerini ve farklı çıkarların temini noktasında teşekkülleşen kurumlar olup çıktığını söyleyebiliriz. Bunun içinde yazımızda değinildiği gibi zihniyet değişimlerinin uygulamada yer bulacak herhangi bir teşebbüsün yetkili makamlarca sıkı bir denetim ve yaptırım ile önlenebileceğini düşünüyoruz.

Bazı kuramcıların “kamu uzamı/mekanı” dedikleri bu alan, bireylerin devletten bağımsız olarak, ama kendi kişisel yararlarını gözetmeden, toplumun genel yararı için etkinliklerde buldukları geniş bir sığa oluşturmaktadır.

Konunun başında da görüşlerine yer verilen Hegel “sivil toplum”u aynı zamanda “siyasal” bir boyutu da olan birleşmeleri kapsamaktadır. Yeni “kamu alanı” kavramı da böyle genel toplum yararını gerçekleştirmeyi amaçlayan toplu çalışmalardan söz eder.

Bu tanımlar ve değerlendirmeler ışığında sivil toplum devletten önce gelen, onun içinde yaşayan, ama onunla özdeş olmayan, hatta ona karşı koyabilen bir tür insan ilişkileri yumağıdır. Bu doğrultuda özellikle de modernleşme, demokratikleşme ve AB'ye uyum sürecinde STK'ların önemi daha da artacaktır. AB'ye giriş sürecinde STK'ların entegrasyonu sağlayacak uygulamalar içerisine girmesi bu sancılı sürecin daha rahat ve kısa süre içerisinde aşılmasını sağlayacaktır. Şimdi gelelim AB ve AB sürecinde sivil toplum kuruluşları hakkında kısaca değinelim.

Türkiye'nin yarım yüzyıllık en büyük hedefi olan Avrupa Birliği'ne katılım ile beraber daha büyük bir refah seviyesine yükselecektir. Ama bu, öyle pek kolay görünmeyen bir uğraş ve kendini yenileme, sorumluluklarını yerine getirme ve de uyum içerisinde olmayı gerektiriyor.

Avrupa Birliği bu uyum süreci içinde STK alanının düzenlenmesini siyasi kriterlerin en önemlilerinden olduğunu belirtmek de ve STK'ların iyi yönetim ve etkili politika yapmasını hedeflemektedir.

Uyum süreci ile beraber Türkiye'de başlatılan demokratik yasaları koyma ve uygulama hareketi, Hegel'in ifadesini daha da genişletirsek sivil toplum olmaksızın Avrupa bütünleşmesinin gittikçe uzaklaşan bir gemiden başka bir şey olmayacağını gösterecektir. AB'ye tam üyelik yolunda ilerlerken sivil toplum hareketine, olgusuna, dernekler ve vakıflara yeni bir bakış açısı getirmek zorunludur.

ALAN ARAŞTIRMASINDAN ELDE EDİLEN BULGULAR

Büyükten ve taleplerini giderek daha yüksek sesle dile getiren serbest piyasa ile ekonomide küçülen devlet günümüzün önemli sorunlarından biri durumundadır. Yeniden yapılanmaların giderek yaygınlaştığı bir ortamda ise STK'ların serbest piyasa ve devlet arasında daha fazla sıkışmaları ise bu sorunları arttırıyor. Dolayısıyla da böyle bir ortamda bireyler kendilerini daha yalnız ve çaresiz hissedebilmektedirler. Serbest piyasa sisteminin kitlelerin refahı ile ilgilenmediği bir dönemde "üçüncü sektör" diye adlandırılan STK'lara önemli görevler ve sorumluluklar düşmekte olup; günümüzde STK'lar piyasa mekanizmalarının toplumda giderek egemen olmasının yarattığı insani olarak kabul edilemez bazı sonuçlarını telafi eden can simitleri konumuna ister istemez itilmektedir. Bu noktada ise STK'ların üstlenmesi gereken görev ve sorumluluklar daha fazla ön plana çıkmaktadır. Bu anlamda gerçekleştirilen röportajda sorulan sorular dışında STK'ların içine düştükleri veya ildeki bazı kurumlar tarafından ne derece zor durumda kaldıklarını, bırakıldıklarını görüyoruz. Her yönüyle kendi alanlarında sosyal sorumluluğun gereğini yerine getirmeye çalışan ve devletin boşluğunu doldurmaya çalışan STK'lara yönelik uygulamaların daha nesnel ve tarafsız olması gerekmektedir.

Bu sayede STK'lar toplum yararını gözeten bir anlayış getirerek, demokratik işlerliği sağlayarak, proje üretimlerini gerçekleştirerek, stratejik işbirliği geliştirerek, uygulamalarında şeffaflığını ortaya koyarak, çağdaş tanıtım için ileri yöntem ve teknikleri kullanarak ve sürekli eğitim faaliyetlerinde bulunmak suretiyle devletin boşalttığı hizmet alanlarını doldurabilirler.

Çalışmamızda Çanakkale'de şubesi bulunan ve faaliyet gösteren önemli üç sivil toplum kuruluşu temsilcileri ile görüşmelerde ortaya çıkan bulgular değerlendirilmiştir. Bu çerçevede görüşülen yetkili kişilere on soru yönlendirilerek, cevaplandırılmaları istenmiştir.

Röportaj esnasında sivil toplum örgütü yöneticilerine yöneltilen soruların listesi aşağıdaki gibidir.

- 1) Kuruluşun adı
- 2) Kuruluşa bağlı üye sayısı
- 3) Kuruluşun Çanakkale ili ve çevresine yapmış olduğu sosyal sorumluluk çerçevesinde sağladığı katkılar
- 4) Avrupa Birliği ülkelerindeki sivil toplum kuruluşları ile kendi kuruluşunuz arasında gözlemlediğiniz farklılıklar
- 5) Toplumda STK'ların rolü ve Türkiye'de STK'ların gelişimi ile ilgili düşünceleriniz
- 6) 3 Ekim'de Türkiye AB ile müzakerelere başladı. Bu müzakere sürecinde STK'ların rolü hakkındaki düşünceleriniz
- 7) Türkiye'nin dış tanıtımı ve lobicilik alanında yaratıcı fikirlerle geliştirilmiş projeler üzerindeki çalışmalarınız
- 8) AB'ye müzakere sürecinde kurumunuz çalışma gruplarında yer almakta mıdır?
- 9) Yönettiğiniz STK için AB ülkelerinden dayanışma fonu gibi destekler sağlıyor musunuz?
- 10) STK'ların hükümet tarafından desteklenme durumu üzerine düşünceleriniz

Sivil toplum örgütü yöneticilerine yukarıdaki on soru yönlendirilerek, her bir soruyu cevaplandırılmaları istenmiştir. Bu çerçevede AB sürecinde STK'lara düşen görev ve sorumluluklar konu başlıklı yazımıza, çeşitli yayın, kitap, internet vb. gibi destekleyici bilgiler dışında, STK yöneticileri ile birebir görüşmelerde bulunarak bir panorama çıkartılmıştır. Her bir STK yöneticisinin değerlendirmelerine ayrı ayrı bir bütünlük içerisinde yer verilmiştir.

İlk olarak Çanakkale Şubesi Çağdaş Yaşamı Destekleme Derneği'ni temsilen yönetici kişi ile görüşmelerde bulunulmuş olup, değerlendirmelere geçilmeden önce bu dernek hakkında kısaca bir ön bilgi verilmiştir.

Bu derneğin genel merkezi 1989 yılında İstanbul'da kurulmuştur. Şu anda ise ülke çapında 96 şubesi bulunmaktadır. Genelde 20.000 civarı üye sayısına sahiptir. Genel hedeflerinde Atatürk devrim ve ilkeleriyle oluşan haklarımızı korumak, geliştirmek, çağdaş eğitim yolu ile çağdaş toplum ve insana ulaştırmak ile eğitimde fırsat eşitliğinin tüm ülkeye yaygınlaştırılmasını ve yaşama geçirilmesini sağlamak yer almaktadır.

Dernek felsefesini partiler üstü bir sivil toplum anlayışı ile ortaya koyuyor. Gönüllülük kavramına önem verilmektedir. Sorun bağlı şikayet değil, çözüm üretmeye çalışan bir prensibe bağlılar. Soyut kavramları değil somut uygulamaları örnek edinmektedir. Merkezîyetçi değil, paylaşımcıdır. Kendilerini ve örgütün ilişkilerini sürekli yeniler, yeniden yapılanmaya ve gelişmeye açık bir görünüm arz eder. Laik, sosyal ve hukuk devletinden yana olup, demokrasiye insan haklarına inanır ve onların yılmaz savunuculuğunu üstlenirler. Her alanda kadın-erkek eşitliğini vurgu yapar ve çalışmalarını buna desteklerler.

Gerçekleştirilen röportaj ile elde edilen bulgular ise şu şekildedir.

Yukarıda bilgileri verilen kuruluş Çağdaş Yaşamı Destekleme Derneği Çanakkale Şubesi'ndeki yetkili kişiye ait olup, son verilere göre kuruluşa bağlı üye sayısı 150 civarı olup, üyelik gönüllülük esasına dayalıdır.

Derneğin genel merkez ile birlikte yürüttüğü sosyal sorumluluk çerçevesinde Çanakkale'ye kazandırdıkları projeleri şu şekilde başlıklar halinde özetleyebiliriz. Kuruluşun genel merkez ile birlikte önemli projelere imza atıldığı görülecektir.

- Genel merkezinde, şubelerinde uyguladığı bir ışık da siz yakın projesi gereği üniversite öğrencilerine burs ile destekleme sağlanmaktadır. (Burs için koşullar ağır olup, bu koşulların etkisi zayıflatılma yoluna gidilmeli ve standartlara uygun daha fazla kişiye bu imkanın sağlanabilirliği yönünde girişimlerin ortaya konulması kaçınılmazdır)
- Kardelenler projesi ile liseli kızlar için destek verilmektedir.
- Kuruluş baba beni okula gönder kampanyasını destekliyor.
- Danone işbirliği ile ilgili gülümseyen yeni ana sınıfları açmak ve donanımlarının tedarikine destek vermek (Bu kapsamda Çan Kocayayla ilköğretim okulu, Lapseki Adatepe ilköğretim okulu, Lapseki Elçialan yatılı bölge okulu, Yenice Akçakoyun Yibo(yibo-pio pansiyonlu ilköğretim okulları) destek verildi)
- Deniz yıldızı projesi ile gençleri kendi alanlarında lider yetiştirmeyi hedefliyor.
- Kadınlara yönelik bilgilendirme ve kapasite geliştirme çalışmaları kadın komisyonu tarafınca yürütülmektedir.
- Çevre sorunları ve deprem konularında bilgilendirme faaliyetlerinde bulunuldu.
- Diksiyon ve drama çalışmaları gerçekleştiriliyor. 50 yaş üstü kişiler için bilgisayar kursu veriliyor.

Yukarıda maddeler halinde sıralanan projeler ile dernek Çanakkale'de sosyal sorumluluğun yerine getirilmesine, sağlanmasında bölge halkına önemli katkılar sunmaktadır.

Ayrıca çağdaş topluma ulaşmanın, sivil toplumun ve örgütlenmenin önemini tam olarak anlaşılması ile mümkündür.

Sivil toplumlar demokrasinin gereği kuruluşlardır. Sivil toplum kurulları bir ekip çalışmasıdır. Bu yüzden yönetim kurulları ile üyelerin iletişiminin daha iyi sağlanması gerekir. Üyelik bilincinin, üyelere verilmesi gerekir.

Toplumun gelişmesi ve çağdaşlaşması açısından örgütlenme çok önemlidir. Tek başına yapılamayan, şikayet edilen sorunlar sivil toplum (STK'lar) ile dile getirilir veya kamuoyu yaratılabilir. Şu anda STK'lar yardımseverler derneği gibi çalışmaktan ziyade kamuoyu yaratacak şekilde örgütlenmelidir.

Bu süreçte AB standartlarına uyum sağlamaya çalışan STK'lar olmakla birlikte; ki bunlar sayıca da çok azınlıktır, bu konuda duyarsız kalan STK'ların sayısı küçümsenemeyecek kadar fazladır.

Dernek Türkiye'nin dış tanıtımı ve lobicilik alanında yaratıcı fikirlerle geliştirilmiş projeler üzerinde faaliyetlerde bulunmaktadır. Ki bulunulan faaliyetlerin bir kısmı yukarıda yazımızın içerisinde yer almaktadır.

Dernek Gençlik Merkez Biriminin kurulmasıyla; her yıl yapılan kurultaylarında AB konusu, farkındalık, öğrenci değişimi ve benzeri konularda çalışmalar düzenlenmektedir. (Bu sene Isparta'da düzenlenen kurultayda konu cumhuriyetten günümüze eğitim süreci)

Ayrıca hızlı bir iletişim kurulabilmesi için kuş gruplarına ayrılarak; şubeler arası bir iletişim kuruluyor. Balıkesir, Ayvalık, Edremit, Burhaniye, Susurluk, Bandırma, Gelibolu şubeleri arası toplantılar yapılmaktadır. Çanakkale çağdaş yaşamı destekleme derneği bu yerler arasındaki iletişimi sağlıyor.

Şube olarak yönettiği STK AB ülkelerinden dayanışma fonu sağlanmamaktadır. Bunun yanında sivil toplum hükümet tarafından desteklenmiyor. Ama sivil toplumun hükümetten beklentileri var. Beklentilerine şu konularda; iletişimde vergi oranlarında bir kolaylık sağlanması, gelir vergisinin stopajdan düşülmesi, en azından illerde ortak bir mekanın olması, kira miktarı için cüzi bir fiyat önerilmesi veya yer gösterilmesi noktasında asgari karşılık verilmesini istiyor.

İkinci olarak Çanakkale Şubesi Türkiye Kızılay Derneği'nin temsilcisi ile görüşmelerde bulunulmuş ve aşağıdaki bulgulara ulaşılmıştır.

Türkiye Kızılay Derneği'nin Çanakkale Şubesi'ne bağlı üye sayısı 428'dir. Genel merkezin ilimizde yetiştirdiği eğitimcilerin vasıtası ile özellikle ilköğretim başta olmak üzere halkımıza kızılây amaç, ilke ve yaptıkları hakkında eğitimler düzenlenmekte olup; ayrıca toplumun bilinçlendirme noktasında ilkyardım eğitimi çalışmalarını da şube olarak başlatmış durumdadır.

Özellikle 1999 depreminden sonra Kızılay AB'de bulunan kendi kulvarındaki yada kendi emsalindeki kuruluşların standartlarına ulaşma ve çağın gereksinimlerine ulaşma konusunda çalışmalarını devam ettirmektedir.

Dünya genelinde 150 tane milli yardım kuruluşu var. Kızılay yapmış olduğu son çalışmalar sayesinde bugün ilk 5'e girebilmiştir. Hedeflerinde ise önümüzdeki yıl için ilk 3'e girmek vardır. Bugün itibarıyla Kızılay'ın 50 ülkede yardım eli bulunmaktadır.

Hastane ile direkt iletişimde bulunarak hastanın kan ihtiyacı karşılanıyor. Hasta yakınlarının Kızılay ile olan sorunları da bu sayede önemli ölçüde azaltılmış oluyor. Olası afette Türkiye'nin neresinde olursa

olsun Kızılay 2,5 saat içerisinde afet bölgesine ulaşıyor. Ülkenin 8 bölgesinde merkezi ana depoları bulunmaktadır. Bunlar kendi aralarında ve genel merkez ile uydu bağlantılı telefonlar ile iletişimde bulunuluyor. Kızılay her hangi bir afette 250.000 kişiyi barındırabilecek bir kapasiteye sahiptir.

STK'ların AB sürecine adaptasyonu yeterince sağlanamadı. Çünkü bir çok STK amaçları doğrultusunda hizmet vermekten zaman içerisinde uzaklaşıyor. Bu ise AB bütünleşmesinin önünde önemli bir engel oluşturmaktadır. STK'ların önemli bir bölümünün AB'ye uyum sürecinde başarısız kalmalarında, mevzuatların ve tüzüklerin bu noktada yetersiz kaldığını, yerel yönetimlerin gerekli desteği verme konusunda zayıf kaldıkları görüşünü benimsemektedirler.

Genel merkez olarak projeler üzerinde şubeler olarak yer alınmaktadır. Çelik evler uygulamasını başlatan Kızılay, bu evleri Pakistan depreminde afetzedelerin hizmetine sundu. Kurbanınız Pakistan için olsun adı altında bir kampanyayı başarılı bir şekilde yürüttü. 75 bin hisse toplanılarak afetzedelere gönderildi. Bunun yanında nakdi vb. kampanyaları yürütmektedir. Kızılay bir dünya yardım kuruluşu olduğu için ırk, din, dil, mezhep ayrımı yapmayan bir kuruluş olduğunu Tsunami felaketinde gösterdi.

Kızılay çalışma gruplarının içerisinde yer almaktadır. Başını Almanya, Fransa'nın oluşturduğu Kızılay, Kızıllaç federasyonunda Türk Kızılay'ının da yönetim kademesinde 1 delegesi bulunmaktadır. (Yönetim kurulu içerisinde 5 üye var)

Dayanışma fonu şubeleri bağlayıcı değil. Böyle bir şeyin olabilmesi için genel merkezin onayı gerekmektedir. Hükümet tarafından gerekli destek sağlanmaktadır. Her türlü vergi ve harçlara muafiyet tanınmaktadır.

Son olarak Çanakkale Şubesi Türkiye Muharip Gaziler Derneği'nin temsilcisi ile görüşülmüş ve aşağıdaki bulgulara ulaşılmıştır.

Kuruluşa bağlı üye sayısı 185'tir. Üyelik için özel şartlar aranmaktadır. Bünyesinde kayıtlı veya kayıtlı olmayan gazileri sosyal yaşama entegrasyonu sağlanıyor. Üye olmayanlara da konu ile ilgili bilgilendirme faaliyetlerinde bulunmak, yazılı ve görsel basın aracılığıyla bilgilendirmeler yapılmaktadır.

Türkiye Cumhuriyeti'nin gazilerine bakış açısı ile yabancı ülkelerin savaşanlarına bakış açısı arasında farklılıklar var. Örneğin, Yunanistan'da devlet savaşanına 3.000 dolar verebiliyor iken bu ülkemizde 216 YTL bir finansal yardım yapabilmektedir. Anzakların savaşanlardan sorumlu bakını var. Devlet olarak gazilerini hedef yerlerine turlar düzenlemesi isteniyor. Gazilere hedef ülkeler burs ve eğitim gibi kolaylıklar sağlıyor. Diğer ülkeler bu işi profesyonelce yapıyorlar. Bizde ise daha çok moral açısından değerlendiriliyor.

STK'lar toplumun aynası olabilmelidir. STK'ların önemli bir kısmı kuruluş amaçları doğrultusunda faaliyetlerde bulunmamaktadırlar. Türkiye'deki derneklerin önemli bir kısmı tabela vazifesi görmektedir. Yasaların boşluğundan STK'lar faydalanıyor. (Faaliyetleri amacına uygun olarak kullanılmayan)

İnandıkları dava uğruna kişiler bir oluşum içerisinde toplanabilmelidir. İşin başındaki kişiler ilgili oldukları alanlarda diğer AB STK'larına entegre olabilecek şekilde eğitimlerinin hayata geçirilebilmesinin sağlanması gerekiyor.

Hükümetin aldığı kararlar üzerinde STK'lar etkili olmaya başlayamadı. Avrupa ülkelerinde ise STK'lar hükümetlerin aldığı kararlarda geri adım atmasını sağlayabiliyor.

AB yasalarına göre öncelikle tüzüğün değişmesi gerekiyor. Avrupa yasalarına uygulanacak şekilde tüzüğün değiştirilmesi gerekiyor.

Savaş turizmini, (Kıbrıs, Kore) canlandırabilmek, adlandırabilmek gerekiyor. Genel merkez aynı zamanda Paris'teki federasyona bağlıdır. Merkezi Paris'te Dünya Savaşanlar Federasyonu (WVF) ve merkezi Seul'da (KVA) Kore Savaşanlar Federasyonu bulunmaktadır. Federasyonu Paris'te değil Türkiye'de olmasını sağlamak düşüncesi bulunmaktadır.

Dernek kent konseyi, yerel gündem 21 gibi çalışma gruplarında yer almaktadır. Dayanışma fonu gibi destekler sağlanmamaktadır. Ayrıca hükümet tarafından da desteklenmemektedir. Bunun içinde giderleri karşılamak için üyelerden aidat toplanma yoluna gidilmektedir. Devletin teknik, haberleşme konusunda vb. gibi alanlarda veya tamamen olmasa da zorunlu giderlerin karşılanması yönünde beklentileri bulunmaktadır.

SONUÇ

Türkiye'nin Avrupa Birliği'yle bütünleşmesi süreci STK'lar açısından nasıl hızlanabilir ve buna nasıl bir katkı da bulunabilir? Yani sivil toplumunda katıldığı bir süreç haline nasıl dönüşebilir? Türkiye'deki STK'ların kapasitelerini geliştirilmeye muhtaç olduğunu kabul etmelerinden başlıyor. Bu kapasite geliştirme sürecinin yurttışla karar vericiler arasında köprü kurarak veya bunu yapabilecekleri düzeye eriştiklerinde mümkün kılınabilecektir. Karar vericilerin, karar verme süreçlerinde doğru ve taze bilgilerle sistemli değerlendirme yöntemlerini kullanarak yurttışların görevlileri olma işlemini yerine getirmeleri gerekiyor. Öte yandan sivil toplum kuruluşlarının temsilcilerinin de karar verme süreçlerinin yerine geçmek gibi bir derdinin de olmaması gerekir.

Ayrıca Avrupa Birliği-Türkiye bütünleşmesinde Türkiye'nin Sivil Toplum kuruluşlarının Avrupa'daki Sivil Toplum kuruluşlarıyla birebir ilişkilerini geliştirmesi ve lobi alanını genişletmesi gerekliliğinin yansıtılmaması STK'ları pasif kılmaktadır. Beş altı kuruluşu bir tarafa koyarsanız Türkiye'deki STK'ların hiçbirinin uluslar arası platformda kendi kabuklarını kırdıklarını göremiyoruz. Bu böyle gittiği müddetçe politikaların oluşturulması ve dönüştürülmesinde çok fazla bir etkinin olabileceği bir muammadır. STK'ların amacı sadece belirli konuların ortaya konulması ve bunların kamuoyuna duyurulmasından ibaret kalmamalıdır.

Her sivil toplum kuruluşunun kendilerince belirlenmiş özel bir etkinlik alanındaki politikaları etkileme ve bunlarda belirli bir değişime yol açma gibi amaçları vardır. Bunu lobi faaliyetleri, basın açıklamaları, kampanyalar aracılığıyla doğrudan yapabilirler ya da dolaylı olarak sürdürdükleri projelerle bunun yapılabileceğini gösterirler. Söz konusu Avrupa Birliği ise, bir sivil toplum kuruluşunun her durumda öne çıkarması gereken şey toplumsal düzeyde bütünleşmedir. Türkiye'de Avrupa Birliği'yle, Avrupa bütünleşmesiyle ilgili en büyük sorun, bu kavramların yurttaşlara çok bir şey ifade etmemesi, yurttaşın bu süreci tamamen resmi kurumlar arasında, bir devletler arasında ilişki olarak görmesidir. Yani Türkiye kamuoyunun kendisini gerçekten Avrupa platformu dışında görmesidir. Bunu aşmak için bütünleşmenin yaratacağı somut olanakların bire bir gündelik hayatta gözlenebileceği etkinliklere çevrilmesi gerekiyor. STK'ların asıl önemi burada ortaya çıkıyor. Peki ne yapılabilir? Birincisi politika oluşturmak ya da politikaları değiştirmek için Türkiye'deki kurumları olduğu gibi, Avrupa'daki kurumları da tarak alarak ortaklaşa bir yaklaşım oluşturmak; ikincisi, Avrupa'daki benzer amaçlı sivil toplum kuruluşlarıyla bire bir iletişime geçmek, onların bulunduğu platformlara katılmak, ortak etkinlikler düzenlemek olmalıdır.

Avrupa Birliği, Türkiye'nin modernleşme projelerinin başında geliyor. Yıllardır Avrupa kapısında mücadele veren hükümetler üyeliğin başta ekonomi olmak üzere getireceği faydalara dikkat çekiyor. Ülkelerin kaderini belirleyen bu tür projelerin en büyük avantajlarından biri de sağladıkları fonlardır. Sivil toplum kuruluşları, araştırma merkezleri, yüksek öğretim kurumları geliştirdikleri projeler çerçevesinde AB'nin tanıdığı karşılıksız maddi destek imkanından yararlanıyor.

Katılım süreci öncesinde AB programları ve fonları güçlü ve etkin bir STK dünyası için önemli bir kaynak noktasıdır. Bu kaynaklara ulaşmak için STK'ların birlikte çalışmaları, bilgi ve becerilerini paylaşmaları ve bunun mümkün olduğu kadar yaygın bir zeminde yapılması gerekmektedir. AB fonlarının ve programlarının kullanılabilmesi için hükümetinde yapması gerekenler var; bu amaçla hükümeti hızlandırmak ve cesaretlendirmek için yapılacak baskı neticesinde STK'ların ortak hareket etmesi ve birbirlerine destek olmaları gerekir. Tüm STK'ların konularıyla ilgili AB müktesebatını yakından takip etmeleri, sunacakları projelerin kalitesini ve hükümet nezdinde baskılarını etkin kılacaktır.

AB ve Türkiye bütünleşme sürecinin hızlandığı bu günlerde, sivil toplum alanda AB müktesebatına uyum amacıyla gerçekleştirilen uyum yasalarının Türkiye'de uygulanma boyutunda pozitif bir sonuca ulaşmadığı görülmektedir. Bu bağlamda hem devlet olarak hem de toplum olarak ister amacımız AB içerisinde yer almak olsun isterse yer almamak olsun bireylere demokrasi kültürünü özümsetip, benimseterek bir yaşam tarzı haline dönüştürmeliyiz.

Sözün özü kısası, STK'ların kendi örgütlenmelerinde bir erk ve iktidar oluşturma kaygısından uzak olması gerekir. Toplum ile olan ilişkilerini geliştirmeleri ve projeler konusunda daha istekli hale gelmelerinin zemini yaratılmalıdır. Ayrıca STK'ların yapması gereken görev ve sorumluluklar, AB'ye entegre olma sürecinde, AB'ye uyum yasalarının ciddi bir şekilde takip edilmesi, STK'ların bilgilendirilmesi, konuyla ilgili çeşitli toplantıların yapılması önemli kazançlar sağlayacaktır.

Bu vesileyle hem devlete hem de sivil toplum kuruluşlarına çok büyük sorumluluklar düşmektedir.

Kaynakça

- Avrupa Komisyonundan; Konseye, Avrupa Parlamentosuna, Avrupa Sosyal ve Ekonomik Komitesi ile Bölgeler Komitesine Yönelik Tebliğ, "**Avrupa Birliği ile Aday Ülkeler Arasında Sivil Toplum Diyalogu**", 29 Haziran 2005, Brüksel (Avrupa Birliği Genel Müdürlüğü, 11 Temmuz 2005, Ankara)
- Dal, Mehmet, "**Avrupa Birliği ve Sivil Toplum Kuruluşları**", Martı Grubu, Çağdaş Yaşamı Destekleme Derneği, İzmit
- İnsel, Ahmet, "**STK'lar ve Dayanışma**", 07/03/2004, Radikal Gazetesi
- Kahramanyol, Mustafa, "**Türkiye-Avrupa Birliği İlişkileri**", 16-17 Mart 2001, Ankara
- Kaleağası, Bahadır, "**Devlet-Sivil Toplum İlişkisi**", 20/12/2003, Radikal Gazetesi
- Koç, İbrahim ve Diğerleri, "**Çanakkale Belediyesinde Uygulanan Halkla İlişkiler Faaliyeti ve Belediyenin Sivil Toplum Kuruluşları ile Olan İlişkinin Değerlendirilmesi**", **Yerel Yönetimler Kongresi**, Düünden Bugüne Yerel Yönetimlerde Yeniden Yapılanma, 3-4 Aralık 2004, Biga/Çanakkale

Koç, İbrahim ve Diğerleri, "Çanakkale İlinde Kurulu Bulunan Yardım Amaçlı Dernek ve Vakıfların Kuruluş Amaçları ve Uygulamada Karşılaştıkları Sorunlar", **II. Ulusal Sivil Toplum Kuruluşları Kongresi**, Küresel Eşitlik, 15-16 Ekim 2005, Çanakkale

Tunçay, Mete, "Sivil Toplum Kuruluşlarıyla İlgili Kavramlar", **Sivil Toplum**, Yıl:3, Sayı:12, Ekim-Aralık 2005

Türkoğlu, Faruk, **Büyüteç**, 06/08/2005, Posta Gazetesi

AB VE SİVİL TOPLUM KURULUŞLARI: ULUSLARÜSTÜ DÜZEYDE ETKİLEŞİM VE AVRUPA SANAYİCİLERİ YUVARLAK MASASI (ERT-EUROPEAN ROUNDTABLE OF INDUSTRIALISTS) ÖRNEĞİ

Arş. Gör. Hüseyin GÜL
Dokuz Eylül Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü
huseyin.gul@deu.edu.tr
Arş. Gör. Alper ARISOY
Dokuz Eylül Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi

Özet

AB'nin oluşumunda, hem coğrafi hem de siyasal, kültürel, ekonomik ve sosyal sınırlarının belirlenmesinde liberal demokratik sistemin ana unsurlarından olan sivil toplum kuruluşlarının siyasal kimliklerinin, politikalarının önemli rolü olduğu bilinmektedir. Biz bu çalışmamızda, inşa halinde bir proje olarak kendine özgü bir ekonomik-siyasal sistem olan Avrupa Birliği'nin uluslararası düzeydeki yapılanmasıyla sivil toplum kuruluşları arasındaki ilişkileri bir durum çalışması örneğinde incelemeye çalışacağız.

Çalışmada Avrupa Sanayicileri Yuvarlak Masası (ERT-European Roundtable of Industrialists) bir sivil toplum örgütü olarak incelenerek AB kurumlarıyla, özellikle de Avrupa Komisyonu ile olan ilişkisi ele alınacak, söz konusu kuruluşun AB politikalarına doğrudan ya da dolaylı etkisi ortaya konmaya çalışılacaktır. Bunun için öncelikle sivil toplum kavramına değinilecek, Daha sonra AB'nin STK'lara yönelik politikaları ve STK'ların istişari organlar olarak AB politikaları içindeki yeri ele alınacaktır. Özelde ise Avrupa Komisyonu ile olan resmi ilişkileriyle dikkat çeken ve AB politikaları üzerinde etkili olduğu gözlenen Avrupa Sanayicileri Yuvarlak Masası bir durum çalışması olarak incelenecektir.

Anahtar Kelimeler: STK, AB, Uluslararası düzeyde etkileşim, Avrupa Sanayicileri Yuvarlak Masası (ERT).

EU AND THE CIVIL SOCIETY: INTERACTION AT SUPRANATIONAL LEVEL AND THE EUROPEAN ROUNDTABLE OF INDUSTRIALISTS (ERT)

Abstract

Civil society has an important place in the formation of European integration as one of the main components of the liberal democratic society in terms of its geographical, political, cultural, economical and social aspects. In this study, the relationship between the EU's supranational dynamics as a sui-generis economical and political system and the non-governmental civil society organizations, with reference to a specific case study.

In the study, European Roundtable of Industrialists (ERT) will be analyzed as a civil society organization focusing on its relations with the EU institutions, particularly with the European Commission. Thus, the interaction between the EU institutions and the role of ERT with reference to the policy-making mechanisms of the EU will be assessed. For this purpose, firstly the concept of civil society will be handled, then EU's policies towards the civil society organizations will be analyzed. Then in particular, the ERT will be analyzed in the above-mentioned context, as the main focal point of the study.

Keywords: NGO, EU, interaction at international level, European Roundtable of Industrialists (ERT).

Giriş

İlgili literatürde gözlendiği kadarıyla, hükümet dışı sektör ve/veya sivil toplum kavramı üzerine farklı bakış açıları ve tartışmalar genellikle devlet ile söz konusu kuruluşlar arasındaki ilişkiler üzerinde yoğunlaşmaktadır. Diğer yandan "sivil toplum kuruluşu" veya "hükümet dışı kuruluş" niteliğindeki bazı oluşumlar yalnızca devletlerle değil, uluslararası ve uluslararası siyasi yapılanmalarla da ilişki halindedirler.

Küreselleşmeye bağlı olarak uluslararası alanda devletin egemenlik alanını paylaştığı veya devrettiği yeni kurumlar ortaya çıkmaktadır. Bu kurumlardan en ileri düzeyde örgütlenmiş olan uluslararası organizasyon Avrupa Birliğidir. Ne var ki uluslararası düzeyde örgütlenme, klasik olarak ulusal düzeyde ortaya çıkan kamusal alanın bu yeni düzeyde ne şekilde ortaya çıkacağı sorusunu da gündeme getirmektedir. Bu açıdan Avrupa Birliği, kimilerince hükümetler arası demokratik yönetim biçiminin en güzel uygulamalarından biri olarak nitelendirilirken¹ bir yandan da Birlik kurumlarının yurttaşlardan kopuk olması ve sivil toplum ile uluslararası kurumlar arasında sağlıklı iletişim kanallarının henüz tam anlamıyla gelişmemiş

¹ Arabacı, A., "Küresel Sivil Toplum Ağlarına Doğru: Küresel Düzlemde ve Avrupa Birliğinde Çevreci Gruplar", Sivil Toplum Dergisi, Yıl. 1, S. 3, Eylül-2003, s. 25.

olmasına bağlı olarak “demokrasi açığı” sorunu Birliğin gündemini meşgul etmektedir. Bu bakımdan, uluslarüstü bir siyasal yapılanma olarak Avrupa Birliği söz konusu olduğunda, üye veya aday ülkelerin sivil toplumla olan ilişkileri kadar uluslarüstü otoritelerin sivil toplum kuruluşlarıyla olan ilişkileri de son derece ilginç örnekler sunmaktadır.

AB'nin oluşumunda, hem coğrafi hem de siyasal, kültürel, ekonomik ve sosyal sınırlarının belirlenmesinde liberal demokratik sistemin ana unsurlarından olan sivil toplum kuruluşlarının siyasal kimliklerinin, politikalarının önemli rolü olduğu bilinmektedir. Bu çalışmada, inşa halinde bir proje olarak kendine özgü bir ekonomik-siyasal sistem halini alan AB'nin uluslarüstü düzeydeki yapılanmasıyla sivil toplum kuruluşları arasındaki ilişkileri bir durum çalışması örneğinde incelenecektir.

Çalışmada öncelikle, sivil toplum kavramına kısaca değinilecek, daha sonra AB'nin STK'lara yönelik politikaları ve STK'ların istişari organlar olarak AB politikaları içindeki yerine değinilecektir. Ardından Avrupa Komisyonu ile olan resmi ilişkileriyle dikkat çeken ve AB politikaları üzerinde etkili olduğu gözlenen Avrupa Sanayicileri Yuvarlak Masası (ERT-European Roundtable of Industrialists) bir durum çalışması olarak incelenecektir.

A- Kavramsal Çerçeve

Sivil toplum kavramı, özellikle küreselleşme süreci ile birlikte günümüzde sosyal bilimlerde çok sözü edilen “moda kavramlarından” biri olmuştur. Yirminci yüzyılın son çeyreğinde uluslararası çevreler tarafından “küresel sivil toplum temsilcileri”, “ulus-devlete alternatif kurumlar”, “kalkınmanın yeni aktörleri”, gibi küresel ölçekte çok çeşitli işlevlerin atfedilmesi², Sivil toplum kavramı üzerinde yeniden düşünmeyi gerektirmektedir.

Sivil toplumun, basit ve üzerinde uzlaşmış bir tanımı henüz mevcut değildir³. Kavram, farklı toplumlarda yaşanan tarihsel gelişmelere paralel olarak çeşitli biçimlerde tanımlanabilmektedir. Bir toplumda sivil toplumun gelişmesi kültürel bir süreçtir ve şu unsurların gelişmesi ile paralellik taşır: çoğulculuk, bağımsızlık, dayanışma, toplumsal bilinçlenme, katılım, eğitim, sorumluluk ve yetki devri⁴.

Sivil toplum; “siyaset dışında kalan toplum” olarak ifade ediliyor. Tabii, burada kastedilen siyasetle hiç ilgisi olmayan, toplum değil, siyasal otoritenin müdahale edemeyeceği alanlara sahip olan toplumdur. Yalnız bu toplum siyasal otoriteyi etkiyebilecek konumda, varlığını ve isteklerini siyasal otoritenin varlığından bağımsız olarak biçimlendiren bir toplum olarak anlaşılmalıdır. Sivil toplum, siyasal, iktisadi ve toplumsal yaşam alanlarının ayrılmış olduğu bir toplum olarak da nitelendirilebilir⁵.

Sarıbay, farklı bir noktadan hareket ederek ‘özel alan/kamusal alan’ dikotomisi aracılığıyla sivil toplumu tanımlamaya çalışmaktadır. Sivil toplum, gönüllü, kendi kendini oluşturan, kendi desteklerine sahip, devletten özerk, özel alan ile devlet arasında aracı niteliğinde örgütlü bir sosyal yapılanmadır. Bu yapı, yasal düzen veya ortak kurallar dizisi gibi özgürlüklerin ve özerkliklerin güvencesi olan kurumsallaşmış bir temele oturur. Bu hem devlet iktidarını sınırlayıcı, hem de o iktidarı hukuka dayandığı sürece meşrulaştırıcı gücü bağrında taşır. Dolayısıyla, sivil toplum devletten özerk olmayı içerir ama, ondan yabancılaşmayı zorunlu kılmaz. Bir başka deyişle, sivil toplum devlet iktidarına karşı dikkatli ama, saygılıdır⁶.

Avrupa’da, sivil toplum kavramı, tarih boyunca farklı şekillerde yorumlanmıştır⁷. Aydınlanma Çağı’na kadar sivil toplum, belli bir hukuk düzenine tabi bir tür siyasi örgüt olarak anlaşılmıştır. Aristo sivil toplumu “koinonia politike” olarak tanımlamıştır. Sivil olanla, siyasal olanın ayrımının henüz yapılmadığı bu anlayışta, sivil toplumun diğer toplum düzenlerinden farkı, hak ve haksızlığın ayrıldığı düzen olmasıdır. Cicero “societas civilis” ile sivil toplum kavramından bahsetmiştir. Sivil toplumun bu siyasi tanımı, Ortaçağa kadar kullanılmıştır. Buna göre, sivil toplum ve devlet neredeyse eşanlamlıdır ve iyi vatandaşlıkla yakından ilişkilidir ve sivil toplumla ilişkili ahlaki bir değerdir.

Aydınlanma dönemi ile birlikte sivil toplum ile siyasal toplum yavaş yavaş birbirinden ayrılmıştır⁸. 1750’li yıllardan itibaren ise, kavram neredeyse zıt bir anlam kazanmıştır. Sivil toplum, artık devlet kavramıyla ilişkilendirilmekten çıkmış, giderek devlete eşdeğer nitelikte ayrı bir kavramı temsil etmeye başlamıştır. Bu durum, o dönemde liberal bir dünya görüşünü savunan burjuvazinin, sivil toplum kavramını, siyasi alandan bağımsız, toplumun özel yaşamına ve pazara ayrılmış bir sosyal alan ile eş tutmasından kaynaklanmıştır. Manevi ve sosyal ahlak sistemi, bütünsel olarak iyi vatandaşlık değil, iyi yetişmek (görgü ve kusursuz toplumsal davranışlar) olarak algılanmıştır.

² Acı, Esra Yüksel, “Küreselleşme Olgusu ve STK’lar”, Üniversite ve Toplum, Cilt:5, Sayı:1, Ocak-2005, s. 1; Keyman, Fuat; “Sivil Toplum, Sivil Toplum Kuruluşları ve Türkiye”, STK ve Demokrasi Konferans Yazıları, İstanbul Bilgi Üniversitesi No. 4, 2004, s. 1-4; Arabacı, a.g.e, s.18.

³ Çaha, s. 65-72; Keymen, age, s.2.

⁴ “Sivil Toplum İş Başında”, Avrupa Komisyonu Türkiye Temsilciliği, 2001, <http://www.deltur.cec.eu.int/sivil.rtf>, Erişim: 01.09.2006.

⁵ Turan, İtler, “Sivil Toplum Kurumları ve Özerklik”, Sivil Toplum, TÜSES Yayınları, İstanbul 1991, s.27.

⁶ Sarıbay, A. Yaşar, Siyaset, Demokrasi ve Kimlik, Asa Kitabevi, Bursa 1998, s.29.

⁷ Bu konuda Geniş Bilgi için Bkz. Çaha Ömer, Aşkın Devletten Sivil Topluma, Gendaş Kültür yayın, İstanbul 2000, s.91-128.

⁸ Karadağ, A, “Demokratikleşme ve Sivil Toplum: Liberal Düşünce Topluluğu Örneği”, Sivil Toplum Dergisi Yıl.1, S.4, Aralık-2003, s.48-49. (45-58).

Bugünkü biçimiyle "sivil toplum" kavramı, ilk kez Adam Ferguson tarafından 1767'de "Sivil Toplumun Tarihi Üzerine Bir Deneme" adlı çalışmasında kullanılmıştır. Ferguson'un liberal eğilimli yorumu, 19. yüzyılda Hegel ve Marx gibi düşünürleri rahatsız etmiş ve bu yaklaşımı tek taraflı ve önyargılı olmakla eleştirmelerine yol açmıştır. Bu düşünürler, sivil toplumu, daha çok burjuva ve bireyci dünya görüşü olarak tanımlamıştır. Liberalizm ve sosyalizm, sivil toplumun tanımına ilişkin kavgalarında zıt kutupları temsil etseler de, sivil toplum, siyasi alanın antitezi olarak tanımlanmaktadır: Liberalizm, sivil toplumu, bireysel özgürlüğün ve sözleşmeye bağlanmış ilişkilerin kalesi olarak görürken, sosyalizm, baskı ve sınıf ayrılığının ifadesi olarak yorumlamıştır.

Bununla birlikte, 19. yüzyıldan itibaren, bazı siyasi ve toplumsal düşünürler önceki tanımlamalar arasındaki görüş ayrılığının ötesine geçmeye çalışmışlardır. Bu dönemden itibaren Tocqueville'in, Durkheim veya Weber'in ilham kaynağı olduğu modern sivil toplumun yeni bir yorumu ortaya çıkmaktadır. Bu yorum dört temel kurala dayanır:

- 1 - Sivil toplum, devlet, aile ve yerel yaşamdan bağımsız bir toplumsal alandır.
- 2 – Bireyler, sivil toplumu oluşturan herhangi bir dernek, işyeri veya gruba katılmaya zorlanamazlar.
- 3 - Sivil toplum, hukuk düzeninin dışında kalmaz.
- 4 - Sivil toplum, kolektif hedefler koyar ve vatandaşları temsil eder. Örgütlü sivil toplum bireyler ve devlet arasında "aracı" ve "itici güç" olarak rol oynar.
- 5 - Sivil toplum, "hizmette yerellik ilkesi", "yerellik ilkesi" veya "ikincillik" olarak anılan "subsidiarity" boyutunu getirmiştir. Bu anlayışa göre devlet ancak kendi girişimi, vatandaş açısından, yerel, bölgesel veya ulusal girişimden daha etkin ve yararlıysa, harekete geçmelidir.

Dolayısıyla sivil toplum tartışmaları ile ilgili sosyal bilimlerde üç yaklaşım üzerinde durulmaktadır: Liberal yaklaşım vatandaşları hak ve ödevleri açısından tanımlanan ekonomik ve rasyonel unsurlar olarak görür. Vatandaşlar, çıkar grupları olarak kendilerini düzenlerler ve devlet de evrensel olarak geçerli bireysel hakları güvence altına alır. Sivil toplum, bireysel hakların hayata geçirildiği ölçüde gelişebilir.

Toplumcu teoriye göre, vatandaşlar, kendilerinin belirledikleri değerler esasında kurulmuş olan bir toplumun üyeleridir. Bireyler kendi işlevlerini, bireyle devlet arasındaki ilişkiler sisteminde yerine getirmeli, davranışlarını toplumun hedefleriyle örtüşürmelidir.

Demokratik yaklaşıma göre ise, sivil toplum, demokratik tartışmaların sadece fikir oluşturmakla kalmadığı, standartlar da getirdiği bir siyasi bilinçlilik yaratmaktadır. Böylelikle, bilgilendirme süreci, aynı zamanda bir karar oluşturma süreci haline gelmekte ve sivil toplum, ortak değerler üzerinde anlaşmaya varabilmektedir. Böylece sivil toplum demokrasinin ön koşullarından biri olduğu gibi, demokrasinin güçlenmesini de birçok yönlere etkilediği söylenebilir⁹.

B- Avrupa Birliği'nde Sivil Toplum

Sivil toplum kavramı üzerindeki tartışmalar ve farklı görüşler, konunun Avrupa Bütünleşmesi sürecindeki görünümüne de yansımaktadır. Avrupa'da sivil toplum, sosyal refah örgütlerini, profesyonel meslek odalarını, sendikaları, işveren örgütlerini ve pek çoğu Avrupa düzeyinde örgütlenmiş ajansları içeren çok geniş bir yelpazedeki kar amacı gütmeyen STK'ları ve ajansı kapsar¹⁰. Bu birimler geleneksel olarak ulusal düzeyde faaliyet göstermekte olup faaliyetleri yakın zamana kadar ulusal kamusal alanla sınırlıydı. Ne var ki Avrupa bütünleşmesinin ivme kazanması Avrupa düzeyinde bir kamusal alanın gerekliliğini ortaya koydu. Böylelikle yeni bir düzlemde sivil toplum kuruluşlarının uluslararası kurumlarla iletişime geçmesi ve bunu mümkün kılacak sağlıklı iletişim kanallarının oluşturulması gündeme geldi. Diğer yandan Avrupa bütünleşmesinin inşa sürecinin uzun bir süre boyunca yönetici kadrolar tarafından üstlenilmesi ve bu süreçte halkın beklenti ve taleplerinin (biraz da bütünleşme sürecinin doğasıyla uyumlu olarak) pek ön plana çıkmaması "demokrasi açığı" tartışmalarını gündeme getirdi. Bu duruma bağlı olarak uluslararası kurumlar, özellikle de Avrupa Komisyonu STK'larla ilişkilerini geliştirmeye yöneldiler¹¹. Böylelikle Avrupa çapında oluşan kamusal alanda rol alacak uluslararası sivil toplum oluşumları teşvik edilmeye başlandı. Bu süreçte ortaya çıkan Avrupa Sanayicileri Yuvarlak Masası hem Avrupa'da sivil toplum, hem de uluslararası düzeyde oluşması beklenen kamusal alan tartışmalarına ışık tutması bakımından oldukça ilginç bir örnek sunmaktadır.

C- Avrupa Sanayicileri Yuvarlak Masası (ERT)

Avrupa çapında önde gelen sanayi kuruluşlarının liderlerince kurulan Avrupa Sanayicileri Yuvarlak Masası (ERT-European Roundtable of Industrialists), adından da anlaşılacağı gibi eşit şartlarda katılıma dayalı bir işadamları platformu olarak ortaya çıkmış ve yirmi yılı aşkın bir süredir Avrupa bütünleşmesi

⁹ Bu etkiler için bkz., Karadağ, a.g.e, s.49-50

¹⁰ "Sivil Toplum İş Başında", a.g.y.

¹¹ A"Sivil Toplum İş Başında", a.g.y.

sürecinin önde gelen aktörlerinden biri olmuştur. UNICE, ESF gibi kuruluşlarla birlikte Avrupa çapındaki en etkin örgütlenmelerin başında gelen¹² ERT'nin aşağıda görüleceği gibi AB'nin bir takım politikalarının oluşumunda da oldukça etkili olduğu dikkat çekmektedir. AB'nin yanı sıra Birleşmiş Milletler başta olmak üzere bir takım uluslararası kuruluşlarla da diyalog halinde olması, hatta bu kuruluş üzerinde dahi etkili olabilmesi¹³ ERT'nin yalnızca Avrupa ölçeğinde değil uluslar arası arenada da güçlü bir aktör olduğunu ortaya koymaktadır.

Ne var ki Birliğin neo-liberal eğilimli politikalarında etkili olacak kadar güçlü olduğu ifade edilen¹⁴ ve bu yönüyle özellikle Avrupa solundan eleştiriler alan¹⁵ ERT, aslında klasik anlamda kurumsal bir yapılanmaya dahi sahip değildir. Diğer yandan büyük bir sermaye birikimini temsil etmesi bakımından bir "baskı grubu" olarak kabul edilmesine rağmen¹⁶, ERT kendisini bir "lobi grubu" veya bir "düşünce kuruluşu" (think tank) olarak tanımlamadığını vurgulamaktadır¹⁷.

1- Avrupa Sanayicileri Yuvarlak Masası (ERT)'nin Kökeni ve Tarihçesi

ERT 1980'li yılların başında Avrupa ekonomisindeki durgunluk karşısında giderek artan endişelerin sonucunda ortaya çıkmıştır. "Eurosclerosis" (Eurosclerosis) olarak adlandırılan¹⁸ bu durumun ancak ABD ve Japonya ile karşılaştırıldığında Avrupa'da büyük ölçüde eksik olduğu gözlenen dinamizm, yenilikçilik ve rekabetçilik yoluyla aşılabileceğini düşünen sanayicilere göre bu durumun temel sebebi, AT'nin ortak tarım politikalarıyla önemli ölçüde bütünleşen tarım pazarı dışında daha 1957'de Roma Antlaşmasıyla konmuş olan tek Pazar hedefine ulaşamamış olması yatıyordu¹⁹. Bu durumun en çarpıcı göstergesi olan ulusal pazarlar arasındaki bürokratik engellere bağlı olarak kıta çapındaki ekonomik bütünleşme projesinin öngördüğü ölçek ekonomileri hedefi de kağıt üzerinde kalıyordu. İşte bu şartlar karşısında bir an evvel Avrupa hükümetlerini "uyandırmayı" amaçlayan oluşumun önderliğini yapan Volvo temsilcilerinin yapısal ekonomik sorunların çözümüne yönelik olarak getirdikleri önerilerin kısa sürede Phillips ve Fiat temsilcileri tarafından da destek görmesiyle ERT'nin çekirdeği fiilen meydana gelmiş oldu. Bu çekirdek etrafında toplanan 17 iş adamının 6-7 Nisan 1983'te Volvo'nun yönetim kurulu salonunda bir araya gelmesiyle de "Avrupa Sanayicileri Yuvarlak Masası" resmen kuruldu. Birkaç ay sonra Amsterdam'da yapılan ikinci toplantıda ise örgüt yapısı ve mali düzenlemeler netleştirilirken platformun temel amacı da "rekabet ve rekabet gücünü Avrupa çapında teşvik etmek ve yerleştirmek" olarak belirlendi²⁰. Bu amaca yönelik olarak belirlenen temel görev de Avrupa Tek Pazarının tamamlanmasına katkıda bulunmaktır. 1984 yılında yayınladığı "Eksik Bağlantılar" (Missing Links) başlıklı raporla Tek Pazarın önündeki ulaşım engellerine dikkat çekildi ve trans-Avrupa ulaşım ağlarının yeniden yapılandırılması öngörüldü²¹. ERT ilerleyen yıllarda rekabet, eğitim, dış ekonomik ilişkiler, sosyal politikalar ve özellikle de emeklilik reformları ile AB genişleme süreci hakkında yayınladığı raporlarla bir yandan Tek Pazarın inşa sürecine ışık tutmaya, diğer yandan küreselleşmenin getirdiği yapısal dönüşümlere ve yeni ekonomik şartlara uyum sürecini yönlendirmeye çalıştı²². Bu süreçte üye sayısı 40'ın üzerine çıktıysa da, 1991 yılında ERT Şartının gözden geçirilmesiyle platformun fazlaca kalabalıklaşmasını önlemek ve birebir kişisel iletişimi korumak üzere üye sayısında üst sınırın 50'yi geçmeyeceği hükme bağlandı²³.

2- Avrupa Sanayicileri Yuvarlak Masası (ERT)'nin Örgüt Yapısı ve Amaçları

Avrupa kökenli belli başlı çokuluslu şirketlerden gelen 45 yönetim kurulu başkanı (CEO) ve genel sekreterin katılımıyla meydana gelen ERT kendisini bu üyelerin oluşturduğu "gayriresmi bir forum" olarak nitelendirmektedir²⁴. Diğer yandan ERT bir lobi grubu olmadığını ifade etmekle birlikte Avrupa'nın dünyada, özellikle de Dünya Ticaret Örgütü bünyesindeki müzakerelerde temsili söz konusu olduğunda çalışma

¹² Vayssi re, Bertrand, Groupes de Pression en Europe, Europe des Citoyens ou des Interêts?, Editions Privat, Toulouse, 2002, ss. 77-79.

¹³ Caubet, G., Christian, "Liaisons dangereuses avec le monde des affaires", Le Monde Diplomatique, Eyl l 2005, s. 21.

¹⁴ van Apeldoorn, Bastiaan, "Transnational Class Agency and European Governance: The Case of the European Round Table of Industrialists", New Political Economy, Cilt 5, No.2, (2000), s. 157; Bartak, Karel, "Les Institutions Européennes sous Influence", Le Monde Diplomatique, Ekim, 1998;

¹⁵ Beder, S., "Corporate Propaganda and Global Capitalism-Selling Free Enterprise?", in Lacy M. J., Wilkin, P. (Derleyenler), Global Politics in the Information Age, Manchester University Press, Manchester, 2005, ss.124-125.; Cassen, Bernard, "Le Piège de La Gouvernance", Le Monde Diplomatique, Haziran 2001; Bartak, a.g.y.

¹⁶ George, Susan, "L'Ordre Lib ral et ses Basses Oeuvres", Le Monde Diplomatique, Ağustos 2001; Beder, s. 124; Bartak, a.g.y., Vayssi re, 79-80.

¹⁷ "ERT Milestones and Chairmen", http://www.ert.be/ert_milestones_and_its_chairmen.htm, 05.08.2006.

¹⁸ Bu kavram bağlamında Avrupa ile ABD'nin karılaştırılmal bir analizi için bkz. Navarro, Vicente, "Eurosclerosis versus U.S. dynamism - European economy's rigidity", Challenge: The Magazine of Economic Affairs, Temmuz-Ağustos 1998.

¹⁹ "ERT Origins: Providing the Wake-up Call", <http://www.ert.be/origins.htm>, 05.08.2006.

²⁰ A.g.y.

²¹ "Missing Links: Upgrading Europe's Transborder Ground Transport Infrastructure", ERT yayını, Paris, Aralık 1984.

²² Söz konusu belgelerin tam metinlerine http://www.ert.be/key_messages.htm adresinden ulaşılabilir.

²³ "ERT Highlights 1983-2003", s. 32.

²⁴ "European Roundtable of Industrialists", <http://www.ert.be/home.htm>, 05.08.2006.

grupları vasıtasıyla lobicilik yaptığını ifade ederek Avrupa'nın çıkarlarını özellikle ABD nezdinde korumaya çalıştığını belirtmektedir²⁵.

ERT'ye katılım mevcut üyelerin daveti üzerine gerçekleşmekte, kurumlardan çok bunları temsil eden kişiler ön planda olmaktadır. Dolayısıyla aslında şirketlerin değil kişilerin üyeliği söz konusudur²⁶. Bu kişilerin katılımıyla yılda iki kez gerçekleştirilen genel kurul toplantılarında ERT'nin çalışma programı ve öncelikleri kararlaştırılarak ilgili çalışma grupları belirlenir. Kararların oybirliğiyle alındığı ERT'nin genel kurulları bir başkan ve iki yardımcısı tarafından yürütülür. Yönetim komitesi (Steering Committee) başkan, yardımcıları, bir önceki başkan ve beş adet üyeden meydana gelir. Söz konusu komite ERT'nin etkinliklerini ve çalışma gruplarının faaliyetlerini gözden geçirerek genel kurul toplantılarına getirilecek önerileri belirlemekle yükümlüdür. Bununla birlikte ERT'nin faaliyetlerinin büyük bir bölümü her bir genel kurulda kurulan çalışma grupları tarafından yürütülür. Başkanları üyelerden oluşan bu gruplarda başkan dışında diğer ilgili ERT üyelerinin yanı sıra üyelerin temsil ettiği şirketlerde çalışan uzmanlar görev almaktadır. ERT'nin resmi mesajlarının ve raporlarının hazırlanması bu çalışma gruplarının işidir. ERT'nin ayrıca Brüksel'de bir temas noktası ve basın ve halkla ilişkiler ofisi gibi çalışan küçük bir sekreteryası bulunmaktadır.

Görüldüğü gibi oldukça esnek bir yapılanmayı yansıtan bu forum bünyesinde temel amaç, Avrupa sanayiinin dünya çapında –özellikle de ABD ve Japonya karşısında- rekabet gücünü artırmak olarak belirlenmiştir. Zira ERT'ye göre ancak dinamik ve rekabetçi bir sanayi ortamı Avrupa'da ekonomik büyüme ve yeni iş sahalarının açılmasını sağlayabilir²⁷. Fakat Avrupa şirketlerinin rekabet güçlerinin artması yalnızca kendi bireysel çabalarına değil, içinde faaliyet gösterdikleri ortamın da dinamik ve rekabetçi koşullara uyum sağlamasına bağlıdır. Bu sebeple ERT'nin oluşumundaki temel ilke Avrupa kökenli çokuluslu şirketlerin içinde faaliyet gösterdikleri sanayi ortamının küreselleşmenin gereklilikleri doğrultusunda dönüşüm değişmesine, hızla değişen koşullara ayak uydurmasına katkıda bulunmaktadır. Bu noktada karşımıza çıkan sorular şunlardır:

- Kendisini gayriresmi bir forum olarak tanımlanmasına karşın Birlik politikalarının oluşumunda oldukça etkili olan ERT bir STK olarak tanımlanabilir mi?
- Küreselleşme süreciyle birlikte klasik uluslararası ilişkiler kuramının temel aktörü olan ulus-devletin yanısıra ortaya çıkan aktör gruplarının başında çokuluslu şirketler, STK'lar ve uluslararası yapılanmaya doğru aşamalı olarak ilerleyen bölgesel bütünleşme hareketleri yer almaktadır. Bunlardan ilk ikisini ayrı birer aktör grubu olarak değerlendirdiğimizde birinci grupta yer alan ve ekonomik amaç güden aktörlerin (çokuluslu şirketlerin) bireyler gibi bir araya gelerek bir STK oluşturmaları mümkün müdür?
- ERT bünyesinde temsil edilen çokuluslu şirketlerin Avrupa kökenli olmaları ve oluşumun amacını da Avrupa sanayiinin dünya çapındaki rekabet gücünü artırmak olarak belirlemesi, tam da "çokuluslu" karakterlerine bağlı olarak kimlik/aidiyet bakımından belirsizlik segileyen bu kuruluşların bölgesel bir kimlik olarak Avrupalılığı benimsemeleri olarak yorumlanabilir mi? Bu durumda doğaları gereği belli bir ulusal aidiyetten yoksun görünen çokuluslu şirketlerin ERT benzeri oluşumlarla bölgesel düzeyde kendilerini yeniden tanımlamaları başlı başına yeni bir fenomeni mi yansıtmaktadır? Eğer öyleyse küresel ölçekte rekabetin büyük ölçüde bölgesel ekonomik/siyasal bütünleşme hareketleri arasında yaşanmasına bağlı olarak çokuluslu şirketlerin zaman içinde bölgesel şirketlere dönüşmesi beklenebilir mi?

Bu soruların tamamına kesinlik derecesi yüksek cevaplar getirmek elbette bu çalışmanın kapsamı dışındadır. Bununla birlikte aşağıda ele alınacak gözlem ve tespitlerin küreselleşmenin oluşturduğu iki temel oluşum (bölgesel bütünleşme hareketleri ve çokuluslu şirketler) ile yine bu sürecin üçüncü sektör olarak²⁸ ön plana çıkardığı STK'lar arasındaki ilişki ve karşılıklı etkileşimin doğasına ışık tutması, bu soruların muhtemel cevaplarına yönelik açıklamalar getirmesi umulmaktadır. Bu doğrultuda aşağıda kısaca ERT'nin kökenleri ve tarihsel gelişimi ele alınacak ardından AB kurumları ve politikaları ile olan ilişkisine değinilecektir.

3- Avrupa Sanayicileri Yuvarlak Masası (ERT)'nin Avrupa Birliği Kurumlarıyla İlişkisi

Avrupa Bütünleşmesi sürecinin geniş anlamda ele alınması halinde süreçle bir şekilde etkileşim içine giren tüm dinamikler söz konusu sürecin birer parçası olarak değerlendirilebilmektedir. Bütünleşme yanlısı (pro-european)²⁹ bir platform olarak bütünleşme sürecinin erken sayılabilecek bir döneminde kurulan ERT de bu yönüyle geniş anlamda Avrupa Bütünleşmesinin parçası olarak görülebilir. Bu durumun doğal bir sonucu olarak ERT ilk kurulduğu dönemden itibaren bugün Avrupa Birliği olarak adlandırdığımız uluslararası yapılanmayla yakından ilişki içinde olmuştur. Bu sebeple ERT'nin 1980'lerin başından itibaren benimsediği

²⁵ 'ERT Highlights 1983-2003', ERT yayını, Brüksel, Haziran 2003, s. 13.

²⁶ "ERT Structure", <http://www.ert.be/structure.htm>, 05.08.2006.

²⁷ "European Roundtable of Industrialists", a.g.y.

²⁸ Burada sözü edilen birinci sektör kamu bütçelerine bağlı kamu hizmetlerini yerine getiren kamu sektörünü, ikinci sektör ise ekonomik gücün temelini oluşturan kar amacı güden özel sektör temsil etmektedir. Bu bağlamda STK'lar da üçüncü sektör olarak adlandırılmakla birlikte aslında bu konuda da bir uzlaşma bulunduğu söylenemez (Acı, s. 5).

²⁹ "ERT Origins: Providing the Wake-up Call", a.g.y.

pozisyonlar doğrudan doğruya Avrupa Bütünleşmesinin gidişatıyla ilgili olup AT/AB ile olan ilişkisini de yansıtmaktadır.

Yukarıda da yer yer ifade edildiği gibi ERT'nin Avrupa Bütünleşmesinin uluslararası kurumları ile olan ilişkisi Avrupa Komisyonu üzerinde yoğunlaşmakta olup bu ilişki iki şekilde ortaya çıkmaktadır:

- ERT'nin resmi belgelerinde ve çalışma gruplarının raporlarında Avrupa Bütünleşmesi sürecinde benimsenmesi gereken politikalara ilişkin olarak ortaya konan tercih ve önerilerin Komisyon tarafından dikkate alınarak uygulamaya konması;
- ERT'nin Komisyonla doğrudan teknik işbirliğine girmesi. Bu durumda Komisyonun politika üretme sürecinde gerekli verilerin toplanmasında ve işlenmesinde de ERT'nin ilgili çalışma grupları aktif rol almaktadır³⁰.

Bu ilişki ilk kurulduğu dönemlerden itibaren ERT'yi Avrupa Komisyonu nezdinde imtiyazlı bir konuma kavuşturmuştur. Bu duruma bağlı olarak ERT'nin özellikle rekabet, sosyal politikalar, dış ekonomik ilişkiler ve eğitim³¹ gibi konularda görüş bildirerek AB politikalarının oluşumunda ve bu politikaların önemli ölçüde neo-liberal karakter kazanmasında etkili olduğu, böylelikle ERT'nin AB kurumları ve özellikle de Komisyon nezdinde bir "kanaat iklimi" meydana getirdiği gözlenmektedir³². ERT'ye bu bağlamda yöneltilen eleştiriler özellikle eğitim konusunda yoğunlaşmakta, temel hak olarak algılanması beklenen eğitimin 21. yüzyılın en geniş pazarlarından biri haline geldiğine dikkat çekilmektedir³³.

ERT ile Avrupa Komisyonu arasındaki ilişkilere daha yakından bakıldığında yakınlaşma yönündeki talep ve girişimlerin yalnızca ERT tarafından gelmediği, Avrupa Komisyonu'nun da daha ERT'nin kurulduğu 1983 yılından itibaren söz konusu platforma son derece sıcak yaklaştığı ve sıkı bir diyalog geliştirdiği gözlenmektedir. Esasen daha da dikkat çekici olan Avrupa Komisyonu'nun ERT'nin kuruluşu aşamasında oynadığı roldür. Zira ERT'nin kurulmasından kısa bir süre önce sanayi ve Tek Pazardan sorumlu Komisyon üyesi Etienne Davignon'un "Avrupa sanayicileriyle konuşmak istediğimde karşımda kimi bulacağım?" diye sorarak böyle bir inisiyatif teşvik etmesi, son derece belirleyici olmuştur³⁴. Bu duruma bağlı olarak kimileri ERT'nin kuruluşundaki temel tetikleyici unsurun Avrupa Komisyonu olduğunu, Komisyon'un böylelikle gerek üye devletlerin Avrupa Konseyindeki muhalif tutumları, gerekse kararalma prosedürlerindeki bürokrasi karşısında kendisine güçlü bir müttefik kazandığını öne sürmektedirler³⁵. Bu görüşe göre ERT'nin "lobicilik" faaliyetleri Komisyon'daki teknokrat kadrolarca üretilen politikaların gerek diğer AB kurumları, gerekse üye ülke hükümetleri nezdinde kabul edilmesini kolaylaştırmaktadır.

ERT ile Avrupa Komisyonu arasındaki ilişkiler hangi tarafın daha baskın olduğu daha ayrıntılı gözlemlerle ortaya konabilir. Bununla birlikte mevcut veriler ve gözlemler ERT'nin kuruluş aşamasında Komisyon etkili olmuş ise de zamanla bu platformun başlı başına bir dinamik haline dönüştüğünü ve bağımsız bir aktör olduğunu doğrular niteliktedir. Fakat her halükarda kesin olan, her iki kurumun da belirli politika alanları açısından paralel tutum içinde olmalarıdır³⁶. Dolayısıyla ister ERT'nin "ulusaşırı bir güç bloku"³⁷ olarak Avrupa Komisyonu üzerinde etkili olduğunu ve AB politikalarına yön verdiğini düşünelim, ister Avrupa Bütünleşmesine yön veren bürokratik-teknokratik elitin ERT üzerinde etkili olduğunu düşünelim, Avrupa Komisyonu ile ERT'nin AB politikaları konusundaki yaklaşımlarının tamamen paralel olduğu net bir biçimde ortaya çıkmaktadır³⁸.

Tam da bu noktada ERT ile Avrupa Komisyonu arasındaki ilişkiler bağlamında getirilen eleştirilerin bir başka boyutu ortaya çıkmaktadır. Buna göre ERT'nin oluşması (veya oluşturulması), Avrupa çapında bir kamusal alanın eksikliğini bir nebze doldurarak uluslararası kurumlar karşısında "sivil" muhattap oluşturma girişimi idi. Zira bilindiği gibi bütünleşme sürecine uzun süre elit kadrolar tarafından yön verilmesi "AB'de demokrasi açığı" (democratic deficit) tartışmalarını alevlendirmiş, bu tartışmaların temel çıkış noktası da Avrupa çapında sivil toplumu temsil eden oluşumların bütünleşme sürecinde söz sahibi olamamaları, bir başka deyişle Avrupa kamusal alanının bir türlü inşa edilememesi olmuştur. Ne var ki tam da böyle bir açığı gidermek üzere, Komisyon karşısında diyalog kurabileceği bir "muhattap" meydana getirmek üzere kurulan ERT'nin de zorunlu olarak elitist bir yapıya sahip olması ve Komisyonla imtiyazlı bir iletişim içinde olması ERT'ye ve Komisyonla geliştirdiği ilişkilere getirilen eleştirilerin bir başka boyutunu ortaya koymaktadır.

³⁰ 'ERT Highlights 1983-2003', s. 13.

³¹ Petrella, Riccardo, "Cinq pièges tendus à l'éducation", Le Monde Diplomatique, Ekim 2000; Sélys, Gerard de, L'école, Grand Marché du XXIe Siècle, Le Monde Diplomatique, Haziran 1998.

³² Vayssière, s. 80.

³³ Sélys, a.g.y.

³⁴ "ERT Origins: Providing the Wake-up Call", a.g.y.

³⁵ Öge, İ. Kerem, The Relationship Between European Union and Globalisation: A Neo-liberal Consensus?, Warwick Üniversitesi Uluslararası Politik İktisat Programı kapsamında hazırlanan yüksek lisans tezi, Warwick, Eylül 2004, ss. 20-21; Van Apeldoorn, 60.

³⁶ A.g.y.

³⁷ Van Apeldoorn, A.g.y.

³⁸ Öge A.g.y.

Sonuç

ERT'nin bir STK olup olmaması STK'nın nasıl tanımlandığına bağlı olduğu kadar ERT'nin kamu ile olan ilişkisinin nasıl algılandığına da bağlıdır. Bu ilişkiyi değerlendirme biçimi kaçınılmaz olarak liberal/neo-liberal veya sol/sosyal demokrat eksenlerden besleneceğinden STK'ların tanımlanmasına ilişkin tartışmalar durulsa dahi ERT ve benzeri kurumların kavramsal düzlemde nereye oturtulacakları büyük ölçüde ideolojik arkaplanla, dolayısıyla politik bakış açılarıyla şekillenen bir sorun olmaya uzun süre daha devam edecek gibi görünmektedir. Bir başka deyişle STK'nın ne olduğu üzerinde kabaca bir uzlaşmaya varılsa da, bu defa olumlu veya olumsuz anlamda neyin STK olup neyin olmadığı tartışılmaya devam edecek, ERT ve benzeri oluşumların durumu genel konsensusun yönüne bağlı olarak tartışılmaya devam edecektir. Bu durumun mevcut STK tartışmalarına olabilecek katkısı ise söz konusu kavramın ne kadar geniş ve heterojen bir gözlem alanında ne kadar çeşitli oluşumları toptan ifade etmek üzere kullanıldığı noktasında ortaya çıkmaktadır.

Zira ERT bir yandan "Çokuluslu Şirket" olarak adlandırılan fakat gözlemlendiği kadarıyla Avrupa'yı kendilerine bir coğrafi aidiyet alanı olarak benimsemiş dev şirketlerin Avrupa Bütünleşmesi taraftarı (pro-european) eğilimlerini dile getirdikleri bir platform olması bakımından pekala Avrupa çapında oluşmakta/inşa edilmekte olan kamusal alanın bir aktörü olarak görülebilir ve bu yönüyle "sivil toplum" kavramıyla ilişkilendirilebilir. Fakat diğer yandan söz konusu kamusal alan henüz sağlıklı bir biçimde işlememekte, bütünleşme sürecinin halen büyük ölçüde tabandan kopuk olarak ilerlediği yolundaki eleştiriler "AB'de demokrasi açığı" tartışmaları bağlamında devam etmektedir. Bu tartışmaların merkezinde "teknokratik" ve "elitist" bir kurum olarak dikkati çeken Avrupa Komisyonunun yer alması ve eleştirilere hedef olması ERT ile bu kurum arasındaki ilişkilere bu veriler ışığında yaklaşılmasını gerektirmektedir. Bu durumda ister yukarıda değinilen eleştirel yaklaşımı takınıp ERT'nin, dolayısıyla Avrupa sermayesinin Komisyon üzerinde, dolayısıyla da Birlik politikaları üzerinde etkili olduğuna kanaat getirelim, ister ERT'nin kuruluş aşamasında Komisyonun teşvikinin etkili olduğunu göz önünde bulundurarak Komisyonun kendisine muhattap olmak üzere ERT'yi "örgütlediğini" ve kendi benimsediği politikalara bir tür teyit ve teşvik mekanizması oluşturduğunu iddia edelim, veya her iki durumun da belirli ölçülerde geçerli olabileceğini kabul edelim, bu tablodan kesin olarak ortaya çıkan sonuç ERT ile AB arasındaki ilişkinin tabandan büyük ölçüde kopuk bir düzlemde ilerlemesidir.

Kaynakça

- ACI, Esra Yüksel , "Küreselleşme Olgusu ve STK'lar", **Üniversite ve Toplum**, Cilt:5, Sayı.1, Ocak-2005.
- ARABACI, A, "Küresel Sivil Toplum Ağlarına Doğru: Küresel Düzlemde ve Avrupa Birliğinde Çevreci Gruplar", **Sivil Toplum Dergisi**, Yıl. 1,S. 3, Eylül-2003.
- BARTAK, Karel, "Les Institutions Européennes sous Influence", **Le Monde Diplomatique**, Ekim, 1998.
- BEDER, S., "Corporate Propaganda and Global Capitalism-Selling Free Enterprise?", in Lacy M. J., Wilkin, P. (Derleyenler), **Global Politics in the Information Age**, Manchester University Press, Manchester, 2005.
- CASSEN, Bernard, "Le Piège de La Gouvernance", **Le Monde Diplomatique**, Haziran 2001.
- CAUBET, G., Christian, "Liaisons dangereuses avec le monde des affaires", **Le Monde Diplomatique**, Eylül 2005.
- ÇAHA, Ömer, **Aşkın Devletten Sivil Topluma**, Gendaş Kültür yayın, İstanbul 2000.
- "ERT Highlights 1983-2003", ERT yayını, Brüksel, Haziran 2003,
- "ERT Milestones and Chairmen", http://www.ert.be/ert_milestones_and_its_chairmen.htm, 05.08.2006.
- "ERT Origins: Providing the Wake-up Call", <http://www.ert.be/origins.htm>, 05.08.2006.
- "ERT Structure", <http://www.ert.be/structure.htm>, 05.08.2006.
- "European Roundtable of Industrialists", <http://www.ert.be/home.htm>, 05.08.2006.
- GEORGE, Susan, "L'Ordre Libéral et ses Basses Oeuvres", **Le Monde Diplomatique**, Ağustos 2001.
- KARADAĞ, A, "Demokratikleşme ve Sivil Toplum: Liberal Düşünce Topluluğu Örneği", **Sivil Toplum Dergisi** Yıl.1, S.4, Aralık-2003.
- KEYMAN, Fuat; "Sivil Toplum, Sivil Toplum Kuruluşları ve Türkiye", **STK ve Demokrasi Konferans Yazıları**, İstanbul Bilgi Üniversitesi No. 4, 2004
- "Missing Links: Upgrading Europe's Transborder Ground Transport Infrastructure", ERT yayını, Paris, Aralık 1984.
- NAVARRO, Vicente, "Eurosclerosis versus U.S. dynamism - European economy's rigidity", **Challenge: The Magazine of Economic Affairs**, Temmuz-Ağustos 1998.

- ÖGE, İ. Kerem, **The Relationship Between European Union and Globalisation: A Neo-liberal Consensus?**, Warwick Üniversitesi Uluslararası Politik İktisat Programı kapsamında hazırlanan yüksek lisans tezi, Warwick, Eylül 2004.
- PETRELLA, Riccardo, "Cinq pièges tendus à l'éducation", **Le Monde Diplomatique**, Ekim 2000.
- SARIBAY, A. Yaşar, **Siyaset, Demokrasi ve Kimlik**, Asa Kitabevi, Bursa 1998, s.29.
- SÉLYS, Gerard de, L'école, Grand Marché du XXIe Siècle, **Le Monde Diplomatique**, Haziran 1998.
- "Sivil Toplum İş Başında", Avrupa Komisyonu Türkiye Temsilciliği, 2001, <http://www.deltur.cec.eu.int/sivil.rtf>, 01.09.2006.
- TURAN, İter, "Sivil Toplum Kurumları ve Özerklik", **Sivil Toplum**, TÜSES Yayınları, İstanbul 1991.
- VAN Apeldoorn, Bastiaan, "Transnational Class Agency and European Governance: The Case of the European Round Table of Industrialists", **New Political Economy**, Cilt 5, No.2, (2000).
- VAYSSIÈRE, Bertrand, **Groupes de Pression en Europe, Europe des Citoyens ou des Interêts?**, Editions Privat, Toulouse, 2002.

“AB SİVİL TOPLUM DİYALOĞU” VE TÜRKİYE: DEMOKRATİKLEŞME BAĞLAMINDA SORUNLAR VE BEKLENTİLER

Arş. Gör. Zuhal Ünalp ÇEPEL
zuhal.unalp@deu.edu.tr
Dokuz Eylül Üniversitesi İşletme Fakültesi

Özet

Bu çalışmada “sivil toplum diyalogu” kavramının Türkiye’de sivil toplum alanında yarattığı sorumluluk ve artan beklentiler incelenmektedir. Demokratikleşme süreçlerine bağlı olarak gelişen sivil toplum kavramı, Türkiye’nin AB’ye üyelik sürecinde önemli bir role sahiptir. Bu çalışmada Türkiye’deki sivil toplum, Osmanlı dönemindeki sivil toplum unsurları, Tek Parti Dönemi’nin (1923-1946) tutumu, 1980’lerde başlayan neoliberal hareketler, 1999’da başlayan AB adaylık süreci ve 1999 Marmara depreminin sonuçlarına dayanarak ele alınmıştır. AB’ye uyum sürecinde demokrasi ve demokratik kurumların varlığı daha önemli hale gelmiştir. Çalışmada Türkiye’nin demokratikleşme sürecine katkıda bulunan gelişmeler, Türkiye’de sivil toplum alanındaki sorunlar ve beklentiler vurgulanmıştır.

Anahtar Kelimeler: Sivil toplum, demokrasi, Avrupa Birliği, Türkiye’nin politikaları

“EU CIVIL SOCIETY DIALOGUE” AND TURKEY: PROBLEMS AND EXPECTATIONS WITH REGARD TO DEMOCRATIZATION

Abstract

This study analyzes “civil society dialogue concept”, which formed responsibilities and increased expectations among civil society groups in Turkey. Civil society concept is generally developed based on democratization processes, has a crucial role in the integration of Turkey to the European Union. In this study, civil society in Turkey is during the periods of the Ottoman Empire, the Single Party (1923-1946), the neo-liberal movements (1980’s), the beginning of the EU candidacy (1999) and after the Marmara earthquake (1999). Democracy and the existence of democratic institutions became more important in the European integration. In this paper, the developments contributing to the democratization process of Turkey, as well as the problems and expectations are emphasized.

Key Words: Civil society, democracy, the European Union, the Turkish policies

Giriş

Anadolu medeniyetlerindeki ahilik teşkilatı, Osmanlı İmparatorluğu’ndaki vakıflar, dini cemaatler, loncalar, Türkiye Cumhuriyeti’ndeki dernekler, meslek örgütleri ve sendikalar gibi sivil toplum unsurları bu coğrafyanın (Türk ulusunun) sivil toplum geleneğini oluşturmuştur. Günümüzde ise, Avrupa Birliği ile üyelik müzakerelerini yürütmekte olan Türkiye’de bu geleneğe yeni bir yaklaşım getirilmiştir: sivil toplum diyalogu. Sivil toplum diyalogu en geniş kapsamlı sivil toplum tanımına -yani hükümet ve kamu idaresi dışındaki tüm toplumsal yapılara- odaklanmaktadır. Böylece karşılıklı olarak bilginin artırılması, işbirliğinin ve deneyimlerin paylaşılması amaçlanmaktadır. Sivil toplum diyalogunun hedefleri arasında kadın hakları ve eşit fırsatlar alanında faaliyet gösteren kuruluşlar da dahil olmak üzere sivil toplum kuruluşları (STK), profesyonel kuruluşlar, iş adamları dernekleri, gençlik, üniversite, kültür ve medya yer almaktadır (Commission Report, 2005,IP/05/805).

Türkiye’de tam anlamıyla varlık gösteremeyen sivil toplum diyalogu, Osmanlı döneminde ve Cumhuriyetin kuruluşundan bugüne devlet-merkezci sisteme bağımlı olan sivil toplum ve STK’ları içermektedir. AB’nin tavsiyeleri ve raporları ışığında da olsa son dönemde sivil toplumdaki uyanış dikkat çekmektedir.

“Sivil” kavramının epistemolojik kökenine bakıldığında uygarlık (civilization) kavramı ile karşılaşılmaktadır. Uygarlık ya da *sivilizasyon* ile sivil sözcükleri arasında yakın bir ilişki vardır. *Sivilizasyon* sözcüğü Batı düşüncesindeki anlamı olan uygarlıktan önce, sivilleştirme anlamına gelmekteydi. Sivil ve sivilleştirme sözcüklerinin ortak kökeni olan Latince “civilis” sözcüğü, yurttaşa, hayatına, haklarına ilişkin bütünü ifade etmekteydi. (Akal, 1995: 34) Bu konuda Şerif Mardin de “sivil” kavramının, şehir hayatının beraberinde getirdiği hakları ve yükümlülükleri kapsadığını belirtirken, terimin ‘şehirli’ yani ‘medenî’ olanla ilgili olduğunu; karşınının da ‘gayr-ı medenîlik’ yani barbarlık olduğunu ifade etmektedir (Mardin, 1992: 20).

Son on-on beş yıldır, sivil toplum kavramı demokratikleşme kavramı ile birlikte kullanılmaktadır. Ali Yaşar Sarıbay bu kavramların sık kullanılmaya başlanmasının devlet-toplum ilişkisinin mahiyetinin doğurduğu bir durum olduğunu belirtmektedir (Sarıbay, 2000: 451). Türkiye’deki STK’ların % 56’dan fazlasının 1980’den sonra kurulması bu tartışmaların nedenini açıkça ortaya koymaktadır (AK, 2003: 62). Bu dönemde sivil toplum unsurları Türkiye’deki geleneksel merkezîyetçi varlık alanına karşı bir varlık alanı

oluşturmaya başlamıştır (Ak, 2003: 61) Sarıbay, Doğu toplumlarında bireyi devlet gücü karşısında koruyacak mekanizmaların ve yapıların yani sivil toplumun olmadığını vurgulamıştır. Bu ortamda sivil toplum diyalogu kavramı da geçmişe uzanmamaktadır. Sarıbay, demokrasinin ancak demokratik bir politik kültür zemininde inşa edilebileceğini belirterek sivil toplumla örtüştüğüne dikkat çekmektedir (Sarıbay, 2000: 453). Çünkü çağdaş demokraside sivil toplum içindeki çatışmalar meşru sayılmakta, toplumsal grupların birbiri üzerinde iktidar tesis etmeleri önlenmektedir.

STK'ların kendi varlıklarını koruması, güçlerini geliştirmesi, amaçlarını gereği gibi gerçekleştirebilmesi ancak demokratik yönetimlerde gerçekleşebilmektedir (Başoğlu, 1997: 113). STK'lar demokratik hukuk devlet düzeni içinde bireylerin sadece "denetleme" ile yetinmeyip çeşitli alanlarda örgütlenerek hukuk devleti düzenini sağlamasına yardımcı olmaktadır (Hatemi 1997: 337).

Türkiye Avrupa Birliği'ne üyelik sürecinde sivil toplum unsurları arasındaki diyalogun artırılmasına yönelik çalışmalara ivme kazandırmıştır. Avrupa Birliği'nin katılımcı demokrasi anlayışı ile Türkiye'deki sivil toplum anlayışı da değişmektedir. Marguerite A. Peeters, 2001 yılında AB Komisyonu tarafından yayınlanan Avrupa Yönetişimi Üzerine Beyaz Kitap isimli raporda Avrupa'daki sivil toplumun karar alma süreçlerine katılarak demokrasi kültürünün benimsenmeye başladığını belirtmiştir. Peeters bu şekilde AB'deki demokrasi açığının giderilebileceğini savunmuştur (Peeters, 2003).

Bu çalışmada ise AB tarafından desteklenen Türkiye'deki sivil toplum girişimlerinin demokratik kültüre katkıda bulunduğu ve sivil toplum diyalogunu geliştirdiği sonucuna varılmıştır. Çalışma "sivil toplum diyalogu" kavramının Türkiye'de yarattığı sorun ve beklentileri incelemeyi amaçlarken, Türkiye'de AB'ye yönelik hedeflerin önemli bir bölümünü oluşturan sivil toplum hareketine atıfta bulunur. Bu noktadan hareketle sivil toplum diyalogu kavramıyla yeni tanışan Türkiye'deki STK'ların bu diyalogu sağlamaları için tarihsel gelişmelerini ve AB üyelik sürecindeki rollerini incelemek yerinde olacaktır. Bu incelemenin ardından Türkiye'deki sivil toplum hareketi AB ile karşılaştırılmış, Türkiye'nin sorumlulukları ve eksik kaldığı yönler vurgulanmıştır.

Sivil Toplum Kavramı

Gönüllü ve kendiliğinden örgütlenmiş olan sivil toplum, devletten özerk bir şekilde var olan sosyal yaşam alanı olarak tanımlanmaktadır (Yılmaz, 2003: 321). Halil İnalçık'a göre sivil toplum, kendi ekonomik kanunlarını, oyun kurallarını takip etmek isterken, devlet kendi menfaatleri için kontrol sistemi kurmak istemektedir (İnalçık, 2000: 97). Bu anlamda John Keane'nin de tanımladığı gibi sivil toplum "devletin dışında, devlet tarafından planlanıp kurulmamış, devlet denetiminde olmayan toplumu veya toplumlari" ifade etmektedir (Keane, 1993: 48).

C. Taylor ise, sivil toplumun, minimal anlamda "devletin vesayeti altında olmayan, özgür birliklerin bulunduğu yerde, güçlü anlamda ise "sadece bir bütün olarak toplumun, devlet vesayetinde olmayan bu tür birliklerle kendisini yapılandırabildiği ve eylemlerini koordine edebildiği yerde var olduğunu ileri sürmektedir (Taylor, 1990: 111). Elisabeth Özdalga'ya göre, sivil toplum, ikili bir denge hareketi üzerine kuruludur: Buna göre bireyler, merkezi devletin baskısından korunarak bireysel özgürlüklerini güvence altına alır. Diğer taraftan merkezi devlet gücü, sivil toplumu var eden bağımsız bireylerin oluşturduğu ara grupların varlığı sayesinde dizginlenir (Özdalga, 1996: 99). Ersin Kalaycıoğlu'na göre sivil toplum, kendi rızaları ile biraraya gelmiş vatandaşların devlet ya da merkezi bir ulusal gücün müdahalesinden bağımsız hareket etmelerini ifade eder (Kalaycıoğlu, 2001). M. Burhan Erdem ise tarihsel olarak sivil toplumun gelişmesi ile piyasa toplumunun gelişmesi arasında büyük ölçüde paralellik olduğunu savunmaktadır. Buna göre devletin vatandaşlarının ekonomik hayatını büyük ölçüde düzenlediği, koordine ettiği bir rejimde sivil toplumun varlığı sınırlanmış demektir (Erdem, 1997: 402). Norberto Bobbio, STK'ları demokrasinin gelişmesine katkıda bulunan, kar amacı gütmeyen, devletten ayrı hareket edebilen, bireylerin ortak amaç ve hedeflerine bakıldığında ise; siyasal iradeyi ve yönetimi kamuoyu oluşturmak suretiyle etkileyebilen bir örgütlenme türü olarak tanımlamaktadır (Bobbio, 1993: 17).

Bu tanımlar ışığında sivil toplum, kendi rızalarıyla biraraya gelen bireylerin merkeze bağımlı olmadan, karar alma sürecini etkileme amacıyla olan ve bu rolüyle demokrasiye katkıda bulunan bir örgütlenme türü olarak karşımıza çıkmaktadır.

Sivil Toplum-Demokrasi İlişkisi

Sovyetler Birliği'nin yıkılmasının ardından sivil toplum konsepti toplumlardaki demokratikleşme süreçlerine eklenmiştir (Kadioğlu, 2005: 24). Gelişmiş ülkelerdeki sosyal bilimciler demokrasiyi daha iyi hale getirmenin yollarını tartışmaya başlamış, gelişmekte olan ülkelerde ise sivil toplum kavramı otoriter rejimlere karşı en önemli araçlardan biri haline gelmiştir (Başkan, 2000: 280). Ernest Gellner'e göre yaşayabilir bir demokrasinin gelişimi için bir önkoşul olarak bakılan sivil toplumun gelecekteki gelişme şansı STK'ların niteliğine bağlıdır (Gellner, 1994: 7).

STK'ların kendi varlıklarını koruması, güçlerini geliştirmesi, amaçlarını gereği gibi gerçekleştirebilmesi ancak demokratik yönetimlerde gerçekleşebilmektedir (Başoğlu, 1997: 113). M. Lütfullah Karaman'a göre günümüzde sivil toplum hürriyetlerin kökleşerek kamu hayatının temel unsurları haline gelmesiyle oluşmuştur (Karaman, 1997: 203). Bu noktada STK'lar demokratik hukuk devlet düzeni içinde bireylerin sadece "denetleme" ile yetinmeyip çeşitli alanlarda örgütlenerek hukuk devleti düzenini sağlamasına yardımcı olmaktadır (Hatemi, 1997: 337). Bugün demokrasiler kamu sektörü, kar amaçlı özel sektör, kar paylaşırma amacı gütmeyen ve kamu yararına çalışan vakıflar ve dernekler gibi gönüllü kuruluşlar olmak üzere başlıca üç temel sektöre dayandırılmaktadır. STK'ların yer aldığı bu sektöre "üçüncü sektör", "bağımsız sektör" veya "vatandaşlar sektörü" de denmektedir. Bu ayrıma göre üçüncü sektörü örgütlemeyen demokrasilerde vatandaş birinci ya da ikinci sektörün egemenliği altındadır ve demokratik gelişme bu sektörün bağımsız bir sektör olarak gelişmesine bağlıdır (Demirel, Alptekin, Alluşoğlu, 2002: 135).

Avrupa'da Sivil Toplumun Kuramsal ve Tarihsel Gelişimi

Sivil toplumun tarihsel gelişimi dikkate alındığında sivil toplum kavramı Orta Çağ'da kültürel ve ekonomik anlamda burjuvazinin ortaya çıkması ve kentleşmenin bir sonucu olarak görülmektedir. Sivil toplum Batı'da insanların çıkarlarını devlet dışında elde etmek üzere, meşruluğu kabul edilen örgütlenmeler biçiminde ortaya çıkmıştır (Azaklı 1997: 224). Batı toplumunda yaşanan feodalite, kilise, kral-burjuvazi ilişkileri iktidarın müdahale alanı dışında bazı alanların varlığının kabulünü kolaylaştırmıştır (Yılmaz, 2003: 325).

Avrupa'da tarih boyunca farklı şekillerde yorumlanan sivil toplum kavramı, Aydınlanma Çağı'na kadar belli bir hukuk düzenine tâbi bir tür siyasi örgüt olarak anlaşılmalıdır. Lütfi Sunar'a göre sivil toplum, siyasal olanın ayırımının henüz yapılmadığı bu anlayışta, sivil toplum ve devlet neredeyse eş anlamlıdır ve iyi vatandaşlıkla yakından ilişkili ahlaki bir değerdir (Sunar, 2004). İdris Küçükömer, sivil toplumu Batı kültürel birikiminin ürünü olarak görürken, Şerif Mardin sivil toplumu "medenilik anlayışıyla Batı Avrupa toplumsal tarihinde önemli bir sosyal aşama, tarih felsefesi alanında bir tartışma alanı ve devleti protesto etme geleneği" şeklinde tanımlamaktadır (Mardin, 1995: 278).

İkinci Dünya Savaşı sonrasında kurulan uluslararası kurum ve kuruluşlar, devletlerin mutlak otorite olduğu anlayışını aşındırarak sivil gelişmeleri desteklemeye başlamıştır. Sivil toplumun canlanışında Sovyetler ve Doğu Avrupa'daki merkezi, bürokratik devlet yapılarının başarısız olması ve çökmesi ile küresel gelişme ve değişimler önemli rol oynamıştır. Devletçi yapıların başarısızlığı ve çökmesi ile bireyin ve sosyal aktivitelerinin önemi artmış, çıkar temelli olmayan yeni tür sosyal hareketlerin ve STK'ların oluşmasını sağlamıştır. Böylece aktif ve katılımcı bir sivil toplum anlayışı öne çıkmıştır (Yılmaz, 2003: 320).

Sivil toplum, Batı dünyasında gelişimini sürdürürken kuramsal anlamda da bir inceleme alanı haline gelmiştir. Sivil toplum, Aristo'nun "polis" kavramına kadar geri giden Avrupa geleneğinde devlet ile aynı anlamda kullanılmıştır. Batı siyasal literatüründe daha iyi bir toplumsal düzene ulaşmak için bireyin hak ve yükümlülüklerini düzenleyen siyasi kurumlar olarak sivil toplum ve devlet kavramları 18. yüzyılın ortalarına kadar aynı anlamda kullanılmıştır (Keane,1993: 35).

Sivil toplum kavramı Batı'da Sanayi Devrimi ile ortaya çıkan yeni toplumsal ve siyasi arayışların sonunda oluşmuştur. 17. yüzyıldan itibaren siyasi değerler üzerine yoğun tartışmalar ve arayışlar ortaya çıkmış, bunun bir uzantısı olarak sivil toplum kavramına ilişkin değişik argümanlar gelişmiştir. Thomas Hobbes, John Locke ve Jean-Jacques Rousseau, sivil toplum kavramını siyasi otoriteyi ortaya çıkaran kamusal alan anlamında kullanmıştır (Çaha, 1997: 28). Sivil toplumu devletten sistemli olarak ayıran ilk düşünür Hegel'dir. Hegel sivil toplumun yaşamının ulus devletinkinden farklı olduğunu belirtmiştir. Hegel'e göre sivil toplum, siyasal toplumun ötesindeki alandır, ancak devlet bu alanı düzenlemeli, egemenlik altına almalıdır (Bostancı, 1997: 181).

Türkiye'de Sivil Toplumun Gelişim Süreci

Türkiye'de yukarıdan aşağıya gerçekleşen ve elit kesimin üstlendiği modernleşme projesi, bu coğrafyadaki farklı kültürel, siyasi, ekonomik ve ideolojik özelliklerinden ötürü Avrupa'daki projelere göre farklı bir gelişim göstermiştir (Heper, 1976: 8). Türkiye'de elitist bir yaklaşım ve seküler bir yapı ile yaratılan "bürokratik yönetim geleneği", Cumhuriyetin kuruluşundan 1946 yılına kadar olan Tek Parti Dönemi'nde devam etmiştir (Çaha, 2001: 40). Ve bu dönem boyunca gerçekleştirilen yapısal reformlar "merkez" tarafından "çevre"ye uygulanmıştır. O nedenle Türkiye'de sivil toplum Şerif Mardin'in deyimiyile ancak merkeze uyum sağladığı noktalarda bir aktör olarak rol oynayabilmiştir (Mardin, 2000: 98).

Türkiye'de sivil toplum kuruluşları güçlü kuruluşlar olamamıştır. Bunun en önemli nedeni merkezîyetçi-bürokratik özellikler taşıyan devlet yapısı, Osmanlı döneminde ve Cumhuriyet döneminin ilk yıllarındaki otoriter politikalarından dolayı sivil toplumun gelişimine önemli bir engel teşkil etmesidir (Ak, 2003: 59).

Osmanlı Devleti'nde Sivil Toplum Unsurları

Osmanlı İmparatorluğu'nda sivil toplum, toplumsal yaşamda ortaya çıkan monarşik/teokratik-merkeziyetçi/geleneksel, dinsel düşünce, vakıf yapısı altında ortaya çıkmıştır. Vakıf kültürü, ahilik ve lonca teşkilatlanması ve tarikat unsurları statükoyu koruduğu için Batı'da ortaya çıkan sivil toplum kavramına atfedilen değerleri taşımamıştır. (Minc, 2000)

Vergi toplamakla, üretimin standartlara uygunluğunu ve fiyatları denetleme yükümlülüğü olan loncalar, devletle Anadolu esnafı ve zanaatçısı arasında devleti temsilen idari bir görev üstlenmiştir (Çaha, 2000: 164). 1913 yılında kapatılan, esnafla merkezi yönetim arasında önemli bir köprü görevi üstlenen loncalar yöneticiler tarafından kontrol ve gözetleme aracı olarak görülmüştür (Tosun, 2001: 211). O nedenle Osmanlı loncalarının bir yüzü sivil topluma dönük iken ağırlıkta olan diğer yüzü devlete dönük kalmıştır.

Loncaların yanı sıra siyasal partiler, dernekler, dini kurumlar, ulema, soylu kesim, işçi hareketleri, kadın hareketleri, medya ve siyasal ideolojiler devlete bağımlı olarak imparatorluk sınırları içinde gelişmiştir (Çaha, 2000: 236). Bu noktadan hareketle denilebilir ki Osmanlı toplumunda siyasal toplum, sivil toplumun da işlevini üstlenmiş, bu nedenle toplumda aşağıdan yukarıya doğru etkin bir tavır varolamamış, sivil toplumu teşkil edecek unsurlar, ekonomik, kültürel ve idari açıdan merkeze bağlı kalmıştır (Kongar, 2002: 610).

Osmanlı'da devlet-toplum ilişkisi üç dönemde incelenmektedir. Birinci dönem 16. yy öncesini kapsamakta olup ekonomik alanda ahilik ve lonca gibi esnaf kuruluşları, kültürel alanda ise başta tarikatlar olmak üzere dini topluluklar önemli rol oynamıştır. İkinci dönem ise 16. yüzyıl sonrasındır. Bu süreçte merkezi otorite sivil toplumun gelişmesine engel teşkil etmiştir. Üçüncü dönem ise 19. yüzyıldır. Bu dönemde Osmanlı modernleşmesi başlamış, hukuk, idare, ekonomi ve eğitim alanlarındaki reformlarla sivil toplum alanında canlanma sağlanmıştır. Ancak yeni ortaya çıkan sivil toplum unsurlarından bazıları sivil toplumu yok edici nitelikte olmuştur. 19. yüzyıla kadar sivil toplum unsuru niteliğindeki medreseler, 19. yüzyıl sonrasında vakıflar, tarikatlar ve loncalar merkezi idarenin etki alanına girmeye başlamıştır (Lewis: 6).

19. yüzyılda yasalar önünde eşit ve özgür olma istemlerinin yanı sıra serbest piyasa ekonomisini destekleyen Jön Türkler ile yeni sivil toplum aktörleri sahneye çıkmıştır. Bu dönemde Osmanlı'da kurulan siyasi partiler, ekonomi örgütleri Osmanlı burjuvazisinin ortaya çıkmasına neden olmuştur (Arslan, 2001). Genç Osmanlılar ve Jön Türkler akımı içinde yer alan aydınların tepeden inme yaklaşımı sivil toplum dinamizmini köreltecek olan bir siyasal felsefenin de temelini atmıştır. İktidardaki bürokratik-aydın kesim yüzünü mutlak olarak Batı'ya çevirdiği için merkez-çevre kopukluğu daha da pekişmiştir (Fisher, 1995: 1). Ali Kazancıgil, Genç Türkler ve Kemalistlerin, devletin sivil topluma egemen olduğunu, meşruiyet ve otoritenin devlet seçkinlerinin tekelinde olduğunu ve sivil seçkinlerce paylaşılamayacağını savunduklarını belirtmiştir (Kazancıgil, 2000: 147).

Cumhuriyet Dönemi: Yeni Aktörlerin Ortaya Çıkışı

Osmanlı İmparatorluğu'nun yıkılmasının ardından kurulan Türkiye Cumhuriyeti birey ile devlet arasında, devlet ile üçüncü sektör arasında yeni bir toplumsal sözleşme yapılmasını sağlamıştır. Sivil-ordu bürokrasisine aydınların da katılmasını getiren bu toplumsal sözleşme ile birlikte Türkiye'de Batı tarzı merkezi yönetim sistemi benimsenmiştir. Ancak bu aşamada Türkiye'de elitist bir yaklaşım ve seküler bir yapı ile "bürokratik yönetim geleneği" yaratılmıştır (Sarıbay, 2000: 105). Bu gelenek Cumhuriyetin kuruluşunda ve 1923-1946 arasındaki Tek Parti Dönemi'nde de devam etmiştir. Bu dönem boyunca gerçekleştirilen yapısal reformlar ve programlar her yönden baskın olan "merkez" tarafından "çevre"de uygulanmıştır. O nedenle sivil toplum ancak merkeze uyum sağladığı noktalarda bir aktör olarak rol oynayabilmiştir (Mardin, 2000: 98).

Tek Parti Dönemi'nde Osmanlı'dan miras alınan sivil toplum unsurları kalmamıştır. Devletçi elit dönemin özelliğinden ötürü sivil toplum unsurlarını tehdit olarak algılamış, 1930'lu yıllardan itibaren bu sivil toplum unsurlarını tasfiye etmiştir (Çaha, 2000: 236). O nedenle Tek Parti Dönemi'nde, Osmanlı İmparatorluğu'nda gelişen medreseler, tarikatlar, vakıflar, özel teşebbüsler, ekonomik gruplar, siyasal partiler, dernekler, işçi hareketleri, kadın hareketleri, medya ve siyasal ideolojiler gibi sivil toplum unsurlarının bir işlevi kalmamıştır. (Çaha, 2001: 40).

1950 yılında başlayan Çok Partili Dönem'de STK'lar bakımından yeni bir süreç başlamıştır. Bu dönemde dernekler, vakıflar, dini gruplar, işçi sendikaları, işveren kesimi, köylü gruplar ve farklılaşan medya gibi unsurlar Tek Partili Dönem'den sonra yeniden ortaya çıkmıştır. Ancak bu gruplar siyasal yaşamın aktörleri olamamıştır. Siyasal yaşama devletçi-elit ile seçilmiş olan siyasi elitler hakim olduğu için söz konusu sivil toplum unsurları siyasal partilere yönelmişlerdir (Çaha, 2001: 238).

12 Eylül 1980 darbesinin ardından sivil toplum, devletin karşısında yer alan hak ve özgürlükler alanı olarak "askeri toplum"un karşısı şeklinde yanlış bir karşılık içinde tanımlanmıştır (Duman, 2003: 347). Siyasetten uzaklaşan Türk toplumu darbenin etkisinin azalması ile etkinliğini arttırmaya başlamıştır. 1980 sonrası dönemde sivil toplum Türkiye'de en çok tartışılan konulardan biri haline gelmiştir. Türkiye'deki STK'ların % 56'dan fazlasının 1980'den sonra kurulması bu tartışmaların nedenini açıkça ortaya

koymaktadır. Bu dönemde sivil toplum unsurları Türkiye'deki geleneksel merkezîyetçi varlık alanına karşı bir varlık alanı oluşturmaya başlamıştır (Ak, 2003: 62).

1980'lerden bu yana Türkiye'nin modernleşmesinde STK'ların rolü bulunmaktadır. 1980 sonrasında merkez sağ ve merkez sol siyasi partilerinin etkin politika yürütme yeteneğinin giderek azalması nedeniyle bu partilere olan toplumsal destek azalmıştır. Böylece STK'lar güç kazanarak siyasal ve sosyal değişimin etkili aktörlerinden olmaya başlamıştır (Keyman, İçduygu, 2003: 224).

Neoliberal Politikalar ve Adaylık Süreci

Türkiye'de 80'li yıllarda başlayan ve 90'lı yıllar boyunca devam eden sosyo-politik bir değişim gerçekleşmiştir. Bu değişim ile güçlü devlet geleneğinden uzaklaşmış, siyasi merkezin dışında daha çok aktör rol oynamaya başlamıştır. Türkiye ekonomisi ve kültürel hayatına devletin etkisi azalmıştır (Sarıbay, 2000: 105). Devletçi politikalar yerine neoliberal politikaların uygulanmaya başlaması yeni bir girişimci sınıf ortaya çıkmasına neden olmuştur. Böylece sivil toplum bağlamında çalışmalar artmış, STK'lar sesini daha fazla duyurmaya başlamıştır.

1990'lı yıllar, dernekler, meslek örgütlerinin siyasi faaliyeti, siyasi partilerin kadın ve gençlik kollarını örgütlemeleri önündeki yasakların anayasa değişiklikleriyle kaldırılması gibi gelişmelere tanıklık ettiği için sivil toplumun gelişimi bakımından önemli yıllardır. (Ak, 2003: 61). Her ne kadar 1990'lı yıllarda toplumsal değişimin etkisiyle STK'lara daha fazla önem verilmeye başlanmışsa da bu süreç yalnız toplumun iç dinamikleriyle açıklanamamalıdır. Türkiye'nin içinde yer alma çabasını giderek yoğunlaştırdığı Batının Türkiye üzerindeki etkileri de dikkate alınmalıdır (Özüerman, 1998: 94).

1999 Helsinki Zirvesi de Türkiye'deki sivil toplum ve siyasi dönüşüm bakımından önemli bir tarih olarak değerlendirilmektedir. Helsinki Zirvesi ile başlayan ve devam etmekte olan süreçte Türkiye'nin demokratikleşmesi yolunda büyük adımlar atılmıştır (Göksel, Güneş, 2005: 66). Bu zirvede aday ülke statüsünü kazanan Türkiye, AB'ye üyelik kriterlerini uygulamaya başlamıştır. Ve o tarihten bugüne Türkiye sivil toplum alanında dikkat çeken bir ilerleme kaydedilmiştir. Zirvede bütün AB aday ve üye ülkelerde devlet-toplum ilişkilerinin gelişmesi için hizmet etmekte olan Kopenhag kriterleri ile -hukukun üstünlüğü, insan haklarının korunması ve azınlık haklarına saygı- Türkiye'nin demokratik istikrara kavuşacağı vurgulanmıştır (Keyman, İçduygu, 2003: 224).

STK'ların devletin rolü ve işlevleriyle paralel bir şekilde geliştiği Türkiye'de, AB'ye üyelik sürecinde devlet-toplum ilişkilerinin demokratik bir şekilde düzenlenmesi gerekmektedir. Türkiye'deki güçlü devlet geleneği 1990'lı yıllarda AB üyeliğinin desteklenmesi ile yeniden gözden geçirilmiştir. Sivil toplum Türkiye'nin tartışma platformlarında giderek önem kazanmakta ve demokratikleşme açmazına çözüm arayışlarında gündeme getirilmektedir (Özüerman, 1998: 94). STK'ların AB'ye üyelik sürecinde demokratikleşmeyi destekleyen itici bir güç konumunda olduğunu söylemek yerinde olacaktır (Keyman, İçduygu, 2003: 224). Helsinki sonrası dönemde, bir aday ülke olarak Türkiye'de örgütlü sivil toplumun AB'ye uyum sürecine aktif katılımının sağlanması daha çok önem kazanmıştır. Bu konu Katılım Ortaklığı Belgelerinde de vurgulanmış, Türkiye'nin, kısa vadeli önceliklerden biri olarak, toplanma ve dernek kurmaya ilişkin yasal ve anayasal garantileri güçlendirmesi ve sivil toplumun gelişimini teşvik etmesi önerilmiştir. Yeni güçlenen sivil toplumu, Avrupa ile bütünleşme sürecinde önemli görevler beklemektedir.

Hem üye hem de aday ülkelerde STK'larla işbirliği içinde olmayı hedefleyen Türkiye'deki STK'lara 1980'li yılların sonundan itibaren mali yardımlar sağlanmakta, sivil toplumun gelişim sürecine katkıda bulunmaktadır. AB demokratikleşme, insan hakları ve sivil toplumu destekleme alanlarındaki projeler için daha sistematik ve geniş çaplı bir biçimde yardım sağlamayı planlamaktadır. Böylece, STK'ların, ulusal ve uluslararası düzeydeki etkinliklerini ve etkilerini artırması sağlanacaktır. Türk STK'ları ve devletin desteğiyle bu kuruluşların, toplumun taleplerini daha güçlü ve doğru bir şekilde yansıtmaları, girişimlerinden sonuç almaları mümkün hale gelecektir.

1999 Marmara Depremi

1999 depremi Türkiye'nin en sanayileşmiş bölgesi olan Marmara'da büyük bir yıkıma sebep olmuş ve devlet istatistiklerine göre 20.000 insan ölümüne sebep olmuştur. Dünya Bankası tarafından hazırlanan Marmara Depremi Raporu'nda bu depremin toplumu son yıllarda hiçbir ülkede görülmemiş bir acil yönetim krizi ile başbaşa bıraktığı vurgulanmıştır (Jalali, 2002: 122).

Depremin ardından Türk insanı güçlü devletin önemli sorunların üstesinden gelme konusunda ne kadar zayıf olduğunu farketmiştir. Türk devletinin krizlere acil müdahale edememesi bir ortak bilincin oluşmasını sağlamıştır. Türk toplumu ve STK'lar deprem felaketinin ardından beklenmedik bir şekilde seferber olmuş, ortak bilinç ile sorunlara etkin ve etkili çözümler getirmeyi amaçlamıştır (Keyman, İçduygu, 2003: 226).

Afet uzmanı Fred Cunny doğal afetlerin siyasi alanda değişim meydana getireceğini savunmaktadır. Cunny'e göre afet, toplumdaki temel sorunlara travmatik olarak odaklanmayı beraberinde getirir. (Kubicek, 2002: 76). Fred Cunny'nin görüşleri dikkate alındığında, Marmara depreminin doğal bir afetten siyasi bir krize dönüşmesinden sonra pek çok kişinin umudunun STK'lar olduğunu ve bu kuruluşların sivil toplum inisiyatifi kullandıklarını görmekteyiz.

Marmara depreminin ardından yaşananlar toplumsal sorunların çözümünde yeni bir bakış açısının gerekli olduğunu göstermiştir. Devletin etkin bir şekilde bölgeye yardım edememesi ve kurumları içinde bir örgütlenme yapısı kuramaması sonucunda halkın gayretleriyle kurulan STK'lar bu işlevleri yerine getirmeye çalışsa da tam anlamıyla başarılı olamamıştır. Ancak depremde bir yıl sonra Türkiye'deki siyasi söylemde insan haklarının korunması, sivil özgürlüklerin genişletilmesine yönelik değişiklikler görülmeye başlanmıştır (Sözen, Shaw, 2003: 110).

Yukarıdaki gelişmelerle şekillenen sivil toplum, bugün AB'ye üyelik sürecinde aktif rol oynamaya başlamıştır. Aşağıdaki bölümde, AB kurumsal yapısı içinde, Batı, Orta ve Doğu Avrupa ülkelerinde sivil toplum diyalogunun oynadığı role değinerek Türkiye ve AB ülkeleri arasında bir karşılaştırma yapma imkanı doğacaktır.

Avrupa Birliği'nin Kurumsal Yapısı İçinde Sivil Toplum Diyalogunun Rolü

Bugün bir ülkede STK'ların karar alma mekanizmasına katılımı ve sivil toplum diyalogu o ülkedeki demokrasi standartlarını belirler hale gelmiştir. Avrupa modeli katılımcı demokrasinin oluşturulması konusunda STK'lara önemli bir rol düşmektedir (TOBB Raporu, 2004: 3). Avrupa Birliği karar alma mekanizmasında STK'lara danışmakta ve onlardan görüş almaktadır. Birliğin entegrasyonunda ve sosyal dokusunun oluşumunda STK'ların oynadığı ve oynayacağı olumlu ve geliştirici bir rolü bulunmaktadır. O nedenle Avrupa Birliği'ndeki tüm çeşitli ulusal ve uluslararası kaynaklı STK'lar ve düşünceler politika oluşturulmasında anahtar role sahiptir.

Toplumun çeşitli kesimlerini temsil eden STK'lar, AB Komisyonu'ndan Avrupa Parlamentosu'na, Ekonomik ve Sosyal Komite'den, Bölgeler Komitesi ve Konsey'e kadar görüş bildirmektedir. Avrupa Parlamentosu ve AB Komisyonu AB içindeki STK'ların karar alma süreçlerine katılmaları için kararlar almıştır. Avrupa'da yerel, bölgesel ve ulusal düzeyde örgütlenen STK'lar bir Avrupa kamuoyu yaratarak Avrupa bütünleşmesine katkıda bulunmaktadır.

Avrupa Parlamentosu ve Sivil Toplum Kuruluşları

Avrupa Birliği STK ağının kullanılmasına ve STK'larla karar alma sürecinde iyi yönetim ilkelerine dayanan bir danışma sistemi çerçevesinde fikir alışverişinde bulunmaya büyük önem vermektedir. Avrupa Birliği kurumları özellikle Avrupa Parlamentosu içinde, STK'ların rolü ve öneminin giderek artması ile bu kuruluşlar aracılığıyla Avrupa Birliği'nin geleceği, siyasetin ve devletin şeffaflığı ilkesiyle yönlendirilecektir (Komisyon Sivil Toplum Diyalogu Raporu, 2005).

1987 yılında yürürlüğe giren ve iç pazarın gerçekleşmesi için gerekli olan düzenlemeleri sağlayan Tek Senet Antlaşması'ndan sonra karar alma sürecindeki etkinliğini giderek güçlendiren Avrupa Parlamentosu bugün özellikle, çevre, tüketici hakları ve sosyal haklar alanlarında STK'larla eşgüdüm içinde çalışmaktadır (European Parliament 2004-2009 Documents, 2005: 9). STK'ların etkisiyle Avrupa Parlamentosu'nda, suistimallerin önlenmesi amacıyla kayıt sistemi ve bağlayıcı bir iş ahlakı oluşturulması, Avrupa parlamenterlerinin maddi kaynaklarının denetimi gibi düzenlemeler getirilmiştir (TOBB Raporu, 2004).

AB Komisyonu ve Sivil Toplum Kuruluşları

Avrupa Komisyonu güçlü sanayi lobilerinin çıkarlarına karşı bir denge unsurunu garantilemek için STK'ların gelişimini desteklemektedir.

AB düzeyinde örgütlenmeleri cesaretlendiren AB Komisyonu STK'larla ilişkilerinde "temsil gücü"ne önem vermektedir. Bu noktada Komisyon, STK'ları kısıtlayıcı yasal düzenlemelerle denetlemeyi değil, karar alma mekanizmalarının şeffaştırılması ve danışma mekanizmalarının iyileştirilmesini hedeflemektedir (Commission Report, 2002, IP/02/1865). Komisyonun bir diğer hedefi de, oluşturduğu bütçe kalemi ile özellikle kamu yararına dernek ve vakıfların örgütlenmesi ve AB politikalarına katılımında etkinliğinin desteklenmesidir. STK'ların kendi aralarında bir iş ahlakı geliştirmelerini destekleyen Komisyon, kapsamlı bir bilgi bankası oluşturmak amacıyla STK rehberi de hazırlamıştır. Avrupa Birliği'nin amaçlarından birisi de bu noktada ortaya çıkmaktadır: Komisyon'un yönetim kültüründe gelişme sağlamak ve Komisyon'un temel muhataplarıyla ilişkilerinde daha şeffaf ve hesap verebilir bir yapıya kavuşması (European Citizen Action Service, 2004).

AB her anlamda bütünleşmiş bir Avrupa olmak için üye ve aday ülkeler arasında sivil toplum ağını genişletmeyi hedeflemektedir. Bu amaçla AB Komisyonu tarafından 2005 yılının Haziran ayında "AB ve Aday Ülkeler Arasında Sivil Toplum Diyalogu" başlıklı bir tebliğ yayınlanmıştır. Sivil toplumla daha

yapılandırılmış ve şeffaf bir diyalog geliştirmeyi amaçlayan AB Komisyonunun yayınladığı bu tebliğ, Türkiye, Hırvatistan ve AB sivil toplumları arasındaki diyalogun güçlendirilmesi yönünde atılan ilk adım olarak değerlendirilmektedir (Komisyon Sivil Toplum Diyalogu Raporu, 2005).

Türkiye’de Sivil Toplum Diyalogu

AB aldığı kararlar ve getirdiği düzenlemelerde “halkın katılımı”nı temel prensip olarak kabul etmektedir. Bu sebeple üye ve aday ülkelerde özel sektör ve STK’ların düşünce ve önerilerinin dikkate alınması gerekmektedir. Türkiye’deki özel sektör ve STK’ların AB ile olan ilişkilerde daha aktif rol üstlenmesi, üyelik sürecine katkıda bulunmaktadır. Böylece STK’lar, karar alma süreçlerine katılabilme imkanına sahip olmaktadır (TOBB Raporu, 2004).

Türkiye’de henüz gelişmekte olan sivil toplum diyalogu, AB tarafından 2004 İlerleme Raporu ve ardından Haziran 2005’te AB Komisyonu’nun yayınladığı sivil toplum diyalogu raporunda vurgulanmıştır. AB ile üyelik müzakereleri sürecinde olan Türkiye, AB ile sivil toplum diyalogunu sağlamak durumundadır. Ancak öncelikle Türkiye’deki sivil toplum alanında diyalog sağlanmalıdır.

AB Katılım Ortaklığı Belgeleri ve İlerleme Raporları ışığında, Türkiye’de 2001 yılından bu yana sivil toplumun gelişmesine yönelik kararlar alınmakta, yasalar değiştirilmektedir. Yasal altyapının değiştirilmesi çok önemli bir unsur olmakla birlikte tek başına yeterli olmamaktadır. Devletin kural koyucu, oyuncu ve denetleyici rolüne STK’lar da katkıda bulunmalıdır. STK’ların karar alma sürecinde yer alması ve AB perspektifine katkıda bulunması, AB’li muhatapları ile birlikte çalışmalarının kolaylaştırılmasına da bağlıdır. Bu sebeple Avrupa Birliği’nin Türkiye’deki sivil toplumun geliştirilmesi amacıyla oluşturduğu programlar çerçevesinde Türk STK’larının projeler geliştirmelerinin teşvik edilmesi yararlı olacaktır (TOBB Raporu, 2004). Projeler pek çok alanda çözüm üretmeye çalışan STK’ların amaçlarına ulaşmak için kullandıkları araçlardan bir tanesidir. STK’lar projeler aracılığıyla sosyal değişimi sağlamakta, toplulukların gelişiminde rol oynamakta ve sivil toplumun genişlemesini sağlamaktadır.

Sonuç Olarak Sivil Toplum Diyalogunda Türkiye’nin Sorumlulukları ve Eksik Yönleri

1999 yılında Türkiye’ye resmi olarak aday ülke statüsü tanınmasının ardından Türkiye’deki kurumlarla AB kurumları arasında sivil toplum diyalogu kapsamında ortak faaliyetler geliştirilmiştir. Avrupa Birliği, Komisyon tarafından yayınlanan “AB ve Aday Ülkeler Arasında Sivil Toplum Diyalogu” başlıklı tebliğ ışığında bu faaliyetlerin desteklenerek sürdürülmesi ve pekiştirilerek daha ileriye götürülmesini beklemektedir.

Avrupa Birliği, üye ve aday ülkelerde kendi bünyesindeki sivil toplum yapısına benzer bir sivil toplumu hedeflemektedir. Bu amaçla üyelik müzakerelerini yürüten ve bu süreçte sivil toplum diyalogu kavramı ile henüz tanışan Türkiye’nin de üstlenmesi gereken sorumluluklar mevcuttur.

İlk olarak STK’ların faaliyetlerini kısıtlayıcı ve karar alma sürecine katılım esnasında da yönlendirici, dayatıcı yasa ve uygulamalardan vazgeçilmesi gerekmektedir. Ancak bu şekilde STK’ların AB’ye katılım müzakereleri sürecinde rol alması sağlanacaktır. Yasal altyapının AB modeline benzer bir sistem içinde yeniden düzenlenmesi Türkiye’deki STK’ların karar alma mekanizmasına daha güçlü katılmasına yardımcı olmaktadır (TOBB Raporu, 2004). Ancak bu tek başına yeterli olmamaktadır. Türk STK’larının karar alma sürecinde yer alması ve AB perspektifine katkıda bulunması, AB’li muhatapları ile birlikte çalışmalarının kolaylaştırılmasına da bağlıdır. Avrupa Birliği’nin Türkiye’deki sivil toplumun geliştirilmesi amacıyla oluşturduğu programlar çerçevesinde Türk STK’larının projeler geliştirmelerinin teşvik edilmesi gerekmektedir. AB ile müzakereleri yürüten hükümet sivil uzmanların bilgi ve görüşlerine ihtiyaç duymaktadır (Göksel, Güneş, 2005: 69).

Bir diğer sorumluluk ise, AB üyeliğini destekleyen STK’ların AB kurumlarından gelen olumsuz ve kritik söylemlere karşı halkı üyelik konusunda bilinçlendirmesidir (Tosun, 2001: 211). Bunun sağlanması için öncelikle karar alıcılarla STK’lar arasındaki danışma mekanizmasının “iyi yönetim” ilkeleri çerçevesinde yeniden düzenlenmesi beklenmektedir. İyi yönetim ilkelerinin yerleştirilmesi hem iki yönlü iletişim mekanizmalarının açık, şeffaf, hesap verebilir olmasını sağlayacak hem de STK’larla ilgili en temel endişelerden biri olan söz konusu kuruluşların “meşru” oldukları ve gerçekten “kamu yararına” çalıştıkları denetlenebilecektir.

Türkiye’deki STK’lar Avrupa’daki kuruluşların tersine kamu bütçesinden belirli bir pay alamamaktadır. Bu nedenle Türkiye’deki STK’ların faaliyetleri ve bu faaliyetlerde başarılı olmaları sınırlı kalmaktadır (Ak, 2003: 76). Buna ilaveten STK’ların potansiyel finans kaynaklarını harekete geçiremediği görülmektedir. Bu anlamda AB fonlarından da yeteri kadar faydalanılmamaktadır. Ankara Ticaret Odası tarafından yayınlanan raporda bu sorunun Türkiye’de proje bazında faaliyet gösterme geleneğinin oluşmaması, STK’ların istikrarlı ve donanımlı bir merkez sahibi olmamaları, bilgi alt yapısını ihmal etmeleri, küresel bir nitelik kazanma gayretlerinin bulunmayışı, buna uygun kadrolar hazırlanmaması ve profesyonellerden yararlanılmamasından kaynaklandığı belirtilmiştir (Ankara Ticaret Odası AB Kapısında Sivil Toplum Dosyası, 2004).

STK'lar başlı başına birer proje olarak tanımlanmaktadır. Ülkemizde özellikle AB kaynaklarının projelere aktarılmasına başlamasıyla birlikte STK'ların bu kaynakları kullanmaya yönelik projeler geliştirmeye başladıkları görülmektedir. Ancak STK'lar proje hazırlama ve yürütme konularında yetersiz kalmaktadır. Proje gerçekleştirme sürecinin arkasında yatan sorunlar; bu alan içerisinde çalışan insan kaynağının azlığı, iletişimsizlik, işbirliğinin yetersizliği, profesyonel alışkanlıkların azlığı ve güven azlığı olarak sınıflandırılmaktadır. STK'lar arasında finansal destek elde etme rekabeti, bu kuruluşların birbirleri hakkında negatif yönde propaganda yapmaları, AB kurumları önünde birbirlerine zarar vermeleri Türkiye'de sivil toplum sektörünün henüz tam olarak gelişmediğini, olgunlaşmadığını göstermektedir (Göksel, Güneş, 2005: 67).

Bir diğer sorun ise Türk insanının örgütlü olmaktan korkmasıdır. Türk toplumunun önemli bir bölümü PKK terör örgütü gibi örgütler yüzünden herhangi bir sivil ya da demokratik kitle örgütü içerisinde yer almamaya özen göstermektedir (Ankara Ticaret Odası AB Kapısında Sivil Toplum Dosyası, 2004).

Bunun yanı sıra, STK'lar AB'yi, müktesebatı ve müzakere sürecini tam olarak bilmemektedir. O nedenle bu kuruluşlar rollerinin farkında değildir ve bu konu hakkında toplumu da bilgilendirememektedirler. STK'ların kendi tabanlarındaki AB görüşünden de yeteri kadar haberi bulunmamaktadır. Bu aşamada bilgilendirme eksikliğinin aşılmasına ihtiyaç duyulmaktadır. Türkiye'nin farklı illerinde AB'ye katılım konusunda toplantı ve eğitim seminerlerinin düzenlenmesi ve bir öğrenme dinamiği yaratılmasına ihtiyaç duyulmaktadır. STK'ların ilgili Avrupa platformlarına ulaşması ve katılımların kolaylaştırılması da gerekmektedir. Bazı kesimlere göre Türkiye toplumunda sivil toplum gerçeğinin ülkenin geleceği için katkı sağladığı yönünde bir anlayış mevcut değildir. AB güçlü bir ekonomi politikası ile Türkiye'nin diğer dünya ekonomilerine entegre olabileceğini, iş kültürünün gelişeceğini ve böylece sivil toplumun daha bağımsız, şeffaf ve ülke içinde daha etkin olacağını belirtmektedir (Göksel, Güneş, 2005: 67).

Türkiye ve AB STK'ları arasındaki iletişim yeterince güçlendirilmemiştir. AB'deki sivil toplumun ve AB kurumlarının Türkiye ile ilgili önyargıları bulunmaktadır. Türkiye'deki STK'ların lobi kapasitesi yetersiz olduğu için lobcilik eğitimine ihtiyaç duyulmaktadır. Diğer taraftan, STK'larda demokratikleşmenin sadece AB için desteklediği ve Türkiye'nin önceliklerinin göz ardı edildiği şeklinde endişeler mevcuttur.

Avrupa Birliği tarafından yayınlanan İlerleme Raporları ışığında, Türkiye'de sivil toplumun demokratikleşmesi ve gelişmesi önünde devletletin sınırlayıcı, dayatıcı özelliklerinin yanı sıra mali kaynak, eğitim, toplumsal alışkanlıklar, katılım, insanların kendi kendini motive etme eksikliği, örgütlerarası iletişimsizlik gibi toplumsal ve yapısal engeller de bulunmaktadır (Tosun, 2001: 333).

Resmi kaynaklara göre 2001 ile 2003 yıllarını kapsayan dönemde 406 vakıf feshedilmiştir. Vakıf yönetimlerinin seçiminde sorunlarla karşılaşmakta, seçimlerin gerçekleştirilmemesi de vakfın kapatılmasıyla sonuçlanabilmektedir. Vakıf yönetimi seçimlerinde bazen oy verecek üyeler, ilgili vakfın hizmet belgesinin dışına taşınmışlarsa oy verememektedirler. Seçimlerin bu ve bunun gibi sebeplerle zamanında gerçekleştirilmemesi, vakıf mallarına el koyulmasına neden olabilmektedir. Bunun önüne geçebilmek için bazen vakıf hizmet bölgelerinin sınırları genişletilmekte, ancak vakıfların çok büyük bir bölümü böyle imkanlardan faydalanamamaktadır (Türkiye Üçüncü Sektör Vakfı Raporu, 2003).

Sivil toplum diyalogunun önemi tam bu noktada ortaya çıkmaktadır. Bu diyalogun sağlam temeller üzerine inşa edilmesi deprem gibi yıkıcı faktörlerden sonra değil, önce gerçekleştirilmelidir. Bu kavram AB eksenli gibi görünse de Türkiye'de gerçek anlamda bir sivil toplum bilincini doğurabilecek niteliğe sahiptir. Ancak devlet-merkezci anlayıştan uzaklaşılarak, devletin sivil topluma egemen olma eğilimi yerine onu koruması ve sivil toplum unsurları arasındaki diyalogun sağlanması demokratikleşme yolunda önemli bir adım olacaktır.

Kaynakça

- Abay, Ali Rıza; "Sivil Toplum ve Demokrasi Bağlamında Sivil Dayanışma ve Sivil Toplum Örgütleri", <http://iibf.ogu.edu.tr/kongre/bildiriler/06-04.pdf>.
- Ak, Nevzat; (2003) **AB Sürecinde Sivil Toplumun Yeri ve Önemi**, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Dokuz Eylül Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İzmir.
- Akal, Cemal Bali; (1995), **Sivil Toplumun Tanrısı**, Engin Yayıncılık, 2. Baskı, İstanbul.
- Ankara Ticaret Odası AB Kapısında Sivil Toplum Dosyası, (2004), <http://fireball.atonet.org.tr/turkce/bulten/bulten.php3?sira=273>
- Arslan, Osman; (2001), **Sivil Toplum ve Türkiye Gerçeği**, Bayrak Yayıncılık, İstanbul.
- Azaklı, Sedat; (1997), "Devlet-Sivil Toplum ve Türkiye", **Yeni Türkiye**, Yıl 3, Sayı 18, Ankara.
- Başkan, Filiz; (2000), "Küreselleşme, Sivil Toplum ve Fethullah Gülen", E. Fuat Keyman, Ali Yaşar Sarıbay (der), **Global Yerel Eksende Türkiye**, Alfa Yayınları, 1. Baskı, İstanbul.

- Başıoğlu, Mustafa; (1997), "Demokrasi ve Sivil Toplum Kuruluşları", **Yeni Türkiye**, Yıl 3, Sayı 18, Ankara.
- Bobbio, Norberto; (1993), **Sivil Toplum ve Devlet**, Ayrıntı Yayınları, İstanbul.
- Bostancı, Naci; (1997), "Devlet ve Sivil Toplum", **Yeni Türkiye**, Yıl 3, Sayı 18, Ankara.
- Commission Report, (2005), Commission Initiates Civil Society Dialogue on Enlargement, IP/05/805, <http://europa.eu.int/rapid/pressReleasesAction.do?reference=IP/05/805&format=HTML&aged=0&language=EN&guiLanguage=fr>.
- Commission Report, (2002), Commission Adopts New Proposals to Reform European Governance, IP/02/1865, <http://europa.eu.int/rapid/pressReleasesAction.do?reference=IP/02/1865&format=HTML&aged=0&language=EN&guiLanguage=en>.
- Çaha, Ömer; (2000), **Aşkın Devletten Sivil Topluma**, Gendaş A.Ş., İstanbul.
- Çaha, Ömer; (1997), "1980 Sonrası Türkiye'sinde Sivil Toplum Arayışları", **Yeni Türkiye**, Yıl 3, Sayı 18, Ankara.
- Çaha, Ömer; (2001) "The Inevitable Coexistence of Civil Society and Liberalism: The Case of Turkey", **Journal of Economic and Social Research**, Preliminary Issue, Vol 3, Number 2.
- Demirel, Said, Kamil Alptekin, Mehmet Ali Alluşoğlu; (2002), "Sivil Toplum Örgütleri", **Mülkiye**, Cilt XXVI, Sayı 223, Ankara.
- Duman, Fatih; (2003), "Sivil Toplum", **Siyaset**, Mümtaz'er Türköne (der.), Lotus Yayınevi, İstanbul.
- Erdem, M. Burhan; (1997), "Sivil Toplum ve Ekonomi", **Yeni Türkiye**, Yıl 3, Sayı 18, Ankara.
- European Citizen Action Service, (2004), European Commission and Consultation of NGOs, http://www.ecas.org/file_uploads/667.pdf.
- European Parliament 2004-2009, (2005), Committee on Industry, Research and Energy, http://www.europarl.eu.int/meetdocs/2004_2009/documents/pr/562/562260/562260en.pdf
- Fisher, Maverick F.; (1995), "Civil Society in Turkey", <http://www.la.utexas.edu/cherry/civil/archives95/cstpapers/0000.html>.
- Gellner, Ernest; (1994), "Conditions of Liberty", **Civil Society and Its Rivals**, Penguin, London.
- Gençkaya, Ömer Faruk; (1997), "Demokratikleşme ve Sivil Toplum İlişkisi Üzerine Bir Not", **Yeni Türkiye**, Yıl 3, Sayı 18, Ankara.
- Göksel, Diba Nigar, Rana Birden Güneş; (2005), "The Role of NGOs in the European Integration Process: The Turkish Experience", **South European Society and Politics**, Vol. 10, No. 1.
- Hatemi, Kezban; (1997), "Sivil Toplum Örgütlenmesi İçinde Kadının Eşit Yeri", **Yeni Türkiye**, Yıl 3, Sayı 18, Ankara.
- Heper, Metin; (1976), "Political Modernization As Reflected in Bureaucratic Change: The Turkish Bureaucracy and A 'Historical Bureaucratic Empire' Tradition", **International Journal of Middle East Studies**, Vol. 7, No. 4.
- İnalçık, Halil; (2000), "Tarihsel Bağlamda Sivil Toplum ve Tarikatlar", : E. Fuat Keyman, Ali Yaşar Sarıbay (der.), **Global Yerel Eksende Türkiye**, 1. Baskı, Alfa Basım Yayın, İstanbul.
- Jalali, Rita; (2002), "Civil Society and the State: Turkey after the Earthquake", **Disasters**, Vol 26, Number 2.
- Kadioğlu, Ayşe; (2005), "Civil Society, Islam and Democracy in Turkey: A Study of Three Islamic Non-Governmental Organizations", **The Muslim World**, Volume 95.
- Kalaycıoğlu, Ersin; (2001), "Civic Culture in 'Secular' Turkey", The Institute of Ismaili Studies, www.iis.ac.uk/research/sem_con_lec/sem_00/kalaycioglu.htm.
- Karaman, M. Lütfullah; (1997), "Cumhuriyet ("Devlet")in Altını Çizerken "Demokrasi"nin Üstünü Çizen Bir Siyasal Düzendeki "Sivil Toplum"un (Varlıkla Yokluk Arasındaki) Yeri", **Yeni Türkiye**, Yıl 3, Sayı 18, Ankara.
- Kazancıgil, Ali; (2000), "Türkiye'de Modern Devletin Oluşumu ve Kemalizm", Ersin Kalaycıoğlu, Ali Yaşar Sarıbay (der.), **Türkiye'de Politik Değişim ve Modernleşme**, Alfa Yayınları, İstanbul.
- Kenae, John; (1993), **Despotizm ve Demokrasi: Sivil Toplum ve Devlet, Avrupa'da Yeni Yaklaşımlar**, (Çev: Levent Köker), Ayrıntı Yayınları, İstanbul.
- Keyman, E. Fuat, Ahmet İçduygu; (2003), "Globalization, Civil Society and Citizenship in Turkey: Actors, Boundaries and Discourses", **Citizenship Studies**, Vol.7, No.2.
- Kongar, Emre; (2002), **Social Structure of Turkey in The New Millennium**, Remzi Kitabevi, İstanbul.
- Komisyon Sivil Toplum Diyaloğu Raporu, (2005), AB ve Aday Ülkeler Arasında Sivil Toplum Diyaloğu, Komisyon tarafından Konsey, Avrupa Parlamentosu, Avrupa Ekonomik ve Sosyal Komite ve Bölge Komitesi'ne Gönderilen Tebliğ, Ankara: DPT, ABİGM,

<http://ekutup.dpt.gov.tr/ab/siviltop/diyalog.pdf>.

Kubicek, Paul; (2002), "The Earthquake, Civil Society and Political Change in Turkey: Assessment and Comparison with Eastern Europe", **Political Studies**, Vol. 50.

Lewis, Bernard; "Why Turkey is The Only Muslim Democracy",

<http://www.meforum.org/article/126>.

Mardin, Şerif; (1992), "Türk Toplumunu İnceleme Aracı Olarak Sivil Toplum", Mümtazer Türkön, Tuncay Önder (der.) **Türkiye'de Toplum ve Siyaset, Makaleler 1**, 3. Baskı, İletişim Yayıncılık A.Ş.

Mardin, Şerif; (1969), "Power, Civil Society and Culture in the Ottoman Empire", **Comparative Studies in Society and History**, Vol. 11.

Mardin, Şerif; (2000), "Türk Siyasetini Açıklayabilecek Bir Anahtar: Merkez-Çevre İlişkileri", Ersin Kalaycıoğlu, Ali Yaşar Sarıbay (der.), **Türkiye'de Politik Değişim ve Modernleşme**, Alfa Yayınları, İstanbul.

Mardin, Şerif; (1995), "Civil Society and Islam" John A. Hall (ed.), **Civil Society: Theory, History, Comparison**, Cambridge: Polity Press.

Minc, Alain; (2000), "Türkiye'de Sivil Toplum Örgütleri ve Marmara Depreminden Sosyal Hizmet Düşüncesine Bir Bakış", www.sosyalhizmetuzmani.org/deprem2.htm

Özdalga, Elisabeth; (1996), "Sivil Toplum ve Düşmanları", A. Topçuoğlu, Y. Aktay (der.), **Postmodernizm ve İslâm Küreselleşme ve Oryantalizm**, Vadi Yayınları, Ankara.

Özüerman, Tülay; (1998), **Türkiye'nin Batılılaşma ve Demokratikleşme Açmazı**, Dokuz Eylül Yayınları, İzmir.

Peeters, Marguerite A.; (2003), "The Principle of Participatory Democracy in The New Europe: A Critical Analysis", American Enterprise Institute, Conference on Nongovernmental Organizations: The Growing Power of Unelected Few,

http://www.aei.org/docLib/20030708_peeters.pdf

Sarıbay, Ali Yaşar; (1998), "Türkiye'de Demokrasi ve Sivil Toplum", **Küreselleşme, Sivil Toplum ve İslam, E. Fuat Keyman**, A. Yaşar Sarıbay (der), Vadi Yayınları, 1. Baskı, Ankara.

Sarıbay, Ali Yaşar; (2000), "Türkiye'de Sivil Toplum ve Demokrasi", **Global Yerel Eksende Türkiye**, Ali Yaşar Sarıbay, E. Fuat Keyman (der), Alfa Basım Yayın, İstanbul.

Sözen, Süleyman, Ian Shaw; (2003), "Turkey and the European Union: Modernizing a Traditional State", **Social Policy and Administration**, Vol. 37, Nr. 2, University of Nottingham, Blackwell Publishing, USA.

Sunar, Lütfi; (2004), Avrupalı Bir Kavram Olarak 'Sivil'in Oluşumu ve Avrupa Birliği'nin STK'larla İlişkileri, I. Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi Ulusal Sivil Toplum Kuruluşları Kongresi.

Taylor, C; (1990), "Modes of Civil Society", **Public Culture**, Vol 3, No:1.

TOBB, (2004), Avrupa Birliği ile İlişkilerde Özel Sektör ve Sivil Toplum Örgütlerinin Rolü Çalışma Grubu Raporu Sunuş Metni, 2004 Türkiye İktisat Kongresi, İzmir.

Tosun, Gülgün Erdoğan; (2001), **Demokratikleşme Perspektifinden Devlet-Sivil Toplum İlişkisi (Türkiye Örneği)**, Alfa Yayınları, İstanbul,

Türkiye Üçüncü Sektör Vakfı, (2003), AB 2003 İlerleme Raporunun Dernek ve Vakıflarımıza İlişkin Maddeleri, www.tusev.org.tr

Yılmaz, Aytekin; (2003), **Çağdaş Siyasal Akımlar, Modern Demokraside Yeni Arayışlar**, Vadi Yayınları, 2. Basım, Ankara.

TÜRKİYE'DE AVRUPA BİRLİĞİ'NE UYUM ÇABALARI VE SİVİL TOPLUM

Öğr. Gör. Leman ERDAL

lerdal@adu.edu.tr

Arş. Gör. Dr. Fatma Neval GENÇ

Adnan Menderes Üniversitesi, Nazilli İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi

Özet

Dünya tarihi açısından 21. yüzyılı şekillendiren en önemli kavramlardan biri sivil toplum, diğeri ise sivil toplum kuruluşlarının, devlet otoritesi yanında öne çıkmasına neden olan küreselleşme kavramıdır. Bu iki kavram, çağdaşlaşma yolunda gelişmiş Batı toplumlarını model alan Türkiye için özellikle Avrupa Birliği'ne adaylık sürecinde büyük önem kazanmıştır. AB'nin Türkiye'den istediği uyum kriterleri içinde, sürecin devam etmesi açısından siyasi kriterler ayrı bir öneme sahiptir. Siyasi uyum çabalarının belkemiğini ise demokrasi ve katılımcılığın artırılması oluşturmaktadır.

Bu çalışmada, AB üyeliğinin Türkiye'nin karşısına getirdiği yeni yaklaşımlar çerçevesinde Türkiye'deki sivil toplum kuruluşlarının (STK) durumu, demokratik toplum idealine ulaşılması içindeki rolleri ele alınacaktır. Bu bakış açısından ülkemizde sivil toplum geleneği ve kapasitesi AB değerleri karşısında sorgulanacaktır. Bu çalışmayı yaparken, Türkiye'de AB uyum politikaları kapsamında, sivil toplum kuruluşlarının sayısı, kapsamı ve faaliyetlerini genişletmeye yönelik olarak yapılan yeni yasal düzenlemeler, bunların kısa vadeli sonuçları ve uzun vadede ortaya çıkaracağı tablo ortaya konulmaya çalışılacaktır.

Anahtar Kelimeler: STK, Türkiye, Avrupa Birliği

ACCESSION PROCESS TO THE EUROPEAN UNION AND CIVIL SOCIETY IN TURKEY

Abstract

Civil society and globalization which has accelerated their formation as a third sector besides government are the most important concepts that have shaped the 21. century in the world history. These concepts are more important for modernizing Turkey in the path of the European Union. Turkey has to fulfill certain political criteria before the membership. Settling the democracy and encouraging civil participation are the main requirements in this adaptation process.

In this study, the role of civil society and non-governmental organisations in settling democracy within the framework of new opportunities arisen in the process of membership will be discussed. The existing non-governmental organisations and their performance will be analysed and compared with the EU's non-governmental organisations. New legal and institutional changes towards increasing the number of non-governmental organisations, encouraging their participation in decision making and supporting their activities will also be explained together with the short-run and long-run consequences of these efforts.

Key Words: NGO, Turkey, European Union

GİRİŞ

Türkiye Cumhuriyeti kurulduğu günden beri, hatta daha öncesinde, batılılaşma ile çağdaşlaşmayı eş tutmuş ve batı toplumlarını kendisine örnek almıştır. Dünya tarihi açısından 21. yüzyılı şekillendiren en önemli kavramlardan biri sivil toplum diğeri ise sivil toplum kuruluşlarının, devlet otoritesi yanında öne çıkmasına neden olan küreselleşme kavramlarıdır. Bu iki kavram, çağdaşlaşma yolunda gelişmiş batı toplumlarını model alan Türkiye için özellikle Avrupa Birliği'ne adaylık sürecinde büyük önem kazanmıştır. Küreselleşmeyle, batı toplum modeli tüm dünyaya yayılmaya başlamıştır. Türkiye'nin AB'ye üyelik sürecinin nihai amacı, katılımı birlikte ekonomik ve siyasî olarak AB seviyesini yakalamak ve böylece küreselleşmenin esas aktörlerinden biri olan AB ile entegre olabilmektir.

Küreselleşmeyle birlikte devlet yönetimi anlayışı da değişmeye başlamıştır. Özellikle demokrasiyi özümsemiş olan Avrupa toplumlarında artık herşey devletten beklenmemektedir. Gelişmiş ülkelerde siyasal ve sosyal gelişmelerin kaçınılmaz sonucu olarak ortaya çıkan STK'lar, demokrasinin yerleşmesine katkıda bulunmaktadır. Temsil ettikleri farklı çıkarlar, ilgi alanları ve hedefler için yerel, bölgesel ve ulusal düzeyde örgütlenen STK'lar hızla yayılmaktadır. Böylece, bilinçli ve çağdaş insanı temsil eden STK'lar halkın taleplerini daha güçlü bir şekilde dile getirmekle birlikte, Avrupa toplumlarında devletin bazı sorumluluklarını da paylaşmaktadır.

Türkiye'nin AB'ye üyelik sürecinde uyum kriterleri (Kopenhag Kriterleri) içinde, sürecin devam etmesi açısından siyasi kriterler ayrı bir öneme sahiptir. Siyasi uyum çabalarının belkemiğini ise demokrasi ve katılımcılığın artırılması oluşturmaktadır. Avrupa Birliği'ne aday ülke olarak 2001 yılından bu yana Türkiye'de demokrasinin yerleşmesinin en etkin araçlarından biri olarak görülen sivil toplumun geliştirilmesi için Sivil

Toplum Geliştirme Programı uygulamakta ve bu amaçla Türkiye'nin AB fonlarından faydalanması sağlanmaya çalışılmaktadır.

AB ülkelerinde geçerli olan anlayışın Türkiye'de de yerleşmesi, derneklerin ve vakıfların demokratik bir ortamda faaliyette bulunması, katılımcı bir toplumun parçasıdır. Bu da ancak sivil toplum kuruluşlarının aktif bir durumda kendi anlayışını serbestçe yansıtabileceği demokratik bakışı ile mümkündür.

Bu çalışmada, AB üyeliğinin Türkiye'nin karşısına getirdiği yeni yaklaşımlar çerçevesinde Türkiye'deki STK'ların durumu, demokratik toplum idealine ulaşılması içindeki rolleri ele alınacaktır. Bu bakış açısından AB değerleri karşısında ülkemizde sivil toplum geleneği ve kapasitesi sorgulanacaktır. Bu çalışma ile Türkiye'de AB uyum politikaları kapsamında, sivil toplum kuruluşlarının sayısı, kapsamı ve faaliyetlerini genişletmeye yönelik olarak yapılan yeni yasal düzenlemeler, bunların kısa vadeli sonuçları ve uzun vadede ortaya çıkaracağı tablo ortaya konulmaya çalışılacaktır.

1. SİVİL TOPLUMUN TANIMI, TARİHÇESİ VE FONKSİYONLARI

Sivil toplumun kelime anlamına bakıldığında, sivil kelimesinin tam karşıtı olan "askeri yönetimden arındırılmış toplum" olarak tanımlandığı görülmektedir. Sosyolojik olarak sivil toplum, "kendiliğinden ve gönüllü olarak örgütlenmiş toplulukların var olduğu" toplumlar olarak tanımlanır. Sivil toplum, özgür ve örgütlü olabilme imkanına sahip, devletten önce gelen ancak devlet vesayetinden özgür olan, onun içinde yaşayan, ama onunla özdeş olmayan, kendi kendini yapılandırabilme yetisi, devlet politikasını etkileyebilme ve hatta ona karşı koyabilme imkanındır (Abay, 2004: 273).

Batı düşünce geleneğinde "sivil", devlet ya da kamu karşısında, bazen özel kişileri ve bazen de toplumu niteler. Devletin, kökenini açıklamaya çalışan "sözleşme" kuramlarına göre, insanlar "doğa durumu"nda yaşarken, kendi aralarında yaptıkları bir sözleşmeyle, güvenliklerinin sağlanması için bazı haklarını ortak bir otoriteye (devlete) devretmiş ve "uygarlık durumu"na geçmişlerdir. Bazı teorisyenlere göre bütün haklar, mutlak otoriteye devredilmiştir. Ona karşı çıkılması halinde, sözleşme çözülecek ve doğal duruma, yani barbarlığa dönecektir. Liberal anlayışa göre "temel" haklar devredilemez olduğu için toplum üyelerinde kalmıştır. Devlet zulüm ve haksızlık yaptığında, yetkileri elinde bulunduranları devirmek, ama barbarlığa da düşmemek için, kimi kuramcılar iki katlı bir sözleşme tasarlamışlardır. Buna göre, ilk adımda uygar toplum, ikincisinde ise siyasal toplum (devlet) kurulmaktadır (Tunçay, 2006: 2).

Batıda, sivil toplum kavramı kapitalizmin doğurduğu burjuvaziyle ortaya çıkmıştır. Sivil toplum düzeyi, ancak hem siyasi hem de ekonomik olarak belli bir gelişmişlik düzeyinde kurulabilir. Siyaset bilimcilere göre, insanlar aile ve ulus gibi toplumsal kurumların içine doğarlar, ordu ve baro gibi kurumlara belli koşullar altında katılmak zorundadırlar ve siyasi parti ve derneklere katılıp katılmamayı seçebilirler. Her toplumda ortaklaşa çıkarların belirlediği gruplar yaygın kanıların oluşmasına önderlik ederler. Özellikle sivil toplum kuruluşları içinde önemli bir yere sahip olan gönüllü örgütler, sosyolojik yaklaşımla, kamu otoritesi üzerinde daha etkili olmak için örgütlenmişlerdir, baskı grubu niteliğine bürünürler. Zira demokrasilerde siyasal karar alma süreci, kamuoyunun yönlendirilmesine açıktır. Kamuoyu ise ifadesini medya denilen sözlü, görüntülü ve yazılı kitle iletişim araçlarında bulur. Medyayı kullanma olanağı buldukları ölçüde STK'lar, siyasal kararları etkileyebilirler (Tunçay, 2006: 2).

Demokrasinin vazgeçilmez unsurlarından olan STK'lar kamu yararına çalışan, demokrasinin gelişmesine katkıda bulunan, kâr amacı gütmeyen, devletten ayrı hareket edebilen; bireylerin ortak amaç ve hedeflerine bakıldığında ise, siyasal iradeyi ve yönetimi kamuoyu oluşturmak suretiyle etkileyebilen bir örgütlenme türü olarak tanımlanmaktadır (Dal, 2006: 2).

Sivil Toplum Kuruluşları demokrasinin egemen olduğu gelişmiş, endüstrileşmiş ülkelerde karşılaşılan önemli kuruluşlardır. Çağdaş toplumlarda bu kuruluşlar giderek ağırlıklarını hissettirmektedir. Kamu yönetiminin örgüt yapısı dışında kalan STK'lar resmî ve resmî olmayan yurttaş örgütlenmeleri aracılığı ile yerel yönetimler üzerinde kolaylıkla sistemli ve sürekli etki sağlayabilirler. Bu kuruluşların kapsamına öncelikle dernekler, vakıflar, meslek kuruluşları ve sendikalar ve buna benzer oluşumların girdiği kabul edilmektedir. Sivil Toplum Kuruluşları ne olursa olsun, hangi görüşten olursa olsun tüm insanların ortak ilkelere buluşabilecekleri varsayımından yola çıkarlar. Bu bağlamda, STK'ların üstlendikleri işlevler birkaç başlık altında toplanabilir (Dal, 2006: 3):

- Toplum içinde bireylerin talepleri doğrultusunda, toplum yararına kamuoyu oluşturmak,
- Temel bazda projeler üretmek, kaynak sağlamak ve bunları uygulamaya geçirerek, eğitim, sosyal refah ve istihdam konularında hükümet politikalarına paralel ya da alternatif sorumluluklar üstlenmek,

- Çoğulcu, katılımcı bir toplum yapısının oluşmasını sağlamak suretiyle piyasadaki metalaşmaya ve egemen piyasa değerlerine karşı dengeleyici bir unsur olmak,
- STK'ların kendi içlerinde oluşturacakları çoğulcu ve katılımcı bir kültürle beslenmiş ve aynı zamanda yönetim deneyimi de edinmiş bireylerin yetişmesini sağlamak .

Sivil toplum kavramı demokratikleşmeye destek olmakla aynı anlamda kullanılmaktadır. Sivil toplum elementleri veya moda tabirle STK'lar devlet ve devletin demokratik olmayan eğilimleri üzerinde bir kontrol mekanizması olarak görülmektedir. Ancak demokrasi ve sivil toplum arasındaki pozitif ilişkinin varlığı her yerde aynı şekilde işlemez. Sivil toplum özgür bireylerin oluşturduğu bir grup olarak homojen bir toplum değildir. Sivil toplum içinde farklı çıkar ve eğilimler vardır (Şimşek, 2004: 4).

Bugün gelinen noktada modern sivil toplum anlayışını belirli ana öğeler etrafında toplayabilir (Dal, 2006: 4):

- STK'larda bireylerin aidiyeti gönüllük ilkesine dayanır,
- Sivil toplum çeşitli düzeylerde örgütlenmiş kurumlardan oluşmaktadır. STK'lar da dini, kültürel, iktisadi faaliyetler ile toplumsal bütünleşmeye katkıda bulunmaktadır,
- Sivil toplum gücünü hukuktan alır. Sivil toplumun devletten bağımsız olması hukuki zeminden yoksun olduğu anlamına gelmez. Sivil toplumun temellerini demokratik prensipler, ifade özgürlüğü ve özel yaşam teşkil eder,
- Sivil toplum, vatandaşların temsil edilebildiği ve ortak iradenin olduğu bir zemindir. Bu doğrultuda, devlet ile bireyleri birleştiren bir araç konumunda olup, bunlardan yoksun bir ortamda demokratik söylemin oluşamayacağı kabul edilmektedir.

Sivil toplum bir tür ikame prensibi ile yetki devri boyutunu getirmiştir. Bu prensip sayesinde, devlet bazı yetkileri kendi onayı ile sivil toplum örgütlerine devredilebilmektedir. Devlet ancak vatandaş açısından daha etkin ve yararlıysa kendisi harekete geçmektedir (Dal, 2006: 3-4).

Bir toplumda sivil toplumun gelişmesinde demokratik kültürün önemli bir yeri vardır. Demokratik kültür, toplumsal hoşgörü, güven ve başkalarıyla birlikte hareket edebilme, demokrasinin kurum, kural ve kuruluşlarına güven, siyasal etkinlik ve siyasi ilgi olarak tanımlanmaktadır. Demokratik kültürde, gruba karşı birey ve bireye güven ön plandadır. Özgürlüğün otoriteden önde olması gibi haklar da sorumlulardan önce gelir. Çünkü devlet otoritesinden önce özgürlük ve devletin bireye yüklediği sorumlulardan önce (doğal) haklar vardı. Demokratik kültür insanların bizzat kendilerini haklara ve ifa edecekleri sorumluluklara sahip vatandaşlar olarak düşünmesini gerektirir (Karadağ, 2006: 87).

2. AB'DE SİVİL TOPLUMUN FONKSİYONLARI VE ROLÜ

AB, aday ülkelerde üyeliğin ön koşulunu oluşturan Kopenhag Kriterlerine uyum çerçevesinde demokrasi, demokratikleşme ve buna bağlı olarak da sivil toplumun gelişmesine büyük önem vermektedir. Sivil toplumun çeşitliliği ve dinamikliği sağlıklı bir çoğulcu demokrasinin göstergesidir. Demokrasinin ve demokratikleşme sürecinin, güçlü sivil toplumun bulunduğu toplumlarda daha sağlam temellere oturduğu tarihi bir gerçek olarak batı toplumlarında gözlenmektedir (Abay, 2004: 275). Siyasi kriterler içinde önemli bir yer tutan örgütlenme özgürlüğü, her alanda çalışan STK'lar için maksimum otonomi ve devletin minimum müdahalesini gerekli kılmaktadır. Güçlü bir sivil toplum, devlet gücünü elinde bulunduranları sınırlamada bugün artık demokrasinin olmazsa olmaz koşuludur.

Avrupa'da örgütlü sivil toplum, günlük hayatın bir parçası olarak, dayanışma ve işbirliğinde kendini gösterir. Bu işbirliği, en geniş anlamıyla, yerel, ulusal ve Avrupa düzeyinde gerçekleşmektedir. Sivil toplum sosyal refah için çalışan STK'lardan, dernekler, meslek odaları, satranç klüpleri; sendikalar, işveren örgütleri; üniversiteler, insani yardım kuruluşları; insan hakları savunucuları, sanayici lobilerine kadar çok sayıda örgütü kapsamaktadır. Örgütlü sivil toplum, işsizlik, ayrımcılık, yoksulluk ve yabancı düşmanlığıyla mücadele, çevre, ticaret, kalkınma, sosyal refah, insan hakları ve gelişmekte olan ülkelere yardım gibi konularda, vatandaşların görüş ve isteklerine tercüman olmakta ve kısa ve uzun vadeli kampanyalarla ve çeşitli etkinliklerle savunduğu fikirleri gündeme getirmektedir.¹

Avrupa Komisyonu (AK), AB üyeleri arasında bütünleşmenin, ancak Avrupa vatandaşlarının aktif ve sorumlu katılımı ile gerçekleşebileceğine inanmaktadır. AK, bu nedenle Avrupa bütünleşmesinin başından itibaren STK'larla ilişkilerini geliştirmeye, önem vermektedir. Bütünleşme süreciyle, istihdam ve çevre sorunları, refah ve sosyal adalet meseleleri, sadece ulusal düzeyde çözümlenebilir sorunlar olmaktan çıkmaktadır. Bütünleşme ile her bir üyenin ortak sorunları, demokratik kültür gereği ancak toplumun yerel, ulusal ve bölgesel düzeyde etkin katılımıyla çözülebilecektir.²

¹ www.deltur.cec.eu.int

² www.deltur.cec.eu.int

Demokratik ve şeffaf bir Avrupa toplumunun yaratılması, farklı çıkar gruplarının görüşlerinin uzlaştırılması, yeni teknolojiler ve küreselleşme baskılarıyla karşılaşan toplumun değişime ayak uydurması veya hükümetlerin yetersiz kaldığı mekanizmalardaki boşlukların doldurulması açısından STK'lar önemlidir. STK'lar eğitim, sağlık ve sosyal hizmetler gibi kamu hizmetlerinin sunumu, yerel ekonomik kalkınmanın desteklenmesi, sosyal ve ekonomik açıdan dışlanan birey ve grupların toplumla bütünleşmesini sağlayarak doğrudan destek sağlayabilirler. Aynı zamanda STK'ların, rekabet, ekonomik büyüme, özgürlükler, ırkçılık, cinsiyet ayrımı ve yaşlılara yönelik tutumları toplumu dolaylı olarak olumlu yönde etkilemektedir.³

AB'de STK'lar birbirleriyle veya kamu kurumlarıyla rekabet edebilecekleri gibi bunlarla işbirliğine de girebilirler. Bazıları olumsuz özelliklere sahip olsalar dahi, hangi çıkar grubunu temsil ederlerse etsinler, yasalara uydıkları ve vergilerini ödedikleri sürece, sivil toplum geleneğinin gereği olarak özel ilgi alanları ve çıkarları için çalışmalarına izin verilmektedir.⁴

STK'lar milliyetçi unsurların ötesine geçerek, Avrupa çapında özel bir çıkar grubunun görüşünü dile getirebilirler. Örneğin kendi aralarında ittifak kurarak, Avrupa düzeyinde çiftçiler, sanayiciler, özürülüler, hayvanseverler, kamyon şoförleri, belediye başkanları, üniversiteler veya Afrika'da faaliyet gösteren STK'lar gibi akla gelebilecek her alanda çeşitlilik gösterebilirler. AB'nin ortak politikalarının oluşumunda AB Komisyonu'nunda; AB mevzuatının oluşturulmasında da Avrupa Parlamentosu'nda lobi faaliyetleri yürüterek, politika üretiminde ve karar alma sürecinde çok önemli bir işlevi yerine getirmektedirler. Bir diğer işlevleri de, üye devletlerin ulusal çıkarlar adına savunduğu merkezi güce karşı, "karşı denge" oluşturmaktır.⁵

Toplumun demokratikleşme sürecinde en etkin kurumlar STK'lardır. AB'ye 2004 yılında üye olan Polonya, totaliter bir sistemden sonra işçi örgütleri, öğrenci toplulukları ve aydın kesimin dayanışması ile gerçekleştirilen demokratikleşme yolundaki siyasî dönüşümün en güzel örneği olarak gösterilmektedir. Burada Polonya örneğinin verilmesi Türkiye ile adaylık için aynı kriterlere tabi olması açısından önemlidir. Kubicek'e göre Polonya örneği, Jeanne Kirkpatrick'in "totaliter sistemlerde (Komünizmi kastederek) siyasî değişim imkânsızdır" tezini de ampirik olarak çürütmekle kalmamış, aynı zamanda Türkiye gibi "liberal olmayan" demokrasilerde, sivil toplum kuruluşları açısından önemli sorunlar yaşandığını kanıtlamıştır (Kubicek, 2002: 771).

3. TÜRKİYE'NİN AB'YE UYUM SÜRECİ VE UYUM KRİTERLERİ

Türkiye'de 1980'ler ve özellikle de 1990'larda dünyanın bir çok yerinde olduğu gibi STK'lar faaliyetleri ile ön plana çıkmaya başlamıştır. 1980 darbesinden sonra sayıları 38.354 olan STK'ların 20.000'ni askeri cunta tarafından kapatılmıştır. Bugün 1/3'ü, 1/830 katılım oranı ile Ankara, İzmir, İstanbul gibi büyük şehirlerde kurulmuş olan 61. 000 STK vardır. Bu oran ülkenin kalan kısımlarında 1/1054 olarak gerçekleşmiştir (Şimşek, 2004: 47).

Şimşek'e göre (2004: 49), sivil toplum kavramının benimsenmesi ülkenin demokratikleşmesini isteyen kesimlerin istediği bir durumdur. Ancak Türkiye'de STK'lar, batı toplumlarından farklı olarak karşılıklı dayanışma ve güven ortamı ve informel bağlarla birbirine bağlıdırlar. Batı toplumlarındaki STK modelindeki mücadele, Türkiye'de olduğu gibi devlet ve STK'lar arasında değil, farklı çıkar ve faydaları temsil eden STK'lar arasındadır. Ülkede her kesimden (*Liberal, Laik, İslamcı, Ulusalçı, Kemalist*) STK'lar sayıca çok olmasına ve sivil toplumu altın bir anahtar olarak görmelerine rağmen, yine batıdakilerden farklı olarak toplum hayatı üzerindeki etkileri ve katılımları göreceli olarak azdır (Şimşek, 2004: 48).

Kubicek (2002: 2) de Şimşek ile aynı görüşleri paylaşmakla birlikte Türkiye'de STK'ları öne çıkaran siyasî değişimin iki temel nedeninden bahsetmektedir. Birincisi 1999 yılında meydana gelen ve devletin "devlet baba" imajını sarsacak kadar şiddetli bir olan Marmara depremi, diğeri ise 1980'lerin sonunda Özal hükümeti ile yeniden başlayan ve AKP hükümeti ile yeniden ülke gündemine alınan Avrupa Birliğine adaylık sürecidir.

Marmara depreminde yardımların depremzedelere ulaştırılmasında ve dağıtımında yetersiz kalan devletin, kendiliğinden oluşan ancak iyi organize olamamış sivil toplum kuruluşlarının ve dışardan gelen yardımların önünü kesmeye çalışması, ülkede sivil toplum geleneğinin ne derece benimsendiğinin göstergesidir. Türkiye'de STK'lar sayıları çok olmasına ve Habitat II Konferansı gibi sosyal hareketleri organize edebilmelerine rağmen, demokratikleşme ve kapsamlı bir siyasî değişimi getirecek olan radikal reformlar konusunda hükümete baskı yapmada başarısız kalmaktadırlar. Kubicek Türkiye'de sivil toplumun varlığını "bir gerçeklikten ziyade bir slogan" olarak ifade etmektedir.

Türkiye'de hem STK'ların küresel popüleriği hem de AB'ye adaylık sürecinin etkisiyle entelektüel ve akademik çevrelerce en ufak bir sivil toplum gelişmesi bile büyük bir iyimserlikle yorumlanmaya başlanmıştır. 1980 darbesinden sonraki ilk sivil cumhurbaşkanı Turgut Özal'ın partisi ANAP'ın seçimleri kazanması, siyasetin sivilleşmesine paralel olarak medyada da yeni aktörlerin (gazete, dergi, özel TV kanalları ve radyo istasyonları) ortaya çıkmasını hızlandırmıştır. Ülkede genel olarak sivil toplumun devlet politikaları üzerindeki

³ www.deltur.cec.eu.int

⁴ www.deltur.cec.eu.int

⁵ www.deltur.cec.eu.int

etkisi gözle görünür hale gelmese de en azından insanların konuşabildiğinin göstergesi olmuştur (Şimşek, 2004: 48).

Abay (2004: 280), Türkiye’de sivil toplum örgütlenmesinin, Cumhuriyet’le birlikte yeni bir devlet ve toplum projesine girilse de, Osmanlı’nın siyasal ve toplumsal kültürünün etkisi altında olduğu ve bu nedenle de Batı’daki örneklerinden farklı olduğu kanaatindedir. Abay, bu farklılığı ülkede STK’ların başarısız olmasının temel nedenlerinden biri olarak görürken şu değerlendirmeyi yapmaktadır;

“Bazı batılı düşünürlerin yaptığı gibi kategorik bir ele alışla, batı toplumlarının bireyci; doğu toplumlarının kamucu olduklarını, sivil örgütlenmenin de bireyin menfaatlerinden doğduğu varsayımından hareketle, İslam toplumlarını da bu kategoriye koyup doğu toplumlarının tamamını kamucu kabul edip, doğu toplumlarında sivil örgütlenmelerin gelişemeyeceğini iddia ederek İslam toplumlarını mahkum etmek doğru bir yaklaşım olmasa gerekir.”

Abay’a göre toplumlar; *doğu, batı ve diğergâm* toplumlar olarak sınıflandırılabilir. Diğergâm toplumlar, belli bir coğrafyaya kayıtlı olmaksızın doğu içinde farklılaşan ve büyük ölçüde dönüşüm geçiren Müslümanları ifade etmektedir. Bu bağlamda dünyadaki değişimler ve dalgalanmalar sonucu, doğu kökenli Müslüman bir toplum olarak Türkiye’de de, demokrasi ve sivil toplum adına ortaya yeni bir sentez çıkabileceğini söylemek yanlış olmaz.

AB’ye uyum sürecinde Türkiye’deki *değişimin* demokrasi ve sivil toplum adına ortaya çıkmakta olan *sentezin* yaygın halk hareketleriyle toplumun *içinden* gelen bir değişim istemi veya ihtiyacı değil; ülke *dışından* istenen bir olgu olduğu görülmektedir. Abay (2004: 276) bu durumu açıklarken her toplumun kendi tarihi derinliklerine inilerek açıklama getirilebileceğini savunmaktadır. Kubicek, Türkiye’de sivil toplumun geleneksel olarak zayıf, pasif ve devlet tarafından korporatist yapılarca kontrol edilebilir veya yönlendirilebilir bir portreye sahip olduğunu ifade etmektedir. Bu durum bazılarına göre Osmanlı siyasi kültürünün etkisine bağlanmaktadır. Çünkü sivil dayanışma kültürüne sahip olan Osmanlı’da batıdaki gibi sivil toplumu oluşturan süreç, burjuvanın ortaya çıkması ve toplumsal sınıf çatışması yaşanmadığı için batıdaki anlamıyla sivil toplum ve sivil toplum kuruluşları oluşmamıştır. Bazılarına göre ise bunun nedeni, özellikle genç Türk Cumhuriyetinin ilk yıllarından kalma otoriter, bürokratik yapılanmadır. Türkiye’de sivil toplumun batılı anlamda gelişmemesinin nedeni tipik bir şekilde her şeyin *“devlet baba”*dan beklenmesinden kaynaklanmaktadır (Kubicek, 2005: 367).

Abay’a göre ise Türkiye’de batılı anlamda sivil toplum yapısının olmayışının üç nedeni vardır. Birincisi Cumhuriyetin ilk kurulduğu yıllarda o dönemde gerekli olan güçlü devlet, zayıf toplum yapısı (üniter devlet), ikincisi yönetici elitlerin siyasal sistem içindeki rolü (tek parti iktidarı, zayıf muhalefet ve milli şef dönemi) üçüncüsü ise, toplumun ve özellikle de sivil toplum örgütlerinin demokrasiyi içselleştirememiş olmalarıdır (Abay, 2004: 280). Osmanlı’dan gelen sivil toplum geleneğine bakıldığında; Osmanlı’da modernleşme (Tanzimat Fermanı, Islahat Fermanı, I. ve II. Meşrutiyetin ilanı) ve Cumhuriyet’in ilanı ve batılı anlamda sivil toplum talepleri, batıdaki tersine aşağıdan yukarıya doğru değil yukarıdan aşağı doğru olmuştur. Sivil toplumun oluşmasında ülkenin tarihi deneyimleri birinci derecede etkili olmuştur.

Türkiye’nin AB’ye uyum sürecinde, demokrasi bağlamında sivil toplum ve STK’ların güçlendirilmesiyle ilgili düzenlemelere bakıldığında hükümetin gerekli reform uygulamalarını içeren yasal düzenlemeleri yapmada yeterince hassas davrandığı söylenebilir. Zira AB’nin AB Komisyon’unun hazırladığı raporları referans alarak Türkiye’nin “yeterli ilerlemeyi” (Emerson, 2004: 2) gösterdiği kanaatine varması ve müzakere sürecini başlatması bunun en açık delilidir.

1999 Aralık ayında AB, Türkiye’yi aday ülke olarak kabul ederken Türkiye, hızlı bir siyasî liberalizasyon içeren Kopenhag siyasî kriterlerini acilen yerine getirmek için reform paketleri hazırlamaya başlamıştır. Türkiye’de 1999 Marmara depremde yaşanan olumsuz tecrübelerden sonra sivil toplum örgütlerinin geliştirilmesi için yeni yasal düzenlemeler yapılmıştır (CECR, 2004: 39). 2004 yılı içerisinde Dernekler Kanunu yenilenerek somut bir adım atılmış ve yine AB bütünleşmesi sürecinde 2005 yılı itibarıyla de yeni Dernekler Yönetmeliği yürürlüğe girmiştir (Dal, 2006: 17).

AB, Türkiye’nin demokratikleşmesi için gerekli olan reformların yapılmasında yerli aktörlere destek verirken, AB destekli yardım, eğitim programları ve ikili projeler ve değişimlerin sosyal bir etkisi olacak ve daha önce demokratik bir toplumda yaşamamış iyi demokratların demokrasi değerlerine sahip çıkmasına yol açacaktır (Kubicek, 2005: 3). Bunlardan bir tanesi de AB Sivil Toplum Geliştirme Programıdır. AB 2001 yılından bu yana *Sivil Toplum Geliştirme Programı* ve Demokrasi ve İnsan Hakları Girişimi ve Türkiye’ye odaklanmış irili ufaklı diğer projelerle sivil toplum kuruluşlarının gelişmesini desteklemektedir. Bu amaçla Türkiye’de dernek kurma özgürlüğünün güçlendirilmesi ve sivil toplumun gelişmesine yönelik olarak 2005 yılı bütçesi içinde 8 milyon euro ayırmıştır (ATK, 2005: 3).

Kubicek’e (2005: 368) göre, AB’nin ve bazı yabancı organizasyonların demokratikleşmeye destek vermek amacıyla sunduğu yardımlar, değişim ve eğitim programlarının sonucu yapılan reformlar, *koşullandırmayla*, olsa da sevindiricidir. Bu bağlamda TÜSİAD, İktisadi Kalkınma Vakfı, Türk Tarih Vakfı, bir çok iş çevresi, akademik ve insan hakları organizasyonları 2002 yılında bir araya gelerek AB’ye üyelik için hükümet ve Brüksel nezninde baskı grubu oluşturarak, lobi faaliyetleri yapmışlardır. AB Sivil Toplum Geliştirme Programı (Civil Society Development Programme) ile STK’ları ülkedeki reform sürecine dahil

edebilmek ve proje geliştirme, uygulama, finansman, iletişim ve istihdam alanlarında STK'ların kapasitesini geliştirmek için finansal destek sağlamaktadır. Ancak hala Türkiye'de sivil toplum, gelişmiş ülkelerdeki seviyeye ulaşamamıştır.

AB Komisyonu, Ekim 2004 tarihli Tavsiye Metninde, Türkiye ve üye devletler arasında endişe ve algılamaların samimi bir şekilde tartışılabileceği bir diyalog ortamının geliştirilmesini önermiştir. AB tarafından kolaylaştırılacak diyalog ortamında sivil toplumun, en önemli rolü üstlenmesi gerektiği bildirilmiştir. 17 Aralık 2004 tarihli zirvede, Avrupa Komisyonunun tavsiyesi ile müzakerelere başlama kararı alınmış ve katılım müzakerelerine paralel olarak, AB'nin aday ülkelerle kapsamlı bir siyasi ve kültürel diyaloga girmesi ve sivil toplumu kapsayan bu diyalog ile karşılıklı anlayışın iyileştirilmesi amaçlanmıştır. Türkiye ile olan sivil toplum diyalogunun temel amacı, her iki tarafta toplum ve devlet tarafından ifade edilen mevcut kültür ve değerlere ilişkin algılamalar hakkında bir tartışma zemini yaratılmasını teşvik etmek olarak açıklanmıştır. Bu nedenle Türkiye'nin siyasi, kültürel ve ekonomik kalkınmasına yardımcı olmak için ikili ilişkileri artırma kararı alınmıştır. Katılım için gerekli siyasi kriterlere uygun olarak aday ülkelerde insan hakları ve demokrasinin güçlenmesi açısından çok önemli olan dinamik ve faal bir sivil toplumun geliştirilmesi desteklenecektir (ATK, 2005: 3). Bu bağlamda sivil toplum diyalogunun amaçları (ATK, 2005: 4) ;

- Aday ülkede sivil toplumun tüm kesimleri arasında temas ve deneyim paylaşımını güçlendirmek,
- İlgili aday ülke hakkında gelecekteki genişlemenin doğuracağı zorluklar ve yaratacağı fırsatların daha iyi anlaşılmasını sağlayacak şekilde AB'yi bilgilendirmek,
- AB'nin temelini oluşturan değerlerin, faaliyetlerin ve politikaların aday ülkelerde daha iyi anlaşılmasını sağlamaktır.

Kopenhag siyasi kriterleri⁶ AB'nin, genişleme politikası gereği, aday ülkelerde siyasî istikrar ortamını sağlayacak olan *katılımcı demokrasi* anlayışının yerleşmiş olmasını ön koşul olarak aramaktadır. Bu bağlamda AB, insan haklarına saygı, hukukun üstünlüğü, azınlık haklarına saygı ve azınlıkların korunması ile ilgili kriterleri, genişleme politikası çerçevesinde bir ülkede katılımcı demokrasinin yerleşip yerleşmediğini tespit etmede kullanacağı siyasî enstrümanlar olarak belirlenmiştir. Türkiye için de üyelik koşulu olan siyasi kriterler, Keyman'ın ifadesiyle Türkiye'nin demokratikleşmesi için "sivilleşme isteği" yaratmıştır ki bu zaten modern Türkiye'nin kurucusu Atatürk'ün de isteğidir (Emerson ve Noutcheva, 2004: 13).

Sivil toplum kuruluşlarının, toplumun ihtiyacı olan demokratik değişimi gerçekleştirebilmesi için, güçlü ve geniş tabanlı *siyasî katılımının* olması gerekmektedir (Kubicek, 2002: 771). Aynı zamanda var olan sağlıklı bir demokrasinin işleyebilmesi için, kamuoyu oluşmasında etkili örgütlerin toplumun bütün katmanlarını kapsaması ve böylece toplumun geneline siyasî katılımı yayması zorunludur. Toplumun yapısındaki "çoğulculuk" kamuoyunu oluşturan kuruluşların çokluğuyla temsil edilir. STK'lar Türkiye'de temsili demokrasiden katılımcı demokrasiye geçişi gerçekleştirecektir. Bu bağlamda siyasî partiler yanında sosyal bir işlevi vardır. Homojen bir toplumda, demokrasinin varlığından söz edilemez.

Şimşek (2004: 58) Türkiye'de demokrasinin gelişmesinde etkin rol oynaması beklenen STK'ların sayıca çok olmasına rağmen kapasite kullanımında başarısız olmasını ülkede demokrasi kültürünün eksiliğine dayandırmaktadır. Demokrasiyi yaygın ve sağlam temellere oturtacak olan siyasî kültürün kaynağı olan pro-demokrasi sivil toplumun temel gereksinimleri, yani Türkiye'de olması gerekenleri birkaçı başlık⁷ altında saymış ve çözüm önerilerinde bulunmuştur.

Küreselleşme, devletlerin sınırlarını kaldırsa da ulus devlet üzerinde mutlak bir negatif etki yaratmamıştır. Çünkü devlet küreselleşmeye küresel anlamda yasal düzenlemelerle karşılık vermiştir. Küreselleşme, piyasa ve iletişim teknolojisinin yayılmasıyla, devletin toplumu homojen bir yapıda şekillendirmek amacıyla sosyal mühendislik araçları olarak kullandığı ekonomi, medya ve eğitim üzerindeki tekeli zayıflatmıştır (Kuru, 2005, 258). Küreselleşme bütün dünyada olduğu gibi Türkiye'deki sağ ve sol siyasî partilerin ekonomi politikalarına yapısal sınırlar getirmiştir. Siyasî partilerin küreselleşen dünyanın ürettiği çevre, çok kültürlülük ve yoksulluk gibi problemlere ulusal bazda politika üretme inisiyatifi küreselleşme ile ellerinden alınmıştır. Bu bağlamda uluslararası aktörler ve STK'lar küresel problemlere çözüm üretmede ulusal siyasetçiler kadar rol üstlenerek siyasî birer aktör olmaktadır (Keyman ve İçduygu: 2003: 225).

Türkiye açısından, küreselleşme, ekonomi medya ve eğitimdeki devlet tekelinin zayıflamasıyla sonuçlanan ekonomik liberalizasyonu iç fırsatlar olarak; kendi devletleri tarafından bastırılan sosyal hareketleri destekleyen uluslararası kurumlar ve normları, AB ve Kopenhag kriterlerini de dış fırsatlar olarak ele alınabilir. Söz konusu iç ve dış fırsatlar arasında güçlü bir ilişki vardır (Kuru, 2005: 258).

⁶ Kopenhag Siyasi Kriterleri: AB Konseyi, Haziran 1993 tarihinde yapılan Kopenhag Zirvesi'nde, Avrupa Birliği'nin genişlemesinin Merkezi ve Doğu Avrupa Ülkelerini kapsayacağını kabul etmiş ve aynı zamanda adaylık için başvuruda bulunan ülkelerin tam üyeliğe kabul edilmeden önce karşılaması gereken kriterleri de belirlemiştir (Emerson, 2004:1).

⁷ Bunlar; 1. Ekonomik aktivitelerin bürokrasiden ayrılması, 2. Sivil toplumda parçalanma ve husumetin düşük seviyede olması, 3. Sivil toplumun, 4. Hukukun üstünlüğü veya paylaşılan değerlerin varlığı, 5. Sivil toplumda bireycilik kültürünün varlığı, 6. Sivil toplum kuruluşları arasındaki yatay ilişkilerin (yüksek kaliteli) varlığı.

Ekonomik liberalizasyon ve yeni iletişim teknolojileri Türkiye’de 1990’lardan sonra iç fırsatları çok iyi değerlendiren ve “*Anadolu Kaplanları*” olarak bilinen pro-islamî burjuvanın doğmasına neden olmuştur. Hegel’e göre sivil toplum bir burjuva toplumdur. Yeni oluşan bu burjuva toplumu TÜSİAD’a karşı alternatif olarak MÜSİAD’ı kurmuştur. Küreselleşme, devleti egemen olduğu alanlarda zayıf bırakırken Özal’ın 1980 sonrası liberal devlet politikalarıyla getirdiği serbestleşme, İslamî hareketlerin kendi kurumlarını kurmasına yardımcı olmuştur. Ancak bu durum Milli Güvenlik Kurulunun 28 Şubat 1997 kararlarıyla laikliği koruma adına “yumuşak” bir askeri darbe ile ülkenin devletçi (güçlü devlet) yapıya dönmesine neden olmuştur. Yumuşak askeri darbenin getirdiği kısıtlamalarla içeride iç fırsatların önünü kapatması, İslamî hareketlerin uluslararası dış fırsatları alternatif bir fırsat olarak aramaya yöneltmiştir (Kuru, 2005: 259).

AKP hükümetinin doğması ve Türkiye’nin AB’ye adaylığını şiddetle desteklemesi bu dış fırsat arayışına örnek olarak verilebilir. AB adaylığı ve sonrasında üyeliği ülkede daha liberal ve daha demokratik bir siyasi ortamın oluşmasını sağlayacaktır. Nitekim Erdoğan bunu “Millî Görüş’ün değil Demokrat Parti’nin devamımız” sözleriyle teyit etmektedir. Ancak aynı dini referanslara sahip İslamî hareketlerde küreselleşmenin ve darbenin aynı şekilde yorumlanmadığı görülmektedir.

AKP, Türkiye’nin AB adaylığını desteklerken, Erdoğan AB’nin Türkiye için alternatif siyasi proje olduğu düşüncesini seçim meydanlarında halka duyurarak 2002 genel seçimlerinde 500 üyeli parlamentoda %34.3 oy oranı ile parlamentoda 363 sandalye kazanmıştır. AKP, siyasi İslamı sorgulayarak yeni bir çerçeve çizmiş ve uluslararası dış fırsatların (AB üyeliği) da etkisiyle muhafazakar demokrasi ile küresel topluma uyum sağlama görüşünü geliştirmiştir. Böylece Erdoğan, artık demokrasiyi içselleştirdikleri mesajını vermektedir ki bu yaklaşım Türkiye’de sivil toplum kuruluşlarının demokrasiyi geliştirmede etkisiz kalmasına neden olan siyasi kültür eksikliğinin artık kendini geliştirmeye başlamasının işareti olarak algılanabilir.

Türkiye’de küreselleşme ve iletişim teknolojisinin yardımıyla kendi kendilerini yenileyebilen ve yeniden üreten sivil toplum ve sivil toplum kuruluşları yani etnik, dini, profesyonel kuruluşlar ve kültürel farklılıklarını öne çıkarmaya başlayan gruplar ortaya çıkmaya başlamıştır. Kubicek, Türk sivil toplumunun 1990’lı yıllardaki kapsamlı ekonomik liberalizasyonla, daha görünür ve sesli bir şekilde daha fazla siyasi özgürlük isteyen bir toplum olduğunu ifade etmektedir. 1996 yılında İstanbul Habitat II konferansında Alevi, Kürt, Çevreci ve Feminist gruplar boy göstermiş ve özellikle bu dönemde İslami gruplar ve Beşli Sivil İnisiyatif demokratikleşme ve ülkenin Avrupa tutkusu (AB) ile siyasi hayatın öncüleri olmuşlardır. Fakat Türkiye’de sivil toplum, gelişmiş ülkelere göre hâlâ daha zayıf ve az gelişmiştir (Kubicek, 2005: 367).

Demokrasi ile ekonomik gelişme arasında pozitif bir ilişki olduğunu ileri süren çalışmalar oldukça fazladır. Huntington, üçüncü Dalgaya adlı eserinde demokrasiye geçiş için belli bir ekonomik düzeyin gerekli olduğunu vurgulamaktadır (Karadağ, 2006: 85). Bu açıdan bakıldığında Türkiye’nin henüz gelişmiş ülkelerin ekonomik seviyesine ulaşamamış olması sivil toplumun ve STK’ların zayıf olmasının nedenlerinden biridir.

SONUÇ

Sivil toplum, askeri olmayan veya klasik olarak kendi kendini üreten, örgütlü toplum olarak tanımlanmaktadır. Türkiye açısından birinci tanım, 80 küsur yıllık demokrasi deneyimine sahip olan ülkede, çok partili rejime ancak 1946’dan sonra geçilmesi, defalarca askeri darbelerle demokrasinin kesintiye uğraması açısından daha uygun görünmektedir. Ancak toplum, darbelerden sonra sivil yönetimi hemen iş başına getirmiştir. 1980 darbesinden sonra askeri kökenli Turgut Sunalp’a karşı sivil başbakan olarak Turgut Özal’ın seçilmesi bunun göstergesidir. 1997’den sonra istikrarsız koalisyonlardan bıkan halkın daha fazla ekonomik refah, siyasi istikrar arayışı için AB adaylığını şiddetle savunan ve ‘demokrat partinin devamımız’ söylemiyle siyasete giren AKP’yi iş başına getirmesi güçlü devlet geleneği ve askeri toplumdan sivil topluma geçişin önemli bir aşamasını oluşturmaktadır.

AB’ye adaylık süreciyle, Türkiye’de sivil toplum, artık devletin içinde, ondan bağımsız, kendini üreten ve örgütleyen bir toplum anlamıyla kullanılabilir. Özellikle 1980 ve 1990’lardan sonra nicelik olarak artan sivil toplum kuruluşları, 2004 ve 2005’de AB’ye uyum sürecinde gerek yapılanmaları ve gerekse çalışma usul ve esaslarını düzenleyen yeni hukuki düzenlemelerle nitelik yönünden de zenginleşmektedir. Türkiye, üniter devlet yapısı, siyasi kültürü ve sivil toplum geleneği AB ülkelerinden farklı bir ülke olarak bu süreci daha uzun ve daha fazla gayret gerektiren bir çaba sonunda tamamlayacaktır. Bu süreç bazılarının göre AB’nin siyasi koşullandırmasıyla başlamış kabul edilse de önemli olan bu sürecin geriye doğru gidemeyecek bir aşamaya gelmiş olmasıdır.

Kaynakça

Abay, Ali Rıza; (2004), “Sivil Toplum ve Demokrasi Bağlamında Sivil Dayanışma ve Sivil Toplum Örgütleri”, **3. Ulusal Bilgi, Ekonomi ve Yönetim Kongresi**, Osmangazi Üniversitesi, 25-26 Kasım 2004, Eskişehir.

- ATK, (AVRUPA TOPLULUKLARI KOMİSYONU); (2005), AB ve Aday ülkeler Arasından Sivil Toplum Diyaloğu, { SEC(2005) 891}, **Komisyon dan Konseye, Avrupa Parlamentosuna, Ekonomik ve Sosyal Komiteye ve Bölgeler Komitesine Bildirim**, Brüksel.
- CECR.;(2004), “2004 Regular Report on Turkey’s Progress Towards Accession”, **Commission of the European Communities Report**, Brüssels, 06.10.2004, SEC(2004) 1201. pp.166.
- Dal, Mehmet; (2005), “Avrupa Birliği ve Sivil Toplum Kuruluşları”, **Çağdaş Yaşamı Destekleme Derneği**, Martı Grubu adına İzmit Şubesi.
- Emerson, Michael, and Noutcheva, Gergana; (2004), “Europenisation as a Gravity Model of Democratisation”, Promoting Democracy and the Rule of Law: EU and The US Strategies and Instruments, **Conference of the Centre for Democracy, Development and the Rule of Law, Stanford University**, 4-5 October 2004.
- Emerson, Michael; (2004), “Has Turkey Fulfilled The Copenhagen Political Criteria”, **Centre for European Policy Studies, (CEPS) Policy Brief**, no.48.
- Keyman, Fuat E. And Icduygu, Ahmet; (2003), “ Globalization, Civil Society and Citizenship in Turkey: Actors, Boundaries and Discourses”, **Citizenship Studies, Carfax Publishing** vol. 7 no.2, 219-234.
- Karadağ, Ahmet; (2006),” Sürdürebilir Demokrasi”, **Cumhuriyet Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi**, cilt 7, sayı 1, 2006, 75-101.
- Kubicek, Paul; (2002), “The Earthquake, Civil Society and Political Change in Turkey: Assesment and Comparison with Eastern Europe”, **Political Studies**, 50, pp. 761-773.
- Kubicek, Paul; (2005), “The European Union and Grassroots Democratization in Turkey”, **Turkish Studies**, Vol.6 No.3 pp. 361-377.
- Kuru, Ahmet T.; (2005), “Globalization and Divesification of Islamic Movements: Three Turkish Cases, **Political Science Quarterly**, Volume 120, Number 2, pp. 253-274.
- Şimşek, Sefa; (2004), “ The Transformation of Sivil society in Turkey: From Quantity to Quality”, **Turkish Studies**, Vol. 5, No.3, Autumn 2004, pp. 46-74.
- Tunçay Mete; (2006), “Sivil Toplum Kuruluşlarıyla İlgili Kavramlar”, http://www.siviltoplum.com.tr/sayi1_tr_1.htm. 03.07. 2007
- Sivil toplum İşbaşıında, ‘<http://www.deltur.cec.eu.int/sivil.rtf>’, erişim : 03.07. 2007.

TÜRKİYE'NİN AVRUPA BİRLİĞİ'NE ÜYELİK SÜRECİNE SİVİL TOPLUM GELİŞTİRME MERKEZİ'NİN KATKISI

Arş. Gör. Filiz CİCİOĞLU
fsever@sakarya.edu.tr

Sakarya Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi

Özet

Türkiye'nin AB ile ilişkilerinde geçen kırk yıllık süre içerisinde bütünleşme çabaları hep resmi çevrelerle sınırlı kalmış ve bu sürece sivil toplumun katılımı sınırlı düzeyde olmuştur. AB'nin nihai hedefi olan Avrupa bütünleşmesinin temel unsurlarından biri demokratik katılım olduğundan AB ile bütünleşme sürecinde olan Türkiye'de de sivil toplumun bu sürece katılımı son derece önemli hale gelmektedir. Bu anlamda, sivil toplumun AB üyeliğini sahiplenmesi, hükümeti yönlendirmesi ve reformların uygulanması konusunda baskı yapması gerekmektedir.

Bu noktada Avrupa Birliği Komisyonu tarafından finansal olarak desteklenen Sivil Toplum Geliştirme Merkezi (STGM) kurulması önemli bir gelişmedir. STGM sivil toplum örgütlerinin AB sürecine katkısını arttırmaya çabalarak çok önemli bir rol üstlenmiştir.

Bu çalışmada, önce sivil toplum örgütleriyle ilgili genel eksiklikler ele alınacak, ardından da Türkiye'nin AB'ye üyelik sürecinde, STGM'nin sivil toplum örgütlerini nasıl yönlendirdiği ve AB üyelik sürecine ne gibi katkıları olduğu analiz edilecektir.

Anahtar Kelimeler: STK, Avrupa Birliği, STGM

THE CONTRIBUTIONS OF THE 'CIVIL SOCIETY DEVELOPMENT CENTER' TO TURKEY'S EUROPEAN UNION MEMBERSHIP PROCESS

Abstract

In the past four decades of Turkey's membership process, the relations between Turkey and the EU have mostly taken place at the official level and the contribution of civil society to this process has been rather limited. Since democratic participation is an essential political target of the European integration, the contributions from Turkey's civil society become more significant. In this regard, a minimum expectation is that civil society should put pressure on the government to implement the related reforms and orientate it to needs of EU membership process. At this point, the foundation of Civil Society Development Center (CSDC) which has been financed by the European Commission is significant. CSDC has undertaken the important role of trying to increase the contributions from various civil society institutions to EU membership process. This study first focuses on the problems related to Turkey's NGOs in general. Then, it examines both the workings of CSDC with a view to directing other civil society institutions and the general contributions of CSDC to the EU process.

Key Words: NGO, European Union, CSDC

GİRİŞ

Türkiye'de sivil toplumun yükselişinde 1980'li yılların özel bir öneminin olduğu söylenebilir. 1980 sonrasında takip edilen iktisadi ve siyasi politikaların sonucunda yükselmeye başlayan değerler, bu değerler üzerinden hem siyasal alanda, hem de sivil toplum alanında bir dinamizmin oluşmasına yol açtı. 1980 sonrasında genel olarak piyasa ekonomisi, özelleştirme, özgürlük, insan hakları, kadın hakları, çevre, siyasal katılım gibi değerler yükselmiş ve bu değerler hem siyasal partilerde hem de sivil toplum örgütlerinde önemli bir yankı buldu. Yükselen yeni değerler, kökleri 1980 öncesine uzanan siyasal partilerin programında yer almayı başarırken, tamamen bu değerlere endekslenen siyasal partilerin de ortaya çıkmasına yol açtı. Özellikle Avrupa Birliği (AB)'ne adaylık sürecinin hız kazanmasıyla birlikte demokratikleşmenin ve modernleşmenin motoru olarak görülen sivil toplum daha fazla önem kazanmaya başladı. 2000'li yıllar itibarıyla ise, geleneksel, yarı resmi ve yükselmekte olan yeni değerler etrafında çok sayıda sivil toplum kuruluşları (STK) ortaya çıktı. Bu sivil toplum kuruluşları faaliyetleri esnasında pek çok sorunla karşılaşmaktadır. Bu çalışmada öncelikle bu sorunlar irdelenecek, ardından AB'ye üyelik sürecinde sivil toplumda ne gibi gelişmeler olduğu incelenecektir. Bu doğrultuda Avrupa Komisyonu'nun desteğiyle kurulan Sivil Toplum Geliştirme Merkezi (STGM)'nin STK'lara ne gibi katkıları olduğu ortaya konulacaktır.

Türkiye'de Sivil Toplum Kuruluşlarının Sorunlu Alanları

Bilindiği gibi Türkiye'de ve dünyada, STK'lar işlevsel olarak çok farklı amaçlar doğrultusunda çalışmaktadırlar. Çok basit bir ayırım yapmak gerekirse, bazıları spesifik bir hizmet sunarken, diğerleri sosyal adalet, sivil haklar ve kalkınma ile ilgili alanlarda politika etkileme çabasıdadır. Hemen hemen bütün

ülkelerde STK'ların karşılaştıkları sorunlar birbirine yakındır. Ancak özelde ülkelerin kalkınmışlık düzeylerine göre sorunların boyutu ve çözülebilirliği değişmektedir. Şöyle ki Türkiye'de olduğu gibi en gelişmiş ülkelerde faaliyet gösteren STK'lar 3 temel zorlukla karşılaşmaktadır; kaynak geliştirme, karar verici organlarla diyalog kurma /etkileme ve hesap verebilirliği sağlama. Ancak özellikle gelişmekte olan demokrasilerde bu zorluklara ilave olarak bir de STK'ları kısıtlayan yasal altyapı sorunu bulunmaktadır. Bu durumda STK'lar özgür olarak hareket edemediklerinden dolayı politika etkileme çalışmalarında daha fazla zorluk çekmektedirler. Çünkü STK'nın rolü ve toplumdaki yaratabildiği etkisi, bir çok açıdan devletin sağladığı yasal ortama bağlıdır. Bu kuruluşların sosyal ve ekonomik kalkınma sürecine gerçek bir ortak olarak katılabilmesi için destekleyici ve teşvik edici bir hukuk temeline ihtiyaç vardır (Bikmen, www.tusev.org.tr)

Türkiye'deki STK'ların temel problemlerinden biri de devlete bağımlılıktır. Ülkemizde STK'ların devlete üç noktada bağımlı oldukları görülmektedir. Bunlardan birincisi ekonomik bağımlılıktır. Üretimin büyük bir kısmının devletin tekelinde olmasından kaynaklanan toplumsal direncin devlete bağlı kalması sivil toplumun gelişmesini engellemektedir. İkinci bir konu aşkın siyasal kültürdür. Türk siyasal kültürünün en temel kavramı olan devletin bu kültür içinde yüceltilerek bireylerin ve toplulukların üzerine çıkarılması STK'ları devlete bağımlı kılan bir başka faktördür. Son olarak da STK'ları devlete bağımlı kılan faktör gerekli hukuki altyapının tamamlanmamış olmasından kaynaklanan devletten korkudur. Bu korku STK'ları özgürce faaliyette bulunmaktan alıkoymaktadır. (Çaha, 2001: 7)

Aşağıda ayrıntılı olarak bahsedilecek olan STGM'nin 7 Haziran 2006 tarihinde Türkiye'de faaliyet gösteren pek çok STK'ya yapmış olduğu anket sonucunda Türkiye'deki STK'ların sorunlarından en önemlilerin yine devletle olan ilişkilerinde yaşandığı görülmektedir. Şöyle ki ortaya konulan sorunlardan bazıları, devletin hala sivilleşmenin önündeki en büyük engel olduğu, istediği zaman güvenlik gerekçesiyle güvenlik güçlerini kullandığı, bürokrasinin hala çok önemli sorunlar yarattığı, yapılan yasa değişikliklerinin gerektiği şekilde uygulanmadığı ve kamu görevlilerinin bilincinin değişmediği, devletin STK'lar arasında ayrımcılığa gittiği ve kamu kurumlarının STK'lara karşı objektif davranmadığı yönündedir (www.stgm.org.tr).

Devletle yaşanan sorunların yanında zaman zaman STK'ların kendilerinden kaynaklanan sorunlar da ortaya çıkmaktadır. STK'lar arası rekabet daha sağlıklı nitelikli ve başarılı hizmet üretmeye yönelik değildir. Daha çok kaynakları paylaşmaya yönelik bir rekabet gözlenmektedir. Çünkü STK'lar arasında tanımlı, kurallı, gelişmelerini destekleyici bir rekabet ortamı bulunmamaktadır. Ne yazık ki bir takım örgütler sivil toplum örgütü misyonundan vazgeçerek, "iş yapmak" üzere şirket mantığı ile hareket etmektedirler. Bu da özellikle yerelde kurulmuş olan ve toplumda dönüştürücü rol oynamaya aday örgütlere hayat hakkı tanımamaktadır (Gümüüş, www.stgm.org.tr).

STK'lar arasındaki dayanışma eksikliği de sorunların en önemlilerindedir. Özellikle mali açıdan dayanışmadan çok rekabet ilişkisi bulunmaktadır. STK'lar belli işleri yapmaktalar ancak işleriyle buldukları çevre arasında bir bağlantı ya da iletişim bulunmamaktadır. Örneğin Erzurum'da bir dernekle Diyarbakır'daki bir dernek aynı işi yapıyorlar ama birbirlerinden haberdar değiller, birbirleriyle iletişim halinde değillerdir. Bu yüzden örgütler arasında sadece bir dayanışma sorunu yaşanmamakta, aynı zamanda örgütle var olduğu çevre arasında da bir kopukluk bulunmaktadır. Bu açılardan bakıldığında STK'ların sorunları sadece devletle olan ilişkilerinde değil, aynı zamanda kendi aralarındaki iletişim düzleminde de yaşanmaktadır (Keyman, 2004: 29).

Avrupa Birliği'ne Uyum Sürecinde Türkiye'de Sivil Toplum Kuruluşları

Toplum içinde anlayışı geliştirme, bilgi, uyum ve değişime hazırlık yoluyla siyaset yapma sistemi olan sivil toplum olmaksızın Avrupa bütünleşmesinin gerçekleşmesinin mümkün olmayacağı artık tartışmasız bir gerçektir. Zira, günümüzde artık sivil toplumun olup olmaması değil, nasıl olması gerektiği tartışılmaktadır. AB üyeliğinin bir gereği olarak, AB'de yerleşik olan anlayışın ülkemizde yerleşmesi, derneklerin ve vakıfların demokratik bir ortamda faaliyette bulunup, hoşgörü ortamının yaratılması katılımcı demokrasi anlayışının bir parçasıdır. Bu bağlamda Avrupa bütünleşmesi içinde yer almaya doğru ilerlerken, sivil toplum anlayışına, hareketine, dernek ve vakıflara yeni bir bakış açısı zorunlu hale gelmiştir (www.genclik.cydd.org.tr).

AB ve gelişmiş Batı ülkelerinde üçüncü sektör tabir edilen STK'lar son yıllarda kamu ve özel sektörün önüne geçmiş, demokrasinin gelişmesinde sivil sektörün görüşü daima ön planda tutulmaya başlanmıştır (www.md118.org.tr). Yasama, yürütme, yargı ve medyadan sonra beşinci güç olarak toplum yapısındaki yerini alan STK; devlet ve ekonomi sektörlerinin yanında üçüncü bir sektör olarak meşruiyetini kazanmıştır (Güngör, 2004). Bu bağlamda tüketici haklarının korunması, insan kaynakları ve çocuk haklarının geliştirilmesi ve korunması, çocuk mahkemelerinin gelişmesi, cezaevlerindeki şartların düzeltilmesi, örgütlenme özgürlüğü, idam cezasının kalkması ve benzer gelişmeler gelişmiş Batı demokrasilerinde yaşanmıştır. (www.md118.org.tr). Bütün önceliklerini AB'ye yönlendiren Türkiye'nin de bu hedefine yönlendirmesinin de sivil toplum tartışmalarına önemli bir katkı yaptığı gerçektir. Zira sivil topluma ilişkin gelişmelerle demokratikleşme arasında doğrusal bir ilişki kurulmuş ve çağdaş standartlarda bir demokrasi için sivil toplum zorunlu kabul edilmiştir. Bu nedenle sivil toplumun geliştirilmesi ve kolektif sorunların çözümünde aktif bir aktör olarak harekete geçirilmesi demokratikleşme konusunda önemli hale gelmiştir (Dursun, 2006).

Avrupa Birliği Ekim 2004 tarihli, Türkiye'nin üyelik yolunda kaydettiği ilerlemelere ilişkin Komisyonu'nun tavsiye raporunda, AB üye devletleri ile Türkiye arasında kaygı ve algılamaların dürüstçe ve açık olarak tartışılabilmesi bir diyalogun geliştirilmesini ve bu kapsamda sivil toplumun en önemli rolü oynaması gerektiğini vurgulamıştır. AB Komisyonu'nun tavsiyesinde yer alan "sivil toplum diyalogu" Türkiye'ye yönelik üç sütunlu politikanın üçüncü sütununda yer almaktadır. İlk sütun, Türkiye'de siyasi reform sürecinin güçlendirilmesini; ikinci sütun, metoda ilişkin gözden geçirilmiş bir yaklaşım ile müzakerelerin yürütülmesini ve üçüncü sütun ise AB-Türkiye diyalogunu içermektedir (www.tusev.org.tr). Komisyon Türkiye'ye ilişkin olarak, karşılıklı bilgilenmenin geliştirilmesini ve her iki tarafta topluma ve siyasi konulara ilişkin algılamalar hakkında tartışma yapılmasını teşvik etmeyi amaçlayan bir diyalogun özellikle gerekli olduğunu belirtmiştir. Nitekim 17 Aralık 2004 tarihli Zirve, Avrupa Komisyonu'nun tavsiyesini uygun bulmuş ve "katılım müzakerelerine paralel olarak, Birlik her aday ülkeyle kapsamlı bir siyasi ve kültürel diyaloga girecektir. Kişileri bir araya getirerek karşılıklı anlayışı iyileştirmek amacıyla bu kapsamlı diyalog sivil toplumu da kapsayacaktır", şeklindeki ifade ile Komisyonun tavsiyesinin kapsamını genişletmiştir (www.deltur.cec.eu.int).

Türkiye ile gerçekleştirilecek olan sivil toplum diyalogunun temel amacı, sonraki genişlemelerin doğuracağı fırsat ve zorlukların ele alınarak, AB ve aday ülke kamuoylarının daha iyi bir şekilde bilgilendirilmesidir. Bu diyalog, her iki tarafta, toplum ve devlet tarafından ifade edilen mevcut kültür ve değerlere ilişkin algılamalar hakkında bir tartışma yapılmasını teşvik edecektir. Bu amaçlara ulaşmak için, söz konusu diyalog, sivil toplumun ilgili aday ülkelerin siyasi kültürel ve ekonomik kalkınmalarının artan biçimde katkıda bulunması suretiyle ikili ilişkileri artıracaktır. Bu diyalog, böylece katılım için gerekli siyasi kriterlere uygun olarak aday ülkelerde, insan hakları ve demokrasinin güçlendirilmesi bakımından kilit role sahip canlı ve faal bir sivil toplumun daha da geliştirilmesini destekleyecektir (a.g.e.)

AB'nin tüm aday ülkelerinde olduğu gibi Türkiye'deki sivil toplum örgütlerinden beklediği görev, sürece katılmalarını sağlayacak sosyal diyalog yapılarını ve faaliyetlerini geliştirmeleridir. Benzer şekilde Türkiye'de de, reformların gerçekleştirilmesi sadece yasaların çıkarılması ile değil, geniş çapta bir tartışma ve ülke çapında uzlaşma gerektirir. Bu açıdan sivil toplum önemli bir rol oynayacaktır. Müktesebatın uygulanmasına ilişkin reformlar, bir toplumda meslek kuruluşları ya da dernekler bünyesinde bir araya gelen ve ekonomik ve toplumsal yaşamın bütün aktörlerini içeren bir diyalog ve saydamlık politikası olmaksızın, etkili bir biçimde gerçekleştirilemez. Bu nedenle aday ülkelerde toplumsal mesajları iletebilecek STK'ların yapısının güçlendirilmesinin AB için de büyük önemi bulunmaktadır (<http://www.deltur.cec.eu.int/sivil.rtf>)

Sivil Toplum Geliştirme Merkezi'nin Sivil Toplum Kuruluşlarına Katkısı

Yukarıda Türkiye'deki STK'ların sorunları tartışılırken belirtilen dayanışma eksikliğini gidermek aynı zamanda Avrupa Birliği ile Türkiye arasında kurulan sivil toplum diyaloguna destek vermek amacıyla Avrupa Komisyonu'nun mali destekleriyle kurulan Sivil Toplum Geliştirme Merkezi, STK'ların AB sürecine katkısını arttırmaya çalışmaktadır. Saydam, tarafsız ve bağımsız bir rol üstlenen STGM, temel ilke olarak her türlü ayrımcılığa karşı olmayı ve farklılıkları zenginlik olarak algılamayı belirlemiştir (www.stgm.org.tr)

STGM özellikle yerel sivil örgütlerin bilgi, ekonomik güç, fiziksel donanım ve beşeri birikim ihtiyaçlarına yönelik destek verecek çalışmalarla, verimliliklerini arttırmalarına yardımcı olmaya çalışmaktadır. STGM bununla birlikte STK'lara sağlanacak maddi desteklerin verimli, adil ve ilkelere uygun kullanımı için yöntemler geliştirmektedir. Bu nedenle STGM; Türkiye'de kadın, çocuk, insan hakları, gençlik, çevre, engelliler ve kültür-sanat konularında çalışma yapan sivil toplum örgütlerinin kapasitelerini geliştirmelerine yönelik eğitim çalışmaları yürütmektedir. Ayrıca sivil ağların oluşumuna ve farklı alanlarda çalışan STK'ların birbirleriyle iletişimi kurmalarına destek vermek de STGM'nin öncelikleri arasında yer almaktadır.

STGM'nin önemli çalışma alanlarından biri, Türkiye'de faaliyet gösteren STK'ların birbirlerini daha iyi tanımaları, sorunlara birlikte bütüncül bakarak ortak çözümler üretmeleri için gerek duyulan diyalog ortamının sağlanmasıdır (Baykara, www.stgm.org.tr). Bu noktada yukarıda Fuat Keyman'dan alıntılan STK'ların iletişim ve dayanışma sorununun çözümünde önemli bir aşama kaydedilmiş olmaktadır.

Türkiye'nin AB'yle bütünleşme sürecinin STK'lar açısından hız kazanması, STK'ların kapasitelerini geliştirmelerine bağlıdır. Kapasitelerini geliştirmelerinde de kuşkusuz mali kaynakların büyük önemi vardır. Bu noktada Avrupa Birliği'nin Türkiye'deki STK'lara yönelik sağladığı fonlar devreye girmektedir. Özellikle 1993'ten itibaren Türkiye'deki STK'lara insan hakları, demokratikleşme ve sivil toplumun geliştirilmesi konularındaki projeleri için mali yardım sağlamaya başlamıştır. Başlangıçta, Komisyon Türkiye'deki bir dizi STK'ya proje bazında hibeler sağlamıştır. Bu hibeler, uzun vadeli olmayıp cesaretlendirici niteliktedir. Daha çok insan hakları ve demokratikleşme alanında eğitim, sempozyum, yayın ve araştırma ile sınırlı olan projeler, zamanla daha işlevsel nitelikteki projeleri kapsayacak şekilde genişletilmiştir (<http://www.deltur.cec.eu.int/sivil.rtf>) Katılım öncesi dönemde AB programları ve fonları güçlü ve etkin bir STK dünyası için yararlı bir kaynak oluşturacaktır. Bu kaynaklara erişebilmek için STK'ların AB'ye sunulmak üzere projeler yapmaları gerekmektedir. Ayrıca birlikte çalışmaları, bilgi ve tecrübelerini paylaşmaları ve bunu mümkün olduğu kadar yaygın bir zeminde gerçekleştirmeleri zorunludur (Türkiye Ekonomik ve Toplumsal Tarih Vakfı, 2000:191) . İşte bu noktada STGM'nin önemi ortaya çıkmaktadır. STGM her bölgede düzenlediği

eğitim programları sayesinde tüm yurttaki STK'lara ulaşmakta ve onların bu fonlardan yararlanmalarına yönelik yapacakları projeler için rehberlik yapmaktadır. Aynı zamanda STGM aktif çalışan web sitesiyle de STK'ları her konuda bilgilendirmekte ve iletişimi sağlamaktadır.

SONUÇ

Türkiye sonunda üye olsun veya olmasın sivil toplumun Avrupa Birliği meselesinde çok önemli bir rolü olacağı kesindir. Türkiye'nin müzakere sürecini başarılı bir şekilde yürütebilmesi için sivil topluma büyük görevler düşmektedir. Çünkü bir ülkede toplumsal değişimi sağlayacak olan STK'lardır. Toplumsal değişimi dengeleme bağlamında, demokratikleşme konusunda siyasi iktidarı itme anlamında sivil toplumun çok önemli rolü olacaktır. Demokrasiye geçiş sürecinin hızlı bir şekilde aşılarak, demokrasinin pekiştirilmesi büyük ölçüde çift yönlü-devlet/sivil toplum- birliktelik anlayışının başarısına bağlıdır.

Her ne kadar ülkenin kendi dinamikleriyle değil de dışarıdan bir kuvvet tarafından kurulduğu için eleştirilse de STGM, STK'ların geliştirilmesinde ve AB'ye uyum sürecinde çalışmalarını hızlandırmalarında önemli rol oynamaktadır. Türkiye'de faaliyet gösteren STK'ların temel problemlerinden biri olan dayanışma ve işbirliği eksikliğini gidererek bu kuruluşların daha etkin çalışmalarında STGM'nin katkısı büyük olacaktır.

Kaynakça

- “AB Sürecinde STK'lar İçin Yeni Bir Kaynak: AB Fonları”, **VIII. Sivil Toplum Kuruluşları Sempozyumu: Türkiye-AB Bütünleşmesinde Sivil Toplum Kuruluşlarının Rolü**, Türkiye Ekonomik ve Toplumsal Tarih Vakfı, 15-16 Aralık 2000, İstanbul.
- “AB ve Aday Ülkeler Arasında Sivil Toplum Diyaloğu”, Brüksel COM (2005) 290 final www.deltur.cec.eu.int/sivil.rtf
- “Avrupa Birliği ile Aday Ülkeler Arasında Sivil Toplum Diyaloğu Belgesi” www.tusev.org.tr/index.php?sid=content&id=441
- “Avrupa Birliği ve Sivil Toplum Kuruluşları” www.genclik.cydd.org.tr/dernek/0505/kurultay2005-Marti.doc
- “Avrupa Birliği'ne Katılım Sürecinde Sivil Toplum Kuruluşlarının Yeri ve Rolü”, www.md118.org/print.php?vt=kose_yazilari&id=20
- “Basın Duyurusu”, 21 Eylül 2005 www.stgm.org.tr
- “Sivil Toplum Geliştirme Merkezinin Türkiye'deki Sivil Toplum Kuruluşlarına Yönelik Devlet-STK İlişkileri Konulu Anket Çalışması” www.stgm.org.tr
- Baykara, Arzu; “Sivil Toplumda Deneysel Bir Çalışma: Bütün”, www.stgm.org.tr
- Bikmen, Filiz; (2004), “AB yolunda Türkiye İçin STK'ların Önemi”, **Türk Sivil Toplum Kuruluşları ve AB Reform Süreci** konulu panel , 19-20 Kasım, TÜSEV, İstanbul, www.tusev.org.tr
- Çaha, Ömer; (2001), “Türkiye'de Sivil Toplum: Sivil Topluluklardan Sivil Topluma” Liberalizmin İncelenmesi , Ankara, Mayıs,
- Dursun, Davut; (2006) “Haydi Dernek Kurmaya Kampanyası İle Sivil Toplum Olur mu?”, **Yeni Şafak**, 14 Şubat, www.yenisafak.com.tr/ddursun.html.
- Gümüş, Korhan; “Türkiye'de Sivil Topluma İlişkin Genel Sorunlar ve Öneriler”, www.stgm.org.tr
- Güngör, Fethi; “Yıldızı Yeni Parlayan Bir Sektör: Sivil Toplum Kuruluşları”, www.osmanli.org.tr/osav/osav.asp?lang=1&bolum=4id=292-12/11/2004
- Keyman, Fuat; (2004) “Türkiye'de ve Avrupa'da Sivil Toplum”, **Sivil Toplum ve Demokrasi Konferans Yazıları**, İstanbul Bilgi Üniversitesi Sivil Toplum Kuruluşları Eğitim ve Araştırma Birimi, No:3,
- “Sivil Toplum İş Başında”, Avrupa Komisyonu Türkiye Delegasyonu, <http://www.deltur.cec.eu.int/sivil.rtf>

**NGOs, STATE AND THE IGOS:
CASE OF TURKISH CIVIL SOCIETY ORGANIZATIONS AND THE EU**

Zeynep ALEMDAR
zeynep.alemdae@okan.edu.tr
Okan Üniversitesi

Abstract

The transnational literature argues that nongovernmental organizations (NGOs) that do not have access to their states use international organizations (IOs) in order to bring pressure upon their states (Keck and Sikkink 1998, Risse-Kappen 1995, 2002). Given the restrictive legal framework imposed on the Turkish NGOs and the EU's liberal provisions for those, it is logical to suggest that NGOs will appeal to the EU to push the Turkish government to change its policies. Women's NGOs, for example, are likely to use the EU to change Turkish laws discriminating against women since the EU ensures higher standards for women's human rights. Data lead to different conclusions, however. Contrary to expectations, some Turkish women's organizations choose not to appeal to the EU, arguing that tying their cause to the EU would limit their organization to a certain agenda. This finding points to a gap in the literature that the NGOs appeal and use of an IO depends on how the NGO defines its goals. Based on this finding, the paper argues that issue salience and NGO resources are important determinants of NGO appeal to the EU. Through a structured focused comparison of a variety of NGOs, preliminary data prove this argument true. The paper thus makes a contribution to the growing literature on the NGOs and the IOs by refining the transnational literature that does not specify the conditions under which the NGOs appeal to IOs.

Introduction

Traditional IR literature suggests an order in the interaction between domestic actors, states and international organizations. Domestic actors' preferences, if they are ever taken into account, are recognized by and/or negotiated with governments and mobilized via domestic institutions. It is following this process that government's involvement with international organizations begin. The state, thus, is the intermediary agent between the domestic actors and international organizations.

Even scholars who assume a liberal preference formation such as Putnam (1988), and Moravcsik (1993) do not consider the ability of domestic actors to go directly to the international table. However, the World Bank collaborates with over 1400 civil society organizations, the United Nations' Economic and Social Council grants consultative status to over 2000 non-governmental organizations, and there are close to 1500 interest groups formally in interaction with the European Union. These numbers show that domestic actors interact directly with intergovernmental organizations (IGOs). This article develops a framework to examine these direct relationships, challenging the conventional view that the state mediates between the domestic and the international.

Transgovernmentalists and transnationalists recognize the ability of domestic actors to interact with each other and with IGOs directly. These approaches, however, privilege certain motivations over others and have not been able to depict a realistic picture of why civil society organizations (CSOs) interact with IGOs. The article examines the relations between the domestic actors and IGOs, arguing that CSOs strategically use IGOs to alter the preferences of their state in favor of their own positions. It develops a model to specify the conditions under which the complex relations between the intergovernmental organizations and domestic actors occur and attempts to answer a number of questions such as, under what conditions do CSOs choose to take their preferences to the IGOs directly? How do they appeal to IGOs? What kind of strategies do they pursue? Lastly, what are the outcomes?

The study argues that the domestic environment, characteristics of the CSO and the salience of the issue determine the CSO appeal to an IGO. A CSO can appeal to an IGO by using it in its discourse to raise public awareness for issues that it is interested in (agenda-setting), by using it in its lobbying activities (lobbying to push for policy change), or by using it to change the institutional processes and procedures of the state.

In its empirical section, this article evaluates the congruence of this model with data from case of Turkish civil society organizations. The empirical part emphasizes qualitative evaluation of Turkish CSOs' interactions with the European Union, using the structured-focused comparison method. The paper examines three Turkish NGOs (KADER, WWHR, ÇYDD) and their interactions with the European Union (EU) over time. Contrary to the transnationalist literature on NGOs that emphasize the importance of the domestic environment, the research finds that the issue-salience is a more influential determinant of Turkish NGO behavior.

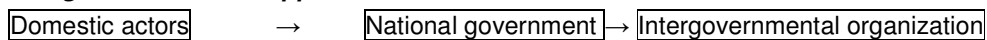
The article contributes to the existing literature in three ways. First, it changes the state's central position in CSO-IO interactions. Second, it shows that CSOs appeal to IOs for both material and normative interests. Lastly, and most importantly, it nuances the "domestic environment" variable that most transnationalists use to explain the CSO appeal. Contrary to Keck and Sikkink's (1998) and Risse-Kappen's (1995) works which suggest that a "closed" environment will induce a non-governmental organization to appeal to IOs, this article argues that the more open the legal system and the more welcoming the society to civic association, the more likely the domestic actors interact on the international level and appeal to IGOs.

A New Framework to Look at State-EU Interactions

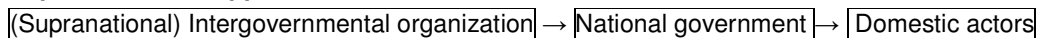
While intergovernmentalism and supranationalism both posit that there is a process to state policy-making that may run from the domestic to the international plane, transgovernmentalism and transnationalism do not necessarily reduce the interactions to such a sequence. Instead, they assume that the relationship between the IGOs and the domestic actors is reciprocal and interactive. Rooted in the transgovernmental and transnationalist approaches, this research develops a model that changes the relationship order of the traditional views of IGO-state relationship as shown in Figure 1.

Figure 1. The IGO- State Relationship: Alternative Views

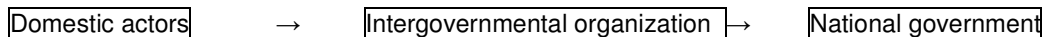
Intergovernmentalist Approach

Supranationalist Approach

Transgovernmentalist/Transnationalist View

Having changed the state's central position in these interactions, what are the factors that induce the CSOs to act on the transnational level? Keck and Sikkink (1998: x) argue that voices that are suppressed in their own societies find that transnational networks can project and amplify their concerns into the international arena; thus they seek alliances in the international arena. They argue that domestic actors who have limited or no recourse within domestic political or judicial arenas interact with IOs. Risse-Kappen (2002: 267) finds that transnational activities of human rights groups are particularly effective in inducing policy change when "domestic groups in the repressive state are too weak or too oppressed to constitute a serious challenge to the regime". In sum, transnationalist scholars argue that domestic actors who do not possess the nationally institutionalized mechanisms to have a say in their state's policies, are more likely to prefer to take the issue to the international level. Weak domestic actors see an advantage in turning to the international organizations since IOs can be more powerful to induce changes in state behavior.

The literature expects the actors that are domestically repressed and that are "weak" to appeal to IGOs in order to advance their own interests. The "repressive-oppressive state", the "weak" domestic actor definitions are insufficient to explain the reasons of civil society organizations' appeal, and to elaborate on their effectiveness. The "repressive-oppressive state" variable limits research on CSO-IGO interaction to underdeveloped countries, or authoritarian states (Evangelista's 1999 work on Soviet security policies), and to specific time periods (Keck and Sikkink's 1998 work on human rights in Argentina in the 1970s), thereby neglecting the evolution of a state-regime over time. This study introduces the "liberalization" variable, arguing that the more open the legal system and the more welcoming the society to civic association, the more likely the domestic actors will interact on the international level and appeal to IGOs.

Employing a "weak/strong" dichotomy to explain the domestic actors' position within the national realm is also limiting. A domestic actors' strength is based on many variables, such as its membership profile (businessmen or students in a save-the-whale campaign), size, financial resources, and networking capabilities (for student members of Greenpeace are more influential than their friends in the save-the-whale campaign). Therefore, this study emphasizes the variables that make up the strength (or the weakness) of an organization. By supplementing the transnationalist scholars' explanations of the factors that affect the CSO appeal to IGOs, this research nuances the literature.

Many factors may affect a CSO's appeal to an IGO. These factors include the domestic environment, characteristics of the CSO and the salience of the issue. The domestic environment affects a civil society organization in two ways. First, the legal provisions of the state determine whether the CSOs can interact with an IGO, and to what extent they are independent from their state in these interactions. Do they interact with the IGO merely as agents of the national government? David Cameron (1995: 37-78), for example, in his study of the European Monetary Union (EMU) argues that domestic actors who come from domestic institutional structures that provides them with independence and autonomy are more likely to exert influence

in transnational negotiations. He posits that since the constitutions of Germany and Netherlands bestow independence to their central banks, German and Dutch central bank executives were able to act as transnational agents in their own right and influence the development of the EMU. The legal framework under which the CSOs operate is an important factor in determining the actions of those CSOs.

The second way that the domestic environment can affect the CSO and its appeal to an IGO is the society's approach to civic organization. Scholars studying democratization have long argued that cultural characteristics of some societies contribute to (or inhibit) the country's transition to or consolidation of democracy in the countries where these societies live. According to this literature, high levels of political involvement, which is a condition for better functioning democracies, is a product of "social capital." There is thus a relationship between how the society perceives civic organization and how it acts. This study argues that a society's approach to civil society, its willingness to form voluntary associations, its level of political involvement determines the goals and actions of the civil society organizations that citizens form. If the public is open to the idea of a functioning civil society and supports domestic mobilization, then the CSOs that they form will be more likely to be more active in both the domestic and international arenas.

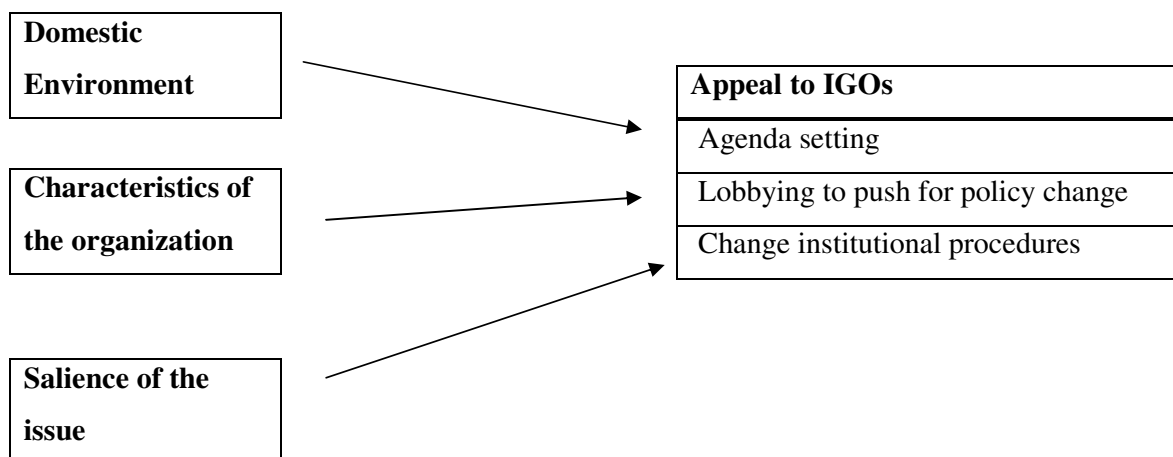
The second set of factors that would affect a CSO's appeal to an IGO is the characteristics of the CSO. This variable resembles what the resource mobilization model focuses on in the social movements literature. The resource mobilization perspective focuses on the ability of social movements to gain and manipulate resources of power, to organize and to recruit members (Kerbo, 1982: 646). This study argues that characteristics of a CSO such as its membership type, its resources and size influences the ways that the CSO appeals to an IGO.

The last factor that influences a CSO's appeal to an IGO is the salience of the issue. The salience of the issue determines whether or not the CSO would appeal to the IGO. The CSO would appeal to the IGO to the extent that the issues that the IGO promotes are important to the CSO.

The CSOs can appeal to IGOs to influence their government's policies in favor of their own positions in various ways. First, they can use the IGO in their discourse to raise public awareness for issues that they are interested in; they can use it to convince both the government officials and the general public for their own policy position. Second, CSOs can make use of their direct interactions with the IGOs and use them as leverage in their relations with the state. By mobilizing outside pressure, they can strengthen their own lobbying activities directed towards the state. Third, they can even use this to become more influential players in decision-making processes that are of interest to them. The appeal to IGOs can thus be grouped under three broad headings: agenda-setting, lobbying to push for policy change and changing institutional procedures.¹ All these activities are directed towards the state and the government that rules it.

Figure 2 presents a graphic representation of these factors.

Figure 2. Factors that Influence a CSO's Appeal to IGOs.

In examining these factors, this paper tests certain hypotheses that are nested in within the arguments above. First, the study argues that if the national government and the general public are open to the idea of a functioning civil society, and they support domestic mobilization, then the civil society

¹ Keck and Sikkink's (1998) research on how transnational activists develop and promote ideas and norms to change the policies of governments, IGOs, companies and CSOs, summarizes the goals of those actors under four broad categories: to get an issue on the international agenda, to get international actors to change their discursive positions and institutional processes and to influence policy change and actor behavior. The headings that are used in this study are based on Keck and Sikkink's research.

organizations will be more likely to act on the international level as well. A civil society organization that is not confined by legal limitations, and that is welcomed by the general public is more likely to interact with international organizations. These two variables, absence of legal restrictions and the society's openness to civic organization, mark the liberalization of a society in general. Then the first hypothesis is that; the more liberal the general society, the more likely it is for a civil society organization to appeal to an IGO.

Second, the strength of a civil society organization determines its likelihood to appeal to an IGO. Then, the second hypothesis is that it is easier for an organization with substantive financial resources and that enjoys cooperative partnerships with other organizations to appeal to an IGO and affect the state's policies.

The third hypothesis argues that the civil society organizations will be more likely to appeal to IGOs if the CSO's issue area is congruent with that of the IGO. The extent to which the IGO is a defender or supporter of the domestic groups' goals on a specific issue determines whether or not the CSO will appeal to the IGO.

Operationalization of Hypotheses

This study is designed following Alexander George's (1979) structured, focused comparison approach. Structured-focused comparison research model borrows from the statistical research model the advice of asking a set of standardized, generalized questions of each case. By asking questions of a general nature that are "not couched in particularly specific terms relevant to only one or another case but applicable to all cases," the researcher assures to acquire comparable data from each case.² This way, the researcher does not focus on the idiosyncratic variables that but rather on variables that can be observed in all cases. George (1979: 62) also recommends asking specific questions of each case to bring out the idiosyncratic variables that are of interest in and on of themselves and to help develop the theory.

Cases

Investigating why and how CSOs appeal to IGOs, this study focuses on civil society organizations in Turkey. Turkish civil society organizations provide a good test especially for the domestic liberalization variable since the history of Turkish-EU relations is tumultuous, marked with misperceptions and conflict over various issues. The dynamic and unstable nature of the relationships provides a case with variance across time. As Hecló (1972: 93) argues, "Perhaps the greatest area of promise in case studies concerns their ability to 'move' with the reality of dynamic factors." Cases of Turkish CSOs' interactions with the EU provide us with this ability.

The study examines three non governmental organizations, two of them focusing on women's issues Women for Women's Human Rights- New Ways (WWHR), Association to Support Women Candidates (KADER) and one organization that makes education its primary aim, Association to Support Modern Life (CYDD).

Data

In addition to interviews conducted in İstanbul and Ankara in February, May- August 2004, this research benefits from a variety of sources. Van Evera (1997: 79) points out the significance of selecting cases about which we have rich data because the more data we have, the more questions we can answer about the case. This study uses data from two empirical universes, Turkey and the European Union. It makes use of primary sources on the historical background and the more recent activities of civil society organizations in Turkey.

A Synopsis of the Findings

Three NGOs are studied in light of the following research questions: Why do CSOs appeal to the EU, how is this appeal made, and are certain CSOs more effective than others? Evidence shows that the three types of CSOs vary in their motives, as well as in their strategies.

Why do CSOs Interact with and Appeal to IGOs?

Scholars are divided on how to explain the reasons of state- IGO relations. Neoliberal institutionalism, and transgovernmentalism emphasize instrumental reasons, while transnationalism advance normative arguments. The instrumental reasons include gaining relative advantage over the other states, solving common problems, acquiring resources such as better information, and improving communicative capabilities. Normative theories suggest that states and their domestic actors interact with IGOs not only because their instrumental needs are provided better through IGOs, but also because of the rules and norms that the IGO promotes. Rules and norms emphasizing better rights for women, for example, spread through the IGO- CSO- state relations and becomes a liability for states. Intergovernmental organizations'

² The author conducted a total of 25 face to face interviews with government and European officials, CSO representatives, academicians and experts between January and August 2004 in İstanbul and Ankara. All the interviewees names, and dates of the interviews are listed in the reference section.

prioritization of some issues helps the CSOs that are in agreement with the IGOs' views to pressure their state to change its policy to be compatible with the IGO's rules.

This study combines the instrumentalist and normative reasons of state (and CSO)- IGO interaction and advances two main reasons. First, CSOs interact with IGOs to build transnational linkages that will help them acquire information and technology that they do not possess domestically. Second, the CSOs appeal to IGOs to legitimize their motivations, their stances on issues and their activities or to strengthen their domestic and international positions. CSOs may even use the IGOs as leverage against the state if their interests are in line with the IGO. These expectations, especially the latter, prove to be true in Turkish CSOs' interactions between the EU and the Turkish state.

The NGOs interact with their European counterparts and the EU institutions for practical reasons. Contrary to the employees' organizations seeking for domestic legitimacy through the EU, the NGOs prefer not to appeal to the EU to raise awareness on their issues. NGOs argue that their issues, women's rights and education, are universal concerns and do not need to be legitimized through the EU. Therefore, NGOs look for funding opportunities and they exchange information with the Europeans in order to improve their organization. Only KADER uses the EU's high standards of women participation in politics as leverage against the government, however, KADER's activities are limited.

Table 1 is constructed to provide a better picture of these differences. Various organizations' reasons for interacting and appealing to the EU are grouped under five classes: international prestige, domestic legitimacy, primary mission, information, and financial sources. These classes are drawn out of the interviewees' comments because the study uses open-ended interviews (the interviewees did not have the reasons presented to them). The number of pluses denotes the priority of the reason for each organization. For example, for the employers' organization TUSIAD international prestige (+++++) is the most important reason for appealing to the EU. Number 0 stands for "no mention" of the reason. The "not" answers are sometimes heard directly from the interviewees, sometimes deduced from all the data for the particular case.

Table 1. Why the CSOs Interact

	WWHR	KADER	CYDD
International Prestige	not	+++++	not
Financial Aid from the EU	+++++	+++	+++++
Information	0	++++	not
Primary Mission	not	0	not
Domestic Legitimacy	not	0	not

How do CSOs Appeal to the EU?

CSOs can appeal to the IGOs in different ways. CSOs can use the IGO in their discourse to raise public awareness for issues that they are interested in. CSOs appeal to the IGOs' norms and rules while they are lobbying their state. Or, CSOs can use the IGO to push the state so that they are included in the decision and policy making structures. Evidence suggests that different types of CSOs choose different ways of appealing to the IGOs.

The NGOs' appeal to the EU changes according to each organization as well. CYDD views the EU as a positive continuation of the modernization process that the Kemalist reforms started during the foundation of the Turkish Republic. Therefore, although the organization does not appeal to the EU directly, its activities promote EU rules and norms. CYDD is not involved in lobbying activities or attempt to be included in the institutional processes of the state. Its goal is solely to improve the quality of education in Turkey. WWHR does not appeal to the EU either. WWHR lobbies the state to change its laws discriminating against women but it does not use the EU as a legitimizing force nor as leverage to push the government to change its policies. WWHR prefers the approach that women's rights are universal values, regardless of the European accession context present in Turkey. KADER is the only NGO that uses the EU in its agenda-setting and lobbying activities. KADER emphasizes the level of women's participation in politics in European countries and argues for similar representation for Turkish women.

Generally, data on NGOs' activities do not point to an effective use of the EU to change state's policies. In CYDD and WWHR cases, the EU is not a part of the strategy. In KADER's case, however, it looks like the organization is of too recent vintage (founded in 1997) and lacks organizational capacity to

affect state policies. Table 2 illustrates which strategies are used by each organization and to what extent. The table assigns plus and minus signs to each type of activity and the number of these signs (one to three) represents the density of each activity for each organization. NA (Not Applicable) means that the organization does not pursue that type of an activity. For example, CYDD does not pursue any lobbying activities at all, thus the denotation is NA for lobbying in the CYDD case. WWHR conducts lobbying activities but it does not appeal to the EU while doing those. Therefore, in the box for "lobbying" WWHR has the minus sign. In order to investigate which strategy one organization prioritizes, one will look at that organization's column. For example, while KADER engages in all three activities, but its efforts at being incorporated in the institutional procedures of the state are relatively lower than its efforts agenda-setting and lobbying.

Table 2. The Strategies of Appeal According to the CSOs*

	WWHR	KADER	CYDD
Agenda Setting	---	+++	---
Lobbying	---	+++	NA
Changing Institutional Procedures	NA	+	NA

* Plus signs means that the organization involves in the activity, while the minus sign means it does not. The number of plus and minus signs represents the density of each activity for each organization.

Factors that Affect CSOs Appeal to IGOs

The literature on transnational relations predicts that a CSO that has limited or no recourse to its state will appeal to an IGO so that the IGO can influence the state. This study makes a more nuanced argument and posits that a liberal legal environment and a society that is more open to civic association will actually encourage a CSO to interact with IGOs and also to use the IGOs. The more liberal the legal system and the more welcoming the society to civic associations, the more likely a CSO will appeal to an IGO.

The resource mobilization model in the social movements literature predicts that the resources of an organization determine its activities. Similarly, characteristics of a CSO, such as its financial sources and its transnational connections affect the CSOs' interactions with an IGO. A CSO that has a large membership, rich financial resources and enjoys relations with other CSOs is more likely to appeal to an IGO.

The issue salience is the last factor that determines a CSO's appeal to an IGO. The norms and rules that the CSO and the IGO defend and promote ought to be compatible so that the CSO will appeal to the IGO. Evidence supports all these propositions, emphasizing the issue-salience most. CSOs' appeal to the EU increases in number and scope as the domestic environment liberalizes.

Table 3. Factors Influencing the CSOs' Appeal to the EU*

	WWHR	KADER	CYDD
Liberalization	NA	NA	NA
Financial Resources	+++	+++	+++
Network	+++	+++	+++
Salience	+++	+++	+++

* As in Table 2, plus signs means that the factor in the first column on the left affects the CSOs' appeal to the EU, while the minus sign means it does not. The number of plus and minus signs represents the density of the effect of each factor for each organization.

As Table 3 demonstrates, salience factor is the primary determinant of CSO appeal to IGOs. Data do not permit comparing which variable, resources or the openness of the domestic environment, follows as the second most important variable. Data on NGOs belong to an "open" period of the Turkish domestic environment (1990s). Since there is no data on NGO activities during the "closed" period of the domestic environment (1980s, for example), the research cannot definitively conclude that openness affects NGO's appeal to the EU.

Are CSOs Effective in Changing State's Policies?

Contrary to the literature which emphasizes the NGOs' appeal to IGOs, Turkish NGOs do not appeal to EU as much as the other groups. One women's organization (WWHR) prefers not to appeal to the EU in its lobbying activities when it is pushing the state to change laws concerning women. The other women's NGO, KADER, uses the EU both in its agenda-setting and lobbying activities and interacts with state institutions, but there is no conclusive data on its effect. This may be due to the NGOs' short history and therefore its lack of resources and skills to effectively appeal to the EU. Although the women's organizations do not use the EU effectively, both WWHR and KADER are especially influential in raising awareness for women's issues and successful in lobbying the state officials to change the legal provisions.

Conclusion

This study investigates how domestic actors, aware of the influence that intergovernmental organizations exert, use these organizations for their own instrumental reasons. Civil society organizations attempt to change their government's policy through their interactions with IGOs. Using the IGOs, CSOs seek to raise awareness on issues related to their causes, lobby the government to change its policies and try to be included in the institutional procedures of the government.

Theoretically, this study contributes to the literature in three ways. First, it breaks down the state into its constituents, the civil society organizations and government officials and examines the ways in which these constituents interact with each other. In contrast to the major paradigms of international relations, realism and neoliberal institutionalism that assume states as unitary actors, and marginalize domestic politics, this research is rooted in the liberal theory of preference formation. Domestic preferences are negotiated by state officials and civil society organizations, including interest groups and NGOs.

Second, it contradicts the traditional approaches' suggestion that domestic politics and international politics are two distinct spheres. By accounting for non-state actors and attributing them an active role in domestic and international politics, the study follows the path that the constructivists paved. Constructivists inspired transnationalists to focus on the civil society organizations and their interaction with international organizations. This study theorizes and then demonstrates that domestic actors interact directly with intergovernmental organizations, and even use them to further their own interest in the domestic sphere.

Third, this research attempts to use both instrumental and normative arguments to explain the motivations of domestic actors. The study argues that CSOs interact with IGOs not only because of the material interests such as financial resources and economic interests, but also because of the ideas that the CSO promotes. The hypothesis on salience, which posits that the more the CSO's views are in line with the norms and principles that the IGO promotes, then the CSO will be more likely to interact with the IGO, proves to be the most significant determinant. The study thus provides an explanation that encompasses both material and ideational aspects of interest, and moves beyond the traditional approaches' analysis of why domestic organizations interact with IGOs. The study also provides a more nuanced explanation of the "domestic environment" variable that most transnationalists use to explicate the reasons for IGO appeal. Both Keck and Sikkink (1998) and Risse-Kappen's (1995) works suggest that a "closed" environment will induce the NGOs to appeal to IGOs. The current study, however, claims a counter-intuitive, and argues that CSOs that are less constrained will be more likely to appeal to IGOs. Evidence supports this argument and data show that Turkish CSOs' interactions with the EU have increased during the "open" periods of Turkish legal and social life, and NGOs, the group most likely to appeal to IGOs according to previous research, do not actually appeal to the EU. Two Turkish NGOs studied here prefer not to appeal to the EU because they believe their attempt to include the EU in their discourse might actually diminish the strength of their argument. Once again, the issue salience and to what extent the CSO believes that its issue is compatible with the IGO becomes the most critical variable.

The study can also contribute to the EU literature on the interrelationships between the domestic and EU actors. Most studies of this small literature concentrate on how the supranational institutions affect the domestic decision and policy making structures through internalizing the international norms and rules. Although these studies do not ignore transnational interactions, the domestic actors that they examine are judges, and other practitioners of law, not the civil society organizations who are affected by law (Stone Sweet and Brunell 1998, Alter 2001).

Only Justin Greenwood's (2003) work on the interest representation in the EU provides a comprehensive study focusing on all types of civil society organizations represented (more or less) in the EU system. Greenwood, however, examines the CSOs' impact on the European integration in the states that are already members of the EU. This study thus opens a new discussion on the impact of different CSOs in candidate states during their accession to the EU. Because Turkey is one of the four candidates for EU membership, an examination of the interactions between Turkish civil society organizations and the EU can be generalized to other candidate countries.

References

- ALTER, KAREN J. (2001) *Establishing the Supremacy of European Law: The Making of an International Rule of Law of Europe*. New York: Oxford University Press.
- ASPINWALL, MARK, AND JUSTIN GREENWOOD. (1998) Conceptualising collective action in the European Union. In *Collective Action in the European Union*, edited by Mark Aspinwall and Justin Greenwood. New York: Routledge.
- CAMERON, DAVID R. (1995) Transnational Relations and the Development of European Economic and Monetary Union. In *Bringing Transnational Relations Back In*, edited by Thomas Risse-Kappen, pp. 37-79. New York: Cambridge University Press,
- CAPORASO, JAMES. (1997) Across the Great Divide. *International Studies Quarterly* 41: 563- 592.
- CORTELL ANDREW P. and JAMES W. DAVIS. (1996) How do International Institutions Matter? The Domestic Impact of International Rules and Norms. *International Studies Quarterly* 40: 451- 478.
- EVANGELISTA, MATTHEW. (1995) Transnational Relations, Domestic Structures, and Security Policy in the USSR and Russia. In *Bringing Transnational Relations Back In*, edited by , Thomas Risse-Kappen, pp. 146-189. New York: Cambridge University Press.
- GEORGE ALEXANDER L. (1979) Case Studies and Theory Development: The Method of Structured, Focused Comparison. In *Diplomacy: New Approaches in History, Theory and Policy*, edited by Paul Gordon Lauren, pp. 43-68. New York: The Free Press.
- GREENWOOD JUSTIN. (2003) *Interest Representation in the European Union*. New York: Palgrave.
- HECLO, HUGH. (1972) Issue Networks and the Executive Establishment. In *Classic Readings in American Politics*, edited by Nivola, Pietro D. and David H. Rosenbloom, pp. 232-260. New York: Worth Publishers.
- HOOGHIE, LIESBET AND GARY MARKS. (2001) *Multi-Level Governance and European Integration*. Lanham: Rowman and Littlefield Publishers, 1-32.
- KASSIM, HUSSEIN AND ANNAND MENON. (2003) The Principal-Agent Approach and the Study of European Union: A Promise Unfulfilled? *Journal of European Public Policy*, 10:121-139.
- KECK, MARGERET E. and KATHRYN SIKKINK. (1998) *Activists Beyond Borders: Advocacy Networks in International Politics*. Ithaca, N.Y.: Cornell University Press.
- KEOHANE, ROBERT O. and JOSEPH S. NYE. (1974) Transgovernmental Relations and International Organizations. *World Politics*, 27: 39-62
- KERBO, HEROLD R. (1982) Movements of 'Crisis' and Movements of 'Affluence': A Critique of Deprivation and Resource Mobilization Theories. *The Journal of Conflict Resolution*, 26: 645-663.
- MORAVCSIK, ANDREW. 1993. Preferences and Power in the European Community: A Liberal Intergovernmentalist Approach. *Journal of Common Market Studies*, 31: 473-524.
- PUTNAM, ROBERT D. (1993) Diplomacy and Domestic Politics: The Logic of Two-Level Games. *International Organization*, 42: 427-460.
- RISSE-KAPPEN, THOMAS. (1995) Bringing Transnational Relations Back In: Introduction. In *Bringing Transnational Relations Back In*, edited by Thomas Risse-Kappen, pp. 3-33. New York: Cambridge University Press.
- _____. (2002) Transnational Actors and World Politics. In *Handbook of International Relations*, edited by Walter Carlsnaes et al., pp. 255- 274. London: Sage.
- SLAUGHTER, ANNE-MARIE. (2004) *A New World Order*. Princeton, New Jersey: Princeton University Press.
- VAN EVERA, STEPHEN. 1997. *Guide to Methods for Students of Political Science*. New York: Cornell University Press.
- STONE SWEET, ALEC and THOMAS L. BRUNELL. (1998) Constructing a Supranational Constitution: Dispute Resolution and Governance in the European Community. *American Political Science Review*, 92: 63-81.

***YEREL SİVİL TOPLUM KURULUŞLARININ
ETKİNLİKLERİ***

STK'LARDA SOSYAL PERFORMANS DEĞERLENDİRMESİ VE ÇAĞDAŞ TOPLUMA KATKI: ÇYDD ÖRNEĞİ

Prof. Dr. Gönül BALKIR
Öğr. Gör. Kerem ÇOLAK
kcolak@kou.edu.tr
Kocaeli Üniversitesi Hukuk Fakültesi

Özet

STK'larda bireysel katkıların birlikteliği ve birbirini tamamlaması, bireysel sorumluluğu sosyal sorumluluğa dönüştürmektedir. STK'lar toplumsal faydaya katkıda bulunmak için çalışırlar. Toplumsal faydaya yapılan katkı, performans değerlendirme yöntemleri kullanılarak belirlenir. Performans değerlendirme, hedefler planlar ve tasarlananlarla ilgili olarak karar alma amacıyla sistematik bir biçimde toplanan bilgi olarak kurumun başardığı işlerin değerlendirilmesidir.

Sosyal sermayenin performansını irdelemeye yönelik çalışmalar; bugüne kadar işletmeler üzerine yapılmış bir değerlendirme sisteminin STK'lara indirgeme çabasıdır. Sosyal performans değerlendirme gerçekte, geleneksel muhasebe ve gelir yöntemlerinden yararlanılarak STK'ların sosyal performansın parasal olarak analiz edilmesidir. Sosyal denetim ve değerlendirmeler, ölçülmesi planlanan sosyal performans ve bu performansın ölçme kriterleri dikkate alınarak yapılmaktadır.

Bu çalışma da STK'larda sosyal performans değerlendirmesi için örneksene olarak; ÇYDD'nin, Kocaeli'ne ve ülkemiz çağdaş yaşamına yapmış olduğu sosyal fayda ve katkının sosyal performans değerlendirilmesine çalışacağız. Atatürk ilke ve devrimlerini korumak, geliştirmek, çağdaş eğitim yoluyla çağdaş insan ve çağdaş topluma ulaşmak amacıyla güden Çağdaş Yaşamı Destekleme Derneği, ülkenin "çağdaş uygarlık düzeyinin üzerine çıkması" ülküsü için bilgi, beceri ve deneyim birikimiyle, gönüllü çalışan bir sivil toplum örgütüdür. ÇYDD'nin amacı, ülke sorunlarının çözümüne yönelik somut projeler oluşturarak toplumun kalkınmasına katkıda bulunmakta ve fayda yaratmaktadır.

Anahtar Kelimeler: STK, sosyal performans, toplumsal fayda, sosyal denetim.

SOCIAL PERFORMANCE APPRAISAL IN NGOS AND CONTRIBUTION TO MODERN SOCIETY: CASE OF CYDD

Abstract

Togetherness and completing each other of individual contributions in NGOs transforms individual responsibility into social responsibility. NGOs work for contributing social benefit. The contribution to social benefit is determined by using performance appraisal methods. Performance appraisal is an evaluation of the achieved goals of organizations as the information gathered systematically to take decisions about aims and plans.

Studies for analysing performance of social capital is an attempt to degrade an appraisal system executed to the companies so far into NGOs. Social performance appraisal, in fact, is to analyse social performance of NGOs as monetary by benefiting from conventional account and income methods. Social control and appraisals are done by taking social performance which is planned to measure and its measuring criteria into account.

In this paper, we try to evaluate the social performance of ÇYDD in both Kocaeli's and our country's contemporary life as an sampling for evaluating social performance in NGOs. ÇYDD which has the aims of protecting and developing Atatürk's principles and revolutions, reaching modern human being and society via modern education is a NGO operating voluntarily with its knowledge, skills and experiences to achieve the ideal of carrying our country beyond "modern civilization level". The aim of ÇYDD is to contribute to development of our country and creating benefits by constituting projects to solve problems of the country.

Keywords: NGO, social performance, social benefit, social control

Giriş

Toplumda yeni sorumluluklar yüklenen STK'ların kurumsallaşmasıyla, yeni bir sosyal performans ve denge ihtiyacı gündeme getirmiştir. Bireyler tek başlarına ya da bir araya gelerek oluşturdukları sivil toplum kuruluşları aracılığıyla kamusal özne haline gelmekte, kamusal mal ve hizmetler üretmek suretiyle çağdaş topluma katkı vermektedirler. STK'ların en ayırt edici özelliklerinden biri gönüllülük esasına dayanarak faaliyet göstermesi bireylerin özel alanlarından fedakarlık yapmasıdır. STK'ların ikinci önemli özelliği ise nihai amaçları olarak topluma sosyal fayda sunmak ve toplumsal iyiye katkıda bulunmaktır. Küreselleşme sürecinde özellikle devletler arasındaki sınırların iyice belirsizleşip kalkmaya başladığı çağdaş dünyamızda;

doğal olarak STK'larla ve STK'larda çağdaş topluma katkı yönünde büyük bir toplumsal beklenti yaratılmıştır(Tekeli, 2006).

Özellikle toplumsal refahın sağlanmasında kamu yararının gözetilmesinde toplumsal bilincin oluşturulmasında sosyal sorumluluğun kurumsallaşmasıyla ve sosyal sermayenin denetiminde STK'lara aracı bir kurum ve gerektiğinde bir köprü olmak üzere katalizörlük ödevi yüklenmektedir.

STK'lar çok sesli yapıları ve farklı görüşleri barındırmalarıyla uzmanlık alanlarıyla birlikte toplumsal dönüşüm konusunda yaratacakları projelerle sosyal sorumluluk fonksiyonlarını son derece hızlı bir şekilde yerine getirebilirler. Yeni görevler yüklemekten öte; sosyalin sermayeleşmeyle tanımlandığı günümüz küresel dünyasında; STK'lar, sosyal sermaye zemininde çoktan vazgeçilemez bir şekilde yer almaya başlamışlardır. STK'larda bireysel katkıların birlikteliği ve birbirini tamamlaması, bireysel sorumluluğu sosyal sorumluluğa dönüştürmektedir. Bilgi toplumunda teknolojik gelişmelerin bağımsızlaştırdığı bireylerin; ortak değerlere, ortak tatmin ve ortak geleceklere sahip olanların; gönüllü katılımlarıyla STK'lar, çok daha yoğun bir biçimde ön plana çıkacaktır. STK'ların en ayırt edici özelliklerinden biri gönüllülük esasına dayanarak faaliyet göstermesi bireylerin özel alanlarından fedakârlık yapmasıdır. STK'lar son hedef olarak topluma sosyal fayda sunmak ve toplumsal faydaya katkıda bulunmak için çalışırlar.

Yeniden değerlendirme için bilgi ve yapısal yeteneğin kullanımı ile oluşturulan değer yaratma sürecinde bir yandan değer yaratmak üzere odaklanmış örgütsel sermaye ve ona bağlı olarak hareket eden toplumsal dinamikler, öte yandan sosyal sermayenin performansı, performans değerlendirme teknikleri ve bunlar yanında tüm bu karmaşık ilişkiler ağını ve sosyal sermayeyi kucaklayıp kontrol edip yönlendirecek sosyal performans araçları olarak STK'lar yer almaktadır.

STK'larda sosyal performans değerlendirmesi için örnekseme olarak; Türkiye'de çok özgün bir yapı gösteren Çağdaş Yaşamı Destekleme derneği olarak ÇYDD'nin, Kocaeli'ne ve ülkemiz çağdaş yaşamına yapmış olduğu sosyal fayda ve katkının sosyal performansını ortaya koymak istiyoruz. STK'larda sosyal performans değerlendirmesiyle ilgili olarak yaptığımız çalışma da; ÇYDD'nin, Kocaeli'ne ve ülkemiz çağdaş yaşamına yapmış olduğu sosyal fayda ve katkıyla sosyal performans açısından değerlendirilmesine çalışılmıştır.

1. STK'larda Sosyal Sorumluluk

STK belirli mekan ve zamanda bilgiye dayanarak teşhis edilen bir amacı ya da ihtiyaçlar demetini karşılamak üzere; kar amacı gütmeyen hizmet veren, böylece de kamunun yönetimine katılan kuruluşlardır(Kuçuradi,1998). STK'lar faaliyetin niteliğine göre devlet dışı kuruluşlar, sivil toplum örgütleri, kar-amaçsız örgütler, üçüncü sektör veya gönüllü kuruluşları olarak da isimlendirilmektedirler(David, 1998).

STK'lar, ortak hedefe yönelmiş insanlar tarafından kurulan STK'lar ne devlete ait, ne de ticari yapıdaki kurumlardır(Drucker,1993). STK'lar kamu sisteminin bir parçası olmaksızın ve kar gayesi gütmeksizin, belli bir amacı gerçekleştirmek üzere bir araya gelmiş öz yönetime sahip olan kuruluşlar(Öner, 2003) olarak da tanımlanabilirler. Sosyal sermaye zemininde yer alan STK'lar, topluma hizmet götürmek amacıyla hedefe yönelmiş insanlar tarafından kurulan örgütlerdir. STK'lar; varlık nedenleri olarak sosyal yaşam ilişkileri ve bu ilişkilerden doğan fonksiyonel ilişkiler açısından oluşan sosyal sermaye ve onun bileşeni olan bir yapıdır.

Bireyleri bir araya getirmek üzere harekete geçirerek, kamusal alanın gelişmesine önemli bir katkı yaparken sosyal sorumluluk ve sosyal duyarlılıklarıyla kamusal alanla birey arasında bir köprü işlevi görebilirler(Akyol,2003). Sosyal duyarlılık bu anlamda STK'ların sosyal çevresindeki sorunlara ve toplumsal baskılara tepki gösterme veya cevap verme kapasitesi olarak da tanımlanabilir(Bartol-Martin,1994). Sosyal sorumluluk gerçekte birey yada örgütle toplum arasındaki karşılıklı sosyal hareket ve karşılıklı etkileşim olarak tanımlanırken bir başka deyişle bir sosyal anlaşma yada uzlaşma olarak kabul edilebilir(Eren, 1997). Sosyal sorumluluk, örgütün genel ve çalışma ahlakını, çevresindeki kişi ve kurumların beklentilerini ve yasaları dikkate alarak faaliyetlerinin toplumdaki etkisini ciddi bir şekilde değerlendirmesi sonucunda, sağlıklı bir toplumu oluşturmadaki toplumsal sorunların çözümünde katkı ve yardımları da içermektedir(Daft,1992).

STK'nın sosyal çevreyle olan bağlantıları olarak kültürel gelişme, medya ve üretim biçimleri açısından değerlendirmeler de, STK'ların amaçsal çıkarları ile "toplumsal çıkarları" arasında meydana çıkabilecek çatışmaları uzlaştırmaya yönelik görevleri, sosyal sermayeyi geliştirerek bir sosyal sorumluluk kavramı içine yerleştirecektir. STK'lar sosyal gücüyle orantılı olarak sosyal sorumluluğa sahiptir...

Örgütsel sosyal sorumluluğun artırılması ve sosyal performans değerlendirilmesi yapılabilmesi için; STK'larda kurumsallaşma bir yaşam döngüsü olarak ele alınmalı ve etkin kılınarak örgütsel yükümlülük sağlanmak suretiyle örgütsel bağlılık temel alınmalıdır. STK'ların, performans beklentilerinin yeni çözümler yaratmada sürükleyici olması için geçici ve sürekli çalışan denetim sistemleriyle sosyal performans değerlendirme ve analizlerinin yapılması gerekmektedir. Çağdaş Demokratik yaşama katkı vermek üzere STK'ların çalışmaları etkin olabilmeleri, doğrudan doğruya demokrasinin bir işleyiş göstergesi olarak değerlendirilecektir.

2. Sosyal Performans Değerleme

Sosyal performans değerlendirilmesi; sosyal sorumluluğun kurumsallaşmasında en etkin yöntemlerden biridir. İlk olarak 1950'li yıllarda Howard R. Bowen tarafından ortaya atılan sosyal performans ve sosyal denetim kavramı, 1970'li yıllarda sosyal denetimler, işletmelerin katılım ve işbirliği olmadan dernekler, sosyal denetim şirketleri ve kamu çıkarları için hareket eden kuruluşlar tarafından yapılmaya başlarken (Bayrak, 2001); 1980'li yıllardan itibaren işletmelerin de hem içsel hem de sosyal bir yönetim olarak kendilerini motive edecek bir yöntem olarak tercih ettikleri ve kendilerini sosyal açıdan sorgulamada kullandıkları bir araç olmuştur (Koontz-Wehrich, 1988).

Sosyal performans değerlendirilmesi için STK'ların sosyal performanslarının kalitesinin, sosyal duyarlılıklarının sosyal sorumluluklarının ve sosyal yaşama katılım performanslarının değerlendirilmesi gerekmektedir. Sosyal sorumluluk faaliyet alanlarının örgütsel stratejilere bağlı olarak neleri içereceği konusu, hedef ve amaçlar ile ölçülecek performansa bağlı olarak değişmektedir. Sosyal değerlendirmeler, ölçülmesi planlanan sosyal performans ve bu performansın ölçme kriterleri dikkate alınarak yapılacaktır.

Sosyal performans kavramı, toplumun değişen beklentilerinin analiz edilerek sosyal taleplerine cevap verebilmek için sistematik bir yaklaşım belirlemeyi ve sosyal sorunlara uygun çözümler geliştirmeyi ifade etmektedir (Stoner-Freeman, 1989). Bu bağlamda STK'lar kendi çalışmalarını birlikte, etkileşim içinde buldukları tüm aktörleri ve ilişkileri de içine alacak şekilde kendi güçleri oranında sağlayabilecekleri ve her üyenin kendisini ilgilendiren ve etkileyen konu ve kriterleri; değer yaratma kapasitelerini de dikkate alarak; sosyal performans değerlendirilmesi yapmak suretiyle sosyal performansa katkı sağlamaları mümkün olabilir. STK'lar ilgi ve uzmanlık alanlarında topluma önderlik etmek yanında, sosyal sermayenin ve sosyal yaşam kültürünün yayılmasına katkıda bulunmaktadır.

STK'ların kamusal alanlardaki temel performanslarının sonuçları hizmet ve bilgi üretme bilincine bağlı olarak buldukları farklı yerlerde ve özellikleri açısından sosyal sermayenin denetimi için yaratacakları proje geliştirme süreçlerine bağlıdır. Performans değerlendirme hedefler planlar ve tasarlananlarla ilgili olarak karar alma amacıyla sistematik bir biçimde toplanan bilgi olarak kurumun başardığı işlerin değerlendirilmesidir. Her geçen gün dikkat çekici bir başka biçimde uygulama alanı bulunan sosyal performans değerlendirilmesi; özetle STK'ların; sosyal duyarlılıklarıyla birlikte sosyal sorumluluklarının ve bu kavramsal çerçevede sosyal yaşama katılım performanslarının değerlendirilmesidir. Mikro düzeyde ele aldığımızda girdileri çıktılara dönüştürmek amacıyla kurum tarafından yapılan sosyal faaliyetler, amaçlar planlar veya tasarımlarla ilgili olarak yapılanları anlatan sosyal performans değerlendirilmesi kurumsal bir zorunluluktur. İş yükü ve talepleri açısından kurumun performansı; kurumun faaliyeti için ihtiyaç duyduğu bilgiyi sağladığından çoğu zaman sosyal performans göstergeleri ile birlikte rapor edilir.

Sosyal performansının değerlendirilmesi; STK'ların hukuka uygunluk bağlamında gerek kendilerinin gerekse sosyal çevrenin denetiminde doğrudan ve dolaylı yoldan analitik ve niceliksel ölçümlerinin yapılmasıyla yasal gereklerin yerine getirilip getirilmediğinin gerek kendi üyeleri ve gerekse diğer STK'lar ve devlet kurumları tarafından denetlenmesidir. STK'lar için sosyal performanslarının kalitesini değerlemede, her geçen gün dikkat çekici bir biçimde uygulama alanı bularak, sosyal duyarlılıklarıyla sosyal sorumluluklarının ve sosyal yaşama katılım performanslarının değerlendirilmesi imkanı yaratılmaktadır. STK'ların; kültürü yayma etkinliklerinden entelektüel liderliğe kadar ve sürekli komite üyeliğinden sosyal denetime kadar geniş bir yelpazeyi kapsayan değişik boyutlarda görev ve fonksiyonları olduğundan, yapılacak sosyal performans değerlendirme sonuçlarının soyut olması ve finansal denetimde olduğu gibi kesinlikten yoksun olması, önemli ölçüde eleştirilere neden olsa da günümüzde STK'ların sosyal performanslarını değerlendirdikleri, sosyal performanslarını sürekli inceleyip rapor edebildikleri görülmektedir (Bayrak, 2001).

2.1. Sosyal Performans Ölçme Kriterleri

Sosyal performans kriterleri genellikle standartlar, somut hedefler veya kıyaslar biçiminde ifade edilir. Bunlar sayısal terimler veya beklentilere ilişkin nitel ifadeler şeklinde olabilir. Genellikle başarının ne şekilde ölçüleceğini belirleyen, başarı hakkında bir yargıya varmada yararlanılan kriter kıyas ölçüleri olarak tanımlanabilirler. Sosyal performans değerlendirme de kullanılan ölçme bilgileri; sosyal performans değerlendirme amacıyla kurumun doğrudan ölçülen veya dolaylı yoldan katkı sağlayan diğer boyutları arasında anlamlı olabilecek bir ilişki kurmaya yarayan, önceden belirlenmiş somut hedeflere göre toplanan ve performansın belirli bir boyutu hakkında bilgi veren bilgilerdir. (Özeren ve d., 2002). Sosyal performans ölçme kriterleri, sosyal performans somut hedeflere göre değerlendirmek amacıyla toplanan ve önceden standartları belirlenmiş ölçü ve bilgilerdir. Performans kriterleri belirli bir ölçüye göre performansın nasıl mukayese edileceğini ve değerlendirileceğini saptayan esasları oluşturur. Kriterler müşterilerin veya önemli paydaşların beklentilerine dayanan ve arzulanan performans düzeyleri hakkında bir mutabakatı gösterir.

2.2. Sosyal Performans Ölçüleri

Performans değerlendirme iki farklı açıdan yapılabilir. Sosyal değerlerin dikkate alındığı istatistiksel veri ve anlatımların kullanıldığı nicel performans yanında; performansın temel özelliklerinin kelimelerle ifade edildiği ve toplamda kalitenin kullanılmasına odaklanarak çok değişik kaynaklardan edinilen nitel performans değerlendirme yapılabilir. İki farklı düzeye odaklanmış bilgileri ve birbirini tamamlayan yapıları nedeniyle; nicel ve nitel performans değerlendirme bütünlük olarak kullanılmak zorundadır (Özeren ve d., 2002).

Nitel performans araştırmasında; uzmanların verdiği yazılı görüşler yanında paydaşlarla yapılan mülakatla dayanan raporlar, uzmanların verdiği yazılı görüşler, mülakatlar, periyodik anketler veya odak gruplardan yararlanmak suretiyle elde edilen müşteri görüşlerinin özetleri, özel olarak yapılan denetimler, değerlendirmeler ve araştırma etütleri kullanılır. Nicel ölçülerin sunulduğu performans raporlarında ise performans düzeyinin nasıl yorumlanması gerektiğine dair rehberlik veya açıklayıcı bilginin mutlaka sağlanması veya kullanılması şartı bulunmaktadır. Aynı şekilde ulaşılan performans düzeyinin yorumlanmasında mutlaka dışsal etmenlerin ve standartların dikkate alınması gerekmektedir. Aksi halde ulaşılan tüm sonuçlar yanlış veya hatalı olacaktır.

Kurumların hizmet kalitesinin anlatılması bakımından bu yüzden nitel bilgi ve değerler; hem çok daha önemli ve hem de çok daha güvenilirdir. Performans değerlendirme ya doğrudan ölçüler ya da dolaylı ölçüler olan göstergelerden yararlanmak suretiyle elde edilebilir. farklı türdeki doğrudan ölçü türlerine örnek olarak; kıtılar, iş yükü, tutumluluk, ara ürünü çıktılar gösterilirken dolaylı ölçüler, performans göstergeleridir.

2.3. Sosyal Performans Göstergeleri

Gösterge kavramı işaret etmek sergilemek bir şey hakkında fikir vermek veya bir şeyden anlam çıkarılmasını sağlamak anlamında göstermek fiilinden türetilmiştir. Göstergeler bir kurumun performansı hakkında, performansın yalnızca ölçülebilen boyutundan daha genel bir anlam çıkaran kanıtlar sunarlar (Özeren ve d.: 2002: 16). STK performansının ülke veya bölge düzeyinde ortaya konan birtakım göstergeler seti yardımıyla niceliksel olarak belirlenmesini sağlarlar. Göstergeler; sağlık ve sosyal güvenlik, eğitim, konut, ulaşım, gelir düzeyi ve kültürel faaliyetlerle ilgili olmaktadır. Makro göstergelerle ilgili raporlar, kamu ve özel kuruluşlar tarafından hazırlanırken, mikro düzeydeki göstergelerle ilgili raporlar, STK'nın kendi personeli tarafından hazırlanmaktadır. (Akgemci ve bşk., 2001).

Sosyal göstergelerden yararlanmak suretiyle verimlilik etkinlik uygunluk ihtiyaçlara duyarlık ve sosyal adalet kavramlarıyla ölçülebilir hale getirilerek Performans boyutlarını anlaşılır hale getirirler (Özeren ve d.: 2002).

Topluma sunulan hizmetlerin ne ölçüde iyi olduğunun değerlendirilmesi olan performans değerlendirme de ölçülebilecek 6 temel boyut bulunmaktadır. Bu anlamda ölçülebilecek başlıca değerler; bir girdi ölçüsü olarak tutumluluk, hizmetin verimliliği, hizmetin etkinliği, sonuçların planlananla karşılaştırılması bakımından yeterlilik, ihtiyaçlara duyarlılık, sosyal adalet eşitlik ve kalite gibi değerler performans değerlemenin temel boyutlarını gösterirler. Yabancı literatür incelendiğinde STK'ların sosyal performansını ölçen ve değerlendiren çalışmalar yerine daha çok firmalar ve özellikle çok uluslu şirketlerin (ÇUŞ); sosyal sorumluluklarından (social responsibility) kaynaklanan sosyal performanslarını, değerlendiren çalışmaları rastlanmaktadır. (Husted, 2003; Rodinelli ve Berry; 2000) Genellikle ÇUŞ'ların sosyal sorumluluklarını yerine getirmek üzere STK'lar ile çevre, sağlık ve eğitim alanlarında müşterek çalışmalar içersine girdikleri gözlenmektedir. (Husted, 2003; Craplet, 1997) Böylelikle ÇUŞ'lar ana faaliyet konusu içersinde olmayan eğitim, çevre ve sağlık gibi konularda STK'lar vasıtasıyla topluma sosyal mal ve hizmet göçerirken ek bir çabaya gerek kalmaksızın sosyal performanslarını arttırabilmektedirler. Bu duruma örnek olarak ülkemizdeki "Haydi Kızlar Okula" kampanyası ve bu kampanya ile burs verilen 5000 öğrenci gösterilebilir.

STK'larda sosyal performans açısından önemli bir ağırlığı olan sosyal süreçlerin ve programların denetiminde; sosyal açıdan önem taşıyan belirli programların örgütsel performansı açısından niceliksel, tanımlayıcı ve analitik olarak değerlendirilmesi yapılmaktadır. Süreç denetiminin faydası ise, program etkinliğinin süreç içinde hızlıca yeniden gözden geçirilmesinin sağlanmasıyla sosyal performans analizi yapılmak suretiyle sosyal denetim döngüsüne olanak yaratmasıdır (Balkır ve Çolak, 2004).

2.4. Çağdaş Topluma Katkı

Yapıları gereği demokrasinin taşıyıcısı ve yaşatılması anlamında güvence olarak kabul edilebilecek STK'lar, çoğulculuk ve demokrasi kültürünün geliştirilmesi ve içselleştirilmesi yanında toplumsal uzlaşmanın sağlanmasında da birinci derecede sorumluluk yüklenmektedirler. Demokrasi kültürünün uygulamadaki en önemli pratiği olarak karşımıza çıkan STK'lar toplumsal yaşamın çoğulcu ve demokratik kültürün ayrılmaz bir yaşam biçimi olarak çağdaş yaşama katkı sağlarlar.

Yeni teknoloji ve yeni sosyal olgular yeni kişilikler ve kültürler yaratır ki bu değişim ve dönüşüm sosyal güçlerin ortaya çıktığı her yere yayılır. Çağdaş yaşam ve uygarlık; çağdaş yaşam ve modern teknolojilerin, ürettiği ve üretmeye devam ettiği bir hareket ve değerlerle koşullar kümesidir (Friedman, 2002).

Bu arada yer alan STK'lar çağdaş yaşamda tam bu noktada bulunurlar. Farklılık üreten küçük kamusal alanları oluşturan STK'lar toplumu çok aktörlü hale getirmektedirler. Sosyal sermaye içinde STK'ların yarattığı yatay ilişkilerin ortaya çıkardığı oluşumlarda çoklu aktörsel yönetim yaklaşımları toplumsal değerleri değişime zorlamaktadır. Bu değişim ve dönüşümde araçsal rasyonellikten biletişimsel rasyonelliğe geçiş merkezi öneme sahiptir. Toplum amaçlarının sürekli değişme halinde olması çoklu aktörler çoklu kamusal alan ve kimliklerin bulunması araçsal rasyonelliği olanaksızlaştırırken, araçsal rasyonelliğin yerini bilgiye bakış açısındaki değişmelerle birlikte bilgi toplumuna geçişe katkı yapan iletişimsel rasyonellik almaktadır(Tekeli, 2002).

STK'ların içinde faaliyette bulunduğu toplumun bütün bireylerine en iyi şekilde yaşama ve çalışma imkanı sağlayacak şekilde bazı faaliyetlere de katkı vermeleri ve topluma yarar sağlayarak, toplumsal katma değeri yükseltmeleri, varlık nedenlerinin bir gereğidir (Rosen,1998). STK'ların sosyal sorumluluk kapsamına giren sosyal refaha yönelik faaliyetlerle ilgili olarak örgütsel yapı çevresinin; yollar, köprüler, yeşil alanlar vb. fiziki alt yapısından başlayarak; okullar, spor tesisleri, kültür merkezleri vb. sosyal altyapıya kadar her türlü sosyal soruna katkı da bulunmaktan söz edilebilir. Bu anlamda kültür ve sanat faaliyetlerine sponsorluk yapmaları ve kaynak sağlamaya yönelik aracı olmaları, STK'ların sosyo-kültürel çevreye yapabilecekleri en önemli sosyal refah katkısıdır.

STK'lar bu çerçevede, yetenek ve enerjilerini özgür kılarak, üyelerinin ve toplumun derin mükemmellik arzularının geliştirildiği sağlıklı bir kurumsal ve toplumsal ilişki için geniş bir perspektiften bilinçlenmeye ve eğitime yatırım yapmaktadırlar. Bilim adamlarına araştırma yapma imkanı verme, öğrencilere burslar verme, kurumlara çeşitli araç gereç ve teknik donanım sağlama bu yatırımlar arasındadır. STK'lar ayrıca kültür ve sanat faaliyetlerine katkı sağlayarak, sosyal sorumluluğu arttırmak üzere yüksek nitelikte bir yaşamı desteklemek için kültürel etkinlikler de gerçekleştirmektedirler. Benzer şekilde STK'ların bazılarında sağlık programları, çocuk bakım merkezleri, kreşler, yaşlılara hizmet, işsizlere iş eğitimi vb. gönüllü olarak üstlendiği sorumluluklarda sosyal sorumlulukla yükümlendikleri görevler arasında sayılmaktadır. Gerçekten STK'lar sosyal sorumluluk anlayışları ve faaliyetleriyle bireysel ve toplumsal yaşam kalitesini de yükselterek sosyal refaha katkı sağlamaya devam edebilirler.

STK'larda katılımlı yönetim sistemlerinin kıyas yoluyla kullanılmasıyla, örgütsel kurumlaşmanın doğal bir sonucu olarak kurumsal yönetimin özünde bireylerin sonuçlardan doğrudan etkilenecekleri her türlü karara aktif olarak katılımlarını sağlamak amaçlanmaktadır(Dicle,1980). STK'ların tüm faaliyetleri gönüllülük esasına dayanırken, bu çerçevede birey, gönüllülük sıfatıyla etkin vatandaş kimliğini yeniden keşfedebilir (Drucker,1995). Gerçekten geleneksel sosyal sorumluluk anlayışından çok farklı olarak günümüzde STK'lar, her geçen gün sosyal yaşama katkı sağlayarak yaşam kalitesini yükseltmeye çalışmaktadırlar. "Sosyal gönüllülük" kavramı, STK'ların kendi istek ve ihtiyaçlarından çok, toplumdaki diğer kişi ve grupların istek ve ihtiyaçlarını dikkate almaları ve onların beklentilerine karşılık verme amacına yönelik varlık nedenleridir. STK'ların bir arada bulunmasının yarattığı sinerjik etkiye dayanan gelişme dinamiği çözümlenmelerinde bilgi üretimi, yenilik ve öğrenme ilişkileri ön plana çıkarılmaktadır. Bu türdeki çözümlenmelerde, yenilikçi ortam, ilişki ağları, yerel toplu öğrenme, yerel yenilik sistemleri, kurumsal derinlik, bilgi bölüşme ilişkileri ya da ticaret konusu olmayan karşılıklı bağımlılıklar kavramları aynı amaçla kullanılmaktadır(Tekeli, 2002).

Kurumsal faaliyetlerin etkilerini analiz etme, değerlendirme ve ölçmeye yönelik bir sosyal performans değerlendirme faaliyeti olarak tanımlanması halinde bu sosyal süreç dahilinde en önemli aktörlerden biride STK'lardır. Gerçekten yerel, ulusal ve küresel boyutta yer alarak giderek karmaşık hale gelen etkileşimler çerçevesinde sosyal uzlaşmayı sağlayacak ve çevresel beklentileri dikkate alacak bir kurumsal yapı sosyal denetim zorunlu hale gelmektedir. Sosyal performans aracı olarak toplumsal refahın kurumsallaşması sürecinde yer alan sosyal sorumluluğun ölçülmesinde en büyük görev STK'lara düşmektedir.

Özellikle toplumsal refahın sağlanmasında kamu yararının gözetilmesinde toplumsal bilincin oluşturulmasında sosyal sorumluluğun kurumsallaşmasıyla ve sosyal sermayenin denetiminde STK'lara aracı bir kurum ve gerektiğinde bir köprü olmak üzere ama kesinlikle ve mutlaka yapması öneme sahip bir katalizörlük ödevi yüklenmektedir. Demokrasi kültürünün uygulamadaki en önemli pratiği olarak karşımıza çıkan STK'lar toplumsal yaşamın çoğulcu ve demokratik kültürün ayrılmaz bir yaşam biçimi olarak süreç içinde STK'ların çağdaş yaşama katkı yapma gibi bir tarihsel misyon ve vizyonları ortaya çıkmıştır. Bilgi çağının yeni ekonomisine giriş sürecinde güç, güvenlik, eşitlik, yaşam kalitesi ve demokratik sürecin geleceği gibi yaşamsal değerler ve bunlara karşı oluşturulacak dirençlerin kontrol ve yönlendirilmesi gerekmektedir. Bu kabüle bağlı olarak gelişmişliğin ölçütlerinden biri olarak kabul edilen STK'lar bireylerin katılımcılığını ve etkinliğini şart koşan yapılarıyla demokrasinin mikro düzeyde uygulayıcı olarak çağdaş yaşama katkı sağlamaktadırlar.

3. Çağdaş Yaşamı Destekleme Derneği ve Sosyal Performans Analizi

3.1. Çağdaş Yaşamı Destekleme Derneği*

Çağdaş Yaşamı Destekleme Derneği (ÇYDD), 1989 yılında ülkede herkese eşit bir çağdaş eğitimin sağlanması, böylece bilinçli, eğitilmiş, evrensel insan, çocuk, kadın haklarına saygılı, çevreye duyarlı, Atatürk ilke ve devrimlerinin aydınlığında, çağdaş bir toplum oluşturulması amacıyla kurulmuş, partiler üstü bir dernektir. Üyeleri, toplumun eğitilmiş, ülkesine hizmet etmek isteyen gönüllü insanlarından oluşmaktadır ve ülkenin 96 yerinde örgütlenmiştir. Ayrıca Almanya’da, aynı amaçla kurulmuş Çağdaş Yaşam Münster Bölgesi adlı bağımsız bir ÇYDD daha vardır.

ÇYDD, yüksek öğrenim, ilk ve orta öğrenim gençlerine 16 bini aşkın burs vermekte, kırsal kesimde okuma şansı az olan yoksul kızların 5000’ine eğitim desteği sağlamaktadır. ÇYDD, konferanslar, paneller, yarışmalar yoluyla halkın bilinçlenmesi ve bilgilenmesi için çaba göstermekte, yetkin üyelerince çeşitli kitaplar yayınlamaktadır. ÇYDD, gençler ve çocuklar için çeşitli yaz ve kış okulları, geziler ve çocuk kulübü gibi özgün çalışmalar yapmakta, kırsal kesim projeleriyle, okul öncesi eğitim programları, öğretmenlere hizmet içi eğitim, üniversite ve lise hazırlık kursları düzenlemektedir. Çok sayıda üniversite mezunu bursluları, toplumun önemli noktalarında görev almaktadırlar.

ÇYDD, kendisine karşı toplumda büyük bir güven oluşması nedeniyle, eğitim kurumları yapılması için şartlı bağışlar almaktadır. 1999’daki deprem nedeniyle, Devlet, ÇYDD’ye para toplama yetkisi vermiştir. Bu nedenle, deprem bölgesinde ve deprem göçü almış kırsal kesimde, dernek çok sayıda ilköğretim okulu, çocuklar ve gençler için Rehabilitasyon ve Kültür Merkezleri, Yurtlar ve kadınlar için gelir getirici atölyeler yapmaktadır. Ayrıca, depremliler için sosyal konutlardan oluşan bir site yapmıştır.

ÇYDD, işsiz gençlerin ve kadınların meslek edinmeleri, ekonomik özgürlüklerine kavuşmaları, böylece şiddet ve terörden uzaklaşmaları konusunda projeler oluşturmaktadır. ÇYDD, tüm projelerini, Milli Eğitim ve Sosyal Hizmetler Bakanlıklarıyla ortak protokoller çerçevesinde yürütmekte, bilgi birikimi olan çalışan, ilkeli üyeleriyle, devletin ulaşamadığı, yeterli olamadığı konularda, halka gönüllü ama profesyonelce eğitim, örgütlenme ve bilinçlenme desteği vermektedir.

ÇYDD, ülkede demokrasinin oluşup gelişmesi konularında projelerini yılmadan sürdürmekte, Çağdaş Türkiye için çalışmak isteyen yeni gönüllülerle birleşerek çoğalmakta ve toplumda dürüstlük, çalışkanlık ve erdemlilik ve Cumhuriyete sahip çıkma konusunda ciddi bir baskı grubu oluşturmaktadır.

3.2. ÇYDD’nin Temel Yaklaşımı ve Amacı

ÇYDD Tüzüğünde kendilerini Atatürk ilke ve devrimlerini korumak, geliştirmek, çağdaş eğitim yoluyla çağdaş insan ve çağdaş topluma ulaşmak amacını güden ve ülkenin “çağdaş uygarlık düzeyinin üzerine çıkması” ülküsü için bilgi, beceri ve deneyim birikimiyle, gönüllü çalışan bir sivil toplum örgütü olarak tanımlanmaktadır.

Derneğin Amacı; Atatürk devrim ve ilkeleri ile gerçekleşmiş olan hakların korunması, geliştirilmesi, yaygınlaştırılması ve çağdaş eğitim yolu ile çağdaş birey ve çağdaş topluma ulaşılması olarak belirlenmiştir. Tüzükte yer aldığı gibi:

“ÇAĞDAŞ TOPLUM ve ÇAĞDAŞ BİREY İÇİN

a) Evrensel çocuk, kadın ve insan haklarına saygılı, demokratik, laik bir toplum ve sosyal hukuk devleti düzeninin gerçekleştirilmesi, korunması ve geliştirilmesi;

b) Bireylerin hukuksal, siyasal, ekonomik, kültürel, toplumsal, fiziksel konumunun geliştirilmesi, tüm insan hakları ve özgürlüklerinden yararlanmalarının sağlanması;

c) Toplumda çevre sorunları ve kültürel mirasımızla ilgili duyarlılığın artırılması ve çevre bilincinin yerleştirilmesi öncelik taşır.” ifadesiyle dernek amaçlarını sıralamaktadırlar.

ÇYDD’nin Temel Yaklaşımı “Sorunların değil çözümün bir parçası olmak” sloganı çerçevesinde ülke sorunlarının çözümüne yönelik somut projeler oluşturarak toplumun kalkınmasına katkıda bulunmaktadır. Bu sebepten dolayı ÇYDD projelerini, profesyonel sorumlulukla çalışan gönüllüler ve Milli Eğitim Bakanlığı, Sosyal Hizmetler ve Çocuk Esirgeme Kurumu (SHÇEK) ile Kadın ve Aileden Sorumlu Devlet Bakanlığı, Kültür Bakanlığı, Mülki ve Mahalli İdareler gibi devlet kurumlarıyla birlikte gerçekleştirir. Bu nedenle somut projelerini gerçekleştirirken ÇYDD, partiler üstü bir konuma sahiptir.

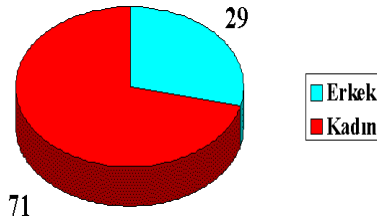
3.3. Üye Profili* ve Toplum Yapısına Katkısı

Türkiye çapında doksan beş şube ile faaliyet gösteren derneğin üye profiline bakıldığında üyelerin %71’inin kadın %29’unun erkek olduğu görülürken üyelerin %73’ü aktif çalışma hayatlarına devam

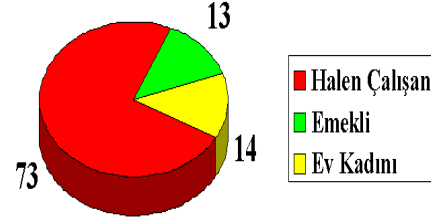
* Ayrıntılı bilgi için bkz: <http://www.cydd.org.tr/?sayfa=biz>
Detaylı bilgi için bkz. : <http://www.cydd.org.tr/?sayfa=biz>

etmektedir. %27'sini oluşturan emekli ve ev kadınlarının aktifleşme çabalarını ÇYDD çatısı altında gerçekleştirdiklerini söyleyebiliriz. Bu durum bu kişilerin topluma katkı sağlamasına olanak vermektedir.

Üyelerin Kadın Erkek Olarak Dağılımı

Üyelerin Çalışma Durumuna Göre Dağılımı

Bunun yanında çalışan kesimin çoğunlukta altın yakalı kesimden oluşması da Drucker'in belirttiği üzere bilgi birikimlerini topluma aktarmada bir fırsat aracı olarak gördüğünü söyleyebiliriz. Çalışan üyelerin tamamına yakını beyaz ve altın yakalılarından oluşmaktadır(ÇYDD, <http://www.cydd.org.tr/?sayfa=biz.>)

Tablo 1'de ÇYDD'nin yapısı içinde yer alan birimler ve bu birimlerin yıl içinde gerçekleştirdiği proje ve etkinlikler görülmektedir. Dernek bünyesinde yer alan toplam 12 birimde yürütülen çalışmalar da gönüllü çalışan kişi sayısı otuz dört, profesyonel çalışan sayısı ise yirmi altı kişidir.

Tablo 1. ÇYDD Organizasyon ve Faaliyet Yapısı

BİRİMLER	Gön.Çal.Kişi	Prof.Çal.Kişi	Projeler	Etkinlikler
Kırsal Alan Birimi	10	3	7	
Burs Birimi	6	4		
Okul Öncesi Birimi	2	1	1	
Hukuk Birimi	2	0		
Yazmanlık Birimi	1	5		
Saymanlık Birimi	3	4		
Bilgi İşlem Birimi	1	3		11
Tanıtım ve İletişim Birimi	6	1	2	
Gençlik Birimi	1	0	6	2
Deniz Yıldızı Birimi	1	0		9
Çocuk Klübü	1	0		8
İdare Birimi	0	5		
Toplam	34	26	16	30

Kaynak: ÇYDD Genel Merkezi Dönem Raporu, Mayıs 2006

Dernek bünyesindeki birimlerce sürdürülen proje sayısı on altıdır. Yine bu birimlerce gerçekleştirilen etkinlik sayısı da otuz olarak belirlenmiştir. Hukuk, saymanlık ve yazmanlık birimleri derneğin günlük işlevlerini yürüttüklerinden bu birimlerde herhangi bir sürdürülen bir proje ya da gerçekleşen bir etkinlik görünmemektedir.

3.4. Sosyal Performans Analizi ve Toplumsal Refaha Katkı

Derneğin denetleme kurulu raporlarına göre dernek gelirlerinin %75'i çeşitli burs gelirlerinden oluşmaktadır. Burs nedeniyle elde edilen 9.074.630,81 YTL'nin burslara yıllara yayılması göz önüne alınarak 6.657.492,49 YTL'si burs alan öğrencilere aktarılırken, 2.417.138,32 YTL'si aktarılmak üzere burs fonunda bloke edilmiştir. Buna göre 01.04.2005-31.03.2006 cari dönemini kapsayan cari yılda elde edilen toplam gelir olan 12.315.663,48 YTL'nin %54'ü toplumsal refah aktarımı olarak kullanılırken, %21'i de aktarılmak üzere bloke edilmiştir. Buna göre dernek gelirlerinin büyük bir kısmını eğitim kanalıyla toplumsal faydayı arttırmak amacıyla kullanmaktadır(ÇYDD Yıllık Rapor, 2006).

Tablo 2. ÇYDD Bünyesinde Yer Alan Burs Projeleri

Burs Projesi	Proje Ortağı	Başlama Yılı	Burs Sayısı
Anadolu'da Bir Kızım Var �ğretmen Olacak	Bireysel ve Kurumsal Burs Verenler	1997	1850
Çağdaş Türkiye'nin Çağdaş Kızları	Turkcell	2000	4500
Baba Beni Okula Gönder	Milliyet Gazetesi - MEB		2364
Her Kızımız Bir Yıldız	Mercedes Benz Türk A.Ş.	2004	413
Anadolu'nun Güvencesi Kızlarımız	Anadolu Hayat Emeklilik	2005	178
Geleceğin Aydınlık Kızları	Schneider Elektrik Sanayi ve Tic.	2005	50
Bilgi Toplumu Kızları	Ericsson Türkiye	2005	59
TOPLAM			9414
Kaynak: ÇYDD Genel Merkezi Dönem Raporu, Mayıs 2006			
* Veriler 2005-2006 dönemini kapsamaktadır.			

Tablo 2'de burs projeleri ile bu projelerin gerçekleşmesinde ortak olan kurum ve kuruluşlar görülmektedir. İlk olarak 1997 yılından bugüne kadar yapılan 7 burs projesinde toplam 9414  ğrenci derneğin burs fonlarından yararlandırılmış. Her bir proje bir paydaş ile gerçekleştirilerek, ÇUŞ'ların ve büyük firmaların sosyal sorumluluklarını topluma aktarmada köprü vazifesi görmektedir.

Dernek ayrıca çocuk, gençlik yetişkin eğitimi projeleriyle de eğitime katkı sağlamaktadır. Burada yaratılan toplumsal fayda burslar gibi direk olmasa da toplumun gelişimine etki eden nitelik taşımaktadır. Bu amaçla dernek gelirlerinin 270.458,71 YTL'si da yine eğitim için harcanmıştır(ÇYDD Yıllık Rapor, 2006).

Eğitime yönelik çalışmalar burs projelerinin yanı sıra okullara fiziki destek sağlamak ya da öğrencilerin barınmalarına yönelik yurt projeleri oluşturmak şeklinde de yapılmaktadır. Bu anlamda dernek gelirlerinden 612.621,54 YTL'lik gider "İlk ve Orta  ğrenim Kız Yurdu Projesi" için yapılmıştır(ÇYDD Yıllık Rapor, 2006).

Tablo 3. Kocaeli ÇYDD 2004 Faaliyet Yılı Tablosu

	Eğitim	Sanat	Toplumsal	Tanıtım
Şubat	2		2	1
Mart	3		4	1
Nisan	2		5	
Mayıs	2	2	1	
Eylül	1	2	3	
Ekim	1	1	2	
Kasım	1	1	5	
Aralık	2	1	3	1
Ocak	1		4	
Toplam	15	7	29	3

Kaynak: Kocaeli ÇYDD Aylık Faaliyet Raporları

Yukarıdaki tablo ÇYDD'nin şubesi olarak etkinliğine devam eden Kocaeli ÇYDD'nin Şubat 2004 ile Ocak 2005 arasında gerçekleştirmiş olduğu faaliyetleri göstermektedir. Görüldüğü üzere yaz dönemi (Haziran, Temmuz, Ağustos) çalışmalarına ara veren derneğin dokuz aylık faaliyet yılı boyunca toplam 54 farklı etkinlikte bulunmuştur. Bu etkinliklerin 15'i eğitim amaçlı olurken 29'u toplumsal amaçlı etkinlikler olarak gerçekleşmiştir. Kocaeli Şubesi yapmış olduğu çalışmaların yapısı itibariyle Genel Merkez'le aynı paralelde faaliyet yapısına sahiptir.

Sonuç

Sosyal sorumluluk, STK'a pek çok konuda etkileşim içerisinde bulunduğu toplum arasında sosyal bir uzlaşma ile karşılıklı etkileşimden dolayı ortaya çıkan beklentilerin dengelenmesidir(Glueck,1980). Sosyal sermaye ve sosyal yaşamın tamamını kapsayan sosyal performans ve bu performansın değerlendirilmesi, özde sosyal yaşam standartlarının belirlenmesiyle, belirlenen bu standart ve kurallara uyum sağlama çabalarının analizidir. STK'larda kurumsallaşan sosyal sorumluluk bilinci, örgütlerin sosyal sorumluluk alanındaki performanslarını, sistematik olarak değerlendirilmek gereğini yaratmıştır. Gerçekten STK'ların, yerel, ulusal ve küresel boyutta yer alan ve giderek karmaşık hale gelen etkileşimleri çerçevesinde, sosyal anlaşma ve sosyal uzlaşmayı sağlayacak şekilde toplumsal bir bakış açısıyla sosyal politikanın kurumsallaştırması gereği yeni bir bilinç düzeyi olarak ortaya çıkınca sosyal performansın değerlendirilmesi ihtiyacı ortaya çıkmıştır.

Sosyal sorumluluğa önem veren örgütler ve STK'lar için sosyal performans değerlendirme gerçekte; her geçen gün dikkat çekici bir biçimde uygulama alanı bularak, sosyal duyarlılıklarıyla sosyal sorumluluklarının ve sosyal yaşama katılım performanslarının değerlendirilmesi olarak kullanılmaya başlanmıştır.

Sosyal performans değerlendirme; süreklilik temelinde sonuçların elde edilmesinin ve bu bilgiden yararlanılmasının sistemli biçimde yönetilme sürecidir. Sosyal performans değerlendirme sistemi; stratejik bir plandan, performans bilgisine dönük bir çerçeveden, performans göstergelerinin oluşturulmasına yönelik bir rehberden, performans gösterge setinden ve bilgi yönetim sürecinden meydana gelir.

Sosyal sermayenin performansını irdelemeye yönelik çalışmalar; bugüne kadar işletmeler üzerine yapılmış bir değerlendirme sisteminin STK'lara indirgeme çabasıdır. Sosyal performans değerlendirme gerçekte, geleneksel muhasebe ve gelir yöntemlerinden yararlanılarak STK'ların sosyal performansın parasal olarak analiz edilmesidir. Sosyal denetim ve değerlendirmeler, ölçülmesi planlanan sosyal performans ve bu performansın ölçme kriterleri dikkate alınarak yapılmaktadır. STK'ların topluma yaptıkları sosyal katkının ölçülmesi anlamındaki sosyal performans değerlendirme yöntemleri ve bu yöntemler için işletme ve muhasebe alanlarındaki performans göstergeleri kullanılmaya başlanmıştır.

STK'larda sosyal performans değerlendirme için örneklem olarak; Türkiye'de çok özgün bir yapı ve çok başarılı çalışmalar sergileyen Çağdaş Yaşamı Destekleme derneği olarak ÇYDD'nin, Kocaeli'ne ve ülkemiz çağdaş yaşamına yapmış olduğu sosyal fayda ve katkıyla sosyal performans dikkat çekmektedir.

Atatürk ilke ve devrimlerini korumak, geliştirmek, çağdaş eğitim yoluyla çağdaş insan ve çağdaş topluma ulaşmak amacını güden Çağdaş Yaşamı Destekleme Derneği, ülkenin "çağdaş uygarlık düzeyinin üzerine çıkması" ülküsü için bilgi, beceri ve deneyim birikimiyle, gönüllü çalışan bir sivil toplum örgütüdür. ÇYDD'nin amacı, ülke sorunlarının çözümüne yönelik somut projeler oluşturarak toplumun kalkınmasına katkıda bulunmaktır.Bu bağlamda ÇYDD'nin; gerek tüzüğünde yer alan amaçlara uygun faaliyetlerini yürütmesi açısından, gerek çağdaş birey ve çağdaş toplum yaratılmasında; üstlendiği görevlerin başarısı ve dernek gelirlerinin sosyal faydaya dönüşümü açısından çağdaş yaşama katkı yapma alacağına ulaşmak üzere sosyal fayda ve sosyal dönüşüm yaratabilme gücüne haiz olduğu görülmektedir.

ÇYDD'nin çağdaş yaşamın desteklenmesinde ve sosyal refah aktarımında üstlendiği rolü belirlemek ve üstlendiği toplumsal misyonunun neresinde olduğunu algılayabilmek ve gösterebilmek için sosyal performansın değerlendirme gerekmektedir. Bu bağlamda ÇYDD'nin sosyal performans analizi yapıldığında; gerek Türkiye genelinde bir bütün olarak ve gerekse il ve ilçeler bazındaki yoğun faaliyetleriyle, derneğin belirlediği hedeflere ulaşma anlamında çok özgün ve çok başarılı bir sosyal performans sergilediği görülmektedir.

Kaynakça

- AKGEMCİ, T., ÇELİK A. ve ÖZGENER Ş., 2001, Sosyal Denetim Kavramına Genel Bir Yaklaşım (Değerlendirme) **İ.Ü.Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi**, İstanbul: No: 23-24 (Ekim 2000-Mart 2001), <http://www.istanbul.edu.tr/siyasal/Turkce/Dergi/Sayi%2023-24/01.htm>, [Ziyaret Tarihi: 05/03/2004].
- AKYOL, F.(2003), "**Birey Bilinç ve Sorumluluk Kavramlarının Kamusal Alana Yansıması Atölye Çalışması Raporu, Düşünen Sivil Toplum "Felsefi Yaklaşımlar ve Açılımlar"**, 27-28 Haziran 2003, Yıldız Teknik Üniversitesi İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları, 139-140

- BALKIR Z.G. ve ÇOLAK K.(2004), "Bilgi Toplumu Sürecinde STK'ların Sosyal Denetim Fonksiyonu", **4-6 Haziran I. Ulusal Sivil Toplum Kuruluşları Kongresi**, Çanakkale, ss 17-29.
- BARTOL, K., MARTİN, D. C.(1994), **Management**, New York.
- BAYRAK, S., (2001), **İş Ahlakı ve Sosyal Sorumluluk**, Beta Yayınları, İstanbul.
- CRAPLET, M.(1997), The Role of Non-Governmental Organizations, **Addiction**, Vol. 92 Sup. I. pp. 103-108.
- ÇYDD, (2006), Nisan 2005-Mayıs 2006 Dönem Raporu, İstanbul.
- DAFT, R. L.(1992), **Management, 2nd Edition**, The Dryden Press, Chicago.
- DAVID, L.(1998), "Development NGOs and the Challenge of Partnership : Changing Relations Between North and South", **Social Policy & Administration**, Vol: 32, s. 510., s.501-513.
- DİCLE, A. (1980), Endüstriyel Demokrasi ve Yönetime Katılma, Ankara, 1980
- DRUCKER, F.P. (1995), **Gelecek İçin Yönetim**, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, Ankara.
- EREN, E.(1997), **İşletmelerde Stratejik Yönetim ve Yönetim Politikası**, İstanbul.
- FRIEDMAN, L. M.; (2002), **Yatay Toplum**, Çev: Ahmet Fethi, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul.
- GLUECK, W. F.(1980), **Business Policy and Strategic Management 3rd. Ed.**, Mc.Graw Hill, USA
- HUSTED, B.W. (2003), "Governance Choices for Corporate Social Responsibility: to Contribute, Collaborate or Internalize?" **Long Range Planning**, Vol. 36, pp 481–498.
- KOONTZ, H, WEİHRİCH, H. (1993), *Management: A Global Perspective 10th Ed.*, McGraw Hill, New York.
- KUÇURADI, İ.(1998), **Türkiye'de Sivil Toplum Kuruluşları II. Oturum: Sivil Toplum Kuruluşları Kavramlar, Üç Sempozyum Sivil Toplum Kuruluşları**, 16-17 Aralık, İstanbul Teknik Üniversitesi, İstanbul, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, 24-31.
- ÖNER, M. A.(2003), "**Kavram Kargaşası = Üçüncü Sektör? = Sivil Toplum**", Sivil Toplum Geliştirme Programı, <http://www.stgp.org/list.php?pageid=10>, [Ziyaret Tarihi:01/03/2004]
- ÖZEREN B. ve ARAL C. S.(2002), **Yönetim ve Hesap Verme Sorumluluğu Amaçları Bakımından Performans Bilgisi**, Sayıştay Araştırma İnceleme Çeviri Dizisi, Ankara.
- RONDINELLI, D.A. and BERRY M.A.(2000), "Environmental Citizenship in Multinational Corporations: Social Responsibility and Sustainable Development" **European Management Journal** Vol. 18, No. 1, pp. 70–84.
- ROSEN, R, H.(1998), **İnsan Yönetim: İşletmeyi İçeriden Dışarıya Dönüştürmek**, Çev. Gündüz Bulut, MESS Yayınları, İstanbul.
- STONER, J. A. F., FREEMAN, R. E. (1989), **Management 4th. Ed.**, Prentice Hall, New Jersey.
- TEKELİ, İ.(2002), Açılış Konuşması, **STK'lar, Yerelleşme ve Yerel Yönetimler**, 21-22 Haziran 2002, İstanbul Teknik Üniversitesi, İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları, 5-26
- TEKELİ, İ.(2006), **Katılımcı Demokrasi Ve Sivil Toplum Kuruluşları**, Sosyal Demokrasi Derneği Yayınları 1, Ankara.

YÖNETİŞİM, STK'LAR VE DENİZLİ DENEYİMİ

DİLER ASLAN,
dileraslan@ttnet.net.tr
Denizli Soroptimist Kulübü
F. ÖZHAN,
Denizli Soroptimist Kulübü
A. NALBANT,
Denizli Genç İş Adamları Derneği
M. YÜKSEL,
FUNİKA Vakfı
B. OGELMAN,
Cafer Sadık Abaloğlu Eğitim ve Kültür Vakfı
G. ŞİRİN,
PAÜ Toplum Gönüllüleri Kulübü
B. KON,
Personel Yönetimi Derneği Ege Şubesi
H. DEMİRHAN
Denizli Soroptimist Kulübü

Özet

Kamu – Özel Sektör ve STK'lar arasında etkileşimli iletişim çağımızda zorunluluk haline gelmiştir. Bunun bilincinde olan her yurttaşa çeşitli sorumluluk ve görevler düşmektedir.

Kamu-özel sektör ve STK'ların etkileşimli iletişimi iyi yönetim ile sağlanabilir. Günümüzde temsili demokrasi yerini katılımcı demokrasiye bırakmaktadır. Bu bağlamda yurttaşlık sorumluluk ve görevleri de artmaktadır ve farklı boyut kazanmaktadır. Özellikle yasa gereği kurulacak olan kent konseylerinin etkin ve verimli yürütülebilmesi için bu kavramın toplumdaki tüm paydaşlar tarafından net olarak algılanması temel ihtiyaçtır.

İyi yönetim kavramının ortak anlaşılması, sorgulama, öneri verme, öneriyi izleme vb. için gerekli bilgi ve becerilerin kazanılması DESGEP'in hedefleri olarak benimsenmiştir. DESGEP'in temel amacı Denizli'deki Sivil Toplum Kuruluşları (STK)'nın güçlendirilmesi için ortam yaratılmasıdır. Bu amaç ve hedeflere ulaşılabilmesi için planlanan etkinliklerden bir kısmı gerçekleştirilmiş ve gerçekleştirilmesi için çaba harcanmaktadır.

Genel olarak vardığımız sonuç; her üç sektörün de yönetim konusunda bilgi, beceri, tutum ve davranış açısından güçlendirilmesi gerektiğidir. Siyasi otoritenin bu konuda kolaylaştırıcılığına ciddi derecede ihtiyaç bulunmaktadır.

Anahtar Kelimeler: STK, İyi Yönetişim, Yerel Ağlar, Etkileşim, yurttaşlık, sorumluluk, temsili demokrasi, sivil otorite, siyasi otorite.

GOOD GOVERNANCE, NGOs: EXPERIENCE of DENIZLI NGOs IMPROVEMENT PLATFORM

Abstract

The communication between public and private sector and Nongovernmental Organisations is something compulsory in this world. Every citizen should bare some responsibilities and duties within this framework.

The improvement of this communication between these three sectors is possible with good governance. Today representative democracy had left its place to participatory democracy. In this framework, the responsibilities of each and every citizen is increasing. Especially, within an environment where local city council have been legally formed, the understanding of the concept of governance gains more significance.

The objectives of Denizli NGO Improvement Platform (DESGEP) is to help NGOs understand what good governance is and help citizens to gain the ability and habit of questioning, idea building, and assessment of procedures. DESGEP aims to develop the platform for NGOs improvement. In this framework, certain activities have been organized to attain the objectives mentioned above.

In conclusion, the need for projects for the improvement of all these three sectors to internalize the concept of good governance and act accordingly is visible. In accordance, the facilitation of the political authorities is very necessary.

Key words: NGO, Good Governance, Local Networks, Interconnection, Citizenship, Responsibility, Representative Democracy, Civilian Authority.

GİRİŞ

Temsili demokrasinin iyileştirilmeye açık yönlerinin saptanması sonucunda katılımcı demokrasinin zorunluluğu ortaya çıkmıştır. İyileştirmeye açık yanlar yanında teknolojik gelişmeler de her bireyin karar alma mekanizmalarına katılımı ihtiyacını doğurmuştur. Bu bağlamda yönetim kavramı iyi anlaşılmalı ve tüm paydaşların tutum ve davranışlarına yansımalıdır.

Temsili demokrasi kapsamında seçimle yönetici konumuna gelenlerin yönetimleri sırasında tek adam haline gelmeleri çeşitli boyutlarda sakıncalar yaratırken, kurumun, kuruluşun, ülkenin geleceği yakalamak açısından da geri kalmasına neden olabilmektedir. Çünkü yaşamakta olduğumuz bilgi çağında hızla eriştiğimiz bilgiyi okumak, analiz etmek, sonuç çıkarıp en doğru kararı vermek tek başına bir insanın kapasitesini çok çok aşmaktadır. Bu nedenle her konuda karar alınırken çok sayıda ilgili tarafın görüşlerinin toplanması, değerlendirilmesi ve geribildirimde bulunulması gerekmektedir.

Yönetişimin tanımındaki saydamlık, hesap verebilirlik, katılım, etkinlik ve verimlilik ilkelerinin benimsenmesi ve uygulanması ülke geleceği için yaşamsal önemdedir.

Kamu ve özel sektör ile sivil toplumun bu bağlamda sorumluluk ve görevleri farklılık gösterebilmektedir. Sistemin çok iyi işleyebilmesi için herbirinin yükümlülüklerinin çok iyi tanımlanmasında yarar vardır. Öncelikle “Yönetişim nedir?”, “İyi yönetim nasıl sağlanır?”, “Siyasi otoritenin yükümlülüğü nedir?”, Kamu ve üniversitelerin yükümlülükleri nelerdir?”, “Özel sektörün yükümlülüğü nedir?”, “Sivil toplumun yükümlülüğü nedir?” “Bu yükümlülükler nasıl yerine getirilecek ve sürdürülecektir?”, “Vatandaş ve ülke yararına kazanımlar neler olacaktır?” vb. çok sayıda soru yanıtlanmalı ve ortak kavram listesi oluşturulmalıdır.

Bu bağlamda Merkezi Finans ve İhale Birimi tarafından açılan “Türkiye’de STK’lar ve Kamu Sektörü Arasında İşbirliğinin Geliştirilmesi ve STK’ların Demokratik Katılım Düzeyinin Güçlendirilmesi” başlıklı hibe programının önemi algılanarak, “İyi yönetim” teması seçildi. Bir ay gibi bir sürede hazırlıklar yapıldı ve baş vuruldu. Belge eksikliği ve bütçe nedeniyle proje onaylanmadı.

Ancak bu projenin hazırlıkları sırasında karşılaştıklarımız ve gözlemlediklerimiz iyi yönetim açısından toplumumuzda iyileştirmeye açık alanların oldukça fazla olduğunu gösterdi. Bu alanda yapılmış olan yayınlar okunduğunda da iyi yönetim konusunda eğitim seferberliğinin başlatılması gerektiği görüşünü paylaştık.

Proje öneri ekibinin ortaklık temelli bir yapılanma ile iyi yönetimin anlaşılması ve uygulanması için sürekli etkinlik gösterebileceği görüşü paylaşıldı. Bu bağlamda Dernekler Yönetmeliğine göre platform adı altında yapılanılabileceğine karar verildi. Denizli Sivil Toplum Kuruluşları Gelişme Platformu (DESGEP) kuruldu ve çalışmalarını sürdürmektedir.

Bu yazıda, DESGEP’in yapılanma aşamaları açıklanmakta, yapılan etkinlikler özetlenmektedir. DESGEP; Türkiye Cumhuriyeti Hükümetinin AB ile imzaladığı 2003 Türkiye için Katılım Öncesi Ulusal Mali Yardım Programı, ‘STK’lar ve Kamu Sektörü arasında İşbirliğinin Geliştirilmesi ve STK’ların Demokratik Katılım Düzeyinin Güçlendirilmesi’ başlıklı projesine sivil toplum olarak katkıda bulunmak için Denizli’deki STK’lar arasında ortak bir iletişim ağının oluşturulması ve etkin ve verimli sonuçlar için yetkin STK ve duyarlı hemşehrilerin arttırılmasını amaçlamaktadır. Temel hedef Türkiye’nin dünyada hak ettiği yeri alabilmesi ve çocuklarımıza insan hakları, etik ve hukukun üstünlüğü değerlerini benimsemiş çağdaş bir gelecek bırakabilecektir.

Bu yazıda bu yolculuktan edindiklerimizi ve saptadığımız içeride güçlü ve iyileştirmeye açık alanlarımızla dışarıda karşı karşıya olduğumuz fırsat ve tehditleri paylaşmak amaçlanmaktadır. Bu şekilde daha deneyimli olanlardan ve bu alanın bilimcilerinden alınacak önerilerle geliştirebilmeyi hedeflemekteyiz.

Yazı şu başlıklarda sunulmaktadır:

- Kronolojik sıraya göre etkinlikler
- Projenin tanıtımı
- DESGEP’in tanıtımı
- Çıkarılan sonuçlar
- Yorum ve öneriler

1. KRONOLOJİK SIRAYA GÖRE ETKİNLİKLER

1.1 Proje süreci (Haziran 2005 – Aralık 2005)

24 Haziran 2005’de haber alınan hibe programına başvuru için çalışmalar başlatılmış olup, 11 Ağustos 2005’de başvurulmuştur. Aralık 2005’de yanıt alınmıştır.

11 Ağustos 2005 tarihinden sonra proje yürütücü ekibi toplantılarını onbeş günde bir sürekli yapmıştır.

1.2 Platform süreci (25 Ocak 2006 - .....):

25 Ocak 2006'da basın toplantısı ile kuruluşu duyurulmuş olup, yürütme kurulunun onbeş günde bir yaptığı yürütme kurulu toplantılarıyla etkinlikler yürütülmektedir.

2. PROJE TANITIMI

Başvurulan hibe programı: “Türkiye’de STK’lar ve Kamu Sektörü Arasında İşbirliğinin Geliştirilmesi ve STK’ların Demokratik Katılım Düzeyinin Güçlendirilmesi” Merkezi Finans ve İhale Birimi tarafından duyurulmuştur (No: **CFCU TR 0301.03**). **Projenin başlığı:** “Denizli’de Demokratik Karar Alma mekanizmalarının güçlendirilmesi için teknik ve insan kaynağı kapasitelerinin geliştirilmesi”.

Proje ortak ve iştirakçileri: **Ortaklar:** Denizli Soroptimist Kulübü, Denizli Sanayi Odası, Denizli Genç İşadamları Derneği (DEĞİAD), FUNİKA Vakfı, Personel Yönetim Derneği Ege Şubesi (Ege PERYÖN), **İştirakçiler:** Denizli Valiliği, Denizli İl Sağlık Müdürlüğü, Vali Necati Bilican Mesleki ve Teknik Eğitim Merkezi Müdürlüğü (METEM), Nalbant – Karataşlı Hukuk Bürosu. **Başvuru:** 11 Ağustos 2006; **Yanıt alındığı ay:** Aralık 2006.

Projenin amaç ve hedefleri:

Denizli’deki STK’ların yerel karar alma süreçlerinde (STK Çalışma Grupları, Kent konseyi, belediye ve il özel idarelerinin ihtisas komisyonları, v.s.) katılımcı olarak etkin bir rol edinebilmesi için gerekli bilgi ve beceriler kazandırılarak kamu ile ortaklıkların güçlendirilmesi amaçlanmaktadır.

Hedef Kitleler: STK’lar, muhtarlar, hemşehriler ve diğer paydaşlar.

Ana faaliyetler: Denizli’nin iyi yönetim çerçevesinde yönetilmesi ve kent konseylerinin daha iyi işlemleri için;

1. Yerel karar alma mekanizmalarının etkin ve verimli çalışması için paydaşların eğitilmeleri
2. STK Ortak Birliği ve STK Çalışma Grupları yönergesinin oluşturulması ve yıllık ortak çalışma planı yapılması
3. Sürekli eğitim programının yapılandırılması
4. Hemşehri öneri geliştirme olanakları sağlanması
5. Web portalının oluşturulması, sürekliliğinin ise oluşturulacak yönerge doğrultusunda sağlanması.

Uygulama alanı: Türkiye Ege Bölgesi Denizli ili

Toplantı sayısı: 4 Temmuz 2005, 11 Ağustos 2005 arasında yaklaşık 5 genel, 50 ara olmak üzere 55 toplantı yapıldı. Aşağıda belirtilen görüşmeler bu sayı içinde değildir.

Görüş, öneri almak ve proje ortaklığı veya iştirakçiliği için davet etmek amacıyla görüşme yapılan kurum veya kuruluşlar: **Kamu Sektörü:** Denizli Valiliği, Denizli Belediye Başkanlığı, Pamukkale Üniversitesi Rektörlüğü (Rektör yardımcısı ve Rektörü ile), Denizli İl Sağlık Müdürlüğü, Denizli Meslek Eğitim Merkezi; **STK’lar:** Denizli Sanayi Odası, Denizli Barosu, Denizli Yerel Gündem 21 Sekreteryası, Denizli Gazeteciler Cemiyeti, Ege Bölgesi PerYön Derneği, TESEV, KalDer, FUNİKA Vakfı, TOSYÖV, Denizli Ticaret Odası, Denizli Borsası, UCLG-MEWA – Birleşmiş Kentler ve Yerel Yönetimler Ortadoğu ve Batı Asya Bölge Teşkilatı Genel Sekreterliği, Denizli Genç İşadamları Derneği (DEĞİAD); **Özel Sektör:** NALBANT – KARATAŞLI Hukuk Bürosu.

3. PLATFORM TANITIMI

Platformun adı: Denizli STK’ları Gelişme Platformu; **Platformun bulunduğu il:** Türkiye Ege Bölgesi Denizli İli; **Konu alanı:** Eğitim (STKlar ve İyi Yönetişim); **Platformun kurucuları:** Denizli Soroptimist Kulübü (İş ve Meslek Kadınları Derneği), Denizli Genç İş Adamları Derneği (DEĞİAD), Personel Yönetim Derneği Ege Şubesi (Ege PERYÖN), FUNİKA Vakfı, Cafer Sadık Abaloğlu (CSA) Vakfı

Platformun amaç ve hedefleri: Platform 11 Ağustos 2005’te Merkezi Finans ve İhale Birimine başvurulmuş olan projenin yaşama geçirilebilmesi için Denizli STK’larının güçlenmesini ve aralarındaki işbirliğinin yapılandırılmasını amaçlamaktadır. Bu bağlamda, alt yapının kurulabilmesi için eğitim programlarının düzenlenmesi ve sürekliliğinin sağlanması, elektronik iletişim ağı, eğitim merkezinin kurulması temel hedefler arasındadır. Genel olarak amaç ve hedefler aşağıda sıralanmaktadır:

- Denizli’de eşitlik, gelişme, barış, kültürel ve ekonomik kalkınmanın sağlanması Şehrin etkili ve verimli yönetimini sağlamak üzere çalışmalarda bulunulması
- İnsan yönetiminin gelişimine katkıda bulunulması
- Kadınların, gençlerin, yaşlıların, öğrencilerin, işadamlarının, kısacası her kesimin fikir ve girişimleri ve demokratik katılımlarıyla Denizli İlinin kalkınmasına hizmet edilmesi

- Denizli'deki STK'ların yerel karar alma süreçlerinde katılımcı olarak etkin bir rol edinebilmesi, dünya standartlarında birer STK olabilmeleri için gerekli bilgi ve beceriler kazandırılması, teknik ve insan kaynağı kapasitelerinin geliştirilmesi

Tablo 1. Denizli Sivil Toplum Gelişme Platformu (DESGEP) 2006 Yılı etkinlik planı ve gerçekleştirilen etkinlikler

	Etkinlik	Ay (2006)												Açıklama	
		1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12		
1.	Platformun kurulması	*													
1.1.	Tüm STK'lara duyurulması ve ortaklıkların artırılması	→	→	→	→	→									
1.2	Denizli STK Listesinin son haline getirilmesi	→	→	→	→	→									
1.3	Platform tanıtım toplantısı				*										
1.4	Platform çalışma esaslarının oluşturulması; Komiteler, çalışma grupları yönergeleri vb.														
2.	Web Portalının oluşturulması			*											www.desgep.org.tr
3.	Eğitim programının oluşturulması						→	→	→						Ekim-Aralık 2006 Program taslağı hazırlandı.
3.1	Eğitim Top: 21. Yüzyılda vatandaşlık eğitimi														
3.2	Eğitim Top: Web Portalı ve Temel Bilişim Semineri; İnternet okur-yazarlığı														
3.3	Eğitim Top: İyi yönetim ve kalite yönetimi uygulamaları														
3.4	Eğitim Top: Diğer illerde faaliyet gösteren kent konseyi uygulamalarının tanıtımı					*									
3.5	Eğitim: Yasal düzenlemeler hakkında eğitim														
4.	Eğitim/Gelişme Merkezinin oluşturulması		→	→	→	→	→	→							STGM tarafından açılan Yerel STK Destek Merkezi hibe duyurusuna başvuruldu.
5.	Ulusal etkileşim														
5.1	18. STK-SEMP'nun Denizli'de gerçekleştirilmesi														18. STK Sempozyumu için girişimler sonucunda bu sempozyum dizisinin İstanbul dışında yapılmasına hazır olunmadığı gözlemlendi ve vazgeçildi.
5.2	Denizli'de STK Kurultayının düzenlenmesi					*									

X: Sürmekte; *:Yapıldı.

- Hem STK ların hem de hemşehrilerin, muhtarların eğitilmeleri, kent yönetimindeki insani ve kanuni hakları ve mükellefiyetleri konusunda bilinçlendirilmeleri, STK lar ile kamu ortaklıklarının güçlendirilmesi

- Denizli'nin iyi yönetim çerçevesinde yönetilmesi ve kent konseylerinin daha iyi işlemesi için özel ve resmi kuruluşlarla ilişkilerin sağlıklı ve düzgün yürütülmesinin sağlanması
  - Tüm bu amaç ve hedeflere ulaşılabilmesi için Denizli STK'larının gelişme alt yapısının kurulması
- Platformun etkinlikleri:** Tablo 1'de 2006 yılı için planlanan ile gerçekleşen etkinlikler gözlenmektedir. Genel hatlarıyla etkinlikler aşağıda özetlenmektedir:

- STK Ortak birliği ve Çalışma Grupları oluşturmak,
- Denizli STK'ları, kamu ve hemşehriler arasında hızlı bir iletişim ağını yani Web Portalını oluşturmak,
- Denizli'ye yerel ulusal ve uluslar arası düzeyde eğitim ve sosyal hizmet yolları ile yardımcı olmak,
- Yıllık çalışma raporları hazırlamak, çalışma sürekliliği için yönergeler hazırlamak,
- Sürekli eğitim programları hazırlamak,
- Hemşehriler için öneri geliştirme imkanları yaratmak,
- Her türlü toplantı, seminer, panel, konferans, eğitim çalışması, bilgi-beceri yada meslek kursu vb gibi etkinlikler düzenlemek
- Ulusal ve uluslar arası hibe fonlarından yararlanmak üzere projeler geliştirmek, uygulamak

4. ÇIKARILAN SONUÇLAR

Proje hazırlıkları sırasında karşılaşılan zorluklar şu şekilde sıralanabilir:

- Ortak aramak için Denizli STK'larıyla iletişim zorlukları
  - STK adreslerine ulaşıldı. Ancak erişim açısından sorun yaşandı.
  - STK başkan adlarının güncellenmemiş olması ve verilmiş olan telefon numaralarına ulaşım zorluğu
  - Elektronik posta adreslerinin yaygın olmaması, e-posta adresleri olsa da etkin kullanılmaması
- Bilgi durumu
  - Proje temasının anlaşılmasında zorluk
  - Yönetişim kavramının bilinmemesi
  - Bunun yanında karar alma mekanizmalarına katkının nasıl olacağına netleşmemiş olması
  - Yasalara göre sorumluluk ve yükümlülüklerin bilinmemesi
- İşbirliği bilinci
  - İşbirliğine açık olunmaması
  - Ortak çalışmaya yatkın olmama
- Bilişim teknolojilerinden yararlanma
  - İyileştirmeye açık en önemli alanlardan biri olarak saptandı.
- Yasalarla ilgili durum
  - Yasaların ilgili maddelerinin taraflarca okunmaması, ilintili alanlardaki yasal dokümanların varlığından haberdar olunmaması
- Kamu ile iletişim
  - Randevu alma zorluğu ya da randevu alamama
  - Kamunun yönetime hazır olmaması
  - STK tanımında ortak kavramın oluşmamış olması
  - Çok sayıda terim ve kavramın netleşmemiş ve ortak terim ve kavram birliğinin bulunmaması
  - Çoğunlukla her işin sempatik kanallar ile halledilme alışkanlığı

5. YORUM ve ÖNERİLER

Çok sayıda bilimsel araştırma, anket ve gözlem sonuçları Türkiye'de yönetim kavramının anlaşılmasının iyileştirmeye açık önemli alanlardan olduğunu göstermektedir.

Türkiye Ekonomik ve Etüdler Vakfı (TESEV) araştırmaları kamu sektörü ve sivil toplum kuruluşları yöneticileri de dahil hemşehrilerin çoğunun iyi yönetim ilkeleri ve demokratik katılım mekanizmaları konusunda yeni bilgi ve becerilere ihtiyacı olduğu sonucuna varmışlardır. Özellikle, alışılmış merkezi anlayışı bir yana bırakarak uzlaşma ve işbirliği içerisinde sorun çözme yeteneklerinin geliştirilmesi kaçınılmaz görünmektedir.

TESEV araştırma sonuçlarından alıntılar demokratik katılım mekanizmalarının iyi yönetim ilkelerine göre yürütülmesi ihtiyacını açıkça ortaya koymaktadır: “Yerel yönetim yasa tasarılarında öngörülen demokratik yapı siyasi partilerden meslek odalarına ve üniversitelere, hemşehriden mahalle muhtarına, sendikalardan semt derneklerine, tüm sivil topluma yeni olanaklar ve sorumluluklar getirmektedir. Sivil toplumun da kendisini bu yeni duruma hazırlaması gerekmektedir. Bu nedenlerle merkezi yönetim, yerel yönetimler ve sivil toplumun tamamını kapsayacak bir eğitim ihtiyacı öncelikli sorun olarak karşımıza çıkmaktadır. Tüm kesimlerin bilgilendirilmesi ve yeni sistemin içselleştirilmesi için Türkiye'nin her tarafında bir eğitim seferberliği yürütmek gerekmektedir.”

Kamu yönetiminde “etkinlik”, geniş ölçüde “yerinden yönetim” ile “katılma” ilkelerine dayandırılmaktadır. Bu yaklaşım, dünyanın pek çok yerinde denenmiş ve olumlu sonuçlar vermiştir. Ancak bölgesel dengesizliklerin bulunduğu, sivil toplumun güçsüz ve anti demokratik ilişkilerin yaygın olduğu yerlerde ise demokrasiyi zayıflatarak mevcut antidemokratik yapıların güçlenmesine yol açtığı saptanmış gerçeklerdendir. Demokratik katılım mekanizmalarının etkin ve verimli olabilmesi STK'ların güçlendirilmesine ve işbirliği ortaklarından yerel yönetimlerin sahip oldukları iyi yönetim bilgi ve becerilere dayanmaktadır.

Yerel Gündem 21 Programı kapsamında incelenen dokümanlarda da “Türkiye’de katılımcı ve şeffaf yerel yönetim uygulamalarının teşviki” konusunda çok sayıda etkinlik yapılmış ve yapılmaktadır.

Yerel Gündem 21 Programı Türkiye Birinci Habitat Forumu Bildiri’sinde İyi Yönetişim açısından öneriler incelendiğinde merkezi ve yerel yönetimlerin ve STK'ların kurumsallaşma açısından eğitim gereksinimleri gözlenmektedir.

Projemizin hazırlıkları sırasında yaşadıklarımız da bu saptamaları desteklemektedir.

Denizli’de merkezi ve yerel idare ile yıllardır tüm etkinliklerimizde kamu – özel sektör ve STK'lar yüksek derecede karşılıklı katma değer sağlamaktadırlar. Denizli hayırsever vatandaş açısından örnek gösterilecek bir ildir. Örneğin, vatandaş – kamu ortaklığında çok sayıda okul vardır.

Ancak proje önerisi ve platform yapılandırılması sırasında karşılaştıklarımız iyi yönetim açısından Genel olarak vardığımız sonuç; her üç sektörün de yönetim konusunda bilgi, beceri, tutum ve davranış açısından güçlendirilmesi gerektiğidir. Siyasi otoritenin bu konuda kolaylaştırıcılığına ciddi derecede ihtiyaç bulunmaktadır.

03.07.2005’te Resmi Gazetede yayımlanarak yürürlüğe girmiş olan 5393 Sayılı Belediye Kanununun 13. Maddesi Hemşehrilik Hukuku; 76. Maddesi Kent Konseyleri ve 77. maddesi Belediye Hizmetlerine Gönüllü Katılım hakkındadır. Belediye Kanununun ihtisas komisyonlarının düzenleyen 24. maddesi, diğer katılımcılar yanısıra, ilgili sivil toplum örgütlerinin temsilcilerinin oy hakkı olmaksızın kendi görev ve faaliyet alanlarına giren konuların görüşüldüğü ihtisas komisyonu toplantılarına katılıp ve görüş bildirebilmesine olanak sağlamaktadır. Bu maddelere göre hemşehrilerin ve STK'ların yerel demokratik katılım mekanizmalarında yer alabilmeleri için güçlendirilmeleri gerekmektedir.

SONUÇ

Yerel karar alma mekanizmalarının etkin ve verimli çalışabilmesi için STK ortak platformunun; Kamu-STK işbirliklerinin oluşturulması ve hemşehrilik bilincinin geliştirilmesi gerekmektedir. Genel toplantılar, iletişim ağları, eğitim materyalleri bu hedeflere ulaşılması için planlanmış faaliyetlerdir. Sürekliliğin sağlanması için, STK Ortak Birliği ve STK Çalışma Grupları, hemşehri destek merkezleri oluşturulmalı ve sürekli bilgilendirme toplantıları yapılmalıdır.

“İyi yönetim; devlet yönetiminde temsil, katılım ve denetimin, etkin bir sivil toplumun, hukukun üstünlüğünün, yerinden yönetimin, yönetimde açıklık ve hesap verme sorumluluğunun, kalite ve ahlakın, kurallar ve sınırlamaların, rekabet ve piyasa ekonomisi ile uyumlu alternatif hizmet sunum yöntemlerinin ve nihayet dünyada gerçekleşen dijital devrime (yeni temel teknolojilerdeki gelişmelere) uyumun mevcut olduğu bir siyasal ve ekonomik düzeni ifade etmektedir.” Tanımındaki her ölçüt ölçülebilir hale getirilerek ulaşma derecesinde performans/başarı belirlenmelidir. Bunun için de sürekli eğitim programları düzenlenmelidir.

Kaynakça

- Aktan C. (2002) İyi Yönetişim: <http://www.canaktan.org/politika/yonetisim/anasayfa-yonetisim.htm> (Erişim: Eylül 2006).
- IULA – EMME, Sürdürülebilir Kalkınma ve Yönetişim, Birleşmiş Milletler Sürdürülebilir Kalkınma Dünya Zirvesi Türkiye Raporu TEMA III, Kasım 2002.
- TESEV, Mahalli İdare ve Yasa Tasarıları Üzerine: www.tesev.org.tr/mik_tasarilar.doc (Erişim: 01 Eylül 2006)
- Türkiye Birinci Habitat Forumu Bildirisi: www.toki.gov.tr/habitat/ulusal/thf1sonuc.doc (Erişim: 01 Eylül 2006)

HEMŞEHRİLİK DERNEKLERİNİN ADAPAZARI'NIN SOSYO-EKONOMİK YAPISINA ETKİLERİ

Arş. Gör. Cihan SELEK
Arş. Gör. Özer KÖSEOĞLU
ozerk@sakarya.edu.tr

Sakarya Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi

Özet

Türkiye'de kentleşme ve sanayileşme süreçleriyle birlikte hemşehrilik derneklerinin de sayısında artış gözlenmektedir. Genelde sivil toplum kuruluşu kategorisinde değerlendirilen hemşehrilik derneklerinin kent hayatındaki işlevleri önemli bir araştırma konusudur. Bu bağlamda, bazıları hemşehrilik derneklerinin sosyal bütünleşme ve dayanışma güçlendirdiğini iddia ederken, diğerleri kentte ayrışmalara yol açtığını ve siyasi patronaj ilişkilerini geliştirdiğini belirtmektedir. Çalışmada çeşitli tartışmalara konu olan hemşehrilik derneklerinin kentteki sosyo-ekonomik hayata olan etkileri Adapazarı ili örneğinde incelenmiştir. Böylece Adapazarı'ndaki hemşehrilik derneklerinin sosyal ve ekonomik alanda etkin birer sivil toplum kuruluşu işlevi görüp görmediğinin belirlenmesi amaçlanmıştır. Bu amaç doğrultusunda Adapazarı'ndaki 26 hemşehrilik derneğinden 14'ü ziyaret edilerek, anket ve mülakat yöntemleriyle veri toplanmıştır. Veriler SPSS 10.0 programı ile değerlendirilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Hemşehrilik Derneği, sivil toplum, sivil toplum kuruluşu

INFLUENCES OF HOMETOWN ASSOCIATIONS ON THE SOCIO-ECONOMIC STRUCTURE OF ADAPAZARI

Abstract

An increase of hometown associations is observed during the urbanization and industrialization process in Turkey. Function of hometown associations in city life, regarded in civil society organizations, is an important research topic. Within this context, while some argue that these organizations tighten social integration and solidarity, others have the view that these associations lead to cliques and political patronage in cities. The present work aims at looking at the socio-economic effects of hometown associations which were subjects for many academic debates to socio-economic effects of hometown associations in Adapazarı case. Whether hometown associations serve as an efficient civil society organizations or not will be evaluated within the context of Adapazarı. For this purpose, 14 of 24 hometown associations in Adapazarı were visited and data collected through questionnaire and interviews. Those data were evaluated with the help of SPSS 10.0 programme.

Giriş

Son yıllarda önemi giderek artan ve üzerinde sıkça tartışılmaya başlanan kavramlardan birisi de "sivil toplum"dur. Sivil toplum, birçok teorinin çıkış noktasını oluşturmakla beraber, pek çok toplumsal sorunun da çözüm noktası olarak vurgulanmaktadır.

Çalışmada Türkiye'de sanayileşme ve göç faktörlerinin etkileriyle kent hayatında etkin bir konuma ulaşan hemşehrilik dernekleri incelenmiştir. Bu dernekler üzerinde yapılan araştırmalar genellikle derneklerin siyasi rolü/yerel siyasete etkisi üzerinde odaklanmıştır. Ancak gönüllülük esaslı çalışan sivil toplum kuruluşları, iktisadi ve sosyal yaşamı da doğrudan ve dolaylı yollarla etkileyebilmektedir.

Bu noktadan yola çıkan çalışma, bir sivil toplum kuruluşu olarak hemşehrilik derneklerinin Adapazarı'nın sosyo-ekonomik yapısına olan etkilerini ortaya çıkarmayı amaçlamaktadır. Bu amaca ulaşmak için, çalışmada bir yandan dernek yöneticileri ile derinlemesine mülakatlar yapılmış, diğer yandan dernek yöneticileri ve üyelerine anket uygulanmıştır.¹

Sivil Toplum

Soğuk Savaşın sona ermesiyle birlikte araştırmacılar ve uygulayıcılar arasında sivil toplum kavramı küresel bir tartışma konusu haline gelmiş, ayrıca dünyanın değişik yerlerindeki birçok siyasetçide kavramı kalkınma ve demokrasiyi güçlendirme ile ilişkilendirme eğilimi ortaya çıkmıştır. Sivil toplum, birçok kaynağa sahiptir. İskoç aydınlanma düşünürü A. Ferguson, sivil toplumu devlet ve ortaya çıkan kapitalizmin yükselen bireyciliğine karşı sosyal olarak istenen bir alternatif olarak görmüştür. Hegel ise, sivil toplumun devlet tarafından dengelenmeye ve düzenlenmeye ihtiyacı olduğunu, aksi halde kendi çıkarı için çalışacağını ve genel yarara katkı sağlamayacağını belirtmiştir. Bu iki yaklaşım kavramın erken dönem gelişimini oluşturmaktadır. Sosyal ve siyasal alandan daha dar bir örgütlenmeye odaklanıldığında Tocqueville, sivil topluma olumlu yaklaşarak, kavramı 19. yüzyıl ABD'sindeki gönüllülük, topluluk ruhu ve bağımsız

¹ Yazarlar, çalışmaya katkı sağlayan dernek yöneticileri ve üyelerine teşekkür etmektedir.

birliktelikleri devlete karşı toplumun korunmasında ve devleti etkili, hesap verebilir kılmada yardımcı bir dengeleyici olarak görmüştür. Ayrıca son on yıllarda dünyanın bazı yerlerinde etkili olan farklı bir sivil toplum düşüncesi de bulunmaktadır. Gramsci, sivil toplumun piyasa ve devletten ayrı bir alan olduğunu ve sivil toplumun mevcut düzene meydan okuyan ve başkaldıran geniş ölçekli örgütlerden oluştuğunu vurgular. Gramsci'nin sivil toplumla ilgili düşünceleri, 1970 ve 1980'lerde Doğu Avrupa ve Latin Amerika'da totaliter rejimlere karşı yürütülen direnç sürecinde etkili olmuştur (Lewis, 2001).

Teorik tartışmalar bir yana son yıllarda, insanların değişim, demokratikleşme ve insan haklarının savunulması ve geliştirilmesi sorunları ile daha sık karşılaşmaları öteden beri var olan sivil toplum kavramına yeni bir güncellik ve önem kazandırmıştır (Yıldırım, 1993: 39). Demokrasinin konsolidasyonu ve tabana yayılması bakımından sivil topluma duyulan ihtiyaç her geçen gün daha da artmaktadır. Bunun yanında, devletlerin çözmekte zorlandıkları çevre kirliliği, güvenlik, insan hakları gibi sorunlar karşısında giderek daha fazla küresel sivil topluma güvenilmektedir (Falk, 2002: 26).

Günümüzde sivil toplum tartışmaları, genellikle kolektif faaliyetin sınıf temelli olmayan biçimlerine dayanır ve toplumun yasal ve gönüllü kurumlarıyla ilişkilidir. Bu anlamda sivil toplum sadece devletten değil, piyasa ekonomisinden de farklılaşmaktadır (Cohen ve Arato, 1994: 2).

Tablo 1'de sivil toplumla birlikte topluluk, piyasa ve devlet arasındaki ilişki, temel nitelikleri bakımından karşılaştırmalı bir biçimde ortaya konulmuştur. Bu üçlü ayrım arasında özellikle toplulukçu gelenek içinde değerlendirildiğinde, sivil toplum ile topluluk farkı belki de en tartışmalı olanıdır.

Tabloda, sivil toplumun yönetim prensibi olarak "gönüllülük" önerilirken hakim aktörleri arasında ise dernekler sayılmıştır. Sivil topluma katılımın şartı olarak, insanları genel bir yöne yönlendirme ve sorumluluk alma isteği anlamında kullanılan "karar verme" varsayılmıştır. Karar almanın ideal yöntemi "münazara"dır ve mübadele aracı olarak da "tartışma" kullanılır. Bazı zorluklar bulunmakla birlikte sivil toplum, ürettiği mallar bakımından da ayrılabilir. Tablodaki "karma mallar", özel (üyelere sunulan hizmetler), dayanışma (yardımlaşma örgütü tarafından sunulan bakım hizmeti) veya kamusal (gönüllüler tarafından temizlenen bir sahil) mal şeklinde olabilir. Sivil toplumu diğerlerinden ayıran önemli bir nokta da faaliyetleri neticesinde yayılan olumlu dışsallıklardır. "Sosyal sermaye" ve "kamusal söylem" gönüllü olarak bir araya gelmenin sonucunda ortaya çıkan ortak faydalardır. Sosyal dayanışma, ortak fayda için koordinasyon ve birlikteliği kolaylaştıran ağlar, normlar ve sosyal güven gibi sosyal örgütün özelliklerini ifade eder. Kamusal söylem ise bir toplumun ortak değerlere eklenme, sosyal sorunları düşünme ve siyasi amaçlar geliştirme yeteneğine işaret eder (Dekkerl ve Van den Broek, 1998: 12-14).

Tablo 1. Sosyal Düzenin İdeal Tipleri Olarak Topluluk, Piyasa, Devlet Ve Sivil Toplumun Bazı Nitelikleri

	Topluluk	Piyasa	Devlet	Sivil toplum
Yönetim ilkesi	Dayanışma	Rekabet	Hiyerarşi	Gönüllülük
Hakim Kolektif aktörler	Aileler, komşuluk ilişkileri	Özel şirketler, siyasi partiler	Bürokratik kurumlar	Dernekler (geniş anlamda birliktelikler)
Katılım şartı	Özdeşleştirme	Güç elde etme	Yasal yetki	Karar verme
Temel karar alma usulü	Oybirliği	Talep ve Arz	Resmi düzenleme	Münazara
Mübadele aracı	Saygı/İtibar	Para, oylar	Zorlama	Tartışmalar
Üretilen malların türü	Ortak mallar	Özel mallar	Kamusal mallar	Karma mallar
Pozitif dışsallık	Ortak etkilenme, Kolektif kimlik	Başarı, hesap verme	Güvenlik, adalet	Sosyal sermaye, kamusal söylem

KAYNAK: (Dekkerl ve Van den Broek, 1998: 13)

Sivil toplum, özellikle siyasi açıdan yaklaşıldığında demokrasilerde yaşanan meşruiyet problemlerinin çözümünde, insan hakları ve hukuk devleti ilkelerinin yerleşmesinde etkili bir olgu olarak karşımıza çıkmaktadır. Toplumsal hayatta piyasa ve devlet arasında bir ara kurum olarak yer alan sivil toplum, aynı zamanda ekonomik etkinliklerde de bulunmaktadır. Ekonomik açıdan, sivil toplum ile piyasa ekonomisi arasındaki ilişki değerlendirilmektedir. Bu yaklaşım, kar amaçlı şirketler ile kamu kurum ve kuruluşları dışında mal ve hizmetlerin sunulmasında arz ve talep koşullarını tanımlamaya çalışmaktadır. Bu görüşe göre, sivil toplum kuruluşları serbest piyasa ekonomisinde bilgi sorunlarının çözümlerini araştıran bireysel kurumların

taleplerinin etkileşiminin sonucudur (Anheier ve Kendall, 2000). Eğitim, sağlık vb. birçok alanda faaliyet gösteren sivil toplum kuruluşları önemli miktarlarda mali kaynağı da harekete geçirme imkânına sahiptir. Zira 1996 yılında 8 ülke arasında yapılan karşılaştırmalı bir çalışmaya göre, kar amaçsız sektörün bu ülkelerde büyük bir ekonomik güç olduğu tespit edilmiştir. 8 gelişmiş ülkede bu örgütler toplam 11,9 milyon çalışana sahiptir. Bu rakam, ülkelerdeki toplam işgücünün %4,5'ini temsil etmektedir (Salamon ve Anheier, 1998: 217).

Hemşehrilik Dernekleri

Sivil toplum tartışmalarını bir yana bırakırsak, günlük hayatta birçok sivil toplum kuruluşuyla çeşitli şekillerde temasa geçtiğimiz ortadadır. Bu temas, bir derneğe üyelik, gönüllü olarak bir vakıf projesinde çalışma gibi biçimlerde veya en azından görsel ve yazılı medyada sivil toplum kuruluşlarının isimleriyle sıkça karşılaşma şeklinde olabilmektedir. Bu da sivil toplum kuruluşlarının günümüzde ne kadar yaygın olduğunu bize göstermektedir.

Akademik ortamlarda veya günlük hayatta bu kadar sık karşılaşılan kavramın tanımlanması ise oldukça zordur. Ancak kavramın sınırlandırılması bakımından sivil toplum kuruluşları, belirli bir mekân ve zamanda, bilgiye dayanılarak kurulan bir ihtiyacı ya da ihtiyaçlar demetini karşılamayı amaçlayan, kar amacı gütmeyen hizmet veren, böylece kamunun yönetimine katılan kuruluşlar; belirli sorunlar, çıkarlar, talepler etrafında örgütlenmiş yapılar olarak tanımlanabilmektedir (Öner, 2001: 60). Ulusal ve uluslararası alanda etkili olan sivil toplum kuruluşları, kent düzeyinde de kadın haklarının talebinden eğitim ve sağlık gibi hizmetlerin sunulmasına kadar birçok alanda faaliyet göstererek etkinliklerini artırmaktadırlar. Türkiye'de başlıca sivil toplum kuruluşları arasında ise dernekler, vakıflar, meslek teşekkülleri gibi örgütlenmeler sayılmaktadır.

Çalışmada özellikle 1980'lerden itibaren Türk toplumsal hayatında etkin hale gelen hemşehrilik derneklerine odaklanılmıştır. Hemşehrilik dernekleri üzerinde yapılan incelemeler daha çok siyasal katılma, sosyal dayanışma ve ekonomik ilişkiler ekseninde gerçekleştirilmiştir. Bu bağlamda, bazılarında göre bu dernekler sosyal dayanışma ve yardımlaşmayı sağlayarak bireyselliğin öne çıktığı kent hayatında önemli bir ihtiyacı gideren ara kurumlar olarak yorumlanmaktadır. Bunun yanında, hemşehrilik derneklerine olumsuz bakanların görüşleri ise daha çok bu derneklerin kentte siyasal kampaşmalar yarattığı, gettolaşmayı ortaya çıkardığı ve patronaj ilişkilerinin yerel siyasette yerleşmesine neden olduğu noktalarında toplanmaktadır.

Hemşehrilik derneklerinin kurulmasındaki resmi gerekçe genellikle gelinen yerin geleneksel ve kültürel özelliklerini yaşatmak, tanıtmak ve böylece hemşehrilikler arasında birlikteliği sağlamaktır. Ancak bunun yanında, hemşehrilik dernekleri zaman içinde yerel siyasete katılımı sağlama, kentte etkin bir baskı grubu haline gelme, üst düzey siyasi ve idari kademelerde bulunabilme gibi amaçlara da yönelebilmektedir. Araştırmaya katılan dernek üyeleri ve yöneticilerinden bazıları bunu dile getirmekten çekinmemişlerdir. Yine çalışmada, derneklerin çalışanlar, üye sayısı ve mali olanakları genişledikçe, sosyo-ekonomik hedefleri olduğu kadar yerel siyasette belli bir konum elde etme isteklerinin de arttığı tespit edilmiştir.

Hemşehrilik derneklerinin dikkat çeken niteliklerinden birisi de buldukları kentin sosyo-ekonomik yapısına olan katkılarıdır. Köy hayatını terk ederek büyük kentlere gelen insanların öncelikleri arasında bulunan barınma ve iş bulma ihtiyaçlarını genelde kendi hemşehrilikleri aracılığıyla giderme eğiliminde oldukları belirlenmiştir. Büyük şehirlere göç eden hemşehriliklerin genelde aynı iş kolunda çalıştıkları veya aynı sektörde iş kurdukları ya da aynı mesleği seçtikleri gözlenmektedir (Abay, 1997). Mülakat yapılan dernek yöneticilerinden birinin "şehirdeki dekorasyon işinin %70'i bizim hemşehriliklerimiz elindedir" şeklindeki ifadesi de bunun bir göstergesidir. Bu durum, aynı zamanda kentteki hemşehri dayanışmasının da bir göstergesidir.

Hemşehrilik dernekleri aslında kalkınma ve göç arasındaki ilişkinin gelişimini yansıtmaktadır. Göçle oluşan bu dernekler, özellikle yaşlı ve çocukların yararına olacak biçimde sosyal değişimi geliştirmenin yollarını aramaktadırlar. Bunu da hemşehrilikleri için sağlık ve eğitim gibi önemli sektörleri destekleyerek gerçekleştirmektedirler (Orozco ve Welle, 2005). Yarı zamanlı ve tam zamanlı olmak üzere çok sayıda kişiye istihdam imkânı sağlamak; eğitim bursu vermek, sağlık taraması yaptırmak, ihtiyacı olan kişilere aynı ve nakdi destek vermek gibi sosyal yardımlaşmayı sağlamak; yaşadıkları kente işyeri, işletme vb. yatırımlar yaparak kent ekonomisine katkıda bulunmak hemşehri derneklerinin ekonomik çarpanı olan faaliyetlerinden bazılarıdır. Bu kısa çerçeveden sonra çalışmanın Adapazarı'nda hemşehrilik derneklerinin kentin sosyo-ekonomik yapısına olan etkilerinin incelendiği ampirik kısmına geçilebilir.

Hemşehrilik Derneklerinin Adapazarı'nın Sosyo-Ekonomik Yapısına Etkilerine Yönelik Bir Araştırma

Araştırma Problemi

Çalışmanın temel sorunsalı, Adapazarı'ndaki hemşehrilik derneklerinin, şehrin sosyal ve ekonomik hayatına etkilerini belirli ölçütlere dayanarak tespit etmektir. Adapazarı'ndaki hemşehrilik dernekleri şehre sosyal ve ekonomik anlamda gerçekten bir katkı sağlıyor mu, yoksa bu dernekler sadece aynı memleketten olan insanların bir araya gelip oturup sohbet ettikleri bir mekân niteliği mi taşıyor? Bir başka ifadeyle, bu

çalışmada cevap aranan temel sorun, Adapazarı'ndaki hemşehrilik derneklerinin sosyal ve ekonomik alanda etkin birer sivil toplum kuruluşu işlevi görüp görmediğinin belirlenmesidir.

Araştırmanın Amacı ve Önemi

Hemşehrilik dernekleri, demokratik hayatın vazgeçilmez örgütleri olan sivil toplum kuruluşları içerisinde önemli bir yere sahip bulunmaktadır. Göç ve kentleşmenin etkileriyle, sosyal dayanışma ve yardımlaşma düşüncesi ile gelişen hemşehrilik dernekleri Adapazarı'nda oldukça yaygındır. Adapazarı'ndaki hemşehrilik derneklerinin sayısının 26 olması² bunun kanıtıdır. Adapazarı'nda 33 farklı etnik kökenden insan topluluğunun yaşadığı düşünüldüğünde, kurulmuş olan hemşehrilik derneklerinin sayısının da o ölçüde fazla olması şaşırtıcı bir sonuç değildir.

Gerek derneklerin ve gerekse dernek üyelerinin sayıları hesaba katıldığında hemşehrilik dernekleri pek çok açıdan incelenmeye açıktır. Literatür incelendiğinde bugüne kadar hemşehrilik dernekleri birçok çalışmaya konu edilmekle birlikte, bu derneklerin daha çok yerel siyaset üzerindeki etkileri ve kentlilik bilinci oluşumuna katkıları açısından incelendiği gözlenmektedir. Oysa bu çalışmanın amacı, Adapazarı'ndaki hemşehrilik derneklerinin şehrin sosyal ve ekonomik hayatına etkilerinin ne düzeyde olduğunu saptamaya çalışmaktır.

Araştırmanın Sınırlılıkları

Araştırmanın en önemli sınırlılığını zaman kısıtı oluşturmaktadır. Şöyle ki; araştırma yaz döneminde yapılmaya başlandığı için arzu edilen sayıda hemşehrilik derneğine ulaşılamamıştır. Nitekim ondört derneğe birden çok kez gidilmesine rağmen sadece beş dernek açık bulunmuştur. Ayrıca açık olan derneklerde de arzu edilen sayıda üyeye ulaşılamamıştır. Bu eksik ise, ulaşılan derneklerin yöneticileriyle yapılan mülakat ile giderilmeye çalışılmıştır.

Araştırma neticesinde elde edilen bulgulardan birisi de hemşehrilik derneklerine bayan üyelerin çok fazla olmamasıdır. Bu nedenle çalışma boyunca hiçbir kadın üye ile temasa geçilememesi araştırmanın diğer sınırlılığını oluşturmaktadır. Ayrıca belirtmek gerekir ki, araştırmanın temel sorunsalı Adapazarı'ndaki hemşehrilik derneklerinin şehrin “sosyal ve ekonomik” hayatına olan etkilerini saptamak olduğundan, bu derneklerin şehrin siyasi hayatına olan etkileri ya da kentlilik bilincini sağlamaya katkıda bulunup bulunmadıkları gibi konular çalışmanın kapsamı dışında tutulmuştur. Tüm bu sınırlılıklar, konunun ilerleyen zamanlarda geliştirilmeye açık bir görünüm arz ettiğini ortaya koymaktadır.

Araştırmanın Yöntemi

Araştırmanın evreni; Adapazarı'nda kurulu bulunan 26 hemşehrilik derneğidir.³ Bu derneklerden 14 tanesine bizzat gidilmiş⁴, fakat sadece 5'ine ulaşılabilmektedir. Ulaşılan dernekler, *Giresunlular* Kültür ve Yardımlaşma Derneği, *Rumeli Türkleri Göçmenleri* Kültür, Sağlık ve Eğitim Federasyonu, *Tokatlılar* Kültür, Yardımlaşma ve Dayanışma Derneği, *Trabzonlular* Kültür ve Dayanışma Derneği, *Vanlılar* Kültür ve Dayanışma Derneğidir.

Çalışmanın kuramsal çerçevesini çizmek amacıyla eleştirel literatür taraması yapılmıştır. Bu bağlamda ulaşılabildiği ölçüde Türkçe ve İngilizce kaynak incelenmiştir. Çalışmanın ampirik kısmı için ise ulaşılan hemşehrilik derneklerinin yöneticileri ile derinlemesine mülakatlar yapılarak dernek, dernek faaliyetleri ve üye profili hakkında bilgi edinilmiştir. Daha önceden hazırlanmış olan anket formu yöneticilere ve o an dernekte bulunan üyelere doldurtulmuş, bunun yanında yeteri kadar anket formu yöneticilere teslim edilerek ilerleyen günlerde doldurulan formlar teslim alınmıştır.

² 2005 yılında Sakarya Valiliği'nden alınan veridir.

³ Bu veriler Sakarya Valiliği'nden temin edilmiş olup derneklerin isimleri şöyledir: *Ağrılılar* Kültür, Yardımlaşma ve Dayanışma Derneği, *Balkan Göçmenleri* Kültür ve Dayanışma Derneği, *Bosna-Hersekliiler* Kültür ve Yardımlaşma Derneği, *Çankırılılar* Kültür ve Yardımlaşma Derneği, *Çorumlular* Kültür Yardımlaşma ve Dayanışma Derneği, *Erzurumlular* Kültür ve Dayanışma Derneği, *Giresunlular* Kültür, Yardımlaşma ve Dayanışma Derneği, *Göynüklüler* Kültür ve Dayanışma Derneği, *Gümüşhaneliler* Kültür, Yardımlaşma ve Dayanışma Derneği, *Kafkas* Kültür Derneği, *Kastamonulular* Yardımlaşma ve Kültür Derneği, *Kınalılar* Kültür ve Dayanışma Derneği, *Kırım Türkleri* Kültür, Yardımlaşma ve Dayanışma Derneği, *Malatyalılar* Kültür ve Dayanışma Derneği, *Muşlular* Kültür ve Dayanışma Derneği, *Ordulular* Kültür, Yardımlaşma ve Dayanışma Derneği, *Öz Balkan Göçmenleri* Kültür ve Dayanışma Derneği, *Rizeliler* Kültür, Yardımlaşma ve Dayanışma Derneği, *Rumeli Türkleri Göçmenleri* Kültür, Sağlık ve Eğitim Federasyonu, *Sakarya Arnavutları* Kültür ve Dayanışma Derneği, *Sakarya Yerel Kültür* Derneği, *Selanik Göçmenleri* Kültür ve Dayanışma Derneği, *Sivaslılar* Kültür, Yardımlaşma ve Dayanışma Derneği, *Tokatlılar* Kültür, Yardımlaşma ve Dayanışma Derneği, *Trabzonlular* Kültür ve Dayanışma Derneği, *Yozgatlılar* Kültür, Yardımlaşma ve Dayanışma Derneği.

⁴ *Balkan Göçmenleri* Kültür ve Dayanışma Derneği, *Bosna-Hersekliiler* Kültür ve Yardımlaşma Derneği, *Çankırılılar* Kültür ve Yardımlaşma Derneği, *Giresunlular* Kültür, Yardımlaşma ve Dayanışma Derneği, *Kastamonulular* Yardımlaşma ve Kültür Derneği, *Kınalılar* Kültür ve Dayanışma Derneği, *Muşlular* Kültür ve Dayanışma Derneği, *Ordulular* Kültür, Yardımlaşma ve Dayanışma Derneği, *Öz Balkan Göçmenleri* Kültür ve Dayanışma Derneği, *Rumeli Türkleri Göçmenleri* Kültür, Sağlık ve Eğitim Federasyonu, *Sivaslılar* Kültür, Yardımlaşma ve Dayanışma Derneği, *Tokatlılar* Kültür, Yardımlaşma ve Dayanışma Derneği, *Trabzonlular* Kültür ve Dayanışma Derneği, *Yozgatlılar* Kültür, Yardımlaşma ve Dayanışma Derneği.

Bu bağlamda toplam 125 adet anket formu dağıtılmış, bunlardan 63'ü tarafımıza geri ulaştırılmıştır. 4 formun ise ihmal nedeniyle arka sayfaları doldurulmamış olduğundan bu formlar dikkate alınmamıştır. *Rumeli Türkleri Göçmenleri Kültür, Sağlık ve Eğitim Federasyonu* ile *Tokatlılar Kültür, Yardımlaşma ve Dayanışma Derneği*'ne bırakılan anketlerden hiç biri geri dönmemiştir. Ancak bu iki derneğin yöneticilerine ulaşılarak mülakat yoluyla dernekleri hakkında veri elde edilebilmiştir.

Sonuç olarak, kendilerine ulaştığımız 5 derneğin yöneticileri ile derinlemesine mülakatlar yapılmış, ancak anket bulguları sadece *Vanlılar, Giresunlular* ve *Trabzonlular Kültür ve Dayanışma Derneklerine* ait kalmıştır. Böylece 59 adet anket formu SPSS 10.0 ortamında frekans analizine tabi tutularak değerlendirilmiş, yöneticilerle yapılan derinlemesine mülakatlar ile birlikte yorumlanarak Adapazarı'ndaki hemşehrilik derneklerine ilişkin konuyla ilgili bulgulara ulaşılmaya çalışılmıştır.

Araştırma Bulguları

Öncelikle, elde edilen ön bulgulardan yola çıkılarak görüşülen 5 derneğin genel bir portresi çizilmelidir: Sakarya *Giresunlular Kültür ve Yardımlaşma Derneği* 1992 yılında kurulmuştur. 350 üyesi olan derneğin üyelerinin ortalama eğitim seviyesi ortaokul ve lise düzeyindedir. Derneğin lokali kira olup, 5-6 adet öğrenciye eğitim bursu verilmektedir. Yöneticilerinin şimdiye kadar üyelerinden herhangi birinin işe girmesine ya da iş kurmasına katkıda bulunmamış olduğunu ifade ettiği dernekte yılda iki veya üç kez kültürel etkinlik düzenlenmektedir. Derneğin yönetim kurulu üyeleri, Marmara depreminin ardından derneğin mali sıkıntı yaşadığını, bu durumun da dernek faaliyetlerini olumsuz etkilediğini önemle ifade etmişlerdir.

Sakarya *Rumeli Türkleri Göçmenleri Kültür, Sağlık ve Eğitim Federasyonu* ise 2005 yılında kurulmuştur. Yedi adet kültür ve yardımlaşma derneğinden oluşan federasyonun⁵, 2000 civarında üyesi bulunmaktadır. Üyelerin ortalama eğitim seviyesi orta okul-lise düzeyindedir. Lokali kira olan Federasyon, şimdilik herhangi bir öğrenciye eğitim bursu vermemektedir. Çok sayıda kültürel etkinlik düzenlediklerini belirten federasyon başkanı, muhtaç durumda olan üyelerine (9 kişi) maddi yardımda bulduklarını ifade etmiştir.

Sakarya *Tokatlılar Kültür, Yardımlaşma ve Dayanışma Derneği* 1999 yılında kurulmuştur. 222 üyesi olan derneğin lokali kira olup, 4 öğrenciye eğitim bursu verilmektedir. Her yıl iki ya da üç tane kültürel etkinlik düzenleyen dernek, maddi imkanlarının iyi olduğu durumlarda muhtaç durumdaki insanlara maddi yardımda bulunmaktadır. Dernek genel sekreteri, maddi yardımda bulunmak için Tokatlı olma şartı aramadıklarını belirtmiş, buna örnek olarak da kısa bir süre önce Lösemililer Derneği'ne yardımda bulduklarını, Pakistan'da meydana gelen deprem sonrasında da Pakistan'a yardım gönderdiklerini belirtmiştir.

Sakarya *Trabzonlular Kültür ve Dayanışma Derneği* 1991 yılında kurulmuştur. 1000 kadar üyeye sahip olan derneğin üyelerinin ortalama eğitim durumu lise ve üniversite seviyesindedir. Lokali kendisine ait olan dernek, yaklaşık 50 tane öğrenciye eğitim bursu vermekte, senede 2-4 arası sosyal ve kültürel etkinlik düzenlemektedir. Dernek üyelerinin ifadesiyle, muhtaç durumdaki üyelerine ayni ve nakdi yardımlarda bulunan dernek, şehrin ekonomik hayatına da katkı sağlamaktadır. Diğer derneklere göre daha geniş parasal olanaklara sahip olduğu gözlenen derneğin 17 kişilik yönetim kurulu, üniversite mezunları ve iş adamlarından oluşmaktadır. Şehrin yönetiminde de büyük ölçüde söz sahibi olduklarını ifade eden dernek üyeleri, amaçlarının sadece kendi kültürlerini yaşatmak değil, Sakarya'ya da katkı sağlamak olduğuna dikkat çekmişlerdir.

Görüşme yapılan dernekler arasında en genci olan Sakarya *Vanlılar Kültür ve Dayanışma Derneği* Nisan 2006 tarihinde kurulmuştur. 270 üyesi bulunan derneğin üyelerinin ortalama eğitim seviyesi ilk okul ve orta okul düzeyindedir. Lokali kira olan dernek, şu an için herhangi bir öğrenciye eğitim bursu vermemekle birlikte, üyelerinin iş bulmasına ya da kendi işlerini kurmasına destek olmaktadır. 22 muhtaç durumda insana maddi yardımda bulduklarını söyleyen dernek başkanı, bu yardımları almak için Vanlı olma şartı aramadıklarını ifade etmiştir. Yeni kurulan bir dernek olmasına rağmen, yürüttükleri etkili faaliyetler arasında 100 kişiye kan bağışi ve 400 çocuğa diş sağlığı taraması yaptırmak ile bir okulun boya, badana ve temizlik işlerini üstlenmek bulunmaktadır.

Ankete katılanların tamamı erkek olup, sadece %8,5'i 18-25 yaş aralığında, %91,5'i ise 26 yaştan büyüktür. %18,6'sı ilkokul, %15,3'ü ortaokul, %28,8'i lise, %10,2'si meslek lisesi, %16,9'u lisans ve 10,2'si yüksek lisans mezunudur. Meslekleri sırasıyla serbest meslek (%33,9), esnaf (%33,9), işçi (%10,2), öğrenci (%10,2), emekli (%8,5) ve memur (%3,4) şeklindedir. Vanlılar Kültür ve Yardımlaşma Derneği anket katılımcıları gelirlerini belirtmemişlerdir. Bunun dışında kalanların gelir grupları incelendiğinde, %56,4'ünün gelirinin 1000 YTL'nin altında, %25,6'sının 1001-1500 YTL arasında; %18'inin ise 1501 YTL ve üzerinde olduğu görülmektedir.

⁵ Bu bilgi Federasyon Başkanı'nın kendisi tarafından verilmiş olup, federasyonu oluşturan derneklerin *İzmit Rumeli Türkleri Kültür ve Dayanışma Derneği*, *Kınalılar Kültür ve Dayanışma Derneği*, *Öz Balkan Göçmenleri Kültür ve Dayanışma Derneği*, *Pamukova Eski Yayla Rumeli Türkleri Kültür ve Dayanışma Derneği*, *Rumeli Türkleri Kültür ve Dayanışma Derneği*, *Sakarya Arnavutları Kültür ve Dayanışma Derneği* ile *Selanık Göçmenleri Kültür ve Dayanışma Derneği* olduğu ifade edilmiştir.

Katılımcıların % 86,4'ü Adapazarı'na yerleşeli 10 yıldan fazla olduğunu belirtmiştir. % 91,6'sı ise doğdukları şehre ait derneğe üye olmuşlardır. Anketi cevaplayanların Adapazarı'na yerleşmelerindeki temel faktörün eş-dost çağrısı (%50) olduğu, bunun ardından ise ekonomik sıkıntıların (%30) geldiği tespit edilmiştir. Dernek üyelerinin Adapazarı'nda uzun yıllardır yerleşmiş olmaları, memleketlerindeki akraba ve eş-dost çağrısı ile göç etme oranlarını artırmıştır. Zira bu yargıyı destekleyen bir başka veri de katılımcıların % 66,1'inin kendileri veya yakınları aracılığıyla Adapazarı'na 20'den fazla kişinin yerleşmiş olmasıdır.

Katılımcıların çoğunluğu (%62,7'si) 10-13 yıldan beri hemşehrlik derneğine üyedir. Yapılan mülakatlarda da sıkça dile getirildiği gibi 1999'da yaşanan deprem hayatın her alanını olduğu gibi derneklerin durumunu da olumsuz yönde etkilemiştir. Fakat son yıllarda hemşehrlik derneklerinin yeniden canlanmaya başladığı, derneklere hem katılımcıların sayısının artmakta olduğu hem de yapılan faaliyetlerin çeşitlenmekte ve gelişmekte olduğu ifade edilmektedir.

Katılımcıların büyük çoğunluğunun (%59,6) hemşehrlik derneğine üye olmalarının gerekçesi kendi kültür ve geleneklerini korumak ve devam ettirmek iken, ikinci neden (%26,3) sosyal aktiviteler düzenlemektir.

Üyelere, derneğin gerçekleştirdiği faaliyetleri sıralamaları istenmiştir. Bununla bağlantılı olan diğer soruda ise, anketi cevaplayanlara göre bir hemşehrlik derneğinin faaliyetlerinin neler olması gerektiğini işaretlemeleri söylenmiştir. Bu sorulara verilen cevaplar birlikte değerlendirildiğinde, derneğin gerçekleştirdiği faaliyetler ile üyelerin bir hemşehrlik derneğinin yerine getirmesini bekledikleri faaliyetlerin birbiriyle uyduğu anlaşılmaktadır. Bu faaliyetler en çoktan en aza doğru sırasıyla şunlardır:

- Gelineen yöreyle ilgili kültürel faaliyetlerde bulunmak,
- Adapazarı ile ilgili kültürel faaliyetlerde bulunmak,
- Üyelere eğitim bursu vermek,
- Üyelere iş bulma/kendi işini kurmada yardımcı olmak,
- İhtiyacı olan üyelere parasal yardımda bulunmak.

Görüldüğü gibi, hemşehrlik dernekleri, kuruluş amaçlarına bağlı olarak öncelikle gelinen yöreyle ilgili kültürel faaliyetler yapmayı istemekle birlikte, ikinci sırada Adapazarı ile ilgili faaliyetleri yerleştirerek kentten kopuk olmadıklarını ifade etmişlerdir. Araştırma sorunumuz açısından bu sıralamayı değerlendirdiğimizde derneğin ekonomik faaliyetlerde bulunmasının dernek üyeleri ve yöneticileri için birincil amaç olarak görülmediği anlaşılmaktadır.

Katılımcılara 'hemşehriniz olmayan bir kişi ya da grubun faaliyetlerinizden yararlanmak istemesini nasıl karşılırsınız?' sorusu sorulduğunda % 86,2'si olumlu, %8,6'sı kararsızım, %5,2'si ise olumsuz karşılırim şeklinde cevap vermiştir. Bu cevaplar aslında hemşehrlik derneklerinin "ötekileştirme" çabası içinde buldukları şeklindeki yargıyı da yansıtmaktadır. Çünkü yönetici ve üyeler, dernek dışındakilerin dernek faaliyetlerinden yararlanmasına olumsuz yaklaşmamaktadır.

Katılımcıların % 92'si Adapazarı'ndaki sosyo-kültürel hayata uyum sağladığını ifade ederken, bunda üye oldukları hemşehrlik derneğinin payının (%89) yüksek olduğunu düşünmektedirler. 'Yatırım yapma imkânınız olsaydı Adapazarı'na mı yoksa memleketinize mi yapardınız?' sorusunu katılımcıların %78,9'unun 'Adapazarı'na yatırım yapardım' ve 'emekli olduğunuzda geldiğiniz şehre dönmeyi düşünüyor musunuz?' sorusunu %73,7'sinin 'hayır, düşünmüyorum', şeklinde cevaplamış olmaları, dernek üyelerinin Adapazarı'ndaki sosyal, kültürel ve ekonomik hayata büyük oranda uyum sağladıkları bulgusunu desteklemektedir.

Katılımcıların %62'sinin Adapazarı'nda bir gayrimenkul sahibi oldukları ve bunun da çoğunlukla konut ve işyeri şeklinde olduğu görülmektedir. İşyeri sahibi olanlar çok çeşitli iş alanlarında faaliyet göstermektedir. Örneğin yapılan mülakatta Adapazarı'nda Vanlılar, çoğunlukla boya ve dekorasyon işinde olduklarını ifade etmişlerdir. Ancak belirtmek gerekir ki, hemşehrlik derneklerinin dernek olarak kentin ekonomik hayatına çok önemli etkileri bulunmadığı, ancak bireysel olarak üyelerin çabalarıyla yerel ekonomiye katkı sağladıkları tespit edilmiştir.

Katılımcıların %70'i derneklerinin Adapazarı'na en önemli katkısının sosyal ve kültürel, %30'u ise ekonomik alanda olduğunu ifade etmişlerdir. Bunun yanı sıra katılımcıların sadece %8,5'i derneklerinin kendi memleketlerine ekonomik açıdan katkı sağladığını düşünmekte, geri kalanları ise en önemli katkının kültürel alanda olduğunu belirtmektedirler. Bu veriler de derneklerin Adapazarı'ndaki ekonomik hayata etkilerinin ne kadar sınırlı olduğunu bir göstergesidir.

Sonuç

Bir sivil toplum kuruluşu olarak hemşehrlik dernekleri sosyal ve siyasal hayatta önemli roller üstlenmekte ve çeşitli faaliyetlerde bulunmaktadır. Çalışmada hemşehrlik derneklerinin sosyal hayattaki rollerinin yanında özellikle kent ekonomisine yaptığı katkılar incelenmeye çalışılmıştır. Çalışmanın sonucu ve değerlendirmesine geçmeden önce, anket ve mülakat yöntemleri neticesinde elde edilen bulguları şu şekilde özetleyebiliriz:

- Adapazarı'nda çok kültürlü hayata paralel olarak, çok sayıda hemşehrilik derneği bulunmaktadır.
- Derneklerin resmi kuruluş amacı, genellikle gelinen yöreyle ilgili gelenekleri yaşatmak ve yerel kültürü tanıtmak olarak ifade edilmiştir. Bunun yanısıra derneklerin sosyal dayanışmayı güçlendiren ve kent ekonomisine katkı sağlayan faaliyetlerde bulunduğu da gözlenmiştir.
- Dernekler, çeşitli meslek grubuna mensup, farklı gelir grupları ve eğitim seviyelerine sahip insanların bir araya gelmesine vesile olmaktadır. Dernek üyelerinin ortak özellikleri ise "hemşehri" olmaktır.
- Dernek üyelerinin çoğu, Adapazarı'nda uzun zamandan beri yerleşiktir. Adapazarı'na yerleşmedeki temel faktör ise akraba ve eş-dost çağrısıdır.
- 1999 Marmara depremi, derneklerin faaliyetlerini olumsuz yönde etkilemiştir. Bazı dernekler, depremin ardından henüz toparlanma sürecine girmiştir.
- Hemşehrilik derneklerinin en çok gerçekleştirdiği ilk üç faaliyet sırasıyla gelinen yöreyle ilgili kültürel faaliyetler, Adapazarı ile ilgili kültürel faaliyetler ve üyelere eğitim bursu vermek şeklinde tespit edilmiştir. Ancak fiilen eğitim bursu verenlerin sayısı oldukça azdır. Üyelere iş bulma/kendi işini kurmada yardımcı olma ve ihtiyacı olan üyelere parasal yardımda bulunma faaliyetleri derneklerin önem sırası bakımından sonlarda yer almaktadır.
- Dernek üyelerinin, uzun yıllar Adapazarı'nda yaşamının da etkisiyle kent yaşamına uyum sağladıkları ve bunda da derneklerinin katkısının bulunduğu inandıkları belirlenmiştir.
- Dernek üyeleri, başkalarının da dernek faaliyetlerinden yararlanmalarına genel olarak olumlu yaklaşmaktadırlar.
- Derneklerinin kente katkılarının öncelikle sosyal ve kültürel yönlerden olduğu, ekonomik katkılarının ise çok daha az olduğu belirlenmiştir.

Hemşehrilik derneklerinin dernek olarak kente yatırımları ve üyelerine iş imkanı sunmaları bakımından fazla etkili olmadıkları anlaşılmaktadır. Ancak kişisel ilişkiler ve hemşehrilik bağları kullanılarak özellikle iş bulma açısından bazı çabalar bulunduğu gözlenmiştir. Bu ilişkilerin ise daha derinlemesine araştırılması ihtiyacı bulunmaktadır.

Çalışmada sonuç olarak, en azından Adapazarı açısından hemşehrilik derneklerinin dernek üyelerinin kent hayatına ve sosyal yaşama uyum göstermesi bakımından önemli katkılar yaptığı anlaşılmaktadır. Ancak kentin ekonomik hayatına derneklerin doğrudan ve ciddi katkılarda bulunduğu sonucuna ulaşılmamıştır. Derneklerin kent yaşamında etkileri bulunan ekonomik içerikli faaliyetleri arasında sağlık taraması yapılması, eğitim bursu verilmesi, muhtaç olanlara yardım edilmesi gibi uygulamalar en göze çarpanlardır. Ancak bu faaliyetler de derneklerin mali imkanlarıyla doğru orantılıdır. Çalışmaya katılan derneklerde, aidatların düşük olduğu, faaliyetlerini ise genellikle para toplandıkça gerçekleştirdikleri ve çoğunlukla dernek üyesi olan birkaç kişinin dernek faaliyetlerini finanse ettiği göze çarpmaktadır. Bunun bir sonucu olarak, derneklerin mali kaynakları arttıkça, sosyo-ekonomik açıdan etkinliklerinin de çeşitleneceğini ve süreklilik kazanacağını söyleyebiliriz.

Kaynakça

- Abay, Ali Rıza; (1997), **Adapazarı'ndaki Hemşehri Derneklerinin Şehir Hayatına ve Meslek Edinmeye Etkileri**, Sakarya.
- Anheier, Helmut K. ve Jeremy Kendall; (2000), "Trust and Voluntary Organisations: Three Theoretical Approaches", Civil Society Working Paper 5, http://www.lse.ac.uk/collections/CCS/pdf/CSWP/CSWP5_web-version.PDF (20.08.2006)
- Cohen, Jean-Louis ve Andrew Arato; (1994), **Civil Society and Political Theory**, MIT Pres, Cambridge.
- Dekkerl, Paul ve Andries van den Broek; (1998), "Civil Society in Comparative Perspective: Involvement in Voluntary Associations in North America and Western Europe", **Voluntas**, Volume: 9, No: 1, 11-38.
- Falk, Richard; (2002), **Yırtıcı Küreselleşme**, 2. Baskı, Çev. Ali Aksu, Küre Yayınları, İstanbul.
- Lewis, David (2001), "Civil Society in Non-Western Contexts: Reflections on the 'Usefulness' of A Concept" Civil Society Working Paper 13, http://www.lse.ac.uk/collections/CCS/pdf/CSWP/CSWP13_web.pdf (20.08.2006).
- Orozco, Manuel and Katherine Welle1; (2005), "Hometown Associations and Development: A Look at Ownership, Sustainability, Correspondence, and Replicability", http://www.iadb.org/mif/v2/files/orozco_remitforum05.pdf (21.08.2006).
- Öner, Şerif; (2001), "Sivil Toplum Kuruluşlarının Yerel Demokrasi ve Katılım Algılamaları", **Çağdaş Yerel Yönetimler**, Cilt: 10, Sayı: 2, 51-67.
- Salamon, Lester M. and Helmut K. Anheier; (1998), "Social Origins of Civil Society: Explaining the Nonprofit Sector Cross-Nationally", **Voluntas**, Volume: 9, No: 3, 213-248.
- Yıldırım, Selahattin; (1993), **Yerel Yönetim ve Demokrasi**, 2. Baskı, Toplu Konut İdaresi Başkanlığı-IULA-EMME, İstanbul.

Özet

Yerel yönetimler, demokrasinin halka en yakın temas noktalarından biri olarak tanımlanırlar. Kentin sosyal ve stratejik gelişiminde ortak kararlar almak adına, STK'lardan ve muhtarlardan oluşan kent konseyleri düzenlenir. Böylelikle, demokratikleşme sürecinde kentlilerin yönetimde söz sahibi olması sağlanmaktadır.

Araştırmamızın amacı, "Eskişehir'deki sivil toplum kuruluşları ile belediyeler arasında işbirliği ne düzeydedir?" ve "Eskişehir'deki sivil toplum kuruluşlarının katılımcılığa inançları ile işbirliği çabaları arasında ne yönde bir ilişki vardır?" sorularına cevap aramaktır.

Yapılan anket sonuçlarına göre oluşturulan çapraz tablolara bakıldığında, STK'ların katılımcılığa inançları ile iş birliği çabaları arasında pozitif yönlü bir ilişki olduğu ortaya çıkmaktadır. Faktör Analizi sonuçlarına bakıldığında ise, Eskişehir'deki STK'ların özelliklerinin, üç faktör altında toplandığı görülmektedir. Birinci faktörde işbirliğine önem veren, ikinci faktörde iş birliğini önemsemeyen ve işbirliğine kapalı, üçüncü faktörde ise kendi üyelerinden ve belediyeden şikâyetçi, küskün STK özelliklerinin toplandığı görülmektedir.

Anahtar Kelimeler: Yerel Yönetim, Katılım, Sivil Toplum Kuruluşları (STK)

LOCAL GOVERNMENT and NGO COOPERTAION: ESKISEHIR TEPEBASİ MUNICIPALITY EXAMPLE

Abstract

Local governments are described as the closest contact point of public and democracy. To get common decisions about city's social and strategic development, they organize city councils which are constituted from NGOs and neighborhood chief men. In this way, it is provided that city-dwellers have a voice in the management in the democratization process.

Our research's aim is to find answers for "What is the level of cooperation between NGOs and municipalities in Eskişehir?" and "What kind of relationship is between NGO's belief for participation and cooperation efforts?"

After examining cross-tables based on the survey results, a positive relation between NGO's belief for participation and cooperation efforts come into existence. From the factor analyses results, it is seen that the properties of NGOs in Eskişehir are collected in 3 factor. In the first factor, NGOs which give importance for cooperation are collected. NGOs, which are closed to and heedless about cooperation, are collected in second factor. Although, offended and complainer about own members and municipality NGOs are collected in the last factor.

Key Words: Local Governments, Participation, Non-Governmental Organizations (NGOs)

Giriş

Belediyeler kentlerin gelişimi ve kentte yaşayanların ortak ihtiyaçlarının karşılanması hususunda stratejik öneme sahip kurumlardır. Yetki ve sorumluluk alanları oldukça geniş olan ve önemli derecede mali ve beşeri kaynak kullanan belediyelerin bu kaynakları verimli kullanmaları ve ürettikleri hizmetlerin kalite ve etkinliği, gerek kentlerin gelişimi ve gerekse kentlilerin taleplerinin karşılanması, ihtiyaçlarının giderilmesi açısından büyük önem arz etmektedir. Türkiye'de; 3.225 belediye sınırları içerisinde; 2000 Nüfus sayım sonuçlarına göre; 53.4 Milyon Kişi yaşamakta ve bu da ülke nüfusunun % 79'unu oluşturmaktadır. Bu gün için bu oranın % 80'nin üzerinde olduğu düşünüldüğünde belediyeler ile farklı deneyim ve uzmanlıkları olan STK'lar arasında kurulabilecek işbirliği zeminlerinin ülkemiz açısından ne derece önemli olduğu açıkça görülmektedir.

1. Sivil Toplum Örgütleri ve Yerel Yönetimler İlişkisi

Çağdaş ekonomilerde faaliyet gösteren kurum ve kuruluşları üç ana sektörde gruplamak mümkündür. Birincisi kar amacı güden ya da gütmeyen kamu sektörü, ikincisi kar amaçlı özel kurum ve kuruluşların yer aldığı "özel sektör" grubudur. Üçüncü grup ise; kar amacı gütmeyen, kamu görevlilerine yardımcı olmak amacıyla gönüllü katılımı amaçlayan kurum ve kuruluşların yer aldığı "kar amacı gütmeyen örgütler" ya da "üçüncü sektör" olarak adlandırılan gruptur(Tügiad,1997,12). Sivil toplum, bireylerin

örgütlenme ve katılım gücünü ve çağdaş toplum olma özelliğini vurgulamaktadır(Aydın ve diğerleri,1999,6). Larry Diamond sivil toplumu şöyle tanımlar: “Gönüllü, kendi kendini yaratan, büyük ölçüde kendi yaşamını kendisi sağlayan, devletten bağımsız ve hukuksal bir düzenle ya da bir ortak değerler kümesiyle sınırlı olan örgütlü toplumsal yaşam alanıdır(Özbudun,1999,112).

Bireylerin taleplerinin çeşitliliğine imkân veren ve bunun gerçekleştirilmesinin yollarını açan bir demokrasi anlayışı, bireylere küçük kamu alanları oluşturarak bu alanda paydaşı olduğu konularda topluma hizmet etme, kamu mal ve hizmeti üretme yollarını açmıştır. Bu küçük kamu alanlarında güç, demokratik olarak üretilir(Tekeli,2003,10). 18. ve 19. yüzyılda bazı liberal filozoflar (Montesquieu ve Tocqueville gibi) merkezi iktidarın siyasi gücü kötüye kullanma ihtimaline dikkat çekmiş ve buna önlem olabilecek bir güvence arayışı içerisinde olmuşlardır. Bu arayış içinde sivil toplum, “modern siyasi yapının bünyesinde yoğunlaşan gücün kötüye kullanılması ihtimaline karşı bir savunma hattı” olarak ele alınmıştır(Erdogan,1998,16). Devlet despotizminin modern dünyayı boyunduruğu altına almasını önlemek için, devlet ve sivil toplum alanlarında, iktidar tekellerine engel olacak mekanizmaların güçlendirilmesi gerekmektedir(Keane,1994,81-82). Günümüzde ise klasik devletin güç ve yetkiyi kendisine toplama çabasının aksine bunun toplumdaki aktörlere dağıtımının öngörüldüğü yönetim anlayışına göre: Etkin, verimli, bağımsız, şeffaf, hesap verebilen, kendisi yapmaktan çok toplumdaki aktörleri yapabilir kılan, yönlendiren ve kolaylaştıran bir yönetim tarzı güçlenmektedir(Köseçik,2006). Sivil toplum; devletin güç ve yetkilerinin sınırlandırıldığı, bireylerin hak ve özgürlüklerinin güvence altına alındığı bir sosyal düzen oluşturmayı ve kurumsallaştırmayı hedefler. Devleti hiçbir zaman tek gözetici ve koruyucu olarak görmemek gerekir. Sivil toplumun olduğu yerde insan kendi hak ve özgürlüklerinin en güvenilir koruyucusudur(Aktan,1999,56). Sivil toplumun sönük kaldığı toplumlarda her tür siyasi, iktisadi ve ideolojik güç devletin elinde toplanmakta ve devlet toplumsal yaşamın tüm noktalarına mutlak biçimde egemen olmaktadır(Çaha,2000,307).

Halkın yönetime katılımına duyulan ihtiyacın her geçen gün daha iyi anlaşılması ve hükümetlerin performansı ile sınırlı kapasiteleri karşısında uğranılan hayal kırıklığı, sivil toplum kuruluşlarının çeşitlenmesine ve giderek önem kazanmasına neden olmaktadır. STK'ların çoğalması, temsil yetkisinin sorgulanmasına yol açmakta, yeni katılım arayışlarını getirerek demokratik hayatın işleyişine katkıda bulunmaktadır(Toprak,323). Sivil toplumun en temel işlevi devlet örgütü ile toplum arasında bir tür iletişim aracı olarak, çevrenin istemlerini merkeze aktarması ve sivil çıkarları temsil etmesidir. Böylece, demokrasinin ana unsuru olan düzenli seçimler dışında, demokratik hesap verme sürecini güçlendiren alternatif bir temsil aracı sağlanmış olur. İki yönlü işleyen bu araç sayesinde, bir yandan toplum disiplin altına alınırken, öte yandan demokratik rejimin istikrar ve etkinliği sağlanabilir(Gençkaya,1997,18).

Kamu yönetimlerinin kendilerinden beklenen performansı gösterememeleri ve başarısızlıkların getirdiği hayal kırıklığı, yönetimde yeni model arayışlarını güçlendirmiştir. Yönetimin başarısızlığı ve giderek iflasa sürüklenme nedenleri araştırıldığında, “yönetilenlerin dışta bırakılması” önemli bir unsur olarak dikkati çekmektedir. Kamu merkezli çözüm önerilerinin yetersizliğinin anlaşılması üzerine geliştirilen yeni modellerde, sorumluluk sadece devlete değil, toplumdaki kamusal ve özel tüm aktörlere yüklenmiştir. Bu açılım ile 1992 yılında gerçekleştirilen Rio Konferansında Gündem 21 olarak tanımlanan eylem programı ortaya konulmuştur. Yerel Gündem 21 eylem programı, kısaca, belde halkı üzerinde etkisi olan ve etkilenen tüm kurumlar ve kişilere sorumluluklar yükleyen kapsamlı bir belgedir. Yani, belde halkının imkânlarını geliştirme ve sorunlarını birlikte çözerek onu geleceğe taşıma projesidir. Bu nedenle Gündem 21 devlet merkezli değil, toplum merkezlidir ve çok aktörlü, “yönetişim” adı verilen katılımcı bir yönetim anlayışını öne çıkarmıştır(Toprak,2000,44). Devlet ve toplum arasındaki etkileşim ilişkilerini ifade eden yönetişim; ulusal, bölgesel ve yerel düzeylerde birlikte-düzenleme, birlikte-idare, birlikte-üretme ve kamu-özel ortaklıklarını gerçekleştirmektir. Devlet ve toplum arasındaki yeni ilişkilerin kurulması gerekliliği içinde yaşadığımız dünyanın artan karmaşıklığı, dinamikleri ve çeşitliliğinin bir sonucudur(Aygül,1998,237).

Yeni yönetişim paradigması hükümet ve vatandaşların, yönetim ve özel sektörün, organizasyonlar ve vatandaşların ilişki içinde olduğu ağlar üzerinde kuruludur. Eskiden yönetim, yönetişim ile yakın anlamda anlaşılırdı. Buna karşın yeni yönetim paradigmasında yönetim yönetişimin sadece bir parçasıdır. Diğer bir deyişle eskiden yönetimin şekli otoriter ve hiyerarşik yapıda iken, bugün yönetişim katılımcı politikalar oluşturma ve ayrık paydaşları birleştiren bir ağ üzerine kuruludur(Kım,Hallıgan ve Diğerleri,2005,646).Yerel ortak gereksinimlerinin demokratik yollarla çözümünde alınacak kararlardan kararı alacak ile karardan etkilenecek olanların problemlerini üzerine gitmelerini ifade eden bu anlayış, vatandaşın kamusal özne olarak yönetimde söz sahibi olabilmesini sağlamıştır. Doğası gereği yönetişim çoklu-paydaş sürecidir. Rhodes yönetişimi, tek merkezin yerine çoklu merkezlerin olduğu ve kralcı bir otoritenin olmadığı yönetim biçimi olarak tarif eder(Kım,Hallıgan Ve Diğerleri,2005,646). Yeni “yönetişim” yaklaşımı, yerel düzeydeki yönetsel ilişkilerin niteliğini değiştirmiş ve “birlikte yönetim” anlayışına götüren bir süreç başlatmıştır. Bu süreç, yerel yönetimler ile sivil toplum kuruluşları ve diğer yerel ortaklar arasında yatay ve demokratik bir biçimde örgütlenmiş, hiyerarşik olmayan ilişkiler kurulmasına imkân sağlamaktadır. Böylece, belde halkının gücüne dayalı, yerel aktörler ile işbirliğine ve “eşit ortaklıklara” açık, demokratik ve katılımcı bir yönetim anlayışının gelişmesi ve yerleşmesi yönünde kalıcı adımlar atılabilecektir(Yerel Gündem 21 Raporu,1998,14).

Sivil Toplum Örgütleri, devletle olan ilişkilerinde kamu görevlileri ve bürokrasi ile ilişki içerisinde. Ama birçok ülkede, aşırı merkezîyetçilik, kamu hizmetlerinin etkin/verimli sunulmaması ve merkezi

hükümetin katı karar ve uygulamaları gibi yapısal sorunlar yüzünden bu ilişki kısıtlanmaktadır. Yerel yönetimler, halkın karar verme mekanizmalarının dolaysız katılımına fırsat vermeli ve bu amaçla sivil toplum örgütlerini güçlendirmelidir. Bu bağlamda, katılım denildiğinde akla, karar süreçlerine doğrudan katılım veya halkın çıkarlarını temsil eden meşru ara kurumlar aracılığıyla vatandaşların seslerini duyurabilmeleri gelmelidir. İngiltere’de nüfusun %16’sı -5 milyon kişi- her hafta bir örgüt için gönüllü çalışmaktadır. Hemen hemen yarısı bağış toplamakta ve %18’i de personel hizmetlerinin çeşitli türlerinde yer almaktadır. ABD’de ise kamu yararına çalışma çok daha geniş boyutlardadır. Hollanda’da resmi kayıtlara göre 250 bin gönüllü çalışan bulunmaktadır(Toprak,2001,306-307). Gönüllü hareketlerin gelişmesi, bireylere STK’lar aracılığıyla kamusal özne olma ve bu yolla yaşamlarını anlamlı kılama fırsatını yaratmıştır. Bireylerin yaşamlarını anlamlı kılan, onları sadece kamusal ya da özel malın tüketicisi olmaktan çıkararak, ona toplum için bir şeyler üretebilmenin heyecanını katmasıdır. STK’lar bireylerin katılımcı demokratik süreçlerden doyum elde etme yollarını açmaktadır. Bu yolla demokratik süreçlerin işletilmesini sağlayacak duygusal enerji sağlanmaktadır(Tekeli, 2003,11).

Toplum hayatının düzenlenmesi sürecinde, devletin denetimi altındaki kamu alanının daralması ve fertlerin kullanabileceği özel alanın genişlemesi olguları, sivil toplum örgütlenmesinin ulaştığı en önemli sonuçlar arasındadır (Karaman,1990,22). “Kitle Toplum” kavramı içerisinde, herhangi anlamlı bir kimlik oluşturamayan ve varlığı yalnızca sayısal bir unsur olan birey; sivil toplum kavramı içerisinde, sosyolojik anlamda kentleşmenin ve modernleşmenin doğurduğu kent hak ve sorumluluklarını kullanarak güçlenme imkanını elde etmektedir. Böylece, başta merkezi yapı olmak üzere, her türlü yerel güçlerin ve farklı güç odaklarının etkisi dışında, bireyin güçlenmesi ve özerklik kazanması durumu, her ferdin katılımcılığının ve yaratıcılığının toplumsal sürece dahil olmasına imkan vermektedir(Aktan,1999,56). Kamu performansının zayıf olduğu ülkelerde, aktif bir sivil toplum organizasyonunun olmaması nedeniyle, kamu yönetimi üzerinde halkın denetimi ve kamusal faaliyetlerde şeffaflık sağlanamamaktadır. Böyle bir yapı, gizli ve dışa kapalı, verimsiz bir idarenin hem nedeni hem de sonucudur(Saygılıoğlu ve Arı, 2002,112).

Sivil toplum demokratik niteliğe sahip bir iktidara önemli araçlar sağlar. Bu araçlardan en yaşamsal olanı, iktidarın kullanılmasında hukuka uygunluk ve iktidarın eylem ve işlemlerinde kamusal denetim sağlanmasıdır. Demokratikleşme sürecinde temel unsur, farklı çıkarları temsil eden ve hükümeti dengeleyen bir dizi kurumlar ve örgütlerde oluşan çoğulcu bir sivil toplumun yaratılmasıdır (Gençkaya,1997,103-104). Sivil toplum örgütlerinin güçlenerek, toplumsal sorunların çözümünde devletin ortağı olarak hareket etmesine izin verecek ortam yaratılmalıdır. Aile ile devlet arasında ara kurumlar olarak yer alacak olan sivil toplum örgütleri demokratikleşme ve sosyal sorunların çözümü için önemlidir(Narlı,2000,93).

Etkin bir sivil toplum kuruluşu giderek çoğulcu ve katılımcı bir toplum haline de gelecektir. Sivil toplum kuruluşları daha geniş bir siyasal süreçte çıkarların savunulmasını sağlarlar. Siyasal kurumlar kendilerini ve üyelerini etkileyecek nitelikteki projelerle ilgili olarak sivil kuruluşlarla müzakereler yapabilirler ve sivil kuruluşlar da bu konularda halkı bilgilendirebilirler. Sivil toplum kuruluşları, değişimlere karşı var olan direnci de azaltarak, siyasal kurumların halktan uzaklaşmasını önleyici bir işlevi yerine getirebilirler(Atar,1997,100).

Sivil toplum örgütlerinin kamu politikalarının oluşturulmasında etkin rol oynayabilmeleri için, diğer bir deyişle birer baskı grubu olarak gelişebilmesi için siyasal yapının örgütlü toplumun denetimine ve etkisine açık olması gerekir. Bu konu sivil toplumu yakından ilgilendiriyor olmakla birlikte, aslında daha çok siyasal sistemin katılıma açık nitelik taşıyıp taşımadığıyla, başka bir deyişle demokratik bir niteliğe sahip olup olmadığıyla yakından ilgilidir(Çaha,2000,65). 5393 sayılı yeni belediye kanunu bu yönde olumlu bir açılım getirmiştir. Kanununun 76. maddesinde Kent Konseyleri kurulması zorunlu kılınmıştır. Bu maddeye göre:

Kent konseyi, kent yaşamında; kent vizyonunun ve hemşerilik bilincinin geliştirilmesi, kentin hak ve hukukunun korunması, sürdürülebilir kalkınma, çevreye duyarlılık, sosyal yardımlaşma ve dayanışma, saydamlık, hesap sorma ve hesap verme, katılım ve yerinden yönetim ilkelerini hayata geçirmeye çalışır. Belediyeler kamu kurumu niteliğindeki meslek kuruluşlarının, sendikaların, noterlerin, varsa üniversitelerin, ilgili sivil toplum örgütlerinin, siyasî partilerin, kamu kurum ve kuruluşlarının ve mahalle muhtarlarının temsilcileri ile diğer ilgililerin katılımıyla oluşan kent konseyinin faaliyetlerinin etkili ve verimli yürütülmesi konusunda yardım ve destek sağlar.

Dünya’da geleneksel “yönetim” anlayışının yerini, katılımcılığa ve ortaklığa dayalı “çok aktörlü yönetim” olarak tanımlanan “yönetişim” kavramı almaya başlamıştır. Yönetimden “yönetişime” geçiş süreci, hiyerarşik, tepeden inme, emredici, “ben bilirim”ci, yapılanma yerine, yönlendirici, destekleyici, şeffaf, hesap vermeye ve demokratik denetime açık, tabana dayalı, gücünü halktan alan, katılımcı politikalar, kurumlar ve hareketler üstüne oturan yeni bir ilişkiler sisteminin geliştirilmesini gerekli kılmaktadır(Yerel Gündem 21,1998,14). 2003 yılının sonunda yürürlüğe giren 5018 Kamu Malî Yönetimi ve Kontrol Kanunu hesap verebilirliği ve malî saydamlığı sağlamak üzere mali kontrolü düzenlemeyi amaçları arasında saymaktadır. Ayrıca 9.madde de ise:

Kamu idareleri; kalkınma planları, programlar, ilgili mevzuat ve benimsedikleri temel ilkeler çerçevesinde geleceğe ilişkin misyon ve vizyonlarını oluşturmak, stratejik amaçlar ve ölçülebilir hedefler saptamak, performanslarını önceden belirlenmiş olan göstergeler doğrultusunda

ölçmek ve bu sürecin izleme ve değerlendirmesini yapmak amacıyla katılımcı yöntemlerle stratejik plan hazırlarlar.

Bu madde kamu idarelerinin katılımcı yöntemler ile stratejik plan hazırlamasını zorunlu kılmaktadır. Ayrıca ölçülebilir hedefler saptanması, performans göstergelerinin belirlenmesi de kamu idarelerinin paydaşlarınca denetlenmesine olanak sağlayan bir gelişmedir.

Türkiye’de son dönemlerde çıkarılan kanunlarla STK’ların kamu üzerindeki rolleri güçlendirilmiştir. 5395 sayılı Çocuk Koruma Kanunu’nun 6. maddesi, 2872 Sayılı Çevre Kanunu’nun 3, 4 ve 6. maddeleri, 5449 sayılı Kalkınma Ajanslarının Kurulması hakkındaki kanun, 2863 Sayılı Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Kanunu’nun 17. maddesi, 5402 Sayılı Denetimli Serbestlik Kanunu STK’lara çeşitli görev ve fonksiyonlar yüklemiştir(Önder,2006,19). 3 Temmuz 2005 tarihinde yürürlüğe giren 5393 sayılı Belediye Kanununda da 5 kez sivil toplum örgütlerinden, 7 kez meslek kuruluşlarından ve 3 kez de sendikalardan olmak üzere toplam 15 kez STK’lardan söz edilmektedir.

CEE* ülkelerinde uluslar arası STK koalisyonlarının yerel yönetimlerin karar alma sürecine katılımını güçlendirmek konulu konferansta(Ukrayna,2000) başarıya ulaşmak için 7 adım tanımlanmıştır.

- İlgilenen STK’lardan oluşan bir başlangıç komitesi oluşturulması.
- Ortakların belirlenmesi
- Koalisyon oluşturma fikri ile ilgilenen STK’lar ile ilk toplantının gerçekleştirilmesi
- Amaç ve hedeflerin belirlenmesi
- Problem ve risklerin tanımlanması
- Esas toplantının bağlantısının yapılması
- Bir hareket planı geliştirilmesi

Bu konferansta tanımlanan adımlar şüphesiz ki bir kentin bulunduğu coğrafik, demografik ve kültürel yapıya göre yeniden düzenlenebilir. Sosyal alanlarda STK’lar sosyal bütünleşmeyi sağlayıcı bir rol üstlenebilirler. Bu çabalar sonucunda özellikle sağlık, suçların önlenmesi, iş istihdamı ve yenilik konularında önemli yararlar sağlanabilir (www.activecitizen.ie). Ayrıca STK’lar eşitliği yaygınlaştırmak, toplumsal sorunları belirlemek, kaynak temin etmek, insanlığın onurunu yükseltmek, kamu eğitimi, hayırseverlik ve sosyal hizmetler sağlamak, örgütlenmeyi teşvik etmek ve demokratik ilke ve kurumların güçlendirilmesini sağlamak gibi önemli konularda çaba gösterebilirler(Yıldırım,2004,72).

2. Eskişehir’deki STK’ların Profili ve Yerel Yönetimler İle İşbirliği Düzeyleri Araştırması

2.1. Araştırmanın Amacı: Bu araştırma kapsamında amaçlanan “Eskişehir’deki sivil toplum örgütleri ile belediyeler arasında işbirliği ne düzeydedir?” ve “Eskişehir’deki sivil toplum örgütlerinin katılımcılığa inançları ile işbirliği çabaları arasında ne yönde bir ilişki vardır?” sorularına cevap aramaktır.

2.2. Araştırma Yöntemi ve Tekniği: Kantitatif (nicel) araştırma yöntemlerinden biri olan “Yüz yüze Görüşmeli Anket Tekniği”, var olan durumun tanımlanması, istatistiksel verilerin elde edilmesi ve çıkarımlarda bulunmak amacıyla kullanılmıştır.

2.3. Araştırma Örnekleme: Eskişehir’deki STK’lardan rassal olarak seçilen 71 kuruluş, örneklemimizi oluşturmaktadır. Örneklem birimleri ise; 28 dernek, 19 oda, 14 sendika, 6 vakıf, 3 birlik,1 kooperatif’ten oluşmaktadır.

2.4. Araştırma Evreni: Eskişehir’de faaliyet gösteren STK’ların tamamı araştırma evrenini oluşturmaktadır.

2.5. Araştırma Bulguları

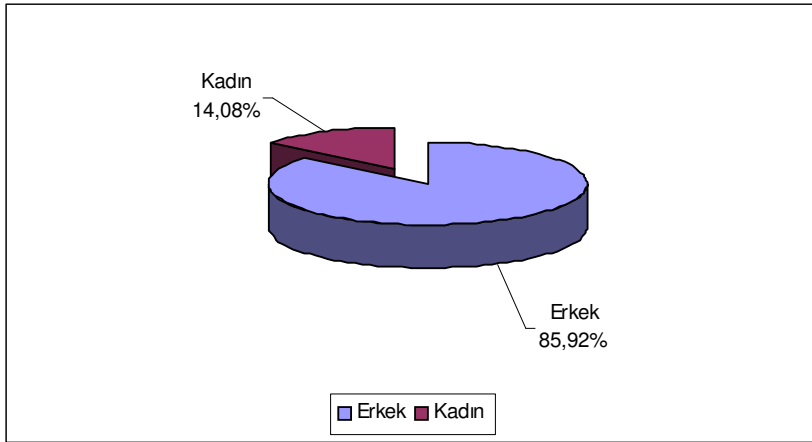
Eskişehir’de faaliyet gösteren STK’ların % 84.51’inin 10 yıldan daha fazla süredir faaliyet gösterdikleri görülmektedir. Bu sonuç, Eskişehir’de faaliyet gösteren STK’ların sürekliliği açısından önemli bir bulgudur.

* Estonya, Litvanya, Polonya, St. Petersburg, Ukrayna.

Tablo1. Eskişehir'de Faaliyet Gösterme Süresi

KAÇ YILDIR ESKİŞEHİR'DE FAALİYET GÖSTERİYORSUNUZ		
	FREKANS	YÜZDE
0-4	7	9,86%
5-9	4	5,63%
10-19	21	29,58%
20 ve üzeri	39	54,93%
TOPLAM	71	100%

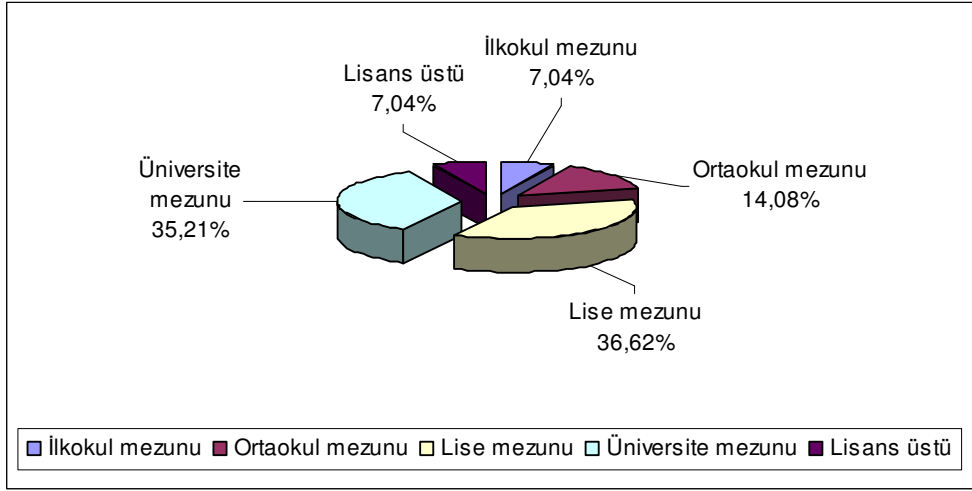
Şekil.1 STK Şekil 1:Yöneticilerinin Cinsiyet Dağılımı

Şekil1'den görüleceği üzere, araştırmaya katılan 71 STK sorumlusunun %85,92' "erkek", %14,08'i "kadın"dır. Bu sonuç STK bünyesinde "erkek yoğun" bir yönetimin varlığını göstermektedir.

Tablo 2. STK Kurucu Türü

STK KURUCUSU		
	FREKANS	YÜZDE
Kendisi	15	21,13%
Akrabası	0	0,00%
Arkadaşı	8	11,27%
Akrabası ve arkadaşı olmayan, bir şahıs	48	67,61%
TOPLAM	71	100%

Eskişehir'de faaliyet gösteren STK'ların %67,61'lik bir oranla akrabası ve arkadaşı olmayan bir şahıs tarafından kurulmuş olduğu gözlenmektedir. Kurucularla akrabalık ve arkadaşlık ilişkisinin olmaması, STK genelinin ortak bir amaca yönelmiş kişiler tarafından yönetildiği görüşünü desteklemektedir.

Şekil 2. STK Yöneticilerinin Eğitim Durumu

Araştırmaya katılan 71 STK sorumlusundan %36,62'sinin "lise mezunu", %35,21'inin "üniversite mezunu", %14,08'inin "ortaokul mezunu" olduğu Şekil 2'de görülmektedir.

Tablo 3. STK'ların Diğer Kamu Kurumları İle İlişki Düzeyleri

EN ÇOK HANGİ KURUMLARLA GÖRÜŞÜYORSUNUZ (En fazla yüzdeyi alan seçenekler gösterilmiştir)		
	FREKANS	YÜZDE
Valilikle	48	16,00%
Büyükşehir belediyesiyle	39	13,00%
Tepebaşı Belediyesiyle	34	11,33%
Odunpazarı Belediyesiyle	38	12,67%
Diğer STK'lar	36	12,00%
Emniyet müdürlüğüyle	27	9,00%
Milli eğitim müdürlüğüyle	28	9,33%
Sağlık müdürlüğüyle	29	9,67%

Tablo 4. STK'ların Belediyelerden Beklediği Destek Türleri

BELEDİYEDEN NE TÜR BİR DESTEK BEKLERİNİZ (En fazla yüzdeyi alan seçenekler gösterilmiştir)		
	FREKANS	YÜZDE
Proje ortaklığı	42	26,42%
Eğitim desteği	25	15,72%
Basım-yayın desteği	16	10,06%
Tanıtım desteği	26	16,35%
Vasıta ulaşım desteği	17	10,69%
Maddi yardım	18	11,32%

Araştırma sonuçları STK'ların %48'lik bir oranla en çok "Valilik" makamı ile ilişki içerisinde olduğunu göstermektedir. Bununla birlikte ikinci sırayı toplamda % 37'lik bir oranla belediyeler almaktadır. STK'ların kendi aralarındaki iletişimin zayıf olduğu da gözden kaçırılmaması gereken diğer bir husustur.

Eskişehir'de faaliyet gösteren STK'lar, en çok %26,42 ile proje ortaklığı beklediklerini ifade etmişlerdir. İkinci sırada eğitim desteğinin beklenmesi STK'ların gelişme arzusunun bir göstergesidir.

Tablo 5. STK'ların Belediyelerle Daha Önce Yapmış Olduğu İşbirliği Konuları

İŞBİRLİĞİ KONULARI				
İşbirliği bu kuruluştaki önem verilen kurallardan biridir	Sosyal etkinlik alanında işbirliği yaptık	Eğitim alanında işbirliği yaptık	Proje odaklı faaliyetler yaptık	Kültürel faaliyet
kesinlikle katılmıyorum				
katılmıyorum			1	
katılıyorum				
kesinlikle katılıyorum	7	3	21	1
TOPLAM	7	3	24	1

Çapraz tablo sonuçlarına bakıldığında, herhangi bir konuda belediyeler ile iş birliği yapanlar içinde en fazla yüzdeyi, kuruluşlarında işbirliğinin çok önemli olduğunu söyleyen STK'ların yer aldığı sonucuna varılabilir. Buradan hareketle, STK'ların katılımcılığa inançları ile iş birliği çabaları arasında pozitif yönlü bir ilişki olduğu söylenebilir.

Demokrasinin gelişmesi ve işleminde önemli bir konuma sahip olan yerel yönetimler, halka en yakın yönetim kademesi olarak, vatandaşların kentsel yaşam koşullarına ilişkin kararların alınmasına katılabilecekleri ve toplumsal gelişmenin hızlandırılması konusunda bilgi ve yeteneklerini seferber edebilecekleri toplumsal, idari ve siyasal bir kurumdur. Bu bağlamda, yerel yönetimlerde başarı, büyük ölçüde halkın katılımına ve işbirliğinin gelişmesine bağlıdır. Bu işbirliği faaliyeti, özel sektörden üniversitelere, gönüllü kuruluşlardan uluslararası örgütlere ve diğer yerel yönetim kuruluşlarına kadar uzanan geniş bir yelpazeyi kapsamalıdır (Çiçek ve Ökmen,1997,139-140). STK faaliyetlerinin belediyeler tarafından yürütülen kamu hizmetlerine yardımcı ve tamamlayıcı nitelikte olduğu gerçeğinden hareketle, STK'ların kamu yararına katkısını azami seviyeye yükseltmek için, onları iş ortağı olarak tanımak ve önemsemek gerekmektedir.

Yerel yönetimlerle bireyin ortaklık anlayışının gelişmesi yöneten ve yönetilen ayrımını zayıflatarak ortadan kaldırmaktadır. Bu ayrımın yerini yerel yönetimin ortağı olan birey ve STK'lar almaktadır. Yönetilen-yöneten ilişkisinin yerini ortaklık anlayışları aldıkça, yerel yönetimler siyasal toplumdaki uzaklaşarak sivil topluma yaklaşmaktadır. Birçok kamusal öznenin ortaya çıkmasına olanak veren, gerçekleştirilecek hizmetlerin karar süreçlerine halkın sivil toplum kurumlarının vb. katılımlarının sağlandığı, bu hizmetlerin toplumdaki değişik grupların çoğulcu taleplerinin karşılanmasına izin verilen bir toplumda yaşayanların doyumları daha yüksek olacaktır (Tekeli,2003,13).

Belediye yönetimine katılım 3 grupta toplanabilir:

- Belediye yönetimine eş yönlü halk katılımı: Bireyler ve topluluklar belediyenin sunduğu hizmetin alıcısı olarak kalmamakta, bu hizmetin üretilmesine ve sunumuna doğrudan katkıda bulunmaktadır.
- Belediye yönetimine tamamlayıcı halk katılımı: Belediyenin boş bıraktığı ya da yetersiz kaldığı alanlarda çalışmak biçiminde gerçekleştirilir.
- Belediye yönetimine karşıt yönlü halk katılımı: Yönetim faaliyetlerine olumsuz biçimde tepki gösteren halk katılımıdır (Şengül 2002,37).

Yönetişim anlayışını benimsemiş bir belediyede STK'ların şu hususlarda önemli rolleri olacaktır:

- a- Hizmet önceliklendirilmesi ve programlanması
- b- Kurumsal politikaların belirlenmesinde ya da değiştirilmesinde baskı unsuru oluşturma
- c- Toplumsal sorunlara çözüm yolları geliştirme

- d- Kamu hizmetlerinin sunumuna yardımcı olma
- e- Hedeflerin belirlenmesinde katkı sağlama
- f- Belirlenen hedeflere ulaşabilme performansını denetleme
- g- Kentli olma bilincinin geliştirilmesini destekleme
- h- Çevreye saygılı olma duyarlılığı geliştirme
- i- Meclis ihtisas komisyonlarına katılarak görüş bildirme
- j- Sağlık, eğitim, çevre ve kültür ile ilgili sosyal projelerde gönüllü eleman desteği
- k- Sosyal projelerde kaynak yaratabilmek için yardım amaçlı faaliyetler (konser, kermes, bağış vb.)

2.6. Faktör Analizi Sonuçları

Benzer davranış içerisindeki değişkenleri bir araya getirerek, daha küçük bir değişken sayısından gerekli bilgileri özetlemek, diğer bir ifadeyle doğrudan gözlenen değişkenlere dayanarak, doğrudan gözlenemeyen faktörleri belirlemek amacıyla, çok değişkenli bir istatistiksel analiz tekniği olan "Faktör Analizi" yapılmıştır.

Tablo 6. Faktör Analizi Sonuçları

(Kaiser-Meyer-Olkin) Testi sonucu	0,627,44
Barlett Küresellik Testi sonucu	68,442
Serbestlik Derecesi	28
Anlamlılık	0

KMO ve Barlett Testi sonuçları, araştırma örneklem ve değişkenlerinin analize uygun olduğunu göstermektedir. Bu analiz sonuçları, üç faktör boyutunun olduğunu ve üç boyutlu çözümün toplam varyansın %58,711'ini açıklayabildiğini göstermektedir.

Tablo.7 Toplam Açıklanan Varyans Sonuçları

Toplam Açıklanan Varyans	
1	23,386
2	43,886
3	58,711

Tablo.8 Döndürülmüş Faktör Çözümü Sonuçları

Döndürülmüş Faktör Çözümü	Faktör1	Faktör2	Faktör3
Bu kuruluşa üye olan herkes hedeflerin ve faaliyetlerin belirlenmesinde söz sahibidir.	0,782802		
Diğer STK'larla işbirliği yapmak bizim için çok önemlidir.	0,724917		
İşbirliği bu kuruluştaki önem verilen kurallardan biridir.	0,639054		
Belediyelerin bize destek vermesine gerek yok		0,805096	
Kendi üyelerimiz dışında çalışmalarımıza destek verileceğini düşünmüyorum.		0,719373	
Üst yönetim yeni fikir ve yaklaşımları son derece önemser		-0,48588	
Belediyeler siyasi yerlerdir ayrımcılık yaparlar			0,798938
Üyelerimiz çalışmalarımıza yeterince destek vermiyor			0,617879

Analiz sonuçları, birinci faktör altında iş birliğine önem veren STK özelliklerinin toplandığını göstermektedir. İkinci faktör altında ise, dışa kapalı ve işbirliği düşüncesi bulunmayan ifadelerin toplandığı görülmektedir. Üçüncü faktör altında yer alan üyelerin çalışmalarına yeterince destek vermediği, belediyelere karşı önyargılı ve küskün olduğu görülmektedir.

3. Sonuç Ve Öneriler

Yapılan anket sonuçlarına bakıldığında, araştırmaya katılan STK yöneticilerinin “Eskişehir’de kaç yıldır faaliyet gösteriyorsunuz?” sorusuna %54,93’lük gibi büyük bir oranla 20 ve üzeri yıldır cevabı vermeleri, Eskişehir’de faaliyet gösteren STK’ların sürekliliği açısından önemli bir bulgudur. Bununla birlikte “STK’nın kurucusu kimdir?” sorusuna %67,61’lik bir oranla akrabası ve arkadaşı olmayan bir şahıs tarafından kurulduğu cevabının alınması, kurucularla akrabalık ve arkadaşlık ilişkisinin olmadığını, dolayısıyla STK genelinin ortak bir amaca yönelmiş kişiler tarafından yönetildiği görüşünü desteklemektedir. STK’ların en fazla görüştüğü kurumları ise valilik, belediyeler ve diğer STK’lar olarak sıraladıkları gözlenmektedir. Araştırma sonuçları, belediyelerden beklenen desteklerin sırası ile proje ortaklığı, tanıtım, eğitim, maddi yardım, basım-yayın, ulaşım desteği olduğu göstermektedir.

STK yöneticilerinin cinsiyet durumuna bakıldığında, %85,92 oran ile erkek yoğun bir yönetimin mevcut olduğu görülmektedir. Ayrıca eğitim durumuna bakıldığında lise ve üniversite mezunlarının büyük bir çoğunluğu oluşturdukları gözlenmektedir. Bu durum sosyo-ekonomik (SES) özellikte de ortaya çıkmaktadır. Bireylerin büyük bir çoğunluğu orta, orta üstü ve üst tabaka olarak nitelendirdiğimiz kişilerden oluşmaktadır. Derneklerin illere göre dağılımı incelendiğinde nüfus ve sanayileşme ile derneklerin sayısı arasında doğru bir orantı göze çarpmaktadır. Şöyle ki, en çok dernek sırasıyla, İstanbul’da 14392, Ankara’da 7403 ve İzmir’de 3766 sayılarıyla yer almaktadır. Yine nüfusun ve gelişmenin az olduğu illerimizde dernekleşmenin de zayıf olduğu göze çarpmaktadır (<http://www.dernekler.gov.tr>).

Çapraz tablo sonuçlarına bakıldığında, herhangi bir konuda belediyeler ile iş birliği yapanlar içinde en fazla yüzdeyi, kuruluşlarında işbirliğinin çok önemli olduğunu söyleyen STK’ların yer aldığı sonucuna varılabilir. Buradan hareketle, STK’ların katılımcılığa inançları ile iş birliği çabaları arasında pozitif yönlü bir ilişki olduğu söylenebilir.

Faktör Analizi sonuçlarına bakıldığında, Eskişehir’deki STK’ların özelliklerinin üç faktör altında toplandığı görülmektedir. Birinci faktörde işbirliğine önem veren STK özellikleri, ikinci faktörde iş birliğini önemsemeyen, işbirliğine kapalı STK özellikleri, üçüncü faktörde ise kendi üyelerinden ve belediyeden şikâyetçi, küskün STK özelliklerinin toplandığı görülmektedir.

Kentsel yaşam kalitesinin yükseltilmesini kendine misyon olarak belirleyen Eskişehir Tepebaşı Belediyesi’nin, işbirliğine önem veren STK’lar ile ortak projeler geliştirerek, işbirliğine kapalı olan STK’ların katılımcılığa olan inançlarını olumlu yönde geliştirme çabası içinde olması gerekmektedir. Bu amaçla, belediye ile STK arasındaki katılım kanallarının açık tutulması ve çoğaltılması gereklidir. Özellikle yerel yönetim sürecinde çok sayıda aktör ve paydaş bulunmaktadır. Tepebaşı Belediyesi’nin bu süreçteki rolü ise aktörler ve paydaşlar arasındaki ilişkileri düzenlemek ve bu amaçla uygun zeminlerin hazırlanmasını sağlamaktır. Tepebaşı Belediyesi’nin halkın ve STK’ların katılımcılığını ve sahiplenmesini içeren bir yönetim ortaklığı arzuladığı “Geleceğe birlikte...” sloganından görülebilmektedir. Bu katılımcı süreci desteklemek için belediyenin stratejik planlamasını STK’lar ile paylaşarak, bazı hedeflerini gerçekleştirebilmek için gönüllü desteği almaya çalışması gerekmektedir. Yerel yönetimler ve STK’lar arasındaki ilişki karşılıklı bağımlılık üzerine kurulmalıdır. O nedenle Eskişehir’de faaliyet gösteren STK’lar ise üyelerine ve vatandaşlara; katılım, paylaşma, sorumluluk alma ve sorgulamaya yönelik kentlilik bilincinin gelişmesi yönünde eğitim çalışmaları uygulamalıdır.

Kaynakça

- Aktan Coşkun Can, (1999), “Yeni Değişim Dinamikleri ve Devletin Yeni Rolü”, **Türkiye Günlüğü Dergisi**
- Atar Yavuz, (1997), “Demokratik Sistemde Sivil Toplumun Fonksiyonu ve Sivil Toplum – Devlet Düalizmi”, **Yeni Türkiye Dergisi**
- Aygül Cenk, (1998), “**Neo-liberalizmin Başarısızlığı ve Yönetişim, Toplum ve Bilim**”, Birikim Yayınları, İstanbul
- Aydın Davut, Sağlık Necdet ve Diğerleri,(1999), “Kar Amacı Gütmeyen Sektör Olarak Vakıflar”, **Anadolu Üniversitesi, ESAM, Eskişehir**
- Çiçek Mustafa Ve Ökmen Mustafa,(1997), “Küreselleşme Süreci ve Yerel yönetimler”, **Türk İdare Dergisi**, S: 417
- Çaha Ömer, (2000), “**Aşkın Devletten Sivil Topluma**”, I. Baskı, Gendaş Yay., İstanbul
- Erdogan Mustafa, (1998) “Sivil Toplum: Bir Kavramın Anatomisi”, **Liberal Düşünce Dergisi**, İstanbul

- Gençkaya Ömer Faruk,(1997), “Demokratikleşme ve Sivil Toplum İlişkisi Üzerine Bir Not”, **Yeni Türkiye Dergisi**
- Karaman Lütfullah,(1990), “Sivil Toplum Kavramı ve Türkiye Üzerine Değerlendirmeler”, **Yerel Siyaset Dergisi**, Sayı:10, İstanbul
- Keane John., (1993) “**Sivil Toplum ve Devlet**”, I. Basım, Ayrıntı Yay., İstanbul
- Kim Pan Suk; Halligan John; Cho Namshin; Cheol H. Oh; Eikenberry Angela, (2005), “**Public Administration Review**”, Nov/Dec 65, 6, ProQuest Social Science Journals,
- Kösecik Muhammet, (2006), “Yönetişim Anlayışı Üzerine Düşünceler”, **Yerel Siyaset Dergisi**, S:6.
- Narlı Nilüfer, (2000), “Sosyal Değişim, Uluslar arası Gelişmeler ve Demokratikleşme Hamlesi”, **Karizma Dergisi**, İstanbul
- Önder Fahrettin, (2006), “Sivil Toplum Kuruluşlarının Hukuki Niteliği”, **Yerel Siyaset Dergisi**, İstanbul
- Özbudun Ergun, (Editörler: Elizabeth Özdalga, Sune Persson) (1999), “Türkiye’de Sivil Toplum Ve Konsolidasyon, Sivil Toplum Ve Demokrasi Ve İslam Dünyası”, **Tarih Vakfı**, Yurt Yayınları, İstanbul
- Saygılıoğlu Nevzat ve Arı Selçuk, (2002), “**Etkin Devlet**”, Sabancı Üniversitesi Yayınları, İstanbul
- Şengül Mihriban, (2002),”Çevre Yönetimine Halk Katılımı Yolu Olarak Belediye Yönetimine Halk Katılımı”, **Çağdaş Yerel Yönetimler**, Cilt 11 Sayı 2, s.25-40
- Tekeli İlhan, (2003), “Sivil Toplum İle Sivil Toplum Arasında Yerini Belirlemede Olan Yerel Yönetimler”, **Çağdaş Yerel Yönetimler** Cilt 12,s.5-15
- Toprak Zerrin, (2001), “**Yerel Yönetimler**”, 5. Baskı, İzmir
- Toprak Karaman Zerrin, (2000), “Yönetim Stratejilerindeki Gelişmeler”, **Türk İdare Dergisi**, Sayı:426, Ankara
- Tügiad, (1997), “**2000’li Yıllara Doğru Türkiye’nin Sorunlarına Yaklaşımlar- Sivil Toplum Örgütleri**”, TÜGİAD Yay.
- Yıldırım İbrahim, (2004), “**Demokrasi, Sivil Toplum Kuruluşları ve Yönetişim**”, Seçkin Yayınları, Ankara
- [http://www.activecitizen.ie/UPLOADEDFILES/ConsultationDoc/Background%20Working%20Paper%20TFAC%20\(13%20July%202006\).pdf](http://www.activecitizen.ie/UPLOADEDFILES/ConsultationDoc/Background%20Working%20Paper%20TFAC%20(13%20July%202006).pdf) (11.09.2006)
- http://www.dernekler.gov.tr/_Dernekler/Web/Gozlem.aspx?sayfa (11.09.2006)
- http://www.yerelnet.org.tr/mevzuat/makale_01.php, (06.09.2006)
- CEE Ülkelerinde Uluslar Arası STK Koalisyonlarının Yerel Yönetimlerin Karar Alması Sürecine Katılımını Güçlendiren Mekanizmaların Yaratılması Konferansı, 2000, Yaremçe, Ukrayna
- 5393 Sayılı Belediye Kanunu
- 5018 Kamu Malî Yönetimi ve Kontrol Kanunu

AVAILABILITY OF LOANS TO NONGOVERNMENTAL ORGANIZATIONS IN THE CZECH REPUBLIC¹

Pavla VODOVÁ
vodova@opf.slu.cz
Irena SZAROWSKÁ
szarowska@opf.slu.cz

Silesian University, School of Business Administration

Abstract

The aim of this paper is to characterise NGOs and to describe the operational environment of NGOs and the availability of bank loans in the Czech Republic.

NGOs are typically value-based organizations which depend, in whole or in part, on charitable donations and voluntary service. Two main categories of NGOs can be distinguished: operational and advocacy NGOs. The World Bank classifies operational NGOs into three main groups: community-based organizations, national organizations and international organizations. To support the development of NGOs and inform the public about their contribution to society, Information Centre of NGOs (ICN) has been founded in 1993.

NGOs raise funds through two principal means: through the charging of fees for the delivery of services or the creation of commercial ventures designed to generate a stream of earned income or through donations and grants. As a supplemental source of financing, NGOs can also use bank loans. At the beginning of 1990s, NGOs could use loans as an alternative source of their financing. But as a result of the sectoral breakdown of loans, the availability of loans provided to NGOs (and to nonfinancial companies as well) has sharply decreased.

Introduction

Today, the nonprofit sector plays an increasingly important role in the provision of vital services in fields such as health, social services, and education. Over the past several decades, NGOs have become major players in the field of international development. Since the mid-1970s, the NGO sector in both developed and developing countries has experienced exponential growth. From 1970 to 1985 total development aid disbursed by international NGOs increased tenfold. In 1992 international NGOs channeled over \$7.6 billion of aid to developing countries. It is now estimated that over 15 percent of total overseas development aid is channeled through NGOs. While statistics about global numbers of NGOs are incomplete, it is currently estimated that there is somewhere between 6000 and 30000 national NGOs in developing countries.

The aim of this paper is to characterise NGOs and to describe the operational environment of NGOs and the availability of bank loans in the Czech Republic.

1. Characteristics of NGOs

The World Bank defines NGOs as "private organizations that pursue activities to relieve suffering, promote the interests of the poor, protect the environment, provide basic social services, or undertake community development" (Operational Directive 14.70). In wider usage, the term NGO can be applied to any non-profit organization which is independent from government. NGOs are typically value-based organizations which depend, in whole or in part, on charitable donations and voluntary service. Although the NGO sector has become increasingly professionalized over the last two decades, principles of altruism and voluntarism remain key defining characteristics.

Two main categories of NGOs can be distinguished:

- operational NGOs, whose primary purpose is the design and implementation of development-related projects;
- advocacy NGOs, whose primary purpose is to defend or promote a specific cause and who seek to influence the policies and practices of the World Bank.

These two categories are not mutually exclusive. A growing number of NGOs engage in both operational and advocacy activities, and some advocacy groups, while not directly involved in designing and implementing projects, focus on specific project-related concerns.

The World Bank classifies operational NGOs into three main groups:

---

¹ The paper was prepared with the support of Czech Grant Agency (Grant GAČR No. 402/06/0204)

- community-based organizations (CBOs), which serve a specific population in a narrow geographic area (CBOs are membership organizations made up of a group of individuals who have joined together to further their own interests - e.g.: women's groups, credit circles, youth clubs, cooperatives and farmer associations);
- national organizations, which operate in individual developing countries;
- international organizations, which are typically headquartered in developed countries and carry out operations in more than one developing country.

Throughout the 1970s and 1980s, most examples of World Bank-NGO collaboration involved international NGOs. In recent years, however, this trend has been reversed and national organizations predominate.

Many national and international NGOs work in partnership with CBOs - either channeling development resources to them or providing them with services or technical assistance. Such NGOs can play a particularly important role as "intermediaries" between CBOs and institutions such as the World Bank or government.

The nature and quality of individual NGOs varies greatly. Despite this diversity, it is possible to point out following strengths and weaknesses of the NGOs sector:

Table 1 – Strengths and weaknesses of the NGOs sector

Strengths	Weaknesses
Strong grassroots links	Limited financial and management expertise
The ability to innovate and adapt	Limited institutional capacity
Field-based development expertise	Low levels of self-sustainability
Participatory methodologies and tools	Isolation/lack of inter-organizational communication and/or coordination
Long-term commitment and emphasis on sustainability	Lack of understanding of the broader social or economic context
Cost-effectiveness	Small scale interventions

2. NGOs in the Czech Republic

To support the development of NGOs and inform the public about their contribution to society, Information Centre of NGOs (ICN) has been founded in 1993. Primary goals of ICN are:

- to support the professionalization of NGO activities;
- to educate and inform the professional as well as general public about NGOs;
- to intensify the development of cooperation between NGOs and public administration bodies, business, and the media;
- to intensify the development of cooperation between regional and foreign NGO.
- For this purpose, ICN offers following services:
  - information services – the informational web portal www.neziskovsky.cz, Database of NGOs in the CR (the database contains detailed information about civic associations, public benefit organizations, foundations, foundation funds, church related legal bodies and other types of NGOs²), Database of financial resources (the database provides easy searching of programs and deadlines according to target group, areas of support, regions of activity and deadline date and serves to all those seeking financial resources for public benefit projects), Grant calendar, Calendar of NGOs' events;
  - educational and consultation services – open vocational seminars, turn-key seminars, professional consultations (courses and seminars organised by ICN cover following topics: fundraising, structural funds, financial resources, project writing, public relations, marketing, accounting, taxes, legislature, communication and presentation skills etc.);
  - Public Relations services – organization of the media campaign „30 days for the nonprofit sector“, conference organization;

² By December 31st 2005 the database of NGOs in the CR contained 3816 records; by registering in the database NGOs can address potential partners, donors and sponsors, make it easier for journalists to contact them, promote their activities for free and obtain new clients

- publishing services – “GRANTIS – a non-profit sector monthly” magazine, vocational publications;
- agency services – administration of selection processes.

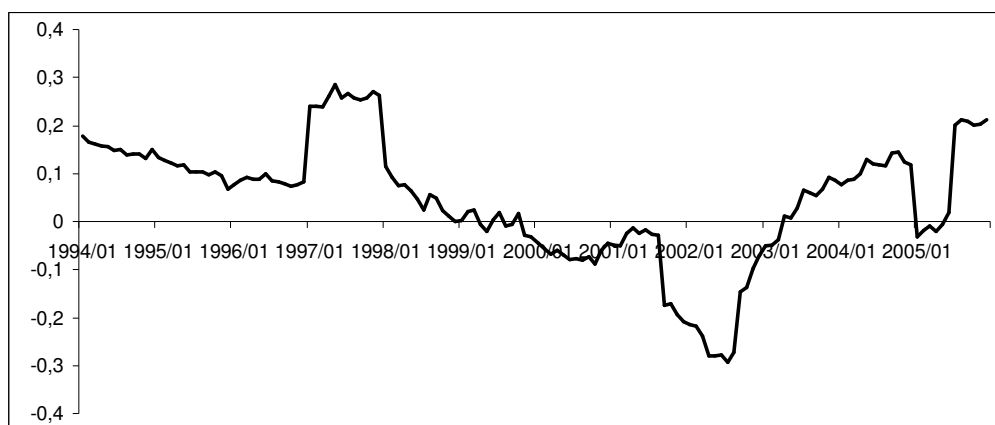
Since 1998, “The 30 days for the non-profit sector” campaign has been organized in February of every year. Its main goal is to inform the public about the significance and role of NGOs. The project also provides an opportunity to the NGOs to present their work in all regions of the Czech Republic and thus improve their communication with the public. Traditionally, part of the media presentation is also an interesting, usually slightly controversial promotion.

3. Availability of loans to NGOs in the Czech Republic

While the NGOs sector has grown quickly, serious questions have arisen in recent years about the funding and management of these organizations. NGOs raise funds through two principal means:

- through the charging of fees for the delivery of services or the creation of commercial ventures designed to generate a stream of earned income (these forms of revenue have become a critical source of operating funds, one that has given nonprofits the ability to launch and sustain initiatives by having clients and consumers pay for part or all of the cost of delivering services);
- through donations and grants.
- As a supplemental source of financing, NGOs can also use bank loans. In the Czech Republic, the beginning of the transition period was characterized by the rapid growth of credits provided to private sector. The average growth rate fluctuated around 10 % and extended 25 % in 1997. Due to high share of nonperforming loans³, necessity to create reserves and provisions to classified loans and higher caution of banks in credit granting, the growth of credits to private sector has decreased sharply and is recovering only gradually (see Figure 1).

Figure 1 - Annual growth rate of credits to private sector in the Czech Republic

Source: Czech National Bank; author's calculations

Banks were accused that instead of providing credits, they prefer investments to safe state securities. But banks defended that the decline of lending activity was a result of worsening financial stability of borrowers. Indeed, the share of securities has increased. But not as a result of decline in lending activity of banks: more likely this is a consequence of reduction of inter-bank transaction (see Table 2).

Table 2 - Structure of assets of Czech banks (in %, as of 31. 12.)

	Deposits with CNB	Deposits with banks	Loans	Securities	Fixed assets	Other assets
1993	6,9	20,5	55,2	6,5	2,7	8,2
1994	7,6	22,1	50,3	10,2	2,9	7,0

³ The share of classified loans varied around 30 % till 2000

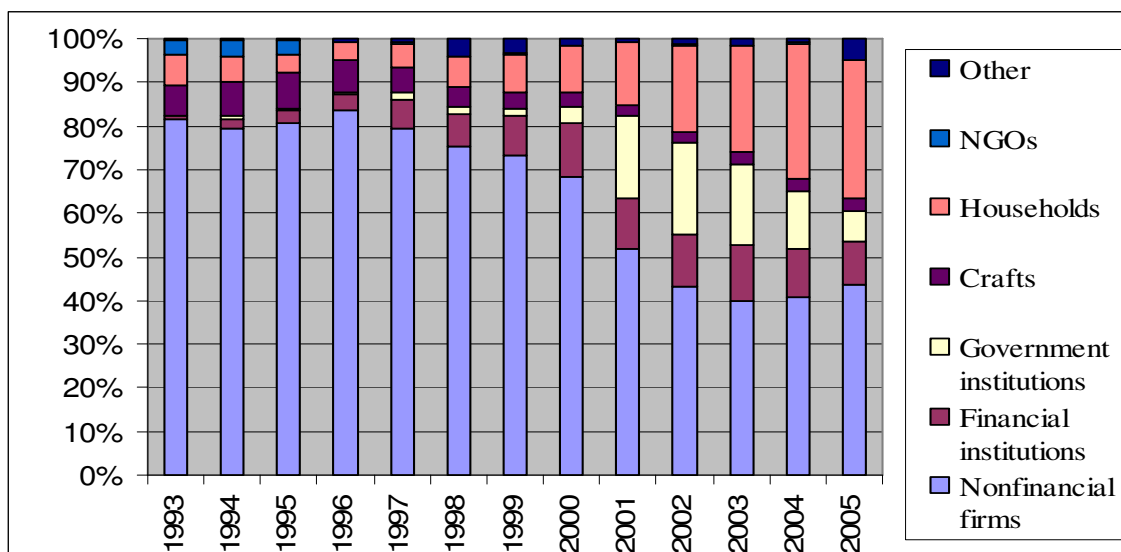
1995	8,9	17,1	45,9	17,7	3,1	7,3
1996	7,0	19,2	46,2	15,3	3,2	9,1
1997	8,5	21,7	44,5	14,4	2,9	8,0
1998	11,1	20,4	41,7	16,7	3,3	6,8
1999	10,9	22,8	37,6	19,1	2,5	7,1
2000	10,6	21,7	35,0	22,9	2,2	7,6
2001	12,8	22,4	36,9	19,1	2,3	6,5
2002	19,9	15,9	36,1	18,4	2,3	7,4
2003	19,2	11,8	39,4	21,2	2,2	6,2
2004	17,1	15,2	40,7	20,1	2,0	4,9
2005	17,5	14,0	39,8	22,3	1,7	4,7

Source: Czech National Bank

As the structure of banks' assets has not changed dramatically, this is not true for the credit portfolio of Czech banks. As you can see in Figure 2, the reduction of lending activity has significantly influenced mainly nonfinancial firms: the share of credit provided to nonfinancial firms has decreased from 80 % in 1993 to only 40 % now.

Banks have started to prefer households (the share of loans provided to households increased from 5 % at the beginning of 90's to almost 30 % now). This is caused by rapid increase in mortgages and also in loans from building society and consumer loans⁴.

Figure 2 – Structure of credit portfolio of Czech banks (in %, as of 31. 12.)

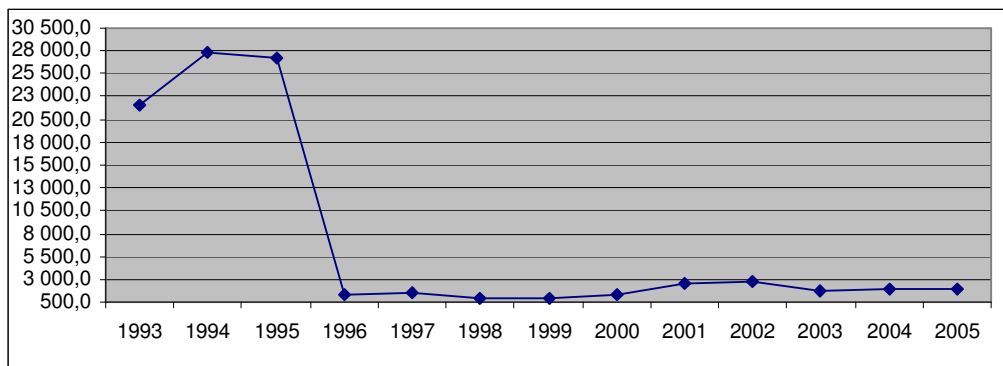

Source: Czech National Bank

Figure 2 shows that the share of loans provided to NGOs is decreasing, too (from 4 % in 1993 to only 0,9 % in 2005). In absolute terms, the volume of loans to NGOs decreased from 28 milliards in 1993 to only 2 milliards in 2005 (see Figure 3).

⁴ The reason lies in lower risk of loans provided to households: while in case of loans for housing financial purposes only 1,6 % of them is classified, the quality of loans provided to nonfinancial companies is worse (at the end of 2005, the share of classified loans was 5,1 %).

Figure 3 – Volume of loans provided to NGOs in the Czech Republic (millions of CZK, as of 31. 12.)

Source: Czech National Bank

Conclusion

NGOs play an increasingly important role in the provision of vital services in fields such as health, social services and education in the world and in the Czech Republic, too.

At the beginning of 1990s, NGOs could use loans as an alternative source of their financing. But as a result of the sectoral breakdown of loans, the availability of loans provided to NGOs (and to nonfinancial companies as well) has sharply decreased.

References

- Annual reports of Information Centre of NGOs in the Czech Republic.
- Frumkin, P. and Kim, M.T. (2000), "Strategic Positioning and the Financing of Nonprofit Organizations: Is Efficiency Rewarded in the Contributions Marketplace?", *Working Paper of Harvard University*, October 2000, No. 2
- Web sites of Czech National Bank: <http://www.cnb.cz>
- Web sites of Duke University, Research Guide for Non-governmental Organizations: <http://docs.lib.duke.edu/igo/guides/ngo>
- Web sites of Information Centre of NGOs in the Czech Republic: <http://www.neziskovsky.cz>
- Web sites of World Bank: <http://www.worldbank.org>

SİVİL TOPLUM KURULUŞLARINDA (STK) FON KAYNAKLARI VE FON YÖNETİMİ: ÇORUM SİVİL TOPLUM KURULUŞLARINA (STK) YANSIMALARININ ANALİZİ

Öğr. Gör. Selçuk KENDİRLİ
kendirli@gazi.edu.tr

Gazi Üniversitesi, Gazi Üniversitesi Çorum İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi

Öğr. Gör. Fatih ŞANÖZ

Gazi Üniversitesi Çorum Meslek Yüksek Okulu

Özet

Fon genel olarak; nakit para, işletmelerin dönemsel sermaye ihtiyacı ya da mali tablolarında yer alan tüm varlık ve kaynaklarının tamamı anlamında kullanılmaktadır.

Sivil toplum kuruluşları (STK) ise, toplum yararına çalışan, demokrasinin gelişmesine katkıda bulunan, kar amacı gütmeyen, devletten ayrı hareket edebilen, bireylerin ortak amaç ve hedeflerine bakıldığında ise; siyasal iradeyi ve yönetimi kamuoyu oluşturmak suretiyle etkileyebilen bir örgütlenme türü olarak tanımlanabilir.

Sivil toplum kuruluşları açısından, Türkiye gibi ekonomik sıkıntıların had safhada olduğu bir ülkede bu amaçlarla örgütlenmek oldukça zor görünmektedir. Bu organizasyonlara fon temin etmek ve bunların yönetilmesi de bir o kadar zor görünmektedir. Yasaların da bu organizasyonlar açısından getirdiği sınırlamalar göz önüne alınırsa, mevcut fonları yönetmek hem kolay, bir o kadar zordur.

Bu bağlamda Çorum STK'larında yapılan çalışmada, STK yönetiminin fon kavramı ve fon yönetimi kavramları ile ilgili bilgi sahibi olduğu ancak bu bilginin gereğini yerine getiremedikleri ortaya çıkmıştır. Kaldiki Çorum STK'ları ihtiyaç duydukları fon gereksinimini de sağlayamamaktadırlar.

Anahtar Kelimeler: STK, Fon, Fon Yönetimi, Çorum STK'ları

FUND SOURCES IN NON GOVERNMENT ORGANIZATIONS (NGO) AND FUND MANAGEMENT: AN ANALYZE ABOUT REFLECTION TO ÇORUM NGO'S

Abstract

Generally fund is meaning; cash money, capital source for a term to administrate and all the meaning of balance sheets that is assets and sources.

Non government organizations (NGO) are the organizations which ones; working for society advantage, to contribute for developing democracy, not aim for profit and they can leave different from government. Also these are the organizations that they can attract the political desire and government for constitute to public opinion.

It seems too difficult to become organized in Turkey which is the country that the economical difficulties are in high period. It is too difficult also to finding funds and manages them for these organizations. To realize that the legitimate restrictive for these organizations, it is easily and barely in same time to manage present funds. It is same for new sources also.

In this study made for Çorum NGO's; NGO's management have got knowledge about fund and fund management, but they can't do any thing about fund management because of legal limitation. Other than that Çorum NGO's can't proof their needs about fund.

Key Words: NGO, Fund, Fund Management, Çorum NGO's

GİRİŞ

Bu çalışmada sivil toplum kuruluşlarının fon kaynakları nelerdir ve nasıl elde edilmektedir, elde edilen kaynaklar nasıl yönetilmektedir? Ya da yönetilme kaygısı bulunmakta mıdır? sorusuna cevap aranmaya çalışılmıştır. Bununla birlikte, Çorum yerelindeki STK'larda bu anlayışın yansımaları nasıl gerçekleşmiştir? Sorularının değerlendirilmesi de yapılmıştır.

STK'lar kaynak konusunda sürekli yardıma muhtaç kuruluşlar olarak değerlendirilmektedir. Son yıllarda ise AB kaynaklı fonların elde edilmesi anlamında, STK'lar daha organize çalışmaya başlamışlardır. Elde edilen kaynaklar dolayısıyla merkezi ve yerel yönetimlerin, hatta özel sektörün de STK'lara bakış açısı değişmeye başlamıştır. Çalışmada bu alanda yapılacak literatür çalışmasıyla birlikte, bir de anket çalışması yapılmıştır. Anket çalışmasında, STK'ların elde ettikleri kaynakların fon yönetimi kapsamında duyulan kaygıları ve bunun Çorum STK'larına yansımaları incelenmeye çalışılmıştır. Araştırmada genel sonuç olarak söylenebilecek şey; Çorum STK'ları genel olarak fon ve fon yönetimi kavramlarının farkındadırlar. Ama yasal zorunluluk nedeniyle, fon yönetimi araçlarından faydalanamamaktadırlar.

1. FON KAVRAMININ ANLAMI VE KAPSAMI

Fon kavramı literatürde üç farklı anlamda kullanılmaktadır. Bunlar; 1- Nakit para; hali hazırdaki, ödeme gücü yüksek para ve para yerine kullanılan ödeme araçlarını, 2- İşletme sermayesi; işletmelerin bir dönem için faaliyetlerini yürütmek amacıyla ihtiyaç duydukları toplam döner sermayeyi, 3- Aktif ve Pasifler toplamı; işletmelerin bilanço değerlerinin tümü olarak ifade edilmektedir. Bu bağlamda fon kavramı finansman kavramı ile eşdeğer olarak genelde kullanılmaktadır. Finansman fonksiyonunun amacı , işletmenin gereksinim duyduğu fonları en uygun koşullarda elde etmek ve elde edilen bu fonların en etkin şekilde kullanımını sağlamaktır (Aksoy ve Yalçın, 2005:1-3).

ABD’de ve Batıda 20. yüzyılın başlarından itibaren diğer alanlarda olduğu gibi, finansal yönetim alanında da önemli gelişmeler yaşanmıştır. Sanayileşmeyle birlikte, büyüyen işletmelerin fon gereksinimleri artmış ve bu gereksinimlerin karşılanması önemli bir sorun haline gelmiştir. Aşırı fon talebine rağmen, özellikle küçük tasarrufların büyük işletmelere aktarılması kolay olmamıştır. Fona olan aşırı talep nedeniyle “finansman”, para bulma veya fon tedariki olarak anlaşılmıştır. Başka bir deyişle, 1950’li yıllara kadar finansman kavramıyla sadece fonların sağlanması algılanmıştır. Bir yandan, işletmelerin büyümesi, öte yandan, anonim şirket türünün önem kazanması, finansman sağlamanın önemini artırmıştır. Bu anlamda finansal yönetimin temel görevi işletmeye yeterli, zamanda ve ucuz maliyetli fon sağlamak olarak düşünülmüştür (Ceylan, 2003:3.).

2. SİVİL TOPLUM KURULUŞLARI (STK) VE TARİHSEL SÜREÇ

Sivil toplum kavramına ilişkin literatür incelendiğinde öne sürülen yaklaşımlardan da anlaşılacağı gibi kavramın oldukça çapraşık bir doğası vardır. Farklı siyasal görüşlerden kavrama yaklaşanlar olduğu gibi aynı siyasal görüş içinden kavramın içeriği konusunda birbirinden farklı görüş ileri sürenler de vardır (Yıldız, 2004:86). Sivil Toplum kavramının kökenlerini, Aristoteles’in dile getirdiği “politika koinonia” kavramına kadar uzatan düşünürler vardır (Tosun, 2001:29). Bu kavram, politik toplumu işaret etmektedir. Polislerdeki kentli yurttaşların bir düzenini ifade etmektedir. Şüphesiz ki, Aristo’nun dile getirdiği bu kavram, o günkü şartlarda günümüzde anlaşıldan farklı idi. Aristo, “koinonia politilke”yi dostluk etrafında açıklamaya çalışırken aynı zamanda etik değerler de yüklemişti (Yıldız, 2004:85, Sarıbay, 2003:6, Başkaya, www. stgp.org/ makaleler/ sivil_toplum.pdf.).

Fransız İhtilali öncesi başlayan toplumsal dönüşüm sırasında sivil toplum tanımında radikal değişiklikler yaşanmaya başlanmıştır. Artık sivil toplum devletin bir uzantısı olmaktan çıkıp gittikçe devlet ile zıt bir kutbu temsil eder hale gelmiştir. Aydınlanma düşünürlerinin çoğu, sivil toplumu devletle doğrudan ilişkili olmayan toplumsal alan olarak kavramsallaştırdılar. Böylece, devlete ait olan her şeyle karşıt bir ilişki içinde olarak sivil toplum ortaya çıkmıştır (Ulaş, 2001:14-35).

Rönesans ile birlikte Sivil toplum, doğal toplumun karşıtı olarak algılanarak “ Örgütlü Rasyonel Toplum” anlamında kullanılırken bu toplumun örgütlü ve rasyonel oluş özelliğinin onu sivil toplum yaptığı ileri sürülmüştür. John Locke sivil topluma devleti de dahil ederken, Thomas Hobbes ise sivil toplumdaki doğa yasaları tarafından düzenlenmiş toplumun karşıtı olan, devlete ve hükümete sahip bir toplumsal düzeni kastediyordu. Daha sonraları ise piyasa yani pazar da sivil toplum kavramına dahil edildi, Adam Smith, pazarı ve devleti kapsayan bir sivil toplumdaki söz ediyordu. Düşüncenin toplumsal noktası olan Jean Jacques Rousseau ise genel iradeyi gündeme getirerek doğa toplumu, sivil toplum ve politik toplum şeklinde üçlü bir ayırım yapmıştır (<http://www.genclik.cydd.org.tr/dernek/0505/Kurultay2005-Marti.doc>).

Demokrasinin vazgeçilmez unsurlarından olan STK’ ları günümüzde toplum yararına çalışan, demokrasinin gelişmesine katkıda bulunan, kar amacı gütmeyen, devletten ayrı hareket edebilen, bireylerin ortak amaç ve hedeflerine bakıldığında ise; siyasal iradeyi ve yönetimi kamuoyu oluşturmak suretiyle etkileyebilen bir örgütlenme türüdür diye tanımlamak mümkündür (Ulaş, 2001:10). Bu tanımlamaya kamu yönetiminin örgüt yapısı dışında kalmış, resmi ve resmi olmayan yurttaş örgütlenmeleri aracılığı ile yerel yönetimler üzerinde sistemli ve sürekli etki kolaylıkla sağlanmaktadır. (Yalçındağ, 1999:57, Baylosis,2001: 94).

Gerek ulusal tabanlı gerekse uluslararası tabanda faaliyet gösteren sivil toplum örgütlerinin bazı işlevleri vardır. Bu işlevleri şu şekilde sıralamak mümkündür (Erözden, 2001: 15-16):

- Sivil toplum örgütlerinin başlıca işlevlerinden birisi, kamuoyu oluşturma yoluyla, bireylerin taleplerinin dile getirilmesine ve dikkate alınmasına yardımcı olmaktır.
- Sivil toplum örgütleri, çoğulcu bir toplum yapısının sağlanmasında etkin bir işlev üstlenmektedirler.
- Sivil toplum örgütleri, gerek devletin gerçekleştirdiği uygulamalara, gerekse de pazar ekonomisinin dayattığı bazı mekanizmalara karşı koruyucu tampon olma işlevi görmektedirler.
- Özellikle güney yarım küredeki sivil toplum örgütlerinin hükümetlerin bazı fonksiyonlarını üstlenmeleri ve bu yönüyle bir ara mekanizma olmaları daha belirgindir.

Çağdaş toplumlarda STK’lar giderek ağırlıklarını hissettirmektedirler. Kamu yönetiminin örgüt yapısı dışında kalmış, resmi ve resmi olmayan yurttaş örgütlenmeleri aracılığıyla yerel yönetimler üzerinde sistemli

ve sürekli etki kolaylıkla sağlanmaktadır. Bu kuruluşların kapsamına öncelikle dernekler, vakıflar, meslek kuruluşları ve sendikalar ve benzerlerinin girdiği kabul edilmektedir. Sivil Toplum Kuruluşları ne olursa olsun, hangi görüşten olursa olsun tüm insanların ortak ilkelere bulunabilecekleri varsayımından yola çıkarlar. Bu bağlamda, STK'ların üstlendikleri işlevler şu şekilde sıralanabilir (Geray, 2000);

- Toplum içinde toplumun çıkarları içinde kamuoyu oluşturarak bireylerin taleplerinin dile getirilmesini sağlamak.
- Temel bazda projeler üretmek, bu projelere kaynak aktarımını sağlamak, uygulamaya geçirerek eğitim, sosyal refah, ve istihdam konularında hükümet politikalarına paralel ya da alternatif sorumluluklar üstlenmek.
- Çoğulcu, katılımcı bir toplum yapısının oluşmasını sağlamak suretiyle piyasadaki metalaşmaya ve egemen piyasa değerlerine karşı dengeleyici bir unsur olmak .
- STK'ların kendi içlerinde oluşturacakları çoğulcu ve katılımcı bir kültürle beslenmiş ve aynı zamanda yönetim deneyimi de edinmiş bireylerin yetişmesini sağlamak.
- STK'lar da bireylerin aidiyeti gönüllük ilkesine dayanır.

3. SİVİL TOPLUM KURULUŞLARINDA (STK) FON KAYNAKLARI VE FON YÖNETİMİ; ÇORUM SİVİL TOPLUM KURULUŞLARINA (STK) YANSIMALARININ KARŞILAŞTIRMALI ANALİZİ

3.1. Araştırmanın Amacı

Araştırmanın amacı; Çorum ölçeğinde STK'ların, fon yönetimi varlığı, olanlar ve olması gerekenlerin tespit edilmesi ve karşılaştırmalı olarak bir analiz çalışmasıdır. Ortaya çıkan sonuçlar bilimsel çevrelerle ve ihtiyaç duyan diğer kurum ve kuruluşlarla paylaşılacaktır.

3.2. Araştırmanın Varsayımları

Yapılacak olan çalışmanın varsayımları ise şu şekilde sıralanmaktadır;

- Çalışma yapılan kurumların verdiği bilgiler gerçeği yansıtmaktadır.
- Çalışma kapsamına alınan kurumlarda anket sorularının tam olarak anlaşıldığı ve buna göre cevap verildiği varsayılmıştır.

3.3. Araştırmanın Yöntem ve Kapsamı

Çalışma genel olarak iki kısımdan oluşmaktadır. İlk kısım teorik bilgileri, ikinci kısım uygulamaya yönelik bilgileri içermektedir. Çalışmanın teorik kısmında fon yönetimi ve STK'larla ilgili literatür kapsamında genel bilgi verilmiştir.

Çalışmanın uygulamaya yönelik kısmında, Çorum yereline yönelik bir saha araştırması yapılmıştır. Bu araştırmada Çorum yerelinde bulunan STK'larda fon yönetimi ve fon yönetiminin gerekliliğinin farkındalığı araştırılmıştır. Bu çerçevede, STK'ların fon kaynaklarının neler olduğu, bu fon kaynaklarının nerelere yönlendirildiği, alternatif fon yaratma uygulamalarının varlığının olup olmadığı, fon temini konusunda fiili durumla STK'ların beklentileri ölçülmeye çalışılmıştır.

3.4. Değerlendirme

Veri toplanması çerçevesinde anket çalışması yapılmıştır. Anketler, anketörler tarafından yüz yüze uygulanmış ve her bir anket tek tek değerlendirilmiştir. Araştırma kapsamına Çorum genelindeki STK'ların tamamı alınmıştır. Bu kapsamda Çorum genelinde toplam 96 adet sivil toplum kuruluşu niteliğinde örgütlenme tespit edilmiştir. Bu kuruluşlardan toplam 54 adet sivil toplum kuruluşu niteliğinde örgütlenme sorulan anket sorularına değerlendirilebilir nitelikte cevap vermiştir. Yapılan testin güvenilirliği analizinde Cronbach alfa katsayısı 0,9017 olarak ölçülmüştür. Bu da yapılan test sonucunda elde edilen verilerin oldukça güvenilir olduğunu göstermektedir. Cronbach alfa testinde 0,75 üzeri değerler çok güvenilir olarak kabul edilmektedir.

Çorum genelinde örgütlenmiş 54 STK'da, sivil toplum kuruluşlarında fon kaynakları ve fon yönetimi; çorum sivil toplum kuruluşlarına yansımalarının analizine yönelik yapılan 15 sorudan oluşan anket çalışmasından, analize konu olacak sorularla ilgili değerlendirmelerden aşağıdaki bulgular elde edilmiştir. Bu bulgular tablolar halinde ve yüzde dağılımlar olarak ifade edilmiştir.

Ankete konu olan STK'larda fon kavramı ve bilinirliği ile ilgili dağılımlar Tablo 1'de gösterilmiştir.

Tablo 1: Çorum Merkezi ve Yerel Yönetimlerde Karar Alma Dağılımı

Teste Tabi Tutulan Alanlar	Anket Katılan Sayısı	
	STK Sayısı	Oran %
A. Sızce “Fon” kavramını karşılavan tanım hangisidir?		
a) Nakit	14	25,93%
b) Nakit ve benzeri kıymetli evraklar	21	38,89%
c)Dönemsel sermaye	2	3,70%
d) Herhangi bir işletmenin varlık ve kaynaklarının toplamı	9	16,67%
e)Banka yatırım fonları	8	14,81%
TOPLAM	54	100,00%
B. Sızce “Fon Yönetimi” kavramını en iyi açıklayan tanım hangisidir?		
a)Para kazanmak	0	0,00%
b)Kaynak temin etmek	13	24,07%
c)Borç bulmak	7	12,96%
d)İhtiyaç duyulan kaynakların en uygun şartlarda temin etmek	1	1,85%
e)İhtiyaç duyulan fonları en uygun şartlarda temin etmek ve mevcut fonları en verimli şekilde yönlendirmek	33	61,11%
TOPLAM	54	100,00%
C. Sızce mevcutta bulunan fonlar nasıl değerlendirilmelidir?		
a)Bankaya faize yatırılarak	40	74,07%
b)Devlet tahvili ve hazine bonosu satın alarak	13	24,07%
c)Gayri menkule yatırım yapılarak	1	1,85%
d)Yatırım araçlarından bir portföy oluşturarak	0	0,00%
TOPLAM	54	100,00%
D. Sızce “Portföv” kavramını en iyi hangisi tanımlamaktadır?		
a)Bir çeşit kıymetli evrak	7	12,96%
b) Paralardan oluşturulan bir karışım	12	22,22%
c)Menkul kıymetlerin tamamı	9	16,67%
d)Tahvil ve bono satın almak	4	7,41%
e)En az iki menkul kıymetden oluşturulmuş risk yönetim aracı	22	40,74%
TOPLAM	54	100,00%
E. Sızce bir portföv oluşturmak için ne yapılmalıdır?		
a)Menkul kıymet satın alınmalıdır	8	14,81%
b)Tahvil ve bono satın alınmalıdır	6	11,11%
c)Bankaya yatırılmalıdır	13	24,07%
d)Mevcut fon en az iki yatırım aracına yatırılmalıdır	27	50,00%
TOPLAM	54	100,00%
F. Mevcut fonları daha iyi yönetebilmek için bir portföv oluşturulmalı mıdır?		
a)Kesinlikle Evet	34	62,96%
b)Evet	4	7,41%
c)Kısmen	11	20,37%
d)Hayır	4	7,41%
e)Kesinlikle Hayır	1	1,85%
TOPLAM	54	100,00%
G. Sızce en iyi portföv nasıl oluşturulmalıdır?		
a)Değişik hisse senetleri satın alınmalı	7	12,96%
b) Tahvil ve bonoya yatırım yapılmalı	16	29,63%
c)Gayri menkule yatırım yapılmalı	3	5,56%
d)Gerekliyse uygun görülen tüm yatırım araçlarından karışım yapılmalı	28	51,85%
TOPLAM	54	100,00%

Çorum STK'larında genel olarak fon nakit ve nakit yerine kullanılabilir kıymetli evrak olarak algılanmaktadır. Bu durumda Çorum STK'larının fon anlayışı, fonun nakit anlamını karşılayan şekliyle anlaşılmaktadır. Bununla birlikte, fon kavramına sadece banka yatırım fonları olarak bakan STK yöneticileri de (%15) mevcuttur. STK yöneticilerinin %16'sı ise fona en geniş anlamıyla bakmaktadır.

Çorum STK yöneticileri, fon yönetimini sadece parayı yönetmek olarak değil, genel olarak ihtiyaç duyulan kaynakların ve ihtiyaç fazlası fonların yönetilmesi olarak görmektedirler. Bu kişilerden %20'lik kesim ise fon yönetimini kaynak ya da borç temin etmek anlamında düşünmektedirler. Çorum STK yöneticilerinin, fon yönetimi kavramı hakkında yada fon kavramı hakkında bilgi sahibi olduğu gözlenmektedir. Fakat, fon yönetiminin ideal şekli olarak faiz kazancı olarak görmektedirler. Bu durum, sosyal sorumlulukları yüksek olan bu kurumların risk almadan garanti gelirle, fonların değerlendirilmesini istemeleri, normal karşılanabilir. Çorum STK'larının portföv kavramı, ve portföv yönetimi konusunda önemli kesiminin, doğru bilgiye sahip olduğu görülmektedir. Bu kurumlardan %41'i, portföv yönetimini en az iki menkul kıymetten oluşturulan risk yönetim aracı olarak tanımlamışlardır. Bu yüzdeliğe tüm menkul kıymetleri kapsar diyen kesim de eklenirse

(%17), oran %58'e çıkacaktır. %22'lik bir kesim ise portföy yönetimine sadece para çeşitlerini (yerli para ve döviz çeşitleri) dahil etmektedir.

Tablodan anlaşılacağı gibi, Çorum STK'larının %50'si portföy oluşturmak için en az iki menkul kıymete yatırım yapmak gerektiğinin bilincindedir. %15'lik menkul kıymet satın almalıdır diyen kesimin eklenmesiyle bu bilince ulaşanların oranının %65'e çıktığı söylenebilir. Çorum STK'larının %24'lük kesimi ise, bankanın kendi adlarına tasarruflarını yönetmesini istemektedir. Buradan da, Çorum STK'larında portföy yönetimi açısından iyi bir bilincin olduğu söylenebilir. Bununla birlikte Çorum STK yöneticilerinin, genelde fon kaynaklarının daha iyi yönetilebilmesi için bir portföy oluşturulmasına gerektiğine inanmaktadır. Kısmen seçeneğinin de olumlu olarak kabul edilmesi durumunda kaynakların portföy yönetimiyle değerlendirilmesini ön görülenlerin oranı %90'a tekabül etmektedir. %10'luk bir kesim ise, fon yönetiminde portföy yönetimini öngörmemektedir.

Çorum STK yöneticilerinin %52'si en iyi portföy oluşturulma yönteminin, tüm menkul kıymetlerden bir karışım oluşturmak olduğunu ifade etmişlerdir. %30'luk bir kesim ise portföy yönetimi için sadece tahvil ve bonodan faydalanılması gerektiğini ifade etmişlerdir. %13'lük bir kesim ise en iyi portföyün sadece hisse senetlerinden oluşturulabileceğini ifade etmişlerdir. Bu bölümden de görülebileceği gibi, Çorum STK'larında portföy yönetimi ile ilgili olarak portföy yönetim bilinci vardır. Fakat, uygulama konusunda önemli bir kısmı risk üstlenmek yerine, garanti geliri tercih etmektedir. Yani banka faizini yada tahvil ve bono gelirini tercih etmektedir. Çorum STK'larının fon temini ve fon yönetimi durumlarını gösteren sorularla ilgili dağılımlar ise Tablo 2'de verilmiştir.

Tablo 2: Çorum STK'larının Fon Kaynakları Fon Yönetimi Durumu

Teste Tabi Tutulan Alanlar	Ankıt Katılan Sayısı	
	STK Sayısı	Oran %
A. Fon kaynaklarınızı nerelerden temin ediyorsunuz?		
a) Kayıtlı üyelere	54	40,30%
b) Yeni üyelere	53	39,55%
c) Şahısların bağışlarından	24	17,91%
d) Kurum bağışlarından	1	0,75%
e) Devlet yardımlarından	2	1,49%
TOPLAM	134	100,00%
B. Kurumunuz ihtiyacı duyduğu mevcut kavnağı sağlayabilir mi?		
a) Kesinlikle Evet	0	0,00%
b) Evet	0	0,00%
c) Kısmen	2	3,70%
d) Hayır	9	16,67%
e) Kesinlikle Hayır	43	79,63%
TOPLAM	54	100,00%
C. Temin edilen kaynaklardan ihtiyacı fazlası fon oluyor mu?		
a) Kesinlikle Evet	0	0,00%
b) Evet	0	0,00%
c) Kısmen	0	0,00%
d) Hayır	2	3,70%
e) Kesinlikle Hayır	52	96,30%
TOPLAM	54	100,00%
D. Mevcut fon ya da ihtiyacı fazlası fonların yönetiminde en fazla nevi göz önünde bulunduruyorsunuz?		
a) Bankaya vadeli hesaba yatırıyoruz	54	100,00%
b) Yatırım fonuna yatırıyoruz	0	0,00%
c) Gayrimenkule yatırıyoruz	0	0,00%
d) Devlet tahvili ve hazine bonusu satın alıyoruz	0	0,00%
e) Yatırım araçlarından bir portföy oluşturuyoruz	0	0,00%
TOPLAM	54	100,00%
E. Mevcut fonların değerlendirilmesinde karar tek kişi ile mi alınır?		
a) Kesinlikle evet	0	0,00%
b) Evet	0	0,00%
c) Kısmen	1	1,85%
d) Hayır	25	46,30%
e) Kesinlikle hayır	28	51,85%
TOPLAM	54	100,00%
F. Kararın alınmasında en etkin olan kişi ve organ hangisidir.		
a) STK Başkanı	10	18,52%
b) STK başkan yardımcısı	1	1,85%
c) İlgili yönetici	3	5,56%
d) Yönetim kurulu	40	74,07%
e) Denetim kurulu	0	0,00%
TOPLAM	54	100,00%

Tablodan da algılanabileceği gibi, Çorum STK'ları kaynaklarını %40 oranda kayıtlı üyelerden, yine aynı oranda sisteme yeni katılan üyelerinden elde etmektedir. %18 oranında ise şahıs bağışlarından sağlamaktadırlar. Bu bağlamda STK'ların varlıklarını koruyabilmeleri ve topluma daha fazla katkı sağlayabilmeleri için, kaynaklarını daha fazla çeşitlendirmelidir. Örneğin, AB fonları çerçevesinde projeleri, merkezi ve yerel yönetimlerin desteği ile hayata geçirip, kaynaklarını zenginleştirmelidir. Bu kapsamda STK'lar AB fonlarından daha rahat faydalanabilmektedirler. Nitekim Çorum STK'ları mevcut kaynaklardan elde ettikleri fon kaynaklarının da yetersiz olduğunu ifade etmektedirler. Bu temin edilen fonlardan da ihtiyaç fazlasının ortaya çıkmadığını ifade etmektedirler.

Çorum STK'ları ihtiyaç fazlası fon ortaya çıkması durumunda, bu fonun bankaya yatırılarak değerlendirileceğini ifade etmişlerdir. Çorum STK'ları her hangi bir şekilde elde etmiş oldukları fonların değerlendirilmesinde, tek kişi ile karar vermemekte, fonların değerlendirilmesinde bir ekip çalışmasının yapıldığını ifade etmektedirler. Kısmen seçeneğinin de bu doğrultuda kabul edilmesi durumunda, Çorum STK'larının tamamı bu yönde görüş belirtmişlerdir. Çorum STK'larında fon değerlendirilmesinde en etkili olan karar mercii ise %74'le STK yönetim kurulu olmuştur. %18'lik bir STK grubunda ise, STK başkanı fon değerlendirme kararının alınmasında etkili olmaktadır. %6 oranda ise ilgili kişinin fonun değerlendirilmesi ile ilgili kararın alınmasında etkili olduğu ifade edilmiştir.

4. SONUÇ VE DEĞERLENDİRME

Tarihsel süreç içerisinde, Türkiye toplumunda STK'lar olması gerektiği gibi büyüyememişler, toplumsal yapı içinde olması gereken yerini alamamışlardır. Buda doğal olarak, toplumun bakış açısında STK'lara aynı şekilde değer biçmiş, olması gereken noktada yerini almasını engellemiştir. Tarihsel süreç içerisinde bakılacak olursa, eskisinden daha geri noktalara gitmişlerdir.

Elbette, bu geri gidiş içinde, STK'ların finansal yönden zayıf düşmeleri, ihtiyaç duydukları fonları temin edememe önemli bir rol oynamıştır. Fonların yeterli düzeyde emin edilememesi, bu kuruluşların toplumsal misyonunu bilen sermaye sahipleri tarafından iyi değerlendirilmiş, kendi söylemlerini dillendirmeleri karşılığında bu kuruluşlar, finansal yönden desteklenmiştir. Bu yönde güncel hayattan, gerek dünyadan gerekse Türkiye'den pek çok örnek verilebilir.

Bu bağlamda gerek Çorum genelinde, gerekse Türkiye genelinde STK'ların ön görülen misyonu yüklenebilmeleri için, öncelikli olarak finansal bağımsızlıklarını kazanmalarının gerekli olduğunu düşünmekteyiz.

Çorum STK'larında fon kaynakları ve fon yönetimi yansımaları araştırmasından elde edilen sonuçlar sıralanacak olursa, bunlar;

- Çorum STK'ları genel olarak fon kavramının ve fon yönetimi kavramının farkındadırlar.
- Çorum STK'ları fon yönetimi kavramının farkındadırlar ama, fon yönetiminin kendi adlarına banka tarafından yapılmasını öngörmektedirler. Bunda, STK kaynaklarının, bankaya yatırılması zorunluluğunun olmasının bir katkısı olduğunu düşünmekteyiz.
- Bu bağlamda, STK'ların fonlarının değerlendirilmesi çerçevesinde, fonların banka hesabına yatırılması yerine (vadeli ya da vadesiz hesaplara), bu kaynakların en azından risk betası sıfır olan kaynaklara da yönlendirilebilmesi de sağlanmalıdır. Bu kaynaklar, devlet tahvili ve hazine bonusu olabileceği gibi, bankaların risk taşımayan yatırım fonlarına yönlendirilmeleri de olabilir.
- Aynı zamanda, Çorum STK'ları portföy ve portföy yönetimi kavramının anlamını genel olarak bilmektedir. Aynı zamanda, fon yönetiminin iyi bir şekilde sağlanabilmesi için, bir portföy oluşturulmasının farkındadırlar.
- Portföy oluşturmak içinde genelde en az iki değişik menkul kıymete yatırım yapılmasının farkındadırlar. STK'lar açısından oluşturulacak portföy, risk katsayısı sıfır olan menkul kıymetlerden oluşturulabilir.
- Çorum STK'ları kaynaklarını genel olarak üyelerinden temin etmektedirler.
- Bu kaynaklar genel olarak ihtiyaçlarını tam anlamıyla karşılamamaktadır. Temin edilen kaynaklardan ihtiyaç fazlası fon ortaya çıkmamaktadır.
- Çorum STK'larında ihtiyaç fazlası fon olması durumunda, bu kaynakların bankaya yatırılacağı öngörülmektedir.
- Son olarak Çorum STK'ları, elde etmiş olduğu fonların değerlendirilmesinde genele olarak bir kurul kararı ile hareket etmektedirler. Fakat, bu kararların renginin belli olmasında genelde yönetim kurulu etkin olmasına karşın, zaman zaman da, şahıslar ön plana çıkabilmektedir.

Sonuçlar değerlendirilecek olursa, Çorum STK yöneticilerinin fon ve fon yönetimi ile ilgili bilgileri vardır. Fakat bu bilginin uygulamaya geçmesi gerek kendi tercihleri, gerekse zorunluluktan dolayı uygulamaya geçememektedir. Öte yandan araştırmanın belki de en önemli sonuçlarından biri, Çorum

STK'larının yeterli seviyede kaynaklarının olmamasıdır. Bu konuda Çorum STK'larının tamamına yakını, yetersiz kaynaktan şikayet etmektedirler.

Sonuç olarak Çorum'daki STK'lar için genel sorun kaynakların nasıl kullanılacağından daha çok nasıl temin edileceği olmaktadır. Gelişmiş bir toplumun karakteristiklerinden biri olan örgütlenme güdüsü geliştikçe bu STK'lar maddi sıkıntılarını atlatacaklar toplum ve ülke sorunlarının çözümünde çok daha etkili olacaklarına inanmaktayız

Kaynakça

- AKSOY, Ahmet ve Kürşat YALÇINER; (2005), **İşletmelerde Sermaye Yönetimi**, Gazi Kitabevi, Ankara.
- Avrupa Birliği, Devlet ve STK'lar; (2001), **Sivil Toplum Kuruluşları Sempozyumu**, Türkiye Ekonomik ve Toplumsal Tarih Vakfı, İstanbul, Mayıs.
- BAŞKAYA, Fikret, Sivil Toplum ve Sivil Toplum Kuruluşları Söylemi, [www. stgp.org/ makaleler/ sivil_toplum.pdf](http://www.stgp.org/makaleler/sivil_toplum.pdf).
- BAYLOSİS, Rafael G. (2001), "STÖ'ler Kalkınmanın İşbirlikçileri mi, Yeni-Sömürgeciliğin Araçları mı?Asyalı Bir Bakış Açısı", Sivil Toplum Örgütleri:Neoliberalizmin Araçları mı, Halka Dayalı Alternatifler mi? Çev:İşık Ergüden, Demokrasi Kitaplığı WALD Yayını, İstanbul.
- CEYLAN, Ali; (2003), **İşletmelerde Finansal Yönetim**, Ekin Yayınevi, Bursa.
- ÇAĞLAR, İrfan; (2004), "Küreselleşme Süreci ve Küresel Yönetici Profili Üzerine Çorum KOBİ'lerinde Bir Araştırma", **Üçüncü Sektör Kooperatifçilik Dergisi**, Sayı:143, Ocak Şubat Mart, ss.71-95.
- ÇINAR, Tayfun; (2000), "Yerel Yönetimler ve Dış Borçlanma", **Yerel Yönetimler Sempozyumu Bildirileri**, TODAİE Yayınları, Ankara, ss.577-593.
- ERÖZDEN, Ozan; (2001), "STK'lar ve Hukuki Çerçeve de Yenilik Talepleri Üzerine Notlar", Merhaba Sivil Toplum, Der: Taciser Ulaş, Helsinki Yurttaşlar Derneği Yayınları, ss.13-23.
- GERAY,Uçkun; (2000), Sivil Toplum Örgütleri ve Etik Raporu, **Yeni Adana Gazetesi**, 09.03.2000.
- GÜLER, Birgül A.; (1997), "Yerel Yönetimler ve Dış Borçlanma", **Çağdaş Yerel Yönetimler**, Cilt:7, Sayı:3, Nisan, ss. 20-30.
- PETERSON, George; (2000), **Building Local Credit Systems**, The World Bank Institute Urban Management Program, Washington D.C.
- SARIBAY, Ali Yaşar; (2003), "Sivil Toplum: Universitas mı, Societas mı?", **Sivil Toplum Dergisi**, Yıl : 1 Sayı : 1 / Ocak -Şubat - Mart, s.s.15-19.
- TOSUN, Gülsün Erdoğan; (2001), **Demokratikleşme Perspektifinden Devlet-Sivil Toplum İlişkisi**, Alfa Yayınları, İstanbul.
- TUNÇAY, Mete; (2003), "Sivil Toplum Kuruluşları ile İlgili Kavramlar", **Sivil Toplum Dergisi**, Yıl : 1 Sayı : 1 / Ocak -Şubat - Mart, ss.9-13.
- ULAŞ, Tacizer; (2001), **Merhaba Sivil Toplum**, Helsinki Yurttaşlar Derneği Yayınları, İstanbul.
- YALÇINDAĞ, Selçuk; (1999), "Belediyelerde Halk Katılımı", **Türk İdare Dergisi**, Sayı: 424 Eylül, ss. 49-72.
- YILDIZ, Özkan, Sivil Toplum ve Sivil Toplum Örgütleri İçinde Katılım ve Örgüt İçi Demokrasi, **Birikim Dergisi**, ss.52-60.
- YILDIZ, Özkan; (2004), "Sivil Toplum, Demokrasi ve Çoğulculuk", **Sivil Toplum**, 2 (5), ss.85-92.
- ZENGİN, Eyüp; (1999), "Yerel Hizmetlere Gönüllü Katılım", **Türk İdare Dergisi**, Sayı 422.

**KAMU – ÖZEL SEKTÖR – STK İŞBİRLİKLERİ VE DENEYİMLER:
DENİZLİ SOROPTİMİST KULÜBÜ DERNEĞİ ETKİNLİKLERİ**

N. HOROZOĞLU KARAKAYA
H. DEMİRHAN
hdemirhan@pau.edu.tr
D. ASLAN
F. ÖZHAN
B. BALTARLI
R. ÖZDÖL
A..NALBANT
T. ÇELİKKOL
B. BAŞÖZ
G. BİÇER KARACA
M. AKŞİT
M.TUNCAY

Özet

Küreselleşme her bireye toplumsal sorumluluk yüklemektedir. Kamu – Özel Sektör ve STK işbirlikleri kaçınılmaz hale gelmektedir. Denizli Soroptimist Kulübü Derneği (İş ve Meslek Kadınları Derneği) olarak 21 yıldır bu bilinçle çeşitli etkinliklerde bulunmaktayız. Etkinliklerimiz yerel, ulusal ve uluslararası çalışmaları tüm insanların, özellikle kadınların ve çocukların temel haklarının eşitlik esasına göre korunmasına, sosyal statülerinin yükseltilmesine, toplumsal barışın korunmasına ve kadınların karar mekanizmalarına katılmalarına yöneliktir.

Bu amaç ve hedeflerle yürütülen projelerimiz: 1. Buldan El Sanatları Merkezi (BELSAM) Projesi: Denizli Buldan ilçesinde yok olmaya yüz tutmuş el dokumacılığını yeniden canlandırmak amacıyla 2000 yılında "BELSAM" adında bir merkez kurulmuştur. Bu merkez sayesinde sadece 7 kişinin bildiği buldan el dokumacılığı sanatının diğer nesillere aktarılması ve yaygınlaştırılması sağlanmıştır. 2. Kadın Konuk Evi Projesi: Denizli Valiliği, Sosyal Hizmetler İl Müdürlüğü işbirliği ile Türkiye’de sekizinci olarak 2001 Yılı sonunda kurulmuştur. Kadın Konuk Evi’nden 2002-2005 yılları itibarı ile 224 kadın ve 190 çocuk yararlanmış, 78 kadın da işe yerleştirilmiştir. Kamu – STK ortaklığının güzel bir örneği olarak etkinlikler sürdürülmektedir. 3. Yerel Kalite Günü Toplantısı: Denkaldır, Dentaş, Denizli Valiliği, Pamukkale Üniversitesi, STK’ların da işbirliği ile Kulübümüzün ortak olduğu organizasyonla Denizli’de 2.Yerel Kalite Günü düzenlenmiştir. 800 kişinin katıldığı toplantıda Kamu ve STK’ların Kalite Platformunda bir araya gelerek bilgi paylaşımları sağlanmıştır. 4. “Yetişkin Eğitimi ve Toplam Kalite Yönetimi” Sempozyumu: 8 Ocak 2005’de Denizli Valiliği, Denizli Defterdarlığı, Denizli Sanayi Odası, Ege Per-Yön ve Elginkan Vakfı ortaklığında “Yetişkin Eğitimi ve Toplam Kalite Yönetimi” konulu sempozyum düzenlenmiştir. 5. Denizli STK’ları Gelişme Platformu (DESGEP) kurulmasında etkin rol alınmıştır: Denizli’deki STK’ların Yerel Karar Alma Sürecindeki Katılımcı Rolü Projesi: Merkezi Finans ve İhale Birimi’nin “Türkiye’de Kamu Sektörü ve STK’lar Arası İşbirliğinin Geliştirilmesi ve STK’ların Demokratik Katılım Düzeyinin Güçlendirilmesi” kapsamında proje başvurusunda bulunulmuştur. Bazı teknik eksiklikler nedeniyle kabul edilemeyen proje ile platform kurulması ihtiyacı ortaya çıkmıştır. 6. Laodikeia Projesi: “Yerel miras yolu ile barışı kadınlar yapar” ve “barışın kültürel miraslarımız yoluyla desteklenmesi” temalarından yola çıkılarak Pamukkale Üniversitesi Arkeoloji AD. ile işbirliği ile Laodikya’nın ülkemiz ve dünyaya tanıtılması, yaşatılması konusunda bir proje başlatılmıştır.

Çalışmalarımız ve sonuçları Kamu – Özel Sektör – STK işbirlikleri açısından Denizli’nin örnek bir il olduğunu kanıtlamaktadır. Bu yazıda, bu bağlamda deneyimlerimiz paylaşılmaktadır.

Anahtar kelimeler: Soroptimist Kulüp, Denizli, STK, Kamu, işbirliği

**PUBLIC – PRIVATE SECTOR – NGO COOPERATION AND EXPERIENCES-
ACTIVITIES OF SOROPTIMIST INTERNATIONAL OF DENİZLİ/TURKEY**

Abstract

Partnerships between public, private sector and Nongovernmental Organisations are inevitable in an increasingly globalising world. Denizli Soroptimist Club works in local, national and international projects for 21 years with this consciousness. The activities of the club include the protection of women and children’s basic rights, increasing their positions in society, protecting peace and helping women’s engagement in decision making mechanisms.

In this framework, the following projects have been conducted by the Denizli Soroptimist Club.

- *The building of First Buldan Hand Arts Center (BELSAM). The aim of the project is to help survival of the local handicraft. The center helped the only 7 masters of this handicraft train the younger generations.*
  - *The second project is women hosting house project. The house have been used by 224 women and 190 children and helped the employment of 78 women.*
  - *In addition, the organization of the Quality Day in which 800 participant found the platform to share ideas about how to increase quality in the public sector and Nongovernmental Organization.*
  - *The organisation of the "Education of the Adultry and Total Quality Management Symposium" with the partnership of the public sector and NGOs at the local level.*
  - *The club has been active in the formation of Denizli NGO Improvement Platform (DESGEP).*
  - *The Laodikeia project has been conducted with the partnership of Pamukkale University Archeology Department to make this historical place known.*
- Our projects present that the activities represent good examples of public, private sector and NGO partnership compared to the projects conducted in other cities.*

Key Words: Soroptimist International of Denizli, Denizli, NGO, Public, cooperation

Giriş

Küreselleşme her bireye toplumsal sorumluluk yüklemektedir. Kamu – Özel Sektör ve STK işbirlikleri kaçınılmaz hale gelmektedir. Günümüzde gereklilik olarak karşımıza çıkan bu durum aslında yıllardır sürdürülmekte olan işbirliklerinin daha stratejik ve sistematik planlanması ve yürütülmesi ihtiyacından doğmuştur.

Denizli Soroptimist Kulübü (DSK) olarak yaptığımız tüm proje ve etkinliklerde özel kişi ve kuruluşlar ile kamu ve yerel idarelerin katkısını almış bulunmaktayız.

Uluslararası ağda yer alan bir dernek olarak etkinliklerimizi belirli plan ve programlar dahilinde yürütmekteyiz. Yıllık raporlarımızı da Türkiye Federasyonuna sunmaktayız. Her ne kadar plan dahilinde yürütsek de son yıllarda güncel olan AB projeleri hazırlıkları kapsamında etkinliklerin daha ayrıntılı projelerle hazırlanması gereğini hissettik. Özellikle etkinliklerimizde destek sağlayan kişi, kurum ve kuruluşların dernek karar defterlerinde ve makbuzlarda belirli olmasına karşın proje sonuç dosyaları halinde ayrıntılı tutulması gerekliliği de ortaya çıktı.

AB projelerine hazırlıklar sırasında ortaya çıkan bu iyileştirmeye açık alanların iyileştirilmesi yerel, ulusal ve uluslararası boyutlardaki ortaklıklar için de yararlı olabilecektir.

Bu bağlamda 1985'te başlayan sivil toplum yolculuğumuzun son yıllardaki etkinliklerini ve kamu – özel sektör – STK İşbirlikleri kapsamındaki deneyimlerimizi, katma değer sağlayan unsurları ve çıkardığımız dersleri bu yazıda özetlemeye çalıştık. Bu şekilde görüş ve önerilerin alınması yerelden ulusala; ulusaldan dünyaya açılımda yetkin ve etkinlik açısından katma değer sağlayacaktır.

Bu yazının içeriği şu başlıklarda toplanmaktadır:

- Denizli Soroptimist Kulübü (İş ve Meslek Kadınları Derneği)'nün tanıtımı
- Son yıllarda başlatılmış ve yürümekte olan projelerin bu yazının amaç ve hedefleri açısından irdelenmesi
- Genel değerlendirme ve yorum.

1. Denizli Soroptimist Kulübü (İş ve Meslek Kadınları Derneği) Kuruluş yılı: 1985 (www.soroptimistdenizli.org)

Denizli Soroptimist Kulübü Türkiye Soroptimist Kulüpleri Federasyonunun bir üyesidir. Türkiye Soroptimist Kulüpleri Federasyonu 34 ilde bulunan Soroptimist Kulüplerinden oluşmaktadır ve kamuya yararlı bir dernektir. Kulüp üyeleri "meslekte, iş hayatında ve her bakımdan yüksek ahlak ilkelerine bağlı "seçkin iş ve meslek kadınlarından oluşmaktadır. Yerel, ulusal ve uluslararası çalışmaları tüm insanların, özellikle kadınların ve çocukların temel haklarının eşitlik esasına göre korunmasına, sosyal statülerinin yükseltilmesine ve toplumsal barışın korunmasına yöneliktir.

Soroptimist Kulüpleri aşağıda sıralanmakta olan altı koordinatörlük alanında etkinliklerini sürdürmektedir:

- Ekonomi ve Sosyal Gelişme Koordinatörlüğü
- Eğitim ve Kültür Koordinatörlüğü
- Çevre Koordinatörlüğü
- Sağlık Koordinatörlüğü
- İnsan Hakları ve Kadının Statüsü Koordinatörlüğü
- Uluslararası İyi Niyet ve Anlayış Koordinatörlüğü

Her üyenin farklı meslekten olması çeşitli alanlarda toplumsal hizmet vermesine yardımcı olmaktadır. Kulübümüz tüm etkinliklerini Denizli'nin hayırsever özel sektörünün katkılarıyla, Denizli Valiliği'nin ve diğer kamu kurum ve kuruluşlarının kolaylaştırıcılığı ve destekleriyle yürütmektedir. Bu bağlamda Kamu – Özel sektör ve STK işbirliklerine örnek projeleri bulunmaktadır. İzleyen bölümde kısaca açıklanan bu etkinlikler içinden Denizli Kadın Konuk Evi yapılandırılmasından itibaren çok sistemli bir şekilde ortak çalışmalar sürdürülmektedir.

2. Son yıllarda başlatılmış ve yürümekte olan projelerin bu yazının amaç ve hedefleri açısından irdelenmesi

2. 1. Buldan El Sanatları Merkezi (BELSAM) Projesi

Projenin amacı ve hedefleri: Denizli Buldan ilçesinde yok olmaya yüz tutmuş el dokumacılığını yeniden canlandırmak amacıyla 2000 yılında Buldan El Sanatları Merkezi (BELSAM) kurulmuştur. Bu merkez sayesinde sadece 7 kişinin bildiği buldan el dokumacılığı sanatının diğer nesillere aktarılması ve yaygınlaştırılması hedeflenmiştir.

Projenin sonuçları: Başlangıçta 2 el tezgahıyla kurulan bu merkezde 80 el tezgahına ulaşılarak bu tezgahlarda 240 kişinin çalışması, Buldan tekstil ürünlerinin dünya çapında markalaşması ve ciddi miktarlarda ihracat geliri elde edilmesi sağlandı. Ayrıca bu merkez Buldan ilçesinde önemli bir istihdam ve gelir kaynağı da oluşturmaktadır.

Kamu – Özel Sektör ve STK İşbirliği: **Kamu:** Buldan Kaymakamlığı, Buldan Halk Eğitim Merkezi, **Özel sektör:** Fahri DEĞİRMENCİ, Gökhan Tekstil A.Ş., Pamukkale İplik Tekstil San ve Tic. A.Ş., Cevriye Esen, Kentbank, Denizli Halı, Halis ÖDEL. **STK:** Denizli Soroptimist Kulübü (**Çalışma Grubu üyeleri:** Aysun NALBANT, Rana ÖZDÖL, Filiz ÖZHAN).

Toplam Bütçe: \$ 20 000

Şu anda Merkez Buldan Halk Eğitim Merkezine bağlı olarak çalışmaktadır. Merkez başarılarını katlayarak yürütmektedir. Kaybolmakta olan el sanatları korunduğu gibi, istihdam sağlanmış ve döviz gelirleri açısından ulusal boyutta da katkı sağlamaktadır.

2. 2. Kadın Konuk Evi Projesi (2001 - .....)

Projenin amaç ve hedefleri: Toplumda istismara uğrayan kadınların ve çocukların, eşitlik ilkesi doğrultusunda haklarının verilmesi, tanınması ve korunmasını sağlamak; kadınlarımıza, çocukları ile birlikte insanca yaşama olanağı sunmak ve onları rehabilite ederek topluma kazandırmak amacı ile ENGİN AKSEL anısına Denizli Valiliği, Sosyal Hizmetler İl Müdürlüğü işbirliği ile gerçekleştirdiğimiz Kadın Konuk Evi 2001 yılında kurulmuştur.

Projenin sonuçları: Türkiye'de sekizinci olarak 2001 Yılı sonunda kurulan Kadın Konuk Evi, 10 Yatak kapasitesinden 2002 yılında bir daire daha düzenlenerek 20 yatak sayısına ulaşılmıştır. Kadın Konuk Evi'nden 2002-2005 yılları itibarı ile 224 kadın ve 190 çocuk yararlanmış, 78 kadın da işe yerleştirilmiştir. Konukevinin tadilatı, tefrişi, tamir ve bakımı, eşyalarının yenilenmesinin yanı sıra konuk edilen kadın ve çocukların ekonomik, sosyal ve psikolojik açıdan desteklenmesinde halen kulübümüzün destekleme çalışmaları sürmektedir.

Kamu – Özel Sektör ve STK İşbirliği: **Kamu:** Denizli Valiliği, Sosyal Hizmetler İl Müdürlüğü; **Özel sektör:** Faber Mermer A.Ş., Bereket Enerji A.Ş., Cevriye Esen, Denizli Barosu (Hülya KANBAKAN), Kömürcüoğlu Mermer A.Ş., Tümaş Mermer A.Ş., Kristal Kimya San. ve Tic. Ltd. Şti., Funika Holding, Erikoğlu Elektrik San. ve Tic. A.Ş., Eke Tekstil San. Tic. A.Ş., Altınbaşak Tekstil San. Tic. A.Ş., Zorlu Tekstil San. Tic. A.Ş., Gama Tekstil San. ve Tic. A.Ş., Mesa Etiket A.Ş., Gökhan Tekstil A.Ş., Pamukkale İplik Tekstil San ve Tic. A.Ş. **STK:** Denizli Soroptimist Kulübü, Denizli Sanayi Odası ve Denizli Eczacılar Odası katkıda bulunan kuruluşlardır. (Denizli Soroptimist Kulübü **Çalışma Grubu üyeleri:** Ufuk TARHAN, Bahar BALTALARLI, Tülay ÇELİKKOL, Rana ÖZDÖL, Gülizar BİÇER KARACA, Semra DÖNMEZ).

Kulübümüz bu projede lider kuruluş olarak yer almış olup, Sosyal Hizmetler İl Müdürlüğü'nün tasarrufunda bulunan atıl binanın bu proje için tahsis edilmesi ile birlikte, binanın tadilatı ve tefrişi, diğer kuruluşlarla koordinasyonun sağlanması (Denizli Barosu, Adli Tabiplik, Cumhuriyet Savcılığı, Jandarma Komutanlığı), Konuk Evi'ndeki kadınlara psikolojik destek verilmesi, kadınların meslek edinme ve istihdamı konularında aktif olarak yer almıştır. Kulübümüzün destekleri halen sürmektedir.

Bütçe: \$ 40 000

Sürmekte olan projeler:

2.3. Denizli STK'ları Gelişme Platformu (DESGEP) Projesi (2005 - .....)

Projenin amaç ve hedefleri: Sivil Toplum Kuruluşları (STK) nın bilinçlendirilmesi, STK'lar arası ve STK-Kamu arası işbirliklerinin artırılması ile kentimizin sorunlarının çözümünde etkin rol alabilmeleri için altyapının geliştirilmesi.

STK İşbirliği: Denizli Soroptimist Kulübü, Denizli Genç İşadamları Derneği (DEĞİAD), Personel Yönetimi Derneği Ege Şubesi (Ege PERYÖN), FUNİKA Vakfı, CSA Eğitim ve Kültür Vakfı.

2. 4. Laodikeia Projesi (2006 - ...)

Projenin amaç ve hedefleri: “Yerel miras yolu ile barışı kadınlar yapar” ve “barışın kültürel miraslarımız yoluyla desteklenmesi” temalarından yola çıkılarak kültürel mirasın korunması, gençlerimize tanıtılması, ve sevdirmesinin yanı sıra ülkemiz ve dünya çapında Laodikeia'nın tanıtılması ve kazı çalışmalarının desteklenmesi.

Projenin sonuçları: Mayıs ve Haziran 2006 döneminde İlimizde yer alan 11 ilköğretim okulunun 7. ve 8. sınıf öğrencilerinden 700 genç arkeologlar eşliğinde Laodikeia'ya götürülmüştür. Kazılardan çıkan eserlerden tasarımlar hazırlanarak, o döneme ait kumaşlar özel olarak dokutulmuş ve Kız Meslek Lisesi öğretmen ve öğrencilerince kıyafet ve takılar hazırlanarak kazıda çalışan öğrencilerin bir defile ile bunları il genelinde çeşitli etkinliklerle sunması sağlanmıştır. Laodikeia'nın tanıtılmasının yanı sıra kazı çalışmalarına parasal destek sağlamak amacıyla Laodikeia resminin basıldığı özel olarak dokutulan 1500 adet kitap ayırıcı yaptırıp satılması sağlanmıştır. Ayrıca Laodikeia'nın yerel ve ulusal yazılı - görsel basında yer almasına çalışılmıştır. Laodikeia'yı destekleme etkinlikleri sürdürülmektedir.

Kamu – Özel Sektör ve STK İşbirliği: **Kamu:** Denizli Valiliği, Denizli Belediyesi, Pamukkale Üniversitesi, İl Millî Eğitim Müdürlüğü, Vali Vefki Ertürk Kız Meslek Lisesi, **Özel Sektör:** MESA Etiket AŞ. DEBA, Denizli Halı, Atölye Halı, Köseoğlu Turizm, Pamukkale Turizm. **STK:** Denizli Soroptimist Kulübü (**Çalışma Grubu üyeleri:** Bilge BAŞÖZ, Nihal AYTEKİN KILINÇ, Birgül MUŞ, Bahar BALTARLI, Aysel GÜREL KUVVETOĞLU, Filiz ÖZHAN, Nurten KARAKAYA HOROZOĞLU, Huriye DEMİRHAN, Meltem AKŞİT)

2. 5. Kadın Danışma ve Dayanışma Merkezi Projesi (2006 - ....)

Projenin amaç ve hedefleri: Toplumun her kesimindeki kadınların iletişim kurulacak uzmanlar tarafından ihtiyaç duydukları konularda yönlendirilmeleri, bilinçlendirilmelerinin yanı sıra; sağlık, eğitim, iş bulma, meslek edinme, sosyal gelişmelerini destekleyecek bilgi ve beceri kazanmaları, yasal haklarının korunması konularında çözümlere de ulaşmalarının sağlanması.

Kamu – Özel Sektör ve STK İşbirliği: Projenin hazırlıkları 1994'ten itibaren çalışmalarını sürdürmekte olan Kadın Platformu çatısı altında sürdürülmektedir. Bu bağlamda platforma üye 30 STK ile çalışmalar henüz STK işbirliği olarak başlatılmış olup, kamu ve özel sektör ortaklıkları kurulabilecektir.

2. 6. Diğer Etkinlikler

“Yetişkin Eğitimi ve Toplam Kalite Yönetimi” sempozyumu (8 Ocak 2005)

Ortaklıklar: Denizli Valiliği, Denizli Defterdarlığı, Denizli Sanayi Odası, Ege Per Yön ve Manisa Elginkan Vakfı, Denizli Soroptimist Kulübü; **Destek sağlayanlar:** 17 Firma

Bu sempozyumda sunumlar yanında “Toplam Kalite Yönetimi Felsefesi” ve “Eğitim Merkezleri Konusunda Avrupa Birliği Proje Örnekleri” konulu 2 çalıştay gerçekleştirilmiş ve çok yararlı olmuştur. Sempozyuma kamu ve STK temsilcilerinden 186 kişi katılmıştır.

2.7. II.Yerel Kalite Günleri Sempozyumu:

Ortaklıklar: Denizli Valiliği, Pamukkale Üniversitesi, Denkaldır, Dentaş, Denizli Soroptimist Kulübü. 800 kişinin katıldığı toplantıda Kamu ve STK'ların Kalite Platformunda bir araya gelerek bilgi paylaşımları sağlanmıştır.

3. Genel Değerlendirme

Proje ve etkinliklerden anlaşılabilceği gibi Denizli İli finansal destek sağlama yönünden değerlendirildiğinde eli açık hayırseverleri açısından çok zengindir. Bu özellik en kuvvetli yön olarak gözlenmektedir. Ancak çok sayıda dernek olması hayırseverlere ağır yük getirdiği gibi mali desteğin çok farklı alanlara dağılmasına neden olmaktadır. Bu bağlamda STK'lar arasında işbirliğinin gerekli olduğu görüşü taşınmaktadır.

Kamu kurum ve kuruluşları da yoksun kesime yardım etkinliklerinde kolaylaştırıcı olmaktadır. Bu bağlamda da kuvvetlidir. Ancak aynı dağılıma sorununun yaşandığı gözlenmektedir.

Bu şekilde sürdürülmesi yararlı oldu ve olacaktır diye düşünülebilir. Ancak bu konunun hissedildiği gibi olup olmadığı belki anketler yoluyla bilimsel olarak belirlenebilir.

Finansal destek sağlayan hayırseverler olmadan kanunla kurulan odalar ve meslek odaları haricindeki STK'ların etkinliklerini sürdürmeleri çok zordur. Ancak STK'lar arasındaki ortaklıklar finans açısından olduğu kadar yerel projelerin daha etkin ve verimli olmasını sağlayacak ve her açıdan rahatlatıcı olabilecektir.

Derneğimiz bunun bilincinde olarak etkinliklerini mümkün olduğu kadar ortaklıklar halinde yürütmektedir. Özellikle Kadın Platformu etkinliklerinin bu bağlamda çok yararlı olabileceğini düşünmekteyiz.

Kadın Konukevi yapılandırılması kulübümüzün kuruluşundan itibaren temel hedefleri arasındaydı. Konukevinin yapılandırılması Kamu – STK ortaklığı için önemli bir örnektir. Ayrıca Özel Sektör katkısı olmadan yapılandırılmayacağı ve halen sürdürülemeyeceği gerçeği vurgulanmalıdır.

Konukevi hakkında edindiğimiz bilgilerin paylaşılması ülkemizde önemli bir sorun olan aile içi şiddetin gerçek hayattan örnekleri açısından yararlı olabilecektir. Bu bağlamda toplumun geleceği için bu evlerin yararlarının tartışılmaz olduğu da ortaya çıkmaktadır.

Konukevinde kalan kadın ve çocukların tamamına yakını aile içi şiddet nedeni ile gelmişlerdir. Aile içi şiddet ülkemizde olduğu gibi ilimizde de önemli sorunlardan biridir. Başka bir insana yada gruba karşı baskı uygulamak amacıyla yapılan davranışları kapsar ve psikososyal, emosyonel, cinsel, ekonomik ve fiziksel istismar gibi pek çok değişik biçimde görülebilir (Campbell J,1995; Kurçer M.A, 1999; Günay Y, 1996). Kadınların şiddet yada saldırganlık ögesi içeren davranışlara hedef olmaları sorunu, kadın hareketleri ile birlikte gündeme gelmiş olmakla birlikte bu sorun tarih boyunca süregelen (İçli T.G, 1995).

Vural (Vural, 2002) ve arkadaşlarının Denizli'de yaptığı bir araştırmada tüm kadınların %22.1'i fiziksel şiddete maruz kalırken, şiddet gören her üç kadından birinin gebelik döneminde de fiziksel şiddet yaşadığı, yarısından fazlasının (%54.9) çocuklarının şiddet olaylarına tanık olduğu bildirilmiştir. Şiddet nedenleri olarak ilk üç sırayı eşinin ailesinden kaynaklanan nedenler (%26.5), aile içi ilişkiler ve çocukların bakımı (%20.6), eşinden kaynaklanan nedenler (%19.6) almaktadır. Şiddet sırasında, kadınların %10.8'ine herhangi bir yaralayıcı alet kullanıldığı ve bunun sonucunda %9.8 oranında kadında ciddi bir yaralanma meydana geldiği bildirilmiştir. Ancak bunların sadece %2.0'ı şiddet nedeniyle bakım almıştır. Fiziksel şiddete tepki olarak kadınların %45.1'i hiçbir şey yapmazken, şiddet nedeniyle polise sadece iki kadın başvurmuş olup, diğer kadınların başvurmama nedenleri sorulduğunda, duyulma endişesi, yuvasının dağılma ve çocuklarından ayrılma korkusu, ekonomik bağımsızlıklarının olmaması ve gidecek yerlerinin bulunmaması neden olarak bildirilmiştir. Bu nedenlerden dolayı da fiziksel şiddet görmelerine rağmen kadınların %82.4'ü şiddet ortamında yaşamayı sürdüreceğini ifade etmiştir.

Türkiye'de kadına yönelik şiddet gerçek boyutlarıyla tam olarak bilinmemekle birlikte, şiddetin önlenmesinde sağlık çalışanlarının yanı sıra toplumun tüm kesimlerinden bu konuyla ilgili yasa uygulayıcıları, polisler, din adamları, öğretmenler, basın yayın ve gönüllü kuruluşların eşgüdüm içinde çalışmaları gereklidir.

Denizli Kadın Konukevi; kamu – STK işbirliğiyle ve özel sektörün destekleriyle yürütülen önemli bir merkezdir. Bu bağlamda örnek olabilecek bir yapıya sahip olduğuna inancımızı paylaşmak istiyoruz.

Denizli'nin hayırsever vatandaşları en kuvvetli yönü oluşturmakta; Denizli ili Valileri ve STK'ları açısından da şanslı denilebilir. Kamu kurum ve kuruluşları da olanakları elverdiğince kolaylaştırıcı yaklaşımda bulunmuşlardır. Bu gerçekler ışığında etkin ve verimli etkinlikler için stratejik planlamanın hep birlikte yapıldığı ve insan hakları, etik ve hukukun üstünlüğü ilkeleriyle sistematik olarak yürütülen projeler hazırlanmalı; herkese fırsat eşitliği tanınan ortamlarda işbirliği bilinci ile geliştirmeler yapılmalı, izlenmeli ve geleceğe yönelik iyileştirmeler sürekli temin edilmelidir.

Kaynakça

- Campbell J., Lancaster J; (1993).,"Violence and human abuse", Community Health Nursing, Mosby Year Book, 411-427.
- Kurçer M.A. ve arkadaşları., (1999)., "Malatya'da soyo-ekonomik düzeyleri farklı iki ayrı bölgede evli kadınlara yönelik aile içi şiddet ve etkileyen faktörler", Sağlık ve Toplum Dergisi., Sayı 3., 34-37.,
- Günay Y., ve arkadaşları; (1996), "Kadına yönelik aile içi şiddet olguları", Adli Tıp Dergisi., Cilt 12., Sayı 4., 70-79.
- İçli T.G., Öğün A., Özcan N; (1995). "Ailede kadına karşı şiddet ve kadın suçluluğu", Devlet Bakanlığı Kadının Statüsü ve Sorunları Genel Müdürlüğü., Bizim Büro Basımevi, Ankara.
- Vural, Bilgin, Demirhan Huriye, Yorulmaz Mükerrerem, Zencir Mehmet; (2002), "Denizli İl Merkezinde Evli Kadınların Şiddete Maruz Kalma Durumları", Yayın aşamasında araştırma sonuçları.

***KÜLTÜR, SANAT VE SPOR ALANLARINDA
STK ETKİNLİKLERİ***

TARAFTARLIKTAN SORUMLULUĞA: FUTBOL TARAFTAR DERNEKLERİ STK OLABİLİR Mİ?

Yrd. Doç. Dr. Necati CERRAHOĞLU
Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi, Eğitim Fakültesi

Özet

Ekonomik, politik ve kültürel açılardan farklı toplum kesimlerini aynı platformda buluşturan futbol, her hafta milyarlarca seyirci potansiyeliyle rakipsiz bir üründür. Futbol, 20. yüzyılın son çeyreğindeki ticarileşme ve profesyonelleşme sürecinde, seyirci merkezlikten uzaklaştırılıp, endüstriyel bir boyuta taşınmıştır. Futbolun alışılmış yapısını değiştiren düzenlemeler karşısında, Avrupa'da bir takım sivil oluşumlar "hak arama" - "kamuoyu oluşturma" ve "geleceği yönlendirme" gayretlerine girişmişlerdir.

STK olarak isimlendirilmesi gereken bu kitlesel birliktelikler, başta ırkçılık ve ayrımcılık olmak üzere; ücretlendirme, stadyumlarda yer tahsisi, futbol kulüplerinin borsa serüvenleri, kulüp mülkiyetlerinin sermayeye ele geçirilmesine karşı aktivitelerde bulunmaktadır. 1990 sonrası etkileşimde, ticari işletmelerin projeleri futbol taraftarların beklentileriyle tezat içermektedir. Futbol Taraftarları Dernekleri, vizyon - misyon - yönetim politikaları gereği STK olarak kategorize edilebileceği savını işleyen araştırma, yeni bir bakış açısı sunmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Futbol, Taraftar, STK

CAN FOOTBALL FAN ASSOCIATIONS BE DESCRIBED AS NGOS?

Abstract

Football which brings together economically, politically and culturally diverse community sections on the same platform is an incompatible product with the potential of the billions of spectators and audience. Football was transferred from a spectator centric dimension to industrialization in the final quarter of the 20th century. In the process of new arrangements which changed the usual structure of football, some European civil organizations engaged in "right-searching", "public opinion-formation" and "future-shaping" activities.

These mass organizations have to be considered as NGOs and they mainly work against racism and discrimination, waging, seat reservation in stadiums, stock exchange adventures of football clubs and take over of the properties of clubs by capitals. It became clear after 1990 that the projects of commercial businesses contradict with the expectations of fans. This research which argues that football fan associations can be considered as NGOs due to their vision-mission-management policies provides a fresh look.

Keywords: Football, Fans, NGO

GİRİŞ

1. STK'ların Profili

Sivil Toplum Kuruluşları (STK); bağımsız gönüllü insan derneklerinin süreklilik taşıyan hareket birlikteliğinde toplum yararı için çalışmalarla, devlet dairelerine ulaşmaya çalışmaksızın, kar amacı gütmeyen veya yasalara aykırı etkinliklerde bulunmayan kuruluşlardır (Willetts, 2001). Sivil Toplum Kuruluşları, geçmişte "oluşum" - "dernek" - "vakıf" - "girişim" - "platform" gibi isimler ile sade denilebilecek faaliyet gösterirken, günümüzde, sonuç alıcı ve etkin aktivitelerde bulunarak gündem oluşturabilmektedirler. Yönetimlere katkı ve daha fazla katılım sağlama hedefiyle hareket eden bu bilinçli organizasyonlar, çok farklı felsefeler ile yola çıkmakta ve farklı etkinlik alanlarında kamuoyu oluşturup, yönetimleri yönlendirebilmektedirler. 21. yüzyılın en gelişmiş sivil hareketi denilebilecek bu ivme, UNESCO ve AB gibi üst çatı yapılanmalar tarafından önerilmekte ve desteklenmektedir. Türkiye'de STK denilebilecek atılımlar 1980 askeri darbe sonrası "sınırlandırılan özgürlüklerin tekrar kazanılması" adına başlatılmıştır. 1990'dan sonra entelektüellerin gayretleri yanında, AB'nin yönlendirmesi ve fon destekleri sayesinde STK'ları -sınırlı da olsa - geliştirmektedir.

2. Sporun Gizemli Gücü

Sivil toplum kuruluşu, resmi kurumlar dışında ve bunlardan bağımsız olarak çalışan, "politik", "sosyal", "kültürel", "hukuki" ve "çevresel" amaçları doğrultusunda "lobi" çalışmaları, ikna ve eylemlerle çalışan, üyelerini ve çalışanlarını gönüllülük usulüyle alan, kar amacı gütmeyen ve gelirlerini bağışlar ve/veya üyelik ödemeleri ile sağlayan kuruluşlardır (wikipedia, 2006).

Spor başlığı altında özellikle de futbolun; politik, sosyal, kültürel, hukuki ve çevresel konularda yoğun lobi faaliyetleri kapsamında icra edildiği dikkate alındığında, futbol alanında örgütlenmiş birçok taraftar derneğinin etkinlikleri STK kıstaslarında değerlendirilebileceği düşünülebilir. Futbolun yaygınlığı ve toplumlar üzerinde psiko-sosyal etkilerini önemseyen AB, 2004 yılını spor aracılığı ile eğitim yılı ilan etmiş ve çeşitli projelere destek vermiştir. Fakat gönüllülük esasına göre kurulmuş taraftar derneklerinin ek bir çalışma ile STK kapsamında yönlendirilmesi konusunda bir çalışmaya rastlanmamıştır.

Devlet desteği olmadan kitleleri peşinden sürükleyen spor etkinlikler zinciri, bir çok devlet tarafından toplumsal yapıyı koruyup güçlendirdiği, genç jenerasyonlara olumlu davranışlar kazandırdığı, idol sunduğu savından hareket ile ciddi fonlar ile desteklenmektedir. Olimpiyat Oyunları, Dünya Kupaları, Avrupa Şampiyonaları gibi büyük spor organizasyonları, dünya genelinde küresel ilgi uyandırmaktadır. Spor branşları içinde futbolun özel bir ayrıcalığı vardır. Dünya genelinde kitleleri peşinden sürükleyen bu oyun etrafında dev bir sektör oluşmuştur. Gerek popülaritesi ve gerekse kitlelerin yoğun ilgisi sayesinde futbol, dünya arenasında azınlık gurupların ülke düzeyinde veya kulüp düzeyinde kendilerini ifade edebilmelerinde ciddi bir platform oluşturmuştur. Birçok futbol takımının sevenleri, takımlarının "taraftar derneklerini" kendi ülkelerinde özgür iradeleri ile kurdukları gibi, hiçbir vatandaşın bağı olmaksızın ülke sınırları gözetmeden dünyanın çok değişik kentlerinde başka ülke futbol kulüplerinin taraftar dernekleri adı altında özgürce örgütlenebilmektedir.

3. Toplum – Spor İlişkisi

Spor, Avrupa'nın en büyük sosyal hareketidir, kitleleri birleştirici ve kaynaştırıcı özelliğinden dolayı da özel bir önemdedir. Ulusal sınırları aşan popülaritesi, birçok sivil toplum kuruluşlarının ilgi alanına girmesi ve uluslar arası toplumsal birlikteliğe olan katkılarından dolayı Avrupa Parlamentosunca, Avrupa Entegrasyon sürecine katkıları dikkate alınarak politik yönden desteklenmektedir (Tokarski, 2001: 5-6). Spor toplumsal hayatta en yüksek seviyede yaşanmakta ve birçok pozitif hale (Faszination) yaymaktadır. Buradan hareketle, hiçbir toplumsal alan bu kadar geniş bir potansiyele sahip ol(a)madığı söylenebilir. Boş zamanların değerlendirilmesinde; eğlence, sohbet, keyiflenme, hoşça vakit geçirme, gerilim, rekabet, tatmin gibi insani gereksinimler kategorisinde spordan başkaca bir uğraşı bulmak olası değildir (Hermanns, 2001: 125-126). Medya, talep gören bu yayınları kitlelere sunmakta, hatta bunları daha da çeşitlendirmekte de oldukça başarılı olduğu gözlemlenmektedir. Bu başarının altında teknolojik yeniliklerin çok yakından izlenmesi ve kullanılması yatmaktadır. Medyada *ilginçlik* ve *farklılık* arz eden yayınlar rağbet görürken diğerlerinin devamı olanağı -rekabet gereği- kalmamıştır. Yayınlar medya sosyolojisi açısından incelendiğinde; küreselleşme yanında bireyselleşme gibi birbirinden oldukça uzak, fakat geniş bir yelpazenin varlığı söz konusudur (Hunziker,1988:50-51).

AB Spor komisyonunca Roma bildirisinde; sporun toplum için oynadığı rol açıkça vurgulanmakta; toplumsal yaşamda, iletişimde, entegrasyonda, ortak yaşamı teşvik edici yönü ile sağlık, eğitim, çevre alanlarında etkin bir değer olarak tanımlanmaktadır (De Keper, 2001:12-13). Avrupa Birliğinin lider ülkesi Almanya'da toplumun spora olan ilgisi ampirik yöntemlerle irdelenmiş;

- Toplumun % 70'den fazlasının spor ile ilgilendiği
- Toplumun % 50'den fazlasının aktif spor yaptığı
- Toplumun % 30'dan fazlasının spor derneklerine / kulüplerine üye olduğu

tespit edilmiştir (Büch,1998:431). Bireylerin boş zamanları ve gelir seviyeleri arttıkça, spor toplumda daha dinamik ekonomik bir faktör olacağı öngörülmektedir. Alman spor bilimleri Enstitüsü (Bisp) verileri; 1990 yılından sonra Almanya'da;

- Farklı spor branşlarında 36 milyar DM harcandığı
- 700.000 den fazla çalışanın spor sektöründe istihdam edildiği,
- GSMH' da sporun payı, % 1,4 oranı ile çelik endüstrisine denk olduğu

ortaya çıkartılmıştır. Bu potansiyel ile spor, en büyük gelişme gösteren sektörler kategorisinde ilk sırayı almaktadır (Heinemann, 1995: 250).

4. Medya – Spor Etkileşimi

İletişim sektöründe giderek artan ticarileşme, medyanın temel karakterini etkilemiş ve radikal bir şekilde değiştirmiştir. Uydu anten ve kablolu yayınlar aracılığı ile daha çok ekonomik kaygılar güdülerek – AB ülkeleri kamu yayıncılığı dâhil – hedefler belirlenmiştir. Toplumsal yaşamı etkileyen ve yönlendiren sporun ekonomik açıdan da değerlendirilebileceği fikrinin eylem planına dönüştürülmesi gecikmedi. ABD'de, "sporda ticarileşmesi"nin benzeri yaklaşımlar Avrupa'da görülmesi üzerine "sporun ruhunun değiştirileceği" yönünde ciddi kaygılar vardır (Cerrahoğlu, 2005a: 30-31). Kitlelerde büyük beğeni yaratan spor yayınları ekonomik göstergelerle de sabittir. Avrupa'da yaz olimpiyat oyunlarının TV yayın hakları kronolojisi incelendiğinde; 1980 Moskova için 9 milyon DM, 1992 Barselona için 137 milyon DM, 1996 Atlanta için yine 137 milyon DM, Sidney 2000 için ise 555 milyon DM ödenmiştir. Yayınlar, daha yüksek ücret tekliflerine rağmen IOC

tarafından kamu yayıncılığı gözetilerek Avrupa Yayın Birliğine (EBU) verilmiştir (Heinemann, 1995: 225, Waldhauser, 1999: 34-35, Preuss, 1999: 31-33, Rahman u.a, 1998: 123).

Spora toplumsal yaşamda olan talep TV yayın ücretlerinin periyodik artışı ile de gözlemlenebilmektedir. 20. yüzyılın son çeyreğinde sporda ticarileşmenin önündeki engellerin kaldırıldığı düzenlemeler yapıldı, para sporun içine legal olarak girdi. İzin verilen yasal ticarileşmeyi ve devamında gelişmeleri irdeleyen, arka planında ekonomi bilimi olan "Spor Ekonomisi" isimli yeni bir bilimsel alanın varlığı 1990'dan sonra teorik boyutlarıyla sunuldu (Freyer, 2003: 43).

5. Futbolun Ayrıcalığı

Türkiye'de de kamu yayıncılık tekelinin sona ermesi, özel medya şirketlerinin yayın hayatına başlaması ile futbol endüstriyel bir boyut kazandı (Cerrahoğlu, 2004:95). Futbola görünmemiş yatırımlar yapıldı, ulusal ve uluslar arası platformlarda futbol yayın hakları en çok tartışılan konu oldu. FIFA ve UEFA gibi uluslar arası kuruluşlar, "ticarileşme" ve "profesyonelleşme"nin etkilerine maruz kalarak radikal yapısal değişikliklere onay verdiler. Dünya kupası yayın haklarındaki fiyat patlamaları gelişmeleri özetlemektedir; Fransa 1998 Kupasının Avrupa bölümü yayın haklarına 65 milyon DM ödenmiş, bir sonraki Japonya / Kore 2002 organizasyonu 915 milyon DM'a pazarlanmıştır. Fiyat artışı % 1000 den fazladır (Waldhauser, 1999: 34). Futbol – TV arasındaki ilişki; siyam ikizlerine benzetilmekte, birisi olmadan diğerinin çok zor yaşayabileceği (Calmund, 1999:31) belirtilmektedir.

AB'nin lider ülkesi Almanya'da futbol, 1 numaralı halk sporudur. Futbolun bu toplumsal önemi zamanla ekonomik boyutunu da geliştirmiştir. Alman Futbol Federasyonundaki (DFB) üye sayısı 1997 yılında ilk kez 6 milyonu aşmıştır. Bu veri 1950'li yıllarla kıyaslandığında üye sayısında üç katı geçen bir oran görülmektedir. Almanlar üzerine yapılan bir araştırmada, 14 yaş üzeri nüfusun 39 milyonluk bir kesimin (% 62) futbola ilgilendiği tespit edilmiştir, içeriğinde;

- %19'u (12,2 milyon kişi) futbol ile az ilgilenmekte,
- %25'i (15,9 milyon kişi) futbol ile ilgilenmekte,
- %18'i (10,9 milyon kişi) futbol ile yakından ilgilenmekte,
- %10'nu aktif ve düzenli futbol oynamakta,
- Spor yapan toplam gençlerin %25'i futbolu tercih etmekte,

oldukları tespit edilmiştir. Aktif futbolcuların büyük çoğunluğunun da 14 – 19 yaş gurubunda olduğu verilerine ulaşılmıştır (Rahman u.a, 1998: 87).

Futbola ilgilenen Federasyonlar – Kulüpler – TV Kanalları – Malzeme Üreten Firmalar – Spor iletişim şirketlerinin tamamının hedef grubu, seyirci ve izleyicilerdir. Yayın haklarını alabilmek için özel TV şirketlerinin ödediği yüksek rakamlar, kar elde edebilmek adına yapılmış ticari yatırımlardır. Şifreli kanallarda (Pay TV'ler) sunulan futbol maçları için izleyiciler para ödemek zorunda kaldı. Ayrıca stadyumlara giriş ücretlerinin yükselmesi, futbol yayınları sırasında yayımlanan reklâmlar yanında stadyumlarda görülen "ırkçılık", "ayrımcılık" ve "vandalismus" vb. gibi yeni ve beklenmedik sosyal gelişmeler ve yaklaşımlar, Avrupa'da futbolseverleri bir araya getirdi, platformlar oluşturuldu. Taraftarlar rakip oldukları kitlelerle ortak hareket ederek, kazanılmış hakların ve müşterek menfaatlerin korunması anlamında birlikteliklerle, lobi faaliyetlerine giriştiler.

6. Araştırmanın Amacı

Sivil Toplum Kuruluşları; Birleşmiş Milletler 'in 1945 yılında, hükümet içi uzmanlık kuruluşları ve uluslararası özel kuruluşların katılım hakları arasındaki farklılaşmaları belirleyen beyanname ile ortaya koyduğu bir olgudur. Bu nedenle STK olarak tanımlanan farklı birçok dernek için kabul edilmiş genel bir tanım bulunmamakta ve farklı durumlar için terimler farklı anlamlar taşımaktadır (Willets, 2001). Buradan hareket ile STK yapılanmasındaki temel çıkış noktası olan "devlet dışı yapılanma" futboldaki taraftarlar dernekleri ile örtüşüp örtüşmediği, diğer bir deyimle; Taraftar Dernekleri tarzındaki yapılanmalarının birer STK olarak kategorize edilip edilemeyeceği konusu bu araştırmanın ilgi alanıdır.

Türkiye'de ki futbol taraftar derneklerinin yapılanması, yönetimi ve faaliyetleri incelendiğinde; kulübün uzantısı şeklinde davrandıkları, kulüp yönetimlerinden bağımsız hareket edemedikleri gözlemlenmektedir. Bu görüntü doğal olarak yapılanmaların birer STK olarak değerlendirilemeyeceği kanaati oluşturmaktadır. Fakat Avrupa'da futbol kulüp taraftarı dernekleri veya benzeri yapılanmalar incelendiğinde, bu yanılsama değişmektedir. Avrupa'da ki bazı guruplar taraftar kimliğinden tamamen sıyrılarak futbol isimli ürünün "daha ucuz", "daha rahat" ve "daha az ticarileşmiş" yönü üzerine çok ciddi yapılanmalar aracılığı ile örgütlenmekte, lobi oluşturarak kendilerini kabul ettirdikleri gözlemlenmektedir.

7. Avrupa'da Örnek Yapılanmalar

Ulusal Aktif Futbol Taraftarları (Das Bündnis Aktiver Fußball-Fans - BAFF) isimli örgütlenme, Almanya'da Nisan-1993 tarihinde Hitler'in doğum günü anısına yapılmak istenen milli maçı engellemek amacı ile bir araya gelen kitlelerden doğdu. Bu ortak anlayış sayesinde BAFF 200'den fazla üye ve futbola ilgili kurum ve kuruluşlardan katılımlarla Ağustos-1993'de kurulmuştur. Daha sonra;

- Temmuz-1994'de 1. kongre, Temmuz-1997'de 2. kongre
- Ocak-1998'de Mainz'de kış buluşması
- Temmuz-98'de 3. kongre, Ağustos-98'de ırkçılığa karşı bir organizasyon
- 1999'da 4. kongre ve 2002'de 5. kongre

düzenleyerek kurumsal etkinlikler organize etti. CD - Tişört vb. gibi takım ruhu için materyaller hazırladı. "Olay Yeri – Stadyum" (Tatort - Stadion), "Top Hırsızda" (Ballbesitz ist Diebstahl) isimli kitaplar yayımladı ve güvenlik güçlerinin seyircilere karşı sert önlemleri protesto eden "Futbol taraftarlarına karşı en güzel 100 özel görüntü" (Die 100 "schönsten" Schikanen gegen Fußballfans) gibi etkinlikler sergilemektedir. Kuruluktan hemen sonra Frankfurt'ta (1994) ve Cenevre'de (1995) stadyumlarda oturarak maç seyretme zorunluluğuna karşı protestolarda bulunmuş, Bologna'da ilk kez (1995) düzenlenen "Ultra-Kongre"ye delegasyon göndermiştir. Brighton'da düzenlenen "Fans United Days" organizasyonuna (1997-1998) katkı sağlamıştır. Gönüllülük esasına göre icra edilen bu seviyeli etkinlikler, etkili olmuş ve üst seviyede Alman kamu yöneticileri tarafından karşılık bulmuştur;

- Ocak-2004'de Alman Cumhurbaşkanı Johannes Rau'nun makamında BAFF'ın 4 temsilcisi, DFB'den ve DFL'dan temsilcilerle toplantı,
- Temmuz-2005'de dönemin içişleri bakanı Otto Schily ile 3 temsilci BAFF'ın KOS projesi hakkında görüşmelerde bulunmuştur.
- Eylül-2005'de, sporda şiddete tedbir adına kamera ile taraftarların izlenmesi konusunda BAFF'ın "PROFans" projesinin kamuoyuna takdimi,
- Stadionwelt (Stadyum Dünyası) dergisinin daveti üzerine Alman Futbol Kulüpler Birliği (DFL) ve Frankfurt futbol kulübü başkanı ile eğgüdüm.

BAFF Avrupa'da benzer aktivitelere de ilgi göstermekte, çeşitli internet ağı etkinliklerine katılmaktadır. Ayrıca Video-Aksiyonu "Show Racism the Red Card" projeleri organize etmekte, Almanya çapında iki yılda bir kongre düzenlemektedir.

8. Irkçılığa Karşı En Etkin Yapılanma:FARE

"En güzel oyun olan futbol"u bir "hastalık" olan ırkçılığa karşı korumak amacı ile Avrupa'nın çok çeşitli kesimlerinden duyarlı taraftarlar, futbol federasyonlarından ve futbolcu sendikalarından gelen guruplar Şubat-1999 tarihinde Viyana'da bir konferans düzenledi ve sonrasında bir STK denilebilecek bir yapılanmaya gidildi. Adı, "Football Against Racism in Europe" (FARE) olan bu sivil inisiyatif gurubu, "Dünyada herkes en güzel oyun olan futbolu hiçbir korku ve endişe içerisinde olmadan oynama, izleme, konuşma, kritik etme hakkı ve özgürlüğü vardır" sloganı ile örgütlendi. Stadyumlarda, maçlarda, soyunma odalarında, antrenman sahalarında, bürolarda, sınıflarda; taraftarlardan, oyunculardan, antrenörlerden, yöneticilerden ya da eğitimcilerden gelebilecek "yabancı düşmanlığı" ve "dışlayıcı yaklaşımların" her türlüüne karşı mücadele edilmesi gereği ile yapılanmıştır.

Geliştirdiği aksiyon planında; özellikle ırkçılıkla mücadeleyi hedef alan FARE, 13 farklı Avrupa ülkesinde internet ağı ile eylem planını uygulamaktadır. Bu planda; ırkçılık, yabancı düşmanlığı, ayrımcılık, aşağılamak, küçümsemek gibi yaklaşımlara karşı kamuoyu oluşturmaktadır. FARE; farklı etnik gurupların kültürel birlikteliğinin korunması yanında futbolun en yüksek kullanılabilirliği hedefler ve taraftarın ortak hareket etmesini öngörür. Bu amaçla;

- Almanya'dan; <http://www.demballlegal.de> , <http://http://www.flutlicht.org>
- İngiltere'den; <http://www.furd.org> , <http://www.kickitout.org>
- Hollanda'dan; <http://www.gaysport.info>
- Avusturya'dan; <http://www.fairplay.or.at>
- Fransa'dan; <http://www.licra.org/licrasport>
- Polonya'dan; <http://free.ngo.pl/nw/>
- İtalya'dan; <http://www.progettoultra.it> , <http://www.uisp.it>

vb. gibi sanal birliktelikler kurulmuştur. FARE'nin yapılanması incelendiğinde kurumsal anlamda bir mükemmellik göze çarpmaktadır. FARE'nin partneri "Progetto Ultra" Bologna'da bir Dokümantasyon merkezi kurmuş olup, burada Sporda ırkçılık ve ayrımcılıkla ilgili Avrupa'yı kapsayan video, kitap, taraftar etkinlikleri, web sayfaları, fotoğraflar vb. gibi materyalleri arşivlemektedir.

Futbol üzerine organizasyonlar arasında en etkinlerinden birisi de, kulüplerden bağımsız olarak kurulan ve futbolun her seviyedeki takımların taraftarlarına seslenmeği hedefleyen "*The Football Supporters Federation*" (Futbol Taraftarları Federasyonu - FSF)'dur. İngiltere çapında faaliyet gösteren bu organizasyon, taraftarlarla kulüplerin ilişkilerinin iyileştirilmesini hedeflemektedir. Ayrıca bilet fiyatlandırılmasının kontrol altında tutulmasını, futbol organizasyonlarında taraftarların daha çok söz hakkı olması, tribünlerde tamamen koltuk olması yerine geleneksel biçimde ayakta durulacak alanlara da yer ayrılması ve maçların televizyonların çıkarlarına göre ayarlanan zamanlarda değil, yine geleneksel biçimde Cumartesi saat 15.00'te oynanmasına yönelik kampanyalar düzenlemektedir.

"*Blueprint for Football*" adı verilen ve liglerin Premiership, Football League gibi ayrımlar yerine tek bir yapı içinde düzenlenmesi istenilmektedir. Buna ilaveten televizyon ve gişe hâsılatlarından tüm profesyonel kulüplere eşit şekilde dağıtılacak bir pay ayrılması, liglere katılım kıstaslarının en aza indirilmesi ve kulüp sahiplerinin bu iş için düzgün ve uygun kişiler olup olmadığı konusunda denetim yapılmasını talep etmektedirler (Yurdesin, 2005:116).

Taraftarların ticarileşme karşıtı hareketleri sermayeyi de hedef almaktadır. 2005 yılında Borsada kötü günler yaşayan Almanya'nın ünlü kulüplerinden BVL-Borussia Dortmund'un hisselerini satın alan İstanbullu işadami Sadettin Saran taraftarların yoğun muhalefeti ve kamuoyu baskısı sonucu hisse oranını yükseltmeyi planlarken, elindeki hisseleri devrederek kulüple bağlantısını sonlandırmıştır. Bu olayın benzeri medyada büyük yankı ile İngiltere'de 1998 yılında yaşanmıştı. Manchester United Kulübünü satın almak için teklif veren uluslar arası medya imparatoru Murdoch'un girişimi, oluşturulan bir taraftar hareketi tarafından gönüllülük esasına göre çalışılarak engellenmiştir. Bir kampanya dâhilinde sürdürülen çalışmalarda; birçok tanınmış kişinin katkıları ve şehrin işadamlarının desteği yanında dünyanın çeşitli yerlerinden takımları kendi istekleri dışında sermaye guruplarınca satıl almış ya da el değiştirmiş başka kulüp taraftarlarının özverileri ile durdurulmuştur (Yurdesin, 2005:116). Olayın sansasyonel tarafı Murdoch'un amacına ulaşamamasından ziyade, taraftarların sermayeye karşı örgütlenerek, görülmemiş bir kampanya ile birlikteliklerini pekiştirmeleridir.

9. AB ve Sivil Toplum

Sivil toplum kuruluşu içeriğinde AB Ekonomik Sosyal Konsey (ESC) ve AB Sivil Toplum Veri Tabanı (CONECCS) çeşitli ama birbirleriyle örtüşen tanımlar getirmekte, CONECCS ise bunları biraz daha net tanımlamış ve daha da geniş tutmuş;

- Ticaret birlikleri
- Sendikalar
- İşveren kuruluşları / profesyonel federasyonlar
- Hükümet dışı kuruluşlar (NGO)
- Hizmet ve üretim birlikleri
- Yerel idarelerin birlikleri
- Politik ilgi grupları
- Dinsel ilgi grupları
- Diğer gruplar.

Sıralanan maddelerden de görüleceği üzere CONECCS kriterleri ESC kriterleri üzerine oturtulmuş olmakla birlikte, çok daha geniş içeriklidir (Demircan; 2003). Belirtilen sınırlar içerisinde yapılan ve aktivite sergileyen ya da sergilemek isteyen STK'larına danışmanlık ve eğitim vermek amacı ile Türkiye'de kurulmuş AB Komisyonunca da desteklenen Sivil Toplum Geliştirme Merkezi (STGM) de kendi iç yapılanmasında 21 farklı birim oluşturmasına rağmen spor - futbol hakkında direkt bir yapılanmaya yer vermemiştir. STK Destek Ekibi, çalışmalarını planlarken Türkiye'deki STK'ların bir profilini çıkartmıştır.

Yerel Sivil Girişimler Programında birlikte çalışacağı hedef kitleyi netleştirmiş ve bazı kriterler belirlenmiştir: Kadın, çevre, çocuk, kalkınma, kültür, engelliler, insan hakları, tarih alanında etkinlik sergileyen STK'lar yanında kar amacı gütmeyen şirketler, kooperatifler, dernekler, vakıflar, odalar ve birlikler şeklinde sıralanmıştır. Tüzel kişilikleri sayılan kuruluşların devlet ile organik bir bağı olmaması, demokratik bir seçim ile yönetimlerinin seçiliyor olması ve bütçesinin en az %50'sinin devlet dışı kurumlardan ve bireylerden kaynaklanıyor olması öngörülmektedir. Yerel bazda örgütlenmiş STK'ları; kamunun yararına faaliyetler gösteriyor olması -kamu yararına çalışan dernek statüsü zorunluluk değil – destek ve danışmanlık için ön şartlar olarak sıralanmaktadır (Demircan; 2003). Yukarıda belirtilen açıklamalar doğrultusunda araştırmada sorgulanan "futbol taraftar dernekleri"nin statüsü biraz da zorlama ile ancak 9. madde kapsamında yorumlanabilir.

Sonuç

Futbol, Futbolun ticarileşmesi, seyircilerin stadyumlarda maç seyretmelerine sınırlamalar getirilmesi, bilet fiyatlarının artırılması, TV'lerden ücretsiz maç seyredilebilirliği gibi alışılagelmiş kazanımlarını kaybedilmesi, sporun sosyal çevreleşme sürecinde yaşanan ırkçı sorunlar, sermayenin sınır tanımaz tarzı, hak arama düşüncelerini tetiklemiştir. Ticarileşme sürecine reaksiyon olarak gelişen yapılanmalarda; futbolseverlerin "*tarafdarlar konumundan müşteri statüsüne*" indirgenmeleri, tartışılan protest yapılanmanın en temel çıkış noktasını oluşturmaktadır. TV'lerin naklen futbol maçlarında (Türkiye'de) kontrolsüzce reklâm yayınlamaları, futbolseverleri öfkeliyorlar, ticaret hukuku açısından "müşteri memnuniyeti" kapsamında şikâyet konusu olabilecek bir boyuttadır (Cerrahoğlu, 2005b:211). Ticarileşmenin olumsuz sonuçlarından direkt etkilenen başka bir grup, evli bayanlardır. İspanya'da TV-Radyo yayın bombardımanının gece saat 02.00'lere ve daha sonralarına taşması nedeniyle sosyal sorunlar yaşanmaktadır. Madrid'de kocalarını futbolda kaybettiklerinden yakınan kadınların kurduğu "*Yalnız Kadınlar Kulübü*" örgütlenerek hak arama mücadelesi sergilemektedir (Bucher, 1999:96-97).

Bireylerin yerine şirketlerin kollandığı günümüz dünyasında spor kulüplerinin, sermaye kaynaklı değil de insan kaynaklı birlik olan dernek şeklinde örgütlenmeleri artık beklenmemekte (Gürten, 2005: 145), olduğu bir süreç yaşanırken, futbolun hedef kitlesi ve onun gerçek sahiplerinin fikirleri önemsenmelidir. Kaldı ki futbolun sağladığı üst düzey tanınmışlık derecesi, yüksek popülerite ve sağladığı büyük rant itibarı ile mafya gibi gayri hukuki yapıların ilgi alanı içerisindedir (Kılıç, 2004: 49).

Futbol taraftar derneklerinin STK olarak değerlendirilmesi gereği doğmuştur. Kaldı ki, sporun toplumsal yaşamda oynadığı rol daha da artacağı kaçınılmazdır. Sporun ticarileştiği yeni süreçte, medya – ekonomi gibi dev sektörlerin yörüngesine girilmiş, suiistimal edilme olasılığı yükselmiştir. Pasif kitlelerin en sevgili uğraşları üzerinde çeşitli yatırımlar planlanırken, tüketici kitlelerin kazanımlarını korumak gittikçe zorlaşacaktır. Bundan dolayı sivil bireylerin devlet dışı yapılararak oluşturdukları Futbol Taraftar Derneklerinin, STK kapsamına alınarak, desteklenmesi ve güçlendirilmesinde kamu yararı olduğu düşünülmektedir.

Kaynakça

- Büch, Martin Peter; (1998), "Sportökonomik: mehr Effizienz und Beratung für den Sport – Arbeitskreis Sportökonomie gegründet," in: **Sportwissenschaft, Schwerpunkt: Sportökonomik**, September (3-4), Hoffmann Verlag, Schorndorf.
- Bucher, Georg; (1999), "Klub der einsamen Frauen", in: **Hattrick - Zeitschrift für Fußball**, Ausgabe 1, IV. Quartal 1999, Edition 1999 / 2000.
- Calmund, Reinert; (1999), "Fußball und Fernsehen – Kooperationen, Einflüsse, Abhängigkeiten", in: **Der Zukunft der Bundesliga: Management und Marketing im Profifußball**, Michael Schaffrath (Hrsg.), Verlag Die Werkstatt, Göttingen.
- Cerrahoğlu, Necati; (2005a), "Futbolun Ekonomisi Avrupa'da da Amerikanlaşıyor", **Türkiye Futbol Federasyonu Aylık Futbol Dergisi: TamSaha** (Nisan) Sayı:6: 30-31.
- Cerrahoğlu, Necati; (2005b), "Sports Broadcasting in The TV Channels in Turkey", **The 46 th ICHPER Anniversary World Congress**, November, 9-13: 209-212, Istanbul.
- Cerrahoğlu, Necati; (2004), **Sportmedien und Sportjournalismus in der Türkei**, Schriftenreihe für internationale Sportwissenschaften 1, Önel Verlag, Köln.
- De Kepper, Christophe; (1993), "Die EG-Kommission und der Sport: Auswirkungen und Perspektiven", in: **Das Europa des Sports: Sports und Sportpolitik ohne Grenzen**, Tokarski - Petry (Hrsg.), Sport und Strauss, Veröffentlichungen der Deut. Sporthochschule Köln, Bd. 12, Köln.
- Demircan, Samet; (2003), "Türkiye'de Sivil Toplum ve Avrupa Birliği", **12. Avrupa Kalite Kongresi** (Kalder), 12-15 Ekim, İstanbul.
- Gürten, Kadir; (2005), "Harpastum'tan Televizyon Futboluna: Spor, Endüstrileşme ve Hukuk İlişkisi Üzerine Düşünceler", **Toplum ve Bilim: Spor özel sayısı**: 103: 138-146.
- Heinemann, Klaus; (1995), **Einführung in die Ökonomie des Sports- Ein Handbuch**, Beiträge zur Lehre und Forschung im Sport; Bd. 107, Hofmann Verlag, Schorndorf.
- Hermanns, Arnold; (2001), "Sportsponsoring und sein gesellschaftlicher Stellenwert", in: **Huckepackfinanzierung des Sports: Sportsponsoring unter der Lupe**, Sportökonomie: Bd. 2, Arbeitskreis Sportökonomie e.V., Verlag Karl Hofmann Verlag, Schorndorf.
- Hunziker, Preus; (1988), **Medien, Kommunikation und Gesellschaft- Einführung in die Soziologie der Massenkommunikation**, Wissenschaftliche Buchgesellschaft, Darmstadt.
- Kılıç, Ecevit; (2004), **Kirli Kramponlar – Futbol ve Mafya**, Bilge Karınca, İstanbul.

- Preuß, Holger; (1999), **Ökonomische Implikationen der Ausrichtung Olympischer Spiele von München 1972 bis Atlanta 1996**, Agon- Sport Verlag, Kassel.
- Rahmann, R. u.a; (1998), **Sozio – Ökonomische Analyse der Fußball- Weltmeister-schaft 2006 in Deutschland**, Wiss. Berichte des BISP; Bd.4, Sport und Strauss, Köln.
- Tokarski, Walter; (2001), **Spuren – Sportpolitik und Sportstrukturen in der Europäischen Union**, Ed. Sport & Freizeit 6, Meyer und Meyer Verlag, Aachen.
- Waldhauser, Hermann; (1999), **Die Fernsehrechte des Sportveranstalters**, Kühl – Tettinger - Vieweg (Hrsg.), Beiträge zum Sportrecht: Bd. 5, Ducker & Humblot, Berlin.
- Yurdesin, Dursun; (2005), "Futbol, Kamusal Alan ve Demokrasi", **Toplum ve Bilim: Spor özel sayısı: 103: s. 107-120.**
- Willetts, Petter; 2001, <http://www.staff.city.ac.uk/p.willetts/NGOS/NGO-HOME.HTM>

KÜLTÜR VE SANAT ALANINDA ÖZEL SERMAYE VE BELEDİYELERİN SON DÖNEM GİRİŞİMLERİ

Mimar İsmail ERTEN
İSEM Mimarlık Ltd. Şti. ÇANAKKALE

Özet

Kültür ve sanat alanı, cumhuriyetten günümüze, devlet alanı olarak gelişmiştir. Son yıllarda hızla çoğalan müzeler, kültür ve sanat alanının özel sermaye tarafından da keşfine yol açtı. Koçların, sanayi müzesi ve pera müzesi, Sabancıların atlı köşk müzesi, Eczacıbaşıların İstanbul Modern müzesi bu girişimlerin başında gelir.

Öbür yandan, bir çok belediyenin kent müzesi anlayışını yaşama geçirdiği bir dönem yaşıyoruz. İzmir Büyükşehir, Bursa Büyükşehir belediyelerinin açtığı kent müzeleri bunların başında geliyor.

Bu bildiri, özel sektör ile belediyelerin kültür ve sanat alanında müzeler aracılığıyla atağa geçtiği bir sürecin irdelemesini yapacak. Ayrıca, Çanakkale yerelinde girişimleri süren, Çanakkale Kent müzesi, Korfman Kütüphanesi, Troia Müzesi, gibi süreçlerin bilgisini aktaracak. Yerel sermaye ve özel sektörün bu sürece katılımı üzerine saptamalarda bulunacaktır.

Anahtar Kelimeler: *Kültür, Sanat, Sermaye, Belediye*

Abstract

Culture and art space have been developed as an official space during Republic. In recent years increasing number of museums also caused discovery of culture and art space by private capital. Koç's industry and pera museum, Sabancı's equestrian pavilion museum, Eczacıbaşı's İstanbul Modern Museum are the first of these enterprises.

Also, we are living in the period of lots of municipalities create city museum mentality. City museums which are opened by İzmir Büyükşehir, Bursa Büyükşehir Municipalities are the pioneers of them.

This paper examines the process of private sector and municipality accelerations in culture and art spaces, introduces the informations of Çanakkale local ongoing enterprises, like Çanakkale city museum, Korfman Library, Troia museum. This paper also determines the participation of the local capital and private capital on this process

Keywords: *Culture, Art, Capital, Municipality*

Giriş

Cumhuriyet aynı zamanda bir uygarlaşma projesidir. Dolayısıyla, ulus devlet sınırları içinde yaşayan insanların, modern kavramıyla ortaya çıkan anlayışlara hazırlanması projesidir. Cumhuriyetin ilk dönemlerinde, çağdaş dünyanın, batı demokrasilerinde ve Avrupa ülkelerinde uyguladığı bir çok model örnek alınır ve Anadolu insanına uygulanır, böylece çağı yakalamanın üst yapısı oluşturulur. Özellikle halk evleri aracılığıyla ve kültür sanat alanında, yaygın bir eğitim süreci başlatılarak uygarlaşma modelinin pratik uygulamasına geçilir.

Kültür ve Sanat alanındaki bu model, yani devlet eliyle sürecin ve sonucun oluşturulması modeli, bir çok değişikliğe rağmen hala devam etmektedir. Kültürel mekanlar, tiyatro salonları, galeriler, müzeler devletin tekelindedir. Kültür ve sanat adamlarının kadroları devlet kadrosudur, meslek içi eğitimleri ve insan kaynaklarının gelişmesi devletten beklenen asli görevlerdendir.

Fakat son dönemlerde, kültür ve sanat alanında bir çok değişiklik yaşanmaktadır. Bu bildiri bu değişiklikleri tespit edip, irdelemeyi hedefler.

Özel Sermayenin Kültür Ve Sanata İlgisi

Bilinmektedir ki, Avrupa kent soyluları (Burjuvası) ve kent sermayesi, orta çağdan bu yana sanatın gelişmesine destek olmuş, bir çok sanatçıyı himayesine almış, sanat ürünlerine değerinin çok üzerinde bedeller ödeyerek sanatın ve sanatçının yaşamasını ve gelişmesini sağlamıştır. Kökleri derin bir çok Avrupa ailelerinin elindeki sanat koleksiyonları, bir çok az gelişmiş ülkenin ulusal koleksiyonundan daha fazladır. Dolayısıyla batı sermayesi, sadece para ve mülk ile zenginliğini ilan etmez, kültüre ve sanata yaptığı yatırımlar, elindeki kültür ve sanat koleksiyonları esas zenginliğin göstergesidir.

Ülkemiz sermayesi, bu durumu anlamakta oldukça zorluk çekti. Şark uyanıklığı ile kuralsız yaşamın sonsuz desteğini arkasına alan bazı kişiler, ikinci dünya savaşıdan sonra, devletin desteğini de arkasına alarak, özel sermaye olmayı gerçekleştirdiler. Fakat ilk kuşak ulusal sermaye, zenginliği sadece para, gayrimenkul gibi ölçülebilir maddi değerlerle kıyasladılar. Dolayısıyla, kültür ve sanat alanına girmek, destek vermek ve yatırım yapmak hiçbir zaman öncelik haline gelmedi. Ulusal sermayenin özellikle 2. kuşağı, 1990'lar sonrası gittikçe artan küreselleşme ilişkileri ve uluslar arası sermaye ile yaptıkları evlilikler sonucu, batı sermayesinin kültür ve sanata olan ilgisini görür. Çoğu zaman, kendi kültürsüz ve sanatsız durumları, batı sermayesi karşısında utanılacak hal olarak algılanır.

Bu kritik süreçle birlikte, ülkemizde yaşayan ve cumhuriyetle birlikte ulusal sermaye haline dönüşen bir çok zengin ailenin kültür ve sanat alanına girdikleri, vakıf türü yan örgütlenmelerle bu alanda kurumsallaştıkları, özel koleksiyona önem verdikleri görülür. Özellikle 2000'li yıllarda, oluşturdukları müzelerle kültür ve sanatın topluma sunulması ve toplumla paylaşılması için de önemli yatırımlar gerçekleştirilir. Bunların bir kaçını sayarsak; Sabancıların Atlı Köşkü, Koçların Sanayi Müzesi ve Pera müzesi, Eczacıbaşıların İstanbul Moderni. Bu tür mekanlarda yapılan kültürel ve sanatsal etkinlikler ülkemizin yanı sıra, dünya açısından da önemli sayılmaktadır. Çektikleri ilgi ve ziyaretçi, Cumhuriyet tarihinde rekor sayılabilecek düzeylere ulaşmaktadır. Bugünlerde, ülkemiz büyük sermayesinin bir kaç tarafından başlatılan bu tür kültür ve sanat girişimleri, henüz bu duruma gelemeyen diğer büyük sermayeyi de, bu alana hızla girme yarışına çekmektedir. Dolayısıyla, özel sermayenin kültür ve sanat alanına girme yarışı, bugünlerde sıkça tanık olacağımız durumlardandır.

Yerel Yönetimlerin / Belediyelerin Kültür ve Sanata İlgisi

Yine bilinmektedir ki, batı kentlerinin ve yerleşimlerinin her birinde, kentin tarihini, kültürel değerlerini ortaya koyan bir kütüphane, sanat evi, gibi mekanları vardır. Bu mekanlar, özellikle kentte yaşayan çocuk ve gençlerin yaşadıkları mekana ve kültüre tanık olmalarını, kimlikli bireyler haline gelmelerini ve aidiyet hissi ile kentlerinde mutlu olmalarını sağlar. Ayrıca, kenti ziyarete gelen kişilerin bilgilendirilmesini sağlar. Bu tür mekanlarda düzenlenen sanatsal faaliyetlerle, küçük yerleşimler bile sanatla iç içe bir yaşam sürdürürler. Bu tür demokrasilerde, kültür ve sanat alanı yerel yönetimlerin asli görevi olarak kabul edilir.

Bu durum bizim ülkemizde ne yazık ki böyle görülmedi. Belediyeler, kentin çöpünü toplayan, suyunu ve kanalizasyonunu sağlayan, yolları asfaltlayan ve diğer bayındırlık faaliyetlerini yapan kurumlar olarak görüldü. Kültür ve sanat alanının belediyeler eliyle yürütülmesi tehlikeli görüldü. Ulusal devlet politikasının parçalanacağı paranoyası ve "milli şuuru" belediyeleri bu alandan uzaklaştırdı. Hatta, kültür ve sanat alanında etkinlik yapan belediye başkanları, boşa para ve zaman harcamakla suçlandı, haklarında soruşturmalar açıldı.

Fakat 2000'li yıllarla birlikte ve Avrupa Birliğine girme sürecinin de etkisiyle, tüm bu durumun değiştiğini, radikal dönüşümlere başlandığını görmekteyiz. Örneğin, müzeler(özel birkaç müze hariç), sanat galerileri, tiyatro salonları, kültür merkezleri gibi mekanların personeliyle birlikte belediyelere veya özel idarelere devri yönünde yasal değişiklikler tamamlanır. Yerel yönetimlere, kültür ve sanatın görevleri olduğu bildirilir. Bir başka örnek ise, bazı belediyelerin kent müzesi kurma girişimleridir. İzmir, Kastamonu, Bursa, gibi kentlerin öncülük ettiği kent müzeleri gittikçe yaygınlaşmaktadır. 2000 yılında kurulan ve ulusal olarak yaygınlık kazanan Tarihi Kentler Birliği örgütlenmesi, özellikle tarih ve kültür alanında kentlere ve kent yöneticilerine önemli açılımlar sağlar ve kent müzelerinin yaygınlaşması politikasını oluşturur. Tüm bu durumlar, önemündeki süreçte yerel yönetimlerin kültür ve sanat alanında daha yetkin ve aktif olacaklarını bizlere gösterir.

Bir STK Denemesi: İstanbul Müzesi

Devlet yani merkezi yönetim kültür ve sanat alanında hep vardı. Yerel yönetimler özellikle belediyeler ile özel sermayenin kültür ve sanata ilişkin değerlendirmesi ise yukarıdadır. Görülmektedir ki, bu 2 yapı da önemündeki süreçte kültür ve sanat alanında aktif olacaktır. Peki, ülkemizdeki Sivil Toplum Kuruluşları'nın veya sivil alanın, kültür ve sanatta etkisi ve bu alandaki yetkisi ne olacaktır?, sorusu henüz yanıtlanamaz.

Bir STK denemesi olan İstanbul Müzesi girişimi, bize bu soruyu ciddiye almamızı belgeliyor. Tarih Vakfı ülkemiz aydınlarının 1990'lı yılların başında bir araya gelerek kurdukları önemli bir STK' dır. 15 yıllık süreçte yaptıkları, ürettikleri ile sivil alanın gelişmesinde çok önemli misyon üstlenir. Tarih Vakfının kuruluşuyla birlikte oluşturduğu ana hedeflerinden birisi, İstanbul Müzesi kurmaktır. Bu hedefe ulaşmak için, Kültür Bakanlığından İstanbul-Sultanahmet'teki Darphaneyi Amire binalarının kullanım hakkını alır. Temizlik ve Restorasyon çalışmalarından sonra, 1996 yılında yapılan Habitat II çerçevesindeki "Anadolu'da Konut" ve "İstanbul" sergileri, bu yapıların topluma tanıtılması ve kamusal alana dahil olmasını sağlar.

Birkaç etkinlikten hemen sonra ve hükümet değişimiyle göreve gelen yeni bir Kültür Bakanı tarafından, darphaneyi amire binaları Tarih Vakfından alınmak ister. 10 yıla yaklaşan bir hukuk süreci ve didişme, İstanbul Müzesi hedefinin önünde ciddi bir engel oluşturur. Aslında yapılan bir müze engellemesinden daha çok, sivil alandaki STK'ların kültür ve sanat ortamından dışlanması operasyonudur.

Sonuç İçin Genel Bakış

Kültür ve sanat alanı, toplumun dönüşümüne ve gelişimine doğrudan olanak sağlar. Bu alan yıllarca, merkezi yönetimin ve devletin, politik tasarrufunda ve tekelinde kullanılır. Son yıllarda, özel sermayenin ve yerel yönetimlerin bu alanda aktif olacaklarının işaretleri bulunur. Fakat, STK'ların bu alanda varlık gösteremedikleri bir başka tespittir.

Özellikle sanat, bireysel veya grupsal üretime dayanır. Bağımsız ve özgür olmak, sanatsal yaratımın ön koşuludur. Bağımsız ve özgür sanat yapmak isteyen, bir çok sanatçı, müzisyen, şair, yazar, ressam, heykeltıraş ve diğerleri en fazla mağdur olmuş kesimler arasında yer alır. Dolayısıyla, ülkemizdeki kültür ve sanat politikası, bir boyutuyla da istenmeyen engellenmesi ve yok edilmesi üzerine gelişir.

Hal böyle olunca, kültür ve sanat alanını yönlendiren, ister devlet, ister sermaye, ister yerel yönetim olsun daima sorgulanmaya açık bir durum oluşturur. Burada esas alınacak ilke, bu yapılanmaların (devlet, sermaye, yerel yönetim, vb.) kültür ve sanat alanını yönlendirmesi ve müdahale etmesinin yanlışlığını kabul edilmeli, doğrusunun ise kültür ve sanat alanının bu yapılanmalar (devlet, sermaye, yerel yönetim, vb.) tarafından sadece desteklenmesi ve olanak artırıcı ortam sağlanması kural haline getirilmelidir.

Bu bildirin amacı, kültür ve sanatın niteliğini tartışmak değil, kültür ve sanatın gelişmesi ve yaygınlaşması için destekleyenlerin ve olanak sağlayanların gittikçe zenginleştiği ve çeşitlendiğini vurgulamaktır. Devlet tekelindeki bir kültür-sanatın yetersiz ve verimsiz olduğu görüldü. Artık, özel sermaye ve yerel yönetimlerin bu alana girdikleri / girecekleri ortamı zenginleştirir. Henüz başarılmasa da, sivil alanda örgütlenmiş STK'ların da kültür ve sanat alanında aktif hale gelmeleri bu ortamı ve platformu daha da zenginleştirir. Tüm bu yeni aktörlerin kültür ve sanat alanına girmesi, devletin bu alandan çekilmesi anlamına gelmediğinin altını çizmekte yarar var. Çünkü devlet, ulus devletler yaşadıkça, kültür ve sanatın gelişmesi için, destek olmak ve olanak arttırmakta, baş aktörlerden birisi olacaktır.

Sonuç İçin Yerel Bakış

Tüm bu değişimlerin yereli de doğrudan etkilemesi olası ve beklenen bir sonuçtur. Çanakkale, bir boyutuyla tarihi ve kültürel değerler açısından uluslararası bir üne sahiptir. Bu durum bölgedeki kültür politikasına her kesim ve aktörün müdahale etme isteğini artırmaktadır. Troia Milli Parkı ile Gelibolu Barış Parkına yönelik müdahale girişimleri bu durumu bizlere açıklar. (Boyanan evler, ideolojik mesajlı heykeller, vb.) Böylesi bir alanda, yerel politikaların ve aktörlerin hiçbir sürece dahil olmadıkları ortadadır. Bunun 2 gerekçesi olabilir, birincisi alanda hakim aktörlerin yereli dışlamaları, ikincisi ise, yerelin sürece müdahil olacak nitelikte kültür ve sanat politikası üretememe yetersizliği. Her 2 gerekçenin de Çanakkale için geçerliliği tespit edilebilir.

Son yılların popüler konularından birisi, Troia müzesidir. Henüz projesi bile olmayan bir müzeyi istemek, yerelde avunmanın göstergesi olsa gerek. Troia müzesinin tüm süreçlerine (projesi dahil) yerel yönetimlerin, yerel STK'ların, yerel sermayenin, yerel bilim çevrelerinin ve duyarlı bireylerin doğrudan katılması evrensel bir doğrudur. Fakat, görülüyor ki hiçbir bilgi, gelişme ve süreç Ankara'dan dışarıya çıkarılmıyor.

Yerel başarı olarak görülebilecek, Korfman-Osman Bey Kütüphanesi ile Çanakkale Kent Müzesi girişimleri umarız kültür ve sanat alanının gelişmesinde etkili olurlar.

Bu bildiri bir yönüyle, kent sermayesi ile yerel yönetimlere bilgilendirme ve uyarı niteliği de taşıyor. Görülüyor ki, Çanakkale kent sermayesi zenginliği hala sadece para ve maddiyat artışında arıyor. Yerel sermayenin kültür ve sanata destek ve ortam hazırlama anlayışı, reklam pankartı asmak çıkarılığında öteye geçemiyor. Aynı anlayışın belediye içinde geçerli olduğu görülüyor. Siyasi rant ve kurumsal şövenizm desteğin bir pazarlığı olarak kullanılıyor. Hazırladığımız bir sergide, belediye logosunun büyüklüğünün parasal destekle orantılı görülmesi beni hayrete düşürmüştü.

Kültür ve Sanat alanının desteklenmesi ve olanaklarının arttırılrsa üzerine, tüm aktörlerin katıldığı yerel bir hesaplaşmanın, yani atölye çalışmasının yapılması ve dersler çıkarılması kaçınılmazdır. Görülmektedir ki, kültür ve sanat alanında bütün yerel kesimlerin görev ve sorumlulukları bulunuyor. Her şeyi devletin yapması beklentisini aşarak, yeni bir durum tarifi yapmak zamanıdır. Ancak, bağımsız ve özgür kılınması gereken kültür ve sanat alanına müdahale etmeden, kısıtlama ve yönlendirmelere tabi tutmadan görev sorumluluk belirleme zamanıdır.

MÜZİK ALANINDAKİ SİVİL TOPLUM KURULUŞLARININ TOPLUMSAL VE KÜRESEL ŞİDDET KARŞISINDA ÜSTLENEBİLECEKLERİ ROLLER

Alp ÖZEREN

Müzik Eğitimcileri Derneği Merkez Yönetim Kurulu Üyesi
alpozeren@gmail.com

Özet

Günümüzde; her türlü şiddet, insanlığın en önemli ve acil çözüm bekleyen sorunlarından biridir. Yaşamakta olan “şiddet”, öncelikle “geleceğimiz” olarak gördüğümüz çocuklarımızı etkilemektedir. Türkiye çok genç bir nüfusa sahiptir ve “şiddet”in azaltılabilmesi yönünde “toplumsal yaşam kalitesi”nin gereğince artırılabilmesi en önemli unsurlardan biridir. Çözüm konusunda tüm çabayı devletten beklemek büyük bir hatadır. Devlet ile sivil toplum kuruluşlarının işlevsel iletişimi genellikle olumlu sonuçlar vermektedir. Konu “şiddet”tir ve temelinde psikolojik etmenler büyük ölçüde yer almaktadır; buna bağlı olarak “müzik ruhun gıdasıdır” yaklaşımını anımsamak gerekir. Bu temelden hareketle, müzik alanında faaliyet gösteren sivil toplum kuruluşlarının önemini kolayca görebiliriz. Bu kuruluşların etkinleştirilmesi; şiddete karşı mücadelede önemli ölçüde etkili olabilir.

Mustafa Kemal Atatürk; bir ülke için “güzel sanatlar”ın önemini daima ifade etmiş ve güzel sanatlar içinde de “müzik”in lider rolünü vurgulamıştır.

Günümüz Türkiye’sinde, genel anlamda ve müzik alanında sivil toplum kuruluşları arasında yeterli koordinasyon bulunmamaktadır. Sivil toplum kuruluşlarının etkinlik düzeylerinin artırılması; toplumsal yaşam kalitesinin artışı için de ilk adım olarak düşünülebilir. Türkiye’nin müzik alanındaki sivil toplum kuruluşlarının; kendi aralarındaki işlevsel koordinasyonu sağlamalarının ardından Dünya’da faaliyet gösteren müzik alanındaki sivil toplum kuruluşlarıyla işbirliği yapmaları olumlu sonuçlar getirilebilir.

Günümüzde, “müzik”, Dünya’da ve Türkiye’de; işyerlerinde verimi arttırmaktan tüketicinin yönlendirilmesine; bilinçaltı şartlandırma yoluyla tedaviden uzay boşluğunda “insanlığı” temsil etmeye kadar pek çok konuda ve zamanda işlevsel olarak kullanılmakta, konuyla ilgili fikirler geliştirilmekte ve deneyler yapılmaktadır.

Günümüzde; “müzik”, özellikle de müzik alanındaki sivil toplum kuruluşlarınca daha işlevsel kullanılabilirliği takdirde; Mustafa Kemal Atatürk’ün “Yurtta Barış, Dünyada Barış” ideali de tüm insanlık için etkin bir gerçekliğe dönüşebilecektir.

Anahtar Kelimeler : Şiddet, İnsan Ruhu, Müzik, Toplumsal Yaşam Kalitesi

POSSIBLE ROLES OF THE MUSIC NGO’S OPPOSITE TO THE SOCIAL AND GLOBAL VIOLENCE

Abstract

Today; “all kinds of violence” is one of the most important problems of humanity and it needs an urgent solution. “All kinds of violence” especially effects our children who are our future, at first. Türkiye has a very young population in the world and it is one of the ways to increase the quality of social life for to decrease the “all kinds of violence”. It is a big mistake, waiting everything from the government on the way of solution. It gives positive results generally; a functional communication between the governments and NGO’s. Main subject is “violence” and psychological facts are very important and we know the music is the “food of soul”... When we move from these roots; we can see easily the importance of the NGO’s which are working at music. It would give very good results to assist for making more active the NGO’s which are working at music.

Mustafa Kemal Atatürk had always stressed the importance of the fine arts for a country. He had also stressed the leader role of the music for humanity and being civil, between the fine arts.

Today; there is no good coordination between NGO’s generally and between the music NGO’s in Türkiye. To develop the activities of NGO’s is the first step for increasing the social life quality. A coordination of the music NGO’s of Türkiye with the music NGO’s of the world would give good results, after a functional coordination in the country.

Today; humanity use “music” from to increase the “work quality and performance” to “orientation of consumers”; from “cures by mind condition” to “represent the humanity in the universe (by the Voyager I & II) and many other ways functionally; and develop “using of music” day by day.

If we can use music more functional (especially by the music NGO’s) for to prevent the violence in the new millenium; the “Peace at home, peace in the world” ideal of Mustafa Kemal ATATÜRK would be an effective reality for the humanity.

Keywords: Violence, Human Soul, Music, Social Life Quality

GİRİŞ

*BİR YANDA MÜZİK, BİR YANDA SAVAŞTA ÖLENLER...
BUNCA SAVAŞTAN HÂLÂ DERS ALMADIK MI?
BİR YANDA MÜZİK, BİR YANDA SAVAŞTA ÖLENLER...
DOST OLMAK VARKEN SAVAŞTAN BIKMADIK MI?
UNUTMAYIN;
İNSANOĞLU, KARDEŞÇE BİR YAŞAM İSTEMEZSE EĞER YOKOLUR...
BİR YANDA MÜZİK, BİR YANDA SAVAŞTA ÖLENLER...
DOST OLMAK VARKEN SAVAŞTAN BIKMADIK MI?
HAYDİ ÖNEMSEYİN; BİRŞEYLER SÖYLEYİN;
ÜSTÜNDE DÜŞÜNÜN;
SICAK YUVANIZDA BİR DÜŞÜNÜN...*
(Özeren, 1999)

“Şiddet” Kelimesi İle Ne Kastedilmektedir?

Şüphesiz; “**savaş**”, toplumsal ve küresel olarak, “**şiddet**”in ulaşabileceği en vahim noktadır. Ancak; şiddet kavramını, günümüz dünyasında, görsel, işitsel, psikolojik vb. tüm boyutlarıyla ele almakta yarar bulunmaktadır. Bu bağlamda; öncelikle “**gürültü**” konusuna değinmek gerekir.

“Birgün gelecek ve insanlar bir zamanlar kolera ve vebayla savaştıkları gibi, {gürültü} ile savaşmak zorunda kalacaklar.” –ROBERT KOCH, kolera basilini keşfeden bilim insanı(Campbell, 2002:50)

...arabalar, buzdolapları, dijital saatler, televizyonlar, bilgisayarlar, telesekreterler vb. bedenimizin ve beynimizin durmadan başatması gereken sesler yayar. Anne-babalarımızın ya da dedelerimizin-ninelerimizin hayal edebileceğinden yüzlerce kat daha fazla sesli titreşimsel veri bombardımanı altındayız. Yaklaşık altmış milyon Amerikalı’da duyma kaybı olduğu ve bunun üçte birinin de yüksek sese maruz kalmaktan kaynaklandığı saptanmıştır (Campbell,2002: 51) Türkiye’de de böyle bir araştırma sonucunun olup olmadığını bilmemekle birlikte; özellikle büyük kentlerde gerçekleşen “plansız, bilinçsiz şehirleşme”nin insanların ruh sağlığı üzerindeki olumsuz etkisini düşünmek zor olmasa gerektir. Nitekim; Türkiye Cumhuriyeti Sağlık Bakanlığı’nca 2004 yılında yapılan resmi bir açıklamaya göre (**Azar, 2004**) ülkemizde yaklaşık 20 milyon ruh sağlığı sorunlu birey bulunmakta ve bu sayının yaklaşık 7 milyonu da acil tedavi gerektirmektedir. Keyfe yönelik İstanbul gece hayatının süregeldiği eğlence mekânlarının sesinin dahi ciddi bir sorun teşkil ettiğini düşünenecek olursak; olağan şehir gürültüsünün gün boyunca insanları ne denli olumsuz etkileyebileceğini kestirmek güç olmasa gerektir. Konu; dönüp dolaşıp insan psikolojine, oradan da kitle psikolojisine gelmektedir. Bu noktada; “müzikle tedavi”, “müzikterapi” vb. başlıkların günümüz dünyasında daha etkin biçimde ele alınmasında yarar bulunmaktadır. Son zamanlarda, özellikle de ülkemiz ciddi müzik çevrelerinde; müzik ile tedavi konusunun bir “**safsata**” olduğunu iddia edenler çoğalmış bulunmaktadır. Oysa, tarihsel geçmiş incelendiğinde; özellikle “Türkler”in “**müzikle tedavi**” konusunda ne denli başarılı olduklarını görebilmek mümkündür. Bugün yapılması gereken; o günlerin koşullarına bağlı olarak, o günlerin imkânlarıyla gerçekleştirilen tedavi biçimlerinin günümüz koşullarına işlevsel ve gerçekçi biçimde adapte edilmesi yönünde çalışmak olmalıdır. Bundan, beklenen düzeyde sonuç alınmasa dahi en azından eldeki veriler doğrultusunda bir çaba harcanmış olacaktır.

“Şiddet” kavramına dair bir alıntıda (**Kale, 2004: 39**); **Şiddet, korku, saldırganlık, kavga ve hoşgörüsüzlük gibi olumsuz birçok olguyu içeren ve tüm insanlık tarihi boyunca insanların topluca ya da bireysel olarak sık sık başvurduğu bir davranış; bir tepki biçimidir. Çoğu sayfası kanla yazılmış olan insanlık tarihinde insan yıkıcılığının şiddetini ve yoğunluğunu görmemek olanaksızdır. İnsanları şiddete sürükleyen nefret, öfke, yıkıcılık ve korku gibi tutkulardır. Bu tutkular; kavgaların, savaşların gerekli koşulları haline gelmiştir.** ifadeleri yer almaktadır.

“Müzik Ruhun Gıdası” Olduğuna Göre...

2005 yılında; Eskişehir Anadolu Üniversitesi İletişim Fakültesi’nde düzenlenen, “2. Ulusal İletişim Öğrencileri Sempozyumu” kapsamında sunmuş olduğum; “Popüler Müzik ve Toplumsal Yaşam Kalitesi” başlıklı bildiriye bağlı olarak; toplumdaki herkesin; günlük yaşamda, otobüste, minibüste, işyeri vb. mekanlarda kendilerine istekleri dışında adeta “**zorla**” dinletilen müziğe tepki vermeleri gerektiğinden söz ettim. Bir dinleyici; “*İnsanlar; aldıkları maaş ile ay sonunu nasıl getireceklerini düşünürken, bir de müzik ile mi uğraşacaklar?* “ sorusunu yöneltince, ben de kendisine, cebinde ne kadar az parası olursa olsun; bir lokantada çorba içerken çorbasının içinden istenmedik bir şey çıktığında; “asıl problemim bu değil...” diyerek çorbanın içinden çıkan “şey”e kayıtsız mı kalacağı sorusunu yönelttim... Asıl sorunun “**atâlet**” ya da “**öğrenilmiş güçsüzlük**” kavramlarıyla izah edilebileceğini zannediyorum. “Öğrenilmiş güçsüzlük” kavramına

dâir bir örneğin paylaşımı yararlı olacaktır: *Bir akvaryumda; büyük balık ile yeni doğan yavrular önceleri ayrılmıyor ve büyük balık yavruları yiyor. Daha sonra; yavrular ile büyük balık arasında cam bölme yerleştirildiğinde, büyük balık yavruları yemek için her hamle yapışında cama çarpıp geri dönüyor; belli bir zaman sonra da o tarafa yönelmekten vazgeçiyor. Biraz daha zaman geçtikten sonra; cam bölme kaldırıldığında, büyük balığın yavruları yemek amacıyla onların bulunduğu tarafa yönelmediği gözlemleniyor.*

İnsanlarımız; Prof. Dr. Üstün DÖKMEN'in "Padişah-Kul iletişimi" (Dökmen, 2001: 220-221) yaklaşımında olduğu gibi; örneğin bir minibüste, gün yeni ağarırken ve işyerine yetişmeye çabalarırken, cazırtılı bir hoparlörden feryat-figan bir arabesk dinlemek zorunda bırakıldıklarında, genellikle sessiz kalarak bu eziyete katlanmaktadırlar. Yolculara böylesine bir işkenceyi revâ gören minibüs sürücüsünün ruh hali, zekâ ve eğitim düzeyi, yolcuları genellikle ürkütmekte; biraz da dayak yeme korkusuyla, minibüs şoförüne yolculuk süresince padişah gözüyle bakılmakta, hatası, onun zekâ ve eğitim düzeyine uygun bir dil ile yüzüne vurulamamaktadır. Bu gibi örnekler çoğaltılabilir. Bildiri aracılığıyla, ülkemizde en sık rastlanan örneklerden biri paylaşılmıştır. Eğer müzik ruhun gıdası ise (*ki öyle olduğu; yüzlerce yıldır bilimsel olarak defalarca kanıtlanmıştır*); ruhumuzu, bozuk gıdalardan korumak da en doğal ve insani bir hak olsa gerektir. Bu hakkın korunmasında da öncelikli unsur; polisiye önlemlerden çok, toplumdaki bireylerin bu hakları konusunda bilinçlendirilmeleri ve onu savunabilecek düzeyde eğitilmeleri olacaktır. Konu, toplumdaki her bireyi tek tek ilgilendirdiği için de konuyla ilgili en yoğun çabaların sivil toplum kuruluşlarınca harcanması gereklidir. Bu bağlamda; Türkiye'de müzik alanındaki sivil toplum kuruluşlarına dâir bir sınıflandırma denemesi yapılabilir :

- Yalnızca müzik alanında faaliyet gösteren ya da çeşitli faaliyetlerinin arasında müziğin de yer aldığı resmi dernek ve vakıflar (*Sevda-Cenap And Müzik Vakfı, Türk Musikisi Vakfı, Üsküdar Musiki Cemiyeti, Müzik Eğitimcileri Derneği, İTÜ-TMDK Mezunları derneği vb.*)
- Müzik, müzik eğitimi vb alanlardaki internet grupları (www.muzikegitimcileri.net , www.muzikbilim.com vb.)
- Anadolu'nun her yerinde yılın değişik zamanlarında gerçekleşen geleneksel şenlik vb. etkinlikler
- Özellikle köylerde aşık kahvelerinde gerçekleşen yarışma vb. etkinlikler
- Halk Eğitim merkezleri ya da resmi-gayriresmi olarak açılan küçük-büyük müzik eğitim merkezleri
- Özel şirketlerin orkestra, koro vb. çalışmaları (Borusan Oda Orkestrası, Akbank, İş Bankası, Yapı Kredi Bankası gibi bankaların kültürel, sanatsal faaliyetler için sürekli olarak tahsis ettikleri mekanlar, Sarkuysan TSM Korosu vb.)
- Son yıllarda yaygınlaşan, üniversitelerin sürekli eğitim merkezlerince gerçekleştirilen müzik çalışmaları,
- Halka açık olarak gerçekleştirilen müzik alanındaki kongre, sempozyum, panel vb. bilimsel toplantılar;

müzik alanındaki başlıca sivil toplum kuruluşu faaliyetleri olarak değerlendirilebilir.

"Sivil toplum" yaklaşımıyla; acil olarak ele alınması gereken bir diğer konu da "ezan"ın düzgün okunması ve ezan'ı ileten seslendirme cihazlarının nitelikli olmasının gerekliliğidir. Bugün ve geçmişte; gelişmiş batı toplumlarının bireyleri kiliselerinde neredeyse konservatuar seviyesinde doğal bir müzik eğitimi alabilir iken; müzik kültürü geçmişi ve birikimi yaklaşık 5 bin yıl öncesine dayanan Türkiye Cumhuriyeti'nde, hâlâ, bâzı müezzinlerin müzikâl açıdan "ezan"ın canına okuyuşlarına, müzik eğitimcilerinin dahi "dinleyici" kalmak zorunda bırakılışları oldukça düşündürücüdür. Ülkemizin her köşesinde; günde beş kere, manevi yönü en üst noktada olan "ezan"ın lâyıkıyla seslendirilmesi yönündeki toplumsal baskıyı oluşturmak (*ki bu baskı; toplumsal ruh sağlığının daha da kötüye gitmemesi açısından büyük bir önem ve aciliyet arz etmektedir!*..) konusundaki en büyük sorumluluk; Türkiye'de, **müzik alanındaki küçük büyük tüm sivil toplum kuruluşlarına** düşmektedir. Tüm müezzinler; gerekli müzik eğitimini alıp; ezanı lâyıkıyla seslendirebilene kadar da merkezi sistem (*ki çeşitli denemeleri yapılmıştır...*) ile okunması tercih edilebilir. Ayrıca; aynı yerleşim biriminde, birbirine çok yakın camilerde, aynı anda, farklı makamlarda, farklı seslendiriş kalitesinde birçok ezanın birarada seslendirilmesi de aklı başında her insanın ruh sağlığını altüst etmekte; minibüs örneğinde olduğu gibi (*üstelik burada, manevi bir değere saldırmış olma endişesi de eklenmektedir...*) insanlar; **ürkek bir sessizliğe** bürünmektedirler. Oysa; "DOST ACI SÖYLER" deyiimi, tam da böyle durumlar için geçerlidir. Yâni; kötü seslendirilen bir ezan, yediden yetmişe tüm bireylere, manevi bir huzur yerine huzursuzluk verir. Çözüm; bireyin ve toplumun yerinde ve zamanında uyarısıyla müezzinlerin ezan okuyuşlarının en kısa sürede nitelikli, müzikâl bir çizgiye oturtulabilmesidir.

Benzer bir sorun; seçim zamanlarında, özellikle şehirlerin merkezi noktalarında, siyasi parti otobüslerinin cazırtılı ve sonuna kadar açılmış ses düzenlerinden; aynı anda, birbirinden farklı türde propaganda şarkıları çalınarak başgöstermektedir. İşin ilginç ve de garip yanı bugüne kadar bu konuda ciddi bir yakınmanın ortaya konmuş olmamasıdır.

Türkiye'de, Milli Eğitim Bakanlığı'nın "şiddetin önlenmesi yönünde müziğin kullanımı" na bakışını özetleyen örnek bir olay:

1. Şiddet ve Okul; “Okul ve Çevresinde Çocuğa Yönelik Şiddet ve Alınabilecek Tedbirler Sempozyumu”nda Müziğin “olmayan” Yeri ...

www.meb.gov.tr adresinde; sempozyum anons edildiğinde çok sevinmişim. 2. Uluslararası Çocuk ve İletişim Kongresi’nden (Özeren, 2006a) sonra, bu sempozyumda da (üstelik konunun en ilgili olduğu bakanlık bünyesinde...) konuyu vurgulayabilecektim. Sempozyum için; “**Şiddeti Önleme Stratejisi**” Olarak “**Müzik Tasarımı ve Kullanımı**” başlıklı bir bildiri hazırlamaya karar verdim ve aşağıdaki özeti sempozyum adresine ilettim: Dünyanın en genç nüfuslarından birine sahip bulunan Türkiye Cumhuriyeti için; çocuklara yönelik her türlü şiddetin önlenmesi yönünde acil önlemler üretmek özel bir anlam ve önem taşımaktadır. Hiçbir kasıt içermeyen kendiliğinden oluşan “gürültü” dahi, sürekli yaşandığında bir tür şiddete dönüşmektedir. Bildiri kapsamında; her türlü şiddete ve özellikle de “gürültü”ye karşı müzik kullanımı yönünde görüş ve öneriler dile getirilecektir.

“Türk Müziği” yaklaşık beşbin yıllık bir geçmişe sahiptir. Türkler; insanlık tarihinde “müzikle tedavi” konusunda öncü bir millettir. Böylesine önemli bir tarihsel derinliğe ve tüm Türk Cumhuriyetlerini, Türk Halklarını kapsayan coğrafi genişliğe sahip bir müzik kültürünün günümüzdeki en önemli mirasçısı konumundaki Türkiye Cumhuriyeti; “müzik”in günümüzde de her türlü şiddete karşı kullanılabilmesi yönünde çok güçlü bir potansiyele sahiptir.

Bildiri; kaynak tarama ve değerlendirme esasına göre hazırlanacaktır. Ayrıca, bildiri yazarının, müzik eğitimciliğine dayalı bireysel gözlem ve deneyimleri ile 2003 yılında; “Cumhuriyet’in 80. Yılında Müzik Sempozyumu”nda sunduğu “Türk İlköğretim Okullarında Ziller Kimin İçin Çalıyor?” başlıklı; 2005 yılında “Uluslararası Çocuk ve İletişim Kongresi”nde sunduğu “Gürültü ve Şiddetin Çocuklar Üzerindeki Olumsuz Etkilerini Gidermede Müziğin Rolü” başlıklı; “Uluslararası 6. Türk Kültürü Kongresi”nde sunduğu “Türk Müzik Kültürü’nün Türkiye ve Dünya Üzerindeki Etkileri” başlıklı bildirilerinden de yararlanılacaktır.

“Müzik”ten “şiddeti önleme stratejisi” olarak yararlanılması yönünde; okul, müzik öğretmeni, öğrenci ve velilerin etkin bir işbirliği gerekmektedir. Öngörülen işbirliğine dair görüş ve öneriler, bildiriye ayrıntılı olarak ifade edilecektir. Sözkonusu işbirliğinin ardından geliştirilecek bir “nitelikli müzik stratejisi” aracılığıyla yalnızca gelecekteki “olası şiddet”e karşı değil geçmişteki şiddet sonucu oluşmuş sorunlara yönelik ve çocuklardan başlayan; giderek tüm toplumda olumlu etkilerini gösteren yeni bir “müzikle tedavi” süreci de başlayabilecektir.

Anahtar Kelimeler

Şiddet Gürültü Türk Müziği Müzikle Tedavi Nitelikli Müzik Stratejisi

Kabul edilen bildirilerin açıklanışından uzun bir süre önce; internet arama motorlarında (google vb.) adım yazıldığında, bu bildiriye sempozyumda sunacağıma dair haberler ve yazılarla karşılaşmaya başladım (*bu yazılar, arama motorlarında adım yazıldığında hala yer almaktadır...*): (www.google.com.tr)

Kaba kuvvet kullananlara ‘müzikli tedavi’ önerisi

İlköğretim çağındaki çocuklara kadar inen şiddet yönelimi Milli Eğitim Bakanlığı (MEB) İlköğretim Genel Müdürlüğü tarafından masaya yatırılacak. Müdürlük, 28-31 Mart tarihleri arasında İstanbul’da “1. Şiddet ve Okul: Okul ve Çevresinde Çocuğa Yönelik Şiddet ve Alınabilecek Tedbirler Sempozyumu” düzenleyecek. Sempozyumda, okullardaki şiddetin azaltılması amacıyla çeşitli önerilerin oluşturulması beklenirken, bu önerilerden biri de ‘müzikle tedavi’ olacak. İlköğretim ve ortaöğretimde okulda yaşanan fizikî ceza, akran zorbalığı ve duygusal şiddet konularının işleneceği sempozyumla eğitim kurumları ve yöneticilerinde çocuğa yönelik şiddet ve alınabilecek önlemler konusunda duyarlılık oluşturulması amaçlanıyor. Sempozyumda şiddetin önlenmesi yönünde daha önce çeşitli eğitim kurumlarında yürütülen çalışmalardan elde edilen deneyimler anlatılacak. Müzikle tedavi de değerlendirilecek. Müzik öğretmeni Alp Özeren ise müziğin şiddet yönelimi ve benzeri sorunların çözümündeki etkisine dikkat çekerek, öğrencilerin ‘müzikle tedavisi’ yönünde katılımcılara önerilerde bulunacak.

Bildirim ile birlikte adımın anıldığı bir başka yazıyı ve yazının diğer bölümlerini de paylaşmak isterim:

OKULLARDAKİ ŞİDDET OLAYLARININ ÖNÜ ALINAMIYOR HER OKULA BİR POLİS

Türkiye genelinde son bir ayda ilköğretim okullarında ve liselerde ‘yan bakma’, ‘laf atma’, ‘kırık not’ gibi nedenlerle meydana gelen 17 olayda 2 kişi öldü, 21 kişi yaralandı. Okullardaki şiddete karşı Milli Eğitim Bakanlığı, 27 Mart’ta geniş bir toplantı yapacak İstanbul polisi ise her okula bir sivil polis

yerleştirmeye
(VEYSİ POLAT)

başladı

Türkiye'de okullarda yaşanan şiddet olayları son bir ay içerisinde ürkütücü boyutlara tırmandı. Bir aylık bilanço'ya göre 9 ilde yaşanan 17 ayrı olayda 2 kişi ölürken, 21 kişi yaralandı. Olaylar nedeniyle 50'yi aşkın kişi de gözaltına alındı. İstanbul'da önlem olarak 'her okula bir polis projesi' hayata geçirilirken, Milli Eğitim Bakanlığı 'güvenlik zirvesi' yapacak....

...Okullarda yaşanan şiddet görüntüleri, son haftalarda hızla arttı. Üniversitelerde alışık olduğumuz görüntüler, ilköğretim okullarına kadar sıçradı. Bir aylık verilere göre İzmir, Diyarbakır, Adana, Bursa, Tekirdağ, Kocaeli, Sivas, Bitlis, Trabzon'da 'yan bakma', 'laf atma' gibi nedenlerle 17 olay meydana geldi. 2 kişinin öldüğü olaylarda 21 kişi yaralanırken, 50'yi aşkın kişi de gözaltına alınarak adli makamlara sevk edildi. Kuşkusuz bu durum aileler yanında eğitim sistemi kurumlarını da tedirgin eder hale geldi.

MEB'den güvenlik zirvesi

Konuyu gündemine alan Milli Eğitim Bakanlığı, güvenlik zirvesi yapılmasını kararlaştırdı. Bakan Hüseyin Çelik başkanlığında 27 Mart'ta yapılacak ve 3 gün sürecek toplantıya tüm milli eğitim müdürleri katılacak.

Toplantıda, okul önlerinde yaşanan olayların nedenleri ve çözüm önerileri tartışılacak. Toplantıda, İstanbul'un Bahçelievler ilçesindeki bazı okullarda uygulanan 'her okula bir polis projesi'nin de gündeme gelmesi bekleniyor.

Her okula bir polis

Son aylarda birçok olayın meydana geldiği İstanbul Emniyeti, ilginç bir uygulamaya geçti. Pilot ilçe olarak seçilen Bahçelievler'deki 17 okula bir polis görevlendirildi. Kimliğini belli etmeyen ve sivil olan polisler, okul çevresinde şüpheli gördükleri kişileri gözaltına alıyor, çıkan olaylara anında müdahale ediyor...

...İlköğretim çağındaki çocuklara kadar inen şiddet yönelimi, Milli Eğitim Bakanlığı İlköğretim Genel Müdürlüğü tarafından masaya yatırılacak. ANKA'nın edindiği bilgiye göre, 28-31 Mart tarihleri arasında İstanbul'da '1. Şiddet ve Okul: Okul ve Çevresinde Çocuğa Yönelik Şiddet ve Alınabilecek Tedbirler Sempozyumu' düzenlenecek. Müzik öğretmeni Alp Özeren sempozyumda sunacağı bildiride, müziğin özellikle şiddet yönelimi ve benzeri sorunların çözümündeki etkisine dikkat çekerek, öğrencilerin 'müzikle tedavisi' yönünde önerilerde bulunacak.

Açıkçası bu durum, beni oldukça gururlandırdı. Çünkü daha bildiri kabulleri açıklanmadan bildiri konusu, medya tarafından ilgiye değer bulunmuştu. Bir süre sonra, kabul edilen bildiri özetleri açıklandığında ise; bildirim kabul edilenler arasında yer almadığını gördüm. Bildirim, elbette önceden medyada yer bulduğu için kabul edilmek zorunda değildi. Ancak, beni asıl düşündüren ve de kaygılandıran şey; kabul edilen bildirimler arasında, "şiddeti müzik ile önleme" fikrini işleyen tek bir bildirim dahi bulunmamasıydı...İnternet ortamında ulaştığım ve bu kaygımda haklı olduğumu; tereddütsüz şekilde kanıtlayan bir örneği paylaşmak isterim

(Bali, 08/04/2006): *Venezüella 30 yılda 400 bin çocuğa müzik eğitimi verdi. Çocuklarını sokaktan ve şiddetten uzak tutan ülkenin artık 125 gençlik, 30 yetişkin orkestrası ve dünya çapında müzisyenleri var... Güney Amerika'nın çalkantılı ülkelerinden Venezüella'da 30 yıldır uygulanan bir yöntem, az gelişmiş bir ülkenin gençleri ve çocuklarının, 'müzik' yardımıyla nasıl da şiddet sarmalından kurtarılabilirliğinin en mükemmel örneği. BBC, The Guardian, The Financial Times, Boston Globe gibi Batılı yayınları taradığımızda da Sistema'nın başarısını teyit eden haberlerle karşılaşılıyor. Bu başarının ardında birey olmayı, paylaşmayı, sorumluluk almayı aşılaman 'orkestra'yı merkeze alan bir eğitim anlayışı var...Berlin Filarmoni Orkestrası'nın İngiliz şefi Sir Simon Rattle'a göre 'Bu, şu anda dünya üzerinde klasik müzik adına gerçekleştirilen en önemli olay'. Rattle, Venezüella'nın başkenti Caracas'ta 850 kişilik orkestra ve koroyu yönetti. Orkestrada çalanların hepsi fakir işçi ailelerine mensup çocuklar. Hepsi Montalban Müzik Okulu öğrencisi. Aynı amaca hizmet eden Venezüella'daki 90 müzik okulundan yalnızca bir tanesi bu. Fundacion del Estado para el Sistema de Orquesta Juvenil e Infantil de Venezuela" (Venezüella Çocuk ve Gençlik Orkestraları Devlet Vakfı veya kısaca Fesojiv) Genel Sekreteri Xavier Moreno, "Öncelikli amacımız, bu çocukların her birini profesyonel müzisyen yapmak değil, onları kurtarmak" diyor. Fesojiv'e bugüne dek, ülkenin her yerinden % 90'ı olumsuz sosyoekonomik koşullar altında yaşayan, kimi özürle 400 bin civarında çocuk katılmış. Venezüellalılar bu organizasyona kısaca 'el Orquesta' veya 'Sistema' diyorlar."Sistema", 1975 yılında ekonomist, politikacı ve aynı zamanda müzisyen olan José Antonio Abreu tarafından, fakirlik ve istikrarsızlıkla boğuşan ülkedeki sosyal sorunlara neşter vurmak için kurulmuş. Abreu Caracas'taki garajda 11 gençle bu işe başlamış.*

Yıllık bütçe 30 milyon dolar

Bugün Sistema bünyesinde 15 bin müzik öğretmeni görev yapıyor. Etkinlik alanı, müzik eğitiminin yanı sıra, enstrüman yapımcılığı, sanat yönetimi ve kayıt teknolojileri alanlarına da yayılmış

durumda. Venezüella hükümeti, her yıl 25-30 milyon dolar ayırıyor. Abreu, mucizevi bir şekilde, ülkede birbiri ardına gelen yedi hükümeti, Sistema'ya fon ayrılması için ikna etmiş. Program o denli başarılı ki iktidara gelen hiçbir hükümet Sistema'yı bir kenara itmeyi göze alamıyor. 'Sistema'nın Venezüella'da geldiği nokta üzerine projenin benzerleri bugüne dek 22 Latin Amerika ülkesinde uygulandı. Abreu şimdi de, beş yıl içinde 1 milyon Venezüellalı genci projeye katmanın hesaplarını yapıyor. Bunun için özel kuruluşların da desteğini alıyor. Mesela Inter-American Development Bank yeni bir bina için 20 milyon dolar verecek.

67 yaşındaki Abreu -veya 'çocuklarının' kendisine taktıkları isimle 'El Maestro', neredeyse tüm ülkenin sanatla ilişkisini değiştirmiş. El Maestro'nun kolları sıvadiği tarihte ülkede -üyelerinin çoğunlukla Avrupalı müzisyenlerden oluştuğu- hepi topu iki senfoni orkestrası varken şimdi, insanların % 75'i fakirlik sınırında yaşayan, kişi başına düşen milli geliri 3 bin 500 doların altında olan 25 milyon nüfuslu Venezüella'da tam 125 gençlik orkestrası, 57 çocuk orkestrası ve yetişkinlerden kurulu 30 profesyonel senfoni orkestrası bulunuyor! Daha ne olsun...

Mustafa Kemal Atatürk; her alanda, çağın en gelişmiş örneklerini ülkemiz şartlarına adapte edebilmemizi, Türk İnsanı'nın bunu yapabilecek potansiyele sahip bulunduğunu ısrarla vurgulamıştı. Nitekim; bugün, Dünya'da en genç yaşta profesör olan bilim insanı (Oktay Sinanoğlu)ndan en usta bilardocu (Semih Sayginer)ya; en mükemmel soprano (Leyla Gencer)dan en usta beyin (Gazi Yaşargil) ve kalp (Mehmet Öz) cerrahlarına; en başarılı moda tasarımcı (Rifat Özbek, Atıl Kutoğlu vb.)larından en başarılı tiyatro oyuncu (Yıldız Kenter)larına kadar pekçok alanda, bireysel başarılar elde eden Türk İnsanlarının başarıları ile gurur duymakla birlikte; bu başarılarla karşın ülkemizdeki "toplumsal yaşam kalitesi"nin son derece düşük olması, en kısa sürede detaylı bir şekilde uzmanlar tarafından incelenip değerlendirilme gereği arzeden bir durumdur. Böyle bir değerlendirme geciktirildiği oranda, "şiddet" in artışı da kaçınılmaz olacaktır.

Sonuç ve önerilere geçmeden önce; Müzik Eğitimcileri Derneği (MÜZED)'nin resmi yayın organı olan MÜZED dergisinin en son sayısının kapağının resmine ve bu konudaki içeriğe; "GÜZEL SANATLAR"ın, şiddeti, "oluşmadan" önleme potansiyeli konusunu vurgulayabilmek açısından kısaca yer vermekte yarar bulunmaktadır:

MÜZED Dergisi (Yaz 2006)

SONUÇLAR VE ÖNERİLER

Sonuçlar

- Dünyadaki en genç nüfuslardan birine sahip olan Türkiye Cumhuriyeti için; öncelikle çocuklar ve gençler üzerindeki her türlü şiddetin etkisini azaltmak, yok etmek yönünde zaman hızla akıp gitmektedir. Gereki önlemler acilen alınmaz ve uygulanmazsa, bugünün çocuk ve gençleri en geç on yıl içinde Türkiye'nin sağlıklı, niteliksiz anne-babalarını oluşturacak; bu durum da, "toplumsal yaşam kalitesi"nin düşmesi bir yana "vatan-millet sevgisi ve bilinci"nin yok olmasına kadar varabilecektir.
- Her türlü çevre kirliliği de; yalnızca ülkemiz değil tüm insanlık için büyük bir tehdit (görsel, işitsel, psikolojik) oluşturmaktadır. Bu konuda olumlu bir örnek olarak "Deniz Temiz Derneği" (www.turmepa.org) İstanbul Boğazı'ndaki kirliliğin önlenmesi konusunda geliştirdikleri müzikli çalışmalar, müzik alanındaki sivil toplum kuruluşlarının şiddeti önleme konusunda neler yapabileceklerine dair önemli ölçüde fikir sunmaktadır.
- En az savaşlar ve doğal afetler kadar can kaybına-hasara yol açan trafik kazalarının önlenilmesinin yolu da büyük ölçüde, bireyler henüz ilköğretim hatta ilköğretim öncesi çağlarında

iken onlarda “trafik bilinci”ni oluşturabilmektir. Bu konuda ülkemizde gerçekleştirilen etkin bir çalışmanın ayrıntıları, iki yıldır “İstanbul Müzik Öğretmenleri Sempozyumu” (Özeren, 2005 ve 2006b) kapsamında “**müzik dersi aracılığıyla etkin trafik eğitimi**” içerikli çalışmalar sunan Ahmet Türkoğlu’nun bildirimlerinde (Türkoğlu, 2005 ve 2006) yer almaktadır. Ayrıca Sakarya Üniversitesi Devlet Konservatuvarı Öğretim Üyesi Yrd. Doç. S.Y. Selen Ergöz de, “**Trafik Kurallarının İşlevselliğinde Müziğin Etkisi**” (Ergöz, 2004) başlıklı bildirisinde de “**...müzikten anlayan; müziğin işleyişi gibi yaşayan bir toplum da elbette çevresine duyarlı, özenli bireylerden oluşacaktır...**” ifadesi yer almaktadır.

- Özellikle İstanbul’un uygar ve sağlıklı bir kent olabilmesi için neredeyse ömrü boyunca çaba harcamış olan Çelik Gülersoy, özellikle tabelalar nedeniyle oluşan görüntü kirliliği ve bu durumun yarattığı psikolojik şiddeti sıklıkla vurgulamıştır (Gülersoy, 1985)
- Kitle iletişim araçlarında; televizyon dizileri, güncel haberler vb. programlarda “şiddet”in adeta özendirici biçimde sunulması, özellikle çocuklar ve gençlerin zihninde “şiddet”in günlük yaşantının “olağan” bir parçası gibi hissedilmesine yol açabilmektedir. Bu noktada özellikle popüler müzik yıldızlarının “şiddet”e belirgin bir karşı duruş sergilemeleri beklenirken bazı “**çok popüler**” müzik yıldızlarının, “**Türk Milleti**”nin tüm manevi değerlerini de ayaklar altına alan davranış ve tutumları; “**iyi örnek**” konumundaki popüler müzik yıldızlarının çabalarını da etkisiz kılabilmektedir.
- İnternet kafeler gereğince denetlememektedir. Bu nedenle, özellikle çocuk ve gençler, internet kafelerde “counter strike” vb. oyunları, kontrolsüzce, şuursuzca, eğlendiklerini zannederek oynamaya devam etmekte; bilinçaltında “şiddet”e sempzi dahi duymaya başlamaktadırlar. Müzik alanındaki sivil toplum kuruluşları internet kafelere deyim yerindeyse “**hapsolmuş**” çocuk ve gençleri de “müzik” çalışmalarına yöneltmek için çaba harcamak zorundadırlar.
- Ülkemizdeki tüm sivil toplum kuruluşlarının arasında süregelen “**iletişimsizlik**”, “**iktidar hırsı**” vb. olumsuzluklar; müzik alanındaki sivil toplum kuruluşları için de geçerlidir.
- Ülkemizde mevcut hükümet, “Milli Eğitim Bakanlığı”na şimdiye kadarki en yüksek bütçeyi ayırdığını iddia etmektedir. Oysa uluslararası istatistiklere bakıldığında; örneğin Danimarka’da öğrenci başına yaklaşık 17 bin dolar harcanırken ülkemizde bu rakam yaklaşık 600 dolar ile sınırlı kalmaktadır. Bu rakam ülkemizde şimdiye kadar öğrenci başına ayrılan en büyük rakam olabilir ancak sonuç itibarıyla genel bütçenin yaklaşık %3.5-4 üne karşılık gelmektedir ve gelişmiş ülkelerdeki gibi %10 lara çıkmadıkça hiçbir anlam ifade etmeyecek; gemi “doğu”ya giderken yüzünü “batı”ya dönüp batıya gittiğini “**sanmak**” ve “**sandırmak**”tan öte bir anlam taşımayacaktır.
- Müzik alanındaki sivil toplum kuruluşları da genel olarak bir durağanlık, umutsuzluk, atalet içindedirler. Sorumlu oldukları üzere harekete geçmek için adeta bir sihirli değnek, bir mucize beklemektedirler. Örneğin, müzik dersleri, dahili ve harici bedhahlar tarafından, ilk ve ortaöğretimde adeta yokedilmeye çalışılırken bu konudaki yasal mücadeleyi yalnızca MÜZED sürdürmekte, pek çok müzik akademisyeninin konudan haberi dahi bulunmamaktadır. Müzik Eğitimcileri Derneği Genel Başkanı Refik Saydam’ın, MÜZED dergisinin (Saydam, MÜZED Yaz 2006) başyazısında, duygu ve düşüncelerini; “**...Biz öğretmenler; koroda şarkı söyleyen, çalgı grubunda görev alan, tiyatro eseri sahneye koyan, resim-heykel yapan, şiir yazan, spor yapan öğrencilerin birbiriyle kavga ettiğini görmedik. Bu tür etkinliklerde görev alan öğrencilerin özgüven duygusunun güçlendiğini; arkadaşlarıyla, öğretmenleriyle, ailesiyle, toplumla uyum içinde sağlıklı ilişkiler kurabildiğini; matematik, fen bilimleri ve sosyal bilimler gibi diğer alanlarda da başarılı olduğunu gözlemliyoruz. Uzmanlar ve bazı yetkililer de gazetelere yansıyan demeçlerinde nihayet aynı konulara vurgu yapıyorlar. Okullarımızda ve ülkemizde içine düştüğümüz bu yaşamsal sorunların sorumluları, aynı zamanda kendi tükenmişliklerini de ortaya koymaktadırlar. İçinde yaşadığımız sorunlar yumağı, 1920 lerde olduğu gibi büyük toplumsal dönüşümlerle çözümlenebilecek boyutlara ulaşmıştır.**” sözleriyle kaleme almıştır.

Öneriler

- Toplumsal yaşamda; “nitelikli müzik bilinci, müzik kültürü ve müzik eğitimi”nin; “olmasa da olur” ve “oyalayıcı” basit bir unsur olarak algılanmasını önlemek konusundaki en büyük sorumluluk müzik alanındaki sivil toplum kuruluşlarına düşmektedir. Bu sorumluluğun yerine getirilebilmesi için de en kısa sürede bu kurumların ve yetkililerinin “çalıp söylemek; gülüp oynamak ve eğlenmekten öteye; çay, pasta, börek sohbetlerinden öteye ciddi adımlar atarak...” ayrıca Konfüçyus’un “Bir milleti tutsak etmek isterseniz müziğini çürütün” yaklaşımından yola çıkarak; toplumsal müzik bilincini geliştirmenin, müzik toplumu olabilmenin yol ve yöntemlerini geliştirmeleri gerekmektedir.
- Çevre bilincinin geliştirilmesi yönünde de acilen işlevsel müzik destekli projeler üretilmeli; varolan projeler içtenlikle desteklenmelidir.

- Özellikle ilköğretim okullarında, trafik bilincinin müzik aracılığıyla geliştirilebilmesi yönünde; başta müzik ve sınıf öğretmenleri olmak üzere tüm ilgili kişi ve kurumların koordinasyonunun sağlanması için de müzik alanındaki sivil toplum kuruluşları, gönüllü olarak etkin rol üstlenebilmelidirler.
- Yerleşim birimlerindeki görüntü kirliliğinin önlenmesi amacıyla; müzik alanındaki sivil toplum kuruluşları tarafından “müzikli kampanyalar” organize edilmelidir.
- Bireysel ve toplumsal anlamda bozulmuş ve bozulmakta olan “ruh sağlığı”nın düzelmesi yönünde; “müzik”ten gelişmiş ülkelerdeki gibi etkin biçimde yararlanılabilmelidir. Bu konuda çok etkileyici bir örnek Kanada’dan verilebilir (Campbell, 2002: 25) : Kanada’nın Edmonton şehrinde, yaya trafiğini rahatlatmak için şehrin meydanlarında Mozart çalınmaktadır ve sonuç olarak sokaklardaki uyuşturucu alışverişi de azalmıştır.
- TRT İstanbul Çocuk Korosu’nun 26 yıllık şefi, Marmara Üniversitesi Öğretim Üyesi Prof. Dr. Yücel Elmas’tan edindiğim bilgiye göre; Finlandiya’nın 25 bin nüfuslu Seinajoke kasabasında; yetişkin ve kilise korolarının haricinde 25 çocuk, 25 gençlik korusu bulunmaktadır. Bu ve az önce, bildiri metninde yer verilen “Sistema” örneklerinde olduğu gibi etkin korolar müzik toplulukları geliştirmek ve yaşatmak; yalnızca devletin görevleri arasında değildir; daha birer sivil toplum faaliyeti olarak algılanmaları, ilgili kişi ve kurumlarca bu doğrultuda hareket edilmelidir. Bu yönde yapılacak işlevsel çalışmalar, çocuk ve gençlerimizi kendine çekebilecek; böylece (girmeleri kesinlikle yasak olmasına karşın) “her nasılsa!?!...” kolayca girebildikleri ve kalabildikleri internet kafelerden, oyun salonlarından da koruyabileceklerdir.
- Sivil toplum kuruluşlarında birlikte hareket edebilmek, birlikteliği güçlendirebilmek önemli olduğuna göre; bu kuruluşlar, daha oluşumları esnasında bireysel çıkarları için topluluğa dahil olmayı hedefleyen kişi ve kurumları olabildiğince erken eleyebilecek sistemler geliştirmeli; bu gibi kişi ve kurumların müzik alanındaki sivil toplum kuruluşlarına da bir “virüs” gibi sızmalarını önlemede gereğince kararlı davranabilmelidir.
- Müzik alanındaki sivil toplum kuruluşları; toplumsal yaşamda “nitelikli müzik”in gereğince hayat bulabilmesi ve yaygınlaşabilmesi yönünde ortak bir tavırla; tüm hükümetlere, konuyla ilgili gerekli bütçeyi ayırmaları yönünde etkin bir güç haline gelebilmenin yollarını belirlemeli ve uygulamalıdır. Bu konuda; Venezuela’daki “Sistema” örneği oldukça “öğretici” ögelere sahiptir.
- Müzik alanındaki tüm sivil toplum kuruluşlarını kapsayan, işlevsel bir iletişim ağı kurulabilmeli; kişi ve kurumlar, güncel gelişmeleri zamanında takip edebilmeli ve katkı sağlayabilmelidirler.
- Müzik alanındaki sivil toplum kuruluşları; “müzik”in bir toplumu “yok” ya da “var” edebilecek düzeydeki anlamını ve önemini önce kendileri hissederek her an vurgulayabilecek cesarete olmalı; ülkemiz özelinde, Mustafa Kemal Atatürk’ün, “Ülkedeki tüm devrimlerin başarısının göstergesi olarak güzel sanatlar alanındaki devrimleri öngördüğünü ve güzel sanatlar içinde de en ön sırada müziği vurguladığını” asla unutmamalıdır. Çünkü, ülkemiz, bugün ne yazık ki bilimsel, kültürel, sanatsal vb. anlamda bir kurtuluş savaşının tam ortasında bulunmakta; bu savaşta Mustafa Kemal’in işaret ettiği “dahili bedhahlar” çok kolay ve sinsice hareket edebilmektedirler. Ülkemiz üzerinde sinsice geliştirilmekte olan ve bir hayli yol katetmiş bulunan “müzik aracılığıyla kültür emperyalizmi” planlarını bozmak/durdurmak yönündeki en etkin potansiyel güç, müzik alanındaki sivil toplum kuruluşlarında bulunmaktadır. Bu gücün en kısa sürede doğru biçimde kullanılması; herşeyden önce TÜRKİYE CUMHURİYETİ’NİN İLELEBET PAYIDAR KALABİLMESİ yönünde büyük bir anlam ve önem arzedecektir.
- Müzik alanındaki sivil toplum kuruluşlarının her türlü şiddet karşısında nasıl bir rol üstlenebileceğini oldukça çarpıcı biçimde ifade eden bir karikatür (Dinçel, 1990) ile sözlerime son vermek istiyorum:

Bildirime gösterilen ilgiye; kongre için emek harcayan tüm kişi ve kurumlara teşekkür ederim. Saygılarımla.

Kaynakça

- Azar, Nurcihan; (19-25 Aralık 2004), “Ruh Sağlığında Kırmızı Alarm”, **Nokta Dergisi**, 6-11
- Bali, Serhan; (08/04/2006), “Hayatları Müzikle Değişti”, **Radikal Gazetesi İnternet Baskısı**, Haber No: 183744
- Campbell, Don; (2002), “**Mozart Etkisi**”, Kuraldışı Yayıncılık, Çev: Feryal Çubukçu, İstanbul, 25, 50-51
- Dinçel, Savaş; (1990), “**Çoksesli**” (Karikatür Albümü), Pan Yayıncılık, İstanbul
- Dökmen, Üstün; (2001), “**İletişim Çatışmaları ve Empati**”, Sistem Yayıncılık, İstanbul, 220-221
- Ergöz, Selen; (2004), “Trafik Kurallarının İşlevselliğinde Müziğin Etkisi”, **Trafik ve İnsan Sempozyumu Bildiri Kitabı**, Sakarya Üniversitesi Yayını, 345-351

- Gülersoy, Çelik; (1985), “**Reklâmlar ve Biz**”, Türkiye Turing ve Otomobil Kurumu Yayını, İstanbul
- Kale, Nesrin; (2004), “**Etik Sorunsallar ve Eğitim**”, Seçkin Yayıncılık, Ankara, 39
- Özeren, Alp; (1999), “**Barışa Çağrı**”(şarkı sözü), Müzikent Prodüksiyon, Ankara
- Özeren, Alp; (2005 ve 2006b), “**İstanbul Müzik Öğretmenleri Sempozyumu**”, www.muzikcisem.org
- Özeren, Alp; (2006a), “Gürültü ve Şiddetin Çocuklar Üzerindeki Olumsuz Etkilerini Gidermede Müziğin Rolü”, **2. Uluslararası Çocuk ve İletişim Kongresi Bildiri Kitabı**, İstanbul Üniversitesi İletişim Fakültesi Yayını, Vol. II, 1239-1250
- Saydam, Refik; (Yaz 2006), “Çocuklarımıza ve Gençlerimize Ne Oldu?”, **MÜZED Dergisi**, Müzik Eğitimcileri Derneği Genel Merkezi Yayın Organı, Sayı:14, Başyazı
- Türkoğlu, Ahmet; (2005), “Eğlendirici, Etkin, Yaygın, Kalıcı Trafik Eğitimleri İçin Müzik Öğretmenlerinden Yararlanma Projesi”, **1. İstanbul Müzik Öğretmenleri Sempozyumu Bildirisi**, İstanbul
- Türkoğlu, Ahmet; (2006), “Trafik Eğitimi Etkinliklerinde Müzik Kullanımı”, **2. İstanbul Müzik Öğretmenleri Sempozyumu Bildirisi**, İstanbul
- www.google.com.tr
- www.turmepa.org

SİVİL TOPLUM BAĞLAMINDA İNSAN VE ENTELEKTÜEL BETİMLEMELER

Arş. Gör. Serhat SOYŞEKERCİ
Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi, Biga İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi
serhatsoysekerci@hotmail.com

Özet

Aydınlanma insanı kendisini akıl ile simgeleştirirken hayalini ve idealini buna göre tasarlamıştır. Aslında bu durum batı toplumunun akıldan başka bir şey olmadığını, tasarım ve imgesinin 'akıl düzeni' içinde ıslah edildiğini tanıtlar. Diyalektik olarak akıl, kendisini akıllı olmayanın zıddında kurguladığı için görece siyasa ve ortalama insan gözünde 'kapatılması' gereken kitleler yaratmıştır: Deliler ve entelektüeller... Batı siyasası kuşku duyan özne olarak yaklaşık tüm Ortaçağ tarihi boyunca entelektüelleri dışlayan bir evrime geçirmiştir. Sözelimi Shakespeare'in eserlerinde ölüm ve cinayetle ilişkilendirilen deliler, Cervantes'te kendini beğenmişliğe karşı hoşnut kalmalara dönüşür. Dostoyevski'nin Kirilov ve Karamazov'u, Turgenyev'in Bazarov'u, Joyce'un Stephen Deadalus'u tipik olarak entelektüel isyanların portreleridir. Said'in "sürgün"ü, Foucault'nun "özne sarkacı", Baudrillard'ın "baştan çıkartan"ı, Sartre'in "varoluşçu"su, Camus'nün "uyumsuz"u ya da Nietzsche'nin "dans eden Tanrı"sı, özünde doğrusal aklın mutad düzenine isyanı niteler. Akıl düzenindeki batının Ortaçağ'da göklerdeki mitik Tanrısı, Aydınlanma döneminde yere indirilmiş, rasyonel düzen sürdürülmüştür. Oysa 'dışlanmışlar' Tanrıyı Ortaçağ'da yere indirmiş (Dante gibi) ve bir daha hiç göklere çıkarmamıştır. Ancak "akıl çağı"ni sona erdiren günümüz fenomeni, aklın yasalarına bağlı kalan mutad düzeni sürdürmeyeceğini keşfetmiştir. Aslında bu keşif bile dünyayı "evetlemeye" bir gerekçedir. Artık buna gizem atfetmek ortadan kalktığı için günümüz entelektüelinin işlevi nedir? Nerede durmaktadır? Devlete bağlı iyi yurttaş mı olmuştur? Dışlanmışlıklarına hâlâ bir nostalji mi atfetmektedir? gibi benzer sorulara karşılık aramak gerekir. 1960'lı yıllarda Fransız entelektüel Regis Debray'in övgüye değer aydınlar topluluğu Sartre'in, Camus'nün, S.de Beaviour'un, Malraux'nun ve benzer birçok aydının kurumsallaşmasını sağlayamadı. Brecht'in Tanrısız yargıya inançsızlığını savunan Mohizm okulu da buna bir örnektir. Benzer şekilde Fabianların da akıbeti ortadadır. Bunun cevabı gayet basittir: "Harç bitti yapı paydos". O halde batıda entelektüel örgütlenmeler bir yanılşamayı karşımıza çıkartmaktadır. Örgütlenmeye ilişkin bu entelektüel paranoya, doğanın parçası olarak bireyi, büyük bir yapımında çalışan işçiden başka bir şey olarak görmemektedir. Ancak ne var ki bu yapımını onun hiçbir şekilde tapınağı olmamıştır. Günümüz entelektüeli ise dile aracılık eden imgeyi değil, yüzeyde kalarak hoşnut bir simgesel aracılığı seçmiştir. Zamanının çoğunu internete, Latin Amerikalı aydınların katlinin yirminci yıldönümüyle ilgili en medyatik kapağın hangisi olduğunu öğrenmek için "sörf" yaparak geçiren günümüz aydını, üç yaşındaki kız çocuğunun yaladığı horoz şekerinden aldığı tat gibi keyifli bir serüven içindedir.

Anahtar kelimeler: Akıl düzeni, entelektüel, sivil toplum, yalnız muhalif

HUMAN BEINGS AT THE SIVIL SOCIETY CONTEXT AND INTELLECTUAL DESCRIPTIVE

Abstract

While man of Enlightenment was symbolizing himself/herself by intelligence, he/she designed their dreams and ideals according to it. Actually, it proves that western society is nothing but intelligence and the design and its image have been reformed in "intelligence system". As intelligence edits itself dialectically opposite to unintelligent, the relative has created masses "that should be closed" in the political and common man's eye: Crazy people and intellectuals... Western politics has lived an evolution that excludes intellectuals in the whole Middle Age as a suspecting subject. For instance, the proofs that are associated with death and murder in Shakespeare's Works have turned into satisfaction with self-conceit in Cervantes. Dostoyevski's Kirilov and Karamazov, Turgenyev's Bazarov, Joyce's Stephen Deadalus are typical intellectual rebellion portraits. Said's "exile", Foucault's "pendulum of subject", Baudrillard's "temptress", Sartre's "existentialist", Camus's "unfitting" or Nietzsche's "the dancing god" feature the rebellion of linear intelligence against usual order. In the Middle Age western world's mythological God in the sky in intelligence order was moved to ground in the Enlightenment period and rational order was carried on. However, "the excluded people" moved the God to the ground (as Dante) and has never raised the God to the sky. However, today's phenomenon that ended the "intelligence era" has discovered that it cannot carry on the usual order that adheres to the laws of intelligence. Actually, even this discovery is a reason for "approving" this world. It is necessary to try to find an answer to the following questions such as: As it has already been removed to attribute mystery to this, what is the function of today's intellectual? Where does it stands for? Has it been a good citizen devoted to state? Has it still attributed nostalgia to being excluded? In 1960s French intellectual Regis Debray's praiseworthy intellectuals' group couldn't enable Sartre, Camus, S.de Beaviour, Malraux and many similar intellectuals to be institutionalized. Brecht's school of Mohism that defends unbelief to Divine judgment is an example of this. Similarly, the end of Fabians is apparent. Answer of this is very simple: "It is rather over as a contest." Thus, intellectual organizations in the west reveal an illusion. This intellectual paranoia related with being organized sees individuals as nothing but a worker working in a huge work place as a part of nature. However, this work place has never been their place of worship. Today's intellectual doesn't choose the image that mediates language but chooses a satisfied

symbolical mediation by staying on the surface. Today's intellectual that spends most of his/her time in internet by trying to learn which is the most famous cover of the anniversary of Latin American intellectuals' murder is in such a pleasant adventure like a three-year old girl that tastes rooster candy

Keywords: *Mind system, sivil society, intellectual, lonely dissent*

*"Yabancı gözyaşları dolduracaktı
Çoktan kırılmış acınma çanağını
Ona yas tutacaklar dışlanmış kişilerdi
Dışlanmış kişiler hep yaslıdırlar.*

*Reading kentine yakın, Reading zindanında
Bir utanç çukuru vardır.
Ve acınacak bir adam yatmaktadır,
Alevin dişleriyle yenmiş, yakıcı bir kefene sarılmış,
Adı bile yoktur mezarında."*

Reading Zindanı Türküsü / Oscar WILDE

SİVİL TOPLUMDA ENTELEKTÜEL

Karşıtı gayri medeni toplum olan sivil toplum jargonunda *şehir adabı* vurgusu ön plandadır(Gözyayın,1999: 20). Düşünce dünyası açısından sivil toplum, nesneden daha fazla hakikati arayan bir toplumdur. Gündelik yaşamın duru ve saydamlığından arınmış bir kültür varlığıdır(Sartre,1999: 40). Ancak ne var ki sivil toplum ile entelektüeli bağdaştırmak pek kolay değildir. Bir 'bahar esintisi' ile gelen entelektüel; "açık denizde, tehlike içinde, krallara yaraşır bir mutluluğun göbeğinde yaşar"(Camus, 2002: 112). Yazın uğraşının hemen hemen her alanına el atmış bir entelektüel; çağının tutarsızlıklarına ayna tutmuş bir havari, siyasi bağlanımlarına her zaman sadık bir militan, iflah olmaz bir muhalif ya da unutulmaya mahkûm bir sahte peygamberdir(Solal, 2005:144). Kendini ilgilendirmeyen şeylere burnunu sokan, küresel ve toplum kavramı adına kabullenilmiş gerçeklerin ve bundan kaynaklanan davranışların tümünü sorgulama iddiasında olan kişidir(Sartre, 2000: 11). Toplumda aydın, *eylembilim* adamıdır. Atom bombasını mükemmelleştirmek için atomu parçalara ayıranlar aydın değil, *bilim adamlarıdır**. Toplumsal praxis olarak aydın, belli bir girişim için keşfedilmesi gereken olanakları sınırlar. Bu nedenle pratik bilgi herşeyden önce bir icat olarak karşımıza çıkmaktadır. Olanaklar önce icat edildiği için insan, öncelikli olarak bir tasarı şeklinde başlı başına bir yaratıdır. Henüz olmayandan olana doğru hareket ettiği için **yaratıcı**' dir. Girişimlerini sonuçlandıracak olanakları kesinlikle belirlemeden başarıya ulaşamayacağı için **bilgin**' dir. Konular hedefler şematik olarak araçları da gösterdiğinden, hedef ne kadar soyutsa aydın da o kadar somut araçlar bulmak zorunda olduğundan **araştırmacı**' dir.

BATI'DA ENTELEKTÜELLER: PRATİK BİLGİ UZMANLARINA KARŞI YALNIZ MUHALİF'İN SAVUNUSU

Entelektüel teriminin belli bir anlayış okulundan ziyade bir insan sınıfını nitelemesine yönelik kullanımı 19.y.yılın başlarına rastlar. Çünkü, sanayileşme ile işgücünün bölünmesi bu gruba atfedilen zekâ kategorisini kapsar. Etimolojik olarak inter (arasında) ve legere (seçmek) terimlerinin birleşimi ile kavram daha net anlaşılır(Parker: 2002: 154). Tüccar sınıfının oluştuğu andan itibaren kilisenin ticari kapitalizmini baltalayan ilkeleri (adil fiyat ve tefeciliğin lanetlenmesi gibi) yüzünden çatışmaya girmesi, tüccar sınıfının zamanla dinsel sınıfın varlığını kabul etmesini ancak kendi uzman ve profesyonel kadrolarını yaratmasını sağladı. Çünkü, ticaret filoları bilgin ve mühendislerin varlığını gerektirir. Çift yönlü muhasebe, matematikçilerin doğmasına zemin hazırlayacak hesap adamları ister. Reel mülkiyet ise hukukun varlığını zorunlu kılar. Böylece zamanla burjuva içinden bir *uzman sınıf* doğar. Kutsal sektör laikleştirildikçe Tanrı tekrar göğe yükseltilir ve 17.y.yıldan itibaren saklı bir Tanrı olgusu yaratılır. Bu durumu Avrupa'nın düşünce bunalımı ve burjuvazinin kendisini ideoloji olarak onaylaması şeklinde düşünmek gerekir(Sartre: 2000: 16). Aslında bunu bir paradoks olarak görmek de anlamlıdır. Çünkü, doyumsuz bir arzunun birlikteliği, onun daha fazla gelişmesi için şiddetli şüpheli zorunlu kılar(Furedi: 2003: 172-178). Hukukçular (Montesquie), edebiyatçılar (Voltaire), matematikçiler (d'Alembert), maliyeciler (Helvetius), hekimler vb gibi profesyoneller din adamlarının yerini alırlar ve kendilerine filozof adını verirler(Sartre, 2000:16). Aydınlanma döneminin "karanlık" yüzü burjuvazinin kendisini evrensel bir sınıf olarak dayatmasıyla daha net görülür. Ekonomi insanın dışında bir sektör olur. Doğa yasalarına dayalı bu anlayış, doğaya egemen olmak adına insanı da kendine boyun eğmeye muktedir görür. Aydınlanma dönemi ideolojisi burjuvaziye itidarda tutar ancak evrensel sınıf olmasını sağlayamaz. Burjuvazi ve 'akıl düzeni'nin yarattığı aydın, pratik bilgi uzmanı olarak belirir. Akıl çağı olarak simgelenen bu çağ; kitle üretimi, reklâmcılık ve bunun yan sanayisini türetir. Bu durum

* Bilim adamı ve entelektüel arasındaki ayrımı iki yakın dost olan Albert Einstein ve Bertrand Russell'da görmek mümkündür. Atomu parçalara ayırmak için laboratuvar çalışmalarında kalan Einstein bir bilim adamı; atom bombasının insanlık üzerinde yarattığı trajediyi sokağa inip halk protestolarına dönüştüren Russell ise bir aydın' dir. Russell Mahkemeleri ise aydınların bir araya toplandığı, II. Dünya Savaşı'nı protesto etmek amacıyla kurulmuş informal bir örgütlenmedir.

daha çok psikolog, teknisyen ve istatistik uzmanının ortaya çıkması anlamına gelmektedir. Pratik bilgi uzmanı olarak aydın'ın ideolojik ve teknik eğitimi yukarıdan inen "elit" bir sistem ile belirlenir. Geçmişte ruhban sınıfının yaptığını Aydınlanma dönemi ile burjuvazi üstlenir. Özellikle bu durum mesleklerin de egemen ideolojisidir. Sözelimi sömürgecilik döneminde psikiyatrlar beynin anatomik ve fizyolojik yapısını inceleyerek Afrikalıların zekâ yönünden geriliğini ortaya koyan *sözde* tutarlı çalışmalar yapmıştı. Aslında bunun sebebi burjuva hümanizmasının korunmasına katkıda bulunmak için ortaya konulmuş oyunun bir parçasıdır. O halde yargı şöyledir: "Dış görünülerinden başka insanla hiçbir benzerliği olmayan sömürge toplumlari dışında tüm insanlar eşittir". (Sartre, 2000:21). Ancak günümüz çokluk dünyasında her şey birer fazlalık olarak tüketilir. Belki de tüketim fazlalığıdır bu çağın adı. Filmler, konserler, aşklar, nefretler, kavgalar vs. fazlalıklar dünyasında hızla tüketilirler. Öyle ki kitleler dehalari bozguna uğratarak dönüştürürler. Schubert'in *Bitmemiş Senfonisi* verimlilik adına "*techno*" bir dönüşümden geçirilerek *Bitmiş Senfoni* olur. Herşey seri halde üretilen birer "ara ürün" halini alır. Hümanistler de bu şekilde fazlalık ile kendilerini tüketirler. Sözelimi radikal hümanist, memurların dostudur. Solcu hümanist, insani değerlerin korunmasını amaç edinmiştir. Hiçbir partiden değildir ve ezilmiş küçük insanlara yakınlık duyar. Hümanist, karısını kaybetmiş gözü yaşlı bir kimsedir. Yıldönülerinde ağlar. Kedi, köpek ve tüm gelişmiş memeli hayvanları sever. Gösterişsizdir, duygularını saklamasını bilir. Ancak adaletle ilgili acı sözlerinin ardında bulunan duyguları, insanlar için duyduğu o buruk ve tatlı duyguları hissettirir. Dinselin hümanisti ise meleklerin hümanizmini seçmiştir. Bir Londra liman işçisinin ya da ayakkabı fabrikasında çalışan işçilerin hayatını Binbir Gece masalları gibi görür(Sartre, 2005: 159-60). Ancak bütün bu hümanistler birer birey olarak birbirlerinden nefret ederler. Çünkü 'akıl düzeni', hümanizmi, tüm insanı duruşları sindirerek hepsini katıştırır ve kendi malı yapar. Ona karşı gelmek onun ağına düşmektir. Dik başlılar, dar görüşlüler ve yasa tanımazlar bu karşı geliş ile onun ağına düşerler. 'Dışlanmış yalnız bir muhalif' olan gerçek aydının kamuflijındaki pratik bilgi uzmanları içinden çıkan sözde aydınlar, salt yararlı olanı amaçladıkları için akıl düzeninin ürettiği rasyonel olanı benimserler. Bir hekim kansere karşı tedavi amaçlı araştırmalar yaparken, araştırmalarda zenginlerin tedavi edilmesi gerektiği belirtilmez. Çünkü kanserli hücrelerin zengin ya da yoksul olmakla hiçbir ilgisi yoktur. Hastanın tanımlanmaması evrensel olanla ilgilidir. Ancak hekim, az bulunurluk ve kâr durumlarına göre egemen sınıf tarafından belirlenen ilişkiler ağı içindedir ve tedavi için ilaç bulununca bunun ilk denemesi küçük bir azınlığın hizmetine sunulur. Sonuçta her pratik bilgi uzmanı özünde evrensel tekniği ile egemen ideolojinin bitmeyen mücadelesinden başka bir şey olmayan çelişkileriyle tanımlandığına göre edimsel olarak aydın' dır. Oysa gerçekte aydın kendi içinde ve toplumundaki pratik gerekliliğin araştırılmasıyla egemen ideoloji arasındaki karşıtlığın bilincine varan kişidir. Ne var ki bu durum onu dramatik olarak yalnızlığa sürükler. Yoksul sınıfın ürünü değildir. Çünkü, egemen sınıfın belirlediği pratik bilgi uzmanları bu konuda tek adaydır. Aydın'ın orta sınıfın ürünü olduğu kabul edilse bile yine de onu hiç kimse istememekte ve tanımamaktadır. Söylediklerine duyarlı olunabilir ama varlığına kimse aldırılmaz. O halde bu tanınmaz varlık, muhalif olarak içkindir. Aydın, ırkçılık karşıtı söylemlerde bulunsa bile çocukluğundan kalma tuhaf bir faşist duygudan arınamaz (çocukluğunda karınca yuvasını dağıtması ya da köpeklere tasma takıp etrafında güç arzusu duyması gibi). İşte aydın çocukluğundan kalma bu sorgulamaya dönmedikçe canavar olarak kalacaktır. 'Dışlanmış' olana karşı sözde aydın evrensele ulaşma ve onu ele geçirme telaşındadır. Dünya vatandaşı olarak evrensel barışın savunusunu yapar. Ancak bir Vietnamlı şunu sorduğunda afallar: "İşe Vietnamdan başlayın çünkü savaş var orada!". Sözde aydın "asla!" diyerek şöyle devam eder: "Aksi halde komünistleri desteklemiş oluruz". Özel barışı istemeden genel barışı isteme arzusunda olan sözde aydın, savaşı sadece ahlaki açıdan kınar (Sartre, 2000: 42). Benzer şekilde aydının eylem tipi Cezayir Savaşı'ndaki gibidir. Savaş sırasında dairelerine bir yandan plastik patlayıcılar yerleştiren profesörler (özel planda kalarak) bir yandan da Cezayir için Ulusal Kurtuluş Cephesi'nin tam bağımsızlığını (genel planda kalarak) savunuyorlardı. Gerçek aydın ise radikal olduğu için ne ahlakçı ne de idealisttir. Yalnız muhalif olarak aydın, işçi sınıfı içinde **şüpheli**, egemen sınıf içinde **hain** olarak görülür. Hiçbir sınıfa girmemesi ve hiçbir sınıfa yanaşmaması onu güdük bir orta sınıfa sürükler. Dolayısıyla kendi özel çelişkisiyle işlevsel olarak bilinçlenmeye itilmiştir. Sorgulayıcı olduğu için herkesin gözünde bir şüphelidir. Ancak ne var ki tüm bu bilinçlenmeyi herkes adına yapar(Sartre, 2000: 56). O halde yalnız muhalif, 'akıl düzeni' içinde cezalandırılmalı ve metaforik olarak *kürek mahkûmu** olmalıdır. Ölümü bile kölelik ruhundaki ortaklık duygusundan arınmış yalnızlık ile gerçekleşir. Dolayısıyla yalnız muhalif, bu ağırlı ve yavaş ölümün bilinç düzeyine sahip olduğu için mutludur: *Killing me softly* (Camus, 2006: 53).

Batıda meslek (profession) kavramınının 16. y.yıla kadar dinsel içerikli anlam taşıması ve hatta günah çıkartmak olarak teolojik boyutlu değerlendirilmesi zamanla bu dinsel akıl düzenine isyan ile şekil ve içerik değiştirdi. Ancak çok daha öncesinde 4.ve 5. yüzyıllardaki manastır yaşamında bitmek bilmez itaat kavramına 'akıl düzeni' karşıtı Foucault'nun getirdiği eleştiri kayda değerdir: "İtaat, bir davranışın efendisi tarafından kontrolüdür. Bu özerk bir durum değildir. Efendiyi kendi rızası ile kendisine kurban etmesidir. Bu, öznenin mirası, kendisinin yeni teknolojisidir" (Viator ve Pasewark, 2004:1-17). Zamanla ruhban sınıfının devraldığı bu denetim biçimi, tüm toplumsal kurumların vazgeçilmesi oldu(Foucault, 1991: 87-104). Batınının

* Bu konudaki örnekler sınırsızdır. Sözelimi hayat boyu hapse mahkûm edilmiş Silvio Delloco, giyotinle başı kesilen Andre Chenier, canlı canlı yakılan Etienne Dolet, Yunanistan için hayatını veren Byron(Sartre, 1999: 129) ve 1591 yılında düşünceleri yüzünden Engizisyon tarafından yargılanıp hapse atılan, 1600 yılında yakılarak idam edilen Bruno bunlardan sadece bazılarıdır(Forti, 2004: 31).

kilise yolu ile sosyal hiyerarşiye kadar uzanan denetim biçimine yalnız muhalifin tepkisi serttir: “İnsanlar, kendilerini düzenleyen her türlü standartlar ve bürokratik prosedürler altına alınsalar bile özgür olmaya mahkûmdurlar”(Sartre, 1979: 505). Görüleceği üzere yalnız muhalif, dinsel yapı içindeki denetimin umutsuzluğuna karşı direnç içindedir ve onun yüzüne kusar. O halde bu denetim biçimi, karşıtı olarak kendisini meslek tutkusuna şöyle dönüştürür: “Katoliklikten alıp kopartılmış bir kutsallık edebiyata yatırılıp birikti”. Ancak Sartre’in bu sözleri, devamında ezeli ve ebedi bir dinselliğin içten içe sindirdiği itaati trajik olarak vurgular: “...ve yazar hiçbir zaman olamayacağım. Ölüm şeklinde ve Hıristiyan’ın kukla gibi bir benzeri olarak ortaya çıktım”(Sartre, 1999: 184). Aslında birey yalnız ve yansız olarak seçim yaparken Sartre’in entelektüellere yönelik övgüsü dikkâte değerlidir: “Kendimi hiçbir zaman bir yeteneğin mutlu sahibi olarak görmedim. Biricik ilgim, kendimi, elimde hiçbir şey yokken inançla ve çalışmayla kurtarmaktı. Artık katıksız seçimim beni kimsenin üstüne yükseltmiyordu. Donanımsız, araçsız ve gereksiz olarak tüm varlığımı benliğimi kurtarmaya vermiştim. Eğer olanaksız Kurtuluş’u yedek parça deposuna atarsam ne kalır geriye? Bütün insanlardan yapılmış ve hepsi kadar değerli olan ve herkesin kendisi kadar değerli olan bir adam işte!”(Sartre, 1999. 188). Batılı bazı düşünürlerin aydın temasına ilişkin kurgularına sayfa sınırı da dikkâte alınarak kısaca temas etmekte fayda vardır.

Jean Paul Sartre’in “varoluşçu”su

Sartre’in varoluşçu muhalifi gelecek yaratma kaygısı değil, ertelenmiş şimdileri yaşar. Bu konuda tasarlanması gereken hikâye çok açıktır: Sibiry’a da ıssız bir istasyonda yazarın biri tren beklerken bir aşağı bir yukarı dolaşıp durmaktadır. Ne bir kulübe ne de insan vardır ufukta. Yazar, koskoca, kasvetli kafasını omuzlarının üzerinde güçlükle taşımaktadır. Miyoptur, bekârdır, kabadır, her zaman öfkeli, canı sıkılmakta, prostatını ve borçlarını düşünmektedir. Raylar boyunca uzanan yolda arabasıyla genç bir dilber belirir. Arabadan iner ve hiçbir zaman görmediği ama kendisine gösterilmiş gümüşlü levha üzerinde çekilmiş, fotoğraftan tanıdığını ileri sürdüğü yolcuya doğru koşar, eğilir, sağ elini tutar ve onu öper. Hikâye burada sona erer. Ancak aslında bu son bir başlangıçtır. Çünkü, hikâye burada kurulur, tasarlanır ve her şey bu basitlikten doğar. Yazarın aniden güzel bir insan bulması ve ona unuttuğu ününü hatırlatması onun *doğumudur*. Ama daha derinden bakılınca aslında onun *ölümüdür*. (Sartre, 1999: 141-142). Anatomik olarak bir aydının düşünmesi için beyne, gözle ve kollara ihtiyacı vardır. Ancak günümüz aydınında bunların olmadığı söyleyebiliriz kadar cılız ve umutsuz bir dünya asla kabul edilemez. Dolayısıyla entelektüel, işlevini tamamladıktan sonra bir organlar kendi içlerine çekilmiş ve emilmiş olurlar. Nasıl ki doğada kelebek nesli tükenmezse aydın da varlığını her zaman sürdürür. Bir larva yarıp açılır ve sayfalardan yapılmış kanatları hızla çarpan kelebeklere dönüşür. Entelektüelin kendisini sevme gibi bir sorunsalı yoktur. Çünkü o, bugününü yaparak kendisini sevmeyi gelecek kuşaklara bırakır. Birey olarak aydın, yaşamını içten görüp tanımlar(Ergüven, 2003: 257). İşte bu tanım onu nesnelere dünyasından sıyrarak *Bulanti** duymaya sürükler. Bu durum Sartre’in “varoluşçusu” dur. Aslında kökensel olarak iki türlü varoluşçuluktan bahsetmek gerekir. İki Hıristiyan varoluşçular (Karl Jaspers ve Gabriel Marcel) diğeri ise ateist varoluşçulardır (Martin Heidegger ve Jean Paul Sartre).

Nesnelere, sözgelimi kitap yapımında bir zanaatçı onu yapım işine girişmeden önce kafasında düşünür ve tasarlar. Bir yöntem ve tekniği olduğu için bunun özü (essence) varoluştan (existence) önce gelir. Oysa insanda durum farklıdır. Ateist varoluşçularda bu durum Hıristiyan varoluşçularına göre daha tutarlı sebebe bağlanmaktadır. Tanrı yoksa hiç değilse bir varlık vardır ki onda varoluş, öz’den önce gelir. Çünkü bu, herhangi bir kavramla belirlenmeden önce varolmuştur. İşte bu varlık *insan* ya da Heidegger’in ağızıyla söylemek gerekirse *insan gerçekliği*’dir. Öznellik olarak insan kendisini yapar ve nasıl yapmak istiyorsa öyle olur. Ancak Sartre’in varoluşçuluğunda sert, hoyrat ve batı normlu içrek bir taraf göze çarpar. Çünkü insanı yeryüzüne ‘atılmış’ bir varlık olarak değerlendirir ve bu yönüyle Hıristiyanlığın kötümserliğini bilinç düzeyinde baştan kabul eder. Sartre şunları söyler: “O, kendini kendisi yaratmış değildir. Öte yandan özgürdür, çünkü bir kez yeryüzüne *atılmış* olarak, yaptığı her şeyden sorumludur”(Sartre,1999: 77). Yalnızlık coşkusunun

*Varoluşçuluğun temel kalıplarını anlattığı bu eserinde Sartre, romanın kahramanı Alain Roquentin olarak karşımıza çıkar. Uzun yolculuklardan sonra 18.yılıda yaşamış M.de.Rollebon’un hayatını araştırmak üzere Bouville kentine dönen Roquentin, yalnız bir insandır. Günlük tutma isteği kendisini tuhaf bir dönüşüme zorlayarak, çevresindeki nesnelere karşısında garip bir bulantıya sürükler. Nesnelere adları, anlamları ve üzerlerindeki çizgiler kaybolmaktadır. Bu, Roquentin’i daha önce üzerinde hiç kafa yormadığı bir durumla, varoluşa yüzyüze bırakır. Dünya yüzeyindeki tüm nesnelere adlarının ve anlamlarının silindiği ve ürktücü bir çıplaklıkla kaldığı duygusu, Roquentin’i bir özü olup olmadığı sorusuna yöneltir. Kuşkusuz burada Sartre eylem olarak insanın toplumsal praksis ile ilişkisini ortaya koyar. Roquentin olarak aslında kendisini cevabını aramaya iten soru şudur: Eylemlerinden arındığında *insan*, niteliklerinden sıyrıldığında *nesne* nedir?(Sartre, 2005: 240) Roquentin bunun cevabını kendisi verir: “Nesneler isimlerini kaybediyorlar. Yapayalnız, kelimesiz ve güçsüz olan ben’i kuşatıyorlar. Her yanımı dolduruyorlar. Bulantıyı artık anladım. Varoluşum her tarafımdan içeri dalıyor. Bu ne bir hastalık ne de geçici bir huysuzluk. Kendi *öz varlığım*. Şu varoluşun fazlalıklarından birini ortadan kaldırmak için ölmeyi bile isterdim. Ama ölümüm bile fazlalık olacaktı. Şu bahçe, masa, televizyon, ben ve kendim... Herşey temelsiz ve nedensizce. Bunun farkındayım ve yüreğim bulanıyor. At kestanesinin köküyüm ya da daha çok onun bilinci. Ondandır kaybolmuş, onunla tek bir gövde olmuştum. Bir an’dan öteki an’a nasıl geçtiğimin farkında bile değildim. Ama birden kökün varoluşunu düşünemez hale gelmişim. Hareket hiçlikten doğarak iki varoluş arasındaki geçiş ile olgunlaşır. En sonunda varoluşlarına doğuş anında tanıklık edecektim. Dünya, her yandıydı. Önde, arkada... Ön’den önce hiçbir şey yoktu. Onun var olmadığı an yoktu. Hiçlik sadece kafamdaki düşünceydi ve varoluştan önce gelmemişti. O da ötekiler gibi bir varoluştı ve birçoğundan sonra ortaya çıkmıştı(Sartre, 2005. 172-183).

tutkulu bir dile dönüştüğünü Mathieu'da görmek mümkündür. Mathieu, özgürlük tutkusu ve birey olarak kendi kendisinin sorumluluğunda olma kararlılığıyla insanlardan ve toplumdan yabancılaşarak bir tür yalnızlığa mahkum olmanın hüznünü yaşar(Sartre, 2005b). Her ne kadar düşünceye fazlaca angaje olsalar da entelektüeller tatlı tembellik içindedirler. Marcel Duchamp'ın dediği gibi: "Hiçbir şeyi ipleme, keyfine bak!" (Camus, 2002: 112) Duchamp, yıllar öncesinden modernliğin son yüzünün kayıtsızlık olduğunu belirtmeydi. Gerçekten de kıyılardan çok uzaklarda korunaklı ve güvencedeki ABD, tüm dünyaya karşı bu şekilde kayıtsızlığını 'simgelemiş' olur. Kendi sınırları içinde o radikal kayıtsızlığı, her türlü farklılığı hoşgörme biçimine dönüştür. Açıkçası Dostoyevski'nin "herşeye izin var"ının bugünkü görüntüsü olur(Baudrillard, 2000: 173). Ancak bu durum günümüz aydını için saplantılıdır. İmgeden sıyrıldığı için geçmişe oranla mutluluğa ve iktidara ulaşmak için sertleşmekte; dünyayı öğrenmeden önce değiştirmekte; anlamadan önce düzenlemek istemektedir. Dostoyevski'nin her şeyle övünüp, kendini yüceltikçe yücelten ve sonunda karşılaştığı ilk topluluk önünde utançlarını gözler önüne seren soytarıları gibi, yalnızca insan gururundan yoksun, sınırlara bağlı ve koşulu açık görüşlülükle sevmekten başka bir şeyi olmayan insan gururu(Camus, 2002. 112)... Aslında bir aydın, yaşamak için çalışmaya mecbur olmak zorundaydı bu onun felaketidir. Oysa miskinliğin sorun olmadığı bir dünyada kendini çalışmaya adayın birisi bu yorgunluğun koşulsuzluğu ile tatlı tembellik ile coşar ve mutluluk duyar. Gerçekten de aylaklık yalnızca sıradan insan için ölümcüldür. İş, insanları ayırım yapmadan ezer ve bir yargı oluşturmaz. Oysa nitelikliler, kurulu düzen yanlılarının egemen olduğu toplum tarafından işe atfedilen tutsaklığa dayanamazlar. Çalışma böylece aylaklığın meyvesi olur ve iş ile oyunu birleştirerek yaratıma dönüştür(Camus, 2003. 90).

Socrates gündelik hayatta bir taş yontucusu olmasına karşın hafızalarda onu düşünür kılan; iş, eğlence ve oyunla birleşen bir aylaklık ya da hoşnut tembellik içinde oluşuydu. Eğer ki onu düşünceye iten tatlı tembellik duygusu olmasaydı Socrates'i filozof kabul etmek de mümkün olmazdı. Aslında batıda, geçmişte küçük bir aylak sınıfa karşılık (tatlı tembellik içinde) büyük bir çalışan sınıf vardı. Aylak sınıfın toplumsal adalet açısından haksız olan ayrıcalıkları söz konusuysa; dolayısıyla bu sınıf ister istemez baskıya yöneliyor, nefret uyandırıyor ve ayrıcalıklarını haklı gösterecek kuramlar yaratıyordu. Böylece akıl düzenine dayalı bu metotlu doğrusal hat, aylak sınıfın iyi niteliklerini büyük ölçüde azaltmış; ama gerilemeye karşın batının adına uygarlık dediği şeyin hemen tümünü bu sınıf yaratmıştır. Sanatı geliştiren, bilimleri bulan bu sınıftır; bu sınıf kitaplar yazmış, felsefeler kurmuş ve toplumsal ilişkileri inceltmiş, törpülemiştir. Hatta baskı altındakilerin kurtuluşu bile genellikle yukarıdan aşağıya doğru gelmiştir(Russell, 1988: 63). Oysa belki de birgün gelecek doğrusal aklın düzeni trajedileri komedilere dönüştüren bir minval üzerine kuracak ve Dostoyevski'nin soytarıları gibi hakikatin çıplaklığını doğaya armağan edecektir.

Jean Baudrillard'ın "baştan çıkartan"ı

Fransız düşünür Baudrillard dünyayı kendi eğilimi gereği kötülük olarak alımlar. Ancak onu kendi halinden çıkartıp küçültmeye ya da ortadan kaldırmaya çalışmak organizmadaki kanserli hücrelere benzeyerek metastazlar ve urlar yaratır (Baudrillard, 2006: 22). Semitik epistemolojiye dayalı fenomenolojik düşünceyi ve sayfa altı dipnotlarıyla çalışmayı reddedip Husserl'i kökten eleştiren Baudrillard'ın perspektifi, parçalar ve ayıklamalar yoluyla aforizmaya (özdeyiş) dayanır. Ağırlık merkezi yorumlama düzeyindedir. Baudrillard her ne kadar kendisini Nietzsche'ye "öykünen gölge" olarak görmüş olsa bile aslında onun tersi bir evreni, yani sonlu bir evrenin olacağını varsayar. Baudrillard, şeylerin nesnellüğünün kavranamayacağını söylerken "baştan çıkartma" oyunu olarak simülasyonu kullanır. Baudrillard'a göre 'dışlanma', mutsuzluktur ama yazgı olarak oynanmış ve yaşanmıştır. "Baştan çıkartan" herşeyden önce kötü bir evrenle içindedir.

Kötülük kusursuzluğun kendisi olduğu için ona en yakın durmayı savunur. Kusursuzluk olan kötülük sanallik boyutuna yaklaşır ve bu yönüyle tıpkı ses düzenini andırır. Bu boyutsuz bir zaman-mekandır. Böylesi bir düzlemde her şey ekran olduğu için, içinde insanın imgesi yitikleşmekte; yanılsama, ayırlık ve tekilliğe dönüşmektedir. Böylece derinliği ortadan kaldıran yüzeye ulaşılır. Aynı çözümleme sanatsal denen nesnelere yanılsamasında vardır. Aslında *canlı performans* denilen müzik boyutu tek boyutludur. Ekranın içinde derinlik sorunsalı olmadığı için bir şeyin "ötekisi" de yoktur(Baudrillard, 2005a). Baudrillard tıpkı ekran gibi ironik düşünememeyi çağın olgusu kabul ederek ABD'nin derinliksiz oluşunu şu şekilde vurgular: "Tarihte köklerini geçmişte değil gelecekte arayan tek toplum Amerika'dır. Geleceğin ilkel toplumu olan Amerika bunu simülasyonda arar. Geleceğin yaratılması bu hayal ve simülasyona bağlıdır. Amerika doğadır. Mekan ile hayal ruhunun karışımıdır.

Kökleri tarihten gelenler sembolik olanla gerçek olan arasına mesafe koyar. Amerika'nın naif ve ilkel niteliklerinin nedeni mesafesizlikten ve ironik düşünememe olgusundan kaynaklanır. İroni bilinmediği zaman ise gerçek ile hayal birbirine karışarak bir bütün olur. Amerika Disneyland'da otantik olanı verirken, ideal bir dünyayı sıfır malzemedir yaratıp gerçeği televizyon ve sinemada yansıtır"(Baudrillard, 2000: 171). Baudrillard "baştan çıkartıcı" bir muhalif olarak ironiyi kullanamayanlar için *sanala batmış kuşaklar* ifadesini kullanır. Sözelimi cinselliğin görüntüsü içinde olanlar hazzı hiçbir zaman tanıyamayacaklardır. Aslında tüm bunlar ölümü tanıma fırsatı bulamayacak olan gelecek kuşakların yanında oldukça önemsiz gibi görünür(Baudrillard, 2006. 62).

Albert Camus'nün "uyumsuz"u

Albert Camus, intihar ve ölüm gibi konulara güçlü bir imge katmıştır. Onun *uyumsuz*'unda başkaldırı niteliği göze çarpar. Uyumsuz olarak muhalif, yaşama aşkını yaşama umutsuzluğundan alır. Bireyde varlık fazlalığı başlar başlamaz, yok olan özgürlüğün cimriliği belirir(Camus, 2005: 25). Aydın'ın uyumsuzluk oranı kendini ne kadar çok suçlarsa, karşı tarafı o kadar çok yargılama hakkına sahip olması kadardır. Dahası bu tahrik, karşı tarafı yargılamaya yönelik bir kışkırtmaya dönüşür(Camus, 2006: 103). Dikkât edildiği üzere Camus'nün düşüncelerindeki çıkış noktası yaşamın anlamsızlığı ve saçmalığı üzerine kurulur. Yaşam, her yerde ve her şekilde ölüm ile bitiyorsa didinip durmak nedir? Ancak Camus yaşama öyle derin bir ilgi katar ki; eylemsizliği ve umutsuzluğu değil, umudu ve yaşamı seçer. Bu seçim önemlidir ve bir bakıma insanın yazgısıdır. Sözelimi Veba adlı eserinde yarı dinsel-mistik içerikli kitlelere karşı hekimliğin ve bilimin kurtarıcılığına inanarak yaşamda kalmayı onaylar.Yataktan kalkma, kahvaltı, tramvay, dört saat çalışma, yemek, uyku ve aynı uyum içinde geçen diğer altı gün... Yalnız bir gün "neden?" sorusu yükselir ve herşey bu şaşkınlık kokan bıkkınlık içinde başlar. 'Bıkkınlık' bu makinemsi yaşamın son halkası olduğu için önemlidir. Donuk yaşamın günlerinde zamanın sürükleyicisi olan insan,"sonra","yarın","ileride","iyi bir işim olunca", "yaşlandıkça" gibi uzlaşmış insan haline dönüşür.

Camus'nün kısa yaşamına karşılık eserlerinde uyumsuz insanın uzlaşmış insana olan karşılıklı güçlü bir yaratım olarak değerlendirilmelidir(Camus, 2006: 31). Betimlediği Don Juan karakteri uyumsuz bir aydındır aslında. Onun kadından kadına koşması aşk yokluğundan değil, sevginin farklı ilgi alanlarında yeniden yaratıma dönüşmesindedir. Don Juan'ın bir kadını bırakması onu artık sevmediği için değil, bir başkasını sevdiği içindir(Camus, 2006: 79). Kadın koleksiyoncusu olmayan Don Juan gerçekte varlığını buharlaştıran bir "hiç"tir. Uyumsuz entelektüel, eylemin yararsızlığını bilir. Onun için yararlı olan bir tek eylem vardır: İnsanı ve yeryüzünü yeni baştan düzelterek olan eylem. Ancak düzeltmeyeceğini bilir ve *öyleymiş gibi* yapar. Sözelimi sanatçı olarak aydın, öyküler anlatan değil, evrenini yaratandır. Bu yüzden büyük romancılar filozof romancılar olurlar ve "savlı" yazarların karşıtıdır. Balzac, Sade, Melville, Proust, Dostoyevski* ve Kafka** bunlardan sadece bazılarıdır. Camus, uyumlu ve rahat bir dünyanın güzelliği karşısında metaforik olarak geniş getiren konformistlere (kanımca yeni çağın nihilizmi) karşı "uyumsuz" özne imgesi yaratır. Ancak ne var ki birçok batı aydını gibi Camus'de diyalektik*** düşünceden kopamaz.

F.W. Nietzsche'nin "dans eden Tanrı"sı

Nietzsche' nin batının "akıl düzeni" kurgusuna karşı aldığı tavır doruktur. Ancak bir yönüyle de derindir. Nietzsche'de geleceğin değil, ertelenmiş şimdilerin muhalifliği vardır. Onun ayak adımlarına basanlar, külrenge ve sisli bir günde Torino'nun taçlı kurukafalar tepesinde dolaşır. Kentte, engin perspektifin ortasında tunçtan atlar, sisin içine bürünürler. Deliren Nietzsche'nin sahibi tarafından dövülen bir atı

* Rus edebiyatçı ve düşünür Dostoyevski'nin Kirilov'unda cinler cisimleşerek mantıksal intihar biçimini alırlar. "Boyun eğmezliği için kesinleştirmek için öldüreceğim kendimi" diyerek edimini başkaldırı ve özgürlük içinde hazırlar. Ölümcül mantığına eklediği hırs ile Tanrı olmak için kendini öldürmek ister. Olayın rasyonalitesi şudur: Tanrı yoksa Kirilov kendini öldürmelidir. Tanrı olmak için yapmalıdır bunu. Ancak sorun, yeryüzüne indirilmiş bu Tanrılığa bir anlam verme sorunudur. Kirilov Tanrı olmayı özgürlük ile koşut tutar. Tanrı varsa herşey ona bağlıdır ve istemine karşı durmak anlamsızdır. Tanrı yoksa da herşey bize bağlıdır. Dolayısıyla kutsalın sözüne ettiği ölümsüz yaşamı bu dünyada kurmaktır. Ancak için bu dünyayı keşfederek özgürlüğünü bulan insan dünyayı terk etmek ister? Bu çelişkili durumdan Kirilov şöyle sıyrılır: "İnsan sırf kendini öldürmemek için uydurmuştur Tanrı'yı. Bugüne kadar gelen evrensel tarihin özetidir bu". Kirilov'u ölüme götüren ise umutsuzluk değil, aşktır. Dostoyevski eserini kana bulamadan önce Kirilov'a insanlığın acısı kadar eski bir sözü söyler: "Herşey iyidir".(Camus, 2006: 114) Dostoyevski Karamazov Kardeşler'de Ivan'a da aynı evrensel insan acısını tattırır: "Her şeye izin var". Ivan'ın da tıpkı Tanrı katillerinin en ünlüsü Nietzsche gibi sonu çılgınlıkla biter. Tek başına bir çoğulculuğun nihilizme yol açtığını Dostoyevski ve Nietzsche'nin düşüncelerinde net bir şekilde görmek mümkündür. Eğer bir Tanrı yoksa herşeye izin var demektir. Böyle yüksek bir birliğin olmaması durumunda farklılıkları hoş görmek, herkes ve her şeyden farklı olmayı çağırır(Paz, 2000: 141).

** Kafka'nın eserlerinde doğallık içinde müthiş bir yaratım gücü vardır. Doğal olan şey, yaratımın sonucudur. Sözelimi, Dönüşüm eserinde kahraman Samsa, pis bir böceğe dönüşür. Bir sabah yatağından kalkar, ayakları ve boynuzları çıkmış belkemiği eğrilmiş vaziyette kendisini alımlar. Ancak Samsa tüm bunlara aldırmaz. Onun tek sorunu işe geç kalacağı için patronuna vereceği hesaptan dolayı duyacağı endişe, panik, korku ve sıkıntıdır. Kafka'da her şey o kadar yalındır ki Dava adlı yapıtındaki kahraman *Joseph K* aslında kendisidir ama okuyucu her şeyin bu kadar basit olmaması gerektiğini düşünür. Çünkü Kafka doğallık içinde okura zenginlik sunar. Franz Kafka ile Anadolu mizahının geleneği Nasreddin Hoca arasında paralel ilişkiler vardır. Göle maya çalması ya da eşeğine ters binmesi aslında Kafka gibi her şeyi sunup da hiçbir şeyi doğrulamamasına dayanır. Her şey aslında o kadar basittir ki ölüm mahkûmu için "kafası kesilecek" demek yerine, "topluma borcunu ödeyecek" diyerek düşüncüyü saltık olandan ayırmaya benzer. Camus'nün deyimile bu şekilde "iş karışıklığa sürüklemeye hiç gerek yoktur"(Camus, 2005: 59).

*** Hikâye şöyledir: "Sisyphos, (Homeros'un anlatımı ile) bir gün ruhlar ülkesine gider. Ancak karısının ihanetini öğrenmek için onu cezalandırmak adına yeryüzüne dönmek ister ve Pluton'dan izin alır. Ancak dünyanın civil civil renklerini, sıcak güneşini, masmavi denizini, pırlıtlı taş ve kayalarını görünce ruhlar ülkesine geri dönmek istemez. Geri çağırılmalar, öfkeler, göz dağları hepsi boşa gider ve uzun yıllar bu güzelliğin içinde yaşar. Merkür gelip pervasızca yakasına yapışır ve onu sevincinden kopararak zorla ruhlar ülkesine götürür. Tanrılar Sisyphos'u kayaları durmamacasına bir aşığı bir yukarı taşımaya için cezalandırır. Aslında bu mahkûmiyet yararsız ve umutsuz bir ceza gibi gelir Sisyphos'a. Hikâyeden çıkan sonuç şudur: "Boşuna ve umutsuzca çalışmanın yararsızlığı bilinç düzeyindedir. Bilincin savunma mekanizmaları ise onu uyumlu bir yaşamın esaretine iter". Sanırım benzer tema Sartre'in *İş İştten Geçti*'sinde göze çarpar: "Ölüm sonrası tanışan ve birbirlerine âşık olan iki ayrı toplumsal sınıftan bir çiftte 24 saat süreyle, tam uyum içerisinde sevgilerini herşeyden üstün tutarak sevimleri koşulluyla, dünyaya tekrar dönme izni verilir. Ancak gündelik yaşamın heyecanına ve devrim ülküsüne kapılarak sevgilerini ellererle ve 24 saatlik zaman dolduğunda artık iş isten geçmiştir. Böylece daha önce benzer vaatleri gerçekleştireceğini düşünüp de bunu başaramayanların yanına yani ölümsüzler ülkesine geri dönerler(Sartre, 2004: 144).

durdurup, atın yüzünü çılgınca öptüğü, hareket halinde bile olsalar donup kalmış atlar kenti Torino’da(Camus, 2003a: 128)...Yalnız muhaliflik böylece bilgelige dönüşür ve çelişkilerle kendini aşar. “En yüksek tepeler en derin okyanuslardan fıskırıştırır. En derin üzüntüler ise en derin sevinçleri yaratır” (Nietzsche, 2002: 258). Nietzsche, olabilecek en tekdüze dış yaşamla, yalnızlıkla gerçekleştirilen düşünce eyleminin tek başına korkunç bir serüven olduğunu kanıtlar(Camus, 2003b). Muhaliflik onda acının hoşnutluğunu duyumsayan çileci bir aydına dönüşür. Görüldüğü üzere tüm yalnız muhaliflerde *yaratım* kavramı paydaştır. Burada tek teselli sürekli acıların olmamasıdır. Bir acı kaybolur ve bir sevinç doğar. Böylece herşey dengelenir. İrade, onu sürekli olarak hissetmek için en etkili düzeye yükseltilen ayrıcalıklı bir acıyı oluşumdan çekip alsa bile, bu seçim acıyı bir lütuf haline dönüştürür ve telafi edileni ona dayandırır(Camus, 2003b: 85). Nietzsche ‘Tanrıyı öldürür’. Ancak ne var ki sığ düşünceler ve klasik aydınlar Nietzsche’nin öldürdüğü Tanrı’nın yeryüzüne dönen dinsele bürünmüş Tanrı olduğunu kavrayamazlar. Dolayısıyla metafiziğin teolojik türünün sona erdiğini tanıttayan metaforudur “Tanrı öldü!”(Heidegger, 1979). Bu yadsıma belirli bir teknik ve yöntemin ürünüdür. Dünyanın gidişi gelişigüzel olduğu için dünya Tanrısal istemden, birlik ve erekten yoksundur. O halde dünya yargılanamaz. Ona yöneltilen her yargı, yaşamın karalanması anlamına gelir. Çünkü, olması gereken yoktur. Böylece yalnız muhalif tarafından bu çağın adı konulur: “Hiçbir şey doğru değil, herşeye izin var”. Socrates ile başlayıp Hıristiyan öğretiyile devam eden ahlâka uygun davranış bir gerilemedir, *decedant*’tır. Böylece aydın, geleneksel ahlâki ahlâksızlığın kendisi olarak görünür. Çünkü birgün gelecek, iyilik yapmaya ahlâki nedenlerle son verilecektir. Gelişme, rasyonel düzenin dışında, doğrusal olmayan bir hat üzerindedir. Gelişmenin insani değeri, değişimin biricik meşruiyet kaynağına dönüşür. Buna göre tarih daima kendisine döner. Merkezi değerler noktasına ulaşamayacağından hiç kimse Nietzsche’nin öne sürdüğü dairenin dışına sıçrayamaz. Geleneksel Tanrı imajı insanları küçültme eğilimi taşıdığı için tarih, ilahi planın ürünü olarak ortaya çıkar. Bundan dolayı Nietzsche’nin dünyevi bir “dans eden Tanrı” sı vardır. İnsanları teselli etmek ya da insanların gündelik varoluşlarını meşrulaştırmak için meydana gelmez. Nietzsche’nin çıldırmadan önce benliğe yaptığı çağrı anlamlı bir aforizma niteliği taşır(Nietzsche, 2002: 36).“Köprü’nün üstünde duruyordum geçenlerde/ karanlık geceye bürünmüş/bir türkü duyuluyor uzaklarda/altın damlalar yağıyordu bir de/titreyen aynası üstünde suyun/Gondollar, ışıklar ve bir de müzik/Geçmiş kendinden, yüzdüler alacakaranlığa doğru/Ruhum, görünmez parmakların dokunduğu çalgı/Bir barkarol mırıldandı gizlice/Binbir renkli mutluluk içinde ürpererek/-Bir duyan var mı dersin?

Antoine de Saint Exupery’nin “mitralyözcü”sü

Hava pilotu olarak insanların dünyasını gökyüzünden alımlayan Exupery’nin düşünce dünyasında yalnız muhalif, bir tür makineli tüfek ateşini andıran perspektifle tarayan gözcü yani mitralyözcüdür. Savaşların umutsuzluk saçtığını tıpkı mitralyöz gibi gözleri ve düşünceleriyle tarar. İnsanların unuttuğu fedâkarlık mitralyözcü muhalifte için bir aşk hikâyesine dönüşür: “Savaş, vücudunuzu size ait olmaktan çıkartarak aksesuar deposuna dönüştürür. Mübaşir gelir gözlerinizi ister. Siz, görme nimetinizi ona bağışlarsınız. Mübaşir gelir bacaklarınızı ister. Size bağışlanan yürüme nimetini teslim edersiniz. Elinde meşaleyle gelen mübaşir bütün etlerinizi ister. Siz, fidye olarak bütün gülümseme ve dostluk hislerinizi ona teslim ederek bir canavara dönüşürsünüz”(Exupery, 2001: 71). Böylece tüm duygu ve hisleriniz geniş bir perspektiften taranmaktadır. Dolayısıyla fedâkarlık bir yaratımdır. Bir şey istemek değil, ‘istemeden’ sürekli ‘vermeyi’ kabullenmektir. Çünkü, hiçbir şey vermeyenin, hiçbir şeyi olmaz. Böylece en büyük mutsuzluk olarak ortaya çıkan durum, sevilmemiş olmak değil, sevmemektir(Camus, 2003c: 47). Belki de bu, yaptığı resim taslağı karşısında hareketsizce duran Cezanne’in duygularıdır. Sustuğu, hissettiği ve yargılandığı anlarda insanlığını daha fazla hissetmektedir. O sırada resim yaptığı tuval, ona denizlerden daha engin görünür. Exupery, yukarıdan karınca kitlelerine dönüşmüş insanların sefaletinden sıyrılıp havadaki ölümü anlatır: “İniş, bir çöküşü andıracak. Onların çamuruna girmemizi gerektirecek. Uzun süre palmyeler ve mercanlar ülkesinde yaşayıp, herşeyini kaybettikten sonra köyüne geri dönen ve burada cimri ailesinin pis tabaklarını, aile içi kavgaların sıkıntısını, parasızlığın korkunç tedirginliğini, haciz memurunu, aldatan umutların yer değiştirmelerini, otelcinin tutarsızlıklarını ve hastanedeki sefaleti paylaşan zengin yolcularız. Burada hiç olmazsa ölüm temiz. Donarak ya da yanarak ölmek var. Burada güneş, mavi gökyüzü ve ateş var. Fakat aşağıda çamur içinde ölmek var”(Exupery, 2001: 99). Exupery’de muhalif aydın, varolma hakkını bir “öz”e bağlar. Kendi kökleri üzerinde duran bir ağaç gibidir. Buğdaya biçtiği değer bedensel bir gıdadan çok daha fazladır. Bu sayede buğday, ekmeğin çoklu işlevi olur. Parçalanarak dağıtılması sayesinde ondaki birleştiricilik, alın teriyle kazanılması sayesinde ondaki çalışmanın erdemi, sefalet anlarında yoksullara dağıtılması sayesinde ondaki merhamet saygıya değer bir yüce gönüllülük haline gelir(Exupery, 2000:187-188). O halde Exupery’de yalnız muhaliflik, gökyüzünden yeryüzünü büyük bir coşkunlukla tarayan ve adeta bir buğday tanesinde tarlaları gören mitralyözdür.

SONUÇ

Bu çalışmada daha ilk bakışta metot açısından bir fark olduğu göze çarpar. Birinci tekil şahıs jargonu, öznellik, sanat yazınından alıntılar ve informal söylemler bunlardan bazılarıdır. Ancak sosyal

bilimlerde metot, disiplin ötesidir ve gözlem ölçekleriyle ilgili disiplinlerarası duruma dayanır (Desjeux, 2005: 11). *İnsana dair, insan için ve insan ile varolan bir anlayış sosyal bilimlerde çalışmaların sembolik ve toplumsal olarak yeni gösterilen aygıtlar önererek sonlulukların pratiği şeklinde düşünülmesi anlamına gelir.* Bu açıdan sosyal bilimler “savlı” olmaktan çok, gözlemsel ve betimleyici bir karaktere sahiptir(Kristeva, 1984: 210). Çalışmada klasik ve klişe aydın tipinin yalnız muhalif aydından çok farklı olduğu, karakteristiğinde belirgin bir ayrıksılık bulunduğu irdelenmeye çalışıldı. Özellikle insan hakları, toplum sözleşmesi, hümanizm gibi batı rasyonalitesi içindeki doğrusal hat, ‘akıl düzeni’ içinde konuşlandırıldığı için yalnız muhalif tarafından reddedilir. Batının ‘akıl düzeni’, yalnız muhalifin perspektifinde insanı düşüşe sokan bir eğilim taşır. Bireyler aracılığıyla insan haklarını öne sürmek yerine, toplumsal haklardan konuşulduğunda bireyi ihmal eden bir toplum anlayışı ortaya çıkar. Bu kavram, adına hümanizma denilen içi boşaltılmış, suni ve görünürde tutulmaya çalışılan bir kavramdır. Dolayısıyla etkili bir hümanist yöntem olmadığı için bunun yerini tek tek bireylerden oluşan karınca sürüsü şeklinde kitleler almıştır. Sözelimi yardımseverlik, bireylere duyulan acınma hissine dönüştüğü için ereğinden sapan bir kavram olmaktadır. Kardeşlik, barış, insan hakları, demokrasi, özgürlük ve eşitlik gibi tumturaklı sözler günümüzde neredeyse hiçbir dönemde olmadığı kadar fazladır. Dolayısıyla bu “fazlalık evreninde” fazlalık olan şeylerinde tüketimi fazla olacaktır. Çünkü kardeşlik karşılıklı hoşgörüyü dönüştü. Kardeşlik, benliğimizden daha dar olan ortak bağışın yerini alarak benliğimizden yitip bir kavram haline geldi. Böylece ‘oluş’ ortadan kaldırılarak toplumsal nesnelere halindeki ‘varlığa’ ve güdük bir simgeye indirildi. İmgelere dayalı ilişkiler ağı bu sayede güçsüzleşti. Doktor hastası için değil, terfi etmek için varolursa; mühendis yarattığı tasarım için değil, taş bloklar için varolursa ortaya çıkan *sonuç* toplumsal anlamda günümüzdeki yeni dinin adıdır. Dolayısıyla büyük bir özgürlük tutkusuna coşan yalnız muhalifin reddettiği bu dinin Tanrısı gündelik yaşamın metanetsizliği ve vasatlığında; hırsızın, katilin, kopya çeken öğrencinin ya da sahtekâr tüccarın bilincini yumuşatarak gündelik isteklerinin markajında tüketilir. O halde içinde yaşadığımız medeniyet cahillik yüzünden ihanet edilen medeniyetin ışığını yansıtırsa bilgelik neye yarar? “Cahiller arasında alim olmak” gibi bir paradoksa belki de...

Kaynakça

- BAUDRILLARD, Jean, “*Ütopyadan Sonra Geleceğin İlk Toplumunu*”, (ed)Nathan Gardels, **Yüzyılın Sonu: Büyük Düşünürler Çağımızı Yorumluyor**, (Çev:Belkıs Dışbudak), Kültür Yay., İstanbul 2000.
- _____, **Bir Parçadan Diğere** (Çev:Yaşar Avuç), İnkılâp Yay., İstanbul, 2005a.
- _____, **İmkânsız Takas**, (Çev:A.Sönmezay), Ayrıntı Yay., N:476, 1.Baskı, 2005b.
- _____, **Cool Anılar V**, (Çev: A.Sönmezay), Ayrıntı Yay., 1.Baskı, 2006.
- CAMUS, Albert, **Yaz** (Çev:Tahsin Yücel), Can Yay., 2.Baskı, İstanbul, 2002.
- _____, **Defterler 1, Mayıs 1935-Şubat 1942** (Çev: Ümit Moran Altan), İthaki Yay., N:143, İstanbul, 2003a.
- _____, **Defterler 2, Ocak 1942-Mart 1951** (Çev: Ümit Moran Altan), İthaki Yay. 1.Baskı, İstanbul, 2003b.
- _____, **Defterler 3, Mart 1951-Aralık 1959** (Çev: Ümit Moran Altan), İthaki Yay., 1.Baskı, İstanbul, 2003c.
- _____, **Başkaldıran İnsan** (Çev: Tahsin Yücel), Can Yay., 4.Baskı, İstanbul, 2004.
- _____, **Tersi ve Yüzü** (Çev:Tahsin Yücel), Can Yay., 4.Baskı, İstanbul, 2005.
- _____, **Yabancı** (Çev: Vedat Günyol), Can Yay., N:8, 18.Baskı, İstanbul, 2005.
- _____, **Sisifos Söyleni** (Çev:Tahsin Yücel), Can Yay., 3.Baskı,N:795, İstanbul, 2006.
- _____, **Düşüş** (Çev: Hüseyin Demirhan), Can Yay., N:960, 6.Baskı, İstanbul, 2006.
- DESJEUX, Dominique, **Sosyal Bilimler** (Çev:Kemal İnal),Dost Yay.,Ankara, 2005.
- ERGÜVEN, Mehmet, **Kurgu ve Gerçek**, Gendaş Kültür Yay., Mart, İstanbul, 2003.
- EXUPERY, A.de Saint, **Gece Uçuşu** (Çev:Ömer Turan), Nehir Yay., İstanbul, 2000.
- _____, **Savaş Pilotu** (Çev:Ömer Turan), Nehir Yay., 1.Baskı, İstanbul, 2001.
- FORTI, Augusto,“*Modern Bilimin Doğuşu /Düşünce Özgürlüğü*” (ed)Federica Mayor,TÜBİTAK Yay., 11.Baskı, **Bilim ve İktidar**, (Çev:Mehmet Küçük), 11.Baskı, Ankara, 2004.
- FOUCAULT, Michel, **Governmentality**, The Univ. of Chicago Press, Chicago, US, 1991.
- FUREDI, Frank, “*Afterwood: The Downsizing of Intellectual Authority*”, **International Social and Political Philosophy**, Vol:6(4), 2003, ss.172-178.
- GÖZAYDIN, İştâr, **Yurttaş 2000**, MESS Yay., N:317, İstanbul, 1999.
- HEIDEGGER, Martin, **Nietzsche**, Harper and Row, New Jersey, US, 1978.
- KRISTEVA, Julia, **Revalution in Poetic Language**, Columbia Univ. Press, N.York, US, 1984.
- LEVY, B. Henri, **Entelektüellerin Övgüsü** (Çev: Halil Gökhan), Gendaş Kültür Yay.,1. Baskı, Mayıs, 2002.
- NIETZSCHE W.Frederich, **Aforizmalar** (Çev: Sedat Umran), Birey Yay., N:43, İstanbul, 2000.

- _____., **Putların Alacakaranlığı** (Çev: Hüseyin Kaytan), Tümsamanlar Yay., İstanbul, 2000.
- _____., **Deccal** (Çev: Oruç Arıboğa), Hil Yay., 4.Baskı, İstanbul, 2001.
- _____., **Ecce Homo** (Çev: Can Alkor), Yapı Kredi Yay., 5.Baskı, İstanbul, 2002.
- _____., **Güç İstenci** (Çev:Sedat Umran), Birey Yay., N:104, İstanbul, 2002.
- _____., **Böyle Buyurdu Zerdüş** (Çev:Turan Oflazoğlu), Cem Yay., İstanbul, 2002.
- PARKER, Martin, *"The Romance of Lonely Dissent: Intellectuals, professionals and the McUniversity"*, (ed)Mike Dent, S. Whitehead, **Managing Professionals Identity**, Routledge, London, 2002. ss.138-157.
- PAZ, Octavio, *"Tarihin Sonu'nda Batı Doğu'ya Dönüyor"*, (ed)Nathan Gardels, **Yüzyılın Sonu: Büyük Düşünürler Çağımızı Yorumluyor** (Çev:Belkıs Dişbudak), Kültür Yay., İstanbul 2000.
- RUSSELL, Bertrand, **Dış Dünya Üzerine Bilgimiz** (Çev: Vehbi Hacıkadiroğlu), Kabcacı Yay., İstanbul, 1980 (bkz:Hüseyin İçen, *"Russell Düşünüyor"*, Ürün Yay., Ankara, 1988.s.37).
- SAID, Edward, **Entelektüel: Sürgün, Marjinal, Yabancı** (Çev:Tuncay Birkan), Ayrıntı Yay., 1.Baskı, İstanbul, 1995.
- SARTRE, Jean-Paul, **Critique of Dialectical Reason**, Atlantic Highlands, Humanities Press, N.Jersey, 1979.
- _____., **Materyalizm ve Devrim** (Çev: Emin Türk Eliçin), Toplumsal Dönüşüm Yay., 4.Baskı, N:101, İstanbul, 1998.
- _____., **Sözcükler** (Çev:Selâhattin Hilav), Can Yay., 2.Baskı, İstanbul, 1999.
- _____., **Aydınlar Üzerine** (Çev:Aysel Bora), Can Yay., 2.Baskı, İstanbul, 2000.
- _____., **İş İştten Geçti** (Çev:Zübeyir Bensen), Varlık, N:840, 10.Baskı, İstanbul, 2004.
- _____., **Bulanıtı** (Çev: Selâhattin Hilav), Can Yay., 3.Baskı, İstanbul, 2005.
- _____., **Yaşanmayan Zaman** (Çev:Gülseren Devrim), Cem Yay., 2.Baskı, 2005b.
- SOLAL, Annie-Cohen, **Jean-Paul Sartre**, (Çev:İsmail Yerguz), Dost Yay., N:14, Ankara, 2005.
- VIATOR, Ralph, W. *Pasewark, "Mentorship Separation Tension In The Accounting Profession: the Consequences of Delayed Structural Separation"*, **Organizations & Society**, Article In Press, US, 2004.

TOPLUMUN SANATSAL GELİŞİMİNDE MÜZİK ALANINDAKİ SİVİL TOPLUM KURULUŞLARININ YERİ VE ÖNEMİ

Alp ÖZEREN

Müzik Eğitimcileri Derneği Merkez Yönetim Kurulu Üyesi
alpozeren@gmail.com

Özet

Atatürk'ün, "Sanatsız kalmış bir milletin hayat damarlarından biri kopmuş demektir." ya da "Her şey olabilir ancak sanatçı olamazsınız." gibi düşüncelerinden hareket edilirse; Türkiye Cumhuriyeti'nin, başlangıçtan bu yana sanat alanındaki gelişiminin, objektif verilerle değerlendirilmesinin gereği ve önemi de kendiliğinden ortaya çıkacaktır.

Müzik; bir sanat, uluslararası bir dil ve disiplinlerarası etkileşimi bulunan bir bilimdir. Müzik, asla sadece bir eğlence aracı olarak algılanmamalıdır. Bu konuda en etkili düşüncelerden birini, Konfüçyus, "Bir milleti tutsak etmek isterseniz müziğini çürütün." ifadesiyle ortaya koymuştur.

Dünya genelinde, yaygın ve nitelikli müzik eğitimi, ağırlıklı olarak müzik alanındaki sivil toplum kuruluşlarınca verilmektedir. Türkiye'de, nitelikli müzik eğitimi alabilmek bir lüks konumundadır. Cumhuriyet'in kuruluşu ile birlikte ele alınan ilk konu başlıklarından birisi "**Türk Halkı'nın müzik eğitimi**" olmasına karşın aradan geçen onlarca yılın ardından konuyla ilgili olarak bugün varılan nokta başlangıçtaki hedefin çok uzağındadır.

Türkiye Cumhuriyeti; binlerce yıl öncesine dayanan, ilk askeri orkestra, ilk müzikle tedavi vb. muhteşem unsurları bünyesinde barındıran müzik kültürüyle, bugün yaşanmakta olan "**müziksel yozlaşma**"yı hak etmemektedir.

Konuyla ilgili sorunların çözülmesini yalnızca devletten beklemek hem gerçekçi ve akılcı olmayacak hem de sorunların çözümünü geciktirecektir. Atatürk'ün "Sath-ı Müdafaa" yaklaşımından yola çıkacak olursak; öncelikle, Türk Toplumunun müziksel sorunlarının çözümü için toplumun yediden yetmişe bilinçlendirilmesi gereği ortaya çıkmaktadır. Bu bilinçlendirme esnasında da en önemli rolü müzik alanındaki sivil toplum örgütleri üstlenebilir.

Anahtar Kelimeler: Müzik Eğitimi, Müziksel Yozlaşma, Müzik Alanındaki STK ler

THE ROLE AND IMPORTANCE OF MUSIC NGO'S FOR THE ARTISTIC DEVELOPMENT OF A SOCIETY

Abstract

If we remember Mustafa Kemal's " A nation which is far from fine arts; one of it's living angios breaks..." and " You may be everything but you can not be an artist..." opinions and approaches about the important effect of fine arts to the continuing success for the reforms; it clearly appears the necessity of many objective analyses for the fine arts' development since the beginning of the Turkish Republic.

Music is an art and it is also an international language and an interdisciplinary science. It is not only a diversion medium. Konfüçyus says: " If you want to destroy a nation; corrupt it's music... ". Music NGO's are more functional and effective than governments in Türkiye and in the world because of their conditions. We don't have enough music NGO's in Türkiye. It's a luxury having a qualified music education in Türkiye. Although the foresee of Mustafa Kemal Atatürk about Türkiye's music education's future in 1924; today, we can't say we have a qualified music education after decades. Türkiye do not deserve a musical degeneration which is living in the country today after a majestic past which based on milleniums contains first band and contains cure by music etc.

It's not realism and rationalism to wait everything from the government about the solution of the musical degeneration subject; to continue waiting everything from the government would probably delay the solution. On the way the solution of musical degeneration in Türkiye we need a social conscious, common mind at first. They move from Atatürk's idea: " The necessity is areal defence, not the line defence..."

Music NGO's have the most important role during the solution of musical degeneration problem of a country.

Keywords: Music Education, Musical Degeneration, Music NGO's

Giriş

...Çağımızın en sevilen kültürel abideleri devlet adamları ya da azizler değil, şarkıcılar ve vokalistlerdir. Rock konserlerine, CD lere, müzik setlerine ve MTV'ye olan düşkünlüğümüzün ötesinde, günlük iletişimimiz ve alışverişimiz büyük ölçüde müzikle ilgili bir modele dayanıyor (Campbell, 2002).

Gazete haberlerine, radyo-televizyon yayınlarına baktığımızda gerçekten de günlük yaşantımız içinde müzik alanında şöhret olmuş kişilerin sanatsal ürünlerine ve özel yaşantılarına ne kadar çok yer verildiği kolayca görülmektedir. Medya tarafından, bu konuda ticari açıdan oldukça başarılı bir arz-talep dengesi yaratılmış durumdadır. Fazla sanatsal değeri olmayan ürünlerin medya tarafından fazlaca övülmesi ciddi sanat çevreleri tarafından olumsuz yönde eleştirildiğinde; “halk böyle istiyor” klişe yanıtı gelmektedir.

Müzik Ruhun Gıdası ise...

Akıl sağlığı yerinde olan bir kişi ya da toplumun, taze meyve ya da bir gıda ürünü dururken bayat, çürük ya da bozuk olanı bile bile istemeyeceği çok açıktır. “MÜZİK RUHUN GIDASIDIR” yaklaşımıyla yola çıkacak olursak; medya, müzik alanındaki sanatsal ürünlere yönelik övgüsünü ve desteğini sanatsal içeriği zayıf ticari ürünlere yönelik desteğinden geri planda tuttuğu toplum yararına olmayan bir tür illüzyon yaratmakta ve gerçek sanat ürünleri ticari yönü ağır basan ürünlerin gölgesinde kalabilmektedir. Bu durum; “topluma zarar verme amaçlı” bir kasıt taşımaya da “kasta varan bir ihmal” içermektedir. Kötü niyet taşımaya da bu gibi ihmallerin neden olabileceği olumsuzluklara bir örnek vermek gerekirse; (Kütahyalı, 2004)“...Okul yöneticilerinin müzik eğitimine yönelik yaklaşımları da zaman zaman acı dolu bir güldürü düzeyine gelebilmektedir. Bir ilçede görüştüğüm genç müzik öğretmeninin yakınması düşündürücüdür. Derse girmek üzere olan müzik öğretmenimizi müdür çağırır ve şöyle der: Nasıl olsa senin dersin müzik. Sınıfından 3-4 tane güçlü öğrenciyi bizim eve gönder de aldığım odunları taşısınlar...”

Boşvermemek Konusunda...

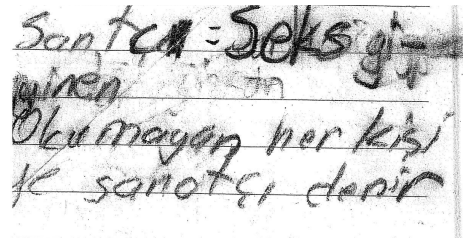
Sivil toplum kuruluşlarının gereği ve önemini vurgulamak açısından bir fıkraya anlatılabilir (Almeklek, 2004):

Öykümüz; herkes, birisi, herhangi biri ve hiç kimse adlı dört kişi hakkında. Yapılması gereken bir iş vardı ve herkes birisinin bu işi yapacağından çok emindi. Gerçi bu işi herhangi biri de rahatça yapabiliirdi ama hiç kimse yapmadı. Birisi bu işe çok kızdı, çünkü iş herkesi ilgilendiren bir işti. Herkes, herhangi birinin bu işi yapabileceğini düşünüyordum ama hiç kimse herkesin yapabileceği bu işin yapılmadığının farkında değildi. Sonunda herkesin yapabileceği bir iş hiç kimse tarafından yapılmadığı için herkes birbirini suçladı.

Müzik alanındaki sivil toplum kuruluşları içerik ve sayısal olarak güçlendikleri takdirde toplumun müzikal potansiyeli de buna paralel olarak gelişebilecektir. Aksi takdirde, yani müzik ve genel anlamda “sanat” alanında bir başıboşluk söz konusu olursa; yetişmekte olan milyonlarca çocuğun zihninde de “müzik”, “sanat” gibi önemli kavramlar yanlış şekillenebilecek; bu yanlış şekillenme de toplumsal yaşam kalitesini olumsuz noktalara sürükleyebilecektir. Somut örnekler vermek gerekirse; 2003 yılında bir ilköğretim okulunda öğrencilere yöneltilen “ **Sanatçı Kime Denir?**” sorusuna verilen yanıtlar gibi düşündürücü hatta endişe verici sonuçlara ulaşılabilecektir. Aşağıdaki iki örnek yanıt, ilköğretim dördüncü sınıf öğrencileri tarafından verilmiştir (Özeren, 2002)

Resim 1

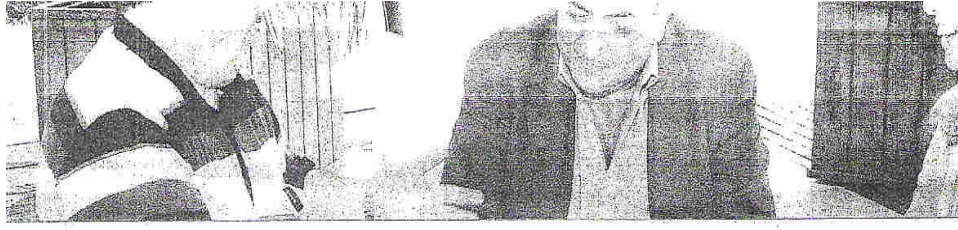

Resim 2

Gelişigüzel yapılan bir anket çalışmasında alınan bu iki sonuç, bu gibi onlarca yanıt arasından seçilmiş yalnızca iki tanesidir. Çocuklarımızın zihninde; “sanatçı” kavramı şekillenirken; ressam, mimar, heykeltıraş vb. meslek gruplarına yer olmadığını da bize göstermektedir. Tıpkı “spor” denince akla, ağırlıklı olarak futbolun gelişi gibi; medyanın yanlış yönlendirmelerinin sonucu olarak, sanatçı denince de şarkıcılar akla gelmeye başlamıştır. Bu noktada; Atatürk’ün sanatçı kavramına yönelik yaklaşımını anımsamakta yarar vardır:

“Sanatçı; toplumda, uzun çalışmalardan sonra alında ışığı ilk duyan insandır.1937”

Yaşadığımız günlerde sanat ve sanatçıya bakış açısından öyle büyük bir yozlaşma yaşanmaktadır ki; özellikle de “televole kültürü”nü etkisiyle, Atatürk’ün “Efendiler(hanımefendiler, beyefendiler...); herşey olabilirsiniz ancak sanatçı olamazsınız ...” dediği günlerden Prof. Dr. Zekeriya Beyaz’ın büyük bir günlük gazetede “Herkes Sanatçılar gibi zinaya hazır değil...”(Resim 3, 2004) dediği günlere gelinmiştir:

Beyaz: "Herkes sanatçılar gibi zinaya hazır değil"

PAMİR: Düşünebiliyor musunuz, sonuçta yatak odasına bir şekilde devlet girmiş oluyor, yani bu o adar mahrem ki...

BEYAZ: Eğer hürsuz yatak odasına kaçtıysa, eğer atıl yatak odasına kaçtıysa kanun oraya da girer...

MUHTAR: Yarın hapse gireceğim diye evlenmez kimse...

BEYAZ: Elendim, işte onu söyleyelim, bakın onu uyumlu hale getirelim, ne diyelim, ayrı yaşayanlar için bir hak tanınır... Yoksa buradan hareketle ayrı

yorsunuz hem de karşı taraf yani ihanete uğrayan taraf sizden maddi ve manevi tazminat alma hakkına sahip oluyor, bunlar az buz şeyler değil.. Yani bir insan evinden, malından, mülkünden, ohyor... Kaldı ki evlilikte yeni Medeni Kanun'da bütün mal-

Resim 3 (Sabah Gazetesi , 05.09.2004)

Örnek resimlerde de açıkça görülebildiği gibi; ülkemizde, toplumun "Sanat" ve "Sanatçı" kavramları konusunda bilinçlendirilebilmesi yönünde (Radyo, televizyon, gazete vb. tüm organlarıyla...) medya ciddi bir zaafiyet içindedir.

Ülkemizde Sivil Toplum Kuruluşları ve "Müzik"

Bu konuda; öncelikle STK Rehberi bünyesinde yer alan bazı istatistikleri aktarmak yararlı olacaktır (www.stkrehberi.org). 1996 yılında yayınlanan Sivil Toplum Kuruluşları rehberinin konu dizinine bakıldığında müzik alanındaki kuruluşlar şöyle sıralanmaktadır:

RESİM HEYKEL MÜZELERİ DERNEĞİ,527	TÜRKİYE EKONOMİK VE TOPLUMSAL TARİH VAKFI,835
Müzik	
ADANA MÜSİKİ DERNEĞİ,1057	
AFYON MÜSİKİ DERNEĞİ,1064	
ANADOLU MÜSİKİ DERNEĞİ,42	
ANKARA ÇOK SESLİ MÜZİK DERNEĞİ,1089	
BAKIRKÖY MÜSİKİ DERNEĞİ,1146	
BARTIN MÜSİKİ CEMİYETİ,1153	
BOĞAZIÇI MÜSİKİ VAKFI,1174	
BURDUR MÜZİK VE FOLKLOR DERNEĞİ,1187	
BURSA TAŞAVVUF MÜSİKİSİ DERNEĞİ,1200	
CAZ DERNEĞİ,117	
ÇAMLICA MÜSİKİ DERNEĞİ,1212	
EDİRNE DEVLET KOROSU SANATÇILARI SOSYAL VE KÜLTÜREL DAYANIŞMA DERNEĞİ,1257	
EMİNÖNÜ HALK OYUNLARI EĞİTİM MERKEZİ DERNEĞİ,1266	
HALK OZANLARI KÜLTÜR DERNEĞİ,302	
İLERİ TÜRK MÜZİĞİ KONSERVATUARI DERNEĞİ,335	
İSTANBUL FİLMORONİ DERNEĞİ,1385	
İSTANBUL FOLKLOR MÜZİK GENÇLİK DERNEĞİ,1387	
İSTANBUL KARTAL HALK MÜZİĞİ VE HALK OYUNLARI DERNEĞİ,1401	
İZMİR HALK OZANLARI VE AŞIKLARI DERNEĞİ,1453	
KADIKÖY MÜSİKİ DERNEĞİ,1503	
KAHRAMANMARAŞ MÜSİKİ DERNEĞİ,1506	
MERSİN FLARMONİ DERNEĞİ,1582	
MÜZİĞİMİZİ ARAŞTIRMA VE UYGULAMA DERNEĞİ,469	
MÜZİK YAPIMCILARI DERNEĞİ,470	
OSMANİYE MÜSİKİ DERNEĞİ,1617	
POLİFONİK KOROLAR DERNEĞİ,515	
SİLİFKE MÜZİK VE FOLKLOR DERNEĞİ,1658	
TARSUS TÜRK SANAT MÜSİKİSİ DERNEĞİ,1697	
TİRE MÜSİKİ DERNEĞİ,1717	
TRABZON TÜRK SANAT MÜSİKİSİ KOROSU DERNEĞİ,1744	
TRAKYA BİRLİK TÜRK MÜZİĞİ DERNEĞİ,1745	
TÜRK KÜLTÜRÜ VE MÜSİKİSİ DERNEĞİ,749	
TÜRKİYE MÜSİKİ ESERİ SAHİPLERİ MESLEK BİRLİĞİ,899	
UŞAK MÜZİK VE FOLKLOR ARAŞTIRMA DERNEĞİ,1759	
UZUNKÖPRÜ MÜSİKİ DERNEĞİ,1762	
VAN TÜRK MÜSİKİ DERNEĞİ,1770	

Resim 4 STK Rehberi (1996)

STK Rehberi'nin güncel istatistikleri incelendiğinde; şu sonuçlar görülmektedir:

Sivil Toplum Kuruluşlarının İllere Göre Dağılımı

Statüler	İstanbul	Ankara	İzmir	Diğer	Türkiye	%
Dernek	383	264	149	967	1763	55,5
Vakıf	194	116	38	142	490	15,4
Sendika	9	3	9	22	43	1,4
Meslek Odası	22	37	40	290	389	12,2
Kooperatif	26	38	13	140	217	6,8
Sanayi - Ticaret Odası	3	3	5	93	104	3,3
İnisiyatif	7	2	1	7	17	0,5
Platform	3	2	2	6	13	0,4
Diğer	39	15	7	81	142	4,5

Tablo 1 (www.stkrehberi.org)

Konularına Göre Sivil Toplum Kuruluşları ve İllere Göre Dağılımı

Konular	İstanbul	Ankara	İzmir	Diğer	Türkiye	%
Aile Planlaması	2	2	0	1	5	0,1
Askerlik	0	2	0	0	2	0,1
BALE, RESİM, HEYKEL, MÜZİK	2	1	1	3	7	0,2
Balıkçılık	5	1	0	0	6	0,2
Bilimsel ve Teknik Araştırma	6	2	0	40	48	1,4
Bilişim	10	9	2	6	27	0,8
Felsefe ve Psikoloji	4	1	1	1	7	0,2
FOLKLOR	6	7	1	7	21	0,6
Fotoğrafçılık	0	2	1	9	12	0,4
Gençlik	6	14	0	13	33	1
GÜZEL SANATLAR	3	0	0	1	4	0,1
Halkla İlişkiler	2	1	2	0	5	0,1
Mimar Mühendislik	1	0	0	3	4	0,1
Müzecilik	6	6	1	13	26	0,8
MÜZİK	0	0	0	0	0	0
Nüfus ve Aile Planlaması	4	9	2	2	17	0,5
Psikoloji	3	1	0	1	5	0,1
Reklamcılık	0	0	0	1	1	0
Resim ve Heykel	5	4	1	1	11	0,3
Ruh Sağlığı	60	41	17	62	180	5,3
Sağlık	23	13	6	32	74	2,2
SANAT TİYATRO, OPERA ve BALE	2	2	0	0	4	0,1
	2	1	0	3	6	0,2

Tablo 2 (www.stkrehberi.org)

Farklı Konulardaki STK'ların Çıkardıkları Süreli Yayınlar

Konular	Gazete	Dergi	Bülten	Broşür	Katalog	Diğer	Baz
Aile Planlaması	2	2	0	0	0	0	04.May
Askerlik	0	1	0	0	0	0	01.Şub
Bağımlılık	0	1	0	0	0	2	03.Şub
BALE, RESİM, HEYKEL, MÜZİK	0	0	0	1	0	0	01.Tem
Eğitim	1	1	0	0	0	0	02.May
EĞLENCE	39	39	2	4	2	12	98/293
FOLKLOR	3	1	0	2	0	1	Tem.21
Fotoğrafçılık	4	0	0	1	0	0	05.Ara
Gençlik	5	7	1	0	0	1	14/33
GÜZEL SANATLAR	1	1	0	0	1	0	03.Nis
Halkla İlişkiler	1	1	0	0	0	0	02.May
Halk Eğitimi	1	0	0	0	0	1	02.Ağu
Kültür	1	1	0	0	0	0	02.Tem
Kütüphanecilik	3	9	1	0	0	0	13/16
Mimar	0	0	0	0	0	1	01.Nis
Mühendislik	0	0	0	0	0	1	01.Nis
Müzecilik	3	2	0	0	0	0	May.26
MÜZİK	0	0	0	0	0	0	0/0
Sağlık	9	10	0	1	2	7	29/74
SANAT	1	0	0	0	0	0	01.Nis
Sosyal Bilimler	1	1	0	0	0	0	02.Eki
Sosyal Güvence	0	0	0	0	0	0	0/4
Sosyal Hizmetler	9	15	1	2	1	0	28/69
TİYATRO, OPERA ve BALE	1	1	0	0	0	0	02.Haz
Topluluk Dayanışması ve Dostluk	9	16	0	7	1	0	33/180
Turizm ve Tanıtım	4	3	0	2	0	2	Kas.28

Tablo 3 (www.stkrehberi.org)

Tabloların Yorumlanması

Tablo 1 e göre; Türkiye genelinde, sivil toplum kuruluşlarının %55i derneklerden oluşmaktadır. Dernekleri %15.4 ile vakıflar, %12.2 ile meslek odaları, %6.8 ile kooperatifler izlemektedir.

Tablo 2 ye bakıldığında; müzik ile direkt olarak ya da dolaylı olarak bağlantı kurulabilecek 6 konu başlığı bulunmaktadır. Bu başlıklar, listedeki sırasıyla;

- Bale, Resim, Heykel, Müzik
- Folklor
- Güzel Sanatlar
- Müzik
- Sanat
- Tiyatro, Opera ve Baledir.

Tablodaki konu başlıkları çok daha fazla olup; bildiri için sadeleştirilmiştir. Yukarıda sayılan müzik ile ilgili başlıkların Türkiye genelindeki oranını da sırasıyla sayacak olursak; %0.2, %0.6, %0.1, %0, %0.1, %0.2 gibi inanılmaz düşük rakamlar karşımıza çıkmaktadır. Uzun yıllardır İstanbul'da yaşayan bir akademisyen olarak

müzik alanına dair bu rakamların gerçekte hiçbir alakasının olmadığını bir gözlem olarak gönül rahatlığıyla iddia edebilirim. Bu noktada karşımıza başlıca üç sorun çıkmaktadır.

- 1) Bu oranlar, gerçek rakamları yansıtmamakla birlikte; müzik alanındaki akademikleşme, sorunlara sahip çıkma ve müzik alanındaki akademisyen kişi ve kurumların kendi konularına ilgisizliğine dair ciddi ipuçları sunmaktadır.
- 2) Türkiye Ekonomik ve Toplumsal Tarih Vakfı; oldukça geniş imkanlarla çalışan güçlü bir kuruluş olmasına karşın, detaylı bir araştırma yapmadan, birkaç gazete ilanı ile yetinerek; ilgili kuruluşların müracaatını beklemiştir. Oysa; söz konusu kuruluşun hiç olmazsa İstanbul, Ankara ve İzmir'de yapacağı detaylı bir araştırma; müzik alanındaki sivil toplum kuruluşlarına dair çok daha gerçekçi rakamlar sunulmasını sağlayabilirdi.
- 3) Ayrıca; tabloda, "müzik" başlığının dolaylı ve dolaysız olarak birkaç yerde karşımıza çıkması da konuyla ilgili sağlıklı yorum yapmayı güçleştirmektedir.

Sürelî yayınlara dair verilerin sunulduğu Tablo 3 e göre; "Bale, Resim, Heykel, Müzik" kategorisinde 1 adet broşür; "Folklor" kategorisinde 3 adet gazete, 1 adet dergi, 2 adet broşür ve bir adet "diğer" ; "Güzel Sanatlar" kategorisinde 1 adet gazete, 1 adet dergi ve 1 adet katalog ; "Müzik" kategorisinde yine "0" ; "Sanat" kategorisinde 1 adet gazete; "Tiyatro, Opera, Bale ve Müzik" kategorisinde 1 adet gazete ve 1 adet dergi yer almaktadır. Öte yandan; aynı tablonun "Eğlence" kategorisinde 39 adet gazete, 39 adet dergi, 2 adet bülten, 4 adet broşür, 2 adet katalog ve 4 adet "diğer" yer almaktadır.

Yukarda yer alan rakamlardan yola çıkarak; ülkemizi tüm dünyada, üstelik tam da Atatürk'ün öngördüğü biçimde; yani gelenekten kopmadan geleceğe uzanarak büyük bir başarıyla temsil eden piyanist besteci Fazıl SAY'ın bir yorumunu anımsayabiliriz (Say, 1999): "*Aslında gelişkin ülkelerde bile düzensiz pop egemendir. Çünkü her yerde satış başta gelir. Şu farkla ki satış yani {money} dedikleri tavanlara sıçrarken, klasik müzik biraz olsun gözetilir. Bizde ise {soylu duygular} gerçeğinin akla getirilmesi pek görülüş değildir. Açık konuşalım; bir ülkede her önüne gelene sanatçı denirse sanatsal norm mu kalır?... Sanat ile yığınları hedefleyen eğlence arasında sınır tanınmazsa ve bu ikisi aynı kefeye konarak ünvanlar dağıtılıp arlı ile arsız; hırlı ile hırsız eşitlenmeye kalkılırsa; kültürün de müziğin de köküne kibrit suyu dökülmüş demektir...*"

Bir başka kaynakta yer alan tabloya da değinecek olursak(Capital, Nisan 1999)

TÜRK İNSANININ DERNEK, KULÜP, HAYIR KURUMU YA DA HERHANGİ BİR CEMİYETE ÜYE OLUP OLMADIKLARI		
	TÜRKİYE '93 %	TÜRKİYE '97 %
Üye olmayanlar	88.2	90.8
Siyasi parti ve gruplara üye olanlar	2.9	3.9
Sendikalara üye olanlar	1.5	1.3
Spor kuruluşlarına üye olanlar	1.4	1.2
Meslek odalarına üye olanlar	1.0	0.8
Eğitim ya da sanat gruplarına	0.8	0.5
Gençlik gruplarına üye olanlar	0.3	0.5
Tarikatlara üye olanlar	0.5	0.4
İnsan hakları ile ilgili derneklere üye olanlar	0.3	0.3
Ticari kuruluşlara üye olanlar	0.9	0.3
Çevreyi korumaya yönelik derneklere üye olanlar	0.3	0.2
Belli bir merakı paylaşanların kurduğu gruplara üye olanlar (Satranç, sinema vb.)	0.2	0.2
Diğer	3.8	2.1

Tablo 4 (Türkiye Profili)

Sivil toplum kuruluşlarına üyelik konusunda 1993 ten 1997 ye kadar bir azalma olduğu gözleniyor. Bu bağlamda; eğitim ya da sanat gruplarına üyelik oranı da %0.8 den %0.5 e yani neredeyse yarı yarıya düşmüş.

Müzik Alanındaki Sivil Toplum Kuruluşları

Bu başlık altında resmi kurum ve kuruluşlar ile herhangi bir resmiyet taşımamakla birlikte pratikte varlığını sürdüren bazı kurum ve kuruluşları sıralamak mümkündür:

- Yalnızca müzik alanında faaliyet gösteren ya da çeşitli faaliyetlerinin arasında müziğin de yer aldığı resmi dernek ve vakıflar (*Sevda-Cenap And Müzik Vakfı, Türk Musikisi Vakfı, Üsküdar Musiki Cemiyeti, Müzik Eğitimcileri Derneği, İTÜ-TMDK Mezunları derneği vb.*)
- Müzik, müzik eğitimi vb alanlardaki internet grupları (www.muzikegitimcileri.net vb.)
- Anadolu'nun her yerinde yılın değişik zamanlarında gerçekleşen geleneksel şenlik vb. etkinlikler
- Özellikle köylerde aşık kahvelerinde gerçekleşen yarışma vb. etkinlikler
- Halk Eğitim merkezleri ya da resmi-gayrıresmi olarak açılan küçük-büyük müzik eğitim merkezleri
- Özel şirketlerin orkestra, koro vb. çalışmaları (Borusan Oda Orkestrası, Akbank, İş Bankası, Yapı Kredi Bankası gibi bankaların kültürel, sanatsal faaliyetler için sürekli olarak tahsis ettikleri mekanlar, Sarkuysan TSM Korosu vb.)
- Son yıllarda yaygınlaşan, üniversitelerin sürekli eğitim merkezlerince gerçekleştirilen müzik çalışmaları,

müzik alanındaki başlıca sivil toplum kuruluşu faaliyetleri olarak değerlendirilebilir. Bu faaliyetlerden kısaca söz edecek olursak;

Müzik Eğitimcileri Derneği; yaklaşık 7 yıllık bir dernek olup merkezi Ankara'dadır. Derneğin bir internet sitesi (www.muzed.org.tr) ve üç ayda bir yayınlanan bir dergisi bulunmaktadır. Tüm Türkiye'deki müzik eğitimcilerinin ortak bir platformda buluşmasını hedeflemektedir.

Dernek merkezinde yıl boyunca; piyano, gitar, müzik okulu giriş sınavlarına hazırlık vb. faaliyetleri güvenilir (*Buradaki güvenilir ifadesi özellikle önem taşımaktadır...*) bir şekilde uygun fiyatlarla sunmaktadır. "Güvenilir" ifadesinin neden ve nasıl önem taşıdığı; 5-6-7 Eylül 2005 tarihlerinde, İstanbul Kadıköy Halk Eğitim Merkezi'nde tarafımda düzenlenen "1. İstanbul Müzik Öğretmenleri Sempozyumu'nda Saadet Güvenç tarafından sunulmuş olan {Müzik Öğretmeni ve Özel Müzik Kursları} başlıklı bildiride yer alan bazı ifadelerde görülebilir (Güvenç, 2005): " *Bir veli öğrencisine matematik vb. ders aldıracağı zaman; eğitimciyi, kurumu en ince ayrıntısına kadar incelemekte ve seçim yapmaktadır. Oysa müzik dersi ya da kursu söz konusu olduğunda, bu kadar detaylı bir inceleme söz konusu olmamaktadır. Kıyıda köşede açılmış birçok müzik kursu devlet tarafından gözardı edilmekte, buralarda sağlıklı koşullarda, bilimsel olmayan çalışmalar yapılmakta; vergisi ödenmeyen kazançlar elde edilmektedir...*

Bir araştırmaya göre; İstanbul'da, yalnızca 40 tanesi Milli Eğitim Bakanlığı'na bağlı olmak üzere irili-ufaklı yaklaşık 250 müzikevi bulunmaktadır. Dernekler, siyasi partiler, vakıflar, belediyeler, zaman zaman, kendi amaçlarını empoze etme aracı olarak da {müzik kursu} adı altında etkinlikler düzenlemektedirler...Buralarda verilen müzik eğitimleri, çoğunlukla denetimden uzak, sağlıklı ve bazı amaçlara yönelik araç olarak kullanılmakta; öte yandan çoğunlukla ücretsiz olmaları nedeniyle de Milli Eğitim Bakanlığı'na bağlı her türlü teftiş ve denetime tâbii kurslar açısından bir tür haksız rekabet oluşturmaktadırlar..."

Yukarda belirtilen görüşler dikkate alındığında; müzik eğitimi veren sivil bir kurumun veli tarafından seçimi esnasında titiz davranmanın gereği ve önemi ortaya çıkmaktadır.

Bir başka kurum örneği olarak Sevda-Cenap And Müzik Vakfı ele alındığında; vakfın bir internet sitesine sahip oluşu (www.andmuzikvakfi.com) müzik alanında pekçok nitelikli yayınının oluşu; düzenli olarak sempozyumlar düzenleyişi vb. etkinlikler sayılabilir.

Günümüz teknolojisi gözönüne alındığında müzik alanında bir sivil toplum kuruluşu olarak da; bu kuruluşların kaynaşması, buluşması açısından da en etkin yollardan biri olarak "internet ortamındaki müzik grupları" olarak vurgulanabilir. Örneğin; 1. İstanbul Müzik Öğretmenleri Sempozyumu'nun temel hedef kitlesi İstanbul iken; internet ortamında, sempozyumun www.muzikegitimcileri.net aracılığıyla duyurulması sonucu sempozyuma; İstanbul'un yanısıra, Antalya, Sivas, Ankara, Çanakkale, Bursa, Bolu, Sakarya ve Ordu'dan da katılımlar olmuş ve sempozyum çok daha işlevsel bir hale gelebilmiştir.

Resim 5

Bir dergi tarafından; 1999 yılında ek olarak verilen yukarıda resmi görülen rehber incelendiğinde; ülkemizin, sivil toplum tarafından gerçekleştirilen sanatsal etkinlikler yönünden ne denli zengin olduğu görülebilmektedir.

Resim 6 (Halıcı, 1981)

Ozanlık, aşıklık, halk şairliği müesseseleri de birer sivil toplum örgütlenmesi olarak düşünüldüğünde; toplumun müzikâl gelişiminde oynadıkları rol yadsınamayacak kadar önemlidir. Örneğin aşağıda yer alan kaynakta 200 kadar halk şairine detaylı bir şekilde yer verilmektedir. Bu kaynakta yer alan ve almayan halk

şairleri; milletin özünden kaynaklanan müziği halka en saf biçimiyle, hiçbir ticari kaygı gözetmeden ileterek önemli bir işlevi yerine getirmektedirler.

Resim 7 (Kalkan, 1991)

Halk eğitim merkezlerinin faaliyetleri; Milli Eğitim Bakanlığı Çıraklık ve Yaygın Eğitim Genel Müdürlüğü'nün denetimi ve yönetiminde yürütülse de, işleyiş bakımından, sivil toplum kuruluşlarıyla büyük benzerlikler göstermekte devlet desteği ve denetiminin söz konusu oluşu buralardaki faaliyetleri çok daha güvenilir kılabilir.

Holdings, banka vb. kuruluşların; özellikle büyük şehirlerde kültür-sanat (*özellikle de müzik*) alanında ayırdıkları bütçe, günden güne artmakta ve bu da halkın nitelikli sanatla günden güne daha çok buluşabilmesine önayak olmaktadır.

Asıl amaçları; bilim ve toplumsal sorunlara bilimsel çözüm üretmek olan üniversiteler de son yıllarda düzenledikleri "Sürekli Eğitim Merkezi" faaliyetleriyle akademik birer halk eğitim merkezi işlevini üstlenmiş durumdadırlar. Bu yönleriyle üniversiteler hem bütçelerine destek sağlamakta hem de güvenilir , nitelikli sanat eğitimini birer sivil toplum kuruluşu görünümüyle sunmaktadırlar.

TRT İstanbul Çocuk Korusu Şefi Prof. Dr. Yücel ELMAS'a Göre...

Bildiri açısından TRT Çocuk Korusu şefi Prof. Dr. Yücel ELMAS'ın aktardığı bilgiler oldukça önemlidir. Çünkü ülkemiz nüfusunun yaklaşık üçte biri çocuklardan oluşmaktadır ve onların nitelikli müzik eğitimi alabilmesi; Türkiye'nin, gelecekte Atatürk'ün de öngörülerini doğrultusunda müzik toplumu olabilmesi (*küfürlü konuşulmaması, sokaklarına tükürülmemesi, trafik kurallarına saygı duyulması, "dayak"ın asgariye inebilmesi vb.*) yönünde çok büyük önem taşımaktadır. Yücel Elmas'ın aktardığına göre ; örneğin Finlandiya'da, 25 bin nüfuslu bir kasabada 25 adet çocuk ve gençlik korusu yer almaktadır. Bu noktada hemen bir kıyaslama yapmak gerekirse; örneğin Türkiye'nin en geniş imkanlarına sahip İstanbul Kadıköy Halk Eğitim Merkezi'nin henüz bir çocuk ve gençlik korusu bulunmamakta; bu yıl ilk kez kurulmaları yönünde gerekli işlemler tarafımda başlatılmış bulunmaktadır. Yücel Elmas'ın aktardığı rakamlara kilise ve yetişkin koroları da dahil değildir. Elmas'ın ifadesine göre; burada kastedilen korolar, şova yönelik değil halkın müziaklitesinin artırılmasına yönelik korolardır. Bu koroların yaygınlığı ve işlevselliği sonucunda da toplumda herkes bir şekilde müzik ile bağ kurabilmekte; lüks olmaktan uzak şekilde bireylerin müzik ile kurabildiği bağ da doğal olarak "müzik toplumu" olabilme sonucunu beraberinde getirmekte ve toplumsal yaşam kalitesini yükseltebilmektedir.

Aslında konu dönüp dolaşır; ülke bütçesinde "eğitim" için ayrılan bütçeye gelmektedir. Az önce örnek olarak aktarılan Finlandiya ile Türkiye'nin eğitim için ayırdıkları bütçe, güncel bir istatistik üzerinde incelendiğinde korolar boyutunda karşımıza çıkan fark, eğitime ayrılan bütçe yönünden de açıkça görülebilmektedir.

Eğitimde sınıfta kaldık

Türkiye, milli gelirinin yüzde 3.7'si kadar harcamayla 109 ülke içerisinde, eğitime en az pay ayıran 70'inci ülke oldu. Türkiye'nin öğrenci başına yaptığı harcama ise kişi başına düşen gelirin yüzde 16.4'ü olarak hesaplandı

Türkiye ulusal egemenliğinin 85'inci yılında eğitim harcamaları açısından dünyanın en geri ülkeleri arasında yer aldı. Dünyanın 21'inci büyük ekonomisi ve en fazla nüfusa sahip 17'nci ülkesi olan Türkiye, eğitim harcamaları açısından ise sıralamalarda oldukça gerilerde kaldı.

ANKA'nın Dünya Bankası ve IMF verilerinden yaptığı belirlemelere göre, Türkiye GSMH'sinin yüzde 3.7'si düzeyinde bulunan eğitim harcamalarıyla hakkında bu konuda veri bulunan 109 ülke arasında 70'inci sırada yer aldı.

TÜRKİYE SONLARDA

Türkiye'nin öğrenci başına yaptığı harcama ise kişi başına düşen gelirin yüzde 16.4'ü olarak hesaplandı. Bu bildiği ise Türkiye 82 ülke arasında 55'inci sırada kaldı. Türkiye'nin öğrenci başına düşen eğitim harcamasının 697 dolar olduğunu gösteren veriler, kişi başına yapılan bu tutarla da Türkiye

Öğrenci başına harcama (\$)

Danimarka	17.208
İsviçre	14.545
Norveç	14.394
İsveç	11.035
Avusturya	10.886
ABD	9.864
Finlandiya	9.346
Fransa	8.231
Hollanda	8.181
İtalya	8.152
Almanya	7.651
İrlanda	7.586
Japonya	7.461
İngiltere	5.957
Yeni Zelanda	5.640
İspanya	5.312
Avustralya	5.297
Portekiz	4.503
Yunanistan	3.669
Macaristan	2.238
Çek Cumhuriyeti	2.054
Kore	1.903
Estonya	1.889
Slovakya	1.200
Polonya	1.152
Meksika	1.119
Türkiye	697
Bulgaristan	572
Brezilya	472
Hindistan	127

da 40'inci sraya kadar geriledi. Dünya genelinde GSMH'sinden eğitime en fazla payı yüzde 10.4 ile Leshoto ayırdı. Bu ülkeyi Yemen, Küba gibi ülkeler izledi.

DANİMARKA LİDER

Türkiye'nin de içinde yer aldığı OECD ülkeleri arasında Danimarka yüzde 8.5'le eğitime en fazla payı ayıran ülke oldu. Danimarka aynı zamanda 17 bin dolarla öğrenci başına dünyanın en yüksek harcamasını yapan ülkesi oldu.

Gelişmiş İsviçre eğitime milli gelirinin yüzde 7.3'ünü ayırdı. İsveç'i GSMH'sinin yüzde 7'sini eğitime ayıran Norveç izledi. Bir başka OECD üyesi olan Yeni Zelanda GSMH'sinin yüzde 6.7'sini, Finlandiya yüzde 6.2'sini, Portekiz yüzde 5.9'unu, Avusturya yüzde 5.8'ini, Fransa ve ABD yüzde 5.7'sini, İsviçre yüzde 5.5'ini, Estonya ve Macaristan'da yüzde 5.1'ini İtalya yüzde 5'ini, İngiltere yüzde 4.7'sini, Almanya yüzde 4.6'sunu, İspanya yüzde 4.4'ünü, Yunanistan

Resim 8

Yukardaki istatistiğe göre; Finlandiya öğrenci başına 9346 dolar harcar iken Türkiye 697 dolar harcıyor. Bu noktada ve bildiri ile bağlantılı olarak incelenmesi gereken konu; Finlandiya'nın öğrenci başına bu denli büyük rakam harçayabilir hale gelişinde sivil toplum örgütlerinin, müzik eğitimine verilen önem ve destek konusunda oynadığı rol olabilir.

Türk Müziği alanındaki en önemli sivil toplum örgütlerinden biri kabul edilen MÜZDAK'ın başkanı Yrd. Doç Dr. Göktan AY; 2002 yılında Gazi Üniversitesi'nde gerçekleştirilen Avrupa'da ve Türk Cumhuriyetleri'nde Müzik Kültürü ve Eğitimi Kongresi'nde sunduğu bildiri kapsamında (Ay, 2002) MÜZDAK bünyesinde 15 dernek ve vakfın yer aldığını ifade etmektedir. Bu kurumlarda kayıtlı 1000 civarında değişik meslek gruplarına mensup katılımcı yer almakta; yayın ve konser faaliyetleri yaklaşık 10 yıldır kesintisiz olarak "**çölleşen ruhumuzu müzikle yeşertelim**" sloganıyla sürmektedir. Türk Müziği Günleri aracılığıyla; toplumun her kesiminden katılımcılara, uluslararası festival kuralları (konser süresi, programı, çalışma disiplini yani provalara katılım vb.) o güne kadar bu kavramlarla tanışma fırsatı bulamamış gönüllülere ve yakınlarına aktarılabilir.

2003 yılında gerçekleştirilen 10. Türk Müziği Günleri kapsamındaki "Müzik Araştırmaları ve Folklor Derlemeleri Sempozyumu" nun kapanış konuşmasında Göktan AY; "*Onuncu ve sonuncu*" diyecek kadar bıkkınlığını ve yorgunluğunu ifade etmiştir. Bu, üzerinde titizlikle durulması gereken bir yakındır. Yıllardır; sivil topluma katkı yaklaşımıyla ve günden güne artan bir ilgiyle, başarıyla sürmekte olan güzel bir etkinliğin tasarımcısı 10 yılın ardından neden ilk günkü gibi yalnız bırakılmaktadır?!. Bu alanda çaba harcayan akademisyenler dahi yalnız bırakılırsa; sivil toplum içinde yer alan girişimci gençlerin de cesareti kırılacaktır.

Sonuç ve Öneriler

Toplumun sanatsal gelişimi yönünde samimi çabalar harcayan kişi, kurum ve kuruluşlar her zaman var olacaktır. Önemli olan; bu çalışmaların belli bir vizyon ve misyon doğrultusunda hayata geçirilmeleridir.

Söz konusu edilen vizyon ve misyonu en sona bırakarak; konumuzla ilgili somut görüş ve öneriler geliştirilebilir:

Sonuçlar:

- Bir toplumun sanatsal gelişiminde "müzik" de en az diğer sanat dalları kadar önem taşımaktadır. Hatta Mustafa Kemal ATATÜRK; "müzik"i güzel sanatların en önünde yer alması gereken alan olarak öngörmüştür.
- Ülkemizde "müzik" ve "müzik eğitimi" konularında yeterli bilinç henüz oluşmamıştır. Böyle bir bilincin oluşması yönünde sivil toplum kuruluşlarına önemli bir rol ve sorumluluk düşmektedir.

- Ülkemizde müzik alanında faaliyet gösteren sivil toplum örgütlerine dair sağlıklı bir veritabanı mevcut değildir.
- Ülkemizde; genel anlamda “eğitim”e ve ona bağlı olarak “müzik eğitimi”ne ayrılan bütçe son derece yetersizdir.
- Ülkemiz dünyadaki en genç nüfuslardan birine sahiptir ve bu genç nüfus; ülkemizin gelişmesini istemeyen dahili-harici bedhahlarca potansiyel bir tehlike olarak görülmektedir. Söz konusu iç ve dış düşmanlar; bu genç nüfusun gelecekte medeni bir toplum oluşturamaması yönünde; medya başta olmak üzere her yolu kullanarak “müzik” aracılığıyla da “kültür emperyalizmi” planlarını uygulamaya koymaktadırlar.
- Ülkemizde; genel anlamda aileler, çocuklarının “müzik eğitimi ve donanımı” konusunda matematik vb. konularda gösterdikleri titizliği göstermemekte; bir anlamda “çocuklarının müzik eğitimi”ni şansa bırakmaktadırlar.
- Müzik alanında sivil toplum örgütlerinin (orkestra, koro vb.) oluşturulması, geliştirilmesi yönünde özel sektörün gereğince aktif olmadığı gözlenmektedir. Bu konudaki yük; hala büyük ölçüde devletin üzerinde gözükmektedir.
- Müzik alanında faaliyet gösteren sivil toplum örgütlerinin belli bir kalite standardının bulunması yönünde yeterli denetim söz konusu değildir.
- Mevcut durumlarıyla; ülkemizde, müzik alanında faaliyet gösteren sivil toplum örgütlerinin, Türk toplumunun sanatsal gelişimine kalıcı, Atatürk’ün “sath-ı müdafaa” yaklaşımı düzeyinde bir katkı sağlayabilmeleri hayli zor görünmektedir.
- Sayısal verilerden yola çıkılarak ülkedeki devlet sanatçıları (yaklaşık üç-dört bin kişi); müzik öğretmenleri (yaklaşık beşbin kişi) ve bir de bando astsubayları düşünüldüğünde; sayılan meslek mensuplarının her biri bireysel olarak sivil toplum faaliyeti şeklinde topluma katkı sağlayabilse önemli gelişmeler sağlanabilir; ancak iletişimsizlik öylesine ileri düzeydedir ki örneğin 950 müzik öğretmenin görev yaptığı İstanbul’da herhangi bir müzik öğretmenine İstanbul’daki müzik öğretmeni sayısı sorulduğunda; 200-300 yanıtları dahi alınabilmektedir.

Öneriler:

- “Müzik”in bir toplum için; “eğlence” den öte o toplumun topyekün gelişiminde en önemli unsurlardan biri oluşu özellikle medya aracılığıyla çok etkin biçimde vurgulanmalıdır.
- Okullarda müziğin teorik eğitiminden önce ve yanısıra “toplumsal müzik zevki ve bilinci” vurgulanmalıdır.
- En kısa sürede; müzik alanında faaliyet gösteren sivil toplum kuruluşlarına dair gerçekçi bir veritabanı oluşturulmalıdır.
- Örgün eğitim kapsamında verilemeyen “müzik bilinci ve eğitimi”nin yaygın eğitim kapsamında, özellikle de sivil toplum kuruluşlarınca planlı-programlı şekilde verilebilmesi yönünde gerçekçi ve güvenilir projeler üretilmelidir.
- Uzmanlar tarafından; “müzik aracılığıyla kültür emperyalizmi” tehdidinin boyutları tesbit edilmeli gereken önlemler alınmalıdır. Bu konuda özellikle “medya” sıkı bir takibe alınmalı gereken yaptırımlar objektif biçimde hayata geçirilmelidir. Basın özgürlüğünün kapsamı bellidir. Hiç kimsenin “basın özgürlüğü” maskesinin ardına sığınarak dünyanın en genç nüfuslarından biri olan Türk Gençliği’ni “kültür emperyalizmi”ne sürüklemeye hakkı yoktur.
- Ailelerin “sanat” ve “müzik” konularında bilinçlendirilmelerine yönelik etkinliklerin sayısı artırılmalı ve bu etkinlikler; deyim yerindeyse, ailelerin ayağına kadar gitmelidir. Özellikle bu konu acil bir devlet desteği gerektirmektedir. Bu konuda yapılacak yatırımlar; kesinlikle toplumsal yarar olarak geri dönecektir.
- Özel sektör; okul, fabrika vb. açarken gördüğü teşviği hatta daha fazlasını müzik alanında sivil toplum örgütleri oluştururken de gördüğü takdirde uzun vadede bu konuda devletin üzerindeki yük de büyük ölçüde hafifleyecektir.
- Toplam Kalite Yönetimi yaklaşımıyla; müzik alanındaki sivil toplum kuruluşlarının belli standartlara sahip olması sağlanmalı; bu konuda çözüm odaklı öneriler geliştirilirken kuruluşlara yeterli ve gerekli rehberlik hizmetleri ücretsiz olarak devlet tarafından sunulmalıdır. Aksi takdirde bu konu da birilerinin rantı haline gelebilir.
- Müzik alanındaki toplüm faaliyetleri; planlı, programlı olarak ülkenin her yerine ihtiyaçlar oranında yaygınlaştırılabilir (Bildiri metninde yer alan; Finlandiya’da 25 bin nüfuslu kasabada 25 adet çocuk ve gençlik korosunun bulunuşunu anımsamakta yarar var.)
- Korolarda, orkestralarda vb kurumlarda yer alan devlet sanatçılarının; konservatuarlarda ve eğitim fakültelerindeki öğretim elemanlarının; müzik öğretmenlerinin; bando astsubaylarının; kendilerine bir

yaptırım uygulanmadan, müzik alanında birer sivil toplum önderi oluşları hissettirilebilmeli ve bu duyguyla herbirinin kendi yakın çevrelerinde nitelikli birer “müzikâl sivil toplum hareketi” (Göktañ Ay örneğinde olduğu gibi...) başlatmaları özendirilmeli, desteklenmelidir. Gönüllü olarak; kendi yakın çevresinde bir müzikâl yapılanma geliştiren bu gibi devlet görevlilerine faaliyet raporlarına bağlı olarak kademe, derece vb. artışı sağlanarak bu çalışmalar ödüllendirildiği takdirde çalışmalar yaygınlaşabilecek ve kısa süre içinde; devlet memuru sivil toplum önderlerinin yetiştirdiği kurumlardan devlet memuru olmayan sivil toplum örgütü liderleri yetişebilecek; devlet memurları da aslı görevlerinin yanısıra toplumsal açıdan çok yararlı bir misyonu gerçekleştirmiş olacaklardır.

- Tüm medya kuruluşları (Gazete, radyo, televizyon vb.) da etkin kamuoyu oluşturan birer sivil toplum kuruluşu oluşlarının bilinciyle; toplumun sanatsal gelişimini, ticari kaygılarının yanısıra biraz daha fazla gözönünde bulundurmaları zorundadırlar. Çünkü eğer bugün gereken önlemleri almazlarsa; yarın, en büyük yaratıcılarından oldukları yozlaşmış sanat ortamı kendi ticaretlerini de bitirecektir. Yani yalnızca ticari düşünseler dahi, toplumun sanatsal gelişimini desteklemek durumundadırlar.

Tüm ifadeleri; belli bir vizyon ve misyon başlığı altında toplayacak olursak:

Vizyon: Atatürk'ün öngörülerini doğrultusunda; “hattı müdafaa yoktur, sathı müdafaa vardır” yaklaşımıyla, güzel sanatların en önünde yer alması; özünden kopmadan çağın dinamizmine uygun biçimde tüm dünyada hakettiği yere ve öneme sahip olabilmesi doğrultusunda ele alınması gereken “müzik” olgusunun, sivil toplum kuruluşlarıncı gereğince ve sürekli olarak sahiplenileceği bir ortam yaratmak. Varolan ve gelecekte varolacak müzik alanındaki sivil toplum kuruluşlarının; toplumun sanatsal gelişimine dair üstlendikleri büyük sorumluluğun bilincine varmalarını sağlamak.

Misyon: Müzik alanındaki sivil toplum kuruluşlarının nitelik ve niceliklerinin artışına katkı sağlamak. Böylece; oluşacak olan dinamik yapı, toplumda nitelikli sanatın daha yaygın ve etkin olmasını sağlayabilecek; ülkemizin, çağın dinamizmine uygun medeni bir ülke olarak sonsuza dek varlığını sürdürebilmesi yönünde en büyük güvencelerden birini oluşturabilecektir.

Sempozyumda emeği geçen tüm kişi ve kurumlara; ayrıca bidirime gösterdiğiniz ilgiye teşekkür ederim. Saygılarımla.

Kaynakça

- Almelek, Alper; (2004), “İşte Kahkaha”, Alfa Yayınları, İstanbul, 83
- Ay, Göktañ; (2002), “Sivil Toplum Örgütlerinin Müzik Eğitimi ve Müzik Kültürüne Katkıları”, **Uluslararası Avrupa’da ve Türk Cumhuriyetleri’nde Müzik Kültürü ve Eğitimi Kongresi Bildiri Kitabı**, Gazi Üniversitesi Yayınları, Ankara, 214-219
- Campbell, Don; (2002), “**Mozart Etkisi**”, Kuraldışı Yayıncılık, İstanbul, 20
- Halıcı, Feyzi; (1981), “**Saz Şairlerinin Diliyle Atatürk**”, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara, 245
- Kalkan, Emir; (1991), “**Türk Halk Şairleri Antolojisi**”, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara
- Kütahyalı, Önder; (2004), “Bir Panelin Düşündürdükleri”, **Orkestra Dergisi**, sayı: 356, İstanbul, 8
- Özeren, Alp; (2002), **Kişisel Anket Çalışmaları**, İstanbul
- Say, Fazıl; (1999), “**Uçak Notları**”, Müzik Ansiklopedisi Yayınları, Ankara, 159-160
- Muhtar, Reha ve Pamir, Balççek (röportajı yapanlar); (05.09.2004), “Zekeriya Beyaz ile röportaj”, **Sabah Gazetesi**
- Gönel, Aydın vd (yöneticiler);(1996), “**Sivil Toplum Kuruluşları Rehberi**”, Türkiye Ekonomik ve Toplumsal Tarih Vakfı Yayınları, İstanbul
- “Türkiye Profili (dergi eki)”; (Nisan 1999), **Capital Dergisi** , İstanbul, 18
- “Türkiye Şenlik ve Festivaller Rehberi (dergi eki)”; (1999), **Ekonomist Dergisi**, Sayı: 26
- “Eğitimde Sınıfta Kaldık (gazete haberi)”; (24.04.2005), **Akşam Gazetesi**, İstanbul
- www.muzed.org.tr
- www.muzikegitimcileri.net
- www.stkrehberi.org

STK – ÖZEL SEKTÖR – DEVLET
ETKİLEŞİMİ

THE GOVERNMENT-NONPROFIT RELATIONSHIP IN THE UNITED STATES: NEW CHALLENGES AND POSSIBILITIES

Steven Rathgeb SMITH
Professor of Public Affairs
The University of Washington
The Daniel J. Evans School of Public Affairs
smithsr@u.washington.edu

The relationship between government and the nonprofit sector is at a crucial transition stage in the US. Since the 1960s, funding of nonprofits has been on the rise, although the extent of this increase depends upon the type of nonprofit organization. However, many pending proposals in Congress would significantly alter several major federal programs such as Medicaid, the Temporary Aid to Needy Families (TANF) program, and Section 8 housing voucher program, possibly reducing government funding of a wide array of nonprofit organizations over time. Further, the ongoing debate on the Bush administration's Faith Based and Community Initiative reflects differing views on the extent to which government should support nonprofit organizations as well as the appropriateness of direct government financial support of churches and faith-related agencies. Proposals to devolve responsibility for important federal programs to the states would also fundamentally change the regulatory role of the federal government as it relates to nonprofit agencies receiving federal funds such as Medicaid, with potentially very important consequences for government's relationship to nonprofit organizations.

The high profile politics of government funding of nonprofits has tended to overshadow the ongoing transformation and diversification of the ways government financially supports nonprofits (Smith, 2002; Salamon, 2002). Government financing of public services has moved well beyond direct government services to include grants and contracts and increasingly, tax credits, tax-exempt bonds, tax deductions, vouchers, and fees for services. This diversification tends to mask the extent of public funding of nonprofits and, simultaneously, the increased centralization of government funding at the federal level in many areas such as health and social services. The variety of policy tools has also had important and far-reaching effects on the actual operations of nonprofit organizations including facilitating the development of various types of hybrid nonprofit organizations with features of the public and/or for-profit sector as well as much greater cross-sectoral initiatives involving multiple organizations including nonprofits, for-profit businesses, and different government agencies.

In short, the US policy toward nonprofits exhibit sometimes contradictory trends. On the one hand, the growth of government financing of nonprofit and the competition for public and private funds generates ongoing pressure for more accountability and outcome evaluation. This has pushed government to greater levels of regulation both in terms of programmatic performance as well as administrative transparency. Further regulation could be forthcoming. Yet, the diversification of policy tools combined with the devolution of government programs has encouraged the growth of relational governance at the local level. Thus, trends in the US mirror the two fundamental strands of the New Public Management (NPM): the desire for improved performance and the goal of shifting away from large public bureaucracies toward more flexibility and decentralization in public service delivery (Hood, 1991; Behn, 2003; Smith, 2004).

The Government-Nonprofit Relationship: Growth and Diversification

Government financial support on nonprofit organizations has a long tradition in the United States dating to the colonial period (Salamon, 1987; Smith and Lipsky, 1993; Hall, 1987). Harvard University, the Massachusetts General Hospital and other leading educational and health institutions received public funding in their formative years. Throughout the 19th century and the early 20th century, government funding of nonprofit service agencies continued, although it tended to be most extensive in the urban areas of the Northeast and Midwest. Beginning in the 1960s, government financing of nonprofit organizations increased sharply fueled by extensive new federal spending on many new social and health programs and organizations including Medicare and Medicaid, community action agencies, community mental health centers, neighborhood health centers, and child protection agencies. In the 1970s, government funding essentially created a national network of mostly nonprofit drug and alcohol treatment programs. Other innovative community agencies receiving federal funds were battered women shelters, rape crisis programs, and emergency shelters for runaway youth. In the 1980s, the government's principal response to AIDS, homelessness, and hunger was through contracting with nonprofit service agencies (Smith and Lipsky, 1993; Smith, 2002).

Government funding of nonprofit agencies increased in the 1980s despite a renewed emphasis on policy devolution from the federal government to state and local government. In particular, President Reagan won passage in 1981 of the OmniBus Reconciliation Act (OBRA) which reduced somewhat the

growth rate of federal spending and regulations on many federal social and health programs and devolved responsibility for the administration of these programs, at least in part, to the states (Gutowski and Koshel, 1984). Some nonprofit agencies, especially outside of hospitals and higher educational institutions, experienced sharp reductions in government funding, at least initially.

Even before the end of the second Reagan administration in 1988, though, government funding of many different types of nonprofit agencies recovered and in many cases increased substantially. Many states and localities substituted their own funds for lost federal money (See for example, Milroy, 1999), refinanced their contracts with nonprofit agencies, or reconfigured programs to maximize federal assistance in order to take advantage of federal programs with increasing budgets (GAO, 1984; Milroy, 1999). This shift was particularly apparent in policy areas such as mental health, developmental disabilities, child welfare, home health, and counseling where state government increasingly tapped Medicaid to fund services previously funded through federal, state, and local categorical grant programs (GAO, 1995).

In addition, federal funding to address urgent public problems such as low income housing, immigrant assistance, and community development also rose, often substantially during the late 1980s and 1990s. For example, the first Bush administration initiated a sharp rise in federal spending on drug and alcohol treatment and prevention programs and child welfare services. New funding was available for new or expanded child care, pre-school such as Headstart and foster care (Executive Office of the President, 2005, 260-261; House Ways and Means Committee, 1996, 695, 935). Nonprofit low-income housing agencies proliferated throughout the country, spurred in part by the federal Low Income Housing Tax Credit (LIHTC) program enacted in 1986.

More recently, the devolution of federal policy entered a new stage with the implementation of welfare reform, signed into law in 1996 by President Clinton. This legislation replaced the Aid For Dependent Children (AFDC) program enacted in 1935 as a shared federal/state program with wide variations in payment levels to individuals and eligibility standards nationwide. In place of AFDC, Temporary Assistance for Needy Families (TANF) was established, initially with higher levels of funding than under AFDC but with a reduced number of recipients. TANF includes new state block grant programs and greater discretion for states to design income assistance programs, although new strict federal regulations governing the expenditure of federal TANF money by the states exist, including specific performance targets for states to meet on the number of people on the welfare rolls, rates of teenage pregnancy, and work participation by welfare recipients. The welfare reform legislation also included a so-called Charitable Choice amendment to encourage states to fund faith-based agencies providing social services.

The impact of TANF on nonprofit organizations was complex. Almost immediately, many of the clients of nonprofit social welfare agencies lost their income maintenance support. However, these same clients, to greatly varying degrees across the country, were eligible for additional services (funded in part with new federal grants) to help them seek permanent employment. Overall, the size and character of welfare rolls and the expenditure of funds on welfare related programs changed dramatically. A comparison of 1996 AFDC data and 2001 TANF data underscores this transformation: the number of families on welfare dropped 53 percent; the number of teen parents on welfare dropped by 50 percent; and the share of AFDC/TANF dollars spent on direct cash assistance declined from 73 percent to 44 percent (House Ways and Means, 2004, pp. 7-3, 7-4).

In short, federal funding for income maintenance support for individuals declined sharply but at the same time, federal support for services delivered by nonprofits (and to a much lesser extent for-profits) rose significantly.¹ Overall, the federal share of total human service spending increased in the wake of welfare reform. Indeed, the federal share of total spending on income-tested service benefits, including welfare, climbed substantially. State spending on services dropped from \$8.1 billion in 1995 to \$4.6 billion in 2002 while federal spending rose \$7.1 billion to \$17.5 billion (in 2002 dollars) (House Ways and Means, 2004, p. K-6). A large percentage of this additional service funding was spent in support of nonprofit programs, including day care, welfare to work, job training, and counseling.

The federal share of social welfare services funding has also risen due to sharp escalation in federal expenditures for Medicaid, the shared federal-state health care program. The number of Medicaid recipients has risen from 20 million in 1975 to almost 50 million in 2004 (House Ways and Means, 2004, p. 15-44; Behn and Keating, 2004, p. 843). Total spending on Medicaid surged by over one-third between fiscal years 2000 and 2003, from just over \$200 billion to over \$275 billion (See Holahan and Ghosh, 2005). This rapid increase is due in part to substantial growth in enrollment especially among the aged and disabled poor who receive long-term care and personal care benefits from Medicaid (Holahan and Ghosh, 2005; Kaiser Commission, 2005a; Kaiser Commission, 2005b)

Medicaid, for instance, is critical to funding services to the developmentally disabled, especially community based programs. In 1980, most public funding for services for the developmentally disabled

¹ For instance, in Wisconsin, funding for cash assistance to individuals dropped from \$352 million in 1995 to \$73 million in 1999 but total expenditures rose from \$1.082 billion to \$1.239 billion due to a big increase in federal service funding especially for child care (Boyd and Billen, 2003, p. 79; more generally, see House Ways and Means, 2004, p. 9-56).

came from state dollars; but due to the Home and Community Based Services (HCBS) waiver program of Medicaid, state funding represented only 46 percent of community spending in 2002 (Rizzolo, Hemp, Braddock and Pomeranz-Essley, 2004, p. 8). Total public spending rose from about \$8 billion in 1977 to \$27 billion in 2002 (in 2002 dollars) (Rizzolo, et al., 2004, p. 44). Medicaid also funds a broad group of programs provided by nonprofit agencies including child welfare, home care, hospices, counseling, residential foster care, drug and alcohol treatment, and services for the mentally ill (although the extent of coverage varies depending upon the state).²

In arts and cultural policy, the reverse pattern is evident: a sharp decline in federal funding and a steady rise in state and local funding for the arts during the 1990s. Between 1992 and 2001, the budget of the National Endowment of the Arts dropped from \$175 million to \$102 million. But spending by state and local arts agencies rose from approximately \$800 million to \$1.4 billion (Mulcahy, 2002).

The overall rise in government funding of nonprofit organizations spurred substantial growth in the number of nonprofit organizations nationwide. For instance, the National Center for Charitable Statistics (NCCS) reports that the number of 501 (c) 3 public charities rose from 535,888 in 1996 to 822,817 in 2004 (NCCSa, 2005). And the number of nonprofit social welfare agencies has more than tripled since 1980 (Smith, 2002). Arts and cultural organizations have experienced a similar rise in numbers. For instance, the number of nonprofit dance companies nationwide more than doubled between 1995 and 2005 (from 724 to 1576). Similarly, the number of nonprofit theater companies increased from 3302 in 1995 to 5719 in 2005 (NCCSb, 2005).

The Diversification of Government Financing

The growth of nonprofit organizations reflects many factors including the influence of the New Public Management on public policy and management. As part of this shift in policy, the diversification of government financial support for nonprofit organizations is a key explanatory factor. This shift also has facilitated a movement away from direct grants and contracts to a variety of other financing vehicles.

Direct Grants and Contracts

Before the 1960s, government funding of nonprofit agencies was relatively limited and tended to be restricted to certain services such as child welfare or high profile institutions such as the Metropolitan Museum of Art in New York City. Typically, public subsidies to nonprofit agencies were provided with relatively minimal accountability requirements; nonprofit agencies were assumed to use the money wisely and efficiently, partly because many nonprofits were part of a web of relationships that included the local chapter of the United Way that offered legitimacy and some measure of accountability to government. Also, state and local governments ---the primary source of government funding---tended to maintain little capacity to monitor nonprofit grantees.

Initially, when federal funding for nonprofits increased sharply in the 1960s and 70s, many of the new federal and state grants lacked stringent guidelines and regulations. Over time, though, federal, state and local agencies discovered that they now were in charge of a very large service system, albeit one delivered by nonprofit agencies. In order to "rationalize" this system (Brown, 1983) and ensure the government agencies were maintaining accountability for the expenditure of public funds, the regulations governing government contracts became increasingly stringent, even to the point of government sometimes specifying the names of the clients to be served by the agency (Smith and Lipsky, 1993; Gronbjerg, 1993). Today, many government programs explicitly tie reimbursement for services to specified outcome measures through so-called performance contracting arrangements (Behn, 2003).

Also noteworthy is the shift to managed care instead of direct contracts. In the early years of widespread contracting, most contracts entailed a direct relationship between government and the nonprofit agency. For example, the federal government would directly contract with a local community mental health center to provide mental health services to the local population. Likewise, a state Department of Social Services would directly contract with a local nonprofit child welfare agency. This government-nonprofit agency relationship tended to be the norm until the late 1980s when a wave of managed care rolled through state and local government.

The advent of managed care made the relationship between government and affected nonprofit agencies more complicated and indirect. For instance, in states such as New Jersey, Kansas, and Massachusetts, the state agency responsible for child welfare services replaced, at least in part, its direct contracts for foster care and related services with private, nonprofit agencies with contracts with third-party intermediaries who are paid on a capitated basis to manage the foster care services for the state. This third party agency then subcontracts with private agencies for the provision of services (Mahoney, 2000; Wolcyn,

² The increasing importance of Medicaid is underscored by the transformation of the state child welfare systems. A recent *New York Times* article on the unprecedented improvements in the child welfare system in Alabama noted that in 1990 the state spent a total of \$71 million, including \$47 million in federal money. By 2004, though, total spending had risen to \$285 million, with \$179 million of it from the federal government. Medicaid funding was a key part of this federal funding, a source of funding that the state had not previously tapped (Eckholm, 2005).

2000; Courtney, 2000). Managed care is also quite prevalent in mental health services and various health care programs including state Medicaid programs.

Managed care in the context of government contracting for social and health services presents complicated policy tradeoffs. The new managed care firm may allow greater opportunity to focus on client and program outcomes and introduce efficiencies into the delivery of contract services. Yet, managed care can introduce great uncertainty on clients and revenues for nonprofit contract agencies since agencies are now dependent upon the managed care firms for client referrals instead of government. Further, managed care contracts typically have built-in incentives to reduce service utilization, unlike many of the previous contracts with government.

Further, by blurring the lines of accountability between the state and private agencies, managed care contracts can create confusion regarding the appropriate agency responsible for ensuring the provision of quality service and the judicious use of public funds. As a result, the risk of service delivery outcomes is shifted from the state agency (and to an extent the nonprofit agency) to the third party managed care organization. But usually these managed care organizations are not very open to outside scrutiny, especially by clients and consumers (Also see Smith, 1993). For example, managed care firms are typically for-profit or nonprofit organizations that are not subject to the same rules on disclosure, open meeting laws, and service appeals that are characteristic of government agencies.

In sum, contracting between government and nonprofit agencies has increased at the state and local level, but the structure of the contracting relationship has undergone important shifts. To varying degrees, contracts are much more performance oriented with many contracts tying agency reimbursement to meeting specific performance measures. And, the competition for resources means that the value of the contract to nonprofit agencies often fails to keep pace with rising costs or increased client demand for service. The increased emphasis on accountability and performance means that contracts are much more specific and project focused, leaving less opportunity for nonprofits to adequately fund administrative infrastructure. (Insufficient financial support for organizational infrastructure is also a broader problem that involves private funders as well.) (Hager, et al., 2004)

Fees for Service

Despite the increase in contracts and various accountability requirements, the government-nonprofit relationship is increasingly complicated because of the shift away from a reliance on direct contracts to a greater use of fees for service. Fees have always been a part of the nonprofit revenue mix. Universities, for instance, have historically been very dependent upon tuition revenue. Museums have relied primarily upon admission fees and special event ticket sales. And, many longstanding child welfare agencies received per diem payments from government and private individuals starting with their formative years in the 19th century through the post-World War II period; only the advent of federal funding in the 1960s substantially decreased the reliance of these agencies on fee income.

In the contemporary period, fees is an umbrella term for diverse revenue collected from individuals and organizations including: rent payments from residents in community housing programs; reimbursement from public and private health insurance programs; direct payments from clients; income from technical assistance services; tuition; the sale of goods such as meals from a café; and special event ticket sales.

For social and health organizations, the very consequential shift in the last 20 years has been the increase in fee income that is directly or indirectly from government funds. The extent of this shift is difficult to discern even with the examination of agency program and financial records. For instance, the identification of fee income in an audit or the IRS Form 990 tax return does not tell us much about the original source of the funds. Rent payments from the disabled could be from a person's Supplemental Security Income (SSI) rather than private savings or income from employment. Health insurance reimbursement could be from Medicaid or private insurance. On Form 990 tax returns, fees are a separate line from direct government grants and contracts, with the implication that fees are private rather than public revenue. But often, fee income for many nonprofit social and health agencies is actually government funds paid to individuals through Medicaid, vouchers, income maintenance payments, and per diem payments. Many fees are indirectly subsidized by government. For instance, day care fees are often subsidized by government through the Child Care Tax Credit.

Overall, then, fee income for many types of nonprofit organizations especially in the social and health fields remains largely government funds, either directly or indirectly, despite efforts to move into earned income activities such as for-profit ventures. As a result, the increase in fee income has tended to mask the continued importance of government funding and the diversification of the means of government support for these agencies.

Other nonprofits including arts and cultural organizations and educational institutions continue to be quite dependent upon fees in the form of ticket or tuition payments from individuals (although the latter are often subsidized by government). But as will be noted in subsequent pages, government financing can be quite important for these organizations as well.

Tax Deductions and Credits

Another form of revenue diversification has been the growing role of tax deductions and tax credits as a direct and indirect funding source for nonprofits. More specifically, individual and corporate tax deductions for cash and in-kind contributions to nonprofit organizations are essentially an indirect subsidy to nonprofit organizations because they reduce the cost of donations to qualifying organizations (Clotfelter, 1985). To be sure, while the cash donations have been particularly important since the creation of the federal income tax in the early 20th century, in-kind donations have become much more important as the value of non-cash donations such as real property, patents, historical facades, and automobiles has risen. For example, many nonprofit service organizations have instituted car donation programs: individuals donate their used cars to a nonprofit agency which then resells the autos to third party firms who then sell the car with a portion of the purchase price shared with the agency. Gifts of property are crucial to the development of many important conservation and cultural projects by nonprofit organizations.

In short, nonprofit organizations depend upon the tax deductibility of real property and other assets to generate gifts which then can serve as a possible revenue source or the basis for a longer term partnership between individuals, for-profit businesses and the nonprofit agency.

The growing value and contribution of non-cash donations is evident in the concern within Congress on the "loss" to the federal treasury of non-cash donations and the potential abuse of the tax code by individuals who donate goods and property. For instance, Congress enacted legislation in 2004 that limited the value of automobile donations because of widespread concern that so little of the value of the deduction was actually realized by the recipient charity. Proposals are pending in Congress would further restrict the value of tax deductions that individuals and corporations could take for non-cash donations.

In addition to tax deductions, tax credits are growing in importance as a strategy for government to address important social problems. For instance, the Low Income Housing Tax Credit (LIHTC) was enacted in 1986 as part of the omnibus tax reform legislation. In fiscal year 2004, Congress authorized \$382 million to fund the LIHTC (House Ways and Means, 2004, p. 13-58). The LIHTC allows private investors to reduce their tax liability by purchasing tax credits to build low-income housing with the hope that the tax savings will be passed on to low-income renters in the form of lower rent payments. This tax credit program is vital to the ability of nonprofit community development and housing organizations to build low-income and affordable housing.

In the arts and cultural arena, historic preservation tax credits have helped many nonprofit organizations preserve architecturally significant buildings and facades (National Park Service, 2005). These historic preservation tax credits are often combined with the LIHTC. And, the LIHTC and the historic preservation tax credits are sometimes combined with grants, direct contracts, and tax-exempt bonds (See Nolden, et al., 2003).

In addition, the child care credit can be claimed by individuals and couples on their tax returns. This credit partially offsets the cost of child care and dependent care (such as home health services), making nonprofit (and for-profit) services more affordable.

The growth in the use of tax credits (and deductions) reflects, in part, the broad interest within public management for more consumer choice in the way in which citizens receive and utilize public services and the popularity of more indirect and hidden expenditures at a time when pressure exists to reduce government expenditures. Tax credits which are exercised by private individuals and corporations do not excessively create new government bureaucracies (Howard, 2002). Tax credits are alternatives to direct grants and contracts which usually entail more visible and direct government expenditures. Some tax credits such as the child care tax credits are exercised by individuals and relatively easy to claim. Deductions for charitable contributions are similar. Other tax credits though are very complicated. Indeed, the LIHTC and the historic preservation credits are similar to contracts in that they are subject to very detailed government regulations and eligibility requirements. Compliance with the terms of the LIHTC for instance requires extensive paperwork and monitoring by government and the recipient nonprofit agency, just like contracts. (However, in many cases, these tax credits are not monitored well for their programmatic outcomes.)

From the perspective of the nonprofit agency, tax credits such as the child care tax credit boost demand for agency programs by subsidizing the cost of service. The Work Opportunity Tax Credit (WOTC) encourages firms to hire disadvantaged clients on nonprofit agencies, providing in some cases a source of income for nonprofits (Hamersma, 2005). But the policy and management dilemma raised by credits is that they are often a less efficient financing strategy than direct government support through grants and contracts. For instance, the value of the LIHTC for a particular project is shared by many consultants and investors, so the total foregone revenue to the US Treasury is far more than the actual money derived from tax credits used to build low-income housing. And, since tax credits such as the LIHTC or the WOTC are tied to specific projects or individuals, they lack a capacity to build the nonprofit organizational infrastructure and significantly contribute to program sustainability.

Tax-Exempt Bonds

Large nonprofit institutions such as hospitals and universities (as well as for-profits) have taken advantage of tax-exempt bonds for decades. These bonds help nonprofit organizations finance the cost of

capital improvements such as a new construction or renovation. What is new is the growing use of tax-exempt bonds by smaller nonprofit organizations such as housing development organizations, child welfare agencies, and mental health centers. This increase in tax-exempt bond financing reflects in part the steady rise in the number of nonprofit organizations, especially smaller community-based organizations. Most of these smaller organizations are undercapitalized so as they develop as organizations, they face substantial challenges in adequately funding their capital costs (Miller, 2003). This situation is exacerbated by the lack of financing for capital costs within government contracts. As a result, nonprofit organizations have turned to policymakers at the federal, state and local levels to help them address these important capital costs. For example, state housing finance agencies have helped support low-income housing development by issuing bonds. Also, some states such as Massachusetts, Washington, and New Jersey have created state agencies for economic development or housing development that offer tax-exempt bond financing programs for qualifying 501 (c) (3) organizations. For instance, MassDevelopment has provided tax-exempt bond financing to nonprofit human service organizations for building purchase and renovation. Often bond financing is combined with various forms of below-market rate loans (See www.massdevelopment.com; for New Jersey, see www.njeda.com). In the state of Washington, the Washington Housing Finance Commission has issued tax-exempt bonds on behalf of a wide variety of social, health and educational nonprofits, including some relatively small community organizations (<http://www.wshfc.org/bonds/npfacilities.htm>) Tax-exempt bonds are an attractive financing option for nonprofits since they can obtain sizable financing for their capital needs; few foundation sources of extensive capital financing exist by comparison, although some big national foundations have begun to offer programs specifically targeted to capital needs (Ryan, 2001). Targeted fundraising through capital campaigns can be a very labor intensive and expensive process that is especially difficult for smaller agencies to undertake.

The Diversification of Organizational Forms

The diversification of policy tools has in turn led to the “hybridization” of organizational forms, both formal and informal (Skelcher, 2004). Many of these new forms embody a more relational and collaborative approach to the government-nonprofit relationship. This section focuses on these hybridization phenomenon and its implications for public and nonprofit management.

In part, the transformation of organizational form reflects the increased competition for funds and the pressure by public and private funders on nonprofits to diversify their revenue base. Or put another way, the NPM emphasis on performance and outcome evaluation has spurred nonprofits to pursue new sources of revenue which has in turn led to new types of organizational forms and relationships. A few examples illustrate this point.

Low Income Housing Organizations. The expansion of tax credits through the LITHC (and to a lesser extent, historic preservation tax credits) has fueled the growth of low income housing and community development organizations throughout the country. These organizations embody the sometimes contradictory management trends evident in the US and elsewhere. Tax credits are actually awarded to eligible nonprofit and for-profit organizations by state governments. The award process is increasingly competitive and rigorous, squeezing many of the smaller housing organizations who lack the financial and political capital to compete. However, tax credits and the overall competition process forces nonprofits to develop ongoing partnerships with for-profit organizations including investment houses, banks, and for-profit businesses. These organizations are also heavily invested in local partnerships with local and state government since new low-income housing projects involve some type of partnership with a social service agency to provide needed services to eligible renters (such as developmentally disabled housing).

Tax credit financing has pushed (and forced) nonprofits to create a number of hybrid nonprofit-for-profit structures. For instance, most nonprofit housing developers create for-profit, limited partnerships for their tax credit projects (so the private investors can receive their tax credits). Sometimes, the limited partnership is effectively owned by the nonprofit; in other cases, the nonprofit may be a minority partner. Some agencies have started their own for-profit subsidiaries. For instance, Plymouth Housing in Seattle, a large nonprofit low-income housing agency, recently created a for-profit catering business to generate more income for the organization.

Further, tax credit financing pushes an agency to be entrepreneurial and to keep building. A child welfare agency with contracts with state government can often depend upon a certain number of children every year and a predictable stream of funding, barring any major budget or program quality problems. But tax credits are unpredictable and uncertain, because tax credits are allocated on a project-by-project basis with no assurance that a low income housing agency will receive another tax credit package. Especially in recent years, the competition for the federal tax credits that are allocated at the state level has been especially keen. Thus, agencies specializing in tax credits are pressured to always be thinking of a new deal, since new funds come into the organization only through new tax credit deals. This entrepreneurialism encourages additional partnership with for-profit organizations.

It is also worth noting that the complexity of tax-credit deals and their multiple revenue streams has tended to mask the extent to which the projects of low-income housing organizations have depended upon indirect government support and partnerships that are not tied directly to the tax credits including: 1)

donations of land by local government to the housing organization at no cost or substantially below-market; and 2) the use of Section 8 housing vouchers to support the rent payments of the tenants. In an important sense, then, low-income housing organizations are a good example of an emergent form of nonprofit organization that relies on a mix of direct contracts as well as various partnerships and collaborative initiatives.

Fee-Based Organizations: The shift away from direct contracts and grants and to much greater reliance on fees, subsidized in part through government tax credits and deductions has also encouraged agencies to forge a variety of new partnerships that also involve much more dependence on a wide variety of networks and relationships. A good example is an agency founded in the early 1970s in Seattle to create and improve affordable housing and physical facilities for low-income populations by providing architectural design and technical support to nonprofit agencies. Initially, the agency functioned as a “technical assistance” arm of the Seattle Department of Housing and Human Services but in the last 15 years, the mission and activities of the agency have become much broader.

Twenty years ago, the agency relied almost completely on funding from the federal Community Development Block Grant (CDBG). This money was given to the state which then gave it to the city of Seattle which then contracted with the agency for technical assistance and design work with local nonprofits. In short, most of its money was “pass-through” federal funding in the form of contracts between the agency and the city.

But, CDBG funding (and many other block grants such as the Social Service Block Grant) have been in decline since the early years of the Reagan Administration (Posner, 2005). In the mid-1990s, the agency experienced a funding crisis when the city notified the agency that it would terminate its funding entirely. This was a particular problem for this agency since, like many agency dependent upon government contracts, its board and staff had done relatively little fundraising, so the agency did not have ready access to alternative sources of private donations.

Pushed by this funding crisis to diversify, the agency bought a for-profit architectural firm, which became a for-profit subsidiary of the agency. Ultimately, the city decided to continue to fund the agency but the level of CDBG funds has continued to decline steadily. But the agency has been able to increase its revenue substantially by generating fee income from other nonprofit agencies (which usually originates directly or indirectly from public funding sources). For example, a low-income housing organization might receive funding from the LIHTC program to build affordable housing. The budget for the housing includes funding for design services that the housing agency directly pays to the agency.

The shift to fee income is also consequential in terms of accountability, performance expectations and competition among agencies for funding. CDBG funds were distributed with very loose accountability standards, offering the recipient agencies broad discretion in terms of clients and services. But increasingly, CDBG funds are very targeted. The fee income for the agency is based largely on the relationships, market position, and performance of the agency. No formal contracts exist and the money tends to be project by project. Nonetheless, the relationships tend to encourage repeat business, either directly or indirectly (since much of the public money is channeled through other organizations). Indeed, this agency is representative of a new wave of nonprofits---from community development organizations to emergent job training programs to innovative programs for the homeless---that mix direct and indirect public funding complemented by occasional project specific grants from foundations and corporations.

Another category of fee-based agencies exemplifying the move away from direct contracting with government are the varied job-training and workforce development programs which rely upon various types of partnerships for their revenue. For instance, Farestart, a job-training program in Seattle, operates a restaurant that employs the homeless and disadvantaged and provides them with job training skills. A substantial portion of their revenue is from the restaurant and related programs including a café which in turn rely upon on many different partnerships with local restaurants and chefs and municipal government.

To be sure, some of the partnerships of Farestart have elements of a traditional contract such as a formal agreement and certain performance expectations. But most of the partnerships are structured with the assumption that this relationship will be long-term and that the government and the for-profit sector need to invest in the agency to help ensure its long-term future and viability.

Land Trusts. Once a relatively rare type of nonprofit organization, land trusts have grown dramatically in number and assets in recent years, fueled by rising property values and the availability of tax credits and deductions for the gifts of land by individuals and corporations. The typical land trust is a nonprofit entity with relatively few staff. Its mission is environmental preservation especially open space and recreational land. For instance, a company might sell a piece of land for conservation purposes to a land trust which would raise the money from public and private sources. The company would sell the land to the land trust at less than its market price and then be able to deduct the resulting difference between the market price and the selling price from their corporate tax bill. The land trust might then donate the land to a local municipality or hold the land as part of their own conservation land.

Moreover, land trusts deals have now proliferated in areas far afield from conservation. In Seattle, the Seattle Art Museum (SAM) in a major new project on the Seattle waterfront: the Olympic Sculpture Park (OSP), with a grand view of the Olympic Mountains and Puget Sound.

OSP evolved from the joint efforts of SAM, private donors, a large oil company, Unocal, and the nonprofit Trust for Public Land (TPL). Unocal had owned a site on the Seattle waterfront for its operations for several decades. SAM staff viewed this site as the perfect location for a new sculpture park that would rival nationally recognized sculpture parks of other museums such as the sculpture garden at the Walker Art Center in Minneapolis. The Unocal property was appraised for \$24 million but Unocal was willing to sell the property to the TPL for \$16 million (and take a tax deduction for the \$8 million difference). TPL, working with SAM, raised the \$16 million for the purchase price from private donors. TPL then transferred title of the land to the Museum Development Authority, a public development authority (PDA) which owns the land on which the current SAM building resides. (A PDA is a quasi-public institution in Washington state that can issue bonds; it possesses more financing flexibility than a traditional nonprofit.)

The OSP project illustrates a number of important trends in public and nonprofit management. First, OSP underscores the emergence of land trusts and the national Trust for Public Lands (TPL), in particular, as central players in various types of nonprofit-for-profit partnerships (and public-for-profit partnerships). The ability of corporations and individuals to take a tax deduction for a gift of land at its appraised market value is a significant financial incentive (over and above the existing incentives for cash contributions) to give appreciated land for public purposes. Also, corporations may save substantial sums in environmental remediation and associated transaction costs. TPL and other similar organizations have the expertise and the professional capacity to manage these land deals and facilitate the raising of money for the purchase price.

Second,, these projects are complicated, not unlike tax credit deals. They rely heavily on professional and social networks to connect donors, the Trust for Public Land, government agencies, and nonprofit institutions. Further, the complexity of the project and the many players tends to mask the public role in the project, even though government agencies may be playing a substantial funding role, either directly or indirectly. This lack of a visible government presence may be unavoidable in these complicated public-private partnerships but it does likely mean that government may not receive credit from the citizens for helping support important public endeavors. Relatedly, the continuing obligations of government once a program is implemented or the new building constructed, especially if other sources of financing do not meet expectations, may also be obscured.

Finally, the OSP deal underscores the importance of hybrid organizations to help attract the necessary financing for nonprofit organizations. OSP is technically owned by the Museum PDA. SAM also has created an affiliated Seattle Art Museum Foundation to help attract private donations. In this sense, OSP and SAM fit with the broader trend evident in housing organizations and many other types of nonprofit organizations to create new organizational structures in order to gain greater financing and programmatic flexibility.

Concluding Thoughts

In the last 25 years, government's relationship to the nonprofit sector, especially in terms of a financing role, has undergone a profound transformation, although the changes in policy and practice are frequently intertwined in complex ways. Indeed, the wide-ranging and ongoing debate about privatization and devolution (See Hacker, 2002; Gilbert, 2004) has diverted attention from the realities of public policy and street-level practice as reflected in the programs of nonprofit agencies.

At one level, "privatization" of a sort has certainly occurred. Hundreds of thousands of nonprofit agencies have been established since the 1960s. In some policy areas such as developmental disabilities and mental health, a substantial shift has occurred from large public institutions to smaller, nonprofit, community-based programs. But most new nonprofits---whether in child welfare, dance, or low-income housing--- are providing services that were previously unavailable. Many of these organizations might have been at one time completely volunteer-led and financed, but eventually many of the organizations, especially in the social and health arena, received substantial public funding. These organizations and their programs represent an expansion of the American welfare state.

Another perspective on privatization is to consider it a shift away from direct public grants and contracts. Nonprofit agencies such as community mental health centers that were funded through direct grants in the 1960s are now funded through a variety of different funding sources including fee for services through Medicaid and private insurance. Housing development agencies depend in part on tax credit revenues as opposed to direct grants for low-income housing.

The experience of most nonprofit agencies suggests that increases in fee income, at least among social service and health organizations, are not from private funds from individuals or organizations but instead from public funds, especially through Medicaid but to a lesser extent other public programs such as Medicare, Section 8 housing voucher programs and per diem payments from government. The growth of Medicaid as a funder of social programs for a broad spectrum of the population with very diverse needs --- from residential treatment for children to outpatient drug programs to home care for the developmentally disabled ---is in fact one of the largely overlooked stories of the growth of government and its funding of nonprofit organizations.

Some fear that a shift to private nonprofit agencies has been accompanied by an abandonment of public goals and objectives in favor of private goals. Whether true or not, most nonprofits receiving public funding, even in the form of fee for service revenue are very tied to public priorities and regulations. Medicaid eligibility, for example, and the rules governing reimbursable services are quite extensive and elaborate. Low income housing agencies such must use these credits to serve eligible clients to the extent required by the programs, lest the entire project lose its tax credit eligibility. Many government contracts with nonprofit agencies are also controlled through various performance measures and targets. Indeed, the continuing interest in the US (and elsewhere) in the new public management and its emphasis on accountability and performance measurement has encouraged governments at the state and local level (and private funding agencies) to tie ever more closely the programmatic outcomes of nonprofit contract agencies to public priorities.

Yet, at the same time, the diversification of policy tools has produced an explosion in partnerships, coalitions, collaborations and hybrid organizations. To varying extents, partnerships and many different types of hybrid organizations are not premised on competition and contracting. Instead, they depend upon long-term relationships to take advantage of funding and programmatic opportunities. Even some of the examples of competitive bidding such as the frequently intense competition among low-income housing organizations for tax credits require collaborations with other service agencies and a long-term positive relationship with local and state officials.

Importantly, the rhetoric of privatization also tends to minimize the need for additional public resources and thus creates major difficulties for advocates of the programs provided by nonprofit organizations to successfully press their case for government support for their programs. Further, the risks to nonprofit organizations of even incremental adjustments to key funding programs such as Medicaid or the LIHTC are largely neglected since the connection between Medicaid and the health of many nonprofit community agencies is not immediately apparent.

Finally, the expectations on nonprofit performance have never been higher (See Light, 2004). Government financing though tends to focus the attention of nonprofit staff and volunteers, government administrators and policymakers on performance measures related to the efficiency and effectiveness of organizational services. Less tangible contributions of nonprofit organizations such as building community and social capital or encouraging citizen participation in local affairs tend to be overlooked or minimized. Nonprofit organizations would be well-served by keeping these less tangible goals in mind in their governance and strategic planning. These goals will help build broader community support and encourage higher levels of accountability, helping a nonprofit organization build long-term political and funding support from government as well as individuals and corporations.

References

- Alter, K. 2004: *Social Enterprise Typology*. (www.virtueventures.com)
- Behn, R. D. 2003: *Rethinking Democratic Accountability*. Washington, DC: Brookings.
- Behn, R. D. and E. K. Keating: 2004: "Facing the Fiscal Crises in State Governments: National Problem, National Responsibilities," *State Tax Notes*, 20 September 2004. pp. 833-847.
- Brest, P. 2003. "Smart Money: General Operating Grants Can Be Strategic---for Nonprofits and Foundations," *Stanford Social Innovation Review*, 1, 3 (Winter): 44-53.
- Brown, L. D. 1983: *New Policies, New Politics*. Washington, D.C.: Brookings.
- Courtney, M. E. 2000: "Managed Care and Child Welfare Services: What are the Issues?" *Children and Youth Services Review*, 22, 2: 87-91.
- Dees, G. 1998: "Enterprising Nonprofits". *Harvard Business Review* (January-February):
- Dees, G., J. Emerson, and P. Economy. 2001: *Enterprising Nonprofits: A Toolkit for Social Entrepreneurs*. San Francisco: John Wiley.
- Executive Office of the President. 2005: *Budget of the United States Government, Fiscal Year 2006, Historical Tables*. www.gpoaccess.gov/usbudget/fy06/pdf/hist.pdf.
- Fetter, F. A. 1901: "The Subsidizing of Private Charities," *American Journal of Sociology*, 7, 3: 359-386.
- General Accounting Office (GAO). 1984: *States Use Several Strategies To Cope With Funding Reductions Under Social Services Block Grant (SSBG)*. Washington, DC: GAO. GAO/HRD-84-68.
- General Accounting Office (GAO). 1995: *Medicaid: Spending Pressures Drive States Toward Program Reinvention*. Washington, DC: GAO. GAO/HEHS-95-122.
- Gilbert, N. 2004: *Transformation of the Welfare State: The Silent Surrender of Public Responsibility*. New York: Oxford University Press.
- Gronbjerg, K. 1993: *Understanding Nonprofit Funding*. San Francisco: Jossey-Bass.

- Gutowski, M. F. and J. J. Koshel. 1984: "Social Services," in *The Reagan Experiment*. ed. by J. L. Palmer and I. V. Sawhill. Washington, D.C.: Urban Institute. pp. 307-328.
- Hacker, J. S. 2002: *The Divided Welfare State: The Battle over Public and Private Social Benefits in the United States*. Cambridge, UK: Cambridge University Press.
- Hager, M. T. Pollak, K. Wing, and P. Rooney. 2004: *Getting What We Pay For: Low Overhead Limits Nonprofit Effectiveness*. Urban Institute and Indiana University. <http://nccsdataweb.urban.org/FAQ/index.php?category=51#311>
- Hall, P. D. 1987: "A Historical Overview of the Private Nonprofit Sector," in *The Nonprofit Sector: A Research Handbook*. ed. by W. W. Powell. New Haven: Yale University Press. pp. 3-26.
- Hamersma, S. 2005: *The Work Opportunity and Welfare-to-Work Tax Credits*. Urban-Brookings Tax Policy Center. No. 15. <http://www.urban.org/url.cfm?ID=311233>.
- Holahan, J. and A. Ghosh. 2005: "Understanding the Recent Growth in Medicaid Spending, 200-2003," *Health Affairs*, 26 January 2005. www.healthaffairs.org.
- Hood, C. 1993: "A Public Management for All Seasons," *Public Administration*, 69 (1991): 3-19.
- House Ways and Means Committee 2004: *The Green Book*. (www.gpoaccess.gov/wmprints/green/index.html)
- Howard, C. 2002: "Tax Credits," in *The Tools of Government*, ed. by L. M. Salamon. New York: Oxford University Press.
- Kahn, A. J. 1972: "Public Social Services: The Next Phase---Policy and Delivery Strategies," *Public Welfare*, (Winter): 15-24.
- Kaiser Commission on Medicaid and the Uninsured. 2005a: *Medicaid: A Primer*. Washington, DC: The Henry J. Kaiser Family Foundation. (www.kff.org)
- Kaiser Commission on Medicaid and the Uninsured. 2005b: *Medicaid 1915 (c) Home and Community-Based Service Programs: Data Update*. Washington, DC: The Henry J. Kaiser Family Foundation. (www.kff.org)
- Kaiser Family Foundation: 2005: "Medicaid: Bush Administration Sends Medicaid Proposal to Congress." 11 August. (www.kaisernetwork.org).
- Light, P. C. 2004: *Sustaining Nonprofit Performance: The Case of Capacity Building and the Evidence to Support It*. Washington, DC: Brookings.
- Lifset, R. 1989: "Cash Cows or Sacred Cows: The Politics of the Commercialization Movement," in *The Future of the Nonprofit Sector*. ed. By V. Hodgkinson, et al. San Francisco: Jossey-Bass. Pp. 140-166.
- Mahoney, M. 2000: "Privatization in Kansas: Where We Were and What is Our Future?" in *Privatization of Social Services, Conference Proceedings*. Ed. by S. C. Kinnevy and Ira M. Schwartz. Philadelphia, PA: University of Pennsylvania. (www).
- Miller, C. 2003: "Hidden in Plain Sight: Understanding Nonprofit Capital Structure," *The Nonprofit Quarterly*, 10, 1 (Spring): 16-23.
- Milroy, J. B. 1999: *The Impact of Federal Budget Cuts on the Community-Based Nonprofit Service Sector: A Case Study*. Unpublished doctoral dissertation. Department of Political Science, State University of New York at Buffalo.
- Mulcahy, K. V. 2002: "The State Arts Agency: An Overview of Cultural Federalism in the United States," *Journal of Arts Management, Law, and Society*, 32, 1: (Spring): 67-81.
- National Center for Charitable Statistics (NCCS)a. 2005. *Number of Nonprofit Organizations in the United States 1996 – 2004*. <http://nccsdataweb.urban.org/>
- National Center for Charitable Statistics (NCCS)b. 2005. *Registered Nonprofits by Type of Organization*. <http://nccsdataweb.urban.org/>.
- National Committee for Responsive Philanthropy (NCRP). 2005: *Not All Grants Are Created Equal: Why Nonprofits Need Operating Support from Foundations*. www.ncrp.org.
- National Park Service. 2005: *Federal Tax Incentives for Rehabilitating Historic Buildings. Annual Report for FY 2004*. (www.cr.nps.gov/hps/tax/2004report.html)
- Nolden, S., et al., 2003: *Updating the Low-Income Housing Tax Credit Database: Projects Placed In Service Through 2001*. Cambridge, MA: Abt Associates.
- Posner, P. L. 2005: *Community Development Block Grant Formula: Targeting Assistance to High-Need Communities Could Be Enhanced*. Washington, DC: GAO.
- Rizzolo, M. C., R. Hemp, D. Braddock, and A. Pomeranz-Essley. 2004: *The State of the State in Developmental Disabilities*. Washington, DC: American Association on Mental Retardation.

- Ryan, W. P. 2001: *Nonprofit Capital: A Review of Problems and Strategies*. Report prepared for The Rockefeller Foundation and Fannie Mae Foundation.
- Salamon, L. M. ed. 2002. *The Tools of Government*. New York: Oxford University Press.
- _____. 1987: "Partners in Public Service: The Scope and Theory of Government-Nonprofit Relations," *The Nonprofit Sector: A Research Handbook*. ed. by W. W. Powell. New Haven: Yale University Press. pp. 99-117.
- Skelcher, C. 2004: "Public-Private Partnerships and Hybridity," in *The Oxford Handbook of Public Management*, ed. By Ewan Fairlie, Laurence E. Lynn, Jr., and Christopher Pollitt, London: Oxford University Press. pp. 347-370
- Smith, S. R. and M. Lipsky. 1993: *Nonprofits for Hire: The Welfare State in the Age of Contracting*. Cambridge, MA: Harvard University Press.
- Smith, S. R. 1993: "The New Politics of Contracting: Citizenship and the Nonprofit Role," in *Public Policy for Democracy*. ed. by Helen Ingram and Steven Rathgeb Smith. Washington, DC: Brookings. pp. 198-221.
- Smith, S. R. 2002: "Social Services," in *The State of Nonprofit America*, ed. by Lester M. Salamon. Washington, DC: Brookings. pp. 149-186.
- Wulczyn, F. W. 2000: "Federal Fiscal Reform in Child Welfare Services," *Children and Youth Services Review*, 22, 2: 131-159.